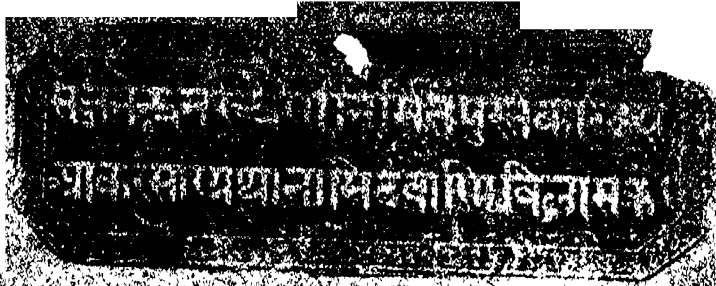

S
491.23
S1130
v.4

श्लोकः

कोशं शब्दार्थं चिन्तामणि मथ रहितं पूर्णभावेन ।
कृत्वा श्रीसज्जनेश त्रिदिवपथ गत स्तत्प्रचाराय लोके
तत्पूनु स्तातभक्तो नरपति फतहः सिंह भूपैकवीर
विद्वत्कण्ठैकशोभा भरण विधिरुचिः प्रेषयत्येक कोशम् ॥ १

श्रीमत्फतहसिंहस्य नृपतेः परमाज्ञया ॥

कविराजः श्यामलाख्यः कोशं प्रेषयति ध्रुवम् ॥ २ ॥

*By order of H. H. Maha Rawa Fatah
Presented to the Library, Anantpur, India*

*Do by perre ?
July 2/80*

Vol. I

NOTICE

THE SHABDARTH CHINTAMAN

A NEW SANSKRIT LEXICON.

—*†*†*—

This new and valuable work, in the compilation of which Brahmā-vadhūta Shri Sukhānand Nātha of Delhi, spent more than thirty years of his life, contains (as its name implies) the meanings of all words in general and colloquial use.

The following is a resumé—of the plan on which this most useful work has been arranged:—

1st. The word-forms have been tested by the process suggested in the Grammatical Sutras of Panini:—

2nd. The meanings of the words are derived from their roots, by which means not only correctness, but clearness of conception are secured. The Primary meaning is given first, and others are described according to their logical order.

The utmost care has been taken to express the meanings of the words in the best and simplest language – a feature in the construction of this work, which cannot fail to recommend it above all others for practical use.

3rd. Another point is well worthy of notice in the work, viz; that words which have special reference to Aryan Literature whether the Smritis, Purāns or Vedas, are clearly and briefly explained.

4th. Special attention has been paid to the full definition of Scientific and Technical terms, whether these occur in the Vedas, Vedāngas, Śāstras, Chemistry, Mechanics or Music.

5th. The descriptions of weapons of warfare, metals, precious stones; and the directions for preparing the different kinds of soil for planting garden – and forest-trees are fully given.

6th. The officinal and non-officinal properties of drugs and the immediate causes of those diseases for which they may be given, have been fully described according to the best Medical Treatises on the subject.

7th. The author has specially adapted his work for Educational purposes in explaining

excite, and by describing the di Metres.

8th. In the arrangement words the Alphabetical order is preserved.

From these points it will be seen that this excellent work will unerring guide to those who seek information on Political as well as Pr matters.

Fully convinced of the use of such a Lexicon, Adī Gaur, Pt. -Rām (late Gumasta of Govt. Co Agrt) resolved to undertake the -cation of the first 2 Vols. as far letter [] but on account of the wa pecuniary assistance, he could not the remaining portion of the Dicti

About 16 years ago, the first volumes were published, and are in the libraries of many of the () Nobles and Pandits of India, who regret that the remaining 2 vols. not in their possession.

However, no one seemed willing to undertake this arduous and important task until H. H. the late Mahā Sajjan Singh, G. C. S. I. of Meerut who during his life-time was the Patron of Art and Literature, on hearing through Kavi Rāja Shyāmal Dās of an unfinished Dictionary, issued or that the remaining 2 vols [3rd & should be printed in the Rāj Press all possible rapidity. So minute H. H. the late Mahā Rānā's direction that he expressed the desire that same kind of paper be used and to equal clearness and legibility on as in the first two volumes.

In fulfilment of His Highness's wishes, the work has been completed.

It is therefore requested that who are desirous of obtaining the Lexicon send their names and address to the undersigned.

Oodeypore,)

Pundit B. S. S.

June 1

श्रीः देवाही ।

शब्दार्थचिन्तामणिः

(—*—)

श्रीमत्सम्जन सिंहजीर पतिभिः संसुद्धितः पतिं भाक् श्रीमत्सय
बाय श्रीसद्दिदेशादय कीर्तिं गायतिगापयत्यखिलसत्कार्येषु
करानां निधिरेष योषिजयतेशब्दार्थचिन्तामणिः

तु सुखार्थं सततं संस्कृतवियेक रसिकानाम् ।

काशीगोशंखगिरिचिन्तामणि रिवसमस्तशब्दार्थः ॥

श्रीसुखा नन्दनयेन रचिता सुद्धितः पुरे ॥

उदये कविराज श्रीश्रीमत्स प्रेरणावशात् ॥१॥

——*

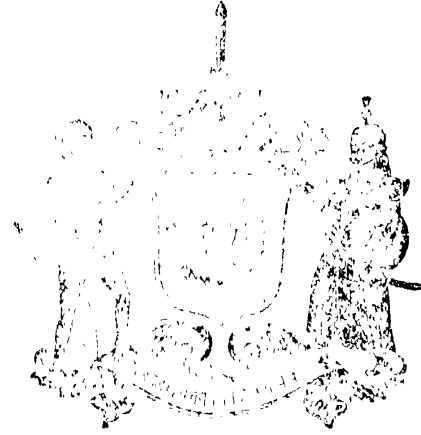
चतुर्थभाग यवगादिः

श्रीमत्सह राजाधिराज रविकुलावतंभ महोमहेन्द्र यादवार्थं कुलकमल
दिवाकरमेदपटदेशे श्री १०८ श्रीमत्सम्जनभूपतिरोमयाज्ञया कविराज
राजप्रेरणया सुदयारथः श्रीमत्सम्जन सिंहोसना धिरुटसर्वाधि
कर सपद श्री १०८ श्री फतहसिंह महोप सुकुटेन
दा वंगत्यधिकवत्वारिगतमे १८४२ वैक्रमेष्टे राजधान्युदुपुरे
श्रीमत्सम्जन यन्त्रालये ब्राह्मणैश्चिवशोधरप्रबन्धतः श्रीमे
दपटेश्वरकोशधनव्ययतः पूर्यतांनौतः

—*—

SFO
491.23
S 1137
V.4

श्रीमदेकलिंगोविजयते

यत्नः

यः । पुं० वायी ॥ यवने ॥ गन्तरि ।
यशसि योगे ॥ याने ॥ सर्वनाम
यदर्थ ॥ यकारे ॥ आदिनघौ
। ५५ ॥

यकृत् । न० कुलदैर्जिणभागस्यमांस
खण्डे । कालखण्डे ॥ अधोदक्षिण
तथापि हृदयाद्यकृशस्थितिः । त
स्तुरङ्गकपित्तस्थं नशोषितजंभल
म् रोगविशेषे ॥ यथा । ग्रीहाम
यस्य हृत्वादि समस्तं यकृशमये ।
क्लिन्तुस्थितस्तयोर्ज्ञेया वामदक्षिण
पार्श्वयोः ॥ यमनम् । यमउपरमे
। सम्यग्दादित्वात्किप् । गमादौना
मितिमलोपः आगमानित्यत्वात्
तुक् । यं० संयम० कृत्तति । कृतौ
। किप् । तुक् ॥

हात्मिका । स्त्री० परोष्याम् ।
यिकायाम् ॥

पुं० ग्रीहमे । रो

यत्नधूपः

कुवेरे ॥ शक्रसद्गनि ॥ चि० पृज्य
॥ यक्ष्यते० पृज्यते । यत्नपूजायाम्
। अकर्तरिचकारदेरञ्जायामिति
कर्मणि घञ् । पं० मातृघो
दा । ईलक्ष्मीमन्त्रोत्पत्त्याप्रीति
अक्षुष्याप्ती । कर्मण्यण् ॥ यदा ।
। इः कामस्तस्यैवाक्षिणी अथ । इ
रक्षिप्रयथवा । बहुव्रीहौसक्यक्ष्यो
रितिषच् ॥

यत्नकर्दमः । पुं० कर्पूराद्यैः समैः
कृतौऽनुलेपनविशेषे ॥ यथा । क
रागुरुकस्तु्रीकक्षौलघुसृणानिच ।
एकीकृत्यमिदं सर्वं यत्नकर्दमउच्यते ॥
अपिच । कुं० मागुरुकस्तु्रीकर्पूरच
न्दनंतया महासुगन्धमित्युक्तं नाम
तौयत्नकर्दमः ॥ यत्नप्रितकर्द

यत्नतरुः । पुं०
र

यज्ञा

यजनम्

सि । सरलद्रवे । तरपग
गौ० दे० भाषा० ॥

पुं० मध्वासवे । पुष्पमध्ये

ारसः ॥

पुं० गुह्यकेश्वरे । कुवेरे ॥

पुराजते । राज्ञः । सत्सूद्विधेति

क्षीप् ॥ महानारङ्गत्परे ॥

वराजः । पुं० कुवेरे ॥ यज्ञाणां

राजा । राजाहः सन्निभ्यष्टश् ॥

यज्ञराट्पुरी । स्त्री० अलकायाम् ॥

यज्ञरात्रिः । स्त्री० दीपान्वितायाम् ।

यज्ञाणारात्रिः ॥

यज्ञाधिपः । पुं० कुवेरे ॥

यज्ञनाधनम् । न० यज्ञोपासनायाम्

यज्ञामलम् । न० पिपडखर्जूरफलं ।

यज्ञवासः । पुं० दट्टवृक्षे ॥

यज्ञिणी । स्त्री० अलजायाम् ॥ यज्ञाः

सन्तियन्ताम् । इनिः । ङीप् ॥

कुवेरपत्न्याम् ॥ यज्ञभार्यायाम् ।

यज्ञी । स्त्री० कुवेरपत्न्याम् ॥

यज्ञोदुस्वरकम् । न० अश्वत्थफले ।

यज्ञः । पुं० रोगराजे ॥ यज्ञते

गच्छन् । चात्तं सुखितिमन् ॥

येन स्त्री० द्राक्षायाम् ॥

यज्ञि । राजयज्ञ-

तांयज्ञाद्व्याधेर्यज्ञे नयच्छते । सब

यज्ञाप्रोच्यतेलोकै शब्दशास्त्रविशार

दैः ॥ यज्ञते० वक्ष्यतेषा । यज्ञ०

समिन् ॥

यज्ञी । चि० ज्ञयरोगिणि ॥

यज्ञ्यः । चि० पूज्ये ॥

यजन् । न० यागकर्तारि । यजति ।

यज० । शतृ० ॥

यजतः । पुं० ऋत्विजि ॥ यजति ।

यज० । भृशद्विधियज्ञीत्यादिनाऽतच्

॥ यजतः ०० यष्टव्यद्वितीयेदभाष्य-

म् ॥

यजतिः । पुं० यागे ॥

यजत्रः । पुं० अग्निहोत्रे ॥ यज्ञ्यन्तेऽ

अदेवाः । यज० । अग्निहोत्रयजि ।

वधिपतिभ्योऽप्यन् ॥ यज्ञीये ॥

यजनम् । न० समन्वजहविः प्रक्षेप-

णादिक्रियायाम् । यागे ॥ अस्यलक्ष

णं यथा । पशुक्षीराज्यपुरोडाशस्त्रेः

सौषधिचरुप्रभृतिभिर्हविर्भिः ख-

दिरपलाशाश्वत्थन्ययोधोदुस्वरप्रभृ

तिभिः समिद्धिः सुक्लुवीदूख-

लमुसलकुठारखनिष्यूपदाहर्भ-

चर्मयावपयिचभाजनर्दिभिर्द्रव्यै-

पकरणै रुद्गातहोचध्वयुर्व्रह्मादि-

भिर्हृत्स्विग्भिः काम्यनैमि-

भिर्हृत्स्विग्भिः काम्यनैमि-

यज्ञ :

यजनकर्त्तारः । पुं० यजनव्यापारवति०
यज्ञस्त्रिभिः । त्रीणादित्वादिनिः ॥
यज्ञमानः । पुं० अध्वरे० पादिष्टरि ।
तिमित्र । यष्टरि ॥ यजते । यज-
देवपूजासङ्गतिकरणदानेषु । पूज-
यज्ञीः शानन् । शानञ्जा । शाने
मुख ॥

यज्ञाकः । त्रि० दानकर्त्तरि ॥

यज्ञिः । पुं० यागकर्त्तरि । यज्ञभा-
ने ॥ यजते । यज० । सर्वधातुभ्य-
इनिः ॥

यजुर्वेदः । पुं० गणाधिपतयज्ञतशाखा
त्मकीयया । रुचः । प्रजज्ञेभानमान्य
ज्ञोनामादिपूजयः अर्थात्प्राणिति ॥
शुक्राधिपेदेद्विभक्तं ॥ आध्वर्युषि
जुभिः । स्पृष्टृणां शीघ्रं चोप-
साः । श्रीज्ञाचक्षुसभिसक्रतव्य
स्त्राप्यध्वरिभिः ॥

यजुर्वेदाधिपः । पुं० भृगो । शुक्रं ॥

यजुः । न० वेदविशेषे । गीतिरहि-
ताऽनियताक्षरपादिविभागि ॥ इज्य
तेऽभेन । यज० । अर्त्तिपृवपिय-
जितनिधनितपिभ्योनिदित्युसिः ॥

यज्ञः । पुं० आत्मनि । नारायणे ।
विष्णौ ॥ हुताग्ने ॥ सवे । अध्व-
रे । यागे सप्ततन्तौ । मुखे । क्र-
तौ । विताने ॥ दक्षिणादीनाचय
ज्ञस्यपत्नी ॥ अयूपे ॥ अग्निष्टोमा-
दौ । अग्निहोचदशपूर्णमासादौ

यज्ञ :

श्रीतयागे ॥ स्मार्त्तवैश्वदेवादी ।
महायज्ञत्वेनश्रुतिस्मृतिप्रसिद्धे ।
देशयज्ञः पितृयज्ञः भूतयज्ञः मनु-
ष्ययज्ञइतिचतुर्विधेस्मार्त्तयज्ञे ॥
अध्यापनादिपञ्चविधमहायज्ञे ॥ य-
या । अध्यापनं ब्रह्मयज्ञः पितृयज्ञ
स्तुतर्पणम् । होमोद्देवोऽलिर्भोती
व्यप्रशोतिषिपूजमिति ॥ यज्ञ-
व्याख्याश्यासोद्भवद्वैतशास्त्रप्रति-
कृतकारेऽपितीर्षीत्तद्व्यवहारोय-
ज्ञइतिविरक्तः । सवयज्ञतिनाजु-
होतिनापोदितत्वेन० यागोऽस्ये
तिरितिधः । उविउरीमात्कार
रप्रदीमान्नायाव्यापुरीनुवाक्यान्ता
यजसयः । उविउरीमात्कार
कारमयोऽन्तायाव्यापुरीनुवाक्यर
शिताजुहेतप्रइतिकार्यकारेऽव्याख्या
ताः ॥ अग्निहोचदशपूर्णमास-
चातुर्नास्त्वध्वज्योतिष्ठोमादिः ।
सचद्विनिधः कास्योऽनित्यश्च ॥ अ-
दृष्टाव । स्वाग्नेमाचितधर्म० अती-
न्द्रिये ॥ समाध्यन्त्यायांसर्वेन्द्रि-
यवृत्तिनिरोधः प्राचादीनीन्द्रिया-
ग्रन्थे० इत्युक्त्वात्सप्तकीयज्ञः ।
व्युत्थानावस्थायां रागद्वेषराहित्ये
विषयभोगीयः साऽपरोयज्ञः
शब्दादीन्विषयानन्येन्द्रियाग्नि
षुजुष्वहतीत्युक्त्वात् ॥ अन्येव्यु-
त्थितानस्थाः श्रोत्रादिभिरविरुद्ध

510 2 0

यज्ञपुरुषः

विषयग्रहणं स्पृहागून्यत्वे जानन्य-
साधारणं कुर्वन्ति • स एव तेषां हिमः
॥ सर्वं वै दिक् श्रेयः साधनरूपे ॥
यज्ञः सात्त्विकादिभेदेन त्रिविधः ।
यथा । अफलाकाङ्क्षिभिर्यज्ञं वि-
धिदृष्टो यद्ब्रूयते । यष्टव्यमेवेति-
मनः समाधाय ससात्त्विकः ॥
अभिसम्भाय तु फलं दम्भार्थं मपि चैव
यत् । ब्रूयते भरतश्चेष्टतं यज्ञं विधि-
राजसम् ॥ विधिहीनमरुष्टान्नं
मंत्रहीनमदक्षिणम् । श्रद्धाविरहि-
तं यज्ञं तामसं परिचचक्षते ॥ स चा-
नेकविधो यथा । द्रव्ययज्ञास्तु पो-
यज्ञायोगयज्ञास्तु यापरे । स्वाध्याय-
ज्ञानयज्ञास्तु यतयः संशितव्रताः ॥
यज्ञानां जपयज्ञोऽप्योतिभगवतो विभु-
तिस्वरूपे जपयज्ञे ॥ जप्ये नैव तु सं-
सिद्धिं ब्राह्मणो नात्र संशयः । कुर्वादे-
न्यन्नशकुर्यान्मैत्री ब्राह्मण उच्यते ।
ब्रूयते • अनेन वा • अत्र वा । यज-
याचेति नङ् ॥ वर्णानां स्वधर्मयज्ञा-
यथा । आरभ्य यज्ञाः क्षत्राः स्युर्ह-
विर्यज्ञा विशः स्मृताः । परिचार-
यज्ञाश्शूद्रास्तु जपयज्ञास्तु ब्राह्मणा-
इति ॥ यजनौये । पूज्ये ।
यज्ञकृत् । पुं • यागकर्त्तरि ॥ यज्ञं
कराति । क्तिप् तुक् ॥
यज्ञपशुः । पुं • घोटके ॥
यज्ञपुरुषः । पुं • विष्णौ ॥ यज्ञवारा

यज्ञसूत्रम्

हे ॥
यज्ञभाजनम् । न • यागपात्रे ॥
यज्ञभृदणः । पुं • श्वेतदर्भे
यज्ञयेग्यः । पुं • उदुम्बरवृक्षे ॥ त्रि •
यागार्हे ॥
यज्ञञ्जौ । स्त्री • सोमलतायाम् ॥
यज्ञवाटः । पुं • यागस्थाने ॥
यज्ञवित् । पुं • यज्ञानां ज्ञातरि ॥
यज्ञानां कर्त्तरि ॥ ते च वेदाधायनाद-
यः । ते हि ज्योतिष्टोमादयो यज्ञाव-
स्तुभृता भवन्तीति मन्यन्ते • तच्च तेषां
भ्रान्तिमात्रम् । यज्ञं व्याख्यास्यामी-
द्रव्यं देवतायादिति । अत्रैकेक-
द्विन् • य • ज्ञानाभावात् • अ-
मुदायं वास्तुत्वात् ॥ यज्ञान्वे-
त्ति • जायति • शिन्दति लभते वा
। विद् • । विद्महे ॥
यज्ञाजः । पुं • यज्ञे । सुवाह-
र्षे ॥ वृत्तौ च ॥
यज्ञयाजा । स्त्री • उदुम्बरजने ॥
यज्ञशिष्टाधी । पुं • वैश्वदेवादियज्ञा-
वशिष्टाष्टतमोजिवि-
यज्ञनेत्रः । पुं • होमावशिष्टाज्यपुरी-
डाशरी ॥
यज्ञपेष्टा । स्त्री • सोमवल्क्याम् ॥
यज्ञसारः । पुं • यज्ञोदुम्बरे ॥
यज्ञसूत्रम् । न • उपवीते । यज्ञोप-
वीते ॥ अथ प्रमाणं यथा ॥ ऊर्ध्वं तु
त्रिवृतं सूत्रं सधवानिर्मितं शनैः ।

यज्ञाङ्गः

अनुचयमधीष्ठतं यज्ञसूत्रं विदुर्बुधाः
 । त्रिगुणं तदयन्त्रियुक्तं वेदप्रवरस-
 म्मितम् ॥ शिरोधराभ्राभिमध्यात्
 पृष्ठाङ्गं परिमाणकम् ॥ यजुर्विदां
 नाभिमितं सामगानामयं विधिः ।
 नामस्कंधेन विधृतं यज्ञसूत्रं वलप्रदम्
 ॥ इति कल्किपुराणे ४ अध्यायः य-
 ज्ञसूत्रम् । यज्ञार्थं धृतं सूत्रं वा ।
 शास्त्रार्थं वादिः ॥

यज्ञसिनः । पुं० द्रुपदे ॥

यज्ञस्थानम् । न० यज्ञवने ॥

यज्ञाङ्गः । पुं० ईमदुग्धके । उदुम्बरे

। यज्ञमङ्गति । अगिगतौ । कर्म-
 स्थलम् । खदिरवृक्षे । ब्राह्मण्ययष्टि-

कायाम् ॥ वराहमूर्त्तौ । यज्ञाङ्ग-

ज्ञान्यस्य ॥ यज्ञवराहस्याङ्गान्युक्ता

निहरिवंशी । वेदपादायुपदंष्ट्रः क्त
 तुहस्ताष्टितीमुखः । अग्निजिह्वो

दभंरीमा० ब्रह्मशीर्षीमहातपाः ॥

अश्विराश्वेषोदिव्योवेदाङ्गश्रुतिभू-

षणः । अज्यनोसः स्रुवस्तुण्डः

सामघोषस्त्रेणामहान् ॥ धर्मसत्त्व-

मयः श्रीमान्क्रमविक्रमसत्क्रियः

प्रायश्चित्तनखाघोरः पशुकानुमं-

हामुखः उद्राचान्धोऽहोमलिङ्गः फ-

लवीचमहीपथिः । वाय्वन्तरात्मा

मन्त्रस्मिन्निवृत्तः सामशोचितः ॥

वेदिस्त्रयोद्विर्गन्धे । इत्यकव्याति

धिनवान् । प्राक्शकाथीयुतिमा

यज्ञायुधम्.

नानामादौ चाभिरर्चितः दक्षिणा
 इदयोऽथिगीमहासत्रमयोमहान् ।

उपाकर्माष्टरुचकः प्रवर्त्यावर्त्तभू-

मणः ॥ नानाच्छन्दो गतिपथोऽगु-

ह्यापनिषदासनः । ह्यायापन्नोस-

हायीवैमेरुशृङ्गमिवाच्छ्रितइति ॥

न० प्रयाजादौ ॥ यज्ञे द्विविधम-

हजातं भवति । सिद्धरूपं० साध्यरु-

पञ्च । तत्रसिद्धरूपं जातिद्रव्यसङ्-

ख्यादि० साध्यरूपन्तुक्रियैव । तच्च

द्विविधम् । सन्निपत्योपकारकमारा-

दुपकारकञ्च । तत्रद्रव्यादिसंस्कार-

कत्वेन विधीयमानं यागस्वरूपान्तर्भू-

तं कर्मसन्निपत्योपकारकम्० व्रीहीन-

वहन्यात्० व्रीहिनप्रोक्षतीत्येवंविधि-

तावघातप्रोक्षणादि । तद्विपरीतञ्च

फलजननसामर्थ्यजनकत्वादिनाया-

गेन्वितं कर्मारादुपकारकम् ॥

यज्ञाङ्गा । स्त्री० सामत्रल्ल्याम् ॥

यज्ञान्तः । पुं० अश्वशृये । यागशेषे ॥

यज्ञायज्ञीयम् । न० सामविशेषे ॥ यज्ञा-

यज्ञापदयुक्तं साम० यज्ञायज्ञीयम्०

इतिव्याख्यातारः । यज्ञायज्ञाशब्दे

ऽस्मिन्नस्ति । मतीच्छः सूक्तसाम्नो

रितिच्छः ॥

यज्ञायुधम् । न० स्फुरयकपालादिदश-

सु । तानियथा । स्फुरयकपाला

निचामिहोचइवशीषसुर्पञ्चकृष्णा

जिनश्चशम्पाचो लूखलसमुत्तलश्चइ

यज्ञोपवीतम्

षष्ठोपलाचेतानिवैद्ययज्ञायुधानी
 तिदर्शपूर्णमासयोः श्रुतानि ॥
 यज्ञायुधी । पुं० यजमाने ।
 यज्ञारिः । पुं० शिवे ॥ राक्षसे ॥
 यज्ञियः । पुं० किंशुकद्रुमे । पलाशवृक्षे
 हापरयुगे ॥ त्रि० यज्ञकर्माहं । य-
 ज्ञानापात्रे । क्रतुक्रियासम्पादनयो-
 ग्ये द्विजद्रव्यादौ ॥ यज्ञमहति
 यज्ञार्त्विग्भ्यामिष्यत्र० तत्कर्माहं-
 ष्युपसङ्ख्यानात्० घः ॥ यज-
 नीये ॥
 यज्ञियदेशः । पुं० यागकरणोपयुक्त-
 कुरुपञ्चालादौ ॥ कृष्णसरसुचर-
 तिसृगोयत्रस्वभाषतः सञ्जयोय-
 ज्ञियोदेशोऽस्ति ऋदेशस्त्वतः परः ॥
 यज्ञियश्चासीदेशश्च ॥
 यज्ञियशाला । स्त्री० यज्ञार्थशालाया-
 म् ॥ यागमण्डपे ॥
 यज्ञीयः । पुं० उदुम्बरवृक्षे । त्रि०
 यागसम्बन्धिनि ॥
 यज्ञीयब्रह्मपादपः । पुं० बिककृतवृ-
 क्षे ।
 यज्ञेश्वरः । पुं० शिवे ॥ विष्णौ ।
 यज्ञेष्टम् । न० दीर्घरोहिषकवृक्षे ।
 यज्ञोदुम्बरः । पुं० उदुम्बरे । बन्तु
 फले ॥
 यज्ञोपवीतम् । न० यज्ञसूत्रे । यज्ञा-
 र्थधृतसुपवीतम् । शाकपार्थिवा-
 दिः । यज्ञोपवीतम्वा । यज्ञस्य

यतन्

श्रीतस्यस्मार्त्तस्यचविविधस्यद्रव्यत-
 पीयोगस्त्राध्यायज्ञानादेरुपसामी-
 प्येनविशेषिणित्यसंयोगिनः इतं
 प्राप्तवेत्त्यर्थः ॥ ब्राह्मणेनयदादेवा
 च्छिन्नं यज्ञोपवीतकम् । मनस्ता-
 पेनशुद्धिः स्यादापस्तम्बाऽब्रह्मोन्-
 मुनिः ॥
 यज्युः । पुं० यजुर्वेदविदि । अध्वर्यो
 ॥ यजति । यज । यजिमनीति-
 युच् ।
 यज्वा । पुं० वैद्विधानतः कृतया-
 गे । इष्टवान्० यजतेस्मवा । यज-
 देवपूजासङ्घतिकरणदानेषु । सुय-
 क्षीर्षनिप् ।
 यज्यनःस्पतिः । पुं० चन्द्रे ॥
 यत् । अ० हेतौ । पश्चाच्चयद्० चव्य
 थम् ॥
 यत् । त्रि० यदर्थे । गच्छति । एति।
 इण्गती । शतृप्रत्ययः ॥ यच्छब्दे-
 नोच्यतेयार्थस्तच्छब्दस्तस्माच्चकः ॥
 यतम् । न० हस्तिप्रियायं० पादाघा-
 ते ॥ पादकर्मयतंप्रोक्तं यातमहुश्वार-
 णम् । त्रि० संयते ॥ नियते ॥
 यतचेताः । त्रि० संयतचित्ते ॥ यतं
 चेतीयस्य ॥
 यतन् । त्रि० प्रयत्नवति ॥ यथा । जा-
 हंनमामिदेवान्देवानतीत्यनसिबते-
 देवः । नतदनुकरातिविधानंतस्यै-
 यततेनमेनमेमस्यम् । इतिपुण्य

यतात्मा

पादावामार्थ्या । अहं देवान् नमा
मि० ननमस्करामि० यो देवान् तौत्य०
अतिक्रम्यस्थितः स देवा देवान् नसे
वते० तदनु तदनन्तरं विधानं विध्युक्तं
कर्मनकराति० तस्मै सर्वात्मभूताय
यतते प्रयत्नवत्ते मच्चं नमो नम इत्याद
रार्थे द्विरुक्तिः ॥

यतमः । वि० बहूनां मध्ये निर्धारिते०
एकस्मिन् ॥ बावहूनां जातिपरिप्र-
शेडतमच् ॥

यतमानः । वि० व्याप्रियमाणे । प्र-
यतमाने ॥ यती प्रयत्ने । शानच् ।
मुक् ॥ प्रार्थयमाने ॥

यतमानसंज्ञा । स्त्री० वैराग्यविशेषे ॥
यथा । रागादयः कषायाश्चित्तव
र्त्तिनः तैरिन्द्रियाणियथास्वविषये
षु प्रवर्त्तन्ते० तन्मा प्रवर्त्तिषतविष
येष्विन्द्रियाणीति० तत्परिपाचना
यचारम्भः प्रयत्नो यतमानसंज्ञा वै रा
ग्यम् ॥ अचजगति किंसारं किमसा-
रमिति गुणशास्त्राभ्यां चास्यामीत्यु-
द्योगे ॥

यतरः । वि० द्वयोर्मध्ये निर्धारिते० ए-
कस्मिन् ॥

यतः । अ० यदर्थे ॥ इती ॥ यस्मा-
त् । पञ्चम्यास्तसिह् । व्यदाय-
त्वम् ॥

यतात्मा । वि० संयतचित्ते । संयत
वरीरेन्द्रियादिसङ्घाते ॥ निदि-

यतिपात्रम्

ध्यासनपरिपाकेषु परमात्मन्येवैका
यचित्ते ॥

यतिः । पुं० यन्निनि । निर्जितेन्द्रिय
व्यूहे ॥ कुटोचरवहृदकहसररमहंसी
षु सन्यासिषु ॥ विदतात्मनि० अ
वधृते ॥ यत्नशीले । मुनी । यत-
ते । यती प्रयत्ने । सर्वधातुभ्यद्-
न् ॥ नहुषरराज्ञीज्येष्ठापत्ये ॥ नि
कारे ॥

यतिः । स्त्री० विरती । पाठविच्छे-
दे । द्रुतमध्यविलम्बितरूपायां परि
पाद्याम् ॥ विधवायाम् ॥ यमेः
स्त्रियां क्तिन् । मलोपः ॥ रागे ॥
सन्धौ । वाद्याङ्गप्रबंधविशेषे ॥

यतिचान्द्रायणम् । न० व्रतविशेषे ॥
यथाः अष्टावष्टीसमश्रीयात्पिण्डा
न्मध्यन्दिने स्थिते । नियतात्माह-
विष्यशोयतिचान्द्रायणं चरन् ॥ इ-
ति मनुः । यतिचान्द्रायणे पादोन
धेनुचतुष्टयं तदशक्तौ सपादैकादशका
र्षांश्या इति प्रायश्चित्तविवेकः ॥

यती । पुं० यती । निर्जितेन्द्रियगामे-
॥ यमनम् । यमउपरमे । भावेकः
। मलोपः । यतमुपरमणमस्ति नि-
च्छं वायस्य । अत इति ठनाविती-
निः । वशिष्ठादौ ॥

यतिनी । स्त्री० विधवायां ॥

यतिपात्रम् । न० पलाव्यादिपात्रे ॥
पलावुं दारुपात्रस्य मयवैदलंतथा

यथा	यथापूर्वम्
। एतानियतिपात्राचिमनुः स्त्राय भ्रुवाव्रवीत् ।	यथाकथञ्चित् । म० येनकेनप्रकारेण- च्यर्थे ॥ यथाच० कथञ्चित् ॥
यतिमैथुनम् न० सुष्ठुनरते यति- गोप्यरतौ ।	यथाकथाच । अ० अनादरे ।
यती । स्त्री० गच्छन्त्याम् । वृणः शत रि० ङीप् । विधवायाम् ॥	यथाकामी । त्रि० स्वेच्छाचारिणि । क तन्ने । स्वरुचौ । स्वच्छन्दे । खैरि णि । निर्यन्त्रणे ॥
यतुका । स्त्री० } यतुका । स्त्री० } वृक्षविशेषे ।	यथाकालम् । अ० विहितकाले ॥
यत्तः । त्रि० यत्नवति ॥	यथाक्रमम् । अ० क्रमानुरूपे परिपो स्याम् । मूलावधिक्रमे ॥ क्रममनति क्रम्यवर्ततइत्यर्थे पदार्थानतिवृत्ताव व्ययीभावेव्ययम् ।
यत्नः । पुं० प्रयत्ने ॥ उत्साहे । उ- द्योगे । यतनम् । यत्न्यतेऽनेनाच- वा । यतौ । यजयाचयतेतिन- ङ् । रूपादिचतुर्विंशतिगुणान्तर्ग तगुणविशेषे ॥ सचत्रिविधः । प्र- वृत्तिः निवृत्तिः शोषनयोनिये- ति ॥	यथाज्ञातः । त्रि० मूर्खे ॥ ज्ञातं ज्ञान कालविशेषमनतिक्रम्यवर्तते । पदा र्थानतिवृत्तावव्ययीभावः । तदंशो स्ति । अर्शचाद्यच् ॥ नीचे ॥
यत्नवान् । त्रि० प्रयत्नविशिष्टे । यत्न- मन्तरेणनकिञ्चिन्नभ्यते० एवंज्ञात्वा- यत्नतत्परे ॥ यत्नोत्पत्त्यस्य । मतुप् ॥ यत्र । अ० अनवकृप्तौ । अमर्षे । ग र्हायाम् ॥ पाच्यर्थे यस्मिन् । स- प्तम्याच्चल् ॥	यथाज्ञातरूपधरः । त्रि० दिगम्बरे ॥ परमहंसे ॥ यथा । यादृशं ज्ञातमात्र- स्वरूपंधारयतीति तथो ॥
यथा । अ० तुल्यार्थे माने ॥ प्रशंसा याम् ॥ निदर्शने । दृष्टान्ते ॥ नि र्हंशे ॥ हेतूपपत्तौ ॥ योग्यतायो- म् ॥ वीप्सायाम् ॥ पदार्थानति वृत्तौ ॥ येनप्रकारेण । प्रकारवचने बाल् ॥ विभक्तित्वात् । व्यदाद्यत्व- म् ॥	यथातथम् । अ० न० यथावर्ततेतथेव्य- र्थे ॥ यथार्थे । सत्यार्थे । सत्यमनति क्रम्य । पदार्थानतिवृत्तावव्ययीभा वः यथाशब्दस्तथाशब्दोवांसत्वार्थः । यथार्थेव्ययीभावोवा । सनपुंसक मितिनपुंसकत्वम् । इस्त्रीनपुंसक इतिइस्त्वम् ॥
	यथापूर्वम् । अ० पूर्वदिग्देशकालानु रूपे ॥ यथा । अकृतायांप्रतिष्ठायां प्राधान्यांप्रतिमासुच । यथापूर्वतया भावः स्वर्वादीनामविष्णुता ।

यथार्थानुभाव :

यथामुखम् । अ० प्रतिविम्बे ॥ मुखस्य
सदृशम् । यथामुखम् । निपातनाद-
व्ययीभावः । पदार्थानतिवृत्तौ यथा
शब्दोवा ॥

यथामुखीनः । चि० मुखप्रतिविम्बा-
स्ये । दर्पणे ॥ यथामुखं दर्शनः ।
यथामुखस्य मुखस्य दर्शनः ख-
रूतिखः ॥

यथायथम् । अ० यथार्थे ॥ अनतिलङ्घ-
नेनेत्यर्थे ॥

यथायथम् । न० यथास्वमित्यर्थे ॥
यथास्वमित्यर्थे । यथाशब्दस्य हि त्वं न पुं-
सकत्त्वञ्च निपात्यते । यथास्वे यथा-
यथमिति सूच्यते ॥ योयमात्मा । द-
ञ्चात्मीये । तद्यथास्वम् । आत्मनि
ज्ञाताः सर्वपदार्थाद्यथायथम् । य-
थास्वभावमित्यर्थः ॥ आत्मीये ।
सर्वेषान्नुद्यथायथम् । यद्यदात्मीय-
मित्यर्थः ॥

यथायोग्यम् । अ० यथोचिते ॥
यथार्थम् । अ० सत्यार्थे ॥ अर्थमनति-
क्रम्य । पदार्थानतिवृत्ताव्ययी-
भावः ॥

यथार्थः । चि० युक्ते ॥

यथार्थानुभावः । पुं० तद्वतितत्प्रका-
राऽनुभवे ॥ स एव प्रमेत्युच्यते । य-
थार्थानुभवस्तुर्विधः । प्रत्यक्षानु-
मित्युपमितिशाब्दभेदात् । तत्कर-
णमपि चतुर्विधम् । प्रत्यक्षानुमा-

यथेष्टाचरणः

नापमानशब्दभेदात् ॥

यथार्हम् । अ० यथायोग्ये ॥

यथार्हवर्णः । पुं० चरे । प्रणिधौ ॥

अर्हति । अर्हं । अच् । योऽग्योर्ज्ञौ

यथार्हवर्णोरूपमस्य ॥

यथाविधि । अ० यैः सह यथोचितमि-

त्यर्थे ॥ यथाविधानमित्यर्थे ॥

यथावृत्तः । चि० यथाचारे ॥

यथाशक्ति । अ० साध्यानुसारे ॥ शक्ति-

मनतिक्रम्य । यथार्थेपदार्थानतिवृ-

त्ताव्ययीभावः । अव्ययीभावश्चे-

त्यव्ययत्वम् ॥

यथाशास्त्रम् । अ० शास्त्रसम्भते ॥ शा-

स्त्रमनतिक्रम्य । यथार्थेऽव्ययीभावः ॥

यथास्थितः । चि० सत्ये ॥

यथास्वम् । अ० यथार्थे ॥ यथायथमि-

त्यर्थे । स्वात्मीये ॥ यथास्वमिति

वोप्यायामव्ययीभावः । योयमात्मा

यद्यच्चात्मीयं तद्यथास्वमित्युच्यते ॥

यथेष्टम् । अ० कामम् । प्रकाम-

मित्यर्थे ॥ इष्टानतिक्रमे । निष्का-

मे ॥ आप्तुमिष्टम् । आप्तुव्याप्तौ ।

सन् । क्तः । आप्तुपृथामौत् ।

अव्ययविभक्तीत्यव्ययीभावः ॥

यथेष्टम् । न० इष्टमनतिक्रम्यस्थिते ॥

यथेष्टचारी । पुं० पक्षिणि ॥

यथेष्टाचरणः । चि० यथेष्टाचारिणि

॥ यथा । क्रियाहीनस्य मूर्खस्य महा-

रोगिण्येव च । यथेष्टाचरणस्याहु-

यदा

मरणान्तमशौचकम् ॥
 यथेष्टाचारी । त्रि० खेच्छाचारिणि ॥
 यथेष्टमाचरितुंशीलमस्य । णिनिः ॥
 यथोक्तकारी । त्रि० काम्यनिषिद्धवर्ज
 नपुरस्सरंनिस्थायनुष्ठानलब्धं प्रवर-
 प्रीती ॥ यथाज्ञाकारिणि ।
 यथोचितः । त्रि० यथायोग्ये । यथा
 प्राप्ते ॥
 यथोत्तरम् । अ० उत्तरमुत्तरंप्रतीत्य-
 र्थे ॥
 यथोदितम् । न० यथोक्ते ॥
 यथोपजीषम् । अ० यथासुखमि-
 त्यर्थे ॥
 यद् । अ० हेतौ ॥ यच्छ्रुति । यम०
 । क्रिप् । अनुदात्तापदेशे त्यनुना-
 सिकलोपः ॥ यद्यर्थे ॥
 यत्०द् । त्रि० यद्यर्थे ॥ बुद्धिस्यस्त्री-
 पञ्चदशधर्मावच्छिन्ने । जी० इ-
 तिभाषा ॥ यत्तदोर्नित्यसम्बन्धः
 यच्छब्देनोच्यतेयथैस्तच्छब्दस्तस्य-
 वाचकः ॥ अपिच । तच्छब्देनतु
 यच्छब्दोबोहव्यः सततंबुधैः ।
 उदाहृतेतुयच्छब्देतच्छब्दः स्या
 दुदाहृतः ॥ प्रजेस्यञ्जितनियन्त्रिभ्यो
 ङिदित्यदिः ॥
 यदा । अ० यस्मिन्काले ॥ यथा ।
 यदायदासतांशानिवेदमार्गानुसा-
 रियाम् । तदातदाकलेषु विरनुमे
 याविषयः ॥ सर्वैकान्येत्यादि-

यदृच्छालाभः

मा० दा ॥
 यदि । अ० पदान्तरे । सम्भावनाया
 म् । चेदर्थे । असन्देहेसन्देहव
 चने ॥ यद्वेदाः प्रमाणं स्युः ।
 वेदाः प्रमाणं हिचेत्तद्व्यादियथा-
 ॥ यतनम् । यती० । इन् । पृ
 षोदरादित्वात्तस्यद् ॥
 यदीयः । त्रि० यत्सम्बन्धिनि ॥
 यदु । पुं० देवयान्यांययातेजातेर्ज्य
 षपुत्रे ॥ दशाहदेशे ॥ तद्देशवासि
 नि० यद्वः ॥
 यदुतुङ्गम् । न० तीर्थविशेषे ॥
 यदुदेवः । पुं० वसुदेवे ॥
 यदुनाथः । पुं० श्रीकृष्णे ॥
 यदुपतिः । पुं० श्रीकृष्णे ॥
 यदूनांपतिः ॥
 यदुवंशः । पुं० यदोःसन्ताने ।
 यदृच्छा । स्त्री० स्वातन्त्र्ये । स्वैरिता
 याम् ॥ स्वारसिक्यामिच्छायाम् ।
 शास्त्रानुमतप्रयत्नव्यतिरेके । अच्छ
 ममृच्छा । अच्छगत्यादी । गुरोश्च
 त्यः । याच्छा । विशिषणमिति
 समासः ॥ सहसार्थे । निर्निमित्ते
 ॥ यथायदृच्छाशब्दः । अथमतंप्रवृ
 त्तिनिमित्तमनपेक्ष्ययः शब्दः प्र
 योक्तुंभिप्रायेणैवप्रवर्ततेसयदृच्छाश
 ब्दोद्धित्यादिरिति ॥ देवगतौ ॥
 यदृच्छालाभः । पुं० अप्रार्थितोपस्थि
 तलाभे ॥

यञ्जम्

यदृच्छालाभसस्तुष्टः । पुं० तत्त्वज्ञे ॥
शास्त्रानुमतप्रयत्नव्यतिरेकात् । य
दृच्छा० तयैवयोलाभोऽग्राच्छादनादेः
शास्त्रानुमतस्य० सयदृच्छालाभः
तेनसस्तुष्टः० तदधिकतृष्णारहितः
तः ॥ यतयोभिन्नार्थं यामंप्रविशन्ती
तिशास्त्रानुमतस्तु प्रयत्नः कर्तव्य
एव ॥

यज्ञविष्यः । चि० मूर्ध्नि ॥ दैष्टिके ॥

यज्ञविष्योविनश्यति ॥

यद्यपि । अ० अवधारण्ये ॥ अप्यर्थे ॥

यद्युवा । अ० यदि ॥

यद्वत् । अ० प्रश्ने ॥ वितर्के ॥

यद्वा । अ० पदान्तरे ॥

यन्मा । पुं० मेठे । इस्तिपके ॥ सूते

॥ सारथौ ॥ यच्छ्रुति । यम० ।

तृप् ॥

यन्मम् । न० देवाद्यधिष्ठाने ॥ पाप

० भेदे ॥ नियन्त्रणे । ऊन्द्रा० ताला

द्व० भा० ॥ वन्धने ॥ मृगवन्धन

विशेषे ॥ यच्छ्रुति । यम० । गुधृवी

पन्नियमीतिचः । यन्व्यतेनियम्य

ते० निगृह्णाति० असाधून्० चाय

ते० असाधून्० अनुगृह्णाति

सम्भून् इतिचयन्त्रमितिचतुर्धरनी

ककरुठः ॥ तीप०० अगनइत्यादि

भाषाप्रसिद्धेमह्यग्नियन्त्रे ॥ बन्दू

कइतिप्रथितेसौसगुलिकोत्क्षेपणा

यै लघ्वग्नियन्त्रे ॥ इतिमहाभारत

यञ्जिका

टीकायांमौलकरुठः ॥ वाद्ये ॥

यथा । यन्त्रस्यगुणदोषौनविचार्यौ

मधुसूदन । अहंयन्त्रंभवान्दन्तौ

नमेदोषानमेगुणाः ॥ दारुयन्त्रा

दौ ॥ कल० इ० भा० ॥ यथा

। ईश्वरः सर्वभूतानांहृद्देशेर्जुनति

ष्ठति । भ्रामयन्सर्वभूतानियन्त्रारू

ठानिमायया ॥ औषधस्यचपाकार्यं

यानियन्त्राणिसन्तिहि । तानिभाव

प्रकाशादौद्रष्टव्यानिमनीषिभिः ॥

तत्रकेपाञ्चिन्नामानि लिख्यन्ते ।

जलकच्छपपाताल दोलाभूधरबालु

काः । षकाद्यायन्त्रभेदाः स्युर्व्या

भ्याद्याद्यमृषिका इतिशब्दचन्द्रिका ॥

यन्त्रकम् । न० यन्त्रकाष्ठे । कुंद० इ०

गौ० दे० भा० प्रसिद्धे ॥ यस्यते

काष्ठमनेन । यम० पूर्ववत्चः । स्वा

र्थकः ॥

यन्त्रगृहम् । न० तैलशास्त्रायाम् ॥

यन्त्राणांस्थाने ॥

यन्त्रगोलः । पुं० मटरइतिप्रसिद्धेक

लाये ॥

यन्त्रणम् । न० रक्षणे ॥ वन्धने ॥ नि

यमने ॥

यञ्जणा । स्त्री० पीडायाम् ॥

यञ्जपिषणी । स्त्री० पेषणार्थयञ्जे ।

जांता० चाक्री० इतिभाषाप्रसि

द्धे ॥

यञ्जिका । स्त्री० पत्न्याः कनिष्ठभ

यम :

गिन्याम् ॥ यथा । कनिष्ठाश्यालि
काहालीयन्त्रिकाकीलिकुञ्जिकेतिहे
मचन्द्रः ॥

यन्त्रितः । चि० यथिते ॥ वक्षे ॥ नि
यमिते ॥ वशीकृते ॥

यन्त्री । चि० यन्त्रवति ॥ अस्त्यर्थे०
इतिः ॥

यम्भूलः । चि० यदाश्रयभूते । यत्
सत्तातिरिक्तसत्ताशून्ये ॥

यमः । पुं० दक्षिणाशापती । शमने ।
काले । धर्मराजे । पितृपती । स
मवर्त्तिनि ॥ यमः संयमतामहम्
। संयमतांधर्माधर्मफलदानेन०
नियहानुयङ्कुर्वतांमध्ये० यमोवै
वस्वतोभगवतिभूतिः ॥ अस्यानुशा
नयथा । केवलंयेजगदामनन्तंस-
मुपाश्रिताः । भवद्भिः परिहार्या
स्तेतेषांनास्तीहसंस्थितिः ॥ नमः
कृष्णाऽच्युतानन्तवासुदेवित्युदीरित
म् । यैर्भाषर्भावितैर्दूतास्ते चत्वाज्याः
सुदूरतइतिवाङ्मुराणम् ॥ सर्वेषां
संयमनात्यमः यच्छ्रुतिः ॥ उपर
मयतिप्रारब्धक्षीणं प्राणैर्धियोज
यतिइतियमः ॥ आदित्ये ॥ शनौ
काकि । ध्वाङ्क्षे ॥ संयमे ॥ श
रीरसाधनापेक्षनित्यकर्मणि ॥ उपा
यान्तरनिरपेक्षशरीरमात्रेणसाध्यं नि
त्यंयावज्जीवमवश्यकार्यंयत्कर्म० अ
हिंसादि० तद्यमइत्यर्थः ॥ अहिं

यमौ

सासत्यवचनं ब्रह्मचर्यमकल्कता ।
अस्तेयमितिपक्षैतेयमावैपरिकीर्तिः
ताः ॥ निषिद्धानाचरणे ॥ इन्द्रि
याणांविषयेभ्योनिवारणे ॥ यमा
न्सेवेतसततंनित्यंनियमान्बु-
धः । यमान्पतत्यकुर्वाणोनियमां
न्केवलान्भजन् ॥ अहिंसासत्यास्ते
यत्रब्रह्मचर्यापरिग्रहायमाइतिपातक-
लसूत्रम् ॥ सर्वैर्ब्रह्मेतिविज्ञानादिन्द्रि
ययामसंयमः । यमीयमितिस
म्प्रोक्तोभ्यसनीयोमुहुर्मुहुः ॥ यम
ः यति । यमउपरमे । विदुक्तादच्
यच्छ्रुति० अनेनवा० यमनंवा । य
म० । पचाद्यच्० यमः समुपनिवि
पुचेत्यप्० वा ॥ उपरमे । उपरति
मात्रे ॥ ब्रह्मचर्यादिदशसु ॥ यथा
। ब्रह्मचर्यं दयाक्षातिध्यानंसत्यमक
ल्कता । अहिंसास्तेयमाद्युर्येयमश्चे
तियमाः स्मृताः ॥

यमौ । पुं० द्विवचनान्तः ०० एकयो
क्त्यानकुलसहदेवयोः ॥

यमौ । चि० यमजे ॥ बीकृन्तत्रायुना
भिन्ने द्वौजीवीकुक्षिमागतौ । यमा
विष्यभिधीयेतेधर्मतरपुरः रुरीः
धर्मस्तदितरोऽधर्मः ० तीपुरः स-
रौययोः । तेनयमौधर्मादधर्माच्चभ
वतः इत्यर्थः ॥ तयोर्ज्यैष्ठत्वनिरु
पणंयथा । बहिर्वर्षेषुचारिव्यायम
मयाः पूर्वकल्पतः । यस्यजातस्य

यमघण्ट :

यमयीः पश्यन्तिप्रथमंमुखम् ॥ सन्ता
नः पितरस्यैवतस्मिन्ज्यैष्ठ्याप्रतिष्ठि
तम् ॥ जन्मप्राथम्यात् • ज्यैष्ठ्यायम
यीः • नतुनिषिकप्राथम्यात् • जन्म
प्राथम्यसन्दे हेमुखदर्शनप्राथम्यात् ।
इत्युदाहृतत्वम् ॥

यमकः । पुं • संयमे । व्रते ॥ न • श
ब्दालङ्कारे ॥ तल्लक्षणंयथा । अर्थेस
त्यर्थंभिन्नानांवर्णानांसापुनः श्रु
तिः । यमकंपादतद्भागवत्तितद्यात्य
नेकताम् ॥ वर्णवृत्तविशेषे । यथा ।
नगणमनुद्विलघुकुरु । फणभणित
यमकमिति ॥ यथा । विषमतरविष
मशर । प्रहरमपिनचिरमपि ॥ त्रि •
यमजे ॥

यमकालिन्दी । स्त्री • संज्ञायाम् । सू
र्यपत्न्याम् ॥

यमकीटः । पुं • कीटविशेषे । । घु-
र्चुरे ॥

यमकीर्तिः । स्त्री • पुरीविशेषे । सा
चभद्राश्रववर्षश्चनिरक्षदेशेऽलङ्कारायाः
पूर्वपृथिव्याश्चतुर्थेभागेवर्तते ॥ य
था । लङ्काकुमध्ये यमकीर्तिरस्याः
प्राक् पश्चिमरोमकपत्तनश्च । अध
स्ततः सिद्धपुरंसुमेरुः सौम्येऽथ
शाम्येवडवानलश्च ॥ कुवत्तपादा
न्तरितानितानिस्थानानिषड्गोल-
विदेवदन्ति ॥ इति ॥

यमघण्टः । पुं • अशुभयोगविशेषे ॥

यमपत्नी

यथा । रवीमघाचन्द्रदिनेविशाखा
चाद्रांकुजेचन्द्रसुतेषमूला । जीषेऽ
नलर्धभृद्युजेविधियहस्ताशनीस्या-
द्यमघण्टयोगः ॥

यमजः । त्रि • समकालौनैकगर्भजा-
तसन्तानद्वये ॥

यमदग्निः पुं • ऋचीकमुनिपुत्रे । प
रशुरामपितरिमुनिविशेषे ॥

यमदूतकः । पुं • कृतान्तचरे ॥ का
के ॥

यमदूतकः । पुं • वायसे ॥ यमस्य
चरे ॥

यमदूतिका । स्त्री • चम्बिकायाम् ।
तिन्तिडौष्ठे ॥ विशेषतः चारभू
मौप्राणदायमदूतिका ॥

यमदेवता । स्त्री • भरणीनक्षत्रे ॥

यमद्रुमः । पुं • शाल्मलिष्ठे ॥

यमद्वितीया । स्त्री • कार्तिकशुक्रद्विती
यायाम् ।

यमधारः । पुं • पार्श्वद्वयधारयुक्ताश्च-
विशेषोद्विधाराणांडा • इ • भा • ॥

यमनः । पुं • यमे ॥ न • बंधने ॥
उपरतौ ॥

यमनिका । स्त्री • जवनिकायाम् ।
व्यवधायकवाससि । तिरस्करिण्या
म् ॥ यस्यति । दम • । ल्युट् ।
स्वार्थकन् ॥

यमपत्नी । स्त्री • धूमोण्यायाम् विज
यायाम् ।

यमानिका

यमप्रियः । पुं० बटवृक्षे ।
 यमभगिनी । स्त्री० यमुनायाम् ॥
 यमभटः । पुं० यमदूते ॥ अरेयमभ
 टाः यठाः । कपटवियेषूहटानिवे
 द्यतवीचक्षत्रनचाधिकारोमयि ।
 अहनुशिवसुन्दरीचरणचारुपद्मेरु
 सुखलम्भधुसुधासंभसमपिवन्-
 जानीतरे ।
 यमराट् । पुं० यमने । यमे ॥ यमे
 नसंयमेनराजते । राज० । क्षिप् ॥
 यमराजः । पुं० यमे ॥
 यमराजम् । न० युग्मे । युगले ॥ दिगु
 चिते ।
 यमराजपत्रकः । पुं० अश्वत्थवृक्षे ॥
 कोविदारवृक्षे ॥
 यमलार्जुनहा । पुं० श्रीकृष्णे ॥
 यमलो । स्त्री० चोटीहये । चाटीहये ।
 यमलेखकः । पुं० चित्रगुप्ते ॥ यमस्य
 लेखकः ।
 यमवान् । चि० संयमिनि ।
 यमशासनः । पुं० महिषे ॥
 यमव्रतम् । न० पृथ्वीपतेर्वर्षविशेषे
 ॥ यथा । यथायमः प्रियहृष्यीप्राप्ते
 काक्षीनियच्छति । तथाराज्ञानियन्त
 यथाः प्रजास्तद्वियमव्रतम् ।
 यमस्तसा । स्त्री० यमुनायाम् । कालि
 न्याम् ॥ दुर्गायाम् ॥ यमस्तस-
 सा ॥
 यमानिका । स्त्री० यजमोदायाम् ॥

ययोः

ब्रह्मदभायाम् ॥ यमेनचनिति ।
 यन० । यवुल् ॥
 यमानो । स्त्री० यमानिकायाम् ।
 यमानकः । पुं० शिवे ॥ यमस्य
 नकः ॥
 यमो । चि० संयमविशिष्टे ॥ यमवति ।
 यमो । स्त्री० यमुनायाम् ॥
 यमुना । स्त्री० कालिन्याम् । सूर्यत-
 नयायाम् । यमनस्तसरि ॥ यच्छ-
 ति । यमउपरमे । अजियमिणी
 श्रीकृष्णस्य च्छुनम् ॥ दुर्गायाम् ॥
 ययोक्तदेवीपुराणे । सङ्गमाङ्गमना
 इहालीकेदेशविभाव्यते । यमक
 भगिनीयातायमुनातेनसामतेति ।
 यमुनाजनकः । पुं० सूर्ये ।
 यमुनाप्रभवः । पुं० तीर्थविशिषे ।
 यमुनाभित् । दृ० । पुं० बलभद्रे ।
 यमुनाभ्राता । पुं० कृतान्ते । यमने
 । यमे । यमुनायाः भ्राता ॥
 यमेरुका । स्त्री० दण्डक्यायाम् ॥
 ययातिः । पुं० नहुषात्मजे पुराणप्रसि
 षेनृपतेनाहुषो ॥ यस्यायंश्लोकः ।
 यत्पृथिव्यांत्रोद्दिश्यवंचिरण्यं पश्यतः
 स्त्रियः । नदुश्चन्तिमनः प्रीति-
 पुंसः कामहतस्यमे ।
 ययातिपतनम् । न० भौमतीर्थवि-
 शेषे ।
 ययोः । पुं० महादेवे । मोक्षमार्गे ॥
 यात्यनेनया० । यात्यः किङ्करे च

यवः

तिर्हः ॥

यवः पुं० अश्वमेधीयतुरगे ॥ तुरङ्ग-
मे । इये । याति । याप्रापणं यो-
हे चेत्युः ॥ यद्विं । अ० यस्मिन्-
चचे । यदाये ॥ यस्मिन्काषे । अ
नयतनेर्हिन्यतरस्यां ।

यवः । पुं० खनाम्नाप्रमिहं शुकधान्ये
। शितशुके । यवस्तुशितशुकः स्या
न्निः शुकोति यवः स्मृतः । तो
कस्तद्वत्सहरितस्ततः स्यल्पदकी
त्तितः ॥ यवः कषायोमधुरः
शीतलोलेखनोमृदुः । अर्णेषु ति-
कवत्पप्योरुक्ष मेधाग्निवर्धनः ॥
कण्ठपाकेऽनभिष्यन्दीस्वर्गविकरौ
गुरुः । बहुवातमलोवण्यः स्थी-
र्यंकारोचपिच्छिलः ॥ कण्ठत्वगा
मयश्चेत्प्रपित्तमेदः प्रणाशनः ।
पीनसञ्ज्ञासकासोरुस्तम्बलोहितह
ट्प्रणत् ॥ अस्मादतियथोन्यूनस्तो
क्मोन्यूनतरः स्मृतः ॥ षड्भि
गौस्सर्षपैः परिमितेपरिमाणवि
शेषे ॥ सर्षपाः षड्यवोमध्यङ्गित
मनूक्तेः । मध्यानस्थ्लीनापिसू-
क्ष्मोयवोभवतोत्थयः ॥ अपिच ।
जालान्तरगतेभानौयञ्जाणुदृश्यते-
रजः । तैयतुभिर्भवेद्विचालि-
चाषड्भिश्चसर्षपः । षट्सर्षपै
र्यवस्त्वैकागुञ्जेकातुयवेच्चिभिः ॥
योति० ययतीवा । युमिश्रणे । अ-

यवजः

अ० अर्षपा । यदा यवस्यफलं य
वः अयवेचप्राणोत्थयत् । फलपा
कशुषामितिः पुं । लुपियुक्तव-
त् ॥ पृथक्कृते ॥ इन्द्रयवे ॥ यव
सदृशबीजत्वात् ॥ अङ्गुलिस्थयवा-
काररेखाविशिषे ॥ यथा । तज्ज-
मीमूलसम्पृक्तौयवौपुत्रार्थदीकमा
त् । मध्यमायांयवस्यैवाङ्गुष्ठेऽपूर्वं
धनप्रदः ॥ अपिच । मध्यमायांय-
दियथोदृश्यतेचसुग्रीभनः । तदा-
न्यसञ्चितद्रव्यंप्राप्तोत्थयत् षकेयवे ॥
अस्यापिचक्रमङ्गुष्ठे यवपूर्णं सुदृश्य-
ते । तदापितामहादीनामर्जित-
लभतेधनम् ॥

यवकः । पुं० शुकशून्ययवे ॥
यवक्यम् । त्रि० यवभवनेचित्तस्य-
चे ॥ यवानांभवनं च चम् । यवय
वकेतियत् ॥
यवधारः । पुं० यवायर्ज । पाक्ये ।
यवानांधारः ॥ यवधारोलेषुः
स्निग्धः सुमृक्षोऽन्दिदोयनः ।
निर्हन्तिशूलवातामय्य पाशवसगला
मयान् ॥ पाण्डुर्गोयवोत्थयत्माना
इतीहहृदामयान् ॥ सिरः३०भा०
प्रधारे ॥
यवघोदः । पुं० विद्वरे । यवस्ये ॥
यवगण्डः । पुं० यूनास्ययवस्यवि-
शिषे । युवगण्डे ॥
यवजः । पुं० यवकारेण यवजाम् ॥

यवनाचार्य्य :

यवजोद्धवम् । न० तवचीरे ।
 यवतिक्ता । स्त्री० लताप्रभेदे । महा-
 तिक्तायाम् । दृढपादविसर्पिण्या
 म् । सूक्ष्मपुण्यायाम् ।
 यवतैलम् । न० यवचूर्णादियुक्तपक्वतै
 लविशेषे । यथा । यवचूर्णादिकुडवं
 मञ्जिष्ठोर्बपलेनतु । तैलप्रस्थशतगु
 णिकाञ्जिकेसाधितोजयेत् । ज्वरदा
 हंसहारीगमङ्गानाञ्चाप्रहर्षणम् ॥
 यवहीपः । पुं० सप्तखण्डात्मके० उप
 हीपविशेषे ॥
 यवनः । पुं० देशविशेषे ॥ वेगाधि
 काश्वे ॥ गोधूमे ॥ गर्जरहणे ॥
 तुरुष्के ॥ सुदाम्नः पितरिनृपान्त
 रे ॥ जातिविशेषे । ययातेः पुत्रस्य
 तुर्वसोर्वशे ॥ यथोक्तमाश्रये । य-
 दोस्तुजातायदवस्तुर्वसोर्यवनाः सु
 ताः । द्रुष्टोस्तुतनयाभोजाषनी-
 स्तुस्त्रैकजातयः ॥ पुरोस्तुपौरवोषं
 शोयत्रजातोसिपार्थिवइति ॥ सु-
 निविशेषे । यथा । जातंदिनदूष-
 यतेवसिष्ठश्चाष्टौचगर्गीयवनोदशा-
 हम् । जन्माश्रयमामंफलंभागुरिद्य
 चीरेविवाहेपिचकर्णवेधे ॥ त्रि०
 वेगिनि ॥
 यवनद्विष्टः । पुं० गुग्गुली ॥
 यवनप्रियम् । न० मरिचे ।
 यवनाचार्य्यः । पुं० ज्योतिः शास्त्र
 कर्त्तरिमुनिविशेषे ॥

यवसम्

यवनानी । स्त्री० यवनानांलिप्याम् ॥
 इन्द्रवरुणेत्थोदिना० नुगागमीक्षीष
 च ॥
 यवनारिः । पुं० श्रीकृष्णे ॥
 यवनालः । पुं० देवधान्ये । जूर्णाव्द
 ये । बीजपुष्यिकायाम् । जुवार०
 वाजरा० इ० भा० ।
 यवनालजः । पुं० यवक्षारि ।
 यवनिका । स्त्री० जवनिकायाम् ।
 यवनी । स्त्री० यवनस्त्रियाम् । यवन
 स्पस्त्रीजातेरितिडीप् ।
 यवनेष्टः । पुं० लशुने ॥ राजपला
 गडौ । निम्बे । पलागडौ ॥ न०
 सीमके । मरीचे । गृध्रने । सल
 गम० इ० भा० प्र० ।
 यवनेष्टा । स्त्री० खजूर्याम् ॥
 यवफलः । पुं० वेणीत्त्वक्सारे ॥ यव
 द्रवफलान्यस्या ॥ मांस्याम् । कुट
 जी । मञ्जवत्ते ॥
 यवमध्यम् । न० चान्द्रायणप्रभेदे ॥
 यवमयः । त्रि० यवस्यवि कारे ॥ असं
 ज्ञायामितिमश्ट ॥
 यवलासः । पुं० यवक्षारि ॥
 यवशाकम् । न० वास्तूकशाके । बथु
 चा० इ० भा० प्र० ॥ प्रायशोयवमध्ये
 स्याद्यवशाकमिदंततः ॥
 यवशूकः । पुं०)
 यवशूकजः । पुं०) यवक्षारि ॥
 यवसम् । न० घासे । गवाद्यदनीयतणे

यवानी

॥ यौति० यूयतेवा । युमिश्र षेऽ
मिश्रशेष । बहियुभ्यांशित्त्वसच्
। संज्ञापूर्वकत्वाद्बह्विः ॥

यवसुरम् । न० यवजातसुरायाम् ।
यवागूः । स्त्री० यन्नद्रव्यविशेषे ॥ ष
ड्गुणजलपक्वघनद्रवद्रव्यविशेषे ।
श्राणायाम् ॥ यथा । यवागूः षड्
गुणे तोयेसंसिद्धाघनसिक्थिका ।
पृथग्द्रव्यैस्तुविरजैः संयुक्ताज्वरि-
ण्येहिता ॥ यवागूदीपनीलघ्वौट
ष्णाघ्नीवस्तिशोधनी ॥ श्रमग्लानिह
रीपथ्याज्वरेचैवातिसारके ॥ यौ
ति० यूयतेवा । यु० । सयुवचिभ्या
ऽन्यजागूजक्तु षड्श्यागूच् ॥

यवायजः । पुं० यवक्षारे । यवाया
ज्जायतेस्य । जनी० । पञ्चम्यामि
तिङ् ॥

यवानः । त्रि० वेगिनि ॥
यवानिका । स्त्री० ब्रह्मदर्भायाम् ।
अजबायन० द्र० भा० । यवान्याम् ।
दुष्टोषवः । इन्द्रवरुणेति० स्त्रीषा
नुक्ती । इवार्थे० स्वार्थेवाकन् ॥

यवानी । स्त्री० यमान्यामोषधी । य
वानिकायाम् ॥ अस्यानामानिगु
णाश्च । यवानिकीयगन्धाचब्रह्मदर्भा
जमोदिका । सैवाक्तादीप्यकोदीप्यं
तथास्याद्यवसाह्वया ॥ यवानीपाच
नीरुच्यातीक्ष्णोष्णाकटुकालघुः ।

दीपनीचतयातिक्तापित्तलाशुक्रशूल

यवीयान्

इत् ॥ वातशो फोदरानाहगुल्मप्री-
हकामिप्रणुत् ॥ दुष्टोयद्वर्ध० इ
न्द्रवरुणे तिसूत्रस्ययवाद्दोषइतिवा
त्तिकात् ० यवशब्दस्यानुगागमस्त
तोडीपच । अयमेवास्वदोषोयदुत
यवस्वजातेरभावेपितदाकारानुक्त्
तिरिति ॥

यवानीशाकम् । न० यवान्याः शाकी
॥ यवानीशाकमाग्नं यंरुच्यंवातक
फप्रणुत् । उष्णं कटुचतिक्तापित्त
लंलघुशूलहृत् ॥

यवापच्यम् । न० यवक्षारे ॥

यवाम्जम् । न० सौवीरके ॥

यवासः । पुं० यासे । दुस्पर्शायाम् ।
रोदन्याम् । दुरालभायाम् । जवा
सा० इ० भा० ॥ खदिरि ॥ यौति
। यु० षट्तन्यङ्गीति० चासः ॥

यवासकः । पुं० यवासे ॥ स्वार्थेकः ॥
यवासशर्करा । स्त्री० यवासरसघटित
शर्करायाम् । सुधामोदके । तव-
राजे ॥

यवासा । स्त्री० गुण्डासनीदण्डे ॥

यवाह्वः । पुं० यवक्षारे ॥

यविष्ठः । त्रि० कनिष्ठे ॥ अयमेषा
मतिशयेनयुवा । अतिशयनइती-
ष्ठन् । स्थूलदूरेति० यणादिषोप
गुणौ ।

यवीयान् । त्रि० अतितरुणे ॥ कनि
ष्ठे ॥ अयमनयो रतिशयेनयुवा ।

यशः

द्विवचनविभक्त्योपपदेतरवीयसुना-
बितीयसुन् । स्थूलदूरयुवेच्यादि
नायणादिलोपगुणौ ।

यवोत्यम् । न० सौवीरके ॥

यव्यम् । चि० यवक्ये ॥ यवानांभव
मन्त्रम् । यत्रयवकषष्ठिकाद्यात् ॥

यवेभ्योहितंवा । खलयवेतियत् ॥

पुं० मासे ॥ वैशाखे ॥

यशःपठहः । पुं० उक्तायाम् । महा-
राजप्रयाणसमयेवाद्यस्य० शत्रोः
सकाशात्पाप्मराज्यस्यस्वकीयस्वसू-
चनायताडामानवाद्यस्यचठोल० इ-
तिख्यातस्यैकतेःवाट्मीयस्यनाम्नि
॥ यशः स्यापकः पठहः । शाक
पार्थिवादिः ॥

यशः शेषः । पुं० अरण्ये । चि०
मृते ॥

यशदम् । न० यसदे ।

यशः । न० सुख्यातौ । कीर्त्तौ । सम-
न्नायाम् ॥ दानादिप्रभवाकीर्त्तिः
शौर्यादिप्रभवयशः । इतिमाधवी-
। अतएवयशः कीर्त्त्योर्भेदेदृश्यते ।
यशः कीर्त्तिपरिभ्रष्टोजीवन्नपिन-
कीवतीतिकस्यचित्प्रयोगः धर्मनि-
मित्ताजीवतीलोकशाघारूपाप्रसि-
द्वियंशः । मृतस्यख्यातिः कीर्त्तिं
रितिकेचित् । तन्नसाधु । कीर्त्तिं
स्तेषुपट्टितिकेतिप्रयोगदर्शनात् ॥

अश्रुते० व्याप्नोति । अश्रुव्याप्नोस

यशोदा

इवातेच । अश्रुदेवनेयुट्चेत्यसुन्०

प्रकृतेर्युडागमस्य ॥ विश्रुतत्वे ॥

यशस्करः । चि० कीर्त्तिकारके । सु-
ख्यातिजनके ॥ यशः करोति ।

उक्ताम् । कृत्रोहेत्त्वितिहेतौटः ॥

यशस्करी । स्त्री० विद्यायाम् । टिष्ठा
मृहीप् ॥

यशस्यः । चि० यशस्करे ॥ यशसेहि-
ति ॥ यशसोनिमित्ते ॥ यशसोनि-
मित्तसंयोगउत्पातोवा । गोदृच-
इत्यादिनायत् ॥

यशस्या । स्त्री० जीवन्त्याम् ॥ ऋषि-
नामीषधी ॥

यशस्वान् । चि० यशस्विनि ॥

यशस्वी । चि० यशोविशिष्टे । कीर्त्तिं-
मति । यशोऽस्यस्य । अस्मायामेधा
अजोविनिरितिविनिः ॥

यशस्विनी । स्त्री० वनकापास्याम् ॥

यवतिक्तायाम् ॥ महाज्योतिष्मन्त-
म् ॥ कीर्त्तिमत्याम् ॥ पलङ्गपु-

रः स्यायांनाडार ॥ यथा । यश-
स्विनीशङ्खवर्णापिङ्गलापुण्ड्रेश-

गा । याम्यभागस्यमूर्धादिपादङ्गुष्ठा

क्तमाश्रिता ॥

यशोदः । पुं० पारदे ॥ चि० यशोदा

तरि ॥

यशोदा । स्त्री० नन्दपत्न्याम् ॥ यशो

दयते । देहपालने । पातइतिकः

। यशोददातिवा । उक्ताम् ॥

यष्टियह :

पातद्वितिकः ॥

यष्टीधनः । चि० स्वयशोरक्षके । य
शोधनार्नाहियशोगरीयः ॥यष्टीधरैयः । पुं० बाहुले । शक्यमु-
नेः पुत्रे ।

यष्टीवती । स्त्री० मेरोक्षकभाटाख्यो-

र्षमेखलायार्शानदिशि० ईशानपु-
ष्पाम् ॥ यष्टीश्रीसृगेन्द्रसंहिता-

वाम् । ज्वलललाटदग्दग्धस्मरसृष्ट्य-

यष्टीभृतः । पुरीयशोवतीसर्वरत्न-

कारुद्रसेविता ॥ ज्वलताहतीयेना

ख्यादग्धौकामकालीयेन० अतएवत

याविधसकलजगदैरिविनाशाद्-

यष्टीभृतईशाननायस्यसर्वरत्नभिर्भि-

तावद्रेः सिधिताच० यष्टीवतीनाम

पुरीस्वर्षः ॥ (*)

यष्ट्यः । चि० यज्ञेषु यज्ञनीये ॥

यष्टिः । पुं० ध्वजदण्डे ॥ पुं० स्त्री०

० हारलतायाम् ॥ भार्याम् ॥ मधुय-

ष्ट्याम् ॥ शस्त्रभेदे । दण्डे । लगु-

डे ॥ तन्तौ ॥ यज्ञेः क्लिन्-
क्लिञ्जा ॥

यष्टिकः । पुं० जलकुक्कुटे । दण्डे ॥

यष्टिका । स्त्री० मीनगोधिकायाम् ।

बाप्याम् । लगुडे । यष्ट्याम् । ल-

हो० इ० भा० ॥ हारभेदे मधुय-

ष्ट्याम् ॥ स्वार्येकः । इत्सुः ।

यष्टियहः । पुं० लगुडयाह्विषि । य-

ष्टिधारके । लहोवरदार० इ० भा०

यष्टः

। लठेत० द्वितिव ॥

यष्टिमधु । न० यष्टिमधुकायाम् ॥

यष्टिमधुका । स्त्री० क्लीतके । मधुय-

ष्टिकायाम् । मुलहठी० इतिख्या-

तौपधी ॥ यष्टिः मध्विवास्याः ।

कप् ।

यष्टिहेतिकः । चि० बाष्टीके । लठै-

त० इ० भा० । यष्टिहेतिर्यस्यसः ॥

यष्टी । स्त्री० यष्टिमधुनि ॥ यष्टीहि-

मागुरुः स्वाहीचक्षुष्याः ज्वलवर्णक-

त् । मुञ्जिग्धाशुकलाकेष्यास्वर्षापि

त्तानिलास्रजित् ॥ ब्रह्मशोथविषच्छ

दिष्ट्याग्निनिक्षयापहा ॥ वज्रा-

दिध्वात्पक्ष्ण् डीष् ॥

यष्टीकाम् । न० यष्टिमधुनि ॥

यष्टीपुष्पः । पुं० पुत्रजीववृक्षे ॥

यष्टीमधु । न०

यष्टीमधुकम् । न० } यष्ट्याम् । मधु-

यष्टीमधुकम् । न० } यष्टिकायाम् ॥

यष्टा । पुं० यज्ञमार्गे । यागकर्त्तरि ॥

यजते । यज्ञदेवपूजासङ्कतिशरणदा

नेषु । लृच् ॥

यष्ट्याह्वयम् । न० मधुयष्ट्याम् ।

यसदम् । न० रङ्गसदृशे । रीतिहेतौ

जस्तद्वतिभाषा । यमदंतुवरंतिक्तं

शीतलकफपित्तहृत् । चक्षुष्यं परमं

मेहान्पाण्डुंश्वासञ्चनाशयेत् ॥

यस्कः । पुं० मुनिविशेषे ॥

यष्टः । चि० महति । यान्द्यनेन ।

यागः

या० । शिवयज्ञजिह्वेति० वन्० धा
तोर्ह्रस्वीहुगागमस्य ॥ अन्येतु० यज
सैर्जकारस्यहकारोनिपात्यतद्रत्याहुः
॥ यजमाने ॥

या । स्त्री० यात्रायाम् ॥ आप्तौ । धू
मिते ॥ त्यागे ॥ वारणे ॥ योगे ॥ स
मन्त्रायाम् ॥ याने ॥ यानम् । या०
सम्पदादिष्वात्क्लिप् ॥

याचः । पुं० देवसर्गविशेषे ॥

यागः । पुं० देवतोद्देशेनद्रव्यत्यागे यज्ञे ॥
तत्रश्रीताग्निक्वच्यहविर्यज्ञाः सप्त
यथा । अग्न्याधानम् । तदेवाग्निहो
त्रम् । १ । दर्शपौर्णमासौ । २ ।
पिण्डपितृयज्ञः । ३ । आययणम्
। ४ । चातुर्मास्यः । ५ । निरूढ
पशुबन्धः । ६ । सौत्रामण्यः । ७ ।
स्मार्त्ताग्निक्वच्यपाकयज्ञाः सप्तय
था । औपासनम् । १ । वैश्वदेवः
। २ । स्थालीपाकः । ३ । आययण
म् । ४ । सर्वबलिः । ५ । ईशान
बलिः । ६ । अष्टकान्वष्टका । ७
श्रीताग्नि सप्तसंस्थायथा । सोमया
गः० सपवाग्निष्टोमः । १ । अथ
ग्निष्टोमः । २ । उक्थ्यः । ३ ।
षोडशी । ४ । वाजपेयः । ५ । स
द्विविधः० संस्था० कुड्बस्य । अतिरा
चः । ६ । अप्तूर्यामः । ७ । उत्त
रक्रमतोवहवायथा । महाव्रतम्
। १ । सर्वतोमुखम् । २ । राजसूयः

याचनकः

। ३ । पौण्डरीकम् । ४ । अभि
जत् । ५ । विश्वजित् । ६ । अश्व
मेधः । ७ । वृहस्पतिसवः । ८ ।

आङ्गिरसः । ९ । चमनान्यष्टादश
। १० । इत्यादिश्रीतसूचम् ॥
गन्धादिनादेवपूजायाम् ॥ गन्ध
पुष्पादिनादेवपूजायागोभिधीयते ॥
इज्यतेऽनेनात्रवा । यजदेवपूजास
ङ्गतिकरणदानेषु । घञ् । यजनंवा
। भाववचनास्येतिभावेघञ् ॥

यागमण्डपः । पुं० न० यजनगृहे ॥ वा
गायमण्डपः ॥

याचकः । त्रि० बनोयके । याचनके
। मार्गणे । अर्थिनि । याञ्जाकर्तारि
॥ याचति । टुयाचृयाञ्जायाम् ।
खलुत्चाबितिशुल् । तृणादपिल
घुस्तूलस्तूलादिपिचयाचकः । वायु
नाकिञ्जनीतोऽसौकिञ्चित्प्रार्थनश
ङ्कया ॥ जगत्पतिर्हियाचिष्वाविष्णु
र्वामनतांगतः । कोन्योऽधिकतरस्त
स्योर्थीयातिभलाघवम् ॥

याचन् । त्रि० याचके ॥ याचति । टु
याचृ० । लटःशत ॥ मुखभङ्गस्त्रोद्दी
नागाचस्त्रेदीमह्वयम् । मरणे यानि
चिन्धानितानिचिह्नानियाचतः ॥
याचनम् । न० याञ्जायाम् ॥ याचि
र्भाविष्युट् ॥

याचनकः । त्रि० याचके ॥ याचति
[टुयाचृ० । ल्युः । स्वार्थेकञ् ॥

याजः

याचना । स्त्री० याज्यायाम् ॥ याचे
सुरादिस्थानान् ग्यासग्रन्थोयुच्
टाप् ॥

याचमानः । त्रि० याचके ॥ यथा ।
नवीनदीनभावस्य याचमानस्यमा
निनः । वचोजीवितयोरासीत्पुरो
निः सरणेरणः ॥ इतिवररु
चिः ॥

याचितः । त्रि० प्रार्थिते । टुयाच्
। क्तः न० याचनवृत्तौ । मृते
। मृतन्तुयाचितं प्रोक्तमिति मनुः ॥

याचितकम् । न० याज्यालब्धे ॥ या
चितेनानर्हत्तम् । अपमिष्ययाचि
ताभ्यां कककनावितिकन् । प्रच्छ
र्षणीयत्वेन याज्यायत्प्राप्तमलङ्का
रादिवस्तुतयाचितकम् । कार्या
नन्तरं वस्तुस्वामीयत्पुनर्गृह्णाति
तदित्यर्थः । मंगनीकी० इ०
भा० ॥

याचिष्णुः । त्रि० याचके ॥

याच्यम् । त्रि० याचितुंयोग्ये ॥ टुया
च् । ष्टल्लोप्यत् । यजयाचेति
कुत्वनिषेधः ॥

याज्या । स्त्री० याचने । अभिशस्तौ ।
याचनायाम् । अर्थनायाम् । भि
क्षायाम् । अर्दनायाम् । मांगना
इ० भा० ॥ याचनम् । टुयाच् ।
यजयाचेति नङ् ॥

याजः । पुं० वाजे । प्रसादने । अत्रे

याजिः

। भक्ते ॥

याजकः । पुं० गच्छिके ॥ राजकुष्ठ
रे ॥ ष्टत्विति ॥ यथा । याम्नीधा
द्याधनेर्वायां ष्टत्वित्त्विजोयाजकाद्यते
इत्यमरः । यजमानेन धनेर्वायाः
धनानिदद्यात् इष्टसम्पादनाय त्रिय
न्ते प्रार्थ्यन्ते ये याम्नीधाभ्यस्तयस्ते ष्ट
त्त्विजोयाजकाद्यकाम्ये ॥ बहुया-
जकयाम्ये ॥ न्यायथा । अ
ब्राह्मणास्यपतः । ष्टत्विति ष्टत्वित्-
दर्शिभिः । अद्योराजभृतस्ते षां-
द्वितीयः क्रयिक्रयी ॥ तृतीयो-
बहुयाज्यः स्याद्दुर्धोयामयाज-
कः । पञ्चमस्तुभृतस्ते षांयामस्यन
गरस्यच ॥ अनादित्याष्टयः पूर्वा-
सादित्याश्चैव षष्टिमाम् । नोपा-
सीतद्विजः सन्ध्यांसपष्टोऽब्राह्मणः
स्मृतः ॥ यजति । यज० । ख्व
ल् । पुरोहिते ॥

याजनम् । न० ब्राह्मणस्यकर्मविशिषे ।
यागक्रियाकारणायाम् । यागकरा
वणाद्भा० ॥ अविदित्तातुषः
कुर्याद्याजनाध्यापनंजपम् । होम-
मन्तर्जलादीनितस्यचाल्यं प्रलंभवे-
दितियाञ्चबल्क्यः ॥

याजमानम् । न० यजमानस्यभावक-
र्मणोः । युषादित्वाद्यत् ॥

याजिः । पुं० यष्टरि ॥ यागकर्त्त-
रि ॥ यागे । यजति । यज० । व-

यात :

सिधपियजिराजोत्थादिना • इज् ।
प्रार्थनायाम् ।

यज्ञुषः । चि० यज्ञुर्वेदसम्बन्धिनि ।

याज्ञवल्क्यः । पुं० यज्ञुश्शाखावि
शिष्यप्रवर्तके • मुनिविशेषे । ब्र-
ह्मराजौ । योगीशे । योगीश्वरे ॥
यज्ञवल्कः ब्रह्मा • यज्ञवल्कः ।
यज्ञवल्कस्यगोत्रापत्यम् । गर्गादि-
भ्योयञ् ॥

याज्ञसेनी । स्त्री० द्रौपद्याम् ॥ याज्ञ-
सेनस्यापत्यं स्त्री । अण् । ङीप् ॥

याज्ञिकः । पुं० याज्ञिके । आध्वर्यवा
दियज्ञकर्मकुशले ॥ यज्ञकाण्डद्रष्ट
रिच्छ्रपीयज्ञमधीते • वेत्तिवा । क्र-
तूकथादीतिठक् ॥ कुशे । रक्तखदि-
रे ॥ पलाशे अश्वत्ये ॥

याज्ञिक्यम् । न० याज्ञिकानां • धर्म-
शास्त्राद्येषु । छन्दोगीकथिकिति-
ञ्यः ॥

याज्यः । चि० याजनीये । यजमाने ।
यष्टुयोग्यः । यज्ञ० । ऋहलोर्ण्यं
त् । यजयाचेतिकुत्तुनिषेधः ।
याजयित्तुयोग्योवा ॥ न० यागल-
ब्धनादौ ।

याज्या । स्त्री० यज्ञाङ्गसाधने । षीट्-
पाठ्याबामृचि ॥ इज्यतेऽनया । य-
ज् । ऋहलोर्ण्यंत् । यजयाचरुच
प्रवचर्षयेतिकुत्तुभाषः ॥

यातः । चि० गति ॥ याप्रापये ।

याता

ततः । न० अङ्गश्वारणे ॥ प्राद-
कर्मवत्प्रोक्तंयातमङ्गश्वारणमि
तिहलायुधः ॥

यातना । स्त्री० प्रगाढायांवेदनाया-
म् । कारणायाम् । तीव्रवेदनाया
म् ॥ यतनिकारोपस्कारयोः । अ-
स्त्राणिजन्तात् • ग्यासश्च्यति युच् ।
यातयामः । चि० जीर्णे । पक्वस-
तिप्रहरादिव्यवहिते • ओदनादौ •
शैत्यंप्राप्ते ॥ यथा । यातयामं-
गतरसंपूतिपर्युषितश्चयदिति ॥
यातोगतोयामउपभोगकालीयस्य ।
परिभुक्तोज्झिते । भुक्तसमृज्झिते ॥
यथा । दर्भाः कृष्णाजिनमन्दा-
ब्राह्मणाहरिरुज्जयः । अयातया-
मान्येतानिनियोज्यानिपुनः पु-
नः ॥

यातायातम् । न० गमनागमने ।

यातु । न० राक्षसे ॥ पुं० काक्षे ।
याति । या० । कमिमनिजनिगा-
भायाहिभ्यश्चतितुः । अर्हर्वादिः ।
चि० गन्तरि । पथिके ॥

यातुम् । पुं० गुग्गुली ॥

यातुधानः । पुं० राक्षसे । यातुनिर-
क्षांसिद्धाति • पुण्याति • स्वजाति-
पोषकत्वात् । ङुधाञ् । बहुल-
मन्यचापीतियुच् । कृष्यव्युहिति-
व्युडा ।

याता । पुं० सारख्यादौ । स्त्री० म-

यात्रा

तिभ्रातृपत्न्याम् ॥ भार्यास्तुभातृ
वर्गस्ययातरः स्युः परस्परम् ॥
त्रि० गमनकर्त्तरि ॥ यतते । यती
प्रयत्ने । यतवृत्तिश्चेति च्छन् ॥

कर्मणः । पुं० पाठ्ये ॥

यत्नः । त्रि० यतितव्ये । यतनीये ॥

यत्ना । स्त्री० यापने । भोजनादि

भिर्धत्तने । वृत्तौ ॥ यथा० शरी-

रयात्रापिचतेनप्रसिद्धीदकर्मणद-

तिगीता । अपिच येनेपायेनम-

र्थानांलोकयात्राप्रसिध्यति । तदे

वकार्यं ब्रह्मज्ञे रिदंधम्म सनातनमि

तिश्रीमहानिर्वाणतन्त्रम् ॥ उत्सवे

॥ उपाये ॥ ब्रह्मयात्राम् । अभिनि

याण्ये ॥ प्रस्थाने । गमने । गमे ॥

यात्रालक्षणयथा । यत्किञ्चित्कार्यं

मुद्दिश्यदेशान्तरगमनंयात्रेति ज्ञ्या-

तिर्बिदः । साद्विधा । सङ्ग्राम

विक्रयाख्या० सामान्याचेतिभेदा

त् । तत्रवशिष्टः । परविषयेविज

यार्थं गन्तुर्धात्रातुसमरविक्रयाख्या ।

निखिलापरयात्रायासामान्यासाच

द्विविधास्यात् ॥ अन्यच्च । कथित

तिथिसारक्षेष्वाभिमतफलदाभवे-

त्सामान्या । समरविजयाद्दयाया

धीगविलग्नद्वितीशयोगेषु ॥ साया

त्रा० लग्नग्रहबलवशीन० नवधा य

था । उत्तमा० मध्यमा० अधमा०

उत्तमोत्तमा० उत्तममध्यमा० म

यात्रा

ध्यममध्यमा० मध्यमाधमा० अध

माधमाचेति । आसालक्षणाद्याह

० वशिष्टः । सवीर्यालग्नपोयस्यां

भास्करस्यसुहृद्यदि । सायात्राचात्त

माज्ञिया० यातुरिष्टफलप्रदा ॥ १ ॥

लग्नेशोमध्यमवलीयस्यांसूर्यस्यमध्य

मः । सायात्रामध्यमाज्ञियायातुमं

ध्यफलप्रदा ॥ २ ॥ हारेशोदुर्बलीय

स्यांप्रतिकूलोर्वेयदि । सातुयात्रा

ऽधमाज्ञियासर्वदाफलवर्जिता ॥ ३ ॥

वर्गात्तमेस्तुङ्गेवालग्नेशः सूर्यवा

न्धवः । उत्तमोत्तमयात्रायाश्चैष्टाधि

कफलप्रदा ॥ ४ ॥ उदयेशोवलीयस्या

मनुक्तस्थोरवेः सुहृत् । कृच्छ्रेणफ

लदायातुर्यात्रासात्तममध्यमा ५ ॥

हारेशोवलवान्यस्यांशत्रुगः सूर्य

बांधवः । उत्तमाधमयात्रासाशत्रु

पुष्टफलप्रदा ॥ ६ ॥ उत्तलक्षणएवा

सावनुक्तस्थानगीयदि । यातुः सा

मध्यमायात्रादुःखाधिकफलप्रदा

॥ ७ ॥ उत्तलग्नाधिपोयस्यामनुक्त-

स्थानगीयदि । प्राणार्थंज्ञानिदानि

त्यंसयात्वाऽधममध्यमा ८ ॥

उत्तलग्नाधिपोयस्यांशत्रुस्थानगती

यदि । अधमाधमयात्रासासृष्ट्यु

दाऽनर्थकारिणी ॥ ९ ॥ यानम्-

चनयावा । या० । इयामाशुभसि

भ्यस्त्रन् । प्राच्यांशक्रहरोचसौरि-

शशिनौत्याज्यौनवाद्यातिथिः ।

याद :

यास्यामश्चकदासभं गुरुदिनं पंचत्र
यादश्यपि । पुष्यारिाहणिकारवि-
भृंगुकुजीषहीमनु : पश्चिमे . सौम्ये
विष्णुजभानधायमकरौदिग्वेद्विती
यातिथि . रितिकश्चित् ॥

याथातथ्यम् । न . यथातथभावे ॥ त्रा
ह्मणादिस्वात्प्यञ् . यथातथा ॥
स्वार्थं प्यञ् ॥

याथार्थ्यम् । न . सख्यार्थतायाम् ।
वास्तवार्थे ॥ यथा अक्षरं गृह्य-
तो जन्मनिरीहस्य इतद्विषयः । स्वप-
तो जागरूकस्य याथार्थ्यं वेदकस्तवे-
ति सुरैः कृताक्षिणोः स्तुतिः ।
कीवेदकीवेत्ति । विदो लटो वेत्ति-
लादेशः ।

यादः पतिः । पुं . समुद्रे ॥ वरु
णे ॥ यादसांपतिः ॥

यादईशः । पुं . समुद्रे ॥

यादवः । पुं . केशवे । श्रौकृष्णो वृ-
ष्णी ॥ न . गोमहिष्यादौ । पाद
वधने ॥ यदारपथ्यम् । अण् ॥
यदूनामिदम् । तदुदमिच्यथ् ॥

यादधी . स्त्री . दुर्गायाम् ॥ यदूना
मियम् । अण् ॥

यादः । न . ऊलजन्तौ । यातिविगेन
। या . अमुन् बाहुलकात् .

दुक् ॥ यहा । याति । क्तिप् । या
मत्तिषद् . अमुन् । यादस्यतिवा

दमुत्पपथये । क्तिप्

यानपाचम्

यादसांमाथः । पुं . वरुणे ॥

यादसांपतिः । पुं . समुद्रे ॥ वरुणे
॥ तत्पुरुषेकृतीत्यलुक् ॥

यादवः । चि . यादृशि । जैसा . इ .
भा . ॥ यद्वदृश्यते . यमिषपश्य
तिग . दगिर . । त्यदादिष्विष्यच
कसोपिवाच्यइतिक्सः । आसर्वनाम्नः
। अच्पेतिर्द्विः ॥

यादृच्छिकः । चि . यदृच्छयाप्राप्ते ।
स्वप्रयोजनसङ्कल्पशुल्ये ॥

यादृक् । चि . यथाविधे । यादृशि ॥
यमिषपश्यति . यद्ववायं दृश्यते ।
दृशिर . । त्यदादिषु दृशइतिक्किन्
। आसर्वनाम्नइत्यात्वम् ॥

यादृशः । चि . यादृशि ॥ त्यदादिषु
दृशोनालोचनेकञ्चेतिक्कञ् । पू
र्ववद्विग्रहादिकम् ॥

यादोनाथः । पुं . समुद्रे ॥

यादोनिवासः । न . जले ॥

यानम् । न . युग्ये । पत्रे । स्थादिवाङ्
ने ॥ गतौ । शचीरास्करन्दने । वि-
जिगीषोररिम्प्रति यात्रायास् ॥

यथा । परस्यचक्षयंज्ञात्वास्वशब्दं
निरीच्यच । राज्ञायाननुकर्तव्य
मित्याहुर्नयकीविदाः । वाच्यच
। या . ल्युट् ॥ यान्यनेनवा ।
करणे तिल्युट् ॥

यानपाचम् । न . निष्पद्यमानविश्रि-
ये । वद्विषके । वीहिते । वद्विषके ।

याप्य :

धीते । जहाज इतिसामान्यजनभा
 षाप्रसिद्धे । समुद्रयाने ॥
 यानपाचकम् । न० यानपात्रे ॥
 यानमुखम् । न० रथादेः पुरीभागे ।
 धुरि । षोडशब्धनस्थाने ॥ यानस्य
 मुखम् । पुरीभागः ॥
 यापकम् । त्रि० प्रापके ॥
 यापनम् । न० वर्तने ॥ कालक्षेपे ॥
 निरसने । निरासे ॥ यातेष्यन्ता
 ल्युट् । अतिद्वीच्यादिनापुगाग
 नः ॥
 यापितः । त्रि० अपसारिते ॥ प्रस्था
 पिते ॥
 याप्ता । स्त्री० जटायाम् ॥
 याप्यः । त्रि० यापनीये ॥ क्षेपणीय
 कालादौ ॥ निन्दिते । गर्हिते ॥
 याप्यतेस्य । या० । स्थानाद् ।
 अचोयत् ॥ क्वाचित्के ॥ व्याधिविश्रे
 षि ॥ यथा । साध्यायाप्याअसाध्या
 य व्याधयस्त्रिविधाः स्मृताः ।
 सुखसाध्यः कष्टसाध्यो द्विविधः
 साध्यउच्यते ॥ यापनीयन्तुतंविद्यात्
 क्रियांधारयतेहिताम् । क्रियायान्तु
 निवृत्तायांसद्योयश्चविनश्यति ।
 प्राप्ताक्रियाधारयतिसुखिनंयाप्यमा
 तुरम् । प्रपतियदिवागारंस्तन्भोय
 त्वे नधीजितः ॥ साध्यायाप्यन्वमा
 ग्रान्तियाप्यायासाध्यतांतथा । प्रन्ति
 यानसाध्यास्तु नरायामक्रियावृ

यामलम्

ताम् ॥ अक्रियावतांचिकित्सारहि
 तानाम् ॥
 याप्ययानम् । न० शिविकायाम् । पाल
 कौ० इ० भा० । महापाया० इ०
 गी० दे० भा० ॥ याप्यैरधभैर्यानि
 म् । दाप्यस्याशक्तस्यवायानम् ॥
 याभः । पुं० न० मैयुने ॥
 यामः । पुं० दिवसस्य० रात्रेस्य०
 चतुर्थभागेकभागे । प्रहरे ॥ याति ।
 या० । अतिस्तुसुहुइतिमन् ॥ मंय
 मे ॥ उपरतिमात्रे । यमे ॥ यमर्जम्
 । यमः समुपनिविष्टेतिपक्षेचञ्
 यामकौ । पुं० २ पुनर्बस्त्रोः ॥
 यामघोषा । पुं० कुक्कुटे ॥ यामेघोषा
 स्य ॥
 यामघोषा । स्त्री० यन्त्रविशेषे । याम
 नाल्याम् । घञ्याम् । घञी० इ०
 भा० ॥
 यामतूर्यः । प्रहरावसानसूक्ष्मेवाद्
 नीययन्त्रे ॥ यामस्यतूर्यः ॥
 यामदन्व्यः । पुं० परशुरामे ॥
 यामनादौ । पुं० कुक्कुटे ॥
 यामनाली । स्त्री० नाल्याम् । यामघो
 षायाम् ॥
 यामभेमिः । पुं० शधीपती । इन्द्रे ॥
 यामलम् । न० युगक्षे ॥ तन्त्रशास्त्रवि
 शेषे ॥ तल्लक्षणंयथा । सृष्टिशब्दो
 तिषाख्यानंनित्यकृत्य प्रदीपनम् ।
 क्रमसूत्रं वर्षभेदोवातिभेदस्तथैव

वामिकभट :

। बुधमं च सख्यातो वामिकभट्टा
 इत्येवम् ॥ ततश्च विधम् यथा
 । आदित्रयविष्णुसदृशेषादित्यभे
 दतः । षड्विधं वामिकभट्टं चारा
 शीतम् सप्तमम् ॥ तथाहि । वाम
 काः षट् च सख्याता सखादावादि
 वामिके । द्वाविंशत्सहस्राण्ययस्त्रिं
 श्शुद्धदानिच ॥ द्वितीयेत्रय संघे
 तु द्वाविंशतिसंघस्यथा । सहस्राणि च
 तान्यवतान्ये वक्ष्यितानिच ॥ २ ॥
 तावत्संख्यासहस्राणि शतानि परि
 संख्यया । विंशतिस्तथासंख्याशो
 कानि विष्णुयामले । ३ ॥ कालसं
 ख्यासहस्राणिवेदसंख्याशतानिच ।
 पञ्चत्रयिस्तथा श्लोकाः कनिष्ठे रुद्र
 यामले ॥ ४ ॥ नवश्लोकसहस्राणि
 त्रयोदशशतानिच । द्वाविंशतिसं
 ख्याश्लोकाः गणेशयामलेः तमे ॥ ५ ॥
 रविसंख्यासहस्राणि आदित्याख्ये तु
 यामले ॥ ६ ॥

वामिकी । स्त्री० रात्री ।
 वामिकाता । पुं० वामिकातरि ॥
 वामिकावम् । न० प्रहरावम् ।
 वामिकः । स्त्री० स्वतरि । भगिन्याम्
 । कुक्षियाम् । याति । या० ।
 बाहुलाकान्तिः ॥ जाम्बाम् ।
 रात्री ॥

वामिकभट्टः । पुं० प्रहरिके । चौकी
 शक्तिभाषा ।

वामो

वामिकम् । न० कालात्सप्तमेभवत् ।
 वामिकवेधः । पुं० विशाङ्गदौवर्जनी
 वेधविशेषः । यथा । कालात्सप्त
 मत्तः कुराः सौम्यात्सप्तमेवदि ।
 तदायामिकवेधः स्याद्विवाहंतव
 वर्जयेत् ॥ मुहूर्तचिन्तामणौ तु ।
 ललाटचन्द्रान्मदनभवनगेखेटेन स्या
 दिहपरिणयनम् । किंवायाणां शुभ
 ५५ मितजवगीयामिकभट्टादशुभकर
 मिदम् ॥ किंवेति । यथाविहित
 राशेर्नवमांशमारभ्य० वाणांशुभ
 मितलवगे० पञ्चपञ्चाशन्मितनवां
 शगे वन्दे लग्ने वायामिकं सूक्ष्मं स्या
 त् । यथा । मेघे पञ्चमनवांशे भौमो
 सि० तस्मात्तुलायां पञ्चमनवांशे
 स्य चन्द्रानिपिदः । अन्येष्टौ नवांशा
 स्तुलायां शुभाः एवविधं सूक्ष्मया
 मिकमशुभकरं स्यादिति । विशेषमा
 ह गुरुः । चन्द्रात्सप्तमराशिस्थाः
 स्याज्याः सूर्यादयो यथाः । दानि
 दात्रलवन्तश्चेद्बलहीनानतादृशाः ॥
 वामिकी । स्त्री० रात्री ॥ भीतिहेतु
 स्वाग्निन्दितायामायस्याः । इन्द्रो
 पतापगर्वादिति निर्दोयामिकिः ।
 लीप् ॥ हरिद्रायाम् ॥
 वामिकीपतिः पुं० चन्द्रमसि ॥ वा
 मिन्याः पतिः ॥ कर्पूरे ।
 वामो । स्त्री० जाम्बाम् ॥ यत्तस्य
 भिन्याम् ॥ दक्षिणदिशि ॥

वायावर :

वामुनम् । न० चबुध्ये । सीवोरासने
 । वमुनायांभवम् । अण् ॥ यदा ।
 वमुनायाद्दम् । तद्व्यामत्वात् ॥
 देवविशेषे ॥ कुलत्याकारेप्रसरे ॥ व
 मुनाजले ॥ यथा । विभिः सारस्व
 तंतोयंसप्तभिस्त्वययामुनम् । नामं
 दंश्यभिमांसैगांङ्घ्रैषजीर्यति ॥
 वि० यमुनातीरवासिभिः ॥ यमुना
 सस्वन्निनि ॥

वामुनेष्टकम् । न० सीसकै ॥

वामेवः । पुं० भागिमेधे ॥

वाम्यः । पुं० अगस्त्यमुनी ॥ अन्दने ॥

वमत्वायम् । यमाद्यतिष्ठाः ॥ न०
 भरणीनक्षत्रे ॥

वाम्या । स्त्री० प्रवाच्याम् । दक्षिण
 प्रांदिशि ॥ भरणीनक्षत्रे ॥

वाम्यायनम् । न० दक्षिणायज्ञे । या
 म्यायनेहरीसुतं तर्षकमांदिबर्जयेत्
 ॥ याम्येचयनम् ॥

वाम्योद्भूतः । पुं० श्रीतालहृदये ॥

वायजूकः । पुं० पूज्याशीले । भूयो
 भूयोयागकर्तारिः पुनः पुनः अ
 यंवायजते । यजदेवपूजाही । त्रि
 शासमभिहारिः कृतियत् । यजजय
 दशांयङ्कृत्यकः ॥

वायावरः । पुं० अंशमेधोयाज्ञे ॥

जर्त्कारमुनी वि० अश्वत्थमनशी

के ॥ पुनः पुनरतिशयेनयाति । त

शीलः । वा० । यद्ययङ्कृतियाते

वावदर्थः

बहुन्नाहरच् ५

वायी । पुं० वैरिणमुद्दिश्यजिगमिषी
 रासि ॥ वाति । या० । यद्वादि
 स्वास्थिनिः । वातीयुक् ॥ विनउत्तरे ॥

वावः । पुं० चलति । लाघारसे ॥
 यौति० पूयतेवा । यु० । अच्० कृदो
 रव्वा । यवपद । प्रचाद्यन् ॥ पाक
 प्रभेदे ॥

वावकः । पुं० कुल्मषि अलतके ।

यौति । यु० । हाज्रादिभ्योवुञ् ।

लतः प्रचाद्यन् ॥ यदा । यवश्चि

कारः । अण् । दवादिभ्यदृतिस्वा

र्थकन् ॥ यात्राज्ञे ॥

वावज्जीवम् । न० वावदायुषि । जीव
 नययन्ते ॥

वावत् । अ० फाद्युः ॥ अ धारणे ॥ प्र

संसायाम् ॥ परिच्छेदे ॥ माने ॥

अधिकारे ॥ सम्भ्रमे ॥ पञ्चाक्षरे ॥

अवधी ॥ यत्पारिमाणस्य । तदि

तादृतिः ह्यवधेनान्येऽनुतापपित

द्विताज्ञापिताः । तेन० डापतुः ।

वावान् । वि० परिमाणविशेषे ।

जितना० इतिभा० ॥ यत्परिमाण

स्य । वतुतदेतेभ्यः परिमाणेवतु

य । वासर्वनाम्न इत्यात्वम् ॥

वावतिथिः । वि० वावतांपूरणे ॥ त

स्यपूरणेडट् । वतोरियुक् ॥

वावदर्थः । वि० देहनिर्वाहाधिकस्य

हाशून्ये ॥ वावदर्थमेवाथोयस्य । न

याष्टीक :

ध्यमपदलोपीसमासः । यावताच
यदिदहनिर्वाहोयेन • यस्यवा ॥

यावनः । सिङ्गुके । नागौरीगूद्वृत्ति
प्रसिद्धिधूपे ॥ यवनदेशीभवः । तत्र
भवद्वृत्त्यण् ॥ याव्यतेवा । यौतैर्य्यं
काल्ल्युङ्ङाः जुवार • येनूहरीइति
ख्यातेधान्यप्रभेदे ॥ यावनीलाहि
तः स्वादुर्लीहितः श्रेष्ठपित्तजि
त् । अदृष्यस्तुषरीरुचः क्लृदकृत्क
श्चितीलघुः ॥

यावनालः । पुं • धान्यभेदे । दृप्तत
ण्डुली • दीर्घनाखे । दीर्घशरे । छेचे
क्षी । इक्षुपक्ष्णे । यावने । जुवार •
इ • भा • ॥

यावनालशरः । पुं • शरविशेषे । न
दीजे । दृष्टस्त्वचि । वारिसम्भवे । ख
रपचे । जोहुरली • इतिभाषा ।
यावनाली । स्त्री • यावनालशर्कराया
म् । हिमोत्पन्नायाम् । हिमशर्क
रायाम् ॥

यावशुकः । पुं • यवचारे ॥ इतिरत्न
माला ।

यावसः । पुं • न • घ • क्षे ॥ लणसङ्घा
ते ॥ यूयते । युं • । वहियुभ्यांणि
दित्यसच् ॥

याव्यः । त्रि • मिश्रणोथे ॥

याशोधरेयः । शाक्यमुनिपुत्रे ॥

याष्टीकः । त्रि • यष्ट्यायोधिनि । य-
ष्टिहेतुके ॥ यष्टिः प्रहरणमस्य ।

यियासु :

यक्तियष्टोरीकञ् । स्त्रियाञ्छीपि •
याष्टीको ॥

यासः । पुं • दुरालभायाम् । यवासे ।
यासः स्वादुः सरस्तिक्तसुवरः शी
तलोक्तघुः । कफमेदामदभ्रान्ति
पित्तासृक्कुष्ठकासनुत् ॥ तृष्णाविसर्प
वातास्रवमिज्वरहरः क्षुत्तः । यं
वाससृगुणैस्तुल्या बुधैरुक्तादुराल
भा ॥ यसनम् । यमुप्रद्वे । भावे
घञ् ॥ यासोऽस्यस्य । अर्ग्याद्यच्
॥ याति । बाहुलकादसच्

यासा । स्त्री • मदनशलाकापक्षिणि ।
यासापद्मम् । न • विकसितोत्पले ।
सद्योविकसितंपद्मं यासापद्मं प्रचक्ष
ते ।

यास्कः । पुं • मुनिविशेषे ॥ यस्क-
स्यापत्यम् । शिवादिभ्योण् । बहु
त्वे • यस्काः ॥

यियच्चमाणः । त्रि • यष्टुमिच्छति •
यजते । सन्नन्ताल्लटः शनच् ॥

यियक्षुः । त्रि • यष्टुमिच्छी ॥ यजेः
सन्नन्तादुप्रत्ययः ॥

यियासन् । त्रि • यातुमिच्छति । या
तेसन्नन्ताल्लटः शचादेशः ॥

यियासितः । त्रि • जिगमिषिती । या
तुमिष्टे ॥ यातेः सन्नन्तात्कर्मणि
क्तः ॥

यियासुः । त्रि • यातुमिच्छी ॥ या-
तेः सन्नन्तादुप्रत्ययः ॥

युक्तिः

युक्तम् । न० इस्तचतुष्टये ॥ त्रि० यु-
 त्ते । अपृथग्भूते । मिलिते । औप-
 यिके । न्यायगतद्रव्ये ॥ युक्तिसि-
 धे । यथार्थे ॥ स्थिते ॥ नियुक्ते ।
 अकृते । अप्रमत्ते । निगृहीतम-
 नसि । समाहितचित्ते । ईश्वराये-
 वैतान्त्रिककर्माणाममफलायै च्ये वम
 भिप्रायवति ॥ परिमिते ॥ पुं० अ-
 भ्यस्तयोगे ॥ यथा । योगीतुष्टिबि-
 धः प्रीक्तोयुक्तयुञ्जानभेदतः । यु-
 क्तस्यसर्वदाभानंचिन्तासहकृतोप-
 रः ॥ युज्यतेस्य । युजिर्योगे-
 षत्तः ।

युक्तदण्डः । पुं० यथापराधदण्डे नृ-
 पे । उहे जयतितीक्ष्णनिमृदुनापरि-
 भूयते । दण्डे ननृपतिस्तस्माद्युक्तद-
 ण्डः प्रशस्यते ।

युक्तरसा । स्त्री० राज्ञायाम् । काटा-
 षाम् रुली० इ० गौ० दे० भा० । एका
 पण्डीम् ॥ युक्तीरसीयस्याः ।

युक्ता । स्त्री० एलानी० इ० गौ० दे० भा०
 .. प्र० वृक्षविशेषे ॥

युक्तिः । स्त्री० न्याये ॥ कौशलकारण-
 बोरभेदसाधने न्यायोयथा । मृदि-
 मृदात्मनाघटे प्रागस्तिति मृदियन्तो
 नस्यात् तस्मात् कार्यकारणयोर-
 भेदएव । कार्यकारणयोरन्यस्वे-
 एककारणप्रानात् सर्वकार्यज्ञानं
 स्यादित्यादिः । योगि । योजन-

युगम्

याम् ॥ लोकव्यवहारे ॥ धर्मशास्त्र
 विरोधेतुयुक्तियुक्तोविधिः स्मृतः ।
 अनुमाने ॥ अपूर्वार्थप्राप्ते । सन्धि
 विग्रहयानासनद्वैधीभावसमाश्रया
 स्येषुषड्गुणेषु ॥ शास्त्रदीपिका
 यांयुक्तिशब्दस्य प्रमाणपरतयाव्या-
 ख्यानात् प्रत्यक्षादिषट्सुप्रमाणे-
 षु ॥ योजनम् । युजिः स्त्रियार्थे
 न् ॥ नाव्यालङ्कारविशेषे ॥ तल्ल-
 क्षणं यथा । युक्तिरर्थावधारणमि-
 ति । उदाहरणं यथा । यदिसमर-
 मपास्यनास्तिमृत्योर्भयमितियुक्तमि-
 तान्यतः प्रयातुम् । अथमरणमव-
 श्यमेवमन्तोः किमितिसुधामलि-
 नंयशः कुरुध्वमिति ॥

युगः । पुं० रथहवाद्यङ्गे । जूषा० इ-
 तिभाषा ॥

युगम् । न० युग्मे ॥ इस्तचतुष्टके ।
 द्विजनामौषधे ॥ कृतादिषुचतुर्षु ॥
 देवानांद्वादशसहस्रवत्सरेण चतुर्यु-
 गंभवति । मनुष्यमानेनचतुर्युगप-
 रिमाणं विंशतिसहस्राधिकविचत्वा-
 रिंशत्तन्म ॥ ४३२००० ॥ तत्रस-
 त्तयुगस्यमानम् १७२८००० वर्षाः ।
 चैतायुगस्यमानम् । १२८६०००
 वर्षाः । द्वापरयुगस्यमानम् ।
 ८६४००० वर्षाः । कलियुगस्यमा-
 नम् । ४३२००० वर्षाः । तेषां
 भारतवर्षंभवति कथं यथा । चतुारि

युगशब्दः

भारते वर्षे युगानि मुनयोऽब्रुवन् ।
 कृतं च तादापरश्च कलिञ्चेति चतुर्यु-
 गम् । चतुर्युगैः सहस्राणि वर्षा-
 णाम् कृतं युगम् । तस्य तावत्क-
 ती सन्ध्या सन्ध्यांशश्च तथाविधः ।
 इतरेषु ससन्ध्याषु ससन्ध्यांशेषु च
 त्रिषु । एकापायेन वर्तन्ते सहस्रा-
 णि शतानि च । यदेतत्परिसङ्ख्या-
 तमादावेव चतुर्युगम् । एतद्द्वाद-
 शसहस्रं देवानां युगमुच्यते ॥ इ-
 तिमनुः । तथा विष्णुपुराणे ।
 चत्वारिंशीणि चैकं कृतादिषु यथा-
 क्रमम् । दिव्याब्दानां सहस्राणि-
 युगमाहुः पुराविदः ॥ तत्प्रमा-
 णैः शतैः सन्ध्यापूर्वात्त्रिभिधी-
 यते । सन्ध्यांशकस्तत्तुल्यो युग-
 स्थानन्तरोद्दिष्टः ॥ सन्ध्यासन्-
 ध्यांशयोरन्तर्यः कालो मुनिसत्तम-
 । युगाख्यः सतु विज्ञेयः कृतचेता-
 दिसंज्ञितः ॥ इति ॥ योजनम् ।
 युज्यते वा । युजिर्योगे । घञ् ।
 कुत्वम् । संज्ञापूर्वकत्वाद्गुणः ।
 रथयुगेति निपातनाद्वा ॥

युगकीलः । पुं० युगकीलके ।

युगकीलकः । पुं० युगकाष्ठस्य कील-
 के । शम्पायाम् । ऋषीकील-
 इ० भाषा ॥ स्वार्थकम् ॥

युगशब्दः । पुं० महाप्रलये । युगानां
 शब्दायस्मिन् ।

युगांशकः

युगशब्दः । पुं० यत्र ययुगकाष्ठमास-
 ष्यते तस्मिन्काष्ठे । क्ववरे । युगं वा
 दृक्स्थानकाष्ठम् धारयति । संज्ञायां
 भृतृहजिधारीति खच् । अरुहिं पद-
 जन्तस्येति मुम् ॥ पर्वतविज्ञेयि ॥

युगपत् । अ० एकदा । एकस्मिन्नेव
 काले । युवन्त्यस्मिन्काले । यु० ।
 गपत्कप्रत्ययः ॥ यद्वा । युगंपय-
 तेस्मिन् । पयगती । हत्प्रत्ययः ॥

युगपत्रः । पुं० कीविदारि । रक्तका-
 ष्चनारवृक्षे ॥ युगंपत्रमस्य ॥ युग्म-
 पर्णवृक्षमात्रे ॥

युगपत्रकः । पुं० कीविदारि । रक्त-
 काष्चनद्रुमे । युगं युग्मंपत्रमस्य ॥
 युगपत्रिका । स्त्री० शिंगपावृक्षे ॥

युगपाश्वर्गः । पुं० दमनकालिकगृहा-
 रोपितकाष्ठवाह्ये । प्रष्टौहि ॥ यु-
 गस्य स्तम्भकाष्ठस्य पाश्वर्गच्छति । प-
 न्येष्वपीति डः ॥

युगलम् । न० युगे । युग्मे । युज्य-
 ते । युजिर्योगे । वृषादिभ्यः क्त-
 सित् । न्यङ्कादित्वात्कुत्वम् ॥
 युगंलातिश । चातइतिकः ॥ यु-
 गं युग्ममस्यस्य वा । सिध्मादित्वा-
 ल्लच् ।

युगलाख्यः । पुं० वरुणवृक्षे । चि-
 युग्मनामके ॥

युगांशकः । पुं० वत्सरे ॥ युगवि-
 भाषके ॥

युग्मादरणम्

युगादिः । स्त्री० त्रिषुविशेषेषु ॥ यथा ।
 वैशाखमासस्यसितातृतीया० न
 वस्यसौकार्तिकशुक्लपक्षे । नभस्य
 मासस्यचक्रणापक्षे त्रयोशीपञ्चदशी
 चमाघे ॥ एतायुगादयः प्राक्ताः
 स्वाध्यायं वज्रं ये हुधः । महापुण्य
 प्रदायैतादत्तस्याद्यकारिकाः ॥
 विशेषमाहमारदः । कार्तिकैशुक्ल
 नवमीषादिः कृतयुगस्य च । चैता
 दिर्माघवेशुक्लतृतीयापुण्यसन्मिता-
 ः कृष्णापञ्चदशीमाघेष्वापरादिरुदी
 रिता । कल्पादिः स्यात्कृष्णापक्षे
 नभस्ये च त्रयोदशीति ॥ कालविशे
 षे ॥ युगस्य षादिः ॥

युगान्तः । पुं० प्रलये ॥ युगशेषे ।
 युग्मम् । न० इन्द्रे । युगले । युगे
 । जोडा० जोडी० इ० भा० ॥
 युज्यते । युजिर्योगे । युजिरुजि
 तिजांकुर्धृतिमक् ॥ इयोः श्लोकयो
 रन्वये ॥

युग्मपत्रः । पुं० रक्तकाञ्चने कौविदा
 रे ॥ न० युगलपत्रे ॥ युग्मंप
 त्रमस्य ।

युग्मपत्रिका । स्त्री० शिंशपावृक्षे ॥
 युग्मपर्णः । पुं० कौविदारि ॥ सप्त
 पर्णं वृक्षे ॥

युग्मफला । स्त्री० इन्द्रवर्भिव्याम् ॥
 धृष्टिकाल्याम् ॥ गन्धिकायाम् ॥

युग्मादरणम् । न० युग्मतिष्विपूज्यता

युञ्जानः

याम् ॥ इयोर्मान्यत्वे ॥

युग्यः । पुं० प्रासङ्ग्ये । शाकटे ।
 युगादीनांबोठरि ॥ युगं रथाद्यङ्गं वह
 तितद्वहतिरथयुगप्रासङ्गमित्यत् ॥
 न० याने ॥ हस्त्यश्वदिवाहने ॥
 युज्यते । युजिर० । युग्यस्यपत्रइति
 क्यबन्तोनिपातितः ॥ युगायहितो
 वा । उगशादिभ्योयत् युगमर्हति
 वा । दण्डादित्वायत् ॥

युक्ती । पुं० वर्णसङ्करजातिविशेषे ।
 यथा । गङ्गापुत्रस्यकन्यायांबीर्येणवेश
 धारिणः । वभूववेशधारोचपुत्रो
 युक्तीप्रकीर्तितः । इ० ब्र० वै० पु० ॥

युक्० ग्० । चि० समाधिमति ।
 युग्मे ॥ युज्यतेसमाधत्ते । युजस
 माधीदेशादिकः । क्विप्चेतिक्विप् ॥
 युङ् । पुं० योगकर्तारि । मेलनकर्त-
 रि । युनक्ति । युजिर्योगे । ऋत्वि
 गादिनाक्विन् । युजिरसमासे० इ०
 नुम् । क्विन्प्रत्ययस्यङुः । इतिन
 स्यकुत्वेन० सानुनासिकोडकारः ॥

युजो । पुं० नित्यद्विवचनान्तः । प
 श्विनीकुमारयोः ॥

युजानः । पुं० सारथौ ॥

युञ्जानः । पुं० सारथौ ॥ विप्रे ॥

भावनासहकारेणसर्वज्ञेयोगिविशे-
 षे ॥ यथा । योगीतुद्विविधः प्रो
 क्तोयुक्तयुञ्जानभेदतः । युक्तस्यसर्व-
 दाभानं चिन्तासहकृतोऽपरः ॥ इ०

युतयामिषवेधः

भा० प० ॥ युक्तस्येति० योगभ्यासा
 बगत्वावशीकृत समाधिसमासादि
 तोविषयसिद्धियुक्तइत्युच्यते० अ
 यमेवविशिष्टयोगवत्वात् युक्तइत्युच्य
 ते । सर्वदेतिचिन्तासहकारंविनेत्य
 र्थः । भानंसर्वविषयाणांप्रत्यक्षम्
 अपरोयुञ्जानः । विषयव्यावृत्त्यामा
 नससमाधिस्थः । अयञ्च । युञ्जान
 उच्यते । चिन्ताध्यानम्० तदेवका
 रणम्० तत्सहकारात्सुखसुख-
 व्यवहितविप्रकृतानर्थान्मनः प्रख
 लीकरोतीत्यर्थः । इतिसिद्धान्तमु-
 ज्ञावली ॥

युत् । अ० कुत्सायाम् ।

युतम् । न० हस्तचतुष्टये । चि० यु
 क्ति । अपृथग्भूते ॥ पृथग्योगे ॥

युतकम् । न० संशये । युगे ।

युग्मे ॥ नारीवस्त्राञ्चले । पटाञ्चले

॥ चलनाय । पादाय ॥ युक्ते ॥

धीतके ॥ स्त्रीवस्त्रप्रभेदे । सूर्याय

॥ मीचीकरणे ॥ योनिस्त्रय्ये ॥

युतयामिषवेधः । पुं० वेधविशेषे ॥

सयथा । पापात्सप्तमगः शशीयदि

भवेत्पापेनयुक्तीयत्रायत्ने नाशुविव

र्जयेन्मुनिमित्तोदोष्ययंकथ्यते । या

चायांविषयोऽप्यसुतवधः क्षीरचरो-

नागमोवैधव्यविषयैर्ब्रतेचरणंशुक्त

पुस्तकस्येति । अस्यापवादीयथा

। तद्विज्ञानमिषमन्दिरगोषपूर्णा

युधामन्युः

मिषवर्त्तसौम्यगृहगोथतदोच्चितीवा-
 यामिषवेधविहितानपहृत्त्यदोषान्
 दोषाकरः सुखमनेकविधं विधत्ते
 हषककंटसि'इकन्यामियुनधनुर्मी-
 नतुलास्ये चन्द्रे शुभयहवीचितावा-
 • युतयामिषदोषानास्ति ॥

युतवेधः । पुं० वेधविशेषे । सयथा

। चन्द्रेः करोतिरविणासहितोव'

नाशंभीमान्वितः पतिविनाशकर

स्तुचन्द्रः । स्वर्भानुकेतुशनिभिर्दृ-

तिमादधातिनामासुखानिकविना-

गुरुणाबुधेन ॥

युधम् । न० पायोधने । जग्ये प्रथमे

मृधे । रणे सुदधे । लडाई । इ-

भा० ॥ योधनम् । युसम्प्रहारि ।

भावेक्तः ॥

युधरङ्गः । पुं० कार्तिकेये ।

युधसारः । पुं० घाटके ॥

युधाचार्यः । पुं० युधार्थमाबुधविद्या ।

पदेशके ॥

युत् स्त्री० समिति । चाक्री । सङ्-

यामे । युद्धे ॥ योधनम् युधे० । स

म्पदादित्वात्किप् ॥

युधाजितः । पुं० केकय्याभातरि । भ

रतमातुले ॥

युधानः । पुं० क्षत्रिये ॥ युध्यते ।

युधे । युधिवुधिमः किञ्चिन्ना

नम् ॥

युधामन्युः । पुं० नृपतिविशेषे ॥

युवती

युधिष्ठिरः । धर्मात्मजे । कुल्यागर्भ-
धर्मादुत्पन्ने । चर्जुनायजे । प्रथमपाण्ड
वे । अजातशत्रौ । शल्यारौ । अ-
जमीटे ॥ युधिरणे जयभागित्वेन
स्थिरः । इन्द्रनादित्यलुक् । ग-
वियुधिभ्यांस्थिरइतिषत्वम् ॥

युधः । पुं० धनुषि । संयुगे ॥ यु-
ध्यते । युध० । इषियुधीत्यादि-
नामक् ॥ बाणं ॥

युयुक्खुरः । पुं० जुद्रव्याघ्रि ॥

युयुत्सुः । चि० युहेष्ठी ॥ युधः
सन्ननादुप्रच्ययः ॥ धृतराष्ट्राद्येभ्यो
यांजाते ॥

युयुधानः । पुं० सात्यकौ । शिने-
र्नमरि ॥ इन्द्रे । अचिये ॥ योव-
रि ॥

युवगण्डः । पुं० यूनागण्डस्यत्रण-
विशेषे । यवगण्डे । वयस्फोटे ॥

युवतिः । स्त्री० प्राप्तयौवनायांस्त्रि-
याम् । तरुण्याम् ॥ यौति० निच्य
नैमित्तकाभ्येषु सर्वेषुकर्मसुमि-
श्रीभवतिपाणियज्ञेनसहाधिका-
रात् । युमिश्रणे । कनिन् युव-
षितक्षीतिकनिन् । यूनसिः ॥
हरिद्रायाम् ॥ स्त्रीसामान्ये ॥

युवती । स्त्री० तरुण्याम् । दिक्षयां
म् । वर्यायाम् । युवती ॥ तस्या
अचयादियथा । चाषोडशाहविहा-
कातरुणीचिंशंतामता । पञ्चपञ्चा-

युवनाश्रः

शतः प्रौढाहृष्टाभवतितत्परम् ।
वालातुप्राचदाप्रौक्तायुवतीप्राचदा
रिणी । प्रौढाकरोतिवृषस्वंहृष्टाम-
रणमादिशेत् । निदाघशरदोर्वा-
लाप्रौढावर्षावसन्तयोः । हेमन्तो-
शिशिरेयोग्यामवृष्टाकापिशस्यते ॥
योग्या० युवती ॥ हरिद्रायाम् ॥
यौति० शास्त्रविहितसर्वकर्मसुमिश्री
भवति० दम्पत्योः सहाधिकारात् ।
युमिश्रणे । लटः शत । उगितश्चे
तिङीप् ॥ यद्वा । युवतिशब्दात्०
सर्वतोक्तिन्नर्थादितिङीप् ॥ स्त्री-
सामान्ये ॥

युवतीष्टा । स्त्री० स्वर्णयूथिकायाम् ॥
युवा । पुं० वयस्ये । तरुणे । षोडश
वर्षमारभ्यत्रिंशद्वर्षपर्यन्तावस्थाव
ति । मतान्तरेणषोडशवर्षादिरभ्यस
प्रतिवर्षपर्यन्तवयस्के ॥ यथा । चाषो
डशाहवेदालस्तरुणस्तउच्यते । वृष
स्यात्सप्ततेरुद्ध्वर्वर्षीयान्नवतेः पर
मितिस्मृतेः यौति । यु० । कनिन् यु-
वृषीतिकनिन् ॥ चि० अल्पवयसि ॥
श्रेष्ठे ॥ निसर्गबलशालिनि । अष्टिव
त्सरान्तगतमवमवत्सरं । तत्फलं
यथा । महार्घजायतेसर्वघृततैलर
सादिकम् । प्रजानाञ्चभवेद्द्वियं
निसंवत्सरं शुभे ॥

युवनाश्रः । पुं० सूर्यवंशीयराजवि-
श्वे ॥ माभ्यादपितरि ।

यूप :

यूपः । पुं० । मात्वातरिन्दपे ।
 यूपः । पुं० । नाच्योक्त्वा । राजपु-
 त्रे । कुमारे । भट्टं दारके । पित-
 रिराम्यं कुर्वन्त्येव सर्वनिर्वाहकत्वे
 नाभिषिक्तपुत्रे ॥ युवाचासौराजा
 च । राजाहः सखिभ्यष्टष् ॥ भा
 विबुधविशिषि । मैत्रये । अजिते ॥
 त्वम्त्रिभवति । त्वत्पदंवाच्ये ॥
 युष्यति । युषसौचोधातुर्भजनै ।
 युष्यसिभ्यांमदिक् ॥

यूः । स्त्री० । यूपे ॥
 यूकः । पुं० । केशक्रीटे । खेदने । षट्
 पदे ॥ यौति । यु० । अजियुधु-
 नीभ्योदीर्घश्चेति कम् ॥ तुलाराशौ ॥
 यूका । स्त्री० । यूके । केशक्रीटे । जू०
 इ० भाषा ॥ लिच्चाष्टके । टाप् ॥
 यूतिः । स्त्री० । मिश्रणे । मिश्रीभावे ॥
 युवनम् । यु० । जतियूसीत्यादि
 नाक्तिन्निपानाद्दीर्घः ॥
 यूयः । पुं० । न० सजातीयसमूहे । ति
 रखाङ्गणे ॥ गण्ये । समूहे ॥ यौति०
 यूययतिवा । यु० । तिथपृष्ठगुण्य
 यप्रोयाइतिसाधुः ॥
 यूयचरः । पुं० । हस्तिशुकरादौ ॥
 यूयनाथः । पुं० । यूयपे । वन्यहस्ति
 नांसमूहेप्रदरे । यूयमुख्यद्विपे ॥ यू
 यसाहस्तिवृन्दस्यसायः ॥
 यूयपः । पुं० । यूयनाथे ॥ यूयंहस्ति
 वृन्दपाणि । प्रा० । पातोनुपति

यूप :

कः ॥
 यूयधष्टः । पुं० । यूयात्पलाविति मङ्गि ।
 यूयिका । स्त्री० । अन्जानके ॥ जूही०
 प्रतिख्याते । पुष्ये । यूय्याम् ॥ य
 यमस्यस्याः । अतश्च निठनाविति ठा
 ॥ यद्वा । यूयिकायाः पुष्यम् पुष्य
 मूलेपुबहुलमित्यनुदात्तादेरञोऽणश्च
 लुप् । लुपियुक्तावङ्गावः ॥
 यूयी । स्त्री० । प्रहसन्त्याम् । मागध्या
 म् । जूहीतिप्रसिद्धेपुष्ये ॥ श्वेतपौ
 तप्रभेदेन प्रोक्तं यूयीयुगंबुधैः ॥ यू
 यीयुगं हिमंतिक्तं कटुपाकं सरं लघु
 मधुरं तुवरं हृद्यं पित्तघ्नं कफवातकुम
 ॥ व्रणास्रमुखदन्ताक्षिरारोगवि
 षापहम् ॥ यूय्याः पुष्यम् । पुष्यमूले
 पुबहुलमित्यनुदात्तादेरञोऽणश्च लु
 प् । लुपियुक्तयुक्तवत् । गौरादिः
 ॥ कुरण्टके ॥
 यूयेनः । पुं० । यूयपे ॥
 यूय्यः । त्रि० । यूयभवे ॥ दिगादि
 त्वाद्यत् ॥
 यूनिः । स्त्री० । योगे । मिश्रणे ॥
 यूनी । स्त्री० । युवत्याम् ॥
 यूपः । पुं० । जयस्तम्भे ॥ यज्ञस्तम्भे ॥
 ब्रह्मदाकृष्णि । जूदे ॥ पुं० । न० । यज्ञसं
 तपशुश्रवन्कामि ॥ वेदिवैश्वः ॥ स्वा
 दिरोवायूपः । स्यादित्युच्यते । त
 स्यपरिभाषाद्विषं वासुतौ ॥ अतु
 र्भवेयुः । तिस्रसुवसुसुवसु

यूष :

बर्तुलः शोभनः स्थूलः कर्तव्यो-
 वृषमीलिकाः ॥ भविष्ये । बिल्व-
 स्त्रबकुलस्ये बकलीयूपः प्रशस्यते ॥
 इति सामवेदिनां वृषात्सर्गतत्वम् ॥
 यूपवत्त्वनेन । यु० । कुबुभ्याश्च-
 ति० योदीर्घश्च ॥ यूपवन्ति वृषान्य-
 स्त्रिण् पशुमिति वा ॥
 यूपकटकः । पुं० चशाली ॥ यूपस्था
 ये हतः कटकाकारः ॥ यूपमूली
 निहिते लोहस्य यकये ॥
 यूपकणः । पुं० यूपैकदेशे । घृता
 वनी ॥
 यूपखण्डः । पुं० तक्ष्यमाणस्य यूप-
 स्य प्रथमपतितेशकले ॥
 यूपद्रुः पुं० खदिरवृक्षे ॥
 यूपद्रुमः । पुं० खदिरवृक्षे ॥ यूप
 यद्रुमः । तपोपयुक्तत्वात् ॥ रक्त
 खदिरैः ॥
 यूपवृक्ष्यः । पुं० पतञ्जलिपञ्चिणि ॥
 यूपायम् । न० तन्मणि । यूपस्थाय
 भागे ॥ यूपस्थायम् ॥
 यूपः । पुं० न० मुद्गादिजायरसे ।
 जस० इ० भा० ॥ मुद्गासलकयु-
 क्तभेदीदीपनपाचनः ॥ यद्वयु-
 प्यो गिषड् यूपं यथा । मुद्गयूपं र-
 संतकं धान्यजीरकसंयुतम् । सी-
 धेनाम्बितदद्यात्पड् यूपमिति-
 शीर्तितम् । रस० लघु यो हि मांसभव-
 न् ॥ मूत्रदाकृष्टि ॥ यूपति ॥ यु-

योग :

य० । यच् ॥ इगुपधेतिकोवा ॥
 येयः । चि० यातव्ये ॥ यातुयोग्यः ।
 या० । यचोयत् । ईयति ।
 गुणः ॥
 योक्ता । चि० योगकर्त्तरि ॥ युजेः
 कर्त्तरिट् ॥
 योक्त्रम् । न० मन्यनरञ्जी । याव
 त्त्वे ॥ योचि ॥ युज्यतेऽनेन । यु-
 जिर् ॥ दाम्नीशसयुज्येतिष्टन् ॥
 योगः । पुं० सद्ग्रहने । कषचादिधा-
 रणे ॥ उपाये ॥ ध्याने ॥ सङ्गत्या-
 म् ॥ युक्ती ॥ अपूर्वार्थसम्प्राप्तौ ।
 अलब्धलाभे ॥ वयुः स्थैर्ये ॥ प्र-
 योगे ॥ भेषजे ॥ विस्त्रञ्घातके ।
 द्रव्ये । धने ॥ कामर्णे ॥ नेया-
 विके ॥ चारे ॥ सूत्रे ॥ विष्कम्भा-
 दिषु ॥ तेषया । विष्कम्भः प्रीति-
 रायुपान् सौभाग्यः शोभनस्तथा-
 यतिगण्डः सुकर्मधृतिः शुलस्त-
 येवच ॥ गण्ड्येव विधुं वस्ये वस्याचातो
 ह्वंशस्तथा । वज्रसामुग्यतीपा-
 तीबरीयान्परिघः शिबुः ॥ सि-
 बः साध्यः शुभः शुक्रो ब्रह्मन्द्वा-
 वेधुतिस्तथेति ॥ संयोगमात्रे ॥ प-
 रस्परसमागमे । चित्तवृत्तिनिरोधे
 ॥ सम्यग्दर्शनोपायं ॥ निष्कामक-
 र्मणि ॥ समाधी ॥ दुःखसंयोग-
 वियोगे ॥ अन्तःकरणशुद्धिदुपे-
 रास्ये ॥ यूपटनघटनासामर्थ्याति

योग :

शये ॥ प्रभावे ॥ निरतिशयज्ञानैश्वर्यादिशक्तौ ॥ चित्तिकायतपात्मतत्त्वस्वानुभावावृत्त्ये ॥ मनोनाशवासनाद्ययानुकूले पुरुषप्रयत्ने ॥ चित्तसात्माकारप्रत्ययेन निर्वृत्तिक्रतापादने ॥ सिद्धसिद्धोः समत्वे ॥ ध्यामार्थं बीरासनादिनामनिर्गरीरबन्धे ॥ जीवात्मपरमात्मैक्ये ॥ संयोगो योग इत्युक्तौ जीवात्मपरमात्मनिरित्युक्तौ ॥ जीवात्मपरमात्मैक्यलक्षण्ये ॥ तत्त्वमस्यादिवाक्यजनिते ॥ अखण्डसाक्षात्कारे ॥ सर्वयोगफलभूते ॥ योजनम् ॥ युजसमाधौ ॥ युजिर्योगेवा ॥ यज् ॥ अययवार्थे ॥ परमात्मचिन्तने ॥ योगिनि ॥ भगवदर्पणबुद्ध्याफलाभिसन्धिराहित्ये ॥ न ॥ कृतानि शास्त्रौ याणि कर्माणि योगाः ॥ ते विद्यन्ते यस्य स योगः ॥ अर्थादित्वान्मत्वर्यीयो च इश्वरसङ्कल्पे ॥ योगी जीवात्मनो रेक्यं पूजनं सैव केशयोः ॥ सर्वत्र ह्यतिविदुषो न योगी न च पूजनमिति महानिर्वाणतन्त्रम् ॥ याचा योगविशेषः ॥ यथा ॥ बुधगुरुशुक्राणामध्ये ॥ एको यजः केन्द्रे ॥ अथवा पञ्चमैः नवमेवास्थितश्च तत्तदा योगः स्यात् तत्र याताश्च संलभते ॥ युज्यते जीवो नृणां यामि ॥ युज्यते ॥ करणे च

योगप्रतिपदः

अ ॥
योगचरः ॥ पुं ॥ अस्त्रानन्दने ॥ महाधीरे ॥ अनुमति ॥
योगसजः ॥ अलौकिकसन्निकर्षमिश्रिषि ॥ न ॥ अगुरुणि ॥ योगीत्यन्त्रे ॥
योगतारा ॥ स्त्री ॥ दीप्तिमत्तारायां तारायाम् ॥ यथा ॥ स्वतारागणमध्ये तु यातारा दीप्तिमत्तरा ॥ योगतारेति सा प्रोक्तानक्षत्राणां पुरातनेः ॥
योगदानम् ॥ न ॥ हस्तेन दानम् ॥
योगनाविष्णुः ॥ पुं ॥ सत्स्यविष्णवे ॥ गगांटे ॥
योगनिद्रा ॥ स्त्री ॥ हरेः परमानन्दमव्यांशक्तौ ॥ योगः स्वात्मनिष्ठेव ॥ निद्रे वनिद्रा ॥ योगः संमाधिः ॥ तद्रूपानिद्रावा ॥ दुर्गायाम् ॥ यथा ॥ यानि ज्ञानतः स्थलाधस्तात्तदखण्डकपालतः ॥ विभक्त्यपुरुषव्यातियोगनिद्रे तिसिच्यते ॥
योगपदकम् ॥ न ॥ पूजादीधार्थे ॥ उत्तरीयविशेषे ॥ योगपटा ॥ इ ॥ गौदे ॥ भा ॥ यथा ॥ चिद्विधयोगपदकमाद्यव्याघ्रात्मिना हवम् ॥ द्वितीयं मृगचर्माद्यं तृतीयं तन्तुनिर्मितम् ॥ चतुर्माचप्रविस्तारं देव्यैष्यस्यसूचयत् ॥ चतुर्माचम् ॥ चतुरङ्गसमाचम् ॥
योगपीठम् ॥ न ॥ देवानां योगासने ॥
योगप्रतिपदः ॥ पुं ॥ योगमन्त्रे ॥ योगप्रतिपदः ॥

योगविद्

योगमलः । पुं० अन्तरायशब्दवाच्ये-
षु व्याधिस्थानादिषु ॥ चित्तविच्छे-
दे ॥

योगमाया । स्त्री० सर्वसङ्कल्पाधिष्ठान
भूतायां भवगत्यां चिच्छक्तौ । ईश्वर
सङ्कल्पवशवर्तिन्यां मायायाम् ॥
सत्त्वरजस्तमसां प्रयाणां गुणानां या-
गीयुक्तिर्घटनं माया । योगस्य मा-
या ॥

योगयज्ञः । यमनियमादियोगाङ्गानु-
ष्ठाने ॥ योगएषयज्ञः ॥ चि० त-
त्परे ॥

योगरूढः । पुं० योगार्थसहभावेन रू-
ढ्यर्थबोधकशब्दे ॥ यथा । योगरू-
ढाश्चरूढाश्च योगिकाश्च तितेचिधा ।
शैशब्दस्त्रिधा भवन्ति । योगरूढाः
पङ्कजादयः । पङ्कजनिडप्रत्ययैः
पङ्कजनिकर्त्रभिधायकेन योगेनापि
पञ्चार्थेष्वप्रतिपाद्यते न कुसुमादर्थः
द्वृत्तिः । योगार्थपुरस्कारेणापि रूढ्य-
र्थेति ॥ योगरूढः । एवमीश्वर-
सङ्केतमहिम्ना भटितिपद्मस्यैव स्मृ-
तेः ॥

योगवाही । चि० मध्वादी । संसर्ग-
गुणग्राहके ॥

योगवाही । स्त्री० द्वारविशेषे । सर्जि-
कायाम् ॥

योगविद् चि० प्राप्तयोगयोगं विन्द-
ति ॥ विद् ० । सत्पुद्गलस्य

योगारूढः

दिनाक्तिप् ॥

योगः । न० समाधौ ॥ युनक्ति । यु-
जिर० । अञ्च्यञ्जियुजिभृजिभ्यः
कुञ्च्यसुन् कवर्गस्यान्तादेशः ।
योगसी० योगांसि ॥

योगसारः । पुं० तन्त्रविशेषे ॥ सर्व-
रोमहरोपाये ॥

योगाङ्गम् । न० यमनियमासनप्राणा-
यामप्रत्याहारधारणाध्यानसमाधि-
षु ॥

योगात्मा । पुं० निरस्तसमस्तप्रपञ्चे
परमात्मनि ॥ यं विनिद्राजितश्रवा-
साः संतुष्टाः संयतेन्द्रियाः ।
ज्योतिः पश्यन्ति युष्मानास्तस्मै यो-
गात्मने नमः ॥

योगाधमनम् । न० क्लीनबन्धके ॥

योगाधियोगः । पुं० यात्रायोगान्त-
रे ॥ यथा । एकीञ्जिज्यसितेषु पञ्च
मतपः केद्रेषु योगस्तथा । द्वीचत्-
तेष्वधियोगेषु सकलायोगाधियो-
गः स्मृतः ॥ योगे च ममथाधियो-
गगमने च मं रिपूणां वधश्चाद्योक्तः
यशोवनीश्वलभतियोगाधियोगे ब्रज-
न् ॥

योगान्तरायः । पुं० योगमले ॥ योग-
स्य योगेवापन्तरायः ॥

योगारूढः । पुं० नारङ्गे ॥

योगारूढः । चि० इन्द्रियार्थतत्साध-
नकर्मानासक्ते ॥ यथा । यदाहिने

योगिनी

न्द्रियार्थेषु न कर्मस्वनुपपन्नते । सर्वसङ्कल्पसंन्यासी योगारूढस्तदेच्यते ॥

योगासनम् । न० ब्रह्मासने । ध्यानासने ॥

योगिदण्डः । पु० वैश्वे ॥

योगी । वि० वसुरुद्रादिद्यादिदेवताभक्ते ॥ दरिद्रब्राह्मणे । ध्याननिष्ठे । निरतिशयज्ञानैश्वर्यादिशालिनि ॥ समाधिनिष्ठेऽन्तर्दृष्टौ ॥ परमहंसपरिव्राजके ॥ परवैराग्ययुक्ते ॥ योगयुक्ते ॥ योगिनित्यसम्बन्धिनि ॥ योगारूढे ॥ सहिबिधोऽपरमः परमस्य । तद्योत्पन्नतत्त्वज्ञानोऽनुत्पन्नजीवन्मुक्तिरपरमः । उत्पन्नतत्त्वज्ञानउत्पन्नजीवन्मुक्तिस्तुपरमोयोगीति ॥ स्वर्णलोष्टं गृहेरथ्यं सुस्निग्धं चन्दनेतथा । समताभावनायस्यसयोगीपरिकीर्तितः ॥ आत्मौपम्ये नसर्व्वसमं पश्यतियोर्जुन । सुखंवायदिबाहुः खंसयोगीपरमेमतः ॥ योगीऽस्यास्ति । अतद्वनिठनावितीनिःकर्मयोगिणि ॥ यथा । योगिनः कर्मकुर्वन्तिसङ्गं च्यक्त्वात्मशुद्धयं कृति ॥

योगिनी । स्त्री० योगयुक्तायां नार्याम् ॥ भगवत्याः सखीरूपास्त्वावरणदेवतासु । ताः खोटिविधा । तासांच

योगिनीचक्रम्

तुः षट्ठिः प्रधानाः । तास्त्वष्ट्योगिन्यो यथा । ततोष्टपत्रेष्वङ्गेषु जये दष्टयोगिनीः । शैलपुत्रीचण्डचण्डास्क्रन्दमातरमेवच । काशरात्रिषुपूर्वादिचतुर्दिचुप्रपूजयेत् ॥ चण्डिका मथकूर्पाङ्गी तथा कात्यायनीशुभाम् । महागौरीश्चाम्बिकीणैर्ऋत्यादिषुपूजयेत् ॥ इन्द्रजाद्योगिनः स्त्रीस्त्वविवक्षाया मृत्नेभ्योऽङ्गीवितिनाम्बलक्ष्णोऽङ्गी ॥ पश्चात्त योगिनीचक्रम् । मङ्गलादिषु । यथा मङ्गलापिङ्गलाधन्याभ्रामरीभद्रिका तथा । उक्त्वासिद्धिः सङ्कटाच्योगिन्या ष्टीपकीर्तिताः ॥

योगिनीचक्रम् । न० तिथिबिम्बेषु दिग्बिम्बेषु वस्यति योगिनीषु ॥ यथा । ब्रह्माणीसंस्थितापूर्वे प्रतिपन्नवमीतिथौ । माहेश्वरीचोत्तरे च द्वितीयादशमीतिथौ । स्थिताग्नेये चक्रीमारीतृतीये कादशोतिथौ । नारायणीचनैर्ऋत्येचतुर्थीद्वादशीतिथौ ॥ पञ्चम्याश्च त्रयोदश्यां वाराहीदक्षिणे तथा । षष्ठ्याश्चैव त्रयोदश्यामिन्द्राणीपश्चिमे स्थिता ॥ सप्तम्यां पौर्णिमास्यांच चामुण्डावायुगोचरे । अष्टम्यामावास्यायाम्बालक्ष्मीशोचरे ॥ योगिनीसम्मुखैव गमनादिप्रकारयेत् ॥ अपिच । नवमीप्रतिपत्पूर्वे । बहिरुद्रे म्बिकीणिकी ।

योगेश्वरः

चयोद्दशशरेयाम्य • वेदादित्ये चने
 ऋते । चतुर्दशरसेऽस्त्रात् • पूणिं
 मासुनिमाकृते । दशपक्षोत्तरे दर्शा
 ष्ठीशानेचयोगिनी ॥ वामेशुभप्र
 दापृष्ठे बाह्यितार्थप्रदायिनि ॥ द
 क्षिणेषुभहन्वीचसम्मुखेऽत्युदायि
 नी ॥

योगौन्द्रः । पुं • शिवे ॥ योगः पर
 मात्मचिन्तनम् • तदुत्सुश्रेष्ठः ॥

योगीशः । पुं • शिवे ॥ विष्णौ • अ-
 न्ययोगिनोयोगान्तरायैर्हन्यन्ते • स्व
 स्वरूपात्प्रमाद्यन्ति • अयन्तुतद्रहि
 तृत्वात् तेषामीशः ॥ याज्ञवल्क्य
 मुनी ॥

योगीश्वरः । पुं • शिवे ॥ योगिनामी
 श्वरः ॥ याज्ञवल्क्यमुनी ॥

योगीश्वरी । स्त्री • दुर्गायाम् । यथा
 • योगिशक्तादयोदेवाः सनकान्ता
 स्तपेक्षलाः । तेषांस्वामीतथायोगी
 ईश्वरीप्रभुपालना ॥ आत्मेन्द्रियम
 नादीनांसंधेयोगगुच्यते । तेषां
 बायेजनायोगी योगेश्वर्यविवेधने
 तिदेवीपुराणम्

योगेशः । पुं • याज्ञवल्क्ये ॥

योगेश्वरः । पुं • सदाशिवे ॥ सर्वज्ञ
 सर्वज्ञशक्तौभगवति । श्रीकृष्ण
 • सर्वेषामखिमादिसिद्धिशालिनां
 योगिनामीश्वरः • सर्वयोगसिद्धी
 नामीश्वरः ॥

योग्यता

योगेश्वरी । स्त्री • वराटदेशस्थिताया
 मृदुर्गायाम् ॥ बभ्याकर्कोटक्याम् ॥
 योगेश्चम् । न • सौसके । तागे । सी-
 साइतिप्रसिद्धेधातौ ॥ योगेधातु-
 सखन्धे दृष्टम् । सप्तमौतिसमासः ॥
 योग्यम् । न • ऋद्धिनामौषधी ॥ वृधि
 नामौषधी ॥ पुं • पुष्यनक्षत्रे ॥
 त्रि • प्रवीण्ये ॥ योगार्हे ॥ उपाये
 योग्ये नार्थः कस्यनस्याज्जनस्य ॥
 शक्ते ॥ युज्यते । युजिर् • । ऋह
 लीण्यत् ॥ यद्वा । योगायप्रभवति
 । योगायच्च ॥ अभ्यासे ॥ यथा ।
 अपरः प्रणिधानयोग्ययामरुतः प
 च्चशरीरगोचरानितिरघुः । प्रणि-
 धानयोग्ययासमाध्यभ्यासेनवशमन
 यदितिसम्बन्धः ॥

योग्यता । स्त्री • वाक्यार्थज्ञानहेतौ ।
 अर्थाबाधे ॥ अग्निनासिद्धे दिति
 नप्रमाणम् • योग्यताविरहात् ॥
 भावेतल् ॥ शाब्दबोधकारणविशे
 षे ॥ सतुपदार्थानांपरस्परसम्बन्धे
 बाधाभावः । इतिसाहित्यदर्पणः
 • न्यायमते • तत्पदार्थेतत्पदार्थं
 बन्ता । यथा । पदार्थेतत्पदार्थत्वात्
 योग्यतापरिकीर्तितः । एकपदार्थे
 ऽपरपदार्थसम्बन्धेयोग्यताइत्यर्थः
 । तज्ज्ञानाभावाच्चवक्रिनासिद्धतौ
 त्यादीनशब्दबोधः ॥ क्षमतायामि
 तिलीकप्रसिद्धिः ।

योजनवह्निका

योग्यरथः । पुं० वैनयिके ॥
योग्या । स्त्री० अभ्यासे । चर्कयोषि
ति । शस्त्राभ्यासे । खुरल्याम् ।
श्रमे ॥ टाप् ॥

योजकः । त्रि० नियोगकर्त्तरि ॥
योजयति । यु० । खलुत् ॥

योजनम् । न० परमात्मनि । योगे ॥
चतुष्क्रोश्याम् । क्रोशचतुष्टये ॥
यथा । द्वादशाङ्गुलिकः शङ्कु
स्तद्वयन्तुशयः स्मृतः । तच्च
तुष्कंधनुः प्रोक्तक्रोशोधनुः सह
सिकः ॥ तच्चतुष्कंयोजनंस्यादि
त्यादिमानशास्त्रम् ॥ एतन्मतेषा
दशसहस्रहस्तै र्योजनंभवति ॥ द्वा
विंशत्यहस्रहस्तै र्योजनमुक्तं लीला
वत्सायया । यवीदरैरङ्गुलमष्टसङ्
ख्यै र्हस्तोक्तैः षड्गुणितैश्चतुर्भिः
। हस्तैश्चतुर्भिर्भवतीहदण्डः क्रो
शः सहस्रद्वितये नतैषाम् ॥ स्या
द्योजनंक्रोशचतुष्टये न० तथाक
राणां दशकै नवशः ॥ इति ॥ युजे
क्युट् ॥

योजनगंधा । स्त्री० कस्तूर्याम् । सी
तायाम् । व्यासमातरि । सख्यव
त्याम् ॥ योजनाद्गंधायस्याः ॥

योजनगंधिका । स्त्री० योजनगंधार्थे ॥
स्वार्थकः । प्रथमस्यादितीत्वम् ॥

योजनपर्णी । स्त्री०)

योजनवह्निका । स्त्री०) मस्त्रिष्ठायाम् ॥

योधसंरावः

योजनवह्नी । स्त्री० मस्त्रिष्ठायाम् ॥
योजनगामिनीवह्नी ॥

योजना । स्त्री० युक्ती । योगकारणा
याम् ॥

योजितः । त्रि० नियुक्ते ॥ प्रवर्तिते
॥ सम्पादिते । युज्यतेस्य । युजेः
कर्मणिक्तः ॥

योटकः । पुं० विवाहोपयोगिविधा
रविशेषे ॥ सच० वर्षवश्यादिक
टभेदादष्टधा । तदुक्तम् । वर्षाव
श्र्यंतथातारायोनिश्चयहमैचकम् ।
गणमैचभकूटस्रमाडौधैतेगुणाधि
काः ॥ एतेवर्णादिमैव्यांसर्वागु
णाधिकाः स्युः । यथावर्णमैव्या
मैकीगुणः । वर्ष्ये वावित्यादि ॥

योतुः । पुं० परिमाणे ॥

योचम् । न० योक्तो । वृषादेर्गौतियुगव
न्धने ॥ युथतेऽनेन । यु० । दाप्ती
तिष्ठन् ॥

योधा । पुं० योधि । भटे । युद्धकर्त्त
रि ॥ युधते । युधसम्प्रहारे । द
च् ॥

योधः । पुं० योधरि । युध्यते । युध०
। पचाद्यच् ॥ साख्यकौ ॥

योधनम् । न० पस्त्रे ॥ युधे ॥

योधसंरावः । पुं० क्रन्दने । पश्या
न्यस्पर्धयायोधानामाह्वाने । यो
धानांसंवरणम् । इत्यर्थे । उपस
र्गो ह्यहतिप्रस ॥

योनिक्लृटः

यानालः । पुं० यवनाले । जूर्णाङ्गये
। देवधान्ये । जुहुरी० जुवार० इ०
प्र० धान्ये ॥

योनिः । पुं० स्त्री० आकारे ॥ कार
णे ॥ तीये ॥ स्मरमन्दिरे । भग
। वराङ्गे । उपस्थे । रतिगृहे ।
जन्मवर्त्मनि । गर्भाधानस्थाने ।
तस्यलक्षणं यथा । शुभः कमठपृष्ठा
भागजस्कन्धापमोभगः । वामोन्न
तस्येत्कन्याजः पुत्रजीदक्षिणोन्न
तः ॥ आखुरीमाणूठमणिः सु
श्लिष्टः संहतः पृथुः । तुङ्गः
कमलवर्णाभिः शुभो प्रवत्यदला
कृतिः ॥ करङ्गखुररूपोयस्युल्लिको
दरसन्निभः । रोमशोविवृतास्यस्य
दृश्यनाशोतिदुर्भगः ॥ शङ्कावर्ती
भगोयस्याः सागर्भमिहनेच्छति ।
षिपिटः कर्पराकारः किङ्करीप
ददेभगः ॥ वंशवितसपत्राभोग
जरोमोञ्चनासिकः । विकटः कु
टिलाकारो लम्बगल्लस्तथाशुभः ॥
अपिच । शङ्खनाभ्याकृतिर्योनि
सर्व्यावर्त्तासाप्रकीर्तिता । तस्यास्तु
तीयेत्वावर्तेगर्भशय्या प्रतिष्ठिता ॥
योति । युमिश्रणे । वहिशीतिनिः
॥ प्रकृतौ ॥

योनिक्लृटः । पुं० योनिरोगविशेषे ॥

योनिक्लृटः । पुं० वैवाहिकविचारो
पयोगिनि । योत्कविशेषे । सयथा

योनिमुद्रा

। तीयेशाश्विभयोस्तुरङ्गउदितोवा
तार्कयोः कासरः पूर्वाभाद्रपदि
ष्ठयोः मृगपतिर्यामान्त्ययोः कुम्भ-
रः । मेषोऽग्नीज्यभयोर्जलश्रवणयोः
कीशोऽभिजिच्चैश्वर्योर्वभ्रुव्राक्षशशा
ङ्कयोरहिर्षपज्येष्ठानुराधर्क्षयोः ॥
वातायुः शिवमूलयोस्तुसरमागौर्यं
मोयान्त्ययोर्व्याघ्रश्चित्रविशाखयोः
फणिपुनर्वस्तीस्तुमाजार्कः । आ-
खुः पितृभगर्क्षयोस्तु कथितायोनि
स्तुभानामियं वैरश्चापितयोर्हयोरपि
महत्पाणियहं वर्जयेत् ॥ गोव्याघ्रं
गजसिंहमश्वमहिषं प्रैणश्चुवभ्रुरगं
वैरं वानरमेषकश्चसुमहत्तहहिडा-
लीन्दुरम् । लीकानां व्यवहारतो
न्यदपि चक्षात्वाप्रयत्नादिदं दम्पत्यो
नृपभृत्ययोरपिसदावर्ज्यं शुभस्वार्थि
भिः ॥ एकयोनिषुसम्पत्तिर्दम्पत्यो
सङ्गमः सदा । भिन्नयोनिषुमध्या
स्यादरिभावो नचेत्तयोः ॥ अपवा
दस्य । योनेरभावेनोहाहः कार्यः सतु
विद्येगदः । राशिवश्यस्ययदक्षि-
कारयेन्नतुदीषभाग् इति ॥

योनिजः । त्रि० योनिनिः सतंशरी
रे ॥

योनिदेवता । स्त्री० पर्वफलागो-
नक्षत्रे ॥

योनिमुद्रा । स्त्री० देवतापूजायां प्रदश
नीयाङ्गुलीरचितयान्वा कारमुद्रा

योषित्

कारविशेषे ॥

यानिरोगः । पुं० भगगदे ॥

योन्यर्थः । न० भगजातरोगविशेषे ।
कन्दसंज्ञे ॥

योषा । स्त्री० यवलायाम् । नार्याम् ॥
योषति० योषयतिवा । युषसौचः
सेवायाम् । पचाद्यच् ॥ युष्यते०
योष्यतेवा । घञ् ॥

योषित् । स्त्री० स्त्रीमात्रे । योषायाम्

॥ साचिविधा । यथा । योषितस्त्रि

विधात्रह्वान्पृथिव्यां मूढचेतसाम् ।

साधीभोग्याश्च कुलटाताः सर्वाः

स्वार्थतत्पराः ॥ परलीकभयात्सा

धीतयेद्वयशसात्मनः । कामस्त्रे हा

श्चकुरुतेभर्तुः ॥ स्त्रे हस्त्रसन्ततम् १ ॥

भोग्याभोग्यार्थिनीशश्वत्कामस्त्रे हि

ऽयकेवलम् । कुरुते प्रतिसेवाश्चनच-

भोग्यादृष्टेषाम् ॥ वस्त्रालङ्कारस-

न्धोगंमुस्त्रिगुणधारमुत्तमम् । यावत्

प्राप्नोतिभोग्यातावच्चवशगाप्रिया

॥ २ ॥ कुलाङ्कारसज्जानारीकुलटा

कुलनाशिनी । कपटात्कुरुतेसेवां

स्वामिनोमचभक्तिः ॥ सदापुंयोग

मांशंसुमंत्रसामदनातुरा । आहारा

दधिकंकारंप्रार्थयन्तीनवनवम् ॥

कारार्थेष्वपतितातद्वन्तुमिच्छतिपुंश्च

स्त्री । तस्त्रांयो विप्रसेनाट्टोवीवनं

तस्यनिष्फलम् ॥ कथितायोषितः

सर्वाउत्तमाधममध्यमाः । स्वात्मा

यौतकम्

रामाविजान्तिमनसातांनपरिहृता

॥ योषते युष्यतेवा । युष० । इम्

रुहियुषिभ्यद्भृतिः ॥ अथध्याः सवः

भूतानांयोषितः क्षम्यतामिति ।

योषिता । स्त्री० योषिति ॥ युषेणिञ्

न्तात्कर्मणिक्तः ॥

योषित्प्रिया । स्त्री० हरिद्रायाम् ॥

यौक्तिकः । पुं० नर्मसचिदे । चि०

युक्तियोग्ये ॥

यौगपद्यम् । न० एकतायाम् ॥

यौगिकः । चि० योग्ये ॥ यौगनित्यस

हंति । छेदादित्वाद्भृञ् ॥ प्रकृतिप्र

त्यययोगलभ्यार्थवाचके ॥ योगायप्र

भवति । योगाद्यश्चेति० ठञ् ॥ यो

गरुटाश्चरुटाश्चयौगिकाश्चेतितीविधा

आदितेयादिशब्दायौगिकाः । अ-

दित्याचपत्यमिति० क्कटिकारादक्ति

नद्भृतिष्ठीषन्तात्स्त्रीभ्याठगितिठक्

प्रत्ययेनकेवलंयोगार्थेण ॥

यौजनशक्तिकः । चि० शतयोजनया-

यिनि ॥ योजनानांशतम्० योजन

शतम् । योजनशतंगच्छति । ठञ् ॥

पुं० आत्रार्थे । योजनशतादभिगम

नमर्हति । ततोभिगमनमर्हतीति

चवक्तव्यमितिठञ् ॥

यौजनिकः । चि० योजनमात्रयादि

नि ॥ योजनंगच्छति । योजनंगच्छ

तीतिठञ् ॥

यौतकम् । न० यौतुके । परिचयनक

यौवनम्

व्यस्रीधने । युतकंयोनिस्वम्भः ।
। तत्रभवम् । तत्रभवद्वत्यण् ॥ युत
योर्वंधुवरयोर्वा । वृद्धम् । तस्येदमि
ण् ॥

यौतवम् । न० द्रवये । परिमाणे ।
यौतेर्वाङ्कुलकाङ्गावे । कर्तरिवातुन्
। योतुः शोधनम् । शोधकीवा ।
तस्येदम् । षण् ॥

यौतुकम् । न० यौतुके ॥

यौधः । पुं० योधे । योधएव । स्वा-
र्थिकः प्रज्ञाद्यण् ॥

यौधिष्ठिरः । त्रि० युधिष्ठिरसम्बन्धि
मि ॥ साचयौधिष्ठिरीसिनागाङ्गे यश
रिताङ्किता । प्रतिपत्पाठशौलानां
विद्ये वतनुतांगता ॥ युधिष्ठिरस्या
यम् । तस्येदमित्यण् ॥

यौधिष्ठिरिः । पुं० युधिष्ठिरात्मजे ॥
कुर्वादिण्यंवाधित्वा । षाङ्गादित्वा
दिङ् । बहुत्वै । युधिष्ठिराः ।
बहुवचनित्युक् ॥

यौनः । पुं० कन्यादानादिसम्बन्धे ॥
न० योमिसंबन्धाधीनपापे ॥

यौवतम् । न० युवतीनांवृन्दे ॥ परि
माणे । युवतीनांसमूहः ।

यौतेः शत्रुतादुगितश्चेतिङ्गीपि ।
अनुदात्तादेरञित्यञ् ॥ कास्यप्रभे
दे ॥

यौवनम् । न० अवस्थाविशेषे । ताव
त्ये ॥ यूनीभाषः । हावनांतित्यण्

यौष्माकः

अन्नितिप्रकृतिभाषः ॥ कौमारंप
स्रमाब्दान्तं पौगण्डं दशमावधि । कै
शोरमापस्रदशाशौवनन्ततः पर
म् ॥ नवयौवनलक्षणं यथा । द्रोहि
प्रस्तनं किंचिच्चलाक्षमे दुरस्मितम् ।
मनागभिस्फुरद्भावं नम्यं यौवनमुच्य
ते ॥ नम्ययौवनकारकमौषधं यथा
अश्वगन्धानागत्रलागुडमांसविषेवि
णाम् । रूपं भवेद्यथा तद्भवयौवनचा
रिणाम् ॥ इति ॥ युवतिवृन्दे ॥
युवतीनांसमूहः । अचिहियन्सि
रिति । त्यक्तोयुवतिशब्दः । तस्मा
द्भिच्चादित्वादिणिविबक्षिते । पुं वद्भा
वेऽन्नितिप्रकृतिभाषः ॥

यौवनकण्टकः । पुं० न० युवगण्डे ।
वयस्फोटे ॥

यौवनलक्षणम् । न० लावण्ये ॥ कुच ॥

यौवनाश्रयः । पुं० मांघातरिनृपे ॥

यौवनाश्रयोथमांघाताचक्रवर्त्यवमी
प्रभुः । सप्तशीपवतीमेकः शशासा
च्युततेजसा ॥ यावत्सूर्यं उदेति स
यावच्चप्रतिसिष्ठति । सर्वंतयौवना
श्रयमांघातुः क्षेपमुच्यते ॥ इति
वज्रपुराणम् ॥

यौवनाश्रयकः । पुं० मांघातुनृपे ॥

यौष्माकः । त्रि० युष्मदीये । युवयो
र्भुष्माकंवाऽयम् । युष्मदस्मदोरन्य
तरस्यां खञ्चेत्युक्तेः पक्षेऽण् ।
प्रकृतियुष्माकादेशः ॥

रकार :

यौष्माकीषः । चि० युष्मत्सम्बन्धिनि
 । युष्मदीये । यौष्माके ॥ युवयोयुं
 ष्माकांवाऽयम् । युष्मदस्मदैरितिख
 ष्तस्मिन्नणिचयुष्माकास्माकी ॥

• : * : •

रः । पुं० पावके । दृष्टने ॥ तीक्ष्णे ॥
 कामाग्नी ॥ रेफे ॥ लघुमध्ये ऽऽ
 पुं० न० ॥

रंस्थन् । चि० रमसाये ॥

रंङ्गः । न० वीगे ॥ रमतेऽनेन । रमन्ती
 ङायाम् । रमेङ्कचेत्यसुन् । ङुगा
 गमस्य ॥ रंङ्गत्यनेनवा । रंङ्गंवा ।
 रंङ्गितौ । असुन् । अचैववदन्ति
 रंङ्गेरसुनासिन् । रंङ्गेरसुनि० रंङ्ग
 इतिमाभूदिति० रमेरितिस्त्वम् । त
 याच । स्यान्मध्याप्रचतुषत्वमंङ्गीरं
 ङसस्तथेतिद्विरूपकीशः । एवञ्च०
 रंङ्गः सङ्केऽसुराणां जगदुपकृतये
 नित्ययुक्तस्यस्यस्तीतिप्रौतिप्रसञ्ज्ञे
 म्ब्रह्मद्विमरुचेः । साऽवतात्सन्द
 नाद्ब्रह्मिपाठेऽनुप्रासरसिकोर्नाप्रा
 मादिकइति ॥ सर्वगगतवचनैश्च
 प्रयोगः ॥ वेगाख्यगुणे ॥

रकारः । पुं० रेफाख्यवर्णे । वासह
 पविधिना० रात्कारप्रत्ययैपिभव-
 ति । रकारादीनिभामानिप्रुएवती

रक्तः

ममपावंतीतिलिङ्गात् ॥

रक्तः । पुं० बन्धुके ॥ लोहितवर्णं
 यथा । पाणिपादतलौरक्तीनेचान्त
 निनखानिच । जिह्वातास्वधरीङ्गो
 चसप्तरक्तोधनीभवेदितिसामुद्रिकम्
 ॥ कसुम्भे ॥ छिञ्जले ॥ न० कुरु
 मे ॥ ताम्बे ॥ प्राचीनामलके ॥
 पद्मके ॥ सिन्दूरे ॥ हिङ्गुके ॥
 रक्तचन्दने ॥ शरीरस्यसप्तधात्वन्तर्ग
 तधातुविशेषे ॥ रुधिरै । अस्त्रि
 लोहितै । अस्त्रे । क्षतजे । शीषिषे
 । कौलासे । त्वग्जे । रकात्० इ०
 भा० प्र० ॥ रक्तस्यस्वरूपमाह । ब
 दारसीयक्यातितपरंजकपित्तत ॥
 । रागंपाकश्चसम्प्राप्यसभवेद्रक्तसंज्ञ
 कः ॥ रक्तंसर्वशरीरस्यजीवसाधा
 रणतमः ॥ अग्धं गुरुचकंस्वादुविद
 ग्धं पित्तवद्भवेत् ॥ जीवसाधारणत
 मइति । यतचाह । जीवोवसति
 सर्वस्मिन्देहेतवविशेषतः । जी-
 यैरक्तेमन्त्रेयस्मिन्प्रीयेवातिशयं च
 यात् इति ॥ जीयैरक्तेमन्त्रेयशरीरा
 रम्भके । बाग्भटेऽक्तपरिमाणनिजे
 शुद्धे जीवोवसति० नतुदुर्द्धे प्रवृद्धे
 रक्तसावधोपदेशस्यवैयर्थ्यं प्रसङ्गात्
 । पित्तवद्भवेत्० अस्त्रं भवेदित्यर्थः ॥
 । रक्तस्यस्यानमाह । । यक्तुङ्गोश
 चरक्तस्यमुखं स्याजंतयोः स्थितम्
 । अन्यत्रापिस्थितप्रसारितामीव

रक्तकाण्डा

कभवेत् ॥ इति ॥ रक्तदोषनाशक
मौषधं यथा । ब्रह्मयष्टिफलं पिष्टं-
वारिष्ठातनुलिपत्रः । तेन चृष्टं रक्त
दोषः प्रप्यश्रुतिनसंशयः ॥ रज-
तिश्वः रज्यतीवा । रञ्जरागे । मध्य
र्थेतिक्तः । कर्मणिक्तोवा ॥ त्रि०
चनुरक्ते ॥ नील्यादिरंजिते ॥ लो-
हितै ॥ क्रीडारतै ॥

रक्तकः । पुं० अम्बाने ॥ बन्धुके ॥
रक्तवस्त्रे ॥ रक्तविद्यौ ॥ रक्तैर-
युक्ते ॥ न० हिङ्गुले ॥ त्रि० चनुरा-
मिणि ॥ विनीदिनि ॥ रक्तपुष्पत्वा
त्० रक्तः । स्वार्थेकन् ॥

रक्तकन्दः । पुं० शिद्रुमे ॥ राजपत्ना
रुद्धौ ॥ रक्तालौ ॥

रक्तकन्दलः । पुं० प्रवालै ॥

रक्तकमलम् । न० रक्तोत्पले ॥ कोक-
नदे ॥

रक्तकम्बलम् । न० रक्तोत्पले ॥ यथा
पादौ । रक्तकमलैः कुमुदैः पुष्पैः
कम्बलैरुक्तकम्बलैरिति ॥

रक्तकरवीरकः । पुं० रक्तप्रसवे । ग-
च्छेप्रकुसुमे । चण्डीकुसुमे । भूत-
द्राविण्ये । रविप्रिये । लालकनेर-
इतिभाषाप्रसिद्धे ॥

रक्तकाञ्चनः । पुं० रक्तकोविदारद्रु-
मि । चमरिके ॥

रक्तकाण्डा । स्त्री० रक्तपुनर्वाया-
म् ॥

रक्तचिचकः

रक्तकाष्ठम् । न० पतङ्ग ॥

रक्तकुमुदम् । न० रक्तकैरवे ॥

रक्तकुसुमः । पुं० पारिभद्रे ॥ धन्वन-
वृक्षे ॥

रक्तकेशरः । पुं० पारिभद्रे ॥ सुना-
गवृक्षे ॥

रक्तकैरवम् । न० रक्तकुमुदे ॥

रक्तकोकनदम् । न० रक्तोत्पले ॥

रक्तखदिरः । पुं० रक्तसारे । बहुश-
ल्ये । याञ्चिके ॥

रक्तगन्धकम् । न० बाले ॥

रक्तगुल्मः । स्त्रीणां रक्तजगुल्मरोगे ।
तस्यौषधं यथा । द्विजयष्टीचिकटुकं
चूर्णं पीतं हरेच्छिव । तिलकाथिन-
संयुक्तं रक्तगुल्मं स्त्रिया हर ॥

रक्तघ्नः । पुं० रोहितकटुष्ये ॥

रक्तघ्नी । स्त्री० दूर्वाग्निषे । मांठिया-
दूर्वाङ्गुलीदेभाप्र ॥

रक्तचन्दनम् । न० क्षमास्त्राप्रसिद्धे च
न्दने । पत्राङ्गे । कुचन्दने । ताम्र-
सारि ॥ रक्तं शीतं गुरुस्वादुर्हृदिह-
ष्णास्त्रपित्तहृत् । पित्तनेत्रहितं वृष्यं
ज्वरत्रयविषापहम् ॥ रक्तचतुश्च-
न्दनञ्च ॥ रक्तसारे ॥ रक्तचन्दनमि-
व । रक्तसारस्वात् ॥

रक्तचिचकः । पुं० क्षुपविशेषे ।
कालि । कालमूले । दाहके । चि-
चाङ्गे । राङ्गचिताङ्गुलीदेभा-
षाप्र ॥

रक्तपत्रिका

रक्तचूर्णम् । न० सिन्दूरे ॥ रक्त-
 वर्णचूर्णमात्रे ॥
 रक्तजन्तुकः । पुं० भूनागे ॥ र-
 क्तवर्णजन्तुमात्रे ॥
 रक्तजिह्वः । पुं० सिंहे ॥ त्रि० र-
 क्तवर्णजिह्वायुक्ते ॥
 रक्तभिण्टी । स्त्री० कुरुबकौ ॥
 रक्ततुण्डः । पुं० शुक्रपक्षिणि ॥
 त्रि० लोहितमुखयुक्ते ॥
 रक्ततुण्डकः । पुं० भूनागे ॥
 रक्ततृणा । स्त्री० गोमूत्रिकायाम् ॥
 रक्तत्रिभुत् । स्त्री० रक्तवर्णत्रिभु-
 तायाम् । त्रिपुटायाम् । ताम्रपु-
 ष्पिकायाम् ॥
 रक्तदृम्भिका । स्त्री० चण्डिकाया-
 म् ॥ तत्स्थाने ॥
 रक्तदला । स्त्री० नलिकायाम् ॥
 त्रिबिम्बिकायाम् ॥
 रक्तधातुः । पुं० गैरिके ॥ ताम्बे ॥
 रक्तनालः । पुं० जीवशाके ॥
 रक्तनासिकः । पुं० पेचके ॥ त्रि०
 लोहितनासिकाविशिष्टे ॥
 रक्तपः । पुं० यातुधाने । राक्षसे ॥
 रक्तपिबति । पा० । आतौनुपे-
 तिकः त्रि० रक्तपानकर्त्तरि ।
 रक्तपटः । पुं० वैनाशिकविशेषे ॥
 साङ्ख्यभिन्नौ ॥
 रक्तपत्रिका । स्त्री० माकुल्याम् ॥ रक्त-
 पुनर्नवायाम् ॥

रक्तपुनर्नवा

रक्तपदी । स्त्री० समझायाम् । शुद्रशु-
 पविशेषे ॥
 रक्तपद्मः । पुं० न० रक्तोत्पले । कोक-
 नदे ॥
 रक्तपल्लवः । पुं० अशोकवृक्षे ॥ लो-
 हितपत्रे ॥
 रक्तपा । स्त्री० जलौकायाम् ॥ डाकि-
 न्याम् ॥ रक्तपिबति । पा० आतौ
 नुपसर्गकः ॥
 रक्तपाकी । स्त्री० वृहल्याम् ॥
 रक्तपोता । स्त्री० जलौकायाम् ॥
 रक्तपादः । पुं० शुक्रपक्षिणि ॥
 रक्तपादी । स्त्री० लज्जाली । हंसप-
 द्याम् ॥
 रक्तपायी । स्त्री० रक्तपानशीले ॥
 रक्तपायिनी । स्त्री० जलौका-
 याम् ॥
 रक्तपारदः । पुं० न० चिह्नले ॥
 रक्तपिण्डम् । न० जशपुष्पे ॥ इ०
 शब्दरत्नावली ॥
 रक्तपिण्डकः । पुं० रक्ताली
 रतालू० इ० भा० ॥
 रक्तपित्तम् । न० रोगविशेषे ॥
 रक्तपित्तही । पुं० रक्तघ्न्याम् ॥
 रक्तपुष्पिका । स्त्री० ब्राह्मण्याम् ।
 ब्राह्मणीतिप्रसिद्धजन्तुविशेषे ॥
 रक्तपुनर्नवा । स्त्री० रक्तपुनर्नवा-
 शाके । मण्डपत्रिकायाम् । रक्त-
 तकारुडायाम् । रक्तपुष्पिकाया

रक्तमख्यः

म् शोणपत्रे ॥
 रक्तपुष्पः । रक्तकरवीरे ॥ रक्ता
 र्के ॥ बन्धूकहर्षे ॥ पुन्नागहर्षे ॥
 बकहर्षे ॥ दाडिमे ॥ रौहितकहर्षे
 ॥ रक्तकांचनहर्षे ॥
 रक्तपुष्पकः । पुं० रौहितकद्रुमे ॥ पला
 शहर्षे ॥ पर्पटे ॥ शाल्मलिहर्षे ॥
 रक्तपुष्पा । स्त्री० शाल्मलिहर्षे ॥ र
 क्तपुनर्नवायाम् । सिन्दूर्याम्
 रक्तानिलोहितानिपुष्पाग्न्याः ॥
 रक्तपुष्पिका । स्त्री० लज्जाली ॥ रक्त
 पुनर्नवायाम् ॥ भूपाटली ॥
 रक्तपुष्पी । स्त्री० पाटलिहर्षे ॥ ज
 वायाम् ॥ आवर्तकीलतायाम् ॥
 नागदमन्याम् ॥ करुणीहर्षे ॥ उष्ट्र
 काण्डाम् ॥
 रक्तपूरकम् । न० वृक्षाम् ॥
 रक्तप्रसवः । पुं० रक्तकरवीरे ॥
 रक्तान्जानि ॥
 रक्तफलः । पुं० बटहर्षे ॥
 रक्तफला । स्त्री० पीलुपर्ण्याम् ।
 विम्बिकायाम् । कुंदुर्बु० कुंदूरी०
 इतिख्यातीषधौ ॥ रक्तानिफला
 न्यस्याः । अत्रादित्वाष्टाप् ॥
 रक्तफेनजः । पुं० धामपार्श्वस्थीको
 जि । पुष्पसे ॥
 रक्तवालुकम् । न० सिन्दूरे ॥
 रक्तमधुरः । पुं० निचुलहर्षे ॥
 रक्तमख्यः । पुं० रक्तवर्णमख्यविशेषे

रक्तलशुनः

॥ यथा । योरक्ताङ्गोनातिदीर्घोना
 ल्पोनातिस्थूलोरक्तमख्यः सत्
 क्तः । शीतो रुच्यः पुष्टिकृद्दोषनो
 सौनाशं धत्ते किञ्च दोषत्रयस्य ॥
 रक्तमालः । पुं० चिरविल्वे । करञ्ज
 के ॥
 रक्तमूलकः । पुं० देवसर्पपहर्षे ॥
 रक्तमेहः । पुं० प्रमेहरोगविशेषे ॥
 रक्तमोक्षणम् । न० शोणितस्त्रावे ॥
 वेदनापशमार्थाय तथा पाकशमाय च
 । अचिरोत्पतितेशीथिशोणितस्रवणं
 चरेत् ॥ चरेत् । कुर्यात् । एकतस्तु
 क्रियाः । सर्वारक्तमोक्षणमेकतः ।
 रक्तं हि वेदनामूलं तच्च प्राप्तिन
 चापिरुक् ॥ विषर्णे कठिनेऽप्यावेत्रथ
 चात्यन्तवेदने । सविशेषे विशिषेण ज
 लीकीभिः पदैरपि ॥ शोणितस्त्राव
 णं चरेदित्यनेनान्वयः ॥
 रक्तयष्टिः । स्त्री०)
 रक्तयष्टिका । स्त्री०) मञ्जिष्ठायाम् ॥
 रक्तयावनालः । पुं० तुषरयावनाले ॥
 रक्तरजतम् । न० शोणमुक्ताफले
 रक्ते ॥ पुन्नागे ॥ रक्तारेणवेस्य ॥
 रक्तेणुका । स्त्री० पलाशकलिकाया
 म् ॥
 रक्तरैवतकम् । न० महापारिजाते ॥
 रक्तलशुनः । पुं० महाकन्दे । गृह्य
 ने । दीर्घपत्रके । पृथुपत्रे । स्थूल

रक्तबीजका

यवनेष्टे ॥ गञ्जनस्यमधुरं
कटुकन्दं नालमप्यपदिशन्तिकषा
यम् । पत्रसञ्चयमुशन्तिसतिक्तंसूर
थालवणमस्थिवदन्तौतिराजनिर्घ-
ण्टः ॥

रक्तलां । स्त्री० काकतुण्डाम् ॥

रक्तलीचनः । पुं० कपीते ॥ त्रि०
लोहितलीचनद्रुक्ते ॥ रक्तलीच
नेयस्यसः ॥

रक्तबटो । स्त्री० मसूरिकायाम् ॥

रक्तवर्गः । पुं० किंशुके ॥ दाडिमे
बन्धुके ॥ लात्तायाम् ॥ निशादये
कुमुभपुष्पे ॥ मंझिठायाम् ॥

रक्तवर्णः । पुं० इन्द्रगोपे ॥

रक्तवर्द्धनः । पुं० वात्ताकौ ॥

रक्तवर्षाभूः । स्त्री० रक्तपुनर्नवा
याम् ॥

रक्तवसनः । पुं० सन्ध्यासिनि ॥

त्रि० लोहितवस्त्रवति ॥ न० रक्
तार्धवस्त्रे ॥

रक्तवातः । पुं० रोमविशेषे ॥ नारि

केलस्यवैमूलंकागीक्षीरेणसंयुतम्

। पिवेच्चत्रिविधस्तस्यरक्तनवातीवि

नश्यति ॥

रक्तवालुका । स्त्री० सिन्दूरे ॥

रक्तविन्दुः । पुं० रुधिररक्तकणे ॥

रक्तबीजः । पुं० दाडिमे । शुभ्र

निशुभ्रयोः सेनापतावसुरविशेषे ॥

रक्तबीजका । स्त्री० तरदौवृक्षे ॥

रक्तसर्षपः

रक्तवृन्ता । स्त्री० शिफालिकाया
म् ॥

रक्तवृष्टिः । स्त्री० रुधिरवर्षणरूपे०
उत्पातविशेषे ॥ तत्फलंशस्त्रीखा
गीबथा रक्तैशस्त्रीखागीमांसास्थि
वसादिभिर्मरकः । धान्यहिरण्य-
त्वक्फलकसुमार्यवर्षितैमयंवि-
द्यात् ॥

रक्तशालिः । पुं० रक्तवर्षधान्यवि-
शेषे ॥ ताञ्जशाली । शीतशाली ॥

रक्तशासनम् । न० सिन्दूरे ॥

रक्तशिशुः । पुं० रक्तश्रीभाञ्जनवृ
क्षे । रक्तके । मधुरे ॥ रक्तमधुरः
० रक्तकस्थानामितिदर्शनात् ।
सचासौशिशुः । रक्तौवर्षे मपु
ष्पेणवा ॥

रक्तश्रीर्षकः । पुं० सरलद्रवे ।

रक्तशृङ्गिकम् । न० विषे ॥

रक्तसंज्ञः । पुं० कुङ्कुमे ॥

रक्तसन्दशिका । स्त्री० जलीका-
याम् ॥

रक्तसन्ध्यकम् । न० रक्तकञ्जारे ।

हृत्तके ॥ रक्तसन्ध्यकम् । रुक्मार्थे

कान् । केषु ॥ रक्तानुसन्धीन-

कति । अककुटिलायांनती । मूल

विभुजादित्वात्कोवा ॥

रक्तसरोरुहम् । न० रक्तपद्मे ॥

रक्तस्रुतसरोरुहम् ॥

रक्तसर्षपः । पुं० राजिकायाम् ॥

रक्ताङ्गः

रक्तसहा । स्त्री० रक्ताम्बाने ।
 रक्तसारः । पुं० रक्तखादरे ॥ अ
 ऋवेतसे ॥ न० रक्तचन्दने ॥ पत्त
 ङ्गे । षकम् । इतिष्ठ्याति ॥
 रक्तसौगन्धिकम् । न० रक्तकङ्का
 रे । रक्तसीधी० इ० भा० प्र० ॥ र-
 क्तवर्णशिकालविकाशिमुष्पबृक्षे ॥
 रक्तञ्चतत्सौगन्धिकञ्च ॥
 रक्तस्रावः । पुं० रक्तपतने ॥
 रक्तहंसा । स्त्री० रागिणीविशेषे ॥
 रक्ता । स्त्री० गुञ्जायाम् ॥ लाजाया
 म् ॥ मञ्जिष्ठायाम् ॥ उष्ट्रकाण्डा-
 म् ॥
 रक्ताकारः । पुं० प्रबाले ॥
 रक्ताक्तम् । न० रक्तचन्दने ॥
 चि० शोणितमिश्रिते ॥
 रक्ताक्षः । पुं० कासरे । महिषे ॥
 क्रूरे ॥ पाराशते ॥ चकारे ॥ सा-
 रसे ॥ षष्टिवत्सरान्तर्गतवत्सरवि-
 शेषे ॥ दुर्भिक्षमरणरोगोधान्यौष-
 धिप्रपीडनम् । पापरोगाभवेद्देवि-
 रक्ताक्षेऽमरवन्दिते ॥ ५८ ॥ चि०
 रक्तनेत्रवति ॥ रक्तेष्विष्यीयस्य-
 सः । अक्ष्योदर्शनादिष्यच् ॥
 रक्ताङ्गः । पुं० भौमयज्ञे ॥ कम्पि-
 ष्ठे ॥ प्रबाले ॥ मत्कुण्डे ॥ मण्ड-
 ले ॥ कृकलासे ॥ न० विद्रुमे ॥ धी
 रे । रक्तचन्दने ॥ कुङ्कुमे ॥
 रक्ताङ्गा । स्त्री० जीवन्तिकायाम् ॥

रक्ताङ्कः

रक्ताङ्गी । स्त्री० मञ्जिष्ठायाम् ॥
 रक्तातिसारः । पुं० रोगविशेषे ॥ पित्त
 कृत्तुयदाक्ष्यर्थद्रव्यमश्नातिपैत्तिके ।
 तद्दोषाज्जायतेशौघ्रं रक्तातिसार
 उल्लेखः ॥ वत्सकतरुच्वगाद्रादा-
 डिमफलसम्भवात्सक्च । त्वग्युग
 लंपलमानं विपचेदष्टाङ्गसन्मितेतो-
 ये ॥ अष्टमभागं शेषं क्वाथं मधुना-
 पिवित्पुरुषः । रक्तातिसारमुख्य
 क्षमतिशयितं नाशयेद्भियतम् ॥ कु
 टजदाडिमक्वाथः ॥ गोदुग्धनव-
 नीतन्तुमधुनासितयासह । लीढं
 रक्तातिसारेतुग्राहकं परमं मह-
 त् ॥ नवनीतावलेहः ॥ पीतं मधु-
 सितायुक्तं चन्दनंतण्डुलाम्बुना
 । रक्तातिसारजिद्रक्तपित्तटड्दाह
 मेहनुत् ॥ चन्दनमत्रश्वेतम् । च-
 न्दनकल्कः ॥
 रक्ताधारः । पुं० चर्मणि ॥
 रक्तापहम् । न० बाले ॥
 रक्तापामार्गः । पुं० क्षुद्रापामार्गे ।
 चाघटके ॥
 रक्तास्वरम् । न० वज्रिशिखास्यकुसु
 म्भरञ्जितेवस्त्रे ॥ काषायवस्त्रे ॥
 चि० तद्वति ॥
 रक्ताम्बः । पुं० कोशाम्बे ॥
 रक्ताम्बानः । पुं० कुरुवके ॥
 रक्ताङ्कः । पुं० अर्कपर्णे । विकीर-
 णे ॥ रक्ताङ्कपुष्पमधुरंसतिक्तं कु

रक्तबीजका

रक्तबीजः । यवनेष्टे ॥ गृञ्जनस्यमधुरं
कटुकन्दं नालमप्य, पदिशन्तिकषा
यम् । पत्रसञ्चयमुशन्तिसतिकंसूर
थालवणमस्थिवदन्तीतिराजनिर्घ-
ण्टः ॥

रक्तला । स्त्री० काकतुण्डायाम् ॥

रक्तलीचनः । पुं० कपोते ॥ त्रि०
लोहितलीचनयुक्ते ॥ रक्तलीच
नेयस्यसः ॥

रक्तवटो । स्त्री० मसूरिकायाम् ॥

रक्तवर्गः । पुं० किंशुके ॥ दाडिमे
वम्बूके ॥ लाच्यायाम् ॥ निशाद्वये
कुसुम्भपुष्पे ॥ मंझिष्ठायाम् ॥

रक्तवर्णः । पुं० इन्द्रगोपे ॥

रक्तवर्दनः । पुं० वार्ताकौ ॥

रक्तवर्षाभूः । स्त्री० रक्तपुनर्नवा
याम् ॥

रक्तप्रसनः । पुं० सन्ध्यासिनि ।
त्रि० लोहितवस्त्रवति ॥ न० रक्त
तर्षावस्त्रे ॥

रक्तघातः । पुं० रागविशेषे ॥ नारि
केलस्यैमूलकागीक्षीरेणसंयुतम्
। पिवेच्चत्रिविधस्तस्यरक्तनवातीति
नश्यति ॥

रक्तशालुका । स्त्री० सिन्दूरि ॥

रक्तविन्दुः । पुं० रुधिररक्तके ॥

रक्तबीजः । पुं० दाडिमे । शुभ
निशुम्भयोः सेनापतावसुरविशेषे ॥

रक्तबीजका । स्त्री० तरदौवृक्षे ॥

रक्तसर्षपः

रक्तवृन्ता । स्त्री० शैफालिकाया
म् ॥

रक्तवृष्टिः । स्त्री० रुधिरवर्षणरूपे०
उत्पातविशेषे ॥ तत्फलंशस्त्रीयां
गोत्रया रक्तेशस्त्रीयांगीमांसास्थि
वसादिभिर्मरकः । धान्यहिरण्य-
त्वक्फलक, सुमार्यं वर्षितैर्भयंवि-
द्यात् ॥

रक्तशालिः । पुं० रक्तवर्षाधान्यवि-
शेषे ॥ तास्त्रशाली । शोणशाली ॥

रक्तशासनम् । न० सिन्दूरि ॥

रक्तशिशुः । पुं० रक्तशोभाञ्जनवृ
क्षे । रक्तके । मधुरे ॥ रक्तमधुरः
० रक्तकण्ठानामितिदर्शनात् ।
सचासौशिशुः । रक्तसौवर्णनपु
ष्पेणवा ॥

रक्तशीर्षकः । पुं० सरलद्रवे ॥

रक्तशृङ्गिकम् । न० विपे ॥

रक्तसंज्ञः । पुं० कुङ्कुमे ॥

रक्तसन्दंशिका । स्त्री० जलीका-
याम् ॥

रक्तसन्ध्यक्तम् । न० रक्तजङ्घारि ।
हल्लके ॥ रक्तसन्ध्यव । द्वयर्थे
कन् । केषः ॥ रक्तानुसन्धीन-
कति । अककुटिलायांनती । मूल
विभुजादित्वात्कोवा ॥

रक्तसरोरुहम् । न० रक्तपद्मे ॥

रक्तस्रुतसरोरुहश्च ॥

रक्तसर्षपः । पुं० राजकायाम् ॥

रक्ताङ्गा

रक्तसहा । स्त्री० रक्ताम्बाने ॥
 रक्तसारः । पुं० रक्तखादरे ॥ अ
 म्भवेतसे ॥ न० रक्तचन्दने ॥ पत्त
 ळि । बकम् । इति ख्याते ॥
 रक्तसौगन्धिकम् । न० रक्तकङ्का
 रे । रक्तसीधी० इ० भा० प्र० ॥ र-
 क्तवर्णं त्रिकालविकाशपुष्पवृक्षे ॥
 रक्तञ्चतसौगन्धिकञ्च ॥
 रक्तसात्रः । पुं० रक्तपतने ॥
 रक्तहंसा । स्त्री० रागिणीविशेषे ॥
 रक्ता । स्त्री० गुञ्जायाम् ॥ लाजाया
 म् ॥ मञ्जिष्ठायाम् ॥ उष्ट्रकाण्ड्या-
 म् ॥
 रक्ताकारः । पुं० प्रवाले ॥
 रक्ताक्तम् । न० रक्तचन्दने ॥
 त्रि० शोणितमिश्रिते ॥
 रक्ताक्षः । पुं० कासरे । महिषे ॥
 क्रूरे ॥ पारावते ॥ चकोरे ॥ सा-
 रसे ॥ षष्टिवत्सरान्तर्गतशस्त्रवि-
 शेषे ॥ दुर्भिक्षमरणरोगोधान्यौष-
 धिप्रदीडनम् । पापरोगाभवेर्हं वि-
 रक्ताक्षेऽमरवन्दिते ॥ ५८ ॥ त्रि०
 रक्तनेत्रवति ॥ रक्तेच्छिण्यौषध-
 सः । अक्ष्योदर्शनादिस्थिच् ॥
 रक्ताङ्गः । पुं० भौमग्रहे ॥ काम्य-
 क्षे ॥ प्रवाले । मत्कुर्या ॥ मण्ड-
 ले ॥ कृकलासे ॥ न० विद्रुमे । धी
 रे । रक्तचन्दने ॥ कुङ्कुमे ॥
 रक्ताङ्गा । स्त्री० जीवतिकायाम् ॥

रक्तार्कः

रक्ताङ्गी । स्त्री० मञ्जिष्ठायाम् ॥
 रक्तातिसारः । पुं० रोगविशेषे ॥ पित्त
 कृत्तयदात्तर्धद्रव्यमग्नातिपैत्तिके ।
 तद्दोषाज्जायते शोभ्रं रक्तातिसार
 उल्लणः ॥ यस्मिन्कतरुच्वगाद्रादा-
 डिमफलसम्भवात्तद्वक्च । त्वग्युग
 लंपलमानं विपचेदष्टाङ्गसन्मिततो-
 ये ॥ अष्टमभागं शिपं क्वाथं मधुना-
 पिवित्पुरुषः । रक्तातिसारमुख्य
 णमतिशयितं नाशयेन्नियतम् ॥ कु
 टजदाडिमक्कथः ॥ गोदुग्धनव-
 नीतन्तुमधुनासितयासह । लीठं
 रक्तातिसारितुग्राहकं परमं मह-
 त् ॥ नवनीतावलेहः ॥ पीतं मधु-
 सितायुक्तं चन्दनंतण्डुलाभ्यना
 । रक्तातिसारजिद्रक्तपित्तटड्दाह
 मेहनुत् ॥ चन्दनमत्रश्वेतम् । च-
 न्दनकल्कः ।
 रक्ताधारः । पुं० चर्मणि ॥
 रक्तापहम् । न० वीले ॥
 रक्तापामार्गः । पुं० क्षुद्रापामार्गः ।
 आघट्टके ॥
 रक्ताम्बरम् । न० बज्जिगिखाख्यकुसु
 म्भरञ्जितेवस्त्रे ॥ काषायवस्त्रे ॥
 त्रि० तद्वति ॥
 रक्ताम्बः । पुं० कोशाम्बे ॥
 रक्ताम्बानः । पुं० कुरुवके ॥
 रक्तार्कः । पुं० अर्कपर्णे । विकीर-
 णे ॥ रक्तार्कपुष्पं मधुरंसतिक्तं कु

रक्त : सभम्

ष्ठकमिन्नं कफनाशनम् । आखोर्वि
पञ्चन्ति चरत्तपित्तं सङ्घ्यादिगुल्म-
प्रव्यथीहितं तत् ॥

रक्ताभ्रम् । न० नेत्ररोगविशेषि ॥ तक्ष
क्षणं यथा । पद्माभ्रं मृदुरक्ताभ्रं य-
न्मांसं चोयतेसिते ॥

रक्ताब्जुदः । पुं० उपपापोक्तेरोगविशेषि ॥

रक्ताश्रुः । न० अर्शोरोगविशेषि ॥

रक्तालुः । पुं० रक्तपिण्डालौ । रक्त-
कन्दे । लोहितालौ । रतालु० रत
गडा० इ० भा० प्र० कन्दे ॥

रक्ताशोकः । पुं० वृक्षविशेषि ॥

रक्तिका । स्त्री० गुञ्जायाम् । रक्ती० घं
घची० चिरमिठी० इ० भा० प्र० भिन्न
भूषणायाम् ॥ राजिकायाम् ॥ र-
क्तिकापरिमाणे ॥

रक्तिमा ॥ पुं० लोहितस्त्रि ॥

रक्तेशुः । पुं० रक्तवर्णेशुः । सूक्ष्मपत्रे ॥

रक्तैरगडः । पुं० व्याघ्रे । इस्तिक-
र्णे । रुधौ ॥

रक्तैर्वाकः । पुं० इन्द्रवारुण्याम् ॥

रक्तोत्पलः । पुं० शाक्यलिवृक्षे ॥
न० कोकनदे । रक्तसरोरुहे ॥

रक्तोत्पलाभः । पुं० शीणवर्णे । त्रि०
तद्वति ॥

रक्तोत्पलम् । न० गैरिके ॥

रक्तः । पुं० मंत्रगुप्तसमर्थे ॥ रक्षति
। रक्षपालने । पञ्चाद्यम् ॥

रक्तः सभम् । न० रक्तः समूहे ॥

रक्षा

रक्षकः । त्रि० रक्षितरि ॥ अनाथवा
लवृद्धानां रक्षकाः सर्वदेवताः ॥

रक्षति । रक्ष० । ण्वुल् ॥

रक्षणम् । न० पालने ॥ रक्षल्युट् ॥

आपदर्थे धनं रक्षेद्दारान् रक्षेन्नैर

पि । आत्मानं सततं रक्षेद्द्वारैर

पिधनैरपि ॥ त्रि० रक्षके । पाल

के ॥ रक्षति० पालयति । रक्ष०

। नन्द्यादिस्त्र्याल्ल्युः ॥

रक्षणिः । स्त्री० चायमाणायां लता
याम् ॥

रक्षणीयः । त्रि० रक्ष्ये । रक्ष० । अ
नीयर् ॥

रक्षन् । त्रि० रक्षितरि ॥ रक्षति । र
क्ष० । शट् ॥

रक्षः । न० राक्षसे । निरृतिप्रभृती

। रावणादौ । रक्षन्त्यस्मात् । रक्ष०

। सर्वधातुभ्यश्चत्यसुम् ॥ निर्दये ॥

यथा । दृष्ट्वा तु विकलान् व्यङ्गानना

थान् रोगिणस्तथा । दयानजायते य

स्य सरन्न इति मे मतिः ॥

रक्षा । स्त्री० जतुनि । रक्षणे । वा

धानि वृक्षौ ॥ योगयुक्तोजनार्दनं

चित्तयेदितियत्सास्यचित्तकस्य प

रारक्षेत्स्य हं मन्ये । यथोक्तं सङ्घस्र

नामभाष्ये । निश्चयं स चित्तयेदेष

योगयुक्तोजनार्दनम् । सास्यरक्षा

परामन्येकोहिनस्य च्युताश्रयमि

ति । रक्षणम् । रक्ष० । गुरोश्च हल

रक्षा

इत्यः । टाप ॥ भस्मनि ॥ श्राव
 ग्यांपीर्णमायान्तरक्षावन्धनमिष्यते
 । यथा । पीर्णमास्यांहरेरक्षावन्धनं
 विधिपूर्वकम् । ब्रजराजकुमारत्वा
 त्केचिदिच्छन्तिसाधवः ॥ तत्रभ
 द्रासङ्गावेतामतिक्रम्यैवकुर्यात् ।
 तथाचस्मृतिः । भद्रायांहेमकर्त्त
 व्यश्रावणीफाल्गुनीतथा । श्राव
 णीनृपतिं हन्तियामान्दहतिफाल्
 गुनीति ॥ विधिश्चभविष्योत्तरे ।
 उपाकर्मदिनेप्रोक्तमृषीणांचैवतर्प
 णम् । ततोऽपराह्णसमयेरक्षापोट
 लिकांशुभाम् ॥ कारयेदक्षतैः
 शस्तैः सिद्धार्थैर्हेमभूषिताम् । ध
 स्त्रैर्विचित्रैः कार्पासैः क्षौमैर्वा
 मलवज्जितैः ॥ विचित्रं ग्रथितं
 सूत्रं स्थापयेद्भ्राजानोपरि । उपलशि
 लागृहमध्ये दण्डवतुष्कं न्यसेच्छुभं
 पीठम् । तत्रोपविशेद्राजासामा
 ह्यः सपुरोहितः समुहत् ॥ तद्
 नुपुरोधान्दपतेरक्षां वधीतमन्त्रेण ।
 येनबद्धीबलीराजादानवेन्द्रोमहाब
 लः । तेनत्वांप्रतिवधामिरक्षेमा
 चलमाचक्ष ॥ यदावधंदाज्ञायणा
 इत्यादिबैदिकोप्यत्रमन्त्रः पठनी
 यः ॥ ब्राह्मणैः क्षत्रियैर्वैश्यैः
 शूद्रैश्चान्यैश्चमानवैः । कर्त्तव्यो
 रक्षणाचारोविप्राज्जसम्पूज्यशक्ति
 तः । अनेनविधिनायस्तरक्षिका

रक्षोहा

वन्धमाचरेत् । ससर्वदीपरहितः
 सुखंसम्बत्सरं वसेत् । इति ॥
 रक्षापत्रः । पुं० भूर्जवृक्षे ॥ न० भू
 र्जत्वचि ॥
 रक्षिका । स्त्री० रक्षायाम् । खड्गी०
 इ० भा० ॥
 रक्षितः । त्रि० चाते । गोषायिते ।
 गुप्ते ॥ रक्ष्यतेस्म । रक्ष० । क्त० ॥
 रक्षिता । त्रि० रक्षाकर्त्तरि । रक्षके
 ॥ यथा । आयव्ययज्ञोलोकज्ञोदेशो
 त्यत्तिविशारदः । कृताकृतज्ञोभृत्या
 नांज्ञेयः स्यादेषरक्षिता ॥
 रक्षी । त्रि० रक्षके ॥ अवश्यं रक्षति ।
 रक्ष० । णिनिः ॥
 रक्षिवर्गः । पुं० अनीकस्थे । राजर
 क्षकगणे ॥ अवश्यं रक्षन्ति । रक्ष
 पालने । आवश्यकैति णिनिः । र
 क्षिणां वर्गः ॥
 रक्षोघ्नः । पुं० सिद्धार्थे । सितसर्ष
 पे ॥ भस्मात्कवृक्षे ॥ न० काञ्चि
 के ॥ हिङ्गुनि ॥
 रक्षोघ्नधूपः । पुं० गुग्गुल्वगुरुसर्जरस
 वचागीरसर्षपचूर्णैर्लवणनिम्बपत्र
 व्यामिश्रे घृतसंयुक्तं ॥
 रक्षोघ्नी । स्त्री० वचायाम् ॥ दुर्गाया
 म् ॥
 रक्षोजननी । स्त्री० रात्र्याम् ॥ राज
 समातरि ॥
 रक्षोहा । त्रि० रक्षसांहन्तरि ॥ पुं०

रघूदह :

गुग्गुली ।

रक्षणः । पुं० आणो ॥ रघ० । यज
यार्ध तिनङ् ॥रघुः । पुं० सूर्यवंशीयदिसीपराज
पुत्रे । श्रीरामचन्द्रस्यप्रपितामहे ।
लङ्कते । लघिगतौ । लघिवंघोर्न
लोपश्चेति कुर्नलोपश्च । बालमूलल
घुङ्गुलीनांवालीरत्वमापद्यते । इतिर
त्वम् ॥ रङ्गतेनाशंगच्छतीतिव्युत्
पत्त्या । व्यष्टिसमष्टिरूपेऽन्नमयको
पे ॥रघुकारः । पुं० कालिदासकवी ॥
रघुंकाव्यविशेषं करोति । एकज्
। कर्मशब्दम् ॥रघुनन्दनः । } रामचन्द्र ॥
रघुनाथः । }रघुपतिः । पुं० श्रीरामे ॥ यथा । य
दुःखैः कथतामधुरापुरीरघुपतेः
कथतोत्तरकोशला । इतिविचिन्त्य
कुक्ष्यमनः स्थिरंनसदिदंजगदित्य
वधारयेतिरूपगोस्वामी ।रघुवंशः । पुं० रघोः सन्तती ॥ र-
घोवंशः ॥ कालिदासकृते काव्य-
विशेषे ॥रघुवंशवितुः । } श्रीरामे ॥
रघुवंशतिलकः । पुं० }
रघुवरः । }रघूदहः । पुं० श्रीरामे ॥ उदहति ।
बह० । पचाद्यच् । रघूनामुदहोना
यकः ॥

रङ्गः

रङ्गः । त्रि० कृपणे ॥ मदे ॥ रमते ।
रमेर्वाहुलकात्कः ॥रङ्गुः । पुं० शबलपृष्ठे । मृगविशेषे ।
रमते० रज्यतीवा । मृगव्यादित्वात्
साधुः ॥ जनपदविशेषे ॥रङ्गः । पुं० रागे ॥ नृत्ये ॥ नृत्यस्थाने
॥ रणचिती ॥ टङ्गणे ॥ खादिर-
सारि । पुं० न० त्रपुणि । आपूषे
। वङ्गे । कुरूप्ये । पिच्छटे । पूतिग
न्ये । रांग० इ० भा० ॥ तद्विशेषो
यथा । श्वेतंरुदुग्धघुसुच्छंस्निग्धमु
षासहस्रमम् । सूत्रपत्रहरंकात्तत्र
पुत्रेष्टमुदाहृतम् ॥ दुरकंसिशकञ्चा
पिद्विविधंरङ्गमुच्यते । उत्तमंचुरकंतत्र
मिश्रंस्त्वहिकंसतम् ॥ तस्याशुहस्य
दोषोयथा । रङ्गोविधत्तंखलुशुद्धिही
नस्तथाह्यपकञ्चकिलासगुल्मी । कुष्ठो
निशूलं किलयातशोथं पाण्डुं प्रमेह
श्चभगन्दरश्च ॥ विधोपमंरक्तधिका
रवृन्दंशयदृष्टाच्छाणिकफज्वरश्च ।
मेहाशरीविद्रधिमुस्यरेगान्नागी
पिदुर्थात् कथितान्दिकारान् ॥
तस्मिन्निधनंयथा । वङ्गनागीप्रतप्तौ
चगालितौतीनिर्पद्येत् । त्रिधा
त्रिधाविशुद्धिः स्याद्रविदुर्ध्वपिच
त्रिधा ॥ तैजसक्रकाञ्चकगीमूत्र
कुलत्यकार्यं दुप्रत्यं कश्चिधात्रिधा ।
ततोऽर्कदुग्धत्रिधा ॥ अथमारण
विधिः । मृत्पात्रे द्रावितेरङ्गी

रङ्गदृष्टा

चिञ्चाश्रवत्यत्वचोरजः । क्षिप्त्वाव
 ह् चतुर्थीगमयोदव्याप्रचालयेत् ॥
 चिञ्चाश्मिली । रजः शूर्णम् । अ-
 योदधींलौहवी० करच्छुली ॥ ततो
 द्वियाममात्रेणवङ्गभस्मप्रजायते । अ-
 थभस्मसमंतालंक्षिप्त्वास्त्रेनविमर्द-
 येत् ॥ ततो गजपुटेपक्त्वापुनरस्त्रेन
 मर्दयेत् । तालेनदशमांशेनयाममे-
 कंततः पुटेत् ॥ एवंदशपुटैःपक्त्वां
 वङ्गंभवतिमारितम् ॥ अस्यगुणायथा
 । रङ्गंलघु, सरंरूचंकुष्ठमेहकफकृमौ-
 न् । निहन्तिपागडं सश्वासंचक्षुष्यं पि-
 त्तलंमनाक ॥ सिंहीगजौघन्तुयथा
 निहन्ति तथैव रङ्गेखिलमेहवर्गम् ।
 देहस्यसौख्यं प्रदलेन्द्रियत्वं नरस्यप,
 ष्टिंविदधातिनृनम् ॥ रङ्गति । रगि-
 गती । पचाद्यच् ॥ रज्यत्यस्मिन्०
 रज्यतेऽनेनवा । रञ्जरागे । अकत्तं
 • र्चितिघञ् । कुत्तम् ॥
 रङ्गकारः । त्रि० वस्त्रादीनारङ्गकर्त्तरि
 । रं ग रे ज० इ० भा० ॥
 रङ्गकाष्ठम् । न० पतङ्गे ॥
 रङ्गजम् । न० सिन्दूरे ॥
 रङ्गजीवकः । पुं० चित्रकारे ॥
 रङ्गदः । पुं० टङ्गणे ॥ खादिरसा-
 रे ॥
 रङ्गदा । स्त्री० स्फटिकायाम् ॥
 रङ्गदायकम् । न० कङ्कुष्ठे ॥
 रङ्गदृष्टा । स्त्री० स्फटिकायाम् ॥

रङ्गावतारकः

रङ्गपत्रो । स्त्री०)
 रङ्गपुष्पो । स्त्री०) नीलीवृक्षे ॥
 रङ्गभूतिः । स्त्री० कोजागरपूरुषि
 मायाम् ॥
 रङ्गभूमिः । स्त्री० मल्लभूमौ ॥ ना-
 य्यभूमौ ॥
 रङ्गमल्ली । स्त्री० वीणायां ॥
 रङ्गमाणिक्यम् । न० माणिक्यरत्ने ॥
 रङ्गमाता । स्त्री० कुट्टन्याम् ॥ जतु-
 नि । लाजायाम् ॥ च्चुव्याम् ॥
 रङ्गमाटका । स्त्री० लाजायाम् ॥
 रङ्गलासिनी । स्त्री० शिफालिका-
 याम् ॥
 रङ्गबीजम् । न० रूप्ये ॥
 रङ्गशाला । स्त्री० नाय्यगृहे । नाच-
 घर० इतिभाषाप्र० ॥
 रङ्गसदृशम् । न० यसद्रे । जस्त०
 इ० भा० ॥
 रङ्गाङ्गा । स्त्री० स्फटिकायाम् ॥
 रङ्गाजीवः । पुं० चित्रकारे ॥ रङ्गे
 • यजीवति । जीव० । इगुपधेतिकः
 ॥ रङ्गः आजीवीस्यंतिवा ॥
 रङ्गारिः । पुं० कर्षावीरि ॥
 रङ्गावतारकः । पुं० रङ्गावतारि-
 णि । शैलूषि । भरतेः नटे ॥ नृच्य
 गीतस्यः नेगीतवाद्यादिनातदनुगु-
 णतयाप्रसङ्गिनि ॥ इ० प्रायश्चि-
 त्तविवेकः । नटगायनव्यतिरिक्तेर-
 ङ्गावतरणबीबिनिद्रितकुञ्जक-

रज :

भट्ट : ॥

रङ्गावतारी । पुं० नट ।

रङ्गिणी । स्त्री० कौवर्तिकायाम् ॥
शतमूल्यां ।

रङ्गोपजीवी । पुं० नटमल्लादिहस्तौ ॥

रङ्गोपजीविप्रभृतीनामन्नादानां-
नरकप्राप्तिरुक्ताविष्णुपुराणे २ अं
शे ॥ यथा । रङ्गोपजीवीकौवर्तः
कुण्डाशीगरदस्तथा । सूचीमाहिषि
कश्चैवपर्वकारोचयेहिजः ॥ आ
गारदाहीमिचघ्नः शकुनिर्यामया
जकः । रुधिराम्येपतन्त्येतेसोमंवि
क्रीणतेचये इति ॥रङ्घः । न० रंहसि ॥ इतिभरतहि
रूपकोषः ॥

रचनम् । न० गत्यने । निर्माणं ॥

रचना । स्त्री० कुसुमप्रकारादेः पत्रा
वल्यादेश्चरचने । परिस्यन्दे ॥

रचप्रतियत्ने । चुरादिरदन्तः ।

ग्यासश्रत्योयुच् । रच्यते० इतिषा

॥ यथाक्रमेणस्थापने । निवेशे ।

स्थितौ ॥ निर्मितौ ॥ यथा । अ-

साधारणचमत्कारकारिणोरचनादि

निर्मितिः । तत्पर्यायाः सन्दर्भः ।

। गुम्फः । सत्यनम् ॥ गत्यनम् ॥

रचितः । त्रि० कल्पिते । कृते ॥

स्थापिते ॥ रच० । कर्मणिक्तः ॥

रजः । पुं० रेणौ । धूलौ ॥ परागे ॥

आर्षवे ॥ गुणान्तरे । रञ्जयति ।

रजतम्

रञ्जरागे । घञर्थकप्रत्ययः ॥ न०
स्त्रीकुसुमे ॥रजः शयः । पुं० शुनि । रजसिशी
ते । शीङ् । अधिकरणं श्रुते
रिच्यच् ॥

रजः सारथिः । पुं० वायौ ।

रजकः । पुं० निरर्थकके । वस्त्रधावके

॥ अथञ्चतोवरपत्न्यांधोवराज्जातः

सङ्करजातिः वासांसिफलकेः

श्लक्ष्णेर्निगिज्याद्रजकः शनैः ।

अतान्यथाहिकुर्वीतदण्डाः स्या

द्रुक्नमापकम् ॥ रज्यति । रञ्ज

० । नृतिखनिरञ्जिभ्यइति० ष्वन् ।

असि० अके० अनेचरञ्जिर्नलोषः

। पित्वान्छोपि० रजकी । भाध्य

मते० क्नुन् । टाप० रजिका ॥ शु-

के ॥ रजकौधातकशुकावितिहैमः ॥

रजतम् । न० दुर्वणे । रूप्ये ॥ अ

स्थीत्यतिर्थथा । विपुरश्चवधार्थाय-

निर्निमेषैर्विलोचनैः । निरीक्षया

मासशिवः क्रीधेनपरिपूरितः ॥

ततस्तूलासप्तपतत्तस्यै कस्मादि

लोचनात् । ततोऽरुद्रः समभभवै श्वा

नरमिवज्वलन् ॥ द्वितीयादपतन्ने

चादशुविन्दुस्तुवामकात् ॥ तस्मा

द्रजतमुत्पन्नमुक्तकर्मसुयोजयेत् ॥ क

श्चिमञ्चभवेत्तद्विरङ्गादिरसयोग

तः । पश्यास्यगुणान् रूप्ये ॥ हारे

दन्तिदन्तयोः ॥ शोषिते ॥ हरे

रजनीजलम्

। शैले ॥ स्वर्णे । रजतिरज्यतेऽने
नवा । रञ्ज० । पृषिरञ्जिभ्यांकिदि
स्यतच् ॥ त्रि० शुक्रे ॥

रजतद्युतिः । पुं० हनुमति ॥
रजतप्रस्थः । पुं० कैलासाचले ॥
रजताचक्षुः । पुं० रौप्यपर्वते ॥
रजताद्रिः । पुं० कैलासपर्वते ॥
रजनम् । न० स्वर्णे । सुवर्णे ॥ कुसु
मादिरागे ॥ रज्यतेनेन । रञ्जः
क्युन् ।

रजनिः । स्त्री० निशि । रात्रौ ॥ रं
जन्ति० अनुरक्ताभवन्ति० रागिणो-
स्याम् बाहुलकाद्भ्रंरनिर्नलो-
पश्च ।

रजनिकरः । पुं० चंद्रे ॥

रजनी । स्त्री० नीलिन्याम् ॥ रात्रौ ॥
हरिद्रयाम् ॥ जतुकायाम् । ला-
क्षायाम् । रंजन्यनुरक्ताभवन्त्यस्यां
रागिणः । रञ्ज० । क्षिपेः क्विच्
तिषकारादनिः । क्वित्त्वान्नलो-
पः । बाहुलकाद्वा० रजनिः । गौ
रादित्त्वान्डीष् ॥

रजनीकरः । पुं० हिमांशी ॥

रजनीगन्धा । स्त्री० पुष्पविशेषे ॥

रजनौचरः । पुं० राजसे । रात्रिच-
रे ॥ रजन्यांचरति । चरेष्टः ॥
चौरे ॥ यामिकभटे ॥

रजनीजलम् । न० नीहारे । ओस०
इ०भा० । रजन्याजलम् ॥

रजः

रजनीपुष्पः । पुं० पूतिकरञ्जे ॥

रजनीमुखम् । न० प्रदीपे ॥ रजन्या-
मुखमिव ॥

रजनीहासा । स्त्री० शिफालिकापुष्पे
हारशृङ्गार०परिजात० इ० लो
कप्रसिद्धे ॥ रजन्यांश्चासोय
स्याः ॥

रजः । न० गुणान्तरे । प्रकृतिगुण-
विशेषे । रागहेषात्मकेदुःखहे-
तौ ॥ रजोरागात्मकंविहितप्यास-
ङ्गसमुद्भवम् । तन्निवध्नातिकौन्त-
यकर्मसङ्घेनदेहिनम् । आर्त्तवे ।
स्त्रीपुष्पे ॥ परागे । सुमनोरज-
सि ॥ रेणुमात्रे । धूलिमात्रे ॥
निषिद्धाऽनिषिद्धंरजोयथा । आयु
ष्कामोनसेवेततथासम्मार्जनीरजः ।
तथाश्वरथधान्यानांगशस्त्रैवरजः शु
भम् ॥ अशुभञ्चविजानीयात्डरो-
ष्ट्राजाविकेषुच । गवांरजोधान्यर-
जः पुत्रस्याङ्गभवंरजः ॥ एतद्रजो
महाशस्तंमहापातकनाशनम् ॥
अजरजः खररजस्तथासम्मार्जनी
रजः । स्थियः पादरजोराजनश्च
क्रादपिहरेच्छियम् इ०ल०च० ॥
रञ्जयति०रजनम्०रज्यतेऽनेनवा ।
रञ्जरागे । भूरंजिभ्यांकिदित्यसुन्
। नलोपः ॥ असृजि ॥ दिवसे ॥
असृगहनीरजसीउच्यते० इतिनिरु
क्तोक्तः ॥ स्वस्तिहीनंरजोहीनंशि

रजित :

रे। नामविवर्जितम् । सुद्राहीनंहस्त
दत्तंपत्रं सिद्धिकरं नहीतिलक्ष्यम् ॥

रजसानुः । पुं० मेघे ॥ चित्ते ॥

रजखलः । पुं० महिषे । सैरिभे ॥ त्रि०

सरजस्के ॥ रजाऽस्त्यभ्य । रजः
कृषीतिवल्च ॥

रजखला । स्त्री० स्त्रीधर्मिण्याम् । अ

व्याम् । आत्रे व्याम् । पुष्पत्र्यां-
स्त्रियाम् । उदक्यायाम् ॥ द्वादशा

द्वत्सरादूर्ध्वमापञ्चाशत्समाः स्त्रि
यः । मासिमासिभगद्वाराप्रकृत्यै

वात्तं वंस्त्रवेत् ॥ तत्र । प्रथमेऽहनि
चण्डाली द्वितीयेत्रिज्ञावातिनी । तृ-

तीयेरजकौप्रुसाद्यथावर्ज्यातथाङ्ग-
ना ॥ शुद्धाभक्तुश्चतुर्थेऽहनिशुद्धादे

वपैत्रयोः । देवैकर्मणिपैत्रैचप-
द्दमेहनिशुद्ध्यति । रजीस्त्यस्याः ।

रजः कृष्यासुतिपरिषदीषलच् ।
तसौमत्त्वर्थद्विभक्तम् ॥ सिंहक-

र्कटस्थर्केनद्याम् ॥ यथा । सिंहक-
र्कटयोर्मध्ये सर्वानद्योरजखलाः ।

तासुस्नानं कुर्वीतवर्जयिञ्चासमु-
द्रगाः ॥ उपाकर्मणिचोत्सर्गेप्रत-

स्नाने तथैव च । चन्द्रसूर्योपरागेचर
जीदोषानविद्यते ॥ दशवर्षाधिका

यांनार्याम् ॥

रजिः । पुं० चन्द्रवशीयराजविशे-

रजः । पचि० आकृष्टे ॥ रञ्जिष्य-

ः । चार्त्त-

रज्यमानः

न्तात्कर्मणित्तः । रञ्जेणौमृगरम-
णद्वय्युपधानकारलोपः ॥

रजागुणः । पुं० अप्रीत्यात्मकेप्रकृते-
र्गुणे ॥ अप्रीतिरात्मभावोयस्य । उ

पष्टम्भकंचलश्चरजः । सत्त्वतमसौ
स्वयमक्रियत्वात्स्वकार्यप्रवृत्तिं प्रत्य

वसीदन्नीरजसोपष्टभ्येते० उत्साहंप्र
यत्नं कार्यते । तदिदमुक्तमुपष्टम्भकं

रजइति । कस्मादित्यतउक्तं० चलमि
ति । तदनेन० रजसः प्रवृत्त्यर्थं च्वं

दर्शितम् । यद्दुः खहेतुस्तद्दुः खा
त्मकरजः ॥ रजःकार्येहास्यहर्षादौ ॥

रजाविमीलितः । त्रि० रजागुणावृ
त्ते ॥ अपथेपदमंपयन्तिहिश्रुतव-

न्तापिरजानिमीलिताः ॥

रजावलम् ।)
रजारसम् ।) न० अन्वकारे ॥

रजाविशालः । पुं० भूर्लोकौ । मध्ये
रजाविशालः सपधर्माधर्मानुष्ठा-

नपरत्वात्० दुः खबहुलत्तच्च० रजा
विशालइतिसाङ्ख्याचार्याः ॥

रजोहरः । पुं० रजके ॥
रज्जुः । स्त्री० वेद्याम् । बन्धनसाध

नशस्तुनि । शुल्के । वराटके । गुणे
। डोरी० रम्भी० इ० भा० । सज्यते ।

सजविसर्गे । सजिरसुम्भ । चात्
सलोपउप्रत्ययश्च । सरुश्रुत्वेनशः०

जश्वेनजः ॥ मध्यगुरौ० । ५ । ० ॥
रज्यमानः त्रि० लोहितायमाने ॥

रथतूर्य्यम्

रथे देवादिकात्कर्तारिभानच् । अ
 निदितामिति नलोपः ॥
 रथकः । पुं० कुसुम्भादिना वस्त्रादि
 रागकर्तारि ॥ कम्पिल्यके ॥ प्रीति
 जनके ॥ न० हिङ्गुलि ॥
 रथनः । पुं० रागजनने ॥ मुञ्चत
 य ॥ न० रत्तचन्दने ॥ हिङ्गुलि ॥ प
 तङ्गे । वक्त्रम् । इ० भा० ॥ वर्यान्त
 रापादने ॥ रथयति । रथरागे । यथ
 न्तः । युष्० ल्युङ्वा ॥
 रथनकः । पुं० कट्फले ॥
 रथनी । स्त्री० गुणहारोचनिष्कायाम्
 ॥ नील्याम् ॥ मञ्जिष्ठायाम् ॥ श्रे-
 ण्कालिकायाम् ॥ हरिद्रायाम् ॥ प
 र्पथ्याम् । रथयति । रथ० । ल्यु
 ट् । किलिपस्यस्थानिवद्भावाद्शन
 योश्चेति वानलोपान् ॥ रथतेऽनये
 ति धियङ्ङेतु० करणे तिल्युटि भवत्ये
 व । रथेः क्युन्निति वा ॥
 रथनीयः । त्रि० रागेत्याद्वनयोग्ये ॥
 रथितः । चि० कथिते ॥ रथेः कर्म
 णिक्तः ॥ न० कथनमाच ॥
 रथः । पुं० कौण्ये । वीणादिवादनम् ॥
 कथ्ये । पुं० न० युधि । समरे । यु
 धे ॥ रथानम् । रथन्ति० शब्दायन्तेऽ
 स्मिन्निति वा । रथशब्दे । वशिरथ्या
 रिथ्यप् ॥ रथति । रथः पचाद्यज्वा ॥
 रथन् । पुं० ध्वनति ॥
 रथतूर्य्यम् । न० सङ्ख्यामपठङ् । अ

रतम्

भयङ्गिण्डमे । युद्धवाद्ये ॥
 रथप्रियः । पुं० श्येनविहगे ॥ न० उ
 शीरे । वीररथ्यमूले ॥
 रथमत्तः । पुं० हस्तिनि । द्विपे ॥
 रथमुष्टिः । पुं० विषमुष्टिश्चुपे ॥
 रथरङ्गः । पुं० रथकातरहस्तिनि । प्र
 तिमै ॥
 रथरणः । पुं० मशके ॥ न० उद्वाहने
 रथरणकः । पुं० उत्कृष्टायाम् ॥ का
 मे ॥
 रथसङ्कुलम् । न० तुमुले । व्याकुले र
 थि ॥ रथस्यसङ्कुलम् ॥
 रथसमुद्यमः । पुं० युद्धोद्योगे ॥
 रथाङ्गनम् । न० युद्धस्थले ॥
 रथालङ्कारः । पुं० कङ्कपक्षिणि ॥
 रथङ्गः । त्रि० अर्धचर्मावच्छिन्नावयवे
 ॥ धूर्त्ते ॥
 रथङ्कः । पुं० अफलद्रुमे ॥
 रथङ्गा । स्त्री० मूषिकपथ्याम् ॥ विध
 वायाम् ॥ रमन्तेऽत्र । रमक्रीडा
 याम् । जमन्ताङ्ङः । टाप् ॥
 रथङ्गाशमी । पुं० अष्टचत्वारिंशदक्ष
 रोपरिभायांविहीने ॥ यथा । अ
 त्वारिंशदक्षराणांसाष्टानां च परेय
 दि । स्त्रियावियुज्यते कश्चित्सतुर
 ण्डाशमीमतः ॥
 रतम् । न० मैथुने । सुरते ॥ तद्वि
 विधम् । यथाहवात्स्यायनः ।
 बाह्यमाभ्यन्तरश्चेति द्विविधं रतम् ॥

रतार्थिनी

च्यते । तत्राद्यं चुम्बनाङ्गेष्वनखद-
न्तक्षतादिकम् । द्वितीयं सुरतं
साक्षान्नानाकारिणकल्पितमिति ॥
त्रि० गुह्ये ॥ अभिरते । अनुरक्ते
रमणम् । रम० । नपुंसकेभावेक्तः
। अनुदात्तोपदेशेतिनलोपः ॥

रतकीलः । पुं० कुक्कुरे ॥

रतकूजितम् । न० रतिकालकथाया
म् । मणिते ॥

रतगुरुः । पुं० भर्त्तरि हृदयेषु ॥

रतज्वरः । पुं० काके ॥

रतताली । पुं० षिङ्गे ॥

रतताली । स्त्री० कुट्टन्याम् ॥

रतनाराचः । पुं० नारीणांशीत्कारे

॥ स्मरे ॥ शुनि ॥ षिङ्गे ॥

रतनिधिः । पुं० खञ्जने ॥

रतरागः । पुं० सुरताभिलाषि ॥

रतर्दिकम् । न० दिवसे ॥ मुखन्ना-
ने ॥ अष्टमङ्गले ॥

रतव्रणः ।)

रतशायी ।) पुं० कुक्कुरे । शुनि ॥

रतद्विण्डकः । पुं० स्त्रीचौरे ॥ लम्प-
टे ॥

रतान्दुकः । पुं० कुक्कुरे ॥

रताम्बी । स्त्री० कुञ्जक्यां ॥

रतामर्दः । पुं० कुक्कुरे ॥

रतायनी । स्त्री० वेश्यायाम् ॥

रतार्थिनी । स्त्री० मैथुनाभिलाषिण्या
म् ॥ कामुक्याम् ॥

रतिनागः

रतिः । स्त्री० स्मरदारेषु । कामदेव-
स्यपत्न्याम् ॥ आषाढिस्थानस्था-
यांदेव्याम् ॥ सुरते ॥ गुह्ये ॥ रा-
गे ॥ अनुरागे ॥ यथा । भगवान्०
ब्रह्म० कात्स्न्येनचिरन्वीक्ष्यमनीष
या । तदध्यवस्यत्कूटस्थोरतिरात्म
न्यतोभवेत्इति ॥ रम्यतेऽनया
रम० । क्तिन् । अनुदात्तोपदेशवन
तितनोच्यादीनामनुनासिकलोपो-
भलिक्ङिति०इतिमलोपः ॥ चेतः
परितोषे ॥ इष्टार्थसंयोगजनितायां
क्रीडायाम् ॥ इच्छाविशेषे ॥ य-
था । यूनोरन्योन्यविषयस्थायिनी-
च्छारतिः स्मृतेतिरसार्णवमुधा-
करः ॥

रतिकुहरम् । न० भगे । योनौ ॥

रतिकूजितम् । न० मणिते । मैथुनश
ब्दे ॥ रतेः कूजितम् ॥

रतिक्रिया । स्त्री० संवेगने । मैथुने ॥

रतिगृहम् । न० योनौ ॥ रमणम-
न्दरे ॥

रतिचक्रम् । न० कामिन्यासहक्रीड-
ने ॥ यथा । शास्त्रस्यविषयस्तावद्या
वन्मन्दरसोनरः । रतिचक्रेप्रवृत्ति
तुनशास्त्रं नापिचक्रमः ॥

रतिनागः । पुं० षोडशबन्धान्तर्गतप
ञ्चदशेवर्धे ॥ तल्लक्षणं यथा ॥ षोड
येद्रुयुग्मं नकामुकं कामिनीयदि ।
रतिनागः समाख्यातः कामिनी

रतिमिच :

नामनारम : ॥

रतिपति : । पुं० कामदेवे ॥ रते :

पति : ॥ देशविशेषस्थस्त्रीणांस्था-
नविशेषितस्याविर्भावायथा । वाचि
श्रीमाथुरीणांजनकजनगदस्याधिनी
नांकटाक्षे • दन्तेगौडाङ्गनानां • सु
ललितजघनेचोत्कलप्रेयसौनाम् ।
तैलङ्गोनांनितंबे • सजलघनरुचौके
रलीकेशपाशे • कार्णाटीनांकटीच-
स्फुरतिरतिर्पातर्गुर्जरीणांस्तनेषु ॥

रतिपाशकः । पुं० रतिबन्धविशेषे ॥ यथा

। पीडयेद्रुकुयुग्मेनकामुकोयदिसुन्द
रीम् । रतिपाशस्तथाख्यातः का
मिनीनांसुखावहः ॥

रतिप्रियः । पुं० कामदेवे ॥ रतिः
प्रियायस्य । सुरतप्रिये ॥

रतिबन्धः । पुं० पद्मासनादिषोडश
सु ॥ तेयथा । पद्मासनोनागपाशो
लताविष्टोऽङ्गसम्पुटम् । कुलिशं सु
न्दरश्चैवतथाकेशरएवच ॥ हिल्लो
लोनरसिंहोपिपिपरीतस्तथापरः
। च्छ्रोवैधेनुकश्चैवमुत्कंठस्तुततः
परम् ॥ सिंहासनोरतिर्नागोवि
द्याधरस्तुषोडशः ॥

रतिमदा । स्त्री० अप्सरसि । स्वर्वे
श्यायाम् ॥रतिमन्दिरम् । न० योनी ॥ मैथुन
गृहे ॥

रतिमिचः । पुं० रतिबन्धविशेषे ॥

रत्नम्

यथा । पातयेद्रुकुयुग्मेचकामुकंय
दिकामुकी । रतिमिचस्तथाख्यातः
कामिनीनांसुखावहः ॥

रतिरमणः । पुं० कामदेवे ॥

रतिलक्षम् । न० निधुवने ॥

रतिलाभः । पुं० सुरतसुखप्राप्तौ ॥

यथोक्तं रतिरहस्ये । सस्ततावपुषि
मीलनं दृशोर्मूर्च्छनाचरतिलाभल
क्षणम् । श्लेषयेत्स्वजघनं मुहुर्मुहुः
सीत्करोतिगलगद्गदाकुलिति ॥

रतिसत्त्वरा । स्त्री० चिरञ्जीवायाम् ।

पिडिङ्गशाक० द्र० गौ० दे० भा० ॥

रतिमुन्दरः । पुं० रतिबन्धविशेषे ॥

यथा । नारीपदद्वयं कामीधारयेद्दृ
दयेयदि धृतकंठोरमेत्कामीबन्धः
स्याद्रतिमुन्दरः ॥

रतूः । स्त्री० देवनयाम् सत्यवाचि

॥ ऋदितिमौत्रेधातुः । ततः ऋ
तेरम् च तिकृः अमागमश्च ॥

रतोदहः । पुं० कोकिले ॥

रत्नङ्गम् । न० भगे । योनी ॥ रतेः

सुरतस्यचङ्गम् ॥

रत्नम् । न० स्वजातिश्रेष्ठे ॥ जातौ

जातौयदुत्कृष्टं तद्रत्नमभिधीयते ॥

मणौ ॥ धनार्थिनाजनाः सर्वे रम

न्तस्मिन्नतीवयत् । ततो रत्नमिति

प्राक्तं शब्दशास्त्रविशारदैः ॥ तत्तु

पाषाणभेदोस्तिमुक्तादिचतदुच्यते

तानिनवधानिरूपितानियथा । व

रत्नपञ्चकम्

अंगारुत्मतंपुष्पं रागाभाक्विक्रमेव
 च । इन्द्रनीलसुगोमिदस्यथा वै दूर्य
 मित्यपि ॥ मौक्तिकं विद्रुमधेतिर
 तान्युक्तानि वै न यः । रत्नमणिभित्तानि
 स्युर्मन्त्राणि सराणि च । चक्षुष्याणि
 च शीतानि विषमनिधृतानि तु ॥ मङ्ग
 ल्यानि मनोज्ञानि यद्दोषहराणि च ।
 माणिक्यंतरणे : सुजातममलं मु
 क्ताफलं शीतगोमार्हियस्य तु विद्रुमो
 निगदित : सौम्यस्य गारुत्मतम् ।
 देवेभ्यस्य च पुष्परागमसुराचार्यस्य च
 अंशने नीलं निर्मलमन्यथो निर्गदि
 ते गोमिदं वै दूर्यके ॥ रत्नानां शोधन
 मारणविधिर्ब्रह्महोधा । रमयति
 । रमक्रीडायाम् । रमतेऽस्मिन्वा
 । रमे स्तर्चति न : । नेट् । माणि
 क्ये ॥ वच्चे ॥ सगणे ॥ ५० ॥

रत्नकन्दलः । पुं० प्रबाले ॥

रत्नकूटः । पुं० पर्वतविशेषे ॥

रत्नगर्भः । पुं० समुद्रे ॥ रत्नानि ग
 र्भेऽस्य ॥ कुवेरे ॥

रत्नगर्भा । स्त्री० भूमौ ॥ रत्नानि गर्भेऽ
 स्याः ॥ उपचाराद्गुणवत्पुत्रायाम् ॥

रत्नचपकः । पुं० न० स्फटिकादि
 मणिपात्रे ॥

रत्नहीपः । पुं० न० रत्नप्रचुरे हीपविशेषे ॥

रत्नधनुः । स्त्री० महादानविशेषे ॥

रत्ननिधिः । पुं० खड्गनपत्रिणि ॥

रत्नपञ्चकम् । न० सुवर्णादिपञ्चसु ॥

रत्नपरीक्षा

यथा । सुवर्णं रजतं मुक्तालाजावर्तं
 प्रवालकम् । रत्नपञ्चकमाख्यातं
 मुनिभिः कर्मवेदिभिः ॥

रत्नपरीक्षा । स्त्री० मणिविचारे । तत्र
 मणीनां तावद्गुणप्रधानार्थमाह । र
 त्ने न शुभेन शुभं भवति नृपाणामनि
 एमशुभेन । यस्मादतः परीक्ष्य दै
 वं रत्नाश्रितं तज्ज्ञैः ॥ द्विपद्यव
 नित्तादीनां स्वगुणविशिषिण रत्नशब्दो
 स्ति । इह तूपलरत्नानामधिकारो व
 च्चपूर्वाणाम् ॥ रत्नानामुत्पत्तिप्रद
 शर्नार्थं ममतभेदमाचार्याणामाह ।
 रत्नानि बलाद्द्वैत्याद्दधीचतोन्येव द
 न्तिजातानि । केचिद्गुणैः स्वभावा
 द्द्वैचित्यं प्राहुरुपलानाम् ॥ वैश्वेन्द्र
 नीलमरकतकर्कतनपद्मरागरुधिरा
 स्याः । वैदूर्यपुलकविमलकराजम
 णिस्फटिकशशिकान्ताः ॥ सौग
 न्धिकगोमिदकशङ्खमहानीलपुष्प
 रागाख्याः । ब्रह्ममणिष्योतीरसस
 स्यकमुक्ताप्रबालानि । वेणातटविशु
 षं शिरीषकुसुमोपमसुकौशलकम् ।
 सौराष्ट्रकमातामङ्गलांशुपरसम्भू
 तम् ॥ ईषत्ताम्रं हिमवतमतङ्गळं
 वज्रपुष्पसङ्काशम् । आपीतकालि
 ङ्गश्यावंपीण्डेषु सम्भूतम् ॥ ऐद्रं
 षडश्रियुक्तं याम्यंसर्पास्यरूपमसित
 स्र ॥ कदलीकाण्डनिकाशं वैष्णव
 मिति सर्वसंस्थानम् ॥ वारुणमव-

रत्नपरीक्षा

लागुह्योपमंभवेत्कर्णिकारपुष्पनि-
 भम् । शृङ्गाटकसंस्थानं व्याघ्राच्चि
 निभञ्जहीतभुजम् ॥ वायव्यञ्चयवो
 पममशोककुसुमप्रभंसमुद्दिष्टम् ।
 स्रोतः खनिप्रकौर्णकमित्याकरस
 म्भवस्त्रिविधः ॥ १० ॥ रक्तं पीञ्च
 शुभं राजन्यानांसितं द्विजातीनाम्
 । श्रौरीषं वैश्यानां शूद्राणां शरत्तेऽ
 सिनिभम् ॥ ११ ॥ वज्रमण्यं स्मू
 ल्यपरिज्ञानार्थमाह । सितसर्प
 पाष्टकंतण्डुलोभवेत् तण्डुलैस्तुविं
 शत्या । तुलितस्य द्वैलक्ष्ण्यं न द्वि
 हान्ति ते चैतत् ॥ पादव्यंशादीनां
 द्विभागपञ्चांशषोडशांशश्च । भाग
 षट्पञ्चांशतिकाः स्यात्साहस्रिक
 श्यैः ॥ १३ ॥ शुभवच्चलक्षणान्या
 ह । सर्वद्रव्याभेदां लघ्वस्त्रसितरति
 रग्निवत्स्निग्धम् । तडिदनलश
 क्रात्रापोपमञ्चञ्चं हितायोक्तम् ॥
 क्वया शुभलक्षणम् । काकप्रदमच्चि
 काकेशं वा तु युक्ता निशार्करं विडम् ।
 द्विगुणाश्रिदग्धकालुषत्रसाविशीर्णा
 निनशुभानि ॥ यानि च दुहुददलि
 ताग्रविपिटवाशीफलप्रदीपानि ।
 सर्वेषाञ्च तेषां मूल्याद्वागोष्टमोहा
 निः ॥ १६ ॥ वज्रं न किञ्चिदपि
 धारयितव्यमेकेषु तार्थिनीभिरवला
 गिरुशं तितज्ज्ञाः । शृङ्गाटकत्रि
 पुटधान्यकवत्स्थितं यच्छीषीनिभ

रत्नाङ्कः

सुशुभदंतनयार्थिनीनाम् ॥ स्वज
 नविभवजीवितक्षयं जनयति वज्रम
 निष्टलक्षणम् । अशनिभयविषारि
 नाशनं शुभमुपभोगकरञ्च भूभृताम्
 । इति शाराद्यांसप्तसप्ततितमः ॥
 रत्नपारायणम् । न० सर्वरत्नस्थाने
 ॥ यथा । समुद्रोपत्यकाहैमौपर्वता
 धित्यकापुरी । रत्नपारायणं नाम्ना
 लङ्के तिमममैथिली ॥
 रत्नप्रभा । स्त्री० जिनानां नरकविशि
 षे ॥
 रत्नभूः । स्त्री० मणिप्रधानभूमौ ॥
 रत्नमुष्यम् । न० हीरके ।
 रत्नमुष्ट् । त्रि० मणिचौरि ॥ रत्नं
 मुष्णाति । मुषस्तीये । क्विप् ॥
 रत्नराट् । पुं० माणिक्ये ॥ रत्न
 श्रेष्ठे ॥
 रत्नवती । स्त्री० भूमौ ॥ रत्नानि
 विद्यन्ते यस्याम् । मतुप् । उगि
 त्वान्० डीप् ।
 रत्नवर्षुकम् । न० पुष्पकरये ॥ त्रि०
 रत्नवर्षणशीले ॥
 रत्नसानुः । पुं० सुरालये । सुमेरु
 पर्वते ॥ रत्नानिसानीशिखरे
 ऽस्य ॥
 रत्नसूः । स्त्री० भूमौ ॥
 रत्नाकरः । पुं० जलनिधौ । रत्ना
 नां माणिक्यमुक्तादीनामाकरः ॥
 रत्नाङ्कः । पुं० विष्णुरथे ॥ रत्नचि

रथकारः

ॐ ॥

रत्नाचलः । पुं० दानार्थमणिमय
पर्वते ॥

रत्नाभरणम् । न० मणिमयालङ्करणे
। जडाजगहना० इ० भा० ॥ तस्य
धारणगुणाः । धन्यं यशस्यमायुष्यं
श्रीमद्व्यसनसूदनम् । हर्षणंका
स्यमोजस्यं रत्नाभरणधारणम् ॥

रत्निः । पुं० वडमुष्टिकरे ॥ षष्ठ
ति० अर्थतेऽनेनवा । षष्ठगती ।
ऋतन्यञ्जीत्यर्त्तः कत्निच् । य
ण् ॥

रथः । पुं० शताङ्गे । स्यन्दने ॥ पादे
। चरणे ॥ वेतसे ॥ देहे । शरीरे ॥
रथवहयस्थानीयैरिन्द्रियैराकृष्यमा
णत्वाच्छरीरस्य ॥ रम्यतेऽत्र० रमन्तेऽ
त्रानेनवा । रम० । हनिकुषीति-
कथन् । अनुनासिकलोपः ॥ ए-
केनसहयोहरि ॥ सगणे० ॥ ५० ॥
पीरुषि ॥

रथकव्या । स्त्री० रथवन्दे ॥ रथानांस
मूहः । इतिषकश्चश्चेति कव्यच् ॥
रथकारः । पुं० रथकारे ॥ रथस्य-
कारः ॥

रथकारः । पुं० तक्षणि । षड्ङ्की ।
रथनिर्माणकर्त्तरि । माहिष्यात्
करण्यामुत्पन्ने जातिविशेषे । षठ्
ङ् । तखाण० इतिभाषाप्रसिद्धे
॥ माहिष्यिककरण्यान्तरथकारः प्र

रथन्तरम्

जायते० इ० याज्ञवल्क्यः ॥ रथं
करोति । डुकृञ्० । कर्मय्यण् ॥
रथकुटुंबी । पुं० सारथी ॥ रथकुटु
म्बयितुंशीलमय । कुटुम्बधारणे ।
सुपीतिणिनिः ॥ यद्वा । रथएवकुटु
म्बम् । रथकुटुम्बमस्त्यस्ति । इ
निः ॥

रथगर्भकः । पुं० स्तम्भवाद्ययाने ।
नररथे । कर्णीरथे । प्रवहणे । इ-
यने ॥

रथगुप्तिः । स्त्री० षड्ढये । परप्रहरणा
भिघातरक्षार्थं रथस्यसन्नाह्वदावर-
णे ॥ रथस्यगुप्तिरावरणम् ॥

रथगोपनम् । न० रथगुप्तौ ॥

रथचरणः । पुं० कौकपक्षिणि । च
क्रवाके ॥ रथचक्रे । पैय्या० इ०-
भाषा ॥

रथद्रुः । पुं० तिनिशब्दे ॥ रथस्य-
द्रुः । तत्रोपयुक्तत्वात् ॥

रथद्वितीया । स्त्री० आषाढशुक्लद्विती
याथाम् ॥ यथा । आषाढस्यसितेप
क्षेद्वितीयापुष्यसंयुता । तस्यांरथेस
मारोप्यरासंभद्रयासह ॥ यात्रो-
त्सवंप्रसूत्याथप्रीणयेच्चद्विजान्बहू-
न् । ऋक्षाभावेतिवैकार्यासदासाप्रोत
येममेतिस्कन्दपुराणम् । सायात्रा ।
सांजगन्नाथम् ॥

रथन्तरम् । न० सामविशेषे ॥ रथेन-
तरति । तुङ्गवनसन्तरथयोः ।

रथावर्त्तः

संज्ञायांभृतृवृज्जीतिखच् । व्युत्पत्ति
माचंनस्ववयवार्थानुगमः ॥
रथपर्यायः । पुं० वेतसवृक्षे ॥ रथः
पर्यायोऽस्य ॥
रथपादः । पुं० चक्रे ॥
रथव्रजः । पुं० रथकथ्यायाम् ॥ रथा
नांब्रजः ॥
रथपुष्पा । स्त्री० नदीविशेषे ॥ रथंपि-
बति । पा० । कः । पारस्करादि
स्वात्सुट्षस्वेनिपातसिद्धे ॥
रथसाधकः । पुं० तिनिशे ॥ रथस्य-
साधकः ॥
रथाङ्गः । पुं० कौकपक्षिणि ॥ अप-
स्करे । चक्रभिन्नेरथारम्भके ॥ न०-
चक्रे ॥ रथस्यचङ्गम् ॥
रथाङ्गपाणिः । पुं० विष्णौ ॥ रथाङ्गं
पाणौयस्यसः । प्रहरणार्थेभ्यः परे
निष्ठासप्तम्यौभवतः ॥
रथाङ्गाङ्गयः । पुं० चक्रवाके ॥ रथाङ्ग
स्याङ्गयोनामयस्य ॥
रथाङ्गी । पुं० श्रोहरी ॥ रथाङ्गचक्र
मस्यास्ति । इनिः ॥
रथाङ्गी । स्त्री० ऋद्धिनामौषधी ॥
रथान्तरः । पुं० कल्पभेदे ॥
रथाभः । पुं० वेतसवृक्षे ॥
रथावरोही । पुं० रथस्ययुवकर्त्तरि ।
रथिनि ॥
रथावर्त्तः । पुं० धूमावतीदक्षिणाङ्गे
तीर्थविशेषे ॥

रथ्यः

रथिकः । वि० रथिनि । रथस्वामि
नि । रथोस्यास्ति । अतद्द्वनिठना
वितिठन् ॥ रथेनचरतिवा पर्या
दिभ्यष्ठन् ॥ पिङ्गौरादिभ्यश्चेतिङी
षि० रथिकी ॥
रथिका । स्त्री० जद्रथे । त्वाष्ट्राम् ॥
रथी । पुं० स्यन्दनारोहे । रथावरोहि
णि । रथस्वामिनि । रथिके ॥ रथो
ऽस्यास्ति । इनिः ॥
रथिनः । पुं० रथिनि । रथस्यइनः
। शकन्ध्वादिः ॥
रथिनी । स्त्री० रथकथ्यायाम् ॥ रथा
नांसमूहः । खलादिभ्यद्द्वनिर्वृक्त
व्यः ॥
रथिरः । पुं० रथिके रथोस्यास्ति ।
मेधारथःभ्यामिरन्निरत्रौवक्तव्यावि
तीरच् ॥
रथी । स्त्री० शकव्याम् । मज्झोली
० इ० भा० ॥ वद्धादिभ्यश्चेतिङी
ष् ।
रथोद्धता । स्त्री० विष्ट, प् ११ प्रभे
दे ॥ रात्परैर्नरलगैरथोद्धता ।
यथा । राधिकादधिभिलोडनस्थि
ताकृष्णावेगुनिनदैरथोद्धता । यामु
नंतटनिकुञ्जमञ्जसाराजगामसलि
लाहृतिच्छलात् ॥ रथवदुद्धता ॥
रथ्यः । पुं० रथवाहकाग्ने । रथवोट
रि ॥ रथंवहति । तद्दहतिरथयुग
प्रासङ्गमितियत् ॥ रथांसे । चक्रे

रद :

॥ रथस्याङ्गम् । रथाद्यत् ॥
 रथ्या । स्त्री० रथौघे । रथानांसमूहः
 । खलगोरथादितिथत् ॥ प्रतोल्या
 म् । विशिखायाम् । राजमार्गेत
 रमार्गे । जनसञ्चारिणिमार्गे । वत्त
 न्याम् । पथि ॥ चत्खरे ॥ रथाथ
 हिता । यत्प्रकरणे : रथाच्च ति
 यत् ॥ रथं वदति वा । तद्वदतीति
 यत् ॥

रदः । पुं० विलिखने ॥ दंते ॥ पुरुष-
 दन्तलक्षणं यथा । विष्वर्धनहीना
 यदन्ताः स्निग्धघनाः शुभाः ।
 तीक्ष्णादंष्ट्राः समाः श्रंष्ठाजिह्वा-
 रक्तासमाशुभा ॥ अपिच । कुन्दकु
 ड्मलसङ्घातैः प्रक्षारेर्दंशनेर्दुःपः ।
 षट्चवानरदन्तस्य निच्छिद्युपरिपी-
 डिताः ॥ हृदिदन्ताः खररदाः
 स्निग्धदन्तागुणाञ्जिताः । करालैर्वि
 पमैर्दंशैर्दंशनेर्दुःखजीविनः ॥
 द्वात्रिंशद्दन्ताराजानएकोनीञ्चशुभी
 गरान् । त्रिंशद्दन्तानरायेते सुखदुः
 खस्यभागिनः ॥ एकोनत्रिंशद्दंश-
 नाः पुरुषादुःखजीविनः । अ-
 ष्टाविंशद्दंशैर्घातितदुःखस्यभा-
 जनाः ॥ स्त्रीदन्तलक्षणं यथा । कु-
 न्दपुष्पसमादन्ताभाषितंकीकिलास
 मम् । दाक्षिण्ययुक्तमशठं संशब्द
 सुखावहम् ॥ नासासमासमपुटा-
 स्त्रीणान्तरुचिराशुभा । करालविष

रन्तिदेव :

मादन्ताः क्लेशायचभयायच ॥ चौ
 र्यापक्वष्टमांसाद्यदीर्घाभर्तुसृष्ट्यवे
 । इति ॥ दन्तस्यलग्नशुचिच्च
 यथा । दन्तवहन्तलग्नेषु जिह्वास्य
 र्शिशुचिर्भवेत् ॥ अपिच । दन्तलग्न
 समंहार्धलेपं मन्येतदन्तवत् । नत
 चवहुगः कुर्याद्यत्नमुद्धरणेपुनः ॥
 भवेदशीचमत्स्यर्थं तणवेधाद्गुणेकृते ॥
 रदति । रदविलिखने । पचाद्यच् ॥

रदच्छदः । पुं० ओष्ठे ॥

रदनः । पुं० रदे । दन्ते ॥ रद्यतेने-
 न । रद० । करणतिल्युट् ॥ न०
 उत्खनने ॥

रदनच्छदः । पुं० ओष्ठे ॥ अधरे ॥

रदनाच्छाद्यन्तेऽनेन । कृदसंवरणे०
 चुरादिः । पुंसोतिघः । क्वादे-
 र्घञ्जित्कृत् ॥ अस्यशुभाशुभलक्ष
 णं यथा । मांसलेशधनोपेताश्वक्रौ
 रधरेर्दुःपाः । विस्वोपमैश्चस्फुटितैरो
 ष्टैरुच्चैश्चखण्डितैः । विष्वर्धनहीना
 यदन्ताः स्निग्धघनाः शुभाः ॥

रदनी । पुं० हस्तिनि ॥

रशी ।)

रन्तव्यः । त्रि० रन्तुयोग्ये ॥ रम० ।
 तव्यः ॥

रन्तिदेवः । पुं० साङ्कृतिपुत्रेभरता
 न्वयोत्पन्ने० चन्द्रवंशौयन्तपतिश्रेष्ठे ॥
 यस्ययशः पुराणेप्रसिद्धम् । यस्य-
 करुणावतोयंश्लोकः । नकामयेहं

रम्यवंशः

तिमीश्वरात्परामर्शयुक्तामपुन-
र्भवच्च । आर्त्तिप्रपद्ये खिलदेहभा-
जामन्तः स्थितोयेनभक्त्यदुःखाः ॥
गरुडध्वजे । विष्णौ ॥ कुकुरे ॥

रम्युः । पुं० वत्सर्नि ॥ स्त्री० नयाम् ॥
रंधनम् । न० पाके । छदने ॥

रम्यम् । न० दूषणे ॥ छिद्रे ॥ रमण-
म् । सम्पदादित्वात्किप् । संज्ञा
पूर्वकत्वाद्गदीर्घः । रमंक्रीडांधर
ति । मूलविभुजादित्वात्कः । य
हा । रंधयति । रधिर्हिसासंराध्योः ।
बाहुलकोद्भक् ॥ अष्टमभवने ॥ अ-
श्वस्यकुक्षिनाभिमध्यभागे ॥ यथो-
क्तम् । कुक्षिनाभ्यन्तरेरम्यमुपरम्यं
तथोपरीति ॥

रम्यकण्टः । पुं० जालवर्षुरके ॥

रम्यकरः । त्रि० छिद्रस्यकारके । र-
म्यहेतौविधेरा० इ० भाषा० प्र० ॥

रम्यकरोति । कृजोहेतुताच्छील्या
नुलोम्ये ध्वितिक्रजः छिद्रच्छयः ॥

रम्यवभ्रुः । पुं० उंदुरौ ॥

रम्यवंशः । पुं० सच्छिद्रवंशे । कीच
काह्वये । मस्करे । सुषिरास्ये ॥
अस्यगुणायथा । वंशौत्वम्नीकषायौ
चकिञ्चित्तिक्तीचशीतली । मृचक
च्छप्रमेहार्शः पित्तदांहासनाशनौ ॥
विशेषोरम्यवंशस्तुदीपनोजीर्णनाश
कः । रुचिकृत्पाचनोद्दयः शूल
घ्नोगुल्मनाशनः ॥

रमणः

ररः । न० पापे ॥

रभसः । पुं० हर्षे ॥ यथा । शुचांपा
त्रंधात्रीपरिणतिरमेध्यप्रचयभुरयंभू
तावासीविमृशकियतीयातिनदशा
म् । तदस्मिन्धीराणांक्षमपिकिमा
स्यातुमुचितंफलीकारः कोयंयदह
महमेवेतिरभसद्वृत्तिशिल्हणमिश्राः ॥
पुं० अभिधानविशेषि ॥ पौर्वापर्यवि
चारे ॥ त्रि० तद्वृत्ति ॥ रभते । रभ
राभस्ये । अत्यविचमीत्यादिनाऽस
च् ॥ तद्वृत्त्यर्थआद्यच् ॥

रमः । पुं० कान्ते ॥ रक्ताशोकद्रुमे ॥
स्मरे ॥ रमते । रम० । पचाद्यच् ॥
रमणे ॥

रमकः । पुं० विलासिनि । कान्ते ॥
रमते । रम० । रमेरस्यलोवेतिक्रु
न् ॥ केनापिकर्मणापररञ्जके ॥ र
मयति । कृन् ॥

रमठम् । न०) हिङ्गुनि ॥

रमठध्वनिः । पुं०)

रमणः । पुं० धवे । प्रिये । पत्न्यौ ॥
स्मरे । कामदेवे ॥ रमयति । र-
म० । नन्दादित्वाल्ल्युः ॥ व-
र्णवृत्तान्तरे ॥ सगणीरमणः । क
विनाकथितः ॥ यथा । धनदीधन
दः । भवतांभवतात् ॥ रासभे ॥
वृषणे ॥ महारिष्टे ॥ न० पटोल-
मूले ॥ जघने ॥ जम्बने । याम्यधर्मे ।
सुरते । मैथुने । क्रीडारत्ने ॥ महा

रमण्यः

सुखे ॥ क्रीडने ॥

रमणकम् । न० जम्बुद्वीपस्योपद्वीप
विशेषे । रम्यकवर्षे ॥ यथा । एवमेवो
त्तरेत्रीणिषर्षाणिचतपोधन । कुरु
वर्षे सिन्धुकूलाच्छृङ्गवानवधिः स्मृ
तः ॥ हिरण्मयंततोवर्षे प्रवे ताव
धिनिगद्यते । रम्यकञ्चततोवर्षे नौ
लस्तस्यावधिः स्मृतः ॥ अपिच ।
दक्षिणे नतुश्वेतस्यनिषधस्योत्तरेण
तु । वर्षे रमणकं नाम जायन्ते तत्र
मानवाः ॥ शुक्लाभिजनसम्पन्नाः
सर्वमुप्रियदर्शनाः । दशवर्षे सहा-
स्राणिगतानि दशपञ्चच ॥ जीवन्ति
ते महाभागनित्यं मुदितमानसाः ॥
इति पाद्मे भूखण्डः ॥

रमणा । स्त्री० रमण्याम् ॥

रमणी । स्त्री० विशेषाङ्गनायाम् । ना
र्याम् ॥ रमयति० रम्यते वास्याम् ।
रम० । ल्युट् ॥ बालाख्यञ्च ॥
वेदिकायाम् ॥ • (*) •

रमणीयः । त्रि० सुन्दरे । शोभने ।
रम० । ञनीयर् ॥

रमणीयकम् । न० कुन्दो विशेषे । रा
न्नभद्वितयैरुदितं रमणीयकम् ।
इति लक्षिते ॥

रमणीयचरणः । त्रि० सुकृतिनि । पु
ण्यकर्मणि ॥ रमणीयं शोभनं चर-
णं शीलं यस्य ॥

रमण्यः । त्रि० रमणीये ॥ रमतेऽस्मि

रम्भा

न् । रम० । श्रुत्स्योश्चैत्यन्यः ॥

रमतिः । पुं० नायके ॥ नाके ॥
कामदेवे ॥ काले ॥ रमतेऽस्मिन् ।
रम० । रमे निर्दिश्यतिः ॥

रमा । स्त्री० लक्ष्म्याम् । पद्मालयाया
म् । सर्वत्र रमसे यस्माद्रमा तस्माद्-
विष्यसीति विष्णुशापोत्र हेतुरुक्तः
श्रीदेवीभागवते ॥ हालां हलो नैव-
विषं विषं रमापरं जनाव्यक्षयमेवम-
न्वते । योगेन जागर्त्तिं निपीयतं
शिवः स्मरन् रमां मुञ्चति निद्रया ह-
रिः ॥ रमयति । रमक्रीडा याम् ।
पचाद्यचि० टाप् ॥ शशिध्वजराजक-
न्यायाम् । कल्किदेवपत्न्याम् ॥
शोभायाम् ॥

रमाधवः । पुं०)

रमानाथः । पुं०)

रमापतिः । पुं०) विष्णौ ॥ रमाया
धवः ॥ नाथः पतिर्वा ॥ *

रमाप्रियम् । न० पद्मे ॥

रमावेष्टः । पुं० श्रीवासे ॥

रमितः । त्रि० रतिप्रापिते ॥

रमेष्ट्वरः । पुं० विष्णौ ॥

रम्भः । पुं० वैष्णो ॥ वैष्णवदण्डे ॥
वानरविशेषे ॥ महिषासुरस्यपित-
रि रभते । रभराभस्ये । पचाद्य-
च् । रभेरशबलिटोरिति नुम् ॥

रम्भा । स्त्री० कदल्याम् ॥ अपस्रो
भेदे ॥ दुर्गायाम् ॥ गोध्वनौ ॥ वै

रम्भा । स्त्री० कदल्याम् ॥ अपस्रो
भेदे ॥ दुर्गायाम् ॥ गोध्वनौ ॥ वै

रय :

श्यायाम् ॥ रभते । रभ० अच् ।
 टाप ॥ रभ्यतवा । घञ् ॥
 रम्भात्तृतीया । स्त्री० व्रतविशेषकाले ॥
 रम्भारूः । स्त्री० स्त्रीविशेषे ॥ रम्भे०
 कदलीस्तम्भाविबज्जहयस्थाः सा ।
 जरुत्तरपदादौपस्यद्वत्यङ् ॥
 रम्यः । पुं० चम्पके ॥ बम्पकवृक्षे ॥
 न० पटोलमूले ॥ प्रधानधातौ ॥
 त्रि० मनोज्ञे । हृद्ये । स्वभाव
 सुन्दरे ॥ रम्याणां विकृतिरपिथियं
 तनोति ॥ रम्यतेक्रीडतेत्यत्र । रम
 ० । पोरदुपधादितियत् ॥ बलकरे ॥
 रम्यकम् । न० पटोलमूले । नील
 गिरे रुदग्दशिवर्त्तमाने० वर्षावि
 शेषे ॥ नीलनीरजरम्यस्यरम्यकेडा
 दशस्थितिः । जनस्योद्सहस्राणि
 न्ययोधफलमश्रतः ॥
 रम्यपदपाठः । पुं० देवतापदस्तोभैः
 ० कालेपूरणे ॥
 रम्यपुष्पः । पुं० शालालिपाद्रे ॥
 रम्यफलः । पुं० कारस्करवृक्षे ॥
 रम्या । स्त्री० रात्रौ ॥ स्थलपद्मिन्याम् ॥
 रम्भः । पुं० अरुणवर्षे ॥ शोभायाम् ॥
 रयः । पुं० वेगे । वेगाख्यगुणे ॥ स
 वेगगति । चने स्यप्रयोगः ॥ प्रवाहे
 ॥ रयत्यनेन । रयणं वा । रयगतौ
 । पुंसीतिघः । रीणाच्यनेवा ।
 रीगतिरेषणयोः । पुंसीतिघः ॥
 हलस्येतिघञितु० संज्ञापू० क्त्वा

रवथ :

हृद्यभावः ।
 रथिः । पुं० अन्ने । जले ॥
 रराटौ । स्त्री० ललाटे ॥
 रत्नकः । पुं० कम्बले ॥ कम्बलमृगे
 ॥ पञ्चमि ॥ रमते । रम० । क्वि
 प् । गमादीनांकावितिमलोपः
 । तुक् । लाति । ला० । क्विप् ।
 रक्षासीलाद्य । स्वार्थेकन् । केऽण
 इतिह्रस्वः ॥ यहा । रमणम् ।
 रमेः सम्पदादिक्विप् । रत्क्रीडा
 लक्ष्यतेऽनेन । लक्ष्म्यास्वादने ।
 घः ॥ रतंलातिवाक्त्वात् ॥ स्त्रीणां
 सिन्दूरमरण्याम् ॥
 रत्नकभक्तकम् । न० सिन्दूरमरणी
 मांगङ्क० भा० ॥ गिरः सिन्दूरम
 रणिः स्त्रीणांरत्नकभक्तकमित्युक्तेः
 ॥ सीतारत्नकभक्तभग्नहृदयः स्वस्था
 नलङ्घ्येऽन्नरत्नितिलच्यम् ॥ रत्नकीभ
 क्तकमित्थ ॥
 रवः । पुं० ध्वाने । स्वने । शब्दे ॥
 रवणाम् । रुशब्दे । ऋदारप् ॥ ल
 घुवर्णे ॥
 रवणः । पुं० उष्ट्रे ॥ कोकिले ॥ खरे
 ॥ न० कांस्ये ॥ रवे । त्रि० शब्द-
 ने । तीक्ष्णे ॥ भगवत्के ॥ चञ्चले ॥
 रीति० तच्छीलः । रु० । चलन
 शब्दार्थादकर्मकाद्यच् । सुयुरुवृजो
 युजितियुञ्वा ॥
 रथः । पुं० कोकिले ॥ रीति ।

रविपार्वर्गः

रु० श्रीङ्गपिरुगमीत्यादिनाऽथप्र
त्ययः ॥

रविः । पुं० सूर्ये । आदिस्थे । दिवा
करे ॥ रसान्नादत्ते । इतिरविः
। अत्ररसशब्दसलीपः वीक्ष्यछादा
नमर्थः । वीगत्यादावितिधातोर्ध्वी
तिरूपम् । पृषादरादिस्वात्साधु
त्वम् । पृषादरादित्स्वकल्पनामूल
न्तुविष्णुधर्मीत्तरवचनम् । तद्य
था । रसानाञ्चतथादानाद्भविरेत्य
भिधीयतेइति ॥ प्रकाशानामध्यर
विर्विष्णोर्विभूतिः ॥ रूयते० स्तूयते ।
रुशब्दे । अचङ् । ॥

रविकान्तः । पुं० सूर्यकान्तमणौ ॥
रविचक्रम् । न० नराकारसूर्यचक्रवि
शेषे ॥

रविजः । पुं० शनैश्चरे ।

रवितनयः । पुं० सावर्णिकमनौ ॥
शनौ ॥ यमे ॥

रविनन्दनः । पुं० सुग्रीवाख्यवानरे
॥ वैवस्वतमनौ ॥ सावर्णिकमनौ ॥
शनौ ॥ यमे ॥

रविनाथम् । न० बभ्रुजीवके ॥
पद्मे ॥

रविपत्रः । पुं० आदिस्थपत्रक्षुपे ॥

रविपार्वर्गः । पुं० चण्डांशोः पा
श्विकेषु ॥ तैयथा । माठरः पिङ्ग
लोदण्डश्चण्डांशोः पारिपाश्वि-
काः ॥ अपिच । बाहुः शोषः खरः

रश्मिः

पक्षीहारकोजानुकारकः । पिंशा
यजस्यपुरुषः प्राप्तयातप्रतापकौ ॥
आश्विनेथीतथादण्डीकुल्माषः पा
श्वर्गारवेः ॥

रविप्रियः । पुं० आदिस्थपत्रे ॥ र-
क्तकरबीरे ॥ लक्षुचे ॥ न० ताम्बे
॥ रक्तकमले ।

रविप्रीता । स्त्री० सुवर्चलायाम् ॥

रविरत्नकम् । न० माणिक्ये ॥

रविलोचनः । पुं० विष्णौ ॥ रविलो
चनमस्यधिराडात्मनइतिरविलोच
नः ॥

रविलोहम् । न० ताम्बे ॥

रविसंज्ञकम् । न० ताम्बे ॥

रविसुतः । पुं० सुग्रीवे ॥

रविसूनुः । पुं० शनौ ।

रवीन्दम् । न० पद्मे ॥

रवीषुः । पुं० कामे ॥

रश्मिना । स्त्री० काञ्च्याम् । कर्णभूषणे
॥ अश्रुते । अश्रुब्दव्याप्तौसङ्घा
तेच । अश्रुभेजेनेवा ॥ अश्रिरशचेति
युच्० धातेरशदेशः । यद्वा ।
रशति । रशशब्देसौत्रः । बहुलम
न्यत्रापीतियुच् ॥ जिह्वायाम् ।

रश्मिः । पुं० दीधितौ ॥ पक्ष्मणि ।

नेत्रपत्रे ॥ अश्रुरक्षौ । प्रयहे ।

रथादियुक्ताश्वदीनांसंयमनरक्षौ

। अश्रुतेनेनवा । अश्रु० । अश्रुते

रशचेतिमिः ॥ सूर्यस्यरश्मिना

रस :

जलादानादानेयथा । तेषोभिः सर्व
लोकेभ्यो ह्यादत्तेरश्मिभिर्जलम् । स
मुद्राहायुसंयोगाद्दृष्ट्यापोगभस्तयः
॥ ततस्तुपयसांकालेपरिवर्त्तन्दिवा
करः । नियच्छत्यपोमेघेभ्यः शुक्ला
शुक्लैस्तुरश्मिभिरिति ॥ अत्रयादवः
। तासांशतानिचस्वारिरश्मीनां वृ
ष्टिसर्जने । शतत्रयंहिमोत्सर्गेताव
द्गर्भस्यसर्जने ॥ आनन्दाश्चहिमे
ध्याश्चनूतनाः पूतनाइति । अतुः
शतं वृष्टिवाहास्ताः सर्वाश्चमृतास्त्र
य इति ॥

रश्मिपतिः । पुं० आदित्यपञ्चुपे ॥
रसः । पुं० गन्धरसे ॥ जले ॥ विषे ॥
वीर्ये ॥ द्रवे ॥ रोगे ॥ स्वादे ॥ रस
नायाश्चेगुणे ॥ सचकालसहायभू
मिबिद्यदन्तिलानलसंसर्गेणपरिणामा
न्तरंगतः षड्विधाभवति । तत्र
१ । पृथिव्यस्वगुणबाहुल्यान्मधुरः १ ।
२ । तीयाग्निगुणबाहुल्यादस्त्रः २ । पृ
थिव्यग्निगुणबाहुल्यात्स्रवणः ३ ।
४ । वाय्वग्निगुणबाहुल्यात्कटुकः ४ ।
५ । वाय्वाकाशगुणबाहुल्यात्तिक्तः
५ । पृथिव्यजलगुणबाहुल्यात्कषा
यः ६ । आपोरसानामाधारकार
णम् ० अत्रआप्यानाम । अपांपृथि
व्यामनुप्रवेशात्पृथिव्यप्याधारकार
णमेव । तेनजलक्षितीषपितदाधा
रतयारसानामभिव्यक्तौकारणम् ।

रस :

अभिव्यक्तेश्चमधुरादिरूपमन्तरेणास
त्त्वात् ० मधुरादिविशेषेपिजलक्षिती
कारणम् । अन्यादयस्तुत्रयोनीरसत
यामधुरादिविशेषेप्राधान्येननिमि
त्तकारणम् । तद्व्यतिरेकेणान्नादि
रसाभावात् । रसाभिव्यक्तेश्च ० अ
न्यादिभूतत्रयसन्निधानंविनानुपल
ब्धेरभिव्यक्तादीषु ० अन्यादीनांकार
णत्वम् । अत्राहमाधवाचार्य्यः ।
कफवातीवातकफौवातः पित्तस्रव
द्विशमौ । त्रिभिराद्यैस्त्रिभिरन्यै
स्त्रिभिराद्यपरैस्तदन्यैश्च १ ॥ अ
न्याद्यावाद्यमाद्यान्यावन्त्यंकोपशमं
मलम् । मध्यमध्यतरौमध्यप्रयोगा
न्नयतस्त्रिकौ ॥ २ ॥ आद्यमध्यन
यन्त्यन्यंमधुराद्याः शमेतरौ । आ
द्यमध्यान्त्यमाद्यश्चमध्यमान्तिमम
न्तिमम् ॥ ३ ॥ आद्यमध्यश्चमध्या
न्त्यमाद्यमध्यान्तिमंक्रमात् । आद्यं
दोषंरसाः प्रायः प्रयोगपरिशीलि
ता इति ॥ ४ ॥ मधुराम्ललवणक
टुतिक्तकषायाः षड्रसाः । तत्रत्रि
भिराद्यैर्मधुराम्ललवणैः कफवाती
यथाक्रमम् वृद्धिशमौवातः । यातइ
त्यर्थः । कफेवृद्धियातिवातःशमंया
तीत्यर्थः । वातइतिवागतिगन्धनया
रिच्यस्यधातोरूपम् । वातइतिसर्व
त्रसम्बध्यते ॥ अन्यैस्त्रिभिः कटु
तिक्तकषायैः वातकफौवृद्धिशमौ

रस :

वात : वातोष्ठिं वातिकफ : शमं
यातीत्यर्थः । आद्यपरैस्तदन्यैरेवंपि
त्तं वृद्धिं वातिपर्यवशाद्बचनविपरि
णामः । आद्योमधुरः तस्मात्परैरन्न
लवणकटु, कैस्त्रिभिः पित्तं वृद्धिं वातित
दन्यैस्तेभ्योन्यैर्मधुरतिकृत्वायैः शमं
याति । केचित्तु तदन्यैरित्येवमपि ठिस्त्वा
सचन्यैरेवेति विग्रहं कृत्वा समधुरः अ
न्यौ तिकृत्वायै तैर्मधुरतिकृत्वा
यैरिति व्याख्यानयति ॥ पिण्डार्थस्तु
कफवाती • वातकफौ • त्रिभिरान्यै
स्त्रिभिरन्यैश्च यथासङ्गं त्रिभिरान्यै
वातः । पित्तञ्चित्रिभिः तदप्यस्तद
न्यैर्बृद्धिं शमौवातीत्येकार्थः ॥ १
अन्येति । अन्यस्त्रिकः कटु, तिक्त
कषायाख्यः । त्रयाणांसङ्गः त्रि
कः । आद्यस्त्रिको मधुरास्त्रलवणा
ख्यः । एतौ द्वौ त्रिकौ • आद्यं मलं
वातं कौपशमौ नयतः । मध्यमध्येत
रौ त्रिकौ मध्यमध्वौ च विद्वान्ते यस्मि
न्नसीमध्यः इतरश्चतौ त्रिकौ • मधु
रास्त्रलवणाः आद्यस्त्रिकः • तत्रम
ध्वोऽस्त्रः प्रथमातिरिक्तकारणाऽभा
वात्स्वाह्नलवणकटु, तिक्तकषायै
षुषट्सुमध्वीलवणकटुसमध्यस्त्रि
कः इतराऽस्मादन्यो मधुरतिकृत्वा
कषायाख्यः • एतौ मध्यं वातपित्तक
फेषु पित्ताख्यं क्रमेण कौपशमौ नयतः
। अन्यं कफमाद्यान्यौ • आद्यस्त्रिको

रस :

मधुरास्त्रलवणाख्यः । अन्यस्त्रि
कः कटु, तिक्तकषायाख्यः क्रमे
ण कौपशमौ नयतः ॥ २ ॥ (+)
मधुराद्याः षड्रसाः प्रयोगेषभ
क्षणादिना परिशो लिता अभ्यस्ताः
क्रमेण आद्यमध्यमन्यमिच्छादीन् प्रा
यो बाहुल्येन • शमेत रौ शमं प्रशममि
तरं कौपं तेन यन्ति प्रापयन्ति । तत्र
मधुराद्यामध्यम आद्यमध्यश्चेति
इन्द्रैक्यम् । आद्यं वायुम मध्यं
पित्तं शमं नयति । अन्ये भवमन्यं
कफं कौपं नयति । अन्यः आद्यं
वायुं शमं नयति मध्वान्यं पित्तक
फौ कौपं नयति ॥ लवणः आद्यं
वायुं शमं नयति मध्यमान्तिमं पित्तं
कफौ कौपं नयति ॥ कटु, रन्तिमं कफं
शमं नयति आद्यं मध्यञ्च वातपित्तौ
कौपं नयति । तिक्तः मध्वान्यं
पित्तकफौ शमं नयति आद्यं वायुं कौ
पं नयति ॥ कषायः मध्वान्तिमं
पित्तकफौ शमं नयति आद्यं वायुं कौ
पं नयति प्रायद्वैतव्यभिचारात् ।
यथामधुरशीतापि जीवन्ती कफं शम
यति । मधुरोरसा वायुं कौपयति ।
एवं कटु, कौपिरसो ना वायुं शमं नय
ति । एवमस्त्रादिष्वपि कश्चिद्व्यभि
चारः ॥ ३ ॥ ४ ॥ तदुक्तं चरके ।
रसनाथोरसस्तस्य द्रव्यमापः क्षिति
स्तथा ; निष्ठं तौ च विशेषेण प्रख्यातः

रस :

खाद्यस्ययः ॥ एतेचरसाः परस्प
 रसंयोगात्सप्तपञ्चाशद्भवन्तीतिचक्र
 पाण्डितः ॥ अपिच । स्वादुक्कल
 वणास्तितः कटुकश्चकषायकः ।
 अमीतुषड्रसाः ख्याताः निर्वलो
 अपरः परः ॥ न्यायमतेतु । रस
 स्तुरसनायाद्योमधुरादिरनेकधा ।
 सहकारोरसज्ञायानिच्यत्वादिचपू
 र्ववत् ॥ सहकारीति • रासनज्ञानेर
 सकारणमित्यर्थः । पूर्ववदिति ।
 जलपरमाणोरसो नित्यः अन्यः
 सर्वापिरसोऽनिच्यद्वयर्थः ॥ शृङ्गा
 रादौ ॥ तैयथा । शृङ्गारहास्यकरु
 षारीद्रवीरभयानकाः । वीभत्सा
 द्रुतसंज्ञीचेत्यष्टौनाच्ये रसाः स्मृ
 ताः ॥ चशब्दात् • शान्तोपिनवमः प्रे
 त्तोवात्सल्य दशमः स्मृतः । अष्टाधि
 हप्रसिद्धत्वादिच्यत्वादन्यत्रविस्तरः ॥
 देहस्यधातुप्रभेदे । रसिकायाम् ।
 खेदमातरि । चर्मसारे । रक्तसारे
 ॥ भुक्तस्यपक्वस्यसारभूतीयोद्रवः
 सरसः सोपिपच्यते । इतिभिष
 जः ॥ अथस्वरूपञ्चाहुः । यथा
 । सम्यक्पक्वस्यभुक्तस्यसारोनिगदि
 तोरसः । सतुद्रवः सितः शीतः
 खादुः क्षिग्धश्चलो भवेत् ॥ तस्य
 स्थानमाह । सर्वदेहचरस्यापिरस
 यद्दयस्यलम् । समानमरुता
 पूर्वयदयद्दयेधृतः ॥ तस्यकर्मा

रसगन्धकः

ग्याह । चारुश्चधमनीर्गत्वाधातून्
 सर्वानयंरसः । पुण्यातितदनुखी
 यैर्व्याप्नोतिचतनुंगुणैः ॥ गुणैः
 शीतक्षिग्धपोषकत्वैः ॥ मन्दवह्नि
 विदग्धस्तुकटुर्वास्त्रोभवेद्रसः ।
 सकुर्याद्दहलान् रोगान् विषकृत्यं क
 रोत्यपि ॥ पारदे ॥ रसायनार्थिभि
 लीकैः पारदोरस्यतेयतः । ततो
 रसद्रुतिप्रोक्तः सचधातुरपिस्मृतः
 ॥ रागे ॥ तृणायाम् ॥ क्षुद्रमुख
 रागे ॥ सविकल्पकानन्दे ॥ रसय
 ति • चास्त्रायते । रसचास्त्रादने ।
 चुरादिरदन्तः । एरच् ॥ रस्यते •
 चास्त्रायतेऽनेनवा । कर्मणिघञ्
 । अत्रापस्यस्थानिबत्वाद्गुणैः ॥
 अपांसारोरसइत्यन्यत्र ॥ षष्ठाह्नि ॥
 लघ्वादित्रिकले ० । ५ ॥ मात्रामा
 धे ॥ न० बोले ॥
 रसकः । पुं० निष्कायमांसे ॥ न०
 खर्परीतुत्ये ॥ येगुणास्तुत्यकेप्रोक्ता
 स्ते गुणारसकेस्मृताः ॥
 रसकर्पूरः । पुं० न० कर्पूररसे ।
 रसकपूर इतिख्याते ॥
 रसकेशरम् । न० कर्पूरे । सिता
 भे ॥
 रसगन्धः । पुं० गन्धरसे । बोले ॥
 गन्धवान् रसोऽस्य । राजदंता
 दिः ॥
 रसगन्धकः । पुं० गन्धरसे । बोले

रसना

॥ स्वार्थकद्रुतिकः ॥ गन्धके ॥
 रसगर्भम् । न० रसाञ्जने ॥ रसोग
 भंऽस्य ॥ हिङ्गुले ॥
 रसघ्नः । पुं० टङ्गणे ॥
 रसजम् । न० रक्ते ॥ रसाञ्जने ॥
 मद्यकीटे ॥ गुडे ॥
 रसज्ञः । त्रि० रसिके ॥ रसंजाना
 ति । ज्ञा० । आतोनुपेतिकः ॥
 रसज्ञा । स्त्री० जिह्वायाम् ॥ टाप् ॥
 रसज्ञेष्टः । पुं० मधुररसे ॥ रसज्ञा
 नाभिष्टः ॥
 रसर्ज्येष्टः । पुं० मधुररसे ॥ शृङ्गार
 रसे ॥
 रसत् । त्रि० गर्जति ॥ रसति । रस-
 शब्दे । लट् : शट् ॥
 रसतेजः । न० रक्ते ॥
 रसशब्दः । पुं० सशब्दमेघे ॥
 रसदालिका । स्त्री० पुंङ्गुकेचौ ॥
 रसद्रावी । पुं० मधुरजम्बीरे ॥
 रसधातुः । पुं० पारदे ॥
 रसधनुः । स्त्री० दानार्थे चुरसनिर्मि
 तधेनौ ॥
 रसनम् । न० स्वदने । स्वादे ॥ ध्वनौ ॥
 रसग्रहणलिङ्गेन्द्रिये । जिह्वाया-
 म् ॥
 रसना । स्त्री० रास्नायाम् ॥ काञ्च्या
 म् ॥ रञ्जौ ॥ गन्धालिकायाम् ॥
 जिह्वायाम् ॥ अस्याः शुभाशुभल-
 लक्षणं यथा । कृष्णाजिह्वाभवेद्य-

रसमूर्च्छनम्

स्यसमलायदिवाभवेत् । नषापवान्
 भवेन्मर्त्यउष्णांस्थूलांयथाभवेत् ॥
 श्वेतजिह्वानराः क्षयाः शौचा-
 चारविवर्जिताः । पद्मपत्रसमाजि
 ह्वासूक्ष्मादीर्घासुशोभना ॥ नस्थू-
 लानातिविस्तीर्णयिषांतेमनुजाधि
 पाः । निम्नदीर्घाचक्रस्वाचरक्ता-
 यारसनायदि ॥ सर्वविद्याप्रवक्ता
 सौभवेन्नास्त्यत्रसंशयः ॥ रसयति ।
 रसआस्वादने । नन्दादिस्त्वाल-
 ल्युः ॥ रसयन्त्यनया । ग्यासश्च-
 न्येतियुज्वा ॥ रसति । रसशब्दे ।
 बहुलमन्यत्रापीतिवायुच् ॥
 रसनाथः । पुं० पारदे ॥
 रसनायकः । पुं० शिवे ॥
 रसनालिट् । पुं० कुकुरे ॥
 रसनेत्रिका । स्त्री० मनः शिलाया-
 म् ॥
 रसपाकजः । पुं० गुडे ॥
 रसफलः । पुं० नारिकेलवृक्षे ॥
 रसभवम् । न० रक्ते ॥
 रसमर्दनम् । न० पारदचूर्णिकर्णे ॥
 रसमानः । त्रि० कूजनशीले ॥ रस-
 तेः परस्मैपदित्तात् ० तास्त्रील्यत्र-
 योवचनशक्तिषुचानशुप्रथयानशा-
 नच् ॥
 रसमारणम् । न० पारदस्यमारणे ॥
 रसमूर्च्छनम् । न० पारदस्यमूर्च्छाक-
 रणे ॥

रसाञ्जनम्

रसराजः । पुं० पारदे ॥ रसाञ्जने ॥
 रसवान् । त्रि० सरसे ॥
 रसवती । स्त्री० पाकस्थाने । महान-
 से ॥ रसाः सन्त्यस्याम् । रसादि-
 भ्यश्चेतिमत्तुप् । उगितश्चेतिङीप् ॥
 रसजिह्वः । पुं० पारदे ॥
 रसविक्रायी । त्रि० इच्छादिरसविक्रे-
 तरि ॥
 रसवित् । त्रि० रसञ्जे ॥
 रसशेषः । पुं० अपक्वरसे ॥ भुक्तस्यप-
 क्तस्यसारभूतीयोद्रवः सरसः । स-
 चापकः सरसशेषइत्युच्यते ॥
 रसशोधनम् । न० टङ्कणे ॥ पारदशु-
 द्धौ ॥
 रससिन्दूरम् । न० सिन्दूररसाख्यौ-
 षधौ ॥
 रसस्थानम् । न० हिङ्गुले ॥ हृदये ॥
 रसा । स्त्री० रसनायाम् । रास्नायाम्
 ॥ पाठायाम् ॥ शल्लक्यामिषधौ ॥
 कङ्ग्वाम् ॥ भूमौ ॥ द्राक्षायाम्
 ॥ काकील्याम् ॥ रसोस्थामस्ति ।
 अर्शश्चाद्यच् ॥ रस्यतेषारसश्चास्त्रा-
 दनेचुरादावदन्तः । घञ्० अञ्जा ॥
 रसाखनः । पुं० कुक्कुटे ॥
 रसायजम् । न० रसाञ्जने ॥
 रसाञ्जनम् । न० रसजाताञ्जनविशेषे ।
 रसगर्भे । ताक्ष्यशैले । रसवत्० र-
 सौत इतिभाषा ॥ रीत्यान्तुभ्याय-
 मानायांतत्किट्टन्तुरसाञ्जनम् ।

रसायनम्

तदभावेतुकर्तव्यंदावीकायसमुद्भव-
 म् ॥ इतिराजनिर्घण्टः । अपिच
 । दावीकायसमंक्षीरंपाकंनौत्वाय-
 थाघनम् । तदारसाञ्जनाख्यंतत्रेच-
 योः परमंहितम् ॥ रसाञ्जनंता-
 क्ष्यशैलंरसगर्भश्चताक्ष्यंजम् । रसा-
 ञ्जनंकटुश्लेष्मविषनेत्रविकारनुत् ॥
 उष्णंरसाञ्जनंतिक्तंकेदनंत्रणदीपहृत्
 । इति ॥ रसयुक्तमञ्जनम् । शाक-
 पार्थिवादि ॥
 रसाख्यः । पुं० आम्नातके ॥ त्रि० स-
 रसे ॥
 रसातलम् । न० पाताले ॥ रसायाभु-
 वस्तलमधः ॥
 रसात्मकः । त्रि० रसस्वभावे ॥ रस-
 आत्मायस्य ॥
 रसादानम् । न० शोषणे ॥ रसा-
 नामादानम् ॥ भूमिदाने ॥
 रसाधारः । पुं० सूर्ये ॥ रसस्याधारे ॥
 रसाधिकः । पुं० टङ्कणे ॥ अधिक-
 रसे ॥
 रसाधिका । स्त्री० काशीलीद्राक्षाया-
 म् ।
 रसाभासः । पुं० अनीचिष्यविशिष्ट-
 रसे ॥
 रसाम्नः । पुं० अम्लवेतसे ॥ न० व-
 क्षाम्ने ॥ चुक्रे ॥
 रसायकः । पुं० तृणविशेषे ॥
 रसायनम् । न० जराव्याधिजिदौषधे

रसालसा

॥ नसूतेनविनाकान्तान्कान्तेनवि
नारसः । सूतकान्तसमायोगाद्रसा
यनमुदीरितमितिराजनिर्घण्टः ॥
भावप्रकाशितल्लज्जणादिथया । यच्च
राव्याधिविध्वंसिवयसस्तम्भकंतथा
। चक्षुष्यं वृंहणं वृष्यं भेषजंतद्रसायन
म् ॥ दीर्घं मयुः स्मृतिमेधामा
रोग्यंतक्षणं वयः । देहेन्द्रियफलका
न्तिनरोविन्देद्रसायनात् ॥ विशेषो
स्यभावप्रकाशादिपुद्रष्टव्यः ॥ विषे
॥ कटी ॥ तक्रे ॥ पुं० पक्षिराजि ।
गरुडे ॥ विडङ्गे ॥

रसायनफला । स्त्री० हरीतक्याम् ॥

रसायनानिफलान्यस्याः ॥

रसायनश्रेष्ठः । पुं० पारदे ॥

रसायनी । स्त्री० मञ्जिठायाम् ॥ गुडू
च्याम् । काकमाच्याम् ॥ महा
कारञ्जे ॥ गौरतदुधायाम् ॥
मांसच्छदायाम् ॥

रसालः । पुं० चाय्ये ॥ इक्षौ ॥ रस
मलति । अल० । कर्मण्यण् ॥
यद्वा । रसेन अलति । अल्यतेवा०
पूर्यते० पूरयतिवा । अलेरव० व-
ञ्च्वा । पनसे । कुन्दरटणे । गो
धूमे ॥ पुण्ड्रकनामिष्ठी । न० वा-
ले ॥ सिद्धके ॥

रसालवटः । पुं० यच्चपुर्थावटयच्चि-
षीस्थाने ॥

रसालसा । स्त्री० नाड्यां ।

रसाला

रसाला । स्त्री० रसनायाम् । जिह्वा-
याम् ॥ दूर्वायाम् ॥ विदार्याम्
द्राक्षायाम् । शिखरिषीतिप्रसिद्धा
याम् । मार्जितायाम् ॥ अस्याः
करणप्रकारोवया । चादीमां हिषम
स्त्रमम्बुरहितदध्याठकंशर्करांशुभ्रांप्र
स्ययुगोन्मितांशुचिपटेकिञ्चिच्चकि
ञ्चित्चिपेम् । दुग्धेनाईधनेनसूय
यनवस्थाल्यांदृढंस्त्रावयेदेलावीज-
वक्त्रचन्द्रमरिचैर्योग्यैश्चतद्योजयेत्
॥ भीमेनप्रियभोजनेनरचितानाम्ना
रसालास्त्रयंश्रीकृष्णेनपुरापुनः पु
नरियंप्रीत्यासमास्त्रादिता । एषाये
नवसन्तवर्जितदिनेसंसेव्यतेनित्यश
स्तस्यस्यादतिवीर्यवृद्धिरनिशंसर्वेन्द्र
याणांफलम् ॥ यौष्मं तथाशरद्विये
रविशोषिताङ्गायेचप्रमत्तनितासुर
तातिखिन्नाः । येचापिमार्गपरि
सर्पणशौर्यं गात्रास्तेषामियं वपुषि
पोषणमाशुक्रुयात् ॥ रसालाशुक्र
लावल्यारोचनीशतपित्तद्वित् ।
दीपनीवृंहणोन्निग्धामधुराशिशि
रासरा ॥ रक्तपित्तंतृषांदाहप्रति
श्रयायंविनाशयेदिति ॥ अपिच ।
अर्धाठकंसुचिरपर्युषितस्यदध्नः ख
ण्डस्यषोडशपलानिशशिप्रभस्य ।
सर्पिण्यलंमधुपलंमरिचं द्विकर्षेशु
च्छ्याः पलाहंमपिचार्धपलंचतुर्थां
म् ॥ सूक्ष्मपटेकलनयाम्दुपाचिषु

रसिकेश्वर :

ष्टाकपूर्वधूलिसुरभीकृतपात्रसंस्था
 पषाहकोदरकृतासरसारसालाया
 स्वादिताभगवतामधुसूदनेनेति ॥
 रसान्भालाति । ला० । मूलविभु
 जादिस्वात्कः । टाप् ॥
 रसालिहा । स्त्री० शीर्षनालायाम् ।
 पृथक्पण्याम् । चाकुलिया० इ०
 गौ० दे० भाषा ॥
 रसालो । स्त्री० पुंड्रकेनी ॥
 रसाप्रवासा । स्त्री० पलाशीलतायाम् ॥
 रसास्वादः । पुं० अखण्डवस्त्ववलम्ब
 मेनाविचित्तवृत्तेः सविकल्पका
 मन्दास्वाद्ने । धन्योहमित्याद्यानं
 दाकारवृत्तौ ॥
 रसास्वादो । पुं० भ्रमरे ॥ त्रि० रसा
 स्वादविशिष्टे ॥ रसानामास्वादो ॥
 रसाह्वः । पुं० सरलद्रुमरसे ॥
 रसिकः । पुं० सारसखगे । तुरंगे ॥
 इस्तिनि ॥ त्रि० सरसे । रसज्ञे ।
 रसिधाः । इ० भा० रसोऽस्यश्चास्मि
 न्वाठन् ॥
 रसिका । स्त्री० रसालायाम् ॥ इक्षुर
 से ॥ कटिसूत्रे । काञ्चाम् ॥
 रसनायाम् ॥ रागवच्याम् । रसी
 ली० इ० भा० ॥ टाप् ॥
 रसिकेश्वरः । पुं० श्रीकृष्णे ॥ वृन्दा
 वनान्तरे रस्यरासोत्सवसमत्पुकम्
 । रासमण्डलमध्यस्थेनमामिरसि
 केश्वरम् ॥

रसोऽनः

रसिकेश्वरी । स्त्री० श्रीराधिकाया
 म् ॥
 रसितम् । न० रुते ॥ स्तनिते । मेघ
 निर्घोषे ॥ त्रि० स्वर्णादिखचिते ।
 मूर्णादिलिप्ते ॥ रसशब्दे । भावे
 क्तः ॥
 रसितवान् । त्रि० आस्वादितवति ॥
 रसप्रास्वाद्ने । क्तवतुप्रत्ययः ॥
 उगितश्चेतिङ्गोपि० रसितवती ॥
 रसुनः । पुं० कन्दविशेषे । लशुने ॥
 रसेन्द्रः । पुं० पारदे । रसानामिन्द्रः ॥
 रसोत्तमः । पुं० पुद्गे ॥ श्रेष्ठरसे ॥
 त्रि० तवति ॥
 रसोद्भवः । न० हिङ्गुले ॥ त्रि० रस
 जाते ॥
 रसोऽनः । पुं० लशुने । रसानके ॥
 रसप्रास्वाद्ने० चुरादिरदन्तः ।
 जयात् । पातकहेतुत्वात् । जन
 परिहाणे । चुरादिरदन्तः । एर
 च् । घञ्वा ॥ लशुनस्तुरसोऽनः
 स्थादुःप्रगन्धोमहौषधम् । अरिष्टो
 म्नेच्छकन्दस्यवनेष्टोरसोऽनकः ॥
 अस्यात्पत्तिर्यथा । यदासृतं वै न ते
 योजहारसुरसत्तमात् । तदाततोऽ
 पतद्विन्दुः सरसोऽसोभवद्भुवि ॥
 पञ्चभिश्चरसैर्युक्तोरसोऽनम् नवर्जि
 तः । तस्माद्रसोऽनवृत्त्युक्तोऽद्रव्या
 णांगुणवेदिभिः ॥ कटुकश्चापि मू
 लेषु तिक्तः पत्रेषु संस्थितः ।

रह :

नालिकषायउद्विष्टोनालाग्रेलक्षणः
 स्मृतः ॥ वीजितुमधुरः प्रोक्तोर
 सस्तद्गुणवेदिभिः ॥ तस्यभक्षणगु
 णाः । रसीनाबृंहणोद्विष्टः स्निग्धो
 णः पाचनः सरः । रसीपाकेचक
 टुकस्तीक्ष्णोमधुरकोमतः ॥ भग्न
 सन्धानकृतकण्ठयोगुरुः पित्तास्र
 वृद्धिदः । बलवर्णकरोमेधाहिताने
 त्योरसायनः ॥ हृद्रोगजीर्णज्वरकु
 क्षिशूलविषभ्रगुल्मारुचिकासशोफा
 न् । दुर्नामकुष्ठानलसादजन्तुसमी
 रणश्वासकफांसहन्ति । मद्यंमां
 संतथास्नहृत्तलशुनसेवितम् ।
 व्यायाममातपंरोषमतिनीरपयोगु
 डम् । रसीनमग्रन्पुरुषस्यजेदेत
 न्निरन्तरं ॥

रसीनकः । पुं० रसीने । सूर्यकन् ॥

रसीपलम् । न० मौक्तिके ॥

रसीदनम् । न० पुं० मांसरसेनसिक्तशो
 दने । रसीदनेगुरुवृष्योवल्योवा
 तज्वरापहः ॥

रसम् । न० द्रव्ये ॥ रस्यति० चास्राद्य
 ते । रस० । टषिशुषिरसिभ्यः कि
 दितिनः ॥

रस्यम् । न० रसि । त्रि० चास्राद्ये ।
 मधुररसप्रधाने ॥

रसा । स्त्री० पाठायाम् ॥ रासा-
 याम् ॥

रहः । अ० विजने । विविके ॥ रद्य

राकिनी

ते । रहिरसुन् ॥ रमन्ते ऽचवा । र-
 सेर्देशेहचेत्सुन्० द्वात्तादेशश्च ॥

रहः । न० तत्त्वे ॥ रते । गुह्ये ॥ र
 ह्यते । रहत्यागे । असुन् ॥ यद्वा ।
 रमन्ते ऽत्र । रमेर्देशेहचेत्सुन्द्वा-
 तादेशश्च ॥

रहस्यम् । त्रि० अभिप्राये । उपनिष-
 दि ॥ उपासने । अतिगोप्ये ॥ गो
 पनीयत्वं सर्वचसमानम् । रहस्यरो
 मस्यर्शनिषेधायथा । नसर्पशस्त्रैः
 क्रीडे तस्मानिखानिचनस्पृशेत् ।
 रोमाणिचरहस्थानिनाशिष्टे नसदा
 ब्रजेत् ॥ इ० रहोभवम् दिगादि
 त्वाद्यत् ॥

रहस्या । स्त्री० सरिद्विशेषे ॥ पाठा
 याम् ॥ रासायाम् ॥ टाप् ॥

रहितः । त्रि० वर्जिते ॥

रहूगणः । पुं० पुराणप्रसिद्धेसिन्धुसौ
 वीरदेशयो० नृपतिविशेषे ॥

रा । स्त्री० दाने । काष्ठने । विभने ।

राका । स्त्री० पूर्णेन्दुपूर्णमांशाम् ॥ न
 दीविशेषे । कच्छूरोगे । नवजात-
 रजः स्त्रियाम् ॥ रातिशुभम् । रा
 दाने । कृदाधारार्चिकलिभ्यः क-
 इत्थौणादिकः कप्रत्ययः । बाहु
 लकाग्रकस्यत्संज्ञा । संज्ञापूर्वक-
 विधेरमित्यत्वात्केचद्विहस्वीन ॥

राकिनी । स्त्री० दुर्गायाश्चनुचरीविशे
 षे ॥

राक्षसी

राक्षसः । पुं० कौणपे । क्रव्यादे ।
 आशरे । रात्रिचरे । यातुधाने ॥
 रक्षन्त्यस्मात् । रक्षपालने । अमु
 न् । प्रज्ञायणि० राक्षसः । सार्थि
 काः प्रकृतितोलिङ्गवचनान्यतिव
 र्तन्तइतिपुंस्त्वम् ॥ विवाहविशेषे ।
 यथा । हत्वाच्छत्वाचभित्वाचक्रो
 शन्तीरुदतीं गृह्णात् । प्रसह्यकन्या
 हरणं राक्षसीविधिरुच्यते ॥ रक्षस
 इवायम् । अण् । षष्टिवत्सरान्तर्ग
 तवत्सरविशेषे ॥ यथा । कोद्रवाः
 शालिमुद्गाश्चपीडयन्तेवरवणिंनि ।
 सर्वौषधानिधान्यानिराक्षसीनिष्ठ
 राः प्रजाः ॥

राक्षसिका । स्त्री० राक्षसीसङ्क्रान्ती ॥
 राक्षसी । स्त्री० चण्डायाम् । धनहर्षा
 मौषधी ॥ कौणप्योम् । राक्षसश्चि
 याम् । दंष्ट्रायाम् । डाठ दाठ०
 इ० भा० ॥ सायाङ्गवेलायाम् ॥
 मूर्यसंक्रान्तिविशेषे ॥ यथा । शनौ
 तौष्णसंज्ञे भवेद्राक्षसीसामुखायान्त
 जानात्तदामासमेकम् ॥ तामस्यां प्र
 कृतौ ॥ अविहितहिंसाहेतुर्द्वेषप्र
 धानाराक्षसीप्रकृतिः । बौद्धिक
 निषेधातिक्रमेण स्वभावसिद्धरागद्वे
 षानुसारिसर्वानर्थहेतुप्रवृत्तिहेतु
 भूतातामसी हिंसाप्राधान्येन द्वेष
 प्रावल्याद्राक्षसीत्वमस्याः ॥ रक्ष
 सइयम् । तस्येदमित्यण् । डीप् ॥

रागः

राक्षसेन्द्रः । पुं० रावणे ॥
 राक्षा । स्त्री० लाक्षायाम् ॥ रक्ष्यतेऽ
 नया । रक्ष० । गुरोश्चहलद्वयः
 । प्रज्ञायण् । अजादिच्चाट्टाप् ॥
 रागः । पुं० मात्सर्ये ॥ लोहितादि
 षु ॥ जपाकुसुमादिद्रव्ये ॥ क्ले
 शादौ ॥ अनुरागे । परस्परप्रीतौ ।
 स्नेहे ॥ तल्लक्षणं यथा । सुखमप्यधिकं
 चित्तसुखत्वेनैवरक्ष्यते । यतस्तु प्रणये
 त्कर्षात् सरागइतिकीर्त्यते ॥ इति ॥
 सुखानुशयिनि । साधनरहितस्या
 पि० सर्वसुखजातीयमेभूयादिति वि
 पर्यविशेषे । महामोहे ॥ मोहादनु
 भूयमानं सुखमनुश्रिते कश्चिद्बीजित्तिवि
 शेषो राजसः सर्वसुखजातीयमेभू
 यादिति । तच्च दृष्टादृष्टसामग्रभा
 वात्सम्पादयितुमशक्यम्० अतः
 सचित्तं क्लुषीकरोति । यदा तु० सु
 खिषु प्राणिष्वयं मैत्रीभावयेत्० सर्वे
 प्येते सुखिनो मदीया इति० तदा तत्
 सुखं स्वकीयमेव सम्पन्नमिति भावय
 तस्तत्र रागो निवर्तते । यथा स्वस्य रा
 ज्यनिवृत्तावपि पुत्रादिराज्यमेव सु
 कीयं राज्यं तद्वत् । निवृत्तं च रागे०
 वर्षाव्यपाये जलमिषचित्तं प्रसीद
 ति ॥ रक्ष्यते विषयेषु पुरुषोऽनेनेति
 व्युत्पत्त्या० कामे । गर्हे । तत्तत्फल
 लक्षणायाम् ॥ प्राप्नो विषयः क्षय
 कारणं सत्यपिनक्षीयतामित्येवमा

राग :

कारश्चित्तवृत्तिविशेषोरञ्जनात्मारा
गः ॥ सदाकामाभिनिविष्टस्वरूपो
भिष्वङ्कोरागः ॥ शोभनाध्यासनि
बन्धनोविषयेषुरञ्जनात्मकश्चित्तवृ-
त्तिविशेषोऽस्यन्ताभिनिवेशरूपोरा-
गः ॥ रागोलिङ्गमबोधस्यचित्तव्या
यामभूमिषु । कुतः शाङ्कतातस्य
यस्याग्निः कोटरतरोः ॥ रागाद
यः सन्तुकामंनतद्वावोपराध्यति ।
उत्खातदंष्टोरगवद्विद्याकिंकरिष्य
तोतिचाचार्यः ॥ सितादोनांवि-
कारविशेषे ॥ यथा । सितामध्वा-
दिमधुरोद्राक्षादाडिमजीरसः ।
विरलश्चेत्कृतोरागइति ॥ गान्धा-
रादौ ॥ नृपे ॥ चन्द्रे ॥ मूर्धे ॥ लाक्षा
दौ ॥ रक्तिमस्त्रिषि ॥ रञ्जने ॥ गा
नशास्योररागेषु ॥ यथा । भरतम-
ते • हनुमन्मतेचरागः षड्विधः ।
तेषां नामानियथा । भैरवः १ कौ
शिकः २ हिन्दोलः ३ दीप-
कः ४ श्रीरागः ५ मेघः । हनु-
मद्भरतयोर्मतेप्रत्येकमेषांपञ्चरागि-
य्यः सीमेश्वरकलामाथयोर्मतेप्र-
त्येकमेतेषांपञ्चरागिय्यः । एतेषांप्र-
त्येकमष्टौपुत्राः एकैकापुत्रभार्या-
श्च ॥ कलानाथसीमेश्वरमतेषांरागा
यथा । श्रीरागः १ वसन्तः २ पं
चमः ३ भैरवः ४ मेघः ५ नट
नारायणः ६ । इति नानासङ्गीत

राग :

शास्त्रम् ॥ अथरागस्यव्युत्पत्तिसङ्-
ख्यास्थानानि । येस्तुचेतांसिरज्य-
न्ते लगत्त्रितयवर्तिनाम् । तेराग
इतिकथ्यन्ते मुनिभिर्भरतादिभिः
॥ गोपीभिर्गीतमारब्धमेकैकं कृष्ण
सन्निधौ । तेनजातानिरागाणांस-
हस्राणितुषोडश ॥ रामेषुतेषुषड्
त्रिंशद्द्रागाजगतिविश्रुताः ॥ काल
क्रमेणतत्रापिङ्गासएवतुदृश्यते ॥
केचिद्वदन्तितेरागाः सर्वेसन्तीति
निश्चितम् । मेरोरुत्तरतः पू-
र्वेपश्चिमेदक्षिणे तथा ॥ समु-
द्रकरुटेयेदेशास्तत्रामीषांप्रचाराणा
। तथाच । चङ्गवङ्गकलिङ्गते
लिङ्गभूलिङ्गहावङ्गसुरङ्गपूपलङ्गखेल
ङ्गसौवीरकौरकाश्मीरनाभीरनाहौ
रसिन्धुजालन्धरमगमगधनिषधम
लयहीहयगजाह्वयमालवजालवम
रुमरुचोलोत्कलकुन्तलसिंहलहरि
केलकेरलकोशलमञ्जिवालमङ्गभङ्ग
सौविदङ्गवातकिञ्जातगुजरातगुञ्ज
रकांजरगौडद्रविडोङ्गान्धर्वेदिका
श्रीपाञ्चालसौराष्ट्रशबरलोहावरख
शकीकशबरूपकामरूपहरिगर्भवि
दर्भदुर्मटवाटकीकटदेवेङ्गनटङ्गन
नाटभोटकवाटकरहाटकणाटकुन्ति
कावन्तिककनकाञ्जकान्यकुञ्जभोज
कास्वोजतोजतुखारविहारबलिहा
रराजगीहविदेहवाल्मीकचञ्चरीकवी

राग :

गर्तानर्तादिदेशेषु रागाः प्रचरन्ती
ति ॥ यस्यश्रवणमात्रेणरञ्ज्यन्ते स
कलाः प्रजाः । सर्वाघरञ्जनाहेतो
स्तेनरागइतिस्मृतः ॥ अथरागाः
। आदौमालवरागेन्द्रस्ततोमङ्गारसं
ज्ञितः । श्रीरामश्चततः पञ्चाहस
न्तस्तदनन्तरम् ॥ हिल्लालश्चाथक
र्णाटएतेरागाः षडेवतु । षट्त्रिं
शद्रागिणीतत्रक्रमशः कथितामया
॥ धानसीमामसीचैव रामकीरीच
सिन्धुडा । आशावरीभैरवीचमाल
वस्यप्रिया इमाः ६ ॥ विलावलीपू
रवीचकानडामाधवीतथा । कोडा
कीदारिकाचापिमङ्गारदयिताइमाः
६ ॥ गान्धारीशुभगाचैवगौरीकौमा
रिकातथा । वेलीयारीचवैरागीश्री
रागस्यप्रियाइमाः ॥ ६ ॥ तुडीचप
ञ्चमीचैवललितापठमञ्जरी । गुर्ज
रौचविभाषावसंतस्यप्रियाइमाः
६ ॥ मायूरीदोपिकाचैत्रदेशकारीचपा
हिडा । वराडीमोरहाटीचहिल्लोल
स्यप्रियाइमाः ६ ॥ नाटिकाचाथभू
पालीरामकेलीगडातथा । कामो
दाचापिकल्याणीकर्णाटस्यप्रियाइ
माः ६ ॥ ३६ ॥ अथकालनियमः
। विभाषाललिताचैवकामोदौषठ
मंजरी । रामकीरीरामकेलीवेलीया
रीचगुर्जरो देशकारीचशुभगा
पञ्चमीचगडातुडी । भैरवीचाथकौ

राग :

मारीरागिस्योदशपञ्चच ॥ एताः
पूर्वाहणकालेतुगीयन्ते गायनोत्तमैः
। वराडीमायूरीकोडावैरागीचाथ-
धानुषी ॥ विलावलीमोरहाटीसप्तै
तारागयोषितः । गेयामध्याह्नका-
लेतुयथाभरतभाषितम् ॥ गान्धारी
दोपिकाचैवकल्याणीपूरवीतथा ।
कानडाशावरीचैवगौरीकेदारपाहि
डा ॥ मायूरीमालसीनाटीभूपाली
सिन्धुडातथा । सायाङ्के ताश्चरा-
गिण्यः प्रगायन्तिचतुर्दश ॥ पुरु-
षावस्तुभूषाद्वारागास्ते मालवादयः
। प्रदोषेचापराह्णचरजन्यांगान-
गोचराः ॥ दशदण्डात्परंराशौस
र्वेषांगानमीरितम् । मेघमङ्गाररा-
गस्यगानंवर्षासुसर्वदा ॥ श्रीपञ्च-
मीसमारभ्ययावज्जन्मोत्सवंहरैः ।
तावद्वसन्तरागस्यगानमुक्तंमनीषि
भिः ॥ शक्रोत्यानंसमारभ्ययावहु
र्गामहेत्सवम् । गीयतेतदुधैर्नित्यं
मालसीसामनोहरा ॥ सर्वेषामिह
रागाणांरागिणीनाञ्चसर्वशः । र-
ङ्गभूमौनृपाज्ञायांकालदोषेनविद्य
ते ॥ रागञ्चालापायेदादौतत्पत्नी
स्तदनन्तरम् । नान्यपत्नीप्रगातव्या
नृपाज्ञायांनदृषणम् ॥ रागाः षडथ
रागिण्यः षट्त्रिंशच्चारुविद्यहाः
आगताब्रह्मसदनात्ब्रह्माणंसमुपास
ते ॥ अथध्यानम् । नितम्बिनीच ।

राग :

स्वितवक्तपद्मः शुकद्युतिः कुरण्ड
 लवान्प्रमत्तः । सङ्गीतशालीप्रविश
 न्प्रदेशेमालाधरोमालवरागराजः
 ॥ १ ॥ नीलात्पलंकर्णयुगेवहन्ती-
 श्यामासुकेशीचमुमध्यभागा । ईष-
 त्महासाम्बुजरम्यवक्त्रासाधानसीप-
 द्ममुषारुनेत्रा ॥ १ ॥ करेयुताचा
 म्बुजयुग्मरम्याद्भ्रतस्ततश्चानुविलोक
 यन्ती । कण्ठस्फुरन्मौक्तिकरत्नहा
 रामामालसौसङ्घथिताविचित्रा ॥ २ ॥
 प्रतप्तचामीकरचारुवक्त्राकर्णाः तंसं
 कमलंवहन्ती । पौष्पधनुः पुष्पश
 रैर्दधानाचन्द्राननारामकिरीप्रदि-
 ष्टा ॥ ३ ॥ महेन्द्रनीलयुतिर
 स्बुजाक्षीप्रवादयन्तीकपिलाशयन्त्र-
 म् । विचित्ररत्नाभरणासुकेशी-
 सासिन्धुडाकान्तसमीपसंस्था ॥ ४
 ॥ जवाप्रसूनयुतिविम्बवक्त्रास
 कञ्चुपद्मंकरयोर्दधाना । क्षीमां
 शुकाच्छादितगात्रयष्टिराशावरीरङ्ग
 कलाविदग्धा ॥ ५ ॥ सरोवरस्या
 स्फटिकस्यमन्दिरोसरीरुहैः शङ्कर
 मर्चयन्ती । तालप्रयोगप्रतिरङ्गगी
 तैर्गौरीतनुभैरविकासतीयम् ॥
 ६ ॥ अथमञ्जारः । विहारशीला
 तिसुकान्तिदेहः कान्ताप्रियोधार्मि
 कशीलयुक्तः । कामातुरः पिङ्गल
 नेत्रयुग्मोमञ्जाररागः प्रियकृतसु
 वेशः ॥ २ ॥ सङ्घतितीतफुल्ल

राग :

तानिकुञ्जकृतस्थितिः कान्तसमा
 गमाय । वेलावलीचम्पकमौलिनी
 सावालाविचित्राभरणानिरुक्ता ॥
 १ ॥ रहः सुकान्तहृद्यमाणपत्रं
 रम्यंवहन्तीकुचकुम्भयुग्मे । दूर्वाद्
 लश्यामतनुः सकामापुरातनैः
 सापुरधीनिरुक्ता ॥ २ ॥ अशोक
 वृक्षस्यतलेविषण्णावियोगिनीवाष्प
 कणाञ्चिताङ्गी । विभूषिताङ्गीजटि
 लेशवालासाकानडाहैमलतेवतन्वी
 ॥ ३ ॥ सङ्घ्यसङ्घ्यगलेदधानाप्र
 सूनमालादयितेनवाला । गौरीस्व
 कान्ता ननचुम्बितास्यात्सामुन्दरी
 माधविकानिकुञ्जे ॥ ४ ॥ सुकच्छ
 पीवाद्यतिस्वभर्तुर्गानार्थमभ्यस्य
 तिसम्मुखिन । सदैवतालाविहि
 ताचमालाकोडाकलातानवतीम
 तासा ॥ ५ ॥ स्रात्वासमुत्तीर्णव
 तीमुदेहकेशप्रणिसृन्दितवारिवि
 न्दुः । निष्पीडयन्तीतिमिरांशु
 कान्तकेदारिकारक्तपयोधरश्रीः ॥
 ६ ॥ अथश्रीरागः । लीलावतारेण
 वनान्तराण्यचिन्वन्प्रसूनानिवधूस
 हायः । विलासवेशाञ्चतिदिव्यमू
 र्त्तिः श्रीरागणप्रधितः पृथिव्या
 म् ॥ ३ ॥ संध्यासुकालेगृहमध्यदे
 शेप्रवादयन्तीहृषिनाकयन्त्रम् । धा
 राधराधातुविचित्रिताङ्गीगाभारि
 कागन्धसृजनिधत्ते ॥ १ ॥ रस

राग :

नयासुविचारितकौतुकं विदधतीक
 विकीविदकौतुकम् । सुकवितामृ
 तभावनतत्पराभगवतौसुभगासमु
 दाहता ॥ २ ॥ पुष्पाद्यानेसार्द्धमा
 लीकलापैः क्रीडन्त्यवकाकिला
 काकलीषु । रामाश्यामासद्गुणा
 नाञ्चसीमागौरीगौरीगौरवालीक
 दिष्टा ॥ ३ ॥ अट्टालिकायांस्फुट
 कौमुदीभिः प्रकाशितायांरजनीवि
 हारम् । अज्ञायकान्तेनसमं वसन्ती
 कौमारिकाकामकलांवहन्ती ॥ ४ ॥
 गौरीपादाभोजमभ्यर्चयन्तीगन्धोद्भू
 तंगन्धमाल्यं दधाना । नानारत्नो
 पयनैर्भक्तिभाषैर्वेलोयारीकथ्य
 तैवालिकेयम् ॥ ५ ॥ उल्लासयन्ती
 धम्मिस्त्ररहः स्थान्प्राणबन्धुना ।
 मालतीकुमुदस्रग्भिवैरागौरागि
 णीस्मृता ॥ ६ ॥ अथवसन्तः ।
 चूताङ्कुरैणैवकृतावतंसोविघूर्ण
 मानारुणनेत्रपद्मः । पीताम्बरः
 काञ्चनचारुदेहोवसन्तरागोयुवती
 प्रियञ्च ॥ ७ ॥ सुनृत्यमानातिमुशी
 लयुक्तमुक्तालताकल्पितहारयष्टिः
 । चूताङ्कुरं पाणियुगेवहन्तीजवा
 रुणाङ्गीतुडिकेरितेयम् ॥ १ ॥ स
 क्रीतगोष्ठीषु गरिष्ठभावं समाश्रिता
 गायनसम्प्रदायैः । खर्व्वङ्गिनीनू
 पुरपादपद्मासापञ्चमीपञ्चमवेद्वेची
 ॥ २ ॥ उरसिकेशचयस्यसुसारं विद

राग :

धतीशयनोत्थितचारुवेशम् । विलु
 लितालकवल्लिकुशाङ्गीभासुराललि
 ताकथितावुधैः ॥ ३ ॥ सखीक
 लापैः परिहास्यमानावियोगिनी
 कान्तवियोगदेहा । पीनस्तनीचैव
 धराप्रसुप्ताश्यामासुकेशीपठमञ्ज
 रीयम् ॥ ४ ॥ कर्णोत्पलालम्बिमधु
 व्रतालीशृणोतिसामञ्जलकूजिता
 नि । कान्तान्तिकंगन्तुमनाः प्रदो
 षे सागुर्जरीवेशकलोचिताङ्गी ॥
 ५ ॥ अध्यापयन्तीनिजशिष्यवृन्दं
 संगीतशास्त्राणिविवेचनाभिः ॥ म
 नीहराहारलताभिरामासमस्तभा
 पाकुशलाविशेषा ॥ ६ ॥ अथहिल्लो
 लः । हासाभिलासेनपतन्पृथि
 व्यामुत्यापितस्तत्क्षणमालिवृन्दैः
 । उल्लोलसंगीतरसैर्विदग्धोहिल्लो
 लरागः कथितैरसञ्जैः ॥ ५ ॥ मयूरके
 काश्रवणोल्लसन्तीमयूरिकानृत्यततं
 किरन्ती । मयूरकांतीवसितिंदधा
 नामायूरिकासङ्कथितागुणञ्जैः ॥ १ ॥
 प्रदोषकालेगृहसम्प्रविष्टाप्रदीपह-
 स्तारुणंगात्रवस्त्रा । सीमन्तसिन्दू-
 रविराजमानासुरक्तमालाकिलदी-
 पिकेयम् ॥ २ ॥ सार्द्धं सखीभिर्वि
 जनेवसन्तीविचित्रवच्चोजनितम्बस
 ह्ना । निरीक्ष्यमाणाननदर्पणाया
 सादेशकारीकथितागुणञ्जैः ॥ ३ ॥
 भर्तुर्दधानाचरणारविन्दं निषेधय

राग :

स्त्रीपरदेशयानम् । प्रकामदाम्पत्य
सुखेनिमन्नासापाहिडासङ्कथिता-
कवीन्द्रे : ॥ ४ ॥ कर्णदधानासुर-
पुष्पयुग्मं स्फुरत्सुवचो जमनोहरा-
ह्वी । स्मैराननाचारुविलोलनेत्रा
वराहनेयंकथितावडारी ॥ ५ ॥ उ
त्पन्नमात्रे प्रथमापराधेमानंपुनः क
र्तुमनाश्वरेण । ऋजुस्वभावात्रि-
यतरुदस्तीसामोरहाटीहठकेलिरु-
ष्टा ॥ ६ ॥ अथकर्णाटः । कृपाण-
पाणिस्तुरगाधिरूढोमयूरकण्ठाति-
मुकण्ठकान्तिः । स्फुरत्सितस्त्रि-
ग्धरसः प्रशान्तः कर्णाटरागोह-
रितालवर्णः ॥ ६ ॥ चिरंनटस्त्री-
शुभरङ्गमध्ये संप्रार्थयन्तीनटिन्वस
न्तम् । सुगौततालेषुकृतावधाना-
नटीषुनाटीपरिधानदेहा ॥ १ ॥
स्वनायकंपुष्पलतादिरूढाहसन्मुखी
सर्वमुदंबहन्ती । स्वनानिशश्वदित
नोतिमुग्धाभूपालिकासास्खलदु-
त्तरीया ॥ २ ॥ अध्यापयतीशुक
सारसारीः श्रीरामरामेतिमुवेशल
क्ष्मीः । वामस्तनाईस्खलितांशुक
श्रीः श्रीरामकेलीकथिताकवीन्द्रेः
॥ ३ ॥ विशेषवैदग्ध्यवतीसमस्ता
नक्लाधिलासेनविमोहयन्ती । वृ
हन्नितम्बापरिपुष्टदेहावडाप्रलम्बस्त
नभारभय्या ॥ ४ ॥ भर्तुः समं
पाशसिसन्तरन्तीपयोविहारिणसरो

राग :

रुहाणि । विचिन्वतीसौरभमोद
मानाकामोदरागिण्युदितागुणज्ञैः
॥ ५ ॥ व्याधूतानटनृत्यपरिश्रमेण
बालालीलाभिः सुदलीकृतादरा
। नटीनांकल्याणिकलयतिमत्तह
स्त्रीएणप्रस्थानंमुखरिताकिङ्कणीक
लापम् ॥ ६ ॥ अथरागरागिणीनां
भावनिरूपणम् । मालवः श्रीशु
हिल्लोलीमङ्गारसदनन्तरम् । गाय
न्तिगायकाधीरसानन्देनचतुष्टय-
म् । वसन्तरागः कर्णाटोद्दीवीरीभव
तः क्रमात् ॥ धामसीमालसीचै
वभैरवीमाधवीतथा ॥ सुभगापञ्चमी
नाटीवेलीयारीचगुर्जरी । कामो
दाचापिकल्याणीकोडाकिदारिका
तुडी ॥ कौमारीमायुरीचैवदेशका
रीचसिन्धुडा । रामकेलीचभूपाली
रागिण्यष्टेतिविशतिः ॥ आनन्दं-
शाङ्कतिप्रोक्तागीयन्तेगानकीविद्वैः
। पूर्वोक्तानडागौरीरामकौरी-
चदीपिका ॥ आशात्रसेविभाषाच
वडारीचगडातथा । एताश्चनवरा
गिण्योवीरांशेगानमुत्तमम् ॥ वेला
वलीचगाभारीललितापठमञ्जरी ।
वैरागिरागिणीचापिमोरहाटौच-
पाहिडा ॥ करुणांशाविजानौया
तुसप्तैतारागयोषितः ॥ रागिण्य
रसभागेनषट्त्रिंशत्तरागिणीषु च
। करुणानन्दवीरेषु ज्ञापनार्थमत

रागवृत्तः

त्रयम् ॥ इतिसंगीतदामोदरेशिव
नारदसंवादे १३ अध्यायौ ॥ रञ्जन
म् । रञ्ज० भावेघञ् ॥ रञ्जतेऽने
नेतिवा । अकर्त्तरिचकारकेसंज्ञाया
मितिघञ् । घञिचभावकरणयो
रितिरञ्जेर्नलोपः ॥

रागचूर्णः । पुं० दन्तधावने । खद्विरे
॥ मकरध्वजे । कन्दर्पे ॥ लाक्षारसे
॥ फलाचूर्णे । गुलाल० इ० भा० ॥
सिन्दूरे ॥

रागच्छन्नः । पुं० कामदेवे । त्रि० रा
गेषच्छन्ने ॥

रागदः । पुं० तैरणीक्षुपे ॥ त्रि० राग
द्रातरि ॥

रागदालिः । पुं० मसूरे ॥

रागपक्षः । पुं० कामादिषु ॥ काम
श्चमत्सरश्चैवस्पृहाहृष्टातथैवच । लो
भोमायाचदम्भश्चरागपक्षइतीरितः ॥

रागपुष्पः । पुं० बभ्रूके रक्ताम्ला
ने ॥

रागपुष्पी । स्त्री० जवायाम् ॥

रागप्रसवः । पुं० बभ्रूके ॥ रक्ताम्
लाने ॥

रागवन्धी । त्रि० रागप्रवर्त्तके ॥

रागयुक् । पुं० माणिक्ये ॥

रागरञ्जुः । पुं० कामदेवे ॥

रागलता । स्त्री० रत्याम् । कामप्रिया
याम् ॥

रागवृत्तः । पुं० कामदेवे ॥

राघवः

रागषाडवः । पुं० दाडिमद्राक्षायुक्त
मुद्गयूषे ॥

रागसूत्रम् नः तुनासूत्रे ॥ पट्टसू
त्रे ॥

रागाङ्गी । स्त्री०)

रागाद्या । स्त्री०) मञ्जिष्ठायाम् ॥

रागारुः । त्रि० आशांद्त्वादानहीने ॥

रागाशनिः । पुं० बुद्धे ॥

रागिणी । स्त्री० विदग्धायांनार्याम् ॥

मेनकायाज्येष्ठकन्यायाम् ॥ जय

श्रीनाम्न्यालक्ष्म्याम् ॥ षड्रागा

णांत्रिषु ॥ ताश्चहनुमन्मतेभरतम

तेचत्रिंशत्प्रकाराः ॥ सीमेश्वरम

तेकलानाथमतेचषट्त्रिंशत्प्रका

राः । आसांशिवरणंरागशब्देद्रष्टव्य

म् ॥

रागी । त्रि० कामाद्याकुलचित्ते । का

मुक्ते । रक्तरि । अनुक्ते ॥ रागि

णोदेहन्तोहिसदेवामुरमानुषाः ॥

यथोक्तभागवतेव्यासिन । रागीविष्णु

ः शिवोरागी ब्रह्मापिरागसंयुतः ।

रागजनपिचातुर्थादिदेहद्वयलक्ष्यत

इति ॥ रञ्जेः सम्पृचानुरुधेति

च्छीलादिषु विनुण् ॥ तणधान्यवि

शेषे । लाञ्छने । बहुतरकणिशे ।

गुच्छकणिशे ॥

राक्० ग्० । त्रि० समर्थे ॥ राघति ।

राघसामर्थ्येक्लिप् ॥

राघवः । पुं० रघुवंशजे । श्रीरामे

राजकम्

पुराणप्रसिद्धे च अर्धहामीने ॥ यथा
। अस्ति मत्स्यस्तिमिनामशतयोजन
विस्तृतः । तिमिङ्गलस्तद्विलीपित
द्विलीप्यस्तिराघवः ॥ इति ॥ ब्रह्मा
ण्डाभिमानिनि ॥ रङ्गतिनाशंगच्छ
तौतिरघुरन्नमयः कौशः । तत्र वि
दितः । अण् ॥

राघवायणः । पुं० रामायणे ॥ यथा
। सीतल्लासपुराणानिराघवायणभा
रतम् । समाप्तिरहितान्ये बसन्तिता
निश्रुतानिति ॥ इत्यग्निपुराणम् ॥

राङ्गलः । पुं० द्रुमकण्ठके ॥

राङ्गवम् । न० मृगरोमजीदस्त्रे ॥ रङ्गौ
भवम् । रङ्गोरमनुष्येण चित्यण् ॥
मृगरोमजइत्यत्रमृगशब्देनपशुमात्रं
याह्यन् । तेनकम्बलाद्यपिराङ्गवम्
॥ पुं० गवि ॥ रङ्गौ देशविशेषिभ
वः । पूर्वेणाण् ॥

राङ्गवकः । पुं० मनुष्ये ॥ रङ्गौभवः
। मनुष्यतत्त्वस्थयोर्बुञ्ज् ॥

राङ्गवायणः । चि० राङ्गवार्थे ॥ रङ्गौ
भवः । रङ्गोरमनुष्येण चित्तिष्कक् ॥

राङ्गणम् । न० रङ्गन्० इ० गौ० भा०
प्र० पुष्पविशेषे ॥

राट्० ड् । पुं० राजनि । राजते । रा
जृदीप्ती ॥ सत्स्वितिक्किप्

राजकम् । न० नृपवंदे ॥ राज्ञांसमूहः
। गोत्रोच्चेष्टारभ्रराजराजन्यराजपु

त्रासमनुष्याणाहुञ्ज् ॥ पुं० राजनि ।

राजघः

राजकदम्बः । पुं० कदम्बविशेषे ॥

राजकन्या । स्त्री० केषिकापुष्ये ॥ भू
पसुतायाम् ॥

राजकर्कटी । स्त्री० चीनाकर्कश्याम् ॥

राजकशेरुः । पुं० न० जलजकंदविशे
षे ॥ भद्रमुस्तायाम् ॥

राजकौथः । चि० राजसम्बन्धिवस्तु
नि ॥ राज्ञइदम् । राज्ञः कर्चित
च्छः ककारोन्तादेशः ॥

राजकुमारः । पुं० राजपुत्रे ॥

राजकूष्माण्डः । पुं० बार्ताक्याम् ॥

राजकोशातकी ॥ स्त्री० धामार्गवे ।
तारजो० इ० भा० प्र० फलशाकेरा
जकोशातकीगीतामधुराकफकात
ला । पित्तघ्नीदीपनीश्लासज्वरका
सक्तामिप्रसुत् ॥

राजचवकः । पुं० सर्षपे ॥

राजखर्जूरी । स्त्री० श्रेष्ठखर्जूर्याम् ।

पिण्डखर्जूरिकायाम् । राजपिण्डा
याम् । नृपप्रियायाम् ॥

राजगामि । चि० राजसम्बन्धिनि ॥

राजगिरिः । पुं० शाकप्रभेदे । राजा
द्वौ । राजशाकिन्याम् ॥

राजगुह्यम् । न० सर्वेषांगुह्यानां रा
ज्जिः ॥ गुह्यानां राज्ञः । राजदन्तादिः ॥

राजगृहम् । न० । तीर्थविशेषे ॥

राजगीवः । पुं० मत्स्यविशेषे ॥ मदा
र्मदे ॥

राजघः । चि० तीक्ष्णे ॥ राजघन्तरि ॥

राजदन्त :

राजानंहन्ति । हन० । राजघउप-
सङ्ख्यानाहृक् ॥ टिलीपीघत्वञ्च
निपात्यते ॥

राजचिह्नम् । न० नृपाज्ञासूचकेल
ञ्चविशेषे ॥ चिह्नानाराजा । रा
जदन्तादि ॥

राजचिह्नकम् । न० उपस्थे ॥ चिह्ना
नांस्त्रीपुंविभाजकानाराजा ॥

राजजम्बू : । स्त्री० पिण्डखर्जुरे ॥
जम्बूप्रभेदे । फलीन्द्रे । फरीदा०
इ० भा० । राजजम्बूफलंस्त्राटुवि
ष्टम्निगुरुरोचनम् ॥ जम्बूनांरा
जा ॥ राजदन्तादि : ॥

राजतम् । न० रजते ॥ त्रि० रज
तनिर्मिते । रूप्यमये ॥ रजतस्यवि
कार : । प्राणिरजतादिभ्याञ्जि
त्त्वञ् ॥

राजतरु : । पुं० कर्णिकारवृक्षे ॥
आरम्बधे ॥

राजतरुंगी । स्त्री० पुष्पविशेषे । महा
सहाय्यम् । वर्णापुष्पे । अस्नाने
। सुपुष्पे । सुवर्णापुष्पे ॥

राजता । स्त्री० राजत्वे ॥

राजताल : । पुं० स्वनामख्यातपा
दपे ॥ गुवाके ॥

राजतेमिष : । पुं० नाट्ये ॥ सु
खाशे ॥ इ० त्रिकारुडशेष : ॥

राजदण्ड : । पुं० राजशासने ॥

राजदन्त : । पुं० अधोदन्तपङ्क्तिस्थ

राजा

मध्यदन्तयुग्मे ॥ दन्तानाराजा ।
राजदन्तादिषुपरम् ॥ उपरिश्रे
णीस्यमध्यवर्तिदन्तद्वये ॥ यथा ।
राजदन्तौतुमध्यस्थाषुपरिश्रे णिकौ
कचिदितिहेमचन्द्र : ॥

राजदेशीय : । पुं० राजकल्पे । राज
देश्ये ॥ ईषदूनोराजा । ईषदसमा
माप्तौकल्पपदेश्यदेशीयर : ॥

राजधत्तूरक : । पुं० वृहत्तूरके । रा
जधूर्त्ते । महाशठे ॥

राजधर्म्म : । पुं० राज्ञांकर्त्तव्यकर्म-
णि ॥ सचमनुस्मृते : सप्तमाध्याये०
कालीपुराणस्य ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ अ-
ध्याययो : महाभारतस्यशान्तिपर्व-
णिपद्मपुराणस्यस्वर्गखण्डे ॥ १३८ ॥
अध्यायेचद्रष्टव्य : ॥

राजधानकम् । न० राजपुरे ॥ (*) ॥

राजधानी । स्त्री० कोट्टे । राजपुरे ।
स्कन्धावारे ॥ धीयतेऽस्याम् इति०
धानी । करणाधिकरणयोश्चत्यधि-
करणे ल्युट् । डीप् । राज्ञांधानी ॥

राजधान्यम् । न० श्यामाके ॥

राजधूस्तूरक : । पुं० वृहत्तूरके ॥
राजधूर्त्ते । महाशठे । निस्त्रैणपु
ष्पके । भान्ते । राजस्वर्णे ॥

राजा । पुं० प्रभौ ॥ क्षत्रिये ॥ मृगा-
ह्वे । रजनीपतौ ॥ यज्ञे ॥ शक्रे ॥
नृपे । पार्थिवे । राज्याभिषिक्तौ च
त्रिये ॥ अभिषिक्तजनपदपुरपाल-

राजा

यित्पुरुषश्रेष्ठे । क्षमाभृति । भूपे ।
 प्रणताशेषसामन्ते ॥ अराजकेहि
 लोकेस्मिन्सर्वतोविद्रुतेभयात् ।
 रक्षार्थमस्य सर्वस्य राजानमसृजत्प्र
 भुः ॥ अष्टव्युत्पत्तिर्विष्णुपुराणे ।
 यथा । महताराजराज्येनपृथुर्वैश्वः
 प्रतापवान् । सोभिषिक्तोमहातेजा
 विधिवद्वर्मकोविदैः ॥ पित्राऽपर
 क्षितास्तस्यप्रजास्तानानुरक्षिताः
 अनुरागात्ततस्तस्मिन्नामराजेत्यभा
 षतेति ॥ राजकर्त्तव्यकर्माणियथा
 मदालसोवाच । वत्सराज्ञाभिषिक्ति
 नप्रजारञ्जनमादितः । कर्त्तव्यमवि
 रोधेनस्वधर्माश्चमहीभृता ॥ अविसे
 धेन । धर्मशास्त्राविरोधेन । व्यस
 नानिपरिच्यज्यसप्तमूलहराणिवै ।
 आत्मारिपुभ्यः संरक्ष्योवर्हिर्मन्त्रवि
 निर्गमात् ॥ अष्टधानाशमाप्नोति
 स्वचक्रस्यन्दनाद्यथा । तथाराजाप्य
 सन्दिग्धं वर्हिर्मन्त्रविनिर्गमात् ॥
 दुष्टादुष्टांश्च जानीयादमात्यानरिदो
 षतः । चरैश्चरास्तथाशत्रोरन्वेष
 व्याः प्रयत्नतः ॥ विश्वासीनतु क
 र्तव्याराज्ञामिवात्मबन्धुषु । का
 र्ययोगादभिन्नेषु विश्वसीतनराधिपः
 ॥ स्थानवृद्धिचयज्ञेनषाड्गुण्यविदि
 तात्मना । भवितव्यं नरेन्द्रियनका
 मवशवर्त्तिना ॥ प्रागात्मा मन्त्रिषु
 श्रियततोभृत्यामहीभृता । जियाश्चा

राजा

नन्तरं पौराविरुद्धो तततोरिभिः ॥
 यस्त्वेतानविजित्यैवैरिणे विजि
 गीषते । सोऽजितात्माजितामा
 स्यः शत्रुवर्गेषुवाध्यते ॥ तस्मात्
 कामादयः पूर्वजेयाः पुत्रमहीभृ
 ता । तज्जयेद्विजयोरान्तोराज्ञानश्र
 तितैर्जितः ॥ कामः क्रोधश्चलोभ
 समदोमानस्तथैवच । हर्षश्चशत्रुवा
 द्येतेनाशाय । कुमहीभृताम् ॥ का
 मप्रसक्तमात्मानं स्मृत्त्वादण्डं निपा
 तितम् । निवर्त्तयेत्तथाक्रोधादनु
 द्वादहतात्मजम् ॥ हतमैलंतयालो
 भान्मदादे नं द्विजैर्हतम् । मानादना
 युषः पुत्रं हतं हर्षात्पुरञ्जयम् ॥
 एभिर्जितैर्जितं सर्वं मरुते नमहात्म
 ना । स्मृत्त्वाविवर्जयेदेतान्षड्दो
 षांश्चमहीपतिः ॥ काककोकिल
 भृङ्गाणां चकव्यालशिखंडिनाम् ।
 हंसानां लिङ्कुटानां शिखीतचरितं
 नृपः । काकात् । सर्वशङ्किता । की
 किलात् । माधुर्यम् । भृङ्गात् । अपी
 डयाऽर्थादानम् । वकात् । शत्रुग्रह
 णे एकाग्रताम् । व्यालात् । दुरुपस
 पिंस्त्वम् । शिखण्डिनः चिचता ।
 म् । सर्पग्रहणायमूकताम् । रात्रा
 वात्मगोपनञ्च । हंसात् । सारयाहि
 त्वम् । लीङ्कुट्यात् । संधानम् ॥ की
 शिकस्यक्रियांकुर्याद्विपक्षे मनुजे श्र
 रः । चेष्टांपिपीलिकानाञ्चकालीभू

राजा

पः प्रदर्शयेत् ॥ कौशिकस्य० उलू-
कस्यरात्रीकाकावस्कन्दनम् पिपी-
लिकानाम्० सेनावहुत्वंसर्पभक्ष-
णश्च ॥ अग्नियविस्फ, लिङ्गानांवी
जचष्टाचशाल्मलिः । चन्द्रसूर्यस्व-
रूपस्यनीत्यर्थेपृथिवीक्षिता ॥ अ-
ग्निविस्फ, लिङ्गात्० दूराद्वाहः । वी
जात्० महदर्थनिष्पादनम् । उष्ण
काले० चन्द्रः सुखदायी० शीतका-
लेन । एवंसूर्यः शीतेसुखदायीउ-
ष्णकालेनएवंकालानुसारेणसुखदुः-
खदाहत्वम् ॥ बधकात्पद्मसरभशू-
लिन्यागुर्विणोस्तनात् । प्रजानृपे-
षुचादेयातथाचण्डालयोषितः ॥
बधकात् निर्वृणत्वम् । पद्मात्०
कण्टकगोपनम् स्मितमुखताच ।
सरभात्० हत्वापिशचून्नोर्द्रकः ।
यद्यसरभोऽष्टापदः परोन्नतिंन
सहते । शूलिन्याभक्तिंज्ञापनम् ।
गुर्विण्याः स्तनात्कालिर्थादानम् ।
चण्डालयोषित्शौनिको० कागशि-
रोदर्शयित्वा अन्यदिक्रीणाति ॥
शक्रार्कथमसोमानांतद्वहायोर्मही-
पतिः । रूपाणिपञ्चकुर्वीतमहीपा-
लनकर्मणि ॥ यथेन्द्रश्चतुरोमासान्
वार्योघेणैवभूतलम् । आप्याययेत्
तथालोकान्परिचारैर्महीपतिः
॥ परिचारैरर्थदानादिभिः ॥ मा-
सानष्टीयथासूर्यस्त्रायंहरतिरग्नि-

राजा

भिः । सूर्येणैवाभ्युपायेनतथाशु-
ल्वादिनानृपः ॥ यथायमः प्रिय
हेष्यीप्राप्तेकालेनियच्छति । तथा
प्रियाप्रियीराजादुष्टादुष्टेसमीभवेत्
॥ पूर्णन्दुमालिक्खयथाप्रीतिमान्
जायतेनरः । एवंचप्रजाः सर्वा
निर्वृतास्तच्छत्रितम् ॥ मरुतः
सर्वभूतेषुनिगूढश्चरतेयथा । एवं
चरेन्नृपश्चारैः पौरामात्यारिबन्धु-
षु ॥ नलोभार्थेनकामार्थेनार्थार्थे-
र्यस्यमानसम् । पदार्थैः क्षुष्यते
धर्मात्सराजास्वर्गमृच्छति ॥ लो-
भादिप्रयोजनैः उत्पथग्राहिणो
मूढान्स्वधर्माच्चलितान्नरान् । यः
करोतिनिजधर्मसराजास्वर्गमृच्छ-
ति ॥ उत्पथग्राहिणः पापिनः ॥
वशाधर्मानसीदन्तियस्यराष्ट्रं तथाश्र-
माः । राज्ञस्तस्यसुखंतातपरश्चेह
चशाश्वत्तम् ॥ एतद्राज्ञः परं कृत्यं
तथैतद्वृद्धिकारणम् । स्वधर्मस्था-
पनंनृणांचाल्यतेनकुबुद्धिभिः ॥ पा-
लनेनैवभृत्यानां कृतकृत्यामहीप-
तिः । सम्यक्पालयिताभागंधर्म-
स्याप्रोतिवैयतः ॥ एवमाचरतेरा-
जाचातुर्वर्ण्यस्यरक्षणैः । समु-
खीविहरत्येषशक्रस्यैतिसलोकता-
म् ॥ इतिमार्कण्डेयपुराणेमदाल-
सापाख्यानाध्यायः ॥ राजते । रा-
जृ० । कनिन्युहषीतिकनिन् ॥

राजन्य :

दोषिमति ॥ सत्तरपदेचे त्र्यष्टाय
वाचकः ॥

राजनम् । न० सामविशेषे ॥ त्रि०
राज्ञः शुद्रायामुत्पन्ने ॥ राज्ञोऽ
पत्यम् । राजश्वशुरायत् । राज्ञो
जातावेवेतिवार्त्तिकात् शुद्रायामु
त्पन्ने चत्रियजातित्वाभावाद्गण् ।
अत्रितिप्रकृतिभावः ॥

राजनामा । पुं० पटोली ॥

राजनीतिः । स्त्री० नीतिशास्त्रे । रा
जवृत्तौ ॥ पश्यान्वदनीतिंराजनी
तिश्च ॥

राजनौतम् । न० मरुतमणौ ॥

राजन्यः । पुं० चत्रिये ॥ अथविधि
बाधितानिकर्माण्यथा । राजन्या
नाञ्चमदृत्तसङ्ग्रामोभूमिशासन-
म् । अत्राशक्तोवर्णित्त्वंशुद्रवृत्त
मथाश्रयेदिति ॥ अस्यनिषिद्धकर्मा
ण्यथा । राजन्यानांकरादानंवि
नावैवाहिककष्टयः । प्रतियहः स
निन्दोत्रपरत्रचामुखप्रदः ॥ युद्धेप
लायनञ्चैवतथाकातरतार्थिषु । अ
पालनंप्रजानाञ्चदानेधर्मविरक्तता-
। अनवेक्षास्वराष्ट्रयन्त्राक्षणांनाम-
नादरः । अनाध्यानामसन्मानंते
षांकर्मानवेक्षणाम् ॥ भृत्यानाञ्चप
रौहासीनिषिद्धः क्षत्रजन्मानामिति
॥ राज्ञापत्यम् । राजश्वशुरायत् ।
राज्ञोजातावेव । यैत्राभावकर्मणो

राजपणी

रितिप्रकृत्या ॥ राजपुत्रे ॥ वक्रौ
॥ क्षीरिकाद्रुमे ॥ राजति । राजृ०
। राजीरन्यः ॥

राजन्यकम् । न० चत्रियसमूहे ॥ रा
जन्यानांचत्रियाणांसमूहः । गो
त्रेक्षेत्रोरभराजराजन्येतिवृञ् ।
प्रकृत्याअकेराजन्यमनुष्ययुवानः ॥
पुं० राजन्यादेशे । राजन्यानांविष
येदेशः । राजन्यादिभ्यावृञ् ॥

राजन्यवन्धुः । पुं० दुर्वृत्तनृपतौ ।

राजाभासे ॥ राजन्यावन्धवाऽप्य ॥

राजन्यान् । त्रि० सुराज्ञिदेशे । यत्र
देशेखधर्मशौलिराजा० तत्रदेशे ॥
राजाअस्तिअस्यात्रवा । प्रशंसायां
मतुप् । राजन्यान्सीराज्ये० इ-
तिनिपातनाञ्जलिपाभावः ॥ रा
जन्यती० भूमिः ।

राजपटोलः । पुं० पटोली ॥

राजपटोली । स्त्री० मधुपटोल्याम् ॥

राजपट्टः । पुं० मणिविशेषे । विरा
जते ॥

राजपट्टिका । स्त्री० चातकखगे ॥

राजपथः । पुं० राजमार्गे ॥ राज्ञः
पत्याः । ऋक्पूरितिसमासांतः ॥
तल्लक्षणंयथाधनूषिदशविस्तीर्णं
श्रीमान् राजपथः स्मृतः । नृवा
जिरथनागानामसम्बाधः सुसञ्चरः
इति ॥

राजपणी । स्त्री० प्रसारिणीलतायाम् ॥

राजपुत्र :

राजपलाण्डु : । पुं० रक्तवर्णपलाण्डौ
। यवनेष्टे । राजप्रिये । महामूले ।
दीर्घपत्रे । रक्तकन्दे । लालकांदा०
लोलप्याज० इ० भो० ॥

राजपीलु : । पुं० महापीलुवृक्षे ॥

राजपुत्र : । पुं० बुधग्रहे ॥ महाराजा
म्ने ॥ राजनन्दने । युवराजे । रा-
जकुमारे । भर्तृदारके ॥ कुमार
रक्षाकर्तव्याराज्ञायत्ने नसर्वदा ॥
तथाहि । राजपुत्रस्यरक्षाचकर्त
व्यापृथिवीक्षिता । आचार्यैश्चास्य
कर्तव्यं नित्यमुक्ते श्ररक्षणम् ॥ धर्म
कामार्थशास्त्राणि धनुर्वेदश्च शिच
येत् । रथे च कुञ्जरे चैनं व्यायामं
कारयेत्सदा ॥ शिल्पानि शिचये
च्चैवनाप्तैर्मिथ्याप्रियं वदेत् । गुणा
धानमशक्यन्तुयस्यकर्तुं स्वभावतः
॥ बन्धनं तस्य कर्तव्यं गुप्ते देशे सुखा
न्वितम् । अविनीतकुमारं हिकुल
माशुविशीर्यते ॥ अधिकारेषु सर्वे
षु विनीतं हिनियोजयेत् । आदौ
स्वल्पे षु तत्पपञ्चात्क्रमेणायमहत्
स्वपि ॥ मृगयापानमक्षांश्चवर्जयेत्
पृथिवीपतिः । एतान्यासेवमाना
स्तुविनष्टाः पृथिवीक्षिताः ॥ बह
वोनूपशार्दूलायेषांसङ्ख्यानविद्य
ते । वृथाटनं दिवास्वप्नं विशिषेणवि
वर्जयेत् ॥ वाक्पारुष्यं न कर्तव्यं
दण्डपारुष्यमेवच । परोक्षनिन्दा

राजपुत्र :

चतथावर्जनीयामहीक्षिता ॥ अर्थ
स्यदूषणं राजाहिः प्रकारं विवर्ज
येत् । अर्थानांदूषणञ्चैव तथाचार्थे
षु दूषणम् ॥ अकारणात्समुच्छे
दं दुर्गादीनामसत्क्रिया । अर्था
नांदूषणं प्रोक्तं विप्रकीर्णत्वमेवच ॥
अदेशकालियदानमपाचेदानमेवच
। अर्थस्यदूषणं प्रोक्तमसत्कर्मप्रवर्त
नम् ॥ कामं क्रोधं मदं मानं ला
भं हर्षं तथैवच । जितव्यमरिषडुर्गं
सादरं पृथिवीक्षिता ॥ एतेषां विज
यं कृत्वाकार्यं भृत्यजयंततः । कृ
त्वाभृत्यजयं सर्वं राजाजनपदं जये
त् ॥ कृत्वा तु विजयं तेषां शत्रून्
बाह्यांस्ततो जयेत् । बाह्याश्च वि
धाञ्चैवास्तु ल्याभ्यन्तरकृत्विमाः ॥
गुरवस्ते यथापूर्वेषु यत्नपरो भवेत्
। पितृपैतामहं मित्रं सामन्तञ्च त
थारिपोः ॥ कृत्विमञ्चमहाभा
गमित्रं विविधमुच्यते । तथा
पिचगुरुः पूर्वं भवेत्तत्रापिचा-
दृतः ॥ स्वाम्यमात्यो जनपदो दुर्ग-
सैन्यं तथैवच । कोषो मित्रश्च धर्म
ज्ञसप्ताङ्गराज्यमुच्यते ॥ सप्ताङ्गस्या
पिराज्यस्य मूलं स्वामी प्रकीर्तितः ।
तन्मूलत्वात्तथाङ्गानं राजारक्ष्यः
प्रयत्नतः ॥ षडङ्गरक्षाकर्तव्यात-
थातेन प्रयत्नतः । अङ्गेभ्यो यस्त-
थैकस्य द्रोहमाचरते त्यधीः ॥ बधस्त

राजपुत्र :

स्यतुकर्त्तव्यः शीघ्रमेवमहीक्षिता ।
 नराज्ञासृदुनाभाव्यं सृदुर्हिपरिभू-
 यते ॥ नभाव्यं दारुणे नापितीक्ष्णा
 दुद्विजतेजनः । कालेसृदुर्यो भवति
 काले भवति दारुणः । राजालोक
 द्वयापेक्षीतस्यलोकंद्वयं भवेत् । भृ-
 त्त्यैः सहमहीपालः परिहासं वि-
 वर्जयेत् ॥ भृत्याः परिभवन्तीह नृ-
 पं हर्षवशङ्कतम् । व्यसनानि च स-
 र्वाणि भूपतिः परिवर्जयेत् ॥ लो-
 कसङ्ग्रहणार्थाय कृतकव्यसनो भवेत् ।
 शौटीरस्यनरेन्द्रस्य नित्यमुद्रिक्तचेत-
 सः ॥ जनाविरागमायां तिसदा-
 दुः सेव्यभावतः । स्मितपूर्वाभि-
 भाषी स्यात्सर्वस्यैवमहीपतिः ॥ म-
 र्ध्यं च पिमहाभागभृकुटिनसमाच-
 रेत् । भाव्यंधर्मभृतां श्रेष्ठस्य ललक्षे-
 णभृता ॥ स्य ललक्षस्य वशगासर्वा
 भवति मेदिनी । अदीर्घसूत्रस्य भवे-
 त्सर्वकर्मसुपार्थिवः ॥ दीर्घसूत्र-
 स्य नृपतेः कर्महानिर्ध्रुवं भवेत् । रा-
 गे ह्ये च कामे च द्रोहे पापे च कर्मणि ॥
 अप्रिये चैव कर्त्तव्ये दीर्घसूत्रः प्रश-
 स्यते । राज्ञासम्भृतमन्त्रेण सदा भा-
 व्यं द्विजोत्तम ॥ तस्यासम्भृतमंत्रस्य
 क्षीयाः सर्वापदे ध्रुवाः । कृत्या-
 न्येव तु कर्माणि जायन्ते यस्य भूपतेः ॥
 नारध्वानिमहाभागतस्य स्याद्दमुधा
 वशी । मन्त्रमूलं सदा राज्यं तस्मात्

राजपुत्र :

न्मूलं सुरक्षितम् ॥ कर्त्तव्यं पृथिवी
 पालैर्मन्त्रभेदभयात्सदा । मन्त्रवि-
 त्साधितो मन्त्रः संयतानां मुखाव-
 हः ॥ मन्त्रच्छलेन वहवो विनष्टाः
 पृथिवीक्षितः । आकारैरिङ्गितैर्ग-
 त्याचेष्टयाभाषितेन च ॥ नेत्रवक्त्रा-
 विकारैश्च गृह्यते न्तर्गतं मनः । न-
 यस्य कुशलेस्तस्य वशे सर्वावसुधरा ॥
 भवतीहमहीभर्तुः सदापार्थिवन-
 न्दन । नैकस्तु मन्त्रयेन्मन्त्रं न राजा
 बहुभिः सह ॥ नारो हि द्विषमां ना-
 वं नापरीक्षितना विकाम् । ये चा-
 स्यभूमिं जयतो भवेयुः परिपन्थिनः
 ॥ तानानयेद्दृष्टे सर्वान् सामादिभि-
 रुपक्रमैः । यथानस्थात्कृषोभावः
 प्रजानामनपेक्षया ॥ तथाराज्ञा प्रक-
 र्त्तव्यं स्वराष्ट्रं परिरक्षता । मीहाद्रा-
 जास्वराष्ट्रं यः कर्षयत्यनपेक्षया ॥
 सोचिराद्भ्रश्यते राज्याज्जीविताश्च स-
 वाभ्यवः ॥ भृतीवत्समाजातवत्तः
 कर्म्मयोग्यो यथा भवेत् । तथाराष्ट्रं
 महाभागभृतं कर्मसंभवेत् । यो रा-
 ष्ट्रमनुगृह्णाति राजा स्वपरिरक्षति-
 ॥ सङ्घातमुपयाचेत् विन्दते सम-
 त्फलम् । राष्ट्रादिरण्यं धान्यञ्च महो-
 राज्ञामुरक्षिता ॥ नित्यं स्वैभ्यः
 परेभ्यश्च यथा माता यथा पिता । नि-
 त्यं राजास्वराष्ट्रं यः कर्षयत्यस्य चे-
 ष्ठया ॥ गोपितानि सदा कुर्यात्

राजफलम्

मविभागीप्रियाणिव । अजस्रभुप
 योक्तव्यफलंतेभ्यस्तथेषव ॥ धर्म
 कर्मदमायत्तविधानेद्वैवमानुषे ।
 तयोर्द्वैवमचिन्त्यं हि पौरुषे विद्यते क्रि
 या ॥ एवं महीपालयतोऽस्य भर्तुर्ली
 कानुरागः परमो भवेच्च । लोका
 नुरागप्रभवाचलक्ष्मीर्लक्ष्मीवतश्चैव
 पराचक्षीर्त्तिः ॥ इति मात्स्ये १६४
 अध्यायः ॥ रजपूतइतिलीकप्रसिद्ध
 वर्णसङ्करजातिविंशति ॥ यथा । वै
 श्यादस्वष्टकन्यायां राजपुत्रस्य सम्भ-
 वः इति पराशरपद्धतिः ॥ करणक
 न्यायां च त्रियाज्जातश्चेति पुराणम् ॥
 राजपुत्रकम् । न० राज्ञः पुत्राणां स
 मूहे ॥ राजपुत्राणां समूहः । गो
 चालीष्टोरभेत्यादिना वृज् ॥ पुं०
 राजार्त्तम् ॥
 राजपुत्रिका । स्त्री० राजकन्यायाम् ॥
 शूरारिपत्त्रिणि ॥ जाल्याम् ॥ राज्ञः
 पुत्रिकेवं ॥
 राजपुत्री । स्त्री० राजकन्यायाम् ।
 मालाल्याम् ॥ रेणुकाख्यौषधी ॥
 ॥ कटुतुम्ब्याम् ॥ राजरीती ॥
 कुच्छुन्दर्याम् ॥
 राजपुष्यः । पुं० नागकेशरवृक्षे ॥
 राजपुष्पी । स्त्री०)
 राजप्रिया । स्त्री०) करुणीवृक्षे ॥
 राजफणिज्भक्तः । पुं० नागरवृक्षे ॥
 राजफलम् । न० पटाले ॥

राजमाषः

राजमाला । स्त्री० जम्बूत् ॥
 राजवदरः । पुं० उत्तमकालौ । न० प
 श्रेष्ठे । न० पददरे । राजवल्लभे ।
 पृथुकाले । तनुत्रीजे । मधुरफ
 ले । राजकाले ॥ न० रक्तामलके
 ॥ खवर्णे ॥ लवल्याम् ॥
 राजवला । स्त्री० गंधालिकायाम् ।
 प्रसारण्यामौषधी ॥ वलानां बलप्र
 दानां राजिव । राजदन्तादिः ॥
 राजभट्टिका । स्त्री० हापुत्रीपत्त्रिणि ॥
 राजभूयम् । न० राजत्वे ॥
 राजभोगीणम् । न० राज्ञः शरीरा
 यहिते ॥ राज्ञो भागः शरीरम् त
 स्मै हितम् । आत्मन् विश्वजनभो
 गोत्तरपदात्खः ॥
 राजभोग्यः । पुं० पिथालवृक्षे ॥ न०
 जातीकीषे । जातीफले ॥
 राजभोजी । पुं० वाजपेययज्ञे ॥
 राजमण्डूकः । पुं० बृहद्वृक्षे । महा
 मण्डूके । पीताङ्गे । वर्षाघाघे ॥
 राजमल्लः । पुं० नृपमल्ले । उत्पिक्ते
 । उद्धते ॥ राज्ञां मल्लः । मल्लानां
 राजावा ॥
 राजमार्गः । पुं० राजपथे ॥
 राजमाषः । पुं० वर्बटि । नीलमाषे
 । महामाषे । चौरा । लाविथावडो
 इ० भा० ॥ राजमाषागुरुः स्वादु
 स्तुवरस्तर्पणः सरः । रुक्षावातक
 रोरुच्यः स्तन्याभृरिमलप्रदः ॥

राजयोग :

श्वेतारक्तस्तथाकृष्णस्त्रिविधः स
प्रकीर्तितः । योमहांस्तेषु भवति
सएवाक्तागुणाधिकः ॥ अपिच ।
राजमाषं परं हृद्यं कफपित्तहरं परं
म् । आध्यानवातकुट्टाह्नौतत्पचं
तद्गुणावहम् ॥ माषाणां राजा ।
राजदन्तादिः ॥

राजमुद्गः । पुं० मकुष्ठके ॥

राजयक्ष्मा । पुं० क्षयरोगे । यक्ष्मणि
॥ राज्ञश्चन्द्रमसोयस्माद्भूदेषकि
लामयः । तस्मात्तं राजयक्ष्मेति
केचिदाहुर्मनीषिणः ॥ षष्ठीतत्पु
रुषः कर्मधारयोवा । तथाहवा
गभटः । अनेकरोगानुगतो बहुरो
गपुरः सरः । राजयक्ष्माक्षयः
शोषोरोगराडिति च स्मृतः ॥ नक्ष
त्राणां द्विजानाञ्च राज्ञो भूयदयं पुरा
। यच्च राजा च यक्ष्मा च राजयक्ष्मा त
तो गतः ॥ इति ॥ महापातकज
चिह्नमप्ययम् । यथाहविष्णुः ।
अथनरकानुभूतदुःखानां तिर्यक्
त्वमुत्तीर्णानां मानुष्ये लक्षणानि भ
वन्ति । कुष्ठप्रतिपातकी० ब्रह्महा
यक्ष्मी० सुराधः श्यावदन्तकः सुव
र्णहारीकुनखीगुरुतल्पगोदुश्चर्म
त्यादिकूर्मपुराणम् ॥

राजयज्ञः । पुं० अश्वमेधे ॥ राज्ञे
वतचाधिकारात् ॥ राज्ञोयज्ञः ॥

राजयोगः । पुं० ज्ञानपरिपाके । व्य

राजवंश्यः

व्यहारेष्वविद्विप्तचित्ततालक्षणयो
गविशेषे ॥ राजत्वात्सर्वयोगानां
राजयोगइति स्मृतः । राजवहोप्य
मानं तं परब्रह्माणमव्ययम् ॥ देहि
नंप्रापयेद्यस्तुराजयोगः स उच्यते
इत्युक्तेः ॥ राज्ञ उपयुक्तो योगः ।
योगानां राजेति वा ॥ हठयोगो देह
आयासकरः । अयंगुरोरवाप्तश्च त्रि
रायासेन मोक्षरूपपुरुषार्थप्रदः ।
हठवदस्याप्यष्टाङ्गानि सन्ति ॥

राजयोगी । चि० ज्ञानपरिपाकयुक्ते ।
व्यहारेष्वविद्विप्तचित्ततालक्षणयो
गश्चेष्टवति ॥

राजयोग्यः । चि० राजार्हे ॥

राजरङ्गम् । न० रजते ॥

राजराजः । पुं० धनाधिपे, कुबेरे ॥ रा
ज्ञायक्षाणां राजा । राजाहः सखि
भ्यष्टच् ॥ नृपेशे । सार्वभौमे ॥ सु
धाकरे । चन्द्रे ॥

राजरीतिः । स्त्री० पित्तलविशेषे ।
पाकतुण्ड्याम् ॥ महेश्वर्याम् । क
पिलायाम् ॥

राजर्षिः । पुं० प्रभुत्वसत्सूक्ष्माथ
निरीक्षणक्षमे० प्रजापालनाधिका
रिण्युक्तपण्यनिमिप्रमुखे ॥ राजा
चासौ ऋषिश्च ॥

राजलक्ष्मा । पुं० युधिष्ठिरे ॥

राजवंश्यः । चि० राजबीजिनि । रा
जवंशोद्भवे ॥ वंशेभवः । दिगादि-

राजवृक्ष :

खाद्यत् । राज्ञोवंश्यः ॥ राजवंशे
साधुर्वा । तत्रसाधुरितियत् ॥

राजवान् । त्रि० राजमात्रयुक्तदेशे ॥
सुराग्निदेशे राजन्वान् स्यात्ततो न्यत्र
राजवान् । राजास्वस्थास्मिन्वा ।

मतुप् ॥

राजवत्सर्पः । न० घण्टोपथे । राजप
थे ॥

राजवला । स्त्री० भद्रवलायाम् ॥

राजवल्लभः । पुं० राजादन्याम् ॥ रा
जाम्ने ॥ राजवदरे । मारायणदा
सकविराजकृतद्रव्यगुणग्रन्थविशेष
॥ त्रि० नृपतिप्रिये ॥

राजवल्ली । स्त्री० तोयबल्ल्याम् ।
उक्त्वा० इ० गौ० दे० भा० ॥

राजवारुणी । स्त्री० सुराप्रभेदे ॥

राजवाहः । पुं० घोटके ॥ बाहानां
राजा । राजदन्तादिः ॥

राजवाह्यः । पुं० राजवाहकहस्तिनि
। उपवाह्ये । विजयकुञ्जरे ॥ त्रि०
राजवहनीये ।

राजबीजी । त्रि० राजवंश्ये । राज्ञो
बीजयितुंशीलमस्य । बीजव्यजनेऽ
दन्तः । सुपीतिणिनिः ॥ यद्वा ।
राज्ञोबीजम्० राजबीजम् । तद
स्यास्ति । अतइनिः ॥

राजवृक्षः । पुं० गिरिमाल० इतिप्र
सिद्धे सुशर्वाके । चारम्बधे ॥ राजा
चासौवृक्षश्च ॥ वृक्षाणां राजावा ॥

राजसः

राजदन्तादिः ॥ रोगाणां राजानं
वृक्षतिवा । शोत्रयुक्तेदने । बाहुल
कात्सुक् ॥ पियाले ॥ लङ्का
स्यायिनिवृक्षे । लङ्कायु० हर० इ०
भा० ॥

राजवृक्षम् । न० नृपचारित्र्ये । तच्च
तुविधम् । यथाहकामन्दकः ।
न्यायेनार्जनमर्थस्यवर्द्धनं पालनं त
था । सत्यान्ने प्रतिपत्तिश्च राज्ञोवृक्षं
चतुर्विधमिति ॥

राजशयः । पुं० पट्टवृक्षे । पाटसन
० इ० भा० ॥

राजशफरः । पुं० इक्षिमत्स्ये ॥
राजशय्या । स्त्री० राज्ञः शयनीये ।
महाशय्यायाम् ॥

राजशाकः । पुं० वास्तूके ॥

राजशास्त्रम् । न० नीतिशास्त्रे ॥
राज्ञांशास्त्रम् ॥

राजशिखः । पुं० निष्पावे ॥

राजशुकः । पुं० प्राज्ञे । शतपथे ।
नृपप्रिये । राजसूत्रा० इ० भा०
प्र० मन्त्रिणि ॥

राजशृङ्गः । पुं० मङ्गरमत्स्ये ॥ न०
राजशृङ्गे । कनकदण्डके ॥

राजसः । पुं० राजसाहङ्कारे । इन्द्रि
याणांकारणं । तैजसे ॥ त्रि०
रजागुणोद्भवे । रजागुणप्रधाने ॥
तल्लक्षणे यथा । चारम्बरुचिताधैर्यं
मसत्कार्यपरिग्रहः । विषयोपसे

राजसर्पः :

वाचाजसं राजसंगुणलक्षणम् ॥
 पारम्पर्यविताफलार्थकमानुष्ठान
 शीलता ॥ अपिच । येनास्मिन्
 कर्मणालोकीख्यातिमिच्छति पुष्क
 लाम् । नचशोचत्यसम्पत्तौतद्विज्ञे
 यन्तुराजसमिति ॥ राजसोयम् ।
 षण् ॥

राजसदनम् । न० राजगृहे । सौधे-
 ॥ राज्ञः सदनम् । योग्यत्वात् ॥
 यद्वा । सदनानाराजा । राजदन्ता
 दिः ॥ तद्ग्रे दायथा । सौधोऽस्त्री
 राजसदनमुपकारार्थोपकारिका । स्व
 स्तिकः सर्वतोभद्रो नन्व्यावर्त्ताद
 योपिच । विच्छन्दकः प्रभेदादि
 भवन्तीश्वरसद्वनाम् ॥

राजसधनम् । न० धनविशेषे ॥ यथा
 । कुसीदकृषिवाणिज्यशुल्कगानानु
 वृत्तिभिः । कृतीपकारादाप्तसुरा
 जसंसमुदाहृतम् ॥ अनुवृत्त्या
 या ॥

राजसभा । स्त्री० नृपतिसमाजे ॥
 राज्ञः सभा । सभाराजेत्यत्रराज्ञे
 पर्यायस्यैवग्रहणान्नक्तीश्वम् ॥

राजसयज्ञः । पुं० सकामानायज्ञे ॥
 अभिसन्धायतुफलदम्भार्थमपिचैव
 यत् । इज्यतेभरतश्चेष्टतयज्ञं विद्धि
 राजसम् ॥

राजसर्पः । पुं० सर्पविशेषे । भुज
 कभोजिनि ॥

राजस्वर्णः :

राजसर्षपः । पुं० राजिकायाम् ।
 चासुर्याम् ॥ तिस्रभिर्लिङ्गाभिः
 परिमिते ॥

राजसायुज्यम् । न० राजत्वे । राज्ञः
 सायुज्यम् ॥

राजसारसः । पुं० मयूरे ॥

राजसाहङ्गारः । पुं० तैजसाहङ्गारे
 । इन्द्रियाणांकारणे ॥

राजसाहारः । पुं० रजोगुणिनाम्नो
 जने ॥ यथा । कटुमूलबणाद्युष्ण
 तीक्ष्णरूक्षविदाहिनः । साहारा
 राजसस्त्रेष्टा दुःखशोका मयप्र
 दाः ॥

राजसौ । स्त्री० दुर्गायाम् । रजोगुण
 सम्बन्धिन्याम् ॥

राजसूयः । पुं० राज्ञाकर्तव्येयज्ञ
 विशेषे । नृपाध्वरे । क्रतुराजे ।
 क्रतूत्तमे ॥ राज्ञासोतव्योऽभिषवद्वा
 रानिष्यादयितव्यः । षुञ्ज् अभिष
 वे । यद्वा । लतात्मकः । सोमोरा
 जाससूयते कण्डातेऽत्रेत्यधिकर
 णेक्यत् । राजसूयसूर्येत्यादिना
 निपातनाद्दीर्घः ॥

राजसूयकी । स्त्री० राजसूयस्य दक्षि
 णायाम् ॥

राजस्वभः । पुं० घोटके ॥

राजस्वम् । न० करे । राजयाज्ञभा
 गे ॥

राजस्वर्णः । पुं० राजधूसूरके ॥

राजानुजीवी

राजहंसः । पुं० कलहंसि ॥ चरणै
सुसहितैर्लीहितायेस्वयंसिताः
। तेराजहंसाविख्याता इत्याहुः
कोषकोषिदाः ॥ हंसानाराजा ।
राजदन्तादिः ॥ कादम्बे । बालि
हंसः इतिगौडदेशप्रसिद्धे । नील
हंसीयम् ॥ नृपोत्तमे ॥

राजहंसिनी । स्त्री० रसालायाः प्रभे
दे । राजहंस्याम् ॥ निनीरं पाचि
तंक्षीरंमाहिषतद्भवदधि । शुभ्रश
कंरथैलाद्यंगालितंराजहंसिनी
॥ राजहंसीसुमधुराबल्यावृष्यतरा
हिमा । अत्यर्थंपित्तशमनीकिञ्चित्
कुफकरीस्मृता ॥

राजहृषणम् । न० तगरपुष्पे ॥

राजहस्ती । पुं० राजगजे । मारीचे ।
याजकगजे । मदीत्कटे ॥

राजहासकः । पुं० मत्स्यविशेषे । का
तरे । कतले । राजीवे ॥

राजातनः । पुं० पियालवृक्षे ॥ रा-
जानमृत्तति । अत० । कर्तारि-
ल्युट् ॥

राजादनः । पुं० फलाध्यक्षे । क्षीरि-
कायाम् । न० पियाले ॥ राजभि-
रद्यते । अद० । कर्मणिल्युट् ॥
किंशुके । विपचके ॥

राजादनो । स्त्री० क्षीरिकायाम् ।
खिनी० इ० भा० ॥

राजानुजीवी । वि० राजापजीविनि ।

राजानुजीवी

तद्यकर्माण्यथवा । मत्स्यउपशब्ध ।
यथानुवर्तितव्यंश्चान्मनोराजापजी
विना । तथातेकथयिष्यामिनिवा-
धगदितोमम । आज्ञासर्वात्मना-
कार्यास्वशक्त्यारविनन्दन । आञ्जि-
प्यश्चनन्तस्यजवक्तव्यं तथावचः ॥
अनुकूलं प्रियंतस्य वक्तव्यं ज्ञानसंसदि
रहोगतस्य वक्तव्यमप्रियं ग्रहितं भवे-
त् ॥ परार्थं मस्य वक्तव्यं स्वस्य चेत-
सिभार्गव । स्वार्थः सुहृद्भिर्वक्तव्यो
न स्वशक्तुकदाचन ॥ कार्याभिघातः
सर्वेषुरक्षितव्यः प्रयत्नतः । न-
चहिंस्यं धनं किञ्चिन्नियुक्तनचकर्म-
णि ॥ नापेक्ष्यं भाष्यमाणञ्चतथारा-
ज्ञः प्रियो भवेत् । राज्ञश्चनतथा-
कार्येषु भाषितचेष्टितम् ॥ राज-
लीलानकर्त्तव्यातद्विद्विष्टं विवर्जये
त् । राज्ञः समोधिकोवानकार्यो-
वेशो विज्ञानता ॥ द्यूतादिषु तथै-
वास्थकौशलञ्च प्रदर्शयेत् । प्रदर्शय-
कौशलं चास्य राजानञ्च विशेपयेत् ॥
अन्तः पुरधनाध्यक्षैश्चरदूतैः समा
गतेः । संसर्गं न ब्रजेद्राजन्विनापा
र्थिवशासनम् ॥ निःस्त्रिहतां चाब-
मानं प्रयत्नेन च गोपयेत् । यच्च गुह्यं
भवेद्राज्ञो न तल्लोके प्रकथयेत् ॥ नृपे
ण श्रावितं यत्स्याद्वाच्या वाच्यं नृपो-
त्तम । न तत्संश्रावयेत्ल्लोके तद्दारा-
ज्ञः प्रियो भवेत् । आज्ञाप्यमाने-

राजानुजीवी

चान्यस्मिन् समुत्थाय त्वरान्वितः ।
 अहंकिंकरवाणीति बाह्यो राजा वि-
 जानता ॥ कार्यावस्थाञ्च विज्ञाय-
 कार्यमेव तथा भवेत् । सततं क्रियमा-
 णेस्मिन् लाघवन्तु ब्रजेद्भ्रुवम् ॥ रा-
 ज्ञः प्रियाणि वाक्यानि न चात्थर्यं पु-
 नः पुनः ॥ न हास्यशीलश्च भवेन्न-
 चापि भृकुटीमुखः । नातिवक्तान-
 निर्वक्तानश्च मत्सरिकस्तथा । आ-
 त्मसम्भावितश्चैव न भवेत्तु कथञ्चन ॥
 दुष्कृतानि नरेन्द्रस्य न तु सञ्जीर्तयेत्
 क्वचित् । वस्त्रं शस्त्रमलङ्कारं राज्ञा
 दत्तञ्च धारयेत् । औदार्येण न तद्दे-
 यमन्यस्मै भूतिमिच्छता । तच्चैवो-
 पासनं कार्यं दिवा स्वप्नं विद्वर्जयेत् ॥
 नानिर्दिष्टं तथा हारे प्रविशितकदाच-
 न । न च पश्येतराजानरुयोग्या सु-
 चभूमिषु । राज्ञस्तु दक्षिणे पाश्वर्के वा
 मेचोपविशेत्तथा । पुरस्तात्तथा प-
 श्चादासनन्तु विगर्हितम् ॥ जृम्भानि
 छीवनं कासंकोपं पर्यस्तिकाश्रयम् ।
 भृकुटीं वान्तमुद्गारं तत्समीपे विव-
 र्जयेत् ॥ स्वयंतचनकुर्वीत स्वगुणा-
 ख्यापनं तथा । स्वगुणख्यापने चैव
 परमेव प्रयोजयेत् ॥ हृदयं निर्मलं
 कृत्वा परां भक्तिमुपाश्रितैः । अनु-
 जीविगुणैर्भाव्यं निश्चयं राज्ञामतन्द्र-
 तैः ॥ शाठ्यं लौल्यञ्च प्रैशुन्यं ना-
 स्ति क्वचिद्द्रतां तथा । चापल्यञ्च प्र-

राजानुजीवी

परित्याज्यं नित्यं राजानुजीविना ॥ शु-
 तेन विद्याशिल्पैश्च संयोज्यात्मानमा-
 त्मना । राजसेवांततः कुर्याद्भूत-
 ये भूतिवर्हिनीम् ॥ नमस्कार्याः
 सदा चास्य पुत्रवत्प्रभमन्त्रिणः । स-
 विवैसास्य विप्रवासी न तु कार्यः क-
 थञ्चन ॥ अपृष्टयास्य न ब्रूयात्का-
 मं ब्रूयात्तथा यदि । हितं पश्यञ्च
 वचनं हितैः सह सुनिश्चितम् ॥
 चित्तञ्चैवास्मिन् विज्ञेयं नित्यमेवोप-
 जीविना । भर्तुराराधनं कुर्याच्चित्त-
 ज्ञोमानवः सुखम् ॥ रामा परागौ-
 चैवास्मिन् विज्ञेयौ भूतिमिच्छता । त्यजे-
 दृत्तिं विरक्तसुरक्तो वृत्तिन्तु कारयेत् ।
 विरक्तः कारयेन्नाशं विपक्षाभ्युदयन्तथा
 । आशावर्धनं कंकृत्वा फलनाशं करो-
 ति च अकीर्षोऽपि स कीर्षात्तः प्रसन्नो
 ऽपि च निष्फलः । वाक्यं समन्दं ब-
 द्धं तिवृत्तिच्छेदं करोति च । प्रदेश-
 वाक्यमुदितो न सम्भावयते न्यथा ।
 आराधनामुसर्वां सुसुप्तवञ्च विचिच्छते ।
 कथामुदोषं क्षिपति वाक्यभङ्गं करो-
 ति च । लक्ष्यते विमुखैश्चैव गुणस-
 ङ्गीर्त्तने कृते ॥ दृष्टिं क्षिपत्यथान्य-
 चक्रियमाणे च कर्मणि । विरक्तलक्ष-
 णं ह्ये तच्च कृणुरक्तस्य लक्षणम् ॥ दृ-
 ष्ट्वा प्रसन्ना भवति वाक्यं गृह्णाति
 चादरात् । कुशलादिपरिप्रश्नी-
 सं प्रसञ्छति चासनम् । विरक्तदर्शने

राजाहर्ष

चास्यरहस्ये च न शङ्कते । जायते-
दृष्टवदनः श्रुत्वा तस्य तु तत्क-
थाम् ॥ अप्रियाण्यपि वाक्यानि
तदुक्तान्यभिनन्दते । उपायनञ्च गृ-
ह्णाति स्तोकमप्यादरात् तथा ॥
कथान्तरेषु स्मरति प्रदृष्टवदनस्तथा ।
इति रक्तस्य कर्त्तव्यासं वारविकुलोद्द-
ह ॥ आपत्सु न त्यजिष्यैर्विरक्तमपि
सेवितम् । मित्रं न चापत्सु तथा च
भृत्यं त्यजन्ति ये निगुणमप्रमेयम् । प्र-
भुं विशिष्येण च ते ब्रजन्ति सुरेन्द्रधामा-
मरवन्दजुष्टम् ॥ इति मत्स्यपुराणे
राजधर्मेऽनुजीविवृत्तिनामाध्यायः
॥ १६० ॥

राजान्नम् । न० आम्बुदेशोद्भवशालिवि-
शेषे । राजाहर्षे । दीर्घशुकके ।
धान्यश्रेष्ठे ॥ राजस्वामिकभक्ते ॥

राजाम् । पुं० न० आम्बुदेशे ।
राजफले । मधुरे । कामाह्वे ।
टङ्के ॥ राजाम्बुवरं स्वादुविशदं
शीतलंगुरु । ग्राहिरुक्तं विवन्धाध्म-
वातकृत्कफपित्तनुत् ॥

राजाम्बुः । पुं० अम्बुवेतसे ॥

राजाकर्कः । पुं० सितार्कवृक्षे । वसुके
। मन्दारे । सदापुष्पे । अलर्के ॥

राजाहर्षम् । न० जोङ्गके । अगुरुणि ।
त्रि० राजयोग्ये ॥ राजानमर्हति
। अच ॥

राजाहर्षा । स्त्री० जम्बाम् ॥

राजिमत्फला

राजालावूः । स्त्री० स्वादुतुम्ब्या-
म् । महातुम्ब्याम् । शाकाला-
ब्वां ॥

राजालुकः । पुं० महाकन्दे । मूलके ॥

राजावर्त्तः । पुं० उपरत्नभे-
दे । आवर्त्तमणौ । रेवटी० इ०
भा० प्र० ॥ राजावर्त्तः प्रमेहघ्नश्च
हिं हिक्कानिवारणः ॥ विराटदेशज-
हीरके । विराटजे ॥ राजपट्टे ॥

राजाहिः । पुं० द्विमुखसर्पे । विषा-
युधे । अहीरणी ॥ अहीनाराजा
। राजदन्तादिः ॥

राजिः । स्त्री० धीय्याम् । पङ्क्तौ ॥
रेखायाम् । निरन्तरं पङ्क्तिसाधा-
रणे ॥ राजति । राज० । इन् ।
वसिवपियजिराजीत्यादिना० इज्-
वा ॥

राजिका । स्त्री० आसुर्याम् । क्षवे ।

क्षुधाभिजनने । राजसर्पे । रा-

ई० इ० भा० ॥ राजिकाकफपित्त-

घ्नीतीक्ष्णोष्णारक्तपित्तकृत् । किञ्चि-

द्रूचाग्निदाकण्डूकुण्डकीष्ठकमीन्-

हरेत् । अतितीक्ष्णाविशेषेण तद-

त्कृष्णापिराजिका ॥ केदारैः ॥

रेखायाम् । पङ्क्तौ ॥ राजति०

राजयतिवा । राज० । कृन् ॥

राजिकाफलः । पुं० गौरसर्पे ॥

राजिफला । स्त्री० चीनाकर्कश्याम् ॥

राजिमत्फला । स्त्री० राजकोशात-

राजाहेजनसंज्ञक :

क्याम् ।

राजिल : । पुं० ड, ण्ड, भसर्पं ॥ राजि
लोमिर्विष सर्पः ॥ राजि : रेखाऽ
स्थास्ति । सिद्धादित्वात् ॥ यद्वा ।
राजिलाति । लाऽऽशने । आतोनुपे
तिकः ॥

राजो । स्त्री० निष्कद्रपङ्क्ती ॥ क्त-
दिकारादितिडीष् ॥

राजीफलः । पुं० पटोले ॥

राजीवः । पुं० हरिणप्रभेदे ॥ राजो
वस्तुमृगोच्चयोरराजीभिः परितो-
दृतः । राजीवस्तुगुणैर्ज्ञेयः पृष-
तेनसमोजनैः ॥ राड्खड्ङ्ङितिख्या
तेवृहन्मव्यविशेषे ॥ इस्तिनि ॥ सा
रसपक्षिणि ॥ न० नलिने । पद्मे ॥
राजीरेखाऽस्थास्ति । अन्येभ्योपिट्ट-
श्यतद्वतिशक्तिंकाहः ॥ केशरक्षरा
ज्यस्यास्तीतिवा ॥ त्रि० राजापजी-
विनि ॥

राजीवलोचनः । त्रि० कमलनयने ॥

राजेन्द्रः । पुं० श्रीरामचन्द्रे ॥ मण्ड-
लेश्वरादशगुणे राजनि ॥ यथा । च
तुर्थीजनपर्यन्तमधिकारोनुपस्यच ।
योरजातच्छतगुणः सएवमण्डले
श्वरः ॥ तस्मादशगुणोरालाराजे-
न्द्रः परिकीर्तितः ॥ इ० ब्र० वैश-
र्त्तपुराणे ॥

राजाहेजनसंज्ञकः । पुं० भूताङ्गुश-
वृत्ते ॥

राज्याङ्गम्

राज्ञी । स्त्री० राजप्रियायाम् । नृप-
तेः पत्न्याम् । राणी० इ० भा० ॥
भास्करस्यभार्यायाम् ॥ कांस्ये ॥
नील्याम् ॥ चैलोक्यात्मनः कोश
छप्रश्चिमादिग्भागे ॥ राज्ञावरुणे-
नाधिष्ठितत्वात् । सन्ध्यारागये-
गाहा ॥

राज्यम् । न० नीवृत्ति । जनपदे । दे-
शे । विषये । उपवर्तने ॥ तल्लक्ष-
णमुक्तंवरदातन्त्रे । यथा । लक्षा-
धिपत्यंराज्यं स्यात्साम्राज्यं दशलक्ष-
के । शतलक्षे महेशानिमहासाम्रा-
ज्यमुच्यते ॥ इति ॥ अपिच ॥ स्वा-
म्यमाच्यीपुरंराष्ट्रं कोशदण्डोमुह्यत
या । सप्तप्रकृतयोद्धेताः सप्तारङ्ग-
राज्यमुच्यते ॥ इति ॥ राज्ञः क-
र्मभाविवा ॥ पत्यन्तपुरोहितादि-
भ्योयक् ॥ राज्यं नैच्छद्यतिः पि-
त्रादत्तं तत्परिणामवित् । यत्रप्र-
विष्टः पुरुषश्चात्मानंनावबुध्यते ।

राज्यक्ता । स्त्री० पिष्टराजिकादधिल-
वणमिश्रितवास्तूकादौ । रायता०
इ० भा ॥ राज्यक्तयातिरोचन्यापाच-
न्यातांस्तुभक्षयत् ॥ तान्त्रटकान् ॥

राज्यमूलम् । न० मन्त्रसंरक्षणे ॥

राज्याङ्गम् । न० राज्यस्त्रीपाये । प्र-
कृतौ । स्वाम्यमाच्यसुहृत्कोषराष्ट्र-
दुर्गवलेषु ॥ राज्यस्यराजकर्मणो
ङ्गसाधनम् । स्वामी० राजा० पुरो

राठीय :

हितइतिश्रीधरः । अमाख्योमन्वी
। मुहृत्० मित्रम् । कोशाभाण्डा
गारः । राष्ट्रदेशः । पर्वतादीनि
दुर्गाणि । वलंसैन्यम् । उक्तञ्चकाम
न्दकीये । स्वास्यमाख्यश्चराष्ट्रदुर्ग-
कोशावलंसुहृत् । परस्परपकारी
दंसप्ताङ्गराज्यमुच्यते । पौरश्रेण्या
सहाष्टाङ्गमपिराज्यप्रकीर्तितमिति
॥ सप्ताङ्गस्यापिराज्यसामूलंस्वामो-
प्रकीर्तितः । तन्मूलत्वात्तथा
ज्ञानंराजारज्यः प्रयत्नतः ॥ पड
ङ्गराज्यकर्तव्यातथातेनप्रयत्नतः ।
अंगेभ्योयस्त्वशेकाख्यद्रोहमाचरतेऽ-
ल्पधीः ॥ वधस्तस्यतुकर्तव्यः श्री
भ्रमेवमहोचिता ॥

राठिः । स्त्री० युद्धे । राड० इ०भा०
प्र० ॥

राडिः । स्त्री० शरारिखगे ॥

राठः । पुं० मदनद्रुमे । मयनफ
लाख्ये ॥

राठकः । पुं० स्वनाम्नाख्यातेदेशे ॥
यथा । प्राच्यांमागधषोणौचवारे
न्द्रीगौडराठकाः । इतिज्यातिष
तंस्त्रिम् ॥

राठा । स्त्री० अनपदविशेषे । सुहृत् षु
॥ श्रीभायाम् ॥ गौडदेशेपुरीवि
शेषे ॥

राठिः । स्त्री० युद्धे ॥

राठीयः । त्रि० राठदेशाङ्गवे ॥

रात्रिजागर :

रातः । त्रि० दत्ते ॥

रात्रम् । न० ज्ञाने ॥ यथा । रात्रश्चज्ञान
वचनंज्ञानंपंचविधंस्मृतम् । तेनदं
पंचरात्रं चप्रवृत्तिसमीक्षणः ॥
रात्रकः । पुं० परमपदं सहात्मवर्षवा
सिनि । संवत्सरमभिव्याप्यवेश्या
वेष्टानिभारिनि ॥ न० पंचरा
त्रे ॥

रात्रिः । स्त्री० सूर्यकिरणान्भक्त्विन्न
काले । निराकारम् । निशीथि
न्याम् । विशाभायाम् । रात०
द्र० भा० ॥ तस्याः कारखंयथा
। यदादिभ्रुवधुमराभूर्गीत
कोङ्कना । द्यायभवेत्तदारात्रिः
स्याच्चतद्विरहादिनम् ॥ इतिवर्द्ध
पुराणम् ॥ इवन्मालप्रपत्नी । प
श्यसन्ध्यायाम् ॥ रात्रिसुखम् । रा०
। राशद्विभ्यांविप् ॥ रात्रिः पूर्वी
त्तरौयामीवेदाभ्यासिनतीजयेत् ॥
हरिद्रावाम् ॥

रात्रिचरः । पुं० रात्रसे ॥ रात्रीचर
ति । चरेष्टः । रात्रेः कृतिविभा
षेतिपंचेमुमभावः ॥ त्रि० रात्रीग
मनकर्त्तरि ॥

रात्रिचरी । स्त्री० रात्रस्याम् ॥ टित्त्वा
न्डीप् ॥

रात्रिजलम् । न० कुक्कुटिकायाम् ।

रात्रिर्जलम् ॥

रात्रिजागरः । पुं० कुक्कुरे ॥ त्रि०

रात्रिविगमः

रात्रीजागरणकर्त्तरि ॥
 रात्रिजागरदः । पुं० मशके ॥
 रात्रिचरः । पुं० यातुधाने । रात्रसे
 ॥ रात्रीचरति । चरेष्टः । रात्रेः
 कृतिविभाषेतिपक्षेमुम् ॥ त्रि० रा
 त्रीगमनकर्त्तरि ॥
 रात्रिचरि । स्त्री० रात्रस्थाम् ॥
 रात्रिन्दिवम् । अ० अहोरात्रयोः ॥
 रात्रीचदिवाच । अचतुरेत्यादिना
 ऽधिकरणार्थयोर्द्वन्द्वसमासान्तो-
 निपातितः । अव्ययान्तत्वाद्य-
 यम् ॥
 रात्रिपुष्पम् । न० उत्पले ॥
 रात्रिमटः । पुं० रात्रसे ॥ अ-
 टति । अटगतौ । पचाद्यच् । स
 प्रमोतियोगविभागात्समासः ॥
 रात्रीअटतिवा । रात्रेः कृतिविभा
 षेतिमुम् ॥
 रात्रिर्माणः । पुं० चन्द्रे ॥ रात्रेर्म-
 णिरिव ॥
 रात्रिवासः । पुं० अश्वकारे ॥ रात्री
 वासीऽस्य ॥
 रात्रिवासः । न० रात्रीशयनकाली
 नपरिधयेवस्त्रे ॥ यथाशयनश्चान्ध
 कारेपुरात्रिवासीदिनेतथा । स्नाना
 म्बरं कुवेशश्च वर्जयेच्छुष्कभोजन
 म् ॥
 रात्रिविगमः । पुं० प्रभाते ॥ रात्रे
 विगमोऽत्र

राधना

रात्रिविज्ञे षगामी । पुं० चक्रवाके ॥
 रात्रिवेदः । पुं० कुक्कुटे ॥
 रात्रिवेदी । पुं० कुक्कुटे ॥
 रात्रिहासः । पुं० श्वेतीत्यक्षे ॥
 रात्रिहृण्डकः । पुं० अन्तः पुरर-
 क्षकी ॥
 रात्री । स्त्री० निशायाम् । रात्री ॥
 कृदिकारादितिपाक्षिकोऽप्ये ॥
 रात्री । अ० निशि ॥
 रात्र्यन्धः । त्रि० रात्रीदृष्टिहीनेनरे ।
 रतन्वा० इ० भा० ॥ तन्नाशकौषधं य
 था । देवदारोश्च वैचूर्णमजामूत्रेण
 भावयेत् । एकविंशतिवारमक्षिणी
 तेन चाञ्जयेत् ॥ रात्र्यन्धतापटलता
 नश्येदिति विनिश्चयः ॥ इति गोरु-
 ङ्गे ॥ १८६ ॥ अध्यायः ॥ का-
 कादी ॥
 राधः । त्रि० पक्षे । सिद्धे ॥ ल-
 ष्वे ॥ राध्यति । राध० ॥ राधे
 रनिटः क्तः ॥
 राधान्तः । पुं० सिद्धान्ते ॥ राधः
 सिद्धोन्तो निश्चयोयस्मिन् ॥
 राधः । पुं० वैशाखमासे । माधवे ॥
 राधा० विशाखा० तद्वतीपौर्णमासी०
 राधी । सास्मिन्नस्ति । सास्मिन्पौ
 र्णमासीत्यण् ॥
 राधनम् । न० साधने ॥ प्राप्ते ॥
 तोषे ॥
 राधना । स्त्री० भाषणे ॥

राधा

राधरङ्गः । पुं० सुनासीरे ॥ सीर-
के ॥ घनीपले ॥ शीकरे ॥ इ०
मेदिनी ॥

राधरङ्गः । पुं० राधरङ्गार्थे ॥ इति
हिमचन्द्रः ॥ #

राधः । न० ऐश्वर्ये ॥

राधा । स्त्री० गोपीविशेषे । तस्याना-
मानियथा । राधारासेश्वरीरासवा-
सिनीरसिकेश्वरी । कृष्णप्राणाधि-
काकृष्णप्रियाकृष्णस्वरूपिणी । कृष्ण-
बामांशसम्भूतापरमानन्दरूपिणी ।
कृष्णावृन्दावनीवृन्दावृन्दावनविनी-
दिनी ॥ चन्द्रावतीचन्द्रकान्ताश-
तचन्द्रनिभानना । नासाक्षीतानि-
साराणितेषामभ्यन्तराणिवेति ॥
राधेत्येवञ्चसंसिद्धाराकारोदानवा-
चकः । स्वयंनिर्वाणधात्रीयासारा-
धापरिकीर्तिता इतिब्रह्मवैभर्तु-
राणम् । राधोतिसकलान्कामांसा-
न्तोरार्धेतिकीर्तितेतिदेशीभागवत-
म् । राधोतिसाधयतोत्थयः ॥
महालक्ष्म्याम् ॥ यथा । यन्माय-
यामोहितास्रब्रह्मविष्णुशिवादयः
। वैष्णवास्तामहालक्ष्मीपराराधांव-
दन्ति ॥ यदर्धाङ्गामहालक्ष्मीः
प्रियानारायणस्यच ॥ धन्विनांवि-
धभेदे । वेधविशेषे ॥ विशाखान-
स्ये ॥ आमलक्याम् ॥ विष्णुक्रा-
न्तायाम् ॥ विद्युति ॥ राधोति

राधाकान्तः

कार्यमनया । राधसंसिद्धौ । सुरो-
च्चलद्रव्यकारः ॥ यद्वा । राधय-
यति । षच् । टाप् ॥

राधाकान्तः । पुं० श्रीकृष्णे ।

राधाकृष्णः । पुं० राधाऽविनाभूत-
कृष्णे । श्रीकृष्णे । हिभुजे । मुरली-
धरे ॥ राधानामोच्चारणानन्तरं कृ-
ष्णनामोच्चारणे विधिर्यथा । नारद-
उवाच । आदौराधांसमुच्चार्यपश्चा-
त्कृष्णं विदुर्वुधाः ॥ निमित्तम-
चमांभक्तं वदभक्तजनप्रिय ॥ श्रीना-
रायणउवाच । निमित्तमस्यचिबि-
धं कथयामिनिशामय जगन्माता-
चप्रकृतिः पुनश्चजगत्पिता ॥ ग-
रीयसीतजगतांमाता शतगुणैः
पितुः । राधाकृष्णं तिगौरौशैत्ये-
वंशब्दः श्रुतीश्रुतः ॥ कृष्णराधे-
शगौरीतिलोकेन चकदाश्रुतः ।
प्रसीदरोहिणीचन्द्रगृहाणार्घ्यमिदं
मम । गृहाणार्घ्यं मयादत्तं सञ्जया-
सहभास्कर । प्रसीदन्मलाकान्त-
गृहाणममपूजनम् ॥ इतिदृष्टंसा-
सवेदेकौशलेमुनिसत्तम । राशब्दो-
च्चारणादेव स्त्रीतोभवतिमाधवः
। धाशब्दोच्चारतः पश्चाद्वाबत्येव
ससम्भ्रमः । आदौगुरुषमुच्चार्य
पश्चात्प्रकृतिमुच्चरेत् । सभवेन्मा-
तृगामीचवेदातिक्रमणे मुने ॥ इ०
इ० ब्र० वै० पु० ॥

राम :

राधातनयः । पुं० कर्णनामनि ॥
राधायास्तनयः ॥

राधावल्लभः । पुं० श्रीकृष्णे ॥

राधावल्लभी । पुं० सम्प्रदायविशेषे ॥

राधावल्लभीयः । चि० सम्प्रदायवि-
शेषयुक्ते वैष्णवे ॥ न । तत्तिलक
विशेषे ॥ यथा ॥ आनासामूलमा-
श्रित्यशिरोमध्यगतं मुने । हरिपादा-
कृतं नासा मूलमाश्रित्य यत्नतः ।
हरिमन्दिरवत्सर्वतद्राधावल्लभीय-
कम् । श्रीराधावल्लभीयं यत्तिलकं
सुमनोहरम् । यौगुलं तत्तु विज्ञेयं
यदि मध्ये सुरंगितम् इति पद्मपुरा-
णम् ॥

राधाभेदी । पुं० अर्जुने ॥

राधावेधी । पुं० अर्जुने ॥

राधामुतः । पुं० कर्णे । चम्पाधिपे
। अंगराजि । अर्कतनये ॥

राधेयः । पु० राधामुते । कर्णे ॥ रा-
धायाः अपत्यम् । स्त्रीभ्योठक् ।

राभस्यम् । न० उपक्रमे ॥

रामः । पुं० राघवे दशरथतनये ।

श्रीरामचन्द्रे ॥ रामः शस्त्रभृतामह-
म् । युद्धकुशलानामध्ये रामोऽखि-
लराक्षसक्षयकरः परमवीरो भगव-
द्भिभूतिः ॥ अथमवतारस्वेतायुगा-
न्ते रावणादिवधार्थः ॥ रैणुकेये ।
परशुरामे ॥ हलायुधे । बलभद्रे ॥
भार्गवो राघवो गोपस्त्रयोरामाः प्र-

राम :

कौर्त्तिताः ॥ राशक्तिरिति विख्या-

तामः शिवः परिकौर्त्तितः ।

शिवशक्त्यात्मकं ब्रह्मरामरामेति गी-

यते । राशब्दो विश्ववचनो मञ्चापी

श्वरवाचकः । विश्वेषामीश्वरो यो

हिते न रामः प्रकौर्त्तितः ॥ रमतेर-

मया सार्धं ते न रामं विदुर्बुधाः । रमा

शारमणस्थानं रामं रामविदो विदुः ।

राचे तिलक्ष्मीवचनो मञ्चापीश्वरवा-

चाचकः । लक्ष्मीपतिं गतिं रामं प्रव-

दन्ति मनीषिणः ॥ नाम्ना सहस्रं दि-

व्यानां स्मरणे यत्फलं भवेत् । तत्

फलं लभते नूनं रामोच्चारणमात्रतः ॥

वरुणे । हये ॥ पशुभेदे ॥ न० वा-

स्तुके ॥ कुष्ठौषधी ॥ तमालपत्रे ॥

चि० चारौ । मनोरमे ॥ सिते ॥ अ-

सिते । श्यामे ॥ परमात्मनि ॥ र-

मन्ते योगिभे नन्ते निश्चानन्दे चिदा-

त्मनि । इति रामपदेनासौ परं ब्रह्मा

भिधीयते ॥ इति पद्मपुराणम् ॥ र-

मते । रमक्रीडायाम् । ज्वलितिक

सन्तेभ्योणः ॥ यद्धारमन्ते सत्यज्ञा-

नानन्दलक्षणं योगिनोऽस्मिन्ननेन-

वा । हलश्चेति घञ् ॥ रमयतीति

वा ॥ मथुरात्रिविलोमेन मध्यमेन य-

दक्षरम् । योनस्मरतिलोके स्मिन्स्त-

न्मध्यं तन्मखोपरि ॥ रामोपासक-

स्य तिलकं यथा । श्रीरामोपासनाय

स्य तिलकं तूर्द्धपुण्ड्रकम् । भुवोर्मध्ये

रामदूत :

सविन्दुः स्यात्पदिषिप्रमनोहरम् ॥
रामकरौ । स्त्री० रामकलीरागि-
ण्याम् ॥

रामकर्पूरकः । पुं० स्वनाम्नाख्याते-
तृण्ये ॥

रामगिरिः । पुं० स्वनाम्नाप्रसिद्धे० प-
र्वते ॥ चिचकूटपर्वते० इतिकस्थित् ॥

रामचन्द्रः । पुं० श्रीरामे । राव-
णारौ ॥

रामजननी । स्त्री० रेणुकायाम् ॥ कौ-
शल्यायाम् ॥ रोहिण्याम् ॥

रामठः । पुं० अङ्गोठवृद्धे ॥ न० हि-
ङ्गुनि ॥ रामठदेशोद्भवत्त्वादुपचा-
रः । रमन्ते ऽनेनवा । रम० । रमे
वृद्धिश्चेत्यठः ॥ रमयतिवा ॥

रामठो । स्त्री० नाडीहिङ्गुनि ॥

रामणः । पुं० गिरिनिम्बे ॥ ति-
न्दुके ॥

रामणीयकम् । न० मनोहरत्वे ।
रमणीयत्वे ॥ रमणीयस्यभावः ।
योपधाद्गुरूपोत्तमाद्गुञ् ॥

रामण्यकम् । न० रमणीयतायाम् ॥

रामतरणी । स्त्री० लताविशेषे ॥

रामतरुणी । स्त्री० तरुणीपुष्पे । सेव-
ती० इ० भाषाप्र० ॥

रामतीर्थम् । न० गोमत्याम् प्रसिद्धे-
॥ सूर्यारके ॥

रामदूतः । पुं० हनूमति ॥ यथा
। मनोजवंमारुतदुल्यवेगंजितेन्द्रि-

रामबाणः

बुद्धिमतांवरिष्ठम् । वातात्मजंवा
नरयूथमुख्यंशौरामदूतंमनसास्मरा
मीतिरामायणं ॥ रामस्यदूतः ॥

रामदूतिः । स्त्री० तुलसीविशेषे ।
विशल्यायाम् ॥

रामदूतिका । स्त्री० नागिन्याम् । ना-
गपुष्प्याम् ॥

रामदूती । स्त्री० पर्वपुष्प्याम् । वि-
शल्यायाम् ॥

रामनवमी । स्त्री० चैवशुक्लनवम्या
म् ॥ रामनवमीव्रतेपारणकालस्तु
। नवमीचाष्टमीविहास्याज्याविष्णु
परायणैः । उपाषणंनवम्यां वै दशम्या
मेवपारणमिति ॥

रामपदम् । न० तीर्थविशेषे ॥

रामपूगः । पुं० पूगभेदे । कामीने ।
मुनिपूगे । सुरेवटे ॥

रामभद्रः । पुं० श्रीरामे ॥

रामलवणम् । न० रामके । सांभर०
इ० भा० ॥

रामवल्लभम् । न० त्वचे ॥ त्रि० राम
प्रिये ॥

रामबाणः । पुं० शौषधविशेषे ॥ य-
था । पारदामृतलवङ्गगंधकभागयु-
ग्ममरिचंनमिश्रितम् । तत्रजाति
फलमर्द्धभागिकंतिन्त्रिणीफलरसेन-
मर्दितम् ॥ वङ्गमान्द्यदशवक्त्रना-
शनेरामबाणवृत्तिविश्रुतेरसः ।
सङ्ग्रहयहणिकुम्भकर्णकमामश-

रामानुज :

तखरदूषणं जयेत् । दीधतेतुशा
 यकानुमानतः सद्यएवजठराग्नि-
 दीपनः । रोचकः कफकुलान्तका-
 रकः श्वासकासबमिजन्तुनाशनः ॥
 पारदभागः १ विषभागः १ लवङ्गभा-
 गः १ गन्धकभागः १ मरिचभा-
 गाः ८ जातीफलभागौ २ रामबा-
 षोरसेऽजीर्णं ॥ रामस्यशरे । राम
 शरे ॥

रामबीणा । स्त्री० बीणाप्रभेदे ॥

रामशरः । पुं० शरउच्चभेदे । राम
 काण्डे ॥

रामशीतला । स्त्री० चारामशीतला
 याम् ॥

रामसखः । पुं० सुग्रीवे ॥ रामसख
 खा । टच् ॥

रामसेनकाः । पुं० भूनिम्बे ॥ कट्-
 फले ॥

रामकदः । पुं० तीर्थविशेषे ॥

रामा । स्त्री० उत्कृष्टवेषिति । रमते
 गीतकलाभिरिति० रमयतिपुरुष
 मितिजापुरुषरमणकारिण्याभवला-
 याम् ॥ रम० । ज्वलादित्वाच् ॥
 हिंगुलिन्याम् । वाण्टकार्याम् ॥
 गृहकन्यायाम् ॥ चारामशीतला-
 याम् ॥ अशोके ॥ गोरौचनाया-
 म् ॥ गैरिके ॥ हिंगुले ॥

रामानुजः । पुं० लक्ष्मणे ॥ श्रीकृष्णे ॥

आधुनिकवैष्णवसंप्रदाये ॥ न०

रायभाटी

तिलकविशेषे ॥ यद्वर्षपुण्ड्रं तिलकं
 श्रीभनंतन्मनोहरम् । तन्मध्यपीत
 रेखं चश्रीमद्रामानुजं विदुः ॥

रामायणम् । न० बाल्मीकीयमहा-
 काव्ये । इक्ष्वाकूणां वंशउत्पन्ने
 महदाख्याने । रामेण रावणवधका-
 व्ये । कुशलवेषोपदिष्टचतुर्विंशतिस-
 हस्रश्लोकसङ्घातक्यादिकाव्ये ॥ य-
 था । प्राप्तराज्यस्य रामस्य बाल्मी-
 किर्भगवानृषिः । चकार चरितं क-
 त्त्तं विचित्रपदमर्थवत् ॥ चतुर्विं-
 शत्सहस्राणि श्लोकानामुक्तवानृष-
 षिः । तथासर्गशतान् पंचषट्का-
 ण्डानितयोत्तरम् ॥ तच्च शतकोटिसङ्घ-
 कम्पि । चरितं रघुनाथस्य शतकोटि-
 प्रविस्तरम् । एकैकमक्षरं पुंसां महा-
 पातकनाशनम् ॥ तत्तु सम्पूर्णं ब्रह्म-
 लोकोत्थितमित्यैतिह्यम् ॥ रामस्य अ-
 धनं चरितम् । पूर्वं पदादितिण्यत्वम् ॥

रामालिङ्गनकामः । पुं० रक्तास्त्राने ॥

रामावधजीपमः । पुं० चक्रवाके ॥

रामावरजः । पुं० लक्ष्मणे ॥ श्री-
 कृष्णे ॥

रामिलः । पुं० रमणे ॥ कामे ॥

रामः । पुं० व्रतिनावेषवेदण्डे ॥ र-
 मस्यवेषोर्विकारः । पलाशादि-
 भ्योवेत्यञ् ॥

रायभाटी । स्त्री० आषोड० इ० गौ०

प्र० । नदीतीर्थाविशेषे ॥

रावणगङ्गा

रायस्पोषः । पुं० धनपुष्टौ ॥ रायो
 धनस्यपोषः । अलुक्समासः ।
 छान्दसोविसर्गस्यसकारः ॥
 रालः । पुं० स्वनाम्नाप्रसिद्धे० यच्च
 धूपे ॥ अस्यनामानिगुणाश्चयथा ।
 रालस्तुसालनिर्यासस्तथासर्जरसः
 स्मृतः । देवधूपीयच्चधूपस्तथास
 र्वरसश्चसः ॥ रालोद्दिमोगुरुस्ति
 क्तः कषायोग्राहकोहरेत् । दोषा
 स्तस्विद्वीसर्पज्वरव्रणविपादिकाः
 ॥ यहभग्नाग्निदग्धाश्चमूलातीसार
 नाशनः ॥

रालकार्यः । पुं० सालवृक्षे ॥
 रावः । पुं० शब्दे । ध्वनी ॥ रवणम्
 । रुशब्दे । भावेघञ् ॥
 रावणः । पुं० लङ्केश्वरे । दशग्रीवे ।
 पौलस्त्ये । पङ्क्तिग्रीवे । रावणो लो
 करारवणद्वितिन्यायात्० रावयति ।
 रु० । नन्द्यादिच्वाल्ल्युः । तदुक्त
 मुत्तरकाण्डे । यस्माद्धोक्त्रयचै
 तद्दरावितं भयमागतम् । तस्मात्त्वं
 रावणो नाम नाम्नावीरो भविष्यसी
 ति ॥ यद्वा । विश्वसोपत्यम् ।
 शिवादिषु० विश्वसो विश्ववणरव
 यावादेशौ निपातितौ० अण् च ॥
 रावणगङ्गा । स्त्री० सिं० हलदेशस्थनदी
 विशर्षे । येतुरावणगङ्गायां जाय
 न्ते कुरुभिन्दकाः । पद्मरागाघनं
 रागं विभ्राणाः स्वस्फुटाचिषः ॥

राशिचक्रम्

रावणारिः । पुं० श्रीरामे ॥ रावण
 स्यपरिः ॥
 रावणिः । पुं० रावणस्यज्येष्ठपुत्रे ।
 इन्द्रजिति ॥ अज्ञास्ये रावणकुमा
 रे ॥ रावणस्यापत्यम् । अतद्भुञ् ॥
 राशिः । पुं० पुञ्जे । उत्करे । कूटे
 । धान्यादिसमूहे ॥ मेषादिस्वरूपे
 ज्योतिषक्रस्यद्वादशांशे ॥ तस्यसं
 स्थानं यथा । विषुवत्क्रान्तिवृत्तौ
 क्वात्पूर्वभागस्थितास्थिराः । मे
 षाद्याः राशयः क्रान्तिवृत्तयः पू
 र्वदिक्क्रमात् ॥ ते यथा । मेषादृषो
 यमिथुनं कर्कटः सिंह एव च ॥
 कन्यातुलावृश्चिकस्य धनुर्मकरएव
 च ॥ कुम्भोमीनश्विचित्रियाराशयो
 द्वादशैवते ॥ रश्मते० रशतिवा ।
 रशद्वितिसौचाधातुः स्वनाथः ।
 बाहुलकादिण् । णिजन्तादृच्पूर्वा
 ॥ यद्वा । अश्रुते । अश्रुव्याप्ती ।
 अशिपणाः खीरुडायलुकौ च ति०
 इण्० धातेरुडागमस्य ॥ गणिते ॥
 राशिचक्रम् । न० मेषादिद्वादशराश्या
 दियुक्तवृत्ते । भचक्रे । ज्योतिष
 चक्रे ॥ सप्तविंशतिभैर्ज्योतिषक्रं
 स्तिमितत्रायुगम् । तदर्कांशो भवे
 द्वाशिर्नवर्चचरणाङ्कितः ॥ तद्विष
 रणं यथा । भचक्रं ध्रुवयोर्वहमा
 च्चिपंप्रवहानिलैः । पर्येत्यजस्रं
 तन्नहायहकजायथाक्रमम् ॥ उप

राशिचक्रम्

रिष्यस्यमहतीकक्षाल्याधः स्थित
 स्यच । महत्याकक्षयाभागामहान्तो
 ल्यास्तथाल्पया ॥ कालेनाल्पनिभ
 गणंभुङ्क्तेऽल्पभ्रमणाश्रितः । य
 हः कालेनमहतामण्डलेमहतिभ्र
 मन ॥ स्वऽल्पयातुवहून्भुङ्क्ते
 भगणान्शीतदीधितिः । महत्या
 कक्षयागच्छन् ततः स्वल्पंशनैश्च
 रः ॥ मन्दादधः क्रमेणस्युच्चतुर्था
 दिवसाधिपाः । वर्षाधिपतयस्तद्व
 त्तृतीयाः परिकीर्त्तिताः ॥ ऊ
 र्द्ध्वक्रमेणशशिनेमासानामधिपाः
 स्मृताः ॥ ह्यरेणः सूर्यतनयाद
 धोधः क्रमशस्तथा । भवेत्कक्षा
 तिगमांशोर्भ्रमणं षष्टिताडितम् ।
 सर्वापरिष्ठाद्भ्रमति योजनैस्तैर्भ्र
 मण्डलम् ॥ तत्रकक्षाक्रममाह ।
 ब्रह्माण्डमध्ये परिधिर्धर्मकक्षाभि
 धीयते । तन्मध्ये भ्रमणं भानामधो
 धः क्रमशस्तथा ॥ मन्दासरेज्यभू
 पुत्रसूर्यशुक्रेन्दुजेन्दवः । परिभ्रम
 न्त्यधोधः स्याः सिद्धिद्विद्याधराध
 नाः ॥ रविर्मासनिशानायः सपा
 ददिवसद्वयम् । पक्षत्रयंभूमिपुत्रो
 बुधाष्टादशवासरान् ॥ वर्षमेकं सु
 राचार्य्याष्टाविंशदिनंभृगुः ।
 शनिः सार्द्धद्वयवर्षस्वर्भानुः सार्द्ध
 वत्सरम् ॥ एषंप्रमाणात्सकलाः
 स्वराशिंभुञ्जतेग्रहाः ॥ इतिराशि

राष्ट्रः

भोगः ॥

राशिविभागः । पुं० अश्विन्यादिन-
 क्षत्रैर्भेषादीनांविभजने ॥ यथा ।
 सपादद्वयनक्षत्रैरश्विन्यादिभिरेवच
 । राशयः कथितास्तेभेषादिद्वाद
 शक्रमात् ॥ तथाहि । अश्विनीभर
 षीकृत्तिकापादेभेषः १ । कृत्ति
 काशेषपादत्रयंरोहिणीमृगशिरार्द्ध-
 षषः २ । मृगशिरः शेषार्द्धमाद्रां
 पुनर्वसुपादत्रयंमिथुनम् ३ । पुन-
 र्वसुशेषपादेकंपुष्याश्लेषाकर्कटः ४
 । मघापूर्वफल्गुन्युत्तरफल्गुमीप्र-
 थमपादः सिंहः ५ । उत्तरफल्गुनी
 शेषपादत्रयंहस्ताचित्रार्द्धश्चकन्या ६
 । चित्राशेषार्द्धंस्वातीद्विशोखापाद
 त्रयंतुला ७ । विशाखाशेषैकपादो
 ऽनुराधाज्येष्ठावृश्चिकः ८ । मूलं
 पूर्वाषाढात्तराषाढाप्रथमपादोधनुः
 ९ । उत्तराषाढाशेषपादत्रयश्चक्रा
 धनिष्ठादर्धंश्चमकरः १० । धनि
 ष्ठाशेषार्द्धंशतभिषापूवंभाद्रपाद
 त्रयंकुम्भः ११ । पूर्वभाद्रशेषपाद
 उत्तरभाद्ररेवतीमीनराशि १२ ।
 रिति ॥ उक्तञ्च । सप्तविंशतिभै
 र्यीतिश्चक्रंस्तिमितक्षायुगम् । तद
 कांशोभवेद्वाशिनर्वर्षंवरणाङ्कितद्व-
 त्ति ॥

राष्ट्रः । पुं० न० उपवर्त्तने । चक्रे ।
 नीवृत्ति । देशे । विषये ॥ उपद्रवि

रासभी

॥ राजति । राजृ० । ष्टन् । व्रथे
तिषः ॥

राष्ट्रनिवासी । त्रि० जानपदे । देश
वास्तिभिः ॥

राष्ट्रिका । स्त्री० कण्ठकारिकायाम्
॥ राष्ट्रमस्यस्थाः । अतद्वनिठना
वितिठन् ॥

राष्ट्रियः । पुं० नाभ्योक्त्याराजश्याले
॥ राष्ट्रेऽधिकृतः । राष्ट्रावारपारा
द्वेषावितिषः । घस्येयादेशः ॥

राष्ट्रीयः । पुं० राष्ट्रिये ॥ त्रि० राष्ट्र
सम्बन्धिनि ॥

रासः । पुं० कालाहले ॥ ध्वने ॥

भाषाशृङ्खलके ॥ विलासे गोवानां
गोपीभिः सहक्रीडाविशेषे ॥ रास
ते । रासशब्दे । अच् ॥ गर्ज्जिते ॥

रासमोष्ठी । स्त्री० हृत्पक्षे ॥ तल्लक्षणं
यथा । पृथुसुवृत्तमसृणं वितस्त्रिभा
•ओन्नतकौषिनिखन्यशङ्कुम् । आ
क्रस्यपदभ्यामितरेतरगुहसौभ्रमो
यंखलुरांसगोष्ठीतिहरिवंशटीकायां
नीलकण्ठः ॥

रासनः । पुं० रसे ॥ रसनया रुद्धते
। शेषद्वयम् ॥

रासभः । पुं० गर्दभे । रासते ।

रासृ० । रासिप्रतिष्ठास्यै च्यभच् ।

रासभवन्दिनी । स्त्री० मल्लिकायाम् ॥

रासभी । स्त्री० गर्दभ्याम् । गधी० द्र०

भा० ॥ जातिलक्ष्मणोडीषः ॥

रास्ना

रासमण्डलम् । न० श्रोत्राख्यरासक्री
डास्थले ॥

रासेरसः । पुं० रासगोष्ठ्याम् ॥ रा
से ॥ शृङ्गारे ॥ रससिद्धौ ॥ रसा-
वासे ॥ षष्ठीजागरके ॥ उत्सवे ॥
परिहासे ॥

रासेश्वरी । स्त्री० राधायाम् ॥

रास्ना । स्त्री० त्वनामख्यातवताविशे
षे । नाकुल्याम् । सुरसायाम् ।

भुजङ्गायाम् । राद्रसन० जैत० द्र०

भा० प्र० ॥ रास्नातुत्रिविधाप्रोक्तामृ

लंपत्रं तृणं तथा । ज्ञेयौसूत्रद्वली-

श्लिष्टौ तृणारास्नातुमध्यमा ॥ द्र०

रा० नि० ॥ अपिच । नालुलीतुव-

रातिक्ताकटुकोष्णाधिनाशयेत् ।

भोगिलूतावृश्चिकाखुविषज्वरकृमि

व्रणान् ॥ द्र० भा० प्र० ॥ रास्नागो

धामवातघ्नोतिराजवल्लभः ॥ एता

वती० द्र० दे० भा० प्र० औषधिशिं-

षे । एतापण्याम् । सुभहायाम् ।

युक्तरसायाम् । कांटाश्रामरुली०

द्र० गौ० दे० भा० प्र० ॥ अस्यागुणाय

या । रास्नामपाचनीतिक्तागुरुष्णक

फवातजित् । शोथश्वाससमीरा-

स्रवातगूजोदरापचा ॥ कामज्वर-

विषाशीतिवातिकामयहिष्महन् ॥

राति० रायतेवा । रासते० रत्यतेवा

। रादाने । रसत्रा स्वादने० रास

शब्दे वा । रास्नासाम्नेतिसाधुः ॥

रिक्थम्

राहुः । पुं० तमोयहे । स्वर्भानौ ।
सैहिकिये ॥ रहति० गृहीत्वात्यजति
चन्द्राकौ । रहत्यागे । बाहुलका-
दुष् ॥

राहुगृहम् । न० कन्याराशी ॥ राहो
गृहम् ॥

राहुग्रहः । पुं०)

राहुग्रहः । पुं०) उपरागेचन्द्रसूर्य
योर्ग्रहणे ॥

राहुच्छत्रम् । न० आर्द्रके ॥

राहुदर्शनम् । न० राहोश्चाक्षुषज्ञा
ने । ग्रहणे ॥

राहुभेदी । पुं० विष्णौ ॥

राहुसूडम्भित् । पुं० केशवे ॥

राहुसूडम् । न० गोमिदके ॥

राहुसूः । पुं० बुद्धे । सुगते ॥

राहुस्पर्शः । पुं० उपरागे ॥

राहुहा । पुं० विष्णौ ॥

राहुच्छिष्टः । पुं०)

राहुत्सृष्टः । पुं०) लग्ने ॥

रिक्तः । त्रि० शून्ये ॥ यथा । रिक्तह
स्ते ननेपिथाद्राजानदेवतांगुरुमि-
ति ॥ निर्हने ॥ न० वने ॥ रि
च्यतेस्म ॥ रिचवियोजनसम्पन्न
योः । क्तः ।

रिक्तकम् । त्रि० शून्ये ॥ स्वार्थे कञ् ॥

रिक्ता । स्त्री० चतुर्थीनवमीचतुर्दशो
षुतिथिषु ॥

रिक्थम् । न० धनमात्रे । वसुनि ॥

रिपुः

रिच्यते । रिचिर्बिरेषने । प्रातृतु
दिबचिरिचीतिथक् ॥

रिक्थहारी । त्रि० दायादे ॥

रिक्थादः । पुं० पुत्रे ॥

रिक्थी । त्रि० धनहरिणि ।

रिक्ता । स्त्री० लिङ्गायाम् । स्त्रीख०

इ० भा० इतिहेमचन्द्रः ॥ लक्ष्य

ते । लक्ष्मालोचने । घञ् । पृ

षोदरादिः ॥

रिङ्खणम् । न० सुखलने ॥ धर्मादि

खलने ॥ बालानां हस्तपादाभ्यां च-
लने । रिखिगती । भावेल्युट् ॥

रिङ्गणम् । न० सुखलने ॥ धर्मादिखल

ने ॥ बालानां हस्तपादाभ्यां चलने

। रीगणा० इ० भा० प्र० ॥ औ

चिच्यात्पिच्छिलादेशसुखलनं रिङ्ग

णं क्वचित् ॥ रिगिगती । भावेल्यु

ट् ॥

रिङ्गन् । त्रि० जानुभ्यांगच्छति ॥ ग

च्छति ॥

रिधमः । पुं० कामे ॥ वसन्ते ॥

रिपुः । पुं० शत्रौ । अहितकारि

णि ॥ आभ्यन्तररिपवो यथा । का

मक्रोधीलोभमेहीमदोमात्सर्यपव-

च । आभ्यन्तराहुमेप्राक्तास्तिपवस्त-

त्त्ववेदिभिः ॥ अनित्याः शत्रवो

वाद्याविप्रकृष्टाश्चतेयतः । अतः

साभ्यन्तरान्निच्यान्षट्पूर्वमजय-

द्विपून् ॥ अनिष्टं रपति । रपव्य

रिष्ट :

क्तायांवाचि । रपेरिञ्चोपधायाद्ब्रुति
 कुः ॥ लम्नात्षष्ठभवने ॥ चारक्क
 नामगन्धद्रव्यं ॥
 रिपुघातिनी । स्त्री० लताविशेषे ।
 कुचिकांयाम् । कुचुद्र० गौ० दे०
 भा० प्र० ॥ शत्रुनाशकारिण्याम् ॥
 रिपुदः । पुं० दक्षिणोत्तरद्वारगृहे ॥
 रिपुभम् । न० षष्ठराशौ ॥
 रिप्फम् । न० व्ययभवने ॥
 रिप्रः । त्रि० अधमे । कुत्सिते ॥
 रीयते । रीङ्स्ववर्णे । लीरीडोर्ह्रं
 स्वः पुट्चतरीर्णं प्रणकुत्सनयोरि
 तिरप्रत्ययोधातोर्ह्रस्वः प्रत्ययस्यपु
 ट्च ॥
 रिमेदः । पुं० अरिमेदे ॥
 रिरंसा । स्त्री० रन्तुमिच्छायाम् ॥
 रमेः सन् ॥ अप्रत्ययात् । टाप् ॥
 ररंसुः । त्रि० रन्तुमिच्छौ ॥ रमेः
 सन्नन्तादुप्रत्ययः ॥
 रिरक्षा । स्त्री० रक्षितुमिच्छायाम् ॥
 रिरक्षिष्णुः । त्रि० रक्षितुमिच्छौ ॥
 रिरौ । स्त्री० पित्तले ॥
 रिश्यः । पुं० मृगे ॥
 रिष्टः । पुं० खड्गे ॥ फं निले । री
 ठा० इ० भा० ॥ न० एनसि ।
 पापे ॥ क्षेमे । कुशले ॥ अशुभे ।
 अकल्याणे ॥ अभावे । नाशे ॥
 क्षेमाशुभाभावेषु ॥ रेषणम्०
 रिष्यतेस्मि तिषा । रिषहिंसायाम्

रीति :

। क्तः ॥
 रिष्टकः । पुं० फे निले । रीठा० इ०
 भा० ॥
 रिष्टिः । पुं० खड्गे । असौ ॥ स्त्री०
 शुभे ॥ रेषति । रिष० क्तिष् ॥
 रिष्फम् । न० व्ययभवने ॥
 रिष्यः । पुं० मृगप्रभेदे ॥ रिष्यते ।
 रिष० । अघ्न्यादित्वात्साधुः ॥
 रिष्वः । त्रि० हिंसे ॥ न० शस्त्रे ॥
 रिष्यतेऽनेन । रिष० । सर्वनिघृष्व
 रिष्वेतिसाधुः ॥
 री । स्त्री० गतौ ॥
 रीठा । स्त्री० रीठाकरञ्जे ॥
 रीठाकरञ्जः । पुं० स्वनामख्यातवृक्ष
 । गुच्छके । गुच्छपुष्पके । गुच्छफले
 । फं निले ॥
 रीठकः । पुं० पृष्ठवंशे ॥
 रीठा । स्त्री० अवमाननायाम् । अव
 ज्ञायाम् ॥ रेहणम् । रिहवन्धे ।
 औणादिकः क्तः । स्त्रीत्वलोका
 त् ॥
 रीणः । त्रि० सुतजलादौ । क्षरिते ।
 सुते ॥ रीयतेस्म । रीङ्स्ववर्णे ।
 क्तः । स्वादयेओदितः । ओदित
 स्त्रितित्वम् ॥ क्षीणे ॥
 रीतिः । स्त्री० स्पन्दे । गतौ ॥ प्रचा
 रे ॥ लोहकिट्टे ॥ दग्धस्वर्णादिम
 ले ॥ सीमनि ॥ स्रवणे ॥ स्वभा
 वे । रूपे । लक्षण्ये । भावे । आत्म

रीति :

नि । प्रकृतौ । सहजे । पित्तले ॥
 पित्तलन्त्वारकूटं स्यादारोरीतिश्च
 कथ्यते । राजरोतिर्ब्रह्मरोतिः
 कपिलापिङ्गलापिच ॥ रीतिरप्युप
 धातुः स्यात्ताम्रस्यसदस्यच । पि
 त्तलस्यगुणाच्चेयाः स्वयोनिसदृशा
 जनैः संयोगजप्रभावेण तस्थान्ये
 पिगुणाः स्मृताः रीतिकायुगलं
 रूढं तित्तकंचलवणंरसे ॥ शोधनं
 पाण्डुरोगघ्नं कृमिघ्नं नातिलेखनम्
 । कांस्यशब्दे स्यवाच्यः शोधनेमा
 रणे विधिः ॥ वैदर्भ्यादौ ॥ रीति
 रात्माकाव्यस्य विशिष्टापदरचना
 रीतिरितिचवामनमूत्रे । गुणभेदे
 नतद्विभागमाह । आजः प्रसाद
 माधुर्यं गुणत्रितयभेदतः । गौड
 वैदर्भ्यपाञ्चालीरीतयः परिकीर्त्ति
 ताः प्रत्येकमेषालक्षणानि यथा ।
 आजः समासभूयस्त्वं मांसलंपद
 डम्बरम् । व्यक्तार्थंपदमयाम्यंप्र
 सादः परिकीर्त्तितः शब्दार्थयो
 स्तुरसवन्मधुरंपरिकीर्त्तितम् ।
 सर्वालोकावगम्यं यद्गाम्यतद्भिधौ
 वते ॥ सुश्राव्यमपिगम्भीरंप्रसन्नमु
 पनागरम् । याम्यं यथा । कन्ये
 मन्ये ऽप्यसौधन्यायस्त्वामद्यविवाह
 येत् । नाल्पं नतपसालभ्यः सुन्द
 रस्त्रीसमागमः ॥ उपनागरं यथा
 । तन्मिद्वदधरं म्पादुनाविदं नविदो

रीतिपुष्पम्

जनाः वसुधायां सुधाभावान्मृषा
 सुगं यियासवः ॥ शब्दालङ्करणं
 तत्स्याद्यदनुप्रासभासुरम् । वर्णा
 वृत्तिरनुप्रासः पादेपादेविधीयते
 पदावृत्तिस्तुयमकमादिमध्यान्तसर्व
 गम् । क्रमेणरीतिचयाणामुदाहर
 णानि । गंगोत्तुंगतरंगसंगतज
 टाजूटाग्रजायत्फणिस्रूजं त्फूत्
 कृतिभौतिसम्भृतिचमत्कारस्फुर
 त्सम्भ्रमा । आनन्दामृतवापिकां
 विदधतौचित्तं गिरीशप्रभोस्त्वांपा
 यान्नवसंगमेभगवतीलज्जावतीपा
 र्वती ॥ भवतीतिरहव्याधिमधिग
 म्यससम्भ्रमा । कामिनीयामिनीका
 न्तं कृतान्तमिबपश्यति ॥ इत्यालि
 सन्तायनिवृत्तयेऽस्याः किन्तालवृ
 त्तंतरलीकरोषि । उतापएणान्तर
 तोपहेतुर्नतभ्रुवो नव्यजनापनेयः
 ॥ इतिकाव्यचन्द्रिका । अपिच ।
 वैदर्भीसायपाञ्चालोगौडीयावन्ति
 कातथा । लाठीयामागधीचेतिषो
 ठारीतिर्निगद्यते ॥ रीयते । रीणा
 तिवा । रयणं वा । रीसवयो । रीग
 तिरेषणयोः । क्तिच् । क्तिन्वा ॥
 रितिकम् । न० पुष्पाञ्जने ॥
 रीतिका । स्त्री० कुसुमाञ्जनेपित्तले ॥
 रीतिपुष्पम् । न० कुसुमाञ्जनेरीति
 कायां धायमानायां जातेमले ॥ री
 तिः पित्तलस्यपुष्पमिव । तन्मल-

रुक्माङ्गद :

स्वास् ॥
 रोतिहेतुः । पुं० रङ्गे । वङ्गे ॥ री
 तेहेतुः ॥
 रुः । पुं० शब्दे ॥
 रुक्कः । त्रि० बहुप्रभेदे ॥
 रुक्प्रतिक्रिया । स्त्री० रोगनिवार-
 णे । चिकित्सायाम् ॥ रुजः प्रति
 क्रियानिरसनम् ॥
 रुक्कम् । न० काष्ठने ॥ धूसूरे ॥
 लोहे ॥ नागकेशरे ॥ रोचते । रु
 चदीप्तौ । युजिरुजितिजांकुष्ठे ति
 मक् ॥
 रुक्मकारः । पुं० स्वर्णकारे ॥ रुक्मं
 करोति । डुकृञ् । कर्मण्यण् ॥
 रुक्मकारकः । पुं० स्वर्णकारे ॥
 रुक्मकारणव । स्वार्थेकः ॥
 रुक्मवती । स्त्री० पङ्क्तिच्छन्दः १०
 प्रभेदे ॥ तल्लक्षणं यथा । रुक्मवती
 सायत्रभमसगौ ॥ यथा । कायम
 . नावाङ्घ्रैः परिशुद्धै र्यस्य सदाकंसदि-
 पिभक्तिः । राज्यपदेहर्म्यालिरुदा
 रा रुक्मवतीविघ्नः खलुतस्य ॥ इय
 मेवः चम्पकमाला० रूपवतीचवो
 ध्या ॥ त्रि० स्वर्णवति ॥
 रुक्मवेदी । स्त्री० काष्ठनवेदिकाया-
 म् ॥ रुक्मं हिरण्यं तन्मयाभिरिष्ट
 काभिस्त्रितावेदी० रुक्मवेदी ॥
 रुक्माङ्गदः । पुं० परमभागवतेनृप
 तितिलके ॥

रुचकः

रुक्मिणी । स्त्री० कृष्णयप्रधानमहि
 ष्याम् । लक्ष्म्याम् । हरिप्रि
 यायाम् ॥
 रुक्मिणीव्रतम् । न० व्रतविशेषे ॥
 रुक्मिदम्पः । पुं०)
 रुक्मिदारी । पुं०) बलरामे । बल-
 भद्रे ॥
 रुक्मी । पुं० भीष्मकात्मजे । रुक्मि
 णीभातरि ॥
 रुक्मिभित् । पुं० बलदेवे ॥
 रुजः । त्रि० अप्रिम्णि । पर्षे ॥ अ
 चिक्रणे । अस्त्रिर्घ् ॥ रूखा० इ
 त्युभयोर्भाषा ॥ रुजयति । रुजपा
 रुष्ये । पचाद्यद् ॥ यद्वा । रुहेरी
 णादिकः सः ॥
 रुग्णः । त्रि० रोगादिनाकुटिलीक
 तेभुग्ने । वक्त्रे ॥ रुज्यतेस्म । रुजो
 भङ्गे । त्तः । सोदितश्चेतिनत्व
 म् ॥ रागिचि
 रुक्० ग्० । स्त्री० श्रेभायाम् ॥ तेजसि
 ॥ द्युती ॥ इच्छायाम् ॥ रोचते
 । रुचदीप्तौ । क्लिप् । शारिकाशुक
 वाचिः ॥
 रुचः । त्रि० शोभमाने ॥ रुचे रिगु
 पधेतिकः ॥
 रुचकः । पुं० कीजपरे ॥ निष्के ॥
 दन्ते ॥ कपाते ॥ एरण्डे ॥ न०
 सर्जिकाक्षारे ॥ अश्वस्याभरणे ॥
 माल्ये ॥ सोवर्चले ॥ यथा । रु-

रुचिफलम्

चक्रोचनंभेदिदीपनंपाचनंपरम् ।
सखेहंवातनुन्नातिपित्तलंविशदंल-
घु ॥ उद्गारशुद्धिदंसूक्ष्मं विवन्धाना
हगुलहृत् ॥ माङ्गल्यद्रव्ये ॥ उत्क
टे ॥ रोचनायाम् ॥ विडङ्गे ॥
लवणे ॥ पुं० न० राजवेश्मविशि
षे ॥ वनान्तरे० । रोचतेऽनेन ।
रुचदीप्तावभिप्रीतीच । अन्तर्भावि
तण्यर्थः । कुन् शिल्पिसंज्ञयोरि
तिकुन् ॥

रुचा । स्त्री० इच्छायाम् । दीप्तौ ॥ शो
भायाम् ॥ शारिकाशुक्रवाचि ॥
रुचिः । पुं० प्रजापतिविशिषे । आकृ
तीपतीरोच्यमनोः पितरि ॥
रुचिः । स्त्री० दीप्तौ ॥ शोभायाम् ॥
अभिष्वङ्गे । उत्कटानुरागे ॥ अभि
लाषे ॥ रोचते । रुच० । इगुपधा
त्किद्वितीन् ॥ वुभुचायाम् ॥ गो
रोचनायाम् ॥ आलिङ्गनविशिषे ॥
तल्लक्षणं यथा । नायिकायानायक
स्यसम्पु खेजान्वोरुपर्युपविश्यवच
सिन्नोदत्वायदवस्थानमितिकाम
शास्त्रं ॥

रुचिकरः । त्रि० रोचने ॥

रुचितः । त्रि० इष्टतमद्रव्ये ॥ रुचेः
कर्तारक्तः ॥ यद्वा । रोचते । रुच०
। रुचिवचीतिकितच् ॥

रुचिफलम् । न० अमृताह्वे । अमृत
फले ॥

रुच्यः

रुचिरम् । न० मूलके ॥ कुङ्कुमे । ल
वङ्गे । त्रि० सुन्दरे ॥ सौम्ये ॥
मिष्टे । रोचते । रुच० । इषिमदि
मुदोतिकिरच् ।

रुचिरा । स्त्री० गोरोचनायाम् ॥ अति
जगतीछन्दः १२ प्रभेदे ॥ तल्लक्षणा
दियथा । जभौसजौगितिरुचिराच
तुर्गहैः । यथा । पुनातुबोहरिरति
रासविभ्रमी० परिभ्रमन्ब्रजरुचिराङ्ग
नान्तरेसमीरणोक्तसितलतान्तराल
गोयथामरुत्तरलतमालभूरुहः ॥
इतिमात्रावृत्तान्तरेपियथा । सप्तच
तुष्कलकलितसकलदलसंशोभितकु
ण्डलरुचिरा । नक्षुरुपयोधरमिहफ
ण्णितिवरभणितमिदं वृत्तं रुचिरा ॥
यथा । कस्यतनुर्मनुजस्यसितासित
सङ्गममधिविधितः पतित्वा । यस्य
कृतेकरभोरुविषीदसिमिहिरातप
निहतेवलता ॥

रुचिराञ्जनः । पुं० शोभाञ्जने ॥

रुचिराश्लः । पुं० नृपतिविशिषे ॥ शो
भनतुरगे ॥ त्रि० तद्वति ॥

रुचिष्यः । त्रि० इष्टवस्तुनि ॥ रोचते०
रुच्यतेवा । रुच० । रुचिभुजिभ्यां
क्लिष्यन् ॥ अभिप्रते ॥

रुचि । स्त्री० दीप्तौ ॥ रुक्नुचीरुच्यः
समाङ्गल्यकार्यसङ्घः । कृदिका
रादितिङीष् ॥

रुच्यः । पुं० कतकवृत्ते ॥ शालिधा०

रुदन्ती

न्य ॥ पच्यौ ॥ न० सौवर्षले ॥ चि०
 मनीजे । सुन्दरे ॥ रोचते० रुच्यते
 वा । रुच० । राजसूयेतिसाधुः ॥
 रुच्यकन्दः । पुं० सूरणे ॥
 रुग् । स्त्री० रोगे ॥ रुजतिदेहम् । रु-
 जोभङ्गे । क्लिप् ॥ रोजनंवा । सम्प-
 दादिक्लिप् ॥ कुष्ठौषधी ॥
 रुजा । स्त्री० रोगे ॥ भङ्गे ॥ रुजति ।
 रुजोः । भिदादिपाठात्० रुजार्या-
 नामितिनिर्देशाद्वाऽऽङ्किटाप् ॥ इ-
 गुग्धेति कोशः ॥ कुष्ठे ॥ मेघ्याम् ॥
 रुजाकरः । पुं० व्याधी । न० कर्मर-
 ङ्गफले ॥ त्रि० पीडाकारिणि ॥
 रुजासहः । पुं० धन्वनवृत्ते ॥
 रुणस्करा । स्त्री० सुव्रतायाम् । सुख-
 सन्दीच्यायांगवि ॥
 रुण्डः । पुं० कश्चे ॥
 रुण्डिका । स्त्री० द्वारपिण्डायाम् । देह-
 ल्याम् ॥ दूतिकायाम् ॥ रणभूमौ ।
 रुतम् । न० वाशिते । तिरश्चांशब्द-
 कृजिते ॥
 रुदथः । पुं० कुक्कुटे ॥ शुनि ॥ शि-
 शौ ॥ रोदिति । रुदिर्अश्रुविमोच-
 ने । रुदिविदिभ्यांङिदिच्यर्थः ॥
 रुदन्तिका ।) स्त्री०
 रुदन्ती ।) स्त्री० रुद्रक्षुपविशिषे ।
 स्रवत्तोयायाम् । सञ्जोवन्याम् । रो-
 माञ्चिकायाम् । चणपत्याम् ॥ अ-
 ष्याः स्वरूपयथा । चणपत्रसमं-

रुद्रः

चक्षुपक्षैवतथाकृतिः । शैशिरेज-
 लविन्दूनांस्रवन्तीतिरुदन्तिका ॥ रु-
 दन्तीवङ्किक्कदृष्यापित्तघ्नीघरसाय-
 नी ॥
 रुदितम् । न० क्रन्दिते । क्रुष्टे ॥ रु-
 दिर्० । भावेक्तः ॥ त्रि० तद्वति ॥
 रुद्रः । चि० नदोप्राकारादिनाकृतवे-
 ष्ठने । वेष्टिते । बलयिते । संवी-
 ते । आवृते ॥ रुध्यतेस्य । रुधिर-
 आवरणे । क्तः ॥
 रुद्रः । पुं० गणदेवताविशिषे ॥ एका-
 दशरुद्रेषु ॥ तेषां नामानियथा ।
 अजैकपादहिब्रध्नीविरूपाक्षीथरैव-
 तः । हरश्चबहुरूपश्चत्यम्बकश्चसुरे-
 श्वरः ॥ सावित्रश्चजयन्तश्चपिनाकी-
 चापराजितः । एतेरुद्राः समा-
 ख्याता एकादशगणेश्वराः । एते-
 षां मानसानान्तु त्रिशूलधरधारिणा-
 म् । कोटयश्चतुरशीतिस्तत्पुत्रा-
 यश्चामामताः ॥ दिक्षु सर्वासुये-
 रक्षांप्रकुर्वन्तिगणेश्वराः पुत्रपौत्र-
 सुतास्त्वैतिसुरभीगर्भसम्भवाः ॥
 इतिमाख्ये ५ अध्यायः ॥ शिवे ।
 शम्भौ । ईशे ॥ रोदयत्यसुरान् ।
 संहारकालेप्रजाः संहरन्रोदय-
 तिवा । रुदिर्० । रोदिर्गालुक्च-
 तिरक्येञ्चलुक् ॥ सर्वगतर्जाद्रा-
 वणात्० रोदनहननाहारुद्रः । त-
 थाचस्कान्दे । रुजः सर्वगता

रुद्रचण्डी

यस्माद्द्रावयामिजगत्प्रहम् । रोदनं
 हृन्मियस्माच्चरुद्रस्तस्माद्दहं प्रिये ॥
 यद्वा । रुतं वेदात्मकंशब्दं कल्पादौ
 ब्रह्मणो रातिन्ददाति । रादाने ।
 आतोनुपसर्गेकः ॥ यद्वा । रुता
 नादेनसकलं जगदिदं द्रावयतिरञ्ज
 यतीति । नादात्मकत्वाद्द्रुद्र ॥ यद्वा ।
 रुतानादेन । प्रणवरूपेण । वेदरूपेण
 वा । दापयति । इष्टमर्थमिति रु
 द्द्रः । यद्वा । रुतं संसारदुःखं तद्द्वे तं-
 वा द्रावयतीति रुद्रः । तदुक्तं रुतं दुः
 खञ्च तद्द्वे तं विद्रावयति यः प्रभुः
 । रुद्र इत्युच्यते तस्माच्छिवः परम
 कारणमिति ॥ विष्णु रुद्रयोरभेदो
 यथा कौर्मि । सदैव देवो भगवान्म
 हादेवो न संशयः । मन्यन्ते ये जग
 द्योनिं विभिन्नं विष्णुमीश्वरात् ॥
 मेहादवेदनिष्ठाहा तेयान्ति नरकं
 नराः । वेदानुवर्तिनं रुद्रं देवं ना
 रायणं तथा । एकीभावेन पश्यन्ति
 मुक्तिभाजा भवन्ति ते । श्रोमहागवते
 देव्याङ्गीरुद्रौ परिकीर्तितौ । यथा ।
 इच्छया ब्रह्मणो वक्त्राद्वरदानार्थमुद्र
 भौ । मूलरुद्रस्यांशभूतोरुद्रनामा
 द्वितीयकं इति ॥ आदित्यपत्रवृत्ते
 ॥ एकादशाङ्के ॥ न० रौद्रसे ॥
 रुद्रकोटी । स्त्री० तीर्थविशेषे ॥
 रुद्रगणः । पुं० शिवपार्षदसमूहे ॥
 रुद्रचण्डी । स्त्री० रुद्रयामलाक्तदेवी

रुद्राक्षः

माहात्म्ये ॥

रुद्रजः । पुं० पारदे ॥
 रुद्रजटा । स्त्री० लताविशेषे । रौद्र्याम् ।
 सौम्यायाम् । सुगन्धायाम् । सुपत्रा
 याम् । सुगन्धपत्रायाम् । पत्रवल्ख्या
 म् । जटावल्ख्याम् ॥ अस्या गुणाः । क
 टुरसत्वम् । श्वासकासहृद्दोगभूत
 रक्षोनाशित्वञ्चेति ॥
 रुद्रपत्नी । स्त्री० चण्ड्याम् । दुर्गा
 याम् ॥ अतस्याम् ॥
 रुद्रप्रिया । स्त्री० हरीतक्याम् ॥ रुद्रा
 य्याम् ॥
 रुद्रशीणा । स्त्री० सङ्गीतनारायणो
 क्तवीणाविशेषे । रुद्र्याम् ॥
 रुद्रसर्गः । पुं० रुद्रकर्तृकभूतवेता
 लादिसृष्टौ ॥
 रुद्रसावर्णिः । पुं० द्वादशे मनौ ॥
 रुद्रसूः । स्त्री० एकादशपुत्रप्रस्राम् ॥
 रुद्राक्रीडः । पुं० श्मशाने ॥
 रुद्राक्षः । पुं० खनाम्नाप्रसिद्धे वृक्षे ।
 तणमेरौ । अमरे । पुष्पचामरे ।
 अक्षफले । शिवाक्षे । सर्पाक्षे । भू
 तनाशने ॥ विनाभस्मत्रिपुण्ड्रेण-
 विनारुद्राक्षमालया । पूजितोपि
 महादेवो न स्यात्तस्य फलप्रदः ॥ वि
 नामन्त्रेण यो धत्ते रुद्राक्षं भुविमान
 वः । सर्पातिनरकान् घोरान् या
 वदिन्द्राश्चतुर्दशतिपन्नपुत्राणाम् ॥
 रुद्राक्षान्कण्ठदेशे दशन इर परि

रुद्रास्पदम्

मितान् • मस्तकेविंशतिश्चे ४० ष
ट् ६ षट् ६ कर्णप्रदेशे • करयु
गलकृतेद्वादशे १२ द्वादशे १२ व
। बाह्यारिन्दोः कलाभि १६ न
यनयुगकृतेत्वे क १ मेकं १ शिखा
याम् • अक्षस्पष्टाधिकं यः कलय
तिशतकं १०८ सखयनीलकण्ठः
इतिदेवीभागवतम् ॥ मन्त्रेणोति
द्विजेतरविषयम् । सर्वाश्रमायां व
र्णानां रुद्राक्षस्य च धारणम् । कर्त्त
व्यं मन्त्रतः प्राक्तं द्विजानां नान्यव
र्णानामिति नारायणवचनात् ॥

रुद्राणी । स्त्री • शिवायाम् । भवा
न्याम् । सर्वमङ्गलायाम् ॥ रुद्रस्य
स्त्री • इन्द्रवरुणभवसर्वरुद्रमृडहि
मारण्ययवयवनमातुलाचार्याणामा
नुगिति • डीषानुकौ ॥

रुद्रावर्त्तः । पुं • तीर्थविशेषे ॥ अद्रि
कूटस्थानस्यायां परमेश्वर्याम् । रु
द्रं जटाशाम् ॥

रुद्रास्पदम् । न • तीर्थविशेषे ॥

रुद्रौ । स्त्री • रुद्रवीणायां ॥

रुधिरः । पुं • अङ्गारके । कुजे । भौ
मे । मङ्गलग्रहे ॥ न • कुङ्कुमे ॥ श
रीरस्य रसभवधातौ । रक्ते । अ
स्त्रे । त्वग्जे । शोणिते । असृजि ।
लोहू • इ • भा • ॥ रुग्णद्वि • रुध्यते
वा । रुधिर • । इषिमदिमुदीति
किरच् ॥

रुमा

रुधिराख्यम् । न • मणिप्रभेदे । यथो
क्तं गरुडपुराणे । हुतभुगरूपमादा
यदानवस्य यथेप्सितम् । नर्मदायां
निचिन्ने पक्किञ्चिन्नीनादिभूतले ॥
तत्रेन्द्रगोपकलितं शुकवक्त्रवर्णं सं
स्थानतः प्रकटपीलुसमानमात्र
म् । नानाप्रकारविहितं रुधिराख्य
रत्नमुद्भूयतस्य खलु सर्वसमानमेव ॥
मध्येन्दुपाण्डुरमतीव विशुद्धवर्णं त
च्चेन्द्रनीलसदृशं पटलंतुलेष्टात् ।
सैश्वर्यं भूयजननं कथितं तदेव पद्मञ्च
तत्किल भवेत्सुरवच्चरणम् । इति
गारुडे ॥ ७८ ॥ अध्यायः ॥

रुधिरोद्गारी । पुं • षष्ठिसंवत्सराणां
मध्ये वत्सरविशेषे ॥ तत्फलं यथा ।
महिषीगोहिरण्यादिताम्रकांस्थादा
शेषतः । तत्सर्वं देविक्रीयकर्त्त
व्योधान्यसञ्चयः ॥ रक्ते संवत्सरे दे
विक्रूरवुद्धिर्भराधिपः । मानवाः क्रूर
चेष्टाश्च सङ्ग्रामेन जयो भवेत् ॥ ५८ ॥

रुमग्वान् । पुं • लवणाचले ॥ लव
णमस्यस्मिन् । मतुप् । आसन्दौ
वदिति • लवणस्य रुमग्वभावः ॥ ल
वणाकरवाचकरुमन्मृदस्यै तन्निपा
तनं नलोपाभावार्थेण त्वार्थञ्चैत्यपि
मतम् ॥

रुमा । पुं • लवणाकरे ॥

रुमा । स्त्री • सुग्रीवदारिषु ॥ विशिष्टल
वणाकरे ॥

रुषित :

रुम्नः । पुं० रमणे ॥ अरुणे ॥ रम्य-
तेऽस्मिन् । रमक्रीडायाम् । चकि
रम्योरुच्चोपधायाद्भक्तिरक् ॥

रुरुः । पुं० मृगविशेषे । हरिणजात्य
न्तरे । भारशृङ्गाख्ये ॥ रुरुर्महान्-
कृष्णसारइतियादवः ॥ व्याघ्रे ॥ य
था । गोगोपीगोपवीतीरुनखवि-
लसत्कण्ठभूषश्चिरंबद्धति ॥ दैत्य-
भेदे ॥ रीति । रुशब्दे । जम्बादय
श्चेतिसाधुः ॥ रुशातिभ्यांक्रुन्वा ॥

रुवुः ।) पुं०

रुवुकः ।) पुं० एरण्डे ॥ इतिरत्न-
माला । रक्तेरण्डे ॥ इतिराजनि
घंश्टः ।

रुशन् । चि० निन्द्यार्थायांवाचि ॥ रु
शति । रुशहंसायाम्तालव्यान्तस्ती
दादिकस्तस्माच्छ्रुतप्रत्ययः । रुशन्
शब्दः । रुशतीहंसा । रुशद्वच
नम् ॥

रुशती । स्त्री० निन्द्यार्थायांवाचि ॥ श-
चन्तान्डीप् । आच्छीनद्योरितिनु
म्बिकल्पान्नमभावः । स्त्रियांवा
हल्येनास्त्दर्शनम् ॥

रुट् । स्त्री० क्रोधे ॥ रुशहंसायाम्
। सम्पदादित्वात्क्विप् ॥

रुषा । स्त्री० अमर्षः । कोपे । मन्यौ
। क्रोधे ॥ किवन्ताङ्गागुरिमतेरटा
प् ॥

रुषितः । चि० रुष्टे । क्रोधयुक्ते ॥ रु

रुक्षा

प्यतेस्म । रुषरोषे । क्तः । रुष्यम्
त्वरेतिपच्चे ० इड्विकल्पः ।

रुष्टः । चि० रुषिते । शिवेरुष्टे गुरुक्षा
तागुरौरुष्टे नकञ्चन । रुष्यतेस्म । रु-
ष० । क्तः । रुष्यम् त्वरसङ्घुषा
स्वनामितिपच्चेइडभावः ॥

रुहः । चि० जाते ॥ आरूढे ॥ रुहेः
कर्त्तरिकः ॥

रुहकम् । न० छिद्रे ॥

रुहा । स्त्री० दूर्वायाम् ॥ किन्नापिरोह
ति । हवीजरुजन्मनिप्रादुर्भावे इ-
गुपधन्नापृक्किरः कः । टाप् ॥ म
हासमङ्गायाम् ॥

रुहिरुहिका । स्त्री० उत्कठायाम् ॥ इ
तिपुराणम् ॥

रुह्वा । पुं० वृक्षे ॥ रोहति । रुह०
शीङ् क्रुशिरुहीत्यादिना० कनिप् ॥

रुक्षः । पुं० वृक्षे ॥ वरकटणे ॥ चि०
अप्रेम्णि । परुषे ॥ अचिक्रणे ।

अस्त्रिगधे । रुखा० इतिभाषायाम् ॥

रुक्षयति । रुक्षपारुष्ये । पचाद्यच् ॥

रुक्षगन्धकः । पुं० गुग्गुली ॥

रुक्षणात्मिका । स्त्री० लङ्काधान्ये ॥

रुक्षदर्भः । पुं० हरिदर्भे ॥

रुक्षपत्रः । पुं० शाखोटवृक्षे ॥

रुक्षप्रियः । पुं० ऋषभौषधे ॥

रुक्षस्वादुफलः । पुं० धन्वनवृक्षे ॥

रुक्षा । स्त्री० दन्तीवृक्षे ॥ क्रूरायाम् ॥

अस्त्रिगधायाम् ॥

रूढ :

रूढः । पुं० प्रकृतिप्रत्यायार्थमनपे-
क्ष्यशब्दबोधजनकेशब्दे ॥ यथा । मु-
ख्योलाक्षणिकोगीणः शब्दः स्या-
दौपचारिकः । यौगिकीयोगरूढो
वारूढोवामुख्यएवसः ॥ इतिशा-
ब्दः ॥ अपिच । रूढमालक्षय-
ति० विभजतेच । रूढसङ्केतवन्नाम
सैवसंज्ञातिक्तीत्येते । नैमित्तिकीपा-
रिभाषिक्यौपाधिक्यपितद्भिदा । य-
न्नामयादृशार्थेसङ्केतितमेव० नतुयौ-
गिकमपि० तद्रूढम् । योगरूढन्तुप-
ङ्कजादिकंनतथारूढानामेवचसंज्ञाप-
देनाभिलष्यते । नतुरूढादिवत्सं-
ज्ञानाम्नोऽवान्तरभेदः । येनविभा-
गव्याघातः स्यात् । संज्ञायाश्चययो-
भेदा नैमित्तिकीपारिभाषिकी० श्री-
पाधिकीचेति । पाचकपाठकादय-
स्तुनसंज्ञाः सङ्केतशून्यत्वात् ॥ ये-
तुरूढस्यनाम्नश्चतुर्विधत्वमाहुस्तन्म-
तमुपन्यस्यति । जातिद्रव्यगुणस्य-
न्दैर्धर्मैः सङ्केतवत्तया । जाति-
शब्दादिभेदेनचातुर्विध्यं परेजगुः ॥
गोगवयादीनांगोत्त्वादिजात्या । प-
शवाद्यादीनांलाङ्गूलधनादिद्रव्ये-
ण । धन्यप्रशुनादीनांपुण्यवेषादि-
गुणेन । चलचपलादीनाश्चशब्दानां
कर्मणाऽवच्छिन्नशक्तिमत्त्वाच्चातुर्वि-
ध्यमेवरूढानामिति । यदुक्तं दण्डा-
चार्यैः । शब्दैरेवप्रतीयन्ते जाति-

रूढ :

द्रव्यगुणक्रियाः । चातुर्विध्यादमी-
षान्तुशब्दउक्तश्चतुर्विधवृत्तिः ॥ तदे-
तज्जडमूर्खादीनामन्यशून्यादीना-
श्चशब्दानामपरिग्रहापत्त्यापरिच्य-
क्तमस्माभिः ॥ नैमित्तिकसंज्ञाल-
क्षयति । जात्यवच्छिन्नसङ्केतवती
नैमित्तिकीमता । जातिमात्रेहिस-
ङ्केताद्व्यक्तेर्भानंसुदुष्करम् ॥ यन्ना-
मजात्यवच्छिन्नसङ्केतवत्सानैमि-
त्तिकीसंज्ञा । यथागोचैत्रादिः ।
साहिगोत्त्वचैत्रादिजात्यवच्छिन्नमे-
वगवादिकमभिधत्ते नतुगोत्त्वादि-
जातिमात्रम् । गोपदंगोत्त्वसङ्केति-
तमित्याकारकयद्गद्गमानयेत्यादी-
गोत्त्वादिनागवादेरन्वयानुपपत्तेः
एकशक्तत्वग्रहणान्यानुभावकत्वेऽ-
तिप्रसङ्गात् ॥ पारिभाषिकीमौ-
पाधिकीसंज्ञाक्रमेणलक्षयति । उ-
भयावृत्तिधर्मसंज्ञास्यात्पारिभा-
षिकी । श्रीपाधिकीत्वनुगतोपाधि-
नायाप्रवर्त्तते ॥ उभयावृत्तिधर्माव-
च्छिन्नसङ्केतवतीसंज्ञापारिभाषि-
की । ग्रथाकाशडित्यादिः ॥ याचा-
नुगतोपाध्यवच्छिन्नसङ्केतवतीसं-
ज्ञासात्त्वौपाधिकी । यथाभूतद्रुता-
दि । साहित्यचेतनवृत्तविशेषगुणव-
त्त्ववार्त्ताहारकत्वाद्यनुगतोपाधिपुर-
स्कारिणैवप्रवर्त्तते । इतिशब्दशक्ति-
प्रकाशिकाच्चि०जाते । प्रसिद्धे ॥

रूपम्

रुहेर्गन्धर्वेतिक्तः । ठसुधसुष्टुत्वठ
लापदीर्घः ॥

रुठपदः । चि० वचमूले ।

रुठिः । स्त्री० शिष्टप्रयोगे ॥ प्रसिद्धौ
॥ अनादिव्यवहारसिद्धेसम्बन्धवि
शेषे ॥ मुख्यशब्दवर्त्तभेदे ॥ सा
चस्वरूपेणजात्यागुणेन वानिर्देशा
ईवस्तुनिसंज्ञासंज्ञिसङ्घेतेनप्रव
र्त्तते । यथा । डित्यः डवित्यः
गौः शुक्लइति ॥ रूठशब्दनिष्ठश
क्तौ ॥

रूपम् । न० वाच्याकारे । स्वभावे ॥
सौन्दर्ये । मनोहराकृतौ । तल्लल
क्षणं यथा । अङ्कान्यभूषितान्यैव
केनचिद्गुणैरुपदिना । येनभूषितव
ज्ञान्तिद्रूपमितिकथ्यते ॥ इत्यु
क्त्वूलनीलमणिः । नाणके । प्रश
स्ते ॥ पशौ ॥ शब्दे ॥ यन्यावृत्तौ
नाटकादौ ॥ आकारे ॥ श्लोके ॥
अथकाशादिद्विपदान्ते नानाविकार
विशेषे ॥ रूपन्तुषोडशविधं मोक्ष
धर्मे प्रकीर्तितम् । यथा । ह्रस्वम्
१ दीर्घम् २ स्थूलम् ३ चतुरस्र
म् ४ वृत्तम् ५ शुक्लम् ६ कृष्णम्
७ नीलीरुणम् ८ रक्तम् ९ पीतम्
१० कठिनम् ११ चिकणसम् १२
स्रक्ष्णम् १३ पिच्छलम् १४ मृदु
१५ दारुणम् १६ मिति ॥ चक्षुर्मा
त्रयाद्ये गुणे ॥ तच्चशुक्लनीलपीत

रूपकम्

रक्तहरितकपिशचिचर्भेदात्सप्तवि
धम् । पृथिवीजलतेजोवृत्ति । तत्र
पृथिव्यांसप्तविधम् । अभास्वरंशु
क्लंजले । शुक्लंभास्वरंतेजसि ॥ मा
चामात्रे ० । ॥ चि० उत्तरपदस्थि
त्यास्वसदृशे ॥ यथापितरूपैर्गुणैःमा
तरूपाकन्या ॥ प्रापके ॥ रोपयतिवि
मोहयति । रूपविमोहने । अच् ॥
यद्वा । रूप्यतेऽनेन । खण्डशिल्पशब्द
तिसाधु ॥ रौतिषा । इशब्दे ।
खण्डशिल्पेतिपः रौतेदीर्घंश्च ॥
अतिरूपन्तुनिन्दितम् ॥

रूपकम् । न० नाटके ॥ मूर्त्ते ॥ रूप्ये
॥ काव्यालङ्कारे ॥ तल्लक्षणादि
यथा । विषय्यभेदाद्रूप्यरञ्जनं वि
षयस्ययत् । रूपकं तत्त्रिधाधिक्य
न्यूनत्वानुभयोक्तिभिः ॥ अयं हि
धूर्जटिः साक्षाद्ये नदग्धाः पुरः
क्षणात् । अयमास्तेविनाशभुस्तार्त्त
यीकंबिलोचनम् ॥ शम्भुर्विश्वमबलाद्य
स्त्रीकृत्यसमदृष्टिताम् । अस्यामुखेन्दु
नालब्धेनेत्रानन्दे किमिन्दुना ॥ सा
ध्वीयमपरालक्ष्मीरमुधासागरोदिता
। अयंकलङ्किनश्चन्द्रान्मुखचन्द्राति
रिच्यते ॥ सङ्ख्याविशेषे ॥ यथा
। सञ्चालीप्रीच्यतेगुञ्जासातिसौर
पकांभवेत् । रूपकैर्दशभिः प्रोक्तः
कलङ्गीनामनामतः । चि० । मू
र्त्तिमति ॥ पुं० । इडादिसप्तसु ॥

रूपामाली

तैयथा । दृढः प्रौढोऽथखरोविभ
वस्यतुरक्रमः । निशारुकः प्रतिता
लः कथिताः सप्त रूपकोद्धृतिदामे
दरः ॥

रूपकभेदः । पुं० अभिनेयप्रकारे ॥

रूपतत्त्वम् । न० शीले ॥

रूपधारी । चि० सौन्दर्यविशिष्टे ॥

रूपधेयम् । न० रूपे ॥ रूपमेव । भाग
रूपनामभ्याधेयः ॥

रूपनाशनः । पुं० पेषके

रूपवान् । चि० आकारविशिष्टे ॥ सौं
दर्ययुक्ते ॥

रूपस्कन्धः । पुं० विषयप्रपञ्चे । वास
नामयचित्तेन निरूप्यमाणं पुत्रशब्दस्य
शादिषु । पञ्चेन्द्रियेषु च ॥ रूप्यन्ते
एभिर्वाविषयाद्धृति कर्मकरणव्युत्प
त्तिभ्यांसविषयाणीन्द्रियाणिरूपस्क
न्धः । रूप्यमाणपृथिव्यादीनां वाद्य
त्वेपि देहस्यत्वादिन्द्रियसम्बन्धाच्चा
ध्यात्मिकत्वम् ॥

रूपजीवा । स्त्री० वारस्त्रियाम् । वेश्या
याम् ॥ रूपमाजीवास्याः ॥

रूपामाली । स्त्री० वर्णवृत्तविशेषे ॥ य
था । चत्वारोऽस्यां कर्णाजायन्ते हृन्दस्ये
वंहारकुर्वन्ते । भव्यावर्णापादे राज
न्ते रूपामालीवृत्तं तत्कान्ते ॥ यथा
। इत्वाशचुन्ट्यान्तीचण्डसाचण्डी
वः कल्याणं कुर्यात् । देवेन्द्राद्याः
प्रौढ्यासम्प्राप्ताः संसिबन्ते तत्पादा

रूप्यम्

भोजम् ॥

रूपस्रः । पुं० कामदेवे । रूपमस्त्रम
स्य ॥

रूपिका । स्त्री० श्वेतार्कवृत्ते ॥ ओङ्
पुष्ये ॥

रूपी । चि० रूपवति ॥ मूर्तिमति ॥

रूपेश्वरी । स्त्री० देवीविशेषे ॥

रूप्यम् । न० आहतरजते ॥ आहृत्तृ
मनि ॥ तारे । चन्द्रहासे । रजते
चन्द्रलोहके । चांदी० इ० भा० ॥
अस्य लक्षणं गुणादयश्च यथा । गुरु
स्निग्धं मृदुखेतं दाहच्छेदघनत्वमम्
। स्वर्णाद्यं चन्द्रवत्स्वच्छं रूप्यं नवगु
णं शुभम् ॥ मारणाय योग्यम् ॥
कठिनं कृत्रिमं रूक्षं रक्तं पीतं दलं ल
घु । दाहच्छेदघनैर्नष्टं रूप्यं दुष्टं प्र
कौत्सितम् ॥ मारणाय योग्यं रूप्यं
शोतं कशायाम्बं स्वादुपाकरसंसर
म् । वयसः स्थापनं स्निग्धं लेखनं वा
तपित्तजित् ॥ प्रमेहादिकरोगांश्च
नाशयत्यचिराद्भुवम् ॥ तारं शरी
रस्य करोति तापं विड्वन्मन्यच्छति
शुक्रनाशम् । वीर्यं बलं हन्ति तनेश्च
पुष्टिं महागदान्पोषयति ह्यशुभम्
। अथ शोधनविधिः । पत्तलीकृत्य प
चाणितारस्याग्नीप्रतापयेत् । निषि
ञ्चेत्तप्ततप्तानितैलितक्ते चकाञ्जिके
॥ गामूचे च कुलत्थानां कषाये च त्रिधा
त्रिधा । एव रजतपचाणां विशुद्धिः स

रूप्याध्यक्षः

म्रजायते । अथास्यमारणविधिः ।
भागैकंतालकंमद्यंयाममस्त्रेनकेन
चित् । तेनभागत्रयंतारपत्राणिप-
रिलेपयेत् ॥ धृत्वामूषापुटेरुद्ध्वापुटे
नृत्रिंशद्वनोपलैः । समुद्धृत्यपुन
स्नालंदत्वारुद्ध्वापुटेपचेत् ॥ एवंच
तुर्दशपुटैस्तारभस्मप्रजायते ॥ अ-
न्योपिप्रकारोयथा । सुहीचीरेणस
म्पिष्टंमाक्षिकंतेनलेपयेत् । तालक
स्यप्रकारेणतारपत्राणिवुद्धिमान् ।
पुटेचतुर्दशपुटैस्तारभस्मप्रजाय-
यते ॥ इति ॥ अथरूप्यकरणम् ।
मध्वाज्यं गुडताम्रं चकरेणामाक्षि-
कंरसम् । धमनाच्चभवेद्वै।प्यंमुवर्णं
करणंशृणु ॥ इतिगारुडे १८८
अध्यायः ॥ काष्ठापणे ॥ त्रि० रूप
वति । सुन्दरे ॥ आहतं० प्रशस्तं
वा० रूपमस्यास्ति । रूपादाहतप्र
शंसयोरितियत् ॥ रूप्यते । रूप
रूपक्रियायाम् । ख्यन्तः ॥ अच०
वा ॥

रूप्यकः । पुं० लङ्कादिद्वीपवत्समुद्रा-
न्तर्बर्त्तिनिद्वीपविशेषे ॥

रूप्यमाषकः । पुं० कृष्णालाद्वयमि-
तेरूप्यमाने ॥ द्विकृष्णालेसमधृतेविज्ञे
योरूप्यमाषकः ॥

रूप्यशाला । स्त्री० टकसाल० इति
प्रसिद्धेरजतादिमुद्रागृहे ॥

रूप्याध्यक्षः । पुं० नैष्किके ॥ रूप्यस्य

रेखा

अध्यक्षः ॥

रूप्यकः । पुं० एरण्डे ॥

रूमः । पुं० शकदेशे । यथा । योरू-
मदेशाधिपतिंशकेश्वरं जित्वागृही-
त्वाज्जयिनीमहाह्वे । आनीयसम्
भ्रास्यसुमोचतन्त्वहोश्रीविक्रमार्कः
समसद्यविक्रमः ॥

रूपकः । पुं० वासके ॥

रूपणम् । न० मिश्रणे ॥ रूप० ।
ल्युट् ॥

रूपितः त्रि० गुण्डिते । गुण्डिते ॥

रूप्यतेस्य । रूप्यतेष्वर्थोऽपठि-
तेपि० भृद्रीद्रष्टव्याभृदेरवृत्कृत
त्वात् । क्तः । रूचीकृते ॥ लिप्ते
॥ लग्ने । लगा० इ० भा० ॥ रूप
त० क० विस्फुरणे० इतिकविक
ल्पद्रुमः । अरु रूपत् ॥

रे । अ० सम्बोधनविशेषे ॥ यथा ।
सम्बोधनेङ्गमोः पाट्प्याट्हेहैहो
ऽरेरेपिचितिहेमचन्द्रः ॥ अनादरे ॥

रेकः । पुं० शंकायाम् ॥ नीचे ।
हीने ॥ विरेचने ॥ भेके । गूढव-
चंसि ॥

रेका । स्त्री० सन्देहे ॥

रेक्षणः । न० सुवर्णं । स्वर्णं । रिणक्ति ।
रिचिर् विरेचने । रिचेर्धनेष्वेत्य
ऽसुन् । चात्प्रत्ययस्यनुट् । घित्वा
त्कुत्वम् ॥

रेखा । स्त्री० अल्पके ॥ छद्मनि ॥

रेचनक :

आभोगे । उल्लेखे ॥ उल्लेखस्त्वत्र
दण्डाकारलिपिविशेषः । डंडी
र० लकीर० रेख० इ० भा० ॥ राज्या
म् । लिख्यते । लिखपक्षरविन्द्या
से । भिदादित्त्वादङ्गुणैरलयो
रेकत्वम् ॥

रेखाभूमिः । स्त्री० वारप्रवृत्तस्थले । लङ्का
सुमेर्भीर्मध्यसूत्रगतदेशे ॥ यथा ।
यल्लङ्काज्जयिनीपु रोपरिकुरुक्षेत्रा
दिदेशान्सपृशन्सूत्रमेरुगतं बुधै
र्निर्गदितासामध्यरेखाभुवः । आदौ
प्रागुदयोऽपरत्रविषयेपद्याद्धिरेखो
दद्यात्स्यात्तस्मात्क्रियतेतदन्तरभु
वखेटेष्वृणंस्वफलमितिसिद्धा
न्तशिरोमणिः ॥

रेचकः । पुं० यबक्षारे ॥ जयपालवृ
क्षे ॥ तिलकवृक्षे ॥ क्रीडार्थजल
निक्षेपयन्त्रे । पिचकारी० इ०
भा० प्र० ॥ प्राणवायोः शनैर्वाम
नासापुटाहक्षिण नासापुटाद्वा०
सव्यापसव्यन्यायेनवह्निर्निस्सरणे
॥ सुच्यमानस्तुरेचकइतियाज्ञवल्
क्यः । श्वासइतिशेषः ॥ अनात्मो
पेक्षायाम् ॥ निषेधनंप्रपंचस्य
रेचकाख्यः समीरणः ॥ न० कङ्
कुष्ठमृत्तिकायाम् ॥

रेचनम् । न० मलभेदने । प्रस्कन्दने
। विरेके । विरेचने ॥

रेचनकः । पुं० कम्पिलके ॥

रेणुका

रेचना । स्त्री० काम्पिले ॥
रेचनी । स्त्री० विद्यतायाम् ॥ दन्
त्याम् ॥ गुन्द्रायाम् ॥ रोचनका
याम् ॥ रिचिर्० । ल्युट् । डीप्
कालाञ्जन्याम् ॥ काम्पिले ॥

रेचितम् । न० उत्तेजिताख्ये । यथा
। उत्तेजितमध्यवेगं योजनं श्रयव
लायेति ॥ रेचनम् । रिचिर्० ।
क्तः ॥ चि० रिक्तीकृते ॥ अश्वग
तिविशेषे ॥

रेची । स्त्री० अङ्कोठे ॥ कम्पिल
के ॥

रेजः । चि० तेजिते ॥ रेजति ।
रेजतेवा । रेजृदीप्तौ । पचाद्य
च् ॥

रेणुः । पुं० पर्पटे ॥ रेणुकायाम्
॥ पांशौ ॥ पुं० स्त्री० धूलौ ॥
दीपखट्वात्तनुच्छायाच्छिन्नकेशनखा
दिकम् । अजमार्जाररेणुसहस्रि
पुण्यं पुराकृतम् ॥ इ० क० लो०
॥ रिणाति० रीयतेवा । रीगतिरे
षण्योः । अजिह्वरीभ्योनिश्च ति
णुः ॥

रेणुकम् । न० कङ्कुष्ठभेदे ॥

रेणुका । स्त्री० मरिचोक्तात्सुगन्धि
द्रव्यविशेषे । द्विजायाम् । हरेणौ
। भस्मगन्धिन्याभौषधी ॥ अस्यागु
णाः रेणुकाकटुकापाकेतिकानु
ष्णाकटुलघुः । पित्तलादीपनी

रेप :

मेध्यापाचनीगर्भपातनी ॥ बलास
वातवैक्लव्यदृष्टकण्डूविषदाहनुत्
॥ परशुराममातरि ॥ रेणुरस्यास्ति
। ब्रीह्यादित्वाङ्गन् । इंसुसुक्तान्ता
त्कः ॥ रेणुरिववा । संज्ञायामि
तिकन् ॥

रेणुकातीर्थम् । न० तीर्थविशे
षे ॥

रेणुकासुतः । पुं० परशुरामे ॥

रेणुरूपितः । पुं० गर्दभे ॥ चि०
धूलिन्मक्षिते ॥

रेणुवासः । पुं० भभरे ॥

रेणुसारः । पुं० कर्पूरे ॥

रेणुसारकः । पुं० कर्पूरे ॥

रेतजा । स्त्री० बालुकायाम् ॥

रेतजम् । न० वीर्ये । शुक्रे ॥

रेतः । न० वीर्ये । शुक्रे ॥ अप्सु

रेतः पातनिषेधोयथा । नवामह

स्तीनाहृत्यपिविद्वक्त्रेणवाजलम् ।

नासरेदनुपस्पृश्यनाप्सुरेतः समु

त्सृजेत् ॥ पारदे ॥ रिणाति । री

गतिरेषणयोः । स्त्रीभ्यां तु ट्चेत्य

सुन् ॥ पुं० । कार्ये ॥ अथातोरे

तसः सृष्टिरित्यादौ रेतः शब्दस्य

कार्यपरत्वेन व्याख्यानात् ॥

रेचम् । न० रेतसि ॥ पीयूषे ॥ पट

वासे । सूतके । पारदे ॥

रेपः । चि० निन्दिते । विगर्हिते ॥

क्रूरे ॥ री० बाहुलकात्पः ॥

रेवती

रेपाः । चि० अधमे ॥ क्रूरे ॥ कृपणे
॥ रपति । रपव्यक्तायां वाचि । रपे
रतएन्नेत्यसुन् ॥

रेफः । पुं० रवर्णे ॥ राट्फिः ॥

रिफ्यते । रिफतिवा । रिफेर्षञ् ।

पचाद्यज्वा । रागे ॥ चि० अब

द्ये । कुत्सिते ॥ रिफति । रिफकाल्य

नयुहनिन्दाहिंसादानेषु । अकत्तं

रिचेतिघञ् ॥ यदा । रिफते ।

अवद्यावमाधमेतिअप्रत्ययान्तोनि

पातः ॥

रेभणम् । न० इन्धायाम् । गोधू

नौ ॥

रेरिहाणः । पुं० वृषाङ्के । सहा

देवे । सदाशिवे ॥ अम्बरे ॥

रेवटः । पुं० शुक्रे ॥ वीर्ये ॥ वातु

ले ॥ विषवैद्ये ॥ न० दक्षिणावर्तं

शङ्खे ॥

रेवतः । पुं० जम्बीरे ॥ आरग्वधे

॥ रेवतीपितरि० नृपतिविशेषे ।

बलरामश्वशुरे ॥

रेवतकम् । न० पारेवते ॥

रेवती । स्त्री० ककुभिकन्यायाम् ।

बलदेवपत्न्याम् ॥ मातृभेदे ॥

अनृत्यनक्षत्रे ॥ अस्मिन्नक्षत्रे जात

स्यफलं यथा । चारुशीलविभषीजि

तेन्द्रियः सत्कुले स्वभवने कमान

सः । मानवो ननु भवेन्महीपती

रेवतीभवतियस्यजन्मभम् ॥ बाल

रे

यहविशेषे ॥ रेवतमनुमातरि ॥
धेनौ । दुर्गायाम् ॥ रेवतीनक्षत्रे
० इतिगौरादिषु पाठान्डीषु ॥
रेवत्यांजातायाम् ॥ चिचारेवती
तिनक्षत्राणोलुक् ॥ पिप्पल्यादित्वा
न्डीषु ॥

रेवत्यः । स्त्री० सामविशेषे ॥ नित्य
बहुवचनान्तोचरेवतीशब्दः ॥

रेवतीजानिः । पुं० रेवतीरमणे ॥
रेवतीजायायस्य । जायायानिडि
तिसमासान्तोनिडादेशः । लोपो
व्यीर्वालीतियलोपः ॥

रेवतीभवः । पुं० शनैश्चरे ॥

रेवतीरमणः । पुं० रामे । हलायुधि
। बलदेवे ॥ रेवत्यारमणः ॥

रेवतीशः । पुं० बलभद्रे । रेवती
रमणे ॥

रेवन्तः । पुं० सूर्यात्मजविशेषे ॥
गुह्यकाधिपतौ ॥

रेवन्तप्रसूः । स्त्री० सञ्जायाम् ।
सूर्यपत्न्याम् ॥

रेवा । स्त्री० नदीविशेषे ॥ नर्मदाया
म् । मेकलकन्यायाम् ॥ रथ्याम् ।
मन्मथयोषिति ॥ नीलीवृक्षे ॥
दुर्गायाम् ॥ रेवते । रेवतवगतौ ।
पचाद्यच् । टाप् ॥

रेषणम् । न० वृक्षशब्दे ॥ हिंसाया
म् । रिषहिंसायाम् । ल्युट् ॥

रे । प्र० दाने ॥ चनादरे ॥

रोगः

राः । पुं० स्वर्णे ॥ वित्ते । धने ॥
जलदे ॥ ध्वनौ । शब्दे ॥ रातिसु
खम् ० रायतेवा । रादाने । राते
डेः ॥

रैक्कः । पुं० संवर्गविद्याविदिमुनि
विशेषे ॥

रैणुकेयः । पुं० पशुरामे ॥ रैणु
कायाचपत्यम् । स्त्रीभ्योट्क् ॥

रैभ्यः । पुं० ऋषिविशेषे ॥ रेभस्य
गोत्राऽपत्यम् । गर्गादित्वाद्यञ् ॥

रैवतः । पुं० सुवर्णालौ ॥ शैलभेदे
॥ शङ्करे ॥ जयन्ते ॥ दैत्यविशेषे
॥ वर्तमानकल्पीयेपंचमेमनौ ॥

रैवतकः । पुं० हारकासमौपस्ये प
र्वतविशेषे । उज्जयन्ते ॥ अतिपु
राणप्रसिद्धेपरमहंसे ॥ न० पारे
वतवृक्षे ॥

रोकः । पुं० क्रयभेदे ॥ दीप्तौ ॥
न० नाबि ॥ चरे ॥ विले । क्तिट्
॥ चि० चंचले ॥ रोचतेऽच् । रुच
दीप्तौ । हलश्च तिघञ् ॥ निष्ठासि
ट्त्वान् न्यक्त्वादित्वात्कुत्वम् ॥

रोगः । पुं० कुष्ठौषधौ । दोषवैपस्ये
। व्याधौ आमये । गदे ॥ दुष्कर्म
जानृणारोगायान्तिचैवक्रमाच्छम
म् । जपैः सुरार्चनैर्होमैर्दानैस्ते
षांशमोभवेत् इतिकर्मविपाकः ॥
रोजनम् । भावेघञ् । रुजतिवा
। रुजोभङ्गे । पदरुज्ज तिघञ् ॥

रोगी

रुज्यतेपीडातैदेहानिमेतिवारोगः ॥
 रोगघ्नम् । न० औषधे । त्रि० रोग
 नाशके ॥
 रोगभूः । स्त्री० शरीरे ॥
 रोगरोजः । पुं० पापरोगे । राजय
 क्ष्मणि ॥ रोगाणांराज । टच् ॥
 रोगलक्षणम् । न० निदाने ॥
 रोगशान्तकः । पुं० वैद्ये ॥
 रोगशिला । स्त्री० मनः शिलाया
 म् ॥
 रोगशिल्पी पुं० शरालु० इ० गौ०
 दे० भा० प्र० हृत्त्रविशेषि ॥
 रोगश्रेष्ठः । पुं० ज्वरे ॥ रोगेषुश्रे
 ष्ठः ॥
 रोगहम् । न० औषधे । भैषज्ये ॥
 रोगहारी । पुं० चिकित्सके । वैद्ये
 ॥ रोगहरतितच्छीलः । सुपीति
 णिनिः ॥ त्रि० रोगनाशके ॥
 रोगितरुः । पुं० अशोकवृक्षे ॥
 रोगी । त्रि० रोगयुक्ते । व्याधिते ।
 आतुरे । अभ्यमिते । रोगार्त्ते ॥
 रोगमस्यास्ति । इनिः ॥ अथवर्त्त
 धिकित्सार्थंपरीक्षांरोगितस्यहि ॥
 तत्राहवाग्भटः । दर्शनस्पर्शन
 प्रश्नैः परीक्षीत्यरोगिणम् । आयु
 रादिदृशास्पर्शाच्छीतादेः प्रश्नतोऽ
 परम् ॥ आयुरादीत्यत्रादिशब्दात्
 साध्यत्वाऽसाध्यत्वादिबोधम् । दृ
 शा०दर्शनेन । अत्रसम्पदादिभ्यश्च

रोचनः

तिभावेक्लिप् । स्पर्शात्० शीतादेः
 । शीतोष्णामृदुक्ठिनत्वादिनापरी
 क्षणञ्च । प्रश्नतः । उदरलाघवगौ
 रवत्तपाऽतृषा०बुभुक्षाऽबुभुक्षावला
 ऽबलादिना । मिथ्यादृष्टाविकारादि
 दुराख्यातास्तथैवच । तथादुष्परि
 पृष्टाश्चमोहयेयुश्चिकित्सकान् ॥
 तत्रदर्शनंनेत्रजिह्वामूत्रादेः कर्त्त
 व्यम् ॥
 रोगिवल्लभम् । न० भैषज्ये । औषधे
 त्रि० रोगिप्रिये ॥
 रोग्यम् । त्रि० अपथ्ये । अहिते ॥ रो
 गायहितम् । यत् ॥ रोगसम्बन्धिनि ॥
 रोचकः । पुं० बुभुक्षायाम् । अशना
 याम् । जिघत्सायाम् । कदल्याम्
 ॥ राजपलाण्डौ ॥ अत्रदंशे ॥ यन्त्रि
 पर्णभेदे । निशाचरे । धनहरे ।
 कितवे । गणहासके । नैपालदे
 शभण्डउर० इतिप्रसिद्धे ॥ अस्यग
 णाः । रोचकोसधुरस्तिक्तः कटु
 पाकः कटुर्लघुः । तौक्ष्णाहृद्यो
 हिमोहन्तिकुष्ठकरण्डूकफानिलान् ॥
 रक्षाऽश्रोत्रेदमेदोस ज्वरगंधविषत्र
 णान् ॥ त्रि० रुचिकारके ॥
 रोचनः । पुं० कूटशात्मलौ ॥ श्वेत
 शिथौ ॥ पलाण्डौ ॥ आरग्वधे ॥
 करञ्जे ॥ अङ्गोठे ॥ दाडिमे ॥ त्रि०
 रोचके । रुचिकरे ॥ रोचते । रुच
 दीप्तौ । अनुदात्ते तच्च तियुच् ॥

रोचिष्णुः

रोचयति । नन्दादित्वाल्ह्युर्वा
 बहुलमन्यत्रापीतियुक्त्वा ॥
 रोचनकः । पुं० जम्बीरे ॥
 रोचनफलः । पुं० बीजपूरके ॥
 रोचनफला । स्त्री० चिभिंटायाम् ॥
 रोचना । स्त्री० रक्तकङ्कारे ॥ गोपि
 र्त्त ॥ वरयोषिति ॥ रोचते ।
 रुच० । बहुलमन्यत्रापीतियुक्त्वा
 टाम् ॥
 रोचनिका । स्त्री० वंशरोचनायाम् ॥
 शुण्डारोचन्याम् ॥
 रोचनी । स्त्री० आमलक्याम् ॥ गारेच
 नायाम् ॥ मनः शिलायाम् ॥
 प्रवे तत्रिहतायाम् ॥ काम्पिल्यौष
 धौ ॥ रोचते । रुचदीप्तावभिप्रीतौ
 च । कृत्वाल्ह्युट् इतिल्युट् ॥
 रोचमानः । पुं० अप्रवस्ययीवास्थे रो
 मावर्त्ते ॥ यथा । श्रीवृक्षोद्दयाव
 र्त्तारोचमानो गलीङ्गव इति चिका
 गण्डशेषः ॥ अपिच । कण्ठजीरोच
 मानश्च स्वामिसौभाग्यवर्त्तन इति वै
 जयन्ती ॥ त्रि० अत्यन्तं दीप्यमाने
 ॥ रोचते । रुच० । लटः शानच्
 । आनेमुक्त्वा ॥
 रोचितः । त्रि० प्रकाशिते ॥
 रोची । त्रि० रोचिष्णी ॥
 रोचिष्णुः । त्रि० अलङ्कारादिमाशोभ
 माने । विभाजि । भाविष्णी ॥
 रोचतेतच्छीलः । रुच० । अलङ्क

रोदनम्

ञिति० इष्णुच् ॥
 रोचिः । न० शोचिषि । त्विषि ।
 प्रभायाम् । दीप्तौ ॥ रोचतेऽनेन
 । रुच० । बाहुलकादिसिः ॥
 रोची । स्त्री० हिलमोचिकायाम् ॥
 रोच्यः । त्रि० प्रकाश्ये ॥ प्रीतिवि
 षये ॥
 रोटिका । स्त्री० रोटी० इतिभाषा
 प्रसिद्धेपिष्टकविशेषे ॥ अस्याः क
 रणप्रकारो यथा । शुष्कगोधूमचूर्णे
 न किञ्चित्पुष्टास्यपोलिकाम् । तप्त
 केस्वेदयेत्कृत्वा भूयोङ्कारेपितांपचे
 त् । सिद्धे षारोटिकाप्रोक्तागुणान
 स्याः प्रचक्ष्महे । रोटिकावलकृद्
 च्यावहणीधातुवर्त्तनी ॥ वातघ्नी
 कफकृद्गुर्वीदीप्ताग्नीनां प्रपूजिता
 । यवजारोटिकारुच्यामधुराविश
 दालघुः । मलशुक्रानिलकरौष
 ल्याहन्तिक्फामयान् ॥ पीनसश्वा
 सकासांश्चमेदामेहगलामयान् ॥
 रोडः । पुं० छोदे ॥ त्रि० तप्ते ॥
 रोदनम् । न० क्रन्दने । शोकादिना
 स्तुपतने । रोना० इ० भा० ॥
 अस्ते । अश्रुणि । आंसु० इ० भा०
 रुचते । रुदिरश्श्रुविमोचने । वा
 हुलकात्कर्म्मणिल्युट् । तस्यशु
 भाशुभं यथा । अनश्च, स्निग्धरुदि
 तमदीनं शुभदं नृणाम् । प्रचुरा
 श्रुदीनं रुचश्चरुदितं नमुखावहम् ॥

रोधवक्रा

॥ रोदनाश्रुपतनेनमृतानानरकं
यथा ॥ ज्ञानिनोमारुदन्येवमारो
ही : पुत्रसाम्प्रतम् ॥ रोदनाश्रु
प्रपतनामृतानानरकंध्रुशम् ॥ मृ
तम, हिश्यरोदननिषेधोयथा ॥ अ
प्राश्रुवाभवेसुंक्तं प्रेतोभुङ्क्तेयतो
ऽवशः । अतो नरोदितव्यं चिक्रिया
कार्याविधानतः इति ॥

रोदनिका । स्त्री० यवासि ।

रोदनी । स्त्री० कच्छुरायाम् । दुराल
भायाम् । यवासि ॥ रोदयति । रु
दिर्० । ल्युट् । डौप् ॥

रोदः । न० द्विवि । भूमौ ॥ द्यावापृ
थिव्योः ॥ रोदितिसर्वमस्मिन् ।
रुदिर्० । असुन् ॥

रोदसी । अ० द्यावापृथिव्योः ॥ दि
वि ॥ भूमौ ॥

रोदसी । स्त्री० स्वर्गे । भूमौ ॥ द्यावा
भूम्योः ॥ गौरादिस्वात्पक्षेडौष् ॥

रोदसी । स्त्री० द्विवचनान्तः । भूमि
स्वर्गयोः ॥

रोधः । पुं० नदीतीरे । कूले ॥ रुण
दि । रुधिरावरणे । पचांदाच् ॥ प्र
तिबन्धे ॥

रोधकः । त्रि० रोधिनि । रुधिर्० ।
खल् ॥

रोधनः । त्रि० रोधकर्त्तरि । न०
रोधि ॥

रोधवक्रा । स्त्री० सरिति ॥ रोधेन-

रोपणम्

वक्रा ॥

रोधः । न० तीरे ॥ रुणदि । रुधि
र्० । सर्वधातुभ्यासुन्निति० असुन् ॥
रोधावक्रा । स्त्री० नद्याम् ॥ रोधसा
वक्रा ॥

रोधावती । स्त्री० नद्याम् ॥

रोधः । पुं० गालवे । क्षीध्रे । न० अ
पराधे ॥ क्लिप्त्विषे ॥ रुणदि । रु
धिर्० । बाहुलकाद्रन् ॥

रोधपुष्पः । पुं० मधूकवृक्षे ॥

रोधपुष्पिणी । स्त्री० धातकौवृक्षे ॥

रोपः । पुं० रोपणे ॥ इषी । वाणे ॥
न० क्षीध्रे ॥ रोप्यतेऽनेनवा । रूपनि
मोहने । ण्यन्तः । घञ् ॥ यद्वा ।
रूप्यतेऽनेन । हलश्चेतिघञ् ॥

रोपकः । पुं० सुवर्णसप्ततितमेभा
गे ॥ यथाहविष्णुगुप्तः । दीनारा
रोपकैरष्टाविंशत्यापरिकीर्त्तितः ।
सुवर्णसप्ततितमेभागेरोपकउच्य
तइति ॥

रोपणम् । न० विमोहने ॥ अनने ॥

प्रादुर्भावि ॥ रूपेर्भावि ल्युट् ॥ अ
ञ्जनविशेषे ॥ यथा । रोपणं रसकं-

पिष्टासम्यक्सम्प्राप्यशरिणा । गृ

हणीयात्तज्जलं सर्वत्यजेच्चूर्णमधी

गतम् ॥ शुष्कञ्चतज्जलं सर्वंपर्पटी

सन्निभंभवेत् । विचूर्ण्यभावयेत्स-

म्यक्चिवेलं चिफलारसैः ॥ कर्पूर-

स्यरसंतत्रदशमांशेननिः चिपेत् ।

रोमकन्द :

अञ्जयेन्नयनेतेननेत्राखिलगदच्छि-
दः ॥

रोपणचूर्णम् । न० नयनाञ्जनविशि-
षे ॥ यथा । शिलायारसकंपिष्ट्वास
म्यगाभ्राप्यवारिणा । गृह्णीयात्त
ज्वलंसर्वलज्जेषुर्णमधोगतम् । शु
ष्कतञ्जलसर्वपर्पटीसन्निभंभवेत्
। विचूर्ण्यभावयेत्सम्यक्त्रिवेलं-
त्रिफलारसैः ॥ कर्पूरस्वरजस्तत्रद
शमांशिननिः क्षिपेत् । अञ्जयेन्नय
नंतेनसर्वदोषोपशान्तये ॥ समस्त
नेत्ररोगघ्नं चूर्णमेतन्नमंशयः ॥

रोपणवर्तिः । स्त्री० नेत्राञ्जनप्रभेदे ॥
यथा । अशीतिस्तिलपुष्पाणिषष्टिः
पिप्पलतण्डुलाः । जातीपुष्पाणि
पञ्चाशन्मरिचानिचषोडश ॥ सू-
क्ष्मपिष्ट्वाम्बुनावर्तिः कृताकुसु-
मिकाभिधा । तिमिरार्जुनशुक्रा
यांनाशिनीमांसवृद्धिनुत् ॥ एतस्या
अञ्जनेप्राक्तामात्रासाहंहरिणुका ।
कुसुमिकावटी० रोपणी ॥

रोप्यातिरोप्यः । पुं० धान्यविशेषे ॥ य
था । रोप्यातिरोप्यालघवः शीघ्रपा
कागुणोत्तराः । अदाहिनेदोषह-
रावल्यामूत्रविषहनाः ॥

रोमम् । न० जले ।

रोमकम् । न० पांशुलवणे । अथस्कां
तप्रभेदे । पुं० रूमाभिधेनगरे ॥

रोमकन्दः । पुं० पिण्डालौ ॥

रोमलता

रोमकपत्तनम् । न० पश्चिमेकेतुमाल-
वर्षस्यनिरक्षदेशेविद्यमानेपत्तने ॥
रूमे ॥ तच्चाधुनारूमश्याम् ॥ इति
नाम्नाप्रसिद्धम् ॥

रोमकूपः । पुं० रोममूले ॥

रोमकेशरम् ।
रोमगुच्छम् ।
रोमगुच्छकम् } न० चामरे । अव
रोमगुत्सम् । } चूलके ॥

रोमः । न० लोम्नि । अङ्गजे । तनूरु
हे ॥ तस्यफलंयथा । अल्परोमयुता
श्रेष्ठाजङ्घाहस्तिकरोपमा । रोमै
कैकंकूपकेस्यात्कृपाणान्तुमहात्म-
नाम् ॥ हेहेरोमेपण्डितानांश्रोत्रि
याणांतथैवच । रोमत्रयंदरिद्राणां
रोगीनिर्मांसजानुकः ॥ अपिच ।
रोमैकैकंकूपकेपार्थिवानांहेहेक्षेत्रे
पण्डितश्रोत्रियाणाम् । व्याद्यैर्निः
स्वामानवादुः स्वभाजः केशाश्चैवं
निन्दिताः पूजिताश्चेति ॥ रोह
ति । रुह० । नामन्सीमन्व्याम-
न्रोमन्निच्यादिनासाधु । यद्वा ।
रूयते । रुशब्दे । रुङ्गती० भा
षणैवा मनिन् ॥

रोमन्यः पुं० उद्गीर्यचर्वणे । पशुनां च
र्वितस्याकृष्यपुनश्चर्वणे । जुगार०
इ० भा० ॥

रोमभूमिः स्त्री० चर्मणि ॥

रोमलता । स्त्री० रोमावल्याम् ॥

रोमाञ्चित :

रोमवान् । त्रि० रोमशे । लोमवि
शिष्टे ॥

रोमविकारः ।) पुं० रोमाञ्चि ।
रोमविक्रिया ।) स्त्री० रोमहर्षणे ।

रोमशः । पुं० पिण्डाली । मेघे ॥
कुम्भिनि ॥ शूकरे । त्रि० अतिशय
लोमविशिष्टे ॥ रोमाणिसन्त्वस्र
। लोमादिच्वात्० शः । रलयो
रभेदः ॥

रोमशफलः । पुं० डिण्डिशे । मुनि
निर्मिते । डिण्डिसो० टिण्डा०
इ० भा०

रोमशा । स्त्री० टग्धावृक्षे ॥

रोमशूकम् । न० स्थौण्यके ॥

रोमहर्षः । पुं० पुलकितत्वे ।
रोमाञ्चि ॥

रोमहर्षणः । पुं० सूते । इतिहासपु
राणानां धारके व्यासशिष्ये ॥ अस्य
ते सर्वे रोमाणि अचसाहृषितानियत्
। द्वैपयनस्य भगवंस्ततो वै रोमहर्षणः
॥ भवन्तमेव भगवान् व्याजहारस्व
यंप्रभुः ॥ विभीतकवृक्षे ॥ न० रो
माञ्चि ॥ रोमणां हर्षणम् ॥

रोमाञ्चः । पुं० रोमहर्षणे । रोमाङ्ग
मे ॥ रोमणां मञ्चनं पूजनम् । भा
वे घञ् ॥

रोमाञ्चिका । स्त्री० रुदन्तीवृक्षे ॥

रोमाञ्चितः । त्रि० जातपुलके । इष्ट

रोमाणि ॥ रोमाञ्चः सञ्जातोस्य ।

रोषः

तारकादिच्वादिच ॥

रोमाली । स्त्री० वयः सन्धी ॥ रोमा
वल्याम् ॥

रोमालुः । पुं० पिण्डाली ॥

रोमालुविटपी । पुं० कुम्भीवृक्षे ॥

रोमावली । स्त्री० नाभेरुपरिलोमशे
य्याम् ॥

रोमाशयफला । स्त्री० भिक्षुरिष्टासु
षे ॥

रोमाङ्गमः ।) पुं० रोमहर्षणे ।
रोमाद्भेदः ।) पुं० रोमाञ्चि ॥

रोलः । पुं० पानोयामलके ॥

रोलम्बः । पुं० भ्रमरे ॥

रोला । स्त्री० मातावृक्षान्तरे ॥ यथा
। रोलावृक्षमवेहिनागपतिपिङ्गल-
भणितं प्रतिपदमिह चतुरधिककला
विंशतिपरिगणितम् । एकादश
मधिविरतिरखिलजनचित्ताहरणं
मुललितपदमदकारिविमलकविक
रुठाभरणम् ॥ यथा । तरतिपयेऽनि
धिसलिलमयतिगिरिशिखरशिखा
परि० विंशतिरसातलमटतियशस्त
वसकलदिशापरि । गगनगमनम
भिनयतिसमंशशिनाश्रियमञ्चति-
चित्रमिदं तथापि भवन्तं भूपविसु-
ञ्चति ॥

रोट । त्रि० बधके । हिंसे ॥ रोषति
। रुष० । विच् ॥

रोषः । पुं० क्षीपे । क्रोधे ॥ अपने

रोहि :

यमुदेतुमिच्छतातिमिरंरोषमयं धि
यापुरः । अविभिद्यनिशाकृतं त
मः प्रभयानांशुमताप्युदीयते ॥
रोषणम् । रुषहिंसायाम् । भावे
घञ् ॥

रोषणः । पुं० पारदे ॥ हेमहर्षणे ॥
उपले ॥ जषरे ॥ चि० क्रोधने ।
अमर्षणे ॥ रोषतितच्छोलः ।
रुषः । क्रुधमण्डार्थे भ्यश्चेति यु
च् ॥

रोषमयः । चि० रोषादागते । मयडु
तितमयट् ॥

रोषितः । चि० रोषं प्रापिते । रुष्टे ॥

रोहः । पुं० अक्षुरे ॥ सादिनि ॥

रोहकः । पुं० प्रेतविशेषे ॥ चि०
रोठरि । रोहकारे ॥ रुहवीजजन्म
निप्रादुर्भावे । ण्वुल् ॥

रोहणः । पुं० गिरिप्रभेदे । विदूषाद्री
॥ न० शुक्रे ॥ जन्मनि ॥ प्रादुर्भा
वे ॥

रोहन्तः । पुं० द्रुमविशेषे ॥ रुद्यात्
। रुह० । रुहिमन्दिञ्जीविप्राणि
भ्यः षिदाशिषीतिभक्त् ॥ वृक्षमा
न्ते ॥

रोहन्ती । स्त्री० लतान्तरे ॥ पित्वान्
ङीष् ॥

रोहिः । पुं० बीजे ॥ वृक्षे ॥ धार्मि
के ॥ व्रतत्याम् ॥ रोहिते । रुह० ।
इपिशिरुहिवृतिविदिच्छिदिक्तीर्ति

रोहिणी

भ्यश्चेतीन् ॥ गन्धमृगे ॥

रोहिणः । पुं० भूदृष्टे ॥ वटवृक्षे ॥

रोहितकवृक्षे ॥ न० कालभेदे ।

रोहिणे । दिनखनवमेमुहूर्ते ॥

सप्तपूर्वाह्णश्राद्धस्यगौशकालत्वे

नात्तरावधिः । अपराह्णश्राद्ध

स्यपूर्वावधिः । एकोद्दिष्टश्राद्धस्य

समानकालः ॥ रोहिते । रुह० ।

रुहेश्चेति० इन् ॥ चि० रोहिण्यां

जाते । नक्षत्रेभ्योवहुलमितिलुक्

। लुक्त्तद्धितलुक् ॥

रोहिणिः । स्त्री० रोहिणीनक्षत्रे ॥

रोहिणिका । स्त्री० रागादिनारक्तव
र्णायांस्त्रियाम् ॥

रोहिणी । स्त्री० अश्विन्यादिषुचतुर्थं
नक्षत्रे । ब्राह्म्याम् ॥ तत्रजातस्य

फलं यथा । श्राद्धमकार्यं कुशलः

कुलीनः सुचारुदेशविलसत्कलि

वरः । स्मराग्निनाचाकुलिताखि

लाश्रयोयोरोहिणीजः सधनीसमा

नी ॥ इति ॥ रोहिणीनक्षत्रे इति

गौरादिषु पाठान्ङीष् ॥ कण्ठ

रोगविशेषे ॥ अस्यनामानिसङ्

ख्याचयथा । रोहिणीपञ्चधाप्रोक्ता

कण्ठशालूकएवच । अधिनिहस्य

बलयोऽलासनामैकवृन्दकः ॥

ततोवृन्दः शतमूर्त्तगिलायुः क

ण्ठविद्रधिः । गलौघः प्रस्वरन्नस

मांसतालस्तथैवच ॥ विदाहीकण्ठ

रोहित्

देहेतुरोगाद्यष्टादशस्मृताः । इति
॥ धेनी । सौरभेय्याम् ॥ रोहित
वर्णयोगात् । डीव्नी ॥ रोहिता
याम् । रोहितशब्दात्स्त्रीत्वच्छा
यां । वर्णादनुदात्तात् तोपधात्तोने
तिङीप्त्कारस्वनकारादेशश्च ॥
तडिति । कटम्भरायाम् । कटु
रोहिष्याम् ॥ सोमवल्के ॥ जिना
नांविद्यादेवीविशेषे ॥ बलदेवस्य
मातरि ॥ सुरभिकन्यायाम् ॥ न
ववर्षीयायांकन्यायाम् ॥ हरीत
क्याम् ॥ वृत्तासारोहिणीस्मृतेति
लक्षणात् । कपिलवर्णावर्तुलाका
राविरचनेप्रशस्ता ॥ काश्मर्याम् ॥
रागाद्यै रक्तितस्त्रियाम् ॥ रोहिष्यां
जातायाम् ॥ चिचारेवतीरोहि
णीभ्यः स्त्रियामिति नच चाणोलुक्
। गौरादिस्त्वान्डीष् ॥

रोहिणीपतिः । पुं० इन्द्रो ॥ रोहि-
ष्याः पतिः ॥ इन्द्रमे ॥

रोहिणीरमणः । पुं० वृषभे ॥ वसुदे
वे ॥ चन्द्रे ॥

रोहिणीवल्लभः ।) पुं० चन्द्रमसि
रोहिणीशः ।) वसुदेवे ॥

रोहिष्यष्टमी स्त्री० रोहिणीयुक्तभा-
द्रकृष्णाष्टम्याम् ॥

रोहित् । पुं० चर्कं । भानी ॥ स्त्री०-
भृग्याम् ॥ लताप्रभेदे ॥ रोहित् ।

रोहितः

रुह० । इत्यरुहियुधिभ्यङ्गितिः ॥

रोहितः । पुं० मीनविशेषे । रोहू०
इतिभाषाप्रसिद्धे ॥ अस्यलक्षणं गु
णाद्यथा । कृष्णाः शक्तीश्वरे तकु
क्षिस्तुमत्स्येयः श्रेष्ठोसौलोहितो
वृत्तवक्रः । कोष्णं वल्क्यं रोहितस्या
पिमांसंवातं हन्ति स्निग्धमृध्नातिवी-
र्यम् ॥ अपिच । रक्तोदरोरक्तमुखो
रक्ताक्षोरक्तपक्षतिः । कृष्णपक्षोभ
षश्चेष्टारोहितः कथितो बुधैः ॥
रोहितः सर्वमत्स्यानां वरो वृष्योर्दि
तार्त्तित् । कषायानुरसः स्वादु
र्वातघ्नो नातिपित्तकृत् ॥ ऊर्ध्वं ज-
चुगतान् रोगान् हन्याद्रोहितमुण्ड
कम् ॥ अस्यपाकप्रकारो यथा । रो
हितोदरखण्डाश्चकासमर्दनमर्दि-
ताः । कटु तैलपरिभृष्टाहिङ्गुसै-
न्धवसंयुताः ॥ शकलंपृष्ठसम्भूतं-
रोहितं दधिमर्दितम् । विसवारान्वि
तंपाच्यं प्रलेहविधिनाभृशम् ॥ त-
न्मुण्डयतु । रोहितस्योत्तमं देहं प्रले
हेनाषलेपितम् । योश्नात्तोहन-
रः पूर्वभवेत्सस्मररूपभृत् ॥ रोहि
तः प्रवरो मत्स्यानातिपित्तकरो गु
रुः । वातहापुष्टिदोहयः स्निग्धः
पथ्यः समीरिणः ॥ इति ॥ मृग
विशेषे ॥ रोहितकद्रुमे ॥ हारभेदे
॥ रक्तवर्णे ॥ ऋषभाद्रिवासिगन्ध-
र्वविशेषाणां संज्ञायाम् ॥ न० कु

रोहिताश्व :

ह्रमे ॥ रक्ते ॥ ऋजुशक्रशरासने ।
दण्डाकारे नानावर्णं दिविदृश्यमा
नेज्योतिर्विशिषे ॥ इन्द्रधनुरे वा-
खातादिनाऋज्वक्त्रं सद्रोहितं स्या
त् ॥ चि० रक्तवर्णं विशिष्टे ॥ रोहि
ति । रुह० । रुहिरस्य लोवेतीतन् ॥
यद्वा । रोहणं रोहः । सजातीऽ-
स्य । तारकादिस्वादितश्च ॥

रोहितकः । पुं० वृक्षविशेषः । रोहि
णि । ग्रीहशची । दाडिमपुष्पके ।
सदाप्रसूने । रोहिडा० इ० भा० -
प्र० ॥ रोहितोवर्णो स्यास्ति । अ-
श्च । स्वार्थेकन् ॥

रोहितगिरिः । पुं० पर्वतान्तरे । रो
हितासद् इ० भा० प्र० ॥

रोहितगिरीयः । पुं० आयुधजीवि
विशेषे ॥ रोहितगिरिरभिजने -
स्यायुधजीविनः । छः ॥

रोहिता । स्त्री० रागादिनारक्तवर्णा-
यांस्त्रियाम् ॥ वर्णादनुदात्तादिति
पाक्षिकोऽङ्गोत्कारस्यनकारादेश
श्चन ॥ .

रोहिताश्वः । पुं० अग्नौ । वैश्वानरे
॥ रोहिताश्वायस्य । बरुणस्त्व
सितानश्वान्० कुबेरः कुमुदोप
मान् । हुताशनः किंशुकाभान्०
वायुर्बभूस्तथावृणोदितिशालिहो-
चात् ॥ रलयोः सावर्ण्यात् रोहि
ताश्वः ॥ रोहितोऽग्नीवाहनमस्ये

रौद्रः

तिवा ॥ हरिसन्द्रन्तपात्मजे ।
रोहितिका । स्त्री० कोपादिनारक्तव
र्णायाम्स्त्रियाम् ॥

रोहितेयः । पुं० रोहितके ॥ ग्रीहा
रीरोहितेयः स्याद्रक्तपुष्पशरोहित
इतिरत्नकोषः ॥

रोही । पुं० रोहितके ॥ अश्वत्ये ॥
वटद्रुमे ॥ अवश्यं रोहित । रुह०
आवश्यकेणिनिः ॥

रोहिषः । पुं० रौहिषे ॥ न० तणा
न्तरे ॥

रोहीतकः । पुं० रोहितकद्रुमे ॥ रो
हीतकः ग्रीहघातीरुच्यारक्तप्रसा-
दनः रोहीतकीयकृत्प्रीहगुल्मीद
रहरः स्मृतः ॥

रौच्यम् । न० रूक्षतायाम् ॥ पारुष्ये
॥ रूक्षस्यभावः । ष्यञ् ॥

रौच्यः । पुं० मनुविशेषे ॥ ॥ रुचेः
प्रजापतेः पुत्रोरौच्यो नामभविष्य
ति ॥ बिल्बकाष्ठदण्डे । वैत्व ॥

रौद्रः । पुं० घर्मे । सूर्यतेजसि । आ
तपे ॥ अस्यगुणायथा । आतपः
कटुकीरूक्षः खेदमूर्च्छात्पावहः
दाहवैवर्ण्यजननेनेत्ररोगप्रकीर्णः
॥ रसविशेषे ॥ षष्ठिवत्सरान्तर्गतव
त्सरविमूषे ॥ तत्फलं यथा । अल्प
तोयाचनास्यैवकीटकाः प्रवृत्ताः
स्मृताः विरुद्धाः पार्थिवादेविरौद्रे सं
वत्सरेप्रिये ॥ ५४ ॥ श्रुत्वा राघट्टर

रौहिणः

सान्तर्गतविशेषरसे । उये ॥ चि०
तीव्र ॥ भीषण ॥ रुद्रसम्बन्धिनि
॥ रुद्रदेवत्ये ॥ रुद्रस्यैदम् ।
अण् ॥

रौद्री । स्त्री० अण्ड्याम् ॥ डीप् ॥

रुद्रजटायाम् ॥

रौप्यम् । न० रूप्ये ॥

रौप्यमाक्षिकम् न० तारमाक्षिके ॥

रौमम् । न० रौमके ॥ रुमायांभव
म् । अण् ॥

रौमकम् । न० सांभरि० इ० भा०

प्र० लवण्ये । रौमे । वसुके ॥ रुमा

यांभवम् । तत्रभवद्वत्यण् । सञ्जा-

यांकन् चि० रौमकेभवस्ततश्चा

गतीवा । पलद्यादिष्वाद्ण् ॥

रौमहर्षणिः । पुं० उग्रश्रवसि । सू

ते ॥ रौमहर्षणस्यापत्यम् । अत

इज् ॥

रौरवः । पुं० नरकविशेषे । घोरै ॥

चि० चञ्चले ॥ घोरै ॥ धूर्त्ते ॥ रुद्र

सम्बन्धिनि ॥ रुद्रभारशृङ्गाख्यः

प्राणिविशेषः । तस्यायम् । तस्यै

दमित्यण् ॥

रौहिणः । पुं० चन्दनहृत्वे ॥ न०

दिनश्चनवमेमुहूर्त्ते । यथा । अत्र

पूर्वाह्णे आहमभिधायरौहिणस्तु-

नलङ्घयेदित्यभिधानेनपूर्वाह्ण

आहस्यसङ्घात्परोरौहिणपर्यन्तगौ

णपूर्वाह्णकालः प्रतीयते । तेन

रौहिणी

रौहिणं पूर्वाह्ण आहस्यगौणका-
लत्वेनात्तरावधिः अपराह्णश्चाद्

धस्यपूर्वावधिरित्यवगम्यते । ततश्च

पूर्वदिनेसङ्घात्परंरौहिणपर्यन्तं

तिथेर्लाभेपरदिनेमुहूर्त्तत्रयमात्रे-

तत्तिथिलाभेपूर्वदिनेश्चाद्धम् ।

रौहिणात्तरूपगौणपूर्वाह्णलाभाम्

नपरदिनेतथास्त्वभावात् । उभयदिने

सङ्घलाभेपरदिने । शुक्लपक्षे तिथि

याञ्छेतिवचनात् । रौहिणस्तुदिव-

सस्यनवममुहूर्त्तस्तस्योतिषाक्त-

रौहिणीदेवतत्त्वात् रौहिणत्वमिति

इतिश्चाद्धतत्वम् ॥ चि० रौहि

ण्यांजाते ॥ सन्धिवेलादीस्वनेना

ण् ॥

रौहिणेयः । पुं० बुधयज्ञे ॥ हलायु

धे । बलदेवे ॥ न० मरकतमणौ

चि० गोवर्त्सने ॥ रौहिण्यापत्य

म् । शुभ्रादित्वाट्ठक् ॥

रौहिषः । पुं० मृगविशेषे । रौहिषंठ

णभेदमत्ति । शिषद्वत्यण् ॥ रौहित

मस्ये । न० कस्तूरे । रौहितइति०

रौहिसइतिचख्यातीत्ये ॥ रौहिषंतुव

रंतिक्तांकटुपाकं व्यपोहति । हृत्क

रुहव्याधिपित्तासशूलकासकफज्व-

रान् ॥ रौहित । रुह० । रुहवृद्धि

स्येतिटिपच् ॥

रौहिणी । स्त्री० मृग्याम् ॥ दूर्वायाम् ॥

॥ रकारसमाप्तः ॥

लक्षणा

यविजातीयव्यावर्तकीलक्ष्यगतः
 कश्चिल्लोकप्रसिद्धाकारो लक्षणमि
 तिमामीमांसकाः ॥ ऋषयोपिपदार्या
 नानान्तंर्यातिपृथक्त्वशः । लक्ष
 णेनतुसिद्धानामन्तंर्यान्तिविपश्चित
 इतिपूर्वाचार्याः ॥ स्वरूपंतटस्थं
 द्विधालक्षणं स्यात्स्वरूपस्यबोधोय-
 तीलक्षणाभ्याम् । स्वरूपेप्रविष्टात्
 स्वरूपेऽप्रविष्टाद्यथाकाकबन्तोऽगृहाः
 खंबिलक्ष्णं ॥ शास्त्रे ॥ इतिवैयाकर
 णाः ॥ पुं० रामभ्रातरि । सौमि
 ची ॥ सारसखगे ॥ लक्षेसुरादिग्य
 न्ताल्लक्षेऽर्त्चेतिनप्रत्ययस्तस्याडा-
 गमश्च ॥

लक्षणा । पुं० वृत्तिविशेषे ॥ यथा ।
 अभिधेयाविनाभूतप्रवृत्तिलक्षणं
 ध्यते ॥ साचत्रिविधा । जहल्लक्षणा
 • अजहल्लक्षणा • जहदजहल्लक्षणोति
 । यथास्थानमासंलक्षणमनुसम्ब
 यम् ॥ शक्यसम्बन्धे ॥ यथा ।
 लक्षणाशक्यसम्बन्धस्तात्पर्यानुपप
 त्तितः ॥ अस्यार्थः । गङ्गायांघो
 षद्वत्यादौ • गङ्गापदस्यशक्यार्थेप्रवा
 हरूपे • षोषस्यान्वयानुपपत्तिस्तात्
 पर्यानुपपत्तिर्वायत्र प्रतिसम्बन्धीयते
 तत्रलक्षणयातीरस्यबोधः । साच
 शक्यसम्बन्धरूपा । तथाहि प्रवा
 हरूपशक्यार्थसम्बन्धस्यतीरेगृहीत
 स्वात्तीरस्यस्मरणं ततः शाब्दबो

लक्षणा

धइतिसिद्धान्तमुक्ताबली ॥ शब्दा
 नामौपचारिकीषु प्रवृत्तिषु ॥ य
 था । आधारे कारणे कार्ये समीपे
 चोपकारके । धर्माद्यनुकृतौचेति
 लक्षणांसूरयो जगुः ॥ मुख्यार्थानु
 गमानुपपत्तेर्गुणार्थप्रतिप्रतीतिका
 रिणीलक्षणांसूरयस्तद्विदो जगुः ज
 च्चुः । कुत्रकुत्रेत्याह । आधारइ
 त्यादि । तत्रतावदोधारेयथा ।
 मञ्चाः क्रोशन्तीति । अत्रहिमञ्चा
 नामधिकरण भूतानामाचैतन्यात्
 • रोदनलक्षणे नक्रोशनार्थे नाननु
 गमादानर्थक्यात् • तत्स्थानांबाला
 नांसम्बन्धितत्क्रोशनंतत्तेषु तात्
 स्यात्प्रलक्षणयोक्तम् ॥ कारणे
 तुलक्षणायथा । शालीनृष्टोदेव
 इति । अत्रहिमुख्ययावृत्त्याशालि
 वर्षणस्यार्थो नन्वितइतिलक्षणया •
 कालोचितायांबृष्टीशालिकारणभू
 तायांप्रतिबन्धवैकल्पयोरसम्भाह
 नात् • सम्पन्नमेवशालिलक्षणं का
 र्यमुपचर्यते । अथवा आयुर्घृतमि
 ति । आयुष्कारणे घृते • आयुषस्त
 त्कार्यस्योपचारः ॥ एवंकार्येपि
 लक्षणासम्भवति • यथा । ऊर्णाः
 प्रावरणाः केचिदपरे तूलावास
 इति । अत्रकिससूत्रभावं विना
 भाविना कम्बलपटादि भावेना
 परिणतयो रूर्णातूलयोर्मुख्ययावृ

लक्षणा

त्याप्रावरणत्वमसम्भावितम् • तत्
कार्यक्षकस्वलपटात्मनएवतदुपपत्तेः
। ततश्चकस्वलेपटादौचतयोः कार
णभूतयोर्हूर्णाकार्पासयोरुपचारः
कृतः ॥ समीपार्थलक्षणायथा ।
गंगायांघोषइति । अत्रहिमुख्यया
वृत्याप्रवहज्जलरूपंस्त्रेताः गुणवृ
त्याबातद्विशेषंयदिकिञ्चित्गंगाश
ब्दः कथयेत् तदास्यासम्भाव्येवया
माधिकरणतेति सामर्थ्यात्तत्सा
मीप्यलक्षणत्वेनतद्व्यवतिष्ठते ॥
उपकारकेपिलक्षणादृश्यते यथा ।
भिक्षावासयन्तिकारीषोऽध्यापयती
ति । अत्रहिकिलनभिक्षास्तत्प्राव
रणांचलंकरेणगृहीत्वागमननिषेधं-
कुर्वन्ति • नापिसर्वथाऽस्मात्स्या
नान्नगन्तव्यमितिप्रणयवचनैरवस्था-
पयन्ति । अपितुप्रचुरांनव्यञ्जनवृ
त्त्यस्तृप्तिहेतुत्वान्निरसनक्रियासुपका
रकत्वेनसम्भाव्यमानाः प्रयोजक-
त्वेनोपचर्यन्ते । एवंचनकारीषोऽङ्ग
पुत्रार्थीष्वेतिब्रुवन्माणवकमध्याप
यति । नापितच्छरीरमनुप्रविश्यभू
तवेतांलादिभिरिवैनंपाठयति ।
किन्तहिंशीतापनुतिहेतुतयाध्यय-
नविध्युपकारकत्वेनानुकूल्यंभजं
स्तत्प्रयोजकत्वेनोपन्नरितः ॥ किं
चधर्माद्यनुकृताविति । आदियह
णादाकारानुकृतीषा । तत्रधर्मानु

लक्षणीयः

कृतौयथा । सिंहेमाणवकः • गौ
वाहीकइति । अत्रकिललक्षणया
सिंहधर्माणांशीर्षादीनामनुकृत्यर्थं
माणवकेसामानाधिकरण्येनसिंह
शब्दः प्रवृत्तः • मुख्ययावृत्त्यातस्य-
सिंहत्वस्यासम्भवात् । वाहीकेति
पृष्ठबहनत्वासम्भवात्तिष्ठन्नक्षणाग
च्छन्तणादिबलीबद्धंगतधर्मानुक
रणायगोशब्दः सामानाधिकरण्ये-
नोपचरितवृत्तिरेवप्रवृत्तः • मुख्यया-
वृत्त्यातथाऽनन्वयात् ॥ एवमाकारा
नुकृतौयथा । सूचिभेद्यैस्तमोभिरि
ति । अत्रहितमसोऽमूर्त्तत्वात्सूचि
भेद्यत्वंमुख्ययावृत्त्यानसङ्गतमतोल
क्षणयातिनिविडत्वंबहुमाकृतिः सू
चिभेद्यत्वेनानुकृता । एवंनामघ
नानितमांसियद्वस्त्रादिवत्सूच्यादि-
नाभेदमप्येषांबहुशक्यमित्यर्थः ॥
मानान्तरापरोधिमुख्यार्थस्यापरिवृत्ते
जाते । मुख्याविनाकृतेर्यथावृत्तिः
सैवलक्षणाप्रोक्तेतिपूज्यपादाचा-
र्याः हंसयोषायाम् ॥ प्रमाणे ॥
लक्ष्येऽनयेतिलक्षणा । टाप ॥
सारस्यांलक्षणाकचिदितिमेदिनि-
करः ॥

लक्षणार्थः । पुं • लक्षणस्यप्रयोजने ॥
समानासमानजातीयव्यवच्छेदे ॥
लक्षणस्यार्थः ॥
लक्षणीयः । वि • लक्ष्ये ॥ भाव

लक्षणा

नीये ॥

लक्षत्तुम् । न० लक्षणावृत्त्याच्चाप्यत्वे ॥

लक्षा । स्त्री० दशायुतसङ्ख्यायाम् ॥

लक्षितः । त्रि० ज्ञापिते ॥ आलोचि

ते ॥ दृष्टे ॥ अङ्किते ॥ लक्षेः कर्म

णिक्तः ॥ लक्षणाश्रये ॥

लक्षितलक्षणा । स्त्री० लक्षिते लक्षणा

याम् ॥

लक्षिता । स्त्री० परकीयान्तर्गतनायि

कोभेदे ॥

लक्ष्मणः । पुं० सौमित्रौ । श्रीरामभा

तरि ॥ सारसे ॥ यज्ञे । न० चिह्ने

॥ नामनि ॥ लक्षयति । लक्ष० । चु

रादिप्यत्राङ्गत्वे रट् चतिनप्रत्ययस्त

स्ममुडागमेपीर्थ्यके ॥ त्रि० श्रीयुक्त

सश्रीके ॥ लक्ष्मीरस्यस्य । यामादि

त्वान्नः । लक्ष्म्याश्चेतिगणसूत्रेणा

त्वंवेधं ॥

लक्ष्मणप्रसूः । स्त्री० सुमित्रायाम् ॥

लक्ष्मणा । स्त्री० सारसस्त्रियाम् ॥ प्रवे

तकण्ठकार्याम् । कटुवार्त्ताकिन्या

म् । कटुवार्त्ताक्याम् । नि० स्नेह

फलायाम् । चन्द्रपुण्यायाम् ॥ श्रौष

धीभेदे । पुत्रकन्दायाम् । पुत्रदा

याम् । नागपत्रायाम् । अस्रविन्दु

च्छदायाम् । लक्ष्मणाकन्दवृत्तिना

स्नागौडदेशेप्रसिद्धे ॥ गुणास्तुयथा

। पुत्रकाकाररक्ताल्पविन्दुभिर्ला-

ञ्छितासदा । लक्ष्मणापुत्रजननी

लक्ष्मीजनार्दनः

वस्तुगन्धाकृतिर्भवेत् ॥ कथितापु

त्रदावश्यं लक्ष्मणामुनिपुङ्गवैः ॥ अ-

दन्तत्वाद्वाप ॥ दुर्योधनकन्ययाम् ।

साम्बपत्न्यां ॥

लक्ष्म । न० चिह्ने ॥ प्रधाने ॥ लक्ष

यति० लक्ष्यतेवा । लक्ष० । मनि

न् ॥

लक्ष्मीः । स्त्री० विष्णुपत्न्याम् । प

द्मालयायाम् । पद्मायाम् । लोक

मातरि । मायाम् ॥ सम्पत्तौ ॥

शोभायाम् ॥ ऋषौषधे ॥ षड्विना

मौषधे ॥ फलनौवृत्ते ॥ सीताया

म् ॥ वीरभार्यायाम् ॥ स्थलपद्मि

न्याम् ॥ हरिद्रायाम् ॥ शम्भ्याम्

द्रव्ये ॥ मुक्तायाम् ॥ मोक्षप्राप्तौ

॥ लक्षयति० पश्यतिनीतिज्ञम् ।

लक्ष० । लक्षे मुट् चति० ईप्रत्य

यस्तस्यमुट् ॥ लक्षते० लक्ष्यतेवा

दुर्गायाम् ॥

लक्ष्मी । स्त्री० लक्ष्म्यर्थेषु ॥ कृदिति

ङीप् ॥ लक्ष्मीर्लक्ष्मीहरिश्चिया

मितिद्विरूपाभिधानम् ॥

लक्ष्मीकान्तः । पुं० नारायणे ॥

लक्ष्मीगृहम् । न० रक्तोत्पले ॥ ल

क्ष्म्यागृहमिषगृहम् ॥ लक्ष्म्यावे

श्मनि ॥

लक्ष्मीजनार्दनः । पुं० शालयामवि

शेषे ॥ तल्लक्ष्मणयथा । एकद्वारेचतु

श्चक्ष्मणवीननीरदोपमम् । लक्ष्मी

लक्ष्मीवान्

जनाह्नं यं रहितं वनमालया ॥
 इति ब्रह्मवैवर्ते प्रकृतिखण्डम् ॥
 लक्ष्मीतालः । पुं० श्रीतालवृक्षे ॥
 तीर्थं त्रिकल्पपरिच्छेदविशेषे ॥
 लक्ष्मीनारायणः । पुं० शालियाम
 विशेषे । तल्लक्षणं यथा । एकहारे
 चतुस्रकं वनमालाविभूषितम् ।
 नवीननीरदाकारं लक्ष्मीनाराय
 णाभिधम् ॥
 लक्ष्मीनृसिंहः । पुं० शालियामवि
 शेषे ॥ तल्लक्षणम् । द्विचक्रं विस्तृ
 तास्यस्रवनमालासमन्वितम् । ल
 क्ष्मीनृसिंहं विज्ञेयं गृहिणास्रसु
 खप्रदम् ॥
 लक्ष्मीपतिः । पुं० वासुदेवे । नारा
 यणे ॥ लक्ष्म्याः पतिः नरपती
 ॥ पूगे ॥ लक्ष्म्यै ॥ सम्पत्तियु
 क्ते ॥
 लक्ष्मीपुत्रः । पुं० कामदेवे तुरङ्ग
 मे ॥ लवे ॥ कुशे ॥
 लक्ष्मीपुष्पः । पुं० पद्मरागमणौ ।
 लक्ष्मीफलः । पुं० विल्ववृक्षे ॥ ल
 क्ष्मीप्रदं प्रियं वाफलमस्य । शोक
 पार्थिवादिः ॥
 लक्ष्मीवान् । पुं० पनसवृक्षे ॥ श्वे
 तरोहितवृक्षे ॥ त्रि० श्रीले ।
 श्रीमति । श्रीसमन्विते ॥ लक्ष्मीर
 स्यास्ति । मतुप् । मादुपधायाद्
 तिवत्त्वं ॥

लग्नकः

लक्ष्मीविष्टः । पुं० श्रीविष्टे ॥
 लक्ष्मीशः । पुं० श्रीशे । विष्णौ ॥
 लक्ष्मीसमाह्वया । स्त्री० रामपत्न्या
 म् । सीतायाम् ॥ लक्ष्मीसमाह्व
 यीयस्याः ॥
 लक्ष्मीसहजः । पुं० चन्द्रे ॥
 लक्ष्म्यारामः । पुं० वनविशेषे ॥
 लक्ष्म्याः पारामः ॥
 लक्ष्यम् न० शरवेध्ये । शरव्ये ॥
 व्याधे । अपदेशे ॥ त्रि० अनुमेये
 ॥ लक्षणया बोध्ये । दर्शनीये ॥
 लक्षणम् । लक्ष्यते वा । लक्ष्मालो
 चने । ग्यत् ॥
 लक्ष्मीकृतः । त्रि० वेङ्गुमिष्टे ॥
 लगडम् । त्रि० चारुणि । बम्हुरे ।
 मनोज्ञे ॥
 लगितः । त्रि० सङ्गयुक्ते । लगाङ् ।
 भा० ॥ लगेसङ्गि । क्तः ॥
 लगुडः । पुं० दण्डे । दण्डकाष्ठे ।
 लाटी० वृ० भा० ॥
 लग्नः । पुं० स्तुतिपाठके । प्रातर्गये
 ॥ न० मेषादिराशीनामुदये । त्रिं
 शङ्गात्मके ॥ त्रि० लज्जितेसक्ते
 ॥ लगतिफले । लगे । लुब्धस्त्रा
 न्ते तित्तस्ये डभावो निष्ठानत्वमपि
 निपात्यते ॥
 लग्नकः । पुं० प्रतिभुवियोहिदायं वि
 नाऽन्यकृतच्छण्डपरिशोधकं
 माह्वानं स्त्रीकरोति । यथा । यद्य

लघु :

यमृषापनयनं न करिष्यति • तच्च
हं करिष्यामीति तस्मिन् । जामन •
इ • भा • ॥ लजतेस्म । ओलजी
ब्रीडने । गत्यर्थे तिक्तः । स्वार्थे
कः ॥

लघट् । पुं • पवने, वायौ ॥ लङ्कते
। लघिगतौ । लङ्कतेर्नलोपश्चेत्य
टिः ॥

लघटिः । पुं • वायौ ॥

लघिमा । पुं • शिवेश्वर्यप्रभेदे ॥
येन लघु भवति • यतः सूर्यरश्मी
नालम्ब्यादित्यलोकं याति । लघु
तायाम् ॥ लघोर्भावः । इमनि
च् ॥

लघिष्ठः । त्रि • अत्यल्पके अयमेषा
मतिशयेन लघुः । अतिशयने •
इष्टन् ॥ भेले ॥

लघीयान् । त्रि • अतिशयेन लघौ ।
लघुतरे ॥ यथालघीयान्शब्दोप
देशो गरीयानपशब्दोपदेश इति ॥
अयमनयोरतिशयेन लघुः । ईय
सुन् ॥

लघुः । पुं • एकमात्रे वर्णे ॥ यथा
। गुरोर्विभिन्नोलघुरेकमात्रोद्ग्रा
दिपूर्वोपिलघुर्विकल्पात् । क्वचित्
सविन्दुः क्वचिद्विन्दुः रकारयु
क्तोपिलघुः क्वचित्स्यात् । उच्चा
र्यमाणास्वरितप्रयत्नात् द्विजाद्यव
र्णाः क्वचिदेकभावम् । भजन्ति

लघुपञ्चमूलम्

भाषास्वयसंस्कृतेषु विनाशमिष्यं
बहुधानयोज्यम् । स्त्री • पृक्काना
मीषधी ॥ न • शीघ्रे ॥ कृष्णागुरु
णि ॥ लामञ्जके ॥ सत्वगुणे ॥
विशेषनत्वाद्वादी । यथा । पुण्या
शिवन्यभिजिबस्तालघुच्चिप्रंगुरुस्त
या । अचपण्यरतिज्ञानभूषाशिल्प
कलादिकम् ॥ त्रि • अगुरौ । मनो
घ्ने ॥ निः सारे ॥ इस्त्रे ॥ लङ्कते
। लघि • लंघि • लघोर्नलोपश्चेति
कुर्नलोपश्च । लङ्कतेवा ॥

लघुकामः । त्रि • अल्पयाचके ॥

लघुकायः । पुं • अल्पायुषि । छागे
। वक्ररे । त्रि • क्षुद्रशरीरे ॥

लघुकाश्मर्यः । पुं • कट्फलवृक्षे ॥

लघुक्रियः । त्रि • क्षिप्रव्यापारे ॥

लघुखटिका । स्त्री • आसन्द्याम् ।
क्षुद्रखट्टायाम् ॥

लघुगर्गः । पुं • चिकण्टकमत्स्ये ॥

लघुचर्मिटा । स्त्री • मृगे रारौ ॥

लघुजङ्गलः । पुं • लावकपक्षिणि ॥

लघुतमः । त्रि • लघिष्ठे ॥ अतिशा
यनेतमम् ॥

लघुदन्ती । स्त्री • क्षुद्रदन्तीवृक्षे ॥

लघुदुन्दुभिः । पुं • द्रगडवाद्ये ॥

लघुद्राक्षा । स्त्री • काकलीद्राक्षायाम्
। निर्वीजायाम् ॥

लघुनाम । न • अगुरुणि ॥

लघुपञ्चमूलम् । न • क्षुद्रपञ्चमूलम् ॥

लघु राजसृगाङ्क :

पाचने । तद्यथा । शालपर्णीपृश्नि
पर्णीवाताकीकण्टकारिका । गोक्षु
रः पञ्चभिस्त्रैतैः कनिष्ठपञ्चमूल
कम् ॥ अरु गुणाः । पञ्चमूलं लघु
खादुबल्यं पित्तानिलापहम् । ना
त्युष्णं हृद्यं ग्राहिज्वरश्लासाशमरी
प्रणत् ॥

लघु, पञ्चमूलौ । स्त्री० लघु, पञ्चमूले
। शालपर्णादी । पञ्चानामूला
नांसमाहारः पञ्चमूली । लघ्वी
चासौपञ्चमूली च तिबियङ्गः ॥
लघु, पत्रिका । स्त्री० रोचन्याम् ॥ गु
ण्डारोचन्याम् ॥

लघु, पत्री । स्त्री० अश्वत्थीवृक्षे ॥
लघु, पिच्छिलः । पुं० भूकर्वुदाशके ।
लघु, पुष्पः । पुं० भूमिकदम्बे ॥
लघु, बदरः । पुं० क्षुद्रकोली । सूक्ष्म
फले ॥

लघु, बदरी । स्त्री० भूबदर्याम् ॥
लघु, ब्राह्मी । स्त्री० क्षुद्रब्राह्म्याम् । जलो
हवायाम् । सूक्ष्मपत्रायाम् ॥
लघु, मन्थः । पुं० क्षुद्राम्निमन्थे ।
लघु, मांसः । पुं० तिलिरिपक्षिणि ॥
लघु, मांसी । स्त्री० गन्धमांस्याम् ।
भूतकीश्याम् ॥

लघु, राजसृगाङ्कः । पुं० औषधिविशि
ष्टे ॥ यथा । घृततीक्ष्णायुतः सुर
सास्वरसौलघु, राजसृगाङ्क इति प्रथि
तः । अपहृत्यनिलान्सबलान्बहु

लङ्का

लाम्निजभक्तरीपूनिवचक्रधरइति
लोलिम्भराजः ॥ ५

लघु, लयम् । न० वीरणमूले । नलदे
॥ लङ्कतेरोगाङ्क० लङ्घ्यतेवाभस्य
स्वात् । लघि० । लघिवंक्षीरिति
कुः । लीयते । लीड्घ्ये पणे ।
अच् । लघु, चतत्लयश्च ॥

लघु, सदाफला । स्त्री० क्षुद्रोदुम्बरे ॥
लघु, हस्तः । पुं० शीघ्रवेधिनि ॥
लघु, हस्तकः । पुं० कृतहस्ते ॥
लघु, हेमदुग्धा । स्त्री० लघुदुम्बरिका
याम् ।

लघुदुम्बरिका । स्त्री० क्षुद्रोदुम्बरि
कायाम् ॥ लघु, सदाफलायाम् ॥
लघु, क्षरम् । न० मात्राकाले ॥ निमे
षोन्मेषणे मात्राकालोलघ्वक्षरन्त
येतिपुराणम् ॥

लघ्वाशी । वि० परिमितमेध्याग्निनि
लघु, परिमितमेध्याञ्चागितुशी
लयत् ॥ निद्रालस्यादिचित्तलय
कारिरहिते ॥

लघ्वो । स्त्री० लाघवयुक्तायाम् ॥
स्पन्दनस्यप्रभेदे ॥ पृक्कायाम् ॥ द-
न्त्याम् ॥ लघु, स्त्रियाम् ॥

लङ्का । स्त्री० दक्षिणेभारतवर्षे
निरक्षदेशेविद्यमानायारक्षः पुर्या
म् । अथ, नाशे लम् । इतिख्याता
याम् ॥ जम्बूद्वीपस्योपहीपविशेष
शाखायाम् ॥ शाकिन्याम् ॥

लङ् :

कुलटायाम् । धान्यविशेषे ।
करालत्रिपुटायाम् ॥ लक्षतेसुख
मस्याम् । लक्ष्मिस्वादाने । चुरा
दिः । एरच् । घञ्वा । पृषोदरा
दिच्चाङ्गम् । नुम्यनुपधत्वाङ्ग
निः ॥ यद्वा । रमन्ते स्याम् । वा
हुलकात्कोलत्वञ्च ॥

लङ्कादाही । पुं० हनूमति ॥

लङ्काधिपतिः । पुं० रावणे ॥
लङ्कापतिः ।

लङ्कापिका । स्त्री० पृक्कायाम् ।
पिडिङ् शाक० इ० गौ० दे० भा०
प्र० ॥

लङ्कामलयः । पुं० लङ्काद्वीपस्थमलय
शैले ।

लङ्कायिका । स्त्री०)
लङ्कारिका । स्त्री० लङ्कायिका
याम् ॥

लङ्कास्थायी । पुं० वृक्षविशेषे ।
लङ्कास्त्रुष्टाम् । लङ्कासिज०
इ० गौ० दे० भा० प्र० ॥

लङ्केशः । पुं० रावणे ॥

लङ्कोपिका । स्त्री० पृक्कोपधी ॥ ल
ङ्कायामुप्यते । टुवप्धीजसन्ताने
। कुन् । वचिस्वपीतिवस्यउः ॥

लङ्कोयिका । स्त्री० पृक्कायाम् ॥ ल-
ङ्कायामुप्यते । ऊथीतन्तुसन्ताने
। कुन् ॥

लङ्कः । पुं० लङ्के ॥ पिडिङ्गे । नाङ्

लज्जा

इ० गौ० भा० प्र० विटे ॥

लङ्गूलम् । न० लाङ्गूले । पुच्छे ॥
लङ्गुनम् । न० उपवासे ॥ कर्षणे ॥

चतुष्प्रकारासंशुद्धिः पिपासामा
रुतातपौ । पाचनान्युपवासश्च
व्यायामश्चेतिलङ्गुनमितिचरकोक्ती
यथानिर्णीतत्वात् ॥ अनशने ॥

लङ्गुनेनक्षयं नीतेदोषे सम्बुद्धितेऽ
नक्षे । विज्वरत्वं लघुत्वञ्चक्षुचैवा
स्योपजायते ॥ इत्यनशनरूपस्य

लङ्गुनस्यफलकथनात् ॥ त्रिरात्रं
पञ्चरात्रं वा दशरात्रमथापि वा ।

लङ्गुनं सन्निपातेषु कुर्यादारोग्यद
र्शनादितिचक्रपाणिदत्तः ॥ क्रम
र्थे । ज्ञाने ॥ अश्वत्थतीयगती ॥

प्रुतन्तुलङ्गुनं पक्षिभृगगत्यनुहारक
मितिहेमचन्द्रोक्तेः ॥ क्रमणे । यथा
। नचाग्निं लङ्गुयेधीमान् नोपद

ध्यादधः क्वचित् । नचैनं पादतः
कुर्यान्मखे ननधमेहुधः ॥

लज्कारिका । स्त्री० लज्जालौ । बरा
हक्रान्तायाम् । समङ्गायाम् । ति
क्तगन्धायाम् । नमस्कारायाम् ॥

लज्जा । स्त्री० मन्दाक्षे । अपायाम्
सुशीलस्यभार्येयम् । पश्यशान्ति
म् ॥ कृतेऽकरणोयेपरञ्चानसशङ्क

यादुःखे ॥ अकरणीयाप्रवृत्ति
जनकेऽन्तः करणस्यवृत्तिविशेषे

॥ लज्जनम् । शीलसजीव्रीहने ।

लट्

गुरोश्चलद्वयः । भलांजशुभ-
 शि । टाप् । लज्जाली ॥
 लज्जालुः । पुं० स्त्री० वराहक्रान्ताया
 म् । नमस्कार्याम् । खदिरपत्रिका
 याम् । सङ्कोचिन्याम् ॥ लज्जा
 लुः शौतलातित्ताकषायाकफपि-
 त्तनुत् । रक्तपित्तमतोसरंयोनिरो-
 गान्विनाशयेत् ॥
 लज्जाशीलः । त्रि० अपचपिष्ठी । ल
 क्किते ॥
 लज्जितः । त्रि० लज्जायुक्ते । सल
 ज्जे । ह्रीणे । ह्रीते ॥ लज्जासञ्जा-
 तास्य । तारकादिष्वादितच् ॥
 लज्जिरो । स्त्री० लज्जाली ॥
 लज्या । स्त्री० लज्जायाम् ॥ इतिश-
 व्दरत्नावली ॥
 लज्जः । पुं० पदे ॥ कच्छे ॥ पुके ॥
 लज्जिका । स्त्री० वेष्टायाम् ॥
 लटः । पुं० प्रमादवचने । दीषे ॥ ल
 टति । लट्वाल्थे । अच् ॥
 लटकः । पुं० दुर्जने ॥ संज्ञायांकन् ॥
 लटपर्णम् । न० त्वचं ॥
 लटः । पुं० दुर्जने ॥
 लट् । जातिविशेषे । नट० इ० भा० ॥
 रागभेदे ॥ तुरङ्गमे ॥ इत्युणादि-
 कोषः ॥
 लट् । स्त्री० करञ्जप्रभेदे । फले ॥ अ
 वद्ये ॥ पक्षिविशेषे ॥ कुसुम्भे ॥
 लटति । लट् । अशुप्रपिलटीति

लताकस्तूरिका

कन् । टाप् ॥
 लडङ् । त्रि० मनोस्ये ॥ इतिचिका
 गडशेषः ॥
 लडङ् । त्रि० दुर्जने ॥ इतिशब्दरत्ना-
 वली ॥
 लडुकः । पुं० मोदके । लडू० लाडू०
 इ० भा ॥ लडुकोदुर्जरौगुरुरिति-
 राजवल्लभः ॥ दधिशाल्पं तथादुग्ध
 कानिक्यामाषपर्पटाः । शूरषाट्ट
 ककूष्माण्डशालूकामिषमख्यजाः ॥
 नालिकेरप्रियालस्यमज्जाकूष्माण्ड-
 कादयः । एतेषांलडुकाः प्रो-
 क्ताः सम्भवन्त्यन्यतोपिच ॥
 लण्डः । पुं० लण्डन् इतिख्यातेइङ्
 लपुरे ॥
 लण्डजः । पुं० लण्डजे । इङ् रेजे ॥
 लता । स्त्री० प्रियङ्गी ॥ शाखाया-
 म् ॥ पृक्कायाम् ॥ ज्योतिष्मत्या-
 म् ॥ लताकस्तूरिकायाम् ॥ मा-
 धय्याम् ॥ दूर्वायाम् ॥ शाखिशा
 खायाम् ॥ अशनपर्याम् ॥ कैष-
 र्तिकायाम् ॥ सारिवायाम् ॥ वल्
 ल्याम् । व्रतती ॥ लतति । ल-
 तिः सौत्रोवेष्टनार्थः । लतआघा
 तेवा । पचाद्यच् टाप् ॥
 लताकस्तूरिका । स्त्री० लताकस्तूर्या
 म् । दक्षिणदेशजायाम् । मुष्कदा
 ना० इतिख्यातायाम् ॥ लताकस्तू-
 रिकातित्तास्वाहीवृष्याहिमालघुः ।

लतालकः

चक्षुष्याच्छेदनीयं घटश्यावस्यास्य
रोगहृत् ॥

लताजिह्वः । पुं० सर्पे ॥ लतेवजि-
ह्वाऽस्य ॥

लतातरुः । पुं० तालवृक्षे ॥ नारङ्गवृ-
क्षे ॥ शालवृक्षे ॥

लताद्रुमः । पुं० लताशाले । अश्व-
कर्णाक्षये । तार्क्षे ॥

लतापनसः । पुं० चंलाले । चित्रफ-
ले । सुखाशे । नाटाम् । तरमु-
ञ्छेति० तरवृजद्व० चख्याते ॥

लतापृक्का । स्त्री० समुद्रान्तायाम् ।
पिडिङ्गशाक० इ० गौ० दे० भा० प्र० ॥

लताफलम् । न० पटोले । लतायाः
फले ॥

लताभद्रा । स्त्री० भद्रालीवृक्षे ॥

लतामणिः । पुं० विद्रुमे । प्रवालैः ॥

लतामरुत् । स्त्री० पृक्कायाम् ॥

लतायष्टिः स्त्री० भण्डोर्याम् । मञ्जि-
ष्ठायाम् ॥

लतायाऽकम् । न० प्रवालैः ॥

लतारसनः । पुं० सर्पे ॥

लतार्कः । पुं० दुद्रुमे । हरिद्वर्णं प-
लाण्डौ ॥ लतासुअर्क्यते अर्च्यते वा वि-
रुहलक्षणयानिन्द्यते । अर्कस्तव-
ने० अर्चपूजायां वाघञ् ॥

लतार्ककः । पुं० दुद्रुमे ॥ स्वार्थे-
कन् ॥

लतालकः । पुं० गजे । हस्तिनि ॥

लपनम्

लतावेष्टः । पुं० देशविशेषि ॥ रतिव-
न्धप्रभेदे ॥ यथा ॥ बाहुभ्यां पादयु-
ग्माभ्यां विष्टयि च्चास्त्रियं भवेत् । लघु-
लिङ्गताडनं योनौ लताविष्टो यमुच्य-
ते ॥

लतावेष्टितकम् । पुं० आलिङ्गनभेदे ॥

लताशङ्कः । पुं० शालवृक्षे ॥

लताश्रमः । पुं० लतामण्डपे ॥ ल-
ताविशिष्टः आश्रमः ॥

लतिका । स्त्री० लतायाम् । स्वार्थेक-
न् । प्रत्ययस्थादितीत्वम् ॥

लत्ता । स्त्री० योगविशेषि ॥ यथा । ज्ञ-
राहुपूर्णेन्दुसिताः स्वपृष्टे० भंस-
प्रगोजातिशरे ७ । ६ । २२ । ५
मितं हि । संलत्तयन्ते ऽर्कशनीज्य-
भौमाः सूर्याष्टतर्काग्निमितं १२८ ।

६३ पुरस्तात् ॥ अक्ष्वाः फलयथा
। रवेर्लत्तावित्तहरीनिच्यं कौजीवि-
निर्दिशेन्मरणम् । चान्द्रीनाशं
कुर्याद्द्वौधीनाशं वदत्येवम् ॥ सौ-
रीमरणं करोति बधू विनाशं बृहस्प-
तेर्लत्ता । मरणं लत्ताराहाः कार्य-
विनाशं भृगोर्वदति ॥

लत्तिका । स्त्री० गोधायाम् । लतिः
सौत्रः । कृदिभिदिलतिभ्यः कि-
दितितिकन् ॥ लत्तायाम् ॥

लपनम् । न० आनने । मुखे ॥ लप्य-
तेनेन । लपव्यक्तायां वाचि । कर-
णेल्युट् ॥ भाषणे ॥

लब्धा

लपितम् । न० वचने ॥ लप० । भा
वेक्तः । त्रि० उक्तं । कथिते ॥ ल
प्यतेस्म । लप० । क्तः ॥
लप्सिका । स्त्री० सर्पिः पयेभ्यांपक्व
खाद्यवस्तुनि । लपसी० क्वापसौ
तिष० स्यातायाम् ॥ सायथा ।
समितांसर्पिषाभृष्टांशर्करांपयसि-
क्षिपेत् । तस्मिन्घनीकृतन्यस्येक्ष
ङ्गमरिचादिकम् ॥ सिद्धैषालप्सिका
स्यातागुणानस्यावदाम्यहम् ॥ ल-
प्सिकावृंहणीवृष्यावल्पापित्तानि-
लापहः । स्निग्धाश्चैकैरौगुर्धीरे
चनौतर्पणीपरम् ॥
लब्धः । त्रि० प्राप्ते ॥ सातेभवतुसुपी
तादेवीशिखरवासिनी । उयेणत
पसालब्धाययापशुप्रतिः पतिरिति
लभ्यतेस्म । डुलभष्प्राप्तौ ॥ क्तः ॥
लब्धप्रशमनम् । न० न्यायलब्धनस्य
सत्यात्रेप्रतिपादने ॥ राज्यश्चिर
लब्धस्यशमनंपरिपन्थिनाम् । रञ्जन
प्रतिकाराभ्यांलब्धप्रशमनंविदुः ॥
लब्धलक्षः । त्रि० आयुधविदि । ल
क्ष्मादप्रच्युतशरे ॥ लब्धंलक्षयेन ॥
लब्धवर्णः । पुं० विचक्षणं ॥ विदुषि
। पण्डिते ॥ लब्धावर्णः स्तुति-
येन ॥
लब्धव्यः । त्रि० प्राप्तव्ये । लभ्ये ॥
लब्धव्यर्थः । त्रि० प्राप्तप्रवेशे ॥
लब्धा । स्त्री० नायिकाभेदे ॥

लंबकर्णः

लम्बिः । स्त्री० प्राप्तौ ॥ डुलभष् ।
स्त्रियांक्तिन्नावादिभ्यः ॥
लभसः । पुं० धने ॥ याचके ॥ वाजि
बन्धनरञ्जौ ॥ लभते । डुलभष्० ।
अथ्यविचमितमौल्यादिना० असच् ।
लभ्यः । त्रि० युक्ते ॥ लब्धव्ये ॥ ल
भ्यते । डुलभष्० । पौरदुपधादि
तियत् ॥ लाभे ॥
लमकः । पुं० ऋषिविशेषे ॥ रमते ।
रम० । रमेरस्यलोबेतिक्रान् ॥
लम्पटः । पुं० पिङ्गे ॥ मूर्खे ॥ यथा
क्तंश्रीभागवते । यथैहिकामुष्मिकका
मलम्पटः सुतेषु दारिषु धनेषुचिन्तय
न् । शङ्केत० विद्वान्कुक्कलेवराच्यया
त्० यस्तस्ययत्नः श्रमएवकेवलमिति ॥
ऐहिकामुष्मिककामेषु० लम्पटामू
र्खः सुतादिषु योगक्षेमं चिन्तयन्०
कुत्सितस्यकलेवरस्य० अस्ययात्
मृत्स्योः शङ्केत० तथाविद्वानपि
सन्यः शङ्केत० तस्ययत्नः श्रमएव
स्यर्थः ॥ लोलुपे ॥
लम्पाकः । पुं० लम्पटे ॥ देशविशेषे ॥
लम्पापटहः । पुं० वाद्यप्रभेदे । पटहे ॥
लम्फः । पुं० मृतगतौ । लाम्फ० ड० भा० ॥
लम्बः । पुं० नर्तके ॥ अङ्गे । कान्ते
उत्काचे ॥ अक्षभेदे ॥ क्षेपादौ
लम्बमानरेखासूत्रे ॥ त्रि० दीर्घे
॥ लम्बते । लम्बिषवसंसने । अच् ॥
लम्बकर्णः । पुं० अङ्गोठपादपे ॥

लम्बित :

कगले । राक्षसे । इस्तिनि ॥ श्ये
नप्रक्षिण ॥ दीर्घश्रोत्रे ॥ त्रि०
दीर्घश्रोत्रवति ॥
लम्बकर्णी । स्त्री० गोविशिषे ॥
लम्बकेशः । पुं० बिष्टरे ॥ सतुबिबाह
कालेवरोपवेशनार्थं सार्द्धद्वितयवा-
मावर्त्तवलिताधोमुखापसङ्ख्याताद
र्भाः । यथा । ऊर्ध्वकेशोभवेद्ब्रह्मा
लम्बकेशस्तुबिष्टरः । दक्षिणावर्त्त
कोब्रह्मावामावर्त्तस्तुबिष्टरः । केशो
ऽत्रायम् । त्रि० दीर्घकेशयुक्ते ॥
लम्बदन्ता । स्त्री० सैहलीपिप्पल्या
म् । त्रि० वृहद्दशनविशिष्टे ॥
लम्बनः । पुं० कफे ॥ लम्बते ।
लवि० । मन्द्यादित्वाल्ल्युः ॥
न० नाभिलम्बितकशिकारौ ।
ललन्तकायाम् ॥
लम्बमानः । त्रि० लम्बायमानेवस्तु
नि ॥
लम्बबोजा । स्त्री० सैहल्यांपिप्पल्या
म् ।
लम्बा । स्त्री० पद्मालयायाम् । गौ
र्याम् ॥ तित्ततुम्ब्याम् ॥ दक्षदुहि
तविशिषे ॥ हिमालयकन्याविशि
षे ।
लम्बिका । स्त्री० घण्टिकायाम् ।
उपजिह्वायाम् । तालूर्ध्वसूक्ष्मजिह्वा
याम् ॥
लम्बितः । त्रि० लम्बमानेमाल्यादौ

लयः

॥ शब्दिते ॥ संसिते ॥ लम्बते ।
लवि० । क्तः । इट् ॥
लम्बादरः । पुं० श्रीगणेशे । गजान
ने ॥ उद्दाने ॥ त्रि० चाद्युने ।
षौदरिके ॥ लम्बमुदरं यम्यसः ॥
लम्बीष्ठः । पुं०)
लम्बीष्ठः । पुं०) उष्ट्रे त्रि० लम्बितौ
ष्ठे ॥ लम्बाविष्टौ यम्यसः । चात्वा
ष्ठयोः समासे वा ॥
लम्बनम् । न० प्रतिलम्बे । लाभे
॥ ध्वनी ॥
लम्बनीयः । त्रि० प्रापणीये ॥
लम्भा । स्त्री० वाटशृङ्खलायाम् ॥
लम्बितः । त्रि० प्रयुक्ते ॥ प्रापिते
याहिते ॥ लभेष्ट्यन्तात्कर्मणि
क्तः । रभे रशब् लिटोरितिनुमाग
मः ॥
लम्बकः । त्रि० लम्बनशीले । लम्ब
रि ॥
लयः । पुं० विनाशे ॥ संश्लेषे
॥ तौर्यत्रिकक्षसाम्ये । गीतवा
द्यपादादिन्यासानां क्रियाकालयोः
साम्ये ॥ लयनम् । लीड् श्लेषणे
। एरच् ॥ लीयन्ते श्लिष्यंते चनेन
वा । प्रलये ॥ मोक्षे ॥ लीयतेस्था
नहयमस्मिन्निति० सुषुप्तौ ॥ अख
गडवस्त्वं नवलम्बनेनचित्तवृत्तेर्नि
द्रायाम् ॥ न० उशीरे । लीयते ॥
लीड् ० । पचाद्यच्

ललनाप्रिय :

लयनम् । न० गृहे । वैश्वानि ॥ ली
 यतेऽस्मिन् । लीडोऽल्युट् ॥
 लयपुत्री । स्त्री० नर्तक्याम् ।
 लयारम्भः । पुं० सर्वविशिनिते ॥
 लयालम्बः । पुं० विलासि ॥ लडति ।
 लडविलासि । ललतेषा । ललर्द्रप
 सायाम् । पचायच् । पूर्ववडल
 योरैक्यम् ॥ ईप्सायाम् ॥
 ललज्जिह्वः । पुं० क्रमेलके । उष्ट्रे ॥
 शुनि ॥ त्रि० हिंसे ॥
 ललत् । त्रि० विलासयुक्ते ॥ उन्नम्य
 नविशिष्टे ॥ जिह्वाक्रियाविशिष्टे
 ॥ सक्षेपे ॥ ललतेः कर्त्तरिशट्
 ॥ ईप्साविशिष्टे ॥ उपसेवायुक्ते
 ॥ भाषणविशिष्टे ॥
 ललदम्बुः । पुं० लिम्पाके ॥
 ललनः । पुं० वाली ॥ सालि ॥ प्रिया
 लि ॥ न० केली ॥ चालने ॥ अति
 विस्तारवदनाजिह्वाललनभीषणा ॥
 ललना । स्त्री० विशेषाङ्गनायाम् ।
 कामिन्याम् । नारीभेदे ॥ जिह्वा
 याम् ॥ ललते । लल० चुरादीनां
 बाणजितपक्षे ल्युयुज्वा ॥ लड
 ति । लडविलासि । बहुलमन्यत्रा
 पीतियुच् । डलयोरैक्यम् । टा
 प् ॥
 ललनाप्रियः । पुं० कदम्बे । कामि
 नीवल्लभे । न० ह्रीवरे ॥

ललाटम्

ललन्तिका । स्त्री० लम्बने । आनाभि
 लं विकसितकायाम् ॥ किञ्चिद्वल
 स्वमानकण्ठभूषणे ॥ लडति ।
 लड० । लटः शट् । उगितश्चेति
 डीप् । डलयोरैक्यम् । ललन्त्ये
 व । स्वार्थेकन् ॥ गोधायाम् ॥
 ललाकः । पुं० मेहने ॥
 ललाटम् । न० अलिके । गौधौ ॥
 भाले ॥ ललभुवोरुपरिस्थाने ।
 विलासमीप्सांवा । अटति० । अटग
 ली । कर्मण्यण् ॥ लडतिललतेषा
 । लडललधातुभ्यांवाहुलकादाटच्
 ॥ अस्यशुभाशुभलक्षणमुक्तं गारुडे
 यथा । उन्नतैर्विपुलैः शङ्खैर्लला
 टैर्विषमैस्तथा । निर्हनाधनवन्त
 स्यचर्चन्दुसदृशैर्नराः ॥ आचा
 र्याः शुक्तिविशालैः शिरालैः पा
 पकारिणः । उन्नताभिश्चिराभिस्तु
 स्वस्तिकाभिर्हनेश्वराः ॥ निम्नैर्ल
 लाटैर्बर्हार्हाः क्रूरकर्मरतास्तथा ।
 संवृत्तैश्चललाटैश्चक्रपणाउन्नतैर्नृ
 पाः ललाटोपसृतास्तिस्रोरेखास्युः
 शतवर्षिणाम् । नृपत्वंस्याच्चतस्र
 भिरयुः पञ्चनवत्यथ ॥ अरेखेणा
 युर्नवतिर्विच्छिन्नाभिश्चपुंसलाः
 । केशान्तोपगताश्चिश्चशीत्यायुर्न
 रोभवेत् ॥ पञ्चभिः सप्तभिः
 षड्भिः पञ्चाशद्वहभिस्तथा ।
 चत्वारिंशच्चतुर्नाभिस्त्रिंशद्भूस्तन्

ललामकम्

गामिभिः ॥ विंशतिर्वाभक्राभि
रायुः चन्द्राभिरल्पकम् । नपृथु
बालेन्दुनिभे भ्रुवौचायललाटकम्
॥ शुभमर्हेन्दुसंस्थानमतुङ्गस्याद
लामशम् । इति ६५ अध्यायः ॥

ललाटकम् । न० प्रशस्तललाटे ॥

ललाटमात्रे ॥

ललाटन्तपः । पुं० सूर्ये ॥ ललाटं
तपति । तपसन्तापे । असूर्यलला
टयोरिति खश् । मुम् ॥

ललाटिका । स्त्री० स्वर्णादिक्रतेभाल
भूषणं । पत्रपाश्यायाम् । पानेपा
टी० विन्दीवेना० टोकाटीकी० इ
ति स्याते ॥ ललाटस्यालङ्कारः ।
ललाटे भवोऽलङ्कारो वा । कर्णल
लाटात्कनलङ्कारे ।

ललामम् । न० पुं० लाञ्छने ।
ध्वजे ॥ शृङ्गे ॥ प्रधाने ॥ भूषायाम् ॥ रम्ये ॥ बालधौ ॥ पुण्ड्रे ।
अश्वदादीनांभालेऽन्यवर्णचिह्ने ॥
तुरङ्गे ॥ प्रभावे । अश्वस्यभूषायाम् ॥ लडनम् । लडकाल्ये० ल
डविलासेषा । सम्पदादित्वात्किप्
। डत्स्थोरेकता । ललाममतिप्रमग
त्यादौ । कर्मण्यण् ॥

ललामकम् । न० पुरोभागेन्यस्ते
ललाटपर्यन्तमागते शिखालंबिमा
ल्ये ॥ ललाममिष । द्रवार्थेकन्
॥ मुण्डमालायाम् ॥

ललितः

ललाम । न० अश्वे ॥ चिह्ने ॥ शृ-
ङ्गे ॥ पताकायाम् ॥ रम्ये ॥ प्रधा
ने ॥ भूषायाम् ॥ पुण्ड्रे ॥ पुच्छे
॥ प्रभावे लडनम्० लल । लल
मात्रमति । अम० । बाहुलकात्
कनिन् ॥

ललामी । स्त्री० उत्क्षिप्तिकायाम् ।
करणाभरणविशेषे ॥

ललितः । पुं० प्रातर्गेयेरागविशेषे
। यथा । प्रातर्गेयास्तुदेशागोललि
तः पठमञ्जरी । विभाषाभैरवीचै
लकामोदेगोण्डकीर्यपि ॥ अस्यस्व
रूपं यथा । प्रफुल्लसमच्छदमाल्पधा
रीयुधातिगौरोऽलसलीचनश्रीः ।
त्रिनिः सरन्वासगृहात्प्रभातेवि
लासिवेशोललितः प्रदिष्टः ॥ न०
स्त्रीणांशृङ्गारभावजक्रियाविशेषरू-
पेहावविशेषे ॥ सुकुमारविधानेनभू
नेत्रादिक्रियासचिवकरचरणाङ्गवि
न्यासोललितम् । तथाच । सुकु
माराङ्गविन्यासेमसृणाललितं भवेत्
। यथा । सभ्रुभङ्गं करकिशलयोष-
त्तं नैरापतन्तीसालिम्यन्तीललित-
ललितालीचनस्याञ्जनेन । विन्य
स्यन्तीचरणकमलेलीलयो खैरयाते-
निः शङ्काचप्रथमवयसानर्त्तिताप
ङ्गजाक्षी ॥ भ्रुनेत्रादिक्रियाशालि
सुकुमारविधानतः । हस्तपादाङ्ग
विन्यासस्तरुण्याललितं विदुरिच्यन्ते

लल्ल :

पि ॥ अनाचार्योपदिष्टं स्यात्कलितं
रतिचेष्टितमिच्छन्त्ये । अपिच ।
विन्यासभङ्गिरङ्गानांभ्रूविलासमनो
हरा । सुकुमाराभवेद्यत्रललितं
दुदीरितम् ॥ विषमवृत्तप्रभेदे । य
था । नयुगसकारयुगलक्ष्मभवतिय
दिचेत्तृतीयके । तदुदितमुरुम-
तिभिर्ललितंयदिशेषमस्यसकलंय-
थोद्गता ॥ यथा । ब्रह्मसुन्दरीसमु-
दयेनमुदितमनसाम्मपीयते । हि
मकरगलितमिषामृतकंललितंमुरा-
रिसुखचन्द्रविद्युत्तम् ॥ वि० ई-
स्पिते ॥ कामले ॥ ललिते । मधु-
रे ॥ लडेल्लीर्वाभावेक्तः । डल-
योरभेदः ॥ सुन्दरे ।

ललितकान्ता । स्त्री० मङ्गलचण्डि-
कायाम् ॥

ललिता । स्त्री० देवीविशेषे ॥ गोपी-
विशेषे ॥ नदीविशेषे ॥ सागरा-
हंक्षिणात्पूर्वमहादेवावतारिता ।
वैशाखशुक्लपक्षस्यतृतीयायांनरस्तु-
यः । कुर्व्याहैललितास्नानंसशम्भु-
सदनंव्रजेत् ॥ कसूर्याम् ॥ लप्सि-
काभेदे ॥ मेघरागस्यरागिण्याम् ॥

ललितासप्तमी । स्त्री० भाद्रशुक्लसप्त-
म्याम् ॥

ललितिका । स्त्री० शान्तनुतीर्थे ॥

लल्लः । पुं० आचार्यविशेषे । वराह-
मिहिरसुते ॥

लवण :

लवः । पुं० लेशे ॥ विनाशे ॥ छेदने
कालभेदे । अष्टादशनिसेषास्तुका-
ष्टाहयंचणद्रुतिहेमचन्द्रोक्ते ॥ पक्षि-
विशेषे । लवा० इ० भा० प्र० गो-
पुष्कलीमसु ॥ रामनन्दने ॥ लवो-
न्मृष्टोलषः । वाल्मीकिना० लवै-
र्गोपुष्कलीमभिरुन्मृष्टोगर्भंक्तेदो-
यस्य ॥ नवांशे ॥ लवनम्० लूयते
वा । लूञ्छेदने । ऋदोरप् ॥
विलासे । इतिविनाशस्थानेपाठो
विश्वहेमचन्द्रयोः सम्मतः ॥ न०
लामञ्जके ॥ जातोफले ॥ लवङ्गे ।
लवङ्गम् । न० देवकुसुमे । श्रीसञ्ज्ञे
। श्रीपुष्पे । वारिसम्भवे । भृङ्गारे
। लौंग० इ० मा० प्र० ॥ गुणा-
स्तु । लवङ्गकटुकंतिक्तंलघुनेत्र-
हितमतम् । दीपनंपाचनंरुच्यं
कफपित्तासनाशकम् ॥ तृष्णांश्छि-
तथाभ्रानंशूलमाशुविनाशयेत् ।
कासंश्वसञ्चहिकाञ्चयंचपयति
ध्रुवम् ॥ लुनाति० लूयतेवा । लू-
ञ्० । तरत्यादिभ्यश्च्यङ्गच् ॥

लवङ्गकम् । न०)
लवङ्गकलिका । स्त्री०) लवङ्गे

लवङ्गलता । स्त्री० पुष्पविशेषे । ग-
न्धराजइतिकथितम् ॥

लवणः । पुं० समुद्रविशेषे ॥ राक्षस-
भेदे । लवणासुरे ॥ रसविशेषे ।
पटौ ॥ पृथ्व्यग्निगुणवाहल्याल्लव

लक्षण :

णश्चसम्भवः । अष्टगुणायथा ।
 लक्षणः शोधनोरुच्यः पाचनः क
 फपित्तदः । पुंस्त्ववातहरः
 कायशैथिल्यमृदुताकरः ॥ सोति
 युक्तेऽक्षिपाकासपित्तकोष्ठक्षयाप-
 क्तत् ॥ अपिच । लक्षणोरुचिकृद्र
 साग्निदायीपचनः स्वादुकरश्च । र
 सितोनितरांजरासपित्तंश्रितिमा
 नश्चददातिकुष्ठकारी ॥ पुनश्च ।
 लक्षणः क्लेदनस्तीक्ष्णः पाचनोदी
 पनः सरः स्निग्धोरुचिकरः स्य-
 न्दीदृष्टिशुक्रहरोलघुरिति ॥ पु
 नश्च । अस्थिभेदः ॥ न० सैन्धवादी ॥
 तथाहि । सामुद्रंयत्तु लक्षणमक्षीवं
 वशिरश्चतत् । सैन्धवोस्त्रीशीतशि
 वंमाणिमन्यश्चसिन्धुजे ॥ रौमकं
 वसुकं पाक्यं विडञ्चकृतकेद्वयम् ।
 सौवर्षंलिऽक्षरुचके । तिलकं तचमे
 चके इत्यमरः । लक्षणनेत्रयोर्वि
 धिप्रायशः सैन्धवंविनेतिविशेषः
 पूर्वाह्णकालेचाप्रदानांप्राथम्योलख
 णं हितम् । शूलानाहविवस्वप्नं ल
 खणं सैन्धवंवरमिति सिद्धयोगीश्वर
 सङ्ग्रहः । त्रि० लखणरसयुक्तं ।
 सलखणं । सलूणा० द्र० भा० ॥
 लुनातिजाडाम् । लूञ्० । न
 न्यादिस्त्वाल्लुः । लखणासुगित
 लिंगासत्त्वम् ॥ लखणं नसंश्लेषः
 । लखणः सूपः० लखणायवागूः०

लवणाचलः

लवणंशाकम् । संसृष्टेर्धेजातस्य
 ठकैलवणासुगितिलुक् ॥ लवणो
 सत्त्वस्यास्मिन्वा । अशंभाद्यच् ॥
 लवणकिंशुका । स्त्री० महाज्योतिष्म
 त्याम् ॥
 लवणक्षारः । पुं० क्षारविशेषे । लो
 णारि ॥
 लवणखानिः । स्त्री० रुमायाम् । सांभ
 रलवणोत्पत्तिस्थाने ॥ लवणाकर
 मात्रे ॥
 लवणतणम् । न० लोणतण्ये । तणा
 म् । पटुतणके । अम्लकाण्डे ॥
 लवणत्रयम् । न० विड्भुचकसैन्धवे
 षु ॥
 लवणधनुः । स्त्री० दानार्थं लवणा
 दिनिर्मितधेनौ ॥
 लवणपञ्चकम् । न० सैन्धवादिषु ॥
 सैन्धवंरुचकञ्चैवविडंसामुद्रकंग
 डम् ॥
 लवणमदः । पुं० लोणारि । लवण
 क्षारि ॥
 लवणा । स्त्री० नदीविशेषे । त्विधि
 महाज्योतिष्मत्याम् ॥ लोनास्यव
 च्चै० इतिकश्चित् ॥
 लवणाकरः । पुं० लवणोत्पत्तिस्थले
 ॥ रुमायाम् ॥
 लवणाकरजम् । न० लोणारि ॥
 लवणाचलः । पुं० दानार्थं लवणादि
 कृतेपर्वते ॥

लवाक :

लवणाब्धिः । पुं० लवणोदे । घारा
 ष्वी ॥
 लवणाब्धिजम् । न० सामुद्रलवणे ॥
 लवणाभ्याः । पुं० लवणाब्धी ॥ लवणं
 चारममभोयस्य ॥
 लवणारजम् । न० लोणारक्षारे ॥
 लवणाष्टकम् । न० सैन्धवादिषु ॥
 तेषु यथा । लवणाष्टकमेतच्चसैन्धवश्चसु
 बर्चलम् । विडंसमुद्रसञ्जातमुद्भि
 दं रोमकंगडम् ॥
 लवणोत्तमम् । न० सैन्धवे ॥
 लवणोत्थम् । न० लोणारक्षारे ॥
 लवणोदः । पुं० लवणार्णवे ॥ लव
 णमुद्रकं यस्य । उत्तरपदस्य च ध्रुव
 कस्योदादेशः ॥
 लवणम् । न० छेदने । अभिलावे ।
 लूणनाडति भाषाप्रसिद्धे ॥ लूञ्
 ल्युट् ॥
 लवणी । स्त्री० फलवृक्षविशेषे । यी
 भ्रजायाम् । अयिमायाम् । लोना
 इ० गौ० दे० भा० प्र० ॥
 लवणपतिः । पुं० नवांशिशे ॥
 लवणी । स्त्री० सुगन्धमूलायाम् ।
 कोमलवल्कलायाम् । नोयाडि
 इ० गौ० दे० भा० प्र० फलवृक्षे
 ॥ अस्यफलगुणायथा । लवलीफल
 मस्यार्थः कफपित्तहरं गुरु । विश
 दं रोचनं रुचं स्वादुस्त्रंतुषरं रसे ॥
 लवाकः । पुं० छेदनद्रव्ये ॥

लस्तकः

लवाणकः । पुं० दात्रादी ॥
 लूयतेऽनेन । लूञ् । पाणकोलूधुशि
 ङ्घ्रिधोज्भ्यद्वत्याणकः ॥
 लविः । त्रि० छिदुरे ॥
 लवित्रम् । न० दात्रे ॥ लूयतेऽनेन ।
 अर्तिलूध्वित्यादिना । इत्रः ॥
 लशुनः । पुं० न० रसोने ॥ अस्थप
 र्यायादयो यथा । रसोनोलशुनोरि
 षोऽस्त्रे ष्ककन्दोमहीषधम् । महाक
 न्दोरसोनोन्योगृष्णनादीर्घपत्रकः
 ॥ गन्धाकृतिरसैस्तुल्योगृष्णस्तुप
 लाण्डुना । दीर्घनालायपत्रत्वाद्
 भिद्यतेसौपलाण्डुतः ॥ अग्राति
 ० अग्रुतेवा । अग्रभोजने० अग्र
 व्याप्तौवा । अग्रेर्लश्चैत्युनन् ॥
 लघ्वः । पुं० नर्तके ॥ लघ्यते । लघ
 कान्तौ । सर्वनिष्ठुष्वेतिसाधुः ॥
 लसत् । त्रि० उल्लसति ॥ प्रकाशमा
 ने ॥
 लसमानः । त्रि० दीप्यमाने ॥
 लसा । स्त्री० हरिद्रायाम् ॥
 लसिका । स्त्री० लालावाक् ॥
 लसितम् । न० चैष्टिते ॥
 लसीका । स्त्री० इक्षुरसे ॥ त्वङ्मांस
 मध्यगेरसे ॥
 लस्तः । त्रि० श्लिष्टे ॥ क्रीडिते ॥ शि
 ल्पयुक्ते ॥ लस्तैस्त्रि । लस्ये ष
 णक्रीडनयोः । क्तः ॥
 लस्तकः । पुं० धनुषोमध्यभागे ॥

लाक्षातैलम्

स्वार्थे कन् ॥

लक्ष्मी । पुं० लक्ष्मी । धनु
षि ॥

लहरिः । स्त्री०)

लहरी । स्त्री०) तरङ्गे ॥ महातरङ्गे

। उल्लोले ॥ कल्लोले ॥

ला । स्त्री० दाने । ग्रहणे । लातेः
क्षिप् ॥

लाक्षकी । स्त्री० सौतायाम् ॥

लाक्षणिकः । त्रि० लक्षणाभिज्ञे ॥

लक्षणमधीते० वेदवा । क्रतूकथा

दिमूत्रान्तादृक् ॥ लक्षणयाप्रतिपा

दके । लक्षणगम्यर्थे ॥

लाक्षा स्त्री० राक्षायाम् । जतुनि ।

यावे । अलक्ते । द्रुमामये ॥ लाक्षा

वर्णाहिमावल्यास्निग्धाचतुर्वराल

घः । अनुष्णाकफपित्तास्रहिक्राका

सज्वरप्रणुत् । ब्रणोरः क्षतबीसर्प

क्षमिकुष्ठगदापहा । अलक्तकोगुणे

स्तद्विशेषाद्व्यङ्गनाशनः ॥ लाक्ष्यते

। लषशिल्पयोगेचुरादिः । बाह्

लकात्सः । यद्वा लक्ष्यते । लक्ष

आलिचने । घञ् । पृषादरादिखा

त्० लाक्षारौचनेतिनिर्देशाद्वादौ

र्घः । लक्ष्यतेऽनयावा । गुरोश्च

हलद्वयः । प्रज्ञाद्यण् । अजादि

त्वाद्याप् ॥

लाक्षातरुः । पुं० पलाशवृक्षे ॥

लाक्षातैलम् । न० लाक्षादितैलमिति

लाङ्गलम्

प्रसिद्धं पक्वतैलविशेषे ॥ तद्विधिं

स्वल्पं वृहत्तति ॥

लाक्षापुष्पा । स्त्री० गुलाबाख्यशतप
ल्याम् ॥लाक्षाप्रसादः । पुं० पट्टिकालो
धे ॥

लाक्षाप्रसादनः । पुं० रक्तलोध्रे ।

क्रमुके । पट्टिकायाम् ॥ लाक्षाप्र

सीदस्यनेन । षट्छ् । करणेति

ल्युट् ॥

लाक्षावृक्षः । पुं० कोशास्त्रे ॥ पला

शवृक्षे ॥

लाक्षिकः । पुं० लक्षाभिज्ञे ॥

लाक्ष्यिकः । पुं० लक्ष्याभिज्ञे । अ

ध्यतरिवेदितरिच० क्रतूकथादिसू

त्रस्थानुसूर्लक्ष्यलक्षणे० इतिवार्त्तिकं

काट्ठक् ॥

लाघवम् । न० आरोग्ये ॥ अप्रभुत्वे

अनादरविशये । लाघमनि ॥ का-

थीङ्गमनेहेतुर्धर्मीलाघवम् ॥ गौरव

प्रतिहनं द्विधतेऽग्ने रूढ्वृज्वलनम्-

भवति । तदेव लाघवं कश्चित्

तिर्यग्गमनहेतुः यथाबायोः । यथा

करणानां वृत्तिपटुत्वहेतुर्लाघवम् ॥

गुरुत्वे मन्दानिष्ठुरिति ॥ सत्वगु

णे ॥ लघोर्भाषः । इगन्ताञ्चलद्यु

पूर्वादिखण् ॥

लाङ्गलम् । न० कुसुमविशेषे ॥

भूमिकर्षणयन्त्रविशेषे । गोदारणे

लाङ्गुलम्

। सौर । हले । टणराजे । ताले ॥
 एहदारविशेषे । लिङ्गे ॥ लाङ्गु
 ति । लगिगती । बाहुलकात्कल
 च् । दीर्घश्च ॥

लाङ्गुलयहः । पुं० कृपके ।

लाङ्गुलचक्रम् । न० कृषिकर्मणिह
 लाकारेचक्रविशेषे ॥

लाङ्गुलदण्डः पुं० ईषायाम् । हल
 युगयोर्मध्यकाष्ठ ॥ लाङ्गुलस्य
 दण्डः ॥

लाङ्गुलपद्धतिः स्त्री० स्तीतायाम् । हल
 रेखायाम् ॥ लाङ्गुलस्य पद्धतिः ॥

लाङ्गुलिकः पुं० स्थावरविषभेदे ॥

लाङ्गुलिका । स्त्री० लाङ्गुलीवृक्षे ॥

लाङ्गुलिकी । स्त्री० अग्निशिखीष
 धी ॥ लाङ्गुलपुष्पविशेषोऽस्य

स्याः । अतद्वनिठनावितिठन् ।

जातेरितिगौरादित्वाद्वाङ्गीष् ॥

लाङ्गुली । पुं० बलदेवे ॥ हलनि

। नारिकेली ॥ सर्पे ॥ लाङ्गुलमस्य
 स्य । इति ॥

लाङ्गुली । स्त्री० लाङ्गुलाकारपुष्पज

लशांकविशेषे । शारदाम् । ताय

पिप्पल्याम् ॥ कांचडा । इ० गौ०

दे० भा० लाङ्गुलाकारोस्थस्याः

अथ । गौरादिः ।

लाङ्गुलम् । न० पुच्छे ॥

लाङ्गुली । पुं० कपिकच्छ्वाम् ।

लाङ्गुलम् । न० पुच्छे । लूने ।

लाञ्छनः

वालहस्त । वालधौ ॥ लङ्गति

। लङ्गि० । खर्जपिञ्जादिभ्यञ्जरील

चाबिल्यूलच्० लङ्गेर्बुद्धिश्च ॥

शेफसि । शिञ्जे ॥ कुसूले ॥

लाङ्गुलिका । स्त्री० पृश्निपर्ण्याम् ॥

लाङ्गुली । पुं० वानरे । ऋषभना

मौषधी ॥

लाजः । पुं० चार्द्रतण्डुले ॥

लाजाः । पुं० भूमिअक्षते । भृष्टधान्ये ॥

एतेचब्रीहयोभृष्टस्तेलाजाइतिसंज्ञि

ताः । यथादयश्चयेभृष्टास्तधानाः

परिकीर्त्तिताः ॥ लाजाश्चयथा

नाश्चतर्पणाः पित्तनाशनाः ।

गोधूमयावनासोत्थाः किंचिदुष्णा

श्चशोपनाः ॥ तणातोसारगमना-

धातुमास्यकरः परः मन्दाग्निवि

षमाग्नीनां बालस्यविरयेऽपिताम् ॥

देयश्चसुकुमाराणां लाजमण्डः सुसं-

स्कृतः ॥ अपिच । येषांस्यस्तण्डु

लास्तानिधान्यानि सतुषाणिच । भृ

ष्टानिस्फुटितान्याहुर्लाजाइतिम-

नीषिणः लाजाः स्युर्मधुराः शौ

तालघवेदीपदाश्चतेस्त्वल्पमूत्रमला

हृत्वाबल्याः पित्तकफच्छिदः ॥ कृ

र्द्यतोसारदाहासमेहमेदस्तुषापहाः

॥ न० उग्रौरे ॥ लज्यन्ते । लज्ज

भर्जने ॥ घञ् ॥

लाजा । स्त्री० अक्षते ॥

लाञ्छनः । पुं० रागोधान्ये ॥ न०

लाभ :

नामनि ॥ चिह्ने ॥ लाञ्छयते ।
लाञ्छलक्षणं ल्युट् ॥

लाटः । पुं० देशविशेषः । स य
था । अत्रन्तीतः पश्चिमेतुवैदर्भा
इक्षियोत्तरे । लाटदेशः समाख्या
तस्तत्रेशीशक्तिसङ्गमे ॥ अंशुके ।
वस्त्रे ॥ जीर्णभूषणादिषु ॥

लाटानुप्रासः । पुं० शब्दालङ्कार
रेषुवृत्तिप्रभं दे ॥ यथा । शब्दस्तु
लाटानुप्रासोभेदेतात्पर्यमात्रतः ॥
शब्दगतानुप्रासः । शब्दार्थयोर-
भेदेऽप्यन्वयमात्रभेदाच्चाटजनवङ्गभ
त्वाच्च० लाटानुप्रासः ॥ एषपदानु
प्रासइत्यन्ये । पदानांसः । सङ्गति
लाटानुप्रासः उदाहरणम् । यस्य
नसविधिदयिताददहनस्तुहिनदी
धितिसत्स्य । यस्यचसविधेदयिताद
दहनस्तुहिनदीधितिसत्स्य ॥ प
दस्यापि ॥ अपिशब्देनसङ्गतिसम्पु
ञ्जीयते । उदाहरणम् । बदनंवर
वरवर्णिन्यास्तस्याः सत्यसुधाक-
रः । सुधाकरः कानुपुनः कलङ्क
विकलाभवेत् ॥

लापः । पुं० कथने ॥ लपनम् । लप० ।
घञ् ॥

लाभः । पुं० मूलधनादधिकार्जिते ।
विक्रेत्रापटादीनामूल्यादधिकया
द्येद्रव्ये । फले । इष्टप्राप्तौ ॥
आत्मलाभात्परोलाभो नास्तीति

लालसा

विदुषांमत्तम् ॥ प्राप्तौ ॥ लम्नादे
कादशेस्थाने ॥ लभ्यते । उलभ
ष् प्राप्तौ । अकतरौतिघञ् । सं
ज्ञायामित्यस्यप्रायिकत्वात् ॥ उक्त्
ष्टपुरुषार्थलाभेसम्भवत्यधमं काम
यमानोमुखः ॥

लामञ्जकम् । न० वीरयमूले । नल
दे । उशीरवत्पीतच्छविष्टविशेषे
षे ॥ लामञ्जकं हिमंतिक्तं लघु
दोषत्रयास्रजित् । त्वगामयस्त्रेदक
च्छदाहपित्तास्ररोगनुत् ॥

लालनम् । न० अत्यन्तस्नेहकरणे ।
प्रेमपूर्वकबालकादरणे ॥ यथा
। लालनेवइवादीषास्ताडनेवइवा
गुणाः । तस्मात्पुत्रस्युशिशुस्यता
डयेन्नतुलालयेत् ॥ अतुर्वर्षावधि
सुतान् लालयेत्पालयेत्पिता । त
तः षोडशपर्यन्तं गुणान् विद्याञ्च
शिक्षयेत् ॥ बिंशत्यब्दाधिकान्पु-
त्रान् प्रेरयेद्दृष्टकर्मसु । ततस्तां-
स्तुल्यभावेनमत्वाच्च इंप्रदर्शयेत् ॥

लालसः । पुं० लालसायाचर्येषु ।
त्रि० उत्सुके ॥ भृशं लसनमिच्छ
र्थं यङ्न्तादृषः ॥

लालसा । स्त्री० अतीसुक्ये । लक्ष्णा
तिरेकी ॥ महाभिलाषे ॥ याञ्जा
याम् । लाली ॥ दोहदे ॥ लल
रूपायाम् । औषादिकीअस्य ॥
यथा । लसकान्तौ । भृशं लसन

लालाटिक :

मिथ्यर्थे यङ्नादः । टाप् ॥ बद्धा
 । ललसनम् । लसदीप्तौ । यगन्तः
 । अप्रत्ययात् । टाप् ॥
 लालसीकम् । न० पिच्छले ॥ विजि
 ले ॥
 लाला । स्त्री० सृष्टिकायाम् । स्यन्दि
 न्याम् । मुखस्त्रावे । लाल० इ० भा०
 ॥ लालवते । लल० । चुरादिः ।
 पचाद्यच् ॥
 लालाटिकः । पुं० चाञ्छेषणविशेषे
 ॥ मौहूर्त्तिकानांयोगविशेषे ॥
 यथा । लग्ने १ के व्ययलाभयो १२
 । ११ भृगुसुतेकर्मस्थिते १० भूमि
 जे ० राहोधर्मविनाशयो ६ । ८
 रविसुते । दूने ७ ५ रिसून्वी ६
 । ५ विधी ॥ बन्वी ४ च्चे ० सहजा
 र्थयोः ३ । २ सुरगुरावेव ललाटो
 ङ्गवेयोगेनाशमुपैतिमानवपतिः पू
 र्वादिकाष्ठांगतः ॥ याचालग्नसूर्य
 स्थितेसतिपूर्वखालालाटिकोयोगः
 स्यात् । एवं द्वादशैकादशस्थानस्थि
 तेशुक्रैः ० आग्नय्याम् । दशमस्थिते
 कुजेदक्षिणस्याम् । नवमाष्टमस्था
 नस्थे राहोने ऋष्याम् । सप्तमस्थे
 शनौपश्चिमायाम् । षष्ठपञ्चमस्थान
 स्थितेविधीवायव्याम् । चतुर्थस्था
 नस्थितेबुध उत्तरस्याम् । तृतीय
 द्वितीयस्थानस्थितेगुरावैशान्यांला
 लाटिकोयोगः इति । एवं लला

लालाटिक :

टोङ्गवेयोगेपूर्वादिदिशाङ्गतानृपो
 नाशमुपैतीत्यर्थः ॥ प्रकारान्तरञ्च
 यथा । दिनेशाधिष्ठितोराशिर्यदा
 लग्नगतस्तदा । यातुर्मुत्पद्युप्रदः
 प्राच्यादिशिसूर्यीललाटगः ॥ सूर्य
 सराशितस्तस्माद्द्वादशे लग्नगेगृहे
 । एकादशेवाग्नेय्यादिशिशुक्रो
 ललाटगः ॥ ललाटगः कुजेया
 म्येदशमेलमग्रेगृहे ॥ लग्नगेनवमे
 राशावष्टमेवापिनैर्हते । ललाट
 गः सैहिकेयायातुर्द्राक्निधनप्रदः
 ॥ लग्नगेसप्तमेराशीशनिः प्रच्छग्ल
 लाटगः । षष्ठराशीलग्नगतेपञ्चमे
 वापिचन्द्रमाः । ललाटगेवायुदि
 शियातुर्मुत्पद्युप्रदस्तदा ॥ चतुर्थ
 राशीलग्नस्येबुधः सौम्ये ललाटगः
 राशीतृतीयेलग्नस्येद्वितीयेचेन्द्रपू
 जितः । ललाटगश्चन्द्रमौलिदिशि
 यातुर्विनाशदः । लालाटिनिदि
 गधीशेदिग्बलिबिहगेललाटगेवापि
 । प्रतिभृगुजे प्रतिशशिके कालाशु
 ङ्गोचसन्धजेद्याचाम् ॥ स्पष्टमाह
 मार्त्तण्डे । लग्नकेन्द्रे जशुक्रसौ
 रिगुरवः प्राप्तिव्ययेविद्भृगूखे शु
 क्रार्ककुजेन्द्रेजा अथतपो मृत्याः
 सितज्ञासुराः । दूनेशुक्रकुजार्क
 जारिपुसुतेचन्द्रज्ञशक्राः सुखे चै
 तेस्त्रिकयोः सितज्ञगुरवः प्रा
 च्यादिलालाटिनः ॥ त्रि० प्रभोर्भा

लावः

लदशिंमिसेवके । प्रभुभाबनिद
शिंनि ॥ ललाटकीपप्रसादचिह्नं
ललाटमेववापश्यति । संज्ञायांल
लाटकुक्कुट्यौपश्यतीतिठक् ॥ का
र्याक्षमेसेवके ॥ दूरेस्थित्वाप्रभेर्ल
लाटं पश्यतिनतुकार्येषूपतिष्ठत इ
त्यर्थः ॥ त्रि० ललाटसम्बन्धि
नि ॥

लालाभक्षः । पुं० नरकविशेषे ॥
लालामिकः । त्रि० ललामयाह्नि
॥ ललामंयच्छाति । प्रतिकरुथार्थं
ललाक्षेतिठक् ॥

लालामेहः । पुं० प्रमेहविशेषे ॥ य
था । लालातन्तुयुतंमूत्रंलालामे
हेनपिच्छिलम् । प्रमेहतीतिशेषः
शेषधन्तु । गुडूच्याः खरसः पे
योमधुनासर्वमेहजित् । हरिद्रा
चूर्णयुक्तोवारसोधाव्याः समाधि
कः ॥

लालाविषः । पुं० लूतादौ ॥
लालास्त्रावः । पुं० ऊर्णनाभे ॥
लालिकः । पुं० महिषे ॥
लालितः त्रि० पालिते ॥ उपस्कृते ॥
लालित्यम् । न० ललितस्यभावे ॥
प्यञ् ॥

लावः । पुं० पक्षिविशेषे । लवा
इ० भा० प्र० ॥ अस्यप्रभेदामांस
गुणाश्चयथा । लावाविष्करवर्गस्य
स्तेचतुर्नामतावधैः । पांशुलीगौ

लावण्यम्

रकोन्योस्तिपौण्ड्रकोदभंकास्तथा ।
लवावज्जिकराः त्रिगधाज्वरघ्नाया
हिणोहिमाः । पांशुलः स्रग्मल
स्तेषुवीर्यीणो निलनाशनः ॥
गौरोलघुतरोरुक्षीवज्जिकारीचिदो
षजित् । पौण्ड्रकः पित्तकृत्कि
ञ्चिन्नघुर्वातकफापहः ॥ दभंको
रक्तपित्तघ्नोहृदामयहरोहिमः पौ
ण्ड्रकः किञ्चिद्रक्तः ॥ लावयति ।
लूञ् ० । स्वीर्येण्यन्तः । अच् ॥
छेदे ॥

लावकः । पुं० लावपक्षिणि । लघु
जङ्गले ॥

लावण्यम् । न० लवणे ॥ नस्ये ॥
इतिरत्नमाला ॥ त्रि० लवणेनसं
स्कृते ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥ लवण
सम्बन्धिनि ॥

लावणिकः । पुं० लवणवणिजि ॥
लवणं पश्यमस्य । लवणाद्वञ् ॥
त्रि० लावण्यवति ॥ लावण्यंका
न्तिविशेषोस्यास्ति । अतइनिठना
वितिठन् । ठस्येकः । यस्येतिचे
त्यङ्गोपेहलस्तद्वितक्षे तियलीपः ॥
लवणेनसंस्कृते ॥

लावण्यम् । न० कान्तिविशेषे ॥
तस्यलक्षणंयथा । मुक्ताफलेषुच्छा
यायास्तरत्नत्वमिषान्तरो । प्रतिभा
तियदङ्गेषुलावण्यंतन्निगद्यते ॥
लवणात्विट् विद्यतेयस्यतल्लवण्यम्

लासक :

। अर्षादिभ्योऽच् । लक्षणस्य भा
वः । दृढादित्वात्ष्यञ् ॥ यद्वा ।
लवणात्षिट् । सैव । चतुर्बर्णादि
त्वात्स्वार्थे ष्यञ् ॥ रूपे ॥
लावण्यार्जितम् । न० विवाहकाली
नेश्वशुराभ्यां दत्तधने ॥ यथा । प्री
त्यादत्तस्यत्किञ्चित् । श्वश्रवावा
श्वसुरेणवा । पादवन्दनिकं यत्
तत्लावण्यार्जितमुच्यते । लाव
ण्यं शीलनैपुण्यादि० तथाचपाद
प्रणतायैशीलादिमत्स्यैवास्त्रियै श्वश
रादिनादत्तं तृतीयं स्त्रीधनमित्य
र्थः ॥
लावा । स्त्री० लावपक्षिणि ।
लावुः ।) स्त्री० तुम्ब्याम् ।
लावुकम् ।) न० ।
लावुका । स्त्री० तुम्बिकाभेदे ॥
लावुकी । सूक्ष्मीणायाम् ॥ इ० हा०
ली० ॥
लावू । स्त्री० तुम्ब्याम् ॥
लावुकः । त्रि० लषनशीले ॥ लष्य
ति० लषतिवातच्छीलः । लषका
न्तौ ॥ लषपतपदेत्युक्त्वाञ् ॥
लासः । पुं० नृत्यमात्रे ॥ स्त्रीणां नृ
त्ये ॥ यूर्षे ॥ लसनम् । लसश्चेष
णक्रीडनयोः । घञ् ॥
लासकः । पुं० लास्यकारिणि । नर्त
के ॥ किकिनि । मयूरे ॥ वेष्टके ॥
लसति । लस० ण्वुल् ॥

लिङ्गा

लासिका । स्त्री० नृत्यकारिण्याम् ॥
नर्तक्याम् । लसति । लस० ण्वुल् ।
प्रत्ययस्थादित्त्वम् ॥
लास्फोटनी । स्त्री० चास्फोटन्याम् ।
वेधनिकायाम् ॥
लास्यम् । न० नृत्ये । सुकुमारमृत्ये ।
ताललयाश्रये ॥ पुं० नृत्यं ताण्डवं
प्राहुः स्त्रीनृत्यं लास्यमुच्यते ॥
अपिच । कुरितं यौवतश्च तिला
स्यं द्विविधमुच्यते । यत्राभिनयाद्यै
र्भावे रसैराश्लेषचुम्बनैः ॥ नायि
कानायकौ रङ्गं नृत्त्यतश्च कुरितं हि
तम् । मधुरं बद्धलीलाभिर्नटीभि
र्यचनृत्यते ॥ वशीकरणविद्याभं
तल्लास्यं यौवतं मतमिति ॥ लस०
। ऋह्लोर्णत् ॥ तौर्यत्रिके ॥
पुं० नर्तके ॥
लास्यकम् । न० नृत्ये ॥
लास्या । स्त्री० नर्तक्याम् ।
लिकुचः । पुं० लकुचे । डहौ । वड
हलङ् । भा० प्र० ॥ लक्यते । लक
आस्त्रादने । बाहुलकादुचप्रत्ययः
। पृषोदरादिः ॥ न० चुक्ते ॥
लिका । स्त्री० लिङ्गायाम् ॥
लिङ्गा । स्त्री० यूक्ताण्डे । लिङ्गिका
याम् । लीक० लीख० इ० भा०
प्र० केशकीटे । यूक्ताभेदे ॥ ल
च्यते । लक्ष्मालोचने । घञ् ।
पृषोदरादित्वादस्येत्वम् ॥ परि

लिङ्गम्

मोणविशेषे । कचायाष्टके ॥ यथा । चसरेणबोष्टौविज्ञेयालिङ्गैकापरिमाणतः । इतिमनुः ॥ अपिच । जालान्तरगतेभानौयज्ञाणुष्टुग्र्यतेरजः । तैश्चतुर्भिर्भवेत्त्रिञ्चालिङ्गापञ्चसप्तपद्विति ॥

लिङ्गिका । स्त्री० लिङ्गायाम् ॥

लिखनम् । न० लिखने ॥ चखण्डनीयायांविधिलिपौ ॥ यथा । यस्ययस्त्रिखनं पूर्वयत्रकालेनिरूपितम् । तदेवखण्डितुराधेक्ष्म्येनाहञ्चकीविधिः ॥ त्रिधातुश्चविधाताहयेषांयस्त्रिखनं कृतम् । ब्रह्मादीनाञ्चतुद्राणांनतत्खण्डांकदाचन ॥ इ० ब्र० वै० पु० ॥

लिखितः । पुं० धर्मशास्त्रप्रवर्तके मुनिविशेषे ॥ न० वर्णसंस्थाने । लिपौ ॥ लिख्यतेस्म । लिखञ्चरविन्यासे । क्तः ॥ चि० लिखितपचादौ ॥ यथा । प्रमाणंलितंभुक्तिः साक्षिणश्चेतिकीर्त्तितम् ॥ इतिमिताचरायांयाञ्चबल्लव्यः ॥

लिखिताक्षरविन्यासः । पुं० लिपौ ॥

लिङ्गुः । पुं० मूर्खे ॥ भूपदेशे ॥ मृगे ॥ न० चित्ते ॥ लिङ्गति । लगेसङ्गे । खरुशङ्कितिकुप्रत्ययान्तः साधुः ॥

लिङ्गम् । न० चिह्ने ॥ शिवमूर्त्तिवि

लिङ्गम्

शेषे ॥ यथा । नेहलिङ्गाचंनात्क्विसित्पुण्यमभ्यधिकंक्वचित् । इतिविज्ञाययत्नेनपूजनीयः सदाशिवः ॥ तथा । दुर्गाचंनरतोनिव्यंमहापातकसम्भवैः । दोषैर्नलिप्यतेबीरपद्मपत्रमिवात्मसेव्याचारादर्शभविष्यपुराणम् ॥ साङ्ख्योक्तप्रकृतौ ॥ हेतौ ॥ धर्मे ॥ व्याप्ये । व्यापकश्चास्मारके ॥ व्यक्ते ॥ तच्चलिङ्गं प्रधानस्य । महदादिसूक्ष्मपर्यन्ते ॥ लिङ्गनाञ्जनापनाद्बुद्ध्यादिषु ॥ लयङ्गच्छतीति० सूक्ष्मशरीरे । पञ्चज्ञानेन्द्रियाणि० पञ्चकर्मेन्द्रियाणि० पञ्चप्राणाः मनोबुद्धिश्चेतिसप्तदशात्मके ॥ यथा । बुद्धिकर्मेन्द्रियप्राणपञ्चकैर्मनसाधिया । शरीरं सप्तदशभिः सूक्ष्मं तस्मिन्मुच्यते ॥ लिङ्गातेगम्यतेयेनेति० बुद्ध्यादौ ॥ अनुमाने ॥ तत्त्रिविधम् । अन्वयव्यतिरेकिकेवलान्वयिकेवलव्यतिरेकितेति ॥ उपक्रमादिषट्सु ॥ यथा । उपक्रमोपसंहारावभ्यासेऽपूर्वताफलम् । अर्थवादीपपत्तीचलिङ्गं तात्पर्यनिर्णये ॥ प्रमाणविशेषे ॥ शब्दसामर्थ्यं लिङ्गम् । यथाहुः । सामर्थ्यं सर्वभावानांलिङ्गमिच्छमिधीयते ॥ इति० । सामर्थ्यंरूढिरेव० समाख्याताभेदः । तेनवर्षिर्देवसदनन्दा

लिङ्गम्

मीतिमन्त्रस्य कुशलबनाङ्गत्वं न तु ।
 उलपादिलबनाङ्गत्वम् । तस्य बहिर्
 दांमीतिलिङ्गात्तल्लबनं प्रकाशयि
 तुं समर्थत्वात् । एवमन्यत्रापि
 लिङ्गादिनियोगो द्रष्टव्यः । त
 दिदं लिङ्गं वाक्यादिभ्यां बलवत् ।
 अतएव स्थानं ते सदनं कृणोमीति म
 न्त्रस्य पुरोडाशसदनकरणाङ्गत्वं
 सदनं कृणोमीतिलिङ्गात् न तु
 वाक्यात् । मनसि । अबगम्यते च्चा
 यतेऽवगच्छति येन तल्लिङ्गमिति पू
 ज्यपादाः ॥ पुंस्त्वादी ॥ शिफसि
 । मेहने । अस्य शुभाशुभलक्षणं
 यथा । दीर्घं लिङ्गेन दारिद्र्यं स्थू
 ललिङ्गेन निर्धनः । कृशलिङ्गे
 न सौभाग्यं ह्रस्वलिङ्गेन भूपतिः ॥
 कर्कशैः कठिनैर्लिङ्गैः परदा
 ररतः सदा । रमते च सदा दासीम्
 निर्धनो भवति ध्रुवम् ॥ कृशलिङ्
 गेन सूक्ष्मेण रक्तलिङ्गेन भूपतिः
 परस्त्रीरमते नित्यं नारोणां श्लेष्मे भवे
 त् ॥ कृशलिङ्गेन रक्तेन लभते चा
 समाङ्गनाम् । राज्ञं सुखञ्च दि
 व्याङ्ग्याः कन्यकायाः पतिर्भवे
 त् ॥ इतिसामुद्रकम् ॥ अपि च ।
 दक्षिणावर्त्तं लिङ्गीयः स भवेत्
 पुत्रवान् नरः वामावर्त्तं तथा कन्याः
 सुवह्नास्य भवन्ति च । स्थूलैः सि
 रालैः कठिनैर्नरादारिद्र्यभाजनाः

लिङ्गशरीरम्

। ऋजुभिर्बर्त्तुलैर्लिङ्गैः पुरुषाः
 सुखभागिनः । यस्य पादोपविष्टस्य
 भूमिं स्पृशति मेहनम् । भोगवान्
 स तु विज्ञेयानरो दारिद्र्यभाजनः ॥
 भूमौ पादोपविष्टस्य यस्य स्पृशति मेह
 नम् । भोगवान् स तु विज्ञेयस्तथा तु
 रगमेहनः ॥ स्थूलयन्त्रियुते लिङ्
 गेन रोऽति सुखभाग् भवेत् । लिङ्गे
 न मृदुना मर्त्योर्भियते कच्छपीडित
 इति ॥ लिङ्ग्यतेऽनेन । लिङ्गिग
 तौ । हलद्येति घञ् । वेषे ॥
 लिङ्गकः । पुं० दन्तशठे । कश्चित्ये ॥
 लिङ्गधारिणी । स्त्री० देवीविशेषे
 । नैमिषे तु महास्थाने देवीसालिङ्
 गधारिणीति देवीगीता ॥
 लिङ्गपुराणम् । न० लैङ्गे महापु
 राणे ॥ तच्छ्लोकसंख्या यथा ।
 एकादशसहास्राणि लिङ्गाख्यं चा
 तिबिस्तुतमिति ॥
 लिङ्गवर्धनः । पुं० कपित्थवृक्षे ।
 लिङ्गवर्धनी । स्त्री० अपामार्गे ॥
 लिङ्गवृत्तिः । पुं० धर्मध्वजिनि ।
 जीविकार्थं जटादिचिह्नधारिणि ॥
 जीविकादिनिमित्तानुयोविभक्तिं ज
 टादिकम् । धर्मध्वजौ लिङ्गवृ
 त्तिर्द्वयं तन्ननिगद्यते ॥ लिङ्गमाश्र
 मादिचिह्नधारणं वृत्तिर्जीविकाहेतु
 र्यस्य सः ॥
 लिङ्गशरीरम् । न० सप्तदशावयवे

लिपि :

सूक्ष्मशरीरे ॥ सप्तदशावयवास्तु ।
ज्ञानेन्द्रियपंचकम् कर्मेन्द्रियपंच
कंप्राणादिवायुपंचकं बुद्धिमन
सीवेति ॥ लिङ्ग्यतेज्ञायतेप्रत्य
गात्मसद्भावेयेन • तल्लिङ्गम् ।
लिङ्गि • हलश्चेतिघञ् । लिङ्गश्च
तत्शरीरश्चेतिविग्रहः ॥

लिङ्गस्थः । पुं० ब्रह्मचारिणि । व-
र्णिनि ॥

लिङ्गानुशासनम् । न० वररुच्यादि-
कृतेनाम्नांलिङ्गबोधकेयन्थे ॥ तच्च
शःसनानर्हम् । लिङ्गमशिष्यलोका
श्रयत्वाल्लिङ्गस्येति समासान्ताड्रुति
सूत्रभाष्यात्ते लिङ्गानुवदनं लोका
देवसिद्धमितिनिर्णयात् ॥

लिङ्गालिका । स्त्री० दीनायाम् ।
क्षुद्रमूषिके ॥

लिङ्गी । पुं० प्रब्रजितादिषु । ब्रह्म
चार्यादिषु ॥ धर्मध्वजिनि ॥ वेश-
धरे ॥ गजे ॥ आत्मनि ॥ लिङ्ग
मस्यास्ति । इनिः ॥ न० व्यापके ॥

लिङ्गिनी । स्त्री० लताविशेषे ।
बहुत्रय्याम् । शिवधल्लिकायाम् ।
चित्रमलायाम् । चारुडाल्याम् ।
आपस्तम्बिन्याम् । पंचगुरिया०
द्र० भाषाप्रसिद्धे ॥

लिन्दुः । त्रि० पिच्छले अशुः ॥ वै
दिकीयम् ॥

लिपिः । स्त्री० लिखिताक्षरे । लि-

लिपि :

षी ॥ सापञ्चविधायथा । सुद्रालि-
पिः शिल्पलिपिलिपिलेखनिसम्भ
वा । गुण्डिकागुणसम्भूतालिपयः
पञ्चधास्मृताः ॥ एताभिलिपिभि
र्व्याप्ताधरिचौशुभदाहरतिवाराही-
तन्त्रोक्तेः ॥ लेखन्यालिखितंविप्रे-
मुद्राभिरङ्कितञ्चयत् । शिल्पादिनि
र्मितंयच्चपाठ्यंभार्यञ्चसर्वदेतिमुण्ड
मालातन्त्रोक्तेश्च ॥ लिप्यते । लिप-
उपलेपे । इगुपधात्किद्वितीन् ॥
लिपिः प्रमाणंसर्वेषांसर्वत्रैवप्रश-
स्यते । विशेषाद्युषहारेषुनविनश्ये-
च्चिरंयतद्रुतिश्रीमहानिर्वाणतन्त्र-
म् ॥

लिपिकरः । पुं० लेखके ॥ लिपिंक-
रोति । डुकृञ् । दिवाविभे-
तिटः ॥

लिपिका । स्त्री० लिपौ ॥

लिपिकारः । पुं० लेखके ॥ लिपिंक-
रोति । कर्मण्यण् ॥

लिपौ । स्त्री० लिपौ ॥ लिप्यतेलिपेरि
ब्रह्मात्कृदिकारादतिडौष् ॥

लिप्तः । त्रि० कृतलेपने । विलि-
प्ते ॥ विपदिग्धे विषाक्ते । भु-
क्ते । भल्लिते ॥ दिग्धि ॥ लिप्यते-
स्यः लिप० । क्तः ॥ यहा । लि-
नाति । लीयतेषु । लीयतेवा ।
लडिश्चेषु । लीरीडोङ्खः पु-
ट्चतरीश्लेषणकुत्सनयोरितितप्र-

लिम्पाक :

ल्ययोधातोऽङ्खः प्रत्ययस्यपुट् ॥
 मिलिते ॥
 लिप्तकः । त्रि० विषाक्तवाणे । दि-
 ग्धे ॥ स्वार्थे कन् ॥
 लिप्ता । स्त्री० घटिकायाम् । दण्डे ॥
 लिप्तिका । स्त्री० दण्ड ॥ लिप्तैव ।
 स्वार्थे कन् ॥
 लिप्सा । स्त्री० इच्छायाम् । वाञ्छा-
 याम् ॥ लभेः सन्नन्तादप्रत्यया-
 दिति० अः ॥ लभेच्छायाम् ॥ य
 था । अर्थिनिबिलसतिलिप्सादात्
 रिदित्सातुदूरतोपास्ता । आस्तांक्त
 पणकथेयंरमापतेनाचिताभवती-
 ति ॥
 लिप्सुः । त्रि० लब्ध्, मिच्छौ । गृ-
 ध्नौ ॥ लुब्ध् । अभिलाषुके ॥ ल-
 भेः सन्नन्तादुः ॥
 लिबिः । स्त्री० लिपौ । लिखितवर्णे ॥
 लिप्यते । लिप० । इगुपधात्लि
 ष्दितीन् । बाहुलकात्पस्यवत्वम् ॥
 लिबिः सौबोधातुर्बा ॥
 लिबिकरः । पुं० लिपिकरे । लिबिं
 करोति । ड, क्तञ् । दिशाविभे
 त्तिट् ॥
 लिम्पः । पुं० लेपनकर्त्तरि ॥
 लिम्पट् । पुं० षिङ्गे ॥ इतिहारा
 वली ।
 लिम्पाकः । पुं० जम्बीरे ॥ खरे ॥
 न० निम्बूके । पातनीवू० इ०

लीला

भा० ॥
 लघ्वः । पुं० नर्त्तके । लप्यते । ल
 षकान्तौ । सर्वनिघृष्वं तिसाधुः
 उपधेत्वम् ॥
 लीः । पुं० श्लेषणे ॥ षपले ॥ लीड्ः
 क्तिप् ॥
 लीका । स्त्री० लिजायाम् । इतिश
 लीजा ।)
 व्दरत्नावली ॥
 लीट् । त्रि० आस्वादिते । भक्षिते
 ॥ लिच्छतेस्म । लिहन्नास्वादाने ।
 क्तः । ट्त्वधत्त्वष्ट, च्वलीपदीर्घाः ॥
 लीनः । त्रि० प्राप्तलये । विलीने ॥
 क्तन्ने ॥ लीयतेस्म । लीड्ः श्लेषणे ।
 क्तः । स्वादयन्नदितद्रतिनत्वम् ॥
 लीला । स्त्री० केली ॥ विलासे ॥ शृ
 ङ्गारभावचेष्टायाम् । गतिहा
 स्येक्षणदिभिः शृङ्गारभावतो-
 ज्ञातक्रियानुकरणे ॥ प्रियस्थानुक्त
 तिलोलाग्निष्टावाग्वं प्रचेष्टितैः । अ
 लब्धप्रशसमागमयास्वचित्तत्रिना-
 दर्थं प्रियस्ययावेशगतिदृष्टिहसितभ
 गितैरनुकृति । क्रिप्रतेसालीलेच्छर्थः
 तयोहि । अप्राप्तवत्प्रसमागमना
 यिकायाः सख्या । पुरीचनिजच्चि
 त्तत्रिनादव, इत्या । आलापवेशग
 तिहा । विलोकनाद्यैः प्राणं श्वरा-
 नुकृतिमाकथयन्तिलीलामितिभर
 तः ॥ शिभायाम् ॥ लयनलीः

लीलावती

लीङ् । सम्पदादिस्वात्किप् ।
लियंलाति । ला० । आतीनुपेति
कः । यद्वा । लिलायनम् । लीला
दीप्तौ । कण्डादिः । भिदाद्यङ् ।
अप्रख्ययादितिषो । पृषादरादिः
॥ यद्वा । लयनम् । लीडोवाहुल
काङ्गोगुणाभावश्च ॥

लीलाखिलः । पुं० । अतिशर्करीकृन्दः
१५ प्रभेदे ॥ तल्लक्षणेदाहरणे यथा
एकन्यूनौबिद्युन्मालापादौचल्लीला
खिलः । यथा । पायाङ्गोविन्दः
कालिन्दीकूलक्षीणोचक्रौ । रासा
ल्लासः क्रीडद्गोपीभिः सार्धं ली
लाखिलः । मन्दाकिन्यास्तीरोपा
न्ते स्वैरक्रीडाभिर्लीला० यद्देवा
नामीशः स्वैर्विश्याभिः खेलन्तोभिः
॥ त्रि० विलाससुभगे ॥

लीलावती । स्त्री० । केलियुक्तायाम् ॥
विलासवस्थाम् ॥ शृङ्गारभावचेष्टा
ऽन्वितायाम् । खिलाविशिष्टाया
म् ॥ भास्कराचार्यैरुपतन्याम् ॥
भास्कराचार्यकृतेपाटीगणितग्रन्थे
॥ न्यायग्रन्थविशेषे ॥ वैश्याविशेषे
॥ मात्रावृत्तविशेषे ॥ तल्लक्षणेदाह
रणे यथा । लघुगुरुवर्णनियमविर
हितमिहहिमुकलयचतुष्कलमष्टग
णम् । द्वात्रिंशत्कलविरचितमिद
मतिशयसहृदयहृदयदुःखहरण-
म् । लीलावतिकाभवतिचकरक्षणं

लुगटाकः

द्विजगणजगणभगणकलिता० फ
णिनायकपिङ्गलविरचितमङ्गुतवृत्त
ममलगुम्फनललिता ॥ यथा । गो
कोटिंप्रतिदिनमिहवितरन्द्विजवर-
निवहेमुदमातनुषेरिपुतिमिरदलन
करहस्तकुशेशयमपिलक्ष्मीवसतिंत
नुषे । । दुरितविलयमिलितस्वज
नोदयनृपराजवलयमवलयसिरणे-
त्वयिचलतिचलतिवसुधांवसुधाधि
पकीर्त्तिंसिंहधरणीरमणे । लीला
श्रीभाऽस्यस्याम् । मतुप् । डौप् ॥
लीलाद्यानम् । न० । देववने ॥
लुक्काशितः । त्रि० । अन्तर्हिते ॥
लुङ्गः । पुं० । मातुलुङ्गे । वीज
पूरे ॥ लुञ्ज्यते । लुजिभाषार्थः ।
वञ् । अजोरितिकुत्वम् । न्यङ्गा
दित्वाद्वा ॥

लुङ्गुषः । पुं० । ह्योलङ्गे ॥
लुठनम् । न० । वेत्तने । अप्रवृत्तभूमौ
पुनः पुनः श्रमोपहनने । लोट
न० । इ० । भा० । प्र० ॥
लुठितः । त्रि० । श्रमशान्त्यर्थमुहुर्मुहुः
परावृत्तं प्रवृ । उपावृत्तं ॥ वेत्तते
। अपावृत्तं । परावृत्तं ॥ लुठति
स्य । लुठप्रतिघाते । अकर्मकत्वा
त्तः ॥

लुगटाकः । पुं० । शाकाविशेषे । नव्या०
इ० । गौ० । भा० । प्रसिद्धे ॥
लुगटाकः । पुं० । चौरैः ॥

लुप्ताब्दः

लुग्टाकौ । स्त्री० चौरायांस्त्रिया
म् ॥

लुग्टकः । त्रि० स्तियकारके ॥

लुग्टनम् । न० इयलुठिते ॥ लूटइति
प्रसिद्धेसाहसि ॥ लुठित्स्तेये । ल्यु
ट् ॥

लुग्टाकः । पुं० परमृत्यौ । द्विके ।
काके ॥

लुग्टका । स्त्री०)
लुग्टी । स्त्री०) न्यायसारिण्याम् ।

लौडी० इ० भा० प्र० ।

लुप्तम् । न० चौर्यधने । त्रि० विलु
प्ते । लोपवति ॥

लुप्तवर्णपदम् । न० यस्ते ॥ लुप्तोव
र्णः पदंवायत्रवाक्येपदेवातत् ॥

लुप्तसंबन्धरः । पुं० विलुप्ताब्दे ।

यथा । अतिचारगतोजीवस्तंराशिं
नैतिचेत्पुनः । लुप्तसंबन्धरोच्चे
योगहितः सर्वकर्मसु ॥ अस्या
पवादेऽस्य वृषिमेघेभवेकुम्भेयद्यतीचा
रगोगुप्तः । नतत्रकाललोपः स्या
दित्याहभगवान्यमः ॥ अन्यस्य ।
मासान्दशैकादशवाप्रभुज्यराशेर्यं
दाराशिमुपैतिजीवः भुङ्क्तेनपू
र्वचपुनस्तथापिन लुप्तसंबन्धरमा
हुरार्या ॥ लुप्ताब्ददोषोऽत्रिमते
नमध्येसीमोद्गवायाः सुरनिम्नगा
याः ॥

लुप्ताब्दः । पुं० लुप्तसम्बन्धरे ॥

लुलितः

लुब्धः । पुं० व्याधे ॥ लम्पटे ॥ त्रि०
आकाङ्क्षिणि । यत्नौ । परधना
भिलाषुके ॥ धर्मार्थस्वद्रव्यत्यागा
समर्थे ॥ मातरंपितरंभ्रातृन्सर्वा
द्यसुहृदस्तथा । प्रन्तिद्यसुतृपोलुब्धा
राजानः प्रायशीभुवि । लुभ्यति
स्म । लुभगार्ह्ये । गत्यर्थेतिक्तः ॥

लुब्धकः । पुं० व्याधे ॥ स्वार्थे० सं
ज्ञायांवाकन् ॥ आर्द्रायाम् ॥

लुलायः । पुं० महिषे ॥ लुडति । लुडसं
श्लेषणे । इगुपधेतिक्तः । डलयो
रेकत्वम् । आप्प्रति । आप्ल् ।
अच् । लुलस्यासावायस्य । यद्वा ।
लुडाते । लुडलोडने । भिदाद्यङ्
। लुलाबिलोडिताचापोयेन । लुल
विमर्दनेसौत्रोधातुर्वा ॥

लुलायकन्दः । पुं० महिषकन्दे ॥

लुलायकान्ता । स्त्री० महिष्याम् ॥

लुलायः । पुं० महिषे ॥ लुडति ।

लुड० । कः । डलयारभेदः ।

यद्वा । लुडाते । लुडविलोडने ।

भिदाद्यङ् । लुलविमर्दनेसौत्रो

धातुर्वा । बाहुलकादायप्रत्ययः ॥

यद्वा । अयते । अय० । अच् ।

लुलस्यासौषयस्य ॥

लुलितः । त्रि० आन्दोलिते । तरलि
ते । उत्सृष्टे ॥ लिप्ते । यथा । वा
ल्पेदुः खातिरेकीमललुलितवपुरि
ति ।

लूमम्

लुषभः । पुं० मत्तमातङ्गे । मत्तग
के ॥ रोषति । रुषहिंसायाम् ।
रुषेर्निर्लुषचेत्यभच्० इतिरुषे
रभच् नित्किङ्घातीर्लुषादेशश्च ॥

लूः । स्त्री० लवने ॥ लवनम् । लूञ्
भावेकिप् ॥ लुनातिवा । अत्रवा
च्यलिङ्गः ॥

लूता । स्त्री० जर्णनाभे । मर्कटके ॥
पिपीलिकायाम् ॥ रोगविशेषि । म
र्मत्रणे ॥ लुनाति । लूञ्० । ह
सिमृगिण्वामीतितन् । संज्ञापू
र्वकत्वाद्गुणाभावः ॥

लूतातन्तुः । पुं० मर्कटकजाले । मक
डीकाजाला० इ० भा० लूताया
न्तुः ॥

लूतामर्कटकः । पुं० लूतामर्कटकः ।
पुत्री० नवमालिकयोः कपाविति-
हेमचन्द्रः ॥

लूतारिः । पुं० दुग्धफेनीक्षुपे ॥

लूतिका । स्त्री० जर्णनाभौ । मर्कट-
के । मकडी० इ० भा० ॥ लूतैव ।
स्वार्थकः ॥

लूनः । त्रि० छिन्ने ॥ लूयतेस्मात् लूञ्० ।
क्तः । ल्वादिभ्यश्च तिनप्तुम् ॥

लूनकः । पुं० भिन्ने । भेदिते ॥ प-
शौ ॥ यावादिषु० पशौलूनविपात-
इतिस्वार्थकन् ॥

लूनिः । स्त्री० ऊर्दे ॥

लूमम् । न० पुच्छे । लाङ्गूले ॥ लूय-

लेखकः

से । लूञ्० । बाहुलकान्मक् ॥
लेखः । पुं० अदितिनन्दने । देवे
सुरे ॥ ध्यानार्थं चिन्तादौ लिख्यते ।
लिखञ्चरविन्द्यासे । अकर्त्तरिच
कारकेसंज्ञायामितिकर्म्मणिघञ् ।
ग्रीवाहस्तपादेपुतिस्त्रोलेखाः सन्ति
यस्येतिवा । अर्शश्चाद्यच् ॥ ले-
ख्ये ॥

लेखकः । पुं० लिपिकरे । अक्षरचु-
ञ्चौ । लेखनकर्त्तरि । लिखारी०
इ० भा० ॥ लिखति । लिख० । शि
ल्पिनिष्पुन् । गवुल्वा ॥ अष्टल-
क्षणानियथा । सर्वदेशाक्षराभिज्ञः
सर्वशास्त्रविशारदः । लेखकः क
थितोराज्ञः सर्वाधिकरणेषु वै ॥ श्री
षीपितान्सुसम्पूर्णान्समश्रिण्ण-
तान्समान् । अक्षरान्बैलिखेद्यस्तुले
खकः सवरः स्मृतः ॥ उपायवा
क्यकुशलः सर्वशास्त्रविशारदः ।
बह्वर्थवक्त्राचाल्ये नलेखकः स्याद्
गूत्तम ॥ वाक्याभिप्रायतत्त्वोदेश
कालविभागवित् । अनाहार्यो नृपे
भक्तोलेखकः स्याद्गूत्तम ॥ इति
मात्स्ये १८६ अध्यायः । अपि-
च । सकृदुक्तगृहीतार्थो लघुहस्तो-
जिताक्षरः । सर्वशास्त्रसमालोकी
प्रकृष्टो नामलेखकः ॥ राजलेखक
लक्षणं यथा । ब्राह्मणो मन्त्रणाभिज्ञो
राजनोतिविशारदः । नानालिपि

लेखर्षभः

ज्ञोमेधावीनानाभाषासमन्वितः ॥
 मन्वणाचतुरोधीमान्नीतिशास्त्रा-
 र्थकोविदः । सन्धिविग्रहभेदज्ञोरा-
 जकार्येविचक्षणः ॥ सदाराजहिता-
 न्वधोराजसन्निधिसंस्थितः । कार्या-
 कार्यविचारज्ञः सख्यवादीजितेन्द्रि-
 यः ॥ स्वरूपवादीशुद्धात्माधर्मज्ञो-
 राजधर्मवित् । एवमादिगुणैर्युक्तः
 स एव राजलेखकः ॥ नृपानुवर्त्ती
 सततं नृपविश्र्वासरक्षकः । नृपते-
 र्हितकान्वेषी स एव राजलेखकः ॥
 इति पत्रकौमुदी ॥

लेखनः । पुं० काशे । न० च्छर्द्दने ॥
 भूर्जे । लिपिन्यासे ॥ लिख० ।
 ल्युट् ॥

लेखनाञ्जनं । न० अञ्जनविशेषे ॥ य-
 या । दक्षाण्डत्वक्शिलाकाचशङ्ख-
 चन्दनसैन्धवैः । चूर्णितैरञ्जनंप्रो-
 क्तंपुष्पार्मादिनिक्कन्तनम् ॥ कुक्कुटा-
 ण्डस्यत्वक् । शिलामनः शिला ॥
 लेखनिकः । पुं० लेखहारे ॥ लेखिषु-
 परहस्ते न स्वहस्तस्य च लेखके । यः
 स्वहस्तं परहस्ते न लिखितेषु विलेख-
 यत् ० तत्र ॥

लेखनी । स्त्री० कलमे । वर्णातूलिका-
 याम् ॥

लेखनीयः । त्रि० लेख्यं ॥

लेखर्षभः । पुं० जिष्णो । शक्रं ।
 इन्द्रे ॥ लेखिषु ऋषभः । सप्तमी

लेखस्थानम्

तियोगविभागात्समासः । लेखं
 ऋषभइवेतिवा । उपमितसमासः ॥

लेखहारः । पुं० पत्रवाहके ॥ लेख-
 लेखहारकः । पुं०
 हरति । हृज् ० । कर्मग्यण् ॥

लेखा । स्त्री० लिपी ॥ राजिकाया-
 म् । रेखायाम् ॥ लिख्यते । लिख०
 । भिदादिपाठादङ्गुणौ ॥ ज्याया-
 म् ॥

लेखार्हः । पुं० श्रीतालहृत् ॥ मृदु-
 ष्छदे ॥

लेख्यम् । न० भागदानादिव्यवहार-
 करणं । पत्रे ॥ त्रि० लिखितव्यं ।
 लेखनीये ॥ व्यवहाराङ्गक्रिया-
 पादाङ्गे । यथा । यन्मासिकेपि
 समयेभ्यन्तिः सञ्जायते यतः । धा-
 त्वाक्षराणि सृष्टानि पत्रारूढन्यतः पु-
 रा ॥ लेख्यन्तु द्विविधंप्रोक्तं स्वहस्ता-
 न्यक्तंतथा असाक्षिकं साक्षिमच्चसि-
 द्विदेशस्थितेस्तयोः ॥ मृतास्तुसा-
 क्षिणो यत्र धनिकर्णिकलेखकाः तद-
 प्यपार्थं करणमृतेत्वाधेः स्थिराश-
 यात् ॥ दर्शितं प्रतिकालं स्रष्टितं
 श्राधितञ्चयत् । लेख्यसिद्धयति सर्व-
 चमृतेष्वपि च साक्षिषु ॥

लेख्यचूर्णिका । स्त्री० तूलिकायाम् ॥

लेख्यपत्रः । पुं० तालद्रुमे ॥ न० ले-
 खनीयपत्रे ॥

लेख्यस्थानम् । न० यन्मन्त्राद्याम् ।

लेप्यमयी

दफ्तरद्वतीतरजनभा० प्र०
 लेखम् । न० गूथे । शकृति । लेख
 इ० भा० प्र० ॥
 लेखजः । पुं० इड्यजे ॥ इड्ये
 जानवषट्पञ्चलेखजासापिभावि
 नइत्यागमात् ॥
 लेपः । पुं० लेपने ॥ जग्धी । अश
 ने ॥ अनुशये । अनुवन्धे ॥ सच०
 इदमहमकार्षमेतत्फलंभीक्ष्ये० इ
 स्थनुसन्धानकर्तृस्ववासनानिमि-
 त्तः । सचपुण्ये कर्मणिपुण्यरूपः०
 पापेचपञ्चात्तापरूपेःभवति ॥ लेप
 नम् । लिप० घञ् ॥ सुधायाम् ।
 चृना० इ० भा० प्र० ॥
 लेपकः । पुं० पलगखडे । राज इ०
 प्र० जती ॥ त्रि० लेपकर्त्तरि ॥
 लिंपति । लिप० खलु ॥
 लेपनम् । न० लेपे । चन्दनागुर्वादि
 नाङ्गविलेपने ॥ देवगृहादिलेपने
 । लीपना० इ० भा० लिपेर्ल्युट्
 ॥ पुं० तुसृष्कनामगन्धद्रव्ये ॥
 लेपभुक् । पुं० पितामहपित्रादिषु ।
 लेपी । पुं० लेपके । पलगखडे । शैक
 र० इ० गौ० दे० भा० । राज०
 इ० दे० भा० ॥
 लेप्यः । त्रि० लेपनीये ॥
 लेप्यकृत् । पुं० लेपके ॥
 लेप्यमयी । स्त्री० काष्ठादिघटितपुत्तलि
 कायाम् । अञ्जलिकारिकायाम् ॥

लेष्टः

लेभिरम् । न० उलूखले ॥
 लेयः । पुं० सिंहराशौ ॥
 लेलायनम् । न० चलने ॥
 लेलायमानः । त्रि० अतिशयचलन
 विशिष्टे ॥ यथाग्निर्हविर्गहणायलेला
 यमानोभवति ॥
 लेलिहः । पुं० सर्पे ॥
 लेलिहा । स्त्री० जीवन्त्यासमुद्राया
 म् ॥ यथा । तर्जनीमध्यमानामास
 माः कुर्यादधी मुखाः । अनामा
 यांक्षिपेद्दृष्ट्वा मृज्जीकृत्वाकनिष्ठिका
 म् । लेलिहानाममुद्रेयंजीवन्त्या
 सेप्रकीर्त्तिता ॥
 लेलिहानः । पुं० शिवे ॥ सर्पे ॥
 त्रि० ललप्सिह्ने ॥ लेहातिशय
 कारके । पुनः पुनर्लेहनकर्त्तरि-
 ॥ लिहेर्यङ्लुगन्तात्ताच्छील्पे चा
 नश्प्रत्यये० गुणोयङ्लुकोरिच्य
 भ्यासङ्गुणः ॥
 लेलिहाना । स्त्री० लेलिहायांमुद्राया
 म् ॥
 लेगः । पुं० अल्पे कणे ॥ लिशति
 । लिशगती । पचाद्यच् ॥ लिश्य
 तेवा । घञ् ॥
 लेशैजः । त्रि० अतिकम्पने ॥ लेशे
 नाल्पेनापिपजति । एजू० । पचा
 द्यच् ॥
 लेष्टः । पुं० दृढमृत्पिण्डे । लोष्टे ।
 ठीम्० ठे ला० डलाइ० भा० प्र० ॥

लैङ्गी

लिङ्गती • लिङ्गतिवा । लिङ्ग • वा
हुलकात्तुन् ॥

लेष्टुन्नः । पुं • लोष्टमेदने ।

लेष्टु, मेदने : । पुं • कोटिश्चि । लोष्टमे
दनमुद्गरे ॥

लेसिकः । पुं • कटिरोहके । हस्या
रोहके ॥

लेहः । पुं • आहारे । भोजने । खाद
ने ॥ लेहने ॥ लेहनम् लिहयाखा
दने । घञ् ॥ लेठि । शास्त्राधिति-
योवा ॥

लेहनम् । न • जिह्वाखादे । जिह्वया
रसग्रहणे । घाटना • इ • भा • ॥ लि
हेर्लुट् ॥

लेह्यम् । न • अमृते । सुधायाम् ।
त्रि • लेहयोग्ये । आस्वाद्ये । यज्जि
ह्वार्यानि : क्षिप्यरसास्वादेननिर्गी-
यतेकिञ्चिद्ब्रवीभूतगुडरसालादित
च ॥

लैङ्गः । पुं • वैयाकरणे ॥ वैयाकरणा
हिस्त्रीपुंनपुंसकंशब्दजातं तत्त्वमि-
तिषण्यंयतितदयुक्तम् । स्त्रादेः
शब्दस्वभावत्वे सर्वादीनां त्रिलिङ्ग-
स्वायोगादेकस्यानेकभावत्वाद्योगा
त् । औपाधिकधर्मस्य चतस्यावस्तु-
त्वात् ॥ न • लिङ्गपुराणे ॥ त्रि •
लिङ्गसम्बन्धिनि ॥ लिङ्गस्येदम् ।
तस्येदमिच्छण् ॥

लैङ्गी । स्त्री • लिङ्गन्यामोषधौ ॥

लोकचक्षुः

लोकः । पुं • जने आत्मनि ॥ लो
क्यतेअनुभूयतेशास्त्रीपदेशशीलित-
बुद्ध्यायमितिव्युत्पादनात् ॥ दर्श
ने ॥ लोक्यमःनेविषये ॥ प्राणिनि
काये । भुवने ॥ त्रयो लोकाः स्वर्ग
मर्त्यपातालानि ॥ अत्रसप्तलोकना
मानियथा । भूर्भुवः स्वर्गहृद्यैव-
जनस्यतपएवच । सत्यलोकश्चसप्तै
तेलोकास्तुपरिकीर्त्तिताः ॥ दृश्य
वर्गे ॥ याज्ञयाज्ञविषयेस्मिन्शरी
रे ॥ लोकोद्दिष्टविधः प्रोक्तपा-
त्मानात्मविभेदतः । मनुष्यपितृदे
वाद्याऽनात्मलोकस्त्रिधामतः ॥
आत्मलोकस्वस्वरूपमित्योहुः शा
स्त्रदर्शिनः ॥ मनुष्यलोकः पुत्रे
णपितृलोकस्तुकर्मणा । विद्ययादे
वलोकश्चेत्यब्रवीत्सद्गुह्यमुक्तिः ॥
लोक्यतेऽनुभूयते • दृश्यते • भुञ्जते -
वा । लोकदर्शने । घञ् ॥ कर्मफ
ले ॥ प्रसिद्धिमागमः प्राप्तोलोकइ-
त्यभिधीयते ॥ चतुर्दशविद्यास्या-
नानिलोकाद्भूतित्याख्यातारः ।
लोक्यतेज्ञायतेधर्मब्रह्मादिरूपोऽर्थ
एभिरितिनिरुक्तेः ॥ चिदानन्दस्व
रूपब्रह्मातिरिक्तस्य सर्वस्य लोकपदा
र्थत्वाद्देहस्यापिलोकान्तर्गतत्वम् ॥
लोककान्ता । स्त्री • अट्टिनामौषधे ॥
लोकचक्षुः । पुं • सूर्ये ॥ जनलो-
चने ॥

लोकलोचनः

लोकवित् । पुं० विने । लोकं प्रयति ।
 जि० । सत्सूद्विषे स्थदिनाक्तिप् ।
 तुक् । लोकान् जयत्युपरमयतीति
 वा । वि० लोकजेतरि ॥
 लोकतुषारः । पुं० कपूर्णे ॥
 लोकत्रयम् । न० सर्वस्मिन्जगति ॥
 लोकानांत्रयम् ।
 लोकदम्भकः । पुं० निः क्षेपापहा-
 रादिनाजनवधुके ॥
 लोकधातुः । जम्बुद्वीपे ॥
 लोकनाथः । पुं० शिवे । ब्रह्मणि ॥
 विष्णौ ॥ बुधे ॥ लोकानां ना-
 थः ॥ लोकैर्नाथ्यतेयाच्यतेवाक-
 म्पिषञ् ॥
 लोकपालः । इन्द्रादिषु ॥ तेषां ।
 इन्द्रे षक्तिः पितृपतिर्निर्द्धर्तिर्वरु-
 णोऽनिलः । धनदः शङ्करश्चैव-
 लोकपालाः पुरातनाः ॥ रा-
 जनि ॥
 लोकबाम्भवः । पुं० रवौ । सूर्ये ॥
 लोकभावनः । पुं० लोककर्त्तरि ॥
 लोकमाता । स्त्री० लक्ष्म्याम् ॥ लो-
 कानांमाता ॥
 लोकयात्रा । स्त्री० लोकनिर्वाहे ॥
 लोकचारे । येनोपायेनमर्त्यानां
 लोकयात्राप्रसिद्धति । तदेवकार्यं
 ब्रह्मचरिर्दधर्मसनातनम् ॥ लो-
 कानांयात्रा ॥
 लोकलोचनः । पुं० सूर्ये ॥

लोकाध्यक्षः

लोकवाञ्छः । वि० सर्वाचारविवर्जि-
 ते । लोकाहाञ्छः ॥
 लोकवित् । पुं० पौराणिके भूर्भुवः
 स्वरितिचघोलोकाः वस्तुभूताः
 सन्तीतिसकल्पयति ॥
 लोकविनायकः । पुं० ग्रहविशेषे ॥
 लोकविश्रुतिः । स्त्री० जनश्रुती ।
 लोकवृत्तम् । न० विचित्रपरिहासक
 थादिके । असत्प्रियास्थाने ॥ न
 लोकवृत्तं वर्त्ततवृत्तिहेतोः कथञ्च
 न । अजिह्वामशठां वृत्तिं जीविद्वा
 क्षणजीविकाम् ॥ लोकानाम् वृत्त-
 म् ॥
 लोकसङ्ग्रहः । पुं० लोकानांस्वेस्वध-
 र्मेप्रवर्त्तने ॥ उन्मार्गान्निवर्त्तनेच
 ॥ सङ्ग्रहणं सङ्ग्रहः । लोकानां
 सङ्ग्रहोऽग्रहणम् ॥
 लोकेश्वरः । पुं० प्रणवे ॥
 लोकाकाशास्तिकायः । पुं० लोका-
 नामन्तराकाशे ॥
 लोकात्मा । पुं० परमेश्वरे ॥ यथा ।
 यस्याग्निरास्यं द्यौर्मूर्धाखं नाभिश्चर-
 णौ चित्तिः । सूर्यश्चतुर्दिशः श्रो-
 त्रे तस्मै लोकात्ममेतन्मः ॥
 लोकादिः । पुं० अग्नौ लोकाना-
 मादिः प्रथमशरीरत्वात् ॥
 लोकाध्यक्षः । पुं० परमेश्वरे ॥ लोकं
 दृश्यवर्गं स्वाभाविकेनबोधेनसाक्षा-
 त्पश्यतीति । लोकाध्यक्षः । लोका

लोकेश :

नामध्यक्षः । लोकामध्यक्षायस्य
तिवा, लोकान्मध्यक्षयतीतिकर्म
स्य चिउपपदसमासावा ॥

लोकापवादः । पुं० लोककर्तृकायां
निन्दायाम् ॥ लोकापवादाद्भय
म् ॥

लोकायतम् । न० तर्कभेदे । चार्वा
कदर्शने ॥ लोकैवायतम् ॥

लोकायतिकः । पुं० चार्वाकि ।

लोकालोकः । पुं० परमेश्वरे ॥ लो
कषाब्रह्मस्तस्वपर्यन्तः अलोक्यते

प्रकाशयतेयेनसः ॥ चक्रवालेऽद्रि
विशेषे ॥ लोकालोकावहिस्तस्या

लोकालोकनियामकः । योजना
युतविष्कम्भस्तुङ्गपरिच्छदः

॥ अन्तःस्थितं लोकं वहिःस्थि
तश्चालोकनियमयतीति० लोका

लोकनियामकः । तद्वाद्ये लोका
भावादित्यर्थः ॥ लोकददर्शने ।

भावेघञ् । नलोकः अलोकः ।
लोकश्चालोकश्च० लोकालोकौ० प्र

काशाभ्रकारावचस्तः अन्तर्वहिः
सूर्यकिरणानांस्पर्शास्पर्शाभ्याम् ॥

लोकालोकी । त्रि० अलोक्यदर्शिनि
॥ लोकानालोकते० तच्छीलः ।

णिनिः ॥

लोकेशः । पुं० हिरण्यगर्भे । ब्रह्म
णि ॥ लोकानामीशः ॥ बुद्धभेदे

॥ पारदे ॥

लाचनम्

लोकेशार्धिष्ठतः । पुं० राजनि ॥

लोकेश्वरः । पुं० शिवे ॥ लोकानां
नानास्वरेश्वरः प्रभुः ॥ बुद्धभेदे ॥

लोकेश्वरात्मजा । स्त्री० बुद्धशक्तिवि
शेषे । तारायाम् । श्रियि । मना
रमायाम् ॥

लोकैषणा । स्त्री० देवलोकादिकाम
नायाम् ॥ लोकैषणेतितेवादिलो
कार्थोपासनार्थिता ॥

लोकात्तरः । त्रि० लोकातीते ॥

लोकाचारः । पुं० तीर्थविशेषे ॥

लोक्यः । त्रि० परलोकादिसाधने ।
लाकार्यहिते ॥

लाचनम् । न० अश्रुणि । वास्ये ॥

लाचकः । पुं० मांसपिण्डे ॥ अत्रि
तारकायाम् ॥ कञ्जले ॥ स्त्रीभा

लभूषणे ॥ कदल्याम् ॥ नीलव
स्त्री ॥ कर्णपूरे । कर्णिकायाम्

। कर्णाभरणे ॥ ज्यायाम् । मौ
र्व्याम् ॥ भ्रूयश्चर्मणि ॥ निर्मो

के ॥ त्रि० निर्वुद्धौ ॥

लाचनम् । न० अक्षयिचक्षुषि ॥ अ

स्यशुभाशुभलक्षणं यथा । कर्णान्तेः
पद्मपत्राभैर्लाचनैः सुखभागिनः ।

मार्जारलाचनैः पापमहात्मानमधु
पिङ्गलैः ॥ क्रूराः केकरनेत्राश्च ह

रिणाश्चाः सकल्मशाः । जिह्वैश्च
लाचनैः क्रूराः सेनान्योगजलाच

नाः ॥ गम्भीराक्षार्द्रेश्वराः स्युम्

लोषा

न्विषः स्यूलचक्षुषः। नीलोत्पला
 चाबिडांसः सौभाग्यंश्रावचक्षुषा
 म् ॥ स्यात्कृष्णातारकाद्याम-
 क्षणामुत्पाटनं किल । मण्डलाक्षा
 चपापाः स्युर्निस्वाः स्युर्दीर्घलो
 चनाः ॥ दृक्स्त्रिधाविपुलाभोगे
 अल्पायुर्यातिचोन्नता । विशालोन्न
 तामुखिनिर्दरिद्राविषमभुवः ॥ इ
 तिगारुडे ६६ ॥ लोच्यतेनेन ।
 लोचृदर्शने । ल्युट् ॥ अलोचने ॥
 लोचनहिता । स्त्री० तुल्याञ्चने ॥
 लोचना । स्त्री० बुद्धशक्तिविशेषि ॥
 लोचनामयः । पुं० चक्षुरोगविशेषि ।
 अभिमन्ये ॥
 लोचनी । स्त्री० महाश्रावणिका-
 याम् ॥
 लोचमर्कटः । पुं० लोचमस्तकी ॥
 लोचमस्तकः । पुं० खराश्रायाम् ।
 कारव्याम् । दीर्घे । मयूरे । म
 यूरशिखीषधे । रुद्रजटाङ्गौ ।
 दे० प्र० ॥ लोच्यते । लोचृदर्शने
 घञ् ॥ यद्वा । लोचयति । लोचृ
 भासार्यः । पचाद्यच् । लोचोदर्श
 नीयोभासमानोवा० मस्तकोऽथ ॥
 लोठनम् । न० इतस्ततश्चालने ।
 लोडनम् । न० प्रतिघाते ।
 लोढणम् । न० लवणदण्डे ॥
 लोषा । स्त्री० क्षुद्राम्लिकायाम् । चा
 ङ्गैर्याम् ॥ लोषोऽशुके । लोनिजा०

लोषः

लोनी० इ० भा० श्रुते ॥ चस्यगु
 षाः । लोषारूक्षागुरुः कटीवात
 श्लेष्महरीपटुः । अर्शोन्नीदीपनीचा
 म्नामन्दाम्निविषनाशिनी ॥
 लोषाम्ला । स्त्री० क्षुद्राम्लिकायाम्
 । चाङ्गैर्याम् ॥
 लोषारम् । न० चारविशेषि । लवणो
 त्ये । लवणाकारकी । लवणद्वारे ।
 लवणमदे ॥
 लोषितम् । न० लोनिजास्यशुके ॥
 शाकलोषितसंज्ञकंसुदलिततमेघृते
 तापितं हिंवाद्रैणविमिश्रितं सलवणं
 तक्रोणसंपाचितम् । नेवास्वदामि
 दंसुहृद्गुहृतं तैलेनवावासितं
 स्निग्धं तण्डुलसंयुतं सलवणं तक्रैर्वि-
 नापाचितम् ॥ लोषितं शुभशौतो
 ष्यांरूक्षं विष्टम्भकारकम् । दोषहृन्
 मधुरं पाकेवातहृत्त्वाम्लपित्तकृत् ॥
 लोषी । स्त्री० लोषायाम् ।
 लोतः । पुं० न० वास्ये । अश्रुणि ।
 नेत्रास्वनि ॥ न० लोप्त्रे ॥ लुना
 ति । लूञ् । हसिमृगित्यादिना
 तन् । लोतोमेषद्वितकृतवतूनि
 छेत्तिसूत्रे कैयटः ॥
 लोचम् । न० लोप्त्रे ॥ नेत्रजले ।
 लूञ् । सर्वधातुभ्यइतिष्टन् ॥
 लोषः । पुं० गालवे । शावरे । ति
 रीटे । तिल्वे । मार्जने । लोष०
 इ० भा० प्र० ॥ लोषोऽशुके लघुः

लोपत्रौ

शोतस्रजुष्यः कफपित्तनुत् । क
षायारक्तपित्तासृग्ज्वरातीसारशा
यद्वत् ॥ रुणद्धि । रुधिरं । वा
हूलकाट्टन् । कपिलकाट्टिः ॥

लोध्रवृक्षः । पुं० गालवे ॥

लोध्रपुष्पकः । पुं० शालिप्रभेदे ॥

लोपः । पुं० अदर्शने ॥ गम्यमाना
र्यस्यप्रयोगएवलोपः । यथाविभक्त
धनेषु० विभक्ताभातरः अत्रोत्तर
पदस्यधनस्यलोपः ॥ लुप्यते । लु
प्लच्छेदने । कर्मणिघञ् ॥ क्तेदे ॥

लोपा । स्त्री० लोपामुद्रायां ॥

लोपाकः) पुं० शृगाले । फेरी ॥
लोपापकः)

लोपायिका । स्त्री० शृगाल्याम् ॥

लोपामुद्रा । स्त्री० अगस्त्यमुनेः पत्
न्याम् ॥ नमुदंरातिअमुद्राआतो
नुपेतिकाः । लोपेधर्मलोपाअमुद्रा
हर्षनलमतद्रुच्यर्थः ॥

लोपामुद्रापतिः । पुं० अगस्त्यमुनी ॥

लोपाशकः । पुं० शृगाले ॥

लोपाशिका । स्त्री० शृगाल्याम् ॥

लोपत्रम् । न० चारिते । चौरधने ॥
लुप्ल० । घृन् ॥

लोपत्रौ । स्त्री० हस्तलालनयः कृते०
धारिमिश्रितगे धूमादिचूर्णपिण्डे ।
लोथी० पेडो० इतिबलीकभाषा
यांप्रसिद्धं ॥ पित्तवान्डीष ॥ लो
पत्रे ॥

लोभः

लोभः । पुं० धनतृष्णायाम् । मङ्ग
तिधनागमेजायमाने प्यनुक्षणत्रर्द्ध
मानेतदभिलाषे । स्वविषयप्राप्त
निश्चये० इच्छाविशेषे ॥ आत्मने
ऽनुकूलेषुमुखहेतुषुदृश्यमानेषुश्रूय
माणेषुस्मर्यमाणेषुवातद्गुणानु
सन्धानाभ्यासेनयोरत्यात्मकीगर्वा
भिलाषसृष्ट्या० लोभः ॥ धर्म
विरोधेनपरद्रव्येच्छायाम् ॥ यथा
। परवित्तादिकदृष्टानेतुंयोहृदि
जायते । अभिलाषाद्विजयेऽसलो
भः परिकीर्तितइति ॥ सतुनाश
कारणम् । यथा । लोभप्रमादवि
श्र्वासैः पुरुषानशयतेचिभिः ।
तस्मात्लोभेनकर्त्तव्यः प्रमादेनन
विश्र्वसेत् ॥ अपिच । त्रिविधंनर
कस्येदं द्वारं नाशनमात्मनः । का
मः क्रोधस्तथालोभस्तस्मादेतत्त्र
यंत्यजेदिति ॥ अस्यस्वरूपंयथा ।
सन्त्येतेमददन्तिनोमदजलप्रज्ञान
गण्डस्यलावातव्यायतपातिनस्तुर
गाभूयोऽपिलपस्येपरान् । एतन्नश्च
मिदं लभं पुनरिदं लब्ध्वाधिकंध्या
यतांचिन्ताजर्जरवेतसावतनृणां
कोनामशान्तेः कथा ॥ अपिच ।
क्षेत्रयामवनाद्विपत्तनपुरीधीपक्षमा
मण्डलप्रत्याशानसूत्रवद्धमनसां
लब्ध्वाधिकंध्यायताम् । तृष्णा दे
वियदिप्रसीदसितनोप्यङ्गानितुङ्गा

लोमघ्न :

निर्घत् तन्नो : प्राणभृतांकुत :
 शमकथात्रह्नाण्डलक्षैरपीति ॥ लो
 भएवमनुष्याणांदिहसंस्थोमहारिपुः
 । सर्वदुःखाकरः प्रोक्तोदुःखदः
 प्राणनाशकः ॥ सर्वपापस्रमूलं हि
 सर्वदाटणयान्वितः । विरोधकृ
 त्त्रिवर्णानांसर्वार्त्तैः कारणं तथा
 ॥ लोभात्सत्यजन्तिधर्मवैकुलधर्मंत
 यैव हि । मातरंभातरं हन्तिपित
 रं बान्धवं तथा ॥ गुरुं मित्रं तथाभा
 मं पुत्रसुभगिनीं तथा । लोभाविष्टो
 न किं कुर्यादकृत्स्नं पापमोहितः ॥
 क्रोधात्कामादहङ्कारास्त्रोभएव
 महारिपुः । प्राणांसत्यजतिलोभे
 न किं पुनः स्यादनाद्यतम् ॥ त
 स्मास्त्रोभाभिभूतस्तु किं न कुर्यान्नरः
 किलेति देवीभागवतम् ॥
 लोभनी । स्त्री० महाश्रावणिकायाम् ॥
 लोभनीयः । त्रि० तृष्णात्पादके ॥
 लोभी । त्रि० गृध्री । सुब्धे । लोभयु
 क्ते ॥ लोभोस्यस्य । इनिः ॥
 लोभ्यः । पुं० मुद्गे ॥ त्रि० लोभनो
 ये ॥
 लोमम् । न० पुच्छे । लाङ्गूले ॥
 लोमकरणी । स्त्री० मांसच्छदायाम् ॥
 लोमकर्णः । पुं० शशके ॥ त्रि० लो
 मयुक्तकर्णविशिष्टे ॥
 लोमघ्नः । पुं० इन्द्रलुप्तकीरागे ॥ त्रि०
 लोमघातके ॥ लोमानिहन्ति ।

लोमशमाज्जारः

हन० । अमनुष्यकटर्कचित्तिटक् ॥
 लोम । न० लनूरुहे । रोमणि ॥ रोह
 ति । रुह० । नामन्सीमन्व्योमन्
 रोमन्लोमघ्नितिसाधु ॥ यद्वा ।
 रूयते । रुशब्दे० रुह्तौभाषणे वा
 । मनिन् । कपिलकादिस्वास्त्वम्
 लूयते वा ॥
 लोमपादः । पुं० ऋष्यशृङ्गमुनेः पु
 त्रे । अङ्गदेशीयराजविशेषे ।
 लोमपादपूः । स्त्री० चम्पापुर्याम् ।
 मालिन्याम् । कर्णपुरि ॥
 लोमफलम् । न० भव्ये ॥
 लोमवान् । त्रि० लोमशे ॥ लोमानि
 सन्त्यस्य । मतुप् ॥
 लोमविषः । पुं० व्याघ्रादौ ॥
 लोमशः । पुं० मुनिविशेषे ॥ मेघे
 ॥ त्रि० अतिशयलोमान्विते ॥ य
 था । कदाचिद्दन्तुरोमुखः कदा
 चिच्छोमशः सुखी । कदाचित्तुन्दि
 लोदुःखी कदाचिच्चञ्चलामती ॥
 लोमानिसन्त्यस्य । लोमादिभ्यः
 शः ॥
 लोमशकान्ता । स्त्री० कर्कश्याम् ॥
 लोमशपर्णिनी । स्त्री० माषपर्ण्याम् ॥
 लोमशपुष्पकः । पुं० शिरीषवृक्षे ॥
 लोमशमाज्जारः । पुं० पूतिके ।
 मार्जातके । सुगन्धिनि । मूत्रपतने
 । गन्धमाज्जारिकीगन्धगीकुला० इ०
 गौ० दे० भा० प्र० ॥ गन्धमाज्जार

लोला

वीर्यन्तुवीर्यकृतकफवातहृत् । क
गडूकीठहरनेव्यं सुगन्धंस्त्रेदगन्धनु
त् ॥

लोमशा । स्त्री० काकजङ्घायाम् ॥
मांस्थाम् ॥ वचायाम् ॥ शुकशि
म्व्याम् ॥ महामेदायाम् ॥ काशी
श्री ॥ शाकिनीभेदे ॥ शृगाल्याम् ॥
अतिबलायाम् ॥ घण्टारवायाम्
। शणपुष्प्याम् ॥ एवारी ॥ गन्ध
मांस्थाम् ॥ लोमानिसन्धस्याः ।
लोमादिच्चाच्छः । टाप् ॥

लोमशातनम् । न० लोमपातने ॥
लोमहर्षः । पुं० रोमहर्षे रोमाश्चे ॥
लोमहर्षणः । पुं० सूते । व्यासशि
ष्ये ॥ न० रोमाश्चे ॥

लोमहृत् । पुं० हरिताले ॥
लोमालिका । स्त्री० शृगालिकायाम्
। दीप्तजिह्वायाम् । उल्कामुख्यां ॥
लोमावली । स्त्री० रोमावल्याम् ॥
लोलः । चि० सट्ठणे ॥ चञ्चले ॥
लोडति । लुडविलोडने । क्वचिद
पवाद्बिषयेप्युत्सर्गप्रवृत्ते रच् । ड
लयेऽरेकत्वम् ॥ यद्वा । लोडति
। लोडुन्मादे । पचाद्यच् ॥ देश
विशेषे ॥

लोलमानः । चि० चलनशीले ॥ ता
च्छील्यतिचानश् ॥ लुण्ठमाने ॥
लोला । स्त्री० जिह्वायाम् ॥ कमला
याम् । श्रियि ॥ चञ्चलायानार्या

लोष्टः

म् ॥ कामनायाम् ॥ शर्करौहन्दः
१४ प्रभेदे ॥ तल्लक्षणं यथा । द्विः
सप्तच्छदिलोलाम् सौम्यौचरण
चेत् ॥ यथा । मुग्धे यौवनलक्ष्मो
विद्युद्विभ्रमलोला ॥ चैलोक्याद्गुत
रूपोगोविन्दोतिदुरापः तद्दृन्दाव
नकुञ्जे गुञ्जद्गुञ्जसनाथेश्रीनाथेनसमे
तास्त्रच्छन्दं कुरुकेलिम् । लोलाष्टा
प् ॥

लोलार्कः । पुं० सूर्ये । काशिस्ये
रवी ॥ लोलाकं केशवीकोटीगङ्गा
ज्यानगरधनुः । कलिलंक्षः शरो
धर्मः शिवोधन्वोपुनातुमाम् ॥
लोलिका । स्त्री० चाङ्ग्य्याम् ॥
लोलितः । चि० वर्तुलीकृते ॥ चा
लिते ॥ श्लथे ॥ लोलः सञ्जातोऽ
स्य । इतच् ॥

लोलुपः । चि० अतिलुब्धे ॥ गर्हितं
लुम्पति । लुप्सृच्छेदने । लुपसदे
तियङन्तादच् ॥

लोलुभः । चि० लोलुपे ॥ भृशं लुभ्य
ति । लुभगार्थे । धातोरिकाचड
तियङन्तादच् ॥

लोष्टः । पुं० न० मृत्खण्डे । पांशु
पिण्डे । लोष्टौ । ठीम् । ठेला०
इ० भा० ॥ लोष्टति । लोष्टसङ्का
ते । पचाद्यच् ॥ यद्वा । लुनाति ।
लूप् । लोष्टपलितावितिक्रः त
स्यसुट् । धातोर्गुणसनिपातनात्

लोह :

॥ न० लोहमले ॥

लोहघ्नः । पुं० लोहभेदने ॥

लोहभेदनः । पुं० कोटिशे । लोह
भङ्गसाधनकाष्ठे ॥

लोहमर्ही । त्रि० लोहमर्दनशोले ॥

लोहः । पुं० लोहे । दृढमृत्पि
ण्डे ॥

लोहः । पुं० सर्वलोहितच्छागे ॥

पुं० न० लोहे । लोहविकारे ॥

जीङ्गके । अगुरुणि ॥ सर्वतैजसे

रुधिरे ॥ कृष्णायसे । दृषत्सारे ।

शस्त्रके । कालायसे । लोहा० इ०

भा० प्र० अथलोहस्योत्पत्त्यादयो

यथा । पुरालोमिनदैत्यानांनिह

तानांमुरैर्युधि । उत्पन्नानिशरीरे

भ्यःलोहानिबिधानिच ॥ लोहाऽ

स्त्रीशस्त्रकंतीच्छा पिण्डं कालायसा

यसी । गुरुतादृढतात्कृदकश्मलं

दाहकारिता ॥ अश्मदाषः सुदु

र्गस्य दाषाः सप्तायसस्यतु । लोहं

तिक्तं सरं शीतं मधुरं तुवरं गुरु ॥

रूक्षं वयस्कं चक्षुष्यं लेखनं चानिनं

जयेत् । कफं पित्तं गरं शूलं शीथं

शर्मः ग्रीहपाण्डुताः ॥ मेदे मेहक

मोन्कुष्ठं तत्किट्टं तद्वदेशिह । षण्ठ

त्वकुष्ठामथमृत्पुद भवेद्दृष्टीगशूलौ

कुरुतश्मरौञ्च । नानारुजानाञ्चत

था प्रकीर्णं करोतिहृन्नासमशुद्धलोह

म् ॥ जोहारिमदकारिचायमं

लोह :

चेदशुद्धिमदसंस्कृतं ध्रुवम् ॥ पा

टवं नतनुते शरीरकेदारुणां हृदि रु

जाञ्चयच्छति ॥ अथलोहदोषप्रभा

न्तये शोधनमभिधीयते । पत्तलीकृत

तपत्राणिलोहस्याग्नीप्रतापयेत् ।

निषिञ्चेत्तप्ततप्तानि तैलतक्त्रे च

काञ्चिके ॥ गोमूत्रे च कुलत्यानां

कषाये च त्रिधा त्रिधा । एवं लोहस्य

पत्राणां विशुद्धिः सम्प्रजायते ॥

अथास्यमारणविधिः । शुद्धलोह

भवं चूर्णं पातालगदडोरसैः म

र्दयित्वा पुट्टे हृद्गोदद्यादेव पुट्टत्रय

म् ॥ पुट्टत्रयं कुमायांश्च कुठारच्छि

ल्लिकारसैः । पुट्टपट्कं ततो दद्या

देवं तीक्ष्णमृतिर्भवेत् ॥ अन्यच्च ।

क्षिपेद्दहादशमांशिनदरदं तीक्ष्णचूर्णं

तः । मर्दयेत्कन्यकाद्रात्रैर्यामयु

ग्मततः पुट्टेत् ॥ एवं सप्तपुट्टैर्मृ

त्युं लोहचूर्णं मवाप्रयात् । सत्यानु

भूतैर्योगीन्द्रैः क्रमेण्यो लोहमार

णं ॥ कष्यते रामराजेन कौतूहल

धिया धना सूतकाद्द्विगुणं गन्धं

दत्त्वा कुर्याच्चक्रज्जलीम् । हयो . स

मं लोहचूर्णं मर्दयेत्कन्यकाद्रात्रैः

॥ यामयुग्मततः पिण्डं कृत्वा ता

स्रक्ष्णपात्रके । घर्मे धृत्वा रुक्कस्य प

त्रैराष्ठादयेद्बुधः ॥ यामहयाहवे

दुष्णां धान्यराशीन्यसित्ततः । दत्त्वा

परिशरावञ्च त्रिदिनान्ते समुद्धरेत् ॥

लोहकण्टक :

पिष्टाचगालयेदस्त्रा देववारितरं
 भवेत् । दाडिमस्रदलं पिष्टातच्चतु
 गुणवारिणा ॥ तद्रसेनायसस्रुणं
 सन्नीयात्प्रावयेदपि चातपेशोषये
 त्तच्चपुटे देवंपुनः पुनः ॥ एक
 विंशतिराचैस्तन्म्रियतेनाचसंश
 यः एवसर्वाणिलोहानिस्वर्णादीन्य
 पिमारयेत् ॥ एवंमारितस्यलोहस्य
 मात्रा । गुह्यामेकांसमारभ्ययावत्
 स्युर्नवरत्तिकाः । तावन्नोहंसम
 श्रीयद्याद्यादोषानलंनरः ॥ कृष्णा
 गण्डंतिस्तैलस्रमाषान्नंराजिकांत
 या । मद्यमन्त्रसस्रैववर्ज्यैस्त्रोहसेव
 कः ॥ लुह्यते । लुहगाहो । घञ्
 ॥ लोहतिवा । षच् ॥ यहा । रोह
 ति । रुह । षच् । रलयोरैक्यम् ॥
 रुह्यतेवा । घञ् । कपिलकादिः
 ॥ लूयतेऽनेनवा । लूञ् । बाहु
 लकात् । हेवा ॥ यदातुषायसे
 पात्रे पक्तमश्रातिवै द्विजः । सपा
 पिष्ठीपिभुङ्क्तेऽन्नं रौरवेपरिपच्य
 ते इतिमत्स्यसूक्ततन्त्रं लोहपात्रे
 भक्षणनिषेधः ॥ ब्रह्मवैवर्तेपि ।
 यथा । अथः पात्रेपयः पानं
 गन्धंसिद्धान्नमेवच । भृष्टादिकं
 मधुगुडंनारिकेलोदकंतथा । फ
 लंमूलंचयत्किञ्चिद्भक्ष्यं मुनिरत्र
 धौदिति ॥

लोहकण्टकः । पुं० मदनद्रुमे ॥

लोहल :

लोहमयकण्टके ॥
 लोहकान्तः । पुं० अयस्कान्ते ॥ लो
 हः कान्ताऽस्य ॥
 लोहकारः । पुं० लोहकारके ।
 व्यिकारे ॥ लोहं करोति । उक्तञ्
 ० । कर्मण्यण् ॥
 लोहकारकः । पुं० लोहकृति । व्यो
 कारे । लोहार । इ० भा० । कर्म
 कारे ॥ सङ्करजातिरयं यथा । गो
 पालात्तन्तुवाय्यां वै कर्मकारोप्य
 भूत्सुतः । इ० प० पु० ॥
 लोहकिट्टम् । न० लोहमले । किट्टे
 ॥ यन्नोहं यद्गुणं प्रोक्तं तत्किट्टमपि
 तद्गुणम् ॥ लोहस्यकिट्टम् ॥
 लोहचूर्णम् । न० लोहकिट्टे ॥
 लोहजम् । न० कांस्ये ॥ लोहकि
 ट्टे ॥
 लोहद्रावी । पुं० टङ्कने ॥
 लोहधमनौ । स्त्री० भस्त्रायाम् ॥
 लोहनालः । पुं० नाराचे ॥
 लोहपृष्ठः । पुं० कङ्कपक्षिणि ॥ लो
 हमिवपृष्ठमस्य ॥
 लोहप्रतिमा । स्त्री० लोहमय्यांप्रति
 मायाम् । सूर्म्याम् ॥
 लोहमयः । चि० लोहात्मके ॥
 लोहमारकः । पुं० शालिंचशाके ॥
 लोहराजकम् । न० कलधीते ।
 रूप्ये ॥
 लोहलः । पुं० शृङ्गलाधार्ये ॥ चि०

लोहाभिहारः

अव्यक्तवाचिनि ॥ लोहनंलोहः
 लुहकल्पनादावितिस्वामी । लुह
 षीगाहो इतिवोपदेवः । भावेघञ्
 । लोहंलाति । आतीनुपेतिकः ॥
 यद्वा । रोहयतेर्वाहुलकादलच् ।
 कपिलकादित्वाङ्गत्वं ॥

लोहवरम् । न० स्वर्णे ॥

लोहशिकुण्डिका । स्त्री० लोहमले ।
 मण्डूरे ॥

लोहश्लेषणः । पुं० टङ्गने ॥

लोहसङ्करम् । न० वर्तलोहे ॥

लोहसारः । पुं० साराख्यलोहे ॥ क्षमा
 भृच्छिखराकारान्यङ्गान्यस्त्रिनले पि
 ते । लोहेष्ट्युयं वसूष्माणितस्सारम
 भिधीयते ॥ लोहसारो ह्यहं हन्यात्
 यद्दृषीमतिसारकम् । अर्द्धसर्वाङ्ग
 जंवातंशूलश्चपरिणामजम् । छर्हि
 च्चपीनसंपित्तंश्र्वासमाशुव्यपोहति ॥

लोहाख्यम् । न० अगुरुणि ॥

लोहाभिसारः । पुं० भूपानांनीराज
 नाविधौ । महानवस्यांप्राक्प्रस्था
 नाच्छस्त्रवाहनादिपूजनविधौ । लो
 हाभिहारे । लोहस्यशस्त्रस्यचभितः
 सरणम् । मृगतौ । भावेघञ् ॥
 लोहाभिसारोऽस्त्रभृतांराज्ञांनीरा-
 जनाविधिः ॥

लोहाभिहारः । पुं० लोहाभिसारे ।
 लोहस्यशस्त्रस्यचभितोहरणम् । ह
 ओभावेघञ् । लोहाभिहारइत्यु

लोहिता

क्तोविधिर्नीराजनात्तरः ॥

लोहार्गलः । पुं० तीर्थविशेषे ॥ न०
 स्त्री० लोहकौलके ॥

लोहि । न० श्वेतटङ्गने ॥

लोहिका । स्त्री० खरसेन्दे । खर
 पात्रे । लोहपात्रे ॥

लोहितः । पुं० नदविशेषे ॥ भीमे

। मङ्गले । रक्तवर्णे । रोहित म

त्ये ॥ मृगविशेषे ॥ सर्पे ॥ सुरा

न्तरे ॥ मसूरे ॥ रक्तालौ ॥ रक्त-

शालौ ॥ बलभेदे । न० रक्तगोशीर्षे

कुङ्कुमे । रक्तचन्दने ॥ पद्मरागपतंगे

॥ हरिचन्दने । हृणकुङ्कुमे । रु

धिरे ॥ युद्धे ॥ चि० रक्तवर्णान्वि

ते ॥ रोहिते । रुद्धतेवा । रुद्धे ।

रुद्धिरश्चलोवेतौतन् ।

लोहितकः । पुं० पद्मरागमणौ ॥

भीमयुद्धे ॥ लोहितएवमणिः लो

हितान्मणावितिकन् । न० रीतौ ॥

लोहितचन्दनम् । न० कुङ्कुमे ॥ लो

हितश्चतच्चन्दनं च । रक्तचन्दने ॥

लोहितपुष्पः) पुं० दाडिमवृक्षे ॥

लोहितपुष्पकः)

लोहिमृत्तिका । स्त्री० गैरिकी रक्तवर्ण

मृत्तिकायाम् ॥ लोहिताचासौ

मृत्तिकाच ॥

लोहिता । स्त्री० रागादिरक्तायाम् ॥

वराहक्रान्तायाम् ॥ रक्तपुनर्नव

याम् ॥ वर्णादनुदात्तादितिपाच्चि

लौकायतिक :

श्रीः। जीवभावस्तकारस्यनकारादेश-
श्चन ।

लोहिताक्षः । पुं० विष्णौ ॥ प्रति
ष्टायामग्निशेषे ॥ के। किले ॥ त्रि०
रक्तवर्णचक्षुर्युक्ते ॥ लोहितेष्वचि
ष्योयस्यसः । बहुव्रीहौसकथ्यक्ष्णोः
स्वाङ्गात्षच् ॥

लोहिताङ्गः । पुं० कुजे ॥ कम्पित
के ॥ लोहितान्यङ्गान्यस्य ॥

लोहिताननः । पुं० नकुले ॥ त्रि०
रक्तवर्णमुखे ॥

लोहितायः । न० ताम्ने ॥

लोहितायसम् । न० रक्तवर्णलोहिजा
तौ ॥

लोहितिका । स्त्री० लोहितायाम् ॥
लोहितैव । लोहिताम्नयाविल्यत्र
०लोहिताङ्गिङ्गवाधनंवेतिकन् ॥

लोहित्यः । पुं० अश्वौ ॥ नदे ॥
ब्रीहौ ।

लोहितिका । स्त्री० लोहित्याम् ।
लोहित्यैव । लोहिताङ्गिङ्गवाधनंवे
तिकन् ॥

लोहिनी । स्त्री० लोहितायाम् ॥ वर्णा
दनुदात्तादितिङीप् ० तकारस्यच
नकारादेशः ॥ गुञ्जायाम् ॥

लोहितात्तमम् । न० स्वर्णं काञ्चने ॥
लोहिषुसर्वतैजसेषुउत्तमम् ॥

लौकायतिकः । पुं० चांवाकदर्शना
भिन्ने ॥ लौकायतमधौतेवेदवा ।

लोहभाण्डः

उक्त्यादित्वात् ० क्रतूक्त्यादिसूत्रा
न्नाड्क् ॥ तार्किकभेदे ॥

लौकिकः । त्रि० अप्राप्तशास्त्रपरिशी
लनजन्यबुद्धिप्रकर्षे । प्रतिपाद्ये ॥
लोकप्रसिद्धे ॥ लोकव्यवहारमात्र
परे ॥ लोकानुरञ्जनमेवतत्त्वमिति
लौकिकानांभ्रान्तिमात्रमेव । लोक
स्यभिन्नरुचित्वात् ० तदनुरञ्जनस्यै
श्वरेणापिकर्तुमशक्यत्वात् ॥ यथा
हुः । विद्यतेनखलुक्षुदुपायः
सर्वलोकपरितोषकरोयः । सर्व
थास्वहितमाचरण्यौयंकिंकरिष्यति
जनोबहुजल्पइति ॥ लोकेविदि
तः । अर्थशास्त्राद्विज्ञाने ॥ लो
कसर्वलोकाट्ठञ् ॥ भवार्थत्वध्या
त्मादित्वाट्ठञ् ॥ स्मृत्युपनिषद्वे
धर्मादौ । न० जागरिते ॥

लौकिकाग्निः । पुं० असंस्कृताग्नी ॥
लौक्यम् । न० चापत्ये ॥ लोलस्यभा
वः प्यञ् ॥

लोहः । पुं० न० लोहे ॥ लोहएष
। प्रज्ञाद्यण् ॥ लोहस्यविकारः ।
रजतादित्वादञ् ॥

लोहचारकः । पुं० नरकभेदे ॥

लोहजम् । न० मण्डूरे ॥

लोहभाण्डः । पुं० अयस्यभाले । हि
नामूलिस्ता ० इति आधारणभाषा
प्रसिद्धे ॥ न० लोहनिर्मितभा
ण्डे ॥

वंश :

लौहभू : । स्त्री० कठिन्याम् ॥
लौहशङ्कु : । पुं० नरकविशेषे ॥ लौ
हनिर्मितकौलके ॥

लौहा ।) स्त्री० कठिन्याम् ॥
लौहात्मा ।) स्त्री०

लौहितः । पुं० लोहिते ॥ चि० लोहि
तसम्बन्धिनि ॥

लौहितीकः । पुं० स्फटिके ॥ चि०
लोहितवर्णतुल्ये ॥ लोहितद्रव ।
कर्कलोहितादीकक् ॥

लौहित्यः । पुं० नदविशेषे । वृहस्प-
तप्रसिद्धे ॥ अश्वी । सागरे ॥
द्वीपे ॥ न० लोहितस्ये । रत्नम-
नि ॥ तीर्थविशेषे ॥ † * †

लकारस्यमत्तः

• + - + •

वकारस्य प्रारंभः

व० । अ० इवार्थे । औपम्ये ॥ पाद-
पूरणे ॥

वः । पुं० वकारे ॥ सान्त्वने ॥ वाते ॥
वरुणे ॥ वातिवानंवा ॥ वागति-
गम्यनयोः । डः ॥ वाही ॥ मन्त्र
णे ॥ कल्याणे ॥ वसवति ॥ शा-
दूले ॥ वस्त्रे ॥ शालूके ॥ वन्द-
ने ॥ न० प्रचेतसि ॥ वरुणबीजे ॥

वंशः पुं० पितृपितामहाद्युत्पादक
प्रथम्ये । सन्तती । गीर्त्त । जनने ।

वंशकः

कुले । जन्मनैकलक्षण्ये । सन्ताने ॥
शिष्याचार्यसन्तानाविच्छेदे ॥ स्व
कसारे । कमारि । स्वधिसारे । तृण
ध्वजे । वांस० इ० भा० प्र० ॥ अस्य
गुणायथा । वंशः सरोहिमः स्वा
दुः कषायोवस्तिशोधनः । छिद
नः कफपित्तघ्नः कुष्ठाक्षत्रणशिय
जित् ॥ तत्करीरः कटुः पाकीर-
सेरुचोगुरुः सरः । कषायः क-
फकृत्स्वादुर्विदाहीवातपित्तलः ॥
तद्यवास्तुसराह्व्याः कषायाः क
टुपाकिनः । वातपित्तकराउष्णा-
वहमूत्राः कफापहाः ॥ पृष्ठावय-
वे ॥ वर्गे । सङ्घे ॥ वाद्यविशेषे ।
वंसी० वांसी० इ० भा० ॥ इक्षुविशे-
षे । वंशके ॥ सालवृक्षे ॥ वम-
ति० वम्यतेवा । टू० वमउद्दिरण्ये ।
बृभृवमिभ्यः शक्० इतितुन । उ-
क्तसूत्रस्याञ्जलदत्तादिसूत्रवृत्तिध्व-
दर्शनात् ॥ अनुनासिकस्येत्युपधा-
दीर्घप्रसङ्गाच्च ॥ वनति० वन्यते-
वा । वनशब्दे ० वनसम्भतीवा । वा
हुलकात् ० शः ॥ उद्गते ० वष्टिवो ॥
वशकान्तौ । घञ् ० अञ् ० वा । स-
ङ्ख्यावंशनेतिनिर्देशान्नुम् । आ-
च्छीत्यनुमितियोगविभागाद्वा ॥
वंशकः पुं० इक्षुविशेषे । वडोखा०
इ० देशभा० प्र० । वांशा० सोमसा-
डा० इ० अ० गौ० दे० भा० प्र० ॥ दीर्घ

वंशपत्र :

पोरः सुकठिनः सक्षारोवंशकः
स्मृतः ॥ वंशकस्तुनभिष्यन्दीलघु-
दीर्घत्रयापहः ॥ वंशद्वय । द्विवेप्र-
तिष्ठतभित्तिकन् ॥ वंशपातामा-
च० इ० गौ० दे० भा० प्र० मत्स्ये ॥ न०
अगुरुणि ॥

वंशकठिनः । पुं० देशविशेषे ॥ वं-
शाः वेणवः कठिनायस्मिन्-
सः ॥

वंशकफम् । न० इन्द्रतूले । वृद्धसूत्र-
के । यौष्महासे । बुट्टियाकासूत०
इ० भा० प्र० ॥

वंशकर्पूररोचना । स्त्री० वंशरोचना-
याम् ॥

वंशक्षीरो । स्त्री० वंशरोचनायाम् ॥
वंशात्क्षीरमस्याः । गौशदिः ॥

वंशगुल्मः । पुं० तीर्थविशेषे ॥

वंशजः । पुं० वेणुयवे । वंशबीजे ॥
त्रि० वंश्ये । सहंशजाते ॥ वीज्ये ॥

वंशजातः । जनी० । उः ॥

वंशजा । स्त्री० वंशरोचनायाम् ॥ वं-
शात् जायते । जनी० । पञ्चम्या-
मितिडः ॥

वंशतण्डुलः ।) पुं० वेणुयवे । वं-
शधान्यम् ।) न०

शयवे ॥

वंशनालिका । स्त्री० वंशीषाय ॥

वंशनेत्रम् । न० इक्षुमूले ॥

वंशपत्रः । पुं० नले ॥ न० वंशस्यदले ॥

वंशरोचना

वंशपत्रकः । पुं० प्रवेत्तौ ॥ वंश-
पातामाच० इ० गौ० दे० भा० प्र० क्षु-
द्रमत्स्ये ॥ नले ॥ न० हरिताले ॥

वंशपत्रपतितम् । न० अत्यष्टिच्छदः
१७ प्रभेदे ॥ यथा । दिङ्मुनिवं-
शपत्रपतितंभरनभनलगैः ॥ य-
था । नूतनवंशपत्रपतितंरजनिजल-
लवं० पश्यमुकुन्दमौक्तिकमिवोत्त-
ममरकतगम् । एषचतंचकीरनिक-
रः प्रपिवतिमुद्रितो० वान्तमवेत्य-
चन्द्रकिरणैरमृतकणमिव ॥

वंशपत्री । स्त्री० वेणुपल्याम् । हिङ्गु-
पण्याम् ॥ हिङ्गुपत्रीगुणाविज्ञैर्ध-
शपत्रीचकीर्त्तिता ॥ नाडीहिङ्गु-
नि ॥ तणविशेषे । वंशदलाया-
म् ॥ अथागुणाः । सुमधुरत्वशि-
शिरस्वपित्तरक्तदोषनाशित्वरुच्यत्वा-
नि० पशुमांदुग्धदायित्वञ्चंतिराज-
निर्घण्टः ॥

वंशपीतः । पुं० कृष्णगुग्गुली ॥

वंशपुष्पा । स्त्री० सहदेवौलताया-
याम् ॥

वंशपूरकम् । न० इक्षुमूले ॥

वंशमूलकम् । न० तीर्थविशेषे ॥

वंशयवः । पुं० वंशधान्ये ॥ यवावं-
शभवाकृत्वाः कषयाः कटुपा-
किनः । वहमूत्राः कफघ्रासवा-
तपित्तकराः सराः ॥

वंशरोचना । स्त्री० त्वक्क्षीर्याम् वै

वंशाङ्कुरः

यव्याम् । श्वेतायाम् ॥ गुणाय-
था । वंशजावृंहणीवृष्यावल्यास्वा
हीचशीतला । तृष्णाकासञ्चरश्रवा
सत्तयपित्तास्रकामला : । हरेत्कु
ष्ठत्रणं पाण्डुकषायावातकृच्छ्रजि-
त् ॥ रोचते । रुच० । नन्द्यादि : ।
वंशस्यरोचना ॥

वंशरोचनिका । स्त्री० । वंशरोचनाया
म् ॥

वंशलोचना । स्त्री०) वंशरोचना
वंशशर्करा । स्त्री०) याम् ॥

वंशशलाका । स्त्री० । वीणामूलं ॥

वंशस्तनितम् । न० । वंशस्यविले ॥

वंशस्यम् । न० । जगतौ १२ प्रभेदे ॥

यथा । पुरोजकारः परतस्तसंज्ञ-
कौगणोजकारोरगणस्ततः परम् ।
निवेशितश्चेद्यश्वन्तभूपतेत्रशीतिव
शस्यमदस्तदाफणी ॥ जतौतुवंश-
स्यमुदीरितंजरावितिचास्यलक्षण-
म् ॥ त्रि० वंशेस्थिते ॥

वंशस्यविलम् । न० । जगति १२ प्रभे
दे । वंशस्येवृत्ते ॥ यथा । वदन्ति
वंशस्यविलंजतौजरी । यथा । वि
लासवंशस्यविलंमुखानिलैः प्रपू-
र्यथः पञ्चमरागमुद्गिरम् । ब्रजाङ्क
नानामपिगानशालिनांजहारमानं
सहरिः पुनातुनः ॥

वंशायम् । न० । वंशाङ्कुरे ॥

वंशाङ्कुरः । पुं० । करीरे । वंशाये ।

वकः

यवफलाङ्कुरे ॥

वंशानुचरितम् । न० । वंशचरिचव-
र्णने ॥

वंशिकम् । न० । अगुरुणि ॥ वंशोस्थ-
च । अतद्दनिठनावितिठन् ॥

वंशिका । स्त्री० । वंश्याम् । वेषी ॥ अ
गुरिणि ॥

वंशी । स्त्री० । मुरलीवाद्ये । वंसरी०
इ०भा० ॥ कर्षचतुष्टये ॥

वंशीधरः । पुं० । श्रीकृष्णे ॥ धरतीति
धरः । वंश्याधरः । त्रि० वंश्याधा-
रके ॥

वंश्यः । त्रि० । सवृंशजाते । कुल्पे ।
वीज्ये ॥ वंशेभवः । दिगादित्त्वा
द्यत् ॥

वंशिष्ठः । त्रि० । अत्यन्तबहुले ॥ अय-
मेषामतिशयेनबहुलः । अतिशय
नेतमविष्ठनावितीष्ठन् ॥ प्रियस्थि-
रस्फिरोरुबहुलगुरुबृहत्प्रदीर्घवृ-
न्दारकाणांप्रस्थस्फुर्वर्षिगर्वर्षिच
व्द्राघिष्ठन्दावृत्तिवञ्चादेशेनसाधुः ।

वंशीयान् । त्रि० । बहुलतरे ॥ अयमन
योरतिशयेनबहुलः । द्विवचनं व
भज्योपपदेतरवीयमुनावितीयमुनि
प्रियस्थिरेत्यादिनावञ्चादेशः ॥

वकः । पुं० । वकार्येषु ॥ यन्त्यविशेषे ॥

यथा । जलकच्छपपातालदोलाभूध
रबालुकः । वकादायन्तभेदास्युर्व
क्वाभ्यादास्यमूत्रिकाः ॥ दीर्घक-

वक्तम्

णठकाचकुप्पागिलयेत्खल्पभागड-
कम् । तिर्यक्कृत्वापचेच्चुल्याव-
कयन्मिदंस्मृतम् ॥ असुरवि-
शेषे ॥

वक्त्रवृत्तिः । पुं० वक्त्रवृत्तौ ॥ तल्लज्ज
णंयथा । अधोदृष्टिर्नैकृतिकः
स्वार्थसाधनतत्परः । शठे।मिथ्या
विनोतसुवक्त्रवृत्तिरुदाहृतः ॥

वकुलः । पुं० वकुले ॥ न० अस्यफ
ले ॥ अस्यगुणाः । वकुलमधुरं
याहिदन्तस्थैर्यकरंपरम् ॥ पुष्पगु
णास्तु । पद्मकषायमधुरंशीतं
पित्तकफासनुत् । तद्वदकुलपुत्रा
गकङ्कारोत्पलपाटलम् ॥

वक्तव्यः । त्रि० कुत्सिते । विहितक
र्मत्यागाल्लोकविगर्हिते ॥ हीने
वचनार्हे । अधीने ॥ वचनार्हः ।
वचपरिभाषणं । ब्रूञ् आदेशोवा
तव्यः ॥ न० वचने ॥

वक्त्रा । त्रि० पण्डिते ॥ वदे । वदावदे
। योहिक्त्रांजानातितस्मिन् औ
चित्याहहुविशिष्टंयोवदतितत्रैत्य
र्थः ॥ सुष्ठुवक्त्रि । बहुभाषिणि
। वाचियुक्तिपटौ । वाग्मिनि ।
वावटूके ॥ वक्ति । वचपरिभाषणं
। तन् ॥

वक्तम् । न० आस्ये । मुखे ॥ यथा ।
सौम्यसंसृष्टं वक्तममलंयस्यदेहि
नः । महाराजाभवेन्नित्यंविपरोते

वक्रः

तुनिर्घनइति ॥ उच्यतेऽनेन । वच
० । ब्रूञ्जावचिर्वा । गुधृवीपचिव
चियमिसद्विचिदिभ्यसुः ॥ वस्त्रभेदे
तगरमूले । विषमवृत्तान्तरे ॥ तस्य
लक्षणादियथा । भवत्यर्धसमं वक्रं
विषमवृत्तकदाचन । तयोर्द्वयोरुपा
न्तेचच्छन्दस्तदधुनोच्यते ॥ वक्रयुग्म्या
मगौस्यातामब्धेयोऽनुष्टुभिख्यात
म् ॥ अत्रहिरावृत्त्याश्लोकः पूरयि
तव्यः ॥ वक्राभोजंसदास्येरंच
क्षुर्नीलोत्पलंफुल्लम् । यल्लवीनां
मुरारातेष्वेतीभृङ्गजहारोच्चैः ॥

वक्रखुरः । पुं० दन्ते ॥

वक्रजः । पुं० ब्राह्मणे ॥ त्रि० मुख
जाते ॥

वक्रतालम् । न० मुखवाद्ये ॥

वक्रपट्टः । पुं० अश्वान्नभोजनपात्रे
। तौवडा० इ० भा० प्र० ॥

वक्रभेदो । पुं० तित्तरसे ॥ त्रि० सु
खभेदके ॥

वक्रवासः । पुं० नागरङ्गे ॥ मुखग
न्धे ॥

वक्रशोधनम् । न० भव्ये ॥ मुखशु
द्धिकरणे ॥

वक्रशोधी । पुं० जम्बोरे । त्रि० आस्य
शोधके ॥

वक्रासवः । पुं० अधरमधुनि ॥

वक्रः । पुं० शनैश्चरे ॥ मङ्गलयज्ञे ॥

रुद्रे ॥ त्रिपुरासुरे ॥ पर्पटे ॥ वक्र

वक्रम :

गतिविशिष्टेग्रहे ॥ न० सरिद्धके पुट
भेदे ॥ चि० अन्तर्जौ । अराले । कु
टिले । क्रूरे ॥ वधुतिस्म । वधुग
तौ । स्फायितस्त्रीतिरक् । न्यङ्का
दिच्वात्कुस्वम् ।

वक्रकण्ठः । पुं० वदरहचे ॥

वक्रकण्ठकः । पुं० खदिरहचे ॥

वक्रखड्गः । पुं० करबाले ॥

वक्रग्रीषः । पुं० उष्ट्रे ॥

वक्रचक्षुः । पुं० शुके । कीरे ॥

वक्रतालम् । न०)
वक्रताली । स्त्री०) मुखवाद्ये ॥

वक्रतुण्डः । पुं० गर्गेशे ॥ शुकाख
गे ॥

वक्रदंष्ट्रः । पुं० शूकरे ॥

वक्रनक्रः । चि० खले । पिशुने ॥

पुं० शुकाखगे ॥

वक्रनालम् । न० मुखवाद्ये ॥

वक्रनासिकः । पुं० पेषके ॥ चि०

कुटिलनासायुक्ते ॥

वक्रपट्टः । पुं० तलसारके । तद्ग०

इ० भा० प्र० ॥

वक्रपुच्छः । पुं० कुकरे ॥

वक्रपुष्पः । पुं० पलाशद्रुमे ॥ वक्र
वृत्ते ॥

वक्रबालधिः । पुं० शुनि ॥

वक्रभणितम् । न० कृकीकौ । कुटि
लवाक्ये ॥

वक्रमः । पुं० पलायने

वक्रोक्तिः

वक्रलाङ्गूलः । पुं० कुकरे ॥

वक्रवक्रः । पुं० शूकरे ॥

वक्रशल्या । स्त्री० कुटुम्बिनीक्षुपे ।

वक्रशृङ्गी । स्त्री० गोविशेषे ॥

वक्रा । स्त्री० शृङ्गाम् । अजशृङ्ग्या
म् ॥

वक्रायम् । न० कवाटवक्रहचे ॥

वक्राङ्गः । पुं० हंसे । न० कुटिलाव
ववे ॥

धीक् । पुं० बुद्धे ॥ चि० वक्रगतिवि
शिष्टे ॥

वक्रोक्तिः । स्त्री० काकूतौ ॥ शब्दा

लङ्कारप्रभेदे । यथा । यदुक्तमन्य

थावाक्यमन्यथात्वे नयोच्यते । श्ले
षेणकाकायाज्ञेया सावक्रोक्तिस्त

थाद्विधा ॥ तथेतिश्लेषवक्रोक्तिः

काकुयक्रोक्तिश्च ॥ पदभङ्गश्लेषेणयथा

। नारीणाभनुकूलमाचरसिचेज्जाना

सिक्खे तनोषामानांप्रियमादधा

सिद्धिस क्तन्नैवऽवलानांभवान् ।

युक्तंकिं हितकर्त्तनं ननुबलाभाप्र

सिद्धात्मनः सामर्थ्यंभवतः पुर

न्दरमतच्छेदविधातुंकृतः ॥ अ

भङ्गश्लेषेणयथा । वहेकेनेदृशीवु

द्धिर्दरुणातवनिर्मिता । चिगुणा

श्रूयतेबुद्धिर्नतुदारुमयीक्वचित्

॥ काकायथा । गुरुजनपरतन्वतया

दूरतरदेशमुद्यतो गन्तुम् । अलिकु
लकोकिलललितेनैष्यतिसखिसुरभि

वचोरुहम्

समयेसौ ॥ कुटिलोक्तौ ॥ यथा ।
वादीव्याकरण विनैवविदुषांधृष्टः
प्रविष्टः सभांजल्पन्नल्पमतिः स्म
यात्पटुवटुभूभङ्गवक्रोक्तिभिः ।
हीतः सन्नपहासनेतिगणकोगोला
नभिन्नस्तथान्योतिर्वित्सदसिप्रग
ल्भगणकप्रश्नप्रपञ्चोक्तिभिः ॥

वक्रोष्ठिका । स्त्री० स्मिते । अट्टहिर
दहास्ये । ईषहास्ये ॥

वक्ष्यम् । पुं० वक्षसि ॥

वक्षाः । पुं० अनडुहि ॥ वक्षति ।

वह० । वहिहाधाञ्भ्यश्चन्दसीत्य
सुन्० प्रत्ययस्यचमुट् इतिवृत्तिक
त् ॥

वक्षः । न० अत्रयवविशेषे । हृदयादु
परिकंठादधोभागे । क्रोडे । भु
जान्तरे । उरसि । वत्स ॥ अस्यशु
भाशुभलक्षणं यथा । अन्नवान्सम
वक्षाः स्यात्पीनैर्वक्षोभिरूर्जितः
। वक्षोभिविषमैर्निस्वः शस्त्रेण
निधनस्तथेतिगारुडे ६६ ॥ अर्थ
वान्समवक्षाः स्यात्पीनैः शूरा
धनान्विताः । अल्पैश्चविकलादी
नाविषमैः शस्त्रमृत्यवद्भितिसमुद्रः
॥ वक्षति । वक्षसङ्घाते । असुन् ॥
उच्यतेऽनेनवा । वच० । पचिवचि
भ्यांसुद्धेत्यसुन् ॥

वक्षोजः । पुं०) कुचे । स्तने ॥
वचोरुहम् । न०)

वङ्क्षयः

वगला । स्त्री० देवीविशेषे ॥ यथा ।
वैद्यनाथेतुवगलास्थानं सर्वोत्तमं म
तमिति ॥

वगलामुखी । स्त्री० महाविद्याविशे
षे । पीतांबरायाम् । वगलायाम् ॥
वगाहः । पुं० अवगाहे ॥ भागुरीच्छ
यास्त्रोपः ॥

वम्नः । पुं० वक्त्रि ॥ वक्ति । वच०
। वर्चं गर्घ्येतिनुः ॥

वङ्कः । पुं० पर्याणभागे । पर्याणको
टी ॥ नदीपात्रे ॥ भङ्गुरे । व
क्रे ॥ इतिमेदिनिकरः ॥

वङ्कसेनः । पुं० अगस्तिद्रुमे ॥

वङ्का । स्त्री० वल्गायभागे ॥

वङ्किलः । पुं० कण्टके । द्रुमनखे ।
द्र० त्रि० शेषः ॥

वङ्क्यः । वि० वक्त्रे ॥

वङ्क्लिः । पुं० न० वाद्यप्रभेदे ॥
वङ्कते । वक्त्रिकौटिल्ये । वङ्क्याद
यश्चेतिक्त्रिन्तः साधुः ॥ गृहदा
रुणि ॥ पाश्चात्स्थानि । पशुंके ॥

वङ्क्रिमः । वि० कुटिले ॥

वङ्क्षणः । पुं० वस्त्यधजकमेद्राणा
मन्तरालसन्धौ ॥ वाङ्क्षति० वाङ्
क्ष्यतेवा । वाक्षिकाङ्क्षायाम् ।
ल्युट्वाहुलकाहातोर्ह्रस्वः ॥
वङ्क्षतेवङ्क्ष्यतिस्वामी ॥ यहा
। वक्षति । वक्षरोषसंहत्योः ।
ल्युट् । आच्छीनद्योर्नुमित्त्वच०

वङ्गुल्लजम्

नुमितियागविभागान्नुम् ॥

वङ्गुः । स्त्री० गङ्गास्रोताविशेषे ॥ यथा । तस्याः स्रोतसिसीताचवङ्गुर्भद्राचकीर्तितैतिशब्दमाला ॥ सातचर्पितादिश्चतुर्वाप्रतिपद्यते । सीताचालकनन्दाचवङ्गुर्भद्राचवैक्रमात् ॥ सागङ्गा ॥ वङ्गुश्चपश्चिमगिरीनतीत्यसकलंततः । पश्चिमंकेतुमालास्यवर्षमन्वेतिसार्णवम् ॥

वङ्गुः । पुं० कार्पासि । वृन्ताके । चन्द्रवंशीयबलिराजपुत्रे ॥ वङ्गाः पुं० भूमि० जनपदविशेषे ॥ रक्षाकरं समासभ्यत्रह्यपुचान्तगंशिवे । वङ्गदेशीयप्रोक्तः सर्वसिद्धिप्रदर्शकः ॥ यद्दानानिवासीजनपदः वङ्गाः । निवासीजनपदेलुप् । लुपियुक्तवङ्गावः ॥ न० रङ्गे । चपुणि । स्वर्णजि । नागजीवने । मृदङ्गे । रङ्गे । सिंहजे । रांगङ्ग० भा० प्र० धातुविशेषे ॥ खुरकंमिश्रकंवापिडिविधंबङ्गमुच्यते । उत्तमंखुरकंतत्र० मिश्रकंत्वहि तंमतम् ॥ पश्याचरङ्गम् ॥ सीसके ॥ वङ्गति । वगिगतौ । पचाद्यच् ॥

वङ्गजम् । न० सिन्दूरे ॥ त्रि० वङ्गदेशजाते ॥

वङ्गनः । पुं० वार्त्ताकी ॥

वङ्गुल्लजम् । न० कांस्ये ॥

वचनौघः

वङ्गसेनः । पुं० वक्रद्रुमे । अग-
वङ्गसेनकः ।)

स्त्रिवृत्ते । मुनिद्रुमे ॥ अथपुष्पगुणाः । वासकस्यचपुष्पाणिवङ्गसेनस्यचैवहि । कटुपाक्कानित्तानिकासक्षयकराणिच ॥

वङ्गला । स्त्री० रागिणीविशेषे ॥

वङ्गारिः । पुं० हरिताले ॥

वङ्गालः । पुं० भैरवरागपुत्रे ॥

वङ्गाली । स्त्री० भैरवरागस्यरागिण्याम् ॥

वचः । पुं० कीरे । शुकपक्षिणि । वक्ति । वचपरिभाषणे । पचाद्यच् ॥

वचकनुः । पुं० विप्रे । ब्राह्मणे ॥ ऋषिविशेषे ॥ त्रि० वावटूके । वक्ति । वच० । स्युवचिभ्योन्यजागुजकनुचइत्यकनुच् ॥

वचण्डा । स्त्री० वरिण्डार्थे ॥

वचण्डौ । स्त्री० शारिकायाम् ॥ वचौ ॥ शस्त्रप्रभेदे । ऋरिकायाम् ॥

वचनम् । न० इरायाम् । उक्तौ । वाचि । भाषणे ॥ श्रुतिमात्रात्सुधातुल्यं सर्वकालसुखावहम् । सत्यंसारं हितकरं वचनं श्रेष्ठमौषितम् ॥

वचिर्भाविल्युट् । उच्यते ० ऽनेनवा ॥ शुण्डाम् ॥ वाचीवृत्तौ ॥

वचनग्राही । त्रि० वचनेस्थिते ॥

वचनौघः । त्रि० वक्तव्ये ॥ वचनौघः ॥

वचः

वचनीयता । स्त्री० निंदायाम् । लो
कापवादे ॥ भावेतल् ॥

वचनेस्थितः । चि० विधेये । विनय
याहिणि । आश्रवे । प्रवृत्तिनिवृ-
त्त्योर्विधातुंशक्ये ॥ वचनेतिष्ठति-
स्म । षा० । गत्यर्थेतिक्तः । तत्पु
रुषेकृतौच्यलुक् ॥

वचनोपक्रमः । पुं० वाक्यारम्भे । उ
पन्यासे ॥

वचरः । पुं० कुक्कटे ॥ शठे ॥

वचलुः । पुं० वैरिणि ॥ शत्रौ ॥

वचः । न० वाक्ये । वाचि । वच-
ने ॥ वच० । सर्वधातुभ्योऽसुन्नि-
त्यमुन् ॥

ववसाम्पतिः । पुं० सुरगुरौ । वृह-
स्पतौ ॥

वचा । स्त्री० शारिकायाम् ॥ उद्यग-
न्धीषधौ । षड्यन्यायाम् । गाली
म्याम् । शतपर्विकायाम् । अस्या
गुणायथा । वचोद्यगन्धाकटुकाति
क्तोष्णावान्ति श्लिक्तत् । विवन्धा-
धानशूलघ्नीशकृन्मूत्रविशोधनी ॥
अपस्मारकफान्मादभूतजन्वनिला
न्हरत् ॥ अपिच । अङ्गिर्वापयसा-
ज्येनमासमेकंतुसेविता । वचाकुर्या
न्नरंप्राञ्जंश्रुतिधारणसंयुतम् ॥ चन्द्र
सूर्यग्रहेपौतंपलमेकंपयान्वितम् ।
वचायास्तत्क्षणं कुर्यान्महाप्रज्ञान्वि
तंनरम् ॥ अथवचाभेदाः । पारसी

वज्रः

कवचाशुक्ताप्रोक्ताहेमवतीतिसाहे
मवच्युदितातद्वच्छूंसंहन्तिविशेष-
तः ॥ अथमहाभरीवचा०यस्याः
कुलञ्जन०द्रुतिभाषायांनामान्तर-
म् । सुगन्धाप्युद्यगन्धाचविशेषात्क
फकासनुत् । सुखरत्नकारीरुच्याह
त्कण्ठमुखशोधनी ॥ अपरासुगन्धा
स्यूलग्रन्यिर्यस्यालीकेमहाभराद्रुति
नाम । स्यूलग्रन्यिः सुगन्धान्यात-
तोहोनगुणामृता ॥ द्वीपांतर
वचा० याचोपचीनीतिनाम्नाली
केविख्याता । द्वीपान्तरवचाक
ट्टीतिक्तोष्णावह्निदीप्तिकृत् । विव
न्धाधानशूलघ्नीशकृन्मूत्रविशोधनी
॥ वातव्याधिमपस्मारमुन्मादंतनु
वेदनामव्यपेहतिविशेषणफिरड्
गामथमुद्धतम् ॥ वक्ति । वच
रन्तर्भावितण्यर्थात्पचाद्यच् । टा
प् ।

वचाग्रहः । पुं० कर्णे ॥

वचाहरः । चि० दृते ॥ वचाहरति ।
हरतेरनुद्यमनेऽच् ॥

वज्रः । पुं० श्रीकृष्णस्यप्रपौत्रे ॥ अ
निरुद्धात्सुभद्रायां वज्रानामनृपोभ
वत् इतिगारुडे १४४ ऽ ध्यायः
॥ विष्कम्भादिषुपञ्चदशयोगे ॥
अवजातफलयथा । गुणीगुणज्ञो
बलवान्महौजाः सद्वत्त्वस्त्रादिप्र-
रोक्षकः स्यात् । वज्राभिधानेयदि

वचः

चेत्प्रसूतोवज्रोपमः स्याद्रिपुका
 मिनोनाम् ॥ कोकिलाक्षवृक्षे ॥
 श्वं तकुशे ॥ सीहुण्डवृक्षे ॥ न०
 बालके ॥ धात्र्याम् ॥ काञ्चिके
 ॥ वज्रपुष्पे ॥ लोहविशेषे ॥ सच
 बहुविधायथा । नीलपिण्डम् •
 अरुणाभम् • मोरकम् • नागकेश
 रम् • तित्तिराङ्गम् • स्वर्णवज्रम्
 • शैवालवज्रम् • शोणवज्रम् • रोहि
 णीकाङ्कालम् • यन्त्रिवज्रकम् • मद
 नाख्यमित्यादि एतेषां नामानुरूपं
 चिह्नमिति पुराणम् ॥ अभविशेषे ॥
 अस्योत्पत्त्यादियथा । पुरावधायवृ
 चस्यवज्रिणावज्रमुद्भूतम् । विस्फु
 लिङ्गस्य तस्य गगने परिसर्पिताः ।
 ॥ तेनपेतुर्धनध्वानाच्छिखरेषु म
 हीभृताम् । तेभ्य एव समुत्पन्नं तत्
 तद्गिरिषु चाभकम् । तद्वज्रं वज्रजा
 तत्त्वाद्भ्रमभ्रवेद्भवात् । गगना
 त्सु खलितं यस्माद्गगनञ्चततो मत्
 म् ॥ पिनाकं ददुरं नागं वज्रं चेति
 चतुर्विधम् । वज्रन्तु वज्रवृत्तिष्ठत्
 तन्नानो विकृतिं व्रजेत् ॥ सर्वाभे
 पुवरं वज्रं व्याधिवाहक्यमृत्युहृत् ।
 पु० न० इन्द्रास्त्रविशेषे । ऋदि
 न्याम् । कुलिशे । भिदुरे । पवी
 । शतकोटी । स्वरी । शम्बे । दम्भो
 लौ । अशनी । दधीचरस्थिसम्भवे
 ऽस्त्रे । आयुधानां मध्ये भगवती वि

वचः

भूती । वज्रवारकविधिर्यथामुनेः
 कल्याणमिच्छन्ने मिनैसापिकौर्त्त
 नात् ॥ विद्युद्ग्नभयं नास्तिपठि
 तं च गृहोदरे । लिखिते च गृहोदरे •
 वृत्तिवापाठः ॥ जैमिनिश्चसुमन्तु
 श्ववैशम्पायन एव च । पुलस्त्यः पु
 लहस्यै वपञ्चैते वज्रवारकाः ॥ रत्न
 विशेषे । अभेद्ये । हीरके । हीरा •
 इ० भा० प्र० अत्र विशिषो यथा ।
 स्वच्छं विद्युत्प्रभां स्रग्धं सौन्दर्यं ल
 घुस्त्रिखनम् । षडारतीक्ष्णधारश्च
 सुशाम्यारं श्रियं दिशेत् ॥ भस्मा
 भंकाकपादश्चरेखाक्रान्तश्च बर्तुल
 म् । आधारमलिनं विन्दुसन्नासे
 स्फुटितं तथा ॥ नीलाभं चिपिटं
 रूतं तद्वज्रं दोषलं त्यजेत् ॥ वज्रस्य
 चतुर्वर्णं लक्षणं यथा । प्रवेत्तल्लोह
 तपीतमेचकतया क्रायाश्च तस्य क्रमा
 दिप्रादिस्वमिहास्यत्सुमनसः शं
 संतिसत्यं ततः । स्फीतांकीर्त्तिम
 नुत्तमां शिवमिदं दत्ते यथा सन्धृतं
 मर्त्यानामयथा यथं तु कुलिशं पथ्यं
 हितं जात्यतः ॥ तस्य परीक्षायथा
 । यत्पाषाणतलेनिकाशनि करेनाद्
 घृष्यते निष्ठरेयञ्चो न्योपललीहसुद्गर
 मुखे लोखान्नयात्याहनम् । यच्चा
 न्यं निजलीलयै वदस्येद्वर्जं यथा
 भिद्यते तज्जात्यं कुलिशं वदन्तिकुश
 लाः श्लाघ्यं महाघ्यं च तत् ॥ तस्य

वचः

वर्णगुणीयथा । विप्रः सोपिरसाय
 नेषुबलवानष्टाहसिद्धिप्रदो राजन्य
 स्तुनृणां वलीपलितजिन्मृत्युं जयेद्
 झसा । द्रव्याकर्षणसिद्धिदस्तुसुत
 रां वैश्याऽथशूद्रो भवेत्सर्वव्याधिहर
 स्तदेषकथितो वचस्यवर्णगुणः ॥ अ
 पिच । वचस्यनामलक्षणगुणायथा
 । शीरकः पुंसिञ्चोस्त्रीचन्द्रो म
 णिवरश्चसः । सतुश्वेतः स्मृता
 विप्रोलोहितः क्षत्रियोमतः ॥
 पीतो वैश्याऽसितः शूद्रश्चतुर्वर्णा
 त्मकश्चसः । रसायनेमतो विप्रः
 सर्वसिद्धिप्रदायकः । क्षत्रियो व्या
 धिविध्वंसीजरामृत्युहरः परः ।
 वैश्याधनप्रदः प्रोक्तस्तथा देहस्यदो
 व्यं कृत् ॥ शूद्रो नाशयति व्याधीन्
 वयस्तम्भं करोति च । पुंस्त्रीनपुंस
 काश्चैते लक्षणियाश्च लक्षणैः ॥ सु
 वृत्ताः फलसम्पूर्णास्तेजोयुक्ताश्च
 क्षराः । पुरुषास्ते समाख्यातारिखा
 विन्दुविबर्जिताः ॥ रेखाविन्दु
 समायुक्ताः षडस्त्रास्त्रिभ्यः स्मृ
 ताः । षडस्त्राः षट्कोणाः ॥
 त्रिकोणाश्चमुदीर्घाश्चते विज्ञेयान
 पुंसकाः ॥ तेषुः पुरुषाः
 श्रेष्ठारसवम्भनकारिणः । स्त्रियः
 कुर्वन्तिकायस्यकांतिं स्त्रीणां मुख
 प्रदाः ॥ नपुंसकास्त्ववीर्याः स्यु
 रक्षामाः सत्वबर्जिताः । स्त्रियः

वचः

स्त्रीभ्यः प्रदातव्याः क्लीबाः क्लीवे
 पुयाजयेत् ॥ सर्वेभ्यः सर्वदा देयाः
 पुरुषावीर्यवर्धनाः ॥ अशुभं कुरु
 ते वज्रं कुष्ठं पाश्र्वं व्यथांतथा । पा
 श्चुं तापं गुरुत्वञ्च तस्मात्संश्राध्य
 मारयेत् ॥ शोधनविधिस्तु । कुलत्य
 कोद्रवक्वाथेदोलायन्त्रे विपाचयेत्
 । व्याघ्रीकन्दगतं वज्रं त्रिदिनं तद्वि
 शुध्यति ॥ व्याघ्रीकण्टकारिका ।
 अन्यः शोधनविधिर्यथा । गृहीत्वा
 क्लिशुभं वज्रं व्याघ्रीकन्दोदरेक्षिपे
 त् । महिषीविष्टया लिप्त्वा करी
 षाग्नीविपाचयेत् ॥ त्रियामायांचतु
 र्यामं यामिन्यन्तेष्वमूत्रके । सेचये
 त्पाचयेदेवं सप्तरात्रेण शुभ्रति ॥
 अथास्यमारणविधिः ॥ हिङ्गुसैम्भ
 वसंयुक्ते क्षिपेत् क्वाथे कुलत्यजे ।
 तप्तं तप्तं पुनर्वज्रं भवेत्भस्मत्रिसप्त
 धा ॥ अन्योमारणप्रकारो यथा ।
 मेषशृङ्गं भुजङ्गास्थिकूर्मपृष्ठास्त्वेत
 सम् । शशदन्तं समं पिष्ट्वा वज्रीक्षीरे
 ण गोलकम् ॥ कृत्वा तन्मध्यगं वज्रं
 म्रियते ध्मातमेव हि ॥ मारितस्य
 वज्रस्य गुणायथा । आयुः पुष्टिं ब
 लं बौर्यं वर्णं सौख्यं करोति च । से
 वितं सर्वरोगघ्नं मृतं वचं न संशयः
 ॥ शेषरत्नानां शोधनमारणविधिः
 ॥ वचवत्सर्वरत्नानि शोधयेन्मारये
 त्तथा । शुद्धानां मारितानाञ्च

वज्रचर्मा

तेषांशृणु गुणानपि ॥ मणयोवीर्यतः
 शीतामधुरास्तुवरारसात् । चक्षु
 ष्यास्त्रिखनाद्यापि सारकाविषहार
 काः ॥ धारणात्तेतुमङ्गल्याग्रह
 दुष्टिहराश्चपि ॥ वज्रगणनांतस्यो
 त्यत्तिपरीक्षामूल्यानिचपश्यान्वच
 युक्तिकल्पतरुप्रभृतिषु ॥ मणिवेध
 कीरत्नविशेषे । मणिवेधकसूच्याम्
 ॥ वज्रतिगच्छतिपर्वतादौ । वज्रग
 ती । ऋजुन्द्रेतिरन् ॥ सगणे ॥ १५० ॥
 वज्रकम् । न० वज्रक्षारे ॥ दुग्धपाच
 ने ॥ वज्रकंदुग्धपाचनमिति हरा
 वली ॥
 वज्रकङ्कटः । पुं० हनुमति ॥
 वज्रकण्ठकः । पुं० कीकिलाक्षवृत्ते ॥
 ऋहीवृत्ते ॥
 वज्रकण्ठकशाल्मली । स्त्री० नरकविशे
 षे ॥
 वज्रकन्दः । पुं० वज्रकर्णे । सकरक
 न्द इ० भा० प्र० ॥
 वज्रकन्दा । स्त्री० ऋक्षां ॥
 वज्रकपाली । पुं० बुद्धविशेषे ।
 हेरुके ॥
 वज्रकालिका । स्त्री० मायादेव्याम् ॥
 वज्रकूटः । पुं० मन्त्रदीपस्थाद्विप्रभेदे ॥
 वज्रकेतुः । पुं० नरकराजे ॥
 वज्रचारम् । न० चारभेदे । वज्रके
 धूमोत्ये । चारश्रेष्ठे ॥
 वज्रचर्मा । पुं० खड्गिनि । गरुडके

वज्रपुष्पम्

वज्रजित् । पुं० गरुडे ॥
 वज्रज्वाला । स्त्री० वज्राग्नौ ॥
 वज्रटौकः । पुं० बुद्धविशेषे । चक्रमं
 बरे । वज्रकपालिनि ।
 वज्रतुण्डः । पुं० गणेशे ॥ गरुडे
 गृध्रे । मशके ॥
 वज्रदन्तः । पुं० शूकरे ॥ मूषिके ॥
 वज्रदशनः । पुं० मूषिके ॥
 वज्रद्वुः । पुं० ऋहीवृत्ते ॥ वज्रना
 माद्रुः ॥
 वज्रद्रुमः । पुं० ऋहीवृत्ते ॥
 वज्रधरः । पुं० इन्द्रे ॥ जिनविशे
 षे ॥
 वज्रध्वनिः । पुं० वज्रनिर्घषे ॥
 वज्रनिर्घोषः । पुं० अशनिशब्दे ॥
 वज्रस्यनिर्घोषः ॥
 वज्रनिर्घोषः । पुं० स्फूर्जयौ । व
 ज्रनिर्घोषे ॥ निर्घोषणम् । पिष्ल
 सञ्चूर्णने । घञ् । इदुदुपधस्येति
 षः ॥ निर्घोषशब्दस्तदुत्पशब्दपरः
 । सङ्घट्टमात्रपरवत्यन्त्ये । वज्रस्य
 निर्घोषः ॥
 वज्रपञ्जरः । पुं० यात्रायोगान्तरे ॥
 यथा । उच्चमूलत्रिकीर्णेषु भवनेषु
 शनैश्चरः । वज्रपञ्जरयोगाय हन्ति
 क्रूरानरीन्प्रति ॥
 वज्रपाणिः । पुं० पुरन्दरे । इन्द्रे ॥
 वज्रपाणौयस्यसः ॥
 वज्रपुष्पम् । न० तिलपुष्पे ॥ वज्र

वज्रलेपः

मिवपुष्पं ॥

वज्रपुष्पा । स्त्री० शतपुष्पायाम् ॥

वज्रवाहुः । पुं० वृन्द्रे ॥

वज्रमूली । स्त्री० माषपण्याम् ॥

वज्ररथः । पुं० लत्रिये ॥

वज्ररटः । पुं० शूकरे ॥

वज्रलेपः । पुं० कल्कविशेषे ॥ स
चाक्तो वाराह्यायथा । आसांतिन्दु
कमामंकपित्यकंपुष्पमपिचशाल्म
ल्याः । बीजानिमल्लकीनांश्चमन
कल्कस्त्वचाचेति ॥ एतैः सलिल
द्वेणः क्वाथयितव्योऽष्टभागशेषश्च
। अत्रतार्योऽस्यचकल्कोद्रव्यैरेतैः
समनुयोज्यः ॥ श्रीवासकरसगुग्गु
लुभङ्गातककुमरूकसर्जरसैः ।
अतसीविल्वैश्चयुतः कल्कोऽयं व
ज्रलेपाख्यः ॥ ३ ॥ अस्यगुणाना
ह । प्रासादहर्म्यबलभीलिङ्गप्रति
मासुकुडाकूपेषु । सन्तप्तोदात
व्यावर्षसहस्रायुतस्यायी ॥ ४ ॥
अन्यमप्याह । लाक्षाकुन्दकगुग्गुलु
गृहधूमर्कापत्यविल्वमध्यानि । ना
गफलनिम्बतिन्दुकमदनफलमधुक
मञ्जिष्ठाः ॥ सर्जरससालकानिचेति
कल्कः कृताद्वितीयायम् । वज्राख्यः
प्रथमगुणैरथमपितेष्वेवकार्येषु ॥ ६ ॥
अपिच । गोमहिषाजविषाणैः खर
रोमूणामहिषचर्मगव्यैश्च । निम्बक
पित्यरसैः सहवज्रत्रलिनामकल्को

वज्राभः

न्यः ॥ ७ ॥ अपिच । अष्टौसीसक

भागाः कांस्यस्यद्वैतुरीतिक्वाभा-

गः । मयकथितोयंयोगोविज्ञोयो

वज्रसङ्घातः ॥ ८ ॥ इति ॥

वज्रवल्ली । स्त्री० अस्थिसंहारलता-
याम् ॥

वज्रवारकः । पुं० जैमिन्यादौ ॥

यथा । जैमिनिश्चमुमन्तुश्चवैशम्या

यनएव । पुलस्त्यः पुलहश्चैवप-

ञ्चैतेवज्रवारकाः ॥

वज्रवाराहो । स्त्री० मायादेव्याम् ।

मारीच्याम् । त्रिमुखायाम् ॥

वज्रबीजकः । पुं० लताकरञ्जे ॥

वज्रवृक्षः । पुं० सेहुण्डवृक्षे ॥

वज्रव्यूहः । पुं० वज्राकाररचनयात्रि
धाव्यवस्थितबले ॥

वज्रशल्पः । पुं० शल्पकनामजन्तो ॥

वज्रशृङ्खला । स्त्री० विद्यादेव्याम् ॥

वज्रसारः । त्रि० वज्रवत्कठिने ॥

वज्रमूर्त्युः । पुं० बुद्धिप्रिये ॥

वज्रा । स्त्री० स्रुच्याम् । गुडूच्याम् ॥

दुर्गायाम् ॥ वज्राङ्कुशकरीदेवीव

ज्रातेनेऽपिगीयतेइतिदेवीपुराणम्

वज्राङ्ग । पुं० भुजङ्गमे ॥ त्रि० वज्र

तुल्याङ्गयुक्ते ॥

वज्राङ्गी । स्त्री० अस्थिसंहारिणि ।

हाडजोडा दू० भा० प्र० ॥ गवे

धुक्तायाम् ॥

वज्राभः । पुं० दुग्धपाषाणे ॥ त्रि०

वञ्चना

वञ्जसमानदीप्तिमति ॥

वञ्जायुधः । पुं० इन्द्रे ॥

वञ्जाशनिः । पुं० स्त्री० वञ्जे ॥

वञ्जाशनम् । न० अष्टाङ्गयोगस्यतृतीयाङ्गविशेषे ॥ यथा । ऊर्ध्वाः पादौ क्रमाद्यस्य कृत्वा प्रच्यङ्मुखाङ्गुली । करीनिदध्यादाख्यातं वञ्जासनमनुत्तममिति ॥

वञ्जास्थिरुङ्खला । स्त्री० कोकिलाक्षवृत्ते ॥

वञ्जी । पुं० देवाधिपे । शक्ते ॥ वञ्जास्यास्ति अतद्वनिठनावितीनिः । वुञ्जे ॥

वञ्जी । स्त्री० कृहीप्रभेदे ॥

वञ्जकः । पुं० जम्बुके । शृगाले । गृहभ्रंशे ॥ वि० खले । धूर्त्तं । परप्रतारणस्रभावे । सुवर्णादिद्रव्यं गृहोत्त्वऽपद्रव्यप्रक्षेपेण वञ्जनशीले ॥ वञ्जयति । वञ्जचुगतौ । ख्यन्तः । खलु । वञ्जयतेवा । वञ्चुप्रलम्भने । आकुस्मीयः । खलु ॥

वञ्चयः । पुं० धूर्त्तं ॥ वञ्चति । वञ्चुः । शीङ्गशपीत्यादिनाऽथप्रच्ययः ॥ कोकिले ॥ वञ्चनायाम् ॥

वञ्चनम् । न० प्रतारणे ॥ शाठ्ये ॥ वञ्चुप्रलम्भने । ल्युट् ॥

वञ्चना । स्त्री० प्रतारणायाम् ॥ प्रमादे ॥ यथा । मन्यतेऽपि वतांश्चिन्ति

वटः

चनेः पक्षपातमपि वञ्चनां मनइ० ११ सर्गेरघुः ॥ ३६ ॥

वञ्चनीयः । वि० प्रतारणीये ॥ वञ्चितुमर्हः । अर्हेः कृत्त्यत्त्वस्येति वञ्चनीयर् ॥

वञ्चितः । वि० प्रतारिते । विप्रलब्धे । वञ्चनाविशिष्टे ॥ वञ्च्यतेऽस्मि । वञ्चुः । ख्यन्तः । क्तः ॥

वञ्जुखः । पुं० तिनिशे ॥ अशोकवृक्षे । वानीरे । वेतसे ॥ वञ्च्यते । बाहुलकादुल्लोकात्त्वञ्च । वञ्जतिवा । वञ्जगती । बाहुलकादुल्लचनुम्व । दीर्घपत्रे वेतसे । स्थलपत्रे ॥ पद्विविशेषे ॥

वञ्जुलकः । पुं० कर्णशालखगे ॥

वञ्जुलद्रुमः । पुं० अशोकवृक्षे ॥

वञ्जुलप्रियः । पुं० वानीरे । वेतसे ॥

वञ्जुला । स्त्री० बहुक्षीरायां गर्बे ॥

वटः । पुं० वृक्षविशेषे । न्यग्रोष्णे । बहुपदि । पादरोहणे । यक्षावासे । अस्य गुणाः । वटः शीतो गुरुर्ग्राही कफपित्तत्रणापहः । वर्या विस्पर्दाह्नः कषायोयोनिदोषहृदिति । कपर्दे । वराटके ॥ मोले । गुणे । रञ्जी ॥ भर्त्य । बडा । इ० भा० प्र० ॥ साम्ये ॥ पिशाचविशेषे ॥ पश्यवक्त्रम् ॥ वटति । वटवेष्टने । अच् ॥

बटारका

बटक : । पुं० तोलके । पिष्टकप्रभेदे ।
 । बडा० भङ्गा० इ० भा० प्र० भक्ष्ये
 ॥ तस्यनिर्माणादियथा । माषाणां
 पिष्टिकांयुक्तांलवणाद्रं कहिङ्गुभिः
 । कृत्वाविदध्याद्वटकांस्तांस्तैलेषुप
 चेच्छनैः ॥ विशुष्कावटकावल्या
 हं हणावीर्यवर्धनाः । वातामय
 हरारुच्यावशेषादहंतापहाः ॥
 विषमभेदिनः श्लेष्मकारिणोत्यग्नि
 पूजिता । सञ्चर्यनिष्चिपेत्तत्रे
 भृष्टंजीरकहिङ्गुच ॥ लवणं तत्रव
 टकान्सकलानपिमज्जयेत् । शुक्र
 लस्तत्रवटकोबलकृद्बीचनोगुरुः ॥
 विषमहृदिदाहीचश्लेष्मलः पवना
 पहाः । राज्यक्षयातिरोचन्यापाच
 न्यातांस्तुभक्षयेत् ॥ बटति । बट०
 । कृन् ॥

बटपत्र : । पुं० बर्बराप्रभेदे । सिता
 र्जके । न० न्यग्रोधपर्णे ॥

बटपत्रा । स्त्री० त्रिपुरमालीपुष्पवृक्षे ।

बटपत्री । स्त्री० मोहिन्याख्यलताया
 म् । ऐरावत्याम् ॥ बटपत्रीकषा
 योष्णायोनिमूत्रगदापहा ॥

बटवासी । पुं० यक्षे ॥ चि० बटवृक्ष
 वासकर्त्तरि ॥

बटाकरः । पुं० शुल्बे । रज्जौ । आ
 करोति । पचाद्यच् ॥ बटस्यआ
 करः ॥

बटारका । स्त्री० रज्जौ ।

बटु :

बटावीकः । पुं० नामचौरे ॥

बटिः । स्त्री० उपजिह्विकायाम् ॥
 बटिकायाम् ॥ बटति । बट० ।
 सर्वधातुभ्यङ् ॥

बटिका । स्त्री० बध्याम् । मोदके
 गुटिकायाम् । पिण्डायाम् ॥ व्यञ्ज
 नोपयोगिमाषादिद्रव्ये । बडी०
 इत्युभयोर्भाषायांप्रसिद्धिः । अस्या
 निर्माणविधिर्यथा । माषाणांपिष्टि
 काहिङ्गुलवणाद्रं कसंयुता । तथा
 विरचितावस्त्रे बटिकाः साधुशो
 षिताः ॥ तलितास्तप्ततैलेताअथ
 वासुप्रलेहिताः । बटकस्यगुणैर्यु
 क्ताज्ञातव्यारुचिदाभृशम् ॥ कु
 ष्पाण्डकवटीक्षेयापूर्वाक्तबटिकागु
 णा । विशेषात्पित्तरक्तघ्नीलघ्वीच
 कथिताबुधैः ॥ मुद्गानांबटिकातद्व
 द्रचितासाधितातथा । पथ्यारुच्या
 ततोलघ्वीमुद्गसूपगुणास्मृतेति ॥

बटितम् । न० शिलापिष्टमांसे ॥

त्रि० शिलापिष्टद्रव्ये ॥

बटी । स्त्री० बटिकायाम् ॥ वृक्षविशे
 षे । नदीवटे । यज्ञवृक्षे ॥ त्रि०
 रज्जौ । गुणे ॥ बटति । बट० । अच्
 ॥ बध्यतेवा ॥ खनीघचेतिघः ।
 गौरादिः । यथा । सिताचतुर्गु
 णादेयावटीषुद्विगुणोगुडइति ॥

बटुः । पुं० ब्रह्मचारिणि ॥ ब्राह्मण
 माणवके ॥ बालके ॥ कुटन्नटवृक्षे ।

वडवाकृत :

श्यानाके । वटति । वट० । अण
सं तिसूत्रेणादुः ॥

वटुकः । पुं० । बालके । माणवके ।
भैरवविशेषे ॥

वटुकरणम् । न० । उपनयने ॥

वटेश्वरपुरम् । न० । तीर्थविशेषे ॥

वठरः । पुं० । मूर्खे । अम्बष्टे ॥ शब्द
कारे । वक्रे ॥ चि० शठे । मन्दे
वक्ति । वच० । वचिमचिभ्यांकिञ्चि
त्यरष्टोन्तादेशश्च ॥

वडभी । स्त्री० । मुदनी० । गृहचूडा० ।
इ० । गौ० । दे० । भा० । प्र० । कुडि
पुच्छादनार्थं दत्तं वक्रकाष्ठे । गोपा
नस्याम् ॥ बलते । बलसंवरणं ।
बाहुलकादभवत् । गौरादिह्वान्
डीष् । चन्द्रशालायाम् ॥ चन्द्र
शालाचवडभीस्यातांप्रासादमूर्धनी
तिश्रीधरः ॥

वडवा । स्त्री० । द्विजयोषिति । ब्राह्म
ण्याम् । अश्लायाम् । घोटक्याम् ।
कुम्भदास्याम् ॥ नारीजात्यन्तरे ॥
बलंसामर्थ्यं मतिशयितमृष्टाः । अ
न्येभ्योपौतिवः । उलयारिकता ॥
बलंवातिवा । आतीनुपेतिकः ॥ व
लेनवजतिवा । अन्येभ्योपौतिडः ॥
वडवाकृतः । पुं० । पञ्चदशदासान्तर्ग-
तदासविशेषे ॥ यथा । भक्तदासश्च
विद्विजयस्तथैववडवाकृतः ॥ वडवा
दासीतन्नोभादङ्गीकृतदास्यइत्य

वडिशम्

र्थः ॥

वाडवाग्निः । पुं० । समुद्राग्नी । सलि
लेभ्यने । वडवाग्नेः ॥

वडवादुग्धम् । न० । अश्लक्ष्मीरे । अस्य
गुणाः ॥ रूक्षोष्णं वडवाक्षीरं बल्पं
शाखानिलापहम् । अन्नं पटु, लघु,
स्वादुसर्वभैकशफंतथा ॥

वडवानलः । पुं० । शीर्षे । वाडवे ।

वडवाग्नी ॥ वडवाद्याचनलः ।

आराधाधेयभावएवसम्बन्धत्वे नष-

ष्ठार्थः । पुराकिलश्रीर्षेणमुनिना०

अयोनिर्जं पुत्रमिच्छतावक्षोमथितं

तत्रज्वालामयः पुरुषोजातः सचस

मुद्रे वडवामुखेऽवस्थापितइतिपौरा

णिकाः ॥

वडवामुखः । पुं० । शीर्षे । अश्लक्ष्मी

वडवानले ॥ न० । पाताले ॥

वडवासुती । पुं० । २ । अश्लक्ष्मीकुमार

योः स्वर्वेद्ययोः ।

वडवाकृतः । पुं० । वडवाकृते । दा

सविशेषे ॥ वडवागृहदासीतयाह

तस्तन्नोभेनतामुद्वाहदासत्त्वं नप्र-

विष्टः ॥

वडा । स्त्री० । वटके ॥

वडिशम् । न० । मत्स्यधरणार्थं वक्रलौ

हकण्टकविशेषे । मत्स्यवेधने ॥

बलिनामत्स्यान्श्रयति । शीतानू

करणे । आतीनुपेतिकः । उल

यारिकता ॥

वण्टालः

वडिशी । स्त्री० वडिशे ॥
 वड्डः । चि० वड्डति । वडा० वडौ०
 इ० भा० ॥ बलते । बलसंवरणे
 सञ्चरणे च । बहुलमन्यत्रापीतिर-
 क् । डलयोरिकत्वस्मरणात्सुडः ॥
 वणः । पुं० शब्दे ॥
 वणिकपथः । पुं० हट्टे । आपणे ॥
 स्थलवणिज्यायाम् ॥ स्थलजलादि
 नावाणिज्यमितिकुल्लूकभट्टः ॥
 वणिक् । पुं० क्रयविक्रयकर्त्तरि । वा
 णिज्यकारके । वैदेहके । सार्थवाहे
 । नैगमे । पण्याजोवि । क्रयविक्रयि
 के ॥ करणान्तरे ॥ स्त्री० वणिज्या
 याम् ॥ पणते । पण० । पणे रिज्या
 देख्यः ॥
 वणिज्या । स्त्री० विपण्ये ॥ न० वणि
 जः कर्मभावयोः ॥ दूतवणिग्
 भ्याश्चेतिथः । माधवस्तु० वणिज्या
 शब्दः स्वभावात्स्त्रीलिङ्गोभावएवा
 अप्रत्ययान्तकर्मणीत्याह ॥ भाष्ये
 तु० वार्त्तिकमेवनास्ति ॥
 वण्टः । पुं० अंशे । भागे । वाण्टा०
 इ० भा० ॥ दात्रमुष्टौ । वैण्टा०
 इ० भा० ॥ अनूटपुरुषे ॥
 वण्टकः । पुं० अंशे । भागे ॥ वण्ट
 ते । वटिविभाजने । कर्मणिघञ्
 । स्वार्थेकः
 वण्टालः । पुं० युत्रभेदे । शूरयुत्रे
 ॥ नौकायाम् ॥ खनित्रे ॥

वतंसः

वण्टः । पुं० अकृतोदाहे ॥ खर्वे ॥
 कुन्तायुधे ॥ भृत्त्ये । वांठ० इ०
 प० भा० प्र० वण्टते । वटिएकच
 र्यायाम् । अच् ॥
 वण्टरः । पुं० स्थगिकायाम् । रञ्जी
 कुक्कुरस्यलाङ्गूले ॥ करीरकोषे ।
 तालस्यपल्लवे ॥ पयोधरे ॥ वण्टर
 रच् ॥
 वण्डः । पुं० अनावृतनेट्टु । दुश्चर्म
 णि ॥ चि० हस्तादिबर्जिते ॥ कि
 म्मलाङ्गूले । वांडा० इ० भा० प्र०
 ॥ क्त्रिहस्त ॥ वनुते । वनुयाच
 ने । वनतिशा । वनसम्भक्तौ ।
 जमन्ताड्डः ॥
 वण्डा । स्त्री० पांशुलायाम् ॥ अजा
 दित्वाट्टाप् ॥
 वत् । अ० सादृश्ये ॥ तेनतुल्यमित्या
 दिभिर्विहितोवतिप्रत्ययः । यस्तु
 पसर्गाद्वात्त्वर्थद्वयविविहितः सनग
 ह्यते ॥
 वत । अ० आमन्त्रण्ये । सन्तोषे ॥
 खेदे । अनुक्राशे ॥ विस्मये ॥ वय
 तेस्म । वयगतौ । गत्यर्थेतिक्तः ।
 नेट् यलोपः ॥ वन्यतेस्मश्वा । वनु
 याचने । क्तः अनुदात्तापदेशेति-
 नलोपः ॥
 वतंसः । पुं० कर्णपूरे । कर्णाभरणे ॥
 शिराभूषणे । शिखरे ॥ अवतंस
 पति० अवतंस्यतेऽनेनवा । तसिः

वत्सनाभः

सौत्रीभूषार्थः । पचाद्यच् । हल
श्च तिघञ्वा । भागुरिमतेनाका
रलोपः ॥

वत्सण्डः । पुं० मुनिविशेषे ॥

वतीका स्त्री० अबतीकायाम् । स्व
लितगर्भायाम् ॥

वत्सः । पुं० पुत्रादी । वच्चा० वृ० भा०
॥ तर्णके । शकृत्करी ॥ वदत्यभी-
क्ष्णं मातरम् । वदव्यक्तायां वाचि०
वदस्यै र्येवा । वृत्तवदीतिसः ॥ ऋ
षिविशेषे ॥ वर्षे ॥ न० । उरसि ।
वक्षसि ॥

वत्सकः । पुं० कुटजवृक्षे । न० पुष्प
कासीसे ॥ संज्ञायां कन् ॥ अनुक-
म्पितवत्सम् । अनुकम्पितवत्सः ।
अनुकम्प्यायामितकः ॥

वत्सकवीजम् । न० इन्द्रयवे ।

वत्सकामा । स्त्री० वत्साभिलाषिण्यां
गवि । वत्सलायाम् ॥ पुत्रादिका
मनाविशिष्टायानार्याम् ॥

वत्सतरः । पुं० दस्ये । वत्सभावमती
त्यद्वितीयवयः प्राप्ते ॥ तनुर्वत्सः
वत्सोच्चाश्वर्षभेभ्यश्च तनुच् इति-
एरच् ॥

वत्सतरी । स्त्री० वत्सायाभावमतीत्यद्वि
तीयवयः प्राप्तायाम् । त्रिहायण्यां
गवि ॥ तन्वोवत्सा । एरच् ।
ङीष् ॥

वत्सनाभः । पुं० विषम्वचविशेषे । अ

वत्सरः

मृते । उग्रे । महीषधे । मारुते ।
माहुरावृ० भा० प्र० ॥ अस्वस्वरूप
निरूपणं यथा । सिन्धुवारसहस्रक
चोवत्सनाभ्याकृतिस्तथा । यत्पा
श्वेनतरोर्बृद्विर्वत्सनाभः सभाषित
इति ॥ अस्थगुण्याः । अतिमधुर
स्वम् । वातकफकण्ठरुक्सन्निपात-
नाशित्वम् । पित्तसन्नापकारकत्व-
ञ्चेति राजनिर्घण्टः ॥ वत्सान्म
भ्रातिर्हिनस्ति । णभर्त्सियायाम् ।
कर्मण्यण् ॥ वत्सस्यनाभिरिवनाभि
रस्येति वा ॥

वत्सपः । पुं० वत्सचारकपालके ॥

वत्सपत्तनम् । न० भारतवर्षास्त्रीशरै
देशविशेषे । कौशाम्ब्याम् ॥

वत्सपालः । पुं० बलदेवे । श्रीकृष्ण-
ण्या ॥ वत्सपे ॥

वत्सरः । पुं० द्वादशमासात्मकेका-
ले । संबत्सरे । अर्द्धे । हायने । श
रदि । समायाम् । वर्षे ॥ सचसं
वत्सरादिभेदेन पञ्चधा भवति । त
थाहि । शकाब्दात्पञ्चभिः श्रे-
ष्ठात्समाद्यादिषु वत्सराः । सम्परी
दनुपूर्वाश्चतयोदापूर्वकामताः ॥
अथ षष्टिसंबत्सराणां गणना । माने
गुरोरगभिदः परिवत्सराणां षष्टिः
स्मृता मुनिवरैः प्रभवादिकाना-
म् । स्यादेकवत्सरमिति गुरुमध्यमै-
कराश्रेस्तुभोगमिति रेवसदा तथाहि ॥

वत्सर :

प्रभवा० विभवः० शुक्र. प्रमेदो०
 थ० प्रजापति : । अङ्गिरा : श्रीमु
 खि० भावा० युवा० धातेश्वराभिधौ ॥
 बहुधान्य : प्रमाथीच० विक्रमी० वृ-
 षसंज्ञकः । चित्रभानुः सुभानुश्च०-
 तारण : पार्थिवो० व्यथ : सर्वजि
 त्० सर्वधारीच० विरोधो० विकृतस्त
 त : । खर० नन्दनसंज्ञीच० विज-
 यो० जय० मन्मथौ ॥ दुर्मुखस्तदनु
 प्राक्तो० हेमलम्बकसंज्ञकः । विल
 स्वास्थो० विकारी० स्याच्० ऊर्ध्वरी-
 ष्ववसञ्जकौ ॥ उक्तः शुभकृतस्तस्माद्
 वृ : शोभनकृतस्मृतः । क्रोधी०-
 विश्वा० सुज्ञेयो० वत्सरोहिपराम
 ब : । प्लवङ्गः कौलकास्थो० थसौ
 स्य : साधारणाह्वय : ततोविरो
 धकृत्नामा० परिधावि० प्रमाथिनौ ॥
 आनन्दो० राजस : प्रीक्तो० ऽनल :
 पिङ्गलसंज्ञकः । कालयुक्तास्थसि
 द्धार्थो० रौद्रो० दुर्मतिदुन्दुभी । रु
 धिरे० द्वारिरक्ताक्षौ० क्रोधनः० क्षयक
 न्तत : । वत्सराणांगुरो० मनिषष्टि
 रियमुदाहृता ॥ वत्सरानयनं य-
 था । नगैर्नखै : सन्निहतीद्विधाश
 क : सखचिशक्रोक्षयमाङ्गभाजि-
 त : । गता : सतल्लव्यशकोभषड्द
 तोऽऽशेषकेऽथु : प्रभवादिवत्स-
 रा : । अत्र० आद्यातुविंशतिर्ब्राह्मी
 द्वितीयावैष्णवीस्मृता तृतीयारुद्रद्वै

वद :

वत्स्याश्रेष्ठामध्याधमाभवेत् । वसन्त्य
 स्मिन्नयनर्तुमासपक्षादय : । वस
 निवासि । वसेष्टे तिसरप्रस्थय : ।
 सख्यार्धधातुकद्रतिसस्यत : ॥
 वत्सरान्तक : । पुं० फाल्गुनेमासि ॥
 वत्सल : । पुं० शृङ्गारादिरसान्तर्गत-
 रसविशेषे । वात्सल्ये । तृणा-
 ग्नौ । त्रि० स्नेहयुक्ते । स्निग्धे ॥ व
 त्सेपुत्रादिकेहपात्रेऽभिलाषास्था-
 स्ति । वत्सांसाभ्यांकामबले० द्रुति
 लच् ॥
 वत्सला । स्त्री० वत्सकामायांधेनौ ।
 वत्सशालम् । न०)
 वत्सशाला । स्त्री०) वत्सानांगृहे ॥
 वत्सानांशाला पुं० । विभाषासिनेति० प
 च्चेक्रीवता ॥ त्रि० वत्सशालीत्य-
 त्रे ॥ वत्सशालेजातः । जातार्थ
 स्यबालुक् ॥ पक्षेष्णि० वात्सशा-
 लीपि :
 वत्सा । स्त्री० पु० ल्याम् ॥ वयसिप्रथ-
 मद्रुतिङोपवाधित्वा० अजादित्वा
 ट्पू ॥
 वत्साक्षी । स्त्री० गोडुम्बायाम् । चि
 चायाम् ॥
 वत्सादनः । पुं० वृके ॥
 वत्सादनो । स्त्री० किन्नरुहायाम् ।
 गुडुच्याम् । वत्सैरद्यते । अद् ।
 ल्युट् ॥
 वद : । चि० वक्तरि ॥ वदति । वद-

बधूजन :

व्यक्तायां वधि । पचाद्यच् ॥
 वदनम् । न० आनने । मुखे ॥ वद-
 न्यनेन । वद० । करणे ल्युट् ॥
 वदनासवः । पुं० अधरमधुनि । वक्रा
 सवे ॥ वदनस्य चासवः ॥
 वदन्ति : ।) स्त्री० कथायाम् ॥
 वदन्ती ।)
 वदन्यः । त्रि० वदान्ये ॥
 वदान्यः । त्रि० अच्युदारे । दानशी
 गड् । बहुप्रदे । मांघाचस्वेति वद
 ति । वद० । वदेरान्यः ॥ चारुवा
 दिनि । प्रियवादिनि ॥
 वदामम् । न० फलविशेषे । मुफले ।
 वातवैरिणि । वातादे ॥
 वदालः । पुं० पाठौनमत्स्ये । वाचा-
 लि० इ० गौ० दे० भा० प्रा० ॥
 वदावदः । त्रि० वक्तारि ॥ वदति ।
 वद० । पचाद्यधि० चरिचलीति हि
 त्वादि ॥
 वदि । अ० कृष्णपत्रे ॥
 वधः । पुं० हिंसके ॥ हिंसायाम् ॥
 वधुका । स्त्री० वध्वाम् ॥
 वधूः । स्त्री० स्नुषायाम् । वृद्ध० इ०
 भा० प्रसिद्धे ॥ वहति० उच्चतेवा । व
 ह्प्रपणने । वहिधस्य ल्युः ॥ शारि
 वीपथी ॥ शस्यम् ॥ नवीठायम् ॥
 भार्यायाम् ॥ पृष्ठायाम् ॥ अङ्ग
 नायाम् ॥
 बधूजनः । पुं० योषिति ॥

वनकोद्रव :

वधूटः । पुं० यौवने ॥
 वधूटशयनम् । न० गवाक्षे ॥
 वधूटी । स्त्री० स्वल्पवध्वाम् ॥ स्नुषा
 याम् ॥ सुवासिन्याम् ॥ युवती ॥
 वयस्यचरमद्वितीया ॥
 वधूत्सवप्रसवः । पुं० रक्ताम्बाने ॥
 वध्रम् । न० हयरज्जौ ॥ वध्यतेऽनेन ।
 वधेरौणादिकः एन् ॥
 वध्रिः । स्त्री० वध्रे ॥
 वध्री । स्त्री० वध्रे ॥ पित्तवान्डीष् ।
 चञ्चाः पश्यवध्रिकाः पश्येति भा-
 ष्यम् ॥
 वनम् । न० नीरे । जले ॥ निवासे ॥
 आलये ॥ प्रसवणे ॥ कानने । स्व-
 तः सिद्धेष्ठसमूहे । गहने । व-
 ना० इ० भा० ॥ प्रवासे । वन्यते०
 सम्भज्यते० सिञ्चते० याच्यते वा व-
 नसम्भक्तौ० वनुयाचने वा । हलश्चेति
 कर्मणि घञ् । संज्ञापूवकत्वाद्-
 दृध्यभाषः ॥ कर्त्तरि पचाद्यज्वः ॥
 त्रि० वननीये ॥ सम्भजनीये ॥
 वनकदली । स्त्री० काष्ठकदंब्याम् ॥
 वनकन्दः । पुं० सितशूरणे ॥ धरणी
 कन्दे ॥
 वनकार्पासी । स्त्री० त्रिपर्णायाम् ।
 भारद्वाज्याम् । वनकपास० इ०
 भा० ॥
 वनकुलत्यः । पुं० कुलत्यायाम् ॥
 वनकोद्रवः । पुं० उद्दाले ॥

वनतित्ता

वनकोलि : । पुं० वनजवदर्याम् ।
 कर्कशिकायाम् ॥
 वनगौ : । पुं० स्त्री० गवये ॥
 वनगोचर : । पुं० नारायणे ॥ वनं
 जलं गोचरे निवासस्थानं यस्य स :
 ॥ व्याधि ॥
 वनचन्दनम् । न० अगुरुणि ॥ देवदा
 रुणि ॥
 वनचन्द्रिका । स्त्री० मल्लिकायाम् ॥
 वनचम्पक : । पुं० वनदीपे । हेमा
 द्भ ॥
 वनचर : । पुं० किराते ॥ वनमृगे
 ॥ वने चरति । चर० । चरेष्ट : ॥
 वनच्छाग : । पुं० वनच्छगले । एडके
 । शिशुशाक्यके ॥ शूकरे ॥
 वनज : । पुं० मुस्तके ॥ स्तम्बेरमे ॥
 वनशूरणे । अम्बुजे ॥ त्रि० वनो
 त्पन्ने ॥ वने जायते । जनी० ।
 ड : ॥
 वनजा । स्त्री० मुद्गपर्णायाम् ॥ वनका
 र्पायाम् ॥ वन्योपीदक्याम् ॥
 अश्वगन्धायाम् ॥ गन्धपत्रायाम् ॥
 मिश्रयायाम् ॥ ऐन्द्रे । वनार्द्रका
 याम् ॥
 वनजायतेक्षण : त्रि० पद्मलोचने ॥
 वनजीर : । पुं० सूक्ष्मपत्रे । अरण्य
 जीरे ॥
 वनतित्त : । पुं० रोहितकद्रुमे ॥
 वनतित्ता । स्त्री० वनतित्तिकायाम् ॥

वनमाला

वनतित्तिका । स्त्री० पाठायाम् ॥ ह
 रीतक्यां ॥
 वनद : । पुं० घने । मेघे ॥ वनंज
 लं ददाति । डुडाञ् । क : ॥
 त्रि० वनदातरि ॥
 वनदमन : । पुं० अरण्यदमने ॥
 वनदीप : । पुं० वनचम्पके ॥
 वनधेनु : । स्त्री० गवय्यां ॥
 वननीय : । त्रि० सम्भजनीये ॥
 वनपल्लव : । पुं० शोभाञ्जनवृक्षे ॥ अ
 रण्यजपत्रे ॥
 वनपांशुल : । पुं० व्याधि ॥
 वनपिप्पली । स्त्री० क्षुद्रपिप्पल्या
 म् ॥
 वनपुष्पा । स्त्री० शतपुष्पायाम् ॥
 वनपूरक : । पुं० वनबीजपूरे ॥
 वनप्रिय : । पुं० परभृते । कीकिले ॥
 न० त्वचे । गुडत्वचे ॥ त्रि० अर
 ष्यप्रियमात्रे ॥
 वनभुक् । पुं० ऋषभौषधे ॥
 वनमक्षिका । स्त्री० दंशे ॥ वनस्यम
 क्षिका ॥
 वनमल्लिका ।) स्त्री० वने। हवमल्लिका
 वनमल्ली ।) याम् ॥
 वनमाला । स्त्री० श्रीकृष्णसजि सप
 ल्लपुष्पप्रथितायामाजानुलम्बिन्यां
 सजि । तस्या : स्वरूपं यथा । आ
 जानुलम्बिनीमालासर्वतुंकुसुमो
 ज्वला । मध्यस्थूलकदम्बाद्यावन

वनराजि :

मालतिकीर्तिता ॥ वनपुष्पस
जि ॥

वनमाली । पुं० हरी । श्रीकृष्णे ॥
वनं वनपुष्पं तन्मालास्येति वन
माली । ब्रौह्मादिखादिनिः । सप
ल्लवपुष्पयथितासक् वनमालेत्यन्ये
॥ आपादपद्मं यामालावनमालेति
सामतेतितुकलिङ्गः । सास्य स्त्री
तिवा ॥ वनं मलितुं शीलमस्येति
वा । मलधारणे । सुपौतिणिनिः
॥ यद्वा भूततन्मात्ररूपां वैजयन्त्या
स्यां वनमालां वहन् वनमाली । व
नमालापरिचिप्रंधन्याः पश्यंतिते
मुखमिति हरिवंशोक्तिः ॥

वनमालिनी । स्त्री० वाराह्याम् ॥ हा
रकापुर्याम् ॥

वनमुक् । पुं० जलदे । मेघे ॥ वनं नी
रमुच्चति मुच्छ्ल० । क्विप् ॥

वनमुद्गः । पुं० मकुष्ठके ।

वनमुद्गा । स्त्री० मुद्गपण्याम् ॥

वनमूर्द्धजा । स्त्री० कर्कटशृङ्ग्याम् ॥

वनमेथिका । स्त्री० मेथिकाप्रभेदे ॥

वनमोचा । स्त्री० काष्ठकदल्याम् ॥

वनरः । पुं० वानरे ॥

वनराजः । पुं० मृगेन्द्रे ॥ वनस्य रा
जनि ।

वनराजकः । पुं० सिंहे ॥

वनराजिः । स्त्री० वनवृक्षाणां पङ्
क्तौ ॥

वनशृङ्गाटकः

वनरुहम् । न० पद्मे । वनेरोहति ।
रुह० । इगुपधेतिकः ॥

वनलक्ष्मीः । स्त्री० कदल्याम् ॥

वनवर्वरः । पुं० कृष्णार्जके ॥

वनवर्वरिका । स्त्री० अरण्यजवर्वर्या
म् । सुप्रसन्नके । विषघ्नि । सूक्ष्मप
त्रके । निद्राली ॥

वनवल्ली । स्त्री० निःश्रेणिकाटणे ॥

वनवल्लीः । पुं० देवानले ॥

वनवासनः । पुं० गन्धौती । खट्टा
श्री ॥

वनवासो । पुं० नीलमहिषकन्दे ।

शात्मलिकन्दे ॥ पाठल्याम् । मु

ष्ककवर्धे ॥ शृङ्ग्याम् । ऋषभौ

षधे । शूकरकन्दे । वाराहोक्तन्दे

॥ त्रि० वनवासकर्त्तरि ।

वनबीजः ।

वनबीजकः । { मातुलुङ्गिका
पुं० याम् ॥ अर
वनबीजपूरकः । { गणजातबीजपू

रे । अत्यन्तायाम् ॥

वनवृक्षाकी । स्त्री० वृक्ष्याम् ॥

वनव्रोहिः । पुं० नीवारि ॥

वनशूकरौ । स्त्री० शूकशिम्व्याम् ॥

अरण्यवाराह्याम् ॥

वनशूरणः । पुं० वनोद्भवोत्तरे । सित
शूरणे । वनकन्दे ॥

वगशृङ्गाटः । पुं० गोक्षुरके ॥ वनस्य
शृङ्गाटवृष ॥

वनशृङ्गाटकः । पुं० गोक्षुरके ॥

वनाटु :

वनशोभनम् । न० पद्मे ॥ त्रि० वन
 स्थशोभाकर्त्तरि ॥
 वनश्रवा । पुं० गन्धमाञ्जरी ॥ वञ्चके
 । गोमाथौ ॥ व्याघ्रे ॥
 वनसङ्कटः । पुं० मसूरे ॥
 वनसद् । त्रि० वनेचरे ॥
 वनसमूहः । पुं० वन्यायाम् ॥ वना
 नांसमूहः ॥
 वनसरोजिनी । स्त्री० वनकापांस्या
 म् ॥
 वनस्थः । पुं० मृगे ॥ त्रि० वनवा
 सिनि ॥
 वनस्था । स्त्री० अश्वत्थीवृक्षे ॥
 वनस्पतिः । पुं० द्रुममात्रे ॥ विना
 पुष्पफलशालिनिवृक्षे ॥ अपुष्पाफल
 वन्तोये तेवनस्यतयः स्मृताद्वृत्ति
 मनुः ॥ स्थालीवृक्षे । नन्दीवृक्षे
 ॥ वनस्पतिः । पारस्करादित्वात्
 सुट् ॥ वटे ॥
 वनहरिद्रा । स्त्री० काननोत्पन्नहरि
 द्रायाम् । शोलिकायाम् ॥
 वनहासः । पुं० अश्वबाले । काशट
 र्णे ॥ कुन्दवृक्षे ॥
 वनहासकः । पुं० काशटर्णे ॥
 वनाखुः । पुं० शशके ॥
 वनाखुकः । पुं० मुद्गे ॥
 वनाजः । पुं० वनच्छागे । इडिक्के ॥
 वनाटुः । पुं० स्त्री० बर्वणायाम् ।
 नीलमञ्जिकायाम् ॥

बनिता

वनाधिवासी । त्रि० वनस्थे ॥ वनम
 धिवसतितच्छीलः । णिनिः ॥
 वनामलः । पुं० करमर्दे । कृष्णपा
 कफले ॥
 वनाम्रः । पुं० क्रीषाम् ॥
 वनायुः । पुं० हरिणे ॥ देशविशेषे ॥
 वनायवः । पुं० बहुवचनान्तोयम् ।
 देशविशेषे ॥
 वनायुजः । पुं० इयविशेषे । वनायु
 जे ॥ वनायुषुदेशेजातः । सप्तम्या
 म्जनेडः ॥
 वनारिष्टा । स्त्री० वनहरिद्रायाम् ॥
 वनार्चकः । पुं० पुष्पजीविनि ।
 मालाकारे ॥
 वनार्द्रका । स्त्री० ऐन्द्रे । वनभवाद्र
 के ॥
 वनालिका । स्त्री० वञ्चबल्ल्याम् ।
 हस्तिशुण्डायाम् ॥
 वनाश्रयः । पुं० द्रोणकाके ॥
 वनाहिरः । पुं० दन्तायुधे । शूकरे ॥
 वनिः । पुं० अग्नौ ॥ वन्यतेयाचते ।
 वनुयाचने । खनिकप्यज्यसिर्वासि
 वनिसंनिध्वनियन्त्यबलिघरिभ्यश्चे
 ति० इप्रच्ययः ॥
 वनितः । त्रि० याचिते ॥ सेविते ॥
 बनिता । स्त्री० उत्पादिताच्यर्थानुरा
 गनार्याम् ॥ योषिन्मात्रे ॥ वन्यते
 स्म । वनुयाचने० वनसम्भतीवा ।
 क्तः । यस्यविभाषेत्यस्यानित्यत्वा

वनौका :

द्विट् ॥ यद्वा । वनतेर्बाहुलकादि
तन् ॥

वनी । पुं० कन्दमूलफलाद्याहारणसा
ग्निहोत्रे • निरग्निहोत्रे • वावानप्र
स्थे । तृतीयाश्रमे ॥ वनं निवासस्था
नमस्यास्ति । अतद्वनिठनाबिती
निः ॥

वनी । स्त्री० विप्रिने । गहने ॥ वनति
। वन० । पचाद्यच् । गौरादिः ॥

वनीपकः । त्रि० याचके ॥ वनीपा
ति । आतद्धृत्किः । ततः संज्ञा
यांकन् ॥

वनीयकः । त्रि० याचके ॥ वननम्
। वनु० । सर्वधातुभ्यङ् । वनि
र्याञ्जा० तामिच्छति । सुपञ्चात्मनः
क्यच् । ण्वुल् ॥

वनेक्षुद्रा । स्त्री० करञ्जे ॥

वनेचरः । पुं० किराते ॥ त्रि० अर
ण्यचारिणि ॥ वनेचरति । चरेष्ट
इतिट् ॥ तत्पुरुषिकृतौत्यलुक् ॥

वनेज्यः । पुं० वहरसाले ॥

वनेसद् । पुं० वनेचरे ॥ वनेसीदति
। षट् ० । क्तिप् । तत्पुरुषद्वया
दिनाऽलुक् ॥

वनेसज्जः । पुं० असनवृक्षे ॥

वनोद्भवा । स्त्री० वनकार्पास्याम् ॥
त्रि० वनजे ॥

वनोपलः । पुं० आरण्यगोमये ॥

वनौकाः । पुं० वानरे ॥ वनस्थिते ।

वन्दनमाला

पुलिन्दे ॥ वनमोकीस्य ॥

वनौषधी । स्त्री० वनोद्भवौषधिमात्रे
॥ प्रायोजनाः सन्निवनेचराद्यागो
पाद्यः प्राकृतनामतज्ज्ञाः । प्र
योजनार्थावचन प्रवृत्तिर्यतस्ततः
प्राकृतद्वयदोषः ॥ किञ्च । रसवी
र्यविपाकेभ्योमूलात्पुष्पात्फलाद्
लात् । आकाराद्देशकालादेर्वनी
षध्यर्थमुन्नयेत् ॥

वन्दकः । पुं० नीलवल्क्याम् । व-
न्दायाम् ॥ त्रि० वन्दनकृति ॥

वन्दका । स्त्री० वृक्षादन्याम् । वन्दा
याम् ॥

वन्दथः । त्रि० स्रोतरि ॥

स्तुत्ये ॥ वन्दते० वन्दयतेवा । वदि
अभिवादनस्तुत्योः । शीङ् शपिरुं
गमिवञ्चिजीविप्राणिभ्योऽथद्वयत्र
वञ्च्येत्यस्यानेवन्दौतिपाठोपिबहु
श्रुतौ निर्धारितद्वतिवन्देरथः ॥

वन्दनम् । न० नतौ । प्रणामे ॥ वन्दे
ल्युट् ॥ मुखे ॥

वन्दनमाला । स्त्री० तोरणे । रम्भा
स्तम्भचतुष्टयवेष्टिताम्पत्ररचितमा
लायाम् ॥ यथा । कुर्याद्वन्दनमा
लांयोरम्भास्तम्भैः सुशोभनैः । चूत
वृक्षोद्भवैः पत्रैर्जागरेचक्रपाणिनः
। युगानिपत्रसङ्ख्यानांस्वर्गे तस्यो
त्सवोभवेत् । पूज्यतेवासवाद्यैश्च
क्रीडतेचाप्सरोहतः ॥

वन्दाक :

वन्दनमालिका । स्त्री० वहिर्द्वारोपरि
शुभदायांमालायाम् ॥ यथा । ती
रणोर्हेतुमङ्गल्यं दामवन्दनमालि
का ॥

वन्दना । स्त्री० समीच्याम् । स्तुती
। हेमभस्मनातिलके ॥ यथा ।
ऐशान्यामाहरेद्भस्मश्रुचावायश्रुवेण
वा । वन्दनांकारयेत्तेनशिरः क
ण्ठांसकेषुच ॥ कश्यपस्येतिमन्त्रेण
यथानुक्रमयोगतद्भक्तिवशिष्टः ॥

वन्दनी । स्त्री० नती ॥ जीवाती ॥
बध्याम् ॥ पाचनकर्म्मणि ॥
वन्दनीयः । पुं० पीतभृङ्गराजि ॥ त्रि०
नमस्ये । वन्द्ये । स्तवनीये ॥
वन्दितुमर्हः । वदि० । अनौ
यर् ॥

वन्दनीया । स्त्री० गोरौचनायाम् ॥
अजादित्वाद्वाप् ॥

वन्दा । स्त्री० वृक्षापरिजातेवृक्षे । वृक्षा
दन्याम् । वृक्षरुहायाम् । जीव
न्तिकायाम् । वन्दाके ॥ वृक्षे वि
जातीयप्ररोहोवन्दा । वन्द्यते ।
वदि० । गुरोश्चेत्तः ॥ भिक्षुक्याम्
। वन्द्यां ॥

वन्दाकः । पुं० द्रुमरुहायाम् । वन्दा
याम् ॥ यथा । वन्दाकः स्याद्विम
स्तिक्तः कषायोमधुरारसे । मङ्ग
ल्यः कफघातास्त्रक्षोत्रणविषाप
हः ॥ † * †

वन्द्या

वन्दाका ।) स्त्री० वन्दायाम् ।
वन्दाकी ।) वृक्षादन्याम् ॥

वन्दारुः । त्रि० वन्दनशीले । अभि
वादके ॥ वन्दते । वदि० । शृङ्गवन्
द्योरारुः ॥

वन्दिः । स्त्री० निवहमनुजादौ ।
प्रग्रहे । उपग्रहे । वन्दी० इ०
लोक० प्र० ॥ सोपानके ॥

वन्दियाहः । पुं० अग्न्यायुधदेवता
गारभेदके ॥

वन्दिचौरः । पुं० माचले । सन्धि
चौरे ॥

वन्दितः । त्रि० पूजिते ॥

वन्दी । पुं० राजादेः स्तुतिपाठिनि
। स्तुतिपाठके । भाट० इ० प्र० ॥
प्रस्तावानुवक्तरि ॥ वन्दिनस्त्वमल
प्रज्ञाः प्रस्तावसदृशोक्तयः ॥ वन्द
ते । वदि० । यद्वादिच्चादावश्यके
तिवाणिनिः ॥ पणमध्यस्थे ॥

वन्दिपाठः । पुं० भोगावल्याम् ।
स्तुतिग्रन्थे ॥

वन्दी । स्त्री० आहतस्त्रियाम् ॥ पण
मध्यस्थायाम् ॥ वन्द्यते० वन्दते
वा । वदि० इन् । डीष् ॥ शूद्रा
यांचत्रियेणात्पादितायाम् ॥

वन्दीकारः । पुं० वन्दियाहे । प्रस
न्नचौरे । माचले ॥

वन्द्याः । त्रि० स्तव्ये । वन्दनीये ॥

वन्द्या । स्त्री० स्तव्यायाम् । वन्दनीयाया

वपनम्

म्। गीरोचनायाम् ॥ वन्दायाम् ॥
 वन्द्रः । त्रि० पूजके ॥ पुं० गुरौ ॥
 वन्दते० वन्द्यतेवा । वदि० ।
 स्फायितस्त्रीत्यादिनारक् ॥ न०
 कल्याण ॥
 वन्यः । पुं० वनौल्ले । वनशूरणे ॥
 वाराहीकन्दे ॥ देवनले ॥ न०
 कीवतीमुस्तके ॥ त्वचे ॥ त्रि० वने
 इते । वनेभवः । यत् ॥
 वन्या । स्त्री० वनसमूहे ॥ अम्बुसमू
 हे ॥ वनानांसमूहः । पाशादि
 भ्यायः ॥ गोपालकर्कश्याम् ॥
 मुद्गपर्याम् ॥ गुञ्जायाम् ॥ भद्र
 मुस्तायाम् ॥ गन्धपत्रायाम् ॥
 मिश्रयायाम् ॥
 वन्यापोदकौ । स्त्री० लताप्रभेदे वन
 आयाम् । वनसाङ्गयायाम् ॥ इ
 तिराजनिर्घण्टः ॥
 वन्नः । त्रि० अग्निनि । भागिनि ॥
 वनति । वनसम्भक्तौ । ऋञ्जेन्द्राये
 त्यादिनारन् ॥
 वपः । पुं० मेदसि ॥ केशमुण्डने ॥
 बीजवपने ॥ वपति । टु० वप० ।
 पचाद्यच् ॥ वपति यद्विष्णुषाणः
 त्रैत्रमासाद्यबीजम् ॥
 वपनम् । न० बीजाधाने ॥ मुण्डने
 ॥ यथा । गङ्गायां भास्करज्ञे चैमा
 तापित्रौ गुरौ मृत्तौ । आधाने सा
 मपानेष वपनं सप्तसुसृत्तम् ॥

वप्रः

टु० वप० । ल्युट् ॥ अन्यत्रनिध
 नात्पत्युः पत्नीकेशान्नवापयेत् ॥
 धीर्ये ॥
 वपनी । स्त्री० नापितशालायाम् ॥
 वपा । स्त्री० विषरे । छिद्रे । मेदसि
 ॥ उप्यतेऽच् । टु० वप० । भिदाद्य
 ड् ॥ यद्वा । वपति । पचाद्यच्
 । टाप् ॥
 वपिलः । पुं० पितरि ॥
 वपुस्त्रवः । पुं० शरीरस्थरसधातौ ॥
 वपुनः । पु० देवे । सुरे ॥
 वपुषा । स्त्री० हवुषायाम् । हौहवेर०
 इ० भा ॥
 वपुष्टमा । स्त्री० पद्मचारिण्याम् ॥
 वपुः । न० तनौ । शरीरे ॥ प्रशस्ता
 क्तौ ॥ वपति० उप्यतेवा । टु० व
 प् बीजसम्भाने । अतिपृषपीत्यु
 सिः ॥
 वप्रव्यः । त्रि० अर्पणीये ॥ भूमौबी
 जं हि वप्रव्य० मुर्वरायां नचोषरे ॥
 वप्रा । पुं० जनके ॥ त्रि० बापके ।
 वपति । टु० वप० । खल्लत्वावि
 तित् ॥ कबौ ॥
 वप्रः । पुं० ताते ॥ प्रकारे । न०
 सीसके ॥ पुं० न० प्राकाराधारवे
 दिकायाम् । चये ॥ तथा चार्थशा
 स्त्रम् । खातादुद्धृतमृदावप्रकारये
 त् ० तस्योपरि प्राकारमिति ॥ महा
 वप्रो यथा । महाद्यानां महावप्रां

वमि :

तडागशतशोभिताम् । प्राकारगृह
सम्बाधामिन्द्रस्यैवामरावतीम् ॥
महान्बप्रोयस्या : । प्राकाराधार
भूताकृत्रिमोच्छ्रिताभूमिर्वप्रसञ्जे
तिबि० पु० ॥ रोधसि । तटे ॥
रेणौ ॥ छे च । केदारे । सानुनि ॥
उप्यतेऽत्र । टु, वप० । वृधिवपिभ्यां
रन् ॥

वप्रक्रीडा । स्त्री० वृषभादीनांवप्रक्रि-
यायाम् ॥ यथा । उत्खातकेलि, श्रु
क्वाथैर्वप्रक्रीडानिगदातेद्वतिशब्दा-
र्थाव : ॥

वप्रा । स्त्री० मञ्जिष्ठायाम् ॥

वप्रि : । स्त्री० छे च ॥ वपति । टु, व
प० । वङ्क्रादित्त्वात्साधु : ॥

वप्री । स्त्री० बल्मीके ॥

वम : । पुं० स्त्री० वमने ॥

वमथु : । पुं० वमने । गजस्यकरशी-
करे ॥ वमनं० वम्यतेवा टु, वमउ
द्विरणो ॥ ट्वित्थुच ॥

वमन : । पुं० शण्णे ॥ न० छर्हने ॥

अर्हने ॥ आहृती । आहरणे ॥

वमनो । स्त्री० जलीकायाम् ॥

वमनौया । स्त्री० मञ्जिकायाम् ॥

त्रि० वमनयोग्ये ॥

वमि : । पुं० हुताशने । अग्नेौ ॥

धूर्त्ते ॥ स्त्री० वान्ती । छर्हने ॥

वमनम् । टु, वम० । इक्कृष्या

दिभ्य : ॥

वव :

वमित : । चि० कृतवमने ॥ यथा ।

वमितंलङ्घयेत्प्राञ्चोल्ङ्घितंन
तुवामयेत् । वमनेक्केशवाहुल्याह
न्याङ्गङ्घनकर्षितम् ॥

वमी । स्त्री० वमने ॥ कृदिकारादिति
ङीष् ॥

वम्व : । पुं० वंशे ॥

वम्वी । स्त्री० उपलिङ्गायाम् । सीम

क० इ० दे० भा० । बालबी० इ०

महारोष्ट्रभाषा ॥ इ० हे० न्द्र : ॥

वम्वीकूट : । पुं० बल्मीके ॥

वव : । पुं० पक्षिणि । खगे ॥ तारु

ख्ये ॥ यौवने ॥ कालकृतायांयौव

नादिरूपायांशरीरावस्थायाम् । वा

ल्यादौ ॥ अत्रहित्रय : पक्षा : ।

यथा । कौमारयौवनमध्यस्वस्थवि-

रत्त्वानिचत्वारिवयांसीत्येक : प

क्ष : । तथाचाहु : । आद्येवयसि

नाधीतं द्वितीयेनार्जितंधनम् । तृती

येनतपस्तप्तं चतुर्थेकिंकरिष्यतीति ॥

त्रीणिवयांसीत्यन्ये । यदाहु : ।

पितारक्षतिकौमारेभर्तारक्षतियौ-

वने ॥ पुत्रास्तुस्याविरिभावेनस्त्रीस्वा

तन्त्यमर्हतीति ॥ अन्यं तु० कौमार

यौवनस्यविरत्त्वानि० त्रीणीच्छन्ति ।

आहुषते । आप्रेऽङ्गशाङ्गवेङ्गालीयावत्

चौरनिवर्त्तक : । मध्यम : सप्तति

र्यावत्परतोऽहहउच्यतइति ॥ के-

चित्तुपचयापचयलक्षणो वयसौ

वयस्या

इच्छन्ति चस्मिन्पक्षे यौवनस्यप्रथम
वयोवाचिच्चाहायसिप्रथमद्वृत्तिवधु-
टीचिररुचौच्यचडौपिसिर्बे • वय
स्यचरमद्वृत्तिनवक्तव्यमितिस्थितम् •
यस्त्वर्थप्रकरणादिकमनपेक्ष्यश्रवण
मात्रेणवयः प्रतिपादयति • सत्र
योवाचीच्युच्यते • अन्तरङ्गत्वात् •
तेनेहन । उत्तानशया • लोहित
पादा । इहप्रकरणादिनावयसः
प्रतीतावपि • शब्दादप्रतीतेः । अ
वालापिहिव्याध्यादिवशादुत्तानाशे
ते • अलक्तकेनचरत्तचरणाभवति
॥ वयते • वेति • अजतिवा । वय
गतौ • वीगत्यादौ • अजगतौश
अमुन् ॥ वयस्तुत्रिविधंवाल्यामध्य-
मंवाहकंतथेतिमुश्रुतः ॥

वयस्यः । त्रि • मध्यमवयसि । तरु
णे ॥ वयसितिष्ठति । सुपौतियो
गविभागात्क्वः ॥

वयःस्या ।) स्त्री • ब्राह्म्याम् ॥ गुडू
वयस्या ।)

च्याम् ॥ आमलक्याम् ॥ सूक्ष्मला
याम् ॥ काकील्याम् । पथ्याया
म् । पूतनायाम् । हरीतक्याम् ॥
सोमलतायाम् ॥ शाल्मली ॥ क्षी
रकाकील्याम् ॥ अत्यम्लपर्ण्याम् ॥
मत्स्याच्याम् ॥ वयोयौवनंतिष्ठ
त्यनया । षा • घञर्थेकः । युवतौ ।
तरुण्याम् । सख्याम् । आल्या

वरः

म् ॥ खर्परेशरिवाभिसर्गलोपः ॥
वयस्यः । पुं • समानवयस्के । क्षि
ग्धे । सवयसि ॥ वयसातुल्यः
। नौवयोधर्मेत्यादिनायत् ॥ स
ख्यौ ॥

वयस्या । स्त्री • सख्याम् ॥ टाप् ॥

वयस्यौ । पुं • तरुणे ॥

वयुमः । पुं • देवतालये ॥ न • प्रज्ञा
ने ॥ कर्मणि ॥ अजति । अज • ।
अजियमिश्रीङ्भ्यश्चल्युनन् चित्
। अजेवीं गुणयादेशौ ॥

वयोधाः । पुं • यूनि । तरुणे ॥ वयो
दधाति । डुधाञ् • । वयसिधाञ्
इत्यसिङित् ॥

वयोवङ्गम् । न • सीसके ॥

वयोवाची । पुं • अर्थप्रकरणादिकम
नपेक्ष्यश्रवणमात्रेणवयसः प्रतिपा
दकेकुमारादिशब्दे ॥

वरः । पुं • देवाहृते । देवतादेरभौ
प्सिते ॥ तपोभिरिष्यतेयस्तुदेवेभ्यः
सत्ररोमतद्वृत्तिभरतः ॥ भर्त्तरि ॥
जामातरि ॥ वृत्तौ । वरणे ॥ वि
टे । षिङ्गे ॥ गुग्गुली ॥ कन्या
र्थिनि ॥ वरंपरीक्ष्यकन्यादेया ।
तथाहिविद्यांप्रभावंज्ञानञ्चपरीक्ष्य
वृणयादरम् । अत्रोक्तं देवीभागवते
। वरायगुणहीनायवृद्धायाज्ञानिने
तथा । दरिद्रायचमूर्खायरोगिण्ये
कुत्सितायच ॥ अत्यन्तकीपयुक्ताय

वरट :

वाऽत्यन्तदुर्मखायच । पङ्कवेपङ्क्ति
हीनायत्नाम्नायवधिरायच ॥ जडा
यचै वमूकायक्लोवतुल्यायपापिने
। ब्रह्महत्यांलभेत्सापियः स्वकन्यां
प्रयच्छति ॥ शान्तायगुणिनेचैवयूने
चविदुषैपिच । साधकायसुतांदत्त्वा
दशयज्ञफलंलभेदितिनवमः स्क-
न्धः ॥ न० कुङ्कुमे ॥ किञ्चिदिष्टे
। मनाक्प्रिये ॥ तथाहि । वरं प्रा-
णास्थ्याज्यानचशिशुविनाशेष्वभिर-
तिर्वरंमौनंकार्यंनचवचनमुक्तंय-
दन्ततम् । वरंक्लीवंभाव्यंनचपरक-
लचाभिगमनंवरंभिक्षाशित्वंनच
परधनानांहिहरणम् ॥ त्रि० श्रेष्ठे
॥ साधुनि ॥ त्रियते० वरणंवा ।
वृञ् वरणे । यद्वद्वित्यप् ॥ यद्वा
। वृणोति० वरतिवा । पचादाच् ॥
वरकः । पुं० वनमुद्गे ॥ पर्पटे ॥
दणधान्यप्रभेदे । स्थूलकङ्कौ । ची-
णा० इ० भा० प्र० ॥ मधुरोवर-
कौरुक्षः कषायोवातपित्तकृत् ॥
न० पत्राण्ये । धौताधौतसाधार-
णवस्त्रे ॥ पोताच्छादने ॥
वरक्रतुः । पुं० इन्द्रे । मरुत्वति ॥
वरचन्दनम् । न० कालीये ॥ देव-
दारुणि ॥ वरश्चतच्चन्दनञ्च ॥
वरटः । पुं० हंसि ॥ गन्धोल्याम् ।
वरडै० इ० प्र० कीटे ॥ म्लेच्छ-
जातिविभेदे ॥ न० कुन्दपुष्पे ॥

वरणीय :

वृणोतिसेवतेसरः । वृङ्सम्भक्तौ ।
वृणोतिवा । वृञ् वरणे । शका-
दिभ्योऽटन् ॥
वरटा । स्त्री० हंसस्ययोषिति । हंस्य-
म् ॥ गन्धोल्याम् । वरडै० इ०
भा० प्र० कीटे ॥ कुमुम्भबीजे ।
वरट्टिकायाम् ॥ यथा । वरटान-
धुरास्त्रिगधारक्तपित्तकफापहा ।
कषायाशीतलागुर्नी स्याद्वृष्यानि-
लापहा ॥ + +
वरटी । स्त्री० हंस्याम् । वरडै० इ०-
प्र० सपञ्चकीटे । गन्धोल्याम् ॥ गौ-
रादिः ।
वरट्टिका । स्त्री० वरटायाम् । कुमुम्भ-
बीजे ॥
वरणः । पुं० तिक्तगाके । वरुणद्रुमे ॥
प्राकारे । साले ॥ उष्ट्रे ॥ सङ्क्रमे ॥
न० कन्यादिवरणे ॥ वेष्टने । वृत्त्या-
म् ॥ त्रियते० वृणोतिवा । वृञ् ० ।
युच् ॥ कर्तृकरणयोर्बाल्युट् ॥ व-
रुणे । यथा वरंवृग्वन्तितदेवावर-
दृष्टवरार्थिनाम् । धातुर्वै वरणेप्रा-
क्तस्तस्मात्शवरणः स्मृतः ॥ इति
साम्बपुराणम् ॥ पूजनादौ ॥
वरणसी । स्त्री० दाराणस्याम् ॥
वरणा । स्त्री० काश्य उत्तरसीम्निस्थि-
तायांनद्याम् ॥
वरणीयः । त्रि० उमासनीये । व-
रुण्ये ॥

वरत्त्वच :

वरण्ड : । पुं० अन्तरावेद्याम् । वर
ण्डके ॥ समृद्धे । सङ्घे ॥ वदना
मये । वयस्फोडा० द्र० भा० प्र० ॥
वृणोति । वृञ् । अण्डन्कृच्छ्र-
वृञ्छ्रुच्यण्डन् ॥

वरण्डकः । पुं० अन्तर्वेदी । वरण्डे ।
मातङ्गवेद्याम् ॥ अभ्यासकालिका
सुनवेदिमन्तर्वायदन्तिनीयोधयेतिद्व
तिप्रसिद्धिः ॥ यौवनकण्टके ॥ सं
वर्तुले । गोलद्वितिष्याते ॥ भि-
त्तौ ॥ चि० विशाले ॥ भयस्म-
न्न ॥ कृपणे ॥

वरण्डा । स्त्री० शरिकायाम् । व
र्ध्याम् । शस्त्रविशेषे । कुरिका
याम् ॥

वरण्डालुः । पुं० फलपुच्छे ॥

वरतिक्तः । पुं० कुटजवृक्षे ॥

वरतिक्तिका । स्त्री० पाठायाम् ॥

वरत्करी । स्त्री० रेणुकानामनिगन्ध
द्रव्ये ॥

वरत्रा । स्त्री० नट्ध्याम् । चर्ममयर
ज्जी । वरत० द्र० भा० प्र० ॥ दू
ष्यायाम् । कक्षायाम् । गजमध्य
वन्धनरज्जी । त्रियतेऽनया । वृ
ञ् । बाहुलकादत्रः । वृञ्छिदि
च्यन्नन्वा ॥ यद्वा । वरत्रायते ।
चैङ्प्रालने ॥ आतीनुपेतकः ॥

वरत्त्वचः । पुं० निम्बवृक्षे ॥ न० श्रेष्ठ
वल्की ॥

वरप्रदा

वरदः । चि० प्रसन्ने ॥ अभीष्टदात
रि । समर्पके ॥ शान्तचित्ते ॥ व
रंददाति । हुदाञ् । आतीनुप
सर्गद्वितिकः ॥ पुं० अम्नौ ॥ शा
न्तिकर्मणिपुष्टौचवरदोऽव्यवाहन
द्वय्यागमात् ॥

वरदा । स्त्री० कन्यायाम् । कुमारि
कायाम् । वरदास्याम् ॥ अश्वग
न्धायाम् । आदिष्यभक्त्यायाम् ॥
टाप् ॥ त्रिषिधिशेषे माघशुक्रच
तुर्थ्याम् ॥

वरदाचतुर्थी । स्त्री० माघशुक्रचतु
र्थ्याम् ॥ तस्यांगौरीपूज्या । यथा ।
भविष्योत्तरेमाघशुक्रमधिकृत्य ।
चतुर्थीवरदानामतस्यांगौरीसुपूजि
ता । सौभाग्यमतुलंकुर्यात्पञ्चस्यां
श्रीरपिश्रियम् ॥

वरदातुः । पुं० भूमिसङ्घे ॥

वरदात्री । स्त्री० दुर्गायाम् ॥

वरदानम् । न० भौमेतीर्थभेदे ॥ यत्र
विष्णवेदुर्भससावरोदकः ॥

वरदारुः । पुं० शाकवृक्षे ॥

वरदासङ्गमः । पुं० तीर्थविशेषे ॥

वरपर्णाख्यः । पुं० क्षीरकच्छुको-
वृक्षे ॥

वरप्रदः । चि० वरदे ॥

वरप्रदा । स्त्री० अगस्त्यमुनेः पत्न्या
म् । क्षीपामुद्रायाम् ॥ वरंप्रददा-
ति । हुदाञ् । कः । टाप् ॥

वरवर्णिनी

वरफः । पुं० पिशाचविशेषे ॥ यथो-
क्तं शूलिनोमन्त्रविधाने । सङ्खम्प्र
जपेन्मन्त्रं शूलिन्यायं स्पृशन्नरः । व-
टास्यवरफास्यैवनस्पृशन्तिकदाच-
नेति ॥

वरफलः । पुं० नारिकेलवृक्षे ॥ वराणि
फलानियस्य ॥ न० श्रीष्ठफले ॥

वरम् । अ० ईषदुत्कर्षे ॥ मनागिष्टे ॥
वरमुखी । स्त्री० रेणुकाभिधगन्धद्र-
व्ये ॥

वरम्बरा । स्त्री० पृश्निपण्याम् ॥

वरयिता । पुं० भर्त्तरि ॥ वरणकार
यितरि ॥

वररः । त्रि० वरप्रदे ॥ वरान्राति ।
रादाने । आतद्धृतिकः ॥

वररुचिः । पुं० पुनर्वसौ ॥ कात्या
यनमुनी ॥ विक्रमादिच्यराजसभा
स्थे क्विविशेषे ॥ वरेषु रुचिर्यस्य ॥

वरलः । पुं० वरटे । गन्धोल्याम् ॥

वरलब्धः । पुं० चम्पकवृक्षे ॥ त्रि०
वरप्राप्ते ॥

वरला । स्त्री० गन्धोल्याम् ॥ हंस्याम् ॥

वरली । स्त्री० वरटायाम् ॥

वरवत्सला । स्त्री० श्वश्रुयाम् ॥

वरवर्णिनी । स्त्री० वरारोहायाम् ।
मत्तकाशिन्याम् । उत्तमायां नार्या
म् ॥ अस्याः लक्षणं यथा । शीते सु
खीष्णासर्शाङ्गीष्णीयासुखशीत-
ला । भर्तृभक्ताचयानारीसाभवेहर

वराङ्कम्

वर्णिनी ॥ इतिरुद्रः ॥ वरोवर्णी
स्यस्याः । इनिः । डीप् ॥ लाक्षा
याम् ॥ हरिद्रायाम् ॥ रोचनाया
म् ॥ फलिन्याम् ॥ माधीयस्याम्
वरस्थासौवर्णस्यस्यस्याः । इ-
निः । डीप् ॥ श्रियि ॥ गौर्याम् ॥
सरस्वत्याम् ॥

वरवाह्नीकम् । न० कुङ्कुमे ॥

वरवृद्धः । पुं० सुप्रसादे । शिवे ॥
वरेषु वृद्धः ॥

वरा । स्त्री० फलचिके । त्रिफलाया-
म् ॥ पाठायाम् ॥ रेणुकाख्यगन्ध
द्रव्ये ॥ गुडूच्याम् ॥ मेदायाम् ॥
ब्राह्म्याम् ॥ हरिद्रायाम् ॥ विड
ङ्गे । श्रीष्ठायाम् ॥ ग्रहवृद्धिच्यवन्ता
द्वृजष्टाप ॥

वराकः । पुं० सङ्करे । रणे । युद्धे ॥
त्रि० शोचनीये । शोच्ये ॥ अश-
रे ॥ वृणीतेतच्छीलः । वृड्सम्भ
क्तौ । अल्पभिक्षकुट्टलुगटवृडः । पा
कन् ॥

वराकौ । स्त्री० अवरोयाम् ॥ डीप् ॥

वराङ्कः । पुं० पुष्करिणि । गजे ।
मातङ्गे ॥ न० योनी ॥ मस्तके ॥
गुडत्वचि ॥ शोभनावयवे ॥ त्रि०
शोभनावयवविंशष्टे ॥ वरञ्चतद-
ङ्गञ्च । वराख्यङ्गान्यस्य ॥

वराङ्कम् । न० गुडत्वचि । त्वक्प
त्रे । त्वचे ॥ वरमङ्गमस्य । शेषा-

वराटक :

द्विभाषितिकम् ॥

वराङ्गना । स्त्री० अतिप्रशस्ताङ्गयुक्ता
वांस्त्रियाम् ॥ यथा । शिरः सपुष्पं
चरणौसुपूजितौवराङ्गनासेवनम-
ल्पभोजनम् । अनमनशायित्वमपर्व
मैथुनम्चिरप्रनष्टांश्रियमानयन्ति
षट् ॥

वराङ्गरूपोपेतः । वि० श्रेष्ठरूपयुक्तौ ।
सिंहसंहनने ॥ अङ्गानिचरूपश्च-
ङ्गरूपाणि । वराण्यितानिअङ्गरू-
पाण्यिच० तैरुपेतः ॥

वराङ्गी । पुं० अम्लवेतसे ॥

वराङ्गी । स्त्री० हरिद्रायां ।

वराटः । पुं० कपर्दके ॥ तस्यभेदाः
पञ्चयथा । सिंही० व्याघ्री० मृगी०
हंसी० विदन्तेतिराजनिर्घण्टः ॥ र
ज्जी ॥ वरमटति । अटगती । क-
र्मण्यण् ॥

वराटकः । पुं० पद्मबीजकोषे ॥ रज्जी
॥ कपर्दके कौडी० इ० भा०
प्र० ॥ तस्यसङ्ख्याभेदेनसंज्ञाभेदा
यथा । वराटकानां दशकद्वयं यत्
साक्षात्किपीताश्चपण्यतस्रः तेषो
डशद्रुमइहावगम्योद्रुमैस्तथाषोड
शभिश्चनिष्कः ॥ इतिलीलावती ॥
अपिच । ताम्रिकः कार्ष्णिकः
पण्यद्वितीयाज्ञवल्क्यवचनेन० गुञ्जाः
पञ्चाद्यमाषकस्तौषोडशाक्षः कर्षी
ऽस्त्रीत्यमरसिंहेति नचअशीतिरक्ति

वरारोहः

कापरिमिततान्त्रे पण्यशब्दः सङ्के
तितः सचतावत्सङ्ख्यकवराट
कैर्लभ्यतेइतिवराटकोष्वपितथाव्यव
हारः । एतन्मूलकंभविष्यमत्स्य
सूक्तयोर्बचनंयथा । अशीतिभिर्ब
राटकैः पण्यद्वयमिधीयते । तैः
षोडशैः पुराणं स्याद्रजतंसप्तभि
स्तुतैरितिप्रायश्चित्ततत्त्वन् ॥ तेच
दक्षिणार्थं विधीयन्ते । यथा । इत
मश्रेचियं दानं हतोयज्ञस्त्वदक्षिणः
। तस्मात्पण्यं काकिणीवाफलं पुष्प
मथापिवा ॥ प्रदद्याद्दक्षिणांयज्ञे त
याससफलाभवेत् । इतिशुद्धितत्त्व
म् ॥ त्रियतेदलैः । वृञ् आवर
णे । अन्यभ्योपीत्याटच् । ततः
स्वार्थेकः ॥ यहा । वरंदलवर्णं
मटति । अट० । कर्मण्यण् । त
तः स्वार्थेकन् ॥ वराटकारजाः
। पुं० नागकेशरवृक्षे ॥

वराटिका । स्त्री० कपर्दके ॥

वराणः । पुं० इन्द्रे ॥ वरुणवृक्षे ॥

वराणसी । स्त्री० काश्याम् ॥

वरादनम् । न० राजादने ॥

वराभिधः । पुं० अम्लवेतसे ॥ श्रेष्ठ
नामनि ॥

वरारकम् । न० हीरके ॥

वरारोहः । पुं० परमेश्वरे ॥ वरश्चा
रोहीत्य । पुनराह्वयसम्भवात्० व
रमारोहणंयस्मिन्वा ॥ गजारा

वराह :

हे ॥ अश्वरोहे ॥
 वरारोहा । स्त्री० मत्तकाशिन्याम् ।
 वरवर्णिन्याम् । वरवारोहेनित
 स्वीऽस्याः ॥ कटौ ॥
 वरालिका । स्त्री० आर्यायाम् ।
 पार्वत्याम् ॥ इ० त्रि० ॥
 वराशिः । पुं० स्थूलवस्त्रे । स्थूल
 शाटके ॥ वरंश्रिष्ठंवरणंवाचश्रुते
 । अश्रुव्याप्तौ । इन् ॥
 वरासनः । पुं० पिङ्गे ॥ द्वारपा
 ले ॥ न० शोडशुष्ये ॥ श्रिष्ठास
 ने ॥
 वरासिः । पुं० स्थूलशाटके ॥ खड्
 गधरे ॥
 वरासी । स्त्री० स्नानवस्त्रे ॥
 वराहः । पुं० विष्णौ ॥ मानप्रभेदे ।
 तीर्थप्रभेदे ॥ अद्रिविशेषे । मुस्ता
 याम् ॥ शिशुमारे ॥ वाराहीकन्दे
 ॥ अष्टादशद्वौ पान्तर्गतश्चन्द्रहीपवि
 शेषे ॥ यथा । गन्धर्वी० वरुणःसौ
 स्यावराहः कङ्कएवच । कुमुदश्च
 कशेरुश्चनागोभद्रारकस्तथा ॥ चन्द्रे
 न्द्रमलयाः शङ्खवाङ्गकगभस्ति
 मान् । ताम्राङ्गश्चकुमारीचतत्र
 द्वीपादशाष्टभिरिति ॥ सूकरे ।
 कैले । भूदारे ॥ अस्यमांससाधना
 दियथा । वराहस्यतनुंतायैः स-
 म्यक्प्रक्षालितांमुहुः । तृणाग्निनाथ
 वाद्गन्धांकिञ्चित्तीयेनसेकिताम् ॥

वराहव्यूहः

शस्त्रेणदंशयेत्तान्तुयावन्निलीमता
 भवेत् । ततोतितीक्ष्णशस्त्रेणकट्ट
 यित्त्वायथाचितम् ॥ गृह्णीयाच्चा
 मिषं तस्यपृथगङ्गविभागशः । र
 न्भयेद्बहुधात्रप्रलेहतलनादिकम् ॥
 स्वेदनंघृहणंघृष्यंशौतलंतर्पणंशु
 रु । अमानिलहरंस्निग्धंवाराहंबल
 वर्द्धनम् ॥ वरंश्रिष्ठमाहन्ति । इ
 न० । अन्येभ्योपीतिडः ॥ तन्मां
 संविष्णावेनदेयम् ॥ तदुक्तंविष्णु
 सूत्रे । नाभक्ष्यंनैवेद्यार्थे० भक्षेष्व
 जामद्विषीक्षीरवर्जयेत् । पञ्चनख
 मस्यवराहमांसानिचेति ॥ आर
 ण्यवराहमांसंश्राद्धादौविहितम् ।
 अश्रन्तीश्चनुवृत्तौ० महारण्यवासिन
 स्यवराहांस्तथेतिहारोतीक्तः ॥
 वराहकन्दः । पुं० वाराह्याम् ।
 वराहकर्णी । स्त्री० अश्वगन्धायाम् ॥
 वराहक्रान्ता । स्त्री० वाराह्याम् । व
 द्राद्रुमे ॥
 वराहकाली । स्त्री० सूर्यमणिपुष्पह
 स्त्रे ॥ सूर्यावर्त्ते ॥
 वराहक्रान्ता । स्त्री० लज्जालौ । ति
 क्तगन्धिकायाम् । नमस्कार्याम् ॥
 वराहनामा । पुं० वाराहीकन्दे ॥
 वराहपुराणम् । न० वाराहे ॥
 वराहव्यूहः । पुं० वराहाकृतवत्क
 तरचनेव्यूहे ॥ सूक्ष्ममुखपद्याज्ञा
 गः पृथुमध्येवराहव्यूहोभवति ।

वरिष्ठ :

अनेनपाश्वर्योर्भयेसतियातव्यंमा
गं व्रजेत् ॥

वराह्याङ्गी । स्त्री० दन्त्याम् ॥

वराहिका । स्त्री० कपिकच्छी ॥

वराही । स्त्री० भद्रमुस्तायाम् ॥ शु
करकन्दे ॥

वरिमा । पुं० उरुत्वे । विशालता
याम् ॥ उरोर्भाषः । पृथ्वादित्वा
दिमनिच् । प्रियस्थिरेति० उरो
र्भाषः ॥

वरिवः । न० परिचर्यायाम् ॥ धने ॥

वरिवसितः । त्रि० उपासिते ॥ वरि

वः कृतम् । नमोवरिवद्वितिक्यच् ।

क्तः क्यश्चविभाषितपक्षे यलोपः ॥

वरिवसिता । त्रि० नमस्कृत्तरि ॥

वरिवस्या । स्त्री० शुश्रूषायाम् । से

वायाम् ॥ वरिवसः करणम् । व

रिवश्शब्दः पूजार्थः । नमोव

रिवश्चिञ्ङः क्यच् । अप्रत्ययादि

च्छः । टाप् ॥

वरिवस्थितः । त्रि० उपासिते । वरि

वसिते ॥ वरिवसः क्यच् । क्तः ।

क्यश्चविभाषितपक्षे यलोपाभावः ॥

वरिशी । स्त्री० मत्स्यवेधने ॥

वरिषम् । न० बह्वरे ॥

वरिषाः । स्त्री० भूमि० वर्षासु ।

प्रावृषि ॥ *

वरिषाप्रियः । पुं० चातकीखगे ॥

वरिष्ठः । पुं० तित्तिरौ ॥ नारदवृक्षे

वरुडः

॥ न० मरिचे ॥ ताम्ने च० वरतमे ॥

उरुतमे ॥ अयमेषामतिशयेनवरः

० उरुर्वा । अतिशयने० इष्टन् ।

प्रियस्थिरेति० उरोर्भाषः ॥ वत्से ॥

वरी । स्त्री० शतावर्याम् ॥ नीलोत्प

लाकारपुष्पत्वात् । वृणोति । वृ

ञ् । पचाद्यच् । गौरादिः ॥ सू

र्ययोषिति ॥

वरीयान् । पुं० बिष्कम्भादिष्वष्टादशे

योगे । तत्रजातस्यफलंयथा । दा

तादयालुः सुतरांसुवेशः सत्कर्म

कर्त्तामधुरः स्वभावः नरोबलौया

न्धनवान्जनाढ्योयोगोवरीयान्

यदिजन्मकाले ॥ त्रि० अतियूनि

॥ श्रेष्ठे । अतिविस्तारे ॥ अयमन

योरतिशयितउरुर्वरोवा । द्विवचने

तीयसुनिप्रियस्थिरेति० उरोर्भा

देशः ॥

वरीवर्दः । पुं० वलीवर्दे ॥

वरुटः । पुं० स्त्रीच्छजातिविशेषे ॥

यथा । पुलिन्दानाहलानिष्ठ्याः

शवरावरुटाभटाः । मालाभिन्नाः

किरातासर्वेपिस्त्रीच्छजातयः ॥

इतिहेमचन्द्रः ॥

वरुडः । पुं० अन्यजजातिविशेषे ॥

यथा । रजकश्चर्मकारश्चनटोवरु

डएवच । कैवर्त्तमेदभिन्नासप्तैते

चांत्यजाः स्मृताः ॥ एतेषांचस्त्रियो

गत्वाभुक्त्वाचप्रतिगृह्यच । पतत्य

वरुणानी

ज्ञानतोविप्रोज्ञानात् साम्यन्तुगच्छ
ति ॥ इतिथमः ॥ अस्योत्पत्तिर्य
था । कैवर्त्तस्यचकन्यायांशौगिड
कादेवसौचिकः । सौचिक्यांशौ
गिडकाज्जातेनटोवरुडएवच ॥ इ०
प० प० ॥

वरुणः । पुं० पश्चिमाशापती । प्रचे
तसि । पाशिनि । यादसांपती ।
अप्यती ॥ यादसांमध्यं तेषांराजा
वरुणोनामभगवतोविभूतिः ॥ त्रिय
ते० वृणोतिवा । वृज्० । कृष्टदा
रिभ्यउनन् ॥ अप्सु । जले ॥ स्वर
श्मिस्वरणात्सायङ्कतेसूर्यं ॥ तरु
विशेषे । वरणं । सेती । तित्तशा
कं । कुमारके । अश्मरीघ्ने । श्वेत
वृक्षे । तमाले । वरुणा० इ० भा०
प्र० ॥ अस्यगुणाः । वरुणः पित्त
लोभेदीर्घोश्मकृच्छोश्ममारुतान् ।
निहन्तिगुल्मशतान् कृमींश्चोषो
ग्निदीपनः ॥ कषायोमधुरस्तिक्तः
कटुकोरुक्षकोलघुः ॥ अपिच ।
वरुणोदिलशूलघ्नोभेदीचोषोश्मरो
हरः । पुष्पंवरुणजं ग्राहीपित्तघ्न
सामवातजित् ॥ *

वरुणजा । स्त्री० मदिरायाम् ॥
वरुणात्मजा । स्त्री० मदिरायाम् ॥ व
रुणालयोपिवरुणः । तस्यआत्मजा ॥
वरुणानी । स्त्री० वरुणस्यपत्न्याम् ॥
वरुणस्यस्त्री० । इन्द्रवरुणेतिडी

वरुणः

षानुकौ ॥
वरुणालयः । पुं० समुद्रे ॥ वरुणस्य
आलयः ॥
वरुचम् । न० प्रावरणे । उत्तरीयव
स्त्रे ॥ वृणोति । वृज्० । अग्नित्रा
दिभ्यइत्रोत्रावितिउचप्रत्ययः ॥
वरुलः । पुं० सम्भक्ति ॥
वरुथः । पुं० रथगुप्तौ । परप्रहरणा
भिघातरक्षार्थं रथस्यसन्नाहवदावर
णकद्रव्ये ॥ वरुथोरथगुप्तिर्याति
रोधर्त्त रथस्थितमितिसञ्जनः ॥
पिके ॥ काले ॥ समूहे ॥ त्रि०
वरणीये ॥ न० चर्मणि ॥ वर्म
णि ॥ वैश्मनि ॥ त्रियतेरथोऽनेन
। वृज् वरणे । जृवृज्भ्यांमूथन् ॥
वरुथाधिपतिः । पुं० सेनान्याम् ।
वरुथी । त्रि० गुप्तिमति ॥ रथिनि ॥
वरुथिनी । स्त्री० सेनायाम् ॥ वरु
थाः सन्त्यस्याम् । इनिः डीप् ॥
वरुणः । पुं० वरुणौ ॥ प्रजापती ॥
ध्यानेनसूर्यमगडलिद्रष्टव्यं पुरुषे ॥
तथाचयोगियाज्ञवल्क्यः । वरुणं
वरणीयंश्चजन्मसंसारभीरुभिः ॥
आदित्यान्तर्गतंयच्चभर्गास्यं वामु
मुक्षुभिः । जन्ममृत्युविनाशाय
दुःखञ्चित्रिविधस्यच । ध्यानेनपु
रुषायस्तुद्रष्टव्यः सूर्यमगडलिद्रुति
॥ न० कुङ्कुमे ॥ त्रि० प्रधाने
॥ वरणीये ॥ त्रियते । वृज्० ।

वर्कर :

वृजएण्यः ॥

वरेन्द्री । स्त्री० गौडदेशे ॥

वरेश्वरः । पुं० सदाशिवे । वराणा

मीश्वरः ॥

वरोटम् । न० मरुवकपुष्पे ॥

वरोलः ।) पुं० वरटे ॥
वरोली ।) स्त्री०

वर्करः पुं० नर्मणि । परिहासे ॥

युवपथौ ॥ क्रागे । वकरा० इ० भा०

प्र० अस्यमांसगुणाः । यथा सहिद्दु

नाज्ये नयुतंमुपक्रमजासुतस्यामिष

मल्पकस्य । एलालवङ्गोषणयोगयो

गात्करोतिपुष्टिंजठरानलस्य ॥ अ

जासुतस्यवालस्यमांसं गुहतरंस्मृत

म् । हृद्यंमृदुतरंश्रेष्ठं सुखादुवलदं

स्मृतम् । वर्कर्यास्तु । सिद्धार्यसम्भवेतै

लेघृतेवापस्करान्विते । साधितञ्चा

प्रसूतायाः पलमाजं गुणोत्तमम् ।

अजाऽप्रसूतासम्भूतं मांसं पीनस-

नाशनम् । शुक्रकासारुचेशोफेहित

मग्नेश्चदीपनम् ॥ अजासुतस्यपीन-

स्ययौवनस्यस्यसाधितम् । घृतराम

ठसंयुक्तोपस्करैरसवत्पलम् ॥ वा

तपिज्ञहरंवल्यं सुखादुरुचिकारक-

म् । हृद्यं पीनसकासार्यः शोथ-

घ्नं पुष्टिकृत्परम् ॥ इतिपिठौरा ॥

अथकिलाधिया । स्थूलनिष्कासि-

तान्वस्यमांसं कृतमजश्च । रन्धितं

बहुधासूदैराखुरादिकमस्तकम् ॥ त

वर्गोत्तमः

न्मांसमांसदंवल्यं रुच्यं पित्तानिला

पहम् । सुखादुमधुरं पाके किञ्चित्क

फकरं स्मृतम् । वर्कते । वृकषादा

ने । बाहुलकादरन् ॥

वर्कराटः । पुं० कटाक्षे ॥ तरुणादि

त्यरोचिषि ॥ नारीपयोधरोत्स-

ङ्गकान्तदत्तनखक्षते ॥ इतिमेदि

निकरः ॥

वर्गः । पुं० स्वजातीयसमूहे । समा

नधर्मिभिः प्राणिभिरप्राणिभिर्धो

पलक्षितेहन्दे ॥ यथा । कवर्गः

पशुवर्गः । इति ॥ अन्यपरिच्छे

दे ॥ यथा । सर्गोवर्गपरिच्छेदेद्-

घाताध्यायाङ्गसङ्ग्रहाः । उच्छ्वा

सः परिवर्त्तश्चपटलः काण्डम-

स्त्रियाम् ॥ स्थानंप्रकरणंपर्वाह्णि

कञ्चयन्यसम्भयः ॥ समानाङ्गद्वय

स्यपूरणे । कृतौ ॥ वृज्यते । वृजीव

र्जने । घञ् । कुच्वम् ॥

वर्गोत्तमः । पुं० नवांशानां मध्ये स्वां

श्रे ॥ यथाचराणांमेषकर्कटतुलाम

करराशीनांप्रथमोऽंशः । स्थिराणां

वृषसिंहवृश्चिककुम्भानांपञ्चमोऽंशः ।

द्वात्मकानांमिथुनकन्याधनुर्मीना

नांनवमोऽंशः । चराणांप्रथमेचांशे

स्थिराणांपञ्चमेतथा । नवमेद्वात्म

कानांश्चवर्गोत्तमइतिस्मृतः ॥

अपिच । मेषाद्यामकराद्याश्चतुला

द्याः कर्कटादयः । क्रमान्नवांशा

वर्ण :

राशीनांस्वांशावर्गीतमाः स्मृताः ॥

इति ॥

वर्णाः । पुं० चन्द्रात्मज ॥ यथा । रो
हिण्यामभवद्वर्णावर्णस्त्रीयेनचन्द्र-
माः । त्रि० ॥ न०रूपे ॥ विष्टायाम् ॥
तेजसि ॥ वर्धते । वर्धदौ
मौ । सर्वधातुभ्योऽसुन् ॥

वर्धस्कः । पुं० न०गूथे । पुरीषे । वि
ष्टायाम् ॥ वर्धते०वर्धतिवा । व-
र्ध० । असुन् । कुत्सायांकन् ॥
वर्धस्त्री । पुं० चन्द्रमसि ॥ त्रि०वर्षी
विशिष्टे ॥ अस्मायामेधेतिमत्त्वथी
योविनिः ॥

वर्ज्जनम् । न० हिंसायाम् ॥ त्यागे ॥
वर्ज्जनीयः । त्रि० त्यागार्हे । वर्ज्ये ॥
वर्ज्जितः । त्रि० परिच्यक्ते ॥ वृजेः ॥
क्तः ॥

वर्जाः । त्रि० त्याज्ये । वर्जनीये ॥

वर्णः । पुं० द्विजादौ । ब्राह्म-
णादौ । बाह्यणे । क्षत्रिये ।
वैश्ये । शूद्रे ॥ देवेषुवर्णायथा ।
आदित्याः क्षत्रियास्तेषांविषयमरु
तस्तथा । अश्विनौचस्मृतौशूद्रैत
पस्युयेसमास्थितौ । स्मृतास्त्वाङ्-
गिरसादेवाब्राह्मणाइतिनिश्चयः ।
अपिच । चत्वारः कथितावर्णापा
श्रमोअपिसुव्रते । आचाराश्चापिब-
र्णानामाश्रमाणांपृथक्पृथक् ॥ क
तादौकलिकालेतुवर्णाः पञ्चप्रकी

वर्णः :

र्त्विताः । ब्राह्मणः क्षत्रियोवैश्यः
शूद्रः सामान्यएवच ॥ सामान्योव
र्णसङ्करः ॥ शुक्लादौ ॥ सचबहु
विधायथा । श्वेतः १ । पाण्डुः २
धूसरः ३ । कृष्णः ४ । पीतः ५ ।
हरितः ६ । रक्तः ७ । शोणः ८
। अरुणः ९ । पाटलः १० । श्या
वः ११ । धूम्रः १२ । पिङ्गलः
१३ । कर्बुरः १४ । यथाहामरः ।
शुक्लशुभशुचिप्रवेतविशदश्येतपाण्ड
राः । अवदातः सितोगौरोऽवल
लोधवलीर्जुनः ॥ १ ॥ हरिणः
पाण्डुरः पाण्डु २ । रौषत्पा
ण्डुस्तुधूसरः ३ । कृष्णनीलासि
तश्यामकालश्यामलमेचकाः ४ ॥
पीतागौरोहरिद्राभः ५ । पालाशा-
हरितोहरित् ६ । लोहितोरोहितो
रक्तः ७ । शोणः कोकनदक्षविः
८ ॥ अव्यक्तरागस्वरुणः ९ । श्वे
तरक्तस्तुपाटलः १० । श्यावः स्या
त्कपिशो ११ । धूम्रधूमलीकृष्णलो
हिते १२ ॥ कडारः कपिलः पि
ङ्गपिशङ्गीकद्रुपिङ्गलौ १३ । चि
चकिर्मीरकल्माषशबलैताश्चकर्बु-
रे १४ ॥ गुणे शुक्लादयः पुंसिगुणि
लिङ्गास्तुतइति । इति । यशसि ॥
गुणे । गजक्षिचकम्बले । प्रवेण्या
म् । आस्तरणे ॥ हाथीकीभूल०
इ० भा० ॥ स्तुतौ ॥ काञ्चने ॥

वर्णकवि :

व्रते ॥ गीतक्रमे ॥ न० कुङ्कुमे ।
 पुं० न० भेदे ॥ रूपे ॥ विलेपने ॥
 अक्षरे । अकारादिवर्णसचद्विवि
 धः । ध्वन्यात्मकीऽक्षरात्मकश्च ॥
 अक्षरात्मकस्योच्चारणम, क्तं वरदात
 त्खे । यथा । श्रीश्रियउवाच । वि
 शेषं कथयाम्यद्यप्राचार्याः कण्ठतः
 स्वराः । षट्शयं जिह्वयामूर्ध्ना लृप्तयं
 जिह्वदन्तजम् ॥ मुखस्यानाहलोवा
 च्याः अकारः कण्ठवातजइति ॥
 विन्ने ॥ शब्दे ॥ तालविशिषे ॥ ष
 ड्जादिगती ॥ अङ्गरागे ॥ त्रिष
 तेऽनेन । षज्० । कृष्टजुसिद्र, पन्थ
 निस्वपिभ्योनिदितिनः ॥ यद्वा ।
 बहवैवर्णाः सन्त्यस्य । अर्था
 यच् ॥ वर्णतेऽर्थीऽनेनवा । व-
 र्णवर्णने० वर्णप्ररणेवा । अज्
 ॥ वर्णयतिवा । अच् ॥

वर्णकः । पुं० चारणे ॥ मण्डले ॥
 न० हरिताले ॥ घृष्टचन्दनादिले
 पमात्रे ॥ गाञ्जानुलेपनयोग्यपिष्टे
 वृष्टेवासुगन्धिद्रव्ये ॥ चन्दने ॥
 पुं० स्त्री० हिङ्गुलहरितालका
 चन्दनीलीकादी ॥ पुं० न० चन्दने
 ॥ विलेपने ॥ त्रि० वक्त्ररि ॥ वर्ण
 कराति० वर्णयति० वक्तीतिवा ।
 वर्ण० ॥ मन्त्र, ल् ॥

वर्णकम्बलः । पुं० आस्तरणे ॥

वर्णकविः । पुं० कुवेरात्मजे ॥

वर्णदात्री

मायुराजे ॥

वर्णका । स्त्री० प्रावर्णभेदे ॥ व
 र्णवर्णक्रियाविस्तरगुणवचनेष्विति
 चौरादिकः । ततोख, ल् । वर्ण
 कातान्तवद्धतोस्त्वन ॥

वर्णकूटः । पुं० योटकविशिषे ॥ य
 था । चाचविट्शुद्रविप्राः स्युः
 क्रमान्मेषादिराशयः । तत्रवर्णा
 धिकाकन्यानिवाहाद्याकदाचन ॥
 दोषस्तु । वर्णज्येष्ठातुयानारीवर्ण
 हीनस्तुयः प, मान् ॥ विषाहंयदि
 क, र्धीततस्त्राभर्ताविनश्यतीति ॥

वर्णकूपिका । स्त्री० मसौधान्याम् ॥
 वर्णक्रिया । स्त्री० वर्णकरणे ॥ यथा ।
 वर्णस्यकरणे देयंकुङ्कुमंरक्तचन्दन-
 म् । ताम्बूलंयत्रयद्य, क्तं तत्रतत्र
 प्रयोजयेत् ॥ पाक्षिषु, गुरुणादेयो-
 गोल्पजेचीरजेषु, च ॥ शिषिषु, पाक्ष
 ये, गिषु, धूपयेत्त्रिङ्गुसर्पिषा ॥

वर्णचारकः । पुं० चित्रकारे ॥

वर्णज्येष्ठः । पुं० ब्राह्मणे ॥ वर्णानां०
 वर्णेषु, वाज्येष्ठः ॥ त्रि० स्वर्णापि
 क्षयोत्तमवर्णे ॥

वर्णतूलिः ।)

वर्णतूलिका ।) स्त्री० लेखन्याम् ॥
 वर्णतूली ।)

वर्णदम् । न० कालीयके ॥ त्रि० व
 र्णदातरि ॥

वर्णदात्री । स्त्री० हरिद्रायाम् ॥

वर्णधर्मः

त्रि० वर्णदातरि ॥
 वर्णदूतः । पुं० लेखे । बाधिकहार
 के ॥
 वर्णधर्मः । पुं० न० वर्णाधिकृत
 धर्मः ॥ वर्णत्वमेकमाश्रित्ययोधर्मः
 सम्प्रवर्तते । वर्णधर्मः सउक्तस्तु
 यथोपनयनं नृपेतिभविष्यपुराणम्
 ॥ अपिच । यजनं याजनं दानं ब्रा
 ह्मणस्यप्रतिग्रहः । अध्यापनं चाध्य
 यनं षट्कर्माणि द्विजोत्तमाः ॥
 दानमध्ययनं यज्ञो धर्मश्च त्रिवैश्व
 योः । दण्डो युद्धं च त्रिस्यक्तषिवै
 श्वस्य शस्यते ॥ शुश्रूषं ब्रह्मजाती
 नांशुद्राणां वर्णसाधनम् । कारुक
 मं तथा जीवः पाकयज्ञोऽपि धर्मतः
 ॥ क्षमादमोदयादानमलोभस्त्याग
 एव च । आजवं चानसूयाचतीर्था
 नुसरणं तथा ॥ सत्यं सन्तोषश्चास्ति
 क्यं श्रद्धा चेन्द्रियनियमः । देवता
 भ्यर्चनं पूजा ब्राह्मणानां विशेषतः
 ॥ अहिंसा प्रियशब्दित्वमपैशुन्यम
 कल्कता । सामासिकमिमं धर्मं
 चातुर्वर्ण्येऽब्रवीन्मुनिः ॥ प्राजा
 पत्यं ब्राह्मणानां स्मृतं स्थानं क्रिया
 वताम् । स्थानमैन्द्रं च त्रियाणां
 सङ्ग्रामेष्वपलायिनाम् ॥ वैश्यानां
 मारुतं स्थानं स्वधर्ममनुवर्तताम्
 । गान्धर्वं शूद्रजातीनां परिचारेतुव
 र्त्ताम् । इतिकौर्मै २ अध्या

वर्णमाला

यः ॥
 वर्णनम् । न० उपवर्णने ॥ स्तवने
 ॥ शुक्लपीतादिवर्णयोजने ॥
 वर्णना । स्त्री० प्रशंसायाम् । गुण
 कथने । स्तवे ॥
 वर्णनीयः । त्रि० वर्ण्ये । वर्णित
 व्ये ॥
 वर्णपात्रम् । न० चित्रकारस्यनील्या
 दिवर्णाधारे ॥
 वर्णपुष्पः ।) पुं० महासहायाम्
 वर्णपुष्पकः ।)
 । राजतरुणीपुष्पवृक्षे । अस्त्रानि ॥
 वर्णपुष्पी । स्त्री० उष्ट्रकाण्ठीपुष्पवृ
 क्षे ॥
 वर्णप्रसादनम् । न० अगुरुणि ॥
 वर्णमाता । स्त्री० भारत्याम् ॥ लेख
 न्याम् ॥
 वर्णभाटका । स्त्री० सरस्वत्याम् ॥
 वर्णमाला । स्त्री० क्रमागताकाराद्य
 क्षरसमूहे । मातृकायाम् ॥ वर्णा
 नांमालेव ॥ तत्रसंस्कृतवर्णाः ५० ।
 जपमालायाम् ५१ । इङ्गीजीव
 र्णाः २६ । फरासीयाः २३ । हि
 व्रु० अर्थात् इहूदोयाः २२ । आ
 रबीयाः २८ । पारसीयाः ३१ ।
 तुरस्कीयाः ३३ । रूशीयाः ४१ ।
 यिक० अर्थात् इयुनानीयाः २४ ।
 लाटिन्देशीयाः २२ । डच्०
 अर्थात्पोलन्दाजीयाः २६ । स्थान्

वर्णसि :

देशीया : २७ । इटेलीदेशीया :
२० । तातारीया : २०२ । वर्म
देशीया : १६ । चीनदेशीयवर्णा :
शब्दात्मका : तच्छब्दसङ्ख्या :
८०००० ॥ इतिशब्दकल्पद्रुमेरा
धाकान्तदेश : ॥

वर्णरेखा ।)
वर्णलेखा ।) स्त्री० कठिन्याम् ॥
वर्णलेखिका ।)

वर्णवती । स्त्री० हरिद्रायाम् ॥ त्रि०
वर्णविशिष्टे ॥ वर्णोम्यस्याम् ।
रसादिभ्यश्च तिमतुप् । उगित्वान्
ङीप् ॥

वर्णविक्रिया । स्त्री० वर्णापचारे ॥ †
वर्णविलोडकः । पुं० श्लोकस्तीने ।
काव्यच्छायाहृति ॥ सन्धिवीरे ॥
वर्णसङ्करः । पुं० सङ्कीर्णाक्षरे ॥
मिश्रितजाती । मूर्धाभिषिक्तमाहि
ष्यकरणाद्यनुलोमप्रतिलोमजातेऽ
न्तरालजाती ॥ वर्णयोर्वर्णानांवास
ङ्करोयस्मिन्नृजनयितव्येसवर्णः सङ्क
रः ॥ व्यभिचारेणवर्णानामवेद्यावे
दनेनच । स्वकर्मणाश्चत्यागेनजाय
न्तेवर्णसङ्कराः ॥

वर्णसङ्घातः । पुं० अक्षरसमाम्नाये ॥
वर्णसमाम्नायः । पुं० वर्णमालाया
म् ॥

वर्णसिः । पुं० ज्ञले । हणोति । ह
अ० । सानसिवर्णसीत्यादिना०

वर्णाश्रमधर्मः :

असिप्रत्ययोधातोनुक्च ॥
वर्णा । स्त्री० आठक्याम् ॥
वर्णाङ्गा । स्त्री० लेखन्याम् ॥
वर्णाटः । पुं० गायने ॥ चित्रकरे ॥
स्त्रीकृतजीवने ॥
वर्णात्मा । पुं० शब्दे ॥
वर्णाश्रमधर्मः । पुं० वर्णाश्रमोभयाऽ
धिकृतधर्म ॥ यथा । वर्णत्वमाश्रम
त्वञ्चयोधिकृत्यप्रवर्तते । सवर्णाश्र
मधर्मस्तुमौञ्जीयामेखलायथा ॥
वर्णाश्रमयोर्धर्म ॥ सचोक्तः श्री
महानिर्वाणतन्त्रे । यथा । श्रुत्वा
धर्मान्बहुविधान्भवानीभवमोधि
नो । हितायजगतांमाताभूयः श
ङ्करमब्रवीत् ॥ श्रीदेव्युवाच । श्रुतं
बहुविधं धर्ममिहामुत्सुखप्रदम् ।
धर्मार्थकामदं विघ्नहरनिर्वाणकार
णम् ॥ साम्प्रतं श्रोतुमिच्छामिब्रू
हिवर्णाश्रमान् विभी । यत्रयेविहि
ताचाराः कृपयावदतानपि ॥ श्री
सदाशिवउवाच ॥ चत्वारः कथि
तावर्णाश्रमाश्चपिसुवते । आचा
राश्चापिवर्णानामाश्रमाणांपृथक्पृ
थक् ॥ कृतादौ० कलिकालितुव
र्णाः पञ्चप्रकीर्त्ताः । ब्राह्मणः
क्षत्रियोवैश्यः शूद्रः सामान्यएवच
॥ एतेषांसर्ववर्णानामाश्रमौहोमहे
श्वरि । तेषामाचारधर्माश्चशृणुष्व
द्येवदामिते ॥ पुरैवकथितं तावत्

वर्णाश्रमधर्मः :

कलिसम्भवचेष्टितम् ॥ तपः स्वा
ध्यायहीनानान्दृशामल्पायुषामपि ।
क्लेशप्रयासाशक्तानांकुतोदेहपरिश्र
मः ॥ ब्रह्मचर्याश्रमेनास्तिवानप्र
स्थोपनिप्रिये । गार्हस्थ्योभैक्षुकश्चै
वषाश्रमौहोक्लौयुगे ॥ गृहस्थस्य
क्रियाः सर्वाश्चागमोक्ताः कलौयु
गे । नान्यमार्गैः क्रियासिद्धिः
कदापिगृहमेधिनाम् ॥ भैक्षुके
प्याश्रमेदेविवेदोक्तदण्डधारणम् ।
क्लौनास्थिवतत्त्वज्ञेयतस्तच्छ्रौत
संस्कृतिः ॥ शैवसंस्कारविधिना
ऽवधूताश्रमधारणम् । तदेवकथि
तंभद्रसंन्यासग्रहणं कलौ ॥ विप्रा
णामितरेषाञ्चवर्णानांप्रबलेकलौ ।
उभयत्राश्रमेदेविसर्वेषामधिकारि
ता ॥ सर्वेषामेवसंस्काराः कर्मा
णिशैवधर्मना । विप्राणामितरेषां
ञ्चकर्मलिङ्गपृथक्पृथक् ॥ जात
मात्रागृहस्थः स्नात्संस्कारादाश्र
मीभवेत् । गार्हस्थ्यं प्रथमं कुर्याद्य
थाविधिमहेश्वरि ॥ तत्त्वज्ञानेसमु
त्पन्ने वैराग्यं जायतेयदा । तदासर्वं
परित्यज्यसंन्यासाश्रममाश्रयेत् ॥ वि
द्यामुपाज्जयेद्बाल्ये धनं दारांश्चयौव
ने । प्रौढे धर्म्याणिकर्माणिचतुर्थे प्रव्र
जेत्सुधीः ॥ मातरं पितरं वृद्धभार्या
श्चैवपतिव्रताम् । शिशुञ्चतनयंहि
त्वानाबधूताश्रमं व्रजेत् ॥ मातृ :

वर्णाश्रमधर्मः :

पितृन् शिशून् दारान् स्वजनान् वा
श्ववानपि । यः प्रव्रजति हि त्वेता
न्समहापातकी भवेत् ॥ मातृहा
पितृहासस्यात्स्त्रीवधी ब्रह्मघातकः
। असन्तप्यं स्वपित्रादीन् यो गच्छेत्
भिक्षुकाश्रमे ॥ ब्राह्मणो विप्रभिन्न
श्च स्वस्ववर्णोऽसंस्कृताः । शैवेन
वर्त्मना कुर्यादश्रमः कलौयुगे ॥
श्रीदेव्युवाच । कोवाधर्मो गृहस्थस्य
भिक्षुकस्य च किं विभो । विप्रस्य वि
प्रभिन्नानां संस्कारादीनि मे वद ॥
श्रीसदाशिव उवाच ॥ गार्हस्थ्यं प्र
थमं धर्मं सर्वेषां मनुजानाम् ।
तदेव कथयाम्यादौ शृणु कौलिनि त
त्त्वतः ॥ ब्रह्मनिष्ठो गृहस्थः स्याद्ब्र
ह्मज्ञानपरायणः । यद्यत्कर्म प्रकु
र्वीत तद्ब्रह्मणि समर्पयेत् ॥ न मि
थ्याभाषणं कुर्यात् न च शाठ्यं समा
चरेत् ॥ देवतातिथिपूजागृहस्थो
निरतो भवेत् ॥ मातरं पितरश्चैव
साक्षात्प्रत्यक्षदेवताम् । मत्वा गृ
हीनिषेवेत सदा सर्वप्रयत्नतः ॥ तु
ष्टायां मातरि शिवेतुष्टे पितरि पाबं
ति । तव प्रीतिर्भवेद्देवि परब्रह्म प्र
सीदति ॥ त्वमाद्ये जगतां मातापि
ता ब्रह्मपरात्परम् । युवयोः प्रीण
नं यस्मात्तस्मात्किं गृहिण्यांतपः
॥ आसनं शयनं वस्त्रं पानं भोजनमे
व च । तत्तत्समयमाज्ञायमाचै

वर्णाश्रमधर्मः :

पित्रे नियोजयेत् ॥ श्रावयेन्मृदुलां
 वाणीं सर्वदा प्रियमाचरेत् । पित्रोरा
 ज्ञानुसारी स्यात्सत्य, च : कुलपाव
 न : ॥ औदत्यं परिहासञ्चतर्जनं
 परिभाषणम् । पित्रोरयं न कुर्वीत
 यदीच्छेदात्मनोहितम् ॥ मातरं
 पितरं वीक्ष्य नत्वोत्तिष्ठेत्ससम्भ्रमः
 । विनाज्ञयानोपविशेत्संस्थितः
 पितृशासने ॥ विद्याधनमदोन्मत्ते
 यः कुर्यात्पितृहेलनम् । सयाति
 नरकं घोरं सर्वधर्मवहिष्कृतः ॥
 मातरं पितरं पुत्रं दारानतिथिसो
 दरान् । हित्वा गृहीन भुञ्जीयात्प्रा
 णैः करुणैरपि । वसुधित्वागु
 रुन्वन्धून् यो भुङ्क्ते स्त्रोदरम्भरः
 । इहैव लोकी गच्छीं सौपरचनारकौ
 भवेत् ॥ गृहस्थी गोपयेद्द्वारान् विद्या
 मभ्यासयेत्सुतान् । पोषयेत्स्वज
 नान् वन्धून् प्रथमः सनातनः ॥
 जनन्यावर्द्धिता देहिजनकेन प्रपोषि
 तः । स्वजनैः शिञ्चितः प्रीत्या
 साधमस्तान्परित्यजेत् ॥ एषामर्थे
 महेशानि कृत्वा कष्टतान्यपि । प्री
 णयेत्सततं शक्त्या धर्मी च्छेषना
 तनः ॥ सधन्यः पुरुषो लोके सक्त
 तीपरमार्थवित् । ब्रह्मनिष्ठः सत्य
 सम्भोया भवेद्भुविमानवः ॥ नभार्या
 ताडयेत्क्वापि मातृवत्पालयेत्सदा
 । नत्यजेद्घोरकष्टे ऽपियदिसाध्वी

वर्णाश्रमधर्मः :

पतिव्रता ॥ स्थितेषु स्त्रीयदारेषु च्छि
 यमन्यां न संस्पृशेत् । दुष्टे न चेतसा
 विद्वानन्यथानारकौ भवेत् ॥ विरले
 शयनं वासं त्यजेत्प्राज्ञः परस्त्रिया
 । अयुक्तभाषणञ्चैव स्त्रियं शौर्ये न द
 शयेत् ॥ धनेन वाससा प्रीत्या श्रद्ध
 यामृतभाषणैः । सततं तोषयेद्द्वार
 रान्नाप्रियं क्वचिदाचरेत् ॥ उत्स
 वेलोक्याचायां तीर्थेष्वन्यनिकेतने
 । नपत्नीं प्रीषयेत्प्राज्ञः पुत्रामात्य
 विवर्जिताम् ॥ यस्मिन्नरेमहेशानि
 तुष्टाभार्यापतिव्रता । सर्वधर्मकृतं
 तेन भवती प्रियएव सः ॥ चतुर्वर्षा
 वधिसुतान् लालयेत् पालयेत्पिता
 । ततः षोडशपर्यन्तं गुणान्विद्या
 च्छिञ्चयेत् ॥ विंशत्यव्धाधिकान्
 पुत्रान् प्रीरयेद्दृढकर्मसु । ततस्तां
 सुल्यभावेन मत्वा जेहं प्रदर्शयेत् ॥
 कन्याप्येवं पालनीया शिञ्चणीयाति
 यत्नतः । देवावराय विदुषे धनरत्न
 समन्विता ॥ एवं क्रमेण भातृं च स्व
 सृभ्रातृसुतानपि । ज्ञातीन्मित्राणि
 भृत्यांश्च पालयेत्तोषयेद्गृही ॥ त
 तः स्वधर्मं निरतानेकग्रामनिवा
 सिनः । अभ्यागतानुदासीनान्
 गृहस्थः परिपालयेत् ॥ यद्येवं
 नाचरेद्देवि गृहस्थो विभवे सति ।
 पशुरेव स विज्ञेयः सपापी लोकाग
 र्हितः ॥ निद्रालस्यं देहयत्केशवि

वर्णाश्रमधर्मः :

न्यासमेव च । आसक्तिमशनेवस्त्रि-
 नातिरिक्तं समाचरेत् ॥ ५१ ॥ यु-
 क्ताङ्गारोयुक्तनिद्रोमितवाङ्मितमे-
 युनः । स्वच्छानमः शुचिर्दक्षोयु-
 क्तः स्यात्सर्वकर्मसु ॥ शूरः श-
 चौबिनीतः स्याद्वाग्बेगुरुसन्नि-
 धौ । जुगुप्सितान् नमन्येतनावम-
 न्येत्तमानिनः । सौहार्दं व्यवहारां-
 च प्रवृत्तिं प्रकृतिं नृणाम् । सहवासे-
 नतर्कं च विदिस्वाविश्वसेत्ततः ॥
 असेद्द्वेषं पितृद्रातुं समं यं वीक्ष्य
 बुद्धिमान् । प्रदर्शयेत् स्वप्रभावा-
 न् नैवधर्मं विलङ्घयेत् ॥ स्वीयं य-
 शः पौरुषञ्च गुणयुक्तं च यत् ।
 कृतं यदुपकाराय धर्मज्ञो न प्रकाशये-
 त् ॥ जुगुप्सितप्रवृत्तौ च निश्चितेपि
 पराजये । गुरुणालघुना चापियश-
 स्वीनविवादेयत् ॥ विद्याधनयशो-
 धर्मान् यत्तमान उपार्जयेत् । व्यस-
 नञ्चासतांसह मिथ्याद्वेहं परित्यजे-
 त् ॥ अवस्थानुगताश्चेष्टाः समया-
 नुगताः क्रियाः । तस्मादवस्थांस-
 मयं वीक्ष्य कर्म समाचरेत् ॥ यागं च
 मरतो दक्षो धार्मिकः प्रियवान्भवः
 । मितवाङ्मितहासः स्यान्मान्या-
 न्याये तु विशेषतः ॥ जितेन्द्रियः
 प्रसन्नात्मा मुचिन्त्यः स्याद्दृढव्र-
 तः । अप्रमत्ता दीर्घदर्शी माचास्य-
 शान् विचारयेत् ॥ सत्यं मृदुप्रियं

वर्णाश्रमधर्मः :

धीरो वाक्यं हितकरं वदेत् । चात्मौ-
 त्कर्ष्यं तथानिन्दां परेषां परिवर्जये-
 त् । जलाशयाश्च वृक्षाश्च विश्रामगृ-
 हमध्वनिः । सेतुः प्रतिष्ठितो येन ते-
 न लोकावयंजितम् ॥ सन्तुष्टौ पितरौ
 यस्मिन्ननुरक्ताः सुहृद्गणाः । गाय-
 न्तियद्यशो लोकास्ते न लोकावयंजित-
 म् ॥ सत्यमेव व्रतं यस्माद्दयादीनेषु-
 सर्वथा । कामक्रोधाद्यशेषस्य ते न लो-
 कावयंजितम् ॥ विरक्तः परदार-
 षु निस्पृहः परवस्तुषु । दक्षमात्म-
 र्यहीनो यस्ते न लोकावयंजितम् ॥ न
 विभेति रणाद्यो वै सङ्ग्रामेषु पराङ्-
 मुखः । धर्मयुक्ते मृतो वापि ते न लो-
 कावयंजितम् ॥ असंशयात्मा सुश्र-
 द्धः शान्मवाचारतत्परः । मच्छास-
 नेहितो यस्ते न लोकावयंजितम् ॥
 ज्ञानिना लोकायात्राये सर्वत्र समदृष्टि-
 ना । क्रियन्ते येन कर्माणि ते न लोका-
 वयंजितम् ॥ शौचन्तु द्विविधं प्रोक्तं-
 वाह्याभ्यन्तरभेदतः । ब्रह्मण्यात्मा
 परिणयत्तच्छौचमात्तरिकं स्मृतम् ॥
 अङ्गिर्वाभस्मभावापिमलानामपक-
 र्षणम् । देहशुद्धिर्भवेद्येन वहिः
 शौचं तदुच्यते ॥ गङ्गानद्योऽङ्गदावा-
 प्यस्तथा कृपाश्चक्षुःश्रुतौ । सर्वं पवित्रं
 जननं सुर्णदीकृतमतः प्रिये ॥ भस्माच-
 यान्निर्गच्छेत् मृत्स्ना तु मलवर्जिता ।
 वासाऽजिनतृणादीनि मृद्वङ्गानी-

वर्णाश्रमधर्मः :

दिसुव्रते ॥ किमत्रवह्नोक्तेनशी-
चाशीचविधौशिवे । मनः पूतभवे
द्येनगृहस्थस्तत्तदाचरेत् ॥ निद्रा
न्तेमैयुनस्थान्तेत्यागान्तेमलमूत्रयोः ।
भोजनान्तेमलेस्पृष्टवहिः शौचंवि-
धीयते । सन्ध्यात्रैकालिकौकार्या
वैदिकीतान्त्रिकौक्रमात् । उपास-
नायाभेदेनपूजांकुर्याद्यथाविधि ॥
ब्रह्ममन्त्रोपासकानांगायत्रीजपना-
त्प्रिये । ज्ञानाद्ब्रह्मेतितद्वाच्यं स
न्ध्याभङ्गतिवैदिकी ॥ अन्येषां
वैदिकीसंध्यान्सूर्योपस्थानपूर्वक
म् । अर्घ्यदानंदिनेशायगाय
त्रीजपन्तथा । अष्टोत्तरसहस्रं वा
शतं वा दशधापि वा । जपानां निघ-
मेभद्रे सर्वं वाङ्मिककर्मणि ॥ शू-
द्रसामान्यजातीनामधिकारोस्तिके
वलम् । आगमोक्तविधौ देविसर्व-
सिद्धिस्ततोभवेत् ॥ प्रातः सूर्योद-
यः कालो मध्याह्नस्तदनन्तरम् ।
सायंसूर्यास्तसमयस्त्रिकालानामयं-
क्रमः ॥ श्रीदेव्यवाच । विप्रादि
सर्ववर्णानां विहितान्त्रिकीक्रिया
स्वयैव कथितानायसम्प्राप्तं प्रबलेक
लौ ॥ तद्विदानीकथं देवविप्रान् वै-
दिककर्मणि । नियोजयसितत्स
र्वविशिषाहक्तुमर्हसि । श्रीसदाशि
वउवाच ॥ सत्यं ब्रवीषितत्त्वञ्च स
र्वेषां तान्त्रिकीक्रिया । लोकाणां भे-

वर्णाश्रमधर्मः :

गमोच्चायसर्वकर्मसुसिद्धिदा ॥ इ-
यन्तु ब्रह्मसावित्रीयथाभवति वै दि-
की । तथैवतास्त्रिकीप्तेयाप्रशस्तो
भयकर्मणि ॥ अतोचकथितं देवि
द्विजानांप्रबलेकलौ । गायत्र्यामधि-
कारोस्तिनान्यमन्त्रेषु कर्हचित् ॥
तारोद्याकमलायाचवाग्भवाद्याय
याक्रमात् । ब्राह्मणक्षत्रियविशांसा
वित्रीकथिताकलौ ॥ द्विजातीनां
प्रभेदार्यशूद्रेभ्यः परमेश्वरि ।
सन्ध्ययं वैदिकीप्राक्ताप्रागेवाङ्गि-
ककर्मणाम् ॥ अन्यथाशांभवैर्मा-
गैः केवलीः सिद्धिभाग्भवेत् ।
सत्यंसत्यंपुनः सत्यंसत्यमं तन्नसं-
शयः ॥ कालाच्ययेपिसन्ध्ययंक
र्तव्यादेववन्दिते । उतस्मद्ब्रह्म
चोच्चार्यमेक्षे सुभिरनातुरैः ॥
आसनंबसनंपाचंशय्यायानं नि-
केतनम् । गृह्यकं वस्तुजातघ्नस्व
च्छात्स्वच्छंप्रशस्यते ॥ समाप्याङ्गि-
ककर्मणि स्वाध्यायं गृह्यकर्म वा ।
गृहस्थानियतंकुर्यान्नैवतिष्ठेन्निरु-
द्यमः ॥ पुष्यतीर्थे पुष्यतिथौ गृह-
खेचन्द्रसूर्ययोः । जपदानंप्रकु-
र्वाणः श्रेयसांनिलयोभवेत् ॥ क-
लाबद्धगताः प्राणानोपवासः प्रशस्य-
ते । उपवासप्रतिनिधावेकं दानं
विधीयते ॥ कलौ दानं महेशानिस-
र्वसिद्धिकरं भवेत् । तत्पात्रं

वर्णाश्रमधर्मः :

केवलं च योदरिद्रः सत् क्रियान्वितः ॥ मासवत्सरपक्षाणामारम्भदिनमम्बिके । चतुर्दश्याष्टमीशुक्ला तथैवैकादशीकुहूः ॥ निजजन्मदिनं चैव पित्रोर्मरणवासरः । वैधात्सवदिनञ्चैवपुण्यकालः प्रकीर्तितः ॥ गङ्गानदामहानद्यो गुरोः सदनमेवच । प्रसिद्धदेवताश्चैवपुण्यतीर्थं प्रकीर्तितम् ॥ त्यक्त्वासुध्ययनं पित्रोः शुश्रूषां दारक्षणम् । नरकायभवेत्तीर्थतीर्थार्यव्रततान्दणाम् ॥ नतीर्थसेवानारीणांनोपवासादिकाः क्रियाः । नैवव्रतानानियमोभर्तुः शुश्रूषणं विना भर्तव्योषितांतीर्थतपोदानं व्रतं गुरुः । तस्मात्सर्वात्मनानारोपतिसेवासमाचरेत् ॥ १०१ ॥ पत्युः प्रियंसदाकुर्याद्वचसापरिचर्यथा तदाज्ञानुचरीभूत्वातोषयेत्पतिबान्धवान् ॥ नेच्छेत्पतिं क्रूरदृष्ट्याश्रावयेन्नैवदुर्वचः । नाप्रियं मनसावापिचरेद्भर्तुः पतिव्रता ॥ कायेन मनसावाचासर्वदाप्रियकर्मभिः । याप्रीणयतिभर्तारं सैव ब्रह्मपदं लभेत् ॥ नान्यवक्त्रं निरोक्ष्य तनान्यैः सम्भाषणं चरेत् । नचाङ्गदृश्येदन्यानांभर्तुराज्ञानुसारिणी ॥ तिष्ठेत्पित्रोर्वंशेवात्यं भर्तुः सम्प्राप्तयौवने

वर्णाश्रमधर्मः :

। बार्हक्ये पितृवन्धूनांनमृतत्वाभवेत्कृचित् ॥ अज्ञातपतिमर्यादा मज्ञातपतिसेवनाम् । नोद्गाहयेत्पिताशालामज्ञातधर्मशासनाम् ॥ नरमांसंनभुञ्जीयान्नराकृतिपशुंस्तथा । बहूपकारकान्गायमांसादानंरसवर्जितान् फलोनिगाम्य वन्यानिमूलानिविधानिच । भूमिजातानिसर्वाणिभोज्यानिस्वेच्छयाशिवे ॥ १०६ ॥ अध्यापनंयाजनञ्चविप्राणां व्रतमुत्तमम् । अगत्तौ चत्रियविशांस्तैर्निर्वाहमाचरेत् ॥ राजन्यानाञ्चसद्भूतंसङ्ग्रामोभूमिशासनम् । अचाशक्तौवणिग्हत्तंशुद्रव्रतमथाश्रयेत् ॥ वाणिज्याशक्तवैश्यानांशुद्रव्रतमदूषणम् । शूद्राणांपरमेशानिसेवा व्रतं विधीयते ॥ सामान्यानान्तुवर्णानांविप्रवृत्त्यन्यवृत्तिषु । अधिकारोस्तिदेवेशिदेहयायात्राप्रसिद्धये ॥ अइष्टानिर्ममःशान्तः सत्यवाद्भोजितेन्द्रियः । निर्मत्सरोनिष्कपटः स्ववृत्तौब्राह्मणो भवेत् ॥ अध्यापयेत्पुत्रवृद्धाशिक्ष्यान्सन्मार्गवर्तिनः । सर्वलोकहितैषीस्यात्पक्षपातविनिर्मुखः ॥ मिथ्यालापमसूयांचव्यसनाप्रियभाषणम् । नीचैः प्रसक्तिं दम्भञ्च सर्वथाब्राह्मणस्त्यजेत् ॥ युयुत्सागर्हितासन्धौसन्मानैः सन्धिरुक्त

वर्णाश्रमधर्मः :

मा । मृत्युर्जयोवायुश्चेपुराजन्त्या
नांवरानने ॥ अलिभीस्यात्प्रजा
वित्ते गृह्णीयात्सम्मितंकरम् ।
रक्षन्नङ्गीकृतंधर्मं पुत्रवत्पालयेत्
प्रजा : ॥ न्यायंयुद्धं तथासम्बिकर्मा
ग्न्यानिनियानिच । मन्त्रिभिः सह
कुर्वीतविचार्य सर्वथानृपः ॥ धर्मं
युद्धे नयोद्वयं न्यायदण्डपुरस्क्रियाः
। करणीयायथाशास्त्रं सन्धिकुर्याद्य
थाबलम् ॥ उपायैः साधयेत्कार्यं
युद्धं सन्धिञ्च शत्रुभिः । उपाया-
नुगताः सर्वाजयन्ते मविभूतयः ॥
स्य्रात्रीचसङ्गाहिरतः सदाविद्वज्ज
नप्रियः । धीरोविपत्तौ दक्षश्श्री
लवान् सन्मितव्यथी ॥ निपुणो दु-
र्गसंस्कारेश्च शिश्वाविचक्षणः ।
स्वसैन्यभावात्वे षीष्टात् शिश्नयेद्र-
णकौशलम् ॥ न हन्यान्मूर्च्छिता
न युद्धे धेत्यक्तशस्त्रान्पराङ्मुखान्
। बलानीतान् रिपून् देविरिपुंदा-
रशिश्नपि ॥ जयलब्धानि वस्तूनि स-
न्धिप्राप्तानियानिच । त्रितरेत्ता
निसैन्येभ्यो यथायोग्यविभागतः ॥
शौर्यं वृत्तं च योऽङ्गुणांश्च यं राज्ञापृथ-
क्पृथक् । बहुसैन्याधिपं नैकं
कुर्यादात्महिते रतः । नैकस्मिन्-
विश्वसेद्राजनैकं न्यायेनि योजयेत्
। साम्यं क्रौडोपहासश्च नौचैः सह
विषण्णं येत् ॥ बहुश्रुतः स्वल्पभा

वर्णाश्रमधर्मः :

षीजिज्ञासुर्ज्ञानवानपि । बहुमा-
नोपि निर्दम्भो धीरो दण्डप्रसादयोः
स्वयं वाचारदृष्ट्या वा प्रजाभावान् वि-
लोकयेत् । एवं स्वजनभृत्यानां भावा-
न्पश्येन्नराधिपः ॥ क्रोधाद्-
भ्रातृप्रमादाद्वा सन्मानं शासनं तथा
। सहसानैव कर्तव्यं स्वामिनात्त्वद-
दर्शिना ॥ सैन्यसेनाधिपामात्स्यव-
नितापत्त्यसेवकाः । पालनीयाः
सदोषाश्च ददण्डाराज्ञायथाविधि
॥ उन्मत्तानसमर्थांश्च बालांश्च मृत-
वाश्ववान् । ज्वराभिभूतान् बृद्धां-
श्च रक्षयेत्पितृवन्नृपः ॥ वैश्यानां
कृषिवाणिज्यवृत्तं विदधिसनातनं-
म् । येनोपायेन लोकानां देहया-
त्राप्रसिध्यति ॥ अतः सर्वात्मना दे-
विवाणिज्यकृषिकर्मसु । प्रमादव्य-
सनालस्यं मिथ्याशाठ्यं विषण्णं येत्
निश्चित्य वस्तुतन्मूल्यमुभयोः सम्म-
तौ शिवे । परस्परराज्ञां करणं क्रय-
सिद्धिस्ततो भवेत् ॥ मत्तविक्षि-
प्तबालानामरियस्तनूणां प्रिये । रो-
गविभ्रान्तबुद्धीनामसिद्धौदान-
विक्रयौ ॥ क्रयसिद्धिरदृष्टानां गुण-
श्रवणतो भवेत् । विपर्यये तद्गुणा-
नामन्यथा भवति क्रयः ॥ कुञ्जरोष्ठ-
तुरङ्गाणां गुप्तदोषप्रकाशनात् ।
वर्षातीति पितृत्वं क्रयमनायाकर्तुं म-
र्हति ॥ धर्मार्थकाममेवाज्ञाणां भाज

वर्णाश्रमधर्मः :

नमानववपुः । अतः कुलेशित
 त्क्रीयोनसिद्धां न्ममशासनात् ॥
 यत्रगोधूमधान्यानांलाभोवर्षेगते
 प्रिये । युक्तश्चतुर्थीधातूनामष्टमः
 परिकीर्तितः ॥ ऋषेः कृषौचवाणि
 ज्येतथासर्वेषुकर्मसु । यद्यदङ्गीकृतं
 मर्थैस्तत्कार्यंशास्त्रसम्मतम् ॥
 दक्षः श्रुचिः सत्यभाषीजितनिद्रो
 जितेन्द्रियः । अप्रमत्तो निरालस्यः
 सेवावृत्तौभवेन्नरः प्रभुर्विष्णुसमी
 मान्यस्तज्जायाजननीसमा । मान्या
 स्तज्ञान्धवाभृत्यैरिहामुचसुखेषुभिः ॥
 भर्तुर्मित्राणिमित्राणिजानीयात्
 तैर्दरौनरीन् । समीतिः सर्वदा
 तिष्ठेत्प्रभोराज्ञांप्रतीक्ष्यन् ॥ अप
 मानं गृहच्छिद्रं गुप्त्यर्थं कथितञ्चय
 त् । भर्तुर्ग्लानिकरं यच्चगोपयेदति
 यत्नतः ॥ अलोभः स्थात्स्वामिध
 नेसदास्वामिहितैरतः तत्सन्निधा
 वसद्वापं क्रीडांहास्यं परित्यजेत् ॥
 नपापमनसापश्येदपितद्गृहकिङ्क
 रीः । शिविक्तशय्यांहास्यञ्चताभिः
 सहविवर्जयेत् ॥ प्रभोः शय्यास
 नंथानं वसनं भाजनानिच । उपा
 नङ्गूषणं शस्त्रं नात्मार्थं विनियोजये
 त् ॥ क्षमां कृतापराधश्चेत्प्रार्थयेद्
 यत्नतः प्रभोः । प्रागल्भ्यं प्रौढवा
 दञ्चसाम्याचारं विवर्जयेत् ॥ सर्वे
 वर्णाः स्वस्ववर्णं ब्राह्मीहाहंतथाश

वर्णाश्रमधर्मः :

नम् । कुर्वीरन्भैरवीचक्रात्तत्त्व
 चक्रादृतेशिवे ॥ उभयत्रमहेशानि
 शैवोद्वाहः प्रकीर्तितः । तथाद
 नेचपानेचवर्णभेदो न विद्यते ॥ श्री
 देव्युवाच ॥ गृहस्थानामशेषेणध
 र्मानकथयः प्रभो । संन्यासविहि
 तान् धर्मान् कृपयावक्तुमर्हसि ॥
 श्रीसदाशिवउवाच ॥ अश्वधूताश्र
 मेदेविकलीसंन्यासउच्यते । विधि
 नायेनकर्तव्यस्तत्सर्वं शृणु साम्प्रत
 म् ॥ ब्रह्मज्ञानेसमुत्पन्ने विरतेसर्व
 कर्म्मणि । अध्यात्मविद्यानिपुणः
 सन्यासाश्रममाश्रयेत् ॥ विहायवृद्धौ
 पितरौशिशुभार्थंपतिव्रताम् ।
 त्यक्त्वाऽसमर्थान्बधूंश्चप्रव्रजन्नार
 कीभवेत् ॥ ब्राह्मणः क्षत्रियोवै
 श्यः शूद्रः सागान्यएषच । कुला
 वधूतसंस्कारे पञ्चानामधिकारि
 ता ॥ सम्पाद्यगृहकर्माणिपरि
 तोष्यपरोनपि । निर्ममो निलयाद्
 ष्छेन्नृष्कामो विजितेन्द्रियः ॥ आहू
 यस्वजनान्बधूंन्ग्रामस्थान्प्रतिवा
 सिनः । प्रीत्यानुमतिमन्विच्छेद्
 गृहाञ्जिगमिपुर्जनः ॥ तेषाम-
 नुज्ञामादायप्रणम्यपरदेवताम् ।
 ग्रामंप्रदक्षिणीकृत्यनिरपेक्षोगृहा
 दद्यात् ॥ मुक्तः संसारपाशेभ्यः
 परमानन्दनिर्वृतः । कुलावधूतं
 ब्रह्मज्ञंगत्वासम्प्रार्थयेदिदम् ॥ गृ

वर्णाश्रमधर्मः :

हाश्रमेपरब्रह्मन्ममैतद्विगतं वयः
 । प्रसादं कुरुमेनाथसश्यासयहृषं
 प्रति ॥ निवृत्तगृहकर्माणं विचा-
 र्यं विधिवद्गुरुः । शान्तं विवेकिनं
 वीक्ष्य द्वितीयाश्रममादिशेत् ततः
 शिष्यः कृतस्नानोयतात्माविहिता
 ङ्गकः । ऋणत्रयविमुक्त्यर्थं देव
 षीं न चरेत्पितृनित्यादिबिधानेन
 द्वितीयाश्रमं स्वीकृत्य यथातिष्ठेत्त
 दाह । ततो निर्दून्दूरूपोऽसौ निष्का
 मः स्थिरमानसः । बिहरेत्स्वेच्छ
 याशिष्यः साक्षाद्ब्रह्ममयो भुवि ॥
 आब्रह्मस्तस्वपर्यन्तं सद्रूपेण विभाव
 यन् । विस्मरन्नामरूपाणि ध्यायन्ना
 त्मानमात्मनि ॥ अनिकेतः क्षमा
 वृत्तोनिः शङ्कः सङ्गवर्जितः ।
 निर्ममो निरहङ्कारः सश्यासी विह
 रेत्चित्तौ ॥ मुक्तो विधिनिषेधेभ्यो
 नियोगक्षेमत्रात्मवित् ॥ सुखदुः
 खसमो धीरो जितात्मा विगतस्पृहः
 स्थिरात्मा प्राप्तदुः खोपि सुखे प्राप्ते
 पि निस्पृहः । सदानन्दः शुचिः
 शान्तो निरपेक्षो निराकुलः ॥ मोक्षे
 जकः स्याज्जीवानां सदा प्राणिहिते
 रतः । विगतामर्षं भीर्दान्तो निष्क
 ल्पो निरुद्यमः ॥ शोकद्वेषविमु
 क्तः स्याच्छत्रौ मित्रे समो भवेत् । शी
 तत्रातातपसहः समो मानापमान
 योः ॥ समः शुभाशुभेतुष्टो यद-

वर्णाश्रमधर्मः :

च्छा प्राप्तवस्तुना । निस्त्रैगुण्यो निर्वि
 कल्पो निर्लोभः स्यादसञ्चयी ॥ य
 थासत्यमुपाश्रित्य मृषाविश्रवं प्रतिष्ठ-
 ते । आत्माश्रितस्तथा देहाजानन्नेवं
 सुखी भवेत् ॥ इन्द्रियाण्येव कुर्वन्ति
 स्वस्वकर्मपृथक्पृथक् । आत्मासा
 क्षीविनिर्लिप्तो ज्ञास्वैवमोक्षभाग्भ
 वेत् ॥ धातुप्रतियहं निन्दामनृतं क्री
 डनं चिन्तया । रेतस्यागमसूयाश्च स
 न्यासी परिवर्जयेत् ॥ सर्वत्र समदृ-
 ष्टिः स्यात्कीटदेवतथानरे । सर्वं
 ब्रह्मतिजानीयात्परिव्राट् सर्वकर्म
 सु ॥ विप्रान्नं श्वपचान्नं वायस्मात्स-
 म्मात्समागतम् । देशकालंतथा-
 पात्रमश्नीयादविचारयन् ॥ अध्या
 त्मशास्त्राध्ययनैः सदा तत्त्वविचार
 यैः । अश्रुतानयेत्कालं स्वेच्छा
 चारपरायणः ॥ सश्यासिनां सृत्त-
 कायं द्राहयेन्न कदाचन सम्पूज्य गन्ध
 पुष्पाद्यैर्निखनेद्वाप्सु मज्जयेत् ॥ अ
 प्राप्तयोगमर्त्यानां सदा कामाभिला-
 षिणाम् । स्वभावाज्जायते देवि प्रवृ-
 त्तिः कर्मसङ्कुले ॥ तत्रापिते सानु
 रक्ताध्यानार्चाजपसाधने । श्रेयस्त-
 देवजानन्तस्तत्रैव दृढनिश्चयाः ॥ अ
 तः कर्मविधानानि प्रोक्तानि चित्त
 शुद्धये । नामरूपबहुविधं तदर्थं क-
 ल्पितं मया ब्रह्मज्ञानादृते देविक
 र्मसंशयसंविना । कुर्वन्कल्पगतं

वर्णिनी

कर्मनभवेन्मुक्तिभाग्जानः ॥ कु-
लावधूतस्तस्त्वन्नो जीवन्मुक्तो नराकृ-
तिः । साक्षाद्भारायणं मत्स्वागृहस्य
स्तंप्रपूजयेत् ॥ यत्तेर्दर्शनमात्रेण वि-
सुक्तः सर्वपातकात् । तीर्थव्रततपो
दानसर्वयज्ञफलं लभेत् ॥ इति श्री
महानिर्वाणतन्त्रेऽष्टमोऽध्यायः शर्णांश्च
मधर्मनिरूपणम् ॥

वर्णाङ्गः । पुं० मुद्गं ॥

वर्णिः । न० सुवर्णं ॥ वर्णोर्वलिच्छाहि
रग्यङ्गुलिः । अहिरग्यं तु० व-
लिः ॥

वर्णिकः । पुं० लेखके ॥

वर्णिका । स्त्री० कथनस्योत्कर्षे ॥ क-
ठिन्याम् ॥ मसौ ॥ नील्यादिरा-
गे ॥ व्याख्यायिकायाम् । ग्रन्थवि-
शेषस्य व्याख्यायाम् ॥ स्तोत्रकव्या-
म् ॥ वर्णं । चौरादिकः । ततो
खल् । प्रत्यस्यादित्त्वम् ॥

वर्णितः । त्रि० स्तुतियुक्ते । अभि-
ष्टते । ईडिते । वर्णितेऽस्मि । वर्णव-
र्णक्रियोविस्तारगुणवचनेषु । क्तः ॥

वर्णी । पुं० लेखके ॥ चित्रकरे ॥ ब्रह्म-
चारिणि ॥ वर्णः अष्टविधमैथुनाऽ
भावरूपास्तुतिः साक्षास्ति । वर्णा
ब्रह्मचारिणीति० इति । त्रि० व-
र्णावति ॥

वर्णिनी । स्त्री० वनितायाम् ॥ हरि-
द्रायाम् ॥

वर्त्तनः

वर्णिलिङ्गी । पुं० ब्रह्मचारिवेशवति
॥ वर्णीब्रह्मचारी० तस्य लिङ्गं चि-
ह्नमस्यास्ति । इति ।

वर्णुः । पुं० सूर्ये ॥ नदविशेषे ॥ वृ-
णोति । वृज्० । अजिह्वरीभ्यानि
ञ्चेति णुः ॥ देशविशेषे ॥ वर्णु-
नदसमीपदेशो वर्णुः । अदूरभवश्च
त्यर्थे० सुवास्त्वाद्यणो जनपदेलुवि-
तिलुप् ॥

वर्ण्यः । त्रि० वर्णनीये । श्लाघ्ये ॥
व्याख्यातव्ये ॥

वर्त्तकः । पुं० अश्वस्यखुरे ॥ व्याघ्रा-
टपक्षिणि । भारद्वाज इ० गौ०
दे० भा० प्र० ॥ अस्य मांसगुणाय
था । वर्त्तकोऽग्निकरः शीतोऽज्वर-
दोषत्रयापहः । सुरुच्यः शुक्रदो-
बल्यो वर्त्तकाल्पगुणात्ततः ॥ वर्त्तते
हतुवर्त्तने । खल् । न० वर्त्तलो-
हे । नीललोहे । विदर० इ०
भा० इ० केचित् ॥

वर्त्तका । स्त्री० वर्त्तिकायाम् ।
व्याघ्राटशकुनी । वटेर० इ० भा०
प्र० खगे ॥ वर्त्तकाशकुनी प्राचा-
मितीत्वनम् ॥

वर्त्तकी । स्त्री० अश्वस्यखुरे । व्याघ्राटे ॥
वर्त्तजन्मा । पुं० अश्वदे । मेघे ॥
वर्त्तनः । पुं० वामने ॥ न० वृत्तौ
। जीविकायाम् ॥ वहवो वर्त्तनो
पायाः ऋषिभिः परिकीर्त्ताः ।

वर्तमान :

सर्वेषामपिचैवैषांकुसीदमधिकंवि
दुः ॥ विशेषः कुसीदेद्रष्टव्यः ॥
वर्त्ततेऽनेन । वृत्तवर्त्तने । ल्युट् ॥
साधारणवर्त्तुलं ॥ न० स्त्री० तूल
मालायाम् ॥ तर्कुपीठे ॥ जीवने
॥ त्रि० वर्त्तिष्णो ॥ वर्त्तनशीलः ।
वृत्तु० । अनुदात्तितश्चेतियुच् ॥
वर्त्तनिः । पुं० पूर्वदेशे ॥ स्त्री० प
थि ॥ वर्त्ततेऽनया । वृत्तु० । वृत्तेष्वे
त्यनिः ॥
वर्त्तनी । स्त्री० पथि । वर्त्तने ॥ त
र्कुपीठे । प्रेषणायाम् ॥ कृदिका
रादितिडीप् ॥
वर्त्तमानः । पुं० अतीतानागतभि
न्नकाले ॥ आख्यापरिसमाप्तिव
र्त्तमानः कालः । यथा । महा
भारतं पठति । सचतुर्विधः यथा
। प्रवृत्तोपरतश्चैव० वृत्ताविरत
एवच ॥ निच्यप्रवृत्तः सामीप्यो
वर्त्तमानश्चतुर्विधः ॥ क्रमेणोदा
हरणानि । मांसंनखादति । आ
दौप्रवृत्तं मांसभोजनं निवृत्तं य-
ति० इत्यर्थः । इहकुमाराः क्री
डन्ति । तदानीन्तनक्रीडनाभावेपि
पूर्वक्रीडानां वृद्धौवर्त्तमानत्वात्
त् । पर्वतास्तिष्ठन्ति० निच्यप्रवृत्
तत्वात् । किञ्चपर्वतानां स्थितत्वं
वर्त्तमानत्वं पिभूतभविष्यत्काला
भ्यांसम्बन्धविबन्धयापर्वतास्तस्युः०

वर्ति :

स्यास्यकौत्सपिप्यात् । सामीप्यो
द्विविधः । भूतसामीप्ये यथा ।
कदाआगतीसि० इतिप्रश्ने० अ
ध्वखेदादेवर्त्तमानत्वात्० एषो
हमागच्छामि० इत्यागतोपिबदति
भविष्यत्सामीप्ये यथा । कदा०
गमिष्यस्येतिप्रश्ने० एषोहंगच्छा-
मौतिगमनक्रियमाणोद्यमोपिबद
ति० इतिमुग्धविधटीकायांदुर्गा-
दासः ॥ प्रयोगाधिकरणीभूतज्ञा
लावर्त्तमानः कालवृत्तिनैथाधि
काः ॥ अद्यतने । अधुनातने ॥
त्रि० तत्कालवृत्ते । विद्यमाने
। स्थिते ॥ वर्त्तते । वृत्तु० ।
शानच् । । मुक् ॥
वर्त्तरूकः । पुं० दौः साधिके ।
द्वारपाले ॥ नदीभेदे ॥ काकनीडे
जलावटे ॥
वर्त्तलीहम् । न० लीहद्विशेषे । ली
हसंकरे । नीललीहे । विदरं०
इ० भा० प्र० इतिकेचित् ॥
वर्त्तिः । स्त्री० बटिकायाम् । भेष
जनिर्माणे ॥ नयनाञ्जने । लेखि ॥
गात्रानुलेपन्याम् ॥ दोषकस्यद
शायाम् ॥ दीपे ॥ वर्त्तते । वृत्तु०
। अयन्तः अचइः वर्त्ततेऽनया
वा वृत्तु० । वृत्तिशिरुहीत्यादि
नेन्वा ॥ वृत्तेऽकन्दसीति० इर्वा
। स्वरेभेदः । बाहुलकाच्चोक्तेपि ॥

वर्तिष्यमाणः

वर्तिविशेषे ॥ यथा ! कतकस्यफलं
शङ्खः सैन्धवंत्युषणं वचा । फो नो
रसाञ्जनं क्षौद्रं बिडङ्गानि मनः
शिला ॥ एषां वर्तिर्हन्तिकासंति
मिरं पटलं तथेति ॥

वर्तिकः । पुं० पक्षिविशेषे । वर्तिके
। वटेर० इ० भा० प्र० ॥

वर्तिका । स्त्री० वर्तिकायाम् । व्या
घ्राटे । वटेर० इ० भा० प्र०
खगे ॥ अस्यामांसगुणायथा वर्ति
कामधुरारूक्षाकफमारुतनाशनी
॥ अजशृङ्गाम् ॥ वर्ती । वर्ती०
इ० भा० ॥ सापञ्चविधायथा ।
पद्मसूत्रभवादभंगभंसूत्रभवायवा
शण्णजावादरीवापिफलकोषोद्भवा
यथा । वर्तिकादीपकृत्येषुसदापञ्च
विधास्मृता ॥ वर्तते० वर्त्यतेवा
। वृतु० गवुञ् । उदीचामते० प्रत्य
यस्यादितोत्वम् ॥ वस्तुतस्तुष्ठतेस्ति
कन्नितिकन्बोधः ॥

वर्तितः । त्रि० नीते ॥ निष्पादिते
॥ यथिते ॥

वर्तितव्यः । त्रि० वर्तितुमर्हे ॥

वर्ती । त्रि० वर्तिष्णी ॥

वर्तिष्णुः । त्रि० वर्तने ॥ वर्तनशी
लः । अलङ्कृजितीष्णुञ् ॥ वर्ति
नि ॥

वर्तिष्यमाणः । त्रि० भविष्यत्काला
दौ ॥ वर्तनप्रागभावाश्रये ।

वर्द्धकः

वर्ती । स्त्री० वर्ती ॥

वर्तुलः । पुं० कलायविशेषे । बाटु,
ला० इ० गौ० दे० भा० प्र० ॥

यथा । कलायस्यत्रयोभेदास्त्रिपु
टोवर्तुलोद्धटी । इतिशब्दमाला

॥ न० गृध्रने ॥ त्रि० गोलवस्तु
नि । निस्तले । वृते ॥ वर्तते ।

वृतु० । बाहुलकादुलच् ॥

वर्तुला । स्त्री० तर्कुपीठ्याम् । टेको
रवांटुल इ० गौ० भा० ॥ इति
हारावली ॥

वर्तुली । स्त्री० गजपिप्पल्याम् ॥

वर्त्म । न० नेत्रच्छेदे ॥ मार्गे ।
अध्वनि ॥ वर्ततेऽनेनास्मिन्वा ।

वृतु० । मनिन् ॥

वर्त्मनिः । स्त्री० पथि ॥ वर्तन्तेऽ
नया । वृतु० । वृतेश्चत्यनिः ।

चान्मुडितिगोवर्द्धनः ॥

वर्त्मनी । स्त्री० पथि ॥ कृदिकारादि
तिङ्गीष् ॥

वर्त्यन् । त्रि० वर्द्धिष्यमाणे । लृटः
सहेतिसदादेशे० वृद्भ्यः स्यसनो

रितिभिभाषयापरस्मैपदम् ॥

वर्द्धः । पुं० ब्राह्मणयष्टिकायाम् ।
पूर्ती ॥ कृदे ॥ न० सीसके ॥

वर्द्धकः । पुं० ब्राह्मणयष्टिकायाम् ।
भाग्याम् ॥ वर्द्धते । वृधुच्छेदने ।

गवुल् ॥ त्रि० पूरके । कृद
के ॥

वर्धमानक :

वर्धकिः । पुं० त्वष्टरि । रथकारे
 तक्षणि । बठई० इ० तखाण०
 इ० भा० प्र० । वर्धते । वर्धच्छे
 दने । अच् । वर्धकपति । कष
 हिंसायाम् । बाहुलकाङ्घ्रिः ॥
 वर्धकी । पुं० बठई० इ० भा० प्र०
 वर्णसङ्करजाती । त्वष्टरि । सूत्र
 धारे । रथकारे । काष्ठतक्षके ॥
 वर्धनम् । न० वृद्धी ॥ छेदने
 । वर्धच्छेदनपूरणयोः ल्युट्
 ॥ चि० वर्धिष्णी ॥ वर्धतेत
 ष्छीलः । वृधुवृद्धी । अनुदात्त
 तद्धेतियुच् । वर्धयति । नन्द्या
 दित्वाल्ल्युर्वा ॥
 वर्धनी । स्त्री० गलन्तिकायाम् ।
 सनालजलपात्रे । वधना० वधनी
 • इ० भा० सम्भाष्यन्त्याम् । बठ
 नौ० इ० भा० ॥
 वर्धमानः । पुं० प्रश्नभेदे ॥ शरावि
 । एरण्डे । वीरजिने । चरमती
 र्थकृति । महावीरे । विष्णौ ।
 नारायणे । स्वस्तिके । रावृष्ट
 विशेषे । दक्षिणद्वाररहितोवर्धमा
 नोधनप्रदः ॥ वर्धते । वर्धच्छे
 दनपूरणयोः । शानच् । स्वना
 म्नाप्रसिद्धेदेशविशेषे । चि० वृ
 द्धिमति ॥
 वर्धमानकः । पुं० शरावि ॥ वर्ध
 ते । वृधु० । शानच् । शप् ।

वर्मा

सुक् । संज्ञायांकन् । चि०
 वृद्धिर्विशिष्टे ॥
 वर्धापनम् । न० माडीच्छेदने ॥
 वर्धितः । चि० प्रसृते ॥ छिन्ने ॥ पू
 रिते ।
 वर्धिष्णुः । चि० वर्धने । वृद्धिशी
 ले ॥ वर्धिते० तच्छीलः वृधु०
 । अलङ्कारिणीष्णुच् ॥
 वर्ध्नुः । पुं० न० अपुणि । सीसे ॥
 वरत्रायाम् ॥ वर्धते० दृढवस्त्रेन
 दीर्घीभवति । वृधु० । वृधिवपिभ्यां
 रन् । लघूपधगुणोरपरः ॥
 वर्ध्नी । स्त्री० नद्युगाम् । वरत्रायाम् ।
 चर्मरञ्जी । वधी० इ० भा० ॥
 वर्धते । वृधु० । रन् । गौरादिच्वा
 न्ङीष् ॥ यद्वा । औणादिकः
 छन् । गुणोरपरः । प्रत्ययतकार
 स्य० भषस्तथोर्दीर्घइतिधत्त्वे० पि
 त्त्वान्ङीष् ॥
 वर्पः । न० रूपे ॥ वृणीते । वृङ् स
 म्भक्ती । वृङ्शीङ्भ्यांरूपस्वाङ्गयोः
 पुट् चित्सुन् । प्रत्ययस्यपुट् ॥
 वर्मकण्टकः । पुं० पर्पटे ॥
 वर्मकषा । स्त्री० चर्मकषायाम् ।
 सप्तलायाम् ॥
 वर्मा । पुं० क्षत्रियस्यपदती ॥ यथा
 । वर्मान्तब्राह्मणक्षत्रियवर्मान्तं
 क्षत्रियस्य च । गुप्तदासात्मकं नाम
 प्रश्नस्तवैश्वशुद्रयोः ॥ न० कवचे ।

वर्ष्मरः

। तनुत्रे । वृणोतिदेहम् । बृञ् व
रणे । मनिन् ॥
वर्ष्मिः । पुं० मत्स्यविशेषे । बांबी०
बामी० इ० गौ० दे० भा० प्र० ॥
वर्ष्मिकः । चि० वर्मिणि । वर्ष्मास्या
स्तिब्रीह्यादित्वात्० ठक् ॥
वर्ष्मितः । चि० धृतसन्नाहे । सन्नहे
। सञ्जे । वर्मसञ्जातमस्य । तार
कादित्वादितच् ॥
वर्ष्मी । चि० वर्मवति । वर्मिके ॥ व
र्ष्मास्यास्ति ब्रीह्यादित्वादिनिः ॥
वर्ष्मिमत्स्यः । पुं० बांबीतिख्याते
मत्स्ये । वर्मिमस्योहरेवातपि
तृतरुचिकरीलघुः ॥
वर्ष्मिषः । पुं० बामिरूप० इ० गौ०
दे० भा० प्र० मत्स्ये ॥
वर्ष्यः । पुं० कन्दर्पे । स्मरे ॥ चि०
वरेण्ये ॥ वर्ष्यते । वर्ष्येसायां
चुरादाबदन्तः । अचोयत् ॥
वर्ष्या । स्त्री० पतिंवरायाम् ॥ अब
द्यपद्यवर्ष्यागच्छं पणितव्यानिरोधि
ष्विति० अप्रतिबन्धविषये० बृङ्
सम्भक्ताविध्यस्मात्० यत् ॥
वर्ष्या । स्त्री० बृहन्मक्षिकायाम् ।
नीलमक्षिकायाम् ॥ वरिति । व
णति । वणशब्दे । अच् ॥ यद्वा
। वर्षति । वर्षगतौ । युच् ॥
वर्ष्मरः । पुं० पामरे । नीचे ॥ कीशे । बक्र
कीशे । वावरी० इ० भा० ॥ चक्रले ॥

वर्ष्मरा

देशविशेषे । यथा । मायापुरंसमा
रभ्यसप्तशृङ्गात्तथोत्तरे । वर्ष्मरा
ख्योमहादेशः प्राक्तः श्रीशक्तिसङ्ग
मे । पारसिकेजने । वृक्षविशेषे ।
सुमुखे । गरभे । गन्धपत्रे । का
लवाबुद्धे० गौ० दे० भा० प्र० ॥
वर्ष्मिर्त्ति । बृञ् ० । यङ्लुगन्त ।
पचाद्यच् ॥ यद्वा । वृणोति । वृ
ञ् ० । कृगृशृबृञ्चतिभ्यः घ्वर
च् ॥ न० षिङ् ० ॥ पीतचन्दने
वैले ॥ हिमवत्प्रान्ते वरु० वडू०
प्र० यूपविशेषे । यथा । जलेना
लोडितं शालिपिष्टकांखण्डमिश्रित
म् । धारायूपकश्चत्पाच्यतइवे
वर्ष्मराख्यकम् ॥ वर्ष्मरंवलकृतमद्यः
श्रेष्ठपित्तानिलोपहम् । रोचनं
कफकृच्छोतं हृद्यं हृत्नासनाशनं ।
वर्ष्मरकम् । न० चन्दनभेदे । श्वेत
वर्ष्मरके ॥
वर्ष्मरा । स्त्री० शोकविशेषे । तुङ्
ग्याम् । खरपुष्पायाम् । अजग
न्धिकायाम् । वाबुद्धे० इ० भा०
प्र० ॥ कृष्णार्जकस्तथाशुक्रोवटप
चस्ततोपरः । वर्ष्मराचितयंरूक्षंशी
तंकटुबिदाहिच ॥ तीक्ष्णं रुचिकरं
हृद्यं दीपनं लघुपाकिच । पित्त
लंकफवातास्रदद्रुक्कमिषिषापहम्
। पुष्पप्रभेदे ॥ वृणोति । बृञ् ०
कृगृशृबृञ्चतिभ्यः घ्वरच् । अनि

वर्षकरी

ल्यः षितांडोष् ॥
 वर्षरी । स्त्री० वर्षराऽर्थे ॥ षित्वान्
 ङीष् ॥
 वर्षरीकः । पुं० भाग्याम् । ब्राह्म
 णयष्टिकायाम् ॥ कुटिलकुन्तले ।
 वावरी० इ० भा० ॥ अजगन्धिकाया
 म् । वावुइ० इ० भा० ॥ यूनि ॥
 वृणुते । वृञ् ० । शृष्टृवृजांहेरुक्
 चाभ्यासस्येति० ईकन् ॥
 वर्षा । स्त्री० वर्षर्याम् ॥
 वर्ष्विः । पुं० घस्मरे ॥ वृणुते । वृ-
 ज् ० । वृट् ० भ्यांविन् ॥
 वर्ष्वरुः । पुं० युगलात्ते । तीक्ष्णकण्ठ
 के । गोशृङ्गे । कफान्तके । ववूर०
 ववूल० इ० प्र० वृजे ॥ वर्ष्वरुः कफ
 नुद्गाहीकुष्ठकमिविषापहः ॥
 वर्ष्वरुः । पुं० वर्ष्वरे ॥ इतिराजनि-
 र्घण्टः ॥
 वर्षः । पुं० न० भारतादौ ॥ जम्बुद्वी
 पे ॥ अर्द्धे । समायाम् । वत्सरे ।
 वृष्टौ ॥ वर्षधरे । मेघे ॥ वर्षणम्०
 वृष्यतेषो । वृषुसेचने । अज्विधौ-
 भयादीनामुपसङ्ख्यान्मित्यच् ॥
 वर्षयति० वर्षतिवा । पचाद्यच् ॥
 यद्वा ॥ वृणाति । वृञ् वरणे । वृ-
 तृवदीतिसः ॥ वर्षशब्दोद्विषसप-
 रोपिदृश्यतेच० दीर्घसत्राणिवार्षश
 तिकानि० वार्षसहस्रिकाणिचेति ॥
 वर्षकरी । स्त्री० भिक्षिकायाम् ॥

वर्षा :

वर्षकेतुः । पुं० रक्तपुनर्नवायाम् ॥
 वर्षकोषः । पुं० दैवज्ञे ॥ मासे ॥
 वर्षः कोषाऽस्य
 वर्षजः । त्रि० वृष्टिजाते ॥
 वर्षणम् । न० वृष्टौ ॥ वृषुसेचने ।
 ल्युट् ॥ नचाऽचाल्युटोवाधः वृष
 भे।वर्षणादितिभाष्यप्रयोगात्० ल्यु
 ङपिभवतीतिकैयटादयः ॥
 वर्षणिः । स्त्री० वर्तने ॥
 वर्षपर्वतः । पुं० वर्षविकृतौ । भाजकगिरौ
 ॥ यथा । हिमवान्हेमकूटश्चनिषधेमे
 रुरेवंच । चैत्रः कर्णोचशूङ्गोचसप्तै
 तेवर्षपर्वताः ॥ इतिहारावली ॥
 वर्षपाकी । पुं० आस्नातके ॥
 वर्षपुष्पा । स्त्री० सहदेवीलतायाम् ॥
 वर्षप्रियः । पुं० चातकपक्षिणि ॥
 वर्षवरः । पुं० शरदौ । अस्यन्तान्त-
 मर्हल्लके । खोजा० इ० भा० प्र० ॥
 वृणोति० वरतिवा । वृञ् वरणे०-
 वरणावरणेवा । अच् । वर्षस्वव-
 रः । येत्त्वल्पसत्त्वाः प्रथमस्त्रीवा-
 च्यस्त्रीस्वभाविनः । जाच्यानदु-
 ष्टाः कार्येषुतेवैवर्षवराः स्मृताः ॥
 वर्षवृद्धिः । स्त्री० जन्मतिथौ ॥
 वर्षाः । स्त्री० भूमि० प्रावृट्काले ।
 नभोनभस्ययोः । श्रावणभाद्रयोः ॥
 आषाढादिचतुर्षुमासेषु ॥ यथा ।
 वर्षामुसविषंते।यदिव्यमप्याश्विनं-
 विनेति ॥ वर्षवर्षणमत्रास्ति ।

वर्षुकः

अर्थाद्यच् । टाप् ॥
 वर्षाशः । पुं० मासे ॥
 वर्षाघोषः । पुं० महाभेके ॥
 वर्षाङ्गः । पुं० मासे ॥
 वर्षाभवः । पुं० रक्तपुनर्नवायाम् ॥
 त्रि० वर्षासुजाते ॥
 वर्षाभूः । पुं० भेके । गण्डूके ॥ भूल
 तायाम् । गण्डूपदे । किञ्चुलुके ॥
 इन्द्रगोपे ॥ वर्षासुभवति । भू०
 । भुवः संज्ञान्तव्योरितिक्विप् ॥
 वर्षाभूः । स्त्री० शीयघ्न्याम् । पुनर्न
 वायाम् ॥ भेक्याम् ॥
 वर्षाभ्वी । स्त्री० भेक्याम् । वर्षासुभव
 ति । भू० । क्विप् । वर्षाभ्वीत्यसा
 धुः । ङीष् विधायकाभावात् ॥
 गौरादिच्वाद्वाङीष् ॥ पुनर्नवाया
 म् ॥
 वर्षाञ्चिः । पुं० कुजे । भौमे ॥
 वर्षावसानः । पुं० शरत्काले ॥
 वर्षाष्ठः । त्रि० अतिवृद्धे ॥ अयमेषा
 मतिशयेनवृद्धः । इष्टनि० प्रियस्थि
 रिति० वृहस्यवर्षि० आदेशः ॥
 वर्षीयान् । त्रि० वृद्धतरे । ज्यायसि
 ॥ अयमनयोरतिशयेनवृद्धः ।
 द्विवचनेतीयसुनि० प्रियस्थिरेतिव
 र्षि० आदेशः ॥
 वर्षुकः । त्रि० वृष्टिकारिणि ॥ वर्ष
 तितच्छीलः । वृषुसेचने । लघप
 तपदेत्यादिनोकञ् ॥

वर्हिचूडा

वर्षुकाब्दः । पुं० वर्षाणशीलमेघे ॥
 वर्षजः । त्रि० वर्षाकालजाते । वर्ष
 जे ॥ विभाषावर्षाक्षरशरवरादित्य
 लुक् ॥
 वर्षीपलः । पुं० करकायाम् ॥ वर्षा
 याउपलः ॥
 वर्षम् । न० देहे ॥ इतिद्विरूपको
 षः ॥
 वर्षम् । न० देहे । तनौ ॥ प्रमाणे
 । प्रमाणमात्रोन्नतिरितिस्वामौ ।
 इयत्तेतिभरतः ॥ अतिसुन्दराकृ
 तौ ॥ वर्षति० वृष्यतेवा । वृषु०
 । मनिन् ॥
 वर्हम् । न० पुं० कलापे । मयूरपि
 ष्छे ॥ दले ॥ न० यन्त्रिपर्णे ।
 स्थौण्ये ॥ परीवारे ॥ वर्हति ।
 वृहवृद्धौ । पचाद्यच् ॥ वर्हतेवा
 । वर्हहिंसायां । घञ् ॥
 वर्हणम् । न० पत्रे ॥
 वर्हिः । पुं० पावके ॥
 वर्हिः पुष्पम् । न० यन्त्रिपर्णे ॥
 वर्हिः शुष्मा । पुं० अग्नौ ॥ वर्हिः
 कुशः शुष्मबलमस्येतिवियहः ॥
 वर्हिः । न० स्थौण्ये । कुकुरींधा०
 इ० भा० ॥ वर्हिः अत्रप्रशस्तमस्य ।
 अतद्गनिः ॥
 वर्हिकुसुमम् । न० यन्त्रिपर्णे ॥
 वर्हिचूडा । स्त्री० खराश्रवायाम् ।
 मयूरशिखेतिप्रसिद्धायामीषधौ ॥

बलघ्न :

बहिर्णः । पुं० मयूरे ॥ बहिर्मस्यस्य
। फलबर्हाभ्यामिनच् ।

बहिर्णवाहनः । पुं० षडानने ॥

बहिर्ध्वजा । स्त्री० पार्वत्याम् ॥

बर्ही । पुं० मयूरे ॥ बर्हीस्यस्य ।

इनिः ॥

बहिर्पुष्पम् । न० ग्रन्थिपर्णे ॥

बहिर्ग्योतिः । पुं० अग्नौ ॥

बहिर्मुखः । पुं० गीर्वाणे । देवे ॥

बहिर्रन्निर्मुखंयस्यसः ॥

बहिर्षट् । पुं० दैत्यदानवादीनांपि

टषु ॥ यथा । दैत्यदानवयक्षाणां

गन्धर्वीरगरक्षसाम् । सुपर्णकिन्न

राणाञ्चस्मृताबहिर्षटोत्रिजाः ॥

बहिर्षम् । न० बाले । ऋषिरे । बा-

ला० । इ० भा० प्र० ओषधी ।

बहिर्षिकुशेतिष्ठति । सुपिस्थइति

कः । अस्वास्वेतिषत्वम् ॥

बहिर्ः । पुं० हुताशने ॥ चित्रके ॥

यज्ञे ॥ दौमौ ॥ न० ग्रन्थिपर्णे ॥

पुं० न० कुशे । दर्भे ॥ बहिर्द्वि

विधम् । मुख्यं गौणञ्च । तत्रमुख्यं

कुशकाशादिदशदर्भमयम् । गौण

न्तु० तत्सदृशं तृणान्तरम् । बृंहति

बृंहिषद्भौ । ओष्ठ्यादिः । बृंहिर्न

लोपश्चेति० इतिः । बहिर्ः सा

न्तः ॥

बलम् । न० सैन्ये ॥

बलघ्नः । पुं० शुक्रवर्णे । धबले ॥

बलाकः

चि० तद्धति ॥ बलते । बलसंबर

णसञ्चरणे च । क्विप् । बलमक्षत्य

स्मिन् । अक्ष० । घञ् ॥ अबलघ्न

तेवा । अकारलोपः ॥

बलघ्नगुः । पुं० चन्द्रे ॥ बलघ्नाः

गाबोधस्यसः । गोस्त्रियोरितिङ्

खः ॥

बलभी । स्त्री० गोपानस्याम् । कुडो

पुष्पादनार्थं दत्तवक्रकाष्ठे । बडभ्या

म् ॥ पटलाधारवंशपञ्चरे ॥ बल

ति । बल० । बाहूलकादभच् । गौ

रादिः ॥

बलयः । पुं० कण्ठरोगे ॥ बेलायाम्

॥ पुं० न० कङ्कणे । कटके । प्रको

ष्ठाभरणे ॥ बल्यते । बल० ।

बलिमलितनिभ्यः कथन् ॥ अस्थि

विशेषे ॥ यथा । पाण्ड्योः पार्श्वयु

गेपृष्ठे बन्धोजठरपायुषु । पादयोर

पिचास्थीनिबलयानिबभाषिरे ॥

लघ्वादित्रिकले० । ऽऽ० ॥ गुर्वं

चरेपुं० ॥

बलयितः । चि० बेष्टिते । नद्यादि

नारुबे ॥ बलयंजातमस्यं । तार

कादित्वादितच् ॥ यद्वा । बलयव

तृकृतम् । तत्करोतीतिणिच् ॥

क्तः ॥

बला । स्त्री० बलायाम् । वाय्यालके ॥

विद्याविशेषे ॥

बलाकः । पुं० क्षुद्रवके । बलायाम् ॥

वल्कवान्

वलाहकः । पुं० वलाहके ॥
 वलिकरः । चि० वलिकर्त्तरि ॥ बलिं
 करोति । डुकृञ् । दिवादिभे
 तिटः ॥
 वलितः । चि० वेष्टिते ॥
 बलिरः । चि० केकरे । निम्नोन्नता
 क्षिणा ॥ बलते । बल० । बाहुलका
 त्किरश् ॥
 वलिशम् ।) न०
 वलिशिः ।) स्त्री० बलिशे । बडिशे ॥
 वलिशी ।)
 वली । स्त्री० मध्यमरेखायाम् ॥ ऊर्म्या
 म् ॥ वीर्णत्वचि ॥ गृहदारुणि ॥
 वल्कः । पुं० न० त्वचि । वल्कले ॥
 शल्के । खण्डे । पुं० पट्टिकाली
 ध्रे ॥ बलते । बल० । शुल्कवल्को
 ल्काद्रतिकक् ॥ यद्वा । वल्कयति
 । वल्कपरिभाषणे । पचाद्यच् ॥
 वल्कतरुः । पुं० पूगवृक्षे ॥
 वल्कद्रुमः । पुं० भूजवृक्षे ॥
 वल्कलः । पुं० न० द्रुमत्वचि । वल्के
 वल्कल० द्रु० भा० प्र० ॥ त्वचि ।
 दालचीनीतिभा० प्र० ॥ बलति ।
 बल० । बाहुलकात्कलः ॥ वल्कं
 लातीतितुस्वामी ॥
 वल्कला । स्त्री० शिलावल्कायाम् ॥
 वल्कलीध्रः । पुं० पट्टिकालीध्रे ॥
 वल्कवान् । पुं० मत्स्ये ॥ चि० वल्क
 युक्ते ॥

वल्गाः

वल्किलः । पुं० कण्टके ॥
 वल्गाः । पुं० न० अभ्यवहारे । जेम
 ने ॥ वलाभोजने । अच् ॥
 वलान् । चि० धावति ॥
 वलानम् । न० बहुभाषणे ॥ प्रुतगमने ॥
 वल्गा । स्त्री० दन्तालिकायाम् । अव
 क्षेपण्याम् । अश्वमुखरज्जौ ॥
 साचीत्क्षिप्तादिभेदेनचतुर्दशविधा
 क्ताहयलीलावत्याम् । उत्क्षिप्ता
 शिथिलातथात्तरवतीमन्दाचवैहा
 यसीदिक्षिप्तैककरार्द्धकन्धरसमात्
 कौर्णाविभक्तातथा । अत्युत्क्षिप्त
 लोड्ढतेखलुतथा व्यागृठगोकर्णिके
 बाहानाङ्कथितास्रतुर्दशविधावल्गा
 प्रभेदाश्चमीति ॥ तल्लक्षणानितुतत्रै
 वद्रष्टव्यानि ॥ अश्वप्रेरणविशेषे ॥
 वल्गाविभागकुशलः । चि० बाहानां
 षड्विधप्रेरणाभिज्ञे ॥ यथाहभो
 जः । बाहनं प्रतिबाहानां षड्वि
 धंप्रेरणं विदुः । रागावल्गाकषा
 पाष्णांप्रतोदरवभेदतः ॥ वल्गा
 याविभागो विविच्यप्रयोगः तत्रकु
 शलः ॥
 वल्गातम् । न० घोटकस्यविशेषगम
 ने । देगेनविजप्तोपरिचरणे ॥
 गमने ॥ बहुभाषणे ॥ वल्लानम् ।
 वल्गागतौ । भावेक्तः ॥
 वल्गाः । पुं० कृमि ॥ चि० मनीक्षे ।
 सुन्दरे ॥ यथाक्तम् । क्षणमात्र

वल्गवः

मतिवल्गुजगदेतदतिफल्गु। धन
लीभमपहायनमपद्मनयनाय॥ वलते
। वल० । वलिर्गुक्चेत्युः॥ वाचा
ले ॥

वल्गुकम् । न० चन्दने ॥ विपिने ॥
पथे ॥ त्रि० रुचिरे ॥

वल्गुपत्रः । पुं० वनमुङ्गे ॥

वल्गुला । स्त्री० वाकुच्याम् ॥ पक्षि
विशेषे । वल्गुविषायाम् । वाटुड०
द्रुतिभाषा ॥

वल्गुलिका । स्त्री० तैलपायिकायाम् ॥

वल्गुली । स्त्री० स्वविष्ठादेपक्षिविशे
षे ॥

वल्गुभनम् । न० भक्षण्ये ॥

वल्गुकीः । पुं० न० वामलूरे । वल्गुकी
के ॥ तन्मृत्तिकायाशौचनिषेधोयथा
। वल्गुकीकृत्तकोत्खातांमृदमन्त
र्जलांतथा । शौचावशिष्टांगेहाञ्च
नादद्यात्पसम्भवाम् । अन्तः
प्राण्यवपन्नाञ्च हलोत्खातांनकङ्क
माम् ॥

वल्गुरिः । स्त्री० मञ्जर्याम् ॥ वल्गते ।

वल्गु० । क्विप् । ऋच्छति । ऋगती
अचङ् । वल्गुचासावरिश्च ॥ मेधि
कायाम् ॥ चिचमूले ॥

वल्गवः । पुं० गोदोग्धरि । गोपे ॥

भीमसेने ॥ त्रि० सूपकारे ॥ वल्गु

नम् । वल्गुसंवरणे सञ्चरणे च ।

वल्गुः । सौभवाप्रीती । भावेचञ्

वल्गुरम्

। वल्गुस्यास्ति । अन्येभ्योपीतिवः
॥ वल्गुवार्ति० वायतिवा । वानति
गम्भनयोः शोभै शोषणं वा । आ
तानुपेतिक् ॥

वल्गुवी । स्त्री० आभीर्याम् । गोपिका
याम् । महाशूद्रायाम् ॥

वल्गुलिः । स्त्री० वल्गुल्याम् । लता
याम् । पृथिव्याम् ॥ वल्गुलते ।
वल्गुल० । सर्वधातुभ्यङ् ॥

वल्गुलिककण्टकारिका । स्त्री० अग्निद
मनौक्षुपे ॥

वल्गुलिदूर्वा । स्त्री० मालादूर्वायाम् ॥
वल्गुलिशाकटपोतिका । स्त्री० मूल
पोत्याम् ॥

वल्गुलिशूरणः । पुं० अत्यम्लपण्याम् ॥
वल्गुली । स्त्री० व्रतव्याम् । गुडूच्या
दिलतायाम् ॥ याभूमेर्हृक्षमारे
हन्तिताबल्ल्यः ॥ अजमेदायाम्
॥ कुसुमान्तरे । वेलाङ्ग० भा० प०
॥ कृदिकारादितिङ्गोष् ॥

वल्गुलीगडः । पुं० मत्स्यविशेषे ॥
भोला० बालिकडा० इ० च०
गौ० दे० भाषाप्रसिद्धे ॥

वल्गुलीजम् । न० मरिचि । वेल्गुली ॥

वल्गुलीबदरी । स्त्री० भूवदर्याम् ॥

वल्गुलीमुङ्गः । पुं० मकुष्ठके ॥

वल्गुलीवृक्षः । पुं० सालवृक्षे ॥

वल्गुलुरम् । न० शाहले ॥ वल्गुले ॥
गहने ॥ औषधे । कुम्भे ॥ मञ्जु

वशंवद :

र्याम् । औषधे । निर्जलस्थाने ॥
विश्वधरणिशब्दरत्नावलिषु • वल्लर-
मितिपाठः ॥

वल्लूरम् । त्रि० आतपादिनाशुष्कमां
से ॥ वनक्षेत्रे ॥ वाहने ॥ ऊपर-
भूमौ ॥ कौलमांसे ॥ वल्लते • वल्ल्य
तेवा । वल्ल० । खर्जादिच्चाटूरः ॥

वल्ल्या । स्त्री० धात्रीवृत्ते ॥

वल्लजाः । पु० भूमि० उज्जपे । वध-
ही० इ० प्र० दृग ॥ वल्लते । वल्ल० ।
क्विप् । वल्लति । वजगतौ । अ-
च् । वल्लासौवजस्य । एकोवल्लज
इतिभाष्यादेकत्वे पि ॥ यद्वा । व-
ल्लतेभुवंवेष्टयतिविशादिच्चाहप्रत्य-
ये० वल्लः पर्वतः तत्रजाताः
वल्लजाः । इत्यन्ये । स्वभावा
द्वहुत्वेवल्लजाः ॥ अतएव • सुमनोऽ
प्सरोवल्लजादेवेतिपाञ्चिकबहुत्वाऽ
र्थक्रमदीश्वरसूचम् ॥

वल्लजा । स्त्री० । दृग्विशेषे । दृढपत्या
म् । दृगोच्चौ । मौञ्जीपचायाम् । सा
वेवागे० इ० भा० ॥

वत्रः । पुं० । एकादशकर्णान्तर्गतप्रथ
मकरणे ॥ तत्रजातस्यफलंयथा ।
ववाभिधानेजननंहियस्यशूरोतिधौ
रोमनुजः कृतीस्यात् । पद्मालया
तन्निलयेनिवासंकरोतिनिष्पंसुवि
चक्षणः स्यात् ॥

वशंवदः । त्रि० आयत्तकरवाक्यस्यव

वशिका

त्तरि । इष्टवादिनि । वशंवशकरंम
धुरंवदति । प्रियवशेवदः खच् ।
मुम् ॥

वशः । पुं० कान्तौ । स्पृहायोम् । इ
च्छायाम् । वेश्यागृहे । आयत्तता
याम् ॥ योयस्यवशमापन्नः सतस्य
किङ्करः किल ॥ प्रभुत्वे ॥ जन्म
नि ॥ न० आयत्तत्वे ॥ इच्छाया-
म् ॥ प्रभुत्वे ॥ त्रि० आयत्ते ॥ व
शनम् । वशकान्तौ । वशिरण्योरुप
सङ्ख्यानमित्यप् ॥ वष्टि । अज्वा ॥

वशका । स्त्री० वश्यायांनार्याम् ॥
वशक्रिया । स्त्री० वशीकरणे । संबद
ने ॥ मणिमन्त्रौषधैरायतीकरणे ॥
वशस्यकरणम् । कृञ्जः शच् ॥

वशगः । त्रि० वशीभूते ॥

वशा । स्त्री० वन्ध्यायाम् ॥ सुताया-
म् । दुहितरि ॥ योषायाम् । ना
र्याम् ॥ बन्ध्यायाम् ॥ करिष्या-
म् । हस्तिन्याम् ॥ वष्टि । वश० ।
पचायच् । उश्यतेवा । वशिरण्यो-
रुपसङ्ख्यानमित्यप् ॥

वशाव्यक्तः । पुं० शिशुमारि ॥

वशापायी । पुं० कुक्कुरे ॥

वशि । न० वशित्वे ॥

वशिकः । त्रि० रिक्ते । शून्ये ॥ उश्य
ते । वश० । सर्वधातुभ्यङ् । सं-
घ्रायांकन् ॥

वशिका । स्त्री० अगुरौ ॥

वशिकारसञ्ज्ञा

वशिता । स्त्री० वशित्वे ॥ वशोभ्या
स्ति । इनिः । वशिनेभाषः ।
तल् ॥

वशित्वम् । न० शिवैश्वर्यविशेषे । अ
ष्टभूतिष्वेकस्याम् ॥ येनभूतंभौति
कञ्चावश्यमेववशीभवति ॥

वशी । पुं० जितेन्द्रिये ॥ अव्यसनिनि ॥
स्ववशीकृतकार्यकरणसङ्घाते ॥
स्वतन्त्रे । परमेश्वरे ॥ यतः सर्वेद्य
स्यजगद्वशेवर्त्तते० इतिवशी ॥

वशिनौ । स्त्री० शमौवृत्ते ॥ वन्दा-
याम् ॥

वशिरः । पुं० किण्विद्याम् । अपामा-
र्गे ॥ इस्तिपिप्पल्याम् ॥ चव्ये ॥
वचायाम् ॥ न० अक्षौवे । सामुद्रज
वणे ॥ वष्टि । वश० । बाहुलका
त्किरच् । संज्ञापूवकत्वान्नसम्प्र-
सारणम् ॥ यद्वा । वशनम् । व-
श० । इन् । वशिराति । रा० ।
आतोनुपेतिकः ॥

वशिष्ठः । पुं० स्वनाम्नाप्रसिद्धेमुनी ।
अथर्वनिधौ । अरुन्धतीपतौ ॥ त्रि०
वशकर्त्तरि ॥ श्रेष्ठतमे ॥

वशीकरणम् । न० मणिमन्त्रौषधैराय
त्तीकरणे । वशत्रियायाम् ॥

वशीकारसञ्ज्ञा । स्त्री० ज्ञानप्रसाद
रूपायां तेषां विरोधिन्याम् चित्तवृ
त्तौ । दृष्टानुश्रविकविषयबिहृष्णा
स्यवैराग्ये ॥ औत्सुक्यमात्रस्यापि

वश्यात्मा

निवृत्तिरुपस्थितेष्वपि दृष्टानुश्रवि-
कविषयेषु यासंज्ञात्रयात्पराचीना
सावशीकारसंज्ञावैराग्यम् । उक्त
स्यपतञ्जलिना । दृष्टानुश्रविकवि
षयबिहृष्णास्यवशीकारसंज्ञावैरा-
ग्यमिति ॥

वशीकृतः । त्रि० जिते ॥

वशीभूतः । त्रि० वश्यात्माप्ति ॥
अवशोवशोभवति । त्रिः । अस्य
च ॥

वशीरः । पुं० गजपिप्पल्याम् ॥

वश्यम् । नलवङ्गे ॥ आयत्तीकरणे ॥
वश्यंजनानांसर्वेषांविधेयत्वमुदाहृ
तम् ॥ त्रि० प्रणये । प्रवर्त्तयितुं
निवर्त्तयितुं वा शक्ये ॥ वशमधीन
त्वंगतः । वशंगतइतियत् ॥

वश्यका । स्त्री० वशगायाम् ॥

वश्यकूटः । पुं० वैबाहिकविचारवि
शेषे । यथा । सिंहस्यसर्वेवशगा
विनालिंविहायसिंहं वशिनो नरा
याम् । भक्ष्यास्तथेषांजलराशयस्ते
वश्यास्तुलोकव्यवहारतान्ये ॥ एवं
वश्यसमायोगेदम्पत्नीः प्रीतिरुत्त
मा । वश्याभावेपिदम्पत्योर्विबाहः
कलहप्रदः ॥

वश्या । स्त्री० वशगायाम् ॥ टाप् ॥

वश्यात्मा । पुं० स्वाधीनान्तःकरणे
॥ वैराग्यपरिपाकेषु वासनाद्य
येसति० वश्यः स्वाधीनोविषयपा

वसति :

रतस्त्राशून्य : आत्माश्रित : कर
णंयस्यस : ॥
वषट् । अ० देवहविर्दानमन्त्रे ॥
उच्चतेऽनेन । वह० बाहुलकात्-
उषट् ॥
वषट्कारः । पुं० देवयज्ञे । आहु-
तौ । हेमे ॥ वषट्क्रियाक्रिय-
तेयस्मिन्प्रधिकरणेषु ॥ वि-
ष्णौ ॥
वषट्कृतम् । चि० हुते । अनीप्र-
क्षिप्ते ॥ अनीहुतन्तुयद्व्यंतत्-
स्यात्त्रिषुवषट्कृतम् । वषडि-
तिमन्त्रोपलक्षणम् । वषट्मन्त्रे-
णकृतम् । अनीप्रक्षिप्तम् ॥
वष्कयः । पुं० तरुणवत्स ॥ एकहा-
यनेवत्स ॥ वष्कते । वष्कगती ।
बाहुलकाद्यन् ॥
वष्कयणी । स्त्री० वष्कयिण्याम् ।
चिरप्रसूतायांगवि ॥ वष्कयस्त्वैक-
हायनेवत्स इतिशाकटायनः ।
तेननीयते । षीञ् । क्विप् ।
सर्वतौक्लिन्नर्यादितिडीष् । गौरा-
दित्वाद्वा । पूर्वपदादितिणत्वम् ॥
वष्कयिणी । स्त्री० वष्कयिण्याम् ॥
वष्कयस्तरुणोवत्सः । सोऽस्यस्याः ।
अतइनिः । अट्कुप्पाडितिणत्व-
म् ॥
वसतिः । स्त्री० वासे । अवस्थाने ॥
यामिन्याम् । निशायाम् ॥

वसन्तकुसुमाकरः

निकेतने । सद्ने ॥ वसन्त्यस्याम्-
० वसनंवा । वसनिववासे । वहि-
वस्यत्तिभ्यश्चिदित्यतिः ।
वसती । स्त्री० वसती ॥ कृदिकारा-
दितिडीष् ॥
वसनम् । न० क्वादने ॥ वस्त्रे ॥ अ-
स्यधारणे नक्षत्रादयोयथा । धाता-
नुराधवसुपुष्पविशाखहस्ताचित्रोत्त-
राश्विपवनादितिरेवतीषु । जन्म-
र्त्तजीववुधशुक्रदिनोत्सवादीधार्य-
नवंवसनमौश्वरविप्रतुष्टावितिसम-
यप्रदीपः ॥ वस्यतेऽनेनवा । वस-
आच्छादने ॥ ल्युट् ॥ निवासे ॥
स्त्रीकटीभूषणे ॥
वसना । स्त्री० स्त्रीकटीभूषणे । सा-
रसने ॥
वसन्तः । पुं० ऋतुराजि । पुष्पसमये
। कुसुमाकरे । सुरभी । पिकान-
न्दे । कामसखे । मधुमाधवयोः ।
चैत्रवैशाखयोः ॥ वसन्त्यत्रपठनोत्स-
वाः । वस० । तृभूर्वाहिवसिभा-
सीतिभक्त् । अतिसारे ॥ रागवि-
शेषे ॥ तालविशेषे ॥ वसन्तताले-
कर्त्तव्यानगणोमगणस्तथा ॥ श्रेया-
नाकविशेषे ॥ क्रतुविशेषे ॥
वसन्तकः । पुं० श्रेयाःनाकप्रभेदे ॥ व-
सन्ते ॥
वसन्तकुसुमः । पुं० श्रेलुवर्चे ॥
वसन्तकुसुमाकरः । पुं० औषधवि-

वसन्तदूत :

शेषे ॥ यथा । प्रबालरसमौक्तिका
 स्वरमिदं चतुर्भागभाक्पृथक्पृथग
 यस्मृतेरजतहेमतीहांशके । अयो
 भुजगरङ्गकंचिलवकंविमर्द्याखिलं-
 शुभेहनिविभावयेद्भिषगिदंधिया
 समशः ॥ द्रवैर्बृषनिशेचुजैः क
 मलमालतीपुष्पजैः पथः कदलि
 कन्दजैर्मलयजैणनाभ्युङ्गवैः । व
 सन्तकुसुमोकरोरसपतिर्हिबल्लाशि
 तः समस्तगदहृद्भवेत्किलनिजानु
 पानैरयमितिवृद्धयोगतरङ्गिणी ॥
 वसन्तजा । स्त्री० वसन्तीलतायाम् ॥
 वसन्ततिलकम् । न० शर्करौकन्दः १४
 प्रभेदे । सिंहेहावृत्तं ॥ यथा ।
 च्छं यं वसन्ततिलकंतभजाजगौगः ।
 यथा फुल्लं वसन्ततिलकंतिलकं वना
 ल्यालीलापरंपिककुलंकलमत्ररौति ।
 वाच्ये षपुष्पसुरभिर्मलयाद्रिवातो-
 यातो हरिः समयुरांबिधिनाहता
 स्मः ॥ पुष्पविशेषे ॥ औषधविशे
 षे ॥ यथा । अक्षारलूदहनसैम्भववि
 श्वशक्रचूर्णं करसहितंमथितेनपी
 तम् । नैवं प्ररोहति पुनर्गुदजः स्व
 हेतोस्तस्मै वसन्ततिलकैरपिकल्पक
 ल्पम् ॥
 वसन्ततिलका । स्त्री० वसन्ततिलके ।
 यथा । उक्तावसन्ततिलकातभजा
 जगौगः ॥
 वसन्तदूतः । पुं० चैत्रे ॥ पिके पञ्च

वसिरम्

मरागे ॥ चाम्ने ॥
 वसन्तदूती । स्त्री० घाटलीवृक्षे ॥ अ
 तिमुक्तं । माधवीलतायाम् ॥ ग
 णिकार्याम् । कोकिलायोम् ।
 पिक्याम् ॥
 वसन्तद्रुः । पुं० चाम्नेवृक्षे ॥
 वसन्तद्रुमः । पुं० चाम्नेवृक्षे ॥
 वसन्तमालिका । स्त्री० विषमवृक्षप्र
 भेदे ॥ यथा । विषमससजागुरुस
 मेचेत्सभरायश्च वसन्तमालिकासाम् ॥
 वसन्तसखः । पुं० कामदेवे ॥
 वसन्तोत्सवः । पुं० हिलाकायाम् ॥
 वसा । स्त्री० मांसप्रभवधातुविशेषे
 कायस्त्रेहे । मेदसि । वपायाम् ॥
 वसति० दस्ते वा । वसनिवासे०
 वसपाच्छादने वा । पचाद्यच्० भि
 दाद्यङ् वा ॥ मांसरोहिण्याम् ॥
 वसाव्यः । पुं० शिशुमारि ॥
 वसादनी । स्त्री० सिंहमुष्याम् ॥ वा
 सके ॥
 वसानः । चि० आच्छादयति । वस०
 । शानच् ॥
 वसापायी । पुं० कुक्कुरे ॥
 वसिः । पुं० वसने ॥ वस्ते० वस्यते वा
 वसपाच्छादने । खनिकाष्यज्यसी
 त्यादिनाइः ॥
 वसिरम् । न० अक्षीवि । सामुद्रलव
 णे । वशिरे वस्ते वस० । वा
 हुलकात्किरच् ॥ यद्वा । वसनम् ॥

वसुक्त :

। वसुस्तम्भे । इन् । वसिंराति ।
रादाने । आतोनुपेतिकः । करि
पिप्पल्याम् ।

वसिष्ठः । पुं० वसिष्ठमुनी । अरुन्धती
जानौ । अरुन्धतीनाथे ॥

वसुः । पुं० देवभेदे । गणदेवता
विशेषे ॥ यथा । धरोध्रुवश्चसामश्च
विष्णुश्चैवानिलाऽनलः । प्रस्थुष
श्चप्रभासश्चवसवोऽष्टौक्रमात्सृताः
॥ धनाधिपे ॥ भायाम् । दीप्तौ
॥ अम्नौ ॥ योक्त्रे ॥ वकवृक्षे ।
शिवमल्ल्याम् । पाशुपते ॥ रा
जनि ॥ साधौ ॥ पीतमुद्गे ॥
शिवे ॥ सूर्ये ॥ अष्टसङ्ख्या
याम् ॥ धनिष्ठानक्षत्रे ॥ पुष्करि
य्याम् ॥ क्लीबे ॥ वृहस्पतिषु ॥ अ
श्वे ॥ विष्णौ ॥ वसन्तिसर्वभूता
न्यत्र ॥ तेष्वयमपि वसतीति वा वसुः ॥
न० रत्ने ॥ धने । रायि ॥ हाटके ॥
जले ॥ स्त्री० दीप्तौ । वृहस्पतिषु ॥
त्रि० मधुरे ॥ शुष्के ॥ वसतिसर्व-
त्र० उष्यते वा गुणैः सर्वत्रोष्यतेऽने
नवा० वस्त्रे ० वस्यतीति वा । वसनिवा
से ० वसपाच्छादने वा । शूक्ष्मिहि
अप्यसि वसिहनिक्लिदिबन्धिमनिभ्य
श्चेत्युः ॥

वसुकः । पुं० शिववल्क्याम् । वकपु
ष्पे । सुरेष्टे ॥ अकर्षणे । रक्ता-
के । मन्दारे ॥ न० रौमके । साम्भ

वसुधारा

रिलवणे ॥ पांशवे ॥ वासुके ॥
स्वार्थेकम् ॥ वसुकायतिवा । कै० ।
आतोनुपेतिकः । वस्त्रेव । यावा
दित्वात्कन्वा ॥ वस्त्रस्यस्मिन् ।
ब्रीह्यादित्वाट्ठक् । वसुस्विति-
कीवा ॥

वसुकीटः । पुं० याचके ॥

वसुचरणम् । न० भगवणे ० ॥ ० ॥

वसुच्छिद्रा । स्त्री० महामेदावृक्षे ॥

वसुदः । पुं० धनाधिपे । कुबेरे ॥

हरौ ॥ त्रि० धनदातरि ॥ वसुदय

ते । देङ्पालने । वसुददातिवा ।

डुदाञ् ० । आतद्धतिकः ॥

वसुदानः । त्रि० सर्वफलदे ॥

वसुदेवः । पुं० श्रीकृष्णजनके । आ

नकदुन्दुभौ । शूरे ॥ वसुधनेषुदी

व्यतिमोदते । दिवु० । पचाद्यच् ॥

वसुदेवता । स्त्री० धनिष्ठानक्षत्रे ॥

वसुदेवभूः । पुं० श्रीकृष्णे ॥

वसुधा । स्त्री० चितौ ॥ वसुदधाति ।

डुधाञ् ० । आतद्धतिकः ॥

वसुधाखर्जूरिका । स्त्री० भूखर्जूरि

कायां ॥

वसुधाधिपः । पुं० भूपती ॥ जग-

णे ० । ऽ । ० ॥

वसुधानः । पुं० कोशे ॥ वसुधीयते

स्मिन् ॥

वसुधारा । स्त्री० वृद्धिश्रावपूर्वकर्त्तव्य

चेदिराजवसूहे श्यककुडालमघ्न

वसुमना :

धारायाम् । यथा । कुडालनांब
 सीधारांसप्तवारान् घृतेनतु । कार
 येत्पञ्चवारान् वानातिनीचानचो
 च्छिताम् ॥ आयुष्मानितिशान्य
 र्थंजम्नातत्रसमाहितः । षड्भ्यः
 पितृभ्यस्तदनुश्राद्धदानमुपक्रमेत् ॥
 इतिकाश्यायनः । अपिच । देह-
 ल्यांनाभिमात्रायांप्रादेशपरिमाण-
 तः । सप्तवापञ्चवाविन्दून् दद्यात्
 सिन्दूरचन्दनैः ॥ प्रत्येकविन्दुंम-
 तिमान् कामंमायांरमांस्मरन् । घृ
 तधारामविच्छिन्नांदत्त्वातत्रवसुंयजे
 त् ॥ कुवेरपुर्याम् ॥ धनसन्ततौ ॥
 जिनशक्तिविशेषे । तारायाम् ॥ व
 सीश्वेदिराजश्रधारा ॥ भौमेतीर्थ-
 विशेषे ॥

वसुनन्दकः । पुं० खेटके । धनवृद्धि
 जीवके ॥

वसुम्बरा । स्त्री० गोत्रायाम् । उर्या
 म् ॥ वसूनिधारयति । संज्ञायाम्
 तृणजिधारीतिखच् । खचिङ्खः ।
 अरुद्धिषदितिमुम् ॥

वसुप्राणः । पुं० वक्रौ ॥

वसुमती । स्त्री० भुवि ॥ यथासप्तद्वी-
 पावसुमतीति । वसुधनमस्यऽस्या
 म् ॥ मतुप् । डीप् ॥

वसुमनाः । पुं० विष्णौ ॥ वसुशब्दे
 नप्राणस्यलक्ष्यते । वसुप्रशस्तमनो
 यश्च । रागद्वेषादिभिः क्लेशैर्म

वस्तगन्धा

दादिभिरुपक्लेशैश्चयतीनकलुषि
 तंचित्तंततस्तन्मनः प्रशस्तम् ॥

वसुरोचिः । न० यज्ञे ॥ वसवः
 रोचन्ते अस्मिन् । रुचदौप्तौ । वसौ
 रुचेः संज्ञायामिति० इतिन् ॥

वसुलः । पुं० देवतायाम् ॥

वसुश्रेष्ठम् । न० रूप्ये ॥

वसुसेनः । पुं० कर्णे । अस्याधि
 पे ॥

वसुस्थली । स्त्री० कुवेरपुर्याम् ॥

वसुहृष्टः । पुं० वक्रद्रुमे ॥

वसूकः । पुं० वक्रवृक्षे ॥ न० साश्च
 रिलवणे ॥

वसूत्तमः । पुं० भीष्मपितामहे ॥

वस्कयः । पुं० वष्कये ॥

वस्कयनी ।) स्त्री० वष्कयिण्याम् ।
 वस्कयिनी ।)

चिरप्रसूतायांधिनौ ॥ वस्कयिन्या
 द्विदोषघ्नंतर्पणंबलकृत्ययः ॥

वस्कराटिका । स्त्री० वृश्चिकायाम् ।
 कालिकाक्षुपे ॥

वस्तः । पुं० ऋगे ॥ वस्तयते । वस्त
 अर्हनेचुरादिः । पचाद्यच् ॥

वस्तकम् । न० कृत्रिमलवणे ॥ वस्त
 इव । अजगन्धित्वात् । इवेप्रति
 कृतावितिकन् ॥

वस्तकर्णः । पुं० शालवृक्षे ॥

वस्तगन्धा । स्त्री० अजगन्धायाम् ॥

वस्तयैवगन्धोऽस्याः । वस्तशब्दः

वस्ति :

स्वगन्धेलाक्षणिकः ॥

वस्तमोदा । स्त्री० अजमोदायाम् ॥
वस्तमोदयति । मुद्० । ग्यन्तः
कर्मस्थण् ॥

वस्तान्त्री । स्त्री० कृगलान्त्रीक्षुपे । वृ
वगन्धायाम् । मेघान्धायाम् ॥ व
स्तस्थेवान्धमस्थाः । गौरादिः ॥

वस्तिः । पुं० स्त्री० नाभेरधोभागे ।
नाभिलिङ्गयोरन्तरे ॥ मूत्राशये
धनुर्वक्त्रावस्तिरित्यभिधीयते ॥ ना
भेरधस्तादलावूसदृशमघानालमने
कच्छिद्रं मूत्रभाजनं वस्तिरुच्यते ॥
अस्यालक्षणं यथा । वस्तीर्णामांस
लास्त्रिगधावस्तिः पुंसांप्रशस्यते ।
निर्मांसाकर्कशाखुत्वादुःखदारिद्र्य
दास्यता । गोमायुसदृशस्यखरो
ष्ट्रमहिषस्य च । सभवेद्दुःखिता
नित्यंधनहीनश्चमानवः ॥ वसति
मूत्रमत्र । यद्वा । वस्ते० वस्यते
वा । वस० निवासे० आच्छादने
वा । वस्यतिवा । वसुस्तम्भे । व
सेस्तिः ॥ चिकित्साविशेषे ॥ य
था । वस्तिर्द्विधानुवासाख्योनिरूह
श्चततः परः । यः स्रहैर्दीयतेस
स्यादनुवासननामकः ॥ कषाय
क्षीरतैलेर्दीनिरूहः सनिगद्यते ।
वस्तिभिर्दीयतेयस्मात्तस्माद्दुस्तिरि
तिस्मृतः ॥ वस्तिभिः मृगादीनां
मूत्राशयैः ॥ भूम्नि० वस्तयः --

वस्त्यम्

वस्त्रान्तावयवेषु ॥ दशासु ॥

वस्तिकर्माद्यः । पुं० अरिष्टवृक्षे ।
फेनिले ॥

वस्तिमलम् । न० मूत्रे ॥

वस्तु । न० द्रव्ये ॥ यदर्थे ॥ जग
तिवस्तुद्वयं भावेऽभावश्चेतिन्याय
शास्त्रम् ॥ वस्तु० सच्चिदानन्दा
द्वयं ब्रह्मतिवेदान्तशास्त्रम् ॥ वस
ति । वस० । वसेस्तुन् ॥ लक्षणप्र
माणाभ्यां हि वस्तुसिद्धिर्भवतीतिव्या
ख्यातारः ॥

वस्तुकम् । न० वास्तुके ॥

वस्तुकी । स्त्री० प्रवेतचिल्लीशाके ॥

वस्तुपरिच्छेदः । पुं० सजातीयभेदे
विजातीयभेदः स्वगतभेदश्चेतिचि
विधभेदे । जीवेश्वरभेदः० जीवज
गद्भेदः० जीवपरस्परभेदः० ईश्वरजग
द्भेदः० जगत्परस्परभेदइतिपञ्चवि
धभेदे ॥ वस्तुनः परिच्छेदः परि
च्छिन्नत्वम् ॥

वस्तुविवेकः । पुं० अनिच्छान्निच्छस्य
पृथक्करणे ॥ निच्छमात्मस्वरूपं
हिदृश्यं तद्विपरीतगम् । एवंयानि
स्ययः सम्यक्विवेकावस्तुनः सवै
॥ वस्तुनोविवेकः ॥

वस्ता । पुं० वास्तव्ये ॥ वसति । व
स० । तच् ॥

वस्त्यम् । न० निशान्ते । गृहे ॥ वस
नम् । वस० वसेस्तिः ॥ तच्सा

वस्त्ररञ्जनः

धुरितियत् । यद्वा । अवस्थाय
ति । छ्यैस्त्र्यैशब्दसङ्घातयोः ।
आतश्चापसर्गद्वितिकः । वष्टीच्य
ह्योपः ॥

वस्त्रम् । न० आच्छादने । वाससि ।
चेलि । वसने । अंशुके । कपडा०
इ० भा० प्र० ॥ वस्यतेऽनेन । व
सआच्छादने । सर्वधातुभ्यः ष्टन् ॥
वस्त्रकुट्टिमम् । न० वस्त्रजालये । तं
बूटी० इ० भा० प्र० ॥ वस्त्रस्यकु
ट्टिममल्पगृहम् ॥ कृत्रे ॥

वस्त्रगृहम् । न० पटवेश्मनि । प
टवापि । पटमये । दूष्ये । स्थले ।
तम्बू० इ० भा० प्र० ॥ वस्त्रस्य
गृहम् ॥

वस्त्रयन्त्रिः । पुं० उच्चये । नीव्याम् ।
परिधान वस्त्रस्ययन्त्रिने ॥

वस्त्रपञ्जलः । पुं० कोलकन्दे ॥

वस्त्रपुत्रिका । स्त्री० वस्त्रनिर्मितपुत्र
लिकायाम् । गुडिया० इ० भा० ॥

वस्त्रभूषणः । पुं० शाकरुण्डवृक्षे ॥

वस्त्रभूषणा । स्त्री० मञ्जिष्ठायाम् ॥

वस्त्रयोनिः । पुं० स्त्री० वसनेत्यसि
कारणे त्वगादौ । त्वक् फलकामिरो
मसु ॥ वस्त्रस्ययोनिः कारणम् ॥

वस्त्ररञ्जकम् । न० कुसुम्भे । वस्त्रिशि
खे ॥ वस्त्राणारञ्जकम् ॥ त्रि० व
स्त्राणांकुसुम्भादिनारञ्जनकर्त्तरि ॥

वस्त्ररञ्जनः । पुं० कुसुम्भे ॥

वस्त्रोक्तसारा

वस्त्ररञ्जनी । स्त्री० मञ्जिष्ठा
याम् ॥

वस्त्राभासः । पुं० मायामयेरञ्जस
र्पादौ० कृष्णोगौरोदीर्घोऽस्त्रद्विति
व्यवहारे ॥ वस्तुधर्मिद्रव्यम्० त
द्वद्वभासते० इतितथा ॥

वस्त्रः । पुं० मूल्ये । अवक्रये ॥
न० वेतने ॥ वस्त्रे ॥ धने ॥ मू
ल्ये ॥ मृतौ ॥ द्रव्ये ॥ त्वचि ॥
वसत्यत्रवा । वस० । धापृवस्यज्य
तिभ्योनः ॥

वस्त्रनम् । म० कटिभूषणे ॥

वस्त्रसा । स्त्री० वायुवाहिन्यांनाड्या
म् । स्नायौ ॥ वस्त्रेशरीरम् । व
सआच्छादने । धापृवस्यज्यतिभ्यो
नः । वस्त्रं चर्म० स्यति । धापृवस्यज्य
मर्णि । आतानुपसर्गद्वितिकः ।
टाप् ॥

वस्त्रिकः । त्रि० वस्त्रजीवातौ ॥ व
स्त्रेन मूल्येन जीवति । वस्त्रकृतय
विक्रयाट्ठन् । यद्वा । वस्त्रं मू
ल्यं हरति० वहति० आदहतिश्च
। वस्त्रद्रव्याभ्यांठन्कनाविस्थाहीय
ष्ठन् ॥

वस्त्रोक्तसारा । स्त्री० अलकायाम् ।
कुबेरपुर्याम् ॥ कुबेरनलिन्याम् ॥
मानसात्तरशिखरवर्त्तिन्यामिन्द्रस्य
नगर्याम् । इन्द्रपुर्याम् ॥ इन्द्रन
लिन्याम् ॥

बहला

बस्त्रोक्तसारिका । स्त्री० बस्त्रोक्तसारा-
याम् ॥

बहलिहः । पुं० गवि ॥ बहः स्कन्ध
स्तं लिटि । लिह० । बहाभ्ने लिहद्
तिखश् । मुम् । खशोडित्त्वान्न-
गुणः ॥

बहः । पुं० वृषभस्कन्धे ॥ बाहे । ह
ये ॥ गन्धर्बहे । बायी ॥ पथि ॥
मदे ॥ बहति युगमनेन । बहप्राप-
थे । गोचरसञ्चरेतिसाधुः ॥

बहतः । पुं० वृषि ॥ पान्ये ।
बहतिः । पुं० गवि ॥ सचिवे ॥ वा
यी ॥ बहति । बह० । बहिवस्य-
त्तिभ्यश्चिदित्यतिः ॥

बहतुः । पुं० पथिके ॥ वृषभे ॥ बह
ति । बह० । एधिवद्योसुतुः ॥

बहनम् । न० प्रापणे ॥ होडि । तरा
स्त्री । हुडि० दू० गी० भा० प्र० नौका
विशेषे ॥ बह० । ल्युट् ॥

बहन्तः । पुं० वायी ॥ त्रि० बालश्रे ।
बहति । बह० । तृभूवहिवसी-
त्यादिनाभ्चपित् ॥

बहलम् । न० वार्वटेपोते ॥ त्रि० व
हुले ॥ दृढे ॥

बहलगन्धम् । न० शम्बरचन्दने ॥

बहलचक्षुः । पुं० मेषशृङ्गाम् ॥

बहलत्वचः । पुं० श्वेतलीध्रे ॥

बहला । स्त्री० शतपुष्पायाम् ॥ स्थू-
लैलायाम् ॥

बहिष्यमानः

बहा । स्त्री० नद्याम् ॥ बहति । ब-
ह० । अच् ॥

बहिः कुटीचरः । पुं० तिर्यग्याने ।
कुलीरे ॥

बहिः प्रज्ञः । पुं० विश्वस्मिन् । व्यच्छ
पुहितचेतन्ये ॥ बहिः स्वात्मव्यति-
रिक्ते विषयेप्रज्ञायस्यसः ॥

बहितः । त्रि० अवहिते ॥ अवधीय-
तेस्म । डुधाञ् । क्तः । दधाते-
हिं । भागुरिमतेऽङ्गोपः ॥

बहिचम् । न० पोते । वार्वटे ॥ ब
हति । बह० । अशित्रादिभ्यश्चो-
त्राविति० इत्रप्रत्ययः ॥

बहिचकम् । न० जलयाने । यान-
पात्रे ॥

बहिद्वारम् । न० द्वारवाद्यभागे । तो
रणे ॥ बहिद्वारात् । बहिस्रतद्वार-
श्चेतिवा ॥

बहिद्वारप्रकीर्षकम् । न० प्रघाणे ॥

बहिर्भूतः । त्रि० बहिर्गते ॥

बहिर्मुखः । त्रि० विमुखे ॥ यथा ।
श्रैवावावैष्वावीबापियोबास्यादन्य-
पूजकः । सर्वपूजाफलं हन्ति शिव-
रात्रिर्बहिर्मुखः ॥

बहिस्ररः । पुं० कर्कटे ॥

बहिष्ठः । त्रि० बहिर्भवे । बहिः
स्थिते ॥

बहिष्यमानः । पुं० याज्ञिकस्तो-
त्रे । सामगानांसूक्तत्रयगानसाध्ये

वह्निगन्धः

स्तोत्रे ॥

वह्निः । अ० वाद्ये ॥ वहति । वह० ।
इस् ॥

बहुलः । पुं० अग्नौ ॥ कृष्णपत्रे ॥
न० आकाशे ॥ सितमरिचे ॥ त्रि०-
प्राज्ये । प्रचुरे ॥ कृष्णवर्णे ॥ वहू-
मर्थान् लाति । ला० । आतद्भति-
कः ॥ वहति । वह० । बाहुलका
दुलब्ध् ॥ बहुलायांजाते ॥ सन्धिवे
लायृतुनक्षत्रेभ्योऽण् । तस्यश्रविष्ठा
षाठे तिलुक् ॥

बहुला । स्त्री० नीलिकायाम् ॥ एलाया
म् ॥ गवि ॥ मानसाचलस्यदेवी-
विशेषे ॥

बहुलाः । स्त्री० भूमि० कृत्तिकासु ॥
वहेडुकः । पुं० विभीतकवृक्षे । ब-
हेडा० इ० भा० प्र० ॥

वह्निः । पुं० वैश्वानरे । बीतिहात्रे ।
धनञ्जये । अग्नौ ॥ स्वाहादेवीवह्नि-
पत्नी ॥ चित्रकास्थीषधी ॥ भस्मात्
के ॥ निम्बके ॥ वहतिद्वयम् ० देवे
भ्योहविः प्रापयतिवा । वहप्रोप
यो । वह्निश्चिशुयुद्ग्लाहात्त्वरिभ्यो
निदिति० निः ॥

वह्निकरी । स्त्री० धातपुष्याम् । धा-
तक्याम् ॥

वह्निकाष्ठम् । न० दाहागुरुणि । दा-
हकाष्ठे ॥

वह्निगन्धः । पुं० यक्षधूपे ॥

वह्निवस्त्रम् :

वह्निगर्भः । पुं० वंशे ॥

वह्निगर्भा । स्त्री० शमीद्रुमे ॥

वह्निचक्रा । स्त्री० कलिकारीवृक्षे ॥

वह्निज्वाला । स्त्री० धातकीवृक्षे ॥

वह्नेरिवज्वालाऽस्याः । वह्नेर्ज्वालि
ववा । रक्तपुष्पत्वात् ॥

वह्निदमनी । स्त्री० अग्निदमनीक्षुपे

वह्निदीपकः । पुं० कुसुम्भे ॥

वह्निदीपिका । स्त्री० अजमोदायाम् ॥

वह्निनामा । पुं० चित्रके ॥ भस्मात्
के ॥

वह्निनी । स्त्री० जटामांस्थाम् ॥

वह्निपुष्पी । स्त्री० धातक्यां ॥

वह्निभोग्यम् । न० घृते ॥

वह्निमन्यः । पुं० गणिकारिकावृ-
क्षे ॥

वह्निमन्यकः । पुं० अग्निमन्ये ॥

वह्निमारकम् । न० जले ॥

वह्निमित्रः । पुं० वायौ ॥

वह्निरेताः । पुं० शिवे । कृशानुरेत
सि ॥ वह्नीरेतोऽस्य ॥

वह्निलोहकम् । न० कांस्ये ॥

वह्निवक्त्रा । स्त्री० कलिहार्याम् ।
लाङ्गल्याम् ॥

वह्निवधूः । स्त्री० अग्न्यायाम् ।
स्वाहायाम् ॥

वह्निवर्णम् । न० रक्तोत्पले ॥

वह्निवस्त्रम् । पुं० सज्जरसे । धून-
के ॥ अनिले ॥ वह्नेर्वस्त्रम् ॥

वांशिक :

वङ्गिबीजम् । न० निम्बूके ॥ स्व
र्णे ॥

वङ्गिशिखम् । न० कुसुम्भे ॥ वङ्गि
वत्० शिखाऽस्य ॥

वङ्गिशिखरः । पुं० लोचमस्तके ॥
वङ्गिशिखा । स्त्री० अनंतायाम् ॥
फलिन्याम् ॥ कलिकार्याम् ॥
धातक्याम् ॥

वङ्गिसञ्ज्ञः ।) पुं० चिक्काख्यौ
वह्निमञ्ज्ञकः ।)

षधौ ॥ वङ्गिः संज्ञायस्यसः ॥
वह्निसखः । पुं० बायी ॥ जीरके ॥
वह्नम् । न० बाहने ॥ शकटे ॥
वहन्यनेन ॥ वह० । वह्यंकरण
मितियत् ॥

वह्या । स्त्री० मुनिपत्न्याम् ॥
वह्लीकः । देशविशेषे ॥ वह्लते । व
ह्लप्राधान्ये । बाहुलकादीकन् ॥
वा । विकल्पे ॥ उपमायाम् । उप
माने ॥ वितर्के ॥ पादपूरणे ॥
समुच्चये ॥ विस्त्रम्भे ॥ नानार्थे
॥ अतीते । एशार्थे ॥ अवधारणे
वाति । वागतिगम्हनयोः । क्ति
प् ॥

वांशः । त्रि० वंशसम्बन्धिनि ॥
वांशिकः । पुं० वंशीवादके । वैण
शिके ॥ वंशीशदनंशिल्पमस्य ।
ठक् ॥ भोरभूतान्वंशान्हरति
० वहति० आवहतिवा । तहरति

वाकुलम्

वहतीत्यादिनाठञ् ॥

वांशी । स्त्री० वंशरोचनायां ॥

वाः किटिः । पुं० शिशुमारि ॥ कु
म्भौरे ॥ वारीजलस्यकिटिःशूकरः ॥

वाः सदनम् । न० जलाधारे ॥ ज
लान्तस्यगृहे । जलमन्दिर० इ०
भा० प्र० ॥

वाकः । पुं० वाचि ॥ उच्यतेऽनये
ति । वचपरिभाषणे । करणेघञ्
॥ न० वकसमूहे ॥ वक्तानांसमू
हः तस्यसमूहइत्यण् ॥ त्रि० व
कसम्बन्धिनि ॥ वकस्यावयवोवि
कारोवा । प्राणित्वाद्ञ् ॥

वाक्को । त्रि० वाग्विशिष्टे ॥ वाक्कोवि
द्यतेऽस्य । अतइनिः ॥

वाकुची । स्त्री० आषधिविशेषे । सा
मराज्याम् ॥ सुप्रभायाम् । काम्बो
ज्याम् । पूतिगन्धायाम् ॥ वाकु
चीमधुरातिक्ताकटुपाकारसायनी
। विष्टम्भहृदिमोरुच्यासराश्लेष्मास्र
पित्तनुत् ॥ रुक्षाहृद्याश्वसकुष्ठमे
हज्वरकृमिप्रणुत् । तत्फलं पित्त
लंकुष्ठकफानिलहरंकटु ॥ केश्यं
त्वच्यं क्रमिप्रवासकासशोथामपाण्डु
हृत् ॥ वातंसङ्कोचयति । कुचश
ब्दतारे । मूलविभुजादित्वात्क् ।
पृषादरादिः ॥

वाकुलम् । न० वकुलफले ॥ वाकु
लमधुरंग्राहिदन्तस्यैर्यंकरंपरम् ॥

वाक्पारुष्यम्

वाकीवाक्यम् । न० तर्कशास्त्रे ॥
उक्तिप्रत्युक्तिरूपेवैदिकग्रन्थे ॥ यथा
किं स्वदावपनं महत् । भूमिरावप
नं महदिति ॥

वाक्कोरः । पुं० श्यालके ॥

वाक् छलम् । न० छलविभेदे । वा
क्यव्याजि ॥ यथा । अविशेषाभिहिते
र्थे वक्त्रभिप्रायादर्थान्तरकल्पना-
वाक् छलम् ॥ यत्र शक्यार्थहये सम्भ-
वति । एकार्थनिर्णयैकविशेषाभा-
वादनभिप्रेतशक्यार्थकल्पनेन दूष-
णाभिधानंतद्वाक्छलम् । लक्षण-
न्तु० शक्यैकार्यशाब्दबोधतात्पर्यक-
शब्दस्य शक्यार्थान्तरतात्पर्यकत्वक-
ल्पनया दूषणाभिधानम् । यथा ।
नेपालादागतोयं नवकम्बलवच्चादि-
त्युक्ते । कुतोऽन्यनवसङ्ख्याकाः
कम्बला इति ॥ एवं गौर्विषाणीत्यु-
क्ते । कुतो गजस्य शृङ्गम् । श्यं तोधा-
वतीति श्वेत रूपवदभिप्रायेणोक्ते ।
श्वं तोनधावतीत्यभिधानमित्यादि-
कमूह्यम् ॥

वाक्पतिः । पुं० वृहस्पतौ ॥ वाचां
पतिः ॥ त्रि० बागीशे । पटुव-
चने ॥

वाक्पारुष्यम् । न० अप्रियवाक्यो-
च्चारणे । तत्सप्तधा व्यसनान्तर्गत-
व्यसनविशेषः । यथा । मृगयाक्षाः
स्त्रियः पानं वाक्पारुष्यार्थदूषणे ।

वाक्यम्

दण्डपारुष्यमित्येतज्ज्ञेयं व्यसनस-
प्तकम् । तल्लक्षणमाह नारदः । दे-
शजातिकुलादीनामाक्रोशन्यङ्गसंयु-
तम् । यद्वचः प्रतिकूलार्थवाक्-
पारुष्यं तदुच्यते इति । देशादीना-
माक्रोशन्यङ्गसंयुतम् । उच्चैर्भाषण-
माक्रोशः । न्यङ्गमवयवम् । तदुभययु-
क्तं यत्प्रतिकूलार्थमुद्वेगजननार्थं
वाक्यं तदुवाक्पारुष्यं कथ्यते ॥

वाक्यम् । न० परस्परकाण्डोपेतप-
द्वये । तिङ्मुबन्तवये । तिङ्मन्तानां
वये यथा । पचति पश्येत्यादिवाक्य-
म् । सुबन्तानाञ्चये यथा । प्रकृतिसि-
द्धमिदं हि महात्मनामित्यादि । का-
रकान्वितक्रियायाम् ॥ धात्वर्थः
क्रिया० कारकैः कर्षादिभिरन्वि-
तासम्बन्धार्थाकारकान्विता० अन्वि-
तत्वञ्चक्रियाकारकाणामाकाण्डोच्चा-
येत्यतासन्निधिवशाज्ज्ञेयम् । ति-
ङ्मुबन्तवयात्मकेपिसम्बन्धार्था-
वाध्या० असम्बन्धार्थस्याप्रयोगात् ।
अतएव परस्परभिसम्बन्धः पदस-
मूहे वाक्यमिति वृद्धाः । कारका-
न्विताक्रियायथा० घटमानयेत्यादि ॥
वाक्यस्वरूपमाह । वाक्यस्याद्योग्य-
ताकाण्डोच्चासत्तियुक्तः पदोच्चयः ।
वाक्योच्चयो महावाक्यमित्यं वाक्यं
द्विधामतम् ॥ उक्तञ्च । स्वार्थवा-
धसमाप्तानामङ्गाङ्गित्वव्यपेक्षया ।

वाक्यम्

वाक्यानामेकवाक्यत्वंपुनः सम्भूय
जायतइति ॥ अत्रवाक्यंयथा ।
शून्यंवासगृहमिच्छादि । महावा
क्यंयथा । रामायणमहाभारतरघु
वंशादि । इति ॥ पुनश्चतद्द्विवि
धम् । लौकिकं वैदिकञ्चेति । वै
दिकमीश्वरीकृत्वात्सर्वमेवप्रमाण-
म्लौकिककृत्वाप्तोक्तं प्रमाणम् ।
अन्यदप्रमाणम् ॥ समभिहारोवा
क्यम् । समभिहारश्चाध्यत्वादि
वाचकद्वितीयाद्यभावेपिबस्तुतः श्रे
यशेषिवाचकपदयोः सहाच्चारण
म् । यथा । यस्यपर्णमयीजुह्वर्भ
वतिनसपापंश्चैकंशृणोतीत्यत्र० प
र्णताजुह्वोः समभिहारादेवपर्ण
तायाः जुह्वत्त्वम् । नचानर्थक्यं
जुह्वोः सिद्धत्वादितिवाच्यम् ।
जुह्वशब्देनतस्माध्यापूर्वलक्षणात्
तथाचवाक्यार्थः० पर्णतयाऽऽन्नह-
विहारणद्वाराजुह्वपूर्वभावेदिति ।
एवञ्चपर्णतयायदिजुह्वः क्रियतेत
दैवतस्माध्यमपूर्वभवतिनान्यथेतिग
म्यते० इतिनपर्णतायावैयर्थ्यम् ।
अत्रहविहारणद्वारेतिचावश्यं वक्त
व्यम् । अन्यथासुवादिष्वपिपर्णताप
त्तेः । सियंपर्णता० अनारभ्याधीता
पिसर्वप्रकृतिष्वेवान्वेतिनविकृतिषु
० तत्रचीदकेनापितत्प्राप्तिसम्भवात्
पौनरुक्त्यापत्तेः । तदिदंवाक्यं प्र

वागधिपः

करणादिभ्योबलवत् । अतएवैन्द्रा
ग्नीद्वदंहविरिष्यादेरेकवाक्यत्वाद्
शाङ्गत्वम् । नतुप्रकरणाद्दर्शपूर्ण
मासाङ्गत्वम् ॥ उच्यतेइतिवाक्यम्
। वचेर्यत् । अजोरितिकुत्वम् ।
शब्दसंज्ञात्वात्० वचोऽशब्दसंज्ञाया
मितिनियेधेन ॥ शुभाशुभवाक्या
नितु । नैवराज्येनमहतानचैवार्थं
स्यराशिभिः । प्राप्यतेज्ञानकथनं
परलोकसुभाषितम् ॥ स्वर्गापवर्गं
सिद्धार्थंभाषितंयत्सुशोभनम् । वा
क्यंमुनिवरैः शान्तैस्तद्विज्ञेयंमुभा
षितम् ॥ रागद्वेषानृतक्रोधकामद
णानुसारियत् । वाक्यंनिरसहेतुत्वा
त्तदभाषितमुच्यते ॥ संस्कृतेनापि
किन्तंनमृदुनाललितेनवा । अवि
द्यारागत्राक्येनसंसारकेशहेतुना ॥
यच्छ्रुत्वाजायतेपुण्यंरागादीनाञ्चस
ङ्क्षयः । निरुद्धमपितद्वाक्यं विज्ञे
यमतिशोभनम् ॥ इतिवज्जिपुराण
म् ॥
वाक्यलक्षणवित् । पुं० मीमांसाशास्त्र
ज्ञे ॥
वाक्याध्याहारः । पुं० आकाङ्क्षितै
कदेशपूरणे ॥ वाक्यस्यअध्याहारः ॥
वाक्याभिधायी । त्रि० पृष्ठमांसादि ॥
वाक्यंभिधायीपुरुषः पृष्ठमांसादउ
च्यतइतिचिकरण्डशेषः ।
वागधिपः । पुं० बृहस्पतौ । वाचा

वागुरा

मधिपः ॥

वागरः । पुं० गतातङ्के । परित्यक्तभ
ये ॥ मुमुक्षौ ॥ वातवेष्टके ॥ विशा
रदे । पण्डिते ॥ विषाणे ॥ निर्ण
ये ॥ वारके ॥ शरणे ॥ वाडवे ॥ वृ
के ॥

वागारुः । त्रि० आशाहन्तरि ॥ यथा
। आशावलवतीदत्तायोहन्तिपिशु
नाजनः । सजीवासापिवागारुद्रुं
यो०दानुस्तदातरि ॥ द्रुतिशब्दमा
ला

वागाशनिः । पुं० वृद्धे ॥

वागाशीः । पुं० शुभवाचि ॥ वाचि
आशीर्यक्षसः ॥

वागीशः । पुं० जीवे । वृहस्पतौ ॥
त्रि० वाक्पतौ ॥

वागीशा । स्त्री० सरस्वत्याम् ॥ वाचा
मौशा ॥

वागीश्वरः । पुं० ब्रह्मणि ॥ वृहस्पतौ
॥ ऋग्वेदादिरूपाणांवाचामीश्वरः
। मञ्जुघोषे ॥ त्रि०वाचामीश्व
रे ॥

वागीश्वरी । स्त्री० सरस्वत्याम् ॥

वागुजी । स्त्री० सोमराज्याम् ॥ वाचं
गुञ्जति । गुनिअव्यक्तेशब्दे । मूल
विभुजादित्वात्कः । पृषोदरादिः ॥

वागुणः । पुं० कर्मरङ्गे ॥

वागुरा । स्त्री० मृगबन्धनार्थजाले । मृ
गबन्धन्याम् ॥ खावल० खावली०

वाग्मी

इ०जाल०इ०च०भषा ॥ अवागुरते
। गुरीहिंसायाम् । इगुपधेतिकः
। वष्टिभागुरीच्यवाकारलोपः ॥

वागुरिकः । पुं० व्याधविशेषे । जालि
के ॥ वागुरयाचरति । चरतीतिठ
क् ॥

वाग्गुदः । पुं० पक्षिविशेषे । वागुड०
वाड०इ०भा०प्र० ॥

वाग्गुलिः । पुं० ताम्बूलिनि । रा
ज्जांताम्बूलदातरि ॥ जातिविशेषे
षे ॥

वाग्गुलिकः । पुं० ताम्बूलदे ॥

वाग्जालम् । न० शास्त्रमात्रे ॥ यथा
। परिनिर्मध्यवाग्जालंनिर्णीतमि
दमेवहि । नापकारात्परोधर्मानाप
कारादधपरम् ॥

वाग्दरिद्रः । त्रि० वाग्ये । मितभा
षिणि ॥ वाचादरिद्रः ॥

वाग्दलम् । न० दन्तवाससि । षोष्ठा
धरयोः ॥

वाग्दुष्टः । पुं० ब्राह्म्ये ॥ त्रि० वाचा
दूषिते । परुषभाषिणि ॥ वाचादु
ष्टः ॥

वाग्देवता ।) स्त्री० सरस्वत्याम् ॥
वाग्दशै ।)

वाग्बन्धः । पुं० पणे । समये ॥ #

वाग्मी । पुं० सुराचार्ये ॥ त्रि० पटौ ॥

वक्तरि । विविधशास्त्राभ्यासाधिवा
सितप्रशस्तवाग्युक्ते ॥ वाग्मीसत्त्व

वाङ्मयी

वाग्भवतीतिनिश्चितार्थः ॥ प्रश
स्तावागस्य । वाचाग्निनिः । गका
रोच्चारणं प्रत्ययेभाषायामित्यनुना
सिकाभावाय । उत्तरसूत्रस्य बहुभा
षिणीत्यस्यापिसम्बन्धात् । सम्यग्बहु
भाषिणि० वाग्मीतिवोध्मम् ॥

वाग्यः । त्रि० निर्वेदे ॥ कल्पे ॥ वा
ग्दरिद्रे ॥

वाग्यतः । त्रि० यतश्चि । मौनिनि
॥ वाचियतः ॥

वाग्यामः । त्रि० योच्चशक्त्यादिनावा
चयच्छतितस्मिन् ॥

वाग्वचः । पुं० शपे ॥ वागेववच्चोहिं
सकत्त्वात् ॥

वाग्वित् । त्रि० वैयाकरणे । वाक्यकी
विदे ॥ वाचः विन्दति० वक्तुं० वि
वेकञ्जानातिवा । सत्सू द्विषेत्या
दिनाक्लिप् ॥

वाग्विसर्गः । पुं० वाचः प्रयोगे ॥

वाङ्गः । पुं० कचङ्गले । समुद्रे ॥

वाङ्गती । स्त्री० नदीविशेषे ॥ यथा ।

द्विमाद्रे स्तुङ्गशिखरात्प्रोङ्गतावाङ्
मतीनदी । भागीरथ्याः शतगुणं
पवित्रं तज्जलं स्मृतम् ॥

वाङ्मयः । त्रि० वाक्यात्मके ॥ यथा
। म्यरस्तजभृगैलान्तिरेभिर्दंशभिरक्ष
रैः । समस्तं वाङ्मयं व्याप्तं चैलो
क्यमिव विष्णुना ॥

वाङ्मयी । स्त्री० परापश्यन्तीमध्यमा

वाक्

वैखरीरूपायां वाण्याम् । सरस्वत्या
म् ॥

वाङ्मात्रा । स्त्री० वाचामात्रायाम्
॥ यथा । निमेषोन्व षणं पुं सामङ्
गुल्याक्किटिकाथवा । गुर्वच्चरोच्चार
णं वावाङ्मात्रं यस्मृतावुधैः ॥

वाङ्मुखम् । न० वचनोपक्रमे । उप
न्यासे ॥ वाचामुखनिबन्धुखम्० उप
क्रमः ॥

वाक् । स्त्री० वाण्याम् । भारक्ष्याम् ।
अर्थपरिज्ञानफलायाम् । सर्वस्यार्थ
स्याप्रकोशिकायां संस्कारवाण्याम् ॥
योच्चार्थं सम्यगवबुध्यते तेनैव सा सम्य
कश्रुता भवति । प्रत्यक्षेण शब्दस्वरू
पमुपलभमानोऽपि अर्थापरिज्ञानान्न
पश्यति न शृणोतीत्यनुभवात् ॥ शब्द
सामान्ये ॥ वचने । वाक्ये ॥ तीक्ष्णा
नारुन्तुदावुद्धिः कर्मशान्तप्रतापश्च
त् । नोपतापिमनः सोऽप्यवागेका
वाग्मिनः सतः ॥ कण्ठतात्वादि
स्थाने० इन्द्रिये ॥ जिह्वामूलादिष्वष्ट
मुस्थानेषु विषक्तेऽग्नेयेवर्णानामभि
व्यञ्जकेकरणे ॥ अकारादिवर्णेषु ॥
वर्णाद्यर्थसङ्केतपरिचिन्नाएतावन्त ए
वंक्रमप्रयुक्ता इत्येवंतदभिव्यङ्ग्यः
शब्दः पदं वागित्युच्यते ॥ इति भा
ष्यम् ॥ वक्तौति० उच्यते०ऽनयावा ।
वचपरिभाषणे । क्लिब्वचीत्यादि
नाक्लिप्० दौर्घोऽसम्प्रसारणञ्च ॥

वाचनिक :

वाच : । पुं० मत्स्यविशेषे । वाचा०
ब्र० गौ० दे० भा० ॥

वाचंयमः । पुं० मुनी । मौनव्रतनि
॥ वाचंयच्छ्रुति । यमउपरमे । वाचि
यमोव्रतव्रतखच् । वाचंयमपुरन्द
रौचैत्यमन्तस्त्वम् ॥

वाचकः । पुं० शब्दे ॥ यथा । शास्त्रे
शब्दस्तुवाचकः । शास्त्रे व्याकरणा
दौयोवाचकः साधुशब्दः सएवनि
रुपपदेनशब्दशब्देनव्यवहृतते ॥
वर्णव्यतिरिक्तस्यपदस्यवाक्यस्यवावा
चकत्वमिच्छन्तिवैयाकरणाः । वर्णा
नांप्रत्येकंवाचकत्वे द्वितीयादिवर्णौ
च्चारणानर्थक्यप्रसङ्गादितिकैयटः
॥ कथके । पुराणादिपाठके ॥ सचत्रा
ह्मणएवभवति । यथा । ब्राह्मणंवा
चकंविद्यान्नान्यवर्णजमादरात् ।
श्रुत्वान्यवर्णजाद्राजन्वाचकान्नरकं
ब्रजेदिति ॥ त्रि० वक्तरि ॥ वक्ति ॥
वाचक्रवौ । स्त्री० वचक्रोर्दुहितरि ।
गार्ग्याम् ॥

वाचनम् । न० कथने ॥ पठने ॥ यथा
। शुद्धिनानन्यचित्तं नपठितं व्यंप्रयत्न
तः । नकार्यासक्तमनसाकार्यंस्तो
त्रस्यवाचनमितिबाराहीतन्त्रम् ॥

वाचनकम् । न० प्रहेलिकायाम् ॥ वा
यने । व्रतोपायने । यूपविशेषे ॥

वाचनिकः । त्रि० वचनप्राप्ते ॥ वच
नादागतः । ठक् ॥

वाचालः

वाचनीयः । त्रि० वाचयितुमर्हे ॥

वाचस्पतिः । पुं० जोषे । बृहस्पतौ
॥ वाचः समस्तविद्यारूपस्यवचसः
पतिः । षष्ठ्याः पतिपुत्रपृष्ठपारपद
पयस्यार्धे ध्वितिसत्त्वविधानात् ० ष
ष्ठ्याञ्जलुक् ॥

वाचस्पतिबल्लभः । पुं० पुष्परागमणौ
। पोखराज० द्रुतिभाषाप्र० ॥

वाचस्पत्यम् । न० वाग्मिस्त्वे ॥ ब्राह्म
णादिस्त्वाद्भावेऽप्यञ् ॥

वाचा । स्त्री० वाचि । वाण्याम् ॥ क्वि
वन्ताद्वाचा० भागुरिमतेटाप् ॥

वाचाटः । त्रि० जल्पाके । वाचाले ।
बहुगर्हवाचि ॥ कुत्सितं बहुभाष
ते । आलजाटचौबहुभाषिणि । कु
त्सितद्रुतिवक्तव्यमितिवाक्शब्दादा
टच् ॥ सुबहुभाषिण्यपिजल्पाकवा
चाटवाचालावर्तन्ते । वाचाटोवा
चालीजल्पाकः सुबहुभाषीस्यादि
तिश्लोकार्धपर्यायेवोपालितः ।
निश्चप्रगल्भवाचालोमुपतिष्ठे सर
स्वतीमितिमुरारिश्च ॥

वाचारम्भणम् । न० अनृतजडानात्म
रूपे ॥ निरूप्यमाणे स्वतः सत्ताही
नमपियदपरोक्षव्यवहारगोचरतया
गम्यतेतदिच्छर्थः ॥

वाचालः । त्रि० वाचाटे ॥ कुत्सितं
बहुभाषते । वाचोबह्वीस्यसन्तिवा ।
चालजाटचौबहुभाषिणि । कुत्सित

वाच्यम्

द्रुतिवक्तव्य मितिवाचप्रालम् ॥
 वाचिकम् । न० सन्देशवाचि ॥
 वाचाव्याहृतार्थाया मितिठक् ॥
 वाचिकं तद्भवेद्यत्र दूतत्वेनाभिशंसन
 मितिशब्दरत्नावली ॥ पुं० वाक्या
 रम्भे ॥ यथा । आलापश्चविलापश्च
 संलापश्चविलापकः । अनुलापो
 पलापश्चसन्देशश्चातिदेशिकः ॥
 अपदेशोपदेशौचनिर्देशौव्यपदेशकः
 । कीर्त्तित्वावचनारम्भाद्वाद्वा
 मीमनीषिभिरित्युज्ज्वलनीलमणिः
 ॥ त्रि० वाचा० वचसाकृते ॥ यथा ।
 आधिकंवाचिकंवापिमानसंवायथा
 मति । आराधनेपरिश्रमभावशुद्धि
 र्विधीयते ॥
 वाचिकहारकः । पुं० लेखे । वण्टू
 ते ॥
 वाचोयुक्तिः । त्रि० वाग्मिनि ॥ वा
 चावचसः युक्तिः सयुक्तिकत्वम्
 । वाक्दिकपश्यद्भ्यायुक्तिदण्डहरे
 ध्वितिषष्ठाञ्चलुक् ॥
 वाचोयुक्तिपटुः । त्रि० सुवक्त्रि । वा
 ग्मिनि । वाचोयुक्तिश्चासीपटुश्च ॥
 वाच्यम् । न० प्रतिपादने । दूषणे ॥
 त्रि० कुस्मिते ॥ हौने ॥ वचनार्हे ॥
 अभिधेये ॥ यद्यस्माच्छब्दान्निघमत
 : प्रतीयते । तत्तस्यवाच्यम् । यथा
 । गामानयेच्छस्मिन्वाक्ये० गोशब्द
 स्यगीत्वम् ॥ उच्यते । वचपरिभाष

वाजसनेयः

णे । ग्यत् । वचोऽशब्दसंज्ञायामि
 निनकुत्वम् ॥ अर्थोवाच्यश्चलच्यश्च
 व्यङ्ग्यश्चेतिविधामतः । वाच्योर्थो
 भिधयावोध्यलक्ष्यो लक्षणयामतः
 । व्यङ्ग्योव्यञ्जनयाताः स्युस्त्रिः
 शब्दस्यशक्तयः ॥
 वाच्यमानः । त्रि० प्रस्तूयमाने ॥ व
 चेश्वीरादिकात्कर्मणिलटःशान
 च् ॥
 वाजः । पुं० निखने । शब्दे ॥ प
 क्षे ॥ शरपक्षे ॥ वेगे ॥ सुनी ॥
 न० घृते । यज्ञे ॥ अन्ने ॥ वारि
 णि ॥ वज्रत्यनेन । वज्रगती । इल
 खेतिघञ् । निष्ठायांसिट्त्वाञ्जकु
 त्वम् ॥ वाजयतिवा । ग्यत्तः ।
 पचाद्यच् ॥
 वाजपेयः । पुं० न० अन्नसुराप्रधाने
 यागविशेषे । वाजपेयप्रतिपादके
 गत्ये ॥
 वाजपेयिकः । पुं० वाजपेययागविदि
 तरि ॥ वाजपेयप्रतिपादकगत्या
 ध्येतरि ॥ वाजपेयमधीते । वेदवा
 । क्रतूक्यादिसूत्रान्ताट्ठक् ॥
 वाजभोजी । पुं० वाजपेययज्ञे ॥
 वाजश्रवाः । पुं० अन्नदानादिनिमि
 त्तयशाविशिष्टे ॥ वाजमन्नं तद्वा
 नादिनिमित्तंश्रवायशोयसः ॥
 वाजश्रवसः । पुं० वाजश्रवसीपत्ये ॥
 वाजसनेवः । पुं० जनमेजयकृतवेदा

वाजिभोजन :

र्थयन्त्ये ॥ सतुवैशम्पायनभापादु
च्छिन्नः ॥

वाजसनेयी । पुं० यजुर्वेदिनि ॥
वाजिगन्धा । स्त्री० अश्वगन्धायाम् ॥
वाजिता । स्त्री० अश्वत्वे ॥ पक्षे ॥
वाजिदन्तः । पुं० वासके ॥ वाजी
दन्तोऽस्य० वाजिदन्ताभकेशरत्वा
त् ॥

वाजिदन्तकः । पुं० वैद्यमातरि ।
अट्ठरूपि ॥ स्वार्थकः ।

वाजी । पुं० अश्वे ॥ पक्षिणि । खगे
॥ वाणे ॥ वाजाः पक्षाः सन्त्य
स्य । अतद्गुणः । पूर्वसङ्घाः स
पक्षाश्चासन् । तथाचशालिहेत्र
म् । सपक्षावाजिनः पूर्वसङ्घा
ताव्योमचारिणः गन्धर्वभ्यायथा
कामंगच्छन्तिचसमन्ततद्वति ॥
अवश्यं वज्रति । वज्रगतौ । आष
श्यकेतिणिनिर्वा ॥

वाजिनम् । न० आमिघ्वाजले ॥ घ
नीभूतः पिण्डआमिघ्वा० जलं वा
जिनमितिव्यवहारात् ॥

वाजिनी । स्त्री० अश्वगन्धायाम् ॥
अश्वायाम् । बडवायाम् ॥

वाजिपृष्ठः । पुं० अम्बानवृक्षे ॥

वाजिभजः ।) पुं० चणके ॥ वाजि
वाजिभक्ष्यः ।)
नाभक्ष्यः ॥

वाजिभोजनः । पुं० मुह्ये ॥

वाञ्छा

वाञ्छिमान् । पुं० पटाले ॥

वाञ्छिवाहनः । पुं० गन्धर्वे ॥

वाञ्छिशाला । स्त्री० मंदुरायाम् । घृ
डशाल० इ० भा० ॥ वाञ्छिनां
शाला ॥

वाञ्छीकरः । चि० वाञ्छीकरणे ॥

वाञ्छीकरणम् । न० वीर्यवर्धकद्र
व्ये ॥ येनस्त्रीषुविषयेशाजौवनरः
सामर्थ्यं प्राप्नोति । अस्यलक्षणात् ॥
यद्द्रव्यं पुरुषं कुर्यात्वाञ्छिषत्सुरत-
क्षमम् । तद्वाञ्छीकरमाख्यातं मुनि
भिर्भिषजांबरेरिति ॥ वाञ्छीकरणत
न्नाम० अदृष्टविशुष्कक्षीणरेत
सामाप्यायनप्रसादोपचयजनननि-
मित्तं प्रहर्षजननार्थं चेति मुश्रुतः ॥
विधिमाह । नरोवाञ्छीकरान् यो
गान्सम्यक् शुद्धीनिरामयः । स
प्रत्यन्तं प्रकुर्वीतवर्षादूर्ध्वं नृषोडशा
त् ॥ नचवैषोडशादर्वाक् सप्तत्याः
परतोनच । आयुष्कामो नरः स्त्री
भिः संयोगं कर्तुमर्हति ॥

वाञ्छनम् । न० वाञ्छायाम् ॥

वाञ्छा । स्त्री० इच्छायाम् । काङ्
क्षायाम् । स्पृहायाम् । वाञ्छ
नम् । वाञ्छिच्छायाम् । गुरोश्चे
त्यः । टाप् ॥ आत्मवृत्तिगुणवि
शेषवृत्तिनैयायिकाः । साद्विधा
॥ यथा । उपायविषयिणी० फल
विषयिणीवा । फलंसुखंदुःखा

वाटी

भाष्य । तत्र० फलेच्छाप्रतिफल
ज्ञानकारणम् । उपावेच्छाप्रति०
दृष्टसाधनताज्ञानकारणमितिसि-
द्धास्तमुक्तावली । ननाकपृष्ठंनच
सार्वभौमंनपारमेशानरसाधिपत्य
म् । नयोगसिद्धीरपुनर्भवंबावा
ञ्छन्तितत्पादरजः प्रपन्नाः ॥

वाञ्छितम् । वि० अभिलषिते ॥
वाञ्छनी । स्त्री० वाञ्छनीयायांना
र्याम् । लज्जिकायाम् । क्लत्
लिकायाम् ॥

वाटः । पुं० पथि । मार्गे ॥ वृत्ति
स्थाने । वृत्तौ । वाड० इ० भा०
॥ न० वरगडे ॥ अङ्गे ॥ अन्नप्रभे
दे । पुष्पादिवाटिकायाम् ॥

वाटधनः । पुं० भूर्जकण्टकोख्यस
ङ्कीर्णजातौ ॥

वाटरम् । न० मधुविशेषे ॥ वटरेः
कृतम् । क्षुद्राभ्रमरवटरेत्यञ् ॥

वाटशृङ्गला । स्त्री० पथरोधकशृङ्ख
लायाम् । लंभायाम् ॥

वाटिका । स्त्री० हिङ्गुपत्र्याम् ॥ कु
य्याम् ॥ वास्तुनि ॥ वाय्यालके ॥

गृह्यायाने ॥ वच्यते । वटवेष्टने ।
संज्ञायामितिगवल् । टाप् । प्र
त्ययस्यादितित्वम् ॥

वाटी । पुं० वाय्याले ॥ वि० वेष्टित-
म्यले ॥

वाटी । स्त्री० कुय्याम् ॥ वास्तौ ॥ गृ-

वाडवेयौ

होयाने । पूगपुष्पादिकृतीपवने ॥
वाय्यालके ॥

वाटीदीर्घः । पुं० इत्कटवृक्षे ।

वाडकम् । न० भृष्टयवे ॥

वाय्यपुष्पी । स्त्री० वाय्यालके ॥

वाय्या । स्त्री० बलायाम् । बरिच्चा-
रा० इ० भा० ॥

वाय्यालः । पुं० वाय्यायाम् ॥

वाय्यालकः । पुं० क्षुपविशेषे । वा
य्यायाम् ॥ वाटीमलति । अलभू
षणादौ । कर्मग्यण् । स्वार्थे कन्
। गवल्शा ॥ वाय्याअलकोवा ॥

वाय्याली । स्त्री० वाय्यालके ॥

वाडः । पुं० वेष्टने ॥

वाडवः । पुं० ब्राह्मणे ॥ वडवानले

॥ न० स्त्रीणांकरणे ॥ घोटकौघे

॥ पुं० न० पाताले ॥ वडवायां

भवः । तत्रभवइत्यण् ॥ वडवा

यांजातः । तत्रजातइत्यण्वा ॥

वडवानांसमूहः । खण्डिकादि
भ्यश्चेत्यञ् ॥

वाडवाग्निः । पुं० वाडवाम्नी ॥ वा
डवस्यसावग्निस्य ॥

वाडवाग्न्यः । पुं० ब्राह्मणश्रेष्ठे ॥

वाडवेयः । पुं० अश्विनीसुते ॥ बीजा

ऽश्वे ॥ वडवायावृषः । वडवा

यावृषेवाच्ये० इतिठक् ॥

वाडवेयौ । पुं० द्विवचनान्तः नासत्य
योः ॥

वाण :

बाडव्यम् । न० विप्रहन्दि ॥ बाडवा
नांसमूहः । ब्राह्मणमाणवबाडवा
द्यन् ॥ बाडवतायाम् ॥ बाडवस्यक
र्मभावोवा । ब्राह्मणादिस्वात्प्यञ् ॥
वाड्शक्तिः । पुं० वाग्वादस्यापत्ये ॥
अपत्ये० अतद्वञ् । वाचोवादेड
त्त्वबल्भावद्योत्तरपदस्येञ्चि ॥
वाठम् । न० दृढे । भृशे । अतिशये
॥ प्रतिज्ञायाम् ॥ चि० अतिशयि
नि ॥ आवेष्टके ॥ बाहते । बाहप्र
यत्ने० ओष्ठ्यादिः । गन्धर्थेतिक्त
प्रत्यये० क्षुब्धस्वान्तेतिनिपातित
म् ॥ उच्चतेस्मवा । बहप्रापणे ।
क्तः । क्षुब्धस्वान्तेतिसाधुः ॥
वाठम् । अ० स्त्रीकारे । अङ्गी-
कृतौ ॥
वाणः । पुं० काण्डे । शरे । पृषत्के
। विशिखे । अजिह्वगे । खगे । क
लम्बे । मार्गणे ॥ गोस्तने ॥ के
बले ॥ अम्भौ ॥ शरस्यावयवे ॥
वृक्षविशेषे ॥ भद्रमुष्णे ॥ दैत्यवि
शेषे । बलेर्ज्येष्ठपुत्रे ॥ कविवरे
॥ मुष्णे ॥ नीलभिण्ड्याम् ॥
ध्वनौ ॥ चि० ध्वनियुक्ते ॥ वाण
यति० रोषमुत्पादयतिशब्दम् ।
वणशब्दे । स्वार्थेऽण्यन्तः । पचा
द्यच् ॥ वण्यते । कर्मणिघञ्वा ॥
वणनम् । भावेघञ्वा ॥ वाणः
शब्दोऽस्त्यस्य । अशंआद्यञ्वा ॥

वाणयुद्धम्

वाणगङ्गा । स्त्री० रावणवाणनिर्भि
न्नसोमेश्वरगिरिप्रभवनदीविशेषे ॥
यथा । सोमेशाद्विषाभागेवाण
नाद्रिंविभियवै । रावणेनप्रकटि
ताजलधारातिपुण्यदा ॥ वाणगङ्गे
तिविख्यातायास्नानादवहारिणी ।
स्नात्वातुवाणगङ्गायां दृष्ट्वावाणे-
श्वरंविभुम् । गङ्गास्नानफलंप्राप्य
सोदतेदेववद्विषि ॥
वाणदण्डः । पुं० वापदण्डे । वै
मनि ॥
वाणपुङ्गा । स्त्री० शरपुङ्गायाम् ॥
वाणपुरम् । न० देवीकेटी । शो
णितपुरे ॥ वाणस्यअसुरविशेषस्य
पुरम् ॥
वाणभट्टः । पुं० यन्त्रकारविशेषे ॥
वाणयुद्धम् । न० वाणासुरेणसहश्री
कृष्णस्ययुद्धम् ॥ शरैर्मृधे ॥
वाणलिङ्गम् । न० नर्मदानद्युङ्ग
वशिवलिङ्गे ॥ यथा । नर्मदाजल
मध्यस्थंवाणलिङ्गमितस्मृतम् । वा
णलिङ्गे स्वयंभूतेचन्द्रकाम्नाङ्गयंस्थि
तम् ॥ चान्द्रायणशतंकार्यैशम्भोर्नै
वेद्यभक्षणात् । याज्ञायाद्विभा-
गीयंवाणलिङ्गेनविद्यते ॥ तदर्पि
तंजलंवाङ्गयाद्यं प्रासादसंज्ञया ।
शिवनाभमयंलिङ्गंसदापूज्यमह-
र्षिभिः ॥ यतश्चसर्वलिङ्गेभ्यस्त-
दधिपूज्यतमंमतम् । चतुरङ्गुल

वाणिनी

मुञ्चयंरभ्य वेदि कथायुतम् ॥ उत्त
मं लिङ्गमाख्यातं पञ्चसूत्रसुसाधित
म् । तदर्धमध्यमं प्रोक्तं तदर्धं
मवरं स्मृतम् ॥ तस्य न्यूनं पूजनीयं
न कदापि न तत्फलम् ॥ रुद्राक्षं शि
बलिङ्गस्य लस्य लं प्रशस्यते । शा
क्यामेनामर्दस्य सूक्ष्मसूक्ष्मो विशि
ष्यते ॥

वाणवारः । पुं० भटादेशोलाकृतिस
त्राह्णे । वारवाणे । चोलके ॥

वाणवारकः । पुं० कञ्चुके । वाणस्य
वारकः ॥

वाणसुता । स्त्री० ऊषायाम् ॥ वाण
स्य सुता ॥

वाणहा । पुं० विष्णौ ॥

वाणा । स्त्री० वाणमूले । पुं० स्त्री०
नीलभिण्ट्याम् ॥ वण्यते । वणश
ब्दे । कर्मणि घञ् ॥

वाणाख्यः । पुं० मुञ्चे ॥ वाणद्वया
ख्यास्य ॥

वाणाश्रयः । पुं० धनुषि ॥

वाणासनम् । न० धनुषि ॥

वाणिः । स्त्री० वस्रादेर्वयनक्रियाया
म् । व्यूत्तौ ॥ वयने ॥ वायदण्डे
षम्बुदे ॥ मूल्या ॥ सरस्वत्याम् ॥
वाणनम् । वण० । चुरादिः ।
अचङ् ॥

वाणिनी । स्त्री० नक्षत्र्याम् ॥ मत्ता
यांनार्याम् ॥ विदग्धवनितायाम् ॥

वातः

अवश्यं वणति । वण० । आवश्यके
ति यच्चादित्वाहाणिनिः ॥ अष्टिसं
ज्ञककन्दः १६ प्रभेदे ॥ नजभजरे
र्यदा भवति वाणिनी गयुक्तेः ॥ यथा
। स्फुरतुममाननेऽद्यननुवाणिनी-
तिरस्यं तवचरणप्रसादपरिपाकतः
कवित्वम् । भवजलराशिपारकर
णक्षमं मुकुन्दं सततमहंस्तवैः स्वर
चित्तैस्तवानिनिच्यम् ॥

वाणौ । स्त्री० सरस्वत्याम् । भारत्या
म् ॥ वायक्रियायाम् । व्यूत्तौ ॥
वचने ॥ वण्यते । वण० । सर्वधा
तुभ्यङ्निति० इन् । कृदिकाराद
क्तिनङ्नितिङोष् ॥

वातः । पुं० पवने । श्वसने । वायौ
॥ निमित्तभेदेनास्य गुणायथा । व्य
जनस्थानिलसृष्ट्यास्वेदमूर्च्छाश्रमा
पङ्कः ॥ तालवृन्तभवावातस्त्रिदो
षशमनोमतः ॥ वंशव्यजनजः सी
ष्णोरक्तपित्तप्रकोपनः । चामरोव
स्त्रसम्भूतोमायूरोवेचजस्तथा ॥ ए
ते दोषजितावाताः स्निग्धाहृद्यास्तु
पूजिताः ॥ वाति । वागतिगन्ध
नयोः । हसिमृगिण् वाऽमिदमि
लपूधूर्विभ्यस्तन्नितितन् ॥ स्वाति
नक्षत्रे ॥ रोगावशेषे ॥ हिमन्तवर्षा
शिशिरेषु वायोः प्रकोपो भवति ।
यतः । मार्गेषु पितथामाघे चाषा
ठे श्रावणे पित्त । भाद्रे मासि चिकि

वातचक्रम्

त्साञ्चैर्वतीराजाप्रकीर्त्तितइति ।
वातकः । पुं० शीतले । अपराजि
बायाम् । शणपण्याम् । वातक
रीति । डुकृञ् । अन्येभ्योपी
तिडः ।

वातकम् । न० मरुत्क्रियायाम् ।
पर्दने ।

वातकी । त्रि० वातरोगयुक्ते । वात
रीगिणि । वातोऽतिशयितोऽस्य ।
वातातीसाराभ्यांकुक्चेतीनिः ।

वातकुम्भः । पुं० गजकुम्भाधोभागे ।

वातकेतुः । पुं० पांशौ । धूलौ ।

वातकेलिः । पुं० कलालापि । चञ्चरी
क्षि । षिङ्गदन्तचते ।

वातखुडा । स्त्री० वाच्यायाम् । पि
च्छिलस्फोटे । बामायाम् । वात
शाणिते ।

वातगुल्मः । पुं० वातूले षवण्डर०
धवूला० इतिभाषाप्रसिद्धे ।

वातघ्नम् । न० तैले । त्रि० वातना
शकर्त्तरि । वातं हन्ति । हन० अ
मनुष्यकर्त्तृकेचेतिटक् ।

वातघ्नी । स्त्री० अश्वगन्धायाम् । शा
लपण्याम् । शिमूडौचुपे ।

वातचक्रम् । न० आषाढ्यांवायुविचारे
। तच्चोक्तं वीराद्यांभट्टीत्यलेन । य
था , आषाडपौर्णमास्यान्तु यथैशा
नेनिलो भवेत् । अस्तंगच्छतितौ
ध्यांशौसस्यसम्पत्तिरुत्तमा । पूर्वः

वातचक्रम्

पूर्वसमुद्रवीचिशिखरप्रस्फालनाघू
र्णितश्चन्द्राकांशुसटाकलापकलि-
तोवायुर्यदाकाशतः । नैकान्तस्थि
तनीलमेघपटलाशरद्यसंबर्हितावा
सन्तोत्कटसस्यमण्डिततलासर्वा
महीशोभते ॥ यदावह्नौवायुर्वहतिग
गनेखण्डिततनुः प्रवस्यस्मिन्योगे
भगवतिपतङ्गे प्रवसति । तदानि
त्योद्दोमाज्वलनशिखरालिङ्गिततला
स्त्रगोत्राप्नोच्छ्वासैर्वमतिवसुधाभस्म
निकरम् ॥ तालीपचलतावितान
तरुभिः शाखासृगान्नर्त्तयन्योगेस्मि
न्प्रवतिध्वनिः सुपरुषोवायुर्यदाह
क्षिणः । तद्वयोगसमुत्थितस्सुगन्ध
वत्तालाङ्गुशैर्घट्टिताः कीनाशा
द्ववमन्दवारिकणिकामुञ्चन्तिमेघा
स्तदा ॥ सूक्ष्मैलालबलीलवह्नि
चयान्वाघ्रूर्णयन्सागरेभानोरस्त
मयेप्रवच्यविरतोवायुर्यदानैर्ऋतः
। चतुष्टथावृत्तमानुषास्थिशकल
प्रस्तारभारच्छदामत्ताप्रेतवधूरिवी
यचपलाभूमिस्तदालक्ष्यते ॥ (४)
यदारेणूत्पातैः प्रविचलसटाटोप
चपलः प्रघातः पश्चाच्चेद्दिनकर
करापातसमये । तदासञ्छोपेताप्र
वरनिकराषडसमराक्षितिः स्थान
स्थानेष्वविरतवसामांसरुधिरा ॥
आषाढीपर्वकालेयदिक्षिरणपतेर
स्तकालोपपत्तौ वायव्योवृहवैगः

वातपुत्र :

पवनघनवपुः पन्नगाधानुकारी ।
 जानीबाकारिधाराप्रमुदितमुदितां
 मुक्तमण्डूककण्ठांसस्योद्गासैकचि
 पुंसुखबहुलतया भाग्यसेनामिवो
 र्वा ॥ मेरुग्रस्तमरीचिमण्डलत
 सिद्धीप्राप्तानेरधी वात्यामोदिक
 दम्बगन्धसुरभिर्वायुर्यदाचोत्तरः ।
 विद्युद्भ्रान्तिसमस्तकान्तिकलना
 प्तस्तदातीयदाउन्मत्ताइवष्टच
 न्द्रकिरणागांपूर्यन्त्यस्युभिः ॥
 इतिवातचक्रनामाध्यायः । १७ ॥
 वृत्तायामाषाढ्यांकृष्णाचतुर्थ्यामजै
 कपादूर्ध्वे । यदिवर्षतिपर्जन्यः
 प्राष्टशस्तानचेन्नततः ॥

वातचटकः । पुं० वार्तिकेखगे ।
 बटेर० इ० भा० ॥

वाततूलम् । न० मरुद्बुजे । वृद्धसू
 चे । आकाशे० उद्भूयमानसूत्रे ।
 ग्रीष्महासे ॥

वातथुडा । स्त्री० वातखुडा
 र्थे ॥

वातध्वजः । पुं० मेघे ॥

वातपित्तजशूलम् । न० शूलरोगवि
 शेषे ॥ तस्यौषधयथा । मातुलुङ्ग
 स्थनिर्यासंगुडाज्येनसमन्वितम् ।
 वातपित्तजशूलानिहन्तिवैपानयो
 गतः ॥

वातपुत्रः । पुं० महाधूर्त्त ॥ भीमसे
 ने । हनूमति ॥

वातमण्डली

वातपोतः । पुं० पलाशे ॥
 वातपोतकः । पुं० पलाशे ॥

वातपोथः । पुं० पलाशे । किंशुके
 । पर्ण्ये । केसू० इ० भा० प्र० वृक्षे
 ॥ वातपोथयति । पुयहिंसोयाम्
 । कर्मण्यण् ॥

वातप्रमी । पुं० स्त्री० वातमृगे । वा
 ताटहरिणे । निःशृङ्गेभृगाक्तौ
 ॥ वातप्रमिमीते० वाताभिमुख
 धावनात् । माड्माने । वातप्रमी
 ल्युणादिसूत्रेणमाड्प्रत्ययः कित्
 । स्त्रीत्वकृदिकाशदितिवाडीषित्ये
 के । अन्यतुकारग्रहणस्तपरार्थं
 त्वाद्दीर्घान्तान्डीषनेत्याहुः नहि
 कारग्रहणं केवलग्रहणमितिमुनि
 चयेणपरिभाषितम् । अतएव०
 वातप्रमीश्रीलक्ष्मीतिपर्जन्यान्ताः
 मुसाधवइतिरक्षितः ॥ अश्वे ॥
 नकुले ॥

वातफुल्लान्त्रम् । न० पुष्पसे

वातमजः । पुं० वातप्रमी । वाताट
 हरिणे ॥ वातमजति । अजगति
 क्षेपणयोः । वातशुनीतिलशर्द्धे
 प्वजघेटतुदजहातिभ्यउपसङ्ख्या
 नमितिखण् । अरुद्धिर्षदितिमु
 म् ॥

वातमला । स्त्री० वातमृग्याम् ॥

वातमण्डली । स्त्री० वायुसंहती ।
 वाच्यायाम् ॥

वातल :

वातमृगः । पुं० वातमर्ज । वातप्र
मी ॥ वातद्वय० वातस्यवामृगः ॥
वातरक्तम् । न० रोगविशेषे ॥
वातरक्तघ्नः । पुं० कुकुरे । यन्त्रिपर्ये ॥
वातरक्तारिः । पुं० पित्तघ्न्याम् । गु
डूच्याम् ॥

वातरङ्गः । पुं० चण्डत्ये ॥

वातरथः । पुं० मेघे ॥ वातीरधीस्य
॥ गर्भे ॥

वातरश्मः । त्रि० दिग्वाससि । दिग
स्वरे ॥

वातरायणः । पुं० उम्पत्ते ॥ निष्
प्रयोजनपुरुषे ॥ काण्डे । साय
के । करपत्रे । कक्चे ॥ कूटे ॥
शरसङ्क्रमे ॥ परसङ्क्रमे ॥ इ०
मेदिनी ॥ सरलद्रुमे ॥

वातरूषः । पुं० वातूषे ॥ शक्रका
मुके ॥ उत्कटे । इ० मेदिनी ॥
उत्कोचे । इ० हेमचन्द्रः ॥

वातरोगः । पुं० वायुव्याधौ । चलात्
ह्ये । अनिलामये ॥

वातरोगी । त्रि० वातरोगयुक्ते ।
वातकिनि ॥ वातरोगीयांसि ।
इन्द्रोपतापेतीनिः ॥

वातरुचिः । पुं० काष्ठलौहेभयनिर्मि
तपत्रे । काष्ठलौद्याम् ॥

वातलः । पुं० चणके ॥ त्रि० वायु
कारके ॥ वातलाति । ला० ।

कः ॥

वातात्मजः

वातलमण्डली । स्त्री० वात्स्यायाम् ॥
वातवैरी । पुं० वातात्के ॥ त्रि० वा
तहरे ॥ वातस्यवैरी ॥

वातव्याधिः । पुं० वातरोमे ॥ कृष्णम
स्त्रिणि । उद्वे ॥

वातशीर्षम् । न० वस्तौ ॥

वातशोणितम् । न० वातरक्तरोमे ॥

वातशीला । स्त्री० वातव्याधिविशेषे
॥ यथा । नाभेरधस्तात्सञ्जा
तः सञ्चारोयदिवाचलः । अष्टौ
लावद्वनोयन्त्रिरुर्ध्वमायतमुन्नतः
। वातशीलांविजानीयोहृदिमार्गनि
रोधिनीम् ॥

वातसहः । त्रि० अत्यन्तवायुयुक्ते ॥
वातूले ॥

वातसारथिः । पुं० चमौ ॥

वातस्कन्धः । पुं० आकाशस्यभाग
विशेषे ॥

वातहा । त्रि० वातघ्ने । वायुनाश
कौषधौ ॥

वातहुडा । स्त्री० वातयुद्धार्थे ॥

वातह्वः । पुं० वायुयस्ताङ्गे ॥ वा
तह्वः पारदारिकः ॥

वाताटः । पुं० सूर्यघोटके ॥ वातमृगे ॥

वाताण्डः । पुं० मुष्करोगविशेषे ॥
तल्लक्षणं यथा । हृष्यौदूषयेद्वायुः
श्लेष्मणायस्यसंघतः । तस्यमुष्कश्च
लत्येकीरोगीवाताण्डसंज्ञकः ॥

वातात्मजः । पुं० हनुमति ॥

वातारि :

वातादः । पुं० वदामपादपि । नेत्रो
पमफले ॥ वातादुष्णः सुस्निग्धो
वातघ्नः शुक्रकृद्गुरुः । वातादम
क्वामधुरेऽवृष्यः पित्तानिलापहः ॥
स्निग्धोष्णः कफकृद्ग्नैरक्तपित्त
विकारिणाम् । वातमत्ति । अद० ।
कर्मण्यण् ॥

वाताध्वा । पुं० वातायने ॥

वातापिः । पुं० इल्वलभ्रातर्यसुरवि
शेषि ॥ वातमाप्नोति । आभ्र० । फ
क्षियहिरात्मभरिश्चैतिचकारादिन् ॥

वातापिद्विट् । }
वातापिसूदनः । } पुं० अगस्थमु
वातापिहा । } नौ ॥

वातामः । पुं० वातादे ॥

वातायनः । पुं० एकशफे । अश्वे ।
इये ॥ न० गवाक्षे ॥ ईयतेऽनेन ।
इण्० । करणे तिल्युट् वातस्यच
यनम् ॥ चि० शीघ्रगे ॥

वातायुः । पुं० मृगे । कुरङ्गे । हरि
ये ॥ वातमयते । अय० । बाहुल
कादुष्ण् ॥

वातारिः । पुं० रक्तैरण्डे ॥ सयथा ।
वातारिवीजं प्रस्थञ्चसुपक्वं निस्तु
षीकृतम् । क्षीरं द्रोणार्धसंयुक्तं
भिषक् मन्दाग्निनापचेत् ॥ घृत
प्रस्थार्धसंयुक्तं खण्डप्रस्थद्वयं क्षिपेत् ।
न्यूपणञ्चचतुर्जातं ग्रन्थिकं बहुक्षि
चकम् ॥ कृत्वा मिसीशटीबिल्वं दौ

वातिकः

प्यनीरीनिशायुगम् । अश्वगन्धा
वलंपाठाहपुषावेरपौष्करम् ॥ श्व
दंष्ट्रार्ग्वधादारुवेल्लजं बालकंबरी ।
एतानिपिचुमाचाणिचूर्णयित्वा वि
निःक्षिपेत् ॥ वातव्याधिसंशूलस्य
राज्यक्ष्मांतथोदरम् । आनाहंब
धं गुल्मस्य आमवातं कटियहम् ॥ ऊ
रुयहंतथाहिष्माश्वत्सकासहृदाम
यान् । अर्दिताक्षेपविश्व्वाचीगृध्र
सीमपतन्त्रकम् ॥ पक्षाघातंपाण्डु
वातं भङ्गदण्डापतानकम् । मन्या
स्तम्भं हनुस्तम्भं नाशयेदपिवेगतद्व
ति ॥ पुत्रदाचीलतायाम् ॥ यवा
न्याम् ॥ श्रेफालिकायाम् ॥ कु
द्याम् ॥ भाग्याम् ॥ विडङ्गे ॥ शू
रणे ॥ भल्लातके ॥ जतुकायाम् ॥
शतमूल्याम् ॥

वाताली । स्त्री० वातसंहती । वा
त्यायाम् ॥

वाताश्वः । पुं० कुलीनाश्वे । इयात्त
मे । जात्ये । आजानेये ॥

वातासहः । चि० वातूले ॥

वातिः । पुं० अनिले । वायौ ॥ सू
र्ये ॥ सीमे ॥ वाति । वागतिगन्ध
याः । क्षिच् । वातेर्निदिश्य
तिर्वा ॥

वातिकः । पुं० क्लोयुजव्याधी । न०
वातस्यशमने ॥ वातस्यकीपने ॥
वातपित्तस्येष्वाभ्यः शमनकीपनयो

वातोर्मी

रुपसङ्ख्यामितिठञ् ।
 वातिगः । पुं० मण्टाक्याम् ॥ चि०
 धातुवादिनि ॥
 वातिगमः । पुं० वात्ताकौ ॥
 वातिङ्गणः । पुं० वात्ताकौ । मण्ड०
 भटा० इ० च० प्र० फलशाके ॥
 वातीयम् । न० काञ्चिके ॥
 वातुलः । पुं० वाञ्छायाम् । चि०
 वायुरोगिणि ॥ वातमुखसेवनयोर
 दन्तः । बाहुलकादुलच् ॥ उ
 न्मत्ते ॥
 वातुलिः । स्त्री० तरुतूलिकायाम् ।
 वादुड० इ० भा० ॥
 वातूलः । पुं० वाञ्छायाम् ॥ चि० वा
 तासहे । मारुतासहे ॥ वातानांस
 मूहः । वातंसहतेवा । वातात्
 समूहेचेत्थूलः । चात्तदसहने ॥
 यडा । वाताः सन्ध्यास्मिन्वा ।
 सिन्धादिस्त्राञ्च । वातदन्तबलल
 लाटानामूङ्चेत्थूङ् ॥ उन्मत्ते ॥
 वाता । पुं० वाते । वाति । वागति
 गम्भनयोः ॥ टच् ॥
 वातोना । स्त्री० गोजिह्वाक्षुपे ॥ चि०
 वायुहीने ॥
 वातोर्मी । स्त्री० चिष्टपुण्डः ११
 प्रभेदे ॥ तल्लक्षणादियथा । वातो
 र्मीयंगदिताम्भीतगौगः । यथा ॥
 ध्यातामूर्त्तिः क्षणमप्यच्युतस्यश्रे
 षीनाम्नांगदिताहेलयापि । संसा

वादः

रेऽस्मिन्दुरितंहन्तिपुंसांवातोर्मी
 पोतमिवाभोधिमध्ये ।
 वाच्या । स्त्री० वातसमूहे । वाताल्या
 म् ॥ वातानांसमूहः । पाशादिभ्यो
 यः ॥
 वात्सकम् । न० वत्सानांघन्टे । वत्सा
 नांगणे ॥ वत्सानांसमूहः । गोत्रो
 क्षाष्ट्रितिवुञ् ॥
 वात्सल्यः । पुं० रसविशेषे ॥ न० प्रेम्
 णि ॥ चि० तद्वृत्ति ॥
 वात्सल्यतो । स्त्री० कृपालुत्वे ॥
 वात्सीपुत्रः । पुं० नापिते ॥
 वात्स्यः । पुं० मुनिविशेषे ॥ वत्सस्य
 गोत्रापत्यम् । गर्गादिभ्योयञ् । व
 हुत्वे० वत्साः । यज्जोष्ट्रितिलु
 क् ॥
 वात्स्यायनः । पुं० शब्दादयोविषया
 भूयोभूयोभुज्यमानास्तत्त्वमतिकल्प
 नापरेऋषिभिः । मन्दनागे । प
 क्षिले । स्वामिनि ॥
 वादः । पुं० यथार्थबोधेच्छीर्षाक्ये ॥
 अरिविधिर्षोऽयोः कथायाम् । व्य
 क्तवाक्ये ॥ भगवद्भिभूतिविशेषे ॥
 यथोक्तं भगवद्गीतायां वादः प्रवद
 तामहमिति । अस्यार्थः । प्रवद
 तांवादिनांसम्बन्धिनो वादजल्पवि
 तण्डाख्यास्तिस्रः कथाः प्रसिद्
 धाः० तासांमध्ये वादोऽहम् । यत्र
 हाभ्यामपिप्रमाणतस्तर्कतस्तत्त्वपक्षः

वाद :

स्थाप्यते. परपक्षकूलजातिनियह
 स्थानैर्दूष्यतेसकलोनाम । यत्स्व
 कः स्वपक्षंस्थापयति. अन्यस्तु.
 कूलजातिनियहस्थानैस्तत्पक्षं दूष
 यति. नतुस्वपक्षंस्थापयति. सा
 वितण्डानामकथातत्रजल्पवितण्डे
 विजिगीषमाणयोर्वादिनाः शक्ति
 परीक्षामात्रफले. वादस्तुवीतराग
 योः शिष्याचार्य्योरन्ययोर्वातत्त्व
 निरूपणफलः । अतीऽसौश्रेष्ठत्वा
 न्मादिभूतिरिच्छर्थः । इतिश्रीध
 रस्वामिनः । अस्यलक्षणं गीतमे।
 क्तं यथा । प्रमाणतर्कसाधनोपाल
 लम्नः सिद्धान्ताविरुद्धः ॥ १ ।
 ४१ ॥ अत्रच. वादइतिलक्ष्यनि
 र्देशः. पक्षप्रतिपक्षौविप्रतिपक्षि
 कीटौ. तयोःपरियहस्तत्साधनो
 हिश्यकोक्तिप्रच्युक्तिरूपवचनसन्दर्भः
 तावन्मात्रञ्चकथान्तरसाधारणम
 तत्राह.प्रमाणेत्यादि । प्रमाण
 तर्काभ्यांतद्रूपेणज्ञाताभ्यांसाधनो
 पालम्भोयत्रसतथा । उभयत्रापि
 प्रमाणादिसद्भावकीटिद्वयस्यापिसि
 द्धिः स्यादतस्तद्रूपेणज्ञाताभ्यामि
 ति । ज्ञानमनाहार्यविबक्षितम्.
 उपालम्भोदूषणम्. जल्पादौतुप्र
 माणाभासत्वादिनाज्ञाताभ्यामपि
 साधनोपालम्भैर्भवतइतितद्वारणं
 तथा. इतरथातुतद्धेतोरेषदुष्टत्व

वाद :

म्. इत्यञ्चप्रमाणाभासत्वप्रका
 रकज्ञानविषयकरणकसाधनोपाल
 लयोग्यान्यत्वेसतीत्यर्थः । तेन
 तादृशजल्पविशेषेनातिव्याप्तिः। तत्र
 चनियहस्थानविशेषनियमार्थसिद्धा
 न्तेत्यादिविशेषणद्वयम्अन्येतुतदपि
 लक्षणघटकमेव. तदर्थंअ. तावन्मा
 चनियहस्थानयोग्यत्वम्. तावद
 तिरिक्तनियहस्थानोपन्यासायोग्य
 त्वंवा. नियहस्थानंप्रतिज्ञाहान्या
 दीनामेकंधृत्वा. तदुपन्यासायोग्य
 त्वमितिनिष्कर्षः । तेनोक्तजल्प
 विशेषवारणमित्याहुः । सिद्धो
 न्ताविरुद्धइत्यन्येनापसिद्धान्तो
 ज्ञावनम्. पञ्चावयवोपपन्नइत्य
 नेनन्यूनाधिकीज्ञावने। अवयवा.
 भासस्यदृष्टान्तासिद्ध्यादेशोज्ञावनम्
 .प्रमाणेत्यनेनचप्रमाणाभासत्वेनहे
 त्वाभासानांतर्काभासश्चोपन्यासे।
 नियम्यतेतथाचाचहेत्वाभासन्यूनाधि
 कापसिद्धांतरूपनियहस्थानचतुष्ट
 योज्ञावनमितिबदंति। वस्तुतस्तुवाद
 स्यवीतरागकथात्वेन. तत्त्वनिर्णयस्यो
 दिश्यतथापुरुषदोषस्याबिज्ञातायांदि
 रिवन्यूनाधिकयोरपिने।ज्ञावनमुचि
 तम्। अतएवपञ्चावयवावश्यकत्व
 नपिभाष्यकारोऽननुमेने। हेत्वाभा
 साद्युज्ञावनेनापिचतदेवकथाबिच्छे
 दोयदिहेत्वत्तरेणापिसाधयितुंनश

बाद :

कथं • इतरथातुतद्धे तोरेषदुष्ट
त्वम् । इत्यञ्चपञ्चावयवोपप
न्नद्विप्रायिकत्वाभिप्रायेणे तितत्
त्वम् । बादधिकारिणस्तुतत्वबुभुत्स
वः • प्रकृतोक्तिकाः • अविप्रल
म्भकाः • यथाकालस्फूर्त्तिकाः
• अनाद्यपकाः युक्तिसिद्धप्रत्ये
तारः । अनुविधेयस्थेयः सभ्य
पुरुषवतीजनतासभा अनुविधेया
राजादिः स्थेयान्मध्यः साचवा
देनावश्यकीबीतरागकथात्वादिति
॥ १ । ४१ ॥ अपिच । बादफलस्यत
त्वनिर्णयस्यदुर्दुरुटवादिनिराक
रणेन • संरक्षणार्थं विजगोपुकर्ये
जल्पवितण्डे • जयपराजयमाचप
र्यन्ते । तदुक्तम् । तत्त्वाध्यवसाय
संरक्षणार्थं जल्पवितण्डे बीजप्ररो
हसंरक्षणार्थं कण्टकशाखाप्रावरण
वदिति ॥ क्लृप्तातिनियहस्थानैः
परपक्षोदूष्यते • इतिजल्पे वितण्डा
याञ्चसमानम् । तच्चवितण्डा
यामेकेनस्वपक्षस्थाप्यतएव • अन्ये
नचसदूष्यतएव । जल्पे तु • उभा
भ्यामपिस्वपक्षः स्थाप्यते • उभा
भ्यामपिपरपक्षोदूष्यतइतिविशेषः
। तदुक्तम् । यथोक्तोपपन्नक्लृप्तजो
तिनियह स्थानसाधनीपालम्भोज
ल्पः ॥ १ । ४२ ॥ सप्रतिपक्षस्थाप
नाहीनोवितण्डेति । १ ॥ ४३ ।

बाद :

अतीवितण्डादय शरीरत्वाज्ज
ल्पोनामनैकाकथा • किन्तुशक्त्य
तिशयज्ञानार्थं समयबन्धमात्रेणप्र
वर्त्ततइतिखण्डनकाराः ॥ तत्त्वा
ध्यवसायपर्यवसायित्वे नतुवादस्य
श्रेष्ठत्वमेव ॥ सङ्घातादिवादिषु ॥
तेचोक्तारामगीतोत्सवेयथा । सङ्घा
तवादीलीकायतिकानानास्तिका
नाम् । अनादीचणिकेलीकेनेष्व
रादिरपेक्ष्यते । प्रत्यक्षसङ्घातभेद
शक्तिभिः सर्वसिद्धितः ॥ यथौ
षधानांसङ्घातेमादोरागीरसायनम्
। तथैवभूतसङ्घाते चैतन्यकान्य
जीवता ॥ १ ॥ यथाचारम्भवादस्ती
र्किंकायांमीमांसकानाञ्च । आ
त्माश्वाशान्मुखतः कारणपूर्व
मिष्यते । कुलालादिबदण्डानुचट
वज्जन्मनाशभाक् ॥ पृथिव्यम्भो
ग्निवायूनांकर्मसंयोजिताणवः ।
दाणुकादिक्रमेणाण्डमारभन्तइदं
महत् ॥ २ ॥ यथाचपरिणामवादः
साङ्ख्यपातञ्जलपाशुपतानाम् । गु
णसाम्यं प्रधानं स्माद्गुणाः सत्त्वंर
जस्तमः । सुखदुःखमोहरूपदृश्य
तेहिस्फुटंजगत् ॥ प्रधानंस्थान्महा
न्सीऽहह्वारोऽसीषोडशात्मना ।
जायतेपञ्चतन्मात्राण्यक्षाण्येका
दशापिबत् ॥ तन्मात्राणितुभूतानि
जायन्ते तच्चसङ्ख्यया । चतुर्विंशति

वाद :

रेतानितचात्मापञ्चविंशति : ॥ स
देवकार्यमुत्पत्ते : पूर्वकारकरूप
कम् । आबिर्भावतिरोभावौज्जम्
नाशावुदीरितौ ॥ ३ ॥ यथाचजी
वोत्पत्तिर्वादः पाञ्चरात्राणाम् ।
ब्रह्मणोवासुदेवाख्याज्जीवः सङ्घर्ष
णाभिधः । जायतेचमनस्तस्मात्प्र
द्युन्नाख्यंततः पुनः ॥ अहङ्कारोऽ
निरुद्धाख्यसत्त्वारोविश्वरूपकाः ।
वासुदेशाराधनाद्यैर्जायतेवन्मोक्ष
यम् ॥ ४ ॥ यथाचक्षयिकविज्ञो
नातिरिक्तभावाभाववादेवौद्दिना
म् । विज्ञानं बुद्धिरिति नार्थान्तर
म् । यदन्तर्ज्ञेयतत्त्वं तद्बहिर्वदेव
भासते । स्वप्नवज्जागरेसुप्तावभावः
स्फुटएवहि ॥ ५ ॥ यथाचवाद्या
स्ति त्ववादेवौद्दिनादेशिनाम् । समु
दायोऽणुसम्भूतोवाद्याभूम्यापगादि
कः । आन्तरः स्कन्धजश्चित्तश्चे
त्यरूपसत्तौजगत् ॥ सृष्ट्व्बहिर्वा
यूर्नाखरस्त्रिगधीणाचक्षुलाः । चतु
र्धात्राणवः पञ्चस्कन्धारूपादिभेद
तः ॥ रूपः शब्दादयस्तेषां व्यक्ति
विज्ञानमुच्यते । धेदनामुखदुः खे
स्तः संज्ञाडित्यादिनामयत् ॥ सं
स्कारोवासनाचैवमुक्तसङ्घट्टया
त्मकम् । जगत्प्रत्यक्षतः सिद्ध
किमन्यपरिकल्पनैः ॥ ६ ॥ यथा
चसप्तपदार्थं वादेषाहंतानाम् । जी

वाद :

वाजीवात्मकं विश्वं चेतनः स्वयरी
रवत् । परिणामावयववानऽजीवः
षड्बुधः स्मृतः ॥ महीधरादिरे
कः स्यात्पञ्चधाचास्त्रवादिक्कः ।
आस्त्रवः संवरेनिर्जरोवन्मोक्ष
एवच ॥ बुद्धिद्याख्यविवेकादिः के
शीलुश्चादिभिस्तपः । जन्मान्युर्द्ध
गतिश्चेति पञ्चानामर्थ उच्यते ॥ स्था
दस्तीत्यादिनासप्तभङ्गौन्यायेनवा
दिनः । सप्तैवक्रमशोऽपास्यस्वमतं
साधयेत्सुधीः ॥ सत्त्वासत्त्वोभयाऽ
वाच्यवादिनः स्युश्चतुर्विधाः । द्वि
धाऽऽद्याद्यावाच्यतोक्तावादिनः स
प्तकौर्त्तिताः ॥ ७ ॥ एतेषांवादा
नांप्रमाणानपेक्षस्वायहमात्रमूलत्वा
हच्यमाणप्रमाणवाधितत्वाच्चनसाम
ञ्जस्यम् । तथाहि । तावत्सङ्घा
तवादेनयुक्तिसहः । घटोपलब्धि
वत्सङ्घोपलब्धिभिर्व्यतिस्फुटम् ।
साजीवाममदेहेयमितिभेदानुभूति
तः ॥ योगिनघाथभूतादिदेहान्तर
गतिः स्फुटम् । आत्माभावेकृत
ध्वंसेच्छकृताभ्यागमस्तथा ॥ क्षणि
कान्नीकार्यजन्मसहकार्यप्रतीक्षि
णः । सहकारिप्रतीक्षायांक्षणिक
त्वंपराहतम् ॥ ईशानुमानन्तुपुष्य
दन्तः समर्थयामास । अजन्मानो
सीकाः किमवयववन्तोपिजगताम
धिष्ठातारं किं भवविधिरनादृश्यभ

बाह :

वति । अनौशावाकुर्याद्भुवनजर्मनि
कः परिकरोयतोमन्दास्तांप्रथमरव
रसंशिरतद्भवे ॥ इति । यतोवाहमा
निभूतानिजायन्ते येनजातानिजीव
न्तिवत्प्रथम्यभिसंविशन्तितद्भवे
त्यादिश्रुतयस्तु स्वतन्त्रमेवप्रमाणम्
॥ १ ॥ आरम्भवादोपिनयुक्तिस
हः । यथा । अणुसंयोजकं कर्म
निर्निमित्तं यदाभवेत् प्रलयस्तर्हि
नभवेत्सनिमित्तं कथं बद् ॥ शरी
राभावतस्तत्रप्रयत्नादेरसम्भवात् ।
निश्चत्वादीशयत्नोपिकादाचित्केऽ
र्हितो नहि ॥ जीवात्मसमवेतत्वाद्
दृष्टं नाणुषुक्त्वित् । एवमादिवि
चारेणदुष्टाणुपरिकल्पना ॥ कुला
लवत्तटस्थश्चेदीश्वरस्तर्हिमतुसमः
। शरीरोपस्कराकाङ्क्षीविषमोनि
ष्टं स्तथा ॥ ईशेवेदः प्रमाणश्चेत्त्या
ज्यातर्हितटस्थता । यतः स्फुटं निरो
बाधं मायित्वं तत्रवर्ण्यते ॥ अखण्डस
च्चिदानन्दोजगद्रूपेणभासते । मा
यायां दुर्घटं नास्तिकिञ्चित्तद्गुण
याहिसा ॥ परमाणवादिकल्पना
विरोधिन्यः श्रुतयः । एकोऽहं
बहुस्यांप्रजायेयेति । एतस्मादात्म
नचाकाशः सन्नूतः आकाशाद्वा
युर्वायोरग्निरग्नेरापः अद्भ्यः पृ
थिवीति । मायानुप्रकृतिं विद्या
न्मायिनस्तुमहेश्वरमिति । इन्द्रो

बाह :

मायाभिः पुरुषपद्मयते • इत्येव
मायाअसङ्ख्याताएव । एवंस्मृ
तीतिहासवाक्यान्यपि ॥ २ ॥ परि
णामवादोपिनयुक्तिसहः । यथा ।
विचित्रजगतोहेतुर्नप्रधानमचेतन
म् । चेतनोपिहिनिश्चिद्गीनसहाय
त्वमर्हति ॥ गुणकार्यसुखादीना
मान्तरत्वश्चनिश्चयात् । घटादावन्व
योनास्तिकथमव्यक्तकार्यता ॥ कि
ञ्चापरिणततस्मिन्कार्योत्पत्ति
र्नयुज्यते । परिणामे तस्यनाशः
कार्यस्यापिनिराश्रयात् ॥ नचप्र
धानकल्पनायाम् • अजामेकालो
हितशुक्लकृष्णमित्यादिश्रुतिः प्र
माणम् । तस्याः यद्गने रोहितं
रूपं तेजसस्तद्रूपं यच्छुक्लं तदपांय
त्कृष्णं तदन्नस्येतिच्छान्देग्योक्तते
जीवन्नात्मकप्रकृतिपरत्वेनमायापर
त्वेनापिसूरिभिर्व्याख्यातत्वात् । ए
वमन्यत्स्वयंसमाधेयम् ॥ ३ ॥ जीवा
त्पत्तिश्चनयुक्तिसहा । यथा । जीवात्प
त्तिर्नयुक्तेतिजीवस्यानादिताश्रुता ।
विनाशेकृतनाशः स्यादकृताभ्या
गमस्तथा ॥ ४ ॥ विज्ञानवादोपि
नयुक्तिसहः । यथा । जागरेवाध्य
तेस्वप्नोजागरीनैवबाध्यते । तवत
द्वाधकाभावाद्वाह्यमस्युपलब्धितः
॥ बहिर्बदितितेप्युक्तिर्वाह्यमर्थं
प्रसाधयेत् । एवंनयुज्यतेबुद्धे

वाद :

जगदाकारतातव ॥ स्थिरचेतन
 राहिल्यात स्वयञ्चक्षुणिकत्तुत :
 । स्मृत्यादिव्यवहारस्यलोपस्यतव
 दारुणः ॥ ममतु० जागरादिभ्रमा
 धिष्ठानस्याखण्डवीधानन्दरूपस्यत्र
 क्षणः साक्षात्कारोबाधकीस्ति ॥
 ५ ॥ वाद्यास्तित्ववादे ऽपिनयुक्ति
 सहः । यथा । स्थिरचेतनराहिल्या
 त्स्वयञ्चाचेतनत्वतः । नस्क
 भ्यानामणूनांवासमुदायोऽत्रयुज्य
 ते ॥ ६ ॥ सप्तपदार्थीवादश्चनयु
 क्तिसहः । यथा । एकस्मिन्सदस
 त्त्वादिबिरुद्धप्रतिपादनात् ।
 अपन्यायः सप्तभङ्गीनचजीवस्यसां
 यता ॥ अस्यार्थः । स्यादस्ति १
 । स्यान्नास्ति २ । स्यादस्तिचनास्ति
 च ३ । स्यादवक्तव्यः ४ । स्याद
 स्तिचाऽवक्तव्यः ५ । स्यान्नास्तिचा
 वक्तव्यः ६ । स्यादस्तिचनास्तिचा
 वक्तव्यश्चेति ७ । सप्तभङ्गीवाक्यानि
 । तेषुचस्याच्छब्दः ईषदर्थबाचौ
 निपातः । तदयेचपूर्वपक्षश्लोकी
 क्तानांसद्वाद्यसद्वाद्यभयवाद्यनिर्ब
 चनीयवाद्यसदनिर्बचनीयवाद्यु
 भयानिर्बचनीयवादिनांमतानि ।
 क्रमेणाभिहितानि । तेषवादिनः
 समागत्याहंन्तप्रतिकिन्त्वन्मते
 मोक्षोस्तीत्यादिस्वस्वमतंक्रमेणपृ
 ष्णन्ति । तत्राहंन्तान्प्रतिप्रत्ये

वाद :

कंक्रमेणतान्येववाक्यानीषत्तन्म
 ताभ्युपगमनार्थकानिपृथक्पृथगे
 बोत्तरत्वेनब्रूते । तावतासर्वे
 वादिनोनिर्विषण्णाः सन्तीनो
 त्तरं प्रतिपद्यन्तेएवंविधस्तेषांसप्त
 भङ्गीरूपोयं न्यायोऽपन्याय एव०
 अपकृष्टोन्यायोन्यायाभ्यास एव
 च्यर्थः । कुतश्चत्यत्राह ।
 एकस्मिन्निति । एकस्य जीवप
 दार्थस्यसहादिनंप्रतिसद्रूपत्वम्०
 असहादिनंप्रत्यसद्रूपत्वञ्चैत्येवमा
 दिबिरुद्धधर्मप्रतिपादकत्वात् ।
 नचजीवस्यसावयवत्त्वंयुज्यते० श
 रीरादिषदनिच्यत्वप्रसङ्गात् । तद
 निच्यत्वमेव : कस्यपुरुषार्थः स्या
 त् । तस्माद्यायाभासेनसप्तभङ्गाख्य
 नजीवादिपदार्थानांसिद्धिरिति
 ॥ ततश्चपारिशेष्याज्जगतीमायाम-
 यत्वसिद्धिः । तदुक्तम् । ततोनि
 रंशश्चानन्दे विवर्तीजगदिष्यताम् ।
 अत्रस्यान्तरभान्तुविवर्तीरज्जुसर्प
 वत् ॥ मायाशक्तिः कल्पिकास्या
 दिन्द्रजालिकशक्तिवत् । शक्तिः श
 क्तात्पृथङ्नास्तिवदृष्टेनचाभि-
 दा ॥ प्रतिबन्धस्यदृष्टत्वाच्छक्त्यभावे
 तुकस्यसः । शक्तेःकार्यानुमेयाया
 अनिर्वाच्यत्वमिष्यताम् ॥ इति ॥
 वदनम् । वदव्यक्तायाम्वाचि ।
 घञ् ॥

वाद्बित्

वाद्बकः । त्रि० वाद्यकरे ॥ वक्तरि ॥
 वादनम् । न० वाद्ये ॥ शिवागारेभ
 क्कञ्चसूर्यागारेचशङ्खकम् । दु
 र्गागारेवंशिवाद्यंमधुरीञ्चनवाद्येत्
 वाद्बफलम् । न० तत्त्वनिर्णये ॥
 वाद्बरम् । न० कृष्णालाबीजे । काक्
 चिञ्च्याबीजे ॥ दक्षिणावर्त्तंश
 ङ्खि ॥ बीरे ॥ काक्चिञ्चयाम्
 ॥ भारक्ष्याम् ॥ कृमिजे ॥ जले ॥
 कार्पासीफले ॥ वद्बरायाविकारः
 फलम् । अवयवेचेत्थण् । तस्य
 लिलुक् । वद्बरायविकारः । तस्य
 विकारङ्कथण् । त्रि० कार्पासी
 निर्मितवस्त्रादौ ॥

वाद्बरङ्गः । पुं० अश्वत्थवृक्षे ॥
 वाद्बरा । स्त्री० कार्पास्याम् ॥
 वाद्बरायणः । पुं० व्यासदेवे ॥
 वाद्बरायणिः । पुं० शुकदेवे ॥ व्यास
 तनये ॥ वाद्बरायणस्यापत्यम् । अ
 तङ्कञ् ॥ व्यासदेवे ॥
 वाद्बलम् । न० मधुयष्टिकायाम् ॥
 वाद्बवादी । पुं० जिनभेदे । चार्हते ॥
 वाद्बवित् । त्रि० धातुवादीमन्त्रशद
 छेत्त्याद्यावादावस्तुभूताभवन्तीति
 वाद्बन्त ॥ कल्पनैवेषां । ताम्नादि
 भावेस्थितेनष्टे चकनकादिस्वभावा
 सम्भावात् । मन्त्रवादेपि० कालद
 ष्टोनजीवति । अकालदष्टः स्वय
 मेधात्यास्यतीत्यभ्युपगमात्० व्या

वाद्बिराजः

मीहमाचमेव ॥ वाद्बन्ति ॥
 वादान्यः । त्रि० बहुदातरि । बहु
 प्रदे ॥
 वाद्बमम् । न० वाद्बामे । वातादे ॥
 वाद्बालः । पुं० मत्स्यप्रभेदे । सहस्र
 दंष्ट्रे । वायालि० इ० गौ० दे०
 भाषोप्रसिद्धे ॥
 वाद्बिः । त्रि० विदुषि ॥ वक्तरि । वा
 दयति । वद्ब० । वसिष्ठपियत्रिरा
 जिब्रजिसदिहनिवाशिवादिवारिभ्य
 इञ् । सूत्रेवादीतिथ्यन्तीबिर्दि
 ष्टः । बाहुलकादण्यन्तादपि । त
 थाचभूवादिसूत्रे० वद्बन्तीतिवाद्
 योवाचकाङ्कतिन्यासकारादयः ॥
 वाद्बिचम् । न० चातीये । वाद्ये ॥
 वाद्यते० ध्वन्यते । वदेण्यन्तात् ।
 भूषदिगृभ्याणित्त्वं । इति० णि
 चल् ॥
 वाद्बी । त्रि० वक्तरि । वद्बनशीले ॥
 अर्थिनि । विवाद्बकर्त्तरि । पुका
 रू० वाद्बू० इ० भा० प्र० पूर्वप
 च्चकर्त्तरि ॥ वाद्बोऽस्यास्ति । इति० ॥
 वाद्बिरम् । न० वद्बरीसदृशसूक्ष्मफल
 वृक्षे ॥
 वाद्बिराट् । पुं० पूर्वजिनि । मञ्जु
 घाषि ॥
 वाद्बिराजः । त्रि० वादिश्रेष्ठे ॥ वा
 दिनांराजा । टच् ॥ पुं० मञ्जु
 घाषि ॥

बाद्यम्

वादिशः । त्रि० साधुवादिनि ॥
 बाद्यम् । न० वादनीये । वादित्रे ।
 आतोद्ये ॥ वाद्यते० ध्वन्यते । वदेर्यं
 तादचोयत् ॥ तच्चतुर्विधं यथा ।
 ततं बीणादिकं वाद्यमानदधंमुर
 वादिकम् । वंश्यादिकन्तुशुषिरं
 कांस्रतालादिकं घनम् ॥ अथवा
 दानि । तालिनराजतेगीतं ताली
 वादित्रसम्भवः । गरीयस्तेनवादि
 च तच्चतुर्विधमुच्यते ॥ ततं शुषिर
 मानदधं घनमित्यं चतुर्विधम् ।
 ततं तन्त्रीगतं वाद्यं वंशाद्यं शुषि
 रन्तथा । चर्मावनदधमानदधं घनं
 तालादिकं मतम् ॥ तत्रततं यथा
 । अलावनीब्रह्मबीणाकिन्नरीलघु
 किन्नरी । विपच्चीवल्लकीज्यं षाचि
 चाज्योषवतीजया ॥ हस्तिकाकुञ्जि
 काकूर्मीशारङ्गीपरिवादिनी । त्रि
 शवीशतचन्द्रीचनकुलीष्ठीचठंसबो ॥
 औडम्बरीपिनाकीचनिबन्धः शुष्क
 लस्तथा । गदावारणहस्तघरुद्रोऽथ
 शरमण्डलः ॥ कपिलासामधुस्पन्दी
 घोणे स्यादिततं भवेत् ॥ अलावणी
 यथा । कनिष्ठिकापरिध्यर्हमध्यच्छि
 द्रेणसंयुतः । दशयष्टिमितोदण्डः
 खादिरोवैणवोयवा ॥ अधः करभ
 वानूक्कवावल्याभिशीभितः । न
 वाङ्गलादधच्छिद्रेपरिचन्द्रार्हसन्नि
 भाम् ॥ निवेश्यचुम्बिकांभद्रालावु

बाद्यम्

खण्डं निवेशयेत् । द्वादशाङ्गुलवि
 स्तारं दृढपक्कं मनोहरम् ॥ तुम्बिका
 विधमध्येनदण्डच्छिद्रे तुनिर्मिताम्
 । अलावुमध्यगांडीबीकृत्वास्वल्पा
 न्तुकाष्ठिकाम् ॥ तथासंवेष्ट्यतन्म
 ध्ये काष्ठिकांभ्रामयेत्ततः । यथा
 स्यान्निस्रलालावुर्बन्धसकरभोपरि ॥
 पञ्चाङ्गुलिषुसन्त्यज्यालावुंस्वल्पाश्च
 बन्धयेत् । केशान्तनिर्मितापट्टम
 यीसूचकृताथवा ॥ समासूक्ष्मादृढा
 तत्रतत्रदेयाविचक्षणैः । एतल्लक्षण
 संयोग्यान्यालावणीप्रकीर्त्तिता ॥
 विन्दुनानसमुपेतं तुम्बनिः क्षिप्य
 वक्षसि । मध्यमानामिकाभ्याञ्च
 वाद्यादक्षिणपाणिना ॥ तारेमद्रे
 चघोषेचत्रिस्थानेविन्दुरिष्यते ।
 तुम्बीमूलं समुत्पत्यवामाङ्गुष्टेन
 धारयेत् ॥ ततस्ताभिस्तुसर्वाभिः
 स्वरव्यक्तिर्विधीयते । त्रिस्वरोदक्षि
 णः पाणिर्बामस्तत्रचतुः स्वरः ॥
 अलावण्यांस्थिताज्ञेयाः सप्तषड्
 जादयः स्वराः । रागव्यक्तिर्यथारा
 गेभवेत्षड्जादिभेदतः ॥ अंश
 न्यासविभेदाच्चतथाचापिबिधीयते
 । द्वयमलावणीप्रोक्तामनः श्रवणर
 क्ष्मनी ॥ प्रत्यक्षाशारदादेबीवीणा
 रूपेणसंस्थिता । इत्यलावणी ॥
 चन्ये षालक्षणं विस्तरभयाज्ञोक्तम्
 ॥ शुषिरं यथा । वंशीयपारीमधु

वाद्यम्

रीतित्तिरीशङ्काहला : । तीडही
 मुरलीवृक्काशृङ्गिकास्वरनाभय : ॥
 शृङ्गकापालिकं वंशसर्मवंशस्तथा
 परः । एते शृषिरभेदास्तुक्रयिताः
 पूर्वसूरिभिः ॥ वर्तुलः सरलस्रै
 कपर्वदोषविचर्जितः । बैणवः
 खादिरीवापिरक्तचन्दनजीयवा ॥
 श्रीखण्डजैयसौवर्णोदन्तिदन्तमयो
 ऽपिवा ॥ राजतस्ताम्रजोवापिलौह
 जः स्फाटिकीयवा । कनिष्ठाङ्गुलि
 तुल्ये नगभरन्ध्रेणशोधितः शि
 ल्पविद्याप्रबौधेनवंशः कार्योम
 नोहरः ॥ वंशेनैवमतोपीतिमतङ्ग
 मुनिनोदितम् । ततोऽन्येपितदा
 कारावंशाएवप्रकीर्त्तिताः ॥ तत्र
 त्त्यम्बाशिरोदेशादधोऽङ्गमितमङ्ग
 लम् । फूत्काररन्ध्रकुर्वीतमित
 मङ्गुलिपर्वणा ॥ पञ्चाङ्गुलानिसन्
 त्यज्यतावद्वन्ध्राणिकारयेत् । कु
 र्यात्तथान्यरन्ध्राणिसप्तसङ्ख्या
 निकौशलात् ॥ बदरौबीजतुल्या
 निसन्त्यज्यार्द्धार्द्धमङ्गुलम् । प्रा
 क्तयोर्वन्धनंकार्यंस्वराद्यैर्नादहेतवे
 ॥ सिक्थकेनकलादेयातेनमुखरता
 भवेत् । पञ्चाङ्गुलियंवंशः स्या
 देकैकाङ्गुलिवृद्धितः ॥ षडङ्गु
 लानिनाम्नास्याद्यावदष्टादशाङ्गु
 लम् । फूत्काररन्ध्रस्ययावद
 ङ्गुलिमन्तरम् ॥ तदेवनामवंश

वाद्यम्

स्यवांशिकैः परिकीर्त्तते । एका
 ङ्गुलीद्वाङ्गुलस्रव्यङ्गुलस्रतुर
 ङ्गुलः ॥ अतितारतरत्वेनवांशि
 कौः समुपेक्षितः । अथोदशाङ्गु
 लावीणापरः । निन्दितोयंशतत्त्व
 त्तैस्तथासप्तदशाङ्गुलः ॥ महान
 न्दस्तथानन्दोविजयोयजयस्तथा ।
 चत्वारउत्तमावंशामतङ्गमुनि
 सम्मताः ॥ दशाङ्गुलीमहानन्दो
 नन्दएकादशाङ्गुलः । द्वादशा
 ङ्गुलमानस्तुविजयः परिकीर्त्ति
 तः ॥ चतुर्दशाङ्गुलमितोजयइ
 च्यभिधीयते । ब्रह्मास्त्रोरविर्बिष्णुः
 क्रमादत्रव्यवस्थिताः ॥ नैविडां
 प्रौढताचापिसुस्वरत्वञ्च शीघ्रत्वं
 । माधुर्यमितिपञ्चामीफूत्कृतेषु
 गुणाः स्मृताः ॥ शीत्कारबहुलः
 स्रब्धोविस्वरः स्फुटतोलघुः ।
 अमधुराश्चविज्ञेयाः षड्दोषाः
 फूत्कृतेक्रमात् ॥ वृथाप्रयोगवाहु
 ल्यमल्पतागीतशदने । एभिर्दोषै
 र्युतोतीवनिन्दितोवांशिकोमतः
 ॥ स्थानकादिलयाभिज्ञोगमकाटाः
 स्फुटाक्षरः । शीघ्रहस्तः कलाभि
 ज्ञोवांशिकोरक्तउच्यते ॥ प्रमुक्ति
 र्बहुमुक्तिश्चयुक्तिश्चेत्यङ्गुलेर्गुणाः
 । मुखानत्वंमुखरत्वमङ्गुलीसा
 वनक्रिया ॥ समस्तगमकज्ञानंराग
 रागाङ्गवेदिता । क्रियाभाषाविभा

वाद्यम्

षामुद्वतागीतवादाने ॥ स्वस्थाने
 चापिदुः स्थानेनादनिर्माणकौश
 लं । गातृणांस्थानदातृत्वंतद्दो
 षाच्छादनंतयो ॥ वांशिकस्यगुणा
 एतेमयासङ्क्षिप्यदर्शिताः । इति
 वंशः ॥ ॥ काष्ठलास्त्रीनिषङ्गः
 । तोडहीमुरलीवृक्काइत्येतेचस्त्रि
 यांसप्तस्वराणांनाभिरिवस्वरनाभिः
 स्त्रियांबर्त्तते । इतरेषांविस्तरभया
 म्नीकम् ॥ ॥ आनद्धंयथा ।
 आनद्धंमदंलः श्रेयान् इत्युक्तं
 भरतादिभिः । अपिच । मुरजपट
 हटकाविस्वकोदर्पवाद्यंपणवचनस
 रुञ्जालावजाह्वचिषल्यः । करठक
 -मठभेरीस्यात्कुडु, काहुडु, काभनस
 मुरलीभल्लीटु, कलीदौण्डिगाना ॥
 डमरुटमुक्किमडुः कुण्डलीस्तडु
 नामारणमभिघटवाद्यंदुन्दुभीषर
 जय । क्वचिदपिटु, टु, कौस्याद्दुरं
 चाप्युपाङ्गप्रकटितमनवद्धंवाद्यमि
 त्यंजगत्याम् ॥ त्रिपुरमथनकर्त्तुं
 स्ताण्डवेतत्प्रयाणे ततमुखशुषिर
 स्तान् इमित्यंघनञ्च ॥ ॥ मर्दलः
 खादिरः श्रेष्ठोहीनः स्यादन्यदा
 रुजः । रक्तचन्दनजीवाद्योगभीर
 धनिरुच्चकैः ॥ सार्द्धं हस्तप्रमाणस्तु
 दैर्घ्यंमस्यविधीयते । त्रयोदशाङ्गु
 लं वाममथवाद्वादशाङ्गुलम् ॥ द
 क्षिणञ्चभवेद्धीनमेकेनार्द्धाङ्गुलेन

वाद्यम्

वा । करणानहवदनामध्ये चैवपृ
 थुर्भवेत् ॥ षण्मासीयोभवेद्वस्त
 स्तञ्चर्मकरणंमत्तम् । मृत्तिकानि
 र्मितश्चैवमृदङ्गः परिकीर्त्तितः
 ॥ पातयेत्खरलिंवाद्यमादनार्थं
 च्चमर्दले । विभूतिर्गैरिकंभक्तंकेन्दु
 किनचसंयुतम् ॥ यद्वाचिपीठकं
 देयंजीवनीसत्त्वमिश्रितम् । सर्वं
 मेकत्रपिष्टंतल्लेपः खरलिरुच्यते
 ॥ वामास्येपूरिकांकृत्वालेपंदद्या
 च्चदक्षिणे ॥ एवमर्दलकः प्रोक्तः
 सर्ववाद्योत्तमोमतः ॥ अस्यसंयोग
 मासाद्यसर्वंवादाञ्चशोभते ।
 एतदङ्गिबीजकाष्ठेदलमर्द्धाङ्गु
 लंविदुः ॥ तधिधोतेमितिक्षियाः
 पाठवर्णाः मृदङ्गजाः । थोदं
 ठेधिकठस्तद्धीताकंदंयोगंधि
 धि ॥ खर्भाभिर्नंगटंदंघाकूटपा
 टामताश्चभी । तथिथोठेतक्कीदीं
 दंदधिगणांततंतधि ॥ तक्कतंधं
 धिदींताधिपाटखण्डेत्यंक्रमः ॥
 तथाचयतिमानेपाटखण्डः । द्रग
 तथेजांद्रगतथेजांधीधाधिकताधि
 काथेजांथेजांतकतताधिकाथेता
 द्रगतताधिधिधिकतताकडना
 थेधिक्थेजांधीताद्रगतताद्रतता
 धि । इतियतिमानेपाटखण्डः ॥ ॥
 यतिरोटाप्यवच्छेदो गजरोरूपकं
 ध्रुवम् । गल्पः सारिणीणीचनाद

वादात्

स्रक्तयितं तथा ॥ प्रहरणं वृन्दनञ्च
 प्रवन्धाद्वाद्दशस्मृताः । यथा । दं
 यातइत्येकताल्यांयतिः ॥ षोड
 वाद्यंयथा । दांतयोतधिकतधिक
 दंथादंथायोधियोधितत्तततयविषय
 विदिश्यांदिश्यांठटुनकिटटुनकित
 दटङ्गतं दगथवटङ्गथवटङ्गत
 गिनगितगिनगिदांदांदांदांदांदांदां
 तथा । इत्योठवाद्यम् ॥ अबच्छेद्यै
 वाद्यंयथा । दंथातः दंथातः धि
 क्किधिक्षिदिगणं दंथातः । इत्यव
 च्छेदवाद्यम् ॥ ॥ गजावाद्यं
 यथा । थोकटे जनेजठे डे गथोगथो
 ड्गटेङ्गथोगतक्किधिकटेङ्गनधिधि
 कटतकथोकतधिकटतक्ककतथोग
 तद्धीम् । इत्येकताल्यांगजरः ॥
 रूपकवाद्यंयथा । तक्कधिकतक्क
 धिक्कथवितक्कथवितक्किधिकदंथातः
 । इतिरूपकवाद्यम् ॥ ध्रुवकवा
 द्यंयथा । तक्कतक्कटधिकधिकट ।
 इतिनिसारतालेध्रुवकः ॥ ॥
 गलपेयथा । तधिद्धिधिकतकतधि
 गलगंथाथादेतथाठेनञ्च ॥ इत्ये
 कताल्यांगलपः ॥ ॥ सारिगी
 णीयथा । थोङ्गटे ज्त्क्कधिकत
 कधिकतकथो । इटङ्गनइटङ्गनयो
 गकथोः । इतिप्रथमखण्डः ॥ ॥
 टे अथोः धियोः । टे अटे अदक्
 कतगदक्कधिकक्कतदिदक्कदंगदं

वादात्

गथोगथोक तकतक धिकतधिकत
 धोटे अथोटे अथटे गलखोगलखो
 गखोइटगेटगेखोइटअ । इत्यस्य
 न्दनम् । इतिसारिगीणी ॥ ॥
 नादोयथा । दांकारचितयंपूर्वदां
 धिगिति ततस्त्रयम् । दांदांधिक
 चयंयच्चइतिनादः शचीप्रियः ॥
 इतिनादः ॥ । द्रुतमानसमार
 व्धंशुद्धं कूटविनिर्मितम् । सप्त
 खण्डमयंवाद्यं कथितं तदिहोच्यते
 ॥ द्रुतमानच्चात्प्रतितालेयथा ।
 तत्ततत्ततत्तक्कितक्कदिदंधि
 गनयोधिगनयोधिक्कधिक्कधिक्क
 धिक्कधिक्कनगिनगमियोथोधिधि
 धिः दांदांधिक्कथोथोथोइथोइ
 नज्जियोनज्जियोथोइथोइइठिडे
 ठियोइथोइतटितटितटुक्कीगींध
 गिधगितततधे ततधेतततगिडी
 अडीथोगथोगथोथोगथोगथात्ता
 ता । इतिसप्तपदान्याहुः कथितं वा
 द्यपण्डितैः । प्रतितालेनतालेन
 पादवर्णसमासतः ॥ गन्धर्वपति
 नापूर्वमूर्वशीलाखनर्त्तने । सुध
 मारिञ्जनार्थञ्चकथितं प्रकटीकृतम्
 ॥ ॥ प्रहरणं यथा । थोगक्का
 तद्धिकाथागकटगोदंथोगदिद्
 धिकधिक्कदिकटे अ । इत्येकता
 ल्यांप्रहरणम् ॥ ॥ वाद्यंविमुच्य
 तेयेनकृन्दनंतन्निगद्यते । यथा ।

बादाम्

तद्विधोदिजटजतन्नः । इति
 ष्णन्दनम् ॥ ॥ कलासीबिकलास
 ष्टाकलीचार्द्धटाकली । जाला
 टाकलिकाश्चैव नोमुद्रोमुरजस्तथा
 ॥ अलावुजवाद्यन्त्रेष्ववाद्यम् ।
 मर्दलस्रयोदशाङ्गुलवाममुखोद्वाद्
 शाङ्गुलदक्षिणमुखः । मुरजस्त्वष्टा
 दशाङ्गुलवाममुखः सप्तदशाङ्गुलद
 क्षिणमुखः । मर्दलमुरजयोरयंभे
 दः ॥ -॥ घनयथा । अनुरक्तं विर
 क्तञ्चर्षद्विविधं घनवाद्यकम् । गीता
 नुगमनुरक्तं विरक्तं तालसंश्रयम् ॥ कर
 तालः कांश्चवलीजयघण्टोद्युगुक्ति
 का । कम्बिकापटवाद्यञ्चपट्टा
 तीघञ्चघर्षरम् ॥ भृज्भातालश्च
 मञ्जीरकर्त्तयुङ्कुरद्वयपि । द्वादशै
 वेमुनीन्द्रैश्चकथिताघनसंज्ञकाः ॥
 त्रयोशाङ्गुलव्यामौशुद्धकांश्चवि
 निर्मितौ । मध्यमुखौस्तनाकारौत
 म्मध्ये रञ्जुगुम्फितौ । पद्मिनीपञ्च
 सदृशौकराभ्यांरञ्जुयन्वितौ । कर
 तालाबुभौवाद्यौपाटेभानटकैरि
 ति ॥ यद्वात्रयोदशयवव्यासं वक्रय
 धान्मितम् । यत्रपञ्चकगम्भीरंमध्ये
 चयवसप्तकम् ॥ विमृतंवर्तुलंनि
 म्नयवचयमितंततः । पृष्ठतौमध्य
 देशेचशिवलिंगसमाकृतम् ॥ अ
 च्यम्नपैष्टीनिर्दिग्धशुद्धकांश्चवि
 निर्मितम् । संरक्ताङ्गुलिमुक्ति

बादाम्

ग्धसुदीर्घमधुरध्वनिम् । घनानि
 साविसंरक्तं दृढं शुष्कं मनोहरम् ।
 काश्मीरादिसमुद्भूतं तालमाहुर्मनी
 षिणः ॥ सुनादं दक्षिणतालततो
 हीनञ्चवामकम् । कुर्वीततद्द्व
 यंकार्यं तर्जन्यङ्गुष्ठयोगतः । वा
 महस्तस्यतालश्चमध्यमं सन्निनादि
 तम् । तिर्यग्दक्षिणतालस्यपरि
 व्यंशिनतालयेत् ॥ तालादौवादये
 च्चैवभूतदीर्घं लघुद्रुतैः । इतिक
 रतालविशेषः । कर्त्तरीघनविशे
 षः । उङ्कुरश्चघनविशेषोऽदन्तरेफा
 न्तपुंस्त्रिङ्गः अन्येषांलक्षणंविस्तर
 भयान्नीतम् ॥ ॥ रुक्मिण्याः स
 च्यभामायाः कालिन्दीमित्रविन्द
 योः । जाम्बवत्यानाग्निजिह्याल
 क्ष्मणाभद्रयोरपि ॥ कृष्णास्याष्टमहि
 षीणांपुरोद्वाहमहेत्सवे । ततंशुधिर
 मानद्धंघनञ्चयुगपञ्जनाः ॥ अवा
 दयन्नसङ्ख्यातमितिपौराणिकी-
 श्रुतिः । ततंवाद्यन्तुदेवानांगम्य
 वाणञ्चशौधिरम् ॥ आनद्धं
 राक्षसानान्तुकिन्नराणांघनंविदुः ।
 निजावतारिगोविन्दः सर्वमेवानय
 त्क्षितौ ॥ यावन्तिवाद्यभांडानि
 रामरावणयोर्युधि । तावन्त्योनाभ
 वन्सेनाः कुरुपाण्डवसङ्गरे ॥
 किञ्च । निलिम्पहृत्कम्पनतोम
 रेणरणे सुरारिर्मथनात्सुरेण । अ

वानम्

भूत्तताद्यैरपिसिंहनादैः साप
ञ्चशब्दीतिकणाद्वादः ॥ युद्धे
सैन्यानांयोऽहङ्काररवः ससिंहना
दः । ततादिभिरेभिस्तुर्भिवाद्यै
स्मूनांसिंहनादैश्चञ्चशब्दीवादा
मभूत् । सिंहनादेनसहवादांपञ्च
विधंभवतीत्यर्थः ॥ इतिसङ्गी
तदामोदरः ॥ शिवागारिभक्त
ञ्चसूर्यागारिचण्डखकम् । दुर्गा
गारिवंशीवादांमाधुरीञ्चनवाद्
येत् ॥ भक्तकंकांस्यनिर्मितकर
तालम् । इतियोगिनीतन्त्रम् ॥
मत्स्यपुराणेपि । गीतवादित्रनि
र्घोषं देवस्याग्नेचकारयेत् । विरि
ष्टैश्चगृहेठकांघण्टालक्ष्मीगृहेत्यजत्
॥ घण्टाभवेदशक्तस्यसर्ववादा मयी
यतः ॥

वादाभाण्डम् । न० वादनीयपात्रे ॥

वादाकरः । चि० वादित्रकर्त्तरि ।

वज्रस्त्रीतिभाषाप्रसिद्धे ॥

वाधनम् । न० वाधायाम् ॥

वाधुक्यम् । न० विवाहे ॥

वाधूः । पुं० वहिचे ॥

वाद्घ्नोणसंः । पुं० खड्गे । गण्डके

॥ वाध्नीणसे ॥ पक्षिविशेषे ॥

यथा । रक्तपीथोरक्तशिरोः प्रवृत्त

पक्षोविहङ्गमः । सर्वैवाध्नीणसः

प्रोक्तइत्येवमनेगमीश्रुतिः ॥

वानम् । न० स्तूतिकर्मणि । सौवने

वानरी

॥ कटे ॥ गतौ । गमने ॥ जलस
मृगतवातोर्म्याम् ॥ सुरङ्गायाम्
॥ सौरभे ॥ गोक्षीरजितवक्षीरे ॥
वाजिनागतौ ॥ चि० शुष्कफले ॥
शुष्के ॥ वनके । वनसम्बन्धिनि
॥ वायतिस्म । पौषोवैश्राषणे ।
गत्यर्थाकर्मकैतित्तः । ओदितश्चे
तिनत्वम् ॥ वन्यते । वनुयाचने ।
घञ्वा ॥

वानप्रस्थः । पुं० मधूकवृक्षे । गुड
पुष्पे । किंशुके । पलाशवृक्षे ॥
दृतीयाश्रमे ॥ सचकलौनास्त्येव ॥
वनमिषप्रस्थोवनस्यवाप्रस्थः प्रवे
शः । वनप्रस्थे वनेकदेशेभवः ।
तत्रभवः इत्यण् ॥

वानरः । पुं० मर्कटे । कपौ । प्लव
ङ्गे । शाखामृगे । वन्दर० इ०
भा० ॥ वनेभवम्० फलादि० वा
नम् । अण् । वानराति । रा० ।
आतीनुपसर्गेकः ॥ यहा । वान
म् । वा० । सम्पदादित्वात्क्लिप्
। वा० गमनेपि० नृणाति० वाल
कम् नृनये । पचादाच् ॥

वानरप्रियः । पुं० क्षीरवृक्षे ॥

वानराक्षः । पुं० वनच्छागे ॥

वानराघातः । पुं० लोभ्रवृक्षे ॥

वानरी । स्त्री० मर्कट्याम् । वांदरी

० इ० भा० ॥ वानरस्यस्त्री । डीघ

॥ शुकशिम्व्याम् ॥ वानरीइषविवि

वानेयम्

घचेष्टाहेतुत्वात् ॥
 वानरेन्द्रः । पुं० सुयोधि । वानराणा
 मिन्द्रः ॥
 वानलः । पुं० वाधवे । कालीबाबु
 इ० इ० भा० ॥
 वानस्पत्यः । पुं० पुष्पजातफलवृक्षे
 ॥ वानस्पत्यः फलैः पुष्पादित्य
 मरः ॥ वनस्पतिः । पारस्करा
 दित्वात्सुट् । वनस्पतीभवः
 । दिच्यदिच्यादित्यपत्युत्तरपदायः
 वनस्पतिसमूहे ॥ तस्यसमूहइत्य
 र्ये० पूर्वेण०ण्यः ॥
 वाना । स्त्री० वर्तिकापक्षिणि ॥
 वानायुः । पुं० हरिणे ॥ वनवनमु
 वमयते । अथ० । बाहुलकादुण् ॥
 भारतवर्षस्योत्तरपश्चिमस्यदेशविशे
 षि ॥ बहुवचनान्तः ॥
 वानायुजः । पुं० इयविशेषि ॥ वनायु
 पुजातः । सप्तम्यांजनेड् । सए
 व । प्रज्ञादाण् ॥
 वानीरः । पुं० वेतसि । वष्पुले ॥
 वायति । पैओबैशेषणे । क्विप्
 बांशुष्कमासमन्तान्नीरमस्य ॥
 वानीरकः । पुं० मुञ्जतृणै ॥
 वानीरजम् । न० कुष्ठे । कूटइ० प्र०
 ओषधी ॥
 वानेयम् । न० कौवर्त्तीमुस्तके । मो
 थास्ये ॥ वनेपानीयेजायते । नदा
 दिभ्योटक् ॥

वापी

वान्तम् । न० उद्गीर्णं ॥ त्रि० कृतव
 मने ॥
 वान्तादः । पुं० कुक्कुरे ॥ वान्तम
 त्ति । अण् ॥
 वान्ताशी । त्रि० उद्गीर्णाशिनि ॥ पुं०
 शुनि ॥
 वान्तिः । स्त्री० उल्लेखने । घमने ॥
 वान्तिकृत् । पुं० मदनद्रुमे । मयनफ
 ल० इ० भा० प्र० ॥ वान्तिकरोति ।
 डुकृञ् ० । क्विप् । तुक् ॥
 वान्तिदा । स्त्री० कटुक्याम् ॥
 वान्या । स्त्री० वनसमूहे ॥
 वापः । पुं० क्षेत्रे ॥ उप्यतेस्मिन् । डु
 वप्घञ् ॥ वपने ॥
 वापकः । त्रि० वपनकारयितरि ॥
 वापदण्डः । पुं० तन्तुवायदण्डे । वेम
 नि ॥ वपनम् । डुवप् ० । घञ् ।
 वापस्यदण्डः ॥
 वापिः । स्त्री० वापिकायाम् ॥ उप्य
 तेपद्मादास्याम् । डुवप् वीजसन्ता
 ने । वसिवापियजिराजिब्रजिसदिह
 निवाशिवादिवारिभ्यङ् ॥ भावे
 ङ्ङ् ० वपादिभ्यङ्तीज्वा ।
 वापिका । स्त्री० वाप्याम् ॥
 वापितः । त्रि० मुण्डिते ॥ वीजाकृ
 ते । उपकृष्टे ॥ न० धान्यविशेषि ।
 वायाधान० इ० भा० ॥ वापितंगुरु
 तद्धान्यं किञ्चिद्धीनमवापितं ॥
 वापी । स्त्री० दीर्घिकायाव ॥ वद्धसी

वाप्यम्

पानकूपि ॥ पाषाणैरिष्टिकाभिर्वा
 बद्धकूपावृत्तरा । ससोपानाभवे
 द्वापीप्रोहः ॥ शास्त्रविशारदाः ॥ प
 परिमाणे नद्रोणदशगुणावापीति ।
 यथा । नव्यवर्द्धमानधृतोवशिष्टः
 । शतेनधनुभिः पुष्करिणी० चि
 मिः शतैर्दीर्घिका० चतुर्भिर्दीर्घः
 पञ्चभिस्तडागः ॥ द्रोणादशगुणावा
 वापी । तेनचतुर्दिक्षु पञ्चत्रिंशद्ध
 स्तान्यूनतायांद्वादशशतहस्तान्तरा
 न्यूनत्वेनदीर्घिका ॥ चतुर्दिक्षुच
 त्वारिंशद्धस्तान्यूनतायांषोडशश
 तहस्तान्तरान्यूनत्वेनद्रोणः । चतु
 र्दिक्षुचिंशद्धिकशतहस्तान्यून
 तायाम्षोडशसहस्रहस्तान्तरान्यून
 त्वेनवापीतिजलाशयोत्सर्गतत्त्वम् ॥
 येवापोमथवाकूपदेशेवारिविचर्जि
 ते । खानयेत्सदिवंयातिविन्दौ
 विन्दौशतंसमाः ॥ तज्जलगुणा
 स्तु । वाप्यंगुरुकटुचारंपित्तलंकफ
 वातजित् ॥ इ० ॥ उप्यतेपद्मादिक
 मथ्याम् । ड, वप० । बसिदपीत्या
 दिना० इज्ज । ततः कृदिकारा
 तिपाचिकोडोष् ॥ यात्रायामा
 न्तरे ॥ यथा । एकान्तरगतैलग्ना
 ऋभेखेटेऽथवाऽशुभे । वापीयो
 गस्त्वरित्राततिमिरौघदिवाकरः ॥

वापीहः । पुं० चातकखगे ॥

वाप्यम् । न० कुष्ठीषधे । पारिभा

वामदेव्यम्

व्ये ॥ वाप्यांभवम् । दिगादिभ्यो
 यत् ॥ वापीजले ॥ वाप्यंवारियदि
 चारंपित्तकृत्कफवातहृत् । तदे
 वमिष्टं कफकृत्वातपित्तहरंभवेत् ॥
 त्रि० वापीभवे ॥
 वाभवी । स्त्री० चण्ड्याम् । दुर्गाया
 म् ॥ बभोरपत्यंस्त्री । अण् ।
 डोप् ॥ बभोर्बिष्णोरियंवा ॥
 वाम् । अ० युवामित्यर्थे ॥
 वामः । पुं० उमानाथे । हरे ॥
 कामदेवे । पयोधरे । न० धने ॥
 वास्तुके ॥ पुण्यकर्मफले ॥ चि०
 बल्मी । चारौ । शोभने । अ
 तिसुन्दरे ॥ प्रतीपे । प्रतिकूलं ॥
 सव्ये ॥ वमति० वम्यतेवा । टु
 वमउद्गिरणे । ज्वलितिकसन्तेभ्योः
 भाषेघञ्वा ॥ यद्वा । वाति ।
 वागतिगमनयोः । अर्त्तिस्तुखि
 तिमन् ॥

वामदृक् । स्त्री० वनितायाम् ॥

वामामनोहरादृक् दृष्टिर्यंथासा ॥

वामदेवः । पुं० शिवे ॥ वामयति०

दुष्टानांमदमिति वामः । टु, इम् ॥

। अिजन्तात्पचाद्यच् । वामसासी

देवश्च ॥ लोकविपरीतत्वात् ०

सुन्दरत्वाद्वावामः । सचासीदेव

श्च ॥ ऋषिविशेषे ॥

वामदेव्यम् । न० सामविशेषे ॥

वामदेवेनदृष्टम् । वामदेवात्

वाममार्गः

डात्डौ ॥

वामनः । पुं० अच्युते । हरौ । मन्व
न्तरेष्यसम्प्राप्तेतथावैवस्वतेद्विज ।
वामनः कश्यपादिष्णुरदित्यांस
स्वभूवहेतिविष्णुपुराणम् । अड्-
कोठवर्चे । दक्षिणाशास्यः । दग्गजे ॥
मुमुक्षुभिः सम्भजनीये ॥ त्रि० च
तिखर्वे । ह्रस्वे । बीना० इ० भा
प्र० ॥ खर्वत्त्वाद्दामनः वामयति-
त्याजयतिमदम् । टु, वम्० । नन्द्या
दिस्वाल्ल्युः ॥ वामशब्दादस्त्यर्थे
पाक्षिकीनावा ॥ न० अयुतं वामना
स्यञ्चेत्युक्तसङ्ख्याविशिष्टे महा-
पुराणविशेषे ॥

वामनतीर्थम् । न० तीर्थविशेषे ॥ त
चकौशिकीदेवीतिष्ठति ॥

वामनीः । पुं० अक्षिस्थे निरञ्जनेपुर-
षे ॥ वामानिपुण्यकर्मफलानि० पु
ण्यानुरूपं प्राणिभ्योनयतिप्रापयती
तितथा ॥

वामनी । स्त्री० खर्वायांगवि ॥ वमन
प्रदौषधिप्रभेदे ॥

वामनेत्रम् । न० सव्येचक्षुषि ॥ नेत्र
स्थाधः स्फुरणमसकृत्सङ्करेभङ्गहेतु
नेत्रोपान्ते हरतिनयनं नेत्रमूलिच-
मृच्युः । नेत्रस्थोर्हृत्हरतिसकलं
मानसं दुः खजातं वामेचैवंफलम
विकलं दक्षिणेवै परीत्यम् ॥

वाममार्गः । पुं० पुनः पुनर्गम-

वामा

नागमनवर्जितेविद्यावतांमार्गे ।
देवयानाख्येऽर्चिरादिमार्गे शुक्लकृ
ष्णगतीश्चेतेजगतः शाश्वतेमते ।
एकयायास्यनावृत्तिमन्ययावर्त्तते
पुनः ॥ दक्षिणादुत्तमं वाममित्यु
क्तञ्चकुलाणवे ॥ अग्नेनयसुपथेति
मन्त्रे० सुपथेतिविशेषणं दक्षिणमा
र्गं निवृत्त्यर्थम्० निर्विसोऽहं दक्षि
णेनमार्गेणगतागतलक्षणं न० अतो
याचेत्त्वांपुनः पुनर्गमनागमनव
र्जितेनशाभनेनपथानयेत्याचार्य्य
भाष्यम् ॥

वामलूरः । पुं० नाको । वल्मीके ।
वांवी० इ० भा० प्र० ॥ वामैर्वा
संवा० लूयते । लूञ्छेदने । वा
हुलकाद्रक् ॥

वामलोचना । स्त्री० उत्कृष्टस्त्रीविशे
षे ॥ वामः कामोलोचनेअलोच
ने० नेत्रेवा० यस्याः यद्वा । वा
मेसुन्दरेलोचनेचक्षुषीयस्याः ॥

वामशीलः । त्रि० वक्रस्वभावे ॥ सु
न्दरस्वभावे ॥

वामा । स्त्री० नार्याम् । वनिताया
म् ॥ वमतिस्नेहम् । टु, वम्० ज्व
लादित्वाणः ॥ यद्वा वामः का
मेस्त्यस्याः । अर्गं आद्यच् ॥
दुर्गायाम् ॥ वं मं विरुद्धरूपन्तुविप
रीतन्तुगीयते । वामेनमुखदादेवी
वामातेनमताबुधैः ॥ पक्षिविशेषे ॥

वायदण्ड :

वामाक्षी । स्त्री० वामलीचनायाम् ॥
 वामेमनोहरेऽक्षिणीयस्याः । ष
 च् । डीप् ॥
 वामाचारः । पुं० देवयानमार्गसाध
 केदक्षिणाचारादुत्तमेसदाशिवोक्ता
 चारविशेषे ॥ वामश्चासावाचारश्च ॥
 वामापीडनः । पुं० पीलुवृत्ते ॥
 वामिका । स्त्री० चण्डिकायाम् ॥
 वामी । पुं० वामाचारयुक्ते ॥ वामः
 सव्यः सुन्दरोवादक्षिणादुत्कृष्टत्वा
 दाचारः० सीऽस्यास्ति । अतद्गनि
 ठनावितोनिः । नतचदक्षिणाया
 न्तिनाविद्वांसस्तपस्विनः । तत्रब्र
 ह्मलोके ॥
 वामिलः । त्रि० दाम्भिके । वामे ॥
 वामी । स्त्री० शृगाल्याम् ॥ वडवा
 याम् ॥ रासभ्याम् ॥ करभ्याम्
 वामयति । टुबम्० स्वार्थं ग्यन्तः ।
 मितांङ्गस्वइत्यत्रवेत्यनुवृत्तिर्नङ्गस्वः
 ॥ यद्वा । बंवरुणममति । अमग
 त्यादौ । कर्मण्यण् । घञ्वा ।
 गौरादिः ॥
 वामोरुः । स्त्री० नारीविशेषे ॥ वा
 मीसुन्दरोजहयस्याः । संहितश
 फलक्षणवामादेशे ल्यङ् ॥
 वायकः । पुं० गणे । समूहे ॥ तन्त्र
 वायविशेषे ॥
 वायदण्डः । पुं० विमनि । वापदण्डे ॥
 वयनम् । वैज्रतन्तुसन्ताने । भा

वायसी

वैघञ् । पातौयुक् । वायस्य
 दण्डः ॥
 वायनम् । न० ब्रतीपायने । प्रहेण
 के । वायना० इ० भा० प्र० पू
 पादिद्रव्ये ॥
 वायवी । स्त्री० वायुकीर्णे ॥
 वायव्यम् । न० वायुदेवताकहवि
 षि ॥ वायुदेवताकेऽस्रविशेषे ॥
 वायुदेवतास्य । वायवृतुपिचुषसि
 यत् । गुणावादेशौ । चि० वा
 युसम्बन्धिदिगादौ ॥ न० षट्शत
 श्लोकाधिकचतुर्विंशतिसहस्रश्लोका
 त्मकेमहापुराणविशेषे ॥ वायव्यं
 षट्शतानिचचतुर्विंशतिसङ्ख्या
 तइतिदेवीभागवतोक्तेः ॥
 वायसः । पुं० अगुरुवृत्ते ॥ श्रीवा
 से ॥ ध्वाङ्क्षे । काके ॥ वयते
 । वयगतौ । वयश्चेत्यसच् । णि
 त् ॥ वायससमूहे ॥ तस्यसमूह
 इत्यण् ॥
 वायसविरुतम् । न० शकुनविशेषे ॥
 वायसादनी । स्त्री० तेजावत्याम् ॥
 महाज्योतिष्मत्याम् ॥ काकतु
 ण्डाम् ॥
 वायसारातिः । पुं० पेवके ॥ वायस
 स्यकाकस्यारातिः ॥
 वायसाब्हा । स्त्री० काकनामनि ॥
 काकमाच्यां ॥
 वायसी । स्त्री० काकोदुम्बरिकाया

वायु :

म् ॥ काकमाच्याम् । महाज्योति
 ष्णाम् ॥ काकनामनि ॥ काकतु
 ण्डाम् ॥ वायसानामियम् । त-
 स्येदमित्यम् । डीप् ॥ काक्याम् ॥
 वायसेच्चुः । पुं० काशि । इक्षुगन्धा-
 याम् ॥
 वायसोलिका । स्त्री० काकोल्याम् ॥
 वायसोली । स्त्री० काकोल्याम् ॥ वा
 यसान्मोलण्डयति । ओलडिउत्
 क्षिपे । अन्येभ्योपीतिडः । शक-
 म्वादिः ॥
 वायुः । पुं० श्वसने । स्पर्शने । मा
 तरिष्वनि । शब्दतन्मात्रसहितात्
 स्पर्शतन्मात्रादुत्पन्ने शब्दस्पर्शगुणे
 सर्वादाचलनस्वभावरूपरहितस्पर्श
 ष्तिमाकृते ॥ शरीरान्तर्वाद्यमेदेन
 वायुर्दशविधायथा । प्राणः ॥ १ ॥
 तस्यकर्मबहिर्गमनम् । अपानः
 ॥ २ ॥ तस्यकर्माधिगमनम् । व्या-
 नः ॥ ३ ॥ तस्यकर्मकुञ्चनप्रसार
 णादि । समानः ॥ ४ ॥ तस्यकर्मा
 ऽशितपीतादीनांसमनयनम् । उ
 दानः ॥ ५ ॥ तस्यकर्मजडूनय
 नम् । उद्गारेनाग ॥ ६ ॥ आख्या-
 तः कूर्म ॥ ७ ॥ उन्मीलनेस्मृतः ।
 कृकरः ॥ ८ ॥ क्षुत्करोक्ष्येदेव
 दत्ता ॥ ९ ॥ विलम्बण्ये ॥ नजहा
 तिमृतश्चापिसर्वव्यापीधनञ्जयः
 ॥ १० ॥ अन्यदप्युक्तं यथा । द्वितीयं

वायु :

मारुतोभूतं त्वगध्यात्मञ्च विश्रुता ।
 स्पृष्टव्यमधिभूतञ्च विद्युत्तत्राधिदै
 वतम् ॥ अस्यगुणायथा । स्पर्शस्त्व
 गिन्द्रियञ्चापिलक्ष्यतास्पन्दनंतनाः
 । चेष्टासर्वशरीरस्यवायोरितेगुणाम
 ताः ॥ अपिच । वायोरनियमस्पर्
 शीबादस्थानं स्वतन्त्रता । बलं शै
 ग्रप्रसमेक्षकर्मचेष्टात्मताभवः ॥
 इ० म० भा० मोक्षधर्मः । अस्या-
 र्थः । अनियमस्पर्शः अनुष्णाशी
 तस्पर्शः ॥ १ ॥ वादस्थानम् ॥ वा
 गिन्द्रियगोलकानि ॥ २ ॥ स्वतन्त्र
 ता० गमनादौ ॥ ३ ॥ बलम् ॥ ४ ॥
 शैग्रमम् ॥ ५ ॥ मोक्षः सूत्रादेः
 ॥ ६ ॥ कर्म० उत्क्षेपणादि ॥ ७ ॥
 चेष्टा० श्वासप्रश्वासादि ॥ ८ ॥ आ
 त्मता० प्राणरूपेण चिदाधित्वम् ॥ ९ ॥
 भवः जन्ममरणे ॥ १० ॥ इतित
 ट्टीका ॥ न्यायमतेऽस्यगुणादिर्यं
 था । अपाकजानुष्णाशीतस्पर्शस्तुप
 वनामतः । तिर्यग्गमनवानेषन्त्रे
 यः स्पर्शादिलिङ्गकः ॥ पूर्ववन्नि
 श्यताद्युक्तं देहव्यापित्वगिन्द्रियम् ।
 प्राणादिस्तु महावायुपर्यन्तोविषयो
 मतः ॥ वायुं निरूपयति ॥ अपाकज
 इति । अनुष्णाशीतस्पर्शस्यपृथि
 व्यामपिसत्त्वात् ॥ अपाकजइति ।
 अपाकजस्पर्शस्यजन्मादावपिसत्त्वा
 दुक्तम् ॥ अनुष्णाशीतइति । एतेन

वायु :

वायोर्विजातीयस्पर्शादर्शितः । त
 ज्ञानकतावच्छेदकं वायुत्पत्तिभा
 वः । एष वायुः स्पर्शादिलिङ्गकः । वा
 युर्हिस्पर्शशब्दधृतिकम्पैरनुमीयते ।
 विजातीयस्पर्शेन • विलक्षणशब्देन
 • तृणादीनां धृत्या • शाखादीनां क
 म्पनेन च • वायोरनुमानात् । तथा
 च वायुर्न प्रत्यक्षः । वायुर्निश्च्योऽ
 निश्च्योवा • परमाणुरूपो निश्च्यस्तद
 न्योऽनिश्च्यः समवेतश्च । सोऽपि त्रि
 विधः शरीरेन्द्रियविषयभेदात् ।
 अत्र शरीरमयो निजं पिशाचादीना
 म् । देहव्यापीति । शरीरव्यापकं
 स्पर्शग्राहकमिन्द्रियत्वक् । तच्च
 वायवीयम् रूपादिपुमर्थे स्पर्शस्यैव
 व्यञ्जकत्वात् । अङ्गसंसर्गिसलिल
 शैत्यव्यञ्जकव्यजनवातवत् । विष
 यदर्शयति • प्राणादिरितियद्यप्यनि
 च्यावायुश्चतुर्विधः तस्मिन् चतुर्वि
 ध्यानाणादिना • इत्युक्तमाकरे ।
 तथापि सङ्घं पादत्रयै विध्यमुक्तम्
 • प्राणस्त्वैक एष हृदादिनानास्था
 नवशान्मृखनिर्गमादिनां क्रिया
 वशाच्च • मानासंज्ञां कथमतद्व्यर्थः
 ॥ ॥ सप्तवायवो यथा । भूवायुराव
 हङ्गप्रवहस्तदूर्ध्वः स्यादुद्वहस्तदनुसं
 वहसं क्षितय । अन्यस्ततोपिसुबहः
 परिपूर्वकोऽस्माद्वाहः परावह
 इमेपयनाः प्रदिष्टा इति गिरोमणिः

वायु :

॥ प्रावाहो निवहश्चैव उद्वहः संवह
 स्तथा । विवहः प्रवहश्चैव परिवह
 स्तथै च ॥ अन्तरीक्षे च वाह्ये ते पृथ
 ङ्मार्गविचारिणः । महेंद्रप्रवि
 भक्ताङ्गामरुतः सप्तकीर्त्तिताः ॥
 ॥ वायोः सप्तस्कन्धायथा । वायु
 स्कन्धाः सप्ततेषामेकैकं सप्तसप्त
 भिः । आमेयादेवावहादिरुपयुं प
 रिसंस्थिताः ॥ आबहप्रवहानुवह
 उद्वहङ्ग • पाठान्तरम् संवहविषह
 परावहान्धपरिवहति पाठान्तरम्
 बर्त्तेतिभेदात् सप्तवायोः स्कन्धाः
 ॥ तथाचपुराणम् । आवाहः
 प्रवहश्चैव तथाचैवोद्वहः परः ।
 संवहो विवहश्चैव तदूर्ध्वं स्यात्परावहः
 ॥ तथापरिवहश्चोर्ध्वं वायो वै सप्तने
 मयइति । तेषां स्थानानियथा ।
 मध्यं भूमेद्योर्वायुरावहः प्रवहस्त
 तः । मेघभास्करयोः सूर्यशशिना
 रुद्वहस्ततः ॥ चन्द्रनक्षत्रगणयोः
 संवहो विवहस्ततः । नक्षत्रग्रहम
 ध्यस्थीग्रहसप्तविंमध्यगः ॥ परा
 वहः परिवहः सप्तविंशुवमध्यगः
 ॥ इत्येवं वायवः सप्तवहन्ति भु
 वनत्रयमिति ॥ वाति । वा • ।
 कृवापाजीत्युण् । आतोयुगितियु
 क् ॥ वायुरायुर्वलं वायुर्वायुर्धाता
 शरीरिणाम् । वायुर्विश्वमिदं सर्वं
 प्रभुर्वायुः प्रकीर्त्तितः ॥ वाह्यम

बायुसख :

गडलचक्रे पुयथाराजाप्रशस्यते ।
 तथाशरीरमध्ये पिवायुरेकः परोवि
 भुः ॥ बायोः पत्नीस्वस्तिदेवी ॥
 वायुकेतुः । पुं० क्षितिकर्णे । धूलौ ॥
 वायुगण्डः । पुं० अजीर्णे ॥
 वायुगुल्मः । पुं० आवर्त्ते । अम्भसा
 वायुगुल्मकः) पुं०
 र्भमे ॥
 वायुयस्तः । चि० विक्षिप्तचित्ते ॥
 वायुदारुः । पुं० व्योमधूमे । मेघे ॥
 वायुपुत्रः । पुं० भीमसेने ॥ हनु
 मति ॥
 वायुफलम् । न० शक्रकार्मुके ॥ जल
 दोपले ॥
 वायुभक्ष्यः । पुं० सर्पे । चि० वात
 भक्षके ॥
 वायुवर्त्म । न० ख । नभसि ॥ बायो
 वर्त्म ॥
 वायुवाहः । पुं० धूमे ॥
 वायुवाहनः । पुं० विष्णौ ॥ बहतः
 सप्त० हावहादीन्वाहयतीतिग्य
 न्तादृष्ट्युः ॥
 वायुवाहिनी । स्त्री० वायुसञ्चारिण्यां
 शिरायाम् ॥
 वायुषः । पुं० मत्स्यविशेषे । काल
 वायुषपीना० इ० गौ० दे० भा०
 प्र० । वायुषोवृहणीवृष्योमधुरा
 धातुवर्द्धनः ॥
 वायुसखः । पुं० पावके । बह्वी ॥

बारकीरः

बायोः सखा । राजाहः सखिभ्य
 ष्टच् ॥
 वायुसखा । पुं० अनले ॥ अग्नौ ॥
 वायुः सखास्येति तथा । टजभा
 वादनङ्साविष्यनङ् ॥
 वाय्व स्पदम् । न० आकाशे ॥
 वाः । न० जले ॥ वारयति । वृजो
 ग्यन्तात्क्लिप् ॥
 वारः । पुं० सूर्यादिवासरे ॥ यथा ।
 रविः सीमामङ्गलश्चबुधोजीवः सि
 तः शनिः । एतेषां नामतो वारावि
 ख्याताः सर्वकर्मसु ॥ सितेन्दु
 बुधजीवानां वाराः सर्वचशोभनाः
 भानुभूसुतमन्दानां शुभकर्मसुकेष्व
 पि ॥ दूरे ॥ हरे ॥ कुजवृष्टे ॥
 निबहे । वृन्दे ॥ अबसरे ॥ क्षणे ॥
 वारयति । त्रिधतेषा । वृज् । प
 चाद्यच् । घञ् वा । यद्वा । वार्यते ॥
 आच्छद्यतेऽनेन । वृजश्चुरादेः पुं०
 सीतिघः ॥ स्यन्दने ॥ न० मदि
 रापात्रे ॥
 वारकः । पुं० अश्वगतौ ॥ अश्वविशे
 षे ॥ न० कष्टस्थाने ॥ ह्रीवरे ॥
 चि० कार्यनिषेधके ॥ वारयति
 वृज् । खलु ॥
 वारकौ । पुं० शत्रौ ॥ चिन्नाश्वे ॥
 पण्याम् ॥ जीवे ॥ पर्णाजीविनि
 पयोधी ॥ इ० मेदिनिकरः ॥
 वारकीरः । पुं० श्याले ॥ दारयाहि

वारप्रवृत्तिः

णि ॥ बाडवे ॥ यूकायाम् ॥ विणि
वेधिन्याम् ॥ जलीकायाम् ॥ नी
राजितहये ॥

वारङ्कः । पुं० पक्षिणि ॥

वारङ्कः । पुं० खड्गादिमुष्टौ ॥ वा
रयति० त्रियतेश । वृज्० । स्रष्ट
जोर्ध्वं दधिश्चैत्यङ्गश्च ॥

वारटम् । न० क्षी० ॥ क्षी० समूहे ॥

वारटा । स्त्री० हंस्याम् ॥

वारणः । पुं० मतङ्गजे । गजे ॥

वाणवारे ॥ न० प्रतिषेधे । प्रष्ट
त्तिविधाते ॥ नदेवगुरुविप्राणां दी
यमानन्तुवारयेत् । नचात्मानं प्रशं
सेद्वापरनिन्दाश्चवर्जयेत् ॥ वार
यतिश्च बुलम् । वृज्० आवरणे ।
ल्युः ॥

वारणवल्लभा । स्त्री० कदल्याम् ॥

वारणवुसा । स्त्री० कदल्याम् । र
म्भायाम् ॥ बुस्यते । बुसउत्सर्गे ।
इगुपधच्चापृक्किरः कः । वारणा
नांवुसा ॥

वारणसी । स्त्री० वारणस्याम् । का
श्याम् ॥ वरश्चतदनश्च० वरानः
श्रेष्ठोदकम् । तस्यचदूरेभवा । अ
दूरभवश्चेत्यण् । वृद्धिः । डीप्
। पृषादरोदिः ॥

वारप्रवृत्तिः । स्त्री० रेखादेशस्थलोका
नांसूर्यांश्लोकात्मसमये ॥ रेखाभूमौ
द्विवारप्रवृत्तिर्भवति । रेखाभूमि

वारप्रवृत्तिः

स्य० लङ्का सुमेरुपर्वतयोर्मध्यसूत्रग
तीदेशः । यथा । यल्लङ्काज्जयनौपु
रोपरिकुरुक्षेत्रादिदेशान्स्पृशन्
सूत्रं मेरुगतं बुधैर्निर्गदितासामध्य
रेखाभुवः । आदौ प्रागुदयोऽपरववि
षये पश्चाद्धिरेखादयात् स्यात्त
स्मात् क्रियते तदन्तरभुवखेटेष्वृणं
स्वफलम् ॥ इति सिद्धान्तशिरोमणिः
॥ अपिच । रेखांक्तासूर्यसिद्धा
न्तियथा । रेखामधिकृत्य । राक्ष
सालयदेशैकशंशैल्योर्मध्यसूत्रगाः
। रौहितकमवन्ती चतथोसन्निहतं
सरः ॥ अस्यार्थः । लङ्कासुमेरुप
र्वतयोर्मध्यसूत्रगादेशारेखासंज्ञि
ताः । तान्देशानाह । रौहितक
देशोऽवन्तीदेशः सन्निहतं सरः कु
रुक्षेत्रेत्यर्थः । रेखायाः पूर्व
देशे० परदेशेच० यथासङ्ख्यंसूर्यो
दयकालात्परकालम्० पूर्वकाल
श्च० वारप्रवृत्तिः स्यादित्यर्थः । ए
तेनैतदुक्तं भवति० रेखासंज्ञकदेशस्थ
लोकायदासूर्योपश्यति० तदैवसर्व
देशेवारप्रवृत्तिरित्यर्थः । तत्र० रे
खापूर्वस्थाः सन्निहितत्वादादौ
सूर्योपश्यन्ति० तदनन्तरं रेखास्थाः
। अतोरेखापूर्व० सूर्योदयात्परं
वारः । तथारेखास्थैः सूर्योदृष्टे स
ति । पश्चात् रेखापरस्थाः पश्यन्ति
अतोरेखापरदेशे सूर्योदयात् पूर्ववारः

वारवन्तीयम्

इत्यर्थः । तत्रकालपरिमाणमा
ह । रेखातीयोवन्तिदेशान्तरयो
जनानि० तत्परिमिताभिर्बिघटो
भिः पलैः पादहोनाभिः चतु
र्थभागहीनाभिर्वारप्रवृत्तिः स्यादि
त्यर्थः । देशान्तरसाधनप्रकारस्तु
सूर्यसिद्धान्ते० उक्तः ॥ रामदै
वज्ञोप्याह । पादोनरेखापरपूर्व
योजनैः पलैर्युतोनास्तिथयोदि
नाईतः । जनाधिकास्तद्विबरोह
वैः पलैरुर्ध्वतथाधोदिनपप्रवेशन
मिति ॥

वारमुख्या । स्त्री० जनैः सत्कृतायां
वेष्टायाम् ॥ वारे० वेष्टावन्दे सु
ख्या ॥

वारम्बारम् । अ० पौनः पुन्ये ॥

वारम्बारेण । अ० शश्वदर्थे ॥

वारयिता । पुं० भर्त्तरि ॥ त्रि० निषे
धके ॥

वाररुचः । पुं० वररुचिनाकृतेयस्ये ॥
कृतेयस्यइत्यण् ॥

वारला । स्त्री० गन्धोख्याम् । वरटा
याम् ॥ हंसकान्तायाम् ॥

वारलीकः । पुं० बल्वजायाम् ।
वावुङ्ङ० इ० भा० ॥

वारवधूः । स्त्री० वेष्टायाम् ॥ वार
स्य० समूहस्यवधूः साधारणत्वा
त् ॥

वारवन्तीयम् । न० सामविशेषि ॥ वा

वारसिद्धा

रवन्तशब्दोऽस्मिन्नस्ति । मतीच्छः
सूक्तसाम्नोरितिच्छः ॥

वारवाणः । पुं० न० लोहभर्मणि ।
कवचे । कञ्चुके । चोलकाकृतिस
न्नाहे ॥ वाणं वारयति० वृणोतिवा
। वृञ्० ग्यन्तोवा । कर्म ग्यण् ।
राजदन्तादित्वात्परनिपातः ॥
वारमाच्छादकं वानमस्यवा । पूर्व
पदादितिणत्वम् ॥

वारवाणिः । पुं० वंशीवादके । उत्तम
गायके ॥ धर्माध्यक्षे ॥ संवत्सरे ॥

वारवाणिः ।) स्त्री० वेष्टायाम् ।
वारवाणी ।)

शूलायाम् । भर्त्तरायाम् ॥

वारविलासिनी । स्त्री० वेष्टायाम् ॥

वारे० जनसमूहे० विलासिनी०
विलसनशीला ॥

वारवेला । स्त्री० यामार्द्धविशेषे ॥

यथा । चतुःसप्तद्विपञ्चाष्टत्रिषट्

सूर्यादिवारतः । यामार्द्धं वारवेला

स्यान्नशुभाशुभकर्मसु ॥ अपिच ।

कृतम् नियमशरमङ्गलरामर्तुषुभा

स्करादियामार्द्धे । प्रभवति हि वारवे

लानशुभाशुभकार्यं करणाय ॥

इति ॥

वारसिद्धा । स्त्री० वासरविशेषेनन्दादि

तिथौ ॥ यथा । वारेनन्दापूर्वदे

वाचिंताङ्ग्रेभद्राविद्याऽऽरेजया०

सैनिरिक्ता । पूर्वांगीर्वाण्ये शवन्त्ये

वाराणसी

खिलेषुकर्म स्व वन्दोषवच्छस्त्रिसि
 द्धा ॥ भौमादिशारेणताएवनेष्टा
 यथा । सर्वारम्भे मू मिदायादभान्वो
 नन्दा० गुर्विन्दोषभद्रोजयाज्ञे ।
 रिक्ताधिष्णो० हेलिसूनीष्टिपूर्णा०
 क्षोयायास्यागारहा० कालविद्भिः ॥
 वारमुन्दरी । स्त्री० वेष्टायाम् । म
 क्षिकायाम् ॥ वारणजनतायाः
 मुन्दरी० स्त्रीसामान्यत्वात् ॥
 वारस्त्री । स्त्री० गणिकायाम् । वेष्टायाम् ॥ वारणवृन्दस्त्री । साधारणत्वात् ॥
 वारांनिधिः । पुं० अम्बुधौ । समुद्रे ॥
 वाराणसी । स्त्री० विश्वनाथनगर्याम् ।
 क्षाश्याम् । तपस्थल्याम् । महाश्रमसाने ॥ अविमुक्ते । आनन्दकानने ॥ मोक्षसुदुर्लभमत्वा० संसारञ्चातिभीषणम् । अश्रमनाचरणीहत्वा वाराणस्यां वसेन्नरः ॥ वरणायास्तथाचास्यामध्यं वाराणसीपुरी । वाराणस्यां महादेशज्ञानं लब्ध्वा विमुच्यते ॥ वरणासीषनद्यौ हे पृथ्वीपापहरे उभे । तयोरन्तर्गताया तु सैषा वाराणसी स्मृता ॥ विशेषोऽसि शब्दे द्रष्टव्यः ॥ वरञ्चतत् अनस्य वरानः श्रेष्ठोदकम् । तस्य अदूरे भग । अदूरभवश्चेत्यण् । आदिषुदृधिः । डीप् । पूर्वप

वाराही

दादसंज्ञायामगङ्गतिणत्वम् ॥
 वाराणसीचेचम् । न० सिद्धर्षे च विशेषे । काश्यां ॥
 वाराणसेयः । त्रि० वारणसीभवे ।
 वाराणस्यांजातादिः । मद्यादिभ्योठक् ॥
 वारासनम् । न० जलालये । वाः स दने ॥
 वाराहः । पुं० महापिण्डीतकवृक्षे ॥ वराहार्थं ॥ वगहएव । अण् ॥ त्रि० वराहसम्बन्धिनि ॥ न० चतुर्विंशतिसहस्रश्लोकात्मके महापुराणविशेषे ॥ चतुर्विंशतिसहस्रं वाराहं परमाद्भुतमिति भागवतोक्तेः ॥
 वाराहकर्णी ।) स्त्री० अश्वगन्धायाम् ।
 वाराहपत्नी ।)
 वाराहाङ्गी । स्त्री० दन्तीवृक्षे ॥
 वाराहो । स्त्री० मातृप्रभेदे ॥ योगिनीविशेषे ॥ तीर्थविषेशे वराहदेवस्य शक्तौ श्यामापक्षिणि ॥ विष्वक्सेनप्रियायाम् । घृष्टिभेषजे । गेठी० डू० भा० । अस्य गुणायथा । वाराहो पित्तलावल्याकटुतिक्तारसायनौ । आयुःशुक्राग्नि कृन्मेहकफकुष्ठानिलापहा ॥ वाराहो कन्दसंज्ञस्तु पश्चिमे गृष्टिसंज्ञकः । वाराहो कन्देषान्येषर्मकारालुको मतः ॥ अनूपे सभवे ह्ये वाराह इव सीमवान् ॥ वराहस्ययम् । प्रियत्वात् । तस्येदमिच्छण् ॥

वारिदा

वाराद्या । स्त्री० शुक्याम् ॥ वराह
 षापत्न्यं स्त्री । अतद्भुज् । तस्य०
 अचिञ्जोरनाषंथोगुंरूपोत्तमयोः
 ष्यङ्गीच० इतिष्यङादेशः ॥
 वारिः । स्त्री० शचि । सरस्वत्या
 म् । गजवन्धनभूमौ ॥ वन्द्याम्
 । वारयति० वार्यते ऽनयावा । व
 सिवपियजिराजीतीञ् ॥ न० वा
 लके । ऋवेरे ॥ अम्बुनि । जले ।
 नीरे । रसोरसिन्द्रियंशैत्यंके हस्य
 गुरुतातथा । सर्वद्रवसमूहश्चशुक्रं
 वारिगुणास्मृताः ॥
 वारिकण्ठकः । पुं० शृङ्गाटके । मिं
 घाडा० इ० भा० ॥
 वारिकर्णिका । स्त्री० कुम्भिकाया
 म् । खमूलिकायाम् ॥
 वारिकर्पूरः । पुं० इक्षिशमस्ये ॥
 वारिकुञ्जः } पुं० वारिकण्ठके ।
 वारिकुञ्जकः } शृङ्गाटके ॥
 वारिक्रिमिः । पुं० जलमक्षिकायाम् ॥
 वारिषत्वरः । पुं० कुम्भिकायाम् ॥
 वारिचरः । पुं० मस्ये ॥ यादोमात्रे ॥
 वारिचामरम् । न० शैबले ॥
 वारिजः । पुं० शङ्ख ॥ गम्बूके ॥
 न० पद्मे ॥ द्रोणीलवणे ॥ गौर
 सुवर्णे ॥ लवङ्गे ॥
 वारितस्करः । पुं० सूर्ये ॥ मेघे ॥
 वारिवा । स्त्री० जङ्गमकुच्याम् । रा

वारिपालिका

जानके० वारिवरस्तेमे० चलत्तौ
 तम्बू० इ० भा० यथा । जलवा
 जङ्गमकुटीकावारौमूर्धकपर्णरीति
 हाराबली । कृत्रे ॥
 वारिदः । पुं० जलदे । मेघे ॥ मु
 लके ॥ वारिददाति । उदाञ् ॥
 । चात्तानुपसर्गेकः ॥ न० बाला
 याम् । ऋवेरे ॥
 वारिधरः । पुं० मेघे ॥
 वारिधारः । पुं० अद्रिषिञ्जे ॥
 वारिधारा । स्त्री० जलधारायाम् ॥
 वारिधिः । पुं० समुद्रे । अक्षुषारे ।
 अर्णवे ॥ वारौणिधौयन्ते ऽत्र ।
 उदाञ् ॥ कर्मण्यधिकरणे च
 ति० किः ॥
 वारिनिधिः । पुं० वारिधौ ॥
 वारिपथिकः । चि० जलपथेनागते ॥
 जलपथगामिनि ॥ वारिपथेनाहत
 म् । तेनगच्छतिवा० । ठक् ॥
 वारिपर्णिका । स्त्री० वारिपर्ण्याम् ॥
 वारिपर्णी । स्त्री० कुम्भिकायाल् ।
 खमूल्याम् । वारिपर्णीहिमाति
 त्तालध्वीखादौसरापटुः । दोषच
 यकरीरूक्षाश्रानितज्वरशीषकृत् ॥
 वारिणिपर्णान्यास्याः ॥ पाककर्णे
 तिङ्गीष् । यद्वा वारिपिपत्तिं ।
 पुं० । धापृवस्यज्यतिभ्योनः । जाते
 रितिङ्गीष् ॥
 वारिपालिका । स्त्री० खमूल्याम् ॥

वारिसम्भवः

वारिप्रवाहः । पुं० निर्भरे । भरे ।
 उत्सान्निर्गतजलप्रवाहे । वारिणः
 प्रवाहः ॥
 वारिप्रश्नी । स्त्री० कुम्भिकायाम् ॥
 वारिवदरम् । न० प्रोचीनामलके ॥
 वारिभवम् । न० स्नातोष्मने ॥
 वारिमसिः । स्त्री० पाथोदे । मेघे ॥
 वारिमुक् । पुं० खतमालि । मेघे ॥
 वारिमूली । स्त्री० वारिपण्याम् ॥
 वारिणिमूलयस्याः । पाककर्णेति
 ङीष् ॥
 वारिरथः । पुं० नावि । तरिके ॥
 वारिराशिः । पुं० समुद्रे ॥
 वारिरुहम् । न० कमले । वारिणि
 रोहति । रुह० । इगुपधेतिकः ॥
 वारिलिामा । पुं० अप्यती । वरुणे ॥
 वारिवल्लभा । स्त्री० विदार्याम् ॥
 वारिवासः । पुं० सुराजोविनि । शौ
 गिडके ॥
 वारिवाहः । पुं० जलदे । मेघे ॥ वा
 रिबहति । बह० । कर्मण्यण् ॥
 मुस्तायम् ॥
 वारिवाहकः । पुं० बलाहके । मे-
 घे ॥ वारिणीवाहकः ॥
 वारिवाहनः । पुं० वारिदे ॥
 वारिशः । पुं० विष्णौ ॥
 वारिशिरोषिका । स्त्री० शिरोषिका-
 याम् ।
 वारिसम्भवः । पुं० यावनालशरे ॥

वारुणी

न० उशोरे । लवङ्गे ॥ सीवीरा-
 क्षुने ॥
 वारी । स्त्री० गजबन्ध्याम् । हस्ति-
 शालायाम् ॥ कलस्याम् ॥ वार्यतेऽन
 या । वृञ् । ग्यन्तः । वसिर्वाप
 यनिराजोतीञ् । बद्धादित्त्वान् ङी
 ष्वा ॥
 वारीटः । पुं० गजे । हस्तिनि ॥
 वारीशः । पुं० समुद्रे ॥
 वारुः । पुं० विजयकुञ्जरे ॥
 वारुठः । पुं० अन्तशय्यायाम् ॥
 वारुडकिः । पुं० वरुडापत्ये ॥ व्या
 मवरुड्ङ्यादिनेञ् । अकडादेशश्च ॥
 वारुणः । पुं० भारतवर्षो योप-
 द्दीपविशिषि ॥ न० उपपुराणविशि ॥
 शतभिषर्चे ॥ अलि ॥ चि० वरुणस
 म्वन्धिनि ॥
 वारुणकर्म । न० जलाशयखननादौ ॥
 वारुणव्रतम् । न० नृपतेर्नियमविशि-
 षि ॥ यथा । वरुणे नयथापाशैर्व-
 द्धएवाभिहृश्यते । तथापापान्नि
 गृह्णीयाद्ब्रतमेतद्धिवारुणम् ॥
 वारुणिः । पुं० अगस्त्यमुनौ ॥ व-
 सिष्ठे ॥
 वारुणी । स्त्री० गण्डदूर्वायाम् । प
 श्चिमायाम् । प्रतोच्यादिशि ॥ इ-
 न्द्रवारुण्याम् ॥ दूर्वायाम् । शत-
 भिषानक्षत्रे ॥ तिथिविशिषि ॥ य
 था । वारुणमसमायुक्तमधीकृष्या

वारुणि :

अगीदशी । गङ्गायांयदिलभ्ये तसू
 र्ययहशतैः समा ॥ वरुणं शतभि
 षा ॥ इयमेवशनिवारयुक्ताचे न्महा
 वारुणीतशुभयोगयुताचे न्महाम
 हावारुणीतिसंज्ञांलभते । यथा ।
 शनिवारसमायुक्तासमहावारुणी-
 स्मृता । गङ्गायांयदिलभ्ये तकोटिसू
 र्ययहैः समा ॥ शुभयोगसमायुक्ता
 शनौशतभिषायदि । महामहेति
 स्थिवातात्रिकोटिकुलमुद्धरेत् ॥
 सुराधिदेवतायाम् । प्रथमाभिमा
 निन्यांमहत्यांदिबतायाम् । शत्रो
 वारुणीतियुतैः ॥ ६ ॥ अन्नमय्यां
 सुरायाम् । पैष्ट्याम् ॥ पुनर्नशा-
 शालिपिष्टैर्विहितावारुणीस्मृता ।
 संहितैस्तालखजूररसैर्यासापिवारु
 णी ॥ सुरावद्वारुणीलघ्वीपीनसा
 ध्यानशूलनुत् ॥ वरुणप्रेरितवृ
 न्दावानस्यकदम्बतरुकोटरनि ;
 सृतायांबलदेवपीतवारुण्याम् ॥
 यथा । पराशरउवाच । वनेविचर
 तस्तस्यसहगोपैर्महात्मनः । मा
 नुषच्छदमरूपस्यशेषशधरणीभृतः
 निष्यादितोरुकार्यस्यकार्योर्वी-
 विचारिणः । उपभोगार्थमत्यर्थव
 वरुणः प्राहवारुणीम् ॥ अभीष्टा
 सर्वदायस्यमद्विरेत्त्वमहीजसः । अ
 नन्तस्योपभोगायतस्यगच्छमुदेशुभे ॥
 इत्युक्त्वावारुणीतेनसन्निधानमथाक

वारुट :

रोत्हन्दावनवनोत्पन्नकदम्बतरुको
 टरे ॥ विचरन्बलदेवोपिमद्विराग
 स्वमुत्तमम् । आघ्रायमद्विरातर्षम
 वापाथपुरातनम् ॥ ततः कदम्बात्
 सहस्रामयधारांसलाङ्गलौ । पतन्ती
 बीज्यमैत्रेयप्रयथीपरमांसुदम् ॥ प
 पौचगोपगोपीभिः समवेतोमुदा
 न्वितः । उपगोयमानोललितं
 गीतवाद्यविशारदैः ॥ इतिविष्णु
 पुराणे पञ्चमांशे २५ अध्यायः ॥ अ
 चाहाधिकारिणः प्रतिश्रीसदाशि
 बः । सम्यग्बिधिविधानेनसुस
 माहितचेतसा । पिबन्तिमद्विरांम
 र्त्त्यामर्त्याएवतेजितौ ॥ इयञ्चेद्वा
 रुणीदेवीनिपीताविधिवर्जिता । नृ
 णांविनाशयेत्सर्वबुद्धिमायुर्यशोध
 नमितिकुलार्णवसेतु ॥ कुलार्ण
 वीपिनिसङ्कोनिर्भयोवीरोनिलज्जो
 निष्कृतूहलः । निर्णीतवेदशास्त्रा
 र्थीवरदावारुणीपिवेदिति ॥ वरुण
 स्येयम् । तस्येदमित्यण् । डीप् ॥
 वारुणीवल्लभः । पुं० वरुणे ॥ वारु
 णीवल्लभायस्यसः ।
 वारुण्डः । पुं० फणिनारान्नि ॥ पुं०
 न० सेकपाचे । नौस्यजलनिसूसा
 रणभाजवे ॥ नेत्रमले ॥ कर्णमले ॥
 वारुण्डी । स्त्री० द्वारपिण्डायाम् ॥
 वारुटः । पुं० वस्त्रासुले ॥ कपाटे
 ॥ अर्णौ ॥ पञ्चरे ॥ शम्बले ॥

वार्त्ता

इतिमेदिनिकरः ॥

वारेन्द्रः । त्रि० वरेन्द्रांजाते ।
अण् ॥

वरेन्द्री । स्त्री० देशविशेषे । राजसा
ही० इतिगौडदेशभाषाप्रसिद्धे ॥

वार्त्तम् । न० वने । वृक्षाणांसमूहः
। तस्यसमूहवृक्ष्यण् ॥ त्रि० वृक्षस
म्बन्धिनि ॥

वार्त्तदुर्गाम् । न० वृक्षैः समन्ताद्दृ
ष्टितेपुरेपुरादृष्टिः सर्वतोऽयोजनमा
त्रं व्याप्यतिष्ठतिमहावृक्षकण्टकिगु-
ल्मलताद्याचितेराज्ञीवासस्थाने ॥

वार्त्ती । स्त्री० स्त्रीविशेषे । इतिमहाभा
रतम् ॥

वार्त्तम् । न० पद्मे ॥

वार्त्तवः । त्रि० वर्णदेशजे । कच्छा
द्यण् ॥

वार्त्तिकः । त्रि० लेखके ॥

वार्त्तम् । न० निम्सारे ॥ चारे
र्ये । पाटवे । स्वास्थ्ये ॥ त्रि० वृ
त्तिमति । वृत्तिशालिनि ॥ नीरे
ने ॥ वृत्तिरस्यस्य वृत्तश्चेतिणः ॥

वार्त्तिकः । पुं० पक्षिविशेषे । बटे
रद्र० भा० । वर्त्तके ॥ न० वर्त्त
कानांगणे ॥ वर्त्तकानांसमूहः
। तस्यसमूहवृक्ष्यण् ॥

वार्त्ता । स्त्री० वर्त्तने ॥ वातिङ्गने ॥

वार्त्ताक्याम् ॥ कृष्यादौवृत्तौ ॥

यथा । कृषिर्वणिज्यातद्वृत्ततीयं

वार्त्ताकुः

पशुपालनम् । विद्यादेतामहाभा
गवार्त्तावृत्तियथाश्रया ॥ चतुर्विधा
पिसाप्रोक्ताकृष्येनपितरंप्रति । कृ
षिर्वणिज्यागेरक्षाकुसीदन्तुर्यमुच्य
तेइति ॥ जनश्रुतौ ॥ उदन्ते ॥
वृत्तान्ते ॥ वृत्तिलीकवृत्तम्०
तदस्यस्याम् । वृत्तश्चेतिवार्त्ति
केन० चः ॥ दुर्गाद्याम् । यथा ।
पञ्चादिपालनाहे वीकृषिकर्मान्तरका
रणात् । वर्त्तनाङ्कारणाद्वापिवार्त्ता
साएवगीयते ॥

वार्त्ताकुः । पुं० वार्त्ताकौ ॥ वातिङ्ग
ण्ये । वनभगटा० इतिख्याते ॥ वा
र्त्तमारोग्यमाकथयति । अककुटि
लायाङ्गतौ । ग्यन्तः कर्मस्थ्यण् ॥
वार्त्तफलम् अकथयस्ववा ॥ वार्त्तक
पक्षिणि ॥

वार्त्ताकौ । स्त्री० हिङ्गुल्याम् । भ
गटाक्यम् ॥ जातेरितिङ्गौष् ॥ वृह
ल्याम् ॥ वातिङ्गण्ये । वनभगटा०
इतिभा० ॥

वार्त्ताकुः । स्त्री० हिङ्गुल्याम् । भ
गटाक्याम् । वृन्ताके । अष्टागुणा
यथा । अग्निप्रदामारुतनाशिनीच
शक्रप्रदाशिशितवर्धनीच । इज्जा
सकासारुचिनाशिनीचवार्त्ताकुरे
षागुणसप्तयुक्ता ॥ साषाळाकफ
वातघ्नीपक्कासञ्चारपित्तला । सदा
फलात्रिदोषघ्नीरक्तपित्तप्रसादनी ॥

वार्त्तमः

अङ्गारपक्वावार्त्ताकुः क्लिष्टित्पित्त
करीमता । कफमेदोऽनिलहरासरा
लघुतरापरा ॥ पुंस्त्रिक्रोपीतित्रिका
गडशेषः ॥ वर्त्तते । वृत्तु० । वृत्तेर्बृ
हिस्रितिकाकुः ॥ बाहुलकादुका
रस्यात्त्वेवार्त्ताकमपि ॥

वार्त्तायनः । पुं० हरिके । गूढपुरुषि
। प्रवृत्तिज्ञे । प्रणिधौ । चरे ।
इतिहेमचन्द्रः ॥

वार्त्तावहः । पुं० कृषिवाणिज्यादि
जीवे । वैवधिके ॥ वार्त्तायाव
हः ॥

वार्त्ताहारी । पुं० चारे । यथाहर्षव
र्णे ॥

वार्त्तिकः । पुं० वर्तिके । वटेर०
इ० भा० ॥ वार्त्तिकोमधुरोरुषः
शोतश्चकफपित्तनुत् ॥ वार्त्तिकौ ॥
चरे । स्पशे ॥ वैश्ये ॥ न० उक्ताऽ
नुक्तदुरुक्तार्थव्यञ्जकसङ्ग्रहे ॥ उक्ता
नुक्तदुरुक्तार्थचिन्ताकारितुवार्त्तिक
मितिहेमचन्द्रः ॥ वृत्तिमधौते०
वेदवा । उक्थादित्त्व इक् ॥ वृ
त्तौसाधुर्वा । कथादिभ्यष्ठक् ॥

वार्त्तिका । स्त्री० वर्त्तिकायाम् ।
विष्णुलिङ्गाम् । वटेर० इ० भा०
॥ वर्त्तिकेतिहारावली ॥

वार्त्तमः । पुं० पार्थे । अर्जुने ॥ वृ
षभोऽपत्यम् । अण् ॥ जयन्तचि०
वृत्रहसम्बन्धिनि ॥

वार्धुषिकः

वार्धुलः । पुं० मेलानन्दायाम् ।
न० दुर्हिने । बादला० इ० भा०
॥ मस्याम् ।

वार्धुकम् । न० वृद्धसङ्घाते ॥ वृ
द्धानांसमूहः । वृद्धाच्चैतिवक्त
व्यमितिवृञ् ॥ वृद्धस्यभावकर्म
णोः । वृद्धत्वे । यौवनात्पराव
स्थायाम् ॥ यथा । तिथिवर्षमतं
बाल्यं त्रिंशद्वर्षन्तुयौवनम् । मु
ख्यगौणं द्विधाभिन्नं वार्धुकन्ततः
परम् ॥ वृद्धस्यकर्मभावोवा ।
मनोज्ञादित्त्वाद्बुञ् ॥ वार्धुकेतप
चातिष्ठेदितिशास्त्रोदितं वचः ॥

वार्धुक्यम् । न० वृद्धत्वे । वार्धुके ॥
वृद्धसङ्घाते ॥ वार्धुकमेष । चतु
र्वर्णादित्त्वात् । स्वार्थे व्यञ् ॥

वार्धिः । पुं० समुद्रे ॥ वारीणिधीय
न्तेऽच । कर्मण्यधिकरणं चेतिधा
ञः क्विः ॥

वार्धिभवम् । न० द्रोणीलवणे ॥ *
वार्धिषिः । चि० वृषाजीवे ॥ वृद्ध्य
र्थद्रव्यं वृद्धिः तत्प्रयच्छति ।
प्रयच्छन्तीतिगच्छं मितिठक् । वृ
द्धेर्बृधुषिभावः ॥ पृषोदरादि
त्वात्कलोपः ॥

वार्धुषिकः । वि० कुसीदिके । वृद्ध
ध्याजीवे । वार्धुषी । बहुरा० इ०
भा० ॥ तल्लक्षणं यथा । समर्षधा
न्यमादायमहाधुषिः प्रयच्छति ।

बार्धीणस :

सर्वे बार्द्धिषिको नाम हव्यकव्यत्रिहि
 ष्कृतः ॥ तस्य बृद्धिग्रहणनियमो
 यथा । अशीतिभागं गृहणीयान्मा
 साद्बार्द्धिषिकः शतात् । द्विकंशतं
 बाग्गृहणीयात्सतांधर्ममनुस्मरन् ।
 द्विकंशतस्य गृहणानो न भवत्यर्थं कि
 ल्विधीति । शतकार्धापणे ऽशीति
 भागं विंशतिपणाः । द्विकंपुराण
 द्यम् । एवं विधं नियममतिक्रम्य
 अनापदि । स्वयमन्यद्वारा वा स्वाच्छ
 न्ये नयो व्यवहरतितस्यैव प्रायश्चित्त
 म् । आपदितु स्वयङ्करणे • नियमा
 तिक्रमे च न दोषः । इति प्रायश्चित्त
 विवेकः ॥ वृद्ध्यर्थं द्रव्यं बृद्धिः
 । तांप्रयच्छति । प्रयच्छति गच्छंमि
 तिठक् । बृद्धिर्बृधुषिभावावक्त
 व्यः ॥

बार्द्धिष्यम् । न० धान्यबर्द्धने ॥

बार्द्धियम् । न० द्रोणीलवणे ॥

बार्द्धिम् । न० स्त्री० चर्मणि ॥ व-

ध्यै इट् । चर्मणोश्च । वि० बर्ध्
 स्यबिकारे । तस्यबिकारइत्यण् ॥

बार्धी । स्त्री० चर्मरज्जुम् । बही० इ०

भा० । बार्धान्० डोष् ।

बार्धीणसः । वुं० बार्धीणसे । हाग

विशेषि ॥ यथा । त्रिपिबंस्त्रिन्द्रिय

शीणं प्रवेतं वृद्धमजापतिम् । वा

र्धीणसमितिप्राहुर्याञ्जिकाः पितृक

म् षीतिनिगमे । एकचरे । गण्ड

बार्द्धिः :

कि । गौडा० इ० भा० ॥ पक्षिबिशे
 षि । यथा । नीलयोबोरक्तशीर्षः
 कृष्णपादः सितच्छदः । बार्धीण
 सः स्यात्पक्षीशोममविष्णोरतिप्रि
 यः ॥ रोहितश्चतुमत्स्यस्यमांसैर्वा
 र्धीणसस्यच । तस्मिमाप्नोतिवर्षाणां
 शतानित्रीणिमत्प्रिया ॥ महिषा
 णोश्चखड्गानां रुधिरैः शतवर्षि
 कीम् । तस्मिमाप्नोतिपरमांशादूर्ल
 रुधिरैस्तथा ॥ इति कालिकापुरा
 णे ६६ ऽध्यायः ॥ बार्धीवनासि
 काऽस्य । अञ्नासिकाया इत्यच्
 नसादेशश्च । पूर्वपदादितिणत्त्वम् ।
 बार्द्धिः । पुं० नक्रं । कुम्भीरे । वा
 रिजले० भटः ॥

बार्द्धिणम् । न० बर्मसमूहे ॥ बर्मणां
 समूहः । भिक्षादिभ्योण् ॥

बार्द्धिणम् । न० बर्मिणांसमूहे ॥

बार्द्धिक् । पुं० अम्भोदे । मेचे ॥

बाः मुञ्चति । मुच्छ० । क्तिप् ॥

बार्ध्यः । पुं० ऋत्विजि ॥ त्रियते ।

वृड्सम्भक्तौ । ग्यत् । क्यप० तु० वृ

वृञएव ॥ — * — ॥

बार्ध्यः । त्रि० वरणीये ॥ बारिसम्ब

न्धिनि ॥

बार्ध्युद्भवम् । न० पद्मे । त्रि० जलजे ।

बार्धाशिः । पुं० समुद्रे ॥ इतिपुरा

णम् ॥

बार्द्धिः । पुं० बहिचे ॥

वार्षिकम्

वार्षिकम् । स्त्री० वर्षणायां ॥
 वार्षिकम् । न० सुशुक्रकृतपृथिवीद
 शभागान्तर्गतभागविशेषे ॥
 वार्षिक्यः । पुं० पतञ्जली ॥ वृषग
 णस्यगोत्रापत्यम् । गर्गादिस्वा
 द्यञ् ॥
 वार्षभाषवी । स्त्री० वृषभाणुकन्या
 याम् । श्रीराधायाम् ॥ यथापरा
 त्परः कृष्णस्तथेयं वार्षभाषवीति
 पद्मपुराणम् ॥
 वार्षलम् । न० वृषलकर्मणि ॥ य
 था । नक्षत्रमनुकुर्वीतत्राक्षयः क
 र्मवार्षलम् । वृषलः कर्मचत्रा
 क्षयपतनोयेहितेतयोः ॥
 वार्षिकम् । न० चायमाणायाम् । ब
 लभद्रिकायाम् ॥ वृष्टिजले ॥ य
 था । वार्षिकं तद्दृष्टं भूमिष्ठम
 हितं जलम् । त्रिरावमुषितं तत्तु
 प्रसन्नममृतीपमप ॥ त्रि० वर्षाभ
 वे ॥ वर्षासुभवम् । जातम् । साधु
 वा । वर्षाभ्यष्ठक् । ठल्लेकः ॥ व
 र्षाभवे । वात्सरिके । वर्षासम्बन्धि
 नि ॥ यथा । वार्षिकाश्चतुरमासा
 दुर्गमाः पथिसर्वदा । तस्मादेकत्र
 त्रिवृधैः स्यात्तव्यमितिनिश्चयः ।
 षष्टौमासांस्तुप्रवसेत्सदाकार्यवशा
 द्विजः । वर्षाकालेनगन्तव्यंप्र
 वासेमुखमिच्छते तिभागवते नार
 दः ॥

वार्षस्पत्यः

वार्षिकी । स्त्री० चायमाणायादमोष
 धी ॥ वेलङ्क० प्र० पुष्पविशेषे ॥
 यथा । श्रीपद्मोषट्पदानन्दावार्षि
 कोमुक्तवन्धनेतिभावप्रकाशः । वा
 र्षिकीशैतलालक्ष्मीतिक्तादोषत्रया
 पहा । कर्णाक्षिमुखरोगघ्नो० तत्तैलं
 तद्गुणं स्मृतम् ॥ इतिच ॥ वर्ष
 कर्तव्यपूजादौ ॥ वर्षासुभवा । ठ
 क् । डीप् । कालाट्ठञ् वा ॥
 वार्षिला । स्त्री० कर्कायाम् ।
 वार्षीयः । त्रि० वृष्णावशे । इवे ॥
 वार्षितम् । न० वृहतीफले ॥ वृहत्याः
 फलम् । मन्त्रादिभ्योण् विधानसा
 मर्थ्यात्तत्फलनलुक् ॥
 वार्षद्रथः । पुं० नृपे ॥ वृहद्रथस्या
 वार्षद्रथिः । पुं० पत्यम् । षण् इञ् वा ॥
 वार्षस्पत्यः । पुं० नास्तिके ॥ यथा
 । स्याद्वाद्याद्यार्हतः स्या० ष्छून्य
 वादीतुसौगतः । नैयायिकस्त्वत्र
 पादो० योगः साङ्ख्यस्तुकापिलः
 वैशेषिकः स्यादौलूक्यो० वार्षस्प
 त्यस्तुनास्तिकः । चार्वाकिलौका
 यतिकश्चैतेषडपिताकिंकाः ॥ मै
 षये ॥ कस्याश्चिद्विद्यायामैत्रेयोवृ
 हस्पतेः शिष्यः ॥ न० नीतिशा
 स्त्रे ॥ वृहस्पतिदेवताके त्रि० वृ
 हस्पतिसम्बन्धिनि ॥ वृहस्पतिर्दे
 ताऽस्य० वृहस्पतेरिदंवा । दित्य

वावयः

दिश्यादिश्यपशुत्तरपदाश्रयः ॥

बालकः । पुं० न० पारिहार्ये ॥ त्रि०
अङ्गुरीयके ॥ बालकोऽस्त्रीपारिहा
र्ये ० त्रिषुस्यादङ्गुरीयके । इ० मेदि
निः ॥ बालके ॥

बालवः । पुं० द्वितीयकरणे ॥ तत्र
जातस्य फलयथा । कार्यस्य कर्तास्य
जनस्य भर्तासिनाप्रणेतारक, लशीलयु
क्तः । उदारबुद्धिर्बलवान्मनुष्य
श्चेद्बालवाप्ये जननं हि यस्य ॥

वाल्कम् । न० क्षौमादिवस्त्रे ॥ त्रि०
वल्कभवे ॥ वल्कस्य वल्कलस्य ० वि
कारः । तस्य विकार इत्यण् ॥

वाल्कलम् । त्रि० वल्कलनिर्मिते ॥
वल्कलस्येदम् । अण् ।

वाल्कली । स्त्री० मदिरायाम् ॥

वाल्मीकिः ।
वाल्मीकः । पुं० } कविर्ज्येष्ठे ॥
वाल्मीकिः ।

प्राचितसेभृगुवंशोयमुनिविशेषे ॥

वाव । अ० अवधारणार्थे ॥ प्रसि
द्धौ ॥

वावदूकः । त्रि० वाचोयुक्तिपटौ ।

वाग्मिनि । वक्त्ररि ॥ कुर्वादिषु

वाददूकशब्दपाठसामर्थ्याद्देहकः

॥ यद्वा । पुनः । पुनरतिशयेन वाव

दति । वृत्तिः । वदेर्यङन्तात् । उलू

कादयश्चेत्युक्ताः ॥

वावयः । पुं० तुलसीविशेषे । वावुइ०

वाशुरा

इ० भा० ॥ वृत्तिशब्दचन्द्रिका ॥

बावृतः । त्रि० कृतवरणे । वृते ।

वृत्ते । स्वयं वरादिनास्त्रीकृतवरा

दौ ॥ बावृत्यतेऽस्मि । बावृतुवर्त

ने । क्तः ॥

वाशा । स्त्री० वासके ॥ वाश्र्यते ।

वाश्र्यशब्दे । गुरोश्चेत्यः । टाप् ॥

वाशिः । पुं० छेदनसाधने । कृष्ण

रप्रभेदे ॥ अग्नौ ॥ वाश्र्यते । वा

श्रु० । वसिषपीत्यादिना इज् ॥

वाशिका । स्त्री० वासके ॥ वाश्र्यते ।

वाश्रु० । गुरोश्च हल इत्यः । टाप् ।

क्तः ॥ यद्वा । उश्र्यते । वशकान्तौ

। संज्ञायामित्यनेन ० श्वल् ॥

वाशितम् । न० पशुपत्यादिशब्दे ॥

वाशनम् । वाश्रु० भावेक्तः ॥

वाशिनायनिः । पुं० वाशिनापत्ये ॥

उदीर्चावृद्धोदगोच्चादिति । फि

ज् दाण्डिनायनेति । टिलीपा

भावः ॥

वाशिष्ठः । त्रि० वशिष्ठसम्बन्धिनि ॥

वाशिष्ठी । स्त्री० । गोमत्यांनद्याम् ॥

तीर्थविशेषे ॥ अत्रैव ऋषिकुल्या

तीर्थम् ॥ वशिष्ठसम्बन्धिन्याम् ॥

वाशुरः । पुं० गर्दभे ॥ वाश्र्यते ।

वाश्रु० । मन्दिवाशिमथिचतित्त

ह्यङ्गिभ्यउरच् ॥

वाशुरा । स्त्री० रात्रौ ॥ वाश्र्यन्ते

ऽस्याम् । वाश्रु० । मन्दिवाशी

वास :

च्युरच् । टाप् ॥

वाश्रः । पुं० दिवसे ॥ शकुनौ ॥
रासभे ॥ न० मन्दिरे ॥ चतुष्पथे ॥
वाश्र्यते । वाश्रु० । स्फायितस्त्रिव
स्रोत्यादिना - रक् ।

वाष्पः । पुं० न० नेत्रजले । भाफद् ॥
भा० प्र० ॥ जघ्नि ॥ वायति ।
ओषैशोषणे० वातिवा । वागत्या
दौ । खष्पशिल्पशष्पवाष्परूपपर्य
तल्पाः इतिसाधुः । बाधतेनेत्र
मितिश । बाधतेः षोनिपातना
त् ॥ लोहे ॥ इतिमेदिनीकरः ॥

वाष्पकः । पुं० मारिषे । यथा । मा
रिषीवाष्पकोमार्षः । प्रेतोरक्तश्चस
स्मृतः ॥

वाष्पका । स्त्री० हिङ्गुपत्याम् ॥

वाष्पायमाणः । त्रि० वाष्पमुहमति ॥

वाष्पिका । स्त्री० हिङ्गुपत्याम् । कार
व्याम् ॥ वाष्पमिव इवेप्रतिक्ता
वितिकन् ॥

वाष्पी । स्त्री० वाष्पिकायाम् ॥

वाष्पीका । स्त्री० त्वक्पत्याम् । वाष्पि
कायाम् । रांधुनी० इ० गौ० दे०
भा० प्र० ॥ वाष्पमिव । कन् ।
टाप् । पृषोदरादिः ॥

वासः । पुं० वेश्मनि ॥ अवस्थाने ॥

वासके । वसन्त्यत्र । वसनिवासि ।
इलस्यतिघञ् ॥ लघ्वादित्रिक
ले० । ५० ॥

वासनम्

वासकोषः । पुं० बस्त्रपेटके ॥

वासकः । पुं० वैद्यमातरि । वृषि ।

अटरुषि । सिंहास्ये । वांसा० वासू
टी० इ० भा० प्र० वृक्षे ॥ अश्व

गुणायथा । वासकोवातकृतस्वयंः
कफपित्तासनाशनः । तिक्तस्तुवर

कोहृद्योलघुः शीतस्तृडतिहृत्

॥ श्वासकासज्वरच्छर्दिमेहकुष्ठक्षया

पहः ॥ गानाङ्गविशेषे ॥ त्रि० गन्ध

कृति ॥ वासयति । ग्वल् ॥ यद्वा

। वस्ते० आच्छादयति । वसन्ना

च्छादने । ग्वल् ॥

वासकर्णी । स्त्री० यज्ञशालाया

म् ॥

वासकसज्जा । स्त्री० स्त्रीयादिनायिका

भेदे ॥ अद्यमेप्रियवासरः० इत्यं

निश्चित्य०या० सुरतसामर्षीसज्जी

करोतिसा० वासकसज्जा । वास

कोवासरः ॥

वासका । स्त्री० वासकवृक्षे ॥

वासगृहम् । न० गर्भागारे । गृहमध्य

भागे ॥ शयनगृहे ॥ स्थितिगृहे ॥

वासार्थं० वासश्च वागृहम् ॥

वासतेयी । स्त्री० रोचौ ॥ वसनम्०

वसतिः वसतौसाधुः । पथ्यति

थिवसतिस्वपतेठंज् ॥

वासनम् । न० धूपने ॥ वारिधान्या

म् ॥ वस्त्रे ॥ निक्षेपाधारे ॥ वासि

॥ ज्ञाने ॥ त्रि० वसनेनक्रीते ॥

वासना

शतमानविंशतिकसहस्रवासनाद
य् ॥

वासना । स्त्री० प्रत्याशायाम् ॥ ज्ञाने
॥ देहात्मबुद्धिजन्यमिष्यासंस्कारे
॥ दुर्गायाम् ॥ यथा । वसत्यदृष्टा
सर्वेषुभूतेष्वन्तर्हिताय च । धातुर्व
सनिवासेतोवासनातेनसाम्प्रतति
॥ स्मृतिहेतौ । संस्कारे । भाव
नायाम् ॥ धर्माधर्मरूपेजीवगत
संस्कारविशेषे ॥ वासनाद्विविधा ।
मलिना० शुद्धा च । शुद्धा०
दैवीसम्पत्० शास्त्रसंस्कारप्राव
ल्यात्तत्त्वज्ञानसाधनत्वेनैकरूपै
व । मलिनातु० त्रिविधा ।
लोकवासना० शास्त्रवासना० देह
वासनाचेति । सर्वेजनायथा ननि
न्दन्ति० तथैवाचरिष्यामीति० अश
क्यार्थाभिनिवेशो लोकवासना ।
तस्याश्चकालिकमाराधयितुमसम
र्थइतिन्यायेन० सम्पादयितुमशक्य
त्वात्० पुरुषार्थानुपयोगित्वाच्चम
लिनत्वम् । शास्त्रवासनातु० त्रिवि
धा । पाठव्यसनम्० बहुशास्त्रव्य
सनम्० अनुष्ठानव्यसनञ्चेति ।
क्रमेण० भरद्वाजस्य० दुर्वाससो०
निश्वस्यचप्रसिद्धा । मलिनत्व
स्याः ॥ केशवहत्वात्० पुरुषार्था
नुपयोगित्वात्० दर्पहेतुत्वात्०
जन्महेतुत्वाच्च । देहवासनापित्रि

वासना

विधा । अत्मत्वभ्रान्तिः० गुणा
धानभ्रान्तिः० दोषापनयनभ्रान्ति
ञ्चेति । तत्रात्मत्वभ्रान्तिर्विरोध
नादिषुप्रसिद्धा० सोर्बलौकिकी
। गुणाधानद्विविधम्० लौकिकं०
शास्त्रीयञ्च । समीचीनशब्दादिबि
षयसम्पादनम् लौकिकम्० गङ्गा
ज्ञानशालग्रामतीर्थादिसम्पादनं
शास्त्रीयम् । दोषापनयनमपिद्वि
विधम्० लौकिकं० शास्त्रीयञ्च ।
त्रिकित्सिकोक्तैरौषधैर्व्याध्याद्यपन
यनंलौकिकं० स्नानाचमनादिभि
रशौचाद्यपनयनं वैदिकम् । एत
स्याश्चसर्वप्रकाराया मलिनत्वम्०
अप्रामाणिकत्वात्० अशक्यत्वात्०
पुरुषार्थानुपयोगित्वात्० पुनर्जन्म
हेतुत्वाच्चशास्त्रप्रसिद्धम् । तदेत
ल्लोकशास्त्रदेहवासनाच्चयमविवेकि
नामुपादेयत्वेनप्रतिभासमानमपि
० विविदिप्रोर्बेदनोत्पत्तिविरोधि
त्वात्० विदुषोऽज्ञाननिष्ठाविरोधि
त्वाच्च० विवेकिभिर्हेयम् । तदेवं
बाह्यविषयवासना० त्रिविधानिरू
पिता । अभ्यन्तरवासनातु० काम
क्रोधदम्भदर्पाद्यसुरसम्पद्रूपसर्वा
नर्थमूलंमानसोवासनेत्युच्यते ।
तदेवंबाह्याभ्यन्तरवासनाचतुष्टय
स्य० शुद्धवासनयाज्ञयः सम्पाद
नीयोविवेकिभिः ॥ अत्रवशिष्टः

वासनाक्षय :

॥ शुभाशुभाभ्यांमार्गाभ्यां वदन्ती वा
सनासरित् । पौरुषेणप्रयत्नेन योज
नीयाशुभेषु ॥ अशुभेषु समाविष्टं
शुभेषु वावतारयेत् । स्वमनः पुरु
षार्थेन बलिन बलिनांवर ॥ अशुभा
ञ्चालितं याति शुभं तस्मादपीतरत्
। जन्तोश्चित्तन्तुशिशुवत् तस्मात्
तच्चालयेद्वलात् । अपिच । वास
नानां परिच्योगेयद्विषयं करोष्यलम्
। तत् तेश्चिद्विषयतां यान्ति सर्वाधिव्या
धयः क्षणात् । पौरुषेणप्रयत्नेन
बलात् सन्त्यज्य वासनाः । स्थितिं
वध्नासिचेत् तर्हि पदमासादयस्यल
मिति ॥

वासनाक्षयः । पुं० वासनानाशे ॥
यथा । पूर्वापरपरामर्शमन्तरेण
सहसोत्पद्यमानस्य क्रोधादिवृत्तिवि
शेषस्य० हेतुश्चित्तगतः संस्कार
विशेषो वासना । पूर्वपूर्वाभ्यासेन
चित्तं वास्यमानत्वात् । तस्याः
क्षयानाम० विवेकजन्यायां चित्तप्र
शमनायां दृढायां सच्चपिवाद्ये
निमित्तं क्रोधाद्यनुत्पत्तिः । तत्र०
तत्त्वज्ञाने सति० मिथ्याभूते जगति
• नरविषाणादाविष० धीवृत्त्यनुद
यात् • आत्मनश्चद्रष्टृत्वेन० पुनर्हं
त्यनुपयोगात् • निरिभ्वनाग्निवन्
मनो नश्यति० नष्टे च मनसि० संस्का
रोद्बोधकस्य वाद्यस्य निमित्तस्याऽप्र

वासन्तः

तिपत्तौ० वासनाक्षीयते । एवं
क्षीयमाणायां वासनायां० हेत्वभावे
नक्रोधादिवृत्त्यनुदयात् मनो नश्य
ति० नष्टे च मनसि० शमदमादिसम्प
त्त्या० तत्त्वज्ञानमुदेति० एवमुत्पन्ने
तत्त्वज्ञाने० रागद्वेषादिरूपा वासना
क्षीयते० क्षीणयाश्च वासनायां प्रति
बन्धाभावात् तत्त्वज्ञानोदय इति
परस्परत्वं दर्शनीयम् ॥ वासनायाः
क्षयः ॥

वासनाक्षयाभ्यासः । पुं० वासनाक्ष
यस्यावृत्तौ ॥ यथा । दृष्ट्यासम्भवं
बोधनरागद्वेषादितानत्रैः । रति
र्घनोदितायासौत्रज्ञाभ्यासः स उ
च्यते ॥

वासनात्यागः । पुं० पूर्वसंस्कारो
पेक्षायाम् ॥ वासनायाः त्या
गः ॥

वासनापरित्यागः । पुं० मनो नियह
स्यापायविशेषे ॥ यस्तु० विद्यामदा
दिदुर्वासनयापीडमानो न साधून्
नुवर्त्तितुमुत्सहते० तस्य विवेकेन
वासनापरित्याग एवापायः ॥ वास
नायाः परित्यागः ॥

वासनिकः । पुं० निवासे । मार्गे
निवासे ॥

वासन्तः । पुं० परपृष्टे । कौकिले ।
करभे । उष्ट्रे ॥ विष्टे ॥ मुष्टे ॥
कृष्णमुष्टे ॥ मदनवृत्ते ॥ त्रि० अब

वासन्ती

हिते ॥ वसन्तीऋषे ॥ वसन्तो भवः
सन्धिवेलाद्युत्तमक्षत्रेभ्याम् ॥
वासन्तकः । चि० वसन्तसम्बन्धि
नि ॥
वासन्तिकः । पुं० विटूपक्षे । केलि
किले ॥ चि० वसन्तजात्सवे ॥
वसन्तसहचरिताध्ययनवति ॥ वस
न्तमधीतेवेदेवा । वसन्तादिभ्यश्च
क् ॥
वासन्ती । स्त्री० लताविशेषे । माध
व्याम् ॥ यूष्याम् ॥ पाटलायाम्
॥ स्मरात्सवे । चैत्रावल्याम् ।
मधूत्सवे । गणिकार्याम् ॥ पुष्प
लताविशेषे । प्रहसन्याम् । वसन्त
जायाम् ॥ नवमल्लिकायाम् । नेशा
रा० निवारी० इ० प्र० पुष्पहृत्
विशेषे ॥ यथा । नेपालीकथिता
तज्ज्ञैः सप्रलानवमालिका ।
वासन्तीशीतलालघोतिकादेःषत्रया
स्रजित् वसन्तेषुष्यति । का
लात् साधुषुष्यत्पच्यमानेष्वि
त्यण् ॥ शर्करीच्छन्दः १४ प्रभेदे
॥ तल्लक्षणं यथा । मात्तानोमोगौ
यदिगदीतावासन्तीयम् । यथा ।
भाम्यङ्गुलीनिर्भरमधुरालापिः द्वीतैः
श्रीखण्डाद्रे रङ्गुतपवनैर्मन्दान्दो
ला । लीलालीलापुञ्जविलसदसो
ल्लासैः कंसारातेनृत्त्यतिसदृशी
वासन्तीयम् ॥ वासन्तीदुर्गापूजा

वासवः

प्रमाणं यथा । चैत्रे मासिसिर्तपक्षे
सप्तम्यादिदिनत्रये । पूजयेद्विधिश्च
गौं दशम्याश्च विसर्जयेत् ॥ अपिच
। श्रीनारायणउवाच । पुरास्तुता
सांगालोके कृष्णेन परमात्मना ।
। सम्पूज्यमधुमासिचप्रीतेन रासम
खण्डले ॥ मधुकैटभयोर्युद्धे द्वितीये
विष्णुनापुरा । तत्रैकालिसादुर्गा
ब्रह्मणा प्राणसङ्कटे ॥ इति ब्रह्मवैव
र्ते प्रकृतिखण्डे ६३ अध्यायः ॥
वासयोगः । पुं० चूर्णायाम् । पाट
वासादिज्ञेदे । गन्धचूर्णे ॥ वासे
सुगन्धीकरणे योगउपायः ॥
वासरः । पुं० न० अहि । दिने ॥
रागप्रभेदे ॥ वासयति वसतेत्य
न्तात् ० अर्त्तिकमिभमीत्यादिनाऽ
रः ॥
वासरच्छविः । स्त्री० प्रकाशे । आत
पे ॥
वासवः । पुं० इन्द्रे । मरुत्वति ।
मघानि । देवाधिपतौ ॥ सचदेश
नांमध्ये भगवतो विभूतिः ॥ वसवो
देवाः ० वसूनि रत्नानि वा ० अस्य स
न्ति । ज्योत्स्नादिच्छोदण् ॥ वासा
रपत्यं वा ॥ दैत्यानां वासं वाति ।
वागतिगन्धनयोः । आतीनुपसर्गे
क् ॥ चि० वसुदेवताके । सास्य
देवतेत्यण् ॥ वसुशब्दात्स्वार्थि
क् ॥ प्रज्ञाद्यण्वा ॥

वासि :

वासवदत्ता । स्त्री० गद्यरूपे० आख्यायिकाग्रन्थविशेषे ॥ वासवदत्तामधिकृत्यकृता० आख्यायिका । वृशाच्छः । तस्य लुक् ॥

वासवानुजः । पुं० उपेन्द्रे ॥ वासवश्चानुजः ॥

वासवी । स्त्री० व्यासमातरि । सत्यवत्याम् । दासिव्याम् । उपरचरसुवसीर्षीर्यजातायाम् ॥ वसोराक्षस्रापत्यम् । अण् । डीप् ॥ इन्द्राण्यम् ॥

वासवेयः । पुं० व्यासे । पाराशर्ये ॥ वासव्याश्चपत्यम् । स्त्रीभ्योठक् ॥ वासः । न० वस्त्रे ॥ वसतेऽनेनवा० वस्त्रेशरीरंवा । वसचाच्छादने । वसेर्षिर्दित्यमुन् ॥

वाससञ्जा । स्त्री० नायिकाप्रभेदे ॥

वासा । स्त्री० अटरूपे । वासके ॥ वासायांविद्यमानायामाशयांजौवितस्यच । रक्तपित्तत्रयीकासीकिमर्थमवसीदति ॥ वासयति । वसनिवासे । ग्यन्तः । पचाद्यच् ॥

वासागारम् । न० भोगगृहे । कन्याटे ॥ वासश्चागारम् ।

वासिः । पुं० कुठारभेदे । छेदनसाधने । वसूला० इ० भा० ॥ वास्यादीनामिषकरणानां कर्तृव्यापार्यत्व

वासु :

नियमादितिवैशेषिकाः ॥ वसति० वस्तेवा । वसनिवासे० आच्छादनेवा । वसिषपियजीत्यादिना० वृज् ॥

वासिका । स्त्री० वासके ॥ वासैव । स्वार्थकन् । प्रत्ययस्थादितोत्वम् ॥

वासितम् । न० रुते । खगाऽऽरावि ॥ ज्ञानमात्रे ॥ द्वि० सुरभीकृते । धूपितव्यञ्जनादौ । भाविते ॥ वस्त्रच्छन्ने ॥ वासतेस्म । वासस्नेहनादौ । चुरादिः । क्तः । वासउपसेवायाम्वा ॥ श्याते ॥

वासिता । स्त्री० करिण्याम् ॥ नाय्याम् ॥ वासयति । वसनिवासे० ग्यन्तः । वाससेवायाम्वा । क्तः । टाप् ॥

वासिनी । स्त्री० सितभिग्ट्याम् ॥

वासिष्ठः । पुं० वसिष्ठात्मजे ॥ ऋष्यण् । बहुत्वे० वसिष्ठाः । न० रुधिरे ॥ उपपुराणविशेषे ॥ वसिष्ठकृतयोगशास्त्रादौ ॥ त्रि० वसिष्ठसम्बन्धिनि ॥

वासी । स्त्री० तक्षण्याम् । वसूली० इ० भा० प्र० ॥

वासुः । पुं० शिष्णौ । नारायणे ॥ वसति सर्वभूतेषु जीवरूपेणान्तर्यामिरूपेणवा० वासयति सर्वाणिभूतानि स्वात्मनिवा । वस० । बाहुलका

वासुदेव :

दुग् ॥ पुनर्वसौ ॥ विप्रवरूपे ॥
 वासुकिः । पुं० अहिराजि । सर्पराजि
 । सर्पजातिभेदानांमध्ये । भगव
 तोविभूतौ ॥ वसुः रत्नं किमूद्धिं
 यस्य । वसुकायतिबा । कौशब्दे ।
 आतीनुपसर्गेकः । वसुकस्यापत्
 त्यम् । अतइज् ।
 वासुकेयः । पुं० अहिराजि ॥
 वासुकेयस्वसा । स्त्री० विप्रहर्याम् । म
 नसादेव्याम् ॥ आस्तीकस्यमुनेर्मा
 ताभगिनीवासुकेस्तया । जरत्कारमु
 नेः पत्नी मनसादेविनमोस्तुते ॥
 वासुदेवः । पुं० चित्ताधिष्ठातरि ।
 विश्वी । नारायणे । वृष्णीनांम
 ध्ये । वसुदेवपुत्रत्वेनप्रसिद्धे ।
 र्जुनोपदेष्टरिभगवद्विभूतौ ॥ तस्ये
 श्वरस्थापिविभूत्यन्तः पाठस्तेनरू
 पेणचिन्तनार्थः । एवंरामादावप्य
 वगन्तव्यम् ॥ वसुदेवस्यापत्यम् ।
 ऋष्यन्वकेत्यण् ॥ यद्वा । वसतीति
 वासुः । वस० बाहुलकादुग् ।
 वासुश्चासौदेवश्च ॥ विष्णुपुराणे
 नामव्युत्पत्तिर्यथा । सर्वत्रासौस
 मस्तच्चवसत्यत्रेतिवैयतः । ततोसौ
 वासुदेवेतिविद्वद्भिः परिगीयते ॥
 इतिविष्णुपुराणम् ॥ यद्वा । वस्ते
 आष्ठादयति० स्वमाययाआवृणो
 तिजगदितिवासुः । वसेरौणादि
 कउः । अन्येषामपिटश्यतइतिव

वास्तव्यः

सुशब्दाकारस्यदीर्घः । बाहुलकादु
 णप्रत्ययोबा । दीव्यतिप्रकाशतइति
 देवः वासुश्चासौदेवश्च ॥ ऋद्
 यामिजगत्सर्वभूत्यासूर्यइशंशुभि
 रितिमोक्षधर्मेभारतम् ॥ लक्ष्मण
 चयथा । दक्षिणेतुकरेचक्रधस्ता
 त्पद्ममेवच । वामेशङ्खंगदाधस्ता
 द्वासुदेवस्यलक्षणमित्यग्निपुराण-
 म् ॥
 वासुदेवप्रियङ्करौ । स्त्री० शतावर्या
 म् ॥ श्रीकृष्णप्रियकारिण्याम् ॥
 वासुदेववरीयसी । स्त्री० शतावर्याम् ।
 वासुपूज्यः । पुं० जिनविशेषे ॥
 वासुभद्रः । पुं० श्रीकृष्णे ॥
 वासुरा । स्त्री० वासितायाम् ॥ रा
 त्री ॥ भुवि । वासतेयभूमौ ॥
 वासूः । स्त्री० नाथ्योक्त्याबालाया
 म् ॥ वास्यते० स्वगृहे । वसेर्यन्ता
 द्वाहुलकादूः ॥
 वासौकः । न० शयनास्यदे । वासम
 न्दरे ॥
 वास्तवम् । न० परमार्थभूते । पर
 मात्मनि ॥ वस्त्वेव । स्वार्थेऽण् ॥
 जीवे ॥ वस्तुनीशत्त्वात् ॥ मायाया
 म् ॥ वस्तुनः शक्तित्वात् ॥ जगति
 वस्तुनः कार्यत्त्वात् ॥
 वास्तविकः । चि० परमार्थभूतेव
 स्तुनि ॥
 वास्तव्यः । चि० वास्तवि । वासकत्त

वास्तुकी

रि । वसति । वस० । वसेस्तव्यत्
कर्त्तरिणिच्चेति तव्यत् ॥ वासयो
ग्ये ॥ पुं० वसती ॥

वास्तु । न० वास्तुकशाके । वास्तूके ॥
पुं० न० पुण्याम् ॥ सीम्नि ॥ सुरङ्गा-
याम् ॥ गृहार्हभूमौ । वेश्मभूमौ ।
वसन्त्यत्र । वसनिवासे । वसेस्तुन् ।
अगारेणिच् ॥ पुं० दैत्यविशेषे ॥
जलाशयगृहारामसेतुसङ्क्रमशा-
खिनाम् । देशानांप्रतिष्ठायां वा
स्तुदैत्यं प्रपूजयेत् ॥ अनर्चयित्वा
योवास्तुं कुर्यात्कर्माण्यमानवः ।
बिघ्नंतस्य चरेद्वास्तुः परिवारगणैः
सहेतिनिर्वाणतन्त्रम् ॥ अपिच ।
मारीभयेरोगभयेडाकिन्यादिभयेत
था । औत्पातिकेपत्यदीपेव्यालिर
क्षाभये पिचेति ॥ ध्यात्वाचपू-
जयेद्वास्तुं सर्वशान्तिस्ततो भवेदि-
त्यहः ॥

वास्तुकम् । न० वास्तुकशाके । वयु
वा० इ० भा० प्र० ॥ यथास्यगुणाः
। लघुदीर्घपञ्चभेदाद्वास्तुकद्वितयं
मतम् । वास्तुकद्वितयं स्वादुचारंपा-
केकटूदितम् ॥ दीपनंपाचनं रु-
च्यं लघुशुक्रबलप्रदम् । सरंज्जीहा-
सपित्तार्थं : कृमिदोषत्रयापहम्
॥ वास्तौभवम् । अध्यात्मादित्वा
ट्ठञ् । इमुसुक्तान्तात्कः ॥

वास्तुकी । स्त्री० चिल्लीशाके । चुद्र

वास्यः

वास्तुके ॥

वास्तुपुरुषः । पुं० वास्तुरक्षसि । पू-
र्वमासीन्महद्भूतंसर्वलोकभयङ्करम्
। तद्देवैर्निर्हृतं भूमौ सवास्तुपुरुषः
स्मृतः ॥

वास्तुविद्या । स्त्री० वास्तुविधानशा-
स्त्रे ॥ पश्यवाराहोमन्यत्रच ॥

वास्तुकम् । न० वास्तुके । वयुवा०
इ० प्र० शाके ॥ वसतिदेहेचिरम्
गुणावाऽस्मिन्वसन्ति । वस० । उ-
लूकादयश्चेतिसाधु ॥

वास्तियम् । त्रि० वस्तिस्त्वष्ट्रे ॥ वस्ति-
रिव । वस्ते ठञ् । डीपि० वा-
स्तुयी ॥

वास्तोपतिः । पुं० सुरपती । वला-
राती । इन्द्र ॥ वास्तोर्गृहजेवस्य०
पतिरधिष्ठाता । वास्तोपतिर्गृहमे-
धाच्छचेतिनिपातनादलुक्० षत्त्वं
स्यैत्येके । इणः परत्वात्क-
स्कादिषुचेतिषत्त्वं ॥ देवे ॥

वास्तोपतीयम् । न० वास्तोपत्ये०
हविषि ॥ वास्तोपतिर्देवतास्य ।
द्यावापृथिवीत्यादिनाक्तः ॥

वास्तोपत्यम् । न० वास्तोपतीये ।
वास्तोपतिर्देवताऽस्य । द्यावापृ-
थिवीत्यादिनायत् ॥

वास्तुः । त्रि० वस्त्रावृत्तरथे ॥ वस्त्रे-
णपरिवृत्तेरथः परिवृत्तेरथइत्यण् ।

वास्यः । त्रि० जलस्ये ॥

वाहनम्

वाह्यः । त्रि० आच्छाद्ये ॥ वसत्राच्छा
दने । कर्मणि ग्यत् ॥
वाहः । पुं० भुजे ॥ धान्यमानप्रभे
दे यथाहुः । पलंप्रकुञ्चकमुष्टिः
कृष्णवस्तुचतुष्टयम् । चत्वारः कु
डवाः प्रस्थश्चतुः प्रस्थमथाठकम् ॥
अष्टाठकोभवेद्वाणोद्दिष्टोणः सूर्प
उच्यते । सार्द्धं सूर्पोभवेत् खारीव
खार्य्यौ गौण्युदाहृता ॥ तामेवभा
रंजानीयाद्वाहोभारचतुष्टयमिति
॥ अश्वे ॥ हृषि ॥ वायौ ॥ वहति
वहप्रापणे । हलश्च तिघञ् ॥ उ
च्यते ० ऽनेनवा । वहेः कर्मणि०
करणे वा० घञ् वाच्यतेवा । ग्य
न्तः । अच् ॥ वाहतेवा । वाहप्र
यत्ने । अच् ॥ रथादौ ॥ त्रि० व
हनकर्त्तरि ॥
वाहकः । त्रि० वहनकर्त्तरि ॥ वह
ति । वह० ख्वल् ॥
वाहद्विषन् । पुं० महिषे ॥ वाहानां
द्विषन्० वाहेयुद्विषन्वा । सप्त
मीतियोगविभागात्समासः ॥
वाहनम् । न० हस्त्यश्वरथादौ । याने
। युग्ये । पत्रे । धीरणे ॥ देव्यावा
हनानिशया । विष्णुब्रह्मशिवैर्दे
वैर्भ्रियतेसाजगन्मयी । सितप्रती
महादेवोब्रह्मालोहितपङ्कजः ॥ ह
रिर्हरिस्तुविज्ञेयोवाहनानिमहौज
सः । खमूर्त्यावाहनत्वन्तुतेषांयस्मा

वाहा

न्नयुज्यते ॥ तस्मान्मूर्त्यन्तरं कृत्वा
वाहनत्वंगतास्त्रयः । यस्मिन् य
स्मिन् महामायाप्रीणातिसततं शि
वा ॥ तेनतेनैवरूपेण आसनान्यभ
वंस्त्रयः । इतिकालिकापुराणम्
॥ वहत्यनेन । वह० । करणे तिल्यु
ट् । वाहनमाहितादितिनिपातना
द्दीर्घः ॥ यद्वा । वाहयति । वहैः
स्वार्थं ग्यन्तात्कर्त्तरित्युट् ॥ वा
हानांप्रेरणे ॥ यथा । वाहनंप्रति
वाहानां षड्विधंप्रेरणां विदुः । रागाव
बल्गाकषापाष्णिप्रतीदरवभेदतः ॥
चतुर्थं भवने ॥
वाहनश्रष्टः । पुं० अश्वे । हये ॥
वाहना । स्त्री० निर्वाहयितृत्वं ॥ ग्या
सश्रन्योयुच् ॥
वाहवेगः । पुं० पशुभेदे ॥
वाहाः । पुं० अनडुहि ॥ वहति ।
वह० । वहिहाधाज्भ्यश्छन्दसीत्य
सुन्० णित् । शोणाणां नृवाह
सा ॥
वाहसः । पुं० अजगरे । शयौ ।
शयाली ॥ जलनिर्याणे ॥ सुनिष
स्रके ॥ वहति । वह० । वहि
युभ्यां णिदिष्यसच् । णित्वाद्दृढिः
॥ वाहंगतिं सतीतिवा । घोक्तक
र्मणि । आतीनुपेतिकः ॥
वाहा । स्त्री० बाही । भुजे ॥ अजा
दित्त्वाट्टाप् ॥

वाहीक :

वाहिकः । पुं० टक्कायाम् ॥ गोवा
हे । शकटादौ ॥

वाहितः । चि० लङ्किते ॥

वाहित्यम् । न० हस्तिकुम्भाधीभागे ॥

कुम्भोऽत्रवातकुम्भः । वाहित्यं वा
तकुम्भाध्वजतिभागुरिः । सचलला
टाधीभागः । अवश्यं वहति । वह०

। आवश्यकेणिनिः । सतिष्ठत्यत्र ।

घञर्थेकः । पृषीदरादित्वात्स
स्यतः ॥

वाहिनी । स्त्री० तरङ्गिण्याम् । शैव

लिन्याम् ॥ सेनायाम् ॥ सेनाधि

श्रेष्ठे । त्रिषुगणेषु ॥ यथा । इभाः

८१ । रथाः ८१ । अशवाः २४३ ।

पदातयः ४०५ । एतत्परिमाण

परिमितायां सेनायामित्यर्थः ।

समस्तसङ्ख्यया ८१० ॥ वहति ।

वह० । यद्यादिस्वाण्णिनिः ॥

वाहाः सन्त्यस्यांवा । इनिः ॥

वाहिनीपतिः । पुं० सेनापतौ । से

नान्याम् ॥ समुद्रे ॥ वाहिन्याः

सेनायाः । वाहिनीनां नदीनां वा

पतिः ॥

वाहीकः । पुं० देशविशेषे ॥ जर्चित्

कजाती जाट० जट्ट० इ० भा०

प्र० जाती ॥ यथोक्तं कर्णपर्वणि

२०० अध्याये । तत्रह्यः पुराह

ताः कथाः काश्चिद् द्विजोत्तमः

। वाहीकदेशं मद्रांश्चकुत्सयन् वाक्य

वाह्यप्रपञ्चः

मत्रवीत् ॥ पञ्चानांसिन्धुषष्ठाना

मन्तरं ये समाश्रिताः । तान्धर्मं

वाह्यानशुचीन् वाहीकान् परिवर्ज

येत् ॥ शाकलं नाम नगरमापगा

नामनिस्त्रगा । जर्चित्कानामवाही

कास्तेषां वृत्तं मुनिन्दितमिति ॥

शतद्रुविपाशैरावतीवितसाचन्द्र

भागेति पञ्चनद्यः सिन्धुः षष्ठः

तन्मध्यदेशीवाहीक इति व्याख्याता

रः ॥ स्तच्छप्रभेदे ॥ गवि ॥ वाह

के ॥ वहति । वह० । अलीकादि

त्वात्कीकन् । वहतेवृद्धिश्च ॥

चि० वाह्ये ॥ प्राग्दीव्यतीयेष्वर्थे

पु० ईकक्चेतिवार्तिकेन । ईकक्

० वहिषष्टिलोपश्च ॥ वाहीकाः

पुं० भूम्नि । देशविशेषे । टक्कनाम

सु ॥ वाहीकाष्टकनामानोवाही

कावहिकाहया इति हेमचन्द्रः ॥

वाहुवारः । पुं० स्त्रीष्मांतके । बहु

वारे ॥

वाह्यम् । न० याने । युग्ये । पत्रे ।

वाहने । वह्ये ॥ चि० वहनीये ।

वलीवर्दादौ ॥ वहिरर्थे ॥ वहिर्भ

वे ॥ वाहयितुयोग्यः । वह्येर्णत्

॥ वहिर्भोवा । वहिषष्टिलोपोय

ज्चेति यञ् ॥

वाह्यप्रपञ्चः । पुं० आन्तरप्रपञ्चाति

रित्ते ॥ सयथा । पृथिव्यादिपञ्च

भूततज्जन्यब्रह्माण्ड तदन्तर्भूतोप

वाङ्मन्त्रियम् *

ध्युपरिविद्यमानभूमुः स्वमहर्ज
 नस्तपः सत्यनामकाधीधीविद्यमा
 मातलवितलमुतलतलातलमहात
 लरसातलपातालनामकचतुर्हशमु
 षनतन्निष्ठजरायुजाण्डजस्वेदजोद्भि
 ष्चतुर्विधभूतयामसमुदायोयथा
 धीग्यं विविधनाम रूपगुणधर्मश
 क्त्याश्रयो वाङ्मन्त्रियः ॥ *
 वाङ्मन्त्रियः । चि० पृष्ठे नोद्यमाने ॥
 वाङ्मन्त्रियः । पुं० श्रोत्रवागादौ ॥
 वाङ्मन्त्रियत्वाद्वाङ्मन्त्रियः । पुं० बौद्धैकदे
 शिनांवादे ॥ सयथा । समुदायोऽ
 णुसम्भूतोवाङ्मन्त्रियभूम्यापगादिकः
 । आन्तरः स्तम्भजश्चित्तचेत्यरूपस्य
 तौजगत ॥ मृदस्वुवज्जिवायूनां
 खरस्निग्धीष्णावस्यलाः । चतुर्धात्रा
 णवः पञ्चस्कम्भारूपादिभेदतः ॥
 रूपशब्दादयस्तेषां व्यक्तित्वं ज्ञानमु-
 च्यते । विदनासुखदुःखेस्तः संज्ञा
 डित्यादिनामयत् ॥ संस्कारोवास
 नाचैवमुक्तसङ्घट्टयात्मकम् । ज
 गत्प्रत्यक्षतः सिद्धं किमन्यपरिक
 ल्पनैरिति ॥ नायंवादीयुक्तिसहः
 । यतः । यथा । स्थिरचेतनराहि
 ष्यात्स्वपञ्चाचेतनत्वतः । नस्त
 म्यामामणूनांवासमुदायोचयुज्यते ।
 वाङ्मन्त्रियम् । न० श्रोत्रस्वक्चक्षुर्जि
 व्हाप्राणेषु ॥ वाक्पाणिपादपा
 यूपस्थेषु ॥

वाङ्मन्त्रियम्

वाङ्मन्त्रियविषयम् । न० श्रोत्रादिवि
 षयेषु ॥ यथाहुः । बुद्धीन्द्रिया
 णितेषांपञ्चविशेषाविशेषविषयाणि
 । वाग्भवतिशब्दविषयाशेषाणितुप
 ष्टविषयाणि ॥ अस्यार्थः । तेषांद
 शानामिन्द्रियाणांमध्ये पञ्च वि
 शेषाविशेषविषयाणि विशेयाः ॥
 स्थूलाः शब्दादयः शान्ताधीरामू
 ढाः पृथिव्यादिरूपाः ॥ अविशेषाः
 तन्मात्राणि ॥ सूक्ष्माः शब्दादयः
 । तन्मात्रयहणं न० स्थूलभूतभा
 वमपाकुरीति ॥ विशेयाश्चअविशि-
 षाश्चविशेषाविशेषाः ॥ तएवविषया
 येषांबुद्धीन्द्रियाणांतानि ॥ तयो
 क्तानि । तत्रोद्भूतैरसंयोगिनां
 चश्रोत्रम् ॥ शब्दतन्मात्रविषयंस्थू
 लशब्दविषयञ्च ॥ अस्मदादीना
 न्त्तुस्थूलविषयमेव । एवंप्रतिपक्ष
 क् ॥ स्थूलसूक्ष्मस्पर्शविषया ॥ अ
 स्मदादीनान्त्तुस्थूलस्पर्शविषयेन ।
 एवंचक्षुरादयोपि ॥ तेषामस्मदा
 दीनाञ्चरूपादिषु स्थूलेषुद्रष्टव्याः
 एवंचर्मन्द्रियेषु मध्ये ॥ वाग्भव
 तिशब्दविषया ॥ स्थूलशब्दविषया ॥
 तद्वेतुत्वात् ॥ नतुशब्दतन्मात्रस्यहे
 तुः ॥ तस्माद्द्वारकार्यत्वेन ॥ वा
 गिन्द्रियेणसहैककारणत्वात् । शेषा
 णितुवत्त्वारि ॥ पाणिपादपायूप
 स्थानि ॥ पञ्चविषयाणि ॥ पाण्य

वि

द्याद्यादीनांपटादीनांपञ्चशब्दा-
द्यात्मकत्वात् ॥

बह्विः । पुं० अश्वयोनीदेशविशेषे ॥

बाह्विकः । पुं० बाह्वीकदेशे ॥ बा
ह्वीकदेशोत्पन्नेऽश्वे ॥ न० धीरे ।
कुङ्कुमे ॥ हिङ्गुनि ॥ बह्विकदेशे
भवः । कोपधादिस्थण् ॥

बाह्विजः । पुं० बाह्विदेशोत्पन्नेतु
रगे ॥

बाह्वीकः । पुं० बलख० इ० भा०
प्र० देशविशेषे ॥ यथाक्तं शक्तिस
ङ्गमे । कम्बोजदेशमारम्यमहा
स्येच्छात्पूर्वके । बाह्वीकदेशोदे
वेशिअश्वोत्पत्तिपरायणः ॥ तद्दे
शोत्पन्नाश्वे ॥ न० हिङ्गुनि ॥ धी
रे । कुङ्कुमे ॥ उच्चते० बह्वतिवा ।
बह्वप्रापणे । अलीकादयश्चेतिसा
धुः ॥ यद्वा । बह्वते । बह्वप्राधान्ये ।
बाहुलकादीकान् ॥ त्रि० बह्वीकदेशो
द्वेषे । बह्वीकदेशेभवः । कच्छादिभ्य
श्चेत्यण् ॥ पुं० गन्धर्वविशेषे ॥

। अ० नियुक्ते ॥ नियोगे ॥ पदपूर
णे ॥ निश्चये । सहने ॥ हेतौ ।
अव्याप्तौ ॥ विनियोगे ॥ ईषदर्थे ॥
परिभवे ॥ शुद्धावलम्बने ॥ वि
ज्ञाने ॥ श्रेष्ठे ॥ अतीते ॥ विग
ते ॥ विशेषे ॥ गतौ ॥ आलम्बे ।
पालने ॥ नानार्थे ॥ गते ॥ वि
रुद्धे ॥

विकम्

विः । पुं० स्त्री० पक्षिणि । वागति
गन्धनयोः । बातेडिं च्चेतीण् ॥

विंशः । त्रि० विंशतेः पूरणे विंश
तितमे ॥ तस्यपूरणे डट् ॥

विंशकः । त्रि० विंशती ॥ विंशत्या
क्रीते ॥ विंशतिविंशद्भ्यांङ्बुन्न
संज्ञायाम् । त्रिंशतेडिंतीति-
लीपः ॥

विंशतिः । स्त्री० सङ्ख्याविशेषे ।
एकाऽधिकोनविंशती ॥ सङ्ख्या
र्थे० एकद्विवहुवचनान्तः । सङ्
ख्येये० एकवचनान्तः । यथा । विं
शत्याद्याः सदैकत्वे सर्वाः स-
ङ्ख्येयसङ्ख्ययोः । सङ्ख्या
र्थेद्विवहुत्वेस्तस्मान्मुच्यते । स्त्रि
यः ॥ द्वौदशतौपरिमाणस्य ।
पक्षिविंशतीतिनिपातनात्० प्रकृ
तेर्विन्भावः शतिप्रत्ययश्च ॥

विंशतिकः । त्रि० विंशत्याक्रीतवृ
त्त्याद्यर्थे ॥ विंशतिविंशद्भ्यांङ्बुन्नसं
ज्ञायामित्यचयोगविभागात्कन् ॥

विंशतितमः । त्रि० विंशे ॥ विंश
तेः पूरणः ॥ तस्यपूरणे डट् ।
विंशत्यादिभ्यस्तमडन्त्यतरस्याम्०
इतिडटस्तमडागमः ॥

विंशी । पुं० विंशती ॥

विकम् । न० सद्यः प्रसूतायाः गोः
क्षीरे ॥ यथा । क्षीरंसद्यः प्रसूता
याः पेयूषः पालनविक्रमितिशब्द

विकटा

चन्द्रिका ॥
 विकङ्कटः । पुं० गोक्षुरे ॥ इतिशब्द
 माला ॥
 विकङ्कतः । पुं० स्वादुकण्टके । स्र,
 बाह्वन्ते । ग्रन्थिले । व्याघ्रपादि । मृ
 दुफले । वंङ् च् । इ० गौ० दे० मा० प्र०
 विकङ्कते । कक्किगतौ । अतच् प्र
 त्ययः ॥ विकङ्कतफलंपक्वमधुरंस-
 र्वदे।प्रजित् ॥
 विकङ्कता । स्त्री० अतिशलायाम् ॥
 विकचः । पुं० क्षपण्ये ॥ केतुग्रहे ॥
 त्रि० अकेशे । केशशून्ये ॥ विकसि
 ते । स्फुटिते ॥ कचति । कचव-
 न्धने । पचाद्यच् ॥ विगतः क
 चोऽस्माद्वा ॥
 विकचा । स्त्री० महाश्रावणिकाया
 म् ॥
 विकच्छः । वि० कच्छरहिते । मुक्त
 कच्छे ॥
 विकटः । पुं० विस्फोटके ॥ साकुरु
 ण्डवृक्षे ॥ त्रि० उरौ । विशाले ।
 पृथुले ॥ पृथौ ॥ विकरालि ।
 रस्ये । सुन्दरे ॥ दन्तुरे ॥ कटाभा
 धे । विकटति । कटे वर्षावरण
 योः । पचाद्यच् ॥ यद्वा । सम्प्रो
 द्ये तिचकाराद् रपिकटच् ॥
 विकटा । स्त्री० बौहदेव्यन्तरे । माया
 देव्याम् । मारीच्याम् । त्रिसुखा
 याम् । वज्रकालिकायाम् । वज्र

विकर्णः

बाराह्याम् । गौर्याम् । पोच्चिर
 थायाम् ॥
 विकटाननः । पुं० राक्षसान्तरे ॥
 त्रि० भीषणास्ये ॥
 विकण्टकः । पुं० विकङ्कते ॥ दुरा
 लमायाम् ॥ विकृद्घः कण्टको
 ष्य ॥
 विकत्यनम् । न० मिथ्याज्ञाघाया-
 म् ॥ यथा । ज्ञाघाप्रशंसार्थं वा
 दः सातुमिथ्याविकत्यनम् । इ०
 हिमचन्द्रः ॥ विकत्यते । कत्य
 ज्ञाघायाम् । भावेल्थ ट् । त्रि० तच्छी
 लि । ताच्छीलिकेषु । वासरूपविधिर्ना
 स्तीत्यस्य प्रायिकत्वात् । वीकषलसे
 तिघिनुष् विषये । चलनशब्दे तियु
 च् ॥ स्वगुणज्ञाघनादौ ॥
 विकत्यौ । त्रि० विकत्यनशीले ॥ वि
 कत्यते । तच्छीलः । कत्य० । वीक
 षलसकत्यस्यस्यः । इतिघिनुष् ॥
 विकथा । स्त्री० अध्ययनेऽनुपयुक्तायां
 कथार्या ॥
 विकनीनिकः । त्रि० क्वाणे ॥ विग
 षाकनीनिकातारायस्मात् ॥
 विकम्पितः । त्रि० विशेषणकम्प-
 विशिष्टे ॥
 विकरः । पुं० रोगि ॥ विकीर्यते ।
 कृ० । च्छेदीरप् । त्रि० करशून्ये ॥
 विकरालः । त्रि० भयानके ॥
 विकर्णः । पुं० त्रिदिशि । कोणे ।

विकल :

इयोस्मर्ध्वे ॥ यथा । शक्रादीनांपु
रेतिष्ठन्स्पृश्यं प्रपुरत्रयम् । वि
कर्णोद्दौ । विकर्णस्य स्त्रीन्कोशान्
हेपुरेतयेतिविष्णुपुराणम् ॥ दुर्यो
धमानुजे ॥ त्रि० कर्णरहिते ॥

विकर्णिकः । त्रि० कर्णिकारहिते ॥
पुं० भूमि० सारस्वतदेशे ॥ यथा ।
काश्मीरस्तुमाधुमताः सारस्वता
विकर्णिकाः । इतिहेमचन्द्रः ॥
विकर्णी । स्त्री० अयाङ्कुशेशरे० उवा
रेऽन्वहारिणि ॥

विकर्त्तनः । पुं० अर्के । मार्त्तगडे ।
सूर्ये ॥ विकर्त्तयतिभक्तं रागात् ।
कृतीर्कदने । णिञ्जन्ताल्ल्युट् ॥
यद्वा । विशिषिणकर्त्तनयस्य । वि-
श्वकर्मणोयन्नोस्त्रीटत्वात् ॥ अर्क-
वृक्षे ॥

विकर्म्मकृत् । त्रि० निषिद्धकर्मका
रिणि ॥

विकर्म्म । न० शास्त्रप्रतिषिद्धे० व्या
पारे ॥

विकर्म्मस्यः । त्रि० निषिद्धकृति ।
शौर्द्धैद्विकस्यकर्मणोविरोधीनि
यानिकर्माणि० अगम्यागमनादीनि
तत्कारिणि ॥

विकर्षः । पुं० । कर्षणे ॥ विकर्षणम् ।
कृष० । घञ् ॥ वाणे ॥

विकर्षणम् । न० आकर्षणे ॥

विकलः । त्रि० जने ॥ विकल्ले ॥ स्व

विकसत्

भावहीने ॥ विगताकलायस्य ॥
निष्कले ॥

विकलपाणिकः । पुं० कुणौ । कुक
रे । विकृतकरे ॥ विकलः पा
णियस्य ॥

विकला । स्त्री० ऋतुहीनायाम् ॥ रा
श्यादिकलायाः षष्टितमशि ॥

विकलाङ्गः । त्रि० स्वभावतोन्यूना
धिकङ्गि । अपोगण्डे ॥ विकल
मङ्गमस्य ॥

विकली । स्त्री० ऋतुहीनायाम् ।
गौरादिच्चान्डीष् ॥

विकल्पः । पुं० भ्रमे । भ्रान्तौ ॥ क
ल्पने ॥ सङ्कल्पविपर्यये ॥ बित
र्के ॥ संशये ॥ तुल्यबलरूपविरो
धे विकल्पोभवति ॥ शब्दज्ञानानु
पातीवस्तुशून्योविकल्पः ॥ विक
ल्पनम् । कृपू सामर्थ्ये । भावेव
ञ् । विविधकल्पे ॥ विशिष्टक
ल्पे ॥

विकल्पकः । त्रि० निर्मातरिभा

विकल्पितः । त्रि० विपरीतत्वेनक
ल्पिते ॥

विकषा । स्त्री० मांसरोहिण्याम् ॥ म
ञ्चिष्ठायाम् ॥ विकषति । कषहिं
सायाम् । पचाद्यच् ॥

विकसः । पुं० सिन्धुनन्दने ॥ व
न्द्रे ॥

विकसत् । त्रि० जुम्भमाणे ॥

विकारहीनः ।

विकसनम् । न० स्फुटने ॥
 विकसा । स्त्री० मञ्चिष्ठायाम् ॥ विक
 सति । कसगतौ । षच् ॥
 विकसितः । त्रि० उज्जृम्भिते । वि
 निद्रे । दलानामन्यान्यविशेषे ।
 दलिते ॥ व्यकासीत् । कस० ।
 गत्यर्थेतिक्तः ॥
 विकस्वरः । त्रि० विकसनशीले । वि
 काशिनि ॥ विकसति । कस० ।
 स्थेशभासपिसकसीवरच् ॥
 विकस्वरा । स्त्री० रक्तपुननवाया
 म् ॥
 विकारः । पुं० प्रकृतेरन्यथाभावे ।
 विकृतौ ॥ स्वरूपपरित्यागेनरूपान्त
 रापत्तौ । कार्ये ॥ पञ्चमहाभूतान्ये
 काद्देशेन्द्रियाणीतिषोडशकेगणे ॥ ज
 न्मादिनाशान्ते परिणामे । सचयास्के
 नपठितोयथा । जायते० षस्ति० बर्द्ध
 ते० विपरिणमते० अपक्षीयते० विन
 श्यतीतिषट् भावविकाराः इति ॥ शा
 न्तं ज्योतिः कथमनुदितानस्तनिच्यप्र
 कोशं विप्रवेत्पक्षीव्रजतिविकृतिं नि
 ष्कलं निम्नं लघु । शश्वत्रीलित्यल
 दलरुचामम्बुवाहावलीनांप्रादुर्भावे
 भवतिनभसः कीदृशावाविकारः ।
 विकरणम् । कृञ्० । घञ् ।
 रुजि । रागे ॥

विकारहीनः । त्रि० निर्विकारे । जा
 यतेऽस्तीत्यादिषड्भावविकारशून्ये ॥

विकालिका

विकारावर्ति । न० निगुंणे० भगव
 द्रूपे ॥ विकारेषुनवत्तं तद्वतितयो ॥
 विकारौ । पुं० षष्टिवत्सरान्तगतव
 त्सरविशेषे ॥ विषमस्यजगतसर्वे
 विरोधेभयसम्भवम् । विकारीस
 र्वतोऽपायोममवाक्यन्तुनान्यथा ॥
 ३३ ॥ वि० उपचयादिमति । परि
 षामिनि ॥ विकारोऽस्यास्ति । इ
 निः ॥ षड्भावविकारयुक्ते देहव
 ति ॥ तथाहि । ब्रह्मादितृणपर्यं
 कादेहवन्तोविकारिणः किं विशु किं
 शिवो ब्रह्मामघवाकिं वृहस्पतिः ।
 देहवान् प्रभवत्येवविकारैः संयु
 तः सदेतिव्यासः ॥
 विकार्यः । पुं० सीमादौ० कर्म
 शेषे ॥ विक्रियते । डुकृञ्० ।
 शिभाषाकृतवैरितिक्यवभावे० ऋह
 लीख्यत् । वृद्धिः ॥ षड्द्वारे ॥
 विविधंकार्यमस्य । सचत्रिविधः
 । तामसेराजसःसात्त्विकइतिभेदा
 त् । तत्रतामसाज्जडानिभूतसू
 क्ष्माणिजायन्ते० राजसाद्विर्मुखा
 निद्देशेन्द्रियाणि० सात्त्विकान्मन
 इन्द्रियदेस्तास्यजायन्ते ॥
 विकालः । पुं० दिनान्ते । सायाह
 नि ॥ दैवपैचादिकर्मणिबिरुद्धः
 कालः ॥

विकालकः । पुं० विकाले ॥

विकालिका । स्त्री० ताम्याम् । मा

विकिरः

नरन्ध्रायाम् । तांबी० इ० गौ
दे० भा० प्र० षाय ॥
विकाशः । पुं० विजने । रहसि ॥
प्रकाशे । व्यक्ते ॥ विकाशनमस्मि
न वा । काश्टदौप्तौ । भाविहलद्ये
त्यधिकरणे वाघञ् ॥ यद्वा । विक
शनमत्रवा कशशब्दे । पूर्वबद्ध
ञ् ॥ विजृम्भणे ॥
विकाशनम् । न० विकाशे ॥
विकाशी । चि० विकसरे । विकास
शीले ॥ विकाशीऽस्थास्ति । अतद्
निः ॥
विकाशी । चि० विकाशिनि ॥ बौक
षेतिघिनुण् ॥
विकासः । पुं० विसृष्ट्वरे ॥
विकासी । चि० विकसुरे । विकसति
। कसगती ॥ बौकषेतिघिनुण् ।
पृषादरादिः ॥ विकासीऽस्थास्ति
वा । अतद्दनिः ॥
विकिरः पुं० खगे । पक्षिणि । वि
किरति । कृविच्चे पे । इगुपधेति
कः ॥ कूपे ॥ पूजासमयेविघ्नो
त्सारणार्थं च प्रणीयलाजादौ । य
था । लाजाचन्दनसिद्धार्थं भस्मद्रु
र्वाकुशाक्षताः । विकिराद्वतिस
न्दिष्टाः सर्वविघ्नौघनाशकाः ॥
षमिदग्धादौनांपिण्डदाने ॥ न०
जलविशेषे ॥ यथा । नद्यादिनिक
टे भूमिर्थाभवेदालुकामयी । उद्गा

विकूननम्

व्यतेततीयत्तु तज्जलं विकिरं विदुः
॥ विकिरं शीतलं सूच्छं निर्दीपलं
घुचस्मृतम् । तुवरं मादुपित्तघं
मनाक्कफकरं स्मृतम् ॥
विकीरणः । पुं० रक्ताकर्षणे ॥ वि
किरति । कृविच्चे पे । कृवृद्धतिक्यु
न् । इत्वंरपरत्वम् । बाहुलकाद्दी
र्घः ॥ विक्षेपणे । वखे रणा०
इ० भा० ॥ विहिंसने । विज्ञाने ॥
विकीर्णः । चि० विस्तीर्णः । लुप्तिते
कीर्णः । विक्षिप्ते । विखराद्वति
ख्याते ॥ विललापविकीर्णमूर्धजे
ति० कुमारसम्भवः ॥ विकीर्यते
स्म । कृ० । क्तः ॥
विकीर्णरोम । न० स्थीणये । कुकु
रौधा० इ० भा० प्र० ओषधी ॥
विकीर्णानिरोमाण्यस्मिन् ॥
विकीर्णसञ्ज्ञम् । न० स्थीणये ॥ *
विकुण्ठितः । चि० कुण्ठीकृते ॥
विकुर्वाणः । चि० हर्षमाणे । हृष्ट
चित्ते ॥ विकुरुते । करोतेऽथानश
० शानच्वा ॥ विक्रियमाणे ॥ वि
कृते ॥
विकुसः । पुं० चन्द्रे ॥ विकसति ।
बौकसेरितिरक् । उच्चोपधायाः ॥
विकूणिका । स्त्री० नासिकायाम् ॥
विकूननम् । न० आस्यगतविकारे ।
विरावना० कूटकटावना० कील
ना० इत्यादिभाषाप्रसिद्धे ॥

विक्रमः

विकृतम् । न० विकारे ॥ तल्लक्षणं यथा । स्त्रीमतेष्यादिभिर्यत्र नोच्यते स्वंविवक्षितम् । व्यज्यते चेष्टयैवेदं विकृतं तद्विदुर्बुधाः ॥ पुं० वत्सर विशेषे ॥ तत्फलं यथा । सर्वाः प्रजाः प्रप्रीडान्तं व्याधिः शोकश्च जायते । शिरोवक्षोच्चिरोगाश्च पापाद्विधिविकृतेजनाः ॥ २४ ॥ त्रि० बीभत्से ॥ रागिते ॥ असंस्कृते । बीभत्साख्यरसान्विते ॥ विकरणं विकृतम् ० जुगुप्साप्रभवत्वात् ॥ विक्रियते स्म वा । क्तः ॥

विकृतिः । स्त्री० विकारे ॥ रुजि ॥ डिङ् ॥ यत्र न समयाङ्गापदेशः साविकृतिरिति मीमांसकाः ० यथा सौर्यादिः । तत्र कतिपयाऽङ्गानामतिदेशेनापि प्राप्तत्वात् ॥ मयादी ॥ विकरणम् । क्तञ् : क्तान् ॥

विकृष्टः । त्रि० दीर्घे ॥ चाकृष्टे ॥ विकृष्यते स्म । कृषविलेखने । क्तः ॥

विकेशः । त्रि० केशरहिते ॥

विकेशी । स्त्री० केशशून्यायाम् ॥ पटवर्ध्याम् ॥

विकोक्तः । पुं० वृकासुरपुत्रे ॥

विकोषः । त्रि० वीषरहिते । निष्कोषे ॥

विक्रः । पुं० यारिशावके । कलभे ॥

विक्रमः । पं० पाद्विन्यासे ॥ आक्रमे । क्रान्तिमात्रे ॥ शक्तिसम्प

विक्रमादित्यः

तौ ॥ यथा । प्रमत्तं च भियुक्तेषु देवेन प्रहृतेषु च । विक्रमास्तत्र सिद्धान्तिपरीक्ष्य विधिना कृताः ॥ इतियुद्धकाण्डे रावणं प्रति विभीषणवाक्यम् ॥ शौर्यातिशये ॥ चरणे ॥ शिवाशास्त्रप्रयोगकौशले ॥ लग्नात्तृतीयभवने ० प्रभवादिषु चतुर्दशेष्वर्षे ॥ यथा । जायन्ते सर्वशस्यानि मेदिनीनिरुपद्रवा । कवणं मधुगव्यश्च महार्घ्यं विक्रमे प्रिये ॥ विक्रमादित्यभूपतौ ॥ विक्रमणम् ० अनेजवा । क्रमुपाद्विच्छेपे । घञ् ॥ त्रि० क्रमात् च्युते ॥

विक्रमादित्यः । पुं० स्वनास्त्रातिप्रसिद्धे नृपतिश्रेष्ठे । साहसाङ्के । शकारौ ॥ विक्रमे चादित्य इव ॥ अथ विक्रमाकर्षणं नमः सन्दधाति-ज्योतिर्विदाभरणसमाप्तौ शो कालिदासः । वर्षे श्रुतिस्मृतिविचारविवेकरस्य श्रीभारतखट्वृत्तिसम्मित १८० देशपीठे । मत्तोऽधुना कृतिरियं सतिमालवेन्द्रे श्रीविक्रमाकर्षणं पराजवरेसमासीत् ॥ प्रथमं नृपसभायां परिहृतवर्गं वर्णयति । शङ्कुः सुवाग्बरुचिर्मणिरंशुदत्तो जिष्णुस्त्रिलोचनहरीघटखपराख्यः । अन्ये पिसन्तिकवयोऽमरसिंहपूर्वायस्यै वविक्रमनृपस्य सभासद्दोऽमी ॥

विक्रमादित्यः

सद्योवराहमिहिरः श्रुतसेननामाश्री
 वादरायणमणित्यकुमारसिंहाः ।
 । श्रीविक्रमार्कानृपसंसदिसन्ति
 चैतेश्रीकालतन्त्रकथयस्त्वपरे मदा-
 द्याः ॥ धन्वन्तरिः क्षपणकीऽमर
 सिंहाशङ्कवेतालभट्टघटखपरका-
 लिदासाः । ख्यातीवराहमिहिरो
 नृपतेः सभायांरत्नानिवैषरुचिर्न
 वविक्रमस्य ॥ अथपरिजनान्बर्ण
 यति । अष्टौयस्यशतानिमण्डलध
 राधीशाः सभायांसदास्युः संस
 त्परिणाहकीटिसुभटाः सत्पण्डि
 ताः षोडश । दैवज्ञादशषण्मि
 ताः सभिषजोऽभष्टाः स्तथाऽटड्ठि
 नाः वेदज्ञारसचन्द्रमा १६ विजयते
 श्रीविक्रमः साधिभूः ॥ अथास्य
 सैन्यबर्णयति । यस्याष्टादशयेज
 नानि कटकैः पादातिकोटीत्रयम्
 ३००००००० बाहानामयुतायुतम्
 १००००००० चऽनवतीस्त्रिघ्ना । कृ
 ति २४३०० हस्तिनाम् । नौकाल
 क्षत्रतुष्टयं । विजयिनेयस्यप्रयाणे
 भवेत् । सायं विक्रमभूपतिर्विजयते ।
 नान्योधरिषीबलि । अथास्यशाकप्र
 षुत्तिं दर्शयति । येवास्मिन् बसुधा
 तक्षिशकगणान्सर्वादिशः सङ्करेह
 स्वापध्वनवप्रमान् ५५५५५५५५५५
 कलिमुषेधाकप्रउत्तिः । अथा
 श्रीविक्रमभूसुजाप्रदिदिनेनका

विक्रमादित्यः

मणित्यवराहमिहिरः श्रुतसेननामाश्री
 वादरायणमणित्यकुमारसिंहाः ।
 । श्रीविक्रमार्कानृपसंसदिसन्ति
 चैतेश्रीकालतन्त्रकथयस्त्वपरे मदा-
 द्याः ॥ धन्वन्तरिः क्षपणकीऽमर
 सिंहाशङ्कवेतालभट्टघटखपरका-
 लिदासाः । ख्यातीवराहमिहिरो
 नृपतेः सभायांरत्नानिवैषरुचिर्न
 वविक्रमस्य ॥ अथपरिजनान्बर्ण
 यति । अष्टौयस्यशतानिमण्डलध
 राधीशाः सभायांसदास्युः संस
 त्परिणाहकीटिसुभटाः सत्पण्डि
 ताः षोडश । दैवज्ञादशषण्मि
 ताः सभिषजोऽभष्टाः स्तथाऽटड्ठि
 नाः वेदज्ञारसचन्द्रमा १६ विजयते
 श्रीविक्रमः साधिभूः ॥ अथास्य
 सैन्यबर्णयति । यस्याष्टादशयेज
 नानि कटकैः पादातिकोटीत्रयम्
 ३००००००० बाहानामयुतायुतम्
 १००००००० चऽनवतीस्त्रिघ्ना । कृ
 ति २४३०० हस्तिनाम् । नौकाल
 क्षत्रतुष्टयं । विजयिनेयस्यप्रयाणे
 भवेत् । सायं विक्रमभूपतिर्विजयते ।
 नान्योधरिषीबलि । अथास्यशाकप्र
 षुत्तिं दर्शयति । येवास्मिन् बसुधा
 तक्षिशकगणान्सर्वादिशः सङ्करेह
 स्वापध्वनवप्रमान् ५५५५५५५५५५
 कलिमुषेधाकप्रउत्तिः । अथा
 श्रीविक्रमभूसुजाप्रदिदिनेनका

विक्रयः

मृदुबिस्तरप्यहनृपसखाकिलका
लिदासः ॥ इतिज्वोतिर्विदाभरण
म् ॥ पाकविशेषे ॥ यथा । घृतेगु
म्दपलं विंशत्पचित्सम्यग्भिषग्वरः
। उतार्य चक्षिपेदेषांखण्डञ्चपलविं
शतिः ॥ तालमूलीतुरङ्गीचशुण्ठी
चितिपलार्द्धकम् । जातीफलचक
कोलंलवङ्गञ्च तिकाषिकम् ॥ मा
लतीञ्चकुलिञ्चकवावंकरभंस्वच
म् । एतेषांकीलमात्राञ्चत्रायसस्य
पलद्वयम् ॥ पलैकंमोदकं कृत्वाए
कैकंभक्षयेद्दिने । धातुक्षीणोग्नि
क्षीणश्चबलानलकरंपरम् ॥ नेत्र
रोगेषुसर्वेषुकासश्वासेचकामले ।
प्रमेहान् विंशतिहन्त्याद्विक्रमादि
त्यमोदकद्वति ॥

विक्रमाक्षः । पुं० विक्रमादिच्ये ॥

विक्रमी । पुं० सिंहे ॥ त्रि० शक्ति
मति ॥ विक्रमः शौर्यम् । तद्
स्यास्मिन्वाचस्ति । अतद्वनिठना
वितोनिः ॥

विक्रयः । पुं० विक्रयणक्रियायाम्
। विपण्ये । मूल्यग्रहणपूर्वकद्रव्य
त्यागे । वेचा० इ० भा० ॥ क
न्याविक्रयेदोषो यथा । यः कन्या
पालनं कृत्वाकरोतिविक्रयं यदि ।
विपण्यधनलोभेन कुम्भोपाकं सग
कृत्वा कन्यासूत्रपुरीषश्चतत्रभज
ति । तस्मीः कर्मभिर्देशिताः का

विक्रीतः

कैर्यावदिन्द्रास्रतुर्दृश ॥ मृतस्रव्याध
योनौच सलभेष्वग्निनिश्चितम् ।
विक्रीणोतेमांसभारं बह्व्ये बदिषा
निशमितिब्रह्मवैवर्त्तपुराणे ॥
विक्रयणम् । डुक्रीञ्द्रव्यविनिम
ये । एरच् ॥

विक्रयणम् । न० विक्रये ॥ यथा ।
यमाहिशक्राग्निहुताशपूर्वनिष्ठाः
क्रयेविक्रयणे प्रशस्ताः । पौशाग्नि
विचाशतविन्दुवाताः क्रयेहिता
विक्रयणे निषिधाः ॥

विक्रयिकः । त्रि० विक्रेतरि ॥ विक्र
येणजीवति । बस्रक्रयविक्रगः ट्ठ
न् । क्रयविक्रयग्रहणंसङ्घातविग्न
होतार्यम् ॥

विक्रयो । त्रि० विक्रयकर्त्तरि ॥

विक्रान्तः । पुं० शूरे ॥ विक्रान्तस्य
लज्जाभूषणम् ॥ सिंहे ॥ न०
वैक्रान्तमणौ ॥ नीचवच्चे । कुष
च्चे ॥ विक्रामतिस्म । कृमु० गच्छ
र्येतिक्तः ॥

विक्रान्तिः । स्त्री० अश्रुगतौ । पुला
यिते ॥ विक्रमे ॥

विक्रयिकः । त्रि० विक्रेतरि ॥

विक्रिया । स्त्री० विकारे । विकृतौ
॥ विकरणम् । कृञ् शच् ॥
विविधत्वेनक्रियतेद्वतिवा ॥ विशे
पाकारे ॥

विक्रीतः । त्रि० कृतविक्रये । वीच

विशालित :

दिशा० मा० ॥ विक्रीतेकरिणिकि
मङ्गुशिविवाद् ॥

विक्रुष्टः । त्रि० निष्ठुरे ॥

विक्रीता । त्रि० विक्रयकर्त्तरि ॥ वि
क्रयिके ॥ विक्रीणाति । उ० क्रीञ्
० टच् ॥

विक्रीयः । चि० विक्रययोर्म्यद्रव्ये ।
पणितव्ये । विक्रयक्रियाकर्मणि
॥ विक्रीयते । उ० क्रीञ्० । अच्
यत् । गुणः ॥

विक्रवः । चि० विह्वले । भयादिना
भिभूते ॥ विक्रवते । कृ० क्तौ । प
चाद्यच् ॥

विक्रवता । स्त्री० भीरुतायाम् ॥ भय
तिहिविक्रवतागुणोद्भनानाम् ॥

विक्रिप्तिः । स्त्री० विक्रिदने ॥ क्त
म् ॥

विक्रिधिः । पुं० विचर्चिकादियुक्तदे
हे ॥

विक्रिन्नः । चि० करसाचीर्णे ॥ शी
र्णे ॥ आर्दे ॥ विक्रियतिस्म ।
क्तिट् ० । कर्त्तरिक्तः ॥

विक्रितः । पुं० विशेषणक्षते ॥

विक्ररः । त्रि० अविनाशिनि ॥ वि

विगतः क्षरेष्विनाशायस्यसः ॥

विक्रवणम् । न० विक्रावे । कासे ॥
टु० शब्दे । ल्युट् ॥

विक्रारः । पुं० भोजनादौ ॥

विक्रालितः । चि० धीते ॥

विचिपः

विचापः । पुं० विचरणे ॥ शब्दे ॥
विचरणम् । टु० । वैचु० श्रुव
इतिघञ् ॥

विचिप्तम् । न० चित्तभूमिकाविशे
षि ॥ यथा । सर्वदाविषयासक्तम
पि० कदाचिद्धाननिष्ठं चिप्ताविशि
ष्टतया० चित्तम् ० चित्तस्थतृतीया
भूमिः । तच्च० चिप्तमूढयोः स
माधिगच्छैवनास्ति० विचिप्ते तुचे
तसि० कादाचित्कः समाधिर्वि
चिपप्राधान्याद्योगपक्षे नप्रवर्त्तते०
किन्तु । तीव्रपवनविचिप्तप्रदीपवत्
स्वयमेवनश्यति ॥ चि० विप्रसृते
॥ विचिपयुक्ते ॥ विचिप्यतेस्म ।
चिपप्ररणे । क्तः । ल्यक्ते ॥

विचौरः । पुं० अर्कवृक्षे ॥

विचुष्णः । चि० कुडिले । कूटागथा
इ० भा० ॥

विचिपः । पुं० प्ररणे । त्यागे । वि
चिपण्ये ॥ ताडने ॥ अखण्डवस्त्व
नबलस्वनेन० चित्तवृत्तेरव्यापल
स्वने । विप्रयस्फुरणे ॥ ज्ञानेना
वरणे नष्टे विचिपस्त्ववशिष्यते० इ
षाराहेक्तिः ॥ विचिपंलक्षयति
योतमः कार्यव्यासङ्गात्कथाविच्छे
देविचिपः । इति ॥ अथार्थः ।
कार्यव्यासङ्गात्० कार्यव्यासङ्गमु
ज्ञाव्यत्यर्थः० ल्यव्लोपेपञ्चमी ।
कार्यव्यासङ्गस्यासम्भवात्कालान्त

विचि पशक्ति :

रकत्वे नारोपितः • तेनतादृशकथा
विच्छेदे विचि पः । तेनराजपुरुषा
दिभिराकारणे • गृहजनादि मिर्वा
वश्यककार्यार्थमाकारणे • स्वगृह
दाहादिकं पश्यती गमनेषा • शिरो
रोगादिनाप्रतिषेधेषा • नविचि
पः । ननुकार्यव्यासङ्गो ज्ञावनं
कुतः • सभाक्षोभादिनाचेत् • अन
नुभाषणमेव • उत्तराप्रतिपत्त्याचे
त् • अप्रतिभैवेति चेन्न । उत्तराश
सराभावात् । वस्तुतस्तूत्तरस्फू
र्त्तावपि • तददृश्यसम्भावनायावि
चे पसम्भवात् । यथाचित्तिः सक
त्कार्यकार्यत्वादिच्छुक्तम् • अत्राहुरे
व्यभिचारस्तावन्मयोदाहाव्यः • तत्र
चेदयंपक्षसमत्वं ब्रूयात् • तदामे
किमुत्तरम् • अतीजमहावर्षवलि
खितं मयाचविचारितम् • किञ्चि
त्कार्यमुद्गाव्यगृहगत्त्वादृश्यते • इ
त्थं विचि पसम्भवादिदि ॥ वि
चि पशक्तिः । विप • । मावि • घञ् ॥

विचि पशक्तिः । स्त्री • अज्ञानसाम
र्थ्ये । मायाशक्तौ ॥ यथा • रज्ज्व
ज्ञानं • स्वाहतरक्षी • स्वशक्त्या •
सपोदिकमुद्गावयति । एवम् • अ
ज्ञानमपि • स्वाहतात्प्रनि • तथा
विचि पशक्त्या • आकाशादिप्रपञ्च
गुणावभतिलादृशंसोमर्थ्यम् • वि
चि पशक्तिर्लिंगादिब्रह्माण्डानां भग

विखु :

तृज्जिदिच्छुक्तेः । विविधस्वरूपेण
भवन्विचि पशक्तिः ॥

विचि पसहम् : । पुं • अन्तरायविशि
षेषु ॥ तेचयोगसूत्रेणदर्शिताः ।
यथा । दुःखदीर्घमनस्वाङ्गमेजयत्वभ्या
सप्रश्नासाविचि पसहभुवः • इति ॥
अस्यार्थः । कृतश्चिन्मिच्छादुत्प
न्नेषु विचि पेषु • एतेदुःखादयः
प्रवर्तन्ते । तत्रदुःखंचित्तस्यराग
जः परिणामेवाधनालक्षणः • य
दाधात्प्राणिनस्तदपघातायप्रवर्त
न्ते । दौर्मनस्वावाद्याभ्यन्तरैः
कारणैर्मनसोदौस्थाम् । अङ्ग
मेजयत्वंसर्वांगाणांविषय, रासनवनः
स्थैर्यंस्वाघकः । प्राणोयद्वाद्या
युमात्रोमत्तिसप्रश्नासः । यत्की
ष्यवायुनिःश्वसितिसप्रश्नासः
। तएते विचि पैः सहप्रवर्तमाना
यथादिताभ्यासवैराग्याभ्यांनिरोह
व्याः समाहितचित्तस्थैते नभवन्ति
• विचि पचित्तस्यैवभवन्तीति विचि
पसहभुवोऽन्तरायाएव । एते चभ्या
सवैराग्याभ्यांनिरोहव्याः ईश्वर
प्रणिधानेनवा ॥

विखु : । वि • विगतनासिके ।
विखनाः । पुं • सहरि । ब्रह्मणि ॥
विखुः । वि • गतनासिके ॥ विगता
नासिकोऽय । खु, ख्रौचवत्त्व्यावि
तिनासिकायाः खुः ॥

विगाहमान :

एकपर्य्यवसितीमोक्षः । इतिमु
क्त्वाद् ॥

विगर्हणम् । न० विगर्हणायाम् ।
विगर्हणा । स्त्री० निन्दने । मत्स्यं ना
याम्

विगर्हितः । चि० जुगुप्सिते । निन्दि
ते ॥ निषिद्धे ॥

विगलितः । चि० सुखलिते ॥ यथा ।
विगलितवसनं परिहृतवसनं घटय
क्षधनमपिधानम् । किशलयशयने
पङ्कजनयनेनिधिमिवहृषंनिधान
म् ॥

विगाटः । चि० प्रविष्टे ॥ विगाहते
स्म । गाहूबिलोडने । ऋः ॥ क
ठिने ॥ प्ररुठे ॥ स्नाते । चवगा
हते ॥

विगाथा । स्त्री० माचावृत्तप्रभेदे ॥ य
था । गाथाद्वितीयतुर्यौपादौभव
तोयदाचविपरीतौ । सेयंभवतिवि
गाथा० फणिनायकपिङ्गलेनाक्ता ॥
यथा । वन्दारण्यविहारी० बल्लवनारी
मनोहारी । गोपालीकरताली० न
त्तंनशालीपुनातुवनमाली ॥

विगानम् । न० निन्दायाम् ॥ परदै
वते ॥ विरुहंगानम् ॥

विगाहनम् । न० स्नाने ॥

विगाहमानः । चि० प्रविशमाने ॥

विगाहते । गाहू० । शानच् ।

मुक् ॥

विग्रहः ।

विगीतः । चि० निन्दिते ॥

विगुणः । चि० गुणवैपरीत्यविशि
ष्टे ॥ यथा । ययामनेममाचष्टने
यंमातातयामम । विगुणेष्वपिपु
त्रेषुनमाताविगुणामवेत् ॥ च
ङ्गविकलि ॥

विगूढः । चि० गर्हिते ॥ गुप्ते ॥

विगृह्यवादः । पुं० जयपराजयप्रधा
नेजल्पन्याये ॥

विग्नः । चि० भीते ॥

विग्रः । चि० गतनासिके ॥ विग
तानासिकाऽस्य । वेद्योवक्तव्यः ।
प्रादिभ्योधातुजस्येति समासः ॥

विग्रहः । पुं० काये । शरीरे ॥ वि
भागे ॥ विस्तारे ॥ समासवाक्ये ।
विस्तरे । वृत्त्यर्थबोधकेशक्ये ॥ पुं०
न० राज्ञागुणभेदे । वीरे । रणे ।
युद्धे । कलहे । सङ्ग्रामे ॥ सम
व्यायोभ्यांसन्दधीत० हौनेनविगृ
हणीयात् । यथा । बालीवृद्धीदी
र्घरोगी तथाज्ञातिर्वाहृष्यतः ।
भीरुकोभीरुकजनोसुबुधोसुबुधजन
स्तथा ॥ विरक्तप्रकृतिश्चैवविषयेष्वति
शक्तिमान् । अनेकविषयमन्त्रशुद्धेव
ब्राह्मणनिन्दकः ॥ देवेनापहतश्चैव
दैवचित्तकण्ठवच । दुर्भिक्षव्यसने
पेतोषलव्यसनसंयुतः ॥ अदेश
स्थाबहुरिपुयुक्तकालविपर्ययः ।
सत्यधर्मव्यपेतसविंशतिः पुरुषा

विघसाशी

धमाः ॥ एतेः सन्धिनकुर्वीत
 विघृणीयात् कुर्वीत इति कामन्द
 कीतिः ॥ विरुद्धं विविधं वा •
 ग्रहणम् । यद् । यद्दृष्टिच्यप् ॥
 विविधैर्व्याधिभिर्गृह्यते वा । अप्
 ॥ विविधं सुखदुःखादिगृह्णाति
 वा । अप् ॥ चि • यद्गृह्ये ॥
 विघहावरम् । न • पृष्ठे •
 विस्लापनम् । न • अमहेती ॥ विस्ला
 पयति । स्त्री • । ल्युट् ॥
 विघटनम् । न • विरुद्धनिर्माणे ॥
 विघटिका । स्त्री • पले ॥
 विघटितः । चि • नाशिते ॥
 विघटी । स्त्री • पले ॥
 विघट्टनम् । न • सङ्घर्षे ॥
 विघट्टितः । चि • अभिहतौ ॥ विशेषे
 णचालिते ॥ विपूर्वात् • घट्टतेः
 क्तः ॥ इट् ॥
 विघसः । पुं • भुक्तशेषे । अतिथिगु
 षादिभुक्तावशेषे ॥ विशिष्टैरद्यते ।
 अद् • उपसर्गेऽदृश्यप् । घञ्प्रो
 खेतिघसल्ल ॥ आहारे ॥ न • सि
 क्यके ॥
 विघसाशी । चि • अतिथिगुर्वादिभुक्त
 शेषभुजि ॥ विघसंभुक्तशेषमेवाश्रा
 ति । अश • । णिनिः ॥ विघसा
 शीभवेन्नित्यं नित्यं वाऽमृतभोजनः
 । विघसाभुक्तशेषस्तु यज्ञशेषं तथा
 मृतम् ॥

विघ्नविनायकः

विघातः । पुं • मारणे ॥ हननं घातः
 । विशिष्टो घातः ॥ व्याघाते ।
 आघाते ॥
 विघातौ । चि • निधारके । घातके ॥
 विघूर्णम् । चि • भ्रमति ॥ घुर्ण
 णं भ्रमणे । अनुदात्तत्वप्रयुक्तात्म
 नेपदश्च • चक्षिडोऽित्त्वेनानिच्छत्स्य
 ज्ञापनात् • परस्मैपदम् । *
 विघ्नः । पुं • अन्तराये । प्रत्युच्चै ।
 समाप्तिप्रतिबन्धकदुरिते ॥ विहन
 नम् • विघ्नन्तिमनांश्चस्मिन्वा •
 विहन्यतेऽनेन वा । हन • । घञ
 र्येकः ॥
 विघ्नकारी । चि • घोरदर्शने ॥ वि
 घातिनि । विघातशुकारके ॥
 विघ्नचतुष्टयम् । न • लयविघ्नपक्षघा
 यरसास्वादलक्षणेषु चतुर्षु ॥ नि
 र्विकल्पसमाधौ क्रियमाणे चैते चत्वा
 रो विघ्नः सम्भवन्ति ॥ विघ्नानां च
 तुष्टयम् ॥
 विघ्ननायकः । पुं • गणेशे । विघ्नानां
 नायकः ॥
 विघ्ननाशकः । पुं • विनायके । गणे
 शे ॥ विघ्नानां नाशकः ॥
 विघ्ननाशमः । पुं • गणेशे ॥
 विघ्नराजः । पुं • विनायके । गणा
 धिपे ॥ विघ्नानां राजा । राजाहः
 सखिभ्यष्टच् ॥
 विघ्नविनायकः । पुं • श्रीगणेशे ॥

विचयनम्

विघ्नहारी । पुं० गणाधिपे । लम्बो
दरे ॥ अक्षयं हरति । छज्० ।
शनिः । विघ्नस्यहारी ।
विघ्नितः । वि० सञ्जातविघ्ने ॥ इ
तच् ॥
विघ्नेशः । पुं० हेरम्बे ॥ विघ्नाना
मौशः ॥
विघ्नेशवाहनः । पुं० महामूपके ॥
विघ्नेशस्यवाहनः ॥
विघ्नशानकान्ता । स्त्री० श्वेतदूर्वायाम् ॥
विघ्नः । पुं० अश्वत्थुरे । पु० ॥
विघ्नः । स्त्री० अश्वत्थुगतिप्रभेदे ॥ शू
शिम्व्याम् ॥ नत्तने । इ० मेदि
निकरः ॥
विचकिलः । पुं० मल्लीप्रभेदे । द्विपु
टायाम् ॥ मदनवृत्ते ॥ इतिमेदि
निकरः ॥
विचक्षणः । पुं० परिणते ॥ विचष्टे
चक्षिङ्० । अनुदात्ततश्चह्लादे
रितियुच् । कर्त्तरिल्युडितिन्या
सकारः ॥ त्रि० विचारकुशले ॥
निपुणे । तत्तत्कालकर्त्तव्यतायां
चतुरे ॥ निपुणतरवस्तुदर्शिनि ॥
विचक्षणा । स्त्री० नागदन्त्याम् ॥
विचक्षुः । त्रि० विमनसि ॥ चक्ष
र्हीने ॥
विचक्षुः । पुं० अन्वेषणे ॥ विचक्षी
ते । चिञ्चयने । कमश्चरच् ॥
विचयनम् । न० मार्गणे ॥ संबीक्ष

विचारजा

षी ॥ विविधम्० चयनम् ॥ चि
ञ्० । ल्युट् ॥
विचर्चिका । स्त्री० रोगविशेषे । पा
मनि । पामायाम् ॥ दाह्यतेत्वक्
खरारूक्षापाण्योर्ज्ञयाविचर्चिका ।
पादेविपादिकाज्ञया स्थानभेदा
द्विचर्चिका । दाह्यते० । विदार्य
ते ॥ विचर्च्यते । चर्चबध्यने ।
रोगाख्यायांखल्वहुलम् । प्र
च्ययोपसर्गाभ्यांरोगप्रतीतिः ॥
विचलः । त्रि० अस्थिरे ॥
विचलनम् । न० विभ्रमे ॥
विचलितः । त्रि० सुखलिते । पति
ते ॥ स्थानान्तरप्राप्ते ॥
विचारः । पुं० कार्याकार्यरूपेविम
शे ॥ तत्त्वनिर्णये । सन्दिग्धेवस्तु
निप्रमाणेनतत्त्वपरीक्षायाम् । वि
तर्के । प्रमाणैर्वस्तुतत्त्वपरीक्षायाम् ।
चर्चयाम् । सङ्ख्यायाम् ॥
सन्दिग्धसंप्रयोजनस्य० विचारमर्ह
ति ॥ विवेके ॥ कोङ्कथमिदंजा
तंकोवैकर्त्तव्यविद्यते । उपादा
नंकिमस्तीहविचारः सायमीदृ
शः ।
विचरणम् । न० विचरन्त्यनेनवा ।
चर० । घञ् ॥
विचारजा । स्त्री० विद्यायाम् ॥
यथा । परीक्षायापरीक्षाविद्याइ
धाविचारजा । तत्रापरीक्षाविद्यायां

विचिकित्सा

विचारोऽयं समाप्यते ॥ चि० वि
चारोत्पन्न । विचाराज्जाते ॥ ज-
नी० । डः ॥

विचारणम् । न० विचारे ॥ चरसंश-
येचुरादि : युच् ॥

विचारणा । स्त्री० विचारे । चर्चाया
म् ॥ मीमांसाशास्त्रे ॥ चरसंशये०
चुरादि : । य्यासश्रय्योयुच् ।
टाप् ॥

विचारणीयम् । न० शास्त्रे ॥ चि०
विचार्ये ॥

विचारितः । चि० कृतविचारे । वि-
द्वे । विचि ॥ विचार्यतेस्म । चर-
गतौ० ग्यन्तः । क्तः ॥ विचारः
सञ्जातोऽस्त्रया । तारकादित्त्वादि-
तव् ॥

विचार्य्यः । चि० विचारयोग्ये । वि-
चारितव्ये । विचारणीये ॥

विचार्य्यमाणः । चि० चिन्त्यमाने ॥
ज्ञानं ज्ञेयं तथा ज्ञाता चित्तयं भाति
माद्यथा । विचार्यमाणे चित्तयेचा-
त्मैकैकोऽवशिष्यत इति श्रीमहानि-
र्वाणतन्त्रम् ॥

विचालः । पुं० न० अन्तरे । अभ्यन्त-
रे । अन्तराले ॥ रूपान्तरापत्तौ ॥
यथापयसोदध्यादिरूपताविचालः ॥

विचिः । पुं० स्त्री० अल्पतरङ्गे ॥

विचिकित्सा । स्त्री० संशये । विरुद्धा-
नेकैकोऽव्यवगाहिज्ञाने ॥ विचिकि

विचिन्वन्

त्सनम् । कितसंशये । गुप्तिज्-
किङ्क्षः सन् । ततः अप्रत्यया
दित्यकारप्रत्ययः । टाप् ॥

विचिकित्सितः । चि० संशयिते ।
सन्दिग्धे ॥ विचिकित्सासञ्जाता-
य । तारकादित्त्वादितव् ॥

विचिकिलः । पुं० द्विपुटायां मल्लिका-
याम् ॥ दमनके ॥ इ० हे० चन्द्रः ॥

विचितः । चि० अन्विष्टे ॥

विचितः । चि० उन्मत्ते ॥

विचित्रम् । न० कर्बुरवर्णे ॥ पुं०
न० अलङ्कारविशेषे ॥ विचित्रं स्ववि-
रुद्धस्य फलस्य स्यात्समुद्यमइतिल-
क्षणात् ॥ चि० विचित्रवर्णवति ॥
नान्नाधिधे ॥

विचित्रकः । पुं० भृजं हृत्के ॥

विचित्रदेहः । पुं० मेवे ॥ चि० चास-
यं शरीरे ॥ नानावर्णदेहे ॥

विचित्रवीर्य्यः । पुं० चन्द्रवंशीयनृ-
पतिविशेषे ॥

विचित्रवीर्य्यसूः । स्त्री० सत्यवत्या-
म् ॥

विचित्रा । स्त्री० मृगैर्दारौ ॥ चित्रो-
ख्यनाड्याम् ॥

विचित्राङ्गः । पुं० कौकिनि । मयूरे ।
व्याघ्रे ॥ चि० चास्ययं शरीरे ॥ वि-
चित्राणि० अङ्गानियस्यसः ॥

विचिन्वन् । चि० मृगयमाणे । अ-
न्विष्यति ॥

विच्छाया

विचो । स्त्री० वीच्याम् । तरङ्ग ॥
 इ० हिरूपकीषः ।
 विचतमः । चि० चेष्टारहितै । विग
 ताचतनायस्यसः ॥ (*) ॥
 विचताः । चि० दुर्मनसि । अनामं
 नसि । विमनसि । विगतचित्ते ॥
 भगवदज्ञानजनितदुरितप्रतिबद्ध
 विवेकविज्ञाने । विक्षिप्तचित्ते ॥
 उद्विग्नचित्ते ॥
 विचेयः । चि० मृग्ये ॥
 विचेष्टकम् । न० अङ्गपरिवर्तने ॥
 विचेष्टितम् । न० विरुद्धाचरणे ॥
 व्यापारे ॥
 विच्छन्दः । पुं० विच्छन्दके ॥ वि
 शिष्टच्छन्दोऽयम् ॥
 विच्छन्दकः । पुं० ईश्वरसद्यप्रभेदे ।
 विशिष्टच्छन्दोऽभिप्रायोऽयम् ॥ य
 द्वा । विशिष्टान्० छन्दयति० साभि
 लाषान् करोति । कृदि० । खलु
 ल्० कुन्वा ॥ उपर्युपरियङ्गैर्वा तद्वि
 च्छन्दकसंज्ञकमिति भरतः ॥
 विच्छन्दकः । पुं० विच्छन्दके ॥
 उच्छृदिर्दीप्तौ ॥ खलु ॥
 विच्छायः । पुं० मणौ ॥ न० पक्षिणां
 छायायाम् । चि० हतप्रभे ॥ छाया
 रहिते ॥ विगताच्छायायस्य ॥
 विच्छाया । स्त्री० पक्षिच्छायायाम् ॥
 क्लोवतोचिता० छायावाहुल्यइति स्म
 रणात् ॥

वजनः

विच्छतिः । स्त्री० अङ्गहारे ॥ विच्छि
 दे ॥ हावभेदे ॥ यथा । मण्डनाना
 दरन्यासो विच्छितीरुपदर्पतः । चा
 भरणविलेपनादीनां कुतश्चित्प्रिया
 पराधादीर्घ्यानादरेख्यज्ञानां सखी
 नांप्रव्रतीधारणं विच्छतिः । प्रि
 येषदत्तंप्रीतिनिबन्धनं स्वल्पमपि वि
 भूषणं विच्छतिरिच्यन्ते । चाक
 ल्यकल्पनाल्पापि विच्छतिः का
 क्षिपोषकृदित्युज्ज्वलनीलमणिः ॥
 विच्छेदनम् । क्तिदिर्दुधीकरण
 । क्तिन् ॥ छेदे० विनाशे० विच्छति
 रिति चिकाण्डशेषः ॥ गेहायधौ ॥
 कृतिहेमचन्द्रः ॥
 विच्छिन्नः । चि० समालम्ब्य । कृत्ते ।
 काटा० इ० मा० ॥ विभक्ते ॥ कुटि
 ले ॥ विशेषश्चिच्छिन्नः ॥
 विच्छिन्नावस्था । स्त्री० विच्छेदावस्था
 याम् । अभिव्यक्तस्य जनितकार्यं
 स्यापि० कीनचिदुलबताभिभवे ॥
 विच्छेदः । पुं० वियोगे । विरहे ॥
 कान्तायाः कान्तविच्छेदो मरणा
 दतिरिच्यते ॥ विच्छेदनम् । क्ति
 दिर् । घञ् ॥
 विच्छेदावस्था । स्त्री० विच्छिन्नावस्था
 याम् ॥
 विच्युतः । चि० विचरिते ॥ विगते ॥
 विच्युतिः । स्त्री० वियोगे ॥
 विजनः । चि० निजने । विविक्ते ।

विजय :

नि : शलाके । रहसि ॥ यथा ।
आहारनिर्हारविहारयोगा : सदेव
सद्भिर्विजयैर्विधेया : ॥ अखण्डान
न्दे ब्रह्मणि ॥ आदोबन्तेषमध्यपञ्च
नावस्मिन्नविद्यते । येनेदंसततव्या
प्तसदेशिविजयः स्मृतः । विगतौ
जनाऽऽद्यात् ॥

विजयनम् । न० प्रसधे ॥ पुं० सूति
मासि । दिवावतेऽस्मिन् । जमी० ।
करचेतिष्टुट् ॥

विजय्या । पुं० मैत्रे । सुधन्वाचार्य्ये ॥

विजयपिण्डम् । म० पिचक्रि ॥

विजयः । पुं० जये । शत्रुपराजयनि
मित्तउत्कर्षे ॥ पार्थे । अर्जुनपा
ण्डवे ॥ विमामे । विश्वनुचरविशि
षे ॥ वृत्तार्हत्पितरि ॥ जिनबल
देवे ॥ यमे ॥ कल्किपुत्रे । बल
रविशिषे ॥ तत्फलंयथा । अस्थिती
यास्तथामेषावर्षन्तिखण्डमण्डलि ।
नश्यन्तिसर्वशस्त्रानिविजयेनाशसं
शयः ॥ २७ ॥ याचाधोगान्तरे ॥
यथा । दिगीशोदिग्वशीचेत् स्यान्न
भ्यश्चसुहृद्यदि । विजयानामयो
षायंयाताराजाजयीभवेत् । सम
रयाचाधोगे ॥ गुरौवीर्येकेन्द्रयुतेषु
धैवाभृगुनन्दने । विजयानामयो
षायंयातुर्विजयदः सदा ॥ विजय
बम् । विजये । एरच् ॥ एकादशे
सुहृते ॥ चतुर्दिग्द्वारगृहे ॥ परमे

विजया

श्वरे ॥ विजयतीत्यामवेराग्यैश्वर्या
दिगुशैर्विश्वम् । विजयतीत्यामवेराग्यैश्वर्या
पञ्चाशत् ॥

विजयशक्तः । पुं० विजयेकुशलि । या
कर्षादिस्वात्कम् ॥

विजयकुम्भरः । पुं० राजकाक्ष मा
तङ्गी ॥

विजयचक्रन्दः । पुं० पञ्चशतमीति
कहारे ॥

विजयनन्दनः । पुं० इक्ष्वाकुवंशप्र
राजविशेषे ॥ जये । अभिमन्यौ ॥

विजयनन्दनः ॥

विजयमर्दलः । पुं० टक्कायाम् ।
जयटाक्ये । इ० भा० ॥

विजयसखः । पुं० श्रीकृष्णे ॥ विजय
सखसखा । राजाहः सखिभ्य-
ष्टच् ॥

विजया । स्त्री० उमायाश्च । स्वाय्या
यन्याम् । दुर्गायाम् ॥ यथा । वि
जिह्यपञ्चनामानंदैत्यराजंमहाबल
म् । विजयातेममादेवीलीलीकेषीराप
राजितेतिदेवीपुराणम् ॥ उमास
ख्याम् ॥ तिथिविशेषे ॥ यथा ।
दुप्रमासिसितादशमीविजयाशुभ-
कर्मसुसिद्धिकरीकाता । अथशर्च
युतासुतरांशुभदानृपतैस्तुगमेजयस
न्धिकरी ॥ अस्यानीलकरुदृशंन
विधिर्यया । कृत्त्वानीराजनंराजा
बलबोधायथाबलम् । शोभनंखड्ग

विजया

नंपश्येज्जलगे।गोष्ठसन्निधौ ॥ द
 शनानन्तरंतन्नमस्कारमन्तीयम् ।
 नीलश्रीशुभगीवसर्वकामफलप्रद
 । पृथिव्यामवतीर्थीसखञ्जरीटन
 ज्ञेस्तुते ॥ त्वयोगयुक्तीमुनिपुत्रक
 स्त्वमदृश्यतामेपिशिखोद्गमेन । त्वं
 दृश्यसेपावृषिनिर्गतायां त्वं खञ्जना
 स्वर्यमयोनमस्ते ॥ द्रव्यविशेषापरि
 स्थितस्य तस्य दर्शनफलं यथा ॥ अ
 ङ्गे पुगी।गुगजवाजिमहोरगेपुराज्य
 प्रदः कृशलदः शुचिशाहलेषु ।
 भस्मास्थिकेशमखलामतुषिषुदृष्टो-
 द्दुःखं ददाति बहुशः खलु खञ्ज
 रीटः । अशुभदर्शने प्रायश्चित्तं य
 था । अशुभं खञ्जं दृष्टुः देवब्राह्म-
 णपूजनम् । दानं कुर्वीत कुर्याच्च स्ना-
 नं सर्वौषधीजलैरिति ॥ मादकद्रव्य
 विशेषे । भङ्गायाम् ॥ तस्याना
 मानिगुणाश्च यथा । भङ्गागञ्जा
 मातुलानीमादनीविजयाजया ।
 भङ्गाकफहरोतिक्तायाहिणीपाच
 नीलघुः । तीक्ष्णोष्णपित्तलामोह
 मद्वाग्वाङ्मूर्धनी ॥ इति भावप्र
 काशः ॥ अपिच । शक्राशनंतुती
 क्ष्णोष्णोमेहकृत्कुष्ठनाशनम् । बल
 मेधाग्निक्वच कृष्णदेवहारिरसाय-
 नम् ॥ जातामन्दरमन्यनाञ्जलनि
 धौपीयूररूपपुराचैलोक्ये विजय-
 प्रदेतिविजयाश्रीदेवराजप्रिया ॥ लो

विजाता

कानांहितकाम्ययाचितितलिप्राप्ता
 नरैः कामदासर्वातङ्कविनाशरुषं
 जननीयैः सेवितासर्वदाप्रतिरा
 जयल्लभः ॥ वचायाम् ॥ यमभार्या
 याम् ॥ हरीतक्याम् ॥ अलावुव
 ताविजयेतिलक्षणम् ॥ जयन्त्या
 म् ॥ शिफालिकायाम् ॥ मञ्जि
 ष्टायाम् ॥ शमीभेदे ॥ अग्निमन्ये
 । गणिकार्याम् ॥ अष्टमहाद्वाद
 श्यन्तर्गतद्वादशीविशेषे ।
 विजयासप्तमी । स्त्री० सप्तमीतिथिप्र
 भेदे ॥ सायथा । शुक्रपक्षस्य सप्तम्यां
 सूर्यवारोदयदाभवेत् । सप्तमीविज
 यानामतत्रदत्तं महाफलम् ॥
 विजयी । चि० विजयशीले ॥ विशेषे
 ण जेतुं शीलमथ । जिह्वोत्थादि
 ना० इति ॥
 विजरः । पुं० वेदान्तवेद्यत्मानि ॥
 चि० जरारहिते ॥ विगताजरा
 यश्च ॥
 विजलम् । न० विजिले । पिचक्विले
 इति हेमचन्द्रः ॥ चि० जलग्न्ये ॥
 विजल्पः । पुं० वाक्यविशेषे ॥ यथा
 । व्यक्तयासूययागूढमानमुद्रान्तरा
 लया । अघद्विषिकटाक्षोक्तिर्विज
 ल्पोषिदुषामतः ॥ इत्युज्ज्वल
 मीलमणिः ॥
 विजातः । चि० विह्वलते ॥ जाति ॥
 विजाता । स्त्री० जातापत्न्यायाम् ।

विजित :

प्रजातायाम् ॥
 विजातीय : । त्रि० विभिन्नधर्माक्रा-
 न्ति ॥ बिलक्षणे । भिन्ने ॥ यथाष्ट
 चाद्विजातीय : शिलादि : ॥
 विजिगीष : । त्रि० जयेच्छौ ॥
 विजिगीषा । स्त्री० विजयेष्यायाम् ॥
 स्त्रोदरपूरणासक्तिनिमित्तकनिन्दा
 त्यागेष्यायाम् ॥
 विजिगीषाविबर्जित : । त्रि० आद्यु
 ने । औदरिके ॥ स्त्रोदरपूरणास
 क्तिनिमित्तकनिन्दात्यागोविजिगी
 षा० व्यवसाय : कश्चित्प्रकर्षोवा०
 आलस्यात्तेनविहीनाय : केवलमु
 दराधीनइतिभाव : ॥
 विजिगीषु : । त्रि० जयैषिणि । जये
 ष्याशीले । प्रतिवादिजयकामे ॥
 यथा । जेतुमीषणशौलश्चविजिगी
 षुरितिस्मृत : । इति ॥ शक्तस्यहि
 विजिगीषो : कार्यसाधनप्रधानम्०
 अन्यत्समथरक्षणाद्यशक्तस्येतिनी
 ति : ॥ विजेतुमिच्छाधातो : कर्म
 णइतिसन् । सनाशंसभिन्नउ : ॥
 विजिघत्सु : । त्रि० विगताशनेच्छे ॥
 विगताजिघत्साञ्जु धायस्य ॥
 विधिज्ञासितव्य : । त्रि० स्वसंवेद्य
 तामापादयितव्ये० निजात्मनि ॥
 विशेषणज्ञातुमेष्टव्य : ॥
 विजित : । त्रि० पराजिते ॥ विजयीय
 तेस्म । जिष्यभिभवे । क्त : ॥

विजृम्भितम्

विजितात्मा । त्रि० स्ववशीकृतदेहं ॥
 वशीकृतान्त : करणे ॥ विजित
 आत्मादेहा० मनोवायेन ॥
 विजिताश्व : । पुं० पृथा : पुत्रे ॥
 त्रि० वशीकृततुरगे ॥
 विजिति : । स्त्री० विजये ॥ यथाह
 दण्डी । क्षितिर्विजितिस्थितिर्विहि
 तिव्रतरतय : परगतय : । उरुरु
 धुर्गुरुदुधुवुर्युधिकुरव : स्वमरिकु
 लम् ॥ इति ॥
 विजिलम् । त्रि० पिच्छिले । मण्डयु
 क्तजलयुक्तव्यञ्जनयो : ॥ विजनं वि
 जि : । ओविजोभयचलनयो : ।
 इगुपधात्किद्वितीन् । विजिला
 ति । ला० । आतानुपसर्गेक : ॥
 विजिविल : । त्रि० विजिले ॥ इतिहे
 मचन्द्र : ॥
 विजिहीर्षा । स्त्री० विहर्तुमिच्छा-
 याम् ॥
 विजिह्वः । त्रि० कुटिले । वक्त्रे ॥
 विशेषणजिह्वः ॥
 विजुलः । पुं० शोल्मलीकन्दे ॥
 विजृम्भणम् । न० विभ्रमे ॥ विका
 से ॥ जृम्भणे ॥
 विजृम्भितम् । न० चेष्टायाम् ॥ त्रि०
 विकस्वरे । विकसनशीले ॥ अच्यु
 र्जिते ॥ उल्लसिते ॥ जृम्भायुक्ते ॥
 विजृम्भासञ्जातास्य । तारकादित्वा
 दितच् ॥

बिटका

त्यर्थ इतिकल्पतरुः । अहमितिप्रत्य
 ये। विज्ञानस्कन्धवृत्यानन्दगिरिः ॥
 विज्ञानावसितः । चि० विज्ञानेननि
 स्थिते ॥
 विज्ञानिकः । चि० वैज्ञानिके । प्रवी
 णे ॥ विज्ञानमस्यस्य । त्रोच्चादि
 च्चान्मत्त्वर्थीयष्ठम् ॥
 विज्ञापनम् । न० बोधने । ज्ञनावना०
 बुभावना० इ० भा० प्र० ॥ विपूर्वाण्
 ग्यन्तजानातेर्ल्युट् ॥
 विज्ञेयम् । न० परमात्मतत्त्वे ॥ चि०
 विज्ञातव्ये । इदमेवमितिबिस्पष्ट
 च्चानार्हे ॥ विज्ञातुंयोग्यः । ज्ञा० ।
 अधीयत् । ईदयति ॥
 विज्यम् । न० निर्गुणोधनुषि ॥ विग
 ताज्यायस्मिन्० यस्माद्वा० तत् ॥
 विज्वरः । चि० विगतज्वरे ॥ विगत
 मनस्तापे ॥ विगतेज्वरोयस्य ॥
 विभर्भरः । चि० विषमे ॥
 विघ्नमरम् । न० चक्षुषः शुक्लैर्चि ॥
 इतिकश्चित् ॥
 विघ्नोली । स्त्री० बीध्याम् । पङ्क्तौ ॥
 विटः । पुं० अद्रौ ॥ लब्धविशेषि ॥
 षिङ्गे । स्त्रैण्ये ॥ मूषिके ॥ खदि
 रे ॥ कामुकानुचरे ॥ धूर्ते ॥ काम
 तन्त्रकलाकीविदे ॥ नारङ्गवृत्ते ॥ वे
 टति । बिटशब्दे । इगुपधलक्षणः
 कः ॥

बिटका । स्त्री० बीटकायाम् ॥ इति

बिटप्रियः

कश्चित् ॥
 बिटङ्कः । पुं० न० गृहप्रान्ते रचितप
 क्षिस्थाने । कपोतपालिकायाम् ॥
 विशेषिणटङ्कान्ते ऽच । टकिवम्बने ।
 हलस्येतिघञ् ॥ तीरणस्तम्भयोरुप
 रितर्यङ्निहितेदारुणि ॥ चि० सु
 न्दरे ॥ यथा । तस्मिन्नतीक्ष्णमुनयः
 षडसम्प्रमानाः कक्षाः समानव
 यसावयसप्तमायाम् । देवावचक्षत
 गृहीतगदौपरार्द्धाकियूरकुण्डलकि
 रीटबिटङ्कवेशौ ॥ इतिभा० वृ० स्क
 न्धे १५ अध्यायः ॥
 बिटङ्कितः । चि० अलङ्कृते ॥
 बिटपः । पुं० बिटाधिपे । पारदारिकश्रे
 ष्ठे ॥ आदिच्यपत्रे ॥ पुं० न० शाखा
 पल्लवसमुदाये । विस्तारे ॥ सन्धे ।
 गुल्मे ॥ शाखायाम् ॥ पल्लवे । मु
 ष्कवड्क्षणयोरन्तरे महाबीज्ये
 ॥ बिटान्पाति । पा० । आते।नुपे
 तिकः ॥ यद्वा । बिटानांपानम् ।
 पा० । घञर्थेकः ॥ वेटति० बिच्य
 सेवा । बिटआक्रोशे० शब्दे च । बि
 टपबिष्टपबिशिपोलपाः ० इ० सा
 धुः ॥
 बिटपी । पुं० पादपे । तरौ । वृत्ते ॥
 बटे ॥ बिटपः शाखाविस्तारोऽस्या
 स्ति । अतद्भनिः ॥
 बिटप्रियः । पुं० मुद्गरवृत्ते । मोगरा०
 इ० भा० प्र० ॥ बिटानांप्रियः ॥

विट्पति :

विट्माक्षिकः । पुं० धातुविशेषे ।
ताप्ये । नदीजे । कामारौ ॥

विटिः । स्त्री० पीतचन्दने ॥

विट्कारिका । स्त्री० पक्षिविशेषे ।
गेराव्याम् ॥

विट्खदिरः । पुं० दुर्गन्धिखदिरे ।
अरिमेदे ॥ विड्गन्धिः खदि
रः ॥

विट्चरः । पुं० ग्राम्यशूकरे ॥ वि
षं विष्टांचरति । चर० । पचाद्य
च् । मूलविभुजादिच्वात्कोवा ॥
विषसरोवा ॥

विट्ठलः । पुं० अज्ञानग्राहकदेवे ॥
यदाहरर्वाचीनादाक्षिणाच्याः ।
विदाज्ञानेनठान्शून्यान्लाति
अदत्ते आत्मीयतयागृह्णाति ।
ला० । आतीनुपसर्ग इतिक्वः ।
विदाज्ञानेनठान्शून्यान्लातिगृ-
ह्णातियः स्वयम् । अज्ञानुग्रह
कृद्देवोविट्ठलः कथ्यतेबुधैरिति
प्रक्रियाप्रसादः ॥

विट्पतिः । पुं० जामातरि ॥ य
था । मातामहमातुलस्रस्त्रीयंश्रु
शुरंगुरुम् । दौहित्रंविट्पतिं ब
न्धुमृत्विग्याज्यौचभोजयेत् । एता
न्मातामहादीन् दशमुख्यशोचिया
दासस्त्रविभोजयेद् गुरुर्विद्यागुरुरा
चार्यादिः । विट्दुहितातस्याः
पतिः । इतिकुल्लूकभट्टः ॥ भोज

विडम्वा :

येत्० ग्राहे० इतिशेषोविध्यः ॥ नृ
पतौ ॥ वैश्यवर्त्ये ॥

विट्सारिका । स्त्री० पक्षिविशेषे ।
कुण्ठ्याम् । गुयासालुक्० इ० गौ०
दे० भा० प्रसिद्धे ॥

विठरः । पुं० बाग्मिनि ॥

विडम् । न० कृच्चिमलवणे । पाक्ये । खा
रीलूण० इ० भा० ॥ अस्यगुणायथा
। विडंसञ्चारमूर्द्धाधःकफवातानु
लामनम् । ऊर्ध्वकफमधोवातंसञ्चा
रयेदित्यर्थः । दीपनंलघुत्वीक्ष्णा
णांरूक्षंरुच्यंव्यवायिच । विडम्भाना
हविष्टम्हृद्गुर्गौरवशूलनुत् ॥ विड
ति । विडभेदने ॥ इगुपधञ्जाप्रीकि
रः कः ॥

विडङ्गः । पुं० म० वेङ्गे । चित्रतण्डु
लायाम् । कृमिघ्ने ॥ विडङ्कटु
तीक्ष्णंरूक्षंवाङ्किरंलघु । शु
लाधामोदरश्लेष्मकृमिवातविषम्य
नुत् ॥ वि० अभिञ्जे ॥ विडति ॥
विड० । विडआक्रोशेवा । विडा
दिभ्यः क्किदिच्यङ्क् ॥

विडम्बम् । न० अनुकुरणप्रतारणे ॥
विडम्बना । स्त्री० विडम्बने । अनु
कृती ॥

विडम्बमानः । वि० अनुक्रियमाणे ॥

विडम्बितः । वि० अनुकृते ॥
व्यस्ते ॥ दुर्गते ॥ उपहसिते ॥

विडम्वाः । वि० उपहासास्यदे ॥

विडोजा :

विडारः । पुं० विडाले ॥ रलयोर
भेदः ॥

विडारकः । पुं० विडाले ॥

विडालः । पुं० आतौ । मार्जारै ।
घषट्शके ॥ नेत्रपिण्डे ॥ विडति०
विडतिवा । विडआक्रोशे ॥ तमि
विशिविडिमृणिकुलिकपिपलिपञ्चि
भ्यः कालन् ॥ नैषीषधविशेषि ॥ र
गणे० ५ । ५० ॥

विडालकम् । न० हरिताले ॥ पुं० ने
त्ररोगौषधविशेषि ॥

विडालपदः । पुं० तालकद्वयपरिमा
णे ॥ न० मार्जारचरणे ॥

विडालपदकम् । न० कर्षपरिमाणे ॥

विडाली । स्त्री० भूमिकूष्माण्डे । वि
दार्याम् ॥ मार्जार्याम् ॥

विडीनम् । न० खगानांगतिप्रभेदे ॥

विशिष्टं डयनम् । डीङ् विहायसा
गतौ । स्वादिः । नपुंसकेभावैक्तः
। स्वाद्यञ्चोदितइत्यतिदेशात्ओदि
त्त्वान्निष्ठानत्वम् ॥ विडीनं विचि
चंपक्षिणः पतनमिति महाभा-
रतं ॥

विडुलः । पुं० वेतमवृक्षे ॥

विडोजाः । पुं० इन्द्र ॥ वेवेष्टि ।

विष्णुव्याप्तौ । क्लिप् । विट्० व्या
पकम् ० आजस्ते जाऽस्य ॥ विट्
सुप्रजासु० मनुष्येषुवा० आजीयस्ये
तिवा ॥

वितण्डा

विडौजाः । पुं० पाकशासने । इ
न्द्रे ॥ विडति । विडभेदने । इगु
पधतिकः । विडंभेदकमेजाऽ
स्य । सान्तः ॥

विङ्गन्धम् । न० विड्लवणे ॥

विड्जः । त्रि० विष्टायांजाते ॥

विड्लवणम् । न० विडे ॥

विड्वराहः । पुं० विट्चरे ॥

वितंसः । पुं० वीतसे ॥

वितण्डा । स्त्री० कञ्चीशके ॥ शिला
ह्वये ॥ करवीर्याम् ॥ दर्व्याम् ॥ वा
दप्रभेदे । परपक्षप्रतिवादे । स्वपक्ष
स्थापनहीनायाम्बिजिगीषुकथाया
म् ॥ तथाचन्यायसूत्रम् । सप्रतिप
क्षस्थापनाहीनोवितण्डा । यद्यपि
तच्छब्देनजल्पोनपरामर्ष्टुंशक्यते०
जल्पस्यस्थापनाहयवतः प्रतिपक्ष
स्थापनाहीनत्वस्यविरुद्धत्वात् । त
थापिस्थापनाहयवत्त्वंविहाय० जल्पै
कदेशः परामृश्यते । प्रतिपक्षोद्धि
तीयपक्षः । तथाच० प्रतिपक्षस्थाप
नाहीनाविजिगीषुकथा० वितण्डति
। नक्षत्रस्यस्थापनीयाभावात्कथमि
यंकथाप्रवर्त्ततामितिवाच्यम् । पर
पक्षखण्डनेनजयस्यैवाद्देश्यत्वात् ।
परेतु० यत्परपक्षखण्डनेनैवस्वपक्ष
सिद्धेरथादेवसिद्धेतस्साधनाभावेपि
नप्रब्रह्मनुपपत्तिरितिबदन्ति ॥

१ । ४२ ॥ वितण्डातेपरक्षाऽनया

वितर्ही

। तडिअघाते । गुरोश्चेत्यः ॥
 विततः । चि० विसृते ॥ विशिषणत
 तः ॥
 विततिः । स्त्री० विस्तारे ॥
 वितथम् । न० अन्वृतेवचसि ॥ चि०
 तदृति ॥ विगतंतथासच्यं यस्मात्-
 तत्० वितथम् । अजितियोगविभा
 गात्समासान्तोऽच् ॥
 वितन्द्रः । चि० जागरुके ॥ तन्द्रार
 हिते ॥ विगतातन्द्रायस्यसः ॥
 वितन्यमानः । चि० वितायमाने ॥
 तनेतेः कर्मणिलटः शानजा
 देशः ॥
 वितन्वन् । चि० विस्तारयति ॥
 वितमाः । चि० तमोगुणरहिते ॥
 वितरणम् । न० दाने ॥ तृप्पवनतरण
 योः विपूर्वः । भाविल्युट् ॥
 वितर्कः । पुं० ऊहे ॥ संशये ॥ विप
 रीततर्के ॥ वितर्कणम् । तर्कभा
 ष्यार्थश्चुरादौ । भाविघञ् ॥ ज्ञानसू
 चके ॥
 वितर्कणम् । न० वितर्के ॥ तर्क० ।
 ल्युट् ॥
 वितर्हिः । स्त्री० वेदिकायाम् ॥ वि
 गतातर्हिः हिंसाऽप्याः । तर्हिहिंसाया
 म् । सर्वधातुभ्यङ्नितीन् ॥
 वितर्हिणा । स्त्री० वेदिकायाम् ॥
 स्वार्थकः ॥
 वितर्ही । स्त्री० वेदिकायाम् ॥ कृदि

वितिष्ठमानः

कारादितिडीष् ॥
 वितलम् । न० पातालप्रभेदे ॥
 वितस्ता । स्त्री० नटोविशेषे ॥ तीर्थ
 विशेषे ॥ काश्मीरेवितस्ताख्यनाग
 सदनमस्ति ॥
 वितस्तिः । पुं० स्त्री० क्षनिष्ठयासह
 विततेङ्गुष्ठे । दृग्गाङ्गुलपरिमा
 णे ॥ वितस्यति० वितस्यतेवा । तसु
 उपचये । वीतसेरितितिः ॥
 वितानः । पुं० न० यज्ञे ॥ क्रतुकर्म
 णि । गार्हपत्यकुण्डस्य नामगोना
 माहवनीयदक्षिणाग्निकुण्डयोर्विहा
 रे ॥ कदके । उल्लोचे चन्द्रातपे ॥
 विस्तारे ॥ न० वृत्तविशेषे । अवसरे
 चि० मत्ते ॥ तुक्ते ॥ गृह्ये ॥ म
 न्दे ॥ वितननम् ० वितस्यतेवा ।
 तनुविस्तारे । घञ् ॥
 वितानकः । पुं० माडह्ये ॥ पुं० न०
 चन्द्रातपे ॥
 वितानतनिशा । स्त्री० पटमण्डपर
 ज्जी ॥
 वितानमूलकम् । न० उगोरे ॥
 वितायमानः । चि० वितन्यमाने । वि
 स्तीर्यमाणे ॥ वितनेतेः कर्मणि
 लटः शानजादेशः । तनेतेर्यकीति०
 वा० आकारादेशः ॥ विटङ्किते ।
 अलङ्कृते ॥
 वितिष्ठमानः । चि० अतिष्ठमाने ॥
 समप्रविभ्यस्यङ्ख्यात्मनेपदम् ॥

वित्तम्

वित्तीर्णः । वि० दत्ते ॥ अषगाढे ॥
वितुन्नम् । न० सुनिषण्णे । विषखप
रिया० इ० भा० प्र० शाके ॥ शै
वाले ॥ विगतन्तुन्नं व्यथनमस्मात्
॥ वि० व्यथिते ॥

वितुन्नकः । पुं० न० धन्याक्षे ॥ भाटा
मलीषधौ । तामलक्याम् । भू
स्यामलक्याम् ॥ सुस्तावत्पेलवपु
रंशुकाभंस्याद्वितुन्नकम् ॥ वितुन्न
कं द्विमंतिक्तं कपायंकटुकान्तिदम् ॥
कफपित्तास्रशसर्पकुष्ठकण्डूविषप्र
णुत् ॥ वितुद्यतेस्म । तुद्व्यथने
कर्मणिक्तः । स्वार्थेकान् ॥ विगत
न्तुन्नदुः खमस्मादा । क्कप् ॥

वितुन्ना ।) स्त्री० तामलक्याम् ।
वितुन्निका ।) भूस्यामलक्याम् ॥ वितुन्नके ॥

वित्तप्रः । वि० सन्तुष्टे ॥ विशेषेण
त्प्रः ॥

वित्तष्णः । वि० निष्कामे ।

वित्तम् । न० धने ॥ न्याशाञ्जितध
मे ॥ धर्माययशसेऽर्थायकामायस्वज
नायध । पञ्चधाविभक्तं वित्तमि
हामुक्त्वमीदृते । प्रभूतेऽद्विरण्य
रत्नादौ ॥ ज्ञाने ॥ लम्नादिद्वितीय
भवने । वि० ख्याते । विज्ञाते ॥
विचारिते ॥ विद्यतेस्माद्विद्विचार
णे । क्तः ॥ नुद्विदेतिपक्षेनत्वा
भावः ॥ यहा । अवेदि । विद्ल

विधुरः

लाभे । क्तः । वित्तोभोगप्रत्यय
योरितसाधुः ॥ लब्धे ॥

वित्तदः । पुं० पूर्वदक्षिणोत्तरद्वारै
रुहे ॥ वि० धनदातरि ॥ वित्तद
दाति । हुदाञ्दाने । चातइ
तिकः ॥

वित्तपः । पुं० कुबेरे ॥ वि० धनर
क्षके ॥ वित्तपाति । पा० क्तः ॥

वित्तमयः । वि० धनप्राये ॥

वित्तिः । स्त्री० विचारे । ज्ञाने ॥

यथा । सख्यं भोवं न वित्तिर्व्यपनुद

तियतः कर्मनाश्रयो घटादिर्मिथ्या

भूतं च कर्मक्षयति न तथा वित्तिघा-

त्यं यतस्तत् । इत्यं सिद्धं विभागेशु

तिंशिखरगिरावित्तिघाच्छप्रतीतोव

भ्योमिथ्ये तिसिद्धं न तदपहतयेक

र्मजातंसमर्थम् ॥ इति ॥ लाभे ॥

सम्भवे ॥ विदेर्भावादौस्त्रियांक्तिन्

वित्तेशः । पुं० धनपत्नी । कुबेरे ॥

वित्तैषणा । स्त्री० धनलाभेच्छायाम् ॥

कर्मणांसाधनेवित्तैषणावित्तैष-
णामता ।

वित्तस्तः । वि० चासयुक्ते ॥ विपु
र्वात्क्षसेः क्तः ॥

वित्तसः । पुं० भये । असीउद्वे
गे० विपुर्वाः । घञ् ॥

वित्तनः । पुं० वृषभे ॥

विधुरः । पुं० चौरै । राक्षसे ॥ व्य
थते ॥ व्यथभयचलनयोः । व्यथेः

विदर :

सम्प्रसारणकिञ्चेष्टु रच् ॥
 विथ्या । स्त्री० गोजिह्वायाम् ॥
 वित्० द् । चि० विदुषि ॥ न० ज्ञा
 ने ॥ वेदनम् । विदज्ञाने । सम्प्र
 दादिस्वात्भावेक्तिप् ॥
 विदः । पुं० पण्डिते ॥ वेत्ति । वि
 द० क् ॥
 विदंशः । पुं० अक्षदंशे ॥ विदंश्यते ।
 दंश० । कर्मणि० भावेवाघञ् ॥
 विदग्धः । चि० चतुरे । दक्षे ॥ ना
 गरे ॥ पण्डिते ॥ अष्ट्यन्तपक्वे ॥
 विदग्धता । स्त्री० विदग्धस्त्वे ॥
 विदग्धा । स्त्री० परकीयास्तर्गतनायि
 काप्रभेदे ॥
 विदथः । पुं० योगिनि ॥ कृत्तिनि ।
 प्राञ्जे ॥ वेत्ति । विदज्ञाने । रुद्वि
 दिभ्यांङिदिस्थथः ॥ यञ्जे ॥ वेत्ति०
 अस्मिन्देवान् ॥
 विदन् । चि० पण्डिते ॥
 विददङ्क्षुः । चि० विदंष्टुमिच्छी ।
 उपदंशेष्ठावति । दंशेः सन्नन्ताद्
 प्रच्ययः ॥
 विदन्ता । स्त्री० नातिदीर्घायांबरोटि
 कायाम् ॥
 विदरः । पुं० स्फुटने । मिदायाम् ।
 कटना० इ० भा० । विदरणम् । दृवि
 दारणे । छदोरप् ॥ न० विश्वसार
 के । नामफणीयूहर० इ० भा० ॥ चि०
 हरशून्ये । निर्भये ॥

विदायः

विदरश्म् । न० विदरे ॥ विद्रथौ ॥
 विदर्भः । पुं० कुण्डिनपुरे ॥ सतुवङ्
 देशस्यदक्षिणपश्चिमेवर्त्तते० अधुना०
 बडानागपुर० इतिस्थ्यातः । भद्रका
 लीमहापूर्वरामदुर्गाच्चपश्चिमे । श्री
 विदर्भाभिधोदेशोवैदर्भीतश्चतिष्ठति
 ॥ चि० दर्भशून्ये ॥ कर्मठे ॥ वि
 शिष्टे नदर्भेणोपलक्षितः ॥
 विदर्भजा । स्त्री० अगस्त्यसुनेः पत्न्या
 म् । कौशीतक्याम् । लोपामुद्राया
 म् ॥ दमयन्त्याम् । रुक्मिण्याम् ॥
 विदर्भराजः । पुं० विदर्भदेशाधिपतौ
 । भौमाभिधे पुराणप्रसिद्धे राजनि ।
 दमयन्तीजनके ॥
 विदर्भसुभूः । स्त्री० दमयन्त्याम् ॥
 विदर्भाधिपतिः । पुं० कुण्डिनपतौ
 । भौष्मकाभिधे । रुक्मिणीजनके ॥
 विदलः । पुं० रक्तकाञ्चने ॥ पिष्टके
 ॥ न० वंशादिकृतपात्रविशेषे ॥ वेणु
 दले ॥ शिफाविदलरज्ज्वाद्यैर्विदध्या
 न्नृपतिर्दममितिमनुः ॥ दाडिमव
 ल्कले ॥ द्विधाकृतकलायादौ । दा
 ल० इ० भा० ॥ स्वर्णादिरक्षयवे ॥
 विदला । स्त्री० चिह्वति ॥ पञ्चशून्या
 याम् ॥
 विदा । स्त्री० ज्ञाने ॥ मनीषायाम् ॥
 भिदादित्त्वाद्विदेरङ् । टाप् ॥
 विदायः । पुं० गमनानुमतौ ॥ यथा
 । ज्ञानंवाचम्यकवनंगच्छवातिष्ठसु

विदारण :

न्दरि । जगंगृहस्ययास्यामिबिशिष्टं
कार्यमस्तिमे । विदायं देहि सप्रोत्था
जगं मां प्राणवक्त्रमे ॥ इति ब्रह्मवैवर्ते
श्रीराधां प्रति श्रीकृष्णवाक्यम् ॥

विदारः । पुं० जलोच्छ्वासे । आजौ
। युधि ॥ दारणे ॥ विदार्यते । दृ०
। कर्मणि घञ् ॥

विदारकः । पुं० शुष्कनद्यादौ वार्यर्थक
तगर्ते । कूपके । नद्यादौ स्रोतोदौ
धकारिणितरुशिलादौ । कूपके ॥
यात्रायोगान्तरे ॥ यथा । मार्गेशः
शनि संयुक्तः सप्तमेऽन्तगतीयहः
॥ विदारकमिमं मन्ये प्राहुः पत्नीवि
नाशकम् ॥ पुनश्च । मार्गेशात्सप्त
मेभानुः पञ्चमे क्रूरखेचरः । विदा
रकाख्य एवासौ भार्यामरिषं नयेत्
॥ न० बच्चारे ॥ विदार्यते । दृ० वि
दारणे । णिच् । बाहुलकात्कर्म
णिक्त्वल् ॥ यद्वा । विदार्यते । क
र्मणि घञ् ॥ कुत्सितो विदारः ।
कुत्सायं कः ॥ चि० विदारणकर्त्त
रि ॥ विट्णाति । दृ० । ख्वल् ॥

विदारकसमाख्यः । पुं० यात्रायां नि
विष्टे योगान्तरे ॥ यथा । भार्येशो व्य
यगोनीचपुत्रस्थानेशनैश्चरः । विदा
रकसमाख्यो यं यातुः पत्नीं निहन्ति वै
॥ विदारकेण समाख्यायस्यसः ॥

विदारणः । पुं० कर्णिकारहृत्ते ॥
न० विडम्बे । विडम्बने ॥ भेदे ॥

विदारी

भेदने । पुं० स्त्री० रणे । सम्परा
ये । समौके ॥ विदार्यतेऽनेन दृ०
। ग्यन्तः । ल्युट् ॥ विदारय
तिवा ॥

विदारिका । स्त्री० शालपर्ण्याम् ।
विदार्यर्थे ॥ विदार्यब । स्वार्थकः ॥
विदारिगन्धा । स्त्री० अंशुमत्याम् ।
शालपर्ण्याम् ॥ विदार्याः गन्धः वि
दारिगन्धः । ड्रापौरितिः स्वः ।
सोऽस्यस्याः ॥

विदारिणी । स्त्री० काश्मर्या ॥

विदारितः । चि० भेदिते ॥ विदार्य
तेस्म । दृ० । ग्यन्तः । क्तः ॥

विदारी । चि० विदारस्मृकर्त्तरि ॥
विपूर्वाद्दृणातेः कर्त्तरि णिनिः ॥

विदारी । स्त्री० शालपर्ण्याम् ॥ अष्टा
दशप्रकारकण्ठरोगान्तर्गत रोगवि
शेषे ॥ यथा । सदाहृतोयं श्वयथुं सु
ताम्रमन्तर्गलेपूतिविशीर्णमांसम् ।
पित्ते न विद्याहृदने विदारीं पार्श्वे विशे
षात्सतुयेन श्रते ॥ सपुरुषोयेन पा
श्वे न० विशेष्वाद्वाहृल्ये न श्रते ० त
स्मिन् पार्श्वे सा विदारी भवतीत्यर्थः
॥ इच्छुगन्धायाम् । श्वे तभूकूप्या
गडं ॥ विदारीचीरशुक्ले च्छुगन्धा
कोट्टीचेत्यमरः ॥ अस्याः गुणास्तु ।
विदारीमधुरास्निग्धा हृणीस्तन्यशु
क्रदा । शीतास्वर्यामूत्रलाचजोष
नोबलघर्णादा ॥ गुरुः पित्तास्रपथ

विदिक्

नदाहंन्तिरसायनीति ॥ विदारय
ति । दृषिदारणे ० ग्यन्तः । पचा
द्यच् । गौरादिः ॥ विदार्याः फलं
मूलञ्च ० विदारी । अनुदात्तादेश्च
त्यञ्चः ० पुष्यमूलेषु बहुलमिति ० लु
पि ० युक्तबद्भाषः ॥

विदारुः । पुं ० क्रकचपादे । कृक
लासि ॥

विदाहि । न ० परिणामेऽमूलपाकमु
पयाते ० दाहजनकद्रव्ये ॥ विदा
हिद्रव्यमुद्गारमस्त्रं कुर्यात्तथाटषा
म् । हृदिदाहञ्चजनयेत्पाकंगच्छ
तितच्चिरात् ॥

विदिक् चङ्गः । पुं ० हरिद्राङ्गप
क्षिणि ॥

विदितः । पुं ० कश्चि ॥ चि ० बुधि
ते । अश्नते । ज्ञाते । विदिक्रिय
यातिशयेनाप्ते । विदिक्रियाकर्म
भूते ॥ यथा । तस्मिन् ब्रह्मणि वि
दिते विश्वमशेषं भवेद्विदितम् ।
स्कारणमृदिविदितायां घटककाद्या-
यथाऽवगम्यन्ते ॥ ७५ ॥ श्रुते ॥
अर्थिते ॥ वृत्तान्तज्ञानवति ॥ अ
भ्युपगते ॥ व्याकृते ॥ विद्यतेस्म ।
विदज्ञाने । क्तः । यस्य विभाषिती
ट् ॥ विदितं वेदनमस्यास्ति वा । अ
शं चाद्यच् ॥

विदिक् । स्त्री ० अपदिशं । अपदिशि
। दिशाम् ० । अग्निनिर्घृतिषा

विहरम्

व्यौशानकोणचतुष्टये ॥ दिग्भ्यां
विनिर्गता ० शान्ताविदिक् ॥
विदिशा । स्त्री ० नगरीविशेषे ॥
विदीर्णः । चि ० कृतविदारणे ।
चीरा ० फाडा इ ० भा ० ॥ दृ ० ।
कर्मणिक्तः । ऋतइत् ० रपरः ।
रदाभ्यामितिनत्वम् । णत्वम् ॥

विदुः । पुं ० हस्तिकुम्भयोर्मध्यभागे
॥ कुम्भौतुपिण्डौ शिरसस्तयोर्मध्ये
विदुः पुमान् । वेत्तिसंज्ञामत्रघा
तेन । विद ० । बाहुलकात्कुः ॥

विदुरः । पुं ० नागरे ॥ धीरे ॥ धृत
राष्ट्रानुजे । कौरवाणामन्विणि ॥
चि ० ज्ञानशीले ॥ वेदनशीलः ।
विदिभिदिच्छिदेः कुरच् ॥

विदुलः । पुं ० अम्बुवेतसे ॥ वेतसे ॥
गन्धरसे । बाले ॥ वेत्तिविद्यतेषा ।
बाहुलकादुलच् ० गुणाभावश्च ॥ न
म्बवेतसे ॥

विदुषी । स्त्री ० पण्डितायां नार्याम् ।
वेत्ति । विदेः शतुर्वसुः । उगित
श्चि तिङीप् ॥

विदुष्यती । स्त्री ० पण्डितवत्यां पु-
र्याम् ॥

विदूनः । चि ० परितप्ते ॥ विदूयते
स्म । टुदु उपतापे । क्तः । ल्वादि
भ्यश्चेतिनिष्ठानत्वम् ॥ विश्लेषेणदू
नेवा ॥

विहरम् । न ० देशविशेषे । बालवा

विदेहमुक्तिः

ये ॥ बालवायाद्रेः समीपवर्ति
निनगरे ॥ त्रि० अतिदूरस्थदेशा
दौ । विप्रकृष्टे ॥

विदूरजम् । न० वैदूर्यमणी ॥
विदूरथः । पुं० राजविशेषे ॥
विदूरभूमिः । स्त्री० विदूरदेशे ॥
विदूराद्रिः । पुं० रोहणपर्वते ॥
विदूषकः । पुं० क्रीडनीयैकपात्रे ।
षिड्डे । विटे । व्यलीके । काम
केली । चाटुबटौ । बासन्तिके ।
वैहासिके । प्रहासिनि । परनिन्दा
करे । खले । अभीरौ । सूषके ।
कण्टके । परहेषिणि ॥ नायकवि
शेषे ॥

विदेशः । पुं० परदेशे ॥ कीर्तिभा
रः । समर्थानां किंदूरं व्यवसायिना
म् । कीर्तिदेशः । सविद्यानां कः
परः । प्रियवादिनाम् ॥

विदेहः । पुं० जनकान्वयभूमिपे ।
मैथिले ॥ विदेहाः । पुं० । सूक्ष्म ।
देशविशेषे । तीरभुक्तौ । तिरुहि
त० इ० भा० प्र० ॥ यथा । गण्ड
कीतीरमारभ्य अस्या रद्यान्तकांशि
व । विदेहभूः । समाख्याता तीरभु
क्त्यभिधः । सतु ॥ त्रि० कायशून्ये ।
निर्देहे ॥

विदेहमुक्तिः । स्त्री० मुक्तिविशेषे ॥
सायथा । ततः । कालवशादेव प्रार
ब्धं तु क्षयकृते । विदेहीमामकीमु

विद्वधंसः

क्तिं याति नास्य च संशय इति ॥ त
तो जीवन्मुक्त्यन्तरम् ॥

विदेहा । स्त्री० मिथिलायाम् ॥
विद्वः । त्रि० वेधिते । कृतच्छिद्रे ॥
क्षिप्ते ॥ सदृशे ॥ बाधिते ॥ ताडि
ते ॥ विध्यते स्म । व्यधताडने ।
क्तः । ग्रहण्यति सम्प्रसारणम् ॥
विद्वक्कर्णः । पुं० विद्वक्कर्णम् ॥
त्रि० कृतकर्णधेधे ॥ विद्वक्कर्णौ
यस्य ॥

विद्वक्कर्णा ।) स्त्री० विद्वक्कर्णम् ।
विद्वक्कर्णिका ।)

विद्वक्कर्णी । स्त्री० पाठायाम् । अस्व
ष्टायाम् ॥ विद्वक्कर्णीयया । यस्या
वा । पाककर्णेति डीप् ॥

विध्यर्थः । पुं० विधिफले ॥ कृति
साध्यत्वमर्थहेतुत्वमनर्थाहेतुत्वञ्चे
तितार्किकाणां दर्शनम् ॥ भाट्टमते
विध्यर्थस्तु । श्येनफलस्यैवाभिचार
स्थानर्थहेतुत्वात् धर्मत्वम् । श्येनस्य
तु विहितस्य समीहितसाधनस्य धर्म
त्वमेव । अर्थपदव्यावर्त्यन्वु । कल
स्रमक्षणादेर्निषिद्धस्यैवेति । फल
तौ नर्थहेतुत्वेन तु । शिष्टानां श्येना
नौनधर्मत्वेन व्यवहारः । तदुक्त
म् । फलतोपि श्ययत् कर्मनानर्थ
मानुबध्यते । केषलप्रीतिहेतुत्वात्
तद्धर्म इति कथ्यते ॥

विद्वंसः । पुं० विनाशे ॥ विशि

विद्या

ष्टोधंसः ।

विद्यमानः । चि० वत्तमाने ॥

विद्या । स्त्री० उमायाम् । शिवायाम् ।
 । दुर्गायाम् ॥ मन्त्ररूपायाम् ॥ दे
 वताज्ञाने । उपासनायाम् ॥ विज्ञाने ॥
 अथोविषयायाम् । ब्रह्मविद्या
 याम् ॥ अनाहतसंबित्तादात्मापन्ना
 यांब्रह्माकारान्तःकरणवृत्तौ ॥ आ
 त्मसाक्षात्कारे ॥ वेदार्थपरिज्ञाने ॥
 शास्त्रे ॥ आन्वीक्षिकीत्रयीवात्ताद
 गडाख्यासुचतसृषु ॥ यथा । आन्वी
 क्षिकीत्रयीवात्तादण्डनीतिस्तुपाथं
 वः । तद्विधैस्तत्क्रियोपेतैस्त्रिन्तयेद्वि
 नयान्वितः ॥ आन्वीक्षिक्यात्मवि
 ज्ञानं० धर्माधर्मोत्रयीस्थितौ । अर्था
 नर्थोतुवात्तायांदण्डनीत्यांनयानर्थौ
 ॥ विद्याश्चतस्रएवैतायोगक्षेमायदे
 हिनाम् । विद्याविनीतोत्पत्तिर्न
 कृच्छ्रेष्ववसीदति ॥ इति ॥ पुराणा
 दिचतुर्दशसु ॥ यथा । पुराणन्याय
 मीमांसाधर्मशास्त्राङ्गमिश्रिताः । वे
 दाः स्थानानि विद्यानांधर्मं स्य च च
 तुर्दश ॥ इति ॥ अष्टादशविद्यासु
 ॥ यथोक्तं विष्णुपुराणे । अङ्गानिवे
 दाश्चत्वारोमीमांसान्यायविस्तरः ।
 धर्मशास्त्रपुराणस्य विद्याश्चैताश्चतु
 र्दश । आयुर्वेदो धनुर्वेदो गार्भ्यवेदो
 तितैत्रयः । अर्थशास्त्रं चतुर्थं स्य वि
 द्याश्चैष्टादशैवताः ॥ इति ॥ तथा

विद्या

ज्ञानिषट्० यथा । शिक्षाकल्पोव्या
 करणं निरुक्तं छन्दोज्योतिषमिति ।
 ऋग्यजुःसामाथर्वाख्याः वेदाश्च
 त्वारर्द्धरिताः । विचारो वेदवाक्या
 नांमीमांसाप्राच्यते बुधैः ॥ सा च पू
 र्वोत्तरभेदाद्द्विधा । तथाहि । कर्म
 प्रतिपादनपराजैभिनिप्रणीताद्वाद्
 शाध्यायी० पूर्वमीमांसा । ब्रह्मप्रति
 पादनपराव्यासप्रणीता चतुरध्यायी०
 उत्तरमीमांसिति । पदार्थनिर्णयप
 रंतर्कशास्त्रं न्यायः० अत्रैव वैशेषिक
 नयस्यान्तर्भावः । मन्वत्रिविष्णुहा
 रीतादिप्रणीतंधर्मशास्त्रम् । कापिलपा
 तञ्जलपाशुपतपाञ्चरात्रादीनामाग
 मानामपि धर्मशास्त्रेष्वन्तर्भावः ।
 सर्गादिपञ्चलक्षणलक्षितम्० मन्व्य
 मार्कण्डेयभविष्यभागवतब्रह्मव्रह्मा
 ण्डब्रह्मवैवर्त्वायुवामनविष्णुवरा
 ह्मिन्नारदीयपद्मलिङ्गगुरुडकूर्मस्क
 न्दभेदादष्टादशविधंपुराणम् । तदु
 क्तम् । महयं महयश्चैव० ब्रह्मयं वचतु
 ष्यम् । अनापलिङ्गकृष्कस्यपुराणा
 निविदुर्बुधाः ॥ उपपुराणानामप्य
 चैवान्तर्भावः । रोगोपशमपूर्वका
 नन्दफलकोऽष्टस्थानसंयुतआयुर्वे
 दः । शस्त्रास्त्रप्रयोगोपसंहारप्रति
 पादकमन्वसहितः पादचतुष्टयात्म
 को धनुर्वेदः । पदावस्थिततानपरि
 ष्वेदप्रयुक्तावधानेपृथक्षड्जादि

विद्यादलः

स्वरसमुदायोगान्बर्षेदः । चतुः
 षष्टिकलासङ्ग्याहकमीशनसादिशा
 स्त्रमर्थशास्त्रमिति ॥ सर्वद्रव्येषुवि
 ष्वैबद्रव्यमाहुरनुत्तमम् । अहार्थ्यं
 स्वादनर्थत्वाद्दक्षयत्वाच्चसर्वदा ॥
 विद्याददातिविनयंविनयाद्याति
 पाचताम् । पाचत्वाद्दधनमाप्नोति
 धनाद्धर्मस्ततः सुखम्इतिविष्णु
 शर्मा ॥ दानेनतपसायज्ञैरुपवास
 त्रतैस्तथा । नतांगतिमवाप्नोतिवि
 द्यायासवाप्नुयादितियमः ॥ वि
 दन्त्यनयाः चक्षामितिवा । विद-
 ज्ञाने । संज्ञायांसमजनिषदनिपत
 मनविदेषुञ्चीड्भृञ्जिब्रुतिक्व
 प् ॥ ब्रह्मविद्याहिं दृश्यमित्यात्वं
 दृग्वस्तुनः स्वकाशत्वंधीधयति ॥ प
 रापरविभेदेनविद्याद्वैविध्यमीरित
 म् । ऋग्वेदाद्याऽपराविद्यापरात्त्व
 चरतत्परा ॥ व्यवहारस्यदशैयंवि
 द्याविद्यातिभेदपरिभाषा । नास्त्ये
 वतत्त्वदृश्यातत्त्वंब्रह्मैवनान्यदस्त्य
 स्मात् ॥ तत्त्वदृश्याः ब्रह्मात्मैक
 त्तृसिद्धान्तदृश्या । तत्तृम् ० यथार्थं
 स्वरूपम् ॥ गणिकार्यामिषधी ॥
 विद्यागुरुः । पुं० आचार्यातिरिक्ताङ्ग
 पाध्यभ्यादौ ॥
 विद्यातीर्थम् । न० सन्ध्यातीर्थे ॥
 विद्यादानपात्रे ॥
 विद्यादलः । पुं० भूर्जवृक्षे ॥

विद्यादानम्

विद्यादाता । वि० विद्यादानकर्त्त
 रि ॥ यथा । अन्नदाताभयचाताप
 त्रीतातसथैवच । विद्यादाताज
 न्मदातापञ्चैतेपितरोनृणाम् ॥
 विद्यादानम् । न० अध्यापने ॥ पुस्त
 कदाने ॥ अन्नदानंमहादानंवि-
 द्यादानंततीधिकम् । अन्नेनक्ष-
 थिकात्प्रियावज्जीवन्तुविद्याया ॥
 अपिच । वाजपेयसहस्रस्यसम्यगि
 ष्टस्ययत्फलम् । तत्फलंसमवा
 प्नोतिविद्यादानोन्नसंशयः ॥ त
 स्माहेबालयेनिच्यंधर्मशास्त्रस्यवा
 श्रुते । पठनंकारयेद्राजन्यदीच्छेद
 र्ममात्मनः ॥ गोभूषिरय्यवासां
 सिशयनान्यासनानिच । प्रत्यहंते
 नदत्तानिभवन्तिनृपसत्तम ॥ ध
 र्माधर्मंनजानातिलोकायंविद्याया
 विना । तस्मात्सदैवधर्मात्मन्वि
 द्यादानरतीभव ॥ इतिवज्जिपुराणे
 विद्यादाननामाध्यायः ॥ अपिच
 गारुडे ५१ अध्याये । विद्यादत्तुब्रा
 ह्मणायब्रह्मलीकैमहीयते । दद्याद
 हरहस्तान्तुश्रद्धयाब्रह्मचारिणे ॥ स
 र्वपापविनिर्मुक्तोब्रह्मस्थानमवाप्नुया
 त् इति ॥ यस्तुदेव्या गृहेनिच्यंविद्या
 दानंप्रवर्त्तयेत् । सभवेत्सर्वलोका
 नांपूज्यः पूजापदं व्रजेत् ॥ धर्मा
 र्थीयचनस्यातांशुश्रूषावापितद्विधा
 । तत्रविद्यानवप्रव्याशुभंवीजमिवा

विद्याधनम्

परे ॥ विद्यायेवसमं कामं मत्तं व्यंज
 त्तवादिना । आपदापि हि घोरया
 नत्तेनामिरिणेवपेत् ॥ विद्याब्रा
 ह्मणमेत्थाहश्रीवधिक्षेऽस्मिरक्षमाम्
 । असूयकायमांसादास्तथास्वांबीर्य
 वत्तमा ॥ यनेशतुशुचिं विद्यान्निय
 तं ब्रह्मचारिणम् । तस्मैमां ब्रूहि वि
 प्रायनिधिपायाप्रमादिने ॥ इति-
 मनुः ॥

विद्यादेवी । स्त्री० विद्याधिष्ठाव्या
 म् । सरस्वत्याम् ॥ जिनषोडश
 देवीषु ॥ यथा । विद्यादेव्यस्तुषोड
 श ॥ १५२ ॥ रोहिणीप्रज्ञप्तौबज्रशृ
 ङ्खलाकुलिशोङ्कुशाः । चक्रेश्व
 रीनरदत्ताकाव्यथोऽसौमहापरा ॥
 गौरौगांधारीसर्वास्त्रामहाज्वालाच
 मानवी । वैराव्याकुप्तमानसीमहा
 मानसिकेतिताः ॥ १५४ ॥ इ०
 हे० च० ॥

विद्याधनम् । न० विद्ययापाज्जिते
 विदिते ॥ यथाहकाव्यायनः । उप
 न्यस्ते तु यज्ञबन्धं विद्ययापणपूर्वक
 म् । विद्याधनन्तु तद्विद्याद्विभा
 गेननियोजयेत् ॥ शिष्यादात्स्विज्य
 तः प्रश्नात्सन्दिग्धप्रश्ननिर्णयात्
 । स्वज्ञानशंसनाद्दाज्ञबन्धंप्राध्यय
 नाच्चयत् ॥ विद्याधनन्तु तत्प्रोह
 विभागेनप्रयोजयेत् । शिल्पेष्वपि
 हिधर्मीयं० मूल्याद्यज्ञाधिकंभवेत्

विद्याधनम्

साधारणस्वर्णादिकमादाय० कुण्ड
 लादिकंनिर्माय० स्वर्णादिमूल्यात्०
 शिल्पगुणे नयदधिकमूल्यं स्यात्त
 दित्यर्थः ॥ परंनिरस्ययज्ञबन्धं विद्यय
 यादयूतपूर्वकम् । विद्यातिशयने
 पुण्येन० दयूतपूर्वकं यज्ञबन्धमित्यर्थः
 ॥ विद्याधनन्तु तद्विद्याद्विभाज्यं
 ब्रह्मस्पतिः ॥ अस्वार्थेष्वनार्थानु
 क्रमेणाह । यदीति । यदिभवान्भ
 द्रमुपन्यस्यति० तदाभवते० एवम
 यैतद्देयमितिपणितं यथोपन्यासंनि
 स्तीर्यलभतेतन्नविभाज्यम् ॥ शिष्या
 दध्यापितात्० आत्स्विज्यतः ६
 यजमानादक्षिणयाज्ञबन्धनम्० द
 क्षिणाचनप्रतियहेवेतनरूपत्वात्त
 स्याः तथायत्किञ्चिद्विद्ययाप्रश्ने
 निस्तीर्ये० अपणितमेवयदिकश्चि
 त्परितीषाद्दाति० प्रश्ने निस्तीर्ये०
 प्रश्नसम्यगुत्तरेदत्तइत्यर्थः सन्दि
 ग्धप्रश्ननिर्णयादिति व्याचष्टे । तथे
 ति० तथायोद्यस्मिन्शास्त्रार्थे मरुसं
 शयमपनयति० तस्मै सुशर्णमिदं द
 दानीत्युपस्थितस्य संशयमपनीययज्ञ
 बन्धम् । तत्रैवविकल्पेनव्याख्यान्तर-
 माहयद्वेति । यदा० वादिनावा
 दसन्देहे० न्यायकरणार्थमागतयोः
 सम्यङ्निरूपणे नयज्ञबन्धं षष्ठांशादि
 कम् । स्वज्ञानशंसनादिति व्याच
 ष्टे० तथेति० तथाशास्त्रादिषु प्रकृ

विद्याधनम्

एज्ञानंविभाव्ययत्प्रतिग्रहादिनाल
 अम् । वादादिष्यस्यार्थमाह । तथे
 ति । तथाद्वयोः शास्त्रज्ञानविवादे ।
 अन्यत्रापियत्रकुचिदन्योन्यज्ञान-
 विवादे । निर्जिह्ययल्लभम् । नि
 र्जिह्य । एककोटिव्यवस्थापनेनवि
 वादमपनीय । लब्धम् । वादिपणि
 तंराज्ञावाप्रसाददत्तमित्यर्थः । प्रा
 ध्ययनादितिव्याचष्टे । तथेति । त
 थैकस्मिन्देयेवह्नोमुपप्लवे । येन
 प्रकृष्टमधीत्य । यल्लब्धम् । शिल्पे
 प्वपीत्यस्यार्थमाह । तथेति । तथा
 शिल्पादिविद्यया । चित्रकरसुवर्ण
 कारादिभिर्यल्लब्धम् । शिल्पगुणेन
 यदधिकंलब्धम् । तथाद्यूतेनापि
 परंनिर्जिह्ययल्लब्धम् । तत्सर्वंविद्या
 धनमविभाज्यमितरैरित्यर्थः । त
 स्मादायाकथाचविद्यालब्धमज-
 कष्टैवतन्नेतरेषामिति । प्रदर्शना
 र्थन्तुकात्यायनेनविस्तारितमितिदा-
 यभागः । अत्रनारदः । कुटुम्ब-
 विभृयाद्भ्रातुर्योविद्यामधिगच्छतः
 । भागंविद्याधनात्तस्मात्सलभे
 ताश्रुतेपिसन्निति ॥ विभृयोदित्ये
 कवचननिर्देशान्नब्रह्मः । यदिवि
 द्यामभ्यस्यतेभातुः कुटुम्बमपरी
 भातास्वधनव्ययशरीरायासाभ्यांसं-
 वर्धयति । तदातद्विद्याजितधने
 तस्याधिकारः । अश्रुतेमूर्खः ॥

विद्याधिकारी

विद्याधरः । पुं० देवयानिविशेषि ।
 जीमूतवाहनपुष्पदन्तादौ । कामरु
 पिथि । खेचरे ॥ विद्यायागुटिका
 स्तनादिविषयिण्याः । धरोधारकः
 ॥ रतिबन्धविशेषि ॥ यथा । नायांज
 रुयुगंधृत्वाकराभ्यांताडयेत्पुनः ।
 कामयेन्निर्भयंकामीबन्धोविद्याधरो
 मतः ॥ यन्त्रविशेषि ॥ यथा ॥
 विद्याधरयन्त्रम् । न० डमरुयन्त्रे ॥
 विद्याधारः । पुं० वर्णवृत्तान्तरे ॥
 यथा । नागाधीशिनोक्तं वृत्तं विद्या
 धारम् । षड्विः कर्णैः शिखे पूर्णभू
 मौसारम् । स्यादस्मिन्विश्रामोविदे
 वैदेवैदेः । कृत्वायस्यात्पूर्णधीरः की
 र्त्यायुक्तः ॥ यथा । बन्देपादान्धो
 जन्नित्यंसीताभर्तुः कृत्वासिन्धो
 सेतुरन्धोनाथं हन्तुः । पैव्यामाज्ञां
 ज्ञात्वाप्राप्तंराज्यंहातुः स्वयैः स
 वैर्लोकैः साकंनार्कयातुः ॥ वि
 द्यां धरति । धृञ् । कर्म
 यद्यत् ॥
 विद्योधिकारी । त्रि० उपनिषद्भिर्ष्व
 नेनोक्ते ॥ विद्यायाः ब्रह्मविद्या
 याः अधिकारी ॥ सद्द्विविधः ।
 कृतीपास्तिरकृतीपास्तिश्च । तत्रो
 पास्तिमात्रात्कारपर्यन्तामुपासनां
 कृत्वायेज्ञानेप्रवर्ततेसमुख्याविद्या
 धिकारी । इदानीन्तनस्तुप्रायेणा
 कृतीपासनएवैत्सुक्यमात्रात्सहसा

विद्याधिकारी

विद्यायां प्रवर्तते स तु गौणोधिकारी ।
 तस्य ज्ञानस्य सवातप्रदेशप्रदीपवत्स
 हसानिबर्त्तनात् । ननु सर्वेषाम
 पिविदुषामात्मनो निश्चयप्रोप्तिरूपो
 मुख्यधिकारः किन्न स्यादविशेषा
 दविद्यानिवृत्ते रिति चेत् । शृणु । अ
 स्थायम्भावः । यस्तूपास्यदेवतासा
 साक्षात्कारपर्यन्तं सगुणोपासनं वि
 धाय विद्यायां प्रवृत्तस्तस्य विचारेण ज्ञा
 नात्पत्तौ विधिपाभावात् । आत्मधी
 निश्चयप्रोप्तिश्च । यः पुनरुपासनमकृ
 त्वाश्रवणाद्यनुष्ठाय तत्त्वं निश्चिनोति
 तस्य चित्तवशीकरणाभावे विधिपस
 न्भवात् तस्मिन्निश्चयविधिः । न च
 तत्त्वज्ञानेनाज्ञानस्य नष्टत्वाद्द्विविधै
 यर्थ्यमिति शङ्क्यम् । वशीकरणा
 भावे । आस्तिश्च नश्येत्परमार्थबुद्धिरि
 त्यज्ञाने परमार्थत्वांशनाशेपि । जन्म
 हेत्वज्ञाननाशयोगात् । अन्यथा
 वेदान्तेषु पास्तिविधीनामैकाग्रस्य द्वा
 राऽद्वितीयब्रह्मपरत्वं न स्यात् । अ
 तस्तेषां श्रुतिप्रसिद्धप्रणवोच्चारणपूर्व
 कमप्रतिबद्धसाक्षात्काराय निरन्तरं
 निर्गुणब्रह्मभावनाकार्या । अतएव
 शार्ङ्गो विदुषो विधिनास्तीत्युक्त्वा ।
 पुनर्विद्वानज्ञवद्विधिमर्हतीति ब्रह्म
 निष्ठाविधीयते । इत्याद्युक्तिर्न विरु
 धाते । अधिकारिभेदेन व्यवस्थास
 न्भवात् ॥

विद्युत्

विद्यानिधिः । पुं० विद्यासम्प्रदाय
 प्रवर्त्तके ॥
 विद्यानैपुण्यकामः । त्रि० विद्याति
 शयमाचार्यनि ॥
 विद्याप्रयोजनम् । न० आत्मान्तिव्यांसं
 सारनिवृत्तौ ब्रह्मप्राप्तिलक्षणायां ॥
 विद्यायाः प्रयोजनम् ॥
 विद्याभीप्सी । त्रि० विद्यार्थिनि ॥
 विद्यारम्भः । पुं० प्राप्ते तु पञ्चमे वर्षे
 विद्यारम्भकारयेदिति वचनवोधि
 तीविद्ययायाः प्रारम्भे ॥
 विद्यार्थी । त्रि० विद्याभीप्सिनि ॥
 विद्यैवार्थः । सोऽस्यास्तीति । इ-
 निः ॥
 विद्ययावान् । त्रि० विद्ययाविशिष्टे ॥
 पण्डिते ॥ विद्ययास्त्यस्य । म-
 तुप् ॥
 विद्याविषयः । पुं० परब्रह्मणि । प्र
 त्यगात्प्रभूते ॥ विद्यायाः विष
 यः ॥
 विद्युज्जिह्वः । पुं० राक्षसविशिषे ॥
 त्रि० तडिदाभजिह्वे ॥
 विद्युज्जाला । स्त्री० कलिकारीवृ-
 क्षे ॥ तडित्प्रभायाम् ॥
 विद्युत् । स्त्री० मेघे पुष्टये । दीर्घाका
 रे । ज्योतिषि । तडिति । सौदा
 मिन्याम् । चक्षुलायाम् ॥ सा च तु
 विंशत्यथा । वातायकपिलाविद्युदा
 तपायद्विज्ञाहिता । पीतावर्षाय वि

विद्योपयोग :

ज्ञयादुर्भिक्षायासिताभवेत् ॥ स
न्यायाम् ॥ विशिषेणद्योतते । द्यु
तदीप्तौ । भाजभासितिक्रिप् ॥
त्रि० निष्प्रभे ॥

विद्युत्केशः । पु० राजसविशेषे ॥

विद्युत्प्रियम् । न० कांस्ये ॥

विद्युत्वान् । पु० मेघे ॥ विद्युतः
सन्त्यस्मिन् । मत्, प् ॥

विद्युन्माला । स्त्री० अनुष्टुप् छन्दीमे
दे ॥ यथा । मीमोगोगोविद्युन्मा
ला । वासीवल्लीविद्युन्मालावर्हश्रे
णीशाक्रश्रापः । यस्मिन्नास्तांतापो
च्छित्त्यै गामध्यस्थः कृष्णाभोदः ॥
अपिच । उक्तायस्त्रामष्टौवर्णाः पा
देपादेसर्वेदीर्घाः । विश्रामः स्याद्दे
र्वेदेः साविद्युन्मालानिर्दिष्टा
॥ यथा । आगामिन्यानीयामिन्या
यायायाताभूयोभूयः । अभ्रच्छाया
वक्षारुण्यमानेनानेनस्यात्किन्ति ॥

विद्युन्माली । पु० राजसविशेषे ॥

विद्योपयोगः । पु० विद्ययेष्टसिद्धौ ॥

चतुर्भिश्चप्रकारैर्विद्योपयुक्ताभवति
। आगमकालेन० आगमकालश्चवि
द्याग्रहणकालः । १ । स्वाध्यायका
लेन० स्वाध्यायकालश्चाभ्यासकालः
। २ । प्रवचनकालेन० प्रवचनकालेऽ
ध्यापनकालः । ३ । व्यवहारकालेन०
व्यवहारोयज्ञानुष्ठानकर्मणि । ४ ।

तत्राद्ययोर्विद्यारथ्यंयंबुद्धिमानिच्छाद

विद्रधिनाशनः

रपूर्वकमन्नवस्त्रादिलाभरूपोपयोगः
। तृतीयेप्रतिष्ठा० सक्छिष्यलाभद्वारा
रार्थप्राप्तिः सत्कारविशेषश्च । चतु
र्थे० यज्ञादानुष्ठानकालेऽपश्यदप्रयो
गप्रयुक्तप्रायश्चित्तोभावः० कर्मसा
ङ्गता० दक्षिणालाभः प्रतिष्ठाचेत्युप
योगः० तादृशस्योपयोगः सर्वाध्य
यनएवेतिमहाभाष्यकारादयः ॥

विद्रम् । न० छिद्रे ॥

विद्रधिः । पु० रोगविशेषे । हृद्गन्धौ
। हृद्गन्धे ॥ अस्यसम्प्राप्तिपूर्वकंसा
मान्यंलक्षणंयथा । त्वयक्तमांसमेदां
सिप्रदुष्यास्थिसमाश्रिताः । दोषाः
श्रायंशनेर्वीरंजनयन्त्यायताभृशम् ॥
महामूलंरुजावन्तं वृत्तं व्याप्यथवाय
तम् । सविद्रधिरितिख्यातोविज्ञे
यः षड्विधश्चसः ॥ पृथग्दोषैः स
मस्यैश्चक्षतेनाप्यसृजातया । विद्रधि
ः षड्विधः प्राक्तोविशेषोभाषसङ्ग्रहे ॥
जलोकापातनंशस्तं सर्वस्मिन्नपि विद्र
धौ । मृदुर्विरकीलध्वन्नं खिदः पित्तो
त्तरं विना ॥ वेदनम् । विदेर्वहुल
मन्यत्रापिसंज्ञाछन्दसैरितिवाक्
। यद्वा । विद्रोस्वप्नेपलायने । आ
तस्योपसर्गद्वितिकः । विद्रंधीयतेऽ
स्याम् । उ, धाज् । कर्मण्यधिक
रणचेतिकिः ॥ यद्वा । विद्रध्या
नम् । इक्कृष्यादिभ्यः ॥

विद्रधिनाशनः । पु० शिभाञ्जनवृत्ते ॥

विहान्

विद्रवः । पुं० विद्रुती । पलायने ॥ धि
 यि । वुञ्चौ ॥ विद्रवणम् । द्रुगती ।
 ऋदोरप् ॥ निन्दायाम् ॥ क्षरणे ॥
 विद्रावितः । चि० पलायिते ॥
 विद्रुतः । चि० पलायिते ॥ प्रचलिते
 ॥ द्रुवीभूतेखतः । प्राप्तद्रुवीभावे ।
 विलीने । द्रुते ॥ विद्रवतिस्म । द्रु
 गती । गच्छर्थेतिक्तः ॥
 विद्रुतिः । स्त्री० पलायने । प्रद्रावे ॥
 विद्रुमः । पुं० रत्नवृक्षे ॥ प्रबाले
 ॥ किशलये ॥ विशिष्टोद्रुमः ॥ य
 द्वा । विशिष्टे द्रुवृक्षे भवः । विशि
 ष्टोद्रुवृक्षोऽस्यस्यवा । द्युद्रुभ्यांमः
 ॥ चि० विगतद्रुमेभूमिपर्वतादौ ॥
 विद्रुमलता । स्त्री० नलीनामौषधी ॥
 शुषिराविद्रुमलताकपोताङ्घ्रिर्नटी
 नली ॥ विद्रुमस्येवलता ॥
 विद्रुमलतिका । स्त्री० विद्रुमलतायो
 म् ॥
 विद्रुक्कल्पः । चि० क्लृप्तद्रुने विद्रुषि ।
 विद्रुक्षे शीये ॥
 विद्रुत्संन्यासः । पुं० सम्यगनुष्ठितैः
 श्रवणमनननिदिध्यासनैः परन्तत्त्वं
 विद्रितवद्भिः सम्पाद्यमाने । ज्ञा
 नफलभूतेचतुर्थाश्रमे ॥ तच्चयाज्ञव
 ल्क्यादयः सम्पाद्यामासुः ॥
 विहान् । चि० प्राज्ञे । दत्ते ॥ परिहृ
 ते ॥ वेदविदि ॥ विद्रितसकलवे
 द्ये । आत्मविदि ॥ व्युत्थानमप

विधरणः

रियहश्चेतिद्वयंविधिदिष्णांसाध-
 नत्वेनात्तम्० तत्० विद्रुपांस्त
 तः सिद्धमित्याह । लोकात्रयार्थेष
 णाभ्योव्युत्थानञ्चापरियहः । द्वयं
 विधमहिम्नैवविद्रुपांस्तुयत्तः ॥
 आनन्दैकस्वभावंस्वमात्मानंपश्य-
 तः कुतः । क्रोमः परियहोवा
 स्याद्योकामद्वितचश्रुतेः ॥ वेत्ति
 । विद्विज्ञाने । विदेः शतुर्वंसुरिति
 पाक्षिकोवमुरादेशः ॥ नशिख्यदि
 ज्ञानयुक्ते विद्वच्छब्दः प्रयुज्यते ॥
 विद्वत्त्वञ्चनृपत्वञ्चनैवतुल्यं कदाच
 नास्वदेशेपूज्यतेराजाविहान्सर्वत्रपू
 ज्यते ॥
 विद्विट् । चि० शत्रौ ॥
 विद्वेषः । पुं० विद्वेषणे । द्विविषय
 प्रीती । घञ् ॥
 विद्वेषकः । चि० विद्वेषरि । द्वा
 षकृत्तरि ॥ विद्वेषि । द्विविषयगवु
 ल् ॥
 विद्वेषणम् । न० विद्वेषे । वैरे ॥
 अभिचारकर्मविशेषे ॥ स्निग्धानां
 द्वेषजननमित्याविद्वेषणं मतम् ॥
 विद्वेषणी । स्त्री० स्त्रीविशेषे ॥
 विद्वेषी । चि० शत्रौ । वैरिणि ॥
 विद्वेषोऽस्यस्यास्मिन्वा । इनिः ॥
 विधनम् । चि० विनाशयति ॥
 विधवनम् । न० कम्पने ॥
 विधरणः । चि० विधारयितरि ॥

विधानग :

विधवा । स्त्री० रण्डायाम् । मृतभ
 त्कायाम् । विप्रवस्तायाम् । प
 तिहीनाचयानारीकामंभवतुपुत्रि
 षी । धनधान्यसमृद्धापिविधवेष्टु
 च्यतेऽधैः । विगतोधवाभर्त्ताः ॥
 विधा । स्त्री० गजाशने । इभात्रे ।
 ऋद्धौ । विधी । विधानम् । डु
 धाञ् । धारणपोषणयोः । आतद्
 तिकः ॥ वेतने ॥ कर्माणिविधी
 युक्तं नया ॥ प्रकारे ॥ विधने ॥
 विधाता । पुं० वेधसि । दृष्टिणे ॥ स्म
 रे । कामदेवे ॥ विशेषणदधाति ।
 डुधाञ् । ढच् । विरन्यापसर्ग
 निवृत्त्यर्थः ॥ मदिरायामितिरा
 जनिवृत्तः ॥ भृगुमुनेः पुं० ॥
 विष्णोः कर्माणिदृश्यं पूर्णमासादौ
 नि० तत्फलानिस्वर्गादीनिचविद
 धातिसृजति । पूर्ववत् ढच् ॥
 विधातृभूः । पुं० नारदमुनी ।
 विधात्रायुः । पुं० सूर्यशोभायाम् ॥
 ब्रह्मणोवयसि ॥
 विधात्री । स्त्री० पिप्पल्याम् ॥ म
 द्ये ॥ विधानकर्त्र्याम् ॥
 विधानम् । न० इस्तिकवलि ॥ विधी ॥
 करणे ॥ अप्रवृत्तप्रवर्त्तने ॥ वेदे
 ॥ विधीयन्तेऽनेनकर्माण्याग्निहो
 चादीनि । डुधाञ् । ल्युट् ॥
 विधानगः । पुं० पण्डिते ॥ विधानं
 गायति । गैशब्दे । गापोष्टक ॥

विधिः

विधानीक्तः । चि० विधिशास्त्रबोधि
 ते ॥ विधानेन उक्तः ॥
 विधाय । अ० कृत्वेत्यर्थे ॥
 विधायकः । चि० विधेर्ज्ञापकः ।
 विधानस्यकर्त्तरि ॥ विपूषीवाञो
 खल् ॥
 विधायी । चि० विधानकर्त्तरि ॥
 विधारकः । पुं० विधरणे ॥
 विधिः । पुं० ब्रह्मण्यः । परमेष्ठिनि ।
 काले ॥ देवे । नियतौ ॥ विधाने
 ॥ विधिवाक्ये ॥ प्रकारे ॥ कल्पे
 ॥ क्रमे ॥ नियोगे ॥ विष्णौ ॥ वै
 द्ये ॥ यागोपदेशयन्त्रे ॥ कर्माणि
 ॥ लिङादर्थे ॥ वेदे ॥ कुर्यात्क्रि
 येतकर्त्तव्यं भवेत्स्यादितिपञ्चमम्
 । एतत्स्यात् सर्ववेदेषुनियतंविधि
 लक्षणमितिन्यायविदांस्मरणम् ॥
 तथाच० पुरुषार्थमुद्दिश्य० कर्माणा
 सनाज्ञानात्मककारणद्वयविधायको
 वेदो० विधिरितिफलितार्थः ॥ प्रज्ञा
 तज्ञापकोवेदभागी० विधिरितिमीमां
 सकाः । सचतादृशप्रयोजनवदर्थं
 विधानेनार्थवान्० यादृशं चार्थं
 प्रमाणान्तरेणाप्राप्तं विधत्ते । य
 था० अग्निहोत्रं जुहुयात्स्वर्गं का
 मद्वृत्तिविधिर्मानान्तरेणाप्राप्तं स्वर्गं
 प्रयोजनवद्धामं विधत्ते० अग्निहो
 त्रेमेनस्वर्गं भावयेदितिवाक्यार्थबो
 धः । यत्रकर्ममानान्तरेणाप्राप्तं०

विधि :

तत्रतदुद्देशेनगुणमात्रंविधत्ते । यथादध्नाजुहेतीत्यत्र० हेमस्याग्निहेत्रं जुहुयादित्यनेन प्राप्तत्वाद्देशे मोहे श्रेण० दधिमात्रविधानं० दध्ना हेमं भाषयेदिति । यत्रतूभयमप्राप्तं० तत्र विशिष्टं विधत्ते । यथा० सोमेन यजेतेत्यत्र० सोमयागयोरप्राप्तत्वात्० सोमविशिष्टयागविधानम् । सोमपदेमत्त्वर्थलक्षणया० सोमवतायागेनेष्टं भाषयेदिति० वाक्यार्थविधेः । नचोभयविधानेवाक्यभेदः० प्रत्येकमुभयस्याविधानात्० किन्तु० विशिष्टस्यैकस्यविधानात्॥ विधिस्यतुर्विधः नियोगविधिरधिकारविधिः प्रयोगविधिश्चेति॥ विधिरत्यन्तमप्राप्तौ निपमः पात्रिके सति । तस्य चान्यस्य च प्राप्ती परिसङ्ख्याविधीयते ॥ अप्राप्तप्राप्तौ विधिरिति वैयोक्तरणाः ॥ न्योयमते विधिर्यथा । प्रवृत्तिः कृतिरेवाचसा चेच्छातेयतश्चसा । तज्ज्ञानं विषयस्तस्य विधिः स्तज्ज्ञापकोयथा ॥ विधिजन्यज्ञानात्० प्रवृत्तिर्दृश्यते० सा० दृच्छातः० चिकीर्षातः० चिकीर्षाचकृतिसाध्यत्वेष्टसाधनत्वज्ञानात्० तज्ज्ञानस्य विषयः कार्यत्वमिष्टसाधनत्वञ्च विधिरिति प्राचीनमतम् । स्वमतमाह० तज्ज्ञापकोयवेति । इष्टसाधनत्वानुमायकप्राप्ताभिप्राये विधिप्रत्ययार्थः । इति

विधिदृष्टः

हरिदासीयकुसुमाञ्जलिः ॥ विधिर्विधायकइतिन्यायसूत्रम् । इष्टसाधनताबोधकप्रत्ययसमभिव्याहृतशार्क्यविधिः० अग्निहेत्रं जुहुयात् स्वर्गकामइत्यादि ॥ विधीयेतेचनेनमुखदुःखे । उधाजः० उपसर्गघोः क्तिः० ॥ विधत्तइतिविधिर्या । बाहुलकात् कर्त्तरिक्त्तिः ॥ यद्वा । विधविधाने । इन् । इगुपघात्किदितिकित्त्वान्नगुणः ॥ विधानमनेनवा । पूर्ववत्क्त्तिः ॥ विधिगोचरः । त्रि० विधिकिङ्कारे ॥ विधिज्ञः । त्रि० शास्त्रज्ञे ॥ विधित्समानः । त्रि० विधातुमिच्छति ॥ विधित्सा । स्त्री० विधातुमिच्छायाम् ॥ विपूर्वाद्दधातेः सनिमीमेत्यादिना० इकारः । अत्रलोपोभ्यासस्येच्यभ्यासलोपः ततः स्त्रियामिच्छनुवत्तौ० अप्रत्यायादिति अप्रत्यायेटाप् । विधित्सितः । त्रि० विधातुमीप्सिते । कर्त्तुमिष्टे ॥ विधित्सुः । त्रि० विधातुमिच्छौ ॥ विपूर्वाद्दधातेः सन्नन्तादुपत्तायः ॥ विधिदर्शी । पुं० सदस्ये । न्यूनाधिकविचारकेऋत्त्विविशेषे ॥ विधिंद्रष्टुंशीलमस्य । णिनिः ॥ विधिदृष्टः । त्रि० यथाशास्त्रं निश्चिते ॥ विधिनादृष्टः ॥

विधुरम्

विधिदेशकः । पुं० सदस्ये । विधिद
र्शिनि ॥

विधियज्ञः । पुं० विधितानुष्ठीयमा
नेवाद्यज्ञे । दर्शपोषादी ॥

विधिविषयेयज्ञः ॥

विधिवत् । अ० यथाविधि । विध्यनु
सारणे स्वर्ये ॥

विधिविषयः । चि० विधिजन्यप्रय
त्नभावे ॥ विधेर्विषयः ॥

विधिहीनः । चि० यथाशास्त्रवोधित
विपरीते ॥ विधिजाहीनः ॥

विधुः । पुं० सुधांशौ । सीमे । चन्द्रे
॥ कपूर्णे । अच्युते । हरौ ॥ ब्रह्म
णि ॥ राक्षसे । विध्यतिविरहिणम्
० विध्यत्यसुरानुषा । व्यधताडने ।
पृभिद्विव्यधिगृधिधृषिभ्यः कुः ।
यद्विज्येति सम्प्रसारणम् ॥

विधुक्षयः । पुं० अमावास्यायाम् ॥

विधुतः । चि० त्यक्ते ॥ निरस्ते ॥ क
म्पिते ॥ विधिशेषधुतः ॥

विधुतिः । स्त्री० कम्पने ॥

विधुन्तुदः । पुं० राहौ । सैहिकेये ।
विधुन्तुदति । तुद० । विध्वरुषोस्तु
ददतिखण्ड । मुम् ॥

विधुपञ्जरः । पुं० खड्गे ॥

विधुप्रिया । स्त्री० चन्द्रपद्मगाम् ॥ दा
द्यायिष्योविधुप्रियाः । इतिकोषा
न्तरम् ॥

विधुरम् । न० प्रविशेषे ॥ वैकल्ये

विधेयः

चि० विकले ॥ विगतधूः कार्यभा
रः । ऋक्पूर्वित्ताप् । धुरोविगतदू
तिप्रादिसमासोबा ॥ न० प्रत्यवाये ॥
कष्टे ॥

विधुरा । स्त्री० रसालायाम् । इ० मे० ॥

विधुरितः । चि० विह्वलिते ॥

विधुवनम् । न० विधूनने । कम्पने ॥
धूविधूनने । ल्युट् । गाङ्कुटादि
भ्यङ्गतिङित्त्वाद्गुणाभावः ॥

विधूतः । चि० कम्पिते ॥ त्यक्ते ॥ वि
धूयतेस्म । धूञ्कम्पने । क्तः । य
स्यविभाषितिनेट् ॥

विधूननम् । न० कम्पने । विधुवने ।
धूञ्कम्पनेचुरादिः । ल्युट् । धू
ञ्प्रियोनुर्वक्तव्यः ॥ अश्वत्थीना
मृगाचकम्पने ॥

विधूनितः । चि० व्याहृते ॥ कम्पिते
॥ धूञ्जोष्यन्तात्कर्मणि० क्तः । धूञ्
प्रीञ्जोरितिनुगागमः ॥

विधुम्नः । पुं० धूसरे । कृष्णरक्तमिश्रि
तवर्णे ॥ चि० तद्वति ॥

विधृतः । चि० विधारिते ॥ विधिशेष
धृते ॥ विष्टब्धे ॥

विधृतिः । स्त्री० विधरणे ॥

विधेयः । पुं० मन्त्रे ॥ विधीयतेवि
नियुज्यतेब्राह्मणवाक्येनकर्माङ्गत्वे
नेतिहरिहरभाष्यम् ॥ चि० विनय
याहिणि । वचनेस्थिते ॥ विधिज
न्यवोधविषये ॥ यथा । अनुवाच्यम्

विनमः

मुक्तातुनविधेयमुदीरयेत् । नञ्चल
व्यास्यदंकिञ्चित्कुञ्चित्प्रतितिष्ठति
॥ विधातुंशक्यः । अचायत् । ई
द्यति । । गुणः ॥ विधिगम्ये । अ
नुष्ठेये । कर्त्तव्ये ॥ वश्ये ॥

विधेयता । स्त्री० विधेयत्वे । विधिज
न्यविधविषयत्वे ॥ यथा ॥ यथात्र
ह्यपधादिषुपापस्यनिषितयोपयुक्त
ब्राह्मणादिज्ञानेद्वैगुण्यं० तथागङ्गा
ज्ञानादिषुपुण्यस्यविधेयतावच्छेदक
गङ्गादिज्ञानेद्वैगुण्यमितिप्रायश्चित्तत
त्त्वम् ॥

विधेयवर्त्ती । त्रि० वश्यवर्त्तिनि ॥ वि
धेयेवर्त्तते० विधेयवर्त्तयतिवा । गि
निः ॥

विधेयात्मा । पुं० वशीकृतान्तः कर
ण्ये ॥ विधेयआत्माअस्य ॥

विनतः । त्रि० प्रणते ॥ भुम्ने ॥ शि
क्षिते ॥ विनमतिस्म । रस० । क्तः
॥ विशेषणनतोवा ॥

विनता । स्त्री० तोर्त्यञ्जनन्याम् । सुप
र्णायाम् ॥ पिटकाभेदे ॥

विनतासूनुः । पुं० अरुणे । सूर्यसा
रथौ ॥ गरुडे । खगेश्वरे ॥ विनता
याः सूनुः ॥

विनतिः । स्त्री० विनये ॥ विशिष्टान
तिः ॥

विनदः । पुं० कृषाके । शिलीम्बु ॥

विनमः । त्रि० विनयिनि ॥ विशेषि

विनययाही

वनमः ॥

विनमकम् । न० तगरपुष्पे ॥

विनयः । पुं० शिञ्जायाम् ॥ प्रणतौ

। विनीतत्वे । निरहङ्कारे । सौशी
ल्ये । अनौढ्ये । अवनतौ ॥ वि

नयप्रशंसायथा । विनयापयङ्गाम्भू
त्यै कुर्वीतन्वृत्तिः सुतान् । अवि

नीतकुमारं हि कुलमाशुविशीर्यते ।
विनीतमीरसंपुत्रं यो बराज्येऽभिषेच

येत् ॥ अपिच । ब्रह्मांश्च निच्यंसेवेत
विप्रान् वेदविदः शुचिन् । ब्रह्मसे

वीहिंसततं रजोभिरपिपूज्यते ॥ ते
भ्योधिगच्छेद्विनयंविनीतात्मापिनि

च्यशः ॥ विनीतत्मादिन्वृत्तिर्नवि
नश्यतिकर्हिचित् ॥ बहवोऽविनया

न्नष्टाराजानः सपरिच्छदाः । वन
स्थाअपिराज्यानिविनयात्प्रतिपेदि

रे ॥ वेणोविनष्टोऽविनयान्नहुषधैव
पार्थिवः । सुदासोयवनधैवसुमुखो

निमिरेवच ॥ पृथुस्तुविनयाद्राज्यं प्रा
प्तवान्मनुरेषच । कुवेरश्चधनैश्वर्यं

ब्राह्मण्यश्चैवगाधिजः ॥ इतिमनुः
॥ द्विबिंधोविनयः स्वाभाविकः क्त

त्रिमश्चेत्तिकौटिल्यः । विशिष्टो न
यः ॥ दण्डे ॥ त्रि० वणिजि ॥ चि

प्ते ॥ निगृते ॥ विजितेन्द्रिये ॥

विनययाही । त्रि० विधेये । वचनेस्थिते
। आश्रवे ॥ विनयग्रहीतुंशीलमस्य

। सुपीतिणिनिः ॥

विनामक :

विनयस्य : । त्रि० विधये । आश्रये ।
वचनेस्थिते । आज्ञाकारिणि ॥ वि
नयेतिष्ठति । ष्टा० । कः ॥

विनया । स्त्री० बलीषधौ । बाव्याल
के ॥

विनयी । त्रि० विनयान्विते ॥ विनयो
स्यास्ति । इनिः ॥

विनहः । पुं० ऋषभकृजितसमेखर
विशेषे ॥ विशिष्टोनहः ॥

विनशनम् । न० तीर्थविशेषे । कुरुक्षेत्रे
॥ सरस्वत्याः प्रथमादर्शनस्य
ले ॥ विनाशे ॥

विनष्टः । त्रि० अन्तर्हिते ॥ विनश्यति
स्म । षष्पदर्शने । गस्त्रर्थेतिक्तः ॥
छिन्ने । भिन्ने । नाशायथे । ध्वंस
विशिष्टे ॥ पतिते ॥

विनष्टिः । स्त्री० विनाशे ॥ षष्पेर्भा
वेक्तिन् ॥

विनसः । त्रि० विधये । गतनासिके ॥

विना । अ० वज्रने । पृथक् । अन्तरे
ण । ऋते । हिरुक् । विनज्भ्याना
नाजौनसहेति० निषेधार्थाद्विशब्दा
न्ना ॥

विनाकृतः । त्रि० विरहिते । भिन्ने
॥ इ० त्रि० ॥

विनामः । पुं० शरीरस्यनस्रतायाम् ।
व्यग्रयावपुषोनमने ॥ विनमनम् ।

णम । घञ् ।

विनामकः । पुं० अधिमासे ॥

विनाहः

विनायकः । पुं० विघ्नराजे । गजान
ने । हरम्बे ॥ तार्क्ष्ये ॥ विघ्ने ॥
जिने ॥ गुरौ ॥ विनयति हितमनु
शास्ति । षीञ् । गवुल् ॥ विशि
ष्टोनायकद्रुतिवा ॥ विगतीनायको
नियन्ताऽस्त्रेतिवा ॥ त्रि० नायकव
र्जिते ॥

विनायिका । स्त्री० तार्क्ष्यपत्न्याम् ॥

विनारुहा । स्त्री० त्रिपर्णिकायाम् ॥

विनाशः । पुं० अदर्शने । विनष्टे ॥
ध्वंसे ॥ विनशनम् । षष्पदर्शने ।
। घञ् ॥

विनाशकः । त्रि० विनाशकर्त्तरि ॥

विनाशयतितच्छीलादिः । षष्प०
। विपूर्वाहितुमण्यन्तः । निन्दहिंस
क्लिशखादिविनाशपरिघ्नपेक्ष्यादि
नावुञ् ॥

विनाशी । त्रि० अनिच्छे । देशकालव
स्वात्मकत्रिविधपरिच्छेदवति ॥

विनष्टुशीलमस्य । णिनिः ॥ विना
शकरणशीले ॥

विनाशोन्मुखः । त्रि० पक्ते ॥ नाशो
यते ॥ विनशनंविनाशः । भावेघ
ञ् । उद्गतंमुखमारम्भात् ॥ विना
शोन्मुखः ॥

विनासकः । त्रि० अनासिके । गतना
सिके ॥ विगतानासायस्यसः ॥

विनाहः । पुं० कूपाननपिधानके ॥
षष्पवम्बने । हलश्चेतिघञ् ॥

विनियोगविधि :

विनिगमकः । वि० विशिष्यनितरां
बोधके । ज्ञापके ॥

विनिगमना । स्त्री० एकतरपक्षपा
तिन्यायुक्तौ । वैकल्पिकेषुस्तुन्येक
स्मिन्नवधारणाशक्तौ ॥

विनिद्रः । वि० उन्मीलिते । विप्र
सिते । स्फुटिते । निद्रारहिते ॥
विगतानिद्राऽस्य ॥

विनिद्रत्वम् । न० निद्रारहितत्वे ॥
प्रबोधे ॥

विनिनीषुः । वि० विनेतुमिच्छौ ॥

विनिपातः । पुं० निपाते । अर-
पाते । देवादिव्यसने । देविकान
ये । विशिष्टोनिपातः ॥ अर-
माने ॥

विनिमयः । पुं० परिदाने । प्रति
दाने ॥ व्यतिहारे ॥ व्यत्यये । अ
न्यस्मिन्नन्यावभासे ॥ वत्यके ॥ य
था । विक्रयैर्गाविनिमयैर्दत्त्वागोमां
सखादके । व्रतं चन्द्रायणं कुर्यादधि
साक्षाद्बधीभवेत् ॥ इतिगोभिलव
चनम् ॥ विशिष्यनिमीयते । मौ
ञ्छंसायाम् । एरच् ॥

विनियोगः । पुं० विनियोजने ॥

अनेनेदन्तुक्त्वंविनियोगः प्रकी
र्तितः ॥ विशिष्टोनिपातः ॥ वि
भजने ॥ विनियोगोऽप्यंफले • इ०
हेमचन्द्रः ॥

विनियोगविधिः । पुं० अङ्गप्रधानसम्ब

विनिवृत्तः

त्वधीधकेविधौ ॥ यथा । दध्वाजु
हातीति । सहितृतीयाप्रतिपन्नाङ्
भावस्यदध्नीहामसंभ्वत्वंविधत्ते • द
ध्वाहोमंभाषयेदिति । गुणविधौच
धास्त्वर्थंसाध्यत्वे नैवान्वयः । क
विदाश्रयत्वेनापि । यथादध्नेन्द्रि
यकामस्यजुहुयादित्ताच • दधिकर
णत्तु नैन्द्रियंभाषयेत् । तच्चकिन्नि
ष्ठमित्याकाङ्क्षायां • सन्निधिप्राप्त-
हामचाश्रयत्तु नान्वेति । एतस्य
धेः सहकारिभूतानि • श्रुतिलिङ्ग
वाक्यप्रकरणस्थानसमाख्यारूपाणि
षट्प्रमाणानि । एतत्सहकृतीनाने
नविधिनाङ्गत्वंपरोहंशसाध्यप्रवृत्त
कृतिसाध्यत्वरूपं पाराध्यापरपर्यायं
ज्ञाप्यते ॥

विनियोजितः । वि० प्रवर्तिते ।
विनियुक्ते ॥

विनिर्णीतः । वि० विचार्यस्थापिते
॥ विशिष्यनिर्णीतः ॥

विनिर्देश्यः । वि० वक्तव्ये ॥

विनिवृत्तः । वि० दुरवस्थयाचलिते
॥ विशिष्यनितरांकम्पिते ॥ ससु
न्मूलिते ॥ परिच्यक्ते ॥

विनिर्भयः । पुं० साध्यगणविशिष्ये ।
वि० भयरहिते ॥

विनिर्मुक्तः । वि० वियुक्ते ॥

विनिर्मोक्तः । पुं० विनिर्मुक्तौ ॥

विनिवृत्तः । वि० निष्पन्ने । समाप्ते ॥

विनेता

विनिवृत्तः । नवृत्तविशिष्टे । निर
स्थे । चान्ते ॥
विनिवृत्तकामः । त्रि० विवेकवैराग्य
द्वारात्पुनस्तसर्वकर्मणि ॥ विशेषेणनि
वृत्तः कामोऽस्य ॥
विनिवेशितः । त्रि० प्रतिष्ठापिते ।
स्थापिते ॥
विनिश्चितः । त्रि० प्रमाणतानिर्णीते ॥
विनिष्कलः । त्रि० निरवयवे ॥ विशे
षेणनिर्गताः कलाः यस्मत् ॥
विनिवृत्तः । त्रि० विनष्टे ॥
विनीतः । पुं० सुवहाखे । साधुवा
दिनि ॥ वणिजि ॥ दमनकवृत्ते
शिक्षितवृषभादौ ॥ त्रि० जितेन्द्रि
ये । अपनीते । हृते । निभृते ॥
विनयान्विते । अनुवृते । नम्ने ॥
शिक्षिते ॥ क्षिप्ते ॥ कृतदण्डे ॥
व्यनायि० विनीयतेस्मवा । षीञ्
प्रापणे । क्तः ॥
विनीतकः । पुं० दमनकवृत्ते ॥ पुं०
न० विनीतके । परम्परावाहने ॥
विनीयः । पुं० पिष्टमोषविशेषे ।
कल्के ॥ कपटे ॥ विनीयतेसिद्धिं
प्राप्यत ॥ षीञ् ॥ विपूयविनीये
तिक्थप् ॥ प पे ॥
विनीयमानः । त्रि० शिक्ष्यमाणे ॥
विनेता । पुं० देशके । निधामके ॥
राजनि ॥ इ० मे० ॥ विशिष्टोने
ता ॥ देशिके ॥ इ० हे० चन्द्रः ॥

विनोदितः

विनेयः । त्रि० नेतव्ये ॥ विनेतुंयो
ग्यः । षीञ् ॥ अचोवत् ॥ दण्डे ॥
विनेयकः । पुं० आदेशके ॥ राञ्चि ॥
विनोक्तिः । स्त्री० अलङ्कारविशेषि
॥ यथा । विनोक्तिश्चेद्विनाकिञ्चित्
प्रस्तुतंहीनमुच्यते । विद्याद्वयापि
सावद्याविनाविनयसम्पदम् ॥ कि
ञ्चित् ॥ विनाप्रस्तुतं शर्णं हीनं दृष्टमु
च्यतेचेत्तदाविनोक्तिर्नामालङ्कार
बुद्ध्यर्थः ॥ प्रकारान्तरमपि । तच्च
त्किञ्चिद्विनारम्यंविनोक्तिः सापि
कथ्यते । विनाखलैर्विभाष्ये पाराजि
न्द्रभवतः सभा ॥ तत्प्रस्तुतं कि
ञ्चिद्विनारम्यंसापि विनोक्तिर्ना
मालङ्कारः कथ्यते ॥
विनोदः । पुं० क्रीडायाम् ॥ यथा ।
विनोदायचैतन्यमेकंविभज्यद्विधादे
वि० जीवस्वरूपेतिनाम्ना । शिवस्या
जीवत्वमापाद्यन्तीपुनर्जीवमेनंशि
वंशकरोषोति ॥ कुतूहले ॥ चर्म
त्कारविशेषि ॥ अपनोदे ॥ राजगृह
विशेषे ॥ चालिङ्गनविशेषि ॥ तल्ल
क्ष्यंयथा । नायकीनायिकायादक्षि
णपादंशमपादवास्वमध्यदेशे ॥ स्वद
क्षिणपादंशमपादवा० नायिकामध्य
देशेनिधाय ० वक्षसिबक्षः ० चोष्ठेचो
ष्ठं दत्त्वायदाश्लिष्यतितदितिकामशा
स्त्रम् ॥
विनोदितः । त्रि० अपनीते ॥ सञ्जा

विन्दु, सर :

कविमोदे ॥ तारकादित्वादितच् ॥
विन्दुः । पुं० विजयाख्ये मुहूर्त्ते ॥ वि
न्दति । विद्रुलामे । अनुपसर्गाक्षि
म्यविन्दुधारीत्तादिनाथः । श्रेमु
चादीनामितिनुम् ॥

विन्दुः । पुं० जलकणायाम् । विप्रुषि
। पृषते ॥ दन्तक्षतान्तरे ॥ भ्रुवो
मंध्ये ॥ रूपकार्यप्रकृतौ ॥ लवे ।
अनुसारे ॥ नादोऽङ्गवे ॥ त्रि० वेदि
तरि । ज्ञातरि । विज्ञानशीले ॥
विन्दति० विदिषवयवे । बाहुलका
दुः । पवर्गीयादिः ॥ यद्वा । वे
त्तात्क्षीलः । विन्दुरिच्छुरितिसा
धुः ॥ दातरि ॥ वेदितरि ॥

विन्दुचित्रकः । पुं० मृगविशेषे ॥

विन्दुभिखिवः ० सएवकः ॥

विन्दुजालम् । न० विन्दुजालके ॥

विन्दुजालकम् । न० तोरुग्याज्जाय
मानेगजमुखादिष्विन्दुसमूहे । प

ङ्गके ॥ विन्दुनांजालकमिव ॥

विन्दुतन्त्रः । पुं० शारिफलके ॥ तु
रङ्गके ॥

विन्दुपत्रः । पुं० भूर्जवृक्षे ॥

विन्दुरेखकः । पुं० पक्षिविशेषे ॥

विन्दुसरः । न० हैमवते० सरोविशेषे
॥ यथा । अभ्युत्तरेणकैलासंशिवंस
र्वीप्रधिगिरिम् । गौरन्तुपर्वतश्रेष्ठं
हरितालमयंप्रति ॥ हरिण्यशृङ्गः
० सुमहान् दिव्यौषधमयोगिरिः ।

विन्ध्यकूटः

तथापादेमहद्विव्यंसरः काञ्चनस
न्निभम् ॥ रम्यंविन्दुसरोनामयवरा
ज्जाभगीरथः । गङ्गार्थेसतुराजर्षिरु
वासबहुलाः समाः ॥ दिवंधाभ
न्तिमेपूर्वेगङ्गातीयपरिप्लुताः । त
च्चित्रपथगादेवीप्रथमन्तुप्रतिष्ठिता ॥
सीमपादात्प्रसूतासासप्तधाप्रतिभ
ज्यते । यूपामणिमयास्तत्रचितयश्च
हरिण्मयाः ॥ तत्रेष्टाक्रतुभिः
सिद्धः शक्रः सुरगणैः सह । दि
व्यच्छायापथस्तत्रनक्षत्राणानुमण्ड
लम् ॥ दृश्यतेभास्वरारात्रौदेवीत्रि
पथगतुसा । अन्तरीक्षं दिवश्चैवभा
षयित्वाभुवंगता । भवस्यस्वाङ्गे प
तित्तासंरुद्धायोगमायया । तस्याये
विन्दुः केचित्तुच्चायाः पतितो
भुवि ॥ कृतस्तुतैर्विन्दुसरस्ततो
विन्दुसरः स्मृतम् ॥ इतिमाख्ये
१०२ अध्यायः ॥

विन्ध्यः । पुं० जलवालके । विन्ध्याचले
॥ व्याधे ॥ विरुद्धंध्यायति । ध्यैचि
न्तायाम् । आतशोपसर्गद्वितिकः
पृष्णिदरादिः ॥ यद्वा । विद्रुन्ध्यते
। जिद्रुम्बीदीप्तौण्यत् । अन्तर्भावि
तण्यर्थः । शक्रन्ध्वादिः । अघ्न्या
दिर्वा ॥ नर्मदासुरसाद्याश्चनद्योवि
न्ध्यविनिर्गताः ॥

विन्ध्यकूटः । पुं० अगस्त्यमुनी । वि
न्ध्याद्रिशृङ्गे ॥

विन्ध्याचलनिवासिनी

विन्ध्यवासिदेशः । पुं० विन्ध्यस्यदेशे
 षु ॥ यथा । मानवाश्चक्ररूपाश्चमे
 कलासोत्कलैः सह । उत्तमाशा
 दशार्थाश्चभोजाः क्विष्किन्धिकैः
 सह ॥ तोषलाः कोशलाश्चैवचै
 पुरावैदिकास्तथा । तुमुरास्तुमुरा
 श्चैवपटुमान्निषधैः सह । अनूपा
 स्तुशिडकेराश्चशीतिहेत्राचबन्तयः ।
 एतेजनपदाः स्याताविन्ध्यपृष्ठनिवा
 सिनः ॥ इतिमत्स्यपुराणम् ॥
 विन्ध्यवासिनी पुं० व्याहृिमुनौ ॥
 विन्ध्यवासिनी । स्त्री० विन्ध्याचलनि
 वासिन्यादुर्गायाम् ॥ विन्ध्यवतीयं
 देवार्थंहेतोचैरोमहाभटः । अद्या
 पितत्रसावासातेनसाविन्ध्यवासि
 नी ॥ इतिदेवीपुराणम् ॥
 विन्ध्यस्यः । पुं० व्याहृिमुनौ ॥ चि०
 विन्ध्याचलस्थिते ॥ विन्ध्येतिष्ठति
 षा० । क्तः ॥
 विन्ध्या । स्त्री० कवलोष्ठ ॥ चुटौ
 । सूक्ष्मैलायां ॥
 विन्ध्याचलनिवासिनी । स्त्री० विन्ध्य
 वासिन्याम् ॥ नन्दगीपगृहेजाता
 यशोदागर्भसम्भवा । ततस्तीनाश
 यिष्यामिदिन्ध्याचलनिवासिनी ।
 विन्ध्याचलितत्रापिगङ्गातीरेनि
 वासिनीतिवोध्दम् । अयमवता
 रोभगवत्याजातएवेतिपुराणप्रसि
 द्धम् ॥

विपश्ची

विन्ध्याबली । स्त्री० बलिपत्न्याम् ।
 बाणराजमातरि ॥
 विन्ध्याबलीपुत्रः । पुं० बाणामुरे ॥
 विन्ध्याबलीसुतः । पुं० बाणराजि ॥
 विन्नः । वि० विचारिते । लब्धे ॥
 स्थिते ॥ जाते । विद्यतेऽस्मि । विद
 विचारिणे । क्तः । नुदविदेतिवा
 नत्वम् ॥
 विन्ध्यस्तः । चि० क्रमेणस्थापिते ।
 रचिते ॥ कृतविन्ध्यासे ॥ विशिष्ये
 षत्यक्ते ॥ विन्ध्यस्मरिष्म । अमु०
 । क्तः ॥
 विन्ध्याकः । पुं० इवाकौ ॥
 विन्ध्यासः । पुं० विभज्यस्यापने ॥
 यथा । गृहेषुमणिविन्ध्यासीविष्मि
 थानचदण्डवत् । विशुद्धशोरकन्या
 सीविधेयः सदनोपरि ॥ तेनस
 र्वाणिनश्यन्तिपरिष्टोनिमहीभुजा
 मितियुक्तकल्पतरुः । विन्ध्य
 सनम् । अमुक्षेपणे । विनिपू
 र्णः । ततोघञ् ॥ सङ्गवेशि ॥
 विशिष्टोन्ध्यासः । रचने ॥
 विपश्चः । पुं० रिपौ । द्विषि । अहि
 ते । शत्रौ ॥ स्वाभाववति ।
 निश्चितसाध्याभाववति ॥ यथा०
 धूमवत्तु हेतौद्दः ॥ विरुद्धः प
 क्षोऽस्य । विविधः पक्षोऽस्यवा ॥
 विपश्चिका । स्त्री० विपश्च्याम् ॥
 विपश्ची । स्त्री० वीणायाम् । बलवती

विपत्ति :

म् ॥ विपत्तीषु सप्तस्वरान्वा
दयन्त्यस्तबद्धारिगायन्तिगम्बर्बक-
न्याः । क्षणं सावधानेन चित्ते नमा
तः समाकर्णयत्वं मया प्रार्थितासि
विपत्तपतिविस्तारयतिशब्दं ॥ पश्चि
विस्तारे । ग्यन्तादच् । गौरादिः
॥ केलौ । लीलायाम् ॥
विपणः । पुं० विक्रये । विक्रयक्रिया
याम् ॥ विपणनम् । पणव्यवहा
रे । घञ् । संज्ञापूरुवकत्यान्नष्टविः
॥ खनो घचेतिघोवा ॥
विपणिः । पुं० स्त्री० विक्रयार्थं प्रसा
रितनानाद्रव्यायां वणिग्वीथ्याम् ।
पण्यवीथिकायाम् । वणिज् व्यवहा
र० बजार० वाणिजावीथी० इति च
भाषाप्रसिद्धायाम् । पण्यवीथ्याम् ।
वणिजां विक्रयस्थाने ॥ विपण्यते०
चस्थांया । पण० । सर्वधातुभ्यङ् ॥
विपण्यन्ते ऽच्वा । इक्कृष्यादिभ्यः ॥
विपणी । पुं० वणिजि ॥ विपणीव्यव
हारः सास्त्रास्ति । इनिः ॥ बुध
भेदे ॥
विपणी । स्त्री० पण्यवीथ्याम् ॥ कृदि
कारादितिङीष् ॥
विपण्युः । चि० विगतव्यवहारे ॥
विपत्तिः । पुं० खगेश्वरे । गरुडे ॥
विपत्तिः । स्त्री० यातनायाम् ॥ चा
पदि । विपदि ॥ मरणे । विनाशे
॥ यथा । यस्मिन् राशिगते भानौ विप

विपरीतः

त्तियान्तिमानवाः । तेषां तत्रैव क
र्त्तव्यापिण्डदानादकक्रिया ॥ विपद
नमनयावा ॥ पदगतौ । स्त्रियां क्तिन् ॥
पुं० विशिष्टे पदातौ ॥
विपथः । पुं० निन्दितपथे । व्यर्ध्वे ।
दुरर्ध्वे । कदध्वनि । कापथे ॥ वि
रुद्धः पन्थाः । प्रादयो गताद्यर्थङ्
तिसमासः । ऋक्पूरिष्यः ॥
विपत्०द् । स्त्री० विपत्तौ ॥ विपदनम
नयावा । सम्पदादिस्त्वात्क्लिप् ॥
तृतीयतारायाम् ॥
विपदम् । न० नभसि ॥ बीनांबयसां
पदं विहारस्थानम् ॥ त्रि० विगतप्र
तिष्ठे ॥
विपदा । स्त्री० विपदि ॥
विपन्नः । पुं० भुजङ्गमे ॥ त्रि० विपदा
क्रान्ते ॥ नष्टे ॥ विपद्यतेस्य । प
द० । क्तः । नस्वम् ॥
विपरिणामः । पुं० विशिष्टेः परि
णामे ॥
विपरिश्रमः । पुं० आयासे सत्यपि श्र
मरहिते ॥
विपरीतः । त्रि० तमः प्रकाशावि
बान्दीन्यव्यावृत्तरूपे । प्रतिकूलौ ।
उल्टा० इ० भा० ॥ गथा० धर्मविप
रीतो ऽधर्मः ॥ पुं० रतिबन्धविशेषे
॥ यथा । पादमेकमुरीकृत्वा द्वितौ
यंकटिसंस्थितम् । नारीषुरमते
कामीविपरीतस्तु बन्धकः ॥ अपि च ॥

विपर्ययः

। पादमेकमुरीकृत्वा द्वितीयस्कन्धसं
म्यितम् । कामिन्याः कामयेत्का
नीबन्धः स्याद्विपरीतकः ॥

विपरीतभावना । स्त्री० अतस्मिंस्तद्बु
द्धौ ॥ यद्यथावर्तते तस्य तत्त्वहिंत्वा
ऽन्यथात्वधीः । विपरीताभावना
स्यात्पित्रादावरिधीर्यथा ॥

विपरीता । स्त्री० कामुक्याम् ॥

विपर्ययः । चि० पणरहिते ॥

विपर्ययकः । पुं० पलाशवृक्षे ॥ चि०
पत्ररहिते ॥

विपर्ययः । पुं० व्यतिक्रमे । व्यत्या
से । विपर्यासे । व्यत्यये ॥ मिथ्या
ज्ञाने ॥ यथाशुक्लं विन्दु रजतमिति
॥ अन्यथाभावे । देहादिष्वत्माभि
मानलक्षणे ॥ यथार्थानिष्ठये । अ
तत्त्वज्ञाने ॥ विपर्ययादिप्यतेबन्धः
। अबिद्यास्मितारागद्वेषाभिनिवे
शाः यथासङ्ख्यंतमोमोहमहामो
हतामिस्रान्धतामिस्रसज्जकोः पञ्च
विपर्ययभेदाभवन्ति ॥ लक्षणञ्चयथा
। किञ्चित्साभान्यतेऽन्यत्रमतिरन्या
विपर्ययः । किञ्चित्साधारण्यादन्य
स्मिन्नन्यादृशौबुद्धिर्विपर्ययः । मरु
मरौचिकास्त्रिबजलावगतिः ॥ अ
पिच । विपर्ययस्तमेयोनिर्मिथ्या
रूपतयासच । सामान्यमात्रकाभा
सात्सत्त्वात्मेतिविनिश्चितः ॥ वि
पर्ययस्यमिथ्यारूपत्वात्तमः प्रभ

विपाकः

वत्वम्० सचविपर्ययः साधारण्य
मात्रप्रथनात्प्रकाशरूपः सत्त्वात्म
कीपिनिश्चितः ॥ विपर्ययणम् । इ
ण्गत्तौ । एरच् ॥

विपर्ययस्तः । चि० मिथ्याज्ञानविशि
ष्टे ॥ विपरीते ॥

विपर्ययायः । पुं० विपरीतमयने ।
अन्यस्यऽन्यरूपग्रहणे ॥

विपर्ययांसः । पुं० विपर्यये । व्यत्य
ये । व्यतिक्रमे । अतस्मिंस्तद्बुद्धौ
। अबिवेके ॥ विपर्ययसनम् । अ
सु० । घञ् ॥

विपव्यः । चि० शोधनीये ॥

विपश्चित् । चि० विदुषि । दोषज्ञे ।
पण्डिते । अत्यन्तविवेकिनि । मे
धाविनि ॥ सर्वज्ञे० निरस्तभेदे० अ
विपरिप्लुतचैतन्यस्वभावे ॥ परमात्म
नि ॥ विप्रकृष्टनिश्चिनाति० चेतति०
चिन्तयतिवा । पृषादरादिः ॥

विपाकः । पुं० पचने ॥ स्वादे ॥
कर्मणोविसदृशिफले ॥ कर्मणः
परिणामे । दुर्गतौ ॥ जात्यायु
र्भोगात्मकैकर्मफले ॥ पचनपा
कः विशिष्टपाकः विरुद्धः पो
कीऽस्यवा ॥ विपच्यतेवा । घ
ञ् ॥ विपाककटयत्कर्मनतच्छं
सन्तिपण्डिताः ॥ जाठरेणा
ग्निनायोगात्पदुदेतिरसान्तरम् ।
रसाणांपरिणामान्तेसविपाकवृत्ति

विराट्

स्मृतइतिमुश्रुतः ॥ अपिच । मि
ष्टः कटुश्चमधुरमम्लोऽम्नंपच्य
ते रसः । कटुतिक्तकषायाणां पा
कः स्यात्प्रोथशः कटुः ॥ तथा
चवाग्भटः । चिधारसानां पाकः
स्यात्स्वादम्लकटुकात्मकः । प्रा
यः पदेन । ब्रीहिः स्वादुरम्लविपा
कः शिवाकषायामधुपाका । शु
ण्ठीकटुकमधुरपाकेत्यादिः ॥
विपाकानां गुणायथा । म्लान्म
धुरः पाकीवातपित्तहरोमतः ।
अम्लस्तुकुरुतेपित्तं वातश्चेत्तद्गदा-
पहः ॥ कटुः करोतिपचनं कफं
पित्तञ्चनाशयेत् । विशेषणपरसती
विपाकानां निर्दिशितः ॥

विपाचनम् । न० नरके ॥

विपाटः । पुं० वाणे अस्रकण्टके
। शरे ॥ विपाटयति । पचाद्यच् ॥

विपाण्डुः । पुं० शुभ्रे ॥ अति
शुभ्रे ॥ चि० तद्वति ॥

विपादिका । स्त्री० । पादस्फोटे । वि
वाङ् । इ० भा० ॥ प्रहेलिकायाम् ॥
विपादिकं पाणिपादेस्फुटनं तीव्रवेद
नम् । कण्डुमद्भिः सरागैश्च ग
ण्डैरलसकंचितम् ॥ विपादिका
वातश्लेष्मोद्भवेतिमाधवः । अयं कु
ष्ठरोगः ॥

विपाट् । स्त्री० विपाशायाम् ॥ पश
शं विमोचयति । सत्यापपाशेत्या

विपीडः

दिना० पाशान्मोचनइतिण्चि ।
क्विप्चेतिक्विप् ॥

विपाशः । चि० पाशरहिते ॥

विपाशा । स्त्री० नदीविशेषे । विपा
शि ॥ पाशं विमोचयति । सत्या
पपाशेत्यादिना० पाशान्मोचनइति
ण्चि । ततः पचाद्यच् । पुत्र
शोकादेवगलेपाशंबद्धाप्रविष्टं विशिष्टं
पाशच्छेदात्विपाशितवतीविमुक्त
पाशं कृतवतीतिविपाशा । अस्या
जलस्य गुणायथा । शतद्रोर्विपा
शायुजः सिन्धुनद्याः सुशीतल
घुस्वादुसर्षामयघ्नम् । जलं निर्मलं
दीपनं पाचनञ्चप्रदत्तं बलं बुद्धिमेधा
युषश्चेतिराजनिर्घण्टः ॥

विपिनम् । न० अरण्ये । गहने ।
वने ॥ वेपन्तोऽत्र । टुषेपृकम्पने ।
वेपितुञ्चोर्ह्रस्वश्चेतीनन् ॥ विशिषि
णपियत्थवदो । पिगती । वाहुल
कात्तकम् ॥

विपिनतिलकम् । न० अतिशकरौ
कन्दः प्रभेदे ॥ तल्लज्जशयथा ।
विपिनतिलकं नसनरेफयुग्मैर्भवे
त् । यथा । विपिनतिलकं विकसि
तं सित्तागमेमधुकृतमदैर्मधुकरैः
क्षणद्विवृतम् । मलयमरुतारचित
लास्यमालोकयन्त्रजयुवतिभिर्विह
रतिस्मसुग्धाहरिः ॥

विपीडः । चि० निर्वाधे ॥

विपूयः

विपुलः । पुं० मेरुपश्चिमभूधरे । मे
रोः स्थैर्यायवेधसासृष्टेषुचतुर्षुवि
ष्कम्भशैलेषु० प्रतीच्यांविपुलीनाम
विष्कम्भशैलीनीलवर्णः । पञ्चाश
त्सहस्रयोजनोच्छ्रयास्ति० यत्रयोज
नसहस्रोन्नतिमानश्रवत्यपाटपोस्ति ॥
सुमेरौ ॥ हिमाचले ॥ त्रि० पृथुले ।
विशाले ॥ अगाधे । दक्षिणपश्चिमो
त्तरद्वारगृहे ॥ विपोलति । पुलमह
श्च । इगुपधेतिकः ॥ विशिष्टपुलके ॥

विपुलपुलिना । स्त्री० नयाम् ॥

विपुलरसः । पुं० इक्षी ॥

विपुला । स्त्री० क्षोण्याम् । द्विती ॥

आर्याप्रभेदे ॥ यथा । पथ्याविपुला
चपलामुखचपलजघनचपलाच ।
गीच्छुपगौच्छुद्धीतथआर्यागीतिश्चन
वधार्या ॥ संलङ्घ्यगणत्रयमादिमं
शकलयोर्द्वयो भवतिपाटः । यस्या
स्तांपिङ्गनागोविपुलामितिसमा
ख्याति ॥ पुंसां कालकालव्यालह
तानानास्त्वपहतिरत्पापि । वीर्यं
विपुलामुखेचेत्स्थाद्गोविन्दाख्यम
न्वोक्तिः ॥

विपुलांसः । त्रि० मांसलिङ्गतभुज
शिरस्के ॥

विपुलाश्रवा । स्त्री० गृहकुमार्याम् ॥

विपूयः । पुं० रज्ज्वादिकरणाय

शोधयितव्ये० मुञ्जे ॥ विपूयते ।

पूज्यवने । विपूयविनीयेतिव्य

विप्रकृत्यम्

प् । मुञ्जे ॥ यथा । वसानां
बल्कलेशुद्धेविपूयैः कृतमेखला
म् । क्षामामञ्जनपिण्डाभांद्गिण्ड
नीमजिनान्तरामितिभट्टिः ॥

विपोयितः । त्रि० आघातेनाधः
पातिते ॥ आमर्द्धिते ॥

विप्रः । पुं० ब्राह्मणे ॥ तस्यल
यथा । जन्मनाब्राह्मणोच्चेयः
संस्कारैर्द्विजउच्यते । विद्यायाया
तिविप्रत्वंत्रिभिः श्रीचियलक्ष्मि
तिप्रायश्चित्तविवेकः ॥ विशेषेण
प्रातिपूरयतिषट्कर्माणि । प्रा
पूती । आतश्चापसर्गद्वितिकः ॥
उप्यतेधर्मबीजमन्त्रा । बुवप्०
ऋच्चेन्द्रेतिसाधुः ॥ विपातिशो
विपतिवा । विपक्षेपे ॥ अशु
त्ये ॥

विप्रकर्षः । पुं० विशेषे । विशि
ष्टः प्रकर्षः ॥

विप्रकारः । पुं० अपकारे । निष्का
रे ॥ विप्रकरणम् । कृजोभा
वेधञ् ॥ तिरस्कारे ॥

विप्रकाष्ठम् । न० तूलवृक्षे ॥

विप्रकृतः । त्रि० तिरस्कृते । नि
कृते । यथापकारः कृतस्तस्मि
न् ॥ विप्राकारि । त्तः ॥ वि
प्रिणकृते ॥

विप्रकृतिः । स्त्री० विप्रकारे ।

विप्रकृत्यम् । न० ब्राह्मणस्यकर्तव्ये ॥

विप्रचिति :

यथा । अध्यापनसुध्यायनसुध्याजनं
दानं द्विजस्युर्यजनं प्रतिग्रहः । क
र्माणि प्रहृद्यजनापवर्जनेत्रिकर्मवा
नध्ययनंतथेतिराट् ॥ वैश्वः सदा
प्रापणिकोऽङ्गुजन्मा द्विजन्मसेवारति
रेतदीयम् । कर्मैत्यऽकृत्यव्यवहार
आनिकर्माण्यनेकान्यपरान्यजाना
म् ॥ यद्वर्णकर्मणितदेवकालिसंसा
धितान्येवद्वियन्तिसिद्धिम् । तत्स्व
स्ववर्णव्यवहारकालं नयेन्मनीषीयुग
पन्नयर्द्धिम् ॥ अथविप्रादीनां स्वभाव
कृत्यमाह । शमोदमः सत्यमथा
र्जवंक्षमाशौचं तपोज्ञानकथामराच
नम् । तीर्थं तथास्तिक्यमभिन्नसङ्ग
तिः स्वभावकर्मायजनेर्मखव्रतम्
॥ शौर्यं बलं धैर्यं धृतिर्धृतिर्मृधं विद्या
सुदौघे श्वरतापवर्जनम् । क्षमा
भृतः कर्मनिसर्गजं विशिवाशिष्य
गोक्षीवनकर्षणस्विति । द्विजाति
सेवावनिदेवतास्रयाधर्मोविधिः शु
द्रनिसर्गकर्मच । स्वभावकर्मप्रविहा
ययोन्यथास्वयञ्चरेत्सोम्यजकर्मनर्म
भाक् ॥ इतिकालिदासः ॥

विप्रकृष्टः) वि० दूरे ॥ विप्रकृष्य
विप्रकृष्टकः)
तैस्य । कृषिः क्तः । स्वार्थेकनिविप्र
कृष्टकोपि ॥

विप्रचितिः । पुं० दनोर्गर्भेकश्यपा
ज्जातेऽसुरविशेषे ॥

विप्रयोगः

विप्रतिपत्तिः स्त्री० विरुद्धकोटिद्वयोप
स्थापकेशब्दे ॥ विरुद्धाप्रतिपत्तिः ॥
विरोधे ॥ विकृतौ ॥
विप्रतिपन्नः । वि० विरुद्धतयावगते ॥
विप्रतिषिद्धः । वि० निषिद्धे ॥
विप्रतिषेधः । पुं० तुल्यबलविरोधे ॥
परस्परविरोधे ॥ विप्रतिपूर्वात्कर्म
व्यतिहारवर्त्तमानात्सेधतेर्घञ् ॥
विप्रतिसारः । पुं० पश्चात्तापे ॥ विप्र
तिसरणम् । स्रगतौ । घञ् । उप
सर्गस्यघञीतिपाञ्चिकोदीर्घाभावः ॥
विप्रतीसारः । पुं० पश्चात्तापे । अ
नुतापे । कौकृत्ये ॥ अनुशये ॥ रु
षि । रोषि ॥ विप्रतिसरणम् । स्र०
। घञ् । उपसर्गस्यघञीतिदीर्घः ॥
विप्रदेहः । पुं० फलमूलादिशुष्कद्रव्ये ॥ ब्रा
ह्मणतनौ ॥ विगतः प्रदेहा० विशेषेण
प्रकृष्टोवादेशोस्य । विप्रस्यवादेशः ॥
विप्रप्रियः । पुं० पलाशे ॥ विप्राणां
प्रियः । विष्णौ ॥ श्रीरामचन्द्रे । वि०
ब्राह्मणबल्लभे ॥ विप्राः प्रियायस्यसः ॥
विप्रदासः । पुं० कायस्थे । मसीशे ॥
विप्रयाणम् । न० पलायने ॥
विप्रयुक्तः । वि० विभिन्ने । विश्लिष्टे ॥
विप्रयोगः । पुं० विरुद्धे ॥ ब्राह्मणैः
सहसङ्गमे ॥ विप्रयोजनम् । युजिर्
योगे । घञ् ॥ विरुद्धः प्रयोगो
वा ॥ विशेषेणप्रकृष्टोवायोगः ॥
विप्राणांवायोगः ॥ विप्रलम्भे ॥

विप्रलिप्सु :

विरहोविसम्बादेवितिस्वामी ॥ रा
गियोर्विच्छेदे ॥ इतिसुभूतिः ॥

विप्रलब्धः । चि० वक्षते ॥ विप्रल
भ्यतेस्म । डुलभषप्राप्तौ । क्तः ॥

विप्रलब्धा । स्त्री० स्त्रीयादिनायिकाभे
दे ॥ सङ्घेतनिकेतनेप्रियमनवलोकाय
समाकुलहृदयाविप्रलब्धे तिलक्षणा
म् ॥

विप्रलब्धा । चि० प्रतारके ॥

विप्रलम्भः । पुं० विसंवादे । अङ्गीकृ
तासम्पादने ॥ वक्षने ॥ वियोगे ।
विरहे । रागियोर्विधोक्त्रने ॥ विशि
ष्यप्रलम्भनम् । डुलभषप्राप्तौ । घ
ञ् । उपसर्गादितिनुम् ॥ विप्रल
ब्धिः । लभेघञ्वा ॥

विप्रलम्भकः । पुं० मिथ्यावचनेः पर
व्यवक्षुके । ठगश्ङ्भा०प्र० ॥

विप्रलापः । पुं० विरोधोक्ती । अन्यो
न्यविरुद्धवचने ॥ यथा० एकीब्रूते०
आगताकल्याणोति० अन्योब्रूतेनही
ति । तथाभ्युदाजहारसर्वानन्दः ।
एकःस्रवन्मधुसरोजमवैतिवक्त्रम
न्यः सुधाकिरणविम्बमदोमृगाच्याः
। यूनीर्मुहुर्विबद्धतोर्वदनेवभूवुः
सिद्धान्तधनमधुपराविगतागतानी
ति । विरुद्धः प्रलापः ॥ अनर्थक
वाक्ये । अपार्थवचने ॥

विप्रलिप्सा । स्त्री० वक्षनेच्छायाम् ॥

विप्रलिप्सुः । चि० वक्षुके ॥

विप्रुताक्षः

विप्रलुम्पकः । चि० अन्धात्रेनधनया
हृषि ॥

विप्रलोभी । पुं० अशीकपादपे । कि
ङ्किराते ॥

विप्रवसितः । चि० कृतदूरदेशग-
मने ॥

विप्रश्रिका । स्त्री० अनानालक्षणादि
नाशुभाशुभनिरूपिण्याम् । ईक्षणि
कायाम् । देवज्ञायाम् ॥ विवि
धः प्रशोख्यस्याः । ठन् ॥

विप्रसृतः । चि० विक्षिप्ते ॥ विप्रस
रतिस्म । स्रगती । गच्छर्थेति-
क्तः ॥

विप्रियः । पुं० अपराधे । आग-
सि । चि० अप्रिये ॥

विप्रियक्तत् । चि० शठे ॥

विप्रुट् । स्त्री० विन्दौ । जलकणे ॥

प्रुषुदाहे । सम्पदादिच्वाङ्गावेक्तिप् ।

विगताकृदावाप्रुट्दाहेऽस्मात् ॥

विप्रवः । पुं० डिम्बे । धाकडलुण्ट
नादौ ॥ अशस्त्रकलहे ॥ विप्रवन
म् । मुङ्गती । न्हदोरप् । परच
क्रादिभये ॥ राष्ट्रायुपद्वे ॥ ना-
शे ॥ मतिसम्भोहे ॥

विप्रावः । पुं० अप्रवस्यप्रुतगती ॥

विप्रुतः । चि० व्यसनार्त्ते । विप्रुके ॥

खण्डिते ॥ विप्रवनम् । मुङ् ।

क्तः ॥

विप्रुताक्षः । चि० अशुपुष्पनयने ॥

विवन्धः

विप्रतिः । स्त्री० स्वभावच्युती ॥
 विप्रुष्टः । वि० निर्दग्धे ॥ विशिषे
 षप्रुष्टः ॥
 विफलः । वि० निरर्थके । मोघे ॥
 विगतफलं यस्य ॥
 विफला । स्त्री० वीतक्याम् ॥ चतु
 हीनायाम् ॥
 विवधः । पुं० पर्याहारि । उभयतो-
 बद्धशिक्येस्कन्धवाद्येकाष्टे ॥ अध्व
 नि ॥ भारि ॥ विगतीवधोऽस्मा
 त् ॥
 विवधिकः । वि० वैवधिके ॥ विव
 धेनहरति । विभाषाविवधादिति
 छन् । ङीषि० विवधकी ॥
 विवन्धः । पुं० आनाहे । आध्या
 ने । मूत्रादिरोधे ॥ अथास्त्रचि
 कित्सा । तुल्यकारणकार्यत्वाद्दुदा
 वर्त्तहरौक्रियाम् । अनाहेपिचकु
 र्वीतविशेषस्याभिधीयते ॥ चिष्ठत्
 कृष्णाहरोतक्योद्विचतुष्पञ्चभागि-
 काः । मुडेनतस्यावटिकाहरत्या
 नाहमुख्यणम् ॥ वतिंस्त्रिकटुक
 सेन्धवसर्पपण्डुधूमकुष्ठमदनफलैः
 । मधुनिगुडेवापक्वैर्निहितास्त्राङ्ग
 छपरिमाणा ॥ वतिरियंष्टफला
 शनैः प्रणिहितागुदेवृताभ्यक्ते ।
 आनाहेदावतींशमयतिजठरंतथा
 गुल्मम् ॥ चिकटुकाद्यावतिंभांश्च
 प्रकाशे ॥ विवन्धनम् । वन्धवन्धने

विभक्तः

। घञ् ॥ करखेवाघञ् ॥
 विवाधा । स्त्री० विहेठने ॥
 विविधः । वि० नानाप्रकारे ॥
 विबुद्धः । वि० तत्त्वसाक्षात्कार-
 वति ।
 विबुधः । पुं० ज्ञे । पण्डिते ॥ सु
 रे । देवे ॥ चन्द्रे ॥ विशिष्टोवैधा
 यस्त । विशेषणबुध्यतेनस्त्वपितीति
 वा । बुधअवगमने । इगुपधे
 तिकः ॥
 विबुधानः । पुं० आचार्य ॥ पण्डि
 ते ॥ देवे ॥
 विबुधानुगः । पुं० किन्नरादिषु ॥
 विबुभूषुः । वि० विविधंभवितुमि
 ष्ठी ॥
 विवोधः । पुं० प्रवोधे ॥
 विवोधनम् । न० प्रवोधने । जगा
 वना० इ० भा० ॥
 विभक्तः । वि० विभज्यस्यापिति । क्त
 तविभागे ॥ विभिन्ने । परस्पर
 व्यावृत्ते ॥ प्राप्तविभागे ॥ विभज्य
 तेस्म । भज० । कर्मण्यिक्तः ॥
 विभक्ताभ्रातरइत्यचतु० विभक्तने
 षामस्तीतिमन्वर्थीयोऽर्शचाद्यजि-
 त्यच् । नतुकर्त्तरिक्तः । सकर्मके
 भ्यस्तस्यविधानाभावात् ॥ अथवा
 त्तरपदलोपोद्रष्टव्यः । विभक्तध
 नाविभक्ताः । गन्थार्थस्याप्रयोगए
 वलोपोभिमतः । तेनविभक्ताभा

विभक्तः

तरङ्गस्य च धनस्य यदि भक्तत्वं तत् ।
 आट्टव्वा रोप्यते ॥ विभक्ते पि धने
 यस्तु स्त्रीयांशं प्रतिपादयेत् । पुनर्वि
 भक्त्यत्तद् व्यमप्राप्तांशायदापयेत् ॥
 विभक्तजः । पुं० विभागानन्तरं जाता
 पत्ये ॥ पुत्रैः सह विभक्तेन पि
 चायत्स्वयमर्जितम् । विभक्तजस्य तत्
 सर्वमनीशाः पूर्वजाः स्मृताः ॥
 विभक्तिः । स्त्री० विभागे ॥ सुप्ति
 ङीः ॥ यथा । सङ्ख्यात्त्वव्याप्य
 सामान्यैः शक्तिमान्प्रत्ययस्तुयः ।
 साविभक्तिर्विधाप्रोक्ता सुप्तिङ्चेति
 प्रभेदतः ॥ सङ्ख्यात्त्वावान्तर
 ज्ञात्त्ववच्छिन्नशक्तिमान्यः प्रत्य
 यः साविभक्तिः । सुप्तिङ्गिति
 भेदात्साविभक्तिशब्दशक्तिप्रकाशि
 का ॥ कारकशक्तौ ॥ विभक्त्ये प्रा
 तिपदिकार्थोऽनया । स्त्रियांक्ति
 न् ॥
 विभक्तनीयः । चि० विभा
 ज्ये । विभागयोग्ये ॥ भज
 नाहं ॥
 विभक्त्यः । चि० विभक्त्ये ॥ ऋह
 खीर्ण्यतिप्राप्ते । द्विवचनविभक्त्योप
 पदे । इतितदपवादोयन्निपात्यते
 । तेन विभाग्यमिति न भवति ॥
 विभक्तः । पुं० रायि । धने ऐश्व
 र्ये ॥ विभवति । भू० । पचा
 द्यच् ॥ भिक्षाप्राणस्य रक्षार्थं कन्या

विभाजितः

शीतनिवारणी । अचलाकेशवे भ
 क्तिर्विभवेः किंप्रयोजनमिति स
 ज्ञासिधम् ॥ निर्वृत्तौ ॥ मो
 क्षे ॥ विगतः भवियस्मान् ॥ अ
 ष्टित्सरान्तर्गतद्वितीयवत्सरे । य
 था भविष्य भैरव उवाच । सुभिधं
 क्षेममोरो ग्यं सर्वव्याधि विवर्जिताः
 । प्रशान्तामानवास्तववद्गुणस्यावसु
 त्वरा । इष्टास्तुष्टाजनाः सर्वे वि
 भवे च वरानने ॥ २ ॥
 विभवौ । चि० ऐश्वर्यवति ॥ विभ
 वास्यास्ति ॥ इति ॥
 विभा । स्त्री० शोभायाम् ॥ प्रकाशे ॥
 किरणे ॥ उदीच्यांसीमस्यपुर्याम् ॥
 विभाकरः । पुं० अम्नौ । बङ्गौ ॥
 सूर्ये । विभां करोति । दिवा वि
 भानि शिंतिटः ॥ अर्कवृक्षे । चि
 चकवृक्षे ॥
 विभागः । पुं० अंशे । भागे ॥ वि
 वेके ॥ विविच्यप्रयोगे ॥ संयोगना
 शक्येन वद्व्यवर्तिनिगुणे ॥ स्वत्व
 निर्णयानुकूले व्यापारे ॥ विभ
 ज्यते । विभजनं वा । भज० । भा
 वे वा घञ् ॥
 विभङ्गी । चि० अंशनि ॥ विभा
 गोऽस्यास्ति । अत इति ठना विती
 निः ॥
 विभाजितः । चि० विभागेन स्या
 पिते ॥

विभावरी

विभाज्यः । चि० विभजनीये । विभा
गयोग्ये ॥ विपूर्वाण्यन्ताङ्गिरचाय
त् ॥

विभाण्डकः । पुं० ऋष्यशृङ्गपितरि०
मुनिविशेषि ॥

विभाण्डो । स्त्री० आवर्त्तकौलतायां ॥

विभान् । चि० भासमाने ॥ शचन्तः ॥

विभातम् । न० प्रभाते । प्रच्छूषि ॥ वि
भातुं प्रवृत्तम् । भा० । आदिकर्म
णिक्तः ॥

विभातकम् । न० प्रच्छूषे ॥

विभावः । पुं० परिषये ॥ रसस्योद्दी
पनादौ ॥ रक्षादीनांकारणेषु । ल
लनादानादिष्वालम्बनाद्दोषनकार
णेषु ॥

विभावनम् । न० विभावनायाम् ॥

विभावना । स्त्री० अलङ्कारविशेषि ॥

विभावनाविनापिस्थात्कारणं का
र्यजन्मचेत् । अप्यलाक्षारसासिक्तं
रक्तं तच्चरणद्वयम् ॥ अत्रलाक्षारसा
मेककारणाभावेऽपिरक्तिमाकथितः
स्वाभाविकत्वेन विरोधपरिहारः ॥

विभावरो । स्त्री० तमस्विन्याम् ।

रज्जन्याम् । यामिन्याम् ॥ नि

शायाम् । हरिद्रायाम् ॥ कुट्ट

न्याम् ॥ वक्रयोषिति ॥ वि-

बादवस्त्रगुण्डाम् ॥ विभातिन

क्षत्रादिभिः । क्वनिप् । वनो

रचेति ङीव्री ॥ मौख्यं निरतस्त्रि

विभीतकः

याम् ॥ मेदावृत्ते ॥

विभावसुः । पुं० ग्रहपती । सू
र्ये ॥ अकृष्टे ॥ पावके ॥

हारभेदे ॥ चित्रकवृत्ते ॥ चन्द्रे ॥

विभाप्रभावसुधनयस्य ॥ असुरवि
शेषे ॥ मणौ ॥

विभावितः । चि० अभ्युहिते । ज्ञाते

॥ विचिन्तिते ॥ विशिषेणोत्पादिते ॥

विशिषेणप्रापिते ॥ विमिश्रयिते ॥

विशिषेणभावितः ॥

विभावि । चि० प्रभावसम्पन्ने ॥ विभा

वास्यास्ति । इनिः ॥

विभाव्यः । चि० संलक्ष्ये ॥

विभाषा । स्त्री० विकल्पे ॥ विभाष्यते

॥ विकल्पते । भाषव्यक्तायां वाचि । गु

रोऽहलङ्कारः । ततष्टाप् ॥

विभिन्नः । चि० मिश्रिते ॥ विदारि

ते ॥ विदीर्णे ॥ विभक्ते ॥ समाल

क्ष्ये ॥ पक्षिभिर्ने ॥ विकसिते ॥

विभीतः । चि० विभीतके ॥ विगतं

भीतं रोगभयमस्मात् ॥ वि० निर्भ

ये ॥

विभीतकः । चि० कर्षफलं । भूतवा

से । कलिद्रुमे बह्वेडुके । बह्वेडा०

इति ख्याते ॥ विभीतकं स्वादुपाकं क

षायकफपित्तनुत् । उष्णवीर्यं हिम

लस्पर्शभेदनकासनाशनम् ॥ रुक्षं

नेचहितं केश्यं कुमिवैस्वर्यनाशनम् ।

विभीतकं ज्ञातृत् । कर्षकवातहरेः

विभु :

लघु : ॥ कषायामदक्त्वायधाटम
प्याप्रितङ्गुणा ॥ विगतंभीतरोगभ
यमस्मात् ॥ स्वार्थेकः स्त्रियां०जा
तेरितिडीष् ॥

विभीषणः । पुं० रावणानुजे ॥ नक्ष
त्रेण ॥ चि० भयानके ॥ विशेषेणभी
षयते । जिभीभये । नन्द्यादित्वा
ङ्गाः । भियोहेतुभयेषुक् ॥ निर
स्ताविये ॥ विगतंभीषणं भयङ्करम
ज्ञानंयस्यसः ॥

विभीषिका । स्त्री० भयप्रदर्शने ॥ य
था । कृत्वाशस्त्रविभीषिकांकतिप
ययामेषुदीनाः प्रजाः ० मयुक्तो
विटजल्पितैरुपहृताः क्षीणीभुजस्ते
किल । विहांसोपिषयंपरं चिजगतां
सर्गस्थितिव्यापदामौशस्तत्परिचर्य
यामगणितोयैरेषनारायणः ॥ इति
शिङ्खणमिश्रः ॥

विभुः । पुं० शङ्करे । सदाशिवे ॥ प
रमेश्वरे ॥ सर्वमूर्त्तसंयोगिनि । प
रममहस्त्ववति ॥ सतु० आत्मादिर्य
था । आत्मेन्द्रियाद्यधिष्ठाताकरणं
हिसकर्तृकम् । विभुर्वृष्टादिगुणवा
नृबुद्धिस्तुद्विविधामतेतिभाषापरिच्छे
दः । विभुरिति० विभुत्वपरममह
त्वमितिसिद्धान्तमुक्तावली ॥ काल
खात्मदिशांसर्वगतत्वं परमंमहदिति
भाषापरिच्छेदः ॥ अर्हति ॥ निच्ये
॥ भृत्ये ॥ विष्णौ ॥ चि० व्यापके ॥

विभूषितः

प्रभौ ॥ सर्वगते । दृढे ब्रह्मणि ॥ य
था । निवृत्तेः सर्वदुःखानामौशा
नः प्रभुरव्ययः । अहेतुः सर्वभा
वानां देवस्तुर्योविभुः स्मृतइत्यागमः
॥ विविधंभवतिअस्मात् । भू० । वि
प्रसम्भाइतिडुः ॥

विभुता । स्त्री० सोमर्थ्ये ॥ भावेतल् ॥
विभूतिः । स्त्री० भूतौ । ऐश्वर्ये । अ
णिमादिषु ॥ यथा । अणिमालघि
माप्राप्तिः प्राक्कार्म्यमहिमातथा । ई
शितावशिताचैवतथाकामावशायि
तेति ॥ भस्मनि ॥ शिवधृतभस्मनि
॥ अंशे ॥ विविधभावे । विशेषेणभ
वनम् । स्त्रियांक्तिन् ॥ विभूतिरिति
कथनमन्यप्रादिनिवृत्त्यर्थम् ॥

विभूतिहादशी । स्त्री० विष्णोर्ब्रतविशे
षे ॥

विभूतिमत् । चि० ऐश्वर्ययुक्ते ॥ विभू
तिर्विद्यतेऽस्य । मतुप् ॥

विभूमा । चि० परिपूर्णं ॥ विगतोभू
मायस्मात् । यमपेक्ष्यान्यत्रमहत्त्वं
नास्तीति ॥

विभूषणम् । न० अलङ्कारे । आभर
णे ॥ विशिष्टंभूषणम् । विभूष्यते
ऽनेनवा । भूषअलङ्कारे । ल्युट् ॥
पुं० मञ्जुघोषे ॥

विभूषा । स्त्री० शोभायाम् ॥ आभर
णे ॥

विभूषितः । चि० अलङ्कृते ॥

विभ्रमः

विभ्रतः । चि० धृते ॥ पुष्टे ॥
 विभ्यत् । चि० भयंकुर्वति ॥
 विभेदः । पुं० विशिषि ॥
 विभ्रंसः । पुं० नाशि ॥
 विभ्रत् । चि० धारणकर्त्तरि ॥ प्रोषण
 कर्त्तरि ॥
 विभ्रमः । पुं० भ्रान्ती ॥ संशये ॥ शि
 भायाम् ॥ भ्रमणे ॥ हावप्रभेदे । स्त्री
 णांशृङ्गारभावजातक्रियाविशिषे ।
 तथाहि । मद्रागहर्षजनितविपर्या
 सोविभ्रमः । यथा । अन्यनिमित्तमा
 नसादुत्याथान्यत्रगमने० प्रियारब्धक
 यामाक्षिप्यसख्यासहालपन० मुञ्चैर्ह
 सितक्रोधी० पुष्पादीनांयाज्वा० सह
 सैवतत्परिस्थायः । बस्त्राभरणमा
 ल्यानामकारणतः खण्डनमाननञ्च
 । यदुक्तम् । क्रोधः स्मितञ्चकुसुमाभर
 णादियोज्जातहर्षजनसहसैवविम
 गडनञ्च । आक्षिप्यकान्तवचनंलपनं
 सखीभिर्निष्कारणोत्थितगतंषट्बि
 भ्रगतत् ॥ इति ॥ चित्तवृत्तानवस्थानं
 शृङ्गाराद्विभ्रमोमतः । इत्यन्यत्र ॥ अ
 पिच । विभ्रमस्त्वरयाकालीभूषास्थान
 विपर्ययः । यथा । श्रुत्वायातंवहिः
 कान्तमसमापितभूषया । भालेञ्च
 नदृश्रीलाञ्जाकपोलितिलकः कृतः
 । इति ॥ घोषितांयौवनजोविको
 रोविभ्रमदृष्ट्येके ॥ अपिच । बल्लभ
 प्राप्तिविलायांमदनावेशसम्भ्रमात् ।

विमनीकृतः

विभ्रमे।हारमाल्यादिभूषास्थानवि
 पर्ययः ॥ विविधंभ्रमणम् । भ्रमु
 षनवस्थाने । घञ् । नादात्तोपदे
 श्रितिनवृद्धिः ॥
 विभ्रमा । स्त्री० विस्तसायाम् । जरा
 याम् । बाह्वक्ये ॥
 विभ्राट्०ङ् । चि० भाजिष्णौ । रोचि
 ष्यौ । अलङ्कारादिनाशोभमाने ॥
 विशिषेणभाजते । भाजृदीप्तौ भा
 जभासितिक्रिप् ॥
 विभ्रान्तः । चि० विभ्रमयुक्ते ॥ यथा ।
 विभ्रान्तबुद्धेर्मनुजात्कार्याकार्यम
 जानतः । स्वानिष्टञ्चपरानिष्टंजाय
 तेस्मात्पदेपदे ॥ इतिमहानिर्वाणत
 न्नम् ॥
 विभ्रान्तिः । स्त्री० विभ्रमे ॥
 विमतः । चि० विरुद्धमतिविशिष्टे ॥
 विमतिः । स्त्री० नानामती ॥ विरुद्ध
 मती ॥
 विमत्सरः । चि० मात्सर्यरहिते ॥ अ
 द्वितीयात्मदर्शनेननिर्वैरबुद्धौ । वि
 गतोमत्सरोयस्मात् ॥
 विमनाः । चि० दुर्मनसि । अन्तर्मन
 सि । विन्दादिनाव्याकुलचित्ते ॥
 विमनस्कः । चि० विमनसि ॥
 विमनीकृतः । चि० वैमनस्यंप्रापिते
 ॥ अविमनाः विमनाः सम्पद्यमा
 नः कृतः । अकर्मनञ्चतुष्टे तौरहो
 रजसांलोपश्चेतिचिप्रत्ययसलोपी ।

विमल :

अष्टचावितोकारः ॥

विमयः । पुं० परिवर्तने । विनिमये ॥ विमोयते । मीञ्० । एरच् ॥
विमर्हः । पुं० कालकृतवर्षे । चक्रमर्हः ॥ युञ्जे ॥ व्यालोडने ॥ सङ्घर्षे ॥

विमर्हकः । पुं० चक्रमर्ह । कर्षी० दीतिप्रसिद्धभ्रूण्टे ॥

विमर्हनम् । न० कुङ्कुमादिनामर्हने । परिमले । मृदक्षोदे । ल्युट् ॥

विमर्हना । स्त्री० कुङ्कुमादिमर्हने ॥

विमर्दीत्यः । पुं० परिमले । मर्हनाज्जातिमुगन्धादौ ॥ यथा । अथगन्धे परिमलोविमर्दीत्ये मनेःहरे । दूरगामीमनेःहारीगन्धश्चापीदृरितर्जातिशब्दरत्नावली ॥

विमर्शः । पुं० विचारे ॥ न्यायमार्गेणविचारे ॥ संशयात्मिकायां हृत्तौ ॥
विमर्शनम् । न० परामर्शे । वितर्के ॥
विमर्शितः । त्रि० विचारिते ॥ विमर्शः सञ्जातोस्य । तारकादिष्वादि तच् ॥

विमर्षः । पुं० विचारणायाम् ॥ इति जटाधरः ॥ विशिष्टायां चमायाम् ॥
विमर्षणम् । न० ज्ञाने ॥ कर्मणा कर्मनिर्हारेन ह्यात्थन्तिकदृष्यते । अविद्वदधिकारित्वात् प्रायश्चित्तं विमर्षणम् ॥ इति भागवते षष्ठस्कन्धः ॥

विमलः । पुं० सूर्यपरिवारे ॥ अर्हति

विमाह्वजः

। जिनि ॥ न० तारहेमविधाकृते ० उपरसविशेषे । निर्मले । स्वच्छधातुके ॥ त्रि० निर्मले । बीभ्रे ॥ विगतं मलयस्मात् ॥ चारी ॥ रागादिशून्ये ॥
विमलतीर्थम् । न० तीर्थविशेषे ॥ यथा द्यापिसौवर्णराजतमत्स्यादृश्यन्ते ॥
विमलदानम् । न० निश्चयनैमित्तिककाम्यदाने ॥ यथात्तंगरुडपुराणे । निश्चयनैमित्तिककाम्यं विमलदानमीरितम् । चेतनासत्त्वयुक्ते नदानं तद्विमलं स्मृतमिति ग० पु० ॥ ईश्वरप्रीणार्थदाने ॥

विमलमणिः । पुं० स्फटिके ॥

विमला । स्त्री० शीतलायाम् । सप्तलायाम् । सौहृदप्रभेदे ॥ भुवः प्रभेदे ॥ देवीप्रभेदे ॥ यथा । उत्कलेनाभिदेशस्तु विरजोश्च नमुच्यते । विमलाचमहादेवीजगन्नाथस्तु भैरवः ॥

विमलात्मकः । त्रि० बीभ्रे । निर्मले । स्वभावनैर्मले ॥ विमलजात्मा स्वभावात् ॥

विमलाद्रिः । पुं० शत्रुघ्नयपर्वते ॥

विमलेश्वरः । पुं० शिवे ॥ विश्वेशादेव्यधिष्ठिते पुण्यस्थाने ॥

विमाता । त्रि० गणयितरि ॥

विमाता । स्त्री० मातुः सपत्न्याम् ॥
विरुद्धामाता । प्रादयो गते तिसमासः ॥

विमाह्वजः । पुं० सापन्नभातरि ।

विमुद्र :

वैमात्रेये ॥ विमातुर्जातः । पञ्च
स्यामजातादितिडः ॥
विमानः । पुं० न० देवतायाने । व्योम
याने ॥ सार्वभौमगृहे । घोटके ॥ या
नपात्रे ॥ विशिष्टमानयन्त्यनेन । पुं
सिसंज्ञायामितिकरणघः ॥ विशि
षणमान्यस्मिन्नितिवा । अधिकरणे
ल्युट् ॥ विगतमानमुपमाऽस्येति
वा ॥ त्रि० मानहीने ॥
विमानकः । पुं० विमाने ॥
विमानता । स्त्री० तिरस्कारे ॥
विमानितः । त्रि० अनादृते ॥
विमार्गः । पुं० कुपये ॥
विमिश्रः । त्रि० विभिन्ने ॥
विमुक्तः । त्रि० विरहिते ॥ पृथग्भू
ते ॥ सर्वेषणाविनिर्मुक्ते ॥ निश्च
मुक्ते चिदानन्दरसआत्मनि ॥ विशि
षेण० अविद्याकामक्राधादिभिर्मुक्तः
परित्यक्तः ॥ क्षिप्ते ॥ जीवन्मु
क्ते ॥ जीवन्ने बहृष्टव्यात्कामादे
र्विशेषणमुक्तः सन् देहपातेभावि
बन्धाद्विशेषणमुच्यते । विमुक्तश्चवि
मुच्यतइतिश्रुतेः ॥
विमुक्तिः । स्त्री० मोक्षे ॥ विमोच
ने । अनुध्यानरूपेऽनुग्रहे ॥
विमुखः । त्रि० पराङ्मुखे ॥ विरु
द्धंमुखंयस्य ॥
विमुद्रः । त्रि० प्रस्फुटे । प्रफुल्ले ॥ सु
द्रारहिते ॥

विमोक्षणम्

विमूढः । त्रि० विविक्षिते ॥ अनुत्पन्न
ब्रह्मात्मैक्यसाक्षात्कारे । दृष्टादृष्ट
विषयभोगवासनाकृष्टचेतस्तयाआ
त्मानात्मविवेकायोग्ये । अदूर
दर्शिनि ॥ विगतमूढभावेऽतिचतु
रे० श्रुत्यर्थं विवेचनकुशले ॥
विमूढभावः । पुं० व्याकुलचित्तत्वे ॥
विमूढात्मा । त्रि० रागद्वेषादिदूषिता
न्तःकरणे ॥ विमूढात्मायस्यसः ॥
विमूढेनः । त्रि० मूर्खंशिरोमणौ ।
देहात्मवादिनि । श्रुत्यनादरकारि
णि ॥ विमूढानामिनः ॥
विमूल्यः । त्रि० अमोलविमोलइतिभा
षायांस्थ्याते । महार्घे ॥
विमृत्युः । पुं० विगतकामाविद्ये ।
वेदान्तवेद्यआत्मनि ॥
विमृशः । पुं० विमर्शे ॥
विमृष्टः । त्रि० विभाविते ॥
विमृष्यः । त्रि० विचार्ये ॥ विमृषेः
ऋदुपधाञ्जाकृपिचृतेरितिक्यप् ॥
विमृष्यकरी । त्रि० विवेक्षिनि ॥ वि
मृष्यकरोति । णिनिः ॥
विमोक्षः । पुं० विमोचने ॥
विमोक्षः । पुं० मुक्तौ ॥
विमोक्षणम् । न० विमोचने । परि
त्यजने ॥
विमोचनम् । न० दूरीकरणे । विमु
क्तौ । विपूर्वाङ्गुचेल्युट् ॥ ती
र्थंविशेषे ॥

विश्विका

विमोहः । पुं० भ्रमपरम्परायोम् ।
 विशिष्टोमोहः ॥
 विमोहनम् । न० आकुलीकरणे । वै
 चित्तीकरणे ॥
 विमोहितः । चि० विशिष्टं मोहं भ्रम
 परम्परांप्रापिते । मोहयुक्ते ।
 विश्वः । पुं० कृकलासे ॥ न० प्रति
 विश्वे ॥ विश्वीफले ॥ वर्षं ह्यत्तान्त
 रे ॥ नगणकरगन्धकर्णं भवति नवव
 र्णपूर्णम् । फणिवदनभूषणं यत्त
 दितिकिलविश्वमेतत् ॥ यथा ।
 कपटकृतगोपवेशः शयनवरभूत
 शेषः । जयति कृतनन्दहर्षीगिरि
 विधुतशतवर्षः ॥ पुं० न० सूर्य
 चन्द्रमण्डले ॥ वेतिशोभते । वीग
 त्यादिषु । उल्वादयश्चेति० वन् न
 मागमङ्गलत्त्वानि ॥ विश्वोच्छाद
 यशान् ॥ जात्यन्तरे ॥
 विश्वकम् । न० मण्डले ॥ विश्वी-
 फले ॥
 विश्वजा । स्त्री० विश्विकायाम् ॥
 विश्वटः । पुं० सर्षपे ॥
 विश्वभूतः । चि० कारणभूते ॥
 विश्वा । स्त्री० विश्विकायाम् ॥
 विश्विका । स्त्री० तुण्डिकेर्याम् ।
 रक्तफलायाम् । पीलपण्याम् ।
 कंदूरी० कुंदुरुइतिभाषा ॥ विश्वी
 कायति ॥ कैशब्दे । आतेन, प
 सर्गकः । डापीरितिङ्गलः ॥

विधातः

विश्वी । स्त्री० विश्विकायाम् ॥ गी
 रादित्त्वान्डीष् ॥
 विश्वीफलम् । न० विश्विकायाम् । कं
 दूरी० इ० प्र० फले । विश्वीफलं स्वा
 दुशीतंगुरुपित्तास्रवातजित् । स्तम्भ
 मं लेखनं रुच्यं विश्विध्यानकारक
 म् ॥
 विश्वुः । पुं० गुवाके ॥
 विश्वहारी । पुं० चित्रखगे ॥ चि० आ
 काशगामिनि ॥
 विश्वत् । न० विश्वापदे । गगने । आ
 काशे ॥ विश्वित्प्रवृत्तिव्याप्नोति ।
 द्रव्यः शट् । यद्वा । विश्वच्छति०
 नविरमति । विपूर्वाद्यमेरन्थेभ्यो
 पीतिक्विप् । कौषगमादीनामिति
 मलीपेतुक् ॥
 विश्वदङ्गा । स्त्री० मन्दाकिन्याम् । स्व
 र्णं द्याम् । सुरदीर्घिकायाम् ॥
 विश्वति० विश्वतोषागङ्गा ॥
 विश्वभूतिः । स्त्री० तमसे । अश्वका
 रे ॥
 विश्वन्मणिः । पुं० सूर्ये । सहस्रांशौ ॥
 विश्वतोमणिरिव ॥
 विश्वमः । पुं० सयमे ॥ विश्वधयमने
 ॥ विश्वमनम् । यमः समुपनिवि
 षुचेतिपच्चे० अप् ॥
 विश्वातः । पुं० धृष्टे । निर्लज्जे ॥ वि
 रुद्धयातंचष्टितयस्त्र । विरुद्धमया
 मोहा । गच्छर्थितक्तः ॥

विरक्तिः

वियामः । पुं० संयमे । विविधयमने
 ■ वियमनम् । यमः समुपनिविषु
 चेति० अथभावेचञ् ।
 वियुक्तः । चि० वियोगविशिष्टे ।
 वियोगः । पुं० विच्छेदे । विप्रलम्भे
 । रागिणीवियोजने । विरहे । स्मृ
 स्वावियोगजन्दुः खञ्चजस्त्रेहंप्रिये
 जने । अतिस्नेहपरिष्वङ्गावर्तिरा
 द्रापिदह्यते ॥ वियोजनम् । युजि
 र्योगे । घञ् । वियुज्यतेऽनेनवा ॥
 वियोगभाक् । चि० विच्छेदयुक्ते ।
 वियोगी । पुं० चक्रवाके । काष्ठी ।
 चि० विरहिणि । वियोगयुक्ते । वि
 योगोऽस्यास्ति । इनिः ॥
 वियोगिनी । स्त्री० विरहिण्याम् ।
 वियोजितः । चि० पृथक् कृते । वि
 योगं प्रापिते
 विरक्तः । चि० विरागवति ॥ सच०
 कुटोचकबहूदकहंसपरमहंसभेदाच्च
 तुर्विधः ॥ विपूर्वाद्घञेः क्तः ॥
 अतिरक्तवर्णे ॥
 विरक्ता । स्त्री० सांसारिकविषयेषुवि
 रागविशिष्टायाम् ॥ दुर्भंगायाम्
 ॥ अननुकूलायाम् ॥ यांचिन्तया
 भिसततं मतिसाविरक्ता ॥
 विरक्तिः । स्त्री० वैटण्या ॥ तीव्राती
 व्रतराचेतिविरक्तिर्द्विविधामता । त
 वसथ्यान्तुतीव्रायान्यसेद्योगीकुटीच
 के । शक्तेबहूदकेतीव्रतरायांहंसं

विरजाक्षेत्रम्

क्षिते । मुमुक्षुः परमेहंसेसाक्षाद्दि
 ज्ञानसाधनेः रञ्जेः क्तान् ॥
 विरङ्गम् । न० कडकुष्ठे ॥
 विरचनम् । न० निर्माणे ॥ विशेषि
 णरचनम् ॥
 विरचितः । चि० निर्मिते । विशेषिणर
 चितः ॥
 विरजम् । न० तीर्थविशेषे ॥
 विरजाः । वि० विगतधर्माधर्मे ॥ र
 जागुणरहिते ॥ विगतं रजायस्य
 सः ॥
 विरजाः । स्त्री० विगतार्त्तवायाम् ॥
 विरजस्तमाः । पुं० द्रुयातिगे । निवृ
 त्तरजस्तमोगुण ॥ रजस्तमोभ्यांविग
 तः । निरादयङ्कृतिसमासः ॥ वि
 गतेरजस्तमसीयस्मादितिवा ॥
 विरजा । स्त्री० कपित्यपण्याम् ॥
 दूर्वायाम् ॥ यथातिमातरि ॥
 गोलिकेश्रीकृष्णसखीविशेषे ॥ दौ
 ष्ट्याविशेषे ॥ देवयानपथवर्तिन्यां
 नद्याम् ॥ जगन्नाथजन्त्रे ॥ यथा
 । मुगडजञ्चोपवासस्रसर्वतीर्थेष्वयं
 विधिः । बर्जयिस्वामयांगङ्गांविशा
 लांविरजांतथा ॥
 विरजाक्षेत्रम् । न० पुरुषोत्तमतो
 र्थे ॥ यथा । उत्कलेनाभिदेश
 न्तुविरजाक्षेत्रमुच्यते । विमलासा
 महादेवीजगन्नाथस्तुभैरवः इति
 तन्ववूडामणौपीठनिर्णयः ॥

विरलद्रवा

विरजाहामः । पुं० अवधूतत्वस
 म्पः।के० आगमप्रोक्तकर्मविशेषे ॥
 विरञ्चः । पुं० दृष्टिणे । ब्रह्मणि ॥
 विरचयति । रचप्रतिपत्तं । पचा
 द्यच् । पृषादरादित्वान्नुमागमः ॥
 विरञ्चिः । पुं० सृष्टरि । ब्रह्मणि
 ॥ विरचयति । रच० । स्वार्थण्य
 नाःदचङ् । पृषादरादित्वान्नु
 म् ॥
 विरणम् । न० धीरणत्वे ॥
 विरतः । त्रि० निवृत्ते । विरक्ते ॥
 विरतिः । स्त्री० आरती । उपरा
 मे । निवृत्तौ ॥ विरमणम् । र
 मक्रीडायाम् । क्तिन् ॥
 विरथः । त्रि० भग्नरथे ॥
 विरमणम् । न० विरतौ ॥ विपू
 र्वाद्रमेत्युट् ॥
 विरमितः । त्रि० निरस्ते ॥
 विरलम् । न० दधि ॥ वि० अबका
 शि । पेलवे । तनौ । सान्तरे ॥
 विराति । रादःने । बाहुलकात्क
 लन् ॥ पुं० निर्जने ॥
 विरलजानुकः । त्रि० बक्रजानुवि
 शिष्टे । प्रञ्चौ । प्रञ्चि ॥ इ०
 हे० चन्द्रः ॥
 विरलद्रवा । स्त्री० श्लक्ष्णशवोग्वाम्
 ॥ यथा । यथागुरुष्णिकाश्राणा
 सैवतुद्रतसिकथिका । विलेपीत
 रलाचस्य तसाम्श्लक्ष्णविरलद्रवा ॥

विराट्

विरसः । त्रि० रसहीने ॥ विग
 तीरसीयस्मात् ॥
 विरहः । पुं० विप्रलम्भे । विद्यो
 गे । विच्छेदे ॥
 विरहिणी । स्त्री० विद्योगिन्याम् ॥
 विच्छेदविशिष्टायाम् ॥ नार्याम्भु
 तौ ॥ डौप् ॥
 विरहितः । त्रि० त्यक्ते । विह्वेने
 विशिष्यणरहितः ॥
 विरही । पुं० विद्योगिनि । विरह
 विशिष्टे ॥ विरहीस्यास्ति । अ
 तद्वनिः ॥ रहतेराभीष्ण्येर्थेणनिर्वा ॥
 विरहात्कण्ठता । स्त्री० नायिका
 विशिषे ॥ चिरम्यत्युरनालीके
 विरहात्कण्ठतोन्मनेतलक्षणात् ॥
 विरोगः । पुं० वैराग्ये । रागप्र
 तिहन्निनि ॥ त्रि० गताभिला
 षे ॥ विगतः रागोस्य ॥
 विरगर्हः । त्रि० विरागयोग्ये ।
 वैरङ्गिके ॥ अर्हति । अर्ह० ।
 पचाद्यच् । विशिष्टोरागः विरा
 गः । विरागस्यअर्हः ॥ धन
 वति ॥
 विरागी । त्रि० विरक्तिमति ॥
 विराट् । पुं० विविधराजमानत्वा
 त्स्थूलसमष्ट्युपहितचैतन्येभगवतः
 स्थूलरूपे ॥ यथा तत्कार्यस्यवि
 राड्देहः स्थूलदेहायमात्मनइति
 । पञ्चीकृतभूतानांयत्कार्यतत्का-

विराधः

यं विराट् देहाभवति स च देहः । प
 रमे प्रवरस्य लदेहः ॥ आत्मनो मम भ
 गवत्याद् दे० भो० ॥ विराडात्माना
 म० स्य लप्रपञ्चाभिमानी सूर्यमण्ड
 लात्मकः समष्टिदेहस्य चूर्णलकह
 यानुयाहको हिरण्यगर्भः ॥ च चञ्चा
 भ्यामर्थान्तरमिति व्याख्यातारः ॥
 विशेषेण राजते । राज् दीप्तौ । विवि
 धं राजतेषा । सत्सूद्विषेति क्विप् ॥
 च विधे ॥ स्त्री० दशाचरायां वृत्तौ ॥
 विराजः । पुं० विराजि ॥
 विराजमानः । चि० दीप्तिविशिष्टे ।
 शोभमाने ॥
 विराजितः । चि० शोभिते । दीप्ते ॥
 विराट् । पुं० मत्स्यदेशे ॥ वैदर्भदे
 शादूर्ध्वं चन्द्रप्रस्थाच्चदक्षिणे । म
 रुदेशात्पूर्वभागे विराट् । परि
 क्रीर्त्तितः ॥ मत्स्यदेशाधिपे ॥
 नगरविशेषे ॥
 विराटकः । पुं० राजपट्टे ॥ इति
 हेमचन्द्रः ।
 विराटजः । पुं० विराटदेशोयहीर
 के । राजपट्टे । राजावर्त्ते ॥ चि०
 विराटराजजाते ॥
 विराणी । पुं० इस्तिनि ॥ इति श्र-
 ष्टमाला ॥
 विराधः । चि० विप्रकृते ॥ राधेर
 निटः कर्मशक्तः ॥
 विराधः । पुं० रामायणप्रसिद्धे राध

विरुद्धः

सविशेषे ॥
 विराधनम् । न० पीडायां ॥
 विराध्यन् । चि० अपकुर्वाणे ॥
 विरामः । पुं० अवसाने ॥ वितर्कवि
 चारानन्दास्मितादिरूपचिन्तात्या
 गे । ब्रह्मपरमे ॥ विपूर्वाद्रमे भावि
 घञ् ॥ विरमन्ते निवर्त्तन्ते ऽस्मि
 न्निति वा ॥
 विरावः । पुं० शब्दे । स्वाने । चा
 रावे ॥ विरवणम् । रु० उपसर्गे रु
 वद्धतिभावे घञ् ॥
 विरिक्तः । चि० सञ्जातविरेके ॥
 विरिष्ठः । पुं० वैकुण्ठे । विष्णौ ॥
 परमेष्ठिनि ॥ शिवे ॥ इ० श० रत्ना
 बलौ ॥
 विरिञ्चनः । पुं० विरञ्चने । द्रुहि
 णे ॥ इ० हे० चन्द्रः ॥
 विरिञ्चिः । पुं० शिवे । विष्णौ ॥
 विधातरि । परमेष्ठिनि । सुरज्ये
 ष्ठे ॥ भूतानि विरचयति । रचप्र
 तियत्ने । स्वार्थे ष्यन्ताद् चङ् ॥
 पृषोदरादित्वाद्कारस्येत्त्वं नुमाग
 मश्च ॥
 विरिञ्चः । पुं० स्वरे । रेभृशब्दे
 सौचः । क्तः । च्छब्दान्तध्वान्ते
 त्यादिनानिपातितः ॥
 विरिष्टः । चि० विच्छिन्ने ॥
 विरुद्धः । पुं० हेत्वाभासान्तरे । सा
 ध्याभावव्याप्तिहेती ॥ यथाशब्देनि

विरूपाक्षः

स्थः कृतकत्वादिति । कृतकत्वं
 द्विनित्यत्वाभावेनानित्यत्वे नव्या
 मम् ॥ न्यायसूत्रम् । सिद्धोन्तम
 भ्युपेत्यतद्विरोधीविरुद्धः । अत्र
 चसिद्धान्तसाध्यम् । प्रतिज्ञायां हि प
 क्षस्यसिद्धस्यान्तसाध्यमभिधीयते ।
 तथाचसाध्यमभ्युपेत्यउद्दिश्यप्रयुक्त
 स्तद्विरोधीसाध्याभावव्याप्तद्विफ-
 लितार्थः । यथावज्जिमान्, हृद-
 च्चादिति । एतस्यसाध्याभावानु
 मितिसामयौत्वे नसाध्यानुमिति
 प्रतिबन्धीदूषकतावीजम् । नच
 सत्प्रतिपक्षाविशेषः । तत्रहेत्व
 न्तरसाध्याऽभावसाधकम् । इह तु
 रेवसाध्याभावसाधकः साध्यसाध
 कत्वे नत्वयोपन्यस्तवत्यशक्तिविशि
 षान्नापकत्वेनविशेषात् ॥ १ । ४६
 ३० ॥ विपरीतधर्माक्रान्ते ॥ वि
 रोधविशिष्टे ॥

विरुद्धः । त्रि० अङ्कुरिते । विरुद्धा०
 इतिख्याते ॥ विपूर्वाद्, हेर्गच्छर्थे
 तिक्तः । ढत्वधत्तृष्ट, तृढलोपदी
 र्घाः ॥ आरोहणविशिष्टे ॥

विरूपम् । न० पिमलीमूले ॥ त्रि०
 कुरूपे ॥ विरुद्धंरूपंयस्यसः ॥

विरूपा । स्त्री० अतिविषायायाम् ॥ दु
 रालभायाम् ॥ कुरूपायाम् ॥

विरूपाक्षः । पं० त्रिलोचने । श-
 क्मौ । ईशे । शिवे ॥ रुद्रविशेषे

विरचनम्

॥ विविधानिरविचन्द्राग्निरूपाय्य
 क्षीणियस्य । बहुव्रीहिसकथ्यक्ष्णोः
 स्वाज्ञात्षच् ॥ विरूपेष्वपि० अ
 क्षिप्तपाट्टिर्द्यक्षेतिवा । विवि
 धरूपाणि० विविधरूपेषु० अक्षा
 णीन्द्रियाय्यस्येतिवा ॥ असुर वि
 शेषे ॥

विरूपिका । स्त्री० कुरूपायाम् ।

विरूपी । पुं० जाह्नके ॥ त्रि० कुरु
 पविशिष्टे ॥

विरिकः । पुं० मलभेदे । रेचने ।

रेक्षे । रेचनायाम् । विरेचने ॥

पृथक्त्वे ॥ यथा । यत्रयदध्यासस्त
 द्विरेकाग्रहणनिवन्धनेभ्रमइतिभा-
 ष्यम् ॥

विरिचकः । त्रि० विरेककारके ॥

यथा । चूर्णमध्ये त्रिहृत्चूर्णस्वरसे
 कारवेक्षकम् । स्त्रेहृत्वेरगडजंते
 लंपलेष्वेवहरीतकीतिवाग्भटः

विरिचनम् । न० विरेके ॥ तत्कारकौ

प्रधंयथा । हरीतकीसमगुडामधु-

नासहपेषिता । विरेचनकरीरुद्र

भवतीतिनसंशयः ॥ त्रिफलाचिच

कांचिचंतयाकटुकरोहिणी । ऊरु

स्तम्भहरोद्योषउत्तमन्तुविरिचनम् ॥

अपिच । त्रिफलावदरंद्राक्षापिप्य

लीचविरिचकत् । हरीतकीसाष्णा

नीरालवणश्चविरिचकत् । इतिगरु

डपुराणे ॥ पं० पीलुहर्षे ॥

विरोधः

विरोधः । पुं० नदमात्रे ॥ वि०
रेफशून्ये ॥

विरोधितः । वि० शब्दिते ॥

विरोकः । पुं० सूर्यकिरणे ॥ न०
किट्टे । रन्ध्रे ॥ विरोधतेऽनेन । रु
च० । घञ् । चञ्जिः क्वचिष्य
तीरितिकृत्वम् । लिङ्गमशिष्यं लि
काश्रयत्वाल्लिङ्गस्येति नपुंसकत्वा-
विरोधः ॥

विरोचनम् । न० स्फुरणे ॥

विरोचनः । पुं० प्रह्लादतनये ॥ अ
र्के । सूर्ये ॥ अग्नेौ । चन्द्रे ॥ अ
र्कवृक्षे ॥ रोहितकवृक्षे ॥ श्यो
नाकप्रभेदे । घृतकरञ्जे ॥ विशेषेण
रोचते । रुचदीप्तौ ॥ अनुदात्तत
सहलादेरितियुच् ॥ वि० रो
चके ।

विरोचनसुतः । पुं० बलिराजाख्य
दैत्ये ॥ विरोचनस्यसुतः ॥

विरोधः । पुं० वैरे । विहेषे ॥
यत्रा । प्रधानस्यप्रधानेन सहविरो
धेनतुदुर्बलेनेति ॥ विरोधकरणे
दोषायथा । अथपुत्ररेणुकासाकृ
त्वास्त्रेहात्स्ववृक्षसि । उवाचकिञ्चिद्
चनं परिणामसुखावहम् ॥ अविरो
धीभवाञ्चैव सर्वमङ्गलमङ्गलम् । वि
रोधीनाशबीजसर्वोपद्रवकारणम्
॥ अकर्तव्योविरोधश्चकारुणैः क्ष
त्रियैः सह । प्रतिज्ञाचैषाकर्तव्या

विरोधः

मदीयंश्चनंष्टण् । इति ॥ अपि
च । नक्त्यांद्गुभिः सार्धं विरो
धबंधुभिस्तथा । आत्मनः प्रति
कूलानिपरेषानसमाचरेदिति ॥
विरोधेनात्तमैर्गच्छन्नाधमैश्चसदा
बुधइतिच ॥ विरोधनम् । रुधिर
आवरणे । घञ् ॥ अलङ्कारवि
शेषे । यथा । विरोधः सेऽविरो
धेपिबिरुद्धत्वेनयद्वचः । वस्तुव
त्तेरबिरुद्धेपिबिरुद्धयोरिवयद-
भिधानंसविरोधः । जातिव्यतिर्भि
र्जात्याद्यैर्विरुद्धास्याङ्गस्त्रिभिः
। क्रियादाभ्यामपिद्रव्यद्रव्यैवेति
तेदश ॥ अभिनवनलिनीकिसलय
मृणालबलयादिद्वन्द्वदहनराशिः ।
सुभगकुरङ्गदृशोऽस्याविधिवशतस्त्व
द्वियोगपविद्याते ॥ गिरयोऽप्यनु
न्नतियुजोऽमरुदप्यवलीव्ययोऽप्यग-
म्भीराः । विप्रवम्भराप्यतिलघुर्नरनाथ
तश्चान्तिकेतिनियतम् ॥ (*)
येषां कण्ठपरिग्रहप्रणयितां सम्प्रप्य
धाराधरंस्तोऽन्ना । सोऽप्यनुरज्यतेचक
मपिस्त्रहंपराप्रोतिच । तेषां सङ्गरस
ङ्गसक्तमनसां राज्ञां त्वया । अपतेपांशुनां
पटलैः प्रसाधनविधिनिर्वर्त्यतेकौ
तुकम् ॥ सृजतिचजगदिदमवतिच
संहरतिचहेलयैभ्योनियतम् । अत्र
सरवशतः शफरीजनार्दनः सीपि
चित्रमिदम् ॥ सततं मुसलासक्ताव

विरोधः

हुतरगृहकर्मघटनयानृपते । द्विज
पत्नीनांकठिनाः सतिभवतिकराः
सरोजकुसुमाराः ॥ पेशलमपिख
लबचनं दृष्टिततरांमानसंमुतत्त्ववि
दाम् । परुषमपिसुजनवाक्यंमलय
जरसवत्प्रमेदयति ॥ क्रीष्णाद्रिरुद्रा
मदृपदटोयंयन्मार्गणानर्गलशातपा
ते । अभून्नवाभोजदलाभिजातःस
भार्गवः सख्यमपूर्वं सर्गः ॥ परिच्छे
दातीतः सकलवचनानामविषयः
पुनर्जन्मन्यस्मिन्ननुभवपथं येनगत
वान् । विवेकप्रध्वंसादुपचितमहा
मेहगह्वरोविकारः कीप्यन्तजडय
तिचतापञ्चकुरुते । अयंवारामेकोनि
लयद्वितरत्नाकरद्विप्रतिश्रितोऽस्माभि
सृष्ट्याःतरलितमनोनिर्जलनिधिः
। कएवंजानीतेनिजकरपुटीकोटरग
तंक्षणादेनंताम्यत्तिमिमकरमापास्य
तिमुनिः ॥ समदमतङ्गजमदजलनि
सुन्दतरङ्गिणीपरिध्वङ्गात् । क्षिति
तिलकत्वयितटजुषिगङ्गरचूडापगा
पिकालिन्दो । इति ॥ अनैक्ये ।
विपरीतार्थे ॥ यथा । श्रुतिस्मृति
विरोधेतुश्रुतिरेवगरीयसी । अवि
रोधेसदाकार्यंस्मार्त्तं वैदिकवत्सता
॥ असामानाधिकरण्ये ॥ न्यायमते
•साध्यव्यापकाभावप्रतियोगित्वमि
तिचिन्तामणिः । साध्यासमानाधि
करण्यमितिदीधितिः । अहिनकु

विलः

लादेरन्यतरेणापरस्मरणे ॥ विरोच
नाह्ववस्तुनि ॥
विरोधकृत् । पुं० वत्सरविशेषे ॥ तत्फ
लयथा । वासवोवर्षतेदेविदेशेचा
खण्डमण्डले । अहिच्छेकेकान्यकु
ञ्जेविरोधीकृषिनाशकृत् ॥ ४५ ॥
त्रि० विरोधकर्त्तरि ॥
विरोधनः । पुं० विद्विषि ॥ न० पर्यव
स्यायाम् । विरोधे ॥ रुधिर० । ल्यु
ल्युङ्वा ।
विरोधी । पुं० शत्रौ ॥ विरोधास्यास्य
स्मिन्वा । इनिः ॥ वत्सरविशेषे ॥
यथा । अनग्निप्रबलालोकाधान्यौष
धिप्रपीडनम् । जायतेमानुषिकष्टं
विरोधिनिनसंशयः ॥ त्रि० विधा
दिनि ॥ विरोधविशिष्टे ॥
विरोधिनो । स्त्री० विरोधकारिकाया
म् ॥ विरोधविशिष्टायाम् ॥
विरोधाक्तिः । स्त्री० विप्रलापे । पर
वचनविरोधिवचने ॥ विरोधस्यउ
क्तिः ॥
विलः । पुं० उच्चैः श्रवसि । इन्द्रस्य
हृये ॥ वेतसे । न० छिद्रे । रभ्ये ।
गुहायाम् ॥ विलतिभिनसि । वि
लभेदने० षोष्ठादिः । इगुपधेति
कः ॥ विल्यतेवा । कृत्त्यल्युटाव
हुलमिति० इगुपधेतिकः । घञर्थे
कीर्वा । खनेघचेतिचे० संज्ञापू
कत्वाद्गुणाभावेवा ॥

विलम्बः

विलम्बकारकः । पुं० मूषके ।
 विलम्बकारी । पुं० मूषिके ॥ गत्तं
 कारके ॥
 विलम्बः । चि० विस्मयान्विते । पर
 कौवधर्मशीलादीप्रामाद्यर्थे ॥ विशेष
 षणलक्षणयति । लक्षणालोचने । प
 चाद्यच् ॥ लक्षाद्भ्रष्टे ॥ लज्जि
 ते ॥ विलक्षण्ये ॥
 विलक्षणम् । न० हेतुशून्यायांस्थि-
 तौ । निष्प्रयोजनस्थितौ ॥ यथा ।
 विलक्षणं मतं स्थानं यद्भवेन्निष्प्रयोज
 नमितिभागुरिः ॥ चि० भिन्ने । अ
 न्यलक्षणे ॥ विशेषलक्षणयुक्ते ॥
 विगतं लक्षणमालोचनं यत्र ॥
 विलक्षणा । स्त्री० शय्याविशेषे ॥
 विलक्षितः । चि० क्लृप्ते ॥ विशेषणल
 क्षितः ॥
 विलम्बः । पुं० न० मध्ये ॥ न० जन्म
 लम्बे ॥ मेषादिलम्बमात्रे ॥ चि०
 लम्बे । संसक्ते ॥ विशेषणल-
 ग्नः ॥ वियुक्ते ॥
 विलङ्घनम् । न० अतिक्रमणे ॥
 विलङ्घितः । चि० अतिक्रान्ते ॥
 विलङ्घाः । चि० अतिक्रमणीये ॥
 विलज्जः । चि० लज्जयाहीने ॥ वि
 गतालज्जायस्यसः ॥
 विलपनम् । न० विलापे ॥ भाष-
 णे ॥
 विलम्बः । पुं० उचितकालाधिकका

विलसन्

ले ॥ लम्बने ॥ गौणे ॥ बत्सरविशि
 षे ॥ तत्फलं यथा । तस्करैः पा
 थिर्वैश्वैश्च अभिभूतमिदं जगत् । अ
 र्घीभवतिसामान्यो विलम्बे तु भयं
 महत् ॥ ३२ ॥
 विलम्बनम् । न० अशीघ्रे ॥
 विलम्बितम् । न० तत्तास्यनृत्त्या
 दौ ॥ विशेषणलम्बन्तं करचरणाद
 यः प्रस्यं कंगतिविशेषप्रदर्शना
 यात्र । लविअवस्त्रं सने ॥ ओष्ठोप
 धः क्तोधिकरणे चेतिक्तः ॥ चि०
 आश्रिते । विलम्बमाने ॥
 विलम्बी । चि० लम्बमाने ॥ विशेषे
 षलम्बमाने ॥
 विलम्भः । पुं० अतिसज्जने । दा
 ने ॥ विलम्भिः । डुल्लभप्रप्तौ
 । घञ् । उपसर्गात्खलघञोरि
 तिनुम् ॥
 विलयः । पुं० प्रलये ॥ विशेषेण
 लीयन्ते पदार्थाश्चिन्मिन् । लीड् श्र
 षणे । एरच् ॥ यथा लवणस्य
 तीये ॥
 विलला । स्त्री० श्वेतबलायाम् ॥
 इ० राजनि ॥
 विलवासः । पुं० छाडकजन्ती ॥
 विलवासो । पुं० सपे ॥ विलीवस
 ति । णिनिः ॥
 विलशयः । पुं० विलेशये ॥
 विलसनम् । चि० विलासदुक्ते ॥

विलासी

विलसितम् । न० चेष्टिते ॥ भावे
क्तः ॥ उद्भूते ॥

विलापः । पुं० परिदेवने । अनुशा
चने। शोकात्ती ॥ विलपन
म् । लपेभविघञ् ॥ दुः खजे
वचसि ॥

विलापितः । चि० घृतवद्ब्रीकृ
ते । विलीनतांप्रापिते ॥

विलालः । पुं० यन्त्रे ॥

विलासः । पुं० लीलायाम् । हाव
भेदे । सयथा । प्रियसमीपगमने
यः स्थानासनगमनविलाकनेषुवि
कारोपकम्प्राञ्चक्रोधस्मितचमत्कार
मुखविकूननंसविलासः । तथा
हि । धोवन्नभांचानुगतेविकारोग
स्थासनस्थानविलोकनेषु । तथा
स्मितक्रोधचमत्कृतौचविकूननस्त्रा
स्यगतंविलासः ॥ अपिच । वि
लासोऽङ्गविशेषायः प्रियाप्तावास
नादिषु । इति । विलसनम् ।
लसश्चेषथे । घञ् ॥ प्रकाशे ॥
शारीरिकमुखानुभवे ॥

विलासकाननम् । न० क्रौडावने ॥

विलासायुधः । पुं० कामदेवे ॥

विलासी । पुं० भोगिनि ॥ व्याले
सर्पे । विष्वक्सेने । हरौ ॥

अग्नौ ॥ चन्द्रे ॥ विलसनशूलः

। विपूर्वाङ्गसेर्वैकषलसेतिचिनु-
ष् ॥

विलेखनम्

विलासिनो । स्त्री० नार्याम् । वे
श्यायाम् ॥

विलिप्तः । चि० श्लिष्टे ॥ विश्लेषिण
लिप्तः ॥

विलिम्पन् । चि० उपदिहाने ॥
विलिम्पति । लिप० । शब्द ॥

विलीनः । चि० स्वतः प्राप्तद्रवी
भावेघृतादौ । विद्रुते । द्रुते ।
श्लिष्टे । संसक्ते ॥ विलीयते
स्म । लीड्श्लेषथे । गत्यर्थेति
क्तः । स्वाद्यचोदितकृतिनत्वम्
॥ विश्लेषिलीनोवा । विश्लेषिण
लयकृते ॥ यथा । विलीनोवैवैवस्व
तनगरकोलाहलभरोगतादूतादूरं-
क्वचिदपिपरेतान्मृगयितुम् । वि
मानानांवातेविदलयतिवीथीर्दिवि-
षादांकथातेकल्याणौयद्वधिमही-
मण्डलमगात् ॥ विश्लिष्टे ॥

विलुप्तः । चि० संहृते ॥ चारिते ॥

विलुप्ताब्दः । पुं० लुप्तसंबन्धरे ॥
यथा । गीजान्त्यकुम्भेतरभेऽतिचा
रगोनापूर्वराशिंगुरुरेतिवक्रितः त
दाविलुप्ताब्दइहातिनिन्दितः शुभे
षुरेवासुरनिम्नगान्तरे ॥

विलुम्पकः । चि० अपहृत्तरि ॥

विलुलितः । चि० आकुलिते ।
आकषंणाकुलिते । विधुते ॥

विलेखनम् । न० छेदने । आक
षंभे ॥ लेखने ॥

विलेशय :

विलेपः । पुं० लेषे ॥ लिपेभविघञ् ।
 विलेपनम् । न० कुङ्कुमाद्यनुलेपने
 । समालम्भे ॥ गात्रानुलेपनया
 ग्ये पिष्टे घृष्टे वासुगन्धद्रव्ये । गा
 त्रानुलेपन्याम् । घृष्टचन्दनादिले
 पमात्रे । बिलप्यतेऽनेन । लि
 पञ्चपदेहे । ल्युट् ॥
 विलेपनी । स्त्री० यवाग्वाम् ॥
 सुवेशस्त्रियाम् ॥
 विलेपी । चि० विलेपनकर्त्तरि ॥
 विलेपी । स्त्री० यवाग्वाम् । उष्णि
 कायाम् ॥ अस्त्राविधगुणाश्च
 । चतुर्गुणाम्बुसंसिद्धाविलेपीघन
 सिक्थिका । पृथग्द्रव्यैरहित
 स्याताशियिलभक्तिका ॥ संसि
 द्धा० अतीवसिद्धा । विलेपीगिल
 ह्यो० इतिलोके । विलेपीदीपनी
 बल्याहृदासङ्ग्याहिलेषु : ।
 ब्रषाच्चिरोगिणांपथ्यातर्पणीत्ड-
 ज्वरापहा ॥ बिलिम्पति । लि
 प० । पचादाच् । गौरादिः ॥
 विलेवासी । पुं० सर्पे ॥
 विलेशयः । पुं० सर्पे ॥ मूषि
 के ॥ गोधादिषु ॥ यथा । गो
 धाशशभुज्जाखुशङ्क्याद्याविलेश
 याः । विलेशयावातहरामधुरो
 रसपाकयोः । उं ह्यावहविष्णु
 चावौर्येषां अपिकीर्तिताः । वि
 लेशेति । अधिकरणे श्येते० इत्यच्

विलोमजिह्वक :

। शयवासेत्यलुक् ॥
 विलोकनम् । न० दर्शने ॥ लोक्
 दर्शने । ल्युट् ॥
 विलोकितः । चि० दृष्टे ॥ लोक्
 । क्तः ॥
 विलोचनम् । न० चक्षुषि ॥ विलो
 च्यतेऽनेन । लोचु० । ल्युट् ॥
 दर्शने ॥
 विलोटकः । पुं० नलमीने । वा
 लियामाच० इ० गौ० भा० प्र
 सिद्धे ॥
 विलोडनम् । न० मथने ॥ चाली
 डने । विलोडना० इ० भा०
 प्र० ॥
 विलोडितः । चि० चालोडिते ।
 मथिते । विलोया० इ० भा०
 न० तन्ने ॥
 विलोपः । पुं० विशिष्टलोपे ॥
 विलोभः । पुं० विलोभने ॥ वि
 लुभेर्घञ् ॥
 विलोमः । पुं० सर्पे ॥ वरुणे ॥ शु
 नि । न० अरघटके ॥ पिषण्यन्त्रे
 । चि० प्रतीपे । विपरीते ॥
 विलोमकः । पुं० प्रतिकूले । विपरी
 ते ॥
 विलोमजिह्वः । पुं० चन्तः स्वेदे ।
 महामृगे । इस्तिनि । विलोमजि
 ह्वायस्यसः ॥
 विलोमजिह्वकः । पुं० पीली । सि

विल्व :

म्युरे । हस्तिनि । विलोमाजिह्वा
यस्य । कप ॥

विलोमवर्णः । पुं० । वर्षसङ्करजा
तौ ॥

विलोमो । स्त्री० । आमलक्याम् ॥

विलीलः । त्रि० । चञ्चुले । यथा । का
पिविलासविलीलविलोचनजनित
मनोजम् । ध्यायतिमुग्धवधूरधिकं
मधुसूदनवदनसरोजम् ॥

विलीलितः । त्रि० । विद्राविते ॥

विल्लम् । न० । तले । तल्ले । आलवा
ले ॥ हिङ्गुनि ॥

विल्वः । पुं० । शीफलद्रुमे । शाण्ड
ल्ये । शैलुषे । मालूरे । श्रीफले ॥
अस्यफलगुणाः । श्रीफलस्तु अस्ति
क्तोयाहीरुक्षोऽग्निपित्तकृत् । वात
श्लेष्महरौ वल्यो लघुरुष्णो स्रपाचनः ॥
अपिच । विल्वं बालं कषायिणां पाच
नं बद्धदीपनम् । सङ्ख्याहितिक
कटुकं तीक्ष्णं वातकफापहम् ॥ प
क्तं सुगन्धिमधुरं दुर्जरं याहिदेपलम्
। फलेषु परिक्रुषुयोगुणः समुदाह
तः ॥ विल्वादन्यत्र सन्नये विल्वमा
मंगुणोत्तरम् । कफवातामपित्तघ्नी
याहिणी विल्वपेषिका ॥ अन्यच्च ।
काङ्क्षिके संस्थितं विल्वमग्नि सन्दोप
नं परम् ॥ इति ॥ अत्र भावप्रकाशा
यथा । बालं विल्वफलं याहिदीपनं
पाचकं कटु । कषयोणां लघुस्निग्धं

विल्वपेषिका

तिक्तं वातकफापहम् । पक्तं गुरुचि
दाषं स्याद्दुर्जरं पूतिमारुतम् । वि
दाहिविष्टम्भकरं मधुरं बद्धिमान्यक
त् ॥ फलेषु परिपक्तं यद्गुणवत्तदुदा
हृतम् । विल्वादन्यत्र विज्ञेयमास
न्तद्विगुणाधिकम् ॥ द्राक्षाविल्वशि
कादीनां फलं शुष्कं गुणाधिकमिति
च ॥ अस्य शाकप्रकारस्तु । बाङ्गीक
सौरभ्यकृतप्रकाशवैस्वं फलं खण्डित
मेव तैले । विपाचितं वल्लजचूर्णकी
र्णं रुचिं विधत्ते भयवहारकाले ॥ कफा
निलहरं स्निग्धं कषायं दीपनं लघु ।
बालं तिक्तं फलवैस्वं बद्धं वैस्वं विषम्यक
त् ॥ इति ॥ विल्वति । विल्वभेदने
। उल्वादिः । न० विल्ववृक्षस्य फले
॥ पलपरिमाणे ॥

विल्वकर्कटी । स्त्री० । बालिविल्वफले ।

विल्वपेषिकायाम् ॥

विल्वजम् । न० । विल्वशाके ॥ यथा ।
सुकृतं विल्वजं शाकं क्षिप्रमाज्ये सहिङ्गु
के । उषितं कथितं तक्रं शुक्लवर्णं सु
पाचितम् ॥ विल्वजं कटुकं शाकं
तिक्तञ्च लघुपाचितम् । सुगन्धं सुर
संप्रोक्तं मुशीतरुचिकारकम् ॥

विल्वपत्री । स्त्री० । विल्वशुण्ठ्याम् ।

ज्वरापहायाम् । शुष्कविल्वखण्डे ॥

विल्वपेषिका । स्त्री० । विल्वकर्कट्या

म् । वेलशूठा० द्र० गौ० भा॥ याहि

शीकफवातामशूलघ्नी विल्वपेषिका

विवरत्

विस्वमूला । स्त्री० वाराहीकन्दे ॥
 विस्वगुण्डो । स्त्री० विस्वपत्र्याम् । वे
 लमूठा० द्रु० गौ० दे० भा० प्र० ॥
 विस्वसूः । स्त्री० दशपुत्रायाम् ॥
 विस्वा । स्त्री० हिङ्गुपत्र्याम् ॥
 विवः । त्रि० पक्षिवाहने ॥ विनापक्षि
 यावातिमच्छति । वा० । आतद्रति
 क्तः ॥
 विवक्षा । स्त्री० कथनेच्छायाम् ॥ श
 क्तौ ॥
 विवक्षितः । त्रि० कथनेच्छाविषये । व
 क्तुमिष्टे ॥ शक्यार्थे ॥
 विवक्षुः । त्रि० वक्तुमिच्छौ ॥
 विवक्षा । स्त्री० नष्टापत्त्यायाम् ॥
 विवदमानः । त्रि० विवादकर्तारि ॥
 विवधः । पुं० पर्याहारे । बीवधे । अ
 ध्वनि ॥ भारे ॥ विविधोवधोऽहमनं
 गमनंवाचामेनवा । प्रादिभ्योधातु
 ल्येति समासोत्तरपदलोपी ॥
 विवन्धः । पुं० मलाप्रवृत्तौ ॥
 विवरम् । न० दूषणे । गर्त्ते । छिद्रे ॥
 अलक्ष्यस्थाने ॥ विवृणोति । वृञ् व
 र्थे । पचाद्यञ् ॥ यडा । विव्रिय
 ते । यड्वृट्निश्चिगमथे ष्यप् ॥ वि
 गतोवरोऽस्मःहा ॥ बीनापक्षिणां व
 रंवा ॥ पुं० अतलादिविलेपु । यथा
 । अतलं प्रथमं प्रोक्तं द्वितीयं वितलं त
 था । तृतीयं सुतलं प्रोक्तं चतुर्थं वैत
 लातलम् । महातलं पञ्चमं षष्ठं प्रो

विवर्तवाद् :

क्तं रसातलम् । सप्तमं विप्रपातालं
 समैते विवराः स्मृताः । एतेषु विल
 स्वर्गेषु दिवेषु अधिकमेव च । कामभो
 गेश्वर्यसुखं समृद्धभवेनेषु चैतदेवीभा
 गवत्तम् ॥
 विवरणम् । न० व्याख्यायाम् । अर्थ
 स्फुटीकरणे ॥ वधने ॥
 विवरनालिका । स्त्री० वंश्याम् । विणौ ।
 विवरेसद् । त्रि० मध्यवर्तिनि ॥ वि
 वरिसीदति । षट् लु० । सत्सूक्ष्म
 स्यादिना क्लिप् । सत्पुरुषेकतोऽस्या
 दिनाऽलुक् ॥
 विवर्णुः । त्रि० पामरे । नीचे । स
 क्तरे ॥ विगतोवर्णोय ॥ वस्त्राहा ॥
 मलिने ॥
 विवर्णवासाः । त्रि० काषायवाससि ॥
 विवर्तः । पुं० समुद्राये । सङ्घे ॥
 अपावृत्तौ । अपवर्तने ॥ नर्तने ।
 नृत्ये ॥ स्वरूपानुपमर्दनकार्याकारा
 पत्तौ । अपच्युतपूर्वस्वरूपस्य नृत्य
 नानाऽऽकारावभसे ॥ यथा । सत
 त्वतोऽन्यथाप्रथाविकारवृत्त्युदीरि
 तः । अतस्त्वतोऽन्यथाप्रथा । विवर्त
 वृत्त्युदाहृतवृत्ति ॥ विवर्तनम् । वृ
 तु० । घञ् ॥
 विवर्तनम् । न० परिभ्रमणं ॥ प्रस्था
 वृत्तौ ॥ पराङ्मुखविलुण्ठने ॥
 विवर्तवाद्ः । पुं० वादविधौ । त्रस्तौ वा
 नात् । निर्वचनीयाविद्यावशात्तानात्

विवस्वान्

पैषविवस्वते • मुखमिवतत्तज्जलाद्या
 लम्बनभेदादिष्वेवंनिर्हारिते ॥ त
 थाहि । ततो निरंशानन्दे विवस्वी
 जगदिष्यताम् । अथस्थान्तरभानन्तु
 विवस्वीरज्जुसर्पत् ॥ मायाशक्तिः
 कालिकास्यादिन्द्रजालिकशक्तिवत्
 । शक्तिः शक्तात्पृथङ्नास्तितवद
 ट्ठेनचाभिदा । प्रतिबन्धश्चदृष्टत्वा
 च्छक्त्यभावेतुकस्यसः । शक्तेः
 कार्यानुमेयाया अनर्थाच्चत्वमिष्य
 ते ॥

विवस्वितः । वि० परिमण्डलिते ॥
 विवस्वितः । पुं० विशेषणवृद्धिहेतौ ॥
 विवशः । वि० अस्वतन्त्रे । अवश्यात्म
 नि ॥ अरिष्टदुष्टधिषे । आसन्नमर
 णसूक्ष्मलक्षणेनदुष्टमती ॥ विरुद्धं
 वाष्टि० कामयते । वण० । अच् ॥
 कातरे ॥

विवसनः । पुं० अर्हति । जिने ॥ वी
 हे ॥ वि० दिग्ग्वरे ॥ विगतं वसनं
 यस्यासः ॥

विवस्वः । वि० नग्ने ॥

विवस्वान् । पुं० सर्वज्ञत्रियवंशवीजभृ
 ते • आदित्ये । सूर्ये ॥ विविधवस्त
 • अस्काद्यत्त यसः । क्विप् ।
 विवोरश्मिरस्मास्ति । मतुप् । तस्यै
 मन्त्र्ये इ तमत्त्वाद्भ्रुत्वाभायः ॥ वि
 वस्त जा । स्रोतिश ॥ अर्कः उच्च ॥
 अर्कः सुर ॥ अरुणे ॥ वैश्वत

विवाद् :

मनौ ॥

विवास्वतौ । स्त्री० सूर्यनगर्याम् ॥

विवाहः । पुं० दारपरिग्रहे ॥ वायोः
 पञ्चमेस्कन्धे । सयथा । स्युस्ताह
 गौटगन्यासुदृकप्रतिष्ठातसम्मतौः
 सम्भवश्चेत्यायहेभ्यः पञ्चमो विवाहो
 गणः । ५ ॥

विवाकः । वि० विवेचनकर्त्तारि ॥ य
 था । अर्थिप्रार्थार्थिनार्वचनविहवावि
 रुहसभ्यैः सहविविनक्तिविवेचयति
 वा • विवाककृतिमितोक्षरा ॥

विवादः । पुं० व्यवहारे । ऋणादि
 न्याये ॥ सचधनविभागादिविषय
 न्यायादिः । यथा । ऋणादिदाय
 कलहेद्वयोर्वहुतरस्यवा । विवादेव्य
 वहारस्यद्वयमेतन्नगद्यते ॥ अष्टादश
 विवादस्थानानियथा । तेषामाद्य
 मृणादाननिः । च पोऽस्वः अविक्त
 यः । सम्भूयचसमुत्थानं दत्तस्थान
 पकर्मव ॥ वेसनश्चैवचादानं संविद
 स्यत्यतिक्रमः । क्रयविक्रयानुमयो
 विवादः स्वामिपानयोः ॥ सीमा
 विवादवर्भश्चपरुष्येदगडवाचिजे ।
 स्तं यच्चसाहसश्चैवस्त्रीमङ्गहणमेवच
 ॥ स्त्रीपुत्र्यर्माविभागश्चदूतमाह्वयमे
 वच । पदान्यष्टादशैतानिव्यवहार
 स्थिताविहेतिमनुः । मियोविरुह
 वादे । पक्षप्रतिपक्षपरिग्रहेणविरुह
 वदने ॥ विरुद्धोवादेोविवादः ॥

विवाहः

विवादानुगतः । त्रि० विवाहकर्त्तरि
 विवादी त्रि० विवाहवति । मत्त्वर्थी
 यद्वनिः ॥ विवाहकर्त्तरि ॥
 विवाधनम् । न० शठ्ये ० पौड्या
 म् ॥
 विवाधा । स्त्री० पौड्यायाम् ॥
 विवारः । पुं० वस्तीञ्चारणे प्रयत्नवि
 शेषे ॥ विवारयति विक्रयस्यस्य
 मिति विवारइति कौयटः ॥
 विवासः । पुं० समाप्तौ ॥
 विवाहः । पुं० भार्याप्राप्तिहेतौ । दार
 परिग्रहे । उपयमे । परिणये । उदाहे
 । उपयामे । पाणिप्रीडने ॥ धर्मप्र
 कारत्यर्थी । विवाहः । विवाहे
 ऽष्टविधः प्राक्तः स्मृतिशास्त्रे पुसू
 रिभिः । ब्राह्मणैर्विभेदेन कलौ
 सड्विधोमतः ॥ परिणीतास्तु या
 नार्थीत्र स्त्रीर्वाणैर्वक्त्रभिः । ता
 एव दारावित्तेयः अन्या सर्वाः परस्मि
 य० इति महानिर्वाणतन्त्रम् ॥ विवा
 हानन्तरकन्यायाभर्तृगृहगमनकाले
 पित्रादीनां रोदनं पुराणसिद्धम् । यथा
 दुर्वाससः सहस्रौर्वकन्यायाः कन्द
 क्थाविवाहे । कन्यासमर्पणं कृत्वा
 मोहादुच्चैरुरोदव । मूर्खमवापस
 मुनिः स्वकन्याविरहातुरः ॥ अ
 पत्यभेदश्रीकौषः स्वात्मारामं नमु
 च्छति । चर्ष नचेतनांप्राप्यविधया
 भासकन्यकाम् ॥ मूर्च्छितां तात

विविक्तितः

विच्छेदाद्रुदन्तीशोकसंयुताम् ॥
 इति ब्रह्मवैवर्तपुराणम् ॥ विविष्टं
 बहनम् । बहप्रापणे । घञ् ॥
 विवाहकः । पुं० विवाहे । स्वार्थकः ॥
 विवाहितः । पुं० स्त्री० कृतविवाहे ॥
 विवाह्यः । त्रि० विवाहये ग्ये ॥
 विविक्तः । पुं० वसुनन्दने ॥ त्रि० अ
 सम्पृक्तं ॥ एकान्ते । रहसि ॥ ज
 नसम्पदरहितदेशे ॥ पूते ॥ विवे
 किनि ॥ विविचन्ति जनाश्च । वि
 चिर् । ध्रौव्यार्थत्वाद्ब्रह्मार्थत्वाद्वा
 • क्तोधिकरणं च तत्तः । विविच्य
 ते । विविच्यते वा । विचिर्पृथग्भा
 वे । विचिर् । विरेचने वा । क्तः ॥ ए
 काग्रे
 विविक्तदेशः । पुं० जनसम्बन्धविविक्तिं
 त्देशे । स्वभावतः संस्कारवा
 • शुद्धे । ऽशुचिभिः संप्रव्याघ्रादि
 भिश्चरहितं । सुरधुनिपुलिनादी । वि
 त्तप्रसादकरदेशे ॥ विविक्तस्यासीदे
 शस्य ॥
 विविक्तसीधौ । त्रि० एकान्तावामस्वभावे
 विवेकिनि ॥ विविक्तजनसम्पद
 रहितं । पूतञ्च । यदरथ्यगिरिमुहादि
 • तत्सेवितुंशीलं यस्य ॥
 विविक्ता । स्त्री० दुर्भगायाम् ॥
 विविग्नः । त्रि० भौते ॥
 विविह्या । स्त्री० वेदितुमिच्छायाम् ॥
 विविह्यतः । त्रि० चातुमिष्टे । ल

विविधप्रहरणनामा

अ, मिष्टे ॥

विविदिषा । स्त्री० वेदितुमिच्छायाम् ॥
 विविदिषासत्र्यासः । पुं० ब्रह्मजन्मनि
 जन्मान्तरवासस्यगनुष्ठितैर्वेदानुव
 चनादिभिरुत्पन्नग्रा० विविदिषया०
 सम्पादिते ज्ञानसाधनभूतेत्यागे ॥
 अथसुविधिः । जन्मापादककर्मा
 दित्यागमात्रात्मकः प्रैषोच्चारणपू
 र्वं गण्डधारणाद्याश्रमरूपश्चेति ।
 तथाद्ये० स्वियेप्यधिक्रयन्ते । अ
 तएव वेदे० येनाहनामृतास्यांकिम
 हंतेनकुर्षामित्यादिभैत्रयीवाक्यमा
 स्नायते । ब्रह्मचारिगृहस्थवानप्रस्था
 नां० केनाचिन्नामत्तन० सव्यासाश्रम
 स्वीकारेप्रतिबन्धे० स्वाश्रमधर्मेष्वनु
 ष्ठीयमानेष्वपि० वेदनार्थीमानसक
 र्मादित्यागेनविरुद्धाते० श्रुतिस्मृती
 तिहासपुराणेषु० लोकेषु० तादृशांत
 त्वविदां बहूनामुपलभ्यात् । यस्तुद
 गण्डधारणादिरूपावेदनहेतुः परम
 हसाश्रमः सपूर्वाच्च यथंहुधाप्रपञ्चि
 तस्तत्तदाकथैरवधेयः ॥

विविदिषुः । त्रि० विविदिषासत्र्यासव
 ति ॥ यथा । ऋत्वाविविदिषुः पु
 चवित्तलाकैषणाश्रय । अनुतिष्ठति
 विद्यार्थश्रवणादीन्यनुनिर्गमम् ॥

विविधः । त्रि० बहुविधे । नानाप्रका
 रे ॥ त्रिचित्राविधायस्यसः ॥

विविधप्रहरणनामा । पुं० पञ्च-

विविधः

कले० ॥ १० ॥

विविधतः । पुं० भविष्यति । यथा ।
 सममेपां विधीते पिखरेष्टमहिषोस
 मम् ॥ विधीतः ० प्रचुरदृष्टकाष्ठो
 रव्यमाणः परिगृहीताभूपदेशस्त
 दुपघातेपौतरक्षत्रसमदण्डमेवांमहि
 ष्यादीनां विद्यात् ० इतिस्वामिपाल
 विवादेमिताक्षरा ॥

विविधतभर्ता । पुं० विधीतभूस्वामिनि ॥
 विविक्षः । त्रि० छिन्नं ॥
 विवहतः । त्रि० विस्तृते ॥ उद्घाटि
 ते । व्याप्ते । वयो० इ० भा० ॥ प्र
 काशोक्ति ॥

विविधता । स्त्री० क्षुद्ररुग्भेदे ॥

विविधताक्षः । पुं० ताम्रचूडे ॥ त्रि०
 व्यादितास्ये ॥

विविधतिः । स्त्री० व्याख्यायाम् । वि
 वरणम् । वृत्तं । चित्रांज्ञानं ॥

विविधतः । त्रि० लुठिते ॥ तिर्यक्च
 लिते । परावृत्ते ॥

विविधता । स्त्री० क्षुद्ररुग्भेदे ॥

विविधतिः । स्त्री० स्फुरिते ॥ घूर्णने ।
 चक्रवद्भ्रमणे । विवर्तनम् । वृत्त
 ० । क्तिन् ॥

विवेकः । पुं० विचारे । मियोव्यावृ
 ष्यात्सुखरूपमिच्छये । इदं हि धर्मद
 मुपादेशमिति विधिचिन्तायाम् ॥ य
 यः नित्यानित्यवस्तुनाः ॥ तत्त्वज्ञा
 नस्यश्रवणादिकसाधनभूमनोना

विवेकौ

शस्ययोगः । वासनक्षयस्यप्रतिकूलवा
 । सनोत्यादनमिच्छे वं विविच्य निश्च
 ये ॥ पृथगात्मतायाम् । पृथग्भा
 वे । प्रकृतिपुरुषादिभेदज्ञाने । व्य
 त्ताव्यक्तज्ञविज्ञानेविवेचनम् । वि
 चिर्पृथग्भावे । घञ् ॥ तत्त्वाव
 धारणे । विद्यामदधनमदकुलाचार
 मदादिमदानांविरोधिनि ॥ सच
 दर्शिताजनकेन । अद्ययेमहतांमू-
 र्द्धितेदिनेर्निपतन्त्यधः । हन्ताच
 त्तमहतायांकैषाविश्वस्ततातव ॥
 कृधनानिमहोपालाब्राह्मणाः कृजग
 न्तिवा । प्राकृतानिप्रयातानिकेयं
 विश्वस्ततातव ॥ कोटयेब्रह्मणांया
 तागतासर्गपरम्पराः । प्रयातापां
 शुवङ्गपाः काधृतिर्ममजीविते ॥
 येषांनिमेषणोन्मेषौजगतः प्रल
 योदयौ तादृशाः पुरुषायातामा
 दृगांगणनैवका ॥ इति ॥ जलद्रो
 य्याम् ॥ पृथग्भावविचारे ॥ वि
 भागे ॥ एकान्ते ॥

विवेकिता । स्त्री० विवेकिस्त्वे । का-
 र्याकार्यविचारतायाम् ॥ मदमूढबु
 द्धिषुविवेकिताकुतः ॥

विवेकौ । चि० मनोषिणि । गुरुशा
 स्त्राद्युपदेशयुक्ते ॥ विवेकोऽस्यास्ति
 । अतद्गनिः ॥ शास्त्रदृष्टिर्विवेकि-
 नाम् ॥ विचारकर्त्तरि ॥ पुं० देव
 सेनराजपुत्रे ॥

विशङ्कटः

विवेचकः । पुं० विवेचनस्यकर्त्तरि ॥
 विवेचयति । विचिर् ० । गबुल् ॥
 विवेचनम् । न० विवेके ॥
 विवेचनीयः । चि० विवेच्ये । विवे
 चित्त्ये ॥

विवोढा । पुं० परिणेतारि । बरे ।
 पथ्यौ ॥

विब्रुवन् । चि० विरुद्धवक्त्रारि ।

विब्बोकः । पुं० हावविभेदे । स्त्रीणां
 शृङ्गारभावजायांक्रियायाम् ॥ य
 थाक्तम् । विब्बोकोऽभिमतप्राप्ताव
 पिगर्वादनादरद्भति ॥ विवानम् ।
 वागतौ । विवुर्गतिविशेषः । मृ
 गय्यादित्वात्कुप्रत्ययः । उच्यतेसम
 वैत्यत्र । उचसमवाये । हलश्चेति
 घञ् । घञर्थेकोवा । आकउचः
 के० इतिनिपातितः । विवेरोकः
 स्थानम् ॥

विट् । पुं० मनुजे ॥ वैश्ये ॥ प्रवेशे ॥

विशति । विशप्रवेशने । क्विप् ।

व्रश्चेतिषत्वम् । जश्त्तृचत्तृ ॥

विशम् । न० विसे । मृणाले ॥

विशकण्ठी । स्त्री० बलाकायाम् ॥

विशङ्कः । चि० निशङ्के । शङ्कार-
 हिते ॥

विशङ्कटः । चि० पृथौ । विशाले ॥

विस्तृतार्थवृत्ते विशब्दात् ० वेः शा

लच्छङ्कटश्चौ ॥ स्त्री० विशङ्कटी ।

बद्धादिभ्यश्चेतिङीष् ॥

विशल्या

विशदः । पुं० शुक्ले । शुभे । श्वे
 ते । पाण्डुरे । धवले ॥ त्रि० धवल
 वर्णयुक्ते ॥ प्रमत्ने । विमले ।
 व्यक्ते ॥ विविक्तादयवे । यथा० ख
 रविशदमभ्यर्हार्थमद्यमिति ॥
 विशीयते ० दृष्टातने । अच् ॥
 विशदप्रभः । त्रि० निर्मलकान्तौ ॥
 विशद्वनम् । न० प्रतिज्ञाने ॥ शब्दे
 नप्रकटीकृताभिप्राये ॥
 विशद्वरा । स्त्री० पत्न्याम् ॥ इतिरो
 जनिर्घण्टः ॥
 विशयः । पुं० संशयेष्वस्यायमर्थो नवे
 तिसन्देहे ॥ विविधशयनम् । शी
 लस्वप्ने । एरच् ॥
 विशयी । त्रि० संशयिनि ॥
 विशरः । पुं० वधे । मारणे ॥ विश
 रणम् । शृङ्गिंसायाम् । ऋदोरप् ॥
 विशरणम् । न० अवयवानांविश्लेषि ॥
 मारणे ॥ भेदने ॥
 विशल्यः । त्रि० शल्यरहिते ॥
 विशल्यकरणी । स्त्री० अषधिविश्लेषि
 विशल्यकृत् । पुं० अचोटके । भूपला
 शे । हापरमालात० गा० दे० भा०
 प्र० वृद्धे ॥ त्रि० विशल्यकारिणि ॥
 विशल्यं करोति । डुकृञ् । क्वि
 प् ॥
 विशल्या । स्त्री० अग्निशिखायाम्
 लाङ्गलिक्याम् । लघुदन्त्याम् । गु
 डूच्याम् ॥ त्रिपुटायाम् ॥ शल्ये

विशाखलम्

नरहितायाम् । लक्ष्मणाख्यौषधी
 ॥ अजमेदायाम् । कलिकार्याम्
 ॥ विगताशल्यात् । विगतंशल्यमन
 या० यस्यावा । तीर्थं वंशधि ॥
 विशल्यः नदी । स्त्री० तीर्थं विश्लेषि ॥
 विशसनः । पुं० तरवारौ ॥ खड्गे
 नरकान्तरे ॥ न० मारणे ॥ शसुहिं
 सायाम् । ल्युट् ॥
 विशसितः । त्रि० मारिते ॥ विपूर्वा
 क्तसेः क्तः ॥
 विशसिता । त्रि० पञ्चे रङ्गानां क्त
 र्यादिनापृथक्पृथक्कारके ॥
 विशस्तः । त्रि० अविनीते ॥ शसु० ।
 क्तः । धृषिशसौवैयाच्ये । एतीनि
 षायामविनयएवानिटीस्तः ॥
 विशस्ता । पुं० चाण्डाले ॥
 विशाकरः । पुं० भद्रचूडे ॥
 विशाखः । पुं० शिखिवाहने । क्कार्ति
 क्ये । षडानने ॥ विशाखति । शा
 खुः श्वाः श्वाप्तौ । पचाद्यच् ॥ विशा
 खायांजातइतिवा । सन्धिवेलादी
 च्यण् । अविष्ठाफला नीच्यादिनात
 स्यलुक । लुकत् इतलुकि । धन्वि
 नांसमरकाले । वितस्यन्तरेणस्थितेपा
 दहयेसतिविशाखाख्यस्थानंभवति
 तस्मिन् । याचञ्जे । तर्कके । पुनर्न
 वायाम् ॥
 विशाखलम् । न० योधानां पादविन्या
 सभेदे ॥

विशालता

विशाला । स्त्री० विडम्बेनञच् । राधा
याम् ॥ अर्थात्तातस्यफलंयथा । स
दानुरक्तोविविधक्रियायांसुवर्णका
रेरपिसह्यमेति । यस्यप्रसूतीचभवि
द्विशाखासखानकस्यापिभवेत्प्रसू
तः ॥ पाश्चिकमेकवचनम् ॥ अज
न्नाट्टाप् ॥ कठिलके ॥

विशायः । पुं० उपशये । यामिनांक्र
माच्छयने ॥ यथा । उपशयीविशा
यस्यपर्यायशयनार्थकौ । विशयन
म् । शौङ्खप्रै । व्युपयोः श्रुतेः
पर्यायद्वयवचम् ॥

विशारणम् । न० मारणे ॥ इतिहेम
चन्द्रः ॥

विशारदः । पुं० सर्वज्ञे । ईश्वरे ॥
वकुले ॥ मद्यगन्धे ॥ चि० पण्डिते
॥ धृष्टे ॥ प्रगल्भे ॥ प्रसिद्धे ॥ श्रेष्ठे
॥ विशिष्टोविपरीतोवाशारदः ।
प्राद्योगतेतिसमासः ॥ विशुद्धे ॥

विशारदा । स्त्री० क्षुद्रदुरालभायाम् ॥

विशालः । पुं० मृगप्रभेदे ॥ पक्षिवि
शेषे ॥ नृपान्तरे ॥ वृक्षविशेषे ॥ चि०
पृथुले ॥ विस्तृतार्थवृत्तेर्विशब्दात्
विः शालच्छट्चाविति० शालच् ॥
यहा । विशति । विशप्रवेशने । त
मिबिशिबिडोत्यादिनाकालन् ॥
विस्तीर्णे ॥

विशालता । स्त्री० पाण्डुविस्तारे ।
परिणाहे । पनहा० इ० भा० ॥

विशालाक्षी

विशालस्यभावः । तस्यभावस्त्व
तलाविततल् ॥

विशालतैलगर्भः । पुं० अङ्गोठवृक्षे ॥
विशालत्वम् । न० विशालतायाम् ।
विशालत्वक् । पुं० सप्तपर्णवृक्षे ॥
विशालात्वगस्य । वृहत्त्वचि ॥

विशालपत्रः । पुं० कासाली । को
कणदेशप्रसिद्धोयम् । मृदुताले ।
श्रीताले । विशालानिपचाणियस्य ॥
विशालफलिका । स्त्री० निष्पाव्या
म् ॥

विशाला । स्त्री० इन्द्रवारुण्याम् ॥
अन्येन्द्रवारुणौप्रोक्ताविशालात् -
महाफला । विशालाकफवातघ्नी
मेहकुष्ठहरासरा । उज्जयिन्याम् ॥
विशलति । शलचलने । ज्वलितौ
तिणः ॥ यहा । विशति । वि
श० । तमिबिशिबिडोत्कालन् ।
विशालशब्दात्स्त्रियामच्चायतष्टावि
तिटाप् ॥ उपोदक्याम् ॥ बदरि
काश्रमे ॥

विशालाक्षः । पुं० हरे । महेश्वरे
॥ तार्क्ष्ये । गरुडे ॥ चि० वि
शालनयने । सुनेत्रे ॥ विशा
लेत्रक्षिणोयस्य । बहुत्राहीसक्
थ्यक्षणीः स्वाहात्पच ॥

विशालाक्षी । स्त्री० वरस्त्रियाम् ॥
नामदस्याम् ॥ देवताविशेषे ॥
वाराणस्याम् विशालाक्षीविशाला-

विशिष्टाहैतवादी

यामपिस्थिता ॥ योगिनीविशेषे ॥
 पित्वान्डीष् ॥
 विशालाया । स्त्री० पोटलायाम् ॥
 विशाली । स्त्री० अजमोदायाम् ।
 वनयवान्याम् । वस्तगन्धायाम् ॥
 बह्नादिभ्यश्चतिडीष् ॥
 विशिखः । पुं० शरे । बाण्ये ॥
 तोमरे ॥ शरबुद्धे ॥ विशिष्टा
 शिखाचयमस्य ॥ त्रि० शिखारहि
 ते ॥ यथा । विशिखोप्युपवीतीच
 यत्करोतिनतत्कृतमितिस्मृतिः ॥
 विशिखा । स्त्री० खनित्याम् ॥ र
 घ्यायाम् ॥ नलिकायाम् ॥ वि
 श्रुते ॥ शीङ्० । शीङ्; किद्भ
 स्वश्चेतिखः । टोप् ॥
 विशिपम् । न० गृहे । मन्दिरे ।
 विशन्यच । विश० बिटपविष्टप
 विशिपोलपाइति० विशेः कप-
 न्० प्रत्ययोदेरिखश्च ॥
 विशिष्टः । पुं० विशाी ॥ त्रि० प्र
 कृष्टज्ञानवति ॥ अधिके ॥ युक्ते
 ॥ विशेषेणशिष्टः ॥ यद्वा । वि
 शिष्यतेसर्वज्ञात्वादिभिः सर्वेभ्योऽ
 तिरिच्यते । विपूर्वात्० शिष्यत्
 विशेषणइत्यतः कर्मशुक्तः ॥
 विशिष्टाहैतवादी । त्रि० प्रकृतिपु
 रुषयोर्भिन्नत्वेपिमितयोस्तयोर्ब्रह्म
 त्ववादिनि ॥ तस्यमतंयथा । पु
 रुषस्तदतिरिक्ताकृतिः० किन्तुभ

विशुद्धम्

यमितं ब्रह्म । चणकद्विदलवत् । इ
 त्यंब्रह्मण्येकत्वंव्यवस्थितम् । चि
 त्परमाणुस्वरूपोजीवः० समस्तवि
 श्वंब्रह्मांशः । इतिमाधवभा-
 ष्यादिः ॥
 विशीर्णः । त्रि० बिध्वस्ते ॥ गलि
 ते ॥ विशीर्यतेस्म । शृङ्गिंसाया
 म् । क्तः ऋतइद्रपरः । रदा
 भ्यामितिनः । णत्वम् ॥ विशौ
 र्णः प्रारम्भोबपुरपिजराव्याधिबि
 धुरंगतंदूरेविप्रस्वजनभरणंवाञ्छि
 तमपि । इदानींव्यामोहादहहवि-
 परीतेहतविधौविधेयंयत्तत्वंस्फुर-
 तिममनाद्यापिहृदये । इतिशिङ्ग
 णमिश्रः ॥
 विशीर्णपणः । पुं० निम्बवृक्षे ॥
 विशीर्णवाक् । त्रि० सुखलित व
 चने ॥
 विशुद्धम् । न० । अज्ञानतत्कार्यम
 लरहितत्वान्निष्प्रपञ्चेवेदान्तप्रसि-
 द्धेब्रह्मणिषट्चक्रान्तर्गतपञ्चमच
 क्रेकरुण्ये । विशुद्धितनुतेय
 स्माञ्जीवस्यहंसलोकनात् । विशु
 द्धंपद्ममाख्यातमाकाशाख्यंमहा-
 इतम् ॥ जीवस्यहंसस्यपरमात्म
 नाबलोकनाज्जीवयस्माद्विशुद्धं-
 तनुते० ततोविशुद्धमित्यन्वयः ॥
 त्रि० उज्ज्वले । विमले । शुद्धे
 ॥ केवले ॥ निभृते ॥ सत्ये ॥

विशेष :

विशेषणशुद्धः ॥ विषयोपराग
शून्ये ॥

विशुद्धविज्ञानम् । न० कार्यकारणो
पाधिविनिर्मुक्तेव्रह्मणि ॥

विशुद्धात्मा । त्रि० निर्मलाऽन्तः क
रणे ॥ विशुद्धोरजस्तमोभ्यामकलु
षितभात्माऽन्तः कारणरूपसत्त्वय
स्यसः ॥

विशुद्धिः । स्त्री० समे ॥ शोधने ॥
सर्वकर्मण्युपादेयाविशुद्धिसुन्दरतार
याः ॥

विशुद्धखलः । चि० शृङ्खलारहिते ।
अक्षे ॥ अप्रतिह्वले ॥ दिगताशु
द्धखलायस्य ॥

विशेषः । पुं० तिलके ॥ प्रभेदे ॥ अ
तिशये ॥ प्रकर्षे । इतरव्यावर्त्तके
असाधारणधर्मे ॥ सप्तपदार्थान्तर्ग
तपदार्थभेदे ॥ विशेषानिरूपयति ।
अन्योनिस्यद्रव्यवृत्तिविशेषः परि
कीर्त्तितइति । अन्तेअवसानेवर्त्त
तेऽइतिअन्यः । यदपेक्षयाविशे
षोनास्तीत्यर्थः । घटपटादीनांहा
णुकपर्यन्तानांतत्तदवयवभेदात्प
रस्परभेदः । परमाण्वनाभेदको
विशेषएव० सतुखतएवव्यावृत्तः ते
नतत्रविशेषान्तरापेक्षानास्तीत्यर्थः
॥ इतिमुक्ताबली ॥ पञ्चतन्मा
वेभ्योयथासङ्ख्यमाकाशादीनि
यानिपञ्चभूतानि । एतेभ्युताविशे

विशेषज्ञः

षाः कुतः शान्ताघोरासमूटाश्च

तिसाङ्ख्याः ॥ अलङ्कारप्रभेदे ॥

यथा । विशेषः ख्यातमाधारंवि
नाप्याधेयवर्णनम् । गतेसूर्य्यपिही
पस्यास्तमश्चिन्दन्तितत्कराः ॥ १ ॥

विशेषः सापियथेकं वस्त्वनेकवच
य्यते । अन्तर्विद्विः पुरः पश्चात्
सर्वदिश्यपिसैवमे २ ॥ किञ्चिदा
रम्भतोऽशक्यवस्त्वन्तरकृतिद्यसः ।
त्वांपश्यतामयालब्धकल्पवृक्षनिरी
क्षणम् ॥ ३ ॥ विशिष्यते । शि-
ष्यविशेषणं । घञ् ॥ त्रि० शेष
शून्ये ॥

विशेषकम् । न० तमालपत्रे । लला
टकृततिलके ॥ जयाणांश्लोकानाम
न्वये ॥ पुं० तिलकवृक्षे ॥ पुं० न०
तिलकविशेषे ॥ त्रि० विशेषयितरि
। विशेषाधायके० प्रभेदे ॥ विशिन
ष्टि । शिष्य० । श्वल् ॥

विशेषकच्छेद्यम् । न० चतुःषष्टि
कलान्तर्गतषष्ठकलायाम् ॥ सातु
तिलकेषुनानाविच्छेदरचनेतिशैब
तन्त्रम् ॥

विशेषगुणः । पुं० बुद्ध्यादिषट्के ।
रूपादिचतुष्टये ॥ स्त्री ॥ स्वाभा
विकद्रवस्त्वे ॥ अदृष्टे ॥ भावनाया
म् ॥ शब्दे ॥ इतिभाषापरि-
च्छेदः ॥

विशेषज्ञः । चि० सारविद्धि ॥

विशेषविधि :

विशेषणम् । न० विशेष्यधर्मः । स
सुगुणादिवर्था । नीलात्पलमित्या
दि । व्यक्तेदके ॥ ददभमापो
हृद्यविशेषणकृत् । विशिष्यते
येनत इशेषणम् । कर्तुः करण
त्ववचनान्यात् ॥ सुवन्त इय
थानेकमवन्तस्यविशेषणम् । त
थातिङन्तमप्यहृस्तिङन्तस्यविशेष
णम् । पश्यसृगेधावतौत्यादौसृग
कर्तृकंगमनहृशक्रियायांशर्म० प्र
धानन्तहृशिक्रयैव ॥

विशेषणविशेष्यभावः । प० पदार्थ
योः सस्वभविशेषे ॥ इयोर्हिप्रतौ
तपदार्थकयोर्लौकिकविशेषणविशेष्यभा
वोभवतातिपहभाष्यम् ॥ सस्वभब
दुभयवनिहूपणोयत्वात् यथासौर्यंद
बद्धत्वंतवोक्ते० सशब्दार्थतत्काल
विशिष्टदेवदत्तस्य० अशब्दार्थे तत्काल
लविशिष्टदेवदत्तस्यचान्यान्भेदस्या
वर्तकतयाविशेषणविशेष्यभावः ॥ इ
न्द्रियार्थसन्नकर्षे अभवप्रत्यक्षे०
विशेषणविशेष्यभावः सन्निकर्षे घ
टाभाववद्भूतमित्यत्र० चक्षुः संयुक्त
भूतलेघटाभावस्यविशेषणत्वात् ॥

विशेषतः । अ० विशेषादिस्वर्थः ॥

विशेषप्रतिपत्तिः । स्त्री० उत्कृष्टस
म्भावनायाम् ॥

विशेषविधिः । प० अल्पविषयकविधौ
यथा । तथासामान्यकार्येभ्योविशे

विश्रुतः

षकविधिर्वली । बहुवोविषयायस्य
ससामान्योविधिर्भवेत् । अल्पः
स्याद्विषयोयस्यसविशेषविधिर्मतः
॥ सामान्यविशेषयोर्मध्ये विशेषवि
धिर्वलवान् ॥

विशेषव्योमिः । स्त्री० व्याप्तिभेदे ॥ त
ल्लक्षणयथा । प्रतियोगिव्यधिकरण
स्वममानाधिकरणात्प्रताभावाप्रति
योगित्वमित्तिचिन्तामणिः ॥

विशेषितः । त्रि० व्यवच्छेदने ॥

विशेषोक्तिः । स्त्री० अलङ्कारभेदे ॥ त
ल्लक्षणोदाहरणयथा । कार्यानिर्वि
शेषोक्तिः सतिपुष्कलकारणे । इ
दिस्रेहजयेन भूत्स्मरदोषेज्वलस्य
पीतचन्द्रालेके ॥

विशेष्यः । प० व्यक्तेयं । भेदे ॥

विशोकः । प० वेदान्तवेद्यथात्मनि
॥ अगतः शकदृष्टादिवियोगनि
मित्तमनसः संतापियस्य ॥ अशो
कवचं ॥ त्रि० शोकरहिते ॥

विशोधनम् । त्रि० विशुद्धिसाधने ॥

विशोधनी । स्त्री० दन्तौषधे । शोध
न्याम् ॥

विशोधनीबीजम् । न० दन्तौषधे ।
जयपाले ॥

विशोधनी । स्त्री० नागदन्त्याम् ॥

विश्रुतः । प० दीप्तौ ॥ गत्याम् ॥ वि
च्छदीप्तौ० गतौवा । यजयाचयतवि
च्छप्रच्छरक्षानङ् । कित्त्वःसुगुणः ॥

विश्रामः

विश्रामम् । न० विश्रामणे । इ० अ०
 २० ॥
 विश्रामः । वि० अनुकृष्टे शान्ते ।
 विश्रवसे ॥ अत्यर्थं । गाढे ॥
 विश्रामनवेढा । स्त्री० सुगन्धनवेढा
 भेदे ।
 विश्रामः । पुं० विरतौ ॥ अश्रान्तौ ॥
 विश्राम्यतेऽस्मिन्निति व्यत्ययविश्राम
 साधारः । अमापनेदे । श्राम्यते
 चञ् । नोदात्तापदेशस्यमान्तस्या
 नाचमेरिति वृद्धाभावः ॥
 विश्रामणम् । न० विश्रामे ।
 विश्रामः । पुं० विश्रवासे ॥ विश्रामण
 म् । अन्तुविश्रवासे । चञ् ॥ क्लि
 कलहे ॥ प्रणये ॥
 विश्रामनम् । न० विश्रामिते । दाने ।
 समप्रेषणे । परिस्थाने ॥ अणदाने
 । चुरादिः । प्रायेणविपूर्वः । भावे
 ल्यट् ॥
 विश्रामणतः वि० दत्ते ।
 विश्रामन्तः । वि० विगतक्लमे ॥ विगत
 चिन्तादिखेदे ॥ अमेः क्तः । अनु
 नासकस्य तित्दौर्घः ॥ श्रान्तियु
 क्तं
 विश्रामन्तः स्त्री० विश्रामेतीर्षविशे
 ष ॥ विश्रामेः क्तान् ॥
 विश्रामः । पुं० विरतौ । विरामे ॥
 अखगुणास्तु । विश्रामोवखक्तस्वे
 दशम जन् अस्यादः शुभः । इ

विश्रयः

ति । शयनगृहे । परमात्मनि ॥
 संसारसागरेषु तृपिप सादृशङ्क-
 र्मि भन्तरङ्गिते० अविद्याद्यैर्महा
 कशेमंदादिभिरुपकी भैश्च० वशी
 कृतानां विश्रान्तिक कृत्त्यमाणानां
 विश्रामं मोक्ष करोतीति विश्रामः प
 रमात्मा ॥ विश्रामणम् । भावे च
 ङ् ॥ विश्रामइति च्चप शिनौय
 म् । नोदात्तोपदेशस्येति वृद्धभा
 वात्श्रमेः शुद्धादृषञ्जिह्वं दुर्लभ
 त्वादातिभावः । यदि तु धुर्यान्
 विश्रमयेत्यादाविव० शिञ्जिह्वं
 माश्रित्यण्जन्त देरच् क्रियते० त-
 दारूपं सिद्ध्यत्येव । अर्थस्तु विश्र
 तइतिभावः । निवृत्तप्रै षणादृघाताः
 प्राकृतार्थं णिजिति विवक्षा यान्तु०
 नदेशदृश्यवधेयम् ।
 विश्रामगृहम् । न० पान्यानां० प
 थि० निवृत्तचित्तेर्गहे यथा ।
 कलाशयास्रवृत्तास्रविश्रामगृहमध्व
 नि । सेतुः प्रतष्ठतेऽयनेतेनले
 कथयंजितमितमहानिर्वाणतन्त्र-
 म् ॥
 विश्रामस्थानम् । न० पान्यानां०
 पथिनिवासायस्थानविश्रामि ॥
 विश्रामः । पुं० प्रख्यातौ । अति
 प्रसद्धौ । विश्रामणम् । श्रुश्रव
 णं । विज्ञश्रुवइति चञ् ॥
 विश्रयः । पुं० मृत्यौ ॥

विश्वः

विश्रुतः । त्रि० ख्याते । प्रसिद्धे
 ॥ व्यश्रावि । श्रु० । क्तः ॥ ज्ञाते
 ॥ हृष्टे ॥ विशेषणश्रुतः ॥
 विश्रुतात्मा । पुं० विष्णौ ॥ अना
 द्यविद्यावशान्मनुष्योहं ब्राह्मणोहं क
 र्ताहं भोक्ताहं मिल्यन्तयात्मानाप्रती
 यमानोप्यन्तजडदुःखः त्मकेभ्योदे
 हादिभ्योविशेषेणवैलक्षण्ये नवेदान्त
 वाक्यैः सत्यज्ञानादिलक्षणः सन्
 श्रुतः श्रवणादिनाऽवगतयात्मापती
 विशेषणश्रुतत्वादिश्रुतात्मा । सचक्षे
 चक्षुः । क्षे चक्षुश्चापिमां बिदधीतिभ
 गवद्वचनात् ॥ ब्रह्मविदि । विशेषे
 णश्रुतयात्मायेन । ज्ञानीत्वात्मैव
 मेमतमितिभगवद्वचनादस्यविष्णु-
 रूपत्वं सुप्रसिद्धमेव ॥

विश्रुतिः । स्त्री० कीर्त्तौ ॥ वि
 ख्यातौ ॥

विश्लथः । त्रि० शिथिले ॥

विश्लिष्टः । त्रि० शिथिले ॥

विश्लेषः । पुं० विधुरे ॥ वियोगे
 विभागे ॥

विश्वः । पुं० विश्वरूपभगवति ॥

व्यष्टयुषहितचैतन्ये व्यष्टिस्यूलशरी
 रोपहितस्य । विश्वशब्दाच्चत्येहे
 तुः सूक्ष्मशरीरमपरित्यज्यस्यूलश
 रीरादिप्रविष्टत्वादिनि । सूक्ष्मश
 रीरकारणशरीरं तदपरित्यज्य
 स्यूलशरीरादौ । तदपेक्षयास्यूल

विश्वः

शरीरंलिङ्गशरीरंतदादिर्यस्यपरमस्य
 लशरीरस्य तितद्गुणसंबिज्ञानोव-
 ह्वत्रीहिः । तस्मिन्प्रविष्टत्वात् ।
 तथाहि । जीवस्यचयउपाधयः सु
 सुप्त्यादौ बुद्ध्यादिसंस्कारोपरिष्ण
 तमज्ञानमात्रमुपाधिः । स्वप्नेजा
 यहासनामयंलिङ्गशरीरमुपाधिः ।
 जाग्रदवस्थायान्तुसूक्ष्मशरीरसंसृष्ट
 स्यूलशरीरमुपाधिः । तथाचपूर्वं
 पूर्वापाधिविशिष्टस्यैवोत्तरोपाधि
 प्रवेशात्सर्वशरीरप्रविष्टत्वेनैवस्य
 लभोगायतनाभिमानोविश्ववृत्ति
 संज्ञा ॥ यद्वा । सूक्ष्मशरीरंलिङ्ग
 शरीरंतदपरित्यज्य । स्यूलशरीरंवि
 राट् व्यष्टितदादिर्यासांचक्षुरादिव
 क्षीनां । तत्तद्विषयाकाराणाश्चतत्
 प्रविष्टत्वादितिहेतुयोजनाविश्वशरी
 रवृत्तित्वादिश्वः ॥ गणदेवतावि
 शेषेषु ॥ तेयथा ॥ क्रतुर्दक्षोवसुः
 सत्यः कालः कामोधृतिः क्रतुः
 ॥ पुरुरवामाद्रवाद्यविश्वेदेवाद्गम्भ
 ताः ॥ इष्टिशाद्धे क्रतुर्दक्षः स
 सख्योनान्दीमुखवसुः । नैमित्तिके
 कालकामौकाम्ये चधुरिलोचनौ
 ॥ पुरुरवामाद्रवाद्यपावर्णे समु
 दाहृतौ ॥ तेतु । धर्माह्वकन्या
 याविश्वयांजाताः ॥ विश्रुतिः । क
 र्मस्विति विश्वः । विश्वप्रवेशने ।
 अश्रु प्रसिद्धिकाणखटिविशिभ्यः

विश्व :

कश्चित्कनू । ब्रह्मणि । विश्वानि
 सर्वाणिभूतान्यस्मिन् । तत् । अनुप्र
 देशश्रुत्या । विश्वतिसर्वमितिवा ।
 पञ्चोक्तपञ्चमहाभूततत्कार्यात्म
 केवैरोजशरीरे । भुवने । जगति ।
 सर्वं स्मन्प्रपञ्चजाले । विश्वतिस्रका
 रणमितिनिरुक्ते : । अष्टकारणस्व
 रूपादिविषयेतर्कजालंनकर्तव्यंमा
 यामयत्वादिष्व्याहकिमिदंकिमस्यरू
 पंकवमिदमभूदमुष्यकोऽेतुः । इति
 नकदापिबिचिन्त्यचिन्त्यंमायेतिधी
 मताविश्वम् ॥ दान्निदःरुबिकारे
 दाहतिरोभवतिसिपितवैद । जग
 तितथापरमात्मापरमात्मन्यपिजग
 त्तिरोधत्ते । ८४ । इति । अपि
 च । मूलेच्छेदंविनाकाश्चित्प्ररोध
 निपुनः पुनः । यथालतास्तथावि
 श्वमञ्जानप्रशमंविना ॥ अपिचःहुः
 । विश्वदर्पणदृश्यमाननगरोतुल्यं
 निजान्तर्गतंपश्यन्नस्मिन्माययाबहि
 र्विवाहृतंशयानिद्रया । यः साक्षा
 त्कुरुतेप्रबोधसमयेस्वात्मानमेवोद
 यंतस्मैश्रीगुरुमूर्त्तयेनमद्दंश्रोदधि
 षामूर्त्तये ॥ इति ॥ अपिचाहुर्गोड
 पादाचार्याः । स्वप्नमायेद्यथादृष्टे ग
 त्त्वर्वनगरंयथा । तथाविश्वमिदंदृष्ट
 वेदान्तेषुविचक्षथैरिति ॥ नागरे ।
 शृष्ट्याम् ॥ वीजे ॥ अथोदशाहे ।
 चि० अखिले । कृत्स्ने । विश्वतिस्र

विश्वगन्ध :

कारणम् ॥ विश्व० । कर्त्तरिकान् ।
 अनन्ते ॥ विश्वंशतंसहस्रस्रसर्वमश
 यवाचकमितिभारतम् ॥ सर्वनाम
 संश्लोयम् ॥ आधुनिकसंज्ञास्वैवसर्व
 नामस्वपर्युदासात् ॥
 विश्वकद्रुः । पुं० । आखेटशुनि । मृगा
 याकुशलकुकरे । ध्वनौ । ध्वाने ॥
 चि० खले । पिशुने ॥ विश्वकंसर्वद्र
 षति । द्रुगती । मितद्रुवादिस्वात्
 हुः ॥ यदा । विश्वकन्दते । कदि
 आह्वानादौ । जत्रादिः ॥
 विश्वकर्मजा । स्त्री० । विश्वकर्मसुतायाम् ।
 विश्वकर्मा । पुं० । सहस्रांशौ । सूर्ये ।
 मुनिविशिषि । देवशिल्पिनि । स्वष्ट
 रि । देववर्द्धकी । शीप्रोत्तौविश्वक
 र्माथीमयस्त्वष्टाचयोगवित् । विश्वं
 कर्माऽस्मादष्टवेति ॥
 विश्वकर्मसुतः । स्त्री० । सूर्यभार्याया-
 म् । संज्ञायाम् ॥
 विश्वका । स्त्री० । गङ्गाचिन्नायाम् ।
 विश्वकृत् । पुं० । देवशिल्पिनि । विश्व
 कर्मणि । ब्रह्मणि । परमेष्ठिनि ॥
 विश्वं करोति । हुक्कञ्० । क्विप्
 । तुक् ॥
 विश्वकेतुः । पुं० । कामे । मदने । वि
 श्वस्मिन् । विश्वव्यापीवाकेतुर्ग्योति
 रस्य ॥ अनिरुद्धे ।
 विश्वगः । पुं० । ब्रह्मणि ।
 विश्वगन्धः । पुं० । पलायणौ । न० वा

विशुपा :

ले ॥

विश्वगन्धा । स्त्री० भूमौ ॥ क्षिती ॥

विश्वस्मिन्गन्धोऽस्याः ॥

विश्वयन्त्रिः । स्त्री० हंसपद्याम् ॥

विश्वचक्रम् । न० महादानविशेषे ॥

विश्वचक्रात्मा पुं० विष्णौ ॥

विश्वजनः पुं० सर्वसाधारणेषुद्यादौ

रः मन्त्रनौ० इ० भा० प्र० ॥

विश्वजनौनः त्रि० सर्वजनहिते ॥

विश्वसासौजन्यं तस्मै हितम् । आ

त्मविश्वजनभोगोत्तरपदात् खः ॥

विश्वजनौयः । त्रि० विश्वजनहिते ॥

विश्वस्यजनः सर्वसाधारणेषुद्यादिः

। विश्वजनोऽस्याः तवयहेपि० सपवा

न्यपदार्थः । तस्मै हितम् । कर्मधा

रपादेवेष्यत इतीष्ट रचनखः क्तिन्तु

छएव ॥ विश्वेषांजनायहितोवा ॥

विश्वजित् । पुं० सर्वस्वदक्षिणयज्ञ

विशेषे । सर्वमेधे ॥ त्रि० सर्वजित

रि ॥ विश्वंजयति । जि० क्तिप्

च त्तिक्त्तिप् । तुक् ॥

विश्वतः । अ० सर्वतद्व्यर्थे ॥ विश्व

स्मात् । पञ्चम्यास्तसिल् ॥

विश्वतोमुखः । त्रि० सर्वतोमुखे ॥

विश्वतोमुखान्यस्य ॥

विश्वदेवः । पुं० गणदेवताविशेषे ॥

यथा विश्वदेवोऽक्रतुदक्षीसर्वास्त्रिष्टि

षु विश्वतो । निष्पान्दीमुखश्चाद्धे

वमुसस्योऽपैतके ॥ नवान्नात्म

विशुपा :

नेदेवोऽकामकालोऽदेवहि । अपि

कन्यागतेसूर्यश्चाद्धेचध्वनिचोरकौ

॥ पुरुरवामाद्रवास्त्रविश्वदेवोऽपर्व

णित्त्वंवाङ्गिपु० ॥ चक्षुरादिषुप्रा

णेषु ॥ देवसस्ये ॥ ऋत्स्वगवेधु

कायाम् ॥

विश्वदेवा । स्त्री० ऋत्स्वगवेधुकाया

म् ॥ गोरक्षवाकुलिया० इ० गौ०

दे० भा० प्र० ॥ नागबलायाम् ॥ अरु

णपुष्पदण्डोत्पले ॥

विश्वधायाः । त्रि० विश्वस्यधारके ॥

विश्वं दधाति । डुधाञ् । वहि

हाधाञ् भ्यश्चन्दसीत्यमुन् । णित् ।

आतोयुक् ॥ वैदिकोयम् ॥

विश्वधृक् । पुं० श्रीपती ॥ विश्वधृ

णोत्तिज्ञानैश्वर्यादिभिन्नं ह्यादीन्

वाऽभिभवति । जिधृषा० । क्ति

प् । कुत्वात्यूर्वाजश्वं नडः ।

गः । कः ॥

विश्वनाथः । पुं० विश्वेश्वरे । शि

वे ॥ विश्वेषानाथः ॥

विश्वनाथनगरी । स्त्री० काश्याम् ॥

यत्र देहपतनेन देहिनां मुक्तिरेव भवती

ति निश्चितम् । पूर्वपुण्यनिचयेन

लभ्यते विश्वनाथनगरी गरीयसी ॥

विश्वपः । पुं० अग्नी ॥ विश्वं पा-

ति । पा० । आतोऽनुपसर्गे कः ॥

विश्वपाः । पुं० अग्नी ॥ विश्वी ॥

रवी ॥ प्रजापती ॥ विश्वं पा-

विश्वम्भर :

ति । पा० । आतीनुपसर्गद्रुतिके
प्राप्ते० वासरूपन्यायेन० आतीमनि
नक्त्वा निप्त्वनिपद्ये तिच्चे नविच् ॥
देवे ॥

विश्वप्सा । पुं० वक्त्रौ ॥ चन्द्रे ॥
सूर्ये ॥ समौरणे ॥ कृतान्ते ॥
विश्वंप्साति । प्साभक्षणे । श्व-
न्नुच्चन्नितिसाधुः ॥

विश्ववोधः । पुं० धर्मकाये । बु-
दधे ॥

विश्वभुक् । पुं० विष्णौ ॥ विश्वं
कृत्स्नं जगद्भुङ्क्ते संहरतिप्रलयका
लेद्रुति० भुनक्तिपालयतिस्थितिका
लेद्रुतिबाभुजेः परिपालनाभ्यवहा
रकर्मणः क्विप् ॥

विश्वभूः । पुं० वुद्धप्रभेदे ॥

विश्वभेषजम् । न० शुण्ठ्याम् ॥
विश्वस्यदोषस्यभेषजम् ॥

विश्वभोजाः । पुं० इन्द्रे ॥ विश्वं
भुङ्क्ते भुनक्तिश । भुज० । वि-
दिभुजिभ्यांविश्वे० इत्यसिप्रत्ययः ॥

विश्वमदा । स्त्री० अग्नेर्जिह्वाविश्वे-
षे ॥

विश्वम्भरः । पुं० अच्युते । वि-
ष्णौ ॥ विडौजसि । शक्ते ॥

विश्वंविभर्त्ति । ङ, भृञ् । सं-
ज्ञायांभृतृङ्गिधारिसहितपिदमद्
तिखच् । अरुर्दिषदितिमुम् ॥

अग्नौ ॥ विश्वस्यभरणाद्विश्वम्भरो

विश्ववेदा :

ग्निरितिभाष्यकाराः ॥ विसम्भ-
रा० इ० भा० प्राणिविशेषे ॥

विश्वम्भरा । स्त्री० धरायाम् । स्थि-
रायाम् । पृथिव्याम् ॥ विश्वम्भ-
रात्तद्धरणाञ्जानन्तानन्तरूपतः ।

इतिपुराणम् ॥ विश्वंस्विभर्त्ति०
ङ, भृञ्धारणपोषणयोः । संज्ञाया

मित्यादिनाखच् । मुम् । टाप्

विश्वयोनिः । पुं० भगवति ॥ वि-
श्वस्ययोनिः कारणम्० निमित्तो
पादानात्मकम् ॥

विश्वरूपः । पुं० विराजि । विष्णौ
॥ आदित्ये । सूर्ये ॥ विश्वानि

बहून्निरूपाण्यस्य ॥ विश्वानिन ना-
विधानि० रूपाण्यिष्वेतपीतादिगु-

णात्मकानियस्यसः ॥ मणिविशेषे
॥ सवनानारूपोऽवभासते० उपा-

धिसन्निधानात्० नस्वतीनेकरूपः ॥
न० अगुरुणि ॥

विश्वरूपकम् । न० अगुरुणि ॥

विश्वरेताः । पुं० ब्रह्मणिविधोत-
रि ॥ विश्वस्यरेतः कारणम् ॥

विश्वं सर्वकार्यत्वेनाभिमतरताः का-
र्यस्यस्यविश्वरेताः परमेश्वरः ॥

विश्वरोचनः । पुं० नाडोचशाक्ते ॥

विश्ववेदाः । पुं० अग्नौ ॥ सर्वज्ञे
॥ विश्वंवेत्ति० विदन्तिवा । वि-

द० । विदिभुजिभ्यांविश्वद्रुति०
असिप्रत्ययः ॥

विश्ववाची

विश्वसनम् । न० मुनिविश्वामदेशे-
। मुनिविश्वामदेशोयस्तत्तु विश्वस-
नं स्मृतमिति वचनात् ।

विश्वसदा । स्त्री० बह्वीर्जिह्वाविशेषे ।

विश्वसारम् । न० तन्त्रविशेषे ॥

विश्वसारकम् । न० विद्वरहघ्ने ।

फाणमनसो० इ० गौ० भा० ।

नागयुद्धर० इ० भा० प्र० ॥

विश्वसितः । चि० विश्वस्ते । कृत
विश्वसि ॥

विश्वसृष्ट्० इ० । पुं० विधी । ब्रह्म

सि ॥ विश्वसृष्टि । सृज० । क्ति

प् । क्तिन्प्रत्ययस्येति कुत्वं न० र

ज्जुसृष्टभ्यामिति भाष्यप्रयोगात् ।

यदासृजयज्योः पदान्ते षत्ववि

धेः कृत्वापवादत्वात् ॥

विश्वस्तः । वि० जातविश्वसि । च
शङ्कते ॥

विश्वस्ता । स्त्री० विधवायाम् । वि

फलं शंसति । श्वसप्राणने । ग

त्यर्थे तन्त्रः । आगमशास्त्रस्थानित्य

त्वात्त्रे ट् ॥

विश्वस्या । स्त्री० शतावर्याम् ॥

विश्व्या । स्त्री० अतिविषायाम् ॥ श्व

शठ्याम् । शतावर्याम् ॥ विश्व

ति । विश्व० । अश्वप्रुषीतिकन् ।

टाप् ॥ पिप्पल्याम् ॥

विश्वकषायः । पुं० शुठीकाद्ये ॥

विश्ववाची । स्त्री० अप्सरोविशेषे ॥

विश्ववासुः

विश्वत्मा । पुं० परमेश्वरे । विश्व
मात्मनियस्य ॥ प्रतीचि ॥ विश्व
स्मिन्पञ्चोक्तपञ्चमहभूततत्का-
र्यात्मकेषु लीजगतवैराजशरीरे०
जागरितेष० च त्माचहमनेत्यभि
मानोऽस्य । विश्वस्यशोबरजहमा
त्मकस्यप्रोचिजातकात्माप्रत्ययुषो
वा ॥

विश्वामिचः । पुं० ब्रह्मर्षिविशेषे ।

गाधिजी । विश्वहृयाजिनि । कौ

शिके ॥ विश्वेषामिचः । विश्व

अयययोभैर्भोक्तुमिच्छति धर्मतः

। विश्वामिचः सङ्कतिभागवतीः

॥ अत्मनि ॥ विश्वस्यमिचं निरुपा

धिप्रमगोचरतया प्रियान् । चात्मान

मेव प्रियमुपासीतेति श्रुतिः ॥ मि

चो चर्षाविति विश्वशब्दस्य दीर्घः ॥

चि० सकलशाचवे ॥ विश्वेषाम

मिचः ॥

विश्वामिचतोयम् । न० तीर्थविशेषे ॥

विश्वामिचप्रियः । पुं० नारिकेले ॥

विश्वाराट् । पुं० विश्वस्मिन् राजमाने ॥

विश्ववासुः । पुं० गन्धर्वविशेषे ॥ वि

श्वं वसुः यस्य स । विश्वस्य वसुराटारि

तिपूर्वपदान्तस्य दीर्घः ॥ बत्सरविशि

षे ॥ तत इफं दया । सर्वं जगत्तं च

सं सर्वं शस्यमहाघंता । विश्ववावसौव

रारोहिवापसस्यमहाघंता ॥ स्त्री०

राची ॥

विट्

विश्वासः । पुं० विश्रम्भे । इदमित्य
मेव नान्यथेति निश्चये ॥ विश्वसन
म् । श्वस० । घञ् ॥ लोभप्रमाद
विश्वासेः पुरुषो नश्यति त्रिभिः । त
स्माद्धोभोनकर्त्तव्यः प्रमादाननवि
श्वसेत् ॥ साश्रीर्यानमदं कुर्यात्ससु
खी तृष्णया जिह्मतः । तन्मित्रं यस्य
विश्वासः पुरुषः सक्तिरेन्द्रियः ॥
अपि च सौहार्दं व्यवहारं च प्रवृत्तिं
प्रकृतं तन्वृणाम् । सहवासेन तर्कं च
विदित्वा विश्वसेत्ततः ॥

विश्वायः । चि० श्रद्धेयवचने ॥

विश्वे देवाः । पुं० आनी ॥ या इ देवे ॥
क्रतुर्दक्षो वसुः सत्यः कामः काल
स्तया धनिः । रोचकश्चाद्रवाश्चैव
तथा चान्यः पुरुरवाः ॥ विश्वे दे
वा भवन्त्येते दशसर्वं च पूजिताः ॥

विश्वेशः । पुं० परमेश्वरे ॥ विश्वेषां
सर्वेषां मीशानि यस्ता ॥

विश्वेशा । स्त्री० विमलीश्वरेषत्माना
यां दिव्याम् ॥

विश्वेश्वरः । पुं० काशिस्ये शिवे । का
शीनाथे लिङ्गविशेषे ॥ विश्वेषामी
श्वरः ॥ दृष्ट्या विश्वेश्वरी देवो ज्ञात
व्यासणिकार्थिका ॥

विश्वीषधम् । न० शुरुठाम् ॥ विश्वे
षामौषधम् । विश्वेषु तदौषधस्येति
वा ॥

विट् । स्त्री० विद्यायाम् ॥ वेवेष्टि ।

विषल्लव्याती । क्तिप् । जश्त्वच्
त्वे ॥ दुहितरि ॥ विट्पतिशब्द
निर्देशात् ॥ व्यापने ॥

विषम् । न० कले । तीये ॥ बत्सनाभा
भिधे ॥ बोले ॥ सामान्यविषे ॥ पुं०
न० च्छेडे । गरले । तद्दे दायथा ।
पुंसिकीवचकाकोलकालकूटहलाह
लाः । सौराष्ट्रिकः शौक्लिकेयात्र
क्षपुत्रः प्रदीपनः ॥ दारदोवत्स
नाभस्यविषमेदाचमीनव ॥ अपि च
। विषंतुगरलं च्छेडस्तस्य मेदानुदाह
रेत् । बत्सनाभः सशरिद्रः सक्त
कस्यप्रदीपनः ॥ सौराष्ट्रिकः शृङ्ग
कस्यकालकूटस्यैव च । हालाहली
वक्ष्यपुत्रो विषमेदाचमीनव ॥ ब्राह्म
णः पांडरस्तेषु ज्ञपियोलोहितप्रभः
। वैश्यः पीताऽसितः शूद्रे विषउ
क्तस्तुर्विधः ॥ रसायने विषं विप्रं
क्षत्रियं देहपुष्टये । वैश्यं कुष्ठविनाशा
यशूद्रं दध्याहधाय हि ॥ अथास्यगुणाः
। विषं प्राणहरं प्रोक्तं व्यवायिचविका
सि च । आग्नेयं वातकफहृद्योगवाहि
मदावहम् ॥ व्यवायि० सकलकाय
गुणव्यापनपूर्वकप्रोकागमनशीलम्
। विकासि० योजः शोषणपूर्वकंस
न्धिवन्धशियिलीकरणशीलम् । आ
ग्नेयम् ० अंधकारान्धशम् । योगवाहि
० संसर्गगुणवाहकम् । मदावहम् ०
तमोगुणोधिक्येन बुद्धिविध्वंसकम् ॥

विषघाती

तदेवयुक्तियुक्तस्तुप्राणदायिरसाय
नम् । योगवाहिरंवातश्चेत्प्रजित्
सन्निपातहत् ॥ योगवाहिरिदोषघ्नं
बृंहणंकीर्यवर्धनम् । येदुर्गुणाविषे
ऽशुद्धेतेस्युर्हीनाविशोधनात् ॥ तस्मा
द्विषंप्रयोगेषुशोधयिस्वाप्रयोजयेत् ।
अथशोधनविधिः । गोमूत्रेचिदि
नंस्याप्यंबिषंतेनविशुद्धाति । रक्तस
र्षंपतेलाक्तंतथाधार्यंश्चवाससि ॥
येगुणागरलेप्रोक्तातेस्युर्हीनाविशोध
नात् । तस्माद्विषंप्रयोगेषुशोधयि
स्वाप्रयोजयेत् ॥ स्यावरंजकमस्यैव
द्विविधंविषमुच्यते । दशाधिष्ठान
माद्यन्तु • द्वितीयंषोडशाश्रयम् ॥
विशेषाभावप्रकाशेद्रष्टव्यः ॥ वेवेष्टि
कायम् । विष्लु • विषविप्रयोगेषा
। इगुपधेतिक्कः ॥ हात्ताहलीनैव
विषंविषंरमापरंजनाव्यख्यमेवम
न्वते । योगेनजागतिंनिपीयतंशि
वः स्मरन् रमांमुद्यतिनिद्रयाह
रिः ॥

विषकण्टकिनो । स्त्री • बन्ध्याककोट
क्याम् ॥

विषकन्दः । पं • नीलकन्दे ॥

विषक्तः । रि • अतिस्त्रिष्टे । लग्ने ॥
चाश्रिते ॥

विषघा । स्त्री • गुडूच्याम् ॥

विषघाती । पुं • शिरीषवृक्षे ॥ विष
नाशके ॥ चि • ॥

विषसू :

विषघ्नः । पुं • शिरीषद्रुमे ॥ यवासे
॥ विभीतकी ॥ चम्पकवृक्षे ॥ चि •
विषनाशके ॥ विषंहन्ति । इन • ।
हन्तेरमनुष्यकर्तृकेषुचेतिठक् ॥ वि
षघ्नौषधानिमात्स्ये १६२ ऽध्यायेद्र
ष्टव्यानि ॥

विषघ्नधूपः । पुं • धूपविशेषे ॥ तथा
। सक्तुः सक्तरसीपितः स्वर्षपा
एलवालुकैः । सुवर्षातस्करतरोः
कुसुमैरजुंनस्यतु ॥ धूपोवासगृहेह
न्तिविषंस्यावरजकमम् । नतचकी
टाः सविषानदुर्दुरसरीसृपाः । न
क्त्याकर्मणस्तत्रधूपीयंयवदद्यते ॥
विषघ्ना । स्त्री • चिह्नतायोम् ॥ गुडू
च्याम् ॥

विषघ्नी । स्त्री • हिलमोचिकायाम् ॥
वृन्दवारुणायाम् ॥ बनवर्षरिकाया
म् ॥ स्वल्पफलायाम् ॥ भूम्याम
ल्याम् ॥ रक्तपुनर्नवायाम् ॥ हरि
द्रायाम् ॥ वृश्चिकाल्याम् ॥ महा
करञ्जे ॥ हबुषायाम् ॥

विषङ्गी । चि • मिथः श्लिष्टे ॥

विषजिह्वः । पुं • देवताडवृक्षे ॥

विषज्वरः । पुं • महिषे ॥ विषजज्व
रे ॥

विषगुडम् । न • मृणाले ॥

विषसूः । चि • विषादप्राप्ते ॥ भग्ना
त्साहे ॥ दुः खिते ॥ विषोदतिस्र
। षट्खु • । गच्छर्थेतिक्तः । रदा

विषपुष्पकः

भ्यामितिनत्वम् ॥

विषसृता । स्त्री० अडतायाम् ॥

विषतिन्दुः । पुं० कुपीलौ ॥ कारस्क
रहृषे ॥

विषदम् । न० पुष्पकासीसे ॥ चि० वि
षदातरि ॥ यथा । विषदः श्याव
शुष्कास्याविलक्ष्णोवीक्ष्यतेदिशः ।
स्वेदेषपयमांसञ्जोभीतः स्खलति
कृन्मते ॥ विषदंदाति । बुदाप् ॥
पातइतिकः ॥

विषदंष्ट्रा । स्त्री० सर्पकङ्काल्याम् ॥

विषदन्तकः । पुं० सर्पे ॥

विषदर्शनमृच्युकः । पुं० अकीरपक्षि
णि ॥ जीवञ्जीवस्तुगुन्द्रालोविषदर्श
नमृच्युकइतिहेमचन्द्रः ॥

विषद्रुमः । पुं० कारस्करहृषे ॥

विषधरः । पुं० आशौषिषे । सर्पे ॥

विषस्यधरः ॥

विषधर्मा । पुं० कुलक्षयायाम् । शु
कशिम्व्याम् ॥

विषधोत्री । स्त्री० विषहृष्याम् ॥

विषनाशनः । पुं० शिरीषहृषे ॥ चि०
विषनाशके ॥

विषनाशिनो । स्त्री० सर्पकङ्काल्या
म् ॥ नाकुल्याम् ॥

विषनुत् । पुं० श्योनाकहृषे ॥

विषपुष्पः । पुं० मदनद्रुमे । मयनफलद्रु
मः ॥ न० नीलपद्मे । विषयुक्तपुष्पे ॥

विषपुष्पकः । पुं० मदनहृषे ॥ ज्वरे

विषमः

॥ विषपुष्पमक्षणजन्यरोगे ॥ विषपु
ष्यैर्जनितः । कालप्रयोजनाद्रोगइ
तिकान् ॥

विषमक्षणम् । न० विषखादने ॥ अ
चमुहूर्त्तमाह । अराचरेन्द्रडुलघृडु
चिन्नाविषाग्नेभानुकवीन्दुभौमान्
। यद्वृहतेऽनेकविधानितावत्सका
लकूटानिसदेतिवैना ॥

विषभिषक् । पुं० विषवैद्ये ॥

विषमः । पुं० अलङ्कारविशिषे ॥ यथा

। क्वचिद्यदतिवैधर्म्यान्नश्चेधघटना
मियात् । कर्तुः क्रियाफलावाप्ति

नेवानर्थस्यद्वेषेत् ॥ गुणक्रियाभ्यां

कार्यस्यकारणस्यगुणक्रिये । क्रमेण

अविरुद्धेयत्सएवविषमोमतः ॥ इ

योरत्यन्तविलक्षणतयोदनुपपद्य

मानस्येययोगः प्रतीयते ॥ यच्चकि

ञ्चिदारभमाणः कर्त्ता क्रियायाः

प्रणाशान्नकेवलमभीष्टं तत्फलं नल

भेत ॥ यावदप्रार्थितमप्यनर्थं विषयमा

सादयेत् ॥ तथासत्यपि कार्यस्य कारण

रूपाऽनुकारेयत्तयोर्गुणौ क्रियेचप

रस्परविरुद्धतां व्रजतः ॥ ससमविष

र्ययात्मा ॥ चतुरूपोविषमः । क्रमेणो

दाहरणम् । शिरीषादपिमृहङ्गीके

यमायतलोचना । अयं कचकुक्कुला

ग्निर्कर्कशोमदनानलः ॥ सिंहका

सुतसन्धस्तः शशः शीतांशुमाश्रि

तः । अयसीसाश्रयंततमन्यः सिं

विषम :

द्विकासुतः ॥ सद्यः करणशर्मवा
 प्यचिचरणे रणे यद्यत्कपाणलेखा ।
 तमालनीलाशरदिन्दुपाण्डुयशस्त्रि
 लीक्याभरणप्रसूते ॥ आनन्दमम
 न्दमिसंकुवलयदललीधमेददासित्व
 म् । विरहस्त्वयैवजनितस्तापयति
 तरांशरीरमे ॥ चञ्चानन्ददानंशरीर
 तापेनविरुहते ० एषम् ० विपुलेनसा
 गरशयस्यकुचिणा । भुवनानियस्यप
 पिरेयुगक्षये । मदविभ्रमासकलया
 पपेपुनः सपुरास्वैकतमयैकदृशा
 ॥ इत्यादावापि विषमत्वं यथायोगम
 वगंतव्यम् ॥ तालाधश्रेष्ठि ॥ यथा ।
 चतुर्विधः परिच्छेद्यस्तालः कङ्कण
 नासकः । पूर्णः खण्डः समश्चै
 वविषमश्चैवकाष्ठ्यते ॥ सचतुष्कांगशौ
 पूर्णखण्डे विन्दुद्वयगुरुः । यगण
 स्तुममिञ्चै यस्तगणो विषमैभयेदिति
 ॥ अयुग्मराशौ ॥ न ० विषमाशने ॥
 बहुस्तीकामकालिचमुक्तांयद्विषमं द्वि
 तत् ॥ पद्यस्यत्रिविधस्यान्तर्गतवृत्त
 विशेषे ॥ यथा । पद्यं चतुष्पदीतच्च
 वृत्तं जातिरिति द्विधा । वृत्तमक्षरस
 ङ्ख्यातं जातिर्मात्राकृताभवेत् ॥
 सममईसमं वृत्तं विषमञ्चेति तत्त्रि
 धा । समंसमचतुष्पादं भवत्येवसमं
 पुनः ॥ आदिसृतीयवद्यस्यपादस्तु
 र्योद्वितीयवत् । भिन्नचिह्नचतुष्पा
 दं विषमं परिकीर्तितम् ॥ स्पष्टे ।

विषमर्दनी

उन्नतानते । उच्चनीचस्थाने ॥ वि०
 असमाने ॥ कोपने ॥ अयुग्मे ॥ वि
 गतः समः सदृशाऽस्य । सुविनि
 दुर्भ्यः सुपिसूतिसमावृतिषत्त्वम् ॥
 विषमच्छदः । पुं० सप्तपर्णे । हृतवि
 नीतिप्रसिद्धे ॥ विषमाच्छदायस्य
 सः ॥

विषमज्वरः । पुं० चतुर्थकादिज्वरवि
 शेषे ॥ तस्यनिदानाद्याह । दोषा
 ल्योऽहितसम्भूतो ० ज्वरोत्पद्यस्यवा
 पुनः । धातुमन्यतमंप्राप्यकरोति वि
 षमज्वरम् ॥ सन्ततरंससक्तस्यः स
 ततरंक्तधातुगः । दोषः क्रुहीज्वरं
 पुंसांसीऽन्यद्यः पिशिताश्रितः
 ॥ मेदोगतस्तृतीयेऽङ्गस्थिमज्जग
 तः पुनः । कुर्याच्चतुर्थकंचोरस
 न्तकरो गसङ्करम् ॥ यः स्यादनिय
 तात्कालाच्छीतोष्णाभ्यां तथैवच । वे
 गतस्यापि विषमोज्वरः सविषमः स्मृ
 तः ॥ अस्यभेदायथा । सन्ततः स
 ततोऽन्यद्यस्तृतीयकचतुर्थकावि
 ति ॥

विषमनयनः । पुं० शिवे ॥ विषमो
 निमयनानियस्य ॥

विषमन्त्रः । पुं० जाङ्गल्याम् । विष
 विद्यायाम् ॥

विषमर्दनिका । } स्त्री० गन्धनाकुल्या
 विषमर्दनी । }
 म् ॥

विषय :

विषमस्य : । वि० दरिद्रे ॥ विषमेतिष्ठ
ति । षो० । सुपिस्थितिकः ॥ उ
पग्रवदेशस्थे ॥

विषमाद्यः । पुं० शिवे ॥ विषमाद्य
शीषियस्यसः ॥

विषमायुधः । पुं० कामे । प-
स्यशरे ॥ विषमायुधानि-
यस्य ॥

विषमाशनम् । न० अकाले बहुचालं
वाभुक्तन्तुविषमाशनमितिलक्षिते ॥
बहुस्तोकमकालेवाभुक्तं तद्विषमाश-
नम् ॥

विषमितः । चि० विषमीकृते
विषमीयम् । त्रि० विषमदेशभवे ॥
गहादिभ्यश्चेतिङ् ॥

विषमुष्टिः । पुं० महानिम्बे ॥ क्षुप-
विशेषे । सुमुष्ट्याम् । रणमुष्टिके ॥
विषंमुष्णाति । मुष० । क्तिच् ॥

विषमृत्युः । पुं० चकोरे ॥

विषमेषुः । कामे ॥ त्रिषमाङ्गषोय
स्यसः ॥

विषमोज्ञतः । चि० स्यपुटे ॥

विषयः । पुं० चक्षुरादियाद्यै रूपादी
न्द्रियार्थे । गोचरे ॥ न्यायमतेधि
त्यप्तेजीवायूनांविषया यथा । तत्र
क्षितिर्गन्धहेतुर्नानारूपधरोमता ।
षड्विधस्तुरसस्तत्रगन्धोपि द्विविधी
मतः ॥ स्पर्शस्तस्यास्तुविज्ञेयोऽनु-
ष्णाशीतपाकजः । नित्यानित्याचसा

विषय :

हेधानित्यास्यादगुलक्षणा ॥ अनि-
त्यातुतदन्यायात्सैवावयवयोगिनी
साचविधाभवेद्देहद्वन्द्वियंविषयस्त
था ॥ योनिजादिर्भवेद्देहद्वन्द्वियंघ्रा-
णलक्षम् । विषयोऽव्यगुकादिष्व
ब्रह्माण्डान्तउदाहृतः ॥ वर्णः शु-
क्लो रसस्पर्शौ जलेमधुरशीतलौ । स्ने-
हस्तत्रद्रवत्वन्तु सांसिद्धिकमुदाह-
ृतम् ॥ नित्यतादिप्रथमवत्किन्तुदेह-
मयोनिजम् । द्वन्द्वियंरसनंसिन्धुर्हि
मादिर्विषयोमतः ॥ स्पर्शउष्णस्ती-
जसस्तुस्याद्रपंशुक्तभास्वरम् । नैमि-
त्तिकंद्रवत्वन्तुनित्यतादिचपूर्ववत् ॥
द्वन्द्वियंनयनं बह्विस्वर्णादिर्विषयो
मतः ॥ अपाकजोऽनुष्णाशीतः
स्पर्शस्तुपक्षेमतः । तिर्यग्गमन-
वानेषज्ञेयः स्पर्शादिलिङ्गकः ॥
पूर्ववन्नित्यताद्युक्तं देहव्यापिष्वगि-
न्द्रियम् । प्राणादिस्तुमहाषायुपर्य-
न्तोविषयोमतः ॥ विषिखन्तिवि-
षयिणमवबध्नन्ति स्वेनरूपेणनिरूप-
णोयंकुर्वन्ति । इतिविषयाः । पिञ्ज-
बन्धने । पचाद्यच् । परिनिधीतिष-
त्वम् । विषयणमत्रवा । विप्रियोति-
षा । पिञ्जएरच् । पुं०ीतिघोषा ।
पचाद्यञ्वा ॥ विषस्यविषयाणाञ्च
दूरमत्यन्तमन्तरम् । उपभुक्तंविषंह-
न्तिविषयाः स्मरणादपीतिविषया
नुसन्धानस्यनिन्दितत्वादिन्द्रियार्थेषु

विषयवित्

विराद्विषयेतिसतांमतम् ॥ य
योक्तम् । दीपिणतीव्रे विषयः कृष्ण
सर्पविषादपि । विषंनिहन्तिभोक्ता
रंद्रष्टारश्चक्षुषाप्ययम् ॥ अपिच ।
विषयविषधराणांदिषदंष्ट्रोत्कटानां
विषविषमविसर्पव्यक्तदुष्टेष्टिताना
म् । विरमविरमचेतः सन्निधानाद्
मीषाम्सुखकणमणिहेतोः साहसं
मास्मकाशीः ॥ इति ॥ नियामके
यथा । विशब्देऽहिविषयार्थः सि-
नेतिर्वन्मुच्यते । विशेषणसिनेती
तिविषयेऽतो नियामकः ॥ इति ॥
प्रबन्धाद्यस्योच्चातस्तत्र ॥ यथाजीव
ब्रह्मैक्यशुद्धचेतन्यं प्रमेयंवेदांतानां
विषयः ॥ कुतपञ्चालादिदेश ॥ ज
नपदे ॥ अयत्ने ॥ शुक्ते ॥ आशये
। आशये ॥ भोगसाधने ॥ सर्वमेव
हि कार्यमदृष्टधीनम्यच्चकार्ययदृ
ष्टधीनेतत्तदुपभोगंसाक्षात्परम्पर
याजनयस्यैव ॥ नहिधीजप्रयोजना
भ्यांविनाकस्यचिदुत्थितरस्ति ॥ तेन
द्वारकृत्तादिब्रह्माण्डान्तसर्वमेवविष
याभवतीत्यर्थः ॥ इतिसिद्धान्तमु
क्तावली ॥

विषयवित् । पुं० वात्स्यायनादिमुनि
षु । तेचेत्यं कल्पयन्ति-शब्दादयोवि
षयाः भूयोभूयोभुज्यमानोस्तत्त्वमि
ति तदेतत्कल्पनंतेषांविभ्रममा
त्रम् । विषयविषयाणाञ्च तिविष

विषवैरिणी

यानुसम्भानस्यनिन्दितत्वात् ॥
विषयाज्ञानम् । न० तन्द्रायाम् ॥
विषयायी । पुं० रात्रि ॥ वैषयिकज
ने । इन्द्रिये ॥ कामदेवे ॥ विषया
सक्तयुक्तेषु ॥
विषयी । पुं० नृपती ॥ कामदेवे ॥ वै
षयिके ॥ ध्वनी ॥ विषयोऽस्यास्ति
। अतइति ॥ देशे ॥ यद्यादित्त्वा
स्मिनिर्बृद्ध्यभावः पत्वञ्चनिपात्यते
॥ न० इन्द्रिये ॥ वि० विषयासक्ते ॥
आरोप्यमाणे ॥

विषयेगः । पुं० तिथिवारयोर्योगवि
विशेषे ॥ यथा । षष्ठीशशाङ्केनबमी
चशुक्तेबुधेहितीयातपनेचतुर्थी । जी
वेष्टमी ॥ सौरिकुजिङ्गसप्तमीयोगावि
षाख्याः कुलनाशकाः स्युः ॥ बु
धवारेभद्रारूपेणसिद्धियोगस्तुसप्त
मीषादर्श्याश्चरितार्थो नतुहितीया
यामिति । अन्यथाषष्ठ्यादिवाक्य
विरोधः स्यादिति ॥

विषरूपा । स्त्री० अतिविषायाम् ॥

विषलम् । न० विषे ॥

विषलता । स्त्री० इन्द्रवारुणाम् ॥

विषविद्या । स्त्री० विषघ्नमन्त्रे ॥

विषवैद्यः । पुं० कथाप्रसङ्गे । गारुडि
के । जाङ्गलिके ॥ विद्यामधीते ॥ वै
त्तवा । तदधीतेतद्देष्टव्यम् । विष
स्यवैद्यः ॥

विषवैरिणी । स्त्री० निर्विषायाम् ॥

विषाणी	विषायुध :
विषशालूक : । पुं० पद्मकन्दे ॥	टके ।
विषशूक : ।) पुं० भृङ्गरोले ॥ विषशृङ्गी ।) पुं०	विषाणी । स्त्री० क्षीरकाकोल्याम् ॥
विषसूचक : । पुं० चकीरे ॥	अजशृङ्ग्याम् ॥ फलस्थानशृङ्गस
विषसृक्ता । स्त्री० भृङ्गरोले ॥	दृशत्वात् । विषाणमस्यस्याः ।
विषहन्त्री । स्त्री० अपराजिताया	अशंभाद्यच् । गौरादिः ॥ ति
म् ॥ निर्विषायाम् ।	न्तिड्याम् ॥ ऋषभौषधे ॥ वृश्चि
विषहरः । पुं० गरलनाशकौषधोदौ ।	कोल्याम् ॥
विषहरा ।) स्त्री० मनसादेव्याम् ॥ विषहरी ।)	विषादः । पुं० अशसादे । उपता
विषहा । स्त्री० देवहालीलतायाम् ॥	पे । ज्ञेहविषयौभूतस्वजनविच्छे
विषा । अ० बुद्धौ । विपूर्वात् स्यतेर्वि	दाशङ्कानिमित्ते शोकापरपर्यायेचि
षाविहेत्याप्रत्ययः ॥	त्तव्याकुलीभावे ॥ इष्टनाशकृतेम
विषा । स्त्री० अतिविषायाम् ॥ विषा	नोभङ्गे ॥ तदुक्तम् । विषादश्चेत्
साष्णाकटुस्तिक्तापाचनौदौपनौष्ट	तसोभङ्गउपायाभाशनाशयोरिति-
रेत् । कफपित्तातिसारामविषकास	विषदनम् । पदल० । घञ् । मो
वमिकृमीन् ॥ बुद्धौ ॥ विवेष्टि । वि	हे ॥ विषादात्मकस्तमोगुणः ॥
षल० । विषप्रयोगेवा । इगुपधिति	विषादनी । स्त्री० पलाशीलतायाम् ।
कः ॥	विषादौ । चि० सततमसन्तुष्टस्वभा
विषाङ्कुरः । पुं० शल्यास्ये ॥	वश्च नोनशोचनशीले ॥
विषाणम् । न० पशुशृङ्गे ॥ इभदन्ते	विषाननः । पुं० सर्पे ॥
॥ कुष्ठनामौषधे ॥ क्षीले ॥ व्यस्ति	विषान्तकः । पुं० शिवे ॥ चि०
। असभुवि । चानशुश्रुसोरत्तोपः ।	विषनाशके ।
उपसर्गप्रादुर्भ्यामितिषत्वम् ॥	विषापह । पुं० पाटली । मुष्कके ॥
विषाणिका । स्त्री० मेषशृङ्ग्याम्	विषापहा । स्त्री० इन्द्रवारुण्याम् ॥
॥ सतलायाम् ॥ कर्कटशृङ्ग्या	निर्विषायाम् ॥ नागदमन्याम् ।
म् ॥ आशक्त्याम् ॥	अकामलायाम् ॥ सर्पकड्का-
विषाणी । पुं० हस्तिनि ॥ शृङ्गि	लिकायाम् ॥
णि ॥ ऋषभनामौषधे ॥ शृङ्गा	विषाभावा । स्त्री० निर्विषायाम् ॥
युक्तास्त्री ॥	विषायुधः । पुं० सर्पे । न० विष

विषुवत्

विषारः । पुं० सर्पे ॥
 विषारातिः । पुं० कृष्णधत्तूरे ॥
 विषारिः । पुं० घृतकरञ्जे ॥ महा
 चक्षुशाके ॥
 विषास्यः । पुं० अही ॥ चि० वि
 षयुक्तमुखे ॥
 विषास्या । स्त्री० भस्मातके ॥
 विषीदन् । चि० विषादं कुर्वति ।
 अतिदुःखिते ॥
 विषु । अ० नानार्थे ॥ साम्ये ॥ सर्व
 तीर्थे ॥
 विषुणः । पुं० विषुवदाख्ये काले ।
 विषुवे ॥ विषुनानाञ्चञ्चिद्भूति
 विष्वक्षि । तान्यस्यसन्ति । पामा
 दिषु० विष्वगिच्युत्तरलीपद्याकृतस
 र्व् रितिगणसूत्रान्नप्रत्ययउत्तरपद-
 लीपश्च । विषुवदाख्यकालस्यहिना
 नागतानिदिनानिसन्ति० दिनास्त
 राणांन्यूनाधिकभावस्यतन्मूलक-
 त्वात् ॥
 विषुवम् । न० समरात्रिन्दिवेकाले-
 । तुलामेषयोरकर्षसङ्क्रमे ॥ वि
 षुसाम्यमस्यास्ति० तुलयामेषणस-
 हवेत्यर्थे० वप्रकरणे अन्येभ्योपीत्यु
 क्तौर्बः ॥
 विषुवत् । न० विषुवे ॥ प्रथमेकृत्ति
 कोभागेयदाभास्त्रांस्तदाशशौ । वि
 शाखानां वतुर्धेशेमुनेतिष्ठत्यसंशय-
 म् ॥ विशाखायांयदासूर्यश्चरत्यं

विष्कम्भकः

शंढतीयकम् । तदाचन्द्रं विजानी
 यात्कृत्तिकाशिरसिस्थितम् ॥ तदैव
 विषुवाख्योवैकालः पुण्योविधीय
 ते । तदादानानिदेयानिदेवेभ्यः
 प्रयतात्मभिः ॥ इतिविष्णुपुराण
 म् ॥ विषुसाम्यमस्यास्ति० तुल
 यामेषणसहवेत्यर्थे मत्तुपप्रत्ययः ॥
 विषूचिः । स्त्री० नानागतौ । पृथ
 क्फले ॥
 विषूचिका । स्त्री० प्रवाहिकायाम् ॥
 विषूचीनः । चि० सर्वतः प्रसृते ॥
 विषीषधी । स्त्री० नागदन्त्याम् ॥
 विष्कः । पुं० विंशतिवर्षकेगजे ॥
 विष्कम्भः । पुं० योगविशेषे ॥ तत्रो
 त्पन्नस्यफलंयथा । विष्कम्भयोगाय
 दिजन्मकालिकार्ये स्वतन्त्रोमनुजस्त
 दानीम् । सुहृत्कलचात्मजसौख्य
 मुयंगृहस्यनिर्माणविधौसमर्थः ॥
 विस्तारे ॥ प्रतिबन्धे । अर्गला
 याम् । आगल० इतिभाषा ॥
 योगिनां बन्धभेदे ॥ विष्कम्भाति ।
 स्कम्भुः सौवीरोधनार्थः । कर्म
 ग्यम् । धेः स्कम्भातेरितिषत्वम्
 हर्त्ते ॥
 विष्कम्भकः । पुं० पूर्वनटसङ्क्षेप
 पूर्वकतत्प्रतिपक्षोत्कृष्टनटप्रवेशे
 ॥ यथा । वृत्तवर्तिष्यमाणानां क
 थांशानानुसूचकः । विष्कम्भक इ
 तिख्यातीहीनपात्रप्रयोजक इति ॥

विष्ट :

विष्कम्भशैलः । पुं० मेरोदाठ्यार्थिस्थि
 तेषु चतुर्षु पर्वतविशिषेषु ॥ यथा ।
 विष्कम्भशैलाश्चत्वारो मेरोः स्थैर्या
 यवेधसा । लक्षाधोन्नतयः कृष्णा
 स्तेषां पूर्वेषु मन्दरः ॥ श्वेतो हरिद्रा
 चूर्णाभोयास्यतीगन्धमादनः । प्रती
 च्यां विपुलीनीलः सुपाश्र्वः सौम्य
 तोऽरुणः ॥ सहस्रयोजनीच्छाया
 स्तेषु कल्पद्रुमाः स्थिताः । कदम्बज
 म्बु अश्वत्थान्ययोधौ चोत्तरान्तिका ॥

विष्कम्भि । न० अर्गलायाम् ॥ वि
 ष्कम्भाति० रुणद्धि । स्कम्भु० । आ
 वश्यकेषिणिः ॥

विष्कलः । पुं० ग्राम्यशूकरे ॥ इ०
 रा० नि० ॥

विष्करः । पुं० खगे । पक्षिणि ॥
 पक्षिविशेषाणां गणे ॥ यथा । वर्त-
 कालावविकिरकपिञ्जलकतित्तिराः
 । कुलिङ्गकुक्कुटाद्याश्च विष्कराः स
 मुदाहृताः ॥ विकीर्य्यभक्षयन्त्येते
 यस्मात्तस्माद्विष्कराः ॥ विष्कि
 रामधुराः शीताः कषायाः कटु
 पाकिनः । बल्याष्ठ्यास्त्रिदेवघ्नाः
 पथ्यास्ते लघवः स्मृताः ॥ विष्कि-
 रति । कृ० । इगुपधेतिक्कः । वि-
 ष्करः शकुनिर्विकिरोवेतिपक्षेसु
 ट् । परिनिविभ्यद्भूतिप्रत्वम् ॥

विष्टः । चि० प्रविष्टे ॥ संबद्धे ॥ विश
 ति । विश० । क्तः ॥

विष्टरः

विष्टपम् । न० पुं० विष्टपे । भुवने ॥
 विशन्त्यस्मिन्सुकृतिनः । विशप्रवे
 शने । विष्टपविष्टपविशिपोलपा
 इतिविश्रीरौचादिकः कपन्प्रत्ययः
 । प्रत्ययस्य तुट् । ब्रह्मेतिप्रत्वम् ।
 सूत्रे विष्टपस्थानेपिष्टपइतिपकारादि
 पाठसूज्ज्वलदत्तरीत्योक्तइतिषोध्य
 म् । नायं युक्तः यत्र ब्रह्मस्य विष्टपमि-
 त्वादी० दन्तोष्ठादिपाठस्य दर्शनात्

विष्टव्यः । चि० विधृते ॥

विष्टम्भः । पुं० प्रतिबन्धे ॥ आमघस्य
 प्रभेदे । आनाहरोगे ॥ तल्लक्षणन्तु ।
 आमंसकृद्दामिचितं क्रमेण भूयो विव
 दं विगुणानिलेन । प्रवर्त्तमानं न यथा
 स्वमेनं विकारमानाहमुदाहरन्ति ॥
 आममपक्रमाहारसारम्० शकृत्पु
 रीषं वा क्रमेण निचितं सञ्चितम्० भू
 यो विगुणानिलेन दुष्टवायुना विवदं
 व्यामयोषितम्वायथास्वंपूर्ववत्प्र
 वर्त्तमानम्० एनं विकारमानाहमा-
 ह्नुः ॥ उत्तरदेशगतिप्रतिबन्धे ॥
 चाक्रमे ॥

विष्टम्भी । चि० विष्टम्भरो गजनके ॥
 विष्टम्भरो गवति ॥

विष्टरः । पुं० विष्टपिनि । महीरुहे ॥
 दर्भमुष्टी ॥ पीटाद्यासने ॥ आदि
 नाकुशासनादिगृहः ॥ समध्ययन्त्य
 दर्भासने ॥ विष्टरलक्षणम् यथा ।
 विष्टरस्तु० सार्द्धद्वितयवामावर्त्तवलि

विष्टिः

ताघोमुखायापसंख्यातदर्भाः ।
 तथाचगृह्यसङ्ग्रहः । ऊर्ध्वकेशीभवेद्
 ब्रह्मालम्बकेशस्तुविष्टरः । दक्षिणा
 वर्तकोब्रह्मावामावर्तस्तुविष्टरः ॥
 इति ॥ दर्भसङ्ख्यानविहितावि
 ष्टरास्तरणेष्वपीति च ॥ विस्तोर्य
 ते । स्तृञ्चाष्ठादने । वृक्षासनयो
 विष्टरइतिसाधुः । विपूर्वात्स्तृञ्
 इत्येतस्मात् । ऋदोरप् । इत्यपि ।
 षत्वं निपातनादित्यर्थः ॥

विष्टरश्रवाः । पुं० विष्णो ॥ विष्टरेवृ
 क्षेश्रूयते । असुन् । वृक्षसाश्रुत्यो
 भिमतः । अश्रुत्यः सर्ववृक्षाणा
 मित्युक्तेः ॥ विष्टरोदर्भमुष्टिरिवश्र
 वसीकर्णावस्थेतिवा ॥

विष्टरा । स्त्री० गुण्डासिन्याम् ॥

विष्टरुहा । स्त्री० स्वर्णकेतक्याम् ॥

विष्टिः । स्त्री० वेतनंविनाष्टाज्ञारी
 इहनादिकेशे । आज्जाम् । वेठी०
 वेठू० वेगारी० इतिभाषा ॥ ह
 ठादभृतिक्कः क्लेशविष्टिराजस्रकी
 ष्यते ॥ वेतने ॥ कर्मणि ॥ प्रे
 षणे ॥ करणात्तरे । भद्रायाम्
 ॥ अस्मात्पत्तिमाह । भद्रापुरा
 संयुगईशविग्रहोद्भववामीषदना-
 मरासुरे । लाङ्गूलिनीसप्तशयात्रि-
 पदतीवराटकादृग्वनघोषकस्वना
 ॥ वामीरासभीतद्वदनंमुख्यस्याः ।
 घनेनिविडः० कुत्सितोघोषोघोष

विष्टिः

कः कुत्सितकांशंतदत्स्वनः श
 ष्ठीयस्याः ॥ जासीप्रविष्टाकुणपां
 शुकाभ्वराऽमरद्विषामयजकाननेत
 दा । परेतगाधूमनिभावसौहता
 वास्त्ववसाभूदतिदौर्ध्वविग्रहा । जा
 लिसमूहे । अयजकानने० पितृव
 ने । परेतगा० श्रववाहना ॥ त
 स्यास्तदाचानशिरऽमरारयः कलि
 न्दकोसोदरधामपहतम् । अवाप
 साकर्णपदंकपर्दिनोवज्ज्वायुधान-
 न्दवतोमरुद्रया ॥ आनशिरः० ज
 र्गुः । वज्ज्वायुधा० अग्निश
 स्त्रा । आनन्दवतः० परमसुखयुक्त
 स्य ॥ विधेयमेवाऽग्निशिखायता
 लुका० फलंनसाशितवराऽत्तिमङ्गल
 म् । नरैरतः स्वात्महितोपलब्धि
 भिस्तदाश्रितंस्वाश्रितकर्मसिद्धिजम्
 श्रितवरा० शादीशात्इतः प्राप्ते
 वरोयथा । अग्निशिखायतःलुका०
 बह्वज्वालायवत्तालुकंयस्याः ।
 स्वाश्रितकर्मसिद्धिजम्० स्वयावि
 ष्ट्याश्रितंविहितंकर्मतस्यसिद्धि-
 स्तस्याजातम्० भद्रायांकृतकार्य-
 निष्पत्तिजातम् । तदाश्रितम्०
 विष्टिवेलाप्राप्तम्० मङ्गलमुदाहा-
 दिकंनविधेयम् । स्वात्महितोप
 लब्धिभिः० : स्वात्मनेनिजजीवाय०
 हिता० हितकारिणी० उपलब्धि
 बुद्धिः प्राप्तिज्ञानंवायेषांतेः ॥

विष्टि :

विष्टियोग्यकालमाह । शुक्लऽष्टमी
 पौषमासोः पूर्वाह्णे विष्टिसम्भवः
 । एकादशीचतुर्थ्याश्चपराह्णे विष्टिरी
 रिता ॥ दशम्याश्चतृतीयायाः प
 राह्णे कृष्णपक्षके । चतुर्दश्याश्चसप्त
 म्याः पूर्वाह्णे विष्टिरेवहि ॥ वि
 ष्टिस्तुसर्पाकृतिरेव । आननेपञ्चदं
 डाः स्रुर्वक्षः स्थानेचतुर्दश । म
 ध्ये चाष्टौविलानीयोद्विष्टिपुष्केत्रयः
 स्मृताः ॥ फलंतु । आननेदेह
 नाशः स्याद्वक्षः स्थानेमहद्भयम् ।
 मध्ये चमध्यमं विद्याद्विष्टिपुष्केभ्रुवं
 जयः ॥ प्रकारान्तरञ्चापि । मुखे
 पञ्चगलेत्वे काबक्षस्येकादशस्मृताः
 । नाभौचतस्रः षट्कक्षांतिस्रः
 पुष्केतुनाडिकाः ॥ फलंतु । मु
 खेकार्यध्वस्तिर्भक्ततः । मरणं चा
 थगलके । धनग्लानिर्वद्यथकटित
 टेवृद्धिबिलयः । कलिर्नाडीदेशे
 विजयमथपुष्के चजगदुः शरीरंभ
 द्रायाः पृथगितिफलंपूर्वमुनयः ॥
 मनुष्यसुमुनितियुगदशशिवगुण-
 सङ्ख्यासुतिथिपुष्पान्याः १४
 । ८ । ७ । १५ । ४ । १० । ११ ।
 ० । ३ । आयातिविष्टिरेषापृष्ठे शुभ
 दापुरस्त्वशुभदा ॥ पूर्वान्याः ० । पू
 र्वान्यादिदिङ्मुखीभवतीत्यर्थः ॥
 विष्ट्याविषरौद्राणि विष्टिसर्वत्रव-
 र्जयेत् । विष्टिपुष्के विदग्धेऽपि

विष्णु :

शिवकार्यशुभावहम् । वि० कर्मकरे ॥
 विशतिके शम् । विष्णुः क्लिच् ॥ यद्वा
 । विष्णाति । विषविप्रयोगे । क्लिच्
 ॥ यद्वा । विष्यते कर्मणि । क्लिन् ॥
 विष्टितिः । स्त्री० । सामगानांस्तुतिप्र
 कारविशेषे । तस्याविष्टिर्तेरुद्यती
 तिनाम । एवं परिवर्तिनीकुलायि
 नोतिद्विविष्टी ॥
 विष्ठा । स्त्री० उच्चारै । शमले गूथे । विषि
 पुरीषे ॥ विविधप्रकारेणतिष्ठतिउद
 रे० अनयावा० पुरुषः । षा० । आ
 तद्भूतिकः । उपसर्गादितिषः ॥
 विष्ठाकृष्टा । स्त्री० स्वर्णकेतव्याम् ॥
 विष्णुः । पुं० नारायणे । देशकालव
 स्तुपरिच्छेदशून्यव्यापनशीलेपरमा
 त्मनिवासुदेवे ॥ यथाविष्णुपुराणे
 । ज्योतींषिविष्णुर्भुवनानिविष्णुर्व
 नानिविष्णुर्गिरयोदिगश्चनद्यः स
 मुद्राश्चसएवसर्वीयदस्ति यन्नास्तिचवि
 प्रवर्धेति ॥ यथावा तच्चादिनीचैः
 सुकृतानसत्त्वान्पाषाणमृद्धारुमया
 दिदेवान् । भजन्तियेमाधवनिन्दका
 स्ते पूर्णः सदानन्दमयोऽष्टिविष्णु
 रिति ॥ अपिच । वेदेरामायणे चैव
 पुराणे भारतेतयो । आदावन्तेचम
 ध्ये चविष्णुः सर्वत्रगीयतइति । अ
 चजातवैकवचनंबोधम् ॥ द्वादशा
 दित्यानामध्यमभवतीवासुदेवस्यवि
 भूती । आदित्यानामहंविष्णुरित्यु

विष्णु, क्रान्ता

क्तैः । वेवेष्टिव्याप्नेतिविश्वम् ।
 विष्लव्याप्नो । विषेः क्विञ्चेति० नुः
 । रषाभ्यामितिणत्त्वम् ॥ वेषति०
 सिञ्चति० आप्यायतेविश्वम्० इति
 वा । विष्णाति० वियुङ्क्तेभक्तान्०
 मायापसारणेनसंसारादितिवा ।
 पूर्ववद्भुः । विशति० भूतेन्द्रियम
 नोजीवभावेनसर्वप्राणिनः० विश
 न्तिसर्वभूतान्यत्रेतिवा । यस्मादि
 ष्टमिदंसर्वतस्यगत्यामहात्मनः ।
 तस्मादेवोच्यतेविष्णुर्विशधातोः प्र
 वेशनात् ॥ यद्वा । रोदसीव्याप्यको
 न्तिरभ्यधिकास्थितास्येति तथा । व्या
 प्तं मेरोदसीपार्थकान्तिरभ्यधिकास्थि
 ता । विशिषेणक्रामति । क्रमु० वि
 पूर्बः । अस्मात्ष्ण, प्रत्ययोधातुलो
 पञ्चपृषोदरादिच्चात् क्रमणाहोप्यहं
 पार्थविष्णुरिच्यभिधीयते ॥ यच्चे ॥
 वामने ॥ वेवेष्टिचिभिर्विक्रमैरेवलो
 कत्रयमितितथा ॥ शुद्धे ॥ वसुदेव
 ताग्राम् ॥ वक्रौ ॥ धर्मशास्त्रकर्तृमु
 निविशेषे ॥

विष्णु, ऋक्षम् । न० श्रवणार्धे ॥

विष्णु, कन्दः । पुं० मूलविशेषे ॥ वि
 ष्णुगुप्ते । जलवासे । वृहत्कन्दे ।
 दीर्घपञ्चे ॥

विष्णु, क्रान्ता । स्त्री० अपराजिताया
 म् ॥ अपराजितायाअन्याङ्गपजा
 तिरपिविष्णु, क्रान्ता । तत्पर्यायाः

विष्णु, पदम्

। हरिक्रान्ता० नीलपुष्पा० अपराजि
 ता० नीलक्रान्ता० सुनीला० विक्रान्ता
 ० कृदिकेतिराजनिर्घण्टः ॥

विष्णु, गुप्तः । पुं० कौशिकन्यसुनी ॥
 विष्णु, गुप्तकम् । न० आणक्यमूलके ॥
 विष्णु, गृहम् । न० विष्णुमन्दिरे । स्त
 स्वपुरे ॥

विष्णु, चक्रम् । न० सुदर्शनचक्रे ॥ क
 रस्थरेखामयचक्रे ॥ विष्णु, चक्रंकरे
 चिह्नं सर्वेषांचक्रवर्तिनाम् । भव
 त्तव्याहृतोयस्यप्रभावस्त्रिदशैरपि ॥
 विष्णु, तैलम् । न० भेषज्यरत्नावल्या
 द्युक्ते लघुवृहद्भेदभिन्नेतैलविशेषे ॥

विष्णु, दत्तः । पुं० परिचित्रपती ॥

विष्णु, दैवतम् ।) त्रि० विष्णुधिष्टाट
 विष्णु, दैवत्यम् ।)

देवताके ॥ श्रवणे ॥

विष्णु, दैवत्या । स्त्री० एकादश्याम् ॥
 द्वादश्याम् ॥ एकादशीद्वादशीचप्रो
 क्ताश्रीचक्रपाणिनः ॥

विष्णु, धम्मः । पुं० शास्त्रविशेषे ॥ वि
 द्याविशेषे ॥

विष्णु, धर्मोत्तरम् । न० संहिताविशे
 षे ॥ तत्रप्रश्नकर्ताजनमेजयसुतः
 ० वक्तारः शौनकादयः ॥

विष्णु, पञ्जरम् । न० विष्णु, कवचविशे
 षे ॥

विष्णु, पदम् । न० वियति, आकाशे ॥
 विष्णोः पदम् ० आस्पदंस्वरूपं वा ॥

विष्णुभक्तः

षष्ठी । विष्णोः । न्याने ॥ यथा ।
 अपुण्यपुण्योपरमेष्ठीणाश्चिन्तिहे-
 तवः । यत्रगत्वानशोचन्तितद्वि-
 ष्योः परमंपदम् ॥ पुं० चीरोदे ॥
 विष्णुपदी । स्त्री० गङ्गायाम् ॥ विष्णुः
 पदंस्थानयथाः सा । गौरादित्वा
 न्डीष ॥ द्वारिकायाम् ॥ रवेः स
 ङ्क्रान्तिविशेषे । वृषालिघटसिंहेषु
 विष्णुपदार्कसङ्क्रमे ॥
 विष्णुपुरम् । न० बैकुण्ठे ॥ विष्णोः
 पूः । ऋक्पूरित्यप्रत्ययः ॥
 विष्णुभक्तः । चि० वैष्णवे । विष्णु
 भक्तिविशिष्टे ॥ तद्वक्षणं यथा । म
 त्कर्मकृतमत्परमोमद्भक्तः सङ्ग-
 र्जितः । निर्वैरः सर्वभूतेषुयः स
 माभेतिपाण्डव ॥ नक्षत्रनिजवर्ण
 धर्मतीयः सममतिरात्मसुहृद्विपत्र
 पक्षे । नहरतिनचहन्तिक्विसिद्धिदुष्टैः
 सितममसंतमवेद्विष्णुभक्तम् ॥
 विसलमतिरमत्सरः प्रशान्तः शुचि
 चरितोऽखिलसत्त्वमिचभूतः । प्रिय
 हितवचनोस्तमानमायोवसतिसदा
 हृदितस्यवासुदेवः । सकलमिदमह
 सुवासुदेवः परमपुमोन्परमेश्वरः
 सएकः । इतिमतिरचलाभवत्यन
 क्तेहृदयगतेब्रह्मतान्विहायदूरात् ॥
 यमनियमविधूतकल्मषायामनुदि
 नमच्युतसक्तमानसानाम् । अपगत
 मदमानमत्सराणांब्रजभटदूरतरेण

विष्णुवाद्यः

मानशानामिति ॥
 विष्णुभक्तिः । स्त्री० भगवत्सेवाया
 म् ॥
 विष्णुमाया । स्त्री० दुर्गायाम् ॥ चि
 ष्कती ॥ अव्यक्तं व्यक्तरूपेणरजःस
 च्चतमोगुणैः । विभज्ययार्थं कुरुते
 विष्णुमायेतिसिद्ध्यते ॥ विष्णुरेव
 माया । एकैवशक्तिः परमेश्वरस्य
 भिन्नाचतुर्धाव्यवहारकाले । भोगेभ
 वानीपुरुषेषुविष्णुः कोपेषुकाली
 समरेषुदुर्गा ॥ इत्यनेनविष्णुकालि
 कयोरेकमूर्तित्वप्रतिपादनात् ॥
 विष्णुयथाः । पुं० ब्रह्मयथाः पुत्रे ।
 कल्किपितरि ।
 विष्णुरथः । पुं० नागान्तके । गरुडे
 ॥ विष्णोरथइव ॥ यद्वा । रथः
 पौरुषदेहयोरितिचिकाण्डशेषः ।
 विष्णोरथः पौरुषदेहावा ॥ विष्
 णोः स्पन्दने ॥
 विष्णुरातः । पुं० अभिमन्युसुते ।
 परीक्षित्नुपतौ ॥ विष्णुनारातः ॥
 विष्णुलिङ्गी । स्त्री० बर्तिकापक्षिणि ॥
 विष्णुवल्लभा । स्त्री० तुलस्याम् ॥ लक्ष
 म्याम् ॥ अग्निशिखायाम् ॥
 विष्णुवाहनम् । न० अरुणावरजे ।
 गरुडे ॥ विष्णोर्वाहनम् ॥ गरुडः
 शालमल्यरुणावरजोविष्णुवाहन
 इतिहेमचन्द्रः ॥
 विष्णुवाद्यः । पुं० गरुडे

विष्वक्सेन :

विष्णुस्यानम् । न० तीर्थविशेषे ॥

विष्यन्दनः । पुं० रोचकवस्त्वन्तरे ।

विष्यंदे ॥ यथाक्तं सुदशाक्षे । दधि

क्षीरेसमेपक्त्वा त्वर्द्धभागावशेषिते ।

षष्टमांशं क्षिपेत्तत्र त्रुडु, लाग्निस्त्वच

स्तिलान् ॥ प्रियालपनसाम्राणांम

ज्जामाचंसमंक्षिपेत् । क्षीरादूर्द्ध्व

तश्चेवशर्करासुतयान्यसेत् ॥ सिद्ध

स्त्रिकटुकेपेतः कपर्देणाधिवासि

तः । एष विष्यन्दनो नाम देवसेवके

पिदुर्लभः ॥ यस्मिन्पक्त्रे हि घृतं स्य

न्दते सर्वतो मुखम् । तस्मात्सूपवि

धानञ्चै विष्यन्दन इति स्मृतः ॥ वि

ष्यन्दो बृंहयो ह्ययः पित्तानिलहरो

गुरुः । रुच्या बहुतरं स्वादुर्बनशुक्र

करोहिमः ॥ इति ॥

विष्यः । चि० विषवधोचिते ॥ विषिष

वध्यः । नीवयोधमं विषिष्यादना

यत् ॥ विषायः हनोवा । उगवा

दिभ्यायत् ॥

विष्वः । चि० हिंसे ॥

विष्वक्पर्णी । स्त्री० भूम्यामलक्याम्

॥ विष्वक्षिपर्णान्यस्य ॥

विष्वक्सेनः । पुं० जनार्दने । वि

ष्णौ ॥ विष्णुना नापञ्चति गच्छतीति

। ऋत्विगादिना क्तिन् । उगितश्चेति

ङीप् । विष्वक्षीसेनायस्य । मकार

परत्वादेति संज्ञायामगादिति नष

त्वम् ॥ विष्वगञ्चतिपलायन्तेदित्य

विसम्

सेनायद्रथोद्योगमात्रेणैतिवा ॥ वि
ष्णोर्निर्माल्यधारिणि ॥ यथादक्षिण
मी ॥

विष्वक्सेनप्रिया । स्त्री० वाराण्णामेष
धी । चामारमालू० दू० गौ० दे० भा०
। लक्ष्म्याम् ॥ विष्वक्सेनश्चप्रिया ॥

विष्वक्सेना । स्त्री० प्रियङ्गी । फलि
न्याम् ॥ विष्वक्सेनेति विष्
वन्धने । कृष्टजुमौल्यादिनामः ॥

विष्वक् । अ० पारतः । समन्तादर्थे
॥ नानाविधगतौ ॥ तुल्याहाराच
काले ॥ विष्णुपञ्चति । अष्टु० । क्ति
न् ॥

विष्वङ् । पुं० पुरुषे । पात्मनि । क्षे
पञ्चे ॥ विविधं सृष्ट्यञ्चति । अष्टु
० । क्तिन् ॥

विष्वणनम् । न० मेजने । शब्दकर
णे ॥

विष्वद्दृष्टम् । चि० सर्वतो गच्छति । वि
ष्वग्गतिके । विष्वगञ्चति । ऋत्वि
गादिनाञ्चेः क्तिन् । विष्वग्देवयो
रित्यदृष्टादिशः । स्त्रियां विष्वद्रीची ॥

विष्वानः । पुं० भक्षणे ॥

विसंवादः । पुं० विप्रलम्भे । अङ्गीकृ
तासम्पादने ॥ विरुद्धसम्यग्बदन
म् । बदेर्भाविषञ् ।

विसंवादि । चि० विलक्षणे ।

विसम् । न० मृषाक्षे । अज्ञादीनाम्
क्षे । विसति । विसप्रेरणे । इगु

विसर्जनम्

पधेतिकः ॥

विसकस्थिका । स्त्री० बलाकायाम् ॥

विसकुसुमम् । न० कमले ।

विसङ्घटः । पुं० सिंहे । मृगेन्द्रे ॥

ब्रह्मदीव्ये ॥

विसतन्तुः । पुं० मृगालसूत्रे

विसनाभिः । पुं० पद्मिन्याम् ॥

विसपुष्पम् । न० नलिने ॥ विसस्य
पुष्पम् ॥विसप्रसूनम् । न० चम्बोरुहे । नलि
ने । पद्मे ॥ विसस्यप्रसूनम् ॥विसम्बादः । पुं० विप्रलम्भे । मि
थ्याख्यानेनबध्ने । अज्ञौकतास
म्पादने ॥विसरः । पुं० सन्दोहे । ब्रजे । समू
हे । विसरति । स्रगती । पचाद्य
च् । प्रसरे ॥विसर्गः । पुं० दाने ॥ श्यागे ॥ म
लनिर्गमे पायूपम्यथीव्यापारे ॥
विभासीरयनभेदे ॥ विसर्जनीये ॥
यथा । शृङ्गबहोलबत्सस्यबालि
काकुचयुग्मवत् । नेत्रवत्कृष्णसर्प
स्यविसर्गोद्यमितिस्मृतः ॥ विशेष
स्रष्टी ॥ यथा । पुरुषानुष्टुप्ताना
मेतेप्रांशसनामयः । विसर्गीयंस
माहारोबीजाहौजंचराचरम् ॥ वि
सर्जनम् । स्रज० । घञ् ॥ वि
विधंस्रज्यतेचिप्यतेवा० घञ् ॥

विसर्जनम् । न० दाने ॥ परिश्यागे

विसारः

॥ सम्प्र षणे ॥ सृजेर्विपूर्वाद्भावे
ल्युट् ॥विसर्जनीयः । पुं० विसर्गे । द्विवि
न्दुके ॥विसर्पः । पुं० रागविशेषे । सधि
वामये ॥ अश्विप्रकृष्टनिदानंस
ङ्ख्यानिरुक्तिश्चाह । लवणाम्बक
टूष्णादिसेवनाहोषकोपतः । वि
सर्पः सप्तधास्त्रियः सर्वतः परि
सर्पणात् ॥ आदिशब्दाच्चरकीकृह
रितशाकशिगुडाकीप्रभृतीनांगृहण
म् ॥ सप्तधात्वंविद्युणोति । पृथ
क्त्रयस्त्रिभिश्चैकोविसर्पाहन्दुजा
स्त्रयः । वातिकः पैलिकश्चैवक
फजः सान्निपातिकः । चत्वारण
तेत्रीसर्पावच्छन्तेद्वन्द्वजास्त्रयः ॥
आग्नेयोवातपित्ताभ्यांघ्न्यास्यः
कफवातजः । यस्तुकर्दमकीघोरः
सपित्तकफसम्भवः ॥ एषालक्षणा
दिकंघ्न्यान्तरादवधेयम् ॥विसर्पणम् । न० प्रसरे । तन्तुब
णादेर्विसर्पणं ॥ स्रप्लगती ।
ल्युट् ।

विसर्पिः । पुं० विषर्पे ॥

विसलम् । न० किसलये । पक्ष
वे ॥विसारः । पुं० मत्स्ये ॥ विशिष्येसर
ति । स्रमती । व्याधिमत्स्यबले
पुचेतिवाच्यमितिघञ् ॥

विसूची

विसारिणी । स्त्री० भाषणार्थम् ॥
विसारितः । चि० प्रसारिते । विपू-
र्वात्सर्त्तः क्तः ॥

विसारी । त्रि० प्रसरणशीले । प्रसा-
रिणि ॥ विसरणम् । सृ० । घञ्
विसारीत्यास्ति । चतद्वनिः । अ-
भौक्ष्या विसरतिवा । बहुलमाभी-
क्ष्याये । इतिणिनिः ॥

विसिनौ । स्त्री० पद्मिन्याम् ॥ सृ-
णाले ॥ विसमस्यस्याः । पुष्करा-
दिभ्यद्वितिद्वनिः ॥

विसूचिका । स्त्री० अजीर्णक्षेतुकेरो-
गविशेषे । विसूच्याम् ॥

विसूची । स्त्री० विसूचिकायाम्
अस्यालक्षणन्तु । मूर्च्छातिसारोपम-
थुः प्रिपासाशूलंभमोर्दृष्टनजृम्भदा-
हाः वैद्यक्यकम्पौष्टदयेरुजस्रभव-
न्तितस्यांशिरसस्रभेदः ॥ अस्याउ-
पद्रवायथा । निद्रानाशोऽरतिः
कम्प्योमूत्रावातोविसञ्चता । अमी-
उपद्रवाघोराः विसूच्याः पञ्चदा-
रुषाद्वृत्तिः । निरुक्त्यर्थाः । सू-
चीभिरिभगात्रोणितुदन्सन्तिष्ठतेऽ-
निलः । यत्राजीर्णेचसावैद्यैर्विसू-
चीतिनिगद्यते । नतांपरिमिता-
हारालभन्तं विदितागमाः । मू-
टास्तामजितात्मनो लभन्ते ऽशन-
लालुपाः । अस्याश्चिकित्सायथा ।
कश्चनजीरकसैन्धवगन्धकचिकटुरा

विस्तारः

मठबूर्णमिदंसमम् । सपदिनिम्बु-
रसैनविसूचिकांहरतिभोरतिभोग-
विचक्षणं वृत्तिलीलम्भराजः ॥

विसूरितम् । न० अनुतापे ॥ इ०
ज० ध० ॥

विसृतः । त्रि० विसृते । विसर-
तिस्म । सृ० । न्यर्थे तिक्तः ॥

विसृच्छतः । चि० विसृते ॥

विसृत्वरः । चि० प्रसारिणि प्रसरण-
शीले ॥ विसरतितच्छीलः । सृ०
। इण् नशजीतिक्वरप् । इत्स्येति-
तुक् ॥

विसृमत्वम् । न० विसृते ॥

विसृमरः । त्रि० विसृत्वरि ॥ वि-
सरतितच्छीलः । सृ० । घञ् दः
क्वरच् ॥

विसृष्टः । चि० निक्षिप्ते । उत्पादिते
॥ विपूर्वात्सृजेः क्तः ॥ मुक्ते-
॥ दत्ते ॥ विशिषिष्यष्टः ॥

विस्तः । पुं० हेम्नोच्चे । सुवर्णे ।
हेम्नः षोडशसुमासेषु । अभीतिर-
क्तिकापरिमिते । स्वर्णे ॥ विस्यते ।
विसउत्सर्गे । क्तः । आगमशास्त्र-
स्यानिच्यत्वान्नेट् ॥

विस्तारः । पुं० शब्दस्यविस्तारे । वा-
क्प्रपञ्चे ॥ विस्तारे ॥ प्रथये ॥
विस्तरणम् । स्तृञ् आष्ठादने ।
कृदोरप् ॥ धीठि ॥ समूहे ॥

विस्तारः । पुं० तिर्यगायतौ ।

विस्फारित :

विस्तृती । प्रसृतावयवसमूहे । वि
 टपे । शाखापत्रादिसमुच्चये ॥
 स्ख्ब ॥ विस्तीर्णतायाम् । विघ
 हे । व्याप्ते ॥ विस्तरणम् । स्तृञ् ।
 । प्रथमेनावशब्दप्रतिषेधम् ॥ विभू
 ती ॥ यथा । विस्तारः सर्वभूतस्य
 विष्णोः सर्वमिदं जगत् । द्रष्टव्य
 मात्मसत्तस्मादभेदेनविचक्षणैरि
 ति । सर्वभूतस्यसर्वात्मकस्य ॥
 विस्तारितः । चि० विस्तृते ॥ प्राप्तवि
 स्तारि ॥
 विस्तीर्णः । चि० विपुले । विशाले ॥
 विस्तीर्यमेका । स्तृञ् । ङः ।
 रदाभ्यामितिनः ॥
 विस्तीर्णपर्यः । पुं० न०मामकद्रुमे
 । महापत्रे ॥
 विस्तृतः । चि० विस्तृते । तृती । वि
 स्तारिते । लब्धविस्तारि ॥ विस्तार्यते
 स्म । स्तृञ् । गत्यर्थेतिक्तः ॥
 विस्तृतिः । स्त्री० विस्तारि ॥ विस्तर
 णम् । क्तिन् ॥
 विस्पष्टः । चि० सुस्पष्टे । सुस्पष्टे ॥
 न०प्रकटोदिते । प्रकटोक्त ॥
 विस्फारः । पुं० धनुषः खाने । या
 धानांधनुर्गुणशब्दे ॥ विस्फुरणम् ।
 स्फुरस्फुरणे । घञ् । स्फुरतिस्फु
 लस्योर्घञोऽप्युच्चाच्चम् ॥ स्फुरस्फुर
 णेवा ॥
 विस्फारितः । चि० निर्घोषिते ॥ वि

विस्मयाविष्टः

वर्त्तिते ॥ प्रकाशिते ॥ विपूर्वाण्य
 य्यन्तस्फुरतेः ङः ॥
 विस्फुरणम् । न० सर्वत्रप्रसरणे ॥
 विस्फुरितः । चि० स्फूर्त्तिविशिष्टे ॥
 विस्फुलिङ्गः । पुं० विषप्रभेदे ॥ अ
 ग्निकथे ॥
 विस्फूर्ज्युः । पुं० उद्रेके ॥ ट्टिते
 युञ् ॥
 विस्फूर्जितः । चि० सङ्क्षुभिते ॥
 विस्फोटः । पुं० विरुहस्फोटके । पि
 टके । पिटकायाम् । पिडया० फो
 डा० इ०भा० ॥ विस्फोटितः स्फु
 टिर्बिशरणे । अच् ॥ करणे घञ्
 वा ॥
 विस्फोटकः । पुं० व्रणविशेषे । वि
 स्फोटे ॥ विस्फोटाते । स्फुटिर्
 यञ् ॥
 विस्मयः । पुं० अङ्गते । आश्चर्ये । अ
 लौकिकवस्तुकारविशेषे ॥ यथा ।
 विविधेषुपदार्थेषुलोकसीमातिवर्त्ति
 षु । विस्फारस्य तसोयस्तुसविस्मय
 उदाहृतः ॥ गर्भे । दर्पे ॥ विस्मय
 नम् । घिङ्ङिर्दृषसने । एरच् ॥
 सन्देहे ॥
 विस्मयान्वितः । चि० विलम्बे ॥ वि
 स्मयेनआश्चर्येणान्वितः ॥
 विस्मयाविष्टः । चि० अङ्गुतदर्शनक
 न्याश्चर्येणव्याप्ते ॥ विस्मयेनआश्चर्यं
 बुद्ध्याभाविष्टोऽप्यसः ॥

विसृम्भः

विसृम्भणम् । न० विसृम्भतौ ॥ स्मृभाध्या
ने । ल्युट् ॥

विसृम्भयनः । पुं० कुहके । इन्द्रजाले
॥ गन्धर्व्वनगरे ॥ स्मरे । कामदेवे ॥

विसृम्भितः । त्रि० विसृम्भयमाश्चर्यङ्गते ।
विसृम्भयान्विते ॥ षिङ् । कर्त्त
रित्तः ॥

विसृम्भृतः । त्रि० अन्तर्गते । स्मरणा
विषये ॥ विसृम्भयतेस्म । स्मृ० ।
क्तः ॥

विसृम्भृतिः । स्त्री० विसृम्भरणे ॥ विसृम्भ
रणम् । स्मृ० । क्तिन् ॥

विसृम्भरः । त्रि० विसृम्भयशीले ॥ विसृम्भय
तेतच्छीलः । नमिकम्पीत्यादिना
रः ॥

विसृम्भम् । न० आमगम्भिनि ॥

विसृम्भंसनम् । न० अवसृम्भसने । अधः
पतने ॥

विसृम्भंसमानः । त्रि० ध्वंसमाने ॥

विसृम्भगम्भः । पुं० हरिताले ॥ त्रि० दु
र्गम्भिनि ॥ विसृम्भगम्भोस्य ॥

विसृम्भम्भः । स्त्री० हबुषायाम् ॥

विसृम्भगम्भः । पुं० हरिताले ॥

विसृम्भः । त्रि० अनुद्भटे ॥ गाढे ॥
विश्वस्ते ॥

विसृम्भः । पुं० कैलिकलहे ॥ विश्वा
से ॥ प्रणये ॥ प्रणयः परिचयः शृ
ङ्गारप्रार्थनावेद्यमरमाला । क्रीडा
पारतन्त्रामितिकश्चित् ॥ बधे ॥ प

विहङ्गिका

रिचये ॥ विप्रलम्भे ॥ विसृम्भणम् ।
विसृम्भयतेऽनेनवा । सन्भु विश्वासे ।
घञ् ॥

विसृम्भितः । त्रि० विश्वासंप्रापिते ॥
विसृम्भनी । त्रि० प्रणयिनि ॥ विश्वासि
नि ॥ अस्यर्थेऽङ्निः ॥

विसृम्भसा । स्त्री० जरायाम् । विसृम्भ
तेऽनया । सन्सुबधः पतने । भिदा
द्यङ् ॥

विसृम्भस्तः । त्रि० विच्युते ॥

विसृम्भसा । स्त्री० हबुषायाम् ॥

विहङ्गः । त्रि० पक्षिणि ॥ अशुगेवार्ण
॥ गहे ॥ विहायसा० विहायसिवा
गच्छति । गम्लु० । अन्यत्रापिह
श्रयतद्भृतिङ् । उच्चविहायसोवि
हादेशोवक्तव्यः ॥

विहङ्गः । त्रि० पक्षिणि ॥ आशुगे । वा
णे ॥ पुं० चन्द्रे ॥ सूर्ये ॥ मेघे ॥
विहायसा० विहायसिवागच्छति ।
विहायसोविहङ्गगमेः सुपीतिखच्
। खच्चडिदा ॥

विहङ्गमः । पुं० विहङ्गे । खगे ॥ वि
हायसागच्छति । गम्लु० । विहा
यसोविहङ्गगमेः सुपीतिखच् ॥

विहङ्गमा । स्त्री० भारयष्ट्याम् ॥

विहङ्गराजः । पुं० गरुडे ॥ विहङ्गा
नाराजा । टच् ॥

विहङ्गिका । स्त्री० भारयष्ट्याम् । व
हङ्गी० इ० भा० ॥ विहङ्गप्रतिकृतिः

विहाया :

। इवेप्रतिष्ठावितिकन् ॥ विहा
 यसामच्छतिबा । गमश्चेतिखच् ।
 विहायसोविहच । स्वञ्च वाडिहाच्यः
 । यावादिस्वात्कन् । टाप् ॥
 विहतः । चि० विनष्टे । विशेषेणहतः ॥
 विहननम् । न० विघ्ने ॥ हिंसायाम्
 ॥ तूलपिञ्जले । तूलधनुषि ॥
 विहरः । पुं० वियोगे ॥
 विहरणम् । न० विहारे ॥ विपूर्वाष्ट
 आल्युट् ॥
 विहरन् । चि० क्रीडति ॥
 विहर्तुम् । अ० क्रीडितुमित्यर्थे ॥
 विहसितम् । न० महत्त्वाल्पत्वहीने०
 मध्यहास्ये ॥ यथाहुः । आकुञ्चित
 कपोलाक्षंसखनंनिखनंतथा । प्र
 स्तावेत्यंसानुरागमाहुर्विहसितंबु
 धाः ॥ हसेहसने । भास्वितः ॥
 विहस्तः । चि० पण्डिते ॥ विह्वले ।
 व्याकुले ॥ करशून्ये ॥ विगतोवि
 चिप्तोबाहस्तास्य ॥
 विहा । अ० स्वर्गे ॥ विशेषेणजहाति
 । आहाक्श्यागे । विषाविहेत्याप्रत्य
 यः ॥ न्यायेनोपार्जितस्यधनादेः
 सत्पार्श्वे विनियोगे ॥
 विहापितम् । न० दाने ॥ विहापन
 म् । आहाक् । ग्यन्तात्त्तः ॥
 विहायाः । पुं० खगे । शकुने ॥ पुं०
 न० गगने । आकाशे ॥ विशेषेणहा
 ययति० गमयति० विमानादीन् ।

विहीनः

हयगती । ग्यन्तादमुन् ॥ विजहा
 तिभुवंबा । आहाक् । विहाधा
 अभ्यङ्कन्दसीत्यमुन् । णिदिष्यस्या
 नुवत्ते युक् । क्वचिच्छान्दसाअपि
 भाषायांप्रयुज्यन्ते तेनलोकपि ॥
 विहायसम् । न० व्याप्ति ॥
 विहायसा । अ० नभसि ॥
 विहारः । पुं० क्रीडार्थंपद्भ्यांसञ्चरणे
 । परिक्रमे । भ्रमणे ॥ स्कन्धे ॥ ली
 लायाम् ॥ सुगत, शये ॥ विहरण
 म् । हृज् । घञ् ॥ यानादौ ॥
 विहरस्यनेन । करणे घञ् । क्रीडा
 स्थाने ॥ विहरन्त्यत्र । अधिकरणे
 घञ् ॥ विन्दु, रेखखगे ॥ चि० हार
 वर्जिते ॥ विगतोहारोस्य ॥
 विहारगृहम् । क्रीडागारे ॥
 विहारवित् । पुं० श्रीकृष्णे ॥ चि० वि
 हारञ्जे ॥
 विहारवेदिका । स्त्री० वितर्काम् ॥
 विहारस्थानम् । न० क्रीडाप्रदेशे ।
 विहारी । चि० परिक्रमिणि । विहार
 कर्त्तरि ॥ मत्स्वर्थायइनिः ॥
 विहितः । चि० सृष्टे । निर्मिते ॥ वि
 धेये । विध्योगतोचितकृत्ये ॥ वि
 धीयतेस्म । डुधाज् । क्तः । द
 धातेर्हः ॥ अभिहिते । विपूर्वस्य
 दधातेः क्रियासा मान्यवाचित्वात्
 विहितः । स्त्री० विधाने ॥
 विहीनः । चि० विगते । विशेषेणही

बीक :

ने । त्यक्ते । वस्त्रिंते । वेधविही
नेश्रोतरिभक्त, वाक्यं प्रयातिवैफल्यम्
। नयनविहीनेभर्त्तिलावय्यमिव
खञ्जनाक्षीणाम् ॥

विहृतम् । न० स्त्रीणांस्वाभाविकदशा
लङ्कारान्तर्गतालंकारविशेषि ॥ यथा
। लोलाबिलासे । विष्कित्तर्विष्कः
किलकिस्रितम् । मोट्टायितं कुट्टमि
तं ललितं विहृतं तथा ॥ विभ्रमश्चे
त्यलङ्काराः । स्त्रीणांस्वाभाविकाद्
श्रुतिहेमचन्द्रः ॥ तल्लक्षणं यथा ।
वक्तव्याभाषणं व्याजाद्विहृतं दर्शितेति
तम् ॥ विहरणम् । हृज् । भावेत्तः ॥

विहृतिः । स्त्री० सञ्चारे ॥ विहरणम्
। हृज् । क्तिन् ॥ विशेषणहरणे ॥

विहेठः । पुं० विहेठने ॥

विहेठनम् । न० हिंसाशाम् ॥ मर्द्दने
॥ विडम्बने । हेठविबाधायाम् ।

ल्युट् ॥ दुःखे ॥

विहेठनम् । न० विहेठनार्थे ॥ हेड्
। ल्युट् ॥

विह्वलः । चि० भीत्याद्यभिभूते । स्वा
हान्यवधारयितुमगक्ते । विक्रमे ॥

विह्वलति । ह्वलचलने । अच् ॥ मू
च्छ्रिंते ॥ मिलीने ॥ विवशे ॥

वीः । पुं० गमने ॥ वेति । वीगत्वा
दौ । क्तिन् ॥

वीकः । पुं० वागी । वाते ॥ पक्षिणि
। खगे ॥ अजति । अज् । अजिपु

बीचिमाक्षी

धूनीभ्योदीर्घश्चेतिक्कन् ॥ मनसि ॥
वीकाशः । पुं० रहसि । विजने ॥

विकाशे । प्रकाशे ॥ विकाशनम् ॥
अस्मिन्वा । काशुदौप्तौ । भावे ॥ ह
लश्चेत्यधिकरणं वाचज् । इक्कः
काशइतिदीर्घः ॥ यदा । विकश
नमत्रवा । कश्चशब्दे । पूर्ववत् ॥ च
ज् दीर्घौ ॥

वीक्षणम् । न० विलोकने ॥ विशिष्ट
मीक्षणम् ॥

वीक्षणीयः । चि० गुरुमुखाद्बगत्थ
विचारणीये ॥ वीक्षितुं योग्ये ॥ ई
च ॥ अनौर ॥

वीक्षापत्रः । चि० विस्मयान्विते ॥ वी
क्षणम् ॥ वीक्षातामापत्रः ।

वीक्षितः । चि० अज्ञेयकारिते । दृष्टे ।
विश्लेषणवृत्तितः ॥

वीक्ष्यः । पुं० लासके ॥ वाजिनि ।
घोटके । न० विस्मये ॥ दृश्ये ॥ चि०
शनीये ॥ *

वीङ्खा । स्त्री० शूकशिम्बशाम् ॥ ग
तिभेदे ॥ नर्त्तने ॥ अश्वगतिभेदे ॥
सम्बी ॥

वीचिः । पुं० स्त्री० स्वल्पतरुः । ज
स्याम् ॥ अशकाशे । वीच ॥ इ० भा०
॥ सुखे ॥ वयति ॥ जयतेवा । वेज्
तन्तुसन्ताने । वेजोच्छ्रितेति ॥ ईचिः
॥ अल्पे ॥ आल्याम् ॥

वीचिमाक्षी । पुं० समुद्रे ॥ वीचीनां

बीजम्

माला० साक्षिचक्षुः। ब्रीह्यादिस्वा
दिनिः ॥

बीची । स्त्री० बीचिशब्दार्थे ॥

बीचीतरङ्गः । पुं० न्यायविशेषि ॥ स

तुश्रोत्रेशब्दस्योत्पत्तिकारणरूपः ।

यथा । बीचीतरङ्गन्यायेनतदुत्पत्ति

स्तुकीर्त्तिता । कदम्बगोलकन्याया

दुत्पत्तिः कस्यचिन्मते ॥ इ०भा०

प० ॥ ननुमृदङ्गाद्यवच्छेदेनोत्पन्ने

शब्दे श्रोत्रेकथमुत्पत्तिरित्यत आह

। बीचीति आद्यशब्दस्य० वहिर्द

शदिगवच्छिन्नोऽन्यः शब्दस्तेनैवशब्दे

मज्जन्ते० तेनचापरस्तद्व्यापकएवंक्र

मेणश्रोत्रेत्पन्नोऽद्यतइति । कदम्ब

इति । आद्यशब्दादृशदिच्चुदशश

ब्दाउत्पद्यन्ते० तैश्चान्येदशशब्दाउत्प

द्यन्तइतिभाषः । अस्मिन्कल्पेगौ

रबादुक्तं कस्यचिन्मतइति ॥

बीजम् । न० अङ्कुरकारणे ॥ हेतौ ।

तत्त्वे ॥ आधाने ॥ शुक्रे । रेतसि

। सर्वभूतानांप्ररोहकारणं बीजं त

न्मायोपाधिकंचैतन्यं भगवद्भिभूतिः

॥ विशेषेण जायतेऽनेन । उपसर्गे

चसंज्ञायामितिडः । अन्यं प्रामपी

तिदोर्घः ॥ यथा । विशेषेण० ईजते ।

ईजगतिकुत्सनयोः । अच्० बीज्य

तेवा । घञ् । कुत्स्वन्तुनभवति० अ

जोरित्यचनिष्ठायामनिटइतिवाप्ति

ककृतापूरितत्वात् । अक्षचनिष्ठा

बीजपूरः

यांसेट्त्वात् ॥ यदा । बीजयति०

बीज्यतेऽनेनवा । बीजव्यजने । अ

च्० घञ्वा ॥ मञ्जनि ॥ गणित

विशेषे० अव्यक्तगणिते ॥ मन्ते ॥

बीजकः । पुं० मातुलुङ्गे ॥ असनवृ

क्षे । पीतसारके । विजयसार० इ०

भा० ॥ बीजकः कुष्ठबीसर्पशिवच

मेहगुदकमीन् । इन्तिश्चै प्रास्रपि

तच्चत्वच्यः केश्योरसायनः ॥

बीजकृत् । न० बाजीकरणे ॥

बीजकोशः । पुं० बीजकोषे ॥

बीजकोशी । स्त्री० शिम्बायाम् ॥

बीजकोषः । पुं० वराटके । कर्षिका

याम् ॥ बीजस्थकोषः पात्रमाधार

इतियावत् ॥ बीजाभिधाने ॥

बीजगर्भः । पुं० पटले ॥

बीजगुप्तिः । स्त्री० शिम्व्याम् ॥

बीजधर्मिणौ । स्त्री० सर्वेषांमहदादी

नां विकाराणां बीजत्वेनावस्थितायां

प्रकृतौ ॥

बीजधान्यम् । न० धान्याके ॥

बीजनम् । व्यजने ॥ कीके । चक्रवा

के ॥ चकीरे । वस्तुनि ॥ विधूनने

॥ बीजव्यजने । चुरादिः ॥ ल्युट् ॥

बीजपादपः । पुं० भस्मात् ॥

बीजपुष्पम् । न० मरुवके ॥ मदनद्वी

बीजपूरः । पुं० फलपूरे । मातुलु

ङ्गे । टावाजिवू० इ० वगी० दे० भा० वङ्ग

भाषाच ॥ गुणास्तु । बीजपूरफलं

बीजरुहः

खादुरसेम्नदीपनंलघु । रक्तपित्तह
रंकण्डजिह्वाहृदयशोधनम् ॥ श्वा
सकासारुचिहरं हृद्यं हृष्ट्या हरं स्मृत
म् ॥ सैन्धवाद्रकसंयुक्तं बीजपूरक
मत्तियः । शाक्विनीभरिवाकृष्टं
विशत्युदरमोदनम् ॥ केशरं मातु
लुङ्गस्यलघुश्लेष्मानिलापहम् । रो
चनं दीपनं हृद्यं गुल्मशूलार्शसांजये
त्इति ॥ काथेस्यमूलं याश्चमित्या
हुः ॥ बीजिनपूर्यते । पूरीषाप्याय
ने । इगुपधितिकः । कर्मविषञ्
वा ॥ देशभाषया विजोरा इति प्र
सिद्धोयम् ।

बीजपूर्यः । पुं० बीजपूरे ॥ छीलके ।
बीजपेशिका । स्त्री० अण्डकीषे ॥
बीजप्रदः । पुं० पितरि । गर्भाधा
नस्यकर्त्तरि ॥

बीजफलकः । पुं० बीजपूरे ॥
बीजसूः । स्त्री० क्षितौ ॥
बीजमातृका । स्त्री० पद्मबीजे । प
द्माद्ये ॥

बीजरत्नः । पुं० माषकलाये ॥
बीजरुहः । पुं० शाल्यादौ ॥ य
था । कुरगटाद्याभयबीजामूल-
जास्तूत्पन्नादयः । पर्वयानयद्
क्ष्वाद्यास्कन्धजाः ॥ शङ्खकौमु
दाः ॥ शाल्यादयो बीजरुहाः स
न्मूक्षजास्तूत्पन्नादयः । सुर्वनस्य
तिकावस्यपठेते मूलजातयद् ० हे

बीजा

मचन्द्रः ॥

बीजरचनम् । न० जयपालि ॥
बीजवपनम् । न० क्षेत्रे बीजवपने ॥
बीजवृक्षः । पुं० असनवृक्षे ॥
बीजसञ्चयः । पुं० बीजसङ्ग्रहे ॥
बीजसन्तामः । पुं० वपने । क्षेत्रे
बीजानां विकरणे ॥ गर्भाधाने ॥
बीजसूः । स्त्री० भूमौ । पृथ्व्याम् ॥
बीजाकृतम् । न० उमकृष्टे । सबीज
कृष्टे क्षेत्रे ॥ बीजिनसहकृतं कृष्ट
म् । कृञोद्धितीयेति डाच् ॥
बीजास्त्रम् । न० त्र्याम्बे ।
बीजी । पुं० पितरि ॥ त्रि० बीज
विशिष्टे ॥
बीजादकम् । न० करकायाम् ॥ बी
जाकृष्यदकम् । शाकपार्थिवादिः ॥
बीजीमित्रकम् । न० बीजवपनजन्य
शुभाशुभज्ञानार्थसर्पाकारचक्रे ॥
बीज्यः । त्रि० कुलसम्भवे ॥ बीज्य
ते । बीजव्यजनेऽदन्तः । अचिाय
त् ॥ यद्वा । बीजमस्यास्ति । अ
न्येभ्योपिदृश्यतइतियप् । बीजिभ
वः साधुर्वा ॥

बीटिका । स्त्री० सुसञ्जीकृतताम्बु
ले ॥ इतिकेषित् ॥
बीषा । स्त्री० तडिति । विद्युति ।
बल्लक्याम् । विपञ्च्याम् ॥ वेति
आयतेस्वरोस्याम् । शौगत्यादि
षु । राज्ञोसाक्षात्प्राधीषादिति

बीणास्य :

नम्रस्ययोगस्वंगुणाभावश्चनिपाति
तः ॥ अस्याः प्रभेदायथा । वि
श्रवावसीस्तुष्ठतीतुम्बुरोस्तुकलाव
तीमहतीनारदस्यस्यात्सरस्वस्यास्तु
कच्छपी ॥ अपिच । शिवस्यवी
णानालम्बीसरस्वस्यास्तुकच्छपी ।
महतीनारदस्यस्यात्गणानासुप्रभा
वती ॥ विश्रवावसीस्तुष्ठतीतुम्बु
रोस्तुकलावती । चण्डालानोश्च
कण्डालवीणाचाण्डालिकापिच ॥
तस्याचङ्गानानामानियथा । का
यः कौलम्बकस्तस्याउपनाहेनिब
न्धनम् । दण्डः पुनः प्रबालः
स्यात्ककुभस्तुप्रसेवकः । मूलेवंश
शलाकास्यात्कलिकाकुम्बिकापि
चेति ॥ रमणे • ५ । ५० ॥

बीणादण्डः । पुं० बीणास्थिताला
वूपरिकाष्ठे । प्रबाले ॥ बीणाया
दण्डः ॥

बीणानुबन्धः । पुं० उपनाहे ॥

बीणालः । वि० बीणावति ॥ पुं०
नारदे ॥ बीणाचस्तिषस्य । सि
धादित्त्वात् ॥

बीणावादः । वि० वैणिके ॥ बीणां
वादति । वदेय्यन्तात् । कर्म
य्यात् ॥

बीणावादकः । पुं० वैणिके ।

बीणास्यः । पुं० नारदे ॥ बीणा
स्यस्यमिबप्रधानंयस्य ॥

बीतम्

बीतम् । न० असारगजे । युवाजमे
हस्तिनि ॥ असारतुरगे । युवाज
मेघाटके ॥ अङ्कशकम्पिणि । क
रिषः पोदाघातपूर्वकाङ्कशवार
णे ॥ पादकर्मयतंप्रोक्तंयातमङ्क
शवारणम् । उभयंबीतमाख्यातमि
तिहलायुधः ॥ वेति० अजतिस्त्र
वा० युवादिक्कर्मणः बीगण्यादौ०
अजगतीश । गत्यर्थेतिक्तः ॥
अनुमानप्रभेदे । अन्वयमुखेनप्रवर्त
मानेविधायकेऽनुमानविधिषे ॥ बी
तानुमोनश्चहेधा । पूर्ववत्सा
मान्यतोदृष्टञ्च । दृष्टस्त्रलक्षण
सामान्यविषययत्तत्पूर्ववत् । पू
र्वंप्रसिद्धम् । दृष्टस्त्रलक्षणसामान्य
मितियावत् । तदस्यविषयत्वं ना
स्त्यनुमानज्ञानस्येतिपूर्ववत् । य
था धूमाहङ्गित्वसामान्यविशेषः
पर्वतेअनुमीयते । तस्यवङ्गित्वसामा
न्यस्त्रलक्षणं वङ्गिविशेषोदृष्टोरसव
त्याम् । अपरश्चबीतंसामान्यतोदृ
ष्टम् । अदृष्टस्त्रलक्षणसामान्यविष
यम् । यथोदृष्टविषयमनुमानम् । अ
त्रहिरूपान्दृष्टानामाक्रियात्वेनकर
णत्वमनुमीयतेयद्यपिचकरणत्वसा
मान्यस्यच्छिदादीवास्यादिस्रलक्षण
मुपलब्धम् । तथापियज्जातीयंरूपा
दिविज्ञानेकरणमनुमीयतेतज्जाती
यस्यकरणस्यनदृष्टस्त्रलक्षणंप्रत्यक्षेण

वीतरागभयक्रोध :

इन्द्रियजातीयं हितकरणम् • नचेन्द्रियत्वस्य सामान्यस्य स्वलक्षणमिन्द्रियविशेषः प्रत्यक्षगोचरोर्वाग्दृशाम् • यथा वद्वित्वस्य सामान्यस्य स्वलक्षणं बद्धः सीयं पूर्ववतः सामान्यतो दृष्टस्य सत्त्वपि वीतत्वे न तुल्यत्वे विशेषः । अत्र च दृष्टदर्शनम् • सामान्यस्य सार्वविभक्तिकस्तसिल् • अदृष्टस्वलास्य सामान्यस्य • दर्शनमनुमानमित्यर्थः ॥ त्रि • शान्ते ॥ निवृत्ते ॥ आच्छादिते ॥ विरहिते ॥ विशेषेण द्रुतः ॥

वीतंसः । पुं • मृगाणां पक्षिणामपि बन्धने पाये ॥ मृगाणां पक्षिणाञ्च विप्रवासहेतोः प्रावरणे ॥ वितंस्तुते । तसि अलङ्कारे । घञ् । उपसर्गस्येति दीर्घः ॥

वीतदम्भः । त्रि • त्यक्तदम्भे ॥

वीतनः । पुं • कृकपाश्वर्ये ॥ यथा । कृकस्तुकम्यरामध्यं कृकपाश्वर्यं तु वीतनौ । इति हेमचन्द्रः ॥

वीतभयः । त्रि • निर्भये ॥ वीतं विगतं भयं यद्य ॥

वीतमन्युः । त्रि • विगतरीषे ॥

वीतरागः । पुं • वृद्धे ॥ त्रि • निस्पृहे । रागशून्ये ॥ विशेषेण द्रुतः गतः • रागः प्रीतिमात्सर्यं वा • यस्य • यस्माद्वा ॥

वीतरागभयक्रोधः । त्रि • शुश्रुत्त्वे ॥

वीथिः

रागभयक्रोधाः • वीथाः विवेकेन विगतायस्मात् ॥

वीतरागी । त्रि • इहामुत्वार्यफलभोगरहिते ॥

वीतशोकः । पुं • अशोकद्रुमे ॥ त्रि • आत्मन्ने ॥ आत्मन्ने एव वीतशोका भवति नानात्मन्ने ॥ शोकहीने ॥ वीतः विशेषेण गतः शोकायस्य यस्माद्वा ॥

वीतस्पृहः । विरक्ते ॥

वीतिः । पुं • अश्वे ॥ स्त्री • नती दीप्तौ ॥ प्रजने ॥ अशने ॥ धावने ॥ वेति । वीगत्यादौ । क्तिच् • भावेस्त्रिप्रतिनिष्वा ॥ निवृत्तौ ॥

वीतिहोत्रः । पुं • धनसूये । अमनौ ॥ वीयते । वीगतिप्रजनकाम्यसनखादनेषु । कर्मणि क्तिन् । वीतिर्भक्ष्यं पुरोडाशादि • हूयते ऽस्मिन् । इहानादनयोः । इयामाशुभसिभ्यस्त्रन् • इति चन् ॥ वीतिरश्वो ह्योचं हवनमस्येति वा ॥ अर्के । सूर्ये ॥

वीतः । त्रि • विशेषेण दत्ते ॥ विदीयते स्म । डुदाञ् • । क्तः । अच उपसर्गात्तद्वृत्तित्वादेशः दस्तीति दीर्घः ॥

वीथिः । स्त्री • वीथ्याम् । अश्वसन्वा रस्थाने ॥ तासु नव । यथा । सि

बीथि :

घंमु, खिनवसुवीथिपुकसिदप्रवंखला
 विभागकुशलीगमयास्वभूवेतिमाघ
 व्याख्यानावसरेमस्त्रिनाथः । नव
 सुवीथिषुसञ्चारस्थानेषु गमयास्वभू
 व० बीथयेनवाप्रवानांसर्वत्रधारादा
 र्थार्थाः परिमिताः प्रचारदेशाः
 । तास्यतिस्रद्वयके० नवेत्यन्ये०
 तत्रोत्तरपक्षमाश्रित्येत्तं कविना न-
 वस्त्रिति । यथाहभोजः । बीथ्य
 स्तिस्रोऽयधाराणां लघ्वीमध्योत्तमाः
 क्रमात् । तासां स्यादनुषां मानम
 शीतिर्नवतिः शतम् ॥ श्रेष्ठमध्ये
 तमानान्तुवोजिनां बीथिकाः स्मृ-
 ताः । नवानां कथिता बीथ्योऽदृष्टा
 नां क्रमणक्रमे ॥ अन्येषामपिसर्वत्र
 गतिद्वयार्थमीरिताः ॥ समेन्नतासा
 विषमाम्बुकीर्णांशुहानतायात्तणवी०
 रुदाद्या । स्याणुप्रकीर्णोपलसंप्रकी-
 र्णांपाश्वोन्नताख्यानवधेतिबीथ्यः ॥
 सर्वबीथिषु योषाजीदृष्टशिघ्रासम-
 न्वितः । तेनराजः रणे नित्यं मृग
 यायांमुदं ब्रजेदिति ॥ अन्येतु०
 उरसाल्यादयेगतिविशेषाबीथयद
 स्याद्दुः । उरसालीवरप्रवालीपृथु-
 लामध्यनामकः । आलीढः शोभ
 नैरङ्गैः प्रच्छालीढस्तथापरः ॥ उ
 पधेनवउक्तस्यपादचालौचसर्वगः ।
 निर्दिष्टाबीथयस्त्वतादिति ॥ विध्य
 तेनया । विद्यथाचने । इगुपधा

वीधः

त्किदितिन् । बाहुलकादौर्ध्वः ॥
 बीथिका । स्त्री बीथ्याम् ॥
 बीथी । स्त्री० पङ्क्तौ ॥ गृहाङ्गे ।
 गृहपिण्डकायाम् ॥ नाच्यरूपके-
 । वत्सर्नि ॥ विध्यतेऽनया । वि
 थृ० । घञ् । पृषोदरादिः । गौ
 रादिः ॥ यद्वा । विध्यते । इगु
 पधात्किदितिन् । बाहुलकादौ-
 र्ध्वः । कृदिकारादितिपात्त्रिकी
 ङीष् ॥

बीथ्यङ्गः । चि० नाटकभेदे ॥

बीधः । पु० अग्नौ ॥ बाधौ ॥ न०
 नभसि ॥ चि० विमले ॥ बीन्धे
 । जिहन्धीदीप्तौ ॥ बाविन्धेरिति०
 क्त्वं ॥

बीनाहः । पु० दृष्टकादिभिर्बहुक-
 पदम, खि ॥ विमल्यतेऽनेन० कूप
 म, खम् । गृहवन्धने । हलश्चेति
 घञ् । उपसर्गस्यघञीतिदीर्घः ॥

बीपा । स्त्री० विद्युति ॥

बीप्सा । स्त्री० व्याप्तुमिच्छायाम् ॥
 नानार्थकशब्दाधिकरणानां क्रिया
 गुणाभ्यां प्रथोक्तयुगपद्वाप्तुमिच्छा
 बीप्सा ॥ शैलेशैलिनमाणिक्यमौ-
 क्तिकं मगजगज्ज । देशेऽग्निविद्वांस
 श्वं दनं नवनेत्रने ॥

बीधधः । पु० पर्याहार । उभय
 तावद्विशिष्ये स्वन्धवाद्ये काष्ठे ।
 विहङ्गिकायाम् ॥ अध्वनि । भा

वीर :

रे ॥ मार्ग ॥ धान्यादिप्राप्तौ ॥ वि
विधे। विधाह्ननंगमनंवाऽवानेनवा
। प्रादिभ्योधातुजस्ये तिसमासात्
रपदलोपौ अन्येषामपीतिदीर्घः ॥
वीरधिकः । वि० वात्ताविहे ॥ वीर
धेनहरति । एकदेशत्रिकृतस्यान
न्यत्वात्० विभाषाविबधादितिष्ठ
न् । षोडशोऽर्थः ॥
वीरः । पुं० शूरे । विक्रान्ते ॥ वि
ष्णौ ॥ जिने ॥ शृङ्गाराद्यष्टरमा
न्तर्गतसविशिषे । उत्साहवर्द्धने
॥ उत्तमप्रकृतिर्वीरउत्साहस्थायि
भाषकः । महेन्द्रदेवतोऽसिभवर्णो
ऽयंसमुदाहृतः ॥ ककुभद्रमे ॥
ब्राह्मणे । भावविशिषे ॥ न०
अम्ना ॥ तण्डुलीये । वराहकन्दे
॥ लताकरञ्जे ॥ करवीरे ॥ शृङ्गा
म् ॥ नखे ॥ मरिचे ॥ पुष्करमूले ॥
काञ्चिके ॥ उशीरे ॥ चारुके ॥ वि०
उत्तमे । श्रेष्ठे ॥ वीराचारविशिष्टेयथा
। कुलाचाररतोऽवीरः कुलसङ्गीसदा
भवेत् । संविदासिद्धनंकुर्यात्सामपा
नंमहेश्वरि ॥ सर्वदाकुरुतेदेविवीर
स्योदतमानसः ॥ पुं० वीरयति । शूर
वीरविक्रान्तौचुरादिः । पचोऽयच् ।
यहा । विशिषेण० ईर्त्ते० ईरयतिवा ।
ईरगतौ । कोऽज्वा ॥ यहा । अज
ति । अजगतिचोपययोः । स्फायि
तस्यीतिरक् । अजदी ॥ विविधानां

वीरपत्नी

शत्रूणामीरयितावा ॥ यहा । ईरण
म् । ईरगतौकम्पनेच । भाविषञ्
। ईरः पलायनं कम्पनञ्० तदुभये
परवीरप्रयुक्तं विगतमस्येतिवीरः ॥
वीरकः । पुं० करवीरे ॥
वीरकुलम् । न० ब्राह्मणानांगणे ॥
वीरगतिः । पुं० स्वर्गे ॥
वीरजबन्धिका । स्त्री० रणे वीराणां
नृत्ये ॥
वीरणम् । न० उगीरस्यट्ये । वीरत
रे । बहुमूलके । गौडरुतिख्याते
ट्ये ॥ वीरणं पाचनं शीतंस्तम्भनंल
घुतिक्तकम् । मधुरंज्वरनुहान्तिम
दञ्जित्कफपित्तहृत् ॥ टण्डुसुविष
बीसपंक्तच्छदाहन्नशोपहम् ॥ कुशा
दीनांगणे ॥ यथा । कुशः काशश्च
दर्भश्चकतृणंभूत्संतथा । श्वेतदू
र्बानीलदूर्वागण्डदूर्बेतिवीरणम् ॥
विपक्षिणमीरयति । ईरगतौकम्प
नेच । ल्यु० यु०ज्वा ॥
वीरतरः । पुं० वीरार्थे ॥ शर्वे ॥
न० वीरणे ॥ अतिशयितोऽवीरः ।
द्विवचनविभज्येतितरप् ॥
वीरतरुः । पुं० अर्जुनवृक्षे ॥ वीरसा
सैतरुश्च ॥ कोकिलाचवृक्षे ॥ वि
स्वान्तरवृक्षे ॥ भस्मातके ॥
वीरपर्णम् । न० सुरपर्णे ॥
वीरपत्नी । स्त्री० वीरभार्यायाम् ॥ वी
रः पतिर्यस्याइतिविग्रहे० नित्यं स

वीरवत्सला

पत्न्यादिष्विति० पतिशब्दस्यनकारा
न्तादेशे० ऋर्न भ्यङ्गितिङ्गोप् ॥ नहि
वीरपत्नीनामलभ्यं नामक्लिष्टिदस्ति ॥

वीरपत्ना । स्त्री० विजयोयाम् ।
वीरपाणम् । न० वीराणांसमयविशेषि
क्लियमाणे भयपाने ॥ यथा । वीरपा
नन्तुयत्पानं हत्तेभाविनिवारणे ॥
वीराणांपानम् । बाभावकरणयो
रितिणत्वम् ॥

वीरपुरुषः । पुं० परैरपराजिते ॥
वीरपुष्पी । स्त्री० सिन्दूरपुष्प्याम् ॥
वीरप्रमोहः । पुं० तीर्थविशेषि ॥
वीरभद्रः । पुं० अश्वमेधाश्वे ॥ वीर
श्रेष्ठे ॥ वीरणे ॥ दत्ताध्वरध्वंसि
निशिवगणविशेषि ॥

वीरभद्रकम् । न० वीरणे ॥
वीरभाय्या । स्त्री० वीरपत्न्याम् ॥
वीरस्यभाय्या ॥

वीरमाता । स्त्री० वीरस्वाम् ॥ वीरस्य
माता ॥

वीररजः । न० सिन्दूरे ॥
वीररात्रिः । स्त्री० निशाविशेषि ॥ यथा
। दीपाबल्याममायां वैयहणं यदि
तत्र वै । वीररात्रिमहेशानीत्याग
मः ॥

वीररेणुः । पुं० भीमसेने । नागवली ॥
वीरवती । स्त्री० मांसरोहिण्याम् ॥
वीरजनन्याम् ॥

वीरवत्सला । स्त्री० श्वश्रुाम् ॥

वीरा

वीरवत्सा । स्त्री० वीरजनन्याम् ॥
वीरविप्लावकः । पुं० शूद्रद्रव्येणहीम
कर्तारि ॥ यथा । वीरविप्लावकोचु
ह्वहनैः शूद्रसमर्पितैरितिहेमचं
द्रः ॥

वीरवृत्तः । पुं० भङ्गातके ॥ ककुभद्र
मे ॥ बिल्वन्तरे ॥ देवधान्ये । अश्व
रीहरे ॥ वीरवृत्तः ० दुस्पर्शत्वा
त् ॥

वीरव्रतः । पुं० दृढव्रते ॥ नैष्ठिके ॥
वीरसूः । स्त्री० वीरमातरि ॥ वीरंसू
ते । षूड्प्राणिगर्भविमोचने । स
स्मृद्धिषितिक्रिप् ॥

वीरसेनः । पुं० नलाभिधभूपपित
रि ॥ न० आरूकवृक्षे ॥ चालुके ॥

वीरसेनजः । पुं० नलाभिधनृपे ॥
वीरहा । पुं० त्यक्तयज्ञानी । नष्टा
मौ । प्रमादादिनायस्त्राग्निहोत्रि
णोऽग्निर्नष्टोनिर्वाणः शान्तस्तस्मि
न् ॥ वीरोऽग्निस्तंहन्ति । हन० ।

क्रिप् ॥ हरौ ॥ वीरान् अमुरभटा
न् ॥ हिरण्यकशिपुप्रभृतीन् दाहन्ती
तितथा ॥

वीरा । स्त्री० सुरायाम् । मदिरया
म् ॥ क्षीरकाकोल्थाम् ॥ तामल
क्याम् ॥ एलबालुके ॥ पतिपुत्रव
त्थ्याम् । पत्न्यासुतेनचयुक्तायाम् ॥
रम्भायाम् ॥ विदार्याम् ॥ विदा
रीस्थानेगम्भारीतिपाठान्तरम् ॥

वीरा । स्त्री० सुरायाम् । मदिरया
म् ॥ क्षीरकाकोल्थाम् ॥ तामल
क्याम् ॥ एलबालुके ॥ पतिपुत्रव
त्थ्याम् । पत्न्यासुतेनचयुक्तायाम् ॥
रम्भायाम् ॥ विदार्याम् ॥ विदा
रीस्थानेगम्भारीतिपाठान्तरम् ॥

वीरा । स्त्री० सुरायाम् । मदिरया
म् ॥ क्षीरकाकोल्थाम् ॥ तामल
क्याम् ॥ एलबालुके ॥ पतिपुत्रव
त्थ्याम् । पत्न्यासुतेनचयुक्तायाम् ॥
रम्भायाम् ॥ विदार्याम् ॥ विदा
रीस्थानेगम्भारीतिपाठान्तरम् ॥

वीरा । स्त्री० सुरायाम् । मदिरया
म् ॥ क्षीरकाकोल्थाम् ॥ तामल
क्याम् ॥ एलबालुके ॥ पतिपुत्रव
त्थ्याम् । पत्न्यासुतेनचयुक्तायाम् ॥
रम्भायाम् ॥ विदार्याम् ॥ विदा
रीस्थानेगम्भारीतिपाठान्तरम् ॥

वीरा । स्त्री० सुरायाम् । मदिरया
म् ॥ क्षीरकाकोल्थाम् ॥ तामल
क्याम् ॥ एलबालुके ॥ पतिपुत्रव
त्थ्याम् । पत्न्यासुतेनचयुक्तायाम् ॥
रम्भायाम् ॥ विदार्याम् ॥ विदा
रीस्थानेगम्भारीतिपाठान्तरम् ॥

वीरासनम्

कक्कील्याम् ॥ महाशतावर्याम् ॥
 गृहकन्यायाम् ॥ ब्राह्म्यःम् ॥ च
 तिविषायाम् ॥ शिशपावृष्टे ॥
 वीराध्वा । पुं० शूराणां शर्मनि ॥
 वीराणां गङ्गामेघनिर्वाणानां गी
 त्रान्नागवापस्व्याद्यर्थः कसटकवृष्टि
 कसर्पासिंह्याघ्राद्यभौतानामध्वा ॥
 वीरारुकम् । न० चारुके ॥
 वीराशंसनम् । न० अतिभयप्रदायां
 युद्धभूमौ ॥ सावीराशंसनं युद्धभू
 मिर्या तभयप्रदा ॥ वीराः शंसन्तः
 च । आडः शसिष्कायाम् ।
 ल्युट् ॥
 वीराश्रमः । पुं० तीर्थविशेषे ॥ अत्र
 कार्तिकेयस्तिष्ठति ॥
 वीरासनम् । न० रात्रीखड्गहस्तस्य
 विष्ठतो जागरणं ॥ ऊर्ध्वविस्थाने ॥
 वीराणामासनम् । योगिनामासन
 विशेषे ॥ तदुक्तं योगशास्त्रे वसिष्ठे
 न । एकं पादमथैकस्मिन् विन्यसे
 दूरुसंस्थितम् । इतरस्मिंस्तथावा
 ह्नीरासनमिदं स्मृतम् । इति ॥
 अपिच । एकं पादमधुः कृत्वा वि
 न्यस्योरौ तथैतरम् । ऋजुकाया वि
 श्रेण्मन्वी वीरासनमितीरितमितत
 न्वशास्त्रम् ॥ श्रीभागवतेपि । कृत्वो
 रौदक्षिणसव्यं पादपद्मञ्चजानुनि ।
 बाहुप्रकोष्ठे क्षमालामासीनं तर्कमु
 द्रयेति ॥

वीर्यम्

वीरिणी । स्त्री० दक्षप्रजापतेः प-
 त्नाम् ॥
 वीरुत् । स्त्री० शाखापत्रप्रचयवृष्ट्यां ल
 तायाम् । गुल्मिन्याम् । उपले ॥
 विटपे ॥ विकृण्वि । रुधिरं ।
 क्षिप् । अर्न्यघामपीतिदीर्घः ॥
 वीरुधा । स्त्री० वीरुधि । भागुरिम
 तेमटाप् ॥
 वीरेशः । पुं० शिवे ॥
 वीरेश्वरः । पुं० सदाशिवे ॥ वीरा
 यामीश्वरः ॥
 वीरोज्जोः । पुं० होमाकर्त्तरि ॥ य
 था । अभ्युदिताभिनिर्मुक्तौ वीरो
 ज्जोनजुहातियः ॥ इति हेमच-
 न्द्रः ॥
 वीरोपजीविकः । पुं० जीविकार्थं म
 न्निहेचिणि ॥ यथा । अग्निहेच
 क्खलाद्याञ्चापरो वीरोपजीविक इति
 हेमचन्द्रः ॥
 वीर्यम् । न० शुक्रे । रेतसि ॥ य
 था । हरितालं हरेर्वीर्यं लक्ष्मीवी
 र्यं मनः शिला । पारदं शिववीर्यं
 भ्यात्गन्धकं पार्वतीरजः ॥ इति ॥
 प्रभावे ॥ तेजसि ॥ इन्द्रियसाम
 र्य्ये ॥ अतिशयशक्तिभाष्यत्मा हे ॥
 शक्तौ ॥ साचपृथिव्यादीनां यः सा
 रभागस्तदतिशयरूपा । सा द्विवि
 धाचिन्त्याचिन्त्यक्रियाहेतुत्वेन ।
 तत्रचिन्त्यक्रियाहेतुर्याद्रव्यरसादीनां

वृहण :

स्वस्वकर्मविस्वभासिहाशक्तिः ।
 अचिन्त्यक्रियाहेतुप्रभावापरपर्या
 यः द्रव्याचारसाद्यनुरूपकार्यकर
 यशक्तिः । उक्तञ्च । भूतप्रभावा
 तिगयोद्रव्यपाकेरसिस्थितः । अचि
 न्त्यऽचिन्त्यक्रियाहेतुर्भीर्यधन्वन्तरे
 मंतमिति ॥ अस्याधिमाह । या
 मंक्रत्कृष्णायवीर्यमखिलचूर्णस्यप
 चत्रयंषणमासान्घृतमोदकौसहगु
 डीमासत्रयंशुगुलीः । सिद्धानां
 सभस्मनांसुविपुलंवीर्यस्यवर्षत्रयम्-
 क्विसिद्धिर्भवतिर्वर्जितं गुणपरंतैलपुरा
 षंमहदितिनारायणदासकृतापरि-
 भाषा ॥ बीरे । अक्लीविसाधु । त
 चसाधुरितियत् ॥ यहा । वीर्यते
 ऽनेन । बीरविक्रान्ती । अचैयत्
 । अघ्न्यादिर्षा ॥ त्रिले ॥
 वीर्यवान् । त्रि० मांसले ॥ वीर्यम
 स्थस्यास्मिन्वा । मतुप् ॥
 वीर्यं वृद्धिकरम् । न० वृष्ये । वाजी
 करणे । शुक्रवृद्धिकारकौषधादी ॥
 वीर्या । स्त्री० अतिशयशक्तौ ॥
 वीसर्पः । पुं० विसर्पे ॥
 वीहारः । पुं० बुद्धमन्दिरे । महा
 लये ॥
 वृकः । पुं० वृकपोदपे । शिवमल्
 ल्याम् ॥ वाति । वा० बाहुल
 कात्कुक् । कुनोकारस्योत्त्वा ॥
 वृहणः । पुं० यावकास्ये । खाद्य

वृकीदरः

भेदे ॥ संयावीहृहयोऽगुरुः ॥ वि०
 पुष्टिकारके ॥
 वृहितम् । न० करिगर्जिते ॥ वृह
 यम् । वृद्धिध्वनी । नपुंसके
 तित्तः ॥
 वृकः । कीके । ईहामृगी । हुंडार०
 द्र० भेडिया० द्र० चभाषा० प्र०
 ॥ वर्कते । वृकषादानि । इगुप
 धितिकः ॥ यहा । वृणाति । वृ
 ज् । स्वभृशुषिमुषिभ्यः कक् ॥
 शृगाले ॥ कृचिमधूपे ॥
 वृकदंशः । पुं० कुक्कुरे ॥ वृकान्
 दंशयति । दंश० । कर्मण्यण् ॥
 वृकधूपः । पुं० नानासुगन्धिद्रव्यकृ
 तधूपविशेषे । कृचिमधूपे ॥ सर
 लद्रवे । वृकधूपे । श्रीविष्टे ॥ वृक
 द्रवधूपः ॥ धूप्यतेऽनेन । धूप
 सन्तापे । घञ् । वृकनामाधूपः
 शकपार्थिवादिर्षा ॥
 वृकधूर्त्तः । पुं० शृगाले ॥
 वृका । स्त्री० अम्बष्ठायाम् । पाठा
 याम् ॥
 वृकाक्षी । स्त्री० वृद्धति ॥
 वृकारातिः । पुं० कुक्कुरे ॥
 वृकारिः । पुं० कुक्कुरे ॥
 वृकी । स्त्री० पाठायाम् ॥
 वृकीदरः । पुं० भीमास्यपाण्डवे ।
 भीमसेने ॥ यस्यतीक्ष्णवृकीनाम
 जठरेहृश्यवाहनः । मयोदत्तः स

वृक्षभेदी

धर्मात्मातेनचासीवृक्षोदरः ॥ इ०
 मत्स्यपु० ॥ वृक्षबदुदरंयस्यसः ॥
 वृक्षः । वि० क्लिप्ते ॥ वृक्ष्यते
 स्म । चोत्रश्चूक्रेदने । ऋः ॥
 वृक्षः । पुं० महीरुहे । शाखिनि ।
 विटपिनि । पादपे ॥ पु० पिणः फ
 लिनश्चैववृक्षास्तूभयतः स्मृताः ॥
 वृक्षतिवृक्षवरणे । पचाद्यच् । य
 हा । वृक्षत्युष्णम् । वृक्ष्यतेषा ।
 चोत्रश्चू० । स्मृ० वृक्षिकृत्स्वृषिभ्यः
 क्तिदितिसः ।
 वृक्षकः । पुं० क० उ० वृक्षे ॥ इ० स्त्रे
 वृक्षः । इ० स्त्रे वृक्षिकः ॥
 वृक्षखण्डः । पुं० वृक्षाणांसमूहे ॥
 वृक्षादिभ्यः खण्डः ॥
 वृक्षचरः । पुं० वानरे ॥
 वृक्षधूपः । पुं० श्रीवासे । सरल
 द्रवे ॥
 वृक्षनाथः । पुं० वटवृक्षे ॥
 वृक्षपञ्चकम् । न० क्षीरिवृक्षपञ्चके ॥
 वृक्षपाकः । पुं० वटद्रुमे ॥
 वृक्षभक्षा । स्त्री० वन्दायाम् ॥
 वृक्षभवनम् । न० वृक्षकोटरे ॥
 वृक्षभित् । स्त्री० वृक्षभेदिनि । वा
 स्याम् ॥ वृक्षं भिनत्ति । भिदिर् ।
 क्तिप् ॥
 वृक्षभेदी पुं० कुठारविशेषे । वृक्षाद
 ने ॥ वृक्षं भेत्तुं शीलमस्य । भिदिर्
 विदारणे । सुपीतिषिनिः ॥

वृक्षान्नः

वृक्षमर्कटिका । स्त्री० हविर्हृतिप्रसिद्ध
 पर्णमृगजाती ॥
 वृक्षमार्जारः । पुं० वृक्षविडाले । गि
 ल् हरी० टिल्लरी० इ० भा० ॥
 वृक्षमृगः । पुं० जलवेतसे ॥
 वृक्षराजः । पुं० चम्पवेतसे ॥
 वृक्षरुहा । स्त्री० वन्दायाम् ॥ वृक्षरो
 हतिरुहेर्मूलविभुजादित्वात्कः ॥
 अमृतमृवायाम् ॥
 वृक्षवाटिका । स्त्री० अमात्यस्य० गण
 कायास्य० गेहस्थोपवने ॥ वक्ष्यते ।
 वटवेष्टने । संज्ञायामितिखुल् ।
 टाप । प्रत्ययस्यादितिस्त्वम् । वृ
 क्षाणांवाटिका ॥
 वृक्षादनः । पुं० वृक्षभेदिनि० कुठार
 विशिषे ॥ वृक्षमत्ति । अट् । कृत्य
 लुट् इति ल्युट् । चलदले ॥ मधुच्छ
 ने ॥ पिशाखे ॥
 वृक्षादनौ । स्त्री० वन्दायाम् । विदा
 रीकन्दे ॥ विदारीगन्धिकौषधी ॥
 टित्त्वान्ङीप् ॥
 वृक्षादिहृकम् ।) न० चालिङ्गने ॥
 वृक्षादिरुट्कम् ।)
 वृक्षामयः । पुं० लाक्षायाम् ॥
 वृक्षान्नः । पुं० आन्नातके ॥ न० शा
 कान्ने । तित्तिङीके । चुक्ते ॥ अ
 स्यगुणाः । वृक्षान्नमाममन्त्रोष्णं वा
 तघ्नं कफपित्तलम् । पक्कन्तुगुरुसङ्
 याहिकट्, कंतुवरंलघु । अम्बोष्णं

वृक्षायुर्वेदः

रोचनं रुचं दीपनं कफशतकृतम् । त
 चार्थो यद्दृषीमुल्मशूलहृद्रोगजन्तुजि
 त् ॥ वृक्षस्याऽम्बुम ॥ वृक्षेष्वम्बो
 वा ॥

वृक्षायुर्वेदः । पुं० महोरुहाणां चिकि
 त्सायाम् ॥ सञ्चोक्तावाराद्यां ५३
 अध्याये । यथा । तत्रादौ प्रयोजनप्र
 दशं बार्थमाह । प्रातश्चायाविनि
 मुक्त्वा न मनोश्चाजलाशयाः । तस्मा
 दधो जलप्रान्तो प्वारामान् विनिवेशये
 त् ॥ १ ॥ तत्रभूलक्षणम् । मृ
 द्दीभूः सर्ववृक्षाणां हितातक्षांति
 लान्बपेत् । पुष्पितांस्तान्श्चमृदनी
 यात्तत्कर्मप्रथमं भुवः ॥ प्रथम
 रोप्यावृक्षाः । अरिष्टाशोकपुन्नाग
 शिरीषाः सप्रियङ्गवः । मङ्गल्याः
 पूर्वमारामे रोपणीया गृहेषु वा ॥ ३ ॥
 काण्डरोप्याणां विधानमाह । पन
 साशोककदलीभम्बुकुलदाडिमा ।
 द्राक्षापालीबतासैत्रबोजपूरातिमु
 क्ककाः ॥ एतेद्रुमाः काण्डरोप्या
 गोमयेन प्रलेपिताः । मूलाच्छेदेय
 वास्त्रस्य रोपणीयास्ततः परम् ॥ ५ ॥
 कालनियमार्थमाह । अजातशा
 खान् शिशिरेजातशाखान् हिमागमे
 । वर्षागमे च सुस्वभान् यथादिक्
 स्थान् प्ररोपयेत् ॥ छतोशीरतिल
 चीद्रविडङ्गचीरगोमयैः । आमूल
 स्तम्बलिप्तानां सङ्क्रामणविरोपण

वृक्षायुर्वेदः

म् ॥ ७ ॥ रोपणविधानम् । शुचि
 भूत्वा तरोः नूत्रां कृत्वा स्नानानुले
 पनैः । रोपयेद्रोपितस्यैव पत्रैस्तै
 रेषजायते ॥ ८ ॥ रोपितानां सिक
 विधानम् । सायंप्रातश्च घर्मर्तौ शी
 तकाले दिनान्तरं । वर्षासु च भुवः
 शोषसेक्तव्यारोपितद्रुमाः । ९ ॥
 अनूपजानाह । जम्बूवेतसवानीरक
 दम्बादुम्बराङ्गुनाः । बीजपूर
 कमृशीकलकुचासश्चदाडिमाः ।
 वज्रुलोनन्तमालद्यतिलकः पनस
 स्तथा । तिमिरास्मातकौचेतिषोड
 शानूपजाः स्मृताः ॥ ११ ॥ रोपि
 तानां वृक्षाणां किम्यमाप्यन्तरं का
 र्यमित्याह । उत्तमं विंशतिर्हस्ता
 मध्यमं षोडशान्तरम् । स्थानात्
 स्थानान्तरं कार्यं वृक्षाणां षाडशावर
 म् ॥ १२ ॥ किमर्थमन्तरं कार्यं त
 दाह । अभ्यासजातोस्तरवः स
 स्पृशन्तः परस्परम् । मिश्रैर्मूल्यै
 स्वनकलंसम्यग्यच्छन्ति पीडिताः
 ॥ २३ ॥ तेषां रोगज्ञानमाह । शी
 तवातातपैरोगैर्जायते पाण्डुपत्र
 ता । अहर्द्धिश्च प्रबालानां शाखाशो
 धारसस्मृतिः ॥ १४ ॥ एतेषां चि
 कित्सामाह । चिकित्सितमथैतेषां
 शस्त्रेणादीविशोधनम् ॥ विडङ्गघृ
 तपङ्काक्तान् सवयेत्चीरशरिणा ।
 फलनाशे चिकित्सितमाह ॥ फल

वृक्षायुर्वेदः

नाशिकुलत्वे समापैर्मुद्गैस्त्रिलैर्ब
 वैः । शृतशीतपयः सेकः फलपु
 ष्यसमृद्धये ॥ १६ ॥ वृद्ध्यर्थप्रयो
 गः । पादिकाजशकृच्चूर्णस्याठके
 द्वितिलाठकम् । सक्तुप्रस्थोजलद्रा
 गोमीमांसतुलयासह ॥ सप्तरात्रो
 पितैरेतैः सेकः कार्योवनस्यते ।
 । बह्वीगुल्मलतानाञ्चफलपुष्पायस
 र्वदा ॥ १८ ॥ अथबीजानांवापन
 विधानम् । वासराणिदण्डुग्धभा
 वितं बीजमाज्ययुतहस्तयोजितम् ।
 गोमयेनश्नुशोशिरूक्षितं क्रीडमार्ग
 पिशितैश्चधूपितम् ॥ मांससूकर
 बसःसमन्वित रोपितश्चपरिकल्पि
 तावनो । क्षीरसंयुतजत्रावसेचि
 तं जायते कुसुमयुक्तमेवतत् ॥ २० ॥
 अथतित्तिरीविधानम् । तित्तिरी
 छपिकरोतिश्लरीत्रीहिमापतिल
 चूर्णसक्तुभिः । पूतिमांससहि
 तैश्चसेचिताधूपिताःचसततं हरिद्र
 या ॥ २१ ॥ अथकपित्यबीजरोप
 णम् । कपित्यबह्वीकरणायमूला
 न्याम्पे तथाबीधवशाशिकानाम् ।
 पलाशिनोवितमसूर्यबह्वीश्यामाति
 मुक्तैः सहिताःसमूलौ ॥ क्षीरशृ
 तंचाप्यनयामुशीतंताजंशतंस्थप्य
 कपित्यबीजम् । दिनेदिनेशोषित
 मकंपादैर्मांसैर्विधिस्त्वेषततोधि
 रोप्यम् ॥ हस्तावतंतद्गुणंगभी

वृक्षारोपकः

रंखास्वावटंप्राक्तजलावपूर्णम् । शु
 ष्कप्रदग्धंमधुसर्पिषातंप्रक्षेपयेद्भस्म
 समन्वितेन ॥ चूर्णीकृतैर्माषति
 लैर्वैश्वप्रपूरयेन्मृत्तिकयान्तरम्यैः
 । मत्स्यामिषाभः सहितश्चुडन्या
 द्यावृद्धनखंसमुपागतंतत् ॥
 उंसञ्चबीजंचतुरङ्गलाधोमत्स्यभ-
 सामांसजलैश्चसिक्तम् । बह्वीभवच्छा
 शुशुभप्रवालाविस्त्रायनीमण्डपमा
 वृषोति ॥ २६ ॥ अथान्येषारोप
 णम् । शतशोकेठसम्भूतफलकल्के
 नभावितम् । एतत्तैलेनबाबीजं
 श्लेष्यातकफलिनवा ॥ वापितंकर
 कीन्मिश्रमृदितत्तृणवज्रकम् फ
 लभारान्विताशाखाभवतीतिकिम
 द्रुतम् ॥ २८ ॥ श्लेष्यातकरोपण
 म् । श्लेष्यातकस्यबीजानिष्फलीकृ
 त्त्वभावयेत्प्राञ्चः । अङ्गीकृत्विज्ज
 लाङ्गिष्ठायायांसप्तकृत्वैव ॥ माहि
 षगोमयपिष्टान्यस्यकरीषेचतानिनि
 क्षिप्य । करकाजलमृद्योगेव्युप्तान्य
 ङ्गफलकराणि ॥ वृक्षाणारोपणन
 च्चवाणि । ध्रुवमृदुमूलविशाखागु
 रुभंश्रवणंतथाश्विनहस्तम् । उक्ता
 निदिव्यदृग्भिः पादपसंरोपणेभा
 नि ॥ ३१ ॥ इति ॥

वृक्षारुहा । स्त्री० वृक्षरुहायाम् । वृ
 क्षमारोहतीतितथा ॥

वृक्षारोपकः । त्रि० वृक्षानामारोप

वृत्ति :

वितरि ॥

वृत्तार्हा । स्त्री० महामेहायाम् ॥
 वृत्तालयः । पुं० खगे । पक्षिणि ॥
 वृत्ताश्रयी । पुं० च्चुट्रेल्लुके ॥
 वृत्तेशयः । पुं० विहगे ॥ वृत्तेश्रिते ।
 शीङ् । अधिकरणेश्रितेरिच्यच् ।
 शयवासवासिष्वकालादिष्वलुक् ॥
 वृत्तोत्पलः । पुं० कर्णिकारे ॥
 वृत्जनः । पुं० केशे ॥ न० पापे ॥ आ
 काशे ॥ वृत्तञ्जि० वृत्तञ्जि० । वृत्तञ्जि
 जने । कृपुवृत्तञ्जित्यादिनाक्युः ॥
 वृत्तिनः । पुं० केशे ॥ न० कल्मषे ।
 अचे ॥ रक्तचर्मणि ॥ कर्मफल ।
 धर्माधर्मरूपिसंसारफलेकर्मणि ॥
 पापवत्पुण्यस्याप्यनिष्टफलत्वात् ॥
 चि० कुटिले । वक्त्रे ॥ वृत्तञ्जि० । वृ
 जी० । वृत्तञ्जिः क्विञ्चित् । इमच् ॥
 वृत्तिनश्चित् । चि० दुःखहन्तरि ॥
 वृत्तः । चि० वृत्तं । व्यावृत्ते । कृत
 वरणे ॥ स्वयंवरदौस्त्रीकृतवरादौ
 ॥ त्रियतेस्म । वृत्तञ्जि० वरणे । क्तः ॥
 आवृत्ते ॥

वृत्तकीशा । स्त्री० देवदान्याम् ॥
 वृत्तपत्रा । स्त्री० पुत्रदात्यामोषधी ॥
 वृत्तपुत्रा स्त्री० वृत्तपत्रायाम् ॥
 वृत्तिः । स्त्री० वरणे । वेष्टने । वाटे
 । वाडङ्गितियामीणप्रसिद्धिषिषयेक
 षट्कशाखावरणे ॥ वरणम् । वृत्तञ्जि
 ० । क्तिन् ॥ गोपने ॥

वृत्तकम्

वृत्तिकरः । पुं० विकङ्कतवृत्ते ॥ चि०
 वृत्तिकारके ॥
 वृत्तिस्यः । पुं० सरटे ॥ चि० वृत्तौतिष्ठति ॥
 वृत्तः । पुं० कूर्मे पुं० न० पद्ये
 यथा । पद्यंचतुष्पदीतञ्चवृत्तंजा
 तिरितिद्विधा । वृत्तमक्षरसङ्ख्या
 तंजातिर्मात्राकृताभवेत् ॥ वृत्तौ
 ॥ चारित्र्ये ॥ वेद्वेधाधिताचारस्यप
 रिपालने ॥ कृन्दसि ॥ कृत्तिष्क
 न्दोभेदे ॥ यथा । वृत्तम्रीदृशन्तुनाम
 तैरजौरजौरजौरगुरुलंघुश्च । यथा ।
 चित्तवृत्तलीलयानिसर्गरम्यदेहह
 पविभ्रमेणराजमानसद्वयोविलासस
 म्पदाकलाकुतूहलेन । यः समंत्र
 जाङ्गनाजनैः सुराङ्गनानिभैः
 सुखंसमेत्यधिष्णु रुक्मलासचित्तपद्मा
 कोषषट्पदः समेसदास्तु ॥ चि०
 अधीते ॥ गेरध्ययनेवृत्तमितितिनि
 पातितः । वृत्तं व्याकरणम् ० अ
 धीतमित्यर्थः ॥ अतीते ॥ अ
 तिवर्तुलि ॥ वृत्ते ॥ मृते ॥ दृटे
 ॥ वर्त्ततेस्म ० वृत्त्यतेस्मवा । वृत्तुवर
 णे । गत्यर्थेतिक्तः ॥ वर्त्तनम् ।
 वृत्तुवर्त्तनेवरणे वा । भावेत्कीषा ॥
 वृत्तकम् । न० गद्यप्रभेदे ॥ तल्लज्जयो
 दाहरणे यथा । अकठाराऽचरंस्वल्प
 समासंवृत्तकंमतम् ॥ यथा । सहि
 चयाणामेवजगतांगतिः परमपुरु
 षः पुरुषोत्तमोऽद्वयदानवभरिणभङ्गु

वृत्तत :

राक्षीमवनिमवलीक्यकरुणाद्रं हृद
यस्तस्याभारमवतारयितुं रोमकृष्ण
स्वरूपेणांशतोयदुषं श्रेऽवततारयस्तुप्र
सङ्गेनापिस्मृतावागृहीतनामापुंसां
संसारपारमवलीकयति ॥

वृत्तकर्कटिका । स्त्री० वृत्तकर्कट्याम् ॥
वृत्तकर्कटी । स्त्री० वृत्तार्कारौ । षड्भु
जायाम् ॥

वृत्तगन्धि । न० गद्यप्रभेदे ॥ तल्लक्ष्यं
यथा । भवेदुत्कलिकाप्रायंसमासा
व्यं दटाक्षरम् । वृत्तैकदेशसम्बन्धा
द्वृत्तगन्धिपुनः स्मृतम् । तदुदा
हरणं यथा । जयजयजयजनाई नसु
कृतिमनस्तडागविकस्वरचरणपद्मप
द्मपचनयनपद्मापद्मिनीविनोदराज
हंसाभभास्वरयशः पटलपरिपूरि
तभुवनकुहर । हरकमलासमादिवृं
दारकवृन्दवन्दनीयपादारविन्दवन्द
वन्दनिर्मुक्तयोगीन्द्रहृदयमन्दिरावि
ष्कृतनिरञ्जनज्योतिः स्वरूपनीर
दरूपविरूपपचनायनायजगन्नायमा
मनवधिभवद्दुःखव्याकुलंरक्षरक्षर
क्ष ॥

वृत्तगुण्डः । पुं० दृष्यविशेषे । दीर्घ
नालि । जलाशये ॥ अयं द्विधा । ल
घुस्थूलभेदात् । तत्रस्थूलोऽधिकगु
णः ॥

वृत्तगण्डुलः । पुं० यावनाले ॥

वृत्ततः । ष० वृत्तेनेत्यर्थे ॥

वृत्तानन्दम्

वृत्तनिष्पावी । स्त्री० वृत्तनिष्पाविकाया
म् । नखनिष्पावे ॥

वृत्तपर्णी । स्त्री० महाशयणपुष्पिकाया
म् ॥ पाठायाम् ॥

वृत्तपुष्पः । पुं० कदम्बे ॥ शिरीषे ॥
बानीरे ॥ कुञ्जके ॥ मुद्गरै ॥

वृत्तफलः । पुं० दाडिमे ॥ बदरे ॥
न० मरिचे ॥

वृत्तफला । स्त्री० आमलक्याम् ॥ वा
र्ताक्याम् ॥ शशाण्डुल्याम् ॥

वृत्तमल्लिका । स्त्री० श्वेताके । मोदि
न्याम् ॥

वृत्तबीजः । पुं० भिंडायाम् ॥

वृत्तबीजका । स्त्री० पाण्डुरफल्याम् ॥

वृत्तबीजा । स्त्री० चाटक्याम् ॥

वृत्तसम्पन्नः । चि० सदाचारवति ॥

वृत्ता । स्त्री० भिक्षिरिष्टायाम् । प्रि
यङ्गी । रेणुकायाम् ॥ मांसरोहि
ष्याम् ॥

वृत्ताध्ययनार्थिः । स्त्री० ब्रह्मवर्चसे ॥

वृत्तश्चोचारः । अध्ययनस्रगुरुमुखा
हे दाक्षरयहयम् । तयोर्द्विः ॥

वृत्तानन्दम् । न० माचावृत्तान्तरे ॥

तल्लक्ष्योदाहरणं यथा । एकादश
विश्रामि० सप्तविरामि० यदि वृत्तावृ
त्तं भवति । कंठो वृत्तानन्दमिहपा
नन्दकारिफणित्पतिरिति वदति ॥

यथा । मधुरस्मितनदशालियद्विष
नमालिबदनकमलमवलीकये । ष

वृत्ति :

धरसुधारसधामपरमभिरोममवलम्बे
जीवितमथे ॥

वृत्तान्तः । पुं० वार्तायाम् । प्रवृ
त्तौ । उदन्ते । समाचारे ॥ यथा
। अतीतजन्मवृत्तान्तं बाल्ये प्राये
णपश्यति । ऐहिकं यौवनेऽन्ते तु त
पस्त्रीभाविबोध्यते । वार्ताजनश्रु
तिराख्यायिकाचेतिस्वामी । प्रभेदे
। विशेषे ॥ प्रक्रियायाम् ॥ कात्स्न्ये
। प्रस्तावे । अक्षरे ॥ वृत्तोऽनुव
र्तनीयोगवेषणीयोऽन्तः समाप्ति
र्यस्य । वृत्तोन्तोऽन्तः वृत्तस्यान्तइति
वा । भावे ॥

वृत्तावृत्तम् । न० मात्रावृत्तान्तरे
। तस्यलक्षणोदाहरणे यथा । इहस
प्रवतुष्कलगणनिर्मितपदत्रिलघुवि
राम्भवति यदि । नागाधिपपिङ्गल
भणितसुमङ्गलवृत्तावृत्तमिदं हि प
दि ॥ यथा । इदितावदनेकः स्फु
रतिविवेकस्तपसिमनोनियतं भवति
। यावन्नवहरिणीनयनातरुणीस्मि
तसुभगं नविलीकयति ॥

वृत्तिः । स्त्री० व्याख्यानग्रन्थविशेषि
। विवरणे ॥ आजीवे । वर्तने ।
कृष्यादिजीवने । अनुष्के द्यायांजी
विकायाम् ॥ कैशिक्यादौ ॥ यथा
। भारतीसाख्तौचैवकैशिक्यारभ
टीतत्रा । चतस्रोवृत्तयश्चैतायासु
नास्यंप्रतिष्ठितमितिभरतः ॥ शृङ्

वृत्ति :

गारेकैशिकीबीरेसाख्ख्यारभटीपु
नः । रसेरौद्रे चष्ठीभस्म वृत्तिसः बं
प्रभारती । चतस्रोवृत्तयोश्चैताः
सर्वनास्यस्यमाटकाः ॥ प्रवर्तने
॥ विधृती ॥ व्यवहारे ॥ वर्तनेऽन
या । वृत्तवर्तने । स्त्रियांक्तिन् । प्र
माणविपर्ययविकल्पनिद्रास्मृतिषु
पञ्चविधासु ॥ लज्जादिवृत्तीनाम
पिपञ्चस्वेवान्तर्भावः ॥ अर्थसन्निक
ष्टेन्द्रिये ॥ इन्द्रियाणां व्यापारे ।
विषयाकारवृत्तिपरिणामे ॥ वृत्ती
नामानन्यादत्रैववृत्तांसूत्रयतिपत
ञ्जलिः । वृत्तयः पञ्चतस्यक्लिष्टा
अक्लिष्टा इति । वृत्तयश्चित्तस्यप
रिणामविशेषाः । रागद्वेषादिके
शरूपाः । आसुरवृत्तयः क्लिष्टाः
। रागादिरहितादैववृत्तयोऽक्लि
ष्टाः । यद्यपिपञ्चस्वेवक्लिष्टानाम
क्लिष्टानामन्तर्भावः । तथापिक्लिष्टा
एवनिरोहव्याइतिमन्दबुद्धिंवारयि
तुंताभिः सहाक्लिष्टाउदाहृताः ।
नामधेयलक्षणाभ्यांवृत्तीर्विशदयि
तुं सूत्रघटकमाह । प्रमाणविपर्यय
विकल्पनिद्रास्मृतयः । प्रस्यद्धानु
नामागमाः प्रमाणानि । विपर्य
योमिथ्याज्ञानमतद्रूपप्रतिष्ठम् ।
अतद्रूपप्रतिष्ठम् । तस्यार्थस्ययद्रूपं
मतस्मिन्नरूपेप्रतिष्ठति । तस्यार्थस्य
यत्पारमार्थिकंरूपं नतत्प्रतिभा

वृत्तिनिरोधः

सयतीति यावत् । संशयोप्यतद्रूप
प्रतिष्ठत्वाग्निध्याज्ञानम् । यथास्या
गुर्वापुरुषावेति । शब्दज्ञानानुपा
तीवस्तुशून्योविकल्पः । अभावप्र
त्ययाल्लम्बनावृत्तिनिर्द्रा । अनुभू
तविषयाऽसम्प्रमोषः स्मृतिः ॥
तत्रप्रमाणविपर्ययविकल्पाजायद
वस्था । तएवयदानुभवबलात्प्रत्य
क्षायमाणाः सास्वप्नः । निद्रात्त्वसं
वेद्यमोनविषया । स्मृतिश्चप्रमाणविप
र्ययविकल्पनिद्रानिमित्तं तिव्याख्या
तावृत्तयः ॥ कृतत्तद्धितसमासैक
शेषसनाद्यन्तधातुरूपासुपञ्चसु ।
विच्छिन्नस्यप्रतिविधाने ॥ अप्रति
बन्धे ॥

वृत्तिज्ञानः । त्रि० वृत्तिहीने ॥

वृत्तिज्ञानम् । न० घटाकारज्ञाने ॥

यद्यपिवृत्तिज्ञानमपिस्वरूपज्ञान
मेव । तथापि० अन्तःकरणदेवैस्त
त्तथातथाभातीतिततोभेदः ॥

वृत्तिनिरोधः । पुं० वृत्तीनांप्रति
हनने ॥ तत्त्माधनं सूत्रयति भगवा
न्पतञ्जलिः । अभ्यासयैराग्याभ्यां
तन्निरोधः । इति । प्रकाशप्रवृत्ति
नियमरूपाणांचित्तवृत्तीनामभ्या
सयैराग्याभ्यांप्रतिहननं सनिरोधः
यथातीव्रवेगोपेतं नदीप्रवाहं सितुश्च
भ्यनेन निवार्यकुल्याप्रणयनेन क्षेत्रा
भिमुखं तिर्यकप्रवाहान्तरमुत्पाद्य

वृत्त्यनुप्रासः

ते । तथा वैराग्येणचित्तनद्याविषय
प्रवाहं निवार्य० समाध्यभ्यासेन० प्र
शान्तप्रवाहः सम्पाद्यते । एतदुक्तं
भवति । तासां विनिवृत्तबोद्धाभि
निवेशानामन्तर्मुखतयास्वकारणएव
चित्ते शक्तिरूपतयावस्थानम् । तत्र
विषयदोषदर्शनजीनवैराग्येण० तद्वै
मुख्यमुत्पाद्यते० अभ्यासेनचमुखज
नकशान्तप्रत्ययप्रवाहप्रदर्शनैर्नदारेण
दृढं स्थैर्यमुत्पाद्यतइत्याभ्यांभवतिचि
त्तवृत्तिनिरोधः ॥

वृत्तिभेदः । पुं० प्रवृत्तिनिमित्त
भेदे ॥

वृत्तिमान् । त्रि० वार्ते ॥ वृत्तिर
स्यास्मिन्वास्ति । मतुप् ॥

वृत्तिविषयः । पुं० व्रत्तिव्याप्ये ॥
आत्मनि ॥

वृत्तिविस्मरणम् । न० ध्यातृष्ये या
कारवृत्तिशून्ये । द्वैताननुसन्धा
ने ॥

वृत्तिव्याप्यत्वम् । न० विशिष्टशब्दा
दिप्रमाणबलात् । तत्तद्विषयाकारा
धीसमुन्नेषाभिव्यक्तत्वे ॥ ब्रह्मज्ञा
ननाशायवृत्तिव्याप्तिरपेक्षिता ॥

वृत्त्यः । त्रि० वरणीये ॥ वरणं० त्रिय
तेषां । वृज् वरणे । एतिस्तुशास्
वृहजुषः क्यप् ॥

वृत्त्यनुप्रासः । पुं० शब्दालङ्कारोन्तरे
। यथा । एकस्याप्यसकृत्परः । ए

वृथादानम्

कस्य • अपिशब्दादनेकव्यञ्जनस्य • हि
बहुक्तस्त्रोबासोदृश्यं वृत्त्यनुप्रासः
। यथा । युधिष्ठिरं हतवनिषने चरद्
त्यब • इयोः स्वरव्यञ्जनसमुदाययो
रेकादेवावृत्तिः ॥

वृचः । पुं० ध्वास्ते । अश्वकारे ॥ अ
रौ । शशौ ॥ त्वष्टुः पुत्रे दानत्रवि
शेषे ॥ वृजिनात् चातुमधुनायस्मा
च्छतोसिपुत्रक । तस्माद् वृच इति
ख्यातं तवनामभविष्यति ॥ घने ॥
शैलविशेषे ॥ वासवे । इन्द्रे ॥ वृ
चाति । वृञ् । बाहुलकात् चः
॥ वत्तंते । वृत्तवत्तंने । स्फायित
स्त्रीत्यादिनारक्त्वा ॥

वृचद्विट् । पुं० इन्द्रे ॥ वृचं द्वेष्टि ।
द्विषणप्रतीतौ । सत्सू द्विषेत्यादिना
क्लिप् ॥

वृचभोजनः । पुं० गरुडौरे । समष्टि
लायाम् । समठ • इ • गौ • दे • भा • ॥

वृचहा । पुं० इन्द्रे ॥ वृचं हतवान् ।
ब्रह्मभूणवत्रे पुक्लिप् ॥

वृचारिः । पुं० शक्र । इन्द्रे ॥

वृथा । अ • वम्ये । मुधा । अविधौ ।
निरर्थके ॥ यथा । वृथावृष्टिः समु
द्रस्य तप्तस्य भोजनं वृथा । वथादानं
समृद्धस्य नीचस्य मुक्तं वृथा ॥ नि
ष्कारणे ॥

वृथाजन्म । न • निरर्थके जनने ॥ *

वृथादानम् । न • परिहासनिमित्तं

वृद्धत्वम्

पण्डादिभ्यो देये ॥ धूर्त्तं वन्दिनिम
स्त्रे चकुर्वीत्ये कितवे शठे । चारचार
वचौरेषुदत्तं भवति निष्फलम् ॥

वृथामांसम् । न • देवतादिकमनुद्दि
श्यक्तैमांसि ॥ तद्गच्छन् प्र तत्त्वं भव
तीत्युक्तं बह्निपुराणे । यथा । वृथा
रेता वृथामांसी वृथावादी वृथामतिः
। निन्दको हि जदेवानां सप्रैता जाय
ते नर इति ॥

वृद्धः । पुं० वृद्धदारके । न • गन्धद्रव्य
विशेषे । शैलजे । शैल्ये । अश्मपुष्पे
। रन्दूष • छरीला • इत्यादिभाषाप्र
सिद्धे ॥ रूढे । त्रि • जीर्णे । प्रवय
सि । स्थविरे । जीने । गतयौवने
॥ सप्ततिवर्षानन्तरं वृद्ध उच्यते । य
था । वृद्धो जनेदुः स्वयतानि भुङ्क्ते
। इ • ॥ न तेन वृद्धो भवति येनास्य प
लितं शिरः । धीवैयुषाप्यधोयानस्तं
देवाः स्थविरं विदुरिति मनुः । वृ
द्धस्य प्रत्युत्थायाभिवादनं कार्यम् ॥
ज्ञे । पण्डते ॥ वर्द्धते स्म । वृधुवृ
द्धौ । गत्यर्थे तिक्त्वाः । यस्य विभाषि
तिनेट् ॥

वृद्धकाकः । पुं० काकीले । द्रोणका
के ।

वृद्धगङ्गा । स्त्री • कामरूपपीठस्य नदी
विशेषे ॥

वृद्धत्वम् । न • स्याविरि । वार्द्धक्ये ॥

वृद्धस्य भावः । तस्य भावस्त्वतली ॥

वृद्धसङ्घः

वृद्धदारकः । पुं० कृगलान्नाम् ।
विधारा० इ० भा० । वृद्धिदारकोऽ
स्मात् ॥ वृद्धत्वदारयतिवा ।
गबुल् ॥

वृद्धदारु । न० वृद्धदारके । विधा
रा० इ० भा० प्रसिद्धे ॥ यथा । वृद्ध
दारुद्वयंगील्यं पिच्छलं कफवातनु
त् । बल्यं कासामदोषघ्नं द्वितीयं स्व
ल्पवीर्यदम् ॥

वृद्धनाभिः । वि० उन्नतनाभौ । तु
गिडले । वृद्धाउन्नतानाभिरस्य ॥

वृद्धप्रपितामहः । पुं० प्रपितामह
स्यजनके ॥

वृद्धप्रपितामहौ । स्त्री० प्रपितामह
स्यजनन्याम् ॥

वृद्धवला । स्त्री० महासमङ्गाया
म् ॥

वृद्धवाहनः । पुं० आन्वृक्षे ॥ सुप
क्तावृद्धवाहनइतिकेचित् ॥

वृद्धविभीतकः । पुं० आम्नातके ॥

वृद्धश्रवाः । पुं० सुनासीरे । इन्द्रे
॥ वृद्धेभ्यः शृणोति । श्रुश्रवणे
। असुन् ॥ वृद्धेश्रवसीचस्येति-
वा । वृद्धेषु पण्डितेषु श्रवणश्रेय
स्येतिवा । । वृद्धात्तवस्यतेः
शृणोतिवा ॥

वृद्धश्रावकः । पुं० कपालिनि ॥

वृद्धसङ्घः । पुं० वार्त्तिके ॥ वृद्धानां
सङ्घः ॥

वृद्धिः

वृद्धिसूचकम् । न० इन्द्रतूले । यीप्र
हासि । मरुद्ध्वजे । बुठियाकासू
त० इ० भा० ॥

वृद्धा । स्त्री० गतवीवनायाम् । प
लिक्न्याम् । अरत्नाम् ॥ तदवस्था
कालीयथा । आषाढश्राववेदुला-
तरुषीचिंशतोमता । पञ्चपञ्चाश-
तः प्रौढावृद्धाभवतितत्परम् ॥
महाश्राविकायाम् ॥ अङ्गुष्ठे ॥

वृद्धाङ्गुलिः । स्त्री० अङ्गुष्ठे ॥

वृद्धिः स्त्री० वर्धने । स्फात्याम् ॥

विष्कम्भादिष्वेकादशेयोगे । तत्र
जातस्यफलं यथा । प्रसूतिकास्येदि
वृद्धियोगिनरः सुभोगी विनयान्व
तस्य । धनप्रयोगग्रहणे पुद्गलोविच
क्षणः स्यात्क्रयविक्रयाभ्यामिति ॥
अष्टवर्गोषधान्तरे । योग्यायाम् ।
ऋद्धौ । सिद्धौ । लक्ष्म्याम् ॥

अस्यागुणायथा । ऋद्धिर्द्धिश्च
मधुरासुस्निग्धातिक्लृणोतला । रु
चिमेधाकरीशं स्यात्कृष्णमहराप-
रा ॥ प्रयोगेष्वनयोरिकं यथालोभं
प्रयोजयेत् । यत्रयहातुमिष्टिः स्या
द्व्यमप्यत्रयोजयेदितिराजनिर्घण्टः
॥ ऋद्धिर्द्धिर्द्धोरुत्पत्तिलक्षणना
मगुणायथा । ऋद्धिर्द्धिश्चकन्दौ ।
ह्रीभवतः कोषयामले । श्वेतलो
मान्वितः कन्दोलताजातः सर-
न्ध्रकः ॥ स एव ऋद्धिर्द्धिश्चमे

वृद्धि :

दमप्येतयोर्ब्रुवे । तूलयन्विसमाऋ
 द्धिर्वाभावर्तफलाचसा ॥ वृद्धि
 स्तुद्विषावर्तफलाप्रीक्तामहर्षि-
 भिः । ऋद्धिर्योग्यंसिद्धिलक्ष्म्यौ
 वृद्धेरप्याह्वयादृमे ॥ ऋद्धिर्बल्या
 त्रिदोषघ्नीशुक्लामधुरागुरुः । प्रा
 येश्वर्यकरीमूर्च्छारक्तपित्तविनाशि
 नी ॥ वृद्धिर्गर्भप्रदाशीताह्वं हणीमधु
 रास्मृता । वृष्यापित्तास्रशमनी-
 क्षतकासक्षयापहा ॥ रात्रामप्यष्ट
 बर्गस्तुयतोयमतिदुर्लभः । तस्मा
 दक्षप्रतिनिधिर्गृह्णीयात्तद्गुणंभि
 षक् ॥ मुखश्लेष्मः प्रतिनिधिः ॥
 प्रतिनिधिमाह । मेदाजीवकका
 कोलीऋद्धिद्वन्द्वे पिचासति । व
 रीविदार्यश्वगन्धाराहीशुक्रमात्-
 क्षिपेत् ॥ मेदामहामेदास्थानेशता
 वरीमूलम् । जीवकपर्भकस्थाने
 विदारीमूलम् । काकोलीक्षीरका
 कोलीस्थानेऽश्वगन्धामूलम् । ऋ-
 द्धिद्वन्द्विस्थानेऽराहीकन्दंगुणै-
 स्तुल्यंक्षिपेत् ॥ कलान्तरे । वृद्धौ
 । लाभे । सूद । व्याज । दू । भा ।
 ॥ अभ्युदये ॥ समृद्धौ ॥ हर्षे ॥
 मुष्कवृद्धौ । कुरण्डरोगे । शै
 ल्ये ॥ धने ॥ समूहे ॥ नीतिवेदि
 नाक्षयाद्विषर्गान्तर्गतवर्गविशेषि
 ॥ क्वासाभावे ॥ वर्द्धनम् । वृधुवृ
 द्धौक्तिन् । वर्द्धतेऽनयावा ॥ उत्त

वृन्ताकम्

मर्गेनमूलधनातिरिक्त्याद्यधने ॥
 वृद्धिका । स्त्री । ऋद्धिनामौषधी ॥
 वृद्धिजीविका । स्त्री । अर्थप्रयोगे ।
 कुसीदे । ऋणदानजीविकायाम् ॥
 वृद्ध्याजीविका ॥
 वृद्धिजीवी । त्रि । कुसीदिके ॥ वृ
 द्ध्यर्थद्रव्यवृद्धिः । तथाजीवितुं
 शीलमस्य । णिनिः ॥
 वृद्धिदः । पुं । जीवके ॥ शुकरक-
 न्दे ॥ त्रि । वृद्धिदायिनि ॥
 वृद्धिश्राद्धम् । न । आभ्युदयिकश्रा
 द्धे ॥ नांटीमुखश्राद्धे ॥
 वृद्धोक्षः । पुं । जरह्वे । वृद्धवृ-
 षे ॥ वृद्धस्यासावुक्षाच । अचतुरे
 तिसाधुः ॥
 वृद्ध्याजीवः । त्रि । वृद्धिजीविनि ।
 कुसीदिके ॥ वृद्धिराजीवीजीवि
 काऽस्य ॥
 वृधसानः । पुं । मनुष्ये ॥ वर्द्धते ।
 वृधुः । ऋद्धिवृमन्दिहसिभ्यः
 किदित्यसानच् ॥
 वृन्तम् । न । फलपत्रादिर्येनधार्यते
 तत्र । प्रसवबन्धने । वैटा । वीटा ।
 दू । भा ॥ वृणीति । वृञ् । वा
 हुलकादस्त्रिधृषीतिक्तोनुम्व ॥ घ
 टीधारायाम् ॥ कुचाय । स्तन-
 मुखे ॥
 वृन्ताकम् । न । वार्ताकी । अस्यगु
 णायथा । वृन्ताकंकफपित्तकृत् ॥ अ

वृन्दारक :

पिच । वृन्ताकंखादुतीक्ष्णोष्णकटु,
पाकमपित्तलम् । ज्वरवातबला
सघ्नं दीपनं शुक्रलंघु ॥ तद्वलंका
फपित्तघ्नं वृद्धं पित्तकरं गुण ॥ वृ
न्ताकं पित्तलं किञ्चिद्द्वारपरिपाचि
तम् । कफमेदेनिलामघ्नमथ्यर्थं
लघुटीपनम् । तदेव हि गुरुस्निग्धं
सतैलं लवणान्वितम् ॥ अपरं श्वेतवृ
न्ताककुक्कुटागडसमं भवेत् । तदर्श
स्मृतिशेषेण हितं हीनघ्नपूर्वतः ॥
पूर्वतः कृष्णात् ॥ भोजनं धिगवृ
न्ताकं वृन्ताकं धिगवृन्ताकम् । सवृन्तं
धिगतैलाद्यं सतैलं धिगरामठम् ॥ स
र्वासांशकजातीनां वृन्ताकंशाकना
यकम् ॥

वृन्ताकी । स्त्री । वार्ताक्यां ।

वृन्तिका । स्त्री । वृन्तितायाम् । कटु,
क्याम् ॥

वृन्दः । पुं । दशार्बुदे । शतकोटी ।
महावर्बुदे । अजे ॥ न । समूहे ॥ वृण्यते
वृणभक्ते । वृन्दाद्यद्येति साधुः ॥

वृन्दा । स्त्री । तुलस्थाम् ॥ जलन्यरस्य
पत्रागम् ॥ केदारराजकन्धायाम्-
॥ राधाषोडशनामान्तर्गतनामवि
शेषे ॥

वृन्दारः । त्रि । मनोज्ञे ॥

वृन्दारकः । पुं । अमरे । देवताया-
म् । सुरे । प्रशस्तं वृन्दयस्यसः ।

शृङ्गवृन्दाभ्यामारकन् । स्त्रियांसूत

वृश्चिक :

कापुत्रिकावृन्दारकाणां वितिबत्तव्य
मिति । वृन्दारका । वृन्दारिकीक्षुभ
यम् ॥ यूथपती ॥ यथा । वृन्दा
रकः । सुरेश्रेष्ठे मनोज्ञे यूथपातरी
तिव्याडिः ॥ चि । मनोज्ञे ॥
श्रेष्ठे ॥

वृन्दावनम् । न । स्वनाम्नाप्रसिद्धे
तीर्थे विशिषे ॥ वृन्दावने केशजालमु
मानाम्नीचदेवता । भृतीशोभैरव
स्तत्र सर्वसिद्धिप्रदायकः ॥ इ
त्यागमः ॥ वृन्दाय च तपस्तेपेतत्तु
वृन्दावनं स्मृतम् । वृन्दया च कृता
क्रीडातेन वामुनिसत्तम ॥ इतिपु
राणम् ॥ वृन्दायावनम् ॥

वृन्दावनेश्वरकः । पुं । श्रीकृष्णे ॥

वृन्दावनेश्वरी । स्त्री । राधायाम् ॥

वृन्दिष्ठः । त्रि । अतिवृन्दारके ॥ अथ
मेषामतिशयेन वृन्दारकः । इष्टन् ।

प्रियस्थिरेति साधुः ॥

वृन्दीयान् । त्रि । वृन्दारकतरे ॥ अथ
मनयोरतिशयेन वृन्दारकः । ईयसु
नि । प्रियस्थिरेति वृन्दारकस्य वृन्दा-
देशः ॥

वृशः । पुं । आर्द्रके ॥ मूले ॥ वृणो
ति ॥ वृज् । जनिदेत्यादिनाश
क ॥ उन्दुरी ॥

वृशा । स्त्री । औषधीविशेषे ॥

वृश्चिकः । पुं । अली । द्रुणे । विष्णुः ॥

इ । भा । प्र । वृश्चिकविषस्य लक्षणं

वृश्चिपत्नी

यथा । दहत्यग्निरिवादीचभिन-
तो.वार्द्धमाशुव । वृश्चिकस्यविषं
यातिपश्चाहंशाऽवतिष्ठते ॥ औषध-
न्तु । जीरकस्यकृततः कल्कीघृतसै-
न्धवसंयुतः । सुखिण्णोमधुनालेपा
वृश्चिकस्यविषंहरत् ॥ गन्धमाघ्राय
मृदितसूर्यावर्तदलस्यतु । वृश्चिके
नमरोविद्धः क्षणाद्भवतिनिर्विषः

अष्टमराशौ ॥ तल्लग्नजातस्यफ-
लंयथा । वृश्चिकोदयसञ्जातः शौ-
र्यवानतिदुष्टधौः । भवेद्विज्ञानस-
म्यन्नेविद्यहीसुभगः सुधीः ॥ शू-
ककीटे । शुथपोका. इ.भा.प्र.
॥ आपधीविशेषि ॥ वृश्चति । आत्र
सूच्छं दमे । वृश्चिकृषाः किकन् ।
यहिज्येतिसम्प्रासारणम् ॥

वृश्चिकप्रिया । स्त्री. पूति कायाम् ॥
वृश्चिकर्षी । स्त्री. आखु, कर्णाम् ॥
वृश्चिका । स्त्री. क्षुद्रक्षुपविशेषि ।
नखपर्णाम् । पिच्छिलायाम् । अ-
लिप्रियायाम् ॥

वृश्चिकाधिपः । पुं. मङ्गलि ॥
वृश्चिकाली । स्त्री. क्षुपविशेषि
वृश्चिपत्याम् । विषघ्न्याम् ।
सर्पदंष्ट्रायाम् । भूरिदुग्धायाम् ।
भासुरपुण्यायाम् । बिकाटी.इ.
गौ.भा. ॥ वृश्चिकालीविषघ्नी
तुकासमारुतनाशिनी ॥

वृश्चिपत्नी । स्त्री. वृश्चिकाल्याम् ॥

वृषः

वृश्चीरः । पुं. श्वेतमूलपुनर्नवा-
याम् ॥

वृषः । पुं. धर्मः ॥ वर्षतिफलम् । वृ-
षुश्रेष्ठेसैचनेच । द्रुगुपधितिकः ॥
वर्षणात्सर्वकामानांधर्मोवृषः

इतिशङ्करभाष्यम् ॥ बलीवर्द्धे ।

उच्चणि । भद्रे । ऋषभे । वृषभे ।

अनडुहि । सौरभये । गवि ॥ शि

ववाहनवृषस्यस्वरूपंयथा । शृङ्गायु

धः शुद्धकायश्चतुष्पादसितक्षुरः

। बृहत्ककुत्क्षणापुच्छः श्यामस्कं

धोवृषः । स्मृतइति ॥ वृषोत्सर्गं

वृषि ॥ तल्लक्षणंयथा । चरणानिमु

खंपुच्छंयस्यप्रवेतानिगीपतेः ।

लाक्षारससवर्णंश्चतनीलमितिनि

र्दिशेत् ॥ एवंविधवृषाभावेऽन्यो

वृषभोयोयस्योपादेयः सौप्युक्तः ।

वर्णतस्ताम्रकपिलोब्राह्मणस्यप्रशस्य

ते । तथा । श्वेतोदरः कृष्णपृष्ठो

ब्राह्मणस्यप्रशस्यते ॥ क्षिग्धरत्नेनव

र्णोन्नतचियस्यप्रशस्यते ॥ काष्ठना

भेनवैश्यस्यकृष्णोनाप्यन्यजन्मनः ॥

इति । वृषोत्सर्गकालश्चअशौचान्त

द्वितीयदिनम् । कार्त्तिकीचैशीरे

वतीयुताश्विनपूर्णिमाचेति ॥ शृ

ङ्ग्याम् ॥ चतुर्विधपुरुषमध्येपुरु

षविशेषि ॥ तल्लक्षणन्तु । बहुगुण

बहुबन्धः शीघ्रकामोऽनदाहः सक

लरुचिरदेहः सत्यवादीवृषोयमि

वृषचक्रम्

ति । तावु रिसंज्ञे द्वितीयराशौ
एतद्राशिजातफलं यथा । स्थिरम
तिंसुमतिकमनीयतांकुशलतां हि-
न्वन्नामुपभोगताम् । वृषगती हि म
गुभृशमादिशित्सुकृतिनः कृति-
नसुखान्यपि ॥ तस्मिन्जातस्य फ
लम् । वृषलम्भे भवेज्जातो गुरुभक्तः
प्रियंवदः । गुणीकृती धनी लुब्धः शु-
रः सर्वजनप्रिय इति ॥ उत्तरपद-
स्यः श्रेष्ठे ॥ वासि । वासके ।
चटूरुषे ॥ मूषिके ॥ शुक्ले ।
वास्तुस्थानभेदे ॥ रिपौ । कामे ॥
बलवति ॥ ऋषभनामौषधे ॥ व-
र्षति फलमधुकामादीन् । वृषु ।
इगुपधितिकः ॥ वृष्यप्रयोगे । श्री-
कृष्णे ॥ पुष्ये ॥ वत्सविशेषे ।
यथा । कीट्रवाः शालिमुद्गाश्च
सक्तुमाषास्तथैव च । महार्धे जाव-
ते सर्वे वृषिचसुरवन्दिते ॥ १५ ॥ न-
जषे । पिच्छे ॥ वेतसे ॥ चि । पु-
ष्यवति ॥

वृषवर्षी । स्त्री । सुदर्शन्यायाम् । सु-
दर्शनगुलुषु । इ । गौ । भा ।
वृषकस्मा । पुं । भगवति । वृषाध-
र्म्मलक्षयंकस्माद्य ।
वृषकेतुः । पुं । कर्ष्यपुत्रे ॥
वृषगन्धा । स्त्री । चजान्त्याम् ॥
वृषचक्रम् । न । कृषिकर्मीकृषका-
रचक्रे ॥

वृषपर्षी

वृषणः । पुं । मूष्के । चण्डकोषि ।
वृषणौभवतः सारौकफाच्छुमांस-
मेदसाम् । वीर्यवाहिश्चिराधारौ व-
षणौ पुरुषावही । स्वूललिङ्गादरि-
द्रः छाहुः स्यैकवृषणौभवेत्
विषमेक्षीचसुलोबै नृपः स्याद्वृष-
णिसमे ॥ प्रलम्बवृषणोत्पायुर्निर्द्रव्यो
मच्चिभिर्भवेत् ॥ वर्षति । वृषुसे-
चने । बाहुलकाल्प्युः । बहुल-
मन्यचेतियुज्वा । संज्ञापूषं कत्वा
द्रुवाभावः ॥

वृषणशत्रुः । पुं । इन्द्रशत्रो । उच्चैः
श्रवसि । श्वेतहये ।

वृषणवसु । न । इन्द्रकवने । गन्दने
। कन्दसारे ।

वृषदंशकः । पुं । चासुभुजि । वि-
डाले ॥ वृषान्मूषिकान्दशति ।
दंश । कर्मस्थाय । स्वार्थेकम् ॥

वृषध्वजः । पुं । वृषाह्ने । शिवे ॥ व-
षीध्वजश्चिह्नमस्य ॥ ईरम्भे ॥ पुष्य-
कर्मणि ॥

वृषा । पुं । कर्षे ॥ महेन्द्रे ॥ वृषभे
। तुरगे ॥ वर्षति । वृषु । कनिन्-
युवपितृशिराजौद्यादिना कनिन्-

वृषनाशनः । पुं । विडङ्गे ॥

वृषपतिः । पुं । शिवे ॥ वष्टे ॥

वृषपचिक्वा । स्त्री । वस्तान्नाम् । च-
वान्नाम् ॥

वृषपर्षी । स्त्री । वृषविशेषे । दध्या

वृषल :

ल्याम् । चक्राङ्ग्याम् । सुदर्शना
 याम् । पुराती० इ० गी० भा० ॥ आ
 खुपण्याम् ॥
 वृषपत्न्या । पुं० चम्बकसूदने । शम्भौ
 । ईशे ॥ दैवप्रभेदे । शृङ्गारिणि ॥
 कशिरौ ॥ वृषरूपादिपवांस्यस्य ॥
 वृषभः । पुं० श्रेष्ठे ॥ गवि । वृषे ॥
 घोषधीभेदे । शृङ्ग्याम् ॥ वर्षति
 मूचे यभूमिसिद्धति । वृषु० । ऋ
 षिवृषिभ्यांकिदित्त्वभच् । आदिषि
 ने । कर्त्तरन्त्रे ॥
 वृषभगतिः । पुं० रैरिहाणे । शम्भौ
 । वृषभे भगतिर्यस्य ॥
 वृषभध्वजः । पुं० महेश्वरे । शिवे ।
 वृषभोध्वजश्चिह्नमस्य ॥
 वृषभाक्षः । पुं० श्रीकृष्णे ॥ सर्वका
 माभिवर्षकेष्विषीयस्यसः । बहु
 व्रीहावितिष्व् । वृषभोधर्मादृष्टि
 रस्यवा ॥
 वृषभाक्षी । स्त्री० इन्द्रवारुण्याम् ॥
 वृषभानुः । पुं० सुरभानुपुत्रे । राधि
 कापितरि ॥
 वृषभासा । स्त्री० अमरावत्याम् ॥
 वृषयः । पुं० आश्रये ॥ वृषीति । वृ
 ञ्बरणे । वृष्टोः पुक्दुक्वितिक्
 यन्०धातोः पुनागमश्च ॥
 वृषलः । पुं० शृङ्गने ॥ शृङ्गे । चन्द्र
 गुप्तनृपे ॥ बालिनि । तुरगे ॥ अधा
 मिंके ॥ वृष्यते० वर्षतिवा । वृषु०

वृषली

। वृषादिभ्यश्चिदित्कलः ॥ वृषं
 धर्म्मलुनातिषाः लूञ्० । अन्ये
 भ्योपीतिङः ॥ वृषंलातिषा । ला०
 । कः ॥ वृषादिभगवान्धर्मस्तस्य
 यः कुरुतेह्यलम् । वृषलंतंविदुर्देवा
 स्तस्माद्धर्मनलोपयेत् ॥
 वृषलपतिः । पुं० शृङ्गे० चोराणांरा
 त्रि ।
 वृषलवृत्तिः । पुं० शृङ्गेपत्न्यवृत्तौ ॥
 वृषली । स्त्री० शृङ्गायाम् । जातित्वा
 न्डीष् ॥ स्त्रीमात्रे ॥ निरुक्तश्चकु
 वंति । वृषस्यन्तीचपलयतिभर्त्ता
 रमिति० वृषली० ब्राह्मणस्यपरिषी
 ताब्राह्मण्यपिवृषलीति० आद्धभुग्
 वृषलीतल्पमित्यचकुञ्जकभट्टः ॥
 बन्धातुवृषलीज्ञेया० वृषलीतुमृत
 प्रजा । अपरावृषलीज्ञेयाकुमारी
 यारजस्वला ॥ पितृगृहेष्विवाह
 तायांरजस्वलायांकन्यायां ॥ यथाऽ
 चिकाश्रयपौ । पितुर्गेहेवयाकन्या
 रजः पश्यत्यसंस्कृता । भूबहत्या
 पितृसत्याः साकन्यावृषलीस्मृता
 ॥ यस्तुतांवरयेत्कन्यांब्राह्मणोऽज्ञा
 नदुर्वलः । अश्राद्धेयमपाङ्क्तंयं
 तंश्रियाहृषलीपतिमिति ॥ स्वपतिं
 परित्यज्यपरपतिगामिन्याम् । य
 था । स्ववृषंवापरित्यज्यपरवृषे० वृ
 षायते । वृषलीसाहिविज्ञेयानशु
 द्रीवृषलीभवेदिति ॥

वृषाकपायी

वृषलीपतिः । पुं० सवर्णामपरिचीय
कृतशूद्राविवाहे ॥ वृषल्याः पतिः
॥ यस्तुतांबरयेत्कन्यात्राह्मणोऽज्ञा
नदुर्बलः । अथाद्यमपाङ्क्यंतंवि
द्याहृषलीपतिम् ॥ यदिशूद्रां व्रजेद्वि
प्रोवृषलीपतिरेवसः । तांपितुर्गृ
हेसञ्जातरजस्काम् ॥

वृषलीफेनः । पुं० शूद्रायाअधररसे ॥
वृषलोचनः । पुं० मूषिके ॥ त्रि०
वृषनयने ॥

वृषवाहनः । पुं० शिवे ॥

वृषशत्रुः । पुं० विष्णौ ॥ इ० त्रि० पः
॥ बिडाले ॥

वृषमृक्की । पुं० भृङ्गरोले ॥

वृषस्यन्ती । स्त्री० कामुक्याम् । मैथु
नेच्छावत्याम् ॥ वृषनरं० शुकलंवा
० इच्छत्यात्मनः । सुपचात्मनः
क्यच् । अश्वक्षीरवृषलवणानामा
त्मप्रीतीक्यचौतिमुक् । लटः श्ल
। उगितश्चेतिडीप् ॥

वृषा । स्त्री० मूषिकपण्याम् ॥ कपि
कच्छाम् ॥ वर्षति । वृषेरिगुपधेति
कः । टाप् ॥

वृषाकपायी । स्त्री० श्रियाम् ॥ गौर्या
म् ॥ वृषाकपिः स्त्रीतिपुंयोगार्थे०
वृषाकप्यग्निकुसितकुसिदानामुदा
त्तइत्येकारादेशोऽप्यच् ॥ वर्याम्
। शतावर्याम् ॥ जीवन्त्याम् ॥ श
च्याम् ॥ स्वाहायाम् ।

वृषाकृतिः

वृषाकपिः । पुं० हरे । स्मरहरे ॥
कृष्णे । बामुदेवे ॥ वर्षणात्सर्वका
मानांधर्मीवृषः । कात्तोयात्भू
मिमपोदितिकपिर्वराहः । वृषत्या
त्कपिरूपत्वाच्चवृषाकपिः । कपि
र्वराहश्चेष्टश्चधर्मश्चवृषउच्यते ।
तस्माद्वृषाकपिंप्राहकश्यपोमांप्रजा
पतिरितिमहाभारतम् ॥ जातवे
दसि । अम्नौ ॥ वृषंधर्मेनकम्प
यति । कपिकिञ्चिच्चलने । कु
ण्डिकम्प्यानलोपश्चेति० इः । वृ
षाद्धर्मादाकम्पयतिदुष्टानितिवा
॥ यहा । वर्षतिकामान् । वृषु०
। इगुपधेतिकः । चाकम्पयतिपा
पानि । पूर्वबद्धिः । वृषश्चासा
वाकपिश्च ॥ यहा । वृषाद्वन्द्रेण
कम्पते० चाकम्पतेवाऽस्मात् ॥ य
हा । वृषाधर्मी० वृषाद्वन्द्रेणा० क
पिरिववशियस्य ॥ यहा । वृषरक्षकः
कपिर्वराहः । शाकपार्थिवादिः
। अन्येषामपीतिदीर्घः ॥ यहा ।
वृषाद्वन्द्रेण० अकम् वृषाकम्पिय-
ति० पिगतौ । अस्तर्भावितण्यर्थी-
वा । इन्द्रदुःखंप्राप्नोति० प्रापय
तिवःदैत्यान्० रक्षकत्वात् । विचि
संज्ञापूषकत्वाद्गुणः । क्षिपितु
आगमेशास्त्रस्यानिच्छत्वाद्गुणः ॥

वृषाकरः । पुं० माषे ॥

वृषाकृतिः । पुं० विष्णौ । नारायणे ।

वृषात्सर्गः

धर्मार्थात्कृतिरस्य ॥ वृषशब्दस्ता
दर्थ्ये • आकृतिराकारः शरीरम्
। वृषार्थाधर्मार्थात्कृतिः शरीर
मध्येति ॥

वृषाङ्कः । पुं० शङ्करे ॥ साधी ॥ वृ
षः अङ्गश्चिह्नमस्य ॥ भङ्गातके
॥ महङ्गके ॥

वृषाङ्कः । पुं० डमरुवाद्ये ॥ इ०
श० र० ली ॥

वृषाङ्कनः । पुं० शिवे ॥ इ० त्रि०
षः ॥

वृषाङ्कः । पुं० महाकाले ॥ इ०
त्रि० षः ॥

वृषाधिपः । पुं० शुक्यहे ॥ वृषस्य
राशिविशेषस्यधिपः ॥

वृषान्तकः । पुं० जनाहने ॥ वि
डाले ॥

वृषायणः । पुं० अटके ॥ इ० हा०
ली० ॥

वृषासनः । पुं० शिवे ॥ वृषोबली
बर्हः आसनंयस्य ॥ वृषरूपआ
सने ॥

वृषाहारः । पुं० विडाले ॥ वृषाम्
षिकआहारीऽस्य ॥ इ० हा० ली० ॥

वृषी । पुं० मयूरे ॥ इ० श० ला० ॥

वृषी । स्त्री० यतीनामासने । व्रतिवि
ष्टरे ॥ वर्षतिमुखम् । वृषु० ।

इगुपधेतिकः । गौरादिः ॥

वृषोत्सर्गः । पुं० आवादीवत्सतरी

वृष्टिभूः

चतुष्टयसहितत्रिशूलचक्राङ्कितवृष
प्यागे ॥

वृष्टः । त्रि० सिक्रे ॥ वृषेः क्तः ॥

वृष्टिः । स्त्री० वर्षे । मेघाञ्जलपत
ने । वर्षणे ॥ वर्षणम् । वृषु० ।
स्त्रियांक्तिन् ॥ भाग्याख्यायाम्
तुष्टौ ॥

वृष्टिघ्नी । स्त्री० भृङ्गपरिष्कारायाम् ।
सूक्ष्मलायाम् ॥ त्रि० वृष्टिना-
शके ॥

वृष्टिजीवनः । पुं० देवमातृकेदेशे ॥
वृष्टिजीवनंयस्यसः ॥ वृष्ट्याजीव
नंयत्रवा ॥

वृष्टिप्रमाणम् । न० मेघाञ्जलपतनेयत्ता
याम् ॥ यथा । द्रोणोपसृनिमित्तग
र्भे • वीण्याठकानिपवनेन । षड्विद्यु
तानवाधैः स्तनितेनहादशप्रसवः ॥
इतिवराहीतौ वृष्टे राठकद्रोणप्रमा
णपरिज्ञानपराशरआह । आठका
चतुरोद्रोणमपांविद्यात्प्रमाणतः ।
धनुः प्रमाणमेदिन्यांविद्याद्द्रीणा-
भिवर्षणम् ॥ समेविंशाङ्गुलाना
हेद्विचतुष्काङ्गुलीच्छिते । भारडे
वर्षतिसम्पूर्णं • त्रियमाठकवर्षण
म् ॥ तथाचाचार्य्यः । हस्तवि
शालंकुण्डकमधिकृत्याम्बुप्रमाण
निर्देशः । पञ्चाशत्पलमाठकमने
नमिनुयाञ्जलंपतितमित्ति ॥

वृष्टिभूः । पुं० भेके ॥ वृष्टौभवति ।

वृहच्चक्षुः

भू० । भुवः संज्ञान्तरयोरिति-
क्लिप् ॥

वृष्णिः । पुं० बादधि ॥ मेघे ॥ श्रीकृ-
ष्णि ॥ वर्षति । वृषु० । स्रवृषि
भ्यांकिदितिनिः ॥ वि० पाषण्डे ॥
चण्डे ॥

वृष्णिगर्भः । पुं० श्रीकृष्णि ॥ वृष्णा
धीगर्भेयस्यसः ॥

वृष्यः । पुं० माघे ॥ न० बाजीकर
णे ॥ त्रि० शुक्रवृहिकारकौषधा
दौ ॥ वृष्यते । वृषु० । विभाषाक्त
वृषोरितिक्यप् । पक्षे ग्यतितु० व
र्ष्यम् ॥ वृषायहिते ॥ वृषायका
मुकायहितम् । खलयवमाषिति-
यत् ॥

वृष्यकन्दा । स्त्री० विदार्याम् ॥

वृष्यगन्धा । स्त्री० वृषदारके ॥

वृष्यगन्धिका । स्त्री० अतिबलायाम् ॥

वृष्यवल्गिका । स्त्री० विदार्याम् ॥

वृष्या । स्त्री० ऋद्धिनामौषधे ॥ शता
वर्याम् ॥ आमलक्याम् ॥

वृषी । स्त्री० व्रतिनामासने ॥ ब्रह्म
चार्यायासने ॥ ब्रुवन्तः सौदम्य
स्याम् ॥ पृषादरादित्वाद्ब्रुवच्छ
द्भ्रुवृ० चादेशः । अन्येष्वपीत्य
धिकरणेडः ॥

वृहच्चक्षुः । पुं० महाचक्षुशाकेपक्षि
विशेषे । दीर्घपादे । कुलङ्ग-
भा० ॥

वेगवती

वृहच्चित्तः । पुं० बीजपुरे ॥

वृहच्छक्तः । पुं० चिङ्गटमस्ये ॥

वृहच्छुकः । पुं० दावाघाटी । कठ
कीरवा० इतिख्यातेखगे ॥

वेकटः । पुं० वैकटिके । मणिकारे ।
मणिकारा० इ० भा० प्र० भेकटी० इ०
गौ० देशभाषाप्रसिद्धे मस्ये ॥ यू
नि । जाततोरुग्ये ॥ विदूषके ॥

वेगः । पुं० जवे । रंइसि । रये ।
स्यदे ॥ प्रवाहे । ओघे । धारायो
म् ॥ किम्पाके । महाकालफले ॥
रेतसि ॥ मूत्रादिप्रवृत्तौ ॥ यथा ।
वेगान्नधारयेज्जातुविद्युन्मूत्रक्षवष्टट-
क्षुधाम् ॥ अपिच । वेगरोधीनक
त्तव्योद्यन्यचक्रोधवेगतः ॥ पुन
श्च । स्वभावतः प्रवृत्तानांमलादी
नांजिजौविषुः । नवेगान्धारयेद्द्वी
रः कामादीनाञ्चधारयेदिति ।
पृथिव्यादिवतुष्टयमनोवृत्तिसंस्का
रे । वेजनम् । त्रैविजौभयचलन
योः । घञ् ॥

वेगनाशनः । पुं० श्लेषणि ॥

वेगवान् । पुं० ईश्वरे ॥ वि० वेगि
नि ॥ वेगोज्जीव्यास्ति । मतुप ॥

वेगवती । स्त्री० अर्द्धसमवृत्तभेदे ॥
यथा । त्रिषमेप्रथमाक्षरहीनंदाध
कमेवहिवेगवतीस्यात् ॥ यथा ।
स्मरवेगवतीव्रजरांमाकेशववंशरवे
रतिमुग्धा । रभसाद्गुरुगुणव

वैषि :

नीकेलिनिकुञ्जगृहायकगाम् ॥
 वेगसरः । पुं० वेगिहये ॥
 वेगितः । चि० सञ्जातवेगे । वेगवि
 शिष्टे ॥ वेगः सञ्जातोस्य । ता
 रकादिच्चादितच् ॥
 वेगो । पुं० श्येनपक्षिषि ॥ चि० वेग
 बति । तरस्त्रिनि । जाङ्गिके ॥
 चतिशयितोवेगोस्य । अतद्गुनिः ॥
 वेगिहरिथः । पुं० श्रीकारीमृगे ॥
 वेङ्कटः । पुं० द्रविडदेशस्थेऽचलवि
 शेषे ॥
 वेवा । स्त्री० मूल्ये ॥ विचिर्० ।
 अच् । टाप् । वेवामूल्यस्रवेत-
 नमितिहलायुधः ॥
 वेजानी । स्त्री० सोमराण्याम् ॥
 वेजितः । चि० भीते ॥
 वेडम् । न० सान्द्रविष्णुचन्दने ॥
 वेडा ।) स्त्री० नौकायाम् ॥
 वेडी ।)
 वेणः । पुं० अज्ञात्सुनीथायामुत्पन्ने
 पृथोः पितरिः ॥ सत्पुत्रेणतु
 जातेनवेणोपिचिद्विशययी । पुत्रा
 कोनरकात्चातः सतेनसुमहात्म
 नेतिविष्णुपुराणम् ॥ वणं सङ्कर
 जातिविशेषे ॥ यथा । वैदेहकेन
 त्वम्बष्ठामुत्पन्ने । वेणु उच्यत इतिम-
 नुः ॥
 वेणा । स्त्री० भारतवर्षेऽनदीविशेषे ॥
 वेणिः । स्त्री० वेण्याम् ॥ वेति०

वेणु :

वीयतेषा । वीगतिव्याप्तिप्रजनका
 नृत्यसनखःदनेषु । वीज्याज्वरिभ्यो
 निः । बाहुलकात्स्वम् ॥ यथा
 । वेणति । वेणु० । इन् ॥
 वेणिवेधिनी । स्त्री० जलोकायाम् ॥
 वेणी । स्त्री० केशबन्धे । प्रवेण्याम् ।
 प्रेषितभर्तृकादिधार्यकेशरचनावि
 शेषे ॥ यथा । जटानेयंवेणीकृत
 कचकलापिनगरलंगलिकस्तूरीयंशि
 रसिशशिरेखानतिलकम् । इयं
 भूतिर्नाङ्गेप्रियविरहजन्माधवलि
 मापुरारातेर्भान्त्याकुमुमशरकिंमां-
 व्यययसि ॥ देवताडे ॥ नद्यादेर
 न्तरे ॥ सेती ॥ प्रवाहे ॥ मेण्या
 म् ॥ नदीविशेषे ॥ वेणति । वे
 णु गतिज्ञानचिन्तानिशामनयादि
 चग्रहणेषु ॥ इन् । कृदिकारा
 दितिडीष् ॥
 वेणौरः । पुं० परिष्टवृक्षे ॥
 वेणुः । पुं० नृपविशेषे । त्वक्सा
 रे । वंशे ॥ वंशवाद्ये ॥ यथा ।
 महानन्दस्तथानन्दाविजयोधजयस्त
 था । अत्वारउत्तमावंशामतङ्ग-
 मुनिसम्मताः ॥ दशाङ्गुलीमहा-
 नन्दानन्दएकादशाङ्गुलः । द्वाद
 शाङ्गुलमानस्तुविजयः परिकीर्त्ति
 तः । चतुर्दशाङ्गुलिमितोजयइत्य
 भिधीयते ॥ वेणति । वेणु गत्या
 दौ । बाहुलकादुः ॥ यथा । अ

वेतस :

जति । अजिवृरीभ्यानिच्चैतिषुः ।
अजीर्णी ॥

वेणुकम् । न० तोत्रे । गजस्यतीदनद
ण्डे । वेणुनानिर्घृत्तम् । निर्वृत्ते
क्षयूतादिभ्यद्रतिठक् । वसुसुक्ता
न्तात्कः । संज्ञापूर्वकत्वान्नव
द्विः ॥

वेणुकर्करः । पुं० करीरवृक्षे ॥

वेणुजः । पुं० वेणुयवे ॥

वेणुदारी । पुं० नरकात्मजे वाणा
सुरात्मजे ॥

वेणुध्वः । पुं० धैणविके । वंशीवाद
के ॥ वेणुधमति । ध्मा० आतीनु
पसर्गेकः ॥

वेणुपत्री । स्त्री० वंशपत्रीवृक्षे ॥

वेणुयवः । पुं० वंशतण्डुले । वंशयवे ॥

वेणुवादः । पुं० वैणुके ॥

वेणुबीजम् । न० वंशयवे ॥

वेणवा । स्त्री० तीर्थविशेषे ॥

वेणवासङ्गमः । पुं० तीर्थविशेषे ॥

वेतः । पुं० वेते ॥ इ० रा० नि० ॥

वेतनम् । न० कर्मकरस्य भृत्यैः । कर्म
ग्यायाम् । विधायाम् । भृत्यायाम्
। निर्वेशे । कामकरा इ० इ० भा० ॥
वीवनीपाये । आजीवे ॥ रूप्ये ॥
वीयतेऽनेन । वीगत्यादौ । वीपति
भ्यांतनन् ॥

वेतसः । पुं० लताविशेषे । रथे । अ
भ्रपुष्पे । विदुले । शीते । बानीरे ।

वेच :

वञ्जुले । वेत० इ० भा० ॥ अत्रभावप्र
काशः । वेतसीविदुलीनस्त्रिवञ्जु
लीदीर्घपत्रकः । नादेयीगन्धपत्र
सजलोकासम्भृतस्तथा ॥ नदीकूल
प्रियस्त्वन्थः सुशीतोघनपुष्पकः
। जलजातस्तोयकामोविदुलोजलवे
तसः ॥ वेतसः शीतलीदाहशो
थार्श्यानिरुग्त्रणान् । इन्तिबीस
पंक्कृत्त्रापित्ताश्मरिकफानिलान्
॥ अयनम् । इग्० । नपुंसकवृत्ति
क्तः । वाविकल्पस्य इतंज्ञानं क्ष
ति । षोचन्तकर्मणि । आतीनुपेति
कः ॥ यदा । जयते । वेञ् । वेञ्
स्तुट्चेत्यसच् । वाहुलकादात्त्वंन ॥

वेतसाम्नः । पुं० अम्लवेतसे ॥

वेतसी । स्त्री० वेतसे ॥

वेतसीका । स्त्री० तीर्थविशेषे ॥

वेतस्वान् । त्रि० बहुवेतसेदेशे ॥ वेत

साः सत्यत्र । कुमुदनडवेतसेभ्यो

ड्मत्तुप् । मादुपधायाद्वृत्तिवः ।

वेतालः । पुं० ईश्वरहारपाले ॥ भू

ताधिष्ठितशवे ॥ अकस्मान्नभस्या

भासमानेभूतविशेषे ॥ शिवमयाधि

पविशेषे ॥

वेत्ता । त्रि० वेदितरि । ज्ञातरि ॥

वेत्ति । विद्० । लृच् ॥

वेचः । पुं० वेते । योगिदण्डे । सु

दण्डे ॥ वीयते । वीगत्यादिषु ।

गुध्रवीपद्विषचीत्यादिना० चः ॥ वं

वेद :

श्रे ॥ फलिन्याम् ॥ पुं० असुरविशेषे ॥

वेचधरः । पुं० द्वारपाले ॥

वेचधारकः । पुं० द्वाः स्थिते ॥

वेचवान् । चि० वेचधारके ॥

वेचवती । स्त्री० नदीविशेषे ॥ सातुमा

लदेशात् ॥ कालपीसमीपेयमुनायां

मिलिता ॥ वेचासुरमातरि ॥ वेचा

णिसन्त्यस्याम् ! मतुप् । डीप् ॥

वेचावती । स्त्री० वेचवत्यांनद्याम् ॥

वेचासनम् । न० वेचनिर्मितासने ।

चासन्द्याम् ॥ स्याद्वेचासनमासन्दी

ति० द्विमचन्द्रः ॥

वेचासुरः । पुं० असुरविशेषे ॥

वेची । पुं० द्वारपाले ॥ चि० वेचयुक्ते ॥

वेदः । पुं० आस्त्राये । श्रुती । क्रमो

पगृहीतवर्णात्मन्यपौरुषेयवाक्ये ॥

वेदयतिबोधयतिआत्मानम् । विद

ज्ञाने । इत्यतोऽप्यात्पचाद्यच्

॥ नार्थबुद्धावेदसृष्टिः कालिदासा

दिवाक्यवत् । किन्तुश्वासद्ववायत्वा

तस्यादतोऽपौरुषेयता ॥ यथाहुरा

र्यायामाचार्याः । वेदेऽनादितया

वायहापरमेश्वरप्रणीततया । भवति

परमंप्रमाणं वेधेऽनास्तिस्वतश्चपरतो

वा ॥ नापेक्षतेयदन्यदपेक्षन्तेऽ

खिलानिमानानि । वाक्यंतन्निग

मानांमानंत्रस्यायतीन्द्रियावगतौ ।

मानंप्रवेधयन्तंवेधंमानेनयेबुभुक्ष

वेद :

न्ते । एधाभिरेवदहनंदग्धुंवाञ्छन्ति

तेमहात्मानः ॥ ४६ ॥ वेदेनादिर

मुष्यव्यञ्जकईशः स्वयंप्रकाशात्मा ।

तदभिव्यक्तिमुदोच्यप्रोक्तीसौसूरि

भिः प्रमाणमिति ॥ रूपाणामव

लाकेचक्षुरिवान्यन्नकारणंदृष्टम् । त

ददृष्टावगतौवेदवदन्योनवेदकेहे

तुः ॥ निगमेषुनिश्चितार्थतन्त्रेक

श्चिद्यदिप्रकाशयति । तदिदमनुवा

दमात्रंप्रामाण्यंतस्यसिद्धातिनकि

श्चित् ॥ अंशद्वयवतिनिगमेषाधयति

हेतमेशकोशः । अद्वैतमेववस्तुप्र

तिपादयतिप्रसिद्धमपरींशः ॥ ५० ॥

सचवेदोमन्त्रब्राह्मणभेदाद्द्विविधः ॥

विधिमन्त्रनामधेयनिषेधार्थवादभेदा

त्पञ्चविधश्चभवति ॥ अज्ञातज्ञा

पकेवेदइतिप्रमाणविदः ॥ अ

तोवेदार्थज्ञानप्रशंसामाहकूर्मपुराण

म् । नवेदपाठमात्रेणसन्तोषंका

रयेदुधः । पाठमात्रावसानस्तुपङ्के

गौरिवसीदति ॥ योऽधीत्यविधिव

दिप्रेवेदार्थंनविचारयेत् । ससान्व

यः शूद्रसंमः पात्रतानप्रपद्यते ॥

व्यासश्च । वेदस्याध्ययनसर्वधर्मशा

स्त्रस्यवापियत् । अजानतार्थतत्स

र्वंतुप्राणांकण्डनंयथा ॥ यथापशुभां

रवाहीनतस्यभजतेफलम् । हिजस्त

थार्थानभिज्ञानवेदफलमश्रुते ॥ पा

ठमात्रवतेनित्यं हिजातींश्चार्थं वक्ति

वेद :

तान् । पशुनिवचतान्प्राज्ञावाङ्-
माचेषापिनार्चयेत् । श्रुतहीनम
धीतंयज्ञेहनःमुचतद्ववेत् । श्रुतन्तु
केवलमपिसमुहारायकल्पते । यो
धीतेनार्थं तस्वज्ञस्तस्यतद्वारावृथा
। भारवाहीसभृतकःकेवलंक्लेशभा
गभवेत् । तस्मादर्थं परिज्ञानेयत्नः
कार्योविज्ञानता । ज्ञानंकर्मचसंयु
क्तंयुक्तार्थंकथितंमया ॥ अधीतंश्रुत
संयुक्तं तथा श्रेष्ठंनकेवलम् । अधीत्य
यत्किञ्चिदपितदर्थंमशुबुध्यच । स्व
र्गंलोकमवाप्नोतिधर्मानुष्ठानविद्भि
जः इति । अपिच । वेदार्थंज्ञोज
पञ्जपत्वातथैवाध्ययनंदिजः । कुर्व
न्स्वर्गमवाप्नोतिनरकन्तुविपर्यये • इ
तिचव्यासः ॥ मनुः । वेदशास्त्रा
र्थं तस्वज्ञोयत्तत्राश्रमेवसेत् । इहै
वलेकेतिष्ठन्सब्रह्मलोक्यायकल्पते
इति ॥ व्यासः । समुच्चितंस्तोक
मपिश्रुताधीतंविशिष्यते । चतुर्णां
मपिवेदानांकेवलाध्ययनाद्दिजाः ॥
अनृचायन्धिनः श्रेष्ठायन्धिम्योधा
रिणोवराः । धारिभ्यद्यार्थं तस्वज्ञा
स्तेभ्योप्यध्यात्मचिन्तकाः ॥ पुस्त
केवेदलिखननिषेधः पाश्चात्तरख
ण्डे ११० ऽध्यायेयथा । वेदस्यलिख
नंक्रत्वायः पठेद्ब्रह्महाभवेत् । पुस्त
कंवागृहेस्याप्यवच्छपातोभवेद्भ्रुवमि
ति ॥ विदस्यनेनधर्मम् । विदज्ञा

वेदना

ने । इलस्येतिघञ् ॥ वेदार्थंवेदन
हेतुस्वाहाकरणे ॥ व्याकरणेनहि
पदादिविभागश्चग्वेदादयोज्ञाय
न्ते ॥ अनुभवे । भावेघञ् ॥ वृत्तौ
॥ केशवे ॥ इन्द्रियादिदेवताप्रकाश
के ॥ मीनशरीरावच्छेदेनभगवद्वा
क्यमितिन्यायशास्त्रम् ॥
वेदगर्भः । पं० अजयानौ । ब्रह्मणि
॥ ब्राह्मणे ॥ वेदागर्भेयस्यसः ॥
वेदगर्भा । स्त्री० दुर्गायाम् । वेदजन
वित्याम् ॥ अस्मदहतोभूतस्यनिश्च
सितमेतद्वग्वेदइत्यादिश्रुतेः । म
मैवाज्ञापराशक्तिर्वेदसंज्ञापुरातनी
। ऋग्यजुः सामरूपेषुसर्गादीसंप्रव
र्त्ततइतिकूर्मपुराणे द्वादशाध्यायेऽथी
भगवत्स्युक्तेषु । तथाचचत्वारोवेदाः
साङ्गाः सरहस्यावहुधाभिन्नाः । ए
कशतमध्युर्युशोखाः । सहस्रवर्त्मा
सामवेदः । एकविंशतिधावाङ्मृच्य
म् । नवधाथर्बोवेदइतिमहाभाष्य
म् ॥
वेदज्ञः । वि० वेदपारगे । वेदंजानाति
। ज्ञा० । चातीनुपसर्गइतिकः ॥
वेदनम् । न० अनुभूतौ । संबेदने ।
विदज्ञाने । ल्युट्चेति० ल्युटिक्तीव
त्वम् ॥ विवाहे ॥
वेदना । स्त्री० ज्ञाने । दुः खे । पी
डायाम् ॥ विदवेदनाख्यानिवा
सेषुपुरादिः । ष्यासेतियुच् ॥ व

वेदमाता

दा । विदज्ञाने । घट्टिवन्दिबिदिभ्य
स्तेतिवाच्यमितियुच् ॥

वेदनास्कन्धः । पुं० विषयज्ञानप्रपञ्चे ।
विज्ञानस्कन्धजन्ययोः सुखदुःखयोः
याप्रियाप्रियानुभयविषयस्पर्शसुख
दुःखतद्रहितविशिषावस्थान्निष्ठस्य
जायते । सवेदनास्कन्धइतिवाच्य
तिः । सुखादिप्रत्ययेवेदनास्कन्ध
द्रव्यान्तमिरिः ॥

वेदनिन्दकः । पुं० नास्तिके । वेदनि
न्दाकरे ॥ वेदनिन्दति । षिटिकुत्सा
याम् । यवल् ॥

वेदपारगः । पुं० मन्त्रब्राह्मणात्मकशा
खाध्यायिनि ॥ त्रि० अथगतवेदार्थ
तत्त्वे । ज्ञानिनि । सञ्चासिनि ॥
वेदस्यपारंगच्छति । गम्ल् । अ-
न्तात्यन्ततिगमेर्डः ॥

वेदभागः । पुं० मन्त्रब्राह्मणयोः ॥
पूर्वैरुदाहृतेषुहेत्वादिषु । तैयथा ।
हेतुनिर्बचननिन्दाप्रशंसासंशयोवि
धिः । परकृतिः पुराकल्पोवधारण
कल्पनेतिहेत्वादयः ॥

वेदमाता । स्त्री० गायत्र्याम् ॥ सर्वेशा
क्ताद्विजाः प्रोक्तानशैवानचवैष्ण
वाः । उपासतेह्यादिदेवीगायत्रीवे
दमातरम् ॥ अपिच । योधीतेऽहन्त्य
दन्त्येतांसावित्रीवेदमातरम् । वि
ज्ञानार्थब्रह्मचारोसयातिपरमांगति
मिति । दुर्गायाम् ॥

वेदवित्

वेदमार्गाः । पुं० वेदबोधितेपथि ॥ य
था । जलौघैर्निरभियन्तसेतवोवर्ष
तीश्वरे । पाखण्डिनामसदादैर्बेद
मार्गाः कलौयथेतिश्री० । अपिच ।
एतस्माद्बेदमार्गाद्वियदन्यदिहजाय
ते । तत्तद्द्रव्यमविज्ञेयंरौद्रंशौच
विश्रुतमितिव० पु० ॥

वेदवती । स्त्री० कुशध्वजराजकन्याया
म् ॥ विवेकस्यप्रतीहायाम् । वेद
विद्याभिमानिन्यादेवतायाम् ॥
वेदवदनम् । न० व्याकरणे ॥ यथा ।
योवेदवेदवदनंसदनंहिसम्यग्त्रा
ह्म्याः सवेदमपिबेदकिमन्यशास्त्र
म् । यस्मादतः प्रथममेतदधीत्य
धीमान्शास्त्रान्तरस्यभवतिश्रवणे
धिकारीतिसिद्धान्तशिरोमणिः ॥
योगिनोतन्त्रप्यथमेवपाठः ॥

वेदवाटरतः । त्रि० वेदेयेसन्निवादाः
० अर्थवादाः ० अक्षय्यंइवैचातुर्मा
स्ययाजिनः सुकृतंभवतीत्येवमाद
यस्तेष्वेवरते । वेदार्थसत्यत्वं नैव
मेवैतदितिमिथ्याविश्वसिनसन्तुष्टे ॥

वेदवासः । पुं० ब्राह्मणे । वेदस्यवा
सायस्मिन् ॥

वेदवित् । पुं० कर्मब्रह्माख्यवेदार्थवि
दि । कर्मकाण्डोपासनाकाण्डज्ञा
नकाण्डात्मकसर्ववेदार्थविदि ।
वेदस्ये ॥ ऋग्वेदादयोवेदास्तत्वारस्त
त्वानीतिवेदविदइति ॥ वेदवेदार्थ

वेदाङ्गम्

सुवेत्ति • विद्यते • विन्ति वा । विद
 च्चाने • विदसत्तायाम् • विदविचार
 यो वा । सत्स्विति • क्तिप् ॥
 वेदव्यासः । पुं • शुक्रदेवस्वपितरि ।
 माठरे । द्वैपायने । पाराशर्य्ये ।
 बादरायणे ॥ वेदं व्यस्यति । असु •
 । अण् ॥ यथा । वेदमेकं चतुर्भेदक
 त्वाशाखाशतैर्विभुः । करोति बहु
 लंभये । वेदस्यासस्वरूपधृक् । द्वापरे
 तुयुगेविष्णुर्वासरूपीमहामुने । वे
 दमेकंसवहुधाकुरुते जगतीहितः ॥
 यथासुकुरुते तन्वा । वेदमेकं पृथक् प्रभुः
 । वेदव्यासाभिधाना तु सा सामूत्तिं
 र्मधुद्विषद्वृत्तिविष्णुपुराणम् ॥
 वेदः । न • धने ॥ विद्यते • लभ्यते ।
 विदल्ललाभे । असुन् ॥
 वेदसारः । पुं • श्रीदेवीभागवते ॥
 वेदसत्यासी । पुं • विदविहिताग्निहो
 त्रादिकर्मत्याग्नि ॥
 वेदस्वामी । पुं • आगमपे । आगमा
 धिपती ॥ यथाहकालिदासः । मु
 रुगने । ङारकराजपुत्राञ्जयाः क्रमे
 णागमपाः प्रवीर्यैः । निजागमे
 शाहनिमेखलायाबन्धस्तदाचारकरे ।
 निरुक्तः ॥ इति ॥ तदाचारकरः
 • तेषां विप्रादीनामाचारकत् • उक्त
 म् ॥
 वेदायणी । स्त्री • सरस्वत्याम् ॥
 वेदाङ्गम् । न • शिजाकल्पोव्याकरणं

वेदान्तः

निरुक्तं च्छन्दोज्योतिषमिति श्रुतिवो
 धितेषु षट्सु ॥ तत्राकारादिवर्णा
 नां स्थलकरणप्रयत्नविधिकाचकुहवि
 सज्जनीयानां कण्ठद्व्यादिकाशिक्षा
 । यागक्रियाणामुपदेशः कल्पः ।
 साधुब्रह्मन्वाख्यानं व्याकरणम् ।
 वर्णाममोवर्णं विपर्ययस्य त्यादिनानि
 स्येने । क्रं निरुक्तम् । श्रुतिच्छन्दसां
 प्रत्यायकं छन्दः । यदृषादिगणन
 शास्त्रं ज्योतिषमिति सङ्क्षेपः ॥
 वेदस्य षड्भम् ॥ पुं • परमेश्वरे ॥
 वेदा षड्भूता यस्य ॥
 वेदादि । न • प्रथवे ॥
 वेदानुवचनम् । न • नित्यस्वाध्यायल
 क्षणे मन्त्रब्रह्मणाध्ययने ॥ वेदस्य ष
 षडनुवचनम् ॥ वेदोऽनुष्यते गुरुच्चार
 णानन्तरं पठ्यते इति ॥ अथवा । वे
 दस्य षडनुपस्थात् गुरुपासनाऽनन्तरम्
 वचनम् • पठनम् ॥
 वेदान्तः । पुं • उपनिषदि ॥ तदुपका
 रिशारीरकसूत्रादौ ॥ तथाच वेदान्ता
 मन्तोऽवसानभागे वेदान्तद्वयव्युत्प
 त्तियोगान्मूख्यो वेदान्तशब्दो वेदवि
 भागे । अरभे देषूपनिषत्सु • शारीरका
 दौ तूपचरित इति ॥ वेदानामन्त
 निर्णयः । प्रस्थानत्रयात्मकेशास्त्रे
 ॥ आमुप्तिरामृतेः कालं नयेद्वेदान्त
 चिन्तयेति सत्यासिबोधावप्तीनाग्नि
 होत्रप्रयोगवन्नित्यत्वेन विहितं यवच

वेदाभ्यासः

दि । गृहस्थादीनास्तु प्रवशादिका
म्यम् । तदुक्तम् । दिनेदिनेतुवेदा
न्तप्रवशात्कृत्तिसंयुतात् । गुरुशुश्रू
षयालब्धात्कृच्छ्राऽशीतिफलंलभे-
दिति ॥ वेदेषुतिस्त्रेषुतैलवदन्तोऽ
वस्थितोयः । तैलवद्देवेदान्तःउ
प्रतिष्ठितइतिप्रवशात् ॥

वेदान्तकृतम् । पुं० वेदान्तार्थसम्प्रदा
यप्रवर्तकेवेदव्यासादौ ॥

वेदान्तगः । पि० ब्रह्मज्ञे ॥ वेदा
न्तानामुपनिषदामर्थब्रह्मगच्छति ।
गम् ० । उपस्थयः ॥

वेदान्तसारः । पुं० वेदान्तस्यमथि
तार्थे ॥ वेदान्तस्यसारः ॥

वेदान्ती । पुं० ब्रह्मतत्त्वज्ञे ॥ येष्वे
तांविद्यात्मिकांचितोवृत्तिमुपेक्ष्यके
वलतदनुकूलयुक्त्यनुसन्धानकौश-
लेनैवतुष्यन्ति । तेतुनैयायिकादिस
दृशानिन्दिताएव । तदुक्तम् । वेदा
न्ताबहुतर्ककर्मशमतिरस्ताः परं
मायया० भाट्टाः कर्मकलाकुला
इतधियोहैतितवैशेषिकाः । अ
न्येभेदरताविवादकलहास्तेतत्त्वतो
बध्नितास्तस्मात्सिद्धमतस्वभावकम
यंधीरः परंसंश्रयेत् ॥ इति ॥ वे
दान्ताउपनिषदः प्रमाणमस्यास्ति
इति ॥

वेदाभ्यासः । पुं० वेदानुशीलने ॥ स
पञ्चविधायथाहदक्षः । द्वितीयेष

वेदिना

तथाभागेवेदाभ्यासाविधीयते । वे-
दाभ्यासाहविप्राणांपरमंतपउच्य-
ते । ब्रह्मयज्ञःपरंज्ञेयःषडहसहि
तस्ययः । वेदसोकरणपूर्वविचारो
ऽभ्यसनंजपः ॥ तद्दानस्यैवशिष्य
भ्योवेदाभ्यासाहपञ्चधा । षड्ख
लिखितौ नवेदमनधोक्तान्यांदि
द्यामधीधीतान्यर्षेदाङ्गस्मृतिभ्यः ।
वेदारः । प० कृकखासि ॥ इ० वि०
षः ॥

वेदारण्यम् । न० सुन्दयांदेव्यासमधि
ष्ठितपुण्यस्थाने ॥

वेदिः । पुं० पण्डिते । बुद्धि ॥ वे
त्ति । विद० । हृदिपिण्डिहृत्ति
विदीतिइन् । न० अस्वष्टायाम्
॥ स्त्री० परिष्कृतायांभूमौ ॥ प
रिष्कृता० यज्ञार्थं० पशुबन्धना
य० यज्ञपाशासादनायचाहितसं-
स्काराभूमिर्वेदिरुच्यते ॥ विद्यते०
शोधनेनज्ञायते० विचार्यते० प्रा
प्यतेवा । पूर्ववद्देरिन् ॥ यद्वा ।
वेदयति० विद्यतेवा । विदनिवा
सादौ० चुरादिः । अचइः ॥ अ
ङ्गुलिमुद्रायाम् ॥

वेदिका । स्त्री० चतुरस्रायांकर्मार्थवि
द्याम् ॥ वितर्काम् । प्राङ्गणादि
पुक्तते० उपवेशनस्थाने । स्वा
र्थकः ॥

वेदिना । स्त्री० द्रौपद्याम् । इतिहे

वेधनम्

मचन्द्रः ॥
 वेदितः । त्रि० ज्ञापिते ॥
 वेदितव्यः । त्रि० विदुरे । ज्ञातरि
 ॥ इ० हे० चन्द्रः ॥
 वेदी । पुं० पण्डिते ॥
 वेदी । स्त्री० सरस्वत्याम् ॥ वेदिश
 ब्दर्थे ॥
 वेदीतीर्थम् । न० तीर्थविशेषे ॥
 वेदीशः । पुं० दृष्टिणे । विधी । ब्र
 ह्मणि ॥
 वेदोदयः । पुं० रवौ । सूर्ये ॥
 वेदोदितः । त्रि० वेदोक्ते ॥
 वेदोपकरणम् । न० शिजादिवेदाङ्ग
 ॥ वेदस्यउपकरणम् ॥
 वेदुधव्यः । त्रि० ताडयितव्ये ॥
 वेद्यः । त्रि० वेदितव्यवस्तुनि । ज्ञे
 ये । संविद्विषयभूते ॥ वेदितुंयो
 ग्यः । विदेज्ज्ञानार्थात्कर्मणिण्यत्
 त् । सचार्हेकृत्त्यट्प्रत्ययार्थे । इ
 त्याहभगवान्शङ्करोभाष्ये । निः
 श्रेयसार्थिभिर्वदनाहंत्वादिद्युजति ।
 वेधः । पुं० व्यधे । वेधने ॥ वेधन
 म् । विधविधाने । धञ् ॥ क्षेप
 णे ॥ गभीरतायाम् । गहरा० इति
 भाषाप्र० ॥
 वेधकः । पुं० अश्लवेतसे ॥ कर्पूरे ।
 न० धान्याके । त्रि० वेधकर्त्तरि ॥
 वेधनम् । न० वेधे । बीधना० इ०
 भा० ॥ विध० ल्युट् ॥ वेधसाध

वेनः

ने ॥ विध्यतेऽनेन । करणेति-
 ल्युट् ॥
 वेधनिका । स्त्री० मणिशङ्खादिवेध
 नोपकरणे । आस्फोटन्याम् । भौ
 री० वर्मी० इ० भा० ॥ विध्यतेऽ
 नया । विधविधाने । ल्युट् । स्वा
 र्थेकः ॥
 वेधमुख्यः । पुं० कर्चूरे ॥ वेधमुख्यः ॥
 वेधमुख्यकः । पुं० कर्चूरके ॥ द्रावि
 डके । काल्यके ॥ स्वार्थेकान् ॥
 वेधमुख्या । स्त्री० कस्तूर्याम् वेधमुख्या ॥
 वेधाः । पुं० परमेष्ठिनि । धातरि ॥ वु
 धे ॥ विष्णौ । हृषीकेशे ॥ रवौ ॥
 श्वतार्के ॥ विदधाति । डुधा
 ज् । विधाजोवेधचेतिविधादे
 शोऽसिप्रत्ययश्च ॥ विधति । विध
 विधाने । अमुन्वा ॥
 वेधसम् । न० ब्रह्मतीर्थे । अङ्गुष्टमू
 ले । इ० श० च० का० ॥
 वेधितः । क्विद्रिते । विधे । विंधा०
 वींधा० इ० भा० ॥ वेध्यतेस्म । वि
 ध० गत्यन्तोऽने काथः ॥
 वेधी । पुं० अश्लवेतसे ॥ त्रि० वेधक
 कर्त्तरि ॥ वेधविशिष्टे ॥
 वेधिनी । स्त्री० रक्तपाशाम् ॥ मेथि
 कायाम् ॥
 वेध्यम् । न० लक्ष्ये ॥ त्रि० वेध
 नीये ॥
 वेनः । पुं० प्रजापतौ ॥ अजति ।

वेलम्

अज० । धापृष्यज्यतिभ्योनः ।
 अजीर्णी ॥
 वेत्ता । स्त्री० नद्याम् ॥ बनति । वन
 शब्दसम्भक्तौषा । वनेरिञ्चोपधाया
 कृति० नः । लघूपधगुणः ॥
 वेपथुः । पुं० कम्पे ॥ वेपनम् ।
 टुवेपृक्कम्पने । टितोऽयच् ।
 वेपनम् । न० कम्पने ॥ टुवेपृ० ।
 ल्युट् ॥
 वेपः । न० अनवद्ये ॥
 वेपमानः । चि० भयेनकम्पमाने ॥
 वेमः । पुं० वायदण्डे ॥ यथा । वा
 यदण्डः । पुंसिबेमाबेमोनावेमनदु
 योरिति श० र० इ० ली० ॥
 वेमा । पुं० न० वायदण्डे । तन्तुवा
 यदण्डोवेयु० इ० गौ० भा ॥ वयति०
 अनेन । वेज् । वेजः सर्वत्र
 ति० इमनिच् । अर्हर्चादिः । सा
 मनी० वेमनो० इतिवृत्तिप्रयोगात् ॥
 वेमूनः । चि० वेमवति ॥ वेमाऽस्या
 स्ति । पामादित्वात् नः ॥
 वेरम् । न० क्लेषरे । शरीरे ॥ वार्त्ता
 कौ । वृन्ताके ॥ कुङ्कुमे । घु-
 सृण् ॥
 वेरकम् । न० कर्पूरे ॥
 वेरटः । पुं० नौचे ॥ न० वरटीफले ॥
 चि० मिश्रीकृते ॥
 वेलम् । न० आरामे । उपवने । कृ
 चिमवने ॥

वेलन्तरः

वेला । स्त्री० काले । समये ॥ मर्यादा
 योम् । सीमायान् ॥ ह्यारायाम् ॥
 यथा । चतुर्विंशतिवेलाभिरहारात्रं
 प्रचक्षते । पश्चिमादर्हारात्राद्दिहारा
 णांविद्यतेक्रमद् । बह्विपुराणम् । अ
 व्यैः कूले ॥ अर्थेर्विकारे । अथा
 स्व, विकृतौ ॥ अक्लिष्टमरणे ॥
 रागे ॥ ईश्वरस्यभोजने ॥ बुधस्यभा
 र्यायाम् ॥ वाचि ॥ वेलाति । वेल
 गती । पचाद्यच् ॥ वेल्यते० अनया
 बा । वेलकालोपदेशे । गुरोश्चहल
 इत्यः । टाप् ॥
 वलाकूलम् । न० तामलिप्रदेशे ॥
 वेलायाम् । अ० कालपरिमाणे ॥
 वेल्लम् । न० पुं० विडङ्गे ॥ वेल्लति ।
 वेल्लचलने । पचाद्यच् ॥ अभ्यनुष्ठा
 ने ॥
 वेल्लजम् । न० मरिचे ॥ वेलनम् ।
 वल्ल० । घञ् ॥ वेल्लजायते । ल
 नो० । अन्तर्भाविण्यर्थः । अन्ये
 भ्योपीतिडः ॥
 वेल्लनम् । न० भूमावश्वस्यलुरठने ।
 लुठने । अङ्गपरिवर्त्तने ॥ बलनइ०
 प्र० रोटिकोनिर्माणार्थकाष्ठे ॥
 वेल्लनी । स्त्री० मालोदूर्वायाम् ॥
 वेल्लन्तरः । पुं० सजलदेशप्रसिद्धे वृक्ष
 विशेषे । वीरतरी ॥ तथा । वेल्लन्त
 रोजगतिशीरतरुः प्रसिद्धः श्वेता
 सितारुणविलिहितनीलपुष्पः ।

वेशनम्

श्याज्जातितुल्यकुसुमः शमिसूक्ष्म
 पत्रः स्नात्कण्टकीचञ्जलदेशजएष
 वृक्षः ॥ वेल्लन्तरीरसेपाकीतक्तस्तु
 ष्याकफापहः । मूत्रोघाताश्मज्जि
 द्याहीयोनिमूत्रानिलार्तिजित् ॥
 वेल्लहलः । पुं० कौत्सिनागरे ॥
 वेल्लिः । स्त्री० लतायाम् ॥
 वेल्लिकाख्या । स्त्री० वृक्षविशेषे । मरु
 न्मालायाम् । बिस्वपत्याम् ॥
 वेल्लितम् । न० चेष्टिते ॥ गमने ॥
 त्रि० कुटिले ॥ विधते । कम्पिते ॥
 वेल्लतिस्रम् । वेल्ल० । गत्यर्थेतिक्तः ॥
 वेशः । पुं० वेश्यागृहे ॥ गृहमात्रे ॥
 नेपथ्ये । अलङ्कारादिकृतशोभाया
 म् ॥ विशन्त्यत्र । विशप्रवेशने । ह
 लश्चेतिघञ् ॥ विशति० वेशनम्०
 विश्रयतेषां । विश० । पदरुजविश
 स्रशोघञ्० अज्वा ॥ पण्यस्त्रियाः
 भृतौ । प्रवेशे ॥
 वेशकः । पुं० गृहे ॥ वेशएव । स्वा
 र्थकः ॥
 वेशजीवी । त्रि० वेशवति ॥
 वेशदानः । पुं० सूर्यशोभायाम् ॥
 वेशधारी । पुं० क्लृप्तपस्विनि ॥ त्रि०
 वेशधोरके ॥
 वेशनम् । न० चणकचूर्णे । वेशण०
 द्र० भा० प्र० ॥ यथा । दोलयश्चणका
 नान्तुनिस्तुषायन्वपेषिताः । तच्चू
 र्णवेशनं प्राक्तपाकशास्त्रविशारदैः ॥

वेश्म

वेशनमोदकः । पुं० बुंदियाकाला
 ह्० इतिख्यातेषाद्यप्रभेदे ॥ यथा ।
 सुक्लामोदकवत्कायांवेशनश्चमो-
 दकाः । वैभङ्गाखण्डवः शीतोः
 किञ्चिद्वातकरास्तथा । विष्टम्भिना
 ह्वरघ्नाद्यपित्तरक्तकफापहाः ॥ ७
 वेशनवटिका स्त्री० पकीरो० इ० प्र०
 खाद्यद्रव्ये ॥ वटिकाविधनघ्राक्त
 धितायांनिमज्जिता । रुच्याविष्टम्भ
 जननीवस्थापुष्टिकरीस्रुता ॥
 वेशन्तः । पुं० पस्वले । अल्पसरसि
 ॥ विशन्त्यत्रभेकादयः । विश० ।
 लृविशिभ्यांभक्त् ॥ अमनौ ॥
 वेशरः । पुं० अश्वतरे ॥
 वेशवारः । पुं० वेगर० इ० भा० प्र० मां
 सादिसाधकद्रव्ये ॥ यथा । द्रव्या
 णिवेशवारस्सनागवल्लीदलानिह्रि ।
 तंडुलाखलवङ्गानिमरिचानिसमा
 सतः ॥
 वेशिः । पुं० जम्बूकालिसूर्याक्रान्तरा
 श्रेढितोयेरशी ॥ यथा । सूर्याद्द्विती
 यमृच्चवेशिस्थानंप्रकीर्तितंयथनैरि
 ति ॥
 वेशीजाता । स्त्री० पुषदाशीलता-
 याम् ॥
 वेश्मकलिङ्गः । पुं० चटके ॥
 वेश्मकूलः । पुं० अचेण्डायाम् ॥
 वेश्म । न० गृहे । सद्गानि ॥ विशन्त्य
 च । विश० । मनिम् ॥

वेष्टक :

वेष्टनकलः । पुं० गन्धमूषिके ॥
 वेष्टनम् । स्त्री० गृहरचनाषष्ठीप्रभू
 मी । वास्तुनि ॥ वेष्टनेभूः ॥
 वेष्ट्यम् । न० वेष्ट्यालये । वेष्टेभ्यः ।
 दिगादित्वाद्यत् ॥
 वेष्ट्या । स्त्री० वारस्त्रियाम् । गणिका
 याम् । रूपाजीवायाम् ॥ वेष्टनेनेप
 ध्येनसम्पद्यते । कर्मवेष्टाद्यत् ॥
 वेष्टेवेष्ट्यागृहेभवावा । दिगादित्वा
 द्यत् ॥ वेष्टः प्रवेष्टीसत्यस्यवा । अ
 न्येभ्योपीतियत् ॥ पाठायाम् ॥
 वेष्ट्यागणः । पुं० वेष्ट्यावारि । वेष्ट्या
 समूहे ॥
 वेष्ट्याचार्य्यः । पुं० पीठमर्हे ॥
 वेष्ट्याजनसमाश्रयः । पुं० । गणिकागृ
 हे । वेष्टे ॥ वेष्ट्याजनसमाश्रयेशा
 सस्थानम् ॥
 वेष्ट्यालयः । पुं० वेष्टे ॥
 वेष्टः । पुं० वेष्टे । प्रसाधने । अलङ्का
 ररचनादिकृतशीभायाम् ॥ बिबेष्टि
 । विष्लुव्याप्तौ । अच् ॥
 वेष्टणः । पुं० कासमर्हे । पत्रोपस्करे ।
 वेष्टणा । स्त्री० वितुन्नके । धन्याके ॥
 वेष्टः । पुं० वेष्टने ॥ निर्वसि । श्रीवे
 ष्टे । सरलरसि । वेष्टति । वेष्टवेष्टने ।
 अच् ॥
 वेष्टकः । पुं० कुष्माण्डे । पुष्पफले ॥
 प्राचीरे । वृत्तौ ॥ न० उष्णीषे ॥
 निर्वसि ॥ श्रीवेष्टे ॥ चि० वेष्टनका

वेष्टर :

रके संवेष्टके ॥
 वेष्टनम् । न० कर्णमष्कुल्याम् ॥ उष्णी
 षे ॥ मुकुटे ॥ वृत्तौ । गुग्गुली ।
 व्यावर्तने । वेष्टन० लपेटन० इ०
 भा० प्र० ॥
 वेष्टनकः । पुं० रतिवन्धविशेषे ॥ य
 था । ऊर्ध्वगंपादमेकस्रभुजान्तरेर्वेष्ट
 येद्यदि । कान्तकजाश्रितानारीब
 न्धीवेष्टनकः स्मृतः ॥
 वेष्टनवेष्टकः । पुं० रतिवन्धविशेषे ॥
 यथा । ऊर्ध्वपादद्वयनार्याभुजाभ्यां
 वेष्टयेद्यदि । कराभ्यांकरणमालिङ्
 ग्यवन्धीवेष्टनवेष्टकः ॥
 वेष्टनिका । स्त्री० वेष्टमिकायाम् ॥
 वेष्टवंशः । पुं० कण्टकिले ॥
 वेष्टसारः । पुं० श्रीवेष्टे ॥
 वेष्टितः । चि० बलयिते । संवीते ।
 रुष्टे । द्वावृत्ते ॥ न० लासके ॥
 स्त्रीणांकरणान्तरे ॥ वेष्ट्यतेस्म । वि
 ष्टवेष्टने । क्तः ॥
 वेष्ट्यः । पुं० जले । नीरे । पानीये ॥
 विवेष्टि । विष्लु० । पानीविषिभ्यः
 पः । क्तितपः ॥
 वेष्ट्यः । पुं० नटे । विषिणक्त्रिमाका
 रेणसम्पद्यते ॥
 वेष्ट्या । स्त्री० गणिकायाम् ॥ विवेष्टि ।
 विष्लुव्याप्तौ । अघ्न्यादित्वाद्यत्
 वेष्टनम् । न० चणकदालिष्णुं । वेष्टने ॥
 वेष्टरः । पुं० सहस्राश्वे । अश्वतरि ॥

वैकचम्

वैसवारः । पुं० व्यञ्जनादौसंस्कारार्थं
दीयमानेहिङ्गादौ । उपस्करे ॥
द्रव्याणिवैसवारस्वनागवल्लीदलानि
हि । तण्डुलाञ्जलवद्वाभिमरिचानि
समासतः ॥ सर्वव्यञ्जनपरिभाषाया
न्तु । हिङ्गाद्रमरिचंभीरंहरिद्रांधा
न्यकंतथा । क्रमेणहिगुणंसर्ववैसवार
मिमंजगुः । स्तोकेनवारिणासर्वव
द्वितंस्त्रगालितम् । मात्रयाव्यञ्जने
देयंकासमर्दं चतत्स्मृतम् ॥ वैसन
म् । विसंप्रेरणे । घञ् । विसंप्रेरणं
वारयति । वृणोतिवा । वृञ् ।
कर्मण्यण् ॥

वैहत् । स्त्री० गभीपघातिन्यामृगवि ॥
विहन्तिगर्भम् । संघत्तृपहेहदित्य
तिप्रत्ययेनसाधुः ॥

वैहारः । पुं० स्वनाम्नाख्यातेदेशविशेषे
षे । यथा । वैहारेचैवश्रीहृष्टे कोश
लेशवकर्षिके । अष्टादशभुजाकार्या
माहिन्द्रे चहिमालये । इतिमत्स्यसू
क्ते ५० पटलः ॥ महिषासुरमर्दि
नीतिशेषः ॥

वै । अ० हेती ॥ पादपूरणे ॥ सम्बो
धने ॥ विशेषे ॥ स्मरणार्थे ॥ अनुन
ये ॥ प्रसिद्धौ ॥ निश्चये ॥ वाति ।
वागतिगन्धनयो । • वीगत्यादौवा
। डैः ॥

वैशतिकः । वि० विंशत्याक्रीते ॥

वैकचम् । न० तिर्यग्वक्षालम्बिमा

वैकारिकः

ल्ये ।

वैकचकम् । न० उरस्युपवीतवत्ति
र्यक्क्षिप्तमाल्ये ॥ विशिष्टः कचो
स्मात् । विकचसुरस्तत्रभवम् । तत्र
भवद्वत्यण् । स्वार्थेकन् ॥

वैकङ्कतः । पुं० विकङ्कते । विकङ्क
तस्यावयवोविकारोवा । पलाशादि
त्वादञ् ॥

वैकटिकः । पुं० मणिकारे ॥

वैकर्णः । पुं० वाक्ये ॥ विकर्णस्या
पत्यम् । विकर्णंशुक्लगलादत्सभ
रद्वाजाचिष्वित्यण् ॥

वैकर्ष्यः । पुं० काश्यपे ॥ विकर्णं
स्यापत्यम् । विकर्णंकुपोतकात्का
श्यपद्वितिठक् ॥

वैकल्पिकः । वि० विकल्पेनभवे ।

वैकल्पम् । न० विकलतायाम् ॥ अ
विवेके । विकलस्यभावः । घ्यञ् ॥

वैकारिकः । पुं० देवानाङ्कारणेसा
स्विकाहङ्कारे ॥ देवतावर्गे ॥ बन्ध
विशेषे ॥ सचबन्धस्तोषांयेविकारा
नेवभूतेन्द्रियाहङ्कारबुद्धिरूपान् • पु
रुषबुद्ध्यापासते । तान्प्रतीदमुच्य
ते • दृग्मन्वन्तराणीहतिष्ठन्तोन्द्रिय
चिन्तकाः । भौतिकास्तुशतंपूर्णं स
हस्रम्वाभिमीनिकाः ॥ बीडादृशस
हस्राणितिष्ठन्तिविगतज्वराः । पुरु
षंनिर्गुणंप्राप्यकालसङ्ख्यानिवर्त्त
ते ॥ तेखल्वमीषिदेहाशेषांवैकृति

वै कुण्ड :

कोबन्ध : ॥

वै कुण्ड : । पुं० विष्णो । कृष्णे । वि
ष्टरश्चक्षि ॥ विकुण्डायाचपत्न्यम् ।
शिवाद्याण् । यथेत्तं विष्णुपुराणे ।
चाक्षुषस्यान्तरेदेवैः वै कुण्डः पुरुषो
त्तमः । विकुण्डायामसौजन्ने वै कु
ण्डे देवतैः सहिति ॥ अपिच । कु
ण्डजडसुविध्यैव विशिष्टश्चकरोति
या । विकुण्डांप्रकृतिविदास्यत्वारथ
वदन्तिताम् ॥ गुणाश्रयेण भगवान्
तस्यांजातः स्वसृष्टये । परिपूर्णत
मंतेन वै कुण्डसुविदुर्बुधाः ॥ विग
ताकुण्डानांश्रीयस्तुसविकुण्डः ० वि
कुण्डस्थानंज्ञानंवाचस्तिस्वरूपत्वेन
आश्रयत्वं नवाऽस्या । ज्यात्मादि
त्वाद्गन् ॥ यद्वा । विविधाकुण्डा
मायाविद्यतेऽस्य ॥ अण् ॥ यद्वा ।
विकुण्डानांजीवानामयंनियन्ता
ज्ञाताया । तस्यैदमिति ० शिषद्वतिवा
० अण् ॥ विगताकुण्डाऽस्मात्प्रज्ञा
द्यण् ॥ प्रवृत्तनीपाभिधेविष्णोर्धाम
विश्रिषे । तद्वर्णनंयथा । उपरिष्ठा
त्क्षितेरष्टौकोटयः सद्यमौरितम्
। सत्यादुपरिवैकुण्डोयोजनानांप्रमा
णतः ॥ भूर्लोकं प्राप्सिष्यतः
कोटिरष्टादशप्रमे । यत्रास्तंश्रीप
तिः साक्षात्सर्वेषामभयप्रदः ॥
वैकुण्डादुत्तरेशैवैलोकः षोडश
कोटयः । तिर्यगेवमहाराजकैला

वै कुण्ड :

साध्यस्तुपर्वतः ॥ पार्वत्यासहितः
शम्भुर्यत्रास्तेस्वर्गार्थवर्तः । इति
पाद्मेस्वर्गखण्डे ६ अध्यायः ॥
अपिच । अमृतंशाश्रुतंनित्यमनन्तं
परमंपदम् । हिरण्यमयंमोक्षप्रदं
ह्यानन्दसुखाह्वयम् ॥ एवमादिगु
णोपेतं तद्विष्णोः परमंपदम् । यद्वा
त्वाननिवर्त्तन्ते तद्दामपरमंहरिः ॥
नहिबर्णयितुंशक्यंकल्पकोटिशते
रपि । अपिद्रष्टुमशक्यन्तद्ब्रह्मरुद्रा
दिदेवतैः ॥ ज्ञानेनशास्त्रमार्गेण
द्रव्यतेयैगिपुङ्गवैः । तत्स्थानमु
पभोक्तव्यमव्यक्तब्रह्मसेविनाम् ॥
श्रीगण्ड्विभक्तिसेवैकरसाभोगविष
र्जिताः । महात्मानोमहाभागभ
गवत्पदसेवकाः ॥ तद्विष्णोः प
रमंघामयान्तिब्रह्मसुखप्रदम् । ना
नाजनपदाकीर्णं वैकुण्डं तद्वरेः प
दम् ॥ प्राकारैश्चविमानैश्चसौधैर
ब्रमयैर्युतम् । तन्मध्येनगरीदेश्या
सयोर्ध्वेतिप्रकीर्तिता ॥ चतुर्द्वार
समायुक्ताहेमगोपुरसंयुता । च
ण्डादिद्वारपालैस्तुकुमुदायैः सु
रक्षिता ॥ चण्डप्रचण्डौप्राग्द्वारे
याम्येभद्रसुभद्रकौ । वारुण्यांजय
विजयीसौम्यं धातुविधातरौ । कु
मुदः कुमुदाक्षसुपुण्डरीकीयत्राम
नः । शङ्खकर्णः सर्पनिद्रः सुसु
खः सुप्रतिष्ठितः तस्मिन्वन्धवि

वैकृताह्वारः

निर्मुक्तः प्राप्य ते सुमुखं पदम् । यं
 प्राप्य न निवर्त्तन्ते तस्मान्मोक्ष उदाह
 तः ॥ मोक्षं परं पदं लिङ्गममृतं वि
 ष्णुमन्दिरम् । अक्षरं परमं धाम वैकु
 ण्ठं शाश्वतं परम् ॥ निखलं परम
 व्योमसर्वोत्कृष्टं सनातनम् । पर्या
 यवाचकान्यस्य परं धाम्नेव्युत्सृ-
 ष्टि ॥ इति पाञ्चउत्तरखण्डे २६
 अध्यायः । विवृतश्चैतन्नामसाहस्र
 भाष्यकारैः विविधाकुण्ठागतेः
 प्रतिहतिर्बिकुण्ठाः तथाः विकु
 ण्ठायाः कर्त्तव्ये कुण्ठः । तस्येद
 मिष्यन् । जगद्गारम्भे विशिष्टानि
 भूतानि परस्परं संश्लेषयन् । तेषां ग
 तिं प्रतिभ्रूति । मयानंशं पिताभू
 मिरङ्गिर्धर्मववायुना । वायुश्च तेज
 सासाह वैकुण्ठत्वं ततो ममेतशान्त
 पर्यायीति ॥ भूमिरङ्गः साहर्म
 यासंश्लेषितापरस्परधारेणस्यापि
 ताः पुत्रव्यादीनि भूतानि उत्तरे
 दर्शनयुषैर्बिकुण्ठयामीति विकुण्ठः
 विकुण्ठ एव वैकुण्ठः । इति विकु
 ण्ठायाः कर्त्तव्येति श्लोकार्थः ॥
 शक्रे । वासवे ॥ सितार्जके ॥
 वैकृतः । वि० सात्त्विके । न० वैकृ
 च्ये । बीभत्सरसे ॥ विकृतमेव ।
 प्रज्ञादाण् ॥ वि० बीभत्सरसाल्प
 नेमांसश्रेणितादौ । दुर्निमित्ते ॥

वैकृताह्वारः । पुं० सात्त्विकाभि

वैखरी

माने ॥
 वैकृत्यम् । न० बीभत्सरसे ॥ वि०
 तदालम्बने
 वैक्रान्तम् । न० मणिविशेषे । तत्प
 र्यायगुणीयथा । वैक्रान्तश्चैव विक्रा
 न्तनीचवचकुबचकम् । गौदाशः
 च द्रकुलिशं जीर्णं वचस्रगो नसः ॥
 वैक्रान्तवैषयै क्रान्तरसवोर्यादिकीस
 मम् । द्रुकुष्ठविषयस्रपुष्टिदं सुर
 सायनम् । वैक्रान्तवचसादृश्यव
 चवद्रसवीर्यकम् । यथाप्यभावेव
 चस्रयाश्च वैक्रान्तमुत्तमम् ॥ व
 च्याकारतयैव प्रसञ्जहारणाय सर्वो
 गणाम् । तद्विक्रान्तं धत्ते तद्वै
 क्रान्तं बुधैरिदकथितम् ॥
 वैकृत्यम् । न० वैकृत्यं ॥ व्याकुलता
 याम् ॥
 वैखरी । स्त्री० बुद्ध्यात्थितकण्ठगत
 नादरूपवर्णे ॥ यथा । मूलाधारा
 त्प्रथममुदितोयस्तुतारः पराख्यः
 पश्चात्पश्यन्त्यहृदयगे बुद्धियुङ् म
 ध्वमाख्यः । अन्ते वैखर्यथरुदधि
 रस्रजन्तोः सुषुम्णावहस्तस्माद्भव
 त्तिपवमप्रैरितीवर्णसङ्घः ॥ इ
 त्यखण्डारकीस्तुमेप्रथमः किरणः ।
 अर्थः । सुस्तारोनादोवर्णरु
 पः सनाभिरुपमूलाधारात्प्रथममु
 दयप्राप्तश्च त्परव्याख्यासंज्ञोवस्य
 तथाभूतोभवति । अथानन्तरं सए

वैखानस :

बहुदयंचित्त गतश्चेत्त्रिदशसमये-
नासिकाहारायथाकथञ्चनर्वात ।
रुद्विषाजन्तोर्नासामध्यस्थितसुषु-
म्भानाडावहः । तथाचनासाहारै-
वयथाकथञ्चिन्नादस्वरूपः प्रत्यक्षो
भवतीत्यर्थः । तस्माद्देखरीदशा-
पन्नाद्वादात्पवनप्रैरितोवर्णसमू-
हावहः सर्वेषांप्रत्यक्षविषयीभव-
तीत्यर्थः । परापश्यन्तीदशापन्न-
स्तुयोगिनामेवप्रत्यक्षीनतुसर्वेषामि-
त्यपिबोधयित्ततद्विधा ॥ हरिर-
प्याह । वैखर्यामध्यमायाश्चपश्य-
न्त्याश्चेतद्दहृतम् । अनेकतीर्थभे-
दायास्त्रय्यावाचः परंपदमिति ।
तत्रश्रोत्रविषयावैखरीमध्यामाहृद-
यदेशस्थापदप्रत्यक्षानुपपत्त्याव्यव-
हारकारणम् । पश्यन्तीतुलीकव्य-
वहारतौतायोगिनान्तुत्रोपिप्रकृ-
तिप्रत्ययविभागावगतिरस्ति । प-
रायान्तुनेतित्रय्याद्ब्रह्मण्युक्तम् । स्वरु-
ज्यातिरेकान्तः परावागनपायि-
नी । तस्मादृष्टस्वरूपायामधिको-
रेनिवर्ततद्ब्रह्मण्युक्तेः । अनेनती-
र्थभेदायाः नामाख्यातादिवीषा-
वेषुमृदङ्गशब्दादिरूपानेकभेदायाः
। आहखल्वपिचत्स्वरिवाक्परिमि-
तानौतिचक्षुमन्त्रवृत्तितद्व्याख्या-
तारः ॥

वैखानसः । पुं० तपोविशिष्टाक्काव्यसं

वैजयन्तिका

स्त्री तापसविशेषे । वानप्रस्थे ॥ न
स्त्राणोनखाज्जातः । येमखास्त्रेवै-
खानसावृत्तिश्रुतेः ॥ यद्वा । विख-
नसमुनिप्रोक्तं सूचमधिकृत्यतन्मा-
गानुसारीवैखानसः ॥

वैगुण्यम् । न० विगुण्यत्वे
वैचक्षय्यम् । न० विचक्षय्यत्वे ।
वैचित्यम् । न० अविद्वेक्षे ।
वैचित्यम् । न० विचित्रतायाम् ॥
वैजननः । पुं० सूतिमासि । विजा-
यतेऽस्मिन् । जनी० करणतिष्ठ-
ट् । विजननएव । प्रज्ञाद्यण् ॥
यद्वा । विजननस्यगर्भमेचनस्या-
यम् । तस्यदमित्यण् । नवमेदश-
मेवापिप्रबलैः सूतिमारुतैः ।
निस्कार्यतेवाण्डुवजन्तुः श्छट्रेणस-
त्त्वरः ॥

वैजपायनः । पुं० ऋष्यन्तरे ।
वैजयन्तः । पुं० गुह्ये ॥ शक्रध्वजे
शक्रप्रासादे ॥ वैजयन्त्यः पताकाः
सन्त्यस्य अर्शभाद्यच्च ॥
वैजयन्तिकः । पुं० धृतपताके । पता-
किनि ॥ वैजयन्त्यस्थास्ति । त्रीष्ट्या
दिभ्यश्चेतिठन् ॥ यद्वा । वैजयन्त्या
पताकयाचरति । चरतीतिठक् ॥
वैजयन्तिका । स्त्री० पताकायाम् ॥
जयन्तीवृत्ते । जाहीतिप्रसिद्धे ॥ अ-
ग्निमन्ये ॥ विजयन्त्येयम् । तस्यै-
दमित्यण् । स्वार्थेकन् ॥ यद्वा ।

वैज्ञानिक :

वैजयन्तोशब्दादिवेप्रतिष्ठाताविति
कम् ।

वैजयन्तो । स्त्री० पताकायाम् ॥ ज
यन्तीपादपे ॥ अग्निमय्ये ॥ विज
यते । जिषभिभवे । तृभूवहीतिभक्त्
विजयन्तस्येयम् । तस्येदमित्य-
श् ॥ पञ्चदशम्यांजानुपर्वन्तल
म्बितायांमालायाम् ॥ साचीक्ता-
दिष्णापुराणे । पञ्चस्वरूपायामा-
लावैजयन्तौगदाभृतः । साभूतचे
तुसङ्घातभूतमालाचवैदिजेति ।
पञ्चस्वरूपामुक्तामाशिक्यमरकतेन्द्र
नीलवज्रसमानवर्णाहरैर्यावैजयन्त्या
स्यामाला० साभूतहेतूनांपञ्चतन्मा
चाणांसङ्घातः पङ्क्तिः भूत-
मालाचमहाभूतपङ्क्तिश्चेति सूक्ष्म
स्थूलभूतमयीत्यर्थः ।

वैजयिः । पुं० अर्जुनात्मजे ॥ विज
यस्यापत्यम् । इज् ॥ जिनचक्रव
र्त्तविशिषे । सचवतिः ।

वैजयिकः । वि० विजयस्यनिमित्ते ।
विजयस्यनिमित्तं संयोगः उत्पा
तीना । तस्यनिमित्तमितिठञ् ॥

वैजवापः । पुं० गृह्यभेदे ॥

वैजिकः । पुं० सद्योद्भूरे ॥ न० शि-
युतेलि ॥ इती । कारणे ॥ वि०
वीजसम्बन्धे ॥ प्रतिषिद्धमैयुनसङ्घ
ख्यादिनाचपैठकरेतीदोषजेपापे ॥

वैज्ञानिकः । वि० प्रवीणे । निपु

वैषवम्

वे । शिञ्जिते । कृतमुखे । कुश
ले ॥ विज्ञानजनिते ॥ विज्ञानंबु-
द्धिः विज्ञानेनयुक्तः । तत्रनियु
क्तइतिठक् ॥ यद्वा । विज्ञानेनजय
ति । तेनदीव्यतिस्वनतिजयतिजि
तमितिठक् ॥

वैडालः । वि० विडालसम्बन्धिनि ।
वैडालव्रतम् । न० दुष्टाचारविशिषे ॥
यथा । यस्यधर्मध्वजीनित्यंशक्रध्व
जइवीच्छितः । प्रच्छन्नानिचपापा
निवैडालं नामतद्भूतम् ॥

वैडालव्रतिकः । पुं० कृष्णतापसे । स
र्वाभिसन्धिनि ॥ यथाइमनुः । ध
र्मध्वजीसदालुध्वम्कादिक्कीलीकद
म्भकः । वैडालव्रतिकोच्चैर्याहंसः
सर्वाभिसन्धकः । इति ॥ विडाल
व्रतेनचरतीतिवैडालव्रतिकः । वि
डालोहिप्रायेणमूर्षिकादिहिंसारुषि
तयाध्याननिष्ठइवविनीतः सन्नव
तिष्ठतद्वत्त्वुपचरितोयंशब्दः ॥

वैडालव्रती । पुं० भण्डतापसे ॥ वै
डालव्रतिनः पापाः सर्वधर्मवि
नाशकाः । सद्यः पतन्तिपापेषुक
मंगलस्यतत्फलम् ॥

वैषवम् । न० वैशुफलै ॥ विषोः फ
लम् । बिल्वादिभ्योणविधिर्नाशोसु
क् । वि० वैशोर्विकारे । दण्डादौ
॥ वैशोर्विकारः । पूर्ववदण् ॥ पुं०
राम्भे । उपनइनेवैशुदण्डे ॥

वैतथ्यम्

वैश्विकः । चि० विष्णुवादे । विष्णुधर्म
॥ वैश्वोर्विकारः । चारम् । वैश्वं
शिल्पमस्य । शिल्पमितिठक् ॥
वैश्वी । स्त्री० यष्ट्यादौ । वंशरीचमा
याम् । वैश्वोर्विकारा । विख्यायण
। ङीप् ॥

वैशिकः । चि० वीणावादे । वीणा०
तल्लक्षणयातडादनंशिल्पमस्य । शिल्प
मितिठक् ॥

वैशुकः । पुं० विष्णुवादिनि ॥ न० तो
च । गजश्रुतीदनदण्डे । हस्तिचा
लनाथैलोडमुखेवंशदण्डे ॥ विष्णु
नानिर्वृत्तम् । निर्वृत्ते चयूतादि
भ्यङ्गितिठक् । इमुसुक्तान्तातृक् ॥
साध्वर्ये० गुडादिभ्यश्ञ् ॥

वैश्याः । पुं० पृथुनासिधराधीशे ॥ य
था । वैश्यामथितेपाणीसम्बभूवमहा
मुने । वैश्यानाममहीपाक्षायः पृ
थुः परिकीर्त्यते ॥

वैतंसिकः । चि० कौटिके । मांसिके
। मांसविक्रितरि ॥ वैतंसेनसृगप
द्यादिवश्वनेपायेनचरति । चरती
तिठक् ॥

वैतण्डिकः । चि० वितण्डावादिनि ॥
वैतथ्यम् । न० महत्त्वे ॥ विततस्यभा
वः । थ्यञ् ॥

वैतथ्यम् । न० वितथस्यभावे । अस
त्थत्वे ॥ वैतथ्यंसर्वभावानांस्वप्नषा
हुर्मनीषिणः । भाषेथ्यञ् ॥

वैतालिकः

वैतनिकः । चि० भृतके । भृतिभुजि
। वैतनेनकर्मकृति ॥ वैतनेनजीव
ति । वैतनादिभ्योजिघतीतिठक् ॥
वैतरणिः । स्त्री० वैतरण्याम् । द्रुतिरुद्रः
वैतरणी । स्त्री० यातुमातरि । राज्ञ
सानांजनन्याम् ॥ तौर्यविशेषे ॥
नरकनद्याम् । विष्णुमूत्रपूषणः शि
तकेशनखः स्थिमेदोमांससंसावाहि
न्यां वैतनद्याम् ॥ यथा । नदीवैत
रणीनामदुर्गन्ध्यारुधिरावहा । उष्णा
तोयामहावेगाश्स्थिकेशतरङ्गिणीति
यमदग्निः ॥ विगतस्तरणिर्यत्र० त
त्रभवा । तत्रभवद्दृश्यम् ॥ विगता
तरणिर्नीर्यंश्वो । प्रज्ञायण् ॥ वि
तरणीनदानेनलङ्घ्यते० द्रुतिवा ।
शेषदृश्यम् । ङीप् ॥ यमहारिमहा
घोरैतन्नावैतरणीनदी । साश्चतर्तुन्द
दास्येनांक्रुणां वैतरणीश्चगामिति वै
तरणीगीदानानन्तरंप्रार्थनामन्त्रः ॥

वैतसः । पुं० अम्नवेतसे ।

वैतानम् । न० श्रौतकर्मणि ॥ गा
हंपत्यकुण्डस्थानग्नीन्० आहवनी
यादिकुण्डेषुवितत्यक्रियतद्वृत्ता ।

वैतानिकः । पुं० श्रौतहोमे । अग्नि
होत्रे ॥ गार्हपत्यकुण्डस्थानामग्नी
नामाहवनीयदक्षिणाग्निकुण्डयोर्वि
हारिवितानम्० तत्रभवः । ठक्
कर्मयोगिनि ॥

वैतालिकः । पुं० खिट्ठिताजि ॥

वैदर्भः

वि. वीधकरे । मङ्गलपाठके । स्तु
त्यादिनाप्रातर्जागरणकारिणि ॥
विधिधेनतालेन . शब्दं न चरति ।
चरतीतिठक् ॥ वैतालिकास्तुक
विभिः कथ्यन्तेसौख्यशायिकाः .
इत्यन्यत्र ॥

वैतालीयम् । न . छन्दोभेदे ॥ षड्वि
धमेऽष्टौसमेकलास्तासुसमेसुर्नानि
रन्तराः । नसमाचपराश्रिताकला-
वैतालीयेत्तेरलौगुरुः ॥ यथा ।
घुसृणु नमदेनचर्चितंतत्रयन्निन्दति
राधिकेकुचम् । मुदमातनुतेऽप
क्चिमंतद्वैतालीयफलंहरिः ॥

वैदग्धी । स्त्री . भङ्ग्याम् । इभनि
मीलिकायाम् ॥ वैदग्ध्ये ॥ शि
भायाम् ॥ विदग्धस्यभावः ।
ब्राह्मणादित्वात् . घ्यञ् . धित्वा
न्डौष् . यलोपः ॥ भर्त्तानिः श्व
सितेष्यसूर्यति . मनोजिघ्र . सप
त्वोगणः . श्वश्रुःरिङ्गतदेवतं . नय
नयोरीहालिहेयातरः । तददूरा
दयमञ्जलिः . किमधुनादृग्भङ्गि-
भागेनतेवैदग्धीमधुरप्रवन्धरसिक्-
व्यर्थोयमत्रश्रमः ॥

वैदग्ध्यम् न . विदग्धभावकर्म
णोः । चातुर्यं ॥ ब्राह्मणादित्वा
त्ष्यञ् ॥

वैदर्भः । पुं . विदर्भदेशाधिपती ॥
सतुदमयस्तापिताभीमसेन . रुक्मिणी

वैदिकः

जनको . भीष्मकश्च ॥ दन्तरीगवि
श्रेषि । यथा । घृष्टेपुदन्तमासि
पुंसरम्भोजायतेमहान् । भवन्ति
दन्ताश्चपलाः सवेदर्भोऽभिघात
जः ॥ ८ न . वाक्यवक्रत्वे ।
वि . विदर्भसन्वन्धनि ॥

वैदर्भी । स्त्री . काव्यरीतिभेदे ॥
यथा माधुर्यमृच्छकैर्बर्चैरचनाल
लितात्मिका अष्टतिरल्पवृत्ति
र्वावेदर्भीरीतिरिष्यते ॥ उपनाग
रिकावृत्त्यमुप्रासघटकवृत्तिभेदे ॥
लोपामुद्रायाम् । दमयन्त्याम् ।
रुक्मिण्याम् ॥

वैदलः । पुं . पिष्टके । पूषे ॥ शमी
धान्ये ॥ तद्गुणायथा । वैदला
मधुरारूचाः कषायाः कटुपाकि
नः । वातलाः काफपित्तघ्नाबद्ध
मूत्रमलाहिमाः ॥ ऋतेमृद्गमसूरा
भ्यामन्यत्वाधानकारकाः । मुद्ग
मसूरयोरनाधानकारित्वमन्यवैद
लापिचया . नचसर्वथा . एतयोर
पिकिञ्चिदाधानकारित्वदर्शनात्
॥ न . भिक्षुःकृपाचविशेषि । यथा
। अलावुंदाकृपाचसृष्टस्मयंवैदलंत
या । एतानियतिपादाणिमनुः स्वा
यम्भुवोऽब्रवीत् ॥

वैदिकः । पुं . वेदज्ञब्राह्मणे ॥ वि .
श्रुत्यपनिबद्धविधमादी । वेदोक्तो
अथोक्तंश्रीदेवीभागवते । यथा ।

वैदिक :

शुकउवाच । सन्देहावत्तंतेचित्ते
 नहिगच्छतिमेकचित् । भवताकथि
 तंयत्तच्छृण्वतेमेनराधिप ॥ वेदधर्म
 पुहिंसास्यादधर्मबहुक्षाहिंसा । क
 थंमुक्तिप्रदोधर्मोविदेत्तोवतभूपते ॥
 प्रत्यक्षेणस्वनाचारः सीमपानंनरा
 धिप । पशूनांहिसनंतद्वहक्षयंवा
 मिषस्यतु ॥ सौचामणौतथाप्रोक्तः
 प्रत्यक्षेणसुरायइः । द्यूतक्रीडात
 याम्प्रिक्ताव्रतानिबिबिधानिच ॥ -
 व्रतानि • ब्रह्मचारिपुंस्योर्मैथुनादी
 नि - । श्रूयतेस्मपुराद्यासीच्छ्रयवि
 न्दुर्नृपीक्षमः । यज्वाधर्मंपरोनि
 त्यंबदान्यः सत्यसागरः ॥ गोप्रा
 चधर्मसेतूनांशास्ताचित्यथगामिना
 म् । यज्ञास्रविहितास्तनबह्विभू
 रिदक्षिणाः ॥ चर्मणांपर्वतोजातो
 विव्याचलसमः पुनः । मेदास्वप्रा
 वनाज्जातानदीचर्मखतीशुभा ॥
 • से।पिगजादिवंयतः कौर्त्तरस्या
 चलोभुवि । एबधर्मेषुवेदेषुनमेव
 हिः प्रवर्त्तते ॥ - स्वर्गाद्यनित्यफ
 लकत्वाहं दे।क्तस्यकर्मणः - ॥ स्त्री
 सङ्गेनसदाभोगिसुखमप्रातिमानवः
 । अलाभेदुःखमत्यन्तंजीवन्मुक्तः
 कथंभवेत् ॥ जनकउवाच । हिंसा
 यज्ञेषुप्रत्यक्षासाऽहिंसापरिकीर्त्ति
 ता । उपाधियोगतोहिंसानान्यथेति
 विनिर्णयः ॥ - अहिंसेतिच्छेदः

वैदुष्यम्

अहिंसन् सर्वभूतान्यन्यत्रतीर्थेभ्यद्र
 तिश्रुतेः । उपाधियोगतः इति ।
 रागरूपोपाधिनाकृतातुहिंसैवभव
 ति - । यथाचेन्धनसंयोगादग्नीधू
 मः प्रवर्त्तते । तद्वियोगेतथातास्मि
 न्निधूमस्त्वविभातिवै ॥ अहिंसा
 स्रतथाविद्विबेदोक्तांमुनिसत्तम । रा
 गिणांसापिहिंसैबानिस्पृहाणांसाम
 ता ॥ चार्द्रेभ्योपाधिनाबद्धेः स
 धूमस्त्वमन्यथानिधूमस्त्वम् । तथा
 रागाद्युपाधिनापञ्चालम्बस्यहिंसा
 त्वमन्यथाहिंसात्त्वाभावइति - ॥
 अरागेणचयत्कर्मतथाइहकारवर्जि
 तम् । अकृतंवेदविद्वांसः प्रवदन्ति
 मनीषिणः ॥ गृहस्थानान्तुहिंसैव
 यायज्ञेद्विजसत्तम । - गृहस्थानांरा
 गिणामित्यर्थः । - । अरागेणचय
 त्कर्मतथाइहकारवर्जितम् । साहिं
 सैवमहाभागमुमुक्षूणांजितात्मना
 मित्यष्टादशाध्यायः प्रथमस्कन्धे ॥
 वेदेभवः । अध्यात्मादित्वाइहज्
 न । वेदार्थज्ञाने ॥
 वैदिकदर्शनम् । न० वैदिकानांसिद्धान्ति
 ॥ यथा। अन्याविज्ञानमयतत्रा
 नन्दमयचान्तरः । अस्तीत्यवैपल
 व्यव्यइतिवैदिकदर्शनमिति ।
 वैदुष्यम् । न० विद्वत्तायाम् ॥ यथा ।
 बाग्वैखरीशब्दभरीशास्त्रव्याख्या
 नकीशलम् । वैदुष्यंविदुषांतद्वद्भु

वैदूर्यभूमि :

ऋयेभचमुक्तयेद्वृति ॥ विदुषः कर्म
 भाषोवा । ब्राह्मणादित्वात्प्यञ् ।
 वैदूर्यम् । न० लसुनिया० द्रुतिष्याते
 कृष्णापौतवर्णे मणौ । बालवायजी ।
 बालसूर्ये । केतुरत्वे ॥ तच्छायाल
 जगंधया । एकवेणुपलाशकोमलरु
 चामायूरकरुखिषामाजरीक्षणपि
 ह्नजच्छविजुषाज्ञेयंत्रिधात्तायया ।
 यद्गात्रं गुरुतां दधाति नितरां स्निग्ध
 न्तु देषोऽस्मिन् वैदूर्यं विशदं वदन्ति सु
 धियः स्वच्छस्रतच्छोभनम् । तस्य
 कुलक्षणं यथा । विच्छायं मृच्छिलाग
 भं लघुरुक्षसन्नतम् । सचासंपरुषं
 कृष्णं वैदूर्यं दूरतां नयेत् ॥ तत्परी
 चायथा । छष्टं यदात्मना स्वच्छं स्व
 च्छायां निकषाश्मनि । स्फुटं प्रदर्श
 येदेतद् वैदूर्यं जात्यमुच्यते । विशेषा
 गारुडे० युक्तिकल्पतरौ च द्रष्टव्यः ॥
 विदूरात्प्रभवति । विदूराज्ज्यः
 नन्वर्थासङ्गतिः । बालशाय्याद्वासौ
 प्रभवति विदूरे तु संस्क्रियते । सत्यम्
 । बालशाय्यापि विदूरमिति संज्ञा ।
 अथवा । बालवायस्य० विदूरआदेशः
 । अतएव भाष्ये० बालवायो विदूरश्च
 प्रकृत्यन्तरमेव वेतिसमाहितम् ॥
 वैदूर्यभूमिः । स्त्री० बालवायप्रभव
 स्थाने ॥ उरगेन्द्रमूर्धन्ययत्नाङ्कुरैः
 सहैदितमेव ध्वनेर्बिदूरभूमिरुद्भिन्ना
 ङ्कुराभवतीति प्रसिद्धिः । उरगमू

वैदूयः

ईश्वरत्नसन्निधानादकालेपि मेघागर्ज
 न्तीति वार्त्ता । केचित्तु यत्रैवोरगर
 त्वं० मेघरसितश्च० तत्रैव वैदूर्यभूमि
 रित्याहुः ॥
 वैदेहः । पुं० षण्णिजि ॥ निमिराज
 पुत्रे । जनके ॥ वैश्याद्ब्राह्मण्यामु
 त्पन्ने सङ्करजात्यन्तरे । त्रि० विदेहदे
 शजाते ॥
 वैदेहकः । पुं० बाणिकके ॥ शूद्राद्दे
 श्यामुते ॥ विदेहेषु भवः । धूमादि
 भ्यश्च तिवुञ् ॥ विदेग्धिवा । दि
 ह० । खल् । प्रज्ञायण् ॥ वैनि
 श्चितः देहउपचयोयस्येति वा । वि
 देहेषु भवः । तत्र भवद्वयण् ॥ वि
 देहस्यापत्यं वा । जनपदेत्यञ् । कः
 स्वार्थे ॥
 वैदेही । स्त्री० रोचनायाम् ॥ सीता
 याम् । जानक्याम् ॥ षण्णिक्स्त्रि
 याम् । वैदेहनार्याम् ॥ पिप्पल्या
 म् ॥ विदेहेषु भवा । अण् । डीप्
 वैद्यः । पुं० भिषजि । रोगहारिणि
 । अगदङ्कारे । चिकित्सके ॥ सचतु
 र्विधः । रोगहरः १ । विषहरः
 २ । शल्यहरः ३ । कृष्णहरः ४
 । द्रुतिभेदात् ॥ सञ्चयश्च प्रकीपश्च प्र
 सरंस्थानमेव च । दीपाणाञ्चैव यो वैद
 सभवेद्विप्रगुत्तमः ॥ अघेस्तत्त्वपरि
 ज्ञानं वेदनायाश्च निग्रहः । एतद् वैद्य
 स्य वैद्यत्वं न वैद्यः प्रभुरायुषः ॥

वैद्यमाता

कुचेल : कर्कशीदीन : कुग्रामीस्त्र
 यमागत : । पञ्चरैद्यानपूज्यन्ते धन्व
 न्तरिसमाश्चपि ॥ सुश्रुतनश्रुतयेन
 हारीतयेनहारितम् । नालोकिचर
 कथेनसत्रैद्यावैद्यनिन्दित : ॥ हे
 तौलिङ्गेप्रशमनेरोगाणामपुनर्भवे
 । ज्ञानं चतुर्विधंयस्यसराजार्होभिष
 क्तमः ॥ अपिच । एकंशास्त्रमधी
 यानोनविद्याच्छास्त्रनिश्चयम् । त
 स्माहह्युतः शास्त्रंविजानीयाच्च
 कित्सकः ॥ शास्त्रं गुरुमुखोद्गीर्ण
 मादायोपास्यचासकृत् । यः कर्म
 कुरुतेवैद्यः सवैद्योऽन्येतुतस्करा
 ॥ इति सुश्रुतः ॥ विद्यामधीते ।
 तदधीतेतद्वैद्येण् ॥ वासकवृक्षे
 ॥ पण्डिते ॥

वैद्यकम् । न० आयुर्वेदे । चिकित्सा
 शास्त्रे ॥

वैद्यनाथः । पुं० देशविशेषे ॥ शिवे
 । महालिङ्गविशेषे ॥ यथा । भारख
 गडवैद्यनाथाशक्तेश्वरस्तथैवच । वो
 रभूमौसिद्धिनाथारुढेचतारकेश्वर
 । भैरवविशेषे ॥ यथा । हार्दपीठ
 वैद्यनाथेवैद्यनाथस्तुभैरवः । देव
 ताजयदुर्गाख्या । नेपालेजानुनीमम
 ॥ इति ॥

वैद्यवन्धुः । पुं० आरग्वधवृक्षे ॥ *
 वैद्यमाता । स्त्री० अटरूपे । वासकी ॥
 वैद्यस्यमातेव ॥

वैध्यतः

वैद्यसिंही । स्त्री० वासकवृक्षे ॥
 वैद्या । स्त्री० काकोल्याम् ॥
 वैद्यी । स्त्री० वैद्यपत्न्याम् ।
 वैधः । त्रि० विधिविधिते ।
 वैधहिंसा । स्त्री० वैद्विधितप्राणिवधे
 ॥ साचाहिंसैव । यथाहमनुः । यो
 वेदविहिताहिंसानियतास्मिंश्चराच
 रे । अहिंसामेवतांविद्याद्वेदाद्वर्मा
 हिनिर्भाविति ॥

वैधात्रः । पुं० सनत्कुमारे ॥ विधा
 तुरपत्यम् । अण् ॥ त्रि० विधाटस
 स्वन्विनि ॥ यथाहुः । कलत्रवैधा
 त्रकृतिकर्तभक्तानेकवयः श्रि
 योदेव्याः कोद्यानभवतिप्रतिः कै
 रपिधनेः । महादेवंहित्वातवस
 तिसतीनामचरमेकुचाभ्यामासङ्गः
 कुरषकतरोरप्यमुलभइति ॥

वैधाची । स्त्री० ब्राह्म्यामोषधी ॥

वैधृतिः । पुं० विष्कम्भादिपुत्रेषयो
 गे । तत्रजातसफलंयथा । मैत्री
 विहीनः कुटिलः खलद्यमूर्खादि
 रिद्रः परवच्चकस्य । कुकर्मकर्ता
 परदारंभर्ताभवेन्नरोवैधृतिलव्यज
 न्मा ॥

वैधेयः । त्रि० सर्वे ॥ विधेयं विधा
 नम् । तस्यायमधिकारी । अविद्या
 वद्विषयत्वाच्छास्त्राणाम् । तस्येद
 मित्यण् । त्रियां० वैधेयी ।

वैध्यतः । पुं० यमप्रतीहारे ॥

वैपरीत्यम्

वैनतेयः । पुं० स्वर्गेश्वर । गरुडे ।
पक्षिणांमध्ये गरुडे भगवद्विभूतिः ।
वैनतेयस्य पक्षिणां मिथ्युक्तिः । वि
नतायाश्चपत्यम् । स्त्रीभ्योठक् ॥
अरुणे । सूरसूते ॥

वैनयिकः । पुं० शस्त्राभ्यासरथे । या
गरथे ॥ गुणविशेषे ॥ यथा । लोक
धीगुरुशास्त्रेभ्योभातिवैनयिको गुणः
। यस्तु सद्यथा बहिल्लोकबुद्धिर्गुरुतः
शास्त्राद्वा० समर्जितः सवैनयिको
भाति । समर्जितोवैनयिको मनो
वाक्त्तनुचेष्टया । यो मनोवाक्त्तनुचे
ष्टया शुद्धव्यापारेणांर्जितः सवैन
यिकोवाहव्यः ॥ चि० विनयान्वि
ते ॥ विनयादिभ्यष्टगितिस्वार्थेठक् ॥

वैनायिकः । पुं० वीरे ॥ सर्वक्षणिक
त्ववादिनिपूर्णवैनायिके ॥

वैनायिकः । चि० क्षणिके । परतन्त्रे
। परायत्ते ॥ वीरे । असहादिनि
॥ पु० ऊर्णनाभे ॥ न० नाडीनक्ष
त्रविशेषे ॥ निधनतारायाम् ॥

वैनीतकः । पुं० न० परम्परावाहने
॥ वीटुपरम्पराया० यद्वाद्यं० बहवो
हृषानरास्यबहन्ति० शकटशिविकादि
यथा० तद्वैनीतकम् । विनीतकाना
मिदम् । तस्येदमित्यण् ॥ यद्वा ।
विनीयतेस्म । क्तः । संज्ञायांकन् ।
वैपरीत्यम् । न० व्यत्यासे । विपर्या
से । विपर्यये । व्यत्यये ॥ इ० ङे०

वैभाजम्

न्द्रः ॥ विपरीतस्य । भावः । व्य
ञ् ॥

वैपरीत्यलज्जालुः । पुं० स्त्री० स्वल्प
स्युपहृत्फलायांलज्जालौ ॥ यथा
। लज्जालुर्वैपरीत्यान्यास्वल्पस्युपहृ
त्फला । वैपरीत्याचलज्जालुश्चा
भिधानेप्रयोजयत् । लज्जालुर्वैपरी
त्याच्चाः कटुरुष्णः कफापनुत् ।
रसेनियामकश्चैवनानोविज्ञानकार
कः ॥ इ० रा० नि० षट् ॥

वैवधिकः । चि० वार्ताविष्टे । कांश्चि
या० इ० भा० प्र० ॥ त्रिवधेन० वीवधे
नवा० हरति । विभाषाविशधादिति
पक्षेठक् । एकदेशि० कृतस्याऽनन्व
त्वात्० वीवधादपिठक् ॥

वैविधिकः । पुं० वैतालिके । विवि
धः शीलमस्य । शीलमित्ठक् ॥

वैभवः । पुं० विभवस्वरूपे । न० ऐश्व
र्ये ॥

वैभोज्यम् । न० विभाजयितुर्धर्म्ये ॥
तस्यधर्म्यमित्यधिकारेविभाजयितु
र्णिलोपस्यञ् वक्तव्यइत्यञ् णिलो
पस्य ॥

वैभाजम् । न० सुराणामुद्यानविशि
षे ॥ विपुलाख्यस्याद्रेर्मूले० वैभाजा
ख्यं नामवनमस्ति । यथा । वैभाजं
वैयुलेमूलेसितोदस्यद्दोत्तमः । दे
वैर्निषेव्यतेकर्मः कामक्षैरंशुमतप्र
भैः ॥

वैयाघ्रपद्य :

वैमात्रः । पुं० विमात्रजि ॥ विमातु
रपत्यम् । अण् ॥

वैमात्री । स्त्री० विमातुः कन्या-
याम् ॥

वैमात्रेयः । पुं० वैमात्रे ॥ विमातु
रपत्यम् । शुभोदिभ्यश्च तिठक् ।
स्त्रीभ्योठगित्यच् । स्त्रीप्रत्ययान्तस्य
इषात् ॥

वैमात्रेयी । स्त्री० विमातु कन्यायाम् ॥

वैमानिकः । चि० विमानयायिनिदे
वाद्दौ ॥ विमानेनचरतीत्यर्थेठक् ॥

वैमेयः । पुं० विनिमये ॥

वैस्वकिः । पुं० विस्वात्मजि । विस्व
स्यजात्यन्तरस्यापत्यम् । व्यासवरु
डेत्यादिनेज् । प्रकृतेरकडादेशः ॥

वैयाकरणः । चि० व्याकरणशास्त्रा-
भिन्ने ॥ व्याकरणमधोते । वेदवा० त
दधीतेतद्देत्यच् । ऐजागमः ॥
व्याकरणस्यव्याख्यानः व्याकरणे-
भवावावैयाकरणः । अण् ष्टगय
मादिभ्यङ् । स्त्री० वैयाकरणी ॥

वैयाघ्रः । चि० व्याघ्रचर्मामृतस्यन्द-
ने । द्रुपि ॥ व्याघ्रस्यविकारः ।
प्राणिरक्षतादिभ्योञ् । वैयाघ्रेण
चर्मणापरिष्ठितोरथः । द्रुपवैया-
घ्रादञ् ॥

वैयाघ्रपद्यः । पुं० गोश्रुती० मुनिवि
शेषे ॥ व्याघ्रपदोऽपत्यम् । जा-
ङ् । इन्द्रयुक्त्सुमुनौ ॥ व्याघ्रपदो

वैरङ्गिकः

गोत्रापत्यत्वात् ॥ यद्वा । व्याघ्रस्ये
वपादास्येति बहुव्रीहौ पादस्यलोपइ
तिलोपेगर्गादिस्वात् यञिपादः प
दितिपद्भावेनव्याभ्यामित्यैच् ॥

वैयाख्यम् । न० अविनीततायाम् ॥
विरूपंयातंगमनम् । चेष्टनंयस्य ।
वियातस्यभावः । टटादिस्वात्-
य्यञ् ॥

वैयासम् । न० व्यासोपन्यसिबच-
सि ॥ शिष्यइत्यण् ॥

वैयासकिः । पुं० शुकदेवे ॥ व्यासस्य
अपत्यम् । व्यासवरुडनिषादचण्डा
लविस्वानाश्चेतिबक्तव्यमितिबार्ति
कादिज् । अकडादेशश्च । नव्या-
भ्यामित्यैजागमः ॥

वैरम् । न० विरोधे ॥ तस्यसमुत्पानं
पञ्चविधम् । स्त्रीकृतम् १ यथाकृ
ष्णशिग्रुपालयोः । वास्तुजम् २
यथाकौरवपाण्डवानाम् । बाग्ज
म् ३ यथाद्रोणद्रुपदयोः । साप
जम् ४ यथामूषिकमार्जारयोः ।
अपराधजम् ५ यथापूजनीव्रह्मद
त्तयोः ॥ वीरस्यकर्म । वैरमैयुनि
कथारितिनिर्देशात् । युषादित्वाद्दो
ण् । अतिवादांस्तितिनेतनावम
न्येवकसुन । नचेमंदेहमाश्रित्यवैरं
कुर्वीतकेनचित् ॥

वैरङ्गिकः । चि० विरागयोग्ये । वि
रागंनित्यमर्हति । छिदादिषु० वि

वैराग्यम्

रागविरहश्चेतिपाठाद्भ्रं.विरहा
देशश्च ।

वैरञ्च्यः पुं० सनकादिषु ॥

वैरतमा । स्त्री० देव्यन्तरे ।

वैरनिर्यातनम् । न० वैरशुद्धी । प्रगी
कारे । कृतापकारस्यप्रत्यपकारे ।
वैरनिर्यातनम् । यतनिकारा
दौचुरादिः । ल्युट् ॥

वैरप्रातक्रिया । स्त्री० वैरनिर्यातने ॥

वैरशुद्धिः । स्त्री० वैरनिर्यातने ॥ वैर
स्यशुद्धिः ॥

वैरस्यम् । न० विरसत्त्वे ॥

वैरागी । चि० विषयेच्छारहिते । वैरा
ग्ययुक्ते ॥ यथा । सनकश्चसनन्द
श्चतृतीयश्चसनातनः । सन-
तकुमारेवैरागौचतुर्थः पुत्रए-
वच ॥

वैराग्यम् । न० विषयेषुतुच्छुद्ध्या
रागाभावे ॥ तस्यच० यतमानसं-
ज्ञा० व्यतिरेकसंज्ञा० एकेन्द्रिय
संज्ञा० बशीकारसंज्ञंतिचतस्रः
संज्ञाभवन्ति । तत्रैवद्रष्टव्यम् । वि-
षयांस्त्यक्तमशक्तवतापिसम्मानेच्छा
त्यागश्चाद्यवैराग्यम् । ततोविष-
याणांमध्ये लवणादिव्यतिरेकेणापि
वृत्तिर्हितीयम् । तथावृत्तावपिमन-
सिरागशैथिल्येन० बाह्येन्द्रियैरेव
विषयसेवनंतृतीयम् । तत्राप्यौदा-
सीन्यंचतुर्थम् । यथाहुः । वैरा

वैराग्यम्

ग्यमाद्यंयतमानसंज्ञंक्वचिद्विरागो
व्यतिरेकसंज्ञम् । एकेन्द्रियास्य-
द्विरागमेक्षस्तस्याप्यभाप्रस्तुवशी-
कृतास्यमिति । विषयेषुच्ययित्वा
दिदोषदर्शनेन० वैतृणो ॥ तद्वैरा-
ग्यंजनुपसायादर्शनश्रवणादिभिः ॥
देहादिब्रह्मपर्यन्तेष्वनिर्यो भोग्यव-
स्तुनि ॥ विषयेष्वौदासीन्यभावे ॥
ब्रह्मादिस्थावरास्तेषुवैराग्यविषये-
ष्वनु । यथैवकाकविष्टायांवैराग्यं
तदधिनिर्मलम् ॥ त्यागेच्छायाम्
॥ दोषदृष्टिर्जिहोसाचपुनर्भोगिष्वदी-
नता । हेतुस्वरूपकःर्याणिवैराग्य-
स्यद्विदुः क्रमात् ॥ परमपरश्चेति
द्विविधंवैराग्यम् ॥ दृष्ट्वानुश्र-
विकेषु० भोगेषु० रागविरोधि-
न्यामस्यृहात्मिकायाम्चित्तवृत्तौ-
दृष्टादृष्टविषयेषु० स्पृहाविरोधिचि-
त्तपरिणामे ॥ वैराग्यात्प्रकृतिलयः
॥ असाक्षी० नवनीलनीरजदलेःपा-
न्तात्तिसृद्धीतनुस्वङ्माचान्तरिवा-
मिषांयदिपुनर्नैवप्रजानांपतिः ।
प्रत्ययक्षरदसमिश्रपिशितयासयहं-
गृध्रते।गृध्रध्वङ्क्षुकांसनौनिपत-
तःकोवाकथंवारयेत् ॥ अपिच । श्रि-
योदालाखीलाविषयजरसाः प्राक्तवि-
रसाःविषद्वहंदेहंमहदपिधनंभूरिनि-
धनम् । बृहच्छोकीलीकः सततमव-
लाऽनर्थं हुलातथाप्यस्मिन्घोरेपथि

वैरोहार :

वतरतानात्मनिरता : । विराग
 एव । स्वार्थेष्यञ् ॥
 वैराजम् । न० सामविशेषे ॥ पुं०
 आण्डरूपविराजोदेहे ।
 वैराज्यम् । न० अस्मिमादिप्रिद्धिभा
 क्तु ॥ विराजो भावः । प्यञ् ॥
 वैराट् । पुं० विराटतनये ॥ इन्द्र
 गोपक्रीटे ॥
 वैराटौ । स्त्री० उत्तरोयाम् । अभिम
 न्युपत्न्याम् ॥ विराटस्यापत्यं
 स्त्री । अण् । डीव् ॥
 वैरातङ्गः । पुं० अर्जुनवृक्षे ॥
 वैरिष्ठः । पुं० सनकादिषु । त्रि०
 विरिष्ठसम्बन्धिनि ॥
 वैरी । पुं० रिपौ । शत्रौ वैरमस्या
 स्ति । इनिः ॥ षष्ठभबने ॥
 वैरूपम् । न० सामविशेषे ॥
 वैरूप्यम् । न० विरूपतायाम् ॥
 वैरोचनः । पुं० रवेस्तनये ॥ विष्णु
 पुत्रे ॥ बलिदानये ॥ सिद्धगणे
 बुधे ॥ अग्निपुत्रे ॥ त्रि० सवि
 तुः सम्बन्धिनि ॥ विरोचनस्याप
 त्यम् । अण् ॥
 वैरोचननिकेतनम् । न० पाताले ॥
 वैरोचनिः । पुं० अर्कपुत्रे ॥ बलि
 दैत्ये ॥ सुपते ॥ विरोचनस्याप
 त्यम् । अतड्ज् ॥
 वैरोचिः । पुं० बाणासुरे ॥
 वैरोहारः । पुं० कृतापकारस्यप्रत्यप

वैशम्पायनः

कारे । प्रतीकारे । वैरनिर्यातने ॥
 वैलक्षण्यम् । न० विलक्षणत्वे ॥
 वैलक्ष्यम् । न० व्यलौके ॥ विलक्षण
 स्यविस्मय व्यस्यभावः । प्यञ् ॥
 वैल्वः । पुं० विल्वकाण्डे । वि
 ल्वविकारे ॥ विल्वस्यावयवविका
 रोवा । विल्वदिभ्योष् । वैल्वः
 खादिरोत्रायूपः स्यत् ॥ न० वि
 ल्वशक्ते । विल्वफले ॥ त्रि० वि
 ल्वसम्बन्धिनि ॥
 वैवधिकः । पुं० वात्तावहे ॥ पसो
 री० इ० भः० प्र० विवधेनधान्य
 ताण्डुलादिनाव्यवहरति । ठक् ॥
 कृषिबद्ध्यादिर्जीवे ॥
 वैवर्ग्यम् । न० विवर्णतायाम् ॥
 वैवस्वतः । पुं० श्रद्धदेवे । अक्त
 के । यमे ॥ सप्तमेमनी ॥ विवस्व
 तोऽपत्यम् । अण् ॥ रुद्रविशेषे ॥
 शनैश्चरे ॥
 वैवस्वती । स्त्री० दक्षिणस्यांदिशि ।
 वैवाहिकम् । न० धनविशेषे ॥ यथा
 । वैवाहिकस्तुतद्विद्व्याहार्यथायत्
 सहागतम् ; भार्याप्राप्तिकाले लब्ध
 मित्यर्थः ॥ त्रि० विवाहसम्बन्धि
 न्यग्न्यादौ विवाहेभवः अध्यात्मा
 देष्टञ् इष्यते ।
 वैवाह्यः । त्रि० सम्बन्धिनि ॥
 वैशम्पायनः । पुं० यजुर्वेदधरे । व्या
 सशिष्यमुनी । विशम्पसुगीत्राप

वैशारद्यम्

ल्यम् । अश्वदिभ्यः कञ् ॥
 वैशसम् । न० हिंसायाभ् ॥ यथा ।
 वरं हुतवहज्वालापुञ्जस्यान्तर्व्यवस्थि
 त्तिः । नशौरि रचिन्ताविमुखजनसं
 वासवैशसमितिकात्यानः । शौ
 रिचिन्ताविमुखेषुतन्निन्दापरिषुजने
 पुयः संवासः सएववैशसंहंसात
 न्नवरमित्यर्थः ॥ नरकविशेषि ।
 वैशस्त्रम् । न० विशसितुर्धर्म्ये ॥
 विशसितुरिडलोपस्त्राज् वक्तव्यः ॥
 वैशाखः । पुं० मासविशेषि । माधवे
 । राधे ॥ वैशाखीपौर्णमास्यस्मिन्
 सास्मिन्पौर्णमासीत्यण् ॥ खज
 के । मन्थानदण्डे । रङ्ग० इ०
 भा० प्र० ॥ विशाखाप्रयोजनम
 स्य । विशाखाषट्ठादित्यण् ॥ न०
 धन्विनांसंस्थानभेदे । वितस्त्यन्तरे
 यस्थितेपादद्वयेविशाखास्यस्थानंभ
 वति । विशाखएव । स्वार्थेऽण् ॥
 वैशाखी । स्त्री० वैशाखपूर्णिमाया
 म् ॥ विशाखयायुक्तापौर्णमासी-
 । नक्षत्रेणयुक्तः कालइत्यण् । त
 तोडौप् ॥ रक्तपुनर्नवायाम् ॥
 वैशारदी । स्त्री० मायायाम् ॥ वि
 शारदर्दश्वरः । तस्येयम् । अण्
 डौप् ॥
 वैशारद्यम् । न० विशुद्धौ ॥ विशा
 रदस्यभावः । दृढादिषु । वीर्यातला
 भमतिमनःशारदानामितिष्यञ् ॥

वैशेषिकः

वैशिकः । पुं० विविधनायकान्तर्ग
 तनायकविशेषि ॥ बहुवैश्याभोगी
 परसिकोवैशिकइतितल्लक्षणम् ॥
 वैशिष्ट्यम् । न० विशिष्टत्वे । स
 स्वस्वपदार्थे । विशिष्टधीनियामके ।
 वैशेषिकः । पुं० कणादमुनिकृतद
 र्शनविशेषि । परमार्थतोद्वयादिस
 मवायान्तषट्पदार्थत्रादिनि । य
 थाआत्मनोद्रव्यभूतस्यगुणाबुद्ध्या-
 द्योनव । वासनात्वेनवेदोक्ताइ
 तिवैशेषिकोदयः बुद्ध्यादिधर्मि
 यमन्तः । कारणमेवात्मेतिधर्मित्वा
 आत्मगुणाएववासनात्वेन० यथा
 । महारजनमित्यादिश्रुत्योच्यतइ-
 तिचदन्तकाणादाइत्यर्थः ॥ अ
 यवैशेषिकयन्यविवरणम् । सतु
 विशिष्टपदार्थनिरूपकयन्यः । अ
 स्यमतंन्यायदर्शनमततुल्यम् । अ
 चजगतः कारणपरमाणुपर्यन्तं
 निरूपितम् ॥ इहखलुनिखिलप्रे
 क्षाबलिसर्गप्रतिकूलवेदनीयतथा-
 निखिलात्मसंवेदनसिद्धदुःखंजि
 हासतस्तदानीपायंजिज्ञासुः पर
 मेश्वरसाक्षात्कारमुपायमाकलयति
 । यदाचर्मवदाकाशंवेष्टयन्तीहमा
 नवाः । तदाशिवमविज्ञायदुःख-
 स्यान्तोभविष्यतीत्यादिवचन०निच
 यप्रामाण्यात् । परमेश्वरस्यसाक्षा
 त्कारस्य०श्रवणमननभावनाभिर्भा

वैशेषिक :

वनीयः । यदाह । आगमेनानुमानेन ध्यानाभ्यासधर्मेण च । विधाप्रकल्पयन् प्रज्ञां लभते योगमुत्तममिति । तत्र मननमनुमानाधीनम् । अनुमानञ्च व्याप्तिज्ञानाधीनम् । व्याप्तिज्ञानञ्च पदार्थविवेकसापेक्षम् । अतः पदार्थषट्कम् ॥ अथातीतधर्मव्याख्यास्यामः । इत्यादिकायां दशलक्षणैककभक्षयभगवताव्यवस्थायि । तत्राङ्गकहयात्मके प्रथमे ध्ये । समवेता शेषपदार्थकथनमकारि । तत्रापि प्रथमाङ्गके जातिमन्त्ररूपणम् द्वितीयाङ्गके जातिविशेषयोरनिरूपणम् । आङ्गकहयात्मके द्वितीये भूतदिकाललक्षणम् । तत्रापि प्रथमाङ्गके भूतविशेषलक्षणम् । द्वितीये दिक्कालप्रतिपादनम् । आङ्गकहयात्मके तृतीये । आत्मान्तकरणलक्षणम् । तत्राप्यात्मलक्षणं प्रथमे । द्वितीयेऽन्तःकरणलक्षणम् । आङ्गकद्वययुक्ता चतुर्थे । शरीरतदुपयोगिविवेचनम् । तत्रापि प्रथमे तदुपयोगिविवेचनम् । द्वितीये शरीरविवेचनम् । आङ्गकद्वयवतिपञ्चमे । कर्मप्रतिपादनम् । तत्रापि प्रथमे शरीरसम्बन्धिकर्मचिन्तनम् । आङ्गकद्वयशालिनिषष्ठे । शीतधर्मनिरूपणम् । तत्रापि प्रथमे दानपरिग्रहधर्म

वैश्यः

विवेकः । द्वितीये चातुराश्रम्योचितधर्मनिरूपणम् । तथा विधेसप्तमे गुणसमवायप्रतिपादनम् । तत्रापि प्रथमे बुद्धिनिरपेक्षगुणप्रतिपादनम् । द्वितीये तत्सापेक्षगुणप्रतिपादनम् । समवायप्रतिपादनञ्च । अष्टमे निर्वाकल्पकसविकल्पकप्रत्यक्षप्रमाणचिन्तनम् । नवमे बुद्धिविशेषप्रतिपादनम् । दशमे अनुमानप्रतिपादनम् । तत्रोद्देशीलक्षणं परीक्षाचेति त्रिविधास्य शास्त्रप्रवृत्तिरिति वैशेषिकग्रन्थविवरणम् ॥ कणादमुनिकृतदर्शनशास्त्रवैतरि । शीलक्ये ॥ विनयादित्त्वोत्स्वार्थे ठक् ॥ त्रि० विशेषविद् ॥ वैशेष्यम् । न० भागाधिक्ये ॥ भावेऽप्यञ् ॥ वैश्यः । पुं० ऊरव्ये । ऊरुजी । भूस्पृशि । तमउपसर्जनरजः प्रधाने तृतीयवर्णे । तच्च कृष्यादीनि तादृशानि कर्माणि भवन्ति । तानि च वर्णाश्रमशब्दे द्रष्टव्यानि । निषिद्धानियथा । वैश्यानां धनलीभेन मिथ्यामूल्यप्रकाशनम् । अपालनं पशूनाञ्च अनिज्यादिभवे सतीति पाद्मे स्वर्गखण्डे २७ अध्यायः ॥ लक्षणान्तु । विशत्याशुपशुभ्यश्च कृष्यादानरुचिः शुचिः । वेदाध्ययनसम्पन्नः स वैश्य इति संज्ञितः ॥ विशति ।

वैश्वानरः

विश्वं क्लिप् । स्वार्थे ष्यञ् ॥
 वैश्वकर्म । न० कृषिगौरक्ष्यवाणिज्यादौ ।
 वैश्या । स्त्री० अर्थाण्याम् । आर्यायाम् ।
 बुहशक्त्यन्तरे ॥ तारायाम् ॥
 वैश्ववणः । पुं० कुवेरे । विश्ववसोऽपत्यम् ।
 शिवादिषु विश्ववसोऽपत्यवणवणावा
 देशीनिपातितौ । अण् ॥
 वैश्ववणालयः । पुं० वैश्ववणावासे
 ॥ षट्ठच् ॥
 वैश्ववणावासः । पुं० षट्ठच् ॥ कुवे
 रपुर्याम् ।
 वैश्ववणोदयः । पुं० षट्ठच् ॥
 वैश्वः । पुं० उत्तराषाढनक्षत्रे ।
 वैश्वदेवः । पुं० अन्नसार्धं होमबलि
 दानातिथिभोजनात्मकेसायम्प्रात-
 र्गृहस्थं प्रतिविहिते कर्मविशेषे ॥
 विश्वेदेवादेवतास्य । सास्यदेवते
 ल्यण् । न० उत्तराषाढान् ॥
 वैश्वदेवो । स्त्री० आभिजायाम् ।
 जगतीकन्दः प्रभेदे ॥ तल्लक्षणादि
 यथा । बाणाश्वैश्कृन्नावैश्वदेवो म
 मौयौ । यथा । अर्चामन्त्रेषां त्वं-
 विहायामराणामद्वैतेनैकं विश्वं मभ्य
 र्च्यं भक्ता । तत्राशिषात्मन्यर्चिते भा
 विनीतेभ्रातः सम्पन्नाराधनावैश्व
 देवो ॥
 वैश्वदेव्यम् । न० सामविशेषे ।
 वैश्वानरः । पुं० अग्नी । वज्री ॥ अ
 न्यभिमानिन्यां देवतायाम् ॥ जाठ

वैषयम्

राम्नी ॥ चित्रकवृक्षे । विश्वेनरोप
 स्य । नरेसंज्ञायामिति विश्वशब्दस्य
 दौर्घः ॥ विश्वानरस्यापत्यम् । ऋष्य
 ण् । गोत्रापत्ये । विदादित्वाद् अ-
 वा । विश्वेषानराणां कर्त्तरि ॥ ब्रह्म
 णि । जीवे ॥ विश्वनराभिमानि
 त्वात् । स्थूलसमष्ट्युपहिते चैतन्ये
 ॥ विश्वे च तेनरास्य । विश्वानराः ।
 पूर्वपदस्य दीर्घः । विश्वानरान्-
 भोक्तृष्वेभ्यवस्थितान् प्रति । अनेक
 धाधर्माधर्मकर्मानुसारेण । सुखदुः
 खादिप्रापणात् । अयं परमात्मा कर्म
 णां फलदाता । वैश्वानरशब्दो भव
 ति ॥ अथवा । विश्वस्यासौ नरश्च ।
 विश्वानरः । नरेसंज्ञायाम् । वि
 श्वानरएव । वैश्वानरः । स्वा-
 र्थे ऽण् ॥
 वैश्वानरमार्गः । पुं० दहनवीथ्या-
 म् । पूर्वीत्तराषाढयोः समीपे ।
 वैश्वानरीवीथी । स्त्री० दक्षिणमार्गे
 नक्षत्रविशेषाणां संज्ञाविशेषे ॥ य
 था । शतभिषक्तया । वैश्वानरी
 भाद्रपदेरेवती चैव कीर्त्तिता । ए-
 तास्तु वीथयस्तसोदक्षिणो मार्ग उ-
 च्यत इति ॥
 वैश्वी । स्त्री० उत्तराषाढानक्षत्रे ॥
 वैषम्यम् । न० दिग्मत्त्वे ॥ भावे । त्रा
 क्षणादित्वात् ष्यञ् ॥
 वैषयम् । न० विषयाणां समूहे भि

वैष्णवः

दाद्यण् ॥

वैषयिकः । त्रि० विषयसम्बन्धिनि ॥

वैष्टुतम् । न० हेमभस्मनि ॥

वैष्टुम् । न० विष्णौ ॥ विष्टपे ॥ वेवे

ष्टि । विश्वभ्रमजिगमिनमिहनि

विश्वशांठहिष्टे तिष्टन् ॥ दिवि ॥

बायी ॥

वैष्णवः । त्रि० विष्णुपासके । वि

ष्णुमन्त्रदौचिते । कार्ण्ये । हारे ॥

तल्लक्षणमाहात्म्यादियथा । फल

सम्भानरहिताविष्णुभक्ताश्चवैष्णवाः

। मत्प्रीतिभक्तिकामास्ते सर्वदास

र्वकर्मसु । गुरुवक्त्राद्विष्णुमन्त्रोयस्य

कर्णोप्रविश्यते । जीवन्मुक्तवैष्णवं

तंबेदाः सर्वेवदन्तिच ॥ पुरुषाणां

शतंपूर्वपैतृकशतंपरम् । मा-

तामहच्छतमातरंमातृमातरम्

भगिनींमातरश्चैवभागिनेयश्चमातु

लम् । श्वश्रूश्चश्वशुरश्चैवगुरुपत्नीं

गुरोः सुतम् । गुरुश्चज्ञानदाता

रंमित्रश्चसहचारिणम् । भृत्यंशि

ष्यंतथाचिटींप्रजाः स्वाश्रमसन्निधौ

॥ उडरेदात्मनासार्धमन्त्रग्रहणमा

चतः । मन्त्रग्रहणमात्रेणजीवन्मु-

क्तीभवेन्नरः । तद्यसंस्पर्शमात्रेणपू

तंतीर्थंभारतम् । तस्यैवपादरज

सासद्यः पूतावसुधरा ॥ पादीद

कपलतस्थानंतीर्थमेवभवेद्भुवम् ।

इ०त्र०वै०व०पुराणम् । यैकराठल

वैसादृश्यम्

ग्नतुलसीभवकाष्ठमालायेहादशाङ्ग

हरिनामकृतोर्ध्वपुण्ड्राः । येकृष्णा

भक्तिसुदृढाधृतशङ्खचक्रास्तवैष्णा

वाभुवनमाशुपविचयन्ति ॥ अपि-

च । पशुर्मनुष्यः पक्षीवायेचवैष्णा

वसंश्रयाः । तेनैवतेप्रयास्यन्तितद्वि

ष्णोः परमंपदमिति ॥ अस्याचार

श्च । सर्वान्कामान्परित्यज्यदृष्टभ

क्तिञ्चसाधयेत् । सएववैष्णावाचारः

कामसङ्कल्पवर्जितः ॥ विष्णोर

यम् । अण् ॥ न० विष्णुपुराणे ॥

यथा । त्रयोविंशतिसाहस्रं वैष्णवंपर

माङ्गतमिति ॥

वैष्णवी । स्त्री० विष्णोः शक्ती ॥ य-

था । एषात्रिशक्तिरुद्दिष्टानयसिद्धा

न्तगामिनी । एषाश्र्वेतापरासृष्टिः

सःस्विकीव्रह्मसंस्थिता ॥ एषैवर

क्कारजसिवैष्णवीपरिकीर्तिता । ए

षैवकृष्णातमसिरौद्रौदेवीप्रकीर्त्ति

ता ॥ अष्टदशतयाकोट्योवैष्णव्या

भेदुच्यते । याविष्णोराजसौशक्तिः

पालनीचैववैष्णवी ॥ इतिवाराहपु

राणम् ॥ दुर्गायाम् ॥ यथा । शङ्

खचक्रगदाधारिविष्णुमातातथारि

हा । विष्णुरूपाद्यबादेवोवैष्णवीते

नगीयते ॥ इतिदेवीपुराणम् ॥ ग

ङ्गायाम् । तुलस्याम् ॥ अपराजि

तायाम् ॥ शतावर्याम् ॥

वैसादृश्यम् । न० विसदृशत्वे ॥

वाट्रौ

वैसारिणः । पुं० मत्स्ये ॥ विविधंसर
ति । सृ० । यद्वादिच्वाण्णि-
निः । ततोविसारियोमत्स्यद्वति-
स्वार्थेऽण् ॥ सिद्धे ॥

वैहायसः । पुं० खेचरे ॥

वैहायसी । स्त्री० भारतवर्षस्यनद्यन्तरे ॥

वैहव्यः । त्रि० परिहासेनलालनी-
येश्यालसंबंध्यादौ ॥

वैहासिकः । पुं० वासन्तिके । केलि-
काले । विट्प्रषके । प्रहासिनि ॥

वाटा । स्त्री० चेच्याम् । दास्याम् ॥
इ०हे०न्द्रः ॥

वाट्टः । पुं० गानसाहो ॥ भ्रषा-
न्तरे ॥

वाट्टी । स्त्री० पणचतुर्थेशे । बुडि०
इ०गौ०दे०भा०प्र० ॥

वाट्यः । त्रि० यहनौये ॥

वाटुः । पुं० मुनिविशेषे ॥

वाटा । पुं० भारिके ॥ सूते । वाट,
भर्हः । बह० । अर्हे कृच्यत्चश्चि
तितच् । ठत्त्वधत्त्वष्ट्, च्चट्टलोपाः ।
सहि०हीरोदशर्णस्थे ल्योकारः ॥
अलडुहि ऋषभे ॥ परिणतिरि ॥
मूठे ॥

वाट्टः । त्रि० आर्द्रे ॥

वाटालः । पुं० पाठीनमत्स्ये ॥

वाट्रः । पुं० गानसाहो ॥ भ्रषा-
न्तरे ॥

वाट्टी । स्त्री० पणपादे । काकिन्याम् ॥

वाला

वारकः । पुं० लेखके ॥ इ०चि०-
शेषः ॥

वारटः । पुं० कुन्दपुष्पे ॥ इ०चि०-
शेषः ॥

वारट्टी । स्त्री० मन्दरांश्याम् । माद-
री०कट्०चटाइ०इ०भा०प्र० ॥

वारवः । पुं० वारो०इ०गौ०भा०प्र०
धान्यविशेषे ॥ यथास्यगुणाः । वा-
रवस्तुबुधैः प्रोक्तस्त्रिदोषस्यप्रकीर्ण-
णः । मधुरश्चात्मजपाकश्चत्रीहिः पि-
त्तकरोगुहः ॥

वारुखानः । पुं० पाटलवर्णाश्वे ॥
इ०हे०न्द्रः ॥

वालम् । न० गन्धरसे । अस्यगुणाः
। वालंरक्तहरंशीतमेध्यं दीपनपाच-
नम् । मधुरं कटु, तिक्तस्य यद्दृष्टं दधि-
दोषजित् ॥ ज्वरापस्मारकुष्ठघ्नं ग-
र्भाशयविशुद्धिकृत् ॥ अपिच । वाल-
स्यकटुतिक्ताण्यं कषायं रक्तदोषनुत् ।
कर्फापित्तमयान् हन्ति प्रदरादिरुजा-
पहम् । पुं० रसगन्धे ॥ वःलय-
ति । बुद्धमज्जने । अच् । वातिवा
। वा० । पिञ्जादिच्वाटूलच् ॥

वालकः । पुं० लेखके ॥

वाला । स्त्री० रोलावृत्ते ॥ यथा ।
द्विगुणितरविमितकलितकलाभिल्लं
लितनिबद्धा० मङ्गलपिङ्गलभण्डि-
तगणितकलयाकिलानद्या । एकाद-
शकलविरतिविदिरामृदुगतिरिह-

व्यक्तदृष्टार्थः

वीक्षा० यशसापूरितभुवनभुवनर
 सनासनवीक्षा ॥
 वीक्षाहः । पुं० अश्लविशेषे ॥ यथा
 वीक्षाहस्त्वयमेवस्यात्पाण्डुकेशर-
 बालधिः ॥ इ० हे० न्द्रः ॥
 वाहित्यम् । न० यानपात्रे । पीते ।
 जहाज० इ० भा० प्र० ॥ इ० हे०
 न्द्रः ॥
 वीषट् । अ० देवद्विर्दानमन्त्रे ॥ स्वा
 हादेवद्विर्दानेश्रीषट् वीषट् वषट् स्व
 धेत्यमरः ॥ उच्चातेऽनेन । बह० ।
 बाहुलकात्० डौषट् ॥
 व्यंशकः । पुं० पर्वते ॥ इ० मुद्राङ्घ्रि
 तद्विम चन्द्रः ॥
 व्यंसकः । पुं० धूर्त्ते ॥
 व्यंसितः । त्रि० वसिष्ठे ॥
 व्यक्तः । त्रि० स्फुटे ॥ मनौषिणि ॥
 प्रत्यक्षे । हेतुमदनिश्चयव्यापिस
 क्रियमनेकमाश्रितलिङ्गम् । सावय
 वंपरतन्त्रव्यक्तम् । इतिलक्षिते
 ॥ स्थूले ॥ यथा । अव्यक्तोव्यक्तका
 रणमिति ॥ व्यज्यतेस्म । अश्लव्य
 क्त्यादौ । क्तः । विपूर्वाद्दृष्टतेः
 क्तोतु० अश्लोर्नत्वे व्यक्तप्रतिषेधइति
 निष्ठातस्य अश्लोर्नपादानइति नन-
 त्वम् ॥
 व्यक्तकालः । पुं० स्थितिकाले ॥
 व्यक्तदृष्टार्थः । पुं० प्रत्यक्षिणि ॥
 साक्षिणि । इ० त्रि० शेषः ॥

अयः

व्यक्तविशेषः । पुं० बुद्धौ ॥
 व्यक्तिः । स्त्री० पृथगात्मताम् ॥ प्र
 त्यक्षे । स्पष्टतायाम् । शरीरवि
 षयादिरूपायांभोगभूमौ ॥ प्रभा
 वे ॥ व्यक्तिलक्षणमाहगीतमः ।
 यथा । व्यक्तिगुणविशेषाश्रयोमूर्ति
 रिति । अर्थार्थः । यद्यपिजात्या
 देरपिव्यक्तत्वात्प्रमेयत्वमेवव्यक्ति
 त्वम् । तथापिजात्याकृतिशक्तिवि
 षयव्यक्तेरिदंलक्षणम् । तथाच०
 गुणविशेषाजात्याकृतिसमानाधि-
 करणोगुणः० सङ्ख्यादिभिन्नस्तदा
 श्रयः० मूर्तिव्यक्तिरितिसमाना
 र्थकमित्यर्थः । परेतु० गुणारूपा
 दयः० विशेषाविशेषकाः० उत्क्षे
 पचादयस्तेषामाश्रयोद्रव्यम् । तेन
 जात्याश्रयोव्यक्तिरित्याशयः । वि
 शेषलक्षणमाहमूर्तिरिति । मूर्तिः
 संस्थानविशेषस्तद्वानित्याहुः । अ
 चअमध्यमदलीपौसमासद्वत्याशयः
 । अन्यतु० व्यक्तिलक्षणमूर्तिरि
 ति० सैवकेत्याह । गुणविशेषाश्रय
 इति । गुणविशेषस्य० अश्लिन्नप
 रिमाणस्याश्रयइत्यर्थइत्याहुः ॥
 १३२ ॥ व्यज्यतेऽनया । अश्लू० ।
 स्त्रियांक्तिन् ॥ जन्ते ॥ इ० हे०
 चन्द्रः ॥
 अयः । त्रि० व्याहृते । व्याकुले ॥ अय
 बर्जिते ॥ सोद्यमे । व्यासक्ते ॥

वाजनम्

त्रिविधं । विविधेवाचयमस्यवदा ।
द्विदमगतिवा । अग० च्छन्द्रे
तिसाधुः ॥

व्यङ्गटः । पुं० च्छद्विप्रभेदे ॥

व्यङ्गः । पुं० भेके । मुखरोगविशेषि
। तल्लक्षयं यथा । क्रीधायासप्रक्
पितावायुः पितामसंयुतः । मुख
मागम्यसहसामण्डलं विद्वज्ज्वलतः ॥
नीरुजंतनुकंश्यावंमुखेव्यङ्गंतमादि
श्रित् । चि० हीनाङ्गे । छिन्नना
सिकादौ ॥ विकृतानि । विगतानि
वाचकान्यस्य ॥ विकृते । विगतमङ्ग
मस्य ॥

वाङ्गकः । पुं० शैले । पर्वते इ० चि०
शेषः ॥

वाङ्गाङ्गः । चि० विकलाङ्गे । व्यङ्गम
ङ्गयस्यसः ॥

वाङ्ग्यः । चि० व्यङ्गनयाविधेऽर्थे
॥ यथा । वाच्यार्थोभिधयाविधौ ।
लक्ष्योलक्षणयामतः । व्यङ्ग्योव्य-
ङ्गनयाताः स्युस्तिस्तः शब्दस्यश
क्तयः ॥ प्रकाशये । चान्तरेशब्दे ॥

व्यजः । पुं० तालवृत्ते । वाजन्यने-
न । अज० गीचरससुरेतिघप्रत्यया
न्तानिपातितः ॥

व्यजनम् । न० वाजे । तालवृत्ते ॥
चामरे ॥ वाजन्यनेन । अज० ।
करणे ल्युट् । बोधावितिपञ्च-
वीन ॥

व्यञ्जितः

वाञ्जकः । पुं० अभिनये ॥ चि० व्य-
क्तिकारके । प्रकाशके ॥ वैखरीरु
पेशब्दे ॥ घटप्रत्यक्षसमयेवालोका
व्यञ्जनीयथा ॥ व्यञ्जनयाप्रतिपाद
के ॥ इ० सा० ट् । ष० ॥ व्यनक्ति ।
अञ्ज० । खुल् ॥

वाञ्जनम् । न० निष्ठाने । तेमने । द
धिघृतादौ । सूपशाकादौ । तीवण
इ० भा० प्र० ॥ चिङ्गे ॥ श्मश्रुचि ॥
अनयवे । स्त्रीपुंसयोः शुद्धदेशे ।
सव्यादिचिङ्गे ॥ अहनि । दिने ॥
व्यञ्जतेऽनेनवाल्गुट् ॥ खरहीन
वर्षे ॥ अचहितस्यास्योच्चारणं न
भवति । नपुनरन्तरेणाचं व्यञ्जन
स्योच्चारणमपिभवतौतिभाष्योक्तेः ॥

व्यञ्जना । स्त्री० शब्दस्यवृत्तिविशेषि ॥
तस्यालक्षणं यथा । विरतास्वभिधा
द्यासुययार्थोविध्यतेपरः । साह-
तिर्व्यञ्जनानामशब्दस्यार्थादिकस्य-
च ॥ शब्दबुद्धिकर्मणां विरम्यव्यापा
राभावद्वितनयेनाभिधाजक्षणाता-
त्पर्याख्यासुतिरुपुवृत्तिपुस्वस्वमर्थ-
विधयित्त्वोपक्षौणासु० यथान्योर्थो-
विध्यते० साशब्दस्यार्थस्यप्रकृतिप्र-
त्ययादेशवृत्तिर्व्यञ्जनध्वननगमन-
प्रत्यायनादिव्यपदेशविषयावाञ्ज-
नानाम् ॥ विशेषः साहित्यदर्प-
णादौद्रष्टव्यः ॥

व्यञ्जितः चि० प्रकटीकृते ॥

व्यतिरेकः

व्यङ्ग्यः । पुं० एरण्डे ॥ व्यङ्ग्यं
लमस्यति । अविज्ञंसने । षिच् ।
खल् ॥
व्यङ्ग्यनम् । न० एरण्डे ॥ व्यङ्ग्यलम
स्यति । अवि० । ल्युट्० युञ्वा
॥ शुकैरण्डे ॥
व्यतिकरः । पुं० वासने ॥ व्यतिष
क्रे० ॥ मिश्रणे ॥ स्त्रीभे ॥ स
स्यथे ॥
व्यतिकीर्णः । वि० संकीर्णे ॥
व्यतिक्रमः । पुं० व्यत्यये । अन्यथा
त्वे । क्रमविपर्यये ॥ यथा । सर्वं
अप्राङ्मुखिदातायज्ञीताचउदङ्मु
खः । एषएवविधिर्दानेविवाहेतु
व्यतिक्रमः ॥ व्यतिक्रमणम् । क्र
मु० । घञ् । नादात्तोपदेशेतिन
वृषिः । अन्याये ॥
व्यतिभेदः । पुं० समावेशे ॥
व्यतिरिक्तः । वि० व्यतिरेकविशिष्टे
। भिन्ने । अन्यस्मिन् ॥ व्यतिरि
च्यतेस्म । रिचिर्चिरेचने । क्तः ॥
व्यतिरेकः । पुं० अभावे । विरहे ॥
कारणकार्याद्व्यवृत्तौ । कार्यव्य
तिरेकप्रयोजकव्यतिरेकप्रतियोगि
त्वे ॥ अलङ्कारविशिष्टे । यथा । व्य
तिरेकाविशिष्टस्य दुपमानोपमेययोः
शैलाद्भवाद्भताः सन्तः किन्तुप्रकृ
तिकीमलाः ॥ अयम् उपमेयाधिक्य
पर्यवसायीव्यतिरेकः ॥ यथावा ।

व्यतिरेक्युदाहरणम्

पञ्चवतः कल्पतरेरिषविशिषः क
रस्यतीवीर । भूषयतिकर्णनेकः प
रस्तुकर्णतिरस्कुरुते । तन् न्यून
त्वपर्यवसायी । यथा । रक्तस्त्वं नव
पञ्चवैरहमपिग्राह्यैः । प्रियायागुणै
स्त्वामायान्तिशिलोमुखाः स्मरधनु
मुक्ताः सखेमामपि । कान्तापाद
तलाहतिस्तवमुदेतदन्ममाथावयो स
र्वतुल्यमशोककेवलमहंघाचासश्री-
कः कृतः । अनुभयपर्यवसायीय
था । दृढतरनिबद्धमुष्टेः कोषनि
पसाद्यसहजमलिनस्य । कृपणस्यकृ
पाणस्यकेवलमाकारतोभेदः । वि
शिष्टः । व्यतिरेकः । पृथग्भावः ॥
विपर्यये ॥
व्यतिरेकव्याप्तिः । स्त्री० साध्यनिषे-
धेसाधननिषेधरूपेण । प्रवृत्तायां व्या
प्तौ । यथा । यच्चवह्निर्नास्ति । तत्र
धूमेनास्तीति । यथाऋदे ।
व्यतिरेकसंज्ञा । स्त्री० वैराग्यविशिष्टे ।
परिपाचनेचानुष्ठीयमानेकेचित्क-
षायाः पक्ताः । पक्ष्यन्ते चकेचित्
तच्चैवपूर्वावरीभावेसतिपक्ष्यमाणे
भ्यः कषायेभ्यः पक्ताणां व्यतिरेके
णावधारणे । स्वचित्तेपूर्वावद्यमा
नदे।षाणांमध्येऽभ्यस्यमानविवेकेनै
तेपक्ताः एतेऽवशिष्टाद्वृत्तिर्चिकित्स
कबहिवेचनस्वरूपे ॥
व्यतिरेक्युदाहरणम् । न० उदाहरण

व्यतीत :

विशेषे ॥ अन्वगतमः । तद्विपर्य
याद्वाविपरीतं व्यतिरेक्युदाहरणमि
ति । अस्यार्थः । तद्विपर्ययात् • सा
ध्यसाधनव्यतिरेकव्याप्तिप्रदर्शनात्
। तथाचसाध्यसाधनव्यतिरेकव्या
प्युपदर्शकोदाहरणं • व्यतिरेक्युदा
हरणम् । यथाजौबच्छरीरं • सात्म
कम्प्राणादिमत्वात् • यन्नैवम् • तन्नै
वम् • यथाघटइति । बाकारः प्र
योगमपेक्ष्य • तथाचान्वप्युदाहरणं
व्यतिरेक्युदाहरणं वाप्रयोक्तव्यमि
त्यर्थः ॥ ३६ ॥

व्यतिषक्तः । चि० सम्बन्धाज्जाते । स
स्वद्धे ॥ व्यतिषण्यतेत्य । षञ्चस
ङ् । क्तः । उपसर्गात्सुनेतीत्या
दिनाषत्वम् ।

व्यतिषङ्गः । पुं० विनिमये ॥ सङ्गे ।
परस्परमेलने ॥ व्यतिषङ्गनम् । प
ञ्च । घञ् ।

व्यतिहारः । पुं० विनिमये । परस्पर
करणे ॥ यथा • त्वमहमस्मि • अहस्तु
त्वमसीसिब्यतिहारः । सचेक्यता
त्यर्थावगम इति । व्यत्यये ।
अन्यस्मिन्नन्यावभासे ॥ व्यतिहरण
म् । ङ्ङ् । घञ् । व्यतिह्रिय
तेऽनेनात्रवा । घञ् । उपसर्गस्ये
तिपाक्षिकीदीर्घाभावः ॥

व्यतीतः । चि० विगते । विशेषेण •
अतीतः ।

व्यत्यासितः

व्यतीपातः । पुं० महीत्याते । उपद्र
वे ॥ अपशाने । पलायने । योगवि
शेषे ॥ तत्रजातस्यफलं यथा । कठो
रवाक्यः । पिशुनस्त्रभाषागदातुरो
मात्तृहितामनुष्यः । परस्यकार्यकृत
पक्षपातेऽयस्यप्रसूतौ व्यतिपातयोगः
। व्यतिक्रम्यपतनम् । पत्न्यगतौ
। घञ् । उपसर्गस्येतिदीर्घः ॥
अन्ययोगे ॥

व्यतीहारः । पुं० परौवर्त्ते । व्यति
हरणम् • व्यतिह्रियतेषा । ङ्ङ् •
। घञ् । उपसर्गस्येतिपाक्षिकीदी
र्घः ॥ परस्परमेकजातीयक्रियाक
रणे ॥

व्यत्ययः । पुं० व्यतिक्रमे । व्यत्या
से । विपर्यासे । विपर्यये ॥ व्यत्य
यनम् । ङ्ङ् । एरच् ॥

व्यत्यस्तः । चि० व्यतिक्रमसहिते ।
यथा । व्यत्यस्तपाणिनाकार्यमुपसं
ग्रहणं गुरोः । सव्येनसव्यः स्प्र
ष्टव्योदक्षिणेनचदक्षिणवृत्तिमनुः
॥ उत्तानाभ्यांहस्ताभ्यांदक्षिणोपरि
भावेनव्यत्यासः शिष्टसमाचारात्
बोध्यः ॥

व्यत्यासः । पुं० व्यतिक्रमे । व्यत्य
ये ॥ व्यत्यसनम् । असुखेपथे ।
घञ् ॥

व्यत्यासितः । चि० वीसादृश्यंप्रापि
ते ॥ तारकादित्वादितच् ॥

व्यथक :

व्यथकः । चि० व्यथाकारिणि । दुःख
जनके ॥ भयङ्करे । व्यथयतिव्य
थभयचलनयोः । बहुल मन्यवापी
तिकुन् ॥

व्यथा । स्त्री० पीडायाम् । दुःखे ॥
व्यथ० । घटादयः पितृकृतिषित्वा
दङ् । टाप् ॥

व्यथितः । चि० दुःखिते । पीडिते ॥
व्यथासञ्जातास्य । तारकादित्वादि
तच् ॥

व्यधः । पुं० वेधे ॥ व्यधनम् । व्यधत्
डने । व्यधजपोरित्यप् ॥ ताडने ॥

व्यधनम् । न० वेधने ॥

व्यध्यः । पुं० प्रतिकाये । धनुर्गणे ॥

व्यध्वः । पुं० दुरध्वे । विपथे । निन्दि
तेषत्र्मनि ॥ विरुद्धाध्वा । प्रादये
गताद्यर्थे इतिसमासः । उपसर्गाद्
ध्वनद्वयच् ॥

व्यपगतः । चि० निवृत्ते ॥

व्यपदेशः । पुं० शब्दे । नामनि ॥ क
पटे ॥ विशिष्टोऽपदेशः ॥ वाक्यविशि
ष्टे ॥ यथा । व्याजिनात्माभिलाषा
क्तिर्ब्यपदेशइतीर्यतइत्युज्ज्वलनी
लमणिः ॥

व्यपवर्गः । पुं० । व्यपवृत्तेभेदे ॥

व्यपाकृतिः । स्त्री० अपङ्गवे । अ-
स्त्रीकारे ॥

व्यपाश्रयः । पुं० शरणे ॥

व्यपितः । चि० अपगते ॥

व्यभिचारी

व्यपीठः । चि० विपरीते ॥

व्यपीहः । पुं० व्यपीहने ॥

व्यपीहनम् । न० अपाकरणे ॥

व्यभिचारः । पुं० कदाचारे । भ्रष्टा

चारे ॥ परिलीपे ॥ स्वाकित्ये ॥

दोषविशेषे ॥ तस्मलक्षणं यथा । सा

ध्यतावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिता

काभाववृत्तित्वं द्विव्यभिचारइतिव्य

धिकरणधर्मावच्छिन्नाभावचिन्ताम

णिः ॥ सचिविधः । साधारणोसा

धारणा नुपसंहारिभेदात् । तच्च वि

पक्षवृत्तित्वं साधारणत्वम् । सर्वं

सपक्षव्यावृत्तत्वमसाधारणत्वम् ।

व्याप्तियहानुकूलैकधर्म्युपसंहारो

भावीयचसहत्वमिमतोऽनुपसंहार्यः

। इतिसर्वव्यभिचारचिन्तामणिः ॥

विशिष्टोभिचारः ॥ व्यभिचरणं वा

। चर० ; घञ् ॥

व्यभिचारिणी । स्त्री० परपुरुषगामि

न्याम् । कुलटायाम् ॥ यथा । ह

ताधिकारांमलिनांपिंडमाचोपसिब

नीम् । परिभूतामधः शय्यांवासये

द्यभिचारिणीम् ॥ व्यभिचारीव्य

तिक्रमोस्त्यस्याः । इनिः । डीप् ॥

व्यभिचारी । पुं० चतुरस्त्रिंशत्प्रकार

शृङ्गारभावविशेषे ॥ तेयथा । निर्बे

दग्लानिशङ्काख्यास्तथासुयामदश

माः । आलस्यस्यैवदैन्यश्चिन्तामो

हः स्मृतिर्धृतिः ॥ ब्रीडाचपलता

व्ययः

हर्षत्रवेगोजडतातथा गर्वीविषाद
 औत्सुक्यनिद्रापस्मारएवच ॥ सुप्तो
 विवेधोऽमर्षश्चाबहित्यस्योयतामतिः
 । उपलभ्यस्यधिषउन्मादे।मरणं त
 या ॥ चासद्यैववितर्कश्चवित्तियाव्य
 भिचारिणइतिहेमचन्द्र ॥ साहित्यद
 प्यंणे त्रियस्त्रिंशदुक्ताः । यथा । वि
 शेषादाभिमुख्येनचरन्तोव्यभिचारिणः
 । स्थायिन्युन्मग्ननिर्मग्न।स्त्रयस्त्रिंशच्च
 तद्भिदाः ॥ स्थिरतयावर्तमानेहि
 रत्यादौनिर्वेदादयः प्रादुर्भावतिरे।
 भावाभ्यामाभिमुख्येनचरणाह्यभि
 चारिणः कथ्यन्ते । कीते० इत्या
 ह । निर्वेदावेगदैत्यश्रममदजडता
 औगम्यमेहौविवेधः स्वप्नापस्मारग
 र्वा।मरणमलसतामर्षनिद्राबहित्याः-
 । औत्सुक्योन्मादशङ्काः स्मृतिम
 तिसंहिताव्याधिसन्त्वासलज्जोहर्षासु
 याविषादाः सधृतिचपलताग्ला
 निचिन्तावितर्का इति ॥ त्रि०व्य
 भिचारविशिष्टे ॥

व्ययः । पुं० अर्याप्रचये । वित्तम्या
 पगमे । उठाव० खरव० इ० भा० ॥
 पूर्वग्रहीतदेहेन्द्रयादिवियोगे । ध
 र्मादिषुविनियोगे । क्षये ॥ व
 त्सरविशेषे ॥ तत्फलंयथा । दुर्भि
 क्षंजायतेचे रंसर्वीपद्रवसंयुतम्
 अनोष्ठिः समाख्याताव्ययेसंवत्स
 रेप्रिये ॥ २० ॥ न० लम्नाद्वाद्देशभष

व्ययकलनम्

ने व्ययनम् । व्ययवित्तसमुत्सर्गे
 ऽदन्तः । घञ्० षञ्० वा । विपूर्वा
 दिशएरञ्वा ॥
 व्ययितः । त्रि० कृतव्यये ।
 व्ययी । त्रि० व्ययुक्ते ॥ यथा । द्रविणं
 परिमितमधिकव्ययिनंजनमाकुली
 कुरुते । क्षीणांशुकमिवपीनस्तनज
 घनायाः कुलीनायाः ॥
 व्यर्थः । त्रि० निरर्थके । मेघे । वि
 फले ॥ यथा । भर्तानिप्रवसितेऽप्य
 सूयतिमनोजिघ्रः सपत्नीगणः प्रव
 श्रृरिङ्गितदेवतंनय तयोरोहालिङ्गा
 यातरः । तद्दूरादयमञ्जलिः कि
 मधुनादृग्भङ्गिभागेनतेवैदग्धीमधु
 रप्रवन्धरसिकव्यर्थोऽयमत्रश्रमइति
 ॥ विशिषेणगतः अर्थीयस्मात् ॥
 व्यर्थभाषणम् । न० निरर्थकेव ग्वा
 पारे । यथा । देशराष्ट्रप्रसङ्गाच्चपरा
 र्थपरिकल्पनात् । नर्महासप्रसङ्गा
 च्चभाषणंव्यर्थभाषणमितिदेलः ॥
 व्यलीकः । पुं० नागरे । पिङ्गे ॥
 न० अप्रिये ॥ अकार्ये ॥ बलक्ष्ये ॥
 पीडने ॥ व्यङ्गे । विशिषेणअलति ।
 अलभूषणादौ । अलीकादयश्चेति
 साधुः ॥ विगतनृते । विगतम
 लीकम् ॥ विपर्ययेपीतिस्वामी ॥
 व्ययकलनम् । न० वियोगे । क्षीने ॥
 अङ्गस्यांतरकरणे । बाकिकाटा०
 इ० गौ० दे० भा० ॥

व्यवसायात्मिका

व्यवकलितः । चि० कृतव्यवकलने ।

वियोजिते । न० व्यवकलने ।

व्यवच्छिन्नः । चि० भिन्ने । विशेषिते

व्यवच्छेदः । पुं० पृथक्त्वे । बाणमुक्ती ।

व्यवच्छेदकम् । न० विशेषणे ।

व्यवच्छेदम् । चि० विशेष्ये ।

व्यवधानम् । स्त्री० अन्तर्भाव्याम् । तिरोधाने । व्यवधानम् । डुधाञ्० ।

आतद्योपसर्गइत्यङ् ।

व्यवधानम् । न० अन्तर्भावे । तिरोधाने । बस्त्वत्तरकृतेऽवच्छेदे । खड्गादेः । कोषादिवदावरणे । व्यवपूर्वाङ्गाञ्जल्युट् ॥

व्यवधायकः । चि० व्यवधानकर्तारि ॥

व्यवधिः । पुं० विधाने । व्यवधाने ॥

व्यवधानम् । डुधाञ्० । उपसर्गोच्चाः । किः ॥

व्यवसर्गः । पुं० दाने ॥ व्यवसर्जनं सृज्० । घञ् ॥

व्यवसायः । पुं० उपजीविकायाम् ॥

उद्यमेः फलान्यभिचार्युद्यमे । यथा । व्यवसायिनां व्यवसायः फलान्यभिचार्युद्यमो भगवद्विभूतिरिति । निश्चये ॥

व्यवसायात्मिका । स्त्री० निश्चयात्मिकायां बुद्धौ ॥ व्यवसाये निश्चयः चा

व्यवस्थितिः

त्मायथाः ।

व्यवसायी । चि० कृतनिश्चये ॥ सायमे ॥ व्यवसायविशिष्टे ॥ वाणिज्यकारके ॥ अनुष्ठातरि ॥

व्यवसितः । चि० निश्चये ॥ प्रतारिते ॥ अनुष्ठिते ॥ विशिष्टमवस्थितिस्मृत्तवसीयते स्मृत्तवा । प्रोचन्तकर्मणि । क्तः । द्यतिस्यतीतीत्वम् ॥

व्यवस्था । स्त्री० संस्थायाम् । सहिषयकत्वनिर्धारणे ॥ विशिष्टावस्था ॥ शास्त्रनिरूपितविधौ । रचनानियमे ॥ व्यवतिष्ठतेऽनया । ष्टा० । आतद्योपसर्गइत्यङ् । टाप् ॥ व्यवस्थानं वा ॥

व्यवस्थानः । पुं० श्रोत्रौ ॥ यस्मिन् व्यवस्थितिः सर्वथसः ॥ जातिवर्णाश्रमतर्मादिकान् विभज्यकरोति वा । कृत्थल्युट् । बहुलमिति । बहुलग्रहणात्कर्त्तरिल्युट् । व्यवतिष्ठते सर्वजगदसाङ्कर्येणात्र । अधिकरणेल्युट् वा । न० व्यवस्थितौ ॥

व्यवस्थापकः । पुं० व्यवस्थादातरि ॥

व्यवस्थापितः । चि० निश्चिते ॥

व्यवस्थितः । चि० अप्रचलिते । तत्तदुद्योगेनावस्थिते । प्रतिष्ठिते ॥ विशेषेण व्यवस्थितः ॥ व्यवस्थां प्राप्ते ॥ इतच् ।

व्यवस्थितिः । स्त्री० अवस्थाने । व्यवस्थाने ॥

व्यवहारपदम्

व्यवहारः । अ० निश्चिद्यर्थे ॥
 व्यवहरणम् । न० व्यवहारे ॥
 व्यवहर्त्ता । पुं० व्यवहारकर्त्तरि ॥
 प्राड्विवाके ।
 व्यवहारः । पुं० शास्त्रीयलौकिकादि
 व्यवहरणे । व्यौहार० इ० भा० ॥
 यथाहुः । अहमिदमितिचमति
 भ्यांसततं व्यवहरतिसर्वलोकोपि ।
 प्रथमाप्रतीचिचरमानिवसतिवपु-
 रिन्द्रियादिबाह्यार्थे ॥ इति ॥ द्रुम
 प्रभेदे । न्यासे ॥ पणे ॥ स्थिती
 व्युत्पत्तौ ॥ विवादे । ऋणदाना
 दिविषयचतुष्पात्राये ॥ ऋणदाना
 द्यष्टादशविषयो० विरुद्धान्यर्थिप्र-
 त्यर्थिवाक्यजनितसन्देहहारौवि-
 चारणव्यवहारः । यथाहुकाश्या
 यनः । विनानार्थेऽवसन्देहहरणं
 हारउच्यते । नानासन्देहहरणा
 व्यवहारइतिस्मृतइति ॥
 व्यवहारज्ञः । पुं० प्राप्तव्यवहारे ॥
 सतुषोडशवर्षानन्तरंभवति । यथा
 । बालाषोडशावर्षात्पौगण्डोपि
 निगद्यते । परतोव्यवहारज्ञः स्वतन्त्रः
 पितरावृत्तेइति ॥ अि० व्यवहार
 ज्ञातरि ॥
 व्यवहारदर्शनम् । न० न्यायदर्शने ।
 विचारकरणे ॥
 व्यवहारपदम् । न० वादिनाराज्जिनि
 वेदने ॥ यथाहुवाज्जबलक्यः । स्मृ

व्यवहारः

व्याचारव्यपेतेन० मार्गेष्वर्धितः
 परैः । आवेदयतिचेद्राज्जिव्यवहा
 रपदंइतिइति ॥
 व्यवहारपादः । पुं० व्यवहारांशे ॥ य
 था । पूर्वपक्षः स्मृतः पादोद्वि
 पादसोत्तरः स्मृतः । क्रियापा
 दस्तथाचान्यसतुर्थीनिर्णयः स्मृत
 इति ॥
 व्यवहारमातृका । स्त्री० व्यवहारोप
 योगिक्रियायाम् ॥ साचमिताऽव
 रातोनुसन्धया ॥
 व्यवहारमार्गः । पुं० व्यवहारविषये
 । व्यवहारपदे ॥
 व्यवहारविधिः । पुं० धर्मशास्त्रे ।
 व्यवहारस्यविधाने ॥
 व्यवहारविषयः । पुं० व्यवहार-
 पदे ॥
 व्यवहारिका स्त्री० लोकायायाम् ॥
 वर्धन्याम् । सम्प्राज्ज्याम् ॥ इङ्
 गुदे ॥
 व्यवहारी । अि० व्यवहारविशिष्टे ॥
 व्यवहार्यः । अि० व्यवहरणीये । व्य
 वहर्त्तव्ये । व्यवहारयोग्ये ॥
 व्यवहितः अि० दूरेस्थिते ॥ व्यवधान
 विशिष्टे । सान्तरे । भित्त्याद्यन्तरि
 वे ॥ तिरोहिते ॥
 व्यवहृतः । अि० कृतव्यवहारे ॥
 व्यवहृतिः । स्त्री० व्यवहारे ॥
 व्यवहारः । पुं० सुरते । साम्यधर्मे ॥

व्यसनम्

मैथुने ॥ अनाहौ । व्यवधाने
 ॥ शुद्धावितिधरणः ॥ न० ते
 जसि ॥ व्यवायनम् । इण्गती०
 अयगतीबा । एरच्० घञ्बा ।
 व्यवायी । बु० स्त्री० कामुके ॥ चि०
 द्रव्यविशेषे ॥ व्यवायास्यास्मिन्बा
 ऽस्ति । इनिः ॥
 व्यञ्जानः । चि० व्याप्नुवति ॥ अश्रो
 तेल्टः शानजादेशः ॥
 व्यष्टिः । स्त्री० व्यस्तत्रयापिनि ॥
 विशिषे । अध्यात्मादिविभागेनव्या
 म्निर्व्यष्टिरितोरिता ॥
 व्यसनम् । न० अशुभे ॥ सक्तौ ॥ दै
 वानिष्टफले । भंसे ॥ पापे ॥ विप
 त्तौ । निष्फलाद्यमे ॥ स्त्रीपानमृ
 गयादिष्वष्टादशविधेषु ॥ यथाक्तम
 नुना । मृगयाद्योदिवास्वप्नः परि
 बादः स्त्रियोमदः । तौर्यचिकंठ
 थाक्याचकामजीदशकीगणः ॥ पै
 शुन्यंसाहसंद्रोर्दृष्ट्यासूयार्थदूषण
 म् । वाग्दण्डमसुपारुष्यंक्रोधजी
 पिगणाष्टकः ॥ कामजेषुप्रसक्तोहि
 व्यसनेषुमहीपतिः । वियुज्यतेर्यध
 र्माभ्यांक्रोधजिष्वात्मनैवतु ॥ इयोर
 प्येतवोर्मूलंयं सर्वे कषयीविदुः ।
 तंयत्ने नजयेत्तोभंतज्जावेताबुभौग
 यौ ॥ पानमद्याः स्त्रियश्चैवमृगया
 चयथाक्रमम् । एतत्कष्टतमंविद्याञ्च
 तुष्कं कामजिगर्षे ॥ दण्डस्यपातनं

व्यसनम्

चैववाक्पारुष्यार्थदूषणे । क्रोधजि
 पिगणे विद्यात्कष्टमेतत्त्रिकंसदा
 ॥ सप्तकस्यास्यवर्गस्यसर्वं चैवानुष
 ङ्गिणः । पूर्वंपूर्वंगुरुतरंविद्याऽसन
 मोत्मवान् ॥ तथाहि द्यूतात्पानंक
 ष्टतरम्० मद्यपानेनमत्स्यसंज्ञाप्रणा
 शात्० यथेष्टचेष्टयादेहधनादिबिरोध
 इत्यादयोदोषाः ० द्यूतेतुपाक्षिक्रीध
 नावाप्तिरप्यस्ति । स्त्रीव्यसनात्०
 द्यूतकष्टम्० द्यूतेहिबैरोहवाद्योनी
 तिशास्त्रीक्तादोषाः ० मूत्रपुरीषवेग
 धारणाञ्चव्याध्युत्पत्तिः ० स्त्रीव्यस
 नेपुनरपत्योत्पत्त्यादिगुणयोगोप्यस्ति
 । मृगयास्त्रीव्यसनयोः स्त्रीव्यसनंदु
 ष्टम्० तथादर्शनंकार्याणांकालोतिपा
 तेनधर्मलोपादयोदोषाः ० मृगया
 यांतुव्यायामेनारोग्यादिगुणयोगो
 प्यस्तीत्येवंकामजचतुष्कस्यपूर्वंपूर्वं
 गुरुदोषम् ॥ क्रोधजिष्वापिषु० वा
 क्पारुष्यात्० दण्डपारुष्यंदुष्टम्० अ
 ङ्गच्छेदादेरशक्यसमाधानत्वात्० वा
 क्पारुष्यतुःकोपानलो० दानमानपा
 नोयसकैः शक्यः शमयितुम् । अ
 र्थदूषणात्० वाक्पारुष्यदोषवन्म
 र्मपीडाकरम्० वाक्पारुष्यस्यदुश्चि
 कित्स्यत्वात् । एवंपूर्वंपूर्वंदुष्टत
 रंत्यजिदित्यर्थः । यतोव्यसनासक्ति
 रनर्थावहा ॥ व्यसनस्यचमृच्छोश्च
 व्यसनंकष्टमुच्यते । व्यसन्यघोषी

व्याकरणम्

व्रजतिस्त्रयांश्च व्यसनीमृतः ॥ इ
 ति ॥ अन्यत्रापि । एकैकव्यसना
 सक्ताः सर्वे मृच्युवशंगताः । यः
 पुनः संहतान्सेवेद्विषयान् विषयी
 नरः । सपतेन्महद्वैश्वर्याच्छिन्नमूल
 द्रष्टुमर्हति ॥ शीघ्रं व्यसनान्यद्य
 कामजानिभवन्त्युत । मिथ्यावाक्यं
 परमज्ञतस्माद्गुरुतराबुभौ ॥ परदा
 राभिगमनं विना वैरश्चरौद्रतेतिरामा
 यणम् ॥ व्यस्यते । असुचिपणे । भा
 वकर्मकरणादौ ल्युट् ॥ सर्वथैतत्
 सम्पादयिष्यामीत्याद्यहोव्यसनम् ॥
 वासनशारकः । पुं० राजर्षिर्विशेषि
 व्यसानात् ॥ चि० उपरक्ते । दैवमा
 नुषान्यतरपीडयुक्ते ॥ व्यस्यतिश्र
 योमार्गात् ० व्यसनम् ० तेनार्त्तः ॥
 वासनी । चि० व्यसनयस्ते । पञ्चभ
 द्रे ॥ व्यसनमस्यास्ति ० अस्मिन्वा ।
 इति ॥
 व्यस्तः । डि० व्याकुले । व्यप्ते ॥
 प्रत्येकम् । पृथक्पृथगर्थं ॥
 विपरीते ॥ व्यस्यतेभ्यः । अमुर्ध्वप्र
 षे । क्तः ॥ विभक्ते ॥ विचि
 षे ॥ *
 वास्तपदम् । न० कृष्णादोनाभियोगेप
 दान्तरेणोत्तरे ॥ यथा ॥ सुवर्णश
 ताभियोगे ० अनेनाहंताडितइति ॥
 व्यस्तारम् । न० हस्तिनामदप्रयेगे ॥
 व्याकरणम् । न० वेदस्याननेशब्द

व्याकुलात्मा

शास्त्रे ॥ विशेषेण आक्रियन्ते व्युत्पा
 दन्ते शब्दाश्चनेन । डुकृञ्
 ल्युट् । प्रादिसमासः ॥ अक्षार
 म्नेशु द्विर्यथा । नयेच्छब्दशास्त्राग
 मारम्भकालं कृतीशुमुषीशोशनीवि
 द्विनेषु । चलच्चिप्रमैषोडशैवाश्रिते
 पुस्ततो धर्मशास्त्रादिकारिभ्यः कालमि
 ति ॥ अत्रोक्तं महाभाष्ये । पुराक
 ल्पएतदासीत् । संस्कारकालोप
 रं ब्रह्मणा व्याकरणं स्माधीयते ० ते
 भ्यस्तत्तत्स्थानकरणनादानुप्रदा
 निच्चैभ्यो वैदिकाः शब्दा उपदिश्यन्ते ०
 तदद्यत्वे न तथा ० वेदमधीत्यत्वरिता
 वक्तारो भवन्तीति । त्वरिताविधा
 हादादितिक्रियटः । संस्कार उपन
 यनम् । करणमाभ्यन्तरप्रयत्नः ।
 अनुप्रदानं नादादिशब्दः प्रयत्नः
 । तेन अश्रितव्याकरणशिर्षेभ्यः पूज्य
 र्थं इति विवरणम् ॥
 व्याकारः । पुं० व्याकरणे ॥ कृञो
 घञ् ॥
 व्याकीर्णः । चि० विकीर्णः । विचि
 षे ॥ *
 व्याकुलः । चि० शोकादिभिरितिक
 र्त्तव्यतापरिज्ञानशून्ये ॥ विह्वले ॥
 व्याकीलति । कुलसंस्थाने वन्मुपु
 ष । इगुपधितिकः ॥ उपद्रुते ॥
 सम्भ्रान्ति ॥
 व्याकुलात्मा । चि० शोकाभिहतचित्ते ॥

व्याख्यानम्

व्याकृतः । पुं० कार्यब्रह्मणि । स
म्भूती । हिरण्यगर्भे ॥

व्याकृतिः । स्त्री० भङ्ग्यां । व्यु
त्पत्ती ॥ व्याकरणम् । डुकृञ्०
। क्तिन् ॥ विशिष्टाक्रुतर्था ॥
व्यञ्जने ॥

व्याकीर्णः । वि० व्याकीर्षि । विक
सिते ॥ व्यावृत्तः कीर्णः सङ्को
चाऽस्मात् । प्रादिसमासः ॥

व्याकीर्षः । पुं० प्रफुल्ले । उत्फु
ल्ले । विकसिते ॥ व्यावृत्तः की
र्षः सङ्कोचाऽस्मात् । प्रादिभ्यो
धातुजस्येति समासः ॥

व्याक्षिपः । पुं० अन्तरये ॥ अद्या
क्षिपोऽभिष्यन्त्याः कार्यसिद्धेर्हिल
क्षणम् ॥

व्याख्याः । स्त्री० विवरणे । व्याख्या
नम् । ख्या० । आतश्चोपसर्गङ्
ख्यङ् । टाप् ॥

व्याख्यागम्यम् । न० उत्तराभासभेदे
॥ यथा अस्तव्यस्तपदव्यापिनिगू
ठार्थतथाकुलम् । व्याख्यागम्यम
सारसुमीत्तरंशस्यैवधैः ॥ व्या
ख्ययागम्यतेज्ञायतेयत् गम्ल् ० ।
पौरदुपधादितयत् ॥ ॥

व्याख्यातः । वि० विवृते । कथिते
। विस्पष्टमाख्याते ॥

व्याख्याता । वि० विवरणकर्त्तरि ॥

व्याख्यानम् । न० व्याख्यायाम् ॥

व्याघ्रः

यथास्यलक्षणम् । पदच्छेदः प
दार्थोक्तिर्विग्रहीवाक्ययोजना । आ
क्षिपस्यसमाधानं व्यख्यानं पञ्चलक्ष
णम् ॥ व्याख्यानसोधने ॥ व्याख्या
यतेऽनेन । ख्या० । करणे ख्यट् ॥

व्याघातः । पुं० विष्कम्भादिविगा
न्तर्गतयोगभेदे ॥ अवजातस्यफलं
यथा । व्याघातकर्त्ताचिसतांनिता
न्तं व्याघातजन्मामनुजः कठोरः ।
असत्यभाषीकृपयाविहीनामन्देक्ष
योदीर्घतनुः कृशाङ्गः ॥ अन्तरा
ये । विघ्ने । घाते । प्रहारे । विशि
ष्टाघातः ॥ अलङ्कारविशेषे ॥
तस्यलक्षणं यथा । तद्यथा साधितं
केनाप्यपरेण तदन्यथा । तथैव यद्वि
धीयेतसव्याघातइति स्मृतः ॥ ये
नापयेनयदेकेनापकल्पितं । त-
स्यान्यं नजिगीषुतयातदुपायक्षमे-
वयदन्यथाकरणं । सस्वसाधितव
स्तुव्याहतिहेतुत्वात् । व्याघातः ॥
उदाहरणम् । दृशादग्धं मनसिजं
जीवयन्तिदृशैवधाः । विरुवाज
स्यजयिनीस्ताः स्तुवेवामलोचना ॥

व्याघ्रः । पुं० शार्दूली । हापिनि ।
रक्तेरण्डे ॥ कारञ्जे ॥ नराद्युत्तर
स्यः श्रेष्ठे ॥ यथानरव्याघ्रः ।
व्याजिघ्रत । घ्रा० । व्याडिघ्राते
सजातावितिकः । यद्वा आतश्चो
पसर्गङ्कितिकः । पघ्राः धघट्टजः ॥

व्याघ्रास्य :

शङ्कतिशोभन । घ्रः संज्ञायामितिनि
षेधात् ॥

व्याघ्रदलः । पुं० एरण्डे ॥

व्याघ्रनखः । पुं० क्लृप्तौष्ठ ॥ व्या
घ्ननखे । व्यस्रफले ॥ व्याघ्रस्यनखे
॥ न० नखीनामनिगन्धद्रव्ये ।
व्याडायुधे । करके । चक्रकारके
कन्दविशेषे ॥ नखक्षतविशेषे ॥
व्याघ्रस्यनखमिव ॥

व्याघ्रनखकम् । न० नखक्षते ॥

व्याघ्रनायकः । पुं० शृगाले ॥ इ०
रा० सटः ॥

व्याघ्रपात् । पुं० विकङ्कते । यन्त्रि
क्षे ॥ व्याघ्रस्यपादाएवपादमूला-
न्यस्य ॥ मुनिविशेषे ॥ चि०
व्याघ्रतुल्यचरणे ॥

व्याघ्रपादः । पुं० विकङ्कतवृक्षे ॥
विकण्टकवृक्षे ॥ मुनिविशेषे ॥
रक्तैरण्डे ॥

व्याघ्रपुच्छः । पुं० एरण्डमात्रे ॥ व्या
घ्रपुच्छमिवपुच्छमस्य ॥

व्याघ्राटः । पुं० भरद्वाजपक्षिणि ॥
व्याघ्रमटति । अट० । कर्मण्यण् ॥
व्याघ्रद्वयमटतिवा । अच् ॥

व्याघ्रादनो । स्त्री० चिह्नतायाम् ॥
व्याघ्रायुधम् । न० नखाख्यगन्धद्र-
व्ये ॥

व्याघ्रास्यः । पुं० विडाले ॥ न०
घ्राघ्रमुत्से ॥

व्याजनिन्दा

व्याघ्री । स्त्री० निदिग्धिकायाम् ।
कण्टकार्याम् ॥ व्याजिघ्रति ।
घ्रा० । व्याघ्रादिभिरितिलिङ्गादा
तस्योपसर्गइतिकः० नतुशः । गौ
रादिः ॥ धूम्रवर्णायाम्बराटिका
याम् ॥ व्याघ्रस्त्रियाम् ॥ यथा
। व्याघ्रीवास्तेजराचायुर्यातिभि
न्नघटाम्बुवत् । निघ्नन्तिरिपुवद्रो
गास्तस्माच्छ्रेयः समाचरेत् ॥ इ०
कुलाण्वः ॥

व्याङ्गिः । पुं० व्यङ्गसुते ॥ अपत्य
द्वज् । स्वागतादीनाञ्छेतिष्ठद्विनि
षेधेजागमश्चन ॥

व्याचिख्यासितः । चि० व्याख्यातु
मिष्टे ॥

व्याचिख्यासुः । चि० व्याख्यातु-
मिच्छौ ॥

व्याजः । पुं० शाय्ये । कुसृती ॥
स्वरूपाच्छादने । अपदेशे । मिषे ॥
व्यजन्ति० क्षिपन्त्यनेन । अच्०
। हलश्चेतिषज् । निष्ठायांसिट्
स्वान्नकुत्त्वम् ॥

व्याजनिन्दा । स्त्री० अलङ्कारविशेषे ॥
यथा ॥ निन्दोर्यानिन्दयाव्यक्ति
व्याजनिन्देतिगीयते । विधेस
निन्दोयस्तेप्रागेकमेवाहरच्छिरः ॥
अत्रहरनिन्दया० विषमविपाकंसं
सारंप्रवर्तयतोविधेनिन्दाव्यङ्-
ग्या० व्याजनिन्दा ॥ यथावा । वि

व्याजिक्तिः

धिरेवविशेषगर्हणीयः करटस्वरट
कस्तवापराधः । सहकारतरीचकार
योसौसहवासंसारलेनकोकिलेन ॥ अ
न्यस्तुत्या • अन्यस्तुत्यभिव्यक्तिरिति
पञ्चमप्रकारव्याजस्तुतिप्रतिबन्दीयं
व्याजनिन्दा ॥ कपटकुत्सायाम् ॥
व्याजस्तुतिः । स्त्री • अलङ्कारविशेषे
॥ यथा । उक्तिर्व्याजस्तुतिर्निन्दा
स्तुतिभ्यांस्तुतिनिन्दया । कः स्व
धुनिविवेकस्तेपापिनेनयसेदिवम्
॥ साधुदूतिपुनः साधुकर्तव्यं
किमतः परम् । यन्मदर्थे विलू
नासिदन्ते रपिनखैरपि ॥ निन्दया
स्तुतेः • स्तुत्यानिन्दयावा • अशग
मनं व्याजस्तुतिः । कः स्वधुनी
च्युदाहरणे • विवेकीनास्तीतिनिन्दा
व्याजिन • गङ्गासुकृतिदेव • महा
पातकिनापि • स्वर्गनयतीतिव्याज
रूपयानिन्दयातत्प्रभावातिशयस्तु
तिः । साधुदूतीच्युदाहरणे • म
दर्थमियन्तं क्लेशमनुभूतवच्यसीति
व्याजरूपयास्तुत्या • मदर्थनगतासि
• किन्तुरन्तुमेवगतासि • धिक्त्वांदू
तिकांधर्मविरुद्धकोरिणीमितिनि
न्दावगम्यते ॥ कपटप्रशंसायाम् ॥
व्याजिक्तिः । स्त्री • क्लृप्तवाक्ये ॥ अ
लङ्कारविशेषे ॥ यथा ॥ व्याजा
क्तिरन्यद्वैतुक्त्यावदोकारस्यगोपनम् ।
सखिपश्यगृहारांमपरागैरस्मिधूस

व्याख्युची

रा ॥ अत्रचौर्यरसकृतसङ्केतभूपृष्ठ
लुण्ठनलम्नधूलिजालस्यगोपनम् ॥
कस्यवानभवेद्रोषः प्रियायाः स
ब्रणधरे । सभृङ्गपद्ममाघ्रासीर्बारि
तापिमयाधुना ॥ उपपतिनाख
ण्डिताधरायानायिकायाः सका
शमागच्छन्तंप्रियमपश्यन्त्येवसख्या
नायिकांप्रतिहितोपदेशव्याजिनत
म्प्रति • नायिकापराधगोपनं च्छेका
पङ्कतेरस्यासायं विशेषः । यत्तस्यां व
चनस्थान्यथानयनेनापङ्कवः । अस्या
माकारस्यहेत्वन्तरवर्णनेन • गोपन
मिति • लक्षण • लक्ष्यनाम्निचोक्तिय
हणमाकारस्यगोपनार्थहेत्वन्तरप्रत्या
यकव्यापारमात्रेणलक्षणम् ॥
व्याडः । पुं • हिंस्रपशौ ॥ मांसा
दिपशौ ॥ सर्पे ॥ व्याडति । अ
डउद्यमे । व्याडपूर्वः । पचाद्य
च् ॥ खले । वधुके ॥ इन्द्रे ।
व्याडायुधम् । न • व्याघ्रनखास्यगन्धद्र
व्ये ॥ व्याडस्यव्याघ्रस्यायुधमिव ।
व्याडिः । पुं • मुनिभेदे । विन्ध्यस्थो
नन्दिनीसुते । मेधाविनि ॥ व्यड
स्यापत्यम् । इज् । स्वागतादित्वा
दृढिनिषेधेजागमश्चन ॥
व्यात्तः । त्रि • विवृते । बाया • इ •
भा • प्र • ॥ यथाव्यात्ताननः ॥
व्याख्युची । स्त्री • रसिकजनानाम
न्योन्यंजलक्रीडने । करपात्रे । ज

श्राधि :

लक्रीडायाम् । करपचिकायाम् ।
छीटाखिलना • इ • छीटाछीटीसेखिल
ना • इ • च • भा • ॥ व्यतिहारेण उ
णक्षम् • परस्पराम्युक्षणम् । उक्षसेच
ने । कर्मव्यतिहारेण च स्त्रियामि
तिगण च प्रत्ययः । णचः स्त्रियामञ् ।
टिड्ढाणजिब्बादिनाडीप् ॥

व्यादितः । चि • प्रसारिते ।

व्यादिष्टः । चि • सन्दर्शिते ॥ व्या
ङ्पूर्वादिश्रेः क्तः ॥

व्याधः । पुं • मृगवधाजीवे । मृ
गयौ । लुब्धके ॥ अयंसर्वस्त्रिभा
र्यायां च त्रियाज्जातः । यथोक्तं ब्रह्म
वैवर्त्त । नापितादृगोपकन्यायांस
र्वस्त्री • तदुयोषिति । अचाहभू
वव्याधस्य जवान् मृगहिंसक इति
॥ दुष्टे ॥ तारामयेखे ॥ भेदने ॥
बिध्यति । ब्रधताडने । श्याद्य
धेतिणः ॥

व्याधभीतः । पुं • मृगे ॥

व्याधामः । पुं • वच्चे ॥ इ • हे •
न्द्रः ॥

व्याधिः । स्त्री • कुष्ठौषधी ॥ रोगे
। धातुवैषम्यनिमित्ते • ज्वराती-
सारदिहूपेक्षिकारे ॥ चिकित्सा
शास्त्रे • पञ्चमहाभूतशरीरिसमवा
यः पुरुषद्वयुच्यते । तस्मिन् क्रियासी
ऽधिष्ठानम् • कस्मान्नो कस्यै विध्या
त् । लोकादिद्विविधः स्यावरोज

व्याधितः

इमस्य । द्विविधात्मक एव शानेयः
सौम्यश्च • तद्भूयस्त्वात् । पश्चा
त्तकोषा । तत्र चतुर्विधाभूतया
मः । खिदजाण्डजीद्भिञ्जजरा
युञ्जसंज्ञः । तत्र पुरुषप्रधानम् ।
तस्योपकरणमन्यत् । तस्मात्पुरु
षाधिष्ठानम् । तद्दुःखसंयोगा
व्याधयद्वत्युच्यन्ते । तत्र चतुर्विधाः •
आगतवः • शारीरा • मानसाः •
स्वाभाविकाश्चेति । तेषामागत
वैभिघातनिमित्ताः । शारीरास्त्व
न्नपात्रमूलावातपित्तकफशोणित-
सन्निपातवैषम्यनिमित्ताः । मान
सास्तु • क्रोधशोकभयद्वर्षविषादे
र्ष्याभ्यसूयादैन्यमात्सर्यकामलाभप्र
भृतयद्दृक्छादेषभेदैर्भवन्ति । स्वा
भाविकाः क्षुत्पिपासाजरा मृत्यु-
निद्राप्रभृतयः तपतेमनः शरीरा
धिष्ठानाः ॥ तेषांसंशोधनसंशम
नाहाराचाराः सम्यक्प्रयुक्तानिय
हहेतवः इत्यादिमुश्रुतेप्रथमाध्या-
यः ॥ विगतवाधिरनेन ॥ विवि
धावाधवैस्माद्वा ॥ व्याधानंवा ।
उपसर्गेवोः क्तः ॥

व्याधिघातः । पुं • चारग्वधे ॥ व्या
धीन्हन्ति । हन • कर्मण्यण् ।
हनस्तोषिसलीः ॥

व्याधितः । चि • व्याधियुक्ते । आम
याविनि । आतुरे ॥ व्याधिः सञ्जा

व्यापक :

तोस्य । तदस्यसङ्घातंतारकादिभ्य
इतच् ॥

व्याधिहन्ता । पुं० वाराहीकन्दे ॥

चि० व्याधिर्घातके ॥

व्याधूतः । चि० कम्पिसे ॥ विशेषेण
आसमन्ताहूतः ॥

व्यानः । पुं० विश्वगमनवत्यखिल
शरीरवर्तिनिदेशस्यपञ्चशब्दन्तर्ग
तानिलविशेषे ॥ प्राणापानयोर्नि
यमनकर्माभरण्यामन्युत्पादनादिधी
र्यवत्कर्महेतुत्वाद्खिलशरीरवर्ती
व्यानइत्यर्थः ॥ व्यानोविनामय
त्यङ्गव्यने व्याधिप्रकोपणः । प्रति
दानंतथाकण्ठाद्वापनाद्वायानउ
च्यते ॥ व्याप्त्यापनित्यनेनहलश्च
तिघञ् ॥

व्यानतम् । न० रतिवन्धान्तरे ॥
यथा । स्वेच्छयाभ्रमतिबल्लभेपियाये ।
षिदाचरतिबल्लभायितम् । व्यानतं
रतमिदंयदिप्रियास्यादधोमुखचतु
ष्पदाकृतिः ॥

व्यानहः । चि० विशेषेणवहे ॥

व्यापकः । चि० अपरच्छिन्ने ।

अशूनदेशकालहत्तौ ॥ विष्णौ ॥

स्वसत्ताप्रकाशोभ्यानामरूपेऽव्याप्नो

ति । आप्लव्याप्नौ । खलुल्टचा

वितिखलु ॥ तद्विज्ञातान्ताभा

वाऽप्रतियोगिनि ॥ यथा । साध्य

स्यव्यापकोयस्तुहेतोरव्यापकस्तथा ।

व्यापिका

सउपाधिभवेत्तस्मिन्निष्कर्षीयंपदार्थं

ते ॥ इ०भा०प० ॥ आच्छादके ॥

यथा । पक्षस्यव्यापकंसारमसन्दि

ग्धमनाकुलम् । अव्याख्यागम्यमि

त्येवमुत्तरंतद्विदोविदुः ॥ पक्षस्य०

भाषार्थस्य० व्यापकमाच्छादकम्०

अभियोगाप्रतिकूलमिति यात् ।

इतिव्यवहारतत्त्वम् ॥ लिंगिनि ॥

येनचप्रतिबद्धंतद्व्योपकम् ० वा

द्ये ॥

व्यापकता । स्त्री० व्यापकत्वे ॥

व्यापत्तिः । स्त्री० व्याधौ । मरणे ॥

व्यापद् । स्त्री० आपदि ॥ मृत्यौ ॥

व्यङ्पूर्वात्पदेः क्तिप् ॥ विशि

ष्टाआपद् ॥

व्यापनम् । न० आच्छादने ॥ व्याप्नौ ॥

व्यापन्नः । चि० मृते ॥

व्यापादः । पुं० द्वीहचिन्तने ॥ व्या

पादनम् । व्यङ्पूर्वकपदधातो

र्ण्यन्ताद्भावेघञ् ॥

व्यापादनम् । न० मारणे ॥ व्यङ्

पूर्वात्पदधातीर्ण्यन्ताल्ल्युट् ॥

व्यापादितः । चि० मारिते ।

व्यापारः । पुं० कर्मणि । क्रियाया

म् ॥ दशमभवने ।

व्यापारितः । चि० नियुक्ते ॥

व्यापारी । चि० व्यापारविशिष्टे

व्यवसायिनि ॥

व्यापिका । स्त्री० व्यापिन्याम् ॥ व्या

व्याप्यम्

प्रोति । आप्ल० खल् । टाप् ।
इत्त्वम् ॥

व्यापी । त्रि० विभी । व्यापके-
। आत्मनि । पूर्णे ॥ सकलव
स्तुव्यःपनशीले । व्याप्तुंशीलमस्य ।
आप्ल० । सुप्यजातादितिणिनिः ॥
व्यापिनी । स्त्री० व्यापिकायाम् ॥
व्यापुखानः । त्रि० व्याप्रियमाणे ॥
व्यापृतः । पुं० कर्मसचिवे । आयुक्ते
॥ त्रि० व्यापारयुक्ते ॥

व्यापृतिः । स्त्री० व्यापारे ॥

व्याप्तः । त्रि० व्याप्ते । समाक्रान्ते
॥ यथा । यद्यत्कार्यकारणे नव्याप्त
मन्तर्बहिष्चेति । कारणत्वेन सर्व
कार्याणां व्यापनाद्वाप्तः परमात्मा
। पूर्णे ॥ व्याप्यतेस्म ॥ आप्ल० ।
गत्यर्थकर्मकेतिक्त कात्मन्त्येनस
स्वहे । तते ॥ सर्वकार्यमुपादान
त्वेनव्याप्नोति । विपूर्वादाप्नोते ।
पूर्वेणकर्त्तरिक्तः ॥

व्याप्तिः । स्त्री० व्यापने ॥ रभ्ने ।
इतिमेदिनी ॥ लभ्ने । इतिहेम
चन्द्रः ॥ यत्रधूमस्तत्राग्निरितिसा
हचर्यनियमे ॥ व्यापनम् । आप्ल०
० । क्तिन्नादादिभ्यइत्तित्तिन् ॥ आ
प्तौ ॥

व्याप्यम् । न० लिङ्गे । साधने ॥ अ
धिकदेशकालनियमंव्याप्यम् ॥ व्या
पकाभाविव्याप्याभावन्याय्यः ॥

व्याप्यत्वासिद्धः

व्याप्यते । आप्ल० । ऋहलोर्ण्यत् ॥
कुष्ठौषधी । पालके । व्याधी । उ
त्पले ॥ त्रि० व्याप्तिविशिष्टे ।
व्याप्तिकर्मणि ॥ आन्तरे ॥ शङ्ख
तसमारोपितौपाधिनिराकरणे न
चस्वभावप्रतिबन्धव्याप्यमितिसाङ्
ख्याः ॥ अस्यार्थः । सशययु
क्तः शङ्खितः । विपर्यययुक्तः स
मारोपितः । उपाधिर्विशेषणम्
स्वभावेति । भावः सत्ता । तथाप्र
तिबन्धमित्यर्थः । प्रतिबन्धगृह्योत
म् । तेनलिङ्गिसत्ताभावेनाऽनुमानं
सिद्ध्यतिभावः ॥

व्याप्यत्वासिद्धः । पुं० सोपाधिके ॥
साध्यव्यापकत्वे सतिसाधनाव्याप
कत्वमुपाधिः । साध्यसमानाधि
करणात्यन्ताभावाप्रतियोगित्वंसा
ध्यव्यापकत्वम् । साधनवन्निष्ठा
त्यन्ताभावप्रतियोगित्वंसाधनाव्या
पकत्वम् । पर्वतोधूमवान्बहि
रुत्वादित्यत्राद्रेःस्वनसंयोगउपाधिः
। यत्रधूमस्तत्राद्रेःस्वनसंयोगइति
साध्यव्यापकता । यत्रबहिस्तत्राद्रे
स्वनसंयोगेनास्ति । अयोगे लके ।
आद्रेःस्वनाभावादितिसाधनाव्याप
कत्वम् । एवंसाध्यव्यापकत्वे स
तिसाधनाव्यापकत्वाद्रेःस्वनसंयो
गउपाधिः । सोपाधिकत्वादहिम
स्वंव्याप्यत्वासिद्धेस्वभावासः ॥

व्यायामः

अव्यभिचारितसामानाधिकरण्या
भावे ॥

व्यामः । पुं० वाङ्मोः सकरयोस्ततयो
स्तिर्यङ्गन्तरे । स्वस्वपात्रेप्रसारित
शोर्वाङ्मोर्मध्ये । व्यायामे । न्ययो
धे ॥ विशेषणस्यतेऽनेन । अमग
तो । हलश्चेतिषञ् ॥

व्यामनम् । न० व्यामे ॥

व्यामिश्रः । चि० सङ्घीर्षे ॥

व्यामृषः । चि० प्रमृष्टे ॥

व्यामोहः । पुं० मोहे । विपरोतश्चा
ने ॥

व्यायच्छमानः । चि० व्यायामं कुर्व
ति ॥

व्यायतः । चि० व्यापृते ॥ दीर्घे ॥
दृष्टे ॥ अतिशये ॥ विशेषणायतः ॥

व्यायामः । पुं० वियामे ॥ दुर्गसञ्च
रे ॥ शरीरायासजनकेपौरुषेश्रमे ।
मल्लक्रीडायाम् ॥ अस्यगुणायथा ।
व्यामोहिसदापथ्योबलिनान्निग्ध
भोजिनाम् । सवशीतेबसन्तवतेषां
पथ्यतमः स्मृतः । सर्वेष्वृतुषुस
र्वे हि शूरे रात्महितार्थिभिः । श
क्त्यर्बेनतु कर्तव्याव्यायामोहन्यते
व्ययाम् ॥ कुक्षीललाटेग्रीवायां
दाघर्मः प्रवर्तते । शक्त्यर्बे तं विजा
नीयादायतोच्छ्वासमेव च ॥ लाघवं
कर्मसामर्थ्यस्यैर्बर्त्तेशसहिष्णुता ।
दोषक्षयोग्निवृद्धिश्च व्यायामादुपजा

व्यायोगः

वते ॥ व्यायामं कुर्वतीति च्यं विरु
द्धमपि मोहनम् । विदग्धमविदग्धं
वानिर्दीपं परिपच्यते ॥ नचव्या
यामसदृशमन्यत्स्यौत्पापकर्षणम्
। नचव्यायामिनं मर्ष्यं मर्दयन्त्यर
योबलात् ॥ नचैनंसहसाक्रम्यज
रासमधिगच्छति । व्यायामश्च
गात्रस्यपद्मासुदृत्तितल्यच ॥ व्या
धयोनेापसपन्तिवैनेत्यमिवैरगाः
॥ रक्तपित्तीक्ष्णश्रीषीकासीश्वसी
क्षतातुरः । भुक्तवान्स्त्रीपुत्रक्षीणो
व्यायामं परिवर्जयेत् ॥ वातपित्ता
मयोबालीहृद्घोषीर्षीचसन्त्यजित् ॥
अतिव्यायामतः कासीरक्तपित्तं
प्रजायते । श्रमः क्रमः क्षयस्तृष्णा
ज्वरश्छर्दिश्चजायते ॥ इति राजवल्ल
भः ॥ व्यायामे ॥ इति हेमचन्द्रः ॥
व्यायामवान् । चि० व्यायामिनि ॥
व्यायामोऽस्त्यस्या बलादिच्चात्पक्षे
मतुप्तात्तदभावेऽनः ॥ व्यायामी ॥
व्यायासः । पुं० परिश्रमे ॥ विशिष्टः
आयासः ॥
व्यायोगः । पुं० दशविधरूपकान्तर्गत
रूपकविशेषे ॥ यथा । स्यान्नाटकं
प्रकरणं भणः प्रहसनं छिमः । व्या
योगः समवाकारो विध्यश्चेहामृगा
इति । अभिनेयप्रकाराः सुर्भाषाः
षट्संस्कृतादिकाः ॥ इति हेमच
न्द्रः ॥

व्यालायुधम्

व्यालः । पुं० दुष्टगजैः ॥ सर्पे ॥
 श्वापदे ॥ सिंहे । चि० खले ॥ श
 ठे ॥ व्याडति । अडउद्यमेव्या
 ड्पूर्वः । पचाद्यच् । डलयोरेक
 त्वस्मरणाद्व्यालः यहा । विरुद्धमास
 मन्तादलति । सुडतिवाचल० अड०
 । डलयोरेकत्वम् । पचाद्य
 च् ॥

व्यालकः । पुं० दुष्टगजैः । गम्भी
 रवंदनि ॥ इ० चि० शेषः ॥
 व्यालखड्गः । पुं० व्यालनखे ॥
 व्यालगम्भा । स्त्री० नाकुल्याम् ।
 राक्षायाम् ॥

व्यालयहः । पुं० व्यालयार्हणि ॥
 व्यालयही । पुं० आहितुसिडके ॥
 व्यालंगृह्णाति । नन्दियहीति-
 णिनिः ॥

व्यालजिह्वा । स्त्री० महासमङ्गा-
 याम् ॥

व्यालदंष्ट्रः । पुं० गीक्षुरे ॥
 व्यालनखः । पुं० गम्भद्रव्यविशेषे
 । व्याघ्रनखे ॥

व्यालपचा । स्त्री० एवारी ॥
 व्यालबलः । पुं० व्यालनखे ॥
 व्यालमालः । पुं० शिषे ॥ व्यालीः
 सर्पाएवमालायस्य ॥

व्यालमृगः । पुं० चिचव्याघ्रे ॥
 व्यालम्बः । पुं० रक्षैरुड् ॥
 व्यालायुधम् । न० व्याडायुधे ॥ व्या

व्यावहारिकः

लक्षसिंहस्य आयुधमिव ॥
 व्याली । चि० व्यालवति ॥
 व्याली । स्त्री० दुष्टायाम् ॥
 व्यालीडनम् । न० विमर्द्दने ॥
 व्यालीलितः । चि० विलुलिते ॥
 व्यावक्रोशौ । पुं० परम्पराक्रोश
 ने
 व्यावर्त्तः । पुं० रोगभेदे ॥ विशि
 ट्पावर्त्ते ॥
 व्यावर्त्तकः । चि० भेदके ॥
 व्यावर्त्तनम् । न० इतरेतरविभोग
 स्थाने ॥ वेष्टने । वेठन० इ०
 भा०
 व्यावर्त्तयितुम् । च० बाधितुमि-
 त्यर्थे
 व्यावर्त्तिका । स्त्री० बाधिकायाम् ।
 प्रतिबन्धिकायाम् ॥ यथा । बी
 भत्साप्रतिभान्तिकिन्नविधयाः कि
 न्तुस्पृहायुघ्नाती० देहस्यापचयाम
 तीनिविशतेगाढे। गृहेषुयहः ।
 ब्रह्मोपास्यमितिस्फुरत्यपिहृदिव्या
 वर्त्तिकावासना० कामामेयमत-
 क्यमेहगहनादेवीसतायातना ॥
 व्यावर्त्तितः । चि० बाधिते । परा
 ड्मुखीकृते ॥
 व्यावहारिकः । चि० व्यवहारसि
 द्धे ॥ व्यवहारेणचरति । चरती
 तिठक् । स्वागतादिः ॥ विन
 यादित्वात्स्वार्थेवाठक् ॥

व्यास :

व्याहृतः । वि० निवृत्ते ॥ वृत्ते ।
 व्याहृतिः । स्त्री० व्यतिरेके । निर-
 सने । खण्डने । अष्टौ ॥ यथा
 सर्वसपञ्चव्याहृतिरेवदोषा० नदिष-
 च्चव्याहृतिरपितस्याननुगुणत्वात् ॥
 व्याश्रयः । वि० विभिन्नाश्रये । ना-
 नापक्षसमाश्रये ॥ विभिन्नआश्र-
 यः ॥
 व्यासः । पुं० मुनिविशेषे । बादरा-
 यणे । पाराशर्ये । भगवति०
 कृष्णहैपायने । मुनीनांमध्ये भग-
 वतोविभूतो । येन० ऋग्वेदादि
 विभागेन० चतुर्धाविदाव्यस्ताः ।
 तत्रर्वेदएकविंशतिधाकृतः । यजु-
 र्नाधिकशतधाकृतः । सामवेदः
 सहस्रधाकृतः अथर्वणः पञ्चाशच्छा-
 खाभेदेनकृतः । एवंविभागेनचतु-
 र्धावेदव्यस्ताः । अन्यानिचपुरा-
 णानि० व्यस्तान्यनेनेतिव्यासः ॥
 तंवेदशास्त्रपरिनिष्ठितशुद्धबुद्धिं-
 चर्मास्वरंसुरमुनीन्द्रनुतंकवीन्द्रम्-
 । कृष्णत्वषंकनकपिङ्गजटाकला-
 पंव्यासनमामिशिरसातिलकंमुनी-
 नाम् ॥ व्यस्यतिविभजतिविस्तार-
 यतिविपूर्वादिष्यतेर्वाहुष्कात्कर्त्त-
 रिषञ् । वेदविस्तारकरणाद्यासना-
 माभ्यन्मुनिरितिभागवतम् ॥ पाठ-
 कब्राह्मणे ॥ यथा । विस्पष्टमद्रुतं
 शान्तंस्पष्टाक्षरपदन्तथा । कलस्वर

व्याहरणम्

समायुक्तंरसभावसमन्वितम् ॥ बु-
 द्ध्यमानः सदर्थवैयर्थ्यार्थकृत्स-
 शानृपाब्राह्मणादिषुसर्वेषुयन्यार्थश्चा-
 र्पयैनृप । यएवंवाचयेद्ब्रह्मन्सवि-
 प्रोव्यासउच्यते ॥ विस्तृते । प्रपञ्चे
 । विस्तारे ॥ मानभेदे ॥ गोलछ-
 मध्यरेखायाम् ॥ व्यसनम् । असु-
 क्षेपणे । घञ् ॥
 व्यासक्तः । वि० व्यापृते । विशिषि-
 यासक्ते । संलग्ने ॥ व्यासक्तः
 कार्यान्तरंविस्मरतीदृश्यसावधानो-
 क्तः ॥
 व्यासङ्गः । पुं० विक्षेपे ॥ विशिष्टा-
 सङ्गे ॥ विशिष्ययासङ्गः ॥ अ-
 भ्यासि ॥
 व्यासमाता । स्त्री० सत्यवत्याम् ।
 वासव्याम् ॥
 व्यासिद्धः । वि० निषिद्धे ॥
 वासिधः । पुं० प्रतिषेधे । वासिध-
 म् । वाङ्पूर्वात्सेधतर्घञ् ॥
 वाहतः । वि० वाधिते ॥ विधूनिते
 ॥ क्षयनीते ॥ विशिष्यवाहतः ॥
 वार्ये ॥
 वाहतिः । स्त्री० वाधाते ॥
 वाहन्यमानः । वि० प्रतिषिद्ध्यमा-
 ने ॥
 वाहरणम् । न० वाहारे । यथा ।
 चातुस्तुवरुणस्तंजिजुवृहतोऽग्निः
 श्रियंहरेत् । भुञ्जानश्चयप्रस्त्वायुस्त

व्युत्पत्त्यनम्

स्मान्नवधाहरेत्त्रिष्वितिभविष्योत्त
रपुराणम् ॥

व्याहरन् । चि० शब्दवति ।

व्याहारः । पुं० उक्तौ । सपिते ।

वचसि ॥ व्याहरणम् । व्याहृ-
पूर्वात् । ह्रजोभावेघञ् ।

व्याहृतम् । चि० उक्ते ॥ सन्दिष्टे ॥

व्याहृतिः । स्त्री० भूरादिषु ॥ व्या-
हरतिभूरादिसप्तलोकान् । ह्रज् ।

। व्याहृत्पूर्वस्ततः । क्तिन् । वा-
हारे ॥

व्युत्क्रान्तः । चि० विमुक्ते ॥ विशिषे-
षोः क्त्वे ॥

व्युत्तः । चि० स्यूते ॥ इ० हि० की-
षः ॥

व्युत्तिः । स्त्री० व्युत्तीङ् । हि० की-
षः ॥

व्युत्क्रमः । पुं० क्रमविपर्यये । व्यति-
क्रमे । उत्क्रमे । अक्रमे । विशिष्टउ-
त्क्रमः ॥

व्युत्क्रमणम् । न० पृथगवस्थाने ॥
वात्पूर्वात्क्रमेऽर्थात् ॥

व्युत्पत्त्यनम् । न० स्वातन्त्र्यकृत्ये । चि-
प्रमूढविश्विप्ताख्यभूमिवये । समो-
धिपारणे ॥ विरुद्धमुत्पत्त्यनम् । प्रा-
दयोगतिसमासः ॥ वैपरीत्यने-
त्यनेनबा ॥ विरोधाचरणे । न्याय्यां-
वृत्तिः समुच्चङ्घ्यतद्विरुद्धतयास्थि-
तिः । व्युत्पत्त्यनमुदितरात्रः साम-

व्युष्टिः

नोव्युत्पत्त्यतोयथा ॥ एषणानुगुणत-
यास्थितिमतिक्रम्यतत्प्रतिकूलत्वेन
•यास्थितिः सा•व्युत्पत्त्यनमित्यु-
दितंमहद्भिरितिशेषः । तत्रप्रसि-
द्धिंप्रमाणयति । राज्ञइत् ॥ प्र-
तिरोधने ॥ नृत्त्यभेदे ॥ विशिषिषो-
त्याने ॥

व्युत्पत्त्यनम् । न० बाधने ॥

व्युत्पत्तिः । स्त्री० सम्यग्ज्ञाने ॥
संस्कारे ॥ विशिषिषोःत्पत्तिः ॥ वि-
विधावोत्पत्तिः ॥ शक्तिज्ञाने ॥

व्युत्पन्नः । चि० व्युत्पत्तियुक्ते ॥ स-
म्यग्ज्ञानवति ॥ सस्मृतं । विशिषि-
षाख्यन्तम् । उत्पन्नः परिचितः ॥

व्युत्पादकः । पुं० व्युत्पत्तिजनके ॥

व्युत्पादनम् । न० निरसने ॥

व्युत्पादः । चि० प्रतिषिद्धे ॥

व्युत्पादः । पुं० प्रतिषेधे ॥

व्युत्पितः । चि० पर्युषिते । बुसा० इ-
तिभाषाप्रसिद्धे ॥ व्युत्पत्त्यनेन । उ-
ष० । क्तः ॥ देशान्तरङ्गते ॥

व्युत्पत्तिः । न० कल्पे । प्रभाते । काल-
इ०भा० ॥ फले ॥ दिने ॥ चि०
उषिते । पर्युषिते ॥

व्युष्टिः । स्त्री० फले ॥ समृद्धौ ॥
स्तुती ॥ व्युत्पन्नम् । व्युत्पत्त्यनेन । उ-
ष्णीविवासे ॥ स्त्रियांक्तिन् ॥ स्वक-
रणसंबेद्यविश्रुतत्वे । अपरीक्ष्यता-
ती ॥

व्यूहभेदः

व्यूहः । चि० विन्यस्ते । व्यूहरचनया
स्थिते ॥ संहते ॥ पृथुलि ॥ विशे
षेणोद्यतेऽस्म । बह्वप्रापणे । त्तः ॥
व्यूहककूटः चि० सन्नह । बर्माते ।
सज्जे । दंशते । धृतसन्नाहे ॥ गू
ढोधृतः • ककूटः सन्नाहेयिन ॥
व्यूहः । स्त्री० व्यूहे ॥ विन्यासे ॥
संहतौ ॥ पृथुलतायाम् ॥
व्यूतः । चि० ऊते । तन्तुसन्तते ॥
व्यूतिः । स्त्री० बस्त्रादिवानेवाचौ ॥
विशिष्टाकृतिः । वेजः • कृतिपू
तीच्यादनाक्तनिनिपातितः ॥
व्यूहः । पुं० निर्माणे ॥ वृन्दे । समू
हे । विभागे ॥ तर्के ॥ देहे । वि
स्तारे ॥ बलविन्यासे । युद्धार्थसिना
रचनायाम् । युद्धार्थसैन्यस्थदेशवि
शेषेषुभङ्गदुर्लङ्घ्यस्वनि मत्तस्या
पने ॥ व्यूहते । ऊहवितर्के । इगु
पधेतिक्तः ॥ व्यूह्यतेवा । घञ् ॥
विशिष्टकहेवा ।
व्यूहनम् । न० सैन्यसंस्थाने ।
व्यूहपाणिः । पुं० व्यूहपृष्ठे ।
प्रत्यासारे । सैन्यस्यपृष्ठधनुः श
तद्वयान्तरेस्थितसैन्ये ॥ व्यूहस्य
पाणिः पृष्ठभागः ॥
व्यूहभेदः । पुं० बलविन्यासस्यप्रभे
दे । व्यूहस्यभेदोविशेषः ॥ यथा
हुः । समयस्तुसैन्यस्यविन्यासः
स्थानभेदतः । सव्यूहइतिविख्या

व्यामधूमः

तौयुधेषुपृथिवीभुक्ताम् ॥ व्यूहभे
दास्तुचत्वारोदण्डोभोगोस्त्रमण्डल
म् । असंहतश्चनिर्णीतामीतिसारा
दिसम्भताः । अन्येपिप्रकृतिष्यु
हाः क्रौञ्चक्रादयः क्वचित् । त
च । तिर्यग्भक्तिस्तुदण्डः सान्नो
गोन्वावृत्तिरेवच । मण्डलसंज्ञतो
वृत्तिः पृथग्भक्तिरसंहतः ॥ वृ
त्ति ॥ दण्डबदवस्थानंदण्डः । च
न्योन्यानुगतोवृत्तिर्भोगः । सर्पश्च
रीरबदवस्थानं मण्डलम् । गजा
दीनांविजातीयैरमिश्रितानांस्थानम्
संहतः । शकटसकरपताकासर्वतो
भद्रदुष्काद्यादयोऽन्येपिबहवः स
न्तितेषालक्षणंभारतादिपुद्गष्टव्यम् ।
व्या । अ० लोहे ॥
व्योकारः । पुं० लिहकारके ॥ व्यो
इत्यव्ययंलोहवाचीतिश्रीभोजः ।
व्योकरेति । डुकृञ् । कर्मण्यण् ॥
व्यामः । पुं० मयासुरपुत्रे ॥
व्यामकेशः । पुं० शिवे ॥ व्योमिके
शायस्य । गङ्गाधारणायव्योभव्यापि
नः केशायस्येतिवा ॥
व्यामचारी । पुं० देवतायाम् ॥ वि
हङ्गमे । यहे ॥ चिरजीविनि ॥
चि० व्योमचरे ॥
व्यामचारिपुरम् । न० देवानांपुरे ॥
व्यामचारिणांपुरम् । शीमे ॥
व्यामधूमः । पुं० मेघे ॥

वृज :

व्योम । न० वारिणि ॥ आकाशि ॥
 भास्करस्याच'नाश्रये ॥ व्ययति ।
 व्यञ्ज'संवरणे । नामन्सीमन्व्यो
 मन्त्रित्यादिनामन्नन्त'निपातितम् ॥
 यदा । व्यवति । विपूदवतेमं
 निन् । ज्वरत्वरित्यूठ् । सवण दौ
 र्घ' : । भाव'धातुकेगुणः । अक्षके
 ॥ लग्न दृशमभवने ॥
 व्योमनासका । स्त्री० पक्षिविशेषे ।
 भारत्याम् । गरुडोधिनि ॥
 व्योम । न० पताकायाम् ॥
 व्योम गडलम् । न० आकाशि ॥
 व्यममुद्गरः । पुं० निर्घाति ॥
 व्यो । न० विमाने ॥ व्यो म्
 याख्यनेन । करणे ल्युट् । व्योम
 कथल्युटो बहुलमितिकत्
 िल्युड्वा ॥
 व्योमसद् । पुं० गन्धर्वे ॥
 व्योमस्थनी । स्त्री० भूमौ ॥
 व्योमाभः । पुं० दुग्धे ॥
 व्योमोदकम् । न० दिव्योदके ॥
 व्योषः । पुं० करिबिशेषे ॥ न० चि
 कटुद्रव्ये । विशेषेणोषति । उष
 दाहि । पचाद्यच् ॥
 व्रजः । पुं० गोष्ठे । गोकुले । गवांस्या
 ने ॥ अघनि । अयने ॥ वृन्दे । स
 ङ्घे । व्रजति । व्रजगतीपचाद्यच्
 व्रजन्यनेनवा । गोचरसञ्चरवृष्टव्रजे
 त्यादिनाघन्तः साधुः ॥

वृणक्तत्

व्रजकः । पुं० तपस्विनि ॥
 व्रजकिशोरः । पुं० ललितायामाधि
 वनाधिपेश्रीकृष्णदेवे ॥
 व्रजमाथः । पुं० श्रीकृष्णे ॥
 व्रजभूः । पुं० सत्कदम्बे ॥ स्त्री० व्र
 जभूमौ ॥
 व्रजमण्डलम् । न० व्रजभूमौ ॥
 व्रजमोहनः । पुं० श्राकृष्णे ।
 व्रजवरः । पुं० जावटाधिपनाधिपेश्री
 कृष्णदेवे ॥
 व्रजवल्लभः । पुं० श्रीकृष्णे
 व्रजाङ्गना । स्त्री० गेप्याम् ॥
 व्रजेश्वरी । स्त्री० व्रजाधिष्ठातृदेव्याम्
 ॥ यशोदयाम् ॥ *
 व्रज्या । स्त्री० अटाख्यायाम् । पर्यटने
 ॥ प्रस्थाने । जिगीषाः प्रयागे ॥
 गमने ॥ वर्गे ॥ व्रजनम् । व्रज० ।
 व्रजयजीभविष्यत् ॥
 व्रणः । पुं० न० चते । ईर्म' अरु
 षि ॥ व्रणोद्विधापरिच्छेयोदोषजा
 गन्तुमेदतः । दाषजादुष्टदेधेः
 स्यादन्यः शस्त्रादिसम्भव ॥ धर्म
 धीग्यस्तु । आयतस्यविशालससुवि
 भक्तो राशयः । प्राप्तकालकृतस्या
 पिब्रणः कर्मणिशस्यते ॥ व्रणति ।
 व्रणशब्दे । पचाद्यच् ॥ यदा । व्रण
 यति । व्रणगावविचूर्णनेऽदन्तः ।
 अच् ॥ *
 व्रणक्तत् । पुं० भङ्गातके ॥ व्रणं करो

व्रतम्

ति । ड्, कृञ् । क्तिप् । तुक् ॥
 त्रि० क्षतकारके ॥
 व्रणकेतुघ्नौ । स्त्री० दुग्धफेन्याम् ।
 गोजापण्याम् ॥
 व्रणद्विट् । पुं० ब्राह्मणयष्टिकायाम्
 ॥ त्रि० व्रणद्वेषके ॥
 व्रणशोधनम् । न० व्रणपरिष्कारणे
 यथा । व्रणस्यत्त्वविशुद्धस्यकाथः शु
 द्धिकरः परः । पटोलनिस्वपत्रस्य
 सर्वत्रैवप्रयुज्यते । वातिकेदगमू
 लानांक्षीरिणांपैक्तिकेव्रणे । चार
 स्वभादेः कफजकषायः शोधनाह
 तम् ॥
 व्रणहः । पुं० एरण्डवृक्षे । त्रि० व्रण
 घातके ॥
 व्रणहृत् । स्त्री० गुडुच्याम् ।
 व्रणहृत् । पुं० कालकारीवृक्षे ॥
 व्रणारिः । पुं० बेलि ॥ अगस्त्यवृक्षे ॥
 व्रतम् । न० पुं० अशने । अक्षणे
 ॥ द्रव्य, णादिकीषः ॥ पुण्यजनकी
 पवासादौ । नियमे । शास्त्रविहिते
 नियमानुष्ठाने । मधुमांसवर्जनादि
 निषमे ॥ तथाचवेदे० पयोव्रते। ब्रा
 ह्मणोयवागुव्रते। राजन्यः आमिषा
 व्रते। श्यद्रव्य, च्यते । व्रतस्यनामअ
 भ्यवहारार्थमुपादीयते । शक्यञ्चा
 नेनशालिमांसादीन्यपि व्रतयितुम्
 । तन्नियमः क्रियते० इतिभाष्य
 म् । सत्यामर्थितायांपयएवव्रतय

व्रतवत्स्यः

तीतिनियमेयंनतुविधिरितिकैयटः
 ॥ उपनयने ॥ क्षियते । वृञ्० वृङ्
 वा । पृषिरस्त्रिभ्यांकिदित्यतच् ।
 बाहुलकाहुञोपि । किञ्चाद्गुणः
 ॥ यद्वा । वृजन्त्यनेनस्वर्गम् । गोष
 रसञ्चरेतिघः । पृषादरादिः । क
 न्यासङ्क्रान्त्यादौस्त्रीणांव्रतंनिषेध
 यत्कालिदासीयथा । बर्णिनां
 व्रतापासनंमाहितंकुम्भतीर्थोदयेव
 णिनीम्नेहरी । देवतासुप्तकालेऽथ
 मासिधिकेपूर्वदेवेज्यदेवेज्यये। रस्तके
 ॥ कुम्भतीर्थोदये० कुम्भेघटे० तीर्थये
 निरुत्पत्तिर्यश्मसः ० कुम्भतीर्थः
 ० अगस्तिः तस्योदये ॥ मयेदंकर्त्तव्य
 मिदंनकर्त्तव्यमित्येवंविधिसङ्कल्पवि
 शेषे ॥
 व्रततिः । स्त्री० विस्तरे ॥ बल्ल्या
 म् ॥ वृक्षतोततिर्वसृतिरस्याः
 । पृषादरादिः ॥ यद्वा । प्रतनो
 ति । तनुवस्तारे । क्तिचक्षौचं
 ज्ञायाम् । पृषादरादिच्वात्त्यस्य-
 वः ॥ व्रतमित्रकरोति । व्रतश
 व्दात्० तत्करोतीतिण्यन्ताहाहुल
 काडड्तिर्वा ॥
 व्रतती । स्त्री० बल्ल्याम् ॥ विस्तारे
 । इ० हिरूपकीषः ॥
 व्रतवत्स्यः । पुं० उपनयने ॥ व्रतानां
 शास्त्रीयाणांनियमानांबन्धोवत्स्यनं-
 यस्मिन्सः ॥

व्रातीनः

व्रतयज्ञः । पुं० संशितव्रते ॥
 व्रतसङ्ग्रहः । पुं० दीक्षायाम् ॥
 व्रतम्यः । पुं० ब्रह्मचारिणि ॥
 व्रतादेशः । पुं० उपनयने ॥
 व्रती । पुं० यजमाने । साधके ॥
 ब्रह्मचारिणि ॥ चान्द्रायणादिव्रत
 कारिणि ॥ व्रतमेणाजिनादिधा
 रणभेजनादिनियमोवास्यास्ति ।
 इनिः । यद्वा व्रतयति । व्रताङ्गो
 जमतद्ब्रह्मस्थीरितण्यिच् । व्रतेद्
 तिणानिः ॥
 व्रतोपनयनम् । न० व्रतस्थोद्यापने ॥
 व्रतोपायनम् । न० वायने ॥
 व्रतयनः । पुं० स्वर्गादिष्केदनद्रवा
 । पत्रपरशौ । छेनी० इ० भा०
 व्रतयतेऽनन । चाब्रुयु० । कर
 णोतिल्युट् । न० छेदने ॥
 व्राजिः । स्त्री० वायौ ॥ वाताली
 ॥ व्रजति । व्रजगती । वसिष्ठपी
 ष्यादिना० इज् ॥
 व्रातः । पुं० सङ्घे । नानाजाती
 यानामनियतवृत्तीनामुत्स्रधजीवि
 नांसङ्घे ॥ न० तेषां कर्मणि ॥
 व्रच्यते० नियम्यते० मुण्डमिश्रे
 तिण्यन्तात्ब्रतशब्दात्० घञ् ।
 व्रातस्फजोरितिलङ्गाद्बृद्धिः ॥
 पुं० समूहमात्रे ॥ व्याधादौ ॥
 व्रातीनः । त्रि० सङ्घजीविनो ।
 शरीरायासजीविनि । व्रातेनशरी

व्रीहिः

रायासेनजीवति० नतुबृद्धिवैभवे
 न । व्रातेनजीवतीतिखञ् ॥
 व्राह्यः । पुं० षोडशादिवर्षपर्यन्त
 मयसंस्कृतेभ्रष्टगायत्रीकेविप्रादौ ।
 संस्कारहीने ॥ यथाइमनुः । आ
 षोडशाष्टाक्षरस्य सावित्रीनातिव-
 र्तते । आडाविंशत्तत्रचत्वारोच
 तुविंशतेविंशः अतजध्वं चयो
 प्येतेयथाकालमसंस्कृताः सावित्री
 पतिताब्राह्मणभक्त्यार्यविगर्हिताः
 ॥ नैतैरपूतैर्विधिप्रदापद्यापिहिक
 र्हिचित् । ब्रह्मान्धौनांश्चसस्वन्धा-
 नाचरेद्ब्रह्मणः सहिति ॥ शरीरा
 यासजीवीव्याधादिव्रतिः० सङ्घ
 । शाखादिभ्यायः ॥ यद्वा
 व्रातमर्हति । दशडादिभ्यद्ब्रतियत्
 । उपनयनादिसंस्कारहीने ॥
 व्रात्यस्तीमः । पुं० यज्ञविशेषि ॥
 व्रीडः । पुं० लज्जायाम् ॥ भावे
 घञ् ॥
 व्रीडनम् । न० लज्जायाम् ॥
 व्रीडा । स्त्री० लज्जायाम् । चपोयाम्
 ॥ गुरीश्चेत्यः । टाप् ॥
 व्रीडाकरवातः । पुं० गुदरवे । पर्दे ॥
 व्रीडितः । त्रि० लज्जते ॥ भा
 वेक्तः ॥
 व्रीहिः । पुं० धान्यमात्रे ॥ षोडश
 धान्ये । बर्हति० उपचयंगच्छ
 ति । वृहद्ब्रुवौ । वृगुपधात्कि

ब्रीहियः

द्वितीन् । पृषादरादिः ॥ ब्रीयते ।
ब्रीङ्गस्थाम् । बाहुलकादिक्वा ॥
ब्रीहेः फलंवा • ब्रीहिः । विस्वादि
भ्योऽण् । फलपाकशुषामात • लु
पि • युक्तवद्भावः ॥

ब्रीहिकः । पुं • धान्यविशिष्टे ॥
ठन् ॥

ब्रीहिकाञ्चनः । पुं • मसूरे ॥

ब्रीही । वि • ब्रीहियुक्तचोचादौ ॥

ब्रीह्यादिभ्यश्चेतिङ्निः ॥

ब्रीहपणी । स्त्री • शालपण्याम् ॥

ब्रीहियः । पुं • पुरोडाशे । ब्रीहेवि
इत्यादि गौडकुलोत्पन्ना ङीचबालं

श्रीधनपति मिश्रापरनाम्ना श्रीसद्गुरु कुलावधूत श्रीपरमहंस परिव्राज

काचार्य श्री मन्निहरानन्द नाथ भारती शिष्येण ब्राह्म्यावधूत श्री

सुखानन्दनाथ परनामधेयेन विरचिते शब्दार्थचिन्तामणौ यवर्गः

समाभिद्धतः

श्रीसुखानन्दनाथ तच्छिष्य श्री जगदीशमिश्रा परनाम ब्राह्म्यावधूत

श्री जगदानन्दनाथ प्रीतिकामैः, श्रीमन्महा राजाधिराज रविकुलाव

तंस महोमहेन्द्र यावदार्यकुलकमल दिवाकरैः मेदपाटदेशाधीशैः अखिल

भूपाल मौलिमणिभिः श्री १०८ श्रीयुत सक्कनसिंहैः संस्थापिते

उदयपुरस्थ सक्कन यन्त्रालये मुख्यमन्त्रि कविराजिराज श्रीश्यामलदास

प्रेरणया परिहृतबाजपेयि वंश्रीधरेण अकिञ्चनानाजितदेव शर्मणाचशोधितः

हेडजोबनराम शम्भूनाथ गुलावराम लक्ष्मीनाथ प्राणनाथ लालसिंह

प्रभृतिभिर्द्विजैः वर्णक्रमेणदभितः सदारवेग यवनेन गौरीशङ्करेणच

मार्गशीर्षशुक्ला चतुर्दश्यां सोमवासरे शब्दार्थ-

चिन्तामणिकौशस्य यवर्गोमुद्रितः

ब्रीहियम्

कारः पुरोडाशः । ब्रीहेः पुरोडा
शङ्कतिमयट् ॥

ब्रीहिराजकः । पुं • कामलिकाया
म् । कङ्कधान्ये ॥ चीनकधान्ये ॥

ब्रीहिश्रेष्ठः । पुं • शालिधान्ये ॥

ब्रीह्यगारम् । न • कुसूले । धान्य
गृहे ॥

ब्रीहः । वि • ब्रीहिनर्मिते ॥

ब्रीहियम् । न • ब्रीहिभूस्थले । धान्यसा

मान्यकलमादेशोत्पत्तियोग्ये च

चे ॥ ब्राह्मीणां भवनं चोचम् । ब्री

हिशाल्योऽठक्

प्रधानो पनाम तुलाराम मिश्रात्मज

एकीनविंशत्यैकाधिकचत्वारिंशत्तमे १८४१ वैशाखाब्दे राजधा

न्युदयपुरे सज्जनयन्त्रालये श्रीमदपाटेश्वर

कोशधनस्यवान् बाबूपैयिबंशीधरस्य

प्रबन्धनीमुद्रित :

शवर्गप्रारम्भः

शंस्ता

शः । पुं० शिवे ॥ शस्त्रे ॥ शकारे ॥
 शंयुः । त्रि० शुभाश्विते ॥ शमस्य
 स्य । कंशंभ्यांबभयुस्तितुतयसः
 इतियुस् । सकारः पदत्वार्यः ॥
 पक्षेऽनुस्वारस्यपरसवर्णेऽनुनासि-
 कायः शय्युः ॥
 शंवः । पुं० मुषलायस्यलौहमण्डल
 के ॥ वच्चे । त्रि० शुभाश्विते ।
 शाम्यत्यरीन् । अन्तर्भावितस्यथा
 च्छमेवम् ॥ शंशुभमस्यास्यस्याभेद्य
 त्वादितिवा । कंशंभ्यामितिषः
 । पक्षेऽपिदन्त्योष्ठा । अनुस्वा
 रस्यैकल्पिकेपरसवर्णेऽनुनासि-
 कायः । शय्वः ॥
 शंभट्० अन्तःकरणे ॥ आभिसुख्ये ॥
 शंसन् । त्रि० कथयति ॥
 शंसनम् । न० शंसायाम् ॥ सूचने ॥
 कथने ॥ शंसुस्तुतौ । ल्युट् ॥
 शंसा । स्त्री० वचसि । वचने ॥ वा
 ङ्छायाम् ॥ प्रशंसायाम् ॥
 शंसितः । त्रि० निश्चिते ॥ हिंसि
 ते ॥ स्तुते ॥ अनुष्ठिते । शंसिः क्तः ॥
 शंसितव्रतः । त्रि० अनुष्ठितव्रते ॥
 शंस्ता । पुं० स्तोत्रे ॥ हेतरे ॥
 शंसति । शंसुः । तन्तुचौशंसि
 च्छदादिभ्यः सञ्जायाश्चानिटावि-
 तितृन् । नप्चादियहणस्यनियमा
 यत्त्वाद्दीर्घः । शंसरी० शंस्तर

शककारकः

इत्यादि ॥

शंशः । त्रि० स्तुत्ये ॥
 शकः । पुं० स्त्रीच्छजातिप्रभेदे । श
 कदेशेऽज्ञवेपुरस्तात्क्षत्रिये० पश्चाद्दि
 हितक्रियः। लोपादिनाशुद्रत्वमापन्ने
 ॥ यथाहमनुः । शनकेस्तुक्रिया
 लोपादिमाक्षत्रियजातयः । वृष
 लत्वंगतालीकेत्राह्मणादर्शनेनच ॥
 पौरुडकाशौद्रविडाः कःस्वाजा
 यरनाः शकाः । पारदाः पक्ष
 वासीनाः किरातादरदाः खशाः
 । इति ॥ अथसत्ययुगेसगरेणम
 स्तकार्धमुगडयिस्त्राविशान्यत्ववेद
 वाङ्मत्त्वञ्चाऽकारि । अर्द्धेश्वरः
 शकानान्तुमुगडयामासभूपतिरिति
 पाप्मेस्वर्गखण्डनिरूपितम् ॥ रू
 मङ्कतिप्रसिद्धदेशे तत्रत्याः स
 र्वेशकपदवाच्याः ॥ शालिवाहन
 नाम्नाप्रसिद्धेनृपतिलके ॥ तस्यम
 रणादिनाबधिवत्सरगणनाङ्कः श-
 काब्द० इतिमञ्जयातिथिप्रच्येव्यवर्ज
 यते ॥
 शककारकः । पुं० शकप्रवृत्तिकर्त्त-
 रिनृपतिवरे ॥ यथाहकालिदासः
 । निहन्तियोभूतलमण्डलेशकान्स
 पञ्चकोव्यञ्जदलप्रमान् ५५००००
 ०००० कक्षौ । सराजपुत्रः श
 ककारकीभवेन्नृपाधिराजि। द्युत-
 शाककर्तृहा । अथशतकोटिस्त

शकटव्यूहः

स्याद्विपशङ्घात्केटिः ॥ क्लीषट्श
ककारकानाह । युधिष्ठिरोविक्रम
शालिवाहनोनराधिनाथौविजया-
भिनन्दनः । वृमेनुनागार्जुनमेदि
नीविभुर्वलिः क्रमात्षट्शककार
का क्ली ॥ एषामन्तरालवर्षाण्या
ह । युधिष्ठिरार्हदयुगास्वरामनयः
३०४४ ॥ कलम्बरविश्वे १३५
ऽभ्रख्वाष्टभूमयः १८००० इहायु
तं १०००० लक्षचतुष्टयं४०००००
क्रमाममहाहनागा ८२१ इति
शाकश्रराः ॥ एषांजन्मभूमि
माह ॥ युधिष्ठिरोभूद्विहस्तिना
पुरे । तथेष्वायिन्यांप्रविक्रमा
ह्वयः । शालिधाराभृतिशालिवा
हनः सुचिन्कूटविजयाभिनन्दनः
॥ नागार्जुनोरोहितकेचित्तौवलि
भंबष्यतीन्द्रोभृगुरुच्छपत्तने ॥ कृ
तप्रवृत्तस्तदनन्तरंभवेत्तदाभवि-
ष्यन्धवनीभृतोऽर्कतः ॥

शकटः । पुं० न० अनसि । कक
डा० इ० भा० ॥ गन्व्याम् । गा
ही० इ० भा० ॥ शक्तीतिभार-
वाटु० जीवयितुंवा । शक्कृशक्ती
। शकादिभ्योऽटन् ॥ तिनिशठ-
घे ॥

शकटव्यूहः । पुं० शकटाकारेणलवि
न्यासि । सूच्याकारायः पश्चात्
पृथुतः शकटव्यूहोभवति । तेन

शकारिः

पृष्ठतोभयेसतियातव्यंमार्गंगच्छे
त् ॥

शकटहा । पुं० श्रीकृष्णे ॥ त्रि०
शकटनाशके ॥

शकटाह्वा । स्त्री० रोहिणीनक्षत्रे ॥

शकटिका । स्त्री० गन्व्याम् ॥

शकटी । स्त्री० मुनीनांवाहनविशेषि
॥ ब्रह्मादित्वान् डीप् ॥

शकट्या । स्त्री० शकटसंज्ञे ॥ शक
टानांसमूहः । पाशादिभ्यायः ॥

शकलः । पुं० न० खण्डे एक
देशे ॥ न० रोहितदिमत्स्यनां-
त्वचि । रागवस्तुनि ॥ बल्कले ।
पुं० ऋष्यन्तरे । शक्यते । शक्ती
तिवा । शक्कृशक्ती । शकिशम्यो
निर्दिशकलः ॥

शकली । पुं० मत्स्ये ॥ शकलं शक
मस्यासि । अतइनिः ॥

शकलीकृतः । त्रि० खण्डीकृते ॥

शका । स्त्री० भेषास्तरे ॥ शक्तीतीत्य
र्थेपचाद्यच् ॥

शकान्तकः । पुं० विक्रमादित्ये ॥

शकारः । पुं० राज्ञोऽनुदायाः स्त्रि
बाभ्रातरि ॥ यथा । मदमूर्खताभि
मानोदुष्कृतैश्चर्यसयुक्तः । सीय
मनूढाभ्राताराज्ञः श्यालः शकार
इत्युक्तः ॥

शकारिः । पुं० विक्रमादित्ये । माह
साह्वे ॥

शकुन :

शकुनः । पुं० पक्षिमात्रे ॥ पक्षिवि
शेषे । गृध्रे ॥ विप्रप्रभेदे ॥ उत्स
वादिषुमङ्गलार्थयोगैतद्विशेषः । न०
शुभाशुभशंसिनिमित्ते । शुभा
शुभज्ञाननिर्णयहेतौ ॥ यथा । श
कुनकथ्यतेतत्तु यच्छुभाशुभसूचक
म् । तथाहि । विप्राश्वेभफलाद्गु
ग्धदधिगेसिद्धार्थपद्मास्वरविश्यावा
द्यमयूरधाषनकुलाः बह्वैकपश्वामि
षम् । सहाक्यकुसुमेक्षु पूर्णकलशच्छ
चाणिमृत्कन्यकारत्वेऽप्यौषसितोक्ष
मद्यसमुतास्त्रीदौमवैश्वानराः ॥
आदर्शाञ्जनधौतवस्त्ररजकीमीनाज्य
सिंहासनशावरोदनवज्जितंध्वजम
धुच्छागास्त्रगोरोचनम् । भारद्वाज
नृथानवेदनिमदामाङ्गल्यगोताङ्गुशा
दृष्टाः सत्फलदाः प्रयाणसमये
रिक्ताघटः खानुगः ॥ नरोनिरू
पः सितवाससाढ्योवाचप्रशस्तांम
धुराश्चजल्पन् । एषांविधाद्येषिद्
पिप्रयाणे प्रवेशकालिकुरुतेऽर्थसिद्धि
म् ॥ पृथ्वीपतिर्वाह्यणहर्षयुक्तोवे
श्वकुमारोभुहदः सुवेशाः । ना
र्योनिराः श्वेतवृषाऽधिरुटाः शु
भायदृष्टाः सकलीद्यमेषु । श्वेता
स्वरश्वेतविलिपनाढ्याश्वेतांस्रजं
मूर्धनिधारयन्ती । दृष्टोप्रदृष्टादि
गौरवर्णभारीनरेः स्यात्तद्भौष्ट
सिद्धौ ॥ धृतातपत्रः शुचिशुक्रवा

शकुन :

साः पुष्याऽर्धितद्यन्दनचर्चिता
ङ्गः । निःश्रावयुक्तः कृतभोज
नोवाविप्रः पठन्यच्छतिसर्वसिद्धि
म् । अभ्युपगच्छतियस्ययियासाः
स्त्रीपुरुषोऽप्यथवाफलहस्तः । सर्व
समीहितसिद्धिरवश्यंतस्तनरस्यभव
त्यचिरेण ॥ आदायरिक्तकलशंज
लार्थोयदिवृत्तीत्कोपिसहाध्वगेन ।
पूर्वसमादायनिवर्ततेसौयथाकृ
तार्थः पथिकस्तथैव ॥ गोधाजाह
कसूकरादिशशकानांकीर्त्तनशीभ
नंनोशब्दो० नत्रिलोकनं० कपिच
क्षाणांशुनोव्यत्ययः । नद्युत्तारभ
यप्रवेशसमरेनष्टार्थसंक्षीर्णं व्यत्य
स्ताः शकुनानृपेक्षणाविधीयात्तौ दि
तः शोभनाः ॥ वामार्हेकोकिला
पत्नीपितृर्जाशुकारीश्वला । पिङ्गला
कुच्छुकाश्चैवाग्निवापुरुषसंज्ञिता
छिन्नरः पिप्यकोभासः श्रीकण्ठो
वानरोरुः । स्त्रीसंज्ञकाः काक
चक्षुश्वानः स्युर्दक्षिणे शुभाः ।
प्रदक्षिणगताः श्रेष्ठाः यात्रायांमृ
गपक्षिणः । शोकाभ्यामृगावृजन्तीति
पन्थापामेखरसनः ॥ श्यामाग्नि
वापिङ्गलिकान्यपुष्टापक्षीवलाशुक
रिकातथैव । कुच्छुन्दरीचापिशु
भायशामेपुत्रामधियाः शकुनाश्च
सर्वे । श्रीकण्ठच्छिन्नारुरुप्रवृद्धाः
श्रीकण्ठभासीभषकोमयूरः । श्ये

शकुनोश्वर :

न : सम : पिप्पकथाप्रशस्ता : श्री
नामधेयाश्चपिदक्षिणेन ॥ दुष्टेश्च
कुनेजातेयत्कर्त्तव्यं तदाह । प्रा
णायामांस्तत्रपञ्चस्मरन्नायायादाप्ते
शाकुनेवैबिरुद्धे । तिग्मान्कृत्स्ने
बन्दितीयेतृतीयेघस्रप्रख्यान्नेचतुर्थे-
गम : स्यात् ॥ घस्रप्रख्यान्हिंस्र
तुल्यान्निग्मान्तीक्ष्णान्प्राप्येत्य
र्थ : शक्नोति । शक्नु० शक्नेरुनेन्तो
न्युनयद्भ्युनप्रत्यय : ॥

शकुनञ्च : । वि० शकुनञ्चातरि ॥

शकुनञ्चा । स्त्री० ज्येष्ठ्याम् । प
ल्ल्याम् ॥

शकुनाहतः । पुं० शालिबिशेषे ॥

शकुनिः । पुं० विश्वे । पक्षिणि ॥

सौश्ले । दुर्धनस्यमातुले ॥ क

रणान्तरे ॥ तत्रजातस्यफलं यथा ।

परजनधनहर्त्ताविश्वकः क्रूरचेष्टः

करधृतकरवालिव्याहतः स्वामिप

क्षः । अतिशयपरदारासक्तचित्त-

सरोषिभवतिशकुनिबन्धमानवः

शौभ्रकर्म्मा । शक्नोतीत्यर्थे । शक्नेरु

नेन्तोन्त्युनयद्भ्युनिः ॥

शकुनिकः । वि० शकुनौकुशले ॥

आकर्षादिस्वात्कन् ॥

शकुनिप्रपा । स्त्री० पक्षिणांपानीय

शालायाम् । श्रीयहे ॥

शकुनी । स्त्री० श्यामाख्यविश्वे ॥

शकुनोश्वरः । पुं० गरुडे ॥

शकुलादनी

शकुलः । पुं० कौटविशेषे । भा
सपक्षिणि ॥ विश्वमात्रे ॥ श
क्नोति । शक्नेरुनेन्तोन्त्युनयद्भ्युनिः
उन्तः ॥

शकुलजा । स्त्री० दुष्यन्तपत्न्या ।
भरतमातरि ॥ निर्जनेतुवनेषुमा
त् । शकुन्तैः परिरक्षिता । शकु
न्तलेतिनामाऽस्याः कृतञ्चोपिततो
मया ॥ कालिदासविरचितेना-
टके ॥

शकुललात्मजः । पुं० भरते ॥ य
त्रास्त्राभारतोवर्षः सुप्रसिद्धोधरा
तले ॥

शकुन्तिः । पुं० पक्षिमात्रे ॥ शक्नो
ति । शक्नेरुनेन्तोन्त्युनयद्भ्युनिः शक्ने
रुन्तिः ॥

शकुन्दः । पुं० करवीरे ॥

शकुलः । पुं० मत्स्यविशेषे । कल
के । शउल् । इ० गौ० दे० भा०
प्र० ॥ शक्नोतिगन्तुर्विगेन । बाहु
लकाच्छकैरुलच् ॥

शकुलगण्डः । पुं० शालमत्स्ये ॥

शकुलाक्षकः । पुं० श्वेतदूर्वायाम् ।

गोलास्याम् ॥ शकुलस्यमत्स्यस्येवा

क्षिपस्याः । अक्ष्णोऽदर्शनादित्यच्

। स्वार्थेकन् ॥

शकुलाक्षी । स्त्री० गण्डदूर्वायाम् ।

शकुलादनी । स्त्री० कृष्णभेद्याम् । क

टुक्याम् ॥ कस्यटशक्ने । कलपिप्प

शक्त :

ल्याम् । काचडादाम् । इति । गौ ।
भा । प्र । ॥ मांश्याम् ॥ किष्कु
लिकायाम् ॥ शकुलैरव्यते । अद्
० । कर्मणि ल्युट् । डीप् । ग
जाषणायाम् । कट्फले ।

शकुलाभकः । पुं । गडकमत्ये ॥ श
कुलस्य मत्स्राविशेषश्च भकः ॥
शकुली । स्त्री । मत्स्राविशेषे । सौ
री । इ । दे । भा । प्र । ॥ मृगाल् इ ।
गौड । दे । भा । ॥ शकुलीयाहिणी
हृद्योमधुरातुषरास्मृतेति भावप्रका
शः ॥ शकुलीरोहिताकाराभूमौ
प्रायश्चरसौ ॥ गुर्भीपाकेषम धु
रामेदिकादेः प्रकीर्णतिराजशक्त
भः ॥

शक्तन् । न । विष्टायाम् ॥ शक्तोति ।
शक्यतेवानिस्मर्तुं शानिस्मारयितुं वा
। शक्तेर्कृतिन् ॥

शक्तत्करिः । पुं । बन्धे ॥ शक्तत्करो
ति । स्वस्वशक्तोरिन् ॥

शक्तुंद्वारम् । न । गुदे । पाथौ ॥ श
क्तुतोद्वारम् ॥

शक्करः । पुं । वृषे ॥ इ । हे । चन्द्रः ॥

शक्करिः । पुं । इ । चि । शेषः ॥

शक्करो । स्त्री । चतुर्दशक्षरायां ह्रस्वौ
। शक्कश्याम् ॥ नदीप्रभेदे ॥ मेख
लायाम् ॥

शक्तः । पि । शक्तिविशेषे । समर्थे ॥

शक्तृ । कर्मणि शक्तः ॥ शक्तानां

शक्ति :

भूषणं चमा ॥

शक्तिः । स्त्री । अस्त्रविशेषे । सेतु इ ।
भा । प्र । ॥ गौर्याम् । दुर्गायाम्
॥ यादेवैसर्वभूतेषु शक्तिरूपेण सं
स्थिता ॥ चैतन्यरूपायाम् । चि
च्छक्तौ । निर्विषयकसंबिद्धि । सा
चसर्वत्रैकरूपा ॥ यथा । एकैव
शक्तिः परमेश्वरस्य भिन्ना चतुर्धा
व्यवहारकाले । भोगे भवानीपुरुषे
पुविष्णु कौपिषुकालोसमरेषु दुर्गा ॥
अपि च । एकमूर्तिरपि भिन्नरूपि
षीयाजगज्जननपालनक्षये । काच्यु
तेश्वरतया विवर्त्तते ब्रह्मशक्तिमह
मानतोस्मितामिति ॥ तथा हि दे
वीभागवते । निर्गुणायामदानि
त्याव्यापिकाऽविकृताश्रया । या
गगम्याखिलाधारातुरीयायाचसंस्थि
ता ॥ तथास्तु सात्त्विकी शक्ती राज
सीतामसौ तथा । महालक्ष्मीः स
रस्वती महाकालीतिताः स्त्रियः
॥ तासां तिसृणां शक्तीनान्देहाङ्गी
कारलक्षणः । सृष्टार्थं स्रसमाख्या
तः सर्गः शास्त्रविशारदैरिति ॥
साचसच्चिदानन्दब्रह्मरूपिणी । त
स्यायासात्त्विकी शक्तिस्तथाराजसो
तथातामसो च या शक्तिः तत्तच्छक्ति
विशिष्टं यत्परस्वप्नेत्यर्थः । त
न्महालक्ष्म्यादयोयाः प्रसिद्धाः चि
यस्ताः स्त्रियो भवन्ति । साय्यावस्था

शक्तिः

त्मकब्रह्मरूपिणीमूलदेवतातत्तदे-
 कैकगुणविशिष्टब्रह्मरूपिण्योमहाल-
 क्ष्मादयोदेवताइतिभावः अतए-
 वश्रुत्यागमपुराणादिप्लासांसच्चिदा-
 नन्तरूपत्वमुक्तान्तुकेवलजडशक्ति-
 रूपत्वसृष्टार्थजगत्सर्जनाययस्ता-
 सांसिसृष्ट्यांशक्तीनादिहाङ्गीकारोदे-
 हधारणंतल्लक्षणोयः सर्गः साऽ-
 चशास्त्रविशारदैः पण्डितैः सर्ग-
 शब्देनसमाख्यातइत्यर्थः । अपि-
 च । शौण्यबहिप्रमाणादिनिपठिता-
 निसुपण्डितैः । प्रत्यक्षज्ञानुमा-
 नञ्चशाब्दस्यैवदृतीयकम् । चत्वा-
 र्येवतरेप्राहुरूपमानयुतानिच । इ-
 तरेनैवायकैकदेशिनः । अर्थाप-
 त्तियुतान्यन्येषुप्राहुर्महाधियः ।
 ॥ सप्तपौराणिकाश्चैवप्रबदन्तिमहा-
 पिणः । पूर्वाक्तानिपञ्चसाच्चिरूपं
 पष्ठम् । एतेष्वसप्तममतिमत्प्रमा-
 णानि । एतैः प्रमाणैर्दुर्ज्ञेयंय-
 द्ब्रह्मरूपमदृशतत् । एतैरेकधा-
 भेदभिन्नैः प्रमा । दुर्ज्ञेयंयत्परंब्रह्म-
 तदेवपरमंमुख्यंजगत्कारणमस्ती-
 तिवेदान्ताद्याहुरितिशेषः । एव-
 मतानिसर्वमतानिर्वदे । एवसन्ति ।
 तत्राकंमतंमुख्यमितिबिमर्शोदुर्घट-
 एव । तथापियच्चश्रुतिवाक्यानांपर-
 स्परविरोधस्तदोपक्रमोमसंहारादि-
 लिङ्गैः श्रुततात्पर्यनिर्णीयतात्पर्यं

शक्तिः

वतीश्रुतिः प्रबलितिसिद्धान्तउत्तर-
 मीमांसायामुक्तः । ननुतेनसिद्धो-
 न्तेनब्रह्मैवजगत्कारणमितिमिथ्याती-
 तित्वेत्तच्चानुमानेनाप्येवमश्रुतिवा-
 क्येनच । यद्ब्रह्मैकंशक्तिकंजगत्कार-
 णमुतशक्तिरहितमितिविचारः ।
 कर्तव्यइत्याहवितर्कइति । वित-
 र्कश्चाचकर्तव्यावुद्धाचैवागमेनच ।
 निश्चयात्मिकयायुक्त्याविचार्यंचपु-
 नः पुनः । वितर्कोऽनुमानमित्य-
 र्थः । बुद्ध्येत्थस्यार्थीनिश्चयात्मि-
 कयायुक्त्येति । प्रत्यक्षतस्तुविज्ञानं
 चिन्त्यंमतिमतासदा । दृष्टान्तेना-
 पिसततंशिष्टमार्गानुसारिणा ।
 किञ्चमतिमताप्रलक्ष्णतोयद्विज्ञानं ।
 तदपिचिन्त्यंयाद्वयम् । प्रमाणत्वेने-
 त्यर्थः । शिष्टमार्गः शिष्टाचारस्त-
 दनुसारिणादृष्टान्तेन । व्याप्तिग्राहके-
 णापिसततमनुमेयमितिशेषः । तमे-
 वदृष्टान्तमाह । वि । सापीति । वि-
 हांसिपिबदन्त्येवंपुराणैःपरिगीयते ।
 दुर्हिणं सृष्टिशक्तिश्चरौपलनशक्ति-
 ता । हरेसंहारशक्तिश्चसूर्यशक्तिः
 प्रकाशिका । धराधरणशक्तिश्चशेषे-
 कूर्मंतथैवच ॥ साद्याशक्तिः परि-
 णतासर्वस्मिन्याप्रतिष्ठिता । दाह-
 शक्तिस्तथावङ्गीसमीरेप्रेरणात्मिका ।
 साद्येति । यासर्वस्मिन् । साद्याश-
 क्तिरस्तिसाशक्तिः परिणता । ततश्च

शक्ति :

शक्तिरूपेत्यर्थः ॥ शिवोपि शक्तो
 वातिकुण्डलिन्याविवर्जितः । श
 क्तिहीनस्तुयः कश्चिदसमर्थः स्मृ
 तेषु चैः ॥ एवं सर्वभूतेषु स्याव
 रेषु चरेषु च । ब्रह्मादिस्तम्बपर्यन्तं
 ब्रह्माण्डेऽस्मिन् महात्तपाः ॥ शक्ति
 हीनस्तु निन्द्यां स्यादस्तुमाचं चराचर-
 म् । अशक्तः शब्दविषयगमनेभो
 जने तथा ॥ तथा विहांसो बद्धन्तीत्य
 न्वयः ॥ एवं सर्वगताशक्तिः सा
 ब्रह्मतिविचिच्यते । सा पास्यावि-
 बुधैः सम्यक् विचार्या सुधिया सदा
 ॥ एवमिति । यथा च सर्पदार्थं
 त्वावच्छेदेन शक्तिमत्त्वव्याप्तिर्गृहीता
 तथा ब्रह्मणोपि पदार्थत्वावच्छिन्नत्वे
 न शक्तिरस्ति । सा च शक्तिः साम-
 र्थ्यरूपा । न स्वाश्रयादिन्नत्वे न भा-
 सते । अग्निशक्त्यादावदृष्टत्वात् ।
 । किन्त्वभिज्ञैव । तदेव दर्शयितुमे
 'वं सर्वगताशक्तिः सा ब्रह्मतिविचि-
 च्यते । इत्यनेन स्वाश्रयाद्देवैः शक्तः
 तथा च श्रुतिप्रतिपाद्यं ब्रह्म । मा-
 या एषानारसिंहीति न तस्य कार्यक
 रणस्य विद्यते । पराश्रयशक्तिर्विधि
 बध्यते । इत्यादिश्रुतिभिरनुमाना
 दिभिश्च शक्तिकमेव लक्षणमित्यभि
 तितदेवोपास्यमिति भावः । एतेन
 काशक्तिरित्यस्योत्तरं ब्रह्मसामर्थ्यं
 पाशक्तिरस्तौतिषाधितम् । सायास्त्रे

शक्ति :

ति । यतो ब्रह्मभिन्नानशक्तिस्ततस्त
 स्यामजने । अग्निशक्त्यां होमेऽग्नौ
 होमस्यार्थसिद्धत्वं बहु ह्यणुपासनं
 जातमेवेति सर्वेषां कारणभूता सैव
 शक्तिः साम्यावस्थात्मकोपास्येत्य
 र्थः । विष्णोश्चात्त्विकीशक्तिसया
 होनोप्यकर्मकत् । द्रुहिणे राजसी
 शक्त्यर्थं होनो ह्यष्टकत् ॥ शि
 वै च तामसीशक्तिस्तथासंहारकरकः
 । इत्युद्धमनसामर्थ्यं विचार्य च पुन
 पुनः ॥ ब्रह्मविष्णुरुद्रादिषु प्रसिद्धे
 ष्वन्वयव्यतिरेकदर्शयं स्तेषामेकैक
 गुणवत्तयान् नत्वे न । नोपासार्हत्वं
 श्रीभगवदपेक्षयेति दर्शयति । वि
 ष्णोश्चेति ॥ शक्तिः करीतव्यं । एत
 सावै पाश्रयतेऽखिलम् । इत्यनेन
 हरत्येषाजदेगतचराचरम् ॥ नाश्रय
 नं हरः शक्तौ न ब्रह्मान च पावक । न
 सूर्यो वरुणः शक्त्याः स्वस्वकार्यैक
 यश्चन ॥ तथा युक्तादि कुशंतिस्त्वानि
 कार्याणिते सुराः । सैव कारणकार्ये
 सुप्रत्यक्षेणावगम्यते ॥ सगुणानिर्गु
 णोसातुं द्विधा प्रोक्तामनीषिभिः ।
 सगुणारागिभिः सेव्यानिर्गुणातु
 विरागिभिः । सगुणा एकैकगुण
 विशिष्टा । निर्गुणा साम्यावस्थोपाधि
 कब्रह्मरूपेत्यर्थः ॥ धर्मार्थकाममो
 छायां स्वाभिनीसानिराकुला । ददा
 तितर्कितान् कामान् पूजिताविधि

शक्ति :

पूर्वकम् ॥ न जानन्निजनामूढास्तां
सदा मायया हताः । जानन्तोपि न
राः केचिन्मोहयन्ति परानपि ॥ प
रिहताः स्वोदरार्थं वा पाखण्डानि
पृथक् पृथक् । प्रवर्त्तयन्ति कस्मिन्ना
प्रेरिता मन्दचेतसः ॥ क्लृप्ता वस्त्रिभू
महाभागानानाभेदसमुत्थिताः ।
नान्येयुगे तथा धर्माधिदेवाद्याकथञ्च न
॥ विष्णु, श्वरत्यसावुयंतपोवर्षाण्यने
कयः । ब्रह्माहरस्त्रयो देवाध्यायन्तः
कमपि ध्रुवम् ॥ कामयानाः सदा
कामसेवयः सर्वदैवहि । यजन्ति
यज्ञान् विविधान् ब्रह्माविष्णु, महेश्व
राः ॥ यदि ब्रह्मादयो मुख्यास्तर्हि ते
ऽयं किमिति भजेयुः • भजन्ति च •
तद्भोजनीमुख्याः • किलु पराशक्ति
रेवेति भावः ॥ ते वै शक्तिं परां देवीं
ब्रह्माख्या परमात्मिकां । ध्याय
न्ति मनसानित्यं नित्यामत्वासनात-
नोम् ॥ परं ब्रह्मैव तस्या रूपं नान्य-
मस्तीत्यभिप्रायेण • ब्रह्मात्मिकां नि
त्युक्तम् । स्थितीकृतश्चैतदस्याभिज्ञ
पेदुवाते ॥ तस्याच्छक्तिः सदासे
व्याविद्वहिः कृतनिश्चयै । निश्च
यः सर्वशास्त्राणां ज्ञातव्यो मुनिस
त्तमाः ॥ कृष्णाच्छ्रुतं मया चैतत्ते
न ज्ञातुं नारहात् । पितुः सुका
शात्सैनः पिब्रह्मणा विष्णुवाक्यतः ॥
न श्रोतव्यं न मन्तव्यं न च पां वचनं व-

शक्ति :

धैः । शक्तिरेव सदासेव्याविद्वहिः
कृतनिश्चयैः ॥ यथा गजशरीरे प्र-
विष्टस्य चैतन्यस्य गजपुतिव्यवहारः •
तथा प्रथमतो मायाशरीरे प्रविष्टस्य चै
तन्यस्य मायाशक्तिरिति व्यवहारस्त-
दनन्तरं गुणोत्पादादेकैकगुणवि-
शिष्टमायाशक्त्यवस्थापवन्तस्त्रावि-
ष्णुरुद्रवृत्त्यादिव्यवहारः । तथा च
सर्वकारणं ब्रह्म मायाशक्तिसाहचर्यमेव
भवतीति मायाशक्तिदेवी भगवतोत्वा
दिमुख्यशब्देरेवापास्येत्याह । श
क्तिरेवेति ३ प्रत्यक्षमपि द्रष्टव्यमश
क्तस्य विचेष्टितम् । अतः सर्वेषु भू
तेषु ज्ञातव्याः शक्तिर्गच्छि ॥ इति
श्रीदेवीभागवते प्रथमस्कन्धे अष्टमो-
ध्यायः ॥ याशक्तिः परमात्मा
सौथीसौसापरमात्मता । अन्तरं नै
तयोः कीपिसूक्ष्मवेदचकारदेति
तृतीयस्कन्धे ७९ अध्यायः ॥ इति ॥
उत्साहादौ । नीतिवेदिनां प्रभाषी
त्याह मन्त्रजासुतिमृषु ॥ तत्र प्रभु
त्वं साधकत्वात्कीशदण्डी प्रभुशक्
तिः । विक्रमेण ह्यशक्ता विस्फुर-
णमुत्साहशक्तिः । सन्व्यादोमांसा
मादोनासु १७ वा बस्थानं मन्त्रशक्तिः
॥ वली । सहसि । शौर्ये । परा
क्रमे ॥ बुद्धिसामर्थ्ये ॥ स्त्रिया
म् । योषिति । नार्याम् ॥ प्रक
ती ॥ लक्ष्म्याम् ॥ अस्मात्पदा

शक्तित्रयम्

यमर्थीविदुधव्यद्वृत्तीश्वरसङ्घेति ।
 शक्यतेजितुमनयावा । शक्तृशक्तौ
 । स्त्रियांशक्तिन् । कास्त्राम् । शर्ष
 लास्त्रे ॥ पुं० शशिष्ठमुनेष्यष्ठ पुं०
 शक्तिगणः । पुं० शिवे ॥ कार्तिके
 ये ॥ शब्दशक्तिज्ञाने ॥ अस्मात्प
 दादयमर्थीविदुधव्यद्वृत्तीश्वरेष्वाशक्
 तिरितितार्किंकाः । तज्ज्ञानस्तु
 व्याकरणादिभ्यः । अतएव । शक्ति
 गहं व्याकरणोपमानकोषमशक्या
 शब्दहारतश्च । वाक्यस्यशेषाद्विभृते
 र्वदन्तिसान्निध्यतः सिद्धपदस्यवृत्ताः
 ॥ इतिप्राप्तः ॥

शक्तिगणः । पुं० व्याकरणोपमा
 नादी ॥ चि० शक्तिगणीतरि ॥
 शक्तित्रयम् । न० ज्ञानेष्वास्त्रियास्य
 शक्तत्रये ॥ यथा । इच्छाक्रियात
 याज्ञानं गौरीवः श्रोतुवेषाधी । चि
 धःशक्तिः स्थितायत्रतत्परज्यो
 रितरीमिति ॥ राज्ञांप्रभुमन्तोत्साहा
 स्यामु । शत्रुविजयार्थं राज्ञाशक्ति
 जमंसादरसादरणीयंनतुष्ठापनीयम्
 ॥ चिञ्चकसयोयथा । एषाचिञ्चकति
 रुद्विष्टानयसिषास्त्रगामिति । एषा
 श्वेतामरागृष्टिः सान्त्विकीवस्त्रसं
 स्थिता ॥ एषैवशक्तारक्षसिवेषात्री
 परिष्कीर्तिता । एषैवशक्त्यातमसि
 रीश्वेदीशुक्तीर्तिता ॥ परमात्माय
 यादेवएकएवत्रिधास्थितः । प्रथेज

शक्यः

नयशाशक्तिरेकैवत्रिविधाभवेदि
 तिवाराहपुराणम् ॥ शक्तौनात्रय
 म् ॥

शक्तिधरः । पुं० कार्तिकेये । स्क
 न्दे । चि० शक्तिभृति ॥ शक्तैर्ध
 रः ॥

शक्तिपणः । पुं० सप्तपणंशुद्धे ॥

शक्तिपाणिः । पुं० कार्तिकेये ॥ चि०
 शक्तिधारिणि ॥ शक्तिः पाणीयस्य
 सः ॥

शक्तिवन्धनम् । न० प्रजननसामर्थ्ये ॥
 शक्तिसम्बन्धे ॥

शक्तिभृत् । पुं० कार्तिकेये ॥ चि०
 शक्तिधारके ॥

शक्तिमान् । चि० शक्ते ॥

शक्तिहेतिः । चि० शक्तिधरे ॥

शक्तिहेतिकः । चि० शक्त्यस्त्रधारिणि
 । शक्तीदे ॥

शक्ती । स्त्री० शस्त्रान्तरे । शक्तौ ॥ व
 ह्नादिषुशक्तिः शक्तद्रतिपाठात्प
 क्षेडीय ॥

शक्त्यर्षः । पुं० अमहाराकुक्षिललाट
 गौवास्तुत्पन्नैर्धर्मैर्दीर्घानः श्वासे
 च ॥ यथा । कुक्षिललाटयोवायांय
 दाधर्मः प्रवर्तते । शक्त्यर्षांतंवि
 जःनीयादायतोष्ठासमेवच ॥

शक्यः । चि० शक्तिविषये । शक्त्या
 यये । वाच्ये ॥ यथा । शक्यार्थीऽ
 भिषयाच्चेवः लक्ष्योक्तज्ञायामतः

शक्रन्दनः

। व्यङ्गोच्चनयात्रेवस्त्रिस्तः शब्दश्च
 तयद्वति । ईश्वरसङ्केतः शक्तिस्त
 याऽर्थबोधकंपदंवाचकम् । यथागो
 त्वादिष्विशिष्टविधकंगवादिपदं त
 होध्योर्षीगवादिर्वाच्यः स एवमुच्यते
 र्थादुत्तुच्यते । समर्थे ॥ शक्र० । श
 क्रिसद्वैचित्तियत्साध्ये । शकनीये
 शक्यतावच्छेदकम् । न० शक्या
 श्रभासमानार्थे ॥

शक्रः पुं० इन्द्रे । देवराजि ॥ कुटजवृक्षे
 ॥ शक्रुनपादपे ॥ शक्रोतिदैत्यान्
 नाशितुम् । शक्र० । स्फायितश्चौ
 तिरक् ॥ ज्योष्ठानक्षत्रे ॥

शक्रक्रीडाधनः । पुं० सुमेरुपर्वते ॥
 शक्रगोपः । पुं० इन्द्रगोपक्रीटे ॥
 शक्रजः । पुं० काके । श्रावके । गूढ
 मैयुने ॥ इन्द्रपुत्रे ॥ शक्राक्षातः
 । जनी० । डः ॥

शक्रजित् । पुं० इन्द्रजिति । रावणपु
 त्रे । शक्रमजैषात् । जि० । सत्सु
 द्विषित्यादिनाक्लिप् ॥

शक्रधनुः । न० शक्रायुधे शक्रस्यधनुः ।
 शक्रध्वजः । पुं० इन्द्रध्वजि । उत्सववि
 शेषे ॥ चतुरस्रध्वजाकारं राजहारेप्र
 तिष्ठितम् । आहुः शक्रध्वजं नाम
 पौरलोकासुखावहम् ॥ विशिषादेवी
 पुराणे । बाराहीसंहितादिषु बद्रष्ट
 व्यः ॥ शक्रध्वजद्वय ॥

शक्रनन्दनः । पुं० जयन्ते । अर्जुने

शक्रशरासनम्

बालिनि । काके ॥ शक्रधनन्दनः
 शक्रपर्यायः । पुं० कुटजवृक्षे ॥ शक्रः
 पर्यायिष्ठा

शक्रपादपः । पुं० देवदारुवृक्षो शक्र
 स्रपादपः ॥ कुटजि ॥

शक्रपुष्पिका । स्त्री० शक्रपुष्पाम् ॥
 शक्रपुष्पी । स्त्री० अग्निशिखावृक्षे ॥
 शक्रोऽर्जुनतरुः पुष्पमध्याः । शक्र
 शब्दस्तत्पुष्पेलाक्षयिकः । पाक
 कर्णेतिङ्गीष् ॥

शक्रभवनम् । न० स्वर्गे ॥

शक्रभित् । पुं० इन्द्रजिति । रा
 वणौ ॥ शक्रमभिसीत् । भिदिर्
 । क्लिप् ॥

शक्रभुवनम् । न० नाके । सुरलोके ॥
 शक्रभुवनम् ॥

शक्रभूभवा । स्त्री० इन्द्रवारुण्याम् ॥

शक्रमाता । स्त्री० भाग्याम् ॥ इन्द्र
 जनन्याम् ॥

शक्रमातका । स्त्री० इन्द्रध्वजाद्वयश्रिंवि
 शेषे ॥

शक्रमूर्धा । पुं० बक्ष्मीके ॥ इ० चि०
 शेषः ॥

शक्रवल्ली । स्त्री० इन्द्रवारुण्याम् ॥

शक्रवारुणी । स्त्री० इन्द्रवारुण्याम् ॥

शक्रवाहनः । पुं० मैत्रे ॥

शक्रबीजम् । न० इन्द्रयवे ॥ शक्रसं
 ज्ञकधीजम् ॥

शक्रशरासनम् । न० इन्द्रधनुषि ॥

शक्रायुधम्

शक्रशाखी । पुं० कुटजवृक्षे ॥ शक्रा
स्यः शाखी ॥

शक्रशाला । स्त्री० प्रतिश्रये । स
शक्रशालिका ।)

भायाम् ॥

शक्रशिरः । न० बल्मीके ॥ इन्द्रम
स्तके ॥

शक्रसारथिः । पुं० मातलौ ॥

शक्रसुतः । पुं० जयन्ते ॥ बालिवान
रे ॥ अज्जुने ॥ काकि ॥ शक्रस्यसु
तः ॥

शक्रसुधा । स्त्री० कुन्दुरौ ॥

शक्रसृष्टा । स्त्री० हरीतक्याम् ॥

शक्रास्यः । पुं० पेरुके ॥ त्रि० इन्द्र
नामके ॥

शक्राणी । स्त्री० इन्द्रास्याम् ॥ शक्र
मणतिकौर्त्तयति । अणशब्दे । क
र्मण्यण् । टिट्ठेतिङीप् ॥

शक्रायुधम् । न० इन्द्रायुधे ॥ अस्यस
म्भवादि कथयावाराह्याम् । सूर्यस्य
विविधवर्णाः । पवनेन विघटिताः
कराः साभ्रे । वियतिधनुस्त्रा
नायेदृश्यंते तदिन्द्रधनुः ॥ केचिद
नलकुलारगनिः श्वासीद्भूतमा
हुराचोर्याः । तद्याभिनान्द्रपाशाम
भिमुखमजयावहंभवति ॥ अस्त्रिन्न
मधनिगाठद्युतिमत्स्निग्धवर्णाविवि
धवर्णम् । हिरुषितमनुलोमश्चप्रश
स्तमन्धः प्रयच्छति च ॥ विदिगुहृतं

शक्रा

दिक्पतिनाशंचव्यभजंमरककारि ।
पाटलपीतकनीलैः शस्त्राग्निक्षुत्क
तादोषाः ॥ जलमध्येऽनाहृष्टिभू
बिसस्यवधस्तरोस्थितेव्याधिः । ब
ल्मीकेशस्रभयंनिशिसचिववधायधनु
रेन्द्रम् ॥ हृष्टिकरात्यहृष्ट्यांहृष्ट्यांह
ष्टिनिवारयत्येन्द्राम् । पश्चात्सदै
वहृष्टिकुलिशभृतश्चापमाचष्टे ॥ चा
पमद्योनः कुरुतेनिशायामाखण्ड
लायांदिशिभूपपीडाम् । याम्बाप
रोदक्प्रभवंनिहन्यात्सेनापतिनाथ
कमन्त्रिणीच ॥ निशिसुरचापंसित
वर्णाव्यंजनयतिपीडांदिजपूर्वाणा
म् । भवतिचयस्यांदिशितदृश्यंनरप
तिमुख्यंनचिराहन्यात् ॥ इति ॥

शक्राशनः । पुं० कुटजवृक्षे ॥ न० भ
ङ्गायाम् । विजयायाम् । संबिदि ॥
अस्यगुणायथा । शक्राशनन्तुतीक्ष्णो
ष्णामेहकृत्कुष्टनाशनम् । अलमेधा
ग्निकृत्श्लेष्मदोषहारिरसायनम् ॥

शक्राह्वः । पुं० इन्द्रयवे ॥

शक्रोत्थानम् । न० शक्रध्वजात्सवे ॥

शक्रोत्सवः । पुं० ध्वजात्थाने । इन्द्र
स्योत्सवे ॥

शक्रः । त्रि० प्रियंवदे ॥ शक्रोति । श
क्र० । मूशक्यम्बिभ्यः क्तः ॥

शक्रा । पुं० हस्तिनि ॥ शक्ते ॥ श
क्रोति । शक्र० । क्षामदिपद्य
र्त्तिपृशकिभ्योबनिप् ॥

शङ्कराचार्यः

शङ्करः । पुं० वृषि ।

शङ्करी । स्त्री० चतुर्दशरायांलन्दो
जाती ॥ मदीविशेषि ॥ मेखलाया
म् ॥ सामविशेषि० नित्यं बहुवचना
न्तोयम्० शङ्कर्यङ्कृति० महानास्त्रीषु
प्लव् शङ्कधीर्गीयन्ते ॥ शङ्करी० पङ्क
लिरितिसम्बन्धाख्यानम् ॥ वनेर
चितिडौत्री ॥

शङ्कः । पुं० शकटवाङ्कठेषि । स्वस्व
वाङ्के । अक्षधूर्त्तिले ॥ इ० हा०
ली ॥

शङ्कनकः । पुं० चतुर्दशङ्खे ॥ शङ्क
ते । शक्तिशङ्कायाम् । कर्त्तरि०
अनुदात्ते तस्यङ्कलादेरितियुच् । सं
ज्ञायाम्कम् ॥

शङ्करः । पुं० सदाशिवे ॥ एकादशरु
द्राणांमध्ये भगवद्विभूती ॥ शङ्क
ल्याङ्करोति । शमिधातोः सं
ज्ञायामिति० अच् ॥ यथा । शङ्क
रोमिसदाध्यानात् परमं शन्निरामय
म् । भूतानामसकृद्यस्मात्तेना
इशङ्करः स्मृतः ॥ इतिस्कान्दे ॥
वि० कल्याणकरे ॥

शङ्कराचार्यः । पुं० स्वनाम्नाप्रसिद्धे
० अहैतवादिनि० वेदान्तभाष्यकर्त्त
रि० नरावतारे विश्वेश्वरे ॥ यथा
ङ्कः । सत्सम्प्रदायप्रथमायतिष्ये
शिष्यैश्चतुर्भिः सहशैवतीर्णः ।
उल्लोहहतसङ्गमतन्वराजेशोशङ्करा

शङ्कः

चार्यगुरुंतमो हे ॥

शङ्करावासः । पुं० कर्पूरप्रभेदे ॥ के
लाश्रे ॥

शङ्करावाससंज्ञः । पुं० कर्पूरे ॥

शङ्करी । स्त्री० मञ्जिष्ठायाम् ॥ पाषा
ण्याम् ॥ श्रोगिरौशङ्करीस्मृतेतिदे
वीगीता ॥ अष्येश्वराधिवासिन्या
मम्बायाम् ॥ शम्ब्याम् ॥

शङ्कव्यम् । न० शङ्कूपयोगिदानी ॥

शङ्कवेहितम् । उगवादिभ्योयत् ॥

शङ्का । स्त्री० चासे ॥ वितर्के ॥ इति
शब्दान्तवः ॥

शङ्कितः । वि० भौते ॥ वितर्किते
। संगययुक्ते ॥ अविश्रुते ॥ श
ङ्कासञ्जाताऽस्य । तारकादित्वादि
तच् ॥ पुं० चारकनाम्निगन्धद्रव्ये
। दुष्पत्रे ॥

शङ्कितवर्णः । पुं० चौरि ॥

शङ्कितवर्णकः । पुं० चौरि ॥

शङ्कः । पुं० सङ्ख्याविक्रमे ॥

मयथा १००००००००००००००० ॥

अक्षप्रभेदे । दीर्घांशुधे । कुन्ते ।

शङ्के । यादेभेदे । शङ्कोचमख्ये

॥ कौले ॥ दीपसूर्यशैश्यायापरि

माणार्थकाष्ठादिनिर्मितक्रमेशसू

क्ष्माये द्वादशाङ्गुलपरिमिते कौलकी

। ईशे । शम्भौ ॥ मेद्रे ॥ कलुषे ॥

राक्षसे ॥ मखीनामगन्धद्रव्ये ॥ द्वा

दशाङ्गुलपरिमाणे ॥ स्थाणौ । शा

शङ्ख :

खापत्रहरिततरौ ॥ पर्षनाक्षे ॥
 पत्रशिरानाक्षे ॥ शङ्खतेऽस्मात् ।
 शङ्खि० । खरुशङ्खुपीयुनिलङ्खु, क्षि
 त्वितिकुप्रव्ययान्तः साधुः ॥
 शङ्खुकर्णः । पुं० गह्वने ॥ सिद्धस्था
 मविशेषे ॥ शङ्खुकर्णध्वनिः प्रा
 क्तेतिदेवीगीता ॥
 शङ्खुकर्णो । स्त्री० औषधिप्रभेदे । पा
 ककर्णव्यादिनाडीषु ॥
 शङ्खुचिः । पुं० शङ्खुमत्स्ये ॥
 शङ्खुतरुः । पुं० शालवृक्षे ॥
 शङ्खुकुरः । वि० भयदे ॥ चासदाधि
 नि ॥
 शङ्खुला । स्त्री० उत्पलपत्रिकायाम् ।
 पूमकत्तन्याम् । सरोता० इ० भा०
 प्रः ॥ शङ्खतेऽस्मात् । शङ्खि० । वा
 हुलकाटुलच् । टाप् ॥
 शङ्खुवृक्षः । पुं० शालवृक्षे ॥
 शङ्खुशिराः । पुं० दानवविशेषः ।
 शङ्खुश्रुतिः । पुं० पातालाधिपतिदे
 व्यविशेषे ॥
 शङ्खोचः । पुं० शङ्खुकुमस्ये । शङ्खो
 च० इ० गौ० दे० भा० प्र० ॥
 शङ्खोचिः । पुं० शङ्खुकोचमस्ये ॥
 शङ्खुखः । पुं० अलिकासुधि । भा
 लाऽस्थनि ॥ कुवेरस्थनिधिप्रभेदे ॥
 मखीनामनिगम्यद्रव्ये । शुकती ।
 कौलदले ॥ कर्णसमीपास्थनि ॥
 अष्टनागनासकान्तर्गतनागविशेषे ॥

शङ्ख :

हस्तिदन्तमध्ये ॥ दशनिखर्षसङ्ख्या
 याम् । लक्ष्मीकोटी ॥ धर्मशास्त्रप्रयो
 अकमुनिविशेषे ॥ रणवाद्यविशेषे ।
 माचामाचे० । ० ॥ पुं० न० कम्बु ।
 अर्थाभवे । पावनध्वनी । अन्तः
 कुटिले । महानादे ॥ अस्थोत्प
 त्यादिरुक्ताप्रीदेवीभागवतेब्रह्मश्रीव
 तचयथा । अस्थिभिः शंखचूडस्यश
 ङ्खजातिर्बभूवुः । नानाप्रकाररु
 पियशङ्खत्पूतासुरार्चने ॥ प्रशस्तं श
 ङ्खतोयसुदेवानांप्रीतिदम्परम् । ती
 र्यतोयस्वरूपस्यविविधंशंभुनादिना
 ॥ शङ्खशब्दादयः । शङ्खशब्दोः सु
 संस्थिरात् । शङ्खशब्दोः । शङ्खशब्देषु
 यः स्नातः शङ्खशब्दोः शङ्खो
 हरिर्धृष्टानयतः शंखस्ततोहरिः
 । तत्रैवप्रसर्तलक्ष्मीदूरीभूतममङ्ग
 लम् ॥ स्त्रीषाञ्चशंखध्वनिभिः शू
 द्राणाञ्चविशेषतः । शीतारुष्टाया
 तिलक्ष्मीः स्थलमन्यत्स्यलात्नत
 इति ॥ भूताद्यहङ्कारात्मकेषाञ्चज
 न्ये ॥ यथा ॥ भूतादिमिन्द्रिया
 दिच्चद्विधाहङ्कारमीश्वरः । विभ
 त्तिशङ्खरूपेणशङ्खरूपेणचस्थितमि
 त्तिविष्णुपुराणम् ॥ शङ्खनति० जन
 यति । खनुश्रवदारणे । अन्येभ्यो
 पीतिडः ॥ शङ्खुखस्येतिवा ॥ शा
 म्यतिचलक्ष्मीवा । शमु० । अन्त
 र्भाषितव्यर्थः । शमेः खः ॥

शङ्खचूर्णम्

शाम्यत्यनेनवा ॥ असुरविशेषे ॥
 शङ्खकः । पुं० शिरोरोगविशेषे । त
 स्यलक्षणादियथा । पित्तरक्तानिला
 दुष्टाः शङ्खदेशेविमूर्च्छिताः । ती
 व्ररुग्दाहरोगं हि शोथं कुर्वन्तिदारुण
 म् ॥ सशिरोविषवद्देगाग्निरुध्याशु
 गलंतथा । चिराच्चाप्सीषितं हन्ति
 शङ्खकोनामनामतः । व्यहाज्जीव
 वतिभैषज्यं प्रत्याख्येयस्य कारयेत् ।
 पित्तरक्तानिला० अक्फोपिथी-
 ज्यः । कृतानुतापः कफपित्त
 त्तरितिसुश्रुतवचनात् । विमूर्च्छि
 ताः प्रवृद्धाः । चिराच्चात्चिरा
 चिमध्यमारयति । अष्टाचिकत्सा
 शिरोरोगेभावप्रकाशेद्रष्टव्या ॥ न०
 बलये ॥ पुं० न० कम्बू ॥
 शङ्खकोरः । पुं० श्रुद्रागर्भे विश्वकर्मा
 रसजाते० वर्षासङ्करजाती । शा
 ङ्खिके । शांखारी० इतिभा० ॥ श
 ङ्खकरोति । डुकृञ्० कर्मण्यण् ॥
 शङ्खचरो । स्त्री० ललाटिकायाम् ॥
 शङ्खचरति । चर० । पचादौचर
 डित्युक्तेर्ङीप् ॥
 शङ्खचर्ची । स्त्री० ललाटिकायाम् ॥
 शङ्खचिह्नः । पुं० कम्बूतायिनि ॥
 शङ्खचूडः । पुं० दैत्यविशेषे ॥
 शङ्खचूर्णम् । न० शङ्खातचूर्णे ॥
 शङ्खचूर्णकटुचारमुष्णाक्त्रिमिहरं-
 परम् ॥

शङ्खपुष्पी

शङ्खजः । पुं० कपोतडिम्बवद्दृग्म
 तायाम् ॥ चि० शङ्खातवस्तु
 नि ॥
 शङ्खद्रावी । पुं० अम्बवेतसे ॥
 शङ्खधरा । स्त्री० हिलमोचिकायाम् ॥
 शङ्खधारी । पुं० छन्दाविशेषे ॥ ध्व
 जानन्दकर्णाः षडेवाचवर्णाः ।
 बुधानन्दकारौ भर्षिष्खधारी ॥ य
 था । स्फुरङ्गापनारोपरीरम्भकारी
 । हरिः पातुहन्दावनाभ्यर्णचारी ॥
 शङ्खधः । पुं० शङ्खादके । शाङ्ख
 के ॥
 शङ्खध्माः । पुं० शाङ्खिके ॥
 शङ्खनखः । पुं० क्षुद्रशङ्खे ॥ शङ्ख
 स्यनखइव ॥ शङ्खनतिषा । बहु
 लमन्यत्रापीतियुच्युड्वा । स्वा
 र्यकः । पृषादरादिः नखीनाम
 गम्बद्रव्ये । वृहन्नख्याम् ॥
 शङ्खनखा । स्त्री० शङ्खनख्याम् ॥ हि
 धाशङ्खनखास्यऽन्याश्रुत्याख्यावद
 रीकृदः ॥ इतिरत्नमाला ॥
 शङ्खपुष्पी । स्त्री० मङ्गल्यकुसुमायाम्
 ॥ शङ्खपुष्पीतुशङ्खाव्हामङ्गल्यकुसु
 मापिच । शङ्खपुष्पीसरामेध्यापुष्पा
 मानसरोगहृत् । रसायनौकषाया
 ष्यास्मृतिकांतिबलाग्निदा ॥ दोषा
 पस्मारभूतासृक्कुष्ठकृमिबिषप्रणु-
 त् । इतिभावप्रकाशः ॥ पाकक
 र्थेतिङीष् ॥

शङ्खिनी

शङ्खप्रस्थः । पुं० चन्द्रस्यविष्टे ॥
 शङ्खभृत् । पुं० विष्णी ॥ भूता
 दहहार।त्मकं पाञ्चजन्याख्यं शङ्खं
 विभक्तिं । डभृञ्० ॥ क्तिप् ।
 तुक् ।

शङ्खमुखः । पुं० कुम्भौरे ॥

शङ्खमूलम् । न० मूलके ॥

शङ्खसञ्ज्ञा । स्त्री० यात्रायौगात्
 र् । यथा । स्थांशसंस्थे बुधेलने
 शुक्रे वा देवपूजिते । शङ्खसंज्ञा
 ह्ययौयोगायातुः कीर्तिप्रदः
 सदा ॥

शङ्खसेनः । पुं० चित्रगुप्तात्मजेका
 यस्थविशेषे ॥

शङ्खाख्यः । पुं० वृहन्नख्याम् ॥
 शङ्खासुकम् । न० श्वेततायुक्ते क
 न्दविशेषे

शङ्खाह्वा । स्त्री० शङ्खपुष्प्याम् ॥

शङ्खिका । स्त्री० तृणविशेषे । चि
 रायाम् । चारवहृती० इ० गौ०
 भा० ॥

शङ्खी । पुं० हरी ॥ समुद्रे ॥

चि० शङ्खवर्ति ॥

शङ्खिनी । स्त्री० चारपुष्प्याम् ।

कीर्तिन्याम् । शांखाहृली० इ०

भाषा ॥ श्वेतचुक्रायाम् । बधूमे

दे । अवलाप्रभेदे ॥ तीर्थविशेषे

॥ बुधशक्तिविशेषे ॥ श्वेतपुष्पागे ॥

सवतिक्तायाम् ॥ श्वेतवन्द्याम् ॥

शचीशः

शखड्वत्याम् ॥ चतुर्विधस्त्रोमण्ये

स्त्रीविशेषे ॥ तल्लक्षणं यथा । दौ

र्वासुदौर्घं नयनावरसुन्दरौ या कामो

पभोगरसिका गुणशीलयुक्ता । रे

खाचयेयचविभूषितकरुठदेशासम्भो

गकेलिरसिका कलशङ्खिणीसा ॥

शशकपद्मिनी तुष्टाचिचिनीरमतेमृ

गम् । वृषभं शङ्खिनी तुष्टाहस्ति

नीरमतेहयम् ॥ पद्मिनीपद्मगन्धा

चमीनगन्धाचचिचिणी ॥ शङ्खिनी

चारगन्धास्यान्मदगन्धाचहस्तिनी ॥

नाडौविशेषे ॥ गाभ्यार्याश्चसरस्व

त्याः स्थितामध्ये च शङ्खिनी ॥ श

शङ्खाः सन्ध्याः शङ्खाका

रपुष्पत्वात् । अतद्गनिः ॥

शङ्खिनीफलः । पुं० शिरीषवृक्षे ॥

शङ्खिनीवासः । पुं० शाखोऽट-

वृक्षे ॥

शचि । स्त्री० शच्याम् । इन्द्राख्याम्

॥ शचति । शचव्यक्तायां वाचि । स

र्वधातुभ्यङ् ॥ स्त्रीकरणान्तरे ॥

शची । स्त्री० पुलिमजायाम् । पीली

म्याम् । इन्द्राख्याम् । शचति०

व्यक्तं वदति । शच० इन्द्रन्तात्०

कृदिकारादितिङीप् ॥ शतावर्षा

म ॥

शचीपतिः । पुं० इन्द्रे ॥ शच्याः

पतिः ॥

शचीशः । पुं० इन्द्रे ॥

शङ्खचूर्णम्

शाम्यत्यनेनवा ॥ असुरविशेषे ॥
 शङ्खकः । पुं० शिरोरोगविशेषे । त
 स्यलक्षणादियथा । पित्तरक्तानिला
 दुष्टाः शङ्खदेशेविमूर्च्छिताः । ती
 व्ररुग्दाहरोगं हि शीथं कुर्वन्तिदारुण
 म् ॥ सशिरोविषवद्दिगाग्निरुध्याशु
 गलंतथा । त्रिरात्राज्जीषितं हन्ति
 शङ्खकोनामनामतः । व्यहाज्जीव
 वतिभेषज्यं प्रत्याख्येयस्य कारयेत् ।
 पित्तरक्तानिला • अषकफोपियो-
 न्यः । कृतानुतापः कफपित्त
 र्त्तैरितिमुश्रुतवचनात् । विमूर्च्छि
 ताः प्रवृद्धाः । त्रिरात्रात्त्रिरा
 त्रिमध्येमारयति । अथचिकित्सा
 शिरोरोगेभावप्रकाशेद्रष्टव्या । न०
 बलये । पुं० न० कम्बु ॥
 शङ्खकारः । पुं० श्रुद्रागर्भेविश्वकर्मा
 रसजाते • वर्षसङ्करजातौ । शा
 ङ्खिके । शांखारी • वृत्तिभा • ॥ श
 ङ्खकुरीति । डुकृञ् • कर्मण्यण् ॥
 शङ्खवरो । स्त्री० ललाटिकायाम् ॥
 शङ्खचरति । चर० । पचादौचर
 डित्युक्तेडौप् ॥
 शङ्खवर्ची । स्त्री० ललाटिकायाम् ॥
 शङ्खचिह्नः । पुं० कम्पातायिनि ॥
 शङ्खचूडः । पुं० दैत्यविशेषे ॥
 शङ्खचूर्णम् । न० शङ्खातचूर्णे ॥
 शङ्खचूर्णकटुचारमुष्णाक्तिमिहरं-
 परम् ॥

शङ्खपुष्पी

शङ्खजः । पुं० कपोतडिम्बवद्दृग्म
 तायाम् ॥ त्रि० शङ्खातवस्तु
 नि ॥
 शङ्खद्रावी । पुं० अम्बवेतसे ॥
 शङ्खधरा । स्त्री० हिलमोचिकायाम् ॥
 शङ्खधारी । पुं० कृन्दाविशेषे ॥ ध्व
 जानन्दकर्णाः षडेवाचवर्णाः ।
 बुधानन्दकारोभवेच्छंखधारी ॥ य
 था । स्फुरद्गोपनारोपरीरम्भकारी
 । हरिः पातुवृन्दावनाभ्यर्णचारी ॥
 शङ्खधमः । पुं० शङ्खशदके । शाङ्ख
 के ॥
 शङ्खध्माः । पुं० शाङ्खिके ॥
 शङ्खनखः । पुं० क्षुद्रशङ्खे ॥ शङ्ख
 स्यनखइव ॥ शङ्खनतिषा । बहु
 लमन्यत्रापीतियुच्युङ्वा । स्वा
 र्थिकः । पृषादरादिः नखीनाम
 गन्धद्रव्ये । वृहन्नख्याम् ॥
 शङ्खनखा । स्त्री० शङ्खनख्याम् ॥ हि
 धाशङ्खनखास्यऽन्याश्रुत्याख्यावद
 रीकृदः ॥ वृत्तिरत्नमाला ॥
 शङ्खपुष्पी । स्त्री० मङ्गल्यकुसुमायाम्
 ॥ शङ्खपुष्पीतुशङ्खाव्हामङ्गल्यकुसु
 मापिच । शङ्खपुष्पोसरामेध्यापुष्पा
 मानसरोगहृत् । रसायनोक्तायो
 ष्यास्मृतिक्वांतिबलाग्निदा ॥ दोषा
 पस्मारभूतासृक्कुष्ठकृमिबिषप्रणु-
 त् । वृत्तिभावप्रकाशः ॥ पाकक
 र्थेतिडौष् ॥

शङ्खिनी

शङ्खप्रस्थः । पुं० चन्द्रस्यविष्टे ॥
 शङ्खभृत् । पुं० विष्णी ॥ भूता
 द्यहङ्कारात्मकं पाञ्चजन्याख्यं शङ्खं
 विभक्तिं । इभृज् । क्लिप् ।
 तुक् ।

शङ्खमुखः । पुं० कुम्भारे ॥

शङ्खमूलम् । न० मूलके ॥

शङ्खसञ्ज्ञा । स्त्री० यात्रायोगान्त
 र् । यथा । स्वांशसंस्थं बुधेलने
 शुक्रे वादेव पूजिते । शङ्खसंज्ञा
 ह्ययोगोयातुः कीर्तिप्रदः
 सदा ॥

शङ्खसेनः । पुं० चिचगुप्तात्मजेका
 यस्यविशेषि ॥

शङ्खाख्यः । पुं० बृहन्नख्याम् ॥

शङ्खःसुकम् । न० श्वेततायुक्तेक
 न्दविशेषि ॥

शङ्खाङ्गा । स्त्री० शङ्खपुष्पाम् ॥

शङ्खिका । स्त्री० तृणविशेषि । चि
 रायाम् । चिरबहुली । इ० गौ०
 भा० ॥

शङ्खी । पुं० हरौ ॥ समुद्रे ॥
 चि० शङ्खवति ॥

शङ्खिनी । स्त्री० चारपुष्पयाम् ।
 केशिन्याम् । शाखाङ्गुली । इ०
 भाषा ॥ श्वेतचक्रायाम् । बधूमे
 दे । अवलाप्रभेदे ॥ तीर्थविशेषि
 ॥ बुधशक्तिविशेषि ॥ श्वेतपुद्गाणि ॥
 सवतिक्तायाम् ॥ श्वेतवन्द्याम् ॥

शचीशः

शङ्खवत्याम् । चतुर्विधस्त्रोमष्टं
 स्त्रीविशेषे । तक्षत्रणयथा । दी
 र्घासुदीर्घं नयनावरमुन्दरीयाकामे
 पभोगरसिकागुणशीलयुक्ता । रे
 खाचयेणचविभूषितकण्ठदेशासम्भो
 गकीलिरसिकाकिलशङ्खिणीसा ॥

शशकपद्मिनीतुष्टाचिचिनीरमतेमृ
 गम् । वृषभंशङ्खिनीतुष्टाहस्ति
 नीरमतेहयम् ॥ पद्मिनीपद्मगन्धा
 चमीनगन्धाचिचिणी । शङ्खिनी

चारगन्धास्यान्मदगन्धाचहस्तिनी ॥
 नाडौविशेषे ॥ गाभ्यार्याससरख
 त्याः स्थितामध्येचशङ्खिनी ॥ श

शङ्खाः सन्त्यस्याः शङ्खाका
 रपुष्पत्वात् । चतुर्निः ॥

शङ्खिनीफलः । पुं० शिरीषवृक्षे ॥

शङ्खिनीवासः । पुं० शाखाट-
 वृक्षे ॥

शचि । स्त्री० शच्याम् । इन्द्राण्याम्
 ॥ शचति । शचव्यक्तायांवाचि । स

वर्धातुभ्यङ् ॥ स्त्रीकरणान्तरे ॥

शची । स्त्री० पुलोमजायाम् । पीला
 म्याम् । इन्द्राण्याम् । शचति ।

व्यक्तं वदति । शच० । इन्द्रन्तात् ।
 कृदिकारादितिङीप् ॥ शतावर्षा
 म ॥

शचीपतिः । पुं० इन्द्रे ॥ शच्याः
 पतिः ॥

शचीशः । पुं० इन्द्रे ॥

शठ :

शठः पुं० देशान्तरे । शठेरच्
 । च० अस्त्रे ।
 शठा । स्त्री० जटायाम् । शठति । श
 टरुजाविशरणगत्यसादनेषु । अ
 च् । टाप् ।
 शटिः । पुं० शय्याम् । गन्धपला
 श्याम् । शट० । इन् ।
 शटिका । स्त्री० शटीप्रभेदे । गन्ध
 पचायाम् ।
 शटी । स्त्री० गन्धशय्याम् । गन्धमू
 ल्याम् । षड् यन्त्रिकायाम् । कर्ष
 रे । पलाशे । गन्धपलाश्याम् ।
 क्वचूर० इ० दे० भा० । बनचादा० इ
 ० गौ० दे० भा० ॥ गन्धपलाशीसुगन्ध
 द्रव्यं काश्मीरेप्रसिद्धम् । शठति ।
 शट० । अच् । गौरादिः ॥
 शट्टः । पुं० शट्टके ॥
 शट्टकम् । न० शट्टे । सांटा० इ० भा०
 प्र० । शालिचूर्णं घृततीयंमि श्रुतं
 शट्टकं घदेत् ।
 शठः । पुं० मध्यस्थपुरुषे ॥ धूसूरे
 ॥ धूसरे । परवचनार्थः मन्वथजा
 नन्नप्यन्यथावादिनि । गूढविप्रियक
 ति । यथैकां विद्यापुराणे । प्रियं व
 क्षिपुर्गाऽन्यत्र विप्रियं कुरुते भृशम् ।
 व्यक्तापराधचेष्टशठोऽयं कथितो बु
 धैरिति ॥ अपिच । परकार्यविमुखे
 । यथा । मनसाश्चसायश्चदृश्यते
 कार्यतत्परः । कर्मणा विपरोतश्च

शषपुष्पो

सशठः सङ्गिरुच्यते ॥ चतुर्विधप
 ल्यन्तर्गतपतिविशेषि ॥ तल्लक्षणं यथा
 । कामिनीविषयकपटपट्टरिति ॥
 शठति० वस्रयति । शठकैतवे । प
 चाद्यच् ॥ न० तगरे । कुङ्कुमे ॥
 तीक्ष्णायसे ।
 शठता । स्त्री० कुसुती । निकृती ।
 मायोयाम् । शठ्य ॥ भावकर्म
 षोऽस्तल् ॥
 शठाम्बा । स्त्री० अम्बुष्ठायाम् । छिन्न
 पत्याम् ॥
 शषः । पुं० स्वनाम्नाप्रसिद्धेषु पे ।
 माल्यपुष्पे । कटुतिक्तके । त्वक्सा
 रे । दौर्घपक्षवे ॥ न० भङ्गायाम् ।
 मातुलान्याम् ॥
 शषचण्डिका । स्त्री० शषपुष्पयाम् ।
 शषपत्रम् । न० शषवल्कलनिर्मितेप
 त्रि । कागद० इ० प्र० ॥
 शषपर्णी । स्त्री० अशमपण्याम् । श
 षः । पर्णमस्याः । शषशब्दः शष
 पर्णसदृशेलाक्षयिकः । पाककर्ष
 तिङ्गौष ॥
 शषपुष्पम् । न० शषके ॥
 शषपुष्पिका । स्त्री० घण्टारवायामे
 षधी । शषाः पुष्पयस्याः । स्वा
 र्थेकन् ॥
 शषपुष्पो । स्त्री० घण्टारवायाम् ।
 घण्टेतिष्ठतीषधी ॥ शषाः पुष्प
 यस्याः । शषशब्दस्तत्पुष्पसदृशेला

शरदः

शणिकः । पाककर्णेतिडोषः ॥
 अस्त्रागुणीः । शणपुष्पीकटुस्त्रिक्ता
 बामिनीकफपित्तजित् ॥ आठक्या
 म् ।

शणसूत्रम् । न० शणद्वमांशुसूत्रे ।
 पवित्रके ॥ शणोति । शणगतौ ।
 पचाद्यच् । शणस्यसूत्रम् ॥

शणालुः । पुं० चारिबते । चारग्व
 शणालुकः । पुं०

धे । इ० श० र० ली० ॥

शणिका । स्त्री० शणपुष्पयाम् ॥
 शणौरम् । न० शणमध्यस्थपुलिने
 ॥ दर्दरीतटे ॥ इ० मेदिनिकरः ।
 शण्डम् । न० शण्डे । अज्ञादिसमूहे
 ॥ पुं० असुरपुरोहिते । शण्डते ।
 शण्डिरजायांसङ्घातेच । अस्मात्
 पचाद्यच् ॥

शण्डिकः । पुं० देशविशेषे ॥

शण्डिलः । पुं० मुनिविशेषे ॥ शण्ड
 ते । शण्डि० । सलिकल्यनिमहिभ
 डिभण्डिशण्डपिण्डतुण्डकुकिभू
 भ्यङ्गलच् ॥

शण्डः । पुं० गोपती । सांड० इ०
 भा० ॥ आकृष्टाण्डे ॥ वर्षबरे ।
 अन्तमं हल्लिके । अभ्यन्तरस्त्रीरक्ष
 के ॥ तृतीयप्रकृतौ । क्रीवे ॥
 शान्यतिशिष्णाभावात् । शमउप
 शमे । शमेठः ॥ वन्ध्यापुरुषे ।
 उन्मत्ते ॥

शतघ्ना

शतम् । न० दशगुणितदशसङ्ख्या
 याम् । दशतौ । १००० दशदशतः
 परिमाणमस्य । पङ्क्तिविंशतीतिनि
 पातनात् । प्रकृतेः शभावः । त
 सप्रत्ययः ॥ सङ्ख्येये ॥

शतकः । चि० शतसङ्ख्यविशि
 ष्टे सङ्के । शतपरिमाणमस्य । स
 ङ्ख्यायाश्चतिशदन्तायाः कन् ।
 शतेनक्रीतोवा ॥

शतकीर्त्तिः । पुं० भाव्यहृद्विशेषे ॥

शतकुन्दः । पुं० करवीरे ॥

शतकुम्भः । पुं० पर्वतविशेषे ॥ उद्धृत
 करवीरे ॥

शतकोटिः । पुं० बच्चे ॥ शतको
 टयोधाराः क्रौणलक्षणाः यस्यसः
 ॥ दशार्बुदे । अन्ते । पद्ये ॥

शतक्रतुः । पुं० इन्द्रे ॥ शतक्रत
 वीयस्यसः ॥

शतखण्डम् । न० सुवर्णे ॥ चि० श
 तभागे ॥

शतयन्त्र्यः । स्त्री० दूर्वायाम् ॥

शतघ्नी । स्त्री० शिल्पविद्याप्रसिद्धे
 शस्त्रविशेषे ॥ प्राकाररक्षार्थनि-
 र्मितेयस्त्रविशेषे ॥ शतंहन्ति ।
 हन० । अमनुष्यकर्तृकेचेतिटक् ॥
 ङीप् ॥ लोहकण्टकसञ्क्रान्नाशतघ्नी
 महतीशिलेति । विजयरक्षितः ॥
 वसिकाल्याम् ॥ करझुके ॥ शल
 रोगविशेषे ॥

शतपत्र :

शतच्छन्दः । पुं० काष्ठकुट्टखर्ग ।
दावाघाटे ॥ शतच्छदाचस्य ॥

शततमः । त्रि० शतस्यपूरणे । नि
त्यंगतादिमासार्धमाससंबन्धराज्ञे
तिष्ठटस्तमडोगमः ॥

शततारा । स्त्री० शतभिषायाम् ॥

शतदन्तिका स्त्री० नामदन्त्याम् ॥

शतद्रुः । स्त्री० सरिद्विशेषे । शतु

द्रौ ॥ अस्याजलगुणायथा । शत

द्रोर्धिषाशायुजः सिन्धुनद्याः सु

शोतलघुस्वादुसर्वाभयघ्नम् । जलं

निर्मलदोषनपाचनसुप्रदक्षोबलबु-

द्धिनेधायुषस्य । शतधाद्रवति ।

द्रुगती । हरिमितयोर्दुवः शते

चेतकुः ॥ मितद्रुदित्वाष्टुर्वा ॥

शतधा ।) स्त्री० शतप्रकारे ॥ दूर्वा

शतधा ।) याम् ॥

शतधामा । पुं० विष्णौ । शतमन

त्तानिधामान्दस्य ॥

शतधारम् । न० पत्रौ । वच्चे । श

तंधाराः काणलक्षणायस्यसः त्रि०

शतधाराविशिष्टे ॥

शतधृतिः । पुं० इन्द्रे । शक्ते ॥ पर

मैष्ठिनि । सृष्टरि ॥ दिवि । स्वर्गे ॥

शतपत्रः । पुं० मयूरे ॥ दावाघा-

टे ॥ सारसे ॥ राजकीरे ॥ नू

रीताता । इ० भा० न० कमले

शतपत्रायस्य ॥

शतपदचक्रम्

शतपत्रकः । पुं० दावाघाटे । काष्ठ
कुट्टखर्ग ॥ शतपत्रायस्य ॥

शतपत्रनिवासः । पुं० ब्रह्मणि ।
त्रि० पद्मस्थी ॥

शतपत्रिका । स्त्री० शतपत्र्याम् । से
बन्त्याम् ॥

शतपत्रो । स्त्री० शतपत्र्याम् । शिवती०

वृ० भा० ॥ पाटलवर्णासी० गुलाब

वृ० प्रसिद्धास्त्री० उभयोः पर्यायाय

था । शतपत्रोतरुष्युक्ताकर्षिका

चारुकीशरा । सहाकुमारीगन्धाव्या

लाक्षापुष्पातिमद्गुला ॥ शतपत्रो

हिमाह्वयायाहिणीशुकलालघुः

दोषत्रयासजिह्वग्यातिक्ताकटौषपा

चनी ॥

शतपथः । पुं० वैदिकदेशे ।

शतपथिकः । त्रि० शतपथाध्येतरि

॥ शतपथमर्धोत्वेदशा । इकन्

पदेत्तरपदात् ॥ शतपथेः षिकन्

पथः इतिषिकन् ॥ षित्वात् ॥

स्त्री० शतपथिकी ॥

शतपदचक्रम् । न० नामानवचक्रा

नार्धचक्रे ॥ तद्यथा । चक्रंशत

पदंबह्ये । ऋचांशाक्षरसम्भवम्

। मामादिवर्णतोच्चेयाक्त्तराश्रयं

शकालथा ॥ तिर्यंगुहंगतारेखा

रुद्रसङ्ख्यालिखिबुधः ॥ जायते

काष्ठकानासुशतैकानोचसंभवः ॥

च० व० क० इ० ङी० ए० आ०

शतपदचक्रम्

म० ट० प० र० ता० हरिति०
 चान्नेय्याम् । न० य० भ० ज०
 या० नैऋत्यां० ग० स० द० च०
 जा० वायव्याम् ॥ पञ्चपञ्चक्रमेणैवविं
 शत्पर्यान्प्रयोजयेत् । पञ्चस्वरसमा-
 योगेणैकैकपञ्चधाकुर्व ॥ चत्वार्यां
 स्त्रयोच्चे वाः सन्ध्यक्षरयुतास्तथा ।
 सजातीयैक्यमास्यायपञ्चस्वरविनिर्ण-
 यः ॥ ऋट्छुत्तोरप्यकारेण० श्रेण
 सप्तपरिग्रहः । कुर्वात्कुपु० भु०
 दु० स्थानेषीषीषीष्यक्षराणिच ।
 कु० घ० ङ० छ्वा० भवेत्सम्भे रौ
 द्रेत्वोशानगोचरे । पु० ष० ष०
 ठा० भवेत्सम्भे हर्त्त चान्नेयसंज्ञ-
 के ॥ भु० ध० फ० टाभवेत्सम्भे पू
 र्वाषाठे चनैऋते । दु० थ० भ्र०
 ज० भवेत्सम्भे वायव्ये भाद्रपत्तरे
 एवंसम्भचतुष्कञ्चान्तव्य स्वरवेदि
 भिः । धिष्ण्यानिक्तात्तिकादीनिप्रत्ये
 कंचतुरक्षरैः । सोभिजित्व्यंशका
 स्तत्रशतैकं द्वादशाधिकम् । यहृक्षां
 शककोष्ठस्थः क्रूरः सौम्योपिवा
 यहः ॥ तत्रस्थोवैधयेत्सम्यक्पुं
 सीनामादिमाक्षरम् । सौम्यैर्विहं
 शुभंश्च यमशुभंपापखेचरैः ॥ मि
 श्रैर्मिश्रफलंतत्रनिर्वेधेनशुभाशुभम्
 । यद्वाच्यं सर्वतोभद्रे यद्वापयहभेद
 तः । शुभाशुभफलंसर्वतदिहापि
 विचिन्तयेत् ॥ पञ्चस्वराः० च०

शतपदचक्रम्

इ० उ० ए० ओकारास्तैर्योगिधि-
 ष्ण्यानिमन्त्राणि । अत्रचतुर्भि-
 र्वाणैरेकनक्षत्रंयथा । अ० इ० उ०
 ए० कृत्तिका । ओ० व० वि०
 यु० रोहिणी । वे० वो० क०
 क्कि० मृगशिरः । कु० घ० ङ०
 छ्वा० आर्द्रा । के० को० इ० हि०
 पुनर्वसू । इ० हे० हो० उ० पु
 ष्यः । डि० डु० डे० डो० झीषा
 । म० मि० मु० मे० मघा । मो०
 टा० टि० टु० पूर्वाफाल्गुनी ।
 टे० टी० प० पि० उत्तराफाल्गु
 नी । प० ष० ष० ठ० हस्तः । पे०
 पो० र० रि० विशाखा । रु० रे०
 रो० त० स्वाति । ति० तु० ते०
 तो० विशाखा । न० नि० नु० ने०
 अनुराधा । ना० य० यि० यु० ज्ये
 ष्ठा । ये० यो० भ० भि० मूलम ।
 भु० ध० फ० ठ० पूर्वाषाढा । भे०
 भो० ज० जि० उत्तराषाढा । जु०
 जी० जी० ख अभिजित् । खि०
 खू० खि० खि० श्रवणा । ग० गि०
 गु० गे० धनिष्ठा । गो० श० शि०
 शु० शतभिषा । शि० शि० द० दि०
 पूर्वभाद्रपदा । दु० थ० भ्र० अ०
 उत्तरभाद्रपदा । दे० दो० च०
 चि० रेवती । चु० चे० चो० ल०
 अश्लेषा । लि० लु० ले० लो० भर
 णी । ऋत्तयुक्तः चकारमुक्ते मघे

शतपदिका

यः । ऋस्तेनदीर्घोच्चेयः । ताल
 २ शकारेणदस्यसकारोच्चेयः ॥ इ
 तिशतपदचक्रम् ॥
 शतपदी । स्त्री० कर्णजलीकायाम् ॥
 शतंपादायस्याः । कुम्भपदीषुचे
 तिसाधुः ॥ शतावधाम् ॥
 शतपद्मम् । न० श्वेतकमले । पु० गृह
 रीके ॥
 शतपर्वा । पुं० वंशे । त्वक्सारे ।
 शतंपर्वाख्यस्य ॥ इच्छु विशिषे । शत
 पोरके ॥ यथा । शतपर्वाभिधेत्
 किञ्चित्केषकारगुणान्वितः । वि
 शेषात्किञ्चिदुष्णसञ्चारः पवना
 पहः ॥
 शतपर्वा । स्त्री० दूर्वायाम् ॥ वचा
 याम् ॥ भार्गवभार्यायाम् ॥ कीका
 गरपूर्णमायाम् ॥ कटकोयाम् ॥
 शतंपर्वाख्यस्याः । पाक्षिकः कव
 भावः ॥
 शतपर्वाका । स्त्री० दूर्वायाम् ॥ वचा
 याम् ॥ शतंपर्वाख्यस्याः । शिषा
 दितिकम् ॥ यथा । शतंपर्वति ।
 पर्वपूरणे । खलु ॥ धवे ॥
 शतपर्वेशः । पुं० शुक्रयज्ञे ॥ शत
 पर्वायार्द्रगः ॥
 शतपात्-ट् । स्त्री० शतपद्याम् ॥ श
 तंपादायस्याः ॥ सङ्ख्यासुपूर्वं
 स्थितिसाधुः ॥
 शतपादिका । स्त्री० शतपद्याम् ॥ का

शतभिषक्

कोल्याम् ।
 शतपादी । स्त्री० शतपादिकायाम् ॥
 शतपुष्पा । स्त्री० सितच्छत्रायाम् ।
 अतिच्छत्रायाम् । मधुरायाम् ।
 सौफ । धानसेवा० इ० भा० प्र० ॥
 अस्यागुणायथा । शतपुष्पाकघुस्तीक्ष्ण
 पित्तकृद्दीपनीकटुः । उष्णाज्वरानि
 लस्ये घ्नन्नशुलाक्षिरोगहृत् ॥ मित्रे
 यातद्गन्धप्रोक्ताविशेषाद्योनिशूलनु
 त् ॥ अग्निमान्यहरीहृद्यावहविट्क
 मिशुकृहृत् ॥ रूक्षोष्णापाचनीका
 सवमिश्रोष्णानिलान्हरत् ॥ अपि
 च । एकैवाहंहरसास्त्रबासेनैव
 वासिता ॥ शतपुष्पावदत्येवंकृत्तदस्वा
 जिगीषया ॥ शतंपुष्पाख्यस्याः ।
 सदृक्काण्डेतिटाप् ॥
 शतपुष्पिका । स्त्री० शतपुष्पायाम् ॥
 शतपोरकः । पुं० शतपर्वाख्यइच्छु
 विशिषे ॥
 शतप्रसूना । स्त्री० शतपुष्पायाम् ॥
 शतप्रासः । पुं० करवीरवृक्षे ॥ श
 तंप्रासःइषपत्राख्यस्य ॥ शतंपुष्पा
 शिप्राख्यातवा । असुक्ष्मेपथे । कर्म
 ग्यम् ॥
 शतबलिः । पुं० कपोनांबूयपतेर्वि
 शिषे ॥
 शतभिषक् । स्त्री० शतभिषानञ्च
 ॥ वि० शतभिषजिजाते । बत्प्रशा
 क्षितिजातार्थस्यशालुक् । पक्षे ॥

शतमूली

तभिषजः । शतभिषापि ॥
 शतभिषा । स्त्री० अश्विन्यादिषु चतु
 र्विंशमे ॥ तच्चजातम्फलं यथा ।
 शीतभौत्तरतिसाहस्रीसदामिष्ठुरो
 हिचतुरीनरोभवेत् । वैरिणामति
 शयाहिदाहृषोवारुषोड्यदियस्यस
 भवे ॥
 शतभीरुः । स्त्री० मल्लिकायाम् ।
 विला० विली० रायविल० इ० च० भा०
 प्र० पुष्पे ॥ शतं बहुषीविद्यागिना
 भीरवीऽस्थाः ।
 शतमखः । पुं० इन्द्रे । शचीपती ॥
 शतं मखाचस्य ॥
 शतमन्युः । पुं० दिवस्यती ॥ इन्द्रे ॥
 शतं मन्यवीबागाचस्य । शतेषु दे
 त्येषु मन्युः क्रोधोऽस्येति वा । शतं
 मन्यवेदैन्यान्यस्य वा । दैत्यैः प
 राजित्वात् ॥
 शतमानः । पुं० दशरूप्यधरणेषु । विं
 शत्यधिकरक्त्तिकाशतत्रयपरिमाणे
 इत्यर्थः ॥ धरणानि दशस्यैवः श
 तमामस्तुराजतइति मनुः ॥
 शतमाज्यः । पुं० अज्यकारके ॥ इ०
 कश्चित् ॥
 शतमूला । स्त्री० दूर्वायाम् ॥ वचा
 याम् ॥
 शतमूलिका स्त्री० द्रवन्त्याम् । मूषि
 कपथ्याम् ॥
 शतमूली । स्त्री० बहुसुतायाम् ।

शतसहस्रकम्

शतावर्याम् ॥ शतं मूलान्यस्याः
 । पाककर्षोतडोष् ॥
 शतयष्टिकः । पुं० शतलतिकहारि ।
 देशकन्दे ॥
 शतरुद्रियम् । न० हविरादौ ॥ श
 तं रुद्रादेवताचस्य । शतरुद्राद्घ
 स्येति घः ॥
 शतरुद्रीयम् । न० शतरुद्रिये ॥ श
 तरुद्राद्घस्येति चकाराच्छः । शत
 शब्दोऽनन्तरचनः ॥
 शतरूपा । स्त्री० स्वायम्भुवमनोः
 पत्न्याम् ॥ ब्रह्मणः कन्यायाम्०
 पत्न्यास्येति माख्ये तृतीयाध्यायः ॥
 शतलुम्पः ।) पुं० किरातार्जुनीय
 शतलुम्पकः ।) पुं० किरातार्जुनीय
 काव्यकर्त्तरिभारविक्रवी ॥
 शतवीर्या । स्त्री० श्वेतदूर्वायाम् ॥
 शतं वीर्याय्यस्याः ॥ कपिलद्राचा
 याम् ॥ शतावर्याम् ॥
 शतवेधी । पुं० अश्वत्थे तसे ॥ शतं
 वेदितुंशीलमस्य । विधविधामे ।
 सुपीति षिनिः ॥
 शतवेधिनौ । स्त्री० चुक्रिकायाम् ।
 चूकास्यशक्ति ॥
 शतव्रजः । पुं० अमन्तगतौ । अप
 रिमितगतौ ॥
 शतसहस्रम् । न० शतगुणितसहस्री
 । लक्षे ॥
 शतसहस्रकम् । न० तीर्थविशेषे ॥

शतानन्द :

शतक्रदा । स्त्री० वच् ॥ विद्युति ।
सौदामिन्याम् ॥ शतं क्रदाः ० अ
र्षीं प्रि० अगाधजलाशयावासम्यस्याः
। अच् ॥ शतं क्रदायथा इति वा
। पृषादरादित्वाद् वृत्तः ॥

शतांशः । वि० शततमेभागे । स
ङ्ख्याशब्दस्य वृत्तिविषये पूर्वोक्तत्व
म् । यथा । तस्याङ्घ्रिषोडशशिनया
गङ्गासुरपूजिता । शतांशिनैव तुल
सीतेन विष्णोः प्रियासदेति मृत्युञ्ज
यतन्त्रम् । तथा : सुरायाद् इतस
म्बन्धः ॥

शताक्षी स्त्री० पार्श्व्याम् ॥ शत
पुष्पायाम् ॥ रात्र्याम् ॥ शतम
क्षीयस्याः । बहुव्रीहौ० षच् ।
ङीष् ॥

शताङ्गः । पुं० युद्धार्थरथे । सन्दने
॥ शतमङ्गान्यवयवायस्यसः । ति
निशद्गुमे ॥

शतानकम् । न० रुद्राक्रीडे । अ
शाने ॥

शतानन्दः । पुं० मुनिविशेषे ।
गौतमस्य सुते देवकीनन्दने ॥ गौत
ममुनी ॥ अनकपुरोहिते ॥ ब्र
ह्मणि ॥ विष्णुरथे । शतमानन्दा
अस्य एकएव परानन्दरूपाधिभिदा
च्छतधाभिद्यते ॥ शतमनेके० अन्तः
करणवृत्तिविशेषेषु पाधिष्वभिष्वञ्च्य
मानाश्चानन्दाश्च परमानन्दसिन्धी

शताङ्गः :

ब्रह्मण्यप्रतिष्ठा ॥

शतानीकः । पुं० व्यासशिष्ये० मुनि
विशेषे ॥ वृद्धे ॥ नृपविशेषे । जन
मेजयपुत्रे ॥

शतायुः । वि० शतवर्षवयसि ॥ श
तवर्षाणामायुर्यस्यसः ॥

शतारम् । न० वच् ॥

शतारुषी । स्त्री० कुष्ठमेदे ॥ रक्तश्यावं
शतारुः । न० ॥

सदावृत्तिं शतारुः श्यावकुष्ठम् ॥

शतावरी स्त्री० शतमूल्याम् । इन्दी
वरीम् ॥ अस्मागुचाः । शतावरी
गुरुः शीतातिक्तास्वाहीरसावनी ।
मेधाग्निपुष्टिदास्त्रिगधानेव्यागुल्मा
तिसारजित् । शुक्रस्तन्यकरौबल्या
वातपित्तास्रश्लेथिदिति ॥ अस्मा
पाक्षीयथा । शतावरीमूलकल्काकल्का
तृक्षीरं चतुर्गुणम् । क्षीरतुर्यं घृतं ग
व्यंसितयाकल्कातुल्यावा ॥ घृतश्ले
षं पचेत्तन्तुपक्वाङ्गं लेहयेत्सदा । र
क्तपित्तं ह्यन्नपित्तं च यं श्वांसस्यनाशये
त्तद्वृत्तिलघुशतावरीपाकः ॥ शय्या
म् । इन्द्राय्याम् ॥ शतेनाह्वयोति
। वृज् ० । पचाद्यच् । गौरादिः ॥

शतावर्त्तः । पुं० विष्णौ ॥ शतमाव
र्त्ताः प्रादुर्भावाश्च ॥

शतावर्त्तीः । पुं० विष्णौ ॥

शतास्त्रिः । पुं० शतकीटौ ॥ वच् ॥

शताह्वा । स्त्री० शतपुष्पायाम् ।

शत्रु :

शलूफा० इ० गौ० भा० ॥ मधु
रिकायाम् । अतिच्छायाम् ॥
शतिकः । चि० शत्य ॥ शतेनक्री
तः० शतयविकारेऽवयवोवा ।
शतस्थानिमित्तसंयोगउत्पातोवा-
॥ क्रीतघत्परिभाणादित्यतिदेशा
त्० शताञ्चठनयतावशतद्वतिठन् ॥
शतैरः पुं० शत्रौ । हिंसायाम् ॥
श्रीयते । शद्लशतने । अद्वैतचे
त्यैरक् ॥
शत्यः । नि० शतिके ॥ शतिकव
दतिदेशाद्यत् ॥
शत्रिः । पुं० कुञ्जरे । हस्तिनिःश्रीय
ते । शद्ल । राशदिभ्यांत्रिप् ॥
शत्रुः । पुं० । स्वविषयान्तरावनिपे
॥ विषयान्तरैराजित्यमरः ॥ नि
पातकारिणि । रिपौ । वैरिणि ।
सपत्न । अरौ । अभिघातिनि ॥
शत्रुर्द्धा । आभ्यन्तरोवाञ्छय ।
आभ्यन्तरः कामस्कोधादिरूपः ॥
वाञ्छद्वेषविघातादिकर्ता । अत्रा
हुः । एकः शत्रुर्नद्वितीयोस्ति
शत्रुरज्ञानतुल्यः पुरुषस्यराजम् ।
येनाविष्टः कुरुतेकार्यतेषघाराणि
कर्माणि सुदारुणानीति ॥ लम्नात्
षष्ठ्यानि ॥ आतयति । शद्ल०
। अत्यन्तः । रुशतिभ्यांक्रुन् । व
हुलमन्यवापीतिणिलुक् । प्रज्ञा
दिपाठाहाङ्लः ॥ आतयितरि ।

शत्रुहा

हन्तरि ॥ यथा । इन्द्रशत्रुः ।
इन्द्रस्यशत्रुर्हन्ता । इद्रः शत्रु
हन्तायस्येति बहुव्रीहिवर्षा ॥
शत्रुघ्नः । पुं० सुमित्रातनये । श
त्रुमर्द्दने । श्रीरामभातरि ॥ श
त्रुन् इतवाम् । इम० । मूलवि
भुजादित्वात्कः ॥ यद्वा । शत्रुञ्
हन्ति । अमनुष्यकर्तृकेपिचेत्त्वपि
शब्दात्० कृतघ्नशत्रुघ्नादयः सिद्धा
द्वतिदुर्गसिंहः । पाणिनीयेपि०
बहुलयहणाद्येष्टसिद्धिः । कृत्य
ल्युटावहुलम् ॥ चि० अरिघ्ने ॥
शत्रुघ्नजननी । स्त्री० सुमित्रायाम् ॥
शत्रुजित् । पुं० भूपविशेषि । कुव
लयाश्रवापतरि ॥ ति० वैरिजय
कारिणि ॥ शत्रुञ्जयतिअभिभव
ति । जि० । क्विप्० तुक् ॥
शत्रुञ्जयः । पुं० विमलादौ ॥ हस्ति
नि । शत्रुञ्जयति जि० । संज्ञायां
भृत्वृजीतिखच् ॥ शत्रुजितरि ॥
शत्रुता । स्त्री० शत्रुत्वे । वैरिभावे
। तल् ॥
शत्रुन्तपः । चि० वैरितापकृति ॥
शत्रुमर्दनः । पुं० शत्रुघ्ने । चि० वैरि
घ्ने ॥
शत्रुबलः । चि० शत्रुमति । शत्रु
रस्यस्य । अन्येभ्योपिद्वयतद्वति
बलच् । असंज्ञात्वाद्बलद्वतिनदीर्घः
शत्रुहा । पुं० क्रूरकर्मणिबह्वौ ॥

शने :

शत्वरी । स्त्री० निशायाम् ॥
 शदः । पुं० फलमूलादी ॥ शदेरच् ॥
 शद्रिः । पुं० अर्धाधरे । शेषे ॥
 जिञ्ची ॥ इस्तिनि ॥ खण्डे ॥
 स्त्री० तडिति ॥ शीयते श्यतेषां ।
 शद्लृ० । अदिशदीतिक्निन् ॥
 शनकावलिः । स्त्री० नजपिप्पल्याम् ॥
 शनकैः । च० अत्तराशाम् ॥ शनैरेव
 । अथ्यवसर्वनामानकचप्राक्ठेरित्य
 कच् ॥ सन्धमेवेत्वर्थे ॥
 शनपर्ची । स्त्री० असनपस्याम् ॥
 शट्क्याम् ॥
 शनिः । पुं० सप्तमयज्ञे । शौरौ ।
 शनैश्चरे । नीलवाससि । मन्दे ।
 छायात्मजे ॥ कुक्षुरे ॥
 शनिगृहम् । न० मकरराशौ ॥ कुम्भ
 राशौ ॥ शनेष्टं हम् ॥
 शनिप्रसूः । स्त्री० छायाशाम् । सूर्य
 प्रत्न्याम् ॥
 शनिप्रियम् । न० नीलमची ॥
 शनिवारः । पुं० शनिमेखसावनदि
 मे ॥ तत्तु० छद्वकाशालादेदवका
 लः ॥
 शनैश्चरः । पुं० शनिश्चरे ॥ शनैश्च
 रति० पङ्क्त्यात् । चर० । अच् ॥
 चि० मन्दगामिनि ॥
 शनेः । च० क्रियमान्ये । शनैरे ॥
 अत्तराशाम् । अद्रुते । शनैश्चरे ।
 शन्यति० । शानयतिवा । शन्यदा

शफरी

ने० शानतेजनीवा । ऐसप्रत्ययः । पुं
 धीः दरादित्वात् । अथ्यनः अस्त्रोवा
 शननुः । पुं० प्रतीपभूपतनये । म
 हाभिषे ॥
 शपः । पुं० शपथे । निर्भत्सने ।
 शपथः । पुं० कारे ॥ आक्रोशे ॥
 दिक् । समये । सुतादिभिः शपने
 ॥ शपन्ति शपचाक्रोशे । शीघ्र
 पिङ्गमीत्यादिनाऽथप्रत्ययः ॥
 शपनम् । न० शपथे ॥ शप० । ल्यु
 ट् ।
 शपमानः । चि० क्रोशति ॥ स्वरि
 तेत्वादात्मनेपदम् ॥
 शप्तः । चि० शपयस्ते ॥ शप्यतेष्य
 । शप० । क्तः । पुं० उक्त् । इ०
 गौ० भा० प्र० ढष्बिषिषे ॥
 शफः । पुं० सुगन्धिद्रव्यविशेषे । न
 क्षे । कौलदले ॥ न० तरुणां
 मूले ॥ गवादीनांखुरे ॥ शफच
 ति । फलगतौ । अन्येभ्योपोति
 ङः । पृषीद्रादिः ॥
 शफरः । पुं० मख्यविशेषे । प्रोष्ठ्या
 म् । यंठी० इ० गौ० दे० भा०
 प्र० शफराति । रा० । चातीनु
 मेतिकः ॥
 शफराधिपः । पुं० इक्षिषे० मख्ये
 । बारिकर्पूरे ॥ शफराशामधिपः ॥
 शफरी । स्त्री० शफरे । प्रोष्ठ्याम्
 ॥ चातीरितिङीष् ॥

शब्द :

शबलः । पुं० एते । कर्बुरे । वि
 च । किमीरे । शपति० चक्रोश
 तिकर्मान् । शप० शपेवँ शैतिक
 लप्रत्ययैवत्वस्य । प्रेःषठ्यमध्यः ।
 द्वि० तदति ।

शब्दः । पुं० चक्षुरे । यशसि ॥
 गीतौ । वाक्ये । खे । श्रवणे
 । ध्वनौ । इतिहेमचन्द्रः ॥ श्रा
 चयाद्यं गुणपदार्थविशेषे । अस्त्र
 पर्वायावया । शब्दे० निनादनि
 नदध्वनिध्वानरवस्वनाः । स्वाननि
 र्ध्वनिर्झादनादनिस्वाननिस्वनाः
 । अरवारावसंरावविरावाः । इ
 त्यमरः ॥ प्रयोगेषाभिज्वलितचा
 काशदेशः शब्दः । सहिविधः
 ध्वन्यात्मको० वयात्मकश्चेतिभे
 दात् । तथाहि । शब्दो ध्वनिश्च व
 र्णश्चन्द्रकादिभेदो ध्वनिः । कस्य
 संयोगादिजन्यावर्णास्ते कादयोम
 ताः ॥ सर्वः शब्देनभोवृत्तिः
 श्रोत्रोत्पन्नस्तुष्टते । बोचीतरङ्ग
 न्यायेनतदुत्पत्तिस्तुकीर्त्तिता । क
 दम्बगीलकन्यावादुत्पत्तिः कस्य
 चिन्मति । उत्पन्नः कौविनष्टः क
 इतबुद्धेरनिच्छता ॥ स्यायंकइति
 बुद्धिस्तुसाजात्मवत्वत्वते । तदेवौ
 षधमित्यादौसजातीयेऽपिदर्शना
 त् । इ० भा० प० शब्दं निरूप
 यति । शब्दइति । नभोवृत्तिरा

शब्द :

काशममवेतः । दूरस्थशब्दका
 ऽयइत्यादाह । श्रोत्रोत्पन्नइति ।
 ननुमृदङ्गाद्यवर्णं देनात्पन्नो शब्दे०
 श्रोत्रे कथमुत्पत्तिरतथाह । बोचीत
 रङ्गन्यायेनेति । आद्यशब्दस्यावहिर्द
 शदिगवच्छिन्नीऽन्यः शब्दस्तेनैव
 शब्देनजन्यते० तेनचापरस्तद्व्याप
 कः एवक्रमेणश्रोत्रोत्पन्नोत्पन्नइ
 ति कदम्बगीलकन्यायादिति ।
 आद्यशब्दादशदिषु० दशशब्दाउत्प
 यन्ते । ततस्वान्ये दशशब्दाउत्पद्य
 न्ते० इतिभावः । अस्मिन्कल्पे
 गौरवाटुक्तं कस्यचिन्मतइति । ननु
 शब्दस्त्वित्यात्वादुत्पत्तिः कथम
 त० आह । उत्पन्नः कइति । शब्दा
 नामुत्पादविनाशप्रत्ययशालित्वा
 दनित्यत्वमित्यर्थः । ननुसएवा
 यंककारइत्यादिप्रत्यभिज्ञानाच्छब्दा
 नांनित्यत्वम् । इत्यंचैत्पादविना
 शबुद्धिर्भ्रमरूपाचेत्यतथाह । स्यायं
 कइतिबुद्धिस्तुसाजात्यमवलम्बतेइ
 त्यादि । तत्रप्रत्यभिज्ञानं तस्य
 प्रातीयत्वंविषयः । ननुतद्व्यक्त
 भेदाविषयः० उक्तप्रतीतिविरोधा
 त् । इत्यस्यहयोरपिबुद्ध्योर्नभ्रमत्व
 मिति । ननुसजातीयत्वंस्यामिति
 प्रत्यभिज्ञायांभाषते० इतिबुद्धेष्ट
 मित्यतथाह । तदेवेति । यदौषध
 मयाकृतंतदेवान्येनापि कृतमित्य

शब्द :

दिदर्शनादितिभावः । इतिमुक्त्वा
 बलो ॥ अ प्रवाक्ये । आप्तश्रुतिरा
 प्रवचनत्वे तसा इत्याः । अत्रप्र
 वचनमितिलक्ष्यनिर्देशः । प्रबल
 क्षणम् । आप्तप्रसाद्युक्तेतिभावत् ।
 आप्तोचासौ श्रुतयः । आप्तश्रुतिः ।
 श्रुतार्थक्यजनितवाक्यार्थविज्ञान
 म् । तच्च स्वतः प्रमाणम् । अपौरुषेय
 वेदजनितत्वे नचसकलदोषाशङ्कावि
 निर्मुक्तयुक्तं भवति एव वेदमूल
 स्मृतौ तिष्ठति सपुराणवक्यजनितम
 पिज्ञानयुक्तम् । आदिषुषुषुषुकल्प
 दौ । कल्पान्तराधीतश्रुतिस्मरणसम्भ
 वः । सुप्तप्रतनुइत्येव । पूर्वद्युत्सव
 गतानामर्थानामन्येद्युः । तथाचा
 वद्व्यज्रगोषव्यथीः संवादे । भगवा
 न्जौ गोषव्यो दृशमहाकल्पवर्तिज
 स्मरणमात्मनउवाच । दशसु
 महाकल्पेषु परिवर्त्तमानेनमयेत्या
 दिनाग्रयमन्दर्भेण । आप्तवद
 ण नच । अयुक्ताः शक्यभित्तुक
 नियन्त्रिकसंसारमेवकादौनामा
 गमाभासा । धराकृताभवन्ति । अयुक्त
 त्वच्चे तेषां विगानादिष्चिद्रमूलत्वात्
 प्रमाणविरुद्धार्थाभिधानात् । कैश्चि
 देभ्यश्चार्थाभिः पुरुषापसदैः ।
 पशुप्राये । परिग्रहाद्बोध्यम् । तु
 शब्दे नानुमानाद्यवच्छिनत्ति । वा
 क्यार्थो हि प्रमेयः । नचतद्धर्मावा

शब्द :

कथयेनतवल्लिङ्गं भवेत् । नचवाक्यं
 वाक्यार्थं विधायत्सम्बन्धग्रहणम
 पेक्ष्यते । अभनवकविचितस्यवा
 क्यसादृष्टपूर्वस्यानुभूतपरवाक्या
 र्थविधकत्वादिति । अध्ययनकार्यः
 शब्दः । शब्दइतिशब्दजनितमर्थ
 स्वरूपज्ञानमुपलक्षयतिकार्यकारणो
 पचारात् । सादृष्टीयासिद्धिः सु
 तारमुच्यते । तदिदं द्विधाश्रवणम् ।
 अन्येन्याचक्षते । यम्यसाङ्ख्यशास्त्र
 पाठमन्यदीयमाकर्ण्यतत्त्वज्ञानमुत्
 पद्यतेसासिद्धिः । शब्दः शब्दपाठा
 नन्तरभावात् । इति साङ्गताः ॥
 आप्तोपदेशः शब्दः इति गौतमसू
 तम् । अस्मार्थः । शब्दइतिलक्ष्य
 कथनतदर्थः । प्रमाणशब्दइति ।
 आप्तोपदेशइतिलक्षणम् । आप्तः
 प्रकृतवाक्यार्थयथार्थज्ञानवान् ।
 तस्योपदेशइत्यर्थः । प्रकृतवाक्या
 र्थः । यथार्थज्ञानप्रयुक्तः शब्दइति
 कलितार्थः । अथवा । आप्तोय
 थार्थोपदेशः शब्दविधायक्यात्त
 त् । शब्दत्वज्ञातिविशेषः । त
 थाच । यथार्थशब्दज्ञानकरणत्वम
 र्थः । अत्रचविशेष्यावृत्त्यप्रकारक
 त्वतद्वतितत्प्रकारकत्वादिप्रमाल
 क्षणानामेकम् । लक्षणपरञ्चलक्ष्य
 तावच्छेदकेनिवेशनीयमतीनाभेदः
 ॥ ७ ॥ विभजते । सदिबिधेः इष्टा

शब्द :

दृष्टार्थत्वात् । सप्रमाणशब्दः शब्दतदुपजीविप्रमाणातिरिक्तप्रमाणगम्यार्थकोदृष्टार्थकः । शब्दतदुपजीविप्रमाणमात्रगम्यार्थकोऽदृष्टार्थकः ।
 • तथाचदृष्टार्थकत्वादृष्टार्थकत्वभेदात् प्रमाणशब्दस्यैविध्यमित्यर्थः ॥ ८ ॥ शप्यते । शपचाक्रोश । चाशपिभ्याददनावितिदन् ॥ शास्त्रेशब्दस्तुवाचकइति । शास्त्रे • व्याकरणादिशास्त्रे • योवाचकः साधुशब्दः • सएवनिरुपपदेनशब्दशब्देनव्यवहृत्यतेनध्वनिर्नचापभ्रंशः । सद्दिविधिलौकिकवैदिकभेदात् । तत्रगौरशत्रुः पुरुषोहस्तीशकुनिर्मृगोब्राह्मणश्चद्वितिलौकिकः । शत्रो देवीरभीष्टये • ईषित्वीर्जत्वा । अग्निमीलिपुरोहितम् • अमन्त्रायाहिबीतयद्वितिवैदिकइत्यर्थः ॥ वाक्यसन्दर्भे ॥ अस्मिप्रयोगविषयायथा । महाञ्छब्दप्रयोगविषयः । सप्तद्वीपावसुमतीत्रयोलीकाश्चत्वारिवेदास्त्राहास्त्ररहस्याबहुधाभिन्नाः । एकशतमध्युशाखाः । सहस्रवर्त्मसामवेदः । एकविंशतिधावाङ्मयम् । नवधावर्णवेदः । वाकीवाक्यम् । इतिहासः । पुराणम् । वैद्यकमित्येतावच्छब्दप्रयोगविषयः । एतावन्तंशब्दप्रयोगविषयमनुनिशब्दसम्बन्धप्रयुक्ताइतिश्चनकीव

शब्दभावना

लंसाहसमेव । एतस्मिंश्चातिमइति शब्दस्यप्रयोगविषयेतेतेशब्दास्तत्रतत्रनियतविषयादृश्यन्ते । तद्यथा । शक्तिर्गतिकर्मावस्वाजीष्विषभाषितोभवति । विकारएवैनमार्याभाषन्तेभवइति । इक्षतिः सुराष्ट्रेषु रंहतिः । प्राच्यमध्यमेषु । गमिमेवत्वार्याः प्रयुञ्जते । दातिल्लवनार्थे प्राच्येषु • दाचमुदीच्येषु । इतिमहाभाष्यम् । जीवतीमृतावस्थाविकारस्तत्रेत्यर्थः ॥ इतिकैयटः ॥ शब्दचतुर्विधः । जातिगुणक्रियायदृक्काशब्दभेदात् । तत्रजातिशब्दोयथागौरशत्रुः पुरुषोहस्तीशकुनिब्राह्मणश्चत्वादिः । गुणशब्दोनीलोहरितइत्यादिः । क्रियाशब्दः पचतिपठतिगच्छतीत्यादिः । यदृक्काशब्दोऽडित्योऽडित्यथाचम्बन्तोपालम्बन्तश्चेत्यादिः ॥
 शब्दकोषः । पुं • शब्दसमूहे ॥ शब्दानांकीर्षाऽर्थसमूहः शब्दकोषः ॥
 शब्दग्रहः । पुं • कथे ॥ शब्दोऽप्युच्यतेऽनेन । यद्वद्वद्वनिश्चिगमश्चेत्यम् ॥
 शब्दनः । चि • शब्दकारके । रवर्णे ॥
 शब्दयतितच्छीलः । शब्दशब्दक्रियायाम् । चलनशब्दार्थादितियुच् ॥
 शब्दवृत्त । न • वेदे ॥
 शब्दभावना । स्त्री • शाब्दीभावनायाम् ॥ शब्दस्यभावना ॥ प्रेरणाधर्मकः

शब्दवृत्तिः

शब्दव्यापारः स्वज्ञानकरणकः स्तु
 त्यादिज्ञानितिकर्तव्यताकः पुरुष-
 प्रयत्नभाष्यनिष्ठः शब्दभावनाच्यते ॥
 शब्दभेदी । पुं० अर्जुने । तृतीयेपाण्डवे ॥ भे
 दनंभेदः । सीक्षाऽस्तंभेदी । शब्दस्य
 भेदी । बाणविशेषः । इ० रामायणम् ॥
 शब्दयन् । चि० व्याहरति ॥ शब्दशब्दो
 त् । तत्करीतोतिष्यन्ताक्षटः शत
 प्रत्ययः । स्त्री० ङीप् ॥
 शब्दयानिः । पुं० भूधस्यर्हादिधातुषु
 ॥ शब्दस्यनाम्नोयानिः ॥
 शब्दवृत्तिः । स्त्री० शब्दप्रवृत्ती ॥ सा
 चचतुर्विधा यथा । तत्स्थितवर्मता
 भ्यः सुतत्समीपतयापिच । तत्प्राह
 चर्याच्छब्दानां वृत्तिरुक्ताचतुर्विधा ॥
 साच० मुख्यलक्षणागुणभेदेन० त्रि
 धा । मुख्यापिरूढियोगभेदेन द्वि
 धारूढिष्वस्वरूपेषु जात्यागुणेन त्रि-
 निर्देशार्हेवस्तुनि० संज्ञासंज्ञिसङ्के
 तेन० प्रवर्तते । यथा० डित्यः उवि
 त्यः० गीः शुक इति । लक्षणाच
 तेनैवसङ्केतेनाभिहितार्थसम्बन्धिनि
 । यथागङ्गायां त्रोधइति । गौणीच०
 अभिहितार्थलक्षितगुणयुक्ते तस्यद
 शि । यथा० सिंहीदेवदत्तइति ।
 योगवृत्तिस्तु० एतत्त्रिविधवृत्ति
 प्रतिपादितपदार्थयोः प्रकृतिप्रत्य
 यार्थयोर्योगेन । यथा० पङ्कजम्०
 औपगवः० पाचकइत्यादि० ॥

शमः

शब्दवेधी । पुं० अर्जुने ॥ दशरथे ॥
 शब्दस्मृतिः । स्त्री० व्याकरणे ।
 शब्दहेतुः । पुं० यष्ट्यादिषु । यथा ।
 यष्टीगुणक्रियाजातिरूढयः शब्दहे
 तवः । गोमानीलोत्पलश्चैवपाच
 कीघटएवच ॥ आकाशवृत्तिशब्दानां
 तत्सदर्थप्रवर्तकाः ॥
 शब्दाधिष्ठानम् । न० कर्णे ॥
 शब्दानुगासनम् । न० प्रकृत्यादिविभा
 गेनशब्दव्युत्पादने ॥ उक्तञ्च यथा ।
 विविक्ताः साधवः शब्दाः प्रकृत्या
 दिविभागतः । ज्ञाप्यन्ते नतच्छास्त्र
 मत्रशब्दानुगासनमिति ॥ व्याकरण
 स्यदमन्वयेनास्येनानुगासनमिति ॥
 शब्दार्थः । पुं० शब्दजन्यज्ञानविषये ।
 वस्त्वाकृतौ ॥ शब्दस्य अर्थः ॥ यत्
 परः शब्दः सशब्दार्थ इति गीमांस
 काः ॥ संयोगो विप्रयोगश्चसाहच
 र्यविरोधिता । अर्थः प्रकरणलिङ्गं
 शब्दस्यान्वयसन्निधिः ॥ सामर्थ्यं
 मौञ्जितोदेशः कालोव्यक्तिः स्वरा
 दयः । शब्दार्थस्यानशब्देदिविशेष
 स्मृतिहेतवः ॥
 शब्दितम् । चि० भाषिते ॥ गीते ॥
 प्रतिपादिते ॥ शब्दसंशब्दनेचौ
 रादिकः । कर्मणिक्तः ॥
 शम् । अ० कल्याणे ॥ सुखे ॥ शास्त्रे
 शमः । पुं० शान्ती । विषयेभ्य इन्द्रि
 योपरतौ ॥ मीमे ॥ अक्षरिन्द्रियनिम्न

शमनीषदः

हे । अन्तः करणोपरमे ॥ मनोने
 सत्ये ॥ मनः प्रसादे ॥ अन्तःक
 रणस्य विषयेभ्यो निवृत्तौ ॥ अत्रणा
 दिव्यतिरिक्तविषयेभ्यो मनसो निव
 र्तने ॥ उपशान्तौ ॥ सर्वकर्मसंन्या
 से ॥ सदेववासनात्यागः शमोयमि
 ति शब्दितः ॥ शमनम् । शम
 उपशमे । भावे घञ् ॥ गोदाक्षीप
 देशेतिबृद्ध्यभावः ॥ शान्तिरसि ॥
 शाम्यतेऽनेनेतिव्याख्यानात् ॥ पा
 शौ । शये । हस्ते । शाम्यतिकण्डू
 र्मलोबानेन । हलस्येति घञ् ॥ उप
 चारे । चिक्त्स्मायाम् ॥

शमकः । चि० शान्तिकारके ॥

शमयः । चि० शान्तौ । मन्त्रिषि ॥

शमनम् । शम० । शमादिभ्यो यच्

॥ शाम्यतिषा । बाहुलकाद्वायप्रत्य

यः ॥

शमनः । पुं० शमराजि । यमे । आ

हृदेवे । अन्तके । पितृपती । मृग

विशेषि । कलापे ॥ न० शान्तौ ॥

वधे । हिंसायाम् ॥ परम्पराके ।

प्रोक्षणे । यज्ञार्थपशुहनने ॥ चर्च

ये ॥ शमयति । शम० । णिजन्ता

ल्ल्युः । भावे ल्युङ् ॥

शमनस्वसा । स्त्री० कालिन्याम् । य

मुनायाम् ॥ शमनस्वस्वसा ॥

शमनी । स्त्री० उन्मूलिन्याम् ॥

शमनीषदः । पुं० निशाचरे । राक्ष

शमौ

से ॥

शमपरो । स्त्री० तीर्थप्रभेदे ॥

शमयिता । चि० बिनाशके ॥

शमलः । पुं० अपराधे ॥ न० बिष्टा

याम् ॥ शम्यते । शाम्यतिषा ।

शम० । शक्तिशम्योर्निदितिकलः ॥

शमसुखम् । न० शान्त्यानन्दे ॥

शमादिषट्कम् । न० शमदमोपरति

तितिक्षासमोधानश्रदासु ॥ शमा

दीनांषट्कम् ॥

शमान्तकः । पुं० कामदेवे ॥ इ०

चि० शेषः ॥

शमिः । स्त्री० शिम्बायाम् ॥ शाम्य

ति । शम० । सर्वधातुभ्यङ् ॥

शमितः । चि० शान्ते । शीतोष्णास

हने ॥ शम्यतेस्य । शम० । क्तः ।

वादान्तशान्तेतिपक्षेसाधुः ॥ बि

नाश्रिते ॥ निर्वापिते ॥

शमौ । चि० शान्ते ॥

शमिरः । पुं० शमौवृत्ते ॥

शमी । स्त्री० सक्तुफलायाम् । शिषी

याम् । कीकरा० जाटी० इ० भा० प्र०

वृत्ते ॥ अस्याः गुणायथा । शमी

तिक्ताकटुः शीताक्षयायारिचनील

घुः । कम्पकासज्वरपासकुष्ठार्शः

कृमिजित्स्मृता ॥ शिम्बिकाया

म् ॥ वल्गुल्याम् ॥ शाम्यति ।

शम० । अच् । गौरादिः ॥ यद्वा

। शमयतिरोगान् । शमेरजन्तान्डी

शम्पाक :

ष ॥

शमीकः । पुं० मुनिविशेषे ॥ शाम्यति
। शम० । अलौकिकदत्त्वादीकन् ॥

शमौगर्भः । पुं० ब्राह्मणे ॥ शमौ ॥

शमोजः । पुं० शमोधान्ये ॥

शमोधान्यम् । न० वैदले । माषादौ ।

यथा । मुह्यमाषीराजमाषः कुलत्स

स्यकस्तिलः । काकाण्डाचीवरद्व

तिशमोधान्यगणः स्मृतः ॥ शम्या

धान्यम् ॥

शमीपत्रा । स्त्री० खदिरिशाम् । लज्जा

लौ । शमीपत्रसदृशानिपत्राण्यस्या

सा ॥

शमीफलम् । न० शम्याः फले । सां

गर० सैगर० द्र० भा० प्र० । यथा । श

मीफलकौमलभीजसस्मिततप्तौदके

स्वेदितमीवकीवलम् । प्रलीहयोगेवि

धिनाविपाचितं सराजिकं वा दधिसे

न्धवान्वितम् ॥ शमीफलं लघु स्वादु

कुष्ठाणः कफहृत्सरम् । मुरुच्यं पि

तलं रूक्षं मध्यं पापविनाशनम् ॥

शमीरः । पुं० अल्पायां शम्याम् । द्र०

स्वाशमीत्यर्थे । कुटीशमीशुण्डाभ्या

रः ॥

शम्पा । स्त्री० शतद्वयायाम् । विद्युति

॥ भयङ्करत्वात् । शमुखं पिबति ।

पा० । आतीनुपेतिकः । टाप् ॥

शम्पाकः । पुं० चारग्वधे । चतुरङ्ग

ले ॥ शङ्ख्याणं पाकीस्य ॥ विपाके

शम्बरविद्या

॥ पावके ॥

शम्पातः । पुं० चारग्वधे ॥

शम्बः । पुं० शंभे । मुसलायस्य लोह

मण्डलके ॥ लोहकाञ्च्याम् । प

वी ॥ शम्बसम्बन्धने चुरादिः । श

म्बयतिसम्बधातिशब्दं नृत्तविद्ये

पवर्गद्वितीयः । अच् ॥ प्रतिलोमै

। द्वितीयकर्षणे ॥ मथा । शम्बाक

रोति । अनुलोमं कृष्टं च प्रतिलोमं

कर्षतीत्यर्थः ॥ कृञो द्वितीयेति डा

च् ॥ चि० शुभान्विते ॥ शमस्या

स्ति । कंशम्भ्यामिषिवः ॥ यथा ।

शाम्यति । शम० । शमेर्वन् ॥ द

न्त्वाष्टयः शोष्यवानपि ॥

शम्बरः । पुं० गवयान्मृत्तिसृग्गविशि

षि । सागर० द्र० भा० प्र० ॥ अथर्मां

सगुणाः । शम्बरस्य पर्लाङ्गिगंधंशीत

लंयुक्तं स्मृतम् । रसेपाके च मधुरं

कफद्रक्तापित्तहृत् ॥ दैत्यविशेषे ॥

मत्स्यप्रभेदे ॥ गिरिविशेषे ॥ शंभुणा

ति । कृञ् ० । पचाद्यच् ॥ शंभं सं

वरणं रातिवा । कः ॥ शंभयति ।

वाहुलकादरत्नितिवा । शमिधातोः

संज्ञायामिलज्वा ॥ न० सलिले ।

जले ॥ चि० ॥ शौभ्रतविशेषे ॥

शम्बरकन्दः । पुं० चाराहीकन्दे ॥

शम्बरचन्दनम् । न० चन्दनविशेषे ॥

कैरातीवहुलगन्धे ॥

शम्बरविद्या । स्त्री० मायायाम् । श

शम्बु :

श्वरस्य दैत्यविशेषस्य विद्या ॥

शम्बरसूदनः । पुं० मद्ने । कामदेवे

॥ शम्बरदैत्यविशेषं० सूदितवान्०

सूदयति वा । सूह० । नन्द्यादित्वा

ज्ञाः ॥

शम्बरारिः । पुं० मनसिजि । कामे

॥ शम्बरस्य दैत्यविशेषस्य० व्रतविशि

स्य वा० चरिः शत्रुः ॥

शम्बरी । स्त्री० आखुपण्याम् ॥ मः या

याम् ॥ शंभोति । उञ्० । शमि

धातीरित्यच् । गौरादिः ।

शम्बलः । पुं० न० कूले । तटे ॥

पोथये ॥ मत्सरे ॥ शम्बयति ।

शम्ब० । बाहुलकात् कलः ॥

शम्बली । स्त्री० कुट्टन्याम् ॥ शंसु

खं० बलते० बलति वा । बलसंवर

ण्ये० बलप्राप्तये वा । पचाद्यच् ।

गौरादिः ॥

शम्भाकृतम् । चि० द्विवारकृष्टश्चेत् ।

द्वितीयाकृते ॥ शमस्यास्ति । कं

शम्भामिति वः । शंशब्दो द्विती

यकर्मणो वसति । शंङ्क्वत्कृतम् ।

कृओ द्वितीयतृतीयशं वीजात् ।

कृषावितिडाच् ॥ यद्वा । शं व

शब्दः प्रतिलोमे । अमुलोमेन कृ

ष्टं च पुनः प्रतिलोमेन कृष्टमित्य

र्थः ॥

शम्बुः पुं० शम्बुके ॥ यथा । श

म्बुकः शम्बुकीश्वरः पूर्वः का

शम्भुः

न्तस्तु सर्वदा । ककारेण विनाशेषि

दृश्यते अन्यविस्तरे ॥ इति इष्टचन्द्रः ॥

शम्बुकः पुं० शम्बुके ॥ शमेर्वाहु

लकादुकप्रत्ययानुगामस्य ॥ श

म्बुकमपिशम्बुकमिति द्विरूपकी

शः ॥

शम्बुकः पुं० जलशुक्ती ॥

शम्बुकः । पुं० गजकुम्भान्ते । जल

शुक्तिकायाम् ॥ शुद्रतापसे ॥ ज

लजन्तुविशेषे ॥ दैत्यविशेषे ॥

शङ्गे ॥ शाम्यति । शम० । उ

लकादयस्येच्छुकीवुकच ॥ शुद्र

शखे ॥

शम्बुकपुष्पो । स्त्री० शङ्गपुष्पाम् ॥

शम्बुका । स्त्री० जलशुक्ती ॥

शम्भलः । पुं० यामविशेषे ॥ तत्र च

द्वितीर्थानिसान्त० कल्कीचात्रिभूय

सहस्रसमाः स्यास्यति ॥

शम्भली । स्त्री० कुट्टन्याम् ॥ शंसु

खं० भलते । भलपरिभाषण्ये । प

चाद्यच् । गौरादिः ॥

शम्भुः । पुं० महादेवे । ईशे । शि

वे ॥ परमेष्ठिन । ब्रह्मणि ॥

विष्णौ ॥ सिद्धे ॥ चर्हति ॥

श्वेताकर्णपादपे ॥ शसुखं भवति०

भावयति भू० । मितद्रादित्वा

ड्डुः ॥ यद्वा । शंभवत्यस्यात् ।

भूसत्तायाम् । भूप्राप्तौ वा । वा

हुक्कादपादानेपि० मितद्रादि

शय्या

त्वाङ्गुः । बर्षं वृत्तविशेषे ॥ यथा ।
 कुरुपाणिं कङ्कणयुग्मालङ्कृतमये रत्नं
 शारं स्वम् । चरणं सन्नपुरसं युक्तं कु
 रुकर्णं राजत्ताटङ्कम् । रसनामा
 योजयमञ्जीरद्वयमेवं शम्भुसदृशम्
 • भुविकान्तं गौरिचिरं सन्भावयतद्वा
 गाधीशेनाक्तम् ॥ यथा । जयमाशामा
 नवमूर्त्तेर्दानववंशध्वंसव्यापारौ •
 बलमायोद्रावणहत्याकारबलङ्का
 लक्ष्मोसंहारी । कृतकंसध्वंसनध
 र्माशंसनगे। गोपीगोपानन्दी • बलि
 लक्ष्मीशासनलौलावामनदैत्यश्रे
 षीनिष्कन्दी ॥

शम्भुतनयः । पुं • कार्तिकेये ॥ ग
 येशे ॥

शम्भुतिथिः । स्त्री • चतुर्दश्याम् ॥

शम्भुनन्दनः । पुं • कार्तिकेये ॥

गयेशे ॥ शंभोर्नन्दनः ॥

शम्भुप्रिया । स्त्री • गौर्याम् ॥ आम

लक्याम् ॥ शम्भोः प्रिया ॥

शम्भुवल्लभम् । न • श्वं तक्कमले ॥

चि • शिवप्रिये ॥

शय्या । स्त्री • युगकीलके ॥ शय्य

तेऽनवा । शम • अघ्न्यादिः ॥

यच्चाङ्गभूतेशूलाकारेकाष्टविशेषे ॥

दक्षिणहस्तपृष्ठीतताब्दविशेषे ॥ य

थ्याम् ॥ यथा । धनुः शतंपरी

हारोयामस्यसात्समन्ततः । श

य्यापाताम्नयोवापि • त्रिगुणो नग

शयनम्

रस्यतु ॥ अत्रशय्यायष्टिरितिकुसु
 कभट्टः ॥

शय्याक्षेपः । पुं • भूमितक्षिप्रवष्टि
 प्राप्तवावत्भूप्रदेशे । शय्यापाते ॥

शय्यापातः । पुं • शय्याक्षेपे ॥ य
 था । भ्रामयित्वावहुगुणं यष्टिः क्षि
 प्रसमाप्रयात् । भुवः प्रदेशं याव
 त्तं शय्यापातः स उच्यते ॥

शय्याप्राशः । पुं • व्यासाश्रमे ॥ य
 था । ब्रह्मनद्यां सरस्वत्यामाश्रमः
 पश्चिमेतटे । शय्याप्राशइति प्रोक्त
 ऋषीणां सच बर्हन्नइति ॥

शयः । पुं • शय्यायाम् ॥ पञ्चश
 खे । पाषी । श्रितेऽस्मिन्सर्वम् ।
 शीङ्खले । पुंसोतिषः ॥ चही
 ॥ निद्रायाम् ॥ पञ्चे ॥

शयण्डः । पुं • निद्रालौ । शयाली ॥

शयथः । पुं • अजगरे ॥ निद्रालौ ॥

मरणे ॥ श्रिते । शीङ् शपिरुग

मित्रश्चिजीविप्राणिभ्योऽथः । म-

त्ये ॥ वराहे ॥

शयनम् । न • शय्यायाम् ॥ निद्रा

याम् ॥ करणानामुपशमे ॥ सुर

ते । मयुने ॥ शीङोभावेत्युट्

॥ शय्यतेऽत्र । अधिकरेणक्युड्वा

॥ शयनेविशेषायथा । प्रज्ञासान

ष्टीसम्, तानस्ताम्दिः १६ पाश्वे

चदक्षिणे । ततस्तुष्टिगुणान् ३२

वामे • पश्चात्स्वप्याद्यथासुखम् वा ॥

शयित :

मदिशायामनलीनामेरुर्वास्तिजन्तु
नाम् । तस्मात्तु वामपाश्वे शयो
तभुक्तप्रपाकार्यम् ॥

शयनासनम् । न० शयनरुहे । चास्य
तेऽस्मिन् । चास० । करणाधिक
रणयोरिति ल्युट् । शयनस्य चास
नम् ॥

शयनीयम् । न० शय्यायाम् ॥ श्रुतेः
शय्यतेऽच्वा । कृत्यल्युट् इत्यधिक
रणे शौडोऽनीयर् । चि० शयनयो
ग्ये ॥

शयनीयकम् । न० शय्यायोम् ॥

शयानः । चि० शय्यानिहिताङ्गे ।

शय्यायांसुप्ते । शयानाः भुञ्जते यव
नाः । भुञ्जिक्रियायाः शयनलक्ष
णम् । लक्षणहेत्वोः क्रियायादिति
लटः शानच् । निद्राङ्गते ॥ शया
नं न प्रवीधयेत् ॥ विश्रान्ते ॥

शयानकः । पुं० अजगरे ॥ ककलासे
॥ श्रुते । शयानकः शौड्भिषः ॥

शयोलुः । पुं० वाहसे । अजगरे ॥ कु
कुरे । शुनि ॥ मृतकान्तके । शृगाले
। सियाल० सयाल० इ० भा० प्र०
चि० निद्रालौ । स्वप्नजि । निद्रा
ल० इ० भा० प्र० ॥ शयनशीलः । शी
डोवाच्यइत्यालुच् ॥

शयितः । पुं० श्रुते । शोष्णात्की ।
वसन्तकुसुमे । चि० निद्रिते । नि
द्राणे ॥ श्रुतेः । शौड् । अकर्म

शरटः

कत्वात्कर्त्तरिक्तः । निष्ठाशौडि
तिनक्तिवम् । स्थिते ॥

शयितवान् । चि० निद्रिते ॥ श्रुतेः
। शौडोकर्मकर्त्तरिक्तवतुः । निष्ठा
शौड् खिदिमिदिस्विदिधृषइति न
क्तिवम् ॥

शयिता । चि० शयनकर्त्तरि ।

शयुः । पुं० वाहसे । अजगरे ॥ श्रुते
। मृ० मृ० शी० तृ० चरि० तनि० धनि०
मि० मस्त्रिभ्यउः ॥

शयुनः । पुं० अजगरे ॥ श्रुतेऽत्यर्थं
म् । अजि० यमि० शौड् भ्यश्चेति शी
डउनम् ॥

शय्या । स्त्री० शयनीये । तूलिकाया
स्तरणविशेषे ॥ शय्यतेऽच् । श्रुतेः स्थं
वा । संज्ञायांसमजिति शौडः क्य
प् । अयङ् यिक्ङितीति शौडोपडादे
शः । खट्वादौ । गुम्फने । शब्दगुम्फे ॥

शय्याजन्तुः । पुं० मत्कुणे ।

शरः । पुं० तेजनके । गुन्द्रे ॥
बाण्ये । काण्डे ॥ दध्ययो । दधिसा
रे ॥ न० सलिले । नीरे । जले
॥ शृणाति० अनेनवा । शृङ्गिंसा
याम् । अच्० ऋदोरब्वा ॥

शरजम् । न० हैयङ्गिनीं ॥

शरजन्मा । पुं० षडानने । स्कन्दे
॥ शरषुजन्मास्य ॥

शरटः । पुं० सरटे ॥ शृणातिः
शकादित्वाद्दटन् ॥ कुसुमशके ॥

शरणापंकः

शरणम् । न० गृहे । रक्षितरि । व
धे ॥ रक्षणे ॥ शीर्षतेदुःखम
स्मिन्नितिव्युत्पत्त्याप्रपन्नानामाति
वृत्ति । यथा । शरणं नहि मम जन
नीनपितानसुतामसीदरानान्ये ।
परमशरणमिदमेव चरणं मम मूर्खदे
शिकन्यस्तमिति ॥ आश्रये ॥ वा
तके ॥ शृणाति । शृंहिसायाम् ।
ल्युट्० भविषा ॥

शरणदः । पुं० स्वप्नानदातरि० ई
श्वरे ॥ चि० शरणदातरि ॥

शरणा । स्त्री० प्रसारख्याम् ॥

शरणागतः । चि० आश्रिते ॥ शर
णापन्ने । शरणार्थिनि ॥ शरणे
आगतः ॥ शास्त्रेषु निष्कृतिर्दृष्टा
महापातकिनामपि । शरणागत
हातुस्तुनदृष्टानिष्कृतिः क्वचित् ॥
शरणागतमात्संश्रुयैजहातिनराध
मः । स एव नरकं याति यावदाहृतस
मस्रवम् ॥

शरणागतिः । स्त्री० शरणागमने ॥
साधद्विधायथा । आनुकूल्यस्य
रूपः प्रातिकूलस्य वर्ज्यम् ।
रक्षयिष्यति विप्रवासी गोमूत्रवरणं
तथा ॥ आत्मनिक्षेपकापंथ्येषु
द्विधाशरणागतिः ॥

शरणार्थी । चि० शरणागते । अनु
गते ॥

शरणापंकः । पुं० शरणापन्ने । स

शरत्पुष्पम्

शारजीविनि ॥

शरत्पिः । स्त्री० पथि ॥ श्रु० । वा
हुलकादनिः ॥ आदली ॥ शर
त्पिंहिसामिति वेदभाष्यम् ॥ पृथ्
व्याम् ॥

शरणौ । स्त्री० पथि ॥ प्रसारख्याम्
॥ जयंत्याम् । जयावृत्ते ॥

शरणदः । पुं० धूर्त्ते ॥ शरटे ॥ भू
षणान्तरे ॥ पक्षिणि ॥ कामुके ॥
चतुष्पदे ॥

शरत्पिः । चि० आत्संश्रितरि ।
आतरि ॥ शरत्पि रक्षणे माधुः ।
तत्रसाधुरितियत् ॥ शृणातिभयं
वा । श्रु० । श्रुत्स्योस्तेत्यन्यः ॥ श
रणमिव वा । शाखादिभ्योः ॥

शरत्पि । स्त्री० शरणाहायोम् । दुर्गा
याम् ॥ यथा । विषाम्निभवधीरे
पुशरत्पिः शरणाद्यतः । शरत्पिः
नसादेवोम् निभिः परिकीर्त्तिता ॥

शरत्पिः । पुं० वारिदे ॥ वाते ॥

शरत्पिम् । न० इक्षुप्रभेदे ॥

शरत्कामौ । पुं० कुक्षुरे ॥

शरत्पद्मम् । न० सिताम्बुजि ॥

शरत्पर्व ॥ न० दुर्गात्सर्वे । कीर्त्ता
गरे ॥

शरत्पुष्पम् । न० आहुर्ल्ये ० चूपे ।

हलरास्ये । तमरे । शिम्बीफले ।

सुपुष्पे । पीतपुष्पे । काश्मीरेतरव

टनाम्नाप्रसिद्धे ॥ शरत्पुष्पमात्रे ॥

शरपुङ्खः

शरत्०द् । स्त्री० हायने । संवत्सरे ।
 वर्षे ॥ शृणातिभावान् । शृंहं
 सायाम् । शृहभसीऽदिः ॥ ऋतु
 विशिषि । आश्विनकार्तिकयोः ॥
 वर्षावसाने ॥ शीर्यन्तेऽस्यां पाकीनी
 षधयः । पूर्व० बद्दिः ॥ तत्रजात
 रूफलं यथा । नरः शरत्संज्ञकल
 भ्रमन्माभवेत्सुकर्मानुजस्तरस्त्री ।
 शुचिः सुशीलोगुणवान् सुमानीध
 नान्वितो राजकुलप्रपन्नः ॥
 शरदः । चि० शरवर्षिणि ॥ शरंददा
 ति । ड, दा, ज्० । आतद्धतिकाः ॥
 शरदन्तः । पुं० हेमन्ते ॥ शरदेन्तोऽ
 स्मिन् ॥
 शरदा । स्त्री० सम्बत्सरे ॥ शरहतौ ॥
 शरदाभागुरिमतेटाप् ॥
 शरदिजः । चि० शरत्कालजाते ॥
 शरदुदाशयम् । न० शरत्कालिकेस
 रोवरी ॥
 शरधिः । पुं० तूणे । तूणीरे ॥ शरा
 धीयन्तेऽस्मिन् । ड, धा, ज्० ।
 उपसर्गे धीः क्तिः । कित्वादाकार
 लोपः ॥
 शरपर्णी । स्त्री० षोडशविशेषे ॥
 शरपुङ्खः । पुं० प्रोहशची । सरफो
 का० द्० भा० प्र० षोडशी ॥ अस्म
 षायथा । शरपुङ्खीयकृतप्रीहगुल्मत्र
 यविषापहः । तिक्तः कषायः
 कासास्रज्वरश्वासहरीलघुः ॥

शरभूमिजः

शरभः । पुं० सृगेन्द्रविशेषि । महामृ
 गे । अष्टापदे । महासिंहे । पर्वता
 श्रये ॥ अल्लक्षणं यथामहाभारते
 । अष्टपादूर्ध्वनयनजर्हपादचतुष्टयः
 । सिंहं हन्तुं समायाति शरभो वनगो
 चरवृत्तिः ॥ शृणाति । शृ० । कृशृ
 शलिकलिगर्दिभ्याऽभच् ॥ करभे
 लष्टे । वानरविशेषे ॥ हरी । विष्णौ
 ॥ शीर्यन्तद्धति । शराः शरीराणि०
 शीर्यमाणत्वात्० तेषु प्रस्थितात्मतया
 भाति । भादीप्तौ । आतद्धतिकाः
 ॥ पतङ्गे ॥ वर्षांशुसविशेषे ॥ यथा
 । द्विजवरतिलककलितमिहसगणं
 कलयशरभमिदमलिसुहकरणम् ।
 कविवरसकलहृदयकृतहरणं फणि
 वरनरपतिवदनविहरणम् ॥ अत्र द्वि
 जवरशब्दश्चतुष्कालगणपञ्चमरूपवा
 चकस्तद्रूपमृचतुर्लघुतेषां तिलकेन
 चितयेन कलितं द्वादशलघुभिरिति
 यावत् ॥ यथा । सकलकमलद
 लरुचिधरमयनः अधिजलनिधि
 फणिपतिफणशयनः । दनुजवि
 जयसुरपतिनतिमुदितो हरिरपहर
 तुदुरितततिमुदितः ॥
 शरभङ्गः । पुं० गीतमन्त्रेण जी । रामा
 यश्चप्रसिद्धे । मुनिविशेषे ॥
 शरभङ्गाश्रमः । पुं० तीर्थविशेषे ॥
 शरभूः । पुं० पार्वतीनन्दने । स्कन्दे ॥
 शरभूमिजः । पुं० गन्धके ॥

शरालि :

शरमयः । चि० शरनिर्मति ॥
 शरमन्त्रः । पुं० खमविशेषि । गूथ
 लक्ष्णे ॥
 शरलक्षम् । न० लक्षे ॥
 शरवनिहवः । पुं० स्फुट् ॥
 शरवाणिः । पुं० शरमुखे ॥ शरजी
 विनि ॥ वदाती ॥
 शरवीजम् । न० पातुके । बीटुका
 स्थे ॥
 शरव्यम् । न० लक्ष्ये ॥ शरविहिंसा
 वहितम् । उगवादिभ्योवत् ॥ व
 हा । शरान्वयति । व्यञ्ज संवर
 चे । सम्प्रसारिणिभ्योऽः ॥
 शराघातः । पुं० प्रचलाके । वाचा
 घाते ॥
 शराटिः ।) स्त्री० शरारिविहने ॥
 शराडिः ।)
 शरातिः । स्त्री० शरारी । चाडि
 विहने ॥ शरनीरमतति । चत०
 चञ्चतिभ्याश्चेतीच् ॥
 शराभ्यासः । पुं० उपासने । शर
 शिवायाम् ॥ शरच्छशरमेचक्ष्य
 भ्यासः ॥
 शरारिः । स्त्री० सुरगार्ह० इ० भा०
 प्र० ॥ पश्चिमिषि । चाटी ॥ शरं
 नीरमृच्छति । ऋगतीचचवृः ॥
 शराहः । चि० हिंस्रि ॥ शृचाति ।
 शृ० । शृच्योरारहः ॥
 शरालिः । स्त्री० शरारिपश्चिषि ॥

शरावाहम्

शरनीरमृच्छति । ऋ० । चचवृः ।
 कपिलकादिस्वाहात्मम् ॥
 शरालिका ।) स्त्री० शरालिविहने ॥
 शराजी ।)
 शरावः । पुं० कुडवहवपरिमाणे
 चतुःषष्टितालके । सिर० इ०
 भा० प्र० । माषिकायाम् ॥ मृत्वा
 चविशेषि । बर्हमानके । सरावा०
 इ० भा० प्र० शरचम् । शृ० ।
 ऋदोरप् । मृचातिवा । चच् ॥
 शरंशरादृवा० चवति । चवरचवा
 दौ । चच्० चञ्वा ॥
 शरावती । स्त्री० रामात्मजम्यलवश्च
 राजधान्याम् ॥ मदीविशेषि ॥ इव
 क्षीतरपूर्वाभिमुखी० चक्षाद्वि
 चपूर्वस्याव्यवस्थितदेशः प्राग्दे-
 शः उत्तरापरस्याव्यवस्थितउत्तर्गदे-
 शः । तथाक्षीत्तम् । प्राग्दक्षी
 विभजतेहंसः क्षीरोदकंयथा । वि
 दुर्वाशब्दसिद्ध्यर्थेसानः पातुशराव
 तीति ॥ शराः सन्वक्ष्याम् । मतु
 प् । शरादौनाश्चेतिदीर्घः ॥
 शरावरः । पुं० कवचे ॥ तूषीरे
 ॥ यथा । शरावरौशरेः पूर्वो
 विभ्वस्तीपश्चसम्पत्तिरामावचम् ॥
 शरावापः । पुं० धनुषि ॥
 शरावाहम् । न० कुडवपरिमाणे ।
 द्वाविंशतीलके । चाधसिरइ०
 भा० प्र० परिमाणे ॥

शरीरम्

शराशयः । पुं० तूष्णे ॥
 शरासनम् । न० क्रीदण्डे । चापे
 धनुषि ॥ शराशयन्ते ऽनेन । अ
 सुखे पथे । करणे ल्युट् ॥
 शरारुम् । न० धनुषि ॥
 शरिः । पुं० हिंसे ॥ शूले ॥ शृं चा
 ति । शृ० । इन् ॥
 शरिमा । पुं० प्रसवे । शृं चाति
 यौवनम् । शृ० । इभृष्टुः शृभ्य
 इमनिच् ॥
 शरी । स्त्री० गुन्द्रायाम् । एरका
 त्वथे । गौरादित्वान् ङीष् ॥
 शरीरम् । न० कक्षेत्रे । गात्रे ।
 वपुषि । संहनने । वध्नां चि ।
 विषये । समणेन्द्रियकलापे । दे
 वपितृमनुष्यादीनां देहे । जरायुजा
 मृदुजीविष्यास्त्रभेदभिन्ने । पादा
 दिशिरान्ते ॥ शीर्यंती । तत्त्वज्ञाना
 दिनश्यतीति शरीरम् ॥ शरीरलक्ष
 णं यथा । चेटेन्द्रियार्थाश्रयः श
 रीरमिति गौतमः ॥ अचचेष्टादिमि
 लिताश्रयत्वं न लक्षणम् । वैयर्थ्यात्
 । अपितु । आश्रयपदस्य प्रत्येकमन्व
 यच्छेष्टाश्रयत्वादिलक्षणयथात्पर्यं
 म् । चेटात्वञ्च । प्रयत्नजन्यताव
 ष्छेदकीजातिविशेषः । नचशरी
 रावयवे ऽतिव्याप्तिः । अन्त्यावयवित्वे
 न विशेषणात् । नचनिष्क्रियशरीरे
 ऽव्याप्तिः । तादृशीमानामावात् ।

शरीरजः

अतएवाह । इन्द्रियाश्रयवृत्ति । इ
 न्द्रियाश्रयत्वञ्च । अचच्छेदकतास्य
 स्वरूपसम्बन्धविशेषः । अक्षुष्मान्दे
 वदत्तोयमित्यादिप्रतीतिः । अर्थाश्र
 यत्वमित्यर्थः शब्दो न रूपादिपरः ।
 तदाश्रयत्वञ्च घटादावतिव्याप्तिः ।
 किन्तु सुखदुःखान्यतरपरः । अतए
 वभाष्यं । यस्मिन्नायतने सुखदुःख
 योः प्रतिसंवेदनं प्रवर्तते । स एषा
 माश्रयस्तच्छरीरमिति । वस्तुतस्त्वं
 न्यतराश्रयत्वमपि तल्लक्षणम् । कि
 न्तु सुखाश्रयत्वं दुःखाश्रयत्वं चेति
 लक्षणद्वयेतात्पर्यम् । शरीरस्य त
 दाश्रयत्वमचच्छेदकतासम्बन्धे न ह
 सादेरलक्ष्यत्वे त्वस्यावयवित्वे न वि
 शेषणीयम् । स्वर्गिशरीरे नारकिश
 रीरे वृक्षादी सुखदुःखलक्षीकारा व्या
 प्तिः । नचतच्छून्यखल्लशरीरे ऽव्या
 प्तिः । सुखाद्याश्रयवृत्तिद्वयत्वव्या
 प्यजातिमत्त्वञ्च विवक्षितत्वात् । तादृ
 शजातिश्च मनुष्यत्वचैवत्वादिः ।
 कल्पभेदेन नरसिंहशरीराणां भेदा
 न्नरसिंहत्वजातिमादाय नरसिंहश
 रीरे लक्षणसमन्वयवृत्ति ॥ १ ॥ शृ
 चाति । शीर्यंतीरेभादिनावा ।
 शृ० । क्लृष्टपृकटीतीरम् ॥ अर्ह
 चादिः ॥
 शरीरजः । पुं० रोने ॥ कामे ॥
 पुत्रे । चि० देहजाते ॥ शरीरा

शर्करा

प्जाते । कनी । पञ्चम्यामिति
 डः ॥
 शरीरभाक् । त्रि० देहभक्षि ॥ भञ्जा
 शिवः ।
 शरीरभृत् । पुं० प्राणनि ॥ शरीरं
 विभक्तिं । भृज् । क्तिप् ॥ वि
 ष्णी । श्रौडरी ॥ शरीरिणांश
 रौराण्यन्नरूपेषुषोषयन् । प्राण
 रूपेणवाधारयन् । शरीरभृत् । स्व
 माययाशरीराण्यविभक्तिंवा । ड्
 भृज्० । क्तिपचेत्क्तिप्तुक् ॥
 शरीरयात्रा । स्त्री० वपुषःस्थितौ ॥
 शरीरावरणम् । न० त्वचि । चर्म
 णि ॥ कायवेष्टने ॥
 शरीरौ । पुं० जीवे । प्राणनि ॥
 शरीरमस्त्रास्ति । अतद्गुणित्वावि
 तौनिः ॥ च्चञ्जे ॥
 शरुः । पुं० क्रीपे । क्रोधे ॥ बज्जे
 ॥ शरे । बाण्ये ॥ आयुधे ॥
 शृणाति । शृ० । शृत्वृत्स्त्रिहो
 ल्यः ॥
 शरेष्टः । पुं० आम्ने ॥
 शर्करकः । पुं० मधुमखीरे ॥
 शर्करका । स्त्री० सिताखण्डे ।
 शर्करा । स्त्री० खण्डविकृतौ । सि
 तायाम् । शुक्लायाम् । वूरा०
 इ० भा० प्र० ॥ मौनाखण्डायाम् ।
 सितापलायाम् । चीनी० इ०
 भा० प्र० ॥ उपलायाम् । अस्मरु

शर्करिलः

पायांमृदि ॥ मृत्तिकाभिश्चुक्षुद्र
 पाषाणेषु । कर्परंशि ॥ मृत्क
 पालखण्डे ॥ शर्करान्वितदेशे ।
 शकले ॥ रोगप्रभेदे ॥ यथा । प
 च्यमानाशरीरपित्ताच्छोष्यमाणाश्च
 वायुना । विमुक्तककसन्धानात्तरन्ती
 शर्करामता । शृणाति० श्रीयतेवा
 शृ० । शः करन् । शर्कराऽस्य
 च । देशेलुबिलचौचेतिमत्वर्थीय
 स्थाणोलुप ॥
 शर्कराचलः । पुं० दानार्थं कृत्रिमे
 शर्करामयेगिरिविशेषे ॥
 शर्कराधेनुः । स्त्री० दानार्थं शर्करा
 निर्मितायां धेनौ ॥
 शर्करापुष्पः । पुं० शर्करादृमे ॥
 शर्कराप्रभा । स्त्री० जिनामानरक
 विशेषे ॥ यथा । रत्नशर्कराबालु
 कापङ्कधूमतमप्रभा । महत्तमप्र
 भावित्यधेधेनरकभूमय इतिहेम०
 शर्करावान् । त्रि० सशर्करदेशे ॥ श
 क्करायाम् । शर्करिले । शर्करे
 शर्कराचस्थव । देशेलुबिलचौचे
 तिचान्मतुप् ।
 शर्करावती । स्त्री० नदीविशेषे ॥
 शर्करासप्तमी । स्त्री० वैशाखशुक्लस
 प्तम्याम् ॥
 शर्करासवः । पुं० शर्करयाकृतेश्चा
 सवविशेषे ॥
 शर्करिलः । त्रि० शर्करावतिदेशे ॥

शर्क्या

शर्करायाम् । शाकरे । शर्कराऽस्य
 च । देशे लु विलची चिती लच् ॥
 शर्करी । स्त्री० शर्कर्याम् ॥
 शर्करोदकम् । न० शर्करान्वितपानी
 ये । रस० रसवत० द्र० भा० प्र० ॥ यथा
 ॥ खलेन गीतलेनैव चीलिता शुभशर्क
 रा । एला लवङ्गकरपूमरिचैश्च समन्वि
 ता ॥ शर्करोदकनाम्ने तत्प्रसिद्धं वि
 दुषामुखे । शर्करोदकमाख्यातं शुक्र
 लं शिशिरं सरम् ॥ क्लृप्तं रुच्यं लघु स्वा
 दुवातपित्तासनाशम् । मूर्च्छाहर्दि
 दृषादाहज्वरशान्तिकरं परम् ॥
 शर्कः । पुं० अपानशब्दे ॥ शर्कनम्
 । शृधुशब्दकुत्सायाम् । घञ् ॥
 शर्कञ्जः । पुं० मोषे ॥ शर्कमपान
 शब्दं जहाति । षोडशक् । वात
 शुनीतिजशर्केष्विति खश् । अरु
 हिंषदिति मुम् । जहातिरचान्त
 भावितव्यर्थः ॥
 शर्कनम् । न० गुदशब्दे । पहे ॥
 शर्का । पुं० ब्राह्मणस्योपपदे ॥ न०
 सुखे ॥ चि० तदिति । शृणाल्यशुभ
 म् । शृ० । सर्वधातुभ्योमनिन् ॥
 शर्करः । पुं० बक्षविशेषे ॥
 शर्करा स्त्री० दारुहरिद्रायाम् ॥
 शर्कमिष्टा । स्त्री० दानवेन्द्रस्य हृषपर्व
 षोडशितरि ॥
 शर्क्या । स्त्री० रात्रौ ॥ इ० वाचस्पति
 क्षीपः ॥

शर्करीकः

शर्क्यातिः । पुं० वैवस्वतमनोः पुत्रे ॥
 शर्क्यः । पुं० ईश्वरे । ईशाने । शि
 वे ॥ शृणाति० सर्वाः प्रजाः सह
 रतिप्रणयेसंहारयति वा । शृणाल्य
 सुरान्० भक्तानां पापं वा । शृ० ।
 कृतुशृद्भ्योवः ॥
 शर्करी । स्त्री० निशायाम् । यामि
 न्याम् ॥ स्त्रियाम् ॥ शृणातिचेष्टा
 । शृ० । कृतुशृद्भ्यश्चतिभ्यः घ्व
 रच् । पिप्त्वान्० डीष् ॥ वनिपितु
 ० वनारचेति डीव्री ॥ हरिद्रायाम्
 ॥ वत्सरविशेषे ॥ तत्फलं यथा । क
 चिदूर्ध्वं तिपर्जन्योदेशे संकृन्नमण्ड
 लः । दुर्भिक्षं शर्वरीवर्षे व्यवहारो
 विपर्ययः ॥ ३४ ॥
 शर्करीशः । पुं० निशायतौ । चन्द्रे ॥
 शर्क्रीला । स्त्री० तीमराखे । गण्डासा
 ० सवली० द्र० भा० प्र० ॥ इक्षुष्ये
 सशल्यदण्डे । रायवांस० इ० गौ०
 भा० ॥
 शर्क्याणी । स्त्री० उमायाम् । कात्याय
 न्याम् । गौर्याम् ॥ शर्क्यस्त्री ।
 इन्द्रवरुणभवशर्वत्वादिना० डीषा
 नुकी ॥ शर्क्याणीमध्यमाभिधे । म
 ध्यमेश्वरस्थानइत्यर्थः ॥
 शर्करीकः । पुं० हिंस्रे ॥ खले । शृ
 णाति । शृ० । शृणुहजांद्गुक्चा
 भ्यासस्येति० ईकन्० द्वित्वमभ्यास
 स्यचरुक् ॥

शलाका	शखली
<p>शलः पुं० भृङ्गिणि ॥ चेषप्रभेदे ॥ विधौ । व्रज्याणि ॥ दीर्घायुधे । कु न्ति । विषाङ्कुरे ॥ उष्ट्रे ॥ शय्या स्थान्त्वे ॥ न० श्वाविस्त्रोन्नि शल ल्याम् । शलति ॥ शलति । शल चलने । पचाद्यच् ॥</p>	<p>ईदृ० भा० ॥ शलाकापुरुषः । पुं० वीहानादैव पुरुषेषु ॥ तेषत्रिषष्टिसङ्ख्यापरि मिताः ॥ तत्रद्वादशक्रचवर्तिनः । चतुर्विंशतिर्जिनाः । नववासु देवाः । नववलदेशाः । नवप्रति वासुदेवाः । इति ॥</p>
<p>शलकः । पुं० मकटं । लूतायाम् । मकडो० मकडा० इ० भा० प्र० ॥ शलङ्गः । पुं० लोकापाले ॥ लवणवि शेषे ॥</p>	<p>शलाटः । पुं० शकटपरिमाणे ॥ शलाटुः । पुं० विष्णवे ॥ मूलवि शेषे ॥ चि० चामेफले ॥ शलते । शलचलनसंवरणयोः । पचाद्य च् । षटति । षटगतौ । मृग यादित्वात्कुः । शलखासाषट्छ ॥</p>
<p>शलभः । पुं० कौटविशेषे ॥ पत ङ्गे । इतिविशेषे । टिङ्गी० टी डी० इ० दे० भा० ॥ शलति । शल० । कृष्णशलिकलिगर्दिभ्योऽ भच् ॥</p>	<p>शलाभालिः । पुं० उष्ट्रे ॥ इ० ई० न्द्र ॥ शलालुः । न० सुगन्धिद्रव्यविशेषे ॥ शली । स्त्री० श्वाविधि ॥</p>
<p>शललम् । न० शले । श्वाविस्त्रोन्नि । शलते । शलचलनसंवरणयोः ॥ षष्ठादित्वात्कलञ्चित् ॥</p>	<p>शल्लम् । न० त्वष्टि । बल्लले ॥ शक ले । खण्डे ॥ मत्स्यत्वष्टिः । शल ति । शलचलने । इण्भीकेति कम् ॥ शल्लैः । काष्ठखण्डैरिति वेदभाष्यम् ॥</p>
<p>शलली । पुं० श्वाविधि ॥ शलल मस्यास्ति । इति ॥</p>	<p>शल्लली । पुं० मस्ये । मीने ॥ शल्ली । पुं० मीने ॥</p>
<p>शलली । स्त्री० शलले ॥ गौरादि त्वञ्जातित्वाद्वाङ्गौष ॥</p>	<p>शल्लमलिः । स्त्री० शाल्लमलितरी ॥ शलति । शल० । क्लिप् । मलते । मलधारणे । सर्वधातुभ्यङ्म् । शल्लासीमलित्थ ॥ इ० द्वि० पः ॥</p>
<p>शलाका । स्त्री० शल्ये ॥ मदन द्रुमे ॥ शारिकायाम् ॥ शल्लयाम् कृत्वापञ्चरादिकाप्र्याम् ॥ तिलि इ० भाषा० शरे ॥ शालेय्यकूचिं कायाम् ॥ शलते । शल० । व लाकादयश्चेतिसाधः । धातु मय्यामञ्जनकलिकायाम् । सला</p>	<p>शल्लली । स्त्री० शाल्ललिद्रुमे ॥</p>

शल्य :

शल्यः । पुं० मदनद्रुमे ॥ श्वाविधि ॥
 मृपविशेषे । युधिष्ठिरमातुले ॥
 सोमि ॥ शलाकायाम् ॥ बिल्व
 हृद्ये ॥ मत्स्यविशेषे ॥ न० क्षु
 छि ॥ इषौ । शरी । तीमरे । क
 म्ते ॥ वंशकम्बिकायाम् ॥ पा
 पि ॥ दुः सहे ॥ दुर्वाक्ये ॥
 चास्थि ॥ आयुर्वेदस्याङ्गविशेषे ॥
 यथाहसुश्रुतः । तत्रशल्यं नाम विविध
 ळणकाष्ठपाषाणपांशुलोहलोष्टास्थि
 बालनखपूयास्त्रावान्तर्गभंशल्योद्भ
 वार्थयन्त्रशस्त्रद्वाराग्निप्रणिधानव्रण
 प्रिनस्यार्थश्चेति ॥ पुं० न० शङ्खी
 । तीमरे । सेल इ० भा० ॥ शल
 ति । शलगती । अघ्न्यादित्वाद्य
 त् ॥ यदा । सानसिबर्णसीत्या
 दिनाशलेर्यः ॥

शल्यकः । पुं० मदनद्रुमे । राटे
 ॥ श्वाविद्यदृशेस्थूललोमवतिप्रा
 णिविशेषे ॥ तन्मांसगुणास्तु । श
 ल्यकः श्वासकासास्रशोषदोषत्र
 यापहः । इति ॥

शल्यकण्टकः । पुं० शल्यकी ॥
 शल्यलोम । न० शलल्याम् ॥
 शल्यहृत् । चि० ब्रह्मचिकित्सकी ।
 शल्यहर्त्तरि ॥

शल्यारिः । पुं० धर्मपुत्रे । युधि
 ष्ठिरे ॥

शल्यः । पुं० भेके ॥ न० त्वचि ॥

शवपादपः

शल्यकः । पुं० शोणसृक्षे ॥ न० त्वचि ॥
 शल्यकी । स्त्री० श्वाविधि ॥ शल्य
 मृगे । अस्यामांसगुणायथा । श
 ल्यमांसं गुणस्निग्धं शीतलं कफपित्त
 जिदिति ॥ द्रुमविशेषे । गजभ
 द्यायाम् । सुवहायाम् । अस्या
 गुणास्तु । शल्यकोतुवराशीतापित्त
 श्चिष्मातिसारजित् । रक्तपित्तव्रण
 हरीपुष्टिकृत्समुदीरितेति ॥ सल
 ति । षलगती । क, न् । पृषाद
 रादिः । गौरादिः ॥ सत्कृत्यल
 क्यते । लकचास्वादने । क, न् ।

शल्यकीद्रवः । पुं० शिवादि ॥

शल्यः । पुं० शलाकायाम् ॥

शवः । पुं० कुक्ष्ये । शवः । शवः ।
 न० ताये । शवः । शवः ।
 पचाद्यच् ॥

शवकास्यः । पुं० कुक्ष्ये ।

शवयानम् । न० काष्ठमत्ते । शवव
 हनार्थं खट्वायाम् ॥

शवरः । पुं० अरण्यवरेस्त्रेच्छविशेषे ॥
 अस्त्र । पानीये ॥ शङ्करे । शा
 स्त्रविशेषे ॥ हस्ते ॥ न० जले ॥

चिचि ॥ धीवानां व्रतविशेषे ॥

शवति । शव० बाहुलकादरः ॥

शवरातिश रा० । कः ॥

शवरथः । पुं० शवयाने । अरथी०
 इ० भा० ॥

शवपादपः । पुं० लोधि ॥

शश :

शशरक्षीघ्नः । पुं० श्वेतक्षीघ्रि ॥
 शशरालयः । पुं० पक्ष्मि । भिक्षया
 मे ॥ शशरगृहे । शशरान्तोत्तम
 वराः । तेषामालयः ॥
 शशरावासः । पुं० शशरालये । शश
 राशामावासः ॥
 शशरी । स्त्री० शशरभार्याद्योम् ॥
 शशलः । पुं० शशले विभे । कर्बु
 रेषर्षे ॥ चि० तद्वर्षयुक्ते ॥ प
 श्यौष्ठमध्यम् ॥
 शशलमा । पुं० विचित्रतायाम् ।
 शशलस्यभावः । पृथ्वादिस्वादिम
 निच् ॥ वर्षावाचकत्वात् । वर्ष
 दृष्टादिभ्यद्भतिवा । इमनिच् ॥
 शशली । स्त्री० शशलवर्णायंगवि ॥
 शशलयोगादन्यते । डीष्
 शशः । न० शले । प्रत्ययति । ट्
 शोश्रिष्ठे । श्वेः संप्रसारणश्च ल्य
 मुन् । शशसी० शशांसि० श्वत्यादि
 वे।ध्यम् ॥
 शशसानः । पुं० पथि ॥ शशति०
 शशतेवा । शशती । रुन्दस्यसान
 च् शशुभ्याम् ॥
 शश्वम् । न० शशकर्मणि ॥
 शशः । पुं० शैले ॥ क्षीघ्रे ॥ प
 शुविशेषि । शशके । क्षीमकर्णे ।
 शनाखौ । सख्या० इ० भा० ॥
 शस्यमांसगुणायथा । शशः शीतो
 लघुर्माहीरुषः स्वादुः सदाहितः

शशधरः

। शशिकृत्कफपित्तघ्नोवातसाधार
 यः श्युतः ॥ श्वरातीसारशोषा
 स्र श्वासाभयहरश्चसः । अपिच
 । निरक्षयज्ञप्तं पलमेवशाशंसहिङ्गुना
 ज्ये नक्तं सुपाकम् । ससैत्थवंधूक
 नदत्तवासं करोति कोष्ठाग्निमतिप्र
 काशं ॥ शशादिमांसानि विष्णुविप्र
 दियानीत्याह । मार्गमांसं तथा
 श्वागंशाशंसमनुयुज्यते । एतानि
 हिप्रियाणिस्युः प्रयोग्यानि वसुध
 रे । इत्येकादशीतत्त्वम् ॥ चतुर्वि
 धपुरुषान्तर्गतपुरुषविशेषि । तल्ल
 लणं यथा । मृदुश्चमसुशीलः क्षी
 मलाङ्गः सुश्लेशः सकलगुणविधो
 नः सत्यवादीशशोयमिति ॥ चन्द्र
 चिन्दे ॥ शशति । शशभ्रुतगतौ
 । चच्
 शशकः । पुं० शनाखौ । शशे ॥
 शशघातकः । पुं० श्शने । वाजइ०
 भा० प्र० ॥
 शशघ्नी । स्त्री० शकुन्याम् । शशंह
 न्ति । अमनुष्यकर्तृकद्रुतिइन्तेष्ट
 क् । डीष् ॥
 शशधरः । पुं० विधौ । चन्द्रे ॥
 यथा । विलोक्यवदनश्रयं शशधरो
 क्रियापाण्डुरः कुषीकमलकीरकः
 स्फुटतिवक्षसासांप्रतम् । रुदन्ति
 तुहिनफ्ललाद्भवदलानिदन्तच्छदं
 प्रियेकथयजायतांसपदितन्विमूकः

शशाङ्गुली

पिकः । शशाङ्गधरोधारकः क
पूरे ॥

शशपानतीर्थम् । न० तीर्थविशेषि ॥

शशप्रतकम् । न० स्तनादिस्थनखा
घाते ॥

शशभृत् । पुं० विधौ । चन्द्रे ॥ शश
विभक्तिः । ङुभृञ् । क्तिप् ॥

शशलीम । न० शशीर्षे ॥ शशाङ्गुली
म ॥

शशविन्दुः । पुं० वासुदेवे ॥ राजा
क्षरे । चिचरयपुत्रे ॥ चन्द्रे ॥ श
शशविन्दुस्त्वम्लक्ष्यमक्ष ॥

शशशिविका । स्त्री० जीवन्त्याम् ॥

शशाङ्गुली । स्त्री० गङ्गायमुनयोर्मध्य
देशे । अन्तर्वेद्याम् ॥ इ० मुद्रित
चि० शेषः ॥

शशाङ्कः । पुं० चन्द्रमसि । कपूरे ॥

शशाङ्कमूर्तिः । पुं० चन्द्रे ॥ शशा
ङ्कामूर्तिर्यस्या ॥

शशाङ्गुली । स्त्री० कर्कटीप्रभेदे ।
बहुफलायाम् । तण्डुल्याम् । अ
स्याः पर्यायायथा । शशाङ्गुलीब
हुफलातण्डुलीश्चसम्भवा । ङु
द्रोन्मालीमशफलाधून्नावतफलात
या ॥ अस्याः गुणाः । शशाङ्गुली
तिक्तकटु, अकीमलाकडुम्नयुक्तामधु
राकफापहा । पाकेतुसान्नामधु
राविदाहकृत्कर्फ तुशुष्कारुचिक
चदीपनी ॥

शशी

शशादः । पुं० विकुक्षिसंज्ञके० राज
विशेषि ॥ श्येने ॥

शशादनः । पुं० श्येनपक्षिणि ॥ श
शमत्ति । अद् ॥ ल्युः । ल्यु
ट्० युञ्वा ॥

शशिकला । स्त्री० अतिशकरो १५ छ
न्दोविशेषि ॥ तल्लक्षणात् गुरुनिध
नममुलघुरिहशशिकला । यथा ।
मलयजतिलकसमुद्रितशशिकला०
ब्रह्मयुवतिलसदलिकगगनगता स
रसिजमयनहृदयसलिलनिधिं व्यत
नुतविततरभसपरितरलम् ॥ शशि
नः षोडशशिशे ॥

शशिकान्तः । पुं० चन्द्रकान्तमणौ ॥
न० कुमुदे । कङ्कारे । कौरवे ॥ चि०
चन्द्रसमे ॥

शशिदेवः । पुं० रत्नदेवे ॥

शशिध्वजः । पुं० भङ्गटपुरनृपे ॥ क
स्त्रिपुराणस्य २५ अध्यायप्रसिद्धे ॥

शशी । पुं० हिमांशौ । चन्द्रे । नक्ष
त्रेशे ॥ नक्षत्राणामध्येशशीविष्णो
विभूतिः । सचजलमयः । यथा
। सलिलमयेशशिनिरवेदीधितयो
मूर्च्छितास्तमोनैशम् । क्षपयन्तिद
र्पणोदरनिहिताइवमन्दिरशान्तद्व
ति ॥ वर्षवृत्तप्रभेदे । नरेन्द्रोयदि
ध्यात् । शशीकथ्यतेतत् ॥ यथा ।
जनानन्दकन्दः प्रियसाम्, कुन्दः
॥ षण्माचस्यद्वितीयप्रभेदे ॥ ५५०

शशिशर्मा

॥ अर्धद्वजविशेषि ॥

शशिशर्मा । न० सुक्तायाम् ॥ कुमुदे

॥ चि० चन्द्रसमदोषियुक्ते ॥

शशिशर्मा । स्त्री० ज्योत्स्नायाम् ॥

शशिशर्मा : । पुं० चन्द्रशेखरे । शिवे ॥

शशिलेखा । स्त्री० चन्द्रमसः कला

याम् । इन्दुलेखायाम् ॥ गुड

च्याम् ॥ वाकुच्याम् । सोमराज्याम्

॥ चन्द्रलेखाभिधेवृत्ते । रसालायाः

प्रभेदे । यथा । शर्कराशुभयुक्ते न

मृतदुग्धवृत्तेन च । पटपूताशिवरि

षोशशिलेखेति कौत्सिता ॥ शशि

लेखाहिमावल्यारुच्याः पुष्टिप्रदालघु

। घातपित्तहराश्चेष्टामहादाघविना

शिनो ॥

शशिलेखिका । स्त्री० शशिलेखाया
म् ॥

शशिवदना । स्त्री० गायत्रीकन्दः ६

प्रभेदे ॥ शशिवदनाम्यौ ॥ यथा ।

शशिवदनानां ब्रजतरुणीनाम् । अ

धरमुधोर्मिमधुरिपुरैः कृत् ॥ चन्द्र

सममुखायां विधिति ॥

शशिवाटिका । स्त्री० धुननंवाशाम् ॥

शशिशेखरः । पुं० ईश्वरे । चन्द्रमौ

लौसदाशिवे ॥ बुधभेदे । चक्रसंखरे

। वज्रकपालिनि । वज्रटोके ॥

शशिशर्मा । न० शशिलामनि ॥ शश

स्यजर्णाः शशिशर्मा । शशिशर्माकार

शंकरणमिति चन्द्रगोमिलिङ्गानुशा

शस्तकेशकः

सनात् क्लीबत्वम् ॥

शस्तकः । अ० आत्मप्रश्ने मङ्गले ॥

पुराकल्पे ॥ सदार्थे । निष्पे । नि

रन्तरे ॥ आभीक्ष्ये ॥ पुनरर्थे ॥ अथ

तिशयनं वा । शशः । बाहुबलात्

वत् ॥ सदार्थे ॥

शष्कुलः । पुं० छित्तौ । करञ्जे ॥

शष्कुली । स्त्री० पिष्टविशेषि । सीहाली

तिख्याते ॥ यथा । समितावाघृता

क्तायासीत् पूर्णत्वात् च विलयेत् । आ

ज्येतां भवयेत् सहाशष्कुलीफेनिका

गुणा । कर्णरश्मे ॥ यथा कर्णशष्कु

ल्यवच्छिन्नं न भवत्येवमिति ॥ सौ

री० इ० भा० प्र० मत्स्ये ॥ तद्गुणाय

था । शष्कुलीयाहिषीहृद्यामधुरा

तुषरास्मृता । गौरादित्वान्ङीष्

शष्पम् । न० नवीनदृषे । बालदृषे

॥ पुं० प्रतिभाहारी ॥ शस्यते शु

ष्यति वा । शसुहिंसायाम् शुष

शेषणे वा । स्वप्नशिल्पशष्पेति पो

निपातनात् षत्वञ्च ॥

शसनम् । न० परम्पराके । यद्वाथ

पशुहनने । शसुः । भावे ल्युट् ॥

शस्तम् । न० श्वः श्रेयसे । शिवे ।

क्षमे । चि० कल्याणयुक्ते ॥ स्तुते

॥ प्रशस्ते ॥ शस्यते स्म । शंसुस्तुती

। कर्मणि क्तः ॥

शस्तकम् । न० अङ्गुलिबाधे ॥

शस्तकेशकः । चि० प्रशस्तकेशवात्

शस्त्रकोशतः :

शस्त्राङ्गः । त्रि० रम्यतनौ ॥ शस्तान्य
ज्ञान्यस्य ॥ पुं० अतीतकल्पार्हहे
दे ॥

शस्त्रम् । न० लोहे ॥ तीक्ष्णायसेः अ
स्त्रे । आयुधे ॥ शस्त्राखर्षुवामु
क्तैरित्यादौशस्त्रास्त्रयोर्भेदउक्तः ।
तथाहि । येनकरधृतेनहन्यतेतच्छ
स्त्रंअस्यादि । येनप्रक्षिप्तेनहन्यते
तदस्त्रंकाण्डादिभूत्यनयोर्भेदः ।
अपिच । अस्त्रमन्त्राभिमन्त्रितम्०
शस्त्रं तदितरदिति ॥ शस्यतेऽनेन ।
शसुहिंसायाम् । दास्तीतिष्टृन् ।
सर्षधातुभ्यङांतवा ॥ अमिचिमि
दिशसिभ्यः क्लोवा ॥ अप्रगौतक
गजाति ॥ होत्रादिनाशंस्त्रमानु
खर्थः ॥ अप्रगौतमन्त्रसाध्यायांस्तु
तौ ॥ अप्रगौतमन्त्रसाध्यगुणनिष्ठगु
णाभिधानंशस्त्रमितियाजकामांश्व्य
वहारः ॥ पुं० खड्गे । तरवारी ॥

शस्त्रकम् । न० अयसि । लोहे ॥ श
स्यतेनेन । शसेः ष्टृन् । स्वार्थे
कः ॥

शस्त्रकर्म । न० वीद्यानांप्रधानेकर्म
विशेषे ॥ तदष्टविधंभवति । यथा
। कृद्यं० भेद्यं० लिख्यं० वेध्यं० मेध्यमा
हार्यं० विस्राव्यं० सीव्यमितभेदे
दात् ॥

शस्त्रकोशतः । पुं० महापिण्डीत
रौ ॥

शस्यम्

शस्त्रजीवी । पुं० शस्त्राजीवे ॥
शस्त्रधारणजीवकः । पुं० शस्त्राजीवे ॥
शस्त्रपाणिः । पुं० अस्यादिशस्त्रहस्ते
॥ आततायिविशेषे ॥

शस्त्रभृत् । पुं० शस्त्रधारिणि ॥
शस्त्रमाण्णः । पुं० असिधावके ।
शाणाजीवे ॥ शस्त्रंमाष्टिं । मृजुशु
द्धौ । कर्मण्यण् ॥

शस्त्रशास्त्रम् । न० अथर्ववेदस्योपवे
दे ॥

शस्त्रहतः । त्रि० शस्त्राघातेनमृते ॥

शस्त्रहस्तः । त्रि० शस्त्रपाणौ ॥

शस्त्राजीवः । त्रि० काण्डपृष्ठे । आ
युधीये । ० आयुधिके ॥ शस्त्रमाजी
वति० उपजीवति । जीव० । कर्म
ण्यण् ॥

शस्त्राभ्यासः । पुं० शस्त्रशिक्षायाम् ॥

शस्त्रायसम् । न० पिण्डायसे । इस्
पात् इ०भा० ॥

शस्त्री । त्रि० शस्त्रविशिष्टे ॥

शस्त्री । स्त्री० कुरिकायाम् ॥ ष्टृन्ः
षित्वान्ङीष् ॥

शस्यम् । न० वृक्षादिफले ॥ शंस्यते ।

शसु० । तस्मिंशसिचतौतयत् ॥

तालव्याअपिदन्त्याअशस्यशूकरपां

शशः ॥ चेषधान्ये ॥ यथा । शस्यं

क्षेत्रगतंप्राहुः सतुषंधान्यमुच्यते

। आमंबितुषमित्युक्तंस्त्रिभ्रमन्नमु

दाहृतमितिस्रुतिः ॥

शाक :

शस्यध्वंसी । पुं० तुन्नवृक्षे । नन्दीद्व
मे ॥ वि० शस्यनाशके ॥

शस्यमञ्जरी । स्त्री० कण्ठशे । अभिन
वनिर्गतधोन्यादिशीर्षके ॥ शस्य
स्यमञ्जरी ॥

शस्यशुकम् । न० यवाद्ययो । किंश
री ॥ शस्यस्यशुकम् ॥

शस्यसंवरः । पुं० अश्वकर्षे । साल
वृक्षे ॥ शस्यैः संव्रियते । वृज्० ।
अप् ॥

शस्यसंवरणः । पुं० दीर्घपर्ये । अ
श्वकर्षे । अरणद्रुमे ॥

शस्यात् । वि० शस्यभक्षके ॥

शस्यारुः । पुं० शमीरे । अल्पशमीवृक्षे ॥

शंशपः । पुं० अमसे ॥ शंशपायावि
कारः । अज् । देविकाशंशपेत्या
त्वम् ॥

शंशपायनः । पुं० मुनिविशेषे ॥

शाकः । पुं० द्वीपविशेषे ॥ शाकेशाक

द्रुमस्तुङ्गः शाकसंज्ञानिवन्धनद्रुत्यु

क्तः ॥ कर्कशपत्रमहतिद्रुमे । क्र

कचपत्रे । शरपत्रे । श्रिष्ठकाष्ठे ।

स्थिरसारे ॥ शक्तौ ॥ नृपविशेषे ॥

युधिष्ठिरविक्रमादित्यशालिवाहना

दिशकनरपतीनामतीताम् ॥ बवं

रे । गोयानाख्ये ॥ पुं० न० हरि

तके । शाकभात्रे ॥ मण्डूकपर्णी

पालङ्क्याचिह्निकाचाप्यपीदका ।

चाङ्गे रौहिलमोचाचकलम्बीशाकजा

शाक :

तयः ॥ वास्तुके ॥ पत्रपुष्पादिषु ॥

तत्रपत्रनिम्बादेः ० पुष्पकोविदा

रादेः ० आदिपदात्फलंवात्तिका

देः ० मूलमूलकादेः ० कन्दः

शूरादेः ० अङ्गुरीवशादेः । आ

हच । मूलपत्रकरीरायफलकन्दा

धिरुठकम् । त्वक्पुष्पकवकाश्चैव

शाकंद्शविधंस्मृतम् ॥ अधिरुठकं

तालवीज्राङ्गुरास्थिमज्जादीतिगौ

डाः । अन्येतुचे चोद्धृतस्यफलम्

लादेः स्वेदान्नवीङ्गिन्नानङ्गुरान्मन्य

क्ते ॥ शक्यते ० शक्तौत्यनेनवाभोक्तु

म् । शक्तुः । अज् ॥ यहा । श्य

ति । शीतनूकरणे ॥ बाहुलकात्

कन् ॥ भावप्रकाशितुः षड्विधंशाक

मुक्तम् । यथा । पत्रपुष्पफलना

लंकन्दसंस्वेदजंतया । शाकं षड्वि

धमुद्दिष्टं गुरुविद्याद्यथोत्तरम् ॥ अ

थैतेषांगुणाः । प्रायः शोकानिस

वाणिविष्टम्भोनिगुरूचिच । रूक्षा

णिवहुवर्चासिसृष्टविण्मारुतानिच

॥ शाकंभिनत्तिषपुरस्थनिहन्तिने

चवर्णं विनाशयतिरक्तमथापिशुक्र

म् । प्रज्ञाक्षयंप्रकुरुतेपक्षितघ्ननूतं

हन्तिस्मृतिंगतिमितिप्रबदन्तितज्

ज्ञाः ॥ शाकेषुसर्बेषुवसन्तिरीगा

स्तेहेतवेदिहविनाशनाय । तस्माद्गु

धः शाकविबर्णनञ्चकुर्यात्तथा

स्तेषुसएवदीषः ॥ अपिच । सामा

शाक :

न्यायेष्वेवाध्यानिशाकनिम्दावर्षा
सिद्धि । विशेषस्तत्रतेषान्तुतत्रतत्र
निरूपितः ॥ शाकपाकविधयं
था । हिङ्गुजीरयुतेतै क्षीपिपेष्ठाकं
सुखण्डितम् । लवणस्राद्रं चूर्णा
दिसिद्धे हिङ्गुदकं क्षिपेत् ॥ इत्ये
वं सर्वं शाकानां साधनेभिहितवि
धिः ॥ वास्तूकं काकमाचीसुतसुड
क्षीयः पुनर्नवा । केचुक्नाशि
कापाठातस्यन्तेऽम्नेनतदुधैः । का
कमदीयमेथीचपुत्राटचणकोद्भवम्
। रसाद्रंस्वस्वरहितं पक्वं सम्यक्
चक्षयैः । एषं वार्त्तिककूप्याण्ड
पटोलादिफलैष्वपि । तलनेविधि
रुद्दिष्टीविशेषायः सकथ्यते ॥ त
प्तैतैलेक्षिपेष्ठाकं वास्तूकादिमुख
ण्डितम् । लवणं तीयमस्रसृक्षि
प्तंसिद्धेऽर्द्धमाचकम् ॥ सधान्यवेश
नेतक्रेगालितं क्षयितं क्षिपेत् ॥ त
तः शुद्धीजीरकसृक्षिपेहिङ्गुदकं
क्षिपेत् ॥ इत्येवंपरस्यापिषणं
स्करणं यदि । तत्सर्वं स्वच्छयादे
यं वर्णं कृतं प्रथमं स्मृतम् ॥ एषं
यत्क्षयितं शाकं कषासं कटुतिक्तक
म् । तदुष्णं नास्वनापूर्वं तक्रोणतद
नन्तरम् । तप्ततैलेषिनिः क्षिप्य
रभयैश्चयथेच्छया । वर्णं स्करकथे दे
यं कुङ्कुमं रक्तचन्दनम् । ताम्बूलं व
चयद्युक्तं तत्रतत्रप्रयोजयेत् ॥

शाकम्भरीयम्

शाकचुक्रिका । स्त्री । चिन्तायाम् ॥
शाकटः । पुं । शकटबोटारि ॥ श्ये
प्रातके । बहुवारके ॥ चि । श
कटश्चेदमित्यर्थः । शकटापकरणे
॥ शकटं वहति । शकटादण् ॥
शकटवाह्यभारे ॥ शकटेन उच्यते
। शेषद्वयम् ॥
शाकटाख्यः । पुं । धवसृक्षे ॥
शाकटायनः । पुं । मुनिविशेषि ॥
शाकटिकः । चि । शकटेन यमनक
र्त्तारि ॥ शकटेन चरति । मच्छति
। चरतीति ठक् ।
शाकटीनः । पुं । विश्रित्तुलाप
रिमाणे । भारे । चाचिते । श
लाटे ॥
शाकतरुः । पुं । शाकसृक्षे । सा
गौ न । इ । भा । ॥ शाकाख्य
तरुः ॥
शाकपत्रकः । पुं । शियो ।
शाकम्भरी । स्त्री । चण्डाम् । दु
र्गायाम् ॥ शाकैर्भरणत्पोषणा
त् ॥ तस्याः स्थानं हिमाद्रेः प्र
त्यस्तपर्वते प्रसिद्धम् ॥ तीर्थवि
शेषि ॥
शाकम्भरीयम् । न । सांभर । इ ।
भा । प्र । लवणविशेषि । अस्त्रप
र्यायगुणायथा । शाकम्भरीयं कथि
तं गडाख्ये रोमकंतथा । गडाख्यं
लघुवातघ्नमस्युष्णं मेदिपित्तलम् ।

शाकश्रेष्ठा

तीक्ष्णव्यवायिसूक्ष्मस्राभिष्यन्दिक
टुपाकिच ॥

शाकयोग्यम् । न० धान्याके ।

शाकराट् । पुं० वास्तूके ॥

शाकराजः । पुं० वास्तूके

शाकरण्डः । पुं० यन्त्रिफले ॥

शाकलः । पुं० उदीच्ययामे ॥ वा
हीकयामे ॥

शाकल्यः । पुं० ऋषिविशेषे ॥ श
कलस्यगीत्रापत्यम् । गर्गादित्वा
द्यञ् ॥

शाकमालीयः । पुं० ब्रह्मयष्ट्याम् ॥

शाकबिल्वः । पुं० वास्तूके ।
शाकबिल्वकः । पुं० वास्तूके ॥

शाकवीरः । पुं० जीवशाके ॥ पुन
नंवायां ॥

शाकहृद्यः । पुं० शाके । खरप
त्रे । अर्जनीपमे । क्रकचपत्रे ॥

शाकशाकटम् । न० शाकश्रेष्ठे ॥

शाकानां भवनङ्घ्रिचम् । भवने
चैत्रेशाकटशाकिनावितिशाक-
टः ॥

शाकशाकिनम् । न० शाकशाकटे ॥

शाकानां भवनङ्घ्रिचम् । भवने
चैत्रेशाकटशाकिनावितिशाकि-
नः ॥

शाकश्रेष्ठः । पुं० न० वास्तूकशाके ॥

शाकश्रेष्ठा । स्त्री० जीवश्याम् । वा
स्तूके ॥ डीडोचुपे ॥

शाकिनौ

शाकाख्यम् । न० पत्रपुष्पादौ । य
था । मूलपत्रकरीरायफलकन्दा
धिरूठकम् । त्वक्पुष्पकवकश्चे
तिशाकं दशविधं स्मृतम् ॥ पुं०
शाकहृद्ये । अतिपत्रे । श्रेष्ठका
ष्ठे । स्थिरसारे । गृहद्रुमे । सा
गान्द्रु० गौ० भा० ॥

शाकाङ्गम् । न० मरिचे ॥

शाकाम्लम् । न० वृक्षाम्ले ॥

शाकाम्लभेदनम् । न० चुक्रे । का
ञ्चिकप्रभेदे ॥

शाकालाङ्गुः । स्त्री० राजतुम्बाम् ॥

शाकिनम् । न० महच्छाकवति ।
महच्छाकं शाकी० तद्वति ॥ मत्व
र्येपामादिस्वान्नः । शाकोपलालो
दद्रुणाङ्गस्त्वष्ट्र ॥

शाकिनौ । स्त्री० दुर्गायाश्नुषरीवि
शेषे ॥ शाकयुक्तायां भूमौ ॥ यथा
। शकटः शाकिनीगाविजालमस्य
न्दनंशनम् । अनूपं पर्वतीराजाटु
भिन्नेन वृक्षयः ॥ शकटो धान्या
दिवहनहारिणोपजीव्यः । पत्रपुष्प
फलादिषड्विधशाकयोगात् ० शा-
किनौ० गृहशटिका० शाकाद्या
हरणेन । गावि । दुग्धादिना ।
जालं । मत्स्याद्याहरणेन अत्यन्त-
मंस्वस्थानाऽऽत्याग० ऋषादिलः भेन०
व्याधिक्थनिवृत्त्याच्च । वनंफलपु
ष्पाद्याहरणेन । अनूपं बहूदकदे

शाक्त :

श :• समृच्चालशालकाद्याहरणे
न । पर्वतगैरिकमृदाद्याहरणेन ।
राजाभैक्षादिनेत्यर्थः ॥

शाकी । पुं० महच्छाकी ॥

शाकुनः । पुं० न० पशुपत्यादिरूप
शकुनद्वारामनुष्यशुभाशुभनिश्चय
करयन्ते । वसन्तराजादौ ॥

शाकुनिः । त्रि० पक्षिजीविनि ॥

शाकुनिकः । पुं० जीवान्तके । पक्षि
हन्तरि । शकुनान् हन्ति । पश्चिम
त्ये । त्यत्रपर्यायस्यापि यद्दृष्टव्यम् ॥

शाकुनेवः । पुं० दुष्ट, खे । पिङ्गले ।
सुद्रपंचके । शकुनेरपत्यम् । शुभा
दित्वाङ्ठक् ॥

शाकुन्तलेयः । पुं० भरते । शकुन्तला
यात्रपत्यम् । स्त्रीभ्यं ठक् ॥

शाकुलिकः । पुं० मातृश्लोकविशेषि ।
शकुलान् हन्ति । पश्चिमत्येति
ठक् ॥

शाकरः । पुं० अनडुहि ॥

शाक्तः । त्रि० सर्वदेवमय्याः शक्तेरु
पासके ॥ शक्तिर्देवतास्य । सास्यदे
वतेत्यर्थः ॥ यथा । शाक्तः एव हि जाः
सर्वे न शैवान् च वैष्णवाः । उपासते
यती देवीं गायत्रीं परमाक्षरीम् ॥ श
क्त्युपासनान्तरं मन्थीपासननिषि
ध्ययथा । अस्यास्याराधनं कृत्वानान्य
स्याराधनं चरेत् । अन्यस्य स्मरणं
हे विद्ये गिनी प्रापमात्मभेतिदितिग

शाक्यमुनिः

वस्यतन्मम् ॥ देवीभक्तापराधदुःख
दातृत्वमुक्तं मुण्डमालातन्त्रे ।
शाक्तान् हिंसन्ति गर्जन्ति नन्दन्ति
बहुत्रल्पकाः । छिनत्ति तेषां देवे
शीशिरांसि हरवत्समेति । गर्ज-
न्ति । कुप्यन्ति युध्यन्ति वेत्यर्थः ॥

शाक्तिकः । त्रि० शक्त्युपजीविनि ॥
शक्त्या जीवति । वितनादित्वाङ्ठ-
ञ् ॥

शाक्तीकः । त्रि० शक्तिहेतिके । श
क्तियोधिनि ॥ शक्तिः प्रहरणम
स्य शक्तियष्ट्येरीकक् ॥

शाक्यः । पुं० बुद्धिः ॥ शक्तीऽभिज
नोस्य । शण्डिकादिभ्योऽज्यः ॥
शाक्यमुनी । भीमवन् ॥

शाक्यमुनिः । पुं० शौद्धोदनौ ।
मायादेशीसुते ॥ शक्तीऽभिजना
ऽस्य । शण्डिकाऽभ्योऽज्यः ॥ य
द्वा । शाक्यवृक्षप्रतिच्छन्नं वासं यस्या
ञ्चक्रिरे । तस्यादिच्चाकुर्वशास्त
शाक्या इति भुवि स्मृताः इति मुन्द
रानन्दचरितागमे ॥ अयमर्थः ।
केचन च्चक्रवर्तुः कुवश्या राजपुत्राः पि
त्रावनशासाय दत्ताज्ञाः गीतमवंश
स्य कपिलस्याश्रमे । शाक्ये च्चक्रवर्तुः
तिष्ठत वन्त इति हेतौ स्त शाक्याः ।
शाकेभवाः । दिगादित्वाद्यत् । त
द्दंशावतीर्थीमुनिः । शाक्यस्या
सौमुनिश्चेति । शाक्यमुनिः ॥

शाखानगरम्

शाक्यसिंहः । पुं० सर्वाथसिन्धे ।
 शाक्यमुनी ॥ शाक्यः सिंहद्वय ।
 उपमितं व्याघ्रे तिसमासः ॥
 शाक्री । स्त्री० दुर्गायाम् ॥
 शाखः । पुं० छिन्नी । करञ्जे ॥
 शाखा । स्त्री० पञ्चान्तरे ॥ बाही ॥
 यन्यभेदे ॥ अन्तिके ॥ दुर्माङ्गे ।
 लतायाम् ॥ वेदभागे । ऋग्वेदादिक्र
 मेकवेदोद्यत्वारः । तत्रैकविंशति
 शाखाऋवः । नशाधिकशतशाखा
 यजुषः । सहस्रशाखाः साम्नः ।
 पञ्चाशच्छाखाः अथर्षणस्य । अतीतां
 कृन्दोगपरिशिष्टे । स्वशाशाश्रय
 मुत्सृज्य परशाखाश्रयस्ययः । कर्तुं
 मिच्छति दुर्मेधामेघंतत्तस्ययत्कृत
 म् ॥ यन्नाम्नांतस्वशाखायांपारक्य
 मश्रिगेधियत् । विहङ्गिस्तदनुष्ठेय
 मग्निहेचादिकर्मवदिति ॥ बह
 ल्यं बास्वगृह्णीतां यस्ययत्कर्मकीर्त्ति
 तम् । तस्य तावतिशास्त्रार्थे कृते स
 र्वं कृतं भवेदिति तलापि विशेषः ॥
 शाखति । शाखुव्याप्तौ । पचाद्य
 च् । टाप् । यहा । श्रुतेऽस्यांप
 क्षी । शीङोऽस्वस्यत्पत्र० वृक्षावयव
 आचेतिदशपाद्यनुसारिणः ॥
 शाखाकण्टः । पुं० स्रुहोवृक्षे ॥
 शाखानगरम् । न० यन्मूलनगरादन्य
 त्पुरं० तस्मिन् । मुख्यपुराभ्यर्षपु
 रे । अभिष्यन्दिरमणे । यथा ।

शाखिः

आरभ्यमूलनगरादपरंनगरं द्विषत् ।
 तदभिष्यन्दिरमणं शाखानगरमित्य
 पीतिशब्दरत्नावली ॥ तरुस्थानी
 यस्यमूलनगरस्यशाखेवनगरम् ॥
 शखापित्तम् । न० पाणिपादांसमूल
 दाहे ॥
 शाखापुरम् । न० शाखानगरे ॥ शा
 खेषपुरं ॥
 शाखामृगः । पुं० कपौ । वलीमुखे
 । वानरे ॥ शाखाचरोमृगः पशुः
 । शाक्यपार्थिशादिः ॥
 शाखामृगाधिपः । पुं० सुयीषी । शा
 खामृगायामधिपः ।
 शाखाम्ना । स्त्री० वृक्षास्त्रायाम् ॥
 शाखारण्डः । पुं० स्वशाखांपरित्य
 ज्यशाखान्तराध्ययनकर्त्तरि । अ-
 न्यशाखके । स्ववेदशाखामुत्सृज्या
 परशाखाश्रयकर्मकुर्षाणे ॥
 शाखारथ्या । स्त्री० षोडशहस्तप्रस्थ
 पथि । यथा । धनूंषिचैवचत्वा
 रिशाखारथ्यास्तुनिर्मिताः । चि
 करामोपरथ्यास्तुदिकराप्युपरथ्य-
 का ॥ इतिदेशीपुराणम् ॥
 शाखालः । पुं० बानीरवृक्षे ।
 शाखाशिखा । स्त्री० मूलादारभ्या
 यंयावद्० गतायांलतायाम् । अ
 वरोहे ॥
 शाखिः । पुं० तरुष्के । तरुकस्ता
 न्० वृ० भा० प्र० देशे ॥ शा

शाङ्करी

खृ० । इन् ॥

शाखी । पुं० पादपे ॥ वेदे ॥ तुरु
ष्काख्यजने ॥ राजभेदे ॥ शाखा
ऽस्रास्ति । ब्रीह्यादिस्वादिनिः ॥
यथा । अत्रश्याशाखति । शाखु०
। आवश्यकेतिषिनिः ॥

शाखाटः । पुं० सहोडा इ० भा०
प्र० वृक्षे । पीतफले ॥ यथास्यपर्या
यगुणाः । शाखाटः पीतफलको
भूतावासः स्वरच्छदः । शाखा
टारक्तपित्तार्शोवातश्चे घ्रातिसारजि
दिति ॥

शाखाटकः । पुं० शाखाटे ॥

शाङ्करः । पुं० बलीवर्हे ॥ न० छन्दो
भेदे ॥ त्रि० शङ्करसम्बन्धिनि । मा
हेश्वरे । शङ्करप्रोक्ते ॥ यथा । आ
गमेत्तविधिं हित्वायः श्राद्धं कुरुते
नरः । श्राद्धं तद्विफलं सौपिपित्तभि
र्नरकं व्रजेत् ॥ तत्तौयं शीघ्रितसमं
पिण्डो मलमयो भवेत् । तस्मान्मर्त्यः
प्रयत्नेन शङ्करमतमाश्रयेत् ॥ शङ्क
रस्यायम् । शङ्करेण प्रोक्तं वा । अ
थ ॥

शाङ्करिः । पुं० स्कन्दे । गणेशे ॥

शाङ्करी । स्त्री० देवीविशेषे । श्रीगि
रौशाङ्करीस्मृतेति देवीशाङ्करीतुम
हाकाली । इति च देवीगीता । अथ
शाङ्करीशाङ्करीर्व्यख्येन पाठो गौता
यां विध्यः ॥

शाठ्यम्

शाङ्कुची । स्त्री० शङ्कुयादसि ॥

शाङ्किकः । पुं० काम्बविके । शङ्कव
लयादिकर्त्तरिजातविशेषे ॥ शङ्कः
शिल्पमस्य । शिल्पमिति ठक् ॥

शाङ्कुष्ठा । स्त्री० गुम्फायाम् ॥ इ० र०
माला ॥

शाटः । पुं० वस्त्रविशेषे । शाटके ॥
शटैकस्मिन्निघञ् ॥

शाटकः । पुं० न० पटप्रभेदे । यथा
आजानुलम्बितमलीमसशाटकानां
मिचादपिप्रथमयाचितभाटकानां
म् । पुचादपिप्रियतमैकवराटकानां
वञ्चं दिवः पततुमूर्द्धिकराटकानां
म् ॥ स्वार्थेकः ॥

शाटिका । स्त्री० शाठ्याम् ॥

शाटी । स्त्री० शाटके । स्त्रीपरिधेयव
स्त्रे । साडी इ० भा० प्र० ॥ शाठ्य
ते । शटशाघायांचुरादिः । सर्व
धातुभ्यङ् । कृदिकारादिति डी
ष् ॥

शाठ्यायनः । पुं० मुनिविशेषे । न०
प्रकृतकर्मवैगुण्यप्रशमनार्थे हिमे ॥
नायं हिमः समसम्मतः निर्मूल
त्वात् । समूलत्वे शाखात्तरीयत्व
मिति गौडाः ॥

शाठ्यम् । न० कुसुती । कपटे । व्या
जे । निरुती । शठतायाम् ॥ शठ
ति । शठकैतवे । पचाद्यच् । शठ
यञ्चम् । ब्राह्मणादिस्वात् घञ् ॥

शापी

यहा । शठनम् । ऋहलीय्यत् ॥
 शाणः । पुं० माषचतुष्टये । निष्के ।
 टङ्के ॥ खडादितीक्ष्णीकरषयन्त्रे
 निष्के । कषे । कसौटौ । इ०
 भा० प्र० पाषाणे ॥ शय्यते । श
 युदाने । अक्षत्तरीतिचञ् ॥ श्य
 तिवा । शीतनूकरणे । बाहुलका
 त् ॥ न० शयनिर्मितवस्त्रे ॥
 शाणकम् । न० शयपुष्पे ॥ तच्छा
 कप्रकारोयथा । सुखिन्नशाणकंपु
 ष्यंतक्रे तैलेविपाचितम् । हिङ्गुना
 वासितं बल्लजचूर्णेनावचूर्णितम् ।
 शयपुष्पं सरं बल्यमसृक्प्रदरनाशन
 म् । मधुरं रुचिरं पाके किञ्चिद्विष्ट
 म्भकारकम् ॥
 शाणालीवः । पुं० असिधावके । श
 स्त्रमार्जे ॥
 शाण्डिः । पुं० पट्टवृक्षे ॥
 शाण्डितः । त्रि० तेजिते । निशिते ॥
 शापी । स्त्री० प्रावरणाक्षरे ॥ शण
 सूत्रमय्यांपट्टिकायाम् ॥ यथा ।
 शापीप्रायाणिवस्त्राणि शमीप्रायाम
 हीरुह्यः । शूद्रप्रायास्तथावर्णाभ
 विष्यन्तिकलौयुगे ॥ इ० वि०
 पु० शापी० शणसूत्रमयीपट्टिका
 तत्तल्यानिवस्त्राणीतितट्टीका ॥
 किद्रवस्त्र ॥ हस्तकटाक्षोदिसूचना
 याम् । सैन० इ० भा० ॥ शणस्य
 विकारः । तन्मविकारद्वयम् । टि

शातकौशम्

ट्टेतिङ्गीप् ॥
 शाण्डकौ । स्त्री० मण्डलीशय्यानस्या
 यांदिबतायाम् ॥
 शाण्डल्यः । पुं० शीतभक्तिसूचयोः
 कर्त्तरिसुनिविशेषि ॥ शाण्डल्यो
 मुनिवन्द्येषुमान्योतीवप्रकीर्तितः ॥
 पावकविशेषि । मालूरे । बिल्व
 वृक्षे । शण्डते । शण्डिकजायांस
 क्कातेषु । सलिलकल्यनिमहिभण्डि
 भण्डिभण्डिपिण्डितुण्डिकुम्भ-
 भ्यङ्गलक्ष् । शण्डिलक्ष्मणमुनेर्गीचा
 पत्यम् । गर्गादिभ्योयञ् ॥ शा
 ण्डल्यद्वयमान्यत्वाद्वा ॥
 शाण्डल्यविद्या । स्त्री० मनामवात्म
 नउपासनायाम् ॥ शाण्डल्ये न
 मुनिनादृष्टाविद्या ॥
 शातम् । न० सुखे । त्रि० दुर्ब
 ले । निशिते ॥ सुखान्विते ॥ शा
 यतेत्यम् । शी० । क्तः । शाण्डो
 रन्यतरथाभितिपक्षे इत्याभावः ॥
 श्यतिदुःखवा । शावतेवावाहुलका
 त्तन् ॥
 शातकण्ठिः । पुं० सुनिविशेषि ॥
 शातकुम्भः । पुं० अश्वमारके । कर
 धीरे ॥ न० काष्ठने ॥ शतकुम्भ
 पर्वतेभवम् । अण् ॥
 शातकौशम् । न० काष्ठने । स्वर्णे ॥
 शतकुम्भे पर्वतेभवम् । तत्रभवद्
 ल्यब् । अनुशतिकादीनाञ्च लुभय

शादवः

पदवृद्धिरिति स्वामी ॥

शातकौभास्वरम् । न० सुवर्णरसाक्त
वस्त्रे ॥

शातनम् । न० काश्ये ॥ विशीर्षणे
। यथा । वसन्ते सर्वसंस्थानां जाय
ते पत्रशातनम् । मोदमानाश्चति
ष्ठन्ति यथा : कश्चिन्नशातनः ॥ श
दृष्टशातने । षिष् । शदेरगता
वितितस्त्रे ल्युट् ॥

शातपत्रः । पुं० शातपत्रके ॥ शत
पत्रमिव । शर्करादिभ्योऽण् ॥

शातपत्रकः । पुं० चन्द्रिकायाम् ।
ज्योत्स्नायाम् । प्रकाशे ॥ स्वार्थे सं
ज्ञार्यावा । ककनी ॥ इ० श०
चं० का ॥

शातभोरुः । पुं० मल्लिकाप्रभेदे ॥

शातामनम् । त्रि० शतमानेन क्रीते ॥

शातयिता । त्रि० हन्तरि ॥

शातला । स्त्री० चर्मकषायाम् ।

• सीहुण्डप्रभेदे ॥ शातं सुखं लाति

। ला० । कः ॥ शातलाकटुका

पाके वातलाशीतलालघुः । ति

क्ताशोथककानाहपित्तोदावर्त्तरक्त

वित् ॥

शातङ्गदम् । न० विद्युत्सम्बन्धिनि
ज्योतिषि ॥

शातितः । त्रि० छिन्ने ॥

शात्रयः । पुं० द्विषि । शत्रौ । स्वा

र्थेऽण् ॥ न० शत्रुसंहती ॥ श

शान्तः

शुत्वे । अण् ।

शादः । पुं० कर्हमे । अस्वात्ते ॥ श

ष्णे । शीयन्तेऽस्मिन्ननेन वा । श

दृष्ट० । घञ् । यद्वा । शीयते न

श्यति । ज्वलितकसन्तेभ्योः ॥

यद्वा । श्यति । श्रो० । शाशपिभ्यां

दृटनावितिद्ः ॥ शद्यतेऽनेन वा ।

शदृष्ट० । हलश्चेति भावेऽत्राघञ् ॥

शादहरितः । त्रि० नवतृणप्रायदेशे

। शाहले । शादैर्बालटणैर्हरितः ॥

शाहरः । त्रि० शाहले ॥ रलयारभे

द्ः ॥

शाहलः । त्रि० शादहरिते ॥ शादो

बालटणमस्मिन् । नडशादाड्डु

लच् । शप्पवाचिनएवशादाड्डु

लच् । नतुपङ्गवाचिनोऽनभिधाना

त् ॥

शोनपादः । पुं० पारिपात्रशैले ॥

चन्दनघर्षणपाषाणे ॥

शान्तः । पुं० अभियुक्ते । शान्तिनि

॥ रसविशेषे ॥ नयचटुः खंनसुखं

मचिन्मानदेषरागौनचकाचिदिच्छा

। रसः सशान्तः कथितो मुनीन्द्रैः

सर्वेषु भावेषु समप्रमाणः ॥ त्रि०

शमान्विते । शान्ति । संयतान्तः

करणे । अन्तरिन्द्रियनिग्रहकर्त्त

रि । प्रशान्तचित्ते । दान्ते ॥ उ

पद्मवरहिते । सर्वमिथोपशमरूपे ।

जात्यादिरहिते । अविहृते । निरस्त

शान्ता

समस्तोपाधित्वादि चै पाद्विकार
 शून्ये • आत्मनि ॥ रागादिदे।परहि
 ते । निर्वृत्तिवृत्तयानिरुद्धेन्द्रियव्या
 पारे • संस्कारमात्रशेषि • चित्तविच्छे
 परहितेयतौ चतुष्टयारहिते ॥
 सर्वविशेषप्रत्यस्तमितरूपे • अविक्ति
 ये • सर्वान्तरे • सर्वबुद्धिप्रत्ययसाक्षि
 णि • सुखआत्मनि ॥ आकाशादि
 पुण्यलक्षुसत्त्वप्रधानतया • केचिद्विशे
 षा : शान्ता : सुखा : प्रकाशका :
 लघवस्ते शान्ता : कथ्यन्ते ॥ शान्त्य
 तैस्म । शमः । श्यन्तः । क्तः ।
 वादान्तशान्तेतिसाधुः ॥ निवृत्ते
 ॥ यथा • शान्तोरागः ॥
 शान्तनवः । पुं • भीष्मि ॥ शन्त
 नौरपश्यम् । अण् ॥
 शान्तनुः । पुं • कुरुवंशजेन्द्रपविशेषि ।
 प्रातौपि । प्रतीपभूपतनये ॥ यो
 यंगङ्गायांभीष्मंजनयामास ॥ अयं
 कराभ्यांस्पृशतिजीर्णयौवनमेष्यति
 । शान्तिमाप्नोतिचैवाग्यांकर्मणा
 तेनशान्तनुः ॥ ललितिकातीर्थे ॥
 शान्तम् । अ • वारणे ॥
 शान्तमानाः । चि • नियतचित्ते ।
 वशीकृतमनसि ॥
 शान्ता । स्त्री • दुर्गायाम् ॥ सात्त्व
 क्यांमनसोवृत्तौ ॥ आमलक्याम् ॥
 शमीप्रभेदे । शुभायाम् । भद्रा
 याम् । अपराजितायाम् ॥ श

शान्तिः

मीबदस्यागुणाः ॥
 शान्तावृत्तः पुं • जयायाम् ॥
 शान्तिः । पुं • वृत्तार्हद्विशेषि ॥
 जिनचक्रवर्तिविशेषि ॥ दशमम
 न्वन्तरोयेन्द्रे ॥
 शान्तिः । स्त्री • मङ्गले । भद्रे ॥
 सम्पूजकानां कुलपालकानां वृत्तौ-
 न्द्रये।गीन्द्रतपोधनानाम् । देशस्य
 राष्ट्रभ्यकुलस्यराज्ञः करोतुशान्तिं
 भगवान्कुलेशः ॥ विषयेभ्यन्द्रि
 ये।परतौ । शमये । शमे । तृष्या
 क्षये ॥ तद्वचनं यथा । यत्किञ्चि
 हस्तुसम्प्राप्यस्वल्पं वायदिवावहुः ।
 यातुष्टिर्जायतेचित्ते शान्तिः साग
 द्यतेबुधैरिति ॥ सुशीलम्यभार्ये
 यम् । यथा । शान्तिलंकाचभा
 र्येद्वे सुशीलस्यचपूजिते । याभ्यां
 विनाजनत्सर्वं मुग्धत्तमिवनारदे
 ति ॥ कामक्रोधाद्यभावे ॥ सर्व
 संसारोपरतौ । मुक्तौ । सहेतुक
 स्यसंसारस्योपशमे ॥ सर्वदृश्युपर-
 तौ ॥ विषयभोगस्पृहानिवृत्तौ ।
 अन्तःकरणस्योपशमे ॥ सकार्या
 विद्यानिवृत्तिरूपायांवेदान्तवाक्य
 जन्यायां • ब्रह्मात्मैक्यसाक्षात्-
 क्तौ ॥ सर्वलौकिकालौकिकक
 र्मविच्छेपनिवृत्तौ ॥ बाधितानुबु
 ध्याऽविद्याकार्यनिवृत्तौ । अविद्या
 तत्कार्यनिवृत्तिरूपायाम्, क्तौ ॥

शाफरिक :

दुर्गायाम् ॥ यथा । उत्पत्तिस्थिति
नाशेषुरजआदिगुणामता । सर्वं च
सर्वं वेदत्वाच्छान्तित्वाच्छान्तिरुच्य
ते । गोपीविशेषे ॥ अनर्थनिवृत्तौ
॥ धर्मद्वारोयद्दौस्त्रादुः स्वप्नादि
सूचिते द्विकानिष्टैतुदुरितनिवृत्तौ
॥ यथाशस्त्रप्रहाराणां कवचं विनि
वारकम् । तथाद्वैवोपघातानां शा
न्तिर्भक्तिवारणम् ॥ अपिच । रो
गकृच्छ्यायहादीनां निरासः शान्ति
रौरितेति ॥ शमनम् । शम० ।
स्त्रियां क्तिन् । अनुनासिकेति दीर्घः ॥
शान्तिकामः । चि० शान्त्यभिलाषि
णि ॥ शोकामः शान्तिकामो वाय
हयज्ञं समाचरेत् । वृष्ट्यायुः पुष्टि
कामो वातथैवाभिचरन्नपि ॥
शान्तियहम् । न० यज्ञान्ते शान्त्या
ख्ये । शान्तिकुम्भजलैस्नानगृहे ।
आथर्वणे । इ० हे० इन्द्र० : ॥
शान्तिमार्गः । पुं० दुस्तर्कादिरहिते
वंत्सर्नि ॥
शापः । पुं० आक्रोशे । इदमनिष्टमे
षामस्त्वित्येवंरूपे० अभिशापे ॥ शा
पदानात्तपः क्षयः । दिव्ये । श
पथे ॥ शपनम् । शप० । घञ् ॥
निन्दायाम् ॥ मिथ्याभिशांसने ॥
अनिष्टाचरणे ॥
शापास्त्रः । पुं० मुनौ ॥
शाफरिकः । चि० मात्सिकविशेषे ॥

शाब्दीभावना

शफरान् इति । पक्षिमख्ये तिठक् ॥
शाब्दः । त्रि० शब्दजन्ये ॥ शब्दसम्ब
न्धिनि ॥ शब्दे जातः ० शब्दे भवः
० शब्दस्यायंवा । अण् ॥
शाब्दबोधः । पुं० शब्दार्थज्ञाने ॥
न्यायमते० पदार्थज्ञानजन्यज्ञाने ॥
तस्यकरणं पदज्ञानं । तस्य कारणं
पदशक्तिज्ञानम् । कदाचिन्नक्षणा
ज्ञानम् । एवमाकाङ्क्षायोग्यता
सत्तित्वात्पर्यज्ञानञ्च ॥ यथा । पद
ज्ञानानुकरणं द्वारंतवपदार्थधीः ।
शाब्दबोधः फलंतवशक्तिः धीः
सहकारिणीति० भा० प० ॥ सं
सारमोहनाशायशाब्दबोधेन हि क्ष
मः । न निवर्त्तततिमिरंकदाचिद्दी
पवार्त्तयेतिकुलार्थं वै १ उल्लासः ॥
शाब्दिकः । पुं० वैयाकरणे ॥ शब्दं
करोति० प्रकृतिप्रत्ययविभागेनात्पा
दयति० अत्रैवार्थे० शब्ददुर्करो
तीतिठक्० अभिधानस्याभाव्यात्
। तेनेहन । शब्दं करोतिवर्बरः ॥
आदिशाब्दिकायथाकविकल्पद्रुमे
। इन्द्रघ्नन्द्ः काशकृत्स्नापिश
लीशाकटायनः । पाणिन्यमरजैने
न्द्राजयन्त्यष्टादिशाब्दिकाः ॥ इ
ति ॥
शाब्दीभावना । स्त्री० पुरुषप्रवृत्त्यनुकू
लेव्यापारविशेषे ॥ यथा । यजैत०
इत्यत्रास्त्रं शहयम्० यजिधातुः प्र

शाब्दीभावना

त्ययश्च । तत्रप्रत्ययेप्यस्यं शङ्खयम् •
 आख्यातत्वं • लिङ्त्वञ्च । तत्रा
 ख्यातत्वं दशककारिषुविद्यते • लिङ्
 त्वञ्चकेवलेलिङ्येष । तत्राख्यातत्व
 लिङ्त्वाभ्यांभावनैवोच्यते । साहि
 विधा • शाब्दीभावना • आर्याभा
 वनाचेति । तत्रशाब्दीभाषनालि
 ङ्त्वांशिनोच्यते • लिङ् श्रवणे • अ
 यंमांप्रवर्त्तयति • मत्प्रवृत्त्यनुकूलव्या
 पारवानयमितिनिघमेनप्रतीयमा
 नत्वात् । यच्चयस्मात्प्रतीयते • त
 त् • तस्यवाच्यम् । यथागीत्वम्
 । सषप्रवृत्त्यनुकूलव्यापारविशेषो
 लीकेपुरुषनिष्ठोभिप्रायविशेषः ।
 वेदेतुपुरुषाभाषालिङ्गादिशब्दनिष्ठ
 एवशाब्दीभावनेत्युपदिश्यते । सा
 चशाब्दीभावना • अंशत्रयमपेक्षते •
 साध्यं • साधन • मितिकर्त्तव्यताञ्च
 । साध्यंस्वर्गादि • साधनंलिङ्गादिज्ञा
 नस्यकरणत्वेनान्वयत्वम् • इतिकर्त्त
 व्यताप्राशस्त्यज्ञानमितिकर्त्तव्यता
 त्वेनान्वीयते । यथावमंवाएतत् •
 यज्ञस्यक्रियतेयत्प्रथमजानुयाजाइ
 तिप्रयाजादिस्तुतिज्ञानम् । तथा
 हि • भाव्याकाङ्क्षायां • किंभाव
 येत् • स्वर्गंभावयेत् । कारणाका
 ङ्क्षायांकेनभावयेत् • यागेनभाव
 येत् । कथम्भाषाकाङ्क्षायांयत्
 सन्निधौपठितमश्रूयमाणफलञ्चक्रि

शाम्भवः

याजातंतदेवोपकार्याकाङ्क्षामामि
 तिकर्त्तव्यतास्वीनान्वयमनुभवितुं
 योग्यम् । तथाच • प्रयाजानुयाज
 सहकृतेनदर्शं पौर्णमासेनस्वर्गोभा
 व्यः • इति ॥

शामनी । स्त्री • अवाच्यांदिशि ॥
 शामिता । त्रि • बधकर्त्तरि ॥
 शामिचम् । न • बधरूपेशमितुः कर्म
 णि ॥
 शामितकर्म । न • पशुहिंसने । शमि
 तुरिदंशामितम् • तच्चतत्कर्मचेति ॥
 शामीलम् । न • भस्मनि । शमीभस्म
 नि । शम्योषिकारः । शम्याः ष्
 लञ् । षित्वान्ङीष् । शामीली
 सुक् ॥
 शाम्वरी । स्त्री • मायायास् । इन्द्रजा
 लादौ ॥ शम्बरस्यदैवविशेषस्येय
 म् । तस्येदमित्यण् । डीप् ॥
 शाम्भवः । पुं • गुग्गुली ॥ कर्पूरे ॥
 श्विषमल्याम् । विषप्रभेदे ॥ शम्भु
 पुत्रे ॥ न • देवदारुणि ॥ त्रि • श
 म्भुसम्बन्धिनि ॥ कौलिके । माहे
 श्वरे ॥ पुं • शम्भुप्रोक्तआचारे ।
 कुलाचारे ॥ यथा । अगामवेनमा
 र्गेशदेवतास्थापनंचरेत् । नसान्नि
 द्यंभवेत्तच्चदेवतायाः कथञ्चन ॥
 इहामुत्रफलंनास्तिकायकेशोधनञ्च
 यः ॥ आगमोक्तविधिंहित्वायः
 श्राद्धं कुरुतेनरः । श्राद्धंतद्बिफलं

शारदः

स्त्रीपिपित्भिर्नरकं व्रजेत् ॥ ततो
 यंश्रायितसर्कपिण्डो मलमयी भवेत्
 । तस्मान्मृत्युः प्रयत्नेनशाङ्करं मत
 माश्रयेत् ॥ बहुजावक्सुक्तेनसत्यं
 सत्यंमयीच्यते । अशाम्भक्तं कर्म
 सर्वदेविनिरर्थकम् ॥ अस्तुताव
 त्परोधम् : पूर्वधर्मापिनश्रद्धि
 । शाम्भवाचारहोनस्यनरकाद्भैवनि
 ष्कृतिः ॥ शम्भोरयम् • शम्भो
 रागतः शम्भुमाप्रोक्तंवा ॥ अण् ॥
 शाम्भवी । स्त्री • पार्श्वत्याम् ॥ कुली
 नायाम् ॥ नीलदूर्वायाम् ॥
 श्रायिका । स्त्री • शयने ॥ शीङ्गीधा
 त्वर्थनिर्देशेखल् । इत्वम् ॥
 शारः । पुं • समीरणे । वाते ॥ अ
 क्षीपकरणे ॥ त्रि • शबले । कर्बु
 रे ॥ पीते ॥ शीर्यतेऽनेनशृणातिव्री
 । शृङ्गसायाम् । शृष्यायुवर्णनिष्ठ
 तेष्वितिघञ् ॥ शृग्वन्त्यनेनदूत
 काराः परस्परम् । बाहुलकाद्घञ्
 ॥ शारोवर्णः । चिञ्चीकरणमिह
 धात्वर्थः ॥
 शारङ्गः । पुं • सारङ्गविहगे ॥ शारय
 ति • शीर्यतेवातपादिना । शृ • ।
 तरत्यादिभ्यश्चैत्यङ् ॥ शबले ॥
 हरिणे ॥
 शारङ्गी । स्त्री • वाद्ययन्त्रविशेषे ॥
 शारदः । पुं • अर्द्धे । बत्सरे ॥ का
 शे ॥ बकुले ॥ पीतमुद्गे ॥ हरिन्मु

शारदीयः

द्वे ॥ रोगे ॥ न • सख्ये ॥ श्वेतप
 क्कजे ॥ त्रि • शरज्जाति ॥ नवे । नू
 तने ॥ अप्रतिभे ॥ शालीने ॥ शृणा
 ति । शृ • । शृङ्गभसोऽदिरिति • अ
 दिः । प्रज्ञाद्यण् ॥ शरदिभवेः ।
 सन्धिवेलादीत्यण् ॥ शरदिपुष्प्यति
 कालात्साधुपुष्प्यत्पच्यमानेष्वित्य
 ण् ॥ शरदिपच्यन्ते शारदाः शाल
 यः ॥
 शारदकाः । पुं • भू • दर्भविशेषे ॥
 मुद्गविशेषे । शरदिजाताः । संज्ञा
 यांशरदोबुञ् ॥
 शारदा । स्त्री • सरस्वत्याम् ॥ दुर्गाशा
 म् ॥ शरत्कालेपुरायस्मात्त्रयम्यांवि
 धितासुरैः । शारदासाममाख्याता
 पीठेलेकेचनामतः ॥ ब्राह्म्याम् ॥
 शारिषायाम् ॥ शृणातिजोडाम् ।
 शृ • अदिः । अण् । टाप् ॥
 शारदिकः । पुं • रोगे । शारदे ॥ वि
 भाषारोगातपयोरितिठक् । पञ्च
 • शारदारोगात्पयोवा ॥ न • श
 रदिभवे • शब्दे ॥ शब्दे शरद्वृत्ति
 ठञ् ॥
 शारदी । स्त्री • तायपिपल्याम् ॥ की
 जागरपूर्णिमायाम् ॥ शरदिभवो
 । सन्धिवेलेत्यण् । डीप् ॥ सप्तप
 र्ण्ये ॥ शरदिपुष्प्यति । कालात्सा
 धुपुष्प्यदित्यण् । डीप् ॥
 शारदीयः । पुं • दुर्गासवे ॥ यथा ।

शारिवा

अदूरजगदम्बायाः शारदीयामहोत्स
वः ॥

शारदीयमहापूजा । स्त्री० शरत्कालि
ऋतुर्गामहापूजायाम् ॥

शारदतः । पुं० कृपे ॥

शारिः । पुं० अक्षीपकरणे । द्यूत
साधने । खेलन्याम् । शारे । गु
टिका० गोठ० सारि० इ० भा०
प्र० ॥ स्त्री० शकुनिकाप्रभेदे ॥ यु
द्धार्यगजपर्याण ॥ व्यवहारान्तरे ॥
शृणाति । शृ० । अः शकुनादिति
० इज् ॥ कपटे ॥ बह्नादित्वात्प
क्षोडीषि० शारी ॥

शारिका । स्त्री० खगान्तरे । पीतपा
दायात । गौराख्याम् । मैना० इ०
भा० ॥ शृणातिदुः खंबिरहिणीना
म् । शृ० । खल् । प्रत्ययस्यादि
तीत्वम् ॥ वीणावादनदण्डे ॥ इ०
हे०न्द्रः ॥

शारीफलम् । न० अष्टापदे । शारिखे
लनाधारे । शारीणांखिलनाधरपट्टे
। चौपड० इ० भा० शारीणांफल
म्० पट्टः ॥

शारिफलकः । पुं० न० शारिफले ।
अक्षपीठकायाम् ॥

शारिवा । स्त्री० गोप्याम् । श्यामा
याम् । अनन्तायाम् । उत्पलशा
रिवायाम् ॥ अस्त्रागुणाः । श्वेत
कृष्णप्रभेदेनशारिवाद्विधास्मृता

शरीरः

॥ शारिवायुगलंखादुष्निग्धंशुक्लकरं
सुह । अग्निमान्याश्चिञ्चामकोसा
मविषनाशनम् ॥ दोषत्रयामुप्रदर
ज्वरातीसारनाशनम् ॥ अपिच ।
एकंवाशारिवामूलंसर्वत्रयविशोध
नमिति ॥ शरषम् । शृ० । कृमृद्
त्वादिना० इण् । शारिरस्वस्थाः
। अन्येभ्योपीतिवः ॥

शारिशृङ्खला । स्त्री० पाशकविश्री
षि । पञ्चम्याम् ॥ यथा । चुच्चुरी
तिन्निडीद्यूतं० पञ्चमीशारिशृङ्
खला । नयपीठीचाष्टकाङ्को० नवः
स्याज्जदपुत्रकः ॥ एतेपाशकभेदाः
स्यु० जंयकोलाहलापिच । इति
शब्दरत्नावली ॥

शारी । स्त्री० शारिपदार्थे ॥ कुशाया
म् ॥

शारीरः । पुं० जीवे ॥ न० वृषि ॥ त्रि०
देहजि ॥ शरीरिभवः शरीरेजातो
वा । अण् ॥ कर्मविशेषि । शरीर
स्थितिमात्रप्रयोजने० कौपीनाच्छा
दनादिग्रहणभिच्चाटनादिरूपेयति
स्यतिशास्त्राभ्यनुज्ञाते ॥ शारीरंके
बलं कर्मकुर्वन्नाप्नोतिक्लिष्टमिति
भगवदुक्तेः ॥ शरीरप्रधानेः कर्त्तृ
दिभिः साध्यैश्चकर्मणिनतुकेवले
नशरीरेण० पञ्चैतैतस्यहेतवद्भूतयु
क्तेः ॥ शरीरमात्रसाध्यैश्चकर्मणि
॥ तपोविशेषि ॥ यथा । देवद्विजगु

शाङ्गः

रुप्राज्ञपूजनं शौचमाकर्षम् । ब्रह्म
चर्यमहिंसा च शारीरं तप उच्यते ॥
शारीरकः । पुं० जीवे ॥ शरीरमेव
शरीरकम् । तपभवः । अण्
॥ शारीरकं भाष्यमिति त्वमेदीपचा
रात् ॥

शारीरकसूत्रम् । न० उत्तरमीमांसा
याम् । अथातो ब्रह्मविद्यासंख्या
दिव्यासप्रणीतेषु । जीवयाथात्म्य
वादिषु वेदान्तार्थसङ्ग्रहवाक्येषु ॥
शारीरको जीवः ससूच्यतीयाथात्म्ये
न निरूप्यते स्तानीति व्याख्यानात् ॥

शारीरकोयः । पुं० अन्यविशेषे ॥
शारीरकमधिकृत्य कृतोऽयन्यः । अ
धिकृत्य कृतोऽयन्य इत्यर्थे । वृद्धाण्यः ॥

शारुकः । चि० हिंसके ॥

शाङ्गः । पुं० शङ्करायाम् ॥

शाङ्गकः । पुं० दुग्धफले ॥ शङ्क
रापिण्डे ॥

शङ्करः । पुं० दुग्धफले ॥ शङ्करेव
। शङ्करादिभ्योश्च ॥ शङ्करान्वित
देशे । शङ्करायाम् । शङ्करिणे ॥
शङ्करास्त्यत्र । देशे लुबिलचौचति
चादण् ॥ चि० शङ्करासम्बन्धि
नि ॥

शाङ्कराक्ष्यः । पुं० जनाख्येषु ॥

शङ्कराक्ष्यपत्यम् । गोत्रापत्ये
गर्गादित्वाद्यञ् ॥

शाङ्गः । पुं० न० विष्णोर्धनुषि ॥

शाङ्गूलससितम्

कामुकमात्रे ॥ शृङ्गस्य विकारः ।
अनुदात्तादेशे ल्यञ् ॥ पुं० पक्षि
श्चि ॥ शृणाति । शृ० । गणेश
कुनाविति गण् । तस्यनुट् । अर्षि
अर्षितीति धातोर्षिः । चि०
शृङ्गसम्बन्धिनि ॥ न० चाद्रङ्के ॥
शाङ्गधन्वा । पुं० विष्णौ ॥ इन्द्रि
याद्यह्वारात्मकं । शाङ्गनामधनु
र्यस्य । धनुषश्चेत्यनञ् ॥ यथा
। भूतादिमिन्द्रियादिसृष्टिधाहकार
मीश्वरः । विभक्तिशङ्करूपेण शाङ्गं
रूपेण च स्थितिमिति वि० पु० ॥

शाङ्गपाणिः । पुं० विष्णौ ॥ शा
ङ्गपाणौ यद्यसः । प्रहरणार्थेभ्यः
परनिष्ठासप्तम्याविति पाणेः परनि
पातः ॥

शाङ्गी । पुं० विष्णौ ॥ शाङ्गमस्या
सि । अत इनिठनाविति । इनिः
॥ धन्विमात्रे ॥

शाङ्गूलः । पुं० व्याघ्रे ॥ पशुविशे
षे ॥ राक्षसे । उत्तरस्थितः स
त्तमे ॥ यथा । राजशाङ्गूलः ॥
अनौ । चित्रके ॥ शारयति । शृ०
स्वार्थणिषः क्तिप् । दूयते । दूङ्
परितापे । अन्तर्भावितस्यर्थः ।
बाहुलकाङ्क । शार्यासौदूलश्च ।
यहा । शृणाति । पिष्ठादित्वाद्दूल
श्च । बाहुलकाङ्क । वृद्धिः ॥

शाङ्गूलससितम् । न० धृति १८

शाल :

कन्दः प्रभेदे ॥ तल्लक्षणं यथा ।
मः सीजः सतसादिनेशकृतुभिः
शादूललसितम् । यथा । कृत्वाकंस
मृगेपराक्रमविधिंशादूललसितंयश्च
क्री चितिभारकारिषुसुरारातिष्वति
दरम् । सन्तोषंपरमन्तुदेवनिबद्धे
त्रै लोक्वशरणं श्रियोनःसतनोत्वपा
रमहिमालक्ष्मीप्रियतमः ॥

शादूलवाहनः । पुं० पञ्चविंशति
पूर्वाजिनान्तर्गतजिने ॥

शादूलविक्रीडितम् । न० अतिधृति
१६ वृत्तप्रभेदे ॥ तल्लक्षणं यथा ।
सूर्यायै मंसजस्तताः सगुरवः शा
शादूलविक्रीडितम् । यथा । गो
विन्दं प्रणमेत्समाङ्गरसनेत्वंघोषया
हर्निशम्पाणीपूजयतंमनः स्मर
पदेतस्यालयंगच्छतम् । एवं चै
त्कुरुताखिलंममहितंशीर्षादयस्तद्
ध्रुवमन्प्रेक्षे भवतां कृतैर्भवमहाशा
दूलविक्रीडितम् ॥

शाव्वरम् । न० अश्वतमसे । ध्वा
न्ते ॥ त्रि० घातुकी शंभ्यांभवम् ।
तत्रभवद्भयम् । काणाट्ठञ्चि
तः ॥ शर्वरीसम्बन्धिनि ॥

शाव्वरी । स्त्री० शर्वर्याम् । रा
त्री ॥

शावी । स्त्री० ऐशान्यांदिशि ॥

शालः । पुं० मत्स्यत्रिशेषे । गर्ज
की । गजाड० इ० प्र० ॥ शालि

शालयामः

वाहननूपे ॥ नद्विशेषे ॥ शाल
वृक्षे ॥ शाड्वाते । शाड्वावाया
म् । कर्मणि० घञ् । उलघी
रैक्यम् ॥ श्वस्ति । शीतनूकर
ण्ये । बाहुलकात्कालन्वा ॥

शालयामः । पुं० हरिश्चिचे । ग
ण्डकौशिलायाम् । विश्ववादि
देवानांप्रतिविस्वरूपेपाषाणविशेषे
गण्डक्याश्चैकदेशेचशालयामस्थलं
स्मृतम् । पाषाणंतद्भवयत्तच्छा
लयाममितिस्मृतम् ॥ शालवृक्षी
पलक्षितोयामः शालयामः शाल
यामेभवः । अण् ॥ अपिपापसमा
चारीव्रह्महत्यायुतोपिवा । शाल
यामशिलातोयंपीत्वायातिपरांग-
तिम् ॥ तुलसीचन्दनचक्रंशङ्खो
घण्टाचक्रकम् । शिलाताम्रस्य
पाचन्तुविष्णोर्नामपदांमृतम् ॥ प
दांमृन्तुनवभिः पापराशिप्रदाहक
म् । बद्धन्तिमुनयः शान्ताः स
सर्वंस्त्रार्थकोविदाः ॥ सर्वंती
र्थपरिज्ञानात्सर्वं कृतुसमर्चनात्
पुण्यंभवतियद्राजन्विन्दौबिन्दौतद्
ज्ञुतम् ॥ शालयामशिलायचपू
ज्यतेपुरुषोत्तमैः । तत्रयोजनमा
त्रन्तुतीर्थकोटिसमन्वितम् ॥ शा
लयामाः समाः पूज्याः समेषु
दितयंनहि । विश्वमाप्यपूज्यावै
विषमेषु चयंनहि ॥ इरावतीभ

शालपर्णी

वचक्रंतयावै गण्डकीभवम् । उभ
याः सङ्गमोयत्तत्र गङ्गासमुद्रगा ॥
शालयामोहरेर्मूर्तिर्जगन्नाथसभा
रतम् । क्लेदं गृह्णन्तं ययुस्त्व
क्ताहरेः पद्मम् ॥ विप्रसन्निभै
श्यानांशालयामशिलाचर्चने च
धिकारिणशूद्राणांहरेरर्चाचर्चनेत-
या ॥

शालयामगिरिः । पुं० शालयामोत्
पादकपर्वते ॥

शालङ्कटङ्कटः । पुं० सुकेशिनिराज
से ॥

शालङ्कायनः । पुं० मुनिविशेषे ॥ न
न्दिनि । शिवहारपाले ॥

शालङ्कायनकः । पुं० शालङ्कायनान
विषयेदेशे ॥ राजन्यादिभ्योवुञ् ॥

शालङ्कायनजीवसूः । स्त्री० व्यासमा
तरि ।

शालङ्किः । पुं० मुनिविशेषे । पाणि
नी ॥

शालजः । पुं० गर्जकभूषे । शालि ॥

शालनिर्यासः । पुं० धूनके । सर्जर
से ॥

शालपर्णिका । स्त्री० शालपर्ण्याम् ॥

शालपर्णी । स्त्री० ओषधिविशेषे । वि
दारिगन्धायाम् । अंशुसत्त्वाम् ।

स्थिरायाम् । शालपाणी० इ० गौ०

भा० ॥ अस्यागुश्चायथा । शालपर्णी

गरुडिंज्वरप्रवासातिसारजित् ।

शालाक्यम्

श्रीपदोषत्रयहरीवृंहण्युत्तारमायनी
॥ तित्ताविषहरीस्वादुः क्षतकास
कुमिप्रणत् ॥ पाककर्णेतिडीप् ॥
शालभङ्गिका । स्त्री० शालभङ्ग्या
म् ॥

शालभङ्गी । स्त्री० पञ्चालिकायाम् ।
दन्तकाष्ठादिनिर्मितपुत्रिकायाम् ।
वेद्यायां ॥

शालवः । पुं० लाघे ॥

शालवेष्टः । पुं० धूनके । शालस्यवे
ष्टोनिर्वासः ॥

शालसारः । पुं० तरौ । दुमे ॥ हिङ्गु
नि ॥

शाला । स्त्री० गृहे ॥ गेहैकप्रदेशे ।

दुमस्वाम्भशाखायाम् । स्वाम्यात्प्र
थमोत्पन्नप्रधानशाखायाम् ॥ शल

क्यञ् । शलगती । हलश्चेति० घ
ञ् ॥ यद्वा । शलति । शलचलने

। ज्वलित्तीतिणः ॥ श्र्यति । शा०

। बाहुलकात्० कालन्शा ॥

शालाकटकम् । न० चाणक्यमूलके ॥

शालाकी । पुं० अस्त्रवेद्ये ॥ नापिते

॥ शिखधारिणि ॥ इतिकथित् ॥

शालाक्यम् । न० आयुर्वेदस्याङ्गविशि

षे ॥ यथाहसुश्रुतः । तत्र० शाला

क्यंनोम० ऊर्ध्वजत्रुगतानांरोगा

णां० श्रवणनयनबदनघ्राणादिनां

श्रितानां व्याधीनामुपशमनाद्यंति

ति ॥

शालि :

शालाग्निः । पुं० आबसथ्याम्नौ ॥
 शालाक्षी । स्त्री० पुत्तलिकायाम् ।
 पञ्चालिकायाम् ॥ इ० श० र०
 क्षी ॥
 शालाजिरः । पुं० न० शरावे ॥
 शालाक्षिः । स्त्री० शाकविशेषे । शो
 लिष्ठे ॥
 शालातुरीयः । पुं० पाणिनीयमुनी
 ॥ शालातुरोभिजयोक्ष्य । तूदीशलातु
 रैतिष्ठ्य ॥
 शालानी । विदार्याम् ॥
 शालामृगः । शृगाले ॥
 शालारम् । न० इस्तिनस्त्रे । पुरहार
 स्त्रमृच्चये ॥ सीपाने ॥ पश्चिमञ्च
 रे ॥
 शालावृकः । पुं० शृगाले ॥ सारमे
 ये ॥ बलीमुखे । मर्कटे । बानरे ॥
 शालांशुषोति । वृज्० । सृष्टभूशु
 षिभ्यः कक् ॥ विडालि ॥
 शालिः । पुं० गन्धीती । गन्धमार्जा
 रे ॥ कलमादिधान्ये ॥ आदिश
 व्दातुराजशाल्याद्याबोद्ध्याः ॥
 तीयथा । राजान्नघटिकसितेतररक्त
 मुण्डस्यूलागुगन्धतिरिवादिक्शा
 लिसंज्ञाः । त्रीहस्तथेतिदशधाभु
 विशालयस्युस्तेषांक्रमेणगुणनामग
 णं व्रवौमि ॥ इतिराजनिर्घण्टः ॥
 शाडाते । शाडृचाप्राप्ये । उलयो
 रैक्यम् ॥ इन् ॥ शाल्यतेवा । शल

शालि :

चलवे । व्यन्तः । अचद्रः ॥
 यडा । शृणाति । शृ० । बाहुल
 कादिञ्शारिः । कपिलकादित्वा
 क्तत्वम् ॥ शाकयोदिविधाः प्रीक्ता
 जलजाः स्थलजास्तथा । तत्र ।
 कण्डनेनविनाशुक्ता हैमनाः शा
 लयः स्युताः ॥ शालीनांनामा
 न्याह । रक्तशालिः सकलमः पा
 र्शुकः शकुनाहतः । सुगन्धकः
 कर्दमकोमहाशालिसद्रूपकः ॥ पु
 ष्याण्डकः पुण्डरीकस्रयामहिषम
 स्तकः । दीर्घशुकः कांचनकोडा
 यनोक्षोधपुष्पकः ॥ इत्याद्याशा
 लयः सन्तिवह्वीवहुदेशजाः ।
 ग्रन्थविस्तरभीर्तेस्तेसमस्तानाचभाषि
 ताः ॥ अथगुणाः । शालयोमधुराः
 क्षिग्धावल्यावहाल्पवर्षसः । क
 षायालघवोरुच्याः स्वर्वावृष्यासृष्ट
 वृणाः ॥ अल्पानिलकफाः शीताः
 पित्तघ्नामूचलास्तथा । शालयोदग्ध
 मृत्वाताः कषायालघुपाकिनः ॥
 सृष्टमूचपुरीषासुरुच्याः श्लेष्माप
 कर्षथाः ॥ केदारावातपित्तघ्नागु
 रवः कफशुक्लाः । कषायाचल्प
 वर्षस्त्रामधुरासबलावहाः ॥ के
 दाराः कृष्टव्रजाउमाः ॥ स्थल
 जाः स्वादवः पित्तकफघ्नावातव
 ह्निदाः । किञ्चित्तक्ताः कषाया
 सविपाकेकटुकापि ॥ स्थलजाः

शाली

अकृष्टभूमिजाः स्वयंजाताः ॥ वा
पितामधुरावृष्यावल्याः पित्तप्र
णाशनाः । श्लेष्मलाअल्पवर्षस्काः
कषायागुरदोहिमाः ॥ वापिताः
कृष्टश्चे • अकृष्टश्चे वा ॥ वा
पित्तभ्योगुणैः किञ्चिद्दीनाः प्रो
क्तास्त्ववापिताः । कृष्टश्चे • अकृ
ष्टश्चे वा । रोपितास्तुनवावृष्याः
पुराणालघवः स्मृतः ॥ रोपिता
रोपिताभूयः शीघ्रपाकागुणाधि
काः ॥ क्लिन्नरुढाहिमारूक्षावल्याः
पित्तकफापहाः ॥ बह्विट्काः
कषायास्रलघवश्चाल्पतित्तकाः ॥
रक्तगालिर्वरस्तं पुष्योवय्यंस्त्रिदो
षजित् । अक्षुष्यामूत्रलः स्वयं
शुक्रलसूट्ज्वरापहः ॥ विषत्रण
श्वसकासदाहनुहर्क्कपुष्टिदः ।
तस्मादल्पान्तरगुणाः शालीमह
दादयः ॥ रक्तगालिः दीदखानी •
इतिसमगधदेशेयस्यप्रसिद्धिः ॥ इ
तिभावप्रकाशः ॥

शालिकरः । पुं० षण्मात्रस्यत्रयो
दशप्रभेदे ॥ ॥ ॥ ॥

शालिका । स्त्री० विदार्याम् ।

शालिष्ठः । पुं० शाकविशेषे । दौपने ॥

शाली । चि० शोभायमाने ॥ शाल
ते । शालकत्वने । तच्छीलः ।

शानिः ॥ पदान्तेयुक्तवाचकोयं-
इथा । स्मितशाली ॥

शालुकम्

शालिनी । स्त्री० अष्टुष्टु ११ हृष्टो
भेदे ॥ तल्लक्षणंयथा । शालीगौ
चेष्शालिनीवेदलोकेः ॥ यथा ।
अहेःहन्तिज्ञानवृद्धिंविधत्तेधर्मधत्ते
क्वाममर्थंसूते । म,क्तिदत्तेसर्व
दोपास्यमानापंसांश्रुताशालिनीवि
ष्णुभक्तिः ॥ श्लाघायाम् ॥

शालिनीकरणम् । न० न्यगभाषने ।
तिरस्कारइतियावत् ॥ इ० चि० श्रेषः ॥

शालिपर्णी । स्त्री० माषपण्याम् ।

शालिपिष्टम् । न० स्फाटिकोपले ।
धौतशिले ॥

शालिवाहनः । पुं० वर्त्तमानशक
कर्त्तरिनृपविशेषे ॥

शालिहातः । पुं० अश्वे । मुद्गभु
जि । घाटके ॥ म,निविशेषे ॥

शाली । स्त्री० कृष्णजौरके ।

शालीनः । त्रि० अधृष्टे । सलज्जे ।
शाजाप्रवेशमर्हति । शालीनकौ
पीनअधृष्टाकार्ययोरितिसाधुः ॥
शोभमाने ॥ यथा । वनहरिण
शालीननयनाइत्याचार्याः ॥

शालिना । स्त्री० मिश्रेयायाम् ।

शालीयः । त्रि० शालायाम्भवे ।

शालुः । पुं० कषायद्रव्ये ॥ चौर
काख्यौषधी ॥ भगडूके । भेके ॥
न० शालूके ।

शालुकम् । न० पद्मशूरणे । शालूके ।

शालुकम् । न० सौगन्धिकादीनां

शाल्मल :

कन्दे । पङ्कशूरयो ॥ शालुकंश्री
तलं हृष्यं पित्तदाहासनुद्गुह । दुर्ज
रंखादुपाकञ्चस्तन्या निलकफप्रदम्
॥ सङ्गाहिमधुरं हृद्यं भिष्णाण्डम-
पित्तद्रुणम् ॥ जातीफले ॥ शल्य
ते । शलतिशा । शलचलनसंब
रणयोः । शलिमण्डभ्यामूकण्
वृद्धिश्च ॥

शालुकिनौ । स्त्री० यामविशेषे ॥
शालूकानिसन्यस्याः देशे । पुष्क
रादिभ्योदेशद्वैत० इनिः ॥ ती
र्थविशेषे ॥

शालूरः । पुं० प्रवि । ददुरे ॥ शा
डते । शाडगतौ । खर्जपिष्ठादि
भ्यजरोलवावित्यूरः । डलयोरैक्य
म् ॥ शालतेवा । शालकत्यने ॥
पूर्ववदूरः ॥

शालीयः । पुं० मिसौ । मधुरायाम्
॥ त्रि० शाल्युद्भिच्छेत् । धान्यसा
मान्यस्यकलमादेशोत्पत्तियोग्ये च
चे ॥ शालीनाभवनं चेतम् । त्री
हिगाल्योठंक् । तदस्यास्ति । अ
र्थायच् ॥

शालीयधानभृत् । पुं० गिरिविशेषे ।
शालीरमौ । इ० भा० प्र० । शालि
वाहनजन्मस्थाने ॥

शालीया । स्त्री० मिश्रयायाम् ॥

शाल्मलः । पुं० शाल्मलिद्रुमे ॥ शा
ल्मलिहीपे ॥

शाल्मलीकन्दः

शाल्मलिः । पुं० स्त्री० पिच्छलाया
म् । पूरण्याम् । मोचायाम् । स्थि
रायुषि । सैमल० सैमर० इ० भा०
। षष्टिवर्षसहस्राणिवनेतिष्ठतिशा
ल्मलिः ॥ अस्यागुणायथा । शाल्म
लिः शीतलास्त्रादीरसेपाकेरसोय
नी । श्लेष्मलास्त्रिगधवीजाचवहणी
रक्तपित्तजित् ॥ इति ॥ शाजयति
। शलचलनेष्विजक्तः । क्लिप् । म
लते । मलधारणे । सर्वधातुभ्यद्
न् । शाल्चासौमलिश्च ॥ हीपविशे
षे ॥ सहस्रयोजनोन्नतः सूर्यद्युति
शाल्मलिष्ठचः शाल्मलिहीपेस्ति ।
यथा । शाल्मलीशाल्मलीहृत्तौहैमः
साहस्रिकीर्कभाः । प्रियेः मराणां
तत्केतुः सतदास्यानिश्चयनइति ॥

शाल्मलिकः । पुं० रोहितकवृक्षे
। कूटशाल्मली ॥

शाल्मली । पुं० गरुडे ॥ इ० हा० लो ॥

शाल्मलिनिर्यासः । पुं० मोचरसे ॥

शाल्मलिनी । स्त्री० शाल्मलीहृत्ते ॥

शाल्मलिपत्रकः । पुं० सप्तच्छदवृक्षे ॥

शाल्मलिष्ठः । पुं० गरुडे ॥ शाल्म

लिहीपस्यशाल्मलिहृत्ते तिष्ठति ।

ष्ठा० । कः ॥

शाल्मली । स्त्री० शाल्मलिहृत्ते ॥ कू

टिकारादितिष्ठौष् ॥

शाल्मलीकन्दः । पुं० शाल्मलिष्ठच

मूले । बिजुले । मलत्रे ॥

शाबरोत्सवः

शात्मलीपुष्पम् । न० पिच्छलाकुसु
मे ॥ तच्छाकगुणाः । शात्मलीपु
ष्पशोकान्तुघ्नतसैन्धवसाधितम् ।
प्रदर्शनाशयत्येबदुःसाध्यश्चनसं
शयः ॥ रसिपाकेचमधुरं कषायंशी
तलंगुरु । कफपित्तास्रजिद्व्याहिश
तलश्चप्रकोत्तितम् ॥

शात्मलीफलः । पुं० तेजः फलद्व
घ्नि ।

शात्मलीवेष्टः । पुं० पिच्छायाम् ।
मोक्षरसे । मोक्षस्त्रावे सैमरगोद
द्रुतिस्थ्याते ॥ शाल्मल्यावेष्टः ॥

शावः । पुं० अर्भके । शिशौ । त्रि०
शवसस्वन्नि । शव्यते । शवग
तौ । घञ् । शवध्यायम् । अण् ॥
शावकः । पुं० शिशौ । बाले । शव्य
ते । शव० । घञ् । स्वार्थेकन् ॥

शावरः । पुं० पापे ॥ अपराधे ॥
श्वेतलोध्रे । गालवे ॥ शवराणा
मधम् । तस्येदमित्यण् ॥ शवर
स्त्रामिकृतभाष्ये ॥ न० तन्त्रविशि
षे ॥ मन्त्रविशिषे ॥ त्रि० शवरस
स्वन्नि ।

शावरभेदाख्यम् । न० ताम्ने ॥
शावरी । स्त्री० शूकरशिव्याम् ॥
डौप् ॥

शावरोत्सवः । पुं० स्त्री चक्रुतोत्स
वे ॥ यथा । पूजयित्वा महाष्टम्यां
वम्यां बलिभिस्तथा । विसर्जयेद्दश

शाष्कलिकम्

स्यान्तुश्रवणे शावरोत्सवै रित्यादिका
लिकापुराणम् ॥

शाश्वतः । पुं० वेदव्यासे । त्रि०
नित्ये० अनाद्यनन्ते० सदैकरूपे०
परमात्मनि ॥ शाश्वत्सर्वदाभव
ति० नापचीयतेनापचीयतेचयोद्य
शाश्वतासिऽपचीयतेऽपचीयतेच०
अयन्तुनतथा ॥ सतते । अना
रते । सापेक्षनित्ये ॥ शाश्वद्भवः ।
तत्रभवद्भूत्यण् । अनित्योऽव्ययानां
टिलिपोबहिषष्टिलोपविधानाज्ज्ञा
पकात् ॥ पारिभाषिकशाश्वतं
यथागारुडं । शाश्वतं देवपूजादि
० विप्रदानश्चशाश्वतम् । शाश्व
तीसगुणाविद्या० मुहूर्त्तमिश्रश्चशाश्व
तमिति ॥

शाश्वतिकः । त्रि० नित्ये ॥ शाश्व
द्भवः । अध्यात्मादित्वाद्दृञ् । शा
श्वतिकइतिनिर्देशान्नकादेशः ॥

शाष्कलः । त्रि० आमिषाशनि ॥ श
ष्कलीमांसापलक्षणम् । तामत्ति ।
शेषद्वत्यण् । पृषादरोदिः ॥

शाष्कलिः । त्रि० मांसाशनि ॥ शष्क
लीमांसापलक्षणम् । तामत्ति ।
शेषद्वत्यण् ॥

शाष्कलिकम् । न० शष्कलीवन्दे ।
शष्कलीनांसमूहः । अचित्तहस्ति
धमेष्टक् । त्रि० शष्कलिप्रिये ॥ श
ष्कल्योभक्तिरस्य अचित्ताददेशका

शास्ता

लाट्क् ॥ शष्क, लीसदशे ॥ श
ष्क, लीव । अङ्, ल्यादिभ्यश्च ॥
शासकः । त्रि० शासनकृति । उ
पदेष्टरि । शास्तरि ॥ शास्ति ।
शासु० खल्, ॥
शासनम् । न० राजदत्तोर्व्याम् ॥
लेखे । लिपौ । लेखायाम् ॥
आज्ञायाम् । प्रवर्तनायाम् ॥
शास्त्रे ॥ शास्तौ ॥ पत्रे ॥ श्रुति
रूपेऽप्यत्रावले ॥ शासुचनुश्रुतौ
। ल्युट् ॥ त्रि० । शासयि
तरि ॥ षिजन्ताच्छासेनान्यादि
त्वःस्युः ॥
शासनहरः । पुं० राजदूते ॥ आज्ञा
वाहके ॥
शासितः त्रि० कृतशासने ॥
शासिता । त्रि० शासनकृति । उ
पदेष्टरि । शास्तरि ॥ ब्रह्मादिस्त
म्बपर्यन्तस्य० चेतनचेतनस्य० ज
गतोनियन्तार्यन्तर्गामिषिपरमात्मनि
॥ श्रेयमन्यादीनामौष्णादिनिय
मोयद्यादित्यादीनांभ्रमणादिनिय
मेःयच्चकर्मणांफलं प्रतिनियतमेतत्
सर्वपरमात्माधीनमस्ति ॥
शास्तिः । स्त्री० आज्ञायाम् ॥ रा
जदण्डे । शासु० । बाहलकात्
। तप्रत्ययः इत्वाभावश्च ।
शास्ता । पुं० उपाध्याये ॥ पितरि ॥
राजनि ॥ वृद्धे ॥ समन्तभद्रे ।

शास्त्रम्

जिने ॥ त्रि० शासकी । देशके ।
शासितरि ॥ शास्तिविनेयान्०
इति० शास्ता । तन्वृचौशंसिश्च
दादिभ्यः सञ्जायाञ्चानिटाविति
तन्० तञ्च्वा । नमुदिमदृश्यव्यु
त्पत्तिपक्षे नियमार्थत्वाद्गदीर्घः ।
पित्वात्० शास्त्रशब्दः ॥ बोधात्ता
आबधाताचपौराणौजगतः पतौ
द्वौशास्तारौत्रिलोकेऽस्मिन्धर्माधर्मौ
प्रकीर्त्तितावितिः ॥ इन्द्रपुराणे तुसवु
लत्वावितिः तज्ज्वोध्यः ॥ प्रशासि
तरि । ईश्वरे ॥ सर्वेषांविषयिमा
णांतत्रतत्रकर्मण्यधिकृतानांश्रुते
स्मृत्यादिभरनुश्रुतिंकरातो ततथा
। शासित्यपिसिट्कस्तथापिबहुत
रप्रयोगानुरोधादनित्यमागमशासन
मितिन्यायात्० यसितस्कभितेत्या
दिकृन्दसिनिपातनाहंउभावः ॥
शास्त्रम् । न० । आज्ञायाम् । नि
देशे ॥ आगमे । वेदे । शिष्यत्वे०
अनुशिष्यत्वेऽपूर्वीर्थाविध्यतेऽनेनेति
शास्त्रंवेदएव ॥ वेदोपजौबिषु० स्मृ
तिपुराणागमादिषु ॥ एकप्रयोज
नोपनिबद्धेऽशेषार्थप्रतिपादके ॥
कृन्दोव्याकरणाभिधानकेऽप्यकलाच
तुर्गंगजतुरगखड्गादिलक्षणान्या
शास्त्राणिभवंति ॥ प्रवृत्तिर्वानिष्ठ
तिर्वाहित्येनकृतकैर्नया । पुंसांये
नोपदिश्येततच्छास्त्रमभिधीयते ॥

शास्त्रम्

तच्छास्त्रं विविधं प्रोक्तं सात्त्विकादि
विभेदतः । यथेकं देवीभागवतं
। सात्त्विकं तत्र वेदान्तं मौमांसारा
खसंमतम् । तामसं न्यायशास्त्र
सुहेतुवादाभियन्तितमिति ॥ त
त्राध्यात्मशास्त्रातिरिक्तशास्त्रनिन्दा
यथाकुलाण्ये । षड्दर्शनमहा
कूपेपतिताः पशवः प्रिये । पर
मार्थं न जानन्ति पशुपाशानियन्तिताः
॥ वेदशास्त्रार्थविचारे उद्यमाना इत
स्ततः । षड्मिनिग्रहयस्तास्ति
ष्ठन्ति हि कुतार्किकाः ॥ वेदागम
पुराणज्ञः परमार्थं न वेत्ति यः ।
विडम्बकस्य तस्य त्रतत्सर्वकाकभा
षितम् ॥ इदं ज्ञानमिदं ज्ञेयमिति
चिन्तासमोकुलाः । पठन्त्यहमिंशं
देवि परतस्वपराङ्मुखाः ॥ वाक्य
च्छन्दोनिबन्धनकाव्यालङ्कारश्री
भिताः । चिन्तयादुःखिताम्
टास्तिष्ठन्ति व्याकुलेन्द्रियाः ॥ अ
म्यथापरमंतत्त्वं जनाः क्लियन्ति
चान्यथा । अन्यथाशास्त्रसद्भावाव्या
ख्यां कुर्वन्ति चान्यथा ॥ कथयन्त्यु
न्मनीभावं स्वयं नानुभवन्ति च । अ
हङ्कारहताः केचिदुपदेशादिबर्हि
ताः ॥ पठन्ति वेदशास्त्राणि विधय
न्ति परस्परम् । न जानन्ति परंतत्त्वं
दर्शीपाकरसंयथा ॥ शिरोबहति
पुष्पाणि गन्धं जानाति नासिका ।

शास्त्रम्

पठन्ति वेदशास्त्राणि दुर्लभे भावबो
धकः ॥ तत्त्वमात्मस्थमन्त्रात्वाः मू
ठः शास्त्रेषु मुञ्चति । गोपः क
चमते छागे कूपं पश्यति दुर्मतिः ॥
संसारमोहनाशयशास्त्रविधानहि
चमः । न निवर्त्ततति मिरंकदा
चिद्दीपवार्त्तया ॥ प्रज्ञाहीनस्य पठ
नमन्वस्य दर्पणं यथा । देवीप्रज्ञा
वतः शास्त्रंतत्त्वज्ञानस्य साधनम्
अयतः पृष्ठतः केजित्पाश्र्वयो
रितिकेचन । तत्त्वमीदृक्तादृगि
तिविषदन्ति परस्परम् ॥ सहिद्या
दानशौर्यादिगुणैर्विख्यातमानवः
। ईदृशस्तादृशश्चेति दूरस्थः कथ्यते
जनः ॥ प्रत्यक्षग्रहणं नास्ति वार्त्त
याग्रहणं प्रिये । एवं ये शास्त्रसम्भू
टास्ति दूरस्थानसंशयः ॥ इदं ज्ञा
नमिदं ज्ञेयं सर्वं तच्छ्रोतुमिच्छति ।
दिव्यवर्षसहस्रायुः शास्त्रान्तं नैव
गच्छति ॥ वेदान्दनेकशास्त्राणि
चाल्पायुर्विघ्नकोटयः । तस्मात्
सारं विजानीयात् चीरं हंस इवाम्भ-
सः ॥ अभ्यस्य सर्वं शास्त्राणितत्त्वं
त्रात्वाथ बहुधिमान् । पलालमिष
धान्यार्थी सर्वं शास्त्राणिसन्त्यजेत् ॥
यथाऽमृतेन तप्तस्य माहारेण प्रयेजन
म् । तत्त्वज्ञस्य तथा देविनशास्त्रे
ण प्रयेजनम् । न वेदाध्ययनात्पु
क्तिर्न शास्त्रपठनादपि । ज्ञानादेव

शास्त्रम्

हिमुक्तिः स्यान्नान्यथावीरवन्दिते
 ॥ नागमाः कारणमुक्तेर्दर्शना-
 निनकारणम् । तथैवसर्वकर्म
 विज्ञानमेवविकारणम् ॥ मुक्ति
 दागुरुवागीका० विद्याः सर्वावि
 ष्वभ्यनाः । काष्ठभारसहस्रेषु०
 एकसञ्जीवमंपरम् ॥ अद्वैतं हिशि
 वप्रोक्तं क्रियायासविवर्जितम् ।
 गुरुवक्त्रे यत्प्रत्ये तनाधोतागमकीटि
 भिः ॥ आगमेत्वं विवेकीत्वं द्वि
 धाज्ञानंप्रचक्षते । शब्दब्रह्मागम
 मयंपरंब्रह्मविवेककर्म ॥ अद्वैतं कि
 चिदिच्छन्तिहैतमिच्छन्तिचापरे ।
 समंतत्त्वं नजानन्तिहैताद्वैतविब-
 र्जितम् ॥ द्वैपदेवभ्यसेऽप्य
 निर्ममेतिममेतिच । ममेतिवध्य
 तेजन्तुर्निर्ममेतिविमुच्यते ॥ तत्
 कर्मयज्ञवन्धयसाविद्यायाविमुक्ति
 दा। आयासायापरं कर्मविद्यान्याशि
 ल्पनैपुणम् ॥ यावत्कर्माग्निदी
 प्यन्ते यावत्संसारवासना । यावदि
 न्द्रियचापल्यं तावत्तत्त्वकथाकुतः
 ॥ यावत्प्रयत्नविशेस्ति यावत्-
 सङ्कल्पकल्पना । यावद्गमनसः
 स्थैर्यं तावत्तत्त्वकथाकुतः ॥
 यावद्द्वैताभिमानसममतायावदेव
 हि । यावद्गुरुकारुण्यं तावत्
 तत्त्वकथाकुतः ॥ तावत्तपो
 व्रतं तीर्थं जपज्ञानार्चनादिकम् ।

शास्त्रम्

वेदशास्त्रागमकथायावत्तत्त्वं नवि
 ष्यति ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेनसर्वा
 वस्यामुसर्वदा । तत्त्वनिष्ठोभवेद्दे
 वियदीच्छेन्मोक्षमात्मनः ॥ धर्म
 ज्ञानसुपुण्यस्वर्गभोगफलस्य च ।
 तापव्याप्तिं सन्तप्तच्छायां मोक्षतरोः
 श्रेयत् ॥ इति ॥ ब्रह्मपुराणेपि ।
 पुराणं भारतं वेदो धर्मशास्त्रा विद्या
 निच । आयुषः क्षपणायैव धर्मं त
 स्ते ज्ञवाचरेत् ॥ पुत्रदारादिसंसा
 रः पुंसांसम्भूतचित्तसाम् । विदु
 षांशास्त्रसंसारः संयोगाभ्यासवि
 घ्नकतः इदं ज्ञेयमिदं ज्ञेयं यः
 सर्वज्ञातुमिच्छति । अपिबर्षंशते
 नापिशस्त्रान्तं नाधिगच्छति ॥ वि
 ज्ञायाच्चरतन्मात्रं जीवितञ्चापिचक्षु
 लम् । विहायशास्त्रजालानिपारली
 किकमाचरेत् । पण्डितापि हिमु
 खींसीशक्तियुक्तोप्यशक्तिकः ॥ यः
 संसारान्नचात्मानं समुत्तारयितुं च
 मः ॥ इति ॥ शैवपाशुपतादिशा
 स्त्रोत्पत्तिर्यथागन्धर्वतन्त्रे ॥ प्रथमं
 हिमयाप्रोक्तं शैवपाशुपतादिकम् ।
 मच्छक्यावेशिते विप्रैः सम्प्रोक्ता
 निततः परम् ॥ कणादेनचसम्प्रो
 क्तं शास्त्रं वैशेषिकं महत् । गौतमेन
 तथान्यायं साङ्ख्यस्तु कपिलेन हि ॥
 धिषण्येनतथाप्रोक्तं धार्वाकमतिगर्हि
 तम् । दैत्यानां नाशनाथार्थाय विष्णु

शास्त्रज्ञः

नाबुद्धिरपिशा ॥ वीरशास्त्रं तथा प्रो
क्तं न मनोशपटादिकम् । आपत्यं
श्रुतिवाक्यानां दर्शनं लोकाग्रहित
म् ॥ कर्मस्वरूपत्वः पत्यत्वमप्यवै प्र
तिपद्यते । सर्वकर्मपरिभ्रष्टं कल्प
यन्तुतदुच्यते ॥ गौतमप्रोक्तशास्त्रा
र्थनिरताः सर्वएव हि । शास्त्राली
योनिमापन्नाः सन्दिग्धाः सर्वक
र्मस्विति ॥ शास्त्रविहीनोन्वः ।
यथेः क्तम् । अनेकसंशयेऽपि प
रीक्षार्थं सदर्शनं कम् । सर्वस्वलिः च
नं शास्त्रं यस्मिन्नास्त्यन्वएवसः ॥ इति
॥ शासनम् । शिष्यतेऽनेन वा । शा
सुचनुशिष्टौ । सर्वधातुभ्यष्टन् ॥
विहायशास्त्रजालानियत्सत्यंतदुपा
यताम् ।

शास्त्रकृत् । पुं० कृषी । मुनी ॥
चि० शास्त्रकारे ॥

शास्त्रगण्डः । पुं० प्रघटाविदि ।
छात्रगण्डे ॥ पदाद्यविदि । श्लोका
द्यवेत्तरि ॥

शास्त्रवक्षुः । न० व्याकरणे ॥

शास्त्रचारुः । पुं० शास्त्रदर्शिनः ॥

शास्त्रज्ञः । चि० शास्त्रविदि । चाग
मज्ञे । वक्तुं याज्ञे ॥ यथा । अनि
युक्तो नियुक्तो वा शास्त्रज्ञो वक्तुमर्हति
। दैवी वाचं सबदोत्तरं । शास्त्रमुप
जीवतीति । शास्त्रं जानाति नारदः
। आ० । कः ॥

शास्त्रितः

शास्त्रतत्त्वज्ञः । परमार्थविदि ॥ ग
णकी । शास्त्रतत्त्वजानाति । आ०
। कः ॥

शास्त्रदर्शी । चि० शास्त्रज्ञे ॥

शास्त्रदृष्टिः । स्त्री० विवेकिनश्चक्षुष
त्तायाम् ॥

शास्त्रयोनः । पुं० विदप्रमाणकी ; प
रमात्मनि ॥ शास्त्रं योनिः कारणं
प्रमाणमस्य । यतोऽशास्त्रमाभिभूता
नीत्यादिशास्त्रादेवप्रमाणाज्जगती
जन्मादिकारणं ब्रह्माधिगम्यते ॥ वे
दात्मकनिश्चासि ॥

शास्त्रयोनित्वम् । न० शास्त्रस्य वेद
स्थापिकारणत्वे ॥ शास्त्रयोनः
कारणमुप्रमाणं यस्य । तस्य भावे ॥
शास्त्रवित् । द्० । चि० अन्तर्वाणी ।
शास्त्रज्ञे ॥ शास्त्रवेत्ति । विद०
। सत्सूत्रिष्वित्यादिनाक्तिप्,

शास्त्रविधिः । पुं० शास्त्रसम्बन्धिलि
ङादिशब्दं । कुर्यान्नकुर्यादित्येव
प्रवर्तनानिबर्तनात्मककर्तव्याक
र्तव्यज्ञानहेतौ विधिविधास्ये ॥
विधिविधातिरिक्तमपि ब्रह्मप्रतिपा
दकं शास्त्रमस्तीति सूचयितुं विधि
शब्दः ॥

शास्त्रशिल्पिनः । पुं० भूमि कीरे
षु । कश्मीरदेशे ॥

शास्त्रितः । चि० विहिते ॥ शास्त्रं
सञ्जातमस्य । तारकादित्वादित

शिक्यम्

च् ॥
 शास्त्री० । त्रि० शास्त्रज्ञानवति ॥ शा
 स्त्रमस्त्रस्यास्मिन्वा । इनिः ॥
 शास्त्रीयः । चि० शास्त्रेणप्रोक्ते ॥
 वृशाच्छः ॥
 शास्यः । त्रि० शासनयोग्ये । शास
 नीये ॥
 शिंशपा । स्त्री० पिच्छिलायाम् । अ
 गुरो । सीसौ इ० प्र० द्रुमे ॥ गु
 णायथा । शिंशपाकटुकातिक्ता
 कषायाशोषहारिणी । उष्णवीर्या
 हरेन्मेदः कुष्ठश्लिचबमिक्तमीन् ॥
 वस्तिरुग्वृणदाहःस्रवलासान्गर्भपा
 तिनीति० भा० प्र० ॥ शिंशपा
 वातनाशिनीतिराजवल्लभः ॥ शौ
 छ० शौर्षभापाति । पा० । चात
 भृतिकः । पृषोदरादिः ॥ यद्वा ।
 शिमिल्यव्यक्तशब्द० शब्देनवा
 शपति । शपत्राक्रोशे । पचाद्यच्
 ॥ शिंशाभिः शपतीतिवा । दे
 विक्ताशिंशपेतिनिर्देशाद्वाशब्दलो
 पः ॥
 शिकुः । त्रि० अव्यवसायिनि ॥
 शिक्यम् । न० काचे । दर्भमौञ्जा
 दिरसनारचितेदुग्धदध्यादिद्रव्या
 धारविशेषे ॥ संन्यासिनांभिक्षा
 दिपात्राधारभूते । क्लीकाइ० भा०
 प्र० ॥ संसृतेऽस्मात् । संसुअधः
 पतने । ससेः शिकुट् किक्षेति०

शिक्षितः

धातोः शिरादेश्चयत्प्रत्ययः कि
 त्० तस्यकुडागमश्च ॥
 शिक्या । स्त्री० शिक्ये । काचे ॥
 शिक्यतः । चि० काचते । शिक्य
 स्यापितवस्तुनि ॥ शिक्येधृतम् ।
 प्रातिपदिकाद्वात्वर्थवृत्तिश्चि
 त्तः ॥
 शिक्षकः । त्रि० शिक्षाकारके शि
 क्षाभिन्ने ॥ शिक्षामधीते० वेदवा
 । क्रमादिभ्योबुन ।
 शिक्षणम् । न० विद्योपादाने ॥ शि
 क्षायाम् । शिक्षविद्योपादाने ।
 ल्युट् ॥
 शिक्षा । स्त्री० वेदाङ्गविशेषे । अका
 रादिवर्णानांस्थानप्रयत्नादिवोधके
 अथशिक्षांप्रवक्ष्यामिपाणिनीयमतं
 यथेत्यादिपाणिन्यादिमुनिप्रोक्ते
 शास्त्रविशेषे ॥ शिक्षथे । श्रयोना
 कवचं । शिक्ष्यतेस्थानादिकमन
 या । शिक्ष० । गुरोश्चेत्यः । टा
 प् ॥
 शिक्षाकरः । पुं० वेदव्यासे । चि०
 शिक्षाकर्त्तरि । शिक्षके ॥
 शिक्षाकारः । पुं० पाणिन्यादिमु
 नौ ।
 शिक्षागुरुः । पुं० विद्यादातरिगुरौ ॥
 शिक्षितः । त्रि० कुशले । विज्ञे । बोधि
 ते ॥ शिक्षासङ्घाताक्ष । तारकादि
 स्वादितच् ॥ यद्वा । अशिक्षित् ।

शिखण्डी

शिक्ष० । अकर्मकत्वात्कर्तरि
क्षः ॥

शिक्षितोच्चरः । पुं० अक्षरमुखे । छा
बे ॥

शिक्ष्यः । वि० नियम्ये ॥

शिक्षण्डः । पुं० बर्हि । मयूरपिच्छे ।
मौरपङ्क-इ० भा० ॥ चूडायाम् ॥

शिक्षिनाचम्यते । अमगत्यादिषु ।

जमत्वाद् । शकम्बादिः ॥

शिक्षण्डकः । पुं० काकपक्षे । पट्टे०

इ० भा० । शिखात्रये ॥ यथा । वा

लानाञ्चशिरः कार्षींशिशिखंमुसुह

मेवचिन्ति ॥ पुं० न० केकिपुच्छे ॥

शिक्षण्डकः । पुं० कुक्कुटे । शिख
ण्डोऽस्यास्ति । ठन् ॥

शिक्षण्डिका । स्त्री० शिखायाम् ॥

शिक्षण्डी । पुं० कलापे । बर्हि । मो

रपङ्क-इ० भा० ॥ मयूरे । बर्हि

यो ॥ गाङ्गेयारौ । भीष्परिवौ । द्रु

पंदराजपुत्रे ॥ कुक्कुटे ॥ वाखे ॥

गोपवेशधरेविष्णौ ॥ शिक्षण्डोबर्हिः

कलापोलङ्करणमस्मिन्वास्ति

अतद्गुणितनाशितौनिः ॥

शिक्षण्डिनी । स्त्री० गुञ्जायाम् ॥ यू

थिकायाम् ॥ द्रुपदरोजकन्यायाम्

॥ मयूरपिच्छभूषणायाम् ॥ मयूरक

लाध्वजे ॥ शिक्षण्डोऽस्यस्याः

। इन्द्रान्डीपः ॥

शिक्षण्डी । स्त्री० गुञ्जायाम् ॥ यूथि

शिखरिणी

कायाम् ॥ गौरादित्वान्डीप् ॥

शिखरः । पुं० न० द्रुमाये । शिरसि

। अये ॥ अद्विष्टङ्गे । कृटे । ऋङ्गे ॥

पुलके ॥ कर्षे ॥ पङ्कदाडिमवीजा

भमाशिक्यशकले ॥ अये ॥ कोटी

॥ शिखाऽस्यास्ति । शिखायाङ्ख

श्चेतिरः ॥ शिखारातिवा । रा०

। कः । ड्यापिरितिङ्खः ॥

शिखरवासिनी । स्त्री० उमायाम् । दु

र्गायाम् ॥ सातेभग्नुमुप्रीतादेवीशि

खरवासिनी । उर्यं अतपसालब्धौ

यथापशुपतिः पतिः ॥

शिखरा । स्त्री० मूर्धायाम् ॥

शिखरिणी । स्त्री० रसालाप्रभेदे ॥

यथा । गव्यमावर्त्तितं दुग्धं निवधं

दधिमाहिपम् । एकौकृत्यपटं घृष्टं

शुभ्रशर्करयासमम् ॥ एलालवङ्क

पूर्मरौचैश्चसमन्वितम् । नास्त्राशि

खरिणीकुर्थाद्रुचिंसकलवृक्षभा ॥

अथष्टि १७ प्रभेदे ॥ यथा । रसेरु

द्रैश्चित्रायमनसभलागः शिखरि

णी ॥ यथा । क्षारादस्यभष्टेननुशि

खरिणीदृश्यतिशिमे । विंसीनाः

स्मः सत्यंनियतमभ्ययंतदखिलैः

। इतिवस्यङ्गीमानुषितनिभृताला

पजनितस्मितं विभ्रदेवोजगदवतुगी

वर्धनधरः ॥ दृशिद्यतिशिशादृतिच्छे

द । नारीरत्ने ॥ मल्लिकायाम् ॥ रो

मावञ्जयाम् ॥ नवमालिकायाम् ॥

शिखाजट :

द्राक्षाविशेषे ॥ मूर्धायाम् ॥
शिखरो । पुं० अपामार्गे ॥ शैले । प
बर्ते । पादपे । द्रुमे ॥ कोट्टे ॥
कोयट्टी ॥ वन्दाके ॥ कर्कटशृङ्गा
म् ॥ कुन्दुसंज्ञकेनिर्यासि ॥ याव
नाले ॥ शिखरमस्तिअद्य । अतद्
निः ॥

शिखलिहितः । पुं० कुरुरमुडो० इ०
गौ० दे० भा० प्र० वृक्षे ॥

शिखा । स्त्री० शाखायाम् ॥ बर्हिचू
डायाम् । माङ्गलिक्याम् ॥ अय
मात्रे ॥ शिरोमध्यस्थकेशेषु । चू
डायाम् । केशपाश्यायाम् । चाटी०
इ० भा० ॥ अग्निज्वालायाम् । ज्वा
ले । अर्चिषि ॥ प्रपदे । प्रधाने ।
शिफायाम् । घृणौ । कामज्वरे ॥ मा
त्राकन्दः प्रभेदे । यथा । द्विजवर
मिहहिरसगुणितमुपनयतदनुअग
णमपिनिधेहस्वरगुणितमपरदत्तम
प्रिकुरुवरफणितमुखभणितरुचि
रशिखेहि । यथा । वकुलवममृदु
पवनरयनिहतविरहिशंतसुरभिरय
मेति । द्रयिततमविरहिममृदय
मपिलपतिसखियद्विहतविधुरयमु
देति ॥ शिने । गीडीज्जुष्टोतिवः
। ऋषिप्रधिसात्तवाप्तगुणः ॥

शिखाकन्दम् । न० गृह्णने । सलगम

• इ० भा० प्र० ।

शिखाजटः । पुं० अशवारिविशेषे ॥

शिखिध्वजः

शिखैवजटाजातायस्यसः ॥ अपरे०
शिरः केशामुण्डितायस्यतथावि
धात्रह्यचारी० शिखाजटइत्युच्य
ते ॥

शिखाण्डकः । पुं० काकपक्षे ॥

शिखातरुः । पुं० दीपवृक्षे ॥ दीवट
• इ० भा० प्र० दीपाधारविशेषे ॥

शिखाधरः । पुं० मयूरे ॥ मञ्जुघोषि ॥

शिखाधारः । पुं० मयूरे ॥

शिखामूलम् । न० गृह्णने ॥

शिखालुः । पुं० मयूरशिखायाम् ॥

शिखावान् । पुं० अग्नौ ॥ चित्रके ॥

केतुग्रहे ॥ त्रि० शिखायुक्ते ॥ शि
खास्यन्त्वस्यमतुप् ॥

शिखावती । स्त्री० मूर्धायाम् ॥

शिखावरः । पुं० पनसद्रुमे ॥

शिखावलः । पुं० शिखिनि । मयूरे ॥

शिखास्यस्य । दत्तशिखासंज्ञाया
मितिश्लक्ष् ॥

शिखावला । स्त्री० मयूरशिखायाम् ॥

शिखावृद्धिः । स्त्री० कायिकावृद्धौ ॥

शिखावृक्षः । पुं० शिखातरौ ॥

शिखिकण्ठम् । न० नीले । मयूरग्री
वे । तुल्याञ्जने ॥

शिखिग्रीवम् । न० तुल्ये ॥ शिखिनी

ग्रीवा । शिखिग्रीवाअस्ति । त

हर्षत्वात् ॥ अर्श्याद्याच् ॥

शिखिध्वजः । पुं० कार्तिकेये ॥ शि

खीमयूराध्वजचिह्नमस्य ॥ धूमे ॥

शिशु :

शिशुनो ध्वजः ॥

शिशुः । पुं० अग्नौ वैश्वानरे ॥ चि
त्रकवर्षे ॥ बलीवर्दे ॥ शरे ॥ के
तुयहे ॥ दृमे ॥ मयूरे ॥ कुक्कुटे ॥
हये ॥ शिखाः सत्यस्य । शिखा
स्यस्यवा । इन्द्रोपतायेति ॥ इ०
निः ॥ त्रौञ्चादिव्याहा ॥ अजला
मनि ॥ सितावरे ॥ मेथिकायाम्
॥ शूकशिम्व्याम् ॥ चि० शिखायु
क्ते ॥

शिशिनी । स्त्री० मयूर० शिखायाम् ॥

शिशिपुच्छम् । न० मयूरपिच्छे ॥

शिशिप्रियः । पुं० लघुवदरे ॥

शिशिमण्डलः । पुं० वरुणद्रुमे ॥

शिशिमूलम् । न० गृध्रने ॥

शिशिमोदा । स्त्री० अजमोदायाम् ॥

शिशियूपः । पुं० श्रीकारीशुगे ॥

शिशिवर्द्धकः । पुं० कृष्णण्डे ॥

शिशिवाहनः । पुं० कर्त्तिकेये । म
हासिने ॥ शिखीमयूरोवाहनमस्य ॥

शिशिव्रतम् । न० व्रतविशेषे ।

शिशुः । पुं० शाकमात्रे ॥ शोभाञ्ज
ने । अस्यपर्यायायथा । शोभाञ्जने

शिशुतीक्ष्णगन्धकाक्षीवमेवकाः ।

रक्तोसौमधुशिशुः स्यादिति ॥ अस्य
गुणायथा । शिशुस्तुकटुकः पाकेतीक्ष्णोष्णोमधुरोलघुः । दीपनोरो
चनोरुक्षः चारस्तित्तोविदाहकत् ॥

सद्ग्राह्यः शुकलीहृद्यः पित्तरक्तप्र

शिशुपुष्पम्

कोपणः । चक्षुष्यः । कफघात
घ्नोविद्रधिप्रयथुकमीन् । मेदाऽपचीविषघ्नीहगुल्ममण्डवणान् हरे
त् । श्वेतः प्रोक्तगुणोक्षीयविशेपाहोहकविवेत् । प्रीहान्विद्रधिहं
स्त्रिब्रणघ्नः पित्तरक्तहृत् ॥ मधुशिशुः प्रोक्तगुणोविशेषाहोपनः सरः
। शिशुवत्कलपशाणांस्वरसंपरमात्तिहृत् ॥ अपिच । लोलिम्बराज
कविनावनितावतंसिशिरोरमुप्यकथितोस्तिकिमूपयोगः । एतस्य
पल्लवरसात्समघोः किमन्यद्दृग्वाधिसाचहरणे महिलागगम्ये ॥ इ
ति ॥ शिनाति । शिञ्जनिशाने ।जम्बूाद्यद्यतिनिपातितः ॥ शीक्य
तेवा । शीकसेचने । बाहुलकाद्रु

क्० इस्त्रो० गद्य ॥

शिशुकम् । न० बाह्लीकेपुप्रसिद्धेयाक
विशेषे ॥शिशुजम् । न० श्वेतमरिचे । शोभा
ञ्जनस्यबीजे । अस्यगुणाः । चक्षुष्यंशिशुजंभीजंतीक्ष्णोष्णंविषनाश
नम् । अठ्यं कफघातघ्नं तद्वस्येनशिरोत्तिहृत् ॥ चि० शिशुभवे ॥ शि
थीर्जायतेस्य । जनी० । डः ॥शिशुपुष्पम् । न० शोभाञ्जनकुसुमे ।
तस्याकगुणाः । शिशुः पुष्पस्तुकटुकंतीक्ष्णोष्णंस्नायुशोधनुत् । क
मिहृत्कफघ्नं विद्रधिघ्नीहगुल्म

शिक्षा

जित् ॥ मधुशियोः स्वच्छित्तरत्नपि
त्तप्रसादनम् ॥

शियुमूलम् । न० शोभाञ्जनजटाया
म् ॥ अस्यगुणाः । धौतकुञ्जरदन्त
दोषिसदृशसिन्धुत्यतैलासुरीराशौ
सङ्गमितंतथोत्तररसंमूलंनवंशियुज
म् । तस्माद्दोषदनाम्बुजेनिविशिते
श्रीषन्द्रचूडप्रिषापादस्मीरुहरेगुर
ञ्जितशिरोयः प्राचिकासिपुमान् ॥
शियुमूलन्तुवातघ्नंश्रीषुर्गोविनाश
नम् । शमनंस्त्रायुरोगशपित्तकृत्
कफनाशनम् ॥

शियुबीजम् । न० शियुजि ॥

शिङ्घ्राणम् । न० नासिकामले ॥
शिङ्घ्र्यते । शिघ्रिञ्च घ्राणे । आ
णकोलूधूशिङ्घ्रिधाज्भ्यः । पृषाद
रादित्वात्पञ्च कलोपः । षं० शो
षणि ॥ न० काचपात्रे ॥ लिष्टम
ले । मंडूरे ॥

शिङ्घ्राणकः । पुं० शोषणि ॥ न० ना
सिकामले ॥ शिङ्घ्र्यते । शिघ्रि०
। आणकोलूधूशिङ्घ्रिधाज्भ्यः ॥

शिङ्घ्रिणी । स्त्री० नासिकायाम् ॥

शिङ्घ्रितः । चि० घ्राते ॥

शिक् । स्त्री० शिक्व्ये ॥ लिङ्घाः सु
शिग्बिञ्चविषादविश्वः ॥ शिचिः
क्विप् ॥

शिक्षा । स्त्री० भूषणशब्दे । धनुर्गुण्ये
॥ शिक्षनम् । शिक्षिञ्चव्यक्ते शब्दे

शितिः

॥ गुरोश्चेत्यप्रत्ययः । टाप् ॥

शिक्षितम् । न० भूषणध्वाने । नूपुर
शब्दे ॥ शिक्षमम् । शिजि० । ता
लव्यादिः । भावेक्तः ॥ चि० श
ब्दायमाने । कर्त्तरिक्तः ॥

शिक्षिनी । स्त्री० मौर्व्याम् । धनुर्गु
ण्ये ॥ शिङ्क्ते । शिजि० । आशय्य
के शिनिः ॥

शिरडाकी । स्त्री० खाद्यद्रव्यविशेषे
राजिकायुक्तैः सर्षपस्वरसैर्बामूख
कद्रवैर्निष्पन्नशाल्यपिष्टके ॥ यथा
। शिरडाकीराजिकायुक्तैः स्यान्मू
खकदलद्रवैः । सर्षपस्वरसैर्बापिश
लिपिष्टकसंयुतैः ॥ सहितेरिति शि
पः । शिरडाकीराजिकायुक्तैः पिष्ट
शोषकसैस्मृता ॥ इतिराजनिघं
ण्टः ॥

शितः । चि० दुर्बले । कृशे ॥ तीक्ष्णे
। निशिते । शायतेस्म । शीतमूख
रखे ॥ शिङ्गतीवा । क्तः । शांष्ठी
रितिबेत्वम् ॥

शिरद्रः । स्त्री० शतद्रमद्याम् ॥
जौरमोरटे ॥

शितशूकः । पुं० यवे । मोधूमे ॥ शि
तंगुण्यस्य ॥

शितायः । पुं० कण्टके ॥

शितिः । पुं० भूर्जे ॥ चि० सिते ।
धवले ॥ असिते । श्यामले ॥ शी
यती ॥ शिनातिस्रवा । शिज्निशा

शिविविष्ट :

ने । क्लिन्० क्लिज्वा । शते : सौ
चात् । क्रमितमिशतिस्तन्नामत
दृष्टति० दृक्सचकित्० चतवृदा
देशावा ॥

शितिकण्डः । पुं० शम्भौ । ईशे ।
शिवे ॥ शितिः कालः कण्ठोऽस्य
॥ दाह्युखगे ॥

शितिचरः । पुं० सुनिषण्णशके ॥

शितिचारः । पुं० शकविशेषे ॥

शितिच्छदः) पुं० हंसे ॥
शितिपक्षः)

शितिसारः । पुं० तिम्युके । स्फूर्जं
के । तैट् । इ० प्र० हृत्ते ॥ शि
तिः कालः सारोमज्जायस्यसः ॥

शितिसारकः । पुं० शितिसारे ।

शियिलम् । चि० श्ये । टोला इ०
भा० । न० मन्दबन्धने ॥ श्य
बन्धे ॥ संयोगविशेषे ॥ श्यमो
चने । अजिरशिशिरशियिलितिकि
रच्० उपधायान्त्वम्० रेफलिपः
प्रत्ययरेफस्यलत्वञ्चनिपात्यते ॥

शियिलितः । चि० विश्लेषिते ॥

शिनः । पुं० सात्यकेः पितामहे०
चचिचविशेषे ॥

शिनिनप्ता । पुं० सात्यकौ ॥ शिने
नप्ता ॥

शिविः । पुं० रश्मौ ॥ पशौ ॥ पा० ॥

बाहुलकात्किः ॥

शिविविष्टः । पुं० खलती । खल्ला

शिव्वा

टे । दुर्धर्मिणि॥ पिनाकिनि॥ शिवे ॥
विष्णौ॥ यथा । शैत्याच्छयनयोगा
श्च्यीतवारिप्रचक्षते । तत्पानोद्र
क्षणाच्चैवशियोरश्मयोमताः ।

तेषुप्रवेशाद्विश्वेशः शिविविष्टदृष्टो
च्यते ॥ शिविषु० रश्मिषु० पशुषु० वा
विष्टःप्रतिष्ठितोवन्नरूपेणेतितथा ॥

शिवः । पुं० कालिकापुराणप्रसिद्धे०
सरोवरविशेषे ॥

शिव्रा । स्त्री० अदन्तिदेशप्रसिद्धपुष्प
सरिद्विशेषे ॥

शिव्वा । स्त्री० शटादिद्रुमाणांजटाशाम्
। मूले ॥ सरिति॥ मांसिकायाम् ॥
मातरि॥ शतपुष्पायाम् ॥ हरिद्रा
याम् ॥ श्वेते । बाहुलकात्० शी
ङ् । फक्० ऋस्त्वञ्च ॥

शिव्वाकः । पुं० पद्ममूले ॥

शिव्वाकन्दः । पुं० करहाटे । पद्म
मूले ॥ शिव्वामूलतरुप्ररोहः तत्स
द्वितः कन्दोमूलम् ॥

शिव्वाधरः । पुं० शाखायाम् ॥
शिव्वाधरा । स्त्री० ॥

शिव्वाकृष्टः । पुं० शटवृक्षे ॥

शिव्वाडी । स्त्री० क्षुपविशेषे । मति
दायाम् । द्रवत्पत्याम् । वात
घ्न्याम् । गुच्छपुष्पायाम् ॥

शिव्वः । पुं० रक्तचक्रमर्दके ॥

शिव्वा । स्त्री० सन्याम् । वीजगुप्
त्याम् । सेमफली० इ० भा० ॥

शिरः शूलम्

शिरःशूलम् । शिञ् । छत्वाद्य
श्चेति साधुः ॥

शिरःशूलम् । पुं० शमीधान्यं ॥
शिरःशूलम् । स्त्री० शिम्वायाम् ॥ शिम्वी
पुस्तकशिम्वीतिभेदाच्छिम्वीर्द्धिं धा
मता ॥ शिम्वीद्वयस्य मधुरं रसिपाके
हिमं गुरु । बह्यं दाहकरं प्रोक्तं श्लेष्म
लं वातपित्तजित् ॥ शिरःशूलम् । शि
ञ् । इन् ॥

शिरःशूलम् । पुं० कृष्णमुद्गे ॥
शिरःशूलम् । स्त्री० शिम्वायाम् ॥
शिरःशूलम् । त्रि० शमीधान्ये ॥
शिरःशूलम् । स्त्री० मुद्गपर्णाम् ॥
शिरःशूलम् । स्त्री० मुद्गपर्णाम् ॥ शूकशि
म्वायाम् ॥ शिम्वायाम् ॥
शिरःशूलम् । न० अङ्गुल्ये । पीत
पुष्पे । काञ्चनपुष्पके ॥
शिरःशूलम् । पुं० पिप्पलीमूले ॥ मस्त
के । शिरःशूलम् । यथा । शिरःशूल
शी शिरःशूलोरजावाचीरजस्तथे
तिकेशान्तरम् । पिण्डं दद्याद्गया
गिरिद्विति वायवीये ॥ शृण्वान्तं च
र्थकः ॥

शिरःशूलम् । पुं० नारिकेलि ॥
शिरःशूलम् । न० मस्तकेवेदनारि
शिरःशूलम् । तदीपधं यथा । श्वेतापरान्ति
तापुः संपिप्पलीशु शिखरसंयुतम् ।
शिरःशूलम् । शिरःशूलिपाच्छिरःशूलविना
शिरःशूलम् ॥

शिरःशूलम्

शिरःशूलम् । पुं० केशि ॥ चिकुरे ॥
शिरःशूलम् । न० मस्तके । मूढि ॥
तद्वेगनाशकौषधं यथा । शिरःशूल
गहरं लेपात्गुच्छामूलं सकाञ्चिकमि
ति ॥ सङ्गीतदामोदरे अङ्गुहारवर्ण
ने शिरःशूलतुङ्गं भेदा उक्ताः । यथा ।
आकम्पितं कम्पितञ्च । धृतं । वि
धृतमेव च । परिवाहितं । माधू
तं । मधूतं । तथाश्चितम् । आ
कुञ्चितं । पराहृतं । मुत्क्षिप्तं ।
श्चाप्यधोगतम् । लीलितं । प्रक
तञ्चेति । चतुर्हंशविधं शिरःशूलम्
॥ प्रधाने ॥ सेनाये ॥ शिखरे ॥
नगाये ॥ वृक्षाये ॥ श्रीयते ।
उष्णीषादिना । शिञ् । सेनायाम् ।
शिरःशूलम् । स्त्री० शिरःशूलम् । किञ्चेत्यमु
न् । धातोः । शिरःशूलम् ॥

शिरःशूलम् । पुं० कुन्तले ॥ बाले
। केशि ॥ शिरःशूलम् । समस्या
मितिडः । तत्पुरुषैकतीति । हल
दन्तादिति वाऽलुक् ॥

शिरःशूलम् । न० शिरःशूलम् ।
शिरःशूलम् । न० शिरःशूलम् । नाहि ।
शीर्षण्ये । शीर्षके । टाप० इ०
भा० ॥ शिरःशूलम् । शायतेऽनेन ।
उ० पालमे । आतङ्गतकः ॥
शिरःशूलम् । न० शिरःशूलम् ॥
शिरःशूलम् । पुं० शिम्वायाम् । युक्तकचे ।
शिरःशूलम् । न० शिरःशूलम् । शी

शिरोधानम्

षंख्ये । शिरसिभवः शिरसेष्टि
 तोवा । शरीरावयवाद्यत् ॥
 शिरा । स्त्री० धमन्याम्० ताड्या
 म् ॥ शिमेति । शिञ्० बहुल
 मन्यत्रापौतिरक् ॥
 शिरोपत्रः । पुं० द्विन्तालवृक्षे ॥ क
 पित्ये ॥
 शिरालम् । न० कर्मरङ्गे ॥ शि०
 शिरासन्तते ॥
 शिरालकः । पुं० अस्थिमङ्गवृक्षे ॥
 शिरावृत्तम् । न० सीसके ॥
 शिरिः । पुं० शलमे हिंसे ॥
 हन्तरि ॥ शृणाति । शृ० । कृ
 गृशृपृक्, टीत्यादिनाङ् ॥ खङ्गे ॥
 शरे ।
 शिरीषः । पुं० क्रीतने । भण्डले
 । सिरसङ्गतपत्रवृक्षे । शिरी
 षामधुरोनुषाशिराशरत्तरेकम्
 । दोषशोधयित्वापि । न० शिराशरि
 प्रापहः ॥ शृणाति शीर्षं शिरा
 शृ० । शृपृभ्यांकिञ्चति० ईष
 न् ॥
 शिरीषपत्रिका । स्त्री० उर्वेतकिण
 च्याम् ॥
 शिरोगृहम् । न० चन्द्रशालायाम् ॥
 शिरसिगृहम् । इ० हे० न्द्रः ॥
 शिरोधरा । स्त्री० शीशायाम् ॥ शिर
 साधरा ॥ इ० हे० न्द्रः ॥
 शिरोधानम् । न० उक्लीषके । उप

शिरौषिका

धाने । गण्डौ । सिराहना० इ०
 भा० ॥ शिरोधीयतेऽत्र । ड, धा
 ज्ञः करणाधिकरणयोश्चैत्यधिकर
 षोऽस्युट् ॥
 शिरोधिः । स्त्री० शीवायाम् ॥ शि
 रोधीयतेऽस्याम् । कर्मण्यधिकरणे
 चेतिकः ॥
 शिरोमणिः । पुं० स्त्री० शिरोधार्य
 रत्ने । चूगडामणौ ॥ शिरसः
 मणिः ॥
 शिरोमर्मा । पुं० शूकरे ॥
 शिरोरत्नम् । न० शिरोमणौ ॥
 शिरसोरत्नम् ॥
 शिरोरुजा । स्त्री० सप्तपर्णवृक्षे ।
 शिरोरोगे ॥
 शिरोरुहः । पुं० केशमूर्च्छजे । शि
 रसिरोहति । इगुपधेतिरुहे कः ॥
 शिरोरुगः । पुं० शिरपौड्यायां ॥
 शिरोयज्ञी । स्त्री० वह्निचूडायाम् ॥
 शिरोवृत्तम् । न० मरिचे ॥ श्रीदेवी
 भागवतैकादशस्कन्धे श्रीनारायण
 प्रोक्ते व्रतविशेषे ॥
 शिरोवृत्तफलः । पुं० रक्तापामार्गे ॥
 शिरोवेष्टः । पुं० उण्यौषि । चालीगुडु
 के । इ० त्रि० श्रेणः ॥
 शिरोवेष्टनम् । न० शिरोवेष्टे ॥
 शिरोस्थि । न० मस्तकास्थनि । करो
 टी । शिरस्त्राणे ॥
 शिरोषिका । स्त्री० वारिशिरोषिका

शिलाजतु

याम् ॥ यथा । चिदे।षविषकुष्ठाशी
 हरीवारिशिरीषिका ॥
 शिलः । पुं० न० कश्चिशाद्यर्जने । लू
 नकेदारशेषधान्यं । मञ्जुर्वात्मका
 नेकधान्योद्भवने ॥ शिलति । शि
 लउच्छे । कौवञ्वा । संज्ञापू
 कत्वान्नगुणः ॥
 शिलकः । पुं० वेदप्रसिद्धे मुनिविशि
 षे ॥
 शिलगर्भजः । पुं० पाषाणभेदने ॥
 शिलहृदः । पुं० देशविशेषे ॥ यथा ।
 गणेश्वरं समारभ्य महेदध्यन्तगं शिवे
 । शिलहृदाभिधादेशः पर्वतेशिष्ठ
 तिप्रिये ॥
 शिला । स्त्री० पाषाणे । प्रस्तरे ॥ म
 नः शिलायाम् ॥ हाराघः स्थित
 दारुणि ॥ स्तम्भशीर्षे । कपूर्णे ।
 टाप् ॥
 शिलाकर्षी । स्त्री० शलकीवृक्षे ॥
 शिलाकुट्टः । पुं० पाषाणदारणे
 शिलाकुट्टकः । पुं० पाषाणदारणे
 । टङ्के । शिलावट० द्र० भा० प्र० ॥
 शिलाजम् । न० शैल्ये । लाहे ॥
 शिलाजतु । न० पर्वतजातोपधातुवि
 शेषे । सिलाजीत० द्र० भा० प्र०
 । अल्पपर्यायादयो यथा । गैर्यमर्थ्यं
 गिरिजमश्मज्जशिलाजत्विष्यमरः
 । शिलाव्याधौ ॥ निदाघघर्मसन्ना
 प्राधातुसारंधराधराः । निर्यासव

शिलाटिका

त्प्रमुञ्चन्तितश्चिखाजतुकीर्तिमम्
 ॥ सौवर्णराजतंताम्रमायसश्च
 तुर्बिधम् । शिलाजत्वद्रिजतुष्यै
 लनिर्वासकृत्यपि । गैर्यमश्मज्ज
 पिगिरिजंशैलधातुजम् । शिलाजं
 कटुतिक्तोष्णकटुपाकरसायनम्
 । छेदियोगवहं हानिकफमेहाश्मश
 कंराः ॥ मूषकच्छं चयं वासं वाता
 सार्शासिपाण्डुताम् । अपस्मारंतयो
 म्मादंशोथकुष्ठोदरक्तमीन् ॥ सौव
 र्णं तुजवापुष्पवर्णं भवति तद्रसात् ।
 मधुरं कटुतिक्तोष्णकटुपाकरसा
 यनम् ॥ छेदियोगवहं हृत्तलं
 कटुपाकिच । राजतं पाण्डुरशीत
 कटुकं क्वादुपाकिच । ताम्रं मयू
 रकण्डाभंतीष्णमुष्णसृजायते । लौ
 हंजटायुपक्षोभंतत्तिलकं लवणं भवे
 त् । बिपाके कटुकं शीतं सर्वं श्रेष्ठमुदा
 हृतम् ॥ अस्य शोधनप्रकारो भावप्रका
 शादितीऽवधेयः ॥ शिलायाजत्व
 व ॥ षष्ठीतत्पुरुषः ॥
 शिलासुनी । स्त्री० कालासुनीवृ
 क्षे ॥
 शिलाटकः । पुं० चट्टे । चट्टालके
 । बिले । गर्ते ॥ द्र० मे० नी०
 शिलाट्टयोरिति मुद्रितं हं मचन्द्रे पा
 ठः ॥
 शिलाटिका । स्त्री० रक्तपुननं वा
 याम् ॥

शिलि :

शिलात्मजः । पुं० लोहे ॥
 शिलात्मिका । स्त्री० मूषायां ।
 शिलादद्रुः । पुं० शैलिये । शिला
 जतुनि ॥
 शिलाधातुः । पुं० सितोपले । ख
 व्याम् । सेलखडी । इ० भा० ॥
 खणंगैरिके । सीनागेरु० इ० भा०
 प्र० ॥
 शिलापट्टः । पुं० - तिलकागंशिला
 याम् । सिलद्रु० भा० ॥
 शिलापुत्रः । पुं० घर्षबालि । सिलव
 द्वा० सीटा० इ० भा० प्र० ॥
 शिलापुष्पम् । न० शैलिये । अश्लपु
 ष्ये । शिलाजतुनि ॥
 शिलाभवम् । न० शिलापुष्पे ॥
 शिलाभेदः । पुं० पाषाणभेदिनिष्ठ
 र्त्तं ॥ यावभेदकास्त्रे ॥
 शिलारम्भा । स्त्री० काष्ठकदल्याम् ॥
 शिलावल्का । स्त्री० औषधद्रव्यविशेषे
 । मल्कलायाम् । शैलगर्भायाम् ।
 शिलाशकृ० इ० भा० प्र० ॥
 शिलाव्याधिः । पुं० शिलाजतुनि ॥
 शिलासनम् । न० शैलिये । पाषाण
 रचित्तासने ॥
 शिलासन्धिः । पुं० पर्वतगच्छरे ।
 गुहायाम् ॥
 शिलासारम् । न० लोहे ॥
 शिलाह्वम् । न० शिलाजतुनि ॥
 शिलिः । पुं० भूर्खपत्रह्वये । स्त्री०

शिलीपदः

द्वाराधः स्थितकाष्ठे ॥
 शिलिन्द्रः । पुं० मत्स्यविशेषे ॥ य
 स्तः । शिलन्दः श्लेष्मलावल्गोवि
 पाकेमधुरोगुरुः । आमवातकरो
 हृद्योशतपित्तहरोमतः । इ०
 रा० भः ॥
 शिली । स्त्री० गण्डुपद्याम् । स
 म्भशीर्षे ॥ द्वाराधः स्थितदारुणि
 ॥ शिलति । शिल० । प्रगपघे
 तिकः । जातीरस्त्रीति० ङीष् ॥
 शिलीन्ध्रः । पुं० मत्स्यविशेषे ।
 चित्रफले ॥ यथा । शिलीन्ध्रः
 श्लेष्मलावल्गोविपाकेमधुरोगुरुः ।
 वातपित्तहरोहृद्यामवातकरस-
 सः ॥ तरुप्रभेदे । न० कश्कि ।
 क्वाकि । कदलोपुष्पे ॥ विपु
 टाख्ये ॥
 शिलीन्ध्रकम् । न० दिलीरे । गी
 मयच्छत्रिकायाम् ॥
 शिलीन्धी । स्त्री० विहगीविशेषे ॥
 गण्डुपद्याम् ॥ मृदि ॥
 शिलीपदः । पुं० श्लेष्मलावल्गोविपा
 देगे । पादवल्मीके । गोद० इ०
 गी० भा० प्र० । पीलुपांशु० इ०
 भा० ॥ अथविप्रकृष्टनिदानं । सा
 मान्यलक्षणश्चाह । पुराणेऽकभू
 यिष्ठाः सर्वंस्तुपुत्रशीतलाः । ये
 देशास्तुपुजायन्ते श्लेष्मलावल्गोविशेष
 तः ॥ बः सज्वरोऽङ्घ्रिणीभू-

शिल्पम्

शिल्पः शिथो नृणां पादगतः क्रमे
 णतश्चीपटंटात्करणं न च शिथं
 ष्टनासामुपिकीचिदाहुः ॥
 शिलीमुखः । पुं० शिली । भ्रम
 रे ॥ काण्डे । बाणे । शिली०
 शल्यं मुखस्य ॥
 शिल्पः । पुं० कृषिविशेषि ॥
 शिलियम् । न० शैली । शिलिय ।
 शिलावाटः ॥
 शिलीचयः । पुं० शैली । गिरौ ॥
 शिलाभिरुच्यीयते । चिञ्० । ए
 रच् । शिखरे ॥
 शिलीञ्जः । पुं० उञ्जशिली ।
 शिलीत्यम् । न० शैलिये ॥
 शिली दुभयम् । न० शैलिये ॥ चन्द
 नविशेषि ॥ यथा । सुगीतलंचन्द
 नं यत्तैलपर्याकमुच्यते । उभयौ
 तस्य पर्यायेऽसौ मयेति शिली दुभय-
 म् ॥
 शिलीकाः । पुं० गरुडे ॥
 शिल्पम् । न० सुवे ॥ क्रियायोग्ये
 । कलादिकर्मणि । हस्तव्यापार
 रूपे । चित्रादिकर्मणि ॥ कला०
 नृणां गीतादिप्रपाचतुः षष्टिभेदभि
 र्नामैः । सवर्णकारादिकारुका-
 र्मैः । क्रियाकीश्ल्ये । क्रिया
 उभ्यासपूर्वके चानाविशेषि ॥ शील्य
 ती । शल्यनेत्रे । शीलसमाधी०
 शल्यगतौदा । कृष्यशिल्पशय्यः

शिल्पशास्त्रम्

अरूपपदं तत्पादतिसाधुः ॥
 शिल्पकारः । पुं० शिल्पिनि ॥
 शिल्पकारौ । चि० शिल्पकर्मकर्त्तरि
 । सङ्करजातिविशेषि ॥ तदुत्पात्तर्यं
 या । विश्वकर्माचशूद्रायां वीर्याधा
 नं चकारसः । ततो बभूवुः पुत्रा
 खनयेन शिल्पकारिणः ॥ मालाका
 रः कर्मकारः शङ्करः कुबिन्द
 कः । कर्मकारः कर्मकारः षड्
 तेशिल्पिनां त्रयाः ॥ सूत्रधारश्चित्रक
 रः स्वर्णकारस्तथैव च । पतितो ब्र
 ह्मशापादजात्यावर्षसङ्कराः ॥
 स्वर्णकारः स्वर्णवीर्याद्ब्रह्मणानां
 हिजात्तम । बभूवसद्यः पतितो ब्र
 ह्मशापेन कर्मणा ॥ सूत्रधारो हिजा
 तीनां शापेन पतितो भुवि । शीघ्रञ्च
 यच्च काष्ठञ्च मददीतेन हेतुना ॥ व्य
 तिक्रमेषु चिचाराणां सदाश्चकारस्तथा
 । पतितो ब्रह्मशापेन ब्रह्मशापात्
 कोपतः कश्चिद्विद्विषिषसंस
 र्गात्स्वर्णकारिणः । स्वर्णकारादि
 दोषेण पतितो ब्रह्मशापतद्वृत्तिः ॥
 • पु० ब० खण्डे २०५ पृष्ठे ॥
 शिल्पयोगः । पुं० क्रियाकीश्ल्ये ॥
 शिल्पशास्त्रम् । स्त्री० स्वर्णकारादिका
 रूपां कर्मण्ये । आविशनै । कारखा
 ना० इ० प्र० । शिल्पशास्त्राली ।
 शिल्पशास्त्रम् । न० वास्तुशास्त्रादि
 शिल्पकर्मण्ये ॥

शिवः ।

शिल्पिका । स्त्री० तृणविशेषः ॥
 शिल्पो । नि० कारौ । शिल्पविद्या
 व्यवसायिनि कारकर० इ० भा० प्र०
 ॥ यथा । तत्राचतस्त्रवायस्यनापि
 तैरजकस्तथा । पञ्चमस्यमंकारश्च
 कारश्चः शिल्पिनीमताः ॥ अपि
 च । मालाकारः कर्मकारः शब्द
 खकारः कुविन्दकः । कुम्भकारः
 कंसकारः षडेनेशिल्पिनांशराः ।
 सूत्रधारश्चिकरः सृष्टिकारस्तथैव
 च । पतितास्ते ब्रह्मशापादजात्या
 बर्णसङ्कराः ॥ शिल्पक्रियाकौश
 लमवाप्तिवतइति नः ॥ शिल्पिनी
 बर्णसङ्कराः ॥

शिल्पिनी । स्त्री० कौलदलीषधी ।
 शिल्पशाला । स्त्री० शिल्पशाला
 याम् । आविशने ॥ शिल्पिनांश
 ला ॥

शिवः । पुं० शम्भो । ईश । पशुपती
 । शूलिनि । महेश्वरे । महादेवे ।
 हरे । चन्द्रेश्वरे । अप्रतिबन्धनिर
 तिशयसर्वार्थदृक्क्रियाशक्ती ॥ ना
 मस्मरणभावेणस्य तृणपावनः
 शिवः । परिशुद्धे परमानन्दबोधरूपे
 ॥ सर्ववैशेष्यमत्वात् । तुरीये ।
 मेघे ॥ हरे । कौले । कौलकय
 हे ॥ वास्तवे । गुणगुली ॥ पुण्ड
 रीकद्रुमे ॥ क्षणधूसूरे । पारदे ।
 देवे । सुरे ॥ विष्कम्भादिपुत्रिंश

शिवश्चरम् ।

तितमेयोगे ॥ अत्रजातस्यफलंयथा
 । महेश्वरः श्रुतिपारदृष्टाजिते
 न्द्रियस्यारुतनुमंहात्मा । शिवाभि
 धानः खलुयोगराजः प्रसूतिका
 लेशदिमानवानाम् ॥ आर्द्रानिर्वाणे
 ॥ षष्ठमात्रस्यप्रथमपर्याये । मन्त्र
 • ५५५ • ॥ श्रितेऽस्मिन् सर्वमंश्रितेऽ
 भिनवी । शीङ् सुप्ते । सर्वनिष्ठुष्य
 ारध्वलध्वानिषट्प्रद्वेष्यात्तन्वे ।
 इतिशीलोवन् । इत्सुचनिपाततः
 ॥ न० कल्याणे । मङ्गले । लीमे
 ॥ जले । सुखे ॥ समुद्रलवणे ॥
 सैन्धवे ॥ प्रवेतटङ्गणे ॥ शिवंसुखं
 तदद्यास्ति । अर्श्याद्यश्च ॥ शि
 वयतातिवा । तत्करोतीतिग्यन्ता
 त् । पचाद्यच् ॥

शिवकः । पुं० कौलके । बन्धनशा
 ष्टे । खूटा० इ० भा० । शवां
 गावकण्डूयनार्थीगीर्षे निखातसूक्ष्मे
 • इति सुभूतिः ॥ इतिगात्रक
 कण्डूम् । श्रितेऽत्रवा । शिलकर्म
 षि० शीङ् सुप्ते वा । सर्वनिष्ठु
 ष्वेतिसाधुः । स्वार्थेकः ॥

शिवकरः । नि० मङ्गलकारके ॥ पुं०
 अतीतकल्पाहर्दभेदे ॥
 शिवकीर्त्तनः । पुं० भृङ्गरीटिशिवग
 षे ॥ असुरदिशि । हरो ॥ शै
 वे ॥

शिवश्चरम् । न० । स्थापितिशरूप

शिवस्य नाम्

रितः शतहस्तप्रमाणे सिद्धस्य नि ।
 तदुक्तं श्रीमहानिर्वाणे । यथा ।
 लिङ्गरूपधरं शम्भुं परितो दिव्यदिशा
 च । शतहस्तप्रमाणे नमिच्छंति
 प्रकीर्तितम् ॥ अथ महात्मा म
 पि । ईशस्यै च महापुण्यसर्षतीर्थी
 तमात्तमम् । यथा मराविराजन्ते
 सर्षतीर्थानिसर्षदा ॥ अथ माचं
 ससर्षपापनिर्मुक्तौयात्यन्ते शङ्कराल
 यम् ॥ अत्रयत्क्रियते कर्म स्वल्पं
 वा बहुलं तथा । प्रभावाद्दूर्ध्वं टिस्त
 स्यत्तत्तत्कीटिगुणं भवेत् ॥ यत्र
 तत्र कृतात् पापान् मुच्यते शिवसर्ष
 धौ । शैबले च कृतं पापं श्चलेप
 समं प्रिये ॥ पुरश्चर्याजपदानं श्राहं
 तर्पणमेव च । यत्करोति शिवस्यै
 चैतदनन्ताय कल्पते ॥ पुरश्चर्याश
 तं कृत्वा यद्देशशिदिनेशयोः । य
 त्फलं तद्वाप्नोति सकृत्पत्वाशि
 वास्तिके ॥ गयागङ्गाप्रयागेषु कीटि
 पिण्डप्रदानतः । यत् प्राप्नोति तद
 वैः सकृत्पिण्डप्रदानतः ॥ अति
 पातकिनो ये च महापातकिनश्च ये ।
 शैबतीर्थं कृतश्रास्ते पिथान्ति पर
 कृतिम् ॥ लिङ्गरूपी जगन्नाथो वेद्या
 यो दुर्गया सह । यत्रास्ति तत्र तिष्ठ
 न्ति भुवनानि चतुर्दश ॥ स्थापिते
 शस्यमाहात्म्या किञ्चिदतत्प्रकाशि

शिवदास

तम् । अनादिभूतभूतेशमहिमा
 वागगीचरः ॥ महापीठे त्ववार्चा
 यामस्पृश्यस्यर्षदूषणम् । विद्यते विद्य
 तेनैतलिङ्गरूपधरेऽहरे ॥ यथा चक्रा
 र्चने देविकोऽपि देवान् विद्यते । शि
 वज्ञे त्रेमहातीर्थे तथा जः नो हि कांति
 के ॥ बहुना किमिहेत्ते नतवाये
 सस्यमुच्यते । प्रभाषः शिर्षाज्ज्य
 नयापतुं गमयति ॥ अथुक्तं हि
 तं लिङ्गं युक्तं वेदिकया प्रिये । सा
 धकाः पूजयेद्भक्त्या स्वाभीष्टफल
 सिद्धयेदिति ॥

शिवगतिः । पं० भूताङ्घ्रिदृशिषि ॥

शिवधर्मजः । पं० महल्लयहे ॥

शिवह्वरः । त्रि० महल्लकर्त्तारि । श्री
 महरे ॥

शिवचतुर्दशोः स्त्री० चतुर्दशोक्तं
 व्यशिव्रतविशिषि ॥ फाल्गुनक
 ष्यचतुर्दश्याम् । शिवरोवै ॥

शिवज्ञा । स्त्री० शिवोपासिकायाम्
 ॥ श्रीमच्छायाम् ॥

शिवज्ञानम् । नि० शुभाशुभकालो
 धकशास्त्रे ॥

शिवतातः । स्त्री० कल्याणकारि
 स्याम् । श्रीमच्छायाम् ॥

शिवदः । वि० परमसुखदे ॥

शिवदत्तम् । न० विष्णु चक्रे ॥ वि०

शिवेन शिवोपवादे तं दिव्यमात्रे ॥

शिवदास । न० देवदासश्च ॥

शिवमहाकरः

शिवदूतिका । स्त्री० मोटकाविशेषे ॥
 शिवदूती । स्त्री० भवान्याम् । दुग
 याम् ॥ यतानियुक्तौदौत्येनतयादे
 व्याशिवः स्वयं । शिवदूतीतिलो
 केस्मिंस्ततसाख्यातिभागता ॥ शि
 वनदूतयतिसन्देशम्प्रापयतीत्यर्थे
 • गौरादेराकृतिगणत्वान्ङीष् ।
 बहुब्रीहौतुटाप्स्यादित्याहुः । व
 स्तुतस्तु • दुनोतेर्दुतनिभ्यांदीर्घश्च
 तिमिष्ठायां दीर्घमत्वल्पसन्देशप्रापक
 त्वविबन्नायांक्तादल्पाख्यायामिति •
 बहुब्रीह्यापिङ्गोप्सम्भति ॥ सा
 तमेदे ॥ योगिनीविशेषे र्
 शिवद्रुमः । पुं० बिल्वे मालूरुवृक्षे ॥
 शिवहिष्टा । स्त्री० केतव्याम् ॥
 शिवधातुः । पुं० पारदे ॥
 शिवनाभिः । पुं० शिवनाभिविष्णोर्
 शिवपुराणम् । न० उपपुराणविशेषे
 शिवपुरी । स्त्री० काश्याम् ॥
 शिवप्रियः । पुं० बकद्रुमे ॥ स्फुटि
 • के ॥ धत्तूरे ॥ धत्तूरधूर्त्तरुणे
 न्दुनिवासयोग्यस्थानेपिशाचपति
 नाविनिवेशितासि । किंकरबाण
 विकसन्तिसमः प्रयातकिंवाहि
 रुक्मसतिकिंदृषदः स्तवन्ति ॥ न०
 रुद्राक्षे ॥ त्रि० शिवैष्टद्वये ॥
 शिवस्थप्रियः ॥
 शिवप्रिया । स्त्री० उमायाम् ॥
 शिवमहाकरः । पुं० सर्वेशाना

शिवरात्रिः

मीशिते ॥
 शिवमल्लकः । पुं० अर्जुनपादपे ॥
 शिवमल्लिका । स्त्री० वसुके । वक्रवृक्षे ॥
 शिवमल्ली । स्त्री० यकृत्तु ॥ शिवप्रि
 यामल्ली ॥
 शिवरसः । पुं० अन्नोद्देशे । त्रि
 रात्रस्यापितान्नारसैः ॥
 शिवरात्रिः । स्त्री० शिवचतुर्दश्या
 म् ॥ अस्यामुपवासः प्रधानम् ।
 यथा । नस्नानेननवस्त्रेणनधूपेन
 नचार्चया । तुष्यामिनतथापुष्यै
 र्यथातत्रोपवासतः ॥ ततोरात्रौ
 प्रकृतव्यंशिवप्रौणनतत्परैः । प्र
 हरेस्त्राजं पूजात्रैविशेषतः शै
 वीशवैष्णवीवापियोवात्सादन्यपूज
 कः । सर्वपूजाफलं हन्तिशिवरा
 त्रिविहिर्मुखः ॥ शिवरात्रिर्ब्रतका
 लगुडिमाह । यथा । माघं निशी
 थानुगताचतुर्दशीपक्षेऽपरेयाशिव
 रात्रिसंज्ञिका । भवेदुपोष्यः सज
 यापिशाऽप्रयायुताचरिक्तांप्रबिहाय
 पारणा ॥ यदानिशीथद्वयगामिनौ
 भवेच्चतुर्दशीसापरपूर्वगाक्रमात् ।
 त्रिचयत्वादुतमुक्तद्वयान्तोविधि
 याकिलकालवेदिभिः ॥ इति ज्यो
 त्तिर्शिदाभरणम् ॥ जयन्तौशिवरा
 त्रिश्चकार्येभद्रजयान्विते । कृत्वो
 पवासंतिथ्यन्तेतदाकुर्याच्चपारणम्
 ॥ तिथ्यन्तपारणंतुजयन्तीभात्रपर

शिव

म् । चतुर्दश्यामेवपारणम् । यथा
काम् । ब्रह्माण्डोदरमध्येतुयानिती
यानिसन्निवै । पूजितानिभवन्ती
हभूताहेपारणकृतेवृत्ति ॥

शिवलिङ्गम् । न० महादेवस्यशिश्रे ॥

शिवलोकः । पुं० कैलासे ॥

शिवशङ्खः । त्रि० शिवप्रिये ॥ शि

वशङ्खः । शिवोपशङ्खभोस्यथा ॥

शिवशङ्खभा । स्त्री० शतपत्न्याम् ॥

शिवशङ्खिका । स्त्री० लिङ्गाम् ॥

शिवशङ्खी । स्त्री० श्रीवल्ल्याम् ॥

लिङ्गान्याम् ॥

शिवशाहनः । पुं० वृषभे ॥

शिवबीजम् । न० पारदे ॥

शिवशेखरः । पुं० शकट्रुमे ॥ ध

त्तरे ॥ शिवभस्त्ये ॥

शिवसायुज्यम् । न० शिविनसहयोगे ॥

शिवसुन्दरी । स्त्री० भवगेहिन्याम्

। गौर्याम् ॥

शिव । स्त्री० गौर्याम् । भवान्याम्

॥ यथा । शिवामुक्तिः समाख्या

तायोशिवानिन्द्यानिनी । शिव

यथाजपद्वेषीशिवालोकिततः स्मृ

तेतिदेश्यपुराणम् ॥ अपिच । शि

वाकल्याणरूपाचशिवदाचशिवप्रि

या । प्रियेदातरिवाशब्दः शिवानेन

प्रकीर्त्तितेशिख० वी० पुराणम् ॥ पु

नश्च । शकल्याणवचनद्वरेवात्कृ

ष्टवाचकः । समूहवाचकस्यैववा

शिवफला

कारोदाटवाचकः । श्रेयः सङ्

घोत्कृष्टदात्रीशिवानेनप्रकीर्त्ता

। शवराशिमूर्त्तमतीशिवानेन

प्रकीर्त्तितेतिचत्र० वी० पु० ॥ चा

त्मानुभूतिनिष्ठाताहैतभावविव-

ज्जिताः । तेपिप्रेम्णाभजन्ये

नामित्यंसर्वीत्तमाशिवेत्युमासंदि

ता ॥ मुक्ती ॥ फेरी ॥ सक्तफला

याम् । भाटामलौषधी ॥ अभ

यायाम् ॥ आमलक्याम् ॥ श

स्याम् ॥ हरिद्रायाम् ॥ दूर्वाया

म् । गीरोचनायाम् ॥ बुद्धिशक्ति

विशेषितारायाम् ॥ शिवमस्त्यस्याः

शिवोस्त्रिभर्त्स्वेनयस्याङ्गतिथा ।

अशंषायच् ॥ शिवः शिवशा

देशताशस्त्रिभस्याः अशंषायच् ।

शकुनावेदकत्वात् । शिवंकरेति

। तत्करेतीतिणिच् । पचायच् ॥

शिवयतिवा ॥

शिवच्छम् । न० रुद्राक्षे ॥

शिवषाटिका । स्त्री० वंशपत्न्याम् ॥

शिवोत्सवम् । न० सैन्धवे ॥ त्रि०

शिवमये ॥

शिवानी । स्त्री० जयन्तीवृक्षे ॥ दु

र्गायाम् ॥

शिवोपीडः । पुं० चन्द्रमसि ॥ ब

कवृक्षे ॥ शिवस्योपीडः ॥

शिवप्रियः । पुं० छागे ॥

शिवफला । स्त्री० शमीवृक्षे ॥

शिविरम्

शिवारातिः । पुं० सारमेथे ।
 शिवाकृतम् । न० शृगोल्यानिनादे ॥
 शिवालयः । पुं० हरमन्दिरे ॥ र
 क्ततुलस्याम् ॥ श्मशाने ॥
 शिवालुः । पुं० शृगाले ॥
 शिवास्मृतिः । स्त्री० जयन्तीवृक्षे ॥
 शिवाङ्गादः । पुं० वक्रवृक्षे ॥ शि
 वस्थानन्दे ॥
 शिवाङ्गयः । पुं० पारदे चि० शिव
 नामके ॥
 शिवाङ्गा । स्त्री० रुद्रजटायाम् ॥
 शिविः । पुं० उशोनरदेशाधिपतौ
 भूपतिपतेः । औशोनरे । उदारो
 यंमहीपतिर्येनस्वमांसंश्रेयायदत्त्वा०
 शरणामतः कपोताराक्षतः ॥ भू
 जंपन्नवृक्षे ॥ व्याडे । हिंस्रपशौ ॥
 शिविका । स्त्री० याययाभे । भूपा
 न० डोला० चौपाला० पालकी० इ
 त्यादिभाषाप्रसिद्धे बहुविधे । शि
 वीरथे ॥ शिवैव । शिवंकरोतिवा
 । तत्करोतिप्यन्तात्० सवुत् ॥
 शिविरम् । न० युद्धवेष्टानि ॥ नि
 वेशे । भागन्तुकसैन्यवसती ॥ शिवा
 यावासस्थाने ॥ राजनिवेशे ॥ अ
 थशिविरलक्षणम् । श्रीभगवानुवा
 च । शिविरं परिखायुक्तमुच्चैः प्रोक्ता
 रवेष्टितम् युक्तशरशरसिंहद्व
 रपुरस्कृतम् ॥ युक्तं चिचैर्विविधैश्च
 कृत्विमैश्चकपाटकैः । निषिद्धहजार

शिशिरः

शितं प्रसिद्धैश्चपुरस्कृतम् ॥ सुत
 जगं चन्द्रवेधं प्राङ्गणस्यतथैवचे-
 ति । विशिषोन्नद्धवैवर्त्तेद्रष्टव्यः
 कृष्णखण्डके १०२ आध्यये ॥ शव
 मूल्यच । शवगतौ । बाहुलकात्कि
 रच्० अतइत्वञ्च ॥ यहा । शेरते
 राजशलान्यस्मिन् । शीड्स्वप्ने ।
 बाहुलकात्किरच् । शीडोवुग्य
 स्वञ्च ॥
 शिवी । स्त्री० गौर्याम् ॥ पुं० योगि
 ष् ॥
 शिवीरथः । पुं० शिविकायाम् । इ
 ० चाली ॥
 शिविष्टः । पुं० वक्रवृक्षे ॥ चि० शि
 वप्रिये ।
 शिविष्टा । स्त्री० दूर्वाशाम् ॥
 शिवशयिषुः । चि० शयितुमिच्छी ॥ शि
 तैःसन्नन्ताटुप्रत्ययः ॥
 शिशिरः । पुं० हिमे । तुपारे ॥ हीपा
 न्तरप्रसिद्धगिरिविशेषे ॥ पुं० न०
 ऋतुविशेषे । तपस्तपस्त्रयोः । माघ
 फल्गु, नव्याः । कम्पने । शीते ।
 हिमकृटे ॥ अस्त्रगुणायथा । शिशि
 रः शीतलाऽतीव्ररूक्षीवाताग्निवर्द्ध
 नः । अपिच । शिशिरं शीतलं वृष्य
 शीतवातप्रकोपकमिति ॥ अत्रजा
 तस्यफलम् । शिष्टात्रभोगीमधुरप्र
 णादीकलतपुत्रादियुतः च, धातुः
 । क्रोधोसुधीघोरकलिबरश्चयश्चप्रसू

शिशुचान्द्रायणम्

तिःशिशिराभिधाने । इति ॥ वि०
शीतगुणयुक्ते ॥ यथा । सुशौमः
शिशिराजडः । तुषारः शीतलः
शीतीहिमः सप्तान्यलिङ्गकाः ।
शशन्ति० धाशन्तियस्मिन्नग्निक्वामाः
। शशन्तुतगतौ । अजिराशिशिरशि
धिलस्थिरस्फिरस्थविरखदिराः ।
इतिक्विरश्च० शशिरुपधायाइत्वञ्च
निपात्यते ॥

शिशुः । पुं० पोति । पाके । अर्भके
। डिस्मि । पृथुके । श्रावके ॥ अस्य
लक्षणाद्युक्तं ब्रह्मशातातपेनयथा ।
शिशोरभ्युक्षणं प्रोक्तं । बालस्याच
मनस्मृतम् । रजस्वलादिसंस्मृत्य
स्नातव्यं तुशुमारभैः ॥ प्राक्चूडा
काश्याकालः । प्रागन्नप्राशनार्च्छि
शः । शशन्ति० धाशन्तियस्मिन्नग्निक्वामाः
। शशन्तुतगतौ । अजिराशिशिरशि
धिलस्थिरस्फिरस्थविरखदिराः ।
इतिक्विरश्च० शशिरुपधायाइत्वञ्च
निपात्यते ॥

शिशुकः । पुं० संसुकद्द० गौ० प्र०
यादोविशेषे । उलूपिनि ॥ शिशुः
शिशुमारः । तस्यप्रकृतिरिव । इ
वेप्रतिकृतावितिकान् ॥ शिशुमारि
। बालके ॥ ब्रह्मविशेषे ॥

शिशुमत्याः । स्त्री० मधुमल्लयाम् ॥
शिशुचान्द्रायणम् । न० ब्रतविशेषे ॥
यथा । चतुरः प्रातरश्रीयात्पिरुड ।
न विप्रः समाहितः । चतुरोस्त

शिशुमारः

मितेसूर्ये शिशुचान्द्रायणं स्मृतम् ॥
शिशुता । स्त्री० शिशुत्वे ॥ शिशोर्भा
वः । तल् । टाप ॥
शिशुत्वम् । न० शिशुतायाम् । शैश
पि । शिशोर्भावः ॥ तस्यभावस्त्वत
लौ ॥

शिशुपालः । पुं० दमघोषमुतेन्द्रपतौ
। चैद्ये । चेदिराजि ॥

शिशुपालकः । पुं० दमघोषमुते ।
सत्कदम्बे । शिशुन्पालयति ।
पाल० । कर्मण्यण् । स्वार्थकः ॥
त्रि० बालकपालके ॥

शिशुपालहा । पुं० श्रीकृष्णे ॥
शिशुप्रियः । पुं० इक्षुपाके । गुडे ॥
त्रि० बालकाभीष्टवस्तुनि ॥

शिशुभावः । पुं० शिशुत्वे ॥ यथा ।
अयेकस्यचिदस्तिक्वच्चिदभितः के
नापिपृष्ठे कृतः संसारः शिशुभा
वयौवनजराभावावताराद्यम् ।
बालस्तं बहुमन्यतामसुलभं प्राप्तं यु
वासेव्यतां वृद्धस्तद्विषयाद्विष्कृतं वृद्ध
व्यावृत्त्यकिंपश्यति ॥

शिशुमारः । पुं० यादोविशेषे । संसु०
इ० भा० प्र० महोच्छ्वासे । अस्यप
र्यायायथा । जलकूर्मस्त्वम्बुकीशो
वसाद्यः शिशुकश्चसदिति० त्रिका
ण्डशेषोक्ताः ॥ शिशुन्मारयति
मृडं प्राणत्यागे । शिजन्तात्कर्मण्य
ण् ॥ तारात्मकाच्युते । तस्यद्विव

शिशुमार :

रणं विष्णुपुराणे २ अंशे १२ अ
ध्यायेयथा । शिशुमारस्तुयः प्रोक्तः
सध्रुवीयवतिष्ठति । सन्निवेशश्चत
स्त्रापिष्टुणाप्वमुनिसक्षम ॥ यदङ्गाकु
रुतेपापंष्टुतन्निशमुच्यते । ताव
त्यश्चैवतारास्ताः शिशुमाराश्रिता
दिवि ॥ तन्मन्त्र्येवतुवर्षाणिजीवन्य
भ्यधिकानितु । उत्तानपादस्तस्याथ
विज्ञेयोप्युत्तरीहनुः ॥ यज्ञोऽधर
सविज्ञेयोधर्मोर्हानमाश्रितः ।
हृदिमाराययश्चास्तिअश्विनौपूर्वंपा
दयोः ॥ वरुणश्चायमाचैवपश्चिमेत
स्यसक्थिनी । शिशुसंश्रुतास्तस्यमि
तोऽपानंसमाश्रितः ॥ पुच्छेऽग्नि
समहेन्द्रस्यकश्यपेयततोध्रुवः । ता
रकाशिशुमारस्यनास्तमेतचतुष्टय
म् ॥ इत्येषसन्निवेशायंपृथिव्यांज्या
तिपांतथा । हीपानामुदधीनास्यप
र्वतानास्यकौत्तितः ॥ वर्षाणाश्च
नदीनास्येचतेषुसन्निधौ । तेषां
स्वरूपमाख्यातंसङ्क्षेपः श्रूयतां
पुनः ॥ पदन्तुवैष्णवः कायस्ततो
विप्रवसुम्बरा । पद्माकारासमुद्भूता
पर्वताब्ध्यादिसंयुता ॥ ज्योतीषि
विष्णुर्भुवनानिबिष्णुर्वनानिबिष्णु
र्विदिशेदिशश्च । नद्यः समुद्राश्च
संपवसर्वंयदस्तयन्नास्तिचविप्रवयं
॥ ज्ञानस्वरूपोभगवान्यतोऽसावशि
षमूर्त्तिर्नतुवस्तुभूतः । ततोहिशै

शिश्वदान :

लाश्विधरादिभेदान्जानीहिविज्ञा
नविजृम्भितानि ॥ यदाहिशुबंनि
जरूपसर्कर्मक्षयेज्ञानमपास्तदे
षम् । तदाहिसङ्कल्पतराः फला
निभवन्तिनोवस्तुपुवस्तुभेदाः ॥ मङ्गो
घटत्वंगटतः कपालिकाकपालिकाः
चूर्णरजस्ततोप्यगुः जनैः स्वक
र्मस्तिमितात्मनिश्चयैरालक्ष्यते
वस्तुक्लिमवस्तु ॥ इति ॥ अपिच
। तारामयंभगवतः शिशुमाराकृ
तिप्रभोः । दिविकूपंहरयत्तुतस्य
पुच्छेस्थितोध्रुवः ॥ सैप्रभमन्भा
मयतिचन्द्रसूर्यादिकानग्रहान् ।
भ्रमन्तमनुतयान्तिनक्षत्राणिचक्र
वत् ॥ सूर्याचन्द्रमसौतारानक्षत्रा
णियहैः सह । वातानीकमयैर्ष्वै
र्ध्रुवैर्बद्धानिताभिवै ॥ शिशुमारा
कृतिप्रोक्तंयद्रूपंज्योतिषांदिवि । ना
रायणोयनंधान्नांतस्याधारः स्वयंह
दौति ।

शिशुवाहकः । पुं० वनच्छागे ॥ चि०
वाककवेण्डरि ॥

शिशुवाहकः । पुं० एडके वनच्छागे ॥

शिशुः । पुं० मेढ्रे । मेहने । शिफसि

॥ शशति । शश० । शिनोतिवा ।

शिञ्जनिशाने । वाहुलकान्नक ।

पृषादरादिः ॥

शिशुकः । पुं० मेढ्रे ॥ स्वार्थिकन् ॥

शिश्वदानः । चि० चक्रणकर्मणि ।

शिशुबुद्धिः

। पुण्यकर्मणि ॥ शिशुबुद्धिः । शिशु
दिश्वैत्ये । बाहुलकास्त्रिटः क्रानच्
। अनित्यत्वाननुम् ॥ यद्वा । श्वे
तितुमिच्छति । श्वितावर्णः । श्वि
तेर्दश्वित्यानच् । दः समो लुक्च
॥ कृष्णकर्मत्वमरेपाठान्तरात् । पा
पाचारेपि ।

शिशुः । चि० आर्य्ये । साधुव्यवहा
रान्विते ॥ यथा । नपाणिपादचप
लाननेत्रचपलौर्यातिः । नचषाक्च
पलश्वैवमिति शिशुलक्षणम् ॥
शान्ते ॥ स्वच्छस्वान्ते ॥ सत्कारणवा
दिनि ॥ धर्मेणाधिगतीयैस्तुवेदः स
परिवृंहणः । ते शिशुः कृष्णान्ते याः
श्रुतिपत्यक्षहितवः ॥ उर्वरिते ॥
शिष्यते । शिष्य० । त्त० ॥

शिशुनमाचारः । पुं० आर्य्यव्यवहारे ॥
शिशुवारः । पुं० सदाचारे । साधु
व्यवहारे ॥ यथा । दानंसत्यंतपोऽ
लोभोपिदोष्यापूजनंदमः । अष्टौ
तामिपरिवाणिशिशुवारम्लक्षण
म् ॥ शिशुयस्माच्चरन्त्ये नमनुः
सप्तर्षिपञ्चये । मन्वन्तरेपुसर्वेषु शि
षुः । शिशुः । श्रुतिस्मृति
भ्यां बहितीधर्मीवर्णाश्रमात्मकः ।
शिशुः । शिशुः । श्रुतिस्मृति
भ्यां बहितीधर्मीवर्णाश्रमात्मकः ।
शिशुः । शिशुः । श्रुतिस्मृति
भ्यां बहितीधर्मीवर्णाश्रमात्मकः ।

शिशुबुद्धिः । चि० शास्त्राचार्यानुशि
ष्टमती ।

श्रीकरः

शिशुपरिग्रहः । पुं० सत्कारणवादि
भिः केनाप्यंशनागृहीते । अण्वा
दिवादे ॥ शिशुनामपरिग्रहायस्मि
न् ॥

शिशुः । स्त्री० आज्ञायाम् । शासने
॥ शासनम् । शासु० । स्त्रियां क्ति
न्नावादिभ्यः । शासद्दङ्ङ्लोः ।

शिष्यः । पुं० छात्रे । अन्ते वासिनि
। शासनयाम्ये ॥ तल्लक्षणं यथा ।
वाङ्मनः कायवसुभिर्गुरुशुश्रूष
थिरतः । एतादृशगुणोपेतः शि
ष्यो भवति नारद ॥ देवताचार्य्यशुश्रू
षांमनोवाक्कायकर्मभिः । शुभ
भावोमहोत्साहोवीहाशिष्यइति स्मृ
तः ॥ अपिच । शान्तो विनीतः
शुद्धात्माशुद्धावान्धारणक्षमः
। समर्थसुकूलो नक्षप्राप्तः सच्चरितो
व्रती ॥ एवमादिगुणैर्युक्तः शिष्यो
भवति नान्यथेति ॥ शिष्यते । शा
सु० । एतिसुशास्त्रजुषः क्यप् ।
शासद्दङ्ङ्लोः । शासिबसौति
षः ॥ पुत्रशिष्ययोस्तुल्यत्वं यथा ।
यथापुत्रस्तथाशिष्यो नभेदः पुत्रशि
ष्ययोः । तर्पणे पिण्डदानेचपाल
नेपरिषेवणे ॥ यथाऽग्निदातापुत्र
स्तथाशिष्यश्च निश्चितम् । इतीदं का
ण्वशाखायामुवाचकमलोद्भवः ॥

श्रीः । स्त्री० शान्तीः शयने ॥

श्रीकरः । पुं० वातस्तुताम्बुनि । वा

श्रीघ्रा

तास्तजले । अम्बुकरणेषु ॥ शीक
ते । शीकसेचने । तालव्यादिः ।
ऋच्छेररन्नितिवाहुलकादरन् ॥ न०
सरलद्रवे ॥

श्रीघ्नम् । न० उश्रीरे । नलदे । चक्रा
ङ्गे ॥ त्वरिते । लघुनि । चिप्रे
परि । द्रुते । सत्वरि । चपले । तृ
र्थे । अविलम्बिते । आशुनि ॥ तृ
र्थपर्यायियंक्रियाविशेषणद्रव्येव
त्तमानः । क्लोवे । यथा० श्रीघ्नं
जुहति । सत्त्वगामीतुवाच्यस्त्रिङ्गः
। यथा । कलौश्रीघ्राजरा० श्रीघ्नो
मृत्युः । श्रीघ्नंश्चयस्तद्येति ॥ शिङ्गति
० व्याप्राति । शिधिआप्राण । श्री
घ्रादयश्चेतिरगन्तोनिपातितः ॥
चि० द्रुतगतौ ॥

श्रीघ्नगः । चि० नभसृति । वायी ॥
चि० त्वरितगामिनि ॥

श्रीघ्नगामी । चि० आशुगमनशीले ।
द्रुतगतौ ॥

श्रीघ्नचेतनः । पुं० शुनि । चि० त्व
रितचेतनायुक्ते ॥

श्रीघ्नजन्मा । पुं० पूतिकरञ्ज ॥

श्रीघ्नपुष्पः । पुं० वक्तृत्वे । अगस्त्या
गे ॥

श्रीघ्नवेधी । पुं० लघुहस्ते । शिञ्जिता
स्ते । आशुशरादिनालक्ष्यवेधकर्त्त
रि ॥

श्रीघ्रा । स्त्री० उदुम्बरफण्ड्याम् । इत्या

शीतकरः

म् ॥

शीतः । पुं० वानीरे । वज्रुले । वे
तसञ्ज्ञे । शीतमष्टाभिस्त । अय
थाद्यच् । शीतोवीर्यं क्लेपाहाहश
मनाश्च ॥ उद्दले । बहुवारके ॥
निम्बे ॥ पर्पटे । कपरे ॥ अशन
पण्यांम् ॥ नरकात्तरे । हिमतीर्णे
॥ न० हिमगुणे । जले ॥ त्वचे ।
दारवीनी० इ० भा० ॥ शीतंतुपा
रवानीरबहुवारद्रुमेपुचेत्यजयः ॥
चि० शीतले ॥ अलसेशीतस्पर्शे ।
शीतंविद्यतेऽस्य । आश्वद्यच् ॥
विशेष्यीभूतः शीतशब्देनपुंसक
म् । अस्मिन्द्रव्ये शीतः स्पर्शंइ
त्यादीविशेष्यीभूतस्तुशीतशब्देवि
शेष्यनिघ्नः ॥ श्यायतइतिशीतः
। श्येङ्गतौ । भावेक्तः । द्रवमूर्त्ति
स्पर्शयोः श्यइतिसम्प्रसारणम्
। हलइतिदोर्चः । श्येस्पर्शइति
पयुंदासाननिष्ठानत्वम् ॥

शीतकः । पुं० शीतकाले ॥ ऋतावु
ष्णशीते० इ० यावादिपुपाठात्०
सूर्यं कान् ॥ अशनपण्यांम् ॥ चि०
सुस्थिते । सुस्थे ॥ अजसे । दीर्घं
सुचिणि । मन्दे ॥ शीतंकरोति ।
शीतोष्णोभ्यांकारिणीतिकम् ॥ इ
शुचिके ॥

शीतकरः । पुं० चन्द्रे ॥ चि० शी
तलप्राणियुक्ते ॥ शीतकारिणि ॥

श्रीतचारम्

श्रीतकषायः । पुं० हिमकषाये यथा
। च्चुसांद्रव्यपलंसम्यक्षिर्जल्प
लैः प्रुतम् । शर्वरीमुषतः म
स्याद्धिमः श्रीतकषायकद्रुतिवैद्य
कम् ॥

श्रीतकालः । पुं० हिमर्षी । मार्गपौ
षयोः । हिमन्ते । कूपोदकं बटच्छाया
श्यामास्त्रीदृष्टकागृहम् । श्रीतका
लेभवेदुष्णमुष्णाकालेषु श्रीतलम् ॥
हिमन्तशिशिरंस्वीः ॥

श्रीतकिरणः । पुं० हिमांशी ॥ चन्द्र
मसि ॥ यथा । कान्ते कोयमुदतिशी
तकिरणोजातः कुतोवारिधौकस्ते
सुन्दरिसोदरः कारमहोदतं त्वदी
ये स्तम् । धन्यात्वंयुवतीसलीकुल
वतीभ्रातापिधन्यस्तबद्धत्वं श्रीपरि
हासकेलिकलयामुग्धीहरिः पातु
वः ॥

श्रीतकुम्भः । पुं० करवीरे ॥

श्रीतकुम्भी । स्त्री० जलजहलविशेषि ।
शिडलीकोप् । इ० गौ० भा० प्र०
। अस्याः पर्यायायथा । श्रीतलीश्रीत
कुम्भीचशुक्रपुष्पाजलीइवेतिरत्नमा
ला ॥

श्रीतकृच्छ्रः । पुं० ब्रतविशेषे ॥ यथा
। त्यहंश्रीतंपिवेन्नोयं त्यहंश्रीतंपयः
पिवेत् । त्यहंश्रीतंघृतंपीत्वावयुभ
क्ष्यः परं त्यहमितियमसृतिः ॥

श्रीतचारम् । न० श्वेतटङ्गणे ॥

श्रीतभीरुः

श्रीतगन्धः । पुं० श्वेतचन्दने ॥

श्रीतगुः । पुं० चन्द्रे ॥

श्रीतचम्पकः । पुं० चातपर्णो । त
पर्णे ॥ दिने ॥ दीपे ॥ दपर्णे ॥

श्रीतपर्णी । स्त्री० चर्कपुष्पिकायाम्
। सूर्यबलयाम् ॥

श्रीतपाकिनी । स्त्री० महासमझायाम्
॥ काकोल्याम् ॥

श्रीतपाक्षी । स्त्री० बाव्यालके ॥ गुञ्जा
याम् ॥ काकोल्याम् ॥

श्रीतपुष्पः । पुं० चर्कवृक्षे ॥ शिरोषि
॥ न० परिपेले ॥ शैलेये ॥

श्रीतपुष्पकः । पुं० चर्कवृक्षे ॥ न०
शैलेये ॥

श्रीतपुष्पा । स्त्री० अतिबलायाम् ॥

श्रीतप्रभः । पुं० कर्पूरे ॥ चि० श्रीता
ल्पप्रभायुक्ते ॥

श्रीतप्रियः । पुं० पर्पटि ॥ चि० श्री
तल्पप्रीतियुक्ते ॥

श्रीतफलः । पुं० उदुम्बरे ॥ बहुलप्रा
रे । शैली ॥ पीली ॥ श्रीतानिफ
लानियस्य ॥

श्रीतबला । स्त्री० महासमझायाम् ॥

श्रीतभानुः । पुं० चन्द्रे ॥ श्रीतार्भा
नत्रः किरणायस्यसः ॥

श्रीतभीतः । चि० श्रीतार्भे ॥

श्रीतभीरुः । स्त्री० मञ्जिकायाम् ॥

श्रीतात् । भीरुः ॥ चि० श्रीतभी
ते ॥

श्रीतलजलम्

श्रीतभीरुकः । चि० श्रीतास्त
 श्रीतभीरुका । स्त्री० मल्ल्याम् ॥
 श्रीतमञ्जरी । स्त्री० शिफाल्याम् ॥
 श्रीतमयूखः । पुं० चन्द्रे ॥ कर्पूरे ॥
 श्रीतमरीचिः । पुं० इन्दु । क
 पूरे ॥
 श्रीतमूलकम् । न० उशीरे ॥
 श्रीतरस्यः । पुं० प्रदीपे ॥ चि० श्री
 तैरमणीये ॥
 श्रीतराश्मः । पुं० चन्द्रे ॥ कर्पूरे ॥
 श्रीतरसः । पुं० श्रीधुप्रभेदे ॥
 श्रीतलः । पुं० अशनपण्याम् ॥ अर्ह
 द्विशेषि ॥ सुधांशु । चन्द्रे ॥ व्रत
 विशेषि ॥ अम्पके ॥ बहुवारके ॥
 धूनके । राले ॥ कर्पूरभेदे ॥ न०
 पुष्पकासीसे ॥ शैलजे ॥ मलयो
 हवे । चन्द्रे ॥ पद्मके ॥ मौ
 ङ्गिके ॥ शैत्ये ॥ वीरणमूले ॥
 चि० सुषीमे । शिशिरे ॥ श्रीतं
 गुणोप्यास्ति । सिध्मादित्वाद्
 च् ॥ श्रीतंलातिवा । लात्वादाने
 । आतद्रतिकः ॥
 श्रीतलकः । पुं० मरुवके ॥ न०
 सित्तात्पले ॥
 श्रीतलच्छदः । पुं० अम्पके ॥ श्री
 तलपत्रे ॥
 श्रीतलजलम् । न० उत्पले ॥ शि
 शिरीदके । श्रीताम्बुनि ॥ यथा
 मूर्च्छापित्तोष्णदाहिविषैरक्षेमदा

श्रीतली

खये । अमेशमेविदग्धेने तमकेव
 मयौतथा । ऊर्ध्वगैरक्तपित्तेश्री
 तमम्भः प्रशस्यते ॥ पाश्र्वशूले
 प्रतिश्यायेवातरोगेगलग्रहे । आ
 ध्मानेस्मितलोकेसद्यः शुभौ
 नञ्जरे ॥ अरुचिग्रहणीगुल्मश्ला
 सकासेपुविद्रधौ ॥ द्विक्वायांस्त्रेह
 पानेषश्रीताम्बुपरिवर्जयेत् ॥
 श्रीतलच्चम् । न० श्रीतलतायाम् ॥
 जडत्वे ॥
 श्रीतलत्वकम् । न० श्रीतलत्वे ॥
 श्रीतलप्रदः । पुं० चन्द्रे ॥ चि०
 हिमदातरि ॥
 श्रीतवनम् । न० तीर्थविशेषि ॥
 श्रीतलवातकः । पुं० असनपण्या
 म् ॥
 श्रीतला । स्त्री० श्रीतलीवृत्ते ॥ य
 या । श्रीतलाश्रीतलीश्रीतकुम्भी
 पाण्डुरपुष्पकेतिशब्दचन्द्रिका ॥
 कुटुम्बिन्याम् । जलेरुहायाम् ॥
 बालुकायाम् ॥ आरामश्रीतला
 याम् ॥ देवताविशेषि । विस्फोट
 कविशेषाधिष्ठायाम् ॥ यथा । न
 मामिश्रीतलांदेशीरासभस्यांदिगम्ब
 रीम् । मार्जनीकलशोपेतांसू
 र्यालङ्कृतमस्तकामितिस्कन्दपुराण
 न् ॥
 श्रीतली । स्त्री० जलवृत्तविशेषि ।
 श्रीतकुम्ब्याम् ॥ कात्मानुसारि

श्रीता

वायाम् ॥
 श्रीतशुक्लः । पुं० उदुम्बरे ॥
 श्रीतशीर्षकः । पुं० प्रवृत्तये ॥
 त्रि० श्रीतलकीर्ष्ययुक्ते ॥
 श्रीतशिवः । पुं० सक्तफलाह्वये ॥ मधु
 रिकौषधी । न० सैन्धवेलषणे । मा
 णिमन्ये ॥ श्रीलेयनासगन्धद्रव्ये ॥ श्री
 तमस्यास्ति । अच् । शिवमस्यास्ति ।
 अच् । श्रीतद्यासौशिवस्य ॥
 श्रीतशिवः । स्त्री० मिश्रेयायोम् ।
 शम्भोवृत्ते ॥
 श्रीतसहः । पुं० पीलुवृक्षेनीलसिन्धु
 वारके ॥
 श्रीतसहा । स्त्री० नीलसिन्धुवारै
 वासन्याम् ॥
 श्रीतहरः । पुं० कुचोष्णम् ॥ श्री
 तहरति । हृज् । हरतेरनुद्य
 मनेऽजित्यच् । त्रि० श्रीतापहे ॥
 श्रीता । स्त्री० रामपत्न्याम् । सोता
 याम् ॥ यथा । श्रीतानभः सरिति
 लाङ्गलपद्धतीचश्रीतादशाननरिपोः
 सहधम्मिणीच । श्रीदंस्मृतं हिमगु
 षीचतदन्वितेचश्रीताऽलसेचषड्वा
 रतरौचदृष्टः ॥ इतितालव्यादौध
 रणिः । दूर्वायाम् ॥ शिल्पिन्यामो
 षधी ॥ अतिवलयाम् ॥ कुटुम्बि
 न्याम् । पयस्यायाम् ॥ कौमुद्या
 म् । ज्योत्स्नायाम् । श्रुतेस्म । ग
 ल्यर्थेत्यादिनाशोडः क्तः । टाप् ॥

श्रीतीभावः

श्रीतांशुः । पुं० बिधी । चन्द्रे ॥ कपूर्
 श्रीतांशुतैलम् । न० कपूर्तैले ॥
 श्रीताङ्गः । त्रि० श्रीतलाङ्गे ॥
 श्रीताङ्गो । स्त्री० हंसपद्याम् । गोधा
 पद्याम् ॥ श्रीतलाङ्गाम् ॥
 श्रीतादः । पुं० दन्तरोगविशेषि ॥ त
 द्विदानं यथा । श्राणितदन्तवैष्टभ्योष
 स्याकस्मात्प्रवर्तते । दुर्गन्धीनिस
 कृष्णानिप्रक्तेदीर्घमिट्टनिच ॥ दन्त
 मांसानिशीर्यन्ते पचंतिचपरस्परम्
 । श्रीतादीनामसव्याधिः कफश्री
 षितसम्भवः ॥ अश्लीषधं यथा । श्री
 तादेहतरक्तेतुतोषनः गरसर्षपान् ।
 निष्कृत्यत्रिफलाञ्जलिपिकुर्याद्भृगुष
 धारणम् ॥ कामीसलीध्रकृष्णामनः
 शिलासप्रियङ्गतेजिह्वा । एतच्चूर्णं
 मधुयुक्श्रीतादेपूतिमांसहरम् ॥
 तेजिह्वा । तेजशला । तैलघृतं वा वा
 तघ्नं श्रीतादेसम्प्रशस्पते ॥ इ० भा०
 प्र० शः ॥
 श्रीतार्त्तः । त्रि० श्रीताली ॥ श्रीतेन
 ऋतः ॥
 श्रीतालुः । त्रि० श्रीतार्त्ते । श्रीतेन
 सहते । श्रीताण्डुर्पभ्यस्तदसहनइ
 त्यालुः ॥ श्रीतालुराच्छाद्यन्ते ॥
 श्रीताशला । स्त्री० महासमझायाम् ॥
 श्रीताशमा । पुं० चन्द्रकान्तमणौ ॥ श्री
 तलपाषाणम् ॥
 श्रीतीभावः । पुं० मोक्षे ॥ इ० त्रि०

श्रीधुगन्धः

श्रेष्ठः ॥

श्रीतीक्ष्णमम् । न० जले ॥

श्रीत्कारः । पुं० वरस्त्रीणारतिकाल
ध्वनी ॥ यथा । श्रीत्कारोरतनारा

चः सुरतेवरयोषिताम् ॥

श्रीत्कृतम् । न० श्रीत्कारे ॥ इ० धर
णिः

श्रीधुः । पुं० न० इक्षुरसे । मद्ये ॥

पुं० स्त्री० चासवे । यथा । श्रीधु
रिचु, रसेः पक्कैरपक्कैरासवीभवेत्

। इतिमाधवः । अपिच । इक्षोः

पक्कैरसैः सिद्धः श्रीधुः । पक्कर

सद्यसः । अमैस्त्रैरेवयः सिद्धः स

तुगीतरसः स्मृतः ॥ श्रीधुः पक्कर

सः श्रेष्ठः स्वराग्निबलवर्णकृत् ।

बातपित्तकरोद्दयः स्त्री हनैरोचने

हरेत् ॥ विवन्धमेदः श्राफार्शः

श्राप्रादरकफ/मथान् । तस्मादल्प

गुणः श्रीतरसः संलेखनस्मृः तः

॥ शेरतेऽनेन । श्रीडोधुक् । श्रीध्य

तेऽनेनेतिश्रीधुरिस्त्रिमल्लिनाथः

श्रीधुगन्धः । पुं० वकुलवृक्षे ॥ मद्य

गन्धे ॥ यथा । वेद्यावेष्मसुश्रीधुग

न्धिल्ललनावक्रासवामीदितैर्नीत्वानि

भरमन्मथीत्सवरसैरुद्भिद्रवन्द्राः

क्षपाः सर्वज्ञाद्विद्विद्विताद्विद्वि

रात्प्राप्ताग्निहेत्वाद्विद्विद्विद्विताद्वि

तापसाद्विद्विद्विद्विद्विद्विद्विद्वि

॥ इत्यं हिदाभिकाव्यवहरन्ति ॥

श्रीर्णपादः

श्रीधुगन्धिः । त्रि० सुरागन्धयुक्ते ॥

श्रीधुपः । त्रि० मद्यपे । सुरापि ॥

श्रीधुपिबति । पापानै । गापोष्टगि

त्यव० पिबते । सुराश्रीध्वोरितिवा

त्तिकादृक् । स्त्रियांठित्वान्डीपि

० श्रीधुपी ।

श्रीधुपुष्पः । पुं० कदम्बेवकुले ॥

श्रीधुपुष्पी । स्त्री० धातक्याम् ॥

श्रीधुरसः । पुं० चास्त्रे ॥

श्रीधुसंज्ञकः । पुं० वकुले ॥

श्रीनः । पुं० अजगरे । त्रि० सर्वे ॥

द्रववस्थायाः काठिः इक्षुता

दौ ॥ श्र्यैङ्गती । क्तः । द्रव

भूत्तिस्पर्शयोः श्र्यद्वितिसम्प्रसार

णम् । श्र्योऽस्पर्शद्वितित्यनः ॥

श्रीभयः । पुं० श्रीकरे ॥

श्रीरः । पुं० अजगरसर्पे । सूर्ये ॥

श्रीते । स्फायितश्चैतिश्रीडीरक् ॥

श्रीणम् । न० स्थीणोये ॥ त्रि० त

नी । कृशे ॥ विशीर्णं ॥ श्रीर्णते

स्म । शृ० । क्तः । कृत्तद्रूपरः

। रदाभ्यामितिनः । णत्वम् ॥

श्रीर्णपत्रः । पुं० पट्टीलोघ्रे । कर्त्ति

कारवृक्षे ॥ निम्बे ॥ न० विशी

र्णोपचे ॥

श्रीर्णपर्णः । पुं० निम्बवृक्षे । न०

विशीर्णोपचे ॥

श्रीर्णपादः । पुं० महिषध्वजे ॥

यमे ॥

श्रीषण्ण्यः

श्रीषण्ण्यका । स्त्री० अवाक्पुष्पा
म ॥
श्रीषण्ण्यमाला । स्त्री० पृश्निपर्णाम् ॥
विश्रीषण्ण्यमालायाम् ॥
श्रीषण्ण्यन्तम् । न० गोडुम्बे । तरस्यु
ज ॥
श्रीषण्ण्यङ्गुः । पुं० यमे ॥ वि० क्त
श्रपादे ॥
श्रीषण्ण्यः । वि० हिंस्रे ॥ श्रुणोति
श्रु० । लृश्रुस्तृजाश्रुभ्यः क्तिन् ॥
श्रीषण्ण्यम् । न० कालागुरुणि ॥ म
स्तके ॥ कुमारश्रीषण्ण्योरितिज्ञाप
कात् ० श्रिरसः श्रीषण्ण्यदेशः ॥
श्रीषण्ण्यकः । पुं० विधुन्तुदे । राहुयहे
॥ श्रीषण्ण्यप्रतिकर्तः इवेप्रतिकृ
तावितिकन् न० श्रिरास्यु ॥
श्रिरारक्षयसज्ञाहे । श्रीषण्ण्ये ।
श्रिरस्रे । टापद्वृत्तिभाषा ॥ श्रीषण्ण्य
कं सुखमस्मात् ॥ जयपराजयप
त्रे ॥
श्रीषण्ण्यच्छेदिकः । वि० वध्ये ॥
श्रीषण्ण्यच्छेदः । वि० वध्ये ॥ श्रिर
स्रेद्विनित्त्वमर्हति । श्रीषण्ण्यच्छेदा
द्यञ्चेतिवत् । प्रत्यययोगेनश्रिरसः
श्रीषण्ण्यभावाविपात्यते ॥
श्रीषण्ण्यः । पुं० सुकेत्रि । विशदक
चे ॥ श्रिरस्रे । ज्ञानादिनामि
थोऽसक्तकचे ॥ श्रिरसिभवः ।
श्ररीरावयवाद्यत् । येचतद्वितद्वत्य

श्रीलः

च० वाकेत्रिध्वितिवचनोत् ० श्रिरसः
श्रीषण्ण्यदेशः ॥ न० श्रिरस्रे ।
श्रीषण्ण्यके ॥ श्रिरसेहितम् । यत् ॥
येचतद्वितद्वतिश्रीषण्ण्यदेशः । येचा
भावेतिटिलोपाभावः ॥
श्रीषण्ण्यरक्षम् । न० श्रिरस्राणे । श्रि
रस्रे ॥
श्रीषण्ण्य । स्त्री० उष्णिकृन्दः ० प्र
मेदे ॥ यथा । उक्तावर्षाः सप्ता
स्यां० सर्वदीर्घाः ॥ शुभंस्थाम् ।
एषाश्रीषण्ण्यनिर्दिष्टाकीर्षण्ण्यज्ञादेष्टा
॥ यथा । दृष्टः कृष्णः कालिन्दी
। तीरगीपालानन्दी । वेणुकाण्यै
रक्तानां चोत्तोरत्तानिपीनाम् ॥
श्रीषण्ण्यद्वयः । पुं० रागिविशेषि ॥ यथा
। मिथुनकेशरीकन्यातुलाशुभिक
भंतथा । कुम्भीयमीनएवैतेसप्तश्री
षण्ण्यद्वयाः स्मृताः ॥
श्रीलः । पुं० न० स्वभावे । सहज
धर्मविशेषि ॥ सहज्जे । साधुवृत्ते
। सच्चरित्रे । हारीतोक्ते । ब्रह्म
ख्यतादिरूपे ॥ तदाह० हारीतः
। ब्रह्मख्यता० देवपितृभक्तता० सौ
म्यता० अपरीपतापिता० अनसूय
ता० मृदुता० अपारुष्यम् ० मैत्र
ता० प्रियवादित्वम् ० कृतज्ञता०
शरण्याता० कारुण्यताम् ० प्रशान्ति
स्येतिचयोदशविधंश्रीलम् ॥ अरि
चमार्च ॥ लनम् ० श्रीलस्यतेऽ

शुक :

नेनवा । शीलसमाधी० ग्यन्ता
हा० घञ्० घोषा ॥ यद्वा । शी
डोऽनुक्लक्त्वा लञ्चालनइति० ल
क् । अर्द्धधादिः ॥

शीलनम् । न० पाठनिश्चये । गुण
न्याम् । ध्विन्याम् ॥

शीलवान् । त्रि० सुखभाववति । सु
शीले । सहृत्ते ॥

शीलहीनः । त्रि० अनिरतपुंस्वी
दास्यादिजने ॥

शीला । स्त्री० कौस्तुभ्यमुनेः प
त्न्याम् ॥

शीलितम् । न० शीर्णे ॥ त्रि० अ
भ्यस्ते ॥ शील्यतेस्म । शील० ।
क्तः ॥

शीली । त्रि० शीलवति ॥ शीलम
स्त्यऽय्य । श्यादिभ्यश्चेतीनिः ॥

शीवा । पुं० अजगरे ॥ जिते । शी
ड्स्वप्ने । शीङ्क्त्वा शिञ्जितिदिदिदि
धृभ्यः क्तिप् ॥

शीबलम् । न० शैलिये ॥ शैः शिः ल
लेपेतिष्ठतिशीडोक्त्वात् । वापि ।
काङ्क्षाभावः ।

शु । अ० पूजायाम् ॥ आर्धये ॥

शुकः । पुं० व्याससुते । वाट्प्राय
शी ॥ कौरि । मेधाविनि । फला
शने । तीता० इ० भा० प्र० प
क्षिणि ॥ अष्टशुभसूचकत्वयथात्र

सप्तराजि । वामः पठनुराजशुकः

शुकपुच्छकम्

प्रभागे० शुभंभवेदक्षिणतः प्रवे
शे । वनेचराः काष्ठशुभः प्रया
तुः स्युः सिद्धिदाः सम्प्रदाय
तन्तः । इति ॥ रावणस्यमन्त्रिण
। शिरोपवृत्ते ॥ न० सन्धिपार्श्वे ॥
दम्भ्र ॥ बस्त्राद्युत्तरे ॥ शिखरे ॥
शावति० श्रवतिश्वा । शुक्रशोके०
शुगतौश । शुक्रवल्कोत्का इतिसा
धुः ॥ शोभते । शुभशोभते ।
पूर्ववत्साधुः ॥ यद्वा । शोभति
। शुक्रगतौ ॥ इतिपुच्छकम् ॥

शुकच्छदम् । न० स्थीणये

शुकजिह्वा । स्त्री० शुक्राननाशाम्
। सुवाटीठी० द्र० भा० प्र० ॥

शुकतरुः । पुं० शिरोपवृत्ते ॥

शुकतुण्डः । पुं० हिङ्गुलप्रभेदे ॥
सपीतः शुकतुण्डकः ॥

शुकद्रुमः । पुं० शुकतरौ ॥

शुकनामा । स्त्री० शुकजिह्वायाम् ॥
शुकनामनः । पुं० दद्रुषे ॥ त्रि०

शुकनाशके ॥

शुकनासः । पुं० शोणकद्रुमे ॥ शु
कनासिरेपुष्पमथ्यास्ति । अर्धश्राव्य

ञ्च ॥ त्रि० शुकपञ्चासयुक्ते ॥

शुकपिण्डः । स्त्री० शुकशिम्व्या
म् ॥

शुकपुच्छः । पुं० गन्धके ॥ शुकय
लाङ्गुले ॥

शुकपुच्छकम् । न० स्थीणये ।

शुक्र :

शुक्रपुष्पः । पुं० शिरोषट्ठे ॥ न०
स्थौण्ये ॥
शुक्रप्रियः । पुं० शिरोषट्ठे ॥ चि०
शुक्रवल्गुमे ॥
शुक्रप्रिया । स्त्री० जम्ब्याम् ॥ शिरीषे ॥
शुक्रफलः । पुं० चर्कवृक्षे ॥
शुक्रवर्हः । पुं० न० स्थौण्ये । य
न्यपर्ये ॥ गन्धद्रव्यविशेषे ॥
शुक्रवर्हकम् । न० गन्धिपर्ये ॥
शुक्रम् । ष० शैष्ये ॥
शुक्रपद्मः । पुं० दाडिमे । चि०
शुक्रप्रियवस्तुनि ॥
शुक्राख्या । स्त्री० शुक्रजिह्वायाम् ॥
शुक्रादनः । पुं० दाडिमे ॥
शुक्रानना । स्त्री० शुक्रजिह्वायाम् ॥
शुकी । स्त्री० कश्यपस्यपत्नीप्रभेदे
। शुकीशुक्रानजनयदुलकीप्रत्युलू
ककानितिगारुडम् ॥
शुक्रोद्गरम् । न० तालीशपत्रे ॥ कौरजठरे
शुक्रः । त्रि० अस्त्रे ॥ यथा । यन्म
स्त्वा ऽऽदिशुचीभागुसेसगुडची-
द्रकाञ्चिकम् । भान्दराशौबिरा
विम्यंशुक्तं चुक्तंतदुच्यते । इति ॥
स्वभावतोमधुरादिरसानिकालव-
शेनोदकवासादिनाचाम्बन्तिता-
निशुक्तानीतिमन्वयंशुक्ताबल्यां-
कृत्तकमट्टः । पू० । शटिने
। सडा० इ० भा० शच्यनेस्म
शुचिरातीभावेकः । प्रवद्रव्य

शुक्र :

विशेषे ॥ यथा । कन्दमूलफला
दौनिसस्त्रे हलवणानिचः यत्रद्रव्ये
भिषुयन्ते तच्छुक्तमभिधीयते ॥ शु-
क्तं कफघ्नं तीक्ष्णोष्णं रोचनं चानंल-
घुः पाण्डु, कृमिहरं रुक्षं भेदनं र-
क्तपित्तकृत् ॥ निष्ठरे । कर्कशे
॥ काञ्चिके । मांसे ॥
शुक्ता । स्त्री० चुक्रिकायाम् ॥
शुक्तिः । स्त्री० कपालशकले ॥ शङ्खे ॥
शङ्खनखे । नख्याम् ॥ अश्वत्थं
॥ यथा । वक्षस्थाः शुक्तयस्त्रिस्रज
ईरोमाजयावहाइति ॥ दुर्नामनि
। अशीरोगे ॥ मुक्तास्फोटे । सोपी०
इ० भा० प्र० ॥ दृग्ब्याधिविशेषे ॥
कर्षद्वयोन्मिते ॥ चतुस्रोत्कपरि-
माणे । अष्टमिकायाम् । शुच्यति
• शोचति • शोक्ततिवा । शुच्यभि-
षवे • शुचशोके • शुक्रगतौवा ।
क्तिव् ॥
शुक्तिका । स्त्री० चुक्रिकायाम् ॥ शु-
क्तौ । मुक्तास्फोटे ॥
शुक्तिजम् । न० मीत्तिके ॥
शुक्तिमान् । पुं० कुलपर्वतविशेषे ॥
अपिकुल्याकुमाराद्याः शुक्तिमत्पा-
दसम्भवः ॥
शुक्तिवीजम् । न० मीत्तिके ॥
शुक्रः । पुं० दैत्यगुणे । काव्ये । उ-
पनास । भार्गवे । कवौ । सिते ॥
श्येष्ठसे ॥ धानी ॥ चिचकवृक्षे ॥

शुक्रास्त :

न० । मञ्जुजातधाती । तत्पर्याया
 यथा । शुक्रं० तेजोरेतसीच० बी
 जवीर्येन्द्रियाणिविति ॥ नेत्ररोगवि
 शेषे ॥ शुक्रवर्णं । शुभ्रं । त्रि० त
 हर्णं विशिष्टे । शोचयति । ऋष्ये
 न्द्रेतिनिपातनाच्छुचिश्चस्यकः०
 रन्प्रत्ययश्च ॥ शोचतीतिशुक्रः ।
 शुचशोके । पूर्ववत् ॥ शोचत्यने
 नवा ॥ बिरहिणः शोचन्त्यस्मिन्
 • शुक्रोऽयं षमासः ५

शुक्रकरः । पुं० मञ्जुनि ॥ त्रि० बी
 यंकारके ॥

शुक्रगृहम् । न० षष्ठतुल्योः ॥

शुक्रभुक्०गु० । पुं० मयूरे ।

शुक्रभूः । स्त्री० मञ्जुनि । त्रि० बीर्यो
 त्यन्ने ॥

शुक्रलः । त्रि० बहुवीर्यवति ॥ बीर्यं
 दे ॥

शुक्रला । स्त्री० उच्चटायाम् ॥

शुक्रवारः । पुं० षष्ठवारे । शुक्रगृह
 भोग्यदिने ॥

शुक्रशिष्यः । पुं० दितिसुते । असुरे ॥

शुक्रशिश्यः ।

शुक्रशः । पुं० मयूरे ।

शुक्रास्तः । पुं० नष्टभृगौ । अत्रया

चादिनिषिधायथाहृद्राजमार्तलडे-

। यात्राविवाहव्रतवन्धवैश्रमपासाद्

चूडाकरणं हितेशी ॥ नष्टभृगौना

पद्दिशिभ्रराणांदेशप्रतिष्ठामपिकर्णवे

शुक्रः

धर्मिता ।

शुक्रियम् । न० शुक्रदेवते । हविषि

॥ शुक्रोदेवताऽस्य । शुक्रादृघन् ॥

शुक्रः । पुं० विष्कम्भादियोगान्तर्ग
 तयोगविशेषे ॥ वर्णविशेषे । तत्

पर्यायायथा । शुक्रशुभ्रशुचिश्चैत

विशदृश्येतपाण्डुराः । अशदातः

सितोगौरोवज्जक्षीधवलैर्जुनइति

॥ वस्त्रविशेषे ॥ तत्फलं यथा

। रोगाबहुविधासैवमनुष्यावाजिक

क्षुराः । सर्वेष्वप्रशयन्तिशुक्लेव

र्षेवरानने ॥ इति ॥ शुक्रैरण्डे ॥

शुक्रपक्षे । न० रजते । रूप्य ॥

नश्नोते ॥ नेत्ररोगविशेषे ॥ यथा

। मुखे तं सृदुशुक्लामं शुक्रंतद्वर्द्धते

चिरात् ॥ चिकित्सास्ययथाभुक्त्वा

पाणितलं घृष्ट्वा चक्षुषीर्यं दिदीयते

अचिरेणैवतदारितिमिराणिव्यपो

इति ॥ स्नानं कृत्वा तलैर्वापि चक्षु

ष्यमनिलापहम् । अमलैः सत

तं स्नानं परं दृष्टिपलापहम् ॥ शु

गुठीनिस्वदलैः पिण्डी मुखेष्वा

स्वल्पसैन्धवा । धार्यानित्रेऽनिलघ्ने

प्रशोथकण्डुव्यथाहरी ॥ त्रिफला

पिण्डुक्कानेत्रे वातपित्तकफोपहति

॥ शुभ्रवर्णं ॥ देवयानमार्गं ॥

त्रि० शुभ्रवर्णयुक्ते ॥ शुक्लोगुणोऽस्या

ऽस्ति० अस्मिन्वा । मतुप् । गुण

वचनेभ्यो मतुपो लुगिष्टइति लुक् ॥

शुक्लपत्र :

श्रीचतिवा । शुक्ल० । ऋज्वेन्द्राय
त्यादिनारन्० निपातनाच्छुचेष
२२कः । पत्रेरेफस्त्रणः ॥

शुक्लकः । पुं० शुक्ले ॥ शुक्लपत्रे ॥
शुक्लकण्ठः । पुं० दात्युहे ॥ त्रि०
श्वेतगलयुक्ते ॥

शुक्लकन्दः । पुं० महिषकन्दे ॥ श्वे
तमूले ॥

शुक्लकन्दा । स्त्री० अतिविषायाम् ॥

शुक्लमम्मा । त्रि० अकृष्णकर्मणि ॥

शुक्लकुष्ठम् । न० श्वेतकुष्ठे ॥

शुक्लकृष्णम् । न० शुभशुभे ॥

शुक्लक्षीरा । स्त्री० काकिल्याम् ॥

शुक्लदुग्धः । पुं० शृङ्गाटके ॥

शुक्लधातुः । पुं० कठिन्याम् ॥ शुक्ल
थासौधातुश्च ॥

शुक्लपत्रः । पुं० सितपत्रे । विधुस
स्वाभ्युत्थानुक्लपत्रश्चदपकलाक्रियः
प्रचरेत् । तत्र पत्रेयायथा सितस्त्वा
पूर्वशाब्दः । शुक्लपत्रे । शुक्लः
शुक्लपत्रे । शुक्लपत्रे । शुक्लपत्रे । शुक्लपत्रे ।
तद्वत्पत्रे । शुक्लपत्रे । शुक्लपत्रे । शुक्लपत्रे ।
दा । शुक्लपत्रे । शुक्लपत्रे । शुक्लपत्रे । शुक्लपत्रे ।
दा । यथा । शुक्लपत्रे । शुक्लपत्रे । शुक्लपत्रे । शुक्लपत्रे ।
कृष्णौक्रमेणहि । चन्द्रवृद्धिकारः
शुक्लः कृष्णधन्द्रवयात्मकः ॥
पत्रत्यादास्तुतथयः क्रमात् पत्रद
शुक्लताः । दगीताः कृष्णपत्रेताः
पूर्णमान्ताश्शुक्लके ॥

शुक्ला

शुक्लपुष्पः । पुं० कृत्वकृत्चे । अतिच्छ
वे । कुन्दपुष्पवृत्ते ॥ मरुत्के ॥
त्रि० श्वेतकुसुमयुक्ते ।

शुक्लपुष्पा । स्त्री० नागदन्त्याम् ॥
श्रीतकुम्भाम् ॥

शुक्लपुष्पी । स्त्री० नागदन्त्याम् ॥

शुक्लपृष्ठः । पुं० निसिन्धुके ।

शुक्लपृष्ठकः । पुं० सिन्धुवारे ॥

शुक्लमलः । पुं० जिनविशेषे ॥

शुक्लरोहितः । पुं० श्वेतर्रोहितवृ
त्ते ॥

शुक्लला । स्त्री० उच्चटायां ॥

शुक्लवर्गाः । पुं० श्वेतवर्षसजाती
वद्रव्ये । शुद्धशुक्लकपर्दकादी ॥

शुक्लवायसः । पुं० वके । दीर्घज
ङ्घे । वकोटे ॥

शुक्लवालः । पुं० अद्रिनिम्बे ॥ इ०
रा० गटः ॥

शुक्ला । स्त्री० शारदायाम् । सरस्व
त्याम् । वाग्देवतायाम् ॥ शुक्लां
ब्रह्मविचारसारपरमामाद्यांजगता
पिनींवीशापुस्तकधारिणीमभयदां
जाड्यान्धकारापहाम् । हस्तेस्फाटि
कमालिकांविदधतीपद्मासनेभंस्य
तांशन्देतांपरमेश्वरींभगवतींबुद्धिप्र
दांशारदाम् ॥ गतिविशेषे । ज्ञान
प्रकाशमयत्वादर्चिरादिगतौ । वा
समार्गत्वे नागमप्रसिद्धे देवयानमा
र्गे ॥ स्रुष्ट्याम् ॥ काकिल्याम् ॥

शुक्

विदार्याम् ॥ शुभ्रवर्णायाम् ॥ टा
प् ॥

शुक्लाङ्गी । स्त्री० शिफालिकायाम् ॥
शुक्लापाङ्गः । पुं० मयूरे । चि० शु-
कवर्णनेचान्ते ॥

शुक्लाङ्कः । पुं० सितपर्णसि । वर्ष
राप्रभेदे ॥

शुक्लार्णम् । न० चक्षुरोगविशेषि ॥
सुखे तंमृदुशुक्लार्णम् । तद्वर्द्धतेचि-
रात् ॥

शुक्लिमा । पुं० शुक्लत्वे ॥

शुक्लोपलः । पुं० श्वेतपाषाणे ॥

शुक्लोपला । स्त्री० शर्करायाम् ॥

शुक्षिः । पुं० वायौ ॥ तेजसि ॥ चित्रे
॥ शुष्यति । शुष्यशेषणे । शुषि-
कुषिशुषिभ्यः क्सिः ॥

शुङ्गः । पुं० न० बटे । आम्नातके ॥
पर्कस्थाम् ॥ अङ्गुरे । कार्ये ॥

शुङ्गा । स्त्री० श्लक्ष्णवर्णे ॥ नवपल्लवकी
श्याम् ॥

शुङ्गाकर्म । न० पुंसानसंस्कारवि-
शेषि ॥

शुङ्गी । पुं० श्लक्ष्णवर्णे ॥ बटद्रुमे ॥

शुक् । स्त्री० शोके ॥ शोचनम् । शु-
चशोके । सम्प्रदादित्वात्क्लिप् ॥

वशंप्राप्ते मृत्योः पितरितनयेवासुहृ-
दिवा० शुचासन्नप्यन्ते भृशमुदरता-
डजडधियः । असारेसंसारेविरसप-
रिणामेतुविदुषांविद्योगोबैराग्यद्रष्ट

शुचिः

यतिवितन्वन्शमसुखम् ॥

शुचा । स्त्री० शोके ॥

शुचिः । पुं० यीष्णे ॥ अग्नी ॥ सौरा

ग्नी ॥ यथा । पावकः पवमानश्च

शुचिरग्निश्चतेचयः । निर्मथ्यः प

वमानः स्याद्वैद्युतः पावकः स्मृ

तः ॥ यस्यासौतपतेसूर्यः शुचिर

ग्निस्त्वसौस्मृतः । तेषान्तुसन्तता

वन्ये चत्वारिंशत्पञ्चच ॥ पावकः

पवमानश्चशुचिस्तेषांपिताचयः ।

एतेचैकोनपञ्चाशदङ्गयः परिकी

र्त्तिताः ॥ इ० कौर्म १२ अध्या

यः ॥ चित्रके ॥ शृङ्गाररसे ॥ उक्त

मयुषप्रकृतिकत्वेन० जुगुप्सारहि

तत्वात्० शुचिः शृङ्गाररसः ॥ आ

षाढेमासि ॥ शुचिंपविचं करोति०

शुचयति । तत्करोतीतिष्यन्ताद्

चद्रः ॥ यद्वा । शोचति । अन्तर्भावि

तत्प्रायश्चित्तं रगुपधात्किदितौन्

॥ शोचंतिविराहयोऽस्मिन्नितिवा ।

शोचत्यनेनवा॥विदुषि ॥ शोचतिज

नङ्क्लिश्यमानम् ॥ उग्रदाशुडमन्त्रि

णि ॥ ज्येष्ठमासि ॥ स्त्री० कश्यप

पत्न्यास्ताम्नायाः सुतायाम् ॥ चि०

धबले ॥ शुद्धे ॥ यथा । आसनंश

यनंयानंजयापत्यकमण्डलुम् । आ

त्मनः शुचिरेतानिपरिषामशुचीनि

तु ॥ स्वभावतः संस्कारतश्चशुद्धे

॥ बाह्याभ्यन्तरणौचसम्पन्न ॥ धा

शुद्धी

र्थं शुचिर्हिंसशुचिनं मृद्धारिशुचिः ।
शुचिः ॥ अनुपहते । शुक्लगुणवि
शिष्टे ॥

शुचित्ता । स्त्री० शुचिश्च ॥

शुचिद्रुमः । पुं० पिप्पलवृक्षे ॥

शुचिप्रसौः । पुं० चाचमने ॥

शुचिमणिः । पुं० स्फटिके ॥

शुचिमल्लिका । स्त्री० नवमालिकाया
म् । यौष्मोद्भवाम् ।

शुचिरोचिः । पुं० चन्द्रमसि ॥

शुचिव्रतः । पुं० युधिष्ठिरे ॥

शुचिश्रयाः । पुं० विष्णौ । शुचीनि
पावनानि श्रांसिनामानि श्रवणीया
नियस्यसः ।

शुचिपद् । पुं० परमात्मनि । शुचि
चित्ते सोदत्त । पद्लु० । सत्सूहि
षिष्ठिक्लिप् ॥

शुटीरता । स्त्री० वीर्ये । इ० चि० श्रे
षः ॥

शुठिः । स्त्री० शुण्ठ्यान् । शुठिति
कफम् । शुठि० । इन् ॥

शुठौ । स्त्री० शुष्काद्रिके । शुठौपधि

। विश्वे । नागरे । विश्वमे ।

शृंगवेदे । कफारौ । पुं० । इन् ॥

भा० अस्यागुणायथाभाषप्रकाशे ।

शुठोरुच्यामशातघ्नीपाचनीकटुका

लघु । स्निग्धीष्णामधुरापाकीकफवा

तविषयानुत् ॥ स्रव्यास्रयीवमिष्वास

शुठोकासहस्रमयान् । हन्तिश्लीपद

शुद्धीपाकः

श्रीधार्श्वानाहेन्द्रमारुतान् । चा
ग्नेयगुणभूषिष्ठंतीयांशं परिशोष्यय
त् । सङ्गृह्णातिमलंतत्तुपाहिश्च
शुठ्यादयोयथा ॥ विषयमेदिनीया
तुमाकथंपाहिष्णीमवेत् । शक्तिविं
वन्धमेदेष्टायतीनमलपातने ॥ शु
ठतिकफम् शुठिशोषणे । प
चाद्यच् । गौरादिः ॥ इन्तु०
कृदिकारादितिडोष् ॥

शुद्धौकायः । पुं० विश्वाकषाये ॥
सचेत्तयथा । वातंनिदंलयन्क
फं कषलयन् । लयन्पीनसंहृष्टि-
निर्मलयन् प्रभांरुचलयन् हृद्रोगमु
त्सारयन् । निः श्रेपंजठरामयंप्र
शमयन्नुद्दीपयन्पाषकंकासश्लास-
निराससाधनमसौविश्वकषायः
कृतइति ॥

शुद्धीपाकः । पुं० विश्वमेषजप्रधा
नेपाकविशेषि ॥ यथा । प्रस्यत्रयं
शुद्धशुण्ठ्याः पचेद्दुग्धे चतुर्गुणे
। शुद्धीसमंगशंसर्पिः खण्डंश्री
रसमपचेत् ॥ ताम्बायसेकटाहेव
दृष्ट्यापंचपनपचेत् । जातीफलं
लीरकेइशताञ्जाचिफलतथा । ए
लाद्राक्षीपकुल्याचविदारीवनशालु
का । बीजंखजूरकाणांचघनसार
कमेवच । पलाईमाञ्जाचैतीषानालिके
रफलस्यच । पलान्यष्टौचपादांशि
इतलीहस्यशुद्धी ॥ चारबीजंमि

शुण्डी

सिखापिगृह्यतेदि पलाटिकः । वि
वृत्तायाः पलेच कसलका परिण्डका
भवेत् ॥ हन्यगोतिवातरोगान् च
स्वारिशञ्चपित्तजान् । विंशतिशो
प्रसम्भूतानष्टौचःपिञ्चरोद्भान् ॥
दृगमूचभयान् रोगान् चानपिनि-
वारयेत् । महीषधप्रसादेन परमः
सुन्दरो भवेत् । इति पाक्तावली ॥

शुण्ठाम् ।) न० शुण्ठाम् ।
शुण्ठाङ्गः ।) पुं० शुण्ठाम् ।

शुण्डः । पुं० मदनिर्भरं ॥

शुण्डक । पुं० मण्डहारके ॥ युद्ध
धीषी ॥

शुण्डरोहः । पुं० भूदण्ये ॥

शुण्डा । स्त्री० मद्यपानालम्बे ॥ ज
लहस्तिन्याम् । विद्यायाम् ॥ ह
स्तिहस्ते ॥ सुरायाम् ॥ नलिन्या
म् ॥ शन्यते शु नगती । अम
न्त इः ॥

शुण्डापानम् । न० मदस्याने ॥

शुण्डारः । पुं० शौण्डिके । स्वल्प
शुण्डायाम् ॥ श्लक्ष्णशुण्डा । कु

टीगमौशुण्डाभ्योरः ॥

शुण्डालः । पुं० हस्तिनि ॥

शुण्डी । पुं० शौण्डिके ॥

शुण्डमषिका ।) स्त्री० कुक्कुन्द
शुण्डमूषी ।)

र्याम् ॥ इ० रा० नि० गट० ॥

शुण्डी । स्त्री० हस्तिशुण्डावृत्ते ॥

शुद्धमांसम्

शुतुद्रिः । स्त्री० शतद्रुमरिति ॥ शु
पूजितं तु दति । तुद० । इगुपधा
त्किदितोन् । बाहुलकादुक् ॥

शुदि । अ० शुक्तपत्रे ॥

शुद्धम् । न० मरिचे सैन्धवे ॥

शुद्धः । वि० पूते । पवित्रे ।

अशुद्धिरहिते ॥ निर्मले । नि
लेपे ॥ निश्शेषे ॥ शुक्ले ॥ रा
गान्तरामिश्रितरागे ॥ प्रसन्ने ॥

नित्यनिरस्तसमस्तदेविपरसंविद्रूपे

॥ शुद्ध्यतिशुद्ध्यतेऽनेन वा । शु

धशौचि । क्तः ॥ प्रशस्ताशुद्धिर

स्वभा । अर्थादाव् ॥ यहरहित

भवने ॥ रागाद्यशुद्धिरहितेपर

मात्मनि ॥

शुद्धचैतन्यम् । न० सर्वधर्मातीते ।

शुद्धजङ्घः । पुं० शुक्लकर्णं ।

गर्दभे ॥

शुद्धदत् । ति० शुक्लदन्तयुक्ते । शु

द्धदन्ते । शुद्धादन्तायस्यसः ॥

अग्रान्तशुद्धशुभ्रपवराहेभ्यश्चेति

पक्षे दन्ताख्यद्वयादेशः ॥

शुद्धमतिः । स्त्री० पवित्रमती । सु

मती वि० सुमतिविशिष्टे ॥ प

विश्ववृद्धियुक्ते ॥ शुद्धात्सौमं तद्य

॥ शुद्धात्सौमं तद्यस्यसः । पुं० च

तुर्धिश्रितिश्रुताहृदन्तगर्तजिनविशे

षि ॥

शुद्धमांसम् । न० मांसव्यञ्जन

शुद्धान्तः

विशेषि । सुधर्वासं । इ० भा० ॥
 यथा । पाकपात्रे घृतं दद्यात्तैलं
 वातदभावतः । तत्र हि हिङ्गु हरिद्राश्च
 भर्जयेत्तदनन्तरम् । छागादेर
 स्थिररहितं मांसं तत्खण्डितं भृशम्
 । धीतं निर्गलितं तस्मिन् घृते तद्भर्ज
 येच्छनैः ॥ सिद्धयोग्यं जलं दत्त्वा
 लक्षणं च पचेत्ततः । सिद्धे जलेन स
 म्पिप्यवेसवारं परिक्षिपेत् ॥ द्रव्या
 णिविसवारस्य नागबलिदलानि हि
 तगण्डूलाश्च लवङ्गानि मरिचानि समा
 सतः ॥ अनेन विधिना सिद्धं शु
 द्धमांसमिति स्मृतम् । शुद्धमांसं
 संपरं ब्रूयं वल्यं रुच्यं च हं हणम् ॥
 त्रिदोषघ्नमनश्रेष्ठं दौषघ्नं धातुवद्धं
 नमिति भावप्रकाशः ॥

शुद्धवतो । स्त्री० वरुणस्य पुर्याम
 ॥ यथा । शुद्धवत्यम्बुनायस्य स्फ
 टिकोपलनिर्मिता । पाण्डुराभौ
 पमैर्यादः सेविता भाति धामभिरि
 तिसृगेन्द्रसंहिता ॥

शुद्धवर्लका । स्त्री० गुडूच्याम् ॥
 शुद्धसत्त्वम् । न० रजस्तमोभ्यामस्पृ
 ष्टे त्रिगुणायामायाया अंशमूले० वि
 मलसत्त्वगुणे ॥ त्रि० शुद्धान्तः
 करणे ॥ शुद्धं रागादिकषायरहितं
 सत्त्वमन्तःकरणं यस्य ।

शुद्धान्तः । पुं० भूभुजांस्त्रागारे ।
 अन्तःपुरे अरोधने ॥ छा

शुद्धिः

भद्रहकचान्तरे । राजधानीस्थान
 विशिषेवासगृहाख्ये० इति स्वामी ॥
 राजयोषिति ॥ शुद्धोन्तोऽस्य ।
 रक्षकाः शुद्धाचन्तिसर्मापेऽस्य वा
 ॥ अशौचान्ते ॥

शुद्धान्तपालकः । पुं० अन्तःपुररक्ष
 के । गृहदौवारिके । कक्षारक्षके ।
 रात्रिद्विगडके ॥ तल्लक्षणं यथा ।
 शुद्धः कुलीनतः सूक्तपितृपताम
 हः शुचिः । राज्ञामन्तःपुरा
 ध्यक्षो विनीतस्तथेप्यते ॥ इ० म
 त्यपु० ॥

शुद्धान्ता । स्त्री० राजयोषिति ॥

शुद्धापङ्कतिः । स्त्री० अलङ्कारवि
 शेषे ॥ यथा ॥ शुद्धापङ्कतिरन्य
 स्वारोपार्थो धर्मनिर्लभः । नायं
 सुधांशुः किन्तु हिं व्योसगङ्गासरो
 रुहम् । इति ॥

शुद्धिः । स्त्री० । माज्जायाम् ॥
 दोषनिरासे ॥ वैदिककर्माहंत्वप्र
 योजकसंस्कारविशेषे ॥ कलिकल्म
 षदीनानां हिजादीनां सुरेश्वरि ।
 मेध्याऽमेध्याविचारानां शुद्धिः
 श्रौतकर्मणा ॥ नसंहिताद्यैः स्मृ
 तिभिरिष्टसिद्धिर्नृणां भयेत् । वि
 नाद्यागममार्गेण कलौ नास्ति गतिः
 प्रिये ॥ कलावागममुल्लङ्घ्येयान्य
 मार्गं प्रवर्त्तते । न तस्य गतिरस्तीति
 सत्यं सत्यं न संशयः ॥ दुर्गायाम् ॥

शुनाशीर :

यथा । स्मरणाच्चिन्तनाद्वापिशोध्य
तेसहिपातकात् । तेनशुद्धिस्वमा
ख्यातादेवीरुद्रतनौस्त्रितेति ॥ शुधे
स्त्रिधांतिन् ॥ देवतायैसुराप्रदाने
द्रव्यान्तरसंज्ञायाम् ॥ यथा । मांसं
मीनश्चमुद्रावफतमूलानियानिच ।
सुधादानेदेवतायैसंज्ञैषांशुद्धिरी
रितेति ॥

शुद्धिलाभः । पुं० प्रायश्चित्ते ॥

शुद्धोदनः । पुं० नृपविशेषे ॥ शुद्धो
दनेऽयं । शकम्बादिः ॥ शुद्धो
दनायतौभुङ्क्तेत्यायवच्छुद्धमेदन
म् ॥

शुद्धोदनमुतः । पुं० शाक्यमुनौ ॥
शुनः । पुं० वायी ॥ कुक्कुरे ॥ य
थाहवाचस्पतिः । कुक्कुरस्तुग
निः श्वानः कपिलीमण्डलः शु
नइति ॥

शुनः श्रेष्ठः । पुं० मुनिविशेषे । ऋ
शुनः श्रेष्ठः । न०

स्वीकमुनिपुत्रे । आजीगर्त्ते ॥

शुनकः । पुं० कुक्कुरे । शुनति ।
शुनगनी । कुर्न्गिल्पिसंज्ञयोरपू
र्वंस्त्रापि ॥

शुनकवृक्षा । स्त्री० क्षुद्रवृक्षे ॥
शुनकचिञ्जी । स्त्री० शाकविशेषे । श्वान
चिञ्जिकायां ॥

शुनाशीरः । पुं० इन्द्रे ॥ शुनोवायु
• शीरः सूर्यः • तावस्त्रस्तः ।

शुन्यः

अर्थंवाद्यत् । अन्येषामपीतिदी
र्घः ॥ शुनाशीरादितालव्यः सु
नासीरोद्विदन्त्यकः । तालव्यादि
र्दन्यमध्यः शुनासीरश्चदृश्यते ।
इतिभरतः ।

शुनासीरः । पुं० इन्द्रे । पुरुहूते ।
पुरन्दरे ॥ शुद्धत्वव्ययस्यपूजार्थक
त्वात् ॥ शोभनंनासीरंसेनाविशेषा
यत्यसः ॥ यद्वा ; शुनोवायुः सी
रश्चादित्यः • शुनश्चसीरश्चति ।
देवताहन्वेत्स्वानङ् इतिवृत्तिका
रः । दन्त्यवृत्तीयपाठोबहुसम्मतः ॥

शुनासीरोयम् । न० शुनासीर्ये ॥
शुनासीरोदेवताऽस्येत्यर्थे • द्यावा
पृथिवीत्यादिनाक् ॥

शुनासीर्यम् । न० शुनासीरोये • इ
श्विरादौ । शुनासीरोदेवताऽस्येत्य
र्थे • द्यावापृथिवीशुनासीरमरुत्व
दग्नीषामवास्त्वोप्यतिगृह्णेश्चाच्छे
ति • चाद्यत् ॥

शुनिः । पुं० कुक्कुरे । सारमेये ॥

शुनी । स्त्री० कुक्कुर्याम् । अश्वालक्ष
श्चशुनोलेख्यमत्र ॥ कुष्पाण्ड्याम्
॥ गौरादित्वान्ङोष् ॥

शुनीरः । पुं० कुक्कुरोसमूहे ॥ इति •
वि० श्रेष्ठः ॥

शुन्यः । पुं० अग्नी ॥ शुन्यति । शु
न्यशुद्धौ । यजिमनिशुन्धिदसिज
निभ्योऽयुच् ॥

शुभग्रह :

शुन्यम् । न० शुन्ये ॥ शुनेहितम् ।
 नवादिषुशुनः सम्प्रसारणं वाचदी
 र्घस्वमितिधत् ॥ शुनीनांसमूहे ॥
 शुभः । पुं० विष्कम्भादिषु० चयोविं
 श्रियोगे ॥ तत्रोत्पन्नस्यफलं यथा । शु
 भप्रसूतः शुभकृन्नराणां शुभोद्
 येष्टीविदुषांसमाजे । करोतिनित्यं
 शुभकर्मधौमान्शोभाधिकः शो
 भनवेशधारीति ॥ कागे ॥ शुभहिं
 सायाम् । इगुपधितिकः ॥ न०
 कल्पाण । जेमे । भद्रे । मङ्गले ॥
 मौक्तिके ॥ पद्मकाष्ठे । इष्टफले ॥
 परमानन्दरूपत्वेनमङ्गलानांमङ्गले
 • मोक्षसुखे ॥ त्रि० सुखरूपे ॥ जे
 मशालिनि ॥ खसञ्चारिपुरे ॥ प्रश
 स्ते ॥ शोभने । शुभशोभायाम् ।
 इगुपधज्ञाप्रोक्किरः कः ॥
 शुभयुः । त्रि० शुभान्विते ॥ शुभम
 स्यास्ति । शुभमितिमास्तमव्ययम्
 । अहंशुभामियुंस् ॥
 शुभकृत् । पुं० प्रभवादिबत्सरान्तर्गत
 बत्सरविशेषि । यथा । सुवर्णरूप्य
 धान्यानिजगत्सर्वसुशोभनम् । ब्रा
 ह्मण्यवणिजस्तुष्टाः सुभित्तैः शुभ
 कृतिप्रिये ॥ ३६ ॥ त्रि० शुभकार
 के ।
 शुभगन्धकम् । न० बाले । त्रि० मङ्ग
 लगन्धयुक्ते ॥
 शुभग्रहः । पुं० सौम्यग्रहे ॥ अर्द्धाधि

शुभाङ्गी

कः शशीचैवगुरुः शुक्रस्तथैवच
 । पापाऽयुते।बुधश्चैवप्रोक्ताश्चेतेशु
 भग्रहाः ॥
 शुभङ्करः । त्रि० क्षमङ्करे । धर्मका
 री ॥
 शुभङ्करी । स्त्री० पार्वत्याम् ॥
 शुभदः । पुं० अश्वत्थवृक्षे । त्रि० शु
 भदातरि ॥
 शुभदन्ती । स्त्री० सुदन्त्याम् । सुदत्स्त्रि
 याम् । पुष्पदन्तेभयोषितः शुभौ
 शोभनौदन्तावस्थाः । नासिकोद्
 रोष्ठेतिङ्गीप् ॥
 शुभपञ्चिका । स्त्री० शालपञ्चिकाम् ॥
 मङ्गलपञ्चिकायाम् ॥
 शुभम् । अ० क्षेमे । भद्रे ॥
 शुभवासनः । पुं० सुखवासकरगन्धे
 । सुखवासने ॥
 शुभस्थली । स्त्री० यज्ञभूमौ । भद्रभू
 मी ॥
 शुभा । स्त्री० वंशरीचनायाम् ॥ गो
 रोचनायाम् ॥ प्रियङ्गौ ॥ शस्याम्
 ॥ श्वेतदूर्वायाम् ॥ देवसभायाम्
 ॥ उमासखीविशेषि ॥ मङ्गलजनिका
 याम् ॥ काग्याम् ॥ टाप ॥
 शुभाङ्गः । त्रि० मङ्गलावयवयुक्ते ।
 सुन्दरावयविनि ॥ शुभानिलक्षण
 लक्षितान्यङ्गान्यस्य ॥
 शुभाङ्गी । स्त्री० कुवेरपत्न्याम् । का
 मदेवपत्न्याम् ॥ मङ्गलावयवयुक्ता

शुभालु :

याम् ॥

शुभाचारः । त्रि० शोभनाचारवति ॥

शुभाचारा । स्त्री० उमामखीमेदे ॥

शुभाञ्जनः । पुं० शिथौ ॥

शुभात्मिका । स्त्री० कल्पायाम् । शुभोक्तौ ॥

शुभान्वितः । त्रि० सङ्कलद्युक्ते । शुभंयौ ॥ शुभेनान्वितः कर्तृकरण

इतिसमासः ॥

शुभः । पुं० चन्द्रे ॥ शुक्रवर्णं ॥

शोभते । शुभदोषौ । स्फुरितस्त्री

तिरक् ॥ न० अभक्ते ॥ रूप्ये ॥ कौ

सीसे ॥ गडलवणे ॥ शाकशरी

ये ॥ त्रि० उद्दीप्ते । शुक्रगुणयुक्ते ॥

शुभदन् । त्रि० शुभदन्ते ॥ शुभ्रादन्ता

यस्यसः । अयान्तशुद्धशुभेतिदन्त

स्यद्वादेशः ॥

शुभदन्तः । त्रि० शुभदन्ति ॥

शुभदन्ती । स्त्री० पुष्यदन्तेभक्करिण्या

म् ॥ शुभ्रौदन्ती० अस्याः सा । ना

सिकीदरौष्ठजङ्घादन्तकशंशृङ्गा

स्येतिङीष् ॥

शुभरश्मिः । पुं० चन्द्रे ॥

शुभ्रा । स्त्री० गङ्गायाम् ॥ वंशरीच

नायाम् । स्फुर्याम् ॥

शुभ्रांशुः । पुं० सुधांशौ । शीषधौशे

। चन्द्रे ॥ शुभ्राचशनीयस्य ॥ क

पूरे ॥

शुभालुः । पुं० महिषकन्दे ॥

शुल्कः

शुभ्रिः । पुं० ब्रह्मणि । कमलोभमे

॥ दूर्गनीये ॥ शोभने । शुभ्रशोभ

नार्थे । अदिशदिभूशुभ्रिभ्य क्तिञ् ॥

शुश्राः । पुं० कश्यपादृष्ट्यासुत्पत्तेः ॥

निशुभनमुचिभ्याञ्ज्येठे ॥ शिवाङ्ग

क्षमोयाप्राप्तवरे ॥ यमुरीचले ॥ य

था । कश्यपस्यदितिर्नाभभार्थासी

दृष्टिजसप्तम । तथाः पुत्रयञ्ज्ये

सङ्खाद्याहलाधिकम् । ज्येष्ठः शु

भ्रदृष्टिप्यादोनिशुभ्रश्चाऽपरीऽसु

रः ॥ तृतीयानसुचिर्नाममहाबल

पराक्रमः । इतिथामनपुराणम् ॥

शुभ्रघातिनी ।) स्त्री० महासरस्वत्या
शुभ्रनिर्वाहिणी ।)

म् ॥

शुभ्रपुरम् । न० एकवक्त्रे । हरिसृष्टे

। शुभ्रजडत्यधुनाप्रसिद्धेपुरश्चठे ॥

शुभ्रपुरी । स्त्री० शुभ्रासुरनगर्याम् ।

शुभ्रपुरे ॥

शुभ्रमथतौ ।

शुभ्रमर्दिनी । { स्त्री० दुर्गायाम् ।

महासरस्वत्यां ॥

शुभ्रा । स्त्री० शोभायाम् ॥ शुभ्राय

ति शुभ्रशुभ्रशोभायाम् । प्रचा

यच् ॥

शुल्कः । पुं० न० घट्टादिद्वये रत्नानिमि

त्तरूपैराजभागे । रत्नानिर्बेशोराज

भागः शुल्कः । इत्युक्तेः । स्य

लजलपथादिना० वाणिज्याकारि

शुश्रुवान्

भ्योनियतस्थानेषु • द्रव्यानुसारेण •
 राजयाज्ञभागे । दान • इ • भा •
 प्र • ॥ घट्टादीत्यादिशब्दे ऋगुल्प्रती
 ल्यादियहः • तत्रापि प्राविष्टनै
 ष्कास्यद्रव्येभ्यो • राजयाज्ञभागेऽस्ति
 ॥ वरादर्थं यद्व्ये ॥ गृहोपस्करवा
 च्छानां दीक्षाभरणकर्मिणाम् । मू
 ल्यं कृत्वन्तु यत्किञ्चिच्छुक्लं तत्प
 रिकीर्तितम् ॥ गृहादिकर्मभिः
 शिल्पिभिस्तत्कर्मकरणाय • भर्त्ता
 दिप्रेरणार्थं द्वियैयदुत्कोचदानं तच्छु
 क्लम् • तदेवमूल्यं प्रष्टव्यर्थत्वात् ॥
 व्यसिक्ते च । यथा । यदानीतं भर्तु
 गृहेणुक्लं तत्परिकीर्तितम् ॥ भ
 र्तृगृहगमनार्थं मुत्कोचादियद्वत्तं
 दित्वर्थः ॥ यज्ञादिदेवस्तुनि ॥
 शुक्ल्यते । शुक्लश्चित्सर्जने । च
 ज् ॥

शुक्लशाला स्त्री • अयस्यानविशेषे ॥
 शुक्लम् न • ताम् ॥ यज्ञकर्मणि ॥
 आचारे ॥ जलसन्निधौ ॥ शलति ।
 शलगती उल्वादयश्चितिसाधुः ॥
 यद्वा । शुक्ल्यति । शुक्ल्यतेवा । शु
 क्लमाने • ग्यन्तः । एरच् • घञ्
 वा ॥ वराटि । रज्जौ ॥

शुक्ला । स्त्री • रज्जौ ॥

शुक्लारिः । पुं • गत्यके ॥

शुश्रुवान् । चि • श्रुतवति । शृणोतिः
 कसुः ॥

शुषिरः

शुश्रूः । स्त्री • मातरि । यथा । शि
 श्राः शुश्रूषणाच्छुश्रू रिति महाभा
 रते मेघधर्मः ॥

शुश्रूषणम् । न • सेवायाम् । शुश्रू
 षायाम् ॥

शुश्रूषा । स्त्री • उपासने । परिचर्या
 याम् । सेवायाम् ॥ यथाह भगवा
 न् । नाहमिज्याप्रजातिभ्यां तपसी
 पशमेनवा । तुष्ये य सर्वभूतात्मगु
 रुशुश्रूषया यथेति ॥ कथने ॥ श्रोतु
 मिच्छायाम् ॥ शुश्रूषणम् । श्रुश्रव
 णे । सन्नन्तः । अपत्ययात् ॥

शुश्रूषुः । पुं • परिचारके । श्रोतु
 निच्छौ ॥ यथा खनन् खनिषेणन
 रो वार्यधिगच्छति । तथा गुरुगतां
 विद्यां शुश्रूषुरधिगच्छति । शृणो
 तेः सन्नन्तादुप्रत्ययः ॥

शुषः । पुं • गर्त्ते । शिषणे ॥ इत्य
 जयपालः ॥

शुषिः । स्त्री • शिषे ॥ शिषे । शुषि
 रे । शिषणम् । शुषशिषणे । इ
 गुपधात्किर्दतीन् । शृष्यत्वच्चे
 तिवा ॥

शुषिरः । पुं • न • गर्त्ते ॥ बङ्गी ॥ मू
 षिके ॥ न • वंश्यादिवाद्ये । चा
 दिनावंशादियहः ॥ यथा । वंशा
 ऽथपारीमधुरीतित्तरीशङ्खकाह-
 लाः । तौडहीमुरलौबुकाशृङ्गिका
 खरनाभयः ॥ शृङ्गकापालिकं वंश

शुष्कपत्रम्

यर्मवंशस्तथापरः । एतेशुषिरभी
 दास्तुक्तयिताः पूर्वसूरिभिरिति ।
 विवरे ॥ त्रि० सरम्भे । रन्धान्वि
 ते । शुषिच्छुद्रमस्यास्मिन्वाऽस्ति
 । जषशुषीतिरः ॥ यदा । शुष्य
 ति । शुष० इषिमदिमुदीतिक्कि
 रच् ॥ शुष्केपील्यन्ते ॥
 शुषिरा । स्त्री० मलौनामगम्भद्रव्ये ॥
 शुषिराविद्रुमलताक्षपीताङ्घ्रिर्न
 टौनलौत्यमरः ॥ शुषिरमस्यस्य
 अस्यांवा । अर्थ आद्यच् ॥
 शुषित्तः । पुं० समीरणे । बायो ।
 शुष्कः । त्रि० नीरसे । शुषित्तः ।
 शुषः कङ्कति । निष्ठातकारस्य-
 ककारः ॥ यदा । शुष्यति । शुष०
 । सृष्टभूशुषिमुषिभ्यः कक् ॥
 शुष्कतर्कः । पुं० दुस्तर्कः । अनु
 ग्राहकमानहीनतया० निरालम्ब-
 ने० ऽर्द्धवैनाशिकादिकल्पितेऽनु-
 माने ॥
 शुष्कपत्रम् । न० नीरसदले ॥ आ
 तपादिशोषितपट्टशके । नालि-
 ता० शुक्ता० इ० गौ० दे० भा०
 प्र० । अस्यगुणायथा । शुष्कपत्रं
 पर्यामिश्रं पित्तश्लेष्मज्वरोपहम् ।
 तच्छुष्कपत्रं जलदोषनाशनं विशेष-
 तः पित्तकफज्वरोपहम् । जल
 क्षतस्यापिचपित्तहारकंसुरोचनं व्य
 स्वनयोगकारकमितिराजबल्लभः ॥

शुषः

शुष्कमत्स्यः । पुं० आतपादिनानी-
 रसेमीमे ॥ शुष्कमत्स्यानबल्याः
 स्य, दुर्जराविड् विवम्भनाः ॥
 शुष्कमांसम् । न० आतपादिना०
 अनान्द्रपिशिते । उत्तमे । बल्लूरे ॥ य
 था । वृहानांशोषणंमांसं० बाला-
 बलनंलघु । त्रिदोषकृद्ग्यालजु
 ष्टं शुष्कं शूलकारंगुरु ॥
 शुष्करेवती । स्त्री० मातृकाविशेषे ॥
 शुष्कलः । त्रि० आमिषे ॥ शुष्क
 मांसस्यापणिके ॥ पिशिताग्नि
 ॥ शुष्कलीमत्ति । शेषद्रव्यण् ।
 संज्ञापूवकत्वाद्गृह्यभावः ॥
 शुष्कली । स्त्री० शुष्कमांसे ॥ मांस
 मात्रे ॥
 शुष्कवृक्षः । पुं० पाण्डुरी ।
 धवे ॥
 शुष्कव्रणः । पुं० क्लिणे ॥
 शुष्कङ्गः । पुं० धनवृक्षे ॥ त्रि० नि
 स्त्रीहावयवे ॥
 शुष्काङ्गो । स्त्री० गोधायाम् ।
 शुष्काद्रमं । न० शुष्काम् ॥
 शुष्णाः । पुं० सूर्ये ॥ बङ्गौ ॥ शुष्य
 न्यनेन । शुष० । तृषिशुषिरसि
 भ्यः क्वादितिनः ॥
 शुषः । पुं० सूर्ये ॥ अनी ॥
 अर्चिषि ॥ न० तेजसि ॥ अज
 सि । बले ॥ शुष्यतिजलम्० शु
 षिरन्तर्भावितव्यथात्० अविस्तिवि

शूकपिराडी

सिगुषिभ्यः किदितिमन्प्रत्ययः
शुष्यत्यनेनवा । शुष० ॥

शुष्मा । पुं० अनी ॥ चित्रकवृक्षे ॥
सूर्ये ॥ न० तेजसि ॥ शुष्यत्य
नेन । शुष० । अन्येभ्योपौतिम
निन । संज्ञापूर्वकत्वन्नगुणः ॥
शुषयतिवा । बाहुलकाःसालुक् ॥
शुष्मी । वि० बलिष्ठे । मत्ते ॥
अस्यर्थेइनिः ॥

शूकः । पुं० शुक्रे । शृङ्गातीक्ष्णाय
। किंशरीरन्यस्मिन् । शृङ्गाती
क्ष्णाय । ससादेरन्यवृष्टिका-
दिकगटके ॥ श्यति । शीतनूकर
णे । उलूकादयश्चेतिसाधुः ॥
दयायाम् । न० शूकलणे ॥

शूककः । पुं० प्राक्टे । यवे । रसे
शूककौटः । पुं० वृष्टिके ॥ शूकवा
नकौटः । शूकयुक्तः कौटः ।
शाकपार्थिवादिः ॥ ऊर्णादिभक्ष
कः कौटविशेषोवृष्टिकः शूक
कौटश्च । भ्रमरप्रभेदेयम् ॥

शूककौटकः । पुं० शूककौटे ॥

शूकलणम् । न० लणविशेषे । शूके ।
शूकाव्ये । कनिष्ठके ॥ इ० रा०
राटः ॥

शूकधान्यम् । न० यवगोधूमादौ ॥ शू
कस्यधान्यम् ॥

शूकपिराडका ।) स्त्री० शूकशिष्याम् ॥
शूकपिराडी ।)

शूकशिष्यी

शूकरः । पुं० कूलिषरविशेषे । वराहे
कोडे ॥ शूकोस्त्यल्य० खररोमत्वा
त् । रः ॥ बहा । शूकराति । रा०
घातइतिकः ॥ यदा । शू० इति
ध्वनिकरोति । अच्० टावा ॥ श्रा
लिविशेषे ॥

शूकरकन्दः । पुं० वाराहीकन्दे ॥
शूकरपादिका । स्त्री० कोलशिष्याम् ।
सुवरासेमइतिभाषाप्रसिद्धायाम् ॥

शूकरमुखम् । न० जरकविशेषे ॥
शूकराक्रान्ता । स्त्री० वराहक्रान्ताया
म् ॥

शूकरी । स्त्री० शूकरस्त्रियाम् । जा
तेरितिडौष् ॥ इन्द्रयाशुचिशूक
पस्पचसुखेदुः खिषनास्त्यन्तरंस्वेच्छा
कामनयोतयोरपिसुधाविष्ठाचका
म्याशनम् । रम्भाचाशुचिशूकरोचप
रमप्रेमास्पदंमृत्युतः सन्नासापि
समः स्वकर्मगतिभिद्यान्यान्यभा
वः समः ॥ वराहक्रान्तायाम् ॥

शूकरेष्टः । पुं० कशेरुणि ॥ वि० सू
करप्रियवस्तुनि ॥

शूकलः । पुं० दुर्बिनीताश्वे ॥

शूकवान् । वि० शूकयुक्ते ॥

शूकवती । स्त्री० कपिकष्णाम् ॥

शूकशिष्या । } स्त्री०
शूकशिष्वि । } पुं० कपिकष्णाम् ॥
शूकशिष्विका । } स्त्री०
शूकशिष्वी । }

शूद्रः

। कौचद्र० भा० ॥ शूकयुक्ताशिव्वा
• शिव्विः शिव्विका० शिव्वीवा ॥

शूकसिम्वा । } स्त्री०
शूकसिम्बिः । } पुं० कपिकच्छाम् ।
शूकसिम्बो । } स्त्री०

भर्कश्याम् । कौच० भा० प्र० ॥

शूका । स्त्री० शूकशिम्वायाम् ॥

शूकाव्यम् । न० शूकतणे ॥

शूकापट्टः । पुं० तणयाह्विणि । त
णमणौ । कपूरंद्र० भा० प्र० ॥ इ
• हा० स्त्री ॥

शूतिपर्णः । पुं० पारग्वधे ॥

शूद्रः । पुं० अक्षरवर्णः । हृषले । ज
घन्यजे । अस्यान्नादियहणं वैदिक
ब्राह्मणे ममकर्तव्यमित्याह नाराय
णः । शूद्रान्नं शूद्रसम्पर्कं शूद्रेण
च सहसनम् । तेयान्तिनरकंघोरं
यावच्चन्द्रदिवाकराविति ॥ अस्योत्प
त्तिरग्निपुराणे जातिमालायामुक्ता
। तथाहि । आदौ प्रजापतेर्जातामु
खादिप्राः सदारकाः । वाह्योश्च ज
त्रियाजाता ऊर्ध्वे श्याविज्जिरे ॥
पादाच्छूद्रश्च सभूतस्त्रिषण्यस्य च से
वकः । इमीनां मासु तस्तस्य प्रदौ
पस्तस्य पुत्रकः । कायस्यस्तस्य-
पुत्रोऽभूद्भूषलिपिकारकः । काय
स्यस्य चय पुत्रा विख्याता जगती तक्षि
॥ चित्रगुप्तश्चित्रसेनो विचित्रश्चतथैव
च । चित्रगुप्तो गतः स्वर्गे विचित्रो

शूद्रकर्म

नागसन्निधौ ॥ चित्रसेनः पृथिव्यां
वैद्वतिशूद्रः प्रचक्षतद्वति ॥ शिच
ति । शुभशोके । शुचेर्दशेति रक्०
दीर्घश्च ॥ अहहारेत्वा शूद्रेति श्रुती
तु० रुढेशधात्० योगएवपुरस्कृतः
तथा चैत्तरतन्त्रे भगवोन्व्यासः ।
शुगम्यतदनादरश्रवणात्० तदाद्रव
णात्सूच्यते हि ॥ १ । ३ । ३४ । अ
स्यार्थः । छान्दोग्ये चतुर्थे प्रपाठ
के० शिष्यम् प्रतिशूद्रेति सस्वोधना
च्छूद्रेधिकारद्वतिचेन्न । शुगस्वेति
। ऊर्ध्वगौर्हसैरज्ञद्वत्यनादृतो जान
श्रुतिः० तदनादरश्रवणाद्याशु
क्० तथा० आशीघ्नं० वैक्वगुर्वये
द्रवणात्सशूद्रः । एतद्विद्वत्तं० शू
द्रेति सस्वोध्य० सर्वज्ञत्वस्यापनाय
वैक्वेण सूच्यते ॥

शूद्रकः । पुं० अतिकृत्स्नितं शूद्रे ॥
कुत्सायां कन् ॥

शूद्रकर्म । न० द्विजपरिचर्यायाम् ॥
यथाह भगवान् । परिचर्यात्मकं
कर्म शूद्रस्यापि स्वभावजम् इति ।
स्वभावजं रजउपमर्जनतमोगुणस्व
भावाज्जातम् कालिदासीपि ।
द्विजातिसेवाऽवनिदेवताज्ञयाधर्मी
विधिः शूद्रनिसर्गकर्म च । स्व
भावकर्म प्रविहाय योन्यास्वयञ्चरे
त्सेन्यजकर्म नर्म भागिति ॥ शू
द्रकर्म ॥ अस्यानिषिद्धानिकर्मा

शूद्रा

श्रियथा । शूद्राणाञ्चमहाराजवृथै
वधनसञ्चयः । शूद्राणां कृतका
र्यस्यकृतसन्तानकर्मणः ॥ अथ
नुज्ञातराजस्यशूद्रस्यजगतीपते ।
अल्पान्तरगतस्यापिदशधर्मगतस्य
च ॥ आश्रमाविहिताः सर्वेवर्ज
यित्वानिराश्रयमितिपाद्मे स्वर्गंख
ण्डः ॥

शूद्रकृत्यम् । न० शूद्रकर्त्तव्यकर्म
णि ॥

शूद्रधर्मः । पुं० शूद्रस्यशास्त्रवि
हिताचारे ॥ सचवर्णाश्रमशब्देद्र
ष्टव्यः ॥

शूद्रप्रियः । पुं० पलाण्डौ ॥ चि०
तदिष्टद्रव्ये ॥

शूद्रप्रेष्यः । पुं० शूद्रस्यपरिवारके
ब्राह्मणादौ ।

शूद्रयाजकः । पुं० शूद्रसम्बन्धियज्ञा
दावृत्विजि ॥ शूद्रस्ययाजकः ॥

शूद्रशासनम् । न० पट्टे । सकुली ।
शूद्रस्यधिकारे ॥ इति० चि०
शेषः ॥

शूद्रशिष्यः । चि० शूद्राङ्गाकरणा
साध्ययनकर्त्तरि ।

शूद्रा । स्त्री० शूद्रजाती । अन्यभार्या
यामपिशूद्रजातीयायाम् ॥ शूद्राश
द्रस्यभार्यास्तात् ॥ शूद्रातज्जातिरे
वचेत्यमरः ॥ शूद्राणामहत्पूर्वा
जातिरितिटाप् ॥

शून्यम्

शूद्रान्नम् । न० शूद्रस्वामिकान्ने ।
यथा ॥ शूद्रान्नेनतुभुक्तेनउदरस्ये
नयोमृतः । सर्वैखरत्वमुष्ट्वंशूद्र
त्वञ्चाधिगच्छति ॥

शूद्राभार्यः । पुं० शूद्रस्वामिनि ॥
शूद्राभार्यायस्यसः ॥

शूद्रार्त्ता । स्त्री० प्रियङ्गुवृक्षे ॥

शूद्रावेदी । पुं० सवर्णापरिणीयकृत
शूद्राविवाहे ॥ शूद्रांविन्दति०प
रिणयति । विदेर्णिनिः ॥ शू
द्रावेदीपतत्यत्रेकतय्यतनयस्यच ।
शौनकस्यसुमोत्पत्यातदपत्यतयाभृ
गोः ॥ अपिच ॥ शूद्राशयनमारी
ष्यब्राह्मणोयात्यधोगतिम् । जनयि
त्वसुतं तस्यांब्राह्मणस्यादेवहीयते ॥

शूद्री । स्त्री० शूद्रस्यभार्यायाम् ।
भिन्नजातीयायाम् शूद्रभार्यायाम्
॥ शूद्रस्यस्त्री । पुं० योगादाख्या
यामितिङीष् ॥

शूनः ।) वि० श्रायिनि, स्फूर्ति ।
शूनवान् ।)

वर्द्धते । उत्प्लोयतेस्य । क्रमेण
प्रवृत्तेः । तत्तत्तत् । यजादित्वा
त्सम्प्रसाणे । पूर्वोरूपेणोदितस्ये
तिनत्वेवहलइतिदीर्घः ॥

शूनाचः । चि० । उच्छ्रिताच्चे ॥

शून्यम् । न आकाशे ॥ विन्दौ ॥
चि० निज्जनेदेशादौ । तुष्णे । रि
क्ते । सूना० रीता० इ० भा० ॥

शून्यतिथिः

अविद्यजीवनंशून्यं दिक्शून्याचेद
वात्सवा । पुत्रहीनं गृहं शून्यं सर्वं शू-
न्यादरिद्रता ॥ खपुष्पादिवदत्यन्ता
भावरूपे ॥ यथा । मृतदण्डात्म
सिन्नातः खपुष्पकृतशेखरः । ए
षवन्ध्यासुतोयातिशयशृङ्गधनुर्धरः
॥ शुनेहितम् । शूनः सम्प्रसा-
रणं वाचदोर्घस्वमित्यत् ॥

शून्यकम् । न० शून्यार्थे ॥ चि० तु
ष्के ॥ शून्यरिक्तद्वितीयावादिषुपा
ठात्कन् । स्वार्थेकोवा ॥

शून्यता । स्त्री० चित्तस्य देवि । राग
हेषादितीव्रवासनयाचित्तस्य सर्व्वा
भावेकषये । क्षुब्धतायाम् ॥ ध्या
नंचिन्ताहितानाम्पिः शून्यताप्रवा
सतापकृत् ॥ शून्यस्य भावः तल् ॥

शून्यतिथिः । स्त्री० तिथिविशेषे ॥ यथा
। अष्टमीनवमौषै चै पक्षयोरुभयोर
पि । माधवेद्वादशीत्याज्यापक्षयोरु
भयोक्तया ॥ ज्येष्ठे च ये दशोनि
न्द्यासिते० कृष्णचतुर्दशी । आ
षाढादेकृष्णपक्षस्य षष्ठी० शुक्लच
सप्तमी । द्वितीयाचतृतीयाचश्राव
णसितकृष्णयोः । प्रथमाचद्विती
याचनभस्ये मासिनिन्दिता ॥ दश
म्येकादशोनिन्द्या० मासीषिशुक्ल-
कृष्णयोः । ऊज्ज चतुर्दशीशुक्लाकृ
ष्णपक्षे तुपञ्चमी ॥ सप्तमीचाष्टमी
सौम्ये पक्षयोरुभयोरपि । पौषपक्ष

शून्यराशिः ॥

द्वयेचैवचतुर्थीपञ्चमीतथा ॥ मा
चेतुपञ्चमीषष्ठीकृष्णो शुक्लेयथाक्रम
म् । तृतीयाचचतुर्थीचफाल्गुने-
सितकृष्णयोः । तिथयोमासशू-
न्याख्यावित्तवंशविनाशिकाः । आ
सुश्रावंप्रकुर्वीतनैवमङ्गलमाचरि-
दितिबशिशुः ॥

शून्यनक्षत्रम् । न० शून्यमे ॥ यथा
। अश्विनोरोहिणीचैव शून्यमेपरि
कीर्त्तिते । चित्रास्वातीचवैशा
खे० ज्येष्ठे बिज्ज्वे ज्येष्ठारकी ॥ भग
वासवमाषाढे० श्रावणे हरिबिष्व
मे । नभस्ये वारुणान्यर्चं मजपा
दश्वयुज्यपि ॥ कार्तिकेपितृवह्न्यु
क्षे सौम्ये चित्रादिद्वैवते । पौषेदा
सकरार्द्राः सप्तमिचमूलश्चविष्णु
भम् ॥ तपस्येगक्रभरणीशून्यभा
न्याहुर्यजाः । एषु यत्कृतं कर्म
धनेः सहबिनश्यति ॥

शून्यभम् । न० शून्यनक्षत्रे ॥

शून्यमध्यः । पुं० नले । पाठ
गले ॥

शून्यराशिः । पुं० मासविशेषगत
राशि विशेषे । यथा । घटमत्स्य
वृषायुग्म मेष कन्याः सवृश्चि
काः । तुलाचापकुलीराख्याम्
गसिंहास्य राशयः ॥ चैवा
दौराशि शून्याख्यावित्तवंशविना-
शदाः ॥

शून्यालक्षः

शून्यलग्नम् । न० दग्धलग्ने ॥ यथा । पचादितस्त्वोजतिथौघटैणौ मृगेन्द्रमक्रौमिय, नाङ्गनेच । चापेन्द्र, मेकर्क, हरीहयान्यैगोन्वीचनेष्टेतिथिशून्यलग्ने । तस्यांतस्रांतिथौ । द्वाद्वे लग्नेष्टे । निषिद्धे ॥

शून्यवादी । पुं० माध्यमिके । सौगते ॥ अस्यमतयथा । त्रिज्ञानं क्षणिकं नात्माविद्य, द्भनिमेषवत् । अनयस्थानुपलब्धत्वाच्छून्यं माध्यमिकाजगुरिति । अस्यापवादे यथा । अभावाद्येनभावेनज्ञायते शून्यवादिमातस्यभावस्यसद्भावोदकेननिवार्यते ॥ अपिच । शून्यस्यापिहिशून्यत्वं तस्माच्चिणिसतीच्यते । असाक्षिकं चेतत्त्सिद्धं साक्षिवत्स्यात्स्वयम्प्रभमिति ॥ शून्यं वदत्यवश्यम् । आवश्यकेणिनिः ॥

शून्यवृत्तिः । स्त्री० अभाववृत्तौ ॥

शून्यशून्यः । त्रि० शून्यंप्रकारे । अनर्थप्राये ॥ प्रकारेगुणवचनस्येतिद्विर्भावः ॥

शून्या । स्त्री० मल्लयाम् ॥ तूलिकायाम् ॥ महाकण्टकिन्याम् । नागयूहर । नागफणायूहर । इ० भा० ॥ वन्ध्यायाम् ॥

शून्यालयः । पुं० निर्जनमन्दिरे ॥

शूरसेनः

शूरः । पुं० भटे । वीरेयुश्चकर्मण्युत्साहवति । यादवे । वसुदेवस्यपितरि ॥ सूर्ये ॥ शूरवति । शूरवीरविक्रान्तौ । पचाद्यच् ॥ यद्वा । शवति । शुः सौष्टोगत्यर्थः । शुसिचिमौनां दीर्घं चोत्क्रान्त् ॥ सिंहे । शूकरे ॥ कुक्कुरे ॥ चित्तकव्याघ्रे ॥ चित्तकवृक्षे ॥ साले । उह्वौ । लकुचे ॥ मसूरे । रगणेऽ । ऽ ॥

शूरकः । पुं० कीकिलाक्षे ॥

शूरणः । पुं० अर्थोघ्ने । कंदे ॥ अस्य गुणायथा । शूरणो दीपनोरुचः कषायः कण्ड, कृत्कटुः । विष्टम्भीविशदोरुच्यः कफाश्रंः कृन्तमौलघुः ॥ विशेषादर्शसिपथ्यः ग्रीहगुल्मविनाशनः । सर्वेषां कन्दशाकानां शूरणः श्रेष्ठ उच्यते ॥ दद्रूणां रक्तपित्तानां कुष्ठानां नाशकः हिंसः । सन्धानयोगसम्प्राप्तः ॥ शूरणोगुणकृत्परः ॥ शूर्यते । शूरीहिंसायाम् । बहुलमनात्वापोतियुच् । कर्त्तरिल्लुङ्गा ॥

शूरणोद्भुजः । पुं० हरिद्वृक्षपक्षिणि ॥

शूरदेवः । पुं० भाव्यर्हद्विशेषि ॥

शूरसेनः । पुं० चन्द्रवंशीयेन्द्रपतिविशेषि ॥ शूराः सेनायांसरा ॥ शूराणां सेनासायसावा ॥ पुं० भूमि० मथ, रादेशेषु ॥

शूर्पवात :

शूर्पः । पुं० द्रोणद्वयात्मकेपरिमाणे
 । पुं० न० प्रस्फोटने । सू० इ०
 भा० ॥ शूर्पयति । शूर्प्यतेऽनेनवा
 । शूर्पमाने । पञ्चाद्यच्० पुंसीति
 घोषा ॥ यद्वा । शृणाति । शृ० ।
 सुशूर्पानिञ्चेतिपः । बाहुलकादु
 त्वम्० रपरत्वम्० हलिच्चेतिदीर्घः
 ॥ न० शोणितभाजने ॥

शूर्पकः । पुं० कामदेवारातावसुर
 विशिषे ।

शूर्पकर्णः । पुं० गजि । नागे । ग
 र्शे । विघ्नराजि ॥ शूर्पाविषकर्णो
 यस्य ॥

शूर्पकारातिः । पुं० कामदेवे ।
 शूर्पकारिः ।)

शूर्पणखा । स्त्री० रावणभगिन्याम् ॥
 शूर्पणखानियस्याः । पृ० पदा
 दित्तिणत्वम् । नखमुखात्संज्ञाया
 मितिनडीष् । केशलयौगिकत्वे तु
 ङीष् ॥

शूर्पणखी । स्त्री० रावणस्वसरि ॥
 शूर्पशोणितभाजनम्० नखविदूष
 णइतिधातुः । शूर्पण० शोणित
 भाजनेनयज्ञादिक्रियानखयतिदूष
 यतीतिशूर्पणखी ॥ यद्वा । शूर्पा
 काराणिनखानियस्याः साङीष् ॥

शूर्पपर्णी । स्त्री० मुद्गपर्णाम् ॥

शूर्पवातः । पुं० सूर्पवायौ । फुल्ल
 फाले ॥

शूलः

शूर्पश्रुतिः । पुं० हस्तिनि ॥ इ०
 हा० ली ॥

शूर्पौ । स्त्री० शूर्पणखायाम् ॥ गौरा
 दित्वान्ङीष् ॥ जड्रमूर्पे ॥

शूर्मः । पुं० }
 शूर्मिः । स्त्री० }
 शूर्मिका । स्त्री० } शूर्मिकायाम्
 शूर्मी । स्त्री० }

। लीहप्रतिमायाम् ॥

शूलः । पुं० न० आयुधविशिषे व
 र्छा० भाला० इ० भा० प्र० । मृ
 त्यो ॥ केतने ॥ विष्कम्भादिपुन
 वमयोगे । तत्रजातस्यफलं यथा ।
 भीतोदरिद्रोदयिताप्रियश्चशूलाङ्गवः
 शूलद्रवस्वप्न्योः । विद्यामयाभ्यां
 रहितोयशूलोकरोतिलेकेनहितं
 कदाचित् ॥ मुतीच्छो ॥ बधहे
 तावय . कीलके ॥ व्यथायाम् ॥
 विक्रोतव्ये ॥ यथा । अट्टशूलाज
 नपदाः शिवशूलाद्यतुष्यथाः ।
 प्रमदाः केशशूलिन्योभविष्यन्तिक
 लीयुगे ॥ इतिमहाभारतेआदिपर्व
 ॥ रोगविशिषे ॥ अस्यदानादिकं
 भावप्रकाशे० शूलाधिकारेद्रष्टव्य
 म् ॥ रात्राङ्कोरादिमध्यान्तेपुन
 श्यान्त्यादिमध्यतः । मध्येचान्तेतथा
 दीचदेशैर्नाल्पातिशूलरुक् ॥ भुक्ते
 जीर्यतिजीर्णेऽन्ने जीर्णे भुक्ते च जीर्ण
 ति । जीर्णजार्णतिभुक्ते चदेशैर्नाल्पा

शूलधन्वा

तिरुक्क्रमात् ॥ † दोषैर्वातपि
 त्तकफैः शूलरुक्, शूलाख्यो रोगः
 । रात्रिश्च अहश्च रात्र्यह्नौ तयोरादि
 मध्यान्ते पुभागेषु वातेन शूलरुक्
 न भवति शमं प्राप्नोति । अल्पा भवति
 ईषत् प्रादुर्भवति । अति भवति अ
 ल्पन्तं भवति ॥ रात्राह्नोरन्यादि म
 ध्यतः अत्रादिमध्येषु पित्तेन शूलरुक्
 न अल्पा अल्पन्तं च भवति ॥ तयोरेव म
 ध्ये चान्ये वा दौषकफेन शूलरोगेना
 ल्पाति भवतीत्यर्थः । । भुक्त इति ।
 अन्ने भुक्ते अभ्यवहते सति जीर्यति पा
 कं गच्छति । जीर्णं पाकं गते अन्ने इ
 ति । सर्वं च सम्वध्यते । तेनायमर्थः
 । भुक्ते अन्ने वातशूलरुक् न भवति
 शान्ती भवतीत्यर्थः । जीर्यति अ
 ल्पा भवति । जीर्णे चाति भवति ॥
 पित्तशूलरुक् जीर्णेऽन्नेन । भुक्ते
 ऽल्पा । जीर्यति अति भवति अत्र प
 शूलरुक् जीर्णेऽन्नेन । जीर्यति
 अल्पा । भुक्ते ऽति भवति ॥ शूल
 ति । शूलरुजायाम् । इगुपधेति
 कः ॥

शूलयन्त्रः । स्त्री । मालादूर्वायाम् ॥

शूलघातनम् । न । मंडूरे ॥

शूलघ्नः । पुं । तुम्बुरुहचे । तीक्ष्ण
 फले ॥ त्रि । शूलघातके ॥

शूलहिट् । पुं । हिङ्गुनि ॥

शूलधन्वा । पुं । शम्भौ । शिवे ॥

शूली

शूलधरः । पुं । शिवे ॥ त्रि । शूल
 धारिणि ॥

शूलधरा । स्त्री । दुर्गायाम् ॥

शूलधारी । पुं । शूलिनि ॥

शूलधारिणी स्त्री । दुर्गायाम् ॥

शूलधुक । पुं । शिवे ॥ स्त्री । दुर्गा
 याम् ॥

शूलनाशनम् । न । सौवर्चलिलव
 ये ॥

शूलपत्री । स्त्री । गौडदेशे शूलीतिष्ठ्या
 तैतृथे ॥

शूलपाणिः । पुं । ईश्वरे । शिवे ॥

शूलपाणीयस्यः । प्रहरणार्थे
 भ्यः परे निष्ठासप्तम्यौ भवतः ॥

शूलप्रोतः । पुं । नरकविशेषे ॥

शूलभृत् । पुं । शङ्करे ॥

शूलशत्रुः । पुं । एरण्डवृक्षे ॥

शूलहन्त्री । स्त्री । यवान्याम् ॥

शूलहृत् । पुं । सूपधूपने । हिङ्गु
 नि ॥

शूला । स्त्री । पण्ययोषिति । दुष्टव
 धार्थकीलके ॥

शूलाकृतम् । त्रि । शूलविषपक्रमांसा
 दौ । भट्टिने । शूल्ये । शूला । इ ।
 भा । प्र । शूलैर्नकृतम् । शूला
 त्पाक इति डाच् ॥

शूलकः । पुं । शशके ॥ न । शू
 ल्ये अङ्गारपरिपाचिते मांसे ॥

शूली । पुं । शिवे । मङ्गेश्वरे ॥ यथा

शूल्यम्

। शूलं शूलीचक्रमादायचक्रीपाशं
पाशीवच्चक्रमादायचक्रोधाबन्धये पृ
ष्ठतः पार्श्वंतेवादुर्गादुर्गाद्वादिना
रक्षणाय ॥ चि० शूलरीगयस्त्रे ॥
यथा । बर्जयेद्दिलंशूलकुष्ठीमांसं
क्षयीस्त्रियमिति ॥ शूलमम्यास्ति ।
इति ॥

शूलिनः । पुं० भाण्डरीरवधे ॥
शूलिनी । स्त्री० दुर्गाशाम् ॥
शूली । स्त्री० तृणप्रभेदे । शूलपत्याम्
। धूम्रमूलिकायाम् ।
शूलात्खा । स्त्री० सोमराज्याम् ।
शूल्यम् । चि० शूलके । लोहशलाक
यापकमांसि । शूलाकृते ॥ शूलिसंस्कृ
तमांसम् । तत्रसंस्कृतमित्यर्थे ॥ शू
लीखाद्यत् ॥ तत्पाकप्रकाराय
था । कालखण्डानिमांसानियथ
तानिशलाकया । घृतं सलवणं दत्त्वा
निर्हमेदहमेपचेत् ॥ तत्तु शूल्यमि
तिप्रोक्तं पाककर्मधिकक्षयैः । शू
ल्यं शूल्यं सुधातुल्यं रुच्यं बह्निकरं लघु
। कफघातहरं हृष्यं किञ्चित्पित्तक
रंहितम् ॥ अन्योपि । अङ्गारकप
रभ्याश्च शूलयन्त्रे पुटिषा । भर्ज
नविधिं प्रोक्तं सूपकारविशारदैः
॥ जलेन स्वेदयेत्पूर्वंप्रोतं शूलिनतरा
न्तरम् । दध्याद्राहृद्दलवशीर्लि
प्तं सङ्गारपाचितम् ॥ तच्छूल्यन्तु
सुधातुल्यं रुच्यं बह्निप्रदं लघु । तदे

शृगालिका

वाङ्गारतप्तन्तुप्रपक्कं वारायातनम् ॥
शूल्यकम् । चि० शूलविषपकमांसि ।
भट्टिचे ॥ शूल्यमेव । कन् ॥
शृगालः । पुं० शिवायाम् । भूरिमा
ये । गोमायौ । मृगधूर्तके ॥ सि
ञ्जाल० इ० भा० ॥ सृजतिमायाम्
। सृज० । बाहुलकात्कालन् । न्य
ङ्क्वादिः । पृषादरादिः ॥ असृ
गालातिवा । पृषादरादिः ॥ मृगं
भिन्दिपालमन्सातिवा । पूर्ववत्
॥ तालव्यादिः । तालव्यापिदन्त्या
द्यशस्वशस्वलशूकराः । रशनापिच
जिह्वायांशृगालः कलशोपिचेतिश
ब्दभेदात् ॥ दैत्यभेदे ॥ वामुदेवे ॥
खले ॥ निष्ठुरे ॥ भौरौ ॥
शृगालकण्ठकः । पुं० सियालकांटी इ०
भा० प्र० क्षुपे ॥
शृगालकोलिः । पुं० क्षुद्रवदर्याम् ।
गोघोण्टायाम् । भुडवेरौ इ०
भा० ॥
शृगालघण्टी । स्त्री० कोकिलाघे ॥
शृगालजम्बूः । स्त्री० गोडिम्बे ॥
घोण्टाफले ॥
शृगालविन्ना । स्त्री० पृथ्विशर्ण्याम् ॥
शृगालिका स्त्री० शृगालयोपिति ।
शिवायाम् ॥ लोमालिकोयाम् ।
दीपजिह्वायाम् । लोमडी इ०
भा० प्र० ॥ आसात्पलायने । विद्रु
ती । भाजड इ० भा० प्र० ॥

शृङ्ग ;

शृङ्गाली । स्त्री० बिद्रवे । डमरे । भी
त्यापलायने ॥ कौकिलाक्षे ॥ बिद्रा
र्याम् । सिराला० इ० भा० ॥

शृङ्गलः । चि० पुं० स्कटीवस्त्रवन्धे ।
कौधनी० इ० भा० प्र० ॥ पुं० स्कटी
भूषणे । तगडी० इ० भा० प्र० ॥
निगडे । पुरुषप्रचारनिरोधके । लो
हरज्जी । वेडी० इ० भा० प्र० ॥
वन्धने ॥ शृङ्गैः खलति । खलस
स्रये । अच् । पृषादरादिः ॥

शृङ्गलकः । पुं० दारुविकारशृङ्गला
प्रायवन्धनयुक्ते० करभे । करभाः
स्युः । शृङ्गलकादारवैः पादवन्ध
नैरित्यमरः । शृङ्गलवन्धनमस्य ।
शृङ्गलमस्यवन्धनंकरभङ्गितकन्
उट्टे ॥

शृङ्गलः । स्त्री० पुं० स्कटीवस्त्रवन्धे ॥
निगडे ॥ कपाटादिवन्धयोग्यवस्तु
नि । सङ्गल० सांकार० इ० भा०
प्र० ॥ परम्परायाम् । परिपाठ्या
म् ॥ शृङ्गप्राधान्यंखलति । खल०
। अन्तर्भावितस्यर्थः । अच् । पृ
षादरादिः ॥ शृङ्गात् प्राधान्यात्
० खलत्यनेन । पुं० सीतिघः । भि
दास्यङ्वा । पृषादरादिः ॥ कौ
किलाक्षे ॥

शृङ्गली । स्त्री० कौकिलाक्षे ॥
शृङ्गलोक्षा । स्त्री० कौकिलाक्षे ॥

शृङ्गः । पुं० कूर्चशीर्षकमुद्धे । जीय

शृङ्गवेरम्

कौषधी ॥ मुनिविशेषे ॥ न० प्रभु
त्वे ॥ शिखरे । कूटे । पर्वतोपरि
भागे ॥ चिह्ने । क्रीडास्वयन्त्रे ॥
विषाण्ये ॥ उत्कर्षे ॥ पर्वतसमभू
भागे । सानी ॥ महिषादिशृङ्गनि
र्मितवाद्यविशेषे ॥ यथा । क्वचिद्
नाशायमनोदधद्गजात्प्रातः समु
त्यायवयस्यवत्सपान् । प्रवाधधन्
शृङ्गरवेणचारुणाविनिर्गतोवत्सपु
रस्सरोहरिः ॥ शृणोति । शृ० ।
शृणोतेर्कस्वस्येति० गन्नुट्च ॥
कामेद्रिके ॥

शृङ्गकः । पुं० जीवकवृक्षे ॥ विषवि
शेषे ॥ परीक्षास्ययथा । यस्मिन्गो
शृङ्गकेवृक्षेदुग्धंभवतिलोहितम् ।
सशृङ्गकद्रुतिप्रोक्तीद्रव्यतत्त्वविशार
दैरिति ॥

शृङ्गकन्दः । पुं० शृङ्गाटके ॥

शृङ्गजः । चि० शृङ्गजाते ॥ न० अगु
री ॥

शृङ्गमूलः । पुं० शृङ्गाटके ॥

शृङ्गमेही । पुं० चम्पके ॥

शृङ्गला । स्त्री० अजशृङ्गयाम् ॥

शृङ्गवान् । पुं० इलाहतस्त्रीत्तरश्चि
सहस्रयोजनविस्तीर्णपर्वतोदीर्घे
कुपवर्षमर्षादागिरी ॥

शृङ्गवेरम् । न० चार्द्रके ॥ शृङ्गयाम्
॥ शृङ्गमिश्वेरंशरीरमस्य ॥ राममि
श्वरनिषादाधिपतेर्गुह्यपुरे ॥

शृङ्गार :

शृङ्गवेरकम् । न० चार्द्रके ॥
 शृङ्गवेरपुरम् । न० तीर्थविशेषे ॥ अ
 चरामोगङ्गामुत्तीर्णः ॥
 शृङ्गवेराभमूलकः । पुं० गुन्द्रायाम्
 । गोंदपटेरा० इ० भा० प्र० ॥
 शृङ्गाटः । पुं० अम्बुकण्टके स्वादु
 कण्टके ॥ कामाख्यादेशस्य पर्वत
 विशेषे ॥ दीपवत्याः पूर्वतस्तु शृङ्गा
 टानामपर्वतः ॥ न० चतुष्पथे ॥
 शृङ्गाटकः । पुं० वारिकण्टके ।
 शृङ्गाटकम् । न० चतुष्पथे ॥ वारि
 कण्टके । सिंघाडा० इ० प्र० जल
 जलताफले ॥ गुणायथा । शृङ्गा
 टकं हिमं स्वादुगुरुवृष्यं कषायकम्
 । याद्विशुक्राभिलश्लेष्मप्रदं पित्तस्र
 दाहनुत् ॥ मांसशृङ्गाटके ॥ शृ
 ङ्गंप्राधान्यमटति । अट० । कर्म
 ग्यण् । संज्ञायांकन् ॥
 शृङ्गाटी । स्त्री० जीबन्त्याम् ॥
 शृङ्गारः । पुं० सुरजे । जगभूषणे
 । राजमण्डने । मण्डने । नाय्यर
 से ॥ तल्लक्षणं यथा । पुंसः स्त्रियां
 स्त्रियाः पुंसिसंयोगप्रतिघास्रहास
 । शृङ्गारइतिख्यातौरतिक्रौडादि
 कारणम् ॥ अपिच । शृङ्गं हिमन्म
 थिहोदस्तदागमनहेतुकः । उत्तम
 प्रकृतिप्राधारसः शृङ्गारइष्यते । इ
 ति । शृङ्गमप्राधान्यमिधति ।
 स्त० । कर्मग्यण् । यद्वा । शृङ्गा

शृङ्गिणी

रभृङ्गाराविति० शृङ्गातिरारन्०
 नुम्० गुक्० ऋसुश्च ॥ न० लघ
 ङ्गे ॥ नागसम्भवे । चूर्णे ॥ का
 लागुण्ये ॥
 शृङ्गारकः । पुं० शृङ्गारे ॥ स्वा
 र्थकः । न० सिन्दूरे ॥ चि० शृ
 ङ्गति ॥ शृङ्गमस्त्यस्य । शृ
 ङ्गवृन्दाभ्यामारकन् ॥
 शृङ्गारभूषणम् । न० सिन्दूरे ॥
 शृङ्गारयानिः । पुं० कामदेवे ॥
 शृङ्गारितः । चि० मण्डिते । अल
 हते । सिंगारा० इ० भा० ॥ शृ
 ङ्गारोमण्डनसंज्ञातमस्य । तार
 कादिस्वादितच् ॥
 शृङ्गारो । पुं० गजे । द्विषे ॥ पूजे
 । क्रमुके ॥ पद्मरागे । मापिके ॥
 चि० सशृङ्गारैः ॥ मुनिषे ॥ शृ
 ङ्गारोस्त्वस्मिन्धा । अतद्वनिठना
 वितीनिः ॥
 शृङ्गिः । स्त्री० मत्स्यविशेषे । शृङ्गा
 र्भू ॥
 शृङ्गिकः । पुं० न० विषप्रभेदे ॥
 शृङ्गिका । स्त्री० प्रतिविषाधाम् ॥
 शृङ्गिणः । पुं० मेघे ॥ शृङ्गौस्ती
 ऽस्य । ज्योत्स्नातमिस्राशृङ्गिणोत्वा
 दिनाशृङ्गादिनच् निपात्यते ॥
 शृङ्गिणी । स्त्री० माह्व्याम् । सौर
 भेय्याम् । गवि ॥ शृङ्गौस्तीऽस्याः
 । अतद्वनिः ॥

शृणुः

शृङ्गी । पुं० नागे । हस्तिनि ॥ वृत्ते
॥ पर्वते ॥ वर्षपर्वतविशेषे ॥ छ
मौकर्षितनये ॥ बटे ॥ प्रलयाम्भ
सिशृङ्गप्रतिमत्यविशिषस्वरूपेहरी
॥ अतिसयः शृङ्गेः स्यस्य । इनिः
॥ चि० शृङ्गयुक्ते ॥

शृङ्गी । स्त्री० विषायाम् । अतिवि
षायाम् ॥ कुण्डलादिभूषणानांस्त्र
यो ॥ मौनविशेषे । मद्गुरुरग्रिया
याम् । सीगीमञ्जी । इ० भा०
प्र० ॥ अस्त्रागुणायथा । शृङ्गीतु
वातशमनीस्त्रिगधार्त्तप्रकोपणी ।
रसैतिक्ताकषायोचलध्वीरुच्यास्मृ-
तवुधैरिति ॥ ऋषभौषधे । जीव
कौषधे ॥ अजशृङ्ग्याम् । यथा
स्त्रागुणाः । शृङ्गीकषायातिक्रो
ष्याकफशतस्यज्वरान् । श्वासीर्ष
वातहृत्क्वासर्षक्कासचिबमीर्हरेत्
॥ शृणाति । शृ० । शृणातेर्ह्रस्व
थेति० गन्० ऋस्वत्वं० नुडागम
श्च । पुंयोगादिति० जातेरितिवा
डीप् । गौरादिखाडा ॥

शृङ्गीकनकम् । न० कुण्डलोद्यल
ङ्कारसुषयो ॥ शृङ्गिणामौ० शृ
ङ्गीकनति । कनीदौमौ । कुन् ।
शृणुः । पुं० स्त्री० अङ्गुशे । आं क
स० इ० भा० प्र० ॥ शृणाति ।
शृ० । शृणातेर्वाहुलकात्सिबिरिति
काश्चित् ॥ दन्त्यादिरेवसाधुः ॥

श्रेपः

शृतः । चि० क्षीरहविषोः पाके ॥
श्रायतेस्म । श्रापाके । शृतं पाके०
इतिसाधुः । अनेनश्रातिश्रायत्यो
रदादिभ्वाद्योरकर्मकत्वात्कर्तरिक्त्वि
शृभावेनिपात्यते० क्षीरहविषोः पा
के । यथा० शृतं क्षीरं० स्वयमेव
विक्रिन्नंपक्ववैत्यर्थः । शृतं हविः
स्वयमेव ॥ क्षीराश्रयसंपाके ॥
कथिते ॥ इतिरत्नमालाशब्दचन्द्रि
काय ॥ यथा । जलजलजलवाह
रेणुविश्वीषधशिशिरैः शिशिरंज
लं शृतं यदितिलालिम्भराजः ॥

शृदरः । पुं० भुजङ्गमे ॥ शृणाति
। शृ० । कृदरादयश्चेत्यदरप्रत्ययान्ते
निपातितः ॥

शृधूः । पुं० गुदे । शर्द्धते । शृधुग
व्दकुत्सायाम् । नृतिशृध्वीः कृ ॥
शेखरः । पुं० आपौड् । शिखाबिन्द्य
स्तमालायाम् ॥ शिरोभूषणे ॥ न०
लवङ्गे ॥ शिशुमूले ॥ शिङ्ख
ति । शिखिगतौ । बाहुलकादरः
। आगमशास्त्रानित्यत्वान्ननुम् ॥ प
ञ्चमाक्षिकपञ्चमेप्रभेदे ॥ ५०१० ॥

शेखरितः । चि० मुकुटवत्कृते ॥

शेखरो । स्त्री० वन्दायाम् ॥

शेषः । पुं० शिश्रे । शिफसि ॥ श्रिते
रेतः पाते । शौङ्सूप्रे । बाहुल
कात्पप्रत्ययः ॥

शेषः । न० शिश्रे ॥ श्रितेरेतः पाते ।

शेफालिका

वृङ्शीङ्भ्यांरूपस्वांगमिः पुट्,
चेल्यसुन् ॥

शेपालः । पुं० न० शैबाक्षे ॥ इ०
श० र० ली ॥

शेफः । पुं० मेढ्रे । शिश्रे ॥ शैते
रेतः पातानन्तरम् । बाहुलकात्
फप्रत्ययः ॥

शेफः । पुं० मेढ्रे । शिश्रे ॥ शैतेरे
तः पाते । शीङ् । वृङ्शीङ्
भ्यांरूपसंज्ञयोः फुट्चेल्यसुन् ।
अत्रपवर्गाद्वितीयाप्यागमे ॥

शेफसी । स्त्री० शिश्रे ॥

शेफालिः । स्त्री० शेफालिकायाम् ॥

शेफालिका । स्त्री० सुबहायाम् ।
निर्गुण्डाम् ॥ नीलिकायाम् ।
हारशृङ्गार० पारिजाता० इ०
भा० प्र० पुष्पवृक्षे । शिउको०
गौ० दे० भा० प्र० ॥ चत्वारि
शेफालिकामात्रे । शियलीतिख्या
तनीलपुष्पायांशेफालिकायामिति
केचित् । शेफालिकादिद्वयंशेफा-
लिकामात्रे० निर्गुण्ड्यादिद्वयं-
नीलपुष्पशेफालिकायामितिकेचि-
त् । न्यबारीतिख्यातेपुष्पविशिषे०
इतिचान्ये ॥ शब्दरत्नावल्युक्ताः
पर्यायास्तु । शेफाली० मलिका०
रजनीहासा० निशिपुष्पिका० सा
शुक्लाचित्० श्वेतसुरसा० भूतवे
शीति ॥ राजनिर्घण्टोक्तास्तु ।

शैवः

शुक्लाङ्गीशीतमञ्जरी० विजया०
बातारिः० भूतकेशीति ॥ शैतेइ
तिशेः० शीङोविच् । शयंफालय
ति । अफलाविशरणे । अण् ।
स्वार्थेकन्कुन्वा ॥ शेफालिकायाः
पुष्पम् । शेफालिका । पुष्पमूले
षुबहुलमिति० अनुदात्तादेरओऽ
णश्चलुप् । लुपियुक्तवत् ॥ शैर
तेशेफाचलयोऽस्याम् । वा । डीष्
। स्वार्थेकन् ॥

शेफाली । स्त्री० निर्गुण्डाम् । शे
फालिकायाम् । न्यबारीतिख्याते
पुष्पवृक्षे । हारशृङ्गार० इ० च०
भा० प्र० । शैरतेशेफाचलयोऽ
स्याम् । वाडोष् ॥ नीलसिन्दुवा
रे । संभालू० इ० भा० ॥

शैमुषी । स्त्री० बुद्धी । प्रज्ञायाम् ।
मती ॥ शैतेइतिशेः । शीङोविच् ।
शेः० मेःङ्० तंमुष्णातीति० शैमु-
षी । मुषस्तेये । मूलविभुजादि
त्वात्कः । गौरादित्वात्डीष् ॥

शैयालः । पुं० जलनील्याम् । शैब
से । जलशैते० तिष्ठति । शीङो
वालन् ॥ बाहुलकादस्ययः ।

शैलुः । पुं० श्लेषातके । बहुशर
के । लसीडा इ० भा० प्र० ॥
शिलति । शिल० । बाहुलकादुः ।

शैवः । पुं० श्वही ॥ शिश्रे ॥
चि० उन्नते ॥ शैते । इण्शीभ्यां

शेषः

वन्निति • शीङ्गीबन् । शेषेऽत्यर्थ
म् । शेषयद्धेतिसाधुर्वा ॥ सु
खे ॥

शेषधिः । पुं • सामान्यनिधौ । शि
कल्याणे • मोहिवा • अवधिः ।
तत्पुरुषद्रव्यलुक् ॥ यद्वा । शेषे
ऽनेनशेषसुखम् । द्रव्यशीभ्यांबन्
। शेषधीयतेरस्मिन् । कर्मस्थधिक
रणेचेतिक्विः ॥

शेषलम् । न० शेषाले ॥

शेषालम् । न० शेषाले ॥ जलेज्जतेति
ष्ठति । शीङ्गीधुक्लक्बलज्बाल
नद्धतिबालन् ॥

शेषालिनो । स्त्री० नद्याम् ॥

शेषाली । स्त्री० आकाशमांश्याम् ॥

शेषः । पुं • भगवतोहितोयायांमू
र्त्तौ ॥ यथा । एकाभगवतोमूर्त्तिं
ज्ञानरूपाशिवामला । वासुदेवाभि
धानासागुणातीतासुनिष्कला ॥
द्वितीयाकालसञ्जाऽन्यातामसौशेष
सञ्जिता । निहन्तिसकलांश्वा-
न्तेवैष्णोपरमातनुरितिकौर्म ४८
ऽध्यायः ॥ सङ्कर्षणे । सी
रपाणी । बलदेवे ॥ वधे ॥
अनलो । नागजातिराजे । फणाम
हयतदुत्ते । शिष्यते । शिष्यत्ववि
शेषणे • शिष्यसर्वोपयोगेवा । घ
ञ् ॥ ममाशः शेषद्वितीमांस
काः ॥ शेषद्वये ॥ पुं • न० उपयु

शेषा

क्तं तरे ॥ परमाधिकक्षपक्षमप्रभेदे
• ॥ ॥ ५० ॥ त्रि० अन्ते । सूकृते
तरवस्तुनि ॥ अवशेषि । यथा । अ
त्यादरपरोविद्वानोहमानः स्थिरां
श्रियम् । अग्नेः शेषमृणस्यापिश
चोः शेषंनशेषयेत् ॥ अपिच । ऋण
शेषमग्निशेषंशत्रुजपंतथैवच । पुनः
पुनःप्रवर्द्धन्तेतस्माच्छेषंनशेषयेदि
तिगरुडपु० २६६ अ० ॥ शिष्यते
परिशिष्यते । शिष्येर्घञ् ॥

शेषत्वम् । न० उपकारित्वे । पारा
र्थ्ये । परोद्देश्यप्रवृत्तिकत्वे ॥ यथा
। शेषत्वमुपकारित्वंद्रव्यादावाहवा
दरिः । पारार्थ्यंशेषतातच्चसर्वेष्व
स्तीतिर्नैमिनिरित्यधिकरणमाला
यांमाधवाचार्य्यः ॥

शेषभूतः । त्रि० अङ्गभूते ॥

शेषरात्रिः । स्त्री० रात्रिशेषे । उच्च
न्द्रे । अपररात्रे ॥

शेषवत् । न० अधीतानुमाने ॥ शेष
एवशिष्यतयाशस्यास्त्यनुमानज्ञान
स्य० तच्छेषवत् ॥

शेषा । स्त्री० प्रसादेनस्वमिर्माल्यापं
णे । निर्माल्यदाने ॥ वर्णभ्रतान्त
रे ॥ यथा । कन्दोविद्धिः प्रोक्ताष
द्विर्वर्णैरेषा । सर्वैर्बर्णायस्यादीर्घा
साम्याच्छेषाः यथा । किंवाकुर्यां
कान्तः । हहेनैवायातः व्योमाभै
सम्युच्येयाताः प्राणास्तूर्णम् ॥

शैल :

शेषावस्था । स्त्री० बर्द्धक्ये ॥
 शेषितः । त्रि० उर्वरिते ॥
 शैलः । पुं० प्रथमारब्धवेदे । प्राथम
 कल्पिके ॥ शिक्षामधीते । तदधी
 तद्रूप्यम् ॥ शिक्षायाश्चयम्० तत्र
 भवेत्वा ॥ यद्वा । शिक्षालभते ।
 शेषकृत्यम् । यद्वा । शिक्षाशैल
 मस्य । कृत्वादिभ्योष् ॥
 शैखः । पुं० सङ्कीर्णजातिविशेषे ।
 । भूर्जकण्टके ॥
 शैखरिक्कः । पुं० अपामार्गे ॥ शिख
 रेप्रायेणभवति । अध्यात्मादित्वाड
 ज् ॥
 शैखरेषः । पुं० अपामार्गे ॥
 शैत्यम् । न० शीतत्वे ॥ भावेष्यज् ।
 शैत्यं हि यत्सः प्रकृतिर्जलस्य ॥
 शैथिल्यम् । न० शिथिलतायाम् ॥
 अनुद्यमे ॥ भावेष्यज् ॥
 शैनेयः । पुं० शिनेर्नप्रि । सात्यकौ
 । श्रोकृष्णसारथौ ॥ शिनेर्गोत्रापत्य
 म् । इतस्थानिश्च इतिठक् ॥
 शीर्षच्छेदिकः । त्रि० शीर्षच्छेदो ॥
 शिरश्छेदनित्यमर्हति । शीर्षच्छेदा
 द्यच्छेतिठज् । प्रत्यययोगेनशिरसः
 शीर्षभाष्य ॥
 शैलः । पुं० महीध्रे । अचले । शि
 लाश्चये ॥ प्रचुराः शिलाः संत्यत
 । ज्योत्स्नादित्वादण् ॥ न० शैल्ये
 । तादर्यं शैले । रसाञ्जने ॥ शिला

शैलराजसुता

जतुनि ।
 शैलकम् । न० शैलजे ॥
 शैलगन्धम् । न० शाबरचन्दने ॥
 शैलगर्भा । स्त्री० शिलावल्कायाम् ॥
 शैलगर्भाहा । स्त्री० शिलावल्कायाम्
 । इ० रा० नि० गट् ॥
 शैलजम् । न० शैल्ये । सुगन्धिद्रव्य
 विशेषे ॥ शैलेजातम् । जनी० ।
 समस्यांजनेडः । त्रि० पर्वतोत्प
 न्नेवस्तुनि ॥
 शैलजा । स्त्री० गिरिजायाम् । पार्थ
 त्याम् ॥ शैलाज्जाता । जनी० ।
 पञ्चम्यामितिष्ठः । गजपिष्यल्याम्
 ॥ सौहल्याम् ॥
 शैलधन्वा । पुं० शम्भौ । शिवे । इ०
 त्रि० शेषः ॥
 शैलधरः । पुं० गिरिधरे । श्रोकृष्ण
 ॥ इतिधनञ्जयः ॥
 शैलधातुजम् । न० शिलाजतुनि ॥
 शैलनिर्यासः । पुं० अश्मजे । शिला
 जतुनि ॥ शैलस्यनिर्यासइव ॥
 शैलपत्रः । पुं० विल्ववृक्षे ॥
 शैलपीलुः । पुं० अक्षौटे ॥
 शैलभित्तिः । स्त्री० टङ्के ॥
 शैलराजः । पुं० मेरुपर्वले ॥ हि
 मालये ॥ शैलानां राजा । टच् ॥
 शैलराजतनया । स्त्री० पार्वत्या
 म् ॥
 शैलराजसुता । स्त्री० पार्वत्याम् ।

शैली

दुर्गायाम् ॥ यथा । अरूपापर
भावत्वाद्दुरुपाक्रियात्मिका । जा
ताशैलेन्द्रगेहेसाशैलराजसुतात-
तः ॥ इतिदेवीपुराणे ४५ अ० ॥
शैलवल्कला । स्त्री० शिलावल्कला
याम् ॥
शैलशैजः । पुं० भङ्गातकवृक्षे ।
शैलशिविरम् । न० वाहो । धर
ण्योपवे । समुद्रे ॥
शैलसुता । स्त्री० अम्बिकायाम् ।
पावत्याम् ॥ ज्योतिष्मत्याम् ॥
शैलाख्यम् । न० शैलजे ॥
शैलाग्रम् । न० शिखरे । शैल
शृङ्गे ॥
शैलाजम् । न० शैलये ॥ इ०
रा० गटः ॥
शैलाटः । पुं० देवलि ॥ सिंहे ॥
शुक्लकाचे । किराते ॥ इ० मे०
करः ॥
शैलादिः । पुं० नन्दिनि । शिवग
णविशेषे ॥
शैलापगो । स्त्री० क्षुद्रनद्याम् ॥
शैलाली । पुं० नटे ॥ शिलालि
नाप्रोक्तं नटसूत्रमधीते । पाराश
र्यशिलालिभ्यांभिद्युनटसूत्रयोरि
तिष्णिनिः ॥
शैलिक्यः । पुं० सर्वश्लिङ्गिनि ॥
शैलिकस्यभावः कर्मवाच्यञ् ॥
शैली । स्त्री० सङ्घेते ॥ प्रज्ञप्तिः

शैलेयी

परिभाषाशैलीसङ्घे तसमवकारा-
द्यतिचिक्कासुडशेषः ॥ समवधान
पूर्विकार्याप्रवृत्तौ ॥ यथाब्राह्मणैः
सहब्राह्मणभोज्यन्तश्चिच्यैः सह
चिचियादिति ॥ शैलीभवा । अण्
डोप् ॥
शैलूपः । पुं० विख्ये । मालूरुवृ
क्षे ॥ नटे ॥ शिलूपस्यापत्यम् ।
अण् । शैलूपद्वेति० नानरूप
त्वात् ॥
शैलूपिकः । पुं० नटवृक्ष्यन्वे षिण्णि ॥
शैलूपिको । स्त्री० शैलूपिकजा
तिस्त्रियाम् ॥
शैलेन्द्रः । पुं० हिमाचले ॥
शैलेन्द्रस्यः । पुं० भूर्जवृक्षे ॥
शैलेयः । पुं० मधुपे । भक्षरे ॥
सिंहे । न० तालपण्याम् ॥ सैन्धवे
। शैलजे । शैलजातगन्धद्रव्ये । छरी
ला० इ० भा० प्र० ॥ अष्टपर्यायाद्
यायथा । शैलेयन्तुशिलापुष्पवृक्षं
कालानुसार्यकम् ॥ शैलेयंशैतलं
हृद्यं कफपित्तहरंलघु । कण्डूकु
ष्ठाश्मरीदाहविषहृद्गुदरक्तहृदिति
॥ चि० शिलातुल्ये ॥ शिलाया
मुत्पन्ने ॥ शिलायांभवः । न
नद्यादिभ्यश्चेतिठक् ॥ शैलेय ।
शिलायाद्वृत्तियोगविभागेनटञ्च्वा॥
डोपिशैलेयो ॥
शैलेयी । स्त्री० पावत्याम् ॥

शैवावधूत :

शैलोदा । स्त्री० निम्नगान्तरे ॥
शैलोद्गवा । स्त्री० क्षुद्रपाषाणभेदा
म् ॥ अम्बिकायाम् ॥

शैवः । त्रि० शिवोपासके । और्ध्व
स्त्रोतसिके ॥ न० शिवप्रोक्तामा
र्गे ॥ यथा । नपादुकापरोमन्तो
नदंबः श्रीगुरोः परः । महिषै
वात्परीमार्गो नपुण्यं कुलपूजना
त् ॥ आचारविशेषि ॥ यथा ।
अष्टाङ्गयोगसंयुक्तो यज्ज्ञेयविधान
तः यावद्दानसमाधिस्तथावच्छे
षः प्रचक्षते ॥ शिवाङ्गविशेषि ॥
यथा । शैवीविवाहाद्विधिः कु
लचक्रे विधीयते । चक्रस्यनियमे
नैकोद्वितीयोजीवनावधिः ॥ अ
पिच । परिणोतानरमिताकन्य
काविधवाभवेत् ॥ साप्युक्ताद्यापु
नः पित्राशैवधर्मोऽप्ययंविधिः ॥
शिवस्त्रायम् । तच्छेदमित्यण् ॥
शिवे । स्वार्थेऽण् ॥ बसुके । वक्त
वृत्ते ॥ धत्तूरे ॥ देशविशेषि ॥
शिवीनांविषयोदेयः । विषयोदे
शब्रह्मण् ॥ न० शिवपुराणे ॥
शैबाली ॥ त्रि० शिवसंबन्धि
नि ॥

शैबलः पुं० शैबाली ॥ न० पद्म
काष्ठे ॥ जलीशैतेतिष्ठति । शौडो
घुक्लुक्त्रलज्जबालनद्धतिबलज् ॥

शैवावधूतः । पुं० अवधूतविशेषे

शैकः :

॥ सचेत्तः श्रीमहानिर्वाणसदा
शिवेन । पूर्णाभिषेकविधिनासं
स्कृतायेचमानवाः । शैवावधूता
स्ते ज्ञेयाः पूजनीयाः कुलाधि
तेवृत्ति ॥

शैबलिनी । स्त्री० तरङ्गिण्याम् ॥
तटिन्याम् । नद्याम् ॥ शैबलम-
स्थस्याम् । अतद्वनिठनावितीनिः
। ऋत्रेभ्योऽङ्गौप् ॥

शैबालम् । न० जलनील्याम् ।
शैबाली ॥ शैबालंतुवरंतिक्तंमधु
रशीतलंलघु । स्निग्धंदाहृत्षा
पितरक्तज्वरहरंपरम् ॥

शैबालिनी । स्त्री० नद्याम् ॥
शैबी । स्त्री० शैवविवाहेनाद्वाहि
ताशाम् ॥

शैव्यः । पुं० श्रीकृष्णरथस्याश्ववि
शेषे ॥ यथा । तुरगाः शैव्यसु
यीवमेघपुष्पबलाहकाः ॥ पाण्ड
वानांसेनापतिविशेषे ॥

शैशवम् । न० शिशुत्वे । बाल्ये
॥ शिशोर्भाषः कर्मवा । इगन्ता
ञ्जलघुपूर्वादित्यण् ॥

शैशिरः । पुं० श्यामचटके ॥ दन्त
रोगविशेषे ॥ त्रि० शिशिरसम्ब
न्धिनि ॥

शैशुमारम् । न० शिशुमाराकारे
ज्योतिश्चक्रे ॥

शैकः । पुं० मन्त्री । शुचि । व्या

शोकहारी

कुलतायाम् । इष्टवियोगानुषि
 न्तने । इष्टवियोगनिमित्तमनसः
 सन्नापि । इष्टवियोगितल्लाभानर्ह-
 ताज्ञाने ॥ सदानुचितएव० यतः
 । शोचमानास्तुसन्नेहाबाध्याः
 सुहृदस्तथा । यातयन्तिगतंस्वर्गाद्
 शुपतेनराधव ॥ भूरिद्युन्नोगतः
 स्वर्गपुच्छेनपतितः पुनः । शोचि
 तोवस्युवर्गैश्चमृतेस्त्रिहंपरिच्यज ॥
 इतिवह्निपुराणैरासंप्रतिब्रश्रिष्टो-
 क्तिः ॥ विवेकिनांचित्तुनास्त्ये
 वशोकावकाशः । यतः । पान्या
 नामिववर्त्मनि० क्षितिहृद्गानद्या
 मिव० भ्राम्यतां० मेघानामिवपु-
 ष्करे० जलनिधौसांयाचिकाणामि
 व । संयोगः पितृमातृवस्युतनय
 भ्रातृप्रियाणांयदासिद्धी० दूरवि
 योगएव० विदुषांशोकीदयः कस्त
 दा ॥ शोचनम् । शुचशोके ।
 चञ् ॥ संसारे ॥ स्वसंस्पष्टंपुरु
 षंशोचयतीतिशोकस्तमोमूलः सं
 सारः । उक्तञ्चश्रीविद्यारण्यगुरु
 भिः । ज्ञाकंतरतिचात्मविदिति ॥
 शोकनाशनः । पुं० अजाकवृत्ते ॥
 शोकनाशयति । शशब्ददर्शने ।
 नन्द्यादिखाल्ल्युः ॥ परमात्मनि
 ॥ स्वाभेदसाक्षात्कारेणसंसारिणां
 संसारशोकनाशयति ॥

शोकहारी । पुं० वनवर्षरिकायाम् ॥

शोच्यः

शोकातिगः । चि० मानसैर्दुः खैर्ब
 जिंते ॥ शोकमतीत्यगच्छतीति
 या ॥

शोकापनुदः । पुं० पुषे । शोकमप
 नुदति । गादप्रैरथे । तुन्दशोक
 येः परिमृजापनुदेरितिमुख्या
 हरणकः ॥

शोकारिः । पुं० कदम्बवृक्षे ॥

शोकार्थः । चि० शोकाकुले ॥

शोचनम् । न० शुचि । शोके ॥ चि०
 शोकशोके ॥ शोचति० तच्छीलः
 । शुचशोके । जुषङ्गस्यदन्द्रम्यसृष्ट
 धिञ्चलशुचलषपतपदः । इतियु
 च् ॥

शोचना । स्त्री० शोकात्पादनायाम् ॥

शोचनीयः । चि० शोच्ये । शोचितुं
 योम्ये । यथा । क्षिवालभावेनपठन्ति
 विद्यांयेथीवनस्यापधनापदाराः
 । तेशोचनीयाद्दृष्टजीवलीकेमनुष्य
 रूपेणमृगाश्चरन्तिइति ॥

शोचिष्केशः । पुं० उषबुंघे । चमौ
 ॥ शोचीषिज्वालाः केशाद्भवस्य ।
 नित्यंसमासेऽनुत्तरपदस्थस्येतिषत्व
 म् ॥ चि० कवृत्ते ॥

शोचिः । न० रोचिषि । प्रभायाम्
 ॥ शुच्यति० पूतीभवत्यनेन । इ
 शुचिरपूतीभावे । अचिंशुचिहुस
 पिष्ठादिच्छद्भिभ्यः इति ॥

शोच्यः । चि० तपस्विनि सापराधि ॥

श्रीणपद्मकम्

अनुकम्प्य ॥

श्रीच्यकः । त्रि० त्रु० ॥

श्रीठः । त्रि० मूर्खे ॥ अलसि । धू०
र्त्त । नीचे ॥ पापरते ॥

श्रीणः । पुं० कृशानौ । श्योनौ श्योना

के ॥ लोहितोर्ध्वे । नद्विशेषे ।

हिरण्यवाही ॥ योयममरकण्टक

देवात्पाटलिपुत्रे गङ्गायांमिलि

तः ॥ समुद्रविशेषे ॥ रक्तेशी

॥ लवणाम्बुधेः पारस्ये रक्तजले

ऽगाधेशीघ्रगामिनिप्रवहोपान्तर्व-

त्तिनिनद्विशेषे ॥ अनुत्कटरक्त

। कौकनद्वर्णे ॥ श्योनाकप्रभे

दे । न० सिन्दूरे ॥ रुधिरि ॥

त्रि० कौकनदृष्ट्याये । कौकनद्व

र्णवति ॥ ज्ञापति । ज्ञाणुवर्णग

ख्योः । पचादाव् । रक्तवर्णे ॥

श्रीणकः । पुं० श्योनाकतरौ । सी

नापाटो । इ० भा० प्र० ॥ सू

र्थकः ॥

श्रीणज्यातीरथीसङ्गमः । पुं० तीर्थवि

शेषे ॥

ज्ञाणभण्डिका । स्त्री० रक्तसैरये ॥

श्रीणभ्रिण्टी । स्त्री० कुरुके ॥ कण्ट

किन्याम् ॥

श्रीणपत्रः । पुं० रक्तपुनर्वाया

म् ॥

श्रीणपद्मम् । न०) रक्तपद्मे ॥

श्रीणपद्मकम् । न०)

श्रीथः

श्रीणपुष्पः । पुं०) क, दानि ।

कौविदारि । श्रीणानि० तद्वर्णं
तिपुष्पाख्यस्य ॥

श्रीणपुष्पो । स्त्री० सिन्दूरपुष्पधाम् ॥

श्रीणप्रभवः । पुं० तीर्थविशेषे ॥

श्रीणरत्नम् । न० पद्मरागमकी ॥ मा

णिक्ये ॥ श्रीणसुतद्रवञ्च ।

श्रीणा । स्त्री० श्रीणवर्णयुक्ताधाम् ।

श्रीणधाम् ॥ श्रीणात्प्राचामित्वन्ये

षांमतेटाप् ।

श्रीणाकः । पुं० श्योनाकवर्णे । शु

कनासि ।

श्रीणितम् । न० रुधिरि । रक्ते ॥ कु

ङ्कुमे ॥ श्रीणतिरम् । श्रीणु० । गत्य

र्थितक्तः ॥

श्रीणितचन्दनम् । न० रक्तचन्दने ॥

श्रीणितपुरम् । न० वाणासुरपुरे

सराहणे । इ० भा० प्र० ॥ श्री

णितसंज्ञकपुरम् ॥

श्रीणितद्रुम् । न० कुङ्कुमे ॥

श्रीणितोत्पलम् । न० रक्तोत्पले ॥

श्रीणी । स्त्री० रक्तायाम् । रक्तोत्प

लवर्णाशाम्स्त्रियाम् ॥ ज्ञाणात्प्रा

चामितिवाङोप् ॥

श्रीणीपलः । पुं० माणिक्ये ॥

श्रीथः । पुं० श्रीफे । श्वथी । स्व

विवर्द्धने ॥ शषति । शवगती ।

बाहुलकात् । थः । स्फुरित्युठ् ।

श्री नी

आहुणः । संज्ञापूरुवकत्वादेत्ये
 धल्लूठ् स्वितिनठ्ठिः यद्वा । शव
 ति । शुगतौ । पूर्ववत् । यः ।
 उर्ङ्गामौनरंद्भ्यामघोगामीमुखा
 त् छिद्यम् । उभयोर्बसिसञ्जातः
 वेधे हन्तिनसंशयः ॥
 शोधकः । पुं० शोधे ॥
 शोधकृत् । त्रि० शोफकारिणि ॥
 शोधनः । त्रि० शोधनाशके ॥
 शोधनी । स्त्री० रक्तपुनर्नवायाम् ॥
 पुनर्नवायाम् ॥ शोधयं हन्ति । अ
 थप्रलुब्धकल्लेषुमेतिठक् । डी
 प् ॥ शालपस्याम् ॥
 शोधयित् । पुं० भस्मातके ॥ पुनर्नवा
 याम् ॥ त्रि० शोफहारके ॥
 शोधयत् । पुं० भस्मातके ॥
 शोधः । पुं० शोधने ॥
 शोधनः । त्रि० शोधकारके ॥ न०
 कङ्कष्टे ॥
 शोधनः । पुं० निम्बे ॥ निम्बके ॥
 न० शुद्धौ । शोधे ॥ मन्वापनयने
 ॥ विष्टायाम् ॥ काशीसे ॥ वा
 तुनिर्दोषीकरणे ॥ मन्वादिपरिष्क
 रणे ॥ लिखितपत्रादेः प्रमाणी
 करणे ॥ विरुद्धलिखितस्य शुद्
 धीकरणे ॥ अङ्गस्यहरणे । त्रि०
 शुद्धिसाधने । शुद्धिकारके ॥
 शोधनी । स्त्री० सन्नाञ्जन्याम् । सी
 हनी । इ० भा० ॥ जाध्यतेऽनया

श्रीभनः

। शुभगौचि । करणे ल्युट् । डीप्
 ॥ ताम्रबल्याम् ॥ नील्याम् ॥
 शोधनीयः । त्रि० शोधितव्ये । शो
 ध्ये ॥
 शोधनीबीजम् । न० जयपाले । म
 लद्राविणि ॥
 शोधितः । त्रि० सम्भृष्टे । मन्विका
 यपनयनेनकृतशोधनेव्यञ्जनादौ ॥
 यथा । व्यञ्जने केशकोटादिशुद्धे स
 न्भृष्टशोधितेवृत्तिशब्दत्रावली ॥ अ
 पनीतमले । निष्कृते । मृष्टे ।
 धीते ॥ शोधयतेऽम् । शुध० । व्य
 न्तः कर्त्तरिक्तः ॥
 शोफः । पुं० शोधे ॥ शवति । शव०
 । बाहुलकात्फः । श्वोरित्युठ्
 । आहुणः । संज्ञापूरुवकत्वादेत्ये
 धल्लूठ् स्वितिनठ्ठिः ॥ यद्वाशवति
 । शु० । पूर्ववत्फः ॥
 शोफकृत् । त्रि० शोधकृति ॥
 शोफहनी । स्त्री० रक्तपुनर्नवायाम् ॥
 शालपस्याम् ॥
 शोफनाशनः । पुं० नीलठ्ठे ॥ त्रि०
 शोधनाशके ॥
 शोफहत् । पुं० भस्मातके ॥ त्रि०
 शोधहारके ॥
 श्रीभनः । पुं० यद्वे ॥ विष्कम्भादि
 दिषु पञ्चमेयोगे ॥ तत्रजातस्यपत्रं
 यथा । स्याच्छ्रीभनः श्रीभनयोगज
 न्मादौ विपक्षप्रतिपक्षवित्तः ।

श्रीभा

सदुत्तर स्थावपुः सुधीरम. सम्मानयुक्तामनुजः प्रवीणः ॥ श्रीभक्तकृतिवत्सरे ॥ तत्फलं यथा । सुभिन्नं च मसारोग्यं वृषागोब्राह्मणाः प्रिये । सुस्थिताः श्रीभनेर्षे प्रजाः सर्वाः सुलोचने ॥ ३७ ॥ न. बारिजे । पद्मे ॥ त्रि. सुन्दरे । सुषमे । मने । . . . गामते । शुभदीप्तौ । अनुदान्त तथातयुच् ॥ श्रीभयति । नन्द्यादिल्यु. ॥

श्रीभनकाः । पुं. शिग्रौ ।
श्रीभक्तत् । पुं. श्रीभनेर्षे ॥ त्रि.
श्रीभनकारके ॥
श्रीभना । स्त्री. गीरोचनायाम् ।
हरिद्रायाम् । इ. रा. गृ ॥
श्रीभनीयः । त्रि. श्रीभितव्ये ॥
श्रीभमानः । त्रि. विराजमाने
॥ यथा । मणिः शण्णोष्ठो
समरविजयी हेतिदलिता. मद्वो
योनागः शरदिसरितः श्रानपु
लिनाः । कलाशेषसुन्दः सुरत
मृदितावालवनितातनिस्व. श्रीभक्ते
गलितविभवास्त्रार्थिषु नृपावृत्ति ॥
श्रीभा । स्त्री. कान्तौ । व्युत्तौ ॥
अष्टालक्षयथा । साश्रीभारूप
मिगाद्यैर्य्यादङ्गविभूषणम् ।
श्रीभैवकान्तिराख्यातामन्मथ. प्या-
यमालज्वलेति । इच्छायाम् ॥

श्रीषः

गीर्षोविशेषे ॥ गीरोचनायाम् ॥
हरिद्रायाम् ॥ कृतिच्छन्दः २०
प्रभेदे ॥ यथा । रसाश्वश्रुः श्री
भानयुगलजठरामेघविस्फूर्जिता-
चित् ॥ यथा । सपीयूषीन्मील
तसरसिजयुगलामध्यमन्त्राफलाभ्या
मृतयोरुर्वराजततरलक्षिसलवाशि
टसुस्त्रिगधवासा । लसम्पुष्कार
कील्पलकुवलयवचन्द्रविम्बाश्चिता
यामहाश्रीभामौलीमिलदक्षिपट-
लैः कृष्णासाकापिवल्ली ॥ श्रीभव
ति । शुभशुभश्रीभायाम् । पद्या
यच् ॥

श्रीभाञ्जनः । पुं. शिग्रौ । तीक्ष्ण
गन्धके । अर्चोवे । मोक्षके । स
हेजनो. संभना. इ. भा. प्र.
॥ श्रीभाञ्जनः कटुस्तिक्तः श्री
थविद्रधिगुल्मनुत् ॥ श्रीभामन
क्ति । अञ्जुव्यक्तिम्रक्षणकान्तिगति
षु । कर्त्तरि क्युट् । बहुलमन्य
त्रापौतियुज्वा ॥

श्रीभितः । त्रि. श्रीभायुक्त ॥
श्रीभनी । स्त्री. श्रीभनीयायाम् ॥
श्रीली । स्त्री. वनहरिद्रायाम् ॥
श्रीषः । पुं. श्रीषण्य ॥ यक्ष्मणि
॥ संश्रीषणाद्रसादीनां श्रीषद्रथभि
धीयते ॥ अश्रीषधयथा । वचा
चिकट, कषु वैवकरसु देवदारुच ।
मञ्जिष्ठाविफलास्ते ताश्रीषीधारज-

शौकाम्

नीहयम् ॥ प्रियङ्गुनिम्बत्रिकट,
गोमूत्रेणावघर्षितम् । नस्यमा
लेपनञ्चैः स्नानमुद्धर्त्तन्तथा ॥
अपस्मारविषोन्मादशोषालक्ष्मोज्व
रापहम् । भूतेभ्यश्चभयंहन्तिराज
हारेचशासतिमिति ॥ रवेः पा
श्वर्गि ॥ शोषयति । शुषशोषणे
पचाद्यच् ॥

शोषकः । चि० शोषणकर्त्तरि ॥

शोषणः । पुं० कामास्त्रविशेषि ॥

श्योनाके । न० रसाकर्षणं ।

रसादाने । शोषि ॥ त्रि० शोषके ।

शोषसम्भवम् । न० पिप्पलीमूले ॥

शोषापहा । चो० क्लीततके ॥

शोषितः । त्रि० जारिते ॥ यथा ।

समुद्रः शोषितोयेनतमगस्तिनमास्य
हन् ॥

शोकम् । न० शुकगणे ॥ शुकानां

समूहः । खण्डिकादित्वाद्ञ् ॥

शुकस्यावयवोषिकारोवा । प्राणिर

जतादिभ्योऽञ् ॥ स्त्रीणां करणान्त

रे ॥

शौकरम् ।) न० तीर्थविशेषि ॥
शौकरवम् ।)

शौक्तिकम् ।)

शौक्तिज्ञेयम् । न०) मुक्तायाम् ।

शौक्तेयम् ।)

शौक्तिके । शुकिसम्भावे ॥

शौकाम् । न० शुकतायाम् ॥

शौचम्

शौकः । पुं० भारद्वाजे ॥ शुद्ध्याऽ
पत्यम् । विकर्णशुद्धेत्यादिनाऽण् ॥

शौचम् । न० बाह्यभ्यन्तरभेदभिन्ने

पावित्यजनकेकर्मणि । शुचिताया

म् । तदुक्तं श्रीमहादेवार्णवतन्त्रे ।

शौचन्तु द्विविधं देविवाह्यभ्यन्तरभेद

तः । ब्रह्मस्यः त्मर्षणं यत्तच्छौ

चमान्तरिकं स्मृतम् ॥ अङ्गर्वाभस्य

नावापिमलानामपकर्षणम् । देह

शुद्धिर्भवेद्ये नवहृदिः शौचं तदुच्य

ते ॥ गङ्गानद्योऽङ्गदावाप्यस्तथाकृपा

सङ्घुल्लकाः । सर्वपवित्रजननस्व

र्णदीकमतः प्रिये ॥ भस्माचयाञ्चि

कं श्रेष्ठं मृतस्नातुमलवर्जिता । वा

सेऽजिनदण्डादीनिमृद्वज्जानीहि

सुव्रते ॥ किमत्रबहुनेक्तेनशौचा

शौचविधौशिवे । मनः पूतं भवेद्ये

नगृहस्यस्तत्तदाचरेत् ॥ निद्रान्ते

मैथुनस्यान्तेत्यागान्तेमलमूत्रयोः

भोजनान्तेमलेस्पृष्टेवहृदिः शौचं

विधीयते । इति ॥ अत्रवर्त्तमाने

प्रबलेकलौ ॥ शौचेयत्नः सदा

कार्यः शौचमूलाद्विजः स्मृतः

शौचाचारविहीनस्यसमस्तानिष्क-

लाः क्रियाः । मृज्जलादिभिः

कायादिद्वालनंहितमितमेध्याशना

दिच० बाह्यम् । मैत्रौमुदितादि

भिर्मर्दमानादिचित्तमलद्वालनमा

न्तरम् ॥ कायमलानामृज्जलाभ्य

शौचम्

घ्राणनं वाह्यम् । मरीमलानां रा
गह्वेषादीनां विषयदोषदर्शनरूपप्र
तिपक्षभावनयाऽपनयनमाभ्यन्तर
मिति विवेकः ॥ वैश्वधर्मतुष्यं
प्रयोगादीमायाऽन्तःस्यैव विहितं ।
न तु मृष्यलादिजनितं वाह्यं ॥ स
र्वेषामेव शौचानामर्थं शौचं परं स्मृ
तम् । यैर्ये शुचिर्हिसंशुचिर्न मृ
दारिशुचिः शुचिरिति मनुः ॥ आ
ह्निकेशौचविशेषोऽप्युक्तः । गन्धलेप
क्षयकरं शौचं कुयादतन्द्रित इति
। एतत्सर्वं साधारणम् । गृहस्य
स्य तु, एकालिङ्गं गुदेति स्त्रीदश
वामकरेतथा । उभयोः सप्तदातव्या
मृदः शुद्धिमभीप्सता । पादयोः
षट्प्रकीर्त्तिता इति च ॥ तृतीया
नीचभिन्नस्य कुर्याद्विचित्रतुर्गुणम्
। यद्दिशविहतं शौचं तदर्थं निश्चि
त्तितम् ॥ तदर्थं मत्तुरे प्रोक्तमातु
रशार्द्धमध्वने । स्त्रीशूद्रशालवृद्धा
नामर्द्धमेनसि सूत्रवत् ॥ शौचवि
द्विषणं हस्तं । नाधः शौचं निया
जयेत् । तथैव वामहस्ते ननाभेरुर्द्धं
नशोधयेदिति ॥ मूत्रकरणे शौचं तु
एकालिङ्गकरेति स उभयोर्मृदुयं स्मृ
तमिति ॥ अशुद्धतानिरसने अशु
द्धेरापादकत्वञ्चास्य स्वरूपम् । य
था । अमच्यपरिहारस्तु ससर्गं चा
प्यनिन्दितः । स्वधर्मं च व्यवस्थानं

शौण्डः

शौचमेतत्प्रकीर्त्तितमिति ॥ स
त्यशौचं मनः शौचं शौचमिन्द्रिय
निग्रहः । सर्वभूतदयाशौचं जल
शौचं तु पञ्चमम् ॥ यस्य सत्यञ्च शौच
ञ्च तस्य स्वर्गनिदुर्लभः ॥ शुचिः क
र्मभावो वा । इगन्ताञ्च जघुषूर्मादि
त्यम् । गोकुले कन्दुशालायां तैल
यन्त्रं च यन्त्रयाः । अग्नीमांस्थानि
शौचानि स्त्रीपुत्रालातुरेषु च । अत्य
न्तमलिनो देहो देहो चात्यन्तनिर्मलः
। असहो ह्यमिति ज्ञानं शौचमेतत्
प्रवचते ॥

शौचपरः । त्रि० वाह्याभ्यन्तरशौचयु
क्तं ॥

शौचिकः । पुं० वर्णसङ्करविशेषे ॥
यथा । कैवर्त्तस्य चकन्यायां शौण्ड
कदेशशौचक इति पराशरपञ्चतः ॥

शौचियः । पुं० रजके ॥ इ० श० र०
लो ॥

शौटीरः । पुं० वीरे ॥ त्यागिनि ॥
शौटति शौट्गर्भे । कृश्रीपृक्कीटीपटि
शौटिभ्यर्द्धरन् ॥

शौटीर्यम् । न० वीर्ये । गर्भे ॥ तदे
तदतिशौटीर्यमौडुलोमेन मृष्यती
ति कल्पतरुः ॥ शौटीरस्य भावः ।
वाह्यादित्वात्प्यञ् ॥

शौण्डः । त्रि० मत्ते । मदिरामत्ते ॥
प्रगल्भे ॥ विख्याते ॥ शुण्डायां पा
नागारिभवः । तत्र भवद्वयम् ॥

श्रीधिका

श्रीगिडकः । पुं० जातिविशेषे । आ
सुतौबले । मण्डहारके । सूडी० क
लवार० इ० भा० प्र० ॥ अक्षोत्प
त्तिर्यथा । ततो गाम्भिककन्यायांके
वर्त्तादेश्रीगिडकः । कौवर्त्तस्य च
कन्यायांश्री गिडकादेवसौषिकः ।
॥ इ० प० पु० ॥ शुण्डासुरो० पण्य
मस्य । तदस्य पण्यमितठक् । शु
गिडकादागतीवा । शुगिडकादिभ्यो
ण् ।

श्रीगिडी । पुं० श्रीगिडके ॥

श्रीगिडी । स्त्री० शिवायाम् ॥ चव्ये
। कटुभ्याम् । मधुरेणौ ॥ शुण्डा
यांमन्त्रपानट्टेभवा । तत्रभवद्व्य
ण् । डौप् ॥

श्रीगिडीरः । त्रि० शूरे ॥ अहङ्कारिणि
॥ श्रीटतिः शीट्, ० । औणानिक
ईरन् । पृषादरादित्वात्, ० । टस्य
डण् ॥

श्रीगिडीर्यम् । न० पीरवे ॥ शीर्थे ।
भावे० प्यञ् ।

श्रीद्रः । पुं० द्वादशविधपुत्रान्तर्गतपु
त्रविशेषे । पारश्रवे । त्रि० शूद्रस
व्यन्धिनि ॥

श्रीदोदनिः । पुं० शाक्यवंशजमुनि
विशेषे । सार्थसिद्धे । गौतमे ।
मायादेशीसुते । शुद्धोदनमन्त्रपति
विशेषात्प्रापत्यम् । अतद्रज् ॥

श्रीधिका । स्त्री० रक्तकङ्गीइ० हे०

श्रीर्यम्

चन्द्रः ॥

श्रीनः । त्रि० पशुधातिनि ॥

श्रीनकः । पुं० ऋषिविशेषे । अतिध
न्वनि ॥ शुनकस्यापत्यम् । विदा
द्यञ् । कापियेमुनिविशेषे ॥

श्रीभः । पुं० निलिम्पे । देवे । सुरे
॥ गुवाके । न० व्योमपुरे । हरिश्च
द्रपुरे । हरचंदावली० इ० भा० प्र०
॥ त्रि० शुभान्विति ॥

श्रीभाञ्जनः । पुं० शिरी ॥ श्रीभाञ्ज
नपथ । प्रज्ञाद्यण् ॥ अस्यशोकप्र
कारस्तु । शिगु, मूलफलपुष्पकृतं
तैलपक्वमुदकेप्यधिश्रितम् । क्षिप्त
सैम्भवरजायुतहिङ्गु जायतंसपाददी
पनमग्नेः ॥ शिगुकः कटु, तीक्ष्णो
प्याः स्यायुशोधसमीरजित् । क्वामि
हृत्कासदे। पन्नस्तथातिश्रीहृगुल्महा
श्रीभाञ्जनफलम् । न० शिगुफले ॥
सौभाञ्जनफलं स्व। दुःशयंकफपित्त
नुत् । शूलकुष्ठक्षयश्व। सगुल्महृद्दी
पनंपरम् ॥

श्रीभिकः । त्रि० इन्द्रजालिके । कुह
ककारिणि ॥ इ० हारावली ॥

श्रीरिः । पुं० वसुदेवो वासुदेवे ॥ श्री
कृष्णे ॥ अूरुयापत्यम् । वंशजत्वात्
। वृष्णित्वेन ऋष्यस्य कृष्णोत्पत्त्याभा
व्यम् । तथापिवाङ्गादित्वादिञ् ॥
शनेसुरे ॥

श्रीर्यम् । न० आरभयाम् ॥ इले ।

शौष्कल :

शक्ती ॥ शूरस्यकर्मभावावा । घ्य
ज् ॥ उत्साहे ॥

शौष्कलः । पुं० शुष्कसम्बन्धिनि ॥

शौष्कलशालिकः । पुं० शुष्कशालाया
अशक्ये ॥ अशक्यदृष्टिठक् ॥

शौष्कलकः । चि० शुष्काध्यक्षे ॥

शौष्कलकेयः । पुं० विषप्रभेदे ॥ शु
ष्कलकदेशेभवः । दृष्टिकुक्षीतियो
गविभागाट्टञ् ॥

शौष्कलकः । पुं० कंसकारे । ताम्रकु
ट्टके । कसेराः इ० भा० प्र० ॥ शु
ष्कलघट्टनं शिल्पमस्य । शिल्पमिति
ठक् ॥

शौषः । पुं० श्वभिर्दृष्टे सामविशेषे ॥
दृष्टसामेष्ट्यण् ॥ न० श्रुनांसमूहे
॥ श्वण्डिकादिस्वाट्टञ् ॥

शौषस्तिकम् । त्रि० भाविदिनस्याधि
निद्रव्ये । श्वस्तने ॥ श्वोभवम् ।
श्वसस्तुट्चेति० ठक् ॥ ऐजागमः ॥

शौषापदम् । त्रि० श्वापदे । श्वापद
सम्बन्धिनि ॥ श्वापदस्येदम् । अण्
। पदान्तस्थान्यतरस्यामितिपञ्च०
ऐच् ॥

शौषिरः । पुं० दन्तरोगविशेषे । य
था । श्वयथुर्दन्तमूलेषुरुजावान्
कफरक्तजः । लालास्रावीसविज्ञे
यः शौषिरोनामनातः ॥ ४ ॥

शौष्कलः । पुं० शुष्कमांसस्यापणिकी
चि० पिशिताशिनि ॥ शुष्कलीशु

श्मश्रु

ष्कमांसं० मांसमात्रं वा अस्ति । शि
षड्व्यण् ॥

श्च्योतः । पुं० प्राचारे । चरणे ॥
श्च्योतनम् । श्च्युतिर्चरणे ।
घञ् ॥

श्च्योतन् । त्रि० चरति ॥

श्म । न० मांसः । मुखे ॥

श्मशानम् । न० प्रेतदाहभूमौ । श
वस्थाने । पितृशने ॥ शवाः शिरते
ऽत्र० शवानांशयनं वा । पृषादरा
दिस्वात्साधु ॥ श्मशब्देनशवः प्रो
क्तः शानंशयनमुच्यते । निर्बन्धन्ति
श्मशानार्थं मुनेशब्दार्थकोविदाः ॥

श्मशानकाली । स्त्री० कालीविशेषे ॥
श्मशानवासी । पुं० शिवे ॥ चि० श्म
शानवासकर्त्तरि ॥ श्मशानेवस्तुंशी
लंयस्य । वस० । सुपीतिणिनिः ॥
श्मशानवासिनी । स्त्री० कालिकाया
म् ॥

श्मशानवेश्मा । पुं० गिरिशे । शम्भौ ॥
श्मशानालयवासिनी । स्त्री० कालि
कायाम् ॥ श्मशानालयेवस्तुंशील
मस्याः । णिनिः । डौप् ॥

श्मश्रु । न० पुं मुखेलीमहदुधौडाठीइ
० भा० केशश्मश्रुगारयतामग्र्याभ
वतिसन्ततिरितिदानधर्मभारतम्
॥ श्म० मुखंश्रयति । श्रिञ् ० । श्म
निश्रयतेर्डुन् ॥ यद्वा । श्मनिमुखे
श्रूयते० उपलभ्यते । श्रु० । श्रि

श्यामक :

द्रादित्वात्ङु : । क्विब्वा चाग
मशास्त्रस्थानित्यत्वान्नतुक् ॥
श्मश्रुमुखी । स्त्री० श्मश्रुयोषिति । पो
टायाम् ॥
श्मश्रुलः । त्रि० प्रवृद्धमुखरोमवति ।
सिन्धादित्वाङ्गच् ॥
श्मशानिकः । पुं० पितृवनेपाठादि
कर्त्तरि । मसाणिजा० इ० भा०
प्र० ॥ श्मशानेऽधीते । अध्यायिन्य
देशकालादितिठक् ॥
श्यानः । त्रि० शीतात्सङ्कुचिते । स
ङ्कुचितमात्रे ॥ श्यायतेस्म । श्यै
ङ्गत्तौ । ऋतुः । संयोगादेरातोधा
तोर्यत्त्वत्तद्वतिनिष्ठानत्वम् ॥
श्यामः । पुं० प्रयागस्यवटे । वारिदे ॥
वृद्धदारके । प्रिके । कोकिले ॥
कृष्णवर्णे ॥ हरिद्वर्णे ॥ श्यामाके
॥ पीलुवृक्षे ॥ धत्तूरे ॥ दमनकवृ
क्षे ॥ गन्धवृक्षे ॥ न० मरिचे ॥
सिन्धुलवर्णे ॥ त्रि० कृष्णवर्णवि
शिष्टे ॥ हरिद्वर्णवति ॥ श्यायतेम
नोवस्मात् । श्यैङ् ॥ इषियुधीधि
दसिश्याधूसूभ्योमगितिमक् ॥ पुं
० ऋषभाद्रिजाते । तमालदलनि
भे० चन्दनविशिष्टे ॥ श्रीकृष्णे ॥
श्यामकः । पुं० श्यामाके । सांस्क
इतिभाषाप्रसिद्धे ॥ न० रोहिष
वृक्षे ॥ श्यामवर्णमन्त्रकति । च
क० । कर्मण्यण् । शकन्वादिः ॥

श्यामा

श्यामकण्ठः । पुं० मयूरे ॥ शिवे ॥
पक्षिविशेषे ॥
श्यामकन्दा । स्त्री० चतिविषायाम् ॥
श्यामकाण्डा ।) स्त्री० गण्डदूर्वाया
श्यामयन्त्रिः ।)
म् ॥ गण्डाल्याम् । मीननेत्राया
म् ॥
श्यामपत्रः ।) पुं० तमालपादपे ॥
श्यामपत्रकः ।)
श्यामलः । पुं० पिप्पले । कृष्णे ।
श्यामे ॥ नीलमार्कवे । त्रि० कृष्ण
वर्णविशिष्टे । सिन्धादित्वाङ्गच् ॥
श्यामलचूडा । स्त्री० गुञ्जायाम् ॥
श्यामलता । स्त्री० शारिवायामोषधी
॥ श्यामलिम्बि ॥
श्यामला । स्त्री० पार्वत्याम् । कस्तू
र्याम् ॥ अश्वगन्धायाम् ॥ अम्ब्या
म् ॥ कटभ्याम् ॥
श्यामलिका । स्त्री० नील्याम् ॥
श्यामलेक्षुः । पुं० कृष्णे स्त्री ॥
श्यामबल्कः । पुं० शिरौषे ॥
श्यामसुन्दरः । पुं० श्रीकृष्णे ॥
श्यामशालिः । पुं० कृष्णशाली ॥
श्यामा । स्त्री० कलिकायाम् । दुर्गा
याम् । पार्वत्याम् ॥ श्यामायाउ
त्पत्तिर्यथा । ततः साकालिकादे
वीयोगनिद्राजगन्मयी । पूर्वत्य
क्तसतीरूपाजन्मार्थमेककांययी ॥
समयस्थानुरूपेणमेककाण्ठरेशिवा

श्यामा

। सम्भूयचसमुत्पन्नासालक्ष्मीरिव
सागरात् ॥ वसन्तसमयेदेवीनवम्यां
सृगयोगतः । अर्द्धरात्रौसमुत्पन्नाग
ङ्गेवशशिमण्डलात् ॥ ततस्तस्यान्तु
जातायांप्रसन्नाद्याभवन्दिशः । सा
नुकूलोवधौवायुगंभीरोगन्धिलः
शुभः ॥ बभूवपुष्पवृष्टिस्तौगृष्टिः
परातथा । लज्जलुषाम्भयः शा
क्ताजगजुंश्चधनाधनम् ॥ तस्यान्तु
जायमानायांसर्वस्वास्थामपद्यत ।
तान्तुदृष्ट्यायथाजातानीलीत्पलदला
नुगाम् ॥ श्यामांसामेनकादेवीमु
दमायातिहृषिता । देवोद्यहृषम
तुलंप्रापुस्तत्रमुहूर्तुः । तुष्टुबु
स्तामन्तरीक्षेगन्धर्वाद्याप्सरीगणाः
। तान्तुनीलीत्पलदलश्यामां हिमव
तः सुताम् ॥ कालीतिनाम्नाहिमवा
नाजुहावकृतेदिने । बान्धवास्तुस्व
सन्तानानाम्नातांपार्वतीतिच ॥ का
लोतिचतयानाम्नाकोत्तितागिरिनं
न्दिनीतिकालिकापुराणे ४० अ
ध्यायः ॥ शारिषीषधी ॥ कृष्णप्रवे
ताशारिषायासाश्यामेतिनिगद्यते
॥ अप्रसूताङ्गनायाम् ॥ नारीषिषी
षि । यौवनमध्यस्थायाम् ॥ अश्याल
क्ष्णयथा । स्निग्धनखनयनदग्ना
निरनुशयामानिनीस्थिरस्नेहा । सु
स्पृगंशिशिरमांसलवराङ्गनासाम
ताश्यामेति ॥ क्लायायाम् । भाषा

श्यामाङ्गः

नुरुपायाम् ॥ प्रियङ्गी ॥ वागुजौ
। सीमलतायाम् ॥ यमुनायाम् ॥
त्रियामायाम् ॥ कृष्णचिह्नसिकीष
धी ॥ यथा । श्यामात्रिहृततोही
नगुणातीव्रविरेचिका । मूर्च्छादा
हमदभ्रान्तिकरुढीत्कर्षणकारिणी
॥ नीलिकायाम् ॥ गुग्गुली ॥ गु
न्द्रायाम् । गुडूच्याम् ॥ क्लृप्या
म् ॥ वटप्ल्याम् ॥ वन्द्यायाम् ।
रिचन्यायाम् ॥ नीलपुनर्नवःयाम्
॥ पिप्पल्याम् । कृष्णायाम् । ह
रिद्रायाम् ॥ नीलगव्याम् ॥ नील
दूर्वायाम् ॥ स्त्रियाम् ॥ पद्मश्रीजे ।
शिशपायाम् ॥ पक्षिषीषे । वा
राह्याम् । पाण्डविकायाम् । श
कुन्याम् । पोतक्याम् । कालिका
याम् । शितिसिम्बिन्याम् ॥ श्या
मेवर्षीऽस्त्यऽस्याः । अर्शभाद्यच्
॥ मगन्ताहाटाप् ॥

श्यामाङ्गः । पुं० तृणधान्यभेदे । श्या
मके । श्यामेष्वीजे । अविप्रिये
। राजधान्ये । सांवां० सांवक०
इ० भा० प्र० ॥ श्यामाङ्गः शोष
णोरुक्षोवातलः कफपित्तदृत् ॥
श्यायते । श्रौङ्० । पिनाकादय
श्चेतिसाधुः ॥ यद्वा । श्यामंवर्य
म्० अकति । अक० । कर्मण्य
ण् ॥

श्यामाङ्गः । पुं० बुधग्रहे ॥ त्रि० श्या

श्याब :

मशरीरे ॥

श्यामाङ्गी । स्त्री० मेघाङ्ग्याम् । कृष्णा
कलेषरायाम् ॥

श्यामादनी । स्त्री० लाङ्गल्यां ॥

श्यामाङ्गी । स्त्री० दीर्घाखिकायाम्
। नीलाम्ग्याम् ॥श्यामायमानः । वि० योहिश्यामद्वय
भवतितत्र । लोहितादिडाज्भ्यः
क्यष् । वाक्यषड्व्यात्मनेपदेशान
च् । आनेसुक् ॥

श्यामितः । वि० श्यामले ॥

श्यामैककर्णः । पुं० श्वेतद्वयविशेषि ॥

श्यालः । पुं० पद्मौसहोदरे । वा
क्षीरे । साला० इ० भा० प्र० ॥

श्यायते । बाहुलकात् । श्राडः

कालन् ॥ उच्छिष्टमधुर्कवाचौश्या

शब्दः । श्यालाति । आतीनुपेति

कङ्कतिमुकुटः ॥

श्यालकः । पुं० श्याले ॥ स्वार्थेकः ॥

श्यालिका । स्त्री० केलिकुञ्जिकायाम्

। पक्षीभगिन्याम् । साली० इ०

भा० प्र० ॥

श्याली । स्त्री० श्यालिकायाम् ॥

श्याबः । पुं० कपिशे । कृष्णापीतमि

श्रितवर्णे ॥ धूमे । शुक्लानुविधे कृ

ष्णावर्णे ॥ शाकवर्णे । द्रुतिभावप्र

काशः ॥ मुद्गाभवर्णे द्रुतिभट्टोत्पलः

॥ वि० तद्वर्णवति ॥ श्यायते ।

कृगुशृङ्भोवद्वति । बाहुलकात् ॥

श्येतकालकः

श्यैडोवः ॥

श्याबदन् । वि० श्याबदन्ते । कृष्ण

पीतमिश्रितवर्णदन्तयुक्ते ॥ श्या

बादन्तायस्यसः । विभाषाश्या

बारीकाभ्यामितिपक्षे दन्तस्यदवादे

शः ॥

श्याबदन्तः । वि० जम्भनैवकृष्णाद

न्ते ॥ श्याबादन्तायस्य । विभाषा

श्याबारीकाभ्यामितिपक्षे दवादे

श्याभावः ॥

श्याबदन्तकः । वि० श्याबदन्ते ॥

प्रधानदन्तद्वयमध्यस्थेषु द्रुदन्तविशि

ष्टे ॥ प्रधानदन्तोपरिदन्तान्तरयुक्ते

॥ अत्रविष्णुः । अथनरकानुभूतदुः

खानातिर्यक्त्वमुत्तीर्णानामानुष्य

लक्षणानिभवन्ति । कुष्ठयतिपात

की० ब्रह्महायस्त्री० सुरापः श्या

बदन्तकः । सुवर्णहारौकुनखो०

शुभ्रतल्पगेदुश्चर्माद्वत्यादि ॥ दन्त

रोगविशेषि ॥ यथा । योऽसृष्टमिश्रे

णपित्ते नदग्धोदन्तस्त्वऽभिपतः ।

श्याबतांनौलतांवापिगतः सश्या

बदन्तकः । १८ ॥ स्वार्थेकः ॥

श्येतः । पुं० शुक्लवर्णे । श्वेते । पा

रदुरे ॥ वि० तद्वर्णयुक्ते ॥ श्या

यते । श्याभ्यामितिपक्षे श्यै

डद्वतन् ॥

श्येतकालकः । पुं० मत्स्यविशेषि ।

राफरे । पुंटी० इ० गौ० भा० प्र० ॥

श्ये नम्पता

श्येनः । पुं० पक्षिविशेष । शशाद
 नि । पक्षिणि । बाज० इ० प्र०
 । महाकायोमन्दवेगः श्येन इति त
 व्याख्यातारः । श्यायते । श्यैङ्
 । आख्याह्यविभ्यङ्गन् । पाण्डु
 रे । शुक्ले ॥ चि० तदति ॥
 श्येनघण्टा । स्त्री० दन्तीवृक्षे । एरण्ड
 फलायाम् ॥
 श्येनचित् । पुं० आङ्गवनीयधारणा
 यै० इष्टकानिर्मितेख्यलविशेषे ॥
 श्येनइश्चितः । चिञ्० । कर्मण्य
 न्याख्यायामित्किप् ॥
 श्येनजीवी । पुं० क्रयविक्रयोदिना
 श्येनयोर्जीवति० तस्मिन् ॥
 श्येनी । स्त्री० शुक्लवर्णायाम् । व
 र्णादिनुशात्तोपधात्तोमङ्गति० डी
 पु० तकारश्चनकारादेशश्च ॥
 शिष्टपुरुन्दः ११ प्रमेदे ॥ यथा
 । श्येन्युदीरितारजौरलौगुरुः ॥
 यस्य कीर्तिरिन्दुकुन्दचन्दनश्येन
 शेषलाक्षपावनोसदा । ज० ल० बी० व
 बिश्ववन्द्यविभ्रमातंभजामिभावग
 म्यमच्युतम् ॥ श्येनयोषिति ॥
 श्येनीपुत्रः । पुं० जटायुषि । स
 म्यातेरनुजि । दशरथराजसखे ॥
 श्येनम्पाता । स्त्री० मृगयायाम् ॥ प
 तनम्पातः । श्येनस्यपातः ।
 कर्त्तृषष्ठ्यासमासः । श्येनपाता
 ऽस्यांबर्त्तते । चञ्जः साक्षांक्रिये

श्रद्धा

तिञ्जः । श्येनतिलरूपतेर्ज०
 इतिमुसागमः ॥
 श्योनाकः । पुं० श्योनाकद्रुमे ।
 सोनागाक इ० गौ० भा० प्र० ॥
 अस्यपर्यायायथा । मण्डूकपत्रप
 चोर्णनटकटुङ्गटुण्टुकाः । स्त्री
 नाकशुकनासर्त्तदीर्घवृत्तकुटम्रटाः
 ॥ शिथकसारलाविति । सोनापा
 टा० इ० भा० प्र० । अस्यगुणा
 यथा । श्योनाकादीपनः पाके
 कटुकस्तुबरोहिमः । याहीतित्तो
 निलश्चिपित्तकासामनाशनः ।
 टुण्टुकस्यफलंवालंरुचंवातकफा
 पहम् । हृद्यं कषायंमधुरंरोचनंल
 घुदोपनम् ॥ गुल्माशंः कृमिहृत्
 प्रौढं गुरुवातप्रकोपणम् ॥ श्यायते
 । श्यैङ्गती । पिनाकादी निपा
 तितः ॥
 श्रत् । अ० श्रद्धायाम् ॥
 श्रथनम् । न० वधे ॥ यत्ने ॥ पुनः
 पुनर्हर्षणे ॥ बन्धने ॥ मोक्षणे ॥
 शिथिलीकरणे ॥
 श्रद्धधानः । चि० श्रद्धायुक्ते । श्रद्धा
 वति । यथा । श्रद्धधानः शुभांबि
 द्यामाददीताश्रादपि । अन्याद
 पिपरंधर्मस्त्रीरवदुष्कुलादपीति ॥
 श्रत्० श्रद्धादधनोविभ्राणः ॥
 श्रद्धा । स्त्री० सम्प्रत्यये । आदरे ।
 आस्तिक्यबुद्धौ । शास्त्रार्थेप्रत्यये ॥

अर्द्धालु :

गुरुवैदान्तादिवाक्येषु विप्रवासे ।
 गुरुवैदान्तादिवाक्येषु • इदमित्य
 मेवेतिप्रमारूपायामास्तिक्वबुद्धी-
 । शास्त्राचार्योपदिष्टेयं ऽननुभूते
 प्येवमेवेतिदितिषिवासे ॥ निग
 माचार्यवाक्येषुभक्तिः श्रद्धेति-
 विश्रुतेतिपूज्यपादाक्तिः ॥ प्रत्यया
 धर्मकार्येषुदृढश्रद्धेत्युदाहृता ।
 नास्तिश्रद्धेधानस्यधर्मकृत्येप्रयोज
 नमितिस्मृतिः ॥ इयं वैराग्यस्यपत्नी
 । वैराग्यस्यचहेभार्येश्रद्धाभक्ति
 श्येत्युक्तेः ॥ अर्द्धानम् । उधा
 ज् • । अदन्तरोरुपसर्गवृत्तिर्वा
 च्या । आतन्धीपसर्गइत्यङ् । टा
 प् ॥ इच्छायाम् । काङ्क्षायाम् ।
 स्पृहायाम् ॥ चेतसः प्रसादइति
 पातञ्जलभाष्यम् ॥ अर्द्धाशिवि
 धा । सात्त्विक्यादिभेदात् । यथा
 हि । श्रीभगवानुवाच । त्रिविधा
 भवतिश्रद्धादेहिनांसास्त्रभाषजा
 सात्त्विकीराजसीचैवतामसीचेति-
 तांशृणु ॥ सत्वानुरूपासर्वस्यश्र
 द्धाभवतिभारत । श्रद्धामयेयंपु
 रुषोधीयच्छ्रद्धः सएवसः । यज
 न्तेसात्त्विकादेवान्यक्षरक्षांसिराज
 साः । प्रेतान्भूतगणांश्चान्येयज
 न्तेतामसाजनाइति ॥

अर्द्धालुः । स्त्री • दीहृददद्याम् ॥
 श्रद्धाति । उधाज् • । स्पृहाट

अमः

हिपतिदपिनिद्रातन्द्राश्रद्धाभ्यथा
 लुजित्यालुक् । श्रद्धतेतच्छीलावा
 ॥ चि • श्रद्धायुक्ते ॥
 श्रद्धावान् । चि • श्राद्धे । अतिश
 येनश्रद्धाने । श्रद्धासमन्विते ॥
 श्रद्धास्त्यस्यास्मिन्वा । मतुप् ॥
 श्रद्धाविरहितः । चि • ऋत्विग्हेषा
 दिनाश्रद्धारहिते । अश्रद्धाने ॥
 श्रद्धेयः । चि • विश्वसनीये । श्रद्धा
 तुमहे । आगमोपपत्तिभ्यांहिनिश्चि
 तीर्थः श्रद्धेयाभक्त्यव्यभिचारा
 दितिपूज्यपादाः ॥
 अन्यः । पुं • अन्यने ॥
 अन्यनम् । न • अन्यने । गुम्फे ॥ य
 या । सन्दर्भरचनागुम्फः अन्यनं
 अन्यनं समाह्वतिहेमः ॥
 अन्यितः । चि • अन्यिते । गुम्फते ॥
 कृतवधे ॥
 अपितः । चि • पक्के । घृतदुग्धजल
 भिन्नपक्वद्रव्ये ॥ यथा । निष्पक्वकथि
 तेपक्वत्वज्यंक्षीरंपयः स्मृतम् ।
 अन्यत्तुश्रुपितंश्राणं • समुदक्तीद्घृ
 तेसमे • इतिजटाधरः ॥ आपाके
 क्तः ॥
 अपिता । स्त्री • काञ्चिके ॥ इतिकेषि
 त् ॥
 अमः । पुं • अभ्यासे । अभ्यसने ॥ श
 स्त्राभ्यासे । खुरज्याम् । शरशिक्ष
 णे ॥ यत्नातिशये ॥ क्तमे । परिश्र

श्रवण :

सि । आयासे । व्यायामे ॥ तपसि ॥
खेदे । गमनादिप्रयुक्तस्वेदादौ । अ
मः खेदाऽध्वरत्यादेरितिलक्षणम्
॥ आस्यत्वमेन । अमुतपसिखेदे ।
घञ् । नोदात्तोपदेशश्चेतिष्ठदध्य
भावः ॥

अमणः । पुं० तपस्विनि । अमणः
परिव्राडितिपूज्यपादाः ॥ बुद्ध
भिच्छुके । नियन्त्ये । यतौ । जति०
• इ० भा० प्र० । न० अमे । वि०
निन्द्यजीविनि ॥ तपस्विनि ॥ आ
स्यति । अमु० । ल्युट् ॥

अमणा । स्त्री० सुदर्शनायाम् । मां
स्याम् । मुंढीर्याम् । श्वरीमेदे ॥
अमणौ । स्त्री० चतुर्थाश्रमप्राप्तयाम्
। तपस्विन्याम् ।

अमवारि । न० आयासेनस्वेदविन्दौ ॥
अमौ चि० अमयुक्ते ॥

अथः । पुं० अथथे । आये । अथण
म् । अिञ् सेशायाम् । एरञ् ॥

अथवम् । न० आये । आथये ॥ अिञो
ल्युट् ॥

अवः । पुं० कर्णे । अवथे ॥ श्रूयतेऽ
नेनश्रवणं वा । श्रुश्रवथे । ऋदोर
प् ॥

अवथः । पुं० नक्षत्रविशेषि । अवथाया
म् । न० श्रुतौ । श्रुवकर्मणि । श्रु
तिस्मृतीतिहासपुराणे पुण्यवृत्तात्
श्रुवकारणे । तदर्थं निदर्शितवानु

श्रवः :

कूनन्यायविचारे ॥ षड्विधलिङ्गैरश्री
षवेदान्तानामद्वितीयेषस्तु नित्यत्पर्या
वधारणे ॥ वेदास्नानामशेषाणामा
दिमध्यावसानतः । ब्रह्मात्मन्येव
तात्पर्यमितिधीः श्रवणं भवेदित्यु
क्तः ॥ आचार्यसमुखादेवश्रवणं स
फलं भवेत् ॥ कर्णेन्द्रियेणसगुणस्य
निर्गुणस्यवाशब्देनज्ञाने । सुनना०
इ० भा० प्र० । पुं० न० कर्णे ।
कान० इ० भा० प्र० । कर्णेपुंन
पुंसकयोः । श्रवणावनिलस्यचेति
दर्शनात् । नस्त्रियांश्रवणः कर्णइ
तिहेममास्यभिधानाच्च ॥ श्रूयतेऽ
नेन । करणे ल्युट् ॥

श्रवणद्वादेशी । स्त्री० श्रवणानक्षत्रयुक्ता
यांभाद्रशुक्लाद्वादेश्याम् ॥

श्रवणशीर्षिका । स्त्री० श्रावणीवृत्ते ।
मुण्डीर्याम् ॥

श्रवणा । स्त्री० द्वाविंशतितमेनक्षत्रे ॥

तत्रजातस्यफलंयथा । शास्त्रानुरक्तौ
बहुपुत्रमित्तः सत्पुत्रभक्तिर्विजि
तारिबर्गः । चेज्जन्मकालेश्रवणा
हृदयस्यप्रमोपुराणश्रवणो प्रधीयः ॥

श्रावणपूर्णिमायाम् । श्रावण्याम्
॥ श्रवणेनयुक्तापीर्णमासीः नक्ष
त्रेणेत्यण् । तस्य० लुक्विशेषवृत्त
लुप् । टाप् । मुण्डीरीवृत्ते ॥

श्रवणाद्वा । स्त्री० मुण्डीरिकायाम् ।

श्रवः । न० यशसि ॥ कर्णे ॥ श्रूयते

श्राद्धम्,

ऽनेनवा । श्रु० । सर्वधातुभ्योऽसु
न् ॥

अवाय्यः । पुं० यज्ञपथौ ॥ श्रयोति
। श्रु० । श्रुद्विस्मृ हृगृहभ्यश्वाय्यः
॥ अवाय्यः ० श्रयोयद्वातिवेदभा
ष्यम् । अस्मिन्नर्थे ० वाच्यलिङ्गः ॥
श्रविष्ठा । स्त्री० धनिष्ठानक्षत्रे ॥ श्रयणं
श्रयः । ऋदोरप् । प्रसिद्धः श्रवे
ऽस्त्यस्थाः । मतुम् । अतिशयेनश्र
ववति । अतिशयेनेतमविष्टनावि
तीष्ठन् । विन्मतुपैर्लुगितिमतुपे
लुक् ॥

श्रविष्ठाजः । पुं० बुधग्रहे ॥ त्रि० त
त्रजातमात्रे ॥

श्रव्यम् । न० सुन्दरवाक्ये ॥

श्राणम् । त्रि० । पक्ते ॥ श्रति । श्रा
पक्षे । क्तः । संयोगादेरातीधा
तार्थं श्रवतद्धृति० तस्यनः ॥ श्रपि
ते ॥

श्राणा । स्त्री० । उगिकायाम् । यवा
खाम् ॥ श्रायतेस्मा । श्रा० । कर्म
णिक्तः । संयोगादेरितिनिष्ठानत्वम्
॥ पक्कयाम् ॥

श्राद्धम् । न० शोचोक्तविधानेनपितृ
णां कर्मणि ॥ तल्लक्षणं यथा । सं
स्कृतव्यञ्जनाव्यञ्जपयोद्धिघृतान्वि
तम् । श्रय्यादीयतेयस्मात्श्राद्धेन
निगद्यते ० इतिवचनम् ० श्राद्ध
याऽन्नादिदानं श्राद्धमिति वैदिकप्रवे

श्राद्धम्,

गाधीनयौगिकमितिश्राद्धतत्त्वम् ॥
वेदोदधितपोत्रालम्बनपूर्वकिप्रसौत
देवताकित्यागविशेषि । सम्बोधनप
दे।पनीतान् ० पित्रादीन् ० चतुर्थ्य
त्पदेनोद्दिश्य ० इतिस्व्यागे ॥ तच्च
श्राद्धं द्वादशविधम्भवतिविश्वामि
शोक्तेः । तथाहि । नित्यंनैमित्ति
कं काम्यं हृद् धंश्राद्धं सपिण्डनम् ।
पार्ष्ण्येतिविश्वेयंगोष्ठ्यांशुशयं
मष्टमम् ॥ कर्माङ्गनवमं प्रोक्तं वैविकं
दशमं स्मृतम् ॥ । याचार्थेकादशं
प्रोक्तं पुष्ट्यर्थं द्वादशं स्मृतमिति ॥
विश्वतश्चैतद्विष्यपुराणं यथा । अ
हन्यहनियच्छ्राद्धं तन्नित्यमभिधीय
ते । वैश्वदेवविद्यौनतदशक्ताबुदके
नतु ॥ एकोद्दिष्टस्तुयच्छ्राद्धं तन्नै
मित्तिकमुच्यते । तदप्यद्वैवकर्तव्य
मयुग्मानाशयेद्द्विजान् ॥ कामाय
विहितं काम्यमभिप्रेतार्थं सिद्धये ।
पार्ष्ण्येनविधानेनतदप्युक्तं खगाधिप
॥ वृद्धीयत्क्रियतेश्राद्धं वृद्धिश्चाहं
तदुच्यते । सर्वंप्रदक्षिणं कार्यं पूर्वा-
ह्येत्तूपधीतिना ॥ गन्धोदकति
लैर्युक्तं कुर्यात्पाचचतुष्टयम् ।
अर्घ्यार्थंपितृपाचेषुप्रेतपाचंप्रसेच
येत् । येसमाना इतिहाभ्यामेतज्ज्ञे
यंसपिण्डनम् । नित्यंनतुल्यंशेषं
श्रादेकोद्दिष्टं स्त्रियापि ॥ अमा
वास्यांयत्क्रियतेतत्पार्ष्ण्यमुदाह

श्राद्धम्

तम् । क्रियतेवापर्षणियत् तत् पा
 र्षणमितिस्थितिः ॥ गोष्ठांयत्
 क्रियतेश्राद्धं गोष्ठीश्राद्धं तदुच्यते
 । बहूनांविदुषांसम्पत् सुखार्थं पि
 तृत्प्रये ॥ क्रियतेश्राद्धयेयत्तु ब्रा
 ह्मणानान्तुभोजनम् । श्राद्ध्यर्थं मि
 तितत्प्रोक्तं न तेयमनीषिभिः ।
 निषेककालेसिमेवसोमन्तोन्नयनेत
 या । ज्ञेयं पुंससनेत्रैवश्राद्धं कर्मा
 ङ्गमेवच ॥ देवानुद्दिश्यच्छ्राद्धं तद्दे
 विकमिहेच्यते । इषिष्ये षविशि
 ष्टे न सप्तम्यादिपुयत्ततः ॥ गच्छन्
 देशान्तरं यत्तु श्राद्धं कुर्याच्च सर्पिषा ।
 याचार्यं मितितत्प्रोक्तं प्रवेशेन संश
 यः ॥ शरीरोपचये श्राद्धमर्थोप
 चय एवच । पुष्ट्यर्थं मेतद्विज्ञेयमौप
 चायिकमुच्यते । इति ॥ पञ्चविध
 मपिष्ठहस्पतिवचनात्तद्यथा । नि
 त्यं नैमित्तिकं कस्यं तद्विश्राद्धं तथैव
 च । पार्श्वेतिमनुनाश्राद्धं पञ्च
 विधं स्मृतमिति ॥ श्राद्धाश्चास्ति ।
 प्रज्ञाश्राद्धार्चाभ्योणइतिणः ॥ य
 हा । श्राद्धाप्रयोजनमस्य । चूडा
 दिभ्य उपसङ्गानमित्यण् ॥ कलाव
 स्नानुष्ठानमागमोक्तविधिनैवकार्यं
 म् । यथाह भगवान् सदाशिवः ।
 आगमोक्तविधिं हित्वायः श्राद्धं
 कुरुते नरः । श्राद्धं तद्विफलं सापि
 पितृभिनरकं व्रजेत् । तत्तृतीयं श्रो

श्रायः

णितसमं पिण्डो मलमयो भवेत् । त
 स्मान्मर्त्यः प्रयत्ने नशाङ्करमतमा
 श्रयेत् इति ॥ त्रि० श्राद्धान्विते ॥
 श्राद्धदेवः । पुं० अन्तके । धर्मराजे
 । यमे । श्राद्धस्य देवः ० अंशभा
 क्त्वात् । पितृपतित्वाहा ॥
 श्राद्धप्रदेशः । पुं० खगृहतीर्थादिषु ॥
 श्राद्धशाकम् । न० कालशाके ॥
 श्राद्धधिकः । त्रि० श्राद्धिनि । अथ
 तन एव श्राद्धान्नभोजनि ॥ श्राद्ध
 शब्दः कर्मनामधेयं तस्माद्धनेद्रव्ये
 लक्षणयावर्त्तते । श्राद्धं भुक्तमनेन
 । श्राद्धमनेन भुक्तमिति ठनाविति
 ठन् ॥ श्राद्धसम्बन्धिद्रव्ये ॥
 श्राद्धी । त्रि० श्राद्धिके ॥ श्राद्धम
 नेन भुक्तमितीनिः ॥
 श्रान्तः । पुं० यती । शान्ते ॥ त्रि०
 क्लान्ते । श्रमयुक्ते ॥ श्रास्यतेः क्तः ॥
 श्रान्तकथः । त्रि० निवृत्तसंज्ञापे ॥
 श्रान्तसंबाहनम् । न० श्रमान्वितस्या
 सनादिप्रदानद्वाराश्रमोपशमने ॥
 श्रामः । पुं० मासे ॥ मण्डपे ॥ का
 ले ॥
 श्रामशेरः । पुं० जिनभिक्षोः शिष्ये
 । चेलुके । महापासके ॥
 श्रायः । पुं० आशये । श्रयणे ॥ श्रय
 णम् । श्रज्सेवायाम् । श्रिषीभु
 वानुपसर्ग इति घञ् ॥ त्रि० श्रीदे
 वताके इति रादौ ॥ श्रीदेवताऽस्य

श्रावणी

। अण् ॥

श्रावः । पुं० श्रावणे ॥

श्रावकः । पुं० शाक्यमुनेः शिष्ये ॥

काके । वायसे ॥ दूरध्वनी । त्रि०

श्रावयितरि ॥ श्रावयति । श्रु० ।

शव, ल् ॥

श्रावणः । पुं० मासविशेषे । नभसि

। श्रावणिके ॥ श्रावणापौर्णमास्य

स्मिन् । सास्मिन्पौर्णमासीत्यर्थे वि

भाषाफाल्गुनीतिपाक्षिकाण् ॥ श

ब्दे ॥ श्रावणे नष्टं ह्यति । शेषद्वयण्

॥ पाषण्डे ॥ इ० मेदिनिकरः ॥

श्रावणाः स्त्री० दध्यालीवृक्षे ॥

श्रावणिकः । पुं० नभोमासि । श्राव

णे ॥ श्रावणापौर्णमास्यस्मिन्नस्ति ।

विभाषाफाल्गुनीश्रावणाकार्तिकीचै

त्रभ्यङ्गतिठक् ॥

श्रावणी । स्त्री० श्रावणायाम् । श्राव

णमासस्य पूर्णिमायाम् ॥ अस्या

मृषितर्पणं भवति । तत्रकालादि

कमाहकालिदासः । पूर्णास्तकाल

समयाय्युतशरदान्ताया पूर्णिमान

भसिसङ्गवातुतस्याम् । विष्ट्यायु

तौतरहितामुनितर्पणं स्याच्चैत्स

कुमोभक्तिवायव्यं तदान् ॥ कीचित्स

समिच्छंति तदेव तर्पणं श्रुतौ च हस्ते

श्रुतिशाखिनायश्चि । स्यात्सङ्क्रमे

वासतिसर्वशाखिनां तर्पणं श्रा-

वणशुक्लपञ्चमी । स्यात्सङ्गवान्तेव

श्रीः

मुपाकृतौ स्यात्पूर्वान्वितावापि च पा

कयन्ते । तथासितापञ्चदशीसमु

क्ता तथाष्टकैतत्समयाभिरूपैः ॥

श्री० २१ अध्यायः । ४६ ४८ ।

श्रावणे न युक्तापौर्णमासी । न च त्रै

त्यण् । ङोप् । मुंङोर्याम् ॥

श्रावन्ती । स्त्री० देशविशेषे । धर्मप

त्तने ॥

श्राविष्ठोयः । चि० श्राविष्ठायां जाते

कृण्प्रत्ययः ॥

श्राव्यम् । चि० श्रुतिप्रथमधुरे ॥

श्रितः । चि० आश्रिते ॥ संलग्ने

॥ श्रति । श्रिञ् । गत्यर्थाक्

र्मकेतिकर्त्तरिक्तः ॥

श्रितशान् । चि० श्रिते ॥ श्रिञ् ।

क्तवतु ॥

श्रीः । पुं० सीमेश्वरमतेषु द्वागान्तर्ग

तप्रथमरागे ॥ इनुमद्भरतयोर्मते

पञ्चमरागे ॥

श्रीः । स्त्री० वेशरचनायाम् ॥ श्री

भायाम् ॥ भारत्याम् । सरस्व

त्याम् ॥ लवङ्गे ॥ सरलद्रुमे ॥

लक्ष्म्याम् । पद्मालयायाम् । प

द्मयायाम् । कमलायाम् । हरि

प्रियायाम् ॥ त्रिशर्गसम्पत्तौ ॥

विधायाम् ॥ उपकरणे ॥ वि

भूतौ ॥ नात्मानमवमन्ये तपूर्वा

भिरसमृद्धिभिः । आमृत्तोः श्रयम

न्वच्छेन्नैनामन्ये तदुर्ध्वंभाम् ॥ म

श्री :

ती ॥ विल्वद्रुमे ॥ चंबुजी ॥ अ
धिकारे ॥ प्रभायाम् ॥ कीर्त्ती
॥ वृद्धौ ॥ सिद्धौ ॥ उक्ताह
न्मातरि ॥ तारायाम्, । बुद्ध
देव्याम् ॥ अयतिहरिम्, अय
न्येतामितिषा । अिज्, । कि
व्वचीति, किष्दीर्घी ॥ कर्त्तरि
विहितस्यक्लिपः कर्मण्यसम्भरः
कृदिकारादितिङीप्, तुन, कृतप्रत्य
यायङ्कारइतिव्याख्यानात् । कृ
दन्तंयदिकारान्तमितिपञ्चै पि, कार
ग्रहणे तत्सामर्थ्यादेवकेवलग्रहणा
त् । दुर्वटस्तु, ङीषि, श्रीमित्तापि
रक्षितइच्छतीत्याह ॥ विद्याशक्ती
॥ अयतिपारतन्त्र्याच्चिदात्मानमिति
श्रीः ॥ राजलक्ष्म्याम् ॥ शरीर
शोभायाम् । सर्वोत्कृष्टत्वेना
न्तेस्वाश्रयतयास्वीक्रियतेप्रलयसुषुप्
तादौसर्वभूतेरित्युक्त्या, जीव
त्वीपाधिभूयामामविद्यायाम् ॥
देवादिनाम्नः पूर्वश्रीशब्दप्रयोगः
कर्मव्यङ्ग्याह । देवंगुरुगुहस्या
नन्वेवं वाधिदेवताम् । सिद्धंसि
द्धाधिकारांस्यश्रीपूर्वसमुदीरयेदि
तिप्रयोगसारः ॥ स्वर्गगामित्वा
दिनासिद्धेऽधिकारोयेषानराणा
मित्तानेन, जीवतांश्रीशब्दादित्वं
नाम्नोनतुमृतानांतथेताधुनिकशि
ष्टानामाचारः ॥ पञ्चश्रीशब्दः

श्रीकरी

नप्रमाणंयथा । षड्गुरोः स्वामि
नः पञ्चहेभृत्वेचतुरोरिपी । श्री
शब्दानांत्रयमित्वाकैकंपुत्रभार्य-
योरिति ॥ उक्थायां १ वृत्तौ ॥
ग. श्रीः । यथा । श्रीस्ते । सास्त्रा
म् ॥

श्रीकण्ठः । पुं० नीलकण्ठः । शि
वे । कालकूटविषधारणात्, श्रीः
शोभाकण्ठेयस्यसः । धृतकण्ठे
विषधारंततः श्रीकण्ठताममेति
नीलकण्ठस्तथः ॥ कुरुजाङ्गल
देशे ॥

श्रीकण्ठपदलाञ्छनः । पुं० माल
तीमाधरनाटककर्त्तरि, भवभू
तिकधी ।

श्रीकण्ठसखः । पुं० कुवेरे । इ.
ह. युधः ॥

श्रीकन्दाः स्त्री० बन्ध्याकर्कोटक्या
म् ॥

श्रीकरः । पुं० विष्णौ ॥ स्मरतांशु
खतांस्तुवतांकीर्त्तयतामचयतांभ
क्तानांश्रियंमोक्षसाम्राज्यंलक्ष्मीक-
रोति । कृजोद्धेतुताच्छील्यानुला
स्येध्वितकृजष्टः ॥ न. रत्नो
त्पले ॥ त्रि. श्रीकारके ॥ करो
ति । इ, कृज्, । अच्, । श्रियः
करः ॥

श्रीकरणम् । न. लेखन्याम् ॥

श्रीकरो । स्त्री० शक्तिविशेषे ॥

श्रीधर :

श्रीकान्तः । पुं० विष्णौ ॥
 श्रीकारी । पुं० मृगविशेषे । वैगि
 हरिणे ॥ इ० रा० नि० षट् ॥
 श्रीकुञ्जम् । न० सरस्वत्यास्तीर्थे ॥
 श्रीखण्डः । पुं० न० चन्द्र ॥
 इ० त्रि० शेषः ॥
 श्रीगर्भः । पुं० विष्णौ ॥ श्रीर्वि
 भूतिः गर्भेयस्य ॥ खड्गे ।
 श्रीग्रहः । पुं० पक्षिणांपानीय
 शालायाम् । शकृन्निप्रपायाम् ॥
 श्रीघनः । पुं० सर्वज्ञे । बुद्धे
 । जिने । मुनीन्द्रे ॥ श्रिया०
 ज्ञानपुण्यसम्भारेण० बुद्ध्यावा०
 घनः पूर्णः क्षुभ्रादित्वाद्गणत्व
 म् ॥ न० दधि ॥
 श्रीजः । पुं० कामदेवे ॥
 श्रीतालः । पुं० तालवृक्षसदृशेवृक्ष
 विशेषे । मृदुताले । विशालप
 त्रे । मसीलेष्यदले ॥
 श्रीतीर्थम् । न० तीर्थविशेषे ॥
 श्रीदः । पुं० पुण्यजनेश्वरे । कुबे
 रे ॥ श्रियंदयते० ददातिवा । दे
 जोदाजीवा० आतड्गतिकः ॥ चि०
 श्रीप्रदे । श्रीभादातरि ॥
 श्रीदेवी । स्त्री० तीर्थविशेषे ॥
 श्रीधरः । पुं० विष्णौ ॥ श्रियाः व
 क्षसिधरे।धारकः ॥ भूताहर्त्रदे
 ॥ शालग्रामविशेषे । यथा । अति
 क्षुद्रं हि चक्रन्तुवनमालाविभूषित

श्रीपर्णिका

म् । श्रीधरं देवि विज्ञे यं श्रीप्रदं गृह
 णांसदा ॥
 श्रीनगरम् । न० श्रीविद्यास्थाने ॥
 श्रीनन्दनः । पुं० कामदेवे ॥
 श्रीनिकेतनः । पुं० विष्णौ ॥
 श्रीनिवासः । पुं० विष्णौ । नारा
 यणे ॥ श्रियेनिवासः । निनि
 स्येन० अपायविना० श्रीवसत्य
 जवायस्यवक्षसिचनपाथिनिश्रीव
 सति० सङ्गत्यर्थः । यथा । श्रि
 येनिवासीयष्टोरः पानपात्रं मु
 खं दशाम् । बाह्वेलीकपालानां
 सारङ्गानांपदाम्बुजमिति ॥ यद्वा
 श्रीशब्दे नश्रीमन्तोलक्ष्यन्ते । श्रीम
 मत्सु नित्यं निवासीऽस्य । यतील
 क्ष्मीस्ततीहरिरित्युक्ते ॥
 श्रीपतिः । पुं० पुरुषोत्तमे । विष्णौ
 ॥ अमृतमथनेसर्वानसुरान्सर्वान्
 देवांसुविहायविष्णामेवपतित्वेनृष
 तवतीतिविष्णुपुराणप्रसिद्धे ॥
 श्रियः पतिः ॥ नृपती । पृथिवी
 नाथे ॥
 श्रीपथः । पुं० राजमार्गे ॥ इ०
 हे० चन्द्रः ॥
 श्रीपर्णम् । न० अग्निमन्थे ॥ अक्षि
 । पद्मे । श्रीः पर्णे० पर्णेयुवा
 ऽस्य । अशंभायस्य ।
 श्रीपर्णिका । स्त्री० फट् फलि । काय
 फल० इ० प्र० ॥ काश्मर्याम् ।

श्रीवल्ली

गम्भार्याम् ॥ स्वार्थकन् । ऋखः ॥
श्रीपर्णी । स्त्री० काश्मर्याम् । ग
म्भार्याम् ॥ हठे । कुम्भ्याम् । वा
रिपर्याम् ॥ श्रीयुक्तानिपर्णान्यस्याः
• श्रीपर्णेषुयस्यावा । पाककर्षप
र्णेत्यादिनाडीप् ॥ कट्फले ॥ शा
ल्वली ॥

श्रीपर्णतः । पुं० श्रीर्षले ॥ तीर्थवि
शेषे ॥

श्रीपिष्टः । पुं० सरलद्रुमरसे । सरल
द्रवे ॥ श्विषः सरलद्रुमस्यपिष्टः •
तच्चूर्णेनजमितस्वात् ॥

श्रीपुत्रः । पुं० अश्वे ॥ कामदेवे ॥

श्रीपुष्पम् । न० लवङ्गे ॥ पद्मकाष्ठे ॥

श्रीप्रसूनम् । न० लवङ्गे ॥

श्रीफलः । पुं० विल्वे । मालूरे ॥

श्रीप्रदं • श्रीप्रियंवाफलमस्य । शा
कपार्थिवादिः । श्रीफलस्तुवरस्ति
क्तोग्राहीरुचीग्निपित्तकृत् । वात
श्लेष्माहरोबल्योलघुत्पाद्यपाचनः ।
राश्रादनवृक्षे ॥

श्रीफला । स्त्री० आमलक्याम् ॥ नी
ल्याम् ॥ क्षुद्रकारवेक्ष्याम् ॥

श्रीफलिका । स्त्री० आमलक्याम् ॥
क्षुद्रकारवेक्ष्याम् ॥ महानीलीव
र्षे ॥

श्रीफली । स्त्री० धाव्याम् । आमलक्या
म् ॥ नीलिकायाम् ॥

श्रीवल्ली । स्त्री० कटुफलायाम् ॥

श्रीमदः

श्रीभद्रः । पुं० विचगुप्तसुतेकायस्य
जातिविशेषे ॥

श्रीभद्रा । स्त्री० भद्रमुस्तके ॥

श्रीभागवतम् । न० पुराणार्कं । महा
पुराणान्तर्गतपुराणविशेषे ॥

श्रीभाता । पुं० घोटके ॥ बिधौ । च
न्द्रे ॥ समुद्रोत्पन्नत्वात् ॥

श्रीमान् । पुं० तिलकवृक्षे । क्षुरके

॥ अश्वत्थवृक्षे ॥ शिषि ॥ बिष्णौ ॥

कुवेरे ॥ इन्द्रे ॥ बि० मनोर्चे ॥

धनिके । श्रीक्षे ॥ सर्वातिशयितश्रि

यि । अखण्डितैश्वर्यसम्पन्ने ॥ म

हाराश्वक्रवर्त्तिनि ॥ श्रीः लक्ष्मीः

सम्पत् • शिभा • कान्तिर्बा • सा

स्यास्मिन्वास्ति । तदस्यास्यस्मि

न्नितिमतुप् ॥ ऋचायजूषिसामा

निसाहश्रीरमृतासताम् । तथा

युक्तामहात्मानः श्रीमन्तः शास्त्र

सम्भताः ॥

श्रीमतिः । स्त्री० राधायाम् ॥

श्रीमती । स्त्री० श्रीयुक्तायाम् ॥ योषि
तामभिधानस्यपूर्वमेतत्प्रयोजये
त् ॥

श्रीमदः । पुं० धनमदे । सर्वमदाध

मे ॥ यथा । नष्टान्योन्यपताजिष्या

न्बुद्धिभ्रंसारजीगुणः । श्रीमदादा

भिजात्यादिर्यत्स्त्रीयुत्तमासवः ॥

हृद्यन्तेपशवोयवनिर्दयैरजितात्म

भिः । मन्वमानैरिमन्देहमजरासृ

श्रीवत्स :

स्व. नश्वरम् ॥
 श्रीमलापहा । स्त्री. धूपपत्रायाम् ॥
 गृध्रपत्रायां ॥
 श्रीमस्तकः । पुं. रसीनि ॥ इ. चि.
 शेषः ॥
 श्रीमुखः । पुं. सप्तमेवत्सरे ॥ तत्फलं
 लंघना । सुभिन्नं च ममारोग्यं वर्षा
 कालं सुशोभनम् । सस्यहविर्विजा
 नोयात्. श्रीमुखेसुरवन्दिते ॥ ७ ॥
 न. शोभितानने ॥
 श्रीमूर्तिः । स्त्री. देवताविग्रहे ॥ वि
 ष्णुप्रतिमायाम् ॥
 श्रीयुक्तः । चि.) लक्ष्मीविशिष्टे । श्री
 श्रीयुतः । चि.) लक्ष्मीविशिष्टे । श्री
 मति ॥
 श्रीरङ्गः । पुं. पुण्यक्षेत्रविशिष्टे ॥ श्री
 रङ्गाख्यं महापुण्यं यत्र सन्निहितो ह
 रिरितितन्त्रम् ॥
 श्रीरसः । पुं. सरलरसे । श्रीविष्टे ॥
 श्रीरागः । पुं. षड्रागान्तर्गततृतीय
 रागे ॥
 श्रीरामः । पुं. दशरथात्मजे ॥
 श्रीलः । चि. श्रीमति । लक्ष्मीवति ॥
 लक्ष्मणे । श्रियायुक्ते ॥ श्रीरस्यास्ति
 । सिद्धादित्वात् ॥ श्रियंलाति
 बाला. आदाने । आतीनुपसर्गे
 कः ॥
 श्रीलता । स्त्री. महाज्योतिष्मत्याम् ॥
 श्रीवत्स । पुं. विष्णोश्चिह्नविशिष्टे ।

श्रीवारकः :

क्रुद्धस्यदुर्वाससः पदाघातरूपेरेखा
 विशिष्टे ॥ महापुरुषलक्षणभूते. व
 क्षस्यश्वे तवर्षदक्षिणावर्त्तरीमावर्त्तं
 विशिष्टेवा ॥ प्रदक्षिणावर्त्तंविचित्ररी
 मश्रीवत्ससद्विम्बविभूषिताङ्गमिति
 गरुडपुराणात् ॥ वदतिमहत्त्वम् ।
 वदव्यक्तोयांवाचि । वृत्तवदिहनिष्क
 मिकषिभ्यः सद्वृत्तिसः । श्रीयुक्तो
 वत्सः ॥ विष्णो । कृष्णे । गृहवि
 शिष्टे ॥ सुरङ्गाप्रभेदे ॥ अहं लोध्वकी ॥
 श्रीवत्सकी । पुं. हृत्तवक्रावर्त्तं हये ॥
 श्रीवत्सभृत् । पुं. हरी । विष्णो ॥
 श्रीवत्सलाञ्छनः । पुं. विष्णो । श्री
 वत्सो महापुरुषलक्षणभूतश्वे तरो
 मावर्त्तं विशिष्टेलाञ्छनं चिह्नमस्मि
 तिविग्रहः ॥
 श्रीवत्साङ्गः । पुं. विष्णो ॥
 श्रीवराहः । पुं. आदिवराहे । वि
 ष्णो ॥
 श्रीवज्रभः । पुं. परमात्मनि ॥ श्रि
 याः विद्याशक्तिर्ब्रह्मस्तदाकारे ॥
 श्रीवाटी । स्त्री. नागवल्लीभेदे ॥
 श्रीवारकः । पुं. शाकविशिष्टे । सिता
 वरे । सूच्याङ्गे । सूचीपत्रके । सि
 राला. सिरधारा. सिरियारी.
 इ. भा. प्र. ॥ तच्छाकप्रकारोय
 था । श्रीवारकं दर्शयामास मारुतिसु
 साधितम् । पीडितापीडितं तैले
 कासमदंसमन्वितम् ॥ वातपित्तह

श्रीवृक्षकी

रावल्याविवन्धाधाननाशिनो । क
फकृन्मूत्रकृच्छ्रीभेदिनोसारसाध
नो ॥ सा० श्रीवालीत्यर्थः ॥

श्रीवाली । स्त्री० श्रीवारकी० शाकवि
शेषि ॥

श्रीवासः । पुं० विष्णो । नारायणे ॥

श्रीवासासः । अथर्वसि० श्रीर
नपायिनो० वसतीत्यर्थः ॥ शिवे ।

हरे ॥ पङ्कजे । वृक्षधूपे । सरलद्र
वे । श्रीवृष्टे ॥ अथर्वगुणाः । श्रीवा
सीमधुरस्तिक्तः स्निग्धोष्णस्तुवरः
सरः । पित्तजीवातमूर्धाक्षिस्वररी
गकफापहः ॥ रक्षोश्रीस्वेदशौर्गं
न्ययूकाकण्डूवणप्रणात् ॥

श्रीवासावः । पुं० चित्रगुप्तात्मजकाय
स्यजातिविशेषि ॥

श्रीविद्या । स्त्री० महाविद्याविशेषि ।
परदेवतायाम् । त्रिपुरसुन्दर्याम् ॥

श्रीवृक्षः । पुं० विल्ववृक्षे ॥ अथर्व
वृक्षे ॥ श्रीप्रदः ० श्रीप्रियोवावृक्षो
स्य । शाकपाथिवादिः ॥

श्रीवृक्षकः । पुं० अथर्वस्यवृक्षस्यावर्त्तं ॥

श्रीवृक्षकी । पुं० श्रीवृक्षकावर्त्तंविशि
ष्टेऽश्वे ॥ तल्लक्षणं यथा । वक्षोभवा
वर्त्तं चतुष्टयस्य कण्ठे भवेद्यस्य चरोच
मानः । श्रीवृक्षकीनामद्वयः सभ
र्त्तुः श्रीपुत्रपौत्रादिविष्वक्वयेत्यादि
ति ॥ श्रीवृक्षकीवक्षसिचेद्रीमावर्त्ती
सुखेपिचेतितुर्वैजयन्ती ॥

श्रुतम्

श्रीवृष्टः । पुं० सरलवृक्षस्यरसे । वृक्ष
धूपे । श्रीवासे ॥ तस्यगुणायथा ।

श्रीवृष्टः कटुकस्तिक्तकषायः श्ले
ष्मपित्तजित् । योनिदोषरुजाक्षीर्णं
ब्रह्मनाधानदोषनुत् ॥ श्रीसंज्ञकः

० श्रुधोबाधेष्टोनिर्वासः ॥

श्रीशः । पुं० विष्णो ॥ श्रीरामे ॥ श्रु
यईशः ॥

श्रीशैलः । पुं० भारतवर्षंस्थे पर्वत
विशेषे ॥ सिद्धिंतपाविधमनोबिल
यांसमर्थाश्रीशैलशृङ्गकुहरेषुकदोप
लभ्ये । गात्रं यथामरलताः परिवे
ष्टयन्तिकर्षे यथाधिरचयन्तिखगाश्च
नीडम् ॥ इतियोगतारावली ॥

श्रीसंज्ञम् । न० लवङ्गे ॥ श्रुयः संज्ञा
सम्ज्ञायस्य ॥

श्रीहरिः । पुं० परमात्मनि ॥ श्रुयं
जीवत्वोपाधिभूतामविद्यांहरति०
आत्मज्ञानप्रदानेननाशयति० इति
श्रीहरिः ॥ श्रियं दधाने । विष्णो ॥

श्रीहस्तिनी । स्त्री० भूरुड्याम् । हाती
सूडा० इ० गौ० दे० भा० प्र० ॥
श्रियाहस्तः ० श्रीहस्तः । सविद्य
तीयस्याः । अतइति ॥ यथा ! इ
स्तं गृह्णातिहस्तयति । अवश्यंश्रु
यंहस्तयति । आवश्यकैतिश्रिनिः ॥

श्रुप्रिका । स्त्री० } सप्तिंकाकारे ॥
श्रुप्रो ।

श्रुतम् । न० शास्त्रे ॥ शास्त्रविचारे ।

श्रुतार्थः :

वेदे । अथर्वे । सुणना • इ • भा •
॥ त्रि • विश्रुते । आकर्णिते । श्रु
वणगोचरे ॥ श्रूयते • श्रुवणं वा ।
श्रुश्रवणे । क्तः ॥ अश्राविवा । श्रु •
। क्तः ॥

श्रुतकीर्त्तिः । पुं • देवर्षी • स्त्री • ज
नकभ्रातुः कुशध्वजस्यकन्यायाम् ।
त्रि • कीर्त्तियुक्ते ॥

श्रुतदेवी । स्त्री • सरस्वत्यां ।

श्रुतर्षिः । पुं • सुश्रुताद्युषिषु ॥ सुश्रु
ताद्याः श्रुतर्षयइतिचिकःखड्गि
षः ।

श्रुतश्रवाः । त्रि • आकर्णितयशसि ॥

श्रुतश्रवा । स्त्री • श्रौकृष्णस्यपितृष्वस
रि । शिशुपालमातरि ।

श्रुतश्रुवेनुजः । पुं • शनैश्चरयहे ।

श्रुतश्रीणी । स्त्री • द्रवत्यां ।

श्रुतादानम् । न • ब्रह्मवादे ॥ इ • हा •
ली • ॥

श्रुताध्ययनसम्पन्नः । त्रि • धर्मशास्त्र
ज्ञे ॥ यथा । श्रुताध्ययनसम्पन्नाः
कुलीनाः सख्यवादिनः । राज्ञासभास
दः कार्याः शत्रौमिषेण्येसमाः ॥

श्रुतान्वितः । त्रि • शास्त्रज्ञे ॥

श्रुतार्थः । पुं • शाब्दबोधविषयौभू
तार्थे । श्रुवणमात्रबोधेर्थे ॥ यथा
। श्रुतार्थस्यपरित्यागःश्रुतार्थस्य
कल्पनात् । प्राप्तस्यबाधादित्येवं
परिसङ्ख्यात्रिदोषिकेति ॥

श्रुतिः :

श्रुतायुः । पुं • सूर्पवंशोयन्तपतिविशि
षे ॥

श्रुतिः । स्त्री • वेदे । आम्नाये । वेदा
ख्यपरदेवतायाम् ॥ विनियोगवि
धेः सहकारिभूतेप्रमाणविशिषे ॥
तत्रनिरपेक्षोरवः श्रुतिः । साच
त्रिविधा । विधाची • अभिधाची •
विनियोक्चीच । तथाद्यालिङ्गाद्या
त्मिका • द्वितीयाब्रौह्मादिश्रुतिः

• यस्यशब्दस्यश्रवणादेवसम्बन्धः

प्रतीयतेसाविनियोक्ची । साऽपि

त्रिविधा । विभक्तिरूपा • एकाभि

धानरूपा • एकरूपाचेति । तत्रवि

भक्तिश्रुत्याङ्गत्वम् • यथाब्रौह्मिभि

र्यजितेति • तृतीयाश्रुत्या • ब्रौह्मो

णांयागाङ्गत्वम् • तदपिपुरोडाश

प्रकृतितया • अरुणयाएकहायन्या

गवासीमंक्रौष्णातीत्यस्मिन्वाक्येआ

रुण्यस्यापितृतीयाश्रुत्याक्रयाङ्गत्व

म् • तदपिगौरूपद्रव्यपरिच्छेदहा

रा • नतुसाक्षादमूर्त्तत्वात् । ब्रौ

ह्मिन् प्रोक्षतीतिप्रोक्षणस्यब्रौह्मत्वं

द्वितीयाश्रुत्या • तच्चप्रोक्षणं • नब्रौ

हिस्वरूपार्थतस्मैतैर्नविनाप्युपपत्तेः

! किन्त्वपूर्वसाधनत्वप्रयुक्तम् • ब्रौ

ह्मिन् प्रोक्ष्यथानुष्ठानेऽपूर्वानुपप

त्तेः । एवं सर्वेष्वङ्गेषु • अपूर्वप्रयु

क्तमङ्गत्वं बोध्यम् । एवमिमामयम्

चन्रसनामृतस्यैवश्रुताभिधानोमा

श्रुति :

दत्त० इत्यत्र० द्वितीयाश्रुत्या० म
न्तस्याप्रवाभिधान्यङ्गत्वम् । यदाहव
नौयेजुहेतीत्याहवनीयस्यहेमाङ्ग
त्वसप्तमीश्रुत्या । एवमन्योपिविभ
क्तिश्रुत्याभिनियोगोच्चेयः । पशुना
यजेतेत्यत्रैकत्वपुंस्त्वयोः सामाना
धिकरण्यश्रुत्याकारकाङ्गत्वम् । य
जेतेत्याख्याताऽभिहितसङ्ख्याया
भाषनाङ्गत्वमसमानाभिधानश्रुतेरे
वपदश्रुत्याचयागङ्गत्वम्० नचामू
र्त्तायास्तस्याः कथंभाषनाङ्गत्वम्०
कर्तृपरिष्कृद्द्वारातदुपपत्तेः । क
र्त्ताचाक्षेपलभ्यः० आख्यातेनहि
भाषनाच्चते० साचककर्त्तारविनाऽनु
पपन्नेतितमाक्षिपति । सेयंश्रुति
लिङ्गादिभ्यः प्रबला० लिङ्गादिषु
नप्रत्यक्षोऽभिनियोजकः शब्देऽस्ति०
किन्तुक्लप्यः । याश्चतैर्विनियो
जकः शब्दः कल्प्यते० तावत्प्र
त्यक्षयाश्रुत्याभिनियोगश्च कृमत्वन
तेषांक्लप्यकत्वशक्तव्याहृतत्वात्ः अ
तएवैन्द्र्यालिङ्गत्रेन्द्रोपस्थानार्थत्व
म्० किन्त्वैन्द्र्यागार्हपत्यमुपतिष्ठत
इत्यत्र० गार्हपत्यप्रमितद्वितीया
श्रुत्या० गार्हपत्योपस्थानार्थत्वम् ॥
अत्रदेवीगीतायां देवीवाक्यं यथा ।
सर्वज्ञायाः सर्वशक्तेर्मतोवेदः
समुत्पत्यतः । अज्ञानस्यममभावा-
दप्रमाणानवश्रुतिरितिसर्वज्ञात्-

श्रुति :

सर्वशक्तेः समस्तद्वृत्तिपाठेतुमत्तोमत्
स्वरूपादित्यर्थः ॥ प्रयोगविध्युप
येऽग्निप्रमाणविधिषु ॥ तत्रक्रमप
रंयचनंश्रुतिः । तच्चद्विविधम् ।
केवलक्रमपरम्० तद्विशिष्टपदार्थ
क्रमपरम् । तत्रवेदंक्त्वाविदिकं
करोतीतिकेवलक्रमपरम्० वेदि
करणादेवचनान्तरप्राप्तत्वात् । वष
ट्कर्त्तुः प्रथमभक्तद्वितुक्रमवि-
शिष्टपदार्थपरम्० एकप्रसरताभ
ङ्गभयेनभक्षानुवादेनक्रममात्रस्यवि
धातुमशक्यत्वात् । सेयंश्रुतिरित
रप्रमाणापेक्षयावलवती० तेषां
चनकल्पनद्वाराक्रमप्रमाणात्वात् ।
अतएवाश्विनग्रहस्यपाठक्रमात्कृ-
तोयस्यनेग्रहणप्रसक्तावाश्विनोद
शमोगृह्यतद्वृत्तिवचनाद्वगमस्यानेग्र
हणमित्युक्तम् । कर्णः अस्यप
र्यायाः । कर्णशब्दग्रहोश्रोत्रश्रुतिः
स्त्रीश्रवणंश्रवः ॥ अस्यशुभाशुभ
लक्षणंयथा । रक्ताल्पपरुषमशुक
र्णाः स्युः पापमृत्यवः । निर्भा
सेश्चिपिठैर्भीगाः कृपणाः क्लृप्तकर्म
काः ॥ शङ्कुकर्णास्याराजानोरोम
कर्णाः शतायुषः । हृत्कर्णास्य
राजानोधनिनः परिकीर्त्तिताः
॥ श्रवणे । वाक्यजनितवाक्या
र्थविज्ञाने ॥ मनननिदिध्यासन
सङ्कलितेश्रवणज्ञाने ॥ श्रोत्रकर्मणि ॥

श्रुतिधर :

वार्तायाम् ॥ अभ्यासे ॥ षड्जा
द्विस्वरारम्भकः वयवेषब्दविशेषि ॥
तदुक्तम् । प्रथमश्रवणाच्छब्दः श्रु-
यतेऽशब्दमात्रकः । साश्रुतिः सम्प-
रिञ्जे यास्वरावयवलययति ॥ श्रव-
णार्थे ॥ श्रूयते । स्त्रियां क्तन्निति
कर्मणि क्तान् ॥ श्रूयते धर्मोऽनयेति
वा । श्रुयजौषिस्तुभ्यः करणइति
क्तान् ॥

श्रुतिकटः । पुं० प्राञ्चलोहे ॥ षष्ठी
॥ वापशोधने । प्रायश्चित्ते ॥ इ०
मेदिनिहेमचन्द्रौ ॥

श्रुतिकटः । पुं० कठोरशब्दे ॥

श्रुतिजौषिका । स्त्री० स्मृतौ ॥

श्रुततत्परः । त्रि० वेदाभ्यासरते
॥ सकार्थे ॥

श्रुतिधरः । त्रि० श्रुतमात्रेणधार-
के ॥ तदौषधमुक्तं गारुडं यथा ।
हरिरुवाच । हस्तिकर्णं भवैर्मूलंगृ-
हीत्वा चूर्णयेत् । सर्वरोगविनि-
र्मुक्तं चूर्णं पलशतशिव ॥ सक्षीरं
भक्षितं कुर्यात्सप्तदिनवृषध्वज । न
रंश्रुतिधरं शूरं मृगेन्द्रगतिविक्रमम्-
पद्मगौरप्रतीकाशं युक्तं दशशतायुषा
। षोडशाब्दाकृतिं विप्रसततदुग्ध-
भोजितम् । मधुसर्पिः समायु-
क्तं जग्धमायुष्करं भवेत् ॥ तज्जग्धं
मधुना साहं दशवर्षं सङ्घस्त्रिणम् ।
कुर्यान्नरंश्रुतिधरं प्रमदाजनं जग्ध-

श्रेयः

मिति । १६१ अध्यायः ॥

श्रुतिवर्जितः । त्रि० बधिरि ॥ ना-
स्तिके ॥ श्रुतिभ्यां श्रुत्यावावर्जित-
तः ॥

श्रुतिवधः । पुं० कर्णवधे ॥

श्रुतिस्फोटा । स्त्री० कर्णस्फोटा-
याम् । त्रिपुटायां लतायाम् ॥

श्रुतीपनिषत्कः । त्रि० ज्ञानिनि ॥
श्रेटी । स्त्री० लोलावत्युक्ताङ्कविशेषि ॥

श्रेणिः । पुं० स्त्री० बीड्याम् ।

श्रेणी । षड्क्त्तौ ॥ समानशिल्पिसं-
हृतौ । कारुसंहृतौ । एकेनशिल्पे

नपद्ये नवायेजौबन्ति । तेषांसमूहे
॥ श्रयति । श्रयतेषा । श्रिञ् ।

बहिःश्रितिनः ॥ एकमुख्ये सजाति
समूहे ॥ सैकपात्रे ॥

श्रेणिकः । पुं० मगधदेशीयनृपति
विशेषे ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥

श्रेणी । स्त्री० श्रेणिशब्दार्थे ॥

श्रेणीधर्मः । पुं० बणिगादौनांधर्मे ॥

श्रेयः । न० मुक्तौ । निर्वाणे । निः

श्रेयसे । वेदव्याधिते परमपुरुषार्थे
। स्वरूपावस्थाने । अनपायिसुखा

वाप्तिलक्षणम् । आगमज्ञापितेहिते
॥ यथा । इहैव नरकव्याधिसिक्त्यां

नकरोतिथः । गत्वानिरौषधदेशं
व्याधिस्थः किं करिष्यति ॥ याव

तिष्ठति देहोयतावत्तत्त्वं समभ्यसेत्

। सन्दीपिभवनेकेऽनुकूपं खनति पार्व

श्रेष्ठ :

ति । व्याघ्रीवास्ती जराचायुर्वाति
भिन्नघटास्त्वत् । निघ्नन्तिरिपुवद्रो
गास्तस्माच्छ्रेयः समाचरेत् ॥ या
वन्नाशयतेदुःखंशावन्नायान्तिचाप
दः । यावन्नन्द्रियवैकल्यांतावच्छ्रे
यः समाचरेत् ॥ कालानन्नायति
नानाकार्यैः संसारसम्भवेः । सुख
दुःखैर्जामोहन्तनवृत्तिहितमात्म
नः इतिकुलाणं वैप्रथमोक्षासः ॥
कल्याणं । मङ्गले । शुभे ॥ धर्मे ।
। वेदविहितैप्राणिनामभ्युदयनिः
श्रेयससाधने । प्रवृत्तिनिवृत्तिलक्ष
णे । पुण्ये ॥ चि । अतिप्रशस्ते ।
शस्ते ॥ इदमनयोरतिशयेनप्रशस्त
म् । द्विवचनेतीयसुन् । प्रशस्त्यस्यः
। विद्यायाधिके ॥ धर्मार्थाबुद्ध्यतिश्रे
यः । कामार्थैः । धर्मैवच । अ
र्थैवेहशश्रेयस्त्रिष्वर्गइतितुस्थि-
तिः ॥ अथमुपदेशिबुभूत्सून्प्रति
षोध्यः ॥

श्रेयसी । स्त्री । करिपिप्यल्याम् ॥ अ
भयायाम् ॥ पाठायाम् । शठास्वा
याम् ॥ श्रेष्ठायाम् ॥ उगित्वान्डी
प् ॥

श्रेयांसः । पुं । वृताहंदिशेषे ॥

श्रेष्ठः । पुं । कुबेरे । धनदे ॥ विप्र
॥ नृपे ॥ मुख्यप्राणे । न । गीर्दु
ग्धे । गव्ये ॥ चि । अग्नये । वरे
। पुष्कले । सप्तमे । अतिशोभने ॥

श्रीतव्यः

अयमेषामतिशयेनप्रशस्त्यः । अति
शायनेतमविष्ठनावितीष्ठन् । प्रश
स्त्यस्यश्रेयः ॥ प्रधानभूते ॥ ज्येष्ठे ॥
वृद्धे ॥

श्रेष्ठकाष्ठः । पुं । शाकवृद्धे ॥

श्रेष्ठता । स्त्री । श्रेष्ठत्वे ॥

श्रेष्ठा । स्त्री । स्थलपद्मिन्याम् । उत्त
मायानार्थाम् ॥ ज्येष्ठानक्षत्रे ॥

श्रेष्ठास्त्रम् । न । वृक्षाम् ॥

श्रेष्ठी । पुं । कुलात्तमशिल्पिनि ।

श्रेष्ठः । चि । जड्घाहीनेपद्मी ॥ श्रो
णति । श्रेष्ठसङ्घाते । पचाद्यच्
॥ यदा । शृणोति । श्रु । बाहुल
कात् ॥

श्रेष्ठी । स्त्री । कथ्याम् ॥ श्रेष्ठीति ।

श्रेष्ठी । पुं । इन् ॥ यदा । श्रूयतेपुं

म्भिः । श्रु । बहिश्श्रुयुद्गुला
हात्वरिभ्योनिदितिनिः ॥ पथि ॥

श्रेष्ठीफलम् । न । कटौ ॥

श्रेष्ठीफलकम् । न । कटिपार्श्वे ।

कटि ॥ श्रेष्ठीः फलकमिव । अर्मां
कारत्वात् ॥

श्रेष्ठीविश्वम् । न । कटिसूत्रे ॥

श्रेष्ठीसूत्रम् । न । खड्गवन्धनसूत्रे ।

परतला । इ । भ । प्र । ॥

श्रेष्ठी । स्त्री । कथ्याम् ॥ पथि ॥ कृ

दिकारादितिपक्षेऽपि ॥

श्रीतव्यः । चि । अवनवीथि । श्रोतुंथी

ग्ये । श्रीतव्यः श्रुतिवाक्येभ्योम

श्रोत्रियः

नव्यधीपपत्तिभिः ॥

श्रोतः । न० कर्णो ॥

श्रोता । त्रि० श्रवणकर्त्तरि ॥ यो ह्य
थं सस्यगवबुध्यते स एव श्रोता भवति
॥ यथा । बहुरवहितज्जाडां श्रो
ताः यन्नुबुध्यते । इति ॥ अपि
च । बोधविहीने श्रोतरि बह्वर्वाक्यं
प्रयाति वैफल्यम् । नयनविहीने
भर्त्सरिलावस्यमिबखञ्जनाक्षीणा-
मिति ॥ शृणोति । श्रु० । लृच् ॥

श्रोत्रम् । न० श्रुतौ । कर्णौ । शब्द
ग्रहणलिङ्गे इन्द्रियविशेषे । श
ब्दाभिव्यञ्जक इन्द्रिये ॥ शृणोत्यने
नेति श्रोत्रम् । शब्दो श्रवणं प्रति
करणम् ॥ श्रूयतेऽनेन श । श्रु० ।
एत् । इयः । माश्रुभसिभ्यस्त्रितिचन्
॥ कर्णशब्दकृत्यवच्छन्नं न भवति श्रो
त्रम् ॥

श्रोत्रियः । पुं० कान्दसे । अधीत
वेद ॥ विद्याचारवति ॥ ज्ञातके
॥ कन्दोऽधीते । श्रोत्रियश्च दे
धीत इति । कन्दः शब्दस्य । श्रोत्र
भावेऽनुप्रत्ययश्च देध्यायिनिनिपा
त्यते ॥ कन्देशः प्राध्यायिनि ॥
श्रोत्रियलक्षणं यथा । जन्मनात्रा
ज्ञानो ज्ञेयः संस्कारैर्द्विज उच्यते ।
विद्याभ्यासी भवेद्द्विजः श्रोत्रियस्त्रि
भिरेव हि ॥ इति पाश्चात्तरखण्डे
११६ अध्यायः ॥ अपिच । एकां

श्रोतम्

शाखांसकल्पांवाषड्भिरङ्गैरधीत्य च
। षट्कर्मनिरतोऽपि प्रः श्रोत्रिया
नामधर्मवित् ॥ इति दानकमला
कारः ॥

श्रोत्रियता । स्त्री० श्रोत्रे । श्रोत्रियत्वे ॥
श्रोत्रियत्वम् । न० श्रोत्रे । वेदवेदा
ङ्गपारगत्वे ॥ वेदाभ्यर्थपारगत्वे ।
श्रोत्रियस्वभावः । त्वः श्रोत्रिये
कामराहित्यात्सर्वानन्दाः सहस्य
ताः । सीश्रुते सकलान्कामान् सचे
ति प्राहृतिचरिः ॥

श्रोतम् । न० अग्नित्रये । गार्हप
त्याहवनीयदक्षिणाग्निषु । त्रि०
वेदसम्बन्धे ॥ श्रुतौ भवम् । श्रुते
रिदमित्यार्थेषुषा । श्रौषिकेऽङ्गा ।
श्रुतिविहितधर्मादौ ॥ यथा । धर्म
ज्ञैर्विहितो धर्मः श्रोतः स्मार्त्तौ
द्विधा द्विजैः । दानाग्निहोत्रसम्ब
न्धमिज्यश्रोतस्य लक्षणम् ॥ स्मार्
त्तौ वर्णाश्रमाचारोऽयमैश्वर्यनियमैर्यु
तः । पूर्वभ्योऽपि दयित्वे ह । श्रोतं
सप्तर्षयोऽनुबन् ॥ ऋचायजूषसा
मानि ब्रह्मणो ज्ञानिसाश्रुतिः । म
न्वन्तरस्यतीतस्य स्मृत्या तन्मनुरब्रवी
त् ॥ ततः स्मार्त्तः स्मृताधर्मवर्णा
श्रमविभागश्च । एवमेव द्विविधो ध
र्मः शिष्टाचारः स उच्यते । वि
ज्ञेयः श्रवणाच्छ्रौतः स्मरणात्
स्मार्त्त उच्यते ॥ इत्यावेदात्मकः

श्लक्ष्णकम्

श्रीतः स्मार्त्तोवर्णाश्रमात्मकद्रति
माख्ये १२० अध्यायः ॥

श्रीतयज्ञः । पुं० अग्निहोत्रदर्शपौ
र्णमासादौ ॥ श्रुत्याप्रोक्तः श्रीतः
। अण् । सचासौयज्ञश्च ॥

श्रीतसंस्कृतिः । स्त्री० वेदेऽक्तसंस्क्रि
यायाम् । यथा । गृहस्थस्य क्रियाः
सर्वाभ्यागमेऽक्ताः कलौशिवे । नान्य
मार्गैः क्रियासिद्धिः कदापि गृहमेधि
नाम् ॥ भैक्षुकेष्याश्रमेदेविवेदे
क्तदण्डधारणम् । कलौनाख्ये षत
त्त्वज्ञेयतस्तच्च श्रीतसंस्कृतिरिति
म० नि० तन्त्रम् ॥

श्रीचम् । न० श्रोत्रियतायाम् । श्रो
त्रियस्य कर्मभाषाया । युवादिवा
दण्० श्रोत्रियस्य यज्ञोपसृष्ट ॥ श्रोत्रा
णांसमूहे ॥ भिच्चाद्यण् ॥

श्रीषट् । अ० देवहविर्दाने ॥ श्रूयते
ऽनेन । श्रु० । बाहुलकात् । डौष
ट् ॥

श्लक्ष्णः । त्रि० स्तोत्रे । अस्य पर्यायाय
या । स्तोत्राल्पक्षुब्धकाः सूक्ष्मं श्ल
क्ष्णं दभं कृशं तनु । चिर्यामात्राच्चुटि
० पुंसिलस्यैककणाणवः ॥ इति
॥ मनोहरे ॥ सुखस्पर्शे । अपरुषि
। क्षिग्धे ॥ श्लिष्यते० श्लिष्यतिवा ।
श्लिष्यत्रालिङ्गने । श्लिषिरश्चोपधाया
इतिक्त् ॥

श्लक्ष्णकम् । न० पूगफल ॥

श्लीपदम्

श्लक्ष्णतीक्ष्णः यम् । न० श्ले । श्ले ॥
श्लक्ष्णं कृशञ्च तत्तीक्ष्णञ्च० तच्च तद
यञ्च ॥

श्लक्ष्णत्वक् । पुं० अशमन्तकवृक्षे ॥ सु
न्दरबल्कले ॥

श्लक्ष्णभूमिः । स्त्री० कृष्णमृदि ॥
श्लयः । त्रि० श्रैथिलाख्ये । श्रिथिले ॥
श्लाघनम् । न० अभिनन्दने ॥

श्लाघा । स्त्री० अभिलाषे । इच्छाया
म् ॥ उपास्तौ । परिचर्यायाम् ॥
प्रशसायाम् । अविद्यमानगुणसम्ब
न्धज्ञापने ॥

श्लाघिष्ठः । त्रि० श्लाघ्यतमे ॥

श्लाघ्यः । त्रि० प्रशंस्ये । श्लाघनीये ।
स्तुत्ये ॥ आशास्ये ॥

श्लिकुः । पुं० सेवके । भृत्ये ॥ श्लिष्य
ति० यावत्कार्यं लगत्यव्याप्रियते ।
श्लिष्यत्रालिङ्गने । श्लिषिः कश्चेति
कुः कश्चान्तादेशः ॥ षिङ्गे ॥ न०
ज्योतिः शास्त्रे ॥

श्लिषा । स्त्री० अलिङ्गने ॥

श्लिष्टः । त्रि० सम्पृक्ते । गत्यर्थेऽक
र्मकेति० श्लिषिः क्तः ॥ श्लेषयुक्त
शब्दादौ । भिन्नार्थकैकरूपान्वितवा
क्ये ॥ तल्लक्षणं यथा । श्लिष्टमिष्टम
विस्पष्टमेकरूपान्वितं बचइति ॥

श्लीपदम् । न० पादरुग्भिदि । पाद
बल्मीके ॥ अस्य निदानस्तु । यः
सज्वरो बड् चणयो भृंगान्तिः शो

श्लेष :

धो नृणां पादगतः क्रमेश । तच्छ्री
पदं स्थात्करकर्णनेत्रश्रीठनासा
स्वपिकेचिदाहुः ॥ पुराणोदकभू
यिष्ठाः सर्वत्पुचशीतलाः । ये
देशास्ते पुजायन्ते श्रीपदानि विशेष
तः । इति ॥ विशेषतइत्युक्ते रन्य
त्रापिभवतीतिवेध्यते ॥

श्रीपदप्रभवः । पं० आम्नवृक्षे ॥
श्रीपदापहः । पं० पुत्रजीववृक्षे ॥
श्रीपदौ ; त्रि० व्याधिनाम्यूलचरणे ॥
श्रीलः । त्रि० लक्ष्मीवतिश्रीले ॥ श्रि
यंलाति । ला० । कः । कपिलका
दित्वात्त्वम् ॥

श्लेषः । पं० संयोगे । सन्धौ ॥ शब्दा
लङ्कारविशेषे । तस्य लक्षणादयोय
था । वाच्यभेदेनभिन्नायद्युगपद्वाप
णस्पृगः । श्लिष्यन्तिशब्दाः श्लेषो
सावचरादिभिरष्टधा ॥ अर्थभेदेन
शब्दभेदइतिदर्शने० काव्यमार्गस्व
रोनगण्यतइतिचमये० वाच्यभेदेन
भिन्नाअपिशब्दाद्यद्युगपदुच्चारणे न
श्लिष्यन्ति० भिन्नस्वरूपमपङ्गवत्ते०
सश्लेषः । सवधर्णपदलिङ्गभाषा
प्रकृतिप्रत्ययविभक्तिवचनःजामेदा
दष्टधा । क्रमेशोदाहरणम् । अल
ङ्कारः शङ्काकरनरकपालं परिज
ने । विशीर्णाङ्गी भृङ्गी वसु च वृष
एको बहुवयाः । अवस्थे यं स्या
णो रपि भवात् सर्वा मरगुरोर्वि

श्लेष :

धौ वक्रे मूर्द्धि स्थितवति वयं केपु
नरमौ ॥ विधीचद्रे एष० विधी
दैवेवक्रे कुटिले एव० वक्रे प्रतिकूले
० मूर्द्धिमस्तके स्थितवतिसतिसर्वा
मरगुरोर्महादेवस्यापीयमवस्थाभव
ति ० अमीमानुषावयंपुनः कौक
स्यांगणनः यामित्यर्थः । अर्चविधा
वित्युवर्णे० वर्णयोः श्लेषः ॥
पृथुकार्तस्वरपात्रं भूषितनिः
शेषपरिजनं देव । विलसत्करेण
गहनं सम्प्रति सममावयोः सदन
म् ॥ भक्तिप्रह्वविलाकनप्रणयिनी
। नीलेत्पलस्यार्धनो । ध्यानालम्बन
ताम् । समाधिभिरतै नीति हित
प्राप्तये । लावण्यैकमहानिधो रसि
कतां लक्ष्मोदृशो स्तन्वती युष्मोकं
कुसतां भवार्तिगहनं नेत्रे तनुर्वा
हरेः । एषवचनश्लेषोपि ॥ महदे
सुरसन्धस्मेत मव सनासङ्गमागमा
हरणे । हरवहुमरणं तं वित्तमो
हमवसरउमेसहसा ॥ अयंसर्वाणि
शास्त्राणि हृदि ह्येषु च वच्यति । सा
मर्थ्यं कृदमिवाणां मिवाणाञ्च नृपात्म
जः ॥ रजनिरमणमौलैः पादप
द्मावलीकचणसमयपराप्तापूर्वसम्प
त्सहस्रम् । प्रथमनिबद्धमध्ये जातु
वित्तप्रसादादहमुचितरुचिः स्यां
नन्दितासातयामे ॥ सर्वसंहरसर्व
स्वत्वं भवच्छेदतत्परः । नयोपकार

श्लेषकरः

साम्प्रत्यमायासितनुवर्त्तनम् ।
 भेदाभावात्प्रकृत्यादेर्भेदापिनव-
 मोभवेत् । नबमोपीत्यपिभिन्न
 क्रमः ॥ उदाहरणम् । याऽसक्त
 त्परगोचाणांपक्षच्छेदक्षणक्षमः ।
 शतकोटिदतांबिभ्रद्विबुधेन्द्रः सरा
 जते ॥ अत्रप्रकरणादिनियमाभा
 वात् । द्वावप्यर्थौ शच्यौ ॥ अर्थाल
 ङ्कारविशेषि ॥ तल्लक्षणादयोयथा ।
 श्लेषः सवाक्यएकस्मिन्वचने
 कार्यताभवेत् ॥ एकार्थप्रतिपा
 दकानामेषशब्दानांयवानेकार्थः
 सश्लेषः । उदाहरणम् । उद्य
 मयतेदिङ्मालिन्यंनिराकुरुतेत-
 राम् । नयतिनिधनंनिद्रामुद्रांप्रव
 तंयतिक्रियाः । रचयतितरांस्वै
 राचारप्रवर्त्तनकर्त्तनम् । बतवतल
 सत्तेजःपुञ्जोविभातिविभाकर ॥ अ
 त्वाभिधायाश्चनियन्त्रणात् । द्वावप्य
 कंभूपौवाच्यौ ॥ श्लेषश्चम् ।
 श्लेषः । घञ् ॥ ऐक्ये ॥ श्लेष्य
 ति । श्याद्घञ्छेतिणः ॥

श्लेषणम् । न । एकौभवने ॥

श्लेषकः । पुं । कफे ॥

श्लेषकरः । चि । कफवर्द्धकद्रव्येषु
 ॥ तानियथा । भोजनानन्तरंस्ना
 नंजलपानं तृषांबिना । तिलतैलं
 स्निग्धतैलंस्निग्धासामलकीद्रवम् ॥
 पर्युषितान्नं तक्रष्टपक्वं रम्भाफलं द

श्लेषा

धि । मायास्वशर्करातीर्यसुस्नि
 ग्धस्थलसेवनम् ॥ नारिकेलीदकं
 रूक्षज्ञानंपर्युषितंजलम् । तरुमु
 द्वापक्वफलंमुपक्वकर्कटीफलम् ॥
 खातस्नानसुवर्षांसुमूलकंश्लेष-
 कारणम् । तज्जलं ब्रह्मरभ्युचमह
 हीर्यंविनाशनमित् । ब्र । वे । १६
 अध्यायः ॥

श्लेषघना । स्त्री । मल्ल्याम् ॥ कि
 तव्याम् ॥

श्लेषघ्नः । चि । श्लेषनाशके ।
 न । मधुनि ॥ श्लेषाणांहन्ति ।
 हन । अमनुष्येतिटक ।

श्लेषघ्ना । स्त्री । मल्लिकायाम् ॥
 कम्पल्लिके ॥ इ । हे । न्द्रः ॥

श्लेषघ्नी । स्त्री । मल्लिकाया । ॥ ण्यो
 तिष्पत्थाम् ॥ टित्वान्डीष् ॥ चि
 कट, नि । व्योषे । इ । मे । करः ॥

श्लेषणः । पुं । श्लेषले । बहु
 बारके ॥ सन्धिस्यकफे । चि ।
 श्लेषणत । श्लेषास्त्यस्य । पा
 मादित्वान्नः ॥

श्लेषणा । स्त्री । वृक्षभेदे । तर्पण्या
 म् । गुरुस्कन्धे ।

श्लेषा । पुं । कफे ॥ तलप्रकोपहे
 तुर्धथा । गुरुमधु, रसातिस्निग्ध
 दुग्धे च, भक्ष्यद्रवदधिदिननिद्रापू-
 पसर्पिः प्रपूरैः । तुहिनपतनका
 लेश्लेषणः सम्प्रकोपः प्रभवति

श्लेष्महरः

द्विसादौभुक्तमात्रेवसन्ते ॥ तल्लक्षणं यथा । स्तौमित्यंमधुरास्यता शिशिरताशौक्ल्यं प्रसेकोमलप्राचुर्यं स्थिरतारसञ्चलक्षणः कण्डूरतिस्वल्पता । आलस्यंचिरकारिताकठिनताशोथारुचिः क्षिग्धतातन्द्रातपत्युपदेहकासगुरुतापताः कफोक्तारुजः ॥ तस्यप्रशमताकारणं यथा । गुरुशीतसृष्टिगन्धमधुरस्थिरपिच्छिलाः । श्लेष्मणः प्रशमंयान्तिद्विपरीतगुणैर्गुणैः ॥ रुच्यकारकषायतिक्तकटुकव्यायामनिष्ठीवनस्त्रीसेवाधुनियुद्धजागररतिक्रोडापदाघातनम् । धूमाल्युष्णशिरोधिरिकवमनम् दीपनाहादिकंपानाहारविहारभेषजमिदं श्लेष्माणमुग्रं जयेत् ॥ श्लेष० । सर्वधातुभ्योमनिन् ॥

श्लेष्मलः । पुं० श्लेष्मी । श्लेष्मातके ॥ चि० श्लेष्मयुक्ते । कफिनि ॥ श्लेष्मास्त्रास्ति । सिन्धादिभ्यश्चेतिपक्षे लच् ॥

श्लेष्मशान् । चि० श्लेष्मली ॥ लजभावेमतुप् ॥

श्लेष्महः । पुं० कटुफलवृक्षे ॥

श्लेष्महरः । चि० श्लेष्महरद्रव्येषु ॥ तानियथा । बहिस्वेदंभृष्टभङ्गपक्तैलंविशोषकम् । भ्रमणं शुष्कभक्ष्यञ्चशुष्कपक्वहरौतकी ॥

श्लोकः

पिण्डारकमपक्वश्चरन्नाफलमपक्वकम् । विशवारंसिन्धुवारमनाहारमपानकम् ॥ सघृतरोचनाचूर्णं सघृतंशुद्धशर्करम् । मरीचंपिप्पलीशुष्कमःद्रकंजीरकंमधु ॥ द्रव्याख्येतानिगन्धर्विसद्यश्श्लेष्महराणिचेतित्र० वै० १६५ध्यायः ॥

श्लेष्मातः । पुं० श्लेष्मातके । बहुवारके ॥

श्लेष्मातकः । पुं० श्लेष्मी । श्लेष्मी । बहुवारके । लसीडा । इ० भा० प्र० ॥ श्लेष्माणमतति । अतसातत्यगमने । कुन्शिल्विसञ्चयोरपूर्वस्यापि ॥

श्लेष्मकः । चि० कफजे ॥ श्लेष्मणः शमनंकोपनंवा । वातापिचक्षुष्मभ्यः शमनकोपनयोरितित्ठञ् । कफस्यशमने ॥

श्लोकः । पुं० पद्ये । अनुष्टुप्प्रभेदे ॥ यथा । पञ्चमेलीगुरुः षष्ठः सप्तमस्तुसमेलघुः । पादेहविषमेगश्चेच्छ्लोकीऽनुष्टुप्चकीर्तितः ॥ क्वचित्पादेतुविषमेपञ्चमाद्यास्त्रयोपिलाः । तैक्वापिसर्वेगाः श्लेष्मैकैक्वचित्केशलपञ्चमः ॥ यशसि ॥ यथा । पुण्यश्लोकानलोराजापुण्यश्लोकीयुधिष्ठिरः । पुण्यश्लोकाचवैदेहीपुण्यश्लोकीजनार्दनः ॥ वैदमन्त्रे ॥ सङ्घाति ॥ श्लोक्य

शब्दंष्ट्रा

ते ॥ श्लोकसङ्घाते । घञ् ॥
 श्लोककार । पुं० वास्त्वोक्तिमुनी ॥ श्री
 कृत्ति ॥ श्लोकं करोतिकर्मण्यण् ॥
 श्लोक्यः । चि० पुण्यकीर्त्यङ् ॥
 श्वः कार्यम् । न० आगामिन्यङ्नि
 कर्त्तव्ये ॥ यथा । श्वः कार्यमद्य
 कुर्गीतपूर्वाङ्ग्ये चापराङ्गिकम् ॥
 नहिमृत्युः प्रतीक्षे तक्तंवाप्यथवा
 कृतम् ॥ इतिकुलाण्यवतन्त्रम् ॥
 श्वः श्रेयसम् । न० शिवे । भद्रे ।
 कथ्याये । मङ्गले । शुभे । शस्ते
 अर्थपरपदस्यात्रश्वः शब्दः काल
 वाच्यापि । अभिधत्तेस्वभावेन० ते
 नेमौमङ्गलार्थकावितिपाणिनीयम
 तदर्पणः ॥ परमात्मनि । परान
 न्दे । शर्मणि । शान्ते । सुखे ॥
 श्वः आगामीश्रेयोऽत्र । श्वसीव
 सीयः श्रेयसङ्गुल्यच् समासात् ॥
 श्वः श्रेयइतिविग्रहे० मयूरव्यंस
 कादित्वात्समासः ॥

श्वयणः । पुं० कुक्कुरसमूहे ॥

श्वगणौ । चि० श्वनांपिषके ॥ श्वगणौ
 । स्थङ्ङुनः ॥

श्वग्राही । चि० श्वनांपिषके ॥ श्वनां
 ग्राही ॥

श्वचक्रम् । न० कुक्कुरचेष्टायाम् ॥ प
 श्यवारञ्चाम् ॥

श्वदंष्ट्रकः । पुं० गोकुदरे ॥

श्वदंष्ट्रा । स्त्री० गोकुदके । गोकुदके

वृत्तवा

श्वनोदंष्ट्रिव ॥

श्वधूर्तः । पुं० श्वगले ॥

श्वहा । पुं० सामन्तगे । अस्य पर्याया य
 या । कौलेयकः सारमेयः कुक्क
 रोमृगदंष्ट्रकः । श्वनकीभषकः श्वहा
 स्यादिति ॥ श्वनोलक्षणं यथा । पः
 दाः पञ्चनखास्त्रयोऽयचरणः प
 द्विनखैर्दक्षिणस्तास्त्रीष्टायनखौ
 मृगेश्वरगतिर्जिघ्रन्भुवंध्यातिच ।
 लाङ्गलंससटं० दृग्दसदृशी कर्णौच
 लम्बौ मृदू यस्य त्यात् सकरोतिपो
 टुरचिरात्पुष्टांश्रियं वैगृहे ॥ इति
 बाराही ॥ अस्यपरीक्षातुमृगयार्थं
 शाकुनार्थं कौतुकार्यमहीक्षिता ।
 श्वानः पीष्यास्ततस्तेषामत्रवच्या
 मिलक्षणम् ॥ गुणजातिप्रभेदेनश्व
 नोभेदाद्यनेकशः । सात्त्विकाराज
 साद्यैवतामसाद्यविधामाताः ॥ अ
 श्वान्ताचपरिचौणाः पवित्रा० स्व
 ल्पभोजिनः । श्वानस्ते सात्त्विकाः
 प्रोक्ताः दृश्यन्ते चक्रचित्कचित् । १ ॥
 क्र, बावहुभुजैर्दीर्घागुरुबक्षस्तनूद्
 राः । जाङ्गलस्याजाङ्गिकाश्चश्वान
 स्तेराजसामताः ॥ २ ॥ अल्पश्रमे
 ण्येश्वान्ताल्लज्जिह्वागुरुदराः ।
 श्वानस्तेतामसाद्यः सन्ध्याव
 नसमाश्रयाः ॥ ३ ॥ ब्रह्मादिजाति
 भेदेनचतुर्दशसर्वएवहि । शुभादी ॥
 र्घास्तद्वकर्णालघुपुष्कस्तनूदराः

श्वानिगमः

सुशुक्रखरदन्ताद्यश्वानस्ते ब्रह्मजा
 तयः ॥ १ ॥ रक्ताङ्गास्तनुलोमा
 ललत्कर्णास्तनूदराः । दीर्घादीर्घ
 नखरदाः श्वानस्ते क्षत्रजातयः
 ॥ २ ॥ येषौतवर्णामृदवस्तनुलोमा
 नएवच । क्रु, वाक्र, बालवज्जिह्वास्ते
 श्वानो वैश्यजातयः । ३ ॥ कृष्ण
 वर्णास्तनुमुखादीर्घरौमाएवच ।
 अक्रु, वाः श्रमयुक्ताश्चते श्वानः श
 द्रजातयः ॥ ४ ॥ लघुप्रमाणास्तुगु
 रूदरायेयेऽमेध्यमक्षा बहुपुत्रकाश्च ।
 प्रवृहपुष्कालघुसूक्ष्मदन्तास्त चान्य
 जाः कुक्कुरजातयः स्युः ॥ ५ ॥
 द्विजातिविच्छसंसर्गात्द्विजातिः
 श्वाभयावहः । लक्षणत्रयसम्बन्धा
 त्त्रिजातिर्धननाशनः ॥ अचभो
 जः । द्विजातिर्वात्रिजातिर्वात्रिजा
 तिः श्वामहीभृताम् । भयं धन
 क्षयं शोकं विदधाति यथाक्रमम् ॥ इ
 तिभोजरः अकृतेऽयुक्तकल्यतरः
 ॥ शुन्यालक्षणं यथा । पादेपादेप
 क्षपक्षाऽयपादेबामेयक्षुषण्णखा-
 मल्लिकाक्ष्याः । वक्रं पुच्छं पिङ्गला
 मस्वर्णार्थासारः छुक्कुरीपातिपु
 ष्टा ॥ इतिवाराही ॥ श्वयति ।
 ट, षोऽश्वगतिवृद्धोः । श्वद्रु, चन्नि
 तिसाधुः ॥ वास्तुनः स्थानभेदे ।
 श्वनिगमः । न० श्वनिशायाम् ॥ व
 र्णांनिशायान्प्रदानउपवसन्ति । तां

श्वपचः

कृष्णतुर्हशीत्याहुः । तस्मांकिजके
 चिच्छानउपवसन्ति । तथाचति
 र्गधिकरन्ते । शवरभाष्यम् । शु
 नश्चतुर्हश्यामुपवसतः पश्यामइति
 । शुनांनिशितिर्वियद्वे । विभाषासे
 नासुराच्छायाशालानिशानामिति ।
 निशान्ततत्पुरुषस्यपाक्षिकं क्लीवत्व
 म् ॥

श्वनिशा । स्त्री० श्वनिशि ॥ शुनांनि
 शा । विभाषासेनेतिपक्षे क्लीवत्वाभा
 वः ॥

श्वपक् । पुं० श्वपचे ॥ निषादः श्व
 पचः श्वपगितिवापाक्षितः ॥

श्वपचः । पुं० श्वपाके चण्डाले ।

अन्याः वसायीत्यस्यसंज्ञान्तरम् ॥ अ
 स्यधर्मायथा । चण्डालश्चपचानास्तु
 बहिर्यामात्प्रतिश्रयः । अपपात्राद्य
 कर्तव्याधनमेषांश्वगर्दभम् ॥ वा
 सांसिमृतचेलानिभिन्नभाण्डेषुभी
 जनम् । काष्णार्थसमलङ्कारः परि
 ब्रज्याचनित्यशः ॥ नतैः समयम
 न्विच्छेत्पुरुषोधर्ममाचरन् । व्य
 बहारोमिथस्तेषांविवाहः सदृशैः
 सह अन्नमेषांपराधीनदेयस्याह्नि
 न्नभाजने । रात्रौनविचरेयुस्ते यमे
 षुनगरेषुच ॥ दिवाचरेयुः कार्याधि
 चिह्निताराजशासनैः । अवात्सवं
 श्वपचैर्बनिर्हरेयुरितिस्थितिः ॥
 अध्यांश्चहन्युः सततं यथाशोक्नन्

श्वयथु :

पाञ्चया । वध्यवासांसिगृह्णीयुः
शय्याद्याभरणानिचेतिमनुः ॥ च
गडालः श्वपचः चत्तासूनीवैदेह
कस्तथा । मागधायागवौचैवसप्त
तेत्खावसायिनः ॥ इत्यङ्गिराः ॥
श्वपचः डोम० डुमडा० इ० भा०
प्र० ॥ खानंपचति । डुपचष० ।
पचाद्यच् ॥

श्वपदम् । न० कुक्कुरपादे ॥

श्वपाकः । पुं० निषादे । चंडाले ॥
तथ्योत्यतिर्यथा । चत्तुर्जातस्तथा
यायांश्वपाकइतिकीर्त्यते० इतिम
नुः । शूद्रेणवैश्यायांजातः चत्ता
० चतियेणशूद्रायांजाताउया० ते
नतस्यांजातः श्वपाकइत्युच्यतइति
कुक्कुकभट्टः ॥

श्वफलः । पुं० बीजपूरे ॥

श्वफलकः । पुं० वृष्णिपुत्रे । अक्रूर
पितरि ॥

श्वफलपुत्रः । पुं० अक्रूराख्ययादवे ॥

श्वभौरुः । पुं० फौगौ । शृगाले ॥

श्वभ्रम् । न० भूकृद्रे । अस्त्रपर्याया
यथा । कुहरंशुषिरंविबरंबिलम् ।
कृद्रंनिर्व्यथनंरोकरंश्वभ्रंश्वपा
शुषिरिति ॥ श्वभ्रयति । श्वभ्रग
तौ । ख्यन्तः । पचाद्यच् ॥ शृश्री
भगमभ्रं व्योमाचवा ॥ विदीर्णंभू
भागे ॥

श्वयथुः । पुं० शिथि । त्वम्बिर्षने

श्वशुर्थ्यः

श्वयति० श्वयनमनेनवा । टु, श्री
श्विमतिवृद्धीः । टिनाऽयुच् ॥
श्वयौचिः । पुं० चन्द्रे ॥ व्याधी ॥
श्वयति । टु, श्रीश्वि० । श्वयते
श्चिदितिईचिः । गुवायादेशौ ॥
श्ववृत्तिः । स्त्री० सेवायाम् । चाक
री० इ० भा० प्र० ॥ सेवातुदौन
दृष्टिसंदर्शनस्वामितर्जननीचक्रिया
दिधर्मयोगात्० शुनोवृत्तिरिव ।
शुनइववृत्तिर्वा । सेवाश्ववृत्तिरा
ख्यातातस्मात्तांपरिवर्णयेदिति
मनुः ॥

श्वव्याघ्रः । पुं० श्वापदे । व्याघ्रादि
हिंस्रपशौ ॥

श्वशुरः । पुं० पूज्ये ॥ पतिपत्नीः
पितरि ॥ पत्युः पितापत्याः श्व
शुरः० पत्न्याः पितापत्युः श्व
शुरः ॥ शुद्ध्याद्यर्थे० पूजायांवा
। शुभश्रुते० अश्रुतेषा । अश्रुव्या
प्ती० सङ्घातेष । शावशिराप्तावि
त्युरन् ॥

श्वशुरा । स्त्री० ब्रह्म्याम् ॥

श्वशुरौ । पुं० २ सहाज्या० श्वश्रु
श्वशुरयाः । श्वश्रुसश्वशुरस
तौ । श्वशुरः श्वश्वेतिपाच्च
कएकशेषः ॥

श्वशुर्थ्यः । पुं० देवरे । श्रुजि ।

श्वसुरस्यापत्नम् । राजश्वशुरा
द्यत् ॥

श्वसितम्

श्वश्रूः । स्त्री० साश्रुधियि । श्वश्रु
रभार्यायाम् । पतिवत्पुत्रोः प्रस्थाम् ।
पत्युर्मातापत्न्याः श्वश्रूः । प
त्न्याः मातापत्न्युः श्वश्रूः । श्व
शुरश्चस्त्री० श्वशुरश्लोकाराकारलो
पस्येत्युङ् । पुं० योगलक्षणस्युङौषो
पवादः ॥

श्वश्रुश्वश्रुरौ । पुं० २ सहोक्त्याश्व
शुरयोः ॥ श्वश्रुश्चश्वशुरश्चतौ ।
श्वश्रूः पूर्बलपत्नीचमाहृतुल्या
प्रकीर्त्तितेतिश्वश्रुश्चभ्यर्हितत्वा
त्पूर्बनिपातः ॥

शुः । अ० अनागतदिने । आगामि
अहः पृषोदरादिः । ऐषमोह्यः ।
शुसोन्यतरस्यामितिनदेशश्चाचा
नुकूलः ॥

शुसनः । पुं० स्पर्शने । वायौ ॥ मद
नद्रुमे । मयनफलेतिप्रसिद्धे ॥ न०
शुसिते । श्वासि ॥ शुसित्यनेन । शु
सप्राणने । ल्युट् ॥ निजलेपिशु
सिति । नन्यादित्वाङ्गुर्वा ।

शुसना । स्त्री० श्वासीच्छ्वासवहायाधम
न्याम् ॥

शुसनाशनः । पु० सर्पे ॥ शुसनाश
नयस्यसः ॥

शुसनेश्वरः । पुं० अङ्गुनद्रुमे ॥
श्वसनेत्सुकः । पुं० अहौ । सर्पे ॥
श्वसितम् । न० श्वासि ॥ उच्छ्वासमारु
ते ॥ फल्कारे ॥ श्वसिति । श्वस०

शुवावित्० द्

। क्तः ॥
श्वसुनः । पुं० क्षतघ्ने । कुक्करोधा०
इ० भा० प्र० वृषे ॥

श्वस्तनः । चि० शोभवेवस्तुनि ॥ ऐष
मोह्यः श्वसोन्यतरस्यामिति० त्यव
भावेच्यस्युली० तुट् च ॥ न० भवि
ष्यत्कालि । इतिराजनिर्घण्टः ।

श्वस्त्यः । चि० शोभवे । श्वस्तने ॥ ऐष
मोह्यः श्वसोन्यतरस्यामितित्यप् ॥
श्वानम् । न० शुनांसमूहे । खण्डिका
दित्वादज् ॥ पुं० कुक्कुरे ॥ इ०
श० र० ली ।

श्वानकः । पुं० शुनि ॥
श्वानचिञ्जिका । स्त्री० शाकविशेषि
। शुनकचिञ्ज्याम् ॥
श्वानलीमापहः । पुं० तीर्थविशि
षे ॥

श्वानी । स्त्री० शून्याम् ॥
श्वापदः । पुं० व्याघ्रादिहिस्रपशौ
॥ व्याघ्रादयोवनचराः पशवः श्वा
पदामताः ॥ शुनादंतदंष्ट्राकर्णकु
न्दवराइपुच्छपदेषुदोर्वीवाच्यइतिदो
र्वः ॥ चि० शौवापदे ॥ श्वापद
स्येदम् । श्वापदस्यान्वतरस्यामि
तिपाक्षिकेषुनिषेधः ॥

श्ववित्० द् । पुं० शल्यपशौ । सा
उ० इ० प्र० सूक्ष्मलोभवति ॥ श्वा
नंविध्यति । व्यध० । क्षिप् । नहि
वतीतिदीर्घः ॥

श्वासप्रश्वासधारणम्

श्वाश्वः । पुं० भैरवे ॥
 श्वासः । पुं० श्वसिते । प्राणनेवा
 ह्यस्यवायोरन्तः प्रवेशने । समा
 ध्यङ्गेरेचकविरोधिनि । प्राणवा
 यौ । श्वसिति । श्वस० । श्वाद्य
 धेतिणः ॥ रोगविशेषे ॥ पिशु
 नेानरकः स्थान्ते जायते श्वासकास
 वान् । घृततेनप्रदातव्यं सहस्रप
 लसस्मितामतिशाततपीयकर्मवि
 पाकः ॥ अस्थौषधयथाविभीतक
 स्यवैचूर्णमधु श्वासनाशनम् ॥
 पिप्पलीचिफलाचूर्णमधुसैन्धवसं
 युतम् । सर्वरोगज्वरश्वासशीघपी
 नसहस्रविदितिगारुडे १८६ अध्या
 यः ॥ घ्राणे ॥ हारोद्घाटने ॥
 श्वासकासः । पुं० श्वासयुक्तकासरोगे
 । श्वासजनककासे ॥ यथा । का
 सबृह्याभवेष्वासः पूर्वोवादिषको
 पनेरितिगरुडपुराणम् ॥
 श्वासकुठारः । पुं० । श्वासरोगस्थौष
 ध्रविशेषे ॥ यथा । रसागम्भीविष
 स्यापिटङ्गणसुमनः शिला । ए
 तानिकर्षमात्राणिमरिचस्यष्टकर्षं
 कम् ॥ कटुत्रयंकर्षयुग्मंपृथग
 चविनिः क्षिपेत् । रसः श्वासकु
 ठारोयंसर्वश्वासनिवारण इतिभा
 षप्रकाशः ॥
 श्वासप्रश्वासधारणम् । न० प्राणायामे
 ॥ श्वासप्रश्वासयोर्धारणं यत्तत् ॥

श्वेतकः

श्वासहेतिः । पुं० निद्रायाम् । स्वापि ॥
 श्वासारिः । पुं० पुष्करमूले ॥
 श्वासी । पुं० वायौ । त्रि० श्वास
 रोगिणि ॥
 श्विचम् । न० श्रुतकुष्ठे । कुष्ठे ॥
 श्वितते । श्वितावरणे । स्फायि
 तश्चीतिरक् ॥ अस्थौषधन्तु । धा
 चीखदिरयोः क्वाथं पीत्वा च जम्बुसं
 युतम् । शङ्खेन्दुधवलं श्विचं ह
 न्तितूर्णानसंशयः ॥
 श्विचघ्नौ । स्त्री० पीतपर्णाम् । वि
 कुटी० इति० गौ० भा० प्र० ॥
 श्विच्यौ । त्रि० श्वेतकुष्ठवति । श्वि
 चमस्यास्मिन्शास्ति । अतद्वनिठ
 नावितौनिः ॥
 श्वेतः । पुं० शुभ्रवर्णे । सपे
 द० इ० भा० ॥ ह्योपविशेषि ।
 श्वेतह्योपे ॥ अद्रिविशेषे । इला
 वृत्तस्थोत्तरेद्विसहस्रयोजनविस्तीर्ण
 प्रागायतेहिरण्यवर्षं श्वमर्याद्वागि
 रौ ॥ वानरविशेषे ॥ यथारामा
 यणे ॥ श्वेतोरजतसङ्काशचपली
 भीमविक्रमः । बुद्धिबान्बानर
 वरस्त्रिषुलेकेषुश्श्रुतइति ॥ कप
 र्दके ॥ शुक्रग्रहे ॥ शङ्खे ॥ श्वे
 ताम्ने ॥ शिवावतारविशेषे ॥ न०
 रूप्ये ॥ त्रि० शुक्रवर्णविशिष्टे ॥
 श्वेतते । श्विता० । पचाद्यच् ॥
 श्वेतकः । पुं० वराटके ॥ न० रूप्ये ॥

श्वेतमरुत्

श्वेतकण्टकारी । स्त्री० नाक, ल्याम् ।
 कण्ट, वात्ताक्यां ॥
 श्वेतकन्दा । स्त्री० अतिनिषायाम् ।
 श्वेतकिण्णहो । स्त्री० गिरिकिण्णिका
 याम् । शिरोषपल्याम् । विषमि
 कायाम् ॥ श्वेताषासौकिण्णहोष
 श्वेतक, छरः । पुं० ऐरावते ॥ शु
 क्तगजे ॥ श्वेतष्मासौक, छरश्च ॥
 श्वेतक, शः । पुं० तृणविशेषे ॥ सि
 तदर्भे । ह्रस्वकुशे । पूते । यज्ञ
 भूषणे । सूचीमुखे । पुण्यतृणे
 । बहिषि ॥
 श्वेतकुष्ठम् । न० शुक्तकुष्ठे ॥ अ
 स्यौषधं यथा । सोमराजस्यबीजा
 नितवनीतयुतानिवमधुनास्वादि
 तानिष्ठुः शुक्तकुष्ठहराणिबै ॥
 श्वेतकेतुः । पुं० उदालकस्यर्षेस्तन
 ये । श्रुतिप्रसिद्धे आरुणे येमुनी ॥
 केतुयहविशेषे ॥ वृहे ॥
 श्वेतकेशः । पुं० रक्तशियौ ॥ शुक्त
 कचे ॥
 श्वेतकीलः । पुं० शकरमख्ये ॥
 श्वेतखदिरः । पुं० शुक्तखदिरे ॥
 सोमवृक्षे । कदरे ।
 श्वेतगजः । पुं० इन्द्रहस्तिनि ।
 ऐरावणे । अभ्रमातङ्गे । चतुर्द
 न्ते ॥
 श्वेतगरुत् । पुं० हंसे ॥ श्वेता
 गरुतोऽस्य ॥

श्वेतद्वीपः

श्वेतगुञ्जा । स्त्री० चूडालाघाम् ।
 श्वेतकाम्बोज्याम् । काकादन्याम् ॥
 श्वेतचन्दमम् । न० शुक्तचन्दने ॥
 श्वेतचिल्ली । स्त्री० शाकभेदे । वा
 स्तुक्याम् । स, पथ्यायाम् । श्वेत
 चिल्लिकायाम् । ज्वरघ्न्याम् । क्षु
 द्रास्तुक्याम् । बधु, शा० इ० भा०
 प्र० ॥ अणोगुणायथा । श्वेतचि
 ल्लीसुमधुराक्षाराचमिशिराचसा ।
 त्रिदोषशमनोपथ्याज्वरदोषविना
 शिनी ॥
 श्वेतच्छदः । पुं० हंसे ॥ श्वेता
 च्छदायश्चसः । गन्धपत्रे । बाबु
 इ० इ० भा० ॥
 श्वेतजीरकः । पुं० अजाण्याम् ।
 गौरजीरके ॥
 श्वेतटङ्कथम् । न० चारविशेषे । द्रा
 वक्षरे । मालतीतीरसम्भवे ॥
 श्वेतदूर्वा । स्त्री० पाण्डुरदूर्वायाम्
 । अस्याः पर्यायास्तु । गोलोमीगत
 वीर्याचगण्डालीशकुलाचकद्रुति
 गुणास्तु । श्वेतदूर्वाकषायास्रा
 त्स्वादीवर्ष्याचजीवनी । तिक्ताहि
 मात्रिसर्पास्रष्टट्पित्तकफदाहनुत्
 द्रुति ॥
 श्वेतद्युतिः । पुं० इन्दौ । चन्द्रे ॥
 श्वेतद्वीपः । पुं० शक्रहस्तिनि ।
 हस्तिमङ्गे । चतुर्दन्ते । ऐराव
 णे ॥

श्वेतपुष्प :

श्वेतहोप : । पुं० विष्णोर्धामविशेषे
षि ॥ यत्रानिरुद्धमूर्त्तिर्भगवा
नास्ति ॥

श्वेतधातु : । पुं० खटिकायाम् ॥
शुक्लवर्णधातुमात्रे ॥

श्वेतधामा । पुं० इन्दौ । घनसारे
अश्वफले ॥

श्वेतनील : । पुं० अश्वदे । मेघे ॥
शुक्लनीलवर्णे ॥

श्वेतपत्र : । पुं० हंसैः ॥ न० शुभ्र
पर्णे ॥

श्वेतपत्ररथ : । पुं० स्रष्टरिवह्मणि ।
विधत्तरि ॥ श्वेतपद्मोहंसैरथोक्ता
हनयत्य ॥

श्वेतपद्मम् । न० पुण्डरीके । सिता
म्भोजे । शंभुवत्समे ॥

श्वेतपर्णा । स्त्री० कुम्भिकायाम् ।
वारिपर्णायाम् ॥

श्वेतपर्णासः । पुं० श्वेततुलस्याम्
अञ्जाके । गन्धपर्णे ॥

श्वेतपाटला । स्त्री० शुक्लपाटलाया
म् ॥

श्वेतपिङ्गः । पुं० सिंहे ॥ इ० हे
न्द्रः ॥

श्वेतपिङ्गलः । पुं० सिंहे ॥ त्रि० शु
क्लकपिलवर्णयुक्ते ॥

श्वेतपिण्डोत्तकः । पुं० महापिण्डो
त्तके ॥

श्वेतपुष्पः । पुं० सिन्धुवारवृक्षे ॥

श्वेतरोहित :

श्वेताकर्के । श्वेतकरवीरे ॥ वरु
णद्रुमे । न० शुक्लवर्णकुसुमे ॥

श्वेतपुष्पकः । पुं० करवीरवृक्षे ॥

श्वेतपुष्पा । स्त्री० मृदङ्गाम् । श्वे
तघोषा । इ० गौ० भा० प्र० ॥

नागदन्त्याम् । मृगेश्वरी ॥ श्वेता
निपुष्पाणियस्याः ॥

श्वेतपुष्पिका । स्त्री० महाशणपुष्पिका
याम् ॥ पुत्रदाल्याम् । इ० रा०
शटः ॥

श्वेतप्रसूनकः । पुं० वृक्षविशेषे । व
रुणद्रुमे ॥

श्वेतभण्डा । स्त्री० श्वेतापराजिता
याम् ॥

श्वेतमन्दारकः । पुं० पृथ्वीकुरङ्के
। दीर्घायुष्ये । श्वेतअकड० भा०
प्र० ।

श्वेतमरिचम् । न० त्रिगुबीजे ॥ श्वे
तमरिचमिव ॥ शुक्लमरिचे ॥

श्वेतरक्तः । पुं० पाटलवर्णे । श्वेत
युक्तोरक्ते ॥

श्वेतरङ्गनम् । न० सीसके ॥

श्वेतरथः । पुं० दैत्यगुरौ । शुक्ले
॥ श्वेतरथोत्थ ॥ शुक्लवर्णसन्द
ने ॥

श्वेतराजी । स्त्री० चिचिडे । सुदो
र्घफले ॥

श्वेतरोचिः । पुं० चन्द्रे ॥

श्वेतरोहितः । पुं० सितपुष्पे । सि

श्वेतशुक्ला

ताह्वये । श्वेतरोहिडा • इ • भा •
 प्र • वृत्ते ॥
 श्वेतलोध्रः । पुं • पट्टिकालोध्रः ॥
 श्वेतबचा । स्त्री • अतिविषायाम् ॥ व
 चाप्रभेदे । मेधायाम् । हैमवत्या
 म् । साकाशच • इ • भा • प्र • ॥
 श्वेतशुक्लः । पुं • उदुम्बरवृत्ते ॥ शु
 क्तत्वाच्च ॥
 श्वेतशजौ । पुं • चन्द्रे ॥ पार्थे ।
 अर्जुने ॥ कर्के । शुक्लश्वे ॥
 श्वेतशशाङ्कः । पुं • शुक्लश्लथारिस
 न्त्यासिनः ॥ इ • हलायुधः ॥
 त्रि • परिहृतशुक्लशसने ॥
 श्वेतशशपु • इन्द्रे ॥ श्वेताएनं वृहन्ति
 । पृष्ठ • श्वेतनेहयतेषाः । मन्त्रे
 श्वेतवहेतिश्वनेविषये • श्वेत
 बहादीनाडसपदस्थेति • यत्रपद
 त्वं तत्र श्वनेपशदाडम् । श्वे
 तवाहो • श्वेतशह • श्वेतवा
 म्यामत्यादि ॥
 श्वेतवाहनः । पुं • चन्द्रे । शश्विन
 ॥ धनञ्जये । अर्जुने ॥ मकरे ॥
 श्वेतवाहो । पुं • अर्जुने । पार्थे ॥
 श्वेतवृक्षा । स्त्री • वनतिक्तायाम् ।
 त्रिसर्पिण्याम् । गिरिजायाम् ॥
 श्वेतवृहती । स्त्री • क्षुद्रवाताक्या
 म् । श्वेतफलायाम् ॥
 श्वेतवृद्धः । पुं • बरुणदुमे ॥
 श्वेतशरपुङ्खा । स्त्री • क्षुपविशेषि ।

श्वेता

सितत्तायकायाम् । सितपुङ्खाया
 म् ॥
 श्वेतशियुः । पुं • शुक्लशोभाञ्जने
 सुतौक्ष्ण्ये । मधुशियुके ॥
 श्वेतशिशपा । स्त्री • शुक्लशिशपा
 वृत्ते ॥
 श्वेतशिविकः । पुं • निष्पावे ।
 भटवांसु • इ • भा • प्र • ॥
 श्वेतशुङ्गः । पुं • यवे ॥
 श्वेतशूरणः । पुं • वनशूरणे ॥
 श्वेतसर्पः । पुं • शुक्लवर्णभुञ्जि
 । बरुणवृत्ते ॥
 श्वेतसर्पः । पुं • गौरसर्पे ॥
 श्वेतसारः । पुं • कदरे । खदरे ॥
 श्वेतसुरसा । स्त्री • श्वेतपुष्पशफा
 लिकायाम् । भूतवेद्याम् ॥ शी
 भनीरसेऽद्याः । श्वेताचासौसु
 रसाच्च ॥ श्वेततुलस्थाम् ॥
 श्वेतप्लन्दा । स्त्री • विष्णुक्रान्ता
 भेदे ॥
 श्वेतहयः । पुं • उच्चैः श्वसि ।
 वृषणश्वे ॥ अर्जुने । पार्थे ॥
 चन्द्रे ॥ शुक्लवर्णश्वे । कर्के ॥
 श्वेतहस्तौ । पुं • ऐरावते । शुक्ल
 गजे ॥
 श्वेता । स्त्री • बराटिकायाम् ॥
 काष्ठपाटलायाम् ॥ शङ्कन्याम् ॥
 अपराजितायाम् ॥ स्फुट्याम् ॥
 अतिविषायाम् ॥ श्वेतवृहत्याम् ॥

श्वेतादरः

श्वेतकण्टकाख्याम् । पाषाणभेद्या
म् ॥ श्वेतदूरीयाम् । शिलाव
स्फलायाम् ॥ वंशरोचनायाम्
॥ शर्करायाम् ॥ लताविशेषि ।
छुरिकापत्रिकायाम् । पर्वमूला
याम् ॥ अविप्रियायाम् ॥ गु
णास्तु । श्वेतातिमधुराशीतास्त
न्यदारुचिकारिका ।

श्वेताचिह्नत् । स्त्री० शुक्लचिह्नताया
म् । त्रिभाण्डायाम् ॥

श्वेताम्बुः । स्त्री० क्षुपविशेषि । अ
म्बिकायाम्पिष्टोडायाम् ॥

श्वेताकं : । पुं० शुक्लाकंश्च ।
तपने । शर्करापुष्पे । वृत्तमस्त्रि
कायाम् ॥ अस्यगुणा । श्वेता
कं : कटुकस्तिक्तउष्णोमलविशि
धनः । मूत्रकृच्छ्रास्रशीकार्तित्र
णदे।षविनाशनइति ॥

श्वेतावरः । पुं० सितावरणाके ।।

श्वेताश्वः । पुं० अर्जुने ॥ सह
देवपाण्डवे ॥

श्वेताह्वा । स्त्री० सितपाटलाया
म् ॥

श्वेतेक्षुः । पुं० सितेक्षौ । वंशपत्र
के । पाण्डुरेक्षौ ॥ अस्यगुणाः ।

श्वेतेक्षुः कठिनोरुध्योगुरुकफ
मूत्रकृत् । दीपनः पित्तदाहघ्नो
विपाकेक्षौण्डिलस्तथेति ॥

श्वेतादरः । पुं० कविरे ॥ इ० वि

षट्कर्मा

काण्डशेषः ॥

श्रीवसोयसम् । न० कल्याणे । मङ्ग
ले । वसुशब्दः प्रशंसावाची । ई
यसुव्रतः । श्रुत् शब्दउत्तरपदार्थ
प्रशंसामाशौर्विषयमाह । श्रीव
सोयइतिविग्रहे० मयूरव्यंसका
दित्वात्समासः । श्रुसोवसोयः
श्रेयसवृत्त्यच्समासान्तः अर्थपर
पदस्याचश्रुः शब्दः कालवाच्यपि
। अभिधत्तेस्वभावेनतेनेमौमङ्गला
र्थकाचितपाणिनीयमतदर्पणः ।
श्रीवसोयसन्तेभूयात् ॥

षकाक्षरस्य प्रारम्भः

षः । पुं० षकारे ॥ कचे ॥ त्रि०
विद्धि । निपुणे ॥ श्रेष्ठे ॥

षट्कः । पुं० षष्ठांसङ्घे । सङ्
ख्यायाः संज्ञासङ्घसूत्राध्ययने
ध्वितिकन् ॥ षष्ठेनरूपेणगृह्णा
तीत्यर्थे तु० तावतिथेनगृह्णाती
तिकन्वक्तव्यः पूरणप्रत्ययस्यचनि
त्यंलुक् । षष्ठेनरूपेणगृह्णाति०
षट्कोदेवदत्तः ॥

षट्कटु । न० षड्दूषणे ॥

षट्कर्णः । पुं० कर्णविधहीनयोर
पत्योर्बिद्यमानयोस्तृतीयस्यापत्य
स्यसम्भावनायाम् ॥

षट्कर्मा । पुं० यागादिभिर्युते
ब्राह्मणे ॥ षट्कर्माण्यध्ययनादौ
न्यस्य । तानिबथा । इत्याध्ययन

षट् चक्रम्

दानानियाजनाध्यापनेतथा । प्र
तियहश्चैतुर्युक्तः षट्कर्माविप्रउ
च्यतइति ॥ बहुषोष्यवर्गे गृहस्यत्रा
ज्ञाने ॥ अदायाचित्तमै चक्रषिवा
शिक्यकुसीदानिषट्कर्माण्यस्य ॥
न० षष्ठां कर्मणां समाहारे । अध्या
पनादिषट्कर्मसु ॥ यथा । अ
ध्यापनमध्ययनं यजनं याजनं तथा ।
दानं प्रतिग्रहश्चैव षट्कर्माण्ययज
न्मनइति ॥ शान्त्यादिषट्कर्म
सु ॥ तानियथा । शान्तिप्रश्नस्तम्भ
नानि विद्मैषाञ्चाटनेतथा । मारणा
न्तानि शंसन्ति षट्कर्माणि मनीषि
णइति ॥ वि० षट्कर्मकर्त्तरि ॥
षट्काष्टकम् । न० विशाहादिविचारे
दोषविशेषे ॥ यथा । यदिकन्याष्टमे
भर्ताभर्तुः षष्ठे चकन्यका । षट्का
ष्टकं विजानीयात् वस्त्रिं तं चिदशैर
पि ॥

षट्कूटा । स्त्री० भैरवो देवताविशेषः ।
षट्कोशम् । न० षष्ठी ॥ षडस्रि ॥
लग्नात् षष्ठगृहे ॥

षट्कोशः । पुं० न० षड्भ्यः कोषि
भ्यउत्पन्ने षपुषि ॥ यथाहुः । पितृ
भ्यामशितादन्नत् षट्कोषं ज्ञायते ष
पुः । ज्ञायवोऽस्थोनिमज्जाचजायन्ते
पितृतस्तथा । त्वड्मांसशोणितमि
तिमाहृतस्य भवन्ति हि ॥

षट्चक्रम् । न० शरौरस्यपद्माकारष

षट्पदः

ट्प्रकारचक्रे ॥

षट्चरणः । पुं० भ्रमरे ॥ यूक्यायाम् ॥
षट्तिली । पुं० माघशुक्लैकादश्यां भै
स्यामुपवासं कृत्वा द्वादश्यां षट्तिला
चारविशिष्टे ॥ यथा । मृगशीर्षे श
शधरे माघमासि प्रजायते । एकाद
श्यांसिते पक्षे सोयवासी जितेन्द्रियः
॥ द्वादश्यां षट्तिलाचारं कृत्वा पा
पात्प्रमुच्यते । तिलस्त्रायी तिलोद्ब
र्त्ती तिलहोमी तिलोदकी ॥ तिलस्य
दाता भोक्ता च षट्तिलीना वसोदती
ति ॥

षट्त्रिंशत् । स्त्री० सङ्ख्याविशेषः ।
कृत्सीस० इ० भा० प्र० त्रि० । स
ङ्ख्येये ॥ यथा षट्त्रिंशदुपचाराः ॥
षट्त्रिंशत्तत्त्वम् । न० शैवशास्त्रप्र
सिद्धे तत्त्वसमूहे ॥ यथा । प्राणापा
नसमानाश्चोदानव्यानीषवायवः ।
भूतैश्चपञ्चभिः सार्वैश्चतुर्दशभिरि
न्द्रियैः ॥ चतुर्विंशतितत्त्वानिसा
ङ्ख्यशास्त्रविदो विदुः । महान्कालः
प्रधानसुमायाविद्ये च पूरुषः
इति पौराणिकाः प्राङ्स्त्रिंशत्त
त्त्वानितैः सह । विन्दुनादौ शक्ति
शिवौ शान्तः तीतीपरंततः ॥ ष
ट्त्रिंशत्तत्त्वमित्युक्तं शैवागमविशा
रदैरिति मानसोक्तासः ॥

षट्पदः । पुं० भ्रमरे ॥ षट्पदानि
यस्य ॥ यूक्यायाम् ॥ न० मावा

षट्पदेष्ट :

वृत्तान्तरे । यथा । षट्कलमादौत
दनुचतुस्तुरगं परिसक्तनु ॥ अषिदि
कलं कलवचतुष्यदमेवंसञ्चिनु ॥
कन्दः षट्पदनामभषतिफणिना
बकगीतं ० रुद्रे विरतिमुपैतिनृप
तिसुखकरमुपनीतम् । उष्णालयुग
लमस्ती भवेदष्टाविंशतिकलमिदम्
० शृणुपञ्चदशेविरतिस्मितं पठनेप
शिडतजनहितम् ॥ तथा । बामक
रोदरकलितकमलसोदरकषिवदना
० गुरुपुरतीपितवैवनामजल्पतिगु
रुमदना ० भवद्भिलषणविशिषरभ
सपरिशिषतद्विसा ० सुस्रुतचन्द्र
भयेनरजनिमधिजोषितमपिसा ।
मिजहृद्विनिहितभवद्भिसरणर
ङ्गतरङ्गमनङ्गवति ० भवदौय
विलीकनमन्तरानमनोरथमुष्वमनु
भवति ।

षट्पदप्रियः । पुं० नागकीशरु
घ्ने ॥ न० रक्तोत्पली ॥

षट्पदा । स्त्री० यूक्यायाम् ॥

षट्पदातिथिः । पुं० आस्रवृक्षे ॥

षट्पदानन्दः । पुं० पुष्पवृक्षविशेषे ।
क्विक्रिराते । पीतभद्रे ॥

षट्पदानन्दवर्धनः । पुं० क्विक्रिराते
। अशोकपादपे ।

षट्पदी । स्त्री० यूक्यायाम् ॥ इ० हे०
न्द्रः ॥

षट्पदेष्टः । पुं० नीपे ! कदम्बे ॥

षडङ्गः

षट्प्रज्ञः । पुं० कामक्रीलौ । कामुके
पिङ्गे ॥ धर्मादिशास्त्रविज्ञे ॥ यथा
। धर्मायं काममोक्षे पुलीकतत्त्वार्थं
योरपि । षट्सुप्रज्ञास्तिशस्योच्चै ०
सषट्प्रज्ञइतिस्मृतः ॥ इ० त्रि०
शेषः ॥

षडः । पुं० पेशान्तरे । भेदे ॥

षडंशः । त्रि० षष्ठांशे ॥ सङ्गा
शब्दस्यवृत्तिविषयेरूपार्थत्वम् ॥

षडङ्गः । पुं० वेदे ॥ षट्शिखादी
न्यङ्गान्यस्य । च्छद्रेचुरके ॥ न०
शिखादिषेदाङ्गिषु ॥ यथा । शि
खाकल्पोव्याकरणं निरुक्तं ज्योतिषं
तथा । कन्दस्येतिषडङ्गानिवेदानां
बौदिकाषट् ॥ कन्दः पादौतु
वेदस्यहस्तीकल्पस्तुकथ्यते । ज्यो
तिषामयननेच निरुक्तं श्रीरमुच्यते
॥ शिखाघ्राणस्तुवेदस्यमुखं व्याकर
णं स्मृतम् । तस्मात्साङ्गमधीत्यै
षडङ्गलोकमहोच्यते ॥ इ० स्मृतिः
॥ शरौरस्यषडङ्गवये । यथा । जङ्घे
वाङ्गुशिरोमध्यं षडङ्गमिदमुच्यते ०
इति ॥ हृदादिषु ॥ हृस्किरस्यशि
खाचैवकवचं नयनत्रयम् । करतल
करपृष्ठौ च षडङ्गान्दसकर्मणः ॥
गव्यांशेषे ॥ यथा ॥ गोमूत्रं
गोमयं क्षीरं सर्पिर्दधिचरीषनाष
डङ्गमेतन्माङ्गल्यं पवित्रं सर्वदागवा
मितिस्मृतिः ॥

षडष्टकम्

षडङ्गित् । पुं० । जनाहंने ॥ चि०
षडङ्गजित् ॥

षडङ्गधूपः । पुं० । देवदेयेधूमविशि
षे ॥ यथा । गुग्गुलुगुरुषोशौरशर्क
रामधुचन्दनैः । धूपयेदाज्यसंमि
श्रैर्नोचैर्देवस्यदेशिक इति ॥

षडङ्गित् । पुं० । शिखादिवेदाङ्गज्ञे
। पङ्क्तिपावनत्राह्णार्थे ॥ षडङ्गानि
• शिखादीनियोव्याचष्टेसः ।

षडभिन्नः । पुं० । अत्रयवादिनि ।
सर्वज्ञे । बुद्धे ॥ दिव्यं चक्षुः
श्रोत्रं • परचित्तज्ञानं • पूर्वनिवा
सानुस्मृतिः • आत्मज्ञानं • वि
यद्गमनं • कायव्यूहादिसिद्धिश्चेति
षट्चभितीज्जावमानानियस्यसः ।
षट्सु • दानशीलघाम्निचर्याध्यान
प्रज्ञासु • अभिज्ञा • आद्यं ज्ञानमस्ये
तिवा ॥

षडशीतिः । स्त्री० । अकंसङ्क्रान्ति
विशेषे ॥ यथा । षडशीतिर्भवे
च्चापन्युक्कान्याभूषिषुचित् ॥ ष
डधिकाऽशीतिसङ्क्रायाम् ॥

षडशीतिचक्रम् । न० । मिथुनकन्या
धनुर्मीनराशिस्थरवेः शुभाऽशुभफ
लज्ञानार्थं नक्षत्राङ्गनराकारचक्रे ।
यथा । मुखेवैकं करेवेदाः पादयु
ग्मेद्वयं द्वयम् । क्रीडे वाणस्तथावि
दाः करेसव्येतरिपिच । द्वयं द्वयं
तथानेचे मस्तकेचितयं तथा । इत्यष्टे

षडूषणम्

वतथागुह्ये षडशीत्वांस्वमेस्थिते ॥
मुखेदुःखं करेलाभः पादयोर्भ्रं
मणाहृदि । कान्तास्त्राहन्धनं वामेह
स्ती स्यात्स्त्रीयभेनृणाम् ॥ सम्मानं
नेत्रयोश्चैव अपमानधूमस्तके । गुह्ये
चैव भवेन्मृत्युः षडशीतिफलश्रुति
रिति ॥

षडष्टकम् । न० । षट्काष्टयोगे ॥ सतु
वरकन्ययोः स्वस्वराश्रयपेक्षयापरस्प
रषष्ठाष्टमराशिसम्बन्धः । सप्तमि
चारिभेदेनद्विविधः । तत्रमित्रषड
ष्टकं यथा मकरसमेतं मिथुनं । क
न्याकलसौम्येन्द्रमीनीच । वृषभ
तुलेर्भालमेपीककर्कटधनुषीचमित्र
विधौ ॥ षडष्टकाविंशतशेषः ॥ परि
षडष्टकमाह । मकरः करिकुलरि
पुणाकन्यामेषेणसहभक्षस्तुलया ।
कर्कटौ वृषधनुषीवृश्चिकामिथुने
चवैरिविधौ ॥ यदिकन्याष्टमेभर्ता
भर्तुः षष्ठचकन्यका । षडष्टकं
विजानीयात्वात्प्रतर्त्तचिद्देशरपि ॥

षडाननः । पुं० । कार्तिकेये । महा
सिने । स्कन्दे । गुह्ये ॥ कृत्तिका
नामग्निपत्नीनां षष्ठांस्तनपानार्थं ष
ट्पाननानियस्यसः ॥

षडूषणम् । न० । मिश्रितकटुषट्क
द्रव्ये । यथा । पञ्चकौलं समरिचं
षडूषणमुदाहृतम् । पञ्चकौलगु
णं तत्तुरुहसुष्णं विशापहमितिभाव

षड्ग्रन्थिका

प्रकाशः ॥

षड्गया । स्त्री० षड् विभ्रगयायाम्
॥ यथा । गयागजागयादित्योगा
यत्रौचगदाधर । गयागयासुरश्चैव
षड्गयामुक्तिदायिकेतिबायुपुराणे
गयापडतिः ॥

षड्गवम् । न० गीषट्कयुक्तहलादी
। यथा । अष्टागबंधर्महलंषड्गवं
जीविकार्थिनाम् । चतुर्गबंधनृशं
सानांदिगवंब्रह्मवातिनाम् ॥ ष
सांगवांसमाहारः । गीरतद्वितलु
कीकौतिसमासान्तष्टच् ॥

षड्गुणरहितः । पुं० मधुरादिष
ड्गुणरहितेपरमात्मनि ॥

षड्गुणेशः । पुं० षड्छिन्द्रियनि ॥
यन्तरि ॥

षड्ग्रन्थः । पुं० महाकरञ्जपादपे ।
षट्ग्रन्थयोयस्य । अचप्रत्यन्ववपूर्वा
दित्यञ्जाजितियोगविभागादच् ॥
षट्ग्रन्थायस्यवा ॥

षड्ग्रन्था । स्त्री० वचायाम् ॥ षट्
ग्रन्थाः ग्रन्थीयस्याः सा ॥ श
श्याम् ॥ शुक्लवचायाम् ॥

षड्ग्रान्थः । पुं० षट्परिणि ॥
स्त्री० वचायाम् ॥ न० पिप्पली
मूले ।

षड्ग्रन्थिका । स्त्री० शश्याम् । ग
न्धमूल्याम् ॥ षट्बह्वीयग्रन्थी
स्याः । स्वार्थिकन् ॥

षड्भुजा

षड्भुजः । पुं० तन्नीसमुत्थिते० क
गठीत्येतेचस्वरविशेषे ॥ षड्भ्यः
स्थानेभ्योजातः । पञ्चम्यामिति
डः ॥ यथा । नासांकण्ठमुरस्ता
लुजिह्वांदिक्तांश्चसंस्पृशन् । षड्भ्यः
सञ्जायतेयस्मान्तस्मात्षड्भुजइति
स्मृतः ॥ मयूरस्वरतुल्यमुरीयम् ।
यथा । षड्भुजरीतिमयूराह्रिगाविन
दन्तिचर्षभम् । अजाबिरीतिगा
न्धारंक्रौञ्चीनदतिमध्यमम् । ता
नसेनमतेसप्तस्वराणांमध्येप्रथमस्व-
रीयम् ॥

षड्धा । अ० षट्प्रकारे ॥ सड्
ख्यायाविधार्थेधा ॥

षड्द्विधः । त्रि० षट्प्रकारे ॥ षट्
विधाः प्रकारायस्य ॥

षड्भावविरहितः । त्रि० अस्ती
त्यादिशरीरधर्मरहितेपरमात्मनि
अस्तित्वोदयोयथा । अस्तिजायतेव
ईतेविपरिणमथेअपक्षीयतेविनश्य-
तीति ॥

षड्भुजः । त्रि० षड्ठस्तयुक्ते ॥

षड्भुजा । स्त्री० चण्डिकायाम् ॥

रुद्रचण्डायाम् ॥ चण्डश्याम् ॥

न० षड्भुजाभिधिफललताविशेषे ।

मधुफलायाम् । वृत्तकर्कश्याम् ।

तिक्तफलायाम् । खरभुजा० इ०

भा० प्र० ॥ अस्याः फलगुणाय

यः । तिक्तंवात्ये तदनुमधुरंकिञ्चि

षड् बर्गः :

दम्नञ्चपाकीनिष्कचेत्तदमृतसमं-
तर्पणं पुष्टिदायि । वृष्यं दाहश्रम
विश्रमनं मूत्रशुद्धिं विधत्ते पित्तो
न्मादापहरकफदषड् भुजंबोर्यका-
रीतिराजनिर्घण्टः ॥

षड्भसः । पुं० मधुरादिषट्प्रकार
रसे ॥ यथा । मधुरो लवणस्त्रिक्तः
कषायो म्लः कटुस्तथा । सन्तीतिरस
नीयत्वाद्गन्नाद्ये षडमौरसाः ॥ ए
षानामलक्षणं यथा । मधुरंगौल्य
मित्याहुरिच्छ्वःदौसचलक्ष्यते । ल
वणस्तुपटुः प्रोक्तः सैन्धवादौसदृ
श्यते ॥ त्रिक्तस्तुपिचुमर्दादौव्यक्त
मास्त्रायतेरसः । कषायस्तुवरस्तू
क्तः सचपूगौफलादिषु ॥ कटु
स्तुक्षारसंज्ञः ग्यान्परिचःदौसचे
ष्यते । इतिराजनिर्घण्टः ॥

षड्राचम् । न० षडहे ॥

षड्रेखा । स्त्री० षड् भुजायाम् ॥
खर्व्जी ॥

षड्लक्षणम् । न० सपञ्चलवर्षे मृ
त्प्रातलवर्षे । मृज्जोपेतेपञ्चलव
र्षे ॥

षड्कृत् । पुं० कार्तिकेये ।

षड्बुर्गः । पुं० लग्नहीरादिषु ॥ यथा
। त्रिंशद्भागत्सकं लग्नं हीरात्स्योर्ध्वं
मुच्यते । लग्नत्रिभागेद्रेष्काशीन
वभागीनवांशकः ॥ द्वादशांशिद्वा
द्दशांशस्त्रिंशंशस्त्रिंशदंशकाः । ष

षण्डः :

डबर्गाः कथितास्तैतेषांक्रममुदी
रितम् ॥ षष्ठांशर्गः ॥ षडिन्द्रिय
सुखे ॥

षड्दर्शः । त्रि० षड्दर्शाभिभूते । बाल
के ॥ तद्वितार्थेति समासः । चित्त
वतिनित्यमिति खठओस्तद्वितयोलुं
क् ॥

षड्वादः । पुं० भसरि ॥

षड्बिन्दुः । पुं० हरौ । विष्णौ ॥ की
टविशेषे ॥ शिरोरोगापहे । पक्वते
लविशेषे ॥ यथा । एरण्डमूलं तग
रंशताङ्गाजीवन्तिकासैन्धवरात्रिकी
च । भृङ्गविडङ्गमधुयष्टिकाचवि
श्वीषधं कृष्णतिलस्यतैलम् ॥ अजा
पयस्ते लविमिश्रतश्चतुर्गुणो भृङ्ग
रसेविपक्वम् । षड्बिन्दुवैनासिक
योः प्रदेयाः सर्वाग्निहन्त्युः शिर
सो विकारान् ॥ च्युतांशकेशान्प
लितांशदन्ताग्निर्वर्धयन्मूलान्सुदृढीक
रोति ॥ सुपर्णं गृध्रप्रतिमश्च चक्षुः
कुर्वन्तिवाह्वोरधिकं बलञ्च ॥ जीव
न्तिकाचहरीतकीशाकविशेषः ॥
इतिभावप्रकाशः ॥

षड्बिन्द्या । स्त्री० तैलिन्याम् ॥

षण्डः । पुं० गोपती । वृषभे ॥ समू
हे ॥ पुं० न० कदम्बे । अजादिक
दम्बे । पद्मकुमुदादिसङ्घाते ॥ स
न्नाति । षण्डाने । अमन्ताङ्कः ।
बाहुलकात्सत्वाभावः ॥

षष्टिक :

षण्डाली । स्त्री० सरस्वाम् । कामुक
स्त्रियाम् । तैलमाने । छटांक०
इ० भा० प्र० । इतिहेमचन्द्रोमेदि
निकरस्य ॥

षण्डः । पुं० षण्डशब्दार्थे ॥ शास्यति
शिश्याभावात् । शमउपशमे । शमे
ठः । बाहुलकात्षः ॥ यद्वा । स
मति । षमष्टमवैकल्ये । जनिदेत्या
दिनाषमेठः । बाहुलकात्सत्वाभा
वः ॥ षस्यदर्शनेसूर्यदर्शनम् । स्प
र्शनम् । स्पर्शनेतुक्तानसूर्याबला
कनस्यप्रायश्चित्तम् ॥

षण्मुखः । पुं० कार्तिकेये । स्कन्दे
॥ षट्मुखान्यस्य ॥

षण्मुखा । स्त्री० षट्भुजायाम् । ख
रबुजा० इ० भा० ॥

षट् । वि० सङ्ख्यान्तरे । छ क्कै०
इ० भा० ॥ सङ्ख्येये ॥

षष्टिः । स्त्री० सङ्ख्यान्तरेसाठ० इ०
भा० ॥ सङ्ख्येये ॥ षट्दशतः प
रिमाणमस्य । प्रकृतेः षष्भाषस्ति
प्रत्ययेऽपदत्वञ्च० पङ्क्तिविंशतिविं
शत्त्वत्वारिंशत्पञ्चाशत्षष्टीतिनि
पातनात् ॥

षष्टिकः । पुं० न० यौष्मजि० धान्यवि
शेषे । साठी० इ० भा० प्र० ॥ षष्टि
काहिधान्यविशेषाः षष्टिकाः ष
ष्टिरात्रेणपच्यन्तइतितृतीयान्तात्क
न० रात्रशब्दलोपश्चनिपात्यते । धा

षष्टिक्यम्

न्यविशेषणवायंसाधुर्नमुद्गेषु० ते
पिषष्टिरात्रेणपच्यन्ते ॥ षष्टिलक्षण
गुणास्ययथा । गर्भस्याणवयेपाकांया
न्तितेषष्टिकामताः ॥ षष्टिकः श
तपुष्पप्रमोदकमुकुन्दकौ । महा
षष्टिकइत्याद्याः षष्टिकाः समुदा
हृताः ॥ एतेपिब्रीहयः प्रोक्ताब्रौ
हिलक्षणदर्शनात् ॥ षष्टिकामधुराः
शौतालघवोबहुवर्षसः । वातपि
त्तप्रशमनाः शालीनांसदृशागुणैः
। तत्र० साठीगुणाः षष्टिकायाम्
॥ अपिच । गौरीनीलः षष्टिकोऽ
यद्विधास्यादाद्योरुच्यः शीतलादी
षहारी । बल्यः पथ्यादीपनीषी
यंश्चिदत्तेतस्मात्किञ्चिदूनाहि
तौयः ॥

षष्टिका । स्त्री० साठीतिप्रसिद्धध
न्ये ॥ अस्याः गुणाः । षष्टिका
प्रवरातेप्रांलघ्वीस्निग्धाविदोषजित्
। स्वाद्वीमृद्धीग्राहिणीचबलदाज्वर
हारिणीति ॥ रक्तशालिगुणैस्तु
ल्याततः स्वल्पगुणाः परे ॥ ते
प्रांषष्टिकशतपुष्पादीनाम् । परे०
षष्टिकशतपुष्पादयः ॥ शरदिषष्टि
काभिः पावण्यन्नित्यमितिवाचस्प
तिमिश्राः ॥

षष्टिक्यम् । न० षष्टिकधान्योत्पत्त्युचि
तभूमौ ॥ षष्टिकानांभवनङ्घ्रितम्
। यथयवकषष्टिकाद्यदित्यत् ॥

षष्ठी

षष्टिजः । पुं० षष्टिकधान्ये
 षष्टितमः । त्रि० षष्टेः पूरणे ॥
 षष्टिदुर्गा । स्त्री० स्कन्दभार्यायाम् ॥
 तिथिभेदे ॥
 षष्टिधा । अ० षष्टिप्रकारे ।
 षष्टिमत्तः । पुं० गजे ॥ षष्टिष्षप
 र्यन्तश्चयः पूर्वाङ्गस्थित्या षष्टिमत्तो
 हस्तातिसारस्वताभिधानम् ॥
 षष्टिलता । स्त्री० भ्रमरभार्याम् ॥
 षष्टिहायनः । पुं० गजे । हस्तिनि ॥
 धान्यविशेषे ॥ त्रि० षष्टिसङ्ख्यक
 बत्सरवयोयुक्ते ॥
 षष्ठः । त्रि० षष्ठांपूरणे ॥ तस्यपूर
 णे ङट् षिट् कतिकतिपयचतुरां
 यक् ॥
 षष्ठान्नकालिकः । त्रि० तृतीयदिनभो
 जिनि न द्विदिनानन्तरभुक्ते
 ॥ यथा । ह्यन्तरव्यन्तरभुक्तामाहुः
 षष्ठान्नकालिकम् ॥
 षष्टिका । स्त्री० षष्ठाम् ॥
 षष्ठी । स्त्री० कात्यायन्याम् । गौर्या
 म् ॥ मातृकाविशेषे ॥ साचप्रकृतेः
 षष्ठीकला स्कन्दभार्या च ॥ यथा ।
 प्रकृतेरतिसम्बन्धे प्रधानांशस्वरूपा
 यादेवसेनाचनारद । मातृकासुपू
 ज्यतमासाषष्ठीचप्रकीर्तिता ॥ पु
 त्रपीवादिद्राचौचधाचौत्रिजगतांस
 ती । षष्ठांशरूपाप्रकृतेस्तेनषष्ठीप्र
 कीर्तिताश्रीदेवीभागवतम् ॥

षाडवः

तिथिविशेषे । गुहृतिथौ ॥ षष्ठांपू
 रणायाम् । ङस् चोस् आम
 इतिचिके ॥ अष्टासप्तसम्बन्धीर्थः
 सवराजपुरुषौपगवादिशब्दानांप्रवृ
 त्तीनिमित्तम् गोमान् धनधानित्या
 दौनांचप्रवृत्तिनिमित्तम् अपत्याप
 ल्यवत्सम्बन्धादेः शब्दप्रवृत्तिनिमि
 त्तत्वात् ॥ पूरणप्रत्ययान्तछटित्वा
 तङीष् ॥ षष्ठ्यान्तिथावुत्पन्नस्यफलं
 यथा । विद्वान्वरिष्ठश्चतुरः सुकी
 र्तिः प्रलम्बशङ्खर्णकीर्णगात्रः
 । सत्यप्रतिष्ठोधनपुत्रयुक्तः षष्ठीप्र
 सूतामनुजश्चिवायुरिति ॥
 षष्ठीदण्डकपाठः । पुं० । ग्रन्थविशेषे
 ॥ यत्रैकशतं षष्ठ्यार्थाङ्कताः ॥
 षाट्कौशिकः । पुं० म्यूलदेहे ॥
 यथा । मञ्जास्थिस्नायत्रः श्रुक्ताद्र
 क्तात्त्वङ्मांसशोषितम् । वृत्तिषा
 ट्कौशिकानामदेहाभवतिदेहिना
 म् ॥
 षाडवः । पुं० गाने । रागस्यजाति
 विशेषे । सचषट्स्वरमिलितरा
 गरागिण्यौ । यथा । औडवः
 पञ्चभिः प्रीक्तः स्वरैः षड्भिस्तु
 षाडवः । सम्पूर्णः सप्तभिर्ज्ञेय
 एवरागस्त्रिधामतः ॥ रसविशेषे ॥
 सचरसविशेषउक्तः सद्दशास्त्रे ।
 यथा । सितामध्वादिमधुरेद्राजादा
 डिमज्जरसः । बिरलश्चेत्कृतोरा

पु :

ग : सान्द्रश्चेत्षाडवः स्मृतः ॥
इति ॥ अपिच । षाडवामधुरान्ना
दिरससंयोगपाचिताइति । गुडा
म्बुप्रभृतयः षाडवाइत्यर्थः ॥

षाडुर्गिकः । पुं० इन्द्रियषडुर्गविषये ।
षाङ्गण्यम् : न० राज्ञांराज्यकरणोपा
येषुषट्सु ॥ यथा । सन्धानासनम्
• सन्धिकृत्वाऽवस्थानम् १ यात्रा
सन्धानम् २ । विद्युच्छासनम् •
वैरं कृत्वाऽवस्थानम् । ३ । यात्रां
सम्परिगृह्णासनम् • शत्रोर्भयप्रद
र्णार्थं यानं प्रदर्शयस्वस्थानेऽवस्था
नम् ४ द्वैधीभावः • उभयत्रस
न्धीकरणम् ५ । अन्येषांश्रयः
• दुर्गादिर्महाराजस्यवाचाश्रयः ६
इतिमहाभारतेराजधर्मः ॥ सन्धि
नांविद्यहोयानमासनं दूधमाश्रयइ
त्यमरः ॥ षड्गुणाएव । चतुर्वर्णा
दित्वात्स्वार्थेऽप्यञ् ॥

षाङ्गण्यम् तुरः । पुं० शक्तिधरे । कार्त्तिके
केये ॥ षष्ठांमातृशामपत्यम् । मा
तुरुत्सङ्ख्यासम्भद्रपूर्वायाइत्यणि
• उत्तरपरत्वञ्च ॥

षाष्टः । त्रि० षष्ठे ॥

षिङ्गः । पुं० कामकेली । कामुके ।
नागरे । षिटे । लुच्चा । इ० भा० ॥
सेटिति । षिच्यतेवा । षिटचनादरे
। वाहुकाङ्गन् • सत्वाभः बह्व् ॥

षुः । पुं० गर्भविभोजने ॥

षोडशकला :

षोडन् । त्रि० षड्दन्तयुक्ते ॥ षट्द
न्ताश्च । वयसिदन्तस्तेतिदन्तादे
शः । ततः षषउत्वंदददशधासूत्त
रपदादेष्ट्वञ्च • धासुवेतिवाच्यम् ॥

षोडशः । त्रि० षोडशानाम्पूरणे ।
तस्यपूरणेऽट् ॥

षोडशः । पुं० नित्यं षड्बचनान्तः । ए
काधिकषड्दशसङ्ख्यायाम् ॥ ग
र्भाधानादिसंस्कारेषु ॥ तैयथा ।
गर्भाधानं पंसवनं सीमन्तोन्नयनंतथा
। जातकर्मभिधानञ्चनिष्क्रमः प्रा
शनन्ततः ॥ चूडोपनयनं वेदव्रता
नाञ्चचतुष्टयम् ॥ गौदानं मेखला
न्मीचीविवाहः षोडशक्रमात् ॥ ष
ट्चदशचषडधिकादशवा । षषउ
त्वंदददशधासूत्तरपदादेष्ट्वञ्च •
धासुवेतिवाच्यम् ॥ त्रि० सङ्
ख्येये ॥

षोडशकः । पुं० षोडशसङ्ख्यापरि
मितीगणविशेषे ॥ यथा । षोडशक
स्तुविकारइति । षष्ठभूतानि • ए
कादशेन्द्रियाणिचैत्येतानिविकारप
दशाच्यानि ॥

षोडशकलाः । स्त्री० चन्द्रमण्डलस्य
षडधिकादशभागेषु ॥ यथा । अमृ
तामानदापूषातुष्टः पुष्टीरतिर्धृ
तिः । शशिनोचन्द्रिकाकान्तिर्न्या
त्सुथीः प्रीतिरङ्गदा ॥ पूर्णापू
र्णामृताकामदायिन्यः शशिनः

षोडशत्विक्क्रतुः

कलाः ॥

षोडशदानम् । न० श्राद्धादीषोडश
प्रकारदेयद्रव्ये ॥ तत्क्रममाहुः सा
म्प्रदायिकाः । भूम्यासनंजलंघस्तं
प्रदीपोन्नंततः परम् । ताम्बूल
च्छत्रगन्धास्यमाल्यंफलमतः परम्
। शय्याचपादुकागावः काञ्चनंर
जतन्तथा । दानमेतत्षोडशकंप्र
तमुद्दिश्यदीयते ॥ तत्षोडशषोड
शकैरेकोदानसौगरीभवति ॥

षोडशभुजा । स्त्री० षोडशहस्तयुक्ता
यांदुर्गायां ॥

षोडशमातृकाः । स्त्री० गौर्यादिषु ॥
यथा । गौरीपद्माशचीमेधासावित्री
विजयाजया । देवसेनास्वहाशान्तिः
प्रुष्टिर्धृतिः क्षमा ॥ आत्मनादेव
ताचैवतथैवकुलदेवता ॥

षोडशत्विक्क्रतुः । पुं० षोडशत्वि
क्साध्ये० ज्योतिष्टोमयागे० द्वाद
शाहसाध्यसत्रयागेच ॥ तत्रत्वि
जांनामानियथा । ब्रह्मा १ ब्राह्म
णाच्छंसी २ आग्नीध्रः ३ पोता
४ एतेसार्बवेदीयाः ॥ श्वाता ५ मै
त्रावरुणः ६ अक्कावाकः ७ याव
स्तीता ८ एतेऋग्वेदिनः ॥ अध्व
र्युः ९ प्रतिप्रस्थाता १० नेष्टा ११
उद्गता १२ एतेयाजुषाः ॥ उद्गा
ता १३ प्रस्तीता १४ प्रतिहर्ता १५
सुब्रह्मण्यः १६ एतेसामगाः ॥

षोडशी

ज्योतिष्टोमेद्वादशशतगोदक्षिणावि
भानः षोडशत्विंजाम् । तद्विक्र
तीभूतेसत्रात्मकेद्वादशाहसाध्ये०
शतेनार्द्धिनेोदीक्षयन्तीत्यादिदर्शने
ननिर्णीयते । तत्रविभागंमनुरप्या
ह । सर्वेषामर्द्धिनेोमुख्यास्तर्द्धे
नार्द्धिनेोऽपरे । तृतीयिनस्तृतीयांशा
द्यतुर्थाश्चैकपादिनः ॥ दक्षिणागो
शतविभागायश्रीतकाख्यायनेोपि ।
अथद्वादशद्वादशत्रयोभ्यः षट् ष
ट् द्वितीयेभ्यश्चतस्रश्चतसस्तृतीयेभ्य
स्तिस्रस्तिस्रद्वतरेभ्यः । इत्यत्रषोड
षत्विंजांचतुरष्टतुरः कृत्वाचत्वा
रेषर्गाद्वृत्तिमलमासतत्त्वम् ॥

षोडशांशुः । पुं० शुक्रग्रहे ॥ षोडश
अंशवोऽस्य ॥

षोडशाङ्गः । पुं० धूपविशेषे । यथा
। गुग्गुलुं सरसं दारुपत्रं मलयसम्भ
वम् । ऋविरमगुरुं कुष्ठं गुडं सर्जरस
ङ्घनम् ॥ हरौतकीं नखीं लाक्षां ज
टामांसौश्र्णैलजम् । षोडशाङ्गं वि
दुर्धूपं दैर्घ्यपित्त्ये चकर्म्मणि ॥ त्रि०
षोडशावयवववति ॥

षोडशाङ्घ्रिः । पुं० कर्कटे ॥

षोडशारम् । न० षोडशदलपद्मे ॥

षोडशाश्विः । पुं० शुक्रग्रहे ॥

षोडशावर्त्तः । पुं० शङ्खे ॥

षोडशिकान्तम् । न० पलपरिमाणे ॥

षोडशी । पुं० यज्ञपात्रविशेषे ॥ सप्तौ

संयत्

मकपाचविशेषि ॥ समयाध्युषिते
सूर्ये षोडशिनः स्त्रीचमुपीकरोति ॥
षोडशी । स्त्री० दशमहाविद्यान्तर्गत
महाविद्याविशेषि ॥ यथा । काली
तारामहाविद्याषोडशीभुवनेश्वरी ।
भैरवीक्षिन्नमस्ताचविद्याधूमावती
तथा ॥ अगलासिद्धविद्याचमातङ्गी
कमलात्मिका । एतादृशमहाविद्याः
सिद्धविद्याः प्रकीर्त्तिताः ॥ जनवि
श्रुतिपिण्डदानक्रियायाम् ॥ षोड
शानांपूरणी । डट् । डीप् ॥

षोढा । अ० षड्धा । षट्प्रकारे ॥
षोढाषट्धावाकुरु । सड्ख्यायावि
धार्थेधा । षषउत्खदददशधासूत्
रपदादेष्टुत्खञ्ज० धासुवेतिवाच्यम् ॥

ष्टीवनम् ।) न० फृत्कृत्यश्लेषणः
ष्टेवनम् ।)

प्रक्षेपे ॥ षिवुनिरसने । ल्युट् ।
षिवुसिञ्जोर्ल्युटिदीर्घावेतिस्वामी ।
ष्यूतम् । चि० ष्टीवने ॥ षिवु० । क
र्मणिक्तः । ष्टोरिल्युट् ॥ *

सकारक्षरक्षप्रारम्भः

सः । पुं० सकारे । ईश्वरे । सर्पे । प
क्षिणि ॥ विष्णौ ॥ सगणे० ॥ ऽपुं० ॥
संयः । पुं० कङ्काले ॥ इ० श० च०
क्का ॥

संयत् । पुं० स्त्री० युद्धे । आधाधने ।
समितौ ॥ संयतनम् । संयमनंभा
। यतीप्रयत्ने० यमउपरमेबा । स

संयमः

स्यदादित्वात्क्वप् । गभादीनामि
तिमलोपः । तुक् ॥

संयतः । चि० बद्धि ॥ संयम्यतिस्म
। यम० । क्तः ॥ कृतसंयमे ॥
संयतेन्द्रियः । चि० बशीकृतेन्द्रिये ॥
संयतानिषियेभ्योनिवर्त्तितानि०
इन्द्रियाणियेनसः ॥

संयत्तः । चि० उद्युक्ते ॥

संयहरः । पुं० नृपे । संयच्छति ।
यम० । कृत्वरच्छत्वरेतिष्वरच् ।
निपातनान्मस्यदः ॥

संयन्ता । चि० संयमनकर्त्तरि । नि
यन्तरि ॥ संयच्छति । यम० । स
म्पूर्ः । लृच् ॥

संयमः । पुं० व्रताद्यङ्गपूर्वदिनकर्त्त
व्याचारे । विद्यामे । विद्यसे । यामे
। यमे । संयामे । संयमने ॥ धार
णाध्यानं समाधिरिति त्रयमेकविषयं
० संयमश्चेत्तौ च्यते । तथमेकत्र
संयमइतिपतञ्जलिः ॥ सर्ववर्णा
नुष्ठेयः सकलपुरुषार्थीपयुक्तोयसं
यमः । तथाचमनुः । इन्द्रियाणां
विचरतांविषयेष्वपहारिषु । संय
मेयत्नमातिष्ठेद्बिद्वान्यस्तेववाजि
नामिति ॥ बिद्वान् । विषयेषुवर्त्त
मानानामिन्द्रियाणांक्षयिस्वादिदे
षान्जानन्नित्यर्थः ॥ धर्माधर्मफल
दानेनानुग्रहेनियहेष ॥ संयमनम्
। यमः समुपनिविषुचेतिपक्षे ऽप

संघाव :

॥ संयते ॥

संयमक : । त्रि० नियन्तरि ॥ संय
मिनि ।संयमन : । पुं० यमलोके ॥ न० व
न्धने ॥ व्रते ॥संयमनी । स्त्री० यमस्यपुत्र्याम् ॥ यथा
क्तं श्रीमद्भगवद्गीतायाम् ॥ मृत्योः
संयमनी तु क्लृप्ता ह्यप्रकारमगुडला ।
कालपाशपितृव्याधिप्रोतमारीनिषि
विता ॥ कालपाशादिजुष्टा० ऽत्यु
द्रतायसंप्राकारसमूहा० संयमनी
नामदक्षिणस्यांयाम्यपुरीत्यर्थः ॥संयमित : । त्रि० जातसंयमे ॥ ता
रकादिखादितच् ॥ यधिते ॥संयमी । पुं० मुनी ॥ त्रि० संयमव
ति ॥ स्थितप्रज्ञे ॥ यानिशासर्वभू
तानांतस्थांजागर्त्तिसंयमी ॥ संय
मोऽस्यास्ति । इति : ।संयादा । स्त्री० सम्भूययादायाम् ।
पे तेनहीपान्तरगमने ॥ समुदिता
नांगमने ॥संयाम : । पुं० संयमे ॥ संयमनम्
। यम : समुपनिविपुचेतिपक्षे घञ्
॥ संयते ॥संघाव : । पुं० घृतक्षीरगुडगीधूमचू
र्णसिद्धेभोज्यविशेषे ॥ यथा । संघा
वस्तुघृतक्षीरगुडगीधूमपाकजड्वति
॥ पिष्टकविशेषे । पिराक्क० पिराकौ
० इ० भा० प्र० । यथा । पपय्यः

संयुग :

साज्यसमितानिर्मिताघृतभक्षि-
ता : । कुट्टिताद्योलिता : शुद्धा :
शर्कराभिर्विमर्दिता : ॥ तत्रचू
र्णेक्षिपेदेलावङ्गमरिचानिच । ना
लिकेरंसकपूर् रचारवीजान्यनेकशः
॥ घृताक्तसमितापुष्टरोटिकारचितः
तत : । तस्यांतत् पूरणंन्यस्यकुर्या
न्मुद्रांढटांसुधो : ॥ सर्पिषिप्रचुरे
तान्तुमुपचेन्निपुणोजनः । प्रकारज्ञैः
प्रकारायसंघावइतिकौर्त्तित : ॥ म
ठकेनसमोच्चे य : संघावोपिगुणै
र्जनैः ॥ लोके० गंभ्राइतिप्रसिद्धो
यम् ॥ संयूयतेमिश्रीक्रियतेगुडादि
भिः । यु० । समयुद्दुदुवइतिघञ् ॥संयुक्तः । त्रि० संलग्ने । संयोगाश्रये ॥
सम्यक्क्युक्तः ॥संयुक्तसमवायः । पुं० सन्निकर्षे ॥
यथा० घटरूपप्रत्यक्षेसंयुक्तसमवा
यः सन्निकर्षः । चक्षुः संयुक्तेघ
टरूपस्यसमवायात् ॥संयुक्तसमवेतसमवायः । पुं० सन्निक
र्षविशेषे ॥ यथा० रूपत्वसामान्य
प्रत्यक्षे० संयुक्तसमवेतसमवायः
सन्निकर्षः । चक्षुः संयुक्तेघटेरू
पसमवेतम्० तत्ररूपत्वस्यसमवा
यात् ॥संयुगः । पुं० युद्धे । आधीधने । ज
न्योरथे ॥ संयोजनम् । युजिर्
। घञ् । रथयुगेतिनिर्द्देशाङ्गणा

संयोग :

भाव : । प्रतिजनादिषुसंयुगशब्द
पाठाद्वा ॥

संयुक् । वि० । गुणवति । सम्बन्धिनि
॥ संयुज्यते । युज० । क्विप्चिति
क्विप् ।

संयुतः । वि० । संयुक्ते । वच्चे ॥

संयोगः । पुं० । प्रश्नेषि । इमौसंयुक्ता
वितिव्यवहारहेतौ । नवद्रव्यवर्ति
नि ॥ मेलने । सम्बन्धे ॥ सन्निकर्ष
भेदे ॥ चक्षुषाघटप्रत्यक्षजननेसंयो
गसन्निकर्षः ॥ संबन्धमात्रे ॥ सं
युज्यतेनेन । युजिर्० । घञ् ॥
न्यायमतेसंयोगेगुणपदार्थः । स
चाप्राप्तवस्तुद्वयस्यप्राप्तिरूपः सम्ब
न्धविशेषः । सन्निविधेयथा । एक
कर्मजन्यः । यथापर्वतेपक्षिसंयो
गः । १ । उभयकर्मजन्यः । यथा
मेषद्वयसंयोगः । २ । संयोगजन्य
संयोगः । यथाकपालतरुसंयोग
जन्यतरुकुम्भसंयोगः । ३ । कर्म
जन्यसंयोगोऽपिद्विविधः । अभि
घातः • तस्माच्छब्दोन्जायते । १ ।
नोदनः • तस्माच्छब्दोन्जायते
। २ ॥ अत्रप्रमाणम् । अप्राप्तयैःस्तु
याप्राप्तिः सैवसंयोगईरितः । की
र्तितस्त्रिविधस्त्वेषामऽद्योन्यतरक
र्मजः ॥ तथेभयोः कर्मजन्योभ
वेत्संयोगजोऽपरः । अदिमः श्य
नश्रलादिसंयोगः परिकीर्तितः

संयोगपृथक्त्वम्

॥ मेषयोः सन्निपातीयः सद्विती
यउदाहृतः । कपालतरुसंयोगात्
संयोगस्तरुकुम्भयोः ॥ द्वितीयः
स्यात्कर्मजापिद्विधैवपरिकीर्तित
। अभिघातोनादनशब्दहेतुरिहा
दिमः ॥ शब्दाहेतुर्द्वितीयः स्यादि
भागेपिनिघामभवेदितिभाषापरिच्छे
दः ॥ उदयात्पूर्वदशम्याः शेषि
॥ यथा । उदयात्प्राक्दशम्यास्तुशि
षः संयोगइच्छते । उपरिष्ठात्प्रवे
शस्तुतस्मात्तांपरिबर्जयेत् ॥ स
न्निधौ ॥

संयोगपृथक्त्वम् । न० । न्यायविशेषि
॥ यथा । एकस्यकर्मणोनित्यत्वका
म्यत्वाभ्यांद्वैरूप्याङ्गीकारे । नित्या
नित्यसंयोगविरोधः । मैवम् • सं
योगपृथक्त्वन्यायात् । सचन्याय
स्यतुर्थाध्यायउक्तः । यथा । खादि
रेपशुंबध्नाति • खादिरंबीर्यकाम
स्ययूपकुर्वीतेतिश्रूयते । अत्रसंश
यः । किंकांम्यस्यैवखादिरतानित्ये
पिस्यादुतनेति । तत्रफलार्थत्वेना
नित्यतया • नित्यप्रयोगाङ्गतानयुक्ता
। यत्तुनित्येपिखादिरत्वश्रवणं • त
त्काम्यस्यैवपशुबन्धनाययूपाश्रय
ज्ञापनार्थमतीतनित्येखादिरतेति
प्राप्ते • राहान्तायचतुर्थाध्यायसूत्र
म् । एकस्यतूभयत्वेसंयोगपृथक्
त्वमिति । अत्रसंयोगः सम्बन्धमा

संरम्भी

वम् • पृथक्त्वभेदः । एकस्यखा
दिरस्यक्रत्वर्थत्वपुरुषार्थत्वरूपोभयो
त्मकत्वेवाक्यद्वयेनचक्रतुशेषत्वफल
शेषत्वलक्षणसंयोगभेदावगमाद्गनि
त्यानित्यसंयोगविरोधः । नचा
श्रयज्ञानार्थमित्यवाक्यं • सन्निधा
नादेवाश्रयलाभात् । अतउभयार्था
खादिरतेति । एवंदध्राजुहोति • द
ध्रेन्द्रियकामस्येत्यादाबुभयार्थतेष
। दधित्वस्यदूषाश्रवणादितिप्राय
श्चित्तत्वम् •

संयोगितः । त्रि० जातसंयोगे ॥ तार
संयोगी । त्रि० संयोगविसिष्टे ॥
कादित्वादितत्त्वं •

संयोजनम् । न० संयोगे ॥ रतिलक्षे । नि
धुवने । मैथुने ॥ इ० हारावली ॥

संयोजितः । त्रि० पदार्थान्तरेणसंयु
क्तीकृतेपदार्थे । उपाहिते । मेलि
ते ॥ संयोज्यतेस्म युजिर् • । यद्य
न्तः । क्तः ॥

संरब्धः । त्रि० संलग्ने । कुपिते ॥

संरम्भः । पुं० आटोपे ॥ उत्साहे
॥ यथा । कार्यारम्भेषु संरम्भःस्ये
यउत्साहइष्यते ॥ कौपे । क्रोधे
॥ यथा । प्रणिपातप्रतीकारः सं
रम्भोहिमहात्मनाम् ॥ संरम्भणम् ।
रभराभस्ये । घञ् । रभेरप्रखलुटा
रितिनुम् ॥

संरम्भी । त्रि० क्षुभिते । संरम्भयुक्ते ॥

सं व :

संराद्धिः । स्त्री० निष्पत्तौ ॥
संराधनम् । न० समाध्यादौ । भ
क्तिध्यानप्रसिधानाद्यनुष्ठाने ॥ सं
राध्यतेऽनेन । राध • । भावक
रणादौल्युट् ॥

संरावः । पुं० आरवे । आरावे । शब्दमा
षे ॥ संरवणम् । रुशब्दे । उप
सर्गेरुवद्वृत्तिभावेघञ् ॥

संरावी । त्रि० प्रशस्तशब्दविशिष्टे ॥
संरुद्धः । त्रि० प्रतिबद्धे ॥ धिरग
याद्वृत्तिख्याते ॥

संरुढः । त्रि० प्रीटे ॥ अङ्कुरिते ।
सम्पूर्वाद्गृहीगत्वर्थेतिक्तः । ढत्वधत्व
ष्टुत्वढलोपदीर्घाः ॥

संरोधः । पुं० क्षेपे ॥ रोधि ॥ सं
रोधनम् । रुधिर । घञ् ॥

संलग्नः । त्रि० संयुक्ते ॥ सम्य
क्लग्नः ॥

संलयः । पुं० निद्रायाम् । शयने ॥
सम्यक्लीयतेऽत्र । लीड् झे षण्ये ।
एरच् ॥ प्रलये ॥

संलापः । पुं० प्रीत्यामियोभाषणे
। अन्वीन्यप्रीतिभाषणे ॥ संल
पनम् । लप • । घञ् ॥ आ
लोपएकेनापिक्रियते • संलापस्तुपर
स्परभाषणमेवेतिभेदः ॥ उक्तिप्र
त्युक्तिमहाक्यंसंलापद्वृत्तिकीर्त्यते
। इत्युज्ज्वललीलमणिः ॥

सं वः । पुं० शम्वे । वञ्जे । कुलि

संवत्सरमुखी

श्री । संवयते । वय० । अच् ॥
संवत् । अ० वर्षे । वत्सरे ॥ संवय
ते । वयगतौ । क्लिप् । यलोपः ।
तुक ॥

संवत्सरः । पुं० वत्सरे । अब्दे ॥
सम्यग्वसन्त्यवर्त्तविमासाद्यस्य ।
वसनिवासे । संपूर्वाच्चिदिसरप्रत्य-
यः । सस्यार्द्धधातुकइतिसस्यतः ।
संवत्सरपरिवत्सरेडावत्सरानुवत्स-
रोदावत्सरेषुप्रथमवत्सरे ॥ तत्रय
दाशुक्लप्रतिपदिसङ्क्रान्तिर्भवति ।
तदासौरचान्द्रयोर्मासयोर्युगपदुप-
क्रमोभवति । संवत्सरः । त
तः सौरमानेन । वर्षेषड्दिना
निर्षङ्गन्ते । चान्द्रमानेन । ऋस
न्तीयिहादशदिनव्यवधानादुभयोर
यपद्याह्नाविभवति । एवंपञ्चवर्षा
णिगच्छन्ति । तन्मध्येद्वीमलमासी
भवतः षष्ठः संवत्सरोभवति ।
तदेवचान्तरभेदेन । संवत्सरादिप-
ञ्चकंसमामनन्ति ॥ एषामुद्धारस्तु
। शकाब्दात्पञ्चभिः शेषात्समा-
द्यादिषुवत्सराः । सम्परीदानुप-
र्वाद्यतयोदापूर्वकामता । इति ॥
काष्ठात्मशास्थितेषिणी ॥

संवत्सरमुखी । स्त्री० ज्यैष्ठशुक्लदश-
म्याम् । दशहरायाम् ॥ यथा ।
ज्यैष्ठशुक्लदशमीसंवत्सरमुखी-
स्यता । तस्यांस्तानंप्रकुर्वीतदान

संवर्तः

श्वैवविशेषत । इतिब्रह्मपुराण
म् ॥

संवत्सरा । स्त्री० दुर्गायाम् ॥
संवद् । अ० वर्षे ॥ संबदतिभावा-
न् । वद० विच् ॥

संवदनम् । न० संवादे ॥ समाजो-
चे ॥ वशीकृती ॥

संवदनम् । न० वशक्रियायाम् । व-
शीकरणे ॥ सम्पूर्वावनुयाचने
वशीकरणार्थः । न्युट् ॥

संवरः । पुं० अनेकास्तवादिनांसप्त
प्रदार्थान्तर्गतपदार्थविशेषि ॥ य-
था । इन्द्रियसंयमलक्ष्यप्रतिष्ठध्यान-
म् । आस्रवनिरोधात्मकत्वात् । सं-
वृणोत्यास्रवमितिसंवरश्चतुर्थः ।
वृड् वृज्भ्यां । यइवृ । द्वित्यादिना
कर्मण्यप् ॥

संवरणम् । न० गोपने ॥ सम्यक्-
वरणवेष्टनम् । आवरणे ॥

संवर्गः । पुं० प्राणे ॥ वायी ॥
संवर्ष्नादर्यात्सङ्ग्रहणात् । स-
ङ्ग्रहसनाद्वाङ्ग्यादीनां । वायुः
संवर्गः । संवृङ्क्ते । वृजि० ।
घञ् । कुत्वम् ॥

संवर्गविद्या । स्त्री० वायुपासनवि-
द्यायाम् ॥ संवर्गत्वविद्या ॥

संवर्त्तः । पुं० प्रलये ॥ संवर्त्ततेज-
गदत्र । वृत्तु० । इलक्षेतिघञ् ॥
मुनिविशेषि ॥ श्रुत्यादिप्रसिद्धेपर

संबर्हित :

महंसेऽयोरवतारे ॥ अषट्द्रुमे । क
र्षफले ॥ योगविशेषि ॥ यथा । स
प्तमीरविबारेषप्रतिपद्युधवासरे ।
संबर्त्तसंज्ञकैर्योगैर्गर्हितः शुभ
कर्मसु ॥ मेघाधिपविशेषि । संबर्त्तं
सुबहूदकः ॥

संबर्त्तकः । पुं० कालाग्निरुद्रे ॥ व
लदेवस्यलाङ्गले ॥ शीर्वे । बाडवा
ग्नौ ॥ त्रि० प्रवर्त्तके ॥ संबर्त्तय
ति । षतु० गुवुल् ॥

संबर्त्तकी । पुं० बलदेवे । अच्यु
ताऽयजे ॥ इ० त्रि० शेषः ॥

संबर्त्तबापी । स्त्री० तीर्थविशेषि ॥

संबर्त्तिः । स्त्री० पद्मादिनवपत्रे ।

संबर्त्तिकायाम् ॥ संबर्त्तते । षतु

० । हृदिप्रिर्हृदिर्वातिषिदिच्छिदि
कीर्त्तिभ्यश्चितीन् ॥

संबर्त्तिका । स्त्री० पद्मादीनांनवद

ले ॥ पद्मस्यकेसरसमीपस्यदले ॥

संबर्त्तिरेव । स्वार्थेकन् ॥ गुणा

स्तु । संबर्त्तिकाहिमातिकाकषाया

दाहट्टप्रणुत् । मूत्रकृच्छ्रगुदव्या

धिरक्लपित्तविनाशिनी ॥

संबर्त्तकः । पुं० संबर्त्तनकारिणि ॥

संबर्त्तनम् । न० सम्यग्बृद्धौ । सं

बर्त्ततेतच्छीलः । बहुबुद्धौ । अ

नुदात्तश्चेति युच् ॥ संदोपने ॥

संबर्त्तितः । त्रि० पुष्टे ॥ सम्यग्बृ

द्धिविशिष्टे ॥

संबाहनम्

संबलनम् । न० मिश्रणे ॥

संबलितः । त्रि० मिलिते । मिश्रि
ते । एकत्रीकृते ॥

संबसथः । पुं० ग्रामे ॥ संबसन्त्यत्र
। बस० । उपसर्गेबसद्व्ययच् ॥

संबहः । पुं० सप्तबाध्वन्तर्गतप्रथ
स्तबायौ ॥ सतदूहबायोरुपरिष्ठ

इतिसिद्धान्तमिरोमणिः ॥ वा

योश्चतुर्थस्कन्धे ॥ यथा । धवन्तो

नयउयश्चभीमः च्चिपश्चसाह्वयः ।

श्वभियुग्मेथवाभेद्यश्चतुर्थः सं
बहोगणः ॥ ४ ॥

संबाटिका । स्त्री० शृङ्गाटके ॥

संबाता । पुं० संबहतरि ॥ बाते
गंत्यथाच्छटप्रत्ययः ॥

संबादः । पुं० परस्परवचनाविरो
धे ॥ बाचिके । सन्देशवाक्ये ।

समाचारे ॥ संबदनम् । बद् ॥
घञ् ॥

संबादिनी । स्त्री० सदृश्याम् ॥ य
था । षड्जसंबादिनीतिरघुः ॥

संबाध्यः । त्रि० संबरणीये ॥

संबासः । पुं० गृहे ॥ पुरवासि
नांविहारार्थंपुरमध्येबहिर्वाऽनाष्ठ

तस्थाने । सन्निवेशे । निकर्ष
णे ॥

संबाहकः । पुं० अहविमर्दके ॥

संबाहनम् । न० भारादेर्बाहने ॥

अहमर्हने । पादमर्हनादौ ॥ बह

संविधा	संवृत्ति :
प्रापये । स्वार्थं व्यन्ताल्लुट् । बाह्यनमाहितादितिनिपातनाहोर्घं इत्येके ॥	तिकः ॥
संवाहितः । चि० सञ्चारिते ॥	संविधानम् । न० उत्पादने ॥
संविम्नः । चि० उद्दिम्ने । सम्भ्रा- न्ते ॥ षोडशोभयचलनयोः सं- पूर्वः । क्तः । षोडशोत्तितनः । प्रोदितकृतिनेट् ॥	संविभागः । पुं० विभज्यप्रतिपा- दने ॥
संविक्तिः । स्त्री० प्रतिपत्तौ ॥ ज- नाववादे ॥ विदज्ञाने । स्त्रियां क्त- न् ॥	संविद्यतीर्थम् । न० तीर्थं विशेषे ॥
संवित् । दृ० स्त्री० ज्ञाने । सम्भा- षायाम् ॥ क्रियाकारे । आञौ । सङ्ग्रामे ॥ नाञ्चि ॥ अङ्गीकारे ॥ प्रतिज्ञायाम् ॥ आचारे । तो- षणे ॥ संयमे ॥ संकृते ॥ यथा । प्रवृत्तौ च निवृत्तौ च संविदः स्या- पयेद्रणे इति । कृतव्यवस्थायाम् ॥ यथा । संविदश्च व्यतिक्रम इति ॥ मनीषायाम् ॥ संवेदनम् । संवि- द्यतेऽनयावा । विदज्ञाने । विद- चेतनादीवा । सम्पदादित्वात्कि- प् ॥	संविषा । स्त्री० अतिविषयां ॥
संविदितः । चि० अङ्गीकृते । ज- रोकृते । संविद्यतेऽस्मि । विदज्ञाने । क्तः ॥	संबीक्षणम् । न० अन्वेषणे । अप- कृतवस्तुनस्तात्पर्येणान्वेषणे । सम्य- क्तात्पर्येण विविधप्रकारैरीक्षणम् ॥
संविधा । स्त्री० भोग्यवस्तुनि । सा- मग्र्याम् ॥ संविधीयतेऽनया । संविपूर्वात्धाञ्चातश्चोपसर्ग-इ-	संवितः । चि० रुढे । अकृते । नदादिनावेष्टिते । संबीयतेऽस्मि । व्यञ्ज् संवरणे । क्तः ॥
	संबीताङ्गः । चि० आच्छादितदेहे ॥
	संवृतः । चि० सङ्कुचिते । यथा । नासंवृतमुखः कुर्यादास्यञ्ज- म्नांतथाक्षुत्तमिति । निगूढे । गुप्ते । संवेष्टिते । सम्पूर्वाद्दृञ्- क्तः ॥
	संवृत्तिः । स्त्री० बागिन्द्रियप्रयुक्ते व्यवहारे ॥ गोपने ॥ संवरणम् । वृभ्० क्तिन् ॥
	संवृत्तः । चि० सञ्जाते । सम्यक्प्र- वृत्ते ॥ सम्पूर्वाद्दत्तंतेः क्तः । पुं० वदणे ॥
	संवृत्तिः । स्त्री० संवरणे ॥ अवि- द्याविषये लौकिके व्यवहारे ॥ लौ- किक्यांबुद्धौ ॥ अविद्यायाम् ॥ संजियते ॥ आच्छाद्यते तत्त्वं यथा । विभ्रमे ॥ संवर्त्तनम् । वृत्तु-

संशमः

ज्ञान् ॥

संवेगः । पुं० सम्भ्रमे । हर्षादिना
कर्मसुत्वरणे ॥ अङ्गुतपरच्छकादि
दर्शनात्सत्वरतायाम् ॥ संवे
जनम् । भौविकी० घञ् । सम्य
ख्वेगे ॥

संवेदः । पुं० वेदने । अनुभवे ॥
विदज्ञाने । सम्पूर्वः । घञ् ॥

संवेदनम् । न० संवेदे ॥

संवेद्यः । चि० ज्ञेये ॥

संवेशः । पुं० स्वापे । निद्रायाम् ॥
स्त्रीरतिबन्धे ॥ पीठे ॥ संवेशन
म् । विश० । घञ् ॥

संवेशनम् । न० मैथुने ॥ उपभो
गस्थाने ॥

संशोनम् । न० उत्तरीयवस्त्रे ॥ अं
शुके । बस्त्रे ॥ संवीयतेऽनेन ।
व्यञ् संवरणे । ल्युट् ॥

संशप्तकः । पुं० समयात् सङ्ग्रामा
दनिर्वर्तिनि ॥ समयात् कुला
चाराच्छपयाहा० सङ्ग्रामादनिति
नाऽपराङ्मुखाश्चपलायमानाश्चक्रो
श्चन्ति० तेसंशप्तकाः कथ्यन्ते ॥
नारायणस्यसेनाविशेषि ॥ शपनम्
। शपञ्चाक्रोशे । भाषितः । सं
शप्तंशपथं करोति । तत्करोतीति
णिच् । खलुल० कृन्वा ॥ सम्य
क्० शप्तं सत्यंथस्येतिवा ॥

संशमः । पुं० निरवशेषनाशे ॥ सं

संशयः

शमनम् । शम० भाषेघञ् ॥

संशमनम् । न० शमने । यथा ।
नशोधयति यद्दोषान् समान्नोदीरय
त्यपि । समीकरोतिसंबृहंस्तत्
मंशमनमुच्यते ॥ नशोधयति० नो
र्धाधामार्गाभ्यां पातयति । नोदी
रयति० नवर्धयति ॥ इ० भा० प्र०
शः ॥

संशयः । पुं० सन्देहे । हापरे ॥
अश्लक्ष्णं यथा । एकस्मिन्धर्मि
णिविरुद्धानाधर्मवैशिष्ट्यज्ञानं
० संशयवृत्ति । यथास्य सुर्वापुरु
षावेति ॥ विचिकित्सायाम् ॥ यो
गः साधनीयानवैलुभयकौटिस्पृ
शिविज्ञाने ॥ अतद्रूपप्रतिष्ठत्वेन
विपर्ययान्तर्गतोपिसद्भुभयकौटि
स्पृशित्वैककौटिस्पृशित्वरूपावान्त
रविशेषविवक्षयाचविपर्ययाद्दे
विः दुर्ध्वः ॥ प्रतिबन्धके ॥ सं
शयलक्षयति गीतमः । समानाने
कधर्मोपपत्तेर्वप्रतिपत्तेरुपलब्धा
नुपलब्धाव्यवस्थातश्चविशेषापेक्षोवि
मर्शः संशयः । १ । २३ । संशय
वृत्तिलक्ष्यनिर्देशः विमर्शवृत्त्यश्च
विशब्दीविरोधार्थः । मृशिक्षाना
र्थः एकस्मिन्धर्मिणोतिपूरणीय
म् । तेन एकधर्मिणिविरोधेन
भाषाभावप्रकारकज्ञानम् संशयः
। तत्रकारणमुखेनविशेषलक्षणाया

संशयः

इ. समानेत्यादि । उपपत्तिज्ञानम् । तथाच. समानस्य विरुद्धकोटिद्वयसाधारणधर्मज्ञानादित्यर्थः । तथाचसाधारणधर्मविरुद्धमिज्ञानजन्योऽसाधारणधर्मविरुद्धमिज्ञानजन्यश्चेत्यर्थः । विप्रतिपत्तिविरुद्धकोटिद्वयोपस्थापकः शब्दस्तस्मादित्यर्थः । यद्यपिशब्दस्य नसंशयकत्वम् । तथापिशब्दात्कोटिद्वयोपस्थितौ मानसः संशय इति ब्रूयन्ति उपलब्धिज्ञानस्य अनुपलब्धिव्यतिरेकज्ञानस्य याऽव्यवस्थ्यासद्विषयकत्वाभिधीयते प्रामाण्यसंशय इति फलितार्थः ॥ अन्येतु उपलब्धव्यवस्थाप्रामाण्यसंशयः । अनुपलब्धिपलब्धिभ्रमत्वम् । तदव्यवस्थ्यतत्संशय इत्याहुः । वस्तुतस्तु प्रामाण्यसंशयस्य नसंशयहेतुत्वम् । किन्त्वगृहीताप्रामाण्यकज्ञानस्य विरोधितयासतिप्रामाण्यसंशयतज्ज्ञानायाविरोधितयासाधारणधर्मदर्शनादित एव संशयोत्पत्तिरिति । उपलब्धौ त्यादिकं तदृशस्य लेसंशयो भवतीत्येतावन्मात्रपरम् । चकारो व्याप्यसंशयस्य व्यापकसंशयहेतुत्वंसमञ्चिनोतीति ब्रूयन्ति । विशेषापेक्ष कोटिसरणसापेक्ष । वस्तुतस्तु संशयधाराबाहिकत्वं स्यादत आह । विशेषेति । विशेषविशेषदर्शनम् ।

संशितः

अपेक्षितनिवर्तकत्वेन । तथाच. विशेषदर्शननिवर्त्यत्वकथनमुखेन विशेषदर्शनजन्यसंशय इत्युक्तम् ॥ १२३ ॥ संशयनम् । शीङ्णरच् ॥
 संशयात्मा । चि. इदमेव भवति न वेति सर्वत्र संशयाक्रान्तचित्ते । संशये . आत्मानो यस्य सः । संशयात्मा विनश्यति ।
 संशयानः । चि. संशयापन्ने । संशययुक्ते ॥
 संशयापन्नः । चि. संशयिनि ॥
 संशयापन्नमानसः । चि. सन्देहके । संशयिते । सांशयिके ॥ संशयमापन्नमानसं यद्य . यस्मिन् विषये वा ॥
 संशयालुः । चि. संशयितरि ॥
 संशयितः । चि. सन्देहविषये । चिकित्सते ॥
 संशयिता । चि. सन्देहाश्रये । संशयकर्त्तरि । यथाहुः । अस्ति स्वयमित्यस्मिन्नर्थे कश्चात्सि संशयः पुंमः । अत्रापि संशयश्चेत् संशयितायः स एव भवति त्वम् ॥ ४ ॥
 संशितः । चि. सम्यक्सम्पादिते ॥ संशितं व्रतम् । सम्यक्सम्पादितमित्यर्थः ॥ व्रतविषयक्यत्ववति ॥ संशितो ब्राह्मणः । व्रतविषयक्यत्वानित्यर्थः ॥ सम्यक्संशयते स्म

संघत्

। शीतनकरथे । त्तः । शीतोरन्य
तरस्यामित्यत्र० श्यतेरित्वम्० । व्र
तेनित्यमिति० नित्यमित्वम्ब्यवस्थि
तविभाषात्वाद्वा० व्रतविषयेश्यते
नित्यमित्वम् । मुनिश्चिते ॥ सम्य
क्तनूक्ते । सूक्ष्मे ॥
संशितव्रतः । वि० व्रतयञ्चे ॥ सम्य
क्शितानितौष्णीकृतानि० अति
दृढानिव्रतानियम्यसतथा । श्यतेरि
त्वव्रतेनित्यम् ॥
संशुभः । वि० सम्यक्शुद्धिविशि
ष्टे ॥
संशुद्धिः । स्त्री० सम्भाष्यने । शरी
रादिभाष्यने ॥ शीचे ॥
संशुष्कः । वि० चातपादिनासंशो
षितवस्तुनि ॥
संशोकः । पुं० शौण्ये ॥
संशोकजः । वि० खेदजे ॥ शौण्यया
ज्जःयमनेयूकादौ ॥ तेषांश्चाख
जेअन्तर्भावः ॥ यद्वा । शौण्ययाङ्
मिमुद्दिद्यजातेमशकादौ । तेषामु
द्दिज्जेऽन्तर्भावः । तथाचसंशोकजा
नाखडजेद्दिज्जाभ्यामतिरिच्यते ॥
संशोधनम् । न० संशुद्धौ ॥ स्या
नादृहिनयेदूर्ध्वमघोवादे।पसस्ययम्
। संशोधनंतदेषकाहं वदालीफलं
यथा ॥
संशोधितः । वि० शुद्धीकृतवस्तुनि ॥
संघत् । न० कुहके । इन्द्रजाले । मा

संसक्तः

यायाम् ॥ सञ्चिनाति । चिञ्च
यने । संघत्पददृष्टित्यतिः ।
निपातनात्० सुञ्चिचारलोपश्च ॥
संश्यानः । वि० शीतेनसङ्घचिते ॥
संश्रयः । पुं० राज्ञामाश्रयाख्येगुणे
। परिणापीड्यमानस्यबलवदाश्रय
थे ॥ आख्यायाम् ॥ नवनेनन्दनो
द्देशेनचैत्रयसंश्रये० इतिरामाय
णेदर्शनात् ॥ आश्रये ॥ बले ॥
संश्रवः । पुं० अङ्गीकृतौ । प्रतिज्ञा
ने ॥ सम्पूर्वाच्छृषीतेः० ऋदोर
वित्त्वप् ॥
संश्रितः । वि० अनुजीविनि ॥ आ
श्रिते ॥
संश्रुतः । वि० अङ्गीकृते ॥ संश्रूयते
स्य । श्रुश्रवणे । त्तः ॥
संश्लिष्टः । वि० आश्लिष्टे । मिलिते ॥
संश्लेषः । पुं० उपगूहने ॥ संश्लेष
थम् । श्लिषणालिङ्गने । धञ् ॥
संश्रुत् । न० संघति । मायायाम्
॥ संघत्पददृष्टित्यत्० सुभं
तिचन्द्रः सम्पूर्वाच्छृयते । संश्रु
दित्याह । संघत्कुहकेऽप्यसं
श्रुत्तत्रैवतेसमे । इत्युणादिको
पश्च ॥
संसक्तः । वि० अन्योन्यश्लिष्टे । अ
व्यवहिते । संलग्ने ॥ संसज्यतेस्य
। वञ्चसङ्गे । त्तः ॥ लोहदारुमयैः
पाशैर्दृढवद्धोविमुच्यते । स्त्रीधना

संसर्गाभावः

द्विषुसंसर्गोमुच्यतेनकदाचन ॥
 संसक्तिः । स्त्री० संज्ञे षे ॥
 संसत्० द् । स्त्री० परिषदि । सभाया
 म् ॥ संसीदन्यध्याम् । षट्छबिष
 रणादौ । सम्पदादित्वात्क्लिप् ॥
 संसरणम् । न० असम्वाधचमूगती
 । रथादीनामसम्वाधगमने ॥ घण्टा
 पथे । नगरस्थोपनिर्गमे ॥ संसारे
 ॥ रणारम्भे ॥ समारम्भे ॥ प्राणिक
 न्मनिः पुनः पुनर्योनिसम्बन्धे ॥
 गती । सम्यक्सरन्त्यनेन० सम्भू
 यसरन्त्यनेनाचवा । सृगती । कर
 णादौक्युट् । बाहुलकाहाल्युट् ।
 युक्त्तुयुक्तः । घस्यलुडपवात्त्वात् ॥
 संसर्गः । पुं० सङ्गे । सङ्गमे । सम
 वायादिसम्बन्धे ॥ संसर्जनम्०
 ससृज्यतेवा । सृज० । घञ् ॥
 संसर्गाभावः । पुं० सम्बन्धरहितत्वे
 ॥ न्यायसत्त्वभावपदार्थविशेषः ।
 सत्तुभेदभिन्नाभावः । सच्चिबिधः
 । प्रागभावः १ ध्वंसः २ अत्यन्ता
 भावः ३ इतिभेदात् । यथा । अ
 भावस्तुद्धिधोसंसर्गान्योन्याभावभेद
 तः । प्रागभावस्तथाध्वंसोप्यत्यन्ता
 भावएवच । एकैविध्यमापन्नः
 संसर्गाभावइष्यते । इ० भा० प०
 ॥ भेदत्वंतादात्म्यसम्बन्धवच्छिन्न
 प्रतियोगिताकाभावत्वम् । विनाश्य
 भावत्वंप्रागभावत्वम् १ जन्याभाव

संसारः

त्वमध्वंसत्वम् २ नित्यसंसर्गाभाव
 त्वमध्वंसत्वम् २ नित्यसंसर्गाभाव
 त्वमत्यन्ताभावत्वम् ३ । इतिसि
 द्धाक्तमुक्तावली ॥
 संसर्गी । त्रि० संसर्गविशिष्टे ॥ म
 त्वर्थीयइनिः ॥ सक्तिने ॥ सम्पूर्वा
 त्सृजिः० सम्पूर्वानुरुधेतिघिनुण् ॥
 संसर्प्यः । पुं० मासविशेषे ॥ यथा
 । यदाक्षयमासोभवति० तदाक्षय
 मासस्यपूर्वोत्तरावधिमासोभवतः
 । तत्रपूर्वस्मिन्नधिमासे ॥ सचनम
 लमासः किन्तुशुद्धतुल्यः । उत्त
 रएवासंक्रान्तोमलमासः । तथाच
 जावलिः । एकस्मिन्नपिबर्षेचिद्द्वौ
 मासावधिमासकौ । पूर्वोमासः
 प्रशस्तः स्यादपरस्तुमलिम्बुचइति ॥
 संसर्प्यणे ॥
 संसर्प्यणम् । न० सम्यक्प्रकारेणग
 मने ॥
 संसर्पी । त्रि० संसर्प्यविशिष्टे । स
 म्यगमनशीले ॥
 संसारः । पुं० मृषाज्ञानसम्भूतवा
 सनायाम् ॥ यथा । संसारश्चमिथ्या
 धोप्रभवाशासनेति ॥ भवे । स्वाह
 टोपनिबद्धशरीरपरियङ्गे । जन्मम
 रणलक्षणं । प्रमादताप्रमुखेकत्वं
 त्वाद्यनर्थं ॥ चविद्यायाम् ॥ यथा
 त्तंशङ्कराचार्यैः । संसारः स्वप्रतु
 ल्योहिरागद्वेषादिसङ्कुलः । स्व

संसारबन्धनिर्मुक्तिः

कालिसत्यवहातिप्रधाधिऽसत्यवद्भवेदि
 ति ॥ अपिच । अयमतिचारितचा
 रुतयासंसारोभातिरमणीयः । अ
 अपुनः परमार्थदृशानकिमपिसा
 रेणरमणीयइतिशिल्हणमिश्रः ॥
 दुःखे ॥ कृच्छ्रेणामेध्यमध्येनिय
 मिततनुभिः स्थीयतेगर्भासे •
 कान्ताविश्लेषदुःखव्यतिकरविषये।
 यौवनेषोपभोगः । यामाक्षौषाम
 यज्ञाविहसितवसतिष्ठंभावोप्यसा
 धुः संसारिरेमनुष्याः वदतयदिसु
 खंस्वल्पमप्यस्तिक्लिष्टित् ॥ संसरति
 कालान्तरम् । सृ० । घञ् • ॥
 संसरणम् • वा ॥ दुःखमूलं हि सं
 संसारः सद्यस्यास्ति स दुःखितः ।
 त्यागः कृतोयेनसमुखीनापरः प्रि
 ये ॥ प्रभवंसर्वदुःखानामालयं
 सकलापदाम् । आश्रयंसर्वपापा
 नांसंसारवर्जयेत्प्रिये ॥ अशुभ
 न्यनघोरमखीकृतमहाविषम् । अ
 शस्त्रखड्गनंदेशिसंसारः सक्तचेतसा
 म् ॥ आदिमध्याश्रमेषुदुःखंस
 र्वमिदंयतः । तन्मातृसत्यज्यसं
 सारंतस्त्वनिष्ठः सुखीभवेत् ॥ इ
 तिकुत्रार्णवे १ उक्तासः ॥
 संसारगुरुः । पुं० प्रद्युम्ने । काम
 देवे । मनोजन्मनि । रूपाक्षे ॥ सं
 सारशुगुरुः ॥
 संसारबन्धनिर्मुक्तिः । स्त्री० नाना

संसारवृक्षः

योनिस्वन्निवृत्तौ ॥ संसारएव
 बन्धः • तस्मिन्नितरांमुक्तिः ॥
 संसारमार्गः । पुं० मिथ्याज्ञाने ॥
 भये । योनौ ॥
 संसारशीलम् । न० कामकर्मप्रवृत्ति
 कारणे • अज्ञाने ॥
 संसारवृक्षः । पुं० अव्यक्तादिस्थावरा
 लोद्रुमसदृशे ॥ यथा । कदलीस्तम्भ
 वन्निसारोऽनेकशतपाखण्डबुद्धिवि
 कल्पःस्पदस्तत्त्वविजिज्ञःसुभिर्निर्घ्वा
 रितेदंतखी • विद्वान्निर्घ्वारितपर
 ब्रह्ममूलसारो • ऽविद्याकामकर्मा
 व्यक्तबोजप्रभवे • ऽपरब्रह्मविज्ञान
 क्रियाशक्तिद्वयात्मकहिरण्यगर्भाद्गु
 रः • सर्वप्राणिलिङ्गभेदस्कन्धः
 • तत्तृणाजलावसेकोद्भूतदर्पी • बु
 द्धोन्द्रियविषयप्रबालाद्गुरः • श्रु
 तिस्रृतिन्यायविद्योपदेशपलाशे •
 यज्ञदानतपत्राद्यनैकक्रियासुपुष्पः
 सुखदुःखवेदनानेकरसः • प्रा
 यण्यपजोव्यानन्तफलस्तत्तृणासलि
 लावसेकप्रवृत्तवहीकृतदृढदृढमू
 लः सत्यनामादिसप्तलोकब्रह्मादि
 भूतपच्चिकृतनीडः • प्राणिसुख
 दुःखैः खोद्भूतहर्षशोकजातनृत्यगीत
 वादिच्छेडितास्फोटितहसिताक
 ष्टरुदितहामुद्यमुच्चैत्याद्यनेकशब्द
 कृततुमुलौभूतमहारथो • विद्वान्त
 विहितब्रह्मात्मदर्शनासङ्गशुक्लती

संसृष्ट :

च्छेदएषसंसारवृत्तीनिरूपितोवेदा
न्तोप्राचार्यैः । तत्रोक्तंश्रीकृष्णमि
श्रैः । अमुष्यसंसारतरारवोधमूल
स्यवेदान्मूलविनाशनाय । विप्रवेत्तरा
राधनवीजजाततत्त्वप्रवेधान्नपरेऽ
भ्युपायइति ॥

संसारहृत् । पुं० आत्मवेधे ॥

संसारहेतुः । पुं० आत्मनोऽविद्याया
म् ॥

संसारो । पुं० संसारविशिष्टे प्राणि
नि । भोक्तारि । संसारेऽख्यास्ति

। इति । ॥ कर्तृत्वादिधर्मवति ॥

संसिद्धिः । स्त्री० सम्यक्सिद्धौ

॥ प्रकृतौ ॥ स्वभावे ॥ मदेयायां

स्त्रियाम् ॥ मुक्तौ । मोघे ॥ देहे

न्द्रियसङ्घातस्यऽशुद्धिद्वयेणस

म्यग्ज्ञानोत्पत्तियोग्यतायाम् । अ

वणादिसाध्यायांज्ञाननिष्ठायाम् ॥

फले ॥ साङ्गयोगमनुष्ठायपरिसमा

पनंसंसिद्धिरितियोगिनः ॥ सं

सेधनम् । विधुसंराद्धौ । क्तिन् ॥

संसृतिः । स्त्री० संसारे ॥ प्रवाहे ॥

संसारणं । सृ० । क्तिन् ॥

संसृष्टः । वि० संसर्गे ॥ वमनादि

नासंशुद्धे ॥ विभागानन्तरंप्रीत्या

पुनः संक्मलितधने ॥ यथा । वि

भक्तोयः पुनः पित्राभावाच्चैकत्र

संस्थितः । पितृव्येणायशीप्रीत्या

सतुसंसृष्टव्यसि० इतिवृहस्पतिः

संसृष्टिः :

॥ संसर्जनम् । सृज० । क्तः ॥

संसृष्टिः । स्त्री० काव्यालङ्कारविशेषे

॥ यथा । सैयासंसृष्टिरेतेषाम्भेदेन

यदिहस्थितिः । एतेषाम्शब्दार्थाल

ङ्कारार्थायथासम्भवमन्योन्यनिरपे

क्षतयाः यदिह० शब्दभागएव० अ

र्थविषयएव० उभयत्रापिवाऽशक्या

नं० सैकार्यसमवायसुभावसंसृष्टिः

। तत्रशब्दालङ्कारसंसृष्टिर्यथा । ब

दनसौरभलीभपरिभ्रमङ्गमरसम्भ्रम

सम्भृतशोभया । अलितयाविदधेक

लमेखलाकलकलालकलालदृशान्य

या ॥ अर्थालङ्कारसंसृष्टिर्यथा । लि

म्यतीवतमोङ्गानिवर्षतोषाञ्जनन

मः । असत्पुरुषसेवेवदृष्टिर्निष्क

लताङ्गता ॥ पूर्वत्रपरस्परनिरपेक्षी

यमकानुप्रोसीसंसृष्टिप्रयोजयतः

। उत्तरत्वतुतयाविधे० उपमेत्प्रे

क्षे । शब्दार्थालङ्कारयोः संसृष्टि

र्यथा । सोणत्व्य एत्य गामे जी

एषंमहमहत्तलाभ्रणम् । तरुणा

यं हिअपलुडिंपरसंपर्तीषिवारे

इसनास्त्रिअत्रयामेयएतांस्फुरत्ता

पण्ड्याम् । तरुणानांहृदयलुठ

नंपरिसङ्कामतिनिवारयतीतिसं-

स्कृतम् ॥ हृदयलुठनमितिरूपक

म्० आयुष्टं तमितिवत् । पूर्वादि

तुपनुप्रासः । एषंशब्दार्थालङ्कार

योः संसृष्टिरियम् ॥ अचानुप्रा

संस्कार :

सौरूपकश्चान्योन्यानपेक्षे । संसर्ग
सतयोरैकवाक्ये कन्दसिवासमवे
तत्वात् ॥

संसृष्टी । वि० संसृष्टत्वविशिष्टे ॥

संसेवनम् । ने० सम्यग्ज्ञानादौनाउपभो
गे ॥ तत्रनिघण्टुादिप्रोक्तव्यतिरिक्ता
नांद्रव्याणांभक्षणंनिषिधति । अज्ञा
तजातिगुणरूपविधानकानामग्नादि
वीजरसपुष्पफलीषधानाम् । संसे
वनंसूक्तसौख्ययशाभिवृद्ध्यैनिः
संशयंनरवरोविदधीतनाच ॥

संस्कारः । पु० अनुभवे । मानसक
र्मणि । वासनायाम् ॥ प्रतियत्ने
। उत्कृष्टगुणाधाने ॥ संस्क्रियते०
अनेन० श्रौतेनस्मार्त्तंनवाकर्मणःपु
रुषद्रुतिसंस्कारः । स्वीयस्वीयजा
तीसामान्यविशेषविहितवैदिकस्मा
मार्त्तकनुष्ठानद्वाराऽदृष्टविशेषाधा
यकद्रुतियावत् । तत्रक्षययातदर्शी
क्तदिनशुद्धादिरपिसंस्कारशब्देना
च्यते ॥ अशोक्तश्रीमहानिर्णयत
न्ते । संस्कारेणशिविदेविदेहशुद्धि
र्जायते । नासंस्कृताधिकारोस्या
हैवेपित्येचकर्मणि ॥ अतोविप्रा
दिभिर्भूयैः स्वस्ववर्णोक्तसंस्क्र
याः । कर्तव्याः सर्वथायज्ञैरि
हमुवहितेषुभिः ॥ तेचदशषोडशा
ष्टचत्वारिंशद्भिन्नाः प्रेक्तायथा
। जीवसेकः पुंसवनंसीमन्तोन्नय

संस्कार :

नंतथा । जातनाम्नीनिष्क्रमणमन्नाश
नमतपरम् ॥ चूडोपनयनोद्वाहाः
संस्काराः कथितादश । शूद्रार्थाशूद्र
भिन्नानामुपवीतनविद्यते ॥ तेषांन
वैवसंस्कारादिजातीनां दशस्मृताः ॥
नित्यानि सर्वकमाणितथानैमित्तिका
निच । काम्यान्वपिवरारोहेकुर्या
च्छाम्भववर्त्मना ॥ षोडशयथा । ग
र्भाधानं पुंसवनं सीमन्तोन्नयनंत-
तः । जातकर्माभिधानञ्चनिष्क्र
मः प्राशनंतथा ॥ चूडोपनयनंवे
दव्रतानोच्चचतुष्टयम् । गीदानंमे
चलोन्मीचीविवाहः षोडशक्रमा
त् ॥ अष्टवत्वारिंशद्यथा । गर्भाधा
नमथापिपुंसवनकंसीमन्तजातक्रि
यानामग्नादनचौलकीपनयनश्रीत
व्रतान्यय्यथ । चत्वारिंशत्पनंविवा
हकरणंपञ्चाभियन्ता अपिसंस्थाः
सप्तचसप्तसप्तद्रुतिसंस्कारजाचप्य
मौ । देवताप्रतिष्ठायांषट्संस्का
रायथा । जातनाम्नीनिष्क्रमणमन्ना
प्राशनमेवच । चूडोपनयनञ्चैतेष
ट्संस्काराः शिवोदिताद्रुतिमहा
निर्वाणतन्त्रम् ॥ संस्क्रियतेऽनेन
। कृत्वाघञ् । व्युत्पत्तौ ॥ न्या
यमतेगुणविशेषे ॥ सचिबिधः वेगा
स्यसंस्कारः १ अथमूर्त्तपदार्थ
स्थायी० कविबेगजन्य० कविक्कर्म
जन्यश्च । स्थितिस्थापकसंस्कारः २

संस्कार :

अथपृथिवीगुणः • केषाञ्चिन्मते
 पृथिव्यादिषुत्पदार्थानांगुणः •
 अथमतीन्द्रियः स्यन्दनकारणश्च ।
 भावनाख्यसंस्कारः ३ अथमात्म
 नेऽतीन्द्रियगुणः • उपेक्षानात्म
 कनिश्चयलन्यः • अथस्मरणप्रत्य
 भिन्नयोः कारणश्च । यथाहृद्विश्व
 नायतर्कालङ्कारः । संस्कारभेदे
 विगोप्यस्थितिस्थापकभावेने । मूर्त्त
 माचेतुविगः स्यात्कर्मजीविगञ्जः
 क्वचित् । स्थितिस्थापकसंस्कारः
 क्षितौकेचिच्चतुर्ध्वपि । • अतीन्द्र
 यः सञ्ज्ञेयः क्वचित्स्यन्दोपिका
 रणम् ॥ भावनाख्यस्तुसंस्कारो जी
 ववृत्तिरतीन्द्रियः । उपेक्षाऽनात्म
 कस्तस्यनिश्चयः कारणभवेत् ॥ स्म
 रणेप्रत्यभिज्ञायामप्यसौकारणभवे
 दिति । अथजातकर्मादिक्रियाक
 लापः समयः उक्तकालक्रमेणशरी
 रसंस्कारार्थं स्त्रीणामपिभवति । त
 षाचाचमनुः । अमन्त्रिकातुकार्ये
 यंस्त्रीणामावृद्विशेषतः । संस्कारा
 र्थंशरीरस्यथयाकालंयथाक्रमम् ॥
 वैवाहिकीविधिः स्त्रीणांसंस्कारो
 वैदिकः स्मृतः । पतिसेवागुरौवा
 सोऽगृह्यार्थोऽग्निपरिक्रियेति ॥ आह
 त् • जातकर्मादिक्रियाकलापः ।
 गृहकृत्यमेवसायंप्रातः समिद्ध्या
 मादिरूपेऽग्निपरिचयेत्यर्थः ॥

संस्क्रिया

संस्कारञ्जः । त्रि० संस्कारात्जाते ।
 संस्कारवर्ष्णितः । पुं० ब्राह्म्ये ॥ त्रि०
 गर्भाधानादिसंस्कारविधुरे ॥
 संस्कारस्कन्धः । पुं० वासनाप्रपञ्चे ।
 रूपविज्ञानवेदनासंज्ञास्कंधानांवा
 सनायाम् ॥ रागद्वेषाभिनिवेशेषु
 । रागादयः क्लेशाः • उपक्लेशा
 यमदमानादयो • धर्माधर्मौचितिवा
 चस्पतिमिश्राः ॥
 संस्कारहीनः । पुं० ब्राह्म्ये ॥ त्रि० ग
 र्भाधानादिसंस्कारवर्ष्णिते ॥ संस्का
 रैरुपनयनादिभिर्गर्भाधानादिभि
 र्वा० हीनः ॥
 संस्कार्यः । पुं० कर्मशेषे • व्रीक्षा
 दौ ॥ त्रि० संस्कारार्हे ॥
 संस्कृतम् । न० लक्षणीफेते । पाणि
 न्यादिव्याकरणवोधिते । गीर्वाणवा
 य्याम् ॥ संस्कृतं नामद्वैधीषागन्वा
 ख्यातामहर्षिभिः ॥ त्रि० कृत्विमे
 ॥ शस्ते ॥ भूषिते ॥ संस्कृतस्म
 । क्तः ॥ व्युत्पन्ने ॥ अपनीतमले ।
 शोधिते ॥ कृतसंस्कारे ॥ पक्के ॥
 संस्कृतोत्तमा । पुं० दीक्षयादीक्षिते ॥
 संस्कृतिः । स्त्री० संस्क्रियायाम् ॥
 संस्करणम् । डुकृञ् । क्लिन् ॥
 संस्क्रिया । स्त्री० संस्कृती । शब्दाहा
 दिक्रियायाम् ॥ मखापनयने ॥
 संस्कारायकरणम् । डुकृञ् । कृ
 ज्ञः शचेतिशः । रिङ् इयङ् ॥ ब्राह्म

संख्याय :

यो विप्रभिन्नश्च खलु योक्तसंस्क्रियाम् । शैवेन वृत्तमनः कुर्यादेषधमः ।
कलौ युगे ।

संस्तरः । पुं० प्रस्तरे । पल्लवादि रचि
तशय्यायाम् । सांथरा० इ० भी०
प्र० ॥ अश्वरे । यज्ञे ॥ संस्तोर्यते
। स्तृञ् घ्राष्टादने । ऋदोरप् ॥

संस्तवः । पुं० परिचये । सङ्गतिस्त
वने ॥ संस्तवश्चम् । ष्टुञ् स्तुतौ ।
ऋदोरप् ॥ सम्यक् स्तुतौ ।

संस्तवानः । त्रिं० वाग्मिनि । संस्तौ
ति । ष्टुञ् । सम्यानश्च स्तुष्ट
व्याञ्च ॥

संस्तावः । पुं० क्रतुपुद्भिर्जन्मनांस्तु
तिभूमौ । यज्ञे कन्दोर्गे । क्रियमौ
णाथी । स्तुतेभूमौ । यज्ञे स्तावक
द्विजावस्थानभूमौ ॥ समेत्यस्तुवन्त्य
च । ष्टुञ् । यज्ञे सन्निस्तुष्टुतिश्च
धिकरणे ल्युटोपशादीघञ् ॥ संस्त
वनं वा ॥

संस्तुतः । त्रि० सम्यक् स्तुतिविषयी
भूते । संस्तुयतेस्म । ष्टुञ् ।
क्तः । सदृशत्वेन निरूपिते ॥ प
रिचिते ॥

संस्थानम् । न० संहतौ । उपचये ॥
संख्यायः । पुं० सन्निवेशे ॥ संस्था
ने ॥ शिस्तुतौ । सङ्घाते ॥ सं
स्थानम् । ष्टुञ् स्तुत्यैः सङ्घात
योः ॥ घञ् । चातीः युक् ॥ गृहे ॥

संस्थितिः :

यथा । संस्थायान् प्रविशियुरिति ॥
संस्थः । पुं० चरे ॥ निजराष्ट्रकेचरे
॥ क्रतुभेदे ॥ सन्तिष्ठतेऽनेन । ष्टा०
। अङ् ॥ त्रि० अशस्थिते ॥

संस्था । स्त्री० स्थितौ ॥ सादृश्ये ॥
नाशे ॥ न्याय्यपथस्थितौ । मर्यादा
याम् ॥ सन्तिष्ठतेऽनया । सम्यग्
स्थानं वा । ष्टा० चातश्चोपसर्गब्रह्म
ङ् ॥ व्यवस्थायाम् । समाप्तौ ॥
व्यक्तौ ॥ प्रलयचतुष्टये । यथा ।
नेमिभिक्षः प्राकृतिकानित्यचा-
त्यन्तिकालयः । संस्थेति कवि
भिः प्रोक्तश्चतुर्दशस्वभाषतइति
पुराणम् ॥

संस्थानम् । न० अकृतौ ॥ मृतौ ॥
सन्निवेशे ॥ चतुष्टये ॥ संस्थीयते
ऽत्वानेनश० संस्थितिर्दी । ष्टा० ।
भावाधिकरणादौ ल्युट् । चिह्ने ॥
त्रि० शिवादी ॥ समीचीनस्थान
मस्य ॥

संस्थापनम् । न० स्थिरीकरणे ॥
संस्थितः । त्रि० मृते ॥ व्यवस्थिते ।
सम्यक् स्थिते । उत्थिते । सन्तिष्ठ
तेस्म । ष्टा० गत्यर्थकर्मकेतिक्तः ॥
संस्थितिः । स्त्री० तत्त्वे । संस्थाने ॥
मृत्यौ ॥

संस्पर्शः । पुं० स्पर्शे । त्वगि
न्द्रिययाज्ञगुणविशेषे ॥ यथा । आ
लोपाद्वाचसंस्पर्शात् । निः प्रदा

संखेदजम्

सात्सहमेजनात् । सहशय्यासना
ध्यायात्प्रापंसङ्क्रमतेनृणामिति-
च्छागक्षयः ॥ सम्प्रयोगे । सम्व
न्धे ॥ संस्पर्शनम् । स्पृशसंस्प
र्शने । अक्षरैरिचकारकेसंज्ञाया
मितिघञ् ॥

संस्पर्शजः । चि० विषयेन्द्रियसं
बन्धाज्जातेभोगे । येहिसंस्पर्शजा
भोगादुखयोनयएवते । आद्यन्तबन्तः
कौत्सेयनतेषुरमतेबुधः ॥

संस्पर्शा । स्त्री० कतूकायाम् । जनी
नामगन्धद्रव्ये । स्पृशति । संस्पृ
श्यतेवा । स्पृश० । पदरुजिति
घञ् । पचाद्यच् । कर्मणिघञ्
वा ॥

संस्फलः । पुं० मेघे ॥

संस्फुटः । चि० फुल्ले । विकसिते
॥ स्फुटति । स्फुटविकसने । इ
गुपधितिकः ॥

संस्फोटः । पुं० युद्धे । रथे ॥
संस्फोटनम् । स्फोटश्नादरे ।
घञ् ॥

संस्फोटः । पुं० युद्धे ॥ संस्फोट
नम् । स्फुटिर् । घञ् ॥

संस्मरणम् । न० संस्कारजन्तुज्ञाने ।
संस्मृती

संस्मृतिः । स्त्री० संस्मरणे ॥ स्मि
यांक्तिन् ॥

संखेदजम् । न० खेदजशाकविशे

संहतिः

षे ॥ तथाहि । उक्तसंखेदजं
शाकंभूमिच्छर्शिलीन्मृकम् । लि
तिगोमयकाष्ठपुष्पादिषु तदुद्भवे-
सर्वसंसुद्धजाः शीतादीषलाः पि
च्छिलाद्यते । गुरवश्छर्शतीसारज्व
रक्षेप्मानयप्रदाः ॥ श्वेताः शुचि
स्थलीकाष्ठवशगोव्रजसम्भवाः । ना
तिदोषकरास्तेषुः शेषास्तभ्यो
विगर्हिताः ॥ चि० भुवः शरी
रस्थसंखेदादृपणे जातेदंशमग-
कादिरूपिभूतयामे ॥

संहतः । चि० सङ्गते । मिलिते
दृढे ॥ दृढसन्धी । संहन्यतेस्म
। क्तः ॥

संहतजानुः । चि० सञ्ज्ञौ । संह
तजानुके ॥

संहतजानुकः । चि० सञ्ज्ञौ ॥
संहतेमिलितेजानुनीयस्यसः ॥

संहतलः । पुं० मिलितपाणिद्वये
। प्रतले । सिंहतले । विस्तृता
हृत्स्योर्मिलितयोर्नामदक्षिणयोः पा
स्थीः ॥ संहतंसङ्घट्टलाति ।
ला० । आतीनुपसर्गइतिकः ॥

संहतिः । स्त्री० समूहे । वृद्धे ।
निकुरथ्ये । कर्दंते ॥ अल्पानाम
पिपस्तूनांसंहतिःकार्यसाधिका ।
तृणैर्गुणत्वमापन्नैर्बहान्ते सप्तद-
न्तिनः ॥ संहतिः श्रेयसेपुसां
स्वकुलैरल्पकैरपि । तुषियापिप

संहितपुष्पिका

रित्यक्ताः न प्ररोहन्ति तण्डुलाः ॥
 घनतायाम् । संहन्यते । हन्तेः
 क्तिन् ॥ घाते ॥
 संहननम् । न० कश्चिद्वरे । गात्रे ।
 शरीरे ॥ संहन्ति० संहन्यते वा
 । हन० । क्वत्खल्युट् इति ल्युट् ॥
 यद्वा । संहन्यन्ते ऽस्मिन् भूतानि
 । करणे तिल्युट् ॥ दृढाङ्गत्वे ॥
 संहननाङ्गः । चि० कठिनावयवे ॥
 संहन्यते निविडो भवन्ति० अङ्गानि
 यस्य सः ॥
 संहर्षः । पुं० स्यर्हायाम् ॥ मु
 दि । सुखे ॥ घर्षणे । घृष्टौ ॥
 प्रभञ्जने । पश्ने ॥ संहर्षणम्
 । हृष्टतुष्टौ । घञ् ॥
 संहारः । पुं० प्रलये ॥ सङ्कोचने
 सङ्घर्षे ॥ नरकविशेषे ॥ हर
 णं हारः । हृजोभाविघञ् । सम्य
 क् हारो ऽच ॥ यद्वा । संह्रियते
 ऽनेम । अध्यायन्यायेति घञ् लः सा
 धुः ॥ असिताङ्गादिभैरवान्तर्ग
 तभैरवविशेषे ॥
 संहारमुद्रा । स्त्री० विसम्पन्नमुद्रा
 याम् ॥
 संहितः । त्रि० संहिते ॥ योजिते
 ॥ सम्भूयते स्म । डुधाञ् । ऋः
 । दधातेर्हिः ॥ मिलिते ॥
 संहितपुष्पिका । स्त्री० मिश्रया
 याम् ॥

सकटकः

संहिता । स्त्री० मन्वादिप्रणीतध
 र्मशास्त्रे ॥ पुराणसंहितासु ॥ प
 क्षसंहितायथा । ब्रह्मण्यश्विन्यस्या
 पि प्रह्लादस्य तथैव च । गीतमस्य क्
 मारस्य संहिताः परिकीर्तिताः
 ॥ चतस्रो यथा । ब्राह्मीभागवतीथे
 बीवैष्णवीचप्रकीर्तिताः । पतञ्जः
 संहिताः पुण्याधर्मकामार्थमोक्ष
 दाः ॥ षट्संहितायथा । चाद्या
 सनत्कुमारोक्तादितोयासूतसंहि
 ता । तृतीयाशाङ्करीविप्रासुतुर्थी
 धीष्णावीमता ॥ तत्परासंहितात्रा
 ह्नीसीरान्यासंहितामतीति ॥ सं
 धीवर्णानामतिशयितसन्नधौ । व
 र्णसंयोगे ॥ वेदकदेशे ॥ सम्पू
 र्णद्विधातेः कर्मणिक्तः । दधाते
 र्हिः ॥
 संदूतिः । स्त्री० बहुभिर्बहिताङ्गा
 ने ॥ समाह्वानम् । सम्पूर्णात्
 ह्यश्वः स्त्रियां क्तिन् । वचिस्वपीति
 सम्प्रसारणम् ॥
 संहतः । त्रि० कृतसंहारे सङ्घि
 मे ॥
 संहतिः । स्त्री० संहारे ॥
 संहृष्टः । त्रि० प्रहर्षिते ॥
 सकटः । पुं० शाखोत्पञ्च ॥
 सकटाक्षः । पुं० दरार्षे ॥ त्रि०
 कटाक्षसहिते ॥
 सकटकः । पुं० शैबाले । पूती

सकामः

करञ्जे ॥ त्रि० कण्टकयुक्ते ॥
 सकरः । त्रि० सहस्रे ॥ रात्रस्व
 विशिष्टे ॥ शृणुयुक्ते ॥ सकिर
 षे ॥ करेणसहवर्त्ततेयः सः ॥
 सकरुणः । त्रि० सदये । करुणा
 विशिष्टे ॥
 सकर्णः । त्रि० श्रवणशीले । श्रुति
 तत्परः ॥ सावधाने ॥
 सकर्मकः । पुं० कर्मयुक्तपत्र्यादि
 धातुषु ॥
 सकलः । पुं० सगुणेशिवे ॥ यथो
 क्तशारदात्मिके । निर्गुणः स
 गुणश्चेतिशिवोच्चेयः सनातनः
 । निर्गुणः प्रकृतैरन्यः सगुणः
 सकलः स्मृतइति ॥ कलाप्र
 कृतिस्तयासहवर्त्तते ॥ त्रि० सम्पू
 र्णः । सर्वस्मिन् ॥ कलाभिर्युक्ते ।
 कलाभिः परिपूर्णः ॥
 सकलप्रियः । पुं० चणके ॥ त्रि०
 सर्वपांप्रीतिविषये ॥
 सकलाज्ञानम् । न० समष्ट्यज्ञाने ॥
 सकषायः । त्रि० सरागे ॥ कषाये
 षकामक्रोधादिमज्जेनसहवर्त्तमाने
 ॥ कषायविशिष्टे । कसैला० इ०
 भः० प्र० ॥
 सकामः । त्रि० कामनाविशिष्टे ।
 कामिनि ॥ पुंसोयाविषयापेक्षास
 कामइतिभण्यते । तेनयुक्तोदीन
 मनाः सकामः प्रोच्यतेबुधैः ॥

सकृत्प्रजः

सकामाद्यैबनिष्कामाद्विविधाभुवि
 मानशः । कामिनांपत्तामित्युक्तं
 चयिण्युस्वप्रराज्यवत् । निष्कामा
 यान्तुनिर्वाणंपुनराह्वत्तिवर्जितम् ॥
 सहकामेनवर्त्तते । सहस्रसः ॥
 सकाशः । पुं० समीपे ॥ त्रि० का
 शयुक्ते ॥
 सकुरुण्डः । पुं० साकुरुण्डवृक्षे ॥
 सकुलः । त्रि० कुलान्विते ॥
 सकुल्यः । त्रि० सगीत्रे । सप्तम
 पुरुषानन्तरं दशमपुरुषपर्यन्तस-
 न्तात् ॥ दशाहेनसपिण्डास्तुशुध्य
 न्तिप्रेतसूतके ॥ त्रिरात्रेषसकुल्या
 स्तु० स्नात्वाशुद्ध्यन्तिगीवजाः ॥
 दायाधिकारिसकुल्यास्तु० पञ्चमपुरु
 षावधयः । यथाहवोधायनः ।
 प्रपितामहः० पितामहः० पिता०
 सुयं० सादर्यभ्रातरः सवर्णायाः
 पुत्रः० पौत्रः० प्रपौत्रोवाएतानवि
 भक्तदायादान्सपिण्डानाचक्षते ।
 धिभक्तदायादान्सकुल्योनाचक्षते
 सत्सुखजिपुतद्गामीक्ष्योर्भवतीति ॥
 सकृत् । अ० सहार्थे ॥ एकवारं ॥
 एकवारम् । एकस्मिन्कृत्वेतिसु
 च् । संयोगात्कृत्वेतिसुचिस्त्रिपः
 । सकृदंशानिपततिसकृत्कन्या
 प्रदीयते । सकृदाहृददानीतिवी
 ष्ये तानिसतांसकृत् ॥
 सकृत्प्रजः । पुं० काके । बायसे ॥

सक्तः :

सक्तप्रजायस्यसः ॥ सिंहे ॥
 सक्तफलः । स्त्री० कदल्याम् ॥
 सक्तफलान्यथाः ॥
 सक्तद्रुमः । पुं० खिसरे । खच्चर० इ०
 भा० प्र० ॥
 सक्तदिभातः । वि० एकद्वैवक्तुम्ना
 ऽभिव्यक्ति ॥ सदैवविभाते । सदा
 भारूपे ॥
 सक्तहीरः । पुं० एकबीरवृक्षे ॥
 सक्तः । वि० अक्षिरते । लग्ने ॥
 अभिनिवेशनलग्ने । कर्तृत्वभि
 सानेनफलाभिसन्धिनाचकम्भं ग्य-
 भिनिविष्टे ॥ सज्यतेस्य । सञ्ज
 सङ्गे । क्तः ।
 सक्तचेताः । वि० आसक्तचित्ते ॥
 यथा । अवध्यवम्भनंघोरमस्त्रीकृत
 महाविषम् । अगस्त्यखण्डनं देवि
 संसारः सक्तचेतसाम् ॥
 सक्तिः । स्त्री० सङ्गे ॥ षष्ठेः क्ति
 न् ॥
 सक्तवः । पुं० न० भूमिबूर्णके
 । भृष्टयवादिषूर्णे । सक्तू० इ०
 भा० प्र० ॥ सचते । षष्ठसेवने
 । सितनिगमिसिसच्यऽविधाञ्
 क्रुपिभ्यस्तुन् ॥ अस्यलक्षणादयो
 यथा । धान्यानिभ्राष्टभृष्टानियन्त्र
 पिष्टानिसक्तवः ॥ तत्रयवसक्तवो
 यथा । यवजाः सक्तवः शीतादी
 पनः लववः सराः । कफपित्त

सक्थिः :

हररुचालिखनासप्रकीर्त्तिताः ॥
 तीश्रीताडलदावृष्यावृष्याभेदनास्त
 या । तर्पणामधुरारुच्याः परि
 णामेवलावहा ॥ कफपित्तश्रम
 क्षुत्तटत्रणमेव नयापहाः । प्रश
 स्तः घर्मदाहाव्यथायामार्त्तशरीरि
 णाम् ॥ अणकयवसक्तवस्तु । नि
 स्तुप्रेषणकैर्भृष्टैस्तुर्यांशैश्चयवेः
 कृताः । सक्तवः शर्करासर्पियुं
 क्तायीष्तेतिपूजिताः । शालिस
 क्तवोयथा । सक्तवः शालिसम्भू
 तावृद्धिदालप्रवेदिमाः । मधुरा
 याद्विणीरुच्याः पथ्याश्चबलशुक्रदाः
 नभुक्तानरदैश्छित्वा ननिशयांन-
 बाबहून् । नजलान्तरितान्नुद्विः
 सक्तूनद्यान्नकेभलान् ॥ पृथक्-
 पानं पुमर्दानं सामिषं पयसानिशि
 । दन्तच्छेदनमुष्णास्रसप्तसक्तुषु ब
 र्जयेत् ॥ अर्द्धेर्वादिः ।
 सक्तुकः । पुं० विषप्रभेदे ॥ यद्य
 न्यः सक्तुकेनैवपूर्णमध्यः संस
 क्तुकः ॥
 सक्तुफला । स्त्री० समीवृक्षे ॥ स
 क्तुवत्फलमस्याः । अजादित्वा
 त्टाप् ॥
 सक्थि । न० जानूर्द्धभागे । जरौ ।
 सांथल० इ० भा० ॥ सजति० स
 ज्यतेवा । सञ्जसङ्गे । असिसङ्घिभ्यां
 क्थिन् ॥

सखित्वम्

सक्रियम् । न० व्यक्ते । परिस्यन्दवति
 । तथाहि । बुद्ध्यादयउपासमुपा
 सत् देहत्वजन्ति० देहान्तरस्योपादत्
 तइतितेषांपरिस्यन्दः । शरीरपृथि
 व्यादीनाञ्चपरिस्यन्दः प्रसिद्धएव
 ॥ त्रि० क्रियासहिते ॥

सञ्चयः । त्रि० कृतायसरे ॥

सञ्चलम् । अ० क्षत्रियाणांयोग्येक्षत्र
 त्वे ॥ क्षत्रियाणांसम्पत्तिः अव्ययं
 विभक्तौतिसम्पत्तावव्ययीभावः ।
 सम्यत्तिष्ठसमस्यमानोत्तरपदस्येय
 ग्यप्रवृत्तिनिमित्तम् ॥

सञ्चमः । त्रि० क्षमतायुक्ते ॥ क्षमा
 विप्रिष्टे ॥

सञ्चारः । त्रि० लक्षणयुक्ते ॥

सखा । पुं० मित्रे । सुहृदि । वयस्ये
 । सवयसि । क्षिगधे । अहितेप्रति
 द्विधसहितेचैवप्रवर्त्तनम् । व्यसने
 चापरित्यागस्त्रिविधंसखिलक्षणम्
 ॥ अपिच । सन्यागासहनेऽबन्धुः
 सदेशानुगतः सुहृत् । एकक्रियाभ
 विन्निवसमप्राणः सखाभवेदिति
 ॥ समानः स्यायतेलोके । ख्या
 प्रकथने । समानेख्यः सचादात्तद्व
 तोण्० सवडित्० यलोपः । स
 मानस्यतूदात्तः सङ्ख्यादेशश्च ॥ स
 हाये । अमात्यादौ ॥

सखिता ।) स्त्री० सख्ये
 सखित्वम् ।) न०

सगर्भः

सखी । स्त्री० अलौः वयस्यायाम् ॥
 सख्यशिवीतिङ्गीष् ॥

सख्यम् । न० मैत्र्ये । मित्रतायाम्
 । साप्तपदीने । सौहार्दे ॥ दशाब्दा
 ख्यंवीरसख्यं पञ्चाब्दाख्यंकलाभृता
 म् । व्यब्दपूर्वश्रीत्रियाणांखल्पे
 कापिसख्योनिषु ॥ इतिमनुः ॥ स
 ख्युर्भावः कर्मवा । सख्युर्वाः ।
 सख्ये निषिध्याद्यथा । कृतवैरेणठेस्त
 व्वे कामुकेचगतघृणे । निर्लज्जेनैव
 कर्त्तव्यंसख्यंमतिमतासदेति । हि
 ताशंसने ॥

सगद्गदः । पुं० भयिनङ्घ्र्येणचाश्रुपूर्णं
 नेत्रत्वे । सति० कफरुद्धकण्ठन
 तथायोशचीमन्दत्वंसकम्पादिविं
 कारस्तस्मिन् ॥ त्रि० तद्वति ॥

सगन्धः । पुं० अंगके । ज्ञातो दा
 यादे । त्रि० गन्धयुक्ते ॥

सगरः । पुं० अयोध्याधिराजौ । बाहु
 राजपुत्रे० सूर्यवंशीयेन्द्रपतिवरे ।
 नाममिदोनन्तु । सपत्न्यातुगरस्तस्यै
 दत्तो गर्भजिघांसया । गरेणसहते
 नैवजातस्तत्सगरोऽभवदिति ॥
 अर्हद्भेदे । त्रि० गरसहिते । स
 विषे ॥

सगर्भः । पुं० सोदरे ॥ समानो गर्भो
 दस्यसः । सगर्भेतिनिर्देशात्समा
 नस्यसः ॥ अभ्यन्तरितसूक्ष्मपत्रा
 दियुक्तकुशादौ ॥

सङ्घट :

सगर्भा । स्त्री० गभं वख्याम् ॥
 सगर्भ्यः । पुं० सहोदरे ॥ समानेग
 र्भे भवः । सगर्भस्य धेतियत् । स
 गर्भेतिनिर्देशात् ॥ यद्वा । स
 हतुल्ये गभे कुक्षीभवः ॥
 सगुणः । पुं० गन्धादिविशिष्टे ॥ वि
 द्यादियुक्ते ॥ यथा : सगुणो निर्गु
 णो वापिसहायो बलवत्तरः । तुषिया
 पिपरिक्षष्टस्तण्डुलीनाङ्कुरायते ॥
 मायाशबले सर्वज्ञे सर्वशक्तियुक्ते व्र
 ह्मणि ॥
 सगुणा । स्त्री० दुर्गायाम् ॥ गुणव
 त्याम् ।
 सगीचम् । न० गीचि । कुले । पुं०
 सप्तमादूर्ध्वपुरुषे । वि० अभिन्नगी
 चे । ज्ञातौ ॥ समानगीर्णकुलमस्य
 ज्योतिर्जनपदितसमानस्यसः ॥
 सग्धिः । स्त्री० सहभोजने । अदनम्
 । अद् । स्त्रियांक्तिन् । बहुजंघं
 दसीतिघस् । घसिभसिर्हलीत्युप
 धालोपः । भलीभलीतिसलोपः
 भ्रषस्तयोर्धीधः । भ्रलांजशभशौति
 घस्थगः । समानाग्धिः । समान
 स्यल्लन्दसीतिसभावः ॥ सहग्धि
 र्वा । सहस्रसः सञ्जायाम् ।
 सङ्घटः । वि० सम्वाधे । सङ्कीर्णे ।
 अल्पावकाशे । वर्त्मादौ । सम्यक्क
 टति । आशुणीति । कटवर्षावरण
 योः । पचाद्यच् ॥ यद्वाः सम्वाधा

सङ्कर :

र्यात्संशब्दात्सुार्थे० सम्प्रोदक्षेति
 मटच् ॥ न० दुः खे ॥
 सङ्कटा । स्त्री० देवीविशेषे ॥ योगिनी
 प्रभेदे ।
 सङ्कटाच्च । पुं० धवठच्च ॥
 सङ्कथनम् । न० सम्यग्भाषणे ।
 सङ्कथा । स्त्री० परस्परभाषणे । सम्भा
 षणे । मिथः प्रेमगोष्ठ्याम् ॥
 सङ्करः । पुं० सम्मार्जन्यद्विप्रधृत्या
 दौ । अवकरे । सङ्कारे ॥ सङ्कीर्यं
 ते । कृविचे पेह सायांवा । ऋ
 दोरप् । व्यामिश्रत्वे । मिश्रित
 त्वे ॥ परस्परात्यन्ताभावसमाना
 धिकरणयोरैकाधिकारस्थे ॥ यथा
 मूर्त्तत्वमनसि वर्त्तते । भूतत्वं ना
 स्ति । अकाशीभूतत्वं वर्त्तते मूर्त्त
 त्वं नास्ति । पृथिव्यांभूतत्वं नास्ति
 । पृथिव्यांभूतत्वं वर्त्तते । मूर्त्तत्व
 द्वास्तीतिजातिघातकार्यमिति ॥ सा
 मान्यजातौ । वर्णसङ्करजातौ ॥ अ
 लङ्कारविशेषे ॥ यथा । अबिश्रान्ति
 जुषामात्मन्यङ्गाङ्गित्वन्तुसङ्करः ।
 एतएवालङ्कारायवात्मन्यनासादि
 तस्त्वन्त्वभाषाः परस्परमनुयाद्या
 नुयाहकतांदधति० सएषांसङ्कीर्यंमा
 णस्वरूपत्वात्सङ्करः । उदाहरण
 मयथा । आत्सीमन्तविद्धं मर
 कतिनिहृहेमताटङ्कपवेलुमायांमेख
 लायां भ्रटितिमणितुलाक्रीटियुग्मेष्ट

सङ्कर्षण :

हीते । शेषां विस्वीष्टकान्यात्वदरि
मृगहशामित्वरीषामरण्ये राजन गु
ञ्जाफलानां सजङ्गतिशबरानैवह ।
हरन्ति ॥ अत्रतद्गुणमपेक्ष्यम् ।
न्तिमताप्रादुर्भूतं तदाश्रयेणचतद्गु
णः सचेतसांप्रभूतचमत्कृतिनिमि
त्तमित्यनयोरङ्गाङ्गभावः ॥ अस्या
न्यभेदाः काव्यप्रकाशादिपुट्ट
व्याः ॥

सङ्करी । स्त्री० सङ्कार्याम् ।

सङ्करीकरणम् । न० नवविधपापान्त
र्गतपापविशेषे । यथाहविष्णुः ।
अथपुरुषस्यकामक्रोधलोभाख्यैरिपु
अयंभवति । परिग्रहप्रसङ्गेभयिषे
षाद्गृहश्रमिणः । तेनायमाक्रान्ती
ऽतिपातकमहापातकानुपातकीप
पातकेषुवर्तते । जातिभ्रंशकरेषु०
सङ्करीकरणेषु० अपाचीकरणेषु०
मजावहेषु० प्रकीर्णकेषु० । तद्यथा
। खराश्वीष्टमृगैभानामजाविकषध
स्तथा । सङ्करीकरणं स्त्रियंसीनाहि
महिषस्यचेतिमनुः ॥ गर्दभतुरगे
ष्टमृगहस्तच्छागमेषमख्यसर्पसहिषा
णाम्प्रत्येकं बधः सङ्करीकरणं स्त्रो
यमितिकुल्लूकभट्टः ।

सङ्कर्षकः । चि० सङ्कर्षणकर्त्तरि ॥

सङ्कर्षणः । पुं० सीरपाणौ । बलभ
ट्टे ॥ सम्यक्कर्षतिशब्दशरीरमा
युधैः । कृष्णिलेखने । नन्द्यादि

सङ्कल्पः :

त्वास्त्युः ॥ सम्यक्कृष्यतेवा । का
र्मस्थित्युट् ॥ गर्भस्थसम्यक्कर्ष
णादा । यथेत्तं हरिवंशे । गर्भसं
कर्षणाल्लोकेसोपिसङ्कर्षणः स्मृत
इति । अहङ्काराधिष्ठातरि ॥ द्रष्टृदृ
श्ययोः सम्यक्कर्षणमेकीकरणं येन
न० अन्यस्थितस्यान्यत्रनयने ॥ आ
कर्षणे ॥ सम्यक्प्रकारेणकर्षणम् ॥
सङ्कलनम् । न० क्रमादुत्क्रमतोषाऽ
ङ्कयोगे । जीडदेना० इ० भा० प्र०
कलशब्दसङ्ख्यानयोः । सम्यूर्ध्वः
। ल्युट् ॥

सङ्कलितः । चि० सङ्कलिते । सङ्कृहीते
एकत्रोक्तते । अङ्कान्तरेणैकीकृता
ङ्के । जीडदियाअङ्कइतिभाषा ॥
सङ्कल्यतेस्य । कलसङ्ख्याने । क्तः
॥ पुष्पीकृतधान्यादौ ।

सङ्कल्पः । पुं० मानसकर्मणि । इदं
महं कुर्यामिति मनसोव्यापारे । इ
दङ्करिष्यामीत्यादिलक्षणेऽन्तः क
रणपरिणामे ॥ इदं नीलमिदं पीत
मिति विषयविवेचने ॥ इष्टसाधन
ताज्ञाने । समीचीनत्वेनभावने ॥
अहङ्करोमीतिकर्तृत्वाभिमाने ॥ दु
ष्टेष्वपि विषयेषु० अशोभनत्वादर्श
नेनशोभनाध्यासे । अनेनकर्मणे
दमिष्टफलं साध्यते० इत्येवंविषया
यांबुधौ ॥ तिष्याद्युलेखपूर्वकनाम
नेचाद्युच्चारणपूर्वकेवाक्यविशेषे ।

संकार :

कास्ये कामणिसर्व्वतबुधः सङ्कल्प
माचरेत् । विधिवाक्यानुसारेण स
म्यूर्णमुक्ताप्रयेइत्यागमोक्तेः ॥ य
था । स्मृत्वा विष्णुतत्सदितिमास
पञ्चतिथीस्ततः । समुत्तिष्ठ्य निमि
त्तानिसङ्कल्पं रचयेत्सुधीः ॥ अत्र
हारीतः । मनसासङ्कल्पयति । वा
चाऽभिलपति । कर्मणाचोपपादय
तीति ॥ सङ्कल्पेन विनाराजन् यत्
किञ्चित्कुरुते नरः । फलञ्चात्प्राप्त्य
कांतस्य धर्मस्यार्द्धं च यो भवेत् ॥ सङ्क
ल्पनम् । ऋषूपासामर्थ्ये । भाविष्यञ्
॥ इच्छायाम् ॥ कामहेतौ ॥ सङ्क
ल्पमूलः कामो वै यज्ञाः सङ्क
ल्पमन्मथाः । व्रतानियमधर्माद्यस
र्वे सङ्कल्पजाः स्मृताः ॥ का
मजानां मते मूलं सङ्कल्पत्वात्किञ्च
ञ्चायसि । नत्वां सङ्कल्पयिष्यामि
समूलानभविष्यसि ॥

सङ्कल्पजमाः । पुं० मद्ने । काम
देवि ॥

भङ्गसम्भवः ।)

सङ्कल्पमूलः ।) पुं० कामदेवि ॥

सङ्कल्पयोगः ।)

संकसुक्तः । वि० अस्थिरे । चलस्र

भय ॥ दुर्जनि ॥ संकसति ।

काशपीः सन्निकसउकन् । सम्य

क क्कपन्ति वलावन्ते जनात्राहा ॥

संकारः । पुं० अविपटकारि ॥

संकीर्णः

सम्प्राप्त्यन्यवपुञ्जिते । अवकरे ।
सकोर्यते । कृषिघ्ने पेहिंसायां वा
। कर्मणि घञ् ॥

संकारी । स्त्री० नवदूषितकन्यायाम् ।

भुक्तकन्यायाम् । इतमेदिनिहेमचन्द्रौ ॥

संकाशः । पुं० अस्तिके ॥ वि०

उत्तरपदस्यस्तुत्यार्थे ॥ यथा० प

द्मसंकाशः ॥ यथावा । सम्पदः

स्वप्नसंकाशयौवनकुसुमोपमम् ।

तडिच्चपलमायुष्यं कस्यस्याज्जानती

धृतिरिति ॥ संकाशते । काशु

दौप्तौ । पचाद्यच्

संकिलः । पुं० अन्निकुक्कुटे । द

हनेत्कायाम् ॥

संकीर्णः । पुं० अस्वष्टादिवण्डाल

पर्यन्तमिश्रितजातौ । तथाह्यम

रः । आचण्डालात् संकीर्णाच्च

स्वप्रकरणादयः । शूद्राविशोस्तुक

रणोऽस्वष्टोबैश्याद्द्विजग्नयाः ॥

शूद्राच्चतृथयोऽरुयोऽमागधः चतृ

थोविशोः । माहृष्योर्याच्चतृथयोः

क्षतार्यांशूद्रयोः सुतः ॥ ब्राह्म

ण्यां चतृथात्सुतः क्षत्यां वै देहकी

र्णः । रथकारस्तुभाविष्यात्कर

ण्यां यथसम्भवः ॥ स्याच्चण्डाल

स्तुजनिता ब्राह्मण्यां वृषलेनयः ।

इति ॥ मिश्रितरागे ॥ नानाजा

तीयवर्णे ॥ वि० निचिते ॥ अशु

ष्ठे ॥ अनादिभिर्निर्वकाशे । सं

संकुलम्

कुले । चाकौर्षे ॥ संकीर्षंस्म ।
कृबिन्नेपे । क्तः ऋतद्भवातोः ।
रदाभ्यामिति नत्वम् ॥ संकटे ॥ प
रस्परविजातीये ॥

संकीर्तनम् । न० सम्यगुक्तौ ।
सम्यक्प्रकारेण देवतादिनामोच्चार
रथे ॥ यथा । शमावालंजलं
वक्त्रं स्तमसाभास्करोदयः । क्षान्तिः
कलिरघौघघ्ननामसंकीर्तनं हरेरि
ति ॥ नामसंकीर्तनं नित्यं च तत्प्रस
खलितादिषु । विद्योगं प्रोघ्नसः प्रीतिस
र्वाभिनयानसंशयः । सम्यक्कीर्तन
म् ॥

सङ्कीर्तित । चि० सम्यगुच्चरिते ॥
सङ्कुचितः । त्रि० सङ्कोचयुक्ते
निद्राण्ये । मीलिते । मुद्रिते ॥ यथा
। नरसङ्कुचितः पत्न्यायेन वा
लीहते गतः । समयतिष्ठसु ग्रीष
मावालिपथमन्वगाः ॥ सङ्कुच
ति । छिन्नसङ्कोचने । सचिवचिकु
चिकुटिभ्यः कितच् ॥

सङ्कुलम् । न० परस्परपराहृतीया
क्ये । क्लिष्टे । मातामैत्र्येति
विरुद्धार्थवचने ॥ यथा । याप
क्यौषमहमीनीब्रह्मधारीपितामह-
। माताचममन्ध्यासौत्स्मराभो
लुपमेभवात् । इति ॥ संकील
ति । कुलसंख्याने । इगुपधत्वा
त्कः ॥ युद्धे ॥ त्रि० जनादि

संकीचः

भिर्निरवकाशे । व्याप्ते । चाकौ
र्षे । सङ्कोर्षे ॥ अविस्पष्ट
वाचि ॥

सङ्कृतः । स्त्री० चतुर्विंशत्यच
रायां वृत्तौ ॥

सङ्केतः । पुं० स्वाभिप्रायव्यञ्ज
कचेष्टाविशेषि । प्रज्ञप्तौ । परि
भाषायाञ्च । शैल्याम् । समये ।
आकारे ॥ न्ययमत्ते । सङ्केता
यीयथा । सङ्केते लक्षणाचार्ये
पदवृत्तिः । वृत्त्यापदप्रतिपाद्योर्थ
एवपदार्थद्वयमिधीयते । इदं पद
मिममर्थवोधयत्विति । अस्माच्छ
ब्दादयमर्थवोद्वयव्यञ्जितचेष्टा । सं
केतरूपवृत्तिः । तत्राधुनिकस
ङ्केतः परिभाषा । तथार्थवो
धकंपदं पारिभाषिकम् । यथाशा
स्त्रकारादिसङ्केतितनदौबुद्ध्या-
दिपदम् । ईश्वरसङ्केतः श
क्तिः । तथार्थवोधकंपदं वाचकम् ।
यथागीत्यादिर्विष्णुवोधकगवादि
पदम् । ततोऽर्थोर्थागवादिर्वाच्यः
स एवमुक्त्यर्थं प्रलुच्यते । इति श
क्तिवादिगदाधरीटीका । सङ्के
तनम् । कितनिवासे । घञ् ॥
सङ्केतनिकेतनम् । न० प्रियमेल
नाथावधारितपृष्ठे ॥
सङ्कीचः । पुं० मीनविशेषि ॥ बन्ध
॥ बहुविधपथवाक्यार्थादिरत्यश्लेष

सङ्क्रमः

यस्यापने ॥ यथा । सामान्यश
व्दार्थस्य विशेषनिष्ठत्वं सङ्कोचः ॥ न०
कुंकुमे ॥ सङ्कोचति० सङ्कु
च्यतेवा । यथा । सङ्कोचयति सङ्
कोच्यतेवा कुचसम्यचं नक्षौटिह्यप्र
तिष्ठन्मविलेखनेषु । घञ्० घञ्
वा । सङ्कुचतीति विग्रहेन स
म्यङ् । कुचसङ्कोचनइत्यस्य कु
टादित्वेन गुणाभावप्रसङ्गात् ॥

सङ्कोचनी । स्त्री० लज्जालुलता
याम् ॥

सङ्कोचपिशुनम् । न० कुंकुमे ॥
सङ्क्रन्दनः । पुं० दुःखवने । इ
न्द्रे ॥ सम्यक् क्रन्दयति । क्वदि
क्रदिष्वाङ्गानेरोदनेषु । ल्युः ॥
न० रोदने ॥

सङ्क्रमः । पुं० क्रमर्थे । जला
परिगमनार्थं काष्ठपाषाणादिभिर्नि
र्मिते० मार्गे ॥ सङ्क्रमत्वा
प्रोक्षयामिलोकानां सङ्क्रमं यथा ।
ददासीत्तथा स्वर्गसङ्क्रमेभिर्प्रदीय-
ताम् । भानेराश्वत्तरप्रवेशे ।
सङ्क्रमथे ॥ वृटेः सहस्रभागे
यः सकालारविसङ्क्रमः पुं०
न० दुर्गसञ्चरे । दुर्गद्वारेफलका
दिनिर्मिते सञ्चारमार्गे ॥ सङ्क्रम
णम् । क्रमु० । घञ् । नादा
त्तोपदेशस्यमान्तस्यानाचमेरितिन
वृद्धिः ॥

सञ्ज्ञेपः

सङ्क्रमणम् । न० संक्रान्ती ॥ सम्पूर्णा
त्क्रामेर्ल्युट् ॥ गमने ॥
सङ्क्रान्तः । त्रि० ससङ्गे ॥ संक्रान्ति
विशिष्टे ॥ क्रमागतधनदौ ॥ प्रा
प्ते ॥ गते ॥

सङ्क्रान्तिः । स्त्री० राश्वन्तरसंयोगा
नुकूलव्यापारि । सूर्यादीनां प्राया
यितेऽपरराशौ सङ्क्रमथे ॥ तत्रसञ्ज्ञा
विशेषायथा । अयनेह विषुवदेव
तस्रः षड्भौतयः । अतस्त्रोविष्णु
पद्यस्तु संक्रान्त्योद्वादशस्मृताः ॥
अपिच । षडालिघटसिंहेषुविष्णु
पद्यर्कसङ्क्रमे । षड्भौतिर्भवेच्चा-
पनृयुक्कन्याभूषेषुच ॥ विषुवस्तु स
माख्यातंतुलामेषाभयोस्तथा । या
म्यायनं कर्कटे स्थान्मकरं चोत्तराय
णम् । सङ्क्रमणम् । क्रमु० । स्त्रियां
क्तिन् । अनुनासिकस्थेति दीर्घः ॥

सङ्क्रामः । पुं० दुर्गसञ्चरे ॥

सङ्क्रोदः । पुं० आर्द्राभावे ॥

सङ्क्रेशः । पुं० दुःखे ॥ सङ्क्रेशन
म् । क्लिशुविवाधायाम् । घञ् ॥

सञ्ज्ञेपः । पुं० प्रलये ॥ नाणे ॥

सञ्ज्ञेपः । त्रि० सङ्घते ॥ कृतसं
ज्ञेपे । सञ्ज्ञेपयुक्ते ॥

सञ्ज्ञेपः । त्रि० आकुले ॥ आकु
लीभूते ॥

सञ्ज्ञेपः । पुं० सङ्घे ॥ स्वल्पे ॥
समासे ॥ लोकेनभूयसीऽभिधा

सङ्ख्या

ने ॥ सङ्घिप्यतेसङ्घे पणं वा ।
क्षिप० । घञ् ॥

सङ्घे पणम् । न० विस्तृतानां संकी-
चने । समसने सम्पूर्णात्क्षिपे-
र्युट् ॥

सङ्घे पयोगः । पुं० ध्यानयोगभ्यम्
वस्थानीयेयोगे ॥ यमाहाजुनायश्री-
भगवान् । यथा । स्थान्कृत्वः ब-
हिर्वाद्यांश्चक्षुषैवान्तरेभ्रुवाः । प्रा-
णापानीसमीकृत्वानासाभ्यन्तरचा-
रिणौ ॥ यतेन्द्रियमनोबुद्धिर्मुनि-
र्मीक्षपरायणः । विगतेष्काभयक्रो-
धेयः सदा मुक्तएवसः ॥

सङ्घे प्रा । पुं० इरौ ॥ त्रि० सङ्घ-
पकारके ॥ विस्तृतं सूक्ष्मरूपेण सङ्-
क्षिपति । क्षिपप्रेरणे । टच् ॥

सङ्घोभः । पुं० सञ्चलने । चा-
ञ्चल्ये ॥

सङ्ख्यम् । न० मृधे । चास्कन्दने ।
युद्धे ॥ सङ्ख्यानम् । चक्षिङ्०
ख्याप्रकथने वा । भावेकीबाहुलका-
त् । चि० सङ्ख्ये ॥

सङ्ख्या । स्त्री० विमर्शे । चर्चयाम्
। विचारणायाम् । विचारे ॥ सम्य-
क् विवेकेनात्मकथने ॥ सम्यगात्म-
बुद्धौ ॥ एकदहादौ ॥ अत्राहा-
मरसिंहः । सङ्ख्याः सङ्ख्ये-
द्यादशत्रिषु । विंशत्याद्याः सदै-
कत्वेसर्वाः सङ्ख्येयसङ्ख्येयाः

सङ्ख्या

। सङ्ख्यार्थे द्विवहुत्वेस्तस्तामुष्वा-
नवतेः स्त्रियः ॥ पङ्क्तेः शत-
सहस्रादिक्रमाद्दशगुणोत्तरमिति ॥
अस्यार्थः । आदश० दशशब्दमभि-
व्याप्य । आङ्मर्यादाभिविध्योरि-
त्यश्रयौभावः । नपुंसकादन्यतर-
स्यामितिपक्षे टच् ॥ एकादिकान-
वदशपर्यन्ताः ० सङ्ख्याः सङ्-
ख्येये० चिलिङ्गाच्च । तेनसङ्ख्या-
सङ्ख्येययोः सामानाधिकरण्या-
नवतिः । यथा० एकः पटः ०
एकाशटी० एकं वस्त्रम् । द्विशब्दो
ऽवधारणे० सङ्ख्येयएव० नतुस-
ङ्ख्यायामित्यर्थः । तेन० एकोवि-
प्रद्वत्यादिभवतिनतुविप्रस्यैकद्वत्या-
दि । किन्तु ! द्व्येकयोर्द्विवचनैक-
वचनद्वतिसूत्रे० द्व्येकयोरितिनि-
र्देशात्सङ्ख्यामात्रेपिसम्भवः ।
तेनघटानांपक्षेत्यपिस्थादितिमुभू-
तिः । वात्ताकुरेषागुणसप्तयुक्तेति
वैद्यकसङ्गच्छते । विंशतिराद्या-
यासान्ताः सङ्ख्याः ० सङ्ख्येय-
सङ्ख्यायोर्वर्तते० एकवचनान्ता-
श्च० यथाविंशतिर्गावः ० गवांविंश-
तिः । विंशत्यादीनांयदासङ्ख्या-
र्थस्तदाद्विवचनबहुवचनेऽपिस्तः
। यथाह विंशती० गावः ० गवां-
वातिसौविंशतयद्वति । तामुविंश-
त्यानवतिमभिव्याप्यस्त्रीलिङ्गाः ।

सङ्ख्या

भिन्नलिङ्गेनापिसमानाधिकरण्ये
 स्त्रीलिङ्गाः । यथाविंशत्यापुरुषैः
 कृतम् । विंशतिः कुण्डानीति ।
 पङ्के दशगुणोत्तरं क्रमात् । शतस
 हस्रादिबिज्ञेयम् । यथा । एकं द
 शगुणितं पङ्क्तिरुच्यते । दशपङ्क्तयः
 शतम् । दशशतानिसहस्रम् । दश
 सहस्राण्ययुतमित्यादिज्ञेयम् ॥ य
 थाहिलीलावत्याम् ॥ एकदशशत
 सहस्रायुतलक्षंप्रयुतकौटयः क्रमशः
 । अवंदमजं खर्वनिखर्वमहापद्मश
 ङ्खस्तस्मात् ॥ जलधिष्ठान्यमध्यं
 परार्द्धमिति दशगुणोत्तरासंज्ञा । स
 ङ्ख्यायास्यानानां व्यञ्जकारार्थं कृता
 पूर्वैरिति ॥ विष्णुपुराणे श्रीपराश
 रउवाच । स्थानात्स्थानं दशगुण
 मेकस्माद्गृह्यते द्विज । ततोऽष्टादश
 मेभागे परार्द्धमभिधीयते ॥ परार्द्धं द्वि
 तयं यत्प्राकृतः प्रलयो द्विज । त
 दाऽव्यक्तं ऽखिलं व्यक्तं सहेतौलयमे
 तिवै ॥ इति ॥ न्यायमतेतु । अ
 स्थागणनव्यवहारेकारणत्वम् । एक
 त्वं नित्यवस्तुनि नित्यमन्यत्रानित्यम्
 द्वैत्वादिपरार्द्धपर्यन्तमपेक्षाबुद्धेर्जा
 यन्ते । एवमपेक्षाबुद्धिनाशितेषां ना
 शः । पर्याप्तिसम्बन्धे नानेकाशयेति
 ष्टन्ति ॥ सङ्ख्यानम् । सङ्ख्याय
 तेऽनयावा । चञ्चिङ् : ख्याञ् ।
 सङ्ख्येत्यङ् ॥

संगः

सङ्ख्यातः । चि० कृतसङ्ख्ये ।
 गणिते । सङ्ख्यायतेस्म । ख्या०
 । क्तः । चञ्चिङादेशोवा ॥ ख्याते ॥
 सङ्ख्यायानम् । न० सङ्ख्यायाम् ।
 प्रकाशे ॥
 सङ्ख्यायान् । पुं० पण्डिते । सुधि
 यि ॥ सङ्ख्याविचारणाऽस्यस्य
 । मतुप् ॥ चि० सङ्ख्यायुक्ते ॥
 सङ्ख्येयः । चि० सङ्ख्यायोग्ये
 । गणनीये । गण्ये ॥ सङ्ख्यातुं
 योग्यः । ख्या० । यत् । ईत् ॥
 सङ्गः । पुं० सङ्गमे । मेलने ॥ सङ्गदे
 षायथा । निस्सङ्गएवमोक्षः स्याद्दो
 षाः सर्वेपिसङ्गजाः । सङ्गात्पत
 त्यधेऽज्ञानीवावश्यं किमुताल्पवित्
 ॥ सङ्गः सर्वात्मनाख्याज्यः सचेत्
 त्यक्तुमशक्यते । ससङ्गिः सहक
 र्तव्यः सन्तः सङ्गस्यभेषजम् । स
 त्सङ्गस्यविवेकस्यनिर्मलं नयनद्वयम्
 । यस्यनास्तिनरः सीम्भः कथं न
 स्यादमार्गगः ॥ इति श्रीकुलार्णव
 तन्त्रम् ॥ सङ्गिः सङ्गप्रकुर्वीतसि
 द्विकामः सदानरः । नासङ्गिरिह
 लोकायपरलोकायवाहितमिति गरु
 डपुराणम् ॥ विष्णुपुराणमपि य
 था । मत्स्यस्यसङ्गादभवच्चयीमेसुता
 दिरागोमुषितोस्मितीन । निः स
 ङ्गतामुक्तिपदं यतीनां संगदशेषाः
 प्रभवन्तिदोषाः । इति ॥ रागे ॥

संगतिका

प्रकाभिलाषे । आसंगे ; अत्यन्तं
सुखहेतुरेवेत्येवशाभनाध्यासलक्ष
णे प्रीतिविशेषे ॥ अभिनिवेशे । अ
हमेवकरोमीतिकर्तृत्वरूपे । कर्तृ
त्वाभिनिवेशे ॥ सञ्जनम् । षञ्जसं
गे । षञ्ज् ॥ संगोऽप्रवृत्तिरिति धै
द्याः । यथा । वातमूत्रपुरीषाणां
संगो ध्यानं क्रमो रुजा । जठरे वात
जाष्ठान्यं रोगाः स्युर्वातनिग्रहात्
॥ रुजाजठरे • इतिसम्बन्धः ॥ प्र
तिबन्धे ॥

संगणिका । स्त्री० । अप्रतिरूपकथाया
म् । इ० । चि० । शिषिसङ्कीर्णवर्गः ॥
संगतम् । न० । सौहार्दे ॥ सुखजनकी
कौ । हृद्यङ्गमेयुक्तियुक्तवाक्ये ।
संगतियुक्ते ॥ सत्संयोगजिफले ॥
चि० । तद्वति ॥ युक्ते ॥ उपसन्ने ॥
संगच्छतेस्म । गत्यर्थे तिकर्त्तरिक्तः ॥
संगतिः । स्त्री० । संगमे ॥ ज्ञाने ॥
उपोद्घातादिषट्के ॥ यथा । स
प्रसंगउपोद्घातो हेतुताऽवसरस्त
था । निर्वाहकैक्यकार्यत्वे षोढासं
गतिरिष्यते ॥ संश्लेषे ॥ सङ्घट्टने
॥ सम्पूर्णाङ्गमेः क्तिन् ॥

संगतिका । स्त्री० । वर्णवृत्तान्तरे ॥ य
था । सगणपुरः कुरुश्रीभित्तजग
णद्वयं गुरुसंगतम् । फणिराजबक्
चनिवेदिताभवतीहसंगतिकाहिसा
॥ यथा । अवधेहिकिञ्चिदनुत्तरं प्र

संगरहितः

बदामितेन्द्रपसत्वरम् । तवदित्त,
कीर्त्तिर्विलासिनीप्रतिभित्तुगेष्टनि
वासिनी ॥

संगमः । पुं० । संगे । मेलके ॥ नद्या
दिमेलके ॥ स्त्रीपुंसयोर्मिथुनीभावे
॥ यथा । विदग्धस्यविदग्धेनसंग
मेगुणवान् भवेत् । विदग्धायाद्गति
बा ॥ सचप्रथममध्यमोत्तममेदात्
चिबिधः । यथाहव्यासः । चिबि
धंतत्समाख्यातं प्रथमं मध्यमोत्तम
म् । अदेशकालभाषाभिर्निर्जनेच
परस्त्रियाः ॥ कटाक्षविचक्षणहास्यं
प्रथमं साहसं स्मृतम् । १ । प्रेरणं
गन्धमाख्यानांधूपभूषणवाससाम् ।
प्रलीभनञ्चान्नपानमैमंध्यमं साहसं
स्मृतम् । २ । सहासनं विविक्तेषु
परस्परसमाश्रयः । केशिकेशियह
स्यैवसम्यक्संयहणं स्मृतमिति मि
ताक्षरा ॥ संगमनम् । ग्रहवृद्धिति
गमेरप् ॥

संगरः । पुं० । युडे । सभरे ॥ आपदि
॥ क्रियाकारे ॥ संबिदि । विषे ॥
अङ्गीकारे ॥ न० । शम्यफले ।
सांगर० इ० । भा० । प्र० ॥ संगरण
म् । संगीर्थतेवा । अनेनवा । गृ
शब्दे । ऋदारप् । पुंसौतिघोषा
। प्रतिज्ञायाम् ॥ यथा । सत्यसं
गरः ॥

संगरहितः । चि० । निःसंगे ॥ अ

सङ्गीतम्

हमेवमहायाज्ञिकद्वययाद्यभिमान
रूपोहङ्कारापरपर्यायाराजसोगदं
विशेषः संगः तेनशून्यः । संगेन
रहितः ॥

संगवः । पुं० पञ्चधाविभक्तदिनस्यद्वि
तीर्थाग्निः । प्रातः कालात्परंस्म
न्मुहूर्त्तं चये ॥ यथा । प्रातः का
ले मुहूर्त्तंस्त्रीन्मंगवस्तावदेवतु ।
मध्याह्नं चिमुहूर्त्तं : स्यादपरा
हणस्ततः परम् । सायाह्नस्त्रिमुहूर्
त्तं : स्याच्छ्राद्धं तत्रनकारयेदिति
॥ सम्बन्धे ॥

संगवर्जितः । त्रि० निः संगे स
न्यासिनि ॥ संगैर्बर्जितः । वा
द्यस्तुस्महाहीने ।

संगविवर्जितः । त्रि० चेतनाचेतन
सर्वविषयशोभनाध्यासरहिते ॥

संगी, त्रि० सङ्गः । संगविशिष्टे ।
यथा । आनृत्यतेनैवमनेरथाना
मन्तोस्तिविज्ञातमिदंमयाद्य । म
नेरथासङ्गपरस्यचित्तंनजायतेत्रै
परमार्थसंगि ॥

संगीतम् । न० तीर्थं चिकी, प्रेक्षण
धंनृत्यगीतवाद्ये । यथा । गीतवा
द्यनृत्यवर्षनाद्यंतीर्थं त्रिकञ्चतत्
। संगीतं प्रेक्षणार्थेऽस्मिन्शास्त्री
ज्ञेनाद्यधर्मिकेतिहेमचन्द्रः ॥ अ
पिच । तालवाद्यानुगंगीतंनटीभि
र्यंचगोयते । नृत्यस्यानुगतंरंगैत

सङ्गीपनम्

त्संगीतकमुच्यते ।

संगीतशास्त्रम् । न० नृत्यगीतवाद्या
नांशिचाशास्त्रे । तत्तु० सीमेश्व
रभरतहनुमतकलानाथमतभेदाच्च
तुर्विधम् । अधुनातुहनुमन्मतं प्र
चलितमस्ति । तस्याध्यायाः सप्त
। स्वराध्यायीरागाध्यायस्तालाध्या
यानृत्याध्यायोभावाध्यायः क्रीका
ध्यायोहस्ताध्यायश्चेति ॥ अथमुहूर्
त्तमाहकालिदासः । हरिर्भवेति
प्येभगश्चेहरिर्भवेतिचमैवेथवेत्वे
हरिर्भवेति । हरिर्भवेतिविष्टाहयेत्येसद
ङ्गिकिलारम्भयेन्नाव्यसङ्गीतशास्त्रम्
। इति ॥ इस्तीमृगस्येष्टाचस्मात्
द्यश्रयातथा । पञ्चानांहरिभानां
हिअथाविध्यामनीप्रभिः ॥

संगीतिः । स्त्री० आलापि ॥ संगी
ते ॥

संगीर्णः । त्रि० संविदिते । संश्रुते
। ऊरीकृते । अङ्गीकृते ॥ सङ्गीयं
तेस्म । गृनिगरणे । क्तः ॥

सङ्गुप्तः । पुं० बुद्धभेदे । त्रि० संगी
पनाश्रये ॥

सङ्गुठः । त्रि० सङ्कलिते । रेखादिना
युञ्जीकृतधान्यादी । संगुच्छतेस्म ।
गुहू० । क्तः ॥

सङ्गुहीतः । त्रि० एकत्रीकृते । सङ्क
लिते ॥

सङ्गीपनम् । न० सम्यग्गोपने ।

संयहणम्

संयहः । पुं० समाहृतीः एककर्तृ
काणामनेककर्तृकाणां वा एकाभि
प्रायाणां वा कथानां संयहणे । वृह
दुद्रङ्गे ॥ यहे ॥ सङ्घे पे । वि
स्तृतार्थानां समासेन निबन्धने । अ
र्जने । संयहणम् । यहवृद्धिनिश्चि
गमस्येत्यप् ॥ सङ्घे पे गृह्यन्ते
नानास्थानेषु प्रकीर्णार्थानि बुद्ध्य-
न्ते ऽस्मिन्निति । बाहुलकादधिकर
णो ऽप्या ॥ परमात्मनि । विष्णौ
॥ संयहणातिप्रलये सर्वजगत्स्वा
त्मस्युपसंहरतीति संपूर्वाद्गृहेः प
चाद्यच् ॥ अन्यविशेषे ॥ इतिकेय
टः । सचलक्षश्लोकसङ्ख्यो व्याडि
कृतैः अन्यवृत्तिप्रसिद्धिर्धरति विवर
णम् ॥

संयहणम् । न० संयहे तीर्थारण्ये ।
दिनिर्जनदेशे परस्त्रिया सहसम्भाष-
णादौ । सहस्रपणदण्डे । यथा ।
परस्त्रियेया भि वदेत्तीर्थारण्ये बने
पिषा । नदीनां वापिसर्मां देससं
यहणमप्रयात् । उपचारक्रियाके
लिः स्पर्शाभूषणवाससाम् । सह
खटुः सनश्चैव सर्वसंयहणं स्मृतम्
॥ स्त्रियंस्त्र्येददेशियः स्पष्टोऽमर्ष
येत्तथा । परस्परस्थानुमने सर्वसं
यहणं स्मृतम् । सम्यक् गृह्यते ज्ञाय
तेयमपरस्त्रीभोगाभिलाषवृत्तिः स
म्यूर्वात् । यहेल्युट् ॥

सङ्घाहः

संयहणी । स्त्री० यहणीरागभेदे । ब
या । अन्यधिष्ठानमन्नस्य यहणाद्गु
हणीमता । अपक्वधारयेत्तत्रपक्व
तृयजतिवाप्यधइत्यस्याः स्वरूपम्
। सुश्रुतीपि । षष्ठीपित्तधरानाम
याकलापरिकीर्तिता । आमपक्वा
शयान्तः स्थायहणीसाभिधौ यतइ
। अस्याः प्रभेदः संयहणी । यथा
। द्रवंचनसितंस्निग्धं सकटीवेदनं-
शकृत् । आसंबहुसपैच्छिद्यं सश
ब्दं मन्दवेदनम् ॥ पचान्मासा इयाब्दा
वानित्यं चापि विमुञ्चति । अन्नकू
जनमालस्यं दीर्घं सदनं भवेत् ।
दिवा प्रकीर्णो भवति रात्रौ शान्तिस्त्रग
च्छति । दुर्बिज्ञेया दुर्निवारा चिरका
लानुबन्धिनी । सा भवेदामवातेन
तेन संयहणीमतेति ॥

संयहभोजनम् । न० चन्द्रसूर्योपरा
गकालभोजने ॥

संयामः । पुं० युञ्जे ॥ संयामणम्
। संयामयुञ्जे । श्यन्तः एरच् ॥
सङ्घसते । यमुषदने । यसेरा
चितमन्वा ॥

सङ्घामपटहः । पुं० रणतूर्ये ॥ श
ङ्गादिरणवाद्ये ॥

सङ्घाहः । पुं० फलकमुष्टौ । फल
कयहणस्थाने ॥ मुष्टिवन्धनक्रि
यायाम् । मुष्टिवन्धे ॥ यथा ।
यहेमल्लस्यसङ्घाहः ॥ सङ्घाह

संघपुष्पी

णम् । गृहउपादाने । समिम्,
 द्वावितिगृहैर्घञ् ॥
 सङ्ग्राहो । पुं० कृटजबुधे ॥
 सङ्घः । पुं० चये । समूहे ॥ सजा
 तीयानांविजातीयानाञ्चजन्तूनां व
 न्दे । यथापक्षिसङ्घोभिन्नसङ्घो
 वणिकसङ्घः ॥ संहन्यते० परि
 ष्छिद्यतेऽनेनसंहननंवा । सङ्घेद्
 घोषप्रशंसयोरितिटिलीपोऽप्रत्य
 योषत्वञ्चनिपात्यते ॥
 सङ्घवारी । पुं० मत्स्थे ॥ त्रि० व
 हुभिः सङ्घगामिनी ॥
 सङ्घजीवो । पुं० ब्रातीने ॥
 सङ्घटनम् । न० योजनायाम् ॥
 सङ्घट्टः । पुं० अन्योन्यविमर्दे । घ
 टने ॥
 सङ्घट्टनम् । न० सङ्घट्टते ॥ मेल
 ने ॥ घटने ॥
 सङ्घट्टना । स्त्री० सङ्घट्टने ॥
 सङ्घट्टा । स्त्री० लतायाम् ॥
 सङ्घट्टितः । त्रि० निचिते ॥
 सङ्घट्टी । त्रि० पक्षभवे । पक्षी० इ०
 पक्षका० इ० भा० ॥
 सङ्घतिथः । पुं० सङ्घानांपूरणे ॥
 बहुपूगणसङ्घस्येति डटि०
 तिथुगागमविधानात्० सङ्घस्था
 संख्यात्वेपिडट् ॥
 संघपुष्पी । स्त्री० शङ्खपुष्पाम् ।
 घातक्याम् ॥

सङ्घुषितः

संघर्षः । पुं० स्यर्द्धायाम् ।
 पराभिभवेच्छायाम् ॥ संघर्षणे
 ॥ दृप्तसंघर्षस्तटस्थपीडाकरः ।
 यथावृषभकलहादृत्सपादभङ्गः०
 ॥ वृषुसङ्घर्षे । घञ् ॥ संसर्षे ॥
 संघाटिका । स्त्री० युग्मे ॥ कृ
 दृन्याम् ॥ जलकण्टके ॥ प्रा
 णे ॥
 संघातः । पुं० घाते ॥ संहतौ ।
 सङ्घे । यथा । सङ्घाताः स्वप्रव
 त्सर्वेद्रव्यागमविदामुपदेशः ॥
 अप्रवृत्तावयवेसमूहे ॥ श्लिष्टावय
 वत्वे । पञ्चभूतपरिणामे । सेन्द्रि
 यशरीरे ॥ नरकविशेषे ॥ सम्य
 क्घातोऽत्र० सम्यक्घातयन्त्यत्रे-
 तिवा । यद्वा । संहन्यन्तेऽत्र ।
 हन्तेर्घञ् । हनस्तोषिसुलीः ।
 हेहन्तेरितिघः ॥ कफे ॥
 संघातपत्रिका । स्त्री० शतपुष्पा
 याम् ॥
 संघातवादः । पुं० लोकायतिका
 नांनास्तिकानांवादे ॥ सयथा ।
 अनादीक्षणिकेलीकेनेश्वरादिरपे-
 च्यते । प्रत्यक्षसङ्घातभेदशक्तिभिः
 सर्वसिद्धितः ॥ यथौषधानांस
 ङ्घातेमादेरागौरसायनम् । तथै
 वभूतसङ्घातेचैतन्यकान्यजीवते
 ति ॥
 सङ्घुषितः । त्रि० सङ्घुष्टे । सङ्घु

सचीनन्दनः

प्यतेऽस्म । घृषिर्विशब्दने । त्तः
रुष्यम्त्वरसङ्घुषास्वनामितिपक्षे
इट् ॥

सङ्घुष्टः । त्रि० सङ्घुषिते । संश
ब्दिने । सम्यग्घोषणाश्रये ॥ स
ङ्घुष्यतेऽस्म । घृषिर् । रुष्यम्त्वर
सङ्घुषास्वनामितिपक्षे इडभाषः ॥

सचलः । त्रि० अचलभिन्ने । अस्थिरे ॥
सचिः । स्त्री० शच्याम् ॥ सर्वेन्द्रि
येषुसचते । षचसमवाये । सर्व
धातुभ्यङ् ॥

सचिल्लकः । त्रि० क्लिन्ननेचे ॥

सचिञ्चः । पुं० अमात्ये । मन्त्रिबिषे
षि ॥ कार्यसहायाः सचिवावुच्च
सहायाश्चमन्त्रिणः प्रोक्ताइतिभेदः
॥ अथसचिवाः तैचभेदाऽऽध्याये
५४५३धिश्लोकेद्रष्टव्याः । सहाये ।
चेटि । सचनम् । सच० । सर्वधा
भ्यङ् ॥ सचिंवाति । वा० आ
त्रोनुपसर्गेकः ॥

सचिवामयः । पुं० विसर्परीगे ॥
सची । स्त्री० इन्द्राख्याम् ॥ कृदिका
रादितिङोष् ॥

सचीनन्दनः । पुं० जयन्ते । गौडदे
श्रीत्यन्नेकलौवैष्णवविशेषधर्मप्रव-
र्त्तकेचैतन्यदेवे ॥ यथाशक्तिमुनि
व्योमयुगेन्द्रगण्ये १४०७ पृथ्ये
तिथौफाल्गुनपौर्णमास्याम् । श्री
लोक्यभाग्योदयपुण्यकोर्त्तर्देवः

सजातीयः

सचीनन्दनचाविरासीत्इतिचैत
न्यचन्द्रोदयनाटकम् ॥

सचेतनः । त्रि० सप्राण्ये ॥

सचेताः । त्रि० अव्याकुलचित्ते ॥ प्र
सन्नचित्ते ॥

सचेष्टः त्रि० चेष्टयासहवर्त्तमाने ॥

सच्चारा । स्त्री० हरिद्रायाः ॥

सच्चित् । न० ब्रह्मणि ॥

सच्चिदानन्दम् । न० ब्रह्मणि ।

नित्यज्ञानसुखसूरूपे ॥ त्रि० सा
कारदेवविशेषणे ॥

सच्चिदानन्दलक्षणम् । त्रि० पर
मात्मनि ॥ सच्चिदानन्देः अनृ
तजडदुःखप्रतियोगिभिर्लज्यते ।
विरुद्धांशव्यागलक्षणयाभागलक्ष
णयाजायते । इतिसच्चिदानन्दल
क्षणम् ॥ यद्वा । सन्तौसर्वदास्या
थिनीथौचिदानन्दीज्ञानानन्दौती
लक्षणसूरूपमस्य ॥

सच्छाकम् । न० आर्द्रके ॥

सजम्बालः । त्रि० पङ्किले । पङ्कवि
शिष्टे । जम्बाले नपङ्केनसहेति
विग्रहः ॥

सजातिः । पुं० समानजातिस्त्री
पुंसयोः पुत्रे ॥ यथ । सर्वर्थेभ्यः
सवर्णासुजायन्ते हि सजातयः । अ
नित्येषु विवाहेषु पुत्राः सन्तान
वर्द्धनाः ॥ त्रि० समानजातौ ॥

सजातीयः । त्रि० समानजातीये ॥

सञ्जना

जातीभवाजातीयः । समानस्ये
 तियोगविभागात्सादेशः ॥
 सज्जुः । अ० सहार्थे ॥
 सज्जुः । स्त्री० प्रीतियुक्तायाम् । सेवा
 युक्तायाम् । जीषणम् । जुट् ।
 जुषाप्रीतिसेवनयोः । भावेक्तिप् स
 हजुषावर्त्तते । यासा० सज्जुः ।
 बहुव्रीहौसहस्यसभाषः । ससज्जु
 षारुः । ब्रीरितिदीर्घः ॥
 सञ्जः । त्रि० सञ्जद्धे । बर्मिते ।
 बद्धसन्नाहे ॥ सञ्जतिस्म । षसज्ज
 गती । अच् ॥ सम्भृते ।
 सञ्जनः । पुं० महाकुली । कुली
 ने । अर्थे । अस्थलक्षणं यथा ।
 निजाचारसाहिषोयिकुर्वन्तीवेदस
 म्मतम् । पापाभिलाषरहिताः स
 ज्जनास्ते प्रकीर्त्तिता इति । अङ्गे क्रि
 यायोगसारे १६ अध्यायः । न०
 उपरक्षणे । सैन्यरक्षणायनियुक्त
 प्रहरिकादौ । गुल्मे । घट्टे ।
 त्रि० कुलीने । सति । सत्त्वा
 सौजन्यं सञ्जन्तेऽनेन० सत्त्
 शोभनम् । अन्यतेषाऽनेन । षसज्जग
 तौ । अनौप्रादुर्भावेवा । ल्युट् ॥
 महात्मनि ॥
 सञ्जना । स्त्री० पत्न्याद्यादारीपण्ये
 नैभसञ्जीकरणे । कल्पनायाम् ।
 षसज्जगती । अन्तः । यथासन्न्येति
 युच् । सञ्जद्धे । त्वेनञ् । तञ्जजश्

सञ्चाय्यः

त्वेनञ् ॥
 सञ्जा । स्त्री० वेष्टि । सञ्जाहे । साज
 ना० इ० भा० प्र० ॥
 सञ्जितः । त्रि० वशीकृते ॥ भूषिते
 । कृतसञ्जे ॥ बर्मिते । सञ्जहे ॥
 षसज्ज० । क्तः ॥
 सञ्चः । पुं० पुस्तकलेखनाद्यपञ्चये
 । सांची० इ० भा० ॥ यथा । श्री
 ताडोपपत्तिसञ्च समेपञ्चसुसञ्चिते ।
 त्रिचिचकंविपाश्चैवचर्मणासम्पुटी
 कृते । रक्तेनवायकृष्णेनमूर्द्धन्याव
 र्हितेनच । दृढसूत्रसुबन्धेनएवंवि
 धकृतेनच ॥ यस्तुहादशसाहस्रीसं
 हितःसुपलेखयेत् । ददातिचाभियु
 क्तायसयातिपरमाङ्गतिमितिदेवीपु
 राणेविद्यादानमाहात्म्याफलनामा
 ध्यायः ॥
 सञ्चत् । पुं० प्रतारके ॥
 सञ्चयः । पुं० समूहे । निवहे ॥ स
 ष्ठीयते । चिञ् । एरच् ॥
 सञ्चयनम् । न० सञ्चये ॥
 सञ्चयी । त्रि० सञ्चयणीले । सङ्ग्रहक
 र्त्तरि ॥ सञ्चयीऽस्यास्ति । इनिः
 ॥ सञ्चयीनावसीदति ॥
 सञ्चरः । पुं० सेतौ । मार्गे ॥ देहे
 ॥ सञ्चरन्तेऽनेन । गोचरसञ्चरे त
 साधुः ॥
 सञ्चजनम् । न० कम्पने ॥
 सञ्चाय्यः । पुं० कृती । यज्ञे ॥ स

सं चिदा

चीयतेऽसौ । सम्पूजाच्चिनातिः ।
 क्रतौकुल्लपाय्यसञ्चाय्यावितिय्य
 दाय्योनिपात्येति ॥

सञ्चारः । पुं० निर्गमे ॥ सञ्चारण
 म्० सञ्चारण्यनेनवा । चरगती
 । घञ् ॥ गमने ॥ यथा । सञ्चारी
 निगमान्तवोधिष्विति ॥ चकृती
 भवसञ्चाराप्रकाराजनिधास्मिन्के
 इतिच ॥

सञ्चारणीयो । चि० नरबाधिनि ॥
 सञ्चारिका । स्त्री० युगले ॥ कृष्ट
 न्याम् । दूताम् ॥ घ्राये ॥ संच
 रति० सञ्चारयतिवा । चर० ।
 यत् ॥

सञ्चारणो । स्त्री० गोधापद्याम् ॥
 सञ्चारणगीलायाम् ॥
 सञ्चारी । पुं० धूपे ॥ वायी ॥
 भाषविशेषि ॥

सञ्चारितः । चि० सञ्चारिते ॥
 सञ्चाली । स्त्री० गुञ्जायाम् ॥ य
 था । सञ्चालीप्रोच्यतेगुञ्जासाति
 स्त्रोरूपकंभवेत् ॥

सञ्चितः । चि० रचिते ॥ सञ्भृते
 । सम्पादिते ॥ भाविदेहारम्भके
 कर्मविशेषि ॥

सञ्चितकर्म । न० ज्ञानोत्पत्तेः
 प्रागुत्पत्तेः । चकारअफलकर्मणि
 ॥ सञ्चितचतत्कर्मच ॥

सञ्चिदा । स्त्री० मूषिकपर्याम् ॥

सञ्चीवनो

मूषीकपर्याम् ॥

सञ्चिन्तितः । चि० सञ्चिन्तये गृह्णते ।
 सञ्चिन्वानः । चि० सञ्चयंकुर्वा
 च ॥ सञ्चिन्वानकमेवेनकामाना
 मविद्वेषकम् । वृकीवीरथमासा
 द्यस्यत्पुरादायगच्छति ॥

सञ्चिबः । चि० सञ्चयनीये । सञ्चि
 तव्ये ॥

सञ्चिन्नः । त्रि० चाच्छादिते ॥

सञ्चः । पुं० विधौ । ब्रह्मणि ॥ क
 द्रे । चिबि ।

सञ्चननः । त्रि० उत्पादके ।

सञ्चयः । चि० रागहेषादिदोषाणां
 सम्यक्जितरि ।

सञ्चवनम् । न० चन्त्योत्याभिमुख
 शालाचतुष्टयगृहे । चतुः शाले
 । सञ्चवन्यत्र । जुगतौसीवः ।
 अधिकरणे ल्युट् ॥

सञ्चा । स्त्री० चलायाम् ॥ कान्याम् ॥

सञ्चितः । त्रि० संलम्बे । सञ्चे
 र्यन्तात्कः ॥

सञ्चिहानः । त्रि० परित्यजति ।

सञ्चीवनम् । न० सञ्चवनेसम्यक्प्र
 कारिणप्राणधारणे ॥

सञ्चीवनी । स्त्री० घुद्रचपविशेषि
 चमृतस्रवायाम् । रुदन्तिकायाम्
 यात्रायोगान्तरे ॥ यथा । उच्चैश्च
 वगतश्चन्द्रोच्चोष्णचरविगुरुः ।

सञ्चीवनीसमाख्योऽयं मृत्युयोगाप

संज्ञास्कन्धः

हारकः ॥

संज्ञम् । न० पीतकाहे ॥ त्रि० ल
ज्जानुके । संज्ञतजानुके ॥ सं
ज्ञावति ।

संज्ञपनम् । न० मारण ॥ मारण
तोषणनिगमनेषुज्ञा । ज्ञपमिञ्चे
तिवा । भाविल्युट् ॥

संज्ञप्तिः । स्त्री० मारणे ॥ विज्ञप्ती ॥

संज्ञा । स्त्री० नामनि ॥ ययाप्रत्या
य्यतेसासंज्ञोतिमहाभाष्यम् । प
र्यायमितियावत् । साञ्चसंज्ञिनं
वोधयति ॥ गायत्र्याम् ॥ चेतना
याम् । बुद्धौ ॥ रथियोपिति ॥ ह
स्ताद्यैर्यस्यसूचनायाम् ॥ संज्ञा
नम् । ज्ञापववोधने । आतक्षोप
सगंङ्गुल्यङ् ॥ सम्यक्ज्ञायतेइति
कर्मणिवाङ् ॥ सङ्ङेते ॥

संज्ञास्कन्धः । पुं० नामप्रपञ्चे । दे
वदत्तादिनामधेयि ॥ सविकल्पके
॥ सविकल्पप्रत्ययः । संज्ञासंसगं
योग्यप्रतिभासः । यथा । डित्यः ।
कुण्डली । गौरौ । ब्राह्मणोगच्छ
तीत्वे वंजातीयकइतिवाचस्पतिमि
श्राः । सविकल्पप्रत्ययइत्यनेन ।
विज्ञानस्कन्धीनिर्विकल्पइतिभेदः
स्कन्धेध्वनितइतिक्लपतरुः ।
गौरश्वइत्यादिशब्दसञ्चल्पितप्रत्यय
इत्यामन्दगिरयः । गौरश्वइत्यादि
शब्दादिविशिष्टवस्तुविषयकसविक

सण्डीनम्

ल्पप्रत्ययइतिवृत्तिकाराः ॥

संज्ञौ । त्रि० संज्ञापति ॥ संज्ञया
यः प्रतीवतेससंज्ञीतिमहाभाष्य-
कृतम् ॥ संज्ञास्यास्ति । व्रीक्षादि
त्वादिनिः ॥

संज्ञुः । त्रि० संज्ञतजानुके ॥ संज्ञ
तेसंलम्नेजानुनीषस्य । प्रसम्भां
जानुनेजुः ॥

सञ्चूरः । पुं० चमिजतापे । सन्तापि
॥ संञ्चरयति । च्वररीगे । च्यंता
त् ० पञ्चाद्यच् ॥

सटम् । न० व्रतिनः शिखायाम्-
सटा । स्त्री० । जटायाम् ॥
यथा । जटाजटिर्जटौजुटौजुटक
न्तुसटंसटा । कौटौरंजुटकंहस्तंशि
खायांव्रतिनामपीतिशब्दरत्नावली
॥ सटति । षट्पचयवे । चच् ॥
केसरे ॥

सटाङ्गः । पुं० सिंहे ॥ व्रतिनि ॥ स
टाचङ्गिङ्गंयसः ॥

सटिः ।
सटिका । स्त्री० } शब्दाम् । गन्धप
सटी ।

लाश्याम् । वनपादा । चम्पहरिद्रा ।
इ० गौ० भा० प्र० ॥

सणः । पुं० श्ले ॥

सण्डिणः । पुं० सन्दंशे ॥

सण्डीनम् । न० खगगतित्रिया
याम् । पञ्चिणोवृक्षादीपतने ॥

सत्

सङ्गतं हयनम् । डीङ् विहायसा
गती । नपुंसकीभावेक्तः । स्वा
दपञ्चोदितकृत्यादित्वाङ्निष्ठानत्वम्
॥ सण्डीनंसम्यक्पतनमिति महा
भारतम् ॥

सण्डीनडोनम् । न० खगानांशोभ
नगमनमात्रे ॥

सण्डीनेडोनम् । न० खगानांशोभ
ने० ऊर्द्धगमने ॥

सत् । अ० आदरे ॥ आदरानादर
याः सदसतीति निपातसंज्ञा ॥

सत् । न० सत्ये । सदास्थायिनि ।
अनृतशून्यस्यावृत्ते । बाधाभा
वोपलक्षितस्वरूपसत्तात्मके । सत्
स्वभावेवेदान्तसिद्धिपरमेश्वरे । का
लत्रयाबाध्यब्रह्मणि ॥ यद्विषया
बुद्धिर्न व्यभिचारति । तत्सदि
तिभाष्यम् ॥ त्रि० सत्ये । भा
वत्वाश्रये ॥ साधी । नित्यानित्य
वस्तुविवेकादिसाधनसम्पन्ने मुमु
क्षौ । शिष्टे । विदेहकारिणि
वेदशास्त्रानुसारेणवर्त्तमाने । धी
रे ॥ मान्ये ॥ प्रशस्ते ॥ धार्मिके
॥ विद्यमाने । अस्तौतिविधिमुखे
नप्रतीयमाने ॥ यत्सम्बन्धितयाय
द्विद्यते । तत्तत्सदित्युच्यते ॥
व्यक्ते । विधिमुखेनप्रमाणस्यविष
ये ॥ कर्मबेगुच्छापनादनसमर्थे ॥
पृथिव्यप्रजस्य ॥ सद्भावेसाधुभा

सततगः

वेषसदित्येतत्प्रयुज्यते । प्रशस्ते
कर्मणितयासच्छब्दः पार्थयुज्यते
॥ यत्रेतपसिदानेषस्थितिः सदि
तिचिच्यते । कर्मचेवतदर्थीयंस
दित्येवाभिधीयते ॥ अस्ति । अ
सभुत्ति । लट् शशादेशः । असीरक्षो
पः ॥ सत्ताशालिनि । अस्तिता
मात्रेवस्तुनि ॥ शान्ते ॥ अस्ति
ब्रह्मेतिब्रह्मास्तितस्त्वविदि ॥ आवि
ज्ञातोज्ञातुमिष्टोज्ञायमानोयविस्मृ
तः । स्मर्थतेस्मृतइत्येवंसम्भवे
बहुधेःच्यते ॥

सततम् । अ० सर्वदार्थे । निरन्तरे

सततम् । न० अनारते । अशान्ते ।

सन्तते । सन्तन्यतेस्म । तनुविस्ता

रे । क्तः । अनुदात्तोपदेशेतिनञो

पः । समेबाहितततयोरितिपक्षे

समीमलोपः ॥ क्रियान्तरेरव्यवधा

नमस्यार्थः । क्रियाविशेषणे स्यक्ती

वत्वम् । द्रव्यविशेषणे तुचिलिङ्गम्

॥ पुं० विषमञ्जरविशेषे ॥ तल्लक्ष

णयथा । अहीराभेसततकीद्वीका

लाबनुवर्त्ततइति । द्वीकाली । अ

हन्येककालंरात्राविककालम्यतोदे

प्राणामहीराभेप्रत्येकंद्वीद्वीप्रकोप

काली ॥

सततगः । पुं० वायौ ॥ त्रि० सब

दागमनशीले ॥ सततंगच्छति । ग

च्छृ० । डः ॥

सतीनक :

सततविमुक्तः । चि० सर्वदेवमुक्ते •
 नकदाचिदपिवहे ॥
 सततयायी । चि० सदाबिनश्वरे ॥
 सतताख्यतः । चि० निरन्तरमुद्युक्ते
 ॥ सततमूर्त्त्यतः ॥
 सततम् । न० स्वभावे । याज्ञिक्ये ॥
 चि० तत्त्वे नसहिते ॥ तत्त्वे नवास्त
 वरूपेणसहवर्त्ततेइति ॥
 सतकः । चि० समर्थे । तर्कसहव
 र्तमाने ॥
 सती । स्त्री० दाघायख्याम् । उमाया
 म् ॥ साध्व्याम् । पतिव्रतायाम्
 ॥ साध्व्याम् ॥ विद्यमानायाम्
 ॥ सीराष्टमृदि ॥ प्रमाणान्तरवाधा
 योग्यायाम् ॥ इयं सत्यपत्नी । यथा
 । सत्यपत्नीसतीमुक्तेः पूजिताज
 गतीप्रिया । यथाबिनाभवेच्छोकाव
 धुतारहितः सदा ॥ यत्रसत्यशक्ति
 नास्ति । तत्राविप्रवासात् । मनुष्यः
 स्नेहं न करोति । इतिवस्तुतारहि
 तीभवतीति युक्तमेव ॥ प्रतिष्ठाप्य
 न्दः प्रभेदे ॥ नगिसती ॥ यथा ।
 मुररिपोतवपदम् । नमतिसाननु
 सती । अस्ति । एकस्मिन्पत्नी ।
 अस । अट । असीरक्षोपः । उ
 गित्वान्ङीप् ॥
 सतीनः । पुं० वंशे । कलायि । वा
 यौ ॥
 सतीनकः । पुं० वंशे । कलायि । ख

सत्कदम्बः

शिङ्के । मटरइ० भा० प्र० ॥ क
 लायचिपुटेः प्रीक्तः सतीनिवत्
 क्षीमतः इतिव्याडिः ॥ सतिषी
 वेदनः प्रभुः । सञ्चायोमितिस
 मासः । इलदन्तादित्यलुक् ॥ स
 तौनबाहुं करोति । अन्वेभ्योपी
 तिङः ॥
 सतीर्ष्यः । पुं० परस्परमेकगुरोः
 शिष्ये । सहाध्यायिनि । समाने
 तीर्थे गुरौवसति । समानतीर्थेषा
 सोतियत् । तीर्थेय० इतिसमान
 स्यसः ॥
 सतीलः । पुं० सतीनि ॥ वंशे । इ०
 मुद्रांकिताहारावली ॥
 सतीलकः । पुं० सतीनके । मटर
 इ० भा० प्र० कलायि ॥ तिलेन०
 तिलवत्कृष्णवर्णचिह्नेनसहवर्त्तते
 इतिसतीलः । निपातनादिकारस्य
 दीर्घः । स्वार्थकः ॥
 सतीला । स्त्री० कलायविशेषि । नि
 शिङ्कायाम् । चिपुटे ॥
 सतुषम् । न० तुषयुक्तसस्ये ॥ धान्ये ॥ य
 था । सस्यं चिपगतंप्राहुः । सतुषं
 धान्यमुच्यते । आसंबितुषमित्युक्तं
 खिन्नमग्नमुदाहृतम् ॥
 सतूय्यः । चि० वादिवसहिते । तूय्यैः
 तूय्यंघोषैः सहितः ॥
 सवट् । चि० वृष्णायुक्ते । वृषिते ॥
 सत्कदम्बः । पुं० व्रजभूमि । कदम्बे ॥

सत्ता

सत्कर्म । न. वेदविहितक्रियायाम्
 ॥ सत्कर्मयोग्यो न कर्मो नैवापः
 शौचकारणम् । यस्मिन्ननुदिते त
 स्मिन्ने देवाय भासते । इति विष्णु
 पुराणम् ॥
 सत्काञ्चनारः । पुं० रत्नकाञ्चने ॥
 सत्काण्डः । पुं० चिके ॥
 सत्कारः । पुं० श्रद्धातिशये ॥ साधु
 रयंतपस्वीत्रः सत्कारेण क्रियमाणा
 यांस्तुती ॥ कौमुद्यादिषु ॥ यथा ।
 तस्मादेताः सदा पूज्याः भूषणा
 ष्टदनाशनैः । भूतधामे नरै
 र्निर्त्यसत्कारेषूत्सवेषु चैति । ए
 ताः ० नायः ॥ पूजायाम् ॥
 सत्कृतः । वि० कृतसत्कारे । पूजते
 ॥ अदते ॥
 सत्कृतः । स्त्री० सत्क्रियायाम् । स
 त्कारे ॥
 सत्क्रिया । स्त्री० सत्कारे । आदर
 स्थक्रियायाम् ॥ श्रद्धाहादिक्रिया
 याम् । सत्क्रियायाम् ॥
 सत्तमः । वि० पूजने । साधीयसि । इत
 मे । अतिशोभने । अथमेषामतिशयेन स
 न् । अतिशयनेतमविह्वलावितितमम् ॥
 सत्ता । स्त्री० सजातीयविजातीयस
 गतभेदरहितानुभूती । विद्यमान
 तायाम् । साधुतायाम् ॥
 विधिषु । इति भाषापरिच्छेदः ॥
 भाषितम् ॥

सत्ताः

सत्तामात्रम् । वि० केवलपरमात्म
 स्वरूपे ॥
 सत्त्वः । पुं० श्रीरामे । दशमुखात्कै
 विष्णौ ॥ यथा । अतमेप्यन्तरे वि
 ष्णुः सत्त्वैः सह स्वधीतमे । सत्त्वा
 यामभवत्सत्यः सत्यरूपो जनाहं
 न इति कीर्त्ति ४८ अध्यायः । अथ
 त्यह्वे । नान्दीमुखश्राद्धदेवे । य
 था । इष्टिशाहे क्रतुर्द्वैः ० सत्त्वो
 नान्दीमुखेऽसुः । नैमित्तिके काल
 कामौ । काम्ये च धुरिलोचनाविति
 ॥ तपोलिकाकाटूर्द्ध्वतनेलीके । सत्त्व
 लोके ॥ यथे त्वा मृगेन्द्रसहिताया
 म् । ततः सत्त्वधियः स्थानं सत्त्व
 लोकेः स्वयमभुवः । कामातिश
 यसम्पन्नः कोटयेन वसप्रथ । सा
 वित्रीमूर्त्तिं मत्स्यास्ते यत्र वेदाद्यसा
 नुगाः ॥ ततस्तपोलिकानन्तरम् ०
 सत्त्वैकबुद्धित्वात् ० प्राप्तकल्पाधि
 पत्युश्च व्रक्षणः स्थानम् ० इत्यर्थः
 । न० कृतशुगे ॥ शपथे ॥ यथेः क्तं
 श्रीमहानिर्वाणे । सत्त्वैव शीमिस
 ह्वल्पस्पृष्टाकौलं गुरुं हि जम् । ग
 हातीयं देवमूर्त्तिकुलशास्त्रं कुला
 मृतम् । देवीनिर्माल्यमथवाक्यन
 शपथे भवेत् । तत्रानृतं बदनम्
 त्यः कल्पान्तं नरकं व्रजेत् ॥ अपा
 पजनिकार्याणां त्यागिवाद्यहो पिवा
 । तत्कार्यं सर्वथा मर्त्यैः स्वीकृतं

सत्याः

अपयेनयत् ॥ स्त्रीकारोत्पन्नान्छु
 द्ध्योत्पन्नमेकमभेक्षणैः । भ्रमेणा
 पितमुच्छ्रय्यादशाहंकाशाशनेः ।
 ॥ कुलधर्मोपिसत्येनविधिनाचिन्न
 सेवितः । मेक्षायाश्रेयसेनस्यात्
 कौलेपापायकेवलम् ॥ इति ॥ त
 थ्ये । अत्यभिचारिणि । अन्तर्वि
 रोधिनि । यथादृष्टार्थभाषणे । प्र
 माणेनाबबुद्धस्यार्थस्यतस्यैवभाष
 णे । यथाच । यथातिष्ठन्तिपुण्यानि
 सत्यमाश्रित्यपावन्ति । तथाऽन्त
 तसमाश्रित्यपातकान्यखिलान्यपि
 ॥ अतः सत्यविहीनसर्वपापा
 श्रयश्च ताडनाद्दमनाद्राजान
 पापाहः शिवाज्ञया ॥ अश्लक्ष
 णमुक्तापाद्गोक्रियायोगसारे । यथा
 यं कथनं यच्चसर्वलोकसुखप्रदम् ॥
 तत्सत्यमिति विज्ञेयं नसत्यं तद्वि
 पर्ययमिति ॥ तस्याकारोक्तोक्तम
 हाभारतेराजधर्मयथा । सत्यस्यस
 मताचैवदमश्चैव नसंशयः । अमा
 त्स्यं चमाचैवङ्गीस्तिज्ञानसूय
 ता ॥ त्र्यामीध्यानमथार्थत्वधृति
 ससततदया । अहिंसाचैवराज
 न्द्रसत्याकारास्त्रयोदशेति ॥ सत्य
 प्रशंसायथा । नहिसत्यात्परोध
 र्मो नानृतात्पातकंपरम् । नहिमा
 तुः परोबन्धुनंगुरुमन्वहात्प
 रः ॥ इ० ब्र० वै० पु० ॥ अपिच

सत्याः

महानिर्वाणतन्त्रे । प्रकटोऽवकली
 देविसर्बधर्मादुर्वलाः । स्यास्य
 त्येकसत्यमात्रं तस्मात्सत्यमयो भवे
 त् ॥ सत्यधर्मसमाश्रित्यवत्कर्मकु
 रतेनरः । तदेवसकलकर्मसत्यं
 जानोहि सत्रते । नहिसत्यात्प
 रोधर्मो नपापमनृतात्परम् । तस्मा
 त्सर्वात्मनामृत्यः सत्यमेकं समाश्र
 येत् ॥ सत्यहीनोऽथवापुञ्जासत्य
 हीनोऽथवाजपः । अत्यहीनंतपो
 व्यर्थं मूर्खैरेव नयथा ॥ सत्यकूप
 रस्य ह्यसत्यं हि परमात्तपः । सत्य
 मूलाः क्रियाः सर्वाः सत्यात्
 परतरं न हि ॥ अतएवमया प्रोक्तं
 दुष्कृतं प्रवृत्तौ । कुलाचारोपि
 सत्येन कर्तव्योऽत्यक्तभावतः ॥ गो
 पनादधीयते सत्यं न गुप्तरनृतं वि
 ना । तस्मात्प्रकाशतः कुर्यात्
 कौलिकः कुलसाधनम् । कुल
 धर्मस्य गुणार्थं नानृतं स्यात्तजुगुप्
 सितम् । यदुक्तं कुलतन्त्रे पुनश्च
 प्रवृत्तौ ॥ कर्तव्यं सत्युपाद
 स्त्रे ज्ञायां पादहीनकः । द्विपादे
 दापरिदेविपादमाचं कस्यैयुगे ॥ त
 चापिसत्यं बलवत्तपः खंजं दया
 पिच । सत्यपादे कर्तव्ये धर्मलिपः
 प्रजायते । तस्मात्सत्यं समाश्रि
 त्यसर्वकर्माशिसाधयेत् ॥ कुलाचा
 रं विनायवनास्यपायः कुलीश्वरि

सत्यः

। तत्रानृतप्रवेशश्च त्कुतीनिश्रेय
संभवेत् । इति ॥ अश्वमेधसहस्र
ससहस्रतुलयाधृतम् । अश्वमेध
सहस्र दधिसत्यमेकं विशिष्यते ॥ अ
नृतभाषणरूपशब्दाग्न्यापारनिरोधि
अनर्शाननुशब्धियथाभूतायं वचने
। प्रियद्वितयार्थभाषणे ॥ अवा
धिततात्पर्यं विषयेतत्त्वावेदकेवेदा
ख्येप्रमाणे ॥ तदुपजीविनिपु
राणादौ ॥ प्रमाणमूलेऽवाधितार्थे
वाक्ये ॥ सिद्धान्ते ॥ भूतपञ्च
के ॥ सच्छब्देनपृथिव्यपतीक्षांसि
त्यशब्देनवाख्याकाशौ । सञ्चत्य
ञ्च । अनयोः समाहारः ॥ मम
दर्शने । परमार्थरूपे । अद्वैत
वस्तुनि । परमब्रह्मणि ॥ द्वैताद्वै
तयोः प्रमाणभूतवेदप्रतिपादात्वा
त्कस्यसतयत्वंकस्यासतयत्वमित्या
काङ्क्षायामाहाचार्यः अद्वैतमे
वसत्यं । तस्मिन् । द्वैतं । नसत्य
मध्यस्तम् । रजतमिदं । शुक्तिका
याम् । मृगदण्डायामिषो । दक
स्फुरणम् । आरोपितयदिष्टा ।
दद्वैतवस्त्वः । अस्तुनिद्वैते । युक्तं
नैव । तदास्यात् । सत्ये । अ
ध्यासो । भवत्ये । सत्यानाम्
यद्यारोपणं । सुभयो । स्तद्व्यतिरि
क्तकस्यचिद्भावः । आरोपणं
नशुभे । तस्मात् । दद्वैतसत्यताया

सत्यकारकतः

द्या ॥ एषामूलेऽहेतेश्चिदेषप्रमा
णमित्याह । प्रत्यक्षाद्यनगतं । हे
तुनप्रतिपाद्यम् । तद्व्यस्यमेवलो
कसिद्धत्वात् ॥ ५४ ॥ इति ॥
भूतपञ्चके । सच्छब्देनपृथिव्यम
जांसि । तयच्छब्देनवाख्याकाशौ ।
सञ्चत्यञ्चसत्यमित्याख्यानात् ॥
व्यक्तकालिततः पूर्वमूर्द्धमप्यक
रूपकम् । सतत्वमग्निनाशंचसत्यं त
द्वस्तुकथ्यते ॥ चि । तथ्यवात् ॥ अ
वाध्ये ॥ सतसत्त्वुवासाधुः तत्रसा
धुरितियत् । पारमार्थिके । यथा
। सत्यस्यसत्यः परमेस्वरः । स
त्यस्यभूतपञ्चकस्यसत्यः पारमा
र्थिकेनाश्रेय्यविष्यमाणरूपः ॥
सत्यकामः । पुं । जाबालर्षी ॥ ईश्व
रे ॥ सत्याच्यवितथाः कामायस्यसः ॥
सत्यगङ्गा । स्त्री । कामरूपदेशप्रसिद्धा
यानर्था ॥
सत्यंकारः । पुं । अत्रश्यंमयैतत्क
तव्यमितिसत्यकरणे । सत्याप
ने ॥ सत्यस्यकरणम् । भावेघ
ञ् । कारिसत्यायदस्येतिमुम् ।
समयकरणे ॥
सत्यंकारकतः । चि । अत्रश्यंमयै
तत्कतव्यमितिसत्यं क्त्वाद्यहेयं
तस्मिन् । वयाना । साङ् । भा ।
प्र ॥

सत्ययानि :

सत्यतपाः । पुं० मुनिविशिषि ॥
 सत्यधृतिः । पुं० ऋषिविशिषि ॥
 त्रि० अद्वितीयधैर्ये ॥ सत्याप
 वितथविषयाधृतियं स्य ॥
 सत्यनारायणः । पुं० स्कन्दपुरा
 णप्रसिद्धदेवताविशेषरूपतिकाचि-
 त् ॥
 सत्यपरः । पुं० परमेश्वरे ॥ स
 तथंपरंश्रेष्ठंप्राप्तिसाधनं वस्मिन्सः ॥
 सत्यफलः । पुं० बिल्ववृक्षे ॥
 सत्यभामा । स्त्रीः श्रीकृष्णस्याष्टम
 । रघ्यन्तर्गतमहिषीविशिषि ॥ दुर्गा
 याम् ॥
 सत्यभारतः । पुं० कृष्णद्वैपायने ।
 वेदव्यासे
 सत्यम् । अ० अर्जुनीकारे ॥ प्रथ
 ॥ अभ्युपगते ॥ प्रतिषेधे ॥ स
 तये ॥
 सत्यभारा । स्त्री० द्रुपदीपस्य महत्वां
 नयाम् ॥
 सत्यवन्नः । पुं० पौलुषिनास्मिन्
 निविशिषि ॥
 सत्ययुगम् । न० चतुर्युगानांप्रथम
 युगे । कृते ॥ इथा । कृतं सत्य
 युगं वेताग्नायी० हापरयज्ञियौ ।
 कलिर्भ्रुकरकः कर्मयुगमित्ति
 कागुडशेषः ॥
 सत्ययानिः । पुं० परमेश्वरे ॥ स
 तयस्यभूतपक्षकस्ययानिःकारणम् ॥

सत्यवाक्यः

सत्यवीवनः । पुं० विद्याधरे ॥
 सत्यरतः । पुं० सत्यव्रतराजः पु
 त्रे ॥ व्यासे ॥ त्रि० सत्यवाचि ॥
 सत्यरतः ॥
 सत्यलोकः । पुं० समलोकान्तर्गत
 लोकविशिषि ॥ यथा । षड्गुणे
 नतपीलिकात् सत्यलोकैर्विरोधते
 । अपुनमारिकायत्रल्लोकीः सस्य
 तः ॥ अनलोकपिकयैवमठ्गुणे
 न० हादशकीव्युच्छायेषतपीलिका
 नकारं सत्यलोकः । अपुनमारिकाः
 • पुनर्मृत्युशून्याः ॥
 सत्यवर्चः । पुं० ऋषौ ॥ त्रि० स
 त्तावादिनि ॥
 सत्यवान् । पुं० नृपान्तरे ॥
 त्रि० सत्यवाचि ॥ सत्यमस्यस्मि
 न् मतुप् । मादुपधायाइतिमती
 मस्यबः ॥
 सत्यवतो । स्त्री० व्यासमातरि
 । काल्याम् ॥ नादस्यपत्न्याम् ॥
 ऋषौकमुनेभार्यायाम् ॥ सत्यवा
 त्रि० शिष्टायाम् ॥ उगित्वान्डीप् ॥
 सत्यवतोसुतः । पुं० व्यासे ॥
 सत्यवाक् । पुं० ऋषौ ॥ काके ॥
 त्रि० सत्यवादिनि ॥ सत्यवाग
 स्य ॥
 सत्यवाक्यः । पुं० भगवतीपुराणप्रसि
 द्धे मुनिविशिषे ॥ त्रि० सर्वास्यस्य
 स्वसि सत्यवचने ॥ सत्यवाक्यमस्य ॥

सत्याग्निः

सत्यवादी । त्रि० यथार्थवक्तारि । स
त्योद्ये ॥

सत्यवृत्तः । त्रि० अक्षपटविरिते ॥

सत्यव्रतः । पुं० ईश्वरे । सत्यव्रतं
सङ्कल्पोद्य ॥ सूर्यवंशीयस्य च्यवन
णस्यात्मजराजर्षिर्विशेषि । योसौ
त्रिशङ्कुसंज्ञामवाप ॥ त्रि० सत्य
सङ्कल्पे ॥

सत्यसङ्कल्पः । त्रि० अमोघवाञ्छिते
। ईश्वरे ॥ सत्याः सङ्कल्पायस्य ।

सत्यसङ्करः । पुं० त्रिशिरसि । श्री
दे । कुर्वरे ॥ कूटास्त्रवर्जितेशूरा
णांयुद्धे ॥ त्रि० सत्यप्रतिज्ञे ॥

सत्यसन्धः । पुं० केकयीतनये । भ
रते । जनमेजये ॥ त्रि० सत्यप्र
तिज्ञे ॥ सत्यासन्धाप्रतिज्ञायस्य ॥

सत्यासन्धा । स्त्री० द्रौपद्याम् ॥

सत्या । स्त्री० दुर्गायाम् ॥ जनकात्म
जायाम् । सीतायाम् ॥ व्यासमातरि
। सत्यवत्याम् ॥ सत्यभामायाम्
॥ विनापिप्रत्ययमित्युत्तरपदलीपः
॥ सत्यभाषिण्याम् ॥ अविनाशि
न्यां ॥

सत्याकृतिः । स्त्री० सत्यापने । मयै
तदवश्यं कर्तव्यमितितथ्यकरणे ।
सत्यक्रिया । साङ्ग । भा० प्रसिद्ध
निश्चये ॥ सत्यस्यकरणं । स्थिरांक्ति
न् । सत्यादशपथे । इतिहास ॥

सत्याग्निः । पुं० अगस्त्यमुनी । च्

सत्ताजित्

डाकर्मानी ॥

सत्यानृतम् । न० वाणिज्ये ॥ सत्यस
द्वितमनृतम् । शाकपार्थिवादिः ॥

सत्यापनम् । न० सत्यङ्कारे । सत्या
कृतौ ॥ सत्यस्यकरणम् । सत्याप
पाश्र्चितीणिजापुक्तौ । भावेत्युट् ॥

सत्योद्यम् । न० सत्यप्रये । सत्यस्यवद
ने ॥ वदः सुपिक्वप्चेतिक्वप् ॥

सत्तम् । न० कृतौ । यज्ञे ॥ सदादा
ने ॥ आच्छादने ॥ अरण्ये ॥ कैत
वे ॥ यज्ञविशेषे । गवायनादिक्रतु

विशेषे ॥ यत्रयजमानाएवसमाना
चत्विगादिरूपेषु । कर्मकुर्वन्ति ।

तस्मिन् यज्ञे सदक्षिणे सतताद्भदा
ने ॥ धने ॥ गृहे ॥ कर्मणि ॥ सी
दस्यत्राऽनेनवा । षट्त्वविशरणग

त्यवसादनेषु । घृन् ॥ गृधुबीष्या
दिनाबोचः ॥ सतः साधून्त्रा
यतेषा । षड्पालने । आतीनुपस

र्गकद्रतिकः । नपुंसकत्वात्सब्र
ह्मिति ॥

सत्तम् । अ० सहार्थे । सहचावते ।
षड्पालने । अम् । यरोदित्वम् ॥

सत्तशाला । स्त्री० प्रतिश्रये । अद्भदा
नाद्युदवसिते ॥

सत्ता । अ० सहार्थे ॥ सत्ताकलत्रैर्गा
र्हस्याम् ॥ सहवायते । षड् ।
क्तिप् ॥

सत्ताजित् । पुं० कृष्णस्येश्वरेश्वरे ।

सत्त्व :

सत्त्वायणम् । न० बहुयजमानके० वै
दिकेकर्मणि ॥
सत्त्वः । पुं० गज्जि । इस्तिनि ॥ अर्द्धे
। मेघे ॥ चि० जयशीले ॥
सत्त्वजातकम् । न० व्यञ्जनविशेषे ॥
यथा । मांसं बहुघृतेभृष्टं सिल्काचा
ण्याम्बुनामुहुः । जीरकाद्यै समा
युक्तं परिशुष्कं तदुच्यते ॥ तदेवघृ
ततक्राव्यं प्रदिग्धं सत्त्वजातकम् ॥
सत्त्वौ । पुं० गृहपतौ । सदान्नादिदा
नकर्त्तरि गृहस्थे ॥ नाशौचं सत्त्व
णांसत्वे० नकारुणांस्त्वकर्मणि ॥
ऋत्विजि ॥ सत्त्वं० यज्ञतन्त्रमस्या
स्ति । अतद्गुणनिष्ठनामितीनिः ॥
सत्त्वः । पुं० न० अन्तौ ॥ न० प्रकृ
तेर्गुणविशेषे । प्रीत्यात्मकेसत्त्वगुणे
॥ धेतुप्रौत्तिर्नन्दुः खाभावादतिरि
च्यते० एषंदुः खमपिनप्रीत्यभा
वादन्यदितिमन्यन्ते० तान्प्रत्या
त्मयहणम् । नेतरैतराभावाः सु
खादयः० अपितुभावाः० आ
त्मगदस्यभावबचनत्वात्० प्रौत्ति
रात्माभावायेषांतेप्रीत्यात्मानः ।
भावरूपतात्रैषांगुणानामनुभवसि
द्ध्या० परस्परभावात्मकत्वे तु परस्प
राश्रयापत्तेरेकस्याप्यसिद्धेरुभया
सिद्धिरितिभावः । सत्त्वंलघुप्र
काशकर्मिष्टंसाङ्ख्याचार्य्यः । य
त्सुखहेतुस्तत्सुखात्मकंसत्त्वम् ॥

सत्त्वविशालः

चेतोधर्मविशेषे ॥ यस्मिन्सतिन
कुतश्चिद्भयमुत्पद्यतेनकस्यामप्य
स्थायाम्बिषादः समुपजायतेत
त्सत्त्वमिति व्याख्यातारः । तथा
हि । एकाकिनीवनवासिनिअराज
लक्ष्मण्यनीतिशास्त्रे । सत्वोच्छ्रि
तेमृगपतौ० राजतिगिरः परिण
मन्ति ॥ पिशाचादौ ॥ बले । परा
क्रमे ॥ द्रव्ये ॥ स्वभावे ॥ आत्मत्वे
॥ व्यवसाये । असुषु । प्राणेषु ॥
चित्ते ॥ रसे ॥ आयुषि ॥ धने ।
चित्ते ॥ यथा । अन्यदुच्छ्रुत्खलं
सत्त्वमन्यच्छास्त्रमियन्वितम् । सामा
नाधिकरण्यं हितेजसिमिरयोः कु
तइति ॥ जौषात्मनि ॥ अन्तः क
रणे ॥ निर्विकारमनसि ॥ यथा ।
व्यसनेऽभ्युदयेवापिद्विविकारेसदा
मनः । तत्तुसत्त्वमितिप्रोक्तमि
ति ॥ उत्साहमत्तौ ॥ चित्तधैर्ये०
सतोभावः । तस्यभावास्त्वतलौ ।
सौदन्यस्मिन्गुणाद्याः । षट्क० ।
अन्येभ्योपिदृश्यन्तइतित्वन्वा ॥
सत्त्वतनुः । पुं० वासुदेवे ॥
सत्त्वरम् । न० शीघ्रे । अविलम्बिते
। त्रि० तदति ॥ सहत्वरयावर्त्तते
। सहस्रसः ॥ अविलम्बितेक्रिया
विशेषणत्वादद्रव्यवर्त्तमानंक्तीवम्
। द्रव्यतुत्रिलिङ्गं ॥
सत्त्वविशालः । पुं० भुवः प्रभृतिस

सत्पथ :

स्यान्ते लोके । चि० सत्त्वबहुले ।
ऊर्ध्वसत्त्वविशालः ॥ सत्त्वेन विशा-
लः ॥

सत्त्वसंशुद्धिः । स्त्री० अन्तःकरणस्य
निर्मलतायाम् । श्रवणादिपरंपरा-
केणान्तःकरणस्थासम्भावनाविप-
रीतभावनादिमलराहित्ये सम्य-
क्शुद्धिः । संशुद्धिः सत्त्वसं-
शुद्धिः । तस्याः सम्यक्ताभगवत्त-
त्त्वस्फूर्तियोग्यता ॥

सत्त्वसङ्क्षयः । पुं० चित्तभङ्गे ॥
प्रारब्धकार्यासिद्ध्युद्दिष्टादः स-
त्त्वसङ्क्षयः ॥

सत्त्वसमाविष्टः । चि० सत्त्वेन अत्म-
ना । अत्मविवेकज्ञानहेतुना चित्त-
गतेनातिशयेन । सम्यग्ज्ञानप्रति-
बन्धकरजस्तमोमलराहित्येन । आ-
समन्तात्फलाव्यभिचारेण । आवि-
ष्टे व्याप्ते ॥

सत्त्वसम्पन्नः । चि० सद्भावापन्ने ।

सत्त्वस्थः । चि० सत्त्ववृत्तिप्रधाने ॥
पुं० विष्णौ ॥ सत्त्वसत्त्वगुणप्रका-
शात्मकमधितिष्ठतिपालनेपाधित-
याविष्णुरूपेण तिसत्त्वस्थोविष्णुः
। यद्वासत्त्वेषुसर्वप्राणेषुजीवरूपे-
णान्तर्धामिरूपेणचतिष्ठतीतिसत्त्व-
स्थः । षा० । सुपिस्थइतिकः ॥

सत्पत्रम् । न० संबन्धिंकायाम् ॥

सत्पथः । पुं० अर्चिंतेऽध्वनि ॥ स

सत्सारः

सामौपन्यास्य । सम्महदितितत्पु-
रुषः । समासान्तष्टच् ॥

सत्पुत्रः । पुं० सत्पत्ये ॥ सत्पुत्रे-
णतुजातेनवेणोपित्तिदिव्ययथौ । पु-
त्रास्त्रोनरकात्त्रोतः सत्तेनसुमहा-
त्मना ॥

सत्पुरुषः । पुं० पूज्यमानपुरुषे ॥
सत्प्रतिग्रहः । पुं० साधुजनदत्तद्र-
व्यग्रहणे ॥ सद्भ्यः साधुभ्यः प्र-
तिग्रहोदानग्रहणम् । यथा । सप्त-
विंशतिगमाधर्म्याद्यालाभः क्रियो-
लयः । प्रयोगः कर्मयोगसत्प्र-
तिग्रहएवचेतिमनुः ॥

सत्प्रतिपक्षः । पुं० तुल्यव्यक्ती । प्र-
तियोगिनि ॥ न्यायमते । साध्या-
भावसाधकहेत्वन्तरंयस्यतस्मिन्-
॥ यथा । शब्दोनित्यः श्रवणत्वात्
शब्दवत् शब्देऽनित्यः कार्यत्वाद्
घटवदिति ॥ यद्वा । ऋदेवङ्गिमा-
न्धूमात् । इत्यादीवहृत्यभावव्या-
प्यवदृधदादिरिति ॥

सत्फलः । पुं० दाडिमवृक्षे ॥ शोभ-
नफलवृक्षे ॥

सत्सङ्गः । पुं० साधुसङ्गमे । सधर्म-
वर्तिजनसमागमे ॥ यथोक्तकुला-
र्णवे । सत्सङ्गविवेकश्चनिर्मलंन-
यनइयम् । यस्यनास्तिनरः सो-
म्यः कथंनस्यादमार्गगङ्गति ॥

सत्सारः । पुं० खादिरि । खदिरसा

सदसद्गामनिर्वचनीयम्

रे । वृक्षविशेषि ॥
 सयुत्कारम् । न० अस्वकृते ॥ युत्का
 रेणसहवर्त्तमाने ॥
 सदंशकः । पुं० कर्कटे । कुलीरे ।
 वि० दंशयुक्ते ॥
 सदंशवदनः । पुं० कङ्कपक्षिणि । र
 णालङ्करणे । आमिषप्रिये ॥
 सदञ्जनम् । न० कुसुमाञ्जने ॥
 सदनम् । न० वस्त्ये । भवने । गृहे
 ॥ सीदन्यत्र । षट् । अधिकर
 णे ल्युट् ॥ तेःये । जले ॥ ग्लानौ
 ॥ यथा । दीर्घसदनं काश्यां कु
 क्षिशूलमथारुचिमिति ॥
 सदव्ययः । वि० विनाशापक्षयोपल
 क्षितसर्वधिकारगून्ये ॥ संस्थासौ
 अव्ययश्चेति कर्मधारयः ॥
 सदश्वः । पुं० दान्ताश्वे ॥
 सदः । स्त्री० न० सभायाम् ॥ सीद
 न्यस्याम् । षट् । असुन् ॥
 सदसदात्मकम् । न० स्वरूपपररूपा
 भ्यां निरूपणौयेसर्वस्मिन्जगति ।
 जगच्चेदव्यवहारदृष्ट्यासत् ० परमा
 र्थदग्निनासत् । तत्स्वरूपम् ॥
 सदसतीचात्मास्वरूपंयस्यतत् ॥
 सदसद्गामनिर्वचनीयम् । न० अत्रा
 नस्योत्कृष्टलक्षणे ॥ नेदमसम्भवि
 ० अज्ञानसत्त्वेचिदात्मवहाधाभा
 वप्रसङ्गात् । असत्त्वेच० वन्यामुता
 दिवदपरोक्षप्रतिभासानुपपत्तेः

सदागतिः

वाध्यप्रतीत्योष्ठाज्ञानेप्रसिद्धत्वाद्य
 क्तंतस्यानिर्वचनीयत्वम् ॥
 सदसद्योनिः । स्त्री० धर्माधर्ममिश्र
 त्वाद्ब्राह्मणादिमनुष्येषु ॥ तेषुहि
 राजसंमिश्रफलंभुज्यते ॥ सदसतो
 र्योनिः ॥
 सदसदादौ । पुं० अकलङ्कचितयप्रभृ
 तेषु० अर्हत्सु ॥
 सदसद्विकारम् । न० जगति ॥ सत्
 आकाशवायुरूपममूर्त्तभूतद्वयम् ०
 असत्तेजोजलभूमिरूपंमूर्त्तभूत
 त्रयम् । तयोर्विकारंतत्परिणा
 मरूपंयत्तत् ॥
 सदस्यतिः । पुं० सभाधिपतौ ॥ स
 दसः पतिः ॥
 सदस्यः । पुं० विधिदर्शिनि । सभा
 याम् न्यूनाधिकविचारकै० ऋत्वि
 ग्विशेषि ॥ सदसिसाधुः । तत्रसा
 धुरितियत् ॥ सभ्ये ॥ सदसियञ्च
 सभायाम् ऋत्विग्भ्योऽन्ये मिलिताये
 ब्राह्मणास्ते सदस्याः ॥
 सदा । अ० सर्वकाले । सर्वदार्थे ॥
 सर्वस्मिन्काले सर्वैकान्यकियं
 तदः कालेदा । सर्वस्यसोन्यतर
 स्यादि ॥
 सदाकारः । पुं० चात्मनि । पत्नी
 त्वे तन्मात्रव्यवहारकारणभूतचा
 कारोयस्यसः ॥
 सदागतिः । पुं० वाते । वायौ ॥

सदानन्दः

सदागतिरस्य ॥ नाकि ॥ निर्वाणे
 ॥ सदीश्वरी ॥ सूर्ये ॥
 सदाचारः । पुं० प्रातः कृत्वादि
 नियमाचरणेनसाधुव्यवहारे । शि
 ष्टाचारे ॥ अथमनुः । तस्मिन्
 देशियथाचारः पारम्पर्यक्रमगतः
 वर्णानांसाक्षराणांसासदाचारउ
 च्यते ॥ तस्मिन्देशे । ब्रह्मावर्तदे
 शे ॥ सताभाचारः ॥ सदाचार
 वतापुंसाक्षरीलीलावृत्तावपि ।
 विशिषः कालिकावामनपुराणादौ
 द्रष्टव्यः ॥ त्रि० तदति ॥
 सदाचारवान् । त्रि० सदाचारविधि
 ष्टे । सदाचारिणि ॥
 सदातनः । पुं० विष्णौ ॥ त्रि०
 नित्ये ॥ सदाभवः । सायश्चिर
 मिथ्यादिना । व्युत्पद्यलातुट्च ।
 सदातीया । स्त्री० एतापण्याम् ॥
 सदानीरार्थासरिति ॥
 सदादानः । पुं० अभिमतङ्गे । ऐ
 रावते । हरिम्बे । लम्बोदरे ॥
 गन्धहस्तिनि । मत्तगजे ॥ न०
 नित्यदाने ॥ त्रि० सर्वदादानशी
 ले ॥ सदादानंशय ॥
 सदानः । पुं० समदे ॥
 सदाननः । त्रि० श्रीभनवदने । स
 त्पाननंशय ॥
 सदानन्दः । पुं० सदाशिवे ॥ सदा
 पानन्दः सन्० सर्वदास्थाधीवा

सदाफला

पानन्दीयस्य । सतः साधून्पा
 नन्दयतीतितथा ॥ त्रि० सतता
 लहादयुक्ते ॥ यथा । ममानन्दे
 सदानन्दः सदानन्दीभविष्यति ।
 ममानन्देनिरानन्दोपिरानन्दोभवि
 ष्यतीतिपुराणे भगवतीवाक्यम् ॥
 सदानर्तः । पुं० खञ्जलखगे ॥
 सदानीरवहा । स्त्री० करतीयायाम् ॥
 सदानीरा । स्त्री० करतीयायांसरि
 ति ॥ गौरीविवाहसमये । शङ्कर
 करगलितसम्प्रदानतीयप्रभवत्वात् ।
 सदानीरंयस्याः अरजस्रस्रत्वात् ।
 तथाचात्रस्मृतिः । प्रथमेऋकंटे
 देवीव्यहंगङ्गारजस्रला । सर्वारक्तव
 हानद्यः करतीयास्वुवादिनीति ॥
 सदापुष्पः । पुं० नारिकेलवृक्षे ॥
 श्वताकं ॥ न० कुदे । मा
 ष्वे ॥
 सदापुष्पी । स्त्री० अरुणाकं । पा
 दिरूपुष्पिकायाम् ॥
 सदाप्रदः । त्रि० सततदातरि ॥
 सदाप्रसूनः । पुं० अकंठवृक्षे ॥ रा
 हितके ॥ कुन्दवृक्षे ॥
 सदाफलः । पुं० क्लृप्तफलै ॥ उदु
 म्वरे । नारिकेलै । बिल्वे ॥
 सदाफलानियस्मिन् ॥
 सदाफला । स्त्री० त्रिसन्धिपुष्पवृक्षे
 ॥ वाताकं विशिषे । सदावैङ्गन०
 इ० भा० ॥ सदाफलाचिदोषधौ

सदृक्

रक्तपित्तप्रसादनी । कण्डूकण्डूह
रीचैष० वार्ताकीगुणवत्तरेतिराज
बल्लभः ॥

सदाभद्रा । स्त्री० गम्भार्याम् । भद्र
पर्याम् ॥

सदामुदितम् । न० दानपदवाच्या
यांपञ्चम्यांसिद्धौ ॥ त्रि० सर्वदा
हृष्टे ॥

सदायोगः । पुं० स्वस्वरूपाविर्भावे ॥
सदायोगी । पुं० विष्णो ॥ शिवे ॥

सदाविभूतस्वरूपे ॥ सदायोगी
स्वस्य । इतिः ॥ अन्येषांचित्त
वृत्तिनिरोधरूपयोगवशात्स्वरूपा-
विर्भावः । ईश्वरस्यतुस्वरूपानाद-
रणात्स्वरूपयाथात्म्याविर्भावः
सर्वदास्तीत्यर्थः ॥

सदाशयः । त्रि० साधुनिप्राय ॥
सत्त्राशयोयस्य ॥

सदाशिवः । पुं० महादेवे । शम्भौ
॥ सदासर्वदा० शिवं कल्याणं य-
स्य० यस्माद्वा ॥

सदृक् । त्रि० सदृशे ॥ समानमात्म-
नापश्यति० समानद्रवपश्यतिवा
। दृशिर्प्रेक्षणे । त्वदादिष्वित्यत्र०
क्सोपिवाच्यद्रुतिक्त्तः । दृक्षे चेति
समानस्यसादेशः । रूढिरियं ना-
चावयवार्थोप्याद्यः ॥

सदृक् । त्रि० सदृक्षे ॥ समानमा-
त्मनापश्यति० समानद्रवपश्यति

सद्भावः

वा । दृशिर्० । त्वदादिष्विति०
क्तिन् । दृग्दृशवतुष्वितिसभावः
रूढिशब्दीयमितिनात्रदर्शनक्रिया
पेक्षास्ति ॥

सदृशः । त्रि० तुल्ये । समे । सदृशि
॥ समानमात्मना० समानद्रववाप-
श्यति । दृशिर्० । त्वदादिष्वि-
तिकञ् । दृग्दृशवतुष्वितिसभा-
वः । रूढिरियमितिनात्रदर्शनक्रि-
यापेक्षास्ति ॥ उचिते ॥

सदृशन्दनमस्य । न० निष्पन्दे ॥

सदेशः । त्रि० निकटे । देशान्विते
॥ समानोदेशोस्य ॥

सद्गतिः । पुं० ईश्वरे ॥ सन्ति
ब्रह्मवादिनः सन्तः० तैर्गम्यते
प्राप्यतेइतितथा ॥ स्त्री० श्रीभन-
गती ॥ त्वत्तद्गुणवाप्यस्य ॥ स-
तीगतिर्बुद्धिरस्य ॥ सतामस्तिव-
त्सतिविदुषांगतिः प्राप्यंस्थानं स-
द्गतिः ॥

सद्गुरुः । पुं० कौले ॥ यथोक्तं महा-
निर्वाणे । शक्तेशाक्तोगुरुः श-
स्तः शैवेशैवोगुरुर्मतः । वैष्णवे
वैष्णवः सौरिसौरोगुरुरुदाहृतः
॥ गाणपेगाणपस्यैवकौलः सर्वत्रसद्ग-
रुः । अतः सर्वात्मनाधीमान्कौ-
लाहीर्षांसमाचरेदिति ॥

सद्भावः । पुं० अविद्यमानत्वशङ्कायां
विद्यमानत्वे । सतः सन्मात्रस्येया

सद्यशौच :

भावाधर्मः सत्त्वप्रमेयत्वादिस्तस्मिन् ॥ अस्तित्वे । देवदत्तस्य युवा
दिकमस्तीत्यस्मिन्नर्थे ॥

सद्भूतः । त्रि० सत्ये ॥

सद्य । न० विश्वनि । निकेतने । गृहे
॥ तीर्थे । पानीये । नौरे ॥ सी
दस्यत् । षट्छविपरणगत्यवसा
दनेषु ; मनिन् ॥

सद्यः कृतम् । न० नामनि ॥ त्रि०
तत्कालकृते ॥

सद्यः प्राणकरः । त्रि० तत्क्षणात्ष
लकारकद्रव्यादौ ॥ यथा । सद्योमां
संनवाग्नेश्चालास्यौक्षीरभोजनम् ।
घृतमुष्णोदकञ्चैव सद्यः प्राणकरा
णिषट् ॥

सद्यः प्राणहरः । त्रि० तत्क्षणात्ष
लायुषोर्नाशकद्रव्यादौ ॥ यथा । शु
ष्कमांसं स्त्रियोष्ठुधावालार्कं स्तु
णं दधि । प्रभातेमैथुनं निद्रासद्यः
प्राणहराणिषट् ॥

सद्यः शुद्धिः । स्त्री० सद्यः शौचे ॥ यथा
। देशान्तरमृतेवालेसद्यः शुद्धिर्यं
तौमृते ॥ इ० गारुडे १०७ अ
ध्यायः ॥

सद्यः शोथा । स्त्री० कपिकच्छाम् ॥

सद्यः शौचः । पुं० कार्वादिषु ॥ ते

यथा । कारवः शिल्पिनीष्वैद्याः

दासोदासस्तथैव च । राजानोरा

जभृत्याश्च सद्यः शौचाः प्रकीर्त्तिं

सद्भृत्तिः

ताः ॥ विश्वेप्रोगरुडकूर्मपुराणशु
द्धिविवेकादौद्रष्टव्यः ॥

सद्यः । ष० तत्क्षणं । सपदीत्यर्थे

। समानेऽहनि० इत्यस्मिन्नर्थे० सद्यः

परुत्परार्थे० समद्वयादिनासमानस्यस

भावाऽदयस्चाहनिनिपात्यते ॥

यथा । सद्यो बलहरानारोसद्यो

बलकरंपयः । स्त्रियंगच्छेत्पयःपो

त्वाताश्चत्यक्त्वापुनः पिवेदिति ॥

सदास्कः । त्रि० नवीने । नूतने ॥

सदाज्ञातः । पुं० शिवे । मत्सि ॥

त्रि० तत्क्षणीत्यन्ते ॥

सद्योनिः । पुं० देवे । सुरे ॥ सा

त्त्विकेऽफलभुजि ॥ सतीयोनिः ॥

सद्योभावी । पुं० तर्णके । गोब

त्स ॥ त्रि० सत्पथमपचत्रगोम्ये ।

सद्रूपः । त्रि० अथाध्यसूरूपे । सर्वं

दास्याधिसूरूपे ॥ सत्सदास्यायी

रूपयस्य ॥

सद्भक्ता । पुं० सत्कथने । सद्यःसौव

क्ताच ॥

सद्भृत्तम् । न० सच्चरित्रे । साधुसू

भावे ॥ त्रि० तद्युक्ते ॥ यथा ।

नासमञ्जसशीलेस्तुसहासौतकदा

चन । सद्भृत्तसंनिकर्षीहिचणार्द्धम

पिशस्यते ॥

सद्भृत्तिः । स्त्री० शास्त्राविरुद्धजोवने

॥ प्रमाणान्तरवाधायै ग्यायां ब्रह्मा

कारायां वृत्तौ ॥ सतीचासौ वृत्तिश्च

सध्यङ्

सतिसर्वदास्त्रादिनिवृत्तिर्वा ॥
 सदृत्तिभाक् । चि० सदृत्तिविशिष्टे
 । यथा । पथ्याग्निनांशीलवतांनरा
 षांसदृत्तिभाजांविजितेन्द्रियाणा-
 म् । एवंविधानामिदमायुरवधि
 न्यंसदाहृद्दधमुनिप्रवादः ॥
 सधर्मचारिणी । स्त्री० गृह्णाम् ॥
 सधर्मा । चि० तुल्ये ॥ समानधर्मी
 यस्यसः ॥ धर्मादिनिष्कृतात् ॥
 सधर्मिणी । स्त्री० समानधर्मबला
 म्भाषायाम् । पत्न्याम् ॥ सहध
 र्मीस्त्वयाः । कर्मसुपत्त्यासहा
 धिकारात् । धर्मशीलवर्णान्ताच्चे
 ति० इनिः । धीपसर्जनस्त्रेतिवा
 सः ॥
 सधर्मि । चि० समानधर्मचारिणि ।
 सधर्मा । स्त्री० पतिवत्त्राम् ॥
 सधिः । पुं० चम्पनी ॥ सहधारणे ।
 सहस्यती ॥ धानधिः । सहधि
 सधिः ॥
 सधिः । पुं० वृषभे ॥ सहते । षड्०
 । सहधधेतीसन् ॥
 सधीची । स्त्री० सख्याम् ॥
 सधीचीनः । चि० समीचीने ॥ विभा
 पाश्चेरिति० खः । सहस्यसधिः ॥
 सध्यङ् । वि० सहधरे । सहगच्छति
 । सहास्यति । ऋत्विगादिमाश्चिः
 विन् । सहस्यसधिः । धनदिता
 मितिनिष्कृतापः ॥

सनन्दनः

सनः । पुं० घण्टापाटलिद्वये ॥ पुं०
 स्त्री० हस्तिवर्णास्फाले ॥ दाने ।
 सनीतिषसुदाने । प० षच् ॥ वि०
 षखण्डिते ॥
 सनक्तः । पुं० विष्णोः पारिषदभेदे
 । ब्रह्मणः सुते । मुनिविशिषि ॥
 सनत् । ष० नित्यार्थे ॥
 सनत् । पुं० ब्रह्मणि । दृष्टिर्षे ॥
 सनत्कमारः । पुं० वैद्यसंहिताप्र
 केतरिब्रह्मणः पुत्रे । वैधाचे ॥
 सनत् । नित्यकुमारः । बहा । स
 नत् । ब्रह्मातकुकुमारीऽपत्यम् ॥
 तन्नःमकारणमुक्तहरिबन्धि । यथोत्प
 त्तस्तथैवाहकुमारइतिविद्भिमा
 म । तस्मात् सनत्कमारानेतिमम
 नामप्रतिष्ठितम् ॥ इति । जिना
 नाहादशसार्धभौमान्तगतसार्धभौ
 मविशिषि ॥ न० उपपुराणविशिषि ॥
 सनन्दः । पुं० सनन्दने । ब्रह्मणः
 पुत्रे । सयथा । सनक्तसुसनन्दसु
 सनातनमथात्मभूः । सनत्कुमा
 रसुनीननिष्क्रियानूर्द्धरेतसः ॥
 षस्यदितिसम्बन्धः ॥
 सनन्दनः । पुं० ब्रह्मणस्तुर्धेपुत्रे ॥
 यथा । धर्मस्यभार्याऽहिसाख्यात
 स्यांपुत्रचतुष्टयम् । सम्प्राप्तमुनि
 षादूर्ध्वयोगशास्त्रविचारकम् ॥
 ष्येहः सनत्कुमारीभूत् । द्वि
 तीयसनातनः । तृतीयः सन

सनातनी

कोनामचतुर्थसमन्दनइति ॥ स
नत्कुमारे ॥

सनपर्णी । स्त्री० असनपण्याम्
सना । अ० नित्ये ॥ सनति । षणस
भक्तौ । आप्रत्ययः ॥

सनाखलः । पुं० सनखले ॥ यथा ।
महेन्द्रभीमबिमलकुरुक्षेत्रगयाः
खलाः । सनापदेत्तराः सादृष्टा
साः सनखलाः खग ॥

सनात् । अ० नित्यार्थे ॥

सनातनः । पुं० अच्युते । विष्णौ ॥
शिवे ॥ अजी । वेधसि ॥ पिष्टयाम
तिथौ ॥ दिव्यमनुष्ये । ब्रह्मणः पु
त्रे । मुनिविशिषि ॥ परम्पराप्राप्ते ० उ
पाधिपरिच्छेदेपिबस्तुतः परमात्म
स्वरूपत्वाद्भित्ये ० आत्मज्ञानंविनाके
त्तुमद्यक्येसंसारवृत्ते ॥ चि० स्थिरे
। मुनिखले । सर्वदैकरूपे । अवि
नाशिनि श भवति ॥ सनाभवः ।
सायश्चिरमित्युच्युत्तौ तुट्च् ॥
अनादिपरम्परागते । अरन्तने ॥
सनातनी । स्त्री० लक्ष्म्याम् ॥ सरस्व
त्वाम् ॥ दुर्गायाम् । भवान्याम् ॥
निर्वचनस्तु । सर्वकालेसनाप्रोक्तं
बिद्यमानेतनीतिच । सर्वसर्व
कालेषुबिद्यमानोसनातनीति ॥ अ
पिच । निर्गुणस्यचनित्यस्यबाचक
ससनातनः । सदानित्यानिर्गुणा
याकीर्तितासासनातनीति ॥ टि

सनिष्ठीवम्

त्वान्डीप् ॥

सनात्कुमारः । पुं० ब्रह्मणः पुत्रे ०
सनत्कुमारे ॥ सनात् नित्यं कु
मारः ॥

सनाथः । त्रि० सखाभिके । नाथव
त् ॥

सनाथा । स्त्री० पतिवक्ष्याम् ।
सनाथिका ।

जीवहर्तृकायाम् ॥

सनाभः । पुं० सौदरेभ्रातरि ॥

सनाभिः । पुं० ज्ञातौ । सपिण्डे ॥
सहोदरे । समानानाभिर्मूलपुरु
षोऽस्य । ज्योतिर्जनपदेतिसमानभ्य
सः ॥ त्रि० तुल्ये । सदृशि ॥

सनामकः । पुं० शीभाङ्गने ॥ चि०
समाननामवति ॥

सनिः । स्त्री० भक्तौ । दाने ॥ सना
ति । षण्णदाने । खनिकषीत्यादि
ना० इन् ॥ सननंवा ॥ अर्धेष
णायाम् । गुर्वादिप्रार्थनयाकचिद
र्थेनियोजने ॥ यथा । हेस्वामिन्म
माभिषेकंकुरु । अपिच । ताहिना
यकुलाचारनलिनीकुलवज्रभ । त्वत्
पादाभोरुहच्छायादिभिर्मूर्च्छि कृपा
निधे ॥ इति ॥

सनितः । चि० प्रतिपद्ये ॥

सनिष्ठीवम् । न० सद्ये प्रवचसि । स
निष्ठे वे । निष्ठे वनम् । छिबुनिर
सने । वज्र । लघूपधगुणः । ट

सन्तति :

षादरादित्वादीकारः । सहनिष्ठी
वेन० श्लेषकणादिनिर्गमनेनवर्त्त
तेद्वतिसनिष्ठीवम् ॥ त्रि० तद्वति ॥
सनिष्ठेवम् । न० सश्लेषवचसि । अ
म्बूकृते । निष्ठेवमम् । निष्ठेवः
। षिवु० । घञ् । लघूपधगुणः ।
सहनिष्ठेवेनश्लेषकणादिनिर्गमने
नवर्त्ततेद्वतिसनिष्ठेवम् ॥ अम्बूकृ
तंसनिष्ठेवमित्यमरः । त्रि० त
द्वति ॥

सनी । स्त्री० सनिशब्दार्थे ॥

सनीडः । त्रि० निकटे । समीपे ।

उपकरणे ॥ समानं नीडं वासस्थान
मस्य । सहनीडनेतिवा ॥

सनुतर् । अ० अन्तर्ज्ञाने ॥

सन्ततः । पुं० ज्वरविशेषे ॥ तल्लक्ष
णं यथा । सप्ताहं वा दशाहं वा द्वाद
शाहमथापि वा । सन्तत्यायोऽविस
र्पीत्यात्सन्ततः सनिगद्यतद्वति
॥ विकल्योवातिकादिभेदात् । स
न्तत्यानैरन्तर्गणे । अबिसर्पीषपरि
त्यागो ॥ न० सतते ॥ त्रि० त
द्वति ॥ व्याप्ते ॥ विसर्पे ॥ सन्त
न्यतेस्म । तनु० । त्तः । अनुदात्तो
पदेशेतिनलोपः । समोवाहिततत
थोरितिपक्षे मलोपाभावः ॥

सन्ततम् । अ० सातत्ये ॥

सन्तताभ्यासः । पुं० स्वाध्याये ॥

सन्ततिः । स्त्री० गाने । अभिजने ।

सन्तानः

सन्ताने ॥ पङ्क्तौ । पुत्रपौत्राणां
पारम्यर्थे ॥ विस्तारे ॥ तनये ॥
दुहितरि ॥ सन्तन्यते । तनोतिच्चि
यांतिन् । पारम्यर्थे ॥

सन्तप्तः । त्रि० अध्वगमनादिनाश्रान्ते
। तत्पर्थायायथा । सन्तापितस्तुस
न्तप्तौधूपितधूपायितौचदूनश्चेति
॥ सन्तप्यतेस्म । तपसन्तापे । त्तः
अकर्मकत्वात् कर्त्तरिवाक्तः ॥ प
रमोदिग्ने ॥ अग्निजतापयुक्ते ॥

सन्तमसम् । न० विध्वग्ध्वान्ते । व्याप
काभ्यकारे ॥ समन्तात्सर्वतः ॥
तमः । अवसमन्त्येभ्यस्तमसद्वत्य
श्च ॥

सन्तरथम् । न० तरणे । पारगमने ।

ज्वनपूर्वकदेशान्तरगमने ॥

सन्तर्हणम् । न० दृढसंश्लेषे ॥

सन्तर्षणम् । न० प्रीणने । तप्तौ ॥

द्राक्षादाडिमखर्जूरीकदलीशर्करा

लाजाचूर्णमध्वाण्यसम्मिलिते ॥

त्रि० तप्तिकारके ।

सन्तर्पितः । चि० सम्यक्प्रीणिते

सन्तानः पुं० सन्तौ । विस्तारे ॥

गात्रे । वंशे । अन्ववाये ॥ अप

त्ये ॥ सन्तन्यते । तनुविस्तारे ॥

घञ् ॥ सुरद्रुमे । कल्पवृक्षे ॥

सम्यक्तनातिपुष्पाषिञ्जलितीति

सूर्चं तनोतिरुपसङ्ख्यानाम् ॥

सम्यक्तन्यन्तेपुष्पाण्यस्मिन्नित्यधि

सन्तुष्ट :

करणे ह्यवष्टे तिघञ्वा ॥
 सन्तानिका । स्त्री० मर्कटजालकी ॥
 कुरिकाफलि । फले ॥ जीरादिमा
 रे । मलाइ० इ० भा० ॥ सन्तानि
 कागुरुः शीतावृष्यापित्तान्नवातनु
 त् । तर्पणीवृद्धीस्निग्धाबलासव
 लशुक्रदा ॥
 सन्तापः । पुं० अग्निजतापे । सञ्ज्व
 रे ॥ सन्तापयति । तपसन्तापे ।
 यत्तः । पचाद्यच् ॥ सम्यगुत्तापे
 । औष्ण्ये ॥
 सन्तापनः । पुं० स्मरशुगविशेषे ॥
 त्रि० सम्यक्तापकारके ॥
 सन्तापितः । त्रि० अध्वादिमाश्रान्ते
 । सन्तप्ते ॥ सन्ताप्यतेस्म । तपदा
 हेचुरादिः । क्तः । अकर्मकत्वा
 त्कर्त्तरिवाक्तः ॥
 सन्तारः । पुं० सन्तरणे ॥
 सन्तिः । स्त्री० दाने ॥ अवसाने ॥
 पुं० मृत्ये ॥
 सन्तुष्टः । त्रि० उत्पन्नालम्प्रत्यये । नि
 वृत्तसृष्टे । सन्तोषयुक्ते ॥ यथा ।
 अप्राप्तं हिपरित्यज्यसम्प्राप्ते समतां
 गतः । अदृष्टखेदाखेदोयः सन्तु
 ष्टइतिकथ्यतइति ॥ असन्तुष्टादि
 जानष्टाः सन्तुष्टाश्चमहीभुजः । स
 क्षज्जागणिकानष्टानिर्लज्जाचकुला
 क्कना ॥ पुं० अश्वखरजि । खच्चरइ०
 भा० प्रसिद्ध ॥

सन्दानम्

सन्तुष्टः । त्रि० विष्टे । व्याप्ते ॥
 सन्तोषः । पुं० विद्यमानभोगोपकर
 णादधिकस्यानुपादित्सारूपायांश्चि
 त्तवृत्तौ । आनमने । यदृच्छालाभ
 सन्तुष्टौपलाभेचाविषादे । चलन्तु
 द्धौ । यथासम्भवभृत्यात्मव्राणधा
 रणावश्यकपञ्चयज्ञाद्यनुष्ठानमात्रो
 चितधनानधिकायांस्तुहायाम् ॥
 सन्तोषामृतदत्तानांयत्सुखंशान्त
 चेतसाम् । कुतस्तद्धलुब्धनामि
 तश्चेतश्चभावताम् ॥ धृती । स्वा
 स्थ्ये ॥
 सन्तासः । पुं० साध्वसि । भयि ॥
 सन्दंशः । पुं० कङ्कमुखे । सन्दसीति
 श्यातेल्लोहयन्त्रविशेषे । एकाङ्कानु
 बादेनविधीयमानयोरप्यङ्गयोरन्तरा
 लीविहितत्वंसन्दंशः । नरकवि
 शेषे ॥
 सन्दंशिका । स्त्री० सुचुड्याम् ॥ लौ
 हयन्त्रविशेषे । कातारि० इ० गौ०
 दे० भा० प्र० ॥
 सन्दर्भः । पुं० प्रबन्धे । रचनायाम्
 । ग्रन्थने ॥ प्रकरणे ॥
 सन्दर्शनम् । न० साक्षात्कारे । सं
 दृश्यते । दृशिर्० । व्युट् ॥ स
 म्यक्प्रकारेणदर्शनंवा ॥
 सन्दष्टः । त्रि० सम्यक्प्रकारेणदृष्टे
 सन्दानम् । न० दामनि । दोहन
 कालिपादबन्धनरज्जी ॥ सन्दोयते

सन्दिष्टार्थः

सम्पूर्वाहाण्वन्धनद्वयऽस्मात्कृत् ॥
 पुं० गजस्राष्टीवतीरघोभागे ॥
 सन्दानिका । स्त्री० खरिखदिरि ।
 षिट् खदिरि ॥
 सन्दानितः । वि० बद्धे ॥ सन्दान्य
 तैस्म ॥ दानखण्डने । क्तः ॥
 सन्दानिनी । स्त्री० गोगृहे ॥
 सन्दावः । पुं० पलायने । प्रद्रावे
 ॥ सन्दबनम् । दुगतौ । समि
 युद्र, दुषड्दतिघञ् ॥
 सन्दाहः । पुं० मुखताख्योष्ठदा
 हे ॥
 सन्दिग्धः । वि० संशययस्ते । सं
 शययुक्ते ॥ सन्दिद्यतेस्म । दिह् ।
 । क्तः ॥
 सन्दिग्धमतिः । वि० सन्देहविष
 यीभूतबुद्धियुक्ते ॥
 सन्दिग्धार्थः । पुं० सन्देहविषयो
 भूतार्थे ॥ वि० तद्विशिष्टे ॥
 सन्दिहः । वि० बद्धे । अस्यपर्यायाः
 । षट्धिसन्दानितंमूतमुदितंसन्दि
 तंसितमिति ॥ सन्दोयतेस्म । दा
 अवखण्डने । क्तः ॥ सन्द्यतेस्म ।
 वा ॥ यथिते ॥
 सन्दिष्टम् । न० वार्त्तायाम् । स
 न्देशे । वि० व्याहृते । उक्ते ।
 कथिते ॥
 सन्दिष्टार्थः । वि० सन्देशहरे ॥
 इ० कथित् ॥

सन्देशहरः

सन्दिहानः । वि० सांशयिके ॥ य
 था । सन्दिहानः सांशयिकः सं
 शयापन्नमानसः ॥
 सन्दिह्यमानः । वि० संशयविषयी
 भूते । सांशयिके ॥
 सन्दो । स्त्री० खट्टायाम् ॥ निषद्या
 खट्टिकासन्दोतिचिकाण्डशेषः ॥
 सन्दीप्तः । वि० प्रज्वलिते । जलउ
 ठा० इ० भा० ॥ यथायावत्तिष्ठ
 तिदेह्यंतावत्तत्त्वंसमभ्यसेत् ।
 सन्दोप्तं भवनेकीनुकूपं खनतिषाव
 ति ॥ सन्दीप्यतेस्म । दीपीदीप्तौ
 । क्तः । ईदित्वाङ्गट् ॥
 सन्दीप्यः । पुं० सबूरशिखाशुद्धे ॥
 सन्दृशः । वि० सन्दर्शनविषये ॥
 नसन्दृशेतिष्ठतिरूपमस्य ॥
 सन्देशः । पुं० संवादं । सन्देशा०
 इ० भा० ॥ घोटकस्यहयोरपिद्
 न्तप्राख्योर्मध्यवर्तिनीडौडौदन्तौ
 सन्देशानुच्येते ॥ सन्दिश्यते । दि
 शः । हलश्लेषेतिघञ् ॥
 सन्देशवाक् । स्त्री० वाचिके । परे
 णोक्तार्थस्यपरम्प्रख्युक्तौ ॥ सन्दि
 श्यतेद्वितिसन्देशः । सन्देशार्थः
 तस्यवाक् ॥ सन्दिष्टोर्थीययिच्यते
 सा ॥
 सन्देशहरः । पुं० दूते ॥ सन्देशं
 वचिकंहरति । हृज् ॥ हरतिरनु
 दामनेऽच् ॥

सन्धाता

संदेशहारकः । पुं० दूते ॥ संदेश
हारकः ॥

सन्देहः । पुं० विधिकित्सायाम्
। संशये । हृदयशङ्की ॥ यथा ।
व्याख्यानतोविशेषप्रतिपत्तिर्नहि
संदेशादलक्षणमिति । नहि सन्देश
मात्रादलक्षणताभवति । पुनः प्र
माणान्तरेण निश्चयोत्पादादिति ।
संदेशनम् । दिहउपचये । भा
वेचञ् । देहमध्यभागे ॥ सन्दि
ह्यते । उपचीयते इति वा । पृथि
व्यादिभूतैरुपचितेशरीरे । अल
ङ्कारविशेषे ॥ यथा । विषयोविष
यीयत्सादृश्यात्कविसम्भतात् ।
संदेशगोचरी स्यातां संदेशालङ्कृति
स्येति ॥

सन्दोहः । पुं० विसरे । समूहे ॥
सन्दुह्यते । दुष्टप्रपूरणे । घञ् ॥
सन्द्रावः । पुं० पलायने । अस्यप
र्यायायथा । प्रद्रावीद्रावसन्द्रावस
न्दावाविद्रवेद्रवः । अपक्रमोपथा
नञ्चेति ॥ सन्द्रवणम् । द्रुगतौ
। समियुद्रदुवइति घञ् ॥

सन्धा । स्त्री० स्थितौ ॥ प्रतिज्ञा
याम् ॥ सन्धाने । सन्धानम्०
अचवा । उ, धाञ्० । आतङ्गो
पसर्गइत्यङ् ॥

सन्धाता । पुं० श्रीहरी ॥ कर्मफ
लेः पुरुषान्सन्धाति । उ, धा

संधिः

ञ्० । टच् । सन्धत्संयोग्य
तिकर्मफलैः पुरुषान्वा । चि०
सन्धानकंत्तरि ॥

सन्धानम् । न० अभिषवे । मुराक
रणे । सुरीत्यतिप्रकारे । मद्चु
आवना० वृ० भा० ॥ सङ्कट्टने
। मिथोऽयवसंयोगे । जीड
जीडना० इ० भा० ॥ सन्धीय
ते । उ, धाञ्० । ल्युट् ॥ का
ञ्जिके ॥ मदिशयाम् ॥ अत्रदंशे
॥ सौराष्ट्रे ॥ धनुषिप्रयोजने ॥
यथा । तदाशुक्रतसन्धानप्रतिसंघ
रसायकम् । आत्तं चाणायवः श
स्त्रं न प्रहर्तुमनागसि ॥

सन्धानितः । चि० सन्धानविशि
ष्टे । सङ्कट्टिते ॥ वृत्तच् ॥
सन्धानी । स्त्री० स्वर्णरूप्यान्यसद्म
नि । क्लृप्यशालायाम् ॥ संधा
ने । संधिकायाम् ॥

संधार्थ्यः । चि० अनुष्ठये ॥
संधिः । पुं० राज्ञां षड्गुणान्तर्ग
तगुणविशेषे । स्वर्णादिदानेन वन्
धादिभिः प्रीत्युत्पादनान्मौक्त
रणे । पणवधेनैकार्थ्ये । अरिवि
जिगीषाव्यवस्थाकरणरूपे । ऐक्य
संधौ ॥ उभयैर्मेलने ॥ यथा ।
शचीर्द्दधिपरिज्ञायन्नयस्त्वस्य निरी
क्ष्य च । स्वामिनेकथयेत्संधिमन्वी
हितकरप्रभो ॥ तथाचीत्तरामा

संधि :

यथे माह्यवता । यथा । ततस्तुसु
महाप्राप्तोमाह्यावान्नामराजसः ।
रावणस्यवचः श्रुत्वामातुः पैता
महेऽब्रवीत् ॥ विद्यास्वभिविनो
षीयोराराजराजन्नयामुगः । स
शास्त्रिचरमैश्वर्यमरीशकुरुतेवशे
॥ सन्दधानोहिकालेनविद्युह्यं
स्वारिभिः सह । स्वपक्षदर्शनं कुर्व
न् महदैश्वर्यमश्रुते ॥ हीयमा
नेनकर्तव्योराज्ञासन्धिः समेन
च । नशचुमवंमन्येतज्यायान् कु
र्वीतविद्युहम् ॥ अधिकबलस्तुशत्रुं
नाबमन्येतनेपिचेत । किन्तुतेन
सहविद्युहं कुर्वीत । हीयमानः स
मस्यसन्धिकुर्यादित्यर्थः ॥ तन्म
ह्यरोचतेसन्धिः सहसामेणरावण
। यदर्थमभियुक्तोः स्मसाचतस्मै
प्रदीयताम् ॥ तस्यदेवर्षयः स
र्वेगन्धर्वाश्चक्यैषिणः । विरोधं
मागमस्तेनसन्धिस्तेनचरोच्यतामि
तिसन्धीयतेपूर्वीतररूपेऽस्मिन्निति
सन्धिः संयोगे । श्लेषे । सन्धा
ने ॥ सन्धानम् । भावेऽपि ।
पर्वसन्धी ॥ सन्धीयतेदानादिक
मस्मिन् । उ, धाञ् । उपसर्गे
घाः किः ॥ सुरुझायाम् ॥ भ
गे ॥ योनौ । सङ्घट्टने । एकप
थ्येनजीविनांसङ्घे । सावकाशे ॥
रूपकाणांमुखाद्यङ्गे । नाभ्याङ्गे ॥

संधिपूजा

यथा । मुखंप्रतिमुखंगर्भोऽवमर्शं
पसंहतिरितिसम्भवइति । भेदे ॥
व्याकरणेतु । वर्णद्वयमेकने । सं
हितायाम् ॥ तत्रचक्षुम्वया
अर्द्धमाचोच्चारणकालेनाव्यवहितयो
र्वर्णयोर्द्विततरोच्चारणसन्धिरिति ।
सन्धिविधायकसूत्रविहितकार्यंवा
सन्धिका । स्त्री० अभिषवे । मद्यस
सन्धाने ॥
सन्धिचौरः । पुं० चौरविशेषे । कु
म्भिले । हारके ॥
सन्धिजा । स्त्री० पुष्पविशेषवत्त्वे ॥
त्रिसन्धी ॥
सन्धिजीवकः । त्रि० कुसुमविभवा
न्वेषिणि । पाश्र्वके ॥
सन्धितः । त्रि० संधियुक्तेमिलिते ॥
सन्धित्स्वः । त्रि० सन्धातुमिच्छौ ।
दधातेः सन्नप्तादुप्रत्ययः ॥
सन्धिनालः । पुं० सुगन्धिद्रव्यविशेषे ।
नखे । शङ्खे ॥
सन्धिनी । स्त्री० कृतमैथुनादाहवि
। वृषभाक्रान्तायाम् ॥ अकालदु
ग्धीस्तायाम् । देहकालेऽस्याः ।
ब्रीह्यादित्वादिनिः । अवश्यंसन्ध
तेवा । आवश्यकेषिणि
सन्धिपूजा । स्त्री० शार्दीयमहापू
जान्तर्गततृतीयपूजायाम् ॥ यथा
। अष्टमीनवमीसन्धीतृतीयाखलुकथ्य
ते । तत्रपूज्यात्वहंपुत्रयोगिनीग

संध्या

अस्युता ॥ अपिच । अष्टम्यांस
धियाग्रेसकलपरिजनैः पूजयेत्स
त्वभावे रिति ॥

संधिवंधः । पुं० भूमिचम्पके ॥

संधिवंधनम् । न० शिरायाम् ॥

संधिखा । स्त्री० सुरङ्गायाम् । गू

टमार्गे । सुरङ्ग० इ० भा० प्र०

॥ नद्याम् ॥ मन्दिरे । श्लोक

सि ॥

संधिवल्ली । स्त्री० चिसन्धिपुष्पे ।

संधिवेला । स्त्री० कालविशेषे ।

अहोरात्रादिमेलनकालरूपे ॥

संधिहारकः । पुं० कुम्भिले । स

ंधिचौरे ॥

संधुच्चिकः । त्रि० प्रदीपे ॥

सन्ध्यम् । न० स्वप्नस्थाने ॥ सध्यं

स्वप्नस्थानभित्तिवेदेदर्शनात् ॥

सन्ध्या । स्त्री० पितृप्रसाम् ॥ नदी

विशेषे । युगसम्भौ ॥ चिन्तायाम्

संश्रवे । सौमि ॥ संधाने ॥ कुमु

मान्तरे ॥ दुर्गाशाम् ॥ अहोरात्र

संधौ ॥ यथा । अहोरात्रस्यः

संधिः सूर्यनक्षत्रवर्जितः । सा

तुसंध्यासमास्त्रातामुनिभिस्तत्त्वद

र्शिभिरिति । कालभार्येयम् । य

थाकालस्यतिस्रोभार्यासंध्यारात्रि

दिनानिच । याभिर्विनाविधात्राच

सङ्गाकर्तुं नशक्यतइति ॥ संध्या

रात्रिवहिनानामपिकालाधीनत्वात्

सन्ध्या

स्त्रीसदृशत्वात्स्त्रीत्वम् ॥ प्रातर्मध्याह्न

सायाह्नरूपकालविशेषे ॥ त्रिकालवि

हितैकर्मविशेषे ॥ अतोक्तमहानिर्वाण

तन्त्रे । संध्यात्रैकालिकोकार्यावेदि

कौतान्दिकीक्रमात् । उपासनाया

भेदेनपूजांकार्यादथाविधि ॥ ब्रह्म

मन्त्रोपासकानांगायत्रीजपनात्प्र

ये । ज्ञानाद्ब्रह्म तितद्वाच्यं संध्या

भक्तिवैदिकी ॥ अन्वेषावैदिकी

संध्यासूर्योपस्थानपूर्वकम् । अ

र्घ्यदानदिनेशायगायत्रीजपनंतथा

॥ अष्टोत्तरसहस्रं शशतं वा दशधा

पिवा । जपानानियमोभद्रे सर्व

वाङ्मिककर्मणि ॥ शूद्रसामान्य

जातौनामधिकारोऽस्तिकेषलम् ।

आगमोक्तविधौदेविसर्वसिद्धिस्ततोभ

वेत् ॥ प्रातः सूर्योदयः कालो

मध्याह्नस्तदनन्तरम् । सायंसूर्यो

स्तसप्रयस्त्रिकालानामयङ्क्रमः

। इति ॥ तत्काले । उपास्या

अपिदेवता । संध्या । तथाचयाज्ञ

बलक्यः । संधौ संध्यामुपासीत

नास्तगिनोद्गतेरवाविति ॥ उपासना

पक्रममोहसंवर्तः । प्रातः संध्यां

सनक्षत्रामुपासोतयथाविधि । सा

दिह्यं पश्चिमां संध्यामहं स्तमितभा

स्करामिति ॥ गायत्रीमभ्यसेत्ताव

द्यावदादित्यदर्शनमेतत्वनुदितद्यो

मौतरविषयम् । सन्ध्याकर्मांश

संध्या

सानेतु खयं हेमो विधीयत इति दक्षो
 क्ते ॥ मध्याह्नसन्ध्याया अष्टम
 मुहूर्तकालमाह स्मृतिः । पूर्वा
 परेतया सन्धौ सन्नक्षत्रे प्रकीर्त्तिते ।
 समसूर्ये प्रमध्याह्ने मुहूर्तः सम
 मोपरीति ॥ विंशतिषमाह व्यासः
 गायत्रीनामपूर्वाह्न्ये । सावित्री
 मध्यमेदिने । सरस्वती च सायाह्ने
 सैव सन्ध्याविपुष्मृता प्रतिग्रहान्न
 दोषाश्च पातकादुपपातकात् । गा
 यत्री प्रोच्यते तस्माद्गायन्तं वायते
 यतः ॥ सविद्योतनात्सैव सावि
 त्रीपरिकीर्त्तिता । जगतः प्रसवि
 त्रीत्वाद्वागुपत्वात् सरस्वतीति ।
 एतत्सन्ध्याव्यं प्रोक्तं ब्राह्मण्यं य
 दधिष्ठितम् । यद्यलः स्यात्सर्वत्र
 सत्राह्ण उच्यते इति । सन्ध्याही
 नेऽशुचिर्नित्यमनर्हः सधर्मं
 स्त्रित्तिचस्मृतिः । सन्ध्याहीनः
 शूद्रवद्व्यवहर्तव्यः । यथाऽहमनु
 । नातिष्ठति तु यः पूर्वा नोपास्ते यश्च
 पश्चिमाम् । सशूद्रवद्विष्कार्यः स
 र्वस्माद्द्विजकर्मण इति अनेनैव प्र
 त्यवायेन सन्ध्याप्रासनस्य नित्यता
 का । नित्यत्वेऽपि सधर्मापि क्षितपाप
 क्षयस्य फलत्वमपि रुद्धमिति कुल्लूक
 भट्टीगौडः । अत्रशातातपः । अ
 त्रह्णणास्तुषट्प्रोक्तं ऋषिणा तत्त्ववा
 दिनः । आद्यो राजभृतस्तेषां वि

संध्या

तीयः क्रयविक्रयो ॥ तृतीयोऽव
 ह्वाज्यः स्वाश्वतुर्योऽयामवाजकः ।
 पञ्चमस्तुभृतस्तेषां यामस्य नगरस्य च
 ॥ अनादित्यान्तुयः पूर्वासादित्यां
 धैवपश्चिमाम् । नोपासीत द्विजः
 सन्ध्यांसवष्टोऽब्राह्मणः स्मृतः ॥
 राजभृते राजसेवकः । यामादेर्भृ
 तेऽभरणीयः ॥ जननमरणाशौचित
 त्रिषधीयथा । सन्ध्यांपञ्चमहाय
 ज्ञानैल्यिकं स्मृतिकर्म च । तन्म
 ध्येऽपयेत्तेषां दशाहान्ते पुनः क्रि
 या ॥ सायंसन्ध्यानिषेधकालो
 यथा । सङ्क्रान्तीपक्षयारन्तेद्वाद्
 श्यांश्राद्धवासरे । सायंसन्ध्यां न
 कुरुधीतकृते च पितृहाभवेत् ॥ इ
 ति ॥ तत्कालं शयनादिनिषेधा
 यथा । स्वप्नमध्ययनं ज्ञानमुद्धर्त्त
 भोजनं गतिम् ॥ उभयोः सन्धयो
 नित्यं माध्याह्ने चैव बध्ज्येदिति ॥
 अस्यागुणफलमाह शातातपः । अ
 नृतं प्रद्युम्नश्च दिशामैथुनमेव च ।
 पुनाति त्रषलस्यान्नं बहिः सन्ध्याद्यु
 पासिता । गृहेषु प्राकृती सन्ध्या गो
 ष्ठशतगुणा स्मृता । नदीषु शतसा
 हस्रीच्च नन्तांशिसत्रिधौ । प्राकृ
 ती एकगुणा ॥ कालपरिमाह माह
 याश्च लक्ष्यः । ङासहस्रोऽहसततं
 दिवसानां यथ क्रमम् । सन्ध्यामु
 हूर्तं मावं हि क्रोसेत्तद्धीवसासमेति ॥

सन्ध्यापुष्पी

समाप्तिकालं चाह । जपज्ञासीतसा
 विभीप्रत्यगातारकोदयात् । सन्ध्यां
 प्राक्प्रातरेषं हितिष्ठे दामूर्यं दर्श
 नात् ॥ प्रत्यक्पश्चिमाभिमुखः ।
 प्राक्पूर्वाभिमुखः । आसीतति
 सायं जपेत्त्रासाततीर्थम् । तिष्ठे
 दितिप्रातर्जपेज्जर्हत्वार्थम् । मध्या
 ह्नसन्ध्याजपेप्यर्हतेव ॥ सम्यग्ध्या
 यन्त्यस्याम् । ध्यैचिन्तायाम् । आ
 तश्चोपसर्गं ब्रूयत् ॥ यथा । सन्द
 धाति । दुधाज् । अद्भ्यदित्वाद्य
 क् । आतीलोपः । तीर्थं शिषे ।
 सन्ध्यांशः । पुं० युगसन्धौ ॥ पश्चात्स
 विवरणं युगे ॥
 सन्ध्याकालः । पुं० मुहूर्त्तमात्रे ॥ स
 न्ध्याकालेप्रणवव्याहृतित्रयोपितांसा
 विभीं ब्राह्मणादिर्जपेत् ॥ सन्ध्या
 याः कालः ॥ आहारं मैथुनं निद्रां
 सन्ध्याकाले विवर्जयेत् । कर्म वा
 ध्ययनं प्राप्तिधादानप्रतिग्रहौ ॥
 सन्ध्याचलः । पुं० शैलविज्ञेये । स
 न्ध्यांश्चिष्ठः कृतवान् । तद्यस्या
 हिधेः सुतः । अतः सन्ध्याचलं
 नामतस्मै गायति देवताः ॥ सचद
 क्षिणस्यांकाष्ठायान्चोभकाख्यं ला
 दैशान्यां वर्तते ॥
 सन्ध्यानाटी । पुं० शंभौ । शिवे ॥
 सन्ध्यापुष्पो । स्त्री० जाल्याम् । माल
 ल्याम् । सुमनायाम् ।

सन्ध्यापासनम्

सन्ध्याबलः । पुं० राक्षसे ॥
 सन्ध्याबलिः । पुं० शिवालयोत्सृष्ट
 वृषे ॥ येषिवायतने । त्सृष्टास्ते सन्ध्या
 बलयेष्टपाः ॥
 सन्ध्याभ्रम् । न० स्वर्णगैरके ॥ सान्ध्य
 भेदे ॥
 सन्ध्यारागः । पुं० लोहिते । न० सि
 न्दूरे ॥
 सन्ध्यारामः । पुं० विधातरि ॥
 सन्ध्यालक्षणम् । न० सन्ध्यास्वरूपे ॥
 यथा । अर्द्धास्तमितानुदितात्सूर्या
 दस्यष्टभं नभोयावत् । तावत्सन्ध्या
 कालश्चिद्धैरेतैः फलं वाच्यम् ॥
 चिह्नानिफलानिच० वाराहीसंहि
 तायां द्रष्टव्यानि ॥
 सन्ध्यापासनम् । न० संध्यायां ब्रह्म
 णोऽभिन्नाया गायत्र्या ध्याने ॥ यथा
 । नभिन्नां प्रतिपद्येत गायत्रीं ब्रह्मणा
 सह । साहमस्मीत्युपासीतविधि
 नायेन केनचिदितिव्यासः ॥ सन्ध्या
 याः सन्ध्याकालाधिष्ठः व्यागायत्री
 देव्या उपासनं ध्यानम् ॥ यथा ।
 ब्रह्मणोपासितासन्ध्याविष्णुनाशङ्क
 रेशच । कस्तानोपासयेद्देवीं सिद्धि
 कामो द्विजोत्तम इति याज्ञवल्क्येन
 देवीत्वं न कीर्तनात्सन्ध्यारूपाया
 देव्योः प्राणायामादिना उपासनमा
 राधनमित्यर्थः ॥ यथा । संध्ये
 तिप्राणायामादिकर्मनाम उपासनं

सत्रयः

सिद्धनमनुष्ठानमितियावदित्यर्थः ॥
सत्रः । पुं० पियाल्लघ्वे । चि० अ
वसादसंयुते ॥ शीर्षे ॥

सत्रकः । पुं० पियाल्लघ्वे ॥

सत्रकद्रुः । पुं० पियाल्लघ्वे । चार
इ० भा० प्र० ॥ सद्गोलीनः कद्रुः
पिङ्गलवर्णीय ॥

सत्रतः । वि० सम्यक्प्रज्ञीभूताह्ने
॥ संनमतिस्म । णम० । क्तः ॥

सत्रतिः । स्त्री० ध्वनीशब्दे । प्रणती
॥ नम्रतायाम् ॥ यथा । हरिवंशे ।
यत्रह्नीः श्रीः स्थितः तत्र । यत्रश्री
स्तत्रसत्रतिः । सत्रतिर्ह्रीस्तथाश्री
सन्नित्यं कृष्णमहात्मनि ॥ सम्यक्
० नतिः ॥ अनुकूल्ये ॥

सत्रद्वयः । वि० युद्धायसज्जे । धृत
सन्नुहे । अद्यपर्यायायथा । सन्नु
द्वेषोवर्मितः सञ्जीवित्वाव्युद्ध
कृद्धटः । इति ॥ व्यूहरचनयास्थि
ते ॥ सन्नुद्यतिः सन्नुद्यतेस्मवा ।
यहवन्धने । अकर्मकत्वात् । कर्त्त
रि० कर्मणिवाक्तः । मन्वादिस्तं
युते ॥ सञ्जाते ॥ यथा । लतीवसन्नु
द्वयमनोत्तपन्नवेतिरघुः ॥

सत्रद्रुः । पुं० पियाली ॥

सन्नुयः । पुं० समवाये । समूहे । पु
ष्ययिवले । अनुसैन्ये ॥ सन्नुय
नमसन्नीयतेवा । सन्नुयतिवा । श्री
अप्रापये । एरश् । पचाट्त्वः ॥

सन्निधिः

सन्नुहनम् । न० कवचादिधारणे ॥

सन्नुहः । पुं० कवचे । बर्मणि ॥ सं
वर्म्मयति० सन्नुह्यात्मनेसव्यतो
त्यमो । सन्दंशते० दंशयते० स
न्नुनाहेपदपञ्चकम् ॥

सन्नुनाद्यः । पुं० सन्नाहयोन्ये ॥ यु
वाहंगजे ॥

संनिकर्षः । पुं० संनिधाने । समी
पे । निकटे ॥ अतिशयितसंनिधी
॥ लयस्थाने ॥ न्यायमतेन० विषये
न्द्रियसम्बन्धे । सब्रह्मज्ञानकारण
म् ॥ संनिकर्षणम् । कृष० । घ
ञ् ॥

संनिकर्षणम् । न० संनिधी । संनि
कर्षे ॥ कृषिर्लुट् ॥

संनिकृष्टः । वि० समीपे । संनिकृ
ष्यते स्म । कृषिः क्तः ॥

संनिधम् । न० संनिधाने । सं
निधी ॥

संनिधानम् । न० संनिधी । निक
टे ॥ आश्रये ॥ यथादिवाषांसन्नि
धानमिति ॥ न० लयस्थाने ॥ स
म्यङ्निधीयतेऽस्मिन् । ल्युट् ॥

सन्निधिः । पुं० संनिधाने । अन्तिके
॥ इन्द्रियगोचरे । प्रत्यक्षे ॥ वाक्या
र्थज्ञानहेतौ । पदानामविलम्बेना
स्वारणे ॥ प्रहरेप्रहरेऽसंनिहतेऽस्मा
रितानि० गामानयेत्यादिपदानि
अप्रमाणम्० सांनिध्याभावात् ।

संनिपातज्वरः

संनिधानम् । डुधाज् । उपस
 गर्धोः किः ॥
 संनिपतनम् । न० सम्यङ्निपाते ॥
 संनिपातः । पुं० सङ्गमे । मैत्रिणे ॥
 तालविशेषे ॥ यथा । एकएवगुरुर्ग
 वसंनिपातः सउच्यतइति ॥ नि
 देषजनितस्याधौ ॥ यथा । व्यसृ
 खैकेल्लुणः षट्, हीनमध्याधि
 कौषषट् । समैखैके विकारास्ते
 संनिपातास्त्रयादयः । इतिचरके
 योदयसंनिपात उक्ताः । तेयथा
 वातील्लुणः १ । पित्तोल्लुणः २ ।
 कफोल्लुणः ३ । वातपित्तोल्लुणः
 ४ । वातशूलोल्लुणः ५ । पित्तशु
 ल्लोल्लुणः ६ । एषषट् । अधिक
 वातीमध्यपित्तोहीनकफः १ । अ
 धिकवातीमध्यकफोहीनपित्तः २
 अधिकपित्तोमध्यवातीहीनकफः ३
 । अधिकपित्तोमध्यकफोहीनवातः
 ४ । अधिककफोमध्यवातीह नपि
 त्तः ५ । अधिककफोमध्यपित्तोही
 नवातश्चेतिषट् ६ । समैवातपित्त
 कफेष्ट्यल्लुणः एकः १ । एतद्विधा
 दयसंनिपाताः ॥ संनिपतनम्
 । पत्त्र० । घञ् ॥ समूहे ॥
 संनिपातज्वरः । पुं० त्रिदोषज्वरे ॥
 त्रिदोषजनकैर्वातपित्तशूलामगेह
 गाः । वह्निर्निरस्यकौष्ठान्निर्ममया
 ज्वरकारिणः ॥ अत्राह । संनिपा

संनिवेशः

तप्यकालप्यकश्चिद्देनविद्यते ।
 विकल्पकेऽत्रियस्तं तस्मात्कोक्ति
 प्रतापशान् ॥ त्रिदोषाजगरयस्तं मे
 षयैयस्तुरैयराट् । आत्मापित्तस्य
 दातयः किंपुनः कनकादयइ
 तिलौलिम्पराजः ॥
 संनिपातनुम् । पुं०) नेपालनिम्बे
 संनिपातारपुः । पुं०)
 । टणनिम्बे । ज्वरान्तके ॥
 संनिषदः । त्रि० संयोजिते । सम्य
 खस्यनयुक्ते ॥ संनिपूर्वाद्धेः
 क्तः ॥
 संनिभः । त्रि० सदृशे ॥ संनिभाति
 । भा० । आतद्योपसर्गइतिकः ॥
 संनिरोधः । पुं० लथे ॥
 संनिवायः । पुं० समुदाये ॥
 संनिविष्टः । त्रि० स्थिते ॥ उपविष्टे ॥
 संनिविष्टोद्धमः । पुं० उपविष्टस्या
 धिभावे ॥
 संनिवृत्तः । त्रि० प्रत्यागते ॥
 संनिर्वातः । स्त्री० सम्यङ्निव
 र्त्तने ॥
 संनिदेशः । पुं० पुरादीयहृदिरव
 नापरिच्छिन्नप्रदेशे । निकर्षणे ॥
 पुरादेर्वह्निर्विहारभूमौ ॥ नगरा
 दिवहिः स्त्रीरविहारचारुभूमिषु
 । तत्रहृद्वनिगदितसंनिवेशानिक
 र्षणमितिशब्दरत्नावली । संनिवि
 शन्तेऽत्रः विग० । हलघेतिघञ्

सव्यास :

। सम्यङ् निवेशने । रचनायाम् ॥
संनिहितम् । न० कुरुक्षेत्रे • सरोवि
श्रेत्रे ॥ त्रि० समीपस्थे ॥ निकटे ॥
संनिहितातीर्थम् । न० तीर्थविश्रे
षे ॥

संनोति : । स्त्री० सम्यङ् न्याये ॥ स
म्प्रापणे ॥

सन्मानम् । न० आदरे ॥ यथा । अ
सन्मानात्तपोवृद्धिः सन्मानात्तु
तपः क्षयः । अर्चितः पूजितो
विप्रो दुग्धागौरिव गच्छतीति ॥ अ
पिच । तथाचरेतवैयोगोसतांधर्मं
अनुसरन् । जनायथाऽवमन्येरन्
गच्छेरन् नैव सङ्गतिमिति ॥ सञ्चत
न्मानश्च ॥ महतांधने ॥ यथा । स
सारिपुनिमनानां स्वस्मिन् पूज्यत्वमा
निनाम् । ईश्वरात्कामकामानां स
न्मानं महतांधनं ॥

सन्मार्गः । पुं० सदाचारे । श्रुत्यनु
सारिष्विस्मृत्युक्तौ र्थे ॥ वेदमार्गे ॥
सतांस्वतः प्रमाणभूतानामप्रामा
ण्यकारणरहितानां विद्वानां मार्गः •
ब्रह्मपरत्वम् ॥

सम्यक्तः । त्रि० सम्यक् त्यागविशिष्टे •
संन्यासिनि ॥ सम्यङ् न्यस्तानि •
आत्मातिरिक्तानियेन ॥ सम्यक्
त्यक्ते ॥ समर्पिते ॥

सव्यासः । पुं० त्यागे । सर्वकर्मत्
त्फलपरित्यागे । सर्वकर्मणां भग

सव्यास :

वतिसमर्पणे । सफलकाम्यकर्म
त्यागे । अत्यन्तिकत्यागरूपेषु तु र्था
श्रमे ॥ यथा । यदा मनसि वैराग्यं
जायते सर्वं वस्तुषु । तदैव सम्यसेह
दानन्यथापतितो भवेत् ॥ अपिच ।
वित्तस्य कर्महेतुत्वात् तत्त्यागो ज्ञान
साधनम् । एषणाचयसंश्रासो वि
तत्यागेन लक्ष्यते ॥ ज्ञानस्य हेतुः
सव्यास इति शास्त्रे षुडिण्डिमः ॥
सचचिविधायिषा । सव्यासस्त्रिविधः
प्रोक्तो विद्वद्ब्रह्मविद्याश्रमैरिति । त
मेतं वेदानुवचनेन ब्रह्मणा विविदि
षन्तीति श्रुतौ • ब्राह्मणा इत्यत्र • ब्रा
ह्मणः प्रब्रजिद्गृहादित्यत्र च •
ब्राह्मणशब्दस्यैव ऋषिकपरः । ते
न • ब्राह्मणः सचिवो वापि वैश्या
वा प्रब्रजिद्गृहादिति स्मृतेरविरोधः
। तत्रैवं निरर्थयथाचार्याणाम् ।
यच्चतुर्थाश्रमरूपं देहधारणादिलिङ्ग
धारणं तत्तु विप्राणामेव । यस्य सर्व
कर्मत्यागलक्षणस्तत्फलत्यागरूपो
वा सव्यासः स तु वै ऋषिकसाधा
रण इति ॥ एतदेव स्पष्टमुक्तं श्रीम
हानिर्वाणतन्त्रे । चत्वारः कथि
ताश्रमाश्चमा अपिसुव्रते । आ
चाराश्चापि वर्णानामाश्रमाणां पृथक्
पृथक् ॥ कृतादौ कलिकाले तु वर्णाः
पञ्चप्रकीर्त्ताः । ब्राह्मणः क्षत्रि
यो वैश्यः शूद्रः सामान्य एव च ॥

मन्त्रः

एतेषां सर्वेषां नामाश्रमौद्धीमहेच्छ
 रि । तेषामाचारधर्माश्चमृषुष्या
 योवदासिते । पुरेवकथितं तावत्
 क्वचित्तन्मन्त्रैश्चितम् । तपः स्था
 ध्यायन्नानानामृषाभ्यायुषामपि
 केशप्रयासाशक्तानां कुतो देहपरिश्र
 मः । ब्रह्मचर्याश्रमोनास्ति नामप्र
 स्थोपिनप्रिये । गार्हस्थ्योभैश्च कश्च
 वचाश्रमौद्धीकलीयुगे । गृहस्थश्च
 क्रियाः सर्वाभागमेताः कली
 शिवे । नान्यमार्गे क्रियासिद्धिः
 कदापि गृहमेधिनाम् । भैक्षु केष्या
 श्रमेदेविवेदेः कदण्डधारणम् । क
 लीनास्ये वतस्त्वज्ञेयतस्तच्छ्रौतसं-
 स्क्रतिः । शैवसंस्कारविधिनाऽवधू
 ताश्रमधारणम् । तदेवकथितं भ
 द्वेससंन्यासग्रहणं कली । विप्रोवा
 मितरेषाञ्चवर्णानां प्रवक्ष्ये कली उ
 भयचाश्रमेदेविसर्वेषामधिकारिता
 सर्वेषामेवसंस्काराः कर्माणि चैव
 वत्सना । विप्रोवामितरेषाञ्चक
 र्मांल्लिङ्गपूषकपूषक । आत्मा
 वेगृहस्थः आत्संस्कारादाश्रमो
 भवेत् । गार्हस्थ्यं प्रथमं कुर्यात्तथा
 विधिमहेच्छरि ॥ तत्त्वज्ञानिससु
 त्पत्नेवैराग्यं जायतेवदा । तदास
 र्वैपरित्यज्यसंन्यासाश्रममाश्रयेत् ॥
 विद्यामुपाज्जैवाल्ये धनं दारां कवी
 वने । प्रौढेधर्माधिकर्माणि चतुर्थे

सव्यासः

प्रवृत्तिसुधीः । मातरपितरं वदुधं
 भार्यां चैव पतिव्रताम् । मिश्रसूतन
 यं हित्वानावधूताश्रमं व्रजेत् । मा
 तृः पितृन्मिश्रसूतान् स्वजना
 न्वाभ्यवापि । यः प्रव्रजति हि
 त्वेतां समहापातको भवेत् । मा
 तृहःपितृहःसस्यात्क्रीवधो ब्रह्मघा
 तकः । असन्तर्प्य स्वपितादौ नये
 गच्छेद्दुभिश्चुकाश्रमे । ब्राह्मणे वि
 प्रभिव्रजस्व स्ववर्षीकसंस्क्रियाः ।
 शैवेन वत्सना कुर्यादेषधर्मः क
 लीयुगे । इति । अपिच अवधूता
 श्रमेदेविकलीसव्यास उच्यते । इ
 त्पुपक्रम्य । ब्रह्मज्ञानिसमुत्पन्ने
 विरते सर्वकर्मणि । अध्यात्मवि
 द्यानिपुणः संन्यासाश्रममाश्रये
 त् । विहावदुधौ पितरौ मिश्रं
 भार्यां पतिव्रताम् । स्वच्छाऽसमर्था
 न्बधूतप्रव्रजन् नारको भवेत् । ब्रा
 ह्मणः क्षत्रिये वैश्याः शूद्रः स
 मोन्य एव च । क्षुब्धः कथं तसंस्कारे
 पञ्चानामधिकारितेति । सस्वङ्
 न्यासः सनन्यारस । सस्वगं वा न
 विहादिवत् । शैवैवमोक्षस्य न्या
 सख्याग । संन्यास इत्यर्थः । अ
 स्समुद्धूतमाहकालिदासः सव्या
 सः श्रुतियुगस्यैवैविविधसर्वैरेवैरु
 कशिरसीन्द्रपूजितर्षे । नीरिक्ते
 स्थिररसदनेऽवदन्सिद्धये सीमेव्य

सत्र्यासी

स्रखरकरेपुचेत्तरासु ॥ नीरिक्ते
स्थिरसदने • कम्भराशिवर्त्मिंतेस्थि
रराशुदयेसतीश्वर्यः ॥

सत्र्यासी । पुं • चतुर्थाश्रमिणि । अ
बधूते । अस्यपर्यायाश्रया ! भिक्षुः
परित्राट्कर्मन्दीपाराश्रयंपिमस्क
रोति ॥ ज्ञानसत्र्यासिनः केचिद्देद
सत्र्यासिनोऽपरे । कर्मसत्र्यासिन
स्त्वन्येभिर्बिधाः परिकीर्त्तिताः ॥
यः सर्वसङ्गनिर्मुक्तोनिर्हन्इत्या
पिनिर्भयः । प्रोच्यतेज्ञानसत्र्यासी
• स्वात्मन्येवव्यवस्थितः ॥ वेद
मेवाभ्यसेन्नित्यंनिराशीर्निष्परिग्रहः
। प्रोच्यतेवेदसत्र्यासीमुमुक्षुर्बिजि
तेन्द्रियः ॥ यस्त्वग्नीनात्मसात्कृ
त्वाब्रह्मापणपरीद्विजः ज्ञेयः सक
र्मसत्र्यासीमहायज्ञपरायणः ॥ अ
याणामपिचैतेषांज्ञानीत्वभ्यधिकी
मतः । नतस्यविद्यतेकर्मनलिङ्गा
द्यादिपश्चितः ॥ युगभेदेसत्र्यासि
नांनामान्तुपाधयश्चयथा । आदौवे
दान्ताचार्योब्रह्मा । द्वितीयाचार्योबि
ष्णुः । तृतीयाचार्योरुद्रः । चतुर्थाचा
र्योविश्वः । पञ्चमाचार्यः शक्तिः । ष
ष्ठः परागरः । सप्तमोऽयामः ।
अष्टमः शुक्रः । नवमोःगौडः । द
शमोःगोविन्द एकादश श्रीशङ्कराचा
र्यः ॥ सत्ययुगे • आचार्यत्रयं ब्रह्मवि
ष्णुरुद्रोः । त्रेतायामाचार्यत्रयं

सत्र्यासी

दशिशक्तिपराशराः द्वापरयाचार्य
द्वयं व्यासशुक्रौ । कलावाचार्यत्रयं
गौडगोविन्दशङ्कराचार्याः ॥ शङ्क
चार्यस्यचत्वारः शिष्याः स्वरूपाचा
र्यः पद्मपादाचार्यः शोकाचार्यः
• पृथ्वीधराचार्यश्चेति । अथद
दगनामानि । स्वरूपचार्यस्यशि
ष्यौतीर्थाश्रमौ । पद्माचार्यस्यव
नारण्यौ । शोकाचार्यशिष्याः
• गिरिपर्वतसागराः । पृथ्वीध
राचार्यस्यशिष्यत्रयं • सरस्वतीभार
तीपुरीचेदिशङ्कराचार्यरचितसप्तम
सूत्रम् ॥ अपिच । तीर्थाश्रमव
नारण्यगिरिपर्वतसागराः । स
रस्वतीभारतीचपुरीतिदशकीर्त्ति
ताः ॥ तेषालक्षणानियथा । त्रि
वेणीसङ्गमेतीर्थतत्त्वमस्यादिलक्षणं
। स्नायीत तत्त्वार्थभावेनतीर्थना
मासउच्यते ॥ १ ॥ आश्रमग्रह
णोप्रौढभाषापाश्र्विबर्जितः । या
तायातविनिर्मुक्तएतदोश्रमलक्षणम्
॥ २ ॥ सुरस्येनिर्भरदेशेवनेवासं
करोतियः । आशापाश्र्विनिर्मुक्तो
वननामासउच्यते ॥ ३ ॥ अरण्ये
संस्थितोनित्यमानन्दनन्दनेवने ।
त्यक्त्वासर्वमिदंविश्वमारण्यलक्षणं
किल ॥ ४ ॥ वासीगिरिवरेनित्यं
गीताभ्यसेहितत्परः । गम्भीराच
लबुद्धिश्चगिरिनामासउच्यते ॥ ५ ॥

सपक्ष :

वसित्पर्वतमूक्षिषुप्रौढीये। ध्यानधारणात् । सारात्सारं विजानातिपर्वतः परिकीर्तितः ॥ ६ ॥
 वसित्सागरगम्भीरो वनरत्नपरियहः । मयादाद्यनलङ्घितसागरः परिकीर्तितः ॥ ७ ॥ स्वरज्ञानवशो नित्यं मुरवादीकवीश्वरः । संसारसागरे साराभिज्ञो ये हि सरसुतौ ॥ ८ ॥ विद्याभारेण सम्पूर्णः सर्वभारं परित्यजेत् । दुःखभारं न जानाति भारती परिकीर्तितः ॥ ९ ॥ ज्ञानतत्त्वेन सम्पूर्णः पूर्णतत्त्वपदे स्थितः । पदब्रह्मरत्नो नित्यं पुरीनामास उच्यते ॥ १० ॥
 इति ब्रह्मसूत्रविजये श्रीविद्यारण्यसुामिनः ॥ अष्टधर्माचरणादिकं मनुस्मृतौ ब्रह्मवैवर्तं गरुडकूर्मपुराणादिषु द्रष्टव्यम् । विधानन्तु श्रीमहानिर्णीणतन्त्रे श्रीमदाश्विनेनात्तत्तत्ततोऽप्यगन्तव्यम् ॥ सव्यासेऽस्यास्ति । अत इति ॥ अष्टाग्निविधिमाहशीनकः । सर्वसङ्गिबुक्तं स्यादध्यायोगरतस्य च । न तस्य दहनं कार्यं नैव पिण्डोदकक्रिया ॥ निदध्यात्प्रणवेनैव बिलेभिर्ज्ञोः कलिशरम् । प्रोक्षणं खननञ्चैव सर्वतीनेव कारयेत् इति ॥

सन्मुखः । त्रि० अभिसुखे ॥

सपक्षः । त्रि० निश्चितसाध्यवति ।

सपत्नीकः

साध्यवत्त्वनिस्ययविषये ॥ यथाधूमवत्वे० महानसम् ॥ अनुकृतेः ॥ समानः पक्षः ० इति विश्वे ॥ समानस्येतियोगविभागात्सादेशः ॥ यद्वा । सशब्दः सदृशवचनः । तेनास्वपदविग्रहो बहुव्रीहिः ० समानः पक्षोऽस्य ० इति सपक्षः ॥
 सपत्नीकः । पुं० ग्लहे ॥ पत्नौ न स हवर्त्तमाने ० व्यवहारविशिषे ॥ यथा यद्यहमत्र पराजिते भवामि ० तदाशतं दास्यामीति ॥
 सपत्नाक्षरणम् । न० अत्यन्तपौडने ॥ सपत्न्यनिष्पत्तादतिव्ययन इति डोच् ॥ सपत्नाकृतः । पुं० क्ततमृगदौ ॥ त्रि० अत्यन्तपौडिते ॥
 सपत्नाकृतिः । स्त्री० अत्यन्तदुःखे । निष्पत्नाकृतौ ॥
 सपत्नः । पुं० शतौ ॥ सपत्नीश्च ॥ व्यनसपत्न इति निर्देशादकारः । इवार्थे अल्पप्रत्ययो वा ।
 सपत्नारिः । पुं० छेष्टशब्दे ॥ शत्रोः शत्रौ ॥ सपत्नस्य अरिः ॥
 सपत्नी । स्त्री० समानपति कायाम् ॥ समानएकः पतिर्यस्याः ० इति विश्वे ॥ सपत्न्यादिषु समानस्य भावानिपात्यन्ते । नित्यं सपत्न्यादिष्विति डोप् ॥

सपत्नीकः । पुं० पत्नीसहिते ॥ सहपत्न्यावर्त्तते इति तथा न दृत्तश्चेति

सपिण्डः

कप. ॥

सपिण्डः ष. तत्त्वत्तं । शीघ्रं । स
म्यसतेऽस्मिन् । पद्गतौ । इन् ।
पृषादरादित्वात्समोऽस्योपः ।
सपर्याः स्त्री. पूजायाम् । पर्याया
स्तु । पूजानमथाऽपचितिः सप
र्यायाश्चाः समाकृतिः सपर्या
म् । सपरपूजायाम् । कण्डादि
भ्योवक् । अप्रत्ययात् ॥

सपादः । वि. परवयुक्ते ॥ चतुर्थं
भागघटिते ॥

सपादपीठः । वि. पादपीठयुक्तसिं
हासनादौ ॥

सपादमस्यः । पुं. मेडराभिधिमस्य
॥ सपादमस्योमेधाकृन्मदः षव
कारस्यः । वातपित्तकरथापिह
चिकित्परमोमतः ॥

सरादङ्गाण्डः । पुं. न. सुगन्धवि
श्रेष्ठे । चाडो. इ. भा. ॥

सपिण्डः । पुं. सनाभौ । सप्तपुरुषा
वधिस्रतौ ॥ यथा । प्रपितामहः ।
पितामहः पिता. स्वयंस्तेऽर्थाभिः
तर. । सरथाया. पुत्रः पौत्रप्रपौत्रः
। एतानविभक्तदायादान् सपिण्डाना
वचते । येषामर्थपिण्डदातायेवात
त्पिण्डदातारस्तेऽविभक्तपिण्डक
पदाधममन्तीत्यविभक्तदायादाः
सपिण्डाः ॥ समानः पिण्डोदेहे
नृणपुरुषानिवापोवाक्य । वाण्डस्य

सपिण्डता

न सपिण्डकृतिनिर्देशात्समानक
सः ॥ वदा । सपिण्डेनवत्तंतीकृति
तथा ॥ सपिण्डतातुपुरुषिसप्तमेवि
निवत्तंते । सचाशौचविवाहदावभे
दास्त्रिविधः । तत्राशौचसपिण्डक
सञ्चयंयथा । सप्तपुरुषान्त. गंत
त्वे सतिगोत्रेभ्यः सतिदाहत्वमेतु
त्वान्यतरसम्बन्धे नपिण्डसिपान्यतर
वच्यम् । दत्तकन्यानास्तु. भर्तृसा
पिण्ड्येनसापिण्ड्यामृषदत्तानापि
चवधित्तिपुरुषसापिण्ड्यम् ॥ विवा
हसपिण्डास्तु । पित्रपितृवन्धुपेषवा
सप्तमपुरुषावचवः मातामहमा
हवन्धुपेषयापञ्चमपुरुषावधवच
। यथा । पञ्चमात्सप्तमादूर्ध्वमाहृतः
पितृतः क्रमात् । सपिण्डतानिब
र्त्तंतसर्ववधेऽव्यवविधिः ॥ दाव
सपिण्डास्तु । विपुरुषाऽवधवः ।
तेचपितृपितामहप्रपितामहाः ।
तेषांपुत्रपौत्रप्रपौत्रदौहित्राः । सा
तामहप्रमातामहवृषप्रमातामहोः
। तत्पुत्रपौत्रप्रपौत्राश्चेतिदावभा
वः ॥

सपिण्डता । स्त्री. सापिण्ड्ये वदा
। विपभावस्तुर्थायाः पितायाः
पिण्डभागिनः । पिण्डकः सप्तम
स्ते प्रांसः पिण्ड्यंयामपौरुषमिति ॥
समोऽस्ये विवसपिण्डता । सपिण्ड
तातुसर्वंवागिचतः साप्तपौरुषी ।

सपीति :

तेनमातामहादीनामेकपिण्डसंबन्धे
पिनसपिण्डता ॥ सपिंडस्यभावः
। तल् । टाप् ॥
सपिण्डीकरणम् । न० श्राद्धविशेषे ।
प्रेतपिण्डस्यपितृपिण्डेनसहमिश्री
करणे ॥ तत्रपूर्णेसंबत्सरेसपि
ण्डीकरणमितिमुख्यकल्पः । तदश
त्तौनवमोमास तदशत्तौषष्ठोमासः
तत्राप्यसत्तौत्रिपक्षः तत्राप्यशक्ता
वशौचापगमेप्रथममासस्यहादशभि
दिनेर्हादशमासिकानिश्राद्धानिनि
बर्त्यत्रयोदशाहः सपिण्डीकरणकालः ॥ सपिण्डीकरणविषयेकूर्मपुराणंयथा । सपिण्डीकरणंप्रोक्तंपूर्णेसम्बत्सरेपुनः । कुर्यात्स्वारिपात्राणिप्रेतादीनां द्विजोत्तमाः ॥ प्रेतार्थं पितृपात्रेषुपात्रमासेचयेत्ततः येसमानाङ्गतिहाभ्यांपिण्डानप्येवमेष्वह्नि ॥ सपिण्डीकरणेश्राद्धदेशपूर्वविधीयते । पितृनावाहयेद्यत्रपृथक्पिण्डं च निर्दिशेत् । येसपिण्डीकृता प्रेतानतेषांस्यात्पृथक्क्रिया । यस्तुकुर्यात्पृथक्पिण्डंपितृहःसापिजायते इति ।
सपीतकः । पुं० राजकीषातक्याम् ॥
सपीतिः । स्त्री० आत्मोयेनजनेनसहमिलित्वैककालकृतेपाने । तुल्यपाने । पानम् । पापानेस्त्रियांक्तिन् । घ, मास्येतीस्वम् । समानापीति

सप्तजिह्वः

। समानस्यच्छन्दसीतिसभावः । स
हपीतिर्वा । सहस्यसः संज्ञायां ॥
सपीतिका । स्त्री० इस्तिचोषायाम् ।
सपुत्रः । त्रि० पुत्रेणसहवर्त्तमाने ॥
सप्तकः । पुं० सप्तसङ्ख्यायाम् ।
त्रि० सप्तसङ्ख्याविशिष्टे ॥ सप्त
भिः क्रोतेबस्तुनि ॥ सङ्ख्यायाप
तिशदन्तायाः कन्नित्यार्हीयेष्वर्थे
पुक्कन् ॥
सप्तकी । स्त्री० मेखलायाम् । काञ्च्या
म् । कटिभूषणे ॥ सपति । षप
समवाये । बाहुलकात्तन् । स्वार्थे
कन् ॥ यद्वा । सप्तभिरनेकाभिः
किङ्किणीभिर्वा । सप्तस्वरान्वा० का
यति । कौशब्दे । आतानुपसर्गे
कः । गौरादित्वान्डीष् ॥
सप्तगङ्गम् । न० तीर्थंविशेषे ।
सप्तयोदावरम् । न० सप्तानांगोदावरी
णांसमाहारे ॥ तीर्थंविशेषे ॥
सप्तच्छदः । पुं० सप्तपर्णं वृक्षे ॥ का
ण्डेकाण्डेसप्तच्छदाचस्य । सङ्
ख्याशब्दस्यवृत्तिविषयेषीप् सार्थत्वं
म् । न० तस्यपुष्पे ॥
सप्तजिह्वः । पुं० अनले । अग्नौ ॥ सप्त
काल्यादयो जिह्वाभाङ्गितयसनाथी
यस्यसः । तायथा । कालीकराली
अमनीजवाः समुलोहिताचैवसुधूम
वर्णा । स्फुल्लिङ्गिनोविप्रवरुचीचदे
वीलेलायमानेतिचसप्तजिह्वाः इति

सप्तदीधिति :

मुण्डकम् ॥ उत्तरार्धे • उद्याप्रदी
साचक्रपीटयोनिःसप्तैवकीलाः कश्चि
ताश्चजिह्वाः • इतिपाठान्तरमन्यत्र ॥

सप्तज्वालः । पुं० । अम्नौ ॥

सप्ततन्तुः । पुं० । यज्ञे । सवे । अध्व
रे । सप्तभिष्कन्दोभिरग्निजिह्वा
भिर्वा • तन्यते । तनु० । सितनि
गमीतितुन् ॥ यहा । सप्तजिह्वा
च्छन्दांसिवा • तन्यन्तेऽत्र ॥ सप्त
तन्तवः स स्थायस्यवा ॥

सप्ततिः । स्त्री० । दशाधिकषष्टिसङ्ख्या
याम् ७० । सत्तर • इ० भा० प्र०

॥ सङ्ख्येये ॥ सप्तदशतः परि
माचमस्य । पङ्क्तिविंशतित्रिंशच्च
त्वारिंशत्पञ्चाशत्षष्टिसप्तत्यश्रीति
नवतिशतमितिनिपातनान् प्रकृते
सप्तभाबस्तिप्रव्यबध ॥

सप्ततितमः । चि० । सप्ततेः पूरणे ॥
तस्यपूरणेऽट् । विंशत्यादिभ्यस्तम
डन्यतरस्यामितिऽटस्तमडागमः ॥

सप्तदशः । चि० । सप्तदशानांपूरणेऽट् ॥

सप्तदश । चि० । सङ्ख्याभिदे । स
प्ताधिकदशसु १७ ॥ सङ्ख्येये ॥

सप्तदशावयवम् । न० । लिङ्गशरीरे ॥

सप्तदशवयववायस्यसः । तेषथा ।

आनेन्द्रियपञ्चकम् • बुद्धिमनसी
कर्मेन्द्रियपञ्चकम् प्राणादिपञ्चवाय
वइति ॥

सप्तदीधितिः । पुं० । स्वर्णदीधितौ ।

सप्तनामा

अम्नौ ।

सप्तदीपपतिः । पुं० । सप्तदीपानाम
धिपतौ । दीपास्तु • जम्बूशाककुश
क्रीञ्चदयोऽदीपशब्दे द्रष्टव्याः ॥

सप्तद्वीपा स्त्री० । वसुमत्वाम् । भू
मी ॥ यथा । मनीः स्वायम्भुव
ध्यासन्दशपुत्रास्तुतत्समाः । यै
रियंपृथिवीसर्वासप्तद्वीपासप्त
ना ॥ ससमुद्राकरवतीप्रतिवर्षं
निवेशितेति ॥ अस्याः परिमाण
मुक्तंशैवतन्त्रे । कीटिद्बयं विप
श्चाञ्जलीणिचततः परम् । पञ्चाश
च्चसहस्राब्धि सप्तद्वीपाससागरा
॥ ततोऽहममयीभूमिदंशकोऽव्योव
रानने । देवानां क्रीडनार्थायलो
कालोऽस्ततः परमिति ॥ सप्त
द्वीपावस्थांसा ॥

सप्तधा । अ० । सप्तप्रकारे ॥

सप्तधातुः । पुं० । शरीरे । सप्त
धातवस्त्वगादयोऽस्मिन् ॥

सप्त । चि० । सङ्ख्याविशेषः । सा
तइतिभा० प्र० ॥ सङ्ख्येये । य
थासप्तसमुद्राः ॥ सपति । अप
समवाये । सप्यश्रुभ्यांतुट् चेतिक
निन् ॥

सप्तनाडीचक्रम् । न० । खरोदयो
क्तेऽष्टिश्चानार्थं यद्दण्डवाहितसप्त
तनाडिकसर्पाकारचक्रे ॥

सप्तनामा । स्त्री० । चादित्यभक्ता

सप्तपर्णः :

याम् ॥

सप्तपत्रः । पुं० सप्तच्छदे ॥
मुद्गरवृक्षे । सप्तसप्तपत्रा
ण्यस्य ॥

सप्तपदार्थवादः । पुं० आहंतानांवा
दे । यथा । जीवाजीवात्मकं वि
श्वं । चित्तनः स्वशरीरवत् । पर
णामावयवानजीवः षड्विधः स्मृतः
॥ महीधरादिरिकः स्यात्पञ्चधा
चास्रवादिः । चास्रवः संवरो
निर्जरीवन्वीमोक्षएवच ॥ इन्द्रि
याण्यविषकादिः केशिलुष्पादिभि
स्तपः । जन्मान्यूर्ध्वगतिश्चेतिपं
चानामर्थ उच्यते ॥ आदस्तौत्यादि
नासप्तमङ्गीन्यायेनवादिनः ।
सप्तैवक्रमशाऽपास्यमतसंसाधये
त्सुधीरिति ॥

सप्तपदी । स्त्री० विवाहाङ्गसप्तपदीग
मनि ॥ सप्तानांपदानांसमाहारः
। द्विगोरितिडीप् ॥

सप्तपर्णः । पुं० छतवनीतिख्यातेवृक्षे ।
पर्यायास्तु । सप्तपर्णीविशालत्वक्
शारदेविशमच्छदइति ॥ सप्त
पर्णीवृक्षे प्लवातकुष्ठासजन्तुजित्
॥ दीपनः श्वासगुल्मघ्नः स्निग्धी
ष्णुस्वरः सरः इतिगुणाः ॥ का
ण्डेकाण्डेसप्तसप्तपर्णान्यस्य । क्वचि
त्सङ्ख्याशब्दस्यवृत्तिविषयेवीप्सा
र्थत्वमितिकेयटादिव्याख्यानात् ॥

सप्तपुत्रसुः :

न० मिष्टान्नविशेषि ॥ यथा । द्रा
क्षादाडिमखजूरमृदितान्नसंशकं
रम् । लाजचूर्णसमध्वाज्यंसप्तपर्णं
मुदाहृतम् ॥

सप्तपर्णी । स्त्री० कज्जाली ॥
सप्तपलाशः । पुं० सप्तपर्णद्रुमे ॥
सप्तसप्तपलाशानिपचाणिपर्वसुय-
स्यसः । न० सप्तपर्णस्यपुष्पे ॥
सप्तपातालम् । न० सप्तसङ्ख्याका
धीभुषणे ॥ यथा । अतलंवितलश्चै
व नितलश्चगभस्तिमत् । महास्यं
सुतलश्चायांपातालंसप्तमंबिदुरि-
ति । नामान्तराख्यपियथा । आ
भासंपरतालाख्यं वितलं चगभस्ति
मत् । महातलं रसाकक्षपातालं
सप्तमं मुनेः इति ॥ एतेषामधि
पायथा । सप्तध्वेषेषुदैत्येन्द्रभुजङ्ग
क्षणदाचराः । सप्तसप्तसमाख्या
तास्तानप्यथनिवोधमे ॥ दैत्याः
शङ्खश्रुतिः पूर्वेऽङ्गादः शिशुपा
लकः कर्कस्युक्कोहिरण्याक्षोवृद्ध
भीर्बलिस्तथा ॥ काद्रवेयाः कुटि
लकीवासुकिः कम्बलस्तथा । का
कीटकीथकाकाङ्गोददंशस्तक्षस्त
था ॥ विकटाक्षोहिताक्षयमाख्यो
विकटाननः करालोभीमनिर्झादः
पिङ्गलश्चेतिराक्षसाः इति ।
सप्तपुत्रसूः । स्त्री० सुतवस्क
रायाम् । सप्तपुत्रायाम् ॥

सप्तभूरादयः

सप्तप्राणाः । पुं० ब० सप्तेन्द्रियेषु ॥ यथा । अन्तःकरणत्वान्मनसएकत्वेन० पञ्चकर्मेन्द्रियाणामेकत्वसङ्ख्ययाचक्षे० पञ्चबुद्धौन्द्रियाणि० सङ्कलनयासप्तेन्द्रियाणि० सप्तप्राणपदवाच्यानिभवन्तीति ॥ श्रीषण्ण्येषुसप्तप्राणेषु ॥

सप्तभङ्गी । स्त्री० अनेकान्तवादिनां न्यायविशेषे ॥ देहग्रहणात्पूर्वजोषः किमस्ति० उत्तनेतिथः पर्यनुयुङ्क्ते० तम्प्रति० अनेकान्तवादेभ्युपगतव्यः । स्यथा । स्यादस्ति० स्यान्नास्ति० स्यादस्तिचनस्तिच० स्यादवक्तव्यः० स्यादस्तचावक्तव्यश्च० स्यान्नास्तिचावक्तव्यश्च० स्यादस्तिचनस्तिचावक्तव्यश्चिति । अत्रविद्ययात्पर्यनुयोज्यं तत्तत्सदसत्तयासमाधेयम् । तत्रवाच्यतयाऽवाच्यतयापिचविरोधहानिस्तुघटनीयः । इतिसप्तभङ्गसोषब्रह्मास्वभतामजीयमिहकिलत् ॥ यतस्यादस्तिस्यान्नास्तिस्थादितिपुद्गलिभिर्भ्राम्यतेजगत्सर्वमिति ॥

सप्तभद्रः । पुं० शिरोषष्ठे ॥
सप्तभूरादयः । पुं० ब० प्राणिनां कर्मज्ञानफलापभोगस्थानविशेषेषु० यथापाठकममुपर्युपरिवर्त्तमानेषु० भूर्भुवः सुर्मर्हर्जनतपः स

सप्तर्षयः

त्येषु ॥

सप्तमः । बि० सप्तानांपूरणे ॥
डट् । तस्यमडागमः ॥

सप्तमी । स्त्री० तिथिविशेषे । सांते० इ० भा० प्र० ॥ तत्रोत्पन्नजनस्यफलंयथा । कन्याप्रजादेरि कुलेभिसंज्ञेविशालनेत्रः प्राथमतप्रभावः । देवाद्देवाचारसिकोमहात्मास्यात्सप्तमीजः षट्षित्तहर्ता ॥ व्रतादौषष्ठौयुताग्रह्या ॥ डि० श्रीस्० सुप्० इतित्रिके ॥ टि स्वान्डीप् ॥

सप्तरक्तम् । न० शरीरस्यरक्तवर्णविशिष्टेषुसमाश्रयवेषु ॥ तत्रसमुद्रवाक्यंयथा । पाणिपादतलौरत्तीनेत्रान्तरनखानिच । तलुकाधरजिह्वाश्चसप्तरक्तंप्रशस्यतइति ॥

सप्तर्षयः । पुं० भू० मरीच्यत्रिसुखिषु० चित्रशिखण्डेषु । यथोक्तपाद्येमुर्गखण्डे । सप्तर्षिमण्डलंतस्माद्दृश्यतेसर्वतोपरि । तत्रसप्तर्षयः सन्तिविनियुक्ताः प्रजासृजा ॥ मरीचिरत्रिः पुलहः पुलस्त्यः क्रतुरङ्गिराः । षशिष्ठश्चमहाभाग । ब्रह्मण्योमानसाः सुताः ॥ सप्तब्रह्मण इत्येतेउच्यन्तेब्रह्मवादिभिः । सप्तर्षितिरनसूयावक्षमाप्रौतिश्चमन्नतिः ॥ अरुन्धतिस्तथालब्धातत्पत्न्योलीकमातरः । एतासांतपसा

सप्तशलाकशः

चैतद्धार्यतेभुवनत्रयम् • सन्ध्यात्रयमु
पासोनागायत्रौजपतत्परा : । त
स्मिं लोक्षेत्रसन्धे तैव्राक्षणात्रक्षवा
दिनकृतिपाद्मि १२९ध्याय : ॥

सप्तला । स्त्री • नवमालिकायाम् ॥

सप्तलाति । ला • । अतीनुपेति
कः ॥ चर्मकषायाम् । सातला
याम् ॥ गुञ्जायाम् ॥ पाटलाया
म् ॥

सप्तवाहनः । पुं • आदित्ये ॥ सप्ता
श्रवावाहनान्यस्य । सप्तनामकएकी
श्रवोवाहनमस्यवा ॥ एकीश्रवोवह
तिसप्तनामेतिश्रुतेः ॥ वहति •
आदित्यरथम् ॥

सप्तगती । स्त्री • सप्तशतिकायाम् ॥
सप्तशतमन्त्रात्मकदेवीमाहात्स्ये ॥
गौतायाम् ॥ सप्तानांशतानांसमा
हारः । द्विगोरितिङोप् ॥

सप्तशलाकः । पुं • विवाहोपयोगि
वैधविशेषे ॥ यथा । ऊर्ध्वगाः
सप्तरेखास्तुतिर्यक् सप्तबिलिख्यच
कृत्तिकादिषतुः सप्तच्छाणित
सुसंलिखित् ॥ चन्द्ररेखास्थनक्षत्रे
यहस्तिष्ठतिचेतदा । वैधः सप्त
शलाकास्थोविवाहत्रयवर्जयेत् ॥
यत्रेखायांचन्द्रस्तिष्ठतिसाचन्द्ररेखा
• तत्रस्थितंयद्भवत्तस्मिन्शदिस्
र्यादीनामन्यतमोषः कश्चिद्यहस्ति
ष्ठति • तदासप्तशलाकास्थोवैधः

सप्तस्रोतः

स्यात् • तत्रविवाहंवर्जयेदिति ॥
यस्याः शशौसप्तशलाकभिन्नः पा
पैरपापैरयथाविवाहे । रक्तांशुकेने
बतुरोदमानाश्मशानभूनिप्रमदाप्र
यातीतिफलं ॥

सप्तशिरा । स्त्री • नागबल्ल्याम् ॥
ताम्रल्ल्याम् ॥

सप्तशृङ्गः । पुं • हिमाचले ॥ सप्त
शृङ्गवति । दक्षिणदेशप्रसिद्धेगि
रिविशेषे ॥ तत्रप्रसिद्धेभिका
स्थाने ॥

सप्तसपतिः । पुं • दिवाकरे । सूर्ये ॥
सप्तगीयव्यादीनिच्छन्दांसि • सप्त-
योऽश्रवा • यस्यसः ॥ यथा । हया
श्चसप्तच्छन्दांसितीषानामानिमेशृणु
गायत्रोचवृहल्युष्णिग्जगतौत्रिष्टुप्
षच । अनुष्टुप् पङ्क्तिरेतानिच्छन्दां
सिहरयेद्वरेरितिबिष्णुपुराणम् ।
सप्ताश्रवणपाच्छन्दांसिबहन्तेवातरं
हसकृतिमव्यपुराणञ्च ॥

सप्तसमिधः । स्त्री • बहुवचनान्तः •
सप्तप्राणानांसप्तसुविषयेषु ॥ विष
यैर्हिंसमिध्यन्तेप्राणाः ।

सप्तसोगरः । पुं • महादानविशेषे ॥
सप्तसारखतम् । न • तीर्थविशेषे ॥
सप्तसूः । स्त्री • सुतवस्करायाम् ।
सप्तपुत्रप्रसूतायाम् ॥

सप्तस्रोतः । न • तीर्थप्रभेदे । दक्षि
णेनहिमवतच्छपीयामाश्रमे ॥ यथा

सप्तापधातर :

स्रोतोभिः सप्तभिर्यवैस्वर्धुनीसप्त
धाव्यधात् । सप्तानांप्रीतयेनाम्नास
प्लस्रोतः प्रचक्षते ॥

सप्तान्शुपुंगवः । पुं० शनियहे ॥

सप्तार्चिः । पुं० दमुनसि । शुक्रे ।
अग्नी । वैश्वानरे ॥ सप्तचर्चिषि
यस्य ॥ चित्रकवृक्षे । शनियहे ॥
त्रि० क्रूरचक्षुषि ॥ सप्तार्ची
षिः सप्तप्राणानां दीपत्यः स्ववि
षयान्द्योतनानीत्यर्थः ॥

सप्तावर्तः । पुं० तीर्थविशिषे ॥

सप्ताश्वः । पुं० हरिदश्वे । उष्
णरश्मौ । सूर्ये । सूर्ये ॥ सप्तच
शवाः सन्त्यस्य ॥ अकंठघ्ने ॥

सप्ताश्वशङ्खनः । पुं० सूर्ये ॥

सप्तिः । पुं० घाटके । पीती । तु
रये ॥ सपतिसेनार्यासमवैति । ष
पसमवाथि । क्लिच् । बाहुलकात्
तिर्भा ॥

सप्तेन्द्रियम् । न० सप्तप्राणेषु ॥

सप्तोपधातवः । पुं० व० सप्तसङ्
ख्यकापधातुषु ॥ यथा । मासिकं
तुल्यकाभ्रेचनीलाङ्गनशिलाऽऽल-
काः । रसकश्चिद्विज्ञेयाएतेस
प्तोपधातवः ॥ शरीरस्यसप्तधातु
भवसप्तोपधातुषु ॥ यथा । सन्त्यंर
व्यनारीणांकाजिभवतिगच्छति ।
शुद्धमांसभवः स्नेहायः सासङ्गी
र्यतेवसा ॥ स्वेदादन्तास्तथाकेशा

सभा

तथैवेजसप्रममृद्धतिधत्तुमवाञ्छे
याएतेसप्तोपधातवद्वति ॥

सफलः । त्रि० फलिते । फलवति ॥

सफलः । त्रि० सैन्ययुक्ते ॥ सामर्थ्यं
वति ॥ बलेनसहवर्ततेद्वति ॥

सफलः । पुं० दिनावसाने । उत्सू
रे । विकाले ॥ त्रि० बलिसहिते ॥

सबाधः । वि० पीडायुक्ते ॥ निषेध
युक्ते ॥ बाधया ॥ बाधेनचसहवर्त
मानः ॥

सब्रह्मचारी । पुं० समानवेदव्रताचा
रिणि । यथाहामरः । एकब्रह्मव्रता
चारामिथ सब्रह्मचारिणद्वति । ब्रह्म
वेदसदध्ययनार्थं व्रतमप्युपचाराद्ब्र
ह्म ॥ एकस्मिन्ब्रह्मणिब्रताचरव्ये
षांतेमिथः परस्परं ॥ सब्रह्मचारि
योभवन्तीत्यर्थः ॥ समानं ब्रह्मच
रति । व्रतद्वतिचिनिः । चरणे ब्र
ह्मचारिणीति ॥ समानस्यसः ॥ स
मानेब्रह्मणिचरतिवा ॥

सभर्तृका । स्त्री० पतिवन्नगाम् ॥ सह
भर्तास्त्रियद्याः । नयुतस्येतिक्प ॥

सभा । स्त्री० गेष्ट्याम् । समज्यापरि
षद्गोष्ठीसभासमितिसंसदः । अ
स्थानीक्रीवमास्थानं स्त्रीनपुंसकयोः
सदः ॥ इत्यमरः ॥ सहभान्तिये
यस्यांवा । भादीपती । सुपीतिकः
। अन्यत्रापीतिडोवा । भिदाद्यङ्
वा ॥ समानीभाण्ड्यामितिवा ।

सभापति :

समानस्येतियोगविभागात् • सभा
यादृतिनिर्देशाद्वासमानस्यस्रादेशः
! अस्यालक्षणं यथा । यस्मिन् देशे
निषीदन्ति विप्रादिषु विदुस्त्रयः ; ; रा
ज्याधिकृतो विद्वान् ब्रह्मणस्तांसभां
विदुरितमनुः ॥ चत्वारो विदुधर्म
ज्ञाः षष्ठं द्वे विद्यमेववा । साब्रूते
यं सधर्मः स्यादेकोवाध्यात्मवित्तमः
• इति याज्ञवल्क्यः ॥ विदुत्सं ह
तौ । भाः प्रकाशस्तया सह वर्तते •
इत्युक्तेः ॥ यामनगरादीनि यत
जनसमूहस्याने ॥ समाजिके । स
भ्ये ॥ द्युते ॥ मन्दिरे । राज्ञोऽमा
त्यादिदर्शनगृहे ॥ अनुविधेयस्थेयः
सभ्यपुरुषवतीजनतासभा । अनु
विधेयाराजादिः • स्थेयान् मध्य
स्थः ॥

सभागः । त्रि० सभाकृते ॥ अन्यैः पू
ज्यमाने ॥ भजनभागः • पूजा •
सिंहा । सहभागेन वर्तमानः ॥
भागसहिते ॥

सभाजनः । पुं० सभ्ये ॥ न० गमना
गमनादिसमये लुसुदादेरालिङ्गनारी
ग्यप्रश्नस्वागतादिनानन्दोत्पादने ।
आनन्दने । आप्रच्छने ॥ सभाज
प्रीतिसेवनयोः । ल्युट् ॥

सभाजितः । त्रि० पूजिते ।
सभाज्यः । त्रि० पूज्ये । भजनोये ॥
सभापतिः । पुं० समाजाधिपती ॥

सभासत् • द्

यथा । श्रीमहाप्रपुरसाक्षाहरना
मासभापतिरिति ॥

सभारचना । स्रो० राजमन्दिरनिर्मितौ
॥ यथा । चापाकृति न्यस्तनृपास
नादरा सती तिक्रीर्णा नृपगौरवा
चिताः निष्णातबीरैर्बिदधीत म
न्विषा नरै रनूषानरसामरैः
सभा ॥

सभासत् • द् । पुं० सभास्तारे । सभ्ये
। सामाजिके । सभासदानोह । श्रु
ताध्ययनसम्पन्नाः कुलीनाः सत्य
वादिनः । राज्ञासभासदः कार्य
शचीमित्ते च ये समादृति याज्ञवल्काः
॥ श्रुताध्ययनसम्पन्नाः • धर्म
शास्त्रज्ञाः । कुलीनाः • साङ्ख्य
दोषशून्यमातापितृवंशपरम्पराका
॥ सभायामधिकृतत्वेन लोकानां
धर्माधर्मावलोकनार्थं सीदति उपवि
शति । षट्छ • । सत्सूहिषेति
क्तिप् ॥ समाङ्घ्रिवाकः सामाज्यः
सब्राह्मणपुरीहितः । ससभ्यः प्रे
क्षको राजा स्वर्गे तिष्ठति धर्मतः ॥
तत्र ब्राह्मणा अनियुक्ताः • सभ्योस्तु
नियुक्ता इति भेदः । तत्र नियुक्ता
नां यथावस्थितार्थं कथनेपियदिराजा
न्यथा करोति तदाऽसौ निवारणीयो
न्यथा दोषः । यथा इकात्ययनः ।
अन्यायेनापितं यान्तं येनुयान्ति सभा
सदः । तेषु तद्वाग्निस्तस्माद्रोध

सम :

नीय : सतैर्नृपइति ।
 सभास्तार : । पुं० सभासदि ।
 सभांस्तृणाति । स्तृञ्भाष्ठाद
 ने । कर्मण्यण् ॥
 सभिक : । पुं० द्यूतकारके । प्र
 तिभूत्वादिनाद्यूतप्रयोगके ॥ स
 भाद्यूतमाश्रयत्वेनास्यासि । त्रौ
 ह्यादिस्वाङ्गन् ॥
 सभोचित : । पुं० पण्डिते ऽ चि०
 सभायोग्ये ॥
 सभ्य : । पुं० सभासदि ॥ यथा ।
 सभ्येनावश्यवक्तव्यं धर्मार्थसहितं व
 चः । शृणोतियदिनाराजास्यात्
 सभ्यस्तदाऽनृणः इति ॥ शीता
 पनोदाद्यर्थयाज्ञिकैः प्रणितेऽग्नि
 विशिषे ॥ सभायांसाधुः । सभा
 यायः ॥ कुलीने ॥ साधौ ॥
 चि० प्रत्ययिते । विश्वासपात्रे
 ॥ सभासम्बन्धिनि ॥
 सम् । च० शोभनार्थे । समार्थे ॥
 सङ्घार्थे ॥ प्रकृतार्थे ॥ सर्वतो
 भावे ॥ समुच्चये ॥
 समः । चि० समाने । तुल्यार्थे ॥
 साध्वर्थे ॥ सर्वशब्दार्थे ॥ रा
 गहंषादिरहिते ॥ समत् । य
 मबैक्ये । पचाद्यच् । सर्वार्थं
 सर्वनामसंज्ञा ॥ अत्रको ॥ नि
 यहानुपहयेरनारम्भात् । सर्वेषुभू
 तेष्वामौपम्येनसर्वेषुसुखदुःखस्य

सम :

पश्यतितस्मिन् ॥ न० सम्पूर्णं
 । सत्ताप्रकाशाभ्यांसर्वाभिन्ने । नि
 र्दिशेषि । सर्वविकारशून्ये । कूट
 स्थे । निच्ये । एकस्मिन् । सर्वत्रैक
 रूपे । प्रतिदेहमेकस्मिन् । ब्रह्मणि
 ॥ समम्याने ॥ सर्वमर्थे ॥ अल
 ह्कारविशिषे ॥ यथा । समयोग्य
 तथायोग्यादिसम्भावित कश्चित् ।
 इदमनयोः श्लाघ्यमितियोग्यतया
 सम्बन्धनियतविषयमध्यवसानश्चे
 त्तदासमम् । तत्सद्योगेऽसद्यो
 गेव । उदाहरणम् । धातुः शि
 ल्पातिशयनिकवस्थानमेषामृगाक्षी
 रूपेदेवोप्ययमनुपमोदत्तपत्रः स्मर
 स्य । जातं देवात्सदृशमनयोः
 सङ्गतं यत्तदेतच्छृङ्गारस्थोपनतम
 धुनाराज्यमेकातपत्रम् ॥ यथावा ।
 चित्रं चित्रं बतवतमहश्चित्रमेतद्वि
 चित्रं जाते देवादुचितरचनासंवि
 धात्ताविधात् । यद्विस्वानां परिष्कृत
 फलस्फोतिरास्त्रादनीयायश्चैतस्याः
 कश्चलनकलाकोविदः काकशोकः
 ॥ नक्षत्रविशिषाणांसंज्ञायाम् ॥
 यथा । समं मृदुविप्रसुश्रुवेऽग्नि
 मघाचिपूर्वास्त्रपभमितिपञ्चदशमक्ष
 त्रेषु ॥ पुं० विश्वी । मघाश्र
 यासहवर्त्ततेइतितथा । सर्वंका
 लेषुसर्वविकाररहितत्वाद्वा । राशि
 विशिषाणांसंज्ञाविशिषे ॥ यथा ।

समङ्गः

क्रूरोथसौम्यः • पुरुषाङ्गनाच •
 श्रीजीययुग्मं विषमः • समङ्गः । च
 रस्थिरदूरात्मकनामधेयामेषाद्यो
 मोक्तमश्वः प्रदिष्टाः • मानस्यप्र
 कारविशेषि • सतुयदागीतवाद्ययो
 स्तालो गानकर्तुं हस्तपादादिचाल
 नश्च • एकादासमभाषिनपततितदा
 भवतीति सङ्गीतशास्त्रम् ॥

समकक्षः • त्रि • तुल्ये । समे ॥

समकन्या । स्त्री • विवाहोपयुक्तायाम्
 ॥ इति धनञ्जयः ॥

समकालः । पुं • अब्भक्षे । द्विरस
 ने । सर्पे ॥ इ • त्रि • शेषः ॥

समक्षम् । अ • अक्ष्णोः समीपे ॥ अ
 क्ष्णोसमीपधायिवा । अव्ययं विभ
 क्तीति समीपे • यथार्थे वाऽव्ययीभा
 वः । प्रातिपरितटच् ॥

समगन्धकः । पुं • वृक्षधूपे ॥

समगन्धिकम् । न • उगीरे ।

समयः । त्रि • समस्मिन् । सर्वस्मि
 न् । विप्रस्मिन् । अशेषे । सम्यु
 र्खे ॥ सङ्गतमयमस्य ॥ समयसते
 वा । अन्येभ्योपीतियसेडं • शी
 भनायके • सहायेण फलेन विद्यते य
 त्तव ॥

समङ्गः । पुं • मूषके ॥ सम्यक् प्रका
 रेण छिद्रादिकरणेन • अङ्गयति •
 चिह्नयति वस्त्रादिकम् । अङ्गि • ।
 अच् ॥

समङ्गकम्

समङ्गा । स्त्री • मजीठङ्क • प्र • ओषधी
 । पर्यायास्तु । मङ्गिष्ठाविकसानि
 क्रोसमङ्गाकालमेषिका । मण्डूकप
 र्णीभण्डीरीभण्डीयोन्नवङ्गयपी
 ति । लक्ष्जाली । नमस्कार्याम् ।
 गण्डकार्याम् ॥ समन्ततोऽङ्गिति ।
 अङ्गि • । पचाद्यच् ॥

समचित्तः । वि • इषं विषादशून्यम
 नसि । चात्मविदि ॥ समंचित्तं य
 स्यसः ॥ एकविषयकान्तः करण
 हतो ॥

समजः । पुं • पशूनां वृन्दे ॥ संबीय
 तेऽत्रवा । अज • । समुदेरजः प
 शुष्वित्यप् ॥ मूर्खंसंहतो ॥ न •
 विपिने ॥

समज्ञा । स्त्री • यशसि । कीर्त्तौ ॥ स
 मीः सर्वज्ञायते । ज्ञा • । घञर्थे
 कः ॥

समञ्ज्या । स्त्री • परिषदि । सभायाम्
 ॥ समञ्जन्यस्त्राम् । अज • । संज्ञा
 यांसमजीतिक्यप् । अजीः क्यपिबी
 भाविन ॥

समङ्गसम् । न • उचिते । न्याये ॥
 सम्यगङ्गोऽत्र । अषप्रत्यन्ववेत्यच्
 ऽजितियोगविभागादच् ॥ यद्वा ! स
 ङ्गतमङ्गसातत्त्वमत्र । इत्थोनपुंस
 केङ्गितिङ्गत्वम् ॥ त्रि • समीचीने
 ॥ अभ्यसि ॥ अविरोधे । युक्ते ॥
 न्याये । अज्ज्वदवाधि ॥

समधिक :

समण्डः । पुं० शाकभेदे । गण्डोरे ।
समता । स्त्री० साम्ये । समत्वे ॥ स
मत्वमारोपनमच्युतस्येतिप्रह्लादव
चनम् ॥ समवर्तित्वे । मध्यस्थत्वे ॥
चित्तस्थरागर्षादिरहितावस्थाया
म् । तत् ॥

समतिच्छः । वि० अनुज्ञाते ॥

समतीतः । वि० चिरंविनष्टे ॥

समचक्रम् । न० समभागासुगुडशुण्ठी
हृत्तकोषु ॥

समदर्शनम् । न० समाभट्टौ ॥

समदर्शी । वि० सम्यग्दर्शिनि । ज्ञा
निनि । सदैकरूपवस्तुदर्शनशीले
। पण्डिते ॥ समं ब्रह्मद्रष्टुंशीलं य
स्य । णिनिः ।

समदृक् । पुं० ज्ञानिनि । ब्रह्मात्मै
क्यज्ञानयति ॥ समं ब्रह्मपश्यति ।
दृशिर० । क्तिप् ॥ अहीवाहारेवा
कुसुमशयनीवाहृषदिवामणीवालोष्टे
बावलवतिरिपीवासुहृदिवा । तथे
वास्त्रेयेवाममसमदृश्यान्तुदिव
साः क्वचित्पुण्यारण्ये शिवशिवशि
वेतिप्रलपतः ॥

समदृष्टिः । स्त्री० सर्वचतुर्ल्यदर्शने ॥
यथा । दुः खेमुखेष्विन्द्रया
दृष्टिर्वर्ततेसदा । तथाशचीवमिते
चममदृष्टिश्चास्मृतेतिपद्मपुराणे
क्रियायोगसारे १६५ध्यायः ॥

समधिकः । वि० अधिके । अतिरि

समन्वयः :

त्ते सम्यगधिकः ॥

समधिगतः । वि० प्राप्ते । अधिग
ते ॥ सम्यगधिगतः ॥ अधिगतप
रमार्थान्पण्डितान्मावमंस्यास्तू
णमिबलघुसक्तौर्नैवतान् संरुण-
धि । अभिनवमदृशीभाश्यामगण्ड
स्थलानानभवतिविसतन्तुर्वारणं वा
रणानां ॥

समधुरः । वि० मधुररसयुक्ते ॥ स
मानभारे ॥ मधुरेवसहविद्यति ॥
समाधूर्भारियस्यसः । ऋक्पूरिष्यः ॥
समन्तः । पुं० समन्ततोर्ये ॥ सी
मनि ॥

समन्ततः । अ० चतुर्दिगभिव्याप्ते ।
परितः । सर्वतः । विष्वक् ॥
समन्तात् । आद्यादित्वात्तसिः ॥

समन्तदुग्धा । स्त्री० ज्जुहीदृमे । सी
हुण्डे ॥ समन्ताद्दुग्धमस्त्राः ॥

समन्तपञ्चकम् । न० कुरुक्षेत्रे ॥

समन्तभद्रः । पुं० सुगते । बुद्धे । स
मन्तभद्रंयस्यसः । समन्तात्सर्वं
तः पुण्यसम्भारतो । ज्ञानसम्भार
तश्चभद्रः श्रेष्ठः । पञ्चमीतियोग
विभागात्समासः । पृषादरादिः ॥

समन्तभुक् । पुं० अनले । अग्नी ॥

समन्तात् । अ० समन्ततोर्ये ॥

समन्युः । वि० सक्रीधे ॥

समन्वयः । पुं० लिङ्गैः शास्त्रकृतात्पर्यं
सम्बन्धे ॥ भिन्नानांरूपतायाम् ॥

समभिहार :

सम्यगन्वयः ॥

समन्वारम्भणम् । न० समनुगमने ॥

समन्वितः । वि० सम्यगन्विते । सं
युक्ते ॥समन्वितलयः । पुं० एकताले ॥ स
म्यग्ध्वन्वितोलथीनृव्यगीतवादा
वासास्यंधचसः ॥ सम्यगन्वितोल
धामध्यमलयोवायस्मिन् ॥समपदः । पुं० रतिवन्धविशेषि ॥ य
था । योषित्पादौहृदिस्थायकरा
भ्यांपीडयेत्स्तनौ । यथेष्टंताडये
द्योनिबन्धः समपदः स्मृतव्रति ॥
न० युवकालेधन्विनांपादन्योसवि
शेषि । धन्विनांपादयोस्तुल्यरूपतया
धारणे ॥ धन्विनांस्थानि ॥

समपर्व्यासनम् । न० परिवर्त्तने ।

समपादम् । न० धन्विनांपादयोस्तु
ल्यरूपतयाधारणे ॥समबुद्धिः । वि० सर्वबरागहेषशून्ये
॥ कः कौटुककर्मा • द्रुत्यव्यापृत
स्तुद्धौ ॥

समभिव्याहारः । पुं० सहिते ॥

समभिव्याहृतः । वि० सहोच्चरिते ॥
सहिते ॥समभिहारः । पुं० आभीष्णथि । पी
नः पुन्ये ॥ भृणार्थे ॥ समभिहर
णम् । हृज् । घञ् ॥ सम्यगभि
हारोवा ॥ विप्रकीर्णानांद्रव्याणांरा
शीभावे । शेषशेषिवाचकपदयोः

समयाचारः

सहोच्चारणे ॥

समभूमिः । स्त्री० समानस्थाने ।
आजी ॥समम् । अ० सहाय्ये । सार्द्धम् । स
चम् ॥ समति । घम० । अम् ॥समयः । पुं० काले । दिष्टे । अनेह
सि ॥ सम्यगेति । इष्गती । पचा
द्यञ् ॥ कार्यकाले ॥ समयेदिस
वर्गमुपकारिकृतम् । सर्वसमयेकृत
मुपकार्येवभवति ॥ शपथे ॥ आ
चारे ॥ सिद्धान्ते ॥ धियि । सं
विदि ॥ क्रियाकारे ॥ निर्देशे ॥
सङ्घते ॥ भाषायाम् ॥ सम्पदि ॥
नियमे ॥ अवसरे ॥ समयनम् • स
मीयन्तेऽत्रानेनवा • समेतिषा ।
इष् • इगतौवा । एरच् • पुंसी
तिघोवा । पचाद्यञ्वा ॥ सङ्ग
मे ॥

समयकारः । पुं० सङ्घते ॥

समयज्ञः । वि० कालज्ञे ॥ समयंजा
नाति । ज्ञा० । कः ॥समयमेदी । वि० संविद् । तिक्रमका
रिणि ॥समया । अ० अन्तिके । निकटे ॥ म
ध्ये ॥ समेति • समयनंवा । इष् •
। आः समिष् । निकषिभ्याम् ॥ का
लविज्ञापने ॥समयाचारः । पुं० समयोचिताचर
णे ॥ तन्त्रविशेषि ॥

समर्थयिता

समयाध्युपितः । पुं० सूर्यनक्षत्रव
स्त्रिंतेष्वाले ॥ समयः अध्युपितो
यस्मिन् ॥
समयी । पुं० भगवत्याद्यरणभक्तिभा
वप्रतिपादकशास्त्रनिष्ठे ॥
समरः । पुं० न० दुर्द्धे । रणे ॥ स
मरणम् । ऋगतौ । भ्वादिः । ऋदे
रप् ॥
समरभः । पुं० रतिबन्धविशेषे ॥ य
था । स्वखड्गघादयसंयुक्तं कृत्वा यो
षित्पदद्वयम् । स्तनौघृत्वारमेत्
स्त्रामीबन्धः समरभः स्मृतइति ॥
समरविजया । स्त्री० यात्राप्रभेदे ॥ स
मरविजयाक्षयायोगविलम्बितौ
श्रयोभेषु ॥ क्षितीश्रयोभेषु० राज
योगेषु । सालम्बग्रहप्रलवशेननवधि
तिथात्रावाद्रष्टव्या ॥
समर्थः । त्रि० हिते ॥ शक्ते । शक्ति
सम्पन्ने ॥ संबद्धे । उपायकुश
ले । समर्थवते । समर्थ्यंतीवा । अ
र्थउपयाञ्जयाम् । पञ्चाद्यच् । अ
ज्वा ॥ सम्बद्धार्थे ॥
समर्थता । स्त्री० सामर्थ्ये ॥
समर्थनम् । न० अनुचितचित्तनिष्ठ
ये ॥ सम्प्रधारणायाम् ॥ अर्थयतेः
सम्पूर्वात् । ञ्युट् । चोद्यपरि
हारि ॥
समर्थनो । स्त्री० समर्थने ॥ युष् ॥
समर्थयिता । त्रि० प्रतिपादयितरि ॥

समवायः

समर्थितः । त्रि० कृतसमाधाने ॥
समर्हकः । त्रि० वरदातरि । वरदे ।
इष्टार्थप्रदेदेवतादौ ॥ समृध्नोति ।
ऋधुवृद्धौ । खल् ॥
समर्षम् । न० सम्यगर्षणे । आद
रेणार्षणे । सौपना० इ० भा०
प्र० ॥
समर्षितः । त्रि० कृतसमर्षणे ॥
सम्प्रोते । सम्प्रवेक्षिते ॥ स्थापिते ॥
समर्ष्यादिः । पुं० समीपे ॥ त्रि० म
र्यादासहिते ॥ समानामर्यादास्य ।
सहमर्यादयेतिवा ॥ हेमचन्द्रस्तु ।
समर्यादंमर्यादासहितेपिच । मुख्य्या
नुशायिनिशिशौप्रकृतस्यानुवर्तने
। दीर्घाद्यादे० इत्याह ॥
समलः । त्रि० मलिते । आविले ॥
समवतारः । पुं० तीर्थे ॥
समवर्ती । पुं० परेतराजि । धर्मरा
जि । पितृपती । यमे ॥ त्रि० तुल्य
वर्तनशीले ॥ समवर्तितुंशीलम
स्य । सुप्यजातावितिषिनिः ॥
समवसर्ग्या । स्त्री० रज्ज्वाम् ॥ समवसृ
ज्यते । सृज० । समवपूर्वाच्चेतिव्य
त् । चञ्जोरितिकुत्वम् ॥
समवस्थितः । त्रि० अविनाशिनि
। जन्मादिविनाशस्तभावविकारशु
न्यतया० सम्यक्तयाऽवस्थिते ॥
समवाकारः । पुं० नाटकभेदे ॥
समवायः । पुं० समूहे ॥ कस्याच्चि

समवेतसमवायः

त्क्रियायांमेलने । सम्बन्धविशेषे ॥ यथा । घटादीनांकपालादौद्रव्यपुगुणकर्मणोः । तेषुजातेषुसम्बन्धः समवायः प्रकीर्तितः ॥ अत्रयथाशयविनोः गुणगुणिनाः । क्रियाक्रियावती । कर्तव्यव्यक्तयोः । निरूप्यद्रव्यविशेषयोश्चयः सम्बन्धः । समवायद्वयार्थः ॥ यथाशः श्रोत्रेण शब्दसाक्षात्कारे । समवायः सन्निकर्षः । कर्णविवरवर्त्याकाशश्च श्रोत्रत्वात् । शब्दस्याकाशगुणत्वात् । गुणगुणिनाश्चसमवायात् । सचान्वयसम्बन्धः । सचएकएव ॥ समवायते । अयः । घञ् ॥

समवायिकारणम् । नः उपादानकारणम् ॥ यत्समवेतकार्यमुत्पद्यते । तत्समवायिकारणम् । यथातन्त्रयः पटश्च । पटश्चस्वरूपरूपादेः । यथावा । परमाणुर्हाणुकस्य कपालासुघटस्य । सर्व्वसमवायिकारणं द्रव्यमेव । समवायेऽस्त्यस्य । इति । तच्चतत्कारणञ्च ॥

समवेतः । विः मिलिते । सङ्घते ॥ समवायसम्बन्धेनवृत्तौ ॥ यथा । यत्समवेतकार्यं भवति तन्नैयत्समवायिजनकतत् ॥

समवेतसमवायः । पुं० सन्निकर्षविशेषे ॥ यथा । शब्दत्वसाक्षात्कारेसमवेतसमवायः सन्निकर्षः ।

समसुप्तिः

श्रीचसमवेतेशब्दे । शब्दत्वस्यसमवायात् ।

समसुप्तानः । विः सम्यक्प्रकारेणव्याप्तिविशिष्टे ॥

समष्टिः । स्त्री० सामान्ये । समस्तव्याप्ते ॥ यथा । समस्तत्वेनसंव्याप्तिः समष्टिरितिकीर्तितेतिअपिच । समष्टिरीशः सर्वेषांस्वात्मतादात्म्यवेदनात् । तदभावात्तदन्येतुज्ञायतेव्यष्टिसंज्ञयेति । सङ्घाते ॥

समष्टिजः । पुं० च्चुपविशेषे । भण्डीरे । नद्याम् । अस्त्रगन्धके । कौकाये । कण्टकफले । उपदंशे । कौकुषां । इ० भा० ॥

समष्टिला । स्त्री० गण्डीरे । गण्डरदुी । इ० प्र० शाके ॥ सम्यगष्टिलाबीजयस्याः ॥

समष्ट्यज्ञानम् । नः सकलाज्ञाने ॥

समष्टिलः । पुं० समष्टिले ॥

समष्टिला । स्त्री० समष्टिलायाम् ॥ समेतिष्ठति । मिथिलादयश्चेति साधुः ॥

समष्टौला । स्त्री० समष्टिलायाम् ॥ समसनम् । नः समासिपादानामैक्यसाधने । अनेकशब्दपदशृङ्खलापदीभवने ॥ सङ्घेपणे ॥ असुखेपणे । सम्पूर्णाल्लुट् ॥

समसुप्तिः । स्त्री० कल्पान्ते । महा

समांशहारी

प्रलये । तुल्यग्रथने ॥
 समस्तः । त्रि० सर्वावयवविशिष्टे ।
 सकृत् । समस्मिन् । पूर्णे ॥
 समस्यतेस्य । अमु० । त्तः ॥ सी
 पकरणे ॥ सफले ॥ पुष्पीकृते ।
 निः शिप्ते ॥
 समस्यः । त्रि० धनधान्यादियुक्ततया
 सम्यगवस्थिते ॥ समेतिष्ठति । षा०
 । मुपिस्थितिकः ॥ समभावेन
 स्थिते । समाने ॥
 समस्यली । स्त्री० शशस्यल्ल्याम् ॥
 अन्तर्बन्दि सरस्यलीतिहेमचन्द्रः ॥
 समस्या । स्त्री० श्लोकहैवेनपादेन०
 द्वाभ्यांविभिर्वापूरणे । सुमासार्था
 याम् ॥ समसनमन्तीत्तप्रस्यस्यप
 यम् । अमु० । ख्यत्० संज्ञापूर्वक
 त्वाद्दृश्यभावः ॥ सुमीर्षीकतवा
 द्यापिचित्रकानननागरैः । स्मर
 नारायणयेन्द्रेतार्थारोक्षीदृष्टः ॥
 समा । स्त्री० अलङ्कारदर्शने ॥ सास
 मालङ्कृतिर्योगोत्तरेनानुरूपयो
 रितिलक्षणत् ॥
 समाः । स्त्री० शरदि । संवत्सरे । व
 त्सरे । शयने ॥ समन्ति० विक्र
 वंकुर्वन्ति सर्वम् । द्रुष्टरुदैक्ये ।
 पचाद्यच्चि० टाप् । प्रायेणायंबहु
 वचनान्तः ॥
 समांशहारी । त्रि० समभागार्हे ॥ य
 था । समांशहारिणीमातापुत्राणां-

समाख्या

स्नाभृतेपतावितिदायतत्वम् ।
 पतावितिप्रयोगस्तुप्रामादिकएव ॥
 समांशिकः । त्रि० समभागार्हे ॥
 यथा । यदिकुर्यात्समानंशान्प
 तन्व्यः कार्याः समांशिकाः । नद
 तंस्त्रीधनंयासांदत्ते त्वर्हं प्रकीर्तित
 मितिदायतत्वम् ॥
 समांशो । त्रि० तुल्यभागिनि ॥ य
 था । ष्ये षंवाथे षभागेनसर्वेवाणुः
 समांशिनइतिदायतत्वम् ॥
 समांसमीना । स्त्री० प्रतिवर्षेप्रसूता
 यांगवि ॥ समायांसमायांबिजा
 यते । समांसमांबिजायतेइतिखः
 । उत्तरपदेशिभक्त्योर्लोपः० पूर्व
 दक्षिणलोपएव ॥
 समाकर्षः । पुं० सम्यगःकर्षणे ॥
 समाकर्षी । पुं० दूरगामिगन्धे ।
 निर्हारिणी ॥
 समाकूलः । त्रि० संग्रहिते ॥
 समाकृष्टः । त्रि० सम्यगाकृष्टे ॥
 समाक्रान्तः । त्रि० सम्यक्कृताक्र
 मणे । व्याप्ते ॥ अधिष्ठिते ॥
 समाख्या । स्त्री० नाम्नि । संज्ञाया
 म् ॥ कीर्त्तौ । यशसि ॥ योग
 लभ्यार्थे ॥ विनियोगविधिः सह
 कारिभूतेप्रमाणविशेषे ॥ समा
 ख्यायोगिकः शब्दः । साचद्विवि
 धा । वैदिकीलीकिकोच । तत्र०
 हेतुसमसभक्षणाइत्वं० हेतुचम

समाज्ञा

सङ्घति० वेदिक्यासमाख्यया । प
ध्वर्गोस्तत्तत्पदाबाहुत्वञ्चीकक्या
ध्वर्ववमिति समाख्ययेति सङ्घत्तपः
। अथर्व ।

समागतः । चि० सम्प्राप्ते ॥ अथ
समाश्रये । सम्यगागमनविशिष्टे ॥

समानमः । पुं० रुथीगि ॥ सम्यगा
गमने ॥ संप्राप्ते ॥

समाघातः । पुं० ऋधे ॥ युद्धे ॥
समाहननम् । घञ् । हनस्तोधि
खलीः । हे। हन्तेरितघः ॥

समाचयनम् । न० राशौकरथे ॥
समाचरणम् । समाचारे । समाङ्
पूर्वाश्ररेल्लुट् ॥

समाचारः । सम्यगाचरणे । वर्षाश्र
मादिचर्माणामाचरणे ॥ समाच
रणम् । समाङ्शरेभविघञ् ॥
व्रतयन्थे ॥

समाजः । पुं० पशुभिन्नानांसमूहे
। यथा० समाजिब्रह्मणानां० स
माजः ऋतियोणाम् ॥ अनेकीषां
प्रामाणिकजनानां वासस्थाने ॥ स
भायाम् । उत्सवेषु सङ्घाते ॥ सं
वीयतेऽत्र । अज० घञ् । अघञ्
पारित्युक्तैर्भीभावान् । अजिब्रज्यो
येतिकृत्वमिधिधः ॥ हेस्तिमि ॥
इत्यनेकार्थकोषः ॥

समाज्ञा । स्त्री० ख्याती ॥ समाज्ञा
यते । समाङ्पूर्वात्ज्ञावविधने०

समाधिः

इत्यग्नादातथीपसर्गद्वयङ् ॥
समादरः । पुं० सम्माने ॥
समादानम् । न० सङ्ग्रहे । ममी
चीनयष्टथे ॥ भौगताङ्गि । स्त्री
दधानानिच्यकर्मणि । समाधा
याम् ॥

समाधानम् । न० ब्रह्मणिमनः स्थि
रीकरणे । अवधाने । प्रणिधाने
। चित्तैकाग्रानुमल्लय्य समाधान
मितिभृत्तमित्युक्तेः ॥ निगृह्यो
तस्यमनसः श्रवणादी० तदनुगुणवि
षयेचसमाधिः समाधानमितिलक्ष
णलक्षिते ॥ श्रवणादावित्यत्रादिश
ब्दोमननादिमङ्ग्रहार्थः । तदनुगु
णोत्थव० गुणशुशुषापुस्तकसम्पदन
तद्रक्षणादिः श्रवणाद्यनुगुणोविधये।
निर्दिश्यते० नपुन सुखत्रासद्रव्या
न्नादिमङ्ग्रहादेरपश्रवणाद्यनुकूल
त्वात्तदर्थमठारक्षप्रतिग्रहादावाप
चित्तसमाधिः कर्तव्यबुल्युपदिश्य
ते । दण्डमाच्छादनकौपीनपरिय
हेच्छेषं विसृजितिसञ्च्यसकालित्या
जितस्य दण्डकौपीनः यतिरिक्तस्य०
विनाप्रतिप्रसवशास्त्रंसङ्ग्रहानुप
पत्तेरित्यर्थः ॥ योऽन्ययोगसामर्थ्ये
। तत्परतायाम् । सम्यक्साधानम् ॥

समाधिः । पुं० समर्थने ॥ समर्थन
मशक्ये० अथ्यवसायो दुर्घटस्य घ
टनं वा ॥ नीदाके ॥ नीषाकीवचना

समाधि :

भावद्विस्वामी । धान्यादिषुसूक्तो
 त्वर्षं पूर्वकीजनादरद्वितिसुभूतः
 ॥ नियमे । अहोकारे । मौनव्रता
 दौ । सिद्धान्ते । इन्द्रियरोधे ए
 कान्तभक्तियोगे । ध्यानेः काव्यगु
 विण्शेषे । अलङ्कारप्रभेदे । यथा ।
 समाधि सुकरं कार्यं कारणांतरयोग
 तः साधनांतरोपकृतैर्नकर्त्तव्यं । यद्
 क्लेशिनकार्यमात्त्वमाधोयते । स समा
 धिर्नाम । उदाहरणम् । मानम
 स्थानिरोकर्त्तुं पादयोर्मपतिष्ठतः
 । उपकाराय दृष्ट्ये दमुदीर्णघनग
 र्जितमिति ॥ समाधोयतेऽस्मिन्
 मनोजनेः । उदाहृत् । उपस
 र्गेषुः । किरित्यधिकरणे किः ॥
 कारणसामग्र्याम् ॥ ध्याने । चित्त
 एत्तयात्मनानिबलावस्थाने ॥ स
 च समाधिर्द्विविधः । सविकल्पकी
 निर्विकल्पकश्चेति । तद्विवरणं स
 विकल्पकनिर्विकल्पकशब्दे द्रष्टव्य
 म् । ध्यानमेवार्थमात्रनिर्भासं स्वरू
 पशून्यामिव समाधिः । सर्वथावि
 जातीयप्रत्ययानन्तरतः सजातीय
 प्रत्ययप्रवाहः । मतुचित्तभूमिभेदे
 नद्विविधः । सम्प्रज्ञातोऽसम्प्रज्ञा
 तश्चेति । चित्तस्थितपञ्चभूमयोभ
 वन्ति । चित्तं स्रुष्टं विचिप्रमेकायं
 निरुपमिति । समाधोयतेऽस्मिन्
 सर्वमिति व्युत्पत्त्या । समाधिरन्तः

समाधि :

कारणम्परमात्माना ॥ अहोकारे
 स्ववस्थानं समाधिरिति गोचरे । द्वि
 विधेः हि समाधिर्भवति । लक्ष्यपूर्व
 कोबाधपूर्वकश्चेति । तत्र • तदन
 न्यत्वमारम्भशब्दादिभ्यद्वितिन्याये
 न • कारणव्यतिरेकेण कार्यं सासत्त्वा
 त् • पञ्चीकृतपञ्चमहाभूतकार्यं
 व्यष्टिरूपं • समष्टिरूपविराट्कार्यं
 त्वात् • तद्व्यतिरेकेण नास्ति । त
 चापि • पृथिवी • शब्दस्पर्शरूपरस
 गन्धाख्यपञ्चगुणाः तथा समष्टिरूप
 मपि पञ्चीकृतपञ्चभूतात्मकं कार्यं
 म् • अहोकारेण तपञ्चमहाभूतकार्यं
 त्वात् । साचपृथिवी • गन्धेतरच
 तुर्गुणाकार्यत्वात् • तद्व्यतिरे
 केण नास्ति • ताश्चतुर्गुणाच्चापि •
 गन्धेतरचतुर्गुणात्मकतेजः का
 र्यत्वात् • तद्व्यतिरेकेण नास्ति
 तदपि त्रिगुणात्मकं तेजः • गन्धेतर
 रूपेतरत्रिगुणवायुकार्यत्वात् तद्य
 त्तिरेकेण नास्ति • सापि त्रिगुणात्म
 कोवायुः । • शब्दमात्रगुणाकाश
 कार्यत्वात् • तद्व्यतिरेकेण नास्ति
 • सवशब्दगुणाकाशीः शब्दुत्थामिति
 परमेश्वरसङ्ख्यात्मकाङ्कारकार्यं
 त्वात् • तद्व्यतिरेकेण नास्ति • त
 दपीचणरूपं महत्तत्त्वमायापरिमा
 णत्वात् • तद्व्यतिरेकेण नास्ति •
 तदपि मायाख्यकारणं जडत्वेन चेत

समाधि :

न्येऽध्यस्तत्वात् • तद्व्यतिरेकेणना
स्तोत्यनुसन्धानेन • विद्यमानेति का
र्यकारणात्मके प्रपञ्चे • चैतन्यमा
च गीशरोयः समाधिः • सलयपू
र्वक उच्यते । तत्र तत्त्वमस्यादिवेदा
न्तमहावाक्यार्थज्ञानाभावेनाऽविद्या
तत्कार्यस्याक्षीणत्वात् • एवंचिन्तने
पिकारणसत्त्वेन • पुनः कृतज्ञप्रप
ञ्चोत्थानात् • अयं सुषुप्तिवत् सबी
जः समाधिर्मुष्यः । मुख्यस्तु •
तत्त्वमस्यादिमहावाक्यार्थसाक्षात्का
रेण • अविद्यायानिबृत्तौसर्गक्रमेण
तत्कार्यनिवृत्तिरनीयविद्यायाश्च पु
नरुत्यानाभावेन तत्कार्यस्यापि पु
नरुत्यानाभावाग्निर्वीजाबाधपूर्व-
कः समाधिः । स एव • सर्वाणी
न्द्रियकर्माणि प्राणकर्माणि चापरे ।
आत्मसंयमयोगाग्नीजुह्वतिज्ञानदो
षितइत्यनेन श्लोकेन प्रदर्शितः । त
थाहि । सर्वाणि निखिलानि स्थूल
रूपाणि संस्काररूपाणि च । इन्द्रि
यकर्माणि • इन्द्रियाणां श्रोत्रत्वक्
चक्षुरसमघ्राणाख्यानांपञ्चानां • वा
क्पाणि पादपायूपस्थाऽऽख्यानां वा
द्यानाम् • आन्तर्धीसमनोबुद्धयोः
कर्माणि • शब्दश्रवणस्पर्शग्रहणरूप
दर्शनरसग्रहणगन्धग्रहणानि • वच
नादानगमनविहरणौत्सर्गान्दा-
ख्यानि च • सहस्रपाध्यवसायी च ।

समाधि :

एवंप्राणकर्माणि च • प्राणानां • प्रा
णापानव्यानोदानसमानाख्यानांप
ञ्चानां कर्माणि • बहिनर्धनमधानव
नमाकुञ्चनप्रसारणाद्यशितपीतस
मानयनमूर्धनयनमित्यादीनि । अ
नेन पञ्चज्ञानेन्द्रियाणि • पञ्चकर्मे
न्द्रियाणि • पञ्चप्राणाः • मनीबु
द्धिश्चेति सप्तदशात्मकं लिङ्गमुक्तम् •
तच्च सूक्ष्मभूतसमष्टिरूपं • हिरण्य
गर्भाख्यमिह विबक्षितमिति वेदितुं
सर्वाणीति विशेषणम् । आत्मसंय
मयोगाग्नी • आत्मविषयकः सं
यमो धारणाध्यानसम्पन्नात्समाधि
रूपस्तत्परिपाके सतियोगी • निरो
धसमाधिः । यं • पतञ्जलिः सू
चयामास । व्युत्थाननिरोधसंस्का
रयोरभिभवात् प्रादुर्भावौ निरोधलक्ष
णचित्तान्वयो निरोधपरिणाम इति
। व्युत्थानं • क्षिप्तमूढविक्षिप्ताख्यं
भूमिचयम् • तत्संस्काराः स
माधिबिरोधिनः तैर्योगिप्रयत्नेन
प्रतिदिनं प्रतिक्षणं प्राभिभूयन्ते •
तद्विरोधिनश्च निरोधसंस्काराः प्रा
दुर्भवन्ति • ततश्च निरोधमात्रक्षणे
नचित्तान्वयो निरोधपरिणाम इति ।
तस्य फलमाह । ततः प्रशान्तवाहि
तासंस्कारादिति । तमेव राजसीः
सवाहयविशेषशून्यत्वेन शुद्धसत्त्व
रूपचित्तं प्रशान्तमित्युच्यते । पूर्वं

समाधि :

पूर्वप्रथमसंस्कारपाठवेनतदाधि
क्यंप्रशान्तशक्तिरिति । तत्कारणञ्च
सूचयामास । विरामप्रत्ययाभ्यास
पूर्वः संस्कारशेषान्यइति । वि
रामोऽस्य परमः तस्यप्रत्ययः का
रणं तस्य परमार्थः पुरुषप्रयत्नस्त
स्याभ्यासः पौनः पुन्येनसम्पाद
नम् । तत्पूर्वकस्तस्मिन्ऽन्यः स
म्प्रज्ञातादिलक्षणेऽसम्प्रज्ञातइत्य
र्थः । एतादृशीयथात्मसंयमयोगःस
एवाग्निस्तस्मिन् । ज्ञानदीपिते । ज्ञा
नंवेदान्तवाक्यजन्यो ब्रह्मात्मैक्यसा
क्षात्कारः । तैनाविद्यातत्कार्यनाश
द्वारादौपिते चक्ष्णोऽङ्गुलिते शधपूर्व
केसमाधौसमष्टिलङ्गशरीरमपरिजुह
तिप्रविलापयन्तीत्यर्थः । तदेकतान
तामेतिससमाधिविधीयते ॥ तत्
• ध्यानम् • ऐकतानताम् • ध्येयै
कनिर्भासत्वम् • यदाऽभ्येति • त
दा • समाधिरितिशास्त्रेषुप्रदिश्यते
॥ लक्षणम् । निर्विकारतयावृत्त्या
ब्रह्माकारतयापुनः । वृत्तिविस्मर
णसम्यक्समाधिज्ञानसंज्ञकः ॥
अपिच । ध्यातृध्यानेपरिच्छेद्यक्र
मादुध्येयैकगीचरम् । निवातद्दीपव
च्चित्तसमाधिरभिधीयतइति । पु
नश्च । नित्यंशुद्धबुद्धियुक्तसत्यमो
नन्दमहयम् । तुरीयमक्षरं ब्रह्मच
हमस्मिपरंपदम् । अहम्ब्रह्मैव

समानः

स्थानंसमाधिरितिगीयते ॥ इ.
गा. ४४ ॥ अपिच । तस्यैवकल्प
नाहीनस्वरूपग्रहणंइत्यत् । मनसा
ध्याननिष्पाद्यंसमाधिः साभिधी
यते ॥ इ. वि. पु. स चपरञ्च
। इमंगुणसमाहारमनात्मत्वेनप
श्यतः । अन्तः श्रोतकृतायश्चस
माधिरितिकथ्यते । इतियोगवा
शिष्ठे उपशमप्रकरणम् ॥ समाधी
यतेसर्वमस्मिन् • समाधानमनेनवा
। समाङ्पूर्वावाञ्जोऽधिकारणादौ •
उपसर्गेधाः किः ॥

समाधिविघ्नः । पुं. लयविक्षेपकषा
यरसास्वादलक्षणेषुषतुर्षु ॥

समाधिस्यः । चि. व्युत्थितचित्तं ॥
समाधियुक्ते ॥ यथा । मनः स
ङ्कल्पपरहितमिन्द्रियार्थानचिन्त
यन् । यस्यब्रह्मसिंसेलीनंसमाधि
स्यः सकीर्त्तितः । ध्यायतः प
रमात्मानमात्मस्यंयस्ययोगिनः ।
मनस्तस्यतांशतिसमाधिस्यः स
कीर्त्तितः । इतिगारुडगीता
सारे २४. अध्यायः ॥

समानः । पुं. इन्द्राभिसर्गसन्निवृत्तौ
वायुविशेषि । शरीरमध्यगतेऽशि
तपीतान्नपानादिसमीकरथकरैवा
यी । नाभिसंस्थिते ॥ यथा । पी
तंभक्षितमाघ्रातरक्तपित्तकफानि
लम् । समनयतिगात्रेषुसमाना

समानयानकर्मा

नाममाकृतइति ॥ अइउक्त्तुवर्षे
 प् ॥ समानशब्देनपूर्वाचार्यनि
 हेंशादकीभिधोयन्तेदशसमानाइ
 तिबचनादितिकौयटः । बचना
 दिति । अथा० इडे उऊ ऋऋ
 लृलृ दशसमानाइतिपूर्वव्याकरण
 बचनादित्यर्थइतिविधरणम् ॥ चि०
 सती । साधी ॥ समे । तुल्ये ।
 कनातिरिक्तवर्णे ॥ एकस्मिन् ॥
 समन्तादनित्यनेन । अन० । इल
 खे तिघञ् ॥ समतिवा सम० ।
 षष्ठील्यवयोबचनशक्तिषुचानम्
 । आगमशासनमनित्यमितिसुम्न
 ॥ सहमानेनवर्त्ततइतिवा । वाप
 सर्जनश्रुतिसभावः ॥ समानं
 मानमस्येतिवा । समानशब्द
 सीतिसः ।

समानकालीनः । त्रि० समकाली
 त्यतिक्ते ॥ यथा । गोषुदुष्टमाना
 स्वागतः० दुग्धास्वागतइत्यादौ
 समानकालीनत्वंभाषते । तीनगो
 विषयकवर्त्तमानदेहनकालीनग
 मनानुकूलकृतिमात् । एवंगोविष
 यकातीतदेहनसमानकालीनाती
 तगमनानुकूलकृतिमानितिधीधः ॥

समानयानकर्मा । पुं० सन्धेः प्रभेदे
 ॥ यथा । तात्कालिष्णफललाभा
 र्थमुत्तरकालीनफललाभार्थंवावच
 राधीन्तरेणसहान्यंप्रतियानादिक

समानादर्थ्यः

मंक्रियते० ससमानयानकर्मासन्धि
 र्ज्ञेयः ॥

समानाधिकरणः । पुं० समानविष
 यी ॥

समानाभिहारः । पुं० समानगुणानां
 मिश्रणे ॥ यथा० तोयदमुक्तजल
 विन्दूनां० जलाशयेसमाभिहारः
 यथाशोमाहिषादिदुग्धपतितानां
 व्यदुग्धानाम् ॥

समानालङ्कितः । स्त्री० चलहारवि
 शेषे ॥ यथा । समानालङ्कितयो
 गेवस्तुनोरनुरूपयोरिति ॥

समानिका । स्त्री० वर्षवृत्ताकरे ॥
 हारमेरुवायदासङ्कलाभवेत्तदा ।
 सप्तवर्षनिर्मितासासमानिकामता
 ॥ यथा । पद्मचारुचञ्चुषानीलनौर
 जस्त्रिषा ॥ पालिमन्मनेहृतं वं
 शवाद्मोहितम् ॥ अनुष्टुप्भेदेपि
 । ग्लौरजोसमानिकातु । यथा ।
 वषट्कण्ठपादपद्ममस्त्रिहृततडागस
 द्य । धीः समानिकापरेष्वेना
 चिताचमत्सरेण ।

समानादकः । पुं० चतुर्दशपुरुषय
 यन्तेजन्मनामस्मृतिपर्यन्तेषु ॥
 गोत्रजमात्रे ॥

समानादर्थ्यः । पुं० सहोदरे । सी
 दर्थ्ये ॥ समानेउदरेययितः स्थि
 तः । समानादरेययितयोधोदा
 तइतियत् । विभाषोदरइतिपा

समापित :

क्षिकत्वात्सादेशान् ॥
 समापः । पुं० देवयजने ॥ समाचा
 पोयस्मिन् । ऋक्पूर्वित्थः ॥
 समापकः । चि० समापनकर्त्तरि ॥
 समापयति । ख्वल् ॥
 समापत्तिः । स्त्री० यदृच्छवासङ्
 गती ॥
 समापनम् । न० परिच्छेदे ॥ समा
 प्त्तौ ॥ वधे ॥ समाधाने ॥ जर्ष्ये ।
 प्राप्ते ॥
 समापन्नः । चि० समाप्ते ॥ प्राप्ते ।
 क्लृष्टे ॥ वधे ॥
 समापय्य । अ० समाप्तिप्रापय्येत्त्वर्थे ॥
 समापिका । स्त्री० वाक्यसमापकक्रि
 यायाम् ॥ तच्चतिवाद्योभवन्ति ।
 यथा । देवदत्तोगच्छति । क्वचित्
 ज्ञान्तादिपदेनानिवाक्यसमाप्तिः
 । यथा । नाम्नादृष्टः शिवोऽजने ।
 क्वचित्त्व्याद्यन्तक्रियायाश्चपिवा
 क्यसमापकत्वम् । यथा । मया
 कांदिशंगन्तव्यम् । याकादन्तिक्रि
 याऽसमापिका । तत्रशब्दोद्देशोभव
 न्ति । यथा । गच्छन्भुङ्क्ते । भु
 क्त्वाब्रजति पीत्वास्वपिति ॥
 समापितः । त्रि० कृतसमापने ॥
 यथा । आरब्धंमलमासात्प्राक्
 यत्कर्मनसमापितम् । आगतंमल
 मासेपितत्समाप्यंनसंशयद्वृत्तिमल
 मासतत्त्वम् ॥

समारोपित :

समाप्तः । त्रि० समाप्तिंगति । स
 माप्तिविशिष्टे ॥ यथा । समाप्ते
 यद्विजानीयान्भयेतदन्यथाकृतम्
 । यतस्तदन्यथाभूतततएवसमाप
 येदितितित्य्यादितत्त्वं ॥
 समाप्तिः । स्त्री० अक्षाने ॥ सम
 र्थने ॥ समापनम् । आङ् । क्लि
 ज्जाषादिभ्यः ॥ परिप्राप्तौ ॥
 समाप्तिका । स्त्री० समापत्त्वर्थे ॥
 समापत्त्वर्था । स्त्री० समस्थायाम् ॥
 समाप्यः । त्रि० समापनीये ॥
 समायोगः । पुं० संयोगे ॥ समश
 ये ॥ प्रयोजने ॥ समायोजनम् ।
 युजिर् । घञ् ॥ युद्धे । र
 तौ । षन्वये । वशीकरणसा
 धने ॥
 समारतः । चि० उपरते ॥
 समारम्भः । पुं० उपक्रमे । ज्ञात्वार
 म्भे ॥ यथा । समारम्भाभङ्गाः ।
 क्तिकत्तिनवारास्तवपुत्रोः पिपा
 सोस्तुच्छे स्मिन् द्रविषमृगतण्ण्यं
 वजसि । तथापिप्रत्याशाविरमतिन
 तेऽद्यापिशतधानजीर्षंश्चेत्तानि
 पतमश्नियोवचटितमिति ॥ जी
 र्षंम् । विद्वेषंम् ॥ समारभ्यते
 । रभेर्घञ् । रभेरश्चत्पुटीरिति
 नुम् ॥
 समारोपितः । चि० दिपधंयुक्ते ॥
 सम्यक्कृतारोपणे । सम्यक्

समावास :

लिपि । सम्यक् चारोपितः ।
 समारोहः । पुं० सम्यगारोहणे ।
 नीचादूर्ध्वगमने । सोपाने । समा
 रुद्धतेऽनेन० समारोहणम् । समा
 रोहतिवा । रुहेः कर्मणि० भावे
 वाघञ् । पचाद्यञ् ।
 समालम्बी । पुं० भूषणे ।
 समालम्भः । पुं० बिलिपने । कुङ्कुमा
 दिबिलिपे । समालम्भनम् । कुङ्कु
 म्भषप्राप्ती । घञ् । उपसर्गात्ख
 ल्घञोरितिमुम् । घातने ।
 समालम्भनम् । न० बिलिपे । घातने
 । सम्यक्स्पर्शने ।
 समालिङ्गः । पुं० समालिङ्गने ।
 समाली । पुं० कुसुमाकरे ।
 समावर्त्तः । पुं० विष्णौ । संसारच
 क्रमसम्यगावर्त्तकइतितथा । जन
 नमरणादिरूपसंसारचक्रमञ्जोवा
 न्प्रतिसम्यगावर्त्तयन्समावर्त्तइ
 त्यर्थः । समाङ्पूर्वाङ्गुतीर्ण्यन्ता
 त्पचाद्यञ् । समावर्त्तनम् । वृ
 तु० । भावेघञ् ।
 समावर्त्तनम् । न० साङ्गाधीतवेदस्य
 गुरोरनुज्ञयागृहागमे । वेदाध्यय
 नानन्तरगार्हस्थ्याधिकारप्रयोजकेक
 मर्षि । सम्यूर्वाङ्गुतीर्ण्युट् ।
 समावायः । पुं० समुदाये । समू
 हे ।
 समावासः । पुं० स्थाने ।

समास :

समाविष्टः । त्रि० आक्रांति ।
 समावृत्तः । पुं० लब्धानुच्चे । साङ्ग
 वेदाध्ययनानन्तरंत्वमिदानीमृह-
 स्थोभवेतिगार्हस्थ्यायगुरोः प्रा
 मानुच्चे । समावर्त्ततेत्यम् । वृत्तु०
 । मत्वर्थेतिक्तः ।
 समावेदनम् । न० निवेदने ।
 समावेशः । पुं० विन्यासे । एकत्रस
 हावस्थाने ।
 समावेशितः । त्रि० सहावस्थिते ।
 प्रविष्टे ।
 समाशः । पुं० सहभोजने ।
 समाश्रयः । पुं० वासस्थाने । सम्य
 क्० आश्रयः । सम्यगाधारे । स
 हाये ।
 समाश्रितः । त्रि० सम्यक्श्रयागते
 । सम्यक्प्रकारेणाश्रितः ।
 समाश्रयः । त्रि० सङ्घातविश्वासे ।
 समाश्रयः । पुं० सम्यगाश्रयासे ।
 समासः । पुं० सङ्घेपे । समर्थने
 । ऐक्यपद्ये । पद्योः पदानांवाए
 कौकृती । समसने । समसनम्०
 पद्योः पदानांवा० एकारपदीकर
 षम्समासः सङ्घेपः । भावे
 घञ् । सचानेकपदैक्यम् । सच
 तुर्द्धा० प्रधानार्थस्यचातुर्विध्यात्
 । तथाचातुर्महाभाष्ये । इहकश्चि
 त्समासः पूर्वपदार्थप्रधानः ।
 कश्चिदुत्तरपदार्थप्रधानः । कश्चि

समास :

दन्यपदार्थप्रधानः • कश्चिदुभय
पदार्थप्रधानइति ॥ पुनश्चद्विविधा
निष्ठाऽनिव्यभेदात् । अविद्यहेनि
त्यसमासः • अस्वपदविद्यहेवा •
समस्यमानयावत्पदरहितविद्यहइ
तिवावत् । तद्विज्ञोऽनित्यः ॥
अपिच । कृतत्तद्धितसमासैकश्री
षसनाद्यन्तधातुरूपाः पञ्चवृत्तयः
। परार्थाभिधानं वृत्तिः • परशब्दस्य
यार्थस्तस्याभिधानमिति यावत् ।
वृत्त्यर्थं बोधकं शक्यं षियहः । सद्दि
धा । लौकिकोऽलौकिकश्च । परि
निष्ठितत्वात्साधु लौकिकः । प्र
योगानर्होऽसाधुरलौकिकः । य
थाराज्ञः पुरुषः । राजन् अस् •
पुरुषसु • इति । अविद्यहेनित्य
समासोऽस्वपदविद्यहेवा । समा
सश्चतुर्ध्वेति प्रायोवाद्ः • अव्ययी
भावतत्पुरुषश्चुब्रोहिद्वन्द्वधिकार
रश्चिभूतानामपिसहसुपेतिविधा
नात् । पूर्वपदार्थप्रधानोऽव्ययी
भावः • उत्तरपदार्थप्रधानस्तत्
पुरुषः • अन्यपदार्थप्रधानो बहुव्री
हिः । उभयपदार्थप्रधानो द्वन्द्वः
इत्यपि प्राचांप्रवादः प्रायोभिप्रायः
। सूपप्रति • उत्तमसगङ्गमिथ्याद्य
व्ययीभावे • अतिमालादौ तत्पुरु
षे • द्विजाः सपुत्रइत्यादि बहुव्री
हौ • दन्तोष्ठमिथ्यादिद्वन्द्वेषाभा

समासाद्यः

दात् । तत्पुरुषविशेषः कर्मधा
रयः • तद्दिशेषादिगुः । अनेकपद
त्वं द्वन्द्वबहुव्रीह्योरेव • तत्पुरुषस्य
कचिदेवेत्युक्तम् ॥ किञ्च । सुपां
सुपातिङानाम्नाधातुनाऽर्थतिङांति
ङा । सुवन्तेनेतिचज्ञेयः समासः
षड्धिषोभुधैः ॥ सुपा • राजपु
रुषः । तिङा • पर्यभूषत् । ना
म्ना • कृष्णकारः । धातुना • क
टपूः अजस्रम् । तिङां • तिङा •
पित्रतखादत् । तिङांसुपा • कृत्वा
विचक्षथे तियस्यां क्रियायां साकृन्त
विचक्षणा । एहीडाद्योन्यपदा
र्थे इति • मयूरव्यंसकादौ पाठात्
समासः ॥ समुदाये । समूहे ॥
समासक्तः । वि • सम्यगासञ्चिते ।
संयुक्ते ॥
समासञ्जनम् । न • समासङ्गं । मेलने
संयोगे ॥
समासक्तिः । स्त्री • संनिकर्षे ॥
समासन्नः । वि • प्रत्यासन्ने । निक
टवर्तिनि ॥ समासीदतिस्म । ष
दृष्ट • । गत्यर्थे तित्तः । समासा
द्यतेस्मवा ॥
समासदान् । पुं • तुन्ने । नन्दिष्ठ
चे ॥ वि • समासाश्रये । समा
सविशिष्टे ॥
समासादितः । वि • आहृते ॥ प्राप्ते ॥
समासाद्यः । वि • प्राप्ये । गम्ये ।

समासोक्तिः

आप्तुंशक्ये । समासाद्यते । षट्
लृ० । ऋहृलीक्यत् ।
समासार्था । स्त्री० समस्थायाम् ।
पूरुषकृतपदाकाङ्क्षायाम् । क
विशक्तिपरीक्षार्थमपूर्णतयैवपठ्य
मानायाम् । यथा । शतचन्द्रं न
भस्सलमिति । तत्र० दामोदरक
राघातविह्वलीकृतचेतसा । दृष्टं चा
णूरमल्लेनेत्यादिना० सा० पूर्यते
॥ समासोर्थायस्याः ।

समासोक्तिः । स्त्री० अर्थालङ्कारभेदे
॥ यथा । परोक्तिर्भेदकैः श्लिष्टैः
समासोक्तिः । प्रकृतार्थप्रतिपाद
कवाक्येन० श्लिष्टविशेषणमाहात्म्या
न्नतुविशिष्यस्यसामर्थ्यादपि० यदप्र
कृतस्यार्थस्याभिधानंसासमासोक्तिः
॥ उदाहरणम् । लहिजषतुभुषा
हुफ्रंसंजीएसकीविउल्लासा । जष
लक्ष्मीतुहविरहेणशैष्णलादुव्वलाण
सा । अत्रजयलक्ष्मीशब्दकीबलं
कान्तावाचकत्वंनास्ति । प्राकृत
स्यसंस्कृतन्तु । लब्धातवबाहुस्यर्थं
यस्याः सकीप्युल्लासः । जयलक्ष्मी
स्तवविहरेथखलूज्ज्वलादुर्बलाननु
सेति ॥ अत्रबाहुस्यर्थलाभप्रयुक्तो
ल्लासादिसाधारणविशेषणबलाज्यय
लक्ष्मीवृत्तान्तोनायिकावृत्तान्तरूप
तथागम्यतइतिसमासोक्तिरलङ्का
रः ॥

समाह्वयः

समाहरणम् । न० समाहारे ॥
समाहारः । पुं० । समुच्चये । ससमुदा
यकरणे । एकत्रकरणे । बहूनांभि
न्नानांवाङ्मव्यापारेणबुद्ध्यावापपद्यमू
लीचिभुवननवद्राशीकरणे । सङ्क्षे
पे ॥ समूहे । संहतिप्रधानेवाथंवि
शेषे ॥ यथा । कृषीपानहम्वाक्त्व
चम् । शमीदृषदमिति ॥ अत्र
संहतेरेकत्वादेकवचनंनित्यत्तोष
तावभवतो ॥ समाहरणम् । ह
ञ् । घञ् । सम्यगाहारे ॥
समाहितः । वि० यतात्मनि । अ
नन्यमनसि । समाहितत्वमैका
ग्र्यमनसः श्रवणादिषु ॥ समाधि
स्ये ॥ उक्तसिद्धान्ते ॥ आहिते
॥ निर्विबादौकृते ॥ प्रतिज्ञाते ।
संश्रुते । अङ्गीकृते ॥ समाधीयते
स्म । क्तः । दधातेर्हिः ॥ सम्य
गाहितः स्थितोवा ॥ सावधाने ॥
अलङ्कारान्तरे ॥

समाहितः । वि० सम्मेलिते ॥
समाहितः । स्त्री० सङ्ग्रहे ॥ समा
हरणम् । भावेक्तिन् ॥ एककठं
काणामनेककठंकाणांवाणकाभि
प्रायाणांशक्यानांसमाहरणे ॥ स
ङ्घियते० सङ्क्षेपेणप्रतिपद्यतेऽन
या । क्तिन् ॥

समाह्वयः । पुं० आह्वये । सङ्घरे ॥
आह्वाने ॥ प्राणियते । पशुभिः

समिता

पक्षिभिर्वाद्युते ॥ तस्थनिषिद्धत्वं
यथा । द्यूतं समाह्वयञ्चैव राजारा
ष्ट्राग्निवारयेत् । राण्यान्तकरणादितौ
द्वौ दोषौ पृथिवीक्षिताम् । प्रकाशमे
तत्तास्कर्य्यं यद्देवनसमाह्वयौ । त
योर्नित्यं प्रतीघातेनृपतिर्यत्र बान्भ
वेत् ॥ अप्राणिभिर्यत् क्रिबतीत
ल्लोके द्यूतमुच्यते । प्राणिभिः
क्रियते यस्तु सविज्ञेयः समाह्वयः
॥ द्यूतं समाह्वयञ्चैव यः कुर्यात्
कायेतवा । तान्सर्वान्घातयेद्रा
जाशूद्रांश्च द्विजलिङ्गिनइति ॥ स
मसाह्वयन्ते ऽथ । ह्येज्जस्यर्थायाम्
। पुंसौतिघः । बाहुनकात्रा
त्वम् ॥

समाह्वा । स्त्री० गोजिह्वायाम् । गो
जियालता० इ० भा० प्रसिद्धा ॥

समित् । अ० निन्दायाम् ॥

समित् । स्त्री० युद्धे । आयोधने ।

रणे ॥ समयनम् । इगतौ । सम्प
दादिस्वात्किप् । तुक् ॥

समितः । त्रि० सङ्गते ॥ सम्यक्
कृतः ॥

समिता । स्त्री० गोधूमचूर्णविधिषे ।
मयदा० इ० भा० प्र० ॥ यथा ।

गोधूममाधवलाधीताः कुट्टिताः शि
षितास्ततः । प्रोक्षितायन्निषि

ष्टशालिताः समितास्युतेतिराजनि
चण्डः ॥

समित्

समितिः । स्त्री० पाजौ । सम्पराये
। अभ्यामर्हे । सङ्गमे ॥ सभायाम्
॥ सङ्गमे ॥ साम्ये ॥ संहतौ ॥
सहविद्यमानामिलितैर्वा समितिः
प्रमाऽस्याम् । समयनम्० समी
यतेवाऽस्याम् । इगतौ । त्तिन् ।
समयन्त्यक्षांवा ॥

समितिसञ्चयः । पुं० श्रीहरी ॥ समि
तौ युद्धे जयति । जिजये । संज्ञा
यांभृत्वञ्चौत्यादिना खचिमुमाग-
मः ॥ समितिं युद्धं जयतीति वा ॥
समितिनन्दनः । चि० युद्धात्मके ॥
नन्दतौ तिनन्दनः । समितौ युद्धे
नन्दनः ॥

समिथः । पुं० वङ्गी ॥ समेति । इ
ण्० समीणइतिथक् ॥ सङ्ग्रामे
सम्यगेतिजयार्थमथ ॥

समिद्धः । त्रि० प्रज्वलिते । सम्यग्
दीप्ते । समिद्धेन्नाबाहुतीर्कुहाती
तिथथा ॥

समिद्धरः । पुं० किंशुकवृक्षे ॥

समित् । स्त्री० अग्निसन्दीपनार्थं तृण
काष्ठादी । इन्धने । एधसि । समि
न्धने । इधन० इ० भा० प्र० ॥
समिद्ध्यतेऽनया । जिद्धन्धौदोषी
। सम्पदादिस्वात्करणे किप् । न
लोपः । होमीयकाष्ठे ॥ तल्लक्षणं
यथा । प्रादेशभावात्सशिखाः स
वल्काश्च । नागिनोः । समिद्धः

समी

कल्पयेत्प्राज्ञः सर्वकर्मसुसर्वदे-
 तिमख्यपुराणम् ॥ छन्दोगपरिशि-
 ष्टेपि । नाङ्गुष्ठादधिकान्यूनासमि-
 त्स्थूलतथाकचित् । ननिर्मुक्तस्व-
 चाचैवनसकौटानपाटिता ॥ प्रा-
 देशान्नाधिकानेानानतथास्त्राद्विशा-
 खिका । नसपत्नाननिर्वीर्याहिमै-
 पुत्रविजानतेति ॥ निषिद्धलक्षणंय-
 था । विशीर्षाबिदलाऋखावक्राः ।
 स्थूलाद्विधाकृताः । कृमिदष्टाथ-
 दीर्घाश्चसमिधोनैवकारयेत् ॥ अत्र-
 दोषायथा । विशीर्षायुः क्षयंक-
 र्याद्विदलापुत्रनाशिनी । ह्रस्वाना-
 शयतेपत्नीश्क्रावन्धुविनाशिनी ॥
 कृमिदष्टारोगकरीविद्वेषणकरीद्वि-
 धा । पशुन्मारयतेदीर्घास्थूलाचा-
 र्यविनाशिनीसितन्त्रम् ॥ नवग्र-
 हाणांसमिधोयथा । अर्कः पला-
 शः खदिरस्त्वपामार्गीथपिप्पलः ।
 उदुम्बरः शमोदूर्वाः कुशाश्चसमि-
 धः क्रमादिति ॥

समिधः । पुं० असिताचिंषि ।
 अग्नी ॥

समिध्वनम् । न० समिधि ॥

समिरः । पुं० बायी ॥ इ० हि० च-
 न्द्रः ॥

समी । स्त्री० शम्याम् । बीजगुपत्या-
 म् ॥ समति । षम० । अच् । गौ-
 रादिः ॥

समीपः

समीकम् । न० साम्परोधिके । युद्धे
 ॥ समनम् । षम० । अनीकाद्य-
 स्येतिकन् ॥ सम्यग्यनंवा । ईगत्या-
 शी । बाहुलकात्कः ॥

समीक्षम् । न० साङ्ख्यशास्त्रे ॥

समीक्षणम् । न० सम्यङ्निरूपणे ॥
 प्रेक्षणे ॥ सम्यक्प्रकारेणैवैक्षणं
 दर्शनम् ॥

समीक्षा । स्त्री० तत्त्वे ॥ बुद्धौ ॥ नि-
 भालने । समीक्षणे । दर्शने ॥
 मीमांसाशास्त्रे ॥ सम्यगीक्षणमन-
 यावा ॥ ईव० । गुरोश्चेत्यः । टा-
 प् ॥ यत्ने ॥

समीच्यः । त्रि० समीचणीये । दर्श-
 नीये ॥

समीच्यमाणः । त्रि० प्रेच्यमाणे ॥

समीषः । पुं० समुद्रे । अङ्गुदारे ॥
 संयन्निर्वास्मिन् ॥ इण्० । समी-
 णद्वतिचट्दोषत्वसुधातेः ॥

समीची । स्त्री० मृग्याम् । एग्याम्
 ॥ बन्दनायाम् ॥ टित्वान्डीप् ॥

समीचौनम् । न० सत्ये । ऋते । त-
 थ्ये ॥ त्रि० तद्वति ॥ सम्यगेव ।
 विभाशास्त्रे रदिक्स्त्रियामितिखः
 । समः समि ॥ शोभने ॥

समीनः । त्रि० समाम् । अधीष्टे ।
 भृते । भूते । भाविनि । समायाः
 खः ॥ मौनसहिते ॥

समीपः । त्रि० अय्यवहिते । निकटे

समुचित :

॥ सङ्गताचापीयस्मिन् । ऋक्
 पूरिष्यः समासान्तः । द्रव्यन्तरु
 पसर्गेभ्योपद्धत् ॥
 समीपकम् । न० निकटे ॥
 समीपता । स्त्री० समीपत्वे । सामीप्ये
 । नैकव्ये ॥
 समीरः । पुं० मारुते । प्रवसने । स्प
 र्शने । वायौ ॥ सम्यगौरयतिगच्छ
 ति । ईरयतिप्रेरयतिवा । ईरगतौ
 कम्पनेच । षच् । स्वातिनक्षत्रे ॥
 समीवृक्षे ॥
 समीरणः । पुं० प्रवसने । नभस्वति
 । वाते । पवने ॥ सम्यगौरयति
 गच्छति । सम्यगौरयतिप्रेरयतिवा
 । ईर० । युच्० ल्युर्वा ॥ पथिके ।
 पान्ये ॥ फणिके । मरुवके ।
 मरुवा० इ० प्र० पुष्पवृक्षे ॥
 समीरसारः । पुं० विष्वे ॥
 समीरितः । चि० उद्दीपिते ॥ चिमे
 ॥ समीर्यतेस्म । ईर० । क्तः ॥
 समीहनः । पुं० विष्णौ ॥ सृष्ट्याऽर्थं
 समीहते । ईह० । नन्द्यादित्वा
 ल्ल्युः ॥
 समीहा । स्त्री० बाष्कः । सम्यगी
 हनमनया । ईह० । गुरोश्चैत्यः ॥
 समीहितः । चि० बाष्कते ॥ सम्य
 क् ईहितः ॥
 समुखः । चि० वाग्मिनि । वाबदूके ।
 समुचितः । चि० यथायोग्ये । स

समुच्चयः

म्यगुचितः ।
 समुच्चयः । पुं० सहावस्थानलक्षणे
 एकाधिकरण्ये ॥ समाहारे । रा
 शीकरणे । यथा । राशीद्वयोर्बहु
 नासुसमाहारः समुच्चयः । चा
 र्थविशेषे । परस्परनिरपेक्षस्थानेक
 स्थैकस्मिन्नन्वये ॥ यथागार्ग्योवा
 त्यस्यपचतिपठतिष्वैषः ॥ समु
 च्चयनम् । षिञ् । एरच् । वृ
 न्दे ॥ अर्थालङ्कारभेदे । यथा । त
 त्सिद्धिहेतावेकस्मिन्न्यथान्यतत्तत्
 करंभवेत् । समुच्चयोऽसौ ॥ तस्य
 प्रस्तुतस्यकार्यस्य । एकस्मिन्साध
 केस्थिते । साधकान्तराण्ययदसम्भ
 वन्तिससमुच्चयः उदाहरणम् । दु
 वाराः स्मरमार्गणाः प्रियतमोदू
 रेमनोत्सुकंगाठप्रेमनवंबयेऽ
 तिकठिनाः प्राणाः कुलनिर्मल
 म् । स्त्रीत्वं धैर्यविरोधिमन्मथसु
 हृत्कालः कृतान्तोक्षमीनीसस्यस्य
 तुलाः कथंनुविरहः सीढ्यद्वयं
 शठः ॥ अत्रविरहासहत्वं स्मरमा
 र्गणाएवकुर्वते । तदुप्रियतमदूरस्थि
 त्वाद्युपात्तम् । एषएवसमुच्चयः
 सद्योगेऽसद्योगे । सदसद्योगेचप
 र्यवस्यतीतिनपृथग्लक्ष्यते । तथा
 हि । कुलममलिनंभद्रामूर्तिमं
 तिः श्रुतशालिनीभुजबलमलंस्फी
 तालक्ष्मीः प्रभुत्वमखण्डितम् । प्र

समुच्छयः

कृतिमुभगाच्च तेभाषाऽमीभिरयंज
 ने। ब्रजतिसुतरांदर्पराजस्तएवतवा
 दुशाः ॥ अत्रसतायोगः० उक्तोदा
 हरणे स्वसतायोगः शश्रीदिवसधू
 सरे। गलितशौबनाकामिनी०
 सरीविगतवारिजं० मुखमनघरं
 खाकृते । प्रभुर्जनपरायणः० सत
 तदुर्गतः सज्जनानृपाङ्गणगतः
 खली० मनसिसप्तशल्यानिमे ॥
 अत्रशशिनिधूसरेश्लेषशल्यान्तरा
 षीतिशोभनशोभायोगः ॥ द्विती
 यः समुच्चयेऽथवा । सत्त्वन्यायुग
 पद्यागुणक्रियाः । गुणौचक्रियगुण
 क्रियाः । क्रमेणोदाहरणम् । वि
 दलितसकलारिक्लंतबबलमिदम
 भवदाशुबिमलस्र । प्रखलमुखा
 निनराधिपमलिनानिचतानिजाता
 नि ॥ अथमेकपदेतयावियोगः प्रि
 ययाचोपगतः सुदुःसहमे । न
 बवारिधरोदयादृष्टोभिर्भविष्यच्च
 निरातपत्वरम्यैः कलुषस्रतबाहि
 तेष्वकस्मात्सितपङ्कुरुहसोदरशि
 चक्षुः । पतितस्रमहोपतेन्द्रतेषां
 अपुषिप्रस्फुटमापदांकटाक्षैः ॥
 बहूनांसमाहारे ॥ खलीकपोतन्या
 येनबहूनांकार्यसाधने । कारणानां
 समुद्योगः सद्द्वितीयः समुच्चयः ॥

समुच्छेदः । पुं० विनाशे ॥

समुच्छयः । पुं० विरोधे । वैरे ॥ उ

समुत्पन्नः

त्से धे । उन्नतौ ॥ सुष्टुजर्दंश्रय
 यम् । शिञ्० । एरच् ॥
 समुच्छायः । पुं० समुच्छये ॥ सम्य
 गुच्छायः ॥
 समुच्छ्रितः । चि० उच्चे ॥
 समुज्झितः । चि० ल्यक्ते ॥ समुज्झा
 तैस्म । उज्झउत्सर्गे । ऋः ॥
 समुत्कोषः । चि० सम्यगुल्लेखिते ।
 षिष् ॥
 समुत्क्रमः । पुं० ऊर्द्धगमने ॥ स
 म्यगुत्क्रमे ॥
 समुत्क्रोशः । पुं० कुररपक्षिणि ॥
 सम्यमुत्क्रोशति । क्रुश० । अच् ॥
 समुत्तः । चि० क्लिन्ने ॥ समुत्तसि
 । उन्दीकृदने । अकर्मकत्वात्
 कर्त्तरिक्तः । नुद्विदेतिपक्षे नत्वा
 ऽभावः ॥
 समुत्थः । चि० समुद्भवे ॥ समु
 त्यति ॥
 समुत्थनम् । न० समुद्योगे ॥ व्या
 धीर्नानिर्णये ॥ ऊर्द्धगमने ॥
 सम्यक्प्रकारेणोल्याने । उठावना
 ऊभाकर्ना० इ० भा० ॥ यथा ।
 इन्द्रध्वजसमुत्थानं प्रमादं नृकृतं य
 दि । तदाहादशमेदर्पे कर्त्तव्यं ना
 न्तरापुनः ॥
 समुत्थितः । चि० सम्यगुत्थिते ॥
 समुत्पत्तनम् । न० कूर्दने ॥
 समुत्पन्नः । चि० समुद्भूते ॥

समुदायः

समुत्पिञ्जः । त्रि० अत्यंतव्याकुले ॥
समुत्पिञ्जते । पिजिहिं जायाम् ।
अच् ॥ पुं० भृशमाकुलसैन्ये ।
पिञ्जते ॥

समुत्सृक्तः । त्रि० अनुरक्ते । स
म्यगुत्कण्ठिते ॥ सम्यगिष्टार्थीयु
क्ते ।

समुत् । त्रि० सानन्दे ॥ मुदास
हर्त्ततेइ० ॥

समुदक्तः । त्रि० कृपादेरुद्धृतजला
दौ । उद्धृते । समुदच्यतेस्म ।
अद्भु० । क्तः ॥

समुदयः । पुं० सङ्घे । गथे ।
समूहे ॥ संयुगे । रणे । युद्धे ॥
समुद्गमे ॥ समुदीयते । समुदय
तेवा । इण्० । अयगतौवा ।
एरच्० । पषाद्यज्वा ॥ समेष्ट्यो
दये ॥ राज्ञांधान्यहिरण्याद्युत्प
लिस्थाने ॥ समुदयन्ति । उत्पद्यन्ते
० अस्मादर्थः । एरच् ॥ दि
ने । न० लग्ने ॥

समुदागमः । पुं० समन्ताज्ज्ञाने ॥

समुदाचारः । पुं० अभिप्राये ।
आशये ॥

समुदायः । पुं० समूहे ॥ युद्धे ॥
समुदायते । अयगतौ । आङ्
पूर्वः । अच् । समुदयनम् ।
अयदानादौ घञ्वा ॥ पृष्ठस्था
यिवले ॥ उद्गमे ॥

समुद्गमकम्

समुदितः । त्रि० समुत्पतिते
समुद्गते ॥ सम्यक्प्रकारेणकथिते ॥
समुदीषणम् । न० पक्षिणांपरस्प
रस्पईयागमने

समुद्गः । पुं० समुद्गके ॥ समुद्गच्छ
ति । गङ्गु० । अन्येष्वपीतिडः ॥
यमकभेदे ॥ अर्थाभ्यासः समु
द्गः स्यादस्यभेदास्त्रयोमताः ॥ त्रि०
मुद्गसहिते ॥

समुद्गकः । पुं० सम्पुटके । भूष
णाद्यावपने ॥ समुद्गच्छति । ग
ङ्गु० । अन्येष्वपीतिडः । स्त्रा
र्थकन् ॥

समुद्गतः । त्रि० उत्पतिष्णौ ॥

समुद्गमः । पुं० ऊर्ध्वगतौ ॥ उत्
पत्तौ ॥

समुद्गमकम् । न० चित्रकाव्यप्रभे
दे ॥ यथा । अयशीभिदुरालोके
कोपधामरणादृते ॥ अयशीभिदु
रा० लोके० कोपधा० मरणादृते ॥
अस्यार्थः । अयः शुभावहेविधिः०
अयशीभी० भाग्यवान् । सचासौ
दुरालोकाः० तेजस्वित्वाद्दर्शश्चे
तिविशेषणसमासः० रास्मिन् । को
पधामकोपाश्रयः क, पितइत्यर्थः
। अतएवरणादृतः० रणाशील्यर्थः
। कोपधामचासौ० रणादृतवत
स्मिन्० एवंविधेवीरलोके । अय
शीभिदुरा० स्वाम्यनादरनिमित्ता

समुद्भवः

पक्षीर्त्तिनिर्वात्तिका • उपधा • उपा
 यः • मरणादृते • प्राणत्यागं विने
 त्यर्थः । का • नकापीत्यर्थः ॥
 समुद्भूतम् । वि • उच्चैर्गीते ॥
 समुद्गोष्णः । वि • वमिते ॥ उत्तो
 लिते । कथिते ॥
 समुद्धतः । वि • अविनीते ॥ स
 मुद्गोष्णं ॥ समुद्धन्तिस्म • स
 मुद्धन्यतिस्मवा । हन्तेर्गत्यर्थत्वा
 त्कर्त्तरिक्तः कर्मणिवा ॥
 समुद्धरणम् । न • उद्धरणे ॥ स
 म्यगुद्ध्रियते । उद्धरतेर्लुट् •
 भविषा ॥ वान्ताम्ने ॥ उन्नये ॥
 भुक्तोऽङ्गितोऽन्मूलितयोः स्यादुद्ध
 रणमुन्नयेद्वृत्तिरभसः ॥
 समुद्धर्ता । वि • उद्धारकर्त्तरि ॥
 श्रीगुरौ ॥ सम्यगनाथासेन • उत् •
 ऊर्ध्वे सर्वत्राधावधिभूतेशुद्धवत्त-
 षिधर्त्ता • धारयिता ॥ उन्मूलयि
 तरि ॥ यथा ॥ अनस्त्राणांसमुद्ध
 र्त्तरित्तिरघुः ॥
 समुद्धृतः । वि • समुत्कीर्णं ॥
 अपनीते ॥ उत्थापिते ॥ यथा ।
 जलौघमनासचराचराधराविषाण
 काभ्याखिलविश्वमूर्त्तिना । सम
 द्धृतायेनवराह्रूपिणासमेस्त्रयम्भू-
 र्भगवान्प्रसीदतु ॥ सम्यक्प्रका
 रेणउद्धतः ॥
 समुद्भवः । पुं • उत्पत्तौ ॥ कारणे

समुद्रकान्ता

सम्यगुद्भवः ॥ समुद्भवत्यस्मादा ।
 अपादानार्थे ॥ भुवोऽद्देरप् ॥
 समुद्भूतः । वि • समुत्पन्ने ॥
 समुद्रः । पुं • अम्भोधौ । तद्यपर्या
 याः । समुद्रो • ध्विरकूपारः • पा
 रावारः • सरित्पतिः ॥ उदन्वानु
 दधि • सिन्धुः • सरस्वान् • साग
 रो • णवः । रत्नाकरो • जल
 निधि • यादः पति • रपाम्यतिरि
 ति । समुनत्ति • उन्दी • । स्फा
 यीतिरक् ॥ चन्द्रोदयेसम्यक् उन्द
 न्तिक्लियन्तिआपोयत्रवा । अपा
 द्यैवसमुन्दे नससमुद्रइतिस्मृतइ •
 वायुपुराणम् ॥ समीचीनाः • उ
 द्राः • जलचरविशेषायस्मिन्नितिवा
 ॥ सहसुद्रयामर्यादयावर्त्तते • इ
 तिवा । परमात्मनि ॥ समुत्पद्य
 भूतानिद्रवतिलयंगच्छन्त्यस्मिन्नि-
 तिव्याख्यानात् ॥ सङ्ख्याविशेषे
 ॥ अन्याद्विश्रुतिगुणः समुद्रइति
 रामायणटीकायांमाहेन्द्र्याव्याख्या
 नात् ॥ ढगणस्यद्वितीयपर्याये
 आदिगुरुत्रिकले • ५१ • । वि • मु
 द्रयासहितेपदादौ ॥
 समुद्रकफः । पुं • समुद्रफेने ॥ स
 मुद्रस्यकफइव ॥
 समुद्रकान्ता । स्त्री • नयाम् ॥ समु
 द्रस्यकान्ता । समुद्रः कान्तोयस्या
 वा ॥ पृक्कायाम् ॥

समुद्रयात्रा

समुद्रगा । स्त्री० नद्याम् ॥
 समुद्रगृहम् । न० जलयन्त्रालये ।
 फुहारिकाघर० इ० भा० चि०
 शेषः ॥
 समुद्रचलुकः । पुं० अगस्त्यमुनी ॥
 समुद्रचलुकीगण्डूषास्य ॥
 समुद्रदयिता । स्त्री० नद्याम् ॥
 समुद्रनवनीतम् । न० पीयूषे ॥ च
 न्द्रे ॥ समुद्रनवनीतमित्र ॥
 समुद्रनेमिः । स्त्री० समुद्रमेखला
 याम् । भूमौ ॥ समुद्रीनेमिरि
 वनेमिरस्याः ॥
 समुद्रफलम् । न० अब्धिफले ।
 औषधविशेषे ॥ तद्गुणायथा ।
 फलं समुद्रस्यकटूष्णकारि० वाता
 पहंभूतनिरोधकारि । चिदोष
 दाबानजदोषहारिकफामयभ्रान्ति
 निरोधकारीतिरा० नि० घण्टः ॥
 समुद्रफेनः । पुं० फेने । अब्धि
 कफे । हिण्डीरे ॥ समुद्रफे
 नसञ्चुष्योलेखनः शीतलः सरः ।
 कषायाविषपित्तघ्नः कर्णरुक्कफह
 ल्लघु ॥
 समुद्रमेखला । स्त्री० भुवि । अ
 चलायाम् । विश्वम्भरायाम् ॥
 स्थिरायाम् ॥ समुद्रोमेखलाय
 स्याः ॥
 समुद्रयात्रा । स्त्री० पोतीनसमुद्रग
 मने । समुद्रयात्रादयः कलौ

समुद्रलक्षणम्

निषिद्धायथा । समुद्रवाचास्त्रीका
 रः कमण्डलुविधारणम् । द्वि
 जोनामसवर्णासुकन्यासूपयमस्तथा
 । देवरेणसुतौत्पत्तिर्मधुपर्कपशा
 र्बधः । मांसादनंतथाश्राद्धे वा
 नप्रस्थाश्रमस्तथा ॥ दत्तायाश्चैव
 कन्यायापुनर्दानंवरस्यच । दी
 र्घकालं ब्रह्मचर्यं नरमेधाश्रमेधकौ
 ॥ महाप्रस्थानगमनंगोमेधस्तथा
 मखः । इमान्धर्मान्कलियुगेव
 ज्योनाद्गर्भनीषिषद्वतिष्ठन्नारदी
 यम् । अपिच । एतानिस्त्रीक
 गुणार्थे कलैरादौ महात्मभिः । नि
 वर्तितानिकर्माणि व्यवस्था० पूर्वं
 कंबुधैरिति ॥
 समुद्रयानम् । न० पोते । बह्विच
 ॥ यथा । समुद्रयानेरत्नानिमहा
 मूल्यानिसाधुभिः । रत्नपरीक्ष
 कैः सार्द्धं मानयिष्ये बहूनिचेतिव
 राहपुराणम् ॥
 समुद्रयात्री । चि० समुद्रे बह्विच
 दिनाह्वीपान्तरगामिनिजने ॥ स
 मुद्रयात्रीबन्दीचतैलिकः कूटका
 रकः इतिमनुः ॥ समुद्रशायि
 भिः सार्द्धं सविदंसूच्यनिर्गतइ
 तिवराहपुराणं ॥
 समुद्ररसना । स्त्री० पृथ्व्याम् ॥
 समुद्रोरसनाकाञ्चीयस्याः ॥
 समुद्रलक्षणम् । न० कौडके । चिकू

समुन्दनम्,

टे । सामुद्रे ॥ समुद्रखलवणम् ।
 समुद्रजलजातं खलवणं वा ॥
 समुद्रवाङ्मनः । पुं० वाडवे । बड
 धानले ॥
 समुद्रविजयः । पुं० वृषाहर्तृपितरि ॥
 समुद्रसिन्धुसङ्गमः । पुं० । तीर्थं
 विशेषे ॥
 समुद्रसुभगा । स्त्री० गङ्गायाम् ॥
 समुद्रा । स्त्री० शब्दां ॥ शब्दां ॥
 समुद्रान्तम् । न० जातीफले ॥ अ
 व्यावसाने ॥
 समुद्रान्ता । स्त्री० तुण्डिकीय्याम्
 कार्पास्याम् ॥ समुद्रोन्तोयस्याः ॥
 यथा । मुद्रयासहवर्तमानान्तः
 समीपीयस्याः । आच्छादकत्वात्
 ॥ दुरालभायाम् । यासे । यवासे ॥
 समुद्रोन्तोऽस्त्यस्याः । अर्थात्
 च ॥ समुद्रोन्तोऽस्यावा ॥ मरु
 न्मालायाम् ॥ पृक्कायाम् ॥ स
 मुद्रोन्तोऽस्याः ॥
 समुद्राम्बरा । स्त्री० पृथिव्याम् ।
 अवलायाम् ॥ समुद्रोम्बरं वसनं
 यस्याः ॥
 समुद्रायणा । स्त्री० नद्याम् । स
 रित्ति ॥ समुद्रोऽयनं गतिर्यस्याः ॥
 समुद्रारुः । पुं० याहविशेषे ॥ से
 तुवर्धे ॥ तिमिङ्गले ॥
 समुद्रकः । पुं० प्रादुर्भावे ॥
 समुन्दनम् । न० आर्दीर्भावे । तेमे ।

समुल्लिखन्,

स्तेमे । उन्दी० ल्युट् ॥
 समुन्नः । त्रि० आर्द्रं । समुन्नत्ति ।
 उन्दी० अकर्मकत्वात् कर्त्तरि क्तः ।
 नुद्विदेतिपक्षं नत्वम् । सम्यगुन्नं
 क्लिन्नं वा ॥
 समुन्नतः । त्रि० समुन्नद्धे ॥
 स्तम्भविशेषे । इ० धरणिः ॥
 समुन्नतिः । स्त्री० समुच्छये । उत्से
 धे ॥ अतिष्ठती ॥
 समुन्द्धः । त्रि० समुद्भूते ॥ प्र
 णिडतस्मान्ये ॥ गर्भिते । दृष्टे ॥
 ऊर्ध्वं बद्धे ॥ प्रभौ ॥
 समुन्नयः । पुं० समुच्छये
 समुन्नाहः । पुं० उच्छ्रये ॥
 समुपक्रमः । पुं० आरम्भे ॥ समुपक्र
 मणम् । क्रमु० । घञ् ॥
 समुपजीषम् । अ० आनन्दे । कल्या
 णार्थे ॥ समुपजीषणम् । जुषीषी
 तिसिबनयोः । अम्प्रत्ययः ॥
 समुपस्थितः । त्रि० प्राप्ते ॥
 समुपेतः । त्रि० सम्प्रप्ते ॥
 समुपेथिबान् । त्रि० सम्यगुपगते ॥
 समुल्लसत् । त्रि० सम्यगुल्लासयुक्ते ॥
 यथा । दरस्मितसमुल्लसद्ददनकान्ति
 पूरामृतैर्भवानलविभर्जिताननि
 शमूर्जयन्तीनरान् । चिदेकमयच
 न्द्रिक्काचयचमत्कृतितन्वतीतनेभ्तु
 ममशंतनोः सपदिशन्तनोरङ्गना ।
 समुल्लिखन् । त्रि० पादादिनाभूमि

समृद्धः

खननकर्त्तरि ॥

समुल्लेखः । पुं० सम्यक्करणे । सम्यगु
च्चारणे ॥

समृढः । त्रि० पुञ्जिते । भुग्ने ॥ स
द्योजाते ॥ अनुष्णते ॥ शोधिते
॥ दमिते ॥ ऊठे ॥ विवाहिते ॥

समूरुः । पुं० अजिनयोनौ । हरिण
प्रभेदे ॥ शोभनावरूषण्य ॥

समूलः । त्रि० सप्रमाणके । मूलस
हिते ॥ मूलेनसहवर्त्तमानइति
तथा ॥

समूहः । पुं० व्यूहे । सन्दोहे । व्रजे
। समुदाये ॥ समूह्ये ॥ ऊह
घञ् ॥

समूहचारः । पुं० चारनिकुरम्बे ॥

समूहगन्धम् । न० जवादिनि । गन्धा
व्य ॥

समूहनी । स्त्री० ऊहन्याम् । सम्भा
जन्याम् ॥

समूहितः । त्रि० एकवोक्तते ॥

समूह्यः । पुं० यज्ञाग्नी । परिचा
य्ये । उवाचय्ये ॥ समुह्यते । समू
ह्यतेषा । बहुप्रापणे । ऊहवितर्के
षा । अग्नीपरिचाय्योपचाय्यममू
ह्याइतिसाधुः । अग्निधारणार्थे
स्थलविशिष्टे ॥

समृद्धः । त्रि० अधिकदूर्ध्वे । समृ
द्धिदुक्ते ॥ समृद्धोत्तमः । ऋधुव
दूर्ध्वे । अकर्मकृत्वात्कर्त्तरिक्तः ॥

सम्पत् द्

समृद्धिः । स्त्री० महदूर्ध्वे । एधाया
म् । धनसम्पत्तौ । अपेक्षितार्थस
म्पत्तौ ॥ समर्द्धनम् । ऋधु० ।
क्तिन् ॥

समेतः । त्रि० मिलिते । संयुक्ते ॥
यथा । श्रीनाथेनसमेतःस्वच्छन्दंकुरु
केलिमिति ॥ अपिच । नामसमेतं
कृतसङ्केतंवाद्यतेमृदुवेणुमिति ॥

समेत्य । अ० मिलित्वेत्यर्थे ॥

समेधितः । त्रि० सम्यग्बर्धिते ॥

समेदकम् । न० मधितार्धाम्बुद्धिनि
। उद्विश्रिति ॥ सममुदकंयस्मिन् ॥

समेसा । पुं० खनाम्नेबलीकभाषा
याम् । सूदशास्त्रे चप्रसिद्धेखाद्यवि
शेषे ॥ निर्माणप्रकारायथा । मगड
कस्यकृतापट्टीपूरणेनप्रपूरिता ।
वेष्ट्यशृङ्गाटकाकारंसन्धिलियेत्क
निष्ठया । घृतेपचेत्समेसेतिनाम्ना
बष्टोतिसूपकः ॥ मुरुच्यंवातजिदू
ल्यंशुष्यं पित्तापहंगुरु । विशिषीच
गुणोयोहिमांसभेदात्सजायते ॥

सम्पत्तिः । स्त्री० विभषीत्कर्षे । ल
क्ष्मणाम् । सम्पदि ॥ साचेगानपत्नी
यथा । देगानपत्नीसम्पत्तिः पूजिता
चमुरैर्नरैः । सर्वलीकादरिद्राद्यज
गत्सुचययाविनेतिभागवतम् ॥ इ
ष्टप्राप्तौ ॥ सम्पदनमनयोवा । प
दगतौ । स्त्रियाङ्क्तिन् । मुक्तौ ।
ऋद्धिनामौषधी ॥ गुणोत्कर्षे ॥

सम्पत् द्.

सम्पत्. द्. । स्त्री. भूतौ ॥ गुणोत्क
 र्णः ॥ हारमेदे ॥ सम्पदनमनयावा
 । पद. । सम्पदादित्वात्किप् ॥
 अथसम्पदउच्यन्ते स्वल्पेकर्मणिक
 मणः । महतश्चिन्तनं सम्पत्तया
 प्राप्यंमहाफलम् ॥ इतीयताराया
 म् ॥ वासनासन्ततौशरीरारम्भका
 लेपुण्यादिकर्मभिरभिव्यक्तायाम्
 । साहिधा । दैवी. आसुरीति
 भेदात् । अनयोर्विस्तारस्तुभगव
 द्नीतायांषोडशाध्यायेयथा । श्रीभग
 वानुवाच । अभयसत्त्वसंशुद्धिर्ज्ञा
 नयोगव्यस्थितिः । दानंदमश्चयज्ञ
 यस्वाध्यायस्तपश्चाज्जबम् । अहिं
 सासत्यमक्रोधस्त्यागश्रान्तिरपैशु
 नम् । दयाभूतेष्वलोलुपत्वंमार्दवं
 क्षीरचापलम् ॥ तेजः क्षमाधृतिः
 शौचमद्वीक्षणातिमानिता । भवं
 तिसम्पदं दैवीमभिजातस्यभारत
 ॥ दम्भोदर्पीभिमानश्चक्रोधः पाक
 ष्यमेववच । अज्ञानश्चाभिजातस्य
 पार्थसम्पदमासुरीम् ॥ दैवीसम्प
 द्द्विभोक्षायनिबन्धाथासुरीमता ।
 माशुवः सम्पदं दैवीमभिजातोसि
 पाण्डव ॥ ह्रीभूतसर्गोलीकेस्मिन्
 देवेषासुरेष्वच । दैवीविस्तरणः
 प्रोक्तथासुरं पार्थमेशृणु ॥ प्रवृत्ति
 च्छनिर्वृत्तिश्चजनानविदुरासुराः ।
 मशौचंनापिचाचारानसत्यतेषुवि

सम्पत्. द्.

द्यते ॥ असत्यमप्रतिष्ठन्ते जगदाहु
 रनीश्वरम् । अपरस्परसम्भूतं कि
 मन्यत्कामहेतुकम् । एतां दृष्टि
 मवष्टभ्यनष्टात्मानोऽल्यबुद्धयः ।
 प्रभवन्त्युपकर्माणः क्षयायजगतीऽ
 हिताः ॥ काममाश्रित्यदुष्पूरं दम्भ
 मानमदान्विताः । मीहाहृष्टीत्वा
 ऽसद्व्याहान् प्रवर्तन्ते ऽशुचिब्रताः
 ॥ १० ॥ चिन्तामपरिमेयाश्चप्रलया
 न्तामुपाश्रिताः । कामोपभोगपर
 मएतावदितिनिश्चिताः ॥ आशा
 पाशशतैर्बन्धाः कामक्रोधपराय
 णाः । ईहन्ते कामभोगार्थं मन्याये
 नार्थं सञ्चयान् ॥ इदमद्यमयालब्ध
 मिदं प्राप्स्येमनेरथम् । इदमस्ती
 दमपिमेभविष्यतिपुनर्जनम् ॥ अ
 सीमयाहतः शत्रुर्हनिष्ये चापरा
 नपि । ईश्वरोहमहं भोगीसिद्धो
 हं बलवान् सुखी ॥ आद्योभिजन
 बानस्मिको न्योस्ति सदृशो मया । य
 च्येदास्यामिमोदिष्यद्रत्यज्ञानविभो
 हिताः ॥ अनेकचित्तविभ्रान्तामो
 हजालसमावृताः ॥ प्रसक्ताकाम
 भोगेषुपतन्तिनरकेऽशुचौ ॥ आत्म
 सम्भाषितास्तव्याधनमानमदान्वि
 ताः । यजन्ते नामयज्ञैस्ते दम्भे ना
 विधिपूर्वकम् ॥ अहङ्कारं बलं द
 र्पं कामं क्रोधश्चसंश्रिताः । ममात्म
 परदेहेषुप्रहिषन्तेऽभ्यसूयकाः ॥

सम्पराय :

तानहं द्विषतः क्रूरान्संसारिषु न
 राधमान् । क्षिपाम्यजस्रमशुभाना
 सुरीष्वेवथानिषु ॥ असुरीथानि
 मापन्नमूढाजम्भनिजम्भनि । मा
 मप्राप्यैवकौन्तेयततोयान्यधमांग
 तिम् ॥ २० ॥ त्रिविधं नरकस्थेदं
 द्वारं नाशनमात्मनः । कामः क्रो
 धस्तथालोभस्तस्मादेतत्त्रयं त्यजेत्
 ॥ एतैर्विमुक्तः कौन्तेयतमो द्वारै
 स्त्रिभिर्नरैः । आचरत्यात्मनः श्रे
 यस्ततोयाति परांगतिम् ॥ यः शा
 स्त्रविधिमुत्सृज्य वर्त्तते कामचारतः
 । न स सिद्धिमवाप्नोति न सुखं न परां
 गतिम् ॥ तस्माच्छास्त्रप्रभाषन्ते का
 र्याऽकार्यं व्यवस्थितौ । ज्ञात्वाशा
 स्त्रविधानेनाक्तं कर्म कर्तुमिहार्हसि
 ॥ २४ ॥ इति ॥

सम्पदम् । न० समेपदयुगे ।

सम्पद्यमानः । चि० मिलिते ॥

सम्पद्या । स्त्री० अलङ्कारे । लाक्षारसे ॥

सम्पन्नः । त्रि० सम्पत्तिर्साहिते । स

मृद्धे ॥ साधिते ॥ सङ्गते । ए

कोभूते ॥ विशिष्टे ॥ सम्पद्यतेस्म

। पद० । क्तः । रदाभ्यामिति न

त्वम् ॥

सम्परायः । पुं० समीके । युद्धे ॥

आपदि ॥ उत्तरकाले ॥ सम्यक्

परेकालिर्ब्रूयतीति सम्परायः । पर

लोकस्तस्मिन् । इति व्याख्यातारः

सम्पादितः

॥ सम्परायणम् । इण्० । एरच्
 षय० द्रुगतीषा । घञ्

सम्परायकम् ।) न० युद्धे ॥
 सम्परायिकम् ।)

सम्परेतः । त्रि० मृते ॥

सम्पर्कः । पुं० मेलके ॥ रतौ । सुर
 ते ॥ सम्बन्धे । संयोगे ॥

सम्पर्की । त्रि० सम्पर्कविशिष्टे ॥

सम्पाकः । पुं० आरग्वधे ॥ सम्यक्
 पाके ॥ त्रि० तर्कके । याचने ॥

धृष्टे ॥ सम्यक्पाकोष्प ॥ सम्यक्

पचनम् । सम्यक्पच्यतेऽनेन वा ।

ङुपचम् । इलद्येति घञ् ॥

सम्पाटः । पुं० तर्कौ । इ० श०
 माला ॥

सम्पातः । पुं० पक्षिगतविशिष्टे । प

तने ॥ सम्भूयपतने ॥ सञ्चारी ॥

सम्यक्पतनम् । पत्तुल्ल० । घञ्

॥ सम्यक्पतन्त्यनेनेति व्युत्पत्त्या०

कर्मणः ष्ये ॥

सम्पातिः । पुं० पक्षिराजे । अरुणा

त्मजे । जटायुषिण्येष्टे भ्रातरि ॥ स

म्यक्पाति । पातेरतिः ॥

सम्पातिकः । पुं० सम्पाती ॥

सम्पादकः । त्रि० निष्पादके । सम्प

न्नकर्त्तरि ॥ धनादिसङ्घाहके ॥

सम्पादनम् । न० निष्पादने । अञ्ज

ने ॥

सम्पादितः । चि० योजिते ॥ स

सम्प्रज्ञातः

द्विते ॥

सम्पीड : । पुं० नादने ॥
सम्पीडनम् । न० सम्यक्प्रकारेण व्य
थने ॥

सम्पुट : । पुं० कुरुषके ॥ समुद्रके ॥
पेटके ॥ एकजातीयोभयमध्यवर्ति
नि ॥ रतिश्च विशेषे ॥ यथा । स
म्प्रसार्योभयोपादौशय्यागतकपी-
लकः । भगलिङ्गसंयोगाद्रमते
सम्पुटेहिंसः ॥

सम्पुटकः । पुं० समुद्रके । भूषणा
द्यावपने । डव्वा० इ० भा० प्र० ॥
सम्पुच्यते । पुटसंश्लेषणे । कुन् ॥
सम्पूर्णः । पुं० रागजातिविशेषे ॥
यथा । औडवः पञ्चभिः प्रोक्तः
स्वरैः षड्भिस्तुषाडवः । सम्पूर्णः
सप्तभिः प्रोक्तोरागजातिस्त्रिधामते
ति ॥ चि० न्यूनत्वदोषरहिते । क
तृत्वे । परिपूर्णे ॥ साङ्गे ॥ सम्पू
र्यतेस्म । पूरी० । य्यक्तः । कर्त्त
रि० कर्मणिषोक्तः ॥

सम्पृक्तः । त्रि० खचिते । मिश्रिते ।
क्षरम्बे । कवरे । मिश्रे ॥ संयुक्ते
। संस्पृष्टे । सम्पृच्यतेस्म । पृची०
। क्तः ॥

सम्प्रचालः । पुं० तपोविशेषलब्धसं
ज्ञकेवानप्रस्थविशेषे ॥

सम्प्रज्ञातः । पुं० समाधिप्रभेदे ॥
चि० सम्यक्प्रकर्षेणज्ञाते ॥

सम्प्रदानम्

सम्प्रज्ञातसमाधिः । पुं० सबिकल्प
कममाधौ ॥ ब्रह्माहमस्मीतिचिन्त
यतो० यावच्चेतोव्यापृतस्तावत्स
म्प्रज्ञातसमाधिः ॥

सम्प्रतापनः । पुं० कुम्भोपाके ॥
सम्प्रति । अ० अधुनार्थे ॥ सम्० प्र
ति० एतयोः समाहारद्वन्द्वः ॥
न्याय्ये ॥

सम्प्रतिः । पुं० पूर्वकल्पस्याहंद्
भेदे ॥

सम्प्रतिपत्तिः । स्त्री० उत्तरविशेषे ।
साध्यस्यसत्यकथने ॥ श्रुत्वाभिधी
गंप्रत्यर्थीयदितंप्रतिपद्यते । सातु
सम्प्रतिपत्तिः स्थाच्छास्त्रविहित
दाहता । निश्चये ॥ उत्पत्तौ ॥

सम्प्रतिपन्नः । चि० सम्यग्ज्ञाने ॥

सम्प्रतिष्ठा । स्त्री० स्थितौ ॥

सम्प्रतीतिः । स्त्री० सम्यक्ख्यातौ
॥ सम्यक्ज्ञाने ॥

सम्प्रत्ययः । पुं० चादरे । भक्त्यतिश
ये ॥ ज्ञाने । निश्चये ॥ यथासंज्ञा
सम्प्रत्ययायसंज्ञात्त्वनिश्चयायेतित
दर्थः ॥

सम्प्रदाता । त्रि० दातरि । सम्प्रदा
नकर्त्तरि ॥

सम्प्रदानम् । न० दानपात्रे । चतुर्थी
कारके । त्यागेर्हृश्ये ॥ सम्यक्प्र
कर्षेणदीयतेऽस्मैतत् ॥ सम्यक्प्र
पूज्यदानंवा ॥

सम्प्रदाय :

सम्प्रदाय : । पुं० गुरुपरम्परागतस
दुपदेशे । अस्माये ॥ आगमेता
वैष्णवसम्प्रदायायथा । श्रीशिवउवा
च । वैखानः सामवेदादीश्रीराधा
बल्लभीतथा । गोकुलेशिमहेशानित
यावन्दावनीभवेत् ॥ पाञ्चरात्रः प
ञ्चमः स्यात्पष्ठः श्रीबीरवैष्णवः
। रामानन्दीहरिव्यासोनिम्बार्कश्च
महेश्वरि ॥ ततोभागवतोदेविदश
भेदाः प्रकीर्तिताः । शिखीमु
गडीकटौचैवद्विदशक्रीकमेणच ॥
एकदशक्रीकमहेशानिबीरशैवसथैवच
। सप्तपाशुपताः प्रोक्तादशधावै
ष्णवामताः । एतेषांशासनदेवि
शृणुयन्नेनशाम्भवि । वैवेष्टिसर्वसं
व्याप्यस्तप्रतिसर्वैष्णवः ॥ वैखान
नसादिदोक्षाद्यैर्भूषितः स्मर्त्तवै
ष्णवः । श्रीराधाबल्लभदेविशृणुय
न्नेनशाम्भवि ॥ वैष्णवाचारनिर
तोविष्णुतन्त्रैकपारगः । अनन्यचे
ताः शान्तात्माविष्णुचिन्तापरायणः
॥ श्रीराधाबल्लभीदेविगोकुलेशंशृणु
प्रिये । नानाभूषणसम्पन्नोनाना
सुगन्धिभूषितः । गणकुलंप्रीण
यिताकेलिकृष्णस्वरूपधृक् । शरीर
मर्थप्राणांशतन्निवेदनकारकः ॥
अन्तःशक्तिपरोदेविर्वाहिवैष्णवरू
पधृक् । गन्धर्वाचारनिरतोऽलतावै
ष्टनतत्परः ॥ सम्प्रदायीगोकुले

सम्प्रदाय :

शः सर्वसिद्धिकरोभुवि । वन्दाव
नाख्यं देविशृणुयन्नेनसाम्प्रतम्
॥ विगताशः प्रसन्नात्माविष्णुभक्ति
परायणः । कामिनीसङ्गपल्लव
नक्रीडाविनोदधृक् ॥ सौगन्ध्य
भूषिततनुः स्त्रौध्यानैकपरायणः
। विष्णुसारूप्यतत्त्वज्ञः प्रोक्तीवन्दा
वनीशिवे ॥ पाञ्चरात्रोमहेशानित
थैवबीरवैष्णवः ॥ पूर्वमेवमहेशा
निकीर्तितः परमेश्वरि ॥ राशक्ति
रितविख्यातामः शिवः परिकी
र्तितः । तदानन्दीशान्तचिन्तीप्र
सन्नात्माविचारधृक् ॥ सर्ववसम
रूपखरामानन्दीप्रकीर्तितः । हरि
व्यासंमहेशानियथावदवधारय ॥
पापसंहरणाशक्तोविष्णुभक्तोजिते
न्द्रियः । यमादिनियमैर्युक्तोभक्त्या
चारपरायणः ॥ स्त्रीपयागफनया
हीपरकार्यपरायणः । हरिव्यासी
महेशानिशिवभक्तिस्वरूपधृक् ॥ नि
म्बार्कख्यं सम्प्रदायंशृणुयन्नेनसा
म्प्रतम् । निष्कार्चनक्रमासक्तः
स्वतन्त्रैकपरायणः ॥ बाह्यपूजा
दिनिरतोनान्यभक्तः प्रसन्नधीः ।
आयंपञ्चान्वितः स्वच्छः स्वच्छन्दा
चारतत्परः ॥ स्वतन्त्रस्मार्त्तविहे
षीनिम्बार्कीभगवान्हरिः ॥ अथ
भागवतदेविकथयामिशृणुप्रिये ।
विष्णुभक्त्येकविपुणोविजितात्मा

सम्प्रयोग :

प्रसन्नधीः ॥ स्मार्तगर्भान्वितादेवि
 तदन्याचारतत्परः । आर्यपञ्चान्वि
 तोदेवितथास्वरूपवेशधृक् ॥ शैबहेषी
 तस्यसङ्गात्पुनः स्नानधरायणः ।
 केवलंविष्णुतस्वन्नः प्रोक्तोभागवतः
 शिवे ॥ इतिश्रीशक्तिसङ्गमतन्त्रे १
 खण्डे ८ पटलः ॥ पद्मपुराणोक्ता
 वैष्णवसम्प्रदायभेदा यथा । श्रीम
 न्नारायणोब्रह्मानारदेव्यासएवच ।
 शीलमध्यपद्मनाभोनृहरिर्माधवस्त-
 या ॥ अक्षोभाजयतीर्थश्चज्ञानसि
 म्मुर्महानिधिः । विद्यानिधिश्चराज
 न्द्रोत्सयधर्ममुनिस्तथा । पुरुषोत्त-
 मोब्रह्मण्योव्यासतीर्थमुनिस्तथा ।
 श्रीमांलक्ष्मोपतिः श्रीमान्माधवेन्द्र
 पुरिस्तथा ॥ सम्प्रदायविहीनायिम
 न्तास्तीनिष्कलामताः । अतः क्व
 लीभविष्यन्तिषत्वारः सम्प्रदायि
 नः ॥ श्रीमाध्विरुद्रसनकावैष्णवाः
 क्षितिपावनाइति ॥ सम्प्रदानम् ।
 ङुडाञ् । घञ् । आतइतियुक् ॥
 सम्प्रधारणम् । न० विचारे ॥ सम्प्रश्ने
 सम्प्रधारणा । स्त्री० उचितानुचितनि
 रुये । समर्थने । इदमुचितमेवेति
 निखये ॥ सम्प्रधारणम् । धृञ् ।
 ग्यन्तः । ग्यासेतियुक् ॥
 सम्प्रमोषः । पुं० विस्मरणे ॥
 सम्प्रयोगः । पुं० रते ॥ निधुवने ॥
 ॥ अन्वितौ । सम्बन्धे ॥ कामन्धे ।

सम्पुष्पः

बशीकरणादिकर्मणि ॥ चि० प्रार्थि
 ते ॥
 सम्प्रयोगी । पुं० कलाकैली । कामे
 क्षामके ॥ सप्रयोजने ।
 सम्प्रश्नः । पुं० संप्रधारणे ॥
 सम्प्रसादः । पुं० सुषुप्तिस्थाने ॥ स
 म्यक्प्रसीदत्यस्मिन् । षट् । घ
 ज् ॥ विदुषि ॥ प्राथे ॥
 सम्प्रसाधनम् । न० पवित्रीकरणे ॥
 श्रीभाजनके ॥
 सम्प्रहरः । पुं० गतौ ॥ युद्धे । रणे
 सम्प्रहरणम् । ङ् । घञ् ॥
 हनने० इतिधरणि ॥
 सम्प्रहृष्टः । चि० पुलकिते । पुलकि
 तगात्रे ॥
 सम्प्राप्तः । त्रि० समागते ॥ सम्यक्
 प्रकारेणप्राप्तः ॥
 सम्प्राप्तिः । स्त्री० सम्यक्प्रापणे ॥
 सम्प्रैषः । पुं० वियोगे । विधी ॥
 सम्प्रवृत्तः । पुं० एकीभावेनेतरेतरघ
 नीभावे ॥ व्यामिश्रणे ॥ महापूरे ॥
 वारिपूरे ॥ प्रलये ॥ सङ्घोभो ॥ उ
 द्नते ॥ यथा । मेघः सम्प्रवते ॥
 सम्प्रवृत्तम् । ङुङ् । ङ् । ङ् ।
 सम्प्रवृत्तेवा । पचाद्यच् ॥
 सम्प्रवृत्तः । पुं० चन्द्रकांते ॥
 सम्प्रालः । पुं० मेघे ॥
 सम्पुष्पः । चि० विकषे । विकसि
 ते । प्रफुल्ले ॥ सम्फलति । अफ

सम्बन्धः

लाविशरथे । ज्योतः क्तः , आदि
तश्चेतोडभावः ॥ उत्तफुल्लसम्फु
योरुपसङ्घानमिति • तच्छलः ॥

सम्बन्धः । त्रि० बंधनविशिष्टे ॥ सम्यक्
प्रकारेणवदः । सम्बन्धयुक्ते ॥ सं-
बद्ध्यतेस्मा । बध० । क्तः ॥

सम्बन्धः । पुं० समृद्धौ । न्याये । इत्य
जयः ॥ संयोगादौ ॥ आदिना •
समवायस्तादात्म्या । षष्यविषयिभा
ष्येतिगृहण ॥ सम्पर्के । सचत्रि
विधः । विद्याज्जियोनिजः प्रोति
जद्येतिभेदात् ॥ संसर्गं ॥ यथा ।
एकपदार्थेऽपरपदार्थसम्बन्धः सं-
सर्गमर्थाद्व्यभासते • सच • प्रतिथो
ग्यनुश्रोग्यः धाराधेयविषयविषय
भाषादिरतिप्रथमव्युत्पत्तिबादीय
गादाधरी ॥ सम्बन्धो बहुविधोजन्य
जनकसेव्यसेवकत्रोध्यवेधकप्रतिपा
द्याप्रतिपादकादिभेदात् ॥ प्रश्ने
षि ॥ संश्लेषे ॥ षष्ठार्थे ॥ तृतीया
नुबन्धे ॥ यथावेदांतिनांप्रत्यग्बुद्ध
णोरेकाप्रमेयस्य • तत्प्रतिपादकोप
निपत्प्रमाणस्य ब० वेध्यवेधकभा
वलक्षणः सम्बन्धः ॥ सम्बन्धः ये ॥
यथा । पदयोः सामानाधिकरण्यम
पदार्थयोर्बोधेषणविशिष्यभावः •
प्रत्यगात्मपदार्थयोर्लक्ष्यलक्षणभाव
श्चेति । तदुक्तम् । सामानाधिक
रण्यस्यविशिष्यण विशिष्यता । लक्ष्य

सम्बन्धवत्

लक्षणसम्बन्धः पदार्थप्रत्यगात्मना
मिति ॥ दायविभागीपयोगिनि ॥
सद्विबिधः । यथा , सम्बन्धो द्विवि
धात्तयोर्विवाहाज्जन्मनस्तथा । त
त्रौहादिकसम्बन्धादपरोबलवत्तर •
इति ॥ बन्धनम् • षन्धः । बन्धे
हलधेतिघञ् । सम्यकबन्धः ॥
यावत् : कुरुतेजन्तुः सम्बन्धान्
मनसः प्रियान् । तावन्तोस्यनिश्च
न्यन्तेहृदयेशोकशङ्कवः ॥ स्वदेहम
पिजाविद्यंमुक्त्वायातिकुलिश्वरि ।
स्त्रीमातृपितृपुत्रादिसम्बन्धः केन
हेतुना ॥ त्रि० शक्ते ॥ हिते ॥ स-
म्बन्ध्यते । कर्मणिघञ् ॥

सम्बन्धी । त्रि० सम्बन्धविशिष्टे । गुण
वति । संयुजि ॥ मातृपत्ने । श्व-
शुरादौ । जामातृश्यालकादौ ॥
सम्बन्धोऽप्यास्ति । इति ॥

सम्बरः । पुं० दैत्यश्रेणि । हरिणवि
श्रेणि ॥ मत्स्यभेदे ॥ श्वैलप्रभेदे ॥
जिनान्तरे ॥ सेतो ॥ न० सति-
ले । जले ॥ धौडव्रतविशेषे ॥ सं-
यमे । संबयति । षम्बसम्बन्धने ।
बाहुलकादरन् ॥

सम्बरारिः । पुं० मनसिजी । काभदे
वे ॥ सव्यरस्यदेव्य • विशिष्यस्यश्चरिः ॥
सव्यती । स्त्री० शतमूल्याम् ॥ सम्बन्ध्या
म् ॥

सम्बरेऽङ्गवम् । न० गडलवणे ॥

सम्बोधनम्

सम्बलः । पुं० न० पाथिये ॥ ललिः ।
सम्बाकृतम् । त्रि० सम्बाकृतम् । त्रि
तोयाकृते । सम्व्यते । पञ्चमस्य-
म् । व्यत्तः । अच । सम्बकृत
म् । डाजितिकथित् ॥

सम्बाधः । पुं० सहटे ॥ भगे श्री
नी ॥ भये । सम्यक्वाधत्तेऽथ ।
बाधुलीडने । इत्तश्चेतिवञ् ॥ अ
न्योन्यपीडायाम् ॥ सम्बाधनम्
। भाविषञ् । सम्बाध्यतेषा । घ
ञत्तस्यापि विशेषनिघ्नत्वम् । सम्बा
धमनुवर्त्तन्तइतिभाष्यप्रयोगादिष्य-
ते । सम्बाधं वृद्धपितृभूमयत्स्मि
तिमाधः ॥

सम्बाधनम् । न० हाः । सद्ने । शू
लाथे ॥ द्वापराले ॥ इतिभोदि
निकर ॥

सम्बुधः । त्रि० सम्बुध्वाति ॥
अयं पाद्यजन्तः । यथा । ज्ञाने
नाक्तागशल्पेनवर्मान्प्रोगपने।प्रमा
न् । ज्ञेयोऽभिज्ञेनसम्बुध्वास्तं
वन्देद्विपदांवरम् ॥ सञ्जाते । पुं०
बुद्धे । समन्तभद्रे । सुगते ॥

सम्बुधिः । स्त्री० सम्बुध्वादि ॥
सम्बोधनप्रयत्नायाएकवचने ।

सम्बोधः । पुं० सम्यग्बोधे ॥ सम्बो
धने ॥

सम्बोधनम् । न० आमन्त्रणे । अभि
मुखेकरणे । अन्यत्रव्यासक्तस्य ।

सम्भारः

कार्यान्तरेनियोजनार्थमाभिमुख्यवि
धाने ॥ ययोः जेदेवदत्तः हेवटे।इति
व्याकरणम् ॥ हेवत्तः हिलते । हे
फनः इत्यादावचेतनेतूपचारः ॥
सम्भक्तिः । स्त्री० संभजने । अज-
क्तिन ॥

संभली । स्त्री० कुट्टन्याम् । सम्यङ्
नार्यन्यपतिमङ्गभलते । भक्तपरि
भाषणे । पवाद्यच् । गौरादिः ॥

संभवः । पुं० हेतो । कारणे ॥
सम्भवस्यम्नात् । अकर्त्तरिचका
रकृत्यधिकारादपदानार्थे । ऋदे।
रप् ॥ उत्पत्तौ ॥ मेनके । अधेय
स्याधारानतिरिक्तत्वे । आधाराधि
यैकहृष्ये । भूयः सहचाराधीन
ज्ञाने ॥ ययःसंभरतित्राह्यणे
विद्यासंभवतः सहस्रं गतम् । यथा
खार्थेद्राणाठकप्रथाद्यङ्गमः ॥ वि
ष्णौ ॥ स्वच्छयासमीचीनंभवनम
स्य । समीचीनाभवाजन्माश्चेति
बा । धर्मसंस्थापनोर्थायसंभवा
मीतिवचनात् ॥ उत्पन्ने ॥ संभ
वति । भू० । पवाद्यच् । सह
ते ॥ अपत्ये । भवत्कल्पाहर्द
न्तरे ।

सम्भारः । पुं० सम्भृती ॥ सह्ये ।
गणे । सम्भ्रियते । भृज् ।
अकर्त्तरिचितिवञ् । साधने । उ
पकरणे ॥ सर्वपूर्णत्वे ।

संभिन्नः

सम्भावनम् । न० शक्त्युत्कर्षप्रवा
शनायाच्युक्तौ ॥ यथा अपिस्तु
याद्विष्णुम् । अत्रावाङ्मनसगोच
रविष्णुमपिस्तुयादित्यधिकीक्तिः ।
एतादृशान्यदीयस्तथनेसामर्थ्यम
स्तीत्यत्रकिंवक्तव्यमितिभावः ॥
सम्भाव्यते । ग्यत्तः । ग्यासश्रयो
युक् । सम्भावनं० क्रियसुयोग्य
ताध्यवसायइतिमुग्धवेधव्याकरण
म् ॥ अनङ्कारविशेषे ॥ यथा । स
म्भावनंयदोदंस्यादित्युद्दान्यस्यमि
दृश्ये । यदिशेषोभवेद्वक्ताकथिता
स्युर्गुणोक्तम् ॥

सम्भावना । स्त्री० धीम्यतायाम् ॥
सम्भाषनीयः । वि० सम्भाषनायो
ग्ये । संभाव्ये ॥

सम्भावितः । वि० मानिते । बहुमा
जंप्राप्ते । पृथताम्प्राप्ते । बहुम
सि ॥ यथा । भृत्याभावेभक्तिमरणं
किन्तुसम्भावितानामिति ॥ वि
न्तिते ॥

सम्भाव्यः । वि० सम्भावितुयोग्ये ।
सम्भाषनीये ॥

सम्भाषणम् । न० अभाषणे ॥ सम्पू
र्णविद्युत् ॥ नन्वेच्छाशुच्यधा
र्मिकैः सहसम्भाषित ॥

सम्भाषा । स्त्री० संभाषणे ॥

संभिन्नः । वि० संयुक्ते ॥ सङ्कु
शिते ॥ सम्यग्भेदविशिष्टे ॥

संभृतिः

सम्भृतिः । पुं० जनितरि ॥ यजमाने
॥ सम्भवति । भू० । विप्रसम्भृते
डुसंज्ञायामितिष्टः ॥

सम्भृतः । वि० उत्पन्ने ॥ सम्भवति
स्म । भू० । क्तः ॥

सम्भृतविजयः । पुं० श्रुतकेवलिसं
ज्ञकेषीदृधविशेषे ॥

सम्भृतिः । स्त्री० हिरण्यगर्भाख्यायां
देवतायाम् ॥ सम्यग्भृतिरैश्व
र्ययस्याः । सम्भवनंवा०
सम्भृतिः । सम्भ्रमात्रे ॥ यथा ।
कामान्मातापिताभिनयदुत्पादय
तेमिथः । सम्भृतिं तश्चतांविद्या
दयशोनाशभिजायतइतिमनुः ॥
यशोनीमातृकुचावभिजायतेअङ्गप्र
त्यङ्गानिलभते । तत्तस्यसम्भवमा
त्रं पश्यादिमाधारणं । यतः । आ
चार्यस्त्वस्ययांजातिविधिवद्वेदपा
रगः । उत्पादप्रतिमाविव्यासासा
ख्यासाऽजराऽमरेतिमनुः ॥

सम्भूयसमुत्थानम् । न० मिलित्वैक
मख्यावणिगादीनां कर्मकरणे ॥ आ
दिनानटनत्कप्रभृतयोऽष्टहस्तौ ॥
तसुविवादपदविशेषः ॥

सम्भृतः । वि० सम्यादिते । संहते
॥ पूर्णः ॥ सम्यक्पुष्टे ॥ जनिते
॥ सम्यक्अभारि । भृञ्० । क्तः ॥

सम्भृतिः । स्त्री० सम्भारे । सम्यक्
पोषणे ॥ सम्यग्भरणे । सम्यग्धा

सम्भ्रमः

रणे ॥

सम्भेदः । पुं० सिस्युसङ्गमे । सरितो
मिथः सङ्गमे । नद्योर्नद्योर्नदी
समुद्रयोश्चमेलके ॥ सम्भियन्ते मि
लन्त्यत्र । भिदिर्० । हलथे तिथ
ञ् । स्फुटने । सङ्गे । मेलने ॥

सम्भोगः । पुं० भोगे । रते । निधुव
ने । सुरते ॥ स्त्रीणांसम्भोगएवमण्ड
नम् । तदभावेसर्वमण्डनस्याप्यम
ण्डनत्वम् । जिनशासने । शुगडा
याम् ॥ हर्षे ॥ शृङ्गारविशेषे ॥ त
ल्लक्षयथा । दर्शनस्पर्शनादीनि
निषेवितेष्विलासिनी । यचानुरक्ता
बन्धोन्वसम्भोगः समुद्राद्वतङ्गत
साहित्यदर्पणम् ॥

सम्भोगी । पुं० केलिनागरे ॥ त्रि० स
म्भोगवति ॥ सम्भोगीविद्यतेऽस्य ।
इति ॥

सम्भोजनी । स्त्री० बहुपुरुषभोजना
त्मिकायांमिष्ठाम् ॥ यथाहमनुः ।
सम्भोजनीसाऽभिहितापैशाचौद्वि
षाह्वैः । इहैवास्तेतुसाज्जीके
गौरव्येवैकविष्मनोति ॥ सहभुज्य
तेयथा । भुज्ज० । ल्युट् । डीप् ।
दक्षिणादानक्रियेत्यर्थः ॥

सम्भोज्यः । त्रि० संभोजयितव्ये ॥

सम्भ्रमः । पुं० भयादिजनितत्त्वराया-
म् । संवेगे ॥ साध्वसे । भये ॥
आदरे ॥ अप्राप्तप्राप्तीहिसम्भ्रमेभ

सम्भाष्यकः

वच्यनाप्रकामस्य ॥ सम्भ्रमणम् ।
भ्रमुपनवस्थाने । भावे । घञ् । ने
दात्तोपेत्थदृधिः ॥ महाभ्रमे ।
सूचे ॥ इत्यजयपालः ॥

सम्भाष्यः । त्रि० संविन्ने ॥

सम्मतः । त्रि० निर्णीते ॥ अनुमते ।
सम्मानभाजि । महाजनाङ्गीकृते ॥
सम्मतः । स्त्री० अभिलाषि ॥ अनु
ज्ञायाम् ॥ अभिप्रायस्यविधने ॥
पूजने ॥ यथा । देवदेवस्यन्दोति ।
अत्रवाक्यादेरामन्वितस्येति सम्मती
द्वित्वम् ॥

सम्मदः । पुं० हर्षे । त्रि० तद्वति ॥
भद्रीहर्षे । प्रमदसम्मदौहर्षद्वयम् ।
सम्मर्दः । पुं० सम्वाधे । परस्परपी
डायाम् । भीड० इ० भाषा० प्र० ॥
सम्मर्दजः । पुं० गन्धप्रमेदे ॥ यथा ।
सगन्धकावोविल्वगन्धनीतिलकंत
था । प्रभृतीनांरसोयोऽसौनिष्पीड्य
परिगृह्यते । ससम्मर्दोद्गतो गन्धः
सम्मर्दजइतीष्यतइति ॥

सम्मदः । पुं० मत्स्यविशेषे ।

सम्मानम् । न० समादरे । गौरवे ।
यथा । सम्मानाद्दक्षिणो नित्यमुद्विजि
तविषादिव । अमृतस्येवचाक्काड्
घेदयमानन्तुसर्वतः ॥ इति ॥

सम्मानितः । त्रि० समाहृते । गौर
विते ॥

सम्भाष्यकः । त्रि० सम्यङ्माजंन

सम्मुखः

कर्त्तरि ॥

सम्मुखानम् । न० संशुद्धौ । सं
शोधने । मत्तापनयने ॥ सम्यङ्-
भाज्जानम् ॥

सम्मुखानी । स्त्री० शोधन्याम् । बर्ध
न्याम् । सीहनी० बठनी० इ० भा० ॥

सम्मुख्यतेऽनया । मृजुशुद्धौ ।
करणे ल्युट् । मृजुशुद्धिः ॥

सम्मुखितः । त्रि० विरजस्के । मां
जा० इ० भा० ॥ सम्यङ्मुखितः ॥

सम्मितः । त्रि० सदृशे । परिच्छिन्ने
। मिते । मिणा० मिन० इ० भा० ॥
सम्यङ्मितः ॥

सम्मिश्रः । त्रि० संयुक्ते ॥

सम्मुखः । त्रि० अभिमुखे । भजन-
पृष्ठे ॥

सम्मुखीनः । पुं० दर्पणे । समंस
र्षमुखं । सम्मुखम् । समशब्दस्या
न्तलोपीनिपातसिद्धः । सर्वस्य
मुखस्यदर्शनः । यथा मुखसम्मुख
स्यदर्शनः खड्गतिखः ॥

सम्मुटः । त्रि० सम्यङ्मोहयुक्ते ।
मुग्धे ॥

सम्मुच्छिन्नः । पुं० तृणादी ॥

सम्मुच्छिनम् । न० अभिव्यप्ती । उ
च्छ्राये । मोहि ॥ मुच्छिमोहसमुच्छ्र
ययोः । ल्युट् । उपधायाच्चेति
दीर्घः ॥

सम्मुच्छिनोद्भवः । पुं० मत्स्यादी ॥

सम्यग्ज्ञानम्

सम्मुच्छा । स्त्री० सकलेन्द्रियमनसां
स्वविषयग्रहणाशक्तिहेताववस्थावि
शेषि ॥

सम्मुच्छितः । त्रि० सम्यगिडति ॥
संस्कृतकरणे । विज्ञानशून्ये ॥ प्र
तिफलिते ॥

सम्मुष्टः । त्रि० संशोधिते । शुद्धान्ते
॥ संमृज्यतेस्य । मृजुशुद्धौ । कर्म
णित्तः ॥ मच्चिकाद्यपनयनेनशो
धितैव्यञ्जनादी ॥

सम्मुदः । पुं० प्रीती ॥

सम्मुहः । पुं० विवेकायोग्यत्वे ।
कर्याकार्यविवेकाभावे ॥ विकृत
सत्तित्वे ॥ सम्मुह्यतेऽनेन । सम्
पूर्वान्मुहर्घञ् ॥

सम्मुहनम् । न० अस्त्रविशेषि ॥ स
म्मुह्यतेऽनेन । मुहवैविध्येल्युट् ॥

सम्मुहा । स्त्री० वर्णवृत्तान्तरे ॥ यथा
। डीकपीहारः सम्मुहासारः ।
वर्णाः पञ्चैवंनागाधीशोक्तम् ॥ य
था । दूरंयातालीघोरावन्यानी ।
कृष्णोमायाबीनिर्बोदेभाबी ॥

सम्मुहितः । त्रि० जातसम्मुहे । स
म्यङ्मेहविषयीकृते ॥ स्वरूपावर
णनविज्ञिते ॥

सम्यग्ज्ञानम् । न० एकरूपिज्ञाने ।
श्रीपनिषदेज्ञाने । यथाग्निरुष्णइ
तिज्ञानं वस्तुतन्त्रत्वादेकरूपम् । ए
वंनिर्बिशीषचैतन्यात्मकोऽहमिति

सयावसानम्

ज्ञानम् सम्यग्ज्ञानम् ॥
सम्यग्दर्शनम् । न० श्रद्धयात्मदर्शने
। शास्त्रीपपत्तिभ्यामवधारितेऽद्वया
त्मदर्शने ॥ क्रोगानस्पदत्वादात्
स्यैकस्त्वबुद्धिरेवसम्यग्दर्शनमित्या
हुर्भाष्यकारोः ॥

सम्यक् । अ० दृष्टे ॥ प्रशंसायाम् ॥
सम्यक् । वि० मनोज्ञे ॥ सङ्गते ॥
सद्यवचने । ऋते ॥ संशयादिशू
न्ये ॥ अर्थेनसहसम्यगश्चितसङ्ग
च्छतयितिसम्यक् । अष्टु० ष्ट
त्विगादिना० क्तिन् । समः समी
तिसम्यादेशः ॥

सम्यग्व्ययः । पुं० आयतुरौषांश
व्यये ॥

सम्राट् । पुं० राजसूययागकर्त्तारि
। राजसूयिनि । चतुरव्यसौमाष
च्छिन्नायाभूमेरीश्वरे । अक्रवात्त
नि । सार्वभौमेनृपश्वरे ॥ द्वादश
राजमण्डलश्वरे ॥ कियत्परि
माणायाभूमेराज्ञोनृपान्थेऽभ्युदय
दाज्ञयाशास्ति० तस्मिन्नृपे ।
राज्ञश्चाज्ञाशासके ॥ यथाह
येनेष्टंराजसूयेन० मण्डलस्येश्वर
स्यः ॥ शास्त्रियश्चाज्ञयाराज्ञः स
सम्राडित्यमरः ॥ सम्यक्० राज
ति ॥ राजृ० । क्तिप् । मौराजि
समः क्ति० ।

सयावसानम् । न० तीर्थविशेषे ॥

सरघा

सयोनः । पुं० इन्द्रे ॥ वि० समा
नयानी ॥

सरः । पुं० कटरे । दध्यये । द
ध्युत्तरे । दध्रउपरिप्लवमाने ॥ ग
तौ ॥ वीथे ॥ लवथे ॥ निर्भरि
॥ नौरे । जले ॥ सरोवरे ॥ वि०
सारके । भेदके ॥ सरति । सृ० ।
अव् । दध्नसूपरियोभागे घनः
स्नेहसमन्वितः । सलिकेसरद्वयु
क्तीदध्नीमण्डस्तुमस्त्विति ॥ सरः
स्वादुगुणवर्ष्योऽवातर्षाङ्गिप्रणाशनः
सोऽस्तीवलिप्रधनेनः पित्तश्चेत्प्रवि
वर्द्धनः ॥

सरः कावः । पुं० हंसे ॥

सरः काको । स्त्री० वरटायाम् ।
हंस्याम् ॥

सरकः । पुं० न० शोधुपाथे । शोधु
पाथे ॥ इक्षुशोधुनि ॥ अश्चिन्ना
ध्वगण्डुकी । अश्चिन्नाध्वगानां
पङ्क्तिर्यस्मिन् । सरक० सडक०
इ० भा० प्र० वत्सनि ॥ न० ग
गने । आकाशे ॥ तीर्थविशेषे ॥
सरसि ॥ वि० गन्तरि । गति
शोले ॥ स्थिते । सङ्गती । क
जादिभ्यः संज्ञायाम्बुन् ॥ सरति ।
सङ्गती । प्रुसृत्वः समभिहारेबु
न् । इतिवाबुन् ॥

सरघा । स्त्री० मधुसज्जिज्ञायाम् ॥
रङ्घणम् । रघिगती । खजेघचे

सरण्ड :

तिवित्करणादन्येभ्योपीतिघः
आगमशास्त्रस्यानित्यत्वाननुम् । सह
रघेणगत्यावर्त्तते ॥

सरणम् । न० नवनीते ॥

सरजाः । स्त्री० मलिष्ठायाम् । रज
स्वलायाम् ॥ इ० चि० शेषः ॥

सरट् । पुं० वायौ ॥ वारिदे ॥ सर
वायाम् ॥ सरति । सृ० । सत्ते
रटिः ॥

सरटः । पुं० ककलासे । सरति ।
सृ० । शकादिभ्योऽटन् ॥

सरटिः । पुं० वासौ ॥ मेघे ॥

सरट् । पुं० सरटे ॥

सरणम् । न० गमने ॥ लाहमले ॥
सरत्ततस्त्रीलः । सृ० । जुचङ्
क्रम्येत्यादिनायुक् ॥ धावने ॥ भा
वेत्युट् ॥

सरणा । स्त्री० गन्धालिकायाम् ।
प्रमारण्याम् ॥ चिहतायाम् ॥ स
रति । सृ० । बाहुलकात् युक्
। टाप् ॥

सरणिः । स्त्री० पङ्क्तौ । मार्गे ।
पङ्क्तौ । अथने ॥ सरन्त्यनया ।
सृगतौ । अर्त्तिसृष्टधमीत्यनिः ॥

सरणी । स्त्री० कटम्भरायाम् ॥ प
थि । पङ्क्तौ ॥ ङोष् ॥ सर
नार्द्धे । इतिहिमगिरिप्रसिद्धेनिष्पद
यानविशेषे ॥

सरण्डः । पुं० धूर्त्ते ॥ सरटे ॥

सरलः

भूषणविशेषे ॥ सरति । सृ० ।
अण्डन्कसृभृञ्जइत्यण्डन् ॥ का
मुके ॥ खगे ॥

सरण्युः । पुं० वारिवाहे ॥ मात
रिश्चनि ॥ सरति । ससत्तिवा ।
सृ० । स्युश्चिभ्योऽन्यजागूकृक्च
इत्यन्युच् ॥ सरण्युः शीघ्रगामी
तिवेदभाष्यम् ॥ जले ॥

सरत् । पुं० तक्तौ । सूत्रे ॥

सरथः । त्रि० रथेनसहवर्त्तमाने ॥

सरहान् । पुं० गीतममुनौ ॥

सरपञ्चिका । स्त्री० पद्मपत्रे ॥

सरभसम् । त्रि० ससत्त्वरे ॥

सरमा । स्त्री० कुक्कुर्याम् ॥ देवशून्या
म् ॥ राक्षसोभेदे । विभीषणस्यप
त्न्याम् ॥ सरति । सृ० । बाहुल
कादम् ॥ कश्यपस्यस्त्रीविशेषे ।
भमरादीनामातरिः ॥ त्रि० श्री-
युते ॥

सरयुः । पुं० पवने । वाते ॥

सरयुः । स्त्री० नदीविशेषे ॥ सरति
। सृ० । सत्तेरयुः ॥

सरयूः । स्त्री० नदीप्रभेदे । सरति
। सृ० । सत्तेरयूरित्येके ॥ सरयू
सलिजंखादुक्लपुष्टिप्रदायकं ॥

सरलः । पुं० पीतद्रौ । पूतिकाष्ठे
॥ अक्षगुणाः । सरलेमधुरस्नि
ग्धाः कटुपाकरसेलघुः । स्निग्धो
ष्णः कर्णकण्ठाक्षिरोगरक्षोहरः

सरसिजम्

स्मृतः । कफानिलस्वेदयूकाका
 सालक्ष्मीवृषापहः ॥ इति ॥ देव
 दारुशिप्रे ॥ बुद्धे ॥ अग्नौ ॥ स
 रति । स० बाहुलकादलम् । वृषा
 दिवाहाकलः । बाहुलकाद्गुणः
 ॥ चि० उदारे ॥ ऋजौ । अत्रो
 ॥ यथा । सरलाबिरलायन्ते घनाय
 न्ते कलिद्रुमाः ॥ नशमीनचपुत्रा
 गाश्मिन्संसारकानने ॥
 सरलद्रवः । पुं० वृकधूपे । श्रीवेष्टे ॥
 सरलस्यदेवदारोः द्रवः ॥
 सरला । स्त्री० सर्वानुभूतौ । त्रिपुटा
 याम् । चिञ्चति । श्वे तत्रिधारेति
 ख्यातौषधौ ॥ सरत् । स० । बा
 हुलकात्कलन् । टाप् ॥
 सरलाङ्गः । पुं० श्रीवेष्टे ॥
 सरलायिका । स्त्री० सोनेय्याम् ॥
 सरः । न० नीरे ॥ तडागे । सञ्जा
 नञ्जीभयजलाशये ॥ अस्त्रजलगुणाः
 । सारसंलघुत्वान्नां वल्ल्यां स्त्रुदुक
 -पायधदिति ॥ देवखातजलाशये ॥
 स्त्रियते । सृगती । कर्मण्यमुन् ।
 सरसम् । न० सरसि ॥ रसवतिमांसे
 ॥ चि० रससंयुक्ते ॥
 सरसम्प्रतम् । न० खुद्याम् । चि-
 कण्ठे ॥
 सरसा । स्त्री० द्राचायाम् ॥ रसविशि
 ष्टायाम् ॥
 सरसिजम् । न० पद्मे ॥ सरसिजातं

सरस्वती

म् । जनजनने० जनीप्रादुर्भाविवा ।
 सप्तभ्यांजनेडः । तत्पुरुषवृत्ति०
 उरलुक् ॥
 सरसी । स्त्री० कासारे । सरसि ॥
 स्त्रियते । स० । कर्मण्यमुन् ।
 गौरादिच्चान्डीप् ॥ प्रकृतिच्छ
 न्दः २१ प्रभेदे ॥ तल्लक्षणेदाह
 रणे यथा । नजभजजानरीयदित
 दागदितसरसीकषीश्वरैः ॥ चि
 कुरकलापथीवलकृतप्रमदासुलसद्र
 सोर्मिपु० स्रुटवदनाम्बुजासुविल
 सङ्गजमालनृशालबलिपु । कुचयुग
 चक्रवाकभियुनानुगतासुकलाकु-
 तूहनी० व्यरचयदच्युतोत्रजसृगौन
 यनासरसीषुविभ्रमं ॥
 सरसीकः । पुं० सारसपक्षिणि ॥
 सरसीरुहम् । न० पद्मे । नलिने ।
 सारसे ॥ सरसांरोहति । रुह० ।
 इगुपधेतिकः । तत्पुरुषेण्तीत्य
 लुक् ॥
 सरस्वान् । पुं० सागरे । अर्णवे ॥
 नदे । सरानीर० गतिर्वाऽस्त्यस्मि
 न् । भूस्मिमतुप् । तस्मीमत्वर्थद्व
 तिभत्वान्नपदकार्यम् ॥ चि० रसि
 के ॥
 सरस्वती । स्त्री० वाण्याम् । वाचि ॥
 वाग्देव्याम् । पर्यायास्तु । ब्राह्मी
 तुभारतीभाषागीर्वाण्वाणीसरस्वती
 ति ॥ अस्त्राध्यानं यथा । वाणीम्

सरस्वती

पूर्णनिशाकरोज्ज्वलमुखीकर्पूर
कुंदप्रभाषन्द्रार्वाङ्कितमस्तकांनिज
करैः संविभ्रतोमादरात् । वी
णामच्चगुणं सुधाढ्यकलशं विद्यासु
तुङ्गस्तनीदिव्यैराभरणं विभूषित-
तनुं हंसाधिरूढाभजे ॥ नदीवि-
शेषे । मन्त्रसमुद्घषायाम् ॥ वाक्
प्रदायाम् । ब्रह्मसुतायाम् ॥ अ
ष्टाजलगुणायथा । सरस्वत्याजलं स्वा
दुपूतं सर्वरुजापहम् । रुच्यं च
दीपनं पथ्यं देहकान्तिकरं लघु ॥
सातुदेशभेदेन सप्तनाम्नीयथा । पु
ष्करेपितामहयज्ञे समाहूता । सु
प्रभा १ नैमिषे सचयाजिभिर्दृष्टं वि
भिराहूता । काञ्चनाची २ गय
देशे गयराजयज्ञे आहूता । विशाला
३ उत्तरकोशलायामौहालकमुनि
यज्ञे समाहूता । मनीरमा ४ । ऋ
षभहीपिकुरुक्षेत्रे कुरुराजयज्ञे स
माहूता । षोडशती ५ । गङ्गाद्वारे
दक्षप्रजापतियज्ञे समाहूता । सुरे
णुः ६ । हिमालये व्रह्मणः । पुन
र्यज्ञे समाहूता । विमलीदा ७ । त
त्रसप्तसरस्वत्यः समागताः । अ
तस्तत्तीर्थं सप्तसारस्वतनाम्ना प्रसिद्धमि
ति महाभारतेशल्यपर्व ॥ स्त्रीरत्ने
॥ गवि ॥ नदीषु ॥ मनुपत्न्याम्
॥ ज्योतिष्मत्याम् । ब्राह्म्यामौषधी
॥ सीमबल्ल्याम् ॥ दुर्गावाम् ॥

सरिताम्यतिः

बुद्धिशक्तिविशेषे ॥ सरिताम्यस्याः
। सरांसिसन्ध्यां वा । मतुप । स्त्री
पु ॥ तीर्थं विशेषे ॥
सरस्वतीसङ्गमः । पुं । तीर्थं विशेषे ॥
सरस्वतीसागरसङ्गमः । पुं । तीर्थं वि
शेषे ॥
सरस्वत्यरुणासङ्गमः । पुं । तीर्थं वि
शेषे ॥
सरहस्यः । त्रि । मन्त्रदेवताज्ञानसहिते
सरा । स्त्री । चिह्नतायाम् ॥ गन्धा
लिकायाम् । प्रसारण्याम् ॥ भूरे ॥
सरागः । त्रि । रागसहिते ।
सरावः । पुं । शरावार्थे । सिर
इ । भा । प्र । कुडबहयपरिमा
ण्ये । मोनिक्कायाम् ॥ मृत्पात्रवि
शेषे । वर्द्धमानके ॥ यथा । वरंस
रापहस्तस्य चण्डालागारवीथिषु ।
भिचार्यं मटनं काश्यां राज्यां नान्यत्र-
नीरिषु ॥ सरणम् । स्तु । ऋदे
रप् । सरतिवा । अच् । सरंस
राहाऽवति । अच् । अण् । अच्वां ॥
सरिः । पुं । स्त्री । मिर्भारे । उत्से
॥ सरणम् । स्तु । अच् । अच् ।
सरिका । स्त्री । द्विङ्गुपत्याम् ॥
सरित् । स्त्री । नद्याम् । तरङ्गिण्या
म् ॥ सरति । स्तु । इच्छरुद्विद्यु
षिभ्यद्भवति सर्त्सरितिः ॥ सू । अ ॥
सरितामनाथः । (पुं । समुद्रे ॥
सरिताम्यतिः । (पुं । समुद्रे ॥

सरोजम्

सरिताम्बरा । स्त्री० गङ्गायाम् ॥ य
था । त्वं देवसरितां नाथः त्वं देवि
सरिताम्बरे । उभयोः सङ्गमेच्छा
त्वामुच्छामिदुरितानिवै ॥ इति ग
ङ्गासागरसङ्गमज्ञानमन्त्रः ॥

सरित्पतिः । पुं० समुद्रे । पारा
वारे । सरिताम्पतिः ॥

सरिहरा । स्त्री० गङ्गायाम् । विष्णु
पद्याम् ॥ सरित्सुवरा ॥

सरिद्रायः । पुं० समुद्रे ॥

सरिमा । पुं० अनिले । वाथी ॥ स
रति । स० । हृभृधृसृस्तृशृभ्यङ्गम
निच् ॥

सरिलम् । न० सजिले । जले ॥ रल
येरिक्त्वम् ॥

सरिषपः । पुं० सर्षपे । कटुस्त्रे हे ।

सरी । स्त्री० निर्भरे ॥

सरीसृपः । पुं० सर्पे । पृदाकी ।
आशीविशे ॥ कुटिलसर्पति । सृ
शृ० । निष्ठ्यं कौटिल्ये गतावितिय

ङ् । पचाद्यच् । यङोपिचेति य
ङोलुक् ॥ वृषिकराशौ ॥

सरीसृपन् । वि० अतिशयेन चलति ।

सरूपः । वि० सदृशे ॥ समानरूपमस्य
। ज्योतिर्जन्मपदेति समानस्यसः ॥

सरोजम् । न० अञ्जे । पद्मे ॥ सर
सिजातम् । जनी० सप्तम्यां जनेर्ङः

। तल्युरुषङ्गस्य बहुलोलोक्तेर्लुक् ॥

सरोजखण्डः । पुं० पद्मवने ॥ स

सर्गः

रोजानांसमूहः । कमलादिभ्यः
खण्डः ॥

सरोजन्म । न० पद्मे ॥

सरोजी । पुं० ब्रह्मणि । सुरज्ये षे ॥
लोक्नाथे । बुडभेदे ॥

सरोजिनी । स्त्री० कमलाकरे । पद्म
खण्डे ॥ पद्मे ॥ कासारे ॥ सरो
जानिसन्त्यस्याम् । पुष्करादिस्वा
दिनिः ।

सरोत्सरः । पुं० सारसखगे ॥

सरोधः । वि० रुद्धे ॥ रोधेन सहवर्त्त
मानः ॥

सरोरुट् ।) पुं० अम्बुजे ॥
सरोरुहम् ।) न०

सरोरुहासनः । पुं० ब्रह्मणि । कम
लासने ॥

सरोवरः । पुं० पद्माकरे । तडागे ॥

सर्गः । पुं० स्वभावे । निर्मोजे ॥
निर्मोजस्त्यागो मोक्षाभावो वा । मो
क्षाभावे यथा । इहैव तैर्जितः स

र्गो येषां साम्ये भ्यतं मनः ॥ निश्चये
॥ यथा । गृहाण शस्त्रं यदि सर्गं एष

ते । इति ॥ अध्याये । मोहे । उ
त्साहे ॥ अनुमती ॥ सृज्यते । सृज

विसर्गे । कर्मणि घञ् । सृष्टौ ॥
यथा । सर्गश्च प्रति सर्गश्चेति ॥ कौ

मार्षावः प्राजापत्यो मानव इत्या
दिभेदैः पुराणेषु विस्तरेणोक्ते ।

इति प्रपञ्चे । स्थूलदेहात्पत्नी । अचे

सर्जनम्

तनसृष्टौ ॥ सज्यन्ते येषु सृष्टव्या :
 प्राणिनाद्भवत्युत्पत्त्या • पृथिव्यादि
 लोकाः सर्गपदवाच्याश्च । अथो
 क्तगुणक्षीभान्महतस्त्रिवृतोद्यहम्
 । भूतसृष्टेन्द्रियार्थानां सम्भवः सर्ग
 उच्यते ॥ इति श्रीविष्णु भागवतम् ।
 सर्गक्रमः । पुं • प्रकृतेर्महदाद्युत्पत्ति
 क्रमे ॥ यथा । प्रकृतेर्महंस्ततोऽह
 ङ्कारस्तस्माद्गणस्तुषाडशकः । तस्मा
 दपिषाडशकात्पञ्चम्यः । पञ्चभूता
 नीति ॥ सर्गस्योत्पत्तेः क्रमः ॥
 सर्गबन्धः । पुं • महाकाव्ये ॥ सर्गा
 णां बन्धोऽथ ॥
 सर्जः । पुं • सालवृक्षे । सखुत्रा •
 इतिष्याते ॥ सृजति । सृजेरिगुप
 धतिकः ॥
 सर्जकः । पुं • पीतसाले । आसने
 । बभ्रुकुपुष्ये । विजयसार • इ •
 भा • प्र • वृक्षे ॥ सृजति । सृजि
 सर्ग । गवल् । यदा । सज्यते ।
 पर्जअर्जने कृल् ॥ वि • सृष्टिक
 र्हारि ॥
 सर्जगन्धाः स्त्री • रास्त्रायाम् ॥
 सर्जतैलम् । न • सर्जस्त्रेहे । रालतैल
 इ • भा • ॥ तैलसर्जरसोद्भूतं वि
 स्फोटव्रणनाशनम् । कुष्ठपामाकृमि
 हरं वातश्लेष्मामयापहम् ।
 सर्जनम् । न • विसर्जने ॥ सृ
 ष्टौ ॥

सर्पः

सर्जनिर्यासः । पुं • राले । धूनके
 सर्जमणिः । पुं •
 सर्जरसः । पुं • धूनके । यक्षधूपे ।
 सर्जसालस्यरसः ॥ वाद्यभाण्ड
 विशेषे ॥
 सर्जिः । स्त्री •) सर्जिकाक्षारे ।
 सर्जिका । स्त्री •) सर्जी • इ • भा
 प्र • सर्जिकाल्पगुणात्समादिशेषा
 द्गुल्मशूलहृत् • । तस्मात् • यवचा
 रात् ॥
 सर्जिकाक्षारः । पुं • कापोते ।
 सुखवर्चके । सौवर्चले । रुचके ।
 सर्जी • साजी • इ • भा • प्र •
 सर्जिकारजसः क्षारः । शाकपा
 थिवादिः । सर्जिकादग्ध्वाक्रिय
 माणः क्षारइत्यर्थः ॥
 सर्जिक्षारः । पुं •) सर्जिकाक्षारे ॥
 सर्जी । स्त्री •)
 सर्जूः । स्त्री • वणिजि । विद्युति ।
 सर्जति । पर्जअर्जने । कृषिचमि
 तनिधनिसर्जिखर्जिभ्यजः ॥
 अभिसारे ॥ हारे ॥
 सज्यः । पुं • सर्जसे ॥
 सर्पः । पुं • अही । नागेभ्योपकृष्टे
 । अस्यपर्याया यथा । सर्पः पृदा
 कुर्भुजगोभुजङ्गोहिर्भुजङ्गमः ।
 आशोविषोविषधरश्चक्रौव्यालः स
 रौमृपः ॥ कुण्डलीगूढपाञ्चचुः श्र
 वाःकाकीहरफणौ । दर्शिकरोदी

सर्पदन्ती

र्धपृष्ठोदन्दशुद्धौबिलेशयः ॥ उरगः
 पन्नगेभोगौजिह्वागः पवनाशमद्वृत्ति
 ॥ सर्पति । सृष्टगतौ । पचाद्यच्
 ॥ नागफिशरी । श्मश्रुधारिषिन्निष्क
 जातिविशेषे ॥ पञ्चमाचक्षुद्वितीय
 भेदेऽ । १५० ॥ षण्मात्रषष्ठप्रभेदे
 ॥ १५१ ॥ सर्पण्ये । गमने ॥
 सर्पकङ्कालिका । स्त्री० वृक्षभेदे ॥ स
 र्पकङ्कालिका० तीक्ष्णा० विषदंष्ट्रा
 ० विषापहेतिपर्यायाः ॥
 सर्पकङ्काली । स्त्री० सहायाम् । स
 र्पकङ्कालिकायाम् ॥
 सर्पगन्धा । स्त्री० अहिभुजि । रक्तप
 त्रिकायाम् ॥ वृक्षविशेषे । कृताकी
 ० सर्पगन्धाचरसनाचपलङ्कषैति
 पर्यायाः ॥
 सर्पयहः । पुं० सर्पयहणबुद्धौ ॥
 सर्पघातिनी । स्त्री० सर्पकङ्काली
 भेदे । सर्पसहायाम् । सपा-
 ड्यां ॥
 सर्पम् । त्रि० गच्छति ॥
 सर्पतण्डुलः । पुं० नकुले ॥ इ० हे०
 न्द्रः ॥
 सर्पदंष्ट्रः । पुं० दन्तीवृक्षे ॥
 सर्पदंष्ट्रा । स्त्री० वृक्षिकाल्याम् ॥
 सर्पदंष्ट्रिका । स्त्री० अजशृङ्ग्याम् ॥
 सर्पदण्डा । स्त्री० सैहल्याम् ॥
 सर्पदण्डी । स्त्री० गोरक्ष्यां ॥
 सर्पदन्ती । स्त्री० नागदन्त्यां ॥

सर्पाक्षी

सर्पदमनी । स्त्री० वन्याकर्कोट-
 क्याम् ॥
 सर्पनामा । स्त्री० सर्पघातिन्याम् ॥
 सर्पनिर्माचनः । पुं० धूपविशेषे ॥
 यथा । कार्पासास्थिभुजङ्गस्यतथानि
 र्माचनं भवेत् । सर्पनिर्माचनो धू-
 पः प्रशस्तः सततंगृहे ॥
 सर्पपुष्पो । स्त्री० नागदन्त्याम् ॥
 सर्पफणजः । पुं० सर्पफणजात
 मणौ ॥
 सर्पभुक् । पुं० मयूरे ॥ सर्पान्भु
 ङ्क्ते । भुज० । क्षिप् ॥ द्विमुखा
 ही ॥ त्रि० सर्पभक्षके ॥
 सर्पराजः । पुं० अहिराजि । बामु
 क्षी ॥ सर्पाणाराजा । राजाहः स
 खिभ्यष्टच् ॥
 सर्पलता । स्त्री० नागश्ल्याम् ॥
 सर्पबिद्या । स्त्री० गारुडि ॥ सर्पा
 णांबिद्या ॥
 सर्पसत्रम् । न० जनमेजयारब्धे स
 र्पनाशकेयज्ञविशेषे ॥
 सर्पसती । पुं० जनमेजये ॥
 सर्पसहा । स्त्री० सर्पघातिन्या-
 म् ॥
 सर्पसुगन्धा । स्त्री० राक्षश्याम् ॥
 सर्पहा । पुं० नकुले ॥ इ० हे०
 न्द्रः ॥
 सर्पाक्षम् । न० रुद्राक्षे ॥
 सर्पाक्षी । स्त्री० कन्दविशेषे । गन्ध

सर्पः

नाकुल्याम् ॥ वृक्षविशेषे । गण्डा
 ल्याम् ॥ अस्याः गुणाः । सर्पाक्षी
 कटु, कातिक्रासीष्णाकृमिनिकृन्त-
 नी । वृश्चिकीन्दुरुसर्पाणांविषघ्नी
 ब्रणरोपणीति ॥ सर्पानक्षति । अ
 च्छूयाम् । कर्मण्यण् । डीप् ॥
 सर्पाक्षीनागफणीतिभावमिश्रः ॥
 सर्पाक्ष्यः । पुं० महिषकन्दभेदे । ना
 गकेशरे ॥ त्रि० सर्पनामके ॥
 सर्पाक्षी । स्त्री० सर्पाक्षितिन्याम् ॥
 सैहल्याम् । राज्ञायाम् ॥
 सर्पादनौ । स्त्री० व्यालगन्धायाम् ॥
 सर्पारातिः । पुं० गरुडे ॥ सर्पाणा
 मरातिः ॥
 सर्पारिः । पुं० नकुले ॥
 सर्पावासः । पुं० श्वेतचन्दने ॥ पा
 ताले ॥ सर्पाणामावासः ॥ बहुव्री
 हिर्वा ॥
 सर्पाशनः । पुं० मयूरे ॥
 सर्पाह्वयः । पुं० नागकेशरे ॥
 सर्पाक्षी । स्त्री० सर्पाक्षस्त्रियाम् ॥
 सर्पिर्दंभी । स्त्री० तीर्थविशेषे ॥
 सर्पिः । न० आज्ये । घृते ॥ सर्प
 ति । सृष्ट् । अचिंशुचिहुसृपिष्ठा
 दिष्छदिभ्यइसिरितीसिः ॥
 सर्पी । स्त्री० सर्पिण्याम् ॥ जातित्वा
 न्डीप् ॥
 सर्पेष्टम् । न० श्रीखण्डचन्दने ॥
 सर्पः । पुं० गमने ॥ सरति । सृ०

सर्वसहा

। अतिस्तुसुहृत्स्वितिमन् ॥
 सर्वः । पुं० ईश्वरे । शिवे । हरे ॥
 विष्णौ । हृषीकेशे । हरी ॥ यथा
 । असतस्रसतस्रैवसर्वस्यप्रभवाप्य
 यात् । सर्वस्यसर्वदाज्ञानात्सर्व
 मेतंप्रचक्षते ॥ असतः कारणात्म
 कस्य० सतः कार्यात्मकस्यसर्वस्य
 प्रपञ्चस्यप्रभवाप्ययात्उत्पत्तिप्रख्य
 स्थानत्वात् । तथाचसर्वापादानत
 यासर्वात्मकत्वात्सर्वद्रव्यच्युतेद्र
 त्यर्थः ॥ सर्वति । सर्वहिंसाया
 म् । द्रव्यतः सर्वगतावित्यतौबा०
 वशयारभेदात्० पचाद्यच् । सरति
 । स्रगती । सर्निघृष्वेतिसाधुर्वा
 स्रतमनेनविश्रुंवा । पूर्ववत् ॥
 न० । नामरूपात्मकेजगति ॥ त्रि०
 । विश्रुस्मिन् । समस्मिन् । अश्रे
 षे । निरविशेषे । कृतस्त्रे ॥ यथा
 । सर्वरत्नभयोमेरुः सर्वास्यमयं
 नभः । सर्वतीर्थमयीगङ्गासर्वदे
 वमयोहरिरितिवाङ्मपुराणं ॥
 सर्वसहा । स्त्री० वसुमत्याम् । भुवि
 । भूमौ ॥ सर्वसहते । षहमर्षणे
 । पूः सर्वयोरितिखच् । अरुद्धिं
 षदितिमुम् ॥ सर्वसहावसुमतौस
 हतेनत्विदं हयम् । अकार्यपादघा
 तस्रदीपतापन्तथैवच ॥ अतीभूमौ
 निराधारोदीपानसंस्थाप्यः ॥
 त्रि० सर्वसहिष्णुः ॥

सर्वगन्धम्

सर्वकर्ता । पुं० । अष्टरि । ब्रह्मणि ॥

सर्वकर्मसंन्यासः । पुं० । देहादिव्या
पाराणामविद्यायात्मन्यक्रियेसमारो
पितानां विद्यायाबाधे ॥ सर्वकर्मणां
संन्यङ्गन्यासः ॥

सर्वकर्माणः । त्रि० । पुरुषे ॥ स
र्वकर्माणि व्याप्नोति । तत्सर्वादिरि
तिष्ठः ॥

सर्वकेशी । पुं० । नटे ॥ सर्वकेशोऽ
स्यास्ति । सर्वादिष्येति । इनिः ॥

सर्वद्वारः । पुं० । बहुद्वारे । महा
द्वारे । साबन्द् । भा० प्र० ।
मलबद्धविशोधने ॥

सर्वगः । पुं० । शङ्करे ॥ ब्रह्मणि । वि
भौ । आत्मनि ॥ सर्वगच्छति ।
गम्यते । अन्तात्यन्तेतिष्ठः ॥ न०
सलिले ॥ त्रि० । सर्वभगामिनि ॥

सर्वसतः । त्रि० । विभौ ॥ सर्वानु
स्यूतेसन्मात्रे ॥ यच्चक्षिञ्जगत्स
स्मिन्दृश्यतेश्रूयतेपिवा । अन्तर्
दृश्यतत्सर्वव्याप्यनारायणः स्थि
तः ॥ सर्वगतत्वंसर्वाव्यवधानमा
त्रमितिव्याख्यातारः । व्यापित्वमि
तियावत् ॥

सर्वगन्धम् । न० । कुङ्कुमादिगन्धद्रव्यवृन्दे
॥ यथा । कुङ्कुमागुरकपूरकस्तूरी
चन्दनेषु ॥ चतुर्जातकादौ ॥ य
था ॥ चतुर्जातककपूरककीलागु
रुकुङ्कुमम् । लवङ्गसहितसर्वसर्व

सर्वज्ञः

गन्धविनिर्दिशेदिति ॥

सर्वगा । स्त्री० । प्रियङ्गौ ॥

सर्वगन्धिः । पुं० ।) पिप्पलीमूले ॥
सर्वगन्धिकम् । न० ।)

सर्वद्वेषः । त्रि० । खले ॥ सर्वद्वेष
ति । कर्षहिंसायाम् । सर्वकूला
भेतिखच् । अरुहिंषदितिमुम् ॥

सर्वजनोऽनः ।) त्रि० । सार्वजनिके
सर्वजनीयः ।)

॥ सर्वज्ञासौजन्यम् । पूर्वकालै
केतितत्पुरुषः । सर्वजनायहितः ।
सर्वजनादृज्खद्य । षष्ठीतत्पुरु
षात्तु० छः ॥

सर्वजित् । पुं० । बत्सरविशेषे ॥ त
त्फलं यथा । उद्यतोऽर्षणमेघो
जलनैवोपजायते । महार्घसर्व
जिद्वर्षेसर्वमेववरानने ॥ त्रि० । स
र्वजयकर्त्तारः ॥

सर्वजीवः । पुं० । ईश्वरे । सर्वान्जी
वयति । जीव० । अच् ॥

सर्वज्ञः । पुं० । शिवे । ईश्वरे ॥ स
र्वजानातिः । सर्वविषयावच्छिन्न
चैतन्यलक्षणज्ञानवानिति । ज्ञा०
। आतोनुपसर्गेकः ॥ यद्वा । सर्वे
ज्ञायस्य स्वात्मनः सर्वस्थापरोक्षत्वा
त् ॥ यद्वा । सर्वेज्ञायस्मात् । सर्वे
ज्ञायेनवा ॥ सर्वज्ञासौज्ञश्चेतिवा ॥
आनन्दमये ॥ यथा । अशेषप्राणिङ्
हीनां वासनास्तवसंस्थिताः । ता

सर्वतन्त्रसिद्धान्तः

भिः क्रीडोक्तं सर्वतेन सर्वज्ञैर्
रितः ॥ तत्र • सौषुप्तोऽज्ञानकार
र एभूतेकाभूतानां सत्यं प्राप्तिबुद्धी
नां यासना निवसन्ति • ताभिर्वासना
भिः सत्यं जगत् • क्रीडोक्तम् •
शियथोक्तम् • तेन सर्वबुद्धिबास
नापदज्ञानोपाधिकत्वेन सर्वज्ञत्वमु
च्यते इत्यर्थः ॥ परमार्थं परिणतं
॥ जिनेन्द्रे ॥ बुद्धेः सुगते ।
त्रि • सकलज्ञातरि ॥

सर्वज्ञत्वम् । न • सर्वज्ञतायाम् ॥
परमार्थतोऽसङ्गत्वापि चैतन्यस्याध्या
सिकसत्त्वज्ञानद्वारा सर्वाभासक
तायाम् ।

सर्वज्ञा । स्त्री • दुर्गायाम् ॥ सर्व
ज्ञासर्ववितृत्वाच्छान्तिस्वाच्छान्ति
रुच्यते ॥ इति देवीपुराणम् ॥

सर्वज्ञानश्मिठः । त्रि • सर्वज्ञक
स्मृति • ब्रह्मणि • सगुणे निर्गुणे
च • यज्ज्ञानं त्रिविधम् • प्रमाणतः
प्रमेयतश्च • प्रयोजनतश्च तत्र मूठे •
सर्वप्रकारेण योग्ये ॥

सर्वतः प्राणिपादम् । न • क्षेत्रज्ञे ॥

सर्वतः शुभा । स्त्री • प्रियङ्गुवृक्षे ।

सर्वतः श्रुतिमत् । न • क्षेत्रज्ञे ॥

सर्वतन्त्रम् । न • सकलशास्त्रे ॥

सर्वतन्त्रसिद्धान्तः । पुं • गीतमे

तिसिद्धान्तविशेषे ॥ तथाहि ।

सर्वतन्त्राविरुद्धस्तन्त्रेऽधिकृतस

सर्वतोभद्रः

सर्वतन्त्रसिद्धान्तः ॥ अथार्थः ।
सर्वतन्त्राविरुद्धः • सर्वशास्त्राभ्यु
पगतइति बहवः । वस्तुतोऽयथाश्रु
तएवार्थः । अन्यथा • तन्त्रेऽधि
कृतइत्यस्यैवैयर्थ्यापत्तेः • अतएव
चजात्यादेरसदुत्तरस्वमपि सर्वतन्त्र
सिद्धान्तः । नचतन्त्रेऽधिकृतइति
स्पष्टार्थं लक्षणं तु न देयमेवेति वाच्य
म् । मनसद्बुद्धियत्त्वस्यापि सर्वतन्त्र
सिद्धान्ततापत्तेः । नव्यास्तु सूत्र
स्वीपलक्षणमावत्वात् • वादिप्रति
वाद्यभयाभ्युपगतः कथं नुकूलो
र्थः स इति ब्रूवन्तीति ॥ २८ ॥

सर्वतः । अ • समन्ततोर्थे ॥ सर्व
स्मात् । पञ्चम्यास्तसिल् ॥

सर्वतापनः । पुं • कामदेवे ॥ त्रि •
सर्वतापके ॥

सर्वतित्ता । स्त्री • काकमाच्याम् ॥
सर्वतोर्थं वरञ्जदः । पुं • तोर्थवि
शेषे ॥

सर्वतोभद्रः । पुं • चित्तकाव्यविशेषे
॥ तदुदाहरणम्यथा ।

स	का	र	ना	ना	र	का	स
का	य	सा	द	द	सा	य	का
र	सा	ह	वा	वा	ह	सा	र
ना	द	बा	द	द	बा	द	ना

॥ अथार्थः ॥

पुनः क्रीडोसीना • सकाराः स

सर्वतोमुख :

यद्वा : सोऽस्याहा • नाना • नाना
 विधास्य • ये • चोरा : चरौणांस
 मूढा • तेषांकासाः • गतिभेदा •
 कायाः • विद्यहास्य • तेषांसादं
 ददति • इतिसाददाः • नाशका
 रकाः सायकायस्थांसातथोक्ता ।
 रसेन • रगेण • आहवेयस्याः •
 सा • रसाहवा • रसरगिणीत्यर्थः ।
 बाहसाराणांवाहश्रेष्ठाणां • येनादाः
 द्वेषादिघोषाः तेषांसादं कलहं द
 दति • इतिसाददानि • तेः सङ्क
 लहोयमानानिषादनानि • वाद्यानि •
 यस्यांसा • वाहहारनादसादबाद
 वा । अतएवतेषांतुल्यतोक्तिरतिश
 योक्तिः । सर्वतोभ्रमणात्सर्वतोभ
 द्राख्यश्चित्रवन्धः । अतएवदण्डौ ।
 तद्विष्टं सर्वतोभद्रमभ्रमणं यदि सर्व
 तद्वति ॥ निम्बे ॥ विष्णुरथे ॥ व्यू
 हविशेषे । सर्वतोभद्रमत्र । सर्वतो
 भद्रं यस्याहा । न • देवोद्यानविशे
 षे • वृषोत्सर्गव्रतप्रतिष्ठादिषुपूजा
 धारमण्डलविशेषे ॥ तच्चधारदादि
 तन्त्रेषुदृष्टव्यम् ॥ पुं • न • ईश्वर
 सङ्घविशेषे । अतुर्हारालिन्द्शीभि
 राजगृहान्तरे ॥ अतुः शालञ्जतु
 र्हारः सर्वतोभद्रसंज्ञितइत्युक्तेः ।
 सर्वतोभद्रा । स्त्री • गम्भार्याम् ॥ न
 टयोपिति ॥ सर्वतोभद्रं यस्याः ।
 सर्वतोमुखः । पुं • विधौ । ब्रह्मणि ।

सर्वथावर्तमान :

उये । रुद्रे । शिवे ॥ क्षेत्रज्ञे ।
 अत्मनि ॥ अग्नी ॥ ब्राह्मणे ॥
 स्वर्गे । न • अस्मिन् । कले ॥ आ
 काशे । खे ॥ सर्वतोमुखान्यस्य ।
 सर्वदिग्गमनात् ॥
 सर्वत्र । अ • सर्वस्मिन्काले ॥ सर्व
 स्मिन्देशे । सर्वस्यान्दिशि ॥ सप्त
 म्यास्रत् ॥ सर्वत्रखलुदृश्यन्तेसाध
 बोधमचारिणः । शूराः शरण्याः
 सौमित्रे तिर्यग्योनिगतेष्वपि ॥
 सर्वत्रगः । पुं • वाधौ । त्रि • सर्व
 व्यापिनि । सर्वकारणे ॥ सर्वत्रग
 ष्कति । गम्ल • । उप्रकरणे सर्वत्र
 पन्नयोरुपसङ्ख्यानाडुः ॥
 सर्वत्रगामी । पुं • अनिले ॥ त्रि •
 सर्वत्रदिग् देशकालेषुगमनकर्त्तरि
 सर्वत्रसमदर्शनः । त्रि • सर्व
 स्मिन्नरिमित्रादीसमदर्शनंयस्यत
 स्मिन् ॥
 सर्वथा । अ • हेतौ ॥ बाढे ॥ सर्व
 प्रकारेणेत्यर्थे ॥ सर्वैः प्रकारैः ।
 प्रकारवचनेथाल् ॥ यथा । विद्यते
 नखलुकदिदुपायः सर्वलोकपरि
 तोषकरोयः । सर्वथास्वहितमाच
 रणीयं किङ्करिष्यतिस्त्रीबहुजल्पः
 । प्रतिज्ञायाम् ॥ भृशे ॥
 सर्वथावर्तमानः । त्रि • सर्वथाप्रा
 रब्धकर्मवशाद्विधमतिक्रम्यवर्त
 माने

सर्वधारी

सर्वदमनः । पुं० शकुन्तलात्मजः ।
 भरते ॥ कात्तवीर्य्यं ॥
 सर्वदर्शनः । पुं० त्रिष्णौ ॥ सर्वाणिदर्श
 नात्मकान्यक्षीणियस्यसर्वात्मकत्वा
 त् ॥
 सर्वदर्शी । पुं० विष्णौ ॥ सर्वेषां
 प्राणिनां कृताकृतं सर्वं पश्यति स्वाभा
 विकेन बोधेनेति तथा ॥ बुद्धे ॥
 चि० सर्वज्ञे ॥ सर्वद्रष्टुंशीलम
 स्य । सुप्यजातौष्णिस्ताच्छील्ये ॥
 सर्वदा । अ० सर्वस्मिन्काले ॥ स
 र्वैकान्यकिंचित्तदः कालिदा ॥
 सर्वदुःखक्षयः । पुं० मोक्षे ॥ सर्व
 दुःखानां क्षयो विनाशोऽस्मिन्
 कृतितथा ॥ सर्वपीडानाशे ।
 सर्वदृक् । चि० सर्वज्ञे अखि
 लस्यपदार्थस्याबलोकयितरि । स
 र्वं पश्यति । दृशिर्० । क्विप् ॥
 ईश्वरे ॥ सर्वमतोतानागतादि०
 पश्यति स्वरूपबोधेनेति तथा । क्वि
 न्प्रत्ययश्चेत्यत्र बहुव्रीह्याश्रयणात्-
 कुत्वम् ॥
 सर्वदेवमुखः । पुं० अनले । आनी ।
 सर्वधातमः । चि० सर्वस्यधारयि
 त्वमे ॥
 सर्वधारी । पुं० बत्सरविशेषे ॥ तत्
 फलं यथा । कोद्रवाः शालिसुद्गा
 चकङ्गुमाषास्तथैव च । सुलभं जा
 यते सुस्थं जगद्वै सर्वधारिणि ॥ चि०

सर्वन्दमः

सर्वधारणशीले ॥
 सर्वधुरावहः । पुं० सर्वधुरीणे
 ॥ सर्वाचासौधूष्य० सर्वधुरा । पु
 र्वकालैकसर्वेति समासः । षट्क्
 पूरित्यः । वहतीति० वहः । अ
 च् । सर्वधुरायाः वहः ॥
 सर्वधुरीणः । पुं० रथबाह्वलादि
 सर्वभाराणां वाहकगणादौ । सर्व
 धुरावहै ॥ सर्वधुरां वहति । खः
 सर्वधुरादिति खः ॥
 सर्वनाम । न० सर्वादिप्रसृचिंशत्सु
 ॥ तानियथा । सर्व० विप्रु० उ
 भ० उभय० उत्तर० उत्तम० अ
 न्य० अन्यतर० इतर० त्वत्०
 त्व० नेम० सम० सिस० पूर्वप
 रावरदक्षिणोत्तरापराधराणिव्यव-
 स्थायामसंज्ञायाम् । स्वमज्ञातिध
 नाख्यायाम् । अन्तरं बहिर्धीर्णाप
 संव्यानयोः । त्यद्० तद्० यद्०
 एतद्० इदम्० अदस्० एक०
 द्वि० युष्मद्० अस्मद्० भवतु० क्वि
 म्० इति ॥
 सर्वनियन्ता । चि० परमेश्वरे ।
 चिदात्मनि ॥ परमार्थताऽसङ्गस्या
 ऽपि चैतन्यस्य० आध्यासिकसम्बन्ध
 सखद्विज्ञानद्वारा सर्वजीवप्रवृत्तं
 कालेन० सर्वनियन्तृत्वमिति ज्ञे
 यम् ॥
 सर्वन्दमः । पुं० शाकुन्तलिये० भ

सर्वभूतात्मभूतात्मा

रते ॥

सर्वंपत्रोषः । पुं० सारथी ॥ सर्वं
पदान्व्याप्नोति । तत्सर्वादि पथ्य
ङ्कर्मपात्रपात्रव्याप्नोतीतिखः ॥
सर्वंपथीनः । पुं० रथे ॥ सर्वंपथा
न्व्याप्नोति । तत्सर्वादिरितिखः ।
सर्वंपात्रीणः । पुं० चोदने ॥ सर्वंपा
त्रव्याप्नोति । तत्सर्वादिरितिखः ॥
सर्वंपूर्णत्वम् । न० सम्भारे ।
सर्वंभद्रः । त्रि० सर्वंभद्रणकर्तारि ॥
सर्वंभद्रा । स्त्री० गलस्तन्याम् ।
सर्वंभद्र्या । स्त्री० छाग्याम् । अजा
याम् ॥ इ० वृ० न्द्रः ॥
सर्वंभूतगुहाशयः । पुं० चिदात्मनि०
परमेश्वरे ॥ सर्वंभूतानांस्थायरजङ्ग
मानां गुहासुषुद्धिषुशेते । श्रीङ्को
धिकरणेशेतेरित्यच् ॥
सर्वंभूतप्रणेता । पुं० लोकात्मनिपर
मेश्वरे ॥ यथाहुः । द्यामूर्धानंयस्य
विप्राबदन्ति० खंवेनाभिवन्द्यसूर्धौ
चनेचे । दिशः शोर्षे विविपादौ
चित्तिसुसोचिन्त्यात्मासर्वंभूतप्रणे
ता । इति ॥
सर्वंभूतात्मकः । त्रि० प्रत्यगभिज्ञेपर
मात्मनि ॥
सर्वंभूतात्मभूतात्मा । पुं० आत्म
ज्ञानिनि ॥ यथा । जडाजडात्मकं
सर्वंमात्ममात्रंप्रपश्यति । सएवस
र्वंभूतात्मभूतात्माप्रोच्यतेबुधैरिति

सर्वमङ्गला

सर्वंभूतात्मभूतश्च० आत्माखरु
पक्ष्यश्च ॥

सर्वंभूताशयस्थितः । त्रि० आत्मनि०
चैतन्याभन्दघनेचिन्मात्रे ॥ सर्वं
भूतानामाशयेच्छेन्नरथामिरूपे
ण० प्रत्यगात्मरूपेथचस्थितेयः
सएवसः ॥

सर्वंभृत् । त्रि० नामरूपात्मकस्यजगते
धारके० पीषकेच० चिदात्मनि० ॥
मायया० सदात्मना० सर्वङ्कल्पि
तं० धारयति० पीषयतिच० निर
धिष्ठानभ्रमायोगात् । डुभृज्धारण
पीषणयोः । क्विप् । तुक् ॥

सर्वमङ्गला । स्त्री० दुर्गायाम् ॥ सर्वे
भ्यः सर्वंपात्रामङ्गला ॥ सर्वाणिस
ङ्गलानियस्यादृतिवा ॥ सर्वाणिहृद
यस्थानिमङ्गलानिशुभानिच । दृष्टा
तिचेप्सितांश्रीकेतेनसासर्वमङ्गले-
तिदेवीपुगाणम् ॥ अपिच । मङ्गलं
मोक्षवचनमाशब्देदाटवाचकः । स
र्वान्मोक्षान्याददातितेनसासर्वमंग
ला ॥ इर्षेसम्पदिकल्याणेमङ्गलंपरि
कीर्तितम् । तान्ददातिचयादेशी
साएवसर्वमङ्गला ॥ इ० व्र० वै०
पु० ॥ अन्यच्च । सर्वमङ्गलशब्दश्च
सम्पूर्णार्थवाचकः । आकारो
दाटवचनस्तस्मात्सासर्वमङ्गला ॥
इ० व्र० वै० पु० श्रीकृष्णजन्म
खण्डे २० अध्यायः ॥

सर्वलिङ्गी

सर्वमयः । त्रि० सर्वात्मके ॥
 सर्वमूल्यम् । न० कपर्दके ॥
 सर्वमूषकः । पुं० अनेहसि ॥
 कालि ।
 सर्वमेधः । पुं० सर्वस्वदक्षिणे० वि
 श्वनिधत्ते ॥ यज्ञे ॥
 सर्वम्भरिः । पुं० प्राणे ॥ सर्व
 स्वभर्त्ति । सर्वस्थमुमागमीभृञ्
 इनिनिपातनात् ॥
 सर्वयोगविनिस्सृतः । वि० असङ्गे ।
 सर्वसम्बन्धविनिर्गते ॥ योगशब्दे
 नसम्बन्धउच्यते । सर्वेक्षतेयोगाः
 सम्बन्धास्तंभ्योविनिस्सृतः विनि
 र्गतः ॥
 सर्वरक्षणम् न० कवचविशेषे ॥
 सर्वरसः । पुं० सर्जरसे । धूनके ॥
 बीणाप्रमेदे ॥ लवणरसे ॥ सर्वैर
 स्यते । रसस्वास्वादाने । अदन्तोय
 न्तः । घञ्० अज्वा ॥ सर्वैरसा
 यस्मिन्वा । परमानन्दे० अत्म
 नि ॥ सर्वैरसाः सुखानिबिद्यन्ते
 यस्मिन्सः ॥ पण्डिते ॥
 सर्वरसायः । पुं० मण्डे ॥ रससा
 सावयश्च । रससायद्रतिवा ॥ अ
 योरसः० रसायः । राजदन्तोदि
 वा । सर्वैरसायः ॥
 सर्वरसोत्तमः । पुं० लवणरसे ॥
 सर्वैर्त्तुपरिवर्त्तः । पुं० बत्सरे ॥
 सर्वलिङ्गी । पुं० पाषण्डे । वेदवि

सर्ववेदाः

रुहादारे० सर्वैर्बर्षाशमचिह्नधारि
 षि ॥ नानाव्रतधरानानाविषाः
 पाषण्डिनामताः ॥ सर्वाणिचतानि
 सिद्धानिच । सर्वेषांलिङ्गानिसन्त्य
 स्य । अतद्द्विनिः ॥
 सर्वलोहः । पुं० क्षौद्रमयवाणे ।
 प्रखण्डने । समस्तधातौ ॥
 सर्वैर्बर्षिका स्त्री० गम्भार्याम् ॥
 सर्वैर्बल्लभः । त्रि० सर्वैर्प्रिये ॥
 सर्वैर्बल्लभा स्त्री० असत्यामूनार्या-
 म् ॥
 सर्वैर्वाङ्मः । त्रि० सर्वैर्भिन्दावाग्
 विषये ॥
 सर्वैर्विक्रयी । पुं० प्रतिषिद्धद्रव्याणां
 विक्रोतरि ॥
 सर्वैर्वित् । पुं० परमेश्वरे ॥ त्रि०
 विदितात्मतत्त्वे ॥ सर्वैर्वसर्वै
 त्ति० विन्दतिवा । विद० विदुल
 वा । सत्सुद्विष्ट्यादिनाकृप्
 सर्वैर्विषयातीतः । त्रि० सर्वैर्नार्या
 मिषि । सर्वैर्भविद्यावत्कार्यात्म
 कंविषयमतौत्यावस्थितः ॥
 सर्ववेदाः । पुं० विश्वजिद्यष्टरि । स
 र्वस्वदक्षिणीपेतयागकर्त्तरि ॥ य-
 थाहामरः । सर्ववेदाः सयेनेष्टो
 यागः सर्वस्वदक्षिणइति ॥ सर्व
 वेदयति० लम्भयति० ऋत्विग्भ्य-
 इति सर्ववेदाः । विदुल्लजामि ।
 यन्तः । अमुन् ॥

सर्वसन्नहनार्थकः

सर्ववेशी । पुं० नर्तके । नटे । सर्व
पांवेशः सौख्यस्थ । इनिः । स
कलवेशधारिणि । बहुरूपी० इ०
भा० ॥

सर्वव्यापी । त्रि० आकाशवत्सकल
पदार्थव्यापनशीले । यथा । सर्व
व्यापिनमात्मानं ज्ञात्वा धीरो न शो
चतीति ॥

सर्वशः । अ० सर्वप्रकारेणेत्यर्थे ॥
सर्वशाखामलम् । न० नक्षत्रविशेषि
षु ॥ यथा । भरणीकृत्तिकापिव्य
विशाखाशक्रभानिष । सर्वशाखा
मलं प्रोक्तं व्रतं तत्र विवर्जयेत् ॥

सर्वशास्त्रवित् । त्रि० महानिर्वाणाम
मन्त्रे ॥

सर्वशान्तिकृत् । पुं० दीः प्यस्त्री ।
शाकुन्तलेये ॥ त्रि० सर्वशांतिवि
धायिनि ॥

सर्वसंसर्गलक्षणम् । न० औष-
रके ॥

सर्वसङ्गतः । पुं० षष्टिकायाम् ॥
त्रि० सर्वप्रिये । सकलसङ्गति
युक्ते ॥

सर्वसत्त्वसमुद्भवा । स्त्री० प्राष्ठषि ॥
सर्वेषांप्राणिनांसमुद्भवत्पत्तितो जी
वनतश्चयस्याम् ॥

सर्वसन्नहनार्थकः । पुं० सर्वसै
न्यसन्नहने । सर्वाभिसारे ॥ सर्व
षांसन्नहनम् । सर्वसन्नहनम् । स

सर्वाङ्गसुन्दरः

सर्वसन्नहनार्थोऽयस्यसः ॥

सर्वसन्नाहः । पुं० सर्वात्मनि ॥

सर्वसहः । पुं० गुग्गुली ॥ त्रि० स
कलसहिष्णौ ॥

सर्वभाक्षी । पुं० परमात्मनि ॥ सर्वे
षांशुभाशुभकर्मणां साक्षी० सा
क्षाद्गृष्टा ॥ त्रि० सर्वविषयद्र-
ष्टरि ॥

सर्वसिद्धिः । पुं० शोफलेबिल्वे ॥
त्रि० सिद्धियुक्ते ॥

सर्वसुखप्रदः । पुं० परमात्मनि ॥
भगवति ॥

सर्वस्वम् । न० समस्तधने ॥

सर्वस्वी । पुं० गोपकन्यायांनापिता
ज्जातेसङ्करजाती ॥ त्रि० सर्वस्व
विशिष्टे ॥

सर्वहरः । त्रि० सर्वसंहारकारिणि ॥

सर्वहितम् । न० मन्त्रि ॥ त्रि० स
र्वेषांहितकारिणि ॥

सर्वाकारः । त्रि० समस्तदेहाद्याज्जा
रविशिष्टे० भगवति ॥ यथाहुरा
चार्याः । सर्वाकारो भगवानुपास्य
तेयेनयेनभावेन । तत्कम्भाबम्भू
त्वाचित्तामणिवत्समभ्येतीति ॥
सर्वापादानकारणत्वात् सर्वाकार
त्वम् ॥

सर्वाङ्गम् । न० सकलावयवे ॥

सर्वाङ्गसुन्दरः । पुं० औषधविशेषि
॥ यथा । रसगन्धकतुल्यांशौडौभा

सर्वात्मा

गौटङ्गस्य च । मौक्तिकं विद्रुमं ग
 ङ्खमवनीयसमांशतः ॥ हेमभस्मा
 र्कभागश्चसर्वं खल्ले निधापयेत् । नि
 स्सुद्रवस्ययोगेनपिष्टिकांकारयेद्भि
 षक् ॥ पश्चाद्गजपटुं दद्याच्छौतल
 च्चसमुधरेत् ॥ हेमभस्मसमतौच्छां तो
 च्छार्धीं दरदेमतः ॥ एतौ कृत्यस
 मस्तानिसूक्ष्मवूर्णानिकारयेत् ।
 ततः पूजांप्रकुर्भीतभक्षयेद्दिवसे शु
 भे ॥ सर्वाङ्गसुन्दरोच्छेषरोगरः कनि
 क्ताननः । यातपित्तज्वरेष्वरेसन्निपा
 ते सुदरुणे ॥ अर्गच्छगृहणीरोगेमे
 हेगुल्मे भगन्दरे । निहन्ति वातजा
 न्त्रोगान्स्त्रीषु क्वांश्च विशेषतः ॥
 पिप्पलीमधुसंयुक्तघृतयुक्तमथापि
 वा । भक्षयेत्पर्णखण्डेन सितया
 चाद्रंकेण वा ॥ गुडूचौ मत्स्यसहितं
 प्रमेहे च विशेषतः । रसरत्नकरः प्रो
 क्तः सिद्धयेगे रसीतमः । राजि
 कादिद्रुतैलाम्लत्रयणाद्यं विवर्जये
 त् । इतभैषज्यरत्नबल्यांसर्वाङ्ग
 सुन्दरो रसः ॥

सर्वाङ्गोणः । पुं० तापे ॥ सर्वाङ्गानि
 व्याप्नोति । तत्सर्वादिरिति खः ॥

त्रि० सर्वावयवसंबन्धयुक्ते ॥

सर्वातिथिः । पुं० विश्वरक्षितरि ॥

सर्वातिथिपूजके ॥ सर्वे० अतिथ

येयस्यसः ॥

सर्वात्मा । पुं० सर्वस्वरूपे ॥ सर्वप्र

सर्वाभिसम्बन्धि

यत्ने ।

सर्वात्मता । स्त्री० सर्वस्य सात्मभेदे
 ॥ भावेतल् ॥

सर्वाध्यक्षः । त्रि० सर्वस्मिन्नधिकृतै
 ॥ सर्वप्रत्यक्षे ॥ सर्वनियन्तरि ॥

सर्वानुकारिणी । स्त्री० शालपथ्याम् ।
 सर्वानुकारो । त्रि० सर्वसमे ॥

सर्वानुभूतिः । स्त्री० श्वेततत्रिष्ठ
 तायाम् ॥ सर्वानुभूतयोऽस्याम्
 ॥ सर्वानुभूयते वा । कर्मणि क्ति
 न् ॥ सकलज्ञाने । पुं० भूताहं
 दिशेषे ॥ भाव्यहं दिशेषे ॥

सर्वान्नभक्षकः । त्रि० उदरपिशाचे ।
 सर्वान्नभोजिनि ॥

सर्वान्नभोजी । त्रि० सर्वाङ्गीने ॥ स
 र्वेषामन्नानि० सर्वान्नानि । सर्वा
 न्नानिभोक्तुं शीलमस्य । सुगीतिषि
 निः ॥

सर्वाङ्गीनः । त्रि० सर्ववर्णान्नभक्षके
 । सर्वान्नभोजिनि ॥ सर्वाङ्गानिभ
 क्षयति । अनुपदसर्वाङ्गीति खः ॥
 भिक्षौ ॥

सर्वाभिसम्बन्धिः । पुं० परगुणासहन
 तयासर्वाधिपके । वैडालव्रतिका
 दी ॥ यथाहमनुः । धर्माध्वजीसदा
 लुब्धच्छाद्रिकीलीकदम्बकः । वै
 डालव्रतिकोच्चो यो हिंस्रः सर्वाभिसं
 न्धक इति ॥

सर्वाभिसम्बन्धी । पुं० वैडालव्रतिकी ।

सर्वार्थानुसाधनी

कृततापसी । चि० सर्वाभिसंधान
विशिष्टे ॥

सर्वाभिसारः । पुं० सर्वोच्च । सर्वस
ब्रह्मनार्थके । अतुङ्गसैन्यसन्नाहे ॥
सर्वेषु० अभिसरणम् । सृ० । भा
विषण् ॥

सर्वार्थसाधिका । स्त्री० दुर्गायाम् ॥
चि० सकलप्रयोजनसाधके ॥

सर्वार्थसिद्धः । पुं० बुधभेदे । शाक्य
मुनी । शौद्रौदनो । चि० लब्धा
र्थे । समस्तप्रयोजनसिद्धियुक्ते ॥

सर्वार्थेषु सानिष्यन्न । सिद्ध
शुक्लरक्तपथै० अतिसमासः ॥

सर्वार्थः सिद्धिप्रतिष्ठा ॥

सर्वार्थसिद्धिः । स्त्री० योगविशिष्टे
। सर्वार्थसिद्धिसहिते ॥ सर्वार्था
नांसिद्धिः ॥

सर्वार्थसिद्धिसहितः । पुं० योगभे
दे ॥ यथा । मूलाक्षराकरतुरङ्गम
पुष्पभानिसूर्धे० हरोन्दुविधिमैत्र
गुरुः शशाङ्के । सार्पिहुताशनउ
पान्त्यभमेवभीमे० बङ्गीन्दुमैत्रकर
भानिविधिसौम्ये ॥ मैत्रान्त्यपु
ष्यतुरगादितिभानिजीवे० इयन्त्य
मैत्रतुरगादितयशशुक्ते । ब्राह्मनि
सश्रवणभानिशने सराहे० सर्वार्थं
सिद्धिसहितः कथितोद्दिशोगः ॥

सर्वार्थानुसाधनी । स्त्री० सर्वार्थसाधि
न्याम् । अम्बायाम् । दुर्गायाम् ॥

सर्वेश्वरः

यथा । धर्मादीश्चिन्तितान्यस्मात्
सर्वलोकेषुयच्छति । ततोदेवीसमा
ख्यातासासर्वार्थानुसाधनीतिदेशो
पुराणे ४५ अध्यायः ॥

सर्वावसरः । पुं० निःसंपाते । अ
र्द्धरात्रे ॥ सर्वेषामवसरेऽस्मिन् ॥
इ० त्रि० शेषः ॥

सर्वांगी । त्रि० निषिद्धभोजनादि-
शीले ॥

सर्वाद्दिव्यमयः । त्रि० अनेकाङ्गुतप्र
चुरे ॥

सर्वाश्रमनमस्कृतः । पुं० अन्त्यश्रमे
। पारमहंस्ये ॥

सर्वाक्षा । स्त्री० देशविशिष्टे ॥

सर्वाङ्गुणः । पुं० समस्तदिने ॥

सर्वार्थः । त्रि० सर्वे ॥ सर्वस्मिहित
म् । सर्वास्तीवितिपक्षे ॥

सर्वेन्द्रियगुणाभासम् । त्रि० ज्ञेयत्र
ह्मणि ॥ सर्वेषांश्रद्धिः करणानांश्री
दादीना० मन्तः करणयेश्चबुद्धि
मनसोर्गुणै० रथ्यवसायसङ्कल्पश्रव
णवचनादिभिस्तत्तद्विषयतयऽवभा
सतद्रव० सर्वेन्द्रियव्यापारैर्व्यापृ
तमिषयत् ॥ तत्सर्वेन्द्रियाणिसु
णांश्रुतद्विषयानाभासप्रतिष्ठा ॥

सर्वेशानः । पुं० परमेश्वरे ॥ सर्वे
षामीशानः ॥

सर्वेश्वरः । पुं० परशिवे ॥ परमार्थं
तोऽसङ्ख्यापिचैतन्यस्य० आध्यासि

सर्षपः

कमम्बुसम्बद्धाज्ञानद्वारसर्वम
यादाधारकमत्तः रूपत्वेन परमेश्वर
त्वम् । सर्षेपाम् । ईश्वरः । आ
नन्दमये ॥ यथा । अयं यत् सृजते वि
श्वं तदन्वययितुं पुमान् । नकोपि
शक्तस्तेनायं सर्वेश्वर इति श्रुतः ॥
यथा । नारायणमात्मानं ज्ञात्वा
सर्गं स्थितिप्रणयहेतुम् । सर्वज्ञः
सर्षभूतः सर्षः । सर्षेण रोभव
तीति ।

सर्व्वीवः । पुं० । सर्षसन्नहनार्थके ।

सर्व्वीवोवः ॥ गुरुविशेषे ॥

सर्व्वीवधिः । स्त्री० । ओषधिवर्गविशेषे
॥ यथा । कुष्ठमांसीहरिद्रेकेमु
राशेलेषचन्द्रनम् । वचाकाशूरमु
स्तः स्याः सर्षीवध्यः प्रकीर्त्ति
ताः ॥

सर्षपः । पुं० । सर्षपे । तुभे । कद
म्बके ॥ सरतिस्त्रेहेऽस्मात् । छ०
। सर्षरपः पुक्त्वेत्यपः पुगागम
थ ॥ सर्षपस्तु (सेपाकेकटु, हृद्यः
सतिक्तकः । तीक्ष्णोष्णः कफशा
तघ्नोरक्तपित्ताग्निवर्द्धनः ॥ रक्षोह
रोजयेत् कण्डुकुष्ठकेष्ठकमिग्रहा
न् । यथारक्तस्तयामौरः किन्तुगौ
रोवरोमतः ॥ स्थावरश्लिषप्रभेदे ॥
लिङ्गापट्कपरिमाणे ॥ यथा । ज
लात्तरगतेभानौयञ्चागुह्यतेरजः
। तैद्यतुभिर्भवेद्विजालिङ्गापट्क

सलिरम्

सर्षपः ॥

सर्षपतैलम् । न० । सर्षपाणां स्र्हे ॥
स्र्हेतैलेच् ॥ दीपनं सर्षपतैलं
कटुपाकरसंलघु । लेखनं स्पर्शशी
र्षीणां तीक्ष्णं पित्तास्रदूषकम् ॥ क
फमेदेनिलाशीघ्रं शिरः कर्णामया
पहम् । कण्डूकेष्ठकमिश्रितकुष्ठदु
ष्टत्रणप्रसुतम् ॥ तद्द्राजिकयोस्तैलं
विशेषान्मूलकच्छकृतम् ॥ राजिक
योः कृष्णराजिकाऽरक्तराजिका
तयोः ॥

सर्षपनालम् । न० । सर्षपेकाण्डे ॥
तीक्ष्णोष्णं सर्षपनालं वातघ्नेष्ण
त्रणापहम् । कण्डूकमिहरंदटु
कुष्ठघ्नं रुचिकारकम् ॥ पाकप्रका
रोयथा । सर्षपः कीमलादण्डः
स्त्रिभुक्तक्रोणपीडितः । ततस्तैले
सहिङ्गगण्ड्यैर्भर्जितः सैन्धवा
न्विते ॥ इति ॥

सर्षपशाकम् । न० । सर्षपेशाके ॥
कटुकांसर्षशाकं बहुमूलमलंगुण
। अम्लपाकं विदाहिस्यादुष्णं रुचं
विदेषकम् ॥ सञ्चारं लक्षणं तीक्ष्ण
स्वादुशाकेषुभिन्दितम् ॥

सर्षपी । स्त्री० । खड्गनिष्कायाम् ।

सलम् । न० । जले ॥ सलति । सल
। अच् ॥

सललितम् । वि० । सविलासि ॥

सलिरम् । न० । जले ॥ सलति । सल

सलिलकुन्तल ;

सलिलकौति • इलच् । रलयैरे
कत्वम् ॥

सलिलम् । न • जले । उपादाना
ध्यायां द्वितीयायां तुष्टौ ॥ सलति •
गच्छति निम्नदेशम् । सलगतौ । स
लिकल्पनिमहिभडिभण्डिशण्ड-
पिण्डतुण्डकुकिभूभ्यङ्गलच् ।
सलिलव्यञ्जकदेशादगागर्लेद्रष्टव्याः
। कश्चिद्विशेषितापिकालिदासीक्तौ
यथा । अद्यार्जुनादुम्बरसिन्दुवाराः
पर्याप्रबोलातिविशालशाखाः । ब
ल्मीकपाश्र्वाः । श्रुरगाह्विततवा
म्बुनिर्द्देश्यमलंसमाश्रु ॥ योष्णाति
शीतलवसत्त्वं पुष्टिरुर्गसाखादु
सान्द्रसलिलाकिल्लीप्रवादां ।
इत्यं विलोक्य दसुधाभिश्चकूपवापी
कासारकुण्डखननं विदधीतशश्वत्
॥ नीचगतजलदेशमाह । सिंधुप्र
तानमरुकाणं वगौडगंश्रेनिम्नंधरा
न्तरगमम्बुनिसर्गभावात् । क्षारा
-कुकुण्डतरुवहुविनिस्तृषोर्व्यातद्व
नं विकृतिमद्गुणमाहुरार्याः ॥ शु
भजलज्ञानमाह । यामादुदीरितह
रित्युशनेज्जभागेत्ते च भमण्डलवि
भागवतिप्रशस्तम् । वाच्यं वनंतदि
हगभंकवोन्दुभागेनिम्नाद्रंभूमित
टिनोनगदिक्शिराभिरिति ॥

सलिलकुन्तल : । पुं • शैवाले । सल्लि
लक्षकुन्तलजडव ॥

सवनम्

सलिलकौष्ठः । पुं • जलगृहे । ल
मंदिरइ • भा • प्रं • ॥

सलिलजः । त्रि • जलोत्पन्ने ॥ न •
पद्ये ॥

सलिलनिधिः । पुं • समुद्रे ॥ यथा
। पीत्वागर्जन्त्वपस्ते दिशिदिशिज
लदास्त्वं शरयो गिरीणां सुतामात्रा
सभाजाममरविटपिनां जन्मभूमि
स्त्वमेवागाम्भीर्यं किञ्च तादृकत्वयिस
लिलनिधेकिन्तु विज्ञापयामः सर्वा
पायेन मे चावकृणिसुनिकृपादृष्टयः
काङ्क्षणीयाः ॥ जलानां निधिः ॥

सलिलेम्बनः । पुं • वाडवाग्नौ ॥ स
लिलमिम्बनं यस्य ।

सलीलः । चि • लोलयासहवर्तमाने ।
सलीकता । स्त्री • समानलीकता-
याम् ।

सल्लकी' स्त्री • गजभक्ष्यायाम् । शल्ल
क्याम् । सत्कृत्यलक्यतेखाद्यतेग
जैः । लक • । कुन् । गौरादि ॥
सल्लक्ष्यम् । न • प्रख्यगभिन्ने ब्रह्मणि ॥
सञ्जतल्लक्ष्यश्चेति तथा ॥

सवः । पुं • यज्ञे । सीमोयत्राभिषू
यतेरसार्थं खण्डयते यदाध्वरेससवः
॥ सव्यने ॥ सूयते सीमेऽन । पु
ञ् • । ऋदेरप् ॥ यद्वा । सूयते
ऽवानेनवा । षू प्रेरणे । अप् • घा
वा । न • जले ॥

सवनम् । न • यज्ञज्ञाने । सूच्याया

सवित्रलक्षणः

। अभिषवे ॥ अध्वरे ॥ सैत्रमजि
द्वैलने ॥ पुञ्चभिषवे । ल्युट् ॥
प्रसवे ॥ पुं० काले । समवे ॥ च
म्भसि ॥ सवति० सुनेलि० सुव
तिवा । सुशुक्लजोयुक् ॥

सवथाः । पुं० दधस्थे । स्निग्धे ॥
समानंबयोऽस्य । ज्योतिर्जनपदेति
समानस्यसः ॥

सवरः । पुं० सलिजे ॥ शिवे ॥
सवर्णः । चि० सदृशे ॥ तुल्यवर्णे ।
समानजाती ॥ यथा । प्राणिय
हणसंस्कारः सवर्णासूपदिश्यते०
प्रति ॥ समानोवर्णेऽस्य । ज्यो
तिर्जनपदेति सः ॥ तुल्यास्यप्रय
त्ने वर्णे ॥

सवर्णा । स्त्री० शनिमातरि । का
वायाम् ॥

सवर्णास्यम् । न० तीर्थविशेषे ॥

सवहा । स्त्री० चिह्नित ॥

सवासकः । पुं० वर्णलतान्तरे ॥

विजन्त्यामाहरभगणमुपाहरः । अण
दिसुधासकमितिकुणनायक ॥ य
था । तिरिवरनन्दिनिदुरितनिदु
नानि । विहितनतीमयिकुरुकरु
लाजपि ॥

सविकल्पकः । पुं० सज्ञातसमा
धौ ॥ तथाहि । सविकल्पकीनाज
ज्ञातज्ञानाद्विकल्पभेदोयानपे
क्षयाऽद्वितीयवस्तुनिर्वाहकाराणा-

सवितर

रितायर्गिषत्तुल्लेखस्याजम् । ल
चोदाहरणम् । तदासुम्भयगकादि
भानेपिष्टज्ञानवत्० द्रैतभनेष्वद्वे
लम्भस्तुभासते० इति । तदुक्तम् ।
दृशिस्वरूपगगने।पम्पसंस्कृद्भिभात
ज्वजमेकमकरम् । जलेपकसर्वगतं
यद्वयंतदेवचांसततंविमुक्तइति
॥ चि० सविकल्पसहिते ॥

सविकारः । चि० विकारसहिते म
हाभूतादिधूल्यन्ते ॥ विकारेण स
हितः ॥ कार्यमात्रोपादानतया
सर्वकार्यतादात्म्यापन्ने ब्रह्मणि ॥

सविकाशः । चि० सप्रकाशे ॥

सविकासः । चि० विकालेनसहव
त्तमाने ॥

ससियहः । चि० सूर्तिमति ॥

सवितो । पुं० सूर्ये । सर्वभाषानांप्र

सवितरि ॥ यथाहयः प्रावल्याः ।

सवितोसर्वभूतानांस्वभावात्प्रसू

यते । सवनात्पावनान्धैः सवितो

तेनचैच्छतइति ॥ बन्दिपुराणमपि

यथा । धौषव्दवाच्योब्रह्मणांप्रचेद

यतिसर्वदा । सृष्टार्थेभगवान्प्रियम् ॥

सवितोस्तुज्योतिर्त्तः ॥ सर्वलोका

प्रसवनात्सवितोस्तुज्योतिर्त्तः ।

यत्तस्तेवतादेवास्ताविद्युत्सतिरा

तइति ॥ विष्णुधर्मोत्तरेपि । र

सानाद्यतथादानाद्भविरित्यभिधीय-

ते । प्रजानाञ्चप्रसवनात्सवितेत्य-

सद्यसाची

भिधीयतइति ॥ सद्यति ॥ सुव
 ति० कर्मणि लोकां प्रेरयति । यूपे
 रणे । टच् । अर्कवर्चे ॥
 सधित्दैवतः । पुं० इस्तनञच्चे ॥ स
 वितादैवतयस्य ॥
 सधिलम् । न० प्रसवसाधने ॥ सूय
 तेनेन । षू० । अर्त्तिलूधूसूख
 नेतीचः ॥
 सधिवियः । सूर्यसम्बन्धीये ॥
 सधिवी । स्त्री० जनन्याम् । टजन्ता
 त्० ङीप् ॥
 सधिवः । त्रि० अन्तिके । निक्कटे ॥
 समानाविधाऽस्य० सहविधयेतिवा
 ॥ सप्रकारे ॥
 सधिस्ययः । त्रि० आश्रययुक्ते । वी
 ष्वापन्ने ॥ विस्रयेनसहवर्त्ततइति
 तथा ॥
 सवेशः । त्रि० निक्कटे ॥ वेशान्विते
 समानावेशाऽस्य० सहदेशेभेतिवा ॥
 सव्यः । पुं० विष्णौ ॥ त्रि० वामे । प्र
 तीषे । प्रतिकूले । दक्षिणे ॥ सूयते ।
 षू० । अचोयत् ॥ यथा । सुने
 ति । बाहुलवाद्यः ॥
 सव्यभिचारः । पुं० ईत्याभासात्
 रे ॥ यथा । अनेकान्तिकः स
 व्यभिचारः । सचिविषः । साधा
 रणाऽसाधारणानुपसंशरितीदात् ॥
 सद्यलोकः । त्रि० सापराधि ॥
 सद्यसाची । पुं० अर्जुने । पार्थे ॥

ससंदेहः

सव्येनशानेनइस्तोनापि० शरान्०
 सधितुंसञ्जातुंशीलंयस्य । सि-
 निः ॥
 सव्येष्ठः । पुं० सारथी ॥ सव्येतिष्ठ
 ति । सुपिस्थइतिक्रः । स्यास्थिन्
 स्युणामितिषः । हलदन्त्यादित्य
 लुक् ॥
 सव्येष्ठा । पुं० सृते ॥ सारथी ॥
 सव्येवामेतिष्ठति । ष्टा० । सव्ये
 स्थ्यच्छन्दसीति० ऋः० डिञ् ।
 अम्बास्वेत्यव० स्यास्थिन्स्युणामुपस
 ङ्गानात्प्रत्वम्० सुषामादिखाहा
 । हलदन्त्यादित्यलुक् । सव्येष्ठरी०
 सव्येष्ठरइत्यादिरूपाणि ॥
 सशशः । त्रि० शशयुक्तेभूम्यादी ॥
 सशस्या । स्त्री० नागदन्त्याम् ।
 सशशुः । स्त्री० शशयुक्तस्त्रियाम् ।
 नरमालिन्याम् ॥
 ससत्त्वः । त्रि० प्राणियुक्ते ॥
 ससत्त्वा । स्त्री० गर्भिण्याम् ॥
 ससन्देहः । पुं० अर्थालङ्कारप्रसेदे ॥
 यथा । ससन्देहस्तुभेदीकी० तदनु
 क्तीवसंशयः । भेदीकीयथा । अ
 यंमार्शणुः किंसखस्तुरगैः स
 त्तभिरितः छशाशुः किंसर्वाः प्रसरति
 दिशेनैवनिधतम् । छतासः किं
 साघात्सहृषवहनेसावितिचिरंस
 मालिकाजौत्पीविदधतिविकल्पा
 न्प्रतिभटाः ॥ भेदीकावित्यधीननके

सस्यक :

बलमयं निश्चयगर्भयाबन्निश्चयात्तो
 पिसन्देहः स्त्रीकृतः । यथा॥ इन्द्रः
 किंक्रकलङ्कसरसिद्धमेतत्कमम्बुकु
 वगतम् । ललितसबिलासवचनैर्मु
 खमितिहरिणाक्षिनिश्चितंपरतः ॥
 किन्तुनिश्चयगर्भं इवनावनिश्चयः
 प्रतीयमानइत्युपेक्षितोभट्टीइटेन ।
 तदनुक्तौयथा । अज्ञाः सर्गविधौ
 प्रजापतिरभूच्चन्द्रोनुकान्तिप्रदः
 शृङ्गारैकरसः स्वयंनुमदनामासा
 नुपृष्ठाकरः । वेदाभ्यासजडः क
 थंनुविषयव्यावृत्तकौतूहलीनिर्मा
 तुंप्रभवेन्मनोहरमिदंरूपंपुराणी
 मुनिः ॥ त्रि० सन्देहसहिते ॥
 ससुरः । त्रि० सदेवे । सुरासहिते ।
 सुरेण० सुरयावा० सहवर्त्ततेइति ॥
 सस्मितः । त्रि० ईषहास्ययुक्ते ॥ य
 था । सस्मिताननसरोक्षमङ्गनेरिङ्ग
 माणमतिलालकुन्तलम् । रोचना
 क्षसितभालमस्तुमेकैशवंमनसिग्रै
 शवंबपुरिच्छनुमितौजगदीशः ॥
 सस्यम् । न० शस्त्रे । वृक्षादिफले ॥
 धान्ये ॥ शस्त्रे ॥ गुणे ॥ सस्ति ।
 षसप्तसिद्धिप्रे । माष्ठाससिभ्योयः ॥
 सस्यकः । पुं० मण्डिभेदे । नालिकेरा
 न्तः सस्याभमणौ । असौ । खड्गे
 ॥ वस्त्रे ॥ साधौ ॥ सस्येनगुणेन
 परिजातः सम्बद्धः । सस्येनपरि
 जातइतिकम् ॥

सहगमनम्

सस्यमारी । पुं० महामूपके ।
 सस्यसंवरः । पुं० सालवृक्षे ॥ सस्येः
 संत्रियते । वृष्० । यद्वृष्टद्विच्छिप ॥
 सस्यसंवरणः । पुं० सालवृक्षे । स
 खुषा० इ० भा० प्र० ॥
 सखेदः । त्रि० खेदसहिते ॥
 सखेदा । स्त्री० दूषितायाम्कन्याया
 म् ।
 सह । अ० आकल्पे ॥ विद्यमाने ॥
 सादृश्ये । यौगपद्ये । सार्द्धम्०
 साकम्० सचम्० सममित्यर्थे ।
 सहिते ॥ समृद्धौ । सम्बन्धे ॥
 सहते । षडमर्षणे । पचाद्यच् ।
 सहः । पुं० न० बले । पुं० मार्ग
 शीर्षे । न० पांशवे । लवणे ।
 त्रि० क्षमे ॥ क्षान्ते ॥ सहते०
 क्षमते । षड् । पचाद्यच् ॥
 सहकारः । पुं० अतिसौरभास्त्रे ॥
 सहार० इ० भा० प्र० ॥ सहका
 रयति० मेलयतिहनुदम् । अच् ।
 तुपारादयधेत्यान्तोवासाधुः ॥ सा
 ह्य्ये ।
 सहकारी पुं० प्रच्छये ॥ त्रि० सह
 कार्य्यं कृतिः ॥
 सहकारित्वम् । न० तद्विद्वत्त्वे सति
 तज्जन्यजनकत्वे इतिनैयायिकः ॥
 सहगमनम् । न० । अनुगमने ॥ यथा
 ॥ अष्टौलोकपालाद्यादिव्यचन्द्रानि
 लाग्न्याकाशभूमिजलवृद्ध्यावस्थिता

सहजमित्तम्

न्तर्यामिपुरुषयमदिनरात्रिसन्ध्याध
र्मायुयंसाक्षिणीभवत् • ज्वलच्चित्तारी
हृषो नपतिदेहेनसहगमनमहंकरो
मौल्यनुगमनेसङ्कल्पः ॥

सहचरः । पुं० नीलभिगट्याम् ॥ पी
तभिगट्याम् । पीयावांसाङ्ग० भा०
प्र० ॥ त्रि० अनुचरे ॥ सहचरति
। चर० । पचाद्यच् ॥ वयस्ये ॥ प्र
तिवन्धकी ॥

सहचरितः । त्रि० सहोनुष्ठिते ॥ स
हे च्चारिते ॥

सहचरी । स्त्री० नीलभिगट्याम् ॥ पी
तभिगट्याम् ॥ भिगट्यामात्रे ॥ भा
र्यायाम् । पत्न्याम् ॥ षयस्यद्या
म् ॥ सहचरति । चर० । पचादौ
चरडितितित्वनिपातनान् • डीप् ।

सहजः । पुं० निसर्गे । स्वभावे ॥
तृतीयभवेने ॥ त्रि० सहैत्ये । सह
सम्भवे । सहोदरे ॥ सहतुल्ये • उ
दरे • जात० । जनी० । अन्येष्व
पीतिडः ॥

सहजन्मा । पुं० सोदरे ॥ सहसमाने
उदरेजन्मयस्यसः ॥

सहजमित्तम् । न० स्वाभाविकेमुहृदि
। यथा । अरिर्मित्तमुदासीनोऽन
करस्तत्परः परः । क्रमेष्वमण्डनं
चिन्त्यसामादिभिरुपक्रमैः ॥ अ
रिः • शत्रुः । मित्तम् • मुहृद्
। उभयविलक्षणः • उदासीनः ।

सहदेवी

तेष्वयस्त्रिविधाः । सहजाः •
कृत्रिमाः • प्राकृताद्येति ॥ सह
जमित्तम् • भागिनेयपैतृष्वस्रीय-
मातृष्वस्रोद्यादिरितिमिताक्षरा ॥
सहजा । स्त्री० भगिन्याम् । सहोदरा
याम् ॥ प्रकृतिप्रभेदे । आत्मनास
हैजातायाम् ॥ यथापच्यादीना
माकाशगमनादिलक्षणाप्रकृतिः स
हजा ॥ टाप् ॥

सहजातः । त्रि० सहोदरे ॥ यमजे ॥
सहजारिः । पुं० स्वाभाविकेश्वरी ॥
यथा । सहजारिः सापत्न्यपितृष्व
तत्पुत्रादिरितिमिताक्षरायोमाचा
राध्यायः ॥

सहजकम् । न० अस्थिसहितेपक्रमंसे
। सास्थिक्रमांसे । हडमांसइति
प्रसिद्धे ॥ यथा । छागादेर्मांसमू
र्ब्वादिः कुट्टितंखण्डितं पुनः ।
शुद्धमांसविधानेनपचेदेतत् सहजक
म् ॥ सहजकं गुणयन्त्ये शुद्धमंसगु
णं स्मृतमितिभावप्रकाशः ॥

सहदेवः । पुं० पञ्चमपाण्डवे । मा
द्रौतनये । मकुलानुजे ॥ अरासंध
मुते ॥ त्रि० देवेनसहिते ॥

सहदेवा । स्त्री० बलायाम् ॥ दण्डो
त्यले । शारिवीषधी ॥ मरुदेवा
याम् । अहंन्मातरि ।

सहदेवी । स्त्री० महाबलायाम् । पी
तपुण्यायाम् ॥ यथा । ज्वरंहति

सहपानम्

शिरोबद्धासहदेव्याजटाध्रुवम् ॥
ज्वरविषमज्वरम् । सर्पाद्याम् ॥
पीतदण्डोत्पलायाम् ॥ सहदे
वस्यभार्यायाम् ॥

सहदेवीगणः । पुं० प्रतिष्ठायासुदेव
ज्ञानार्थमोषधीसमूहे ॥ यथा ।
पञ्चगव्यैः स्नापयेच्चसहदेव्यादिभि
स्ततः । सहदेवौबलाचैवशतमू
नीशताशरी ॥ कुनारीचगुडूचीच
सिंहीव्याघ्रौतथैवच । याषोषधौ
तिमन्त्रेणस्नानमे पधिमङ्गलैः ॥

सहधर्मिणौ । स्त्री० वेदविधाने
नाटाशाम् । पत्न्याम् । द्वितीया
याम् । भार्यायाम् ॥ सहधर्मौ
स्त्यस्याः । पत्यासहकर्मस्त्रिका
रात् । धर्मशौलवर्णान्ताच्चैतोनिः
। वीपसर्जनस्य ॥

सहनम् । न० क्षमायाम् । प्रतीका
रानिच्छायाम् ॥ यथा । सहनं
सर्वदुःखानां तितिक्षामाशुभाम
तेति ॥ त्रि० क्षमयान्विते । स
द्विष्यौ । क्षमिणि ॥ सहसितच्छी
लः । षड्० अनुदात्तितस्ये तियुच्
। नन्द्यादिच्चास्त्रा, र्वा ॥

सहनर्त्तनम् । न० एकत्रमण्डलाका
रनृत्यकरणे ॥

सहनशीलः । त्रि० सहिष्यौ ॥

सहपांगुक्षिप्तः । त्रि० वयस्ये ॥

सहपानम् । न० समीपौ ॥

सहा :

सहभावी । त्रि० सहाथी ॥

सहभोजनम् । न० बहुभिः सम्मि-
ल्यैकपात्रभोजने । सगधौ ॥ सह-
भोजनम् । सुप० सुपेतिसमासः ॥

सहमरणम् । न० मृतस्वामिनासह
ज्वलञ्चितारोहणेनप्राणत्यागे ॥

सहमानः । त्रि० सहिष्यौ ॥

सहमाना । स्त्री० चैकीक्यात्मनः क्षी
शस्यदक्षिणदिग्भागे ॥ सहन्तेस्थं
पापकर्मफलानियमपुर्यांप्राणिनइ
तितथा ॥

सहयज्ञः । त्रि० कर्माधिकृते ॥ य
ज्ञेनविहितकर्मकलापिन० सहव
र्त्ततइति ॥

सहयायो । त्रि० मिलितगामिनि ।
स० यो० इ० भा० ॥

सहयुद्धा । त्रि० कारितयुद्धे ॥ सहयो
धितशान् । युध० सहैवेतिक्वनिप् ॥

सहरमा । स्त्री० मुद्गरण्यां ॥

सहर्षः । त्रि० हर्षयुक्ते ॥

सहशासः । पुं० सहावस्थाने ॥
यथा । नसंबसेचपततेनंवाण्डा
लेनंपुक्कमैः । नमूर्खेनांबलिमैस्य
नान्यैर्नान्त्यावसासिभिरितिमनुः ॥

सहवासौ । त्रि० एकस्थानेयौगप
द्येनावस्थानकर्त्तरि ॥ यथा ।
सहवासौबिजानातिचेष्टितंसहवा
सिनामिति ॥

सहाः । पुं० मार्गशीर्षे । मार्गे ॥

सहस्रकिरणः

हेमन्तर्त्ती । सहते । षह० । अ
सुन् ॥
सहः । न० बले ॥ मानसपाटवे ॥
ज्योतिषि ॥ सहते० सद्यतेऽनेना
चवा । षह० । असुन् ।
सहसः । त्रि० सहासे ॥ हसेनसहस
संतद्रति ।
सहसा । अ० हठादर्थे ॥ अविमर्गे ॥
यथा । सहसाविदधीतनक्रियामवि
वेकः परमापदापदम् । वृणतेहि
विमृष्यकारिणं गुणलुब्धाः स्वय-
मेवसम्पदः ॥ अतर्किते । आक
स्मिके । अकस्मादर्थे ॥ सहसानि
स्मृतेभावीयोऽनित्यं हृदिस्थि-
तः । नाकारोगूहितुं शक्योऽहस्प
तिसमैरपि ॥ तत्तन्नादर्थे ॥ दि
वः प्रसूनंसहसापपातेतिथथा ॥
सहते । षह० । असाप्रत्ययः ॥
सहसानः । ० पुं० मयूरे ॥ यज्ञे ॥
वि० जमायुक्ते ॥ सहते । षह० ।
ऋज्जिष्ठधिमन्दिसहस्यः किदित्य
सानच् ॥
सहस्यः । पुं० पौषमासे । सहसिच
लिसधुः । तत्रसाधुरितिथत् ॥
सहस्रम् । न० दशशते० १००० । अ
नन्ते ॥ त्रिंशत्शतंसहस्रसर्वम्
क्षयशक्यमिति महाभारतम् ॥
सहस्रकाण्डा । स्त्री० श्वेतहृषायाम् ॥
सहस्रकिरणः । पुं० सूर्ये ॥ सहस्रं

सहस्रधारा

किरणायस्य ॥
सहस्रगुः । पुं० आदित्ये । भानौ ॥ स
सहस्रं गशंरश्मीनांयस्यसः ॥ अत्र
यादशः । तासांशतानिवत्वारिरश्मा
नांठष्टिसर्जने ॥ शतत्रयंहिमो-
त्सर्गतावद्गर्भस्यसर्जने ॥ आनन्दा
द्यहिमेध्याद्यनूतनापूतनाद्रति । च
तुः शतं ठष्टिवाहस्ताः सर्वाश्मृ
तास्त्रियद्रति ॥
सहस्रजित् । पुं० हरी ॥ सहस्रा
ण्यसुराणांजयति । जि० । क्तिप् ॥
सहस्रणीः । पुं० भीष्मे । गङ्गेये ॥
सहस्रं रथिने नयति० पालयति ।
णीञ् । सत्सूडिपेतिक्तिप् ॥
सहस्रतमः । त्रि० सहस्रस्यपूरणे ॥
नित्यंशतादीतिडटस्तमडागमः ॥
सहस्रदंष्ट्रः । पुं० पाठीनमत्स्ये ॥ स
हस्रदंष्ट्रायश्चसः ॥
सहस्रदष्टी । स्त्री० पाठीने । धादा
लमत्स्ये ॥
सहस्रदः । त्रि० बहुप्रदे ॥ सहस्रं
ददाति । ड, दाञ् । कः ॥
सहस्रदोः । पुं० कार्तवीर्यार्जुने ।
॥ सहस्रं देषोवाह्वेयस्यसः । ष
त्वस्यासिद्धत्वाद्, त्वविसर्गौ ॥
सहस्रधारः । पुं० विष्णुचक्रे ॥
सहस्रधारा । स्त्री० देशतान्त्रानोर्यस
हस्रच्छिद्रयुक्तपात्रगलितजलधारा
याम् ॥ यथा । सहस्रधारयादेवी०

सहस्रवदन :

स्नापयामिसुरेश्वरीमिति ॥
 सहस्रनयनः । पुं० इन्द्रे ॥ सहस्रं
 नयनान्यस्य ॥
 सहस्रनेत्रः । पुं० इन्द्रे ॥ विष्णौ ।
 सहस्रनेत्राण्यस्य ॥
 सहस्रपत्रम् । न० कमले । पद्मे ।
 नलिने ॥ सहस्रपत्रहूनिपात्राण्य
 स्य ॥
 सहस्रपात् । पुं० विष्णौ ॥ सहस्रं
 पादायस्य । सङ्ख्यासुपूर्वस्येति
 पादस्यान्तलीपः ॥
 सहस्रपादः । पुं० कारण्डे ॥ मार्त्त
 ण्डे ॥ यज्ञपूरुषे । विष्णौ ॥
 सहस्रभित् । न० कस्तूर्याम् ॥ अम्ब
 वेतसे ।
 सहस्रभुजः । पुं० विष्णौ ॥ कार्त
 वीर्यार्जुने ॥
 सहस्रभुजा । स्त्री० दुर्गायाम् ॥ म
 हालक्ष्म्याम् ॥
 सहस्रमरीचिः । पुं० सूर्ये ॥
 सहस्रमूर्द्धा । पुं० श्रीहरी ॥ विष्णौ
 ॥ सहस्राक्षिपरिमितानि मूर्द्धा
 नाऽस्य ॥
 सहस्रमूली । स्त्री० द्रवन्त्यामौषधी ॥
 सहस्रमौलिः । पुं० विष्णौ ॥ अ
 नन्ते ।
 सहस्ररश्मिः । पुं० सूर्ये ॥ ।
 सहस्रवदनः । पुं० शंभे ॥
 विष्णौ ॥

सहस्री

सहस्रबाहुः । पुं० कार्तवीर्यार्जुने
 ॥ वाणासुरे ॥
 सहस्रवीर्या । स्त्री० दूर्वायाम् ॥ स
 हस्रवीर्याण्यस्याः ॥ महाशताव
 र्याम् ।
 सहस्रवेधम् । न० काञ्जिकविशेषे ।
 चुक्रे ॥
 सहस्रवेधौ । पुं० अम्बवेतसे । चुक्रे
 ॥ कस्तूर्याम् । न० रामठे ।
 हिङ्गुनि ॥ त्रि० सहस्रवेधकर्त्तरि
 ॥ सहस्रवेधितुंशीलमस्य । विध
 विधाने । सुपीतिशितिः ॥
 सहस्रशिखरः । पुं० विन्ध्याचले ॥
 सहस्रा । स्त्री० अम्बष्ठायाम् ॥
 सहस्रांशः । पुं० सहस्रतमेभागे ।
 सहस्रांशुः । पुं० भानौ । हसे । त
 पने ॥ सहस्रमंशवेद्यस्य ॥
 सहस्राक्षः । पुं० आखण्डले । इन्द्रे
 ॥ विष्णौ सर्वलोकसाक्षिणि ॥
 सहस्रमक्षीण्यस्य । सहस्राण्यपरि
 मितान्यक्षीण्यस्यवा० । बहुव्रीहौ
 सक्य्यत्वात् ॥
 सहस्रारः । पुं० न० शिरोवक्ष्यता
 धेःसुखसहस्रदलकमले ॥
 सहस्राक्षिः । पुं० विष्णौ । सूर्ये
 सहस्राक्ष्यर्चीषियस्यसः । सहस्रा
 ष्यनन्तान्यर्चीषिभासीशस्यविश्वरू
 पधरस्यविष्णोरिति ॥
 सहस्री । पुं० सहस्रसङ्ख्यासैन्ययुक्ते ।

सहाय :

साहस्रे ॥ सहस्रं बलमस्यस्य । तपः
सहस्राभ्यां विनोनी । इतीनि ॥
बलिनीयसहस्रे णसाहस्रास्तेसहस्रि
णः ॥

सहा । स्त्री० नखमेषजी । दण्डोत्प
लायाम् । सहदेवायाम् ॥ सुहृप
र्याम् ॥ घृतकुमार्याम् ॥ उर्व्या
म् । भूमौ ॥ सहते । षड्० । अ
च् । टाप् ॥ सैश्वर्याम् ॥ शुक्र
जिह्वार्याम् ॥ संपंकङ्काल्याम् ॥
राज्ञायाम् ॥ स्वर्णक्षोर्याम् ॥ त
रणोपुष्पे ॥ पीतदण्डोत्पलाया
म् ॥

सहाचरः । पुं० पीतभिह्वार्याम् । क
टसारिका । कटसरैया । इ० भा०
प्र० ॥ सहचरे ॥ सहसाचरति ।
चर० । अच् ॥

सहायः । पुं० चक्रवाके ॥ त्रि० सह
चारिणि । अनुचरे । अभिसरे ॥
सहचरते । अयतिषा । अय० । इ
गतौषा । पचाद्यच् ॥ राज्ञः सहा
वायथा । सहस्राद्यतथापुष्टाः सत
तंप्रतिमानिताः । राज्ञासहायाः
कर्त्तव्याः पृथिवीजीतुतिच्छेति
मःस्ये १८६ अध्यायः ॥ अशोकं
देशीभागवतेव्यःसेन । शक्रायेत्यंम
तिर्देताहरिणाह्वयघातिने । प्रविष्टे
यपर्विषिणुः सहायः प्रत्यपद्यत
। नचापदिसहायीभूहासुदेवः क

सहिष्णुः :

यच्चन । समयेस्वजनः सर्वः स
सारंस्मिन् नराधिपः ॥ देवेबिसु
खतांप्राप्तेनकोप्यस्ति सहायवान् ।
पितामातातथाभार्याभ्रातावायसहे
दरः ॥ सैवकीवापिमित्रं वापुत्रस्यै
वतथौरसः । प्रतिशूलीगतेद्वैवेनकी
प्ये तिसहायतामिति ।

सहायता । स्त्री० सहायौघे । सहाया
नामसूडः । गजसहायाभ्यामिति
तल् ॥ साहाय्ये ॥ सहायस्यकर्म
भावीवा । तल् ॥

सहायत्वम् । न० साहाय्ये ॥

सहारः । पुं० आस्रहृच् । रसाली ॥
महाप्रत्यये ॥ इतिहलायुधः ॥

सहारी । पुं० वर्णावृत्तात्करे ॥ आद्य
न्तकर्णाः पञ्चात्रवर्णाः । लघ्वेक
धारीवच्यः सहारी ॥ यथो । कं
सादिकेतुंधर्मकहेतुम् । बंदेष्वं
नःभम् । इन्दीवराभम् ॥

सहारोग्यः । द्वि० नीरुजि ॥

सहितः । त्रि० सहिते । संयुक्ते ॥
सम्भूयतेस्य । डुधाञ्चः क्तः । दधा
तीर्हिः । समोहितततथीर्वालीपः
॥ सम्यग्धिते । हितेनसहवर्त्त
माने ॥

सहिता । त्रि० सीटारि । सहजश्रीले
॥ सहते । षड्० । टच् । तौषस
हेतिवेट् ॥

सहिष्णुः । त्रि० सहने । चत्तरि ।

सहेक्ति :

तित्तौ क्षमिणि । सहनशी
लः । यद्वा । सहते शीतोष्णादी
नि । षह० । अलङ्कृञिति० इ
दृष्णाच् ॥

सहिष्णुता । स्त्री० क्षमायाम् ॥

सहुरिः । पुं० आदिस्थे । द्विवाक
रे ॥ स्त्री० क्षितौ ॥ सहते । ष
ह० क्षमिसहेत्तरिन् । सहुरिः
सहनशीलवृत्तिवेदभाष्यम् ।

सहृदयः । त्रि० प्रशस्तचित्ते । हृद
योजी ॥ सहृदयेन । तेनसहे
तिबहुव्रीहिः । प्राणिमात्रस्यतथा
त्वादत्र० प्रशस्तपरत्वञ्चद्वयशब्द-
स्य ॥

सहृष्टे खम् । न० विचिकित्सितान्ने
॥ यथा । विचिकित्सातुहृदयेच
न्ने यस्मिन्प्रजायते । सहृष्टे खन्तु
विज्ञेयं० पुरीषन्तुस्वभावतद्वृत्ति
प्रायश्चित्तविवेकः ॥

सहेक्तिः । स्त्री० अर्थालङ्कारविशेषि
॥ यथा । सासहेक्तिः सहार्थं
स्यवलादेकं द्विवाचकम् । एकार्था
भिधाङ्कमप्रिसहार्थं वलाद्यदुभय
स्यावगमकं सासहेक्तिः ॥ यथा ।
सह० दिअस० णिसाहिं० दोहरा०
सासदगडा० सहमणिवलएहिं० वा
हधारा० गलन्ति । सहअ० तुह०
विओए० उव्वेइणए० सीहअतणु
लदाए० दुव्वला० जीविदासा ॥

सहेट :

अथसंस्कृतन्तु । सहदिवसनिशा
भिर्दीर्घाः प्रवासदण्डाः० सहम
णिवलयैर्वाप्यधारागलन्ति । सुभ
ग० तत्रविद्योगे० तस्या० उद्देग
शीलायाः० सहच० तनुलताया०
दुर्वला० जीविताशेति ॥ दूच्याना
यकंप्रतीयमुक्तिः । प्रवासानांवन
प्रचुरतयादण्डत्वेननिरूपणम्० का
श्यान्मणिकङ्कणगलनम्० अशा
यादुर्वलत्वंकादाचित्कत्वम् । प्रवा
सदण्डादिगतदोषत्वादिशाब्दंदि
वसनिशादिगतन्तु० सहार्थं साम
र्थ्यं त्प्रतिपद्यते । अत्रसहेक्तिर
लङ्कारः । अपिच । सहेक्तिः
सहभावश्चेद्भासतेजनरञ्जन ।
दिगन्तमगमत्तस्यकीर्तिः प्रत्यर्थं
भिः सहेति ॥ लक्षणान्तरमपि
। सहार्थेनान्वयोयत्रभवेदतिशयो
क्तिः । कल्पितोपम्यपर्यन्तासा
सहेक्तिरिदृष्यतइति ॥

सहेटजः । पुं० मनीनांपर्णशाला
याम् । पर्णीटजि । यथा । मनी
नाञ्चचित्ताकुव्यांपर्णीटजसहेट-
जावितिहारावली ॥

सहेटः । पुं० द्वादशपुत्रान्तगतपु
त्रविशेषि ॥ यथा । यागभिर्षीसंस्
क्रियतेज्जाताज्जातापिषासती । वा
टः सगर्भीभवतिसहेटइतिचा
च्यतइतिमनुः ॥ संस्क्रियती० प

साराविणम्

रिणीयते । अदायादोद्ययम् ॥ स
हेच्छतेस्म । बह० । क्तः सम्प्रसा
रणम् । गुणः ॥ वि० ऊठे नसह
वर्त्तमानि ॥

सहाय्यः । पुं० तृतीयभङ्गे ॥
सहादरः । पुं० सहजः सादरेभा
तरि ॥ सहउदरेणवर्त्तते । वे।प
सकनस्य ॥ सह० समानम् । उ
दरंयस्येतिवा ॥

सहेरः । वि० साधुनि ॥ सहते ।
षह० । क्शिरीरादयस्येतिञ्चोरन् ।
सह्यः । पुं० मलयाद्रिसमीपवर्त्तिं
निशैलविशेषे । न० आरोग्ये ॥
साम्ये । वि० सहनीये । सोठ
व्ये । सुमधुरे ॥ सह्यते० सोढुं
शक्योवा । षह० । शक्तिसहेस्ये
तियत् ॥ गोदावरीभीमरथीकृष्णा
वेषादिकास्तथा । सह्यपादोद्भवा
नयः स्मृताः पापभयापहाः ॥
सा । स्त्री० लक्ष्मणाम् ॥ दुर्गायाम् ॥
सांयात्रिकः । पुं० पातवणिजि । व
ह्विशगामिनिवणिगज्जने ॥ संयात्रा
हीपान्तरगमनायसम्भूययात्रासाप्र
ये।जनमस्य । तदहप्रयोजनमिति
ठञ् ॥

सांयुगीनः । वि० रणोत्सुके । युद्ध
कुशले ॥ संयुगेरणेसाधुः । प्रति
जनादिभ्यः खञ् ॥

साराविणम् । अ० न० समन्ताच्छब्दं

सांबत्सरिकः

। इष्टशब्दध्वनौ ॥ संहूती ॥
सांबत्सरः । पुं० गणके । अत्यलक्ष
णमाहवरोहमिहरः । तत्रसांबत्स
रोऽभिजातः प्रियदर्शनी० विनी
तवेशः० सत्यवाक्चनसूयकः० स
म० मुसंहितोपचितगात्रसम्भिरवि
कलधार० करचरणनखनयनचिबु
कदशनश्रवणललाटभ्रूत्तमाङ्गोक्षपु
ष्पान्गम्भीरोदात्तघोषः० प्रायशरी
राकारानुवर्त्तिनीह्रिगुणाश्रुदोषा
श्रुभवन्ति ॥ १ ॥ तत्रगुणाः शुचि
दर्शः प्रगल्भे।वाग्मीप्रतिभानवा
न्देगकालवित्सात्त्विकीनपरिषद्गी
रुः सहाध्यायिभिरनभिभवनीयः
कुशलेऽव्यसनीशान्तिकपौष्टिका-
भिचारस्नानविद्याभिन्नो विवुधार्च
नत्रतोपवासनिरतः स्वतन्त्राश्रयो
त्यादित्प्रभावःपृष्ठाऽभिध्याय्यन्यत्र
द्वैवात्त्यथादुग्दगणितसंहिताहोरा-
यन्यर्थवेत्ता ॥ २ ॥ विशिषोपाराह्यां
सांबत्सरसूत्रेद्रष्टव्यः ॥ संबत्सरं
वेत्ति । तदधीतेतडेदेत्यण् ॥ न०
फले ॥ पर्वणि ॥ सम्भिवेलादिपु०
संबत्सरात्फलपर्वणोरितिशैषिको
ऽण् ॥

सांबत्सरिकः । वि० संबत्सरसम्बन्धि
नि । कालाद्भजितिशैषिकेध्वर्थे
ध्वण् ॥ संबत्सरंव्याप्यभूते ॥ प्रतिव
र्षकर्त्तव्येग्राहादिकम्पणि ॥

सांसिद्धिकी

सांबत्तकः । पुं० प्रलयान्नी । प्रलय
कर्त्तरि ॥
सांवाटिकः । पुं० गैयायिकी ॥ इ०
ज० धरः ॥
सांगयिकः । त्रि० संशययुक्ते । संश
यापन्नमानसी । सन्दिहाने ॥ संश
यमापन्नः । संशयमापन्नवृत्तिठ
क् ॥
सांसर्गिकः । त्रि० संसर्गनिमित्ते ॥
सांसारिकः । त्रि० संसरसम्बन्धिनि
॥ सांसारिकसुखासक्तब्रह्मज्ञोष्ठी
तिवादिजम् । कर्मब्रह्मोभयभ्रष्टं तं
त्यजेदन्वजं यथा ॥
सांसिद्धिकः । पुं० अणूनां गुणविशेषे
॥ यथा । विशिष्टधर्मसंस्कारसमुद्दीपि
तचेतसाम् । गुणः सांसिद्धिको
भातिदेहापायेपिपूर्वत् ॥ विशिष्टे
नेष्टापूर्तादिधर्मसंस्कारेण सम्यग्गुद्दी
पितंपरोक्षितंचेतीयेषां तेषां नपरदेह
संयोगे • यादहे हापायेपि प्रागुद्यो
गुणः प्रकाशते ससांसिद्धिकीनाम-
बोद्ध्यः ॥ सम्यक्सिद्धिः सांसि
द्धिः । तच्चभवः । ठक् ॥
सांसिद्धिकी । स्त्री० प्रकृतौ यथा
योगिनांसिद्धानामपि नाद्यैश्वर्यं-
प्राप्तिप्रकृतिः • सांसिद्धिकीस्वा
भाविकोसहजाचकृताचया । प्रकृ
तिः सेतिविज्ञेयास्वभावंनजहाति
वा ।

साक्षात्

सांख्यानिकः । त्रि० समीचीनस्थाने
व्यवहर्त्तरि ॥ संस्थानेव्यवहरति ।
कठिनान्तेतिठक् ॥
सांहितिकः । त्रि० संहिताभिज्ञे ॥
संहितामधीतविदवा । क्रतूक्या
दीतिठक् ॥
साकम् । अ० सहार्थे ॥ सहचकन
म् । अमप्रत्ययः ॥ सहस्येति सः
। आभीक्ष्यण्येणमुल्वा ॥
साकम्प्रस्थाप्यः । पुं० यागविशेषे ॥
साम्प्रस्थाप्येनयजेतपशुकामः ॥
साकल्यम् । न० अशेषतायाम् ॥ स
कलस्यभावः । व्यञ्ज् ॥
साकारः । त्रि० आकारविशिष्टे ॥
यथासाकारमन्त्रतंविहीति । साका
रापिनिराकारामायथाबहुरूपिणी
तिच ॥ अपिच । साकारसुनिराकारं
सगुणंनिर्गुणंप्रभुम् । सर्वाधारसु
सर्वसुखेच्छारूपंनमाम्यहमिति ॥
सकुरुगडः । पुं० वृक्षविशेषे । यन्त्रि
फलेः कर्बुरफले ॥
साकेतम् । न० अयोध्यायाम् ॥
साक्तुकः । पुं० यवे ॥ सक्तुषुसाधुः
। गुडादियष्ठक् ॥ न० सक्तूनां
समूहे । अचित्तहस्तिधेनोष्ठक् ।
साक्षरः । त्रि० अक्षरयुक्ते ॥
साक्षात् । अ० प्रत्यक्षे ॥ यथासाक्षा
द्दृष्टा । सहस्येण • साक्षः । तमत
ति । क्विप् ॥ तुल्ये ॥ यथासाक्षा

साक्षी ;

साक्षी : तुल्यार्थसाक्षाच्छब्दयोगे •
 तुल्यार्थैरतुलीपमाभ्यामिति • त
 तीयाप्रयोगउचित : । साक्षात्साक्षी
 रित्यादिप्रथमान्तप्रयोगेतु • प्रत्यक्षा
 र्थकएवप्रतिभाति । • लक्ष्म्यासा
 क्षादिति • लक्ष्म्यातुल्येतिवत् •
 लक्ष्मीसाक्षादितिभवतिच

साक्षात्कारः । पुं • इदानीमित्यमेवित्य
 परीक्षज्ञाने ॥ प्रत्यक्षकरणे ॥
 साक्षात्करणम् । कृजोघञ् ॥
 साक्षी । त्रि • प्रत्यक्षदर्शने । वृत्त
 च्चे । साक्षादिन्द्रियार्थसन्निकर्षं
 विनैवेक्षतेपश्यतिप्रकाशयतीति •
 निर्विकारे • आत्मनि ॥ स्वप्रकाश
 ज्ञानमात्रस्वरूपीप्यात्माऽविद्योपहि
 तः सन् • साक्षीत्युच्यते । यथा
 हुवात्तिककारो : ; मर्त्तेश्यादिक्रि
 यादुः खीसाक्षिताकारिकारिणः
 धीविक्रियसहस्राणांसाक्ष्यतीहमवि
 क्रियइति ॥ वधा । नेनस्वरूपवि
 धेनपश्यतिसर्वमितिसाक्षी । वृत्ति
 व्यवधानमन्तरेणस्वाध्यस्तंसर्वस्वरू
 पचैतन्येनपश्यतीत्यर्थः । साक्षाद्
 हरिसंज्ञायामिति • इति : ॥ शून्य
 वादिभिरपिशून्यसिद्धयेसाक्ष्यभ्युपे
 य • किमुक्तव्यमितरैरत्याह । प्र
 त्यक्षसाक्ष्यतिरेकेणभावापिप्रसि
 द्धाति । किमुभाषोजगत्किन्मसा
 क्षीचानन्यसिद्धिकः । अभाषेपि •

सागरः ;

शून्यमपीत्यर्थः ॥ पुरीपौरीनुपश्य
 नूनरयुवतिनामाकृतिमयान्मुवेवा
 न्स्वर्षालङ्करणकलितांश्चिसदृशा
 न् । स्वयंसाक्षीद्रष्टेव्यपिचक्षत्यं
 स्तैः सहरमन्मुनिर्नव्यामेहंभक्त
 ति गुरुदीक्षाक्षततमः ॥ साक्षाद्
 हरि । सर्वप्राणिनांसाक्षाच्छुभा
 शुभद्रहरि ॥ चेतनत्वेनाविषय
 यत्वेनचसाक्षित्वंद्रष्टुत्वञ्च । चेतनो
 हिद्रष्टाभवति । यस्मैप्रदर्शयतीवि
 षयः ससाक्षी ॥ तथालोके • अर्थि
 प्रत्यर्थिनौ • विवाद्बिषयंसाक्षि
 णेदर्शयतः । एवंप्रकृतिरपिस्वच
 रितंविषयंपुरुषार्थदर्शयतीतिपुरु
 षः साक्षी । नचचेतनोवा • वि
 षयोवा • शक्योविषयंदर्शयितुमि
 ति • चैतन्यादविषयत्वाच्चभवति
 साक्षी । अतएवद्रष्टापिभवतीति
 साङ्ख्यविदः ॥

साक्ष्यम् । न • साक्षिकर्मणि ॥ यथा
 । समक्षदर्शनात्साक्ष्यंश्रवणाच्चैव
 सिद्ध्यतीतिमनुः ॥

सांख्यम् । न • सख्ये ।

सागरः । पुं • समुद्रे । अर्थी । सग
 रपुत्रैः खातेजलाशयै ॥ सगरस्व
 राज्ञीयम् • सगरेणावतारितत्वा
 त् । तस्यैदमित्यर्थः ॥ क्षीरोदादि
 ष्वप्युपमयासागरव्यपदेशइतिइद्
 धाः ॥ मृगविशेषि ॥ इत्यप्यस

साङ्ख्यम्

सङ्ख्यायाम् ॥

सागरगा । स्त्री० नद्याम् ॥

सागरगामी । चि० सिन्धुगे । समुद्र
यायिनि ॥

सागरगामिनी । स्त्री० नद्याम् ॥ सू
क्ष्मैलायां ॥

सागरमेमिः । पुं० पृथिव्याम् ।
सागरमेखलाः । स्त्री० पृथिव्याम् ॥

सागरेनिनिर्मेखलावायस्याः ॥

सागरानूपः । पुं० समुद्रतीरप्रदेशे ॥
सागरस्थानूपः ॥

सागराम्बरा । स्त्री० धरायाम् । चरि
व्याम् ॥ सागरोऽम्बरं वस्त्रम्य
स्याः ॥

सागरालयः । पुं० अप्यती । वरुणे ॥
सागरोत्थम् । न० समुद्रलवणे । चि०
सिन्धुजे ।

सागुरुः । पुं० शिशपायां ॥

सायः । चि० अयेणसहिते ॥

साङ्ख्यम् । न० सङ्करतायाम् ॥ जा
तिसाङ्ख्यम् । पङ्क्तिसाङ्ख्यम् । मि-
ति । तत्रपङ्क्तिसाङ्ख्यं दोषाय-
था । नसंयसिञ्चपतितैर्न चाण्डालै
र्न पुक्कसैः । नमूर्खैर्नाशलिप्तैश्च ना
त्यैर्नान्यावसायिभिः ॥ एकशय्या
सनपङ्क्तिभागडपक्काञ्जमिश्रणम् ।
याजनाध्यापनेयानिस्तथैवसहभा-
जनम् ॥ सहाध्यायस्तुदशमः सह-
याजनमेवच । एकादशसमुद्दिष्टा-

साङ्ख्यः

दोषाः साङ्ख्यसंज्ञिताः ॥ समी
पेचाप्यवस्थानात्पापसंक्रमतेनृणा
म् । तस्मात्सर्वप्रयत्नसंक्राम्यपरि
वर्जयेत् ॥ षड्साङ्ख्यदोषवारणी
पायायथा । एकपङ्क्त्युविष्टायिन
स्पृशन्तिपरस्परम् । भस्मनाकृतमर्या
दानतेषांसङ्करोभवेत् । अग्निनाभ
स्मनाचैवषड्भिः पङ्क्तिर्विभियतइति
कूर्मे १५ अध्यायः ॥

साङ्खाश्रयम् । न० नगरविशेषे ॥ सङ्खा
श्रेणनिर्घटनंनगरम् । सङ्खाशादि
भ्योऽप्यः ॥

साङ्कृतिः । पुं० मुनिविशेषे । वैद्या
त्रपद्यगोत्रस्यप्रभरे ।

साङ्ख्यः । पुं० कपिलमुनिकृतदश
नविदिकापिले ॥ सङ्ख्यांप्रकुर्व
तेचैवप्रकृतिश्चप्रचक्षते । तत्त्वानि
चतुर्विंशत्तेनसाङ्ख्याः प्रकीर्त्ति
ताः ॥ औपनिषदेषुषुषि ॥ सम्य
कख्यायते । सर्वोपाधिगुण्यतया
प्रतिपाद्यते । परमात्मतत्त्वमनयेति ।
सङ्ख्या । उपनिषद् । तथैवतात्पर्य
परिसमाप्त्याप्रतिपाद्यतेयः सा
ङ्ख्यः । सवैपनिषद् । पुरुषए
व । सव्यासे । सङ्ख्यासम्यगात्म
बुद्धिः । तांश्चतुर्विंशत् । ज्ञानान्त
रङ्गसाधनतयाससाङ्ख्यः । सच
सव्यासः ॥ न० वेदान्तशास्त्रे ॥
निरतिशयपुरुषार्थप्राप्त्यर्थं सर्वा

साङ्गः

नयं विवृत्त्यर्थं सृष्ट्यातव्याः जीवाः •
 ब्रह्म • तयो रैक्यं • तद्दोषोपयोगि
 नक्षप्रवणादयः पदार्थाः • तेस
 ङ्ख्यायन्ते • व्युत्पाद्यन्ते ऽस्मिन् •
 चात्मज्ञाने • शुद्धात्मतत्त्वविज्ञानं
 साङ्ख्यमित्यभिधीयते इतिव्यसस्मृ
 तिः ॥ ज्ञानशास्त्रेषु षड्दर्शनांत
 गंतदृशं न विशिष्ये । कापिले ॥ पञ्च
 मः कपिलीनामसिद्धेशः कालवि
 प्रुतम् । प्रीवाचासुरयेसाङ्ख्यंत
 त्वज्ञानविनिर्णयम् ॥ इतिश्रीभा
 गवतम् ॥ साङ्ख्यं सङ्ख्यात्मक
 त्वाच्चकपिलादिभिरुच्यते • इ • म
 त्थपुराणम् ॥ सम्यक्ख्यायते प्रका
 श्यते चस्तुतत्त्वमनयेति • सङ्ख्यास
 म्यग्ज्ञानम् • तस्मात्प्रकाशमानमा
 त्मतत्त्वं साङ्ख्यमिति श्रीधरखा
 मी ॥ अपिचाहुः । साङ्ख्यं हि क
 पिलमुनिना संसारविमुक्तकारणं
 प्रोक्तम् । एताः सप्ततिरार्याभाष्य
 स्याप्यत्रगौडपादकृतम् ॥ एतत्प
 विचमयं मुनिरासुरयेऽनुकम्पया
 प्रददौ । चासुरिरपि पञ्चशिखायते
 नच बहुधा कृतं तन्वम् । शिष्यपरम्प
 रयागतमौख्यरक्षणं न चैतदार्था
 भिः । सङ्क्षिप्तमार्थमतिनासम्य
 ग्बिज्ञायसिद्धान्तम् ॥ सप्तत्यांकि
 लयेऽर्थास्ते र्थाः कृत्स्नं षष्टितन्त्रञ्च
 । साङ्ख्याधिकाविरचिताः परवाद

साङ्गः

विवर्जिताद्यापि ॥ इति साङ्ख्य
 प्रवचनभाष्यम् । अस्याध्ययने प्रार
 म्भशुद्धिमाहकालिदासो यथा । वि
 दुग्मीश्रवीयुग्मभैः सद्ग्रहाणां समा
 रम्भितं साङ्ख्यशास्त्रादिशास्त्रम् ।
 सृष्टिप्रशम्भूद्गुणभूद्दुक्तैर्दिने
 ष्वेव तद्दोषसिद्धित्वात्ततोति ॥
 साङ्ख्यमतम् । न • षष्टितन्त्रादौ ॥
 साङ्ख्यानमतम् ॥ यथा । त्रिगु
 णं यत्प्रधानं तत्पुरुषार्थं न हेतुना
 । प्रवृत्तते वासनात्त्वक्तृत्वि • सत्त्वे
 तिकापिलाः ॥ नन्तः कारणमेवा
 त्मा • किन्त्वन्यः सर्वगतः स्वप्र
 काशः सत्यमेगापवर्गानुगुण्ये न
 हेतुनायत्प्रधानरहिततदात्मनैव
 स्थितमन्तः कारणतत्सधर्मकं प्र
 वृत्तं • तदेव श्रुत्या वासनात्वेना
 च्यत इति बदनौच्यर्थः ॥
 साङ्गायोगः । पुं • चिन्तनविशिष्ये ।
 निदिध्यासनपूर्वभाविनाश्रवणम
 नरूपेण • नित्यानित्यविवेकादि
 पूर्वकीर्ण • इमे गुणत्रयपरिणामाच्च
 नात्मनः सर्वमिच्छीभूताः • त
 त्साक्षीभूतानि चो विभुर्निर्विकारः
 सत्यः समस्तजगत्सम्बन्धशून्यश्चा
 मात्यहि वै वेदान्तवाक्यविशारज
 न्ये चिन्तने ॥
 साङ्गः । वि • अङ्गसहिते ॥ अङ्गेन
 अङ्गैर्वासहितः ॥

साटोपः

साङ्गतिकः । चि० लोकेषु विचित्रप
 रिहासकथादिभिः सङ्ख्यावृत्त्यर्थि
 नि ॥ सङ्गतौभवे ॥
 साङ्गमाः । पुं० सङ्गमे ॥
 साङ्गुष्ठा । स्त्री० गुञ्जायाम् ॥
 साङ्गीपाङ्गः । चि० सम्पूर्णो ॥ अङ्गी
 पाङ्गैः सहितः ॥
 साङ्गहसूत्रिकः । चि० सङ्गहसूत्राभि
 च्चे ॥ सङ्गहसूत्रमधीते ० वेदवा ।
 क्रतूक्यादिसूत्रान्तादृक् ॥
 साङ्गहिकः । त्रि० सङ्गहाभिच्चे ॥
 उक्त्यादित्वात् ङृक् ॥
 साङ्ग्यामिकः । त्रि० सङ्ग्यामोपया
 गिरथादी ॥ सङ्ग्यामिसाधुः ॥ गु
 ङादिभ्यष्ठञ् ॥
 साङ्गट्टिकः । त्रि० सङ्गट्टी ॥ सङ्गट्टं
 वेद । उक्त्यादित्वात् ङृक् ॥
 साङ्गातिकः । त्रि० मारात्मके ॥ अ
 न्मभात् षोडशेनञ्चत्वे ॥ सङ्घत्ते
 साधुः । गुङादिभ्यष्ठञ् ॥
 साङ्घि । अ० वक्त्रे । तिरौथे । तिर्य
 गथे ॥ सवनम् । षवसभवाये ।
 इजजादिभ्यः ।
 साङ्घिनाटिका । स्त्री० श्रुतपुनर्नवा
 याम् ॥
 साङ्घिव्यम् । न० साङ्घ्ये ॥ सङ्घि
 व्यकर्मभाषावा । ष्यञ् ॥
 साङ्घनः । पुं० कृकलसे ॥
 साटोपः । चि० ससम्भुमे ॥

सात्त्वान्

साट्टः । चि० । सात्त्रे ॥
 सात्त्वयम् । न० अविच्छिन्नतयावर्त्त
 माने । सततक्षभावः । ष्यञ् ॥
 सात्त्वानः । पुं० शालिवाहननृपे ॥
 सात्तिः । स्त्री० दाने ॥ अथसाने । स
 मापनेसननम् ० सानश्च । षण्णदाने ०
 धोक्तकर्मणिचक्तिन् । कतिथू
 तीदित्यादिना ० स्यतेरीत्वाभाषा
 निपात्यते । सनेतीर्षा ० अनसनेत्यात्व
 म् । सनुताडा । क्तिष्त्तौचि
 त्तिक्त् ॥
 सात्तिसारः । चि० अतिसाररेगयुक्ते
 । अतिसारकिणि ॥ सहचतिसारे
 षवर्त्तते ॥
 सात्तोनकः । पुं० कलाये ॥ सती
 नकएव । प्रज्ञाद्यण् ॥
 सात्त्माः । चि० हिते ॥
 सात्त्वः । चि० सत्त्वशीले । सत्त्वशी
 लमस्य । क्त्वादिभ्योणः । स्त्रियां
 ० तच्छीलिकीणेपीति ० ङोपि ०
 हलस्तद्धितस्येति यलोपि ० साती ०
 । सांघो ० इ० भा ॥
 सात्त्विकः । पुं० पार्थशिष्ये । युयुधा
 ने ॥
 सात्त्ववतः । पुं० माठरे । बाद
 सात्त्ववतीयः । पुं० रायणे । विद्व्यासे ।
 सात्त्वान् । चि० उपासके ॥ भगवद्भ
 क्ते ॥ सत्त्वदेन ० सत्त्वमूर्तिर्भन

सात्वत :

वान् • सउपास्यतवाविद्यतेयस्य ।
 मतुर् । स्वार्थेऽण् । वृद्धिः ।
 अर्षत्वाद्गोऽश्रयणम् । यथा ।
 सूतत्रानासिभद्रन्तेभगवान्सात्व
 ताम्प्रतिरिति ॥ सात्वतं नामतन्त्र
 म् • तत्करोति तदाष्टइतिविधि
 कृते • क्विप्चेतिक्विप्प्रथयेषेरनि
 टीतिणिलिःपेवकृतेपदंसात्वदिति
 सात्वतांपतिरितिनामभाष्यम् ॥
 तथाच • सात्वतांसात्वततन्त्रमाच
 चाबानांभक्तानांपतिः पालकइ
 तियाख्यंयम् ॥

सात्वतः । पुं • कामपाले । म
 धुप्रिये । बलदेवे । रामे । हरौ ।
 हेमव्रहे । श्रीकृष्णे ॥ दगाहं ।
 उपासके । भगवद्वक्त्रे ॥ यथोक्तपा
 ष्ये • उत्तरदण्डे ; सत्त्वसतत्व श्रयस
 त्वगुणसिर्वैतकेयवम् ; योजन्यत्वेन
 मनसासात्वत समुदाहृतः ॥ वि
 हायकाम्यकर्मादीन्भजेदेकाकिनं
 हरिम् । सत्यंसत्त्वगुणापेतेभक्त्या
 तंसात्त्वतंभिटुः ॥ सुकुन्दपादसेवा
 बांतन्नमश्रयणेपिच । कीर्त्तनेवर
 तीभक्तौनामः स्यात्स्मरणे हरेः ।
 बन्दनार्चनयोर्भक्तिरनिशंदास्यस
 खायोः । रतिरात्मार्पणेश्चदृढा
 नलक्षसात्त्वतः । इति ६६ अध्या
 यः ॥ सत्त्वच्छब्दात्स्वार्थिकः प्र
 साद्यणः । विजन्मनि । सुधन्वाचा

सात्त्विक :

ये । यादवे ॥ सत्त्वतीपत्त्वम्पुमा
 न् । उत्सादिभ्योऽञ् ॥ पुंभूत्वे •
 देशविशेषे ॥ यथा । यदवस्तुदशो
 र्हाः स्युः सात्वताः कुक्कुराश्च-
 ते • इतिविकाराण्डशेषः ॥ न० ए,
 सुरात्रतन्त्रे ॥

सात्वततन्त्रम् । न० वैष्णवात्तन्त्रे ॥
 पञ्चरात्रागमे ॥ सात्वता नाम्भग
 वदुपासकानांतन्त्रम् ॥

सात्वतसंज्ञिता । स्त्री • महापुराणेश्यो
 भागवती । यस्यां वैश्वयसाणाशांक्र
 ष्णपरमपुरुषे । भक्तकृत्यद्यतेपुं
 सः श्रेयसमे हगयागृहा ॥

सात्वतो स्त्री • शिशुपालमातरि ।
 कृष्णाश्रपितृष्वसरि । सात्वतीऽप
 त्यंत्रो । उत्सादिभ्योऽञ् । डीर् ॥
 नाश्चद्व्यन्तरे ॥

सात्वतीसूनुः । पुं • वैद्ये । शिशु
 पाले ॥

सात्त्विकः । पुं • द्रव्याणि । विधात
 रि । विविधभावान्तर्गतभाववि
 शेषे ॥ तल्लक्षणं यथा । सत्त्वोत्क
 टिमनसियेप्रभवन्तिभावास्तेसात्त्व
 काइतिविदुर्मुनिपुङ्गवाते । तेय
 या । स्वप्नः स्वदेशीमासुः स्व
 रभङ्गोयवेपथुः । वैषण्यंमनु
 प्रलयइत्यष्टौसात्त्विकामुखाः ।
 प्रलयोमूर्छा ॥ यज्ञान्तरे ॥ यथा
 । अफलाकार्यंश्रीविधिदृष्टोय

सात्त्विकी

इज्यते । यष्टव्यमेवेति मनः समा
 धाय ससात्त्विकः ॥ आहारप्रभेदे ।
 यथा । आयुः सत्त्वप्रलारोग्यसु
 खप्रौतिविकर्षणाः । रक्षाः स्नि
 ग्धाः स्थिराहृदाआहाराः सात्त्विक
 कप्रियाः ॥ सत्त्वे गुणो प्राधान्येन
 स्थितः ॥ नगणः ॥ १० ॥ त्रि० स
 त्त्वे गुणव्ये ॥ सत्त्वे नमानो वृथा
 निर्वृतः ॥ तेन निर्वृत्तमिति ठञ् ॥
 सत्त्वभवेवा, अथ्यत्मादित्वा-
 द्दञ्वा ॥

सात्त्विकधनम् । न० शुद्धिधने ॥ य
 था । श्रुतशैथिल्यतपः कन्याशिष्य
 याज्याऽन्वयगतम् । धनसप्तविधं
 शुद्धं मुनिभिः समुदाहृतम् ॥
 श्रुतेन अध्ययनेन० शैथिल्यजयादिना०
 कन्यागतङ्कन्ययासहागतं श्वश्रु
 रादेलंभम्० शिष्यागतं गुरुदक्षि-
 णादिना० याज्यागतं आत्त्वज्जल
 भ्वम्० अन्वयागतमदायादेस्योपभ्य
 म्० शुद्धं सात्त्विकमित्यर्थः ॥

सात्त्विकी स्त्री० दुर्गायाम् ॥ पूजा
 विशिष्ये । यथा । शारदीयशुद्धिका
 पूजाविधिपरिगीयते । सात्त्विक
 कीराजसौख्यवताससोचिततत्पुणु०
 सात्त्विकी जपयज्ञाद्यैर्नैवेद्यैश्चानि
 रामिषैः । माहात्स्यभगवत्प्यास
 पुराणादियुक्तैर्नितम् । पाठस्त
 सजपः प्रोक्तः पठेद्देवीमनास्तथे

सादृश्यम्

ति ॥ देवीप्रकृतौ ॥
 सादः । पुं० सन्नतायाम् । अथसा
 दे ॥ सदनम् । षट्ठ् ० । षञ् ॥
 कार्श्ये । कृशत्वे ॥ यथा । भरीर
 सादादसमयभूषणतिरघुः ॥
 सादनम् । न० गृहे । सदने ॥ स्वर्थ
 ग्यन्तात्सदेल्ठ् ॥ मज्जने ॥
 सादनो । स्त्री० कटुक्याम् । क्रा
 द्गाम् ॥ डीप् ॥
 सादिः । पुं० सारथी ॥ यैधे । यो
 द्धरि । सोदति । षट्ठ् ० । वसि
 वपियजिराजिब्रजिमदिहनिवाशि
 वादिशरिभ्यद्दञ् ॥ त्रि० सादि
 युते ॥

सादितः । त्रि० स्तम्भते । बिध्वस्ती
 कृते ॥
 सादी । पुं० अश्वारोहे । असवार०
 द्र० भा० प्र० ॥ सातह्वारोहे ॥ रथा
 रोहे ॥ अथश्वंसीदति० सादयति
 वा । षट्ठ् ० । आश्वश्वकैतिशि
 निः । यच्छादिर्वा ॥

सादृश्यम् । न० उपमायाम् । तुल्य
 त्वे सदृशत्वे । तद्विभ्रत्वेस
 तितद्गतभूयाधर्मावत्त्वे । यथा
 चन्द्रभिन्नत्वेमतिचन्द्रगताह्लादक
 त्वादिनत्वंमुखेचन्द्रमादृश्यम् । त
 त्पर्याययथा । तमन्वेत्यनुवधा
 तितच्छौचतत्निषेधते । तल्लघा
 नुकरोतीतिगन्दाः ॥ सदृश्यराच

साधनम्

का : इतिदण्डो ॥ सदृशस्यभावः
गुणवचनब्रह्मणादिभ्यः ष्यञ् ॥
स्त्रियां षिस्त्वान्ङीषि० सादृशी ॥
ष्यञ् : षित्करणादीकारौ बहुलमि
तिशामनसूत्रादौ कल्पिकः ॥

साहान्तः । पुं० रादृधान्ते ॥
साद्यस्कः । पुं० सोमयागविशिषि ॥
साधकः । चि० साधनकर्त्तरि । नि
ष्पादके ॥ श्रवणाद्यनुष्ठोतरि ॥ सा
धोति । साधसंसिद्धौ ग्वल् ॥
पुं० पुत्रजीशद्रुमे ॥ षष्ठतारायाम् ॥
साधकतमम् । न० करणे । क्रिया
सिद्धौ प्रकृष्टोपकारके ॥ हेतौ ॥
चि० अतिशयसाधके । अतिशय
नेतनप् ॥ प्रकृष्टसाधकसाधक
तमम् ॥

साधनम् । न० करणकारके ॥ साध्य
ते० कर्मनिष्पाद्यतेऽनेन । साध०
। ल्युट् ॥ मृतसंस्कारे । सैन्ये
॥ सिद्धौषधौ ॥ गतौ ॥ निवर्त्तने
। निवृत्तौ । उपाये ॥ साध्यमुद्दिश्य
साधनं निरूप्यते ॥ मेट्टे ॥ दापने
॥ अनुगमे । धने ॥ मारणे । दधे
। प्रमाणे ॥ मैत्रे ॥ मोहने ॥ ज
वे । वेगे ॥ मन्त्रसिद्धिकरणे ॥ सि
द्धौ । मोक्षसाधके धर्माविशिषे ।
साधनचतुष्टये । यथा । नित्यानि
त्यश्चतुर्विधकः • इहामुत्रार्थफल
भोगविरागः • शमदमादिषट्क

साधर्म्यवैधर्म्यसमी

सम्यत्तिः • समुच्चत्वञ्चेति ॥ सा
ध० । भावकर्मकरणादील्युट् ॥
साधयतिवा । नन्द्यादित्वात्तयुः
॥ तपसि । यथा । तपोभिः प्राथ
तेभोऽनासाध्यं हितपस्यतः । दु
र्भगत्वद्वयले कोपहते मतिसाधने
अल्पसाधनैरधिकारम्भेन सुकरः ॥
साधननिर्मुक्तः । चि० साधनाभ्यास
रहिते ।

साधना । स्त्री० आराधनायाम् ॥
साधनाव्यापकक्षुम् । न० साधनवन्न
ष्टाच्यन्ताभावप्रतियोगितायाम् ॥
साधनीयः । नि० साध्ये ॥
साधन्तः । चि० भिक्षुके । सधोति
साध० तृभूयहिसोख्यादिना० क्त
च्० पित् ॥

साधयन्तौ । स्त्री० सांसिकायाम् ॥
साधर्म्यम् । न० समानधर्मत्वे ॥
साधर्म्यवैधर्म्यसमी । पुं० न्यायमते
जातिविशिष्टतज्जणे ॥ यथाहमेत
मः । साधर्म्यवैधर्म्याभ्यामुपसं
हारितदुधर्मविपर्ययापप्रत्तेः सा
धर्म्यवैधर्म्यसमी ॥ २ ॥ उदकहारे
साध्यस्योपमंहरणे • वादिनाकृते
• तदुधर्मस्यसाध्यरूपधर्मस्यैववि
पर्ययेव्यतिरिक्तस्यसाधर्म्यवैधर्म्य
भ्यांकिरलोभ्यांश्चापत्यनपेजाभ्यांयदु
पपादनंततोहेतोः साधर्म्यवैध
र्म्यमसावुच्यंते । तदयमर्थः ।

साधारण :

वादिना • अन्वयेन स्यतिरेकेण वासा
भ्ये साधिते • प्रतिपादनः साधर्म्यमा
च प्रवृत्त हेतुना तदभावापादनं साध
र्म्यसमा । वैधर्म्यमाच प्रवृत्त हेतुना
तदभावापादनं वैधर्म्यसमा । तत्र
साधर्म्यसमायथा । शब्दोऽनित्यः
कृतकत्वात् • घटवत् • व्यतिरेके
णवाव्योमवत् • इत्युपसंहृते • नै
तदेवम् • यद्यनित्यघटसाधर्म्यान्नि
त्याकाशवैधर्म्यादाऽनित्यः स्थात्
नित्याकाशसाधर्म्यादमूर्त्तत्वाद्ब्रह्म
स्यात् • विद्वेषो वाचकत्वः • वैध
र्म्यसमायथा । शब्दोऽनित्यः • कृत
कत्वात् • घटवत् • अकारवद्वे
तिस्थापनायाम • अनाद्यघटै
र्यादमूर्त्तत्वाद्ब्रह्मत्वः • अनाद्यघटै
र्वाचकत्वद्वारात् • अतः साधर्म्यत्वमव
वैधर्म्यत्वम् । तत्र गमकतीपायक
मित्युऽभमानतमत्प्रतिपक्षदेग
नामसिद्धिमेवैकात्मिकदेशनाभा
सितवार्तिके तु अन्यैकान्तकपदयो
गात्प्रतिपक्षपरम् । एकात्मा
तः साध्यसाधकत्वोऽभावात् ॥

साधारणः । पुं • वासरविशेषि ॥ त
त्फलजं यथा । तीर्थपूर्णमिवेन्मेषो
वपत्येवदिनेदिने । निरुपद्रवाद्य
राजानः सर्वसाधारणे प्रिये ॥ ४४
॥ आङ्गलाऽनूपलक्षणसम्पन्नदेशे ॥
यथा । मिथश्चिह्नस्तुथीदेगः सहि

साधारणधर्मः :

साधारणः स्मृतः । तस्मिन्देशेय
दुदकं तत्तुसाधारणं स्मृतम् ॥
साधारणास्वुमधुरं दीपनं शीतलं
लघु । तर्पणं रोचनं तृणादः इदोष
वयप्रणुत् ॥ त्रि • समाने । अनेकस
स्वस्थिके कस्मिन् । सामान्ये ॥
अनेकस्वामिकवस्तुनि ॥ यथा । सा
धारणं समाश्रय्यत किञ्चिदाहना
युधम् । शौर्यादिना प्रोतिधनं भा
तरस्तवभागिनः ॥ सर्वगि । तत्त
दितरमस्वस्थिनि ॥ सहसाधारणे
नरकति । वैपसर्जनस्येति • स
भावः । अ. ज्ञो ध्रमाधारणाभ्यामि
तिस्वार्थोऽज् ॥ साधकसंसिद्धेः
• आरणी वाचकद्रव्याः ॥ स्त्रियां
साधारणी ॥ ईत्वाभावविशिष्टे ॥ य
था । अनेकान्तो विकृत्याप्यसिद्धः
प्रतिपक्षितः । कालाख्ययापदिष्ट
यत्त्वाभासस्तुपञ्चधा ॥ आद्यः
साधारणस्तु स्यात् । आदसाधारणोऽ
परः । तथैवानुपसंहारीविधानै
कान्तिको भवेत् ॥ य. सपक्षे विपक्षे
दसतुसाधारणोमतः । यस्तूभय
स्माद्व्यावृत्तः सखसाधारणोमतः
॥ तथैवानुपसंहारीकेवखान्वयिप
क्षकः ।

साधारणत्वम् । न • असाधारणभि
न्नत्वे ॥

साधारणधर्मः । पुं • चतुर्बकणं

साधित :

तव्ये । यथा । प्रजनार्थं द्वियः
 सृष्टाः सन्तानार्थं च मानवाः । त
 स्मात्साधारणो धर्मः श्रुतीपत्न्या
 सहेदितः ॥ अपिच । अहिंसा
 सख्यमस्तौ यंशौ च मिन्द्रियसंयमः । द
 मः क्षमा र्ज बन्धानं सर्वेषां धर्मसा
 धनमिति ॥ आत्मज्ञानं तितित्वा
 च धर्मः साधारणो नृपेति च ॥
 साधारणस्त्री । स्त्री । वेष्टायाम् ॥
 साधारणानैकान्तिकः । पुं । हेत्वा
 भासान्तरे । साध्याभाववद्भूतौ ॥
 यथा पर्शतोऽग्निमान् । प्रमेयत्वादि
 ति । प्रमेयत्वस्य बह्व्यभाववत्तद्भेदे
 त्रियमानत्वात् ॥ साध्यवदन्यवृ-
 त्तौ । यथा । शब्दे निच्यः ।
 निः स्पर्शत्वात् न च विरुद्धसङ्घी
 र्णदोषः । उपधेयसङ्करेऽप्युपाधि
 रसङ्करात् ॥
 साधारणी । स्त्री । सदृशायाम् । स
 मानायाम् ॥ कुञ्चिकायामिति हे
 मचन्द्रः ॥
 साधारण्यम् । न० । साम्ये ॥ कुञ्चिका
 याम् । इति हेमचन्द्रः ॥
 साधारिका । स्त्री । घटिकायाम् ।
 नाडिकायां ॥
 साधिका । स्त्री । साधनकल्याम् ॥
 सुषुप्तौ ॥ सुप्तसुसाधकेति हेमः ॥
 साधितः । त्रि० । दापिते । धनादिना
 यत्नीकृते । धनादिप्रदापिते ॥ प्र-

साधुः

दापितधने ॥ साध्यतेऽस्य । साध० ।
 क्तः ॥ सिद्धे ॥
 साधिमा । पुं० । साधुत्वे ॥ साधिभा-
 वः । इमनिच् ॥
 साधिष्ठः । त्रि० । अतिशयेन बाढे ।
 अतिदृढे । आर्ये ॥ न्याय्ये ॥ शो
 भनतमे । अयमेषामतिशयेन बा-
 टः । अतिशयिनेतमविष्टनावि
 तोष्ठन् । अन्तिकशठयाने दसा-
 धौ ॥
 साधिष्ठानः । त्रि० । जीवे । अधिष्ठानेन
 कूठस्थैतन्येन सद्भिरे ।
 साधीयान् । त्रि० । अतिबाढे ॥ अति
 शोभने । अतिसाधौ ॥ अयमनयो
 रतिशयितो बाढः साधुर्वा । द्विष
 चनेतीयमुनि० अतिकशठयोरिति
 बाढशब्दप्रसाधादेशः । टेरिति
 साधीष्टिलोपः ॥
 साधुः । त्रि० । उत्तमकुलोत्पन्ने । अस्य
 पर्यायायथा । महाकुलकुलीनाय्यं
 सभ्यसज्जनसाधवद्भूति । बाहुषि
 के ॥ चारी । शोभने । मनोर्ज्ञे ।
 स्वभावमुन्दरे ॥ प्रबौधे । योग्ये ॥
 स्वधर्मवर्तिनि ॥ अपकारिष्वप्युप
 कारशीले ॥ अद्रोहिणि ॥ पुण्यका
 रिणि । वेदमार्गस्थे ॥ शास्त्रवि
 हितकारिणि ॥ सर्वहिते ॥ नित्या
 नित्यवस्तुविवेकादिसाधनचतुष्टय
 सम्पन्ने सुमुञ्चौ ॥ कुलधर्माश्रिते ॥

साधुवाद् :

सर्वपूज्ये ॥ यथा । शाक्तैर्विविष्य-
वै : शैवै : सौरैर्माणपतै रपि । कौ
लधर्माश्रित : साधु : पूजनीया
तिथत्तत : । साध्नोतिपरकार्यम्
धर्मम् अर्थम् • कामम् • मोक्षं
वा । साधु • । कृवापिल्युग् • । पुं •
व्याकरणेनप्रतिपादितेशास्त्रीयश-
ब्दे ॥ यद्यपिसाधूनेवभाषितेतिन-
श्रूयतेतथापिफलनिर्देशवाक्ये त-
न्निर्देशादेवदृशविधि : कल्प्यते •
साधूनेवभाषितनापशब्दानिति :
मन्त्रोहीन : स्वरतोवर्णतोवेतिद-
र्शनात् ॥ मुनौ ॥ जिने ।

साधुज : । त्रि • उत्तमकुलोद्भवे ।
साधौ ॥

साधुधी : । स्त्री • वरवत्सजायाम् ।
श्वश्रुाम् • सुन्दरबुद्धौ ॥ त्रि •
तद्वति ॥ साध्वीधीर्यस्या : ॥ कर्म
धारयोबहुव्रीहिर्वा ॥

साधुनिन्दित : । त्रि • प्रणाय्ये । सा
धुभिर्निन्दिते । साध्वसम्मतइतिया
वत् ॥

साधुपुष्पम् । न • प्रपौण्डरीके । स्थ
लेपद्मे • साधुवतत्पुष्पञ्च ॥ उत्त
मप्रसूने ॥

साधुभाव : । पुं • असोधुत्वशङ्कायां
साधुत्वे ॥

साधुवाद् : । पुं • सतामनुमोदने ॥
साधुवादोपवर्द्धितइतियथा ॥ सा

साधूतम्

धोरुत्तरे ॥

साधुवाह : । पुं • विनीताश्वे ॥ सा
धुवासीवाहश्च ॥

साधुवाही । पुं • विनीताश्वे । सुशि
क्षितेतुरगे ॥ साधुवहनशील : ।
वह • । सुपीतिणिनि : ॥ त्रि • शी
भनाश्वयुक्ते ॥

साधुवृक्ष : । पुं • कदम्बद्रुमे ॥ वरुण
वृक्षे ॥ साधुवासीवृक्षश्च ॥ मना
क्षतरौ ॥

साधुवृत्त : । त्रि • सुचरित्रे ॥ साधु
नांमित्रसमानसुखदु : खानांसुख
दांश्वत्तम् ॥

साधुवृत्ति : । स्त्री • उत्तमजीविकाया
म् ॥ सद्दिवरणे ॥ सुन्दरवृत्तने ॥
साध्वीवासीवृत्तिश्च ॥ साध्वीवृत्ति
र्वा ॥ त्रि • तद्वति ॥ साध्वीवृत्ति
र्यस्य ॥

साधुसङ्गम : । पुं • मनोनिग्रहस्थो
पायविशेषे ॥ यस्तुवोधितमपितत्त्वं
नसम्यग्बुध्यते • योवाविस्मरति • त
थी : साधुसङ्गमएवोपाय : । साध
बोहिपुन : पुनर्बोधयन्ति • स्मारय
न्ति च ॥

साधुसमागम : । पुं • साधुसङ्गमे ॥
यथा । लज्जदुर्जनसंसर्गभङ्गसाधु
समागमम् । कुरुपुण्यमहीरावंस्मर
नित्यमनित्यतामिति ॥

साधूतम् । न • बर्हिंसङ्घाते ॥ प

साध्यः

एतन्नीध्याम् ॥ आतपने ॥ इत्यज
यपालः । पाठान्तरे । साध्यतम
पि ॥

साध्यः । पुं० गणदेवताविशेषे ॥
साध्यंसिद्धिः । साध० । ऋहलो
र्यन्त० इतिभावेण्यत् । साऽस्त्य
स्य । अर्थः प्राद्यच् । साध्याद्वादेश
विख्याताः पुराणेषुपुरातनैः ।
तेयथा । मनोमन्त्रस्यप्राणस्यनयोया
नीहयस्तथा । नारायणोनरस्यैवहं
ससिचिस्तथाविभुः ॥ प्रभुस्यद्वाद्
शैवेतेसाध्याः प्रोक्ताःपुरातनैरिति
॥ विष्कम्भाद्यन्तर्गतयोगविशेषे ॥
तत्रोत्पन्नस्यफलंयथा । असाध्यसा
ध्यः किलसाध्यजातः शूरोतिथी
रोविजितारिपक्षः । बुद्ध्याद्युपा
यैः परिसाधितार्थः परंक्रुतार्थः
सुतरांविनीतः ॥ स्मरे । कामे ॥
देवे । सुरे ॥ चि० साधनीये ॥
कच्छीपायः सुखीपायोद्विषिधः
साध्यउच्यते ॥ साधनार्हाभिमतैः ॥
साध्यतेऽत्र । सतुपक्षः । यथा ।
प्रतिज्ञादीषनिर्मुक्तंसाध्यंसत्कार
णान्वितम् । निश्चितलोकसिद्धस्य
पक्षंपक्षविदोविदुः ॥ साध्यंसाध
नार्हाभिमतंपक्षंविदुः । यद्यप्यन्य
त्रसाध्यंज्ञाप्यम् । तद्विशिष्टधर्मी
पक्षइतिभेदः । तथाप्यत्रवाक्प्रत्या
प्यर्णादिधर्मविशेषविशिष्टस्यपक्षत

साध्यसमः

याधर्मिणोऽधमणंपदैरेवसाध्यत्वात्
साध्यपक्षयोरभेदाभिधानमितिव्यव
हारतत्त्वम् ॥ व्याप्ये ॥ साध्यते
ऽनेतिव्युत्पत्त्यापक्षे ॥ यथा । प
र्वतोवज्जिमानित्यत्रपर्वतः ॥ सा
धयितुंयोग्ये ॥ यथापर्वतोवज्जिमा
नित्यत्रवज्जिः साध्यः ॥ साध्यस्य
वस्तुनोऽभावेसाधनैः किंप्रयोजनम् ॥
साध्यतावच्छेदकम् । न० अनुमिति
विधेयांशिसमानधर्मे ॥
साध्यव्यापकत्वम् । न० साध्यसमा
नाधिकरणात्यन्ताभावाप्रतियोगि
त्वे ॥
साध्यसमः । पुं० हेत्वाभासान्तरे ॥
यथाहगतमः । साध्याविशिष्टस्य
साध्यत्वात्साध्यसमः ॥ ४८ ॥
साध्येनवहन्यादिना० अविशिष्ट०
कुतइत्यत्रचाह० साध्यत्वादिति०
साधनीयत्वादित्यर्थः । यथाहि०
साध्यंसाधनीयं० तथाहेतुरपिचेत्
० साध्यसमइत्युच्यते । अतएवचा
सिद्धस्यइतिव्यवक्रियते । अयस्मात्प्र
यासिद्धिस्वरूपासिद्धिव्याप्यत्वासिद्
धिभेदात्० त्रिविधः । अत्रयासि
द्धिश्च० पक्षेपक्षताच्छेदकाभावः
। यथाकाष्ठमयः पर्वतोवज्जिमा
नित्यादौ । स्वरूपासिद्धिः० प
क्षेहेतुताऽवच्छेदकावच्छिन्नस्याभा
वः । यथाऋदोद्रव्यंधूमादित्यादौ

साध्यसम :

। व्याप्यत्वासिद्धिश्च • अव्यभिच
रितसामानाधिकरण्याभावात् ।
नचस्वरूपासिद्धेरवसूचाल्लक्ष्यत्वप्र
तीतीर्नीभयोर्लक्ष्यत्वमितिवाच्यम्
। हेतुरितिपदंश्चपूरणीयम् • हे
तुपदस्यगमकहेतोर्व्याप्तिविशिष्टपक्ष
धर्मस्यवचकम् • व्याप्तिविशिष्टप
क्षधर्मइत्येववापर्युयताम् । तथा
च • तस्यकिञ्चिदंशसाध्यत्वेनैव
साध्यसमत्वम् । अतएवसाध्यसा
ध्यतावच्छेदकाभावः साधनेसाध
नतावच्छेदकाभावश्चव्याप्यत्वासि
द्धिः । यथा • पक्षतावच्छेदकाभा
वपक्षतावच्छेदकवद्देहादेरन्यतम
त्वेनाश्रयासिद्धित्वम् • यथाच •
पक्षेहेत्वभावहेतुमद्देहादेरन्यतमत्वे
नस्वरूपासिद्धित्वम् • तथासाध्य
तावच्छेदकाभावादेरन्यतमत्वेन
व्याप्यत्वासिद्धित्वम् • चित्तयान्य
तमत्वञ्चासिद्धिसामान्यलक्षणनी
लधूमत्त्वादेरपिव्याप्यत्वासिद्धिवाच
कतर्भावंबदन्ति । तेषामयमाशयः ।
व्याप्तिर्हि साध्यसम्बन्धितावच्छेदक
रूपा • गुरुधर्मश्चसाध्यसम्बन्धितान
वच्छेदकोऽतीनीलधूमत्त्वादेः सा
ध्यसम्बन्धितानवच्छेदकत्वान्नव्या-
प्तिस्वरूपत्वम् । तथाएवसाध्यताव
च्छेदकाभावादिरेव • साधनताव
च्छेदकेव्याप्यतानवच्छेदकत्वमपि

सानन्द :

भवतिव्याप्यत्वासिद्धिरिति ४८।
साध्यसिद्धिमाहः । पुं • व्यवहारस्य
चतुर्थपादे । सचनिर्णयपादः ।
यथा । प्रत्यर्थिनाऽपतीलेष्यमिति •
भाषापादः प्रथमः । श्रुतार्थस्योत्त
रंलेष्यमित्युत्तरपादोद्वितीयः ।
ततार्थीलेखयेत्सद्यद्भित्क्रियापाद
स्तृतीयः । तत्सिद्धौसिद्धिमा
प्रोतीतिसाध्यसिद्धिपादश्चतुर्थः ।
यथा । भाषात्तरक्रियासाध्यसिद्धि
भिः क्रमवृत्तिभिः । आक्षिप्तचतु
रंशस्तुवतुष्पादभिधीयते । इतिमि
ताक्षरा ॥

साध्यसम् । न • भये ॥ साधून्मस्य
ति । अस • । अजितिमुकुटः
तत्र । अणः प्रसङ्गात् । तस्मात् •
साधूनामसः ॥ सम्भ्रमे ॥
साध्वी । स्त्री • दुर्गायाम् ॥ मेदाया
म् ॥ पतिव्रतायाम् ॥ तल्लक्ष्य
माह्वारीतः । आर्तात्सुदिताह
ष्टे प्रोषितेमलिनाक्लशा । मृतेभि
येतथापत्यौसाध्वीज्ञेयापतिव्रतेति
॥ मनुरपि । पतिंशानाभिचरति
मनोवाग्देहसंयता । साभतृत्ती
कानाप्रोतिसहिः साध्वीतिचेच्य
ते • इति ॥ धीतीगुणवचनादिति
डौष् ॥ शोभनायाम् ॥

सानन्दः । पुं • गुच्छकरञ्जि ॥ ध्रुव
कप्रभेदे । यथा । अष्टादशाक्षरे

सान्तपनम्

युक्तोयश्रीहर्षप्रदेध्रुवः । क हस्क
 संचकीतालेसामन्दोबोरकेरसे ॥
 चि० पाङ्कःदयुक्ते ॥
 सानन्दूरः । पुं० तीर्थविशेषि ॥
 सानसिः । पुं० काञ्चने । सनेति
 षण्णुदाने । सानसिप्रणसौख्यादि
 नासिप्रत्ययउपधावद्वय ॥ चि०
 सभाजनोये ॥
 सानिका । स्त्री० वायुविशेषि । सना
 ई० इतिचोक्प्रसिद्धे ॥ वंशी-
 वाद्ये ॥
 सानुः । पुं० न० स्त्री । प्रस्थे । पर्व
 तस्यसमभूभागे ॥ वने ॥ बाह्या
 याम् ॥ मार्गे ॥ अये ॥ क्तिबदे
 ॥ सनेति । षण्णु० । दृपनिजनो
 तिञ्णुष् ॥ अर्के ॥ पल्लवे ॥
 सानुक्रोशः । चि० सदये ॥
 सानुजः । पुं० तुम्बुरुहके । तीक्ष्ण
 पत्रे ॥ न० प्रपौण्डरोक्ते ॥ चि० अ
 नुञ्जिनसहवर्तमाने ॥ सानुजरा
 ममीडे ॥
 सानुवन्धः । चि० सपरिवारे ॥ अवि
 ष्टिन्ने । सानुसूते ॥
 सानुमान् । पुं० पर्वते ॥ सानवीवि
 यंतेऽस्य । मतुप् ॥
 सानियिका । स्त्री० सानेय्याम् ॥
 सानेवी । स्त्री० वंश्याम् ॥ इ० अ०
 र० स्त्री० ॥
 सान्तपनम् । न० कृच्छ्रसान्तपनाभिधि

सान्दृष्टिकम्

ब्रतविशेषि ॥ यथा । गीमूचंगीमयं
 धीरदधिसपिः कुशोदकम् । ए
 काराचोपवासस्यकृच्छ्रसान्तपनंस्मृ-
 तम् ॥ गीमूचादिषड्द्रव्याख्येकी
 कृत्यैकस्मिन्नहनिभजयेत्० नान्यत्
 किञ्चिदद्यात् । अपरदिनेचोपवास
 इत्येतत्० सान्तपनं कृच्छ्रस्मृतमित्य
 र्यः ॥ सन्तपति । तप० । ल्युः ।
 तस्येदङ्कर्म । अण् ॥
 सान्तरः । चि० त्रिरले ॥ अन्तरेषस
 हितः ॥
 सान्तम् । न० अत्यर्थमधुरेवाक्ये ।
 कर्षमनः प्रीतिजनके ॥ साम
 नि । प्रियशार्दार्यप्रदानसम्बन्धादि
 भिः क्रीडोपशमने । द्रव्यंदास्या
 मितुभ्यंमाभौषीरित्यादिसमाधा-
 नाक्ती ॥ सान्तयति । षान्त्वसामप्र
 थिगे । चुरादिरदन्तः । एरच्० घञ्
 वा ॥ दाक्षिण्ये ॥
 सान्त्वनम् । न० प्रथये ॥ सामोपाये ॥
 षान्त्व० । ल्युट् ॥
 सान्त्वना । स्त्री० प्रथये ॥ प्रथवः सा
 स्वनाननेतिकोषान्तरम् ॥ सामनि
 सान्त्वनावादः । पुं० प्रियवचने ॥
 सान्दोपनिः । पुं० मुनिविशेषि ॥ अ
 खादिविद्याभिज्ञे ॥ अवन्तिपुरवासि
 निकाश्वेरामकृष्णयोगुरौ । सन्दी
 पनस्यापत्यम् । अतद्वज् ॥
 सान्दृष्टिकम् । पुं० व्यापारानन्तरं

सान्निपातिक :

आयमानि • सद्यः फले । सन्दृष्टौ प्र
त्यक्षे भवम् । अध्यात्मादित्वाद्भ्रज्
॥ समानदृष्टिविषये ॥

सान्द्रम् । न० बने ॥ चि० घने । नि
विडे ॥ सृष्टौ । सह० चन्द्यते । अ
द्विबन्धने । बाहुलकाद्रक् ॥

सान्द्रपुष्पः । पुं० विभीतकवृक्षे ।

सान्द्रस्निग्धः । चि० घनस्निग्धे ।
मेदुरे ॥

सान्धिकः । पुं० शौण्डिके ॥ चि०
सन्धिकर्त्तरि ॥

सान्धिवेलम् । न० संधिवेलायाम् भ
वे ॥ सन्धिवेलाद्युत्तुनक्षत्रेभ्योः ॥

सान्ध्यः । पुं० स्वप्ने ॥ सन्धिभवे ॥ स
न्ध्यायाम्भवः । सन्धिवेलादित्वा
दर्थ ॥

सान्ध्यकुसुमा । स्त्री० त्रिसन्धिपुष्पवृ
क्षे ॥

सान्नहनिकः । चि० योधानांरणसन्ना
हप्रवर्त्तके ॥ सन्नहनं प्रयोजनमस्य ।
तदस्य प्रयोजनमिति ठक् ॥

सान्नाय्यम् । न० हेतव्यद्रव्ये । इयि
षिसम्यङ् नोयते हेतुमार्थमग्निमप्रति
। षीञ् । पाय्यसान्नाय्ये ति ण्यदा
यादेशः समोदौर्घं षनिपात्यते ॥

सान्निध्यम् । न० नैक्ये ॥ निकटे ॥
सन्निधिरेव । चतुर्षण्यदित्वात्
स्वार्थे ष्यञ् ॥

सान्निपातिकः । चि० सन्निपातजरो

साभाव्यापत्तिः

गी । सन्निपातस्य मन्त्रोक्तापनंवा
। सन्निपाताच्चेति ठञ् ॥

साव्यासिकः । पुं० भिक्षौ । पाराश
रिणि ॥

सान्वयः । चि० सम्बन्धिनि ॥ कुलस
हिते ॥ पुत्रपौत्रादिसहिते । यथा
। यो न धौत्वद्विजीवेदमन्यवकुसुमीत्र
मम् । सजीवने वशुद्रत्वमाशुक्ल
तिसान्वयः ॥

सापन्नः । पुं० सपत्नीतनये । सपत्न्या
अपत्यम् । शिवादिभ्योः । तत्र स
पत्नेति पाठेपिलिङ्गविशिष्टपरिभाष
या । सपत्नीशब्दादपिसामान्यचि
न्तया • टकं वा धित्त्वं ऽणिति वैध्यम्
॥ वैरिणस्तनये ॥ तस्यापत्यमित्यर्थ
• शिवादित्वाद्वा ॥

सापत्नेयः । चि० सपत्न्यास्तनये ॥
सपत्न्या अपत्यम् ॥ स्त्रीभ्योऽटक् ॥

सापत्नेयी । स्त्री० सपत्न्यादुद्धृतरि ॥

सापत्न्या । स्त्री० लज्जायाम् ॥

सापराधः । चि० कृतापराधे ॥

सापिण्डः । पुं० सपिण्डे ॥ प्रप्ला
दिभ्यश्चेति स्वार्थे ऽण् ॥

सापिण्डाम् । न० सपिण्डतायाम् ॥

साप्तपदीनम् । सख्ये । मित्रत्वे ॥

साप्तभिः । पदैरवाप्यते । साप्तप
दीनं सख्यमितिसाधु ॥

साफल्यम् । न० सफलतायाम् ॥

साभाव्यापत्तिः । स्त्री० साम्यप्राप्तौ ॥

साम

सामकः । पुं० तर्कुशाय ॥ सा
 माभिच्चे ॥ सामबधीते० वेदवा ।
 क्रमादिभ्योवुन् ॥ न० मूलकृष्णे ॥
 सामगः । चि० ब्राह्मणविशेषे । छा
 न्दोगे ॥ सामगायति । गैशब्दे ।
 गापोष्टगितिटक् । टोऽङ्गोवर्थः ।
 तैत्रिद्ययांसामगी ॥
 सामगभः । पुं० विष्णौ ॥
 सामग्री । स्त्री० कारणसमूहे । यथा ।
 सामग्रीचेद्रफलबिरहोव्याप्तिरेवेति
 तत्त्वमद् । पदाङ्कदूतः ॥ द्रव्ये ॥
 सामग्राम् । न० समुदायत्वे ॥
 सामजः । पुं० गजे ॥ कुञ्जरे ॥
 चि० सामेत्ये । सामार्थे ॥
 सामञ्जसम् । न० औचित्ये । यु
 क्तियुक्ते ॥
 साम । न० सहस्रशाखेपितृदेवताकेवे
 दविशेषे ॥ गीतिविशिष्टायामृचि ॥
 ऋच्यधूटं सामोच्यते ॥ वाक्यवि
 शेषस्थायांगौतौ ॥ सामपदन्तुगी
 तिसामाच्यैवाभिधायकमित्यन्यत् ।
 चतुर्णांविदानांमध्येमानमाधुर्येणा
 तिरमणीयत्वादिष्णोर्विभूतिः सा
 मेत्युच्यते । राज्ञांशत्रुवशीकरणा
 योपायविशेषे । सान्त्वे । प्रियवाद्
 यूप्रदानसम्बन्धादिभिः शत्रोः
 क्रोधोपशमने ॥ यथा । परस्परौप
 काराणां दशंनं गुणकीर्तनम् । स
 व्वन्वस्यसमाख्यानमायस्याः सम्प्र

सामयानि :

काशनम् ॥ वाचापिशलयासाधुतवा
 हभितिचापंणम् । इतिसामविधा
 नच्चेः । सामपञ्चविधं स्मृतम् ॥
 स्यतिपापं० रोषं वाऽनेनवा । विच
 न्तकर्मणि । सातिभ्यांमनिन्म
 निणावितिमनिन् ॥ सामनम् ।
 सामसान्वप्रयोगे । बाहुलकात्-
 कनिन्वा ॥ त्रि० शोभने । अनव-
 द्ये ॥
 सामनः । पुं० सामवति ॥ सामा
 स्यास्ति । पामादित्वान्नः ॥
 सामनी । स्त्री० पशुवन्धनरक्षी ॥
 सामन्तः । पुं० प्रतिवासिनि ॥ सं
 लानोन्तएकदेशोस्य । प्रादिभ्योधा
 तुजस्येति समासः । समन्तायाः
 स्वदेशाव्यवहितभूमेरथम् । तस्येद
 मित्यण् ॥ माण्डलिके ॥ चतु
 र्दिके ॥ त्रि० सहाये ॥
 सामन्यः । पुं० सामविदि ॥ साम
 सुसाधुः० प्रवीणो० योग्योवा । त
 वसाधुरितियत् । येचाभावकर्म
 योरितिप्रकृतिभाषः ॥
 सामयिकः । त्रि० समयोचिते । स
 मयेकार्यकर्त्तरि ॥ समयः प्राप्नो
 स्य । समयस्तदस्यप्राप्तमितिठञ् ॥
 विनयादित्वात्स्वार्थेठग्वा ॥ सम
 योत्ये ॥
 सामयानिः । पुं० ब्रह्मणि । द्रुहि
 णे ॥ कुञ्जरे । गजे । त्रि० सा

सामानाधिकरण्याम्,

सीत्ये ॥

सामरस्यम् । न० ऐकरस्ये ॥

सामर्थ्यम् । न० योग्यतायाम् ॥ श

क्ती ॥ विशेष्यविशेषणभावावगाद्य,

पस्थितिजनकत्वरूपे. एकार्थीभावे

॥ परस्पराकाङ्क्षाकारुपायां व्यपेक्षा

याम् ॥

सामर्थः । चि० सरोधि ॥

सामवायिकः । पुं० समाल्ये । स

न्निष्ण ॥ चि० समवायसम्बन्धि

नि ॥ समवायेत्ये ॥ सामूहिके

॥ समवायंसमवेति । समवाया

न्समवेतीतिठक् । इहसमवपुंसो

षोर्थः । प्रशिष्ये कदेशीभवनम् ।

तत्रगुणभूतंपवेशंप्रति० प्रकृत्वर्थ

स्यकर्मताबीध्या । विशेष्यानुरो

धिनतु० स्त्रीकैसप्तमीप्रायेणप्रयुज्य

ते । कुरुक्षेत्रे समवेता इतिथया ॥

सामवित् पुं० उद्गातरि ॥ सामा

निवेत्ति । विद्० । क्षिप् ॥

सोमवेदः । पुं० कृजाधिपेवेदवि

शेषे ॥

सामानिकः । पुं० सभासदि । स

भास्तारे ॥ समासंसमवेति । स

मवायान्समवेतीतिठक् ॥ समा

संरक्षतिवा । रक्षतीतिठक् ॥

सामाधिपतिः । पुं० भौमयद्दे ॥

सामानाधिकरण्याम् । न० पश्ये :

सम्बन्धविशेषि । पश्येकार्थनिष्ठ

सामान्यः

त्वे ॥ सचसम्बन्धीभिन्नप्रवृत्तिनि

मितानांशब्दानामेकस्मिन्नर्थेतात्प

र्यसम्बन्धः । यथासीयं देवदत्त इति

वाक्ये तत्कालविशिष्टदेवदत्तवाच-

कसशब्दस्य० एतत्कालविशिष्टदे

वदत्तवाचकायंशब्दस्यच० एकस्मि

न्पिण्डेतात्पर्यसम्बन्धः ॥ यथा

ज्ञानार्थः । एकवृत्तिरर्थे शब्दानां

भिन्नवृत्तिहेतुनाम् । सामानाधि

करण्यम् भवत्येवंबदन्तिलाक्षण

काइति ॥ एकविभक्त्यन्तानांपदान

विशेषणविशेष्यभावेनैकार्थनिष्ठत्वे ।

तच्चसुख्यगौणभेदेनद्विविधं यथा ।

सामानाधिकरण्योक्तिर्वस्त्वैक्ये मुख्य

तां व्रजेत् । खड्गिद्रमुत्पलं नीलमि

त्यादौ तद्विज्ञानात् ॥ अन्यखान्य

चसम्पत्त्यात्सिंहस्यपुरुषिवथा ।

सामानाधिकरण्यस्यगौणंसिंहः पु

मानिति ॥ समानमधिकरणं यथा

स्योभाषः ॥ एकाग्रवत्त्वे ॥ च

न्यदुच्छृङ्खलंसत्त्वमन्यच्छास्त्रनिष्ठमि

तम्० सामानाधिकरण्यं हिते जति

मिरयोः कुतः ॥

सामान्यः पुं० पञ्चमेवर्थे । बर्षं च

इरे । यथोक्तं महाविर्षां च । च

स्वारः कथितावर्षावाश्रमापपिसु

व्रते । आचाराद्यापिबर्षानामाश्र

माणांपृथक्पृथक् । कृतादौ कलि

कासितुवर्षाः पञ्चप्रकीर्तिताः ।

सामान्यम्

ब्राह्मणः चतुर्थीबैश्वः शूद्रः
 सामान्यएवचेति ॥
 सामान्यम् । न. जाती ॥ तद्विविध
 म् । यथा । सामान्यं द्विविधम् प्री
 क्तम् परस्वापरमेव च । द्रव्याद्विचि
 क्वृत्तिसुसत्तापरतयोच्यते । पर
 भिन्नाप्रजाजातिः सैवापरतयोच्य
 ते । व्यापकत्वात्परापि स्याद्द्रव्याप्य
 त्वादपरापि च । द्रव्यत्वादिकजा
 तिसुपरापरतयोच्यते । इतिभाषा
 परिच्छेदः ॥ तल्लक्षणं यथा । नि
 त्यत्वे सत्यमेकसमवेतत्वमिति । अ
 नेकसमवेतत्वं संयोगादीनामप्य-
 स्ति । अतः सत्यन्तम् । नित्यत्वे
 सतिसमवेतत्वं गगनपरिमाणादी
 नामप्यस्ति । अतउक्तमनेकेति ।
 नित्यत्वे सत्यमेकवृत्तिसामान्यमु
 पेक्ष्यसमवेतत्वमुक्तम् । एकव्याक्त
 वृत्तिसुनजातिः । यतउक्तम् । व्य
 क्तेरभेदसुल्यत्वं सङ्करीऽथानवस्थि
 तिः । रूपज्ञानिरसस्वन्धोजातिवा
 घकसङ्घः ॥ एकव्यक्तकत्वा
 दाकाशत्वं नजातिः । तुल्यवृत्ति
 कत्वाद्घटत्वकलसत्वं नजातिद्वय
 म् । सङ्घोर्षत्वाद्भूतत्वं मूर्तत्वं न
 जातिः । अनवस्थाभयात्सामान्य
 त्वं नजातिः । विशेषध्व्यावृत्त
 स्वभावस्वरूपज्ञानिः स्यादतीविशि
 षत्वं नजातिः । समवायसम्बन्धा

सामान्याम्

भावात्समवायानजातिः । द्रव्या
 द्विकवृत्तिरिति । परत्वमधिक
 देशवृत्तित्वम् । अपरत्वमल्पदेश
 वृत्तित्वम् । सकलजात्यपेक्षया
 ऽधिकदेशवृत्तित्वात्सत्तायाः पर
 त्वम् । एतद्विधनायद्रव्यादीति ।
 तदपेक्षयाचान्यासांजातीनामपर
 त्वम् । परभिन्नासत्ताभिन्ना । व्या
 पकत्वात्परापि स्याद्द्रव्यत्वाद्प-
 रापि च । पृथिवीत्वादपेक्षयाव्या
 पकत्वात् । अधिकदेशवृत्तित्वा
 त् । द्रव्यमपरत्वम् । सत्तायाः
 याऽल्पदेशवृत्तित्वात् । द्रव्यम-
 अपरत्वमसु । तथाचधर्मद्वयस
 माविशदुभयमविरुद्धम् । इतिमुक्ता
 वली ॥ नित्यमेकमनेकानुगतंसा
 मान्यम् । तच्चद्रव्यगुणकर्मवर्ती-
 ति । तर्कसङ्घः ॥ सामान्यगुण
 साम्येनयत्रवस्त्वन्तरैकतेतिलक्ष
 लक्षितकाल्यालङ्कारविशिषे ॥ य
 थावा । प्रस्तुतसङ्घे येनगुणसाम्य
 विवक्षया । ऐकात्म्यं वध्यतेऽथीगात्
 तत्सामान्यमिति स्मृतम् । अतादृ
 शमपितादृशतय विवक्षितुं यद्प्रस्तु
 तार्थेनसम्पृक्तमपरित्यक्तनिजगुणमे
 वतदेकात्मतयानिवध्यते । तत्समा
 नगुणनिबन्धनात् । सामान्यम् । उ
 दाहरणम् । मन्त्रयज्ञरसविलिप्ततन
 वानवहारलताविभूषिताः सितत

सामानाच्छलम्

रदन्तपञ्चतर्कचरुचीरुचिरामलां
शुकाः । शशभृत्तदधितधाम्निधव-
लयतिधरामविभाव्यताङ्गताः प्रि-
यवसतिप्रयान्तिमुदमेवनिरस्तभि-
येऽभिसारिकाः ॥ अत्रप्रस्तुततद-
न्ययेरन्यूनानतिरिक्ततयानिवहं
धवलत्वमेकात्मताहेतुः । अतएव
पृथग्भावेनानयेरुपलक्षणम् ॥
यथावा । वैश्वचातुल्यरुचांबधु-
नांकर्णायतो गगडतलागतानि । भृ-
ङ्गाः सहैलं यदिनापतिष्यन् क्रीवेद-
शिष्यत्रवचम्पकानि ॥ अत्रनिमित्ता-
न्तरङ्गनितापिनानास्त्वप्रतीतिः प्रथ-
मप्रतिपन्नंमरोदंनव्युद्मितुमुत्सहते
प्रतीतत्वात्तस्यप्रतीतेश्चबाधायोगात्
सामान्यम् । वि० साधारणे । अवि-
शिषि । तुल्यतायाम् ॥ अनेकसम्ब-
न्धे कवस्तुनि ॥ उत्सर्गे ॥
सामानाच्छलम् । न० क्लृप्तभेदे ॥
सम्भवतेऽर्थस्यातिसामान्ययोगाद्
सम्भूतार्थकल्पनासामानाच्छलम्
॥ ५३ ॥ सामानाविशिष्टसम्भवद्-
र्थसिद्धिप्रयोगोक्तस्य० अतिसामान्य-
योगाद्सम्भवदर्थकत्तुकल्पनया० दू-
षणाभिधानं सामानाच्छलम् । य-
था ब्राह्मणोयं विद्याचरणसम्पन्नइ-
त्युक्ते० ब्राह्मणत्वेन विद्याचरणसम्प-
दंसाधयतीतिकल्पयित्वा० परी-
यदतिकुतो ब्राह्मणतत्वेन० विद्या

सामासिकः ।

चरणसम्पत् ० बाल्येव्यभिचारा-
त् ॥ ५३ ॥
सामान्यतोद्दृष्टम् । न० घटदृष्टलक्ष-
णसामीन्यविषयैवीतऽनुमाने ॥
सामान्यलक्षणा । स्त्री० अलौकिकम्-
क्षिक्वर्षविशिषि ॥ सतु० अत्रप्र-
ज्ञापकसामान्यज्ञानम् । यथा
एक घटदर्शनेसकलघटज्ञानंभव-
तिर्दृष्टघटत्वादिज्ञानम् । तत्
प्रमाणंयथा । अलौकिकः सन्नि-
कर्षस्त्रिविधः परिकीर्तितः ।
सामान्यलक्षणाज्ञानलक्षणायोगज-
स्तथा ॥ आसतिराश्रयाणानुमा-
प्रान्यज्ञानमिष्यते । तदिन्द्रियज-
तद्वर्मविधिसामय्यपेक्षते ॥ इति
भा० ॥
सामान्यविधिः । पुं० अनारभ्यवि-
धी ॥ यथा । नहिंश्यात्सर्वाभू-
तानीति ॥
सामान्यशासनम् । न० सामान्या-
धिकारे ॥ राजलेख्यविशिषे ॥
सामान्या । स्त्री० नायिकभेदे या-
चान्तरे ॥ कथितं तथिदासरर्चे
ष्वभिमत्फलदाभवेच्चसामान्या ॥
सामान्यभिनयः । पुं० बागङ्गसङ्घ-
जेऽभिनये ॥ यथा । सामान्या-
भिनयेनामर्च्येयोवागङ्गसङ्घर्जः इ-
ति ॥
सामासिकः । पुं० साङ्घोपिके ॥

सामुद्रम् ।

समाससमूहः ॥
 सामि । अ० अर्धे ॥ निन्दायाम् ॥
 सामयति । धामसान्त्वप्रयोगे ।
 षवत् ॥
 सामिधेनी । स्त्री० धाय्यायाम् । अ
 म्निज्वालनार्थं मृचि । ऋक्मामि
 धेनी धाय्या च यास्यादस्मिन्मिधने
 ॥ समिधामाधानी । समिधाम
 धानेपेय्यण । पित्वांन्डीष् । य
 ष्यहलङ्कृतिलोपः ॥ समिध ॥
 सामिधेनाः । पं० मन्त्रविशेषे ॥
 समिधामाधानः । समिधामाधा
 नेपेय्यण ॥
 सामीची । स्त्री० बन्दनायाम् ।
 सामीप्यम् । न० सान्निध्ये । देश
 कालाभ्यां कृत्यायाम् प्रत्यासत्तौ ।
 अव्यवहितत्वे ॥ समीपमेद । चतु
 र्बर्णादित्वात् । ष्यञ् ।
 सामुद्रम् । न० देहलक्षणम् ॥ लक्षणवि
 शेषे । कडके । बश्चिरे ॥ अथगुणा
 यथा । सामुद्रं मधुरं पाके सति क्तं म
 धुरं गुरु । नाप्युष्णं दीपनं भेदि सज्ज
 रमश्चिदाह्विच ॥ श्लेष्मलं वातनुत्तित्त
 मरुत्तं नातिशीतलम् ॥ समुद्रोदके
 सामुद्रमुदकं चारं सर्वदोषप्रकोपण
 म् ॥ समुद्रफेने ॥ धाराजलप्रभेदे
 ॥ तत्सुसन्नारलक्षणं शुक्रदृष्टिबला
 पद्मम् । विसृष्टदेपलं तीक्ष्णं सध
 कर्मसुगर्हितम् ॥ सामुद्रन्वाग्नि

साम्परायिकम्

नेमासिगुणैर्गाङ्गवदादिश्रेत् । य
 तैः ऽगस्त्यस्य दिव्यर्षे रुद्रयत् सकलं
 जलम् । निर्मलं निर्विषं स्वादुशु
 क्तं स्याददोषलम् ॥ तत्सामुद्रं
 जलम् । अहव । फुत्कारविपदा
 तेन नागानां व्योमचारिणाम् । वर्षा
 सुमविषं तीर्थं दिव्यमप्याग्निद्वन्द्वे
 ति ॥ त्रि० समुद्रोत्पन्नवस्तुनि । स
 मुद्रे भवम् । लक्षभवइत्यण् ॥
 सामुद्रकम् । न० समुद्रलक्षणे ॥ स
 मुद्रोक्तस्त्रीपुंलक्षणयस्ये ॥ तीर्थं वि
 शेषे । त्रि० । स्त्रीपुंसयोश्चिङ्ग
 वेत्तरि ॥
 सामुद्रिकः । त्रि० स्त्रीपुंसयोश्चिङ्ग
 ज्ञे ॥ वेत्तास्त्रीपुंसयोश्चिङ्गं सामुद्रि
 कउदाहृतइति हाराबली ॥ समुद्र
 सम्बन्धिनि ॥ समुद्रचारिणि ॥
 सामुद्रिकाः । त्रि० सामवाधिके । स
 मूहं समधीति । समवायान् समवे
 तीति तद्वक् ॥
 साम्परायः । पं० परलोकिके ॥ परदि
 कसाधने । साम्परायः परलोकिकः
 • तत्पाप्मप्रयोजने गालीये साध
 नविशेषे ॥
 साम्परायिकम् । न० वृद्धे । समीके
 । समरे । त्रि० पारलोकिके ॥ य
 था । प्रमुः प्रथमकल्पस्ये लोक
 ल्ये नः सति । नसाम्परायिकं तस्य
 दुर्नर्तविद्यैकफलम् ॥ पारलोकिक

साम्बुध्यम्

केसाधने ॥ सम्परायणम् । अयग
तौद्रगतौवा । घञ् । ततोविनयो
दित्वात् स्वार्थेठक् ॥ सम्परायाय
प्रभवति । सन्तापादित्वाद्घञ् ॥
सम्परायाहर् ॥ सम्परायमहंति ।
तदहंतीतिठक् ॥

साम्प्रतम् । अ० अधुनार्थे । इदानी
म् ॥ उचितार्थे सम्प्रतनम् ।
तनुविस्तारं ङम् । पृषोदरादि
त्वात् ममेदोर्घ ॥ यद्वा । सम्० प्र
ति० एतयोः समाहरद्वन्द्वः ।
तस्मात्० प्रज्ञायण् । गणेषाठा
न्मान्तत्वम् ॥

साम्प्रतिकम् । न० समे ॥ न्याय्ये ॥
सम्प्रतिशब्दादिनयादित्वात् स्वार्थे
ठक् ॥

साम्बम् । न० उपपुराणविशेषे ॥

साम्बरम् । न० गडलक्षणम् ॥

साम्बरी । स्त्री० मायायाम् ॥ शाम्ब
रीसाम्बरीमाया० मायाकृद्भिन्नकेन
ट् ॥ इ० शब्दरत्नावली ॥

साम्भवी । स्त्री० रक्तवैधे ॥

साम्नातुरः । पुं० भाद्रमातुरे ॥ स
तीतनये ॥ साम्नातुरपद्यम् । मा
तुवत्सङ्ख्यासम्भद्रपूर्वायाः ॥

साम्बुध्यम् । न० सायाङ्गव्यापिन्या
क्रियौ । साम्बुध्यनामसायाङ्ग
व्यापिनीदृश्यतेयदौतिस्क्रान्दीकः ।
॥ सम्बुध्यत्वे ॥

सायकः

साम्यम् । न० तुल्यत्वे । समतावा
म् । चाण्डालान्बुद्धियोगत्वाभु
क्ताप्रतिगृह्यत् । पतञ्जलानती
विप्रोक्षानात्साम्यन्तुक्छति ॥ नि
र्विशेषे । सर्वभूतेषु विषमसमेष्व
पिपत्तमानस्यब्रह्मणः समभाषे ॥
समाङ्गवेद्यञ् ॥

साम्राज्यम् । न० सार्वभौमेपदे । द
शलक्षार्थिपत्ये ॥ यथा । इच्छ्या
धिपत्यंराज्यंत्वात्० साम्राज्यंदशल
क्षके । शतलक्षेभृशानिमहासा
म्राज्यमुच्यतइतिवरदात्मनेद्विती
यः पटलः ॥ साम्राज्याभावः ।
द्यञ् ॥

साम्राजिकहंमम् । न० जवादिनाम
निगमद्रव्ये । गन्धार्थे ॥ इ०
रा० नि० सट्टः ॥

साम्राजिकम् । न० महापारिवर्ते ।

सायंसन्ध्या । स्त्री० पितृप्रस्थाम् ॥

सायङ्गोलोपास्यदेवतायाम् ॥

सायम् । अ० निशामुक्ति । दिनान्ते ॥

सानम् । षा० ङम् । युगागमः ॥

सायः । पुं० चाण्डे । घरे । वा
षे ॥ दिनान्ते । विक्रान्ति ॥ स्य
ति० समापवतिदिनम् । षा०
श्यादाधितिषः ॥ घञ् वा । चाती
युक् ॥

सायकः । पुं० घरे । खड्गे ॥ स्य
ति । षा० । ण्वल् । युक् ॥

सारः ।

सायकपुङ्गा । स्त्री० शरपुङ्गायाम् ॥
सायङ्गाकः । पुं० सायाङ्गे ॥
सायम् । अ० निशामुखे । दिनान्ते ॥
सानम् । घा० । यम् । युगा
गमः ॥

सायम्प्रातिकः । त्रि० सायम्प्रातर्भ
वे ॥ कालादृञ् ॥

सायक्तनः । त्रि० सायङ्गालसम्बन्धि
नि ॥

सायाङ्गः । पुं० विकालके । दिना
न्ते । पञ्चधाविभक्तस्याङ्गः पञ्चमे
भगे । यथा । सायाहस्त्रिमुहूर्त्तं
स्याच्छ्रावणं नकारयेत् । राजसी
नामसावेलागर्हितासर्वकर्मसु ॥
अहूः सायम् । सङ्ख्याविसाये
तिज्ञापकात्समासः । सायमेहू
मलोपहृतिभाष्याद्गुसाधुः ॥

सायिका । स्त्री० क्रमस्थितौ ।

सायुज्यम् । न० सयुग्भावे । एकदे
हदेहित्वे ऐक्ये ॥ सयुज्जाभावः ।

ब्राह्मणादित्वात् घ्यञ् ॥

सायोत्सवः । पुं० विकाले ।

सारः । पुं० बले ॥ स्थिरांशे ॥ यथा

। विद्यान्यनेकशान्ताणि चाल्पायुर्वि
प्रकीटयः । तस्मात्सारं विजानी

यात्क्षीरं हंसद्वयान्मसः ॥ मज्जा

नि । मज्जायाम् ॥ बच्चद्वारे ।

रोगे । इति धरणी ॥ दाडिने ॥

वाथौ ॥ पाशके ॥ नवनीते ॥ इ

सारगन्धः ।

ध्यये । काव्यास्तङ्कारविशिषे ॥

यथा । उत्तरोत्तरमुत्कर्षाभवेत्सा

रः पराबधिः ॥ पर । पर्यन्तभा

गेऽवधिर्ष्यधाराधिरोहितयातये

वोत्कर्षस्य विश्रान्तेः । उदाहरण

म् । राज्ये सारं वसुधा । वसुधाया

म् पुरम् । पुरे सौधम् । सौधतल्पं

तल्पे वराङ्गनाऽनङ्गसर्वस्वम् । न०

जले । धने ॥ न्याय्ये । नवनीते ॥

विपिने । लोहसारे । यथा । अ

माभृच्छिखरः काराण्यङ्गान्यस्मिन्ने

पिते । लोहस्युर्यं च सूक्ष्माणितत्सा

रमभिधीयते ॥ लोहं साराह्वयं ह

न्याद्गृहणीमतिसारकम् । अर्द्धसर्वा

ङ्गजं वातं शूलस्य परिणामकम् ॥

कृद्भिश्च पीनसं पित्तं श्वासनाशुव्यपी

हतिः । त्रि० वरे । श्रेष्ठे ॥ यथा ।

असारे खलुसं सारे सारमेतच्चतुष्टय

म् । काश्यां वासः । सतां सङ्गो

गङ्गास्रः शिवपूजनम् ॥ दृढे ॥

विरन्तिष्ठन्सरतिकालान्तरम् । स०

। स्थिरे । इति घञ् ॥ सारः श

बलपीतयोरिति विश्वः ॥

सारकः । पुं० तरलप्रवृत्तिहेतौ । ज

यपाले । त्रि० विरेचके ॥ सरति

। स० । गवुल् ॥

सारखदिरः । पुं० दुष्खदिरि । पञ्च

तरौ ॥

सारगन्धः । पुं० चन्दने ॥

सारङ्ग :

सारयाही । नि० सारयहणकर्त्तरि ॥
 सारधम् । न० सधुनि ॥ सरघाभिः
 कृतम् । सञ्जयामिच्छण् ॥
 सारङ्गः । पुं० एवम् । हरिणे ॥ चा
 तकी । मतङ्गजे ॥ सिंहगन्तरे ॥
 चसुरीकी । ऊरे ॥ राजहंसे । चि
 चमृगे ॥ वाद्यभेदे ॥ अशुके ॥ चि
 चवर्णे । नानावर्णे । मयूरे ॥ का
 मदेवे ॥ धनुषि ॥ कीशे ॥ स्वर्णे ॥
 चाभर्णे ॥ ०३ ॥ शरुखे ॥ चन्द
 ने ॥ कपूर्णे ॥ पुष्पे ॥ कोकिले ॥
 मेघे भूमौ । राज्ञी ॥ दीप्ती ।
 सिंहे ॥ न० सारङ्गैशमांसे ॥ य
 था । सारङ्गजाङ्गलस्रग्ध्रमधुरं ल
 घुष्यदमितिराजनिर्घण्टः ॥ वर्णं
 वृत्तान्तरे ॥ कर्णध्वजंजाङ्गलं चाम
 रदेहिं चङ्गसतालसदमं प्रवीधि
 हि । सर्पाधिराजाधिराजस्तद्वृत्त
 मूर्त्तिकरोतीहसारङ्गमेतद्धि ॥ यथा
 । अथापिनैवात्यनौनं कृतं कर्म
 यातं जनुः कापिलभ्यनवैश्वर्यम् ॥
 किन्दारदेहात्मजस्रग्ध्रं हन्तेनचितो
 रतिविन्दसेचेन्मुकुन्देन ॥ नि०
 चिचवर्णवति । शवले ॥ भगवद्भक्त
 ॥ यथा । श्रियोनिवासोयशोरः ॥
 पानपात्रं मुखं दशाम् । वाहवैला
 कपालानां । सारङ्गानांपदास्त्रज
 मिति ॥ सरति । स० । सृष्टञ्जीर्ण
 द्विष्टे चङ्गम् ॥ सारङ्गकर्त्तव्या ॥

सारथः

गम्लु० । खच् ॥ सारमङ्गयच्छ ।
 शकम्बादिः ॥ सारङ्गेषुवा । सा
 रङ्गावतिवा । गीशब्दे । गापि
 ट्ठक् ॥
 सारङ्गकः । पुं० हरिणिके ॥ सा
 रङ्गान् हन्ति । पश्चिमस्यमृगान् ह
 न्तीतिठक् ॥
 सारङ्गिका । स्त्री० वर्णवृत्तान्तरे ॥
 द्विजवरकर्णोभगवत्पिरचवयस्यास
 रणम् । जगद्भिरामं हतयाभव
 तिहिसारङ्गिकया ॥ यथा । प्रच
 मतराधारमणं नमन्तुषवाधाशमनम्
 । अनुमदापाहरणं यदुकुलपूडा
 भरणम् ॥
 सारङ्गो । स्त्री० वर्णवृत्तान्तरे । यस्या
 मादौकृत्य कर्णोदन्वाहारं ताटङ्ग
 म् । विश्वाम्बालापादं दद्यादन्तेहा
 रं यद्वृत्तम् । नागाधोग्रिनेतांतस्या
 रङ्गीत्याख्यातं सङ्गिस्तच्छ्रुत्वारिमासु
 न्तिप्रायः सर्वेषां गाथाणि ॥ यथा
 । हन्दरथ्ये गीधुक्पर्णे गीपायन्तं
 गी हन्दं । वलैः साकं बालक्रीडा
 ग्रीलं वन्दे गीबिन्दम् । आभीरीषा
 मीपन्यस्यव्याजाहासः कर्णन्तु
 लीकुञ्जसन्मञ्जुषिराधाट्टुहाह्वयन्
 म् ॥ शवलायाम् ॥ पन्वतीञ्जी
 पिठिठैष ॥
 सारङ्गम् । न० नवनीते ॥
 सारङ्गः । पुं० अतीसाररीगे ॥ रा

सारभृत्

वषमन्त्रिणि । दशकन्धरदूते ॥
 आसातकी । भद्रवजायाम् ॥ न०
 गन्धभेदे ॥ मलनिर्गमने ॥
 सारणिः । स्त्री० क्षुद्रनयाम् ॥ प्र
 सारण्याम् ॥
 सारिणो । स्त्री० प्रसारण्याम् ॥ सू
 स्यनयाम् ॥
 सारण्डः । पुं० सर्गाण्डे ॥
 सारतः । पुं० मुनी ॥ वि० अर्तो
 नसहवर्त्तमाने ॥
 सारतरुः । पुं० काश्लोष्ठे ॥ इ०
 ध० क्षयः ॥
 सारतः । अ० बलतद्व्यर्थे ॥ प
 स्यस्यस्तसिन् ॥
 सारथिः । पुं० सूते । निथलरि ॥
 अथलक्षणं यथा । निमित्तगङ्गुन
 क्षान्निहयगिष्वाविहरदः । इयायु
 वेदतत्त्वज्ञोभूरिभागविशेषवित् ॥
 स्वामभक्तोमहेत्सहः सर्वपाप
 प्रियवदः शूरधकृतविद्यससारथि
 परिकीर्तितइति ॥ सरस्यश्वान् ।
 अ० । अन्तर्भाविष्यर्थः । सर्त्तैर्ण
 च्छितिगथिन् ॥
 सारथ्यम् । न० सारथेः कर्मणि०
 भावे च । पुरोहितादिस्वाद्यक् ॥
 सारदः । वि० सारदातरि ॥
 सारद्रुमः । पुं० खदिरे ॥
 सारपादः । पुं० धामनिवृत्ते ॥
 सारभृत् । वि० सारयाहिणि ॥

सारसः

सारमितिः । स्त्री० वेदे । श्रुती ।
 सारस्ययथार्थमितिः ॥
 सारमृषिका । स्त्री० देवहास्याम् ॥
 सारमेवः । पुं० कुकुरी । सरमा
 याचपथम् । स्त्रीभ्योऽङ्क् ॥
 सारमेशदनः । पुं० नरकविशेषे ॥
 सारमेशी । स्त्री० शून्याम् ॥ ठग
 लान्डीप् ॥
 सारनेहम् । न० खोहसारे ॥ इ०
 तिभूरिप्रयोगः ॥
 सारवः । वि० सरयुजातवस्तुनि ॥
 सारव्याभवः । तत्रभद्रव्यण् । दा
 षिडनागनेतियलिपः ॥ स्त्रियां
 टिड्डेतिङीप् । सारवी ॥
 सारवान् । वि० समरे ॥
 सारवती । स्त्री० कन्दोभेदे । यथा
 । चिद्गगधितयक्रमत० स्याद्गुरु
 लगतोचमतः । अथशबन्तनृपप्र
 थिता० सारवतीकावाभः कथि
 ता ॥ सारविशिष्टायां ॥
 सारमः । पुं० स्वनाम्नैवप्रसिद्धिप
 क्षिप्रिषि । पुष्काङ्गे ॥ अथथ
 कुनयथा । इष्टयोमदुधः सक
 लासुद्वेष्यात्मारमहनद्विज्जिक्
 नेन । श्रुवाभृपुडेनिनदनगच्छे
 त्सिद्धयन्मभीष्टंएहएववस्मात् ॥
 वामेनयोपत्कललाभकारीशब्द-
 स्तथायेनृगतेर्णलवध्यै । यः सा
 सारसभ्यांयुगपद्विरावः कालेचि

सारसिका

रेणक्रमतोपिबामः ॥ सर्वेदितव्यः
कथितार्थकारी • त्रौचुहयस्याप्य
यमेववर्गः ॥ इतिवसन्तराजः ॥
इन्दौ ॥ हंसे ॥ न० सरसीरुहे ।
पद्मे । भौमपानोयविशेषे ॥ यथा
नद्याः शैलवराञ्चाम्भीयवसंस्तुत्य-
तिष्ठति । तत्सरोजलजच्छत्रं तद्
म्भः सारसं स्मृतम् ॥ सारसंसलि
लंबल्यं तृष्णाघ्नं मधुरं लघु । रोच
नंतु सररूक्षं बद्धमूत्रमलं हितम् ॥
त्रि० सरोजाते ॥ सरसिधवः ।
षण् ॥

सारसनम् । न० तनुवनामोरखे ।
कञ्चुकदाढ्यार्थिमध्यकायनिबद्धप
ट्टिकादौ ॥ यथा । कञ्चुकोवारवा
णोस्त्री • यत्तु मध्ये सकञ्चुकाः ।
बध्नन्ति तत्सारसनमधिकान्निष्ठयथी
र्षकमिच्छमरः ॥ काञ्चुयाम् ।
मेखलायाम् । कटिभूषणे । स्त्री
कव्यायस्त्रयन्यने । सारमुत्कृष्टं स
नमस्य षण्णसम्भक्तौ । घः । स
हारसनेनाल्पघट्टेनवा । सारंस
दीक्षिता । षण्णदाने कर्मणः शि
ष्यविद्वन्मन्त्र । यथा । सारं बल
मस्यते • दीप्यतेऽनेन । असनतद्दी
प्यादादिषु । करणे तिल्युट् । श
कन्ध्यादि ॥

सारसिका । स्त्री० सारसाम् ॥ सा
रीषः ॥

सारसूती

सारसी । स्त्री० लक्ष्मणायाम् । सारस
स्त्रियाम् ॥

सारस्वतः । पुं० देशविशेषे ॥ विल्व
दण्डे ॥ कल्पविशेषे ॥ यथा । सार
स्वतस्य कल्पस्य मध्ये येषु न राम-
राः । तद्दृत्तान्तोद्बलीकृतज्ञागव
तमुच्यते ॥ इति मास्ये ५०५ ध्या
यः ॥ सरस्वती नदीपुत्रे सुविशेषे
षे ॥ इति कश्चित् । सारस्वतदेशी
इवे ब्राह्मणे ॥ सवपञ्चविधगौडेषु
प्रसिद्धः । यथा । सारस्वताः कान्य
कुजा इति ॥ न० ब्रह्मोच्यते । चि०
सरस्वती तीरवासिनि ॥ सरस्वती-
तीरसम्बन्धिनि ॥ सारस्वतदेशसम्
बन्धिनि ॥

सारस्वताः । पुं० भूक्षि० देशविशेषे ।
विकर्णिकेषु ॥ यथा । कश्मीरास्तु
मधुमताः सारस्वतास्तु विकर्णि-
या इति हेमचन्द्रः ॥

सारस्वतकल्पः । पुं० स्वायम्भुवमातृ
कातन्वोक्तैः लडाहरे सरस्वच्छुपास
नाप्रकरणे ॥

सारस्वतव्रतः । पुं० न० मत्स्यपुराणो
क्तव्रतविशेषे ॥

सारस्वती । स्त्री० इष्टविशेषे ॥ याज्ञि
काः । पठन्ति । आहिताग्निप्रथ
व्दं प्रयुज्य प्रायश्चित्तीयं सारसूतीमि
ष्टिं निर्वपेदिति प्रायश्चित्तीयं नाम भूमे
ष्वध्वेयं व्याकरणमिति महाभाष्यम्

सागर्गल :

सारो । स्त्री० च्नुहीप्रभेदे ॥ दूर्वाया
म् कृष्णविवतायाम् ॥

सारार्थः । त्रि० निष्कृष्टार्थे ॥

सारालः । पुं० तिले ॥

सारिः । पुं० स्त्री० पाशके ॥

सारिका । स्त्री० शारिकाख्यखगे ।

पीतपादायाम् । गौराटिकायाम् ।

। सरति । सृ० । शतुल् । प्रत्यय

स्यादितौत्वम् ॥ वृचान्तरे ॥

सारिणी । स्त्री० कपिलशिंशपायाम्

॥ कार्पासिकायाम् ॥ दुरालभा

याम् ॥ प्रसारण्याम् ॥ रक्तपुनर्न

वायाम् ॥ सहदेव्याम् ॥ इतिरा

जनिर्घण्टः ॥

सारो । चि० बलयुक्ते । सबले ।

सारिष्ठः । चि० अतिशयेनसारे ॥

सारो । स्त्री० सप्तलायाम् ॥

सारु । न० बर्णवृत्तप्रभेदे ॥ हारदण्ड

धारिसारु ॥ यथा । नन्दनन्दनम्

भजामि ॥

सारुणः । चि० अरुणवर्णयुक्ते ॥

सारुणा । स्त्री० जपायाम् ॥

सारुप्यम् । न० सरूपतायां ॥

सारोष्ठः । पुं० देशभेदे ॥ सारउष्ट्रीय

स्मिन् ॥

सारोष्ठिकः । पुं० विषविशेषि ॥ सा

रोष्ठे देशेभवः । अध्यात्मादित्वाद्

ज् ॥

सागर्गलः । चि० सप्रतिबन्धे ।

सापर्णराज्ञी

सार्धः । पुं० जन्तुसङ्घे ॥ बणिक

समूहे ॥ समूहमात्रे ॥ यात्रिक

जनानांसङ्घाते ॥ चि० सधने ॥

सफले । अभिधेयसहिते ॥ सरति

० स्थितेवा । सृ० । सर्पोर्णदि

तिथन् ॥ अर्थेनसहवर्त्तमानोवा

॥ बापीप्लिवस्रवन्तीषुवनेषूपवने

प्लिव । सार्धाः स्वैरतदीयेषुचिर

वैश्वस्त्रिवाद्रिषु ॥

सार्धकः । चि० सप्रयोजने ॥ अर्थे

नसहवर्त्तमानः । सार्धकः ॥

सार्धबाहः । पुं० बणिजि ॥ सार्ध

बहति । बह० । कर्मण्यण् ॥

सार्धिमः । त्रि० सार्धेस्थिते । साथी

तिख्याते ॥

सार्द्रः । त्रि० अर्द्रे ॥ पर्यायास्तु ।

आर्द्रसार्द्रंक्लिन्नंतिमितंस्तिमितं

समुन्नमुत्तञ्जेति ॥ सहअर्द्रेणगुणे

नेतितथा ॥

सार्द्धः । त्रि० अर्द्धसहिते ॥ अर्द्धेनस

हवर्त्तमानः ॥

सार्द्धम् । अ० साकमर्थे । सत्रम् ।

समम् । सहार्थे ॥ ऋध्यति । ऋधु

वृद्धी । बाहुलकात्कम् । सहऋद्धं

वर्त्तते ॥

सापर्णः । पुं० अश्लेषानक्षत्रे ॥ स

र्पोदेवतास्य । सास्रदेवतेत्वण् ॥

सापर्णराज्ञी । स्त्री० सर्पराजस्यवासु

केः पत्न्याम् ॥

साषपम्

साषिषः । त्रि० साषिः । सस्वंधि
नि । साषिषासंस्कृते ॥ अण् ॥
साषिष्कः । त्रि० घृतसंस्कृते । स
षिषासंस्कृतं । तेन संस्कृतमिति ठक् ॥
साषिष्कन्दाधिकं साषिर्दधिभ्यांसं
स्कृतं क्रमादिति हेमचन्द्रः ॥

साष्वः । पुं० अर्हति । जिने ॥ त्रि०
सर्वहिते ॥ सर्वस्मै हितः । सर्वं
पुरुषाभ्यां णटञ् । वितिणः ॥

साष्वजनिष्कः । त्रि० सष्वजनीने ॥
सर्वजनः । पूर्वकालैकेति प्रमा
सः । सर्वजनाय हितः । सर्वजना
दृञ् खञ्चेति ठञ् ॥

साष्वभौमः । पुं० सर्वपृथ्वीपती ।
चक्रवर्तिनि । कान्यकुब्जदेशे ।
उत्तरदिग्गजे । सर्वस्याम्भूभौ
विदितः । तत्र विदित इत्यण् । अ
नुगतिकादित्त्वाद्भयपदवृद्धिः ॥
सर्वभूमेरीश्वरीबा । तस्येश्वर इत्य
ण् ॥ सर्वभूमेर्निमित्तं संध्यागउ
त्पातोवा । सर्वभूमिपृथिवीभ्याम
णञ् । वितिण् ॥

साष्वजनीनः । त्रि० सष्वजनेसाधौ
॥ खञ् ॥

साष्वलौकिकः । त्रि० सर्वलोकवि
दिते ॥ सर्वलोकैर्विदितः । लोक
सर्वलोकादृञ् । अनुगतिकादिः ॥

साषपम् । न० साषपशाके ॥ गुणा
यथा । कटुकं साषपं शाकं बहुम् ॥

सालरसः

त्रमलङ्गुम् । अम्लपाकं विदाहि
स्त्रादुष्णं रूक्षं विदोषकम् ॥ सक्षारं
लवणं तीक्ष्णं स्वादुमाकेषु निन्दितम्
॥ साषपतैले ॥ दीपनं साषपतै
लं कटुपाकरसंलघु । खेखनं स्पर्श
वीर्यीणां तीक्ष्णं पित्तसदृषकम् ॥
कफमेदोनिलाशीघ्नं शिरः कर्णाम
यापहम् । कण्डूकौष्ठकमिष्विद्वक्कु
ष्ठद्वेषप्रणात् ॥ तद्वद्राजिकयोस्तौ
लं विशेषान्मूत्रकृच्छकम् ॥ राजि
कयोः । कृष्णराजिकारक्षराजि
कयोः ॥

साष्टिता । स्त्री० समानर्द्धित्वे । स
मानैश्वर्ये ॥

सालः । पुं० वृक्षमात्रे ॥ प्राकारे ॥
सर्जपादपे । समुद्रा० इ० भा०
प्र० ॥ सस्यते । पलगतौ । कर्म
णिघञ् ॥ न० धूनके ॥

सालयामः । पुं० शालयामे ॥

सालनः । पुं० धूनके । सर्ज
सालनिर्यासः । पुं० धूनके । सर्ज
रसे ॥

सालपर्णी । स्त्री० सालपर्णायाम् ।
विदारिगन्धायाम् ॥ इ० श० र०
लो । सालः पर्णमस्याः । साल
शब्दस्य शालपर्णसदृशे लक्षणा । पा
ककर्पोतिङीष् ॥

सालपुष्पम् । न० स्थलपद्मे ॥

सालरसः । पुं० राले । धूनके ॥

साल्वयः

सालवेष्टः । पुं० धूनके ॥
 सालशृङ्गम् । न० प्राचौराग्रे ॥
 सालसारः । पुं० तरौ । छिड्गुनि ॥
 सालिका स्त्री० शारिकायाम् ॥ षल०
 । गवुल् । इत्त्वम् ॥
 सालिकायम् । न० एकलोकवासि ।
 सलोकतायाम् ॥
 सालिकः । पुं० पक्षिशिषि । गूथ
 लके । क्षुद्रचूडे ॥
 साल्वः । पुं० देशशिषि । तद्देशस्थे
 • पुं० भूमि० कारकुक्षीयेषु ॥
 साल्वास्तुकारकुक्षीयामरवस्तुदेशीर
 क इति हेमचन्द्रः ॥ पुं० नृपति
 त्रिंशे ॥ न० मूलशिषि ॥ सा
 ल्वस्यमूलम् । पुष्पमूलेषु बहुलमि
 त्यणिलुक् ॥ वृत्तिप्रामाण्यात्सा
 ल्वशब्दस्य बहुत्वेषु बिल्वत्वात् त्वं प्रजा
 दित्वं वा बोध्यम् ॥ त्रि० साल्वदे
 शजे । साल्वेषु भवः । कष्कादि
 भ्यश्चेत्यण् ॥ यथा० साल्वः पद
 • तिर्जति ॥
 साल्वकः । त्रि० साल्वदेशजे व्राह्मणा
 दौ ॥ गवि ॥ यथाग्वाम् ॥ सा
 ल्वेषुजातः । अपदाती साल्वादि
 ति० गीयवाग्वोश्चेति चवुञ् ॥
 साल्वती । स्त्री० नाय्यवृत्तौ ॥
 साल्वहा । पुं० श्रीकृष्णे ।
 साल्वयः । पुं० नृपान्तरे ॥ तस्या
 पत्ये ॥ साल्वयस्यापत्यं० राजा

सावरः

वा । साल्वयगाभ्यारिभ्याश्चोच्छ्रञ् ॥
 सावधानः । त्रि० समाहितान्तः क
 रणे ॥ सावधानेन सहार्त्तमानः ॥
 सचेतने ॥
 सावनः । पुं० यज्ञकर्मणि । यजमाने
 ॥ प्रचेतसि । वरुणे ॥ दिवसवि
 शेषे ॥ यथा । खरमरोच्युद्यद्वय
 जन्तरं यदि हमावनसंज्ञदिनस्फुट
 म् ॥ अपिच । अहिरात्रेण चैकेन
 सावने दिवसः स्मृतः । इति । तिं
 शदिनात्मके मासि ॥ त्रिंशतासौ
 रदिवसैः सावनः परिकीर्तितः
 । न० सवनसम्बन्धिदिने । सीम
 यागिसवनत्रयस्याहिरात्रसाध्यत्वात्
 तत्सम्बन्धिदिनं सावनमिति साध
 षाचार्य्यः ॥
 सावयवम् । न० व्यक्ते ॥ अवयवम
 वयवेमिथः संश्लेषः मिश्रणं सं
 योग इति यावत् अप्राप्तिपूर्विका
 प्राप्तिः संयोगः तेन सह वर्तते इ
 तिसावयवम् । तथा हि० पृथिव्याद
 यः परस्परं संयुज्यन्ते० एवमन्ये
 पि । नतु प्रधानस्य बहुधादिभिः
 संयोगस्तादात्म्यात् । नापिसत्त्वर
 जस्य सात्परस्परं संयोगोऽप्राप्ते
 रभावात् ॥ त्रि० अवयवविशिष्टे ॥
 सावरः । पुं० मृगशिषि ॥ न० त
 न्मासि ॥ यथा । मांससावरसम्भूतं
 पापितं बहुधा वर्तते । वीसवारी यथा

सावर्णिक :

कीर्णोद्दिङ्गुसैन्धवसम्भृते ॥ बलपुष्टि
करं रुच्यं विष्टम्भिगुरुपाचनम् । सा
वरंपललंशीतं सुखादुक्कफकृन्मत्तम् ॥
रसेपाके च मधुरं रक्तपित्तनिवारणम्
तद्भुक्त्वाशर्कराभूयोभक्षणाय प्रक
ल्पते ॥ भावप्रकाशेपि । सावरंपल
लंस्त्रिगंधं शीतलं गुरु च स्मृतम् । रसे
पाके च मधुरं कफदं रक्तपित्तहृत् ॥
त्रि. पवरेण सहिते ॥

सोवर्णः । पुं. षष्ठममनी ॥ यथो-
क्तं देवीभागवते । ऋषोसंज्ञासुतो
योसौ द्वितीयः कथितो मनुः । पू
र्वजस्य सवर्णोसौ सावर्णस्ते न कथ्य
त इति ॥

सावर्णः । पुं. सूर्यतनये । षष्ठम
मनी ॥ षष्ठमेन्तरायाते सावर्णं
भवितामनुः ॥ सवर्णाया अपत्य
म् । अत इज्. इत्यधिकारे. बाव
हादिभ्यश्चेति. इज्. ॥ यथा । अय
जस्य वैवस्वतमना. समनोवर्ण इ
ति सावर्णः । यथोक्तं विष्णुपुरा
णे । ऋषोसंज्ञासुतो योसौ द्विती
यः कथितो मनुः । पूर्वजस्य सव
र्णोसौ सावर्णस्ते न कथ्यत इति ॥
गी. शक्तिशेषे ॥ यथा । वाक्यसाव
र्णो गी. तयो रौर्बच्यवनभागवजाम
दग्न्या प्रवतः प्रवरा इत्युदाहृत-
त्वं ॥

सोवर्णिकः । पुं. मन्वन्तराक्षरे ॥

सावित्री

सावर्णेः कः प्रकाशायस्मिन् ॥
षष्ठममनी । सावर्णिकीनाममनु
भवान्भुवि भविष्यतीत्युक्ते ॥

सावितः । पुं. शङ्करे ॥ बसौ ॥ ब्रा
ह्मणे ॥ सूर्ये ॥ गर्भे ॥ न. यज्ञोप
वीते ॥ सवितुरयम् । तस्यै द्मि
त्यण् ॥

सावित्री । स्त्री. साख्यदेशीयसख्यत्र
द्राजपत्न्याम् । मद्रदेशीयाश्रय
तिराजकन्यायाम् ॥ ब्रह्मपत्न्या
म् । सवितुः पृथ्व्यामपत्न्यां
जातायाम् । उमायाम् ॥ तन्ना
मकारणं यथा । त्रिदशैरर्चिता दे
वीवेद्यागेषु पूजिता । भावशुद्ध
स्वरूपा तु सावित्रीतेन सा स्मृतेति दे
वीपुराणे ४४ अध्यायः ॥ नाव
ल्याम् ॥ सर्वलोकप्रसवनात्सवि
तासतुकीर्त्यते । यतस्तद्देवतादेशी
सावित्रीत्युच्यते ततः ॥ विदप्रसव
नाच्चापिसावित्री प्रोच्यते बुधैरिति-
वङ्गपुराणे ब्राह्मणप्रशंसानामाध्या
यः ॥ सन्ध्यायामन्यत्र समये च
त्यक्तसावित्रीजपः सायंप्रातर्हीमा
दिरूपयास्वकीयक्रियया च स्वकाकी
त्यक्तो ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्योऽपि सज्ज
निषु निन्दांगच्छतितस्मात्स्वकाले सा
वित्रीजपस्वक्रियाश्च न स्वजेतु सवितु
रियम् । अण्. डोन्. पूजो
पप्रसिध्दायां नद्याम् ॥

साहस :

सावित्रीव्रतम् । न० ज्येष्ठकृष्णचतुर्थं
 श्यामक्रीकृतं नियमविधिषु ।
 षट्सावित्री० इ० भाषाप्रसिद्धे ॥
 सावित्रीसूत्रम् । न० यज्ञोपवीते ॥
 साहसः । त्रि० सभये ॥
 साशूकः । पु० कम्बले । इ० हारा
 बली ॥
 साशुधीः । स्त्री० श्वश्रुम् इ० वि०
 शेषः ॥
 सासः । पुं० चापविधिषु ॥ आसिन
 धनुषः सहवर्तते । तेनसहेतवहु
 व्रीहिः ॥
 सासिः । त्रि० सखडगे ॥ सहासि
 नावर्तते । तेनसहेतितुल्ययोगह
 तिवह्व्रीहिः ॥
 सासुम् । पुं० सवाथे ॥ असुम्भि
 र्वाथेः सहति ॥
 सास्थितः स० र्हेम् । न० कांक्षे ॥ इ०
 त्रि० षः ॥
 साज्ञा । स्त्री० गलकम्बले । गवाड्
 गलस्थितेकम्बलाकृतिमांसि ॥ स
 क्षि । षसस्त्रप्रे । राज्ञासाकृति
 साधुः ॥
 साहकारः । त्रि० गर्भयुक्ते ॥
 साहचर्यम् । न० साहच्ये । एकस्मि
 यान्वयित्वे ॥ सामानाधिकरण्ये
 एकाधिकरणवृत्तित्वे ॥ सहचरस्य
 भावः । ष्यञ् ॥
 साहसः । पुं० अग्निविशिषे ॥ यथा ।

साहसिकः

प्रायश्चित्तविधुषैवप्राकथनेतुसा
 हसः । लक्ष्मिमेतुवज्रिः स्यात्को
 टिहेमिशेपुताशनः ॥ इतितिख्या
 दितत्वम् ॥ दमे । दण्डविशिषे ॥
 सचिविधायया । प्रथमः साहसः
 स्मृतः । मध्यमः पञ्चविंशतिः ।
 सहस्रमृत्वेवचासमः ॥ लोभात्
 सहस्रदण्डन्तुमेहात्पूर्वन्तुसाह
 सम् । भयाद्द्वीमध्यमौदण्डौमे
 व्यात्पूर्व्वंतुगुणमितमानवे
 साक्षिप्रकरणे ८ अध्यायः ॥ न०
 षष्ठात्कारकृतकार्ये । वलात्समस्य
 क्रियमाणे पारुष्यादौ ॥ तथाचना
 रदः । सहस्रान्निषतेकर्मयत्किञ्चि
 हलदर्पितैः । तत्साहसमिति
 प्रोक्तं सहीवलमिहीच्यते ॥ मनुष्य
 मोरणंस्त्रियंपरदाराभिमर्षणम् ।
 पारुष्यमन्ततश्चैसहासंपञ्चधास्मृ
 तमिति ॥ दुष्कृतकर्मणि ॥ अवि
 मृष्यकृतौ । पञ्चाहोषमनालोच्यक
 रणे ॥ द्वेषे ॥ जीवानपेक्षितकर्म
 णि ॥ सहस्रिवलीभवम् । तत्रभव
 इत्यण् ॥ शास्त्रव्यागे
 साहसाङ्गः । पुं० विक्रमादित्यभूप
 ती ॥ साहसिके ॥
 साहसिकः । पुं० चौरैः । अविचार्य
 कारिणि ॥ बलीनगृहदाहधनादि
 गृहणकारिणि ॥ अवराज्जः क्षमान
 कार्या । यथाहमनुः । ऐन्द्रस्थान

साहस्र :

मभिप्रेष्य शशाङ्गमव्ययम् । नी
पेक्षे तक्षणमपिराजासाहसिकं नर
म् ॥ बाग्दुष्टीतस्कराश्चैव दण्डे
नैव च हिंसतः । साहसस्य नरः
कर्त्ता विज्ञेयः पापकृतमः ॥ सा
हसैव त्तमानन्तु शीमर्षयति पार्थिवः
। सविनाशं व्रजत्याशु विद्वेषं चाधि
गच्छति ॥ नमित्तकारणाद्राजा विपु
लाहाघनागमात् । समुत्सृजित्सा
हसिकान् सर्वभूतभयावहानिति
॥ सहसा बलेन वर्त्तते । अोजसस
हेम्भसा वर्त्तत इति ठक् ॥
साहसिक्यम् । न० सहसा प्रवर्त्तने ॥
साहसिककर्मम् । ब्राह्मणादित्वा
त्प्यञ् ॥
साहसी । वि० साहसान्विते ॥
साहस्रः । पुं० सहस्रसङ्ख्याकगजा
दिसैन्यवति ॥ सहस्रं बलमस्य ।
अणुश्चेत्यण् ॥ न० सहस्रवन्दे
सहस्राणां समूहः । भिक्षादिभ्योऽ
ण् ॥ सहस्रमात्रे ॥ स्वार्थेऽण् ।
यथा । हरिस्ते साहस्रङ्गमलबलिमा
घायपद्योर्यदेकीमेतस्मिन्निजमुद-
हरन्नेवकमलमिति ॥ वि० सहस्र
गुणाधिके ॥ यथा । विधियज्ञाञ्ज
पयज्ञो विशिष्टो दशभिर्गुणैः । उपां
शुः स्याच्छतगुणः साहस्रीमान
सः स्मृत इति ॥ सहस्रेण क्रीते ॥
शतमानविंशतिकसहस्रवसनाद-

सिंह :

ण् ॥ सहस्रसम्बन्धिनि ।
साहस्रकम् । न० तीर्थविशेषे ॥
साहस्रवम् । न० तीर्थविशेषे ॥
साहायकम् । न० साहाय्ये ॥ सहा
यस्य कर्मभावी वा । सहाया इति वु
ञ् । धीपधाद्गुरुपोत्तमाद् अजि-
तिश ॥
साहाय्यम् । न० सहायतायाम् ॥
सहायस्य कर्मभावी वा । ब्राह्मणा
दित्वात्प्यञ् ॥ साहाय्यं वरयामा
सेतियथा ॥
साहित्यम् । न० मेलने ॥ सहितस्य
भावः । प्यञ् ॥ तल्लक्षणं यथा ।
परस्परसापेक्षाणां तुल्यरूपाणां युग
पदेकक्रियान्वयित्वं साहित्यमिति
श्राविविकः ॥ एकक्रियान्वयित्वं
वा ॥ मनुष्यकृतरघुभट्टिमाघादि
यन्ये । काव्ये ॥
साह्यम् । न० साहाय्ये ॥ सहस्रब्दः
सहायबाची । राजसानां वधे साह्यं
लङ्कायाश्च प्रधर्षणे कृतिरामायणव-
चनात् ॥ सहितत्वे । मेलने ॥
साह्यः । पुं० समाह्वये ॥
सिंहः । पुं० मृगन्द्रे । पञ्चाशे ।
कण्ठिरये ॥ महासिंहे ॥ हिनास्ति
। हिभिर्हिंसायाम् । पञ्चाशच्
। पृषीदरादिः ॥ सिंहः प्र
मुखानां पालने मुहूर्त्तमाह । स्या
द्यमेणाशुमिन्व्याकृणानामङ्गिमे

सिंहनादः

इलघुभर्गकभैन्द्रेः । कर्म-
पालनमुखं हि सपूर्वं : पुण्डरीकमु-
खहेतिनखानाम् ॥ इति ॥ प-
ञ्चमराशौ ॥ तस्मिन्तोत्पन्नफलमा-
हः सिंहलम्नेसमुद्भूतीभोगीशत्रु-
विमर्दनः । खल्पोदरेल्पपुत्रश्च
सीत्साहीगजविक्रमः ॥ उत्तरस्थः
स्मृतः श्रेष्ठे । रक्तश्रीभाङ्गने ।
अर्हतां ध्वजि ॥ सिञ्चति । पिचक्ष-
रणे । सिचिः सञ्जायां हनुमीक-
य ।

सिंहकेलिः । पुं० पूर्वाजिने । म-
ञ्जुघोषि ॥

सिंहकेशरः । पुं० बकुले ॥ सिंह-
सटायाम् ॥

सिंहतलः । पुं० सिंहतले । सव्यद-
क्षिणयोः पाण्ड्योर्मिलितयोर्विस्तृ-
ताङ्गुल्योः । प्रतले ॥ सिंहस्थिब-
तलमत्र ॥

सिंहतुण्डः । पुं० सौहण्डे । स्रुञ्चा-
म ॥

सिंहद्वारम् । न० प्रवेशद्वारेः प्रवेश-
ने । सिंहपौल० इ० भा० प्र० ॥
द्वारायै स्तम्भापरिचिते । तीरणे ॥

सिंहध्वनिः । पुं० सिंहशब्दे ॥

सिंहनादः । पुं० युद्धसैन्यानां योऽ-
हङ्काररवः ससिंहनादः । लुङ्गा-
याम् ॥ सिंहवन्नदनम् । णद०
। घञ् ॥ सिंहनादेभटानां हि

सिंहलः

सिंहवन्नदनं स्मृतम् ॥ गजयुथ-
दर्शनात् । तद्वहाय० यथासिंहस्य
नादस्तथा० परबलभङ्गाय० स्तोत्रा-
हविष्टव्येचयोरारवः ससिंहनादः
॥ कलहंसाख्येच्छन्दीभेदे गुग्गुली ॥
सिंहनादिका । स्त्री० दुरालभाया-
म ॥

सिंहपर्णी । स्त्री० वासके ॥

सिंहपुच्छः । पुं० वासके ॥

सिंहपुष्पिका । स्त्री० चित्रपर्णिका-
याम् । लुङ्गाकुलिया० इ० गौ०
भा० ॥

सिंहपुष्पी । स्त्री० पृश्नपर्ण्याम् ॥ सिं-
हपुष्पाकारपुष्पत्वात् । उपमाना-
त्पक्षपुष्पाच्चैतिङ्गीष् ॥ माष-
पर्ण्याम् ॥ वासके ॥

सिंहपुष्पी । स्त्री० पृश्नपर्ण्याम् ॥

सिंहमुखी । स्त्री० वासके ॥

सिंहयाना । स्त्री० दुर्गायाम् ॥

सिंहरथा । स्त्री० दुर्गायाम् ॥

सिंहलः । पुं० जम्बुद्वीपस्थोपद्वीपप्र-
प्रमेदे । सिलीन० इ० गौ० दे०
प्र० । देशविशेषे ॥ यथा । दक्षिणे

ऽवन्तिमाहेन्द्रमलयाञ्चयसूक्तकाः
स्त्रिकूटसहारण्यकाश्चींसिंहलकीङ्

णा इति ॥ देशान्तरेपिच । मरुदे-
शात्पूर्वभागिकामाद्रेर्दक्षिणेपिचि ।

सिंहलाचीमहादेशः सर्वदेशोत्तमो-
त्तमः इति ॥ न० पित्तलि ॥ रङ्गे

सिंहसंहननः

स्वचे ॥ दालचीनी • इ • भा • ॥
 सिंहलस्या । स्त्री • सैहल्याम् ॥ चि •
 सिंहलदेशवासिनि ॥
 सिंहलस्य नः । पुं • तालवृक्षसदृश
 वृक्षविशेषः । प्रोत्फले ॥
 सिंहलीलः । पुं • रतिबन्धविशेषः ॥
 यथा । लिङ्गोपरि स्थितानारीभू
 मीदन्त्वापदद्वयम् । हृदयेदत्तहस्ता
 चसिंहलीलः प्रकीर्तितः ॥ लि
 ङ्गोपरिस्थितानारीकान्तोरस्यपदद्व
 यम् । हृदयेदत्तहस्ताचसिंहलीला
 प्यसावपि ।
 सिंहवाहिनी । स्त्री • दुर्गायाम् ॥
 यथा । सिंहमारुह्यकल्पान्तेनिह
 तैमहिषायथा । महिषघ्नीकतोदे
 वीकन्यावैसिंहवाहिनी ।
 सिंहविक्रान्त । पुं • अग्नेह्वये । त्रि •
 सिंहतुल्यविक्रामवति ॥
 सिंहविन्ना । स्त्री • माघपर्यायम् ॥
 सिंहबिलोक्तम् । न • मायावृत्ताना
 रे ॥ शृणुसिंहबिलोक्तसप्तवरंवर
 यमकमनोहरचरणधरम् । धरणी
 पतिमानसमधिकलितद्विलवेदचतु
 ष्चलक्षणललितम् ॥ यथा । दिवसा
 दवसादिततिमिरवनंवनजाबलिवा
 धनिसर्गंधनम् । धनदेन्दुक्रतान्तपा
 शिनमितममितभुवनतलंनमदिवस
 कृतम् ॥ सिंहावलीकृते ॥
 सिंहसंहननः । चि • वराह रूपीपति

सिंहिका

॥ सिंहसंहननः सस्याद्योदिसर्वा
 इसुन्दरः ॥ सिंहस्येवसंहननदेहो
 ऽस्य । कृटिशब्दीयम् ॥ न • सिं
 हस्यसम्यग्बन्धे ॥
 सिंहसिनः । पुं • वृत्ताहृतपितरि ।
 सिंहा । स्त्री • धमन्याम् ॥ नाड्या
 म् ॥
 सिंहाणम् । न • मण्डूरे । लोहमले
 ॥ सिंहमानयति । अन • । कर्म
 व्यण् । पृषादरादिः ॥
 सिंहाधिपः । पुं • सूर्य्ये ॥
 सिंहानम् । न • मण्डूरे ॥ सिंहव
 दनमिति । अन • अच् ॥
 सिंहासनम् । न • हेममयेराजासने
 ॥ सिंहवदसने ॥ सिंहाकारमास
 नम् । सिंहद्वयासनम्वा ॥ परासन
 स्थोये राजायो राजानिरासनः
 सपरैर्हन्यतेसिंहैरिवमत्तः गत्राधि
 यः ॥ पुं • रतिबन्धभेदे । यथा ।
 स्वजङ्घाद्वयबाहूचक्रत्वविषापदद्वय
 म् । स्तनौधृत्वारमेत्कामोबन्धः । सि
 हासनेमत्तः ॥
 सिंहस्यः । पुं • दासके ॥ सिंहचाक
 मस्य । सिंहस्यसदृशपुष्पत्वात् ॥
 चि • सिंहसमानरुखे ॥
 सिंहिका । स्त्री • राहुमातरि ॥ कश्य
 पस्यगृह्योतुसिंहिकाराहुवास्तु
 तनयाबलीजनत् । पूर्वजाहरिनि
 कृतकन्धरीदेवतैरुजीनिपातितः

सिकतामयम्

सिंहिकात्मजः ।) पुं० राहोवि
सिंहिकासूनुः ।)

धनुदे ॥ वास्तुपुरुषि ॥

सिंहनी । स्त्री० माचावृत्तान्तरे ।
यदिगाथातुर्यपदं विंशतिमात्रं चगा
थिनीभवति । फणिपतिपिङ्गलभ
षितंतद्वररीतनुसिंहनीवृत्तम् ।
यथा । पर्याप्ताजलधाराविरमति
नचहन्तलोचनेजलधारा । जग्मुः
प्रसादमाशास्तदपिनमेभवतिजीवि
तस्थाशा ॥

सिंहो । स्त्री० कण्टकार्याम् । वा
र्त्ताकी ॥ वासके ॥ राहुमातर्
॥ हिनन्ति । हिंसो० पचाद्यच्
। पृषादरादिः । गौरादिः ॥
सुवर्णवर्णवराटके ॥ मुद्गपर्या
म् ॥

सिंहीलता । स्त्री० वृहत्त्याम् ॥

सिंहोदता । स्त्री० शर्करोदन्तेभे
दे १४ । वसन्ततिलके ॥

सिकता । स्त्री० सिकतिले० देशे ॥
सिकतास्यऽत्र । देशेलुबिलचौचे
ति० सिकताशर्कराभ्याश्चेतिविहि
तस्याणोलुप् ॥ रुजि ॥

सिकताः । स्त्री० भून्नि ॥ बालुका
याम् ॥ सिच्यते । पिच्छरणे ।
बाहुकादतच् । पृषादरादिः ॥

सिकतामयम् । न० बालुकामयदेशे
। सैकते ॥ सिकतानांकारः ।

सिचन्

मयडू तयोर्भाषायामभवाच्छादन
योरितिमयट् ॥

सिकतावान् । चि० बालुकावहुलेदेशे
सैकते ॥ चरमप्रायमृदधिकेदेशे ॥
सिकताऽस्यच् । मतुप् ॥

सिकति । लः । चि० सिकतावति
॥ सिकताऽस्यव । देशेलुबिलचौ
चेति० इलच् ॥

सिक्तः । वि० अभिषिक्ते ॥ कृतसीच
ने । सैकःश्रये ॥ सिचेः क्तः ॥
एके मुनिः कुम्भकुशायहस्तपाम्
स्यमूलेसिललंददानः । अ. म. स. सि
क्तः पितरश्चटप्राएकाक्रियाद्व्य
र्थं करीप्रसिद्धा ॥

सिक्थः । पुं० भक्तपुलाके । यासे ॥
न० मधूच्छिष्टे । मैण० सिथा०
इ० भा० प्र० गोम० इतिच् । नी
ल्याम् ॥ सिच्यति । सिच्यतेवा ।
षिच० । पातृतुदिवचिरिचिसिचि
भ्यस्यक् ॥

सिक्थकम् । न० सिक्थे ॥ स्वार्थकः ॥
सिक्थवर्तिका । स्त्री० मधूच्छिष्टव
र्तिकायाम् । सिक्थदीपे । सिक्
थस्यवर्तिका ॥

सिङ्घाणम् । न० सिङ्घाणे ॥

सिक् । स्त्री० वस्त्रे ॥

सिचयः । पुं० वस्त्रे ॥ जीर्णवस्त्रे ॥

सिचन् । चि० स्रपयति ॥ पिचेः
शटप्रत्ययः ॥

सितच्छवा

सिद्धिता । स्त्री० पिप्पल्याम् ॥
 सितः । पुं० शुक्रयष्टि ॥ अशदाते ।
 गौरवर्षे ॥ बाणे । शरे ॥ न० चन्द
 ने । रूप्ये ॥ मूलके । त्रि० समा
 से । अशसिते ॥ शुक्रवर्षविशि-
 ष्टे । धवले ॥ बद्धे । बंधा० इ०
 भा० ॥ ज्ञाते । सीयतेस्म । पिञ्
 बन्धने । त्तः । स्यतिस्म । धा० त्तः ।
 स्यतिस्मतीत्स्वंबा ॥ सिनीतिवो
 । अस्मिन्वृषिभ्यः त्तः ॥ समा-
 ज्ञप्ते ॥

सितकण्टा । स्त्री० श्वेतकण्ट-
 सितकण्टारिका) कार्याम् ॥

सितकण्ठः । पुं० दाह्युष्टपक्षिणि ॥
 सितकरः । पुं० चन्द्रे ॥ कर्पूरे ॥
 सितकर्षी । स्त्री० वासके ॥
 सितकुञ्जरः । पुं० इन्द्रे ॥ इन्द्र-
 गजे ॥
 सितगङ्गा । स्त्री० कामरूपप्रसिद्धन
 दीविशेषि । स्वर्णदाम् ॥ इ० का-
 लिकापुराणम् ॥
 सितगुञ्जा । स्त्री० श्वेतगुञ्जायाम् ।
 काकपीली ॥
 सितविह्वः । पुं० बालुकागडे० म-
 ख्ये ॥

सितच्छवम् । न० नृपच्छवे ॥
 सितच्छवा । स्त्री० श्वेतपुष्पायाम् ॥
 सितवद्धंशुभ्रवाक्छवमस्याः ॥

सितवर्षाभूः

सितच्छचितः । त्रि० श्वेतच्छवयुक्ते ॥
 सितच्छदः । पुं० हंसे ॥ श्वेतच्छद
 विशिष्टे ॥ त्रि० सिताः शुभाः छ
 दायस्य ॥
 सितच्छदा । स्त्री० श्वेतदूर्वायाम् ॥
 सिततुरगः । पुं० अर्जुनाख्यपा-
 गडवे ॥
 सितदर्भः । पुं० श्वेतकुशे ॥
 सितदीप्यः । पुं० श्वेतजौरके ॥
 सितधातुः । पुं० कठिन्याम् ॥
 सितपक्षः । पुं० हंसे । शुक्रपक्षे ॥
 त्रि० तद्वति ॥
 सितपर्णी । स्त्री० अर्कपुष्पिकायाम् ॥
 सितपाटलिका । स्त्री० काष्ठपाटला
 याम् ॥
 सितपुङ्खा । स्त्री० श्वेतशरपुङ्खा
 याम् ॥
 सितपुष्पः । पुं० तगरवृक्षे ॥ श्वेत-
 रोहिते ॥ काशे ॥ न० कौवर्षीमु-
 स्तके ॥
 सितपुष्पा । स्त्री० मल्लिकायाम् ॥
 सितपुष्पी । स्त्री० श्वेतापराजिताया-
 म् ॥ नागदन्त्याम् ॥
 सितमरिचम् । न० शिगुबीजे ॥ शु
 भमरिचे ।
 सितमाषः । पुं० राजमाषे ॥
 सितरञ्जनः । पुं० पीतवर्षे ॥
 सितरश्मिः । पुं० चन्द्रे ॥
 सितवर्षाभूः । पुं० पुनर्नवायाम् ॥

सिता

सितवात्री । पुं० चर्मुने ॥
 सितशिशपा । स्त्री० श्वेतशिशपा
 याम् ॥
 सितशिश्विकः । पुं० गोधूमे ॥
 सितशूरणः । पुं० धनजौघे ॥
 सितसर्षपः । पुं० शोभे । सिषा
 र्थे ॥
 सितसायका । स्त्री० श्वेतशरपुङ्गाया
 म् ॥
 सितसारः । पुं० शालिशुभाके ॥
 सितसारकः । पुं० तिन्युके ॥ शा
 लिष्ठे ॥
 सितसिंही । स्त्री० श्वेतकण्टकार्या
 म् ॥
 सितसिन्धुः । स्त्री० गङ्गायाम् ॥
 सिता । स्त्री० शर्करायाम् ॥ सिनेा
 ति । पित्रवन्दने । अस्त्रिष्टभ्यः
 क्तः । टाप् । शुभ्रवर्णत्वाद्वा ॥
 खण्डन्तुसिकतारूपं सुश्वेतं शर्करा
 सिता । सितामुशुधुरारुच्यावात्
 पित्तासदाहृत् ॥ मूर्च्छाकृद्द्विज्वरा
 नृहन्ति सुशीताशुक्रकारिणी ॥ मञ्जा
 म् ॥ तैलन्याम् ॥ जपयाम् ॥
 गिरिजातापराजितायाम् ॥ वा
 कुच्याम् ॥ आयमाणायाम् ॥
 मये ॥ पिङ्गायाम् ॥ विदार्या
 म् ॥ सितकण्टकार्याम् ॥ श्वे
 तदूर्षायाम् ॥ चन्द्रिकायाम् ॥
 कुटुम्बिन्याम् ॥ गङ्गायाम् ॥

सितालकः

सितांशुः । पुं० चन्द्रे ॥ कर्पूरे ॥
 सितांशुतैलम् । न० कर्पूरतै
 ली ॥
 सिताखण्डः । पुं० मधुगर्करायां ॥
 सिताङ्गः । पुं० बालुकागडमत्स्ये ॥
 सिताङ्गः । पुं० श्वेतरोहिषे ॥
 सिताञ्जली । स्त्री० श्वेतजीरके ।
 सितादिः । पुं० गुडे ॥ सिताया
 आदिः ॥
 सिताननः । पुं० गण्डे ॥
 सितापाङ्गः । पुं० मयूरे ॥
 सिताञ्जम् । न० श्वेतकमले ॥
 सिताभः । पुं० कर्पूरे ॥
 सिताभः । पुं० हिमबालुकायाम् ।
 कर्पूरे ॥ सितश्वेत्ये । बन्धनं वा
 • चन्द्रं वा । चम्पत । अभ्रगतौ ।
 कमण्डलम् ॥ शुक्रत्वात् । सिता
 भ्रमिषवा ॥
 सिताभ्रकम् । न० कर्पूरे ॥
 सिताम्बरः । पुं० श्वेतश्चपरिहि
 तत्रतिनि ॥ वि० शुक्रस्त्व
 ति ॥
 सितांभोजम् । न० शुक्रवर्णे । पु
 गडरीके ॥ सितशुक्रतदभोज
 क्ष ॥
 सिताङ्गकः । पुं० श्वेततुलस्याम्
 कुठेके ॥
 सितालता । स्त्री० श्वेतदूर्षायाम् ॥
 सितालकः । पुं० श्वेतमन्दारे ॥

सितापल :

सितालिकटभो । स्त्री० श्रुतकिष्की
बुद्धे ॥

सिताबरः । पुं० सूचीपत्रके । श्री
वारके । सिरिवाराइतिख्यातेशाके
। मुनिषस्ये ॥

सितावरो । स्त्री० वाक्च्यम् ॥

सितासितः । पुं० बलभद्रे । इला
युधि ॥

सिताह्वयः । पुं० श्वेतशियौ ॥ श्वे
तराहिते ॥

सितेक्षुः । पुं० श्वेतेशी ॥

सितेतरः । पुं० कृष्णशाली ॥ कु
ल्ये ॥ कृष्णे ॥ त्रि० कृष्णवर्ण
वति ॥

सितेतरगतिः । पुं० बङ्गौ ॥

सितादः । पुं० सरोक्षिशेषे ॥ वि
पुलाख्यस्याद्रेर्मूलेत्रैभ्राजाख्यंनंत
वसितादकं नामसरः । यदकं का
न्तिभिरञ्जैर्मंगुडतंसुरैरासिव्यते ।
तदुक्तम् । वैभ्राजं वैपुलेमूलेसिता
दयद्गदोत्तमः । देवैर्निषिव्यतेक
नः कमलेरंशुमत्प्रभैरिति ॥ सि
तमुदकंयस्य । उत्तरपदसुचिच्छुद
कछीदादेशः ॥

सितादकः । पुं० सितेदे ॥ स्वा
र्थकः ॥

सितादरः । पुं० कुबेरे ॥

सितापलः । पुं० स्फटिके ॥ शि
लाधातो ॥ सिताश्लमि । मि

सिद्धः

श्री० श्रीला० इ० भाषाप्रसिद्धा ॥
सितापला । स्त्री० शकंरायाम् ॥

शकंराविकारमेदे । मिश्रीतिलौ
कविश्रुते ॥ सितापलासराजधौ-
वातपित्तहरौहिमा । यथायथाहि
नैर्मल्यं रत्नं तथातथा ॥ स्नेह
लाघवशैल्यानिसरत्नसुतथातथा ॥

सिद्धः । पुं० व्यासादौ ॥ देवयानि
विशेषे । अग्निमादिगुणोपेतैवि
श्रवावसुप्रभृतौ ॥ विष्कभादियो
गान्तरगतयोगविशेषे ॥ तच्चलात
स्यफलंयथा । जितेन्द्रियः सर्वं
कलानिधानो गौरोतिशूरोमधुरो
बिनोतः । सत्योपपन्नः कृतभू
रिभे गोयस्यप्रसूतौ कलसिद्धयोगः

। इति ॥ गुडं असेधौत् । इति
सिद्धः पिधुहिंससंराह्योः । ग
त्यर्थाकर्मकेतिकर्त्तरिक्तः । सि
द्धिरस्यास्तौतिवा । अशंथाद्यच् ॥
कृष्णाधत्तूरे ॥ व्यबहारे ॥ रे ।
शब्दंशुभोमीत्यादिव्यवहारेणप्रसि
द्धे ॥ न० सैन्धवलवणे ॥ त्रि०
योगिनि ॥ जन्मनैवविनाप्रय-
त्नंधर्मज्ञानधैरग्यैश्वर्यातिशयं
प्राप्ते ॥ पूर्णमनोरथे ॥ अधिग
तपरमार्थे ॥ पुत्रभृत्यादिभिः
सहायैः सम्पन्ने ॥ प्रसिद्धे ॥
नित्ये ॥ यथासिद्धाद्यौ० सौद्
धापृथिवी० सिद्धमाकाशमिति

सिद्धपीठ :

॥ कार्येष्वपि वर्तते । तद्यथासि
द्धश्रीदत्तः सिद्धः सूपः सि
द्धायवागूरिति ॥ मुक्ते ॥ नि
ष्पन्ने । पक्के ॥ सिध्यतिष्म ।
षिधुसराद्धौ । ऋः । सिद्धे
साधनाप्रयोगः ॥ सर्वभूतादीषि
शुधिष्ठानेपरमेश्वरे ॥ उत्पत्त्या
लब्धात्मकांघृष्टादिसिद्धमित्युच्य
ते । परमात्मा तु । सर्वदालब्धस
त्तात्मकः सङ्कोचकप्रमाणाभावा
दितिनित्यनिष्पन्नरूपत्वान्निश्चयसिद्ध
धइत्युच्यते ॥ सिद्धिर्माज्ञोच्चानं
बातदुभयमीश्वरस्यस्ततः सिद्धंइ
त्यनन्याधीनसिद्धत्वात्सिद्धीवा
॥ सिद्धिषिशिष्टे ॥

सिद्धकः । पुं० शालवृक्षे ॥ सिधु
बारे ॥

सिद्धकामेश्वरी । स्त्री० कामाख्यायाः
पञ्चमूर्त्यन्तर्गतप्रथममूर्त्ति ॥

सिद्धकेरलः । पुं० केरलदेशान्तर्ग
तदेशविशेषे

सिद्धगङ्गा । स्त्री० मन्दाकिन्याम् ॥

सिद्धजलम् । न० काञ्चिके । पक्क
ताये ।

सिद्धदेवः । पुं० शिवे ।

सिद्धधातुः । पुं० पारदे ॥

सिद्धपीठः । पुं० सिद्धस्थाने ॥

यथा । जानालक्षत्रलियं तट्टोमेवा

कोटिसङ्ख्यकः । महाविद्याजपः

सिद्धसाधनः

कोटिः सिद्धपीठः प्रकीर्त्ति
तइति ॥

सिद्धपुरम् । न० भूगोलस्याधादेश
विशेषे ॥ तच्चोत्तरेकुरुवर्षस्यनिर
क्षदेशेस्ति ॥ यथा । लङ्काकुमध्ये य
मकोटिरक्षाः प्राक्पश्चिमेरोमक
पत्तनञ्च । अधस्ततः सिद्धपुरं सु
मेरुः सौम्येऽथयाम्ये बडवानलस्य
॥ कुष्ठतपादान्तरितानितानिस्था
नानिषट्गोलविदेवदन्ति ॥

सिद्धपुरी । स्त्री० सिद्धपुरे ॥

सिद्धपुष्पः । पुं० करवीरवृक्षे ॥

सिद्धप्रयोजनः । पुं० गौरसर्पे ॥
त्रि० लब्धकार्ये ॥ सिद्धप्रयोज
नयेन । यस्यवा ॥

सिद्धमन्त्रः । पुं० सिद्धिप्राप्तमन्त्रे
सिद्धमेदकः । पुं० तवराजीइवख
ण्डे ॥

सिद्धयोगिनी । स्त्री० योगिनीविशेषे ॥

सिद्धरसः । पुं० पारदे । रसे ॥ त्रि०
व्याडिप्रभृतिषु ॥ सिद्धसामौर

सस्य ॥ सिद्धोरसीयेषाम् ॥

सिद्धविद्या । स्त्री० दुर्गायाम् ॥ म
हाविद्यायां ॥

सिद्धसङ्घः । पुं० कपिलादिसिषा
नांसमूहे ॥

सिद्धसलिलम् । न० काञ्जिके ॥

सिद्धसाधनः । पुं० गौरसर्पे ॥

न० सिद्धस्यवस्तुनः साधने । सा

सिद्धान्तः

ध्वत्त्वानिश्चयेसत्त्वेऽप्यनुमाने ॥
 सिद्धसिद्धः । स्त्री० धर्माद्रव्याम् । ग
 ङायाम् । आकाशगङ्गायाम् ॥
 सिद्धानांसिद्धः ॥
 सिद्धसेनः । पुं० कार्तिकेये ॥
 सिद्धसेवितः । पुं० भैरवे ॥ चि०
 कपिलादिसिद्धोपासिते ॥
 सिद्धा । स्त्री० ऋद्ध्याङ्गयोषधी ॥
 सिद्धिरस्त्यस्याम् । अर्थं पाद्यचि
 टाप् ॥ योगिनीविशेषे ॥
 सिद्धान्तः । पुं० वक्तृतात्पर्यविष
 यावधारणे ॥ पूर्वपक्षं निरस्यसिद्ध
 पक्षस्थापने । वादिप्रतिवादिभ्यां
 निर्णोतेर्ये ॥ सिद्धान्तं लक्षयति
 गीतमेवयथा । तन्त्राधिकरणाभ्यु
 पगमसंस्थितिः सिद्धान्तइति ।
 अर्थः । तन्त्रशास्त्रं तदेवाधि
 करणं ज्ञापकतथायस्य० तादृशीयो
 भ्युपगमः० तस्यसमीचीनतयाऽसं
 शयरूपतयास्थितिः० तथाचशास्त्र
 तार्थनिश्चयः सिद्धान्तः । अत्र
 चाभ्युपगम्यमानोर्थः सिद्धान्तइति
 भाष्यम् । अभ्युपगमः सिद्धान्तइ
 तिवात्सिकटीका । नचात्रविरोधः
 शङ्कनीयः । आचार्यैः परिहृतत्वा
 त् । तथाचचिसूचीनिबन्धः । अ
 र्थाभ्युपगमयोर्गुणप्रधानभावस्यवि
 वक्षातन्त्रत्वात्० अर्थाभ्युपगमोऽभ्यु
 पगम्यमानोवाच्यः सिद्धान्तः० ते

सिद्धयिका

नसूत्रगायत्रिवात्सिकटीकासुनविरौ
 धः । अत्रचभाष्यानुसारात्सर्वत
 न्त्रप्रतितन्त्राधिकरणाभ्युपगमः सि
 द्धान्तान्यतमः सिद्धान्तइति
 सूत्रार्यइतितुनयुक्तम् अयिमसू
 चानुत्यानापत्तेः । तन्त्रसिद्धान्त
 त्वे नद्वयमनुगम्यतन्त्राधिकरणाभ्यु
 पगमान्यतमसिद्धान्तइतिकश्चित्
 ॥ २६ ॥ सिद्धान्तं विभजते । स
 र्वतन्त्रप्रतितन्त्राधिकरणाभ्युपगमे-
 स्थितोनामर्थान्तरभावात् ॥ २७ ॥
 सचतुर्विधइतिशेषः । सर्वतन्त्रा
 दिसंस्थितोनामर्थान्तरभावात्० मे
 दादित्यर्थः ॥ २७ ॥ राद्धान्ते
 ॥ सिद्धोऽन्तोनिश्चयोयस्मिन् ॥
 नत्रविधज्योतिर्यन्येषु । ब्रह्मसू
 र्यसोमसृष्टस्यतिगर्गनारदपराशरपु
 लस्त्यत्रशिष्टसिद्धान्तेषु ।
 सिद्धान्ताचारः । पुं० वामाचारा
 दुत्तमआचारविशेषे ॥ यथा । आ
 त्मानंदिवतांमत्वायजिह्वेवीक्षमान
 सैः । सदाशुद्धः सदाशांतः सि
 द्धान्ताचारउच्यते० इत्याचारभेद
 तन्त्रम् ॥
 सिद्धान्ती । पुं० सोमांसके ॥ सि
 द्धान्तोविद्यतेऽस्य ॥ इतिः ॥
 सिद्धापगा । स्त्री० स्वर्णायाम् । ग
 ङायाम् ॥
 सिद्धायिका । स्त्री० जिनशासनदेव

सिद्धासनम्

ताविशेषे ।

सिद्धार्थः । प्र० विष्णो ॥ सिद्धा
निष्ठंतीनिष्पन्नः काम्यमानार्थोऽ
स्य । प्राप्तकामत्वादिति ॥ रत्नो
न्न । सितसर्षपे ॥ शाक्यसिंहे ।
श्रीद्धेदनी ॥ वृत्ताहंत्पितरि ॥
जिनमप्रतिषठीवृत्ते ॥ सिद्धार्थोऽ
स्मादस्यवा ॥ बत्सरविशेषे ॥ तत्
फलंयथा । तीयपूर्णाः स्मृतामे
वावहृसस्याचमेदनी । निष्ठुरापा
र्थिवादेविसिद्धार्थे चकरानने ॥ ५३
॥ त्रि० प्रसिद्धार्थे ॥

सिद्धार्था । स्त्री० वृत्ताहंन्मातरि ॥
सिद्धासनम् । न० ब्रह्मणि ॥ सिद्धं
यत्सर्वंभूतादिविज्ञाधिष्ठानमव्य
यम् । यस्मिन्सिद्धाः समाविष्टा
स्तद्वै सिद्धासनंविदुः ॥ सिद्धश्च
तदासनश्च । सिद्धानामासनंवा
। कर्मधारयतत्पुरुषाभ्याम्० ब्रह्मै
वेत्यर्थः । योगिनामासनविशेषे ॥
यथा । योनिस्थानकमङ्गुलघटि
तं कृत्वाट्टं विन्यसेन्मिदं पादमथै
कमेवद्वयेकृत्वासंविद्यहम् । स्या
णुः संयमितेन्द्रियोऽचलदृशापश्य
न्भुवोरन्तरेतिष्ठेदेतदतीवयोगि
मुद्धदं सिद्धासनं प्रोच्यते ॥ इति
। योनिस्थानकमिति ॥ एकंपादमू
लं लङ्गमूले ० द्वितीयंपादमूलं षष्णया
धद्वयर्थः ॥

सिद्धिः

सिद्धिः । स्त्री० निष्पत्तौ ॥ पदुकाया
म् ॥ अन्तध ॥ वृद्धी ॥ षट्द्धी
नामौषधी ॥ दुर्गायाम् ॥ सम्पत्तौ
। योगे ॥ साङ्ख्यानामष्टविधसि
द्धी । यथा । ऊहः शब्दोऽध्ययनं
दुः खविघातास्त्रयः सुवृत्प्राप्तिः
। दानश्चसिद्धयोष्टौ ० विहन्यमा
नशुद्धुः खस्यत्रित्वात्तद्विघातास्त्र
यइति । इमामुख्यास्तिस्रः सिद्ध
यः । तदुपायतयाचेतरागौष्यः
पञ्चसिद्धयः । ताश्चपिहेतुहेतुम
त्तयाव्यवस्थिताः । तत्राद्याध्ययन
लक्षणसिद्धिहेतुरेव । मुख्यास्तु
हेतुमन्त्यएव । मध्यमास्तुहेतुहेतुम
न्त्यः । पुम्प्रकृत्यादिविषयावुद्भिर्वा
सिद्धिरवसा । पुंस्यात्मनि० प्रकृ
तावऽव्यक्ते ० आदिग्रहणाद् व्य
क्ते चयावुद्भिर्विज्ञानंसासिद्धिरित्यु
च्यते ॥ यात्रायोगान्तरे ॥ यथावर्गी
त्तमगतेलने शुभेवाथवलान्विते ।
सिद्धिसंज्ञीमहायोगेयायिनांसिद्धि
दायकः । इति ॥ राज्ञांशक्तित्रय
साध्यासुपुरुषार्थलाभात्किंकासु०
प्रभुसिद्धिमन्त्रमिद्धं त्साहसिद्धिषु ॥
सहायाः साधनोपायाविभागोदेश
कालयोः विनिपातप्रतीकारः सि
द्धिः पञ्चाङ्गद्वयते ॥ तथाच । कर्म
णोमारम्भोपायः । पुरुषद्वयसम्पत्
। देशकालविभागः । विनिपातप्र

सिधम्

तीकारः । कार्यसिद्धिश्चेति
नोतिशास्त्रविदः ॥ मोक्षे ॥
सत्त्वशुद्धिद्वाराज्ञानात्पत्नी ॥ ब्रह्म
भाषलक्षणायाम् । पुरुषार्थप्राप्ति
योग्यतारूपायामन्तःकरणशुद्धौ ।
ज्ञाननिष्ठालक्षणायाम् ॥ सिद्धयति
। सिधुसंराद्धौ । क्तिष् ॥ यदा ।
करणे क्तिन् ॥

सिद्धिदः । पुं० प्रथमभिन्नब्रह्मा
परोक्षज्ञानद्वारास्वरूपादस्थानल
क्षणमुक्तिप्रदेशोगुरौ ॥ परमेश्वरे ॥
सिद्धिमफलङ्कर्तृभ्यः स्वाधिकारा
नुरुपतौददाति । डुदाज् ० । आ
तद्धतिकः ॥ भैरवे ॥ चि० सिद्धि
दातरि ॥

सिद्धियोगः । पुं० शुभयोगविशेषे ॥
यथा । शुक्रेनन्दाबुधभद्रा० शनौ
रिक्ता० कुजैजया । गुरौपूर्णाचसं
युक्ता० सिद्धियोगःप्रकीर्तितः ॥
सिद्धियोगिनो । स्त्री० योगिनीवि
शेषे । बलिपुराणोक्तामुद्वेगस्यप
श्चाशतत्कन्यासु

सिद्धिस्थानम् न० पुण्यस्थानविशेषे ॥
सिद्धेशः । पुं० कपिलमुनी ॥ सदा
शिवे ॥ सिद्धानामीशः ॥
सिद्धेश्वरः । पुं० शिवे ॥
सिद्धेश्वरी । स्त्री० देवीविशेषे
सिद्धीचः । पुं० गुरुक्रमविशेषे ॥
सिधम् । न० किलासरोगे । सिद्धु

सिनः

वां० इ०प्र० ॥ सिध्यति । सिधुसं
राद्धौ । बाहुलकान्मक् ॥
सिध्मा । पुं० न० किलासरोगे ॥ सि
ध्माकिलासंत्वक्पुष्पसिध्ममितिहे
मवन्दः । किलाससिध्मद्वयमरः ॥
सिध्मलः । चि० किलासिनि ॥ सि
ध्ममस्यास्त्रिसिध्मादिभ्यश्चेतिलच् ॥
सिध्मला । स्त्री० मत्स्यविद्वती । मत्स्य
चूणे ॥
सिध्मवान् । चि० सिध्मले ॥ सि
ध्ममस्यस्य । मतुप् ॥
सिध्यः । पुं० पुष्यनक्षत्रे ॥ सिध्यन्त्य
स्मिन्कार्याणि । सिधु० । पुष्यसि
द्ध्यौनक्षत्रद्वितिक्यपिनिपातितः ॥
सिध्रः पुं० वृत्ते ॥ साधौ ॥ सिध्यति
। सिधु० । स्फायितस्त्रीतिरक् ॥
सिध्रका । स्त्री० सौधद्वतिभाषाप्रसिद्धेवृत्ते
। सिध्रति० सिध्यतेवा । सिधु० । बहुलम
न्यत्रापीति० स्फायितस्त्रीतिवारक् ।
ततः स्वार्थेकन् । सिध्रकादिच्चादिच्चा
भावेः ॥
सिध्रकारणम् । न० देवाद्याने
सिध्रकाषणम् । न० सिध्रकारण्ये ॥
सिध्रकाणांवनम् । वनम्पु रगामि
शक्येत्तरपदस्यहनस्यणत्वम् ॥
सिनः । पुं० यासे ॥ पिण्डौक्ति
यमाणोयासीयदाद्ध्यादिव्यञ्जनव
शाहन्वनेनुकूलिभवतितदाकर्मणः
कर्तृत्वम् । तथाचसिनोतेर्गामक

सिन्दूरः

मकथेतिनिष्ठातथनः ॥ काणे
 ॥ सिनाति । षिञ् । इण् षिञि
 तिनक् ॥ चि० शुक्लगुणविशिष्टे ।
 सिनी । स्त्री० शुक्लगुणवत्याम् । श्वे
 तासितासनीश्वेनीतिव्याडिः ॥
 सिनीशाली । स्त्री० दृष्टेन्दुकलामा
 याम् ॥ चतुर्दशीवेगदृष्टवन्द्रा
 सती० अमा० सिनी० शालीपद
 वाच्य भवति । एनद्विष्णुनासहस्र
 र्त्तैसालक्ष्मीः । तयोगात्सि
 नीचन्द्रकला । ब्रह्मादित्वादिनिः
 । सिनीवलति । बल० । कर्म
 ण्यण् । डीर् ॥ दुर्गायाम् । इ०
 मे० नी० ॥

सिन्दुकः पुं० । सिन्दुवारी ॥ सन्द
 ते । सन्दूपस्रवणे । सन्देः सम्प्र
 सारणत्वस्येत्त्वं ॥ वाहुलकादबधो
 न । स्वार्थसंज्ञायांवाकान् ॥ श्वेत
 नोलपुष्यभेदात्सिन्दुकोद्विविधोम
 तः ।

सिन्दुवारः । पुं० निगुण्ड्याम् ।
 सिन्दुके । म्पौडी० सलाल० व
 ह्णा० इ० भा० प्र० ॥ निसिन्दा०
 इनकर० इ० गौ० दे० भा० ॥ सि
 न्दुंश्वणोति० वारयतिश । वज्रव
 रणेवज्रपादरथेश । कर्मण्यण् ॥

सिन्दूरः । पुं० वृक्षविशेषे ॥ न० र
 तावर्षेचूर्णविशेषे । नागसम्भवे ।
 सौमत्तके ॥ तशरणात्स्वाम्यायु

सिन्दूरपुष्पी

षाहर्दिभभवतियथोक्तकाशीखण्डे
 । हरिद्रांकुमुमञ्चैवसिन्दूरकज्ज
 लंतथा । कार्पासकञ्चताम्बूलमा
 हल्याभरणशुभम् ॥ केशसंस्कार
 कश्चोकरकर्णविभूषणम् । भर्तु
 रायुष्यमिच्छन्तोदूरयेन्नपतिव्रतेति
 ॥ अस्त्रपर्यायादयोदया । सिन्दूर
 रक्तरेशुसनागगर्भञ्चसौसजम् । सौ
 सौपधातुः सिन्दूरगुणैस्तत्सौस
 बन्मलम् ॥ संयोगजप्रभावेणतस्मा
 प्यन्यगुणाः स्मृताः । सिन्दूरमु
 ष्यांबीसर्पकुष्ठकण्डूविषापहम् ॥
 भग्नसंधानजननत्रणश्रीधनरोपण
 म् । अश्वश्रीधनयाथ । दुग्धाभ्न
 येगतस्तस्यद्विशुद्धिर्गदिताबुधैरि
 ति ॥ सन्दते । सन्दू० । सन्दे स
 म्प्रसारणञ्चेत्त्वरन् ॥

सिन्दूरकारणम् । न० सौसके ॥

सिन्दूरतिलकः । पुं० मतङ्गजे । वृ
 सिनिः ।

सिन्दूरतिलका । स्त्री० सधवादांना
 र्याम् ॥

सिन्दूरपुष्पी । स्त्री० सिन्दूरीतिख्याते
 पुष्पक्षुपविशेषे । तणपुष्प्याम् । क
 रच्छदायाम् । अस्याजुषाः । कटु
 त्वम् । तिक्तत्वम् । कषायत्वम् ।
 श्लेष्मशतशिरैतिभूतनाशित्वम् ।
 चण्डोप्रियत्वञ्चेति ॥ सिन्दूरइव
 पुष्पाण्यथाः । पाककर्णेतिडीष ।

सिंधुक :

सिन्दूररसः । पुं० रससिन्दूराभि
धौषधे ।

सिन्दूरितः । त्रि० सिन्दूरवत्कृते ॥
सिन्दूरवच्छब्दात्तत्करोतीतिग्य
न्तात्कर्मणिक्तः । याविषयज्ञाया
त्० विन्मतेलुक् ॥

सिन्दूरी । स्त्री० रोचन्याम् ॥ रक्तचे
लिकायाम् ॥ धातव्याम् ॥ सिन्दू
रीविषपित्तास्रदृष्ट्यावाक्किहरीहि-
मा ॥

सिन्धुः । पुं० अश्वी । समुद्रे ॥ स्य
न्दन्ते० आपोऽत्र । स्यन्द० । स्यन्देः
सम्प्रसारणं धञ्छेत्युः ॥ वमथौ ॥
रामेणभरतायार्पितदेशविशेषे ॥ का
श्मीरदेशप्रसिद्धे नदविशेषे ॥ गज
मदे ॥ सिन्धुवारवृक्षे ॥ रोगविशे
षे ॥ श्वेततटङ्कने ॥

सिन्धुः । स्त्री० नद्यां । सरिति ॥ न
दीविशेषे ॥ तज्जलगुणायथा । शत
द्रोविंपाशायुजः सिन्धुमद्याः सु
शीतलघुस्वादुसर्षामथघ्नम् । जलं
निर्मलं दीपनं पाचनञ्चप्रदत्ते बलं
बुद्धिमेधायुतञ्च ॥

सिन्धुकः । पुं० सिन्दुके । निगुं
ण्ड्याम् ॥ सिन्धुशब्दात्स्वार्थे सं
ज्ञायांशकन् । गुणायथा । सिन्धु
कः स्मृतिदस्तिक्तः कषायः कटु
कोलघुः । केश्योनेचहितोहन्तिशु
लशोथाममारुतान् ॥ कृमिकुष्ठारु

सिंधुवारः

चिह्नोऽन्नयात्रिलापितद्विधा ॥ सि
न्धुवारजलं जन्तुवातश्चोन्नहरंलघु
॥ त्रि० सिन्धुपुजाते ॥ सिन्धुपक्क
राभ्यांकन् ॥

सिन्धुकफः । पुं० समुद्रफेने ॥

सिन्धुप्रभवः । पुं० तीर्थविशेषे ॥

सिन्धुरम् । न० श्वेततटङ्कने ॥

सिन्धुखिलः । पुं० सिन्धुदेशे ॥

सिन्धुजम् । न० सैन्धवलवणे ॥ सि
न्धुपुजातम् ॥ सप्तम्यांजनेडः ॥

त्रि० समुद्रजाते ॥

सिन्धुजन्मा । पुं० चन्द्रे ॥ न० सैन्ध
वलवणे ॥

सिंधुजा । स्त्री० लक्ष्म्याम् ॥

सिंधुडा । स्त्री० मालवरागभार्या-
याम् ॥

सिंधुनन्दनः । चन्द्रे ॥

सिंधुपुत्रः । पुं० चन्द्रे ॥ मर्कटन्दौ ॥

सिंधुपुष्पः । पुं० शङ्खे ॥

सिंधुमन्यजम् । न० सैन्धवलवणे ॥

सिंधुरः । पुं० हस्तिनि ॥

सिंधुरहषी । पुं० सिंहे ॥

सिंधुरवदनः । पुं० श्रीगणेशे ॥

सिंधुराजः । पुं० समुद्रे ॥

सिंधुलवणम् । न० सैन्धवे ॥

सिंधुवारः । पुं० उत्तमाश्वे ॥ सिं

धुगरे । निगुंण्ड्याम् ॥ सिंधुया

रोविषश्चोन्नयात्रकुष्ठचयापहः ॥

सिंधुं हृष्यति० वारयतिवा ! वृञ्

सिम्वा

चाष्ठादनेवा । कर्मण्यम् ॥
 सिंधुवारकः । पुं० सिंधुवारि ॥
 सिन्धुवारितः । पुं० सिन्धुवारि ॥
 चि० समुद्रेणवारिते ॥
 सिन्धुवेषणः । पुं० गम्भार्याम् ॥
 सिन्धुसङ्गमः । पुं० संभेदे । सिन्धुधोः
 सङ्गमोमेलः ॥
 सिन्धुसमम् । न० तीर्थभेदे ॥
 सिन्धुङ्गवम् । न० सैन्धवलक्षणम् ॥ सि
 ङ्गुपुङ्गवोऽस्य ॥
 सिन्धुपलम् । न० सैन्धवलक्षणम् ॥
 सिप्रः । पुं० चन्द्रे । हिमांगौ ॥
 निदाघसलिले । स्त्रेदे ॥ न० स
 रोविशेषे ॥ यथोक्तङ्गालिकापुरा
 णे । ततोहिमवतः प्रस्थेप्रतीच्य
 त्तः पुरस्यच । सिप्रं नामसरः पू
 र्णदृष्टशुद्धिणादयइति ॥
 सिप्रा । स्त्री० नद्यन्तरे ॥ सिप्राख्या
 त्सरसोयस्मान्निर्गतासामहान-
 दौ । अतः सिप्रेतितन्नामपुरैवत्र
 , क्षणाकृतमितिकालिकापुराणम् ॥
 साक्षिष्णयिनीदेशेवर्तते । तस्या
 स्रोत्यप्तिः कालिकापुराणे २३
 अध्यायेद्रष्टव्या ॥
 सिमः । चि० समस्मिन् । सर्वशब्दा
 र्थे ॥ सिनोति । पिञ्ज्० । अवि
 सिशुषिभ्यः क्तिदितिमन् ॥
 सिम्वा । स्त्री० शम्भ्याम् । शिम्वाया
 म् । बीजगुप्तायाम् । सेम० इ०

सिंहगण्डः

भा० प्र० ॥ फली० इ० प्र० च ॥
 समति । पमवैक्तव्ये । उल्खाद्य
 स्रोतिसाधुः ॥
 सिम्बिः । स्त्री० शिम्ब्याम् । सिम्बा
 याम् । नखनामगन्धद्रव्यम् ॥
 सिम्बी । स्त्री० शिम्ब्याम् ॥
 सिरः । पुं० पिप्पलीमूले ॥
 सिरा । स्त्री० नाड्याम् । अम्बुवाहि
 न्यांनाड्याम् । सौर० इ० भा०
 प्र० सिनोति । पिञ्ज्० । बहुलम
 न्यत्रापीतिरक् ॥
 सिरालः । पुं० सिरासन्तते ॥
 सिरिण्टिका । स्त्री० चन्द्रकटुम्विन्या
 ह्वयक्षुपे । दुराधर्षाणाम् ॥
 सिलकः । पुं० शलाघर्षापथ्ये० ऋ
 षिविशेषे ॥
 सिलकी । स्त्री० शलकीवृक्षे ॥
 सिषाधधिषा । स्त्री० साधनेच्छायाम्
 ॥ यथा । सिषाधधिषयाशून्यासि
 द्विर्यचनेविद्यते । सपक्षस्तत्रहन्ति
 त्वज्जानादनुमितिर्भवेत् ॥
 सिषिचा । स्त्री० सेक्तुमिच्छायाम् ॥
 सिस्त्रचन् । चि० स्रष्टुमिच्छति ॥
 सिंहगण्डः । पुं० स्रष्टुमिच्छति ॥ सी
 तिहण्डते । हुडिबन्धे । पचा
 द्यच् ॥ सिंहगण्डस्यायमपभ्रंशइ
 तिस्रामी० पृषादरादिः ॥ अस्यगु
 णायथा । सिंहगण्डोरेचनस्त्रीच्छोदो
 पनः कटुकोगरुः । शूलामाष्टी

सिद्धसारः

लिकाभानकफगुल्मोदरानिजान्
उन्मादमेहकुष्ठार्थः शोथमेदेश्म
पाण्डुनाः । ब्रणशोथज्वरप्लीहविष
द्रवोऽपिंहरत् । उष्णबीर्यस्नुहीची
रं स्रग्धश्चकटुकंलघु । गुल्मना
ड्कुष्ठिनाश्चापितथैवीदररेगिणा
म् । हितमेतद्विरेकार्येयेचान्येदौ
र्घरेगिणः ॥

रिहुण्डदलम् । न० स्नुहीपत्रे ॥
तच्छाकगुणायथा । रिहुण्डस्यद
लन्तोक्ष्णदीपनरोचनंहरत् । आ
भनाष्टीलिलागुल्मशूलशोथैःदरा
णिव ॥

सिद्धः । पुं० तुरुष्के । पिण्डके ।
यावने । लोषान० इ० भा० प्र०
॥ सिद्धति । सिद्धपीती । अ
न्तर्भावितव्यर्थः । बाहुकाज्जक ।
पृषे दरादि० ॥

सिद्धकः । पुं० सिद्धे । नागौरी
गूद० इ० भा० लोषान० इ० य
वनभ. प्रा० प्रसिद्धे ॥ सिद्धकः कटु,
कः स्वादेस्निग्धोष्णः शुक्रकान्ति
कृत् । दृष्यः काण्डूस्वेदकुष्ठज्वर
दाहयहापहः ॥

सिद्धकौ । स्त्री० सप्तक्याम् ॥ सि
द्धे ।

सिद्धभूमिका । स्त्री० शप्तक्याम् ॥

सिद्धसारः । पुं० तुरुष्के । धूम
वर्णः । पीतसरे ॥

सौत्कारः

सौकरः । पुं० श्रीकरे ॥ धनपाला
दिमतेदन्त्यादिः ॥

सीता । स्त्री० जाङ्गलपटौ हल
रेखायाम् ॥ जनकनन्दन्याम् ।
मैथिल्याम् । वैदेह्याम् ॥ सौता
लाङ्गलपटतिः । तदुत्पन्नत्वात्सी
तेतिनिर्द्देश्यते ॥ यथा । अथमे
कपतः क्षीं चलाङ्गलादुत्पत्ताततः

। क्षेचंशोधयतालव्यान. स्यासीतेति
विश्रुतेतिरामायणे ६६ सर्गः ॥

स्वर्गगङ्गायाम् ॥ यथा । पूर्वेषु
लात्सीतातुशैलयाच्यन्तरिज्ञगा ।

ततश्च पूर्वेषुषुभद्राश्वेनेतिसार्ण
वम् ॥ सातुभद्राश्ववर्षगङ्गा । य

थोक्तंश्रीभागवते ; सीतातुब्रह्मस
दनात्केशवाचलादिगिरिशिखरेभ्यो

ऽधोऽधः प्रसवन्तीगन्धमादनमूर्ध
सुपतित्वान्तरेणभद्राश्ववर्षप्रःच्यां

दिशिचारसमुद्रमभिप्रविशतीति ॥
श्रियि ॥ दुर्गायाम् । सखाधि देव

तायाम् ॥ मद्रियाया । गङ्गस्रोत
सि। काण्डनमाजायाम् ॥ सौवर्ते ।

षिञ् । ऋः । पृषादरादिः ॥
सीताद्रव्यम् । न० काष्ठकुहालादौ ॥

सीतापतिः । पुं० रामचन्द्रे । दा
सीतायापतिः ॥ ५० रामचन्द्रे । दा

शरथौ ॥

सौत्कारः । पुं० मनुष्याणां गुण नुरा
गजशब्दे ॥ यथा । शब्दोगुणानु

सौमा

रागोत्पत्त्यः प्रणादः सौक्ततन्त्रणा
मितिहेमचन्द्रः ॥ दन्तनिष्पीडना
यां । सौरितिशब्दे ॥
सौक्तृतम् । न० सौत्कारिसुरतध्व
नी ॥
सौख्यम् । न० धान्ये ॥ त्रि० हल्ये ।
इलिनकृष्टे च्चे ॥ सीतयासमितं
• सङ्गतं • निम्नोन्नतादिरहितङ्
कृतं • समीकृतमितियावत् । नौ
वयोधर्मेतियत् ॥
सौदमानः । त्रि० अवसीदति ॥
सौद्यम् । न० अलक्ष्ये ॥
सौधुः । पुं० शोधुशब्दार्थे ॥
सौधुगन्धः । पुं० बकुले ॥
सौधुपुष्पः । पुं० कदम्बे ॥ बकुले ॥
सौधुपुष्पी । स्त्री० धातव्याम् ॥
सौधुरसः । पुं० आम्रशर्करे ॥
सौधुसञ्ज्ञः । पुं० बकुलद्रुमे ॥
सौपः । पुं० तर्पणार्थ्यतास्वादिनि
मित्तेजलपात्रे । अर्घां • कीषां •
इ० भा० प्र० ॥
सौम् । अ० सर्पतोभवे ॥
सौमा । स्त्री० आघटे । मर्यादायाम्
। सौमायाम् । ग्रामादीनामवधारि
तान्तभागे । सौम० इ० भा० प्र०
॥ स्थितौ ॥ क्षेत्त्रे ॥ अण्डकीषे ॥
सौयते । षिञ् । नामन्सौमन्नि
त्यादिनानिपातितः । मन्इतिन
डोप् । सौमानौ । सौमानः •

सौमा

इत्यादि ॥
सौमन्तः । पुं० सौमन्तोन्नयनसंस्का
रे ॥ पुं० न० केशवेषे । केशरच
नाभेदे ॥ केशेपुवत्सनि । मूर्ध्नि
मध्यपदधत्तौ ॥ सौमन्तमस्त्रियांस्त्री
णांकिशमध्येतुपदधतिरिति वैजय
न्ती । सौमन्तोऽन्तः । शकन्ध्वादिः ॥
सौमन्तकः । पुं० नरकावासे ॥ यथा
। लक्षपञ्चैवनरकावासाः सौमन्त
काद्यद्, हेमचन्द्रः । न० सि
न्दूरे ॥
सौमन्तितः । त्रि० सौमन्तिनोक्तते ॥
सौमन्तशब्दान्मस्त्वन्तात् । तत्क्
रोतीतिप्यन्तात्कर्मणिक्तः । णा
विष्टबद्भावे • बिन्मतेर्लुक् ॥
सौमन्तिनी । स्त्री० नाय्याम् ॥ सौ
मन्तोऽस्त्यस्याः । अतइनिः । ना
न्तलक्षणीडोप् ॥
सौमन्तोन्नयनम् । न० गर्भाधानात् •
पष्ठेऽष्टमेवामासिकर्त्तव्ये • संस्का
रविशेषे ॥ यथा । मासिषष्ठेऽष्टमेवा
पिच्छत्तुपुंसवनादिते । रिक्ताहोने
तियोकुर्यात्सौमन्तोन्नयनस्त्रियोः ॥
सौमा । स्त्री० आघटे । मर्यादायाम्
। सौमनि । ग्रामादीनामवधारिता
न्तभागे । सौम० इ० भा० प्र० ॥
स्थितौ ॥ क्षेत्त्रे ॥ अण्डकीषे ॥ सि
नेति । सौयतेवा । षिञ् । ना
मन्सौमन्नित्यादिनानिपातितः ॥

सीलम् :

मन्वृत्तिनडीप् । डानुभाभ्यामिति
पञ्चडाप् । सोमे । सीमा : • इ
च्चादिविध्यम् ॥ विलायाम् ॥

सीमाविवादः । पुं० यामादीनांसी
माविषयकेकलहे ॥ सोमाविषयको
विवादः सीमाविवादः । सीमा
चतुर्विधा । जनपदसीमा • याम
सीमा • ज्ञेयसीमा • गृहसीमिति
भेदात् ॥

सीमिकः । पुं० वृक्षविशेषे ॥ वा
ल्मीके ॥ सूक्ष्मकामिजांती । वृक्ष
पत्रविभागकृतिकीटे ॥ स्वमति ।
स्यमुशब्दे । स्वमे : सम्प्रसारणश्चे
तिक्विकन् ॥

सीरः । पुं० अर्के । सूर्ये ॥ हले
। लाङ्गले ॥ सिनेति • सीयतेवा
। पिञ्ज् • । शुसिचिमीनादीर्घश्चे
ति • क्रन् • दीर्घस्वश्च ॥

सीरकः । पुं० शिशुमारि ॥ अर्के ॥
हले ।

सीरध्वजः । पुं० चन्द्रवंशीयनृपवि
शेषे ॥

सीरपाणिः । पुं० बलभद्रे । कालि
न्दीभेदने ॥ सीरोलाङ्गलंपाणा
वस्य ॥

सीराङ्गम् । न० कालाधारे ॥

सीरी । पुं० बलदेवे ॥

सीलम् : । पुं० मत्स्यविशेषे । सि
लिन्दा • इ • गौ • दे • भा • प्र •

सीसम्

॥ तद्गुणायथा । सीलम् : शुभ्र
लोष्ठयोर्विपाकेमधुरोगुरुः । वा
तपित्तहरो हृद्यचामवातकरश्चसः ॥
सीवनम् । न० सीवने । सूतो । तु
न्नवायकर्मणि । सीवना • इ •
भा • ॥ विवृतस्तुसन्ताने । ल्युट्
पृषादरादिच्चादीर्घः ॥ छिबुसि
व्योर्ल्युटिवादीर्घइतिस्वामी ॥
सीवनी । स्त्री • लिङ्गमण्यधः सूत्रे
। लिङ्गाद्याद्गुञ्जपर्यन्तसीवने ॥
सीसम् । न० सीसके । योगेष्टे । ना
गे । सीसा • इ • भा • प्र • धा
तो ॥ सिनेति । पिञ्ज् • । क्तिप्
। अनिच्छत्वाद्गतुक् । ईर्ष्यति ।
घा • । आतानुपेतिकः । सिच •
तत् • ईसश्च • सीसम् ॥ अश्वगुणा
यथा । सीसंरङ्गुणंज्ञेवंविशेषान्मे
हनाशनम् ॥ नागस्तुनागशततुल्य
बलं ददातिव्याधिं विनाशयतिजीव
नमातनेति । बह्विप्रदीपयतिका
मबलं करोतिमृल्युच्चनाशयतिसक्त
तसेवितः सः ॥ पाकेनहोनौक्कि
लवंगनागौकृष्टानिगुल्मांसतवाति-
कृष्टान् । पाण्डुप्रमेहानिलमन्दशो
थभगन्दरादीन्कुरुतः प्रभुक्तौ ॥
अश्वशीघ्रनमारणविधिर्यथा । त
स्यसाहजिकादोषावंगस्यैवनिदर्शि
ताः । शोधनंवापितस्यैव • भि
षग्भिर्गदितपुरा ॥ ताम्बूचरस

सौहृदः

म्पिष्टशिलालिपात्पुनः पुनः ।
 हाविंशद्भिः पुष्टैर्नाशाविरुत्वंभ
 स्मजायते । शिलामनः शिला ।
 अन्यच्च । अश्वत्थविष्टात्वक्चूर्णं
 चतुर्थेशिननिः क्षिपेत् । मृत्पात्रे
 विद्रुतोनागोलोहदश्याप्रचालितः
 ॥ यामेकेनभवेद्भस्मतत्तुल्यास्यान्म
 नः शिला । काञ्चिकेनद्वयंपिष्ट्वा
 पचेद्दृष्टपुष्टेनच ॥ स्वाङ्गशौतंपु
 नः पिष्ट्वाशिलयाकाञ्चिकेनच ।
 पुनः पचेच्छरावाभ्यामेवंषष्टिपु-
 ष्टैर्मृत्तिः ॥ अपिच । तैलैतक्रो
 गरामूर्चकाञ्चिकेचकुलत्यके । चि
 चाविधाविशुद्धिः स्यात्स्वर्णादीनां
 सनामतः ॥ मारणम्पुनः । क,
 उच्यतेनागपचाणांकुनद्याः स्यात्प
 चार्द्धकम् । तण्डुलीधरसैर्यामंयामं
 बासारसैस्तथा ॥ सम्मर्द्यचक्रियाङ्
 कृत्वाघर्मेसंशोष्यतम्पुनः । सरा
 वसम्पुष्टेकृत्वापचेदन्वोपलेभिषक्
 ॥ एवंपुष्टपुष्टैर्नागिभस्मीभवतिनि
 यितम् । द्विगुञ्जीयंभ्रवंहन्यातप्रमि
 हानखिलानपौतिवेद्यादर्पणः ॥
 सौसकम् । न० सौसि ॥ स्वार्थेकः ॥
 सौसपचकम् । न० सौसके ॥
 सौहृदः । पुं० स्रुष्टाम् । सिद्ध
 ण्डे ॥ सौतिहृण्डते । हृडिपरच
 । पचाद्यच् ॥ सिंहतुण्डस्यापभ्रंशो
 यमितिस्वामी । पृषादरादिः ॥

सुकर्णकः

सु । अ० पूजायाम् ॥ भृशार्थे ॥ नि
 भरे । अतिमात्रे ॥ अनुमती ॥
 कृच्छ्रे ॥ सञ्जृद्धौ । अनायासे ॥
 सूयते । सवतिवा । सुगती । कि
 पि० तुगभाषः । डुर्वा ॥
 सुकण्टका । स्त्री धृतकुमार्याम् ।
 सुकण्डुः । पुं० कण्डुरागे ।
 सुकथा । स्त्री० नैमिषारण्याधिष्ठा भौ
 देवतायां ।
 सुकन्दः । कशेरुणि ॥ धरणीकन्दे ॥
 सुकन्दकः । पुं० पलाण्डौ ॥ शोभ
 नमतौवशा० कन्दयति० भक्तकस्य
 आतिभ्रंशकरत्वात् । कदिरादने
 । अच् । स्वार्थेकन् । गव, ल्वा ॥
 धरणीकन्दे ॥ बाराहीकन्दे ॥
 सुकन्दौ । पुं० सूरणे ॥
 सुकम् । अ० अतिशये ॥
 सुकरः । त्रि० सुखकरे । सुखिनक
 र्तुंशक्ये । सुसाध्ये ॥ ईषद्दुः सु
 ध्विति० भावे० कर्मणिषा० अकृ
 च्छार्थेखल् ॥ अल्पसाधनैर्वाधका
 रभोनसुकरः ॥
 सुकरा । स्त्री० सुगीलायाह्ववि । अच्
 ण्डाम् ॥ सुमुखङ्करोति । अ
 च् ॥ सुक्रियतेवा । ईषदुमसुध्वि
 तिखल् ॥
 सुकर्णः । पुं० हस्तिकर्णे ॥ त्रि०
 शोभनकर्णवति ॥
 सुकर्णकः । पुं० हस्तिकन्दे ॥ त्रि०

सुकालुका

सुन्दरकर्णवति ।

सुकर्णिका । स्त्री० मूषोक्त्याम् ॥

सुकर्णी । स्त्री० इन्द्रभारुष्याम् ॥

सुकर्मा । पुं० विष्कभाद्यन्तर्गतयो

गविशेषे ॥ तज्जोतफलं यथा । परी

पकारीकुशलः कलासुहर्षेणयुक्तो

नितरांशस्त्री । प्रसूतिकालेयदिचि

त्सुकर्मनरः सुकर्मभवतिप्रसि

धः । देवानांशिल्यनि । विप्रवक

र्मणि ॥ त्रि० सत्क्रिये । शोभन

कर्मकरणशीले ॥

सुकलः । त्रि० दादाभोक्तुरिमानवे ।

यएकएददाति० भुङ्क्तेवतत्र ।

दाताभोक्ता० इ० भा० प्र० ॥ सु

कास्यते । कलप्रदसङ्ख्यानयोः

। ईपद्मस्यप्रतिखलः । शोभनाक

लायस्योतथा ॥

सुकल्पः । त्रि० अतिनिपुणे ॥

सुकाण्डः । पुं० कारवेले ॥ त्रि०

शोभनकाण्डवति० वृक्षादौ ॥

सुकाण्डो । स्त्री० काण्डोरे । काण्ड

वेलइति० गी० भा० प्र० लता-

याम् ॥

सुकाण्डोः । पुं० भक्षरे ॥

सुकामाः स्त्री० ज्ञायमाणायाम् । व

लिति० बहुलिति० गी० भा० प्र० ॥

सुकानो । पुं० वशिष्ठात्मजेषु० शूद्रा

णांपितृषु ॥

सुकालुका । स्त्री० डोडोक्षपे ॥ इ०

सुकृत

रा० गटोः ॥

सुकाष्ठकम् । न० देवकाष्ठे ॥

सुकाष्ठा । स्त्री० कटव्याम् ॥ का
सुकाष्ठिका ।)

ठकदल्याम् ॥ इ० रा० गटोः ॥

सुकुन्दनः । पुं० बर्धरे ॥

सुकुमारः । पुं० पुण्ड्रिणी वनचम्प

के ॥ क्षवे ॥ श्यामाके । त्रि० की

मले । सुदौ ॥ सुष्टुकुमार्यते । कु

मारकीडायाम् । चुराद्यदन्तः ।

पुंमौतघः । एरज्वा ॥ यद्वा । सु

काम्यते । कामेः किरुद्धोपधाया

इत्यारन् ॥

सुकुमारकः । पुं० शालो । सुन्दरवा

लके ॥ न० तमालपत्रे ॥

सुकुमारतरः । त्रि० अतिपेलवे ॥

सुकुमारतरा । स्त्री० अतिपेलवायाम्

। प्रकृतौ ॥ यथाह । प्रकृतेः सुकु

मारतरं न किञ्चिदस्तौतिमेमतिर्भ

वति । यादृष्टास्मौतिपुनर्नदृशंन

सुपैतिपुरुषस्येति ॥

सुकुमारा । स्त्री० कदल्याम् ॥ माल

ख्याम् ॥ नवमालिकायाम् ॥ ला

ख्याम् ॥ पृष्ठायाम् ॥ त्रिसन्धि-

पुष्पे ॥

सुकुमारी । स्त्री० नवमालिकायाम् ॥

सुकृत । त्रि० पुण्याद्ये ॥ धार्मिके

॥ सुष्टुकृतवान् । ड, कज् । सु

कर्मपापैतिकजः क्विप् । तुक् ।

सुखम्

सुकृतम् । न० शुभे ॥ स्वर्गादिप्राप
के । पुण्ये ॥ वि० सुबिहिते । सु-
विधाने ॥ सुष्ठु, कृतम् । प्रादिसमा
सः ॥ सुष्ठु, क्लिवतइतिवा । क्तः ॥
सुकृतिः । स्त्री० सत्कर्मणि । शोभ
नाकृतिः ॥
सुकृतो । वि० पुण्यवति । धन्ये ॥
सुकृतमस्यास्ति । अतइति ॥
सुकेतुसुता । स्त्री० ताडकायाम् ॥
सुकेशरः । पुं० बीजपुरे ॥
सुकेशी । स्त्री० अपसरोविशेषे ॥ वि०
शोभनकेशयुक्ते ॥
सुखामलः । वि० अतिमृदुले ॥ अ-
तिमनोज्ञे ॥
सुखामला । स्त्री० सिन्दूरीतिप्रसिद्धे
पुष्पे ॥
सुखालो । स्त्री० क्षीरकाकिल्याम् ॥
सुखेशः) पुं० कौषान्ने । ज-
सुखेशकः) पुं० कौषान्ने । ज-
द्रान्ने ॥
सुखंसुणः । पुं० खट्वाङ्गे ॥ इति०-
द्वि० चन्द्रः ॥
सुखम् । न० आत्मवृत्तिगुणविशेषे ॥
मुदि । प्रीतौ । इषे । सम्भदे ।
आनन्दे । शर्मणि । सर्वेषामनु-
कूलविदनीये ॥ स्वर्गे । नाके । वि-
दिवे ॥ इतिनामौषधे ॥ जले ॥
न्यायमते० धर्मजन्येजगतः उक्ता-
न्ये ॥ यथ सुखन्तुजगतामेवकाम्यं

सुखम्

धर्मजन्यते । अधर्मजन्यं दुःखं
स्यात्प्रतिकूलं सचेतसाम् ॥ तद्यम
नीगे। चरत्त्वं यथा । मनायाद्यं सु-
खं दुःखमिच्छाद्वेषोमतिः कृति
रितिभा० प० द० ॥ सुखंचतुर्विंश
तिगुणान्तर्गतगुणविशेषः । तत्तु
नित्यंजन्यम् । निष्चंपरमात्मनो
विशेषगुणान्तर्बन्धिं । जन्यसुखं-
जीवात्मनोविशेषगुणान्तर्बन्धिं ।
तच्चगुभादृजजन्यम्० धनमिचलाभा
रोग्यमिष्टान्नपानपुरीषात्सर्गपुष्पा-
दिजन्मतत्पाण्डित्यकान्तासम्भोगा
दिजन्यम् । तद्यद्विज्जबस्यायिस्त्वं
स्वोत्तरोत्पन्नानुभवनाश्रयत्वात् । सु-
खाद्युपरागेणैवात्मनेमानसवी-
धः । सुखंतदुपायश्चेष्टः । बाल
सुस्तन्यपानप्रवृत्तौसुखसाधनत्व-
ज्ञानं हेतुः तच्चसुखं वैष्टस्वम् ।
दुःखजनकगमनादिप्रवृत्तौसुखो-
पायाधनंतदेवेष्टं० तत्साधनत्वज्ञा-
नमेवहेतुः । यागादिप्रवृत्तावपिपा-
रलौकिकसुखसाधनत्वज्ञानउक्ता
रणम्० सुखोपायस्वर्गादिरूपेष्टसा-
धनत्वज्ञानमपिकारणम् । सुखस्य
कालावच्छेद्यत्वं शरीरावच्छेद्यत्वं
सुखतोऽव्याप्यवृत्तित्वम्० शरीरैक-
देशावच्छेदेनदुःखसम्भवेप्यन्यदे-
शावच्छेदेनसुखसम्भवात्० एकव-
यावच्छेदेनजीवस्यदुःखसम्भवेपि०

सुखम्

चर्णांतरावच्छेदेनसुखसम्भवाच्च०-
 तत्तुविस्फोटकप्रतीतिष्ठन्नभोजना
 दौद्रष्ट्यमितितार्किकाः ॥ * ॥ सुख
 रूपैत्रह्यणि ॥ आत्मानन्दलक्षणान
 दे ॥ सर्वतीनिर्वात्तिकेनचित्तेनलय
 विच्छेदविलक्षणो ॥ विच्छेदपेवृत्तिसत्त्वा
 त् ॥ लयेचमनसोपिस्वरूपेणाऽसत्त्वा
 त् ॥ सर्ववृत्तिसंश्लेषेनसूक्ष्मेचमनसो
 सुखःनुभवेसमाधौ ॥ धर्मासाधार
 णकारणकेऽनुकूलवेदनौये ॥ निरु
 पाधोक्ताविषयीभूतधर्मासाधारण
 कारणिकायाश्चित्तवृत्तौ ॥ परमा
 त्मसुखस्यञ्जिकायाम् ॥ मीजानन्दे ॥
 मीजनानन्तराङ्गदे ॥ तृप्ती ॥ त
 च्चसात्त्विकादिभेदात्त्रिविधम् ॥
 यथा ॥ अभ्यासाद्रमतेयश्चदुःखा
 न्तश्चनिगच्छति ॥ एतद्विद्वयोति ॥
 यत्तदद्यं विषमिषपरिणामेऽमृतेप
 पमम् ॥ तत्सुखंसात्त्विकम्प्रोक्त
 मात्मबुद्धिप्रसादजम् ॥ विषयेन्द्रि
 यसंयोगाद्यत्तदयेऽमृतेपमम् ॥
 परिणामेविषमिवत्सुखंराजसं-
 स्मृतम् ॥ यद्येषामुबन्धेचसुखं
 मोहनमात्मनः ॥ निद्रालस्यप्रमा
 दैत्यं तत्तमरुमुदहृतम् ॥ आ
 त्मगुणे ॥ आत्मतत्त्वरूपे ॥ शा
 भनानिपरिपुष्टानि ॥ खानोन्द्रिया
 थियेनतत् ॥ यथा ॥ सुखयति ॥
 सुखदुःखतत्क्रियायाम् ॥ चुरा

सुखम्

दिः ॥ पचाद्यच् ॥ चि० अमेदेन०
 सुखविशिष्टे ॥ यथा ॥ त्रिषुद्रव्ये
 पापपुण्यसुखाद्वैचैत्यमरः ॥ पापपु
 ण्यशब्दोसुखादयश्चस्तान्तागुणेय
 थोत्तलिङ्गाः उपचारात्तद्वैचैत्ये वि
 शिष्यवर्तमानाशाच्यलिङ्गाः ॥ यथा ॥
 पापात्तुमतीकन्यापापिराजाप्यर
 कः ॥ पापं व्याधकुलं हिंस्रं पापे ॥ विप्रश्च
 सेवकः ॥ पुण्यं तीर्थं नदीपुण्यापाश्र
 मः पुण्यएवच सुखाभूतिः सुखा
 वासः सुखं क्लमौकुलं मतम् ॥
 सुखसाध्ये ॥ अक्लेशे ॥ सुखहे
 तौ ॥ सुखदुःखसाधनानामस्थि
 रत्वंसुखस्यमनेविज्ञासमाचरूपत्व
 श्लोक्तं विष्णुपुराणे ॥ यथा ॥ वस्त्वे
 कमेवदुःखायसुखायेष्योर्द्विवायच ॥
 कीपाशचयतस्तस्मादस्तु ॥ स्वत्मकङ्
 कुतः ॥ तदेषप्रतीयेभूत्स्वापुनर्दु
 खाद्यजायते ॥ तदेषकीपायततः प्र
 सादायचजायते ॥ तस्माद्दुःखात्म
 कं नास्ति नचकिञ्चित्सुखात्मकम्
 ॥ मनसः ॥ परिणामोयं सुखदुः
 खोपलक्षणइति २ अंशे ६ अध्यायः
 ॥ सर्वकामविहीनेऽतः सुखं सर्वव्य
 वस्थितमिच्छन्त्यच ॥ दुःखविहं
 सुखंप्राप्तानवदन्ति सुखं क्लित्तिदेवी
 भागवतम् ॥ सर्वेश्वरवशं दुःखं स
 र्वमात्मवशं सुखम् ॥ एतद्विद्यात्
 समः सेनलक्षणं सुखदुःखयोः ॥

सुखरात्रिका

सुखशरः । त्रि० सुकरे ॥
 सुखहरी स्त्री० लताभिग्रवे । जी०
 न्याम् ॥ सुखकर्षाम् ॥
 सुखङ्घ्रिः । पुं० शिखण्डाङ्गे ॥ इ०
 त्रि० शेषः ॥
 सुखवरः । त्रि० सुखगाभिनि ॥
 सुखवारः । पुं० उत्कृष्टाश्वे ॥
 सुखजातः । त्रि० जातसुखे ॥
 सुखदः । पुं० परमात्मनि । दिव्यो ॥
 सद्वृत्तानां सुखमेव लक्षणं ददाति
 । उदञ्ज० । असद्वृत्तानां सुख
 यति० खण्डपतिशः । दा० । आत
 इतकः । त्रि० सुखप्रदे । न०
 दिव्योः स्थाने ॥
 सुखदा । स्त्री० गङ्गायाम् ॥
 सद्यःपातकमंहन्ती सद्यः सुखिना
 शिनो । सुखदामोक्षदा गङ्गा गङ्गा
 परमागतिः ॥ शमोष्ठे ॥ सु
 खदव्यम् ० स्वविश्यायाम् ॥
 सुखदेद्या । स्त्री० सुखमन्दोहायो
 ऋषि ॥ सुखेन दुह्यते । दुह० ।
 ऋहले र्यात् ॥
 सुखमेदा । स्त्री० शलकीवृक्षे ॥
 सुखरात्रिः । स्त्री०) शोपान्वितामा
 सुखरात्रिका ।
 वास्यारत्नी ॥ यथा । तुलाराशि
 गतेभानावमाषास्यां नराधिपः । स्त्रा
 स्वदेशान्पितृन्भक्त्या सम्पूज्याथ
 प्रणम्य च ॥ कृत्वा तु पावणश्राद्धं

सुखरात्रिका

धिनीरगुडादिभिः । ततोऽपराह
 यममयेषे षयेन्नगरेन्दपः । लक्ष्मोः
 सम्पूज्यतां लोकाउल्काभिद्याभिचे
 षताम् ॥ ७ ॥ दर्गडेपेप्रदोषव्या
 प्त्यानिणयः । तुलासंस्थे सहस्रां
 शीप्रदोषेभूतदर्शयोः । उल्का ह
 सानराः कुयुः पितृणां मार्गदर्श
 नम् ॥ हभयतः प्रदोषप्राप्तौ पर
 दिनएव । दडैकरजनीयोगोदर्श
 स्यात्परिहर्त्तन । तदाविहायपु
 र्बेद्युः परिहृणिसुखरात्रिका । उ
 भयवप्रदोषव्याप्तौ वप० उल्कादानं
 परदिने० पूर्वोक्तपावणानुरोधत्
 । भूतहिषेप्रकुर्वन्ति उल्काग्रहमचे
 तसः । निरागाः पितरीयान्तिगा
 पंश्चामुदाश्रणम् ॥ अत्रैवलक्ष्मोः
 पूर्वाहिरात्रीपूज्या । अगोवास्याय
 दारात्रीदिवाभोगेवतुर्दशौ । पूज
 नोयात्तदालक्ष्मोर्विज्ञेयासुखरात्रि
 का ॥ उल्काग्रहणादिपितृकृत्य
 स्वत्प्राचीनावीतिनादक्षिणामुखेन
 कर्त्तव्यम् ॥ तथाचमनुः ।
 प्राचीनावीतिनासम्यगपसव्यमत-
 न्द्रिणा । विव्यमानिधजात्कार्यं वि
 धिश्चर्मपाणिनेति ॥ उल्काग्रहण
 मन्वोयथा । शल्लाग्रहणानासुभू
 तानां भूतदर्शयोः । उज्ज्वलज्यो
 तिषादिहृदयव्योमवर्द्धनेति । दा
 नमन्त्रायथा । अग्निदग्धास्येजीवा

सुखाधारः

शेष्यदग्धाः कुलेमम । उज्ज्वल
 ज्योतिषादग्धास्त्यान्तुपरमाङ्गति
 मिति । विसर्जनमस्वीयथा । यम
 लोकपरित्यज्यभागतायिमहालये ।
 उज्ज्वलज्योतिषावर्त्मप्रपश्यन्तीव
 जन्तुते ॥ इति ॥
 सुखलुब्धः । पुं० देहिनि ॥ यथा ।
 मांसलुब्धोयथामत्स्योलीहशङ्कुनप
 श्यति । सुखलुब्धस्तथादेहीयमवा
 धानपश्यतीतिकुलाणं वतस्त्वम् ॥
 सुखवर्चकः । पुं० सर्जिकाक्षारे । सुखं
 वर्चयति । वर्चदीप्तौ । कृन् ॥
 सुखवर्चः । पुं० सर्जिकाक्षारे ॥
 सुखेनवर्चयिन् ॥
 सुखवासः । पुं० तरसु० इ० प्र० फ
 लविशेषे ॥
 सुखवासनः । पुं० सुखवासनगन्ध
 द्रव्ये । यथा । सुखवासकरीगन्ध
 चामेदीमुखवासनः । सुखवास
 नद्रव्येकेशुभवासनद्रव्यपीतिशब्द
 रत्नावली ॥
 सुखसन्निधिः । स्त्री० सुखानुभावे ।
 सुखसन्दोहाः स्त्री० सङ्ख्याम् । सु
 व्रतायाम् सुखेनसन्दुह्यते । दु
 ह० । ऋ० लो० ष्यत् ॥
 सुखा । स्त्री० प्रचेतसः पुर्याम् ॥
 अभेदेनसुखरथ्याम् ॥ श्रीभनेन्द्रि
 यथ्याम् ॥
 सुखाधारः । पुं० स्वर्गे ॥ चि० सुख

सुखी

स्थाधारिः ॥
 सुखायतः । पुं० उत्कृष्टाश्वे । सु
 शिञ्चितेऽश्वे ॥ यथा । सुखायतः
 शुभमुखः सुखचारः सुखायनइ
 तिगद्ममाला ॥
 सुखायनः । पुं० उत्कृष्टघोषके ॥
 सुखेनचयनंगमनयेन ॥
 सुखालुका । स्त्री० बहुश्लक्ष्याम् ।
 जीवस्वाम् ॥
 सुखावती । स्त्री० बुद्धशक्तौ ॥
 सुखावतीश्वर । पुं० बुद्धभेदे ॥
 सुखावहः । पुं० भर्तारि ॥ चि०
 सुखदातरि ॥
 सुखाशः । पुं० बरुणे । प्रचेतसि ॥
 सुखभोजने ॥ तरस्व० जी० अक्षप
 र्यायायया । स्त्री० लालसिन्धुफलः
 सुखाशोराजतेमिषः । लतापन
 सनाटाम्नीसेदुरितिचिक्कारुश्रीषः ॥
 सुखासनम् । न० नरवाहयानविश्री
 षे । खासा० इ० भा० प्र० ॥
 सुखेनचासनंयस्मान् ॥
 सुखितः । द्वि० सुखंरुपतःइति ॥ सु
 खंसञ्जायतस्व । इतच् ॥
 सुखी । द्वि० सर्वथानीरीने ॥ निरा
 यासस्थिते ॥ तृष्येज्जिने ॥ सु
 खमस्त्वय्य । सुखादिशब्दिति० इ
 निः ॥ दुःखमूलं हि सकारः
 सशस्यासिसदुःखितः । तस्यात्वा
 गः कृतीयेनससुखीनापरः प्रिये ॥

सुगन्ध :

द्रुतिश्रीकुलाणवतन्वम् । ब्रह्मा-
दित्थपथन्तं माययाकल्पितं जग-
त् । सत्यमेकं परं ब्रह्मविदित्वैषं सु-
खी भवेदिति महानिर्वाणतन्वम् ।
विदित्वागुरोर्मुखाद्ध्यत्सु विद्यायाः
श्रवणादिभिः ॥

सुखोत्सवः । पुं० भर्त्सरि । पक्षी ॥

सुखस्य उत्सवः । ऽस्मिन् ॥

सुखोदकम् । न० सुखीष्णो । सुखज-
नकीष्णजले ॥

सुखोष्णिकः । पुं० सज्जिकाघारि ।

सुखीष्णम् । न० सुखोदके ॥

सुगः । पुं० गन्धर्वः । सुष्टु गायति ।

गौ० कः । न० विष्टायाम् । त्रि०

सुगमे ॥ सुखिनगच्छत्यत । उप्रक-

रणे० सुदुरीरधिकारणद्रुतिगर्भः ।

सुगतः । पुं० सवञ्जे । क्षणिकज्ञा-

नात्मवादिनि । बुद्धे । शोभनगतं

ज्ञानमस्येति सुगतः । सुष्टु अपु-

नराहृतयेगतद्रुतिषा ॥ सुखिनसंसा-

राद्गतीषा ।

सुगतिः । पुं० अतीतकल्पार्हदे ॥

स्त्री० शोभनगती ॥ पुण्यात्मनां शरी-

रान्ते प्राप्यस्थाने ॥ यथा । सुवृत्तः

श्रीलसम्पन्नः प्रसन्नात्मात्मविद्बु-

धः । प्राप्य हृलीकेसन्मानं सुगतिं

प्रेक्ष्यगच्छतीति ॥

सुगन्धः । पुं० कर्पूरादिगणे ॥ य-

था । कर्पूरीसुगनाभिस्तकस्तूरील

सुगन्धपत्रिका

तिज्ञातया । गन्धमामरिषीव्यं सु-
श्रीखण्डं पीतचन्दनम् ॥ कालीय-
कं रक्तकाष्ठं पतङ्गमयुरुद्वयम् । दे-
षदाकण्ठसरलसागरः पद्मकंपुरः ॥
सर्ज्जानिर्यासशीरोलः कुन्दु रुचाशिला
रसः । सिद्धकण्ठलयङ्गस्रजातीपची
फलंतथा ॥ एनाह्वयं दारुचीनीत्वक्
पत्रं नागकेशरम् । बालुकंधीरणं-
मांसीकुङ्कुमं रीचनानखम् ॥ सुग-
न्धवीरणं बालं जटामांसीसुराघनः
। शटौकचूरणकाङ्गीसुगन्धोयंगणो-
मतः ॥ रक्तशिशौ ॥ चणके ॥ ग-
न्धके ॥ भूटणे । न० सुद्रजीरके ॥
गन्धतणे ॥ प्रवेतचन्दने ॥ नीली-
त्पले ॥ यन्त्रिपर्या ॥ कृष्णजीरके ॥
काटणे ॥ पुं० तीक्ष्णगंधे । रक्ततुल-
स्याम् ॥ त्रि० समवायातिरिक्तमस्य
स्येनसुगन्धविशिष्टे ॥

सुगन्धकः । पुं० गन्धके ॥ रक्ततु-

लस्याम् ॥ ककोडा० इ० भा० प० फ-

लशकौ ॥ तस्यपर्यायायथा । कर्की

टकः किलासघ्नस्तितपत्रः सुग-

न्धकद्रुतिहेमचन्द्रः । कांकरोल

इ० गौ० दे० भा० ॥ शालीविशिषे ॥

सुगन्धतैलनिर्यासम् । न० गन्धद्रव्य-

विशिषे । जवादिनि । सुगन्धमंजि

। कृदिमे ॥

सुगन्धपत्रा ।) स्त्री० रुद्रजाट-

सुगन्धपत्रिका ।)

सुगन्धि :

याम् ॥

सुगन्धभूषणम् । न० गन्धदण्डे ॥

सुगन्धमूला । स्त्री० राज्ञायाम् ॥
स्थलपद्मिन्याम् ॥ सुगन्धीमूलेय-
स्याः ॥सुगन्धा । स्त्री० राज्ञायाम् ॥ श्रीभने
गन्धः । कुगतीतिसमासः । सुग
न्धीस्त्यष्टाः । अशंभाश्च ॥ श
य्याम् ॥ गङ्गापल्याम् ॥ वन्ध्याक
कीटक्याम् ॥ गवमालिकायाम्
तुलस्याम् ॥ मधुकर्कटिकायाम्
॥ शतपुष्पायाम् ॥ स्वर्णयूष्याम्
॥ रुद्रजटायाम् ॥ अनन्तमूले ॥
सल्लक्याम् ॥ माधव्याम् ॥ तीर्थ
विशेषे ॥सुगन्धामलकम् । न० सर्वोपधिभिः
शुष्कामलकत्वग्योगे । यथा । सर्वो
पधिसमायुक्ताः शुष्कास्त्वामलक
त्वचः । यदातदाययोगः स्यात्
सुगन्धामलकाभिधः ॥ इतिराज
निर्वाण्टः ॥सुगन्धिः । पुं० श्रीभनगन्धे । सुरभी
। घ्राणतर्पणे । इष्टगन्धे ॥ तुम्बुरु
वृक्षे । तीक्ष्णकल्के ॥ परमात्मनि
॥ इतिमोक्षधर्मटीकायानौलक-
गठः ॥ सहकारे ॥ न० एलवालु
के । तनेये ॥ कुसुम्बुरी । धान्या
के ॥ सुस्तके ॥ कशेरुणि ॥ गन्धद
ण्डे ॥ पिप्पलीमूले ॥ त्रि० सुगन्ध

सुगन्धिमूलम्,

युक्ते । श्रीभनेगन्धोऽस्य । गन्ध
स्त्रे दुत्पूतिसुसुरभिभ्यद्गीतस्त्वम् ॥
गन्धस्त्रे तदेकान्तग्रहणं नाद्रिय
न्ति कवयः । यथा । कण्डू
यतः कटभुवङ्करिणो मदेनस्क
न्धं सुगन्धिमनुलोमवतानगन्धेति
माघे० सुगन्धिंश्रीभनगन्धमिच्छ
यात् ॥सुगन्धिकः । पुं० सिद्धके । तुरुष्के
महाशाली ॥ गन्धके ॥ न० कल्ल
रे ॥ पुष्करमूले ॥ गौरमुषणे ।
वारिजे । पत्रशाकविशेषे ॥ सुपर्णे
॥ उशीरे ॥सुगन्धिकुसुमम् । न० सुगन्धिपुष्पे
। पुं० पीतकरवीरे ॥ श्रीभनगन्धव
न्तिपुष्पाद्यस्य ॥सुगन्धिकुसुमा । स्त्री० पृक्कायाम् ॥
सुगन्धिता । स्त्री० सौरभ्ये ॥ श्रीभ
नेगन्धायस्य० तस्यभावः । तल्
। टाप ॥सुगन्धितीयम् । न० । सुगन्धिजले
। केतकादिपानीये ॥सुगन्धिफला । स्त्री० जातीफले न०
पूगफलेनचसंयुक्तेलवङ्गकलिकोफ
ले ॥

सुगन्धिनौ । स्त्री० चारांसशीतलायाम् ॥

सुगन्धिमूलम् । न० उशीरे ॥

सुगन्धिमूषिका । स्त्री० च्छुहुन्दर्या
म् ॥

सुयोवी

सुगमः । चि० सुखेनगमनीयेस्थाना
दौ ॥ सुखेनगम्यतेप्राप्यते । ग
म्लु० । ईषहृष्णुष्वितिखलु ।
यथासुगमः पन्थाः ॥

सुसरम् । न० रक्षणे । इङ्गुले ॥
सुगहनः । चि० निविडे ॥

सुगहनावृत्तिः । स्त्री० कुम्बायाम् ।
यज्ञस्थाने० अस्मृष्ट्यादिदृशंनवा
रणायनिविडेवैष्टने ॥ सुगहनानि
रवकाशावृत्तिः ॥

सुगृहः । पुं० अञ्चुसूचीखगे । पीततु
ण्डे । वया० इ० भा० प्र० ॥ न०
श्रीभनालये । त्रि० श्रीभनगृहवति ॥

सुगृहीतः । चि० सुन्दररूपेणकृतय
इथे ॥

सुगृहीतनामा । पुं० शुभकाम्ययाप्रा
तः स्मर्त्तव्ययुधिष्ठिरादौ ॥

सुगन्धिः । पुं० गन्धगणप्रभेदे । चो
रके ॥ श्रीभनाः गन्धयोयस्मिन् ॥

सुयोवः । पुं० कपियुङ्गवे । सूर्य
पुत्रे । क्विष्किन्धाधिपे । श्रीरा
ममित्रे ॥ विष्णोरथहये ॥ देवी
म्रप्रतिशुम्भनिशुम्भाभ्यांप्रेषितेदूतपि
श्रेषे ॥ वृत्तार्हत्पितरि । श्रीभ
नायोवायस्यसः ॥ शिवे । इन्द्रे ।
राजहंसे ॥ असुरविप्रेषे ॥ पर्व
तविशेषे ॥ अस्त्रविशेषे । नाग
प्रभेदे ॥ चि० श्रीभनयोवायुक्ते ॥

सुयोवी । स्त्री० कश्यपपत्नीविशेषे ॥

सुचित्तबीजा

सुयोविशः । पुं० श्रीरामचन्द्रे ॥

सुवेषः । पुं० विष्णौ । नारायणे ॥
श्रीभनेवेषः शब्दोवेदात्मकोवाऽ
स्य ॥ नकुलाख्यपाण्डवस्यशङ्खे ॥

सुवक्षुः । पुं० उदुम्बरे ॥ न० श्रीभ
नेत्रे ॥ वेदान्तजन्यज्ञाने ॥ यथा
। एषंविधंत्वांसकलत्पनामपिस्वा
त्मानमात्मात्मतयाबिच्छते । गुर्व
कलब्धोपनिषत्सुवक्षुषायेतेतर
न्तीवभवान्ताम्बुधिम् ॥ चि० उ
त्कृष्टाक्षे ॥ आत्मविदि । श्रीभने
अक्षुषीयस्यसः ॥ सुष्ठुश्रीभनसुत
क्षुषुसंतिवा ॥

सुवक्षुः । पुं० महाचक्षुश्राक्ते ॥

सुवचुरः । चि० श्रीभनानिचत्वारि
यस्य० तस्मिन् ॥ अचतुरविचतुरे
त्यादिनासाधुः ॥

सुचरित्रः । चि० सुगौले ॥ श्रीभ
नचरित्रमस्य ॥

सुचरित्रा । स्त्री० साधव्याम् ॥ श्री
भनचरित्रमस्याः ॥

सुचर्मा । पुं० भूर्जवृक्षे चि० सु
चर्मावति ॥ श्रीभनचर्मास्य ॥

सुचारुः । चि० मनोहरे ॥

सुचित्तम् । न० श्रीभनचित्ते ॥

सुचित्तकः । पुं० मत्स्यरङ्गविहङ्गमे
॥ चिचसर्पे । मातुलाहौ ॥ चि०
सुन्दरचित्तयुक्ते ॥

सुचित्तबीजा । स्त्री० विडंगे ॥

सुजाता

सुविधा । स्त्री० विभिंटायाम् ॥
सुविरायुः । पुं० सुरे । देवे ॥ मा
कं उड्यादौ ॥ शोभनं चिरयु
र्यथ ॥

सुवृत्तिका । स्त्री० तिलिडायाम् ।
सुवृटी । स्त्री० सन्दंशिकायाम् ॥ इ
ति सन्दंशिकाशब्दार्थेनेदिनकरः ॥
सुचेतम् । न० शोभनवस्त्रे ॥ शोभन
स्त्रेणम् ॥ त्रि० शोभनवस्त्रपति ॥
सुचेतकः । पुं० तद्वस्त्रे । पठे ॥ सु
चेतमेष । स्वार्थे ङन् ॥ त्रि० त
द्वति ॥

सुच्छरी । स्त्री० शतद्रुसरिति ॥ इ०
श० र० शी० ॥

सुजनः । पुं० कृपाश्री ॥ सदाचारे ।
साधो । सज्जने ॥ यथा । दुर्जन
स्याहसनेनसुजनोपिदिनशयः । प्र
सन्नं जलमित्याहुः कर्हमैः कलुषी
कृतम् ॥

सुजनता । स्त्री० सौजन्ये ॥

सुजलम् । न० कपले ॥ शोभनेस
लिले । त्रि० शोभनजलयुक्ते ॥

सुजल्पः । पुं० वाक्यविशेषे ॥ यथा ।
यथाजवात् कृशास्मीर्यंसदैन्यंसह
चासलम् सीत्करुणश्चरिस्पृष्टः
ससुजल्पोनिगद्यति ॥ इत्युज्ज्वल
नोत्सवधिः ॥

सुजातः । त्रि० सुन्दरे

सुजाता । स्त्री० सीराष्टमृत्तिकाया

सुतपा :

म् । तुषयाम् ॥

सुजिह्वः । पुं० हृद्यबाहने ॥

सुजीवन्ती । स्त्री० स्वर्णजीवन्त्याम् ॥

सुज्ञः । त्रि० विज्ञे ॥ सुशोभनं
जानाति । ज्ञाचववोधने । चातक्षी
पसर्गद्वितकः ॥

सुज्ञेयः । त्रि० सुष्ठुविज्ञेये ॥ सुखि
नज्ञातुंयोग्यः । ज्ञा० । अचोयत्
। ईद्गर्था ॥

सुडीनम् । न० पक्षिणः सुकुमार
पातै ॥

सुतः । पुं० आत्मजे । तनये । पुत्रे
॥ मातृपितृस्वभावरत्स्वभावेसुत
कल्पेभवतः । यथाक्लंशङ्गिपुराणे
। शीलं सभाजतेपुत्रोमातुस्तातस्यथै
सुता । यथाशीलाभवेन्मातातथा
शीलाभवेत्सुतः ॥ । यद्वयविवे
द्वृमिस्तदर्थं सखिलम्भवेत् । मातृणां
शीलदेपेणपितृशौलगुणेनच ॥ वि
भिन्नास्तुप्रजाः सर्वाः भवन्तिभव
शीलिनामिति ॥ सूयतेस्त्र० सौति
वा । पुञ्चभिषवे । पुप्रसभैश्वर्यं
योर्वा । क्तः । नृपे । पार्थिवे ॥

सुतजीवकः । पुं० पुत्रजीवे ॥

सुतनुः । स्त्री० नार्याम् । त्रि० सु
कृशे ॥ स्वङ्गे ॥

सुतपादिका । स्त्री० हंसपदाम् ।
गोधापदाम् ॥

सुतपाः । पुं० सूर्ये ॥ मुनिविश्वेदे

सुतारम्

१. मुनी ॥ नरनारायणरूपेभगवति
वदरिकाश्रमेसुशोभनं मनसश्चेन्द्रि
याणाञ्चैकायारूपंतपोऽश्ने तिसुत
पानरनारायणः ॥

सुतारम् । अ० अत्यन्ते । अतिशये
॥ अत्रधारिताय प्रतिपादके ॥ य
था । शृणुद्विजमहाबुधे इन्मेनापि
स्मृतीहरिः । ददातिमेघं सुतरां
क्लिम्पुमर्दभक्ज्जनादिति ॥ द्वि
चनविभज्येत्यादिना० सुशब्दात्तर
प् । किमेत्तिष्ठव्ययेत्यादिनाम्प्रत्य
य । तद्वितस्तासर्वादिभक्तारित्यव्यय
संज्ञा ॥

सुतकारी । स्त्री० देवदालीलतायाम्
सुतर्दनः । पुं० ताम्राक्षे । को
किले ॥

सुतलः । पुं० अट्टालिकावन्धे ॥ ना
शलाकप्रभेदे ॥

सुतस्करा । स्त्री० सप्तपुत्रप्रखाम् ॥

सुतश्रेणी । स्त्री० मूषिकपण्याम् ॥

सुतानांश्रेणिरसाः ॥ पुत्रवन्दे ॥

सुता । स्त्री० स्त्र्यपत्ये । कन्यायाम्
॥ दुरालभायां ॥

सुतात्मजः । पुं० पौत्रे ॥ दौहित्रे

॥ सुतस्यसुतायावाचात्मजः ॥

सुतात्मजा । स्त्री० पौत्र्याम् ॥ दौहि
त्र्याम् ॥ सुतस्यसुतायावाचात्म
जा ॥

सुतारम् । न० द्वितीयायाम्शब्दाख्या

सुतेला

यासुसिद्धौ ॥

सुतारका । स्त्री० बुद्धशासनदेवी
विशेषे ॥

सुतित्तः । पुं० भूनिम्बे । किरात
तित्ते ॥ पर्वटे । पित्तपापडा०
इ० भा० प्र० ॥

सुतित्तकः । पुं० पारिभद्रे । भू
निम्बे ॥

सुतित्तो । स्त्री० कोशातक्याम् । भू
द्वृफलिकायाम् ॥

सुतित्तिका । स्त्री० कोशातक्याम् ॥

सुती । चि० पुत्रवति ॥

सुतीक्ष्णः । पुं० शिग्रौ ॥ श्वेतशो
भाञ्जने ॥ रामायणप्रसिद्धे गुनि
विशेषे ॥ नाम्नासुतीक्ष्णश्चित्तनदा
न्तः ॥ चि० अतिशयेनखरे ॥

सुतीर्थकम् । न० । तीर्थविशेषे ॥

सुतुङ्गः । पुं० नारिकेलीगमे ॥ य
हाणामुच्चांशविशेषे । अत्यन्ततुङ्गे
॥ चि० अतिशयेच्च ॥

सुतणः । पुं० कुन्दरे । उखवले ।
मृगबल्लभेत्तणविशेषे ॥

सुतेजनः । पुं० धन्वजे । धन्वन
वधे ॥

सुतेजाः । पुं० सुतेजस्त्वगुणविशि
ष्टेऽनुलोके ॥ स्वर्गे ॥ प्राक्कल्पाद्
द्विशेषे स्त्री० आदित्यभक्तायाम् ॥
चि० तेजसान्विते ॥

सुतेला । स्त्री० महाज्योतिष्मत्याम् ।

सुदर्शनः

सुध्या । स्त्री० अभिषवे । सीमल
ताकण्डने ॥ अभिषवदिने ॥ स
वनम् । सूयसेसोऽस्मिन् । अस्यां
वा । पुञ् अभिषवे । संज्ञायां
समजीतिक्यप् ॥

सुधामा । पुं० गोत्रभिदि । इन्द्रे ॥
सुधुचायते । पालयति । ऋत्पा
लने । चातीमनिन् । सर्वधातु
भ्योमनिन्श ॥

सुध्वा । पुं० अभिषवज्ञाने । य
ज्ञाज्ञानकर्त्तरि ॥ सुतवान् ।
पुञ् । सुयजीर्द्धनिप् । तुक् ॥
सुत्तरी । स्त्री० मातरि ॥ ङनिव
न्नात् । वनोरचेतिङीव्री ॥

सुदग्धा । स्त्री० दग्धाख्यवर्धे । सु
दग्धिकायां ॥ मेरुजम्बुद्विमे ॥

सुदग्धिका । स्त्री० कुरुह । इ० गौ०
दे० भा० प० वृत्ते । दग्धरुहा
याम् । भस्मरोहायाम् ॥

सुदण्डः । पुं० वित्रे ॥

सुदण्डिका । स्त्री० गौरव्याम् ॥

सुदन् । नि० श्रीभनदन्तविशिष्टे ॥
श्रीभनादन्तायस्यसः । वयसिदन्तस्य
दत् । तुम् ॥

सुदर्भा । स्त्री० वृषविशिषे । इक्षुद
र्भायाम् ॥

सुदर्शनः । पुं० । हरिश्चक्रे ॥ अक्ष
लक्षणं यथा । द्वादशरन्तुषट्को
णं बलयत्रयसंयुतम् । चक्रं स्या

सुदामा

तद्विणवर्त्तः शंखस्यश्रीहरेःसृ
तइति ॥ जिनानां बलदेवे ॥ वृ
त्ताहंतृपितरि ॥ श्रीभनदशनम
स्य । भक्तैः सुखिनदृश्यतेवा । भा
षाशांसियुधिदृशिधृषिमृषिभ्यो
युच् ॥ गम्बर्षे ॥ जम्बूद्वीपे ॥
सुदर्शनोकारत्त्वात् ॥ मेरी ॥
वंशि ॥ राजभेदे ॥ न० शकन
गरे ॥ शत्रुगमने ॥ ति० सुदृष्ट्ये ॥

सुदर्शनचूर्णम् । न० भावप्रकाशित्ते
ज्वररोगस्यौषधविशेषे ॥

सुदर्शनद्वीपः । पुं० न० जम्बूद्वीपे ॥

सुदर्शना । स्त्री० आज्ञायाम् ॥ श्री
षधिप्रभेदे । सीमवृक्षाम् । इ
षपण्याम् । सुदर्शनगुलस्रद्ध । प
द्मगुलस्रद्ध । इ० गौ० दे० भा० प्र०
॥ सुदर्शनास्वादुरुष्याकफशोफास्र
वातजित् ॥ मेरुजम्बुद्वाम् ॥ सु
रोविशेषे ॥

सुदर्शनी । स्त्री० अमरावल्याम् ॥

सुदलः । पुं० क्षीरमोरटे ॥

सुदला । स्त्री० तरुण्याम् । गन्धा
व्यायाम् । सेवन्त्याम् । शालप
ण्याम् ॥

सुदान्तः । पुं० शक्यमुनिशिष्यवि
शिषे । पि० तपःसहे ॥

सुदामा । पुं० वारिधरी । मेघे ॥ प
वंतविशिषे ॥ गोपविशिषे समुद्रे
॥ श्वेतद्वीपे । ऐरावते ॥ श्रीकृष्ण

सुदुर्लभः

मित्रे ब्राह्मणविशिषे । त्रि० सुदात
रि ॥ सुष्ठुददाति । डुदाञ् ।
भातीमनिन् ॥

सुदामा । स्त्री० नदीविशिषे । टाप् ।
सुदायः । पुं० हरणे । कान्यादान
काले । व्रतभिच्चादीचदीयमानद्र
व्ये । सुष्ठुदीयते । डुदाञ् । घ
ञ् । युगागमः ।

सुदारुः । पुं० पारिपाचकैपर्वते ॥
सुदारुः पारिपाचकइतिहेमचन्द्रः ।
न० शोभनदीरुषि ॥

सुदि । अ० शुक्लपक्षे ॥

सुदिनम् । न० शुभदिवसे ॥ त्रि०
प्रशस्ते ॥ यथा । सुदिनासुसभा
सुकार्यहेतत्प्रविचिन्वीतविशिषतः
स्वयमितिप्रयोगः ॥

सुदीर्घः । त्रि० अतिविस्तारे ॥

सुदीर्घघर्मा । स्त्री० असनपर्णाम् ॥

सुदीर्घफलिका । स्त्री० वात्ताकुविशि
षे । सिद्धावैगन० इतिगौ० दे०
भा० प्र० ॥

सुदीर्घा । स्त्री० चीनाकर्कश्याम् ।

सुदुर्गः । त्रि० अत्यन्तद्रष्टुमशक्ये ॥
सर्वथादर्शनाधीग्येपरमात्मनि ॥
तस्यादृष्टरूपत्वात् ॥

सुदुर्लभः । त्रि० अतिदुष्प्राप्ये ।
दुःखिनापिलब्धुमशक्ये ॥ यथा ।
बहूनांजन्मानामन्ते ज्ञानवान्मांप्र-
पद्यते । वासुदेवः सर्वमिति सप्त

सुधन्वाचार्यः

हात्मासुदुर्लभइति ॥ सुप्रतिमा
चंदुर्लभः ॥

सुदुषरः । त्रि० अतिशयदुःखिना
चरणीये ॥

सुदुष्करः । त्रि० सर्वथाकर्तुमशक्ये
॥ अत्यन्तकेशकरे ॥

सुदुन्तरः । त्रि० अतिदुःखिनतर
णीये ॥

सुदूरः । त्रि० दूरीयसि । दक्षिणे ।
अतिदूरे ॥ यथा । सुदूरमपिगन्त
व्यंयत्तमः उश्वरोजनः ॥

सुदूरपराइतः । त्रि० अतिदूरनिरा
कृते ॥

सुदृढम् । न० अतिदृडे । गढे ॥
त्रि० तदृति ॥

सुदृढत्वक् । स्त्री० क्वाश्मर्याम् ॥

सुदृक् । त्रि० शोभननेदयुक्ते ॥

सुदृश्यः । त्रि० सुन्दरकृतौ ॥

सुदेशी । स्त्री० नामेर्भार्यायाम् । मेरु
जंज्वाम् ॥

सुदेशः । पुं० मत्स्यदेशे । उत्तमदेशे ॥

सुद्युम्नः । पुं० वैवस्वतमनीः पुत्रे ॥
त्रि० बहुधने ॥ अतिवलशालिनि ॥

सुधन्वा । पुं० विश्वकर्माणि । त्वष्ट
रि । नृरविशिषे ॥ त्रि० धन्व
नि । प्रौढधानुष्के ॥ शोभनंध

नुर्यस्यसः । धनुषश्चेत्यनङ् ॥

सुधन्वाचार्यः । पुं० ब्राह्म्यादेश्या
त्सवर्णार्याजाते । जातिविशिषे ।

सुधांशुतैलम्

कारुषे । यथाहमनुः । वैश्यासु
जायनेत्राख्यात्सुधन्वाचार्यएवम् ।
कारुषयदिवन्वाचमैवः सात्त्वत
एवचिति ॥

सुधर्मः । पुं० जिनगयाधिनदिशिषि ॥
सुधर्मा । वि० धर्मशालिनि ॥ कु
टुम्बिनि ॥

सुधर्मा । स्त्री० देवसभायाम् । शा
भनीधर्मास्त्राम् । धर्मादिनिष्के
बलात् । डाडुभाभ्यामितिपक्षे
टाप् । अनीबहुव्रीहिरितिडीबन् ।
सुधर्म० सुधर्माइत्यादि । डाड
भाये । सुधर्माणी० सुधर्माण्ड
त्यादि ॥

सुधा । स्त्री० पीयूषे । अमृते ।
मये । सुरायाम् ॥ सुस्वेनधी
यते । घटपाने । आतद्योपस
गद्वितिकर्मण्यङ् । लिपने । कुराया
म् । मूर्ध्याम् ॥ सुद्ध्याम् ॥
गङ्गेष्टकायाम् ॥ गङ्गायाम् ।
शालपण्याम् ॥ विद्युति ॥ सु
डूच्याम् ॥ जले ॥ तीये ॥
रसे ॥ धाव्याम् ॥ आमलक्या
म् ॥ पुष्परसे । मधुनि ॥ ह
रोतक्याम् ॥ सुष्ठुदधातिपुण्या
ति । डुधाज्० । विच् ॥

सुधांशुः । पुं० इन्द्री । चन्द्रे ॥
सुधायुक्तोअश्वीयस्यसः ।
सुधांशुतैलम् । न० कर्पूरतैले ।

सुधासंज्ञयोगः

सुधांशुरत्नम् ॥ न० मीतिके ॥ इ
न्दुकान्ते ॥

सुधाकरः । पुं० चन्द्रे ।

सुधाचारः । पुं० सौधनूपणे । चू
ना० इ० भा० प्र० ॥ सुधाचारो
ऽग्निस्तङ्काशः पाकीक्रीदीविदार
णः ॥

सुधाङ्कः । पुं० चन्द्रमसि ॥

सुधाजीवी । पुं० पल्लगण्डे । लिप
के । राज० इ० भा० ॥ सुधयालि
पनेनजीवति० तच्छीलः णिनिः ॥

सुधाधारः । पुं० चन्द्रे । इन्द्री ।
अमृतपात्रे ॥ सुधायाः आधारः ॥

सुधानिधिः । पुं० चन्द्रे ॥

सुधाभुक् । पुं० गीर्वाणे । देवे ।
सुधांभुङ्क्ते । भुज० । क्तप् ॥
सुधासयः । पुं० सौधे । राजसदने
वि० अमृतात्मके ॥

सुधामोदकः । पुं० यवासप्रकर्ंरा
याम् ॥

सुधामोदकजः । पुं० तषराजीङ्गव
खण्डे ॥

सुधावर्षी । पुं० विधातरि । विश्वरु
जि । बुद्धभेदे ।

सुधावासः । पुं० चन्द्रे । न० अपु
षि ॥

सुधावसा । स्त्री० अपुष्याम् ॥

सुधासंज्ञयोगः । पुं० अमृतसिद्धिधी
नि । यथा । हराश्वजर्द्व्ये०

सुधीव :

जर्षनिजर्षनिजर्षं कृत्वा द. दा
समारे । जर्मैषम् । भवेदन्वधि
ष्यञ्चधिष्णं । कधिष्यं शनीचित्त
दैवं सुधासंज्ञयानः ॥

सुधासिन्धुः । पुं० अमृतासर्वे ॥

सुधासूतिः । पुं० चन्द्रे ॥ यथा ।

प्रदीपञ्चालाभिर्दिवसकरनीराजन
विधिः • सुधासूतेस्यन्दोपलजल
कवैरर्घ्यघटना । स्वकीयैरस्मीभिः
सलिलनिधिसौहृद्यकरणं • त्वदो
वाभिर्वाग्भिस्तवजननिवाचांस्तुति
रियमिति ॥ मखे । यज्ञे ॥ पद्मे ॥

सुधास्रवा । स्त्री० अधोजिह्विकाया
म् । गलशुण्डिकायाम् । घण्टि
कायाम् । इडानाड्याम् । रुद
नीवृक्षे ॥

सुधाहरः । पुं० गरुडे ॥ देवे ।
सुधाहृत् । पुं०

सुधितिः । पुं० स्त्री० स्वधितौ । प
रगौ ॥

सुधीः । पुं० विदुषि । सति । की
विदे । पण्डिते । न्यायगृहीतयो
स्त्रार्थयाचके । सुधुध्यायति । ध्यै
• । ध्यायते । क्विपिसम्पत्तारणम्
॥ स्त्री० सुन्दरबुद्धौ ॥ सुधुधीः
त्रि० शोभनबुद्धियुक्ते ॥

सुधूपः । पुं० सरलद्रवी ॥

सुधूम्यः । पुं० खादुनामगन्धद्रव्ये ॥

सुधीवः । पुं० धन्वन्तरौ । दिवो

सुनयना

दासे ।

सुधीवः । स्त्री० इरीतक्याम् ॥

सुनन्दः । पुं० श्रीकृष्णपार्षदविशिषि ॥

हादशविधराज्यहान्तगतगृहवि
शिषि ॥ सचदैर्घ्यं रात्रः स्वहस्तमाने
नेकपञ्चाशद्वस्तः परिषाद्विचत्वारिं
शद्वस्तस्य ॥ यथा । यद्यत्रैवोच्यते
मानं तद्यतेनैवकल्पना । रात्रः
स्वहस्तमेकन्तुदोर्घेसर्ववनिः क्षिमे
त् ॥ आयामिनसुनन्दः स्याद्राज
हस्तैषपञ्चभिः । परिषाद्विचतुभिं
शराजहस्तैः प्रतिष्ठितः । अस्या
धिदेवताभीमैरक्षतीमावसुम्बराम्
हाराणिनिंशतिस्त्राक्षरक्तचिवाहता
निच ॥ रक्तपट्टाहतीगिहः सकला
यंप्रसाधकः । अवस्थित्त्वामहीपा
लः सुधिरंपातिमेदिनीमितियु
क्तिकल्पतरुः ॥ दैर्घ्यं ५१ प्रस्त्रे
४० ॥ न० इलभृन्मुसले ॥

सुनन्दाः । स्त्री० रोचनायाम् ॥ उ
मायाम् ॥ अङ्गनायाम् ॥ जनन्या
म् ॥ उमासखीभेदे ॥ अर्कपवीठ
धं । इधिरमूलं । इ० गी० दे०
भा० प्र० ॥

सुनन्दिनी । स्त्री० मङ्गभाषिबौद्ध-
न्दसि ॥

सुनयनः । पुं० मृगे ॥ त्रि० शोभननेत्र
युक्ते ॥ शोभनेनयनेयस्यसः ॥

सुनयना । स्त्री० नार्याम् ॥

सुनिषण्णम्

सुरेन्द्राधिपः । पुं० यगथि । ५५ ॥
 सुनाकृतः । पुं० कर्पूरके ॥ इ० श०
 चन्द्रिका ॥
 सुनाभः । पुं० मैनाकाचले ॥
 सुनामहादशी । स्त्री० द्वादशमासी
 यद्वादशीकालं व्यव्रतविशेषि ॥
 सुमारः । पुं० शुनीस्तन्ये ॥ सर्पा
 एड ॥ चटके । कलविडके ॥
 सुनालः । पुं० उद्यीरे ॥ सामञ्जके ॥
 सुनालकः । पुं० इकट्टमे ॥ चि०
 सुन्दरनालयुक्ते ॥
 सुनासिका । स्त्री० काकनासायाम्
 ॥ शोभननासायाम् ॥ वि० तद्यु
 क्ते ॥
 सुनासीरः । पुं० इन्द्रे ॥ नासते ।
 षास्यव्ये । बाहुलकादीरन् । सु
 छुनासीरसिनामुखम् । नासीराण
 येसरावायस्यसः ॥
 सुनिर्व्यासा । स्त्री० जिङ्गिन्याम् ॥
 सुनिश्चितः । पुं० बुद्धविशेषि ॥
 सुनिषण्णम् । न० सुनिषण्णकशके
 । अमल्लिणिकासदृशे । चौपति
 या० इ० प्र० जलप्रभवशके । च
 तुष्यत्याम् । अश्वगुणायका । चा
 ह्नीरोसदृशः पञ्चतुर्दलद्वीरितः
 । शःकोजलान्वितेदेशे चतुष्पदीति-
 धोच्यते ॥ सुनिषण्णोहिमोग्राही
 मोहदोषत्रयापहः ॥ अत्रिदोहोत्त
 वः । स्वादुः कपायोरुषदीपनः ॥

सुनेपाली

॥ वृष्योरुच्योज्वरश्रासमेहकुष्ठभ्रम
 प्रणुत् ॥ सितावरणाके । श्रीवार
 के ॥ चि० सूषविष्टे ॥
 सुनिषण्णकम् । न० प्राक्विशेषि ।
 वितुक्ते । सुनिषण्णे ॥
 सुनीतिः । स्त्री० ध्रुवमातरि । शो
 भननये ॥ चि० शोभननीतियु
 क्ते ॥
 सुनीथः । वि० धर्मशीलके ॥ नीति
 मति ॥ पुं० बटी ॥ ब्राह्मणे ।
 सुष्ठुनयति । शीज् । इतिकुषि
 नीत्यादिनाञ्जन् ॥
 सुनीथा । स्त्री० मृत्योः कन्यायाम् ।
 वैश्वस्यमातरि ।
 सुनीलः । पुं० नीलरत्ने ॥ दाडिने
 ॥ सुन्दरनीलवर्णे ॥ न० लाम
 ज्जके ॥
 सुनीलकः । पुं० नीलरत्ने ॥ नीला
 सने ॥ दाडिमे । नीलभृङ्गराजि
 ॥ न० वीरणाङ्घ्रौ ॥
 सुनीला । स्त्री० तृणविशेषि । चणिका
 याम् । गौदुग्धायाम् । अतस्थाम् ।
 विष्णुकान्तायाम् । अरतीतणे ॥
 सुनीलिका । स्त्री० सुनीलायाम् ॥
 सुनेपाली । स्त्री० पिण्डखञ्जूरिका
 प्रमेदे । तद्गुणायथा । सुनेपाली
 सुष्ठुदुलाबलिहीनफलाचसा । सु
 नेपालीश्रमभ्रान्तिदाहमूर्च्छासपित्त
 हत् । सुलेमानौतिलोकी ॥

सुन्दरी ।

सुन्दः । पुं० रामायणप्रसिद्धेवानरवि
शेषि । राक्षसविशेषि ॥ कुरुणाकरे
परमेश्वरे । सुष्ठु, उन्नति । आर्द्रीक
रोति । उन्दी० । पचाद्यच् । शकन्
ध्वादिः ॥

सुन्दरः । पुं० कामदेवे । सुन्दरी०
इति० गौ० दे० भा० प्र० वृत्ते ॥
वि० रुचिरे । चारुणि । शोभने ।
मधुले ॥ सुद्रियते । दृङ्च्चादरे ।
ग्रहृष्टद्वित्यप् । पृषोदरादिः ॥
यथा । सुष्ठुनसि० चिचंद्रशैकरो
ति । उन्दीकृद्ने । बाहुलकाद
रः । शकन्ध्वादिः ॥

सुन्दरिका । स्त्री० तीर्थविशेषि ॥

सुन्दर । स्त्री० रूपलावण्यसम्पन्नायां
नार्याम् ॥ दुमान्तरे ॥ त्रिपुरसुन्द
र्यान्देव्याम् ॥ योगिनीविशेषि ॥
हरिद्रायाम् ॥ काकमाच्यम् ॥
कुन्देविशेषि ॥ अयुज्ययंदिस्त्रीजगौ
युजाः सभराल्गौयदिसुन्दरोतदा
। यथा । यदवीषदबेच्यमानिनीप
रितः स्नेहसयेनचक्षुषा । अपि
वागधिपस्यदुर्वचं चनंतद्विद्धीत
विस्मयम् ॥ वणंत्तान्तरेपि । कु
सुमगभ्रसैरभिभूषिताचरणसङ्घ
तनूपुरमण्डिता । करमुष्णंलस
दूलवान्विताश्रुरतिकस्यनचेतसि
सुन्दरि । यथा । नसुलभोशरदि
न्दुमुखोप्रियामनसिकामविचेष्टि

सुपथ्यः

तमोदशम् । मलयमारुतचालित
मालतीपरिमलप्रसरोहतयासरः ॥
सुन्दरशब्दप्रगौरादित्त्वान्ङोप् ॥
पाठंत्थ्याम् ॥

सुन्वन् । वि० सीमयाजिनि । सी
माभिषवङ्क, वंति ॥ सुनीतेर्लटः
शतादेशः ॥

सुपक्वः । पुं० सुगन्ध्याम् ॥ वि०
शोभनपरिणते । परिपक्वे ॥

सुपक्वकः । पुं० सहकारार्त्वि ॥

सुपत्रः । पुं० पल्लित्राहृष्टणे । आदि
त्यपच् । न० तीजपत्रे । पत्रके ।

सुपत्रकः । पुं० शिष्यी ॥

सुपत्रा । स्त्री० पालङ्क्याम् ॥ शताव
र्याम् ॥ शय्याम् ॥ रुद्रजटाशाम्
। शालपण्याम् ॥

सुपत्रिका । स्त्री० जतुकायाम् ॥

सुपथः । पुं० । शोभनेवर्त्मनि । सत्य
थे ॥ यथा । सत्यथस्त्वतिपथ्या
सुपथ्याः सुपथोपिचेतेशब्दरत्नाव
ली ॥

सुपथ्याः । पुं० अर्चतेऽध्वनि । म
त्यथे । अतिपथि ॥ सुः पूजा
याम् । कुण्ठीतिरुमासः । नपू
जनादितिसमासात्तनिषेधः । हा
तसमान्तनिर्देशात् । पथः सङ्घा
व्यथादेरितिनङ्गीपथम् ॥

सुपथ्यः । वि० अप्रीडाकरभोजना
दौ ॥

सुपर्वी

सुपर्व्या । स्त्री० श्वेतचिह्नानाम् ॥
सुपर्वः । पुं० व्याकरणविशेषि ॥ पुं०
न० शोभनारविन्दे ॥

सुपर्व्या । स्त्री० वचायाम् ॥
सुपर्वः । पुं० पन्नगशने । गरुडे ॥
कनकमयत्वात् । शोभनेपर्ववस्य
सः । स्वर्णचूडे । चाधि ॥ कृत
मालके । राजहृत्ते ॥ सुष्ठुपर्वा
न्यस्य ॥ भगवतिवासुदेवे ॥ शो
भनानिपर्वा निष्कन्दांसि० संसार
तरुहृपिषोश्च । मन्त्रद्वीपस्थे ऽद्रिबि
शेषे ॥ श्वेतप्रभेदे । वेगवानल्प
विग्रह सुपर्ण इति व्याख्यातारः ॥
सप्तपर्णे ॥

सुपर्वकः । पुं० चारुवधे । सप्तच्छन्द
वर्षे ॥ गरुडे ॥

सुपर्णकेतुः । पुं० विष्णौ ॥

सुपर्वा । स्त्री० कमलिन्याम् । वि
नतायाम् ॥

सुपर्णाख्यः । पुं० नागकेतरे । तीर्थ
विशेषे ॥ यथा । उत्पलाक्षीसुपर्णा
ख्ये । इति ॥

सुपर्णिका । स्त्री० स्वर्णलौहान्याम् ॥
पन्नाश्याम् ॥ वाकुच्याम् ॥ रेणुका
याम् ॥ शालपर्ण्याम् ॥

सुपर्णी । स्त्री० कमलिन्याम् ॥ वि
नतायाम् ॥

सुपर्णीतनयः । पुं० गरुडे । तार्क्ष्ये

सुपर्वा । पुं० सुमनसि । देवि ।

सुपाश्र्वकः

सुरे ॥ सुष्ठुपर्वचमावास्यादिपरित
म् । अङ्गुल्यादियान्यः उत्सवोवा
यस्य ॥ शरे ॥ वंशे ॥ पर्वणि ॥
धूमे ॥

सुपर्व्या । स्त्री० श्वेतदूर्वायाम् ॥
सुपर्व्याङ्गना । स्त्री० देवललनायाम् ॥
यथा । सुपर्व्याङ्गनागानगस्त्रीरता
नखनत्सङ्घाशीषाविपक्षोरवेच ।
कपत्किङ्किणीनादपूर्णेनतूर्णसुखे
नाम्बसम्पूर्णघूर्णाङ्करोहि ॥

सुपाश्र्विकी । स्त्री० गन्धपचायाम् ॥

सुपाश्र्वम् । न० विडम्बण्ये ॥

सुपाश्र्वम् । न० दानयोग्यव्यक्ती
शोभनभाजने ॥ चि० उत्तमपा
चयुक्ते ।

सुपानः । चि० मानयोग्ये ॥ सुखिनपी
यते । पा० । कर्मणिष्ठुट् ॥

सुपाश्र्वः । पुं० प्रवृत्तौ ॥ वृत्तः इ
न्दे । सम्पत्तेः पुत्रे । पश्चिमि
षे । पञ्चाशत्सहस्रयोजने ऋषि
चक्रवर्णमेरेः । सौम्यदिशि । त
स्यदाव्यर्थी स्थिते । विष्कम्भशैले ॥
तत्रसहस्रयोजनेऽर्धतमाश्रयोधपा
दपीक्षि ॥

सुपाश्र्वकः । पुं० गद्भांडे । क
न्दरले । कपोतने । प्रवृत्ते । गो
लक्ष्णे । पीलखण्डे । निर्गोढी । गौ
डी । इ० प्र० वृत्ते ॥ शोभनम् ।
पाश्र्वमस्य ॥ भाव्यइन्द्रिशेषि ॥

सुपूर्वप्रवेशः

सुपिङ्गला । स्त्री० जीवन्त्याम् ॥ ज्यो
तिप्रत्यां ॥
सुपीतम् । न० गजरे ॥
सुपुटः । पुं० कालकन्दे ॥ वि
ष्णुकन्दे ॥
सुपुत्रिका । स्त्री० लताविशेषि । जतु
कायाम् । जतुकार्याम् । तिर्य
क्फलायाम् ॥
सुपुष्करा । स्त्री० स्थलपद्मिन्या
म् ।
सुपुष्पः । पुं० राजतरुण्याम् । हरि
द्रौ । शिरीषि ॥ रक्तपुष्पके ।
पालितामदारः । इ० गौ० दे० भा०
प्र० ॥ न० लवङ्गे ॥ प्रपीण्डरी
के ॥ तूले । तूदे । पोश्वदिप्यला
भिषे ॥ स्त्रीणां रजसि ॥ आहु
ल्पे ॥
सुपुष्पिका । स्त्री० पाटलायाम् ।
जीर्णदारुणि ॥
सुपुष्पी । स्त्री० श्वेतापराजितायाम्
॥ कदल्याम् ॥ जीर्णफञ्ज्या
म् । जीर्णदारुणि ॥ द्रोणपुष्
प्याम् ॥ मिश्रेयायाम् ॥ शतपु
ष्प्याम् ॥
सुपूरः । पुं० बीजपूरे ॥
सुपूरकः । पुं० शकपुष्पवृक्षे ॥
सुपूर्वप्रवेशः । पुं० यात्रानिष्ठस्य
नन्तरङ्गप्रवेशे ॥ यात्रावसाने
तुसुपूर्वसंज्ञः ॥

सुप्तिः

सुपेशलः । वि० अतिरम्ये । सुन्द
रे ॥
सुपेशा । वि० सुकुमारे । कोमले ॥
सुरूपे ॥
सुप्तम् । न० साधिकायाम् । सुषु
प्तौ ॥ वि० निद्रिते । निद्रायाम् ।
शयितेसूता । इ० भा० ॥ अष्टवा
धनेविधनिषेधौयथा । क्षुधितस्तृ
षितः कामोविद्यार्थीकृषिकारकः
। भाण्डारोचप्रवासीचसप्तसुप्तान्
प्रधीधयेत् ॥ मच्चिकाभ्रमरीसर्पा
राजावैवालकस्तथा । परश्वपिच
मूर्खसप्तसुप्तान्प्रधीधयेत् इति ॥
स्वापितिसम् । जिघ्रप्शये । त्तः ।
सम्प्रसारणम् ॥
सुप्तघातकः । वि० दशेरे । हिंसे ॥
इ० वि० ष० ॥
सुप्तजनः । पुं० अर्द्धरात्रे ॥ निद्रिते
जने ॥
सुप्तज्ञानम् । न० सुप्तविज्ञाने । स्व
प्ने ॥
सुप्तिः । स्त्री० स्पर्शान्नतारुणि ॥
विस्रम्भे ॥ शयने ॥ निद्रायाम्
। स्वापे विज्ञानविरतौ ॥ अस्या
स्त्रैविध्यमुक्तंयथा । आहारादिवि
भेदेन० सात्त्विकीराजसोतथा । ता
मसीतिविधासुप्तिः सापरासृश्यते
विधा ॥ सुखमस्वाप्समद्याद्यदुः
खमस्वाप्समद्यनु । याटमूठीहम

सुप्रभातम्,

स्वाप्समित्युक्तिः सार्वलौकिकोक्तिः
 ॥ अिष्वपश्ये । क्तिच् । सुप्तःसुप्तिं
 नजानातिनासुप्ते स्वप्नजागरौ ॥
 सुप्तोत्थितः । चि० सुप्ताड्ठादुत्थि
 ते । आदौसुप्तः पञ्चादुत्थितः ॥
 सुप्रजाः । पुं० सत्सन्तानवति ॥ नि
 त्यमसिचप्रजामेधयोः ॥
 सुप्रतिभा । स्त्री० मदिरायाम् ॥ प्र
 गल्भतायाम् । चानोत्कर्षे ॥
 सुप्रतिष्ठा । स्त्री० शोभनप्रतिष्ठाया
 म् ॥ पञ्चाक्षरायांठत्तौ ॥ साहि
 धा । पङ्क्तिप्रियाच ॥
 सुप्रतिष्ठितः । पुं० उदुम्बरे ॥ चि०
 शोभनप्रतिष्ठायुक्ते । सुस्थिरे ॥
 यशस्विनि ॥
 सुप्रतीकः । पुं० ईशानदिग्गजे ॥
 शिवे ॥ कामदेवे ॥ शोभनाङ्गे ॥
 त्रि० साधौ ॥ शोभनाङ्गविशिष्टे
 शोभनाः प्रतीकाः अथयवायस्य
 ॥ यहा । सुप्रपूर्वादिणोऽलीका
 दिखात्कीकन् । वृणस्तुट् च ॥
 सुप्रभः । पुं० जिनविशिषे । श
 क्तवले ॥ त्रि० सुन्दरप्रभायुक्ते ॥
 सुप्रभा । स्त्री० बाकुचाम् । अग्ने
 र्जिह्वाविशिषे ॥ सुप्रभापञ्चरागा
 भाशरुण्यांदिशिसंस्थितेति तन्वसा
 रः ॥ शोभनदीप्तौ ॥
 सुप्रभातम् । न० शुभसूचकप्रातः
 काले ॥

सुप्रिया

सुप्रभाता । स्त्री० शोभनप्रभातयुता
 यांरात्री ॥ प्रजडोपस्यसरिति ॥
 सुप्रयुक्तः । त्रि० शोभनप्रयोगविशि
 ष्टे ॥
 सुप्रयुक्तधरः । पुं० कृतदृष्टे ॥
 सुप्रयोगविशिखः । पुं० कृतदृष्टे ।
 सुशिक्षितवाणमोक्षके । सम्यक्क
 तशरंभ्यासे ॥ शोभनप्रयोगोत्स
 सुप्रयोगः । सुप्रयोगोविशिखोऽस्य ।
 सुप्रलम्भः । चि० सुखलम्भे ॥
 सुप्रज्ञापः । पुं० सुवचने । सुष्टूतौ ॥
 सुष्टुप्रकृष्टं । लपनम् । घञ् ॥
 सुप्रसन्नः । पुं० कुबेरे ॥ कृष्णार्जके
 ॥ चि० सुप्रसादयुक्ते ॥
 सुप्रसन्नकः । पुं० कृष्णार्जके ॥
 सुप्रसरा । स्त्री० प्रसारय्याम् । गन्धा
 लिकायाम् लतायाम् ।
 सुप्रसादः । पुं० शिवे ॥ विष्णौ ॥
 शोभनप्रसादोऽस्य ॥ अपचारवतां
 शिशुपालादीनामपिमोक्षप्रदात्-
 त्वाहा ॥ सुप्रसन्नतायाम् ॥ त्रि०
 प्रसन्नमुखे ॥
 सुप्रातः । पुं० सुप्रभाते ॥ शोभ
 नंप्रातरस्य । सुप्रातसुश्वेत्यादि
 ना० बहुव्रीहावचप्रत्ययास्तीनिपा
 तितः ॥
 सुप्रिया । स्त्री० सुभगायाम् । भ
 त्तुः प्रियायाम् । स, हयायाम् ॥
 मवाकृत्तम् परिच्यज्ययदा सिंहेगुरु

सुभगा

भवेत् । तत्राद्धेकन्यकाचीटासुभ
गासुप्रियाभवेत् इतिमाण्डव्यः ॥
सुफलः । पुं० दाडिमी । बदरी । सुद्धे ।
कणिकारे । राजतरौ । आरग्वध
विशेषि । छोटासोनालु० इ० गौ०
दे० भा० प्र० ॥ कपित्थे ॥ सत्फ
ले ॥ त्रि० शोभनफलवति । सुष्ठु
शोभनाभिफलान्यस्य ॥

सुफला । स्त्री० कूष्माण्डामोषधौ ॥
इन्द्रवारुण्याम् ॥ काश्मर्याम् ॥ क
दल्याम् ॥ कपिलद्राक्षायाम् ॥
सुफेनम् । न० समुद्रफेने ॥
सुवन्धः । पुं० तिले ॥
सुवसपुत्री । स्त्री० गाम्भार्याम् ॥
सुवह्वरी । स्त्री० पुवदाव्याम् ॥
सुवह्वी । स्त्री० वाकुच्याम् । सीमरा
ज्याम् ॥ शोभनावल्लिरस्याः ॥ क
दव्याम् ॥

सुव्रह्मण्यः । पुं० ऋत्विग्विशेषि ॥
गृहे ॥ कीरलादिदेशप्रसिद्धे सर्पाधि
कृतीदेशे । तत्रत्ये सर्पराजिच ॥

सुव्रह्मण्या । स्त्री० निगदविशेषि ॥
सुव्रह्मवासुदेवः । पुं० ब्रह्मरूपवसु
देवसुते ॥

सुभगः । पुं० चम्पके ॥ अशोके ॥
रक्तान्जानि ॥ टङ्कणे ॥ त्रि० इष्टे
॥ सुन्दरोचक्षुष्ये ॥ शोभनम्०
भगंश्रीयंश ॥

सुभगा । स्त्री० दुर्गायाम् ॥ पतिप्रिया

सुभाषितः

याम् । सुप्रियायाम् ॥ शालिप
ण्याम् ॥ वनमञ्जुयाम् ॥ हरिद्रा
याम् ॥ सुवर्णकदल्याम् । चम्प
ककदल्याम् । चम्पाकिला० इ०
भा० प्र० ॥ नीलदूर्वायाम् । प्रि
यङ्गी ॥ कस्तूर्याम् ॥ तुल्लयाम् ।
कौवर्त्तिकायाम् ॥ शोभनम्० भ
गंश्रीयंश्याः ॥

सुभगासुतः । पुं० सौभागिनेये ॥
सुभगायाः सुतः ॥

सुभङ्गः । पुं० नारिकेलवृक्षे ॥
सुभद्रः । पुं० विष्णौ । राजमेदे ॥
त्रि० सुमङ्गलयुक्ते ॥

सुभद्रकः । पुं० विमाने । विस्व
वृक्षे ॥

सुभद्रा । स्त्री० श्रीकृष्णभगिन्याम् ॥
घृतमण्डायाम् ॥ श्यामास्ततायाम्
॥ काश्मर्याम् । गम्भार्याम् ॥

सुभद्राणी । स्त्री० त्यायन्याम् । वदुजा
इ० गौ० दे० भा० प्र० ॥

सुभद्रिका । स्त्री० दुर्गायाम् ॥

सुभद्रेशः । पुं० अर्जुने ॥

सुभानु । पुं० बत्सरविशेषि ॥ तत्
फलं यथा । सुभिन्नं च ममारोग्यं
विश्वसन्निरुपद्रवम् । व्यवहारो भ
वेदृष्टः सुभानौदेवपूजिते ॥ १७ ॥

सुभाषितः । पुं० वृक्षे ॥ न० सुव
चने ॥ हितापदेशवचने ॥ यथा
स्वर्गापवर्गसिद्ध्यर्थं भाषितं यत् सु

सुमत :

शोभनम् । वाक्यं सुनिघरैः शान्ते
 स द्विजैः सुभाषितमिति ॥
 सुभिच्चः । त्रि० सुजभभैजद्रव्ये ॥
 सुजभभैजयुक्तकालादौ ॥
 सुभिच्चा । स्त्री० धातुपुण्याम् ॥ शो
 भनायाम् ॥ भिच्चायाम् ॥ त्रि०
 लब्धात् ॥ सुष्टुभिच्यते । भिच्च
 याच्चादौ । घञ् ॥
 सुभौरवः । पुं० पलाशवृक्षे ॥
 सुभूः । त्रि० सुजन्मनि ॥
 सुभूताः स्त्री० त्रैलोक्यात्मनः को
 शस्थोद्गमने ॥ भूतिमङ्गिरीश्व
 रकुबेरदिभिरधिष्ठितत्वात् ॥
 सुभूतिकः । पुं० दिव्यवृक्षे ॥
 सुभूमः । पुं० कात्तंबौर्ये ॥
 सुभृगम् । अ० षाठमिच्छर्थे ॥
 सुभ्रता । त्रि० स्रिग्धेभातरि । शो
 भनः स्रिग्धेभातायस्यसः । नद्य
 तस्थेति कप्तुनभवत्तः । षण्डिते
 भ्रतुरिति निधिधात् ॥
 सुभ्रूः । स्त्री० योषिति ॥ त्रि० शो
 भनभ्रूविशिष्टे ॥
 सुभ्रम् । न० पुष्ये ॥
 सुभ्रलम् । न० पुष्यादिद्रव्ये ॥ त्रि०
 सदाचारे ॥ अतिशयत्वे भवति ॥
 सुभ्रला । स्त्री० वायसोल्याम् । अ
 हन्मातरि ॥
 सुमतः । त्रि० अनुमते । सुन्दरज्ञा
 नविषये ॥

सुमना :

सुमतिः । पुं० भरतात्मजे ॥ इत्तः ह
 द्विशेषे । भूताहं द्विशेषे ॥ स्त्री० शो
 भनमतौ । विष्णुयशसः पत्न्या
 म् । कल्किमातरि ॥ त्रि० सुबुद्धी ।
 निपुणे ॥
 सुमदनः । पुं० अक्षवृक्षे ॥
 सुमदात्मजा । स्त्री० स्पर्शानन्दाया
 म् । अक्षरसि ॥
 सुमधुरः । पुं० जीवशाके ॥ न०
 अत्यर्थमधुरवाक्ये । सान्त्वे ॥
 त्रि० अतिशयमधुररसयुक्ते ॥
 सुमनः । पुं० गोधूमे ॥ सुष्टुमन्य
 ते । ममज्ञाने । अच् ॥ घञ् ॥
 त्रि० मनोहरे ॥
 सुमनः पत्रिका । स्त्री० जातोपल्याम्
 जाषिती । इ० भा० प्र० ॥
 सुमनः फलम् । न० जातीफले ॥
 पुं० कपित्थवृक्षे ॥
 सुमनाः । पुं० देवे । सुरे । धी
 रे । पण्डिते ॥ शोभनं मनोय
 स्यसः ॥ पूतीकरञ्जे ॥ महा
 करञ्जे ॥ निम्बे ॥ गोधूमे ॥
 देवप्रायेणायम्भूम्भ ॥ त्रि० प्रश
 स्तमनसि ॥
 सुमनाः । स्त्री० सुमनसः स्त्री० भूमि
 पुष्ये ॥ सुमनाः पुष्यमौल्योः
 स्रियांमिति मीदिन्यादेरेकत्वम् । वि
 श्याः शशानसुमना इव वक्ष्णीयेति श
 कोक्तं च ॥ स्त्रियः सुमनसः

सुमर्षः

पुष्पम्प्रसूनङ्कुसुमंसुममिच्छमरी
 क्लेः । भूस्त्रिखियः सुमनसद्वृत्ति
 रत्नकीशाञ्जवहृत्त्वमपि ॥ सुष्ठुम
 न्यतेषाभिः । मन० । असुन् ॥
 यदा । शिभनमनोऽस्थाम् ॥ यतप
 व्याम् ॥

सुमनः । न० पुष्पे ॥ पुष्पंसुमनः
 कुसुममितिनाममाला । अप्रच्छास्ये
 येदाधिसुमनसोतिप्रयोगद्याङ्गी
 वत्सेऽमुकूलः । क्लीवत्त्वकान्दस
 मिच्छेके ॥

सुमना । स्त्री० मालत्त्याम् । जातीपु
 ष्यवृत्ते । चस्वेलीतिभाषाप्रसिद्धे-
 सुमनायासपचाणीतिसुश्रुतेदर्श
 नाङ्गावन्तापि ॥

सुमनोरजः । न० परागे ॥ सुमनसां
 रजः ॥

समन्तुः । पुं० सुनिदिशेषे । अथर्षा
 द्विरसानुधारकेव्यासशिष्ये ॥

सुमन्तुः । पुं० कल्किदेवस्यज्येष्ठे
 भ्रातरि ॥ यथा कल्केर्ज्येष्ठास्त्रयः
 शूराः कविप्राज्ञसुमन्तुकाः । ता
 तमात्प्रियकरागुरुविप्रप्रतिष्ठिता
 इतिकल्किपु० २९०५ः ॥ दशरथ
 भूपतेः सारथी ॥

सुमन्त्रा । स्त्री० दुर्गायाम् ॥

सुमर्षणः । वि० सुसहे ॥ सुखे
 नमृष्यते । मृष० । भाषाशांशा
 सियुधीत्यादिनाखलयेयुच ॥

सुमुखी

सुमालतिका । स्त्री० वर्षंठतविशेषि
 ॥ यदाजगण्डिभवेदमलद्युः । फ
 यीवितनोतिसुमालतिकीर्ति ॥ य
 था । मनोज्ञशरेणविषस्यतरेण । अ
 वादिनतेनभवद्वयितेन ॥

सुमिचः । पुं० ईश्वरे ॥ सुष्ठुमि
 चजीवपक्षिणः सखा ॥ वृताहं
 त्पितरि । इच्छाकुर्वंशीयवृहदला
 न्वयेसुरथराजपुत्रे ॥ न०हिते ॥

सुमितभूः । पुं० जिनचक्रवर्तिवि
 शेषे । सगरे ॥

सुमित्रा । स्त्री० लक्ष्मणशत्रुघ्नयोर्ण
 नन्याम् । दशरथराजपत्न्याम् ।
 लक्ष्मणप्रसाम् ॥

सुमित्रानन्दवर्द्धनः । पुं० लक्ष्मणे ॥
 सुमित्रायाञ्चानन्दवर्द्धयति । नन्या
 दित्वाल्ल्युः ॥

सुमुखः । पुं० गरुडात्मजे ॥ नाग
 विशेषे ॥ शाकप्रभेदे ॥ पण्डिते ॥
 हिरस्वे ॥ वनवर्षरिकायाम् ॥ वर्षरे
 सितोज्ज्वले ॥ प्राग्दक्षिणपश्चिमहा
 रण्ये ॥ भगवतिवासुदेवे ॥ शिभ
 नमुखमस्य ॥ न० मखस्यतविशेषि
 ॥ उत्तमाख्ये ॥ वि० पण्डिते । म
 नोच्चे । सुन्दरे ॥ सुन्दराननविशि
 ष्टे । सुन्दरवदने ॥

सुमुखा । स्त्री० तार्क्ष्यध्वाम् ॥

सुमुखी । स्त्री० देव्यन्तरे ॥ तार्क्ष्यध्व
 ध्वाम् । विष्टपुण्ड्री ११ भेदे ॥

सुम्यम्,

नजलगीर्गदितासुमुखी । यथा
 । तरणिसुतातटकुञ्जगृहेवदनविधु
 स्मितदीधितिभिः । तिमिरमुदस्य
 मुखसुमुखीहरिमबलीक्यचुचुस्वचि
 रम् ॥ सुन्दरवदनायाम् ॥ स्वाहा
 श्रीपसर्जनादसंयोगोपधादितिडी
 ष् ॥
 सुमुष्टिः । पुं० विषमुष्टिज्ञपे । डी
 डिकायाम् ॥
 सुमूलः । पुं० श्वेतश्रीभाज्जने ॥
 सुमूलकम् । न० गजरे ॥
 सुमूला । स्त्री० शालपर्ण्याम् ॥ पृ
 ष्णिपर्ण्याम् ॥
 सुमेखलः । पुं० सुष्ठे ॥ वि० श्री
 भनमेखलायुक्ते ॥
 सुमेधाः । स्त्री० ज्योतिष्मत्याम् ।
 वि० सुबुद्धौ । विदुषि । श्रीभना
 मेधाप्रज्ञायस्यसः । निश्चयसिच्
 प्रजामेधयोरित्यसिच्समासान्तः ॥
 सुमेरुः । पुं० पर्वतविशेषे । मेरौ ।
 हेमाद्रौ । रत्नसानी । सुरालये ॥
 मिनातिक्षिपति । उच्चस्वाज्ज्यो-
 तीषि । डुमिज्प्रक्षेपणं । मि
 पीभ्यांरुः । सुमेरुरित्युपसर्गान्त
 रनिष्ठस्यर्थम् ॥
 सुम्रम् । न० मुखे ॥
 सुम्पलुगठः । पुं० कपर्दके ॥
 सुम्भः । पुं० देशविशेषे ॥ असुरभेदे ।
 सुम्यम् । न० रज्जौ ॥ सुपूजितंमौ

सुरः

यति । मीङ्गच्छाम् । एरच् । वा
 हुलकाद्यण् ॥ सुमेपुष्पसाधुर्वा ।
 तत्रसाधुरितियत् ॥
 सुयन्त्रितः । वि० शास्त्रीयनियमिते
 विप्रादी ॥
 सुयामुनः । पुं० वत्सराजे । प्रासादे ॥
 अद्रिविशेषे ॥ अच्युते । श्रीकृष्णे
 ॥ श्रीभनायमुनासम्बन्धिनः परि
 वेष्टारोऽस्य ॥ यामुनाः परि वेष्टा
 रः पद्मासनादयः श्रीभनायस्ये
 तिवा ॥
 सुयोजितः । वि० नियुक्ते ॥
 सुयोधनः । पुं० दुर्योधने ॥ सुखेन
 युध्यतेससुयोधनः । भाषायांशा
 सियुधिदृषिमृषिभ्योयुष् ॥
 सुरः । पुं० अमरे । निर्जरे । देवे
 । सुरति । पुरप्रसवैश्वर्ययोः । तु
 दादिः । इगुपधेतिकः ॥ यथा ।
 क्षीरसमुद्रोत्थासुराः साअस्ति-
 अस्थेत्यर्थे ॥ अर्थाद्याद्यच् ॥ सुरा
 परिग्रहाद्वासुरः । तथाचार्षे रामा
 यणे । वरुणस्यततः कन्यावारुणी
 रघुनन्दन । उत्पपातरसात्त
 स्मान्मार्गमाणापरिग्रहम् ॥ १६ ॥
 दितेः युञ्जानतांरामजगृह्वरुणा
 त्मजाम् । अदितेस्तुसुताप्रीतीस्ता
 मगृह्णन्तवैसुराः ॥ २७ ॥ सुरा
 परिग्रहाद्देवाः सुरादित्यभिषिञ्चु
 ताः । अपरिग्रहात्तस्यादैतेवा

सुरङ्ग :

सामुरास्तथेत्यार्षे रामायणे आदि
काण्डे अमृतेः त्यतिनामनिषट् च-
त्वारिंशदध्यायेऽश्लोकाः ॥ शोभनं
राजते । राजद्रीप्तौ । अन्येभ्योपौ
तिङ्ङ ॥ यद्वा । सुनेति । पुञ्-
। सुसूधागृधिभ्यः क्तन् ॥

सुरकः । पुं० अहिबिशेषे ॥ सुरावर्णो
ऽहिः । सुरायाश्चाहाविति क्तन ॥
सुरकबीन्द्रदर्पापहा । स्त्री० गङ्गाया
न् ॥ यथा । भगीरथपथानुगासुरक
बीन्द्रदर्पापहामहेशमुकुटप्रभागिरि
शिरःपताकासिता । सुरासुरनरो
रगैरजभवाच्युतैः संस्तुताविमु
क्तिफलदायिनीभगवतिस्त्वयंराजते
॥ इतिकल्किपुराणे ३४ अध्या-
यः ॥

सुरकारुः । पुं० विश्वकर्माणे ॥

सुरकृता । स्त्री० गुडूच्याम् ॥

सुरक्तः । पुं० रक्तचन्दने । त्रि० मधु
रकराहे ॥ अत्यन्तानुरक्ते ॥ शोभ
नरागयुक्ते ॥

सुरक्तकः । पुं० कोशाम्ने । स्वर्णगै
रिके ।

सुरगणः । पुं० इन्द्रादिदेवगणे ॥

सुरगण्डः । पुं० रोगविशेषे । वर-
गण्डे ॥

सुरगुरुः । पुं० वृहस्पतौ ॥

सुरग्रामणीः । पुं० इन्द्रे ॥

सुरङ्गः । पुं० नागरङ्गे ॥ भूमौगुप्त

सुरतम्,

मार्गात्मकेगतविशेषे ॥ न० पत्त
ङ्गे । वक्तन्० इ० भाधा० प्र० ।
हिङ्ङले ।

सुरङ्गकत । पुं० खनकइतिइतिहा
सप्रार्थितेभूमौगुप्तमार्गकर्त्तरि ।

सुरङ्गदम् । न० पत्तङ्गे ॥

सुरङ्गधातुः । षु० नैरिके ॥

सुरङ्गयुक् । पुं० सुरङ्गणापहर्त्तरि ।
कुजाम्बले ॥

सुरङ्गा । स्त्री० लताविशेषे । कौबर्त्ति
कायाम् । दशारुहायाम् ॥ तिर्यं
ग्भूखाते । सन्धौ । सीध० इ०
सुरङ्गं इतिचभाषाप्रसिद्धे ॥ सुबहुर
ज्यतेऽस्त्रामरजसा । रक्षरागे । हल
द्योतिषञ् । अजेरितकुर्त्तुं ॥

सुरङ्गिका । स्त्री० मूर्त्तियां ॥

सुरङ्गो । स्त्री० काकनासायाम् । र
क्तशीभाञ्जने । इतिरत्नमाला ॥

सुरजः क्तः । पुं० पनपञ्चने ॥

सुरजनी । स्त्री० रात्रौ ।

सुरज्येष्ठः । पुं० ब्रह्मणि ॥ सुरा
णांसुरेषुश्रेष्ठः ॥

सुरञ्जनः । पुं० गोपदले । गुवाक
वृक्षे ॥

सुरतम् । न० निधुवने । मैथुने ॥
सुरतं द्विविधम् । षोडशमाभ्यन्तर
श्च । तत्रवाह्यं प्रेक्ष्यभाषणाश्लेष

णचुम्बनाद्यनेकविधम् । आभ्यन्त
रश्चासनादिभेदेनापि ॥ वि० दया

रश्चासनादिभेदेनापि ॥ वि० दया

सुरदीर्घिका

युक्ते । अभिरते ॥
 सुरतकण्ठकः । पुं० रतकीले ॥ *
 सुरतताली । स्त्री० दूष्याम् ॥ शिरः
 सञ्चि ॥
 सुरतरङ्गिणी । स्त्री० गङ्गायाम् ॥
 यथा । आगतावतजरेबहिमानीसे
 व्यतांसुरतरङ्गिणीसदा । कृष्ण
 वर्त्मनिगुणान्कलयन्तीजीवनेषुषु
 घयन्त्यनुरागम् ॥
 सुरतरुः । पुं० देवतरौ ॥ अप्रवत्य
 द्रुमे ॥
 सुरता । स्त्री० देवत्वे ॥ देवतायाम्
 ॥ पूर्वभाषितम् । अपरत्रदेवा
 तलिति० देवशब्दीर्घपरः ॥ यहा
 । सुराणांसमूहः । गजसहाया
 भ्याश्चेतिवांत्तिके० चकारादन्यथा
 पितम् ॥
 सुरतीक्ष्णकः । पुं० कौस्तुभमणौ ॥
 त्रि० देवप्रौत्तिकारके ॥
 सुरथः । स्वारोचिषेऽन्तरेचैत्रवंशसमु
 ह्नेन्द्रपतिवरे । सचन्द्रशैथिल्यः
 । यथोक्तं ब्रह्मवैवर्ते । श्रीनारायण
 उवाच । अत्रिष्वब्रह्मणः पुत्रस्तथा
 पुत्रोनिशाकारः । सचक्रत्वारजसु
 यं द्विजराजोऽभूवच्च । गुरुपत्न्या
 सुतारायांतंभूवुधसुतः । बुध
 पुत्रश्चैवैवत्पुत्रः सुरथश्चसद्भति ॥
 सुरदारु । न० देवदारुणि ॥
 सुरदीर्घिका । स्त्री० मन्दाकिन्याम्

सुरपर्विकः

विशङ्कयाम् ॥ सुराणां दीर्घिका
 ० बापीव ॥
 सुरदुन्दुभिः । स्त्री० तुलसाम् ॥
 इ० रा० गटः ॥
 सुरद्रुमः । पुं० मन्दादिदेवतरौ ॥
 सुराणांद्रुमः ॥ देवनले ॥
 सुरद्विट् । पुं० असुरे । पूर्वदेवि ॥
 सुरान्द्वेष्टि । द्वेषप्रतीती । स
 त्सुद्वेषद्रुद्वेष्ट्यादिनाक्रिप् ॥
 सुरधनुः । न० इन्द्रायुधे । शक्रधनु
 षि ।
 सुरधूपः । पुं० धूनके ॥
 सुरनदी । स्त्री० गङ्गायाम् ॥
 सुरनन्दा । स्त्री० नदीविशेषे ॥
 सुरनन्दिका । स्त्री० नदीविशेषे ॥
 सुरनायकः । पुं० इन्द्रे ॥
 सुरनालः । पुं० देवनाले । नली-
 त्तमे ।
 सुरनिम्नगा । स्त्री० गङ्गायाम् ॥
 सुराणांनिम्नगा । सुभ्रादि ॥
 सुरनिगन्धम् । न० पत्रके ॥
 सुरपतिः । पुं० इन्द्रे । बलाराती
 सुराणांपतिः ॥ आदिगुरुविक्रमे
 ० ५ । ० ॥ षण्मत्रक्षत्रतुर्थप्रमे
 दे० ५ । ५ ० ॥
 सुरपत्तनम् । न० स्वर्गे ॥
 सुरपथम् । न० व्योम्नि ॥
 सुरपर्वम् । न० देवपर्वे ॥
 सुरपर्विकः । पुं० सुरपुत्रागे ॥

सुरभि :

सुरपणिका । स्त्री० पुत्राग्रे ॥
 सुरपर्णी । स्त्री० पलाश्याम्
 सुरपादपः । पुं० कल्पवृक्षे ॥
 सुरपुत्रागः । पुं० पुत्रागभेदे । न०
 मेरी ॥
 सुरपुरी । स्त्री० अमराश्याम् ॥
 सुरप्रियः । पुं० अगस्त्यवृक्षे ॥
 सुरप्रिया । स्त्री० जाल्याम् ॥ स्वर्णं
 रन्नायाम् ॥
 सुरभिः । पुं० चम्पके ॥ वसन्ते ॥ जा
 तीफले ॥ सुगन्धौ ॥ चैत्रमासे ॥ क
 णगुग्गुली ॥ धूनके ॥ कदम्बवृक्षे
 ॥ वकुलद्रुमे ॥ गन्धतणे ॥ शमी
 वृक्षे ॥ न० स्वर्णे ॥ गन्धोपले । ग
 न्धपाषाणे ॥ सधुगन्धे ॥ सुन्दरे
 । स्त्री० शङ्खक्यामोषधी । गजभ
 द्रायाम् ॥ मातृभिदि ॥ मुराया
 म् ॥ गवि । रुद्रजटायाम् ॥ न
 वमालिकाशाम् । नवाल्याम् ॥ जा
 ल्याम् । अपेतराक्ष्याम् । तुलस्या
 म् ॥ वर्बरीतुलक्ष्याम् ॥ च्छाया
 म् । मेदिन्याम् ॥ सुरायाम् ॥ ग
 षांमातरि ॥ यथा । गवामधिष्ठातृ
 देवोगवामाद्यागवाम्प्रसूः । गवा
 म्प्रधानः सुरभिः गोलिकेसास
 मुहवा ॥ त्रि० सुगन्धौ ॥ कान्ते ।
 शोभने ॥ विख्याते ॥ सचिबे ॥ धी
 रे ॥ सुहृत्प्रभते ॥ रभ्यतेवा ॥ सुहृ
 त्प्रभन्ते रभसयुक्ताभवन्त्यत्रवा । रभ

सुरर्षिः

राभ्ये । सर्वधातुभ्यङ् । आग
 मानिच्यत्वात्तनुम् ॥
 सुरभिक्षा । स्त्री० स्वर्णकदल्याम् ॥
 सुरभिगन्धा । स्त्री० मासुल्याम् । चंवि
 ली० इ० भा० प्र० ॥
 सुरभिगन्धिः । त्रि० शोभनगन्धत्रि
 शिष्टे । सुरभिर्गन्धोयस्य । गन्धस्ये
 दुत्पूतिसुसुरभिभ्यः ॥
 सुरभितः । त्रि० वासिते ॥
 सुरभिचिफला । स्त्री० सुगन्धिचिफला
 याम् ॥
 सुरभिस्त्वक् । स्त्री० वृद्धदेलायाम् ॥
 सुरभिदारुः । पुं० सरलवृक्षे ।
 सुरभिपत्रा । स्त्री० जम्बूयाम् ॥ राज
 जम्बूवृक्षे ॥
 सुरभिवल्कलम् । न० गुडत्वचि ॥
 सुरभिस्रवा । स्त्री० शङ्खक्याम् ॥
 सुरभी । स्त्री० चामोदमाने ॥ सुर
 भी । गवांप्रसां ।
 सुरभीरसा । स्त्री० शङ्खकीवृक्षे ॥
 सुरभूरुहः । पुं० देवदारुणि ॥ कल्प
 वृक्षादौ ॥
 सुरमृत्तिका । स्त्री० तुषर्याम् । का
 ल्याम् । सीराष्ट्रमृत्तिकायाम् ।
 फट्करी० इ० भा० ॥
 सुरमेदा । स्त्री० महामेदायाम् ।
 सुरराजः । पुं० इन्द्रे । सुराणां राजा
 । टच् ॥
 सुरर्षिः । पुं० नारदादौ ॥ नारदा

सुरसत्र

द्याः सुरर्षयश्चलमरः । सुराद्यतेत्र
ह्यादिपुत्रत्वात्प्रयञ्च ॥ पठोसमा
सोवा ॥ ब्रह्मर्षिर्देवर्षिराजर्षिमह
षिपरमर्षिकाण्डर्षिश्रुतर्षिभेदात्
सप्तप्रकारात्प्रयञ्चः । तच्चनारदा
द्याः सुरर्षयः ॥

सुरलता । स्त्री० महाज्योतिष्प्रत्याम् ।
सुरला । स्त्री० पुरन्दरायाम् । गङ्गा ।
याम् ॥

सुरलोकः । पुं० द्यवि । दिवि । स्व
र्गे ॥ सुराणालोकः ॥

सुरवत्सम् । न० स्त्री । आकाशे ॥ सुरा
णां वत्सम् । सुरानभूमिस्पृशान्तरी
चगास्तेन ॥

सुरवल्गुभा । स्त्री० श्वे तदूर्ध्वायाम् ।

सुरवल्गो । स्त्री० तुलस्याम् ॥

सुरवरी ।) पुं० अमुरे । दानवे ॥
सुरशत्रुः ।)

सुरशाखी । पुं० कल्पवृक्षे ॥

सुरश्रेष्ठः । पुं० ब्रह्मणि ॥

सुरश्रेष्ठा । स्त्री० ब्राह्म्याम् ॥

सुरसः । पुं० मोचरसे ॥ सिन्धुधारे
॥ न० प्रणसि ॥ विले ॥ लचि ॥
दालघोनीतिभा० प्र० बल्कले ॥
गन्धहणे ॥ वि० स्वादौ ॥ शोभ
नोरसीऽद्य ॥

सुरसवः । पुं० इन्द्रसचिवि ॥ गन्ध
र्व ॥

सुरसघ्न । न० स्वर्गे ॥

सुरसाष्टः

सुरसम्भवा । स्त्री० चादिस्त्रभक्ता-
याम् ॥

सुरसरित् । स्त्री० गङ्गार्या ॥

सुरसर्षपः । पुं० देवसर्षपे ॥

सुरसा । स्त्री० राज्ञायाम् ॥ नाग
मातरि ॥ तुलसीदेषायाम् । वर्ष
रीतुलस्याम् । तुलस्याम् । पर्णा
से ॥ सुरसास्त्रीतुपर्णासि । इति

शब्दरत्नावली ॥ पर्णासितुनपुंसक
मितिसुद्राङ्गितामेदिनौ । पर्णासिपुं
नपुंसकमितिसुद्राङ्गरामेदिनौ ।

सुरसस्तुविषु स्वादौपर्णासिनपुंस-
कमितिसकस्यासिन्मेदिन्यां पाठः

पर्णासिसुरसास्त्रियामितितुवच्चः
॥ ब्राह्म्याम् ॥ महाशतावयाम्
॥ कापित्यपर्याम् ॥ मिश्रयाया
म् ॥ काश्मीरप्रसिद्धावांगन्धपला
श्यामितिभाषप्रकाशः ॥ भारतव
र्षस्यनदीप्रभेदे ॥ अतिधृतिहृद्गुः

१६ प्रभेदे ॥ श्रीभूयैनागुरुश्चेत्
स्वामुनिकरथैराहसुरसाम् । य
था । कामक्रीडासदृश्यामधुसमय

समारम्भरभसात्कालिन्दीकुकुक्षे
विहरणकुतुकाकृष्टहृदयः । शिवि
न्दोबल्लवीनामधररससुधाम् प्राप्य

सुरसांशहृषीयूपानप्रचयकृतसु
खं व्यस्मरदसौ ॥ श्रीभनोरसी-

स्याः ॥

सुरसाष्टः । पुं० वृषभविश्वे ॥

सुरसाष्टः । पुं० वृषभविश्वे ॥

सुरा

यथा । निगुण्डीतुलसीवल्लीवृद्ध
 तीक्ष्णकारिका । पुनर्नवेतिमुनि
 भिः सुरसाष्टः प्रकीर्तितः ॥
 सुरसिन्धुः । स्त्री० यद्वायाम् ॥
 सुरसुन्दरो । स्त्री० देवाङ्गनायाम् ।
 दुर्गायाम् । धीगिनोविशेषि ॥
 सुरा । स्त्री० चणके । सुरापानपात्रे
 सरके । अनुतर्पणे ॥ अत्रभीजः
 । यत्पानपात्रं भूपानातञ्जयंचष
 कंबुधैः । कानकराजतञ्चैवस्फा
 टिकङ्काचमेवच ॥ वृत्तं सुराष्ट
 दिक्कोणं वतुर्णोपृथ्वीभूजाम् ।
 इत्यन्यसम्मततैर्षानिर्णयः पाठ
 सम्मतः ॥ समुष्टिसम्मितरत्रै
 चतुर्वर्णसमन्वितम् । मात्तिं
 कंशयफलं वा सर्वेषाम् प्रयुज्यते ॥
 काष्ठजं धातुजं शैलं जाङ्गलादिम-
 होभूजाम् । यदन्यत्तीथपा
 नादिपात्रं पृथ्वोभूजां भवेत् ॥ ए-
 वं तथापि नियमद्वयमिभोजस्य निश्च
 यद्वति ॥ मद्ये ॥ तत्पर्यायाय
 या । सुराहलिप्रियाहालापरिस्रु
 हरुणात्मजा । गन्धोत्तमाप्रसव्नेरा
 कादम्बर्यः परिस्रुता । मद्दिराक
 श्यमद्येद्वति ॥ सुष्ठुरातियाम् ।
 रादाने । सु० अतीवरायन्त्यनया
 वा । रेगच्छे । आतञ्चोपसर्गं वृ
 त्तम् ॥ शोभनं राजन्तेऽनयावा ।
 राजदोषी । अन्यभ्योपीतिष्ठः

सुरा

॥ गौडीपैष्टीतयामाध्वीषिविधा-
 चात्तमासुरा । सैव नानाविधाप्रो
 क्तातालखजूरमन्मशा ॥ तथादेश
 विभेदेन नानाद्रव्यविभेदतः । बहु
 धेयं समाख्याताप्रशसादेवताच्चर्चने
 येन केन समुत्पन्नयेन शिनाहतापि-
 वा । नात्रजातिविभेदेऽस्ति शोधि
 तासर्पसिद्धिदेतिहानिर्णयत-
 श्वम् ॥ अन्यथापि परिपक्वात्रमन्वा
 नसमुत्पन्नासुरामतीति ॥ अपिच ।
 गौडीपैष्टीतयामाध्वीफलित्याचसु
 राम्भूतेति ॥ शास्त्रिणोऽपिष्टादि
 कृतं मद्यं सुरास्मृता । सुराशुर्भीत्र
 लस्तन्यपुष्टिमेदः कफप्रदा ॥ या
 द्विषीशोथगुल्मशोथहृषोमूत्रक्षय
 नुत् ॥ सुराशब्दः पैष्टीमात्रे सु-
 ख्योगौड्यादिमादिरासुगुण्डीव्यापि
 सुराशब्दप्रयोगोपपत्तेः । अतएव
 भविष्यपुराणे सुराचपैष्टीमुख्या
 क्तानतस्यास्त्वितरेसमेद्वति ॥ साच
 दिव्याप्रसन्नाकृतसुरादिभेदाद्बहुवि
 धाभवति । समुद्रमयनेऽत्यन्नादि
 व्यतिपरिकीर्तितः । उक्तञ्चुरामा
 यणे । शर्करासत्रमाध्वीकाः पु
 ष्यासर्वफलासत्राः । वासचूर्णैश्च वि
 विधैर्दृष्टास्तैस्तैः पृथक्पृथगितिः
 तथाः पाने प्रायश्चित्तयथा । ब्रह्मघ्न
 चसुरापञ्चस्तेषु शत्रुहृतस्वपः ।
 सैतद्दृष्ट्वादिशुद्ध्यन्ते तत्संयोगीच

सुरा

पञ्चमः ॥ ततो धेनुशतदद्याद्ब्राह्म
णानाञ्चभोजनम् । इतिगारुडे
२२६ अध्यायः ॥ तत्पानेशुकशा
पायथः । सुरापानदृष्टनाम्प्राप
यित्वा संज्ञामाशुचैवमस्मात्तघोर-
म् । दृष्ट्वा कवचापितथा विरूपपीतं,
तथा सुरयामोहितेन ॥ समन्युरुत्थाय
महानुभावस्तदेशनाविप्रहितचिकी
र्षु । काव्यः स्वयंवाक्यसिद्धगादसु
रापानमप्रतिबैजातशङ्कः ॥ यो ब्रा
ह्मणाद्यप्रभृतीह कश्चिन्मोहात्सुरां
पाद्यतीमन्दबुद्धिः । अपेतधर्मात्रह्य
हचैवसस्यादस्मिन्लोकैर्गर्हितः
स्यात्परंच ॥ मया चिमां विप्रधर्मात्त
स्त्रीमांमर्यादां वैस्थापितां सर्वलोके
मसीविप्राः शुभ्रशंसिः गुरुणां देवा
देव्याश्चैः प्रशंसन्नुभवे ॥ इतिमा
त्स्वे २५५ अध्यायः ॥ ब्राह्मणश्च त्रिय
विशां विविधसुरापानप्रायश्चित्तादि
यथा । सुरांपोत्वा द्विजो माहादग्नि
वर्णो सुरो मपिबेत् । तथा स्वकायेनि
दग्धे मुच्यते किल्बिषात्ततः ॥ गो
मूत्रमग्निशर्णां वापि विदुदकमेव वा ।
पये घृतं वा मरणाद्गोशकृद्रसमेव वा
॥ कणोन्वाभक्षयेदद्दमपिण्याकं वा
मकुन्नशि । सुरापानापनुत्थर्थं वा
लवासाजटीध्वजी ॥ सुरावैमलम
त्रानामुपापमाचमलमुच्यते । त
स्माद्ब्राह्मणराजन्यवैश्याश्चनसुरांपि

सुरा

वेत् । गौडीपैष्टीचमाध्वीवविर्त्त
या विविधामुरा । यथैका तथास
र्वांनपातया द्विजोत्तमैः ॥ यच्चः
रत्नः पिशाचान्नमद्यमांससुरास
वम् । तद्ब्राह्मणेननात्तव्यं देवानाम
श्रुता हविः ॥ अमेध्ये वापतेन मत्तो
वैदिकं वाप्युदाहरेत् । अकार्यम
न्यत्कुर्याद्ब्राह्मणो मदमोहितः
॥ यद्यकायगतमत्रह्यमयेनाप्राप्य
तेसकृत् । तन्नव्यपैति ब्राह्मण्यं
शूद्रत्वस्यसगच्छति ॥ एषा विविचा
भिहिता सुरापानस्य दिष्कृतरिति
मानवे ११५ अध्यायः ॥ अत्राहंश्वरः
कुलोऽर्णवे । पियंमद्यं पलङ्खायां
समालोक्यं प्रियामुखम् । इत्यं वा
चरणं जप्यं परंप्राथम्यं परमपदम् ॥
गुरुकारुण्यमुलभमीदृशङ्कुलदर्शन
म् । त्वङ्गता एव जानन्ति नेतरैर्भुक्ति
मुक्तिदम् ॥ गुरुपदे मरहितामहा
न्तद्बुधकेचन । मोहयन्ति जनान्
कांशित्स्वयमपूर्वं विमोहिताः ॥
दुराचारपराः केचिदृष्टयंति हि
पामराः । यथाभूतो भवेत्स्वामीसे
वकाः स्युस्तथा विधाः ॥ बहवः
कीलिकंधर्मस्मिथ्याज्ञानविडम्बका
। खडुद्ध्याकल्पयन्तीत्यं पारमपर्यं
विरञ्जिताः ॥ मद्यपानेन मनुजा
यदिसिद्धिं लभन्ति चित् । मद्यपान
रताः सर्वे सिद्धियास्तु समीहिताम् ॥

सुरा

मांसमद्यमाषेणयदिपुण्यागतिर्भवेत् । श्लोकैर्मांसाशिनः सर्वे पुण्यवन्तो भवन्ति च ॥ स्त्रीसम्भोगेन देवेशियदिमोक्षं ब्रजन्ति चेत् । सर्वे पि जन्तवो श्लोकैर्मुक्ताः ॥ स्त्रीनिषेवकाः ॥ कुलमार्गीमहादेविनमया निन्दितः क्वचित् । आचाररहित्तयाये निन्दितास्तो न चितरे ॥ अन्यथाः कौलिके धर्मो ह्याचारः कथितमया । विश्वरन्त्यन्य देविं मूढाः पण्डितमानिनः ॥ कृपाणधारागमनाद्भ्याम्रक्षार्थं रत्नवनात् । भुजङ्गधारणात् नूनमशक्यत् कुतवर्त्तनम् ॥ व्रथापानन्तु देवेशि सुगपानं तदुच्यते । तन्महापातकं त्रयं वेदादिषु निरूपितम् ॥ अनाश्रयमना लोकायमस्पृश्यस्यपेयकम् । मद्यं मांसं पशूनां तु कौलिकानां महत्फलम् ॥ अमेध्यानिद्विजातीनां मद्यान्ये कादयै बतु । हादशं तु सुरामद्यं सर्वेषामधमं स्मृतम् ॥ सुरावै मन्त्रमज्ञानाम् पापमाचमलमुच्यते । तस्माद्ब्राह्मणराजन्यौ वैश्यश्च न सुरान्यिवेत् ॥ सुरादर्शनमाषेण कुर्यात्सूर्यावलोकात्मन् । तत्समाश्राणमाषेण प्राणायामत्रयं चरेत् ॥ आजानुभ्यां भवेत्क्षानं मौन्यभ्युपवसिदहः । ऊर्ध्वं नामेक्षिराचन्तु मद्यस्य शर्मे विधिः ॥ सुरापाणे कामकृते ज्वलन्ती

सुरा

तां विनिक्षिपेत् । सुखे तथा विनिर्दग्धो मृतः शुद्धिमवाप्नुयात् ॥ मद्यस्यर्गादिदोषस्य प्रायश्चित्तमिति स्मृतम् । अविधानेन यो हन्यादात्मायं म् प्राणिनम् प्रिये ॥ निवसेत्तरके घोरे दिनानि पशुरोमभिः सम्मता निदुराचारस्त्रियं ग्योनिपुजायते । अनुमन्ता विशसितानि हन्ता क्रयविक्रायी १ संस्कर्ता चिपहर्ता च खादिनाऽष्टौ च तैसमाः ॥ धनेन क्रयिक्रीडन्ति ० खादिता चोपभोगतः । घातकैः बध्नाभ्यामिच्छेत्षत्रिविधीवधः ॥ मांसं लदयं न कृत्वा सुरादयं न वञ्चरेत् । तस्माद्बिधिना मद्यं मांसं सेवेत न क्वचित् ॥ विधिबहूँ सेविते देवितरसात्वम् प्रसीदसि । नाशयस्य विधानं सस्यमेतद्द्वारा नने ॥ तृणं वाप्यऽविधानेन च्छेदयेत्तद्वदाम । विधिना गां दिजं वापि हत्वा पापैर्न लिप्यते ॥ बहुनाऽच किमुक्ते न सारमेकां शृणु प्रिये । शीबन्मृत्तिमुखोपायः कुलशास्त्रेषु गोपितः ॥ यन्मृत्तुः फलं देविकनकस्य वसौरभम् । कुलज्ञोऽप्यूर्ध्वं बित्वा स्रेज्जनस्तत्त्वादनुत्तमः ॥ कुलशास्त्राणिसर्वाणि मयैवात्मानि पावन्ति । प्रमाणा निमसन्देहो न हन्तव्यानि हेतुभिः ॥ देवताभ्यः पितृभ्यश्च मधुवाताः कृतायते । खा

सुरा

दिष्टयामदिष्टया • क्षीरं सपिर्मधू
 दकम् ॥ हिरण्यपात्रं स्वाहीति • बभ्र
 न्ते पुरुषं पगुम् । सद्यो दीक्षयती
 च्याद्याः प्रमाणं श्रुतयः प्रिये ॥
 इति श्रीकुलाण्वेहितोयोक्तासः ॥
 श्रीमहानिर्वाणतन्त्रे पिथीसदाशिव
 आह्वयथा । सुराद्रवमयीताराजीव
 निस्तारकारिणी । जमनीभोगमा
 क्षाणां नाशनीविपदां रुजाम् ॥ दा
 हिनोपापसङ्घानां पाविनी जगतां
 प्रिये । सर्वसिद्धिप्रदाज्ञानबुद्धिवि
 द्याविषर्द्धिनी ॥ मुक्तैर्युं मुक्तुभिः
 सिद्धैः साधकैः क्षितिपालकैः
 । सेव्यते सर्वदा देवैराद्ये स्वाभीष्टसि
 द्धये ॥ सम्यग्विधिबिधानेन सुस
 माहितचेतसा । पिबन्ति मदिरोम
 र्थाभमर्था एतैश्चित्तौ ॥ प्रत्येक
 तत्त्वस्वीकाराद्विधिना स्याच्छिवो न
 रः । नजाने पञ्चतत्त्वनां सेवनात्
 किं फलमभवेत् ॥ इत्युक्त्वा रुणी देवी
 निपीता विधिबर्जिता । नृणां विना
 शयेत् सर्वबुद्धिमायुर्यशोधनम् ॥ अ
 त्यन्तपानान्मद्यश्चतुर्वर्गप्रसाधिनी
 । बुद्धिर्विनश्यति प्रायो • लोकाणां म
 त्तचितसाम् ॥ विभ्रान्तवृद्धेर्मनुजा
 त्कार्याकार्यमजानतः । स्वाऽनि
 ष्टसु परानिष्ठं जायतेऽस्मात्पदेपदे
 ॥ अतो नृपो वाचकं शोमद्यं मादक
 वस्तुपु । अत्यासक्तजनान्कायधन

सुरा

दण्डेन शोधयेत् ॥ सुराभेदाद्वाक्ति
 भेदान् न्यूननाप्यधिकी नवा । देश
 कालविभेदेन बुद्धिभ्रंशो भविष्युषाम्
 ॥ अतएव सुरापाणादतिपानं मल
 च्यते । स्वल्पवाक्पाणिपट्टगभि
 रतिपानं विचारयेत् ॥ नेन्द्रियाणि
 वशियस्य मदबिह्वलचितसः । देवता
 गुरुमर्यादां लङ्घिना भयरूपिणः ॥
 निखिलानर्थयोग्यस्य पापिनः शि
 वघातिनः । दृष्टेऽपि ह्यहरेर्दथा
 स्ताडयेत्तस्य पार्थिवः । विचलत्
 पादवाक्पाणिभ्रान्तमन्मत्तमुद्धत
 म् । तमुग्रं यातयेद्राजाद्रविणश्चा
 हरेत्ततः । अपवाग्वादिनरुम
 त्तं लज्जाभयविबर्जितम् । धना
 दानेन तं शास्त्रात्प्रजाप्रीतिकरेन
 पः ॥ शताभिषिक्तः कौलश्चेद
 तिपानात् कुलेश्वरि । पशुरेव सम
 न्तव्यः कुलधर्मवहिष्कृतः ।
 पिबन्नतिशयं मद्यं शोधितं वाप्यशो
 धितम् । त्याज्यो भवति कौलानां
 दण्डनीयापि भूतः ॥ ब्राह्मीभा
 र्यां सुरां मत्ताः पाययन्ती द्विजात
 यः । शुभो युभार्यया सार्द्धं पञ्चा
 हं कणभोजनात् ॥ असंस्कृतसुरा
 पानाच्छुद्ध्यदुपवसंस्त्यहम् । भु
 क्त्वाप्यशोधितं मांसमुपवासहयंचरे
 त् ॥ असंस्कृते मीनमुद्रेखादयन्नपव
 सेदहः । अवैधं पञ्चमं कुर्वन् नराज्ञो

सुरा

दग्डेनशुद्ध्यति ॥ अपिच । वीर
घातीवृथापायीवीराणां स्त्रीगमस्त-
था । स्त्रीयोमहापातकिनस्तत्संस-
र्गीवपञ्चमः ॥ कुलवर्त्मकुलद्रव्यं
कुलसाधकमेवच । येनिन्दन्तिदुरा-
त्मानस्तोगच्छन्त्यधमांगतिम् ॥ नृ-
त्वनिरुद्रडाकिन्योनृत्वनिरुद्रभैर-
वाः । मांसास्थिष्वर्षणानन्दाः सु-
राकौलद्विषानृणाम् ॥ दयालवः
सत्यशैलाः सदापरहितैषिणः
तान्गर्हयन्तो नरकान्निष्कृतिंया-
न्तिनकचित्कृति ॥ सुरामांसादि-
भिर्देवैर्गङ्गापिसुप्रसीदति । अत्र
प्रमाणंसीतायाः वाक्यंमुस्पष्टमु-
च्यते ॥ तथाहि । मध्यन्तुसमनुप्रा-
प्यभागोरथ्यास्त्वऽनिन्दिता । वैदे-
हीप्राञ्जलिभूत्वातांनदोमिदमव-
शीत् ॥ पुत्रोदशरथस्यायंमहाराजस्य
धीमतः । निदेशंपालयस्येषगङ्गेत्व-
दभिरक्षितः ॥ चतुर्दशहिवर्षाणि
समयान्पुष्पकानने । भ्रात्रासहम-
याचैवपुनः प्रत्यागमिष्यति ॥ त-
तस्त्वांदेविमुभगेक्ष्मेणपुनरागताय
च्येप्रमुदितागङ्गेसर्वकामप्रदायिनि
॥ त्वं हिचिपथगेदेविब्रह्मलोकंसमी-
च्यसे । भार्याचिदधिराजस्यलीके-
स्मिन्सम्प्रदृश्यते ॥ तांत्वांदिपिनम-
स्यामिप्रशंसांमिचशोभने । प्राप्त-
राज्ये नरव्याघ्रे शिवेनपुनरागते ॥

सुराग्यम्

गवांशतसहस्रञ्चवस्त्राण्यन्नञ्चशोभ-
ने । ब्राह्मणेभ्यः प्रदास्यामितव-
प्रियाचिकीर्षया ॥ सुराघटसहस्रे-
णमांसभूतीदनैवच । यच्च्येत्वांप्रय-
यतादेविपुरींपुनरुपागता ॥ यानि
त्वत्तीरवासीनिदैवतानिवसन्तिहि
। तानिसर्वाणियच्यामितीर्थान्याय-
तनानिच ॥ पुनरेवसुहावाहुर्मया
भ्रात्राचसहृतः । अयोध्यांवनवा-
सात्प्रविशत्त्वनघोऽनघे ॥ तथा
सम्भाष्यमाणासासीतागङ्गामनि-
दिता । दक्षिणादक्षिणन्तीरं चि-
प्रमेवाभ्युपागमत् ॥ इत्यार्षेरामा-
यणे • अयोध्याकाण्डे द्विपञ्चाशत्-
सर्गः ॥ पुनश्च । कालिन्दीमध्य-
मायातासीतात्वेनामवन्दत । स्व-
स्तिदेवितरामित्वांपारयेन्मेपतिव्र-
तम् ॥ यच्च्येत्वांगीसहस्रेणसुराद्य-
टशतेनच । स्वस्तिप्रत्यागतेरामेपु-
रीमिच्छकुपालिताम् ॥ कालिन्दी-
मथसीतातुयाचमानाकृताञ्जलिः ।
तौरमेवाभिसम्प्राप्तादक्षिणांवरद-
शिनी ॥ इत्यार्षेरामायणे अयो-
ध्याकाण्डे पञ्चपञ्चाशत्सर्गः ॥
सुराकरः । पुं० नारिकेलद्रुमे ॥ म-
द्योत्पत्तिस्थाने ॥ यथा । आकराः
शुद्धयः सर्वैर्वर्जयित्वासुराकर-
म् ॥
सुराग्यम् । न० अमृतेसुराणामग्यं

सुरापानम्.

श्रेष्ठम् ॥
 सुराणां । स्त्री० देवपत्न्याम् ॥ अप्स
 रानाम् ॥
 सुराणां । पुं० वृहस्पती ॥ सुरा
 षाणां । ॥
 सुराजकः । पुं० अष्टराजि ॥
 सुराजा । पुं० श्रीभनेन्द्रपे ॥
 सुराजौषी । पुं० श्री छिके ॥
 सुरानन्दः । पुं० हरौ । सुरान् अन्
 न्दयत्नमृतप्रदामेनितितया । स्त्री
 लि सुरायाः सुरायांवानन्देस्य ॥
 सुरापः । वि० मद्यपे । सुरापानक
 र्त्तरि ॥ सुरांपिपतिः । पा० । गा
 पीष्टगिच्यञ्च पिपतिः सुराशी० ध्वो
 रितिवात्तिक दक । टित्वात्स्त्रि
 यांडोप् । सुरापी ॥ ब्रह्महाजाय
 तीयक्ष्मे सुरापः श्वाबदन्तकः । सु
 वर्यं हारीकुनखौदुःस्मांसुरुतल्प-
 गः ॥
 सुरापगा । स्त्री० गङ्गायाम् ।
 सुरापाम् । न० मद्यपाने ॥ सुरा-
 याः पानम् अत्रदेशे वाभाव
 करणधीरितिपक्षेणत्वम् ॥
 सुरापानाः । पुं० भूम्नि० प्राच्येषु ।
 पूर्वदेशस्थेषु ॥ पीयतद्वृत्तिपानम् ।
 कर्मण्यित्युट् । सुरापानं विषाम् ।
 पानन्दे श्री० इ० णत्वम् ॥
 सुरापानम् । न० सुरापाने । मद्य
 पाने ॥ सुरायाः पानम् । वाभा

सुराजः

वकरणधीरितिपक्षेणत्वाभावः ॥
 ब्राह्मीजिह्वाविदनिन्दाकौटसाख्यं
 सुहृदधः । गर्हितोनाद्ययिः अग्निः
 सुरापानसमानिषट् ॥
 सुराभागः । पुं० सुरागे । सुरायाश्च
 यभागे ॥
 सुराभाण्डः । पुं० सुरायाश्चभागे ।
 कारीजरे । सुरावामण्डः ॥
 सुरारिः । पुं० दैव्ये । सुरावाम्
 चरिः ॥
 सुरारिहा ।) पुं० विष्णौ । श्री
 सुरारिहन्ता ।) पुं०
 हरौ ॥ सुरारौन्वृत्तिः । सुरारौ
 षां हन्ता ॥
 सुरारहम् । न० हरिवन्दने ॥
 सुरालयः । पुं० सुमेरुगैली ॥ स्वर्गे ॥
 सुराणामालयः ॥ सुरायानिलये ॥
 सुराशयः । पुं० इन्द्रे ॥
 सुराष्ट्रः । पुं० देशविशेषे । सुरत०
 इ० भा० प्र० ॥ श्रीभनोपवर्त्तने ॥
 सुराष्ट्रजः । पुं० कृष्णामुद्रे ॥ वि
 षविशेषे ॥ न० तुवरिकायाम् ।
 सौराष्ट्रमृदि ॥ सुराष्ट्रेजातम् ।
 जनी० । सप्तम्यांजनेडं । वि०
 तद्देशजाते ॥
 सुराष्ट्रजा । स्त्री० तुवरिकायाम् ।
 सौराष्ट्राम् ॥ टाप् ॥
 सुराष्ट्रः । पुं० देवदारुवि ॥ मह
 वकी ॥ हरिद्रवर्त्तने ॥

सुरेश :

सुरी । स्त्री० देशज्ञनायाम् ॥ पुरः
 सुरीणांभणकेवमानधो ॥
 सुरहः । पुं० शोभःशुभे ॥
 सुरहा । स्त्री० सुरहायाम् । सन्धि
 लायाम् । सन्धौ । सौध० इ०
 प्र० खातविशेषे ॥
 सुरहाहिः । पुं० सन्धिचौरे । कु
 लम्बिले ॥
 सुरहक् । त्रि० चतिका मनीये ॥
 सुरूपः । त्रि० शोभनरूपयुक्ते । सुन्द
 रे । रुचिरे । मनोज्ञे । मनोर
 मे । शोभनरूपयस्यसः ॥ वि
 दुषि । विपश्चित् । न० तूले ॥
 सुरूपा । स्त्री० भाग्याम् । शालपण्या
 म् ॥ सुन्दर्याम् । रुचिरायाम् ।
 मनोरमायाम् । शोभनरूपयस्याः ॥
 सुरूहकः । पुं० गर्दभाश्वे । इ०
 हे० चन्द्रः ॥
 सुरेज्यः । पुं० बृहस्पती ॥
 सुरेज्या । स्त्री० तुलस्थाम् ॥
 सुरेन्द्रः । पुं० इन्द्रे ॥
 सुरेन्द्रजित् । पुं० गरुडे ॥ सुरेन्द्रं
 जयति । जि० । क्तिप् । तुक् ॥
 इन्द्रजिति ॥
 सुरेभः । पुं० देवहस्तिनि ॥ शो
 भनवृंहणे । न० रङ्गे । मृहङ्गे ॥
 सुरेष्टः । पुं० रामपूगे मुनिपूगे ।
 सुरेशः । पुं० भगवति । विष्णौ ।
 शिवे ॥ सुराणामीशः स्वामौ ।

सुलभः

सुरेशलोकः । पुं० ब्रह्मलोकः ॥ यथा
 । नयचवैकुण्ठकथासुधापगानसा
 धवोभागवतास्तदाश्रयाः । नयच
 यज्ञेशमहामहोत्सवाः सुरेशलोका
 पिनवैससिञ्जतामितिदेवीभागवतं ॥
 सुरेश्वरः । पुं० इन्द्रे ॥ शिवे । श
 ङ्कराचार्यशिष्यविशेषे । धार्तिक
 कारे ॥
 सुरेश्वरी । स्त्री० दुर्गायाम् । मन्दा
 किन्याम् ॥ सुराणामीश्वरी ॥
 सुरेष्टः । पुं० बकवृत्ते । शिवमङ्गा
 म् ॥ शाले ॥ सुरपुत्रागे ॥
 सुरेष्टा । स्त्री० ब्राह्म्याम् ॥
 सुरोत्तमः । पुं० सूर्ये ॥ त्रि० देव
 श्रेष्ठे ॥
 सुरोत्तरः । पुं० चन्दने ॥
 सुरोदः । पुं० सुरासिन्धौ । सुरास
 मुद्रे ॥ सुरा० उदकयस्य । उत्तर
 पदस्थे ल्युदकस्योदादेशः ॥
 सुलक्षणः । त्रि० शोभनलक्षणविशि
 ष्टे ॥
 सुलक्षणा । स्त्री० उमायाः सखीवि
 शेषे ॥
 सुलभः । पुं० दिव्यौ ॥ यथा । पत्रे
 पुपुष्पेषुफलेषुतीयेष्वक्रोतलभ्येषुस
 दैवसत्सु । भक्त्यैकलभ्येषुरुषिपुरा
 णे मुक्त्यैक्यनक्रियतेप्रयत्नः इति
 महाभारतम् ॥ त्रि० अनायासप्रा
 प्ये । सुखेनलभ्यते । इति । ईष

सुलोमा

दृ : सुध्वितिलभे : खल् ॥
 सुलोमा स्त्री० तुलस्याम् ॥ धूमपत्रा
 याम् ॥ माघपण्याम् ॥
 सुललाटः । चि० शोभनभालविशिष्ट
 ष्ट । ललाटेयस्यदृश्यन्ते चतुस्त्रि
 द्यं करेखिकाइत्युक्तचतुर्लखासौ
 भाग्यविशिष्टे ॥
 सुललितम् । न० माघाहृतविशिष्टे ॥
 द्विजवरयुगमिहरचयजिलघुकगण
 मयकलय । सुललितकलितरसपदि
 सरसिलमुखिभवतियदि । जगतिवि
 दितसुललितमितिवरफणितिरिति
 वदति ॥ यथा । प्रविचल कुबलयन
 यनजलनिधिकृतवरधयन । दिति
 तनयनिवहृदमनशमनविविधभयश
 मन । मयिवरमुपनयमुचिरमभिनव
 जलधररुचिर ॥ चि० अतिसुभगे ॥
 सुकीमले ॥
 सुलेखा । स्त्री० दुर्गायाम् ॥
 सुलोचनः । पुं० श्रीकृष्णे ॥ शोभनं
 लोचनंनयनं । ज्ञानं वास ॥ मृगे
 । हरिणे ॥ त्रि० शोभननेचविशि
 ष्टे ॥ शोभनेलोचनेयस्यसः ॥
 सुलोचना । स्त्री० सुनेत्रायाम् ॥
 माधवराजपत्न्याम् ॥
 सुलोमधा । स्त्री० काञ्चन्यायाम्
 ॥ चि० शोभनलोमो ॥
 सुलोमा । स्त्री० मांसकदायाम् ॥
 ताम्रवस्त्रायाम् ॥

सुवदना

सुकीडकम् । न० पित्तले ॥
 सुकीडितः । पुं० सुन्दररक्तवर्णे ॥
 चि० तद्वति ॥
 सुकीडिता । स्त्री० चम्लजिह्वावि
 शिषे ॥
 सुवक्रः । पुं० वनवर्ष्याम् । न०
 सुन्दरानने । चि० तद्वति ॥
 सुवचनम् । न० सुप्रलापे । शोभनी
 कौ ॥ शोभनं वचनम् ॥
 सुवचाः । चि० वाग्मिनि ॥ सुष्ठु
 वक्ति । वच० । सर्वधातुभ्योऽसुन्
 ॥ यद्वा । मिथुनेऽसिः । उपसर्गं
 विशिष्टोधातुर्मिथुनम् । तत्रासु
 नोपवादाऽसिः । स्वरेभेदः ॥
 सुवदनः । पुं० श्रीगणेशे । शोभनं
 वदनमस्य ॥ त्रि० सुन्दराननवति
 ॥ न० शोभनानने ॥
 सुवदना । स्त्री० सुन्दराननविशिष्टा
 यांनार्याम् ॥ कृतिच्छन्दः २० प्र
 भेदे ॥ ज्ञेयासमाश्रयणभिमर्भ
 नययुताभूलौगः सुवदना ॥ यथा
 । प्रत्याहृत्येन्द्रियाणित्वदितरविष
 थाज्ञासायनयना० त्वांध्यायन्तीनि
 कुक्षे परतरपुरुषं हर्षीत्यपुलक ।
 आनन्दाश्रुताक्षीवसतिसुवदना
 योगैकरसिका० कामात्तिन्ध-
 त्तुकामानमुनरकरिपोराधामस
 खी ॥ सुष्ठुशोभनं दननं वस्त्राः
 सा ॥

सुवर्णः

सुवनः । पुं० दिवानाथे । सूर्ये ० व
 ङ्गी ॥ सूते० सूयतेवा । षूङ्प्राणि
 गभंविमोचने । भू० सूधू० भ्रसंजिभ्य
 ऋन्दसोतिक्त्वं ॥

सुवर्षाः । स्त्री० प्रौढायाम् ॥

सुवर्षकः । पुं० सर्षिकाक्षारे ॥

सुवर्षला । स्त्री० सूर्यपत्नीविशेषे ।

मरुषायाम् । अतस्थाम् ॥ ब्राह्म्या

म् । आदित्यभक्त्यायाम् । हुलहु

ल० इ० प्र० शक्तेः । अस्यागुणा

यथा । सुवर्षलाहिमारुषास्वादु

पाकरसागुरुः । अपित्तलाकटुः ।

आराविष्टम्भकफवातजित् ॥ अ

न्यातिक्ताकषायोष्णासराहृद्बालघुः

कटुः । निहन्तिकफपित्तास्रश्वा

सकासारुचिज्वरान् ॥ विस्फोटकु

ष्ठमेहास्रयोनिरुक्कमिपाण्डुताः ॥

सुवर्षाः । वि० दौर्ममति ॥ अति

तेजसिनि । शोभनं वर्णयस्यसः ॥

सुवर्षिकः । पुं० सर्षिकाक्षारे ॥

सुवर्षिका । स्त्री० जतुकायाम् । त

रुबल्स्थाम् । जतुकार्याम् । नि

शाभ्यायाम् ॥ सर्षिकाप्रभेदे ।

सीरा० इ० भा० प्र० ॥ सुवर्षि

कासर्षिकाबहोव्यागुणतोजनैः ॥

सुवर्षी । स्त्री० सर्षिकाक्षारे ॥

सुवर्षः । पुं० स्वर्णकर्षे । विस्ती

हेम्नोच्चे । हेम्नः षोडशसुमाषेषु

॥ षोडशभिर्माषैः परिमितेपरि

सुवर्णः

माणविशेषे ॥ सुवर्णाली ॥ सुव

र्णनामनियञ्जे ॥ धत्तूरे । लङ्गा

दिहीपवत् । समुद्रान्तर्वर्तिनिही

पविशेषे । कणगुग्गुली ॥ न०

सीना० इ० भा० प्र० धातुश्रे

ष्ठे । तत्पय्यायायथा । स्वर्णसुव

र्णकनकं हिरण्यं हेमहाटकम् ।

तत्रनीयं शातकुम्भं गाङ्गेयं भर्मकं वृ

रम् ॥ चामीकरं जातरूपं महारज

तकाक्षने । रुक्मं कात्तं स्वर्जाम्बु

नदमष्टापदेऽस्त्रियामिति ॥ तस्य धा

र्यत्त्वं सर्वदेवतात्मकत्वञ्चोक्तं रामाय

णे । महाभारते च परशुरामं प्रति च

शिष्टवाक्यम् । सर्वरत्नानि निर्म

य्यते जीराशिसमुत्थितम् । सुवर्ण

मेभ्यो विप्रेन्द्ररत्नं परमनुत्तमम् ॥

एतस्मात्कारणाद्देवगन्धर्वीरगराक्ष

साः । मनुष्याश्च पिशाचाश्च प्रयता

धारयन्ति तत् ॥ तथा । तस्मात्स

र्वपवित्रेभ्यः पवित्रं परमं स्मृतम्

॥ तथा । अग्निर्वैसकलादेवाः सु

वर्णं च तदात्मकम् । तस्मात्सुव

र्णं ददतादत्ताः स्युः सर्वदेवताः

॥ तस्मात्पादेन धार्यम् ॥ अस्योत्प

त्तिर्हेम्नि० गुणाश्च स्वर्णं द्रष्टव्याः ॥

कृष्णागुरुणि ॥ हरिचन्दने च स्व

र्णं गैरिके । विसि । धने ॥ नाग

केशरे ॥ पुं० न० हेम्नोच्चे । अशी

तिरक्तिकापापमिति स्वर्णे ॥ वि०

सुवर्णयूथी

उत्कृष्टवर्णः ॥ श्रीभनोवर्णः सु
तिर्वासुष्ठुवर्णतेवा । वर्णवर्णने ।
यत्तः । एरच् ॥

सुवर्णकः । पुं० चारवधवृत्ते ॥
पुष्पैः श्रीभनोवर्णोऽस्य ॥ न०
पित्तले ॥

सुवर्णकदली । स्त्री० कामकमोषा
याम् । चम्पकरभायाम् । चम्पा
केला० इ० भा० प्र० ॥

सुवर्णकारः । पुं० स्वर्णकारे ॥
सुवर्णकेतकी । स्त्री० हेमकेतक्याम् ॥
सुवर्णगैरिकम् । न० गैरिकप्रभेदे ।

स्वर्णधाती । सुरक्तके । सव्याभे ।
वानोमाटी० पीलागुरु० इ० भा०

प्र० ॥ सुवर्णगैरिकन्वन्यततोर
क्ततरं हतत् । ततीगैरिकात् ॥

अस्रगुणाः । गैरिकमधुरंशीतं
कषायं व्रणरोपणम् । विस्फोटा

शीऽग्निदाहघ्नंवरं स्वर्णादिकं शुभ
म् ॥

सुवर्णनकुली । स्त्री० महाज्जोतिष्प्र
त्याम् ॥

सुवर्णपुष्पः । पुं० राजतरुण्याम् ॥

सुवर्णप्रसरम् । न० एलबालुके ॥

सुवर्णमात्रिकम् । न० स्वर्णमात्रि
के ॥

सुवर्णयूथी । स्त्री० मुगन्धायाम् ।

हेमपुष्पिकायाम् । सौनजुही० इ०
भा० प्र० ॥

सुवहः

सुवर्णवणिकः । पुं० चम्बठाष्ट्रक
न्यायांजातेवर्णसङ्करजातिविशेषे ॥
कस्यद्विग्विशेषसंसर्गात्स्वर्णका
रिणः । स्वर्णचौर्यादिदोषिणपति
तोव्रह्मशापतः ॥

सुवर्णवर्णः । पुं० विष्णौ । रि०
रुक्मवर्णे ॥ सुवर्णस्त्रेववर्णोऽस्य ॥

सुवर्णवर्णा । स्त्री० काञ्चन्याम् । इ
रिद्रायाम् ॥

सुवर्णविन्दुः । पुं० विष्णौ । हरी ॥
विन्दुवोऽवयवाः सुवर्णसदृशावस्य

॥ श्रीभनवर्णमक्षरम् । विन्दुस्य
यस्मिन्मन्त्रे तदात्मकीवा ॥

सुवर्णा । स्त्री० स्वर्णचौर्याम् ॥ इ
रिद्रायाम् ॥ बाव्यालके ॥

सुवर्णाख्यः । पुं० नागकेशरे । धसू
रे ॥

सुवर्णी । स्त्री० चखुपर्याम् ॥
सुवर्णजम् । न० कालिङ्गे ॥

सुवर्जिः । स्त्री० सोमराज्याम् ॥
श्रीभनोवर्णरस्याः ॥

सुवर्जो । स्त्री० सोमराज्याम् ॥ क
टव्याम् ॥

सुवसन्तः । पुं० मधूत्सवे । चैत्राश
व्याम् ॥

सुवसन्तकः । पुं० वासंथ्याम् ।
मदनीत्सवे ॥

सुवहः । वि० सुखवाद्ये । सुखेन
वहति । बह० । पचाद्यच् ॥ पुं०

सुविदित :

वायो : प्रभेदे ।
 सुबद्धा । स्त्री० गोधापद्याम् ॥ सु
 ष्टुबह्व्यामोदम् । बह० ॥ अच् ।
 टाप् ॥ शङ्खकौद्रुमे ॥ एलापद्यां
 म् । तुकस्याम् ॥ वीणायाम् ॥
 रात्रायाम् ॥ शिफालिकायाम् ॥
 विवृतायाम् ॥ नीलसिन्धुवारके
 ॥ रुद्रजटायाम् ॥ हंसपद्याम् ॥
 मुसल्ल्याम् ॥
 सुवासः । पुं० शोभनगन्धे ॥ उत्त
 मनिवासे ॥
 सुवासाः । वि० । निर्बिक्तवाससि ।
 सुवासिनी । स्त्री० ऊटाल्पवयः स्त्रि
 याम् । चिरगटायाम् ॥ सुअतीव
 वसतिपिटगेहे० तच्छीना । सुप्य
 जातावित्तिग्निः । अतीक्तं प्रा
 नार्थवे । विवाहितासुदेवेशिबाला
 एवकुमारिकाः । सुवासिन्योम-
 हाप्रौढाः संशयोनास्तिमुव्रते ।
 इति ।
 सुविक्रमः । पुं० सुष्टुपादविन्यासे
 ॥ विक्रमस्यसौष्ठवंनामगजसिंहा
 दिगतिसदृशत्वम् । वि० तद्वति ।
 सुविद्धः । वि० अतिनिपुणे ॥
 सुविद्धेयः । वि० सम्यग्ज्ञातुं श
 क्ये ॥
 सुविद्वत् । न० कुटुम्बे ॥ सुष्टुवे
 ति । विद्वज्ज्ञाने । सुविदेः कवः ॥
 सुविदितः । वि० प्रख्याते ॥

सुवेल :

सुविधिः । पुं० उत्तमविधाने ॥ अ
 र्द्धविशेषे ॥
 सुविनीतः । वि० अतिविनयविशिष्टे
 सुविनीता । स्त्री० सुकरायाम् ॥
 सुवीजम् । न० खसुखसे । वि० सा
 धुबीजे ॥
 सुवीरः । पुं० देवविशेषे । वि० सु
 ष्टुवीरे । शोभनाविधाद्वरागत-
 योऽस्य ॥ शोभनवीर्योपिते ॥
 सुवीरकम् । न० सौवीराङ्गणे । पुं०
 एकवीरवृद्धे ॥
 सुवीरजम् । न० सौवीराङ्गणे । सु
 वीरेजातम् । जनी० । डः ॥
 सुवीराम्बम् । न० काञ्चिके । सु
 वीरेषु० अभिषुतमम्बम् । शाक
 पार्थिवादिः ॥
 सुवीर्यम् । न० बदरे ॥ उत्तमवी
 र्ये । वि० तद्वति ॥
 सुवीर्या स्त्री० नाडीहिङ्गुनि ॥ वन
 कार्पास्याम् ॥ महाशतावर्याम् ॥
 सुवृत्तः । पुं० शूरणे ॥ वि० सदा
 चारनिष्ठे । सुष्टुवर्तुले । प
 रिवर्तुले ॥
 सुवृत्ता । स्त्री० काकलीद्राक्षायाम् ।
 शतपत्याम् ॥
 सुवृष्टिः । स्त्री० सस्रहितेशोभनव
 र्षणे ॥
 सुवेगा । स्त्री० महाज्योतिष्मत्याम् ॥
 सुवेलः । पुं० विकृटावले । वि०

सुशान्ता

प्रणते ॥ शान्ते ॥
 सुविशः । पुं० श्वेतेक्षी । त्रि० उच्चि
 तशृङ्गारसम्पन्ने ॥
 सुव्रतः । पुं० श्रीहरी । शोभनं व्रत
 मस्य । यथा । सकृद्देवप्रपन्नायतवा
 स्मोतिचयाचते । अभयं सवंध्यात
 स्मै ददास्ये तद्द्रव्यं मेति ॥ यद्वा ।
 शोभनं व्रतयति भुङ्क्ते सुदामादत्त
 पृथुकादीनोति । सुष्टु व्रतयति भो
 जनान्निवर्त्तते नरनारायणरूपेषु तप
 स्रन्निति वा । क्रताज्ञीजने निवृत्ता
 चित्तिणिजन्तात्पदादाच् ॥ शिव
 मञ्जल्याम् ॥ भाषिकल्पीयाहं हि
 शेषि ॥ वत्तं मां कल्पीयाहं हि शेषि
 चि० शोभनव्रतयुक्ते । सद्व्रते ॥
 सुव्रता । स्त्री० सुखसंदेश्यायाङ्गवि ॥
 शोभनं व्रतमस्याः ॥ सद्व्रतायाम्
 ॥ शय्याम् ॥ वत्तं मानकल्पीयाहं
 न्मातरि ॥
 सुगर्भा । पुं० भारतादिप्रसिद्धे क्षत्रि
 यविशेषे ॥ शोभनं शृणाति । शृ०
 । अन्येभ्योपि दृश्यत इति मनिन् ॥
 मिथुनेमनिरिति मनिर्वा ॥
 सुशल्पः । पुं० खद्विरे ॥
 सुशाकः । पुं० तण्डुलोये ॥ पिण्डा
 याम् ॥ चस्यौ । पत्रशाकविशेषः ।
 विजलायाम् । चस्युपचे ॥ न०
 अद्रंके ॥
 सुशान्ता । स्त्री० काल्किपुराणप्रसि

सुशुश्रुवान्

हायाम् शशिध्वजराजपत्न्यां ॥
 सुशिखः । पुं० अग्नौ । त्रि० उत्तम
 शिखादति ॥
 सुशिखा । स्त्री० मयूरशिखायाम् ॥
 सुशीतः । पुं० ऋसुप्रक्षे ॥ न० पी
 तचन्दने ॥
 सुशीतलम् । न० गन्धदण्डे ॥ वपु
 षे । खौरा० काकडो० इ० प्र०
 ॥ कत्तूणे ॥ त्रि० । अतिशीतगु
 णविशिष्टे ॥
 सुशीता । स्त्री० शतपत्याम् ॥
 सुशीलः । पुं० विष्णोर्दूतविशेषे ॥
 त्रि० सद्व्रत्ते । शोभनशीलयुक्ते
 ॥ शोभनशीलयस्यसः ॥
 सुशीला । स्त्री० श्रीकृष्णास्थाष्टमहि
 ष्यन्तगतमहिषोविशेषे ॥ इति पद्म
 पुराणम् ॥
 सुश्राव्यम् । न० नलरामयुधिष्ठिरा
 दीनां यशसि ॥ शोभनवाक्ये ॥
 सुश्रीः । त्रि० सुन्दरे ॥ शोभनाश्री
 यंश्च ॥
 सुश्रीकः । त्रि० शोभनश्रीविशिष्टे ॥
 सुश्रीका । स्त्री० शङ्खक्यां ॥
 सुश्रुतः । पुं० विश्वामित्रमुनिपुत्रे०
 चिकित्साशास्त्रकर्त्तारि ॥ चिकि
 त्सायन्यविशेषे । सुश्रुतेन कृतं तन्त्रं
 सुश्रुतं बहुभिर्यतः । तस्मात् तत्
 सुश्रुतं नाम विख्यातं चितिमं उच्ये ॥
 सुशुश्रुवान् । त्रि० सुश्रुतवति ॥ शृणो

सुषिरम्

तैः कसुः ॥

सुषमः । चि० चारौ । रुचिरे । शी
भने । सुन्दरे ॥ समे ॥ सुशोभनं
समंसर्गमस्य । सुविनिर्दुर्भ्यद्
तिषः ॥

सुषमा । स्त्री० परमायाशिभायाम् ।
अनन्तशीभायाम् ॥ जिनानाङ्का
लभेदे ॥ वर्णवृत्तविशेषे । कर्णोद्दि
ष्टेषुः कर्णोभगणः शेषिगुरुणापू
र्णंहरणः । यस्यांभविताबालीपर
मासेषासुषमादोव्यत्सुषमा ॥
यथा । राशीनयनेकेलोकलहेप्रेयान्
बदकिङ्किनीकुरुते । धन्यारमणौस
र्वंसहतेदुःखंसुखशतस्वान्तेमनु
ते ॥ शोभनंसमंसर्गमनघा । सु
विनिर्दुर्भ्यः सुपिसूतिसमाहृति
षत्वम् ॥

सुषवी । स्त्री० कारव्याम् । कृष्णाजी
रके ॥ जीरके ॥ कारवेले ॥ सुखं
सुवति । षूप्रेरणे । अच् । गौरा
दिः । उपसर्गात्सुनेतीतिषत्वम्
१ सुषवणं वा । ऋदेरप् । सीस्य
स्थाः । पिप्पल्यादिः । च्चुद्रकार
वेले । कृतिराजनिर्घण्टः ।

सुषिः । स्त्री० छिद्रे ॥ सुष्ठुत्यति ।
षा० । उपसर्गेषाः किरितिबाहु
लकात्किः ॥

सुषिरम् । न० बिबरे । षिले । छिद्रे
सुषिरे ॥ सुषिरस्थस्य । ऊषसुषि

सुषुप्तुः

सुष्कमघोरः ।

सुषीमः । पुं० सर्पविशेषे ॥ चन्द्रका
न्तमणौ ॥ त्रि० शिशिरे । शीतगु
णयुक्ते ॥ चारौ । रम्ये । मनेत्तं
सुष्ठुसीमामर्यादायस्य । सुषामादि
षुचितिषत्वम् ।

सुषुप्तः । पुं० न० स्वप्नान्ते ॥ सुषुप्ता
स्थितमेऽज्ञानबीजंस्वप्नप्रबोधयोः
॥ सुषुप्त्यवस्थायाम् ॥ यथा ।
योजागरेर्बाहिरनुक्षणधर्मिणोर्धान्
भुङ्क्ते ममस्तकरणौ • हृदितत्स
द्वन्द्वान् । स्वप्ने • सुषुप्तउपसंहरते
• सएषः स्मृष्टन्वशात्त्रिगुणवृत्ति
दृष्टिन्द्रियैः । इ० श्रीभा० ११
स्कं० ११ अध्यायः ॥ त्रि० सुषुप्ति
युक्ते ॥

सुषुप्तस्थानः । बुं० प्राज्ञे ॥ सुषुप्तं
स्थानमस्य ॥

सुषुप्तिः । स्त्री० सर्वोपरमावस्थायाम् ।
अहंकिमपिनजानामिसुखे
नमयानिद्राऽनुभूतेष्वेवंप्रकारेस
त्त्वप्रधानेऽज्ञाने ॥ तस्यानामान्तर
ङ्कारणशरीरम् • आनन्दमयको
पश्चेति ॥ सर्व्वस्थस्यूलसूक्ष्मोपा
धेः कारणीपाधीनीलत्वंसुषुप्ति
त्वमितितल्लक्षणम् ॥ शोभनासु
प्तिः सुषुप्तिः ॥

सुषुप्ताः । चि० स्वप्निच्छी ॥ स्व
प्तेः सन्नन्तादुपस्ययः । रुद्विदेत्या

सुसंस्कृतः

दिनासनः । कित्वाइविस्वपीत्यादि
नासम्प्रसारणम् ॥

सुषुम्था । स्त्री० नाडोविशिषे ॥

साच । ब्रुडापिलङ्गयोर्मध्यवत्तंमा
ना० पृष्ठवंशान्तर्गतानाडी० सुषु
म्णे ल्युच्यते ॥ शोभनं सुम् सुखं
यस्याम् ॥ पुं० ॥

सुषेणः । पुं० करमर्दे ॥ विष्णौ ।

सुयोवर्षेद्ये ॥ तारायाशलिभा
र्यायाः पितरि ॥ वेतसे ॥ शोभ
नासिनायस्य । एतिसंज्ञायामगादि
तिषत्वम् । रधाभ्यामितिणत्वम् ॥

सुषेणिका । स्त्री० कृष्णत्रिवृतायाम्
॥ सुष्ठुसेनयति । सेनाशब्दात्
सन्त्यापप्राप्तिणिच् । पचाद्यच्
। एतिसंज्ञायामगादितिषत्वम् । य
त्त्वम् । स्वार्थेकन् ॥

सुषेणी । स्त्री० त्रिवृति ॥

सुषोमा । स्त्री० नदीभेदे ॥

सुष्ठु । अ० प्रशंसने ॥ अत्यर्थं ॥

सुतिष्ठति० सुस्थानं वा ॥ षा० । अप
दुष्पुस्यइतिकुः । सुषामादिच्वा
त्षत्वम् ॥

सुसंयत । त्रि० कृतसंयमे । यथावि
धिसंयमविशिष्टे ।

सुसंवृतः । त्रि० सिद्धे ॥ अतिनि

गूढे । आहारनिर्हारविहारयोगाः
सुसंवृताधर्माविदातुकाय्याः ॥

सुसंस्कृतः । त्रि० घृतादिनानाद्रव्ये

सुज्ञातकः

णप्रयत्नतः सुयक्त्रव्यञ्जनादौ । प्र
यस्ते ॥ सुष्ठुसंस्क्रियतेस्य । कर्म
षिक्तः । सम्परिभ्यामितिसुट् ॥

सुसंस्थानः । त्रि० शोभनाकृतौ ॥

सुसत्या । स्त्री० जनकभाक्षायां ॥

सुसम्पत्० द् । स्त्री० परभागे ॥

सुसम्पृष्टः । त्रि० अलङ्कृते ॥

सुसहः । त्रि० दुः सहभिन्ने ॥

सुसाध्यः । त्रि० सुकरे ॥

सुसारः । पुं० रक्तखदिरि ॥ मणिवि
शिषे ॥ त्रि० अतिशयसारवति ॥
शोभनः सारोऽस्य ॥

सुसारवत् । न० स्फाटिके ॥

सुसिकता । स्त्री० शर्करायाम् ॥ शो
भनवालुकायाम् ।

सुसीमा । स्त्री० साधुसीम्नि ॥ वृत्ता
हन्मातरि ॥

सुसेवः । त्रि० सुष्ठुसेवितुंयोग्ये ॥

सुस्यः । त्रि० नीरोगे । स्वस्ये ॥

सुस्यता । स्त्री० आरोग्ये ॥

सुस्थिरः । त्रि० चाञ्चल्यरहिते । स्थि
रतरि ॥

सुस्रा । स्त्री० खड्गकारौ । खिसारो०

इ० प्र० शमीधान्ये ॥ सुस्रोदुर्वा

लतारुक्षाकषायाविषदागुरुरिति-

राजनिर्घण्टः ॥

सुस्रातः । पुं० यज्ञान्तज्ञानकृति ।

त्रि० सुन्दररूपिणकृतज्ञाने ॥

सुस्रातकः । पुं० शोभनस्रातके ॥

सुहृत्

सुस्मितः । वि० सुन्दरेष्वस्मयुक्ता ॥
 सुखादुः । वि० सुमधुरे ॥
 सुहृत्तिः । पुं० वीरभेदे ॥
 सुहितः । वि० विहिते ॥ वृत्ते ॥
 सुहिता । स्त्री० अग्नेर्निर्वाविशेषि ॥
 सुहृत्तमः । वि० उपकारानपेक्ष्योप
 कारके ॥
 सुहृत्प्राप्तिः । स्त्री० चम्पकाख्यायां
 सिद्धौ । सुहृदांगुलिष्यसत्रज्ञाया
 रिषांसंवादनानांप्राप्तिः । न्याये
 नस्यपरौचित्यमप्यर्थतावन्नश्रद्ध
 ते । यावद्गुरुष्यसत्रज्ञावारिभिः
 सहनसंवाद्यते ॥
 सुहृत् । पुं० मित्रे । सदैवानुगते
 अकारः स्वपरभूरिकयानांप्रायश्री
 हिसुहृदेः सहवासः ॥ शस्तचि
 त्ते । प्रत्युपकारनिरपेक्षतयोपका
 रिणि । प्रत्युपकारमनपेक्ष्य० पूर्व
 क्तेहंसम्बन्धविनैवीपकर्त्तरि ।
 कृतोपकारे ॥ सम्बन्धिनि । श्रीभ
 नहृदयमस्य । सुहृद्दृष्टाविति
 साधुः ॥ सहाये ॥ यथाहवस्तुवि
 चारः । चन्द्रचन्द्रनमिन्दुधामधव
 लारव्योद्विरेफावलीभङ्गारोन्मुदरा
 धिलासविपिनोपान्तावसन्तोदयाः
 । मन्द्रध्वानधनेदधासुदिसाम-
 न्दाः कदम्बानिलाः शृङ्गारप्रमु
 खासकामसुहृदेनार्याञ्जितायाञ्जि
 ताः ॥ कामसुहृदः सहाया

सूक्तम्

नार्याञ्जितायाञ्जिताः ० सर्वेषां
 सुपरञ्जकत्वात् ॥ सर्वास्तार्यामिषि ॥
 सुहृदवः । वि० सुचेतसि । सहृद
 ये । हृदयालौ ॥ श्रीभनहृदयम
 स्य । मित्रत्वाविवक्षयाहृदयस्य
 हृत्तावः ॥
 सुहृद्गणः । पुं० शुचितादौ । मित्र
 स्यगुणे ॥ यथा । शुचितात्यागि
 ताशीर्थसमानसुखदुःखिता । अ
 नुरागस्यदाक्षिण्यसत्यताचसुहृद्ग
 णाः ॥
 सुहृद्वः । पुं० वानरविशेषि ॥ चन्द्रवं
 शीयहृदिपुराजपुत्रे ॥
 सुहृत् । पुं० ज्ञातिविशेषि ॥ पुं० भू
 म्नि० नीलविशेषि ॥ सुहृत्तानां निवा
 सोजनपदः ० सुहृत्ताः । अणोलु
 प् । लुपियुक्तश्चोवः ॥
 सूः । पुं० प्रसवे सदनमूष्प्रा
 णिप्रसवे । क्विप् ॥
 सूक्तः । पुं० वाद्ये ॥ वाते ॥ उ-
 त्पन्ने ॥
 सूकरः । पुं० बराह्णे । शूकरे । कुम्भ
 कारे ॥ मृगविशेषि ॥ सवनम् । पु
 ष्प्राणिगर्भविमोचने । सम्पदा
 दिः । सुवंप्रसवकराति । कुञ्जो
 हेत्त्वितिटः ॥
 सूकरी । स्त्री० क्षुपविशेषि ॥ बराह
 क्राणायाम् ॥ शूकरस्त्रियाम् ॥
 सूक्तम् । न० प्रवचने ॥ वि० गम्भी

सूक्ष्म :

राधे ॥ श्रीभक्तिविशिष्टे ॥ वि
दितस्तोत्रमन्त्रादौ ॥

सूक्तवाकः । पुं० इदं द्यावापृथिवीभ
द्रमभूदित्यादिकेमन्त्रे ॥ मन्त्रमात्रे
। सुभाषिते । सूक्तं वक्ति । वच०
। घञ् ॥

सूक्ता । स्त्री० चित्राख्याम् । शारिका
याम् ॥

सूक्तिः । स्त्री० श्रीभनेक्तौ ॥

सूक्ष्मः । पुं० अणौ ॥ कतके । सू
क्ष्मात्मनि ॥ जातिक्रियोदिप्रवृत्तिनि
मिरुशुभ्यस्त्वान्मनावागादोन्द्रिया
णामगीचरेपरमात्मनि ॥ अत्मा
सूक्ष्मोऽणुपरिमाणइतिकश्चित् । त
न्न । युगपदशेषशरीरव्यापिवेदना
नुसन्धानासिद्धेः ॥ न० कैतवे ॥
भाठ्ये अध्यात्मे । सूक्ष्मशरीरे
॥ अलङ्कारविशेषे । यथा । कुतो
पिलक्षितः सूक्ष्मोप्यर्थीन्यस्मै प्रका
श्यते । धर्मोणकेनचिद्यत्रतरसूक्ष्मं
परिवचते ॥ कुतोप्याकारादिहि
ताद्वासूक्ष्मः स्तोत्रमत्तिसंवेद्यः
। उदाहरणम् । वक्तव्येन्द्रिस्वेद्वि
न्दुप्रबन्धैर्दृष्टाभिन्नकुङ्कुमकापि
कगठे । पुंस्त्वंतन्व्याव्यञ्जयन्तीव
यस्यास्मिन्त्वापाणीखड्गलिखांलिखि
॥ अत्राकृतिशालीक्यकयापिचित
किंतंपुरुषायितमभिलतालिखनैव
वैदग्ध्योदभिव्यक्तिमुपनीतंपुंसा

सूक्ष्मपत्रः ।

मेवकृपाणपाणितायोग्यत्वात् । य
थावा । सङ्केतकालमनसंविटंज्ञा
त्वादिदग्धवा । ईषमेचापिताकू
तंलीलापद्यनिमीलितम् ॥ अत्र
जिज्ञासितः सङ्केतकालः । क
याविद्विहितमात्रेणविद्वितानिशा
समयशंसिनाकमलनिमीलनेनलो
लयाप्रतिपादितः । चि० अल्पे
। स्तोके ॥ इन्द्रियागीचरे ॥ सूक्ष्म
ते । सूक्ष्मैशुन्ये । सूक्ष्मः स्मन् ॥
सूक्ष्मकृष्णफला । स्त्री० मध्यमजम्बू
वृक्षे ॥

सूक्ष्मतण्डुलः । पुं० खसखसे ॥
सूक्ष्मतण्डुला । स्त्री० पिप्पल्याम् ॥
सूक्ष्मदर्शी । चि० प्रण्डते ॥ कुशापी
यमती । प्रत्युत्पन्नमती । विशेष
ज्ञे । इन्द्रियेभ्यः पराद्यर्थाइत्यादि
प्रकारेणसर्वविशेषसूक्ष्मतापारम्य
यदशनेन० परंसूक्ष्मद्रष्टुंशौलंय
स्यतस्मिन् ॥

सूक्ष्मदलः । पुं० देवसर्षपे ॥

सूक्ष्मदला । स्त्री० दुरालभायाम् ॥

सूक्ष्मदारु । न० किलिञ्जे ॥ तनुका
ष्ठे ॥

सूक्ष्मपत्रः । पुं० धान्यके ॥ वनजीर
के ॥ देवसर्षपे ॥ लघुवदरे ॥ सुर
पर्णे ॥ वनवर्षायाम् । लीलितेक्षो
० ताम्रचूडे । कुक्कुरदौ । कुकुरौ
धा० इ० भा० प्र० ॥ बाबलवृक्षे

सूक्ष्मभुवनाष्टकम् ।

। खण्पुष्पे ॥ न० वितुन्नके ॥ सू
क्ष्मपत्रे ॥
सूक्ष्मपत्रकः । पुं० सूक्ष्मपत्रे ॥ ख
र्षकः ॥
सूक्ष्मपत्रा । स्त्री० लुद्रलम्बुम् ॥ जी
वस्थाम् । दीर्घपत्रायाम् । डा-
डाम् ॥
सूक्ष्मपत्रिका । स्त्री० शतपुष्पायाम् ॥
इतावर्थाम् । लुद्रोपोदिकायाम्
दुरालभायाम् । आकाशमांस्याम्
॥ लघुब्राह्म्याम् ॥
सूक्ष्मपत्रौ । स्त्री० आकाशमांस्याम् ॥
सूक्ष्मपर्णा । स्त्री० जीर्णदारुणि । जी
र्णफलज्याम् ॥ डाडाम् ॥
सूक्ष्मपर्णी । स्त्री० रामहठ्याम् । ना
गदन्तिकायां ॥
सूक्ष्मपिप्पली । स्त्री० धनपिप्पल्या
म् ॥
सूक्ष्मपुष्पी । स्त्री० यशतिकायाम् ॥ गर्भे
सक्ष्मप्रयसु ॥ पुं० हिरण्यगर्भे ।
सूक्ष्मफलः । पुं० भूकर्वुदारै ॥
सूक्ष्मफला । स्त्री० तामलक्यां ॥
सूक्ष्मशदरी । स्त्री० भूशदर्यां ॥
सूक्ष्मभुवनाष्टकम् । न० अमरपुरविशि
षेषु ॥ यथा । सूक्ष्मांमरपुराण्यष्टौ
बुद्धीपैशाचमादितः । राजसंया
जगाम्बर्वमाहेद्रसमहर्षिमत् ॥ सी
म्यं प्राजिश्वरं ब्राह्मं दीप्तपरमयाशि
येति । बुद्धितत्त्व० सूक्ष्मभुवनाष्ट

सूक्ष्मशरीरम्

कम् । तेषुपैशाचमादितइव्यादी
पैशाचम् । ततोराजसादि । ब्राह्मं
दीप्तं परमयाश्रियेति । महर्षिमतो
महिन्द्रादप्यतिशयाय । अधिककान्ति
॥ इ० मृ० सं० ता ॥
सूक्ष्मभूतम् । न० अपस्वीकृताका
शादिभूते ॥
सूक्ष्ममन्त्रकः । पुं० मन्त्रके ॥
सूक्ष्ममूला । स्त्री० जयायाम् । वै
जयन्तिकायाम् । जाहि० इ० प्र०
पुष्पवृक्षे सूक्ष्ममूलमस्याः ॥
सूक्ष्मशदरी । स्त्री० भूशदर्याम् ॥
सूक्ष्मशूलो । स्त्री० जतुकायाम् ॥ ता
सबल्ल्याम् ॥
सूक्ष्मशूलम् । न० शूलवृक्षमने ॥
सूक्ष्मशीजः । पुं० खम् खमि ॥
सूक्ष्मव्रणः । पुं० क्विणे ॥
सूक्ष्मशरीरम् । न० सप्तदशावयवे
लिङ्गशरीरे ॥ विज्ञानमयतनीम
यप्राणमयकीर्णाः । ज्ञानिच्छाक्रि
याशक्तिप्रधानाः एतत्कीशचय
मिलितसत् । सूक्ष्मशरीरमित्यु
च्यते । यथाहभगवतीहिमाद्रिप्र
तिदेवीगीतायाम् । ज्ञानेन्द्रियाणिम
ध्वेषपञ्चकर्मेन्द्रियाणिच । प्राणादि
पञ्चकश्चैषधियाचसहितमनः ॥
एतत्सूक्ष्मशरीरं स्थान्मसमलिङ्गं
यदुच्यते । इति । सूक्ष्मशतत्
शरीरसु ॥

सूचकः ।

सूक्ष्मशर्करा । स्त्री० वाः लुकायाम् ॥
 सूक्ष्मशाखः । पुं० जालववुरे ।
 सूक्ष्मशालिः । पुं० अणुधान्यविशेषः । सूचिशाली ॥
 सूक्ष्मषट्चरणः । पुं० पक्ष्मयुक्ते ॥
 सूक्ष्मा । स्त्री० युधिकायाम् ॥ वाः लुकायाम् ॥ क्षुद्रैलायाम् ॥ कठुण्ड्याम् । सूचिः स्मनिकृतेटापः ॥
 आम्नातकीश्वराधिवासिन्यामस्वायाम् ॥
 सूक्ष्मेक्षणम् । न० शिल्पविद्याप्रसिद्धयन्त्रविशेषः ॥
 सूक्ष्मैला । स्त्री० उपकुञ्चिकायाम् । त्रिपुण्याम् । चूटी । छोटोइलायती । इ० भा० ॥ अष्टागुणायथा । एतामूक्ष्माक्षफश्वासकासार्षीमूर्च्छच्छट् । रसेतुकटुकाशीताकण्वाभातहरीमता ॥
 सूचः । पुं० दर्भाङ्कुरे ॥ स्त्रीव्यति । पितृवन्तुमन्तानि । सिवेषेरुचेति चट् ॥
 सूचकः । पुं० सौवनद्रव्ये । वाधकी ॥ शुनि । चोती । विडाली ॥ फाकी । बायसी । बुद्धि । सिद्धि ॥ पिशाचे ॥ कथके ॥ सूक्ष्मशाली ॥ सूचधारे ॥ भि० पिशुने । दुर्जने । कर्णेलपे । परदेपिाङ्गासके । परश्वसतामसतासुदेवाषांख्यापकी ॥ सूचयति । सूचपेशुन्ये० द

सूचिशालिः ।

न्यादिरदन्तः । खलुत् ॥
 सूचनम् । न० गन्धने ॥ ज्ञापने ॥ सूच० । ल्युट् ॥
 सूचना । स्त्री० व्यधने । विधनेदृशि । दृष्टौ । गन्धने । अभिनये । टापः । सूचिः । स्त्री० व्यधिन्याम् । सूच्याम् । सुद्धः इ० भा० प्र० ॥ मूढप्रभेदे ॥ शिखायाम् । सूच्यतेऽनया । सूच० । अचद् ॥ अल्पगति ॥
 सूचिकः । पुं० सौचिकी । तुम्ब्राये ॥
 सूचिका । स्त्री० सूच्याम् । सौवनद्रव्ये ॥
 सूचिकाधरः । पुं० गजि । इस्तिनि । सूचिकापुष्पः । पुं० केतक्याम् ॥
 सूचिकाभरणम् । न० औषधविशेषः ॥
 सूचिकामुखम् । न० जलकरङ्गे । जलजिगङ्खे । चि० सूच्यास्ये ॥
 सूचितः । चि० ज्ञापिते ॥ सङ्क्षेपतेऽर्शिते । सूच० । क्तः ॥
 सूचिपत्रकः । पुं० शितावरग्राके ॥
 सूचिपुष्पः । पुं० केतकवृक्षे ॥
 सूचिरेमा । पुं० शूकरे ॥
 सूचिवान् । पुं० गरुडे ॥ इ० श० र० ली ॥
 सूचिबदनः । पुं० नकुलि । मशके ॥
 सूचितुल्यंबदनंयम् ॥
 सूचिशालिः । पुं० सूक्ष्मशाली ॥

सूच्यः

सूची । स्त्री । सीवनसाधने ॥ चाङ्गि
काऽभिनयान्तरे । अङ्गद्वाराचेष्टा
याम् ॥ स्त्रियाः करणं ॥ सीव्य
तेऽनया । षिबुतन्तुसन्ताने । सि
वेष्टेरुचेतिचट् । टित्वान्डीप् ॥
त्रि० पिशुनइति० श्रीधरस्वामि
नः ॥

सूचीदलः । पुं० सितावरे ॥

सूचीपत्रा । स्त्री० गगडदूर्गायाम् ॥
जलस्थायाम् ॥

सूचीपाशः । पुं० सूचीवन्धनहेतुभूते
छिद्रे ॥

सूचीपुष्पः । पुं० केतक्यां ॥

सूचीमुखः । पुं० शुक्रदर्भे ॥ व्यूह
विशेषे ॥ न० हीरके ॥ नरकान्त
रे ॥ त्रि० सूच्यास्ये ॥

सूचीरोमा । पुं० सूकरे । त्रि० सूची
तुल्यरोमविशिष्टे ॥ सूचीसदृश
निरोमाणियस्तसः ॥

सूचीव्यूहः । पुं० सूच्याकारेव्यूहवि
शेषे ॥ पिपीलिकापङ्क्तिरिवाय
षष्टाङ्गवेन० संशतरूपतया० यत्र
यत्र० सैनिकावस्थानं० सशौघप्रवी
रपुरुषमुखः सूचीव्यूहः । तेना
यतोभयेसतियायात् ॥

सूच्यः । पुं० खरच्छदे । उलूख
ड० इ० गौ० दे० भा० प्र० तृण
विशेषे ॥ न० दर्भे ॥ सूच्य
भागे ॥

सूतः

सूच्यस्यूलकः । पुं० तृणविशेषे ॥
यथा । सूच्यस्यूलकोद्दर्भोऽर्णुषां
स्यसखरच्छदइतिरत्नमाला ॥

सूच्यास्यः । पुं० मृषिके ॥ महानर
केस्यप्रभेदे ॥ त्रि० सूचीतुल्यमुखे ॥

सूच्याहः । पुं० सितावरे ॥

सूतः । पुं० सारथौ ॥ सुशतिगम

यतिस्माश्चान् । षू० । गत्यर्थत्वा

तृक्तः ॥ त्वष्टरि । तच्छि ॥ ब्रा

ह्मण्यांश्चित्रियाज्जाते ॥ यथा । च

त्रियाद्विप्रकन्यायांसूतोभवतिजा

तितइति । अत्रविवाहासम्भवात्

कन्याग्रहणं स्त्रीमात्रप्रदर्शनार्थम् ॥

ब्राह्मण्यांश्चित्रियाज्जात्यासूतत्वात्

सजायते ॥ पितामहदेवस्येष्टी

वैण्यस्ययज्ञेसूच्यांसोमाभिषवभूमौ

सीत्येहनिसमत्पन्नेनारायणांशे०

पुराणानांशक्तिरि । पीराणिके ॥

यथोक्तंविष्णुपुराणे । हस्तेतुदक्षिणे

चक्रं दृष्ट्वा तस्यपितामहः ॥ विष्णो

रंशंपृथुंमत्त्वापरितोषंपरंयथौ ॥

तस्यैजातमाचल्यच्चैपैतामहेशु

भे । सूतः सूच्यांसुमुत्पन्नः सी

त्येहनिसहामते ॥ तस्मिन्नेवमहा

यज्ञेजज्ञेप्राज्ञीयमागधः ॥ प्रोक्ती

तदाम्निवरैस्तावभौसूतमागधौ ॥

स्तूयतामेषनृपतिः पृथुर्वैश्वः

प्रतापवान् । इति १ चंश्री १३

ऽध्यायः ॥ वन्दिनि ॥ सूचे ॥

सूतपुत्रकः

पुं० न० पारदे ॥ चि० प्रसूते ॥
प्रेरिते ॥ सुवति० सुयतेऽस्त्रवाशिवे
न । षू प्रेरणे । क्तः ॥

सूतकः । पुं० न० पारदे । रसे ॥
न० जनौ । जन्मनि ॥ जनना
शीचे ॥ यथा । यावन्नच्छिद्यतेना
लंतावद्वाप्रोतिसूतकम् । छिन्ने
नालिततः पश्चात्सूतकन्तुविधीय
ते ॥ अपिच । मूतेनसूतकंगच्छे
न्नेतरत्सूतकेनतु ॥ बृहमनुरपि ।
शाश्वथोपरिशाबेतुसूतकोपरिसूतके
। शेषाहेभिर्विशुद्धिः स्यादुदक्यां
सूतकं विनेति ॥ मरथाशीचे ॥
यथा । सर्वगोचमसंस्पृश्यं तत्रस्था
त्सूतकेसति । मध्येपिसूतकेदद्यात्
पिण्डान्प्रेतस्यतप्तयद्विति ॥ प्रति
बन्धकी ॥ यथा । व्रतयज्ञविवाहे
पुत्रादुधेहेमेऽर्चनेजपे । आरधे
सूतकंमष्टादनारधे तुसूतकमि-
ति ॥

सूतका । स्त्री० सूतकायाम् । सूता
शब्दात्स्वार्थेकन् । भूतकापुत्रिका
वन्दारकाणांवेतिसाधुः ॥

सूतकागृहम् । न० सूतिकागृहे ॥
सूतकायागृहम् ॥

सूततनयः ।
सूतनन्दनः ।
सूतपुत्रः ।
सूतपुत्रकः ।

पुं० कर्णे । कुन्त्या
ज्येष्ठाऽपत्ये ॥

सूतिकावासः

सूतराट् । पुं० पारदे । रसे ॥
सूतिः । स्त्री० प्रसवे ॥ सीमाभिष
बभूमौ ॥

सूतिका । स्त्री० सूतकायाम् । नव
प्रसूनायाम् ॥ तदन्नभोजनप्राय
श्चित्तं यथा । चाण्डालान्नभूमिपा
त्रंमज्जोषिःखजीविनाम् । शीण्ड
कान्नं सूतिकात्रं भुक्त्वासांसं व्रती भवे
दिति शङ्खः ॥

सूतिकागारम् ।
सूतिकागृहम् ।
सूतिकागृहम् ।
सूतिकाभवनम् ।
सूतिकावासः ।

प्रसवालये
न० । चरिष्टे
॥ तस्याक्त
तिथंथा ।
पुं० षष्ठहस्ताय

तंचारुचतुर्हस्तविशालकम् । प्रा
चीदारमुदगहारं विदध्यात्सूतिका
गृहम् ॥ तत्रापिशाचानां वासीय
था । सर्वचगानप्रतिघान् सूतिका
गृहसेविनः । पृष्ठतः पाणिपादां
श्चपृष्ठयोवान्सुरहसः । एवंविधा
न्पिशाचांश्चट्टाव्रह्मानुकम्पया ।
अन्तर्धानं वरंप्रादात्कामशायित्वमे
वचेतिवज्रपुराणम् ॥ अपिच ।
सूतिकावासनिलयाजन्मदानामदे
वताः । तासांयागनिमित्तन्तुशुद्धि
जन्मनिकीर्त्तितः । षष्ठेऽङ्गरात्र
यागन्तुजन्मदानान्तुकारयेत् । इति
सूतैवस्वार्थेकन् । सूतिकापुत्रिकी
तिपक्षेऽतद्वस्त्वम् । सूतिकायाः ०

सूत्रम्

आगारं • गृहम् • गेहम् • भवन
 म् • आवासीवा ॥
 सूतिकारोगः । पुं • नवप्रसूतायाव्या
 धिभेदे ॥
 सूतिकाषष्ठी । स्त्री • सूतिकागारेजा
 तशालकस्यषष्ठदिनेपूज्यदेवीविशेषे ॥
 सूतिगृहम् । न • सूतिकागारे ॥
 सूतिमासः । पुं • जन्ममासे । वैज
 नने ॥ सूतेः प्रसवस्यमासः ॥ सू
 तिमासीवैजननेनवमेदशमेपि
 चैतिजटाधरः ॥
 सूक्तम् । न • गुडत्वचि । त्वक्पत्रे
 । चाचि
 सूत्यानः । वि • दक्षे । चतुरे ॥ सु
 धु • उत्थानमुद्योगेस्य ॥ न • शो
 भनेऽस्थाने ॥
 सूत्या । स्त्री • यज्ञस्थाने । अभिषवे
 । सवने ॥ युवस्थाम् ॥ सूतयुवस्था
 म्प्रतिष्यङ्गादेशः ॥ सीमलतारस
 पाने • इतिकश्चित्भरतः ॥
 सूत्रम् । न • सूतद्रु • भा • प्र • वस्त्रा
 रम्भके । तन्तौ ॥ व्यवस्थायाम् ॥
 शाखादिसूचनाग्रन्थे ॥ पदसाधक
 ग्रन्थे ॥ सूत्रलक्षणन्तु । यथा । सं
 ज्ञाचपरिभाषाचविधिर्निर्घमएवच
 । प्रतिषेधाधिकारश्चषड्विधं सूत्रल
 क्षणम् ॥ अपिच । अस्थाक्षरमसं
 दिग्धं सारवद्विप्रवतीमुखम् । अस्तौ
 अ्यमनवद्यश्चसूत्रं सूत्रविदोविदुरि

सूत्रधारः

ति ॥ सूत्रनात्सूत्रमुच्यतइतिच ॥
 सूत्र्यते । सूत्रवेष्टने • अदन्तः । एर
 च् ॥ सूत्र्यतेनेनवा । प्रिधु • । सि
 विमुच्योष्टे रुचेतिचकारात् • कि
 त्प्रन्चप्रत्ययः ॥ भूतकारणे ॥
 यथा । अण्डारम्भकभूतानामपञ्ची
 कृतभूतजम् । अण्डकारणमित्थे
 तदागमेनैवगम्यते ॥ अण्डारम्भक
 पञ्चभूतकारणस्यापञ्चीकृतपञ्चभूत
 तत्कार्यात्मकस्यस्यागमैकगम्यत्वा
 त्तत्कारिगम्यत्वम् । तत्रस्मृतिमुप्रमा
 णयति । अश्विन्याः खलुयेभावा
 नतांस्तर्कणयोजयेत् । सूत्रान्त-
 र्याम्यक्षराणिताकिंकानानुमन्वते
 । तर्काभासोभवेत्तेषुहेतुदृष्टान्तव
 ङ्गनादिति ॥ पत्रपात्रपवित्पत्र
 च्छवाः पुंसिचेतिपुंस्त्वमपि ॥
 सूत्रकण्ठः । पुं • विप्रे । द्विजन्मनि
 ॥ खञ्जरोटखगे ॥ कपोले ॥
 सूत्रकीर्णः । पुं • उमरौ ॥
 सूत्रगण्डिका । स्त्री • एषण्याम् ॥
 सूत्रतन्तुः । पुं • सूत्रे ॥
 सूत्रतर्कुटौ । स्त्री • तर्कुट्याम् । तर्कु
 वा • इ • भा • ॥
 सूत्रधारः । पुं • इन्द्रे ॥ शचीपतौ
 ॥ नान्द्यन्तरसञ्चारिणि • नटवि
 शेषे । सतुरङ्गभूमिंपरिक्रम्य-
 नाटकीयकथासूत्रसूत्रकः । त
 लक्षणं यथा । चतुरोवाद्यनिष्णा

सूत्रवेष्टनम्

तीऽनेकभूषासमाहृतः । नाना
भाषणतत्त्वज्ञानानाद्यार्थतत्त्ववि
त् ॥ नानागतिप्रचारज्ञोरसभाव
विशारदः । वेधोपचारचतुरीना
नाशिल्पिकलाञ्जितः । कुन्दोऽभि
धानतत्त्वज्ञः सर्वशास्त्रविचक्षणः
। तत्तद्गोतानुगणकः कलातालाव
धारणः ॥ अवधार्यप्रयोक्ताचयोक्त
णामुपदेशकः । एवंगुणगणोपेत
सवधारः सउच्यते ॥ शिल्पकारि
प्रभेदे । त्वष्टरि । रथकारे । बट
इ० इ० दे० भा० । कुतार० इ०
गौ० दे० भा० प्र० ॥ सूत्रंधरति
। धञ् ० । कर्मगण ॥

सूत्रपुष्पः । पुं० कापांसि ॥
सूत्रभित् । पुं० सौवनकृतः सौचि
के । तुन्नवाये ॥
सूत्रमध्यभूः । पुं० धूनके । यज्ञधू
पे ॥

सूत्रयन्त्रम् । न० वापसूत्राद्यकाष्ठे
। सूत्रवेष्टनकाष्ठे । तांत० इ०
गौ० भा० प्र० ॥ यथा । आवा
पनं सूत्रयन्त्रं यत्सूत्रैरभिवेष्टयते ॥
इतिशब्दमाला ।

सूत्रला । स्त्री० तर्कुव्याम् ॥ इ०
हा० लौ० ॥

सूत्रवीणा । स्त्री० वीणाप्रभेदे । ला
वुव्याम् ॥ इतिहाराबली ॥

सूत्रवेष्टनम् । न० तन्तुवायोपकरणे

सूदः

। वसरे । तासनी० इ० गौ०
भा० प्र० ॥ सूत्रवेष्टनम् ॥ सू
त्रं वेष्टतेवानर्थं यत्रेतितुस्वामी ॥
सूत्रात्मा । पुं० समष्टलिङ्गशरीराभि
मानिनिचैतन्ये । हिरण्यगर्भे ॥
सर्वत्रानुष्णतत्त्वात्० सूत्रात्मा ॥
बायी ॥ यथा । योण्डाहृदिः
स्थितोवायुः सूत्रात्मेतिश्रुतीरि
तः ॥

सूत्रामा । पुं० ले लभिदि । इन्द्रे सु
ष्टु० उत्० अत्यर्थं पुनःपुनस्त्राय
यते । वैङ्पालने । आतीमनि
द्विष्ट्यादिनामनिन् ॥

सूत्राली स्त्री० गलसूत्रे । गलमेख
लायाम् ॥ इतिहाराबली ॥

सूत्री । पुं० काके । अस्यपर्यायाय
था । काकेतुकरटारिष्ट बलिपुष्ट
सकृत्प्रजाः । ध्यांज्ञात्मवेधपर
भृङ्गलिभुग्वायसाचपीत्यमरः । का
केरतज्वरः सूत्रीश्रावकीयूठमैथु
नः । कारवः परमृत्युसलुगटाकी
भीर्ल्लर्हिकः । अक्रजः सत्यवा
क्काणोऽपकृष्टोनगरीवकः । ऐ
द्विष्टनाडौजङ्घसविकाण्डेकाकवाच
काः ॥ त्रि० सूत्रविशिष्टे ॥

सूत्रोद्देशः । पुं० भूमिकायां ॥

सूदः । पुं० रूपकारे बल्लवे । आ
रालिके ॥ व्यञ्जने ॥ सारथ्ये ॥
लोभे ॥ अपराधे ॥ पापे ।

सूना

सूखते • सूदयति वा । षूदक्षरणे
एरच् । पचाद्यज्वा ॥

सूदनम् । न • इनने ।

सूदशाला । स्त्री • रसवत्याम् । पा
कस्थाने । महानसे । रसोद् • इ •
भा • ॥ सूदानांसूपकाराणांशाला ॥
सूदाध्यक्षः । पुं • पाकशालाध्यक्षे
। पीरोगवे । तल्लक्षणं यथा । अना
हार्यः शुचिर्दक्षिणैः कृत्स्नतविशा
रदः । सूदशास्त्रविशेषज्ञः सूदा
ध्यक्षः प्रशस्यते ॥ इति मात्स्ये
१८६९ अध्यायः ॥

सूनम् । न • प्रसवे । पुष्ये ॥ पुं •
किरणे । सूर्ये । त्रि • पुष्यिते ॥
जाते । सवनम् • सूयते वा । षूङ्
प्राणिप्रसवे । भावेकर्मणिवाक्तः ।
स्वादयञ्चोदितइतिनिष्ठानत्वम् •
सूना । स्त्री • पुल्याम् ॥ अधिः जिह्वा
याम् । गतशुण्डिकायाम् । घण्टि
कायाम् ॥ जन्तुष्वधस्थाने । यथा
। पञ्चमूनः गृहस्थस्य च कुम्भोपेषण्यप
स्करः । कण्डनीचोदकमुष्णवध्यते
यास्तुबाहयन् । सूने । सूना •
हिंसास्थानगुणयोगात् ॥ शुण्डा
याम् । वेण्यायाम् । सुजेत्स्यथा
म् । पुञ्चभिषवे । सुजीदीर्घं
स्येति नः ॥ यद्वा । सवनम् • सू
यते वा । षूङ् प्राणिगर्भविमोचने
भावेकर्मणिक्तः । स्वादयञ्चोदित

सूपः

इतिनिष्ठानत्वम् ॥

सूनुः । पुं • पुत्रे ॥ अनुजे ॥ अर्के ।
रक्षी । सूयते । षूङ् प्राणिप्रसवे ।
सुषः क्विदिति नुः ॥ स्त्री • कन्या
याम् ।

सूनूः । स्त्री • कन्यायाम् ॥

सूनृतम् । न • प्रियसत्त्वोक्तौ । सत्य
प्रियवाक्ये । इन्द्रो भवानिति प्रिय
म् • नसत्यम् । काणो भवानिति
सत्यम् • नप्रियम् । मङ्गले ॥ सु
ष्ठु नृत्त्यन्येन । नृती • । चञ्चर्थे
कः । अन्येषामपीति दीर्घः ।
त्रि • तद्वति ॥

सूनृता । स्त्री • प्रियसत्त्वेष्वसि । ऋ
ते । ऋतञ्चसूनृतावाणीच्युक्ते ॥
सून्मादः । त्रि • उन्मत्ते ॥
सून्मादः । त्रि • उन्मन्दिष्णौ ॥ उन्म
त्ते । उन्मादरोगविशिष्टे ॥ सु •
अतिप्रयितउन्मादेऽस्य । सोपसर्गं
त्वान्मादेर्घञ् ॥

सूपः । पुं • सूदे ॥ भाण्डे । व्यञ्ज
ने । दाल्याम् ॥ यथा । दलितन्तु
शमीधान्यदालिर्दालीस्त्रियामुभे ।
दालीतुसलिलेसिद्धालवणाद्रं कश्चि
द्भुभिः । संयुक्तासूपनास्त्रीस्यात्
कथ्यन्ते तद्गुणाय ॥ सूपो विष्टम्भ
कोरुचः शीतस्तुसविशेषतः । नि
स्तुवीभृष्टसिद्धः सलाघवसुतरांश्च
जेत् ॥ शोभनाभापोऽस्मिन् । ऋक्

सूपधूपनम्

सूरित्यः ॥ कुमुयुभ्यश्चैत्यपचत उ
त् ॥ ऊर्नोरित्यचदीर्घनिर्देशा
दन्यत्राप्युदितिवा ॥ यद्वा । सब
तिरसम् । सुप्रसवाद्दौ । सुगृभ्यां
निच्चेतिपोदीर्घश्च ॥

सूपकारः । पुं० पाककर्त्तरि । व
ल्लवे । पारालिके ॥ औदनिके ॥
तल्लक्षणं यथा । इङ्गितोकारतत्त्व
ज्ञोबलवान्मिष्टपाचकः । शूरश्च
कांठनक्षैवसूपकारः स उच्यते ।
अपिच । पितृपैतामहेदन्नः शा
स्त्रज्ञोमिष्टपाचकः । शौचयुक्तो
यमक्तश्चसूपकारः स उच्यते ॥ भवे
युष्मिंकाः । स्निग्धाः सूपकाराः
प्रमागताः । धृतोष्णोपाद्यशुच
यस्तथाऽथैवशैथिल्यताः ॥ अन्येपित
चयेकेचिच्चरन्तिपरिचारकाः । तेषां
चैवंविधा एतदध्यक्षोपितादृशद्व-
ति ॥ सूपं करोति । कृ० । का
र्मण्यम् ॥ शूद्रपाक्षीपजोविनि ॥
सूपकारपतिः । पुं० पाचकाध्यक्षे
तल्लक्षणं यथा । सूपकारपतिस्तत्र
प्रायेऽथैवगुणान्वितः । तत्तद्व्य
घ्ननतत्त्वज्ञस्तत्तत्प्राशनतत्परः । जी
वनंजीवनामन्नं तद्गुणं विधिपाचि
तम् । तदेवाविधिनामुक्तं परिणा
मेविधिपमम् ॥ सूपकाराणां प
तिः ॥

सूपधूपनम् । न० हिङ्गुनि ॥

सूरिः

सूपपर्णी । स्त्री० मुद्गपर्ण्याम् ॥
सूपश्रष्टः । पुं० मुद्गे ॥
सूपाङ्गम् । न० हिङ्गुनि ॥
सूप्यः । पुं० वैदले । श्रमोधान्ये ॥
सूमम् । न० पुं० क्षीरे ॥ नभसि
॥ सूते । षूङ्प्रोणिगर्भं विमीच
ने । सूयतेवा । षूङ्प्राणिप्रसवे
। इषियुधोधिदसिश्वाधूसभ्योम
क् ॥ पुं० चन्द्रे ॥

सूर । पुं० सूर्ये । रवौ ॥ सुवति
प्रेरयतिकर्मणि लोकात् । रप्ते । सु
ण्ये । सुसूधांगृधिभ्यः क्तन् ॥
याद्वि । वसुदेवजनके । वृत्ताहं
त्पितृविशेषे ॥

सूरणः । पुं० अशीनि । शूरणे ।
कन्दे ॥ सूर्यते । सूरौ हिंसायाम्
। यद्गुलमन्यवापीतियुच् । कर्त्त
रित्युड्बा ॥ बाहुलिंमूरणां ना
द्यात् ।

सूरतः । चि० कृपालौ ॥ सुशुरम
ते । रम० । क्तः । बाहुलकात्
पूर्वपदस्यदीर्घः ॥ सूरौ कर्त्तव्यत
पतिवा । डः ॥ उपशान्ते ॥ सौ
रमेः क्तोरमेः पूर्वपदस्यचदीर्घः
। कित्त्वादनुनासिकलोपः ॥

सूरसूतः । पुं० अरुणे । गरुडा
ग्रजे ॥ सूरसूरवेः सूतः सारथिः ॥

सूरिः । पुं० क्षीरे ॥ पण्डिते । सङ्
ख्यावति ॥ सूते० सूयतेवा । षू

सूर्मी

ङ्प्राणिगर्भविमोचने । प्राणप्रसवे
 वा । सूर्यः क्रिः ॥ यादवे ॥ सूर्यः ॥
 सूरौ । पुं० पण्डिते । विदुषि ॥ सूर
 रः सूर्योऽस्युपास्यतयाऽस्य । अ
 तद्वनिठनाबितीनिः ॥ न० धूमे ॥
 सूरौ । स्त्री० कुन्याम् । पृथायाम् ॥
 सूर्यस्य स्त्री । पुंयोगादितिङ्गीष् ।
 सूर्यतिष्यागस्येति यत्तोपः ॥ रा
 जसर्षपे । राजिकायाम् ॥

सूर्वाणम् । न० यादरे ॥ सूर्वाचा
 दरे । ल्युट् ॥

सूर्यः । पुं० माषि ॥

सूर्पः । पुं० प्रस्फोटने ॥ शीणित
 भाजने ॥ कुम्भपरिमाणे । द्रोणह
 यपरिमाणे । इतित्रैद्यकपरिभाषा
 । ससर्पिः । सृगतौ । सृशुभ्याम्
 ङ्चेतिदशापादौस्यपाठात्पः ॥

सूर्पणखी । स्त्री० रावणस्यभगिन्या
 म् ॥ सूर्पशीणितभाजनम् । नख
 विदूषणे । सूर्येणशीणितभाजने
 नयन्नादिसत्क्रियानखर्यातदूषयतो
 तिसूर्पणखी ॥

सूर्पपर्णी । स्त्री० मुद्गपण्याम् ॥ पू
 र्वापदादितिणत्वम् ॥

सूर्परकम् । न० तीर्थविशेषि । राम
 तीर्थे ॥

सूर्मी । स्त्री० अयः प्रतिमायाम् ॥
 श्रीभनाजस्मिः । बहुद्रोहिर्वा । स
 र्वसौक्तिमर्थादिति० गौरादित्वाद्वा

सूर्यकान्तः

डोप् ॥ सूर्मीज्वलन्तीमालिङ्गे
 न्मृत्स्यवेगुरुतल्पगः ॥

सूर्यः । पुं० अर्कपर्ये ॥ सूरौ । अ
 र्यमृषि । आदिष्ये । तपने । स
 वितरि । रशौ ॥ अखदध्यादिभिः
 पूजोक्तावराहपुराणे । यथा । उ
 दयान्निः सृतं चर्षयस्तुभक्त्यानरो
 द्विजः । दध्यचताञ्जलिभिस्तु तस्य
 भिः पूजयेच्छुचिः । तस्यभाषप्र
 पदस्याशुभं यत्समुपाञ्जितम् ।
 तत्क्षणादेवानिर्दग्धं भस्मीभवति त
 स्यतदिति ॥ रश्मिनांप्राणानां रसा
 नाञ्चस्वीकरणात्सूर्यः ॥ यद्वा ।
 सरस्यः काशे । सृ० । कर्त्तरिक्वप्
 । निपातनादुच्चम् । तस्यरपरत्वा
 दितिचित्दीर्घः ॥ यद्वा । सुवति०
 कर्मणि लोकात्प्रेरयति । षू प्रेरणे
 । कर्त्तरिक्वप् । निपातनात्क्व
 योरुडागमः । उभयवराजसूर्यसूर्ये
 च्यादिनानिपातनम् ॥ यत्तेजनय
 तिसर्वाजगदितिया । षूङ् प्राणि
 गर्भविमोचने । पूर्ववन्नपातनम्
 सर्वावभासके ॥ पौर्णमासौचन्द्रे
 ॥ यथा । परीतन्तुद्विषाप्रोक्तं विपरो
 तन्तुगर्भरी । पौर्णमासीगतश्चन्द्रः
 सूर्यइत्यभिधीयतइति ॥

सूर्यकान्तः । पुं० अग्निमणौ ।
 अग्निगर्भे ॥ सूर्यमणौ । सूर्याश्म
 नि । पुष्पवृक्षविशेषे । सूर्यमणौ

सूर्यग्रहणम्

। पुष्परक्ते । पचत्पुटे ॥ स्फ
टिके ॥ सूर्यः काकोऽस्य ॥
सूर्यकान्तिः । स्त्री० पुष्पविशेष ॥
यथा । सूर्यकान्तिस्तस्वर्णाषोड्
पर्यायवृत्त्यपीतिशब्दचन्द्रिका ॥ स
र्यंयुती ॥
सूर्यकालः । पुं० दिने ॥
सूर्यकालानलचक्रम् । न० स्वरोदय
प्रसिद्धे मानवानांशुभाशुभज्ञानार्थ
मन्त्रघटितचक्रविशेष ॥ विवा
देयसनेय, हेरागाभंगमनेतथा ॥
सूर्यकालानलचक्रं ज्ञातव्यन्तुप्रयत्न
तः ॥
सूर्यग्रहम् । न० सिंहराशी ॥ अ
बाहकालिदासः । मञ्जाननाख्यो
हियथेभचक्रपञ्चाननाख्योस्तितथा
भचक्रे । एनंहरिः पालयितुंक्ष
मेऽस्यकृतं तदित्ये तदगारमाद्यैरि
ति ॥ सूर्यस्यग्रहम् ॥
सूर्यग्रहः । पुं० सूर्योपरागे । सूर्य
ग्रहणे ॥ यथा । सूर्यग्रहः स
र्यंवारिसीमिसीमयहीभवेत् । च
डामणिरथयोगतत्रानलाफनंस्म
तम् ॥
सूर्यग्रहणम् । न० सूर्योपरागे ॥ त
त्कारणमुक्तं ब्रह्मपुराणे । सूर्यो
न्दीरुपरागस्तुगोलककाययाभवे
त् । अन्त्योन्येस्तथैरेबव्यामयेति
वकारणात् ॥ यासमोचौतुजायेति

सूर्यभक्तः

तत्रातः पूर्वपश्चिमौ । तत्रपुण्य
फलाज्ञातः कृतोराष्ट्रिस्तुष्टिने
ति ॥
सूर्यजः । पुं० यमे पितृपती ॥
शनैश्चरे ॥ सुयीवधानरे ॥ क
र्णे । कृत्यात्मजे ॥ सूर्याज्जात
। जनी० । डः ॥
सूर्यजा । स्त्री० कालिन्द्याम् ।
यमुनायाम् ॥
सूर्यतनयः । पुं० यमे ॥ शनियडे ॥
कर्णे ॥ सुयीवधानरे ॥
सूर्यतनया । स्त्री० कालिन्द्याम् । य
मुनायाम् ॥ सूर्यस्यतनया ।
सूर्यतीर्थम् । न० तीर्थविशेष ॥
सूर्यपत्रः । पुं० अर्कपत्रे ॥ या
दित्यपत्रे ॥ सूर्याभानितीक्ष्णा
निपर्णानिपर्णाश्चिद्यस्य ।
सूर्यपुत्रः । पुं० सूर्यजे सूर्य
तनये ॥
सूर्यपुत्री । स्त्री० यमुनायाम् ।
यथा । यमस्वसनंमस्तेस्तुयमुने
लीकपूजिते । वरदाभवमेनित्यं स
र्यपुत्रिनमोस्तुते ।
सूर्यफणचक्रम् । न० स्वरोदयोक्तोम
नुजानांसर्वकार्यशुभज्ञापकेचक्रवि
शेष ॥
सूर्यवल्ली । स्त्री० अर्कपुष्पिकावृक्षे ॥
सूर्यभक्तः । पुं० बन्धुके ॥ वि०
अर्कपूजके ॥

सूर्य्यायाम्

सूर्य्यभक्ता । स्त्री० सुवर्चलायाम् ।
आदित्यभक्तायाम् । हुल् हुल् ।
इ० भा० ॥

सूर्य्यमणिः । पुं० सूर्य्यकान्तमणी ॥
पुष्यवृक्षविशेषे । पचत्पुटे । पुष्य
रक्ते ॥

सूर्य्यमण्डलम् । न० अर्कविम्बे ॥ सूर्य्य
मण्डलम् ॥

सूर्य्यमण्डलमेदी । पुं० परिव्रजि ।
योगिनियश्चरणे ऽभिसुखिभूत्वाहत
स्तस्थित् ॥

सूर्य्यमता । स्त्री० आदित्यभक्तायाम् ।
सूर्य्यमुखी । स्त्री० सूर्य्यमुखीतिष्या
तीपुष्यवृक्षे ॥ सूर्य्यमुख्याहरित्स्फो
टयोऽनिरुक्त्वाभिप्राण्डताम् । अ
र्कवृत्तिशेषः ॥

सूर्य्यलोकः । पुं० सौरभुवने ॥

सूर्य्यवंशः । पुं० सूर्य्यसन्ताने ।

सूर्य्यसञ्ज्ञम् । न० कुङ्कुमे ॥

सूर्य्यसारथिः । पुं० अरुणे ।

सूर्य्यद्वयम् । न० सूर्य्यद्वयवि-
शेषे

सूर्य्या । स्त्री० सूर्य्यदेवतायाम् यो
षिति सूर्य्यदेवता । सूर्या
देवतायां चाम् । इन्द्रवारुणासो
षधी । विशालायाम् ॥ नबीठा
याम् ॥

सूर्य्यघ्नम् । न० सूर्य्यसम्पदन
कार्ये ॥

सूर्य्येन्दुसङ्गमः

सूर्य्यालोकः । पुं० चातपे ॥

सूर्य्यावर्तः । पुं० हुल् हुल् । वृत्ति
प्रसिद्धे च पविशेषे । सुवर्चलायाम्

॥ सूर्यावर्तीविषयघ्नः । सुलचि
था० इ० गौ० दे० भा० प्र० शा
कविशेषे । अक्षपर्यायायथा । पा

वर्तयेत्यक्षरभोवशिरः कपिपिष्य
लो । आमातासौक्त्यत्प्रोक्तसूर्या

वर्तःसिताऽपरइतिरत्नमाला ॥ वरा
हकालीकथितः सूर्यावर्तस्तुभाद्वि

केरितिह राश्लोऽशिरोरोगविशेषे ॥
यथा । सूर्य्येद्वयप्रतिमन्दमन्दम

चिद्धवर्कसमुत्तिगाढम् । वि
द्वर्तेषांश्रमतासहेषन्नूर्यावर्तौवि

निवर्ततेच ॥ शीतेनयान्तिंलभने
चकिञ्चिदुष्यो नजन्तुःसुखमाप्नुयाद्वा

। सर्गात्मकंकष्टमं विकारंसूर्याव
र्तमुदाहरन्ति ॥ सूर्य्येद्वयमिति

स्त्रीकृष्णारभ्येतिथावत् । सूर्याव
वर्तौ० सूर्य्यसाधोगतौ ॥ इति ॥

सूर्यावर्ता । स्त्री० आदित्यभक्ताया-
म् ॥

सूर्य्यश्मा । पुं० सूर्य्यकान्तमणी ।
सूर्य्यश्मः । सूर्य्यघाटके । सूर्याश्रवे

भाताटहरितोसमावितित्रिकाण्ड
शेषः ॥

सूर्य्यहम् । न० ताम्ने ॥ पुं० अर्क
वृक्षे ॥ त्रि० सूर्य्यनामके ॥

सूर्य्येन्दुसङ्गमः । पुं० दशे । यमा

सृका

वस्यायाम् । सूर्येन्दुसङ्घे तोच
स्त्रिन् । घः ॥

सूर्योदः । पुं० सूर्यास्तकालप्राप्ते ऽति
थौ ॥ यथा । सूर्योदस्तु ससम्प्राप्ते
यः सूर्ये ऽस्तङ्गते ऽतिथिरिति हेमच
न्द्रः । अप्रणोद्यो ऽतिथिः सायंसू
र्योदो गृहमेधिनेति मनुः । सूर्ये
जठः प्रापितः ॥ अस्तगतसूर्ये ॥
यथा । दिनातिथौ तु विमुखे गते यत्
पातकं भवेत् । तदेवाष्टगुणं रिद्या
त्सूर्योदो विमुखे गत इति विष्णुपुरा
णम् ॥

सूर्योदयः । पुं० भागीः प्रकाशे । सय
था देवो भागवते । पञ्चपंच ५५ उषः
कालः सप्तपंचा ५७ रुषोदयः ।
अष्टपंच ५८ भवेत्प्रातः शेषः सू
र्योदयः स्मृत इति । तत्र शयनं नि
श्चिद्यथा । सूर्योदये चास्तमिते च
शायनं विमुचति श्रीरपि चक्रपाणि
नमिति ॥

सृकः । पुं० वाणे ॥ कुमुदे । कौ
रवे ॥ उत्पले । पद्मे वाते । वा
यो ॥ सरति । ससत्तिंवा । सृग
तौ । सृहभूशुषिसुषिभ्य कक् ।
सृकंसरणशीलमिति वेदभाष्यम् ॥

सृकण्डुः । पुं० कण्डुरीगे ॥

सृका । स्त्री० शब्दवर्थांरक्षमय्यांमा
लायाम् ॥ अकुत्सितायां कर्मम
य्यांगती ॥ टाप् ॥

सृषिः

सृकालः । पुं० सृगाले ॥

सृकम् । न० सृकणि ॥

सृकणी । न० २ षोडश्याः प्रान्तभा
गे । सृजतिलालादि । सृकविष
गे । बाहुलकात्कनिन् । अत्य
म् ॥ प्रान्ताविष्ठस्य सृकणी इत्यम
रः । षोडश्यातिजाता विक्रमचनं ।

सृक ।) न० सृकणि ॥
सृक ।)

सृकि । न० सृकणि ॥ इत्यरुणोभ
रतश्च ॥

सृगः । पुं० भिन्दिपाले ॥ सरति
। सृ० बाहुलकात् । गक् ॥

सृगाजः । पुं० गोमाथौ । अस्वुके ।
सिपाल० इ० भा० प्र० मृगधू
तके ॥ सृजतिमायाम् । सृज०
। बाहुलकात्कालन् । न्यङ्का
दिः । असृगालातिवा । कः । पू
षादरादिः ॥ सृगंनलातिवा । पू
र्व्ववत् ॥ दैत्यविशेषे ॥

सृहा । स्त्री० सृकायाम् ॥ सृती ।

सृङ् । पुं० सृष्टिकर्त्तरि ॥ सृजेः
क्रिप् ॥ सृजोसृज० इत्यादिरु
पाणि ॥

सृजकाक्षरः । पुं० सर्जिकाक्षारे ॥

सृज्यमानः । चि० सृज्यमानसङ्घे ॥

सृजयः । पुं० पाण्डवानां सिनापतौ ॥

सृषिः । पुं० चन्द्रे ॥ सूर्ये ॥ वा
यो ॥ सरति । सृ० जनदेव्या

सृदाकु :

दिनासर्ते : क्तिन् ॥ शची । पुं०
स्त्री० चक्षुषे ॥ सृणिः खियामि
च्यमरः । सृणिः स्यादङ्गुश्रीपुमा
नितिज्ञाशोत्तरम् । तिनाभवलि
होयमङ्गुश्री ॥ सरतिचन्तरंगकृति
० अनयावा । सृ० । सृषिभ्यां
क्विदितिनिः ॥

सृषिका । स्त्री० लालायाम् ॥ संज्ञा
यांकन् ॥

सृषीका । स्त्री० लालायाम् ॥ सर
ति । सृ० । सर्तेर्नुम्चेति० ईक
न् ॥

सृतः । चि० गते ॥ सृषातोः क्त
प्रख्येननिष्पन्नः ॥

सृतिः । स्त्री० गमने ॥ मार्गे ॥
सरस्यनया । सृगतौ । क्तिन् ॥
सृकायाम् । कुत्सितायांमूढजनप्र
वृत्तायांगतौ ॥

सृत्वा । पुं० विसर्पे ॥ पक्षिणि ॥
वृषी ॥ प्रजापतौ । सरति । सृ०
। शीङ्गुश्रीत्यादिनाक्त्विप् । तुक् ॥
सृत्वरः । चि० यमनशीले ॥ सरति
तच्छीलः । सृ० इण् नशजिस
त्तभ्यः क्तरप् ॥

सृत्वरो । स्त्री० नमनकल्याम् ॥
टिट्ठेतिङीप् ॥

सृदरः । पुं० । सर्पे ॥

सृदाकुः । पुं० वायौ ॥ वज्रे ॥
ज्वलने ॥ अनी ॥ प्रतिसूर्यके ॥

सृष्टिप्रदा

दावाग्नावितिहेमः ॥ सरस्यस्य
थम् । सृ० । सरतेर्नुम्चेति
क्ताकुप्रख्ययः ॥

सृदाकुः । स्त्री० नयाम् ॥

सृपाटः । पुं० सृपाय्याम् ॥

सृपाटिका । स्त्री० चक्षुषाम् ॥

सृपाटौ । स्त्री० वागे । गौरादित्वा
नृङीष् ॥ रक्तधारीयाम् ॥

सृप्तः । चि० गते । प्रविष्टे ॥

सृप्यमायः । चि० पच्यमाने ॥ सृ
प्यमायं पयोयास्मिन्पतन्त्युपरिगाः
खगाः ॥

सृपः । पुं० चन्द्रे । निशाकरे ॥

सर्पति । सृप्लगतौ । स्फोयि
तश्चिषश्चिषश्चीत्यादिनाक्त्विप् ॥

सृमरः । पुं० सृगविशेषे ॥ यस्य
नीलशालेः कान्ताकचसाहाय्यं
क्रियते । सचमहिषाकृतिर्भवति ।
सरणशीलः । सृगतौ । सृषस्यदः
क्तरप् ॥

सृष्टः । चि० निर्माते । रचिते
। युक्ते ॥ निश्चिते ॥ प्रचुरे ।
प्राज्ये । भूषिते ॥ मुक्ते । त्यक्ते
। सर्जनम् । सृज० । भावेक्तः ॥

सृष्टिः । स्त्री० सर्गे । निर्माणे । नि
र्मितौ ॥ स्वभावे । त्यागे ॥
सर्जनम् । सृज० क्तिन् । सृ
ज्यतेद्वितिकर्माणिवाक्त्विप् ॥

सृष्टिप्रदा । स्त्री० गर्भदात्रीचुपे ।

सि तका

सि : । खी० मयुज्जभार्याशाम् । इ
नाक्षमेनसरयत्माना । वीपस
जंनहृ तिस : ।
सिक : । पुं० सिक्ने । घारे । सेव
नम् । पिच० । घञ् च भषिके ।
सिकद्रोणी । स्त्री० सिकपात्रे । सिका
स्थ० सिकाववाद्रोणी ।
सिकपात्रम् । न० सिकद्रोण्याम् । सिक
ने । नीयजलनिस्सारणपात्रे ।
येननादीजलमुद्ध्रियते । सिंउ
नी० इ० गी० भा० । सिकस्थपा
त्रम् ।
सिकभाजनम् । न० सिकपात्रे । सिक
स्थभाजनम् ।
सिक्रमम् । न० मूलकी ।
सिक्ता । पुं० भर्त्सिते । चि० सेवन
कात्सरि । सिञ्चति । पिच० ।
लृथ् ।
सिक्त्रम् । न० सिकपात्रे । सिञ्चतेऽ
नेन । पिचरथे । दास्त्रीयसयुयु
जीतिकरणे एन् ।
सिक्रकः । पुं० मेषे । चि० सिक्ररि ।
सिञ्चति । पिच० । शवुन् ।
सिक्त्रम् । न० सिकपात्रे ॥ चरथे ॥
सिके । सिञ्चतेऽनेन । पिच० । क
रणेतिव्युट् ॥ रचथे ॥
सिट् । पुं० चिञ्चाने । लतापनसि ।
गेडुम्याशाम् ।
सितका । स्त्री० अयोध्याशाम् ॥

सितुबन्धः

सितुः । पुं० बाली । व्यवस्थापके ।
अष्टोदङ्क्षेत्रमष्टोदङ्क्षेत्रमिति
व्यवस्थाहेतौमृदादिमये । डौली०
मिंउ० भिंउली० इ० भा० प्र० ।
पिंउडले । सस्यार्थजलधारणे ।
उदकसन्तानस्यविधातरि । जलव
न्धे । सञ्चरे । वन्ध० इ० भा० प्र०
पुन० इ० भा० प्र० नदीसङ्क्रमे
। भांक्षी० इ० गी० भा० ॥ सितो
र्ध्वेऽध्यमुक्तंनारदेन । सितुषद्विवि
धेऽज्ञेयः खियोऽन्व्यस्तथेवच । तौ
यप्रवर्त्तनात्खियोऽन्व्यः स्नात
न्निवर्त्तनादिति ॥ धर्ममर्यादाया
म् । अस्त्रीधनिधमे ॥ मर्यादाया
म् । कुमारकी । दुरुणवृत्ते ॥ मन्त्र
विक्षिपे । सिनीति० सौषतेवा ।
पिञ्चवन्धने । सितनीतितुब् । ति
तुब्तेतिव्युट् ॥
सितुब्धः । पुं० वरुणद्रुमे ।
सितुब्धः । पुं० लङ्कागमनार्थश्रीरा
मकृतसमुद्रदन्धनसेतौ । समुद्रारौ
॥ अलिबन्धे । सितुब्धनेशुद्धिमा
हकालिदासः । सशरिवारीशतमौ
शत रकालघुघ्रुवाधिष्वजभाववास
रान् । यमार्थमार्थास्फुजितौ-
निराकुलानुशन्त्यविद्याभवसितुब्ध-
ने ॥ पादेशुभात्पञ्चतुपञ्चचांशिस
प्तोदरेपञ्चपरांशकेषु । पादेश
दापञ्चमिताः परस्मिंस्ताराबराः

सेनाग्रग :

सेतुसंमूर्द्धसंस्थाः ॥ लग्नगुह्यिमा
ह । लेयेतिमीतावुरिभेनियेऽस्त्रिणि
द्विपुंसिलग्नोससदस्वरायने । चतु
ष्टयेविक्रमवैरिलाभगैरसाधुभिः
सेतुनिबन्धनश्रियै ॥ इति १६ अ
ध्यायः ॥

सेतुभेदौ । पुं० दन्तीवृक्षे ॥

सेतुवृक्षः । पुं० वरुणद्रुमे ॥

सेतुम् । न० बन्धनद्रव्यं । निगडे ।
वेडौद्र० भा० प्र० ॥ सीयतेऽनेन
। पिञ्चन्धने । दाम्नीशसितिकर
णंष्ट्रन् ॥

सेदिवान् । चि० निषण्णे । षट् ।
। भाषायांसदक्षमुशुबद्धति । लिट् ।
कालादेशः । लिटिधासैरितिद्वित्वे
। अतएकहल्मध्यद्धति । एष्व
भ्यासलोपौ । इट् ॥ स्त्रियामुगित
श्च तिडौपि० वसैरितिस्प्रसार
णं बलादित्त्वाऽभावात्नेट् । से-
दुषी ॥

सेदुः । पुं० नाटान् । राजतेमिषे ।
तरस्वुजे ॥

सेनाः स्त्री० ध्वजिन्याम् । बाहिन्या
म् । पृतनायाम् । सैन्ये । वृत्ता
हंन्मातरि ॥ सिनाति । पिञ्च०
। कृष्टजुसिद्रुन्यनिस्त्रपिभ्योनिदि
मिनन् । टाप् ॥ सहद्वनेनस्त्रामि
जावा ॥

सेनाग्रगः । पुं० सेनापतौ ॥ सेनाया

सेनापतिः

अग्रगच्छतिगम् । उः ॥

सेनाग्रणीः । पुं० सेनाग्रसरे ॥
सेनाङ्गम् । न० हस्त्यादिषतुषुं ॥ ते
यथा । हस्त्यश्वरथपादात्सेनाङ्ग
स्याच्चतुष्टयमिति ॥ अत्र० नाविका
टविकादीनांपदातावन्तर्भावः । नौ
कानारथेष्वन्तर्भावः । महिषादीनां
गजाश्वेष्वन्तर्भावः । सेनायाश्ङ्गम् ॥

सेनानायकः । पुं० यत्नाध्यक्षे । से
नापतिदशकस्यैकस्मिन्प्रथी ॥

सेनानिवेशः । पुं० शिविरे ॥

सेनानीः । पुं० अग्निभुवि । गुह्ये ।
कार्तिकेये । सेनापतौ ॥ पृतना
धिपे ॥ सेनानयति । षीञ् ।
सत्सूद्विषेतिक्लिप् ॥

सेनानुकारी । पुं० सेनाग्रगे ॥ सेना
भनुपञ्चाङ्गिकरोति । णिनिः ॥

सेनापतिः । पुं० सैन्यपे । बाहिनौ
पतौ ॥ पतिदशकस्यैकः पतिः
सेनापतिरुच्यते । तल्लक्षणं यथा ।
कुलीनः शीलसम्पन्नो धनुर्वेदवि
शारदः । हस्तिशिखाश्वशिखासु
कुशलः श्लक्ष्णभाषणः ॥ निमित्ते
शकुनज्ञानेधेताचेवचिकित्सिते ।
कृतज्ञः कर्मणांशूरस्तथाक्लेशसहो
हृत्कुः ॥ व्यूहतत्त्वविधानज्ञः फ
लासारविशेषवित् । राज्ञासेनाप
तिः कार्योत्राह्वणः चक्रियेयवेति
मात्स्ये राजधर्मः । कार्तिकेये ।

सेर :

महासेने । षडःनने । गुहे । स्क
न्दे । सेनायाः बाहिन्याः प
तिः ॥

सेनामुखम् । न० तिसृषुपत्तिषु ॥ य
था । एकेभै करयात्यश्वपत्तिः प
ञ्चपदातिका । पत्त्यङ्गैस्त्रिगुणैः
सर्धैः क्रमादाख्याययोत्तरम् ॥
सेनामुखं गुल्मगणौ बाहिनीपृतना
चमूः । अत्रोक्तीनीदृशोक्तीनि
चौहिणीति । तेनसेनामुखे ॥ इ
भाः त्रि ३ । रथाः ३ । अश्वः
६ । पदातयः पञ्चदश । सप्तस्तस
ङ्ख्याया ३० भवन्ति । एतत्परि
माणपरिप्रितासेनासेनामुखमुच्य
ते । सेनायाःमुखमुपक्रमः ॥

सेनारक्षः । पुं० सैनिके । प्रहरिका
दौ । पहरिया ० इ० भा० प्र० ॥
सेनारक्षति । रक्षपालने । कर्म
शब्द ॥

सेनिका स्त्री० वर्णवृत्तविशेषे ॥ हा
रशङ्खकुण्डलेनमण्डितायापयो
धरेणवीणयाङ्किता । रूपनूपुरेण
चापिटुर्नभासेनिकाभुजङ्गराज
वल्गुभा ॥ यथा । सायुषाष्टवाहुरा
जिमण्डितः रक्तशौजरक्तपानमण्डि
ता । चण्डमुण्डशुम्भदम्भखण्डिका
मङ्गलानिनीदृशतुवण्डिका ॥

सेपुरम् । न० बाहीकयामविशेषे ।

सेरः । पुं० तुरुष्कपरिकल्पितयात्रा

सेवनम्

कप्रसिद्धसंज्ञयाविख्यातेधान्यमा
नविशेषे ॥ यथा । पादेनगद्याणक
तुल्यटङ्कैर्द्विसप्ततुल्यैः कथितोच
सेरद्वितिलोलावती ॥

सेराहः । पुं० पौषूषवर्णाश्वे ॥ सतु
दुग्धवच्छृतवर्णाः । इ० हेमच
न्द्रः ॥

सेवः । पुं० सोवने ॥ सेवते । सेव
पचाद्यच् ॥ न० सेविवदरे ॥ य
था । मुष्टिप्रमाणं वदरं सेवमाहु
भिषग्वराः । सेवसमोरपित्तघ्नं
वृंहणं कफकृद्गुरु । रसेपाकेचमधु
रशिशिरं कचिशुककृतम् ॥

सेवकः । पुं० प्रसेवे ॥ त्रि० अ
नुजीविनिपरिकर्मणि । परिकरे
। भृचे । सेवाकर्त्तरि ॥ त्रिगुणः
स्थिरबलवानसेवायांसेवकोमत
॥ अस्यप्रभुमन्त्रिधौप्रश्नकरणक्षमत्त्वं
यथा ॥ किङ्करः किङ्करोवापिस
र्वथाप्रष्टुमौत्तरम् । योयस्यसेवा
निरतः सकंपृच्छतितंविना ॥
सेवते । सेवसेवने श्वल् ॥

सेवकालुः । पुं० दुग्धपुष्काम् ।
निशामङ्गायाम् । दुग्धपेया ० इ०
गौ० भा० प्र० वृत्ते ॥

सेवती । स्त्री० कुमार्याम् । भङ्गे
ष्टार्या । तरुण्याम् ॥

सेवनम् । न० उपास्तौ । चित्तानु
वृत्तौ । सेवनायाम् ॥ सूच्यादि

सेवि :

नावस्त्रादिसीवने । छूती । पि
बुतन्तुसन्तानि ल्युट् ॥ सेवसेव
नेवा ।

सेवना । स्त्री० परिचर्यायाम् । सेवा
याम् ॥

सेवनी । स्त्री० मूच्याम् ॥ शरीराप्रय
वसंयोगविशेषे ॥ यथा । सेवन्यः
सप्रतासान्तुभवेयुः पञ्चमस्तके ।
एकाशिफासजिह्वायामेकाविषेन
ताः क्वचिदितिभावप्रकाशः ॥

सेवन्ती । स्त्री० शतपथ्याम् ॥

सेवा । स्त्री० । सेवने । भक्तौ ॥ से
व्यचित्तानुवृत्तौ । सर्वभवेनसेव्या
नुकूलकारितायाम् । श्ववृत्तौ । वे
तनग्रहणेनाच्चाकरणंसेवेतिव्याख्या
तारः । सेवतुदीनदृष्टिसन्दर्भेन
स्वामितर्जननीचक्रियादिधर्मयो
गात् । शुनद्वारवृत्तिर्भवेति । ब्राह्मणे
नसानकार्या । सेवाश्ववृत्तिराख्या
तातस्मात्तांपरिवर्जयेदितिमनुष्य
नात् ॥ सेवनम् । सेव० । गुरोश्च
लङ्घ्यः । टाप् ॥ सेवनमोराधन
मुपभोगाश्रयणाश्चेति । यद्यदिष्णा
सेवते । सुखसेवते । तोर्थसेवतेसा
धुरितिः । परस्मैपदपञ्चतु । नीचं
समृद्धमपिसेवतिनीचएव । स्वाधी
नेत्रिभवैष्यहोनरपतिसेवतिकिंमा
निनः । इत्याद्युदाहरन्ति ॥

सेविः । न० सेवे । सेविते । मुष्टि

सैहली

प्रमाणवदरे ॥

सेबिका । स्त्री० दुग्धपक्वाल्पपिष्टके ।
सिमज्जो० सेवी० इ० भाषा० प्र०
॥ यथा । समितावर्तिताः कृ
त्वासुसूक्ष्मायवसद्भिभाः । शुष्काः
क्षीरेणसंसाध्याः भोज्यघृतसिता
न्विताः ॥ सेबिकातर्पणी बल्या
गुर्भीपित्तानिलापहा । ग्राहिणो
सन्धिकृद्, च्यातांत्वादेव्नातिमाच
या ॥

सेबिकामादकः । पुं० लङ्कविशि
षि । सेवकालङ्घु० इ० भा० प्र० ॥
तत्प्रक्रियायथा । घृताव्यथासमि
तथाकृत्वासूत्राणितानितु । नि
पुणोभर्जयेदाज्ये खण्डपाकेनयोज
येत् ॥ युक्तोन्नमोदकान्कुर्यात्तेगु
णैर्गठकायथा ॥

सेवितम् । न० सेबिवदरे । सेवफले
॥ चि० समुदासितेगुर्वादी । बरि
वसिते ॥ अनुष्ठिते ॥ उपमुक्ते ॥
आश्रिते ॥

सेव्यः । पुं० अखत्यवृत्ते ॥ हि
ज्जलद्रुमे ॥ न० उशीरे । बीरण
मूले ॥ चि० सेवार्हे ॥ सेवि
तुमर्षः । वेवसेवने । ल्युट् ॥

सेव्या । स्त्री० वृन्दावती ॥

सैहली । स्त्री० सिंहसम्बन्धिनि ॥ सिं
हस्ययम् । अण् ॥

सैहली । स्त्री० सिंहपिप्पल्याम् ।

सैनःपत्न्यम्

सपदण्डायाम् ॥ कुरुव्याम् ॥
 त्रि० सिंहलक्ष्मीपत्नी ॥
 सैहिकः । पुं० राहो ॥ इ० श०
 र० बली ॥
 सैहिकेशः । पुं० विभ्रंतुदे । राहो ।
 स्वर्गानो । सिंहाकायाप्रपत्न्यम् ।
 ठक् ।
 सैकतम् । न० बालुकामयतटे । सि
 कतामये । त्रि० सिकतामये । सि
 कतावर्त । सिकतिले । सिकताः
 सत्यऽस्मिन् । सिकताशर्कराभ्या
 च्छेतिमत्त्वर्थेऽण् ॥ सिकतीववा ।
 शर्कराद्यण् ॥
 सैकतिकः । पुं० सञ्चस्ते ॥ क्षपण
 के । न० मातृयात्रायाम् ॥ मह
 लसूत्रे ॥ त्रि० भ्रान्तिजीविनि ।
 सन्देहजीविनि ।
 सैकतेष्टम् । न० आर्द्रके ॥ त्रि०
 सैकतिलप्रिये ।
 सैतवाहिनी । स्त्री० नदीदिग्निषे । वा
 ह्नुदायाम् ॥ सितानिवाहनाभियस्या
 र्जुनस्य० तस्ययम् । तस्येदमित्यणि
 टिट्ठेतिङीप् ॥ यद्वाः सितस्य र्जु
 नस्य यंसैतौ । सैतीवासीवाहिनौ
 नदीव ॥
 सैहान्तिकः । त्रि० सिद्धधान्तज्ञे ॥
 सैनापत्न्यम् । न० सेनापतेः कर्म
 णि ॥ पत्न्यन्तपुरोहितादिभ्योय
 क् ॥ यद्वा । दिव्यदिव्यादिव्य

सैन्धी

पत्न्यन्तरपदाण्यः ॥ सेनापतिस
 स्वस्मिन् ॥ सेनापतेः कर्म०
 सेनापतेरिदंवा ॥
 सैनिकः । पुं० सेनारक्षे । प्रहरका
 र्ही ॥ सेनारक्षति । रक्षतीति
 ठक् ॥ सैन्ये । सेनावांसमवेते ॥
 सेनांसमवेति । सेनायावेतिष्योऽ
 भावे० ठक् ॥
 सैन्धवः । पुं० जयद्रथनृपे । सिन्धु
 देगकाप्रवे ॥ सिन्धुरभिजनेऽस्य ।
 सिन्ध्वादिच्वाद्गण् ॥ पुं० न० ल
 वणोत्तमे । माणिस्ये । सिन्धुकी
 ॥ अष्टगुणायथा । सैन्धवलवणं
 स्वदुदौपनंपाचनंलघु । क्षिप्रंरु
 च्छिंहमंढ्रयं सूक्ष्मनेत्यं त्रिदोषहृत्
 । सैन्धवद्विधिञ्जेयंसितरक्तमित
 क्रमात् । रसवैर्यंविपाक्षिषुमुष्ण
 व्यंकथितंसितम् ॥ अपिच ।
 पूर्वाह्णकालेषाश्चानांप्रायशील
 णंहितम् । शूलानाहविवन्ध्रंल
 वणं सैन्धववरम् ॥ त्रि० सिन्धुदेश
 भवे । सिन्धुकी ॥ सिन्धुजुजातो
 भवोवाः । कच्छादिभ्यश्चेत्यण् ।
 अणञ्जौचेतवा ॥ पुं० सिंधुदेशे ॥
 स्वार्थेऽण् । लङ्काप्रदेशमारभ्यमका
 लंपरमेश्वरि, सैन्धवाख्योमहादेशः
 पर्वतेतिष्ठतिप्रिये ॥
 सैन्धी । स्त्री० तालादिमद्ये । हाल
 याम् ॥ सैन्धीशीताकषायास्त्रापि

सैरिक् :

तदाह विनाशिनो । वातदाराजनि
वष्टे नरसिंहनवचिंता ।

सैन्यम् । न० बली । सेनायाम् । से-
नेव । चतुर्वर्षादिस्वात्प्यञ् । चि०
सेनासमवेते । सैनिके । सेनांसम
वेति । सेनायावेतिप्यः । सेना-
यांसमवेतायैसैन्यास्ते सैनिकाद्यते
इत्यमरः । द्विलितइत्यश्वरथूपा
दात्संसेना० तत्रयेसमवेताएकदेशी
भूगस्तेसैन्याः सैनिकाद्य ।

सैन्यनियामिका । स्त्री० चक्रयइय्या
म् । मोरचाइतियस्यायवनभाषा ।

सैन्यपृष्ठम् । न० प्रतियहे । यचस्थि
तीराजासुसैन्यंप्रतिगृह्णाति ।

सैरम्भी । स्त्री० सैरिम्भ्याम् । सैरंधर
ति । धृञ्० । मूलविभुजादित्वा
त्कः । बाहुलकादलुक् । सैरम्भू
स्येवम् । तस्येदमित्यण् । शिल्प
करणात्कर्षकस्त्रीवत् ॥ यहा ।
सैरं स्वाच्छन्द्यंधरति । प्राग्-
त्कः । पृषादरादिः । गौरादिः

चतुःषष्टिकलाभिन्नाशीलरूपादि
सेवनी । प्रसाधनेपचारन्नासैर
म्भीपरिकीर्त्तताइतिकात्यः ॥ द्रौ
पद्याम् ॥

सैरिक् । पुं० हालिके० वषि । लाह
लिके । चि० सैरसम्बन्धिनि । सी
रेणखनति । तेनदीव्यतिखनतीति
ठक् सैरस्येदंवा । इलसीराइक् ।

सैरीय :

सैरिम्भूः । पुं० बागुरावृत्ती० सक्तीणं
जात्यन्तरे ॥ यथाइमनुः । प्रसाध
नेपचारन्नासदासंदासजोवनम् ।
सैरिंध्रं बागुरावृत्तिं सूतेदस्युरयो-
गवे० इति ।

सैरिम्भी । स्त्री० सैरिन्ध्याम् । परवे
श्मस्यशिल्पकृत्स्नश्चिथाम् ॥ सै
रन्धीपरवेश्मस्यस्ववशाशिल्पकारि
केत्यमरः । चतुष्षष्टिकलाभिन्ना
शीलरूपादिसेविनी । प्रसाधनेप
चारन्नासैरम्भीपरिकीर्त्ततेतिका
त्यः ॥ वषंसङ्करसम्भूतस्त्रियाम् ॥
महत्सिकावाम् ॥ द्रौपद्याम् । नि
त्ययौवनायाम् । याज्ञसैन्याम् ॥
सैरंधरति । धृञ्० । मूलविभुजा
दित्वात्कः । बाहुलकादलुक् ।
सैरम्भू स्येवम् । तस्येदमित्यण् ।
शिल्पकरणात्कर्षकस्त्रीवत् । पृषा
दरादिः ॥ यहा । सैरं स्वाच्छन्द्यं
धरति । प्राग्त्कः । पृषादरा
दिः । गौरादिः ॥

सैरिभः । पुं० लुलाये । महिषे ।
कासरे ॥ सीरोऽस्त्येषाम् । चत
इनिः । सीरिणां कर्षकायामिभ
इव । शकन्त्यादिः । प्रज्ञायण् ।
यहा । सारस्यसूर्यं इभइव० पुष
वाहनत्वात् । पूर्ववत् । शकभभ
ने । स्वर्गे ॥

सैरीयः । पुं० शिष्ट्याम् । सैरेभ

सोत्प्रास :

वः । तत्रभवद्रथ्यण् । कर्षः ।
 सैरेभवः । वृषाच्छः ॥ सैरीयः
 कफवातहृत् ॥
 सैरीयकः । पुं० भ्रिण्ट्याम् ॥ संज्ञा
 यांकम् ॥
 सैरेयः । पुं० भ्रिण्ट्याम् ॥ सैरेभ
 वः । नद्यादिभ्योठक् ॥
 सैरेयकः । पुं० भ्रिण्ट्याम् ॥ सैरेय
 शब्दोत्संज्ञायांकम् ॥ अस्यगुणाय
 या । सैरेयः कुष्ठवातास्रकफकण्डु
 विषापहः । तित्तीष्णोमधुरोदन्यः
 सुस्निग्धः केशरञ्जनः ॥ इति ॥
 सैवालम् । न० शैवालि ॥
 सोठः । त्रि० चान्ते । सहिष्णो ॥
 सद्यतेस्म । षहमर्षणे । क्तः । स
 हिवहेरोदणर्ष्य ॥
 सोठा । त्रि० तित्तिच्चासंयुक्ते । सहित
 रि ॥ शक्ते ॥ सहते । षहमर्षणे ।
 गवुल्ठवावितित्ठच् ॥
 सोत्कण्ठः । त्रि० उत्कण्ठायुक्ते ।
 उत्के । उन्मनसि ॥
 सोत्प्रासः । पुं० सशब्दहाणे । या
 ष्कुरितकी । श्यादाष्कुरितकंहा-
 सः सोत्प्रासिद्रव्यमरः ॥ उत्प्रा
 सनम् । असुलोपणे । असुगति
 द्वीपुल्यादानिषुवा । घञ् । उत्सहि
 तः सोत्प्रासः । उत्प्रासिनाधिक्ये
 नञ्प्रणेत्यासहितः सोत्प्रासः ॥
 घ० सोक् । उने । प्रियशक्ये ॥

सोपकरण :

सोदकः । पुं० पिण्डप्रदातारंपुरुष
 मारभ्यदशमपुरुषान्तेषु ॥ यथा ।
 पिण्डदात्सप्तपुरुषाः सपिण्डाःक
 धिताः प्रिये । सोदकादशमात्ताः
 स्युस्ततः क्षिप्रलगोचजाइति ॥
 सोदयः । त्रि० उदयेनसहवर्त्तमाने
 वृषियुक्ते । लाभसमेतः इ० भाषा ॥
 सोदरः । पुं० सहोदरे ॥ सहउ
 दरेणवर्त्तते । वीपसर्जनस्येति सः
 । सहसमानमुदरंयस्येतिवा ॥ ल
 ग्नात्तृतीयस्थाने ॥
 सोदरा । स्त्री० सहोदरायांभगिन्या
 म् । टाप् ॥
 सोदर्यः । पुं० समानोदर्ये । सग
 र्भ्यः । सहजी । समानेउदरेणयि
 तः स्थितः । सोदराद्यः । वि
 भाषोदरे । इतिसमानस्यसः ॥
 सोनहः । पुं० लशुने ॥ इ० श०
 र० लो ॥
 सोन्मादः । त्रि० उन्मदिष्णो । सोन्मा
 दे । सहोन्मदेनवर्त्तते । वीपसर्ज-
 नस्य ॥
 सोपकरणः । त्रि० उपकरणेनसह
 वर्त्तमाने । उपकरणविशिष्टे ॥
 सोपकारः । त्रि० उपकारविशिष्टे ॥
 सोपधम् । त्रि० सक्कघ्नदानादौ ॥
 सोपपदा । स्त्री० अनध्यायविशेषे
 यथा । सितार्ज्येष्टेद्वितीयाचक्षा
 श्रिवनेदशमीतथा । चतुर्थीद्वादशी

सोमानम्

माघिपताःसोपपदाः स्मृताः ॥
इति ॥

सोपपन्नः । पुं० राहुयस्ते० इन्दौ ॥
राहुयस्तेपूषणि । राहुयस्तेष्वि
न्दौच० पूषणिच । सोपपन्नोपर
त्तौडाविद्यमरः । राहुकर्त्तृकयइ
णकर्मीभूतचन्द्रेपूषणिच । उपर
त्ते ॥ सहउपपन्नवेनराहुणा० इति
सोपपन्नः । तेनसहेतीतिसमासः
। वीपसर्जनस्येतिसहस्यसः ॥
चि० आपन्नते ॥

सोपमर्हः । चि० तिरस्कारस्येत ॥
सोपवासः । चि० उपवासविशिष्टे ।
सोपाकः । पुं० चण्डालिनपुक्कस्यांज
नितेऽन्त्यजविशिष्टे । भङ्गोतिप्रसि
द्धे ॥ मारुषोषितापरधे० राजा
देशेनमारणम्० तेनास्यवृत्तिः ।
यथा* । चण्डालिनतुसोपाकोमूल
व्यसनवृत्तिमान् । पुक्कस्यांजायते
पापः सदासज्जनगर्हितः ॥ इ
तिमनुः ॥

सोपाधिः । त्रि० उपाधियुक्ते ॥
प्रतिष्ठाभेच्छादिनादानादौ ॥

सोपानम् । न० पाषाणादिरचिते०
सौधाद्यारोहणे । पारोहणे ।
पैठी० इ० भा० प्र० । सहविद्य
मानउपरिचानो गमनमधीन । चा
रोहणसुसोपानं पैठीइतिसमाह्वये
। सोपानेकाष्ठघटितेनिः श्रेणि

सोमधारा

स्वधिरोहिणीतिशब्दरत्नाबली ॥

सोभाञ्जनः । पुं० शोभाञ्जने ॥
सोमः । पुं० शिवे ॥ उमयासहि
तः । हिमदीधितौ । चन्द्रे ॥
सोमेऽमाशाशायामरुणोदयमारभ्य
स्नानकालपर्यन्तं भौतौभूत्वास्ना
नात्गोसहस्रदीनफलम्भ्रतीत्या
हय्यामः । सिनीवालोकहृत्वापि
यदिसोमदिनीभवेत् । गोसहस्रफ
लं दद्यात्स्नानं यन्मौनिनाकृतमि
ति । अमृतसौति० सोमः ।
षुप्रसवैश्वर्याः । अतिस्तुसुहृ
सृष्टृञ्चिन्नुभायावापदियक्षिणीभ्यो
मन्नितिमन् ॥ वानरे ॥ कुबेरे ॥
पितृदेवे । यमे ॥ समोरयो ॥ व
सुप्रभेदे । नीलवसौ ॥ कर्पूरे ॥
सोमलतौषधी ॥ सोमलतारसे ॥
सोमन्नतासाधनक्रियागे ॥ दिव्यी
षध्याम् ॥ अमृते ॥ पर्वतविशि
ष्टे ॥ न० भीरे । लले ॥ काञ्चि
के ॥ स्वर्गे ॥

सोमगर्भः । पुं० विष्णौ ॥ सोमा
गर्भेऽस्य ॥

सोमजः । पुं० बुधे ॥ न० दुग्धे
॥ चि० चन्द्रजे । सोमाञ्जातः
। जनी० । उः ॥

सोमतौर्यम् । न० प्रभासतौर्ये ॥

सोमधारा । स्त्री० देवपथे । नभः
सरिति ।

सोमयाजी

से मा । पुं० चन्द्रे । इन्दौ । अमृ
तंसौति । षुप्रसवने । नामन्सोम
न्सोमद्विच्छनीनदशपाद्यानिपाति-
तः सोमानातः ।

सोमपः । पुं० सोमपीतिनियामपी
तसोमलतारसे । सोमंपिबति ।
पापानि । पातोनुपेतिकः ।

सोमपत्रः । पुं० उल्लपे । कोमलद्वये ।

सोमयाः । पुं० सोमपे । यज्ञे सो
मलतारसपानकर्त्तरि । सोमंपि
बति । पा० क्तिप् । भृगोः पु
त्रेषु । ब्राह्मणानांपितृषु ।

सोमपीती । पुं० यागपीतसोमरसे
। सोमपि ॥ सोमद्यपीतम् । सो
मपीतमध्यास्ति । इतिः ।

सोमपीथः । पुं० सोमपाने ।

सोमवन्धुः । पुं० कुमुदे ॥ सोमो
वन्धुरस्य ॥ सूर्यवधयोः । यथा
। मित्राणिसूर्याच्छशिभौमजीवाः
सूर्येन्दुजी । सूर्यंशशाङ्गजीवाः
। आदित्यशुक्रौ । रविचन्द्रभौमाः
बुधार्कजौ चन्द्रजभार्गवौ चेति । ज्यो
तिस्तत्त्वम् ॥

सोमभूः । पुं० बुधयज्ञे ॥ जिनरा
जभेदे ॥ वि० सोमवंशीहवे ॥

सोमाहवति । भू० क्तिप् ॥

सोमयागः । पुं० सोमलतारसपा
नाद्वैवापि कयज्ञविशेषे ॥

सोमयाजो । पुं० सोमयागकर्त्तरि ।

सोमलता

सोमयोनि । न० चन्दनविशेषे । यथा
। सुगोतलं चन्दनयत्तेलपिबिक
मुच्यते । उभौतुबद्यपर्यादौसोभयो
नि । शिलोद्भवमिति शब्दचन्द्रिका ।

सोमराजः । पुं० चन्द्रे । हिजराजी
। सोमशासौराजाच । टच् ॥

सोमराजिका । स्त्री० सोमराजिनि ।
बाकुच्याम् ॥

सोमराजो । पुं० चोषधिविशेषे ।
तत्पर्याया यथा । चबल्लुजः सोम
राजोसुवस्त्रीसोमबल्लिका । कालमे
षीकृष्णफलावागुजीभूतिफल्यपीति
॥ सोमराज० इ० इकुच० इ०
च० गौ० दे० भा० ॥ सोमद्रव ।
सेमेनवा० राजति । राज० । उप
मानइतिवामुप्यजातावतिवाणि
निः ॥

सोमराजो । स्त्री० सोमलतायाम् ।
बागुज्याम् । सोमराजिनि । ना
यद्वैद्वन्द्वेमेदे ॥ यकारद्वयेनप्र
ठनादिठानिः । भवेत्सोमराजोत
याशङ्खनारीद्वयासोमराजोत्थ
पिलच्छलक्षणम् । यथा । इरेसो
मराजोसमातेबशश्रीः । जगन्मण्ड
ल्यच्छिनश्वकारम् । डीप् ।

सोमलता । स्त्री० स्वनाम्नाप्रसिद्धायं
लतायाम् । तथाः पर्यायागु
चः यथा । सोमवस्त्रीसोमलतासो
माश्वीरीद्विजप्रिया । सोमवस्त्रीवि-

सोमवह्नौ

दोषघ्नोऽकटुः स्निग्धरसायनीति ॥
 अपिच । सोमवह्नौमहागुल्मावघ्न
 श्रेष्ठधनुर्गता । सोमार्हागुल्मवह्नौ
 चयज्ञाश्लोद्भूजप्रिया । सोमक्षीरा
 चसोमाशयज्ञाङ्गारुद्रमण्डल्यया ।
 सोमवह्नौकटुः शोतासधुरापित्त
 दाहहृत् ॥ लण्णाविजोपशमनी
 पावनीयज्ञादाधनीतिरा० नि० ग्टः
 ॥ ब्राह्मोषधी ॥
 सोमलतिका । स्त्री० गुडूच्यां ॥ सोम
 वह्नयाम् ॥
 सोमवह्नः । पुं० वृभिर्दिरे अजात
 शची चन्द्रवर्णे ॥ सोमवह्नयः ॥
 सोमवल्कः । पुं० धषलकटुफले ।
 खदिरे । रोठाकरञ्जे ॥ करञ्जे ॥
 सोमवह्नवल्कोवल्कलमस्य ॥
 सोमवल्कलः । पुं० कदरे । प्रवृत्त
 खदिरे ॥ सोमवह्नवल्कलमस्य ॥
 सोमवह्नरी । स्त्री० ब्राह्म्यासोषधी ॥
 सोमवह्नरी ॥ सोमलतायाम् ॥
 सोमवह्निका । स्त्री० सोमराजिनि ॥
 सोमवह्निका । स्वार्थेकान् ॥
 सोमवह्नौ । स्त्री० वत्सादन्याम् । कि
 न्नदहायाम् । गुडूच्याम् ॥ सोम
 वह्नौ ॥ वागुश्याम् । सोमलता
 याम् ॥ सोमवह्नौविदोषघ्नोऽकटु
 स्निग्धरसायनी ॥ पातालगुडूच्या
 म् । ब्राह्म्याम् ॥ सुदमना
 याम् ॥

सोमसिद्धान्तौ

सोमवारः । पुं० सोमस्थभोम्यदिने ॥
 सोमविक्रयौ । पुं० सोमलतारसवि
 क्रयकर्त्तारि ॥
 सोमवह्नः । पुं० कटुफलवृक्षे ॥ श्ले
 तखदिरे ॥
 सोमवह्नकला । स्त्री० शशाण्डुल्याम्
 ॥ चन्द्रखण्डविशिष्टायाम् ॥
 सोमसञ्ज्ञम् । न० कर्पूरे ॥
 सोमसदः । भूमि० पितृगणान्तरे ॥
 बिराट्सुताः सोमसदः साध्या
 नापितरः स्मृताः ॥
 सोमसवनः । पुं० ब्रह्मलीकस्याश्च
 त्यहर्षे ॥ सोमोऽमृतं सवतीति ।
 युष् ॥
 सोमसारः । पुं० खदिरे ॥
 सोमसिद्धान्तः । पुं० बौद्धविश्वे ॥
 सोमसिद्धान्तौ । पुं० सोमसिद्धा
 न्तवृत्तरि । कापालिके ॥ तत्रैक
 पादिकं वया । नरास्थिमाजाकृत
 चारुभूषणः श्मशानवासीन्दुवपा
 लभोजनः । पश्यामिथो गाश्चनशु
 द्धदधं नीजगन्मियोभिन्नमभिन्न-
 मोश्चरात् ॥ अपिच । मस्तिष्कात्त
 वसाऽभिघारितमहामांसाहृतोष्
 णतां ॥ ब्रह्मोऽप्यवपालनिमित्तसु
 रापानेननः पारवाः सद्यः क
 तकठोरकण्ठविमलतृकोजावधारे
 चर्षोरर्धोनः पुरुषोपहारवनिभि
 देवीमहाभैरवइति ॥

सौरहा

सोमसिन्धुः । पुं० राहुमूर्ध्वभिदि ।
विष्णो ॥

सोमसुता । स्त्री० नर्मदाशाम् ॥
सोमसूत्रम् । न० देवालयज्जलनिर्ग
मस्थानि ॥ यथा । शिवप्रदक्षिणे म
न्वीषर्द्धवन्द्रक्रमेणतु । सव्यासव्य
क्रमेणैवसोमसूत्रं नलङ्घयेत् ॥

सोमाख्यम् । न० रक्तोत्पले ॥

सोमालः । वि० कोमले ॥

सोमाश्रमः । पुं० तीर्थविशेषि ॥

सोमेश्वरः । पुं० काश्यांसोमकर्तृक
प्रतिष्ठितेशिवे ॥

सोमोद्गवा । स्त्री० देवोशाम् । नर्म
दाशाम् ॥ सोमात्सोमवंशजारा०
पुरुषसउद्भवतिसोमवतारित्वात्
॥ यद्वा । सोमोऽमृतमुद्भवत्यस्याः
स्वर्गप्रदत्वात् । अप् ॥ सोमाद्गुद्रा
दुद्भवतिवा । पचाद्यच् ॥ सोमोद्दि
विशेषः उद्गवायस्यावा ॥

सोम्यः । पुं० उपहोपभेदे ॥ वि०
प्रियदर्शने ॥ सोमइव । शाखादि
भ्योयः ॥

सौरहा । स्त्री० सात्रावृत्तान्तरे । त
त्सौरहावृत्तममलसुरगपतिरिति म
दति । यद्दोहाधिपरीतमिदमलह
दिसुदमुपनयति ॥ यथा । अभिन
वज्जनिधिनीलममलकमलदृक्छी
चमम् । सखिप्रश्यामिकदापिमधु
मयनंभवमोपनम् ॥

सौख्यम्

सौख्यगुहः । पुं० सौख्यगुहने ॥

सौख्यगुहम् । न० सोषपूर्वदुहती
। स्तुतिपूर्वकीदुर्वादि । स्वमुखवत्त्वा
दिवोषकवाक्ये ॥ लुण्ठति । लुठि
षालस्ये प्रतिघातेच । लुठ् । लु
ण्ठनेनसहितम् ॥

सौख्योक्तिः । स्त्री० सख्यश्रीकौ ॥
सौकर्यम् । न० चनायासि ॥ सुकर
स्यक्रियाशाम् ॥

सौकुमार्यम् । न० माहृदि ॥

सौक्ष्म्यम् । न० सूक्ष्मताशाम् ॥

सूक्ष्मस्यभावः । व्यञ् । असङ्गस्य
भावे । गुणविशेषि ॥ अतः सङ्ग
त्पहूपत्वं शब्दानांसौक्ष्म्यमुच्यते ॥

सौखराषिकः । वि० सुखराषिप्रश्न
कर्त्तरि ॥ सुखराषिपृच्छति । पृ
च्छतीसुस्नातादिभ्यद्दृतिठक् ॥

सौखयायनिकः । वि० सुखययनप्र
श्नकर्त्तरि ॥ सुखययनपृच्छति ।
पृच्छतीसुस्नातादिभ्यद्दृतिठक् । अ
नुगतकादिः ॥

सौखसुप्तिकः । वि० वेतालिके । वे
तालिकाशोभकराषिकः सौख्य
सुप्तिकाइ० हे० चन्द्रः ॥

सौखिकः । वि० सुखाशिनः । सौ
ख्योन्वृतिभाषाप्रसिद्धि । इ० म०
मा० राजधर्मः ॥

सौख्यम् । न० सुखि । सुखमेव । स्वा
र्थे व्यञ् । अक्रिष्टिदपिकुर्वाणः

सौषिक :

सौख्येदं : खान्यपोहति ॥
 सौगण्डिकम् । न० तीर्थविशेषः ।
 सौगतः । पुं० नीलवर्णविशेषः । शून्य
 वादिनि । माध्यमिकी ॥ सुगतासु
 दूधोर्मन्त्रिभोजनीयासु । भक्तिरि
 च्छब्दः ॥
 सौगन्धम् । न० कस्तूरी । सौगन्धि
 की ॥
 सौगन्धिकः । पुं० गन्धवासान् । ग
 न्धकी । सुगन्धव्यवहारिणि । गन्ध
 वणिकः । गन्धीतिभाषाप्रसिद्धे ।
 नपुंसकविशेषः । नसायानी । यः
 पूतिथीनीजायेतस हि सौगन्धिकी
 भवेत् ॥ न० कस्तूरी । प्रवृत्तित्पले
 । सौधीदृ० भा० प्र० ॥ पद्मरागम
 यी ॥ कस्तूरी ॥ नीलोत्पले । इति
 राजनिर्घण्टः । सुगन्धेव । स्वा
 र्थे० विनयादिभ्यश्चक् ॥ श्रीभने
 गन्धोऽयं श्रीभनेगन्धाया । सुग
 न्धः प्रयोजनमस्य । प्रयोजनमिति
 ठग्व ॥
 सौगन्धिका । स्त्री० पद्मभेदे ॥ इ० म०
 भा० वनपर्व ॥
 सौषक्यम् । न० सूचकस्यकर्मभाष
 योः पुरोहितपुदित्वाद्यक् ॥
 सौषिः । पुं० सौषिकी ॥
 सौषिकः । पुं० सूषिजीविनितुम
 वाये ॥ कर्णसङ्करप्रभेदायम् । क
 वत्तस्यवकन्यायांशो गण्डकादिषु

सौदामनी

चिकइतिपराशरपद्धतिवचनात् ।
 सूचीशिल्पमस्य । शिल्पमिति
 ठक् ॥
 सौषिक्यम् । न० सौषिकस्यकर्मभा
 वयोः ॥ पत्यन्तपुरोहितादिभ्यो
 यक् ॥
 सौजन्यम् । न० सौहार्दे । सुजनलो
 याम् । यथा । सौजन्यं दरवन्व
 जन्म० विभवा० दौर्घायु० रारा
 ग्यतादिज्ञत्वं धिनचित्त्व० मिन्द्रि
 वशः ० सत्याचदनेरुचिः । स
 न्मन्त्री० ससुतः ० प्रियाप्रियतमा
 ० भक्तिघनारायणे० सत्पुष्येन
 विनाभयोदशगुणाः संसारिणाम्
 दुर्लभाः ॥
 सौख्यम् । न० सारथ्ये ॥ सतस्यक
 मभावावा । प्यञ् ॥
 सौखः । पुं० ब्राह्मणे । नियतप्रयो
 गाभावेधातुविशेषः ॥ वि० सूचस
 श्वन्विनि ॥
 सौवाशणी । स्त्री० सुराग्रप्रधानेव
 दिकीयागविशेषः । सौधामण्यां सुरा
 याज्ञान्गृह्णीयादिति श्रुतिविधि
 ति ॥ सौधामण्यां कुलाचारिब्राह्मणः
 प्रपिवेत सुराम् । अत्यवकासतः
 पीत्वापतितस्तुःसिः भवेत् ॥
 सौदामनी । स्त्री० तडिति । विद्युति
 सुदामणेरावतगजः । सुशान् ए
 कदिक् । तेनैकदिगित्यर्थः । अ

सौध :

द्वितिप्रकृतिभावाट्टिलोपाक्षीपीन
भवतः । यदा । सुदामापर्वतः
सुदामाचद्विशाएकदिक् । पूर्व
वदत्प्रकृतिभाषी । स्फटिकादिम
यपर्वतप्राप्तभवादिद्विद्युदतिस्फु
टाभवतोह्यर्थात् । सुदामामाला
। तत्रभवाषा । सौदामनी । मासा
कारेह्यर्थः । तडिद्विशेषे ॥ अप्प
रः प्रभेदे । देवविशेषे । इत्यत्र
यः ॥

सौदायिकम् । न० स्त्रीधनविशेषे ॥
अपाङ्ककाख्यायनः । ऊटयाकन्य
यावापिपद्युः पितृगृहेयवा । भ
र्तुः सकाशात्पिपीबालव्यंभीदा
यिकं स्मृतम् । सौदायिकं धनं प्रा
प्यस्त्रीणां स्वातन्त्र्यमिष्यते । यस्मा
त्तदानीन्तनस्यार्थं तदं तत्प्रधी
षणम् । सौदायिके सदा स्त्रीणां स्वा
तन्त्र्यां परिकीर्तितम् । विक्रये चैव
दाने च यथेष्टं स्यात्परिष्वपीति । सु
दायिभ्यः पितृमातृभर्तृकुलसम्ब
न्धिभ्यो लब्धं सौदायिकम् । अन्तर्ग
मम् । अनेष्टुयम् । इतिदायत
त्वम् ॥

सौदासः । पुं० इत्वाकुवंशीयत्रयो
ध्याधिपतौ । कल्मषपदे । मि
त्रसहे ॥

सौधः । पुं० न० राजसदने । सुधा
लेपाऽस्यास्ति । ज्योत्स्नादित्वाद

सौपर्ण्यो

ष्व् ॥ सुधयाऽवलितं वा । रीष्ये
॥ चि० सुधासम्बन्धिनि ॥ पुं० दु
ग्धपाषाणे ॥

सौधभूषणम् । न० कटजकर्णायाम्
। जूना० इ० भाषाप्र० ।
सौनः । चि० सूनायांभाषे ।
सौनन्दम् । न० बलभद्रसुसले ॥
सौनन्दो । पुं० बलदेवे ॥ सौनन्दम
थासि । इति ॥

सौनिकः । पुं० षडस्थानाधिकारि
णि । वैतसिके । मांसिके ॥ शा
कुनिके ॥ सूनायाचरति । ठक् ।
सौनिको । स्त्री० दीक्षणीयेष्ट्याम् ॥
सौन्दर्यम् । न० सुन्दरतायाम् ॥ त
ल्लस्यं यथा । अङ्गप्रबन्धकानांयः
सन्निवेशिायधीचितम् । सुस्निहसन्धि
बन्धं यत्तत्सौन्दर्यं सुदाहृतनिष्पु
ञ्ज्वलनोक्तमणिः ॥ सुन्दरस्यभावः
। प्यञ् ॥

सौपर्णम् । न० मरुति ॥ शुब्ध्या
म् ॥ गारुतमतास्त्रे ॥ चि० सुप
र्णसम्बन्धिनि ॥

सौपर्णी । स्त्री० पाताण्णरुडोक्तता
याम् ॥

सौपर्ण्यः । पुं० गरुत्मति । गरुडे
॥ सुपर्णायापपञ्चम् । स्त्रीभ्यो
ठक् ॥

सौपर्ण्यो । स्त्री० सुपर्ण्याः पुष्याय्
॥ सुपर्ण्यापपञ्चं स्त्री । स्त्रीभ्योठ

सौभाग्यम्

क् । टिट्टाणजितडीप् ॥
 सौप्तिकम् । न० रात्रिमारणे । रात्रि
 युगे ॥ महाभारतस्य पर्व विशिषे ॥
 त्रि० सुप्तिसम्बन्धिनि ॥
 सौभम् । न० खसच्चारिपुरे ॥ हरि
 चन्द्रपुरे ॥
 सौभगम् । न० सुभगत्वे ॥
 सौभद्रः । पुं० सुभद्रातनयेऽभिमन्यौ
 ॥ सुभद्राया अपत्यम् । अठ्ठाभ्यो
 नदीमानुषोभ्यद्वयत्वे ॥ सङ्घा
 तविशिषे ॥ सुभद्राप्रयोजनमस्य ।
 सङ्घाते प्रयोजनयोर्दध्भ्यद्वयत्वे
 यन्य विशिषे ॥ सुभद्रामधिकृत्य कृ
 तौ यन्यः । अधिकृत्य कृतै यन्ये
 द्वयत्वे ॥ त्रि० सुभद्रासम्बन्धि
 नि ॥
 सौभद्रेयः । पुं० अभिमन्यौ । सुभ
 द्राया अपत्यम् । स्त्रीभ्योऽठक् ॥
 विभौतकठत्वे ॥
 सौभरम् । न० सामविशिषे ॥
 सौभरिः । पुं० पुराणप्रसिद्धे परम
 हंसे । मुनिविशिषे । *
 सौभागिनेयः । पुं० सुभगासुते ।
 सुभगाया अपत्यम् । कल्याण्यादी
 नामिनङितठक् । इन्द्रादेशस्य
 । इन्द्रगेषुभयपदद्वयत्वे ॥
 सौभागिनेयी । स्त्री० सुभगात्मजायाम् ॥
 सौभाग्यम् । न० विष्कंभाद्यन्तर्गत
 योगविशिषे ॥ तज्जातफलं यथा ।

सौभाग्यम्

सौभाग्यजन्मासुभगो मनुष्यः श्लाघ्यो
 जनानां धनवान् गुणज्ञः । उदार
 चित्तो बलवान् विश्विकीमहाभिमानी
 प्रियभाषणश्चेति ॥ सिन्दूरे ॥ टङ्क
 णे ॥ सुभगत्वे । तज्जातफलं यथा ।
 अल्पनिद्रोऽल्पभुक्वाग्मीमितभाष्य
 नसूयक इति । सुभगस्य कर्मभावावा
 । प्यञ् । इन्द्रगसिन्ध्वन्ते पूर्वपदस्य च
 स्युभयपदद्वयत्वे ॥ व्रतविशिषे ॥
 सौभाग्यकरणम् । न० बाह्यभ्यहेतौ ॥
 यः सार्वजन्यं सुभगत्वेमिच्छेद्गु
 णान् ससर्वस्य भवेत्परीक्षम् । प्रा
 प्रोतिदोषानसतीप्यनैकान् परस्य
 योदोषकथां करोति ॥
 सौभाग्यचिन्तामणिः । पुं० सारकौ
 मुयुक्तशौषधविशिषे ॥
 सौभाग्यशुण्ठी । स्त्री० पाकविशिषे । य
 था । नागरस्य पलान्यष्टौ घृतं देयञ्च
 तत्समम् । चौरं चिप्रस्यसंयुक्तं ख
 गडस्यार्द्धगतं पलम् । पचिन्मृदग्नि
 नासम्यक् यथापाको भवेत्तदा ।
 चूर्णं दद्यात्त्रिजातस्य श्लोऽष्टचप
 लोन्मितम् ॥ भक्षयेन्नाशयत्याशुशि
 रःशूतश्चमारुतम् । सूर्यावर्त्तं ह
 नुस्तम्भं मन्यास्तम्भं गलयद्दम् ॥ व
 लवर्णं करं वृष्यं बलीपालतनाशन
 म् । अ मथातप्रशमनं सौभाग्यकर
 मुत्तममिति पाको बली ॥
 सौभाचम् । न० सुभातृणां भाषे ॥ यु

सौमेरव :

बादित्वादण् ॥

सौमदत्तिः । पुं० चन्द्रियविशेषि ।
भूरिश्रवसि ॥ सौमदत्तस्याऽपत्यम्
। अतइज् ॥

सौमनसा । स्त्री० जातिपत्याम् ॥

सौमनसायनी । स्त्री० जातिपत्याम्
। मालतीपत्रिकायाम् । जावित्री
० इ० भा० प्र० ॥

सौमनस्यम् । न० शोभनमभीभवे ॥

कुमुमसमूहे ॥ आर्द्धपिण्डदाना
नन्तरं ब्राह्मणहस्ते पुण्ड्रान्मन्त्रे

सौमनस्यवान् । विं० प्रीतिमति ॥

सौमनस्यायनी । स्त्री० मालतीकलि
कायाम् । यथा । मालतीपुष्पक
लिकांसौमनस्यायनीविदुरितिविका
ण्डग्रीष्ण ॥

सौमिकः । पुं० सौमरससाध्येऽग्नि
द्योमादि ॥

सौमिको । पुं० सौमरससाध्येऽग्नि
द्योमादि ॥ इ०
हे० लज्ज्

सौमित्रः । पुं०

सौमितिः । पुं० रामानुज
॥ सुमित्रायाश्चपत्यम् । वाह्य
त्वादिज् ॥

सौमी । स्त्री० षट्श्लेषि ॥ रं प्री
देशताऽस्याः । सोमाद्यण् । षो
प् । यज्ञापः ॥

सौमेषिकः । पुं० सिद्धे ॥

सौमेरवः । वि० सुमेरुसखन्विनि ॥

सौम्यत्वम्

सौमेरुकम् । न० सुषर्णे ॥

सौम्यः । पुं० सोमात्मजी । बुधे ॥

बत्सरविशेषि ॥ तत्फलं यथा । सु

भिल्लंक्षेमसारोग्यं सखच्चनिरुपद्रव

म् । सौम्यदृष्टिर्भवेद्राजासौम्ये

सौम्यं प्रकौर्त्तितमिति ॥ ४३ ॥

भास्करे ॥ इति धरणीविशेषे । उ

दुस्वरहन्ते ॥ भूखण्डविशेषे ॥

कृष्णव्रतविशेषे ॥ न० सुगण्डिरो

मन्त्रे ॥ तीर्थविशेषे ॥ करमध्ये

सौम्यतीर्थम् ॥ वि० अनुष्टुप् ॥

साधो ॥ मनेच्छे ॥ सोमदैवते

॥ सोमद्रवसेस्यः । शाखादिभ्यो

ष । ततः प्रज्ञायण् ॥ सोमो

देवतास्यवा । सोमाड् स्यण् । य

ण । सोमद्रवसेस्यः । ततश्चतुर्व

णादित्वात्प्यञ् ॥

सौम्यकृच्छ्रः । पुं० व्रतविशेषे ॥ य

था । पिण्डाकाशामतक्राम्बुस

क्तृणां प्रतिवासरम् । एकीकमुप

वासयकृच्छ्रः सौम्योद्यमच्यते ॥

सौम्यी । स्त्री० अतपत्याम् ॥

सौम्यः । पुं० शुभयज्ञे ॥ यथा ॥

सौम्यः । पुं० शौराराः पापाः

सौम्यास्तथापरे । पापयुक्तेषु धः

पापिराहुकेतुषु पापदौ ॥

सौम्यता । स्त्री० प्रियदर्शनताया

म् ॥

सौम्यत्वम् । न० सौमनस्ये ॥ रु

सौरज :

वर्षाकहितैषित्वे ॥ प्रतिषिद्धा
चिन्तने ॥

सौम्यधातु : । पं० कफे । श्लेष्मणि ॥

सौम्यशुभु : । न० अनुग्रहशरीरे ॥

सौम्या । स्त्री० अनुयायाम् । मना

ज्ञायाम् । दुर्गायाम् । गौर्याम्

॥ शालपर्व्याम् ॥ महाज्योतिष्म

त्याम् ॥ गुञ्जायाम् ॥ उत्तरदि

शि ॥ ब्राह्म्याम् ॥ मल्लिकायाम्

॥ रुद्रजटायाम् ॥ शय्याम् ॥ म

हेन्द्रारुण्याम् ॥ महिषबन्ध्या

म् ।

श्रीभ्या : । स्त्री० बहुत्वे० नृगशिरः

शिरः । स्यात्पञ्चतारकात् । इत्

त्वलात् ॥

सौम्यायनम् । न० उत्तरायणे ॥

सौरः । पं० शनैश्चरे । मासविशेषे

। सूर्यकराग्निभोगावच्छिन्नेमासे ॥

यथा । आदिचरान्निभोगेनसौरा

मासः प्रकोत्तितइति । एकास्त्रा

त्यङ्गमादासङ्गान्तः सौराभिधी

यतइतिच ॥ दिनविशेषे ॥ वर्ष

विशेषे ॥ तुल्यरुचौ ॥ जि० सू

र्यसम्बन्धिनि ॥ न० उपपुराण

विशेषे : । जि० सूर्यीभासके ॥ सूर्य

र्यस्यार्कस्रायम् । तस्यैदमित्य

ण् ॥

सौरजः । पं० तुल्यरुचौ ॥ फलवि

शेषे ॥ जि० सौरजाते ॥

सौरमास :

सौरदिनम् । न० सौरदिवसे ॥

सौरनक्तम् । न० व्रतविशेषे ॥ यथा ।

हस्तयुक्ते चार्कदिनेसौरनक्तं समाच

रेत् । स्यात्वात्सर्कसमभ्यर्च्यनीरो

गोवहुजीवति ॥ आत्मनोद्दिगुण

च्छायं ददासंतिष्ठतेरविः । सौर

नक्तं विजानीयान्नक्तं निशिभोज

नमितिनारसिंहे ६४ अध्यायः ॥

सौरभम् । न० कुङ्कुमे । वीले । सु

गन्धितायाम् । विपमवृत्तान्तरे ॥

अयमुद्धतासदृशमेवपद्मिदृष्टीय

मन्यया । जायतेरनभनेयं धितं

कथयन्ति सौरभमिदंतदीदृशम् ॥ य

था । परिभूतफुल्लगतपत्रवनविश

तगंधविभ्रमा । कस्यहृत्तहरतोह

हरेमुत्पद्यतेसौरभकलातशङ्कता ॥

सौरभेषः । पं० वृषे ॥ सुरभ्याअपत्य

म् । स्त्रीभ्योठक् ॥

सौरभेधी । स्त्री० साहेय्याम् । गवि ।

उत्सायाम् ॥ सुरभ्याः स्तृपत्य-

म् । ठक् । डीप् ॥

सौरभ्यम् । न० मनोज्ञत्वे । सौग

न्धे । सुगन्धितायाम् ॥ सुगौर

वे । पं० कुविरे ॥

सौरगामः । पं० सूर्यकराग्निभोगा

वच्छिन्नकाले ॥ यथा । एकराशौर

विर्यावत्कालं मासः सभास्करः ।

अयपद्मिः सौरमासेदयनं परि

कीर्तितम् ॥

सौराष्ट्रक :

सौरसम्बन्धः । पुं० । सूर्यस्य द्वाद्वादश
राशिभोगावच्छिन्नकाले । यथा ।
सौरसम्बन्धस्यान्ते मानेन शशिकेन
तु एकादशातिरिच्यते दिनानि
भृगुनन्दन ॥

सौरसेनः । पुं० । देशविशेषः । य-
था । मागधाहृत्तभागे तु विश्व्यात्प
श्चिन्नतः शिवे । सौरसेनाभिधादे
शः सूर्यावशप्रकाशकः ॥

सौरसेयः । पुं० । कार्तिकेये । स्कन्दे
॥ सुरसायाश्चपत्ये ॥

सौरमैश्वरः । त्रि० । गङ्गासम्बन्धिनि ॥
सुरसिन्धोरयम् । अण् । हृङ्ग-
सिन्धुन्ते पूञ्चपदस्य चित्तु भयपद-
वृद्धिः ॥

सौराष्ट्रः । पुं० । देशविशेषः ॥ कोडक
णात्पश्चिमंतीर्थसमुद्रप्राक्तगोषर
म् । हिङ्गुलाजास्तकोदेविदशयो
जनदेशकः । सौराष्ट्रदेशादेशित
स्मात्पुगुर्जराभिधः ॥ कुन्दुके
॥ न० काश्चि ॥

सौराष्ट्रकम् । न० । पञ्चलेहि ॥

सौराष्ट्रमृत्तिका । स्त्री० । काच्याम् ।
तुषर्याम् । फट्कारौ । इ० भा०
प्र० ।

सौराष्ट्रा । स्त्री० । तुषर्याम् ॥

सौराष्ट्रकः । पुं० । विषप्रभेदे । सौ
मलखार० सङ्ग्रहा० इ० भा०
प्र० ॥ सौराष्ट्रविषयेयः स्मात्ससौ

सौवर्चमम्

राष्ट्रिकउच्यते ॥ त्रि० । सुराष्ट्रजे
सुराष्ट्रे देशविशेषेभवः । अण् ।
त्सादिच्चाट्ठञ् ॥

सौराष्ट्री । स्त्री० । सौराष्ट्रमृत्तिका
याम् ॥ स्फटिकाया गुणाः सर्वेसौ
राष्ट्राश्चपिकीर्तिताः । सुराष्ट्रे भ
वा । अण् । डीप् ॥ सौराष्ट्रीकफ
पिशुघ्नीविसर्पत्रणनाशिनी ॥

सौरिः । पुं० । शनैश्चरे । शनियहे ॥
सुराष्ट्राकर्णोपत्यम् । अतद्वञ् ।
श्रीकृष्णे ॥ सूर्यादावेदन्यवानपो
तिमधुमाधवी । सचवसुदेवस्यपि
ता । तद्वशस्वार० शौरिः कृष्णः ।
वृष्णिस्त्वे पिशाह्यादेराकृतिगणस्वा
दिञ् । असनवृत्ते ॥ आदित्यभक्ता
याम् ॥

सौरिकः । पुं० । स्वर्गे । न० । सुरा
निर्मित्तधने ॥

सौरिरत्नम् । न० । नीलमणौ ॥

सौरी । स्त्री० । रश्मी । सूर्यकिरणे
॥ सूर्यस्येयम् । अण् । डीप् । सूर्य
यतिर्नेतियक्षीपः ॥

सौव । त्रि० । स्वकीये ॥ स्वस्येद
म् । अण् ॥

सौवर्चलम् । न० । सङ्घिकाशारे ॥

सुवर्चलायाद्दम् । तद्येदमित्यण् ॥
सङ्घर० इ० प्र० लवर्ण । कृष्णलवणे ।
अर्च । रुचिके । सुष्ठुवर्च्यते । व
चंदीप्तौ । हृषादिच्चात्कलच् ॥

सौवीर :

प्रज्ञायण् ॥

सौवर्णः । चि० सुवर्णस्य विकारे ।
कटकादौ ॥ तस्य विकार इत्यर्थे ०

जातरूपेभ्यः परिमाणकृत्यण् ॥

सौवर्णभेदिनी । स्त्री० प्रियंगौ ।

सौबली । स्त्री० गान्धार्याम् । सुबल
स्यपुत्र्याम् ॥सौवस्तिकः । पुं० पुरोहिते ॥ चि०
सस्तिकृति ॥सौविदः । पुं० राज्ञस्त्रागारेवहीरक्षा
धिकृते । सौविदस्त्रे । कश्चुकिनि
। स्यापत्ये ॥ बहिः सञ्चरन्तोना
मस्यः पुरस्त्रीणां प्रोक्षकपुरुषान्तर
वारणाय राज्ञस्त्रागारेयैवैवधराणि
युक्तास्ते बहिर्मल्लकाः सौविदस्त्रादि
शब्दवाच्याः । सुष्ठु, वेत्ति । विदज्ञाने
। इगुपधैतिकः । सुविदएषः प्रज्ञा
दित्वात्सुर्थेऽण् ॥ यडा । सुविदस्य
तुराः स्त्रियस्तासामयंरक्षकः । तस्ये
दमित्यण् ॥सौविदस्त्रः । पुं० सौविदे ॥ सुष्ठु, दन्त
विह्वंसमपि० लान्तिवशबर्त्तिनं
कुर्वन्ति सुविदस्त्राः । तासामयंर
क्षकः । तस्येदमित्यण् ॥सौवीरः । पुं० नीहदन्तरे । कुमालके
॥ शूरसिमात्पूर्वभागेगंडक्याः पश्चि
मेशिवे । सौवीरदेशेदेवेशिसर्वदेशा
धमाधमः ॥ न० काश्चिके ॥ यथा ।
सौवीरन्तुयवैरामैः पक्षैर्बानिस्तुपैः

सौहाहः :

कृतम् । गोधूमैरपिसौवीरमाचार्याः
केचिदूर्ध्वरे । सौवीरन्तुयवैरामैः
कफघ्नमेदिदीपनम् । उदावताङ्गम
हार्त्स्यगुलान् हेपुगस्यते ॥ स्त्रीतोऽङ्ग
ने । सौवीराङ्गने ॥ बदरीफले । म
हददरे ॥ यथाहुः । पच्यमानं सुमधुरं
सौवीरं बदरं महत् । सौवीरं बदरं शी
तमेदनं गुरुशुक्लम् । वृंहणं पित्त
दाहसञ्चयटणा निवारणमिति ॥
सुवीरदेशिभवम् । तत्रभववृत्त्यण् ॥
सौवीरकम् । न० सुवीरान्ते । काश्चि
के ॥ पुं० बदरवृत्ते ॥सौवीरसारम् । न० स्त्रीतोऽङ्गने ॥
सौवीराङ्गनम् । न० स्त्रीतोऽङ्गने । सु
रमाङ्ग० भा० प्र० । सौवीरद्वैतद
ङ्गनस्य ॥ यथा । सौवीराङ्गनमिद
मस्वषट्पुषास्ते विन्यस्तं कनकशला
कयाचयत् । तन्नूनं मलिनमपित्त
दक्षिसङ्घातस्येन्द्राव्यभिलषणीयता
मियायेतिशाङ्करीमानसोपजा ॥सौशब्दः । पुं० गुणविशेषे ॥ तल्लज
णं यथाः सुपांतिङांपर'ष्ठतिः सौ
शब्दमिति ॥सौष्ठवम् । न० सुष्ठु, तायां ॥ सुष्ठु
भावः । उद्गाथादिस्वादेषु ॥सौज्ञातिकः । चि० सुज्ञातप्रयुक्त
र्त्तरि ॥ सुज्ञातं पृच्छति । पृच्छ
तौ सुज्ञातादिभ्यङ्कतिठक् ॥

सौहाहः । पुं० मिषतनये ॥ सुष्ठु

स्कन्द :

दोपत्यंतस्त्रापत्यमित्यण् । इद्भ
गसिन्ध्वं तीर्षुं पदस्य चैत्युमयपद
योरदिद्विषिः ॥ न० सौजन्ये ।
श्रीभनद्वयत्वे ॥ सख्ये । मैत्र्या
म् ॥ सुहृदयस्यभावः कर्मबा ।
मित्रं सुहृदादेशः ॥

सौहार्दम् । न० सौहार्दे । सख्ये ॥
सुहृदयस्यभावः । ष्यञ् । बाश्री
कष्यञ् । रीगेऽपि तिसृदादेशः ॥

सौहृद्यम् । न० हृत्प्रौ । सुहितस्यभा
वः । कर्मबा । पुरोहिततादित्वा
द्यक् ॥ पर्याप्ते ॥

सौहृदम् । न० सौहार्दे । सख्ये ॥
सुहृदः कर्मभावोवा । युवादि
त्वाद्यण् ॥ प्रेमणि ॥

सौहृदय्यम् । न० सौहार्दे ॥ सुहृदय
स्यभावः । ष्यञ् । बाश्रीकष्यञ् ।
रीगेऽपि तिसृदादेशाभावः ॥

स्कन्दः । पुं० कार्तिकेये । महासिने
। पार्वतीनन्दने ॥ सेनापतीनांम
ध्ये देवसेनापतिः कार्तिकेयोभगव
द्विभूतिः ॥ स्कन्दतिगच्छति । शी
प्रयतिषादैत्यान् । स्कन्दिगतिश्री
षण्योः । पचाद्यञ् । तथाचवा
युपुराणम् । स्कन्दितादानवगणा
स्तेनस्कन्दः प्रतापवानिति ॥ दे
व्याहारपालविशेषे ॥ नृपती ॥ पु
राणविशेषे ॥ शरीरे ॥ पारदे ॥
बाल्यवहविशेषे ॥

स्कन्धः

स्कन्दनम् । न० रेचने ॥ क्रमणे ॥
गमने । शिषणे ॥

स्कन्दपुराणम् । न० स्कांदिमहापुरा
णविशेषे ॥ तच्छोकसंख्योक्ताश्रीदे
वीभागवतीयथा । एकाशीतिसह
स्राणिस्कन्दाख्यं परमाहृतमिति ॥

स्कन्दाशकः । पुं० पारदे ॥

स्कन्धः । पुं० देहावयवविशेषे । भु
जशिरसि । असे ॥ अक्षलक्षणं य
था । कदलीस्तम्भसङ्घाशापञ्चस्क
न्धास्येनराः । राजानस्तो विज्ञे
यामहाकीशामहाबलाः ॥ निर्भा
सरोमबहुशानिर्जनस्यप्रकीर्तिताः
इतिसमुद्रः ॥ स्कन्धते । स्कन्द
र् । कर्मणिषञ् । स्कन्देऽस्रस्वा
ङ्ङइति । बाहुलकादनमुन्यपिधः
पृषादरादिर्वा ॥ नृपती ॥ सम्परा
ये ॥ व्यूहे । समूहे ॥ काये ॥ प्र
काण्डे ॥ यथा । अस्त्रीप्रकाण्डः
स्कन्धः स्यान्मूलाच्छाखावधिस्र
रीरिति । भाषादौ ॥ इन्दुसीभेदे
॥ विज्ञानादिपञ्चसु ॥ तेषु वि
ज्ञानवेदनारूपसंज्ञासंस्कारसंज्ञ
काः पञ्चैनाशिकानांनयेप्रसि
द्धाः ॥ अन्यपरिच्छेदे ॥ पथि ॥
कंशिरोदधाति । ऊधाञ् । अ
तानुपेतिकः । पारस्करादित्त्व
त्सुट् ॥ वास्कन्धते । आरुह्यते ।
स्कन्दर् । कर्मणिषञ् ॥ पृषा

स्कंधशाखा

दरादिः ॥

स्कन्धकम् । न० मोक्षावसान्तरे ॥

स्कन्धकमितितत्कथितं यच्चतु-
ष्कलगणाष्टकीनादूर्ध्वं स्यात् । त

त्तुल्यमयिमदलं भवति चतुः ष-

ष्टिमात्रिकशरीरमिदम् ॥ यथा । अ

यमेतिषिमलविद्युत्करालकरवाल

ललितजलधरकालः । उद्यमवध

नगर्जिततर्जितपथिकाङ्गानिव

हृदयतलः ॥

स्कन्धषापः । पुं० बंगादिनिर्मिते

शिक्याधाने । विहङ्गिकायाम् ॥

स्कन्धजः । पुं० षट् । शक्यादी ।

पवथानयद्वत्त्वाद्याः स्कन्धजाः स

ङ्गकीमुखाः । इतिशैमचन्द्रः ॥

स्कन्धतरुः । पुं० स्कंधफले ॥

स्कंधदेशः । पुं० आसने । द्विरदस्कं

धे ॥ स्कन्धएवदेशः ॥ स्कंधमा

त्रे ॥

स्कंधफलः । पुं० नारिकेले ॥ स्कं

न्धफलान्यस्य ॥ उदुम्बरवृक्षे ॥

स्कन्धफला । स्त्री० खर्जूर्याम् ॥

स्कन्धवन्धना । स्त्री० मधुरिकायाम् ॥

स्कंधमल्लकः । पुं० कङ्कखगे ॥

स्कन्धरुहः । पुं० षट्ठण्डे ॥

स्कन्धबाहः । पुं० शकटादिबाहक

वृषे । शङ्गे । अक्षधूर्तिले ॥

स्कन्धबाहकः । पुं० वृषे ॥

स्कंधशाखा । स्त्री० वृक्षसमुप्यशा

सवलनम्

खायाम् । शाखायाम् ॥ स्कंधजा

शाखा ॥

स्कंधशृङ्गः । पुं० महिषे । इतिक

स्थित् ॥

स्कंधः । न० वृक्षमूलाच्छाखावधिक

भागे । प्रकाण्डे ॥ अंसे ॥ स्कन्धा

ते । स्कन्दिर् । स्कन्देशस्वाङ्ग

त्यमुन्धस्यान्तादेशः ॥

स्कन्धाग्निः । पुं० षड्बाग्नौ । समि

ध्नैः कृतयज्ञाग्निभेदे ॥

स्कंधानलः । पुं० वृहत्काष्ठग्नौ ॥

स्कंधावारः । पुं० कटके ॥ सैन्य

स्थितौ । राजधान्याम् ॥

स्कंधिकः । पुं० स्कंधशङ्खवृषे ॥

स्कंधी । पुं० द्रुमे ॥

स्कन्धम् । चि० हस्तादितः पतिते

अस्यपर्यायायथा । सस्तध्वस्तंभ

ष्ठं । स्कन्धं पन्नंच्युतंगलितमिति

॥ स्कन्धतेस्म । स्कन्दिर् । कर्म

णिक्तः गच्छार्थाकर्मकेतिकर्त्तरि

क्तौषा ॥ कठिनोभूते ॥

स्कन्धिका । स्त्री० हापुत्रिकाखगे ॥

स्कानगरम् । न० बाहोक्रयामवि-

शेषे ॥

सवलनम् । न० विद्रावणे । सवद

सवदने । ल्युट् ॥

सवलत् । चि० चलति ॥

सवलनम् । न० रिङ्गणे ॥ बालाभ्यां

हस्तपादाभ्यांचलने ॥ निनिर्मि

स्तनंधयः

संज्ञादितः पतने ॥ पिच्छला
द्वीपतने ॥ धर्मादिफलने ॥ सवल
सञ्चलने । भाष्ये ल्युट् ॥
स्त्रलितम् । न० कूटयुगादिनायुहम
र्यादायलने । छले । छलिते ॥
भ्रंषे ॥ सवलनम् । स्त्रल० । त्तः ॥
स्त्रालिख्यम् । न० व्यभिचारे ॥
स्तनः । पुं० वक्षसउपाङ्गे । कुचे
। पथाधरे । बक्षोजि ॥ स्तनीपुंस
स्तनानार्थाः विशेषउभयोरयम् ।
योवनागमनार्थाः पीवरीभवतः
स्तनी ॥ गभं वस्थाः प्रसूतायाः
स्तनीचक्षीरपरिती ॥ अरोमशौस्त
नीपीनौघनाषविषमौशुभौ ॥ स्त
नमनेहरत्वकारक्षौषधयथा । कुष्ठ
नागपलाशूर्णनवमौतसमन्वितम्
तल्लेपोयुवतीनाञ्चकुर्यान्मनेहरं-
स्तनम् ॥ स्तनयतिकथयतियौवने
दयम् ॥ स्तन्यतेश्वयतेवाक्त्रामु-
क्तेः । स्तनशब्दे । अच्० पुंसी
तिघोषा ॥

स्तनम् । त्रि० शब्दायमाने ॥ स्तन०
। षट् : शब्दादेयः ॥

स्तननम् । न० धूमिमात्रे ॥ मेघश
ब्दे ॥ कुन्यति ॥

स्तनंधयः । न० अतिशालके । उत्ता
नशये ॥ स्तनंधयति । घेट् पानि ।
नासिकास्तनयोर्धाघेटीरितिखश
। अरुद्धिपदितिमुम् ॥

स्तनालिङ्गनम्

स्तनंधयी । स्त्री० स्तनपायाम् । अ
तिवालिकायाम् । उत्तानशयाया
म् ॥ घेठ् एत्त्वान्ङोप् ॥

स्तनयः । पुं० अतिशिशौ । अर्भके
॥ स्तनीपिबति । पा० आतीनुपे
तिक्कः ॥

स्तनया । स्त्री० डिम्भायाम् । स्तनं
धय्याम् ॥ टाप् ॥

स्तनभरः । पुं० स्तनाभोगे ॥

स्तनभवः । पुं० रतिबंधविशेषे ॥
यथा । स्वजङ्घाद्वयमध्ये तुक्त्वायो
पितृपदद्वयम् । स्तनीधृत्वारमेत्
कामीबंधः स्तनभवः कृतः ॥

स्तनमुखम् । न० च्चुक्ते ॥

स्तनयित् । पुं० वारिधरे । मीघे ।
मुस्तके ॥ स्तनिते । मृती । रोगे
॥ अशनौ ॥ विद्युति ॥ स्तनय
ति । स्तनगदीदिशब्दे । चुरादा
वदन्तः । स्तनिहृषयुषिगदिभ्यो
थेरित्त्च् । अयामन्तेतिथेरया
देशः ॥

स्तनहन्तम् ।) न०

स्तनाशिखा ।) स्त्री० स्तनमुखे ॥

स्तनायम् ।) न०

स्तनान्तरम् । न० हृदये ॥

स्तनाभोगः । पुं० कुचभरे । स्तन
भरे ॥ कुचपरिपूर्णतायाम् ॥

स्तनालिङ्गनम् । न० कण्ठसूत्रे ॥
तल्लक्षयथा । उरसिदयितमुञ्जे

सम्बन्धः

रादिशक्तिपराङ्गीस्तनयुगमुपधत्ते य
 त्स्तनाङ्गिजनतदति ॥
 स्तनितम् । न० गजिते । मीघनिर्घी
 षि ॥ स्तनगदौदेशशब्दे । भावेक्तः
 ॥ चि० शब्दिते ॥
 स्तनितफलः । पुं० विक्रमकठञ्च ॥
 स्तन्यम् । न० दुग्धे ॥ स्तनेभ्यम् ।
 शरीरादुपयथाद्यत् ।
 स्तब्धः । चि० साभिमाने ॥ अविनी
 ते । अप्रणतस्त्रभावे । अन्त्रे । गु
 रुदेवतादिष्वप्यनस्त्रे ॥ स्तम्भिते ।
 जडोक्तते ॥ स्तम्भ० । क्तः ॥
 स्तब्धरोमा । पुं० बरहे । सूकरे ।
 घाण्डिनि ॥ स्तब्धानि० अनस्त्राणि
 रोमाणियस्य ॥
 स्तम्बः । पुं० गुल्मे । स्तम्भरहिते०
 अणकाण्डद्रुमे ॥ तृण्यथादिगुक्ते
 ॥ व्रीह्यादीनाम्प्रकाण्डे ॥ आला
 नि ॥ तिष्ठति० अथवा । षा० ।
 स्थस्तोस्वत्रवकाविस्वस्वच्० तिष्ठ
 ते । स्तादेशश्च ॥ तृणादौ ॥
 स्तम्बकः । पुं० स्तम्बे ॥ स्वार्थे० या
 वादिभ्यः कन् ॥
 स्तम्बकरिः । पुं० धान्ये ॥ स्तम्बङ्
 करोति । स्तम्बशक्तोरिन् । व्री
 हिषत्सथोरितिषक्तव्यम् ॥ चि० वृ
 हत्स्तम्बे ॥
 स्तम्बकारः । पुं० गुच्छकारके ॥
 स्तम्बहा । पुं० स्तम्बघ्ने ॥

स्तम्भकारः

स्तम्बघनः । पुं० स्तम्बघ्ने । तृणादि
 गुच्छोन्मूलनसाधने । स्तम्बघ्नस्तुक्त
 स्तम्बघनः स्तम्बोयेन्ननिहन्त्यते० वृत्त्य
 मरः । स्तम्बसृण्वीरुञ्च । सहन्य
 तेयेन । स्तम्बेकचित्यपपक्षे हनेष
 मादेशः ॥ नीशारादियहणार्थं क्त
 तवशपात्रे ॥
 स्तम्बघ्नः । पुं० तृणाद्यन्मूलकखनि
 चादौ । स्तम्बघने ॥ स्तम्बोहन्त्यते०
 येन । स्तम्बेकचेतिकः ॥ नीशारा
 दियहणार्थं क्ततवशपात्रे ॥
 स्तम्बपूः । स्त्री० पुरीभेदे । तामलि
 ष्ठे । विष्णुगृहे । तमोलुक्० इ०
 भा० प्र० देशे ॥
 स्तम्बहननम् । } न० स्तम्बघ्नी ॥
 स्तम्बहननी । } स्त्री०
 स्तम्बेरमः । पुं० दम्बिनि । दम्बाव
 ली । इमे । स्तम्बेरमते । रमु० । स्त
 म्बक्षण्णथीरमिजपोरिच्छच् । हस्ति
 सूचकयोरितिषक्तव्यम् । अन्यत्र
 स्तम्बेरम्ता । तत्पुरुषिकतोति०
 हलदन्तादितिषाङेरलुक् ॥
 स्तम्भः । पुं० स्थूणायाम् । यम्भ०
 भा० ॥ जडत्वे । अङ्गजाड्ये ॥ स्त
 भ्नाति । स्तम्भुरोधने । पचाद्यच्
 भावेचञ्च ॥ यतिनिरीधि । नि
 प्रतिषेधायाम् ॥ गवे ॥
 स्तम्भकारः । पुं० वेष्टने । चि० स्थूणा
 कारके ॥ जाड्यकारके ॥

सुभः

पचायिती । पचिंते । पचिष्टुते ।
 क्वृतेष्वा । कृष्णं क्त । : ॥
 सुखिः । स्त्री० । सुखी गुणानां कथने ।
 सुखोत्सवंप्रतिपादिकायां वाचि ॥
 साचादिष्वयं प्रमंसार्यंकेवाक्ये ॥
 सुयतीऽनया । ष्टुष् । स्त्रियां क्तन् ।
 । चादरेष्वयथासौतिधनवन्तं यथे
 ष्टया । तथाचैद्विश्वकर्तारंकीनसु
 च्योतवस्वनात् ॥
 सुतिपाठकः । पुं० भाट० ष्टु० प्र०
 सहरजाती । वन्दिनि । प्रातर्गये
 । राकादेयां चादीबीर्यादिनास्तुति
 कर्तारि ॥ सुतेः पाठकः ॥
 सुतियन्यः । पुं० भोगावल्याम् ।
 । वन्दिपाठे ॥
 सुतिव्रतः । पुं० सुतिपाठके ॥
 सुख्यः । चि० सत्ये । सवनीये ।
 यथा । प्रत्यक्षे गुरवः सुख्याः प
 रोक्षे मिषवात्यवाः ॥ कर्मान्ते दो
 सभृत्त्याद्यपुत्रानैवमृताः स्त्रियः
 । सौतुंगैग्यः । ष्टुष् । एति
 सुषास्वृहजुषः क्वचित्क्यम् ।
 तुक् ॥
 सुख्या । स्त्री० विद्रुमलतिकायाम् ॥
 सौराष्ट्रसुत्तिकायाम् । तुषयान् ॥
 टाप ॥
 सुमकः । पुं० ष्टुगे ॥ ष्टु० ष्टु० चं०
 का ॥
 सुभः । पुं० ष्टुगे ॥ सुभूति । सुम्

स्तेयम्

भुरोधने । मूलविभुजादिस्वात् ।
 पचितुमक्षिपानघ्यात् ॥
 सुषेय्यः चि० सौतव्ये । सुयते ।
 ष्टुष् । सुभः क्ते व्यञ्छन्दसि ।
 छान्दसीयम् ॥
 सुपः । पुं० मृदादिक्टे । राशोक्त
 कृत्तिकादी । समुच्छाये ॥ स्त्री
 ति । ष्टुष् । सुवेदीघंष्टेति
 पः ॥
 सुभः । पुं० चिरे । तम्करे । प्र
 ष्टुष्प्रवसुके ॥ प्रच्छप्रवसुकास्व
 तीयेषो नाटविकादयश्चतिमनुः ।
 यएवहिपरस्त्रेदमितिविप्रिये खकोना
 नः परस्त्रेस्वत्त्वष्टितुमन्तरेष्वैवस्व
 स्वमारोपयति । सक्तेनश्चतिक्षि
 प्रसिद्धम् ॥ स्त्रेनयति । स्त्रेनचौ
 च्ये । पचाद्यच् ॥ परमंयत्रमा
 तिष्ठेत्स्त्रेनानानियष्टिभुषः । स्त्रे
 नानानियहादष्टुष्टिभिराष्टुष्टुवर्षते
 ॥ न० स्त्रेये । चिरस्यसमंभाष
 याः ॥
 सुभः । पुं० चाद्रीभाषे । क्तेदनि ।
 समुन्दने ॥ स्त्रेमनम् । ष्टिमचा
 द्रीभाषे । ष्टुष् ॥
 स्त्रेयम् । न० चिरस्यभाषकमंशोः
 चौष्ये । पचास्त्रीयमार्गेष्वपरद्र
 व्यसौमरुषे ॥ स्त्रेयस्ययन्तु । प्र
 ष्टुष्वाप्रकाशवानिशायासयथादि
 वा । यत्परद्रव्यहरणं स्त्रेयंतत्परि

स्तीता

स्तीतम् । अपिच । अन्यायेन परस्वस्यहरणं स्तीयमुच्यते । इति ॥
 स्तीनस्यभावः कर्मवा । स्तीनामद्यन्न
 लोपश्च ॥ महापातकीषु ब्राह्मणसु
 वर्णहरणे ॥ निः क्षेपस्यापहर
 णं नराऽवरजतस्य च भूमिश्चमणी
 नाद्युक्तास्तीयसंस्मृतम् ॥
 स्तीयफलः । पुं० कण्ठश्च । तेजः
 फले ॥
 स्तीयो । पुं० चीरे । स्वर्णकारे ॥ स्ते
 यमस्यस्य । अतद्गनिः ॥
 स्तेनम् । न० स्तेने ॥
 स्तीन्यः । पुं० चीरे ॥ न० स्तेनस्यभा
 वे । कर्मणिच । चीरे । स्तेनस्य
 भावः कर्मवा । स्तीनाद्यन्नलोपश्च त्च
 च् । स्तीनादितियोगविभागात्प्यञ् ॥
 स्तीमिच्छम् । न० लडतायाम् ॥ श
 रीरद्याद्र्चर्मावगुण्ठितत्वमितिवै
 द्याः ॥
 स्तीकः । पुं० चातके ॥ वि० अल्पे ॥
 स्तुच्यते । ष्टुचप्रसादे । घञ् । न्यङ्
 क्तादित्वात्कुत्वम् ॥ स्तुयतेवा ।
 बाहुजकात्सुञ्जः कः ॥
 स्तीककः । पुं० चातके ॥ स्तीककं
 जलमस्य ॥ स्तीककायतिवा । कौ
 शब्दे । चातीनुपेतिकः ॥
 स्तीतयः । वि० रुषनीये । स्तुथि ॥
 स्तीता । वि० रुदकर्त्तरि ॥ स्तीति
 ष्टुञ् । षट् ॥

स्थानम्

स्तीवम् । न० स्तुवे ॥ स्तुयतेऽनेन
 ष्टुञ् । दास्तीतिकरणे ष्टुन् । ति
 तुचेतिनेट् ॥ प्रगीतमन्त्रसाध्यायां
 स्तुतौ । उद्गात्रादिनागीयमानिक
 ग्जाते । प्रगीतमन्त्रसाध्यगुणिनि
 ष्टगुणाभिधानं स्तीवमितियाजकानां
 व्यवहारः ॥
 स्तीभः । पुं० न० अर्थशून्ये वर्णे ॥
 स्तीभः स्यात्सामविच्छेदे हिलने स
 म्भनेऽपिचेतिहेमचन्द्रः । साङ्केत्यं
 पारिहास्यं वा स्तीभं हिलनेवशा । वै
 क्ण्ठनामग्रहणमशीषाघहरं विदुरि
 त्यच । स्तीभस्तीतालापपूरणार्थे क्त
 तमितिश्रीधरः स्वामिनः ॥
 स्तीभितः । वि० प्रोत्साहते ॥
 स्तीमः । पुं० समूहे ॥ यन्त्रे । स्ती
 चे ॥ स्तुयतेऽनेन । ष्टुञ् । अ
 तिस्तुस्वितिमन् । सोमयानेकदे
 गीः क्रियमाणायां पृष्टादिसंज्ञका
 बांस्तुतौ ॥ मन्त्रसमूहे ॥
 स्तीमदारः । पुं० सर्वदारे ॥
 स्तीमवस्ती । स्त्री० काण्डोरे । ना
 सासंवेदने । काण्डोरेक० इ०
 गौ० भा० प्र० लताप्रभेदे ॥
 स्तीपिकम् । न० बहुद्वन्द्वे । श्रीवा०
 इ० भा० प्र० ॥
 स्थानम् । न० स्निग्धे ॥ प्रतिध्वाने
 ॥ घनत्वे ॥ आलस्ये ॥ स्तुथ्यै
 शब्दसङ्घातयोः । त्तः । अकर्म

स्त्रीचिह्नम्

ख्यतायाम् । गुरुणाशिक्ष्यमाणस्या
प्रासनादिक्रमानर्हतायामिति या
वत् । निश्चये

स्थेनः । पुं० चारे ॥ पमृते । सु
धायाम् । स्थायति । स्थं० । श्या
स्थाहजविभ्यङ्गनच् ॥

स्त्री० । स्त्री० स्तनकेशवक्ष्याम् । अ
स्थाः पर्यायावया । स्त्रीयोपिद्वा
लाशीषानारीसीमन्तिनीधूः ।
प्रतीपदर्शिनौषामात्रनितामहिला
तर्धति ॥ स्थायतिगर्भीऽष्ट्याम् ।
स्थं० । स्थायतेङ्गट् । टिलोपः ।
यनोपः । टिडुटेतिङ्गीप् ॥ वृषक
कंकत्यावृषिकमकरमीनराशिषु ।
अत्युक्त्यभिदे ॥ गौस्त्री । यथा ।
गोपस्त्रीभिः । कृष्णोरमे । देवति
र्यङ् सनुष्येषुपनामाभगवान् च-
रिः । स्त्रीनाम्नोलम्नोमंत्रेयनाज
योर्षिद्यतेपरमितिविष्णुपुराणम्
॥ प्रजनार्थमहाभागाः पूजाहोतृ
हृदोमयः । स्त्रियः शिशुस्यगेहेषु
नविशेदिति कथन ॥

स्त्रीकरणम् । न० रतवस्थे ॥

स्त्रीगवो । स्त्री० धेनी ॥

स्त्रीचित्तहारो । पुं० शिषी ॥ त्रि०
नारीमनीहारिणि ॥

स्त्रीचिह्नम् । न० भगी । धेनी ॥ स्त्री
षामवाच्यदेशस्त्रिभ्रनाडीवणस्य
च् । अमेदिपिमनोभेदाप्सः प्राये

स्त्रीजितः

पुण्यञ्च्यते । चम्पुखण्डं द्विधाभि
न्नमपानोद्धारधूपितम् । येरमन्ते
नमस्तेभ्यः साहसं क्रमतः परम्
॥ नारीमन्त्रो ॥ स्त्रियो चिह्नम्
स्त्रीचिह्नम् । इ० स्त्रीणां व्यवहारे ॥
नासाप्यातिविषमचेष्टितस्वमुक्तं य
था । धर्मोपवेयोविनिगूहितेनवि
दूरयंभैमहिषीजघान । विषप्रदि
ग्येनचनपुरेणदेवीविरक्ताकिलका
शिराजमिति ॥ तस्याश्चरित्वन्तुवह्न
वैवर्तेप्रकृतिखण्डे १४ ५ध्याये
द्रष्टव्यम् ॥

स्त्रीचौरः । पुं० कामुके । रतहिण्ड
के ॥ त्रि० योषिद्वर्त्तरि ॥ स्त्रि
याः चौरः ॥

स्त्रीजितः । पुं० स्त्रौणे । स्त्रीशशी
भूते ॥ वस्तुगत्यास्त्रीजितोयोनिन्दि
तः सशथेबहि । यथा । सनिन्दि
तथाप्यशुचिथंः पुमांश्चस्त्रियाजि
तः । निन्दन्तिपितरैर्देवावाश्व
वाः स्त्रीजितंरमम् । स्त्रीजितंर
नसामातापिताभ्राताचनिन्दतीति
॥ अपिच । शुष्ये द्विप्रोदयाहेतजा
तकेसुतकेयथा । भूमिपीडादशाहे
नवैश्वः पसुदशाहतः । शूद्रोमा
सेनर्वदेपुमात्तदधीनरुद्धरः । अ
शुचिः स्त्रीजितः शुष्ये क्षितादृष्ट
नकालतः ॥ नगृह्णन्तोपुयातस्य
पितरः पिण्डतर्पणम् । नगृह्ण

स्त्रीधनम्

निवदेवास्तस्यपुष्पजलादिकम् ।
 ज्ञानेन किं किं तपसाजपहेमप्रयुज्ज
 नैः । विद्यायाचैवयशसास्त्रीभिर्य
 स्यमनोहृतमिति श्रीदेवीभागवतैतु
 लस्युपाख्यानम् ॥ तस्यास्यशोपिनि
 षिट्ठः । यथा । स्त्रोजितस्पर्शं
 मात्रं णसर्वं युग्यं प्रणश्यति । नभू
 मौपातकीपापात्पापिनां स्त्रीजिता
 त्परः ॥ इति । स्त्रियाजितः ।
 स्त्रीधनम् । न० स्त्रीस्त्रोस्त्रोस्त्रीभूतध
 ने । यस्मिन् धनेपतिनिर्पेक्षतया
 स्त्रियाअधिकारस्तस्मिन् ॥ तत्रवि
 षणः । पितृमातृसुतभ्रातृदत्तमध्य
 ग्न्युपागतम् । आधिवेदनिकं बन्धु
 दत्तं शुल्काभिधेयकमिति ॥ मनु
 य । अध्यग्न्यध्यावाहनिकं दत्तञ्च
 प्रीतिकर्मणि । भ्रातृमातृपितृप्रा
 मंप्रद्विधं स्त्रीधनं स्मृतम् ॥ नारदो
 पि । अध्यग्न्यध्यावाहनिकं भर्तु
 दायस्तथैव च । भ्रातृदत्तं पितृभ्याञ्च
 प्रद्विधं स्त्रीधनं स्मृतम् । याज्ञव
 ल्क्यः । पितृमातृपतिभ्रातृदत्तम
 अध्यग्न्युपागतम् । आधिवेदनिकञ्चै
 व स्त्रीधनं परिकीर्तितम् । तदेव
 मव्यवस्थितसङ्ख्यस्त्रीधनकीर्तना
 न्नप्रवृत्तसङ्ख्याविवक्षिता । कि
 न्तु० स्त्रीधनकीर्तनमात्रपराणिमु
 निषचनानि । तदेव स्त्रीधनं यद्व
 र्त्तः स्वातन्त्र्येणदानं विक्रय

स्त्रीधर्मः

भोगान्कर्तुं अधिकरोति । तदि
 दं किञ्चित्सङ्घ्नित्वाहकात्याय-
 नः । प्राप्तं शिल्पं सुवद्वित्तं प्रीत्या
 चैवयदन्यतः । भर्तुः स्वाम्यं
 भवेत्तत्रशेषं तु स्त्रीधनं स्मृतम् ।
 अन्यतइति । पितृमातृभर्तृकुलव्य
 तिरिक्ताद् । यत्तद्व्यम् । शिल्पेन
 वायदजितम् । तद्व्यम् । स्वाम्य
 म् । स्वातन्त्र्यम् । अनापद्यपिभ
 र्तायहोतुमर्हति । तेन० स्त्रियाअ
 पिधमं न स्त्रीधनमस्वातन्त्र्यात् । ए
 तद्द्वयातिरिक्तधनन्तु० स्त्रियाएव०
 दानाद्यधिकारात् ॥ कुलाणंबसे
 तौश्रीमहानिर्वाणे श्रीसदाशिवः ।
 पितृभिः श्वशुरैर्वापिदत्तं यद्व्यधर्म
 सम्मतम् । स्वकृत्योपाजितं यच्च
 स्त्रीधनं तत्प्रकीर्तितं । मिति ॥
 स्त्रियाः । धनम् ॥ नभर्तानैवच
 सुतेनपिताभ्रातरोनच । आदाने
 वाविसर्गे वा स्त्रीधने प्रभविष्ण इति
 दायभागः । प्रभविष्णवः । प्र
 भवः ॥
 स्त्रीधर्मः । पुं० ऋतो । पु० छे । आ
 र्त्तवे । रजसि ॥ स्त्रीणामनुष्ठेये ॥
 तत्रमनुः । बालयावायुवस्थावाह
 वयावापियोपिता । नस्वातन्त्र्येण
 कर्तव्यं किञ्चकार्यं गृहेष्वपि ॥ दा
 ल्ये पितुर्वशेतिष्ठेत्पाणिग्राहस्यौ
 धने । पुत्राणां भर्तृरिष्टे तेन भजेत् ॥

स्त्रीधर्मः

स्त्रीस्वतन्त्रताम् ॥ पित्राभावात्सुते
 र्धर्मिणेऽपि द्विरहमात्मनः । एषां
 द्विविरहेणस्त्रीगर्भो कुर्यादुभेकुले ॥
 सदाप्रदृष्टयाभाव्यं गृहकार्येषुदक्ष-
 या । सुसंस्कृतीपस्करयाव्ययेचा
 मुक्तहस्तया ॥ यस्मैदद्यात्पिता
 स्वनांभातावानुमतेपितुः । तंशु-
 श्रूषेतजीवन्तं संस्थितं चनलङ्घयेत्
 ॥ मङ्गलार्थं स्वस्त्ययनंयज्ञस्यासांप्र-
 जापते ॥ प्रयुज्यतेविवाहेषुप्रदानंस्वा-
 म्यकारणम् ॥ अनृतावृत्तकालिवम-
 न्तसंस्कारकृत्पतिः । सुखस्यनि-
 च्छंदातेहपरलोकेचयोषितः ॥ वि-
 शीलः कामवृत्तीवागुणैर्वापरिव-
 र्जितः । उपचर्यः स्त्रियासाध-
 व्यासततंदेववत्पतिः ॥ नास्तिस्त्री-
 णांपृथग्यज्ञीनव्रतंनाप्युपोषितम् ।
 पतिंशुश्रूषतेयेनतेनस्वर्गमहीयते ॥
 पाणिग्रहणसाध्वीस्त्रीजीवतीवा-
 मृतस्यवा । पतिलोकमभीप्सन्ती
 नाचरेत्किञ्चिदप्रियम् ॥ कामन्तु-
 क्षपयेद्देहपुष्पमूलफलैः शुभैः ।
 नतुनासापिगृहणीयात्पत्न्यैप्रीते
 परस्यतु ॥ आसौतामरणात्क्षान्ता
 नियताब्रह्मचारिणी । योधर्म एक-
 पत्नीनांकाङ्क्षन्तीतमनुत्तमम् ॥
 अनेकानिसहस्राणिकुमारब्रह्मचा-
 रिणाम् । दिवंगतानिविप्राणाम-
 कृत्वाकुलसन्ततिम् ॥ मृतेभर्तृरि-

स्त्रीपुंसलक्षणा

साध्वीस्त्रीब्रह्मचर्यं ब्रतेस्थिता । स्व-
 र्गं गच्छत्यपुत्रापियथाते ब्रह्मचारि-
 णः ॥ अपत्यलोभाद्यातुस्त्रीभर्ता
 रमतिवर्त्तते । सहनिन्दामवाप्नो-
 त्तिपतिलोकाच्चहीयते ॥ नान्योत्प-
 न्नाप्रजास्तीह न चाप्यन्यपरिग्रहे । न
 द्वितीयस्यसाध्वीनांकचिद्भर्तापदि-
 श्यते ॥ पतिं हित्वापकृष्टं स्वमुत्कृ-
 ष्टं यानिषेवते । निन्द्या वसामविलो-
 केपरपूर्वतिचेच्यते ॥ व्यभिचारा-
 त्तुभक्तुः स्त्रीलोकैः प्राप्नोति निन्द्य-
 ताम् । शृगालेनानिप्राप्नोतिपाप-
 रोगं सपीडयते ॥ पतिं यानाभिच-
 रतिमनोवाग्देहसंयता । साभर्त-
 लोकमाप्नोति सद्भिः साध्वीतिचे-
 च्यते ॥ अनेन नरो व्रतेन मनोवाग्
 देहसंयता । इहाग्यां कौर्त्तिमाप्नो-
 ति पतिलोकं परत्र च ॥ इतिमानवे-
 धर्मशास्त्रे मनुस्मृत्यायः ॥

स्त्रीधर्मिणी । स्त्री० ऋतुमच्याम् ॥

स्त्रीधर्मीरजःस्थस्याः । अतइ-
 निठनादितोनिः । डोप् ॥

स्त्रीधवः । पुं० पुरुषे ॥

स्त्रीपरः । पुं० कामुके । पिङ्गे ॥

स्त्रीपण्योपजीवी । पुं० सम्भोगार्थं स-
 न्यस्मैस्त्रियंदत्त्वात्तद्वनोपजीविनि ॥

स्त्रीपुंसौ । पुं० रमिषुने । इन्हे ॥

स्त्रीचपुसांश्च । अचतुरिच्यः ॥

स्त्रीपुंसलक्षणा । स्त्री० पेः टायाम् ॥

स्त्रीप्रशंसा

स्त्रीपुंसयोर्लक्षणं चिह्नं स्तनश्लथु
निकंयस्याम्सा ॥
स्त्रीपुंसयोः । पुं० स्त्रीपुंसयोर्व्यं
हरं । सचमानवेनशगाध्यायेद्र
ह्यः ॥
स्त्रीपुंसः । पुं० स्त्रीलिते ॥
स्त्रीप्रसायः । पुं० कटुस्वनि ॥
स्त्रीप्रसायीयह । अप्पूरणीप्रमा
ग्योरित्थम् ॥
प्रशंसा । स्त्री० नारीश्लावायाम्
। सायथा । जयेधरित्याः पुरमेव
सारपुरिगृहंसद्गनिपैकदेशः तथा
पिशय्याशयमेवरत्नीरत्नीज्वलारा
व्यसुखस्यसारम् । रत्नानिविभू
तयंशिवोषाः । शृण्वन्तो वनितान
रत्नकन्धा । वासोतीवनिताहर
न्यरत्ना । शैरवानिधिनाङ्गनाङ्ग
सङ्गम् ॥ आकारं विनिगृह्णतां रि
पुबलं कीतुं समुत्तिष्ठतां तन्त्रं चिन्ता
यतां कृतः कृतशतव्यापारशाखाकु
लम् । मन्त्रिप्रोक्तनिषेविषां जि
तिभुजामाशुद्धिनां सर्वते दुःखा
गोनिधिपतिनांसुखलवः कान्ता
सनालिङ्गनम् । युसंष्टं स्पृष्टं स्मृत
मपिनृणां ह्लादजननमन् रत्नं स्त्री
भ्योन्यतकृद्दिपिक्ततले कपतिना
। तदर्थो धर्मार्थो सुतविषयसोख्या
निचतते गृहे लक्ष्योमान्याः सत
तमवलामानविभवेः ॥ दीप्यङ्गना

स्त्रीप्रशंसा

नांप्रदन्ति देवाग्नेराग्यमार्गेण
गुणान् विहाय । तदुच्चं नामे मनसो
वितर्कः सङ्गावकाक्यानिनतानिते
पाम् । प्रवृत्तसत्यं कतराङ्गनानां
देवोस्त्रियोनाचरितो मनुष्यैः । धी
र्यं नपुंसिः प्रमदागिरस्तागुणा
धिकास्तः मनुनाचप्रोक्तम् ॥ सीम
सासांद्रदच्छीरंगन्वर्षः शिचि
ताङ्गिरम् । अग्निश्च सर्वभक्षत्वं त
स्मान्निष्कसमाः स्त्रियः ॥ ब्राह्म
णाः पादते मेध्यागावो मेध्याद्यपु
ष्टत । अजाद्यमखतो मेध्याः स्त्रियो
मेध्यास्तुमर्षतः ॥ स्त्रियः पवित्र
मतुलं नैतादुष्यन्ति काहं चित् ता
सिमासिरजे ह्यासांद्रदृक्तात्पिपि
र्षति ॥ आमयोथानिमेघं पश्यप
न्यप्रतिप जिताः । तानिहृत्वा ह
तानीव विनष्टं निममंतत ॥ जा
यावास्याज्जनिषीवासमावः स्त्री
कृती नृणाम् । हेतुतप्राः स्त्रि
योनिन्दीकृर्षतोवः कृतः शुभ
म् ॥ इमपद्योर्व्युत्क्रमेदेशः स्वम
शास्तु प्रतिष्ठितः । नरानतमवेद्य
न्त तेनाचवरसङ्गनाः । बहिर्ली
म्नातुषणमासान्वेष्टितः खरचर्म
था । दारातिक्रमणे भिक्षादिहोत्थ
कृाविशुध्यति ॥ नयतेनापि वर्षा
णामपैति नदनाशयः । तयाशक्त्या
निवर्त्तं क्ते नराधेये यथोपितः ॥

स्त्रीयावा

अहेधाष्टमसाधूनां निन्दतामनघाः
 श्वियः । मृष्यतामिबचीराणांति
 छचीरेतिजल्पताम् ॥ पुरुषघट,
 खानिकांमिनीनां कुरुतेयः निरहीन
 तानिपद्यात् । सुकृतज्ञतवाङ्मना
 गतासूनरग, ह्यप्रविशन्ति सप्तकिह्व-
 म् ॥ स्त्रीरजभोगीस्त्रिनरस्य यस्मिन्
 स्त्रीपिसम्प्रत्यथनीश्वरोसी । राज्य
 स्यसारेऽथनमहनाचटस्थानलो-
 ह्यौपनघाकृषिणम् ॥ कामिनीप्रथ
 मथीवनांस्वतांमन्दबला, मृदुपोडि
 तस्त्रनाम् । उत्सर्गोसमबलमव्य
 यारतिः सानधाहभुवनेऽस्तिमेम
 तिः । तत्रदेवमुनिसिद्धचारणै
 र्मान्यमाद्यपिद्विसेव्यसेवनात् । ब्रू
 तधातुभवभेसिक्किंसुखंयद्रहः स
 मवलम्ब्यनखियम् ॥ पात्रह्यकी
 टास्त्रिमिदंनिबद्धपुंस्त्रीप्रयोगेवज
 गत्समस्तम् । ब्रौडावकायवस्तुमुख
 त्वमोश्रीपिलिभाङ्गमितीयुवत्या ॥
 कृतिवाराहोसंहितायाम् ७१ अध्या
 यः ॥

स्त्रीप्रियः । पुं० षट्पदातिथौ ॥ आ
 चञ्च ॥

स्त्रीमुखरः । पुं० देहदे ॥

स्त्रीयावा । स्त्री० योषित्प्रयाणो
 यथा । कुलीरकन्याघटसंस्थितैरनी
 सितज्ञवारीप्रथमःमथीतराम् । वि
 ह्वाययाचावनितासुगस्यैविशेषवि

स्त्रीस्वभावः

श्रीषीऽन्यदशेषमुक्तम् ॥ प्रथमाप्र
 तिरत् । उत्तरा० उत्तरावयम् ॥
 स्त्रीरोगः पुं० नारीणामामये ॥
 स्त्रीसञ्ज्ञा । स्त्री० पिपीलिकाया
 म् ॥

स्त्रीसभम् । न० योषितांसमूहे ॥
 स्त्रीशांसभाषशालाचेतिनपुंसकत्व
 म् ॥

स्त्रीस्वभावः । पुं० महत्कके । सी
 विदज्ञे ॥ योषितांश्रीके ॥ यथा ।
 एषाहिप्रकृतिः स्त्रीणामासृष्टेरघुन
 न्दन । समस्यमनुरज्यन्तिविषमस्यं
 त्यजन्तिव ॥ शतङ्कदानांलोलस्वं
 शस्त्रीणांतीक्ष्णतांतथा । गरुडानि
 लयोः शैष्यमनुगच्छन्तिशोषितः ॥
 ब्रह्मवैवर्तेब्रह्मखण्डेचयथा । ह
 दयंश्चुरधारःभंशरत्पद्मोत्सवंसुख-
 म् । सुधीप्रमंसुमधुरंवचनं
 स्वार्थसिद्धये ॥ प्रकीपेविषतु
 ल्यंतदनूहंशीलवृत्तितम् । दु
 र्ज्ञयंतदभिप्रयंनिगूठकर्मकेशल
 म् ॥ तदातासामविनयंप्रवल्सोह
 संपरम् । इदौकार्यंश्रुलात्कार्यं
 यंश्रुत्तन्मायदुरत्यया ॥ पुंसश्चाह
 गुणः कामः शश्वत्कामोअगद्गु
 रो । पाहारेदिगुणोनिस्थनीष्टुयं
 स्ववतुर्गुणम् ॥ कीपः पुंसः ष
 डगुणस्यवसावस्यनिश्चिनम् ।
 यच्चैमेदोषनिवहाः कास्यातत्रपि

स्यपिबम्

तामह ॥ काक्रौडाकिंसुखंपुंसी।
 विषम् चाश्रयवैशमनि । तैजः प्रथ
 टं सन्मोनेदिवालापिबम् : क्षय : ॥
 धनक्षयस्त्वतिप्रोतीरस्यासक्तौवपुः
 क्षयः । साहित्येपौदमंनष्टं कलहि
 मानमाशनम् ॥ सर्वनाशश्च विप्रला
 सीवस्यनारीषुकिंसुखम् ॥ यावद
 नीचतीक्ष्णसौमश्रीकीयोम्यतापरः ।
 पुमान् नारीं रथौकर्त्तुं समर्थं सावदे
 वहि ॥ शीगिषं निगुंषं हृद्दध्या
 विप्रापिचतैप्रियम् । लोकाचारत
 यातस्यै ददात्याहारमल्पकामिति ॥
 स्त्रैषः । त्रि० स्त्रीसम्बन्धिनि ॥ छि
 वाश्रयम्० स्त्रीषुभवः० स्त्रीभिश्चर
 ति० स्त्रीभ्योहितोवा । स्त्रीपुंसा
 भ्यांनञ् स्त्रजावितिनञ् ॥ स्त्रिया
 म्० स्त्रीषी ॥
 सत्यागारम् । न० स्त्रीयांश्चहे ॥
 स्थः । पुं० स्थले ॥ तिष्ठत्यस्मिन् ।
 षा० । चञ्चर्कः ॥
 स्थगः । त्रि० धूर्त्त ॥
 स्थगनम् । न० अपिधानि । चन्तर्ही
 स्थगितः । चि० चाच्छादिति । संबौ
 ति । रुद्धि ६ स्तब्धे ॥
 स्थगितगीः । चि० स्तम्भवाचि ॥
 स्थगी । स्त्री० ताम्बूलपात्रविशेषि ।
 ताम्बूलकरह् । पानवट्टा० इ०
 भाषा० प्रसिद्धे ॥
 स्थगिलम् । न० स्थलसीमनि । च-

स्यण्डिलवायो

स्वरे ॥

स्यणिलवायो । चि० चत्वरवाचिनि ॥
 स्यणिली० श्रिते । शौक्यप्रथनी । न
 ते० इतिचिनिः ॥
 स्यसु । न० गडौ ॥
 स्यण्डिलम् । न० चत्वरि । चक्रने ।
 चक्रिरे । चनिस्त्रोन्नतायांपरिष्कृता
 यांभूमौ ॥ बस्यार्थपरिष्कृतावांशु
 वि ॥ यज्ञे परिष्कृतस्यानेष्वातांस्य
 ण्डिलचत्वरि । इतिचन्द्ररत्नावली
 ॥ हेमनिमित्ताऽग्निस्थापनार्थपरि
 मितभूमौ । यथा । रम्ये परिष्कृ
 तेदेशेतुषाङ्गारादिबर्जिते । इत्तमा
 चप्रमाणेनस्यण्डिलं रचयेत्सुधौरि
 तिमहानिर्वाणतन्मन् ॥ ब्रह्मिष्ठसं
 हिताशामपि । तस्यात्सम्बन्धपरोक्ष्यै
 वकर्त्तव्यं शुभवेदिकम् । इत्तमाचं
 स्यण्डिलं वासङ्क्षिप्ते हेमकर्मणो
 ति ॥ क्रियायोगसारेपि । कुण्डमे
 वंविधं नस्यात्स्यण्डिलं वासमाश्रये
 दिति । शारदातिलकीपि । निम्बं
 नैमित्तकं काम्यस्यण्डिलीवासमाच
 रेत् । इत्तमाचन्तुतत्कुर्वाञ्चतुरस्रं
 समन्ततइति ॥ क्रीलावांशुभूमौ
 ॥ स्यन्त्यस्मिन् । छलस्थाने । ति
 ष्ठत्यस्मिन्नितिवा । षा० । मियि
 लादयश्चेतिश्लु ॥
 स्यण्डिलवायो । पुं० स्यण्डिले ।
 यः स्यण्डिलेनेत्रतवशाच्छेतेस्यण्डिल

स्यलकन्दः

श्यामसी । स्याण्डिलिकुशाद्यावृतेस्य
 लेनेते । व्रती । इति णिनिः ॥
 स्याण्डिलसितकम् । न० । बिलाम् ॥
 इ० । हा० । ली ॥
 स्याण्डिलेशयः । पुं० । स्याण्डिले ॥
 व्रतेनस्यण्डिलेशेति । शीङ् । अधि
 करणे शितीरिच्यच् । अलुक् ॥
 स्वपतिः । पुं० । वृहस्पती । वृहस्पति
 मवकर्त्तरि ॥ जीवेष्टियाजके । स
 गीष्पतीश्यास्यपतिरिच्यमरः । स
 वज्ज्वतिसस्वभ्यः ॥ कुबेरे । कश्चु
 किनि । सौविदे ॥ यज्वनि ॥ का
 रुभेदे । शिल्पिप्रिषि । राज् । था
 बो० । इ० । भा० । प्र० ॥ तल्लज्जय
 यथा । वास्तुविद्याविधानश्रीलघुह
 स्तोत्रितयमः । दीर्घदधीचशूरस्य
 स्यपतिः । परिकीर्त्तितः इति ॥
 स्थानस्थः । सुपिस्थइत्यच् । स्थ
 इतियोगविभागात्कः । स्थस्यप
 तिः । यहा । तिष्ठन्त्यस्मिन् ।
 षा० । घञर्थेकः । स्थसासौपति
 च ॥ त्रि० । असत्तमे ॥
 स्थपुटः । त्रि० । विषमोन्नते ॥ विष
 मसञ्चारकीविनि ॥
 स्थलम् । न० । जलशून्याकृषिमभूभा
 ने । स्थल्याम् ॥ स्थलति । षल०
 । पचाद्यच् ॥ यल्लगृहे ।
 स्थलकन्दः । पुं० । अगाम्यकन्दे । वन
 शोक्तइतिभाषाप्र० ॥

स्यलेषयः

स्थलकमलम् । न० । स्थलपद्मे ॥
 स्थलकुमुदः । पुं० । करवीरे ॥ इ०
 रा० । गटः ॥
 स्थलपद्मः । पुं० । मानके । मान
 कच् । इ० । भा० । न० । पुष्प
 प्रभेदे । छत्रपत्रे । तमालके ॥ प्र
 पौण्डरीके ॥ स्थलपद्मंसाधुपुष्पं
 दृष्टिकृतपुण्डरीयकमितिरभसः ॥
 स्थलपद्मनी । स्त्री० । स्थलपद्मे ॥
 स्थलपाकजम् । न० । पक्वमांसविशेषि
 ॥ यथः स्थलेनपक्वयन्मांसं तज्
 ज्ञं स्थलपाकजम् ॥
 स्थलमधुरी । स्त्री० । अपामार्गे ॥
 स्थलविहङ्गमः । पुं० । रुधूरादौ ॥
 सथलस्यविहङ्गमः ॥
 स्थलशृङ्गाटः । पुं० । गीश्वरे ॥
 स्थलशृङ्गाटकः । पुं० ॥
 स्थलसौमा । पुं० । स्थण्डिले ॥
 स्थला । स्त्री० । पुरुषेणसंस्कृतावां
 भूमौ । स्थलति । षल० । प
 चाद्यच् । टाप् ॥
 स्थली । स्त्री० । अकृषिमायान्भूमौ
 ॥ जानपदेतिङीष् ॥
 स्थलेरुहा । स्त्री० । वृत्तकुमार्याम् ।
 दग्धावृत्ते ॥ त्रि० । स्थलजाते ॥
 स्थलेरोहति । रुह० । इगुपधेति
 कः । तत्पुरुषेणतीत्यलुक् ॥
 स्थलेषयः । पुं० । रुमादौ ॥ स्थ
 लेशेति । अधिकरणे शितीरिच्यन्तीङी

स्यवीयान्

। ५७. शयवासीत्यलुक् । नि०
स्यस्यशायिनि ।
स्यविः । पुं० स्यात्रे । तन्त्र
वाये । तिष्ठति । षा० । कृषि
ष्ट्वच्छदिस्यद्विकोक्तिविरित
क्रिन्० निपातनाह्वसः । नाके
। स्वर्गं ॥
स्यविरः । पुं० । त्रस्यन्ति । सुर
क्यं हं ॥ न० शैलये । अस्मपुष्पे
॥ द्वि० हरे । यथा । नतेनह
दुधीभवतियेनास्त्रपलितं शिरः ।
मेगैयुवाप्यवीयानस्त देवाः स्व
विरं विदुरितिसनुः । अश्वे । ति
ष्ठति । षा० । अत्रिरशिशिरैतिक
रव० तिष्ठतेवुक्० कृत्स्नत्वञ्च ।
अविरा । स्त्री० वृषायाम् । महात्रा
वण्याम् ॥
अविष्ठः । नि० अतिसूते । स्यूल
तने । अथमेषामतिशयेनस्यूलः
। स्यूलदूरतीष्ठनिसाधुः । मेरा
कल्पेऽस्यितेभगवद्रूपे ॥
स्यवीयान् । नि० स्यूलतरे । अथ
मनयोरतिशयेनस्यूलः । ईयसु
न् । स्यूलदूरत्यादिनाः पूर्वस्यु
यलोपी ॥
स्यासुः । पुं० शम्भौ । ईशि । मि
वे । प्रलयैपितिष्ठतिरूपेषु ।
षा० । स्य सुरितिसुप्रत्ययः । स्थि
तिगीलानिपृथिव्यादीनितिष्ठत्यस्मि

स्थानम्

त्रितिवा । कीले । गन्धद्रव्यनिश्च
ये । जीवके । पुं० न० शाखान
नादिरहिततरौ । भ्रुवे । मही ।
नि० स्थैर्यान्विते । स्थिरे । अवि
कारिणि । सदैकरूपे ॥
स्थासुप्रिया । स्त्री० कुरुक्षेत्रेभवति
न्यासस्वायां ।
स्यस्युत्तरीयम् । न० तीर्थविशेषः ॥
स्यस्युत्तरीयम् । न० तीर्थविशेषः ।
आयोः शिवस्यलङ्घनरूपव्यति
तरीयम् । स्यस्युत्तरीयम् ॥ नास्ती
शास्त्रासुसंज्ञके ।
स्थण्डिलः । पुं० अष्टिकशास्त्रिनि ।
स्थण्डिलेचस्वरेणयितुं नियमेऽस्य ।
स्थण्डिलोऽयितरिब्रतद्व्यञ्च ॥
स्थण्डिकम् । न० अष्टकारादिपुंज
तेमाकीटादौ यथा कश्चिद्व्यञ्च
द्विजश्रेष्ठनामतः कथयामिते । मा
कीटमण्डलेशानादिरण्डकगण्ड
काः । स्यलस्युत्तरीयदुक्कवका
कल्परावपीति । इदमण्डारितन्मा
नेन्द्रयतस्वान्तरे । माकीटादिसा
सृष्टकक्षितमित्यर्थः ॥
स्थस्रीया । स्त्री० स्यस्युत्तरीयाधिष्ठा
न्यादेव्याम् ।
स्थस्रीश्वरः । पुं० कुरुक्षेत्रेस्थशिव
लिङ्गविशेषः ।
स्थानव्यः । पुं० स्थानीये ।
स्थानम् । न० सादृश्ये । अश्वकाशे ॥

स्थानम्

स्थितौ ॥ पसकौ ॥ यन्मसन्धौ ॥ भाज
 नि ॥ राज्ञोऽष्टवर्गस्यापचायेपचयाभा
 वेनसंस्थितौ ॥ अष्टवर्गस्यापचयः
 जयः । तस्मैवोपचयोऽष्टवर्गः । त
 स्मैनापचयानापचयः स्थानम् ।
 तदुक्तम् । जयः स्थानञ्चवृद्धिश्चि
 वर्गीनोतिवेदिनाम् । जयहृद्ध्यो
 रभावेनस्थानमुक्तंमनीषिभिरिति
 ॥ राज्ञोऽचिन्तनीयेपुदण्डकीपपुररा
 ष्ट्रेपुचतुर्षु ॥ तिष्ठत्यनेनेति । षा०
 । अरण्ये ल्युट् । तत्रदण्डलेऽनेने
 ति । दण्डोऽस्त्यत्ररथपदासयः ।
 तीषांपीषणंरक्षणादिराज्ञाचिन्तनी
 यम् । कीषीर्था निचयः । तस्याय
 ध्यादि । पुरम्परक्षणादि । राष्ट्रं
 देशः । तद्वासिमनुष्यपश्वदिधा
 रणक्षमत्वादिचराजाचिन्तयेत् ॥
 मीचो ॥ तिष्ठत्यवास्मिन्तुक्कदा
 चिञ्च्यते । षा० अधिअरण्ये ल्यु
 ट् ॥ अधार् ॥ अहे ॥ देगसामा
 न्यंस्थानमितिमीमांसकाः । त
 द्विविधम् । पाठसादेश्यमनुष्ठानं
 सादेश्यञ्च । स्थानञ्चक्रमर्थं स्थान
 र्थान्तरम् । पाठसादेश्यमपिद्विवि
 धम् । यथासङ्ख्यपठः । सन्नि
 धिपाठश्चेति । तद्वैन्द्राग्नेकादश
 क्षपालंनिर्वापेत् । वैश्वानरं द्वाद
 शक्षपालंनिर्वापेदित्येवंक्रमविहि
 तेषु । इन्द्राग्नीरोचनादिवेत्त्यादी

स्थानम्

नांवाज्यानुवाक्यमन्त्राणांयथासङ्
 ख्यं प्रथमं च प्रथमं द्वितीयस्यद्वितीय
 मित्येवंरूपीऽनियोगोयथासङ्
 ख्यपाठात् । प्रथमपाठतन्मन्त्रेऽर्वा
 मर्थाकाङ्क्षायांप्रथमताविहितं
 कर्मैवप्रथममुपतिप्रतेसमानदेशस्था
 त् । एतद्वितीयमन्त्रस्थापिबैष्णवा
 ज्ञानांप्राकृतज्ञानुवादेनविहितानां
 सदंशपतितानांविद्वत्त्वर्थंस्वसन्नि
 धिपाठात् । यथा० आसन्नहेमाना
 म् । तेषांहेतुमर्थाकाङ्क्षायांफु
 लंविद्वत्त्वपूर्वमेवभाव्यत्वेनसम्ब
 ध्यते । उपस्थितत्वात् । स्तुतत्त्वफुल
 लोपिकृतिसन्निधिपाठावर्धनवापत्तः
 । पशुधर्माणाभक्तोपामीयार्थंत्वम
 नुष्ठनसारेष्यात् । श्रीपशुधर्म्यैः ॥
 अग्नीषोमीयः पशुरनुष्ठीयते । तस्मि
 न्नोषदिने । तीर्थमापठ्यन्ते । अतस्ते
 प्रांक्षेमर्थाकाङ्क्षायाःमनुष्ठेयत्वे
 नीपस्थितं पशुधर्म्यैः अभव्यत्वेन
 समाधयेत् । तच्चस्थानंममाख्यातः
 प्रथमम् । अतएवशुभ्यनमन्त्रः सा
 न्नोषात्तथाक्रमं । पाठसादेश्यात् ।
 नतुपीरोडागिकमितिसमाख्ययापु
 रोडाशणशङ्कामिति । सस्यस्वविशि
 षे । पदमितिवस्यप्रतिषिः । य
 था । पितृस्थानीयः । पितुरिवस्था
 नमस्येतिबहुव्रीहिः ॥ स्थीयतेऽ
 च । षा० अधिकरणेभावेवाल्युट्

स्थानचञ्चला

। तिष्ठन्त्यस्मिन्शब्दादिति व्युत्पत्त्या
 क्वचित्स्थानशब्दोऽर्थवाचो । नि
 कटे । स्वधर्मानुष्ठायिनामसम्यग्
 त्तिनाञ्चस्थानविशेषप्राप्तिर्यथा ।
 वर्णानामाश्रमाणाञ्चसम्यग्धर्मानु
 पालिनाम् । असम्यग्बत्तिनांलो
 कान्ब्रह्माचक्रेयथाचयत् ॥ प्राजा
 पत्यत्राह्मणानांस्मृतंस्थानंक्रिया-
 वताम् । क्षत्रियाणांतथाचैन्द्रसङ्
 ग्रामेष्वनुवर्तिनाम् ॥ वैश्यानांसा
 रुतंस्थानंस्वधर्ममनुवर्तिनाम् ।
 गांधर्वशूद्रजातीनां परित्रयानुका
 रिणाम् ॥ आष्टाशौनिसहस्राणांघ
 तीनामूर्ध्वरेतसाम् । स्मृतंतेषान्तु
 यत्स्थानंतदेवगुरुवासिनाम् ॥ स
 प्रधीणोश्चयत्स्थानंस्मृतंतद्वडनीक
 साम् । प्राजापत्यं गृहस्थानं गृहध
 र्मानुवर्तिनाम् ॥ न्यासिजान्तुपर
 म्ब्रह्मयोगिनामस्मृतंस्मृतम् । ए
 कान्तवासिनांत्रह्मध्याधिनांपरमंप
 दम् ॥ तामिस्रमन्वतामिस्रमहा
 रीरवरीरथम् । यामिपन्नवनंघोरं
 कान्तपद्मवीचिमत् ॥ वेदकनिन्द
 कामान्तुयज्ञश्राधातकारिणाम् ।
 स्थानमेतत्समाख्यातंस्वधर्मविनि
 वर्तिनाम् ॥ इतिबह्विपुराणोसर्ग
 कथननामाध्यायः ॥

स्थानकम् । न० आलषालि ॥ नगरे ॥
 स्थानचञ्चला । स्त्री० वर्त्तरावृत्ते ॥

स्थापत्नः

स्थानच्युतः । त्रि० स्थानभ्रष्टे । यथा
 । स्थानस्थितस्यपद्मस्यमिधौवरुण
 भास्करौ स्थानच्युतस्यतावेवमे
 दशीवणकारकौ ॥ इतिग० पु० ॥
 स्थानपालः । पुं० स्थानरक्षके ॥
 स्थानभ्रष्टः । त्रि० पदच्युते ॥ यथा
 । स्थानस्थितानि० पूज्यन्तेपूज्य
 न्तेचपदस्थिताः । स्थानभ्रष्टानपू
 ज्यन्तेकेशादंतानखानराः ॥ इति
 गारुडेऽध्यायः ११५ ॥

स्थानाध्यक्षः ।) त्रि० स्थानरक्षके ॥
 स्थानिकः ।)

स्थानाः । त्रि० स्थानविशिष्टे । स्थानी
 बति ॥

स्थानीयम् । न० पुर्याम् । पत्तने ।
 निगमे । नगरे ॥ प्राकारादिनादु
 र्गयोजनविस्तोर्यांनगरंस्थानीयम्
 । स्थानायहितम् । तस्मैहितमि
 ति० छः ॥ त्रि० स्थानमवे ॥ स्था
 नसम्बन्धिनि ॥

स्थाने । अ० आरण्यार्थे । हेतौ । यु
 क्ते ॥ सादृश्ये । साम्येस्थानस्यक
 रणम् । स्थानशब्दात् । तत्करोती
 तिण्जन्तादेप्रत्ययः ॥

स्थापकः । त्रि० स्थापनकर्त्तरि ॥ स्था
 पयति । छ० । विजन्ताण्णत् ।
 स्थापत्यः । पुं० राज्ञांस्त्रागारेवहीर
 चाधिकृते । सौविद्वजे । कश्चुकि
 नि । तिष्ठन्त्येपुपुरुषाः । घञर्थे

स्यायुक्तः

कः । स्वाभांदाशेषांपतिः पाल
कः । स्वपतिरेव । चतुर्वर्णादित्वा
त्स्त्रार्थेष्वञ् । न० स्वपतेर्भावे ॥
स्वापनम् । न० शेषे । निवेशने ॥
पुंसवने ॥ समाधौ ॥ स्थितिहेतु
प्रयत्ने ॥ स्वापयति । षा० । ल्यु
ट् ॥

स्वापना । स्त्री० स्वापने । निवेशने ॥
मनुष्याद्याशयत्वे ॥

स्वापनी । स्त्री० पाठायामोषधी ॥
स्वापितः । त्रि० निश्चिते ॥ न्यस्ते ॥
स्वाप्यः । त्रि० रजितधने । न्यस्त-
धने ॥

स्वाम । न० सामध्ये ॥ तिष्ठत्यनेन ।
षा० । सर्षधातुभ्योर्मानिन् ॥

स्वायी । पुं० भावभेदे । रत्यादिभावे
षु ॥ यथा । रतिर्हाससशोकाश्रुती
धीत्साहीभयन्तथा । गुजुसा विस्म
यगमोः स्थायिभावाः प्रकीर्त्ति
ताः ॥ समयेयः समुद्भूतः स्वा
न्ते यश्चरतिष्ठते । भावः स्थायीस
विज्ञो योव्यभिचारोततान्यर्थेति ॥
त्रि० स्थिरे । स्थितिमति ॥ योहि
राजाखदेशेदुर्गं कृत्वा तिष्ठति० स-
स्वायीत्युच्यते ॥ तिष्ठति । षा० ।
याच्चादिच्चाञ्छानिः । चातीयुक्
चिष् कृतीरितियुक् ॥

स्यायुक्तः । पुं० एकग्रामाध्यक्षे ॥
स्यातुंशीलमस्य । षा० । लक्षप

स्थालीपुलाकः

तपदस्योभूवपेच्युवाञ् ॥ त्रि०-
स्थिरे ॥

स्थालम् । न० स्वर्णादिनिर्मितेभोजन
पात्रे । घाल० इ० भा० प्र० ॥ तिष्ठ
त्यञ् । षा० । स्थाचतीत्यालच् ॥
स्थाली । स्त्री० शोदनादिपचनपा-
त्रे । पिठरे । उखायाम् । कु-
गडे । हांडी० इ० भा० प्र० ॥ तिष्ठति
षा० । स्थाचतिः सृजिरालच्छालआ
लीयचः । जातेरिति डीप् ॥ पा
टलादृच् ॥

स्थालीपाकः । पुं० भोजनपक्वान्ना
दौ ॥ भांसाष्टकाश्राद्धे स्थालीपाकस्य
मांसप्रतिनिधित्वं यथागोभिलः ।
अपिशास्थालीपाकं कुर्वीतेति । त
द्विधानन्तु । स्थालीपाकंपशुस्थाने कु
र्याद्यथाशुकल्पिकम् । उपयेतं सव
त्मायास्तकृत्वाग्निः पयस्यन्तु । इ
तिक्रन्दो गपरिश्रितोक्तं याज्ञम् । अ
न्विति० शोदनधरोः पद्यत् ॥

स्थालीपुरोषम् । न० स्थालीलग्ने द
ग्धान् ॥

स्थालीपुलाकः । पुं० न्यायविशेषे
॥ यथा । स्थालीस्थास्तगडूना एतंस
र्वधिक्रियमाणिनः । समकाला
भिनसंभोगाभित्वात्प्रतिपन्नवत् ।
इतिस्थालीपुलाकन्यायेनयेदिकलि
ङ् स्थापण्य देनापुर्वेणशिक्षकस्याना
त् । प्रतिपन्नं हस्तमर्दनादिनास्तु

स्थासकः

टितस्त्वेनज्ञातमितमलमासत्वम् ।
स्थालीविलम् । न० पाकपात्रसाध्य
न्तरं । स्थाल्याः शून्यभागे ॥

स्थालीविलोय ।) त्रि० पाकधास्य
स्थालीविल्य ।)

तण्डुलादौ ॥ स्थालीविलमहुंति
। स्थालीविलादिति० क्रमेणस्थय
तो ॥

स्थालीविलः । पं० नन्दोदघे । अ
श्वत्यभेदि । विलिधापोपर० इ०
भा० प्र० ॥

स्थानरः । पं० पर्वते ॥ न० ध
नुषि । कीदृशडे ॥ त्रि० जङ्ग
भेतरे । अत्रलक्ष्मिनि ॥ स्थिति
शोले ॥ स्थानशोले : ॥ शोभभासे
तिवरश् ॥

स्थावरगुणः । पं० एकमथानमधि
सेपदातिमगुणे । धाना० इ० भा०
प्र० ॥ स्थावरघासौगुण्यश्च ॥

स्थावरादि । न० वस्तुनमर्षि ॥

स्थविरम् । न० वृत्तत्वे ॥ तदुत्त
तिदपतिपरंभवति । यथा । अथि
डगाद्वेदात्तदुत्तत्वेनच्यते । उ
धः स्थातुमत्रत्येकदुर्षपेयान्जन्तैः
परमितस्मृतिः ॥ स्थविरस्त्रभायः
कर्मवा । युगादिस्वाद्य ॥

स्थासकः । पं० चाधिक्य ॥ अना
देर्भुङ्गुदे ॥ बुद्दप्रदाकारमण्डले ॥
हस्तास्य । तत्रनिर्माणमुद्राया

स्थितप्रज्ञः

म् । सांवा० इ० भा० प्र० ॥ ति
ष्ठति । षो० । बाहुलकत्सः ।
स्थार्थेकम् ॥

स्थान् । त्रि० स्थितरे ॥ स्थान
शीलः । ग्लाजिस्त्रभग्नः ॥
स्थार्थिन ॥ भाउवते वृधे ॥

स्थिकः । पं० कटिप्रोधि ॥ इ०
श० र० ली ॥

स्थितः । त्रि० प्रतिज्ञातवति । स
प्रतिज्ञे ॥ ऊर्ध्व ॥ निश्चले । स्थि
रे । वस्तुस्थाने । समुत्थले ॥
ष्ठा० । ऋः । स्थितस्थितमास्था
मितिकारान्तादेशः ॥ मर्षादेश
व्यी ॥ निश्चलितगतिक्वोयाहिस
स्थितः प्रीच्यतेजनः ॥

स्थितधीः । त्रि० स्थितप्रज्ञे । स्थि
तानिश्चलाधीर्थस्थसः ॥

स्थितप्रज्ञः । ति० असम्भूटे । प
पशाचयानिर्मुक्तेदुषि ॥ स्थिता
प्रतिष्ठताच त्मानात्मनिविक्रजाप्र
जायसः ॥ स्थितानिश्चला० अ
हब्रह्मास्तीतिप्रज्ञायस्थवा । अथ
स्थद्वयवति । अष्टाचण्डु । प्र
ऊहातिप्रदाकामन्तर्वात्पर्यभ-
मीगतान् । अत्यन्तवात्मनातुष्टः
स्थितप्रज्ञस्तदोच्यते ॥ दुः खिष्वनु
द्विरमनाः सुखिर्वादिगतस्पृहः शी
तरागभयक्रोधः स्थितधीर्मुनिरुच्य
तइति ॥

स्थिरगन्धः

स्थितिः । स्त्री० अक्षयानि । ऊर्ध्वावस्थानि ॥ मर्षादायाम् । न्यायपथस्थितौ । संस्थायाम् ॥ ईश्वरेच्छानिरुद्धस्य सर्वशिक्षास्वगोचरेनियोगस्थापने । विद्यमानतायाम् । सृष्टिप्रलययामध्ये ॥ सीमनि । स्थानम् । षा० । त्यागापापचोभावे । इतिक्तिन् ॥ तिष्ठत्यत्रवा । बाहुलकादधिकरणेक्तिन् ॥
 स्थितिस्थापकः । पुं० संस्कारविशेषि । अन्यथाकृतस्यपुनस्तदवस्थापादकेषटादिपृथिवीवृत्तौ ॥
 स्थिरः । पुं० शनैश्चरे । मोक्षे । देवे । नगे । पर्वते ॥ वृक्षे ॥ कात्तिकेये ॥ धववृक्षे ॥ वृषे ॥ वृषसिंहवृषिककुम्भराशिषु ॥ न० नक्षत्रविशेषेषु ॥ यथा । उत्तराचयरीहिमयोभास्करध्रुवस्थिरम् । तत्रस्थिरं बीजगृहं शान्थारामादिसिद्ध्यतीति ॥ चि० कठिने ॥ अचले ॥ दृढप्रयत्ने । रसाद्यग्निचिरकालस्थायिनिशरीरे । तिष्ठति । षा० । अजिरशिथिरशिथिलस्थिरस्तिरस्यविरखदिराः । इतिक्तिरच्० टिलोपः ॥ घड्भाषविकाररहितैसदैकरूपे ॥
 स्थिरकर्मणि । चि० आफलादयकारिणि ॥
 स्थिरगन्धः । पुं० चम्पके ॥ चि० स्थि

स्थिरबुद्धिः

रथायिसौरभयुक्ते । स्थिरोगन्धो यस्मिन् ॥ *
 स्थिरगन्धा । स्त्री० वाटलायाम् ॥ केतक्याम् ॥
 स्थिरचक्रः । पुं० मञ्जुवोषाभिधेजिनविशेषे । चि० सुस्थसैन्ये ॥
 स्थिरच्छदः । पुं० भूर्जपत्रे ॥ स्थिराः कृदायस्य ॥
 स्थिरच्छायः । पुं० देवद्रुमे ॥ स्थिराषचक्षुलाक्यायस्यसः ॥ वृक्षमात्रे । क्रायः वृक्षे ॥
 स्थिरजिह्वः । पुं० मत्स्ये ॥
 स्थिरजीबिका । स्त्री० स्थिरवृत्तौ । शाक्यलौ ॥ चि० स्थिरवृत्तिमति ॥
 स्थिरजीबिता । स्त्री० शाक्यलिङ्गत्वे ॥
 स्थिरतरः । चि० स्थान्त्रौ । स्थं यसि । अतिस्थिरे ॥ अतिशयेनस्थिरः । द्विवचनविभक्त्येतितरप् ॥ एकवचनपतयातिस्थिरि ॥
 स्थिरदंष्ट्रः । पुं० भुजङ्गमे । बराहाकृतिविष्णौ । ध्वनाविच्यजयः ॥
 स्थिरदारुः । पुं० शाकघृक्षे ॥
 स्थिरपत्रः । पुं० हिमाली ।
 स्थिरपुष्पः । पुं० चम्पके ॥ वकुले ॥
 स्थिरपुष्पी । स्त्री० जिलकद्रुमे ॥
 स्थिरफला । स्त्री० कृष्णगडाम् ॥
 स्थिरबुद्धिः । चि० स्थिरप्रज्ञे । लब्धश्रवणमननफले ॥ स्थिरानिष्ठलासञ्चासपूर्वकवीदान्तवाक्यविचार

स्यिरायुः

परिपाकेणसर्वसंश्रयशून्यत्वेननि
र्विचिकित्सा निश्चिताब्रह्मणिवुद्धि
यस्य ॥

स्थिरमतिः । स्त्री० निष्कलायांबुद्धौ
॥ परमार्थस्तुविषयायामतौ ॥
चि० तद्वति ॥ स्थिरापरमार्थव
स्तुविषयामतियस्य ॥

स्थिरयोनिः । पुं० द्रुमे ॥

स्थिरयौवनः । पुं० विद्याधरे ॥ चि०
चिरस्थायितरुणावस्थे ॥ स्थिरयौव
नमस्य ॥

स्थिररङ्गा । स्त्री० भौल्याम् ॥

स्थिररागा । स्त्री० दारुहरिद्रायाम् ॥

स्थिरश्रीः । पुं० विष्णौ ॥ चि० नि
श्चलश्रीविशिष्टे ॥ स्थिराश्रीयस्मि
न्० यद्यवा ॥ स्थिरोपायोहिपुरु
षः स्थिरश्रीरेवजायते । रक्षितुं
नैवशक्नोतिचपलस्यपलांश्रियमिति
मत्स्यपुराणम् ॥

स्थिरसाधनकः । पुं० सिन्धुवारवृक्षे ॥

स्थिरसारः । पुं० शाकवृक्षे ॥

स्थिरा । स्त्री० भुवि । धरित्याम् ।

विश्वम्भरायाम् ॥ शालपण्याम् ॥

शाल्मलिवृक्षे ॥ तिष्ठति । षा० ।

अजिरशिथिरिस्थादिनाकिरच्० टि

लोपः । टाप् । काकौल्याम् ॥

स्थिराङ्घ्रिपः । पुं० द्विन्तालवृक्षे ॥

स्थिरायुः । स्त्री० शाल्मलिद्रुमे ॥ स्थि

रमायुयस्याः ॥ षष्टिष्वसहस्रा

स्यूलकः

णिवनेजीवतिशाल्मलिरितिबचना
त् ॥

स्यूणा । स्त्री० गृहस्थाधारभूतेस्तम्भे
काष्ठमयीद्विकर्णिकास्यूणाभवति
। यूणी० इ० भा० प्र० गृहपूर्वः
स्यूणाशब्दः क्वावे । यथागृहस्यू
णमिति ॥ सूस्याम् ॥ तिष्ठति ।
षा० । रास्नासास्नेतिसाधुः ॥
रुगन्तरे ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥

स्यूरः । पुं० मनुष्ये ॥ तिष्ठति ।
षा० । स्यूरः क्विञ्चेत्स्यूरम् ॥ स्यूर
रस्यरायइतिमन्त्रेतुयोगपुरस्कारात्
स्यूरस्येत्थः ॥

स्यूरो । पुं० खरवृषभवत्पृष्ठेनभा
रवाहकेऽश्वे ॥

स्यूलः । पुं० शिराजि । पनसे ॥
न० कूटे । समूहे ॥ चि० निष्प्र
क्षे ॥ जडे ॥ उपचितावयवे । पौ
ने । पीव्नि । पीवरे । मोटा०
इ० भा० ॥ स्यूलशरीरे । आ
त्मनउपाधिविशेषे ॥ स्यूलोदेहे
ऽहम्प्रत्ययादात्मेतिलोकायतभेदः
। तन्न । मृतसुषुप्तयोरपिसङ्गा
ताविशेषाच्चैतन्यप्रसङ्गात् । एकै
कस्यचभूतस्यचैतन्यादर्शनात् ।
सङ्गातस्यचावस्तुत्वात् ॥ स्यूलय
ति । स्यूलपरिवृंहणे । चुराद्यदं
न्तः । पचाद्यच् ॥

स्यूलकः । पुं० तृणविशेषे । सूच्य

स्यूलजीरक :

ये । खरच्छदे । उलुखड • इ •
गौ • दे • भा • प्र • ॥ त्रि •
स्यूले ।

स्यूलकङ्कः । पुं • बरकधान्ये ॥
स्यूलकषा । स्त्री • स्यूलजीरके ॥
स्यूलकगटकः । पुं • जालबवूरे ॥
स्यूलकगटिका । स्त्री • शाल्मलिष्ठ
चे ॥

स्यूलकगटा ।) स्त्री • वृहत्याम् ॥
स्यूलकगटिका ।)

स्यूलकन्दः । पुं • हस्तिकन्दे ॥ शू
रणे ॥ मानकन्दे ॥ इत्तलशुने
। गृध्रने ॥

स्यूलकायः । पुं • स्यूलशरीरे ॥
स्यूलकाष्ठधृक् । पुं • वृहत्काष्ठा
गौ । स्कम्भानले ॥

स्यूलकाष्ठानिः । पुं • स्कम्भानौ ।
स्यूलखेडः । पुं • वाणे ॥
स्यूलकेश्वरः । पुं • सिद्धस्थानविशि
षि ॥ स्यूलोद्यात्स्यूलकेश्वरे • इ
तिदेवीगौता ॥

स्यूलयान्यः । स्त्री • बचाप्रभेदे । म
हाभरा • इ • भा • ॥

स्यूलचञ्चुः । पुं • महाचञ्चुशाके ।
स्यूलचापः । पुं • तूलपरिष्कारार्थे
धनुषि । तूलचापे । इ • श •
र • लौ ॥

स्यूलजीरकः । पुं • कृष्णजीरके ।
उपकुञ्चिकायाम् । कर्लीजी • मं

स्यूलभद्रः

गरैला • इ • भा • प्र • ॥ .

स्यूलतालः । पुं • हिंताले ॥
स्यूलत्त्वचा । स्त्री • काश्मर्याम् ।
गम्भार्याम् ।

स्यूलदण्डः । पुं • देवनले ॥
स्यूलदर्भः । पुं • मुञ्जे ॥
स्यूलदला । स्त्री • घृतकुमार्याम् ॥
स्यूलनालः । पुं • देवनले ॥

स्यूलनासः । पुं • सूकरे ॥
स्यूलनासिकः । पुं •

त्रि • पीनमासायुक्ते ॥

स्यूलपटः । पुं • स्यूलशाटके ।
पटति । पटगती • पटविस्तारिवा
। पञ्चाद्यच् । स्यूलद्यासौपटश्च ॥
त्रि • स्यूलवस्त्रवति । यथा ।
ऋस्वगृहाः स्यूलपटायवगीधूमशा
खिनः । प्रलयेपिनसीदन्ति यदि
कन्यानजायते ॥

स्यूलपट्टः । पुं • कर्पासि ॥
स्यूलपट्टाकः । पुं • स्यूलवस्त्रे ॥
स्यूलपादः । पुं • हस्तिनि । व्याधि
नास्यूलचरणे ॥

स्यूलपुष्पः । पुं • वक्त्रमे ॥
स्यूलपुष्पिका । स्त्री • गिरिजापरा
जितायाम् ॥

स्यूलप्रपञ्चः । पुं • विराजि ।
स्यूलफलः । पुं • शाल्मलिष्ठचे ॥

स्यूलफला । स्त्री • शशापुष्पाम् ॥
स्यूलभद्रः । पुं • श्रुतकेवलिनानामनि

स्यूलशरीरम्

जेनभेदे ॥

स्यूलभुक् । न० व्यष्ट्युहितचेतन्ये •
विश्वशब्दाभिधेये ॥ स्यूलानुविष
यान्भुङ्क्ते । भुञ्ज० । क्तिप् ॥

स्यूलभूतम् । न० पञ्चीकृताकाशादिभूते
अपञ्चीकृतानामेवभूतानांपरस्परव्य
वहृत्प्रोषिणिकायव्यवहारनिर्वाह
कतदीयधर्माधर्मापिचपरमेश्वरसा
न्निदृश्यादिनिमित्तापेक्षयाविभागेन
मिलितानांस्यूलतापत्तौ । पञ्ची
कृतभूते ॥

स्यूलमरिचम् । न० कक्कीले ।

स्यूलमूलम् । न० घोणक्यमूलके ।

स्यूललक्ष्मणः । चि० बदान्ये ॥ स्यूलैर्म
हङ्गिल्लक्ष्यते । लक्ष्म० । कर्मणिघ
ञ् ॥

स्यूलरुच्यः । चि० दानशौण्डे । ब
हुप्रदे । बदान्ये ॥ स्यूलकूटं रुच्य
मस्य ॥ स्यूलैर्महङ्गिल्लक्ष्यतेवा । ल
क्ष्म० । कर्मणिगण्यत् ॥

स्यूलवत्सुकम् । पुं० ब्रह्मगण्ड्याम् ॥

स्यूलवत्सुकः । पुं० रत्नलोध्रे ॥

स्यूलवत्सुकफलः । पुं० मदनवृक्षशि
थे । क्षिप्रपिण्डौतके ॥

स्यूलवैदेही । स्त्री० गजपिप्पल्याम् ।

स्यूलशरः । पुं० महाशरे । क्षुरेप
चे ॥

स्यूलशरीरम् । न० आत्मनउपाधि
विशेषे । अन्नमयकोषे ॥ यथा । र

स्यूलशांशा

सादिपञ्चीकृतभूतसम्भवंभोगालयं
दुःखसुखादिकर्मणाम् । शरीर
माद्यन्तबदादिकर्मजमायामयंस्यू
लमुपाधिरात्मनः ॥

स्यूलशाटकः । पुं० स्यूलवस्त्रे । व
राशौ ॥ शटति शटरुजादौ गत्र
ल् । स्यूलशासौशाटकश्च ॥

स्यूलशाटका ।)

स्यूलशाटिका ।) स्त्री० स्यूलवस्त्रे

स्यूलशाटिः ।)

। वराशौ ॥

स्यूलशालिः । पुं० महाशाली ।

स्यूलतण्डुले ॥

स्यूलशिराः । पुं० ऋषिविशेषे ।

न० बृहन्मस्तके ॥ चि० तद्युक्ते ॥

स्यूलशिरियस्यसः ॥

स्यूलशीषिका । स्त्री० क्षुद्रपिप्पलि
कायाम् ॥

स्यूलपट्पदः । पुं० बरीले । वा

ल्ता० इ० गौ० भा० प्र० ॥

स्यूलस्कन्धः । पुं० लक्ष्मणे ।

स्यूलहस्तः । पुं० करिशुण्डायाम्

। हस्तिहस्ते ॥ चि० पीनभुजे ।

स्यूलः । स्त्री० स्यूलैलायाम् ॥

कृष्णपिपीलिकायाम् ॥ गन्धपचा

याम् ॥ एवारी ॥ गजपिप्पल्या

म् ॥ स्यूलकेश्वरस्यायादेव्याम् ॥

स्यूलशांशा । स्त्री० गन्धपचाया

म् ॥

स्थेयः

स्थूलाम् : । पुं० महाराजाम् ॥
 स्थूलायः । पुं० सपे ॥ त्रि० वृहन्
 मुखे ।
 स्थूलैरण्डः । पुं० महैरण्डे ॥ स्थू-
 लैरण्डीगुणाद्यः स्याद्रसवीर्यवि-
 पक्तिषु ॥
 स्थूलैला । स्त्री० वृहदेलायाम् ॥
 अस्यागुणायथा । स्थूलैलाकटका-
 पाकिरसेचानलकृच्छ्रुः । रुक्षोष्ण-
 श्लेष्मपित्तास्रकण्डूवांसतृषापहा-
 ॥ वृज्जासविषयस्यास्मिन्निरोरुखमि-
 कासनुत् ॥
 स्थूलोच्चयः । पुं० गण्डीपले । गण्डा-
 र्शनि । स्थूलोपले ॥ असाकल्ये
 । अकात्मन्त्ये ॥ वरण्डे ॥ गजा-
 नांमध्यमगतौ ॥ नौचैर्गतम्-
 स्थूलोच्चयः । बोधिमागङ्गितिति
 स्त्रोहस्तिगतयः ॥ उच्चयनम् । वि-
 ज् । एरच् । स्थूलोच्चयः ।
 गजानांदकारन्ध्रे ॥
 स्थेमा । पुं० स्थैर्ये । स्थिरस्थभावः
 पृथ्वादिच्वादिमनिच् । प्रियस्थिरे-
 तिस्यादेशः ॥
 स्थेयः । पुं० विवादपक्षस्थनिर्णेतारि
 । अन्नदृशि । प्राड्विभाके ॥ तिष्ठत्य-
 स्मिन्विवादपदनिर्णयार्थम् । षा०
 । बाहुलकादधिकरणे । अचीयत्
 । ईयति ॥ पुरोधसि । त्रि० अ-
 तिस्थिरे ॥

स्थौण्यकम्

स्थेयान् । त्रि० स्थास्त्री । स्थिरतरे ॥
 अयमनयोरतिशयेनस्थिरः । द्विव-
 चनविभक्त्येऽपपदेतरबीयसुनाबिती-
 यमुनि० प्रियस्थिरेतिस्यादेशः ॥
 स्त्री० स्थेयसी ॥
 स्थेष्ठः । त्रि० स्थिरतमे । अयमेवामति-
 शयेनस्थिरः । अतिशयमेतमावि-
 ष्टनाबितीष्ठनि० प्रियस्थिरेतिस्यादे-
 शः ॥ सुस्थिरे ॥
 स्थैर्यम् । न० स्थिरत्वे । अचक्षुलत्वे
 । मेघसाधनेप्रवृत्त्याऽमेकविधवि-
 घ्नप्राप्तावपितदपरिच्छागेनपुनः पु-
 नर्यत्वाधिक्ये ॥ स्थिरस्थभावः ।
 व्यञ्ज् । सत्वत्वे ॥
 स्थोरी । पुं० भारवाहितुरगे ॥
 स्थौण्यकम् । न० यन्त्रियणंप्रभेदे ।
 कुकुरींधास्थौषधी । गांठयाला०
 इ० गौ० दे० भा० प्र० ॥ अष्टप्र-
 भेदागुणायथा । ईप्रसुगन्धिस्यौ-
 ण्येयंथुनेर० इतिलिके । स्थौण्य-
 यकंवाहिवहिशुकवहंसुकुक्षुरम् ।
 शौण्यंरोमः शुकञ्चापिशुकपुष्पंशु-
 कच्छदम् । स्थौण्यकं कटुखादु-
 तित्कान्निग्धंविदोषनुत् । मेघाशु-
 ककरंत्वच्यंरक्षोऽश्रोज्वरजन्तुजित्
 ॥ इत्तिकुष्ठास्रतट्टाहृदौर्गन्ध-
 तिलकालकान् । इतिभा० प्रका-
 शः ॥
 स्थौण्यकम् । न० सुगन्धद्रव्यभेदे ।

स्नातः

षड्विंशति । स्थीयते ॥
 स्थीरी । पुं० खरहृषभवत्पृष्ठेनभार
 बाहकेऽश्वे । पृष्ठ्ये । स्थ लघेद
 म् । तस्थेदमित्यण् । रलयारेक
 त्वम् । स्थीरं बलमस्यास्ति । इनिः ॥
 स्थीललक्ष्यम् । न० बहुप्रदत्त्वे ॥ *
 स्थील्यम् । न० स्थूलत्वे ॥ स्थूलस्य
 भावः । घञ् ॥
 स्नपनम् । न० अभिषिञ्चने ॥ स्नाने
 ॥ यथा । पूजनात् स्नपनं श्रेष्ठं स्न
 पनात्तर्पणं स्मृतम् । तर्पणाम्नां
 सदानन्तुमहिषाजनिपातनमिति-
 दुर्गीत्युत्सवप्रकरणे तिथ्यादितत्त्वम् ॥
 स्नपितः । त्रि० स्नालिते ॥ सित्ते ॥
 स्नातेर्घ्नन्तात्कः । अर्त्तिकोत्या
 दिनापुक् । मितांङ्गस्वः ॥ आ-
 मुते ॥
 स्नवः । पुं० स्रवे । स्रवणे । क्षरणे
 ॥ स्नवनम् । षा० प्रस्रवणे । ऋदे
 रप् ॥
 स्नसा । स्त्री० स्नायी ॥
 स्नातः । त्रि० आमुते । कृतस्नाने ॥
 यथा । स्नातीऽधिकारीभवतिदैवे
 पैत्रेषकर्मणि । अस्नातश्चक्रियाः
 सर्वाः भवन्तिहियतौऽफलाः ॥
 प्रातः समाचरेत् स्नानमतीनिश्च
 मतन्द्रितः ॥ पूतिप्रायश्चित्ततत्त्वम्
 स्नात्वाकर्माणि कुर्वीत । शिरः
 तसकुर्वीतदैवंपितृमयापिषिति

स्नानम्

स्मृतिः ॥ षा० षोचि । भावेक्तः ॥
 स्नातकः । पुं० आमुतर्धतिनि । स
 माप्तवेदपाठे । अगृहस्ये । आश्र
 मान्तरगतेसमाप्तवेदव्रते । कृत-
 स्नाने ॥ अनाहहारीतः । अयः
 स्नातकाभवन्ति । विद्यास्नातको
 व्रतस्नातकोविद्याव्रतस्नातकश्चेति
 । तत्रयः समाप्यवेदमसमाप्यव्रता
 निसमोवर्त्तते । सविद्यास्नातकः
 । यः समाप्यव्रतानि । असमाप्य
 वेदं समावर्त्ततेसव्रतस्नातकः । य
 उभयं समाप्यसमावर्त्ततेसविद्याव्र
 तस्नातकीभवति ॥ अत्रभवन्तिच
 यः पक्षाः । यथा । मन्त्रब्रह्मणा
 त्मकं वेदमधीत्याश्वबुद्ध्यचस्नाया
 दित्येकः पक्षः । साङ्गवेदमधी
 त्याश्वबुद्ध्यचस्नायादित्यपरः । य
 न्यमात्रमप्यधीत्ययस्त्रविद्याद्याभ्यस्य
 स्नायादितित्तोयः पक्षः । यज्ञ
 विद्याविरहेणयन्यमात्रेऽधीतेनस्ना
 यादितिनिषिधः । यतोवेदाध्ययनं
 वेदविहितानिहोत्रादिकर्माद्यनुष्ठा
 नप्रयोजनमिति ॥ स्नातिस्म । षा०
 ० । गत्यर्थकर्मकेतिकः । संज्ञा
 यांकन् ॥ यावादिषु० स्नातवेदस
 माप्तावितिपाठाद्वाकन् ॥ गृहस्य
 ब्राह्मणे ॥
 स्नानम् । न० मज्जने । आप्तावे । आ
 प्रवे ॥ स्नानं षड्भिर्भवति । यथा

सनायु :

इशब्दः । नित्यं नैमित्तिकाका
स्य क्रियाङ्गमधकषणम् । क्रिया
ज्ञानं तथाषष्ठं षोढाज्ञानं प्रकीर्त्तिं
तमिति ॥ विशेषांशज्ञानांततए
षोषगम्यताम् । तथाशब्दस्मृतिः
॥ आग्नेयादिप्रभेदेनतच्चप्रोक्तं चतु
र्विधम् । यथा । आग्नेयं भस्मना
ज्ञानमवगाह्यन्तुवारुणम् । आपो
हिष्ठे तिलचत्राह्वावायव्यंगीरजः स्मृ
तमिति ॥ षाशौचि । भावेल्युट्
॥ ज्ञानंतपणपर्यन्तं प्राहास्तं देव
पूजनम् । आङ्गिकसृष्टिसन्ध्यान्तं
विप्राणासृष्ट्युत्तुतम् । तत्रप्रात
स्नानं प्रश्नं सन्तिदृष्टादृष्टकरं हितम्
। सर्वमहंतिपूतात्माप्रातः स्ना
यीजपादिकमितिदक्षः । दृष्टड्
कर्मधिकारः । अदृष्टजपादिद्वारा
परस्त्रीकसिद्धिः ॥

स्नानदणम् । न० कुश्रि ॥

स्नानीयम् । न० स्नानसाधनेचूर्णादी
॥ स्नान्यनेन । षा० । कृष्यल्यु
ट् । बहुलमिच्छनीयर् ॥

स्नान्ती । स्त्री० जलमवगाहमाना-
याम् ॥

स्नाथी । चि० स्नानकर्त्तरि ॥

स्नायुः । स्त्री० वायुवाहिन्यांनाडा
म् ॥ वक्षसायाम् ॥ ज्ञाति । षा०
० । बाहुलकादुण् । आतीयुक् चि
ण् हातीः ॥

सन्निग्धपत्रः

साय्वर्मा । न० मेचरीगप्रभेदे । तत्र
क्षयं यथा । स्थिरं प्रस्तारिमांसाद्यं
शुष्कं साय्वमं पञ्चममितिमाधवक
रः ॥

साधा । पुं० रसिके ॥ ज्ञाति । षा०
। सामदिपद्यत्तिं पृथक्किभ्योऽनप
। धीशवत् ॥

सावरी । स्त्री० नद्याम् ॥ सान्य
स्याम् । षा० । वनिप् । वमीर
चेतिङ्त्री ।

साधा । स्त्री० शिरायाम् ॥ स्रप्रस्रव
णं । सावयतिशरीरमितिजावा ॥

सिग्धः । पुं० बहुवारे । रक्तैराड
॥ सरलवृक्षे । वयक्रे ॥ न० समू
हगन्धे । जवादिके । सिक्थके ॥
चि० संहयुक्ते । अरुक्षे । चिकण
। मसृण् ॥ सहजिनगंतुकेनबासं
हेनयुक्ते । प्रिये । वत्सले । सिद्ध
तिस्म । षिण्प्रतीती । अकर्मकत्वा
त्कर्त्तरिक्तः । बाहुहेतिवः ॥ म
तिवुद्धिपूजाद्यभ्यर्थे तिचाहर्त्तमा
निवाक्तः ॥

सिग्धकन्दा । स्त्री० द्रोणपण्याम् ।
भूमिकंदल्यां ॥

सिग्धतरडुलः । पुं० षट्शाली ॥

सिग्धता । स्त्री० सन्निहं । प्रियत्वे ॥

सिग्धदारु । न० देवदारुणि ॥ देवदा
रुप्रभेदेयूतिकाष्ठे ॥ सरलवृक्षे ॥

सिग्धपत्रः । पुं० गर्जरद्वये ॥ घृत

सन्नुहः

करञ्जे । गुच्छकरञ्जे ॥
 अगधपत्रा । स्त्री० षट्पर्याम् ॥ पाल
 उक्वाम् ॥ काश्मर्याम् ॥
 अगधपर्णी । स्त्री० गम्भार्याम् ॥
 अगधपिण्डीतकः । पुं० मदनवृक्षवि
 शेषे । स्थूलवृक्षफले ॥
 अगधफला । स्त्री० कर्कटौप्रभेदे ।
 बालुङ्क्याम् । मूत्रलायाम् ॥
 अगधा । स्त्री० मेदायाम् ॥
 अः । पुं० प्रस्थे । सानौ । पर्वतस
 मभूभागे । स्रौतजलम् । जाति
 वा । षाप्रस्रवणे । षाशौचिवा ।
 मितद्वादिच्वात् । उः ॥ स्त्री०
 जायौ ॥
 अक्कुरः । पुं० चीरकस्रुकीवृक्षे ।
 अतः । त्रि० स्रुत्रे । अतजलादौ ।
 अयतेस्रुः । षा० क्तः ॥
 अषा । स्त्री० सुतस्त्रियाम् । पुत्रव
 ध्याम् ॥ स्रौति । षा० । अत्रस्रि
 कृत्यृषिभ्यः क्विदितिसः ॥ अ
 ह्याम् ॥
 अक् । स्त्री० अह्याम् ॥ अह्यति ।
 षा० हउद्गरणे । क्विप् । बाहुहिति
 कुत्वम् । तदभावेहेः ष्रुतिठस्वे
 अट् अड् ॥
 अहा । स्त्री० अहीवृक्षे ॥ भागुरिम
 ते । सन्नुहृष्टाप ॥
 अहः । स्त्री० सन्नुह्याम् ॥ सन्नुह्य
 ति । षा० ह० । सर्वधातुभ्यङ् ॥

सन्नेहः

सन्नुहो । स्त्री० सिद्धुण्डे ॥ इन्द्रता
 त्सन्नुहेः क्विञ्कारादितिपञ्चे-
 ङीष् ॥
 सन्नेहः । पुं० सौहृदे । प्रेमन्त्रि ।
 प्रियतायाम् ॥ तामसीयं चित्तवृ
 त्तविशेषः । यस्मिन्सख्यन्यदीये
 हानिवृद्धीस्वस्मिन्नारोप्येते । अ
 न्यत्रिषयः प्रेमापरपर्यायः सन्ने
 हः ॥ यथा । स्मृत्त्वावियोगजन्दुः
 खं त्यजसन्नेहं प्रियेजने । अतिस
 नेहपरिष्वङ्गाहतिरार्द्रापिदह्यतेइ
 ति । सन्नेहयतिप्रौणयतिपुरुषम्
 । षिण् । पचाद्यच् । सन्निह्यति
 पुरुषायस्मिन् । अधिकरणार्थे ।
 घञ् ॥ घृतादिरसविशेषे ॥ यथा
 सन्नेहस्रुतुविधः प्रोक्तोघृतं तैलं
 वसांतथा । मज्जाच० तं पिबेन्म-
 त्त्यः किञ्चिद्भ्यदितिरबी ॥ स्याव
 रोज्जमधैवशियेनिः सन्नेहउच्य
 ते । तिलतैलं स्यावरेषुज्जमेषुघृ
 तं वरमइति ॥ इत्यादिभिस्रुतुं भं
 वा० यमकस्त्रिवृतीमहान् ॥ न्याय
 मते । स्रुणादिपिण्डोभावहेतौ ।
 गुणविशेषे० जलमाचवृत्तौ ॥ ज
 लीयपरिमाणावयं निच्छोऽन्यत्त्व
 निश्चः । तैलादावस्यप्रकर्षीत्यत
 स्तेषां दहेः भवति । यथोक्तं भाषा
 परिच्छेदे । सन्नेहाजलेऽणौ निच्छो
 यमनिच्छोऽवयविन्यसौ । तैलान्त

स्नेहवती

रितत्प्रकर्षाहहनस्यानुकूलतेति ॥
 स्नेहनम् । षिाह० । भावेघञ् ॥
 स्निद्यतेयेनवा ॥ स्नेहस्यदुःखमू
 लत्वमुक्तंगारुडे ११४५ध्याये । य
 चस्नेहेभयंतचस्नेहेदुःखस्यभा
 जनम् । स्नेहमूलानिदुःखानि
 तस्मिन्त्यक्तेमहत्सुखमिति ॥ स्नि
 ग्धतायाम् ॥ यथा । स्नेहः पञ्च
 सुलक्ष्योवाग्निह्लात्तमेव नखसं
 स्यः । सुतधनसौभाग्ययुताः
 स्निग्धसौनिधनारुचैरिति ॥
 स्नेहा । पुं० व्याधिप्रभेदे ॥ सुहृ
 दि ॥ चन्द्रे ॥ स्निहति । षिाह०
 । प्रवृत्तचनपूषद्विच्यदिना० कनि
 न्० निपातनाद्गणस्य ॥
 स्नेहनम् । न० तैलमर्हने । सन्नगे
 । अभ्यङ्गे ॥ स्निद्यतेयेन । षिा
 ह० । ल्युट् ॥
 स्नेहपात्रम् । न० कुत्वाम् । चर्मम
 येतैलादिभाण्डे ॥ स्नेहस्थतैलघृ
 तादेः पात्रम् ॥
 स्नेहप्रियः । पुं० प्रदीपे ॥ चि०
 तैलादिप्रिये ॥
 स्नेहफलः । पुं० तिले । पापघ्ने
 स्नेहभूः । पुं० स्नेहप्रिये ॥ चि०
 स्निग्धभूमौ ॥
 स्नेहरहः । पुं० तिले ॥
 स्नेहवती । स्त्री० मेदायाम् ॥ स्नेहे
 ऽस्यस्याम् । रसादिभ्यश्चेतिमतुप्

सपथः

। ङीप् ॥
 स्नेहवयस्यः । पुं० प्रिये । प्रदीपे ।
 स्नेहवस्तिः । स्त्री० अनुवासनरस्ती
 । तेलपिषकारी० इ० भा० ॥
 यथा । वस्तिर्द्विधाऽनुवासाख्योनि
 रुहद्यततः परः । यः स्नेहेर्दीप्य
 तैसस्यादनुवासननामकः ।
 स्नेहवीजः । पुं० पियालवृक्षे ॥
 चि० स्नेहकारणे ॥
 स्नेहाशः । पुं० प्रदीपे । दीपे ॥
 स्नेही । पुं० वयस्ये ॥ चि० स्नेह
 युक्ते ॥
 स्नेहः । पुं० व्याधिभेदे ॥ चन्द्रे ॥
 स्निहति । षिाह० । शृस्वस्निही
 च्यादिनाउः ।
 स्पन्दः । पुं० स्पन्दने । प्रस्फुरणे ॥
 स्पन्दते । स्पदिक्लिञ्चिञ्चलने । प
 चाद्यच् ॥
 स्पन्दनम् । न० स्पन्दे । किञ्चिञ्च
 लने ॥
 स्पर्शकः । चि० सपद्धाकरे ॥
 स्पर्शा । स्त्री० सङ्घर्षणे । पराभि
 भवेच्छायाम् ॥ स्पर्शतेऽलिनंऽली
 ॥ साम्ये ॥ क्रमसमुन्नती ॥ सप
 दर्धमङ्घर्षे ॥ भिदाद्यङ् ॥
 स्पर्धालुः । चि० स्पर्धायुक्ते ॥
 स्पर्धालाति । ला० । मितहा
 दिच्चात् ० डुः ॥
 सपथः । पुं० रुजायाम् ॥ सन्तप्ते ॥

स पशः

सन्नापि । सपृशात । सपृशवा
 धनसर्शनयोः । पदरुजिन्ध्रव० सपृ
 शउपतापद्वतिकर्त्तरिघञ् ॥ यद्वा ।
 सपृशनं सपृशः भावेघञ् ॥ दानि
 ॥ सपृशके । कादिमाइसामिबर्गा
 चरे । उपतापि । रागविशेषि ।
 स्पृशके ॥ मणिविशेषि । पारस०
 इ० भा० प्र० ॥ त्वगिन्द्रियविषये ।
 स्पृशने । त्वगिन्द्रियमाचयाद्यं गु
 णविशेषि ॥ सत्रविधः । शीता
 ष्णानुष्णशीतभेदात् । पृथिव्यपत्ते
 जिमात्रवृत्तिः । तत्रशीतोज्ज्वलि ।
 उष्णस्तेजसि । अनुष्णशीतः पृथि
 वीवायुषोः । रूपरसगन्धस्पर्शः
 पृथिव्यां पाकजाः ० अनिच्छाश्च ।
 जलादावपाकजाः ० निच्छाः
 अनिच्छाश्च । निच्छगतानिच्छाः ०
 अनिच्छगता अनिच्छाः चचाहुः ।
 कठिनः पार्थिवः स्पर्शः शीता
 ष्णोज्ज्वलवृद्धिजो । सृदुर्वायोरिति
 स्पृशविशेषाद्भक्तोक्तिताः ॥ स्पृ
 शसामान्ये स्पृशविशेषाणां लयवृत्ति
 ॥ इन्द्रियैः स्पृशन्ते ० इतिव्युत्प
 ष्या० शब्दादिविषयेषु ॥ मात्रा
 मात्रे ० । ० ॥ स्पृशनम् । स्पृश
 यस्पर्शने । अकर्त्तरिङ्कारकेसङ्गा
 धामितिघः ॥ पुराणे ० एका
 दशविधः स्पृशउक्तीश्च । उष्णाः
 शीतः सुखिदुःखः स्निग्धोविश

स पशः

दएवच । खरोसृदुश्चञ्चलघु
 गुंरु रितिक्रमात् ॥ कामिनस्तु ।
 शब्दादीनाञ्चपञ्चानां मध्यं स्पृशं सुखं
 वरम् । । आनन्दरसमूलं वै नान्य
 दस्ति सुखं किलेत्याहुः ।

स्पृशकः । पुं० स्पृशे ॥ त्रि०
 सपृशनकर्त्तरि ॥

स्पृशज्ञानम् । न० त्वाचप्रत्यये ॥

स्पृशनः । पुं० श्वसने । वायौ ॥

स्पृशति । स्पृश० । बहुलमन्य

चापोनियुष् ॥ न० दाने ॥ स्पृ

शे ॥ स्पृशेर्भावेत्युट् ॥

सपृशमणिः । पुं० सपृशे । पा

रस० इ० प्र० मणौ ।

सपृशमणिप्रभवम् । न० काञ्चने

। स्वर्णे ॥

सपृशलज्जा । स्त्री० लज्जालुहचे ॥

सपृशशुभा । स्त्री० शतमूल्याम् ॥

सपृशसपन्दः । पुं० भेके ॥

सपृशा । स्त्री० कुटलार्या ॥

सपृशानन्दा । स्त्री० रतिमदायाम्

॥ अपसरः सु । सपृशन० सपृ

शे वा आनन्दोऽस्माः ॥

सपृशितः । त्रि० प्रतिपादिते ॥

सपृशः । पुं० सम्पराये । युद्धे ॥

प्रणिधौ । चरे । हेरिके । असृप

र्यायाथथा । यथाहर्षणः प्रणि

धिरपसर्पसरः सपृशः । चारस

मूठपुरुषवृत्ति ॥ सपृशति । सपृ

स्पृष्टास्पृष्टि

शसपर्शनवस्वनयोः । पचाद्य
 च् ॥
 स्रष्टः । त्रि० स्फुटे । प्रव्यक्ते ।
 उल्लवणे । प्रकटे ॥ सपृश्यतेस्म
 । स्रष्ट० । य्यन्तात्कः । वा
 दान्तेतिसाधुः ॥
 स्रष्टौकृतः । त्रि० व्यक्तीकृते ।
 स्रष्टार्शनः । पुं० स्रष्टर्णे । स्रष्ट
 र्शनेनगृह्यते शेषद्वयम् ॥
 स्रष्टितः । त्रि० स्रष्टे । स्रष्ट० ।
 क्तः । वादान्तेतिसाधुः ॥
 स्रष्टा । स्त्री० सुगन्धिद्रव्यविशेषे ।
 शाकभेदे । पृक्कायाम् ॥ गुणास्तु ।
 स्रष्टास्वादीहिमावृष्यातिक्तानिखि
 लदोषनुत् । कुष्ठकण्डूविषस्वेददा
 हाश्रीज्वररक्तहृत् ॥ स्पृश्यते । स्पृ
 श्यस्पर्शने । बाहुलकात् कक् ॥
 स्पृशा । स्त्री० भुजङ्गवातिनोवृत्ते ।
 कङ्कालिका० इ० गौ० दे० भा०
 प्र० ॥
 स्पृशी । स्त्री० कण्टकार्याम् । स्पृ
 शति । स्पृश० । इगुपधैतिकः ।
 गौरादिः ॥ *
 स्पृश्यः । त्रि० स्पृशनीये ।
 स्पृष्टः । त्रि० कृतस्पर्शे ॥
 स्पृष्टास्पृष्टम् । न० परस्परस्पर्शने ॥
 स्पृष्टास्पृष्टि । अ० परस्परस्पर्शने । कृ
 चाभेटी० कृवाकृत० इ० भा० ॥
 यथा । तोये विशाह्वेयात्रावांसङ्घ्या

स्पृष्टा

मेदेशविघ्नवे । नगरग्रामदाहेवस्
 टास्पृष्टिनदुष्यति ॥ आपद्यापिचक
 टायांरुग्भयेपीडितेतथा । माता
 पित्रोर्गुरोश्चैवनिदेशेवर्त्तनात्तथा
 ॥ स्पृष्टास्पृष्टि० इत्यययंक्रियाव्य
 तौहारे । तथेतिनदुष्यतीत्यर्थः ॥
 स्पृष्टिः । स्त्री० स्पर्शे । पृक्तौ ॥ स्पर्शं
 नम् । स्पृशेः क्तिन् ॥
 स्पृष्टणीयः । त्रि० श्लाघ्ये ॥ कमनीये
 । मनीहरे ॥
 स्पृष्टयालुः । त्रि० सस्पर्हे । स्पृष्टाशो
 ले । लाभिनि ॥ स्पृष्टयति० त
 स्त्रीलः । स्पृष्टेप्सायाम् । स्पृष्टि
 गृहोत्थालुक् ॥
 स्पृष्टा । स्त्री० दोहदे । इच्छायाम् ।
 काण्डजायाम् ॥ भिदादेराकृतिग
 णत्वात्स्पृष्टेरङ् ॥ धर्मादिरोधिन
 प्राप्नोच्छायाम् ॥ उच्चावचेषुपरध
 नेषुदृष्टतादेषु० येनकेनाप्युपाये
 नेपादित्सायाम् ॥ हर्षात्मिकायां
 चित्तवृत्तौ ॥ सुखानुभवकाले० त
 ज्जातीयसुखस्यकारणधर्ममननुष्ठा
 यवर्थवतदाकाण्डचारुशर्याताम-
 स्थांचित्तवृत्तौ ॥ भ्रान्तिरेवसा ॥
 तस्यानिन्दाप्रशंसियथा । नपोवनं
 ब्रह्मणानांतपः कल्पतरुस्रथा ।
 तपस्याकामधेनुश्चसन्तप्तं तपसिस्पृ
 ष्टा ॥ ऐश्वर्येचत्रियासाञ्जवाणिज्ये
 चतथाविशाम् । शूद्राणांविप्रसेवा

स्फटिक :

यांस्पृहावेदेष्विन्दिता ॥ क्षत्रिया
यांचतर्पास्सृहातीवप्रशंसिता ।
ब्राह्मणानांविदादेयुस्पृहातीवविनि
न्दिता ॥ क्षत्रियाणांरथोधर्मीरणे
मृत्युर्नर्गर्हितः । रथेस्पृहाब्राह्म
णांनालिकेवेदेविडम्बना ॥ तपोध
नानांविप्राणांशिवानांयुगेयुगे ।
शान्तिस्त्वयधनं कर्मविप्रधर्मीनस-
ङ्गरः ॥ इतिब्रह्मवैवर्तेगणपतिख
ण्डे ३५ अध्यायः ॥

स्पृह्यः पुं० फलपूरे । मानुलुङ्ग-
कीः चि० स्पृहाहर्षे । याञ्छेनोर्थे ।
स्पृष्टाः चि० उपतापके । उरतप्त
रि । स्पृगति । स्पृगसंस्पृग्ने ।
तृत् । अनुदात्तश्चेत्यमागमः ।
स्पृग्निम् । कृत्थल्युटोवहुलमि-
तिभार्थेत्तृञ्शो ॥ सक्तम् ॥ स-
जापे ।

स्फटः पु० स्फटयान् ॥ स्फुटति ॥
स्फुटविकसनेचुरादिः । अज-
भात्रे० धच द्यच् । पृषादरादिः ।
स्फटाः स्त्री० फणायाम् । स्फटे ॥
टाप् ।

स्फटिकः पुं० खनाम्नातिप्रसिद्धे
मणौ । सूर्यकान्ते । भासुरे । शा
लिपिष्टे । धीतशिले ॥ अक्षगुणा
दद्याद्यथा । स्फटिकः समशीयंश्च
पिपदाहातिदीपनुत् । तस्याज
मालांजपतांक्षेकेटिगुणंफलम् ॥

स्फटिक :

परीक्षास्यथया । यद्गङ्गातौयविन्द,
स्फटिविभक्तमनिस्तुषनेवद्वयंक्षि
ग्धंशुभान्तरालंमधुरमतिहिमंपि
त्तदाहास्रहारिः । पाषाणोयन्निघृष्टं
स्फुटितमपिनिजांस्फुटानैवजह्या
त्तत्क्यात्यंजातुलभ्यंशुभमुपदिनु
तेशैबरत्नसुरत्नम् ॥ इतिराजनि
घंशटः ॥ अपिच । मुद्राविद्रुमव
च्चेन्द्रवैदूर्यस्फटिकादिकम् । म
णिरत्नसरंशीतं कषायंस्वादुलेखन
म् ॥ चक्षुष्यधारणात्तस्यपापाल-
क्ष्मीविनाशनमितिराजवृत्तम् ॥
तस्योत्पत्तिपरीक्षेयथा । कावेरिषि
न्यधवनचौननेपालभूमिषु । लाङ्ग
लौव्यकिरन्मेदेदानवष्टप्रथमतः ॥
अकाशगृहंतेलास्यमुत्पन्नंस्फुट
कं ततः । मृणालगङ्खवशलांकि
श्चिद्वर्णाकारान्वितम् ॥ नतत्तुल्यं
हिरत्नानामथवापापनाशनम् । सं
स्फुटंशिल्पिनासद्योमूल्यंकिंश्चिज्ज
मेततः । इतिग.सुडे ७६९ ध्या-
यः ॥ तथा । हिमालयेसिंहजं च
विन्ध्याटवितटे तथा । स्फटिकंजा
यतेवैवनानारूपंसमप्रभम् ॥ हि
माद्रौचन्द्रसङ्काशंस्फटिकं तद्द्विधा
भवेत् । सूर्यकान्तश्चतत्रैकं चन्द्र
कान्तं तथा परम् । सूर्योऽग्रेस्पृग्मावे
णवह्निं वमति यत्क्षणात् । सूर्यका
न्तं तद् स्यात्स्फटिकं रत्नवेदिभिः ॥

स्फुरणम्

पूर्णेन्दुकरसंस्पृग्दमृतस्रवति
क्षणात् । चन्द्रकान्तं तदाख्यातं दु-
र्लभं तत्कलौ युगे । अशोकपक्षवे-
च्छायं दाडिमी शीजसन्निभम् । वि-
न्याटवितटे देशे जायते मन्दकान्ति-
कम् ॥ सिंहले जायते कृष्णमाकरे-
गंधनीलके । पद्मरागभवे स्थाने हि
विधं स्फटिकं भवेत् ॥ अत्यन्तनिर्म-
लं स्वच्छं स्रवती इजलं शुचि । ज्यो-
तिर्ज्वलनमाश्लिष्टं सुक्ताज्योतीरसं-
द्विज ॥ तदेवलाहिताकारं राजाव-
र्त्तमुदहृतम् । आनीलं तत्सुपापा-
णं प्रोक्तं राजमयं शुभम् । ब्रह्मसूत्र-
मयं यत्प्रोक्तं ब्रह्ममयं द्विजं तस्फटि-
कपरीक्षा । इति भोजराजकृतयुक्त-
कल्पतरुः ॥

स्फटिका । स्त्री० स्फटिक्याम् । रङ्गदा-
याम् । स्फटिकायाम् । फटकरौ०
इ० भा० प्र० पाषाणे ॥

स्फटिकाचलः । पुं० स्फटिकोर्धीभृ-
ति । कैलासे ॥

स्फटिकात्मा । पुं० स्फटिके ॥

स्फटिकाभः । पुं० कर्पूरे ॥

स्फटिकारिः । स्त्री० स्फटिकायाम् ॥

स्फटिकारिका ।) स्त्री० स्फटिकाया
स्फटिकारो ।)

म् ॥

स्फटी । स्त्री० स्फटिकायाम् ॥

स्फुरणम् । न० स्फुरणे ॥ स्फुरस्फुरण

स्फिक

द्वयकारोपधं केचित्पठन्ति० स्वार्थं
गयन्तादस्माद्युच् ॥

स्फटिकम् । न० स्फटिकोपले ॥

स्फटिका । स्त्री० स्फटिकोपले । फट-
करीतिख्यातेपाषाणे ॥ अस्यागुणा-
यथा । स्फाटिका तु कषायोष्णवात-
पित्तकफत्रणान् । निवृन्तिश्व-
बोसपान्यानि सङ्कोचकारिणीति ॥

स्फाटिकोपलः । पुं० स्फटिकाया-
म् । स्फटिके ॥

स्फाटिकोर्धीभृत् । पुं० कैलासे ।

स्फातिः । स्त्री० द्वयोः । स्फायन-
म् । स्फायीशुद्धौ । क्तिन् ॥ * ॥

स्फायितः । त्रि० वृद्धिर्हति ॥

स्फारः । पुं० शिकटे ॥ करकादे-
र्वृद्धे ॥ त्रि० प्रिपुले । विशाले ॥

यथा । तस्मिंश्चिदर्थे स्फारसम-
स्तावस्तुष्टयः । इमास्ताः प्रतिबि-

म्बन्ति सरसीवतटद्रुमाः ॥ स्फा-
यते । स्फायी० । स्फायितश्चीलि-

रक् ॥ यथा । स्फुरणम् । स्फुरस-

ञ्चलने । घञ् । स्फुरतिस्फुरत्यो-
घञ्जोत्ये चञ्चात्त्वम् ॥

स्फिग्घातनकः । पुं० कटफले ॥

स्फग्देशः । पुं० बालधिमूलप्र-
देशे ॥

स्फिक । स्त्री० कटिप्रोथे । कटिदेश-
स्थमांसपिण्डे । स्फायते । स्फा-
यी० । बाहुलकाद्धिष्प्रत्ययः ॥

स्फुटल :

स्फुटति । स्फुटहिंसायाम् । क्वि
प् । स्फुगपूतेतिनिपातमात् । टस्य
चङ्गतिमुकुटः ॥

स्फुरः । वि० प्रचुरे ॥ स्फायते
। स्फायी० । अजिरशिशिरेतिक
रच् । टलोपश्च ॥

स्फोतः । वि० समृद्धेः । विकसि
ते ॥ स्फायतेस्म । स्फायी० ।

क्तः । स्फायः स्फोनिष्ठायाम् ॥
कथं स्फोतिकामङ्गतिस्फोतमाच-
ष्टे० इतिग्यंतादचङ्गः । अलोप
णिलोपौ ॥

स्फुट् । स्त्री० ईश्वरी ॥ पादस्फुटे
। स्फुटति । स्फुट्० । क्विप् ॥

स्फुटः । वि० व्यक्ते । स्पष्टे । सच
घटादीनां विषयेन्द्रियसन्निकर्षज-
न्यवृत्तिदयायां प्रमाचभेदाद्भवतीति
प्रसिद्धमेव । प्रफुल्ले ॥ व्याप्ते ॥
सिते । शुक्ले । स्फुटति । स्फुटवि
कसने । इगुप्रधेतिकः ॥ स्फुटिते
। भिन्ने ॥

स्फुटता । स्त्री० विशदार्थतायाम् ॥

स्फुटनम् । न० विदरे । विदरणे ॥
स्फुट् । कुटादि० । ल्युट् । वि
कसने ॥

स्फुटवन्धनी । स्त्री० ज्योतिष्मत्याम् ।
पारावताङ्घ्राम् ॥

स्फुटलः । पुं० तुम्बुरुवृक्षे । शू
लघ्ने ॥

स्फुलिङ्गः

स्फुटा । स्त्री० फणायाम् ॥ स्फुट्० ।
कः । टाप् ॥

स्फुटिः । स्त्री० पादस्फोटाभये । विपा
दिकायाम् ॥ निभिन्नकर्कटीशस्ये
। इर्वानुशुक्तिकायाम् । फूट्०
इ० भा० प्र० ॥

स्फुटितः । वि० विकचे । विकसिते
। दीर्घे । भिन्ने ॥ अस्फुटत् ।
स्फुट्० । क्तः ॥

स्फुरः । पुं० फलके ॥ स्फुरणे ॥

स्फुरणम् । न० स्फुरणे । फरक् ना
। इतिभाषा । यथा० अङ्गस्फुर
णनेत्रस्फुरणम् ॥ किञ्चिच्चलने
॥ भाने ॥ कम्पने ॥ स्फुरस्फुरणे
सञ्चलनेच । कुटादिः । ल्युट् ॥
स्फुरन् । वि० कम्पनयुक्ते ॥ दीप्य
माने ॥

स्फुरितम् । न० स्फुरणे ॥ वि० मन
सः कल्पनायाम् ॥ उल्लसिते ॥
उज्ज्वले ॥ प्रतिफलिते ॥

स्फूर्जकः । पुं० कालस्कन्धे । ति
न्दुके ॥

स्फूर्ज्युः । पुं० वज्रपतनजनितध्व
नी ॥ स्फूर्ज्यौ ।

स्फुलम् । न० तम्बु० इ० प्र० वस्त्रवे
श्रमनि ॥

स्फुलिङ्गः । वि० अग्निकणो । चिन्
गारो० इ० भा० ॥ स्फु० इत्यनु
करणशब्दः । स्फुना० फूत्कारेण०

सफ्यः

लिङ्गति० गच्छति । लिङ्गिगतौ ।
पचाद्यष् ॥

सफुलिङ्गा । स्त्री० अग्निक्षणजातौ ॥
जातावपिनडोष् । अजादिषुपा
ठात्० टाप् ॥

सफुलिङ्गनौ । स्त्री० अग्नेर्लिङ्गावि
शेषे ॥

सफूत्कारः । पुं० फूत्कारे ॥

सफूज्जकः । पुं० तिन्दुकवृत्ते ।
तेदू० इ० भा० प्र० ॥ सफूज्ज
ति । ट, षोसफूजाञ्चनिर्घोषे ॥
गवुल् ॥

सफूज्जथः । पुं० वच्चनिर्घोषे । व
च्चपातजध्वनौ ॥ सफूज्जनम् ।
ट, षोसफूजाञ्च । टितोथुच् ।
मेघनादे । तण्डुलौये ॥

सफूज्जनः । पुं० तिन्दुके ॥

सफूसिः । स्त्री० सफुरणे ॥

सफूसिमान् । वि० पाशुपते ॥ य
था । पाशुपार्थिकः पाशुपतश्चिद्रू
पः सफूसिमान्मतः । इतिचि
काण्डशेषः । सफूसिर्बिशिष्टे ॥

स्फेमा । पुं० स्फिरत्वे । प्रचुरता
याम् ॥ स्फिरशभाषः । पृथ्वा
दित्वादिमानच् । प्रियस्थिरेत्या
दिनास्फादेशः ॥

स्फेयः । वि० प्रचुरतरे । स्फिरतरे

॥ इदमनयो रतिशयेनस्फिरम् ।

• ईशसुन् । प्रियस्थिरेनिस्फादेशः ॥

सफ्यः

स्फेरम् । वि० भूयिष्ठे ॥

स्फेष्ठः । वि० अतिशये । भूयि
ष्ठे ॥ अशमेषामतिशयेनस्फिरः ।
इष्टन् । प्रियस्थिरेतिसाधुः ॥

स्फैयकृतः । पुं० स्फाकृतेपस्थे ॥
अण् ॥

स्फोटः । पुं० स्फोटके । शिफोटे ।

पिडके ॥ शब्दव्यपारे । स्फु
द्यते । व्यञ्जतेवर्णः । स्फुट्यर्थीय
यस्मादितिवा । स्फुटविकसने ।
घञ् । अज्वा ॥

स्फोटकः । पुं० फोडाङ्कितिव्याते ।
रोगे । पिडके ॥ स्फोटितः स्फु
टिर्बिशरणे । गवुल् ॥

स्फोटनम् । न० विदारणे ॥

स्फोटनौ । स्त्री० मणिशङ्खादिवेधा
पकरणे । आस्फोटन्याम् । स्फो
द्यतेऽनया । सफुटभेदनेचुरादिः
। करणेल्युट् ॥

स्फोटबीजः । पुं० वातारौभङ्गात्
स्फोटबीजकः ।)
के ॥

सफोटायनः । पुं० मुनिविशेषे ।
कक्षीवति । सफोटप्रतिपादनप
रे । वैयाकरणे । सफोटोऽयनं
परायणं यस्यसः ॥

सफोटिका । स्त्री० खञ्जिकाया
म् । हापुत्रिकायां ॥

सफ्यः । पुं० यज्ञाङ्गभूते । खञ्जा

स्मरणम्

कारकाप्र
 स्म। अ० अतीते ॥ पादपूरणे ॥
 प्रसिद्धे ॥ स्मयते ॥ प्रिङ्ङी
 षद्वसने । अन्वेष्योपीतिङः ॥
 स्यति । षी० डाम्छयोवा ॥
 स्मयः । पुं० चङ्गुते ॥ गर्वे ॥ स्म
 यनम् । प्रिङ्ङ् । एरच् ॥
 स्मरः । पुं० कामे । पञ्चमरे ॥
 स्मरप्रति० उत्कण्ठयति । स्मृ
 षाध्याने । पषाञ्च । अर्थते
 ऽनेनवा । पुंसिसञ्जायां च ॥ अ
 न्तःकरणधर्म्मस्मरणाख्ये ॥ स्मर
 णम् । भावेचोवा ॥
 स्मरकृपकः । पुं० भगे । स्मरागारे ।
 योनी ॥
 स्मरगृहम् । न० भगे । स्त्रीषिङ्गे ॥
 स्मरकृत् । पुं० रतिरन्वेषिषे ॥
 यथा । धृत्वाधामकरेणाकृत्स्वपाद
 क्षोपरिस्थितम् । दृढस्मरमतेका
 मोस्मरकृत्प्रकीर्त्तितः ।
 स्मरकृचम् । न० योनी ।
 स्मरणम् । न० विज्ञायाम् । स्मृती
 ॥ आध्याने ॥ स्मृचिन्तायाम् ।
 ल्युट् ॥ अकृद्धारविशिषे ॥ यथा ।
 यथानुभवमर्थं स्मृष्टे तत्सदृशं स्मृ-
 तिः । स्मरणम् ॥ यः पदार्थः
 केनचिद्वाक् रेणनियतोयदाकदा-
 चिदनुभूतिःऽभूत् । सकालान्तरे
 स्मृतिप्रवाधाधायिनि० तत्त्वमानेष

स्मरवृत्तमः

स्तुनिदृष्टेसतियत्तथैवस्मयतेतद्
 वेत्स्मरणम् । उदाहरणम् । नि
 मनाभिकुहरेषुयदम्भः प्रावितं च
 लदृशांलहरीभिः । तद्भवैः कुह
 रुतैःसुरनायैः स्मारिताः सुरत
 कण्ठकृतानाम् । यथावा । करतु
 अगहितजसोदा० यणम् । विविधिसि
 चाधरपुटम् । सम्भरिचपञ्चजम्
 स्मरणमहकङ्कस्मरोमञ्चम् । अत्यसं
 स्मृतंयथा । करदुगसङ्गीतयज्ञो
 दास्तममुखविनिवेशिताधरपुटम् ।
 स्मृतपाञ्चजन्यस्यनमतत्तथास्मरो-
 माञ्चमिति ॥

स्मरथापत्यतर्पकः । पुं० कच्छपे ॥
 स्मरदमा । स्त्री० कामावस्थायाम् ॥
 सादृशविधायवा । नयनपीतिः प्र
 थमंचिन्तासङ्गस्ततोयमङ्कल्पः । नि
 द्राक्छेदस्तनुताविषयनिवृत्तिस्त्रपा
 नाशः ॥ उन्मादामूर्च्छासृतिरिच्छे
 ता । स्मरदगादशैवस्युरिति ॥
 स्मरदाशौ । वि० कसेहोपके ॥
 स्मरध्वजः । पुं० वाद्ये । शिश्रे ॥
 न० योनी ।
 स्मरधुजा । स्त्री० ज्योत्स्नायांराशौ ॥
 स्मरप्रिया । स्त्री० कामपत्न्याम् ।
 रती ॥
 स्मरमन्दिरम् । न० भगे । योनी ॥
 स्मरलेखनी । स्त्री० शारिकापक्षिणि ॥
 स्मरवृत्तमः । पुं० अनिरुद्धे ॥

स्मार्तः

स्मरणीयिका । स्त्री० वेष्यायाम् ।
स्मरवृद्धिः । स्त्री० कामवृद्ध्याद्द्वयौ
षधी । मद्नायुषे ॥ स्मरवृद्धि
र्याया ॥

स्मरसखः । पुं० वसन्ते ॥ कामो
द्वोपकत्वात् ॥ स्मरसखा । ट
च ॥

स्मरसहः । त्रि० कामोद्द्वोपके ॥ स
हते । षड्० । पषाद्यच् । स्मरस्य
सहः ।

स्मरस्तम्भः । पुं० उपस्थे । मेट्टे ॥
स्मरस्तम्भस्तम्भस्तम्भः ॥

स्मरस्मर्य्यः । पुं० गर्हभे ॥

स्मरहरः । पुं० शिवे । स्मरंहरति ।
हरतेरनुदासनेऽच् ।

स्मरागारम् । न० भने ॥

स्मराङ्गुगः । पुं० कारुहे । नखे ।

स्मरास्रः । पुं० राजास्रे ॥

स्मरासवः । पुं० लालायाम् । मुख
सुरे । मद्यप्रभेदे ॥

स्मरिष्टकः । पुं० अस्मि ।

स्मर्तव्यः । चि० स्मरणौये ॥ यथा ।

स्मर्तव्यः सततं त्रिष्युर्बिस्मर्तव्यो
नजातुचित् । सर्वे विधिभिषिधाः ।

स्युरेतथैरेवकिङ्कराः ॥

स्म्रायः । पुं० गूढहसिते ॥

स्मारकः । चि० स्मरणकारके ॥

स्मार्तः । चि० स्मृतिशास्त्रविदि ॥

स्मृतिविहिते ॥ स्मृतिसम्बन्धिनि

स्मृतिः

। न० स्मृतिशास्त्रोक्तकस्मरिणि । य
था । श्रौतं कर्म स्वयं कुर्यादन्योपि
स्मार्तमाचरेत् । अशक्तौ श्रौतमप्य
न्यः कुर्यादाचारमन्वतः ॥

स्मार्तयज्ञः । पुं० यज्ञविशेषे ॥ मन्व
तुर्विधायथा । देवयज्ञः पितृयज्ञो
भूतयज्ञस्तथैव च । मनुष्ययज्ञइ
त्येवं स्मार्तयज्ञश्चतुर्विधः ॥

स्मितम् । न० ईषद्विधास्ये ॥ तल्लक्षणं
यथा । ईषद्विकसितैर्दन्तैः कटा
क्षैः सौष्ठवान्वितम् अलक्षितद्वि
जहारमुत्तमानां स्मितं भवेदिति ॥
पिङ् ईषद्विधासने । भावेत्तः ॥
चि० विकसिते ॥

स्मितदृक् । चि० स्मरेत् ॥

स्मृतः । चि० स्मृतिविषये । कृते स्म
रणे ॥ यथा । आम्बिके पितृकृत्ये
चमासश्चान्द्रमसः स्मृतः । विवा
हादौ स्मृतः सीरीयज्ञादौ सावनी
मतः ।

स्मृतिः । स्त्री० धर्मसंहितायाम् ।
मन्वादिप्रणीते धर्मशास्त्रे ॥ स्मृति
ते मनुष्यानप्रकारोऽनया । स्मृतिचिं
तायाम् । स्त्रियाम् क्तिन् । वेदा
र्थस्मरणपूर्वकरचितत्वाद्वा ॥ शा
स्त्रमात्रे । स्मरन्निवेदनयद्वा इति
स्मृतिः ॥ महर्षिभिर्बेदायं स्मर
णं स्मृतिः । तद्योगाद्यन्योपि स्मृ
तिः ॥ स्मरणे । स्मर्तव्यानुसम्भा

स्मृतिविभ्रमः

ने ॥ धियि ॥ इच्छायाम् ॥ अनु
भूतविषयज्ञाने ॥ स्वाम्याश्रितक्रि
याजन्यसंस्कारजन्यज्ञानं स्मृतिरि
तिरसमञ्जरौ ॥ शास्त्राचार्योपदि
ष्टार्थानुसन्धाने ॥ अनुभवान्यसंस्का
रजन्यज्ञाने ॥ यथा । विभुवुद्दध्या
दिगुणवानुवुद्धिस्तुद्विविधामता
। अनुभूतिः स्मृतिश्चस्यादनु-
भूतिश्चतुर्विधेतिभाषापरिच्छेदः
॥ साम्प्रतिर्हिधा । यथार्थाः अ
यथार्थाश्च । तत्रप्रमाजन्यायथार्था
अप्रमाजन्याऽयथार्थाः ॥ अनुभूतवि
षयाऽसम्प्रमोषिप्रत्यये ॥ पूर्वानुभ
वसंस्कारजिज्ञाने । चिरानुभूता
थंकारणशक्ती ॥ एतच्चन्द्रनिर्गुणानु
भूतार्थविषयार्थात्तौ ॥ योगिना
सृजन्मान्तरानुभूतार्थविषयापि-
स्मृतिर्भवति ॥ अनुभूतप्रियादी
नामर्थानां चिन्तनं स्मृतिः । तत्र
कस्य इवैवश्यवास्यनिः प्रवसिता
दयः ॥ तत्पर्यायाः । चिन्ता ।
अध्यानम् । चिन्तिया । ध्यानम्
। स्मरणम् । चर्चति । स्मरणम्
स्मृच्छ्रध्याने । क्लिन् ॥
स्मृतिमान् । चि० पूर्वानुभूतार्थावि
स्मरणशीले । स्मृतिविग्रिष्टे ॥ स्मृ
तिरस्त्यस्याक्लिन्वा । मतुप् ॥
स्मृतिविभ्रमः । पुं० स्मृतेर्विच-
लने ॥

स्यन्दनः

स्मृतिविरुद्धः । चि० धर्मशास्त्रवि
परीते ॥ यथाकूर्मपुराणे हिमालयं
प्रतिदेशीवाक्यम् । यानिशास्त्राणि
दृश्यंतिलोकेऽस्मिन् विविधानिच ।
श्रुतिस्मृतिविरुद्धानिनिष्ठातेषा-
न्तुतामसौ । करालभैरवश्चैवयाम
लंतामयत्कृतम् । एवमदोनिषा
न्यानिमोहमार्थानितानिचैः । म
यासृष्टागिषान्यानिमोहायैषांभवा-
णवे० इति ॥ जोषप्रवृत्तिकारोणि
कानिचित्कथितानिचेतिमहानि-
र्वाणसन्तम् ॥
स्मृतिशास्त्रम् । न० धर्मसंहिताया-
म् ॥
स्मृतिहेतुः । पुं० स्मरणबीजे । वास
नायाम् । संस्कारे । भावना-
याम् ॥
स्मरः । पुं० प्रकाशे । चि० प्रकाशयु
क्ते ॥ ईषदृषसनशीले ॥ स्मर्यतेत
च्छीलः । धिङ् ईषदृषसने । म
मिक्कम्पिभ्यजसकमहिंसद्वीपीरः
स्मराच्चः । चि० क्लितदृशि ॥
स्यदः । पुं० जवे । वेगे ॥ सवेग
गतिवचनेऽस्यप्रयोगे । स्यन्दतेऽनेन
। स्यन्दनं वास्यन्दप्रसवणे ।
स्यदोजयद्वृत्तिवचनोनिपातितः ॥
वेगाख्यगुणे ॥
स्यन्दः । पुं० स्यन्दने ॥
स्यन्दनः । पुं० तिनिसद्वृत्ते । नेमि

स्यमन्तक :

नि । रथद्वी । अतिमुक्तके । अती
तकल्पऽर्हदे । न० । स्मृती । अ
रणे । नौरि । सलिले ॥ पं० । न०
रथे । वि० । जवने । स्यन्दते । स्य
न्दू० । बहुलमन्यथापौतियुक् ।
चलनशब्दार्थादकर्मकाद्युक् । इ
तिशायुक् । यद्वा । स्यन्दते०
प्रद्वर्षति । स्यन्दू० । नन्द्यादि
त्वाङ्ग्युः ॥

स्यन्दनद्रुमः । पं० । तिनिशवृक्षे ॥

स्यन्दनारोहः । पं० । रथिनि । रथा
रुढेयोद्धरि । स्यन्दनमारोहय
ति । रुह० । कर्मण्यण् ॥

स्यन्दनाह्वयः । पं० । तिमिश्रे ॥ ति
न्दके । स्यन्दनमाह्वयोयस्यसः

स्यन्दिनिः । पं० । तिनिशद्रुमे ॥

स्यन्दनिका । स्त्री० । क्षुद्रनद्याम् ।

स्यन्दनी । स्त्री० । लालायाम् । मूष
नाड्याम् ।

स्यन्दी । वि० । अश्वशौले ॥

स्यन्दनी । स्त्री० । लालायाम् ॥ अश्व
श्वस्यन्दते । स्यन्दू० । आश्वश्वके
तिथिनिः ॥

स्यन्नः । वि० । स्यतेजलादौ । स्यद्यते
स्य । स्यन्दू० । क्तः । रदाभ्यामि
तिणस्त्वम् ॥

स्यद्रम् । वि० । स्यतेः । रीणे ॥

स्यमन्तकः । पं० । श्रौक्लष्पास्यहस्तमणौ

। मणिः । स्यमन्तकीहस्तेभुजमध्ये

स्यूनः

तुकोस्तुभइतिहेमचन्द्रः । सौरभा
द्रपदीयचतुर्थ्यां चन्द्रदर्शनेस्यमन्त-
कीपाष्यान्शुन्वावच्यमाणमन्त्रेण
भिमन्त्रितजलपिवेत् । मन्त्रस्तु ।
सिंहः । प्रसेनमवधीत्सिंहेजाम्ब
वताहतः । सुकुमारकमारोदी
स्तवद्येषस्यमन्तकइति ॥

स्यमोकः । पं० । मुनिविशिषे ॥ पा
दपे । वृक्षे । नाकौ । बल्माकि
॥ स्यमति । स्यमुशब्दे । स्यमे
रीट्चेतिकम् ॥

स्यमीका । स्त्री० । नीलिकायाम् ।
स्याहादौ । पं० । जिने ॥

स्यालः । पं० । पत्नीश्रुतरि । श्यालि
॥ स्यामयति । स्यमवितर्केश्वरा
दिः । अश्वपृषादरादिः ॥

स्यूतः । पं० । प्रसेवे । अश्वश्रणादि
निर्मितैर्यलाद्रुतिष्याते ॥ वि० । अ
ते । प्रोते । बुना० । इ० । भा० ।
कृतमौषने । सौव्यतेसम । पिबु
तन्तुमन्ताने । क्तः ष्ठोरिच्छुठ् । य
णादेशः ॥

स्यूतिः । स्त्री० । सूच्यादिनाबद्धा
दिसौवने । सिवने । सीवना० । इ०
भा० । प्र० ॥ पिबेः । क्तन् । ऊठ्
। सन्तती ॥

स्यूनः । पं० । किरणे ॥ सूर्याः ।
धीतकटे ॥ सौव्यनेऽनेनषा । पि
बु० । तिविष्टैर्युचितिनः । दीर्घा

संसमान :

चारणसामर्थ्याद्गुणः ॥
 सूमः । पुं० किरणे ॥ सूत्रतन्तौ ।
 सौव्यतिषिषु० । अत्रिसिषिसिषु
 पिभ्यः क्विदितिमन् । ज्वरत्परे
 ल्युट् ॥
 स्थिगवाः स्त्री० सागमापत्येषु ॥
 यथा । अर्जुनस्यदूमेवायानिमेवा
 याः शिखण्डिनः । सीदन्तिमम
 गाचाणिमागमाश्चिगवाइवेति ॥
 मागमाककंठौप्रोक्तातदपस्थानि-
 स्थिगवाः ॥
 स्थिगविः । पुं० ककंठपुत्रे ॥
 ककुलीराज्येगविरितिषिकाण्डश्रे-
 षः ॥
 शीतः । वि० ल्युते ॥
 स्थेगः । पुं० किरणे ॥ सूर्ये ॥
 धीतकटे । सौव्यति । पिषु० ।
 बाहुलकात् । वसुजठ् । अत
 रङ्गत्वाद्यत् । गुणश्च ॥ न० अ
 नन्दे । वि० समीचीने । सु
 खकारिणि ॥
 शीमाकः । पुं० शीमाकी । प
 शीर्षे ॥ शीमेमाकति० अक्यति
 वा० । अश्व० । पचाद्यच्० घ
 ज्वा ॥
 संसमम् । न० ऊर्द्धगतदोषस्याघा
 नयने । अधः पतने ॥ संसि
 ल्युट् ॥
 संसमानः । वि० गलति ॥

स्रग्विषी

स्रन्ती । पुं० पौलुवन्ते ॥ संसय
 यतिमलम् । स्रमुषधः पतने ।
 पाश्र्वक्षेपिनिः
 स्रंसनीफलः । पुं० भण्डारी । शि
 रोषष्ठन्ते ॥
 स्रक्तः । स्त्री० कौण्ये ॥
 स्रक्सुगन्धः । पुं० भूमिजम्ब्वाम् ॥
 स्रग्धरा । स्त्री० प्रकृतिच्छन्दः २१
 प्रभेदे ॥ तल्लक्षणं यथा । स्रग्ध
 रीनां चयेणचिसुनियतियुतास्रग्धराः
 कौत्सितैयम् ॥ यथावा । कर्णे
 ताटङ्गयुक्तं बलयमपिसुदणं स्रमञ्ची
 रयुग्मं पुष्पं गन्धं बहुमौ द्विजवररुचि
 रान् पुररन्त्युक्ताः स्रग्धरं देधाना
 सुललितरसना रूपवत्कुण्डलाभ्यां
 मुग्धाकीर्षानचित्तं तरलयतिबलान्
 स्रग्धराक्वामिनीव ॥ यथा । अ
 न्यप्रोक्तास्त्रिमालावलयितविलसत्
 बाहुदण्डप्रखण्डाविव्यलितमुगडा
 वलिकलितरत्नकारकश्लोपकण्ठः
 । कुर्वन्त्योगं मत्स्यद्रुतगहनचल
 द्घर्षरध्वानमुच्चैरुत्कृष्टैरुत्तमाङ्गै
 विदधतिचशिशः कन्दुकक्रीडि
 तानि ॥
 स्रग्विषी । स्त्री० जगतीच्छन्दः १२
 प्रभेदे ॥ तल्लक्षणं यथा । कौत्सि
 तैषाचतुरेफिकास्रग्विषी । यथा
 इन्द्रनीलोपकीर्णवयानिर्मिताशात
 कुम्भद्रवीलङ्घिताश्रीभते । नव्यमिध

स्रवणम्

स्रविः पीतवासाहरमूर्तिराव
स्नांजयाथारसिस्रग्वणी ॥ माला
च्याम् ॥

स्रग्वी । पुं० भूततन्मात्ररूपां वैज
यन्त्याख्यां स्रजं विभ्राणो हरी ॥ त्रि०
कुसुममालाधारिणि ॥ स्रग्विद्य
तं ऽस्य । अस्मायामेधाः कृजाविनि
रितविनिः ॥

स्रक्त्वा । स्त्री० मूर्द्धन्यस्तपुष्प
दामनि ॥ माल्ये ॥ स्रज्यते०
स्रजतिवा । स्रजविसर्गे । कृत्व
गित्यादिना० कर्म्मणि० कर्त्तरि
वाक्त्विन्० अमागमश्च । कुत्वम् ॥
अतिशर्कारीच्छन्दः १५ प्रभेदे ।
तद्गच्छणं यथा । स्रगियमपिचर
सनवराचितयतिः । यथा । अ
यिसहधरि० रुचिरतरगुणमयीस्र
दिमवसतिरनपगतपरिमला । स
गिवनिःस्रविलरुनुपमरसासुमुख
सुदितदनुजदलनहृदये ॥

स्रज्वा । पुं० प्रजापती ॥ पठसङ्घे
रज्जी ॥

स्रवः । पुं० स्रवे । स्रवणम् । सुगतौ
। कृदारप् ॥ वारिप्रवाहे । यथा
हृदमचन्द्रः । निर्भरस्तुभरः स
रिः । उत्सः सवः प्रस्रवण-
मिति ॥

स्रवणम् । न० स्रक्द्रवतेः शनैः
शनैर्जलनिर्गमे । चरणे ॥ स्र०

स्राक्

। ल्युट् ॥ मूर्ध्नि ॥

स्रवतीया । स्त्री० रुदन्त्वा ॥
स्रवद्गर्भा । स्त्री० पतितगर्भायाङ्गि ।
अवतीकायाम् ॥ पतितगर्भाया
म् ॥ स्रवन्गर्भोयस्याः ॥

स्रवद्रङ्गः । पुं० पण्यन्यौ । हाट० व
जार० इ० भा० प्र० ॥

स्रवन्ती । स्त्री० नद्याम्सिरिति । नि
स्रगायाम् ॥ स्रवति । स्रु० । ल
टः शब्द । उगितश्चेतिङोप् । श
ष्थ्यनोरितिनुम् ॥ गुल्मस्थाने ॥
श्रीषधिभेदे ॥ चरन्त्याम् ॥

स्रवा । स्त्री० मूर्ध्यायाम् । सुरहारा०
इ० भा० प्र० ॥ स्रवति । स्रु० ।
अव् । गुणावादेशौ । टाप् । जी
वन्त्यामोपधी ॥ जीवन्त्याम् ॥

स्रष्टा । पुं० प्रजापती । निष्कर्त्तरि ।
विधसि । शम्भौ । शिवे ॥ विष्णौ
॥ स्रजति । स्रजविसर्गे । ढष् ।
स्रजिदृशोरित्यम् ॥

स्रस्तः । त्रि० च्युते ॥ स्रस्त्यतेऽस्म ।
स्रंसुचवस्रंसने । गत्यर्थकर्मकिति
कर्त्तरिशाक्तः ॥

स्रस्तकम् । न० च्युते ॥

स्रस्तरः । पुं० न० शौरककटे । पल्ल
वादिशये ॥ पुं० कुशमुष्टौ ॥

स्राक् । अ० द्रुते । भ्रुटिच्यर्थे ॥ स्रै
षाके । सम्पदादिच्चात्क्रिप् । स्रा
सकति । अककुटिलायाम्गती ।

सुकु०ग्

क्षिप् ॥

स्रामः । वि० एकनेत्रे ॥ यस्यसदाच

क्षुर्नासिकावास्रवतितस्मिन् ॥

स्रावः । पुं० क्षरणे ॥ आगर्भाधाना

क्षतुर्थमासपर्यंतं गर्भस्य क्षरणे ॥

स्रावकम् । न० मरीचे ॥

स्रावणो । स्त्री० ऋषिष्ठके ॥

स्रावितः । वि० गालिते ॥

स्रुग्दारु । न० व्याघ्रपोदवृक्षे । विक
ङ्कने ॥

स्रुघ्नः । पुं० आगराख्ये० नगरे ।

तदुपान्तदेशे ॥ मथुरायामिदं । म

थुरावत्स्रुघ्ने प्रकाशाद्भक्तिकौमुदी ॥

स्रुघ्नी । स्त्री० सर्षिकाक्षारे ॥

सुकु०ग् । स्त्री० खादिरवृक्षनपात्र
विशेषे ॥ तस्मिन् दायथा । ध्रुवापभृज्ज्

हूर्नातुस्रुवेभेदोः सुवः । स्त्रियङ्

त्यमरः । तत्रवटपत्राकृतिर्ध्रुवा ।

उपभृच्चक्राकारा । जुहूर्द्ध्वेन्द्रा

कृतिः । वैकङ्कतीध्रुवाप्रोक्त-

आश्वत्थीचोपभृन्मता । जुहूः प

लाशकाष्ठखादिरस्रुवेभ्योः ॥

स्रुवादिक्कन्तुयज्ञादौपात्रमित्यभि-

धीयते । सुवः पुमानेकहस्तीवा

हुमावास्रुगौरिता । तद्विशेषाः

शरावायाः स्त्रीस्रुहूरुपभृद्भ्रुवे

तिशब्दरत्नावली ॥ स्रवतिघृतादि

कम् । स्रुस्रवणेस्रुवः कश्चिक्

चेतिचिक्प्रत्ययः इकारउच्चारणा

स्रोतस्वती

यः । कङ्कत् । कुत्त्वम् ॥

स्रुतः । वि० चरितेजलादौ ।

स्त्रे । रीषे । च्युते । स्रुयतेस्र

। स्रुगतौ । क्तः

स्रुता । स्त्री० हिङ्गुपत्र्याम् ॥

स्रुवः । पुं० यज्ञपात्रविशेषे । स्रु

चि ॥ स्रवति । स्रु० । अच्

। सञ्जापूर्वकत्वान्नगुणः । उच्

ङ् । यथा । स्रवतिघृतादिकम्

। स्रुवस्रवणे । स्रुवः क्तः ॥

स्रुवा । स्त्री० हेमपात्रान्तरे । स्रुचि

॥ मूर्धायाम् ॥ शङ्क्याम् ॥

टाप् ।

स्रुवावृक्षः । पुं० विकङ्कते । सा

दुकण्टके ॥ स्रुवायावृक्षः ॥

स्रुः । स्त्री० हेमपात्रविशेषे ।

यज्ञोपकरणे ॥ स्रुवे । निर्भांरे ।

स्रवत्यतोघृतादिकम् । स्रुस्रवसे ।

क्लिञ्चिप्रच्छिञ्चिञ्चुद्रुकटप्रज्वादी

र्षीऽसम्प्रसारणश्चेतिक्लिब्दीर्षी ।

स्रोतम् । न० स्रोतसि ॥

स्रोतदेशः । पुं० समुद्रे ॥ स्रोत

सामीशः ॥

स्रोतः । न० स्वतोम्बुसरणे ॥ प्र

वाहे । वेगेनचलच्छले ॥ इन्द्र

ये ॥ शरीरस्थनवच्छिद्रेषु ॥ स्र

वति । स्रुगतौ । स्रुरोभ्यांतु

ट्चेत्यसुम् । तुडागमश्च ॥

स्रोतस्वती । स्त्री० नदीमात्रे सरि

स्त्रीजा जनम्

ति । हीपवत्याम् । स्त्रीतांसिसन्ध्य
स्याः । तदस्यास्तीतिमतुप् । मा
दुपधायाद्येतिबन्धम् । उगितश्चे
तिडोप् ॥

स्त्रीतस्त्रिणी । स्त्री० सरिति । स्त्री
तांसिसन्ध्यस्याः । अस्मायामेधा
स्त्रिजाविनिः । नास्तस्त्रान्डोप् ॥
स्त्रीताञ्जनम् । न० सौवीरे । कापी
ताञ्जने । यासुने । अथलक्ष
णादयोयथा । तदस्त्रीताञ्जनं कृ
ष्णं सौवीरं श्वेतमीरितम् । बल्मी
कशिखराकारं भिन्नमञ्जनसंज्ञभम्
। घृष्टन्तुर्गैरिकाकारमेतत्स्त्रीता
ञ्जनं स्मृतम् । स्त्रीताञ्जनसंज्ञियं
सौवीरं तत्तुपाण्डुरम् ॥ स्त्रीता
ञ्जनं स्मृतं त्वाटुवच्यं कफपित्तनुत्
। कषायं लिखनं स्निग्धं याहिच्छदिं
बिष्णापहम् ॥ हिध्मक्षयास्त्रहृच्छी
तंसेवनीयं सदाबुधैः । स्त्रीताञ्ज
नगुणाः सर्वे सौवीरेपिमताबुधैः
॥ किन्तु श्वेतारञ्जनयोश्च स्त्रीताञ्ज
नं स्मृतम् ॥ इति भावप्रकाशः ।
स्त्रीताञ्जनन्तु तद्विद्यादञ्जना-
भंपदं च मिति मदनपालः ॥ अपि
च । स्त्रीताञ्जनं भतं श्वेतं विशुद्धं सि
न्धुसम्भवं । दृष्टेः कण्डू मलह
रदाहकं दुरुजोपहम् ॥ अण्णोरु
पावहश्चेत्सहते मारुतात्तपो । नेत्र
रोगानजायन्ती तस्मादञ्जनमाचरेत्

खगृहः

स्त्रीतेः स्त्रीताञ्जनासुरभेतिप्रसिद्धम् ।
अज्यतेनयनमनेनचक्षुष्यत्वात् ।
अञ्जुश्चक्षुस्त्रयं क्वाङ्गितिधु । क
रयेत्युट् । स्त्रीतासिऽञ्जनं स्त्रीता
ञ्जनम् ॥

स्त्रीताभेदकः । पुं० प्रबहञ्जलानांसे
तुभेदादिनादेशात्स्त्रभेतरि ।

स्त्रीताबहा । स्त्री० नद्याम् ॥

खः सिन्धुः । स्त्री० गङ्गायाम् ॥

खः । पुं० आत्मनि ॥ ज्ञाती । पुं०

न० धमे ॥ न० द्वितीयभवने ।

त्रि० आत्मीये । खनति । खनश्
ब्दश्चन्यभ्योपीतिडः ॥

खकः । वि० खीये । आत्मीये ॥

खकम्पनः । पुं० बायौ ॥

खकर्मकृत् । वि० निजकाव्यं क
र्त्तरि ॥

खकीयः । वि० आत्मसम्बन्धिनि ।

खीये । निजे । आत्मीये ॥ खखे

दम् । गङ्गादिषु खखेतिच्छः क्
गागमश्च ॥

खकुलक्षयः । पुं० मत्स्ये ॥ निजवं
शनाशि ॥ वि० तत्कर्त्तरि० तद्विशि
ष्टेषु ॥

खगतम् । न० मनोगते । वि० आ
त्मप्राप्ते ॥ आत्मनोगते ॥

खगुप्ता । स्त्री० आत्मगुप्तायाम् । शु
कशिम्व्याम् ॥ लज्जालौ ॥

खगृहः । पुं० कलिखारपक्षिणि ॥

स्वज्ञान :

पुं० न० निजालये ॥
 स्वज्ञः । वि० सुरूपे । सुन्दराङ्गवि
 शिष्टे । सिद्धसंहनने । शोभना
 निशास्त्रीकालजगलक्षितान्यज्ञान्य-
 स्त ॥ न० शोभनाशयवे ॥
 स्वच्छः । पुं० स्फटिके ॥ न० मौ
 ङ्गिके ॥ वि० प्रकाशगुणदीपस
 स्वस्वशून्येपरमात्मनि ॥ निर्मले ॥
 यथा । आसनवसनपात्रशय्याया
 ननिमित्तनम् । गृह्यकवस्तुजातश्च
 स्वच्छत्स्वच्छप्रशस्तैर्द्रुतिव्याधिगु-
 न्ये ॥
 स्वच्छटी । स्त्री० अङ्गुलिमोटने । अ
 ङ्गुलिसन्देष्टे ॥
 स्वच्छन्दः । वि० स्वतन्त्र । स्वतन्त्रो
 पावृतः स्वैरीस्वच्छन्दोनिरभ्यद्द्र
 च्यमरः ॥ स्वः आत्मकन्दोऽभि
 लाषिऽस्य ॥
 स्वच्छन्दचारौ । वि० स्वच्छन्दं वि
 हरणशीले ॥
 स्वच्छा । न० अभक्ते ॥ स्वच्छ
 तत्पवञ्च ॥
 स्वच्छमणिः । पुं० स्फटिके ॥
 स्वच्छमालुक्षम् । न० विमलेपरसे ।
 निर्मले ॥
 स्वच्छा । स्त्री० श्वेतदूर्वायां
 स्वज्ञः । पुं० प्रखेदे । पुत्रे ॥ न०
 रत्ने ॥ वि० अत्माजाते ॥
 स्वजनः । पुं० ज्ञाती । संगोत्रे ॥

स्वधा

सृष्टात्मोद्ययासौजन्य ॥ आत्मो
 येवत्युदये ॥ आश्रितधाम्बवादी ॥
 स्वजा । स्त्री० कन्यायाम् ॥
 स्वतन्त्रः । वि० स्वच्छंदे । निरभ-
 ग्रहे ॥ यथा । सभयादभयं प्राप्तस्त
 दर्शयतलेचयः । सपुनः सभयं
 गन्तुं स्वतन्त्रं नहीच्छयीति ॥ न०
 अत्यन्तानपेक्षे । तन्त्रविशिष्टे ।
 स्वकोपशास्त्रे ॥
 स्वतन्त्रप्रज्ञः । पुं० व्यासादिपुं० स्मृ
 त्यपेक्षामंतरिणपौर्वापर्यालिखनया
 श्रुतिशब्दादेश्चुत्थर्थप्रतिपत्तिसम-
 र्थाच्चुत्थः ॥
 स्वतः । अ० आत्मनद्रुत्थर्थे ॥
 स्वत्थम् । न० शास्त्रसम्मतयथेष्टविनि
 योर्गार्हत्वे । सप्तपदार्थारिक्तपदा
 र्थे ॥
 स्वदनम् । न० अशने ॥ आस्वदे ॥
 लेहे ॥
 स्वदृष्टान्तः । पुं० स्वपक्षे । स्वः स्वौ
 यः दृष्टान्तोयत्र ॥
 स्वधर्मः । पुं० स्वधर्माश्रमात्तावा-
 रे ॥ यद्वर्णमाश्रमाप्रतियोविहि
 तः स्वधर्मः ॥ स्वः स्वकोयो-
 धर्मः ॥
 स्वधा । अ० पितृभ्योदीयमानेऽन्ने ।
 पितृणामन्नं ॥ पितृदाने । यथा
 । पितृणांसुरपत्नीचमुनिभिर्मनु
 भिनरैः । पूजितापितृदानं हि नि

स्वधावाचनम्

प्रफलं च यथा धिमेति भागवतम् ॥ पि
त्यदानमन्त्रे । देवहविदानि ॥ यथा
स्याद्देवहविदानि श्रौषट् श्रौषट्
षट् सधेच्यमरः । अत्र पितरो देवता
इति स्मृतेस्तपि देवाः ॥ स्वमात्मा
नंगरीरपोषयतीति स्वधा । स्वधा
धितृणामन्नमितिश्रुतिः ॥ देवपि
तृहविदानि । स्वद्यतेऽनेन । घृद
चास्वादेने । आप्रच्ययः । पृषाद
रादित्वाद्दृश्यधः ॥

स्वधा । स्त्री । पितृदाने ॥ स्वधाऽस्त्य
स्याम् । अच् । टाप । पितृपत्न्या
म् ॥ स्वानुधत्ते इति श्रुत्युत्पत्तेः ।
नमः स्वधायै स्वाहायै । इति प्रथो
गद्य ॥

स्वधाप्रियः । पुं । कृष्णतिले ॥

स्वधाभुक् । पुं । पितृगणे । दिव्य
पितरि । देवे ॥

स्वधाम । न । स्वरूपविस्फुरणे ॥

स्वधायी । पुं । पितृपु । स्वधागमन
शीलः । सुप्यत्रासौ णिनिस्तास्त्री
ल्ये ॥

स्वधावाचनम् । न । श्राद्धयोग्ये काल
विशेषे ॥ यथा । ऋषिं मृहूत्तं
कुतपाद्यन्मृहूत्तं चतुष्टयम् । मृ
हूत्तं पञ्चकञ्चैस्वधावाचनमिष्य
ते । कुतपाद्दूर्ध्वं मृहूत्तं चतुष्ट
यं । मृहूत्तं पञ्चकञ्च कुतपात्पूर्ध्वं
मृहूत्तं चतुष्टयम् । अथादिकं मृहूत्तं कुतपात् ॥

स्वपतिः

स्वधावाच्यतेऽत्र । बव । अधिक
रणे ल्युट् ॥

स्वधितिः । पुं । स्त्री । कुठारे । य
था । हयोः कुठारः स्वधितिः
परशुषुपरशुषुधद्वयमरः ॥ स्वधि
यति । धिधारणे । क्तिच् । कृद
नीयमांसस्य शस्त्रविशेषे ॥

स्वनः । पुं । शब्दं । निनादे । निन
दे । ध्वनौ । स्वननम् । स्वनघ
व्दे । स्वनहसोर्वेति पक्षेऽपि ॥

स्वनचक्रः । पुं । रतिवन्धविशेषे ।
यथा । धृत्वा बाहू तथा कण्ठपाद-
तोपि शिरः स्थितः । गूढञ्चकाम
येत्कामी सनचक्र प्रकीर्तित इति
रतिमञ्जरी ॥

स्वनितम् । चि । ध्वनिते । न । ग
ज्जिते । मेघशब्दे ॥ स्वन्यत्रेण्य ।
स्वन । क्तः ॥

स्वनिताक्षयः । पुं । तण्डुलीयशाकी
। अल्पमारिषे ॥

स्वनुष्ठितः । चि । सर्वाङ्गोपसंहारेण
सम्पादिते ॥

स्वनेत्सहः । पुं । गण्डके ॥

स्वन्तः । चि । अक्षतोत्तरकाले । शुभो
दके ॥

स्वपन । चि । निद्रामनुभवति ॥ स्वपि
ति । जिष्वप् । लट् । शचा
देशः ॥

स्वपतिः । पुं । आद्ये । निजभर्तारि ॥

स्वप्न :

स्वप्नम् । न० निद्रायाम् । जिह्वप्-
 शये । ल्युट् ॥
 स्वपिण्डा । स्त्री० पिण्डखञ्जूर्याम् ॥
 स्वप्नः । पुं० निद्रायाम् । शयने ।
 स्वपि ॥ प्रसुप्तस्थिज्ञाने । जाग्र-
 हासनामये । जागरितसंस्कारजः
 प्रत्ययः सविषयः स्वप्नद्रव्युक्तलक्ष-
 णे चान्तःकरणस्यार्द्धविकाशियथा-
 । जाग्रदवस्थायां यद्दृष्टं यच्छ्रुतं तज्ज-
 नितवासनयानिद्रासमयेयं प्रपञ्चो-
 यत्रप्रतीयते सा स्वप्नावस्थेति वासु-
 देवसरस्वती ॥ तथाच । बाह्ये-
 पुकरणेषु प्रसङ्गतेषु जागरितवासना-
 नुसारिणमनसस्तदर्थभासाकाराव-
 भासनं स्वप्नशब्दितम् ॥ यथाहुः
 । इन्द्रियाणामुपरमेमनेनोपरतं य-
 दि । सेवते विषयानेव तद्विद्यात्स्व-
 प्रदर्शनमिति । सचसप्तविधायथा-
 । दृष्टः श्रुतोऽनुभूतश्चार्थितः
 कल्पितस्तथा । भावितौ देशज-
 ष्टेति स्वप्नः सप्तविधः स्मृतवृत्ति ॥
 स्वप्नजाग्रदादिकल्पमघातस्यै वि-
 ध्यमाह । स्पष्टस्मृतिरथास्पष्टस्मृ-
 तिरस्मृतिरित्यमी । स्वप्नमेदाः ।
 स्वप्नमध्ये जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तयइति ॥
 सन्ध्यं तृतीयं स्वप्नस्थानमिति श्रुतिः
 ॥ स्वपित्यनेन । जिह्वपशये ।
 कृष्टजृसिद्रुपन्यनि स्वपिभ्योनिदिति
 नन् ॥ स्वप्नोऽन्यथाग्रहणं सर्पद्रव

स्वप्रकाश :

रज्ज्वा मितिभाष्यम् । यथा रज्ज्वा-
 सर्पो गृह्यमाणोऽन्यथा गृह्यते । तथा
 त्मनि देहादियहसमन्यथाग्रहणम् ॥
 आत्मनो देहादिबैलक्षण्यस्य श्रुति-
 युक्तिसिद्धत्वात् ॥ अन्यथा गृह्यतः
 स्वप्नो निद्रा तस्त्वमजानतः । विपर्या-
 सेतयाः क्षीणे तुरीयं पदमश्रुते ॥
 स्वप्नप्रकृतम् । पुं० सुनिषस्वके ॥ जीवे ।
 स्वप्नक् । चि० शयाली । निद्रा-
 शीले । स्वप्नशूलः । जिह्वप-
 । स्वपित्पिनं जिह्व ॥
 स्वप्नदृक् । पुं० जीवे ॥ स्वप्नानुप-
 श्रयति । दृशिर् । क्लिप् ॥
 स्वप्नस्थानः । पुं० तैजसे । स्थूल-
 प्रपञ्चलयस्थानं स्वप्नव्यय्युपहितचैत-
 न्ये ॥ स्वप्नः स्थानमस्य ॥
 स्वप्नप्रान्तः । पुं० स्वप्नमध्ये । स्व-
 प्रविज्ञेये ॥ सुषुप्तिस्थाने । स्व-
 प्नस्यात्सोऽवसानं यस्मिन् ॥
 स्वप्रकाशः । पुं० अन्यानपेक्षप्रका-
 शि । चन्द्रसूर्यादिप्रकाशनिरपेक्षे ॥
 स्वयमेव भासमाने दृष्टारि । दृश्यानां
 जडानां बुद्ध्यादीनां दर्शनं स्वप्रका-
 शं द्रष्टारं विना न घटति ॥ यथोक्तं ल-
 क्ष्मीधरिसूरभिः । न प्रकाशे हि मित्यु-
 क्तियंत्प्रकाशैकबंधना । स्वप्रका-
 शंतमात्मानमप्रकाशः कथं स्पृशे-
 दिति ॥ स्वैनात्मनैव प्रकाशते ।
 काशुदीप्तौ । पचाद्यच् ॥

स्वभावोक्तिः

स्वप्रमाद्यकः । चि० स्वतः सिद्धे ।
 स्वभावः । पुं० सहजधर्मविशेषि ।
 संसिद्धौ । प्रकृतौ । स्वरूपे । नि
 सर्गे । स्वभावप्राप्तौ । कश्चिद्येनस
 दाऽसदासदसदाकर्मनिष्पद्यते । ज
 न्मात्परकृतेधर्माधर्मादिशुभाशुभसं
 स्कारे । इदानीन्तनजन्मारम्भके
 प्राक्तनसंस्कारे ॥ सचसात्त्विका
 दिभेदात्त्रिविधः अनाद्याविद्याया
 म् ॥ स्वतएवाधिभावे ॥ यथा ।
 वहिर्हस्वनपेक्षीतुस्वभावाथप्रकोत्ति
 तः । निसर्गश्चस्वरूपश्चेत्येवापि
 भवतिद्विधा । निसर्गः सुदृढा
 भ्यासजन्यः संस्कारउच्यते । अ
 जन्यस्तु स्वतः सिद्धः स्वरूपं भाव
 दृष्यतद्रूप्यज्ज्वलनीजमणिः । स्वो
 भावः सत्तायत्यसस्वभावः अग
 न्याधीनसत्ताकः ॥

स्वभावोक्तिः । स्त्री० अर्थालङ्कारवि
 शेषि । यथा । स्वभावोक्तिस्तुडिभा
 दे । स्वक्रियारूपवर्णनम् । अथोस्तदे
 काश्रययोः रूपवर्णः स स्थ नञ् ।
 उदाहरणम् । पश्चाद्दत्तौ प्रसार्य
 चिकनतिरिततद्राघयित्वाङ्गमुच्चै
 रासज्याभुनकरुढामुखमुरत्तिसटां
 धूलिधूसांविधूय । घासग्रासाभिला
 पादनवरतचलत्प्राथतुण्डस्तुरङ्गेम
 न्दंशब्दायमानोविलिखतिशयनादु
 त्यितः च्छांखुरेणेति ॥ स्वभावा

स्वयम्प्रकाशः

क्तिरलंकारोयथाबहुस्तुवर्णनमिति
 लक्षणान्तरम् ।

स्वभूः । पुं० विष्णौ । हरी ॥ ब्रह्म
 णि । प्रजापतौ । परमेष्ठिनि ॥ स्व
 तोभवति । भुयद्भुतिक्वर् ॥

स्वमेकः । पुं० संबत्सरे ॥ यथा ।
 स्वमेकमेकंवरदात्प्राभवतिचंडि-
 का । रुधिरैर्षोरणस्येहतपितावि
 धिवद्भूपेतिपुराणम् ॥ स्वमेकंसंब
 त्सरीयव्योभासइतिश्रुतिः ॥

स्वयंहारिका । स्त्री० स्त्रीविशेषि ॥

स्वयङ्कृतः । चि० आत्मनाकृते ॥
 स्वयङ्कृतमेतितत्पुरुषः ॥

स्वयङ्गुप्ता । स्त्री० शुकशिम्व्याम ।

स्वयङ्ग्रहः । पुं० प्रार्थनांविनाय
 हणे ॥

स्वयन्दत्तः । पुं० द्वादशविधपुत्रान्तर्ग
 तपुत्रविशेषि ॥ यथाहमनुः । मा
 तापितृविहंनोयस्यक्तोवास्यादका
 रणात् । आत्मानंस्पर्शयेद्यस्मै स्व
 यन्दत्तस्तुसम्पृदइति । आत्मानं स्व
 यन्ददाति । तथाहंपुत्रोभवामीति
 • स्वयन्दत्तः उपनतः स्वयंप्राप्त
 इतियावत् ॥

स्वयन् । अ० आत्मनेष्ठर्थे । आप्
 वृ० भा० प्र० ॥ सुष्ठुअयते । अय
 गती । अम् ॥

स्वयमुपस्थितः । चि० स्वयमागते ॥

स्वयम्प्रकाशः । चि० स्वतः साधना

स्वयम्बर :

न्तरनिरपेक्षतयाऽप्रभःसमाने ।
 स्वयम्प्रभः । त्रि० स्वयम्प्रकाशे स्व
 यंप्रभाप्रकाशात् ॥ पुं० चतुर्थं
 शक्तिभाव्यहं हन्तर्गते चतुयांहति ॥
 स्वयम्भूः । पुं० विरिञ्ची ॥ इति हि रू
 पके पः ॥
 स्वयम्भुवा । स्त्री० चतुर्विंशति । धूम
 पत्रायाम् ॥
 स्वयम्भूः । पुं० चतुरानने । त्रिंशत्
 ॥ काले ॥ परमात्मनि । परमेश्व
 रे ॥ परमात्माहिलयं भवति स्वेच्छ
 याथरीरपरियहं करोति० नत्स्वित
 रजीववत्कस्मात्तदेहः यहा ।
 स्वयमेव स्वतस्त्री भवति सर्वदानपरतं
 भोजनकरहितत्वात् ॥ स्वयमेव भव
 ति । भुव इति क्तप् ॥ अतीरुषिये
 । जिने ॥ त्रिनचक्रवर्तिविंशति ।
 रुद्रतनये । माषपण्याम् ॥
 स्वयम्भूः । स्त्री० माषपण्याम् । लि
 द्विन्याम् ॥ इ० रा० नि० गृहः ॥
 स्वयम्बरः । पुं० विवाहविंशति । स्वय
 म्वरे । यत्र कृत्वा प्रौजाकात्स्युह
 योतिकामिनीवरंतत्र । सवि
 धः । स्वयम्बरस्तुत्रिंशो विद्विः
 परिकीर्त्तितः । राज्ञां विवाहयो
 ग्यो बैनान्येषां कथितः किल ॥ इ
 च्छा स्वयम्बरश्चैको द्वितीयश्च प्रणाभि
 धः । यथारसेण भग्नं वै त्यस्वकस्य
 शरासनम् ॥ तृतीयं शौर्यं शुक्लस्य

सूरः

शूराणां परिकीर्त्तित इति ॥ शौर्यं
 शुक्लः शौर्यमेव शुक्लं यस्मिन् ।
 यस्य शौर्यं वर्त्तते० तेन सर्वान् राज्ञो
 जिस्वाकन्याः हरणीमेति देवीभः गव
 ते तृतीयस्कन्धे १८ अध्यायः ॥
 स्वयम्बरा । स्त्री० स्वयं बरायाम् । स्त्री
 च्छया कृतवति परणायाम् ये षाया
 म् । पतिं बरायाम् । बर्यायाम् ॥
 स्वयं वृषीते पतिम् । वृङ् सन्मत्तौ
 । स ज्ञायां भृतृवृजिधारिसहितपि
 दम इति खच् ॥
 स्वः । अ० प्रिच्य । परलीकि ॥ स्वर्गे
 नाके । त्रिदिवे । सुरलीके ॥ यथा
 । यत्र दुः खेन सम्भिन्नं न च यत्नमन
 न्तरम् । अभिलाषोपनीतं यत्तत्
 सुखं सः पद स्पदम् ॥ आकाशे ।
 नभसि । व्योम्नि ॥ शोभने ॥ स्व
 शब्दोपतापयोः । मूर्धतेस्तूयते०
 इति सः । अन्त्येभ्योपि ह्यस्त इति
 बाहुवकात्० कर्मणि खिचिच् ॥ य
 हा । सुरति० अप्रापणा० उपता
 पयति० इति कर्तव्युत्पत्तिर्गृ
 हाण ॥
 सूरः । पुं० अच् प्रख्याहरे ॥ उदात्ता
 नुदात्तसूरिषु ॥ सुरति । स्वश
 ब्दोपतापयोः । पचाद्यच् । सुरा
 अच् । तद्धर्म्मत्वात्० उदात्ताद
 योपि मुरा उच्यन्ते । उक्तञ्च । उदा
 त्तस्यानुदात्तस्य सूरितस्य मुरास्त्वः ।

स्वरपत्तनम्

चतुर्थः प्रचयेनाक्तोवतीसौष्ठान्द
 सः स्मृतइति ॥ उदात्तादिभिः स्व
 यंराजस्तद्वृत्तिनागोच्युक्तेषु ॥ स्व
 रइतिकण्ठगतं माधुर्यं मितिभगव
 त्पूज्यपादाः ॥ श्रुत्वारब्धेऽनुरण
 ने ॥ तदुक्तम् । श्रुत्यनन्तरभाषी
 यः स्निग्धोऽनुरणनोत्तमकः । स्व
 नेरञ्जयतिश्रोतुश्चित्तं सस्वरउच्यते
 इति ॥ षड्ध्वनी ॥ यथा । करि
 वृषरथौघमेरीमृदङ्गसिंहाब्दनिस्व-
 नाभूपाः । गर्दभज्जंररुचस्वरा
 यधनसौख्यसंत्यक्ताइति ॥ नासा
 समीरणे ॥ निषादादिसप्तसु ॥ ते
 यथा । निषादर्षं भगाभ्यारषड् जम
 ध्यमधैवताः । पञ्चमद्ये त्वमीसप्त
 तन्त्रीकण्ठात्थिताः स्वराः ॥ अ
 चाहनारदः । षड्जं रीतिमधूर
 स्तुगावीनर्दन्तिषर्षभम् । अजा
 त्रिकौचगाभ्यारं क्रीष्णो नदतिमध्य
 मम् । पुष्पसाधारणं कालिकीकि
 लीरीतिपञ्चमम् । अश्वस्तुधैवतरौ
 तिनिसादरीतिकुञ्जरइति ॥ सस्व
 रोयः श्रुतिस्यानेस्वनन्ददयरञ्जन
 इत्यन्यत्र ॥

स्वरतः । अ० स्वरेणेत्यर्थः । आद्या
 दित्वात्तसिः ॥ यथा । दुष्टः श
 ब्दः स्वरतीवर्षतेवेति ॥

स्वरपत्तनम् । न० सामवेदे ॥ इ०
 वि० श्रेष्ठः ॥

स्वराट्

स्वरभङ्गः । पुं० गलरीगविशेषे ॥
 स्वरभङ्गी । पुं० पक्षिविशेषे ॥
 स्वरभेदः । पुं० स्वरभङ्गरोगे ॥
 स्वरमण्डलिका । स्त्री० बीषाविशेषे ॥
 स्वरलासिका । स्त्री० वंश्याम् ॥
 स्वरसः । पुं० वस्त्रनिष्पीडितरसे ॥

यथा । अहतात्तत्क्षणाकृष्टद्रव्या
 त्क्षुत्सात्समुद्भवेत् । वस्त्रनिष्पीडि
 तौयश्चस्वरसोरसउच्यते ॥ अहतः
 कीटान्निष्पीतादिभिरनुपहतः ॥
 शिलापिष्टकाल्के ॥ यथा । स्वार
 सः स्वरसः प्रोक्तः कक्कोट्टषदि
 पेपितइति ॥ कषायविशेषे ॥ य
 था । सद्यः क्षुत्सादाद्रद्रव्याहस्य
 न्वादिपीडनात् । योरसस्त्वभिनि
 र्यातिस्वरसः सप्रकीर्तितइति ॥
 अपिच । पिष्टः कल्कीविनोयश्च
 रसः पीडितोरसः । क्वाथः क
 षायोनिर्यूहेनिर्यासिषेष्टकस्तथेति
 रत्नमाला ॥

स्वरा । स्त्री० ब्रह्मणोऽप्येष्टपत्न्याम् ।
 गायत्रीसपत्न्याम् ॥

स्वरांशः । पुं० सङ्गीतेस्वरस्यार्षेणा
 देवा ॥

स्वराट् । पुं० स्वतीभासमानेसवित
 रि ॥ इन्द्रियानपेक्षस्वतः सिद्धज्ञा
 नेपरमेश्वरे ॥ स्वनेवराजते । रा
 ज्दीप्तौ ॥ सत्सूक्ष्मिष्यादिनाक्ति
 प् ॥

स्वरूपस्थितिः

स्वरापगा । स्त्री० मन्दाकिन्याम् ॥
 स्वरालुः । पुं० ववायाम् ॥
 स्वरितः । पुं० मध्यस्वरे । उदात्तानु
 दात्तत्वे धर्मसमाह्वयेतिर्यास्मिं
 स्तस्मिन्नचि ॥ शब्दनिष्ठे धर्मविशि
 षे । स्वरः सञ्ज्ञते च । इतच् ॥
 स्वरः । पुं० शम्वे । ऋादिन्याम् ।
 वच्चे ॥ यूखण्डे । यूपितच्यमा
 णे प्रथमपतितैशकले ॥ यूपैकदेश
 प्रादेगमात्रकाष्ठे ॥ अश्वरे ॥ शरे
 । बाण्ये ॥ स्वरति० स्वरंतेवा । स्वरु
 शब्दोपतापयोः । शृङ्खलुस्त्रिह्रस्वप्य
 सिवसिद्धिनिक्लिदिशम्भिमनिभ्यश्चो-
 त्युः ॥
 स्वरुचिः । त्रिः स्वरुन्दे । सतन्त्रे ॥
 स्त्रीखेच्छायाम् ॥
 स्वरुः । पुं० स्वरी । वच्चे ॥ शिभना
 निचरुं विधारापस्यपान्तः ॥
 स्वरूपम् । न० स्वभावे । निसर्गे ॥ स्वरु
 प्यरूपम् । स्वमेवरूपं यस्य वा । पर
 मानन्दप्रकाशीद्यात्मनः स्वरूपम्
 । येन धर्मो षट्पुण्यतेन तत्तत् स्वरु
 पम् ॥ वि० प्राप्तिः । शब्दुचि ॥ म
 नेच्छे ॥ प्राप्तस्वरुपाभिरुपावुध
 मनेच्छेतिरिच्छमरः ॥
 स्वरूपलक्षणम् । न० अध्यासाधिष्ठा
 नत्वेन सत्ये० सवञ्जि ॥
 स्वरूपस्थितिः । स्त्री० समाधिविशेषि
 ॥ यथा । संशान्तसर्वसङ्कल्पायां शि

स्वर्गः

स्वर्गस्थितिः । कायत्रिद्रावि
 निर्मुक्तासास्वरूपस्थितिः परेति ॥
 स्वरूपसिद्धः । पुं० हेत्वाभासवि
 शेषि ॥ यथा । शब्दो गुणश्चाक्षुषत्वा
 दिति । अत्र चाक्षुषत्वं शब्देनास्ति
 । शब्दस्य श्रावणत्वात् ॥ स्वरूपेण
 असिद्धः ॥
 स्वरूपसिद्धिः । स्त्री० साध्यसमाख्य
 हेत्वाभासभेदे । पञ्चहेतुतावच्छेद
 कायत्रिद्रास्वभावे । यथा । ऋ
 दीद्रव्यधूमादित्यादी ॥ स्वरूपस्य
 सिद्धिः ॥
 स्वर्गः । स्त्री० सूर्यपत्नीविशेषि । सं
 ज्ञायाम् । यममातरि ।
 स्वर्गदशः । पुं० स्वरज्ञापकयन्त्रवि
 शेषि ॥
 स्वर्गदशवित् । वि० दिक्परमार्थ
 वादिनि ॥ सप्तदिग्ः परमार्थाद्
 त्याह । भ्रान्तिमात्रमेतत् । तद्वि
 दामपि पराजयदर्शनात् ॥
 स्वर्गः । पुं० नाके । विदिवे । वि
 पिष्टपे । देवलीके । सुवाधारे ॥
 सुष्ठु चर्ज्यते । अजं अजं नि । कम
 र्मणिषञ् । नङ्क्तादिच्वात्कुत्त्व
 म् । सामवेदे । दुः खविरोधिनि
 सुखविशेषि । उल्कृष्टसुखे ॥ सप्तस्व
 र्गः । स्वसप्तयासमूलवातमपहृता
 दुः खम् । नचैषन्नयी । तथा हि श्रु
 यती । अपामसोमममृताभभूमिति

स्वर्गसरित्

अस्यैकं योऽमृतत्वसम्भवः ।
यन्नदुः खेनसांभ्रान्नचयस्तमन
न्तरम् । अंभवाशिपनीतश्चसुखं
गंपदास्यद्दम् ॥ ऋज्यतेऽस्मिन्निति
वा । ऋजगतिस्थानादौ ॥ इल
खेतिघञ् ॥ मनः प्रीतिकरः स्वर्गो
नरकस्तद्विपर्ययः । नरकस्वर्गसंज्ञे
वैपापपुण्ये द्विजोत्तमाः ॥ पारिभा
षिकस्वर्गीयथा । मनोनुकूलः प्र
मदारूपवत्तयः स्वकङ्कताः । बाह्यः
प्रासादपृष्ठेषु स्वर्गः । स्थाप्युभयकर्म
ण्यद्विगासु १०६ ऽध्यायः ॥

स्वर्गगामी । वि० स्वर्गगमनकर्त्तरि
॥ यथा । सर्वाहंसानिष्ठतायेसर्वदु
खहरास्ये । सर्वस्याश्रयभूतायेते
नराः स्वर्गगामिनः ॥

स्वर्गहा । स्त्री० मन्दाकिन्याम् ॥
स्वर्गहारम् । न० तीर्थविशिषे ॥
स्वर्गपतिः । पुं० इन्द्रो । पुरन्दरे
स्वर्गपरः । पुं० स्वर्गप्रधानि ॥
स्वर्गएः उर्वश्याद्युपेतत्त्वेनपरउ
त्कृष्टीयस्यसः ॥

स्वर्गलोकः । पुं० वैकुण्ठे ॥ स्वर्गी
यतेइतिस्वर्गः । स्वर्गश्चासौलो
कश्च ॥ यजमाने । स्वर्गलोकिय
स्यसः ॥

स्वर्गलोकेशः । पुं० इन्द्रे ॥ शरीरे ।
स्वर्गबधूः । स्त्री० सूर्वेश्यायाम् ॥
सुर्गसरित् । स्त्री० मन्दाकिन्याम्

स्वर्णम्

सुर्गसरिहरा ।) स्त्री० भागीरथ्याम् ।
सुर्गापगा ।) सुर्गायः । पुं० हरौ ॥ सुर्गीयतइति
सुर्गीयः ॥
सुर्गीगिरिः । पुं० सुमेरौ ॥
सुर्गः । पुं० देवे । सुरे वि० सुर्ग
गामिनि ॥ तल्लक्षणात् । द्याभूती
धुमन्वाद् । परलोकप्रतिक्रिया ।
सत्यं परहिताचाक्लिर्बेदप्रामाण्यद
र्शनम् ॥ गुरुदेवर्षिपूजाचक्रेबलं
साधुसङ्गमः । सत्क्रियाभ्यसनं मे
षीसुर्गीयांलक्षणं विदुरिति ॥

सुर्गबधूः । स्त्री० अपसरसु ।
स्वर्गारिः । पुं० मेरौ । सुरालये ॥
स्वर्गीकाः । पुं० अमरे । सुरे ॥
स्वर्ग्यः । वि० स्वर्गलोकस्यप्रा
प्तिसाधनभूती ॥ स्वर्ग्यनिमि
त्ते । स्वर्गायइति ॥ स्वर्गस्य
निमित्तसंयोगउत्पातीवा । गो-
द्व्यचेऽसङ्ख्यापरिमाणाश्वादे-
यत् ॥

स्वर्णम् । न० लोहवरे । भृङ्गारे । अ
स्यपर्यायायथा । स्वर्णसुवर्णकन
कंहिरण्यहेमहाटकम् । तपनीयं
शातकुम्भगाङ्गेयं भस्मकवुरम्
। चामीकरं जातरूपं महारजतका
सुने । रुक्मंकार्तं सवर्णाम्बुनद
मष्टापदास्त्रियामिति ॥ अस्यपरी
क्षादियथा । दाहेऽतिरक्तमथयच्चसि

सुवरणम्

तं किदायां काश्मीरकास्त्रिचविभा
 तिनिकाषपट्टे । स्निग्धसुगौरवमु
 पेतिसचयत्तुलायाम् जानीतदेवक
 नकंमृदुरक्तपीतम् ॥ तथैकरस
 वेधजंतदपरंजातंस्वयंभूमिजं
 • किञ्चान्यहहृलेहसङ्करभवम्चे
 तित्रिधाकाञ्चनम् । तदाह किल
 पीतरक्तमपरंरक्ततोन्यद्यथागौरा
 भंतदितिक्रमेणगदितंस्यात्पूर्वं
 पर्वीतमम् ॥ अस्त्योत्पत्तिप-
 रोक्षे तुद्रष्टव्येहेमनिस्फुटे । गुणा
 न्भाषप्रकाशितान्पुठामिमारणा
 दिकम् । यथा । सुवर्णश्री
 तलं वृष्यं बल्यं गुरुरसायनम् । स्
 वादुक्तिश्चतुर्वर्णाकेवस्वादुपिच्छि
 लम् । पवित्रं वृष्यं नेत्यमेधाम्
 तिमतिप्रदम् । हृद्यमायुष्करं का
 ल्पिवाग्निशुद्धिस्थिरत्वकृत् ॥ वि
 षद्वयक्षयिन्माद्विदोषज्वरशोष-
 क्षित् ॥ बलंसवीर्यंहरतेनराणांरि
 मत्रजपोषयतीहकाये । असौख्य
 कार्येवसदासुवर्णमशुद्धमेतन्मर
 णश्चकुर्यात् ॥ असम्यङ्मारि
 तंस्वर्णबलंवीर्यंघनाशयेत् । क
 रोतिरीगान्मृच्छुश्चतइत्याद्यत्तस्त
 तः ॥ मारणयोग्यं सुवर्णमाह ।
 दाहेरक्तंसितंकेदेनिकषेकुङ्कुमप्रभ
 म् । तारशुल्बग्निभेस्निग्धंकेम
 लं गुरुहेमसत् ॥ उत्तमम् । तच्छे

सुवर्णम्

तं कठिनंरुद्धं विवर्णं समलंदलम् ।
 दाहेकेदेऽसितंश्वेतं कषेस्फुटलघु
 स्थजेत् ॥ अथशोधनम् । पत्तली
 कृत्वापचायिहेमोष्णीप्रतापयेत् ।
 निषिञ्चेत्तप्ततप्तानितैलेतक्केचका
 क्षिके ॥ गोमूत्रेचकुलत्यानां कषा
 येतुचिधाचिधा । एवंहेमः परेषा
 सुधातूनांशोधनंभवेत् ॥ अथमार
 णम् । स्वर्णं स्याद्विगुणंसूतमस्त्रे न
 सहमर्दयेत् । तद्गोलकसमंगंधं नि
 दध्यादधरोत्तरम् ॥ स्वर्णं स्यात्ति
 तनूकृतपचयः गन्धं • गन्धकचू
 र्णं ॥ गोलकसुततीरुव्वासराव
 दृष्टसम्पुटे । भिंशद्वनीपलीदं
 द्यात्पुटान्धेवंचतुर्दंश ॥ निरुत्यं
 जयतेभस्मगन्धीदेवः पुनः पुनः ।
 रुक्वा • सवस्त्रकुट्टितचिक्कणमृ
 त्तिकया । वनीपल • गोइठा • इ
 तिलीके । निरुत्यं यत्पुनर्नजीव
 ति ॥ अथवात्यप्रकारेणहेमोमारण
 मुच्यते । काञ्चनेगलितेनागंधिड
 शांशिननिः क्षिपेत् । चूर्णं बित्वा
 तथ स्त्रेनघृष्टाकृत्वातुगोलकम् ॥
 गोलकीनसमंगन्धं दस्वाचैवाधरोत्त
 रम् । शरावसम्पुटेधृत्वापुटेभिं
 शद्वनीपलीः ॥ एवंसप्तपुटेहेम
 निरुत्यं भस्मजायते । अथापिपूर्वं
 वद्गन्धः प्रदातव्यः पुनः पुनः ॥
 काञ्चनाररसैर्घृष्टं वासमसूतक-

स्वर्णकारः ।

गन्धयोः । कञ्जलीहेमवशाणिलेपये
 त्समयातया ॥ काष्ठनारस्वचः क
 ल्कौमूपायुग्मप्रकल्पयेत् । धृत्वा
 तत्सम्पुटेगोलंमृन्मूषासम्पुटेवत
 त् । निधायसन्निरोधस्तुक्त्वासं
 शोष्यगोलकम् । वज्रिंखरतरंकुर्या
 देवंदद्यात्पुटत्रयम् ॥ निरुत्यका
 यतेभस्मसर्वकर्मसुयोजयेत् । का
 ष्टनरप्रकारेणलाङ्गलौहन्तिकाष्टन
 म् ॥ लाङ्गलौकलिहारी ॥ ज्वाला
 मुखीतथाहत्यात्तथाहन्तमनः
 शिला । शिलाभिन्दुरयोश्चूणं-
 समयोरकंदुग्धकैः ॥ सप्तधाभा
 वनांदद्याच्छोषयेत्तु पुनः पुनः
 । ततस्तुगणितैर्हैमस्त्राल्लोयदीय
 तिसमः ॥ पुनर्हमेदतितरांयथा
 कल्कोविलीयते । एवंचित्तात्रयं
 दद्यात्कल्कहेमसृतिर्भवेत् ॥ सु
 छुच्छपीति । ऋगुपती । पचाद्य
 च् ॥ यद्वा । अणंनम् । घञ् ।
 शोभनेऽर्णोश्च ॥ घलूरे ॥ गन्धशा
 के । गौरसुवर्णशोके ॥ नागके-
 शरे ॥

स्वर्णकर्मः । पुं० कश्चगुग्गुली ॥
 स्वर्णकायः । पुं० गरुडे ॥ त्रि० सु
 वर्णमयशरीरे ॥
 स्वर्णकारः । पुं० यथाज्यवर्णसद्वर
 जातिविशेषे । नाहिन्यमे । कला
 दे । तदुत्पत्तिस्तु । विश्वकर्माचम

स्वर्णचीरी

द्रायांबोय्याधानं चकारसः । ततो
 बभ्रुवुः पुत्राष्टमर्भेतिशिल्पकारि
 णः । मालाकारः कर्मकारः श
 उखकारः कुबिन्दकः । कुम्भकारः
 कांसकारः षडेतिशिल्पिनांबराः ॥
 सूवधारदिवकरः स्वर्णकारस्तथैवच ।
 पतितः स्त्रेवद्वयापादयान्यावर्णसङ्
 राः ॥ स्वर्णकारः स्वर्णचौर्याद्ब्राह्मणा
 नाडिजीतम् । बभ्रुवसद्यः पति
 तीव्रद्वयापेनकर्मणेतिवद्वर्भेवर्त्त
 ब्रह्मखण्डे १० अध्यायः ॥ स्वर्ण
 करोति । उक्त्वा ० । कर्मण्यण् ।
 स्वर्णकृतम् । पुं० स्वर्णकारे ॥
 स्वर्णकेतकी । स्त्री० हेमकेतव्याम् ।
 कानकप्रसवायाम् । हैम्याम् ॥
 अण्प्रालक्षणेगुणायथा । सुवर्णकेत
 कीत्वन्यालघुपुण्यासुगन्धिनी । के
 तकीकुसुमं वर्य्यं केशदौर्गन्धनाश
 नम् । हेमाभं मदनेऽन्नादवाहुष्यं
 सौख्यकारिच ॥ तस्मास्तनेतिश
 शिरः कटुः पित्तकफापहः ।
 रसायनकरोषण्योदंष्ट्रदाह्यंकरः
 परः ॥

स्वर्णचीरी । स्त्री० ओषधिविशेषे ।
 पटुपण्याम् । हैमवत्याम् । हि
 मावत्याम् । चोक्तिलीकेद्विति
 भावप्रकाशः । अण्प्रालः पर्व्यागु
 णाद्यथा । स्वर्णचीरीस्वर्णदुग्धा
 स्वर्णाङ्गाकृत्तणीतथा । सुवर्णाहेम

स्वर्णंदी

दुग्धीवहेमक्षीरीचकाक्षनी ॥ स्व
 र्णक्षीरीहिमातिक्ताकृमिपित्तकफा
 पहा । मूषकच्छाश्रुश्रीशफदाह
 ज्वरहरापरिति ॥ स्वर्णमिवपीत
 स्वात्क्षीरमस्याः । गौरादिः ॥
 स्वर्णगैरिकम् । न० सुवर्णगैरिके ।
 सीानागरु० इ० भा० प्र० ॥
 स्वर्णयीश । स्त्री० कामरूपदेशप्रसि
 धनयाम् ॥ यथा । यानिर्गतापू
 र्वभागात्तन्माङ्गिरिवराद्भदौ । स्व
 र्णयीवेतिविख्यातासागङ्गासदृशा
 फले ॥ तस्मात्तनामकथंलात् ॥
 स्वर्णचूडः । पुं० चाधि । किष्की
 दिवौ ॥
 स्वर्णकम् । न० त्रपुण्णि । मृदङ्गे
 रङ्गे ।
 स्वर्णजातिः । स्त्री० पीतमाल-
 ल्याम् ।
 स्वर्णजीवन्ती । स्त्री० जीवन्तीभेदे ।
 हेमाक्षायाम् । हेमजीवन्त्याम् ।
 हिम्राशयायाम् ॥
 स्वर्णतुला । स्त्री० नाराच्याम् ॥
 स्वर्णधातुः । पुं० स्वर्णगैरिके ॥
 स्वर्णंदी । स्त्री० मन्दाकिन्याम् ॥ स्वः
 स्वर्णानदी । पूर्वपदाद्गङ्गाया
 मगङ्गतिणस्त्वम् ॥ कामरूपप्रसिद्धा
 यांसितगङ्गायाः ॥ यथा । नद्याः
 स्वर्णश्रियाः पूर्वतदीकामाङ्गयात
 ता । कामाङ्ग्यायाः पूर्वभागेनदी

स्वर्णपुष्पः

सीमासनाङ्गया ॥ सीमासनायाः
 पूर्वस्यानदीनाम्नाहृषादका । ततः
 पूर्वकामरूपपीठान्तेजगतांप्रसूः
 ॥ जगन्मायामहाभायादेवीदिकर-
 वासिनी । एतायाः कथितानद्याः
 सकलादधिणस्त्रयाः ॥ तामुक्ता
 त्वाचपीत्वापः स्वर्णलोकमवाप्नु-
 यात् । प्रान्तेदिकरवासिन्याः स
 दावहतिस्वर्णंदी ॥ सितगङ्गाङ्गया
 लोकेसाक्षाद्गङ्गाफलप्रदा । साम्
 मिपीठसंस्थानुदेवीदिकरवासिनी
 ॥ पत्तजलैः प्राबयन्तीयातिप्र
 त्यक्षतांसुरैः । सितगङ्गाणलेखा
 स्वासृष्ट्याशम्भुहरिंविधिम् ॥ दृष्ट्वा
 ललितकांताख्यांपुनर्यौनौनजायत
 इतिकालिकापुराणे ८२९ध्यायः
 ॥ वृद्धिकाल्याम् ॥
 स्वर्णंदीधितिः । पुं० चम्पौ ॥
 स्वर्णदुग्धा । स्त्री० स्वर्णक्षीर्वा
 म् ॥
 स्वर्णदुः । पुं० चारुवधि ॥
 स्वर्णपक्षः । पुं० गरुडे ॥
 स्वर्णपद्मा । स्त्री० मन्दाकिन्याम् ॥
 स्वर्णपाचकः । पुं० टक्षणे ।
 लोहद्राविणि ॥
 स्वर्णपारिवतम् । न० रुहापारिवती ॥
 स्वर्णपुङ्गवः । पुं० गरुडिषु ॥
 स्वर्णपुष्पः । पुं० चारुवधि ॥ च
 म्पके ॥

स्वर्णमाक्षिकम्

स्वर्णपुष्पा । स्त्री० कलिकायाम् ।
 ॥ सातलायाम् ॥
 स्वर्णपुष्पी । स्त्री० राजवृक्षे ॥
 पीतिकायाम् ॥ स्वर्णदाम् ॥
 सातलायाम् । कलिकायाम् ॥
 स्वर्णक्षीर्याम् ॥ स्वर्णकेतक्याम् ।
 स्वर्णपस्थः । पुं० जम्बुद्वीपेपद्मीपभेदे ।
 स्वर्णफला । स्त्री० पीतरन्मायाम् ।
 त्रि० पीतफलके ॥
 स्वर्णवणिक् । पुं० वणिसङ्करजा
 तिमिदे । सुवर्णवणिकि ॥ यथा
 । स्वर्णकारः स्वर्णवणिककायस्य
 स्रजजैश्वर । नरेषुमध्येतेधूर्त्ताः
 कृपाहीनामहीतले ॥ हृदयं चरु
 धाराभंतेषाञ्चनास्तिसादरम् । अ
 तेषुसञ्जनः कोपिकायस्योनेतरी
 चतावितित्रक्षयैवत्तंपुराणम् ॥
 स्वर्णभूषणः । पुं० पारग्वधे ॥
 त्रि० हेमाभरणविशिष्टे ॥
 स्वर्णभृङ्गारः । पुं० स्वर्णभङ्गराजे ॥
 हेमकलसि ॥
 स्वर्णमहा । स्त्री० नदीविशेषे ॥
 स्वर्णमाक्षिकम् । न० उपधातुविशेषे ॥
 तन्नामानिगुणाश्चयथा । स्वर्णमा
 क्षिकमाख्यातं तापीजं मधुमाक्षिक
 म् । तीक्ष्णमाक्षिकधातुसमधुधा
 तुससम्भृतः ॥ किञ्चित्सुवर्णसा
 हिष्यात्स्वर्णमाक्षिकमौरितम् ।
 उपधातुसुवर्णस्यकिञ्चित्सुवर्णगुणा

स्वर्णवर्णा

न्वितम् ॥ तथाचकाञ्चनाभावेदी
 यत्स्वर्णमाक्षिकम् । किन्तुतस्या
 नुकल्पत्वात्किञ्चिदूनागुणास्ततः
 ॥ नकेवलं स्वर्णगुणावत्तन्स्वर्ण
 माक्षिके । द्रव्यान्तरस्यसंसर्गात्
 संख्यन्यपिगुणायतः ॥ सुवर्णमा
 क्षिकंसादुतिक्रमवृष्यंरसायनम् । अ
 च्छुष्यं वस्तिरुक्कण्टपाण्डुमेहविषा
 द्रम् ॥ अर्थः शोथं पिशंकाण्डं
 चिदोषमपिनाशयेत् । अशुश्रुष्याद्य
 दोषमाह । मन्दानलत्वं वलहा
 निमुद्यादिष्टक्षितांनेचगदान्सकुष्ठा
 न् । तथैवमालात्रणपूर्विकाञ्चक
 रोतितापीजमशुश्रुमेतत् ॥ शोथ
 नन्तु । माक्षिकस्यत्रयीभागाभागै
 कसैत्यस्यच । मातुलुङ्गद्रवैर्वा
 यजस्वीरस्यद्रवैः पचेत् ॥ चालयेन्नो
 हज्जीवाञ्जेयावत्पात्रं सुलेहितम् ।
 भवेत् ० तत्ससंशुद्धिं स्वर्णमाक्षि
 कमृच्छति ॥ अथास्यमारणम् ।
 कुलत्पस्यकषायेणघृष्टातैलेनशीपुटे
 त् । तैलेनवाजमूर्ध्नेणस्त्रियतेस्वर्ण
 माक्षिकमितिभाषप्रका० ॥
 स्वर्णयूथो । स्त्री० पीतयूथिकाया
 म् । पीतिकायाम् । हेमपुष्पिका
 यां ॥
 स्वर्णरेताः । पुं० वज्री ॥
 स्वर्णलता । स्त्री० ज्योतिष्पत्त्याम् ॥
 स्वर्णवर्णा । स्त्री० हरिद्रायाम् ॥

स्वर्णिक :

त्रि. सुवर्णसदृशवर्णयुक्ते ॥
 स्वर्णकल्कलः पुं. श्योनाके ॥
 स्वर्णवल्गो । स्त्री. लताविशेषः ।
 रत्नफलायाम् । काकवल्गाम् ॥
 स्वर्णवल्लीशिरः पीडांचिदेषाम्
 हस्तदुग्धदा ॥
 स्वर्णविन्दुः । पुं. विष्णो । हरौ ॥
 विन्दुव्योऽवयवाः स्वर्णसदृशाय
 स्यसः ॥ श्रीभनमर्णमकरविन्दुस्य
 यस्मिन्मन्त्रे तदात्मकीवा ॥
 स्वर्णश्रीफालिका । स्त्री. राक्षसवृत्ते ॥
 स्वर्णश्रीफाली । स्त्री. राक्षसवृत्ते ॥
 स्वर्णाङ्गः । पुं. लतमालि । आरग
 वधे ॥
 स्वर्णारि । न. गन्धके ।
 स्वर्णाङ्गयः । पुं. नागकीश्वरे ॥
 स्वर्णाङ्गा । स्त्री. स्वर्णश्रीर्षाम् ॥
 स्वर्णुक्ती । स्त्री. क्षुपाकरे । हेमपु
 प्याम् ॥
 स्वर्णनिषः । पुं. गोमेदमणी । पिङ्ग
 स्फटके ॥
 स्वर्णानुः । पुं. राक्षो । स्वर्णाका
 श्रिविपरीतलक्षण्याभाति । भा. ।
 दभाभ्यानुः । क्षुभादि ॥
 स्वर्णानुन्दनः । पुं. सुर्वे ॥
 स्वर्णार्तिः । वि. मृते ॥
 स्वर्णिकः । पुं. सुर्ग । तट्टनकीटिः
 सुर्णिकः सुर्गिवर्यसमाश्रयः ॥
 पञ्चाश्रीतल्लोच्छ्रायसुर्गिवर्याणां

स्वल्पफला

सुर्वासिसुख्यानामास्यदसुर्णिवद
 स्यथः ॥
 सुर्वधुः । स्त्री. सुर्वेश्यायां ॥
 सुर्वापी । स्त्री. गङ्गायाम् ॥
 सुर्वेश्या । स्त्री. उर्वशीप्रधानास्वपर
 स्य । तावथा । घृताचीमेवकार
 म्नाउर्वशीचतिलोत्तमा । सुकेशी
 मधुवीषाद्याः कथ्यन्तेऽपरसोबु
 धेरिति ॥ स्वः स्वर्गस्येश्या ॥
 सुर्वेश्यी । पुं. २ पश्चिमोसुतयोः
 । नासत्ययोः ॥ स्वः स्वर्गस्यै
 थ्यी एतयोः सर्वेष्वर्थाणिच्य
 द्विषचनान्ताः । एकस्वविषद्याया
 मेकवचनांतास्य । तयोक्तमाकर्ण्ये
 यपुराणे । नासत्यस्यैवदस्यस्युत्तौ
 द्वौनामताश्चिनाविति ॥
 स्वर्णानः । पुं. दानवविशेष ॥
 स्वर्णाला । स्त्री. स्वाचारे ॥
 स्वल्पः । वि. चस्यल्पे ॥
 स्वल्पकीश्वरो । पुं. कौविदार ॥
 स्वल्पकेशी । पुं. भूतकेशे ॥
 स्वल्पतपाः । पुं. तोयज्ञानादिमा
 चेतपीवुरी ॥
 स्वल्पपत्रः । पुं. गौरशाके । म
 स्वल्पपत्रकः । पुं. गौरशाके । म
 धूले । गिरिजे ॥
 स्वल्पपरिष्का । स्त्री. मेदायाम् ॥
 स्वल्पफला । स्त्री. हवुषाप्रभेदे । क
 षूघ्न्याम् । मोहशची ॥

स्वस्ति

खंभान् । त्रि० धनिजि । स्वमस्त्रास्ति
मत्तुप् ॥

खत्रगः । त्रि० अपराधीने । खतन्त्रे
॥ स्वस्मिन्वशः आयत्तः ॥

खर्वाभिनी । स्त्री० सुवसिन्याम् ।
चिरगस्थ्याम् । स्त्री० सुपिचादिषुवस्तुं
शीलमस्याः । सुप्यजाताविति-
णानिः ॥

खधीजः । पुं० आत्मनि । न० निज
कारणे ॥ स्त्री० धीर्षी ॥

स्वसंखित् । स्त्री० स्वरूपसम्यग्-
ज्ञाने ॥

स्वसा । स्त्री० भगिन्याम् । सुष्ठुश्च
अस्यति । अस्यतेवा । अमुञ्चेपणे ।
साशसेकं न् ॥

स्वसुखम् । न० स्वरूपभूतेपरमा
नन्दे ॥

स्वस्तनः । त्रि० स्वर्गभावे ॥

स्वस्ति । अ० मङ्गलैसमोहितसाधने ।
समोहितस्यपक्षे । पुण्ये ॥ आशं
सायाम् ॥ आशीर्षदि ॥ दानश्री
कारमन्त्रे । यथा । स्वस्तिदेवीवा
युपलोप्रतिपिपि सुपूजिता । आ
दानस्यप्रदानस्यनिष्कलस्ययथाकिने
तिदेशीभागवतम् ॥ अस्यति । अ
सतिवा । असदीप्तो । अमुञ्चेपणे
वा । सुपूर्वाकात् । क्तिच् । शोह
लकात्तिर्षा । यद्वा । अस्त । अ
समुधि । सावसेरेतितिः । बहुल

स्वस्तिवाचनम्

वचनान्नभूभावः ॥

स्वस्तिकः । पुं० मङ्गलद्रव्ये । तण्डु
लचूर्णनिर्मितत्रिकोणाकाराधि
वासद्रव्ये ॥ चतुष्के ॥ पिष्टकप्र
कारे ॥ रततालिके । जिनानां च
तुर्विंशतिचिह्नान्तर्गतचिह्नविशेषे
॥ रसेनके ॥ राजादीश्वरसङ्घवि
शेषे ॥ चतुष्पथे ॥ सर्पाणांफणा
स्येनीलरेखाविशेषे ॥ पुं० न० रा
जादीश्वराणांमङ्गलविशेषे ॥ तल्लक्ष
णंयथा । प्रागुत्तरद्वारद्वितः स्वस्ति
कास्थोभ्रतप्रदंश्रुति ॥ अपिच । स्व
स्तिकं प्राङ्मुखंयत्स्यादलिन्दानु
गतंभवेत् । तत्पार्श्वानुगतीषा
न्यीतत्पथ्यन्तगतीऽपरः ॥ इति
। मित्तावरशाके ॥ अभिप्रेतार्थं
स्याविनाशि । अष्टङ्गयोगस्यतृतीया
ङ्गविशेषे ॥ तद्यथा । जानूर्बीरन्त
रेतस्यक्कल्पापदतलेउभे । ऋजु
कायेविशिन्यन्त्वोस्वस्तिकंतत्प्रच
क्षतेइति ॥ स्वस्तिज्ञेसंकायति । कै
शब्दे । आतीऽनुपेतिकः । मूलवि
भुजादिर्वा ॥

स्वस्तिमुग्धः । पुं० ब्राह्मणे ॥ लेखे
। पत्रे ॥ त्रि० वन्दनि ॥ स्वस्तिमु
खेऽस्य ॥

स्वस्तिवाचनम् । न० विहितमङ्गलक
र्मारम्भे मन्त्रविशेषाणांपाठे । मन्त्रो
च्चारणपूर्वकतण्डुलविकिरणम् ॥

स्वागता

यथाहव्यासः । सम्पूज्यगन्धपुष्पा
 यैर्ब्राह्मणान् स्वस्तिवाचयेत् । धर्मे
 कर्मणिमाङ्गल्ये सङ्ग्यामाङ्गुतदर्श
 नइति । स्वस्थर्थस्ववाचनम् ॥
 स्वस्थयनम् । न० अभिप्रेतार्थस्वप्रा
 पके ॥ स्वस्तिप्रकाशनेमन्त्रविशेषे ।
 स्वस्तिरदवाध्यस्वयनम् ॥ स्वस्ति
 चोमम् । ईयतेप्राप्यतेऽनेन । इण् ।
 । ल्यट् ॥
 स्वस्थः । चि० सुस्थे । प्रकृतस्थे ॥
 यथा । समदोषः समाग्नियसम
 धातुमलक्रियः । प्रसन्नात्मेन्द्रिय
 मनाः स्वस्थइत्यभिधीयते ॥ क्रि
 याऽचकर्म । तेनसमक्रियः । श
 रौरानुरूपकर्मा । स्वात्मनिस्थिते
 । उपसंहृतदेहमनेव्यापारे । सुप्त
 रूपस्थे । वरदे ॥
 सुस्त्रीयः । पुं० भगिनीपुत्रे । भागि
 नेये ॥ सुसुरपत्न्यम् । सुसुच्छः ॥
 सुस्त्रीया । स्त्री० भागिनीयायाम् ॥
 सु । स्त्री० आत्मीयायाम् ॥
 सुचरम् । न० सूयाचरे । सङ्घोर् ।
 सूहाया । इ० चभाष प्र० ॥
 सुगतम् । न० कुशलप्रश्ने ॥ शुभाग
 मने ॥ सुखेनागतम् ॥ सुनाग
 तंवा । चि० सुयमागते ॥
 स्वागता । स्त्री० चिष्टपु ११ प्रभेदे
 तल्लक्षणन्तु । स्वागतीतिरनमाङ्गुरुयु
 ग्ममिति ॥ अपिच । हारिणीकन

स्वातिः

ककुण्डलयुक्तापुष्पयुक्तरयुगावल्लय
 श्रोः । बणिताहिपतिवक्त्रसह
 स्त्री० स्वागताहरतिक्लमचेत ॥ य
 था । पङ्कजंतदपिपाथसिमन्चन्द्र
 माः सचचनान्तरितोभूत् । तन्मु
 खेन्दुतुलयापिबिनीदं हस्तनैवसह
 तीइतवेधाः ॥ स्वयमागतायाम् ॥
 स्वागतिकः । चि० स्वागतवादिनि ॥
 स्वागतमित्वाह । ठक् । स्वागता
 दौनास्तेत्येवागमाभावः ॥
 स्वाङ्गः । पुं० द्विष्णी ॥ स्वात्मैवाङ्
 गंसहकार्यं स्वजगत्सृष्ट्यादाविति
 स्वाङ्गः ॥
 स्वाङ्गि । पुं० स्वङ्गात्मजे ॥ स्व
 ङ्गस्यापत्न्यम् । अतइज् । स्वाग
 तादित्वाङ्गीजागमः ।
 स्वाङ्गिकः । पुं० माहङ्गिके ॥
 स्वाच्छन्द्यम् । न० रुवच्छन्दताया
 म् ॥
 स्वातन्त्र्यम् । न० अपराधीनताया
 म् । परस्परानुमतिनैरपेक्ष्ये ॥
 यथा । प्रभुः स्वातन्त्रमापन्नोयदो
 ष्छतिकरोतितत् । पाणिनेर्नदीग
 ङ्गायमुनाचस्थलौनदी ॥ इति ॥
 स्वातन्त्र्यभावः ॥ ष्यञ् ॥ चि०
 स्वाधीनताविशिष्टे ॥
 स्वातिः । स्त्री० सूर्यपत्न्यन्तरे ॥
 खड्गे ॥ पुं० स्त्री० पञ्चदशिनच
 चे ॥ तत्राजातस्यफलंयथा । क

स्वादिमा

न्दर्परूपप्रभयासमेतः कान्त्याजन
 प्रीतिरतिप्रसन्नः । स्वातिः प्रसू
 तीयदिमानवस्यमहामतिः प्रीप्त
 विभूतियागः ॥ चि० स्वात्तांजा
 ते ॥ अविष्ठाफला, नीच्यणोलुक ॥
 स्वाती । स्त्री० पञ्चदशर्षे ॥
 स्वातीपथः । पुं० श्यापथे । स्वाती
 शीघ्याम् ॥
 स्वातीशोधी । स्त्री० सूर्यादीनामध्य
 मार्गमध्यमशीघ्याम् । यथा । सूर्या
 दीनां द्वयोः मार्गादक्षिणीतरमध्य
 माद्वह्यपक्रम्य । तथाश्चापिफ
 ला न्योः मघाशेषर्षिभिर्मता । इत्तं
 चित्रातथास्वातिर्मध्यशीघ्याभिवि
 श्रुतं खल ज्येष्ठाशिक्षाख नुराधाष
 थिराजगशीमता । एताश्चोथश्च
 स्तिसोश्चभ्यनेमार्ग उच्यतइतिवा-
 युपराधात् ॥
 स्वात्मा । पुं० स्वकीयात्मनि ॥
 स्वात्ममृतरसात्त्वादः । पुं० स्वात्मैवा
 मृतरसः चमृतद्रवस्तस्मात्त्वात् ।
 स्वादः । पुं० । रसयइथि स्वादनम् ।
 स्वाद० । घञ् ॥
 स्वादनम् । न० अगने ॥ स्वादनमश्न
 भक्षणमहारोभोजनं स्वादनमितिह
 लायुधः । प्रीतिकरणे ॥
 स्वादितः । चि० अस्वादिते ॥
 स्वादिमा । पुं० स्वादुतायाम् । स्वादो
 भावः । इमनिच् ॥

स्वादुफला

स्वादुः । पुं० मधुररसे । यथा । म
 धुरसुरसज्येष्ठो गल्पस्य । दुर्मधु
 लकइतिहिमचन्द्रः ॥ गण्डोले ।
 गुडे । जीवकीषधी ॥ सुगन्धिद्र
 व्यभेदे । अगुरुसारे । स्त्री० द्राक्षा
 याम् ॥ चि० मिष्टे । रसनाकर्षि
 णि ॥ मधुरे । मनोज्ञे । सुन्दरे
 ॥ स्वदते । प्लवचात्त्वात् । कृषापि
 च्युण् ॥
 स्वादुकण्टकः । पुं० विकृहति । गीत्तु
 रके ॥ कण्टकोऽद्यास्ति । अर्ग
 पाद्यच् । स्वादुयासीकण्टकश्च ।
 स्वादुः कण्टकोऽप्यथा ॥
 स्वादुकन्दा । स्त्री० विदार्याम् ॥
 स्वादुका । स्त्री० नागदन्त्याम् ॥
 स्वादुखण्ड । पुं० गुडे । मधुरभा
 गे ॥
 स्वादुगन्धा । स्त्री० विदार्याम् ॥
 स्वादुह्वारम् । अ० स्वादुक्त्वात्त्वर्ये
 ॥ स्वादुमिणमुत् ॥
 स्वापणी । स्त्री० दुग्धकायाम् ॥
 स्वादुपाका । स्त्री० काकमाद्याम् ॥
 स्वादुः पाकोऽद्याः ॥
 स्वादुपिण्डा । स्त्री० पिण्डखर्जूर्या
 म् ॥
 स्वादुपुष्यः । पुं० काभ्याम् ।
 स्वादुफलम् । न० बदरीफले ॥
 स्वादुफला । स्त्री० द्राक्षायाम् ।
 कोली ॥

स्वाधीनः

खादुमज्जा । पुं० श्रैलपीली । अक्षो
टे ॥

।दुमस्तका । स्त्री० खर्जूयां ॥

खादुमांसौ । स्त्री० काकील्याम् ॥

खादुमूलम् । न० गज्जरे ॥

।दुरमा । स्त्री० काकील्याम् ॥ अ

स्वाधुमूलम् ॥ मदिरोयाम् । श

तावर्धाम् ॥

स्वाधुमूला । स्त्री० विदार्याम् ॥

स्वाधुद । पुं० स्वाधुदुशरिधौ ॥

स्वाधु० उत्तराधुम ॥ उत्तर

पदधुमिदुमूलोदुमूलः ॥

स्वाधुमूलः । पुं० दाडने । स

मधुरास्त्रे ॥

स्वाधुमौ । स्त्री० द्राघानाम् । स्व

द्यते । प्यश्चाम्मादने । कृवापा

जिमिदास्यम् । वेतोगुग्गबचना

दितिडीष ॥ खर्जूय्याम् ॥

स्वाधिष्ठानम् । न० षट्चक्रान्तर्गत

द्वितीयचक्रे ॥ स्वाधुदेनपरलिङ्गं

स्वाधिष्ठानं ततोविदुः । परलि

ङ्गस्वाधिष्ठानं यतस्तस्मात्स्वाधि

ष्ठानमुच्यत इत्यर्थः ॥

स्वाधीनः । वि० सबतन्त्रे । अ

पराधीने । स्वधुमौ ॥ यथा ।

वासोऽल्लकमास्तर किशलयान्धो

कस्तुहणांतलंमूलानिस्तयेक्षुधां

गिरिनदीतीयांतषाशान्तये । कौडा

मुग्धमृगैर्बयांसिसुहृदेनक्तंप्रदीपः

स्वाध्यायभ्यसनम्

शशोस्वाधीनेषु भवेत्तथापि कृपणा

याचन्त इत्युक्तम् ॥ इतिशान्ति

शतके शिखणमिश्राः । अपिच ।

स्वाधीनवृत्ते साफल्यं नपराधीन

वृत्तित्वा । यपराधीनकर्माणीजी

वन्तोपिचतेमृता इतिगारुडे ११५

ऽध्यायः ॥ स्वस्मिन्नधि । सप्त

मीशौण्डैरितिसमासः । ततः

स्वार्थे० अषडन्तेतिखः ॥

स्वाधीनपतिका । स्त्री० स्वाधीन

भर्तृकायाम् ॥ स्वाधीनपतिका

सातुयानमुच्चतिवभङ्गभम् । स्वा

धीनः पतियंस्थाः । कप् ॥

स्वाध्यायः । पुं० वेदे । जपे ॥

स्वाभिमतप्रणवादिमन्त्रजपे । ब्र

ह्मन्त्रे ॥ वेदाध्ययने । फलवद

यां विधपर्यन्ताध्ययने । अदृष्टा

र्थं सुगदाद्यध्ययनरूपे ब्रह्मयज्ञे ॥

उपनिषद्ग्रन्थावृत्तौ ॥ मेक्षशा

स्त्राणामध्ययने । सुपतीषचाव

त्याअध्ययनम् । इड्अध्ययने ।

इड्येतिषज् ॥ स्वार्थमध्यय

नंवा ॥

स्वाध्याययज्ञः । पुं० यथाविधि

वेदाभ्यासपरे ॥ स्वाध्यायएषय

ज्ञीयस्यसः ।

स्वाध्यायवान् । पुं० स्वाध्यायवि

शिष्टे ॥

स्वाध्यायभ्यसनम् । न० यथाविधि

स्वाप :

वेदाभ्यासे ।। स्वाध्यायस्य अभ्यसनं ।।

स्वाध्यायी । पुं० पत्तञ्बन्धिनि ॥ स्वाध्याययुक्ते ॥ स्वाध्याये स्व्यस्य । इनिः ॥

स्वाध्वरिकः । चि० सुध्वरवादिनि ॥ शाभनेऽध्वरः स्वध्वरः । स्वध्वरमित्याह । तेनचरतिवा । ठक् । सागतादीनाञ्चैत्यैजागमेन ॥

स्वानः । पुं० निर्घण्टि । निङ्गदे । शब्दे ॥ स्वननम् । स्वनशब्दे । स्वनहसिर्बेतिपञ्चघञ् ॥

स्वानुभवः । पुं० आत्माकारान्तःकरणसाक्षात्कारे ॥

स्वान्तम् । न० हृदि । मानसे । मनसि । चित्ते ॥ गह्वरे ॥ स्वन्त्येत्यम् । स्वन० क्षुब्धस्वान्तध्यान्तेतिमन्त्रेऽनिट्कमेतद्विपातितम् ॥ स्वस्यान्तोऽप्यष्टोदाभयतिवेनतदितिवा ॥

स्वापः । पुं० निद्रायाम् । कारणभाविभावस्थाने । शयने । शय्यायाम् । अज्ञाने । तत्त्वाप्रतिबन्धे । दर्शनं नष्टं तत्र दर्शनं नष्टं तत्रेति द्विप्रकारनिरूपिणीवावस्थाभेदे । रुग्भेदे । स्पृशन्नितायाम् ॥ स्वपमम् । जिह्वपश्ये । घञ् । धात्वोऽगुरुङ्गताशसुराणांसंबिशिदुपदिनाप्यनुवंशम् । नीतरापरशि-

स्वाभाव्यः

रानचननीनेवचाद्रं चरणः श्रियमिच्छन् ॥

स्वापतेयम् ।) न० धने । वित्ते स्वापतेयकम् ।)

॥ स्वस्यपतिः स्वपतिः । सुपती धनसामिनीसाधु । पथ्यतिथिवसतिसुपतेठञ् । सागतादित्वात्रैजागमः ॥

स्वापनः । पुं० न० अस्त्रविशेषि । पुं० श्रीहरी । बिण्णौ ॥ स्वापयतिसुप्रभाययात्प्रात्मज्ञाविधुरानूकरोति । जिह्वपश्ये । अस्मात्प्रान्ताल्ल्युट् । औपादिकोयुञ्वा ॥

स्वाप्ययः । पुं० सुषुप्तौ । स्वस्मिन्प्रत्ययः ॥

स्वाभाविकः । चि० स्वभावसिद्धे । स्वभावतत्त्वत्पद्मे ॥ स्वभावाऽनादिरविद्या । तत्कार्ये । सहजे । अकृतके ॥ स्वभावेभवः । सुभावादागतीवा । ठक् ॥

स्वाभाविकी । स्त्री० प्रकृतौ । द्रव्यस्वभावतत्त्वसिद्धायांप्रकृतौ । यथाऽग्न्यादीनामुष्णप्रकाशादिलक्षणाऽस्वाभाविकीप्रकृतिः ॥

स्वाभासः । चि० रमणीये ॥ रुष्ठ, आभासते । भास० । पचाद्यच् ॥ पुं० कृषिरे ॥ स्वैनधनेनआभासते ।

स्वाभाव्यः । पुं० हरी । स्वभा

सवारस्यम्

धनैश्चभाव्योऽसाध्यो निश्चिन्त्यत्र
रूपत्वात् ॥

स्वामिजङ्गी । पुं० परशुरामि ॥
स्वामिता । स्त्री० स्वामित्वे ॥ स्वा
मिनाभावः । तस्यभावस्त्वतलो ॥
स्वामी पुं० कात्तिकेये । विशाखे ।
शिशुवाहने ॥ पत्न्यौ । भर्त्सरि ।
गुरौ । श्रोनाथे ॥ यथा । गुरुं
नाम्नानभाषितकपकालादृतेशिवे ।
श्रोनाथदेवस्वामीतिविवादेविधनेव
देत् ॥ हरे ॥ हरी ॥ परम
हंसे ॥ वात्स्यायनमुनी ॥ प्राक्
स्वीयाहं दे ॥ नृपे । भूपे ॥
वि० अधिपतौ । अस्यपर्यायास्तु ।
स्वामीस्वीश्वरः पतिरीशिता । अ
धिभूर्नायकीनेताप्रभुः परिवृढोधि
पद्वति ॥ स्वमैश्वर्यमस्यास्तिस्वामि
मैश्वर्यं इत्यामिनश्च० निपात्यते ॥
स्वाम्यम् । न० आधिपत्ये ॥
स्वयम्भुवः । पुं० प्रथममनौ ।
ब्रह्मणः पौत्रे ॥ स्वयम्भुवाऽपत्य
म् । अण् । संज्ञापूवकस्यवि
धेरनिश्चयान्नगुणः ॥
स्वयम्भुवी । स्त्री० ब्राह्मणामेषधौ ॥
स्वारः । पुं० उपतप्तारि ॥ स्वर
ति । स्वृशब्दोपतापयोः । अच् ।
स्वरणः । प्रज्ञाद्यण् ॥ भाषिषा
वञ् ॥

स्वारस्यम् । न० स्वभावे ॥ स्वर

सवार्थानुमानम्

सस्यभावः । ष्यञ् ॥
स्वाराट् । पुं० इन्द्रे । नमुचिसू
दने ॥ स्वः स्वर्गं राजते ।
स्वेषुदेवेषु० स्वेनधनेनवा० स्वारा
जते । सत्सुधिधितिक्विप् । शि
रीतिलोपे० द्रुलोपवृत्तिदोषः ।
जान्तः ।
स्वाराज्यम् । न० स्वतीतन्त्रे । स्व
राड्भावे ॥ ष्यञ् ॥
स्वारागुण्यकम् । न० यन्त्यपर्थे
॥ ऐन्द्रेपदे ॥
स्वारीचिषः । पुं० द्वितीयमनौ ।
स्वरीचिषोऽपत्यम् । अण् ॥
स्वार्थः । पुं० स्वप्रयोजने ॥ स्वो
याभिधेये ॥ स्वकीयेधने । स्वो
यवस्तुनि ॥
स्वार्थदर्शनः । वि० निजार्था
वलोकने ॥ स्वस्यैतन्नेार्थपश्य
तीतितथा ॥
स्वार्थानुमानम् । न० स्वानुमि
तिहेतौ ॥ तथाहि । स्वयमे
वभूयोदर्शनेनयश्चधूमस्तवाग्निरि
तिमहानसाद्व्याप्तिगृहोस्त्वा० प
र्वतसमीपकृतः ० तद्गतेचाग्नीस
न्दिहानः पर्वतेधूमं पश्यन्व्याप्तिं
स्मरति यश्चधूमस्तवाग्निरिति । त
दनन्तरं बह्निव्याप्यधूमवानसंपर्व
तद्वृत्तिज्ञानसुत्पद्यते । अयमेवलि
ङ्गपरामर्श इत्युच्यते । तस्मात्प

स्वित्

वर्तीवर्जिमान् • इतिज्ञानमनुमि
तिरुत्पद्यते । तदेतत्सुवार्थानुमा
नम् ॥

सुवाश्रयः । वि० अनन्याश्रये ॥
सुवास्याम् । न० आरोग्ये ॥ सुव
रूपेऽवस्थाने । सक्तोषि ॥ सुव
स्थस्यभावः । व्यञ्ज् ॥

स्वाहा । अ० देवहविर्दानमन्त्रे ॥ स्वा
दत्ते । स्वादद्यास्वादने । आप्रच्यय
। पृषोदरादित्वाहस्यहः ॥ सुष्ठु
आहूयतेऽनेनवा । डाप्रच्ययः ॥

स्वाहा । स्त्री० अग्नेः पत्न्याम् । अ
ग्न्याय्याम् ॥ यथा । स्वाहादेशीवर्जि
पत्नीप्रतिविश्वेषुपूजिता । यथावि
नाहविर्दानंनगृहीतुंसुराः क्षमाइ
तिदेवीभागवतम् ॥ सुष्ठुआहूय
न्तेदेवापनया । अन्येभ्योपीतिहः
। टाप् ॥ स्वाहाऽस्त्यस्यावा । अर्श
चाद्यच् ॥ स्वान्पाजिहीतेवा ॥
बुद्धिशक्तिविशेषि । तारिण्याम् ॥

स्वाहापतिः । पुं० अग्नौ ॥ इ० ध-
रणी ॥ *

स्वाहाप्रियः । पुं० वैश्वानरे । वज्री
॥ स्वाहाप्रियायश्च । अपूर्णीप्रिया
दिष्वितिनिषिधाम्पुं वद्भावः ॥

स्वाहाभुक् । पुं० विदग्धि । देवता-
याम् ॥

स्वित् । अ० प्रश्ने ॥ वितर्कं । नानाप
ज्ञावमर्शे ॥ पादपूरणे । सुष्ठुएति

स्त्रीया

• अग्रतिवा । इण्गती • इंगती
वा । क्तिप् • तुक् ॥

स्त्रिदितः । वि० स्त्रेदिति ॥

स्त्रिन्नः । वि० प्रस्त्रिन्ने । स्त्रेदास्त्रिते ।
वर्मयुक्ते ॥ स्त्रिन्नोघर्मीपितैःजनइ
तिहलायुधः ॥ पक्ते ॥ यथा । श
म्यंक्षेत्रगतं प्राहुः सतुषंधान्यमु
च्यते । आमं वितुषमिच्छुक्तांस्त्रिन्न
मन्नमुदाहृतमितिशिश्रः ॥

स्त्रिष्टम् । न० सम्यग्यजमे ॥ वि० स
म्यक्पूजिते ॥

स्त्रिष्टकृत् । पुं० पूर्णाहुत्यन्तेक्त्रिषमा
णेशामविशेषि । सु० सुष्ठुश्रीभनं
इष्टं सर्वमपिकरोति । उक्तञ् •
क्तिप्तुक् ॥

स्त्रिष्टकृत् । पुं० श्रामविशेषि । श्रीभ
नाइष्टिः स्त्रिष्टः । तां करोति ।
कृञ् : क्तिपितुक् ॥

स्त्रीकरः । पुं० अङ्गीकारे । स्त्रीकर
णम् । च्यन्तस्त्रशब्दपूर्वात्कृञो
भावेचञ् ॥ यावतास्यात्स्त्रनिर्वा
हः स्त्रीकुर्यात्तावदर्थवित् । आ
धिक्च्यन्तानतायाश्च्यवतेपरमार्थं
तः ॥

स्त्रीकृतः । वि० अङ्गीकृते ।

स्त्रीयः । वि० आत्मोधि ॥ प्राक्की
तोष्णः ॥

स्त्रीया । स्त्री० स्वामिन्येथानुरक्ता
यांनायिकायां ॥

स्वेदः

सुखः । त्रि० सुसम्बुधे ॥
 सवेच्छा । स्त्री० चात्मेच्छायाम् । य
 दृच्छायाम् । स्वैरितायाम् ॥
 स्वल्पदृच्छा ।
 सवेच्छाचारौ । त्रि० स्वैरिणि ॥
 सवेच्छाचारोऽस्त्यस्य । इनिः ॥
 सवेच्छामृत्युः । पुं० भौषे ॥ स्व
 च्छयामृत्युर्ग्रसः ॥ सवेच्छया
 मरणे ॥ त्रि० तदति ॥
 सवेच्छाविहारौ । त्रि० सवेच्छाचारि
 णि ॥ यथा । नदीवक्रामृजुकर्त्तुं
 तत्प्रयागं निवारितुम् । सवेच्छावि
 हारिणं सन्तकीवावारयितुं क्षमः
 ॥ सन्तकीखम् ॥
 सवेदः । पुं० घमे । घमांम्बुनि ।
 श्रमादिनादेहाग्निश्चूतेजसि । पत्नी
 नाङ्ग० भा० । सचपार्थिवद्रव्याणां
 तपेनकंदरूपः ॥ सवेदने । भा
 वरा० इ० गौ० दे० भा० प्र० ।
 प्रसवेदहेतुतापि ॥ सचतुर्विधोय
 था । सवेदश्चतुर्विधः प्रीकृता
 पीष्णसवेदसंज्ञितः उपनाहो
 द्रवसवेदः सर्वावातात्तिहारिणः
 । तापसवेदः । उपसवेदश्च०
 तभ्यांसंज्ञितः । उपनाहः । उ
 पनाहः सवेदः । सवेदोतापि
 षष्ठीप्रायः षष्ठीप्रायसमुदीरितौ
 । उपनाहस्तुवातघ्नः पित्तरोगिद्रवो
 हितः । द्रवोद्रवसवेदः ॥ सवि

सवेदनिका

द्यत्यनेनाङ्गम् । त्विदागात्रप्रक्षरणे
 । घञ् ॥
 खेदकः । पुं० अयस्कान्तप्रभेदे
 त्रि० खेदकृति ॥
 खेदजः । त्रि० कर्मिदंशादिजन्तुषु ते
 यथा । खेदजं दशनशक्युक्तामधि
 कामत्कणम् । ऊष्णशोपजायन्ते य
 च्चान्यत्किञ्चिद्दीहशम् ॥ खेदज
 नकत्वाद्दूष्णखेदः । तस्माज्जातः
 । पशुम्यामितिष्ठः ॥ खेदमुद्भि
 द्दजायमानंदंशमशकादि० तदुद्भि
 ज्ञेऽन्तर्भवति । यथाखेदजं युक्ता
 दि० तच्चाण्डजेऽन्तर्भवतीतिना
 गडजोद्भिजाभ्यांखेदजीतिरिच्य
 ते ॥
 खेदनम् । न० खेदे ॥ दोलायन्त्रे ॥
 यथानिबद्धमौषधं सूतं भूष्णं तत्त्रि
 गुणः स्वरे रसपोटलकाकाष्ठेदृढं
 बाध्वगुणं नाह ॥ संधानपूर्वकुम्भा
 न्तः स्नाबलम्बनसंस्थितम् । अध
 स्ताज्ज्वालयेद्भ्रंतत्तदुक्तक्रमेणहि ॥
 दोलायन्त्रमिदं प्रोक्तं खेदनाय्यंतदेव
 हि । सम्यानंकाञ्चिकादि ॥ अपि
 च । साम्बुस्थालीमुखिबद्धे वस्त्रे
 सवेद्यनिधाय च । पिधायपच्यते य
 च्चतद्यन्त्रं सवेदनं स्मृतम् ॥ इ०
 भा० शः ॥ *
 सवेदनिका । स्त्री० कन्दौ ॥ भजनं
 पाद्रे ॥ भजनं गालायाम् ॥

स्वैरिणी

स्वैरिणी । स्त्री० कन्दौ ॥ कन्द, शाला
याम् ॥ स्वैरिणीऽस्त्राम्पधिकरणे
स्युट् । ङीप् ॥

स्वैरिणीजिह्वतदेहः । पुं० सर्वक
ल्पोयजिनोत्तमे ॥ स्वैरिणीलरहि
तशरीरे ॥ वि० तद्वति ॥

स्वैरिणीवरोधः । पुं० प्रस्वैरिणीनिर्गमे
॥ दोषैर्जाठरान्नेराच्छन्नतायाम् ॥
स्वैरिणीतेऽनेनेतिस्वैरिणीऽग्निः । त
स्त्रायवरोधः ॥

स्वैरिणीः । वि० स्वैरिणी । स्वतन्त्रे ॥
मन्दे ॥ स्वेनस्वातन्त्र्येणद्वर्तते
ईरतिवा । ईरगतीकम्पमेव । ई
रप्रेरतिवा । पचाद्यच् । स्वादीरे
रिणीरितिद्विद्विधः ॥

स्वैरिणी । स्त्री० स्वैरिणीरतायाम् ।
व्यभिचारिण्याम् । अस्त्राः पर्या
यास्तु । पुं० स्वलोधर्षणीबन्धक्यसती
कुलटेश्वरी । स्वैरिणीप्राशुनित्यम
रः ॥ स्वैरिणीप्राशु । स्वैरिणीयः
पतिं कृत्वाभरणं कामतः श्रयेत् ।
चतुर्विधासासम्प्रोक्तानारदेनसुरधि
या ॥ यथा । स्वैरिणीप्रसूताऽप्रसूता
वापह्याविषतुजोवति । कामासमा
श्रयेदन्त्यप्रथमास्वैरिणीतुसा ॥ कौ
मारपतिमुत्सृज्यशास्त्रन्यपुरुषंश्रिता
। पुनः पत्युगृहंयायात्साहिती
याप्रकीर्तिता ॥ सृतेभर्तुरितुपा
सम्प्रदेवरादीन्पास्यथा । उपगच्छे

स्वैरिणीतम्

त्परंकामात्साहतीयाप्रकीर्ति-
ता ॥ प्राप्तादेशादुधकात्क्रीताद्य,
त्पिपासातुराचया । तवाहमित्यु
पगतासाचतुर्थीप्रकीर्तिंतेति ॥
स्वैरिणीद्विद्विधः । स्वैरिणीतन्त्र्येणवा
• स्वैरिणीनावाईरितुंशीलमस्याः
। ईरगती । सुप्यजातावितिणि
निः । नान्तलक्षणीङीप् । स्वादी
रेरिणीरितिद्विद्विधः । महाभारते
आदिपर्वणि० चतुः पुरुषगामि
नीस्वैरिणीत्युक्ता ॥

स्वैरिणी । स्त्री० अन्त्यामपेक्षणे । यह
च्छायाम् । स्वैरिणीतयाम् । स्वै
रिणीभवः । तन् ॥

स्वैरिणी । वि० स्वैरिणी । स्वैरिणीतुंशी
लमस्या । ईरगती । सुप्यजातावि
तिणिनिः । स्वादीरेरिणीरितिद्वि
द्विधः । परदारगमनशीले ॥

स्वैरिणी । स्त्री० स्वैरिणीयाम् ॥ स्वै
रिणीस्त्रान्याधरतीतितथा ॥ इ०
रभसः ॥

स्वैरिणीतम् । न० स्वैरिणीतैधने
॥ तदुक्तंश्रीमहानिर्वाणतन्त्रे । पु
य्यंविषतस्त्रविद्याचनाश्रयेदरोरिण-
म् । शरीरन्तुपितुयन्मात्किंन
स्यात्पैटकंबसु ॥ पृथगत्रैः पृथ
! श्वितैर्मनुजैर्यदुपाजितम् सर्वत
त्पितृसङ्क्रान्तं तदास्वैरिणीतं
कुतः ॥ अतोमहैषिस्वायासैर्येन

हंस :

यदुधनमज्जितम् । स्त्रीपाजितं ।
तदेवसात्सतत्स्वामीनवापरः इ
ति ॥ वि० स्त्रीजितधनादौ ॥ अ
त्रविष्णुसूत्रम् । पिताचित्पुत्रान्
विभजेत्तत्सुक्लासूयमुपात्तये०
पैतामहेतुपितापुत्रयोस्तुल्यंसुमि
त्वमिति ॥

(**—*‡*‡*—**)

हकारस्यप्रारम्भः

ह । अ० सम्बोधने ॥ पादपूरणे ॥
विनियोगे ॥ नियोगे ॥ क्षिपायाम्
क्षेपणे ॥ कुत्सायाम् ॥ ऐति
ह्यर्थे ॥ प्रसिद्धौ ॥ इन्ति । इन
हंसागली० । अन्येभ्योपीतिङ् ।
॥ वृत्तावद्योतकीयनिपातइतिवै
दिकाः ॥

हः । पुं० शिवे ॥ सलिले ॥ शून्ये ॥
धारणे ॥ मङ्गले ॥ गगने ॥ नकु
लौशे ॥ रक्ते ॥ नाके । सर्गे ॥ पा
पहरणे ॥ चन्द्रे ॥ हरी ॥ हंसे ॥
रथे ॥ रिसाक्षे ॥ बाजिनि ॥ ह
र्षे ॥ हकारे ॥ सकीपवारणे ॥
शुक्ले ॥

हंसः । पुं० मानसौकसि । श्वेतय
वृत्ति । चक्राङ्गे ॥ अस्यमांसगुणा
यथा । त्रिगुणं हिमगुरुवृष्यं मांसं ज
लपक्षिणान्तुवातघ्नम् । तीव्रपिचहं

हंस :

समांसं वृष्यतमं तिमिरहरणं चिति
रा० निघण्टुः ॥ अस्यशकुनस्तु ।
क्वाष्ठासुसर्वात्सर्वपदशंनेनहंसस्य
शब्देनतुसर्वसिद्धिः । नामानिहं
सस्यशृणोतिवस्तुप्रयान्तिनाशं दुरि
तानितस्य ॥ शीरेः समदशंनमा
द्यशब्दे निधिद्वितीयेऽथभयं तृतीये
। युवंचतुर्थे० नृपतिप्रसादः स्या
त्पञ्चमेहंसरवेनराजामितिबसन्त
राजः ॥ निर्लीभनृपे ॥ विष्णौ ॥
अर्के ॥ परमात्मनि ॥ मत्सरे ॥
योगिभेदे ॥ अन्तभेदे ॥ शरीरस्थम
रुद्रिग्रीषे । प्राणवायौ ॥ ब्राह्मणे ॥
अश्वमेधीयाश्वे ॥ यथा । किमयं
दीयतेहंसः सतिसैन्येषतुर्विधे०
इत्यादिपुराणम् । अगतः स्थित
श्रेष्ठे । गुरौ ॥ शिवे ॥ विशुद्धे ॥
पर्वते ॥ गन्धर्वविशेषे ॥ जीवे ॥
चतुर्विधावधूतान्तगंतावधूतवि
शेषे । यथा । श्रीदेव्युवाच । दि
विधावाश्रमौप्रीतीगाहंस्थोभैक्षु
कस्तथा । किमिदं श्रूयतेचिचमव
धूतावधुर्विधाः ॥ एतद्धेतुमि
च्छामितत्त्वतः कथयप्रभो । चतु
र्विधाऽवधूतानांलक्षणं सविशेषतः
॥ श्रीसदाशिवउवाच । ब्रह्ममन्त्रो
पासकायेत्राक्षयः क्षत्रियादयः ।
गृहाश्रमेवसन्तोपिज्ञेयास्तेयतयः
प्रिये ॥ पूर्णाभिषेकविधिनासंस्क

हंस :

तावेचमानवाः । घैवावधूतास्तौ
 श्रीवाः पूजनीयाः कुलाचिंते ॥
 ब्राह्म्यावधूताः घैवावधूताश्चमाया
 रवसिनः ॥ विदध्युः सर्वकर्मा
 शिमदुदौरितवर्त्मना ॥ विनात्र-
 ह्यापितं चैतेतथाचक्रापितं विना
 । निषिद्धमन्नं तोयश्चनगृह्णीयुः
 कदाचन ॥ ब्राह्म्यावधूतकौलानांकी
 लानामभिषेकणाम् । प्रागेवकथि
 तं धर्मोपाराधवरानने । ज्ञानं
 सख्याशनं पानं दानं दारुण्यम्
 । सर्वमागममार्गेषु श्रीब्राह्म्यावधू
 तयोः ॥ उक्तावधूतोद्विषधः पू
 र्णापूर्णविभेदतः । पूर्णः परम
 हंसाख्यः परिव्राडपरः प्रिये ॥
 कृतावधूतसंस्कारेयदिष्वाद्भ्रा-
 नदुर्गलः । तदालोकालयेतिष्ठन्ना
 त्मानं सतुशीघयेत् ॥ रत्नसूत्रा
 तिषिद्धञ्चकुरं कर्माणि कौलवत्
 । सदान्नक्षपराभूत्वासाधयेज्ज्ञा
 नमुत्तमम् ॥ शीततसम्पन्नमुच्चो
 र्यं सीहमस्मोतिचिन्तयन् । कुर्या
 दात्मोचितं कर्म सदाबैराग्यमाश्रि
 तः ॥ कुरं कर्माण्यनासक्तो नलि
 नीदलनीरवत् । यतैतात्मानमुद्ध
 र्त्तुं तत्त्वज्ञानविवेकतः ॥ ब्रह्मपत्र
 स्योक्तम् । चतुर्णामवधूतानांतुरी
 ये हंस उच्यते । अथोऽन्ये योगभो
 गाव्यामुक्ताः सर्वेशिवीपमाः ॥

हंसक :

हंसीनकुर्यात्स्त्रीसङ्गं नवाधातुपरि
 यङ्म । प्रारब्धमश्नन् विहरेन्नृषिध
 विधिब्रह्मिन्तः ॥ लज्जेत्स्वजा
 तिषिद्भानिकर्माणि गृहमेधनाम्
 । तुरीयाविचरेत्क्षीणीनिः सङ्ग
 ल्यो निरुद्यमः ॥ सदात्मभाषसन्तु
 ष्टः शोकमीहबिब्रह्मिन्तः । नि
 त्रिकेतस्तिचिः स्यान्निः शङ्को
 निरुपद्रवः ॥ नार्णभक्षपेयानां
 नतस्य ध्यानधारणाः । मुक्तो विर
 क्तो निर्हन्दीहंसो चारपरोयतिः ॥
 इति ते कथितं दिवि चतुर्णां कुलयोगि
 नाम् । लक्षणं सविशेषसाधूना
 मत्सूरूपिणाम् ॥ एतेषां दर्शनस्य
 र्थादालापात्परितीषणात् । सर्व
 तीर्थफलभाषिर्जायते मनुजस्य ना
 म् ॥ पृथिव्यां यानि तीर्थानि पुण्यक्षे
 त्राणि यानि च । कुलसन्त्यासिनां देहे स
 न्ति तानि सदा प्रिये इति श्रीमहानिर्वा
 णसन्ते १४ उल्लसः ॥ हन्ति गच्छति •
 सुषां केशवा । हन् । पचाद्यच् । भ
 वेहर्षागमाद्धंस इति सक् ॥ हन्ति
 । बृहद्विहनीति सीवा । छत्तविशि
 षि । पिङ्गलदिष्टेभादिविशिष्टः
 कर्णयुतोसौभामिनिहंसः ॥ यथा
 । एतिवसन्ते घातिदिक्ते । किंस
 खिकान्तः कोपिक्रतान्तः ॥
 हंसकः । पुं० पादकटके । पादपल
 ये । हंस इव कायति अधुरध्वनिस्वा

हंसपदो

त् । कर्मवद् । चन्द्रोभ्योपीतिङः
 ॥ हंसद्रववाहंसाकृतिस्वात् ।
 इषिप्रतिकृतावितकम् । स्वार्थे वा
 कान् ॥ राजहंसे । तालप्रभेदे ।
 यथा । लघु, गुं रुर्लघुयं चसताली
 हंसकः स्मृतइति ॥
 हंसकः कक । पुं० रतिवन्धविशेषि ॥
 यथा । नारोपादहयं कृत्वाकांतस्यो
 रुयुगोपरि कटिमान्दालयद्यद्वाह
 न्भ्योयं हंसकौककः ॥
 हंसकेरलः । पुं० रामेश्वरवेङ्कटेश
 यद्विशि ॥
 हंसगः । पुं० सुरज्येष्ठे । परमेश्चि
 नि ॥
 हंसगद्गदा । स्त्री० मधुरमाषिण्याम्
 । मधुरनिस्त्रयायाम् ॥
 हंसगामिनी । स्त्री० ब्रह्माख्याम् ।
 तां शील्ये णिनिः । नारोविशेषि
 । हंसवृत्तस्थिति । गल्मृ० । कर्त्त
 यं पमानइति ञिनिः ॥
 हंसहिस्य । पुं० हंसबीजे ॥
 हंसदहनम् । न० अगुरुणिः ।
 हंसनादिनी । स्त्री० नारोविशेषि ॥
 यथा । गञ्जिद्रगमनातन्वीकोकिला
 नाकृतः न्वतानितस्वगुर्विष्णीवासा
 कथ्यन्ते हंसनादिनी ॥
 हंसपदो । स्त्री० हंसपदीविशेषि ।
 मधुस्रवायाम् । हंसपाद्याम् । चि
 पद्याम् ॥ गोधापद्याम् ॥ यथा ।

हंसारुढः

हंसपदो गुरुः शीताहन्तिरक्तविष
 व्रणाम् । विसर्पदाहातिसारलू
 ताभूताद्विरोहिणो ॥
 हंसपादः । पुं० हिङ्गुलि ॥ यथा ।
 जपाकुसुमसंकाशो हंसपादेः महीत
 मः ॥ पुं० हंसवरणे ॥
 हंसपादिका । स्त्री० हंसपद्याम् ।
 गोधापद्याम् ॥
 हंसपादो । स्त्री० गोधापद्याम् ॥
 हंसमाला । स्त्री० कलहंसे । हंसस
 मूत्रे ॥
 हंसमाषा । स्त्री० माषपर्ण्याः ।
 हंसरथः । पुं० ब्रह्मणि । दुहिणे ॥
 हंसिरथेऽस्य ॥
 हंसलोमशः । पुं० न० कासीसे ।
 हंसलिङ्कम् । न० पिपत्तके ॥
 हंसवती । स्त्री० हंसपादीलतावाया
 म् ॥ चि० हंसयुक्ते ॥
 हंसवाहनः । पुं० ब्रह्मणि । सुरज्ये
 ठे ॥ हंसोवाहनमस्य ॥
 हंसबोळम् । न० हंसहिस्ये । यथा
 । हंसबीजपरंबल्यं ठं हणं वातना
 शनम् । पाकीलघुतरं प्रोक्तं सर्वाभ
 यविनाशनमितिराक्षनिर्घटः ॥
 हंसाङ्घ्रः । पुं० गोधापद्याम् ॥
 हिङ्गुलि ॥
 हंसाधिरुढा । स्त्री० सरस्वत्याम् ॥
 हंसाभिल्यम् । न० रूप्ये ॥
 हंमारुढ । पुं० लमलासने । ब्रह्मणि ॥

हंसीदकम्

हंसारुटा । स्त्री० अज्ञाण्याम् ॥
 हंसिका । स्त्री० हंस्याम् ॥ हन्ति ।
 इन० । हंसिमशिभ्यांसिकम् ॥
 हंसिनी । स्त्री० शिखरिण्या । प्रभेदे ।
 यथा । निनीरसुपोरसंयुक्तंगा
 लितदधि । शर्करैलामसहारसं
 युक्तहंसिनौभवेत् ॥ हंसीशिखरि
 षौरुच्याशुभावाङ्गावकाशिनो । सु
 शीतजननीषैवकफपित्तविनाशि
 नी ॥
 हंसी । स्त्री० हंस्येषिति । वरटा
 याम् ॥ हंसिन्याम् । आकृति २२
 प्रभेदे ॥ तल्लक्षणम् । मीगौनाञ्च
 च्चारीगोवसुभुषमयतिरितभक्त
 तिहंसो । यथा । सार्धकान्तो नै
 कास्तेसौबिकचकमलमधुसुरभिपि
 वन्तीकामक्रीडाकृतम्फोतप्रमदसर
 सभरमलघुरसन्ती । कालिन्दीयेप
 च्चारय्ये पद्मपतनपरितरलपरागे
 कं सारातेपश्यस्वेच्छंसरभसगतिरि
 हंसिलसतिहंसो ॥ वृत्तान्तरेपि ।
 यथा । स्याच्चेहर्षोमभनगणतः प
 च्चाहोर्षोविपुलफणतः । हंसोख्या
 ताश्रुतिरसयतिस्तष्ठाकिषानजयति
 मतिः ॥
 हंसीदकम् । न० अशूदके । यथा
 । नदेयं नवमृदघटेपुनिहितं सन्त
 प्रमकांशुभवांसिन्याञ्चनिषिष्टमि
 न्दुकिरथै मन्दानिलान्दीलितम्

हट्टवणिक

। एलाद्यैः परिवासितं श्रमहरं
 पित्तोष्णदाहविषमुष्कारिक्तमदाह्य
 येषुवाहितं प्रसन्तिहंसीदकमिति
 राजनिघण्टुः ॥
 हंशो । अ० अश्वे ॥ दम्भे ॥ दर्पे ॥
 सम्बोधने ॥
 हकः । पुं० गजसमाह्वाने ॥
 हकारः । पुं० आह्वाने ॥
 हञ्जा । अ० नाभ्योक्ततद्येटीसम्बो
 धने ॥
 हञ्जिः । पुं० क्षुति । लघे ॥
 हञ्जिका । स्त्री० भाग्याम् । भनक्ति
 रोगान् । भञ्जीषामर्हने । ख्व
 ल् । पृषादरादिः ॥
 हञ्जी । स्त्री० फञ्जिकायाम् । भाग्या
 म् ॥ हन्तिरोगान् । पचाद्यच् ।
 पृषादरारिः । गौरादिः ॥
 हञ्जे । अ० नाभ्योक्त्येटीसम्बो
 धी ॥ ह्रिगुते । हिङ्गिगन्धमादरयोः
 । बाहुलकादिप्रत्ययः । इतोऽका
 रोडस्योपि ॥
 हट्टवणिका । स्त्री० शैवली ॥
 हट्टः । पुं० क्रयविक्रययोः प्रसिद्ध
 स्थाने । आपणे । हाट्टतिभाषा
 प्रसिद्धे ॥
 हट्टचौरः । पुं० प्रसङ्गचौरि । बन्दी
 कारि । चिल्लामे ॥
 हट्टवणिक । पुं० हट्टवणिकप्रकृति
 स्यातेनैगमविशेषे ॥

हठयोग :

हृदबिलासिनी । स्त्री० गन्धद्रव्यविशेषे । धमत्याम् । अञ्जनकीश्याम् ॥ हरिद्रायाम् । हृदबिलसति० तच्छीला । लसक्रीडायाम् । सुपीतिशनिः ॥

हृदाध्यक्षः । पुं० अधिकमिंकी ॥

हृदी । स्त्री० अद्रहृदे । पुरतव्याम् ॥

हठः । पुं० प्रसभे । बलात्कारे ॥

अम्बुपण्याम् । प्रशून्याम् । हठनम् । हठभृतिशठत्वयोः । पुंसीति० खनेघचेतिवाचः ॥

हठनियहः । पुं० मूठानुगृहीतनियहविशेषे ॥ तथाहि । अक्षुः श्रोत्रादीनिज्जानेन्द्रियाणि० बाह्यपाण्यादीनिकर्मान्द्रियाणिच० तत्तद्गोलकमात्रोपरिधेनहठाग्निगृह्यन्ते । तदृष्टान्तंनमनोपिहठेननियहीष्यामीतिमूठस्यर्भातिर्भवति । नचतथा नियहीतुंशक्यते० तद्गोलकस्यहृत्कमलस्यनिरह्यमशक्यत्वात् । अतः क्रमनियहएवयुक्तः ॥

हठपर्णी । स्त्री० अम्बुताली । शैबाली ॥

हठयोगः । पुं० पातञ्जलीक्तेप्रसिद्धेऽष्टाङ्गयोगे ॥ योगसुरोदयीक्तेयोगे ॥ यथा । इदानींहठयोगस्तु कथ्यतेहठसिद्धिदः । कृत्वासनं पावनंशंशरीरेरोगहरकम् ॥ परकंकुम्भकश्चैरैवकंवायुनाभजेत्

हठजम्

। इत्यंक्रमेत्क्रमंज्ञात्वापवनंसाधयेत्सदा । धौत्यादिक्रमंषट्कसुसंस्क्रुयाद्दधठसाधकः । एतन्नाडास्तुदेवेशिवायुपूर्णंप्रतिष्ठितम् ॥ ततोमनोनिष्ठलंस्थात्तत्रानन्दमेव हि । हठयोगाग्निकालः स्यान्मनःशून्येभवेद्यदि । इदानींहठयोगस्यद्वितीयंभेदवच्छृणु । आकाशनासिकायोतुसूर्यकीटिसमंस्मरेत् । श्वेतंरक्तंतथापीतंकृष्णमिथ्यादिरूपतः । एषंध्यात्वाचिरायुः स्याद्ब्रह्मजननवर्ष्मितः ॥ शिवतुल्यो महत्मासीहठयोगप्रसादतः । हठाज्ज्योतिर्मयाभूत्वाद्यन्तरेणशिवोभवेत् ॥ अतोयंहठयोगः स्यात्सिद्धिदः सिद्धसेवितइति ॥

हठालुः ।) स्त्री० कुम्भिकायाम् ॥
हठालुका ।)

हठी । वि० हठविशिष्टे ॥

हठी । स्त्री० बारिपण्याम् ॥

हडिः । पुं० बन्धनसाधनकाष्ठयन्त्रविशेषे ॥ यथा । निगडोलोहबन्धेऽस्त्रीहडिः काष्ठस्ययन्त्रणं इतिशब्दमाला ॥

हडिकः । पुं० मलाकषिणि० नीचजातिविशेषे । हडि० इ० गौ० भा० ॥

हडुम् । न० अस्यनि ॥

हडुक्कः । पुं० हडिक ॥

हडुजम् । न० मज्जनि ॥

हताश :

हडि : १)

हडिका : १) पुं. हडिकेमलियहो ॥

हडिप : १)

हण्डा । अ० कुत्सिताह्वाने । नीचस
स्वोधने ॥ यथा हस्ते तिचेटकाह्वा
नंसख्यह्वानंहसितिच । हण्डे तिकु
त्सिताह्वानमार्योमारिषउच्यतइति
भागुरिः ॥ हण्डाहण्डाहलाशब्दा
स्त्रयः सम्बोधनाचक्षाः ॥ पात्र
विशेषे ॥

हण्डिका । स्त्री० हाण्डो० इतिप्र० मृ
त्याच । उखायाम् ॥

हण्डिकामुतः । पुं० कणने । छोटी
हांडी० इ० भा० ॥ इतिचिकाण्ड-
शेषः ॥

हण्डी । स्त्री० हंडिकायाम् ॥

हण्डे । अ० नाय्योक्त्यानीषांप्रस्था
ह्वाने ॥ हण्डते । हडिगत्यना-
दरयोः । बाहुलकादेप्रत्ययः
इतोऽकारश्च ॥

हतः । वि० हननक्रियकर्मभूते ।
नष्टे । प्रमापिते ॥ आशोरहिते ।
भग्नमनसि । मनेऽहते । प्रतिह-
ते । प्रतिबुद्धे ॥ आहते । गुणिते ।
ताडिते ॥ हन्यतेस्म । हन० ।
क्तः ॥

हतकः । पुं० नीचलोकिः ॥

हताशः । वि० निर्हये ॥ आशारहि-
ते ॥ पिशुने ॥ हताशायस्मात्०

हनू :

इत्यादिषियहः ॥ वस्ये ॥

हतिः । स्त्री० अपकर्षे ॥

हतौजाः । वि० निस्सोजस्के ॥

हनुः । पुं० व्याधौ ॥ शस्त्रे ॥ ह

न्ति० आहारमन्यंवा । हन० । कृह

निभ्यान्नुः । अमुनासिकीपदेशिष्या

दिनाऽनुनासिकलोपः ॥ हन्तरि ॥

हत्या । स्त्री० हनने । बधे ॥

हथः । वि० विषस्ते ॥ हन्ति । ह

न० । हनिकुषिनीरमिकाशिम्यः

कथन् ॥ * ॥

हनः । वि० हननकर्तृरि ॥

हननम् । न० प्राणवियोगफलकव्या

पारे । बधे ॥ पूरणे ॥

हनुः । स्त्री० हटविलासिन्याम् ॥ मृ

त्थौ ॥ अन्ने । गदे ॥ अन्नगदे ।

रक्तरोगे । हरिद्रायाम् ॥ नखौष

धौ । नृत्यारम्भे ॥ आयुधे ॥

पुं० स्त्री० कपोलाशयवे । कपोला

धोभागे ॥ हन्ति । हन० शृत्वस्त्रि

हीत्यः ।

हनुग्रहः । पुं० हनुस्तस्मात्ख्येवात-

व्याधौ ॥

हनुमान् । पुं० वायुजे । हनुमति ।

आश्रमिणे । योगचरे । रामदृते ।

महाशौरे । अतिशयिते । हनुर्विदा

तेऽस्य । अतिशयनेमतुप् ॥

हनुस्तम्भः । पुं० अनुग्रहे ॥

हनूः । स्त्री० हनुगन्धार्ये ॥ इत्यम

हन्त

रटीकार्याभरतः ॥

हनुमान् । पुं० । वातात्मजि । महा
वीरे ॥ यथा । अयत्यतिवलीरामो
लक्ष्मणश्चमहाबलः । राजाजयति
सुग्रीवीरोऽघवेणाभिपालितः ॥ दा
सोऽहकौशलेन्द्रधरामष्टाच्छिष्टकर्म
णः । हनुमान्गणसैन्यानांनिहन्ता
मारुतात्मजः ॥ नरावणसहस्रमेयु
वै प्रतिभक्षोभवेत् । शिलाभिस्तुप्र
हरतः पादपैशसहस्रगः ॥ अहं
यिस्वापुरीलङ्कामभिवाद्युचमैयिलो
म् । समृद्धार्यागमिष्यामिमिषतांस
र्वरक्षसामिति ॥ अतिशयितो-
हनुस्त्यस्य । अतिशयमेतुपु ।
अन्धेषामपिदृश्यतद्रतिपाक्षिकोदी
र्घः ॥ शरादोनास्त्रेतिदीर्घद्रति
रघुव्याख्यानेमस्त्रिनाथः ॥

हनूषः । पुं० । राक्षसे । हन्ति० । ह
न० । ऋहनिभ्यामूषन् ॥

हन्त । अ० । वाक्यारम्भे । खेदे । शो
के । यथा । कालीनज्ञायतेनाना
कार्थैः संसारसम्भवेः । सुखदुः
खैर्जमीहन्तनवेत्तिहितमात्मनइ
ति । विषादे । अवसादे ॥ ह
र्षे ॥ सम्भ्रमे ॥ यद्यर्थे ॥ दाम्ने ॥
अनुकम्पयाम् ॥ निश्चये ॥ प्रमा
दे ॥ अनुमते ॥ इदानीमर्थः ॥
हन्ति । हन० । बाहहलकात् ॥
आर्त्तौ । वादे । अन्तकल्पने ।

हम्

हन्तकारः । पुं० । अतिशयैदानार्थंभी
उग्रयसिषु ॥ यथा । भिक्षास्रया
चर्तादद्यात्परिव्राजन्नृणाचारिणाम् ।
यासप्रमाणभिक्षास्त्रादयंयासचतु
ष्टयम् ॥ अयंचतुर्गुणंप्राहुर्हन्तका
रंष्टिजीतमाः भोजनहन्तकारवी
अयंभिक्षामयापिवाः अदत्त्वातुन
भोक्तव्यंयथाविभवमात्मन इति
॥ हन्तशब्दे ॥ इतिमःकण्डेयेभदा
कसीपाख्यानम् ॥

हन्ता । चि० । हननक्रियाकर्त्तरि । जघ्नौ
घातके । हन्त । हन्० । ढच् ॥

हन्तः । चि० । कृतपुरीषित्कर्त्तरे । गु-
णे ॥ हन्तैस्म । हदपुरीषित्कर्त्तरे ।
तः ॥

हन्यमानः । चि० । ताड्यमाने ॥

हपुषा । स्त्री० । हवुषायाम् ॥

हवुषा । स्त्री० । हवुषायाम् । हीहवेर-
इ० । हाउवेर० इ० । अपसिद्धिफल
विशेषे ॥ तच्चफलंदिशिक्षम् । म
त्यसदृशंविस्मयप्रथमम् ॥ अशु-
च्यफलसदृशंमत्यगन्धमपरम् । गु
णायथा । हवुषःदीपिनोतिक्ताकटू
ष्णात्पुत्रागुरुः । पिपीदरसमीरा
शीयहृषीमुत्सृज्यरूढत् । पराप्येत
हुणाप्रोक्तारूपभेदे इतिरपि ॥

हम् । अ० । कषीत्तौ । शिषभाषणे ॥
अनुमये ॥ अनुशये । प्रश्ने । अस्
यायाम् ॥ स्मृतौ । अपाकृतौ ॥

हयपुच्छी

हम्बा । स्त्री० हम्बायाम् ॥

हम्बा । स्त्री० गोध्वनी । रम्भायाम् ॥

हयः । पुं० वाटके । तुरगे । अश्वे

। बाजिनि । तत्रसंज्ञितालक्ष्मीः

सन्तियचोत्तमाहयाः । हयति ।

हयगतौ । अच् ॥ हिनातिमा ।

अच् ॥ शरीररथस्त्राकर्षणादिन्द्रि

येषु ॥ धनूरागौ ॥

हयकातरा ।) स्त्री० अश्वकातरा
हयकातरिका ।)

याम् ॥ यथा । कातराहयपर्यायेः

कातरान्तीः प्रकीर्तिताः । अश्व

कातरिकातिज्ञावातघोदोपनीपरा

॥ इ० रा० नि० गटः ॥

हयगन्धम् । न० काञ्चलवशे ॥

हयगन्धा । स्त्री० अश्वगन्धायाम् ॥

अजमेदायाम् ॥

हयग्रीवः । पुं० वेदिदृधारार्थं विष्णो

रवतारविशेषे ॥ असुरप्रभेदे ।

हयग्रीवहा । पुं० विष्णौ ॥

हयक्षुषः । पुं० मातङ्गौ ॥

हयद्वीपः । पुं० लङ्कादिद्वीपवत्समु

द्रान्तवर्तिनिद्वीपविशेषे ॥

हयनम् । न० पुरुषस्कन्धशब्दे चोडो

लास्येयानविशेषे । कर्णोत्थे ॥ ह

यगतौ । ल्युट् ॥

हयपुच्छी । स्त्री० माषपण्यामिषधी

॥ हयपुच्छमिवपर्णान्यस्त्राः । गौ

रादिः ॥

हयी

हयप्रियः । पुं० यवै ॥ इतिहमच
न्द्रः ॥

हयप्रिया । स्त्री० अश्वगन्धायाम् ॥

खर्जूर्बाम् ॥ इतिराजनिर्घण्टः ॥

हयमारः । पुं० करवीरे ॥

हयमारकः । पुं० करवीरे ॥ हयानां

मारकः ॥

हयमारणः । पुं० अश्वत्ववृक्षे ॥

हयबाहनः । पुं० सूर्यपुत्रे । रिवन्ते

॥ चि० हयारोहे ॥ हयोबाहनाय

स्यसं ॥

हयवानशङ्करः । पुं० रक्तकाञ्चने ॥

हयशाला । स्त्री० मन्दुरायाम् । अ

श्वालये ॥

हयशोषः । पुं० विष्णौ ॥

हया । स्त्री० अश्वगन्धायाम् ।

हयाध्यक्षः । पुं० अश्वत्थाध्यक्षे ॥ त

क्षक्षन्तु । हयशिक्षाविधानज्ञ-

स्तच्चिकित्सितपारगः । अश्वत्थाध्य

क्षोमहीभर्तुः स्वासनस्यप्रशस्यत

इति ॥

हयानन्दः । पुं० मुक्ते ॥

हयायुर्वेदः । पुं० अश्वशिक्षा-

शास्त्रे ॥

हयारिः । पुं० करवीरे ॥ महिषे ॥

हयाग्रना । स्त्री० शल्लकीवृक्षे ॥

हयाह्वया । स्त्री० अश्वगन्धायाम् ॥

हयी । स्त्री० बाम्याम् । अश्वत्थायाम् ।

बडवायां । घोडौ । इ० भा० प्र० ॥

हररूप :

रस्त्रीविषयादिष्वत्र० यीपधप्रतिषे
धेगवयहयमुकधमनुष्यमल्यानाम
प्रतिषेधवृत्तिङीष् ॥

हयिष्ट : । पुं० यवि ॥

हयोत्तम : । पुं० कुलीनाश्वे । आ
जानये । वाताश्वे ॥

हर : । पुं० स्मरहरे । शम्भौ । शङ्क
रे । हरतिसहेतुकंसंसारदुःख
म् । हृज्हरणे । पचाद्यच् ॥ धै
प्रवानरे ॥ बानरयूथपतिविशिषे ॥
चि० नाशके ॥

हरगौरी । स्त्री० अर्द्धनारीश्वरम्,
सौ ॥

हरषूडामणिः । पुं० चन्द्रे ॥ शिव
शिरारत्ने ॥

हरणम् । न० सुदाये । यौतकादीनां
द्रव्ये । यौतकादिधने ॥ दाण्या ।
भुजे ॥ हतौ ॥ भोज्याङ्गाङ्गाज
काङ्कद्वाराभागहरणे ॥ क्रियते ।
हृज्हरणे । कर्मणि ल्युट् ॥ हर
णम्० प्रापणम्स्वीकारः स्तेयना
शनञ्चेतिवैयाकरणाः । उदाहर
न्तिचते । भोरंहरति० प्रापयति ।
अशंहरति० स्वीकरोति । स्वर्णं ह
रति० चोरयति । पापंहरति० ना
शयतीति ॥

हरतेजः । न० पारदे ॥

हरवल्लभा । स्त्री० पार्वत्याम् ॥

हररूपः । पुं० महेश्वरे । शिवे ॥

हरि :

जातिद्व० श० र० कौ० ।

हरबीजम् । न० पारदे ॥

हरशेखरा । स्त्री० गङ्गायाम् ।

हराक्षम् । न० रुद्राक्षे ॥

हसद्रिः । पुं० कैलासे ॥

हरिः । पुं० ब्रह्मणि । भूमि । अ

क्षरे ॥ ब्रह्मदातरिश्रीगुरौ ॥ हर

त्यविद्यामात्मज्ञानप्रदानेनेतिरु

क्तेः । विष्णौ ; नारायणे ॥ य

था । हराम्यघंहिस्रत्तृणां हविर्भा

गंक्तुष्वहम् । वर्षासमिहरिञ्चेष्ट

स्तस्माद्धारिरहंस्मृतः ॥ हरति ।

हृज्० । अचङ्कः । हृपिपीत्यादि

नेन्वा ॥ चन्द्रे ॥ अर्के । भानौ

॥ यमे ॥ अनिले । वाते ॥ इन्द्रे

॥ सिंहे ॥ अशौ ॥ अश्वे । वा

ज्जिनि ॥ शुके । अहौ । सपे ॥

कपौ । बानरे ॥ मेके ॥ हरे ।

शिवे ॥ अजे । परमेष्ठिनि ॥ ला

कान्तरे । वर्षविशिषे ॥ मयूरे ॥

कोकिले । हंसे ॥ अग्नी । भर्तृ

हरी ॥ वि० कपिलवर्णे । पि

ङ्गे ॥ हरिद्वर्णे ॥ पीतवर्णे ॥

श्रीकृष्णारूपगुणवर्णनशास्त्रवर्गे वा-

धाधिकारद्वहचिदलमन्यशास्त्रेः ।

तत्प्रमभावबलभक्तिविलासनाम-

हासिषुचेद्यदिरतिः किमुकामि

नीभिः । तंचेतसाविभजतां ब्रज

बालकिन्द्रं हुन्दावनक्षितितलयमुना

हरिगीतम्

जलस्र । तल्लोकनाथपदपङ्कजधूलि
भिस्तेल्लिप्तबपुः किलवृथाऽगुरुष
न्दनाथैः ॥ इतिपाञ्चपातालख
ण्डे १२ ऽध्यायः ॥

हरिकः । पुं० पीतहरितवर्णश्वे ।
। हालके ॥

हरिकेलीयाः । पुं० भू० षड्देशेषु ॥
चि० तद्देशस्थे ॥

हरिकेशः । पुं० शिवे ॥ शिवभक्तो य
क्षत्रिशिषे ॥

हरिक्रान्तः । पुं० अश्वे ॥ इ० का
ण्डविशेषः ॥

हरिक्रांता । स्त्री० विषण्णक्रान्तायाम् ॥
हरिलक्षम् । न० हरिहरर्क्षे च । पुल

हाश्रमे । द्दरिर्क्षे च० इ० भा० प्र० ॥

हरिगन्धनम् । न० हरिचन्दने ॥

हरिगीतम् । न० सात्रावृत्तप्रभेदे ॥

तल्लक्षणन्तु । इन्द्रासनप्रथमं बिस
र्जयतदनुसन्तनुषट्कालम्० इह
दनुपञ्चकलत्रयं किलकुरुविरामेकु
ण्डलम् ॥ अष्टाधिकामिहृषिंशतिं
चकलाः कलावतिसुन्दरं० हरि
गीतमितिहरिगीतकंवरवृत्तमतिर
समन्दिरम् ॥ यथा । सखिवन्धुमी
मियतीभृशंजगदेवशून्यमवेक्ष्यते-
परिभयतीममहृदयममंनशर्मसम्प्र
तिवीक्ष्यते । परिहीयतेवपुषाभृ
शंनलिनीवहिसफरसङ्गता० रुद
तीपरं वदतीतिसासुदतीरतीशवश

हरिणः

इता ॥

हरिगृहं । न० एकचक्रे । शुभपुण्याम्
। हरिमंदिरे

हरिचक्रम् । न० सुदर्शने ॥ सिंहीचे ॥

हरिचन्दनम् । न० गोशौर्षे । तैलप
र्णिके ॥ अस्यगुणायथा । हरिचन्द

नन्तुदिव्यं हिमं तदिहृदुर्बहं मनुजेः

। पिताटोपबिलोपिवमथुभममश्री

थमान्यसेदेहृदति ॥ पारिभाषि

कहरिचन्दनन्तु । घृष्टतुलसौका

ष्ठकपूर्वागुरुयोगतः । अथवाकेश

रैर्योज्यं हरिचन्दनमुच्यते ॥ ज्योत्

स्नायाम् ॥ कुङ्कुमे ॥ अतिगीतैर्पी

तचन्दने ॥ कान्ताङ्गे ॥ पद्मकेशरे

॥ पुं० न० सुरतरुविशेषे ॥ चन्द

यति० आह्लादयति । चदिआह्लाद

ने । ग्यन्तः । नन्द्यादिस्वाह्युः

। हरेश्चन्दनोहरिचन्दनः ॥ हरेरि

न्द्रस्यचन्दनम् । हरिः कपिलवर्णं

चन्दनं वा ॥

हरिणः । पुं० सारङ्गे ॥ अस्यपर्यायाः

। मृगेकुरङ्गवातायुहरिणाजिनयान

यद्वति । ताम्रवर्णीयम् ॥ अस्यमां

सगुणायथा । हरिणः शोतलोपहृ

विगम्भीदीपमोलघ् । रसेपाकेच

मधुरः सुगन्धिः सात्रपातहेति ॥

चि० विशदे । पाण्डुवर्णवति । ध

वले ॥ हरतिमनः० ह्रियतेगीतेनवा

। हृज्० श्याख्याहृज्बिभ्यङ्गनच् ।

हरिणी

हरिणनर्कः । पुं० किरि । मृगः
गर्भके ।

हरिणप्रता स्त्री० अर्द्धसमवृत्तप्रभेदे
॥ विषमसगद्यत्रितयलगाद्यसमेन
गद्योभगद्यौपरः । यद्यन्तमद्यो
व्यङ्गिताकिकुलीरमलाहरिण
ता ॥

हरिणहृद्यः । वि० भीरी ॥

हरिणाद्यो । स्त्री० रमण्याम् । मृगलि
चनायाम् । इन्द्रियासिनीनामग
म्यद्रव्ये ।

हरिणाङ्गः । पुं० चन्द्रे । शशिनि ।
हरिणी । स्त्री० मृग्याम् । एण्याम्
॥ हरिणस्त्री । पुंश्यागादितिडी
प् । हरितायाम् । वर्षादनुदा
त्तादितिडीवनी । नारीभेदे । चा
रुयाभिति । सुवर्णप्रतिमायाम्
स्वर्णयुज्याम् ॥ मञ्जुषायाम् ॥
सूर्वाश्यायाम् । अत्यष्टिच्छन्दः १७
प्रभेदे । तल्लक्षणं यथा । नसमरस
लागः पञ्चैहैह्यैहरिणीमता ।
आपन्न । भवतिहरिणीन्सौम्यौ-
सलीगीरमाव्युधिविष्टपरिति ॥ य
था । व्यथितसविधिर्नानीस्वाधु-
इहरिणीगणात् । व्रजमृगहृशांस
न्दोहृष्टोल्लसन्नयनश्रियाम् । यद्य
मनिश्रुत्वाश्यामेमुरारिकलीवरेव्य
किरदधिकेपञ्चाकाङ्क्षीविलील-
विलीचनम् ॥

हरितालम्

हरित् । पुं० अश्वविशेषि । नीलपा
तमिश्रितवर्णे । पालाशि । हज्जि
। हरावृतिभाषाप्रसिद्धे । मृद्दे ॥
स्त्री० दिशि । हरिद्रावाम् । पुं०
न० तथे । वि० हरिद्वर्णविशि
ष्टे । हरति० हरन्तिविनयस्थन
याथा । हज्ज्० । हृत्तुहृद्युषि
भ्यद्रतिरितोतिः ।

हरितः । पुं० हरिद्वर्णे । पालाशि ।
हरा० वृ० भा० प्र० । मन्यानकी
तथे ॥ न० स्त्रीयेयके । वि० ह
रिद्वर्णयुक्ते । हरति । हज्ज्० ह
श्याभ्यामितन्नितीतन् ॥

हरितकम् । न० शाक्ते । शिष्यौ । ह
रितोवर्णाऽस्यास्ति । अर्णवाद्यच्
। स्वार्थेकन् ॥ हरति । ह्रियतेवा
। हज्ज्० । हृश्याभ्यामितन् ।
कन् ॥

हरितपत्रिका । स्त्री० पाठ्याम् ॥
हरितशाकः । पुं० शिष्यौ ॥
हरिता । स्त्री० दूर्वायाम् । जयश्या
म् । जाहो० इ० प्र० पुष्पवृक्षे
॥ हरिद्रावाम् ॥ पाठ्याम् ॥ का
पिनद्राद्यायाम् । नीलदूर्वायाम्
। वर्षादनुदात्तात्ते।पधात्तानङ्
तिपक्षे डीप्नकारदेश्यारभावः ॥
हरितालम् । न० धातुविशेषि । पि
ह्वरे । पीतके । ताली । चाली । ह
रिताकक्षि । तत्तुहरेवीर्यम् ॥

हरितालम्

यथाज्ञम् । हरितालं हरिर्वीर्यं लक्ष्मी
 वीर्यं भनः शिला । पारदं शिव
 वीर्यं स्याद्भक्तं पार्वतीरक्षः । इ
 ति ॥ तन्निरूपणं यथा । हरितालं
 द्विधा प्रोक्तं पाच्यं पिण्डसंज्ञकम्
 । तथैराद्यं गुणैः श्रेष्ठतत्त्वाद्गीन
 मुणं परम् । स्वर्णं वर्णं गुणस्त्रिगुणं
 सपञ्चस्राभपञ्चसत् । पत्राख्यं तालकं
 विद्याद्गुणाख्यं तद्रसायनम् । मि
 ष्यत्रं पिण्डसदृशं स्वल्पसत्त्वं तथ गु
 ण । स्त्रीपुण्यहारकं स्वल्पगुणं तन्पि
 ण्डतालकम् ॥ हरितालं कटु, ति
 ग्धं कषायाः शोणितं हिषम् । कण्डू
 कुष्ठोऽऽश्रीरोसकफपित्तकषयना
 म् ॥ हरतिश्च हरितालं चारुतांदि
 हजातां कृत्वा तिस्रसहस्रं भागं सङ्को
 चधीडाम् । पित्तरतिक्रममातौ क
 ष्टरोगं विदध्यादिदमधितमशुद्धं मा
 रितश्चाप्यसस्वक ॥ अशुद्धस्या
 स्रदेः समाह ॥ अशुद्धं तालमा
 युहं तु कफमारुतमेहकृत् । ताप
 स्फोटोऽसङ्कोचान् कुरुते तेन शोध
 यत् ॥ अथास्त्रीशोधनविधिः ॥ ता
 लकं कण्ठः कृत्वा तत्र कृत्वा कृत्वा
 क्षीपेत् । देसायन्त्रे षण्णामं कंत
 तः कृष्णाण्डजिजली ॥ तिलतै
 लिपक्षिणामं यामस्रुषिफलारसि ।
 देसायन्त्रे चतुर्गामं पक्वशुद्धं त
 तालकम् । अथमारणम् । सद

हरिताली

लं तालकं शुद्धं पीननं वरसिमतु । ख
 ले विमर्दयेदेकं दिनं पद्यादिशोषयेत्
 ॥ संशोष्य गोलकं तस्य कुमार्यात्तच्च
 शोषयेत् । ततः पुनर्नवाचारैः
 स्याख्यामर्द्धं प्रपूरयेत् ॥ तत्रतद्गो
 लकं धृत्वा पुनस्तौ नैव प्रपूरयेत् । आ
 काण्डं पिठरं तस्य पिधानंधारयेन्मु
 खे ॥ स्यात्तुल्यं समारोप्य क्र
 माद्दर्शकं विवर्द्धयेत् । दिनान्यन्त
 रशुभ्यानि पञ्चमं कं प्रदीपयेत् ॥ ए
 वंतन् स्वयतीतालं माषातस्यै वरक्ति
 को । अनुमानान्दमेकानियथायो
 ग्यं प्रयोजयेत् ॥ इति । तालकं ह
 रतीरोगाभ्युपसृज्युज्वरापहम् ।
 शोषितं कुरुते कान्तिं वीर्यं तद्विंशत
 थायुषः ॥ हरितं वर्णं आलाति
 । लापादने । आतीनुपेतिकः ॥
 हरिताल . । वं . पीतवर्णं पक्षिषि
 षि हरिताल . इ . गी . भा . प्र
 . । तन्मांसगुणायथा । हरिताली
 ल्पकटुकः स्नातकषायोमधुरो
 लघुः । रक्तपित्तप्रशमनस्तृषाघ्नो
 वातशोपनः ॥
 हरितालकम् । न . हरिताली . स्वा
 र्थकः ॥
 हरितालिका । स्त्री . हरिताल्याम् ।
 भाद्रशुक्लवतुर्थ्याम् । दूर्वायाम् ॥
 हरिताली । स्त्री . दूर्वायाम् ॥ आ
 काण्डरेखायाम् ॥ खड्गतायाम् ।

हरिद्रा

सर्वेभ्यायाम् ॥ भाद्रशुक्लचतुर्थ्या
 म् । यथा । भाद्रे मासिसितेपक्षे
 वसुदेवतसंयुता । हरितालीचतु
 र्थीत्याश्वर्षाणौ प्रोतिदासदा । भा
 द्रे मासिसितेपक्षे चतुर्थ्या अभियोग-
 तः । ददाति किल्बिषघोरं दृष्ट्य-
 न्द्रोमसंशयः ॥ करषिचानलर्षे
 षु हरीसूर्ये चतुर्थिका । हरिताली
 समाख्यातारुद्राणौ प्रोतिदासदा ॥
 हरिताश्मम् । न० तुल्ये । मौलाक्षणे ॥
 हरिताश्म । न० तुल्ये ॥ पुष्परणे ॥
 हरिताषणम् । न० भगवत्प्रोतिक
 रे सर्वभूतदयालक्षणे कर्म्मविशेषे
 ॥ हरैराराधने ॥ हरैस्तीषणये
 न ।
 हरित्पथम् । न० मूलके ॥
 हरिदर्भः । पुं० हरित्कुशी ॥ मरु
 वके ॥
 हरिद्रवः । पुं० रथी । सूर्ये ॥ ह
 रन्तिशीघ्रं गन्तव्यदेशं प्रापयतीति ह
 रिती । हरिद्रामक्षाः अश्वः । वज्र-
 सः ॥ अर्कां हृद्ये ॥
 हरिद्रासः । वि० भगवद्भक्षे ॥
 हरिद्रेषः । पुं० शरत्कर्षे ॥ हरिर्दे
 वीयस्यसः ॥
 हरिद्रुषः । पुं० नागकैगरक्षुण्णे ॥
 हरिद्रा । स्त्री० निशाङ्गायाम् ।
 काञ्चन्याम् । पीतायाम् । वरव
 णिन्याम् । हलदी० इ० भा०

हरिद्रुः

प्र० ॥ अस्योगुणास्तु । हरिद्राक
 टुकातिक्तारुद्रोष्णाक्षफपित्तमुत् ।
 बर्ष्यास्त्वग्देहमेहास्रशोथपाण्डुव
 षोपहा ॥ चिः स्रग्न्विहरद्रान्यासा
 शीतावातलामता । पित्तहृन्मधुरा
 तिक्तासर्वकण्डूविनाशिनोति ॥
 हरिद्रुषर्षं विशिषं द्राति । द्राकृत्सा
 यांगती । चातीनुपेतिकः । हरि
 ङ्गद्रुयतेषा । हरितं द्रुवतिषा ।
 द्रुगती । अन्विभ्योपीतिहः ॥
 हरितं रातिषा ॥ टाप् ।
 हरिद्राङ्गः । पुं० हरिताक्षपक्षि
 णि ॥ हरिद्राङ्गान्यस्य ॥
 हरिद्रामः । पुं० पीतवर्णः । गौरे ॥
 असमवृक्षे ॥ कर्पूरे ॥ चि० पीत
 वर्णवति । हरिद्रेवाभादीप्तिर
 स्य ॥
 हरिद्रारागः । वि० अस्थिरज्ञे हे ।
 अलसो हृदे ॥ हरिद्रारागद्रुवरा
 गोस्य । हरिद्रारागश्चाचिरस्थायि
 ष्चात्तथेति यावत् । यथा । कृष्ण
 माजानुरागैश्च हरिद्राराग उच्यते
 तिहलायुधः ॥
 हरिद्रुः । पुं० द्रुमे । वृक्षे ॥ दाह
 हरिद्रायाम् ॥ वृक्षविशेषे । पीत
 दाहणि । पीतकाष्ठे । हलदुवा०
 इ० भा० प्र० ॥ हरित्पिङ्ग०
 पीतेवाद्दुरस्य ॥ यद्वा हरिभिर्द्रुय
 ते । द्रुगती । हरिमितयोर्द्रुव

हरिप्रिया

इतिकु : ।
 हरिहारम् । न० तीर्थविशेषः । गङ्गा
 हारे । सायापुर्याम् ॥
 हरिनामा । पुं० सुद्धे ॥
 हरिनाम । न० श्रीहरेराख्याने ।
 हरिनेत्रम् । न० श्रीहरेश्चक्षुसि ॥ श्रे
 तपश्चि ॥
 हरिनेत्रः । पुं० पित्रके । घूके ॥
 हरिन्मणिः । पुं० गारुत्मते । मरक
 तयथी । हरिद्वर्णमयिः । प्राक्
 पाथिवादिः ॥
 हरिन्मुद्गः । पुं० आरुमुद्गे ॥
 हरिपदम् । न० विष्णुभरणे ॥ रवेः
 सङ्क्रान्तिविशेषः ॥ यथा । वासु
 द्धिसङ्क्रान्तेऽखिलमभ्येदुभरिपद
 मिति । २ । ५ । ८ ११ ॥
 हरिपर्णम् । न० गुरूके ॥
 हरिप्रस्थः । पुं० इन्द्रप्रस्थे ॥
 हरिप्रियः । पुं० कदम्बवृक्षे ॥ विष्णु
 क्रन्दे ॥ पीतभृङ्गराजि ॥ वसूके ॥
 शङ्खे ॥ वारधीरे ॥ न० उशीरे ॥
 कृष्णवन्दने । कालीयके ।
 हरिप्रिया । स्त्री० लक्ष्म्याम् । पद्मा
 लयाद्याम् ॥ हरेः प्रिया ॥ तुलस्या
 म् ॥ तनखर्जुरी ॥ गङ्गादिचतसृषु
 ॥ यथा । गङ्गासरस्वतीलक्ष्मीस्ता
 स्त्रिस्तः प्रियाहरेः । तुलसीसहि
 ताव्रह्मचतस्रः कीर्तिताः शुभा
 इतिदेशीभागवतम् ॥

हरिमन्दिरम्

हरिबालुकम् । न० एतबालुके । ऐले
 ये । हरिवर्णबालुकम् ॥ पुं० हा
 रीतपक्षिणि ॥
 हरिभक्तः । पुं० हरिसेवके ॥ तल्लघ
 णंयथा । सर्वजीवीषुधैविष्णुंभाष्ये
 त्समताधिवा । हरीकरोतिभक्ति
 च्छरिभक्तः सचस्मृतः ॥
 हरिभद्रम् । न० हरिबालुके ॥
 हरिभुक् । पुं० मयूरे ॥ सर्पे ॥
 हरिमा । पुं० कालि ॥ हरति । ह्यञ्
 • • ह्यञ्छस्त्तृभृण्डमनिष् ॥
 हरिमन्यः । पुं० अस्त्रिमन्ये । गणि
 कारिकायाश्च ॥ अणुके ॥ हरिभि
 र्मध्यते । मन्यस्त्रिणिङ्गे ॥ पार्श्वणि
 चञ् ॥
 हरिमन्यकाः । पुं० अणुके ॥ स्वार्थे
 कः ॥
 हरिमन्यजः । पुं०० अणुके ॥ हरी
 णामन्यजनयति । जनी० अन्यध्व
 पीतड ॥
 हरिमन्दिरम् । न० त्रिष्णोरयतने ।
 तिलकविशेषः ॥ यथा । तिलकान्नु
 र्द्विपुण्ड्राख्यंमध्यच्छिद्रं हि नारद । य
 दिक्षुर्षाङ्गलाटेतद्विज्ञेयं हरिमन्दि
 रम् ॥ हरेः सर्वावताराणांमस्यादी
 नांविशेषतः । उासनांतिलकांकिप्र
 लंहरिमन्दिरमितिपद्मपुराणम् ॥
 अपिच । नासिवायास्त्रिभागैको
 भागीमानेनयाभवेत् । नृवीमंध्य

हरिवक्रम्

दधः स्यान्मूलमहमनीषिणः
इति ॥

हरियः । पुं० पीतवर्णहृद्ये ॥

हरिलिखनः । पुं० तिर्यग्यने । कु
लीरे ॥

हरिवंश । पुं० महाभारतीयपर्ववि
शेषे ॥ श्रीकृष्णान्वये ॥

हरिवान् । पुं० वृन्दे । वि० हरि
विशिष्टे ।

हरिवर्षम् । न० निषधसिमकूटयोर्म
ध्यवर्षमभिवर्षविशेषः ॥ यथा ।
निषधाहरिवर्षयद्यास्यलोहेनकूटत
इति ॥ अपिच । दक्षिणोत्तरेण
निषधोहेमकूटो हिमालयइतिप्रागा
यतायथानीलादयोऽयुतयोऽनेत्ये
षाहरिवर्षकल्पे कथ्यते ॥ यथा
सङ्ख्यमितिश्रीभागवतम् ॥

हरिवल्लभा । स्त्री० लक्ष्म्याम् ॥ तुलस्य
म् । जपायाम् । जवायाम् ॥

हरिवासरः । पुं० न० वादश्याः प्रथमे
पादे ॥ यथा । वादश्याः प्रथमः
पादो हरिवासरसंज्ञकः । तमति
क्रम्यकुर्भतपारणमिष्णुतत्परः इ
ति ॥ इतिविष्णुधर्मोत्तरसहि
ता ॥

हरिवाहनः । पुं० गरुडे ॥

हरिवक्रमः । पुं० वृत्तेः पराक्रमे ॥

योपिदेकपरथे समुच्छ्रिते जायते हि
हरिवक्रमः इत्येवमिति लक्षिते क्रियावि

हरिहरः

शेषे ।

हरिवीजम् । न० हरिताले ॥

हरिवृषम् । न० हरिवर्षे ॥

हरिशयनम् । न० वरेर्निद्रायाम् ॥ त
त्त्वाषाढशुक्लैकादशीतः प्रसिद्धम् ॥

हरिचन्द्रः । पुं० नृपतिविशेषे । य
ताक्षोभक्ते । विशङ्कुजे ॥ ऋषिवि
शेषे ॥ प्रस्कण्वहरिचन्द्राष्टमीइति
साधुः ॥ चन्द्रिका देवीस्थानेतीर्थ
विशेषे ॥ इतिदेवीगीता । शुभेश्व
रीहरिचन्द्रइत्यागमः ॥

हरिचन्द्रपुरम् । न० श्रीमे । स्वपुरे ।
जङ्गमपुरे । हरचन्द्रावलो । इ०
भा० प्र० ॥

हरिधेशः । पुं० जिनचक्रवर्तिविशेषे
। हरिसुतेः यथा । हरिधियो हरि
सुतीजयोषिजयनन्दनः । ब्रह्मसू
नुवर्णादतः सर्वेष्वेषाकुवणजाः
॥ हरिः सेनायस्य । एतिसंज्ञाया
सगादितिषः ॥

हरिसुतः । पुं० स्मरे । कामे । मी
नकेतने ॥ हरिधियो ॥

हरिद्वयः । पुं० वृन्दे । शशिपती ॥
हरिर्हृद्योयस्य ॥ अश्वविशेषे ॥ यथा
। स्वक्केशबालरोमाणि सुवर्णाभा
नियस्यतु । हरिः सवर्णतोऽश्वस्त
पीतकीर्षियसप्रभइतिशालिहोचः
॥ सूर्ये ॥

हरिहरः । पुं० संयुक्तहरिहरमूर्त्तौ ॥

हरीतकी

यथा : हरिहरमनुसरमाधीपारंप
यातुमिच्छसिचेकनुजलधिः रूपत
भयउवदसिबस्तुतएकभजानासि ॥

हरिहरचेचम् । न० हरिचेचे ॥
हरिहरात्मकः । पुं० शिपयष्टषमे ॥
गरुडे ॥

हरीतकी । स्त्री० स्वनाम्नाप्रसिद्धे पथ्या
वृक्षे । तत्फलम् ॥ तत्पथ्यायथा
पमयास्वव्यथापथ्यावयस्थापूतनाऽ
मृता । हरीतकीहैमवतीचेतकीथे
यसीशिवेति । अस्याः प्रभेदागु
णाश्चयथा । हरीतयमृतीत्पन्नासम
भेदैरुदीरिता । तस्यानमानिवर्णाश्च
बद्ध्याम्यथयथाक्रमात् ॥ विजयारी
हृणीचेवपूतनाऽमृताऽभया । जी
वन्तीचेतकीचेतिनाम्नासप्तविधाऽमृ
ता । अलाबुध्वाविजयासुवत्तारी
हृणीमता । स्वल्पत्वक्पूतनाञ्चि
यास्यूलमांसऽमृताऽमृता पश्चा
स्वाभाभयाञ्चि बाजः वन्तीस्वर्णवर्ण
भाक् । व्यसनात्चेतकीविद्यादिस्था
मांरूपसत्त्वयम् ॥ विख्याः द्वौविजया
हिमाचलभवास्याञ्चैतकीपूतना-
सिंधीम्रादथरोहणीतुविजयाजा
ताप्रतिस्थानके । अम्प्यायाममृता
ऽभयाचजनितः देशिसुराष्ट्राह्वयेजी-
हन्तीतिहरीतकीनिगदितासासप्त
भेदाबुधेः ॥ सर्वप्रयोगेविजयाथ
रोहणीक्षतेषुलेपेषुपूतनीदिता

हरीतकि

। विरेचनेस्त्रादमृतागुणाधिकाजी
वन्तिकास्त्रादिहृणीरीयजित् ॥
स्त्राच्चैतकीसर्वरुजापहारिकानेषा
मयधीमभयाबदन्तिताम् । इत्यथ
थारीगमियंप्रवेरजताञ्चियागुणा
व्यानकदाचिदन्यथा ॥ चेतकीवधु
ताहस्तेयावाऽष्टतिदेहिमः । ता
वदिरिच्यतेवेगत्तत्प्रभावात्प्रसंश
यः ॥ सप्तानामविजातीनांप्रधानं
विजयाऽमृता । सुखप्रयोगसुलभा
सर्वव्याधिप्रशस्यते ॥ विष्णोः पुनि
मञ्जतिवामाञ्चिधागुणवतीभिषक्
प्रवरैः । यस्मिन् अग्निमज्जनं
सागुणाव्याहारात् ॥ हरीतप्रसभंन्या
धीन्भूयस्तकातियडपुः । हरीतकी
तुमाप्रोक्तातकतदीप्रवाचका ॥
हरीतकीतुट्ठ्यायां हनुस्तम्भगल्लय
हे श्रेयैर्नञ्जरेक्षीणं गुर्विण्यांनैव
शस्यते । इतिराजनिघण्टुः ॥
अपिचमः प्रकाशे । नगस्त्रिगुधघ
नावृत्तागुर्वीक्ष्मचयम्भसि । नि
मज्जेत्सासुप्रशस्ताकथितानिगुणाप्र
दा ॥ नवादिभुक्तयुक्तस्वतयैकचदि
कषंता । हरीतक्याकलियचहयंत
च्छेष्टमुच्यते ॥ चर्विताबर्हयत्यग्निं
पेषितामलशोधिनी । सिद्धासङ्
याहृणीपथ्याभृष्टाप्रोक्ताचदीपनु
त् ॥ उन्मीलनीबुद्धिबलीन्द्रबाणां
निमूनिनीपित्तकफानिष्ठानाम् ।

हरिषा

विस्त्रंसिनीमूषशकृन्मलानां हरीत
 कीक्षात्सहभोजनेन ॥ अन्नपानकृ
 तान्दीषान्वातपित्तकफोद्भवान् ।
 हरीतकीहरिषाशुभुक्तस्योपरिया-
 जिता ॥ लवणेनकफंहन्तिपि-
 त्तंहन्तिसशर्करा । घृतेनवातजा
 न् रोगान् सर्वरोगान् गुडान्विता
 ॥ सिन्धुत्यशर्कराशुगठीकणामधु
 गुडे : क्रमात् । वर्षादिष्वभया
 प्राश्यारसायनगुणौषिणा ॥ अध्वा
 तिखिन्नोबलवर्जितस्रुक्ष : कृशा
 लङ्घनकर्षितश्च । पित्ताधिक्येग
 भंभवतीचनारीविमुक्तरक्तस्त्वभयान
 खदेत । इति ॥ अस्याः सेवनेदि
 नशुद्धिमाहकालिदासः । कृष्णा
 भयानागरपूर्वसेशनारम्भोविधेया
 लघुभेद्येभेसृगे । श्वस्येकेन्दसि
 तेक्यवारुरैः पूर्णाजयानन्दतीपु
 धीमतेति ॥ हरीतक्याः फलं हरी
 तकी । विकारोवयवयोरुत्पन्नस्यप्र
 त्ययस्य ॥ हरीतक्यादिभ्यश्चित्तुप्
 । लुपियुक्तवद्व्यक्तवचने । हरीत
 क्यादिषु व्यक्तरितिलिङ्गमेवप्रकृतिव
 न्नसङ्ख्या ॥ पथ्यामज्जातुचक्षुष्यौ
 वातपित्तहरीगुरुः ॥ अस्यापाकपा
 कावल्यादशनीयः ॥

हरीप्रवरः । पुं० हन्मति ॥ बालि
 वानरे ॥ सुयोवे ॥

हरिषा । स्त्री० पक्वमांसप्रभेदे ॥ यथा

हर्यम्

। पाकपात्रे तुष्टइतिमांसखण्डानि
 निः क्षिपेत् । पानीयंप्रचुरंसर्पिः
 प्रभूतं हिङ्गुजीरकम् ॥ हरिद्रामा
 द्रंकांशुगठीकवणं मरिचानिच । त
 गडुलांष्टापिगीधूमान्जम्बौराशार
 सान्धुह्नन् ॥ यथासर्वांश्चिबस्तूनि
 सुपक्वानिभवन्तिचि । तथापचितनि
 पुणोऽहुमगडस्थितियथा ॥ एषाह
 रीषाबलकृदातपित्तापहागुरुः ।
 शीतीष्णाशुक्रदास्त्रिगधासरासन्धा
 नकारिणी । इ० भा० भः ॥

हरिणुः । पुं० सतीने । कलाये ॥ क
 कायस्त्रिपुटः प्रोक्तः सतीनावर्तु
 लीमतः । हरिणुरपुटोऽज्ञेयोविभि
 षीयमुदाहृतः ॥ हरति । इज्ज्०
 । कृद्भ्यामेणुः ॥ स्त्री० शिणुकाया
 म् । भस्मगन्धिन्याम् । कुलया
 षिति ॥

हरिणुकः । पुं० कलाये ॥

हर्ता । चि० हरणकर्त्तरि ॥ हरति ।
 इज्ज्० । लृच् ॥

हर्यम् । न० जृम्भणे । इ० श० र०
 ली ॥

हर्यितः । चि० क्षिप्ते ॥ दग्धे ॥

हर्यम् । न० धनिनांवासे । काष्ठे इ
 कादिनाकृतेष्वल्लगृहे ॥ यथा । र
 म्यंहर्यं तलं नक्किं वसतथिआम्यं न
 गीतादिक्कम्किंवाप्राचसमासमाग
 मसुखानैवाधिकंप्रीतये । किन्तु

हर्षः

प्रान्तपतत्पतङ्गपवनव्यालोलदीपा
 ह्युरच्छायाचक्षुष्यकलव्यसकल-
 सन्तोषमान्तंयताः । हरतिमनः
 हृज् । अग्रादिस्वाद्यत्-मुटच् ॥
 ह्यर्षः । पुं० सिंहे ॥ हरिषोपिङ्ग
 लोपिषोयस्यसः । बहुव्रीहामि
 तिषब् ॥ कुषेरे ।
 ह्यर्षतः । पुं० बायी ॥ अश्वे ॥ ह
 र्यति । ह्यर्षगतिक्कान्योः । भृश
 दृशियन्निपर्विपच्यमितमिनमिहषि
 भ्योऽतच् ॥ ह्यर्षतः सर्वैः स्पृह
 षीयइतिवेदभाष्यम् ॥
 ह्यर्षज्ञः । पुं० इन्द्रे । हरिहये ॥
 इ० कश्चित् ॥
 हर्षः । पुं० मुदि । प्रोती । शर्मणि
 । सुखे ॥ स्वस्वप्रियलाभेरोमाश्चायु
 पातादिहेतुरानन्दाभिव्यञ्जकश्चित्त
 क्तवृत्तिविशेषिहर्षइत्यर्थः । ह
 षतुष्टी ॥ घञ् ॥
 हर्षकः । पुं० परंतविशेषि ॥ वि०
 हर्षकारके ॥
 हर्षक्षयः । पुं० धातुक्षये ॥
 हर्षणः । पुं० अश्विरुग्मेदे ॥ आह
 देषि ॥ शीतविशेषि ॥ तत्रजातश्चफ
 लन्तु । सुचारुगात्रः स्फुटपद्मने
 चः शास्त्रप्रयत्ने विनयोपपन्नः ।
 प्रसूतिकाशियदिहर्षणः श्यादमर्ष
 षीनैवजनः कदाचित् ॥ न० ह
 र्षे ॥ वि० हर्षके । हर्षकारके ॥

हलभृत्

हर्षमाचः । वि० विजुर्वाचि । प्रमन
 सि । हृष्टमानसि । हर्षति । हृषु
 षलोकि । ताच्छौल्लेषानश् ॥
 हर्षधिरुः । पुं० पुत्रे । सुते ॥ न०
 काश्चने । खर्षे ॥ हर्षवति । हृष
 तुष्टी । तनिहृषीतोऽच् ॥ वि०
 हर्षणशीले ॥
 हर्षस्वनः । पुं० किलकिलायाम् ॥
 इ० वि० शेषः ॥
 हर्षणी । स्त्री० विजयायाम् ॥
 हर्षितः । वि० हृष्टे । सञ्जातहर्षे
 ॥ हृषु० । क्तः । हर्षः सञ्जातोऽस्य
 वा । इतच् ॥
 हर्षुलः । पुं० मृगे ॥ कामिनि । का
 मुके ॥ हृष्यति । हृषतुष्टी । हृषि
 कलञ्च ॥
 हलम् । न० लाङ्गलि । गीदारणे । सी
 रि । हलति । हलविलिखने । अ
 च् ॥ अचगे।शौजनेदोषादेःषीय
 या । अष्टागबंधर्महलंषइवजीवि
 तार्थिभाम् । चतुर्गबंधर्मसानां
 द्विगबंधर्मवातिनामितिशारीतुः ॥
 हलदण्डः । पुं० ईषायाम् । हलयु
 गयोर्मध्यकाष्ठे ॥
 हलही । स्त्री० हरिद्रायाम् । इ०
 र० गट् ॥
 हलधरः । पुं० बलदेवे ॥ हा-
 हलभृत् ।)
 लिके ॥

हलाहल :-

हलपद्धति : स्त्री • लाङ्गलपद्ध
 तौ । सीतायाम् । हलरेखायाम्
 हलपद्धति : ॥
 हलप्रवाहः । पुं • सौरकर्षणे ॥
 हलभूति । स्त्री • कृषिकर्मणि ॥
 हलभृति : । पुं • मुनिविशेषि । उपव
 र्णे • कृषिकर्मणि ॥
 हलराख्यम् । न • आहुत्ये । का
 क्षमपुष्पके । तरपट • इ • काश्मो
 रभाषाप्र • ॥
 हलरेखा । स्त्री • सीतायाम् ॥ हल
 खरेखा ॥
 हला । अ • नाय्योक्त्यासख्याङ्गानि ॥
 समानाभिसूत्रासख्योहलाभाष्यः
 परस्परमितभरतः ॥ हल • । या
 बहुलकादाप्रत्ययः ॥
 हला । स्त्री • सख्याम् ॥ पचाद्यज
 न्ताद्धलादाय् • मद्यी । जली •
 भूषी •
 हलायुधः । पुं • बलदेवे ॥ हलमायु
 धयस्य ॥ हलसुबलभद्रस्यगगनादा
 गतं ज्वलदितिकरासम्ययुद्धीयो
 गेविष्णुपुराणम् ॥
 हलाहः । पुं • विचिताश्वे ॥
 हलाहलः । पुं • भ्रष्टासर्पे ॥ हयभा
 ले ॥ हले । बुद्धभेदे ॥ पुं • न •
 विषप्रभेदे ॥ हलतिजठरम् । हल •
 । अच् । नहति • आहलतिवा
 । अच् । अहलम् • आहलंवा ।

हल्यम्

ततः कर्मधारयः ॥ स्त्री • अष्ट
 नायाम् ॥ वृष्ट्याम् ॥
 हलिः । पुं • महहलि । जिस्थायाम् ।
 कृष्टसमीकरणार्थेऽस्युलकाष्टे ॥
 हली । पुं • बलभद्रे ॥ हलीस्यस्य ।
 सुखादिभ्यश्चेतीनिः • कर्षके ॥
 हलिनी । स्त्री • लाङ्गलिकायाम् ॥ ह
 लसमूहे ।
 हलिप्रियः । पुं • कदम्बवृक्षे ॥ हलि
 नीबलदेवस्यप्रियः • सुरायाचधि
 वासनत्वात् ॥
 हलिप्रिया । स्त्री • सुराधाम् । मदि
 रायाम् ॥ हलिनः सङ्कर्षणस्य
 प्रिया ॥
 हली । स्त्री • कलिकार्याम् ॥
 हलीनः । पुं • केतक्याम् • शाक
 वृक्षे ॥
 हलीमकः । पुं • पाण्डुरोगप्रभेदे
 ॥ यदातुपाण्डोर्षणः स्यः दुधरि
 तश्याषपीतकः । बलीत्साहस्रयस्त
 न्द्रामन्दाग्नित्वंसदुज्वरः ॥ स्त्री
 ध्वर्षीऽङ्गमहंसश्वसतश्यारुचिभ
 माः । हलीमकतदातस्यविद्याद
 निलपित्ततद्वृत्तिमावमिश्रः ॥ पा
 ण्डोः पाण्डुरोगिणः ॥
 हलीशा । स्त्री • लाङ्गलदण्डे ॥
 हल्यम् । वि • हलकृष्टवृक्षे । कृष्टे
 ॥ हलीनकृष्टम् • हलस्यकर्षः ।
 मतजनहलदितियत् ॥

हव :

हल्या । स्त्री० हलसमूहे ॥ हलानां
समूहः । पोशादिभ्यायः ।
हलकम् । न० रक्तसंध्यकी । रक्तसो
धीतिस्थ्याति । हला० इ० गौ०
भा० प्र० पुष्पे ॥ रक्तवर्णविकाल
विकाशपुष्पविशेषे । इत्यन्थे ॥ ह
लति । हलविकसने । खलु । य
हा । हलनम् । सम्पदादिस्वात्
क्लिप् । हललाति । लादामे ।
चातानुपेतिकः । सञ्जायाकम् ॥
हलनम् । त्रि० प्रचलायिते । इ०
ज० धरः ।
हल्लीषम् । न० धीषितामण्डलीनृच्ये
॥ स्त्रीणां हल्लीषं सहनत्तं नमितिचि
काण्डशेषः ।
हल्लीषकम् । न० स्त्रीणांमण्डलिका
नृच्ये । मण्डलेनतुयत्रृच्यंस्त्रीणां
हल्लीषकन्तुतदितिहिसचन्द्रः ॥ ए
कस्यपु सोवह्वीभिः स्त्रीभिः स
हक्रीडने ॥ तत्तुरासक्रीडा । य
था । गोपीनांमण्डलीनृत्यवधेहल्ली
षकंविदुरतिकेसात् । तल्लक्षणं
रासगेष्ट्यांद्रष्टव्यम् ॥
हवः । पुं० आज्ञायाम् । निदेशे ॥
आज्ञाने । हूतो ॥ अध्वरे । सप्तत
न्तो ॥ हानम् । द्वेजस्यर्हायांश
व्देश । भवेऽनुपसर्गस्ये छप्सम्प्र
सारश्च ॥ हूयतेऽचेतिवा ॥ आ
हवे । इतिवेदविदः । आहूयन्ते

हविष्यान्नम्

परस्परयुद्धार्थयोद्धारोऽच ॥
हवङ्गः । पुं० कांस्यपात्रेदधिमिश्रि
तान्नभक्षणं । इतिकथित् ॥
हवनम् । न० हेमे ॥
हवनायुः । पुं० चम्पौ ॥
हवनौ । स्त्री० हवनकुण्डे ॥
हवनीयम् । चि० हविषि । हेमीय
द्रव्ये ॥ हूयते । हु० । अनीयर् ॥
हविषो । स्त्री० हेमकुण्डे ॥
हविरशनः । पुं० चम्पौ ।
हविर्गन्धा । स्त्री० शस्यां ॥
हविर्गृहम् । न० हवनगृहे । हे
हविर्गृहम् ।)
चीये ॥
हविर्भुक् । पुं० चह्विरसः पुत्रे चत्रि
याणांपितरि । अम्पौ ॥ हवीषि ।
भुङ्क्ते । भुज० । क्लिप् ।
हविर्भूः । स्त्री० पुलस्त्यस्यपत्न्याम् ॥
हविर्मन्यः । पुं० अग्निमन्ये । श्री
पणे ॥
हविष्कृतम् । स्त्री० देवानामर्थेयाहविः
सम्पादयतितस्याम् ॥
हविष्पत् । पुं० हविर्भुजि । त्रि०
आज्यादिमति ॥ ध्यानभावनाव-
ति ॥
हविष्यम् । न० हवनीये ॥ मेज्यभेदे
॥ मुन्यद्गादिषु ॥ घृते ॥ हविषिहि
तम् । उगवादिभ्योयत् ॥
हविष्यान्नम् । न० हविष्ये । व्रतादा

हव्यवाहन :

बदनीयद्रव्यविशेषि ॥ हविष्यस्यत
दन्नस्य ॥

हविः । न० । होतव्यद्रव्ये । सान्नाय्ये
। देवतोहंश्रीनागनीत्यज्यमानद्रव्ये
। त्यागप्रक्षेपक्रियायाः साक्षात्
कर्मकारके ॥ तद्विधम् । पुरो
डाशरूपमाज्यरूपस्य ॥ घृते । सर्पि
षि ॥ हविषांपरिणामोयंयदैतद
खिलंजगत् ॥ हूयते । हुदानाद
नयोः अचिशुविहृष्टपीठ्यादिनि
सिः ॥ मुन्यन्नानिपयः सोमोमां
संयञ्चानुपस्कृतम् । अक्षारलक्षण
स्यैवप्रकृत्याहविरुच्यतकृतिमनुः ॥

हवुषा । स्त्री० । हवुषायाम् ॥

हवै । अ० । वृत्तार्थस्मरुषार्योनिपा-
तौ ॥ प्रसिद्धार्थावशोतकीवेदेनि
पातौ ।

हव्यम् । न० । देवैऽन्ने । हवनीये ।
हूयन्ते प्रीण्यन्ते देवायेन० हूयते०
प्रक्षिप्यतेवा । हु० । अचोयत् ।
गुणाशदेशौ ॥

हव्यपाकः । पुं० । चरी ॥ पच्यते ।
पचेः कर्मणिघञ् । हव्यस्यतत्०
पाकश्च यद्वा । भाविघञ् । पच
नम्० पाकः । हव्यस्यपाकः ०
पाकाऽधिकरणम् ॥

हव्यवाहः । पुं० । अग्नी ॥

हव्यवाहनः । पुं० । अग्नी ॥ हव्यंवा
हयति । ग्यन्ताहहेल्युः ॥

हस्तः

हव्याशः ।)

हव्याशनः ।) पुं० । अग्नी ॥

हव्येशः ।)

हसः । पुं० । हास्ये ॥ हसनम् । ह
सेहसने । खनहसेर्बल्यप् ॥

हसनम् । ति० । हास्यं कुर्वति ॥ हसेर्ल
टः शट् ।

हसनम् । न० । हास्ये ॥ हसे० । ल्युट् ॥

हसनौ । स्त्री० । अक्षरधान्याम् ॥ ह
सति । हसे० । कृत्यल्युट् इति ल्यु
ट् । टिट्ठेति ङीप् ॥

हसनीमणिः । पुं० । पर्वरीके । अ
ग्नी ॥

हसन्तिका । स्त्री० । हसन्त्याम् । अक्षा
रधान्याम् ॥

हसन्तो । स्त्री० । अक्षरधान्याम् ॥ मल्लि
काप्रभेदे ॥ शाकिनीविशेषि ॥ हस
ति । हसे० । लटः शट् । उगितश्च
तिङीप् । शप्श्वनेरिति नुम् ॥

हसितम् । न० । अट्टहास्ये ॥ हास्ये ॥
दि० । विकसिते । फुल्ले ॥ हसे० ।
नपुंसकेभावेत्तः ॥

हस्तः । पुं० । करे । पञ्चशास्त्रे । शये
। पाणौ । हाथ० । इ० । भा० । प्र० ॥
करिकरे शुण्डायाम् । सँड०
इ० । भा० । प्र० ॥ मानभेदे । चतुर्विं
शत्यङ्गुलमिते सप्रकीर्णकरे ॥ यथा
। यथानांतरण्डुलैरेकमङ्गुलं चाष्ट
भिर्भवेत् ॥ अदीर्घं वा किते हंस्त

हस्ता

षट्पुत्रिंशद्भिर्हस्तै रितिकालिको
 पुराणम् । द्रुमेदे ॥ अयोदशर्षे ।
 हस्तायाम् ॥ यथा । पुष्योहस्तीमै
 चमप्याश्विनस्य चत्वार्याहुः सर्षदि
 गृह्णारकाशीति ॥ केशात्परोव्राते ॥
 यथाकेशहस्तः • कश्चसमूहइत्य
 र्थः । हसति • हस्तैषा । हसे •
 । हसिमृगिणितितन् ॥ चि० हस्ता
 यांजाते ॥ अविष्टः फल्गु नोच्यणीलु
 क् • न • चर्मप्रसैविकीयां ॥
 हस्तधारणम् । न • परिव्राणे ॥ प्राहृत्
 मुद्यतस्य हस्तस्यधारणं रोधः । रथ
 कस्यपृष्ठहस्तस्थापनं वा ॥ भुञ्ज्य-
 हथे ॥
 हस्तपुच्छम् । न • कन्युषि । कल्मषे ।
 हार्थोक्ता • इ • भा • प्र • ॥
 हस्तवारणम् । न • परिव्राणे । मार
 णोद्यतस्यनिवारणे ॥ हस्तै न •
 हस्तस्यवा • वारणम् ॥ करेणनि
 वेधे ॥
 हस्तविश्वम् । न • चन्दनादिनादेह
 विलेपनविशेषे । स्यासके ॥
 हस्तसिद्धिः । स्त्री • भृती । धेतने
 । हस्ताभ्यांसाध्यासिद्धिः ॥
 हस्तसूत्रम् । न • करसूत्रे । कंगणा
 • इतिविवाहेप्रसिद्धे ॥
 हस्ता । स्त्री • अश्विन्यादीवयोदशर्षे
 ॥ तत्रजातस्यफलं यथा । दातायश
 स्त्रीमुतरांमनस्त्रीभू देवदेराचनक

हस्तिघोषा

नूनयज्ञः । प्रसूतिकालिकिलयस्य ह
 स्ताहस्तस्थितातद्यसमस्तसम्पत् ॥
 हस्ताङ्गुलिः । स्त्री • करशाखायां ॥
 हस्तामलकम् । न • करस्थितामलकी
 फले ॥ करस्थितस्यच्छजले । वेदा
 न्तरान्यापिशेषे ॥ पुं • शङ्कराचार्य
 स्थशिष्यविशेषे ॥
 हस्तावसेचनम् । न • उत्तरापोशाने ॥
 हस्तास्त्रम् । न • प्रहरणे । हथियार
 इ • भा • प्र • ॥
 हस्तकन्दः । पुं • वृहत्कन्दविशेषे ।
 कुष्ठहन्तरि • गजकन्दे ॥
 हस्तिकन्दकः । पुं • हस्तिकन्दे । स्वा
 र्थकः ।
 हस्तिकरञ्जः । पुं • महाकरञ्जे ॥
 हस्तिकर्णः । पुं • उरुबूके । परगडे
 । रत्नैरगडे । स्वनाम्नाधिख्यातेप
 लाशप्रभेदे ॥ हस्तिकर्णः परं वृष्यो
 मेधायुर्बलवर्द्धनः ॥ हस्तिकन्दे ॥
 गणदेशताप्रभेदे ॥
 हस्तिकर्णिकाः । पुं • हस्तिकर्णा
 हस्तिकर्णदलः । पुं •
 भिधेपलाशे । किञ्चने ।
 हस्तिकारवी । स्त्री • अजमेदायां ।
 हस्तिकैलिः । गोपघोसटायाम् ॥
 हस्तगिरिः । पुं • काञ्चदिशे ॥
 हस्तिघोषा । स्त्री • कौशातकीप्रभेदे ।
 महाकौशातक्याम् । नुनिआ • घो
 यातीरजी • इ • भा • ॥

हस्तिचेष्टितम्

हस्तिचारिणी । स्त्री० महाकरञ्ज ॥
 हस्तिचेष्टितम् । न० गजे कृते ॥ त
 यथा । तत्रादौ दन्तकल्पनविधान
 म् । दन्तस्य मूलपरिधिं हिरायतं
 प्रोज्झाकल्पयेच्छेषम् । अधिकम
 नूत्रवराणां नूनं गिरिचारिणां कि
 षितम् । कल्पितदन्तस्य लक्षणन्तु-
 । शोभत्सबर्हमानस्य वध्वज्जचामरा
 नुरूपेषु । क्वेदेदृष्टे ध्वारोम्यविज
 यधनवृद्धिसौख्यानि ॥ प्रहरणस
 दृष्टेषु जयो नन्द्यावर्ते प्रणष्टदेशाणि :
 । लिष्टे तुल्यव्युत्संभवतिदेशस्य
 रुम्प्राप्तिः ॥ स्त्रीरूपेष्वविनाशो भू
 ङ्कारेभ्युत्थिते सुतेः त्यक्तः । कुम्भे
 ननिधे प्राप्तिर्थात्राविघ्नश्च दण्डेन ॥
 ४ ॥ कृकलासकपिभुजङ्गेष्वसुभिश्च
 व्याधयोरिपुवशित्वम् । गृध्रीलूक
 ध्वाङ्क्षय्येनाकारिषु जनमरकः ॥
 ५ ॥ पाशेऽश्रमाकवधेनृपमृत्युर्ज
 नविपत्सु तैरक्ते । कृष्णोश्यावेरुचे
 दुर्गन्धे चाशुभं भवति ॥ शुभच्छेदल
 क्षणन्तु । शुक्रः समः सुगन्धिः
 स्निग्धश्च शुभाश्चेत् भवेच्छेदः । ग
 लनम्लातफलानि च दन्तस्य समानि-
 भङ्गेन । अथ शुभाशुभमाह । मू
 लमध्यदशनाय संस्थिता देवदैव्यमनु
 जाः क्रमात्ततः । स्त्रौ तमध्यप
 रिपिलवंफलं शीघ्रमध्यचिरकालस
 म्भवम् ॥ अत्र विशेषफलमाह ।

हस्तिच्छाया

दन्तभङ्गफलमत्र दक्षिणे भूप्रदेशे बल
 विद्रवप्रदम् । वामतः सतपुरेहिते
 भयान्घ्नन्ति साटविकदारनायकान्
 ॥ पुनरपि । चादिशुभे भयभङ्गदर्शना
 त्पार्थिवस्य सकलकुलक्षयम् । सौ
 म्यलज्जतिविमादिभिः शुभं वर्द्धते
 शुभमथोऽप्यथा भवेत् । दन्तभङ्गस्य
 विशेषफलमाह । शौरमिष्टफलपुष्प
 पादपेष्वापगातटविघ्ननेन वा । वा
 ममध्यरदभङ्गखण्डनेन वा नाशकृद
 तोन्यथापरम् ॥ ११ ॥ अधुना गजिष्ट
 तमाह । स्वलितगतिरकस्मात् वस्त
 कर्षीतिदोनः प्रसितिसृदुस्तुदौघं
 न्यस्तहस्तः पृथिव्याम् । द्रुतमुकुलि
 तदृष्टिः स्वप्रबीलाविलोमीभयक
 दद्वितभक्षीनैकश्रीऽसृच्छकृत्कृत्-
 ॥ १२ ॥ शुभचेष्टितमाह । वला
 कस्य सुगुल्मक्षुपतरुमथनः खेच्छ
 यादृष्टदृष्टिर्यायाद्यानुलीमत्स्वरि
 तपदगतिर्वकत्रमुन्नम्यचोच्चैः । क
 ल्यासमाहक्कालीजनयति च मुहुः शी
 करं वं हितं वातत्काले वा मदाग्निजं
 यकृदधरदं विष्टयेदक्षिणेषु ॥ प्रवेश
 नं वारिण्यारण्ये यथा हेतुना शाय-
 भवेन्नृपस्य । याहं गृहीत्वोत्तरां हि
 पश्यतीयात्स्यलं वृद्धिकरं नृभक्तुः
 ॥ १४ ॥ इति वाराह्यां ६२ अध्यायः ॥
 हस्तिच्छाया । स्त्री० गजच्छायायाम्
 । कुञ्जरच्छायायाम् ॥

हस्तिमखः

हस्तिजिह्वा । स्त्री० नाडीविशेषे । यथा । हस्तिजिह्वोत्पलप्रस्थानाडोतक्षाः पुरः स्थिता । तक्षादडायाः । सव्यभागस्यमूर्धादिपादाङ्गुष्ठान्तमाश्रिता । हस्तिजिह्वाह्वयानाडोदक्षिणे षष्ठु प्रस्थितेति ॥
 हस्तिदन्तः । पुं० मूलकी । मूली० इ० प्र० मूली ॥ नागदन्ते । खंटी० इ० भा० प्र० ॥ हस्तिमारदे ॥
 हस्तिदन्तकम । म० मूलकी ॥
 हस्तिदन्तफला स्त्री० एवारी । ककडो० इ० भा० प्र० ॥ हस्तिदन्तवत्फलानियथाः ॥
 हस्ती । पुं० महासृगे । पीली । अस्त्रपर्यायास्तु । दन्तीदन्ताश्लिहस्ती० हिरदोऽनेकपोहिपः । मतङ्गजीगजीनागः कुञ्जरोधारणः करी ॥ इमः सन्वेरसः पद्मीति ॥ हस्तशुण्डोऽस्यास्ति । हस्ताख्याताधितोमिः ॥ हस्तिनापुरस्त्रनिर्मायकत्तरिसुहेषराजपुत्रे ॥ यथा । सुहेत्तवस्यसुहेषः पुत्रः सुहेत्वाद्धस्तीति शिष्वापुराणम् । नारीहेत्तवामुञ्जेन्मतंगजराजादाचनथा रुद्धकामुक्तन्तुपरवे हषिषोदतीति कालिकापुराणम् ॥

हस्तिमखः । पुं० अश्वसोपानि । पूढारिमृत्कूटे । पुरद्वाराऽऽवरवार्थेन । तेक्रमनिम्ने मृत्कूटे । दुर्गपुरद्वार

हस्तिनीदुग्धम्

• समीपेयुद्धार्थं यद्वरतटमन्तः सोपानयुक्तमृत्कूटं यवस्थित्वा • विपक्षे पुकारण्डादिकं क्षिप्यते तत्र हस्तिनखद्वयान्ये । पूढारियुद्धे हस्तिनखस्तस्मिन्नित्यमरः । हस्तिनीमखद्वय । हस्तिनामखान्यतइतिवा । खनुषवदारणे । अन्येष्वपीतिडः ॥

हस्तिनपुरम् ।) न० गङ्गाह्वयेहस्तिहस्तिनापुरम् ।)

नपुरे ॥ हस्तीनामराजा • तेन निर्मितत्वात् ॥

हस्तिनी । स्त्री० गजयेषायाम् । करिण्याम् ॥ घेनुकायाम् । वशायाम् ॥ भाद्रपदादौ हस्तिनीप्रसूतौतद्दानमाहकास्तिदासः । भाषीतदापिकरमेकलभः करिण्याज्ञेयंप्रसूयतइतिशुद्धिभिन्नभस्मि । चक्रव्ययोनरपतेर्वादिभूमिदेवैतद्दानमस्ति तदुपप्रथमान्तयेत • इति ॥ नारीजातिविशेषे ॥ कलजणयथो । स्थूलाधरस्थूलनितम्बभागास्युक्ताङ्गुलीस्यलकुणामुशीला । कामोत्सुकागाठरतिप्रियाचनितम्बखरवाखलुहस्तिनीसिति ॥ हृद्विलासिन्याम् । हस्तशुण्डाम् ॥

हस्तिनीदुग्धम् । न० इभ्याञ्जीरे ॥ तद्दुग्धायथा । एवं हणं हस्तिनीदुग्धं मधुरं तुवरं गुरु । वृष्यं वक्ष्यं हिमं स्निग्धं चतुष्पं स्थिरताकरमिति ॥

हस्तिलक्षम्

हस्तिनीपुरम् । न० हस्तिनापुरे ॥
 हस्तिपः । पुं० हस्तिपके ॥ ह-
 स्तिमंपाति । पा० । आतीनुपे-
 तिकः ॥
 हस्तिपकः । पुं० हस्त्यारोहे । आधी
 रणे । मिषादिनि ॥ स्वार्थकन् ॥
 हस्तिपत्रः । पुं० हस्तिपत्रे ॥
 हस्तिपर्षिका । स्त्री० राजकीषात-
 क्याम् ॥
 हस्तिपर्षी । स्त्री० राजकीषातक्याम् ।
 । मीनुषा० इ० भा० प्र० ॥ एवारी
 । कर्कश्याम् ॥ मेरटायाम् ॥
 हस्तिमदः । पुं० गजमदे । दाने ॥
 हस्तिमस्रः । पुं० सुरहिपे । ऐरावते
 । अभ्रमातङ्गे ॥ विनायके । विघ्न
 रजि ॥ शङ्खनागे ॥
 हस्तिमुखः । पुं० गणेशे ॥ हस्तिव
 न्मुखयस्य ॥
 हस्तिरोहणकः । पुं० महाकरञ्जे ॥
 हस्तिलक्षम् । न० गजस्वरूपे ॥ तन्नि
 रूपणं यथा । भद्रोमन्दोमृगमिश्र
 सतस्रीगजजातयः ॥ तत्रादौभद्र
 लक्षणम् । मध्वाभदन्ताः सुविभ
 क्तदेहानचोपदिग्धानकृशाः क्षमा
 स्य । गात्रैः समैश्चापसमानवंशा
 बराहतुल्यैर्जघनैश्चभद्राः ॥ मन्द
 लक्षणं यथा । वक्षोऽथकक्ष्याबलयः
 श्लथश्लम्बीदरस्त्वग्दृष्टतीगलश्च
 । स्थूलाचकुक्षिः सहमेवकेनसैही

हस्तिलक्षम्

चट्टम् मन्दमतङ्गजस्य ॥ २ ॥ मृग
 सङ्कीर्णलक्षणन्तु । मृगास्तुष्ट
 स्वाधरबालमेट्रासन्वङ्घ्रिकण्ठदि
 जहस्तकर्णाः । स्थूलैश्चशास्त्रे तिय
 ये।क्तविह्वैः सङ्कीर्णनागाव्यतिमि
 श्रचिह्नाः ॥ ३ ॥ अथैतेषामुन्नति
 देव्यंपरिणाहानांप्रमाणमाहा । प
 च्चोन्नतिः ० सप्तमृगस्य देव्यंमष्टौ
 चहस्ताः परिणाहमानम् । एकहि
 वृद्धावयमन्दभद्रौसङ्कीर्णनागोऽनि
 यतप्रमाणः ॥ अथैतेषां वणंमदल
 क्षणमाह । भद्रस्यवर्षोहरितीमद
 स्यमन्दस्यहारिद्रकसन्निकाशः ।
 कृष्णोमदस्याभिहितोमृगस्यसङ्कीर्ण
 नागस्यमदोविमिश्रः ॥ ५ ॥ गजा
 नांशुभलक्षणान्याह । ताम्रोष्ठता
 लुब्धनाः कलविह्वनेपाः स्निग्धो
 म्नायदशनाः पृथुलायतास्याः ।
 चापोग्नतायतनिगूठनिमग्नवंशास्त
 न्वेकरोमचितकूर्मसमानकुम्भाः
 ॥ ६ ॥ विस्तीर्णकण्ठनुनाभिध
 लाटगुच्छाः कूर्मीमृतैर्द्विनवविंश
 तिभिन्नंखैश्च । रेखाचयीपचितवृ
 त्तकराः सुशलाधन्याः सुगन्धिम
 दपुष्करमारुताश्च ॥ दीर्घाङ्गुलिरक्त
 पुष्कराः सजलाभोदनिनादवृह
 णाः । वृहदायतवृत्तकक्ष्याधन्याभू
 मिपतेमंतङ्गजाः ॥ ८ ॥ अथाशुल
 क्षणान्गजानाह । निर्मदाभ्यधि

हस्तिशाला

कहीनमखाङ्गान् कुञ्जवामनकमेष
विषाणान् । दृश्यकीषफलपुष्कर
हीनान् श्यावनौलशबलासिततालू
न् ॥ स्वल्पवक्त्ररुहमत्कुषप्रगटा
न् हस्तिनीश्वगजलक्षणयुक्ताम् । ग
भिर्णौसुनृपतिः परदेशंप्रापयेद्य
विरूपफलास्ते ॥ १० ॥ अत्रकुञ्जा
दीनांलक्षणमितु । सङ्घ्निसवची
जघनः पृष्ठमध्यसमुन्नतः । प्रमा
णहीनस्तत्राभिः सकुब्जोदारणा
धमः ॥ आनाहायामसंयुक्तीयो
तिहस्तीभवेद्गजः । वामनः सस
माख्यातोभर्तुर्नार्थयशः प्रदः ॥
सर्वलक्षणसम्युक्तीर्दन्तैस्तुपरिबर्जि
तः । मत्कुणः ससमाख्यातः
सङ्घ्न्यामिप्राणघातकः ॥ पादयोः स
न्निकर्षः स्नायस्यनागस्यगच्छतः
। सशंटेऽध्वनियुक्तेषुलक्षणज्ञैर्न
पूजितः ॥ अनन्ताभ्यधिकं यस्यवि
स्तारेणस्तनान्तरम् । विकटः सवि
निर्दिष्टोदुर्गतिर्निन्दितोगजः ॥
इतिवाराह्यां ६३ अध्यायः ॥

हस्तिलोधः ।) पुं० लोधे ॥ इति
हस्तिलोधकः ।)

राजनिर्घण्टः ॥

हस्तिवाहः । पुं० अरु, श्रे ॥

हस्तिविषाणी । स्त्री० कदल्याम् ॥

हस्तिशाला । स्त्री० चतुरे । गजगृहे
पीलुस्थाने ॥

हस्तः

हस्तिशुण्डा ।) स्त्री० क्षुपविशेषे । ह
हस्तिशुण्डौ ।)

स्तिन्याम् । भूरुण्ड्याम् । हाती
शुण्डा । इ० गौ० भा० प्र० । अ
स्थिसंहारे ॥ यथा । वच्चबल्यऽस्थि
संहारीहस्तिशुण्डोवनालिकेतिहा
रावली ॥

हस्तिश्यामाकः । पुं० हातियाशामो
इतिगौडप्रसिद्धेशस्ये ॥

हस्ते । अ० पाणौ ॥

हस्तेकरणम् । न० पाणियहणे । वि
वाहे ॥

हस्त्यध्यक्षः । पुं० गजाध्यक्षे ॥ तल्ल
क्षणं यथा । हस्तिशिक्षाविधानज्ञो
बन्धजातिविशारदः । क्लेशचमस्त
याराज्ञोहस्त्यध्यक्षः प्रयस्यते ॥ इ
तिमात्स्ये १८६ अध्यायः ॥

हस्त्यायुर्वेदः । पुं० हस्तिचिकित्सा
शास्त्रे । गजायुर्वेदे ॥

हस्त्यारोहः । पुं० हस्तिपक्षे । निषा
दिनि ॥ तल्लक्षणन्तु । एतैरेवगु
णैर्युक्तं स्वासनस्यविशेषतः । ह
स्त्यारोहेनरेन्द्रस्यसर्वकर्मणिशस्य
तेइतिमात्स्ये १८६ अध्यायः । ए
तैर्हस्त्यध्यक्षगुणैः ॥ हस्तिनमा
रोहति । रुहेः कर्मण्यण् ॥

हस्त्यालुकम् । न० कुञ्जरालुके । दी
र्घंतायुक्ते महाशरीरेकंद्विशेषे ।

हस्तः । वि० मूर्खे ॥ हसति । हसे०

हातव्य :

। स्तायितस्त्रीलिरक् ॥
हहलम् । न० । हाहाहसे ॥ इ० श०
च० का ।
हहः । पुं० । हाहानास्त्रिगन्धर्व ॥
हा । अ० विद्वादे ॥ शुचि । शोके ॥
अर्षी । पीडायाम् । दुःखे ।
कुत्सायाम् ॥ विस्मये । आर्षीकौ
॥ जहाति । ओहाक्त्यागे ॥ । क
प् ॥ यथा । प्रारब्धव्ये निरुद्योगी
जागतव्ये प्रसुप्तकः । विश्वस्तव्यो
भवस्थाने हानरः । क्षिप्तहन्ते ॥
हाकान्तः । स्त्री० । मायावृत्तप्रभेदे ॥
लक्षणे । द्विजगत्सगशभगवक
लिताभवति चतुर्दशकलकलितः ।
अन्ते गुह्यमुपधाघयदाहाकालरेपाभ
वतितदा ॥ यथा । कौमुदकुमुदम
भ्युदनास्मात्पीडूपन्नितमदना
। चपलबिलोचनजितहरिणीहरति
नशस्त्रमस्तहणी ॥
हाहरः । पुं० । यहाह्येयादसि ॥
हाटकः । पुं० । न० । स्वर्णः । हेमनि
कनके । हटति । हटदोषो ।
गवल् ॥ हाटवतिवा । कान् ।
धत्तूरे । त्रि० । स्वर्णनिर्मिते ॥
हाटकीशः । पुं० । पातालाधिपतीश्व
रे ॥ हाटकाव्यपारसविशेषश्वश्रुः ॥
हाटकेश्वरः । पुं० । गोहावरीतीरस्थे
शिवविशेषे ॥

हातव्यः । चि० । त्यक्तव्ये ॥ यथा ।

हापुत्रो

योभस्त्राविषयाजुगुप्सिततमः का
योऽवैगस्वरप्रायोवन्धुभिरध्वनीव
पथिकैर्दीर्घाविद्यागावहः हातव्यो
यमसारएकविरसः संसारवृत्त्यादि
कंसर्वस्त्रैर्बहिर्वाचिचेततिपुनः क
स्यापिपुण्यात्मनः ॥
हातम् । न० । भृती । वितने ॥ प्रमथ
ने ॥ पुं० । राक्षसे ।
हानम् । न० । त्यागे । उत्सर्गे ॥
आर्त्तिकोपरमे ॥
हानिः । स्त्री० । अल्पत्वे ॥ अपचये
। क्षतो ॥ आयुषः क्षणराक्षीपि
नलम्भः स्वर्णकोटिभिः । सचेत्तु
विफलीयातिकाभौहानिस्ततोधि
का । विनाशे । हानम् । ओहा
कत्यागे । म्लक्ष्याहाभ्योनिः ॥ य
दा । हीयते । ओहाक् । बहि
श्रश्रुयुद्ग्लहात्त्वरिभ्यानिदित
निः ॥
हानुः । पुं० । दन्ते ॥ इति विक्कामुह
शेषः ॥
हान्कम् । न० । भृती । मरणे ॥ ह
नि । हन० । भ्रसजिगमिनमिह
मिः प्रश्नसंज्ञिषेतिष्टन् ।
हापनीयः । । वल्लभुयोग्ये ।
हापितः । त्रि० । स्थाजते । हानिङ्
गमिते ॥
हापुत्रिका ।) स्त्री० । पक्षिविशेषे ॥
हापुत्रो ।)

हारक :

तत्पर्यायायया । अथसर्षपी • ख
ञ्जिकातुलिका • स्फोटिकेतिचि
काण्डशेषः • गोभण्डीरः वङ्ग
कौरोहापुचीराजभट्टिकेतिहाराव
लो ॥

हाफिका । स्त्री • जृम्भणे । जृम्भाया
म् । उपपुष्पिकायाम् । जम्भार्द्र •
द्र • भा • ॥

हायनः । पुं • अर्षिषि । ज्वालि ।
चम्नेः शिखायाम् ॥ ब्रौह्मीप्रमे
दे । नीबारादावितिमुकुटः ।
षष्टिकइतिस्वामी । शालिर्जातिवि
शेषे • इतिभिषजः ॥ पुं • न •
संबत्सरे । शरद्वि । षष्ठे ॥ जहा
तित्यजल्युदकम् । ओहाकत्यागे ।
भाबान्जिहीतेव्याप्रोतिवा । ओ
हाङ्गतौ । हृष्टश्रीहृजालयारि
त्युभयतण्डुल ॥

हारः । पुं • मुक्ताबली । मुक्तदाम
नि । युधि । सङ्ग्रामे । संयुगे ।
गुरुवर्षे • ऽ • ॥ सुयोवधानरस्यश्च
शुरे । न • हरेश्चरिते ॥ त्रि • मनो
हरे ॥ मनोऽङ्गियतेऽनेन । हृज् •
घञ् • यद्वा । हारपतिमनः •
स्वार्थण्यस्तादृच् • हरणम् । भा
वेवाघञ् ॥

हारकः । पुं • कितवे । चौरि ॥ ग
द्यभेदे ॥ विज्ञानविशेषि ॥ शाखोट
वृक्षे ॥ भालकाङ्के ॥ चि • हरणक

हारित :

त्तरि • हरति । हृज् • । खलुल्
। क्रियते । बाहुलकात्कर्मणि
बाखलुल् ॥

हारहारा । स्त्री • कपिलद्राघायाम् ॥
हारहूरम् । न • मयि । इ • हेमच
न्द्रः ॥

हारहूरा । स्त्री • द्राघायाम् ॥

हारहूरका । स्त्री • गोक्षन्याम् ॥

हारावली । स्त्री • पुरुषात्तमकृतकी
षविशेषि ॥ हारपङ्क्तौ ॥

हारिः । स्त्री • पथिकसन्तानि । पथि
कपङ्क्तौ ॥ द्यूतादौपराजये ॥

चि • मनोऽङ्गे । रुपिरे । शुभे ॥

हरति । हृज् • । बाहुलकादिज् ॥

हारिकण्ठः । पुं • कौकिले ॥ त्रि •
हाराऽन्वितगले ॥

हारिणिकः । पुं • मृगयो ॥ हरिणा
नृहन्ति । पश्चिमव्यसृगानृहन्ती
तिठक् ॥

हारिणीः स्त्री • अष्टष्टिकन्द १०
प्रभेदे ॥ तल्लघणन्तु । वेदत्वप्रवेमं
भनमयलागद्येतदाहारिणी । य
था । यस्यानित्यश्रुतिकुबलयेश्रो
शालिनौलाचनेरागः खीयोऽधर
किसलयलाचारसारञ्जनम् । गौ
रीकास्ति प्रकृतिरुचिरारम्याङ्गराग
च्छटासाकासारिरजाननकथराधाम
नोहारिणी ॥ हारवत्याम् ॥

हारितः । पुं • पक्षिविशेषि । हारी

हारीत :

ते ॥ हारमित : ॥
 हारितकम् । न० शःके ॥
 हारिद्रः । पुं० कदम्बवृक्षे । नौपे ॥
 शिष्विशिषे ॥ यथा । हारिद्रातुल्य
 मूलेयीहारिद्रः समुदाहृतः ॥
 हरिद्रावर्थे ॥ वि० हरिद्रारञ्जिते ॥
 हरिद्रयारक्तम् । हरिद्रामहारजना
 भ्यमञ् ॥
 हारिद्रवः । पुं० मैत्रायणीयानांशाखा
 प्रभेदे ।
 हारिद्रुमतः पुं० गौतमगोत्रेमुनिवि
 शेषे ॥ हरिद्रुमतोऽपत्यम् । अण् ॥
 हारी । वि० हारविशिष्टे ॥ हारीस्य
 स्य । इनिः ॥ हर्तरि ॥ अश्व्यं ह
 रति । हञ् । णिनिः ॥
 हारी । स्त्री० मौक्तिके । यथा । मुक्ता
 मुक्ताफलंशुक्तिबीजं हारीचमौक्तिक
 मितिशब्दरत्नावली ॥
 हारीतः । पुं० धर्मशास्त्रप्रवर्तकीमु
 निविशिषे ॥ कैतवे । हृद्यनि ॥ पक्षि
 विशिषे । हरिलाहारीतलइतिली
 कप्रसिद्धे ॥ अस्यमांसगुणायथा ।
 हारीतीरुचउष्णः स्याद्रक्तपित्तक
 फापहः । स्निग्धस्वरकरः प्रोक्तर्ष
 हातकरश्चसः ॥ हारीतीरक्तपीतः
 स्याद्धारिताऽपिसक्यते ॥ हारी
 मौतः ॥ हारीस्यस्मिन्वा । इ
 निः । हारिमने । हारमितं गमनम
 स्य ॥ यदा । हारयति । क्तिप् । ए

हाला

तिस्म । ईगतौ । गख्यर्थेतिक्तः ।
 हारचासावीतश्च ॥
 हारीतकः । पुं० हारीतखगे ॥ स्वा
 र्थेकः ॥
 हाहम् । न० प्रेमणि । क्ते हे ॥ अ
 भिप्राये ॥ हृदयस्यकर्म । युवादि
 स्वात् ॥ हायनान्तयुवादिभ्योणित्य
 ण् । हृदयस्यहृत्ते खेतिहृदादेशः
 ॥ इहमर्थेण्वा ॥
 हाही । वि० स्त्रे हवति ॥
 हाय्यः । पुं० कलिद्रुमे । विभीतके
 हरणीयाङ्के । भाष्ये ॥ जरणे ॥
 वि० हतव्ये ॥ हर्तंयोग्यः । ह
 अ० । अहलोय्यत् ॥
 हासः । पुं० बलदेवे ॥ शालिवाह
 नभूपतौ ॥ हसी ॥ हलति । ह
 लबिलिखने । ज्वलतिकसन्तोभ्यो
 णः ॥
 हालकः । पुं० पीतहरितवर्णाश्वे ।
 हालहलम् । न० पुं० हालाहलविषि
 ॥ हालिहलति । जठरम् । हल०
 । पचाद्यच् । हलमिहलतिवा ।
 अच् । प्रज्ञाद्यण् ॥ मधुतिष्ठति
 वाचिवेषितां हृदयेहालहलमहृदि
 षम् । अतएवनिपीयतेऽधरो हृदयं
 मुष्टिभिरेवताडाते ॥
 हालहालः । पुं० न० हालाहले ॥
 हाला । स्त्री० सुरायाम् । बलदेवप्रि
 यायाम् । वरुणात्मजायाम् ॥ ह

हालिक :

लक्ष्यम् । हल० । ज्वनतीतिणः
॥ हल्यतेऽनयाथा । हल्येतिघ
ञ् । हालाहलं हन्ति चैकं हालातु
साप्रवीरुषम् । तालमद्ये ॥

हालाहलस्थानम् । न० चिदम्बरोभि
धेदेव्याः स्थानि ॥

हालाहलः । पुं० न० विषप्रभेदे ॥
तत्स्वरूपन्तु । गोक्षनाभफलोगुच्छ
स्तालपत्रच्छदस्तथा । तेजसायस्यद
ह्यन्ते समीपस्थाद्रुमादयः किञ्चित्
न्यायां हिमालये । दक्षिणाव्यतिटे
देशे क्रोड्गणे पिषजायते ॥ हालेन
आहलति । हल० पचाद्यच् ॥
हालाहलानैव विषं विषं रमापरंज
नाव्यस्यमेवमन्वते । येगेनजाग
र्त्तिनिपीयतं विषः स्रग्श्रुतांमुद्य
तिनिद्रयाहरिः ॥

हालाहलः । पुं० कीटविशेषे । अ
ञ्चनिकायाम् । कुटिलकीटके ॥

हालाहलधरः । पुं० सर्पे । हाला
हलस्यधरोधारकः ॥

हालाहला । स्त्री० अञ्चनिकायाम् ।
गिरिकायाम् । बालमूषिका
याम् ॥

हालाहली । स्त्री० मदिरायाम् ॥

हालिकः । पुं० कर्षकवृषे । सैरि
के ॥ हलिनखंनति । तेनदीव्यतिख
नतीतिठक् ॥ हलंबहति० हल
स्थायंश । हलसीरोठक् ॥

हाव :

हालिनी । स्त्री० स्थूलपल्ल्याम् ॥

हालो । स्त्री० कनिष्ठशालिकायाम् ।

यथा । कनिष्ठाश्यालिकाहालीयन्त्रि
काकिलिकुञ्चितेतिहेमचन्द्रः ॥ म
दिरायाम् ॥

हालुः । पुं० दन्ते ॥

हावः । पुं० पाद्वाने । स्त्रीणां विला
सादौ । नारीणां शृङ्गारभावसुक्रि
यासु ॥ यथा । स्त्रीणां विलासावि
ब्बोकीविभ्रमोललितं तथा । हिला
लीलेत्यमोहावाः क्रियाशृङ्गारभा
षजाः ॥ शृङ्गारात्० रथ्यादेः०
भावान्मनोविकाराच्चजाताः क्रि
यासु टाचमङ्गाराख्याविलासादि
काहावशब्दाच्याहृथर्थः ॥ हवन
म् । हुदोनादनयोः । क्वचिदपवा
दविषयेषु त्सर्गोऽभिनिविशते० इत्य
वविषयेषुञ् । इतिशब्दः प्रकारे
। तेनान्येपिबोध्यः । लीलाविला
सोविच्छित्तिविभ्रमः किलकिञ्चि
तम् । मोहायितं कुट्टमितविब्बोकी
ललितं तथा । विहृतञ्चतिमन्तव्या
दशस्त्रीणां स्वभावजावृत्ति ॥ हूय-
न्ते रागिणीऽत्रेतिहावः । यदाहूय
न्ते रागिणः कासाग्नावनेनेतिहा
वः । अधिकरणं करणं वाचञ् ॥
यथोक्तम् । युवानोऽनेन हूयन्ते ना
रीभिर्मदनानले । अतोनिरुच्यतेहा
वस्तेविलासादयोमतावृत्तिः ॥ हाक्

होसम्

हंवायतिशोप्रयति वैशोषणे ।
डः ॥

हासः । पुं० हास्ये ॥ हसनम् । हसे
हसने । स्वनहसोर्वीतिपक्षे घञ् ॥
प्रकाशि ॥

हासिका । स्त्री० हासे । हांसो० इ०
भा० ॥ हसे । धात्वर्थनिर्देशेण
ल् । प्रकाशि ॥

हासिकम् । न० गजतायाम् । करि
समूहे ॥ हस्तिनासमूहः । अचित्त
हस्तिधेनेषु ॥ हस्तिनीनासमूहो
वा ॥ भस्मट्टवृत्तिपुंशब्दावः ॥ चि०
हस्यारोहे ॥ हस्तिनाचरति० ग
च्छति । चरतीतिठक् ॥

हस्तिनम् । न० हस्तिनापुरे ॥ हस्ति
दत्त । गजपरिमाणे ॥ हस्तिप्रमाण
मस्य । पुरुषहस्तिभ्यामण् चिच्चय्
। इत्यण्यनपञ्चद्वीतप्रकृतभाषः ॥

हास्तिनपुरम् । न० हस्तिनापुरे ॥
हास्तिनायनः । पुं० हस्तिनेगोवा
ऽपत्ये ॥ नडादित्वात्फक् । दा
गिडनायनेतिटलोपाभाषः ॥

हास्यम् । न० रसविशेषे । हसे हा
से । यथा । विकृताकारवाग्वेश्चि
ष्टादेकतुक्ताद्भवत् । होस्याहासः
स्यायिभाषः ॥ श्रुते प्रथमदेवतः
॥ विकृताकारवाक्चिष्टयदाली
क्यहसेऽनः । तद्व्राजस्वनंप्राहु
स्तच्चष्टीहीपनमतम् ॥ अनुभाषा

हाहा :

चिसङ्कोचवदनस्मरतादिकः नि
द्रास्योवाचित्याद्यापयस्युर्व्याभिचा
रिणः ॥ ज्येष्ठानांस्मितहसितीमध्यानां
विहसितोवहसितीष । नौवानाम
पहसितं तथातिहसितस्यषड्भेदाः
॥ ईषद्विकासिनवनंस्मितं स्यात्
स्यन्दिताधरम् । किञ्चिद्व्यद्वि
जंतवहसितं कथितं बुधैः । म
धुरस्वरंविहसितंसांशशिरः कस्यम
वहसितम् । अपहसितंसास्त्राद्यं
विद्विष्यत्तत्रभवत्यतिहसितम् ।
हसे । ऋहलीः ॥ चि० प
रिहसनीये ॥

हाहलम् । न० हालाहली ॥

हाहा । अ० विस्मये । शोके ।

हाहाः । पुं० गन्धर्वविशेषे ॥ हाहा
ह्रह्रश्चैवमाद्यागन्धर्वास्त्रिद्वौकस
मिच्छमरः ॥ ह्रवृत्तिशोकाव्यसृक्
शब्दं कर्हति । अ० हाक्छ्यागे । वि
च् । शसिह्रहः । अच्युत्पत्तिप
क्षे० शसि० ह्रहान् । आतीघाती
रिच्छस्याप्रवृत्तेः ॥

हाहाकारः । पुं० शोकध्वनौ ॥ हाहा
शब्दे । हाहाकारणम् । भाषेघञ् ॥

हाहालम् । न० हालाहली ॥

हाहाः । पुं० देवगन्धर्वे ॥ साक्षोय
म् । गन्धर्वाहाहसिप्रीतीगन्धर्वागा
यनेपिचितिसाहसाहः । गन्धर्वप्री
तिहाहसोरितिवाच्यतिः ॥

हिंसा

हाहाहूहूहूः । पुं० गखर्वे ॥
 हि० अ० पादपूरणे ॥ इती ॥ विशेषे ॥
 अथधारणे ॥ प्रश्ने ॥ हेत्वपदेशे ॥
 सन्धमे ॥ असूयायाम् ॥ अप्यर्थे ॥
 विद्वदनुभवप्रसिद्धौ ॥ हिनेति । हि
 गती । विष् । संज्ञापूवकत्वाद्गु
 णाभावः । क्षिपितुगभावोवा ।
 भावेवाप्रत्ययौ ॥

हिंसकः पुं० घ्याडे । हिंस्रपशौ
 । अथर्ववेदसंब्राह्मणे ॥ शची ॥
 वि० हिंसोकर्त्तरि । नृशंसे । घा
 तुके ॥ हिंस्रितच्छीलः । हिंसि
 हिंसायाम् । निन्दहिंस्रिणेति
 बुञ् । शरणागतबालस्त्रोहिंसका
 नृसंबसिन्नतु चोर्णव्रतानपिसदा
 कृतघ्नसहितानिमान् ॥

हिंसा । स्त्री० चौर्यादिकर्मणि ॥
 आदिनावधनवासताडनादधीत्या
 ह्याः । घाते । वधे । अथास्त्रोद्ये
 प्राणिवधे ॥ साचकृतकारितानु
 मोदितभेदेनविविधा । कायवा
 ड्ममोभिः प्राणिनापीडम् ॥ प्रा
 णवृत्तिकेदे ॥ स्वाभिप्रायप्रकटने
 नपरवृत्तिकेदेने ॥ कायकेशंम
 नादुः खंभवाप्राणिनांपुनः ।
 यः प्रवर्त्तयतिहेघात्साहिंसेति
 समासतः । इतिदेवतः ॥ हिंसन
 म् । हिंसि० । गुरोश्चेत्यः ० टा
 प् ॥ एहेगुरावरण्येवानिवसन्ना

हिंसा

त्मवान्हिजः । नाऽवेदविहिताहिं
 सामापद्यपिसमाचरेत् ॥ कथं त
 र्हितुल्ये हिंसास्त्वेवेदिकीदीक्षा-
 दिशुहिंसानाधमधिष्यतथाह ।
 यावेदविहिताहिंसानियतास्मिंश्च
 राचरे । अहिंसामेवतांविद्याहेदा
 दस्मींदिनिर्वभौ । इतिमनुः ॥
 याश्रुतिविहिताकर्मविशेषदेशका
 लादिनियता । अस्मिन्जगतिस्था
 वरजङ्गमात्मनि० अहिंसामेवतांजा
 नीयात्० हिंसाजन्याधर्मविरहात् ।
 दैवपशुहननम्० अधमं० प्राणिह
 ननत्वात्० ब्राह्मणहननवदित्याद्य
 नुमानम्० उग्रजीव्यशास्त्रबाधोदे
 वनप्रवर्त्तते । दृष्टान्तीकृताब्राह्मण
 हननस्याप्यधमंत्वे । शास्त्रमेवाप
 जीव्यम् । वेदादस्मींदिनिर्वभौ ।
 यस्माद्मन्यप्रमाणकोधर्मोवेदादेव
 निः शेषिणप्रकाशताङ्गतइतिकु
 र्णुकभट्टः ॥ यज्ञार्थंब्राह्मणैर्वं
 ध्याः प्रशस्तामृगपक्षिणः । भृत्त्या
 नाश्वैबहल्यधमगस्त्योह्याचरत्पुरा
 ॥ बभूवुर्हिंपुरोडाशाभक्ष्याणांमृग
 पक्षिणाम् । पुरोयोष्वपियज्ञेषुवृत्त्या
 क्षसवेषुचेतमनु ॥ पुरोतनेष्वपि
 ऋषिकर्तृकयज्ञेषुभक्ष्याणांमृगप-
 क्षिणांमांसेनपुरोडाशाचभवन् । त
 स्मात्० यज्ञार्थमधुनातनैरपिमृग
 पक्षिणोवध्याइतिकुर्णुकभट्टः ॥

हिंस्रपशु :

हिंसाकर्म । न० अथर्ववेदोक्तमन्त्रय
न्नादिनिष्पादितमारणोच्चाटनादि
क्रियायाम् । अभिचारे ॥ हिंसा
फलकर्म । शाकपार्थिवादि : ॥
हिंसात्मकः । त्रि० हिंसोस्त्रभावे ॥
हिंसारुः । पुं० व्याघ्रे ॥
हिंसालुकः । पुं० खादुकेशुनि । क
टखना० खाणया० कुत्ताद्भा० ॥
हिंसितः । त्रि० प्राप्तहिंसे । हिंसां
प्राप्ते ॥ यथा । यस्तुकन्यांपिताद
स्वानप्रयच्छतितानुनः । अष्टौपि
टगणास्तेनहिंसितानावसंशयः
॥ इ० वाराहपु० ॥
हिंसीरः । पुं० व्याघ्रे ॥ त्रि० खले
। दुष्टे ॥ हिनस्ति । हिंसि० । हिं
सीरस्त्रीरक्षी । खरेभेदः ॥
हिंस्रः । पुं० घेरे ॥ भीमसिने ॥
हरे ॥ त्रि० हिंसाशौले । शरारौ
। धातुके ॥ हिंस्राणां हिंसनेदोषा
भाषायथा । कृपाकार्यासताशब्द
हिंस्रेषुचजन्तुषु । हिंसायांनहि
दोषश्चहिंस्राणाञ्चत्रजेश्वर । इ०
त्र० वै० कृ० जन्मखण्डे ८५ ५
ध्यायः ॥ हिनस्ति । हिंसि० ।
नमिकम्पिस्यजसकमहिंसदीपी
रः ॥
हिंस्रकः । पुं० हिंस्रपशौ । व्याडे
॥ स्वार्थकः ॥
हिंस्रपशुः । पुं० हिंस्रकजन्तौ । व्या

हिङ्कारः

डे । हिंसकी ॥
हिंसा । स्त्री० हींस० इ० भा० प्र०
वृत्ते । काकोदन्याम् ॥ जटामांस्या
म् ॥ षसायाम् ॥ हिनस्ति । हि
सि० । रः । टाप् । हगवेडुकाया
म् ॥ नाड्याम् ॥
हिङ्का । स्त्री० ऊर्ध्वघातप्रवृत्तौशब्दवि
शेषे ॥ रोगोपसर्गविशेषे ॥ रोगवि
शेषे ॥ अस्याविप्रकृष्टनिदानमाह ।
विदाहिगुप्तविष्टम्भिरूक्षाभिष्यन्दिभो
जनेः । शीतपानाशनस्थानरजो
धूरेस्तयानिलैः ॥ व्यायामकर्म
भाराध्ववेगाघातापतपणैः । हि
क्वाप्रवासश्वासासश्चन्द्रांसमुपजायते
॥ अपतपणम् ॥ अनशनादि ।
सम्प्राप्तिमाह । वायुः कफिनामु
गतःपञ्चहिक्कां करोतिहि । अन्नं
यमलांच्छुद्रांगम्भीरांमहतींतथा ॥
सामान्यलक्षणन्तु । मुहुर्मुहुर्वायुफ
देतिसस्त्रनोयक्तत्प्रिहान्वाणिमुखा
दिबच्चिपन् । सदीषगानाशुहिन
स्यसून्यतस्ततस्तुहिक्केत्याभिधीय
तेबुधैरिति ॥ हिनस्तिइतिहिक्का
। पृषादरादित्त्वद्रूपसिद्धिः । हि
गितिकायति०शब्दं करोतीतिवा ॥
हिक्कनम् । हिक्कअव्यक्तेशब्दे । गु
रोश्चेत्यः । टाप् ॥ यडा । हिक्कय
ते । हिक्कहिंसाम् । पचाद्यच् ॥
हिङ्कारः । पुं० सामभक्त्यन्तरे । पाञ्च

हिङ्गुलः

भक्तिकस्यसास्त्रः प्रथमायाम्भक्तौ ॥
हिङ्गु । न० मूलविशेषान्निर्यासिपधूप
नि ॥ अक्षयर्वायोगुणास्ययथा । स
हस्रवेधिलतुकं बाल्हीकं हिङ्गु राम
ठम् ॥ हिङ्गुष्णं पाचनं रुच्यं तीक्ष्णं वा
तपलासहत् । रसेपाकेचकटुकं त्रि
गधस्रवङ्गदोपनम् ॥ शूलगुल्मोद
रानाहकृनित्रं पित्तवृद्धं नमिति ॥
हिनेति । हिङ्गुतौ वृद्धौ च । हि
संगच्छति वा । मृगय्यादिः ॥ वंश
पल्याम् ।

हिङ्गुनाडिका । स्त्री० नाडीहिङ्गुनि
। रामठ्याम् ॥

हिङ्गुनिर्यासः पुं० निवृत्तौ ॥ हिङ्गु
ग्वकारो हिङ्गुगन्धोवानिर्यासि
स्य ॥ हिङ्गुरसे ॥

हिङ्गुपत्रः पुं० इङ्गुदोषे ॥ हिङ्गो
टाङ्गु भा० प्र० ॥ हिङ्गुनः पत्र
मिषपत्रयस्य ॥

हिङ्गुपत्री । स्त्री० कारव्याम् । पृथु
कायाम् । त्वक्पल्याम् ॥ अस्यागु
णायथा । हिङ्गुपत्रीभवेद्रुच्याती
क्ष्णोष्णपाचनीकटुः । इहस्तिरुग
विषन्वार्थः स्त्री अगुल्मानिलापहा
॥ हिङ्गुपत्रमिषपत्रमस्याः ॥ हि
ङ्गुनः पत्रे ॥

हिङ्गुपर्णी । स्त्री । वंशपल्याम् ॥

हिङ्गुलः । पुं० न० कुरुविन्दे । हं
सपादे ॥ अक्षयनामानि० लक्षणा

हिंसुलः

नि० गुणास्ययथा । हिङ्गुलंदरदं
स्नेच्छं विवासं चूर्णं पारदम् ॥ दर
दस्त्रिभिधः प्रोक्तश्चर्मरः शुकतु
गडकः । हंसपादस्तृतीयः छाद्गु
णवानुत्तरोत्तरः ॥ चर्मरः शुक
वर्णः स्यात्सपीतः शुकतुगडकः
। जपाकुसुमसङ्काश्रीहंसपादोम
हासमः ॥ तिक्तं कषायं कटु हिङ्गु
लं स्यान्नेवामयघ्नं कफपित्तहारि ।
हस्तासकुष्ठज्वरकामलांशुग्रीहामबा
तौ चगरं निहन्ति ॥ ऊर्ध्वपातनयु
क्त्या तुडमरुयन्त्रपाचितम् । हिङ्गु
लं तस्यसूतन्तुशुद्धमेव न शोधयेत्
॥ शोधनविधिस्तु । मेघैस्त्रीरेणुद
रदमन्त्रवर्गैश्च भावितम् । सप्तवारा
न्प्रयत्नेन शुद्धिमायातिनिश्चितम्
शोधितस्य गुणास्तूक्तास्तिक्तकषाय-
मिच्छादिना ॥ हिङ्गुलाद्रसाकर्षण
विधियथा । निम्बूरसैर्निम्बपत्र
रसैर्वायाममात्रकम् । घृष्टादर
दमूर्ध्वं स्तुपातयेत्सूतयुक्तवत् ।
तत्रोर्ध्वं पिठरीलग्न गृह्णीयाद्रस
मुत्तमम् । शुद्धमेवहितसूतंस
र्वकर्मसु योजयेत् ॥ इ० भा०
प्र० शः । सिन्दूरे ॥

हिंसुला । स्त्री० देशविशेषे । यथा ।
ब्रह्मरन्ध्रं हिंसुलायां भैरवी भीम-
लाचनः । के दृवीसामहामायाति
गुणायादिगन्धरी ॥ इति मन्त्रषुडा

हिङ्गुलम्

मथौपौठमाला ॥ वामनपुराण
मपियथा । कन्याचातुखेदसङ्घा
तासासृग्वलिलहेङ्गता । ततस्ता
माहशालाकं प्रभांभैरवमूर्त्तिमान्
शङ्करोऽवरदेलीकश्रेयोर्थायाचाम
हत् त्वांपूजयिष्यन्तसुराऽष्टषयः
पितरस्तथा ॥ यच्चविद्याधरासैव
मानभांसप्रभङ्करि । त्वांस्लोष्यन्तिस
दादेविलिपुष्पोत्करैः करैः ।
चच्चैकेतिशुभं नामयस्माद्दुधिरच
च्चिंता । इत्येवमुक्त्वाऽवरदेनचच्चिं
काभूतानुयाताहरिचर्मवासिनी-
महीसमस्ताद्विचचारमुन्दरोऽस्यखंग
ताहैङ्गुलमाद्यमुत्तममिति ॥

हिङ्गुलिः । पुं० हिङ्गुले ।

हिङ्गुलिका । स्त्री० कण्टकार्याम् ।
भगटव्याम् ।

हिङ्गुली । स्त्री० वात्ताक्याम् । सिं
द्याम् । भगटाक्याम् ॥ हिङ्गुला
ति । ला० । आतीनुपतिकः ।
गौरदिस्वान्डीष ॥ वृहत्याम् ।
कण्टकार्याम् ॥

हिङ्गुलुः । पुं० न० रङ्गद्रव्यविशेषे
॥ यथा । दारदन्तुहिङ्गुलुः स्नाहि
ङ्गुलुं रक्तपारदमितिचिकाण्डश्री-
षः ।

हिङ्गुलिशटिका । स्त्री० वंशपत्याम् ॥

हिङ्गुलम् । न० आलुविशेषे । मधुमू
ले । मौञ्जालू । इ० गौ० दे०

हिण्डो

भा० प्र० ॥

हिण्डः । पुं० हिण्डले ॥

हिण्डलः । पुं० इण्डलि । निचुलि ।

जलवेतसविशेषे ॥ यथा । इण्डली

हिण्डलस्यःपिनिचुलस्याम्बुजस्तथा ।

जलवेतसवृद्धयोऽहिण्डलीयंविषाप

हः । इतिभाषप्रकाशः ॥ हिने

तिः हिगतौवृद्धौच । क्तिप् ।

हित्जलमद्य ॥ स्थलवेतसइत्यन्ये

॥ समुद्रफलेतिख्यातइत्यपरे ॥

हिण्डोरः । पुं० इतिपादवन्धे । नि

गडे । अण्डुके ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥

हिडम्बः ।)

हिडिम्बः ।) पुं० असुरविशेषे ।

हिडिम्बजित् ।)

हिडिम्बनिसूदनः ।) पुं० भीमसेने ।

हिडिम्बभित् ।)

हिडिम्बा । स्त्री० हिडिम्बासुरभाग
न्याम् ।

हिडिम्बापतिः ।)

हिडिम्बारमथः ।) पुं० हनुमति ।

रामदूते । अर्जुनध्वजे ॥

हिण्डनम् । न० भ्रमणे । रते ॥ या
ने ॥ क्राडायाम् ॥

हिडिगण्यनादरयोः । ल्युट् ॥

हिण्डकः । पुं० लम्नाचार्ये ॥

हिण्डरः । पुं० हिण्डारे ॥

हिण्डो । स्त्री० शिखरवासिन्याम् ।

। दुर्गायाम् ॥ इ० वि० शेषः ॥

हिन्ताल :

हिण्टोप्रयतमः । पुं० शिवे ॥
 हिण्टीरः । पुं० समुद्रफने । अश्वि
 कफे । फने । हिण्टीतिशब्दमीर
 यति । ईरगतौकम्पनेच । पचाद्य
 च् । अच् वा ॥ यद्वा । हिण्टते
 • इतस्ततीगच्छति । हिडि० ।
 बाहुलकादोरन् ॥ वासांकी ॥ पू
 रुषि ॥ रुषके । अ मङ्गुगके ॥
 इतम् । न० अ प्रशक्य । परिणामे
 मुखकरवाक्ये । त्रि० पथ्ये । उ
 त्तरकालेष्टफलवति । अनुकूले ॥
 गते ॥ धृते ॥ आमे । उपकृतं
 रि ॥ उधाजः क्तः । दधातेहिं
 ॥ अङ्गुले ॥

हितकः । पुं० शिथौ ।

हितकारी । त्रि० मङ्गुलकारके ॥

हितप्रथी । पुं० चारे । हिते ॥

हिताबली । स्त्री० औषधविशेषे । अ
 ङ्गारकुष्ठके ।

हितैषी । त्रि० हितार्थिनि । हिते
 ष्काकारिणि ॥ हितमिच्छतीति
 षा ॥ विमलंकलुषोभवच्चचितः क
 यथत्ये वहितै षिण्ठरिपुञ्ज ॥

हितैकः । स्त्री० पथ्यवचने ॥

हितीपदेशः । पुं० सत्परामर्शदाने
 ॥ विष्णुसर्म्पकृतेनौतियन्यविशेषे

हिन्तालः । पुं० उच्चविशेषे । अथ
 पर्यायानुवाचयथा । हिन्तालः स्थ
 लतालस्य अथपत्नीवृद्धलः । स्थि

हिन्दुः

रपत्नीद्विधालेख्यः शिरापत्नीस्थिरा
 ङ्कः । गर्भसावीनीलतालीभी
 षणीवङ्कण्टकः । अम्बसारीवृह
 तालः स्याच्चतुर्दशधाभिधः ॥
 हिन्तालीमधुराम्बुकाककृतत्पित्तदा
 इनुत् । अमृतस्यापहः रौचशिशि
 रोवातदोषकृत् । टणराजविशेषि
 यम् । यथ-इवशिष्टः । गुवाताल
 हिन्तालास्तथाताडोचकेतको । अ
 प्पूरनारिकेलीचसप्तैतेटणराजका
 इति ॥ पूगवेाटस्तुहिन्तालः कौ
 वंकिरिटितैत्फलमितिचिकामङ्गि
 षः ॥ हीनाऽल्पस्तालः । पृषाद्
 रादिः ॥

हिन्दुः । पुं० कली । सान्तराजानां
 चतुर्वर्णानांसञ्ज्ञेयम् ॥ यथोक्तंमे
 इतन्मे २३ प्रकाशे । पश्चिमास्याय
 मन्वास्तुप्रोक्तायारब्धभाषया । अ
 ष्टोत्तरशताशीतिवर्षांसंसाधनात्-
 कली ॥ पञ्चखानाः सप्तमीरानव
 साहसहस्रवलाः । हिन्दुधर्मप्रज्ञा
 मारोकायन्ते चक्रवर्तिनः । हीन
 सुदूषणोर्वाहिन्दुः रिष्युच्यतेप्रिये ।
 पूर्वाऽऽस्त्रायिनवशतंषडशीतिः प्र
 कीर्तिताः । फिरङ्गभाषणामन्वास्ते
 षांसंसाधनात्कलीः अधिपामन्दि
 राबासुसङ्ग्रामेव्यपराजिताः ।
 इड्ये ज्ञानवषट्पञ्चलण्डजोषापि
 भाविनइति ॥

हिमज :

हिन्दोलः । पुं० श्रावणशुक्लपक्षविहि
तभगवद्याचाविशेषि । दोलयाचेति
प्रसिद्धे । षड्भागान्तगंतरागविशे
षि ॥ यथा । भैरवः कौशिकश्च व
हिन्दोलोदोपकस्तथा । शारामोमे
घरागस्रपडैर्तेपुरुषाह्वयति ॥

हिन्दोलकः । पुं० यानविशेषे । दो
लायाम् । प्रोङ्खायाम् ॥

हिन्दोलनम् । न० दोलने ॥

हिन्दोला । स्त्री० दोलिकायाम् ॥

हिबुकम् । न० लग्नाच्चतुर्थं भवने ॥

हिमः । पुं० चन्द्रनक्षत्रे ॥ कर्पूरे ॥

चन्द्रे । हिमन्तर्त्तौ ॥ हिमालयप
र्वते ॥ च० खवाप्ये । रजनौजले ॥

तत्पर्यायायथा । चवश्यायस्तुनीहा

रस्तुषारस्तुहिमं हिमम् । प्रालेयं म

हिकेति ॥ चन्द्रे ॥ नवनीते ॥

मौक्तिके ॥ पद्मकाष्ठे ॥ रङ्गे ॥ शो

ते ॥ त्रि० शीतले ॥ हस्ति ।

हन० । हस्तिहिचेतिमक् ॥

हिमकः । पुं० विकङ्कतवृक्षे ॥

हिमकरः । पुं० चन्द्रे । कर्पूरे

हिमकिरणः । पुं० चन्द्रे । कर्पूरे

॥ हिमाः करः किरणायस्यसः ॥

हिमकूटः । पुं० शिशिरर्ता ॥ हिम
कदम्बे ॥

हिमगिरिः । पुं० हिमालयपर्वते ॥

हिमजः । पुं० मैनाकाचले । मे

नकापुत्रे । हिमात्जातः । ज

हिमावत्सुता

नी० । पञ्चम्यामितिडः ॥ च०

॥ हिमोद्भवे ॥

हिमजा । स्त्री० गौर्याम् । पार्वत्या

म् ॥ हिमात् हिमालयात्जाता

। जनी० । डः । टाप् ॥

शच्याम् । इन्द्राख्याम् । जी

रिख्याम् ॥

हिमभ्रष्टः । पुं० भूमिकायाम् ।

कुहेलिकायाम् ॥

हिमतैलम् । न० कर्पूरतैले ॥

हिमदुग्धा ।) स्त्री० क्षीरिख्याम् ॥

हिमदुग्धिका ।)

हिमदुर्द्दिनम् । न० पञ्चहिमे ।

हिमनिप्रातितैनदु खदायकदिने ॥

हिमद्युतिः । पुं० चन्द्रौ । चन्द्रे ॥

हिमाद्युतिर्वस्यसः ॥

हिमद्रुमः । पुं० महानिम्बे ॥

हिमनामा । पुं० कर्पूरे ॥ हिम

स्यनामान्येवनामान्यस्य ॥

हिमप्रस्थः । पुं० हिमगिरौ ॥

हिमशान् । पुं० उमागुरौ । नगा

धिराजे । हिमालये । शतद्रू

चन्द्रभागाद्याः हिमवत्पादनिः

स्यताः । सतानिषिष्यो हिमशान्

भोगिनामलयाऽचलः ॥ हिमम

स्त्रिभ्रष्टि । मतुप् । वत्सम् ॥

हिमवत्सुतः । पुं० हिमरथनाभे ।

मैनाकाचले ॥

हिमवत्सुता । स्त्री० उमायाम् ॥

हिमागमः

गौर्याम् हिमवतः सुता ॥ ग
 कायाम् ॥ इ. ध. यः ॥
 हिमवत्सुतार्धुधः । पुं. । भीमे
 तीर्थविशेषे ॥
 हिमवालुकः । पुं. कपर्दे । इ.
 शक्तिघण्टः ॥
 हिमवालुका । स्त्री. कपर्दे ॥ हि
 माचासौवलुकाच ॥
 हिमशर्करा । स्त्री. यावनाख्याम् ॥
 हिमशैलः । पुं. हिमवति । मे
 नाधवे ॥ हिमप्रधानः शैलः ॥
 हिमशैलजा । स्त्री. पार्वत्याम् ॥
 हिमसंहतिः । स्त्री. महहिमे ।
 हिमान्याम् ॥ हिमनांसंहतिः ॥
 हिमहः । पुं. आदित्ये ॥ बह्वी ॥
 हिमजाडा इतीति हिमहः । उः
 हिमहासकः । पुं. हिमालयध्वजे ॥
 हिमा । स्त्री. नागरमुस्तके । सु
 क्ष्मलायाम् ॥ रेणुकायाम् ॥ पृ
 कायाम् । भद्रमुस्तायाम् ॥ च
 णिकायां ॥
 हिमांशुः । पुं. चन्द्रमसि ॥ हि
 माचंशुवेयस्यसः ॥ कपर्दे ॥
 हिमांशुभिष्यः । पुं. कपर्दे ।
 न. रौप्ये ॥
 हिमागः । पुं. हिमालये ॥ हि
 मप्रधानागः ॥
 हिमागमः । पुं. हिमन्ते ॥ हि
 मस्थानमेयस्मिन् ॥

हिमाजम्

हिमाचलः । पुं. हिमालये ॥
 हिमाच्यवः । पुं. वसन्तर्तौ ॥ हि
 मस्यच्यवीयस्मिन् ॥
 हिमाद्रिः । पुं. हिमशैले ॥
 हिमाद्रिजा । स्त्री. पार्वत्याम् ॥
 हिमाद्रिजाता । जनी. । उः ।
 टाप ॥ क्षीरिण्याम् ॥
 हिमाद्रितनया । स्त्री. पार्वत्याम् ॥
 हिमाद्रितनयापतिः । पुं. शिवे ॥
 हिमानी । स्त्री. हिमसंहतौ ॥ मह
 हिमम् । हिमारण्ययोर्महत्त्वइति
 ङोषानुक्ती ॥ यथा । आगतावत-
 चरेव हिमानीसेव्यताम् सुरतरङ्गि-
 णीसदा । कृष्णाशर्मनिगुणान्कल
 यन्तीजीवनेषुलघयन्त्यनुरागम् ॥
 यावनालशर्करायाम् ॥
 हिमारातिः । पुं. वीतिहेत्रे । ध-
 नस्ये ॥ किरणमातिनि । सूर्ये ॥
 हिमस्यारातिः ॥
 हिमालः । पुं. हिमशैले ॥ हिमेन
 चलयते । अन्नभूषणादौ ॥ घञ् ॥
 हिमालयः । पुं. भारतवर्षस्थसौ
 मावर्त्तते । उदगद्वी । नगपत्नी ।
 मेनाधवे । उमागुरौ ॥ स्यावरोणां
 मध्ये. भगवतोविभूतिरयम् ॥ हि
 मस्यचालयः ॥ शुरुखदिरे ॥
 हिमालयमुता । स्त्री. पार्वत्याम् ॥
 हिमालया । स्त्री. भूर्स्यामलक्याम् ॥
 हिमाजम् । न. उत्पले ॥

हिरण्यमयः

हिरण्यवती स्त्री० स्वर्णचौबाम् ॥
 हिरण्यमस्त्यग्राः । मतुप् । शरा-
 दौनाश्चेतिदौषः ॥
 हिरण्यशया स्त्री० स्वर्णजीवस्थाम् ॥
 हिरण्यह्वयः । पुं० कपूर्णे ॥
 हिरण्यिका स्त्री० दृषोपरिपतितहि-
 मे इतिक्वसित् ॥
 हिरण्येलुः । हि० हिरण्ये । हिरण्ये
 शिते ॥ हिरण्यनसहते । हिरा-
 खेलुः ॥
 हिरण्येत्तरः । हि० शीतले ।
 हिरण्येत्तरा स्त्री० कपिलद्राक्षायाम् ॥
 हिरण्येत्पज्ञा स्त्री० यावनास्थाम् ॥
 हिरण्येत्तवा स्त्री० शय्याम् ॥ शौरि-
 णाम् ॥
 हिरण्य्याः । पुं० भूस्त्रि हिरण्यतिपर्व-
 ते ॥ प्रथस्तहिरण्यमस्यास्मिन्वा-
 स्ति । अन्ये व्योपिदृश्यतइतियप् ॥
 हिरण्यम् । न० रेतसि । स्वर्णं । शरा-
 टे । हिरण्यमिषशराटे इ० हिर-
 चन्द्रः ॥
 हिरण्यमयः । पुं० सुरग्येष्टे । ब्रह्म-
 णि । त्रिप्रसृजि । न० भारतवर्षा
 दिनववर्षान्तर्गतवर्षविशेषः । हि०
 तेजोमयी ॥ सुवर्णमये ॥ हिरण्यस्य
 विकारः । मयट् । दासिडनायने
 तिठिलीपोनिपात्यते । हिरण्यये०
 छन्दसिमलोपोनिपात्यते । हिरण्यये
 नसवितेतिद्वन्मात् ॥

हिरण्यगर्भः

हिरण्यम् । न० रेतसि । द्रव्ये ॥ शो-
 तकुम्भे । स्वर्णे ॥ शराटे ॥ चक्षये ॥
 मानभेदे ॥ चक्षुष्ये ॥ रूप्ये ॥ प्रवेत
 पर्वतादुदीच्यादिशिवतमानेवर्ष-
 विशेषे ॥ इत्यति । इत्यतिकान्ता-
 योः । इत्यतिः कन्यन्हिरण्य ।
 हिरण्यकः । पुं० देवदत्तादेर्हिरण्ये
 ष्यायाम् ॥ हिरण्यकामः । धन
 हिरण्यत्कामइतिकम् ॥
 हिरण्यकशिपुः । पुं० कश्यपादिद्विजा
 तैर्देव्यविशेषे ॥ हिरण्यकशिपुरस्य ।
 हिरण्यकशिपुहा । पुं० विश्वी ।
 हिरण्यकामधेनुः । स्त्री० षोडशमहा
 दानान्तर्गतमहादानविशेषः ॥
 हिरण्यकीषः । पुं० घटिताघटितहिर-
 रूप्ययोः ॥ यथा । हिरण्यकीषाः
 कुप्यानिहेस्त्रिरूप्येकताकृते । इतिहिर-
 चन्द्रः । अमरस्तु० स्यात्कोषस्यहिर-
 ष्यस्यैमरूप्ये कृतः कृषीताभ्याविना
 यदन्यत्तत्कुप्यमित्याह ॥
 हिरण्यगर्भः । पुं० ब्रह्मणि । लीके
 शि । चतुरानने ॥ हिरण्यहिरण्यमय
 मण्डम् । तस्यगर्भं इवतदन्वतिंत्वा
 त् । यथाहभनुः । तदण्डमभवत्
 मंसहस्रांशुसमप्रभम् । तस्मिन्जज्ञे
 स्वयं ब्रह्मासर्वलोकपितामहइति ॥
 यथा हिरण्यहिरण्यमयमण्डगर्भोऽस्य
 ॥ यथा० हिरण्यहिरण्यमयं सुवर्णं
 प्रचुरम् । तद्वत्प्रकाशवहुलं ब्रह्मा

हिरण्यगर्भः :

गडंगर्भे उदरे यस्य स हिरण्यगर्भः ।
 विराड् देहान्तर्गतवैराजपुरुषस्य तद-
 न्तर्गामिणश्चाभं देवोपासनाहिरण्य-
 गर्भोपासकैः कर्तव्यं तद्विषयं य-
 मिकृत्तः सङ्गच्छते । यत्पतयएव-
 तेन ययुरन्तमनन्ततयात्वमपि । यद्
 न्तराण्डनिश्चयाननुसावर्णाः । खड्ग-
 रजांसि त्रान्तिवयसासहयच्छुतयस्त्व-
 यिविफलन्वतद्विरसनेन भवद्विधना-
 इति वेदस्तुत्यन्तउक्तत्वात् ॥ यदा ।
 विराडपरनाम्नो हि हिरण्यमयत्रह्याण्ड-
 स्य गर्भो भूयद्भवान्तर्गत्त्वाद् वैराजपु-
 रुष एव हिरण्यगर्भ इत्युच्यते इति ।
 अथ वा हिरण्यं वेदलक्षणमक्षयद्रव्यं ग-
 र्भे उदरे यस्य सः । हिरण्यमक्षयद्र-
 व्यं बराटे स्वर्णं रितसोरित्यभिधाना-
 दिति । समष्टिलङ्गशरीराभिमा-
 निनिधैतन्ये • ज्ञानशक्तिमदन्तः ।
 करणोपहितत्वात् ज्ञानशक्तिप्रधा-
 ने । सूक्ष्मरूपे । प्राणो । सूत्रात्म-
 नि । ईशे । ईश्वरे ॥ हिरण्यगर्भो
 नाम सूक्ष्मप्रपञ्चाभिमानो • सूर्यम-
 ण्डलान्तर्गतः सूक्ष्मसमष्टिदेहालि-
 ङ्गात्मा चक्षुर्गालकानुगतोन्द्रियानु-
 याहकः संसारिणोऽर्थान्तरमिति
 व्याख्यातारः । मायोपाधिकः प-
 रमात्मालिङ्गशरीरसमष्ट्यभिमाने-
 न हिरण्यगर्भ इत्युच्यते ॥ अथ च्चा-
 दिपुरुषादिजीव ईश्वरस्योच्यते ।

हिरण्यश्रीवः :

यथा । सर्वेश्वरौ प्रथमः सर्वैयुरु-
 ष उच्यते । आदिकर्तासभूतानां ब्र-
 ह्माणे समवर्त्तत इति स्मृतेः । वि-
 ष्णौ ॥ सालयामविशिषे ॥ महादा-
 नविशिषे ॥
 हिरण्यदंष्ट्रः । पुं • अमृतदंष्ट्रे । अ-
 भग्नदंष्ट्रे ॥
 हिरण्यदः । पुं • समुद्रे । वि • स्व-
 र्णंदातरि ॥
 हिरण्यदा । स्त्री • भूमौ ॥
 हिरण्यनाभः । पुं • मैनाकाक्षी ॥
 हिरण्यमिबनगंभरस्य । अक्षप्रत्य-
 न्ववेत्यत्राजितियोगविभागादक्ष ॥
 हिरण्यबाहुः । पुं • श्रान्गनदे । हिर-
 ण्यशीहावस्य ॥
 हिरण्यरेता । पुं • हुतभुजि अम्नौ
 ॥ हिरण्यरेतोऽस्य ॥ सूर्ये ॥ अत्र
 कश्चि ॥ शिवे ॥
 हिरण्यवः । पुं • ऐबधने । न • नि-
 धिविशिषे ॥ वि • सहिरण्ये ॥ हिर-
 ण्यमस्यस्य । अन्त्येभ्योपीतिवप्र-
 त्ययः ॥
 हिरण्यवर्णः । वि • शुद्धवर्णे ॥
 हिरण्यवर्णा । स्त्री • नयाम् ॥ इ •
 हे • न्द्र ॥
 हिरण्यबाहुः । पुं • श्रान्गनदे । हिर-
 ण्यं वहति । कर्मण्यण् ॥
 हिरण्यश्रीवः । पुं • प्रचक्षीपस्याद्रिवि-
 शिषे ॥

हिलोल :

हिरण्यरूपः । पुं० ऋषिविशेषः । अ
हिरसः पुं० ॥

हिरण्याक्षः । पुं० कश्यपादिस्थांसमु
त्पन्ने० आद्यदैत्यविशेषः ।

हिरण्याश्वः । पुं० तुलापुरुषादिषोड
शमहादानान्तर्गतमहादानविशेषः ॥

हिरण्याश्वरथः । पुं० षोडशमहादा
नान्तर्गतमहादानविशेषः ॥

हिरुकः । अ० विनार्थे ॥ हिरुकक्
र्मणिमेतः ॥ मध्यार्थे ॥ हिने
ति । हिगतौ । रुक्प्रत्ययः ।
सामौघे । अधमार्थे ॥

हिलमेचि । स्त्री० हिलमेचिकायाम् ॥

हिलमेचिका । स्त्री० ब्राह्म्याम् ।
आचार्याम् । चक्राङ्ग्याम् । हिल
सा । इ० गौ० भा० प्र० हिलसा
स्यशास्त्रे । यथा । श्रीयं कुष्ठं कर्णं
पित्तं हरति हिलमेचिका । हिलति
। हिलभावकरणे । इगुपधेतिकः
। मोचयति । मुचिर्बुल् । हिलाचा
सौमेचिका । ङा० पौरितिङ्गस्यः
॥ चुक्ते ॥

हिलमेची । स्त्री० हिलमेचिकायां ।

हिल्लः । पुं० शरारिपक्षिणिः ।

हिल्लोलः । पुं० तरङ्गे । नद्यादिजलस्य
वायुनातियं गूर्णप्रवने । रतिबन्धवि
शेषे ॥ यथा । हृदि कृत्वा स्थितः पा
दौकराभ्यां धरयेत् कुचौ । यथेष्टता
दयिद्योजि बन्धो हिल्लोलमञ्जकः ॥

हीनाङ्गः

हिल्वला । स्त्री० इल्वलायाम् ।
हिवुकम् । न० लम्नाच्चतुर्थभवेने ॥
हो । अ० दुः खहेती ॥ विषादे ॥
विस्मये ॥ यथा । ह्यविधिलुलि
तानां हीविचितीविपाकः ॥ हिने
ति । हि० विच् । संज्ञापुर्वक
त्वान्नगुणः । क्वपितुगभाषाया ।
भावेषाप्रत्ययौ । पृषादरादिस्था
द्वीर्घः ॥ हननमूषाहुलकाङ्गोर्षां ।
शोके ॥

हीनः । त्रि० गच्छे ॥ कने । प्रति
वादिविशेषः ॥ यथाहनारदः । अ
न्यथादीक्रियाद्द्वेषीनापस्थाषोनिरु
त्तरः । आहूतप्रपलापीचहीनः
पञ्चविधः स्मृतइति ॥ जहाति०
होयतेस्मशासोहाकस्यगि । आदि
कर्मणिक्ताः कर्मणिशा । षोदि
तश्चेतिनस्त्वम् । घुमास्येतीत्वम् ।
हीनक्रियः । त्रि० जातकर्मदिक्क्रि
याश्चिञ्ति ॥

हीनवर्णः । त्रि० नीचजाती ॥ य
था । हीनवर्णीपभुक्तायाश्चाज्या
बध्यापिवाभवेदिति ॥

हीनवादी । त्रि० त्रिकुट्टार्थवादिनि ॥
यथाहनारदः । पूर्ववाटंपरित्वज्य
थान्यमालम्बतंपुनः । वाटसङ्
क्रमणाज्ज्ञेयोहीनवादीमवैनरइ
ति ॥ वाक्यश्चिञ्ति ॥ अधरे ॥

हीनाङ्गः । त्रि० स्वभावतोऽप्युनाधि

हौरक :

कांगी । विकलाङ्गी । अपोगण्डे ।
तेनसहपरिहासनिषेधायथा । जा
तिहोनवित्तहीनंरुमहोनम दक्ष
म् । होनाङ्गमतिरिक्ताङ्गंतेनदोषि
त्तुनाक्षये । इतिव्रह्मापुराप्राह
वेदीघाथंविनिश्चयसिक्तिकालिका-
पुराणे ४४ऽध्यायः ॥

होनाङ्गी । स्त्री० चद्रपिपीलिका
याम् ॥

हौरः । पुं० शङ्करे । भिवे । हरे ॥
प्रलयेकत्संहरति । हञ्० । प
चाद्यञ् । पृषादरादित्वादीत्वम् ।
वञ्जे ॥ सपे । श्रीहर्षकवेः पि
तरि ॥ हारे । तगणे० ५५।० ॥

हौरकः । पुं० रत्नमख्ये । सूची
मुखे । दक्षीच्यम्नि । हीरे । वञ्जे
हीरा० इ० भा० प० रत्ने ॥ अत्र
यज्ञेखितुयोग्यं तद्वञ्जे लिखितं म
या । तत्रैवतस्माद्द्रष्टव्यं गुणनामा
द्विषणं नम् । मात्रावृत्तान्तरे ॥ य
था । वञ्जितगणमन्त्यरगणमेवचरण
शीभितम्० पश्यसुदतिनागन्तवति
रवदतिनोहितम् । राजभजनका
लेपठनएवरटनरञ्जनंहीरकइतिना
सभवतिकामसवतिसञ्जनम् ॥ य
था । ध्यानमटतसामपठतनामरट
तकौशबंधमंमयतथर्मं भजतकर्म
सुजतथेश्वरम् । दृशारभवनद्वार
द्रमणसारथयनवासनातावदयति-

हुडः

नाभतरति० कालमृपति शासना
स्वार्थेकः ॥

हीरा । स्त्री० लक्ष्म्याम् । श्रियि । ते
लपायिकायाम् ॥ पिपीलिकाया
म् ॥ काश्मर्याम् ॥

हीराङ्गः । पुं० झादित्याम् । वञ्जे
कुलिशे ॥

हौलम् । न० रेतसि । इतिक
श्चित् ॥

हौलुक्षम् । न० लयपिशिषि । यौ
डाम्नाः ॥

हौहो । अ० विद्यये । हास्ते ॥
यथा । कस्तुरिजाहितलोचनाद्य
चरणोहंसः कुतोमानसात्किंत
चास्तिमृग्यंरङ्गजननीरंसदानि
मंलम् । रत्नानानिचयः प्रवालल
तिकाशेदूयंवेहः कश्चिन्मगडुकाः
क्षिप्तवसन्तिनवकीराकण्यहीही
कृतम् ॥

हुहुतम् । न० हुकारे ॥ वन्यव
राहशब्दे ॥

हुहुतिः । स्त्री० रणंशौरध्वनौ ॥

हुडः । पुं० । मेघे ॥ पांजिका
काटा इ० गौ० दे० भा० प० ।
हीरादिनिशरथार्थंभूमिनिहितलौ
हमयतीक्ष्णगङ्गुविशिषे ॥ लगुडे ॥
इ० महाभारतम् भाषयाबुरज
इतिख्यातेयोधगणाश्रयस्थाने ॥ वि
यमूवीक्षर्जनशृङ्गे ॥

हुतवः

हुडम्बः । पुं० हुडुम्बे ॥
हुडुः । पुं० मेघे ॥
हुडुकः । पुं० दास्युह्ये ॥
हुडुकः । पुं० बायप्रभेदेमदमत्ते
॥ दास्युह्यपश्चिणि ॥ दण्डके ।
हुडका इ० गौ० दे० भा० प्र०
लगुडविशेषे ॥
हुडुत् । न० षष्ठशब्दे ॥
हुडुम्बः । पुं० भृष्टचिपिटे । हुडु
म्० इ० गौ० दे० भा० प्र० ॥
हुण्डः । पुं० व्याघ्रे यामशूकरे ॥
सूखे ॥ राक्षसे ॥
हुतः । पुं० देवयज्ञस्थे होमे ॥ त्रि०
वषट् कृते । मन्त्रेणानीप्रक्षिप्ते ह्य
तादौ । हविः प्रक्षेपे ॥ ह्यते ।
हुदानादनयाः । क्तः ॥ न०
हवने होमे । अग्नीहविः प्र
क्षेपक्रियायाम् ॥ नपुंसकेभाषे
क्तः ॥
हुतभुक् प्रिथा । स्त्री० अग्निपत्न्या
म् ॥ स्वाहायाम् ॥ हुतभुजः
प्रिथा ॥
हुतभुक् । पुं० वैश्वानरे । इन्द्रो
॥ हुतभुक् । भुज० । क्तिप् ।
विष्णौ ॥ हुतहेमभुनक्तिपास
यतिविगुणमपिसगुणं करीतिस्वना
मेच्छायादिति हुतभुक् ॥
हुतवहः । पुं० अग्नी ॥ हुतस्य
वहः ॥

हूणः

हुताशः । पुं० अग्नी ॥ हुतं अ
श्रुति । अश० । कर्मव्ययम् ॥
हुताशनः । पुं० अग्नी ॥ हुतं
अशनमस्य ॥ यथा । लक्ष्मिमे
तुवङ्गः स्वात्कोटिहेमहुताशनः
। पूर्णाहुत्वांमृडोनामशान्तिकीर
दः सदा ॥ शिवे ॥
हुताशनी । स्त्री० हेलिषायाम् ॥
हुतिः । स्त्री० हवने हु० क्तिन् ॥
हुम् । अ० स्मृतौ ॥ अपाकृतौ ॥
अर्थप्रश्ने ॥ अभ्यनुज्ञायाम् ॥
वितर्के ॥ भगे । भर्त्सने ।
कीपे । ह्यते । हु० । बाहुल
कान्मः ॥
हुलहुलौ । स्त्री० सुखघट्टायाम् ।
स्त्रीषांमङ्गलजनकमुखध्वनिविशेषे
। हुतलहलु इ० गौ० दे० भा०
प्र० ॥
हुहुः । पुं० गन्धर्वविशेषे ॥ य
हुहुः । पुं०
या । हुहुहुहुश्च द्विविधे । हुहुहुहुश्च
कुबचिदिति शब्दरत्नावली ॥
हू अ० आज्ञाने । अवज्ञायाम् ।
अहङ्कारे ॥ शोके ॥
हूकारः । पुं० हूमितिभयजनकध्व
निकरणे ॥
हूडः । पुं० मेघे ॥
हूणः । पुं० । स्त्रीषांजातिविशेषे
॥ यथा । श्वपाकस्य पुरुष्य

दृश्यः

दृश्योयवमदृश्यपि । लोकावाद्यास्तु
यावःकिगवाश्याचारवर्जितः ॥

दृष्टः किरातशबरपुलिन्दाद्यास्तु
तद्भिदेतिजटाधरः ॥ देवविशेषि ॥

यथा । कामगिरेदंशभागेमरुदेशा
त्तथोत्तरे । हृषदेवः समाख्यातः

शूरास्त्रवरमन्त्रिण ॥

दृष्टम् । न० आह्वाने । नास्ति ॥ चि०
आह्वते ॥

दृष्टि । स्त्री० आकारणायाम् । आ
ह्वाने ॥ ज्ञानम् । ह्रञ्जः क्तिन् ।
वचिस्त्रपीतिसम्प्रसारणम् ॥

दृष्टम् । अ० प्रश्ने ॥ वितर्के ॥ रुषी
कौ ॥ अनुनयोः स्मृतौ सम्भाव्ये ॥

अभ्युपगमे । कुक्ष्यने ॥ प्राकाश्ये ।
दृश्यते । हु० । बाहुलकात्मः ।

पृषीदरादिः ॥ यद्वा । हवनम् ।
• ड्रुम्प्रत्ययः ॥

दृष्टवः । पुं० शृगाले ॥

दृष्टानम् । न० कौटिल्ये ॥

दृष्टुः । पुं० गन्धर्वविशेषि ।

दृष्टुः । पुं० देवगन्धर्वे ॥ दृष्टुत्क
त्वाह्वयति । ह्रञ्जस्पर्धाशब्देण

। क्तिम् । वचिस्त्रपीतिसम्प्रसारणम्
। हलदृष्टिदीर्घः । अजादी । दृष्टु

वी० दृष्टुवदृष्ट्यादिरूपाणि । अन्यत्प
सिपक्षेण । दृष्टौ । दृष्टुवदृष्ट्यादि ।

दृष्टयः । पुं० मदनौ । मन्मथे । का
मदेवे ॥ हृदिबस्त्रविवेकिनाचितसि

दृत्

शेते । शीङ्स्वप्ने । अधिकरणे शि
तेरिच्छच् ॥

दृष्ट्यालुः । पुं० कामदेवे ॥

दृष्टूलम् । न० हृदयशूले ॥ यथा ।

कफपित्तवक्रुहस्तुमारुतारसवर्द्धि-
तः । हृदिस्थः कुरुते शूलमुच्छ्रा

सञ्चावरोधकम् ॥ सहृष्टूलदृष्टि
ख्यातारसमारुतकोपजः ॥

दृष्टिया । स्त्री० जुगुप्सने ।

दृष्टीया । स्त्री० अर्त्तने । जुगुप्सने ॥

दृष्टीङ्काण्डादिः । यक् । अप्रत्य
यात् ॥

दृष्टः । चि० मुषिते । आकृष्टे ॥ अ
हारि । दृष्ट् । तः । उपात्ते ॥

दृष्टिः । स्त्री० हरणे । देवाद्देवान्त
रप्रापणायां ॥

दृष्टकम्पः । पुं० हृदयकम्पने ॥

दृष्टपतिः । पुं० अन्तर्यामिणि ॥

दृष्टस्यः । चि० बुद्धिस्ये ॥

दृष्ट् । न० बुद्धेः । चित्ते । बुद्धौ । मा

नसे । अन्तःकरणे ॥ हृदयकम
ले ॥ नवमभवने ॥ हृदयस्य पद्मत्र

दृष्टिहृदादेशः । प्रभृतिग्रहणस्य प्र
कारार्थत्वात् क्वचित्स्वादापि ।

यद्वा । हरति । क्रियते वा दृष्ट् ।
। उक्तेः पुक्दुक्तेचित् । बाहुल

कात्कीधलादपिदुक् ॥ यथा । अ
चलंपृथुतुच्चसन्तुपाणां हृदयं स्मृत

म् । विपरीतसिरालक्षरोमशं दुः

हृदयज्ञः

खभागिनामिति ॥
 हृदयम् । न० उरसि । वक्षसि ॥ बुं
 कायाम् । हृदयात्तर्गतमांसविशेषे
 षे । अयमांसि । मानसि । स्वान्ते
 स्मृतिप्रत्ययास्पदेज्ञाने ॥ हरति०
 आहरतिविप्रयान्० क्रियतेविषये
 र्वा । वृद्धीः पुं० दुःखीचितिकवन्
 दुगागमश्च ॥ परमात्मनि ॥ हृदिअ
 यम् ॥ हृदयकमले ॥ यथा । पद्म
 कोषप्रतीकाशरुचिरं चोपधीमुख
 म् । हृदयं तद्विज्ञानीयाद्दृश्वस्या
 यतनं महत् ॥ अपिच । हृदयं पु
 ण्डरीकेण सह पंश्यादधीमुखम् ।
 जायतस्तद्विक्रमति स्वपतस्तुनिमील
 ति । आशयस्तत्तु जोष्ये चेतनस्या
 नमुत्तमम् । अतस्तस्मिन्तमेव्या
 ने प्राश्निनः स्वपयन्ति हि ॥
 हृदयग्रन्थिः । पुं० अहङ्कारि । चि
 ष्जडग्रन्थनरूपेऽहङ्कारेविदहङ्कारता
 दल्परूपे ॥ चिष्जडात्मकत्वात्०
 यन्तिरिषयन्थिः ॥ हृदयमेषग्रन्थि
 र्वा ॥ हृदय्ये ॥
 हृदयङ्गमम् । चि० सुखजनकोत्तौ ।
 युक्तियुक्तवोक्ते । सङ्गतौ ॥ हृदयं
 गच्छति । गमश्चेतिखच् ॥
 हृदयजः । पुं० पुत्रे ॥ चि० हृदयउ
 त्पन्ने ॥
 हृदयज्ञः । चि० हृदयप्रिये ॥ हृदया
 भिच्चे ॥

हृदयेषा

हृदयदीर्घल्यम् । न० मनसोभमबा
 दिरूपेऽधैर्ये ॥ हृदयस्यदीर्घल्य
 म् ॥
 हृदयवान् । चि० हृदयालौ ॥ म-
 तुप् ॥
 हृदयशङ्कुः । पु० । सन्देहे ॥
 हृदयशुद्धिः । स्त्री० अनशरीरि ॥ हृ
 दयस्यशुद्धिः ॥
 हृदयस्यः । चि० सर्वान्तर्यामिणि ॥
 हृदयस्थानम् । न० भुजान्तरे । क्री
 डे । उरसि ॥
 हृदयस्यक् । चि० मनोच्चै । हृद
 यस्यक् । त । स्पृण० । सृष्टोऽनु
 दकेक्तिन् ॥
 हृदयात्मकः ।) पुं० कङ्कखगे ॥
 हृदयात्मा ।)
 हृदयालुः । पुं० शस्तचेतसि । सुहृदये ॥
 प्रशस्तं हृदयमस्यास्ति । हृदयाच्चा
 लुरन्यतरस्यामिष्यालुः ॥
 हृदबावित् । चि० पिशुने ॥ हृदय
 माविष्यति । क्तिप् ॥
 हृदयिकः । चि० शस्तचेतसि । हृद
 यिनि ॥ हृदयंप्रशस्तमस्यास्ति । ठन् ।
 हृदयी । चि० प्रशस्तचेतसि । हृद
 यालौ ॥ हृदयंप्रशस्तमश्च । इनिः ॥
 हृदयेशः । पुं० धवे । भर्तारि
 पत्यौ ॥
 हृदयेषा । स्त्री० प्रेयस्याम् । भा
 र्यायाम् । कान्तायाम् ॥

हृदयगन्धा

हृदामयः । पुं० हृद्रोगे ॥
 हृदावत्तः । पुं० अथ्वहृदयावत्ते ।
 श्रोतश्चके ॥ इ० वि० शेषः ॥
 हृदिस्पृक्ष । वि० मनेच्छे । हृद्ये ॥
 हृदिस्पृगति । क्लिन् ॥
 हृदीकृतः । वि० हृदयेप्रवेशिते ॥
 हृद्गतः । वि० । वाग्वृत्त्यावहरप्र
 काशिते । अन्तर्गते ॥
 हृद्गोलः । पुं० पर्वतविशेषि ।
 हृद्गोलोयः । पुं० आयुधजीविविशेषि
 धि । हृद्गोलोऽभिलिनीस्य । आयु
 धजीविभ्यश्चुः । पर्वते ॥
 हृदयन्यः । पुं० हृद्वरणे ॥
 हृद्यः । पुं० वशकृद्देमन्ते ॥ हृ
 दयस्यवस्वनः । वस्वनेषर्षाधितिय
 त् ॥ न० धवलजौरके ॥ गुड
 स्वचि ॥
 हृद्यः । वि० हृज्जे ॥ हृद्विती । हृ
 त्प्रिये ॥ हृदयङ्गमे । मनेच्छे ॥
 मनेहरे । दुर्गन्थाशुचिन्वादिदृ
 ष्टादृष्टदोषशून्ये ॥ हृद्वस्य प्रथम् ।
 हृद्वस्यप्रथमितियत् । हृद्वस्य
 हृद्वेखितिहृदादेशः ॥
 हृद्यगन्धः । पुं० विल्वे ॥ न० सौ
 बर्षलि ॥ स्वल्पजीरके ॥ वी०
 सुगन्धे । सुरभी ॥ हृद्योमनीह
 रोगन्धोऽथ ॥ हृद्यस्यसौगन्धस्य ॥
 हृद्वयगन्धा । स्त्री० मालत्याम् । जा
 हृत्याम् ॥

हृत्प्रासः

हृद्यगन्धि । न० लुद्रजौरके । हृ
 द्योगन्धोऽथ ॥
 हृद्या । स्त्री० वृद्धिनामीषधी ॥
 हृद्रोगः । पुं० व्याधिप्रभेदे । हृद
 यपीडायाम् । हृदयरोगे । अथ
 विप्रकृष्टनिदानन्तु । अस्य, ष्यागुर्ध
 म्ब्रकषायतिक्तश्रमाभिघ्नताध्ययनप्र
 सङ्घैः । संचिन्तनैर्बर्गविधारणेश्च
 हृदामयः पञ्चविधः प्रदिष्टः ॥
 सम्प्राप्तिपूर्वकं लक्षणन्तु । दूषयि
 त्वारसं देवाविगुणाहृदयंगताः ।
 हृदिवाधांप्रकुर्वन्ति हृद्रोमंतंप्रच
 चते । इति ॥ शुण्ठीसौषधं लं हि
 ङ्गुपीतं हृदयरोगनुत् ॥ कामे ।
 यथा ॥ हृद्रोगमाश्रयपहिनेत्यचि
 रेणधीरइति ॥ हृदयस्यरोगः ।
 वःश्रीकप्यज्जरीगेष्वितिहृदादेशः ।
 कुम्भराशी ॥
 हृद्रोगवैरी ।) पुं० अर्जुनवृक्षे ॥
 हृद्रोगार ।) पुं० अर्जुनवृक्षे ॥
 हृद्वगटकः । पुं० जठरे ॥ इ० श०
 च० का ॥
 हृद्वगटकः । पुं० कोष्ठरोगे ॥
 हृत्प्रासः । पुं० हिक्कायाम् ॥ हिक्का
 हिक्काचहृत्प्रासइतिहेमचन्द्रः । हि
 क्काभिधेरोमे ॥ हृद्वगत्कटुम्लनिर्ग
 मे ॥ हृदयादीषद्व्यघासहितास्रवण
 पानीयोद्गिरणं हृत्प्रासइतितद्विदः
 ॥ हृद्वस्यहृत्प्रासयदण् लासेष्विति ॥

हृषु :

हृदादेशः ॥

हृल्लेखः । पुं० तर्कं ॥ ज्ञाने ॥ हृदयलि
खति । लिख० । कर्मण्यण् । हृद
यल्लेखलेखित्यादिनाहृदादेशः ॥

हृल्लेखा । स्त्री० मायावीजं ॥ औत्सु
क्ये ॥ भुवनेश्वर्याम् ॥ ज्ञानिनां
हृदयाम्बोजिह्वल्लेखापरमेश्वरोत्तिदे
वीगीता ॥ हृदिलेखिजागर्तिप्रा
णशक्तिरियंपरहृल्लेखाकथ्यतेतस्मा
दितिभुवनेश्वरीरहृल्लम् ॥

हृषितः । वि० विस्मिते ॥ प्रीते ॥ प्रह
ते ॥ हृष्टलीमन्त्रि ॥ प्रणते ॥ व
र्मिते ॥ हर्षतिस्म ॥ हृष्यतिस्म
वा । हृषुअलीके ॥ हृषतुष्टीवा ।
क्तः । हृषेलीमस्त्रितिक्त्वात्पेनेट् ॥

हृषी । पुं० अग्निप्रिमयोः ॥

हृषीकम् । न० श्रोत्रादोन्द्रिये ॥ हृष्य
स्थनेन । हृषु० अनिहृषिभ्योकि
ञ्चतीकन् ॥

हृषीकेशः । पुं० विष्णोः ॥ सर्वेन्द्रि
यप्रेरकत्वेनसर्वास्तर्थासिणि । स
र्वान्तःकरणवृत्तिज्ञे । सर्वनिगू
ढाभिप्रायज्ञे ॥ हृषीकाणामिन्द्रि
याणामौशीऽधिष्ठाता ॥ हृषीका
यिनियम्याहंघतः प्रत्यक्षतांगतः
। हृषीकेशइतिस्थितानाम्नातत्रैव
संस्थितः ॥

हृषुः । पुं० हर्षे ॥ सूर्ये ॥ अग्नौ ।
शनौ । राहौ ॥ हृष्यति । हृषु

हृति :

तुष्टौ हर्षतिवा हृषुअलीके ।
पृभित्दिव्यधिगृधिधृषहृषिम्यञ्जे-
तिपठित्वा० एष्वर्थेषुकुप्रत्ययइ
तिकेचिदितिमनैरमा ॥

हृष्टः । वि० जातहर्षे । अम्यपर्या
यायथा । हृष्टेमत्तस्तुम्नः प्रह
न्नः प्रमुदित प्रीतइति ॥ रोमा
श्चिते । अप्रतिहते । विस्मिते ॥
हर्षतिस्म ॥ हृष्यतिस्मवा । हृषु-
वा । क्तः । हृषेलीमस्त्रितिक्त्वा
ल्पितेत्कत्वात् ॥ यत्प्रविभाषिति-
नेट् ॥

हृष्टमानसः । वि० सहर्षमानसे ।
हर्षमाणे । विकुर्वाणे । प्रमन
सि ॥ हृष्टमानसंयस्यसः ॥

हृष्टरोमा । वि० रोमाश्चिते ॥ हृष्टा
निरोमाणियस्यसः ॥

हृष्टिः । स्त्री० आनन्दे । माने ॥

हृष्यत् । वि० रोमाश्चिते ॥

हृ । अ० सस्वोधने ॥ आह्वाने ॥ असू
यादौ ॥ हिनाति । हिगतौ । वि
च् ॥ पादपूरणे ॥

हृक्का । स्त्री० हिक्कायाम् ॥ इ० वि०
शेषः ॥

हृठः । पुं० बाधायाम् । विहृठे ॥

हृडावुकः । पुं० अश्वविक्रयिणि ।
विटकविक्रयकारिणि ॥

हृतिः । स्त्री० रवेरर्षिणि । शस्त्रे
॥ वज्रज्वालायाम् ॥ हिनाति

हेतु :

इतस्ततो गच्छति हि० । जतियु
तिज्जुतिसातिहेतिकोत्तर्यद्येति-
क्तिन्नन्तानिपातता । इन्ति० इ
न्यतेऽनयाबा । क्तिन् । जतियुती
तिसाधुः ॥

हेतुः । पु० कारणे । बीज । निमित्त
ते । निधतपूर्वभाषिनि । येन
विनायं न भवति तस्मिन् ॥ इति
तिव्याप्नोतिकार्यम् । हिगतौ
कमिमानजनिगाभायाहिभ्यश्चेति-
तु ॥ फलसाधनयोग्येपदार्थे ॥
हेतुलक्षणतिगोतमः उदाहरणसा
धर्म्यात्साध्यसाधनहेतुस्तथावैधर्म्या
त् ॥ ३४ ॥ अथसाध्यसाधनहेतुरि
तिसामान्यलक्षणम् । साध्यसाध
नंसाध्यसिद्धयनुकूलज्ञापकत्ववै
धकद्रव्यार्थः । तथाचसाध्यतावच्छे
दकावच्छिन्नसाध्यान्वितज्ञापकत्ववै
धकः साध्यान्वितस्वार्थवैधकीऽव
यवद्विफलितार्थः । तस्यद्वैविध्य
माहः उदाहरणसाधर्म्यात् । तथा
वैधर्म्यादिति । साधर्म्यमन्वय
वैधर्म्यव्यतिरेकः । तद्व्यव्या
प्तिरितिफलितार्थः । उदाहरण
साधर्म्यम् । उदाहरणवैध्यान्वय
व्याप्तिस्ततोऽन्वयीहेतुज्ञातव्यः उ
दाहरणतिष्ठण्यम् । तथाच
ज्ञातान्वयव्याप्तिकहेतुवैधकीहेत्व
वयवः । अज्ञातव्यतिरेकव्याप्तिक

हेत्वाभासः

हेतुवैधकीहेत्ववयवः इतिफलि
तार्थः । एवमप्रतीतान्वयव्याप्ति
कहेतुवैधकीहेत्ववयवव्यतिरेकी
हेतुः इत्यमेवप्रतीतान्वयव्यतिरेक
व्याप्तिकहेतुवैधकीहेत्ववयवोऽन्व-
यव्यतिरेकौच्यपिसूचितमितवद-
न्ति । साधने ॥

हेतुकः । पु० कारणे ॥ स्वार्थकः ॥
चि० तत्सम्बन्धिनि ।

हेतुता । स्त्री० कारणतायाम् । हेतु
त्वे ॥ अङ्गतिविशेषि । प्रत्यक्षप्रमा
णं हेतुतासङ्गतिः । हेतोर्भावः ।
तस्यभाषस्त्वतलाविततल ॥

हेतुमान् । चि० व्यक्तौ । कारणवति
युक्तियुक्ते । हेतुरस्यस्मिन्नस्यवामतु
प । फले ॥

हेतुशास्त्रम् । न० तर्कशान्ते ।

हेतौ । अ० निमित्तार्थे ॥

हेत्वभासः । पु० हेतुदोषे ॥ सपञ्च
विधः । सव्यभिचारयिरुहसत्प्रति
पक्षासिद्धस्वभाधितभेदात् । यथा
क्तभाषापरिच्छेदे । अनेकान्तोवि
रुद्धस्याप्यसिद्धः प्रतपक्षितः ।
कालात्ययोपदिष्ट्यहेत्वाभासास्तुप
क्षधा । आद्यः साधारणस्तुष्ठात्
छादसाधारणोऽपरः । तथैवानु
पसहारीविधानैकान्तिकीभवेत् ।
यः सपक्षेविपक्षे च भवेत्साधारणस्तु
सः । यस्तु भयस्माद्व्यावृत्तः सचा

हमकूट :

साधारणोमतः । तथैशानुपसंहारो
 केवलान्वयिपक्षकः । यः साध्यं
 तिनैवःस्ति सविरुद्धउदाहृतः ॥
 आश्रयासिद्धिराद्यास्यात्स्वरूपा-
 सिद्धिरप्यत्र । व्याप्यत्वासिद्धिरप
 रास्यादसिद्धिरतस्त्रिधा । पक्षाऽ
 सिद्धिर्यत्रपक्षोभवेन्मन्त्रिमयागि-
 रिः ऋदेद्रव्यधूमवत्त्वाद्वासिद
 धिरथापरा ॥ व्याप्यत्वासिद्धिरप
 रानौलधुमादिकेभवेत् । विरुद्ध
 योः परामर्श इत्याः सत्प्रतिपक्ष
 ता । साध्यशून्योपपक्षस्त्वसौबा
 धउदाहृतः । उत्पत्तिकालीनघटेग
 म्वादिर्यत्रसाध्यते । इति । सव्यभि
 चारविरुद्धप्रकरणसमसाध्यसमा
 तोतकालाहत्वाभासइतिवाचार्थसूच
 म् ॥ हेतुलक्षणरहितैहेतुवदभास
 मानोहत्वाभासः ॥
 हेमः । पुं० मापक्षपरिमोषे । इ०
 वैदाक्षपरिभाषा ।
 मकन्दलः । पुं० प्रबाली ॥
 हेमकाम्तिः । स्त्री० दारुहरिद्रायाम्
 । वि० सुषण्णद्युतिमति ॥
 हेमकारः । पुं० स्वर्णकारे । हेमक
 र्त्तरि ॥
 हेमकिञ्चल्कः । पुं० नागकेशरे ॥
 हेमकूटः । पुं० हिमालयादुत्तरे । इला
 वृषस्यदक्षिणे द्विसहस्रयोजनविक्षौ
 ष्ये पर्वतेऽदीर्घे किम्पु सुषण्णस्यमर्षा

हेम

दागिरौ ॥ हेमः कूटैराधिः ॥
 हेमकेतकी । स्त्री० सुषण्णकेतक्याम् ॥
 उष्णातिक्तंरसःस्त्रियाचक्षुष्याहेमके
 तकी ॥
 हेमकेलः । पुं० बज्जी । इ० श०
 माला ॥
 हेमकेयः । पुं० शिवे ।
 हेमक्षीरी । स्त्री० सुषण्णक्षीर्याम् ॥
 मद्बक्षीरमस्याः । गौरादिः ॥
 हेमगन्धिनो । स्त्री० रेणुकाख्यग
 न्धद्रव्ये । इतिरत्नमाला ॥
 हेमगौरः । पुं० । पश्चिमवृक्षे ।
 किङ्किरते । वि० स्वर्णवज्जीर
 वण्युक्ते ॥
 हेमज्वालः । पुं० बज्जी । चनले ।
 हेमतारम् । न० पञ्चनविंशति ।
 नीलतुल्ये । मूषातुल्ये ॥
 हेमदुग्धः । पुं० उदुम्बरवृक्षे ।
 हेमदुग्धकः । पुं० उदुम्बरवृक्षे । य
 च्चाङ्गे । हेमवर्णदुग्धमस्य । क् ॥
 हेमदुग्धा । स्त्री० स्वर्णक्षीर्याम् ॥
 हेमदुग्धीः । पुं० यच्चाङ्गे । उदुम्बरे ।
 हेमदुग्धी । स्त्री० स्वर्णक्षीर्याम् ॥
 हेमा । पुं० बुधयज्ञे ॥
 हेम । न० काञ्चनी । स्वर्णे । पञ्चोत्प
 त्त्वादिक् यथा । पुराणिजात्रमस्या
 नांसप्तर्षीर्षाजितात्मनाम् । पत्नी
 विंशोक्त्यावप्यलक्ष्मीसम्पन्नयोव-
 नाः ॥ कन्दपदपविध्वस्तचित्ती

हेमपुष्पिका

ज्ञातव्येदसः । पतितं यद्वरापुष्टेरे
 तस्तहेमतामगात् । कृत्रिमञ्चापि
 भवति तद्रसेन्द्रस्य विधतः । स्वर्णं सु
 वर्णं कनकं हिरण्यं हेमहाटकः ॥
 तत्र नोयं कलधीतंगाङ्ग वंगभं काष्ठ
 नम् । चामीकरं शातकुम्भं तथाका
 तं स्वरसुतम् ॥ जाम्बूनदं जातरु
 पेमहारजतमित्यपि । दाहरेक्तंसितं
 छेदेनिकषिकुहुमप्रभम् ॥ तारशुल्बो
 जिह्वतस्त्रिगंधंकीमलंगुरुहेमसत् । त
 ष्ठो तं कृत्विनं रूक्षं विवर्णं समलंदलम्
 ॥ दाहरेदेऽमितं प्रवेतं कषिष्याज्यं ल
 वुस्फुटम् । दलं । देषतद्वृत्तिलेः कि
 । स्फुटं यद्दृष्यनाहतं ॥ स्फुटति हि
 नेति होयते वा । हिगतीष्ठौ च ।
 मजिन् ॥ धत्तूरे ॥ नागकिसरे ॥
 मन्तः । पुं० । ऋतुविशेषे । सहस
 हस्रयोः । पीयहाषणपौषयोः ॥
 हन्तिलोकान् भीत्सेन । हन्ते मुटचे
 ति भवप्रत्ययः । हन्ते हि चिति हि
 रादिभिमुडागमोगुणश्च ॥
 हेमन्तनाथः । पुं० । कपित्थे ॥
 हेमपर्वतः । पुं० । सुमेरुगिरी ॥
 हेमपुष्पम् । न० । अशोक । जगपुष्पे
 ॥ पुं० । चम्पकवृक्षे ॥ हेमवर्णं पुष्पं
 यस्य ॥ राजवृक्षे ॥
 हेमपुष्पकः । पुं० । चम्पकवृक्षे । हेम
 वर्णं पुष्पमस्य ॥ लीध्रे ॥ अशोके ॥
 हेमपुष्पिका । स्त्री० । स्वर्णयूथिकाया

हेमशङ्खः

म् । पीतपूथिकायाम् । गणिका
 यूथिकास्वहासापीताहेमपुष्पिका ॥
 हेमवर्णं पुष्पमस्याः । पाककर्णेति
 ङीष् । स्वर्णं कन् । ह्रस्वः ॥
 हेमपुष्पी । स्त्री० । स्वर्णयूथ्याम् । सु
 शल्याम् ॥ स्वर्णुल्याम् ॥ कथ्य
 कार्याम् ॥ इन्द्रवारुण्याम् ॥ स्व
 र्णं जीवत्याम् ॥ मञ्जुष्ठायाम् ॥ ह
 मवर्णं पुष्पमस्याः । पाककर्णेति ङीष् ॥
 हेमफला । स्त्री० । स्वर्णकदल्याम् ॥
 हेममाला । स्त्री० । यमपत्रायाम् । स्वर्णं
 स्रज ॥
 हेममाली । पुं० । सूर्ये ॥ कात्तंबीर्ये ॥
 चि० । हेममालायुक्ते ॥
 हेमयूथिका) स्त्री० । स्वर्णयूथिकायाम् ॥
 हेमयूथी ।)
 हेमरागिणी । स्त्री० । वर्षण्याम् । ह
 रिद्रायाम् ॥
 हेमलः । पुं० । कलादे । स्वर्णकारे ॥
 कृकलासे । सरटे ॥ शिलाभरे ।
 कषपाषाणे । कसौटो । इ० । भा०
 प्र० ॥
 हेमलता । स्त्री० । स्वर्णजीवन्याम् ॥
 हेमलम्बः । पुं० । वक्षरविशेषे ॥ त
 त्फलं यथा । पौडाम्ने सर्वं गस्यानि
 देशदेशेषु चिस्मिन् । हेमलम्बे प्रजाः
 सर्वाः क्षीयन्तीनावसंशयः ॥ ३१ ॥
 हेमबलम् । न० । मौक्तिके ॥
 हेमशङ्खः । पुं० । विष्णौ ॥

हेयः

हेमशिखा । स्त्री० स्वर्णं चौर्याम् ॥
 हेमसारम् । न० तुल्ये । इ० रसच
 न्द्रिका ॥
 हेमसूचकम् । न० हारविशेषि ।
 हेमहस्तिरथ । पुं० महादानविशेषि ।
 हेमा । स्त्री० अक्षरसंभेदे । सुन्दर्या
 नार्याम् ॥
 हेमाङ्गः । पुं० गरुडे ॥ परमेष्ठिनि ।
 सुमेरौ ॥ सिंहे ॥ चम्पके विष्णौ
 ॥ न० हेमवर्णशरीरे ॥ चि० तद्व
 त्ति । हेमेवाङ्गवपुष्यस्यसः ॥
 हेमाद्रिः । पुं० सुरपर्वते । मेरौ ॥
 हेमोऽद्रिः ॥ चिन्तामणिकामधेनु
 कल्पद्रुमनामकस्मृतसङ्ग्रहकारकेषु
 चियेराजविशेषि ॥
 हेमाद्रिजरथः । पुं० स्वर्णचौर्याम् ।
 हेमाङ्गः । १) पुं० वनचम्पके ॥ चम्प
 हेमाङ्गः । २) पुं० धत्तरे ॥
 हेमाङ्गया । स्त्री० स्वर्णजीवन्त्याम् ॥
 हेमअङ्गयोग्याः ॥
 हेमाङ्गा । स्त्री० हेमचौर्याम् । शोके
 ॥ गुणायथा । हेमाङ्गरोचनोत्तिका
 मादिन्युसृक्तेदकारिणी । कृमिक
 राडूत्रिषानाङ्कफपित्तास्रकुष्ठनुदि
 ति ॥ स्वर्णजीवन्त्याम् ॥
 हेयः । चि० त्याज्ये । हातव्ये । पुरु
 षश्चोद्देश्यसिद्धयेयदुपयुक्तमविरा
 धितदुपादेवं विपरीतन्तुहेयम् ॥ हा

हेला

तुंगीग्यः । श्रीहाक० । अचोयत्
 ईदति । गुणः ॥
 हेरः । चि० मुकुटप्रभेदे ॥ हरिद्राया
 म् ॥ चासुर्यामायायाम् ॥ इ० क
 शित् ॥
 हेरम्बः । पुं० विनायके एकदन्ते ।
 लम्बोदरे । विघ्नराजे । गणेशे ॥ हे
 मङ्करे । रणे वाशिवसमीपेवारम्यते
 । रविशब्दे । श्रीष्टीपधः । पचा
 यत् । तत्पुरुषिकृतीत्यलुक् । हेउ
 षसिरम्बते । इतिस्वामो ॥ महिषि
 ॥ शौर्यगर्विते । बुद्धविशेषि । हेरुके
 । वज्रटोके ॥
 हेरम्बजननी । स्त्री० दुर्गार्याम् ।
 हेरम्बहृदः । पुं० देशविशेषि ॥
 हेरिकः । पुं० चरे ॥
 हेरुकः । पुं० कामाख्यायांप्रसिद्धेशि
 बलिङ्गविशेषि । महाकालगणे ॥ बु
 द्धभेदे । वज्रटोके ।
 हेलाश्री । स्त्री० हिलमोषिकायाम् ॥
 हेलनम् । न० अञ्जायाम् । अञ्जेलने
 ॥ हेड्ठभनादरे । ल्युट् । लडयो
 रैक्यम् ॥
 हेला । स्त्री० अञ्जायाम् ॥ वरयाषि
 तांबिलासे । स्त्रीणां शृङ्गारभावेकीक्रि
 याविशेषि ॥ स्याङ्गावसूचकोद्देशि । हेला
 ऽस्यैवानुभावनम् । अपिच । हाव
 एवभवेद्दधलाव्यक्तः शृङ्गारसूचक
 इति ॥ सुरतेप्रौढेष्वायाम् ॥ यदा

हैतुक :

४ । प्रौढेष्वायातिरूढानानारीषु
सुरतीत्सुषि । शृङ्गारशास्त्रतत्त्वज्ञैर्हे
लासापरिकीर्तितैः । हिलभाष
ांकरणे • हेडुचनादरेवा । डलया
रभेदः । भाविद्यञ् ।

हेलाबुक्कः । पुं० अश्लविक्रयिणि ।
इ० हाराबलौ ॥

हेलिः । पुं० शौ । सूर्ये ॥ हिलति
। हिल० इन् ॥

हेलिः । स्त्री० हिलायाम् ॥

हेषा । स्त्री० ह्यशब्दे । हेषायाम् ॥

हेषणम् । हेष्ट् शब्दे । गुरोरेत्यः

हेषो । पुं० अश्ल्वे • हेषा० अस्तपस्य
। ब्रह्मादिस्तादिनिः ॥

हेहै । अ० सम्बोधने • ह्यतो • दूरात्
सम्बोधने • हेवहेव ॥

हेहै । अ० सम्बोधने • आह्वाने • हिमो
ति । हिगतौ • डैप्रत्ययः ॥

हैतुकः । वि० सद्युक्तव्यवहारिणि

॥ यथाहमनुः । वैश्विहैतुकस्त

कींनिरुक्तोधर्मपठकः । अथद्याश्र

मिणः पूर्वपरिषत्स्य दद्याधरेति •

हेतुद्वारासत्कर्मसुमन्देहकर्त्तरि ।

शुष्कतार्किके । यथा । पाषण्ड

मीत्रिकर्मस्य नूवेडालत्रतिका नूशठा

न् । हैतुकान्त्रकटर्त्तीषत्राड्माचे

वापिनार्चयेदतिविष्णुपुराणे ३ अं

श्री १८ अध्याय । पाषण्डादीनांल

क्षणन्तु । अष्टः स्वधर्मात्पाषण्डे •

हैमन :

विकर्मस्थोनिषिद्धकृत् । यद्यधमं
ध्वजीनित्यं सुरध्वजद्वेषितः ॥

प्रच्छन्नानिचपापानिवैडालं नामत
व्रतम् । वैडालव्रतमस्यास्तिवैडालव्र

तकस्तुतः ॥ प्रियंवाक्त्तपुरोऽन्यत्र
विप्रियं कुरुते भृशम् व्यक्तापराधचेष्ट

अथठायं कथितो बुधैः । सन्देहकृद्दधि
तुभिर्यं सत्कर्मसुसहैतुकः । अर्वाग्

दृष्टैर्नैकृतिकः स्वार्थसाधनतत्परः
॥ शठो मिथ्याविनीतस्यवक्रचित्तक

दाहृतइतितट्टोष्णाकृत् हैतुनाचर
ति । ठक् • फलाभिसन्धियुक्ते ॥

स्त्री० हैतुकी ॥

हैमः । पुं० भूनिख्ये न • प्रातर्हि
मोहवजले • दिव्यपीनायप्रभेदे ॥

यथा । हिमशस्त्रखरदिभ्योद्रुभीभू
याभिर्घर्षति । यत्तदेव हिमहैमंजल

माहुर्मनीषिणः । हिमास्वुगीतंपित्त
संगुरुनातविर्द्धनामतिभावप्रकाश

॥ अन्ये तु । श्रीनिखधुमेरितमस्यु
समुद्रस्ययद्घनीभूतम् । पशुनानी

तमुदौच्यांतद्धिममितिकथ्यते मुनि
भिः ॥ हिमन्तुशीतलंरुसंदाकरणसू

क्ष्ममिथ्यपि । नतुदूषयतीशतनच
पित्तंनशकफमित्याहुः ॥ वि० हि

मभवे ॥ हैमजातेः स्त्रीविकारे ॥

हैमनः । पुं० न • हैमन्तर्त्ती ॥ पुं०
मार्गशीर्षे ॥ हिमकालीहृषष्टक

धान्ये । यथा । हैमनास्तुहिमाह

हैमवती

व्यः मधुराबद्धवर्चसद्वृत्ति ॥ वि०
हैमन्तसम्बन्धिनि ॥ हैमन्तोत्ये ।
हैमन्तोजातः • भवः • साधुर्वा
। सर्वत्राणवतलोपस्यत्यण् ॥

हैमन्तम् । न० । पुं० । हैमन्तर्त्तौ ॥ वि०
हैमन्तसम्बन्धिनि ॥ हैमन्तभवे ॥ स
न्धिवेत्स्येति • ऋत्त्वण् ॥

हैमन्तिकम् । न० । शालिधान्ये । आ
मनधान० इ० गौ० भा० प्र० ।

हैमवतः । पुं० । विषप्रभेदे ॥ न० । भा
रतवर्षे ॥ यथा । नाम्नं दंभारतं व
र्षं हिमाद्रौ स्तच्चदक्षिणे । तन्न हैमव
तं नाम परेष्वप्येवमुच्यते ॥ इलाव
त्तं सीमेरवसुमेरोः परितो हितदि
ति ॥ वि० । हैमवतिजाते ॥

हैमवतवर्षम् । न० । हैमवते । भारत
वर्षे । यथा । एतद्धैमवतवर्षं भा
रतीयवत्सन्ततिः । हैमकूटपरं यत्र
नाम्ना किम्पुरुषामतद्वृत्ति ॥

हैमवती । स्त्री० । उमायाम् । काल्याम्
। पार्वत्याम् ॥ हैमवतीपत्न्यं स्त्री ।
हैमवतीभवावा । अण् । डौप् ॥
गङ्गायाम् ॥ हैमवतः प्रभवति प्र
काशते • तत्रप्रथमं दृश्यतद्वृत्तियात्र
त् । प्रभवतीत्यण् । स्वर्णक्षीर्याम्
। पटुपण्याम् । हिमावत्याम् ॥ इयं
पीतक्षीरानागजिह्वाकाराभवति
। यथा । हैमवतीपयस्तस्याहैमवद्भूमि
सम्भवा । सानागजिह्वाकारात्

हैहयः

मूलं बाणिजीषधमिति । इरोतक्या
म् । प्रवेतवचायाम् । हैमवतिजाता •
भवावा । तत्रजातवृत्ति • तत्रभवद्वृत्ति
वाचण् । क्षीरिण्याम् । रेणुकायाम्
। अतल्याम् ॥ कपिलद्राक्षाधाम् ॥

हैमा । स्त्री० । पीतयूथिकायाम् ॥

हैमी । स्त्री० । पीतयूथिकायाम् ॥ हैमम
य्याम् । स्वर्णकेतक्याम् । क्षीरिण्याम्
। काञ्चनक्षीर्याम् । हिमाद्रिजायाम् ॥
हैयङ्गवीनम् । न० । एकरात्रिपर्युषिताह
म्रउत्पन्ने • ह्योगोदोहोहवेष्टुते । त
त्तु हैयङ्गवीनयत् • ह्योगोदोहोहवं
ष्टुगमित्यमरः ॥ यथा । हविर्ह्यस्तनदु
ग्धोत्थं तत्स्याद्दधैयङ्गवीनकम् । है
यङ्गवीनं चक्षुष्यंदोपनरुचिकृत्परम्
। बलकृद्दृहणंष्टुष्यं विशिषात्कफना
शनम् ॥ ह्योगोदोहस्यविकारः । है
यङ्गवीनसंज्ञायामिति ह्योगोदोहस्य
हैयङ्गुरादेशो विकारार्थे खसुनिपास्य
ते ॥ नवनौते ।

हैरय्यगर्भः । पुं० । स्वायम्भुवमनौ ।
हैरय्यगर्भस्यापत्यम् । अण् । हैरय्य
गर्भीपासके ॥

हैरकः । पुं० । क्षीरे ॥

हैहयः । पुं० । वार्त्तवीर्ये । एकवीरवृ
त्ते । इय्याअपत्यम् । स्त्रीभ्योऽठक् ।
पृषोदरादिः । यद्वा । हैशब्देन हैषा
• नामैकदेशेन नामग्रहणात् । हैषा
शब्दकुर्वन्वहयतिगच्छतीति हैहयः ॥

हावा

श्वस्तस्यायं हैहयः । यद्वा । हेभक्त०
हेभक्त इति वदन् हैयति गच्छतीति हेह
यो विष्णुस्तस्यायम् हैहव । देशविशे
षु ॥ यथा । पश्चिमे हैहयास्ताद्रिम्न
श्च वासणकादय इति कूर्मवक्रम् ॥
हैहयः । पुं० कार्तवीर्ये । इ० श०
र० ली ॥

हा अ० विस्मये । सम्बोधने । आ
ह्वाने । हानम् । आहाङ्गती ॥ डो
प्रत्ययः ॥

हाडः । पुं० तरास्वीवहने । भङ्ग० हु
डी० इ० गी० दे० भा० प्र० नीका
विशेषि ॥ न० लोपत्रे । चौरधने ।

हाडा । स्त्री० बालिकायाम् । वयसि
प्रथम इति डपि वाधित्वा अजादिस्था
ट्टाप ॥

हाडा । पुं० चीरे । ऋकारान्त ॥ इति
कश्चित् ॥

हेठम् । न० चौरकर्तृकहृतधने ।

हाता । पुं० । ऋग्वेदविद् । देशाना
मशाहनकर्त्तरि० ऋग्वेदस्वर्जि
॥ अग्निर्वेदानां हातीति श्रुतीरग्नौ ।
हामकर्त्तरि । जुहाति । हुदानाद
नयोः । नमृमैष्टृत्वष्टृष्विहाटपो
विष्वादिनासाधुः ॥ तन्विधाष्ठ
स्विञ्चु चानुपसर्गस्य तितन्वा ॥

हावम् । न० इक्षिषि ॥ हूयते । इ०
। हुयामाशुभसिन्धुः ॥

हावा । स्त्री० ऋत्विजि ॥ टाप ॥

हामीयः

स्तुती ॥

हामी । स्त्री० यजमानरूपायां शिवसू
ती ॥

हामीयम् । न० होमालये । वि० हो
वसम्बन्धिनि ॥

होमः । पुं० । पञ्चमहायज्ञेषु देवयज्ञ ॥
साधुमप्रातर्होमयोः ॥ सावित्रचरुहो

मादौ । हवने । देवतादेशेनाग्नौ

हविः प्रक्षेपे ॥ यागएषत्यज्य

मानद्रव्यस्याग्नीप्रक्षेपाद्धीमवृत्त्यु

च्यते ॥ अवानुकल्पश्चोक्तम् । ऋ

त्विक्पुत्रो गुरुभ्राता भागिनियोऽथ वि

ट्पतिः । एतरेवहुतयत्तुतद्धु

तं स्वयमेवहोति । हवनम् इ० ।

अतिस्तुमुहस्वितिमन् ॥

होमश्चः । पुं० होतरि ।

होमकुण्डम् । न० हवन्याम् ।

होमधान्यम् । न० तिले ।

होमधूमः । पुं० निगणो । इति होमच
न्द्रः ॥

होमभस्म । न० वैष्टुते ॥

होमाग्निः । पुं० यज्ञाग्नौ । महा
ज्वाले । महाशीरे ॥

होमिः । पुं० पावके । अग्नौ । घृ
ते ॥

होमौ । पुं० होमकर्त्तरि जुहाति ।

हु० । उल्मुकदर्पिंहामिन इति जु

हातेर्मिनिः ॥

मीयः । वि० होतव्यद्रव्ये ।

लकः

हेम्यम् न. घृते ॥ त्रि. हेमोयद्र
 व्यसत्ते ॥
 हेम्यधान्यम् न. तलि । पितृतरं
 थे ।
 हेरा । स्त्री० रेखाप्रमेदे । शास्त्रविशि
 षे । लगने ॥ राश्यर्धे ॥ तथाहि
 । विषमर्धेषुप्रथमाहेराः स्युश्चण्ड
 रोचिषः । द्वितीयाः शशिनोयुक्
 व्यत्ययाद्गणयेत्सदा । मेषमिथु
 नसिंहतुलाधनु कुम्भेषुप्रथमार्धेसू
 यं स्युः । द्वितीयार्धे चन्द्रमसि। हेरा
 ऋष्यावृषकर्ककन्यादृष्टिकर्मकरमी
 नेषुप्रथमाहेराचन्द्रः । द्वितीयासू
 यं स्युः चर्यः । मार्त्तण्डेम्होरयुजि
 समभेचन्द्रभान्वोस्तुहेरेद्वितिवृहज्जः
 तक्रम । सार्धेदण्डव्यात्मकेकाले ।
 चौचर । इति । वृद्धयेजभाषाप्रसि
 द्धे ॥ यथा । चतुर्धंशतिहेराभि
 रहेरात्प्रचक्षते पश्चिमादर्धेरात्ता
 द्द्विहेराणांविद्यतीक्रमद्वुतिवक्रिपुरा
 णम् ॥ हेरति । हुल्यतेवा । हुल
 हि सासंवरणये । । पचाद्यच्०
 षञ्च्वा । रलयैरेकात्त्वम् ॥
 होलकः । पुं० तृणाग्निनाभृष्टार्धेपक्व
 शमीधान्ये । हेरहा० हेला० वृ
 त्तिचलीकप्रसिद्धे । यथा । अर्धप
 क्तैः शमीधान्यैस्तृणभृष्टैश्चहेलकः
 ॥ हेलकीऽल्पानिलेमेदः कफदे
 प्रथमापहः । भवेद्योहेलकीयस्यस

हेलिका

चतत्तङ्गुणीभवेत् ॥
 हेलाकः । पुं० स्वेदविशेषे । यथा । धी
 तीकास्तुकरीषाणांयथोक्तानांप्रदीप
 येत् । शयनान्तः प्रमाथेनशय्यासु
 परितश्च ॥ सुदग्धायांविधूमायांय
 थोक्तानुपकल्पयेत् । स्वपञ्चनः सु
 खंतथाभ्यक्तः खिद्यतनासुपञ्च
 हेलाकस्वेदकृत्येषसुखः प्रोक्तोमह
 र्षिणा ॥ धीतीका० शुष्कगोमयक
 तीग्निविशेषः । इतिचरकसूत्रस्या
 नम् ॥
 हेलाका । स्त्री० वसन्तीत्यवे हेलि
 कायाभ् । हेलीङ् । भा०
 हेलिका । स्त्री० हुलाशय्याम् । भ
 विष्यपुराणोक्तेवसन्तीत्यवे । अस्या
 निर्यायमाहकालिदासः । हुलाश
 नीकाल्पानपूर्णांमाहानिशीथपूर्वा
 स्वनयेच्छुभार्थी । यथात्तमीतज्वल
 नेदिशावास्तुपश्रियंहन्यपिपक्षतिर्वा
 । सूर्यास्तकालाधारेवपूर्णांमाऽधि
 कीनगाशाकलयातदाकृते । शब्दे
 चतवज्ज्वलितेहुलाशनीनन्दार्तयो
 स्थाद्रजसोत्पथः प्रिये ॥ रिक्ताम्ब
 तायद्युतीतपूर्णांमानयास्तगेतद्
 ज्वलनेरवाविह । विष्टस्तुतन्न्यत
 यानदोषकृतत्तथोपरगंपरिपूर्णमा
 रजः ॥ ४५ ॥ अर्थस्तु । निशीथपूर्
 वामध्यरात्रतथादिमाहुताशनीन
 येत्कुर्यात् । द्विकर्मकीनीः ॥

हौमम्

चपुनः पश्चात्तमीतज्वलनं मध्य
 रात्रत पश्चात्तम्याभिप्राप्तं तत्
 ज्वलनवतस्मिन् २ वासयवादिवा
 दिनेहुताग्नीज्वलनेसतिपक्षतिः
 प्रतिपत्वा नृपश्रियंराज्यलक्ष्मीं हन्ति
 ॥ सूर्यास्तीति । यदासूर्यास्तकलाव
 धिः सूर्यास्तसमयंयावत्पूर्णमाएष
 निर्धारणे वाच्यवाकलयाचश्रीन० च
 धिकावाजनाहीनाहुताग्नीष्वात्
 तदाकृतेश्रद्धेसतितवज्वलितहुता
 ग्नीर्गालिकाष्वात् । चपुनः रज
 सारेणनाउत्सवः श्रियेस्यात् । क
 स्मिन्नन्दातिथौप्रतिपत्तिथौ ॥ रि
 त्तेति । ज्वलनेर्गालिकाज्वलनेरि
 त्तान्विताचतुर्होषीयुक्ता । उतच
 यद्युताप्रतिपदायुक्तापूर्णमानेया
 । रविसूर्येऽस्तगेषति० इहोष्णिका
 याम् । तुरंधारणेविष्टिर्भद्रादिपक्षम
 ष्यात् । कयातन्नस्यतयाहोष्णिका
 यामिच्छभावात् । तथाउपरागंयज्ञं
 दीपकमथयापरिपूर्णमारजीदीष
 क्तमस्यादिति ॥ ४५ ॥ इतिज्यो
 त्तिर्विदाभरणे २१ अध्यायः ।
 होही । अ० सम्बोधने । ह्रती । आ
 कारणायाम् । अहानि ॥
 ही । अ० सम्बोधने ॥ आहानि ॥
 हीमम् । न० ऋग्वेदविहिते ॥ उद्गा
 वादिभ्योञ् । हेतुः कर्मभावयाः
 ॥ युवादिच्चादण् ॥

हृदालयेषः

हौम्यम् । न० घृते । वि० होमाहं
 द्रव्ये ॥
 हौम्यधान्यम् । न० तिले ॥ हौम्यस्यत
 दधान्यम् ।
 ह्यः । अ० गतेऽङ् । यातमहः । पृ
 षादरादिः । ऐषमोह्यः प्रसोन्य
 तरस्यामितिनिर्देशश्चाचानुकूलः ॥
 ह्यस्तनम् । वि० ह्योभूते । अतीतेऽङ्
 जाते ॥ ह्योभवम् । ऐषमोह्यः प्र
 सोन्यतरस्यामितिपक्षेव्यव्यलौ ॥
 ह्यस्य । वि० ह्यस्तने ॥ ह्योभवम् । ऐ
 षमोह्यः प्रसोन्यतरस्यामितिपक्षे
 ह्योमोदीहोह्यम् । न० हैयङ्बीने । दु
 ह्यतइतिदोहः । गोर्दीहः । गोदी
 हः । ह्यसा० सुप्सुपितसमासः
 । ह्योमोदीहादुह्यति भू० । अच् ॥
 ह्रदः । पुं० अगाधजले । यत्रपाता
 लादुदकमागच्छतिस्त्रयमेवसह्रदः ।
 तज्जलगुणास्तु । ह्रदवारिविहङ्गजन
 नंमधुरंरुफ्रुवातहारिपथ्यस्त्विति ॥
 ह्रादते । ह्रादप्रत्ययत्वेऽङ् । पचाद्य
 ष् । पृषादरादित्त्वाह्रस्व ॥ धीरे ॥
 ह्रदयहः । पुं० जलशूकरे । कुम्भीरे ॥
 ह्रदालयेषः । पुं० सरिःविशेषे । रैवा
 लसर० इ० भा० प्र० । क्रीपन्ना०
 इ० महःचीनभा० । यथा ।
 ह्रदालयाः सुराः सर्वेतेषामीशा
 जगद्गुरुः । ह्रदालयेष्वराख्यस्तुतेरे
 षपरिसिबितइतिस्कन्दपुराणम् ॥

ह्रस्वगवेषुका

ह्रदालयेश्वरः । पुं० ह्रदालयेश्वरस्यमि
वि ॥

ह्रदिनी । स्त्री० नद्याम् । सरिति ॥

ह्रदाः सन्ध्याम् । अतद्द्विनिः ।

डौप् ॥

ह्रसिमा । पुं० ह्रस्वत्वे । ह्रस्वस्यभावः

। पृथ्वादिस्वादिमनिच् । स्थूलदू

रेतिसाधुः ॥

ह्रसिष्ठः । चि० अतिह्रस्वे । ह्रस्वतमि

। अयमेषामतिशयेनह्रस्वः । इष्टनि

स्थूलदूरेतिसाधुः ॥

ऋसोयान् । वि० ऋस्वतरे ॥ अयमन

थारतिशयेह्रस्वः । ईयसुनिस्थूल

दूरेतिसाधुः ॥

ऋस्वः । पुं० द्वाणुके ॥ एकमोत्रवर्षे

॥ न० परिमाणविशेषि ॥ यथा ।

अणुदौर्घमहदध्रस्वमितितङ्गेद्वैरि

तइति ॥ गौरसुवर्णशक्रे ॥ पुष्य

कासोसे ॥ वि० प्रकृतपुरुषपरिमा

णात् । न्यूनमनुष्ये । खर्वे । वाम

ने । वीना । इ० भा० प्र० ॥ क्षुद्र

वस्तुमात्रे । वामने । न्यचि । नीचे

। खर्वे ॥ ऋसति० ऋक्षतेवा । ऋ

सशब्दे । बाहुलकाद् । उल्वादि

र्षी ।

ऋस्वकुशः । पुं० श्वेतकुशे ॥

ऋस्वगर्भः । पुं० कुशे ॥

ऋस्वगवेषुका । स्त्री० नागवलायाम्

। कङ्गहोतिष्यातायाम् ॥ गविभू

द्वादः

मीएधते । एध० । बाहुलकाद् :

संज्ञायांकम् । ह्रस्वावासीगवेषु

काच ॥

ह्रस्वजम्बुः । स्त्री० क्षुद्रजम्बुम् ॥

ह्रस्वतण्डुलः । पुं० राजान्ने ॥

ह्रस्वदर्भः । पुं० श्वेतकुशे ॥

ह्रस्वदा । स्त्री० शक्यक्याम् ॥ इतिरा

जनिर्घण्टः ॥

ह्रस्वपत्रः । पुं० गिरिजमधुकागमे ॥

ह्रस्वपत्रिका । स्त्री० अश्वत्थ्याम् ॥

ह्रस्वप्रज्ञः । पुं० क्षुद्रप्रज्ञश्चे । पुण्ड्र

। ह्रस्वपर्णे । पीपरौ ॥ गुणास्तु ।

प्रघ्नः कटुः कषायशशिशिरोरक्त

दोषजित् । मूर्च्छाभ्रमप्रलापन्नोह्रस्व

प्रज्ञोविशेषतइति ॥

ह्रस्वफलः । पुं० मधुनालिकेरे ॥

ह्रस्वफला । स्त्री० भूमिजम्बुम् ॥

ह्रस्वमूलः । पुं० रक्तौ ॥

ह्रस्वशाखाश्लिफः । पुं० ह्रस्वशाखामूले

। क्षुपे ॥ शाखाच० श्लिफः मूलश्चतेशा

खाश्लिफे । ह्रस्वशाखाश्लिफेयस्यसः ॥

ह्रस्वा । स्त्री० खर्षायाम् । वामन्याम्

॥ नागवलायाम् ॥ सुद्रपण्याम् ॥

भूमिजम्बुम् ॥

ह्रस्वाग्निः । पुं० विश्वके ॥ हयोग्नी ॥

ह्रस्वाङ्गः । पुं० अष्टवर्गगतजीवकौष

धी । कूर्चशोषे ॥ ह्रस्वान्यङ्गान्यस्य ॥

ह्रस्वैरण्डः । पुं० रक्तैरण्डे ॥

द्वादः । पुं० स्तनिते । गर्जिते । श

ह्रीः

ह्रीः । हिरण्यकशिपोः कनीयसि
पुत्रे ॥

ह्रादनिः । पुं० गजितशब्दे ॥

ह्रादो । वि० समशब्दे ॥

ह्रादिनौ । स्त्री० वज्र ॥ ह्रादत्यवश्य

म् । ह्रादत्यवश्यशब्दे । आवश्यकी

णिनिः । ह्रादः स्फूर्जयुरस्यस्या

इतिवो । इनिः ॥ तडिति । विद्यु

ति । ह्रादेऽव्यक्तशब्दोस्तयस्याः ।

इनिः । अव्यवहितोत्तरेत्यसकत्वं

यस्याइतिषष्ठाश्रयः ॥ शङ्खक्याम्

। गजभक्ष्यायाम् । सुवहायाम् । न

द्याम् ॥ ह्रादत्यवश्यम् । ह्रादी

मुखेव । आवश्यकीणिनिः । रल

योरैक्यम् ॥

ह्रासः । पुं० शब्दे । अभिलाषे । ध्वनौ

॥ यथा । शब्दाभिलाषौत्वभिधाऽ

भिधान्वाचकध्वनिः । ह्रासः कु

हरितश्चेतिमुद्राङ्कितस्त्रिकाण्डशेषः

॥ आरवे ॥ जये ॥ यथा । ह्रासव

होचसततंदिनरात्र्योर्यथाक्रमम् । स

न्यामुहूर्तमाख्याताह्रासवहोचसा

समेति ॥

ह्रीवैरम् । न० हरिवेरे । ह्रीवैरे ॥ इ०

हि० षः ॥

ह्रीः । स्त्री० लज्जायाम् । अकार्यप्रवृत्त्या

रभेतत्प्रतिबन्धिकायांलोकलज्जाया

म् ॥ ह्रीलज्जायाम् । सम्पदादित्वा

त्किप् ॥ पार्वत्याम् ॥

ह्रीपितः

ह्रीकः । पुं० काके । नकुली ॥ सइदे

वे ॥ वि० लज्जिते ॥ जिहृति । ह्री

० । ह्रियोरखलावितिकन् ॥

ह्रीका । स्त्री० तपायाम् । लज्जायाम्

॥ टाप् ॥ चासे ॥

ह्रीकुः । पुं० जतुके । अपुणि ॥ वा

ले । साव्यारि ॥ वि० अप्रगल्भे ॥

अप्रगल्भे ॥ सलज्जे । लज्जिते । जि

हृति । ह्री० । ह्रियः कुकरखलो

वा । किस्वः प्रगुणः ॥

ह्रीकूः । स्त्री० भुवि ।

ह्रीजितः । वि० सलज्जे । लज्जाशौ

ले । लज्जिते ॥ ह्रियाजितः ॥

ह्रीणः ।) वि० लज्जिते । सपत्रे ॥

ह्रीतः ।)

अज्ञेपोत् । ह्री० । क्तः ॥ नुदविदे

न्यत्रात्रह्रीभ्योन्यतरस्यामितिनिष्ठा

तस्यनेषा ॥

ह्रीता । स्त्री० लज्जितायाम् । ह्रियः

कर्त्तरिक्तः ॥

ह्रीवैरम् । न० सुगन्धिवाला । इ० भा०

प्र० गन्धवस्तुनि । तत्पर्यायायथा । वा

लह्रीवैरवर्हिष्ठे । दीच्यंकेयास्वनामचे

ति ॥ गुणास्तु । ह्रीवैरं कर्हिष्ठे । ह्रास

दृष्ट्यातीसारनाशनमितिराजवसुभ

॥ ह्रीयुक्तवैरमस्य ॥

ह्रीपितः । वि० ह्रियंलज्जांप्रापिते ॥ जि

ह्रीतेर्ग्यन्तात्कर्मणिताः । अर्त्तिह्री

त्यादिनापुगागमः ॥ *

ह्ररणम्

ह्रेषा । स्त्री० अश्वशब्द । ह्रेषायाम्
 । ह्रेषणम् । ह्रेषणशब्द । गुरोश्चि-
 त्त्यः । टाप् ।

ह्लादः । पुं० आह्लादे । प्रमोदे ।

ह्लादकः । वि० ह्लादकशब्दे ॥ आक-
 षादिभ्यः कन् ॥

ह्लादिः । वि० । आह्लादके ॥

ह्लादो । वि० । ह्लादविशेषे ।

ह्लादिनी । स्त्री० अह्लादक्याम् । गजभ-
 द्यायाम् ॥ ह्लादयत्प्रथमम् । ह्ला-
 दिसुखिच । आश्रयकृतिणिनिः ॥
 शक्तिविशेषे । यथा । ह्लादिन्यासं-
 विदाश्लिष्टः सच्चिदानन्दैश्वरः ।
 स्वावित्यासं वृत्तौ जीवः संकशनि-
 कराकरः ।

ह्लीकः । पुं० जकुले ॥ सहटेवे ॥
 चि० लज्जिते । सवपे । जिहृति
 । ह्रौ० । ह्रियोरश्लोवेतिकन् ॥

ह्लीका । स्त्री० अषायाम् । लज्जाया-
 म् ॥ जिहृति । ह्रीलज्जायाम् । ह्रि-
 योरश्लोवेतिकन् । टाप् ॥

ह्लीकुः । पुं० अतुनि ॥ अपुण्यि ॥ का-
 ले । मज्जारे । चि० लज्जिते ॥
 अप्रमत्ते ॥ अप्रमत्ते ॥ जिहृति
 । ह्रौ० । ह्रियः कुक्श्लोवेति
 कुक् ॥

ह्लीकूः । स्त्री० धरित्याम् । भूमौ ॥

ह्रेषा । स्त्री० ह्रेषायाम् ।

ह्ररणम् । न० कौटिल्ये ॥ श्रुतौरुष्य

ह्ररणम्

मिषस्रजोषभुजगोविश्वंयदज्ञानतः
 प्रोन्मोलख्यतन्नमीलिततरायज्ज्ञा-
 नतः सर्वतः ॥ शान्तनिष्कलम
 द्वितीयममलंसच्चिद्वचनं व्यापकां स्वा-
 त्मानंसकलाश्रयश्रुतिशिरः सारंस
 दोपासताम् ॥ १ श्रीमच्चिहृददा
 त्मकंहरहरानन्दादिनाथनिजस्मा
 रंस्मारमजसमेकमतुलंसंसारपाश
 च्छिदम् ॥ नत्वातच्चरणाम्बुजन्मसु
 खपूर्वानन्दनाथामुदे । साधूनांसु
 धियांचकारसुखदशब्दार्थचिन्तामण्य
 म् ॥ २ ॥ अत्यष्टयङ्गधरामितवर्षे
 चैवाङ्कुरीनास्त्रिमाघासितसप्तम्यां-
 शनौसमाप्तिंगतौयन्यः ॥ श्रीसु-
 खानन्दनाथस्यकृतिरिषजगदिता-
 प्रोच्यैभूयाद्गवतीभवानोविश्वना-
 थयोः ॥ इतिश्रीहरहरानन्दनाथ
 भारतीयशष्यब्राह्मणवधूतश्रीसुखान-
 न्दनाथसङ्गृहीतः शब्दार्थचिन्ताम-
 णिः • समाप्तः ।

श्रावण कृष्णसप्तम्यां द्विविदाङ्गश-
 शाङ्कमिति वैक्रमेन्द्रे शब्दार्थचिन्ता-
 मणिकोशः पण्डितबंशीधरवाज-
 पेयिनाधिकारिणमुद्रितः

ॐ

तत्सत्

१८१०

(* — * † † * — *)

श्रीएकलिङ्गो विजयते .

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

स्वराज्यवंशवर्णनम्

शम्भुञ्जानावगम्यं निखिलनिधिकरं
सुक्तवंशोधरोयं नत्वा विख्यातकीर्तं
नृपतिकुलमणे स्रज्जनस्रमाधिपस्य ॥
तस्मूनोः कीर्तिमूर्तेः फलहपदपरः
सिंहगब्धोऽनासि वंशश्रेणी विशालां
रचयति सविश्रममलस्यातिदेशात्
॥ १ ॥ भानोर्वंशस्य मध्ये रघुकुल
तिलकः श्रीसुमिषोऽभूत् जाते वंशे
तदीये नरपतिविजयः शत्रुविच्छिन्न
शक्तिः ॥ त्यक्त्वा योऽध्यासभूपोऽयम
दिशि कृतवान् विस्तृतं स्वोयराज्यम्
देशे सौराष्ट्रभागे नगरमतिधनं वल्लभो
पोरसंज्ञम् ॥ २ ॥ तस्मिन्वंश्या
स्तदीया बहुसमयतयाराज्यभाजो
बभूवुस्तेषामन्त्योऽनृपासोऽकुटिलविधि
वज्रायश्रालादित्यसंज्ञः ॥ युद्धे
नष्टस्मैनाकुलजनसहितः शत्रुपक्ष
स्यै न्यात् तद्राज्ञीगर्भयुक्ताप्रमरकुल
भशानामपुष्पावतीश ॥ ३ ॥
तामाचख्यमनुष्यामृदुलतनुतयापद्म
सौन्दर्यदेहा म्मयायाः प्रांगताया बहु
विपदिशि शीर्षजन्मजातं हितम् ॥
तत्पुत्रोऽदीर्घजीवी रुचिरतनुवलीकेश
वादित्यनामा भाल्लेरेषेडरादौ नृपति
कुलमधिर्दीर्घराज्यं चकार ॥ ४ ॥
नागादित्यः क्षितीशोऽव्यक्तसुखतया

स्वराज्यवंशवर्णनम्

नागदायामराज्यं मेगादित्योऽनृपासोऽ
निजगुणविदितो नीतिविद्याप्रसिद्धः
। आशादित्योऽपि भूपः स्वजनगण
हितोऽहोऽस्तौ शोमहात्मा वाहारेद्रव्य
पूर्वबहुतसुखतया चक्रतुस्तीचराज्यम्
॥ ५ ॥ तीर्थगंगोद्गमसकलजन
हिततत्प्राभावात्प्रसिद्धं देवादित्यो
ऽनृपाभूत्परमहितकरः कालभोजी
नृपालो ॥ गेहादित्योऽनृपाभूत्त्रिखिल
जनहितस्तस्य पुत्रोऽहिषापा श्रीमान्
धीरोऽनृपासोऽविपुलबलयुतो राक्षसित
प्रसिद्धः ॥ ६ ॥ तस्मादग्रे क्षितीशा
विपुलरथमदा राबलाख्यातिमन्तो
वापाभूपेन हत्वा विधुजवतुरगेवैक्रमे
मानसिंहम् ॥ सौरौज्जातेर्गृहीतं प्रबल
नयतया चिचकूटस्य राज्यं तस्मै रुद्रेण
दत्तं परमकरुणया सेदपाटोऽयराज्यम् ७
गौरीनाथप्रसादात् तदधिपसमयात्
तस्य वंशेऽस्ति राज्यं वापाभूपः सुभर्ष
गगनविधुगजवैक्रमेरीरदेही । स-
न्यासध्वस्तदेवोऽयमनियमरतयोर्द्वैले
कंजगाम अर्द्धक्रीशैकलिङ्गो बहुस
मयवशाऽऽर्षभभूतस्यमाधिः ॥ ८ ॥
सोयं वर्धति धीरा बहुनृपतिगणास्त-
त्कुले संतमुख्याः तत्पुत्रः स्यात्-
कर्मानयपटुगुहिलक्षस्रवंश्याऽनेके ।
तानाहुर्गाहलोतान् सकलजनहितान्
तस्य पुत्री हिमेजः तत्पुत्रप्रशीलसंज्ञी
बहुधनविभवः कालभोजस्तस्य ॥ ९

स्वराजवंशवर्णनम्

॥ तत्सूनुर्विज्ञसिद्धीनिखिलगुणनिधि
 भर्तुं ह्यर्थास्यमहः सोद्वीलोकविज्ञः
 सकलसुखनिधिः सर्वशास्त्रैकदक्षः ।
 तत्पुत्रस्याघसिंहः खलभिदसमहा
 धैकपुत्रो विद्यासक्तत्पुत्रो वैखुमाधः
 परम हितरतश्चाकृष्टो भूत्सु कर्मा १०
 नरवाहनसूनुश्च शत्रुविधुश्च चन्द्रके ॥
 ये सर्वे राजभोक्तारि वै क्रमाब्दे समाभ
 वन् ११ मत्तीकुमार एवासीच्छुचिवर्मा
 ततः परं ॥ नरवर्माश्च सूनुश्च कीर्ति
 वर्माश्च नन्तरम् ॥ १२ ॥ वैरहोऽ
 भूत्सु तत्पुत्रो वैरीसिंहस्ततो भवत् ॥
 पश्चाद्दिगयसिंहो भूदरिसिंहस्तथै
 व च ॥ १३ ॥ चौडसिंहोऽसूनुश्च
 खलु विक्रमसिंहकः ॥ तत्सूनुः
 ज्ञेयसिंहोऽथ सामन्तासिंह एव च १४
 ततः कुमारसिंहो भूत् तस्मान्मथ-
 नसिंहकः ॥ पद्मसिंहो भवत्तस्य
 तत्पुत्रो जैवसिंहकः ॥ १५ ॥
 तेजःसिंहोऽभिधः पुत्रस्ततश्च मर
 सिंहकः ॥ विधुत्रिलोकचन्द्राब्दा
 दातिवेदत्रिभूमिकम् ॥ १६ ॥
 उरुधर्षो हरराज्यस्यः तत्सूनुः कीर्ति
 मान्गली ॥ रत्नसिंहोऽनूपालो भूत्
 महायुद्धतदा भवत् ॥ १७ ॥ अति
 मानीहिदिल्लीशो प्यलाउहीनना-
 मकः ॥ खिलजीपदसंयुक्तश्चिच-
 कूटसमागतः ॥ १८ ॥ तेन साकं म
 ह्ययुद्धं नवपंचचिचन्द्रके । रत्नसि-

स्वराजवंशवर्णनम्

इत्यपुत्रो भूत् कर्णसिंहो महाबली १९
 तत्पुत्रो राहपस्तेन त्वत्तं वैरिखल-
 पदं ॥ महाराणाख्य पदवी गृहीता-
 तेन भूभुजा ॥ २० ॥ नरपतिश्च त-
 त्पुत्रस्ततो दिनकरोऽनूपः ॥ तस्या-
 त्मजीयशस्कर्षी नागपालस्ततो भवत्
 २१ पूर्णपालाभिधः पश्चात्पृथ्वीपा
 लस्ततो भवत् ॥ भूषसिंहो भवत्तेन
 चित्रकूटं हियुवतः २२ ॥ अष्टेष्टा
 च पुनर्नीतं नयवुद्धि विचारतः ॥
 ततो भवद्दीमसिंहस्तत्सूनुर्जयसिं
 हकः ॥ २३ ॥ लक्ष्मणः सत्सु तौ
 जातो युद्धं तत्समये भवत् ॥ तुम्ह
 कोपाधियुक्तो दिल्लीशो हि मुहं मदः २४
 महत्यासिनया सादूर्ध्वं चित्रकूटं समा
 ययौ ॥ दारुणं युद्धं मभवत् तस्मि
 न्नष्टाः सहस्रकाः २५ ॥ सेनिकाः
 खौयलीकाश्च चित्रकूटं तदागतं भा
 तराष्टसंख्याकास्तथैकादशसूज
 वः २६ ॥ एते सर्वे रणे कृत्वा वीरतां स्व
 र्गतिं गताः एक एवावशिष्टीयं वाद
 शो जयसिंहकः ॥ २७ ॥ पश्चा
 त्मजोरिसिंहो भूत् सकृत्वा वीरतां ग
 तः ॥ पश्चाद्दिगयसिंहो हि गत पव
 तमस्तके ॥ २८ ॥ प्रतीच्या
 मेदपाटस्य सन्ति पर्वतभूमवः ॥ त
 वस्थितिं चकारासौ भिन्नानां च सहाय
 तः ॥ २९ ॥ अरिसिंहश्चैवः पुत्रो
 हम्मोरी हि महाबली ॥ चित्रकूटं ग

स्वराजवंशवर्णनम् .

टैनेन म्नेच्छाम्नौतंबलात्पुनः ३०
 तदाधिकारं कुर्वाणो बहुशरं समागत
 न् । हम्पौरजः श्रेवसिंहेन म्नेच्छान्स
 जितशानुवली ॥ ३१ ॥ तत्सुनूर्ल
 वसिंहेस्य चंडाज्येष्ठो हिपुत्रकः ॥
 गिरस्थान्नापितुर्धृत्वा सतुराज्यं स्व
 कंददौ ॥ ३२ ॥ मेकलायकनिष्ठा
 यस्वभ्रात्रे च महामतिः पितुराज्ञां स
 मादाय यथारामश्चकार तत् ॥ ३३ ॥
 स्वयं मेकलसेवायां स्थित्वा कालनि-
 नायसः ॥ चंडावताख्ययाख्यातास्त
 इंश्याद्यमहीतले ॥ ३४ ॥ मेकलस्य
 सुतीक्ष्णः कुंभकर्णः प्रतापवान्शून्यां
 कवेद्वन्द्रे व्दे वैकुंभेराज्यमापसः
 ॥ ३५ ॥ युडेमांडुपतिं म्नेच्छं खि-
 लजीमहमूदकं ॥ बलाप्यित्वा च स-
 र्गद्य कारगारेन्यवेगयत् ॥ ३६ ॥
 जीवदानं ततो दत्त्वा पुनस्तान्निर्मो-
 चयत् ॥ चित्रकूटे जयस्तंभं सज्जय-
 ष्यमहात्मनः ॥ ३७ ॥ पंचशून्यो-
 पुवन्द्रे व्दे निर्मितः सूचनायसः ॥
 सहिष्वर्तित्वाद्यापि तवसंतिष्ठते
 स्वयम् ॥ ३८ ॥ गुर्जराधिपतिं म्नेच्छं
 कुतुबुहीननामकम् ॥ नागौरादि-
 पतिसर्वान् बहुशरं जिगायसः ३९
 कुंभकर्णश्रवांशालघसंख्याप्रमा
 णतः । चतुर्देववर्तेरस्य निर्मितं
 हावणं गढम् ॥ ४० ॥ कुंभलमेककं
 दीर्घगढं सौपिनिर्ममौ । इत्यं व-

स्वराजवंशवर्णनम्

दुसुखं कर्मकृतं तेन महीतले ॥ ४१ ॥
 कुंभकर्णस्य पुत्रो भूद्रीभूपो भवत्तदा
 । पंचद्विपंचद्रे व्दे इत्वा स्वपितरं
 शठः ॥ ४२ ॥ एतत्कुम्भंतः सर्वे
 रुष्टास्तदधिकारिणः । खत्रिपंच
 विधीर्षेमिलित्वा मेदपाठकैः ४३
 पदच्युतयसकृती देवाग्निष्कासितः
 पुनः । कुंभः धीशस्यैवः पुत्रो द्विती
 यो रायमल्लकः ॥ ४४ ॥ तंराज्ये
 स्थापयामासु सर्वे राज्याधिकारिणः
 । पंचषट्कामचंद्रे व्दे रायमल्लो
 दिवंगतः ॥ ४५ ॥ रायमल्लज
 संयामसिंहस्य पदे भवत् । यंसांगा
 पित्रगुर्जीकाः सौतिश्रीराम्भटो
 भवत् ॥ ४६ ॥ मांडुदेशपतिं म्ने-
 च्छं खिलजीमहमूदकं । युद्धे नि-
 त्वा च रुद्ध्वा हिमोचयामास सादरम्
 ॥ ४७ ॥ तस्मै दत्तं धनं भूरि किरीटा
 दिकभूषणम् । स्वस्थाने स्थापया
 मास यथावयोगतस्तसः ॥ ४८ ॥
 विदाष्टरश्च वद्रे व्दे वयानायमसंनि-
 धौ । बादशाहाद्भूयुद्धं तस्मिन्
 चाहताजनाः ॥ ४९ ॥ मस्त्रवि-
 द्धो महीपालो रथयंभोरके गढे ।
 तस्मिन् वर्षे चतुर्विदिग्नातः स-
 भूमिपः ॥ ५० ॥ तत्सुनूर्लसिंहे
 हिराज्यं प्राप प्रजाहितं गजाष्टपञ्च
 चन्द्रे व्दे परलोकं गतो हि सः ॥ ५१
 कनिष्ठस्तस्य हि भ्राता विक्रमादित्य

सुराजवंशवर्षणम्

कामः । राज्यासनेसमारूढो
 दुराचाररतः सदा । ५२ ॥
 नवाष्टपंचचन्द्रं ज्येष्ठं प्रतिपा-
 लकः । बहु दुराभिधानं च्छिव
 कूटं समाकुरु ॥ ५३ ॥ स्वात्मो
 नानिर्वलं मत्वा द्रव्येण सप्रसादितः
 पुनर्विध्वं कपुष्टेन्दौ चिवकूटसरी
 धयत् । ५४ ॥ तदा हि विक्रमादि
 त्पः कनिष्ठभाटसंयुतः । मातु
 लालयन् द्यास्यं रिपुभौतः समाग
 मत् ॥ ५५ ॥ तन्माताकर्मवत्या-
 स्याच्चैकीकृत्य निजान्जनान् ।
 सर्वान् संयुज्यासाराज्ञीतेन साकं स्व-
 योषयत् । ५६ ॥ खखशून्य
 द्विलोकाश्च च्छिव्याः सुमंतारणे
 लयेदकसहस्राश्च च्छिवीदग्धाश्च वृष्ट
 य् ॥ ५७ ॥ राज्ञीकर्मपतीवी
 रारणे कृत्वा स्ववीरतां राज्ञीमहेद्यमं
 प्रप्यदिवंवातासु निभंया । ५८ ॥
 चिवकूटेष्वकारो भूत्तदा तद्दृष्टभूप
 तेः । कुमायूनामदिल्लोक्षिसहाये
 मेदपाटके । ५९ ॥ चिवकूटसमा
 धाने तद्गयाहुर्जराधिपः ॥ निजसे
 नांसमाधावचिवकूटाद्विनिर्गतः ६०
 कुमायूनादशाश्च स मुद्रतटपारगः
 तत्ताडनाय संयातः तदा सौनीक
 यागतः ॥ ६१ ॥ पुटंगीजजनैश्चा
 र्धदेवांतरिपनामकं ॥ कुन्दीनगरत
 सूर्णविक्रमादिष्वयागतः ॥ ६२ ॥

सुराजवंशवर्षणम्

तत्रराज्यं चकाराभीतद्दुराचारतो ज
 नाः ॥ मेदपाटीयलिङ्गानां जातेषा
 नुमतिः परा ॥ ६३ ॥ तस्माच्च
 राबमल्लस्यपृथ्वीराजाय देहजः ॥ सं
 ग्रामस्यायभातुसदासौजावणवीर-
 कः ॥ ६४ ॥ मिलित्वा विक्रमादि
 त्पंशकपंचनिशङ्करे ॥ जघान
 दुष्टकर्माणमौखरेष्वावलीयसी ६५
 धात्रीद्युदयसिंहस्य गोपनाश्चिवकूट
 तः ॥ निनायतं मुतं वीराकुम्हसीचा
 मतापरा ॥ ६६ ॥ तदासादेपुरा
 ध्यक्षः स्वामिनंदुर्गरक्षकः अपादुद
 यसिंहास्यमदादाग्रयमाश्रयन् ६७
 तदा तूदयसिंहायुद्युतुर्दक्षमितं स्थित
 म् ॥ मेदपाटकनेः सर्वैर्वणवीरो
 विवासितः ॥ ६८ ॥ उदयः स्या
 पितोभूपोवेदहिरसचन्द्रके ॥ दि
 क्षीशिकश्चरणाश्च च्छिवकूटसमायथी
 ॥ ६९ ॥ उदयश्चिवकूटासगतः प
 क्षिमपर्वते ॥ दुर्गाधिकारिणः स
 र्वैराठौरोजममल्लकः ॥ ७० ॥ चू
 र्णडाधतः साइदासे राठौरेगरदाश
 कः ॥ चूण्डावतसथाफताड्यो
 क्षियासार्डसंज्ञकः ॥ ७१ ॥ रावत्
 क्षाचिचवृवानईश्वरोसंज्ञकादयः ॥
 अष्टसाहससंख्याताश्चिवकूटस्यसैनि
 काः ॥ ७२ ॥ दशाहश्चतुर्मासंतेषां
 युद्धं चदारुणम् ॥ सामय्यालघुतां
 दृष्ट्वा हारानुदघाव्यधिहताः ॥ ७३ ॥

स्वराजवंशवर्णनम् .

। अतिवीरतयावीरायुयुधुस्तेरणा
 जिरे । तस्मिन्नुद्धैराजपुत्राश्चान्ये
 हिंसिकादयः ॥ ७४ ॥ खखशून्य
 खचत्वारः सर्ववीरगतिगताः ।
 अकबरस्थाधिकारोभूत् चित्रकूटाख्य
 दुर्गके ॥ ७५ ॥ अष्टद्विषट्निशा
 नाथेगोगुंदानामपत्तने । भूपालोद
 यसिंहश्चपरलीकंजगामसः ॥ ७६ ॥
 ॥ प्रतापसिंहस्तुनुर्महोपासन
 मग्रहीत् । लीकविरसचंद्रेन्द्रे चित्र
 कूटेपुनर्गतः ॥ ७७ ॥ अकबरीबहु
 सैन्येनसीतिष्ठदजमेरुके । मानसिं-
 हायराज्ञेवदत्वाशीतिसहस्रकम् ॥
 ७८ ॥ सैन्यपर्वतमार्गेणप्रेषयंश्च
 बहूयमम् । प्रतापसिंहयुद्धार्थं सनि
 नायमहाबली ॥ ७९ ॥ कारणंचिद
 मष्टास्तिप्रतापार्कष्यभाषणे । मान
 सिंहेनवैसाकं नकारिष्यहिभोजनम्
 ॥ ८० ॥ इमनिषधंसंश्रुत्यचाकबर-
 स्तंहप्रैषिषत् । प्रतापसिंहः संगृ
 ह्यषड्विंशतिसहस्रकम् ॥ ८१ ॥
 विपक्षसेनयासाकं हल्दीघ.व्यसमा
 युधत् । युद्धं हिप्रहरंचोरमस्त्रशस्त्रा
 दिभिः परम् ॥ ८२ ॥ प्रतापसिंह
 सैन्यस्यचाष्टदशसहस्रकाः । नष्टा
 विद्धारणेभूवन्विपक्षस्ततोधिकाः
 ॥ ८३ ॥ भगनामृताश्चसंग्रामेप्रता
 पोभूपतिर्गतः । क्षणार्द्धमपियोदेहा
 त्कवचंनान्मृज्जपः ॥ ८४ ॥

स्वराजवंशवर्णनम्

यस्यायुश्चगतंसर्वघोरयुद्धांगणेसदा
 । पर्वताभ्यंतरेगच्छन्स्वतएवाकबरी
 गतः ॥ ८५ ॥ बहुसैन्यायुतोभूच्छ
 स्तवंशंनानयन्नूपम् । लज्जितः
 पुनरायातोयैःदिल्लीशैःकबरोनृपः
 ॥ ८६ ॥ विपक्षरसचन्द्रेन्द्रेबलीवीर
 गणायणोः । दर्शयन्निजवीरत्वं
 जित्वरस्त्रिदिवंगतः ॥ ८७ ॥
 तत्पुत्रोमरसिंहाख्योराज्यासनमधि
 ष्ठितः । नृपेणामेनदिल्लीशादकब
 राज्ञहंगौरतः ॥ ८८ ॥ युद्धंघोरं
 महज्जातंतत्संप्रदशवारकं । ततो ज-
 हांगौरग्राहः शून्यसप्तरसेन्दके ॥
 ८९ ॥ बृहत्सैन्यसन्नायमेदपाटे
 समाययी । स्वयंतस्थौचाजमेरेपुत्र
 खुर्रमसंचकम् ॥ ९० ॥ शहीजहां
 बदिष्यन्तियंसर्वसेनयायुतम् । बलि
 नोमरसिंहस्ययुद्धार्थं प्रैषिषत्दा
 ॥ ९१ ॥ यस्मिन्सैन्येबभूवुर्हिराज्य
 सर्वाधिकारिणः । खुर्रमेनयुताः
 सर्वसंस्थिताह्यदयेपुरे ॥ ९२ ॥
 उवासा मरसिंहो हि पर्वतेचैकवत्सरं
 । युद्धं कुर्वन्विपक्षाच्चसंस्थितोवीर
 मर्गतः ॥ ९३ ॥ विधुसप्तरसेन्द
 न्देखुर्रमेणहिमेलनं । कृतभूयान्म
 हावीरात् सर्वाधिकारसंमतात् ॥
 ९४ ॥ तनयोमरसिंहस्य कर्णा-
 सिंहाभिधोमहान् । खुर्रमेणहि
 संयुक्तं साजमेराख्यकेपुरे ॥ ९५ ॥

स्वराजवंशवर्णनम्

जहांगीर सभांयात : शाहसंप्रोति
 तोयहोत् । राज्यवस्तुनियामंति
 चैकंङ्गत्वादिदत्तवान् ॥ ९६
 ॥ इत्यं प्रीतिदृढाजाता परस्पर
 सुखावहा । रससप्तषट्चन्द्रे
 ऽमरसिंहो दिवंगत : ॥ ९७ ॥
 कर्णसिंहाभिधः पुत्रो राज्यंप्राप
 प्रतिष्ठितः । तेन सर्वं प्रकारेण
 राज्यदेशी सुरर्द्धितौ ॥ ९८ ॥
 तदानीं युगपद्देवात्कारणंगूढमश्वि
 । पितुः कोपात्सन्ध्यातं पालया
 मासखुरमम् ॥ ९९ ॥ युगाष्ट
 रसचन्द्रेण कर्णसिंहो दिवंगतः
 । तदपत्यो जगत्सिंहो राज्यं प्राप
 स्वसत्त्वकम् ॥ १०० ॥ तस्मिन्
 काले राज्यदेशी महतीं श्रियमापतुः
 । नख ख सप्त चन्द्रेण जगत्सिंह
 स्तनुंजही ॥ १०१ ॥ तस्मिन्
 राजसिंहो हि राज्यंप्रापस्वगौरवात्
 । राजसिंहो नृपे जाते देवं माल
 पुरादिकं लुलुगुठसुमङ्गलोरो बाद
 शाहो प्रभागकम् ॥ १०२ ॥ स्व
 देशे राजसामुद्रं तडागं च चकार-
 सः । गजिन्दु सप्त चन्द्राव्दात्
 प्रारंभं कृतवान् नृपः ॥ १०३ ॥
 द्वि लोके सप्त चन्द्रेण तत्पूतिं च
 चकारसः । तडागं दृश्यते नैत्यं
 भारते बहुविस्तरम् ॥ १०४ ॥
 आलमगौर सदागर्भी बहु सेनासमा

स्वराजवंशवर्णनम्

युतः । मेदपाटे समागत्य बहु
 वारं च राजतः ॥ १०५ ॥ युयु
 धेन्नेच्छ भूपोहि सप्त चि सप्त चन्द्र-
 के । राजसिंहो दिवंगतो जयसिं
 हो नृपो भवत् ॥ १०६ ॥ असक्त-
 युयुधे वीर आलमगौरेण गर्विष्या ।
 गज चि सप्तचन्द्रेण स मते रधि
 कारिणः ॥ १०७ ॥ अत्यादर
 तथा संधिवंभूवहि दृढस्ततः ॥
 १०८ ॥ स्वदेशे मध्यगे भागे जय
 सामुद्रं नामकम् । तडागं बहु
 विस्तारं कारया मास वै नृपः ।
 १०९ ॥ तद्विस्तृत मभूदेषी राज
 पूर्वसमुद्रकं । पंचिषु सप्त चन्द्रे
 ण जयसिंहस्तनुंजही ॥ ११० ॥
 द्वितीयो मरसिंहाख्यो राज्यासने सु
 संस्थितः । सप्ततान् सप्तचन्द्रे
 ण स्वर्गं प्राप नृपो हि सः ॥ १११
 ॥ संयामसिंह स्तस्थानि संस्थि-
 ता युयुधिसक्तत् । नख्यवरणरा-
 जाख्या चान्यद्वयुहं नचाभवत् ।
 ११२ ॥ शून्यांक सप्त चन्द्रे
 ण भूपोहि दिवंगतः । तत्पदे
 च जगत्सिंहो रराज बलबुद्धिमान्
 ॥ ११३ ॥ जयपत्तनभूपाला-
 दीश्वरीसिंहनामतः । जयसिंहस्य
 तनयात् युयुधे स्वसस्त्रुनवे ॥ ११४
 ॥ तनयौ जयसिंहस्य विश्वरो
 सिंहादिजः । कनिष्ठो माधवी

स्वराजवंशवर्णनम् .

जातः तस्मै राज्यमदापयत् ११५
 ॥ ततो ह्यस्माहलं पौत्रा ज्येष्ठो
 भ्राता ममारसः । अष्टशून्याष्ट
 चन्द्रेन्द्रे जगत्सिंहो दिवंगतः ॥
 ११६ ॥ भूपः प्रतापसिंहख्यो
 द्वितीयस्तत्पदेभूत् । शून्येन्दु
 गजचन्द्रेन्द्रे भूपालः सतनुजहौ ।
 ११७ ॥ राजसिंहो भद्राज्ये
 सप्तैकगजचन्द्रके । परलोकं
 समागच्छत् पदेतस्मैरिसिंहकः
 ११८ ॥ तदाविघ्नादि संजाताः
 पञ्च हि गजचन्द्रके । माधवा
 रावभूपाला दुष्प्रयिन्यामभूदणम्
 ॥ ११९ ॥ अस्मिन् रणांगणे
 वीरा इत्युद्धे हितान्शृणु ।
 शाहपुरीयराजोभू दुम्भेशसिंह
 नामतः ॥ १२० ॥ सलूम-
 रोयकोरावत् पाहाडसिंहसंज्ञकः
 अतिवीरतयायुद्धे चेद्वग्वीराहता
 सवः ॥ १२१ ॥ बीजालिश्वाधिपो
 रावोभैसरोहेशरावतः विदधौकारो
 गृह्णतातीमाधवस्यहिभूपतेः ॥ १२२
 भालालालिमसिंहस्यः गरचन्द्रेनसं
 युतः ॥ माधवारावसंरुद्धः सेना-
 सर्वाक्षयंगता ॥ १२३ ॥ रसद्विगजच-
 न्द्रेन्द्रे माधवाख्येनभुजा रुद्धो-
 दयपुरीप्ये नीतं हि षष्टलक्षकम्
 ॥ १२४ ॥ इत्यदस्मैरिसिंहेन कृतं
 संधिर्विपक्षतः ॥ नवद्विगजचन्द्रेन्द्रे

स्वराजवंशवर्णनम्

बुधसिंहोऽपिपेगतः ॥ १२५ ॥
 बुधेशजीतसिंहेन कुर्वताखेटकक-
 लात् ॥ साधनदशाऽभावे ह्यरि-
 सिंहेनृपोहतः ॥ १२६ ॥ हम्मोर-
 सिंहस्तस्मैनुस्वरितंतत्पदेस्थितः ॥
 युगाधिगजचन्द्रेन्द्रे साहलोकांतरं-
 गतः १२७ ॥ भीमसिंहः कनि-
 ष्ठीस्यभ्रातातत्पदमास्थितः ॥ या-
 वदादिकदेशाय तेन वैबन्धकीकृ-
 ताः ॥ १२८ ॥ युगाधिगजचन्द्रेन्द्रे
 पूर्वाभिन्नचालजत् । भीमसिंहाव-
 लासेषु स्वाधिकारं चकार हि १२९ ।
 पञ्चान्मरहटोसैन्यात् चलदूयामसं-
 निधौ ॥ इहल्ल्याखालसंभागे युद्धं
 जातं सैनया ॥ १३० ॥ अस्मिन्
 दुर्ध्वेषिपक्षीयाः संहतावहवीमराः
 मेदपाटोयसैन्यस्य जातस्तत्रपराज-
 यः ॥ १३१ ॥ विपक्षस्याधिकारय
 पुनस्तत्रभूषहि ॥ अथावध्यस्तितस्थे
 बसोऽधयानामभूपतेः ॥ १३२ ॥
 युगसप्तचन्द्रेन्द्रे मेदपाटनृपोलतः
 द्रुमिन्डीयमहोपपद्य संधिपत्रं बभूव-
 हि ॥ १३३ ॥ पञ्चाष्टगजचन्द्रेन्द्रे
 भीमसिंहादिवंगतः ॥ पुत्रीजवा-
 नसिंहादि राज्यं प्रापप्रतिष्ठितः
 ॥ १३४ ॥ गजाष्टगजचन्द्रेन्द्रे सी-
 जमेरंगतेनृपः ॥ इत्थं लडाख्यक्षमे-
 लायं सूर्यसाहस्रसैनया ॥ १३५ ॥
 शून्यांकगजचन्द्रेन्द्रे सगयाग्राहकित

खराजवंशवर्णनम्

वे । चान्यतीर्थादियात्रायैदशसाह-
 ससिनया । १३६ । गत्वाकाशीप्रया-
 गस्थ मयाध्याचितकूटकम् । द्वाद-
 शमासिकीयात्रां कृत्वाहपुनराग-
 तः । १३७ ॥ पञ्चांकगजचन्द्रे व्दे
 परलीकंगतद्यसः । तत्पदेभूपसर्दा-
 र . समतिष्ठद्विशालधीः । १३८ ॥
 जयानसिंहतुल्योहि तीर्थयात्रां व-
 क रसः । नवांकगजचन्द्रे व्दे
 परलीकंगतेनृषः । १३९ । त-
 स्य राज्यसन् प्राप्तस्वरूपासिंहभू-
 तः । अनृणीकृतवान् राज्यांकीश-
 वृद्धिचकारसः । १४० । हस्थप्रवा-
 षूषणं सर्वं वसुं दृश्य मकारयत्
 सर्वप्रबन्धकारज्यं कृतवानिन्द्रसन्नि-
 भम् । १४१ युगचन्द्राङ्कचन्द्रे व्दे यदे-
 ग्निंडीयवाहिनौ प्रातिकूल्यचकारा-
 सीतदारजाकृतापरः । १४२ ॥ इ-
 ग्लिण्डोयान् समायातान् जगम-
 न्दिरमध्यतः स्थापयिष्वामहोप्रीत्या-
 चारजत्सर्ववस्तुतः । १४३ ॥
 स्वरूपासिंहभूपीयं जातयेन्द्र समो-
 वली । कृतः स्वर्गीयमेदिशाद्रव्यस-
 म्पत्तिभागतः । १४४ । अष्टचन्द्रां
 कचन्द्रे व्दे सन्तपः स्वर्गतिंगतः
 राज्यस्थः शंभुसिंहाख्यः शम्भुः
 शम्भुरिगभवत् । १४५ ॥ सप्त द्वा-
 नवचन्द्रे व्दे अजमेरे पुरेगतः भा-
 रतस्यचभूपाला लाडम्पीनामदृष्ट-

खराजवंशवर्णनम्

ये । १४६ ॥ कर्नेलत्रुकएजगटः
 सम्प्रयायेदथ पुरम् । पदवीदत्तवी-
 न्दीर्घा । मेदिपाटेगकीर्तय । १४७ ।
 सुधांशुल्यंकचन्द्रे व्दे महीपः साहि-
 बंगतः तत्पदेसंस्थितोविज्ञो भूपः
 सज्जनसिंहकः । १४८ । र-
 सेन्दुनवचन्द्रे व्दे नवम्यांचशुचेः
 सिते श्रीवागीरमहाराज शक्तिसिं-
 हादभूज्जनिः । १४९ ॥ श्री-
 सज्जनमहीपेन राज्यंप्राप्यहिसा-
 दरं स्वल्पेनदिवसेनैव कृतंकथं-
 सुविस्तरम् । १५० । देशप्रजा-
 हितार्थाय देशभ्रमणलालसा ते-
 षांचित्ते समायाता देशाचारमुद-
 ष्ये १५१ । ईडरेप्रथमोहाहः
 पथ द्दिल्यंकचन्द्रे के बंबई नगरे-
 माना डेल् जराजसमागमः । १५२
 अधीशयोर्दयोर्मध्ये जाताप्रीतिव-
 रीयसी स्वविन्दर्थे हृदयानि चाङ्ग-
 तानिपरस्परम् । १५३ । शह-
 जादेनदत्तानि चैकसप्रसरेफलम्
 होरकांगुलिकतस्यां चित्रं हिल्ल-
 रूपकम् । १५४ ॥ करवालकीर-
 चाख्यं स्वर्गसंघनसंयुतं राजवंशो-
 यचित्राणांपुस्तकमहदङ्ग, तम् । १५५
 नकशाख्यमुत्तमं दिव्य मेवमादिम-
 हात्मम प्रसन्नचित्तराजिन्द्रः सज्जन-
 नेशायदत्तवान् । १५६ । इत्य-
 मार्यपतिस्तस्मै बहुमील्यान्यनेकयः

स्वराजवंशवर्णनम्

। इत्या भरुण शस्त्राणि दिव्यानि
परिसंददे ॥ १५७ ॥ राजधान्यांस
मायात लार्डनार्थब्रकानिजम् । अ
ल्यादरतयासांगं प्रसन्नं कृतधानु-
पः ॥ १५८ ॥ अस्मान् संवत्सरे
चैव नृपः सौहर्नासि हकम् निष्का
स्यवेमं वागौरव्यै षषत्काशिकांपु-
रीम् ॥ १५९ ॥ नाथदुरेचगेः स्वा-
मी नाम्नागिरधरः सदा निजकृत्य
निरुत्साहः कृतगंस्तपदच्युत-
म् ॥ १६० ॥ तत्सूनंतत्यदेका
र्षीत् स्वामिगेवर्धनाभिधम् । बिलो
काकनिगानाथे प्राप्तराज्याधिकार
कः ॥ १६१ ॥ प्रभुर्दिल्लोसभायातः
पोप्रायश्चिभूभुजः तस्यांदेचाधिके
जाते गमागममुहृतके ॥ १६२ ॥
एकविंशतिसंख्याकः शतप्रगज-
नध्वनिः राजकाधध्वजाप्राप्ता लार्ड
लेटिननिर्मितम् ॥ १६३ ॥ पुस्त
कांवास्यकाव्यस्य प्रसंशोप्रभुणात-
दा कृष्णगटे विवाहच वर्षीस्मनक
तशाननृपः ॥ १६४ ॥ युगली
कांकचन्द्रेन्द्रे दुर्भिल्लोसभायकं
चतुर्भ्यश्चाधिकारभ्यो दत्ताज्ञाप्रभु
यावरा ॥ १६५ ॥ धुधितेभ्यः सम
स्तेभ्यो देयमन्नवसर्वतः द्रष्टव्योमम
राज्येहि नभवेदन्नपीडितः ॥ १६६ ॥
जीर्णोर्द्धरे रुचिस्तश्च बिलक्षण तमा
भवत् । यानि जीर्णानि जातानि

स्वराजवंशवर्णनम्

नगौनानौवचाकरेत् ॥ १६७ ॥
दिल्लचमुद्रयाकर्षीत् जयसामुद्रकी
हृति । वेदले कांकचन्द्रेन्द्रे कर्तुदेश
प्रसन्नकम् ॥ १६८ ॥ अहृतः
स्मिथ तामास्यो यः वांकृत्वा विधा
नतः । अथ मापक यचैश्च नर्भे
यामाहिमापिताः ॥ १६९ ॥ इत्यं
सर्वं प्रकारेण प्रसन्न नियमः कृतः
। अस्मान् संवत्सरेदिव्ये चैकासिना
सुशिक्षिता ॥ १७० ॥ स्यापिता
नामतस्यास्ति सस्मना पल्लनाभिधम्
। कृतस्तृतीय उदाहृते भगिन्या
वैडरेशितुः ॥ १७१ ॥ वास्वे
गभर्नरश्चाय सररीचर्डटेम्पलः ।
राजधान्यां समायातः तत्सन्मानो
महानकृतः ॥ १७२ ॥ वाण
लेकाङ्कचन्द्रेन्द्रे सुप्रसन्नो जिला
भिधः कृते भूपेन देशेस्मिन्
सप्तविंशतिसंख्यया ॥ १७३ ॥
जिलानां संस्थितयत्र तत्स्थाने
स्यापितादश । जिजाधि कारिणा
मदा बतिसुल्पं चमासिकं ॥ १७४ ॥
शतपञ्चाशत्तलिषां पञ्चाशद् दि
शतंक्रमात् । भारतयवधीत्यति
लक्षणस्य हिजायते ॥ १७५ ॥ इत्यं
गडसुमिनातच स्वाधिकारः कृतः
परः लक्ष्मीत्यतिहनेष द्रव्यदत्ते
हिभूभुजे ॥ १७६ ॥ मेदपाटस्यभू
पाय द्वाकृत्यकर्तुं नैवकम् । रीप्यं

स्वराजवंशवर्णनम्

ददाति तदुधाने स्ततो जाता महर्ष-
ता ॥ १०७ ॥ करुणारूपभूपेन
पंचयुग्माब्धिस्तना । राजकीयकरस्य
क्तः घाटाहानिस्त्वनल्पिका १०८
। सपतीषु पञ्च वेदेषु कर्णं रौप्या
णि सञ्जया ॥ रौप्यस्य षोडशांगियं
तत्पञ्च सहितानि हि ॥ १०९ ॥
यज्ञपुर्याससेनाये शिवाज्ञां कृतवान्
पः । राजधान्यां महादीर्घा शुभल
क्षणवाटिकाम् ॥ ११० ॥ ऋतुव्यं
कशर्गां कर्त्वे याज्ञां कृत्वा हि भूभुजा ।
दृष्टाः स्वदेशभागाद्य तान् हि त्रिचमिस
मामतः ॥ १११ ॥ प्रथमं चित्रकूटं
च यज्ञपुर्यास द्वितीयकम् । तृतीयं माण्ड
लमुख्यं सार्वभौगं गते नृपः ॥ ११२
षष्ठमहर्षसेनाभिः सभ्यसुभटसंयु
तः । कविश्यामलदासस्य यामिटे
कलियाभिषे ॥ ११३ ॥ कविराजे
न संस्नेहात् सर्वातिथ्यं कृतं परम् ।
सिनासुभटसंयुक्तो नृपे हर्षाधिको भ
वत् ॥ ११४ ॥ जहाजपुरमुख्याद्य
हाभिः शक्तसहस्रकम् । रौप्यनृपाय
संप्रीत्या दत्तवंत उपायनं ॥ ११५ ॥
स्त्रोकृत्य तत्प्रसन्नार्थं दत्तवानधिकं नृ
पः । स्थापनीयमिदं द्रव्यं तस्मा-
त्कार्यं जलाश्रयः ॥ ११६ ॥ यतो भू
मिः कृषिर्योग्या ख्यायुष्मदुपकारि
णी । इत्यं सर्वैः सदा भूमिः कार्या
चिदं भवति ॥ ११७ ॥ श्रुत्वा भूप

स्वराजवंशवर्णनम्

मुखानित्यं मोदमाना जनास्तदा ।
पर्वतस्य प्रवन्धाय शैलसम्बन्धनीस
भा ॥ ११८ ॥ स्थापिता भूभुजा त
स्याः कृतोऽध्यक्षो निजप्रियः जानो
मुकुन्दलालाख्यः स्वकर्मकुशलो महा
न् ॥ ११९ ॥ येनाधिकारिणादूरे
पर्वतोपद्रवाः कृताः । अस्य प्रवन्ध
तो जाता स्वस्य तातस्य सर्वथा १२०
निर्विघ्नाः पर्वताजाताः चलत्य
दृधतिकानना । यन्मंसज्जननाम्ने
दं कृत्वा यंच सुशोभनम् ॥ १२१ ॥
सज्जनीत्कीर्तिविन्यासं कृतवान् सज्ज
नो नृपः । तडागमध्यगोष्ठ्यामेजगन्नि
वासकं स्थलम् ॥ १२२ ॥ अत्यद्भुत
मिदं स्थानं यत्र मानस्य माननम् ।
तस्मिन् कारयितं स्थानं तत्संस्थान
विलासकम् ॥ १२३ ॥ तस्मिन्
संबन्धरे चैव कविराजाय धीमते ।
मेदपटे त हासस्य रचना ज्ञा कृता
तदा ॥ १२४ ॥ उत्सवेषु द्वि
मकरोत् धनं तत्र मनोजनैः ।
कर्तुं मात्रा हि सदा सा सर्वसा-
हित्य साधनात् ॥ १२५ ॥ सा-
मान्य रीति तस्यास्य शंभुसिंहा
ख्यसन्निधौ । नमो नमो चन्द्रे च
प्रारंभो जात एव हि ॥ १२६ ॥
ऋतुलोकाङ्ग भूम्यर्द्धे यस्य कार्या
लयं परं । नृपतिना सन्मानात्
स्थापितं चार्थतः परम् ॥ १२७ ॥

स्वराजवंशवर्णनम्

ताम्रपत्रं सु खिद्यं हि पाषाण मय
चिह्नकम् । बहु प्रकार मुद्राव्य
पुस्तकस्य सहस्रशः ॥ १६८ ॥
बृहत्खण्ड परसीकां च बहु गुर्जर
द्वैवकम् । तस्मिन्सहस्रशो मुद्राः
कविश्यामल इत्यतः ॥ १६९ ॥
भूपात्रया व्ययीभूता अस्मिन्चित्तम
कर्मणि । तन्मद्रूपि चित्यं हि
भविष्यति बहुव्ययः ॥ २०० ॥
युधिष्ठिर महाराज काले पीराशि
कीभूतम् । तथैवास्मिन्ति हासस्य
समयो वर्ततेधुना ॥ २०१ ॥
यत्र विद्वज्जनाः सर्वे स्वस्व कर्म
समयताः । सप्त लोकाङ्गवन्द्या
प्रजादेश सुखाप्तये ॥ २०२ ॥
भूपेनेज्जासखासस्य महद्राज सभा
कृता । तस्मिन्मष्टादश प्रौढानिय
तास्य सभासदः ॥ २०३ ॥ पण्डि-
तो मोहनलालः सेक्रेट्रिपदेकृत
। अस्मात्प्राय व्यवस्था च ह्युत्तमा
रीतिर्तीभवत् ॥ २०४ ॥ अस्मिन्
वर्षे पितृव्यं हि काशीतः सप्तमा
ह्वयत् । रामसिंहस्य मृत्युं हि
श्रुत्वा शीका पनुत्तये ॥ २०५ ॥
श्रीमान् जयपुरे यात स्तस्मिन्निबहि
वत्सरे । बृहत्खण्डोया जयाभूपः
स्वदेशगृहमांनुषान् ॥ २०६ ॥ गण-
यित्वैक रात्रीं हि संख्यामीकामकार
यत् । तस्माच्च मेदपाटस्य यम

स्वराजवंशवर्णनम्

पश्चिमभागिनः ॥ २०७ ॥
भिल्लाउपद्रवं कर्तुं मुशताः क्रोध
कारिणः । सेवकाङ्गतवन्तयथाने
दारादिकान्वहन् ॥ २०८ ॥ वृत्तं
श्रुत्वा जवान्भूपो मातुलमानसिंह
कम् । श्यामलं कविराजं च पदा
तिहयसेनया ॥ २०९ ॥ शतश्री
द्वयस युक्तं तत्र संप्रैषि पत्तदा ॥
। सेनया सहितो प्रापती ग्रामं
वारहपालकं ॥ २१० ॥ ततः पला
यितोभिल्ला संतानांचित्तरक्रियाः ।
तत्रैवकारितानूनं भैषज्यार्थं हि प्रैष-
वत् ॥ २११ ॥ विद्वान्प्राणावशेषां
स्य नगरेऽद्यसंज्ञके । भस्मोक्तानि
रोहानि भिल्लानामपकारिणम् ॥
२१२ ॥ गच्छन्त्यसेनयाभिल्लैः
पडूनाग्रामवासिभिः ॥ सान्मुख्य-
तः कृतं युद्धं किन्नतवशिरीयुग-
म् ॥ २१३ ॥ प्रासादयः मरुद्वाश्च
प्रेषितानगरेऽद्ये ॥ पुरीसृष्टभदेश
स्य यातुं तावधिकारिणी ॥ २१४ ॥
अग्रिगातीतदातत्र पिप्पलीपालकां
तिके ॥ युद्धघोरं हि संजालं पंचाश
दभिल्लकासृताः ॥ २१५ ॥ राजप
जीयसेनाया मेकीर्णं लिखयाइतः ॥
शरविहोद्वितीयोभूत्वाशत्रुं ध्वंस्यद्भव
वत् ॥ २१६ ॥ दैवीकृपावशाद्धानि
स्वकाप्यभस्महि ॥ अस्मिन्सहस्र-
दासस्य सुजातामासिक्तीयितः

स्वराजवंशवर्णनम्

॥ २१७ ॥ पर्याप्तमदेश्य जाता
 वांशुनुकृण्णका ॥ दद्याधिकारिणि
 क्षतो भूपदालत्वरम् ॥ २१८ ॥
 मित्तमेवातिशय पर्वतसर्वतो
 मत्तानामत्यक्शयशंकेव्दे लाडी
 रिशयंजितः ॥ २१९ ॥ विष्णु
 टिममालः पदवद नहेतवे ।
 मनुयाकावरेवद उत्सरेष्मसदा
 भवतः ॥ २२० ॥ लोकापदित्तै-
 तद्वक्तृभूषणभविष्यता विष्णुट
 गटापक्षात् ब्रह्महृदयस्थितिकथः ॥
 ॥ २२१ ॥ जशत्कृत्वानरेन्द्रेण
 स्थपितानिगमंततः ॥ यूरोपीय
 जनानां विभे जलादिविधीष्टमम्
 ॥ २२२ ॥ श्रीमज्जनरेन्द्रेण चतु
 लं च व्यधीकृतम् । नभलीकांकव-
 द्रेन्द्रे दधानन्दसरस्वतो ॥ २२३ ॥
 भूयाश्याममाघातः परीप्रकृतका-
 रयो ॥ सभासंस्थापिताघाटी नत्वा
 सज्जनवासिनी ॥ २२४ ॥ नजवृ
 जनताकाकी सर्वदेमाह्वयेहिन्दः ॥
 बाटिकायादमस्यत्ये तत्कार्यकुग-
 लिजनः ॥ २२५ ॥ आहुमीप्रद्रा-
 साच्च छोरीगामकमालिकाः । अ-
 स्मिन्संवत्सरेचैव भावमरीभवाच्छ
 शु ॥ २२६ ॥ श्रीमज्जनमहोपखरहु
 पुण्यप्रभासतः । जवानसिंहसंस्थाप्य
 श्रीशभुसिंहकाशधि ॥ २२७ ॥ न-
 जातः कथ्यचित्युचः स वैकाही-

स्वराजवंशवर्णनम्

दिगंतः ॥ शून्यवेदांकवन्द्रेव्दे-
 सज्जनादिगठ कृतः ॥ २२८ ॥ वासं
 दरभिधेनागे पृथ्वीतीषहुलीचके ।
 स्वदेशेमेदवाटेस्मिन् इजिनोघरना
 मकं ॥ २२९ ॥ सनदीमलकंकर्तु
 मादेशं कृतवान्द्रुपः संवत्सरपक्षा
 स्तैव चैवमासिसमागतः ॥ २३० ॥ मरु-
 देशेश्वरोधीमान् यशवन्तास्यभूप-
 तितः । शतमं वत्सरादूर्ध्वं गमनंजात
 महत्तम् ॥ २३१ ॥ तथाकृष्णगटा
 धीशो नाम्नाशार्दूल सिंहकः ॥
 समोचीनप्रकारिणा तिथ्यं बहुविधं
 कृतम् ॥ २३२ ॥ इतरपिचराजान
 स्वागताः प्रीतिभासतः । नृपि
 चावेगमर्वेषां वैमनस्यनिराकृतम्
 ॥ २३३ ॥ सर्वतः स्नेहभावश्चकृतः
 सच्छहृदाश्रयोत् । विधुवेदांकवन्द्रे
 व्दे विष्णुटाडिरेलकम् ॥ २३४ ॥
 नाथारिभवद्यात् उवोकय मकाव-
 धि ॥ इत्यं कर्तुं विचारेहरेलप्रबं
 धकारकः ॥ २३५ ॥ टामसेना
 भिद्यः कार्यनियतोप्यन्यकारकः ॥
 विद्याशालः तथाकार्या स्तथागुणौ
 पञ्चालयाः ॥ २३६ ॥ यामौणाः
 पण्डिताः संतु विद्ययुक्ता चरोग
 क्षाः ॥ २३७ ॥ तच्छालोराजधान्यां
 हि विद्यावैशकयो स्तथा । चिकि
 त्सां तत्र कुर्वन्ति पाठयन्ति पठन्ति च
 ॥ २३८ ॥ पुरुषाः पुरुषस्थाने यान्

स्वराजवंशवर्णनम्

ति स्त्रीषु वियस्तथा साधयन्तिस्व
कार्याणिद्युतमाचारतस्तदा ॥ २३६
॥ अस्मिन्संवत्सरेचैवश्रीमाञ्जोधपुरं
गतः । मार्गखिन्न शरीरोपिभूपः
प्रमदशब्दः ॥ २४० ॥ डाकूट
राणां चिकित्सातः मृस्यता सर्वं
भावतः । चित्रकूटस्य मार्गेण
सर्वं सभ्य गथैः सह ॥ २४१ ॥
पौष कृष्णस्य पञ्चम्यां राजधान्यां
समागतः । तृतीय दिवसे
ऽकस्मान्मूर्च्छां प्राप्नो नरेश्वरः ॥
२४२ ॥ चतुर्घटा मिता मूर्च्छा
ऽतिष्ठत्यस्याम चेतनः । चिकित्सा
बहुला वैद्यैः सर्वा पायैस्तदाकृताः
॥ २४३ ॥ तत्समये समातिष्ठत्
डाकूरा ऋक्बरादिकाः । एता-
दृशीं दशां दृष्ट्वा कृष्णसिंहो जवा
दत्तः ॥ २४४ ॥ रजौडस्य
संस्थाने शिफर्ड डाकूरं ततः ।
समानयद्दि तूर्णं च व्यतिष्ठन्नधि
कारिणः ॥ २४५ ॥ कविराजः
श्यामलस्य पन्नालालः प्रधानकः
। श्रीमनोहरसिंहस्य आनीमुकुन्द-
लालकः ॥ २४६ ॥ चेष्टां प्राप्नो
नृपः पश्चात् पौष कृष्णाङ्कवास-
रात् । चित्तभमेहि संजातः
चतुर्दश्यामवर्द्धयत् ॥ २४७ ॥
मनुष्यज्ञान राहित्यं गता निद्रापि
वैरिणी । सर्वं वैद्या स्ततो जाता

स्वराजवंशवर्णनम्

निराशा जीवनात्मभोः ॥ २४८ ॥
परन्तु चार्द्ध रात्रेस्य शंकरस्य प्रसा-
दतः । नृपोहि लब्धवान् निद्रां
रोगो दूर तरंगतः ॥ २४९ ॥
पौष कृष्णस्य षष्ठ्यास्तु सायंकाले
महेश्वरः । प्रसन्नः सर्वथाजातो
नैर्वस्यं चावशेषितम् ॥ २५० ॥
दिवसस्यास्य मष्टस्य सप्ताता सम
घण्टिका । रात्रौ मूर्च्छा गती भूपो
व्याकुलस्य तदा भवत् ॥ २५१ ॥
सर्वे डाकूर वैद्याश्च नानो पाय
चिकित्सकाः । निरुद्योग फला
भूता रोगे भूपस्य चांतिमे ॥ २५२
दयालु भुभुजा नूनं युग पत्सर्वं
लोकतः । स्नेहं त्यक्त्वायतीर्मा
र्गात् कैलाशं गतवान्नृपः ॥ २५३
॥ कैलाश वाससं प्राप्तं सर्वं बन्धु
जनादयः । वेदले राव संज्ञस्य
देलवाडीशकस्तथा ॥ २५४ ॥
वेगम राव संज्ञस्य मेजा रावतक
स्तथा । श्रीकुरावड रावस्य कविः
श्यामलदासकः ॥ २५५ ॥ श्री
भीडर महाराजः पन्नालाल प्रधा
नकः । आदयो निखिलाः
सर्वे खिन्ना रुदन्त आगताः ॥
२५६ ॥ कर्नेलबाल्टरा भिन्नः
प्रथमं कृतवा निमम् । अन्तः
पुरालय द्वारं गत्वा राज्ञीं न्यवेद-
यत् ॥ २५७ ॥ सर्वैर्बधु गथै

स्वराजवंशवर्णनम्

मुंष्यै रधिकारि जनैस्तथा । गज-
सिंहस्य सत्युत : फतहसिंहभूप-
ति : ॥ २५८ ॥ सुप्रसन्नः कृती विज्ञै-
मंहाराज्योहिंसूचिता : । इत्यं च
सर्वं संमत्या राज्यास्पदं हि दत्त-
वान् ॥ २५९ ॥ सर्वं लक्षण-
तौ नूनं ज्ञायते सर्वं रीतित : ।
प्रजा पालन कार्येयं चोत्तम :
संभविष्यति ॥ २६० ॥ तदानीं
सर्वं लोकानां सुखती वाग् सु-
निष्ठता । चिरायुर्भवतात् च्छोश :
श्रफतेसिंह भूपति : ॥ २६१ ॥

श्री १०८ श्रीमदार्यभूपमानु

श्रीमहाराणाश्रीफतहसिंह

विषयकम्

——*

संग्रामसिंह पुत्रा हि वीर धर्माधि-
कारिणः । तेषां मध्ये ऽर्जुनो
वीर स्तस्मिन्नुशशिवसिंहकः ॥
२६२ ॥ सूर्य मल्ल स्तदापत्यं
तस्मिन्नुदेलसिंहकः । तस्य पुत्रा
स्त्रयस्मान्ति प्रथमो गजसिंहकः ।
२६३ ॥ सूर्तसिंहो द्वितीयश्च
तृतीयः फतहसिंहकः । गजसिंहस्य
भातुश्च दत्तकत्वेन संस्थितः ॥
२६४ ॥ श्रीमान् फतहसिंहाख्य
स्ततमस्ज्जन भूपतिः । जातोहि
दत्तकस्तस्मात् मैदपाटोय भूपतिः

स्वराजवंशवर्णनम्

२६५ ॥ कथ्यते ततएवेदं भाग्यं
हि कर्म मूलकम् । वर्तमानं कृतं
कर्म भविष्ये भाग्यमुच्यते ॥ २६६
काले स्वल्पे पि भूपेन वर्तमाने
न धीमता । लवणाय करादीनि
कार्याणि मुकृतानि हि ॥ २६७
तेषां मध्ये परं कार्यं मितिहासस्य
मुद्रणम् । तदुत्कण्ठा कृता पश्चा-
दधिकारं च दत्तवान् । २६८ ॥
कविः श्यामलदासाय सर्व प्रकार-
तोप्रवम् । तदुपकारि वस्तूनि
कुर्वति सज्जिता निहि ॥ २६९ ॥
कविराजन विज्ञेन बहु यन्यादि-
लोकिता : । यन्यो यो रचित
स्तस्मात्कोशे सारं समुद्धृतम् ॥
२७० ॥ तदानीं कवि रावस्य
वंश कीर्तन मुच्यते ॥ कविराज-
स्य तैः साकं मैदपाटोय भूपतिः ॥
२७१ ॥ श्यामलस्य कवेर्दत्तं स-
क्षिप्तं वचमि कीर्तये ॥ साखा
पुत्रो महाराणा मोकली भूम्भहा-
बलो ॥ २७२ ॥ मरुदेश रुणा-
ग्रामे विवाह कृतवांश्चसः । सांख-
ला वशती यस्य राजासोत्तम्य चार-
णः ॥ २७३ ॥ यदा मण्डीवरा
धीशो जोधा राठौर भूपतिः ।
सांखलान् क्षत्रियान् जित्वा रुणाराज्यं
गृहीतवान् ॥ २७४ ॥ तदाते क्षत्रि-
याः सर्वे चित्रकूटे समा ययुः ।

स्वराजवंशवर्णनम्

मेदपाटे तदा भूपं कुम्भाख्यो मो-
कलात्मजः ॥ २७५ ॥ स्वसेय
खांखलानां यः तद्राजाय ददौ नृपः
। युगं सौति ग्रामयुक्तं ताणानाम
कपर्गनम् ॥ २७६ ॥ सांखल
क्षत्रियाणां च चारणं ज्ञातितस्तदा
। राठीरेण दधीवाडा ग्रामो नो
नीत एव हि ॥ २७७ ॥ शुन्य
सप्तपु चन्द्रके तद्ग्रामं चारणा-
द्गतः । राठीरक्षा भवद्वैरं तद्वैवं
जातं मद्गतम् ॥ २७८ ॥ चत्वर
भ्रातरो भूपन् सांखलानां च चार-
णाः । तेषां मेको सही पद्य द्विती
यो माण्डनी भवत् ॥ २७९ ॥
देशं स्तूतीयं कथासौ हरमिंह
श्चतुर्थकः । दधिवाडां परित्यज्य
मेदपाटे समागताः ॥ २८० ॥
तत्समये महाराणा कुम्भा जीवेऽ
भवत्तदा । रायमल्लस्य पुत्रेभ्यो
सांगा नाम्ना सहो वतिः ॥ २८१ ॥
॥ पञ्च सप्तपु चन्द्रस्य वैशाख्यं
सितपत्रके । सांगा नृपस्य सप्त
स्यां सहस्रं द्वादशं ददौ ॥ २८२ ॥
बीगहानुमितं भागं माण्डले गट
पर्गने । स्थापयामास सुग्रामं
टोकलियेति नामतः ॥ २८३ ॥
देवाय धारता ग्रामो वरसिंहाय
गेठिया । सावरो माण्डलायैव
दत्तो भूपतिना स्वयम् ॥ २८४ ॥

स्वराजवंशवर्णनम्

यत्समयात्ममायाता मेदपाटे वर-
स्थले । तदारभ्य हि विख्याता
चारणा दधिवाडियाः ॥ २८५ ॥
दधिवाडां परित्यज्य मेदपाटे समा-
स्थिताः । ख्यं तिलत् अमथाक्षेपः
चारणा दधिवाडियाः ॥ २८६ ॥
अयं ठोकलिया ग्रामः स्थापको
मेपसंज्ञितः । तत्पुत्रश्च शुक्राणोऽ
भूत् तत्सन्नु शतरो भवत् ॥ २८७ ॥
। टोकलिया विगतो ग्रामो युग
द्विरम चन्द्रके । माण्डले गट
पर्गमं नीतं मकरेश भूभुजा ॥ २८८ ॥
। टोकलिया पितृग्रामायं शाह
शासनतो गतः । तदनु मानतः
सम्बन्धं शुन्यं वेदाङ्गं चन्द्राः ॥
२८९ ॥ । वेदं पञ्च वृषभ्यो वै
कलिये विष्णो सम्भ्रान्तं । एकस्थलेऽ
माहाया तुदयविन्दुं सतिः ॥
२९० ॥ । तद्ग्रामतोऽ विजयभावे
शिशो टामादने विजयम् । निर्वी
हारी ददौ भागं स्व प्रोत्या चतुरा
हितः ॥ २९१ ॥ । विधुं सप्त रसे
ददौ । मरुतं च स भूपतेः । जहां
गौरस्य स विद्या भवत्पूर्वस्य प्रीतये
॥ २९२ ॥ । नृपस्य कर्णसिंहस्य
चामुण्डादास धीमतः । चतुरा
पत्यकाले च ठोकलिया यथास्थितः
॥ २९३ ॥ । जगत्सिंहस्य भूपस्य
समये शाहजहात्मजः । गृहीतो

स्वराजवंशवर्णनम्

माण्डली भागा दिक्षीं गत्वा लभ-
 त्युनः ॥ २८४ ॥ महाराणा
 जगत्सिंहः क्रुद्धांगणदासतः
 । तस्मात्तद्गाढभिः सर्वैः सुन्दराद्यैः
 सुभाजितुम् ॥ २८५ ॥ याम सुत्क-
 ग्ठ कैर्यस्मात् राज्याधीनं हि पर्ग-
 नम् । तस्माच्चौवणदास्याधिकारे
 याम एवसः ॥ २८६ ॥ जगत्सिं-
 हेन तन्नोतं पर्गनं माण्डलं यथा
 । तदा ठोकलियागामो राजकोपाच्च
 निर्गतः ॥ २८७ ॥ पश्चाच्चौवण
 दासस्य हरदासा भवत् सुतः ।
 साति कष्टं सहन् खन्नः कालं स्वोयं
 निनाय च ॥ २८८ ॥ आलमगीर
 शाहेन नीतं माण्डलं पर्गनम् ।
 दिक्षीं गतो हरदासा यामन्नं प्राप
 दुःखितः ॥ २८९ ॥ स्वयाम्ठे
 कानीत्वा चाजमेराधिकारिणः
 । हरदास प्रथमं तु शून्यं पश्चाद्रि-
 चन्द्रतः ॥ ३०० ॥ परं सम्बत्सरं
 भूपोऽमरसिंहे महामतिः ।
 तं यामं नीतशान्ठेका दालमगी-
 रमाहतः ॥ ३०१ ॥ हरिदासस्तु
 भूपाय ददौ सम्बत्सरं करम् ।
 याम ठोकलियार्थं च ठेकारौत्यनुसा-
 रतः ॥ ३०२ ॥ हरिदासस्य पुत्रो
 भूदर्जुनः प्रीतिवर्द्धकः । वक्रोक्त्या
 तं जगादैवममौनाज्ञातिवसंबलः
 ॥ ३०३ ॥ वाक्यविद्धोऽर्जुनस्तिष्ठन्

स्वराजवंशवर्णनम्

शाहस्तत्पर्गनं ददौ । कुहारसिं-
 र ठौरं ज्ञातये तत्पसादत ॥
 ३०४ ॥ जातोर्जुनाधिकारः । हपुरं
 स्वल्पदिनावधः । माण्डलं पर्गनं
 नीतं ममराख्येन भूमिजा ॥ ३०५ ॥
 ॥ तदा विदाङ्ग समेन्द्री शून्यपश्चाद्
 तः परम् । पर्जुनी मरसिंहाच्च
 स्वसुता करवौहने ॥ ३०७ ॥
 निन्ये ठोकलिया यामं ददौ तस्मा-
 त्सभागिने । तं यामं स्वाधिकारे
 हि स्यापयामास चार्जुनः ॥ ३०८ ॥
 ॥ चर्जुनस्या भवत्पुत्रः केशरीसिं-
 हनामतः । तत्पुत्रस्य मथारामः
 कनीरामस्य तत्सुतः ॥ ३०९ ॥
 भीमसिंहे महाराणा तस्मै याम
 ददौ । जयसिंहपुरं चैकं द्विती-
 यं कालराभिधम् ॥ ३१० ॥ कनी-
 रामस्य पुत्रो भूद्रामदानीस्य देहजः
 । कायमसिंहं सञ्ज्ञं कविताशास्त्र-
 कोविदः ॥ ३११ ॥ तत्सुतः
 कविराजो हि श्यामली बुद्धिसगरः
 । सञ्जनस्य नृपस्थायं मुख्यमन्त्री वि-
 चक्षणः ॥ ३१२ ॥ शून्याद्रिगज-
 चन्द्रे वदे षष्टिवर्षात्मको महान् ॥
 ॥ ३१३ ॥ कनीरामो दिव्यया तो राम-
 दानस्तदात्मजः । याम ठोकलिया ना-
 म्नि विविंशतिवर्षी भवः ॥ ३१४ ॥
 अधिकारी बभूवासी सर्वप्रियकरी
 भवत् । तस्यः कायमसिंहाख्यो

स्वराजवंशवर्षानम् .

अधिकारीतदाभवत् । ३१५ ॥ सप्त
रसनजीमूहद्वेष्येष्टमासेसजन्मवान् ।
तस्मूनवद्यत्वारः प्रथमो नारसिंह
कः ॥ ३१६ ॥ दत्तकत्वेनयद्यासौ
यामे खेमपुरे गतः । द्वितीयः
श्यामली विज्रः व्यङ्ग नागेन्द्र
वर्षके । ३१७ ॥ द्वितीया पाठ
कृष्णस्य सप्तम्यांका बज्जोनत ।
तृतीया ब्रजलालस्य गोपालस्य चतु
र्थकः ॥ ३१८ ॥ कायमसिंह
देहांतः सप्तद्विनव चन्द्रके ।
वैशाखस्या सिते पक्षे नवम्या मभ
वत्तदा ॥ ३१९ ॥ श्यामलः कवि
राजाहि पितृस्थाने न्यवीविशत् ।
तस्योपरि महाराणा शम्भुसिंहस्य
दोषका ॥ ३२० ॥ कृपाजाता
तथैवाह श्रीमत्सज्जन भूभुजः । श्री
मेदशाट प्रभुणा प्रसन्नचे हरतिना
॥ ३२१ ॥ पददत्तं प्रतिष्ठायाः
कविश्यामलधीमते । कविराजपदं
चैक मभ्युत्थानं द्वितीयकम् ३२२
॥ तृतीयं स्वर्गनं चाह्ने चतुर्थं
पादभूषणम् । हिमादिकञ्च तत्सर्वं
बीटीदानंश्च पञ्चमम् । ३२३ ॥
स्वासनस्थायकरतः षष्ठदत्ताहि मु-
द्रिका । राणा श्रीसज्जनेन्द्रस्य चर
णाज प्रसादतः ॥ ३२४ ॥ कवि
राज पदस्यात श्यामलस्यैवमुद्रि-
का । श्रीनरेन्द्रस्य वैप्रीतिर्यथा

स्वराजवंशवर्षानम्

श्यामलधीमति ॥ ३२५ ॥ वि-
श्र्वासभूता सत्याङ्गी नतयान्यपदश्र्य
ते । सपत्तमं रौप्य यष्टिर्हं चाष्टमं
परिलेखनम् ॥ ३२६ ॥ पञ्चोपरि
सदालिख्यं नवमं वासगीहकम् ।
हस्तिपौलस्य वाद्येषु दशमं बाटि-
कास्यलम् ॥ ३२७ ॥ प्रभुणा
स्थापितं नाम श्यामलाराम संज्ञ-
कम् । मन्दिरं तस्यमध्ये हि देवं
रम्यं महद्भुतम् ॥ ३२८ ॥ नि-
र्मापितं पुनस्तस्य जौर्णीहारे पि
कारितः । अत्रकूटगढा धस्तात्
गम्भीरीवैश्रवाभयोः ॥ ३२९ ॥
नद्योर्मध्ये हि रेलस्य भूमिर्दत्ता हि
पश्चिमे । तत्र श्यामलदासेन
रचिते काहिवापका ॥ ३३० ॥
मन्दिरं कर्णिका देव्या निर्मितं
परमाद्भुतं । रसलीकाङ्कचन्द्रेद्दे
चाष्ट सःहस्र सैन्यतः ॥ ३३१ ॥
भूपो ठेकलिया यामे सुभटैः सह
सङ्गतः । दिनद्वयं वरातिथ्यं
श्यामलेन कृतम्परम् ॥ ३३२ ॥
प्रभोः प्रसन्नता तस्य ज्ञातात्यक्ता
धिकारिणो । इत्यसर्वं प्रकारेण
मुख्यमत्यधिकारवान् ॥ ३३३ ॥

इति

॥ राजवंशस्य सूचीपत्रम् ॥

आशयः	पृष्ठं	पंक्तिः
मंगलाचरणम्	१०४१	१
महाराजासुमित्र	तथा	११
राजाविजय	तथा	१२
राजाशिलादिता	तथा	१६
राज्ञीपुष्यावती	तथा	२२
राजाकेशवादिष्य	तथा	२६
राजानागादिता	तथा	२६
राजाभेगादिता	तथा	३१
राजाप्राशादिता	तथा	३३
राजादेवादिता	तथा	३७
राजाकालभोजादिष्य	तथा	३८
राजागेहादिता	तथा	३६
महाराजावापारावल	तथा	४०
रावलपदधी	तथा	४१
रावलगुहिल	तथा	५६
रावलभोज	तथा	५८
रावलशौल	तथा	५८
रावलकालभोज	तथा	५६
रावलभर्तारिभट्ट	१०४२	३
रावलप्रघसिंह	तथा	५
रावलसमहायक	तथा	५
रावलखुमाण	तथा	६
रावलप्रह्लट	तथा	७
रावलनरवाहन	तथा	८
रावलशक्तिकुमार	तथा	१०
रावलशुचिवर्मा	तथा	१०
रावलनरवर्मा	तथा	११
रावलकीर्तिवर्मा	तथा	११

॥ राजवंशस्य सूचीपत्रम् ॥

आशयः	पृष्ठं	पंक्तिः
रावलवैरड	तथा	१२
रावलवैरिसिंह	तथा	१३
रावलविजयसिंह	तथा	१४
रावलपरिसिंह	तथा	१४
रावलचौडसिंह	तथा	१५
रावलविक्रमसिंह	तथा	१६
रावलधर्मसिंह	तथा	१७
रावलसामंतसिंह	तथा	१७
रावलकुमारसिंह	तथा	१८
रावलमथनसिंह	तथा	१८
रावलपद्मसिंह	तथा	१६
रावलजैचसिंह	तथा	२०
रावलतेजसिंह	तथा	२१
रावलसमरसिंह	तथा	२१
रावलरत्नसिंह	तथा	२५
रावलकर्णसिंह	तथा	३२
महाराणाराहप	तथा	३३
राणापदधी	तथा	३४
राणानरपति	तथा	३५
राणादिनकर	तथा	३६
राणा यशकर्ण	तथा	३७
राणानागपाल	तथा	३७
राणापूर्णपाल	तथा	३८
राणापृथ्वीपाल	तथा	३८
महाराणाभूषसिंह	तथा	३६
राणाभीमसिंह प्र०	तथा	४२
राणाव्यसिंह	तथा	४२
राणालक्ष्मणसिंह	तथा	४२

॥ राजवंशस्य सूचीपत्रम् ॥

आशयः	पृष्ठं	पंक्तिः
महाराणा अरिसिंह	तथा	५४
राणा अजयसिंह	तथा	५३
महाराणा हस्मीरसिंह प्र०	तथा	६०
राणा अचसिंह	१०४३	४
राणा लक्षसिंह	तथा	५
राणा मीकल	तथा	८
महाराणा कुम्भकर्ण	तथा	१४
महाराणा उदयसिंह	तथा	३३
राणारायमल्ल	तथा	४०
महाराणा संयामसिंह	तथा	४४
राणा रत्नसिंह	तथा	५७
राणा विक्रमादित्य	तथा	६०
तन्माता कर्मवती	१०४४	१२
राणा उदयसिंह	तथा	४०
महाराणा प्रतापसिंह प्र०	त० १०४५	१०
महाराणा अमरसिंह प्र०	तथा	४०
महाराणा कर्णसिंह	तथा	५८
महाराणा जगत्सिंह प्र०	त० १०४६	१५
महाराणा राजसिंह प्र०	तथा	२०
महाराणा जयसिंह	तथा	३५
राणा अमरसिंह द्वि०	तथा	४७
राणा संयामसिंह	तथा	५०
महाराणा जगत्सिंह द्वि०	तथा	५५
राणा प्रतापसिंह द्वि०	१०४७	६
राणा राजसिंह द्वि०	तथा	८
राणा अरिसिंह द्वि०	तथा	११
राणा हस्मीरसिंह द्वि०	तथा	३५
महाराणा भीमसिंह द्वि०	तथा	३८

॥ राजवंशस्य सूचीपत्रम् ॥

आशयः	पृष्ठं	पंक्तिः
महाराणा जवानसिंह	तथा	५५
महाराणा सरदारसिंह	१०४८	७
महाराणा स्वरूपसिंह	तथा	१२
महाराणा अंभुसिंह	तथा	२७
महाराणा सज्जनसिंह	तथा	३७
महाराणा फतसिंह	१०५४	१३
तद्विषयक वर्णनम्	तथा	१७
अतः परं कविराज	तथा	४६
॥ इति वंशवर्णनम् समाप्तम् ॥		

श्री १०८ श्री महाराणा फतसिंह :

द्वितीयाः स्वीयार्थं कुशल जन युक्ता अभिरताः सदा भोगाशक्ता विविध सुखसाहित्य निचयैः । ततश्चायं विज्ञो नृप फतसिंहः । इत्यनयः प्रजा शिञ्जारक्षाकरण पटु संस्थान नियतः ॥ १ ॥ नृपाणां विज्ञाना मुचितपरिपाटौ जनहिता प्रजा रक्षा सौमा सकल जन पीयूष लहरी । तथेमांस्वी कुर्वन् नृप फतसिंहस्य, मुदितो प्रजा रक्षा शीलः सकल वसुधा पालन रुचिः ॥ २ ॥ दिनानां संख्यानं विविध तर कर्माज्जन विधेर्वहु स्वल्पं स्पष्टं नृप फतसिंहस्य बलिनः नृपाणां शूराणां समरविजय श्रौरतिहिता जयश्री न्यायश्रौरविकुलनृपश्रीपदरता ३

कोशशब्दार्थचिन्तामणोऽस्तुर्थाभागः

‡—‡—‡

शब्दार्थचिन्तामणि रसुपूयः शब्दार्थचिन्ताहृत चित्तभोजाम् ।
विह्वलराणा मयवासराणां चिन्तामणि स्वार्थं करो नराणाम् ॥ ४ ॥
इति शब्दार्थचिन्तामणि कोशः समाप्तः ॥

इत्यादि गौड़कुलोत्पन्ना डीचवाल प्रधागोपनाम तुलाराम मिश्रात्मज
श्रीधनपति मिश्रापरनाम्ना श्रीरुद्र कुलाबधूत श्रीपरमहंस परिव्राज
काचार्य श्री महारिहरानन्द नाथ भारतौ शिष्येण ब्राह्मणवधूत श्री
सुखानन्दनाथा परनामधेयेन विरचिते शब्दार्थचिन्तामणौ यवर्गं यवर्गयो
स्तुर्थाभागः समाप्तः ॥

श्रीसुखानन्दनाथ तच्छिष्य श्री जगदीश मिश्रापरनाम ब्राह्मणवधूत
श्री जगदानन्दनाथ प्रीति कामैः, श्रीमन्महाराजा धिराज रविकुलाब-
तंस महामहेन्द्र यावदार्थकुलकमल दिवाकरैः मेदपाटदेशाधीशैः रविकु
भूपाल मौलिनगिभिः श्रियुत महाराणा कैलाशवासि सञ्जनसिंहे
स्थापिते तत्पुत्र श्री १०८ श्रियुत महाराणा अफतहसिंहे रक्षिते
उदयपुरस्थ सञ्जनयन्त्रालये मुख्यमन्त्रि कविराजिराज श्रीश्यामलदास
प्रेरणया परिहृत बाजपेयि वंशीधरेण अकिञ्चनान्तितदेव शर्मणाचशोधितः
जीवनराम शम्भुनाथ श्यामसुन्दर गुलाहराम लक्ष्मीनाथ प्राणनाथ
खालसिंह प्रभृतिभिर्हितैः वर्षाक्रमेण दर्भितः सर्दारवेग यवनेन मुद्रितः ॥

—....—

एकेनविंशत्यधिक द्विपत्वारिंशत्तमे सम्वत् १९४२ वैक्रमाब्दे
राजधान्युदयपुरे सञ्जनयन्त्रालये मेदपाटेश्वर
कोशधनव्यशात् बाजपेयि वंशीधरेण प्रबन्धतो
पञ्चम्यामाश्विन शुक्लार्थां संवत् १९४२
तदनुसारेण १३ अक्टूबरे सन् १९८५
ईसवीये मुद्रितः

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	प्रष्टः	संज्ञः	पङ्क्तिः	अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	प्रष्टः	संज्ञः	पङ्क्तिः	
५५	००००	१	प्र०	१६	- य। ध।	तथाशब्दस्तथशब्दौ	८	द्वि०	२३	
- त	यच्चप्रिययुक्तमः	१	द्वि०	१६	० भा	दधार्थानुभवः। पुं०	८	प्र०	२३	
- जः	वटवृक्षे	१	०	१७	- य	अर्थगतं	१०	द्वि०	२४	
- य	दृश्यते	२	०	१४	- न	असाधुन्	११	प्र०	२३	
- म	शोकृत्या०	३	प्र०	१४	५ ५	असाधुन्	११	०	२४	
- षं	विशेषे	३	०	१५	- ष। य	माधुर्येदृशे तियमाः	१२	द्वि०	१८	
- ङ	अतिपूर्वपि०	३	०	२२	- पि पि	प्रह्वरमयिनचिर	१३	प्र०	१४	
- सु	मखे	३	०	२६	५	मयि	प्रजियमिशोड्भ्यः	१४	द्वि०	१०
- षा	ज्योतिष्ठीमा०	३	द्वि०	१८	- ते	नृपती	१४	०	२२	
- ष्ट	जुहति	३	०	२८	- योः	यापोः	१४	०	२८	
- रिचव	परिचक्षते	४	प्र०	१२	- स्य	स्वल्पसकीर्तितः	१५	प्र०	१०	
- द्री	शूद्रास्तु	४	०	२४	- र्या	स्वर्धोः। चकरोगुरुः	१५	०	१४	
० षा	पञ्चशेष्ठा। स्त्री०	४	द्वि०	२५	- री	स्थेयेकारोच	१५	०	१६	
- ष्ठी	अग्निजिह्वोर्दभे	५	प्र०	१८	- धी	धीति	१५	०	२८	
- षा	नखोघोरः	५	०	२४	- ङि	अङ्गदीपनः	१५	द्वि०	२१	
- ङ्गा	गुह्याप०	५	द्वि०	५	- प्र. चा	सीराड०। भी०। प्र०।	१५	०	२५	
- ङि	त्रोहन्	५	०	१५	चारि					
- स्फय	स्फाकपालादि०	५	०	२६	प	युवान्याम्	१५	०	२८	
- स्फय	स्फायकपालानि	५	०	२७	वृज	नूणाङ्गये	१६	०	५	
- हं	न्यतत्कर्मोर्हतः। ल्युपठद्	६	प्र०	८	थि	पुष्यिकायाम्	१६	०	६	
- ङर्थ	सुयजोर्ङ्निप्	६	द्वि०	१४	- स्य	यवगस्य	१६	०	११	
- न् - न्	प्रहृदेवान् नमामि०	७	प्र०	१	- स्या	फलान्यस्य०	१६	०	१८	
- ष्य	हविष्याशी०	७	द्वि०	१८	- ड	दृक्कायाम्	१८	प्र०	८	
- ख	खञ्जनरते	८	प्र०	३	- ष्टे	विगिष्टे	१८	द्वि०	१५	

पञ्चदशः	शुद्धिलेखः	पङ्का	संख्याः	पङ्क	पञ्चदशः	शुद्धिलेखः	पङ्का	संख्याः	पङ्क
कः		कः		कः	कः		कः		कः
२१	पिङ्गला०	१८	०	२०	- सं - त	सं - त०	२०	०	२५
०६	यष्टि. मधु।	१९	०	२	- त्व	तत्त्वम्	२५	प्र०	४
- स्म	स्मार्ताग्नि	२०	प्र०	१०	- शा	वशास्त्रे	२५	०	८
- ण	अभिमित्	२०	द्वि०	२	- सु :	वपु :	२५	द्वि०	१३
- द्वा	विद्वानि -	२०	०	२५	- र्मा - धृ	सुकर्मावधृति :	२५	०	१८
- णि	अस्माश्चिन्मत्	२२	०	७	- ण्ये	गण्डोद्धृष्टिर्धुर्वक्ष्ये व	२५	०	२०
- स	सायाना	२३	०	२३	- यं	सम्यग्दर्शनोपाये	२५	०	२६
- स्त	तस्येदमित्यण्	२४	प्र०	२२	- त-पा	वित्तेनाप्रतयापाज्ज	२६	प्र०	२
- दा	स्त्रिशच्छतानिच	२६	०	८	- त्वा. भा	तत्त्वस्यस्त्रानुभवा०	२६	०	३
- म - ती	यामवती। स्त्री	२६	०	२१	- विं	निर्वृत्ति०	२६	०	६
- षु	क्षत्रादिभ्यो बुन्	२७	द्वि०	१०	- दाध्योः	सिद्ध्यासिद्ध्याः	२६	०	७
- य	पर्यन्ते	२७	०	१५	- त्व	तत्त्वमस्यादि	२६	०	१२
- त्या	वहियुभ्यां पिदित्य	२८	प्र०	२५	- इ	शैश्वरसङ्कल्पे	२६	०	२१
- षं	शास्त्रमुनिपुत्रे	२८	०	२७	- स्ये	आत्मोपम्येन०	२८	०	२०
- स- गा	साष्टसंदेवानां	३०	०	१०	- सु	देवतासु	२८	०	२०
- व	सुम्पुत्रस्य	३१	०	३३	- ष	दृष्टयोमिनो :	३८	द्वि०	३
- गो	शोचतेवा	३२	द्वि०	५	दायियि	प्रदायिनो	३८	प्र०	५
- यु -	युधसम्पदारे	३२	०	१५	श	हृदिनामोष्ठी	३८	द्वि०	७
- ध	युधि :	३३	प्र०	११	- यु०	युज्०	४०	प्र०	६
- ष	सुधः स्यात्	३३	द्वि०	१८	- ष	क्रोशत्तुष्टये	४०	०	८
- त्वमात्रि० ग० यं व्याख्यानवन्द्य		३४	प्र०	८	- ने :	गर्भाधानस्थाने	४१	०	७
द्वितीयपङ्क्तिभ्यः पूर्ववर्षवर्षेयि					- श	प्रदर्शनोया०	४१	द्वि०	२८
त्वाशब्दोत्पत्तयेयमेतदुच्यते :					ऽ ऽ	मुद्राविशेषे	४२	प्र०	१
- ष	पुष्पे	३४	द्वि०	४	द्राकार				
ऽ ऽ					वि				
- पियुक्तसु	लुपियुक्तसु	३४	०	१०	- सा	नाशंसु	४२	०	२४

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः	अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
-जा-न्ति। ता	विजानन्तिममसा तानपण्डिताः	४२	द्वि०	१	-त	धावक	५४	०	१७
वः	सर्वभूतानां	४२	०	३	-गीरादि त्वान्ढोष	कृदिकारादितिकः ष	५५	प्र०	२२
द्वि। त	मर्दति	४२	०	१२	- रज	रञ्जनम्	५५	द्व०	२५
स्थि। मि	संभवन्ति	४२	प्र०	२०	- न्हि	चतुर्थीङ्ग	५६	प्र०	१५
- वि	निषेविषाम्	४२	द्वि०	८	- ता	बहुलत्वाच्च	५६	द्वि०	२०
- व	कुचे	४२	०	१०	- त्या	रामित्यादनयाग्ये	५७	प्र०	२०
- स्य	संर्वतद्योवनाद्यस्य	४२	०	२३	- ग	अनपद	८८	०	५
- थ	चतुर्थत्व०	४४	प्र०	१५	- पौ- ख	रक्तपीतख	६१	०	६
- त	नेवात्तानि	४४	द्वि०	३	- स्य	शोकात्मक	६२	द्वि०	४
- षो	धरां षोच	४४	०	४	- स्य	पुण्यसंयुता	६२	०	२२
- त	पित्ततः	४४	०	१४	- प्रो	प्रोतरे	६२	०	२५
- स्ता	स्त्राक्षीप०	४४	०	२५	- स्य	त्वाङ्गाम्	६२	०	६
- ये	पाद्मे	४५	प्र०	२०	- प	नित्यक्षुब्धरि	६७	प्र०	१६
- त। क्र	यसङ्गे	४५	द्वि०	१	२ १ स्यलग्न	दन्तलग्नस्य	६४	द्वि०	३
- ल्ये	हृत्ते	४५	०	१६	त	कृतेय	६४	०	२०
० ० १	रक्तपुष्पः । पु०	४७	प्र०	२	- न्दू-स	सन्दूरसरणी	६७	०	१४
- कुं	कन्दूरी०	४७	०	२२	- त्या	वहन्यपोष०	८६	प्र०	३
- ड	कुङ्कुमे	४८	द्वि०	१८	- व	सधान्ये०	७०	०	८
- खाद	रक्तखदिरै	४८	प्र०	२	- सो	सरसीजोभषद्	७५	द्व०	२५
- खं	रत्निकाः	५०	द्वि०	२	- का	सधुरकामतः	७६	प्र०	६
- षो	भविष्योत्तरे	५१	प्र०	१०	० स्य	राचसेन्द्रः पु०	७७	द्वि०	१
- ग्ध	दुग्धे	५२	द्वि०	२८	- त्व	व्युत्पत्त्या -	७७	०	२७
- ज	रजस्यर्षम्	५२	प्र०	३	- ग	तेरासाइति -	७८	०	३
- षि	निषिष्या०	५४	द्वि०	१०	- त्री	विगती -	७८	०	२८

पशुद्विलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः	पशुद्विलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
- म	भाल्मोचि	७८	प्र०	१०	- सू	शूलातो	१०५	प्र०	११
- ङ	मध्याङ्गका	७९	द्वि०	५	- यो	श्रीकृष्णस्य	१०७	द्वि०	१
- का	शक्रोत्थानं	७८	०	१८	० र	विरंसुः । त्रि०	१०८	प्र०	१८
- रो	मस्तिर	८०	प्र०	२२	० म् : ।	विष्णुम् । न०	१०८	द्वि०	६
- धि	दिषण्णा०	८०	द्वि०	८	- ये	स्वादयमोदितः	१०८	०	२४
- त्रि	पद्मगाणांस्तोपु	८३	१	१२	- य	सन्ताप	११०	०	१६
- खे	द्विकोपुष्ये	८४	०	२	० रि	रोतिकम् । न०	११०	०	२५
घि :	राशि	८४	०	२५	० शि	शोभायाम्	१११	०	२०
- षि	पविरोधिन	८६	प्र०	१४	० वि	रुषो । स्त्री	११२	०	२६
- व	स्वचक्रस्य	८६	०	१८	- थं :	रुद्रिविदिभ्यां छिदि	११२	प्र०	२४
ता०म्	विचिताम्	८६	द्वि०	२४	- दी	नदाप्रकारा०	११२	द्वि०	७
- षा	विचणत्	८८	प्र०	२६	- स्प	वनस्य छाधिक्यः	११५	प्र०	६
- न्या	राज्यदेश	८८	द्वि०	८	- यु	रुक्मक०	११५	द्वि०	५
धिराज०	विराटज	८८	०	२१	- श	रुद्रहिसायाम्	११६	प्र०	२४
- ल्य	धरतल्पधो :	८८	०	२८	२ १	रुद्रवाजजम् । न०	११६	द्वि०	११
- क्ता	नेत्रकविका०	८०	०	६	- क्रु	करायाम्	११५	०	२८
० ण	राजभोगीनम्	८१	०	१२	- तरः	प्रतायाद्य०	११७	प्र०	१
- ग	ततोमतः	८२	प्र०	१८	व्या	पश्चात्वादीनां	११७	०	२४
- य	धामथनि	८२	द्वि०	८	- र्घी :	दीर्घा :	११८	०	२
ल्युट्	कर्तरिच्यु :	८५	प्र०	२२	- क्ता	पङ्कान्य	११८	०	१४
- ग्र्यं	प्रदर्श०	८५	द्वि०	२०	२ १	०नोत्तमणिः ।	११८	०	१७
- ष्वपप	वापलक्षपरित्यज्य	८६	प्र०	२८	- वन्ते	कुर्वन्ते०	११८	०	२५
- ष्ट	पुरराष्ट्र	८८	द्वि०	१४	- त्या	त्यन्तो	११८	०	७२
- पु	राधेयपु०	१०२	प्र०	१८	- प्याशा	रुप्यंश्रीतं कषावास्तं	११८	द्वि०	१८
- क्तम्	लोकिस्त्रिस्तम्भ्यं	१०२	द्वि०	२६	- ट	पाट्पाट्	१२०	०	१८

शुद्धः शुद्धपत्रम्

पद्यविवेकः	यद्विलेखः	प्रष्टा क :	कुं ः	पद्य क्रि :	पद्यविवेकः	यद्विलेखः	प्रष्टा क :	कुं ः	पद्य क्रि :
- न्य	कादित्वात्कृत्वम्	१२१	०	२२	- त्या	दृष्ट्या०	१२५	प्र०	१
- से	हीमाचारराजा	१२४	प्र०	६	- त्या	दृष्ट्या०	१२५	०	३
- रे	गीरीवना०	१२५	०	१२	- त्या	गुणवृत्त्या०	१२५	०	८
- क	द्वयविमोहने	१२६	हि०	१३	- तु	दृष्ट्याविना०	१२५	हि०	२०
- रूप	व्ययं	१२६	०	१५	- के	विद्धे	१२६	प्र०	११
- म :	हीम । म०	१२७	०	१०	- व	चेति०	१२६	०	१४
- क्रि	भ्रिञ्जिरिष्टा०	१२८	०	८	- त	श्रीवृत्ते	१२६	०	१५
- के	हीमाञ्च	१२८	०	११	- वा	पानादिस्वाद्यः	१२६	०	१६
० ट	वीदे । नि०	१२८	०	२०	- व	नृपप्रशः । स्त्री०	१२६	०	१८
- ह	हेमघर्षणे	१२९	प्र०	६	- वर	नागपत्रा०	१२६	०	२५
- मा - न	समायनकालः	१२९	हि०	८	- न्य	दुर्योधनकन्यायाम्	१२६	हि०	३
- टो	श्रीछोसी	१३०	०	५	- ल	सत्त्वगुणे	१२६	०	४
० त्या	पीत्यातादिना०	१३१	प्र०	४	- य	तथाजिर्षितत्वात्	१३०	०	७
० ला	वला । पं०	१३१	हि०	२	- स	मत्तोसारं	१३१	प्र०	७
- ला	वला । भोजने	१३१	०	३	- के	पुच्छे	१३१	०	१७
- विमूषे	विशेषे	१३१	हि०	२६	- न्य	दधिशाक्यं ०	१३१	हि०	८
- नं	हीदिद्यं०	१३२	०	१०	- तु	सख्यकाः	१३१	०	१२
- ल	तत्त्वम्	१३२	०	१३	क्र	पयोभ्यापकं	१३१	प्र०	४
- र	रकारः	१३२	०	२८	- त्या	दृष्ट्या०	१३२	०	१२
दि	वङ्कितं०	१३३	प्र०	१५	- यी	सुप्रेता०	१३२	०	१७
- भ०	भो०	१३३	०	१८	- ना	तन्ना०	१३४	०	१०
० पुं०	लक्ष्या । स्त्री०	१३७	०	१५	- भि	दक्षताभिः	१३५	हि०	१८
- त्या	दृष्ट्या०	१३४	हि०	१७	- त	सकृते०	१३६	प्र०	१५
- न्य	वैकल्या०	१३४	०	२०	- न्य	मास्यघाशौ०	१३६	हि०	१३

पद्यद्विलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः	पद्यद्विलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
- क्रि	नेत्रादिक्रिया०	१४६	०	१८	- द	कदिकारादितिङी	१५८	०	२२
- म्य	लिम्पन्ती०	१४६	०	२३	- ग्धि	दिग्धे	१५८	०	२५
ईस्मिते	ईस्मिते	१४७	प्र०	१३	- लङ्	लौङ्गोपणे	१५८	०	२८
- ने	देवकुसुमे	१४७	दि०	१३	- त्या	प्रत्ययस्यपट्	१५८	प्र०	१
- मा०	भा०	१४७	०	१५	- ङा	न्यङ्ङादित्वाद्वा	१६०	दि०	१६
- य - १	खादुक्तरससारकथ	१४८	प्र०	७	- ह्ये	लुभगार्थे	१६१	०	७
- य	विपये	१५०	दि०	१८	- य	लुलयासावापय	१६१	०	१३
- त्व	सत्त्वगुणे	१५०	०	२५	- य	लुलापकस्यः । पुं०	१६१	०	१७
- त्याः	कृत्वाकृत्याः	१५१	०	२४	- य	लुलापकान्तः स्त्री०	१६१	०	१८
- कोपस	शीषादिकोसण	१५२	०	२८	- ल्ये	पोल्ये	१६१	०	२८
- ऋ	नैऋत्याम्	१५३	प्र०	२४	- या-न्तु	लुलायास्तन्तुः	१६१	प्र०	१५
- ग्न	सग्नोऽर्केन्दु०	१५३	दि०	२३	- ल्ये	पोल्ये न	१६२	दि०	२०
- ए	तिष्ठत	१५४	प्र०	६	- ख्ये	हितान्वेषी	१६३	प्र०	५
- सा - च्चि	सलामर्चतिठक	१५४	०	१२	- क्ख	कृदने	१६३	०	१३
प्रलम्पितस्येति	पृष्ठादरादित्वात्	१५४	दि०	२३	- खं	लेख०	१६३	दू०	१
- यु	शशुरेणवा०	१५५	प्र०	८	- ड	कृढान्यतः	१६३	०	१७
० यू	खड्गः । स्त्री०	१५५	०	२०	- ल्ये	ताक्रील्ये	१६४	०	१७
- न	सपण्येति	१५५	०	२१	- क	सात्तलोकं०	१६५	०	१४
- ऋ	ऋडलोर्यत्	१५५	०	१६	०। - क	लोकधातुः । पुं० जम्बु	१६६	प्र०	१०
- द्विः	निता । अ०	१५६	०	६	० पुं०	लोकलोचनः । पुं०	१६६	०	१८
- सि - तं	प्रमाणं लिखितं	१५६	०	२०	- स्य	यस्येतिवा	१६७	०	२
दि	यदिति०	१५६	०	२७	- ग्नि	इसिस्यित्यादिना०	१६८	दू०	२२
दि	लिङ्गादिनियोगे०	१५७	०	५	० भ्र - ष	लोभकस्यः । पुं०	१६८	प्र०	८
- ङ	निमित्तन्तु०	१५७	दि०	२४	- ० ला	लोपः । पुं०	१६८	०	७

शुद्धः शुद्धपत्रम्

शुद्धिः	शुद्धिः	पृष्ठाः	संख्याः	पत्राः	शुद्धिः	शुद्धिः	पृष्ठाः	संख्याः	पत्राः	
पृष्ठ	सुद्धः	१६०	०	२४	व	सत्त्ववज्रिताः	१८५	प्र०	२८	
भा	सामनोये	१७०	०	२०	- क्रीषा	क्रीषान्	१८५	दि०	१७	
ः ल्या	स्योत्पत्त्यादयो	१७२	०	१२	- ल्यु	चक्षुः	१८२	प्र०	२	
- त्वा	दत्त्वा	१७२	दि०	२३	- दी	प्रतद्विपस्या	१८६	०	२१	
- त्वा	दत्त्वापरि०	१७२	०	२८	० श	जामसम् न०	१८८	प्र०	४	
- टा	प्रतिष्ठायाः	१७५	प्र०	४	- ञ्	वञ्जु	१८८	दि०	८	
- त्व	तत्त्वमिति०	१७५	दि०	६	- पि	विशेषे	१८८	०	२८	
- टू	ट्टमञ्जुलिणे	१७६	०	१०	- ता	पूजिताः	१८८	प्र०	१०	
- की	संज्ञका	१७८	प्र०	१६	ल्यं	सत्यशुद्धा	१९०	दि०	५	
- ति	अशताप्रसङ्गे	१७८	०	२१	२१	राधा	प्राधारा	१९०	०	२६
- ल्ये	कृत्ये	१७९	दि०	१३	- का	अनुक्रीषे	१९१	०	२२	
- काः	वालुकाः	१८०	०	२८	प	तंसयति	१९१	०	२६	
- कु	कृत्या०	१८६	प्र०	१	भ्	सातरम्	१९२	प्र०	६	
- ख्	ब्रजपादेषोवा	१८६	दि०	१०	- म्वा	अनुकृत्याया	१९२	दि०	१६	
- जा	महाराजा०	१८६	०	२६	- ना	तत्तादन्तास्त्रो०	१९३	०	२६	
- व	कुटिलावधयवे	१८७	दि०	६	- प्रा०	प्र०	१९४	प्र०	१६	
० शोक्र	वक्रो । मु०	१८७	०	१०	- य	नवाटायाम्	१९४	०	२५	
- व	नेवाऽऽयताती	१८७	०	२०	- य	मिथै । याम्	२००	०	१५	
- व	भवान्	१८७	०	२४	दृ	दृष्य	२००	०	२३	
- व	अश्रीकते०	१८७	०	२४	दृ	दृष्य	२००	दि०	१	
- ष्टु	कुरिकायाम्	१८७	०	२	० प०	वपुतः । पु०	२००	०	११	
- पृ	विशेषे	१८७	०	१६	टु	दृष्य	२०१	प्र०	१४	
ः म	धात्राम्	१८८	प्र०	०	दु	अद्वैते	२०१	०	२२	
ः सो	प्रोतमीहित	१८८	दि०	१७	० श	दयः । ज-	२०१	दि०	१२	
- सु	जोहकर०	१८८	०	२५						

पञ्चदशिकाः	शुद्धिलेखः	पृष्ठः	सूत्रः	पङ्क्तिः	पञ्चदशिकाः	शुद्धिलेखः	पृष्ठः	सूत्रः	पङ्क्तिः
- हा	वयोवापित्वाववसि	२०२	प०	२	- त	कुम्भता -	२१८	प्री	१२
तिथीगति					- ना	द्वन्द्वम्	२१८	०	२७
भागाल्कः	सर्पोतिकः	२०२	०	२	- ऊ	उच्छ्वासो-	२१८	दि०	१६
- ती	हृत्ती	२०३	६	२२	- यासा	देवकथा प्रसिद्धी	२१८	०	१८
- खा	मृत्तिसुखेण सर्वाङ्गी	२०४	प्र	२८	- ख	नयीहर्ष	२२०	प्र०	८
वराटका					- य०	स्वय -	२२०	दि०	३
रजाः	पुं० नागेश्वरसूत्रे	२०५	६	१८	- खदद	तत्त्वदर्शना	२२०	०	७
त्रि०	त्रि०	२०५	दि०	१	- ल्य	वाचिणा	२२०	०	१४
- व	वरणा०	२०६	प्र०	१६	- प	बभ्रवाणा	२२१	प्र०	२०
- ङी	पविपित्त०	२०६	०	२३	- व	प्रात्वैव	२२३	दि०	७
- भ्यां	कृष्णभ्यां मूषन्	२०६	६०	१५	- ना	भागजनः	२२३	प्र०	१
- चि०	इति	२११	प्र०	५	- न	वर्णिः । पुं०	२२३	०	१०
- ञः	वर्णसङ्घः	२१४	०	२१	त्य - त्य	पत्ययस्यादितौत्व।	२२३	०	१८
- गी	समय	२१६	०	११	- सि - ति	तत्त्वतीतिवन्मोध्य	२२५	०	२०
- ङ	सङ्ग०	२१६	०	२०	- टा	शोङ्कटा	२२५	दि०	५
- ला	प्रप्रमत्ता	२१६	०	२८	- त	हृत्ते	२२५	०	७
- ख	मात्रास्यथान्	२१६	०	२८	- ख	त्रैवच्छदे	२२५	०	१३
- टं	श्रेष्ठं	२२७	६०	२८	२ १	ववव०	२२७	०	११
- व	मनः पूत-	२१८	प्र०	२	- यु	पू. पविशेषि	२२७	०	१२
संशान्	मथ्या०	२१८	०	१२	- यु	धारापू. पञ्चवत्-	२२७	०	१४
- त्त्	प्रातः सुधीद्विः	२१८	०	१८	- ङ	कतो ऽ	२२८	०	८
- या	कमलाद्या च	२१८	दि०	७	विस्तारो	वर्षिमात्रकगिरी	२२८	०	१०
- य	प्रमेदाद्ये	२१८	०	१०	- मा	प्रथमं	२२८	०	२१
- न०	शय्यांशान-	२१९	०	१८	- गा	प्रमात्रमचीकति	२२८	१०	

शुद्धाशुद्धपत्रम्

प्रशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठः	सूत्रः	पङ्क्तिः	प्रशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठः	सूत्रः	पङ्क्तिः
- आ	श्रीछादिः	२३०	प्र०	२५	- नि	इति -	२४५	०	१८
- इ					- क्य	वाक्याभि-	२४५	०	२०
- इ					- वा- छ	वाक्ये	२४६	०	८
- आ-या	वखाकायाम्	२३०	०	२६	- मी	परोधमी	२४६	०	१५
- त्व	म. त्ववे।	२३१	प्र०	२२	- न्त	कर्मशान्त	२४७	०	१८
- वी	साधेत्०	२३१	द्वि०	८	- यू	पू. पविशेष	२४८	प्र०	२३
- व	तृषे	२३२	प्र	१०	- बि	प्र. लापकः	२४८	०	७
- गो	तृषे चो	२३३	०	२१	- धी	वीथी ० छ. क. दृश्ये	२५०	द्वि०	७
- व्याम्	वन्धगवि	२३३	द्वि०	१६	- अ दु	अल्पदण-	२५०	०	१३
- वु	अस्युं	२३४	०	१०	- जि	संज्ञ. कायाम्	२५१	प्र०	१०
- म	मभापिप्यख्याम्	२३४	०	११	- त्त	सुति स्थाने	२५१	०	१
- व	यस्याभावेपि०	२३४	०	२४	- ती	सुती.	२५१	०	१३
- निववा	वसानरावे	२३५	०	२	- ध	वाटधानः पुं०	२५१	०	१६
- म्	हीलावावाम्	२३६	०	१२	- य	पधिराधक०	२५१	०	२०
- क	पुं० करिपिप्यख्याम्	२३६	प्र०	२	- ट	इत्कट. कृष्	२५१	द्वि०	३
- ख	वास्तूके	२३७	द्वि०	१	- वा	वहवाग्नी	२५१	द्वि०	२२
- य	श्वेतविज्ञोशानि	२३८	०	१३	- ह	वाहप्रयत्ने	२५२	प्र०	१०
- य	द्विदृशः	२३८	०	२३	- प्रा	पसादकज्ञया	२५२	द्वि०	२६
- ज	वस्त्ररञ्जनी। स्त्री०	२४०	०	१	- व्यासु	सिग्धाहृद्याः सु.	२५३	०	२२
- पृ	धापुवस्त्रन्यतिभ्योः	२४०	०	१०	- वा	अपरानितायाम्	२५४	प्र०	३
- रु। म	वस्त्रनम्। न०	२४०	०	१२	- वा	स्वगोत्रो	२५४	द्वि०	१०
- पृ	धापुवस्त्रन्यतिभ्योः	२४०	०	१५	- य- ट	उभ्यताइवनटसम्	२५५	प्र०	८
- व्या पु	व्यथ्यपिहितचैतन्ये	२४१	०	७	- चे	वृहसूत्र	२५५	०	१८
- अ।	वह्लोकः। पुं-	२४३	प्र०	१७	- छ	शरसङ्गमे	२५६	०	१५
- अ।	वा। य-	२४३	०	१८					
- अ	कुवशब्देतार	२४३	द्वि०	२६					

प्रकृतिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठा क्रः	स्त भः	पङ् क्तिः	प्रकृतिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठा क्रः	स्त भः	पङ् क्तिः
० त	धाताङ्गः । पुं०	२५६	द्वि०	२२	- कि-धि	तकिधितकिधिक०	२६८	०	१४
- स	धाताङ्गः	२५६	०	२३	- क	तङ्ग०	२६८	०	१५
- र्	रग्वधादाक०	२५७	०	३	- गज	ठे लम	२६८	०	२३
- तथा	राजयक्ष्माणमीद- रम्	२५७	०	६	- क्	भङ्गभातासस्य	२६९	०	१५
- म	भाण्टा नाम्	२५८	प्र०	२	- यो-या	त्रयोदशाङ्क.	२६९	०	१८
- सङ्गे	मीढताङ्कते	२५८	०	१५	- यवे	वावये	२७१	०	४
- :- ॥	पञ्चानयनोपपत्तः पञ्चप्रतिपक्षपरिप- ष्टावदः ॥	२५९	द्वि०	१४	- यावे ॥	द्वीर्षिकाङ्काम् ॥	२७१	द्वि०	२९
- म	भावनम्	२५९	द्वि०	१७	- पप	परिमाषि	२७२	प्र०	३
- ध्यः :-	मध्यस्थः	२६१	प्र०	१०	यावावा	गुणगपि	२७२	०	८
- ठ	दुर्दुर्दुर्वादिनि	२६०	०	१३	- रा ति	कृदिकारादिति०	२७२	०	२३
- ध्या	योन्व यभास	२६३	द्वि०	७	- मी	वसुगौ	२७२	द्वि०	१३
- ल्य	भद्रात्प्ये	२६३	०	१६	- वा	॥ न० वायससमृष्टे	२७४	०	१९
- ण	कण्डलावोजे	२६४	प्र०	६	- प्रा	परति :	२७४	०	२६
- ध्या	सम्भवात्	२६४	०	२७	- - स्य	शब्दस्य ग्रंथुनि	२७५	प्र०	१४
० द	वादासम् । न०	२६४	०	४	- मं	तस्यकर्मा०	२७५	०	२०
- व	भूयादित्यध्यागणत्	२६५	द्वि०	१७	- म्	सवादेः	२७५	द्वि०	१४
० नौ	सहावणौ	२६५	प्र०	१५	- धै-व	सुधैवव०	२७६	०	३
- न्य	मद्येप्याखलावणौ	२६५	द्वि०	१२	- ख	खे	२७७	प्र०	१७
- इ	तारिमन्ते । खरीक	२६५	०	१५	० यू	वायु० स्यदम् । न०	२७७	द्वि०	६
- न्यः	तवत्पत्तुभिरीरेया	२६६	प्र०	१६	० व	वाग्टा । स्त्री०	२७८	प्र०	८
- ली	समुत्सि०	२६७	प्र०	१९	- र	वादाणस्याम्	२७८	०	२२
- व	पारत्रय	२६७	०	१९	- धं	धराहार्ये	२८०	द्वि०	१०
० ले	प्रवच्छेदशादुयंयम	२६८	०	८	० वारिः	स्त्री० शब्दोयंया- ख्यातवत्तुशुद्धितम्	२६९	प्र०	५
शा-वा	गजगवाकम्	२६८	०	१२	- री	वारी	२८१	प्र०	३

अक्षरलिखितं	शुद्धिलिखितं:	प्रश्नः	उत्तरः	पङ्क्तिः	अक्षरलिखितं	शुद्धिलिखितं:	प्रश्नः	उत्तरः	पङ्क्तिः	
- क्	कुम्भिकायाम्	२८१	०	२१	५	व. य. पा. पा. या. यी. प.	२८७	०	१	
- न्या	पणान्यस्याः	२८१	०	२५	- द	वा. व. दू. क०	२८८	०	२५	
- प्य	अप्यती	२८२	प्र०	१६	तः	वा. त. त. । वि०	२८९	०	२	
- य	सुस्तायाम्	२८२	०	२२	- त्य	वा. त. त्. य. न. स्य	२९०	६०	४	
- व	मिधे	२८२	०	२४	२ १	कः टा. प्. कः	२९०	०	१२	
- वी	तीष्	२८२	०	६	० ष्टी	वा. षि. ष्टी । ष्टा०	२९०	०	१२	
० व	वारुडिकः । पु०	२८२	दि०	१२	ङ्गा	० ङ्गा. ङ्गि. भ्य. उ. र. च्	२९०	०	२७	
- म । ङ	व्यासकड्यादिनेत्र	२८२	०	१३	- सा. की	वा. त. कः. पः. पु०	२९०	०	१	
० व	वारुणकर्म० न	२८२	०	१८	- लि	चि. वि. त्. क. का. के	२९०	०	११	
- त्त	सत्यायुक्ता	२८२	०	२६	- ष	वा. भ्य. न्. त. र०	२९०	०	२४	
- स	सामहावारुणो०	२८३	प्र०	६	- द	व. ह. त्. तो. वा	२९१	प्र०	१	
- वा	सन्दासनस्य०	२८३	०	१६	- पा०	प. ट्. वा. सा. दि. चो. दि	२९२	दि०	११	
- ष्या	निष्पादितसकार्य०	२८३	०	२४	५	५	च. दि. ग	२९४	०	५
० सु	सुदम्	२८३	०	६	- क्र. य	० त. क. म. ध. स्ता. त्प. ङ	२९४	०	६	
- नि. स	निःशङ्को०	२८३	०	१८	- त्य	श. य. मा. स्य. टे	२९४	०	२०	
- वे	भाजने	२८३	०	२६	- स्ता	वा. स्ता. ष्य. त. वे	२९५	०	२४	
- ङः	समूहे	२८४	प्र०	६	- ण	कु. ल्. ष. ०	२९६	प्र०	५	
० गी	वाच्यदुर्गम् । न०	२८४	०	६	५	५	गा. ग. म	२९६	दि०	११
० व	वातीकः । पु०	२८४	६०	१२	- प	श्व. य. ष्वा. ०	२९८	प्र०	२५	
- ष्य	मिगटाक्याम्	२८४	०	१८	- सी	त. त्वा. डि. र. त. मां	२९८	दि०	१५	
- ण	शुक्रप्रदा०	२८४	०	२५	० व	वा. ङ्गिः । पु०	२९९	प्र०	३	
- खं	लक्ष्यादित्र्याङ्क	२८५	प्र०	२०	- म	व. ङ्गि. क. दि. षि. भ. षः	२९९	०	७	
- त्त	कर्मन्	२८५	०	२८	- स्य	मा. र. भ्य. ०	२९९	०	१२	
५	वृजएव	२८५	दि०	२२	- ष्य	क. ष. स. स्य. ने	३००	०	१४	

शुद्धाशुद्धपत्रम्

अक्षरवर्णः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः	अक्षरवर्णः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
अ	भावेच्छुट्	२००	द्वि	१२	अ	दिक्जिजम् । त्रि०	२१८	०	८
इ	कारशुद्धे	२००	०	२०	आ	जंटासिखाम्	२१८	०	१८
उ	न० विद्ये पणे	२०३	०	८	इ	तस्व	२१८	द्वि	२
ए	ऊमाने	२०४	प्र०	२	इच्छ	स्वयच्छन्निष्कत्वतः	२१८	०	१०
ऐ	आयनेसश्वास्यानि	२०४	द्वि	८	इडा	वीडा	२१८	०	१८
ओ	विन्दुमताः	२०६	द्वि	१०	त	तिर्यङ्	२२०	०	६
अक्षर	विक्रयेकः । त्रि०	२०६	०	२४	अ	आदत्ते	२२१	प्र०	१६
इक्षर	विद्ययथीम्यद्वये	२०७	प्र०	७	इक्ष	तीक्ष्णं	२२१	द्वि	१८
उक्षर	विगतः	२०७	०	१४	इक्ष	रणे । प्रतारणे ।	२२१	०	२३
एक्षर	प्रतयासङ्घातिः	२०७	द्वि	२२	इक्ष	विडम्बितः । त्रि०	२२१	०	२७
ओक्षर	सोऽङ्गाः	२०७	प्र०	१५	इक्ष	परपत्तेः	२२२	०	२८
अक्षर	यस्त्वयः कपयसाः	२०७	१०	५	इक्ष	सुपुस्थाः	२२३	०	११
इक्षर	रुग्णैश्च	२१२	१०	२०	इक्ष	जंटासलोचनी	२२४	प्र०	६
उक्षर	विचारित्वय	२१३	०	२	इक्ष	वीक्षणे	२२४	०	११
एक्षर	गन्धवरे	२१३	०	२४	इक्ष	सन्वद्वितीयम-	२२४	०	२५
ओक्षर	भूवर्णे	२१३	१०	१२	इक्ष	यन -			
अक्षर	तगणे	२१४	०	१	इक्ष	रित्कामुः	२२४	द्वि	२
इक्षर	विचिष्टम् । न०	२१४	०	११	इक्ष	सदाहनिदं	२२६	०	१८
उक्षर	रिच्छित्तिः । स्त्री०	२१४	द्वि	१	इक्ष	विद्वज्ज्ञाने संज्ञायाम्	२२७	०	१७
एक्षर	विचित्रवापस्या ।	२१४	०	१८	इक्ष	वा०			
ओक्षर	अल्पाश्रयाः	२१५	प्र०	१८	इक्ष	दुदुप	२२७	०	२६
अक्षर	वर्षाभिर्गोविंशम्	२१५	द्वि	२	इक्ष	स्वादिभ्य	२२७	०	२६
इक्षर	कश्चिदी	२१५	प्र०	२८	इक्ष	यति	स्वादयथोदितद-		
उक्षर	आप्रियंशुः ।	२१५	०	४	इक्ष	नी	सादितयेति		
इक्षर					इक्ष	श्वेनादी-	२२८	०	२५
इक्षर					इक्ष	नन्दफलको	२२८	०	२१
इक्षर					इक्ष	वधामिनपृथक्	२२८	०	२८
इक्षर					इक्ष	स्वपत्तायस्व	२३०	प्र०	१६

अक्षरः	शुद्धिलिखः	प्रश्नः	उत्तरः	पङ्क्तिः	अक्षरः	शुद्धिलिखः	प्रश्नः	उत्तरः	पङ्क्तिः
- त	सुकृतं	२६०	दि०	२०	- ज्ञ	सुवस्त	२७०	०	६
- शि-॥	पेयिका॥	२६०	०	२६	- न्या	चान्यान्व-	२७०	०	१६
- य-य	यस्ययस्याडा	२६०	०	१४	- ल	सामशर्ध	२७०	०	२१
- ती	पपावती	२६०	०	१०	पादर्थः	विशेषादित्यर्थ	२७०	०	२५
- न्द	पानम्	२७०	प्र०	३	- या	शिष्टिनो/ स्तो०	२७०	दि०	२६
- न	पंचम	२६०	दि०	६	- य	विश्वामि	२७०	प्र०	१२
- व	विद्वद्	२७०	०	१०	स्था	साम्यद् :	२७०	प्र०	२६
- ये	विवाहयोग्ये	२७०	०	६	- क	कोडक्य	२७०	दि०	१
- लो	लोपिकरण-	२७०	०	१२	- च	मोक्ष-	२७०	०	६
- ह	येनाङ्-	२७०	प्र०	१०	- प	प्राणितीयम्	२७०	०	८
- पा	धारणद्विगो-	२७०	प्र०	२०	- वि	नोच्युद् इतिवच	२७०	दि०	२८
- ह	हमाचतः	२७०	०	२१	- सस	सत्यो नन्दो	२७०	०	२२
- य	सर्वैः सुधा०	२७०	०	२२	- ल्यु	कुलप्यर्थ०	२७०	०	१८
- म	पयोद्वन्द्विषां	२७०	दि०	६	- ठ	वेतितक्	२७०	०	४
- थ	मारण	२७०	प्र०	१६	- थै	विषये भनितः	२७०	०	२
- शिल्प	मन्थनरहितायाम्	२७०	०	२६	- रु	सुवस्तुकां	२७०	प्र०	१६
- तचो	स्यप्रसन्नोत्तमवे०	२७०	०	४	- कामि	विषयेषु : पुं-कामे	२७०	प्र०	२०
- शायथ	विश्रायथ०	२७०	०	६	- चम्	सप्तमम्	२७०	दि०	५
- व	विश्रुते	२७०	०	१०	- द्र	द्रुपशुद्धास्वरम्	२७०	दि०	१२
- तिमि	तमिविधिः	२७०	दि०	२६	- ने	दृष्टाद्योने	२७०	प्र०	१६
- तुमम	विशाल तुमहाफला	२७०	०	१३	- गत्रिपि	निष्कारणार्थीगत्रि	२७०	दि०	१२
- या	सर्वत्रत्वा	२७०	प्र०	२२	- तनसो	गत्रि	२७०	०	१३
- मि- त	मिन्नितयो०	२७०	०	२७	- ववत्वे	विषादयत्तमोभङ्ग	२७०	०	१३
- क- क	विज्ञ प्रकृतिः क्लिप्त- भव०	२७०	०	२६	- यो	स्वभावत्वे नानु०	२७०	०	१८
						व्यामयोपितम्	२७०	०	१६

अशुद्धिः	शुद्धिलेखः	पृष्ठा क्रः	स्त शः	पङ्क्तिः	अशुद्धिः	शुद्धिलेखः	पृष्ठा क्रः	स्त शः	पङ्क्तिः
- था	प्राप्तावशेषयु०	३८४	०	१८	- वि	दुनिकायाम् का कादुम्बरिकायाम्	४११	दु	२८
- ठ	ब्रह्मादिभ्यः मिदं	३८६	प्र०	१०	- रा० श	वीरापायस्यन्ते	४१२	प्र०	११
- ष	स्वरूप	३८६	द्वि०	२६	- ०अक्षः	वीराक्षः पुं०	४१३	द्वि०	१२
- लृ	० कन् सत्परमो ०	३८७	प्र०	१४	०ः/	सृजः पुं० कीर्ति	४१३	०	६
- स्वा	विष्वग्देवयोः रि- त्त०	३८८	द्वि०	२२	- शयति	दंशति	४१३	०	१३
- भा-सो	विभावधोरयनभेदे	३८८	प्र०	२०	- मो	गोमयेन	४१५	प्र०	२२
- व्य	सजितात्मनो	४००	०	२७	- व्य	वसस्यते :	४१६	०	७
- म्याग्नेनापार्जितस्यधनादेः सत्पत्रे नियोगे		४०३	०	२५	- व	वृथादः न	४२१	०	२५
- न०-दाने	न० म्याग्नेनापार्जित स्यधनादेः सत्यात्	४०३	०	२५	- इ	तदासौ	४२४	०	३
- ०	विह्वलस्यमानो	४०३	द्वि०	१६	- कं	हृत्साक	४२४	०	८२
- इ	विह्वलं	४०४	प्र०	८	- ०रकः	वृथापनेस्तराः पुं०	४२४	द्वि०	१५
- पु	सजियुधुनीभ्यां०	४०४	०	२६	- इ	तस्माद्दृष्टव्यं	४२५	०	७
- ०	बीजनमज्ञं	४०५	द्वि०	२२	- ष	द्रव्यः पचति मत	४२५	०	१५
- व्य	स्युर्वजस्यति	४०५	प्र०	२८	- म	विविधताः सम०	४२५	०	१५
- इति	वादयति	४०७	०	२५	- व्य	वावस्यति :	४२५	प्र०	७
- स-य	सत्पत्रं	४०८	०	८	- इ	इत्यती	४२५	०	२०
०/-	वैतस्युः/ वि :	४०८	द्वि०	१०	- सग	सकृदी	४२६	०	१२
- ० नप	॥ पत्रो	४१०	प्र०	१०	स्य उ	देवास्तस्य प्रतिष्ठितः	४२७	०	६
- ०-शु०	॥ न० मृह्याम्	४१०	०	१०	० व्य	वेदस्योऽप्य	४२७	द्वि०	४
- ० पुं०-वी	॥ वीरयति	४१०	०	२५	० व्य	शिय	४२७	प्र०	५
- ०-ये	तदुभय	४१०	द्वि०	२	- प	वेदः पुं०	४२७	०	८
- ०-लो	॥ वीराणां नस्य	४१०	०	८	- इ	पूर्वोऽपि देविन्	४२७	०	२१
- इ	सुहृन्मनैः	४११	०	५	वेदितव्यः/ का/ वि/ श/ सा/ त/ ये				
- इ-न	वीरान्	४११	०	२१	वि/ श्रे/ ॥ ए/ त/ क्त/ म्				
					०/ वे/ दि/ त/ ॥ वि/ ०/ वि/ दु/ री/ क्त/ त/ वि				
					॥ १०/ वे/ ०/ न्युः/ ए/ त/ क्त/ ०				

शुद्धाशुद्धपत्रम्

शुद्धलि कः	शुद्धिलिखः	पृष्ठा संख्या	पत्र संख्या	शुद्धलि कः	शुद्धिलिखः	पृष्ठा संख्या	पत्र संख्या
- वे	वेदवर्णनं	४८२	प० २७	- अ	विष्णुसंज्ञाभाषः	४५६	प० २७
- ख	काल्य	४८८	दि० १०	- म	भूमिसूत्रम्	४५७	दि० १८
०।-	वेधितः। वि०	४८८	० ००	- ठ	उत्तराषाढा	४५८	प० १३
- ण्डी	तन्मवायद्	४९०	प० १६	० इ	वेदार्थः। वि०	४६०	प० ७
- ल	वेदान्तम्	४९०	दि० १८	- ता म्	पृथगात्मतायाम्	४६१	दि० २
- व	वेदान्त	४९२	० २६	- व्य	भूतिर्वात्ति०	४६१	० १३
- त	यथा	४९२	० २७	- त्या	सैवैत्याह	४६१	० २२
- ध	विष्णु	४९०	प० ११	-।-कि	। विष्णुमगतिवा	४६२	प० २
० य	वेदान्तवर्णनम्। ख०	४९०	दि० ७	० इ	व्यञ्जकः। पुं०	४६२	दि० १
- खा क	वेदान्तवर्णनम्। यतः	४९०	० ८	- व्य	व्यावृत्ती	४६३	प० २३
- ई	जम्बूद्वीपवर्णनम्	४९१	० १	० व्य	व्यतिरेकव्याप्तिः।	४६३	दि० १६
- ख	वेदान्तवर्णनम्	४९२	प० २	- गा	उपधर्मात्मनीती०	४६४	प० १५
० ख	वेदान्तवर्णनम्। म०	४९२	दि० २	० प	व्यपेतः। वि०	४६५	० २८
- य	वेदान्तवर्णनम्	४९४	० ३	- र ए	निद्रापञ्चारणवच	४६६	० २
- ध्या	मन्वन्तः	४९५	० ५	- य	रूपपञ्चार	४६६	० १५
- रु क	रूपवर्णनम्	४९५	० ५	- म्वा	वाग्वापारे	४६६	दि० १७
- सा	वैश्वदेव	४९५	० २८	- व्या	व्यवस्थातरवर्णनम्	४६६	० २८
- म्	वैश्वदेव	४९६	० २७	- सा	सौम्ये	४९७	० २
पाकत्रि०	पाकत्रि	४९८	० ३	० सा	व्यसनात्तः। वि०	४९७	प० १४
- ती	पाकत्रि	४९८	० ३	- नि	प्रदानत्रयम्	४९७	दि० १२
- म्वा	सूर्यवर्णनम्	४९९	० २७	- म्	सुधीवर्णनम्	४९७	प० ४
- म्	सूर्यवर्णनम्	४९९	० २७	- ए	पादावर्णनम्	४९७	० १८
- खी	सूर्यवर्णनम्	४९९	प० २७	- म्वा-व	निद्राभिः। व्यवस्था०	४९७	दि० २४
- सा	सूर्यवर्णनम्	४९९	दि० २७	- पि	विष्णुवर्णनम्	४९९	प० २२
- र	सूर्यवर्णनम्	४९९	० २७				

प्रथमलिखितः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	सूत्राङ्कः	पङ्क्तिः	प्रथमलिखितः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	सूत्राङ्कः	पङ्क्तिः
- भ	सपाधिर्भवेत्	४७५	दि०	१	- मा	साहसात्	४४८	०	२८
- अधि	अनधिकदेश	४७६	प्र०	२७	- क्य	सदाक्यं	४८६	प्र०	१०
- स	सशययुक्तः	४७६	दि०	७	- निः	नरोभिरूपः	४८६	०	१८
- प्रा	प्रतियोगित्वं	४७६	०	१६	- व्रः	धृतातपवः	४८६	०	२६
० व	व्यासृष्टः त्रि०	४७७	प्र०	१०	- त्त	पादायरिक्तं	४८६	दि०	७
- व्या-मी	व्याया मी०	४७७	०	२०	- क	क्विकरः	४८६	०	१६
- वि	गोप्यङ्गे	४७७	दि०	२६	- सो	श्रीकण्ठभासो	४८६	०	२६
० व	व्यासग्राहः । पु०	४७८	प्र०	१४	- न्य	पत्न्याम् ॥	४८०	०	५
- व्यवस्थ	व्यस्यति	४७८	०	२४	- लो	पलाऽदृशंनादित्य	४८०	०	२५
- स	संस्कृते	४८०	दि०	१३	- र्बो	रस्यो	४८१	प्र०	१३
- ल्ये-	कल्ये	४८०	०	२२	- तुवानि	निस्सर्तुनिस्सारयितु	४८७	०	१७
- पू-व	विपूर्वाद्बन्ते०	४८२	प्र०	५	- य	तद्वपन्न	४८२	दि०	५
- व	सवर्णं०	४८२	०	३	- दं	वदन्त्येवं	४८२	०	२१
- स्या	गीजापर्याम्	४८२	०	४	- धेः	स्मृतीवृधैः	४८३	प्र०	४
- स	सुप्तिकाले०	४८३	दि०	१०	- क्	सम्यग्	४८३	०	१२
- व्र ।	व्राजान्	४८४	दि०	१२	- या	सोपास्येति	४८३	०	२६
- इ	नाचरिहाह्वयः	४८४	०	१३	- हानाप्य	होनीप्यकर्मकृत्	४८३	दि०	७
० म	प्रात्यस्तोमः । पु०	४८४	०	१८	- क	संहारकारणः	४८३	०	८
०	यवर्गः समासिकृतः	४८५	प्र०	१५	- दे ग	जगदेतच्चराचरम्	४८३	०	१७
०।-प	शब्दं अ० अन्तःक	४८५	प्र०	१५	- व	कोपास०	४८५	प्र०	१०
- स्वरवि	कलस्यविश्वे	४८८	०	८	- र	परंज्योतिरोमिति	४८५	०	१६
- म्	क्रमान्	४८८	०	११	- ति	सिद्धास्तगामिनी	४८५	०	२४
- न	वीहनः	४८८	०	१६	- व्रशो-व	व्यङ्गोऽप्यनयाज्ञेय	४८६	०	१
- व	संयुक्तः	४८८	दि०	२५	- य	सर्जुनपादपे	४८६	०	११

पद्यद्वि- ल्लेखः	शुद्धिलेखः	पद्यद्वि- ल्लेखः			पद्यद्वि- ल्लेखः	शुद्धिलेखः	पद्यद्वि- ल्लेखः		
		पद्यद्वि- ल्लेखः	पद्यद्वि- ल्लेखः	पद्यद्वि- ल्लेखः			पद्यद्वि- ल्लेखः	पद्यद्वि- ल्लेखः	पद्यद्वि- ल्लेखः
- ये	शक्रः पर्या योस्या	४८६	दि०	२०	- या य	नित्यत्वदुत्पत्तिः	५११	०	१४
२१	बापंमघोमः	४८७	०	८	- य	भासवाक्ये	५१२	प्र०	२
- हरि	शःखापत्ररहिततरो	४८८	प्र०	१	- ति-क	सुतिर्विचित्रमितं	५१२	०	७
- य	शङ्कमस्येतिवा	४८८	दि०	२७	का	तत्त्वाहचर्या-	५१४	०	१४
- ब्रह्मति	वाहाज्जोवतिभैषज्य	५००	प्र०	८	- य	षष्ठादिषु	५१४	दि०	३
- य	सुणह	५००	०	२८	- टो	षष्ठैगुणक्रिया	५१४	दि०	४
- पुष्पा	युष्पामाज०	५००	दि०	२४	- ष्	शब्दागुशासन०	५१४	०	१४
- नी	चित्रिणोरमते •	५०१	०	७	- मी	गीते	५४१	०	२४
- ॥ शश	॥ शङ्काः	५०१	०	१३	- टा	निष्ठायाम्	५१५	०	४
० चो	शचिः । स्तो०	५०१	०	१८	- भ्य	शाम्यति	५१६	०	१३
- वे	मध्यस्थपुरुषे	५०२	प्र०	११	० क	शम्ब, कः । पुं०	५१७	०	३
- श	शाणके ॥	५०२	दि०	२३	- य	करणे लुब्धा	५१८	०	२५
- थं	पाकाररक्षार्थे	५०३	०	३२	- न्त	श्लेषातके	५१९	०	२७
- श	गलरोगविशेषे	५०३	०	२८	+ म्	- उतम्	५१९	दि०	१३
०न्दः	शतच्छदः । पुं०	५०४	प्र०	१	- प	युक्तदेशः	५२०	०	१७
- लद	निर्मलदोषन	५०४	०	१२	- कल्	प्रातिकूल्यस्य	५२०	प्र०	२३
०) -	शतधा] प्र०	५०४	०	१६	- रि	सम्पन्नारणिभ्याहः	५२२	०	१३
- स्थी	पद्यस्य	५०४	दि०	४	- स्था	अस्यादधिगण०	५२२	दि०	१५
- क्षण	लघुतोच्छ्वा	५०६	०	६	- य	मन्वयाश्चेष्टा०	५२३	प्र०	२४
- जि-त्वा	रःजितत्वात्	५०७	प्र०	१८	- न्त	भेदान्नरसिद्धत्व०	५२३	दि०	२३
- दे-च्छ	देवन्तच्छ	५०७	दि०	४	- १-॥	॥ ११ ॥	५२३	०	२४
- न्या	पत्न्याश्चेति	५०७	०	१३	- रम	सर्वत०	५२५	प्र०	५
- इः	इन्द्रः	५०८	०	२	- रपू	कर्पूरमरिचैश्च	५२५	०	७
- व्य	निर्भर्त्सनी	५१०	०	५	५	० ० ०	५२६	०	२६
					५				२

अक्षरलिखितः	शुद्धलिखितः	पृष्ठा	स्त	पङ्	अक्षरलिखितः	शुद्धलिखितः	पृष्ठा	स्त	पङ्	
खः		ङः	भः	क्तिः	खः		ङः	भः	क्तिः	
- नः	कथ्यतेजनः	५५२	द्वि०	१५	- ० म	शिवभृष्टारकः पुं०	५६६	०	२६	
- द्वि	बुद्धरूपिणा	५५५	प्र०	१	- प्र	ऽभयभ्युताष०	५६६	द्वि०	२१	
- सान्द्र	सन्दिग्धा०	५५५	०	८	- - च	अत्रचतुर्दशामिव०	५७०	प्र०	१	
० - प	शास्त्रतत्त्वप्रः/वि०	५५५	द्वि०	१	० शिववा	शिवटिका स्त्री	५७०	द्वि०	२१	
- संस्र	संमतेष्वात्	५५६	प्र०	२८	- य	याध्यधाने	५७१	प्र०	१७	
- व	आविने	५५६	द्वि०	४	। - शिवे	संज्ञायांकनाशिवं०	५७१	०	२०	
- ५ - द	बृहस्पतिप्रतिशयो०	५५७	०	२७	- प्र-क०	तस्यप्रतिज्ञतिरिव	२५७	०	२३	
५	रोमावज्ञायाम्	५५७	०	२८	- स्था	उत्तानपादस्तस्य०	५७२	०	८	
५	श्यायाम्	५५८	प्र०	१७	- करमि	अस्वकषेषु	५७५	०	१	
क	कातिरले	५५८	०	१६	- द-ण	विशेषणस्वाद०	५७५	०	८	
० प्रा	शिल्घाणम् । न०	५६०	०	१४	- ग	शिक्षिभाषादि	५७५	०	१४	
- य	शालिपिष्टक०	५६०	द्वि०	१३	- प	करे०	५७५	द्वि०	६	
- ख	लत्वञ्चनिपात्यते	५६१	प्र०	२१	- आ/अ	अर्थभाष्यम्	५७५	०	१२	
- ६	प्यवीगतम्	५६२	द्वि०	११	- व	वायुभक्ष्यः	५७६	प्र०	२७	
- ता	नाद्याम्	५६३	प्र०	३	० शो	श्रीतन्म्यकः । पुं०	५७६	द्वि०	३	
- भ्र	शिश्राष्ठनासी०	५६६	०	२	- त	श्रीतार्ति ।	५७७	प्र०	१	
० ले	शिलीक्षपः । पुं०	५६६	०	१०	- द	इन्द्री	५७७	०	५	
- यो	पर्याथी	५६६	०	१८	- ट	वेष्टभ्यो	५७८	द्वि०	७	
- प्र न	ब्रह्मणाच	५६६	द्वि०	१६	- व	द्रवावम्ययीः	५७८	०	१२	
- ष	गीष्ठ	५६७	०	१६	० ष	शयो म०	५७८	०	१६	
५	गानकण्डूम्	५६८	०	२०	५	स्यताम्	कारणम्	५८०	०	२७
- व	महापोठत०	५६८	०	२	- ०-स	श्रीजनम्	५८०	०	२६	
- तं	पयुक्तेवेदिकलिङ्गः	५६८	०	१०	- स	वस्त्र	५८१	०		
- स्त	सर्वलि	५६९	प्र०	२५	- ष	रुष्ये	५८३	०	१३	

शुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठा	स्त	पङ्क्तिः	शुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठा	स्त	पङ्क्तिः	
- शु	सुखीण •	५८२	•	२२	- त्व	संज्ञापूर्वत्वात्	५८४	प्र०	६	
० म	शुक्लकर्मा वि०	५८४	प्र०	१०	• पुं०-शु०	शुक्लः/पुं०शुक्ले	५८४	•	१०	
- स्ता	शुक्लसंज्ञात्ताः	५८४	•	२२	- पत्य	शुक्लरत्न	५८४	दि०	१५	
- क	तिथ्यात्क	५८४	•	२४	- य०	कायस्थस्यचयः	५८५	प्र०	२७	
- य	श्वेतकुसुमशुक्लेः	५८४	दि०	३	- त्व	जनयित्वा	५८६	दि०	१५	
- व	सजातीयद्रव्ये	५८४	दि०	१४	५	श्रावणस्य	श्रावणस्य	५८६	•	१५
- र	विगुपधात्	५८५	•	१८	- मा	शुद्धसंभार्यायाम्	५८६	•	१५	
- ज	जायापत्यं	५८५	•	२६	- म शू	भिन्नजातीयायाम्	५८६	•	१७	
- व	संपन्न	५८५	•	२८	५	विशुद्ध				
त्व	शुभित्वे	५८६	प्र०	४	- क्त	कर्त्त	५८७	प्र०	२७	
वाक्य- वाप	द्विकसर्वेषांविण्काराभ	५८७	प्र०	२	- टै	तिथीषट्	५८८	•	२	
- य	वेत्				- क्त	लम्ने ॥ एतत्तिथिशु-	५८८	•	५	
- त्त	शुभ्यते	५८७	•	१८	- क्त	स्य-ग्ने				
० म	अमन्तावृत्तः	५८७	•	१८	- य	श्रीवैद्यत्यर्थः	५८८	दि०	५	
- य	शुभिसूचका स्तो	५८७	•	२६	- य	भूयते	५८८	•	२०	
- श	वृद्धवःकुलोद्गतः	५८८	दि०	८	- द	इन्द्रिद्राहपक्षिणि	५८८	•	२३	
- स	व्यामगङ्गा	५८८	•	१७	- य दा	भस्मनिदानादिकं	५८८	•	२३	
- वे	भवेत्	५८८	•	२५	- य	जोयते	५८८	•	२७	
- भा मि	पदशुभमार्थम्	५८८	प्र०	२०	० क	शुक्लधृक्पुं०	६००	दि०	६	
- न	वेमङ्करे	५८८	दि०	४	- त्रि० शू	त्रि० शूनास्वधारिणि	६०१	प्र०	४	
- त्या	कल्यायाम्	५८९	१०	५	- यां	दुर्गायाम्	६०१	•	८	
नि	श्रीतुंगिष्ठी	५८९	दि०	१६	० ल	शूल्ये	६०१	•	१३	
- न्ने	पनात्पिपिने	५८९	•	५	० पुं	पुं०	६०२	•	१३	
वा-वमं	वासानांवलदं चद्य	५८९	•	१७	- य	शृणोति	६०२	दि०	१०	
० क	शुक्लाङ्गः। पुं०	५८९	•	१८	- रा	राजमण्डले	६०३	प्र०	२१	
					स्य-सि	शुक्लदोस्यस्याङ्गिन्	६०३	दि०	१८	

शुद्धाशुद्ध	शुद्धाशुद्ध	पृष्ठा	पङ्क्तयः	पङ्क्तयः	शुद्धाशुद्ध	पृष्ठा	पङ्क्तयः	पङ्क्तयः
- क	कर्तृरिक्ते	६०४	दि०	४	- धा	मन्मथोप्रायनोर्ज्व	६१२	२८
- त	तमुष्वातीति	६०५	०	१८	- श्व	रसाखाण्डैः	६१३	३
- य	शेषसंज्ञिता	६०६	प्र०	२०	- खे	विफलाश्वेता	६१३	२८
- इ	१९६	६०६	दि०	८	- स मि	धारुनमिति	६१४	६
- न	नानारूपत्वात्	६०८	०	८	- त	क्रीतनञे	६१४	१४
- नन। स्य	नद्यादिभ्यश्चिडक	६०८	०	२५	- शी	शोकम्। न०	६१४	१८
- मि	योगविभागेन०	६०९	०	२७	- त्त	शुक्रतायाम्	६१४	२८
० न०	पं०	६०९	प्र०	५	- खे	वासोऽजिन०	६१४	१५
- यु	श्रीहोभुक्०	६०९	०	२८	- भ्य	सृज्यलभ्या	६१४	२८
- प	दशुपतेनराचन	६१०	०	७	- य क	चयकरं	६१५	११
- र शेषां च	पुरुषंश्रीचयतीति	६१०	०	२०	- को	कृश्रीपृकटीपटि०	६१५	२१
- मि	शुभभिः	६१०	०	२१	- तं	जायते	६१५	१४
- य	चतुःकर्मण्ये	६११	०	१	- त्कि	शील्विकः। पुं०	६१७	१०
- श्व	सोहितान्ये	६११	०	६	- क्त	शुल्ववहनं	६१७	१२
- श	श्रीपूषर्षगत्योः	६११	०	१६	- नातः	श्रीषिरोनामनामतः	६१७	२७
० त	श्रीणितान्म न०	६११	दि०	१२	- मि	शय्यामत्वमस्यास्ति	६१८	१२
- धे	सोथोऽन्त०	६१२	१०	६	- मिधा०	कालिकायाम्	६१८	२४
- श्री	श्रीचे०	६१२	०	७	- ध	घनाघनम्	६१८	८
- नन	रत्नपुननेवायाम्	६१२	०	१०	- वं	सर्वस्वाख्यमपद्यत	६१८	१०
प्रऽपमाके	प्रमनुचक्षत् क्वेति	६१२	०	११	- षा	कृष्णाम्	६१८	२२
- या	श्रीफहारके	६१२	०	१५	- का	वाक्केर	६२०	१६
- तंरि	कर्मणित्तः	६१२	दि०	१३	- वष	तद्वर्षयुक्ते	६२०	२५
भादिदि	विष्कम्भादिषु०	६१२	दि०	२६	- रा	शकरे	६२०	२७
रम०	सुधीरः०	६१३	प्र०	१	- शा	श्याख्याऽष्टत्र	६२१	५

पद्यसंज्ञा	शुद्धिलेखः	पद्यः	पद्यः	पद्यसंज्ञा	शुद्धिलेखः	पद्यः	पद्यः		
- स्या	सम्प्राप्तिरनुजी	६२१	०	२५	- स्थ	स्यस्यस्य १	६२६	दि०	२४
- प्र	मण्डकपणीपत्रीणी	६२२	दि०	५	- द्वि	वक्त्रेयुद्धिः	६२८	०	१
- ति	पत्तिभ्यां	६२२	०	१०	- त्रि	भूर्द्धिर्मस्तके	६२८	०	४
- त्व	शब्दतात्पर्या	२३	प्र०	२८	- वि	मीलित्यस्यर्द्धिनी	६२८	०	१३
- क्ता	शुक्लदादश्या	६२३	दि०	१६	- न	शभन	६२८	०	१०
- य। ष	प्रतिशयनेतमविष्ठ	६२४	प्र०	१०	- ट	प्रतिपादका	६२८	प्र०	१२
वि	नावि				- श्वा	निष्पमा	६२८	प्र०	२८
- यम्	अव्यम् । न०	६२४	०	१५	- शा	म. षाम्	६२८	दु०	१
- धं	सर्वियाह	६२५	दि०	८	- ती	स्त्रिता	६४०	प्र०	४
- द	यादध	६२५	प्र०	२८	- श्वं	स्त्रियमधुर	६४०	०	८
५	केचित्प्रमिच्छन्ति	६२६	०	२५	- स्व	स्त्रिपना	६४०	०	१५
- तृष	सियमन्व०	६२६	०	२८	- ऊ	कङ्कति	६४०	दि०	२८
- य	भूतायामविद्यायाम्	६२७	प्र०	२०	- खे	स्तस्त्रीशयनपे०	६४४	दि०	८
५	चन्दन	६२८		५	- अ	दृजातयः	६४२	प्र०	८
- इ	बुद्धावा	६२८	०	१२	- ल्य	कल्पतरुः	६४२	०	२०
- इ	अनपायिनो	६२८	०	८	- स्य	वामियस्या	६४२	०	२२
- नि	पृथ्वीनाथि	६२८	०	२१	- म	कम्बकणी	६४२	०	०४
५	कटफले	६२८	०	२८	- ण-तु	कणचतुर्हयो	६४२	दि०	१
- णि	गन्धार्थाम्	६२८	०	२	- त्य-ति	तस्यत्पत्तिथिथा	६४२	प्र०	११
- र्था	समर्था	६२९	०	११	- वि	खशत्रुति	६४२	दु०	२५
- न्	प्रो. म. ष्	६२९	०	१६	- न	मितिनिरदेश्या०	६४४	प्र०	१५
- ग	गाङ्गत्वम्	६२९	०	१०	- त	घृततेज०	६४५	०	८
- ष	सिद्धाम्	६२९	०	२२	- णं-म	०णिसमधुश्वास०	६४५	०	११
- पुं	अयतेदुभिः	६२९	दि०	१६	- र	खोसकुठारः। पुं०	६४५	०	२०
- नं	०कान्तिप्रवृत्ता	६२९	प्र०	१६					

अक्षरः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाः	स्तम्भः	पङ्क्तिः	अक्षरः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाः	स्तम्भः	पङ्क्तिः	
- खा	खेतयासी०	६४६	०	८	५	-सन्धान-यावासनम् युद्धार्थं	६५७	०	८	
• ग	खेतदूर्वा । स्त्री०	६४६	द्वि०	८१	- षि	यानम नित्यतेवा	६५७	०	२७	
• हो	खेतहिपः । पुं०	६४६	०	२७	-ना-ख	देवसेनास्रधास्त्राहा	६५८	०	१५	
• वे-पुञ्ज	खेतपुञ्जकः । पुं०	६४६	०	३	- त्वि	खेडग्रन्थिक्साध्य	६५८	०	१८	
- का	सादापथ-	६४८	प्र०	६	५	- ववव	वयववति	६५८	द्वि०	२३
- जय	श्वेतेनाश्रुते	६४८	०	१५	५५	५५	॥ ५	६५८	प्र०	३४
- द	सुद्रगतीक्याम्	६४८	०	२६	- न्या-र	जन्यो-रथे	६६०	द्वि०	२८	
• पं	खेतसर्षपः । पुं०	६४८	द्वि०	१३	- ड्नु	शाङ्गुणाभावः	६६०	०	२८	
- बी	खेतदूर्वायाम्	६४८	प्र०	२	- त	कौतितः	६६१	०	४	
- भा	त्रिभण्डराम्	६४८	०	१०	- स-	संयोगदृश्यते	६६१	०	१०	
- क्ये	सख्येये	६५०	द्वि०	१५	+ र -	तारकादित्वादितच	६६२	प्र०	१२	
- विं	चतुर्विंशति	६५०	०	२०	५	५	-। कादित्वादितच । / ०००	६६२	०	१४
- ट	षट्पदानि	६५०	०	२०	-श्व-लु	रभेरश्वलिटी	६६२	०	२७	
- वा	मात्राहस्रीन्तरी	६५०	०	२८	- श्रि	कृतन्तीति -	६६३	०	१६	
- र-	गदाधरः	६५३	प्र०	४	- वा	कालात्मना-	६६३	०	२५	
• कोकीति	लकोति -	६५३	०	१२	-।	पटार्थः ।	६६३	द्वि०	१५	
• निःशय	पडिन्द्रनिशयन्तरि	६५३	०	१५	- ल्य	सर्वगस्यविद्या-	६६३	०	२६	
- खा	मासाद्यन्तरसः	६५४	०	१४	- ये	परमहंसिऽग्ने रवतारि	६६४	०	१	
• अर्थिनम्	• • • •	६५५	प्र०	१०	- यि	तोर्यविशेषे	६६४	प्र०	१३	
• छिः	षष्टिः । स्त्री०	६५५	०	१८	- ष्व	सप्तवाप्यन्तर्गत-	६६४	द्वि०	१	
- म	शतपुष्पादोनाम्	६५५	द्वि०	२३	०वि	संशतः । नि-	६६५	०	१०	
- छि	षष्टिक०	६५५	०	२४	-नि-र्ति	निवर्तिनी -	६६६	प्र०	२१	
- यो	राजपुङ्गवो	६५६	०	४	- ति	उपपत्तिज्ञानम्	६६७	०	१	
• क	पाण्डुपुत्रम् । न०	६५७	प्र०	६	- वि	पत्तिर्विदुः	६६७	०	०	

अक्षरः	शुद्धलिखः	पृष्ठाः	श्लोकाः	पङ्क्तयः	अक्षरः	शुद्धलिखः	पृष्ठाः	श्लोकाः	पङ्क्तयः
- रटणं	निर्घारणं	६६७	५०	१३	- ख	कदित्कम्प्यो	६७३	०	१३
- स०	संशयो	६६७	०	२३	- तिस्रिना	संतिष्ठते ।	६७४	६०	३
- ज	विशेषादितः	६६७	०	२०	- अङ्	आतयेतिङः	६७४	०	४
- म	आयमाने मेघासा	६६८	०	१८	- घ षी	दूषमर्षो	६७५	०	१०
- म	संशुद्धतेवा	६६८	०	१७	- ख	स्यतेयाम्	६७६	५०	१३
- म	सङ्गति	६६८	६०	६	- ० दू	सङ्गतिः । स्त्री०	६७६	६०	१८
- ङिसं	दुःखमूलं हि ससारः	६७०	५०	१४	- ध्य	भवन्त्यु	६७७	५०	१६
- ।-त्य	। तस्यत्यागः	६६०	०	१६	- ० प्र० न०	सक्तवःपुं०	६७८	०	२१
- खी	सखे कृतमहाधिषम्	६७०	०	२०	- ० त	पवसेत्तुने	६७८	५०	२३
- ख्य	सङ्घातस्या०	६७१	०	१६	- च या	नेत्रामयापहा	६७८	६०	५
- सा	संशरणम्	६७१	०	२३	- म्य	सम्पत्तिश्च०	६७८	५०	११
- सं	सम्पत्तिधने	६७१	०	२६	- ० पुं०	सगुणः । वि०	६८०	०	६
- व	साधसंघट्टः	६७१	६०	८	- न्य	सम्पार्जन्या	६८०	६०	८
- ख्य	एत्यगामे	६७१	०	२०	- या	अधिशक्ति	६८०	०	२१
- रूपैती	सप्यन्तीणिवादे	६७१	५०	२३	- ख्य	परपरममु०	६८०	०	४
- षा	उक्तृष्टगुणाधाने	६७२	५०	१४	- ङ	हारं	६८१	५०	३
- स्मास्मा	० स्मार्तक०	६७२	०	१८	- म	कर्मणि	६८२	०	१
- ती	शुद्ध्यादि०	६७२	०	२०	- षु	स्मृत्वादिषु	६८२	०	४
- धा	रिहा०	६७२	०	२०	- त	सङ्गीतिर्तः	६८२	०	१४
- ङ	पञ्चाभियन्ता	६७२	६०	१८	- छि	कुचमङ्कलीकने	६८३	०	२०
- त्त	शुत्पत्ती	६७२	०	२५	- म्य	सम्पत्ति	६८४	०	५
- न्य	कचिद्गजस्यः	६७२	०	२८	- ख्य	स्यशान्कृत्वा०	६८५	०	८
- प्य	अगोषस्थिति	६७३	५०	६	- वुं	अस्युदसज्ज	६८६	०	११
- स्त	संस्तारः	६७३	०	११	- त्तुः म	त्यस्तु मस्यस्वते	६८६	६०	१७

पदविलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठा ङ्काः	स्त भाः	पङ्क्त तिः	पदविलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठा ङ्काः	स्त भाः	पङ्क्त तिः
- अ	परस्मिन्	६८८	प्र०	६	- स-प्र	अस्मिन्	७०१	द्वि०	२३
- इ-१	इति	६८७	द्वि०	७	- नो	एवास्मिन्	७०२	०	५
- स्था	दशाह्वाना०	६८८	०	११	- इ	निर्विकारी	७०२	०	१६
० स-प	सङ्घस्यभीज्जम्	६८८	०	१८	- अ	आवसत्वात्	७०३	०	१७
० स-पा	सङ्घस्यमः।पुं०	६८८	०	२०	- स	सर्वस्मिन्	७०४	प्र०	२१
- म	भवेच्छायाम्	६८०	द्वि०	२	श्वा	प्रतीत्योश्च।ज्ञाने	७०४	द्वि०	१५
० स्त-ल	पश्चिदानन्दसङ्घम्	६८१	०	१२	- रे	कुन्दे	७०५	०	१७
- सघोःपु	पुंसोपुञ्जे	६८१	०	२५	+ स्व	त्यदादिष्वितिकञ्	७०६	०	७
- १-७	समाःनोलातैश्चःम- मा०	६८८	प्र०	१	- ने स	सकथने।संघासौ०	७०७	०	१४
- स्था	कल्याणा०	६८२	०	२६	- नि	नकारलोपः	७०८	प्र०	२८
- वा	अभिवरति	६९५	०	१७	० क्त	सन्तकारः।पुं०	७०८	द्वि०	८
- ट	खटःशचादेशः	६८५	द्वि०	६	- श	शःश्रते	७०९	प्र०	१८
- स्तितल	०शित्वविद्दि	६८५	०	८	× छ	पृ.पोदरादित्वा०	७०८	द्वि०	१८
० पा	अविज्ञातो	६८५	०	४	- छ	सङ्घनीङ्गेनेति	७१०	प्र०	१४
- व	वशे	६८६	प्र०	२७	- स्य	पारम्पर्ये	७१०	द्वि०	२
ख	समस्राद्	६८८	०	४	- तलुम	सन्तपितसन्तप्तौ	७१०	०	६
- त	भूतं धेवचने	६८८	प्र०	६	× व	दलस्येतिषष्वा	७११	प्र०	१
- त त्य	सन्तयत्वकस्यासत्य०	६८८	०	१८	- स	घोरादिभरे	७११	०	२
- म्य	सप्यं कुरुपकम् ।	६८८	द्वि०	८	- ध	प्रसिद्धे	७११	०	२८
- ि	सहिन्नसगतं	७००	प्र०	१२	- ध-लु	कुतस्तद्वधनलुब्धाना	७११	द्वि०	१०
- नां	चतुर्युगाणां	७००	०	२३	- ध्यु	क्युट्	७११	०	१५
० वं :	सत्यवशाः।पुं०	७००	द्वि०	१३	० न्द	सन्धानिनीलो	७१२	प्र०	७
- म	सत्यवचने	७००	०	२८	- ह	वाचिकंवरति	७१२	द्वि०	२८
० कर्त	कौतुब्यमिति०	७०१	प्र०	२५	- त्या	मोक्षवात्रामराद्यः	७१३	प्र०	२

शुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाः	स्तम्भाः	पङ्क्तयः	शुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाः	स्तम्भाः	पङ्क्तयः
- अ	मयुते	७१४	०	८	- ति	समानापीतिः	७२५	प्र०	२८
- अक्षर	मयसन्धाने	७१४	दि०	८	- द्विग	फलिक्रिती०	७२५	दि०	२८
०-०-०	दोहकालेदुग्धायाङ्ग	७१४	०	२२	- नाने	नातृपक्षने :	७२६	प्र०	२६
- ० -	सन्ध्याप्रसूयस्याः	७१४	०	२२	- प उत	तस्यपुरणेडट् ।	७२६	०	२१
०-कः	सन्ध्याप्रसूयः चि०	७१५	प्र०	१५	०-यम	सप्तदशावयवमन्०	७२६	प्र०	२४
- का	सङ्घा०	७१५	०	२८	०-सु	सोऽद्या०	७२६	दि०	४
- द्वि	सशुद्धाद्विष्कार्यः	७१६	०	२२	- सुकथो	विपश्चात्सकथानिच	७२६	०	१२
- ल	तत्काले०	७१६	दि०	१६	०-स्य मतथ	०पास्यसमतमाभयेत्	७२७	प्र०	१६
०-स्य	सन्ध्यापुष्पो । स्यो०	७१७	प्र०	२८	- भि	सिन्धुपाणो	७२७	०	२५
- ० -	॥ व्युत् ॥	७१८	०	१८	- सा-क	रसाङ्कशो	७२७	दि०	१५
- कमेनिश	भूषिवाक्तः	७१८	०	२२	: यः	घटनीया	७२८	प्र०	२०
कः	इयुक्त् वण०	७१८	०	७	- विः	समाधीपि	७२८	प्र०	८
- अ	०-प्राक्षणः	७२०	दि०	१३	- न्	सविषयार्त्	७२८	०	१०
०-प्राजा	नाम्यमार्गः	७२१	प्र०	११	- त	स्तुषेनीजस	७२८	दि०	१
- भेः	कशीनास्येव	७२१	०	१४	- स	०-मार्जित	७२९	प्र०	१२
- स्ये	भङ्गे संन्यासप्रकरण	७२१	०	१७	- येलुसु	समयेसुधदादे०	७२९	०	२३
- रे ससं	सन्त्यासः	७२१	दि०	२३	- मा	सप्रासुधामः	७२९	दि०	२०
- म	स्यात्मन्येवव्यवस्थितः	७२२	प्र०	१२	- स	०-सोमये	७२९	०	६
०-वषथ	तोडकाचायेः	७२२	दि०	५	- खे	वमास्यत्	७२९	०	१०
- चा०	पषदशनामानि	७२२	०	६	- त	विधाता	७२९	०	२०
०-घट्ट	धारणात्	७२३	प्र०	२	- क	कृत्वववा	७२९	०	२८
- त	पुराणादिपुषदृष्टव्य	७२३	०	१८	- त्वं	समपतिस्व	७२९	प्र०	४
०-पु-द	म	७२३	०	२०	- गं	०-रागद्वेषादि	७२९	०	५
०-प्र-द	ततोऽपवगन्तव्यम्	७२३	०	२०	- गीसु	समागेषु	७२९	०	८
- या	पिण्डम	७२४	दि०	१०					

